

A SZLOVÁK NYELV MAGYAR ELEMEI

Gregor Ferenc

A SZLOVÁK NYELV MAGYAR ELEMEI

Kairosz Kiadó, Budapest, 2023

© Kairosz Kiadó, 2023

Sajtó alá rendezte és az előszót írta:
Zoltán András

Lektorálta:
Zsilák Mária

A szerkesztő munkatársa:
Juhász Gabriella

ISBN 978-963-514-172-2

A kötetet az Alapítvány a Kelet- és Közép-európai Kutatásért és Képzésért
megbízásából a Kairosz Kiadó gondozta.
1134 Budapest, Apály u. 2/D
www.kairosz.hu

Tördelés: Németh Ilona
Nyomdai munkák: Séd Kft., Szekszárd

TARTALOM

Előszó (<i>Zoltán András</i>)	7
A felhasznált irodalom rövidítési jegyzéke	11
Egyéb rövidítések.....	36
Bevezetés.....	43
Történelmi körülmények.....	45
A magyar elemek beilleszkedése a szlovák nyelvbe	55
Hangtani jelenségek	56
Magánhangzók	56
Mássalhangzók	63
Hosszú vagy kettőzött mássalhangzók.....	67
Asszimiláció.....	67
Disszimiláció	68
Protetikus mássalhangzók.....	68
Szervetlen járulékhangok.....	69
Metatézis	69
Alaktani, szóképzési, jelentéstani jelenségek	71
Szótári rész	85
Szómutató.....	879

Néhány megjegyzés

A dolgozat 1998 végére lett kész. Utána majdnem három évig várni kellett az Akadémiai Kiadástól, de végül kidobtam erre még Kiss Lajos nagyon kedves utasítására ellenére nem került sor. Ezért 2004 júniusában a kiadást visszahoztam, a lemondva a kiadás lehetőségéről - egy sőt nem változtatni rajta - pillanatnyi kétségem. S ami ezt illeti, ezután nem ~~szó~~ írástok - de nem is blog - semmilyen formában nem foglalkozni vele. Hozzáteszem még, hogy megjegyzés-szerűen a teljes cédula anyagomat is!

Készen megjelent Luciano Rocchi kiadványa: HUNGARIAN LOANWORDS IN THE SLOVAK LANGUAGE. T (A-K). TRIESTE 1999 (192 lap); II (L-R) TRIESTE 2002 (82 lap) - de az utolsó két pontot nem ismerek.

Kérdésekre ezáltal tudomulni a szerző nyelv magyar jelenlegi helyzetéről pontán írt soraim (l. BEVEZETÉS 1-2 lap).

Nem tudom, hogy ezt sokan miként megjelölték még időszerű-e. Ha igen, köszönet érte, előre is. A megírásból abból a kiadás kiindulni kívánok, hogy figyelembe vegyem.

Budapest, 2004. június 6.

Gregorcsen

ELŐSZÓ

Gregor Ferenc (1926–2008) a szlovák nyelvtudomány, a magyar–szlovák nyelvi és művelődési kapcsolatok kiemelkedő művelője, fáradhatatlan munkása volt. A Pozsony környéki kis magyar faluban, ahogy ő emlegette, Nagypatakon (hivatalos neve magyarul Nagypaka, szlovákul Velká Paka) született, az elemi iskolát is ott kezdte, majd cseregyerekként két évet Bazinban szlovák elemibe is járt, így mindkét nyelvet elsajátította már kora gyermekkorában. A pozsonyi gimnáziumba került, majd amikor 1938-ban otthona Magyarországhoz került, Pozsony pedig Szlovákiában maradt, a dunaszerdahelyi gimnáziumba iratkozott át. Amikor szülőfaluját 1945-ben ismét Csehszlovákiához csatolták, átjött Magyarországra, s a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre iratkozott be magyar–német szakra, amelyhez később felvette a szlovák szakot is, végül magyar és szlovák szakos diplomát szerzett 1951-ben az akkor már Eötvös Loránd Tudományegyetemen. A Magyar Rádió irodalmi osztályára helyezték, de már 1952-ben Kniezsa István kikérte és tanársegédként alkalmazta az általa vezetett Szláv Filológiai Tanszéken. Itt dolgozott egészen nyugdíjazásáig, a tudományos fokozatokat megszerelve egyre magasabb beosztásokban, egyetemi tanárként fejezve be egyetemi pályafutását.¹

Könyvei, tanulmányai a hazai szlovák nyelvszigetek ismeretének, a magyar és a szlovák nyelv sok száz éves kölcsönös egymásra hatásának nélkülözhetetlen forrásai.² Élete főműve, *A szlovák nyelv magyar elemei*, azonban csak most, csaknem 15 évvel a szerző halála után kerülhet a szakemberek kezébe.³

A könyv mostoha sorsában szerepet játszott a rendszerváltozás utáni magyar tudományos könyvkiadás általános helyzete mellett nyilván az is, hogy az idős és már súlyos beteg szerző meg sem kísérelte, hogy anyagi támogatást szerezzen műve kiadásához, a „szép új világban” pedig egy ilyen, azonnali anyagi haszonnal

¹ Gregor Ferenc vallomása pályájáról [1978]. In: Bolla Kálmán (szerk.), *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások* 1. Budapest, 2005. 525–528. A „vallomásban” még egyetemi docensnek nevezi magát, de ugyanebben az évben, 1978-ban nevezték ki egyetemi tanárrá, s lett a szlovakisztika első professzora hazánkban.

² Műveinek talán legteljesebb, 1955-től 1997-ig terjedő bibliográfiáját l. Bolla Kálmán (szerk.), *i. m.* 528–535. Munkásságának méltatását l. még: Nyomárkay, István, Ferenc Gregor sechzigjährgig. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 34 (1988) 389–391; Divičanová, Anna, K 70. narodeninám Ferenc Gregora. *Uo.* 41 (1996) 408–409; Majtán, Milan, Profesor Ferenc Gregor osemdesiatročný. *Uo.* 51 (2006) 441.

³ A szerző életében mindössze egy 76 lapos minta jelent meg a műből: Gregor Ferenc, *A szlovák nyelv magyar elemeiből (Mutatványfüzet)*. Budapest, 1993.

nem kecsegtető, ráadásul terjedelmes munkát kiadni enélkül nem lehetett. Szomorúbb azonban, hogy ezt azok sem kísérelték meg helyette, akik tudtak a könyv létezéséről és befolyással is rendelkeztek az akadémiai könyvkiadás támogatására szolgáló alapok felhasználására.

Azt, hogy a mű nem semmisült meg, egy rendkívül tehetséges és széles látókörű magyar szlavistának, Udvari Istvánnak (1950–2005) köszönhetjük. Ő volt az, aki nyíregyházi tanszékvezető professzorként a rendelkezésre álló pályázati lehetőségek maximális kihasználásával óriási értékmentő könyvkiadói tevékenységet fejtett ki. Saját tanszéke szorosán vett profiljába vágó ukrán és ruszin vonatkozású művek mellett napvilágra segített más, nem „piackonform” szlavisztikai munkákat, többek között Király Péter elfektetett műveit,⁴ de segítsége nélkül az én fehérórosz tárgyú, később akadémiai doktori disszertációként megvédett könyvemnek sem lett volna esélye megjelenni.⁵

Udvari István, miután értesült róla, hogy Gregor Ferenc nagy művét az Akadémiai Kiadó nem fogja megjelentetni, tervbe vette a könyv kiadását. Az akkor már szintén nagybeteg nyíregyházi professzor Hollós Attila ismert budapesti szlavistát kérte meg, hogy vegye fel a kapcsolatot az idős és mozgásában korlátozott szerzővel. Ez meg is történt, a látogatás során Gregor Ferenc átadta Hollós Attilának a könyv írógéppel írt több mint 1800 lapos kéziratát, az alábbi kézzel írt feljegyzés kíséretében:

Néhány megjegyzés

A dolgozat 1998 végére lett kész. Utána majdnem három évig várt kiadásra az Akadémiai Kiadónál, de pénz hiányában erre még Kiss Lajos nagyon kedvező véleménye ellenére sem került sor. Ezért 2001 júniusában a kéziratot visszahoztam, s lemondva a kiadás lehetőségéről – egy sort sem változtatva rajta – sülyesztőbe tettem. S ami azt illeti, ezután sem óhajtok – de nem is bírok – semmilyen formában sem foglalkozni vele. Hozzáteszem még, hogy megsemmisítettem a teljes cédula anyagomat is!

Közben megjelent Luciano Rocchi kiadványa: *Hungarian loanwords in the Slovak language*. I (A–K). Trieste 1999 (192 lap); II (L–R) Trieste 2002 (82

⁴ Király Péter, *A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai*. Nyíregyháza, 2001; Uő, *A kelet-közép-európai helyesírások és irodalmi nyelvek alakulása. A Budai Egyetemi Nyomda kiadványainak tanulságai 1777–1848*. Nyíregyháza, 2003; Uő, *A lengyel krónikák, évkönyvek és M. Miechow 'Tractatus'-ának magyar vonatkozásai*. Nyíregyháza, 2006; Uő, *A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve*. Nyíregyháza, 2006.

⁵ Zoltán András, *Oláh Miklós Athila című munkájának XVI. századi lengyel és fehérórosz fordítása / «Athila» M. Олаха в польском и белорусском переводах XVI века*. Nyíregyháza, 2004.

lap) – de az utolsó kötet sorsát nem ismerem.⁶ Mindenesetre ezáltal módosulnak a szlovák nyelv magyar jövevényszavainak sorsáról írt soraim (l. Bevezetés 1–2. lap).

Nem tudom, hogy ezek után munkám megjelentetése még időszerű-e. Ha igen, köszönet érte, áldásom rá. A megírandó előszóba a Kiadó mindezt szíveskedjék figyelembe venni.

Budapest, 2004. július 6.

Gregor Ferenc

Udvari Istvánnak sajnos már nem volt módjában ezzel a kiadási tervével foglalkoznia, utolsó hónapjaiban egyre fogyó erejével a kétkötetes *Magyar–ukrán szótár* munkálatait fejezte be.⁷ A 2005-ben fiatalon elhunyt tudós könyvkiadói tervei közül néhányat sikerült megvalósítanom,⁸ amikor 2006–2012 között félállásban meghívtak a megüresedett tanszék vezetésére. A hatalmas Gregor-kézirat az én íróasztalomon kötött ki.

A megmentett gépirat másodpéldány lehetett, ráadásul sok helyütt túl halvány volt ahhoz, hogy karakterfelismerő programmal gazdaságosan lehetett volna számítógépre vinni. Nem maradt más hátra, mint az egész kézirat átgépeltetése. Ezt el is kezdtem Nyíregyházán helyi és kárpátaljai munkatársak segítségével, de az anyagi források elapadásával, majd a nyíregyházi szlavisztika leépítésével a munka a kézirat felénél elakadt. Hozzájárult ehhez a munka nehézsége, hiszen a gépiróknak a könyv magyar metanyelve mellett igen nagy mennyiségű szlovák és más idegen nyelvű példát, példamondatot kellett másolniuk, s ezek jelentős része nem standard szlovák, hanem régi és/vagy nyelvjárási szöveg. Ennek megfelelően a szöveg az átgépelés után többszöri nagyon figyelmes ellenőrzést, korrigálást igényelt. Ebben a munkában már a kezdetektől fogva pótolhatatlan segítséget nyújtott Zsilák Mária nyugalmazott egyetemi docens, aki egykor maga is Gregor Ferenc tanítványa volt, s nemcsak a mai szlovák nyelv, hanem a nyelvtörténet és a nyelvjárások szakértője is, így a könyv lektori munkáját is ő végezte.

A könyv munkálatainak felújítását és végül megjelentetését az tette lehetővé, hogy az Alapítvány a Kelet- és Közép-európai Kutatásért és Képzésért kuratóriuma felkarolta az ügyet és rendelkezésre bocsátotta a sajtó alá rendezés és a nyomdai munkálatok költségeinek fedezetét. Köszönetet mondok ezért az Alapítványnak mind a kiadványon dolgozó egykori és mai munkatársak, mind pedig

⁶ Az utolsó kötet már Gregor Ferenc halála után jelent meg: III (S–Ž), Supplement. Trieste 2010 (116 lap).

⁷ Udvari István (szerk.), *Magyar–ukrán szótár I–II*. Nyíregyháza, 2005.

⁸ *Няговские поучения*. Факсимильное воспроизведение текста по изданию А. Л. Петрова с вводной статьей Ласло Дэже / *A Nyagovai Posztilla*. Alekszej Petrov szövegkiadásának faksimiléje Dezső László bevezető tanulmányával. Nyíregyháza, 2006; Ковтюк, Иштван, *Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре* / Kótyuk István, *Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai*. Nyíregyháza, 2007.

a könyvet a jövőben használni tudó szakemberek nevében. Az Alapítvány kuratóriumával egyetértésben a könyv nyomtatásban viszonylag kis példányszámban jelenik meg, viszont elektronikus változatát szabadon hozzáférhetővé tesszük a világhálón.

A könyv előkészítő munkájának utolsó szakaszában nagyvonalú technikai segítséget kaptam Gregor Ferenc egykori munkahelyétől, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szláv és Balti Filológiai Intézetétől, amiért ezúton is köszönetet mondok Kiss Szemán Róbert intézetigazgatónak és Szücs Zsanett intézeti előadónak. A kézirat-előkészítés utolsó szakaszában nyújtott szakszerű segítségért köszönet illeti Juhász Gabriella doktori hallgatót is.

Budakeszi, 2022. november

Zoltán András

A FELHASZNÁLT IRODALOM RÖVIDÍTÉSI JEGYZÉKE

(A Kálalból, MatSl-ból és SSJ-ből idézett szerzők rövidítéseit l. ott.)

- AANy Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis. – A Bessenyei György Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Nyíregyháza 1990–.
- AGK J. Alberty – J. Gindl – A. Kočišová, Cesty za poznaním minulosti. Banská Bystrica 1970.
- Agrik Agrikultúra. Bratislava 1 (1962) –.
- AgrSz Agrártörténeti Szemle. Bp. 1 (1957) –.
- AkLex Akadémiai Kislexikon. I–II. Bp. 1989–90.
- ALKSM Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku... Hl. redaktor: A. Divičanová. B. Čaba 1996.
- Alv E. Alvarus, Syllabus vocabulorum grammaticae... Tyrnaviae 1718.
- AM OL Helytartótanácsi Levéltár. Acta Mechanica.
- Amor Amor diktoval, lásku spisoval... Výber zo slovenskej rukopisnej ľúbostnej poézie (1560–1860). Edične pripravil... Jozef Minárik. Bratislava 1979.
- Ant¹ Antológia staršej slovenskej literatúry. Na vydanie pripravil... J. Mišianik. Bratislava 1964.
- Ant² Antológia staršej slovenskej literatúry. Na vydanie pripravil... J. Mišianik. Bratislava 1981.
- AntZ Ľubojsc bože, ľubojsc je presladka. Antológia piesňovej ľudovej poézie zo Zemplína... Zostavil... Ján Zambor... Košice 1983.
- AnUB Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Linguistica. Bp. 1 (1970)–.
- Apor Apor P., Metamorphosis Transylvaniae. Előszóval és jegyzetekkel ellátta Kocziány László, a szöveget gondozta Lőrinczy Réka. Bukarest 1978.
- ArchRák Archivum Rákócziánium. I–XIV. Bp. 1893–1961.
- ARj Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika... I–XVIII. Zagreb 1880–1976.
- ArtW Manuale Deren Königlichem Kriegsarticuln... Article Wogenské. Tyrnau 1745.
- ASJ Atlas slovenského jazyka, I–IV. Bratislava 1967–86.

- ASNM E. Fügedi – F. Gregor – P. Király, Atlas slovenských nárečí v Maďarsku... Bp. 1993.
- Atlasz A magyarországi szlovák nyelvjárások atlaszának cédulakatalógusa. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szláv Filológiai Tanszékén.
- AUES F. Gregor, Eine Auslese aus den ungarischen Elementen des slowakischen Wortschatzes. In: Szlavisztikai tanulmányok. Szerk. Nyomárkay István. Bp. 1992: 69–89.
- AZT Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. Sátoraljaújhely 1895–1917.
- BajzaE J. I. Bajza, Slowenské dwognásobné Epiigrammata... I–II. W Trnawe 1794.
- BajzaR J. I. Bajza, René mládenca prihodi a skusenosti. W Prešporoku 1783–5. Transformoval a vysvetlivky spracoval J. Nižnanský... V Bratislave 1970.
- BajzaW J. I. Bajza, Weselé Učinki, a Rečenj... W Trnawe 1795.
- Bakács Bakács I., Hont vármegye Mohács előtt. Bp. 1971.
- Bakos Bakos F., Idegen szavak és kifejezések szótára. Bp. 1984.
- BakosR Bakos F., A magyar szókészlet román elemeinek története. Bp. 1982.
- BalEK Emlékkönyv Balassa Józsefnek, a Magyar Nyelvőr szerkesztőjének 70. születésnapjára. Bp. 1934.
- BalK Balassa I., A magyar kukorica. Bp. 1960.
- Ball Ballagi M., A magyar nyelv teljes szótára. I–II. Pest 1873.
- BallekA L. Ballek, Agáty. (Druhá kniha o Palánku). Bratislava 1981.
- BallekP L. Ballek, Pomocník. (Kniha o Palánku). Bratislava 1980.
- BalLt OL Balassa család levéltára.
- BánóLt OL Bánó család levéltára.
- Bárczi Bárczi G., A magyar nyelv életrajza. Bp. 1975.
- BárcziT Bárczi G., A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék. Bp. 1951.
- Bartal Bartal A., A magyarországi latinság szótára. Bp. 1901.
- BarthCs L. Bartholomaeides, Memorabilia Provinciae Csetnek... Neosolii 1799.
- BarthI L. Bartholomaeides, Inclyti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia... Leutschoviae 1806–8.
- Bartók B. Bartók, Slovenské ľudové piesne. I–II. Bratislava 1959–70.
- Bartoš Fr. Bartoš, Dialektický slovník moravský. I–II. Praha 1905–6.
- BatthLt OL Batthyány család körmendi levéltára. Illésházi család iratai.
- BBB Bárczi G. – Benkő L. – Berrár J., A magyar nyelv története. Bp. 1967.
- BcsIr Békés Megyei Levéltár Gyula. Békéscsaba mezőváros iratai.
- BÉ Békési Élet. Békéscsaba 1 (1966)–.
- Bednárík R. Bednárík, Slováci v Juhoslávii... Bratislava 1964.

- BednLP R. Bednárík, Ludové polovníctvo na Slovensku. Martin 1943.
- BednPU R. Bednárík, Pastierské rezbárske umenie. Bratislava 1956.
- Benedek G. Benedek, Slovenské nárečia v stoliciach Salaj a Bihar v Rumunsku. Martin 1983.
- Beneš J. Beneš, O českých příjmeních. Praha 1962.
- BenkEK Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Szerk. Hajdú Mihály és Kiss Jenő. Bp. 1991.
- BenLt OL Beniczky család levéltára.
- Bern A. Bernolák, Slowár Slowenský, Česko–Latínsko–Německo–Uherský. I–IV. Budae 1825–27.
- BernE A. Bernolák, Etymologia vocum slavicarum... Tyrnaviae 1791.
- BernG A. Bernolák, Grammatica Slavica. Posonii 1790.
- BernP Bernolákovské polemiky. I–II... Edične pripravil... Imrich Kotvan. Bratislava 1966.
- Beszélg Magyar, német és cseh-tót beszélgetések otthon és uton... Irta Ács K. Pest 1859.
- Bevil Bevilaqua Borsodi B., A magyar serfözés története. Bp. 1931.
- BEW E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch. I–II. A – моръ. Heidelberg 1908–13.
- Bezljaj F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika. I–V. Ljubljana 1976–2007.
- Blanár V. Blanár, Zo slovenskej historickej lexikológie. Bratislava 1961.
- BlanL V. Blanár, Lexikálno–sémantická rekonštrukcia. Bratislava 1984.
- BlanO V. Blanár, Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku. Bratislava 1950.
- BM V. Blanár – J. Matejčík, Živé osobne mená na strednom Slovensku. Bratislava 1978.
- BME Bél Mátyás emlékezete Balatonkeresztúron. Szerk. Marton István. Balatonkeresztúr 1982.
- Bobok J. Bobok, Slang handlovských baníkov. In: Študentský vedecký zborník Pedagogickej fakulty v Nitre. I. Bratislava 1966: 11–33.
- BogdánH Bogdán I., Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig. Bp. 1978.
- BogdánHF Bogdán I., Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1874. Bp. 1990.
- BogdánM Bogdán I., Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Bp. 1991.
- Borg M. Borguľa, Rozprávanie z Dolnej zeme. Martin 1988.
- BoszP Magyarországi boszorkányperek 1529–1768. I–III. Közreadja Schram Ferenc. Bp. 1970–82.
- Botto J. Botto, Listy Jána Bottu. Martin 1983.
- Brat Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkovy. V Bratislavě 1 (1927) – 11 (1937).

- Brťaň Historické spevy a piesne. Zostavil... Rudo Brťaň. Bratislava 1978.
- BrťaňV R. Brťaň, Slovensko-slovanské literárne vzťahy a kontakty... Bratislava 1979.
- Brückner A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa ²1957.
- Buffa Fred. Buffa, Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese. Bratislava 1953.
- Cal Calepinus latin-magyar szótára 1585-ből. Sajtó alá rendezte Melich János. Bp. 1912.
- CantC Canthus Catholici... (Levoča) 1655; W Trnawe... ²1700.
- CÉE A céhes élet Erdélyben. Válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Kovách Géza és Binder Pál. Bukarest 1981.
- CellB Ch. Cellarius, Latinitatis probatae et exercitae. Liber Memorialis... Locupletatus a Mathia Belio... Leutschoviae 1735; Posonii ³1777.
- ChalD Ján Chalupka, Drámy. Výber z diela v dvoch zväzkoch. Zväzok II. Bratislava 1954.
- ChalSL V. Chaloupecký, Středověké listy ze Slovenska. Bratislava-Praha 1937.
- Chov Ifj. Chovanyecz István – Štefan Chovanec, Háztartási könyv. 1919–1930. Nagybánhegyes. Kézirat a Chovanyecz család birtokában.
- Com J. A. Comenius, Orbis sensualium pictus... Leutschoviae 1685.
- Crân D. Crânjala, Rumunské vlivy v Karpatech... V Praze 1938.
- CsákyLt OL Csáky család levéltára.
- Csanda Csanda S., A törökellenes és kuruc harcok költészetének magyar-szlovák kapcsolatai. Bp. 1961.
- CsP Csapody V. – Priszter Sz., Magyar növénynevek szótára. Bp. 1966.
- Czambel S. Czambel, Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Turč. Sv. Martin 1906.
- CzambSl S. Czambel, Slováci a ich reč. V Budapešti 1903.
- CzambSLR Slovenské ľudové rozprávky. Zo zbierok Sama Czambla. Výber zostavil... Jozef Minárik. Edične pripravila... Marianna Prídavková. Bratislava 1959.
- CzambT Czambel S., Tót hangtan. Bp. 1880.
- CzF Czuczor G. – Fogarasi J., A magyar nyelv szótára. 1–6. Pest 1862–74.
- Čap J. Čaplovič, Slowenské wersse. W Pešti 1822/44.
- Čel Mudroslovi národu slovanského ve příslovích... Uspořádal a vydal Fr. Lad. Čelakovský. V Praze ³1947.
- ČK Čabiansky kalendár. Békéscsaba 1920–1948; 1991–.
- ČMSS Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Turč. Sv. Martin 1898–1950.
- Čopej L. Čopej, Rus'ko[-]madjarskij slovar' – Rutén-magyar szótár. Bp. 1883.

- Dank G. Dankovszky, Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum... Posonii 1833.
- D. Bartha D. Bartha K., A magyar szóképzés története. Magyar történeti szóalaktan. II. Bp. 1958.
- Decsi Baranyi Decsi J., Adagiorvm graecolatinovngaricorvm chiliades quinque. Bartphae 1598.
- Décsy Gy. Décsy, Die ungarischen Lehnwörter der bulgarischen Sprache. Wiesbaden 1959.
- Décsy M. Gy. Décsy, Eine slowakische medizinische Handschrift aus dem 17. Jahrhundert. Bp. 1956.
- Ded Dedinszky Gy., A szlovák betű útja Békéscsabán... Békéscsaba 1987.
- Demo O. Demo, Z klenotnice slovenských ľudových piesní. Bratislava 1981.
- DessLt OL Dessewffy család levéltára.
- Detva K. A. Medvecký, Detva. Detva 1906.
- DialZ Dialektologický zborník. I. Bratislava 1980.
- Dict Dictionarivm quator lingvarum... Viennae Austriae 1629; ²1643.
- DissSl Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Dissertationes Slavicae, Sectio Linguistica. Szeged 1 (1962)–.
- DobšO P. Dobšinský, Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské. Turč. Sv. Martin 1880.
- DobšP P. Dobšinský, Prostonárodné slovenské povesti. I–III. Bratislava ³1973.
- Doháň O užitečnom sađení doháňa... W Sarwaši 1847.
- DokS Dokonale, winaučenj štepénj-ochranicj. W Budíne 1812.
- DomP Domová Pokladnica. Národný slovenský obrázkový kalendár na ... 1863. Vydáva Daniel Lichard. V Uhor. Skalici.
- Doruľa J. Doruľa, Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava 1977.
- DŘ I. Němec – J. Horálek a Kolektív, Dědictví řeči. Praha 1986.
- Duden Duden Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache. Bearbeitet von G. Drosdowski, P. Grebe... Mannheim, Wien, Zürich 1963.
- Dudok D. Dudok, Nárečie Pivnice v Báčke. Martin 1972.
- Eckhart Eckhart F., A földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században. Bp. 1954.
- Eichler E. Eichler, Etymologisches Wörterbuch der slawischen Elemente im Ostmitteleutschen. Bautzen 1965.
- EK Egyetemi Könyvtár Kézirattára Budapest.
- ÉKsz Magyar értelmező kéziszótár. Szerk. Juhász J., Szóke I., O. Nagy G., Kovalovszky M. Bp. 1972.
- Eliáš Peter Benický, Slovenské verše. Zbierku upravil... Michal Eliáš. Bratislava 1981.

- EliášH M. Eliáš, Kratochvílne historiky zo starého slovenského humoru a satiry. Martin 1978.
- Engel J. Ch. Engel, Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer. I. Halle 1797.
- ÉrtSz A magyar nyelv értelmező szótára. I–VII. Bp. 1959–62.
- ESSJ Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. 1–2. Vedecký redaktor B. Havránek. Praha 1973–80.
- EstLt OL Esterházy család (hercegi ág) levéltára.
- Ethey Ethey Gy., Vágvölgyi krónika. Komárno-Komárom 1936.
- EtheyCs Ethey Gy., A csejtei uradalom élete. Bp. 1943.
- Ethn Ethnographia. Bp. 1 (1890)–.
- EtSz Gombocz Z. – Melich J., Magyar etymológiai szótár. I–II. A – geburnus. Bp. 1914–44.
- EWU Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Herausgeber Loránd Benkő. I–II. Bp. 1993–5.
- Fándly J. Fándly, Pilní domajší a poľní hospodár. I–IV. Trnava 1792–1800.
- FándlyR J. Fándly, Rozprávky rozmarné i poučné. Výbor zostavil... Ján Tibenský... Bratislava 1973.
- FándlyV J. Fándly, O úhoroch aj včelách. Slovenský včelár. Z bernolákovčiny graficky upravil Pavol Žigo. Bratislava 1990.
- Fehértói Fehértói K., Árpád-kori kis személynévtár. Bp. 1983.
- Fejpl Lt OL Fejérpataky család levéltára.
- FeketeN Fekete Nagy A., Trencsén vármegye. Bp. 1941.
- Ferianc O. Ferianc, Slovenské názvoslovie vtákov. Bratislava 1958.
- FeriancR O. Ferianc, Slovenské názvoslovie rýb Československej republiky a susediacich krajov. Turč. Sv. Martin 1948.
- Ferko V. Ferko, Svetom, moje, svetom... Slovenskí drotári doma i vo svete. Bratislava 1978.
- Flisz Fliszár J., Magyar–vend szótár... I. Bp. ²1942; Vend–magyar szótár. II. Bp. 1943.
- FNESz Kiss L., Földrajzi nevek etimológiai szótára. I–II. Bp. ⁴1988.
- FWb Fremdwörterbuch. Gesamtleitung: Heinrich Becker. Leipzig 1958.
- Gács A. Gácsová, Dokumenty k protifeudálnym bojom slovenského ľudu. (1113–1848). Bratislava 1955.
- Gáldi Gáldi L., A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban. Bp. 1957.
- Garaj J. K. Garaj, Průručný slovník diferenciálny a synonymický. Turč. Sv. Martin 1937.
- Gašp J. Gašperík, Pamätnosti včelárstva slovenského. I–II. Bratislava 1927–47.
- GašpZb V. Gašparíková, Zbojník Michal Vdovec v histórii a folklóre gemerského ľudu. Bratislava 1964.
- Gavl H. Gavlovič, Walaská Škola, Mrawow Stodola... W Trnawe 1830–31.

- Gavl² H. Gavlovič, Valaská škola... Skladbu upravil a prepísal R. Krajčovič, štúdiu napísali: M. Hamada – literárnu, R. Krajčovič – jazykovednú. Bratislava 1971.
- Geb J. Gebauer, Slovník staročeský. I–II. Praha 1903–16.
- Gemer Gemer. Národopisné štúdie, 1–4. Rim. Sobota 1973–81.
- Gerči J. Gerči, Vyslúžená žena. Seljacka veselohra zospevma, v čjaskach. Békéscsaba 1935.
- Gerov N. Gerov, Рѣчникъ на блъгарскыя языкъ... I–V. Plovdiv 1895–1904.
- GMM Gömör Megye molnárainak XVIII. század eleji szlovák nyelvű céhstatútuma... Átírta... Hausel Sándor. Salgótarján 1991.
- GNS J. Orlovský, Gemerský nářečový slovník. Martin 1982.
- GörgLt OL Görgey család görgeői levéltára.
- Gregor F. Gregor, Die alte ungarische und slowakische Bergbauterminologie mit ihren deutschen Bezügen. Bp. 1985.
- GregPsz F. Gregor, Der slowakische Dialekt von Pilisszántó. Bp. 1975.
- Grétsy Grétsy L., A szóhasadás. Bp. 1962.
- Gross J. B. Grossinger, Universa historia physica regni Hungariae. I–V. Posonii et Comaromii 1793–7.
- Gub J. Gubernante, Poznamenánj vžitečného lekárstwj. W B. Bistrici 1787.
- GyTF Győri történelmi és régészeti füzetek. I–IV. Győr 1861–1868.
- Gyiv Gyivicsán A., Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok. Bp. 1993.
- Gyöngyös Gyöngyös város becsületes tanácsa elhatározta... 1659–1848. Válogatás két évszázad városi határozataiból. Szerk. Kovács Béla. Eger 1984.
- Györffy Györffy Gy., Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp. 1963–1998.
- Gyula Gyula város oklevéltára (1313–1800). Bp. 1938.
- HaanP^{1, 2} L. Haan, Pamětnosti B. Čabanské... W Budjňe 1845; W Pešti ²1866.
- Hab A. Habovštiak, Oravské nárečia. Bratislava 1965.
- Hagy Sokszínű hagyományunkból... Z našich pestrých tradícií. I–II. Bp. [1973].
- Hajdú Hajdú M., Magyar becézőnevek (1770–1970). Bp. 1974.
- Halász Halász E., Magyar–német nagyszótár. I–II. Bp. ⁹1990.
- Hanko Hanko J., A békéscsabai szlovák nyelvjárás hangtana, névszó- és igeragozása. Bp. 1971. Kéziratos doktori disszertáció, EK.
- Hayeková M. Hayeková, Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945. Bratislava 1979.
- Hečko Fr. Hečko, Červené víno. Bratislava ¹⁰1979.
- Hegyí Hegyi I., A népi erdőkiélés történeti formái... Bp. 1978.
- Heitl Fr. Heintl, Winaučowaňi o Wichowaňu Owocnich Stromów pre Polnich Hospodárov... W Budine 1811.

- Heltai Heltai G., Krónika az magyaroknak dolgairól. Sajtó alá rendezte Kulcsár Margit... Bp. 1981.
- Herman Herman O., A magyar pásztorok nyelvkincese. Bp. 1914.
- HermMŐ Herman O., A magyarok nagy ősfoglalkozása. Bp. 1909.
- HK Hadtörténelmi közlemények. Bp. 1888–1914; 1954–.
- Hlas Hlasové o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky. W Praze 1846.
- Hodža M. M. Hodža, Dobruo slovo Slovákóm, súcim na slovo. V Levoči 1847.
- HolKop J. Holub – Fr. Kopečný, Etymologický slovník jazyka českého. Praha 1952.
- Hollós Hollós A., Az orosz szókincs magyar elemei. MNyTK 206. szám. Bp. 1996.
- Holuby J. Holuby, Národopisné práce. Zostavil... Ján Mjartan. Martin 1958.
- Hont Hont. Tradície ľudovej kultúry. Zostavovateľ Ján Botík. Martin 1988.
- Horák G. Horák, Nárečie Pohorelej. Bratislava 1955.
- Horehr Horehronie. Editor Ján Mjartan. I–II. Bratislava 1969–74.
- Horváth Horváth M., Német elemek a 17. század magyar nyelvében. Bp. 1978.
- HornL S. Kovačevičová, Ľudový odev v Hornom Liptove. Bratislava 1955.
- Houdek I. Houdek, Cechovníctvo na Slovensku. Turč. Sv. Martin 1943.
- HornN Horná Nitra. Vlastivedný zborník. Banská Bystrica 1 (1962)–.
- HowL Spůsob, Kterí winaučuge, gako sa má Howadzá Lichwa... od Upadu, a ... lebožto ... Kani... chráňit... W Budjňě 1816.
- HP J. Horák – K. Plicka, Zbojnícke piesne slovenského ľudu. Bratislava 1965.
- Hrinč B. Hrinčenko, Slovar' ukrajinskoji movy... I–IV. Kyjiv 1907–9.
- Hroz J. Hrozienčik, Turčianski olejkári a šafraníci. Bratislava 1981.
- Hry K. Ondrejka, Tradičné hry detí a mládeže na Slovensku. Bratislava 1976.
- HSbor Historický sborník. Turč. Sv. Martin 1–5 (1943–47).
- HSSJ Historický slovník slovenského jazyka. Vedecký redaktor Milan Majtán. I–VII. Bratislava 1991–2008.
- HŠ Historické štúdie. Bratislava 1 (1955)–.
- HungSl Hungaro-Slavica. Hrsg. von L. Hadrovics, A. Hollós. Bp. 1978, 1983, 1988; Hrsg. J. Banczerowski, P. Király, A. Hollós. Bp. 1997.
- Húščava A. Húščava. Poľnohospodárske miery na Slovensku. Bratislava 1972.
- Hv Hvozdzik J., Szlovák–magyar és magyar–szlovák részletes szótár – Zovrubný slovník slovensko-maďarský a maďarsko-slovenský. I. Praha–Prešov 1937; II. Košice 1933.

- HVB Krupa A., Hiedelmek – varázslatok – boszorkányok. (Békéscsaba, Tótkomlós és Csanádalberti szlovák lakói körében gyűjtött babonás, hiedelmi szokások). Békéscsaba 1974.
- Ila Ila B., Gömör megye. I–IV. Bp. 1944–76.
- Ilčev St. Ilčev, Rečnik na redki, ostareli i dialektni dumi v literaturata ni ot XIX i XX vek. Sofija 1974.
- Imre Imre S., A mai magyar nyelvjárások rendszere. Bp. 1971.
- Is A. V. Isačenko, Slovensko-ruský prekladový slovník. I–II. Bratislava 1950–57.
- IvBroz Iveković F. – Broz I., Rječnik hrvatskoga jezika. I–II. Zagreb 1901.
- Jakab Jakab E., Oklevéltár Kolozsvár története I. II. III. kötetéhez. I–II. Bp. 1870–88.
- Jancs Jancsovcics I., Új magyar–szláv és szláv–magyar szótár. (Két kötetben). Noví maďarsko slovenskí a slovensko maďarskí slovník. (V dvoch zväzkoch). I–II. Na Sarvaši 1848.
- Jánošík A. Melicherčík, Juraj Jánošík, hrdina protifeudálneho odboja slovenského ľudu. Bratislava 1956.
- JánTrad A. Melicherčík, Jánošíkovská tradícia na Slovensku. Bratislava 1952.
- JČ Jazykovedný časopis. Bratislava 1 (1953)–.
- Jelš D. Lehotská – J. Orlovský, Najstaršia Jelšavská mestská kniha. 1566–1710. Martin 1976.
- Jg J. Jungmann, Slownjk česko-německý. I–V. Praha 1835–39.
- Jmil Já milují, nesmím povídati... Antológia zo slovenskej barokovej poézie. Výber zostavila... Gizela Slavkovská. Bratislava 1977.
- John H. Johnová, Ludové šperky na Slovensku. Bratislava 1972.
- JSbor Jazykovedny sborník. Bratislava 1–6 (1946–52).
- JŠ Jazykovedné štúdie. Bratislava 1 (1956)–.
- Juhász Juhász J., Kölcsönhatások a magyar és tót közmondásokban és szólásokban. Bp. 1918.
- Kadaví J. Kadaví, Prjateľ ludu... W Budíňe 1845.
- Kah E. Kahounová, Ludové vinohradnícke stavby a lisy. Bratislava 1969.
- Kakuk S. Kakuk, Recherches sur l'histoire de la langue osmanlie des XVIe et XVIIe siècles. Les éléments osmanlis de la langue hongroise. Bp. 1973.
- Kálal M. Kálal, Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica 1923.
- Kálmán Kálmán B., A nevek világa. Bp. ¹1967; Debrecen ⁴1989.
- Kalmár Kalmár J., Régi magyar fegyverek. Bp. 1971.
- KalVýž M. Markuš, Čítanie o správnej výžive. Kalendár Výživy na rok 1967. Bratislava 1966.
- KamLt OL Magyar Kamara Levéltára.

- KamSl Syllabus dictionarij latino-slavonicus. Kézirat 1763-ból az EK-ban. Jelzete: H64. [https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/32956&fname=pager_001.jpg.jpg]
- Karł J. Karłowicz, Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim. Kraków 1894–1905.
- KárOkI A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. Sajtó alá rendezi Géresi Kálmán. I–V. Bp. 1882–97.
- Kassai Kassai József Magyar–diák Szó-könyvének 1815 körül szerkesztett Befejező része a Toldalékokkal. Bev. tanulmánnyal kiadja Gáldi László. Bp. 1962.
- KavL A. Kavuljak, Lietava. Podnik feudálneho hospodárskeho systému. Turčiansky Sv. Martin 1948.
- KavO A. Kavuljak, Historický miestopis Oravy. Bratislava 1955.
- Kiss Kiss J., Magyar madárnevek. (Az európai madarak elnevezései). Bp. 1984.
- KissGy Kiss Á., Magyar gyermekjáték-gyűjtemény... Bp. 1891. Reprint kiadás: Bp. 1984.
- KKK A kuruc küzdelmek költészete... Válogatta és sajtó alá rendezte Varga Imre. Bp. 1977.
- Klaić B. Klaić, Rječnik stranih riječi. Zagreb 1962.
- Kluge F. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin ²⁰1967.
- KNyNyE Király P., A kelet-szláv nyelvjárás nyomtatott emlékei. Bp. 1953.
- KÓ Kolosvári S. – Óvári K., Corpus statutorum Hungariae municipalium – A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. I–V. Bp. 1885–1904.
- Kočiš M. M. Kočiš, Lingvistični roboti. Novi Sad 1978.
- KodályEK Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára. Bp. 1943.
- KollárB J. Kollár, Básně. Praha ²⁰1952.
- Kollšaf J. Kollár – P. J. Šafárik, Piesne svetské ľudu slovenského v Uhorsku. Diel prvý a druhý. Edične pripravil Ladislav Galko. Bratislava 1988.
- Koma J. Koma, Vývoj a súčasný stav ľudového odevu v Kendiciach. Prešov 1969.
- Komár Komáromy A., Magyarországi boszorkányperek oklevéltára. Bp. 1910.
- Kondr N. A. Kondrašov, Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny. Bratislava 1974.
- Korab J. M. Korabinsky, Versuch eines kleinen Türkischen Wörterbuchs mit beygesetzten deutsch-ungarisch und böhmischen Bedeutungen... Preßburg 1788.
- KorabL J. M. Korabinsky, Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn... Preßburg 1786.

- Kosová M. Kosová, Slovenské ľudové rozprávky. I–II. Bratislava 1987. Kézirat; ezúton mondok köszönetet a szerzőnek anyaga felhasználásáért. [Később megjelent ebben: Slovenské ľudové rozprávky I–III. Ed. V. Gašparíková. Bratislava 1993–2004.]
- Kotvan I. Kotvan, Juraj Fándly (1750–1811). Trnava 1946.
- Kott Fr. Št. Kott, Česko-německý slovník... I–VII. Praha 1878–93.
- Kovács Kovács F., A magyar jogi terminológia kialakulása. Bp. 1964.
- KörmF Körmendi Füzetek. Szerk. Iványi Béla. Körmend 1–4 (1942–3).
- KPP Krupinské prísné právo. Vybrali a zostavili M. Majtánová a M. Majtán. Bratislava 1979.
- KrajčN R. Krajčovič, Náčrt dejín slovenského jazyka. Bratislava 1964.
- KrajčP R. Krajčovič, Pôvod a vývin slovenského jazyka. Bratislava 1981.
- KrajčS R. Krajčovič, Svedectvo dejín o slovenčine. Martin 1977.
- KrajčT R. Krajčovič, Textová príručka k dejinám slovenského jazyka. Bratislava 1979.
- Kral A. Kralowanszky, Natvralis historiae compendivm... Levtschovia 1795.
- Krauss F. Krauss, Treppener Wörterbuch. Ein Beitrag zum Nordsiebenbürgischen Wörterbuch. Marburg 1970.
- Krištof Št. Krištof, Osobné mená bývalej Tekovskej stolice. Bratislava 1969.
- Križko P. Križko, Z dejín banských miest na Slovensku. Na vydanie pripravila Darina Lehotská. Bratislava 1964.
- KrupaŽ Krupa A., Rozprávky ňaničky Žofky – Zsofka néni meséi. Békéscsaba – Békésska Čaba 1984.
- KS Kultúra slova. Bratislava 1 (1967)–.
- KSSJ Krátky slovník slovenského jazyka. Hlavná redakcia: Ján Kačala, Mária Pisárčiková. Bratislava 1987.
- KSSP Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva. Vydal Jozef Minárik. 1–3. Bratislava 1984–89.
- Kubáni L. Kubáni, Valgatha. Historická povest' z dejov uhorských 15. storočia. Bratislava 1976.
- KultNád Kultúrtörténeti szemelvények a Nadasdiak 1540–1550-es számadá-saiból. I–II. Bp. 1959–60.
- KultTr Kultúra és tradíció. I–II. Szerk. Viga Gyula. Miskolc 1992.
- Ladó Ladó J., Magyar utónévkönyv. Bp. ³1972.
- LamiB Št. Lami, Slovenské ľudové balady v Maďarsku – Magyarországi szlovák népballadák. Bp. 1981.
- LamiP Št. Lami, Rozprávky spod Pilíša. Budapešť 1982.
- LamiR Št. Lami, Ľudové rozprávky Slovákov v Maďarsku. Bp. 1983.
- LaskD G. K. Zechenter-Laskomerský, Dielo. I–II. Výber zostavil... Július Noge... Bratislava 1988.
- LaskS G. K. Zechenter-Laskomerský, Spisy. I–II. Edične pripravil Gejza Horák... Bratislava 1956–8.

- LekD Lekarstwy Duchowne... w Kossicách 1737.
- Len Winaučeny O Lenu a Konopy Dorabany... W Budyne 1789.
- Leschka St. Leschka, Elenchus vocabulorum europaeorum... Budae 1825.
- Letz B. Letz, Kmeňoslovné úvahy. Turč. Sv. Martin 1943.
- LevK Levéltári Közlemények. Bp. 1 (1923)–.
- LevT Magyar Leveles Tár. I. Négyszáz magyar levél a XVI. századból. 1504–1560. Közli Szalay Á. Pest 1861.
- Lexer M. Lexer, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch. I–III. Leipzig 1872–8.
- LexNov J. Matejčík, Lexika Novohradu. Vecný slovník. Martin 1975.
- Ligeti Ligeti L., A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban. Bp. 1986.
- Linde S. B. Linde, Słownik języka polskiego. I–VI. Lwów ²1854–1860.
- Lipa Lipa. Národní zábavník. Vydal J. Viktorín. II. Pešť 1862.
- ListyP P. Horváth, Listy poddaných z rokov 1538–1848. Bratislava 1955.
- Liz Lizanec P. M. Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok... Uzshorod 1970.
- LizV P. M. Lizanec, Vengerskie zaimstvovaniya v ukrainskikh govorach Zakarpat'ja... Bp. 1976.
- LM V. Lumtzer – J. Melich, Deutsche Ortsnamen und Lehnwoerter des ungarischen Sprachschatzes. Innsbruck 1900.
- Loos J. Loos, A magyar, német és tót nyelv szótára. I. Pest 1869; Wörterbuch der deutschen, ungarischen und slovakischen Sprache. II. Pest 1870; Słownik slowenskej, maďarskej a nemeckej reči. III. Pešť 1871.
- LP J. Loos – A. Pechány, Tót és magyar szótár. I.; Magyar és tót szótár. II. Bp. [1906.]
- LS Linguistica Slovaca. Bratislava 1–6 (1939–48).
- Lux J. Lux, Wörterbuch der Mundart von Dobschau. Marburg 1961.
- Lyczei J. Lyczei, Iter oeconomicum... Tyrnaviae 1707; Tyrnaviae ²1713.
- MA Dictionarium Latinoungaricum... Item vice versa Dictionarium Ungaricolatinum... Per Albertum Molnar Szencienfem Ungarum. Noribergae 1604.
- MacČ J. Macůrek, České země a Slovensko (1620–1750). Brno 1969.
- MacV J. Macůrek, Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století. Ostrava 1959.
- Machek¹ V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha 1957.
- Machek² V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého. Praha 1968.
- MachekR V. Machek, Česká a slovenská jména rostlin. Praha 1954.
- Malin L. Malinowski, O niektórych wyrazach ludowych polskich. Kraków 1892.
- Malina I. Malina, Słownik nářečí mistřického. V Praze 1946.

- Maliny L. Mitterpacher, Winaučenj o Malinowich Stromuw, a hedbawnich Čerwikuw chowáni... W Budině 1804.
- Manga Manga J., Z minulosti Veňarcu. (Štúdia)... Bp. 1978.
- Marg Margalits E., Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. Bp. 1897. Reprint kiadás: Bp. 1990.
- Marková E. Marková, Slovenské ľudové tkaniny. Bratislava 1976.
- Márkus Márkus M., A bokortanyák népe. Bp. 1943.
- MárLt OL Máriássy család batizfalvi levéltára.
- MÁSz Jolsvay A. – Steinmann H. – Szily E., A magyar állatvilág szótára. Bp. 1977.
- MatSl Slovník spisovného jazyka slovenského. I. A–južný. Sostavili A. Jánošík a E. Jóna. Turč. Sv. Martin 1946–49.
- Matunák Matunák M., Végghles vára. Breznóbánya 1904.
- Matz A. Matzenauer, Cizí slova ve slovanských řečech. V Brně 1870.
- MBP Magyarországi boszorkányperek. Kisebb forráskiadványok gyűjteménye. 1–2. Összeállította Klaniczay Gábor, Kristóf Ildikó, Pócs Éva. Bp. 1989.
- MedvSto Sto slovenských ľudových ballád. Sosbieral a upravil K. A. Medvecký. Bratislava 1923.
- Megiser H. Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch... Wiesbaden 1967 (Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris 7).
- MelichHM Melich J., A honfoglaláskori Magyarország. Bp. 1925–29.
- Melich: SzlJsz Melich J., Szláv jövevényszavaink. I/1–2. Bp. 1903–5.
- MEW F. Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien 1886.
- Mezőb Mezőberény története. 1–2. Szerk. Szabó Ferenc. Mezőberény 1973.
- MG Sz Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle. 1 (1894) – 13 (1906).
- Miç L. A. Miçátek, Differenciálny rusko-slovenský a slovensko-ruský slovník... I–II. Turč. Sv. Martin 1892–1900.
- Mihajl V. Mihajlović, Građa za rečnik stranih reči u predvukovskom periodu. 1–2. Novi Sad 1972–4.
- Mich P. Michalko, Spůsob Pitánj a Odawánj mladých Newěst... W Budjně 1824.
- MichR P. Michalko, Rozmlauwánj včitele s několik sedláky... Presspork 1802.
- Mistrík J. Mistrík, Štylistika slovenského jazyka. Bratislava 1969.
- MišP J. Mišianik, Pohľady do staršej slovenskej literatúry. Bratislava 1974.
- MMM Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. Helytörténeti Gyűjtemény. Céhkönyvek.
- MNL Magyar Néprajzi Lexikon. Főszerk. Ortutay Gyula. 1–5. Bp. 1977–82.
- MNy Magyar Nyelv. Bp. 1 (1905)–.

- MNyA A Magyar Nyelvjárások Atlasza. I–VI. Szerk. Deme László és Imre Samu. Bp. 1968–77.
- MNyj Magyar Nyelvjárások. Debrecen–Bp. 1 (1951)–.
- MNyTK Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. Bp. 1 (1905)–.
- Modra P. Fleischhacker, Modranské biele. Martin 1981.
- Mollay Mollay K., Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Bp. 1982.
- Molnár Molnár N., A magyar mezőgazdasági szókincs története. I–II. Gödöllő 1987.
- MonÍrók Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. II. osztály. Írók. I–XXXVIII. Pest (később) Bp. 1857–1906.
- MonOkm Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. I. osztály. Okmánytárak. I–XLII. Pest (később) Bp. 1857–1948.
- MonTME Török-magyarorkori történelmi emlékek. I–VII. Szerk... Szilágyi Áron és Szilágyi Sándor. Pest 1863–72.
- MoT Magyarország története. I–II. Főszerk. Molnár Erik. Bp. 1964.
- MSzCsR Kniezsa I., A magyar és szlovák családnevek rendszere. Bp. 1965.
- MSzFE A magyar szókészlet finnugor elemei. Főszerk. Lakó György. I–III. Bp. 1967–78.
- MSzK O. Nagy G., Magyar szólások és közmondások. Bp. 1966.
- MSzl Magyarok és szlávok. Szerk. Fejér Ádám, H. Tóth Imre, Bognár Ferenc, Bibok Károly. Szeged 1993.
- MSzNyH Kniezsa I., Adalékok a magyar–szlovák nyelvhatár történetéhez. Bp. 1941.
- MTA Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára. Budapest.
- MTF Magyar történelmi fogalomtár. I–II. Szerk. Bán Péter. Bp. 1989.
- MTsz Szinnyei J., Magyar tájszótár. I–II. Bp. 1893–1901.
- MTT Magyar Történelmi Tár. I–XXVIII. Pest (később) Bp. 1855–1934.
- Murko A. J. Murko, Deutsch-Slowenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch... Grätz 1833.
- MVin L. Mitterpacher, Gednání o obrábání wiňičného koreňa... W Budině 1814.
- Myjava¹ J. Bodnár, Myjava. Myjava 1911.
- Myjava² Myjava. Zostavili Michal Dugáček a Ján Gálik. Bratislava 1985.
- NádLt OL Nádasdy család nádasladányi levéltára.
- NB J. Hindický, Poriadok čiže reguly baníckej mládeže v Novej Bani. Banská Bystrica 1970.
- Němc B. Němcová, Národopisné a cestopisné obrazy ze Slovenska. Praha 1955.
- NépiK Népi kultúra – népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi kutató csoportjának évkönyve. VII. Főszerk. Ortutay Gyula. Bp. 1973.

- NéprÉrt A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. (Később) A Néprajzi Múzeum Értesítője. Bp. I. (1900)–.
- NéprK Néprajzi Közlemények. Bp. 1 (1956)–33 (1994).
- NéprNytud Néprajz és Nyelvtudomány. Szeged 1(1957)–41 (2001).
- NeznJán J. Kočíš, Neznámy Jánošík. Martin 1986.
- NNM Naše národní minulost v dokumentech... I–II. Praha 1954–62.
- NO Nové obzory. Prešov 1 (1959)–32 (1991)
- Nos V. Nosálová, Ludový odev v Helpe a v Pohorelej. Bratislava 1956.
- Novák L. Novák, K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava 1980.
- NpSbor Národopisný sborník. 1 (1939) – 11 (1952).
- NŘ Naše řeč. Praha 1 (1917)–.
- NRA OL Magyar Kamara Archivuma. Neo-regestrata Acta.
- NS J. Kollár, Národné spievanky. I–II. Texty pripravil... Eugen Pauliny... Bratislava 1953.
- NSM Národopis Slovákov v Maďarsku. (Štúdie.) Bp. 1 (1975)–.
- NSSJ Najkratší slovník slovenského jazyka. Anton Zelený a kol. Bratislava 1991.
- NSz A Magyar Nyelv Nagyszótárának cédulaanyaga az MTA Nyelvtudományi Intézetében [Nyelvtudományi Kutatóközpont] Budapesten.
- NSzN Nemzetközi Szlavisztikai Napok. Szerk. Gadányi Károly. Szombathely 1982–.
- NZ J. Kollár, Národné Zpiewanky... I–II. W Budjně. 1834–35.
- NŽ Naš (később) Nový život. B. Petrovec 1 (1933)–.
- NyDt Nyelvünk a Duna-tájon. Szerk. Balázs János. Bp. 1989.
- NyK Nyelvtudományi Közlemények. Pest (később) Bp. 1 (1862)–.
- Nyom I. Nyomárkay, Strane riječi u hrvatskosrpskom (srpskohrvatskom) jeziku. Budimpešta 1984.
- NyomB I. Nyomárkay, Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenland-kroatischen... Bp. 1996.
- Nyr Magyar Nyelvőr. Pest (később) Bp. 1 (1872)–.
- NySz Szarvas G. – Simonyi Zs. (szerk.), Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégebb nyelvemlékektől a nyelvújításig. I–III. Bp. 1890–93.
- NytudÉrt Nyelvtudományi Értekezések. Bp. 1 (1953)–.
- NyŰSz Szily K., A magyar nyelvújítás szótára... I–II. Bp. 1902–8.
- I. OK A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. Bp. 1 (1951) – 33 (1982).
- OkISz Szamota I. – Zolnai Gy., Magyar oklevél-szótár – Lexicon vocabulorum Hungaricorum in diplomatibus aliisque scriptis quae reperiri possunt vetustorum. Bp. 1902–6.
- OL Magyar Országos Levéltár Budapest. [= Magyar Nemzeti Levéltár]
- Olej J. Olejník, Lud pod Tatrami. Martin 1978.

- ÓMOI Ó-magyar olvasókönyv. Összeállította Jakubovich Emil és Pais Dezső. Pécs 1929.
- O. Nagy O. Nagy G., Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete. Bp. ¹1957; ³1979.
- Ondrus P. Ondrus, Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike. Bratislava 1956.
- Opelb E. V. Opelbaum, Vostočnoslavjanskije leksičeskie elementy v nemeckom jazyke. Kiev 1971.
- OrlG J. Orlovský, Stredogemerské nárečia. Martin. 1975.
- OstrP Ostrovtipné príbehy i veľiké cigánstva a žarty... Výber textov, spracovanie... Viera Gašparíková. Bratislava 1981.
- OSzK Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Budapest.
- PaisEK Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára... Szerk. Bárczi Géza és Benkő Loránd. Bp. 1956.
- Palk G. Palkowitsch, Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch... I–II. Prag–Preßburg 1820–21.
- PalkN K. Palkovič, Slovenské nárečia... Banská Bystrica 1981.
- Pankl M. Pankl, Compendium oeconomiae ruralis... Budae 1797.
- Pasq Külömb-külömb féle jó és rossz szagú virágokkal tellyes kert. Pasquillusok a XVII–XVIII. századból. Válogatta... Lőkös István. Bp. 1989.
- Pátk J. Pátková, Ludový odev v okolí Trnavy. Bratislava 1957.
- Paul H. Paul, Deutsches Wörterbuch. Bearbeitet von A. Schirmer. Halle (Saale) ⁸1961.
- PaulD E. Pauliny, Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava 1983.
- PaulF E. Pauliny, Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava 1963.
- PaulG E. Pauliny, Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému). Bratislava 1981.
- PaulZ E. Pauliny, Nárečie zátopových osád na hornej Orave. Turčiansky Sv. Martin 1947.
- Payr Payr S., Egyháztörténeti emlékek. Forrásgyűjtemény... Sopron 1910.
- PCA OL Magyar Kamara Archívuma. Privilegia coehalia abolita.
- PDS Pramene k dejinám slovenčiny. Zostavili Milan Majtán a Jana Skladaná. Bratislava 1992.
- Perečko Perečko belavé, červený dolomán. Sborník zbojníckej a vojenskej ľudovej poézie. Zostavili Rudo Brtáň a Viera Gašparíková... Praha 1955.
- Peřinka F. V. Peřinka, Veselé putovanie po Slovensku. Praha 1934.
- Piesne Piesne a verše pre múdrych i bláznov... Zostavil... Jozef Minárik. Bratislava 1969.

- Pilárik Štefan Pilárik (1615–1693). Výber z diela. Pripravil... Jozef Minárik. Bratislava 1958.
- Plet M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar. I–II. V Ljubljani 1894–5.
- PND Z prameňov našich dejín... Bratislava ²1974.
- PočSD O počiatkoch slovenských dejín. Sborník materiálov. Zredigoval Peter Ratkoš. Bratislava 1965.
- Podk A. Gregorčok Igovän, Podkonice... Martin–Banská Bystrica 1977.
- PodL P. Horváth, Poddaný ľud na Slovensku v prvej polovici XVIII. storočia. Bratislava 1963.
- PodolP J. Podolák, Pastierstvo v oblasti Vysokých Tatier. Bratislava 1967.
- Pok R. Pokorný, Z potulek po Slovensku. I–II. V Praze 1883–5.
- Polívka J. Polívka, Súpis slovenských rozprávok. I–V. Turč. Sv. Martin 1923–31.
- PolOp A. Polonec, Slovenské opasky, kapsy a spínadlá. Bratislava 1960.
- PolP A. Polonec, Tvarované a zdobené palice. Martin 1977.
- PolV A. Polonec, Slovenské valašky, fokoše a čakany. Martin 1963.
- PorHor Porádek Hor, aneb Lesuw Zachowánj. W Presspurku 1770.
- Post Postilla... Kézirat a Tiszáninneneni Református Egyházkerület Levéltáraban Sárospatakon. Jelzete: Kt. 800.
- Pouč Poučenie o rozumném obchodu s lichwú, pre poľného hospodára. W Budíňe 1836.
- Považja Považja. Levočský rukopisný zábavník s prílohou Považia 1847–1848. Faksimile. Martin 1979.
- PP Páriz Pápai F., Dictionarium manuale Latino-Hungaricum et Hungaro-Latinum. Leutschoviae 1708.
- Pras M. Prasličková, Brdárstvo a voštinárstvo v západnom Gemeri. Košice 1979.
- ProtCs Protocollum Csabensae anni 1768–. Békéscsabai Evangélikus Gyülekezet Levéltára.
- Prov Versus maxime Proverbiales. Kézirat a Református Nagykönyvtárban Sárospatakon. Jelzete: 2542.
- PrSl Prešpurský slovník. Vocabularium latino-bohemicum Posoniense. Vydal F. Menčík. V Praze 1892.
- PS Příruční slovník jazyka českého. I–IX. Praha 1935–57.
- PukKer A. Polonec – M. Turzová, Pukanská keramika. Martin 1962.
- RabT Rabovali Turci. Výber z kroník a listov zo 16. a 17. storočia. Zostavil, upravil... P. Horváth. Bratislava 1972.
- RadvCs Radvánszky B., Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. I–III. Bp. ²1986.
- RadvLt OL Radvánszky család radványi levéltára.
- RadvSz Radvánszky B., Régi magyar szakácskönyvek. I. Bp. 1893.
- RákTan Rákóczi-tanulmányok. Szerk. Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1980.

- Rank J. Rank, Všeobecný slovník příručný jazyka českého i německého. Osmé opravené a rozmnožené vydání. Praha év nélkül.
- Rapant D. Rapant, Slovenské povstanie roku 1848–49. I/2. Turč. Sv. Martin 1937; IV/2: Bratislava 1961.
- Ratkoš P. Ratkoš, Príspevok k dejinám banského práva a baníctva na Slovensku. Bratislava 1951.
- RečB Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika. I–. Beograd 1959–.
- Reczek St. Reczek, Podręczny słownik dawnej polszczyzny. Wrocław–Warszawa–Kraków 1968.
- Reiter N. Reiter, Die deutschen Lehnübersetzungen im Tschechischen. Berlin 1953.
- Reuss G. Reuss, Května Slovenska. Banská Štiavnica 1853.
- RévayLt OL Révay család levéltára.
- RibayP J. Ribay, Prawidła Moresnosti, aneb Zdwořilosti... W Pessti 1795.
- Rimay Rimay János Összes művei. Összeállította Eckhardt Sándor. Bp. 1955.
- RimSIP J. Rimauski [Ján Francisci], Slovenskje povesti. Faksimile I. Zväzku z roku 1845. Martin 1975.
- Ripka I. Ripka, Vecný slovník dolnotrenčianskych nárečí. Bratislava 1981.
- RMG Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára. Szerk. Berrár Jolán és Károly Sándor. Bp. 1984.
- RMK Szabó K., Régi magyar könyvtár. I–III/1–2. Budapest 1879–1898.
- Roh P. Rohárik, Terminológia remeselníckej výroby v Nadlaku. I. časť. Martin 1988.
- Roszkos Roszkos János, Poznamenana kniha fselijákiho od Roku 1899. tiho... Kézirat a tótkomlósi Roszkos család birtokában.
- Rot A. M. Rot, Vengersko-vostočnoslavjanskíe jazykovye kontakty. Bp. 1973.
- Rozm Rozmarín zelený. Slovenský folklór z okolia Esztergomu. Zozbieral... Béla Kálmánfi. Bp. 1973.
- RP Réthei Prikkel M., A magyarság táncái. Bp. 1924.
- RSS J. Mistrík, Retrográdný slovník slovenčiny. Bratislava 1976.
- Rudolf P. R. Rudolf, Die deutschen Lehn- und Fremdwörter in der slowakischen Sprache. Wien 1991.
- Rumy Monumenta Hungarica, az-az Magyar emlékezetes irások. Öszveszedte 's kiadta Rumy Károly György. I–III. Pest 1815–1817.
- Ryš Fr. Ryšánek, Slovník k Žilinské knize. Bratislava 1954.
- S–A L. Sadnik – R. Aitzetmüller, Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wiesbaden I (A–B). 1963–75.
- S–AHwb L. Sadnik – R. Aitzetmüller, Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten. Heidelberg – 's-Gravenhagen 1955.
- Sárvár Sárvár monográfiája. Szerk. Horváth Ferenc. Szombathely 1978.

- SAS Studia Academica Slovaca. Bratislava 1972–.
- SasA Fr. V. Sasinek, Archiv starých česko-slovenských listín, písemností... I–II. Turč. Sv. Martin 1872–3.
- SAV A Szlovák Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében készült Szlovák Nyelvtörténeti Szótár cédulakatalógusa. Használatáért ezúton is köszönetet mondok.
- SbŠkult Sborník na počesť Jozefa Škultétyho. Turč. Sv. Martin 1933.
- Schin Schindler Gy., A selmebányai céhek élete. Selmebánya 1909.
- Schnee E. Schneeweis, Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen. Berlin 1960.
- SchŠ H. Schuster-Šewc, Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache. I–V. Bautzen 1978–96.
- Schubert G. Schubert, Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen. Wiesbaden–Berlin 1982.
- SCS M. Ivanová-Šalingová – Z. Maníková, Slovník cudzích slov. A/Z. Bratislava 1979.
- SČL Kniezsa I., Stredoveké české listiny. Bp. 1952.
- Semk W. Semkowicz, Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa górnej Orawy. I–II. Zakopane 1932–1939.
- SESJČ J. Holub – S. Lyer, Stručný etymologický slovník jazyka českého... Praha 1967.
- SFFUK Sborník (később Zborník) Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava 1 (1922)–.
- SHS Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia. Ukážkový zošit. Bratislava 1973.
- SimLt OL Simonyi (simonyi és varsányi) család levéltára.
- Sinap D. Sinapius [Horčička], Neo-forum Latino-Slavonicum, Nowy Trh Latinsko-Slowensky. [Lešno] 1678.
- SipB I. Sipos, Geschichte der slowakischen Mundarten der Huta- und Hámor-Gemeinden des Bükk-Gebirges. Bp. 1958.
- SipM Sipos I., A magyar és szlovák nyelv együttélésének történetéből ... Bp. 1967. Akadémiai doktori disszertáció. Kézirat az MTA-ban.
- SirS J. Sirácky, Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí. Bratislava 1966.
- Skok P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I–IV. Zagreb 1971–74.
- SL Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu. Red. Fr. V. Sasinek. Skalica 1 (1876) – 6 (1882).
- SLArch Slovenská archivistika. Bratislava 1 (1966)–.
- Slavia Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. Praha 1 (1922)–.
- Slavica Slavica. Annales Instituti Philologiae Slavaicae Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth nominatae. Debrecen 1 (1961)–.

SlavNp	Slavistika. Národopis. Bratislava 1970.
Sławski	F. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków I–V. (A–Ł). 1952–82.
SlDěj	Slova a dějiny. Vědecký redaktor Vl. Šmilauer. Praha 1980.
SlFolk	A. Melicherčík, Slovenský folklór. Chrestomatia. Bratislava 1959.
SLHád	Slovenské ľudové hádanky... Bratislava 1981.
SlKoml	P. Király, České a maďarské prvky v písomných pamiatkach Slovenského Komlóša. In: Studia z Filologiei Polskiej i Słowiańskiej 5: 327–333. Warszawa 1965.
SlLex	Slovenská lexikológia. I–II. Bratislava 1971–2.
Slovensko	Slovensko. 3. Lud. I–II. Vedeckí redaktori Božena Filová, Ján Mjartan. Bratislava 1974–5.
SlovŠt	Slovakistické štúdie... Zostavovateľ Jozef Mistrík. Martin 1985.
SLP	Slovenské ľudové príslovia... Bratislava 1953.
SlPrag	Slavica Pragensia. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. VIII. Praha 1966.
SlSlov	Slavica Slovaca. Bratislava 1 (1966)–.
SlSvet	J. Sirácky a kolektív, Slováci vo svete. I. Martin 1980.
SlŠtJ	Slavistické štúdie jazykovedné. Bratislava 1969.
SlText	Slovenský ľudový textil. Tkaniny, výšivky, čipky, kroje. Red. Adam Pranda. Martin 1957.
SlZahr	Slováci v zahraničí. I. Martin 1971.
SMS	Sborník Matice slovenskej. Turč. Sv. Martin 1922–43.
SMSS	Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti. Turč. Sv. Martin 1896–1951.
SN	Slovenský národopis. Bratislava 1 (1953)–.
SocP	Po chodníčkoch kamenných, po cestičkách krvavých. Výber zo slovenskej rukopisnej sociálnej poézie (1577–1870). Edične pripravil... Jozef Minárik. Bratislava 1980.
SOK	Slovenská onomastická konferencia. Zborník materiálov... Bratislava – Banská Bystrica I. (1968)–.
Soll	K. Sollenghi, Nowy Spůsob Hedbawneho Rucha Vherského... W Pressporku. 1772.
SON	Slovenské odborné názvoslovie. Bratislava 1 (1953) – 9 (1961).
SP	Slovenské pohľady. Turč. Sv. Martin (később) Bratislava 1(1881)–.
SpevyH	L. Pavličková-Baková, Spevy od Hrona... Martin 1954.
SPIN	Sborník Pedagogického inštitútu v Nitre. Bratislava 1 (1961)–.
SR	Slovenská reč. Turč. Sv. Martin (később) Bratislava 1 (1932)–.
SRL	Slovenská renesančná lutna. Antológia zo slovenskej renesančnej poézie. Výber zostavil... Jozef Minárik. Bratislava 1982.
SSJ	Slovník slovenského jazyka. Ved. red. Št. Peciar. I–VI. Bratislava 1959–68.
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého. I–IV. Praha 1960–71.

- SSJL P. Ondrus – J. Horecký – J. Furdík, Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava 1980.
- SSKJ Slovar slovenskega knjižnega jezika. I–V. Ljubljana 1970–91.
- SSN Slovník slovenských nářečí. I. A–K. Ved. red. Ivor Ripka. Bratislava 1994.
- SSNM Sborník (később Zborník) Slovenského národného múzea. Turč. Sv. Martin 1952–.
- SSNO Słownik staropolskich nazw osobowych. Pod redakcją... W. Taszyckiego. I–VII. Wrocław – Warszawa – Kraków 1965–87.
- SSNU Slovník slovenských nářečí. Ukázkový zväzok. Bratislava 1980.
- SSpevy Slovenské spevy. Spracoval L. Galko. I–IV. Bratislava 1972–78.
- SSS B. Hochel, Slovník slovenského slangu. Bratislava 1993.
- SSUM Slovník staroukrajinského jazyka XIV–XV st. I–II. Kyjiv 1977–8.
- StanD J. Stanislav, Dejiny slovenského jazyka. I–V. Bratislava 1956–73.
- StanJ J. Stanislav, Slovenský juh v stredoveku. I–III. Turč. Sv. Martin 1948.
- StanL J. Stanislav, Liptovské nárečia. Turč. Sv. Martin 1932.
- StanŽ J. Stanislav, Zo života slov a našich predkov. Bratislava 1950.
- StPaz Stará Pazová 1770–1970. Zborník štúdií a článkov. Zodp. red. Ján Turčan. Nový Sad 1972.
- StrT H. Striedter-Temps, Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen. Berlin 1958.
- StrTSl H. Striedter-Temps, Deutsche Lehnwörter im Slovenischen. Wiesbaden (Berlin) 1963.
- StSl Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae. Bp. 1 (1955)–.
- StSlSav Studia Slavica Savariensia. Szombathely 1994.
- Sulán Sulán B., A cseh szókincs magyar elemeihez. I–II. Debrecen 1961. Akadémiai doktori disszertáció. Kézirat az MTA-ban.
- SWO Słownik wyrazów obcych. Warszawa 1965.
- SzabSz Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás. I–II. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza 1979.
- Szád Szádeczky L., Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon. I–II. Bp. 1913.
- SzamSz Csűry B., Szamosháti szótár. I–II. Bp. 1935–6.
- Száz Századok. Pest (később) Bp. 1 (1867)–.
- SzegSz Bálint S., Szegedi szótár. I–II. Bp. 1957.
- SzIEmlK Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Szerk. Serédi Jusztinián. I–III. Bp. 1938.
- SzikszF Szikszai Fabricius B., Nomenclatura seu Dictionarium Latino-Ungaricum. Debrecen 1590.
- Szilágyi Szilágyi S., Levelek és okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez. Bp. 1883.

- SzkMv Udvari I., Szlovák mezővárosok népelete Mária Terézia korában. Nyíregyháza 1994.
- SzlJsz Kniezsa I., A magyar nyelv szláv jövevényszavai. I/1–2. Bp. 1955.
- SzMFSz E. Smiešková – Simáné Havas É., Szlovák–magyar frazeológiai szótár – Slovensko-maďarský frazeologický slovník. Bratislava 1981.
- Szmoll Szmollény N., A középkori Szeged műveltsége... Szeged 1910.
- SzNyME Gregor F., A szlovák nyelv magyar elemeiből. (Mutatványfüzet.) Bp. 1993.
- SzófSz Bárczi G., Magyar szófejtő szótár. Bp. 1941.
- SzólSzab Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból. Összeállította... Égető Melinda. Bp. 1985.
- SzPV Takács P. – Udvari I., Szlovák nyelvű paraszti vallomások Mária Terézia korából... Nyíregyháza 1992.
- SzsIr Békés megyei Levéltár Gyula. Szarvas mezőváros iratai.
- SzT Erdélyi magyar szótörténeti tár. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. Bukarest I. (1975)– [XIV. (2014)].
- SzTFTK A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Szeged 1963/1; 1965/1.
- SztivLt OL Szentiványi család levéltára.
- Sztkl Szentkláray J., A dunai hajóhadak története. Bp. 1885.
- SzunyLt OL Szunyogh család budetini levéltára.
- SZSS K. Habovštiaková, Slovná zásoba spisovnej slovenčiny z vývinového hľadiska... Nitra 1987.
- Šándor E. Šándor, Sváko Ragan z Brezovej. I–III. Myjava 1927–31.
- Šenk J. Andráscsik, Šenk palenčeni. Bp. ²1886.
- Šikula V. Šikula, Povetrie. Bratislava 1968.
- Šmil Vl. Šmilauer, Slovenské strídnicie jerové a zmena e, ě > a, o. Praha 1930.
- ŠtolcJ J. Štolc, Reč Slovákov v Juhoslávii. I. Bratislava 1968.
- ŠtolcM J. Štolc, Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku. Bratislava 1949.
- Štrek K. Štrekelj, Zur slavischen Lehnwörterkunde. In: Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Fünffzigster Band. III. Abh. Wien 1904: 1–89.
- Štúr L. Štúr, Nárečja slovenskuo... V Prešporoku 1846.
- TablP B. Tablic, Pamäti česko-slovenských básnikov alebo veršovcov... Preložil, poznámky a doslov napísal Rudo Brtáň. Bratislava 1974.
- Taj J. Gregor Tajovský, Žliebky. Bratislava 1953.
- TakGy Takáts S., A magyar gyalogság megalakulása. Bp. 1908.
- Tamás L. Tamás, Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen. Bp. 1966.

- TanZ Jobbágytelek és parasztgazdaság az örökös jobbágyság kialakulásának korszakában. Tanulmányok Zemplén megye XVI–XVII. századi agrártörténetéből. Szerk... Makkai László. Bp. 1966.
- TekP J. Melicher, Tekovské povesti. Bratislava 1989.
- TelLt OL Teleki család levéltára.
- TESz A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Főszerk. Benkő Loránd. I–IV. Bp. 1967–84.
- TestNye Németh Z., Testamentumok, osztályos egyezségek Nyíregyházán, 1759–1792. Nyíregyháza 1987.
- Thurzó Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez... Közreb. Zichy Edmund. I–II. Bp. 1876.
- Timr Božena Slančíková Timrava I. Študiu... napísal I. Kusý. Bratislava 1971.
- Tirp Nyíregyházi szlovák („tírpák”) nyelvjárási és néprajzi emlékek. I–III. Sajtó alá rendezte Erdész Sándor. Nyíregyháza 1977–86.
- TKSV Tradičná kultúra Slovákov vo Vojvodine. Zborník prác z vedeckej konferencie v Novom Sade... Nový Sad 1973.
- Tóbik Št. Tóbik, Jazyk a terminológia starých slovenských písomných pamiatok výrobných sektorov. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. Časť všeobecná I. Bratislava 1960: 80–157.
- Tomášik S. Tomášik, Bašovci na Muránskom zámku. Edične pripravil... Jozef Nižanský. Bratislava 1958.
- Torkos J. J. Torkos, Taxa pharmaceutica Posoniensis... Posonii 1745.
- TOS J. Podolák, Tradičné ovčiarstvo na Slovensku. Bratislava 1982.
- Trenč Trenčín. Vlastivedný zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne. Bratislava 1971.
- TrnZb Trnavský zborník. I–III. Bratislava 1975–80.
- Trokan Mijawa s nowím wekom. Básen we čtírech zpewoch. Od Jána Trokana. W Skalici 1851.
- TSMed Trifolium sanitatis medicum aneb o zdravi zprava lekarska. Edične pripravila... Marie Majtánová. Bratislava 1987.
- TT Történelmi Tár. Bp. 1878–1911.
- TUHg Typographia Universitatis Hungaricae Budae 1777–1848. Szerk. Király Péter. Bp. 1983.
- Tvrďý P. Tvrďý, Slovenský frazeologický slovník. Praha–Prešov ²1933.
- UC OL Magyar Kamara Archívuma. Urbaria et Conscriptiones.
- UCŽ Vménj Čzasu ku Prospěchu Mládeži Národných Sskol... W Budjne 1781.
- Udv I. Udvari, Fonetične adaptovanje požičenich madjarskich slovoch u bačvansko-srimskim ruskim jaziku. In: Tvorčosc. Novi Sad 11 (1985): 40–62.

- Udvári Udvari I., Mária Terézia-korabeli Szepes és Zemplén megyei szlovák nyelvű bevallások lexikai hungarizmusai. In: III. Nemzetközi Szlavisztikai Napok. Szerk. Gadányi Károly. Szombathely 1988: 429–39.
- UdvUrb Udvari I., A Mária Terézia-féle úrbérrendezés szlovák nyelvű dokumentumai... Nyíregyháza 1991.
- UElSk L. Hadrovics, Ungarische Elemente im Serbokroatischen. Bp. 1985.
- Uhdol Zo života a bojov ľudu Uhrovskej doliny. Národopisné štúdie. Ved. redaktorka Viera Urbancová. Bratislava 1977.
- UK Univerzitná knižnica v Bratislave.
- ÚML Új magyar lexikon. I–VIII. Bp. 1959–81.
- ÚMTsz Új magyar tájszótár. Főszerk. B. Lőrinczy Éva. Bp. I. (1979)–[V. (2010)].
- Urb R. Marsina – M. Kušík, Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku. I–II. Bratislava 1959.
- Urbok Urbáriumok. XVI–XVII. század. Szerk. ... Maksay Ferenc. Bp. 1959.
- UrbP V. Urbancová, Počiatky slovenskej etnografie. Bratislava 1970.
- Úriszék Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek. Szerk. Varga Endre. Bp. 1958.
- Václ A. Václavík, Podunajská dedina. Bratislava 1925.
- VáclP A. Václavík, Slovenské palice. Turč. Sv. Martin 1938.
- Vaj Sobrané diela Svetozára Hurbana Vajanského. I–XII. Turč. Sv. Martin 1907–13.
- Varga Varga K., Becéző keresztneveink. Szeged 1931.
- Varsík B. Varsík, Slovenské listy a listiny z XV. a XVI. storočia. Bratislava 1956.
- Vasmer M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch. I–III. Heidelberg 1953–58.
- Vážný V. Vážný, O jménech motýlů v slovenských nářečích... Bratislava 1955.
- VážnýG V. Vážný, Glossarium Bohemoslavicum... V Bratislave 1937.
- Verb Verborum in institutione grammatica contentorum in Ungaricum et Sclavonicum translatio... Tyrnaviae 1648. Faksimile: Matica slovenská 1968.
- Veress Veress E., Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. I–II. Kolozsvár 1944.
- Viehz Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa. Ethnographische Studien. Redigiert von László Földes. Bp. 1961.
- Víchr Keby si počul všetky tie víchrice... Výber neznámej slovenskej poézie z polovice 19. storočia. Vybral, edične pripravil... Pavol Vongrej. Bratislava 1966.
- VlSbPov Vlastivedný sborník Považia. VI. Banská Bystrica 1964.

- Vondrák W. Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik. I. Göttingen 1924.
- VSBN Ferd. Buffa, Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatúry... Bratislava 1972.
- VSOS Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Hlavný red. M. Kropilák. I–III. Bratislava 1977–8.
- VŠG Vlastivedné štúdie Gemera. 5. Martin 1987.
- Vyl „Vyletel vták...” Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku. Bp. 1955.
- Vyv M. Vyvíjalová, Bernolákov autentický slovníček spred roku 1790... Bratislava 1969.
- VývSp Vývoj správy miest na Slovensku. Zostavil Richard Marsina. Martin 1984.
- VZbTr Vlastivedný zborník Múzea a hradu v Trenčíne. Bratislava 1971.
- Wahrig G. Wahrig, Deutsches Wörterbuch... Gütersloh 1978.
- Weigand Fr. L. K. Weigand, Deutsches Wörterbuch. I–II. Gießen 1909–10.
- Wiegand J. Wiegand, Hospodárska Ručnj Knižka, pro Rakauskau Mládež... nynj na Slowenský Gazyk přeložená. W Presspurku 1773.
- Winter Z. Winter, Dějiny kroje v zemích českých od počátku stol. XV. až po dobu bělohorské bitvy. Praha 1893.
- Wsselico Wsselico, pro myslí ctné rozweselenj. W Rožňawě 1820.
- ZálLT C. Zálešák, Ľudové tance na Slovensku. Bratislava 1964.
- ZálPoh C. Zálešák, Pohronské tance. Martin 1953.
- Zamag Zamagurie. Národopisná monografia oblasti. Zostavil a redigoval Ján Podolák. V Košiciach 1972.
- ZápSl Západné Slovensko. Vlastivedný zborník múzeí Západosloveského kraja. Bratislava 1 (1973)–.
- Zát A. P. Záturecký, Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví. V Praze 1896.
- Zát^{2,3} A. P. Záturecký, Slovenské přísloví, porekadlá a úsloví. Edične pripravila... Mária Kosová. Bratislava ²1965; ³1974.
- ZSNM Zborník (korábban Sborník) Slovenského národného múzea. Ethnographia. 64.
- ZFFUK Zborník (korábban Sborník) Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica; Historica. Bratislava 1 (1922)–.
- ZfSP Zeitschrift für Slavische Philologie. Leipzig (később) Heidelberg 1 (1924)–.
- ZgurK Z. Zguriška, Kopaničiari. Bratislava 1956.
- ZichyLt OL Zichy család zsélyi levéltára.
- ZOM Zborník Oravského múzea. Banská Bystrica 1 (1968).
- Zora Zora. Almanach na rok 1835. W Budíňe.
- ZsigmOkI Zsigmondkori oklevéltár. Összeállította Mályusz Elemér. Bp. I–II/2. (1951–1958).

ZVSZ	Fr. Kopečný, Základní všeslovanská slovní zásoba. Praha 1981.
ZZZ	Zlatá podkova, zlaté pero, zlatý vlas. I. Čarovné rozprávky slovenského ľudu. Pripravila Viera Gašparíková. Bratislava 1984.
Žak	Banická dedina Žakarovce. Vedecký redaktor Ján Mjartan. Bratislava 1956.
ŽK	Kniha Žilinská. Vydal Václav Chaloupecký. Bratislava 1934.

EGYÉB RÖVIDÍTÉSEK

a.	= alatt
abov	= abovské nárečie; Abaúj megyei nyelvjárás
adj.	= adjektívum
adv.	= adverbium
Af	= Ambrózfalva
Ai	= Albertirsa
akk.	= akkuzatívus
al.	= alebo; vagy
alakv.	= alakváltozat
án.	= állatnév
arch.	= archaiký; archaikus
átv.	= átvitt értelmű; átvitt értelem
augm.	= augmentatívum
bás.	= básnický; költői
Bcs	= Békéscsaba
bec.	= becézés; becézett alak
Bé	= Bér
Bh	= Bánhida
bhorv.	= burgenlandi horvát
Bk	= Bükkszentkereszt
Bl	= Bükkszentlászló
Bny	= Bakonycsérnye
bolg.	= bolgár
Bp.	= Budapest
cit.	= citoslovce; indulatszó
cs.	= csomag
Csa	= Csanádalberti
Csd	= Csomád
csl	= celoslovenské; össz-szlovák
csn.	= családnév
Cso	= Csobánka
Csr	= Csömör

č.	= číslo; szám
čiasť.	= čiastočne; részben
dem(in).	= deminutívum
De	= Dunaegyház
det.	= detský výraz; gyermeknyelvi kifejezés
dial.	= dialektické; nyelvjárási
e.	= előtt
Ecs	= Ecser
ef.	= század első fele
elav.	= elavult
expr.	= expresszív
fam.	= familiáris; bizalmas
fem.	= femininum
fgr.	= finnugor
fn.	= főnév
Fo	= Forró
fr.	= francia
Fr	= Füzér
gem	= gemerské nářečie; Gömör megyei nyelvjárás
gen.	= genitivus
Gg	= Galgaguta
Hh	= Háromhuta
hist.	= historické; történelmi
hloh	= hlohovecké nářečie; galgóci nyelvjárás
hn.	= helynév
hont	= hontianske nářečie; Hont megyei nyelvjárás
horv.	= horvát
hovor.	= hovorové; köznyelvi
hromad.	= hromadné; kollektívum
hypok.	= hypokoristické; hipokorisztikus; becéző; kicsinyítő
ill.	= illetőleg; illetve
i. m.	= idézett mű
ind.	= indicativus
instr.	= instrumentalis
interj.	= interjekcia; indulatszó
ipeľ	= ipelské nářečie; Ipoly menti nyelvjárás
irod.	= irodalmi (alak)
iron.	= ironické; ironikus
isz.	= indulatszó
Isz	= Isaszeg
jabov	= južnoabovské nářečie; Dél-Abaúj megyei nyelvjárás
Jd	= Jásd
jnitř	= juhonitrianske nářečie; dél-nyitrai nyelvjárás

jor	= juhooravské nářečie; dél-árvai nyelvjárás
jpov	= juhopovažské nářečie; dél-vágmenti nyelvjárás
jrut.	= jugoszláviai rutén~ruszin
jsl	= juhoslovenské nářečie; délszlovák nyelvjárás
jstrsl	= juhostredoslovenské nářečie; dél-középszlovák nyelvjárás
jšar	= juhošarišské nářečie; dél-sárosi nyelvjárás
jtek	= juhotekovské nářečie; dél-barsi nyelvjárás
jtrenč	= juhotrenčianske nářečie; dél-trencsényi nyelvjárás
jzempl	= juhozemplínské nářečie; dél-zemplényi nyelvjárás
jzsl	= juhozápadoslovenské nářečie; dél-nyugatszlovák nyelvjárás
k.	= körül
Kc	= Kesztlőc
Kd	= Kéked
Kds	= Kondoros
kelszk.	= keletiszlovák nyelvjárás
kfn.	= középelnémet
kk.	= következők(ben)
Kk	= Kiskőrös
kn.	= köznévf
kniž	= köznévf szó; irodalmi (szó)
koll.	= kollektív, gyűjtőfogalom
kováč.	= kováčstvo; kovács mesterséggel kapcsolatos szakkifejezés
Kp	= Kóspallag
kraj.	= krajové slovo; tájszó
Ks	= Kardos
kszk.	= középszlovák (nyelvjárás)
kuch.	= kuchársky termín; szakácsművészeti szakszó
kukr.	= kárpátukrán
kys	= kysucké nářečie; kiszuca nyelvjárás
l.	= lásd!
lat.	= latin
lengy.	= lengyel
Lf	= Lucfalva
lod.	= lodiarsky termín; hajóipari szakkifejezés
lok.	= locativus
ľud.	= ľudové; népnyelvi
m.	= magyar
Malč	= Malčice; Málca
Mb	= Mezőberény
Mbny	= Mogyorósbánya
Md	= Maglód
Me	= Miske
Meh	= Medgyesegyháza

mf.	= század második fele
Mi	= Mátraszentimre
miest.	= miestami; helyenként
Mk	= Mátrakeresztes
Mm	= Mezőmegyer
mn.	= melléknév
Mn	= Márianosztra
Mny	= Múcsony
modrokam	= modrokamenské nářečie; kékkői nyelvjárás
mor.	= morva
Msz	= Mátraszentistván
nár(eč).	= nářečie; nářečové; nyelvjárás(i)
Nh	= Nagyhuta
Nbh	= Nagybánhegyes
ném.	= német
neskl.	= nesklonné; nem ragozható
nitř	= nitrianske nářečie; Nyitra megyei nyelvjárás
niž.	= nižšia vrstva; a köznyelv alacsonyabb rétege
Nl	= Nagylak
No	= Nógrád
nom.	= nominativus
novohr	= novohradské nářečie; Nógrád megyei nyelvjárás
Ns	= Nógrádsáp
Nye	= Nyíregyháza
nyj.	= nyelvjárás(i)
nyszk.	= nyugatszlovák (nyelvjárás)
o.	= osztály
obl.	= oblast; táj; terület
obyč.	= obyčajne; rendszerint, általában
ófn.	= ófelnémet
ojed.	= ojedinele; szórványos(an)
Okir	= Okiratok
okr.	= okres; járás
ol.	= olasz
Óm	= Ómassa
or.	= orosz
Or	= Oroszlány
Óa	= Ósagárd
Ös	= Öskü
p.	= pont
Pa	= Patvarc
part.	= particípium
partik.	= partikula

Pcs	= Piliscsaba
pejor.	= pejoratív
Ph	= Püspökhátvan
Pi	= Pitvaros
Pk	= Pilisszentkereszt
pl.	= például
Pl	= Pilisszentlászló
Plk	= Pilisszentlélek
plur.	= plurális
pohron	= pohronské nářečie; Garam menti nyelvjárás
poss.	= possessivus
praet.	= praeteritum
priev	= prievidzské nářečie; privigyei nyelvjárás
priezv.	= priezvisko; vezetéknév
Ps	= Pilis
Psz	= Pilisszántó
pt.	= plurale tantum
Pv	= Piliscsév
Rb	= Rudabányácska
rendszerint	= rendszerint
Rh	= Répáshuta
Rk	= Rákoskeresztúr
rom.	= román
Rsz.	= raktári szám
Sá	= Sári
s. gy.	= saját gyűjtés(ű)
Sh	= Sámsonháza
Si	= Sárisáp
Sk	= Sósokút
sl.	= slovenské; szlovák
slang.	= slangový výraz; slang kifejezés
slc.	= slovenské; szlovák
snitr	= severonitrianske nářečie; észak-nyitrai nyelvjárás
sor	= severooravské nářečie; észak-árvai nyelvjárás
sot	= sotácke nářečie; szoták nyelvjárás
Sp	= Sajópálfala
spiš	= spišské nářečie; szepesi nyelvjárás
sstrsl	= severostredoslovenské nářečie; északi középszlovák nyelvjárás
star.	= staršie; régebbi
stb.	= s a többi
stol.	= stolica; megye
strenč	= stredotrencianske nářečie; középtrencsényi nyelvjárás

strnitr	= stredonitrianske nárečie; középnyitrai nyelvjárás
strspiš	= stredospišské nárečie; középszepesi nyelvjárás
strsl	= stredoslovenské nárečie; középszlovák nyelvjárás
stršar	= stredošarišské nárečie; középsárosi nyelvjárás
subj.	= subjektívum
subst.	= substantívum
syn.	= synonymum; szinonima
sz.	= század
Szb	= Szirmabesnyő
Szd	= Sződ
sze.	= század eleje
szef.	= század első fele
szf.	= századforduló
Szh	= Szuahuta
szh(v).	= szerbhorvát
szing.	= singularis
szk.	= szlovák
szl.	= szlovén
szmf.	= század második fele
szn.	= személynév
Szp	= Szápár
Szs	= Szarvas
szv.	= század vége
šar	= šarišské nárečie; Sáros megyei nyelvjárás
Tb	= Tardosbánya
tek	= tekovské nárečie; Bars megyei nyelvjárás
text.	= textilníctvo; textilipari
ti.	= tudniillik
Tk	= Tótkomlós
tkp.	= tulajdonképpen
Tok	= Tárnok
top	= topolčianske nárečie; tapolcsányi nyelvjárás
tör.	= török
tréf.	= tréfás(an)
trenč	= trenčianske nárečie; Trencsén megyei nyelvjárás
trn	= trnavské nárečie; nagyszombati nyelvjárás
turč	= turčianske nárečie; Turóc megyei nyelvjárás
u.	= után
ua.	= ugyanaz
úfn.	= újfelnémet
Úh	= Újhuta
ui.	= ugyanis

ukr.	= ukrán
uo.	= ugyanott
uó.	= ugyanó
urad.	= uradalom
usw.	= und so weiter; és így tovább
užh	= užské nářečie; Ung megyei nyelvjárás
v.	= vagy
vált.	= (alak)változat
var.	= variant; változat
Vc	= Vanyarc
Ve	= Vácegres
vgem	= východogemerské nářečie; kelet-gömöri nyelvjárás
Vh	= Vágáshuta
vid.	= vid!; lásd!
vinohrad.	= vinohradnícke; szőlészeti, borászati
vn.	= vezetéknév
vnovohr	= východonovohradské nářečie; kelet-nógrádi nyelvjárás
voj.	= vojenské; katonai
vö.	= vesd össze!
vsl	= východoslovenské nářečie; kelet-szlovák nyelvjárás
Vsz	= Vértesszőlős
všar	= východošarišské nářečie; kelet-sárosi nyelvjárás
vulg.	= vulgáris
záp.	= západné; nyugati
zastar.	= zastarané; elavult
zempl	= zemplínske nářečie; zempléni nyelvjárás
zgem	= západogemerské nářečie; nyugat-gömöri nyelvjárás
zried.	= zriedkavé; ritka; ritkán
zsl	= západoslovenské nářečie; nyugatszlovák nyelvjárás
zvol	= zvolenské nářečie; Zólyom megyei nyelvjárás
žart.	= žartovné; humoros
žiac.	= žiacke; diáknyelvi

BEVEZETÉS

1. A legtöbb szláv nyelv lexikális hungarizmusainak a számbavétele megtörtént, a szomszédos szlovákság szókincsének ilyen irányú átfogóbb elemzése azonban még hiányzik. A kérdés egyes részleteivel persze több publikáció is foglalkozott. A nyelvjárási monográfiákat és a kisebb közleményeket nem említve, több szempontból figyelmet érdemelnek például Samo Czambelnek ilyen vonatkozású megfigyelései (vö. pl. *Slováci a ich reč. V Budapešti* 1903: 120 kk.), továbbá J. Škultéty (SP 22: 756–62), Melich János (*Régi magyar hatás a tót nyelvre*. MNy 22: 110–17), Kniezsa István (*A tót és lengyel költözködő pásztorkodás magyar kapcsolatai*. Ethn 45: 62–73) és Jozef Szabó (*Maďarské elementy v slovenských nářečiach v Gemeri*. LS 1–2: 183–90) dolgozata. Zoe Hauptová volt az, aki jelentéskörök szerinti csoportosításban elsőként elemezte behatóbban a szlovák nyelv magyar elemeit, pontosabban azoknak egy részét (l. MNy 56: 172–81; Slavia 28: 519–32), s ennek kapcsán vizsgálata kiterjedt hangtani kérdésekre is (l. még Slavia 6: 3–21). Azóta jó néhány tanulmány tárgyalja valamilyen szempontból ezt a témát, így pl. lásd Király Péter (StSl 3: 68–111; StSl 10: 221–36; StSl 11: 95–107), Gregor Ferenc (NyK 68: 397–416; StSl 15: 219–37; StSl 16: 193–218; StSl 17: 107–18; StSl 30: 77–93; StSl 32: 31–48; StSl 38: 77–86; HungSl 1978: 47–57; HungSl 1983: 61–75; HungSl 1988: 49–58; HungSl 1997: 69–71; AnUB 4: 127–37; AnUB 13: 171–87; AnUB 16: 205–12; MNy 85: 180–96), Ján Doruľa (StSl 17: 91–105; SR 38: 178–90; *Slováci v dejinách jazykových vzťahov*. Bratislava 1977: 61–78), Štefan Krištof (SzTFTK 1965: 135–43), Anton Habovštiak (StSl 25: 161–67), Katarína Habovštiaková (StSl 25: 168–76), Ladislav Bartko (JŠ 21: 94–105), Štefan Lipták (JŠ 21: 106–11) és mások közleményeit.

Természetesen Gabriella Schubert terjedelmes monográfiájában (*Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen*. Wiesbaden–Berlin 1982) szintén bemutatja a szlovák nyelv magyar elemeinek egy hányadát.

A téma alapos feldolgozását több tárgyi akadály is nehezítette. Mindenekelőtt az, hogy a szlovák nyelvre vonatkozó szövegkiadások a legutóbbi időkig meglehetősen esetlegesek, hézagosak voltak, hiányzott a nyelvtörténeti szótár, a szlovák nyelvnek nincs sem saját etimológiai, sem teljes és részletes nyelvjárási szótára. Az utóbbi időben mégis sokat javult a helyzet: a több kötetre tervezett szlovák nyelvtörténeti szótárnak végre megjelent már négy kötete, a kéziratom elkészültéig kézbe vehettem a szlovák nyelvjárások szótárának első, A-tól K-ig

terjedő kötetét is. Lehetséges, hogy időközben kiadásra került a következő kötet is, sajnos azonban erről nem tudtam meggyőződni.¹

Mindemellett úgy gondolom, hogy a több évtizedes anyaggyűjtésem lehetővé teszi a szlovák nyelv magyar elemeinek minél teljesebb – de korántsem teljes – bemutatását. Kétségtelen azonban, hogy a nyelvtörténeti szótár még meg nem jelent köteteinek, valamint a nyelvjárási szótár várhatóan nagyon gazdag szóanyagának révén az általam megrajzolt kép kiegészül, teljesebbé válik majd.

2. Gyűjtésem forrásául főként a magyarországi könyvtárakban és levéltárakban található nagy mennyiségű kéziratos anyag szolgált, de természetesen kicéduláztam a szövegkiadásokat, különböző jellegű publikációkat, valamint több írói alkotást is. Ennek következményeként a felgyűjtött anyag nyelvi formáiban komoly eltérések adódnak. Az anyagközlésben mindenkor a forrásokhoz igazodom. Kéziratból és faksimiléből betűhíven idézek, de a szlovák gyakorlatnak megfelelően az *y*, *a*, *e*, *u* betűk feletti funkció nélküli jeleket elhagyom, mindig egységesen *s*, *š* grafémát használok, az *β* betűt azonban megtartom. Ha az adat az eredetinek későbbi másolatából vagy kiadásából származik, úgy a datálás után törtjelet teszek.² A szótárakból idézett adatok kezdő nagybetűit kisbetűvel írom, ezek lapszámát általában csak akkor adom meg, ha az adat nem a címszónál szerepel. A cirill betűs adatokat technikai okokból latin betűsre írom át.

A címszót lehetőleg irodalmi formában közlöm. Ha erre nincs mód (csak régi vagy nyelvjárási adatom van rá), úgy a legvalószínűbbnek vélhető alapformát vagy a nyelvjárási alakot tüntetem föl. A dokumentációs anyag rendszerint időrendben követi egymást alapszó és származékok esetében egyaránt. Mind az adatolást, mind a magyarázó részt igyekszem észszerűen tömöríteni.

A szócikkek második bekezdése tartalmazza az etimológiát. A magyar etimonnál elsősorban a TESz-re és az EWU-ra hivatkozom, de adott esetben más művekre is utalok. Az egybevetést elősegítendő idézem a tárgyalt jövevényszó egyéb előfordulásait, vagy legalábbis utalok azokra.

Dolgozatomban csak köz- és személyneveket vizsgálok (ez utóbbiak néhány sajátos vonására l. Gregor: MNy 85: 180–4). A földrajzi nevekben is jelen levő magyar–szláv, ezen belül magyar–szlovák kölcsönhatással foglalkozó régebbi és újabb kutatások összegező szintézisére l. a FNESz gazdag anyagát.

¹ Időközben a nyelvtörténeti szótár (HSSJ) kiadása befejeződött: Majtán, M. et al. (red.), *Historický slovník slovenského jazyka* 1–7. Bratislava, 1991–2008 (elektronikusan is kereshető: <https://www.juls.savba.sk>); a szlovák tájszótárból (SSN) már három kötet jelent meg (A–R): Ripka, I. et al. (eds.), *Slovník slovenských nářečí* 1–3. Bratislava, 1994–2021 (az első két kötet kereshető elektronikusan ugyanott). Megjelent a szlovák nyelv első saját etimológiai szótára is: Králik, Lubor, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava, 2015. (ZA)

² A kiadásban ennek jelölésétől eltekintettünk, mivel a forráshivatkozásokból ez egyértelműen kiderül. (ZA)

TÖRTÉNELMI KÖRÜLMÉNYEK

3. A magyar honfoglalást követően a Kárpát-medencében az intenzív szláv–magyar érintkezés bizonyos mértékű etnikai keveredést, egybeolvadást és helyenkénti kétnyelvűséget eredményezett (l. Moór: StSl 2: 45; Ratkoš: PočSD 174–5; Bárczi 77–8). Ily módon a megtelepedett magyarság az itt talált szlávokkal – s természetesen a szlovákokkal is – érintkezve, azok egy részét magába olvasztva, számos új állami, egyházi, gazdasági stb. ismeretet tőlük átvéve, elsajátította e fogalmak szláv megnevezését is.

A XII., főként pedig a XIII. század utáni időszakban a szláv nyelvi befolyás ereje csökken, egyre kevésbé átfogó érvényű, inkább helyi, tájankénti jelleget ölt. Különösen a mohácsi vész (1526) utáni nagy népességmozgás nyomán további szláv szavak kerültek ugyan be a magyar nyelvbe, de egészében véve ekkorra már jelentősen megváltoztak a körülmények. A magyar feudális államrend kiépítése, a magyar nyelv és kultúra pozícióinak megerősödése következtében a nyelvi hatás előbb kölcsönössé vált, majd fordított irányú, magyar–szlovák áramlás erősödött föl.

4.1. Az ezeréves magyar–szlovák együttélés folyamán a magyar nyelv az érintkezés intenzitásától függően különböző korokban, különböző vidékeken eltérő módon gyakorolt hatást a szlovák nyelv egyes rétegeire. Mindez lényegében jól tükröződik a magyar jövevényszavak típusaiban, illetve a bennük föllelhető hangtani és egyéb sajátosságokban.

4.2. Mindenekelőtt a tágabb értelemben vett etnikai határ vonal mentén létrejött közvetlen kapcsolatok révén adódott lehetőség a magyar–szlovák nyelvi befolyás érvényesülésére. Sok helyütt – falun és városon egyaránt – kétnyelvűség alakult ki, s ez a folyamat a népességmozgás következtében még további területeken is lejátszódott. Később ugyanis, leginkább a meg-megújuló török támadások kapcsán, a két nép tömeges keveredésére is sor került. A XVI–XVII. század folyamán a török elől menekülő magyar lakosság egy része az ország szlováklakta északi megyéibe húzódott, az ottani hegyes-erdős tájakon keresve menedéket. E nagyarányú északra áramlás a szlováksággal való keveredéssel, illetve részbeni elszlovákosodással járt, ugyanakkor erős nyomokat hagyott maga után a szlovák nép szóhasználatában. Ez a magyarázata annak, hogy a szlovák népnyelvben a legnagyobb számban éppen a köznapi élet, a család, háztartás, ruházkodás, földművelés, állattenyésztés fogalomkörébe tartozó magyar eredetű szavak honosodtak meg, mint pl. *apa, báci(k), bajúz, banovať, baracka, barnavý, belčov, beťah, bojtár, bosorka, bujtáš, cipov, čapáš, čara, čarovať, čizma, denglavý, dereš, dohán, ďunda, fajta, fako, fodra, gate, gazda, gerega, habarka, homok, joság, juhás, kanás,*

kapcát, karika, koč, kočiš, komondor, kondáš, kont, marha, míneš, moňáš, nadrágy, ortáš, padlás, pej(o), rojt(a), sára, teremtete stb.

4.3. Az egykori magyarországi államszervezet kiépülése, jogi és gazdasági alapjainak a lefektetése majd megszilárdulása szintén folyamatosan hatott a szlovákia szókincsére, vö. *ališpán, bán, biršág, biršágovať, dereš* 'Prügelbank', *eškut, feišpán, fejedelem, fiškáliš, fiškuš, írek, írečitý, išpán, jarašbirov, kamaráš, orság, orsácky, rákoš, solgabirov, vármed(a), vidiek* stb.

4.4. Szorosan ehhez kapcsolódik a korabeli Magyarországon, közelebbről a mai Szlovákia területén élt fő- és köznemesség közéleti szerepe és életvitele, a jobbágysághoz fűződő viszonya. A gyakran két-, sőt többnyelvű szlovák nemesség a török időkben a délibb részokról érkezett magyar nemesi családokkal felgyarapodott. Ennek következtében szintén több magyar eredetű kifejezéssel gazdagodott a szlovák szókincs. Ezek ugyan részben alkalmi kölcsönzéseknek is tekinthetők, mint például *felšeruha, fraucimerhaz, fugu/fügü, melegítő* stb., de nagy részük a nemesi háztartások révén szélesebb körökben is honossá válhatott, illetőleg vált is. Olyan szavak sorolhatók ide, mint például *árenda, árendáš, armáliš, arpakaša, bátamuram, bíreš, bočpor, boršoložak, címer¹, čatlóš, dežma, dolomán, dumbier, fiember, fisersam, fulajtár, gróf, herceg, íleš, itekfogov, karpit, kaštieľ, lovás, palota, želiar* stb.

4.5. A katonaságra, hadi életre vonatkozóan is számos magyar kifejezés jutott be a szlovák nyelvbe, még a XVIII. század vége előtt. Különösen Thököly idejében és a Rákóczi-szabadságharc során szaporodott meg az ilyen átvételek száma. Ezek némelyike ugyancsak alkalmi kölcsönzés lehetett, zömükben azonban nyilván szélesebb körökben is el voltak terjedve, s részben ismertek ma is. Ide sorolhatók egyebek közt: *balta, budzogán/buzogán, cajkház, čakan, čata, čatovať, fedvereš, fujtáš, hadnaď, hajduk, harc, harcovat, husár, karvaš, katonák, kuruc, labanc, puškáš, sakáloš, šereg/šarag, šišak, talpaš, tarask(a), tutiš, žoldoš* stb.

4.6. A városi, különösen a kis- és mezővárosi életben, ezen belül a kézművesiparban, a céheknél a századok folyamán szerephez jutott magyarság révén szintén több magyar nyelvi elem került át a szlovákok szóhasználatába. Alkalmi kölcsönzések e téren is feltételezhetők, részben azonban szakszóként, részben tájszóként éltek, egy részük pedig a szlovák nyelvterület nagyobb hányadán is elterjedt. Ebbe a csoportba tartozik például: *atamešter, bádog, bejaraš, alč/jalč, boritás, čisár, fonal, forditás, helpinz, hetibír, himpelír, inaš, ketuvaš, lápsik, míhel, polgár, remek, remekovať, társópohár* stb.

4.7. Az élet egyéb területeit érintő fogalmi körök – egyház, vízi és szárazföldi közlekedés, kereskedelem, pénzügy, társadalmi élet, természeti jelenségek (föld, víz, éghajlat, vadon termő növények, vadállatok stb.) szóanyaga – éppen a fent vázolt körülményekből kifolyólag – az előbbieknél szerényebb mértékben hatott a szlovákra, vö. például *barat, cintorín, eršek, ešpereš, kántry; bak, batár, hajov, hintov; anglia, haboš; bankov, kongov, mariáš, vonáš; farsang, gavalier; čík, elefant, hejus, kečega, kesek, ťava; hold* 'földterület, -mérték', *ortáš, sigot* stb. (Az egész

kérdéskörre l. Hauptová: MNy 56: 172–81; Doruľa 61–74; Habovštiaková: StSl 25: 169–176; Gregor: NyDt 172 kk. is.)

5. A szlovákba átkerült magyar szavak mennyisége jelentős. Kálal szótárában a helyesen vagy helytelenül magyar eredetűnek föltüntetett szlovák kifejezések száma 525 körül van. Akkortájt Kniezsa István is úgy vélte, hogy a szlovák nyelvben körülbelül hatszáz magyar jövevényszó található (l. A magyarság és a szlávok. Szerk. Szekfű Gyula. Bp., 1942: 185), de gyűjtésem alapján bizonyos, hogy a kétezret is meghaladja és a XVIII. század végéig terjedő időszakból is 950 körüli magyar eredetű átvételt tudunk regisztrálni. Éppen ezért nem fogadható el az a megállapítás, hogy erősebb magyar nyelvi hatás csak a XVIII. század végén elkezdődött erőszakos magyarosítás nyomán érte a szlovák nyelvet, azt megelőzően az egyes szlovák nyelvjárásokba csupán szórványosan („celkom ojedinele”) kerültek be magyar szavak (Kotulič: SR 32: 92). Kétségtelen, hogy a XVIII. század végétől a szlovákság egésze az eddigieknél jóval nagyobb mértékben került kapcsolatba – akarata ellenére is – a magyar nyelvvel. De az is bizonyos, hogy a törökök magyarországi megjelenése, majd ittléte idején, valamint a korabeli két-, sőt többnyelvű nemesség szóhasználata révén igen nagy számú és szórványosnak korántsem nevezhető magyar kifejezés vált honossá a szlovák nyelv egyes rétegeiben és nyelvjárásaiban. Az utolsó másfél-két évszázadban azután a magyar jövevényszavak száma tovább szaporodott. Ha a kiveszett szavakat és a különböző nyelvjárásokban honos kifejezéseket összegezzük, akkor a magyar eredetű szavak száma jóval meghaladja a kétezret. Mind a korábbiak, mind a későbbiek némelyike alkalmi átvételnek tekinthető, de döntő többségük hosszabb-rövidebb ideig szerves eleme volt a szlovák nyelvnek, illetve ma is az, hacsak nyelvjárási vagy tájnyelvi szinten is.

Területi eloszlásukat illetően helytálló Kniezsa István megállapítása, hogy tudniillik a magyar elemek „a keleti tótban sokkal erőteljesebben vannak képviselve, mint a nyugatiban, bár számuk itt is tekintélyes” (i. m. 185). Hozzátehetem, hogy a középszlovák nyelvterület délebbi részein szintén.

6.1. Kérdés azonban, hogy mi sorolandó a jövevényszavak közé és mi nem. A nyelv egészét tekintve végső soron a hapax legomenon is az adott nyelv tartozékának tekintendő. Kniezsa is így járt el a magyar nyelv szláv jövevényszavainak a feldolgozásánál, és a HSSJ dicséretes módon szintén fölvette anyagába az egyszeri előfordulásokat. Ezekről ugyanis kiderülhet, hogy esetleg nem is voltak olyan elszigetelt jelenségek vagy alkalmi kölcsönzések csupán. Kétségtelen tény, hogy az utóbbi típusú átvételek száma sem csekély; előfordulnak népdalokban, népmesékben, néprajzi leírásokban, de stílusértékű felhasználásuk írónál is gyakori. Csak néhány példa a sok közül: *cafát* (Timr I, 461), *civiš* (Vaj XI, 12, 72), *cvikipusi* (LaskS II, 329), *čendbiztoš* (DobšO 81), *dalárda* (LaskD II, 362), *dókes* (BallekP 123), *durgatorium* (LaskD II, 268), *életem* (Timr I, 193), *elintézovaf* (BallekP 124), *előre!* (Vaj IV, 164), *ferget* (HaanP 16), *haver* (BallekP 57), *hazátlan* (Kuk 59), *choleraorvos* (Kuk 77), *kardlapozovaf* (ChalD 163), *káronkodovaf* (BallekP 180), *kišandalom* (Bartók 2: 259), *kurta korcsmáros* (LaskD II, 58), *kur-*

vaház (BallekA 114), *lelke* (BallekP 70), *lelkem* (Timr I, 193), *minki ata!* (ChalD 120), *sabólegiň* (ChalD 127), *sivem* (NZ II, 178; Čap 69), *šaramúenie* (Holuby 156), *šohivatal* (Timr I, 193), *táblabirovský* (Vaj VIII, 14), *tartalomdús* (Kuk 52), *tüzedes* (LaskS II, 437), *tudom* (NZ I, 30), *vašbarát* (Polívka I, 246, 254, 258) stb., stb. Ez a fajta szóhasználat természetesen nem tartozik a jövevényszavak sorába. S lényegében hasonló módon értékelendő a makaróni versekben jelentkező legtöbb magyar elem is.

6.2. A gyerekek kiolvasó versikéiben lévő, jobbára eltorzult idegen, köztük magyar eredetű kifejezések azonban már aligha zárhatók ki mindig egyértelműen a szlovák szókincsből. Jól példázza ezt a következő kiolvasó: *Ededen, bededen, | činom, bínom, | karabínom, | babo blisk!* (DobšO 141), *Egeden, begeden, čukoda mé... (uo.), Egedy, begedy čukedy mé... (uo.), Eden, beden, šuška (aneb:) štetka hrebeň... (Zát 281), Eden beden tititán, hajdu smokor mit kíván... (uo.), Edene bedene, trojce lojce... (uo.), Egen, begen tarkuten... (uo.), Ededen-bededen (címer, jáger)... (Hry 86), Ededen, bededen, tyutyután... (uo. 59), Eden, beden cícka, hrebeň, eden, beden, turusi, němá Maďar bajúsi (GNS 25) stb. Nem nehéz felismerni, hogy a szlovák *ededen-bededen* formula és alakváltozatai a magyar *egyedem-begyedem* kiolvasónak és rengeteg variánsának (l. TESz I, 718; Kiss Á., Magyar gyermekjáték-gyűjtemény. Bp., 1891, utánnnyomása: Bp., 1984: 31) az átvétele. Ilyen jellegű kifejezések állandósulására több példa is idézhető, s ezek szintén a két etnikum egykori szoros és közvetlen érintkezésének a tanúsítói.*

7.1. Gondot jelent az átvételek behatárolása mind az egyszerű előfordulásoknál, mind a tájszavaknál. A nagy mértékben földuzzadt anyag megrostálása és leszűkítése okán is az látszott a legcélszerűbbnek, hogy a nyelvjárási kifejezések közül csak azokat tárgyaljam, amelyek a mai Szlovákia területén is előfordultak vagy előfordulnak, az egyetlen helységből idézhetőket azonban ez esetben sem veszem mindig figyelembe. Általában nem foglalkozom rengeteg olyan magyar eredetű nyelvjárási szóval, melyek csupán a mai magyarországi, romániai és a volt jugoszláviai szlovák nyelvszigetek (valamelyikének) a szókincséből ismeretesek, mint például: *abálovať, abros, adov, alamižna, alig, alšóka, aňag, avašistí, bandagazda, bandžaví, barangovať, bedergelou, befet, behivo, belebujovka, bélész, beljar, bélpokloš, bentlakó, berkiňa, bičkija, bimbov, birošág, birtokoš, bizoň, bizoňitván, bovdej, borkutka, boršov, cefra, cingar, cugoški, cukorrepa, cukroška, cvikolou, čapoš, čarnok, čendör, čigola, ciklou, čiripisla, čoúnak, čuňa, čontkěš, čupa, ďaluvăț, ďapot, ďáslovať, de, denevir, ďeplov, doboz, dťotser, dohošni, dóka, donga, ejelizena, elenšig, elem, elenzik, elešig, elnök, emelet, emlék, erdis, ertešitov, fadlalt, faragou, farsíj, fečegovac, fejzelék, filemila, fir kac, fitula, fođastăș, fogočka, folsabadulás, francijăș, fujtatoú, galagoňa, geda, geješ, gerendel, geriň, girheš, gomola, gonos, hakčov, haladovať, halom, harapov, hatóšág, hegeda, hejzet, hidaš, hobortoš, hóka, hozomáň, húzov, igen, jagiňa, jambor, jánčečóki, javic, jeđ, jóšlovať, kačkaví, kapou, kasálov, kazán, kemence, kergát, kerület, kezelovať, kinčtárski, kirakat, kočag, komázovať, košpástor, közdüliš, közjedzöv, kurvahajčár, kuťapecijer, küldönc, kvartăș, lakăș, láncoš, lebega, leventa, lobogóška, lucasejk, lúd, ludaš, makra, malacoš,*

malteroš, mankov, martaš, mátká, meňasoňa, menčik, meša/mešěška, mešteršig, mindeneš, míreg, moštoha, mozdoň, mozi, ňak, ňakkendő, ňaksij, naptár, ňaraláš, ňeleše, ňemorult, ňomorik, ňugdij, ostáj, oštor, örvezető, pája, pelenka, pénstároš, perc, pinčikuta, pipitér, piskálov, počola, pont, poštáš, pupoš, ragáloš, reformátuš, répáš, rigmuš, ringlov, rolov, roštěl, rovat, salma, salmás, salmažák, saloncu-kor, sámľa, sáritov, sarvašbogár, sasorsejp, sázadoš, sáznapoška, serelmeš, sevet, sivač, soba, sokňa, sokňavadás, sövetkezet, šajnoš, šalak, šárgašág, šarju/šarňov, šarkantov, šarlov, šarmaň, šijvágó, šiláňistí, šnitvaš, šonkol, šorozáš, šorš, špenót, šumáš, šut, takarík, takarti, találat, távirat, televír, termelovať, termész, térzena, tinou, tízoltó, tompaví, tornázovať sa, tráďa, udvaroš, ugar, ujaš, ujonc, unalmaš, útkaparov, üzem, vackovac, vacok, vadér, vadon, vakkél, válat, válastáš, váló-ban, vašpánt, varoda, vašutaš, végrendelet, vérhaš, villáš, vírzíš, vírňomáš, vonat, vonov, zár, zárka, zivatar, žibastovať, žindej, žiroš stb. stb. Ez alól kivételt csak na-gygon indokoltnak látszó esetben teszek. Rendszerint tárgyalom, ha már az ilyen szó szótározva is van, vagy használata nagyobb területre is jellemző.

7.2. Ugyanakkor nem vettem figyelembe néhány olyan szótári előfordulást, melyeknél erősen feltételezhető, hogy csupán alkalomszerűen, elszigetelten, szű-kebb körben bukkantak elő. Nem idézem példának okáért a csak Jancs-nál talál-ható következő adatokat: *bujtó, bujtovňík; čači, csacsi; dercés, dercoví; hóbortos, fútov; gázol, gázluvať; gubó, gubo; kecze, keca; komócsin, komouča; lotyó, loťov; nyőfög, ňafkať; nyuszka, ňusko; peder, pedruvať; pucor, gyomor; nagyhas; sem-lyék, šemlík, tipan, tippan.*

Ugyanígy mellőzöm a régebbi szótárak olyan adatait, mint pl. *bálintka* (Palk), *dičírtešikovať* (Garaj), *jó napot!* (Garaj), *kedveš(em)* (Garaj), *molatz* (Dank), *mun-kapárt* (Kálal), *sabogolierý* (Kálal) stb.

Az újabb nyelvjárási gyűjtésekből és szótárakból idézhető egyszeri előfordulá-sokkal általában szintén nem foglalkozom, mint, pl. *bábafon* (GNS), *balkaroška* (SSN), *borízovka* (SSN), *cinkvágov* (SSN), *feješ* (SSN), *fejša* (SSN), *fenek* (SSN), *horga* (SSN), *huzmek* (SSN), *iraš* (SSN), *kankov* (SSN), *kéregbőr* (GNS), *kerekeš-ka* (SSN), *komlov* (SSN), *ňithúzó* (LexNov), *ringliverő* (GNS), *taupkéder* (GNS), *tolaš* (JŠ 21: 100), *toltok* (GNS), *törökbálint* (GNS), *újafa* (LexNov), *unťik* (GNS), *vičigázovať sa* (LexNov), *vyčínáćic* (SSSJ 179) stb. stb.

Az ilyen és hasonló jellegű nyelvjárási vagy argó kifejezések számbavétele aránytalanul felduzzasztaná a dolgozatot. Valamilyen érdekesebb jelenség okán azonban mégis tárgyalok ilyen eseteket is.

7.3. S ehhez hasonlóan: nyelvtörténeti gyűjtésemből nem foglalkozom több olyan magyar eredetű kifejezéssel, melyeknél komolyabban fölmerül a gyanú, hogy elszigetelten, alkalmi kölcsönzéseként, egyedi megoldásként kerültek lejegyzésre. Nem zárható azonban ki annak a lehetősége, hogy a nyelvi anyag gazdago-dásával ez a feltételezés módusulásra szorul. Pillanatnyilag ilyeneknek látszanak, egyebek közt, a következők: **balon** 'Wallone' – 1611: *ze sa Balony dnes treti dien pohnuli sem* (PDS 174) < régi magyar *balon* 'ua.' (1563: EWU); **bortutu** 'Gießkan-ne für Wein' – 1666: medenny *bortüttü*... (NádLt Okir I 721) < magyar *bortöltő*

'ua.' (1553: KultNád II, 211); **cikel'** 'Paragraph, Absatz' – Tótkomlós, 1821: *cikel'* 'ua.' (SlKöml 331) < magyar *cikkely* 'ua.' (1528: EWU); **élet** 'Lebensmittel' – Krupina, 1721: *armaria na élet* (HSSJ) < m. *élet* 'ua.' (1372 u.: EWU); **előpinz** 'Angeld, Handgeld' – 1691: Kucharowy *elő pinz* fl. 3 (NádLt Okir I 289/B: 706) < m. *előpénz* 'ua.' (1636: NySz II, 1269); **fečkendő** 'Spritze' – 1601: *feczkendő...* dardy 10, zasztawy 4 (TelekiLt), 1656: *feczkendő* mosazne No. 1 (NádLt Okir I 633) < m. *fecskendő* 'ua.' (1490: EWU); **felrantsosi** 'Strupfe' – 1678: *Feölrantoszy* dva (HŠ 3: 396) < m. *felrántósíj* 'ua.' (1673: SzT); **fujtoš pečeňa** 'gedünstetes Fleisch, Schmorbraten' – 1663: na *ffujtoš pečenu* Funt 2 (NádLt Okir I 289/B: 210) < m. *fojtott pecsenye* 'ua.' (XVI. sz.: RadvCs III, 28), ill. annak nem szótározott *fujtoš pecsenye* változata; **hadmašle(v)** 'Zwiebelbrühe, -tunke' – 1670: Nohy Howazie *hagymás lével* (NádLt Okir I 289/B: 372b) < m. *hagymáslé* 'ua.' (ÚMTsz; l. Gregor: HungSl 1978: 51); **hajnaškomora** 'Vorratskammer' – 1647: W *haynass komore* Masa Owcyho Udleho... (BathtLt Rsz 64 Lad 27 Fasc 6: 123b), 1650: W *Hajnaš Komore* wzamku... (uo. 184b) < m. *hagymás-komora* 'ua.', amely ugyan nincs szótározva, de éppen a szlovák adat igazolja az egykori létezését; **hajtekerő** 'Haarbau, -schleife' – Radvaň, 1608: *Hag tekergu* Vlyane sem kupil den 75 (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr 2: 35), Radvaň, 1610: Juliane sem kupil *Haytekerö* f 2 (uo. 46b) < m. *hajtekerő* 'ua.' (1603: RadvCs II, 113); **hašibör** 'Bauchlamm/zikkelfell' – 1744: Mladich Bircich kozy N. 54. *Hassy Bör* No 9 (BalLt Kékkői urad. 33. cs.) < m. *hasibör* 'ua.' (1597: SzT); **karbunkuluš** 'Karfunkel' – XVIII. sz. második fele: kamen *karbunkuluš* krasny *karbunkuluss* (OSZK Fol Boh Slav 14: 1b) < m. *karbunkulus* 'ua.' (1513: EWU); **kašašle(v)** 'Knoblauchsuppe' – 1670: Brawčowyny *kašas liwel* (NádLt Okir I 289/B 356), Na večere Litka Brawčowa z *kašas liwel* (uo. 358), Brawčowehe Meša *zkašafš level* (uo. 364) < m. *kaszáslé* 'ua.' (XVI. sz. vége: RadvCs III, 44; l. Gregor: HungSl 1978: 51–2); **komorasék** 'Abort, Abtritt' – Buková, 1664: (szlovák szövegben) *Komara šék* (NádLt Okir I 713) aq m. *kamaraszék* 'ua.' (1416 után: NySz III, 126); **kormošláda** 'Lade, Kaste für Ruß' – 1699: *Kormos Lada* welka prazdna (NádLt Okir I, 713: 16) < m. *kormosláda* 'ua.', mely eddig nincs nyilvántartva; **kurtalev** 'kevés lé, saft' – 1670: Howezyny... Na Pečzenia lib. N 3 Na *kurta lev* lib N 1 ½ (NádLt Okir I 289/B: 376 < m. *kurtalé* 'ua.' mely eddig nincs szótározva (l. Gregor: HungSl 1978: 52); **lapošláda** 'lapos tetejű láda' – 1697: *Lapos Ladj* Smrekowe... (NádLt Okir I. 289/B: 741) < m. *laposláda* 'ua.', de nincs számbavéve; **lekötösi(j)** 'Übergurt' – 1656: Item dwa *leketö* Szeje (NádLt Okir I 289/B: 632), 1702: popruhow par No 1 *Leketü* Szi par No 1 (uo. 620: 88) < m. *lekötösíj* 'ua.' (1642: SzT); **ňakbavetu** 'Halsband' – 1630: *nyakbawettü* y z nassfu a z dwacetmy boglarmy (HSSJ) < m. *nyakbavető* 'ua.' (1416 után/: NySz II, 1006); **orcaterlo** 'Wischer' – XVIII. sz.: *orcaterlo* 1 hibi sznih 3 (KNyNyE 281) < m. *orcatörölő* 'ua.' (1554: RadvCs II, 12); **orda** 'süßer Quark aus Schafmilch' – XVIII. sz. recens caseus: *sladka orda* (HSSJ) < m. *orda* 'ua.' (1548: EWU); **puškatakaro** 'Büchsen-decke' – 1721: ssnor Stribrnich na *pusskatakaro* Rifow N 9 (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.) < m. *puskatakáro* 'ua.', mely ezidáig nincs szótározva; **sašle(v)** 'égyszájú lé, saft' – 1670: Cztwrtka Prednia *Sas lével* (NádLt Okir I 289/B: 377b) <

m. *szászlé* 'ua.' (1600 körül: RadvSz 29; l. Gregor: HungSl 1978: 52); **sirkelev** 'egy fajta lé, saft' – 1663: Ryby ssesterake... 3 z roßela 4 z *Syrke liewom* (NádLt Okir I 289/B: 224) < m. *szürkelé* 'ua.' (1600 körül: RadvCs III, 48; Gregor: HungSl 1978: 52); **šehonai** 'Dahergelaufener' – 1793–6: Pomisli sy Pán Zólnay, gedným Slowem *Sehonáy* (OSzK Quart Lat 2746: 83) < m. *sehonnai* 'ua.' (1578: EWU); **termék** 'Produkt' – Nyíregyháza, 1776: Dwa kone Sirotske se predaly Kukučka Djurowj za 20 Vonaš. *termék*... (TestNye 197) < m. *termék* 'ua.' (1808: EWU); **tollaš vašbot** 'Streitkolben' – 1658: *Tollas vas both* No 1. Wedra koženne... (NádLt Okir I 633: 14b) < m. *tollas bot* 'ua.' (1603: RadvCs II, 101), ill. annak nem szótározott *tollas vasbot* változata; **tölcereš karabin** 'egy fajta karabély' – 1704: Vjkladani *Tölcseres karabin*... (SMSS 11: 155) < m. *tölcseres karabin* 'ua.' (XVIII. sz.: NySz II, 125); **udvari kapitán** 'főúri udvari főtiszt' – 1655: Na Palatinusowho *Udvari kapitana* se strawilo f. 1 (SR 38: 178) < m. *udvari kapitány* 'ua.' (1657: SzT VI, 122); **vidázó-hel** 'Wachtplatz' – 1676: w zamku na *vigyazo hely*... stroweno ssindela... (NádLt Okir I 663: 108) < m. *vigyázóhely* 'ua.' (1643: NySz I, 1400); **vontaraň** 'Fadengold, Golddraht' – 1613: Ssubky, genda zamatowa czerwena z *wontt Araniom* podssita (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.) < m. *vontarany* 'ua.' (1539: RadvCs II, 6); **zászlótartó** 'Fahnenräger' – 1703: *Zászlótartó* a Straza mester (ČMSS 10: 1) < m. *zászlótartó* 'ua.' (1405 körül: RMG 787); **žufasty** 'fahl, wachsgelb' – 1657: Močzkos fakowata... N 1 *zufasta* N 1 (NádLt Okir I 620: 3) < m. *zsufa* 'ua.' (1595: TESz) stb. stb.

7.4. Természetesen mellőzöm a tévesen magyar eredetűnek vélt szavakat, s nem foglalkozom néhány kétes vagy erősen vitatható származású kifejezéssel, illetve változattal sem.

Tisztázandó például a *bobona* – *babona* 'Zauberei, Hexerei; Aberglaube' alakok viszonya. A szláv nyelvekben általános *bob-* szótó (l. Kniezsa: SzlJsz 70) alapján a szlovákban *bobona* (1753: HSSJ; SSJ) a szabályos folytatás, mégis gyakori a *babona* is. A szlovák *babona* alakváltozat többeli *a* hangját esetleg a *mamona* analógiás hatása magyarázná. (l. Kohút: LS 4–6: 181), de számításba jöhet az *o – o > a – o* disszimiláció is. Ugyanakkor a szóföldrajz erősen felveti a szláv (szlovák, ukrán?) eredetű magyar *babona* (1533: TESz) visszavételének a lehetőségét.

Vita tárgya, hogy a magyar *batyu* 'Bündel' (1792: EWU) átvétele-e a szlovák *batoh* 'ua.' (1684: HSSJ) – erre l. Škultéty: SP 22: 157; Dvonč: SAS 5: 69; HSSJ stb. –, vagy pedig éppen megfordítva: a magyar szó szláv (szlovák?) eredetű (l. Úrhegyi: MNy 81: 455–6; EWU).

További elemzésre vár a keletiszlovák *berecin* 'Kerker; Henker; Kerkermeister' (1660: HSSJ) és a magyar *börtön* 'ua.' (1261: EWU) közötti lehetséges kapcsolat, illetőleg eredet kérdése (HSSJ; bővebben l. Doruľa: StSl 17: 95–9).

A szlovák *birka* 'Scaf' (1606: HSSJ) forrása sokak szerint (így például Melich: NyK 25: 291; Czambel: SR 5: 113; Crán 213, 214–5; HSSJ stb.) a magyar *birka* 'ua.' (személynév 1347: EWU), mások viszont a magyar szót tekintik északi szláv (cseh) eredetűnek (l. Kniezsa: SzlJsz 92–3; Machek¹; Machek²; TESz; EWU stb.; l. még S–A 195b).

Kérdésem, hogy a nép- és köznyelvi *furták* 'arglistiger Mensch; scherzhafter Mensch' (1789: FándlyR 76; SSJ; a HSSJ nem ismeri) szónak eredet szempontjából van-e valami köze a magyar *fúrtagyú* 'unsinnig, närrisch' (XVII. sz.: NySz) kifejezéshez, amint ezt Machek¹ és Machek² feltételezi. Úgy vélem, aligha, a szlovák szó eredete szerintem másutt – feltehetően a németben – keresendő.

A *gulaša* 'egy fajta kása' (XVII. sz.: HSSJ) közvetlen forrása nem a magyar. A szó a román révén került be a szlovák nyelvbe (az eredet kérdésére l. SzlJsz 293; Tamás 291).

A szk. *ikra* 'Wade' (1666: HSSJ) nem magyar átvétel (így Habovštiaková: SR 33: 91), hanem ősi eredetű, s a magyarban szláv jövevényszó (EWU); a *kement* 'finom lenvászon' (1544: HSSJ – a szokásos *kment* 1533: uo. alakváltozataként), *kotiza* 'hízeglő ember' (1750: uo.), *lohaza* 'árpadara' (1706: uo.), *ozogár* '(városi) szolga, alkalmazott' (1597: uo.) származtatásánál a magyar eredet vagy közvetítés (l. uo.) ugyancsak rejtélyesnek mondható.

A HSSJ szerint az 1618. évi Árva megyei *za kecze a za gomby* adatban a plur. *kecze* szing. alakja *keč* 'dísz, díszítés', és az magyar eredetű. Erről azonban szó sincs, vö. még Trenčín, 1678: na nich [na stoloch] *keča* turecka svetla, s červenymi kraji (HŠ 3: 392), v nej [v truhle] su červene *keče* fajlindišove (uo.). A szk. szó tehát *keča*, jelentése 'takaró; köpeny' s vagy közvetlenül a török *keçe* 'pokróc; posztó; köpeny' átvétele, vagy a szintén török eredetű m. *kecse* 'egy fajta pokróc' (1581: EWU) lehet a forrása.

A *kešeňa* 'Tasche am Kleid' (1685: HSSJ) sem magyar jövevényszó, miként azt a HSSJ feltünteti, hanem lengyel eredetű (l. Sławski).

Az iránból vándorszóvá lett m. *kard* 'Schwert, Degen, Säbel' (kn. 1405 k.: TESz; EWU), szk. *kord* 'ua.' (1453: HSSJ) közvetlen forrása máig vitatott. Egyelőre nincs meggyőző bizonyíték arra, hogy a magyar *kard* közvetlen forrása valamely szláv nyelv volna, de az sem igazolható, hogy a szlovák *kord* magyar jövevényszónak tekintendő (a kérdésre l. BEW; Vasmer; Machek¹; SzlJsz 849–50; Kniezsa: NyK 65: 88; TESz; EWU; Hollós 75–6). – A *kordový tanec* 'egy fajta tánc' (1701: SN 15: 463; 1775 k.: StSl 3: 91) azonban a magyar *kardos tánc* (1708: PP II, 105) tükörfordítása (e táncra l. RP 180–1).

A szlovák *mohár, muhár* 'egy fajta növény' (1795: HSSJ; VSBN 331) magyarból való származtatása (Matz; MachekR 294; Hauptová: Slavia 28: 527 stb.) mindaddig nem fogadható el, amíg e szó szláv összefüggései és eredetük kérdése nincs kellően tisztázva (l. TESz is).

A szlovák *unovať* 'fáraszt, terhel, zaklat' igének és származékainak magyar eredetét (l. pl. Halász: Nyr 17: 499; Czambel: SR 5: 115; Király: StSl 3: 105; Hauptová: MNy 45: 174 stb.) nem látom igazoltnak. Az ószláv *unyti, unyvati* 'verzagen' (S–AHwb 144) folytatásaként ugyanis a szlovák szó feltétlenül számításba veendő (vö. Machek¹ 320 *naviti*; Machek² 392 *naviti* is).

Nem zárható ki annak a lehetősége, hogy a szlovák határozatlan névmások *voľa-* előtagjának alakulására hatással volt a magyar *vala-* (*valaki, valami, valamilyen, valahogyan, valamikor* stb.) előtag (l. Kopečný: NytudÉrt 89: 175–8; ESSJ

II, 726–8; a *vola-* szláv eredetére l. StanD II², 536, 598). Mindenesetre a kérdés további vizsgálatot érdemel, különös tekintettel a *vala-* alakváltozatra, amit StanD nem ismer, de vö. Krupina, 1691: *valachto* ho uš porubal (KPP 187), 1694: Pan sused, či ste slyšali *valačuo?* (uo. 176), 1695:... kdy Kohutky malo byt *valakuo* pravo (uo. 38), 1721: Videl-li svedok, že by... Adam Škrlec *valakeryho* z nich bil? (uo. 188), 1760: *walakdo* festungu wirazizowal (OSzK Quart Hung 271: 68b) stb.

A magyar *vizsla* 'Spürhund, Vorstehhund' (1350: EWU) és szláv megfelelőseinek mindmáig tisztázatlannak tartott viszonya (l. uo.) következtében nem beszélhetünk a szlovák *vyžla* 'ua.' (1673: Agrik 18: 48) magyar eredetéről (l. Novák 223; Machek² stb.). Valószínűbbnek látszik, hogy a magyar szó való a szlávból (l. Ondruš: SR 37: 257–63; Gregor: MNy 69: 476; Hollós 95–6) stb. stb.

7.5. Mindkét nyelvben számos olyan közös elem van, amelyek esetében indokolatlan feltételezni, hogy a szlovákba a magyarból származtak volna át. Ezek ugyanis lehetnek egymástól független átvételek egy azonos forrásból, mindenképp a németből, latinból vagy törökből, s lehetnek közöttük olyan nemzetközi szavak is, melyek közvetlen átadója nagyon nehezen vagy alig bizonyítható. Csak néhány példa a sok közül: *bakšiš* 'Trinkgeld' (1785: HSSJ) – m. *baksis* 'ua.' (1618: EWU), *cirkovat* 'ellenőriz; vizsgál' (1610: HSSJ) – m. *cirkál* 'ua.' (1479: EWU), *drabant* 'Leibwächter; Komitats-, Stadtheiduck' (1608: HSSJ) – m. *darabont*, régi *drabant* 'Fußsoldat; Leibwächter; Komitats-, Stadtheiduck' (1439: EWU), *drôt* 'Draht' (1614: HSSJ) – m. *drót* 'ua.' (1532: EWU), *duranzia*, *durandzia* 'egy fajta szilva' (1607: HSSJ) – m. *duránci*, *duráncai* 'nem magvaváló (őszibarack, szilva)' (1650: EWU), *fakla* 'Fackel' (1613: HSSJ) – m. *fáklya* 'ua.' (1416 után: EWU), *felčiar* 'Feldchirurg' (1561: HSSJ) – m. *felcser* 'ua.' (köznév 1708: EWU), *fortiel* 'List, Machenschaft' (1460: HSSJ) – m. *fortély* 'ua.' (1548: EWU), *grajciar* 'Kreuzer (als Scheidemünze)' (1567: EK Céhlev. XXIX. 2.; AM Civit. Trencs. Rsz 154: 116b) – m. *krajcár* 'ua.' (1494–5: EWU), *harač* 'Art Steuer' (1795: SAV) – m. *harács* 'ua.' (1600: EWU), *harambaša* 'Unterführer oder Aga von türkischen Fußtruppen; Rauberhauptmann' (1560: BathtLt Rsz 64 Lad 27 Fasc 64) – m. *harámbasa* 'ua.' (1539: EWU), *jáger* 'Waldhüter, Weidmann' (1729: HSSJ) – m. *jáger* 'ua.' (1697–8: EWU), *kaftan* 'Kaftan' (1623: HSSJ) – m. *kaftán* 'ua.' (1571: EWU), *kantuš* 'Art langes Frauenkleid' (1786: HSSJ) – m. *kantus* 'Morgenrock' (1705 körül: EWU), *kapa* 'Art Kopfbedeckung' (1611: HSSJ) – m. *kápa* 'hervorragender runder Teil (am Ende des Sattels); (Mönchs)kutte; Kapuze' (köznév 1395 körül: EWU), *kapitán* 'Kommandant einer Truppeneinheit' (1585: HSSJ) – m. *kapitány* 'ua.' (1458 után: EWU), *kordován* 'eines Ziegen- oder Schafleder' (1608: HSSJ) – m. *kordován* 'ua.' (köznév 1405 körül: EWU), *kúria* 'Herrenhof, Edelfhof' (1654: HSSJ) – m. *kúria* 'ua.' (1559: EWU), *láda* 'Kiste; Lade' (1617: HSSJ) – m. *láda* 'ua.' (köznév 1494: EWU), *matrac* 'Matratze' (1686: HSSJ) – m. *matrac* 'ua.' (1395 körül: EWU), népnyelvi *parocha*, *paroka* 'Perücke' (1708: BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.) – m. *paróka* 'ua.' (1661: EWU), *páva* 'Pfau' (1611: JŠ 2: 259) – m. *páva* 'ua.' (1395 körül: EWU), *pendel* 'Band, Schnur (als Träger oder im Bandsaum an Kleidungsstücken; Unterrock)' (1805: Mich 53, 54) – m. *pendely* 'ua.' (köznév 1458:

EWU), *pint(a)* 'Art altes Flüssigkeitsmaß' (1557: ZápSl 3: 75) – m. *pint* 'ua.' (1363: EWU), *pištol(a)* 'kurze Handfeuerwaffe' (1656: NádLt Okir I 632) – m. *pisztoly* 'ua.' (1616: EWU), *puška* 'Büchse; Buchse; Flinte' (1596: SlArch 5: 243) – m. *puska* 'ua.' (1430 körül: EWU), *rang* 'Dienstgrad; Rang, Stellung' (1848: Jancs) – m. *rang* 'ua.' (1704: EWU), régi *rankor*, népnyelvi *lánchor* 'Groll' (1703–11: OSzK Quart Slav 369: 10) – m. *ránkor* 'ua.' (1625?, 1657: EWU), *servus* '(freundschaftliche) Grußformel' (XIX. sz. második fele: SSJ) – m. *szervusz* 'ua.' (1815: EWU), *šablá* 'Sabel' (1587: SL 6: 163) – m. *szablya* 'ua.' (1479: EWU), *škatula* 'Schachtel' (1609: RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs. 95) – m. *skatulya* 'ua.' (1544: EWU), *tarkan* 'Estragon' (XVI-XVII. századforduló: SAV) – m. *tárkony* 'ua.' (köznév 1395 körül?, 1405 körül: EWU), *taška* 'Ranzen, Tasche' (1733: SztivLt Liber de rebus familiae Fasc 7) – m. *táska* 'ua.' (1513: EWU), *tehla* 'Ziegel' (1569: LS 1–2: 324) – m. *tégla* 'ua.' (1393: EWU), *torta* 'Torte' (1617: AGK 57) – m. *torta* 'ua.' (1546: EWU) stb.

8. A két etnikum közvetlen érintkezése révén került át a magyar jövevénytiszavak zöme a szlovák népnyelvbe s viszonylag kevés vált közülük az irodalmi nyelv semleges stílusértékű elemévé. A szlovák kutatók némi csodálkozással szokták megállapítani, hogy érdekes módon a szlovákban kevés a magyar jövevénytiszó (vö. pl. PaulD 135). Ez azonban ilyen formában nem helytálló, mert csak az irodalmi nyelvre vonatkozatható, s ott is bizonyos pontosítással. Az írók ugyanis – főként a XIX. században – elég gyakran használták a nép-, illetve köznyelvi szavakat, amelyek ezáltal a tágabb értelemben vett irodalmi nyelv elemei lettek. Anyagomban négyszázon felül van az olyan magyar eredetű jövevénytiszavak száma, amelyek valamilyen vonatkozásban elemei az irodalmi nyelvnek is.

Ezzel kapcsolatban rá kell mutatni, hogy a szlovákok egészen a múlt század közepéig irodalmi nyelvként a cseh használták. Štúr fellépéséig a cseh mint irodalmi nyelv egyértelműen jelen van a szlovák kulturális élet minden területén. Ez a magyarázata annak, hogy a szlovák irodalmi nyelvbe nem kerültek be nagyobb mértékben magyar jövevénytiszavak. Az irodalmi életben domináló cseh nyelv akadályozta meg elsősorban azt, hogy a köz- és népnyelvi szóhasználat magyar eredetű lexikális elemei viszonylag ritkán emelkedtek az irodalmi nyelv szintjére (bővebben l. Gregor: NyDt 188–190).

A MAGYAR ELEMEL BEILLESZKEDÉSE A SZLOVÁK NYELVBE

9. A szlovák nyelv magyar elemeinek a feldolgozása megkívánja a nyelvi jelenségek széleskörű feltárását. Történeti szempontból egyaránt figyelmet érdemelnek a hangtani, alaktani, szóképzési, mondattani és jelentéstani sajátosságok. A hangtani és bizonyos alaktani jelenségeknek azonban fokozott szerepük van. Annál is inkább, mivel a szlovák nyelvi fejlődés mind időben, mind területileg eltérő vonásokat mutat, az egységes irodalmi nyelvnek pedig csupán másfél évszázados a múltja. Ugyanakkor éppen a hangtani jelenségeknél elengedhetetlen követelmény a magyar hangfejlődési szabályok szem előtt tartása. A szerbhorvát nyelv magyar jövevényszavainak számbavételénél az alapvetően fontos magyar hangtani változások és jellegzetességek tömör összefoglalását elvégezte Hadrovics László (l. UELSk 45–51). Mivel lényegében véve mindez érvényes magyar-szlovák viszonylatban is, ezért erre külön nem térek ki, csupán az egyes hangok szlovák reflexióit tárgyalom.

HANGTANI JELENSÉGEK

Magánhangzók

10.1. Szó belsejében a labiális magyar *a* rendszerint a szlovákban is *a*: *barnavý, capa, gazda, kadarka, kajsa, kamas, kantár, majoršág, pajtáš, paripa, rakáš, šaš, tarkavý* stb.

10.2. A köznyelvi magyar *a* helyén esetenként *o* (is) használatos: *chosen/chasen, chotár/határ, komoráš/kamaráš, oblok, oldomáš/aldomáš, potkan, vodlovať/vodlovať* stb. Nehéz kétséget kizáróan eldönteni, hogy ilyenkor magyar *a* – szlovák *o* hanghelyettesítésről vagy pedig az ómagyar kori *o* átviteléről van-e szó. Annyi bizonyos, hogy a szlovák szempontból korai előfordulások, a *ch* jelenléte, valamint a magyar *a* hang fejlődését ($a > \hat{a}$, $o > a$) is tükröző szlovák formák XIV. század előtti meghonosodásra mutatnak (l. Hauptová: MNy 56: 179; uő.: Slavica 6: 5–6 is).

10.3. Ismeretes, hogy a labiális magyar *a*-t a szláv – így a szlovák – fül is *o*-szerű hangnak érzékeli. Ennek következtében előfordul, hogy a magyar *a* helyett *o*-t mond. Kétségtelenül nem korai átvétel, hanem ilyen hanghelyettesítés van jelen az olyan szavakban, mint pl. *forhamy* (~*farhamy*), *kolpaček* (~*kalpaček*), *korman-ki* (~*karmanki*), *piposar* (~*pipasar*), *sokačka* (~*sakáčka*) stb.

S ugyanígy szó végén is: *dežmo* (az általános *dežma* mellett), *gico* (~*gica*), *golvo* (a szokásos *golva* mellett), *káko* (a szokásosabb *káka* mellett), *vajdo* (az általános *vajda* mellett) stb.

10.4. Szóvégi helyzetben egyébként általában *-a* van: *apa, balta, bukréta, fajta, garazda, gazda, gerenda, góla, paripa, parta/párta, partieka, šája, šuba, tarhoňa* stb. Előfordul, hogy a szóvégi *-a* eltűnik: *gol, guol'* (a szokásos *góla* mellett), erre l. 45. pont.

10.5. Ha valamely szó a magyarban főnévként és melléknévként egyaránt használatos, s az átvétel során a szlovákban főnévként is meghonosodott, úgy a szóvégi *-a* rendszerint megőrződött: *barna* > szk. *barna* fn. 'barna szőrű állat', *csonka* > szk. *čonka* fn., *kajla* > szk. *kajla* fn., *kurta* > szk. *kurta* fn., *lusta* > szk. *lušta* fn., *mafla* > szk. *mafla* fn., *sánta* > szk. *šanta* fn. stb. Az *-a* helyére képzőcserével azonban *-o* kerülhet (l. 10.3. p.). A melléknévi meghonosodásra pedig l. a 36. pontot.

11.1. A magyar eredetű hosszú *á* rendszerint megőrződik. A keletiszlovák nyelvjárásban azonban természetesen lerövidül, de a ritmikai törvény értelmében, továbbá analógiás hatásra, ill. *j* utáni helyzetben rövid lesz a középszlovákban is, vö.: *árenda, árešt, bár, bárd/bard, borház, čakla/čákla, čakov/čakov, čardás, fánka/fanka, garád/garad, járás/jaráš/jaráš, járgaň/jargaň, kántry/kantry, káva/*

kava, pajtáš, salaš/sálaš, sára/sara, vármeda/varmeda, vároš/varoš stb. De mindig *banovať, bantovať, karpit, sanovať* stb.

11.2. A keletszlovák nyelvjárás kivételével az *-ár* szóvégben az *á* hang – bizonyára a honi *-ár* képző hatására is – mindig hosszú marad: *betár, fulajtár, gunár, husár, chotár, kantár, polgár, somár, žandár* stb.

11.3. Az *á* helyén a középszlovák nyelvjárásban *ja* kettőshangzó is található: *facian/fácan, janičiar, šiator* stb. Itt egyrészt honi képzők analógiás hatása érvényesül (l. alább), másrészt hangtani fejlődés eredménye az *ja*. A szlovák *ja* diftongus keletkezésének lehetséges kezdete a XIV–XV. századforduló (l. KrajčP 81), de a változás folyamata inkább a XV–XVI. századra tehető (l. StanD I², 382; PaulF 280). Ennek értelmében a *janičiar, mažiar, šjarkan* (a *šarkan, šarkáň, šarkan* mellett), *šiator* (a *šátor* mellett) XVI. századi vagy XVI. század előtti átvételek, melyekben a lágy mássalhangzó utáni *á*-ból a középszlovák nyelvjárásban *ja* lett. Ezt egyébként e szavak viszonylag korai fölbukkanása is alátámasztja. A *janičiar, mažiar* típusban azonban analógiás hatással is számolni lehet (l. 47.2. p.) Szó elején az *a-*, *á-* elé *j-*, *h-* protézis járulhat (erre l. 31.1–2. pontot).

o, ó

12. Bármilyen rövid helyzetű magyar *o* rendszerint a szlovákban is *o*: *boglár, coky, farto, fokoš, gomb, kopov, lovás, močkoš, olaský, orgazda, ország, solgabirov, somár, šor, tok, toklov, žoldoš* stb. (A XIV. sz. előtti átvételek *o* hangjára l. a 10.2. pontot.)

13.1. A magyar hosszú *ó* szó belsejében meg szokott maradni: *aňóša, apoš, góla, górej, gróf* stb. Van példa azonban a lerövidülésre is, l. *lofas*.

13.2. A középszlovák diftongizáció eredményeként az *ó* helyén megjelenik az *ou* kettőshang is: *gruof* (a *gróf* mellett), *nuota* (a *nóta* mellett) stb.

13.2.1. Más jellegű az *ou* kettőshang a köznyelvi magyar *ó* helyén, vö. *aňouša, apouš, bouť* (> *bovt*), *goula* (> *govla*), *nouťa, šoužborses* stb. E típusban az *ou* a magyar nyelvjárás formák meghonosodása eredményeként van jelen.

13.3. A magyar köznyelvi szlovégi *-ó* szlovák reflexiói viszont meglehetősen vegyes képet mutatnak. E jelenség összetett voltára már többen rámutattak (l. pl. Sulán: Slavica 1: 43–54; uő.: MNy 64: 209–21; Hauptová: Slavica 6: 14–5). Bizonyos, hogy az eltérő változatok helyes értékeléséhez figyelembe veendőek mind a magyar, mind a szlovák hangtani változások és törvényszerűségek. Ezek alapján megállapítható:

13.3.1. Azokban a szlovák nyelvjárásokban, ahol a fonémarendszerben az *ó* megvan (a nyugatszlovákban és a középszlovák déli részein), ill. a kétnyelvű szlovákság köreiben (lett legyen a kétnyelvűség a régebbi korokban vagy a XIX–XX. században), a magyar jövevényszavakban az *-ó* megőrződhetett: *bagó, boravaló, borňó* (> m. nyelvjárás *bornyó*), *cipó, čapó, ezerjó, fakó, hintó, karló, kopó, pasírozó* stb. Mivel régen a kvantitást írásban rendszerint nem jelölték, ezért az ilyen

nyelvemlékekből származó adatokból nem állapítható meg egyértelműen a hosszúság: *edbejaro, hedbiro, hinto, solgabiro, šeregbonto* stb. A nyelvjárásokban levő mai állapot azonban irányadó lehet.

13.3.2. A keletiszlovákban a kvantitás hiánya miatt az *ó* mindig rövid. De a középszlovák nyelvjárásokban szintén előfordul a rövidülés, ha azt a ritmikai törvény vagy morfológiai kényszer követeli meg: *bago, biro/bíró/birov, brúgoš, (~brúgoš), čáko (~čákov), čákos (~čákoš), čiko, fako, forgo (~forgov)* stb.

13.3.3. Sokkal általánosabb jelenség, hogy a magyar köznyelvi *-ó* helyén a szlovákban *-ou*, ill. annak *-ou*, *-ov, -of* ejtészváltozatai találhatók. Ezek kisebb mértékben régebbi átvételek, források ilyenkor a régi magyar *-ou*, *-au* diftongus (*cipov ~cipav, hintov*, esetleg *birov, hajov* stb.), döntő többségük pedig a magyar nyelvjárásokban élő *-ou* kettőshangzó reflexiója. Ennek révén olyan produktív típus alakult ki a szlovákban, amely akkor is érvényre juthatott, amikor a forrás esetleg nem magyar nyelvjárási *-ou*, hanem köznyelvi *-ó* monoftongus volt. A számos adat közül ilyenek: *ášov/ášou, bagov/bagou, biro/birou, bunkov/bunkou, cipov/cipou, čákov, čobolou/čobolov/čobolo, foľošov/foľošou, hajov/hajou/hajof, itekfogov, kopov/kopou/kopov, lopov/lopu, rigov/rigou, rontóv/rontou/rontó* stb. stb.

Az *-ou* diftongus jelenléte a magyar nyelvjárásokban nem teszi lehetővé a jövevényszavak átvételi idejének a megállapítását. Erre csak egyéb momentumokból (előfordulási idő, jelentés, egyéb hang- vagy alaktani sajátosság) lehet következtetni.

13.3.4. A magyar köznyelvi *-ó*, nyelvjárási *-ou* fonémának mindenekelőtt a keletiszlovák nyelvjárásban nemcsak *-o/-ou/-ov*, de *-ol/-oj* reflexiója is van: *bagol, bunkol, cipol/cipoj, čakol, fickoj (~fickou, ficko), hajtol, kopol, sabol, solgabiroy* stb. A *cipol* alakváltozat nyugatszlovák nyelvterületről is adatolható, a jelenség azonban ott nem élő.

Ilyen végződéses ismeretesek a déli szláv nyelvekben is, vö. szhv. *koršol, sabol*, bolg. (nyilván szhv. közvetítéssel) *kopòj, logòj* (l. Schubert 27 is). A várható *-ov* helyett használatos *-ol* szóvéget a szerbhorvátban Hadrovics szerint a *sò – sol, stò – stol, vò – vol* modell analógiás hatása magyarázza (l. UeISk 69–70). Ezzel szemben Sulán Béla úgy véli, hogy a helyes kiindulás a magyarban keresendő. A magyarban ugyanis létezik egy *volt > vou̯t > vót, pisztol > pisztou > pisztó* típusú változás és ennek mintájára feltehető az ún. reciprok analógia, azaz: *korsó > *korsol, szabó > *szabol* (l. Slavica 1: 52–3; MNy 64: 220–1). Mivel azonban a meglehetősen jól dokumentált magyar nyelvtörténeti és nyelvjárási anyagból nem ismeretes sem **korsol*, sem **szabol* alakváltozat, de a szlovákra való tekintettel **bagol* Kautabak, **bunkol, *cipol, *csákol, *hajtol, *kopol* stb. forma sem, ezért Sulán okfejtése nehezen állja meg a helyét. Az bizonyos, hogy a szlovák *-ol* nem a magyar *-ó* hangot helyettesíti (erre l. Buffa 33). Inkább arra gondolhatunk, hogy a magyar eredetű szóvégi *-ou̯* bilabiális *-u̯* eleme a szlovák ejtésben *-l ~ -l̥ (> -j)* hangra módosult: *csomou̯ > čomou > čomol, hajtou̯ > hajtol, kopou̯ > kopol* stb. E hangtani változást elősegíthette egyrészt a magashangú *-ë̯, -ö̯* diftongusból

lett szlovák (*ej* >) *ej* szóvégnek a palatális *-l* -l-lel egybecsengő *-j* hangja (l. 17. 4. pontot), másrészt az *-l/ -l̥* ill. *-j* végű szavak analógiás hatása is.

13.3.5. Az *-ó* helyén fellépő szlovák *-a* (*csákó* > *čáka*, *csikó* > *čika*, *kaparó* > *kapara*, *tuskó* > *tuška* stb.) képzőcsere következménye (erre l. a 38. pontot).

13.3.6. Némely esetben a szóvégi *-ó* eltűnik: *bujdoš*, *habar* (~*habarka*), *kišbir*, *kopant/kopanto* stb. (l. 45. pontot).

e, é

14.1. A zárt szótagú magyar *e* (*ë*) leggyakoribb szlovák megfelelése *e*: *bejaro-mešter*, *bekeš/bekeč*, *berek*, *beštelílek*, *betár*, *engedovať*, *fejedelem*, *gerenda*, *herceg*, *heverný*, *remek*, *sekereš*, *tengerica* stb. stb.

14.2. Korai, XIV–XV. századi átvételekben a magyar *e* a közép- és részben a keletiszlovák nyelvjárásokban palatális mássalhangzó utáni helyzetben *ä*-val helyettesült, ez pedig a hangfejlődésnek megfelelően később *a*-ra változott. Amely nyelvjárásokban nem volt meg az *ä* hang vagy már *a* (< *e*) került a helyére, ott az idegen eredetű nyílt *e* egyaránt helyettesülhetett *e*-vel vagy *a*-val (l. StanD I², 395–8; I³, 440; PaulF 115–6). Éppen ezért az átvétel idejét csak további kritériumok (ha egyáltalán vannak) felhasználásával lehet megközelítően meghatározni. Olyan szavak sorolhatók ide, mint pl. *Beňadik* (< *Benedek*), *betah* (< *beteg*), *bilag* (< régi *billeg*), *čara* (< *csere*), *kach* (< *keh*), *Kaľamen* (< *Kelemen*), *kaľavný/keľavný* (< *kellő* ~ *kellő*), *lanča*, (< *lencse*), *šarag* (~*šereg*) (< *sereg*), *tapša* (< *tepsi*), *ťarcha* (~*tercha*) (< *terhe*), *tava* (< *teve*) stb. (l. még Hauptová: *Slavica* 6: 7–9 is).

14.3. Szóvégi helyzetben a szlovák morfológiai okokból igyekszik az idegen eredetű *-e* hangot kiküszöbölni: *čemega*, *kečega*, *lóhera*, *varmeda* stb. (l. a 40.2. pontot). Csak kivételesen, téves dekompozíció, expresszivitás, ill. kétnyelvűség esetén őrződik meg az *-e*: *bešte* szitokszó, *čale/čále*, *ejne*, régi *kave*, *pise*, *terefere* stb.

15.1. A zárt szótagú hosszú magyar *é*-nek a szlovákban különböző reflexiói vannak, attól függően, hogy mikor és melyik vidéken került sor az átvételre. A középszlovák nyelvjárásban, valamint a keletiszlovák egy részében ugyanis az *é*-ből *je* diftongus lett, amely később és helyenként *i*-re monoftongizálódhatott, ill. az *é*-t helyettesítő *ä* hang *ja*-ra vagy *a*-ra változott. Másutt (nyugaton) az *é* megőrződik, ill. (keleten) *e*-re rövidül le (l. KrajčP 55–9). Ennek megfelelően alakult a magyar eredetű *é* sorsa is. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt a tény is, hogy a köznyelvi magyar *é* helyén a nyelvjárások egy részében, s éppen északon is, *í* ejtődik (l. Imre 111 kk., 346 kk.). Adott esetben tehát kérdéses lehet, hogy magyar *é* helyettesült-e a szlovákban *i*-vel, vagy pedig magyar nyelvjárási *i*-s alakváltozat került átvételre. Ennek megfelelően van pl. a *bjaľoš* (< *béles*), *bjaľe* (< *bél*) jövevényszavak különböző alakváltozataiban *ja*, *á*, *a*, *je*, *é*, *í*, sőt *ej* megfelelés, tanúsítva a korai (XVI. század előtti) meghonosodást. Ilyen típusú, azaz magyar *é* > szlovák *á* > *ja* ~ *á* (> *a*) változásra l. még: *Djaniš* (< *Dénes*), *Ferjanc/*

Feranc (< *Ferenc*), *iljaš* (*ileš* stb. mellett) (< *élés*), *željār* (< *zsellér*) stb. Ez utóbbinál azonban az *-iar* képző analógiás hatásával is számolni kell (l. 47.2. pontot).

15.2. Lejátszódik az *é* > *ie* (> *i*) változás is, vö.: *csincser* > *činčier/činčír*, *gyömber* > *ďumbier/ďumbír*, *fillér* > *filier/filir/filir*, *füzér* > *fizier/fizír*, *élés* > *ilješ/ilyš*, *kastély* > *kaštjel/kaštíl*, *kötéske* > *ketješka/ketiška*, *vidék* > *vidiek/vidík/vidik* stb. Szóvégi szótagokban azonban a szlovák képzők analógiás hatása is számításba veendő (l. a 47.1–2. pontot).

15.3. A köznyelvi magyar *é* hang gyakran helyettesül *i* (*i*)-vel: *beštelílek*, *bikapínz*, *bíreš/bireš*, *emberšig*, *felešiga*, *legíň/legiň*, *lílekovat*, *míneš*, *rís*, *ríteš* stb. E típusnál azonban nem hagyható figyelmen kívül a fent említett lehetőség, hogy esetleg a magyar *i*-ző nyelvjárási alakváltozat a szlovák formák némelyikének a közvetlen forrása.

15.4. A köznyelvi magyar *é* (amely nyelvjárásokban lehet *e* is) helyén a szlovákban *é*, *e* található: *bikavér*, *bukréta*, *bučuhét*, *égetbor*, *éleš/eleš/élés*, *helpénz* (~*helpinz*), *hetibér* (~*hetibír*), *karsék* (~*karsík*), *ketefék* (~*ketefík*) stb.; *dežma*, *mertük* (< **mértük*), *videk* (~*vidiek*), *želer* (~*željār*) stb.

15.5. A köznyelvi magyar *é* helyén a szlovák nyelvjárásokban gyakori az *ej*: *bejleš*, *betejt*, *bukreja*, *čátej*, *čibejs*, *dejmant*, *ferhejc*, *górej*, *išpejkovat*, *málej*, *rejteš* stb. A szlovák *ej* azonban nem a köznyelvi magyar *é* helyettesítése, hanem a magyar nyelvjárási *ej* (erre l. Imre 155–6; 357–62) adaptálása.

15.6. Szóvégi helyzetben éppúgy, mint a rövid *-e*, az *-é* is csak kivételesen maradhat meg: *čálé* (~*čále*, *čale*), *haláslé* (~*haláslév*), *izé* stb. Az *-év* szóvég pedig valójában a magyar nyelvjárási *-év*, *-ev* reflexiója, vö. régi *hadmášlev*, *kurtalev* stb. (l. Gregor: HungSl 1978: 51–5). Az *-é* kiküszöbölésének módjaira l. a 14.3.; 40.2. pontokat.

15.7. Szó elején az *e*-, *é*- elé protetikus *j*- kerülhet: *ezer* > *jazer* stb. (l. a 31.2. pontot).

ö, ő

16.1. Szó belsejében a magyar köznyelvi *ö*-t (egykori írásmódjára l. Gregor: NyDt 165–6) rendszerint *e*-vel helyettesíti a szlovák: *belčov*, *čerega*, *erdeg*, *erdegata*, *genc(a)*, *gereg*, *geregiňa* (< *görögdinnye*), *ketefík*, *terkel* stb.

16.2. Ritkábban ugyan, de jelentkezik ilyen helyzetben az *o* reflexió is: *ďombier* (az általános *ďumbier* mellett), *Đord'* (~*Derd'*) (< *György*), *donda* (*ďunda*), *dordina*, *erok*, *orek* (~*erek*, *irek* stb.) (< *örök*), *kopen* (az általános *kepenek* mellett), *tolčir* (~*telčer*) stb.

16.3. Vagyis egyazon jövevényszó előfordulhat a szlovákban *e* és *o* hanggal. Ilyenkor nem lehet mindig vitathatatlanul eldönteni, hogy *ö* – *e* hanghelyettesítéssel van-e dolgunk, vagy pedig már az átadó magyar alakváltozat hangzott *e/ë*-vel. Ha a XVI. századból vannak a szlovákban *e*-s formák, úgy mindenképpen számolni kell azzal, hogy a forrás magyar *e/ë* volt, mivel a magyar *e*, *ë* > *ö*

labializációnak a folyamata a XVI. században még tartott (l. BBB 156–7). Így pl. a *becelovať* éppúgy lehet a *becsöl*, mint a *becsel* átvétele, az *erek* alakváltozat bizonyára a magyar régi *erék*, míg az *orek~erok* forma az *örök~erök* meghonosodása, a *kepenek* is egy magyar régi *kepenyeg* átvétele, míg a *kopen* forrása a *köponyeg*, a *kelčík*, *keltovať e-je* feltehetően szintén a magyar régi *ě* és nem az *ö* reflexiója, stb.

17.1. A köznyelvi magyar *ő* diftongus eredetű, tehát szlovák megfelelői ennek figyelembevételével vizsgálandók. A hangzóközi *-ő-* szlovák reflexiója rendszerint *-é-*: *csődör* > *céder*, *hegyestőr* > *hedeštér* (írva *e-vel*), *kötőfék* > *ketéfik/kete-fík*, *szőke* > *sékavi*, nyelvjárási *töttés* > *tétéš* stb.

17.2. Jóval ritkábban ugyan, de van *o* reflexió is, vö. *löre* > *lora* (*lóra ~ léra*), *Lőrinc* > *Lorinc* (~ *Lerinc*) stb. Ilyen esetekben a magyar ejtésben bizonyára rövid *ö* hangot észlelt a szlovák fül (erre l. 16.2. pontot).

17.3. A közép- és keletiszlovák nyelvjárásokban ilyen helyzetben *ej* megfelelés is hallható: *čejder* (~*čéder*), *čejs* (~*čés*), *hejk* (~*hek*), *ketejfik* (~*ketéfik*, *ketefik*), *lejč* (~*louč*, *lojč*), *sejkavi* (~*sékavi*), *téjteš* (~*tétéš*) stb. Sulán Béla (MNY 53: 164) szlovák *ej* hanghelyettesítésre gondol, úgy vélem azonban – tekintettel a szóvégi *-ő* reflexióra és az *é* hangnál is tapasztalható hasonló jelenségre –, hogy valójában inkább magyar régi vagy nyelvjárási *öü*, *őü*, (~*öj*), *ëü* változatok (erre l. 17.4. p. is) szlovák realizációjával van dolgunk, vö. pl. 1211: *Zeuke*, 1594: *szőjke* (TESz), *csőüdör* (ÚMTsz), 1528: *kewthew feek* (OkISz 544) stb.

17.4. Szóvégi helyzetben a magyar köznyelvi *-ő* a szlovákban helytől és időtől függően különböző módon realizálódik. A közép- és keletiszlovák nyelvjárásokban a leggyakrabban *-ou*, *-ov* észlelhető: *belčou/belčov*, *bendov*, *keruloŭ*, *reselou/reselov*, *temetou/temetov*, *temlov* stb. Bizonyos, hogy itt valójában nem a köznyelvi *-ő*, hanem – hasonlóan az *-ó* esetéhez (l. 13.3.3. p.) – a régi magyar, ill. nyelvjárási *-öü*, *-őü* diftongusok adaptálásáról van szó. A magyar *ő* ugyanis egy korábbi *-öü*, *-ëü* kettőshangzóból keletkezett, ugyanakkor a nyelvjárások egy részében az *ő* helyén ma is diftongus használatos. Ennek értelmében a régi szlovák *bečev* 'becsű' a magyar régi diftongusos *becsëü~becsöü* átvétele, s feltehetően korábbi meghonosodás a *belčov*, *temlov* is. Az *e* típusú szavak azonban jobbra későbbi átvételek a nyelvjárásokból. Jól példázza ezt a középszlovák *ciberej* (< nyelvjárási *cibereő~cibereü*), *čengej* ~ *čengeü* ~ *čengev* ~ *čengov* (< *csengöü* ~ *csengőü*) is, ahol az *ö*-ből a szokásos hanghelyettesítéssel *e*, *o*, az *-ü* elemből pedig *-u* (> *v*), ill. *i*, majd ejtés-módosulással *j* lett. Ugyanilyen folyamat figyelhető meg a régi átvételekben is. A már említett *bečev* példáján kívül vö. az Eperjes (Prešov) környéki *Nadvej* hn. (< *Nádfő* < *nád* + *fő* 'forrás') (Kniezsa I., Adalékok a magyar–szlovák nyelvhatár történetéhez. Bp., 1941: 38–9), *Kereštvej* (< *Körösfő* < *köris* + *fő* 'forrás') (uo. 39: a nyelvi adatokra l. VSOS II, 343; III, 122), Štítnik, 1761: *Pod Kerengojom*, *Pod Kerengejom* (Ila II, 162) (< *kerengőü*), Štítnik, 1767: *Za temetojom* (uo. 164) (< *temetőü*). A szóvégek forrása itt sem a köznyelvi magyar *ő*, hanem *-ëü/-öü* kettőshang volt.

17.5. A *bivný/bevný/bjevny*, *kalavný/kalabný/kalebný* stb., *meravý* melléknévek a hangalakjuk és típusuk, ill. az előfordulási idejük és elterjedésük alapján

arra engednek következtetni, hogy legkésőbb a középmagyar korszakban (a XVI. sz. közepéig), ill. már az ómagyar korszakban honosodtak meg. Forrásuk a magyar szavak régi -*ëü*/-*öü* diftongusos alakjai voltak, s az átvétel során -*ny*, -*av* y honosító képző járult hozzájuk (erre l. 36. p.). A *kalavný* és változataiban lévő szótagbeli *a* (< *ä* < m. *e*) úgyszintén korai (XII–XIII. sz. körüli) átvételről árulkodik (l. 14.2. p.).

17.6. A magyar etnikummal mostanáig szoros kapcsolatban élő szlovák nyelvjárásokban az újabb jövevényszavakban az -*ö* hangot -*é* vagy -*ó* helyettesíti: *gerhó* (< nyelvjárasi *görhö*), *karketé* (< *karkötö*), *serelő* (~ *serelou*) stb.

17.7. Kétnyelvűség esetében az *ö*, *ő* megőrződhet: *föhadnaď* ~ *föhadnad*, *föiřpán* (~ *feiřpán*), *intözö/intözö*, *kireselő*, *sövet* (a szokásosabb *sevet* mellett) stb.

17.8. Szó végéről a nem kívánatos -*ö*, (-*öü*) egyébként eltűnik: *beder*, *intöz* stb. (l. a 45. pontot).

u, ú

18.1. Szó belsejében e hangok rendszerint megmaradnak: *Ardiluř*, *buzogán*, *bunda*, *bunkov*, *cudar*, *čutka*, *dudáš*, *hurka*, *juhás* stb.; *búboř*, *fičúr*, *gúňa*, *hajdúk* stb.

18.2. Esetenként azonban a köznyelvi *u* helyén hosszú *ú*, a köznyelvi magyar *ú* helyén meg rövid *u* ejtődik: *bujtáš*, *bučuhét*, *bujdoř*, *furov*, *gunár* stb.; *bajúz*, *huncút*, *kalafús*, *lúgař* (~ *lugař*) stb. A lerövidülés megtörténhetett már az átadó nyelvben, míg a nyúlás rendszerint expresszivitás következménye.

18.3. Szó végén az -*u*, -*ú* vagy csak a kétnyelvű szlovák lakosság körében, vagy hangutánzó kifejezésekben, esetleg szakszóként maradhat meg: *asu/asú*, *batu*, *čidu* (~ *čida*), *řarju/řarňov* stb. Egyébként alaktani kényszerből e hangok eltűnnek (l. 40.2. p.).

ü, ú

19.1. A labiális magyar *ü*, *ú* hangokat a szlovák *u*, *i*, *í* segítségével helyettesíti. A kéziratos nyelvemlékekben e hangok nagyon gyakran a korabeli magyaros helyesírással kerültek lejegyzésre, de ez nyilvánvalóan nem tükrözi a szlovák ejtémódot (l. Gregor: NyDt 166).

19.1.1. A reflexió *i*, *í*: *bintetovať*, *díliř* (< *gyűlés*), *fiember*, *firt*, *firtek* (< *fürt*), *fířersám/fířersam*, *irmeř*, *kinteř* (< *küntös*~*küntes*), *míhel/míhel*, *řildov/řuldov* (*šüldöü*), *řitemin/řutemiň* stb.

19.1.2. A reflexió *u*: *cipeluř* (< régi *cipellüs*), *ďumbier* (< régi *gyümbér*), *ďunda* (< régi *gyüngye*), *eřkut*, *Jaduď* (< régi *Együd*), *keruľ*, *kudmen* (< régi *küdmén*), *mertük* (< régi **mértük*) stb.

19.1.3. Szóvégi helyzetben rendszerint -*öü*, -*öü*, -*eü*, -*iü* diftongusos alakú magyar formák kerültek át a szlovák nyelvjárásokba, ahol az említett módon (l.

17.4.) *-eu/-ou/-ev/-ov/-iv/-uv* alakban realizálódtak, vö. nyelvjárási *fergettyőü > fergetou/fergeteu/fergetov/fergetív* stb.

19.2. Kétnyelvűség vagy expresszivitás esetén az *ü, ú* megőrződhet: *šüteměň, šüldán, tüžér, ürge* stb.

A XVII–XVIII. századi írásos emlékekből idézhetők *-ű, -ü (-u)* végű szlovák adatok is: *admelegitu/admelegitü, fištelu/fištelü, fugu/fügü, ketuvaš/ketüvaš, vetkezu* stb., melyeknek magyaros írásmódja nem mindig bizonyíték az alkalmi átvétel mellett. Ugyanakkor valójában *ü/ű – u* hanghelyettesítéssel van dolgunk, noha a köznyelvi ejtésben *ő* van. Csakhogy az erős ajakkerekítéssel ejtett magyar *ő* hangot a szlovák fül *ü*-nek hallja, amelyet azután *u*-val helyettesít, vö. *egy, kettő, három > et, ketu, három* (ŠtolcM 39).

i, í

20.1. Szó belsejében rendszerint mindkét hang megmarad: *bičak, bilinče, cipov, čiga, fijok/fiok, kišasonka, kišbirov, lipicaj, paripa, paprika, pipač, rigov* stb.; *bíbic (~bibic), címer, čík, sík* stb. A hosszú *í* esetében azonban nem ritka a rövidülés: *bibic (~bíbic), birov, birovať, biršág, boritaš, sinház* stb. Valószínű azonban, hogy a lerövidülés a legtöbbször már a magyarban megtörtént.

20.2. Szóvégi helyzetben csak kivételesen, leginkább expresszivitást kifejező szavakban, szaknyelvi, hangfestő, hangutánzó kifejezésekben őrződhet meg az *-i, -í: bari, boci, buzi, coky, čihy-puhy, incifnci, puli* stb. Főként kétnyelvű környezetben azonban használatosak *-i* végű szavak is. Ilyenek elsősorban a személynevek becézett formái: *Feri, Imri, Pišti, Jóži, Karči* stb. De ilyen esetekben is határozott törekvés van az *-i* eltávolítására, ami vagy morfémacserével, vagy a honi *-o* becéző képzővel történik: *Fero, Imro, Šaňo* stb., vagy analógiás úton megy végbe: *Bercík, Imrík, Jožik/Jožík, Šaník* stb.

A múltban egyes körökben élt a *cvikipusi* (< *cvikipuszi*) is, amely bizonyára éppúgy nem ragozódott, mint az újabban átvett, de még idegennek érzett, nem magyar eredetű *alibi, buly, harakiry* stb. S a nem nagy területen ismert magyar jövevény *čači, čičeri, kivánči* stb. jobbra szintén csak a vegyes lakosság szókincsébe tartozik. A szóvégi *-i* kiküszöbölésére l. még 40.2.; 41.; 45. pontokat.

20.3. Szó elején az *i- (í-)* protetikus *j-* vagy *h-* hangot kaphat: *hišpán, Jištók* stb. (l. 31. p.).

Mássalhangzók

21. A magyar jövevénytiszta szavak mássalhangzóit nagy mértékben idomultak a szlovák mássalhangzókhoz, pontosabban a három alapnyelvjárásban érvényesülő mássalhangzórendszer alapvető szabályaihoz. Ezért tárgyalásuknál elegendő

csak utalni az egyes jelenségekre, ill. azok típusaira, szem előtt tartva a sajátos esetek bemutatását.

g, h, ch, k

22.1. Ismert jelenség a szlovákban a $g (> \gamma) > h$ változás, melynek kezdeti szakaszát a XIII. sz. elejére szokás tenni (l. StanD I², 496; PaulF 175; KrajčP 70–1). A szlovákban nem lévén korábban *h*, ezért a jövevényszavak *h* hangját annak legközelebbi megfelelőjével, a zöngétlen *ch*-val helyettesítették. Ennek értelmében szokás például a magyar eredetű *chotár*, *chosen*, *chýr*, *ťarcha* szavakat a XII. sz. előtti átvételek közé sorolni, mondván, hogy ezekben a magyar *h*, ill. ómagyar χ szlovák reflexiója *ch* (l. StanD I², 503; PaulF 175). Ez annyiban szorul pontosításra, hogy az átvétel határideje kitolódhat a XIV. századig, mivel az ómagyar χ még a XIII. században is megvolt (l. BBB 118). Az mindenesetre bizonyos, hogy az ilyen átvételek XIV. sz. előttinek mondhatók. A fentiekben kívül ide sorolható még néhány további kifejezés, mint pl. a *chám(a)*, *chytvaný*, *chytlen*, *kach* stb. A *chamišní* (a *hamišný* mellett), *chajloch* (a *hajlok*, *hajloch* mellett), *cházik* (a *házik* mellett), *cherček* (a *herček* mellett) típusú alakváltozatok azonban újabb keletű szlovák nyelvjárási módosulások.

22.2. Miután már kialakult a szlovákban is a *h*, a későbbi jövevényszavakban levő *h* megőrződhetett: *hab*, *hadmáz*, *hadnaď*, *hajov*, *hajtov*, *herceg*, *hintov*, *homok*, *hurka*, *husár*, *koňhakoč*, *marha*, *míhel*, *nohát*, *pohár*, *tarház* stb.

22.3. Ha a $g > h$ változás előtti átvételekben *g* hang volt, az a szlovákban törvényszerűen *h* lett. Ez a jelenség több magyar eredetű helynéven kívül egy-két köznéven is jelen van: *beteg > beťah*, *sziget > sihoť* stb.

22.4. A XII. sz. utáni jövevényszavakban a *g* megőrződött: *anglia* 'englisches Tuch', *bogľa*, *čavargov*, *dengľavý*, *garád*, *gaťa*, *gazda*, *Gergel*, *gomb*, *herceg*, *joság*, *kurucság*, *lobogov*, *majoróság*, *nadrágy*, *ország*, *parlag*, *polgár*, *solgabirov*, *šereg*, *vágov* stb.

22.5. Nyelvjárásokban egyes jövevényszavakban a *g* helyébe annak zöngétlen párja, a *k* kerülhet: *boklar* (a *boglar* mellett), *komba* (a *gomb*, *gomba* mellett), *kaliba* (a szokásos *galiba* mellett), *kordon* (a *gordon* mellett), *króf* (az általános *gróf* mellett), *kunár* (a szokásos *gunár* mellett) stb.

22.6. Gyakoribb ennek a fordítottja, amikor a jövevényszók *k*-ja helyén *g* ejtődik. Ez hanghelyettesítés, esetenként pedig zöngésülés eredménye: *bugréta* (a *bukréta* mellett), *gariga* (a szokásos *karika* mellett), *gecela* (ritkán *kecela*), *geteše* (a szokásos *ketýš*, *ketěš* mellett), *galariž* (a *kalariž* mellett), *galäbni* (a *kalavny* mellett) stb.

22.7. Szóvégi helyzetben nem ritka a $-k > -ch$ változás: *ciroch* (a *cirok* mellett), *hajdúch* (a *hajdúk* mellett), *hajloch* (a *hajlok* mellett), *ibrich* (az *ibrik* mellett), *kalpach* (a *kalpak* ~ *kalpag* mellett), *merťuch*, *pamuch* (a *pamok* mellett) stb.

22.8. A szóképző *h-* > *ch-* változásra is vannak példák: *chamišní* (a *hamišný* mellett) stb. (l. 22.1. pont).

r, l, ĺ, j

23.1. A magyar *r, j* az átvétel során lényegében minden helyzetben megmarad. Figyelmet érdemel azonban, hogy szó belsejében az *-ar-*, *-er-*, *-or-* hangkapcsolatból az *a, e, o* magánhangzók kieshetnek és az *r* ugyanúgy szonánsként viselkedik, mint az eredeti *tǫrt, tǫrt* esetében, vö. *brnaví* (~*barnavý*), *četrna* (~*čatorňa* ~ *četerňa* ~ *četerňa*), *kobrlo* (~*koborlo*), *kobrlovať* (~*koborlovať*), *kocprd* (< *koszperd*), *krčula* (~*korčula*), *nadršpán* (< *nádorispán*), *trnác* (~*tornác*) stb.

23.2. A *dn* > *rn* változás ejtésmódosulás eredménye: *harnad'ť* (az általános *hadnad'* mellett) (vö. StanD I², 546).

23.3. A magyar *l* általában megőrződik, ill. a befogadó nyelvjárásban érvényesülő palatalizáció szabályai szerint *l*-re változik: *baloga, boglár, čatlóš, kalap, labanc, lampáš, lobogov, lopov, lovás, lovaš, sakaloš* stb.; *fil'ier, fil'er* (~*filer, filír*), *lepka* (~*lepka*), *leveš* (~*leveš*), *mangalica* (~*mangalica*) stb.

23.4. A magyar eredetű *l* analógiás hatására is módosulhat *l*-re, pl. *darálovať* (~*darálovať*), *serelov* (~*serelov*) stb. (erre l. 40.1.; 47.6. p.).

23.5. Szóvégi helyzetben *l* > *ɥ* (> *v*, zöngétlenülessel > *f*) változásra vö. *akou* ~ *akov/f* (~*akol*).

Gyakoribb az *l* > *ɥ* változás szó belsejében: *fauat* (~*falat*), *fauka/favka* (~*falka*), *pokouvár* (~*pokovár* ~ *pokolvár*). A *bouť* ~ *bovd* (~*bolt*) esetében azonban számolni kell a magyar nyelvjárási *bóuť* ejtésváltozat átvételével is.

23.6. A magyar *ly* (ejtése *j*) a szlovákban *ĺ, j*. Ha az adott kifejezésben *l* hangzik, abban az esetben *l* hanggal ejtett magyar változata a forrása, vö. *bagoj/bagol, bogla/bogla, borbjel/borbjel/borbj, čakla/čakla, fogol/fogoj, góla/góla/gója, guláš/guláš, hodál/hodáj, ibola, ibojka, kaštiel/kaštiel, korhel/korhel, malva/majva, míhel/míhel/mihej, terkel/terkel, válov/válov* stb.

23.7. Ismeretes a szlovákban az *l* > *r* és *r* > *l* ejtésváltozás, amely anyagunkból szintén adatolható: *dirkoš* (~*dilkoš*), *keckeráb* (< *kecskeláb*), *tártoš* (~*táltoš*), *vendrički* (~*vendlíki*) stb.; *čiliz* (~*čiriz*), *gelediňa* (~*geregiňa*) stb.

t, d, ť, đ

24.1. Attól függően, hogy az adott szó melyik szk. nyelvjárásban használatos, a m. eredetű *t, d* megőrződik, palatális helyzetben pedig *ť, đ* lesz, ill. a magyar *ty, gy* vagy *ť, đ* marad, vagy *t, d*-re depalatalizálódik, pl. *heteš, kont* (< *konty*), *paťelát/paťolát, saťor/sator, tapša/tepša, ťava, tenerica, tenkel/tenkel, temian/ťemján/ťemján, temlov/ťemlov* stb.; *ďemant, ďumbier, ďunda/donda/donda, hadnad'/hadnad, varmed'* stb.

24.2. Érvényesül az asszibiláció is, vö. *konč* (~*kont* < *konty*), *kvarčial'* (~*kvar-tiel'*), *pacolat/páčolat* (~*paťolát*, *paťelát*), *capša* (~*ťapša*), *cava* (~*ťava*), *cengerica* (~*tengerica*) stb.

24.3. A főleg a középszlovák nyelvjárásból ismert *t > k*, *tl > kl* változás is jelen van: *kalabér* (~*talabér*), *kenderica* (~*tengerica*), *pakilat* (~*paťelát*, *paťolat*, *patilat*) stb.; *čaklôš* (~*čatlôš*), *čaklov* (~*čatlov*) stb.

24.4. Artikulációs módosulással a *d'*-ből *j* lett: *jumbir* (a szokásos *đumbier* mellett) (a jelenségre l. StanD I², 550, 607).

24.5. Ugyanilyen módon következett be a *d*, *d' > g* változás, vö. *forgitov* (~*for-ditov*), *hegeš* (< *hegyes*) stb.

n, ň

25.1. A keménységet és lágyságot illetően e hangok is úgy viselkednek, mint a *t*, *d*, *t'*, *d'* mássalhangzók: *bunda*, *Cigáň/Cigán*, *gerenda*, *legíň/legín*, *mentovať*, *míneš/méneš*, *moňas*, *nadraguľa*, *nadrágy*, *ňaklov*, *napsám*, *nemeš*, *suňoga*, *suroň/suron* stb. stb.

25.2. Előfordul az *n > l* változás is, vö. *katalafóty* (~*katonafóty*).

p, f

26. A magyar jövevényszavakban a m. bilabiális *p* és labiodentális *f* általában azonos módon használatos a szlovákban is, egyes esetekben azonban *f > p*, ill. *p > f* változással találkozunk (a jelenségre l. StanD I², 585): *párto* (~*farto*), *pasoláš* (~*fasoláš*), *paťol* (~*fátol*), *peďver* (~*feďver*); *fingálovač* (~*pingálovač*), *forhaňoš* (< *porhanyós*).

s, š, c, č

27. Azonos helyzetben rendszerint ezek a mássalhangzók is megőrződnek. A szlovák nyelvjárásokban tapasztalható változások azonban bekövetkeznek. Mégpedig:

š > č: *cifričák* (~*cifrašák*), *čuba* (~*šuba*), *čugár* (~*šugár*), *čujtáš* (~*šujtáš*), *čjator* (~*šjator* ~*šátor*), *chýrečný* (~*chírešní*), *tárčpohár* (~*táršpohár*) stb. (l. StanD I², 591–2);

Jóval ritkább jelenség az *s > c*: *curdík* (~*surdík*) (l. StanD I², 592);

č > c: *capáš* (~*čapáš*), *capor* (~*čapor* ~ *čapov*), *cinko* (~*činko*), *ciriš* (~*čiriš*), *palacinki* (~*palačinka*) stb.;

č > ř: *řizma* (~*čizma*) – szintén ritkán jelentkezik.

Hosszú vagy kettőzött mássalhangzók

28. A magyarból átkerült szavakban sok esetben előforduló hosszú mássalhangzók szintén a szlovák nyelvjárásokban érvényes szabályoknak megfelelően alakulnak. Ennek értelmében a közép- és keletiszlovák nyelvterületen a kettőzött mássalhangzók egyszerűsödnek, a nyugatszlovákban pedig rendszerint megőrződnek. Néhány példa a jelenségre: *aláš*, *bilag*, *ebata* (~*ebatta*), *filier*, *filér*, *filír* (~*fillér*), *galier/galír*, *foráš/forráš*, *mulačág*, *mešteremek* (régi *mešterremek*), *paloš/palloš*, *perepút(a)*, *sakaloš*, *salaš*, *teremtete/teremtette* stb. De általánosan *jobbád*.

Asszimiláció

29.1. E téren nagy mértékben érvényesülnek a szlovák nyelvi gyakorlat szabályai. Példának okáért szóvégi helyzetben a zöngésülés-zöngétlenülés rendszerint megtörténik. De nagyon gyakori – különösen a zöngésülés – szó belsejében is, vö. *burgovať/burkovať*, *čagan/čakan*, *fogoš/fokoš*, *gandža* (~*ganč*), *gandžovať/gančovať*, *garadža* (~*garadiče*), *hadzuga/hacuka*, *kalabáč/kalapáč*, *redza/reca*, *terege/tereky* stb.

29.2. A távolsági asszimiláció is gyakori mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók esetében:

29.2.1. Magánhangzók távolsági asszimilációja:

a – e > e – e: *herešt* (~*árešt*, *arešt*),

a – o > a – a: *habaršág* (< *háborúság*),

á – o > o – o: *rokoš* (~*rákoš*),

a – i > i – i: *šaryvary* (~*šaravary*),

a – u > a – a: *vajatať (sa)* (< *vajul*),

o – a > a – a: *farastovaný* (< *forraszt*),

o – i > i – i: *forgitív/fordítov*,

e – o > e – e: *četerna* (< m. *csetorna*),

e – i > i – i: *čirip* (< *cserép*),

e – a > a – a: *haja* (< m. *hėja*), *sajkaví/sejkaví*, *šajaj* (< *sejhaj*),

i – a > i – i: *čifričák/cifrašák*,

u – o > o – o: *soňoga/suňoga* stb.

29.2.2. Mássalhangzók távolsági asszimilációja:

c – š > č – č: *čifračák, čifričák* (~*cifrašák*),

c – š > č – š: *vičišpan* (~*vicišpan*),

č – s > č – š: *čiriš/čiris*, *čuški/čuske*,

č – z > č – ž: *čiriž/čiriz*, *číža/čéza*,

s – š > š – š: *rekeštiš/rekestiš*, *šikšov/sikšov*,

r – l > r – r: *fertar* (~*fertál* ~ *fertál*), *rendírovať* (~*rendílovať*, *rendelovateľ*),

l – r > r – r: *šaravary/šalavary*,

g – b > b – b: *bombík/gombík*, *bombolce/gombolce*,

g - h > g - g: gergeň/gerheň,
g - f > g - g: grigmadarica (< griffmadár),
k - t > k - k: kalkíš (< m. keltés ~ keltís),
k - p > p - p: pompa/kompa,
t - d > d - d: dindirka (~tindir),
t - d > t - t: tintirskí (~tindir),
t - ň > t - ň: tarhoňa/tarhoňa,
ṭ - t > ṭ - ṭ: paťelať/paťelát,
d - k > k - k: kerek (~derek < gyerek) stb.

Disszimiláció

30.1. Ilyen szempontból főként a mássalhangzók távolsági disszimilációja érdemel figyelmet:

b - b > g - b: gibas/bibas,
b - b > b - g: bigas/bibas,
č - č > c - č: cipóčki (~čipóčki ~ čipôčka), láncočki (lánčecőki < m. lánycsecsű),
š - š > s - š: másláš/mašláš,
r - r > r - l/ḷ: hamarele (< hamarérő), šervilág (< sárvirág), trógel' (~tróger),
rendel' (~rendír, rendér),
r - r > l - r: veleždúr (~vereždúr),
t - t > k - t: kejteš (~tejteš),
t - t > ṭ - k: fínka (~tinta),
l - l > l - n: valan (~valal) – ez esetben az illetékeséget, valahová tartozást
kifejező -an képző (l. Letz 184) befolyásoló hatása is számításba veendő.

30.2. Disszimiláció a képzés helye szerint:

b > g: gočpor (~bočpor), logda (~lobda, labda) stb., (l. StanD I², 579),
v > b: bakaráč (~vakaráč).

30.3. Disszimilációs kiesés:

r - r > ø - r: táčpohár (~táršpohár).

Protetikus mássalhangzók

31. Szó elején az *a-*, *á-* (*e > ä > a* változás esetén is), *e-*, *i-*, *í-* magánhangzók elé protetikus *h-*, *j-*, *v-* járulhat:

31.1. A *h-* protézis gyakori: *haláš (~aláš), holdomáš, haldamáš (~oldomáš, aldomáš), harenda (~árenda), hárešt (~árešt), hášov (~ášov), herdek (~erdeg), hišpán (~išpán) stb.*

31.2. Nem ritka a *j-* sem: *jalč, jelč (~alč), jaršek, jaršík (~eršek), jazer (~ezer), jileš (~ileš), jirek, jerek (~írek), jišpán (~išpán), Jištók (~Ištók) stb.*

31.3. A protetikus *v-* ellenben csak szórványosan fordul elő: *vorgona (~orgona).*

31.4. A szókezdő *h-*, *j-* mássalhangzó lemaradhat, ha a nyelvérzék azokat tévesen protetikusként hangnak minősíti: *herceg* > *erceg* (~*herceg*), *hordó* > *ordov* (~*hordov*), *jargálás* > *argalás* (~*jargalás*), *vármegyei* > *armeckí* (~*varmeckí*) stb.

31.5. Az ilyen úton keletkezett forma alapalaknak minősül, és az eredeti mássalhangzótól eltérő protetikusként mássalhangzó járulhat elé: *himpellér*, *himpler* > *impler* > *vimpellér*, *vármegyei* > *varmeckí* > *armeckí* > *harmeckí*.

Szervetlen járulékhangok

32.1. A szervetlen epentetikus mássalhangzók a magyar jövevényszavakban sem ritkák. Ilyenek az *l*, *l'*, *n*, *j*, *r*, *h*.

32.2. Viszonylag gyakori az *l*, *l'*: *denglaví* (< *gyenge*), *lependlík* (~*lependík*), *pohárslík* (~*pohársek*), *serenčlivi*, *sereňčlivi*, *šantlaví* (~*šantaví*), *vendlíki* (~*vendígi*) stb. (l. Hab 136). Nagy szerepe van e típusnál az analógiának (erre l. a **41.1.** pontot).

32.3. De többször találkozunk az *n* epentetikummal is: *kunfár* (~*kufár*), *mertink* (~*mertük*), *pakšamenti* (~*pakšaméta*), *šinkárka* (~*šikárka*), *čungiar* (~*šugár*) stb. (l. StanD I², 557).

32.4. A *j* epentetikum viszont csak kivételesen fordul elő: *hajnáš* (~*haňáš*), *hajláš* (~*haláš*).

32.5. Ugyanígy az *r* is: *kondráš* (~*kondáš*) – bizonyára analógiás hatásra a *kundras*, *kundrák* nyomán.

32.6. A *kárat* 'büntet; dorgál, szid, korhol' (1567: HSSJ) igének *karhat'* (1589: StanD III², 374, további adatokra l. HSSJ) alakváltozatában feltehetően epentetikus *h* van jelen (l. Doruľa: KS 6: 84 is). Nem valószínű, hogy a magyar *korhol'* 'ua.' analógiás hatása magyarázná meg a szlovákban a *h* jelenlétét (így CzambSI 125; Machek¹ 193; Machek² 242), a magyar igében ugyanis a *h* szintén másodlagos, s csupán 1787 óta ismeretes (l. EWU).

Metatézis

33.1. Magánhangzók esetében ritkábban jelentkeznek:

i - a > *a - i*: *papisár* (~*pipasár*),

o - a > *a - o*: *pipasor* (~*piposar*),

o - u > *u - o*: *sutor* (< m. nyelvjárási *szotyur*) stb.

33.2. Gyakoribb a mássalhangzók esetében:

l - r > *r - l*: *gariel* (~*galier*),

r - l > *l - r*: *polkoráb* (~*porkoláb*), *salkaráb* (~*sarkaláb*), *šalagre* (~*šaragle*),

r - l' > *l' - r*: *gelendre* (< **gerendle*),

l - m > *m - l*: *čamaláda* (~*čalamáda*),

j - l > *l(y) - j*: *haunaj* (~*hajnal*),

d - l > *l - d*: *pulidar* (~*pudilár*),

t - t' > t' - t: pařantuš (~patant'uš),

t - f > f - t: kefeřík (~ketefík),

p - t > t - p: tapalát (~patalat, pařolát stb.) stb.

33.3. Egyéb típusok:

dz > zd: buzdogáň (~budzogáň),

ul > lu: plugár (~pulgar, polgar stb.).

ALAKTANI, SZÓKÉPZÉSI, JELENTÉSTANI JELENSÉGEK

34. Természetesen ezek önálló területek, a jövevényszavak vonatkozásában azonban olyan összefüggések mutatkoznak közöttük, hogy észszerűnek látszik együtt tárgyalni azokat.

35. Sajátos típusa a magyar eredetű jövevényszavaknak a függő esetek szing. nom.-ként történő felhasználása. Egy részük ugyan megmaradt az aktuális kölcsönzés síkján, pl. *helpénzt, kantorpénzt, köszönőpoharirt, kurafiat* stb., más részük azonban élő eleme lett a szlovák szókincs valamelyik rétegének. A szlovákban szing. nom.-ként meghonosodott kifejezés a magyarban lehetett: a) szing. akk.: *kanapét, kapcát, kristušát, lašút, palcát* stb.; b) szing. gen.: *bukra, fara, fodra, sára, sirma, šarka, talpa* stb.; c) valamilyen határozói eset: *guňoba, hazba, kapura, šánfon* stb.; d) plur. nom.: *hajduk, katonák, mentiek* stb.; e) egyéb eset: *darvai* > *darvaj, lipicai* > *lipicaj* stb. (ez utóbbira l. 41.3. pontot).

Ez az átvételi mód mindig az élő beszéd, a közvetlen érintkezés és a szoros együttélés következménye. Valóban spontán, népi átvételekről van szó, melyekre a magyarországi szlovák nyelvjárásokból a legutóbbi időkből is vannak adataink: *átrest, kombinét, gólt* stb. (l. Gregor: AnUB 13: 171–88).

36. Ha a jövevényszó melléknévként honosodott meg, ill. ha a magyarban főnévként és melléknévként egyaránt használatos szavak a szlovákba melléknévi funkcióban kerültek át, akkor az alakjuk a melléknévi paradigmák szerint módosul (főnévi használatukra l. 10.5. p.), vö. *aba* > *abový, bamba* > *bambavý, barna* > *barnavý, hitvány* > *chytvaný, kurta* > *kurtavý, lusta* > *luštavý, sánta* > *šantavý, tarka* > *tarkavý* stb.; *gyenge* > *denglavý, pisze* > *pisavý, szőke* > *sejkavý, sejkastý* stb.; *bivný, kalavný, meravý* stb. stb.

Sulán Béla (Slavica 3: 13) a *kurta* > *kurtavý* típus esetében formáns cseréről, ill. formáns helyettesítésről beszél, ami természetesen akkor igaz, ha feltételezzük, hogy a szlovák nyelvérzék az ilyen szóvégek magánhangzóit (kettőshangzóit) is formánsnak értékeli. Véleményem szerint kifejezőbb lenne *-avý, -ový, -ný, -astý* honosító képzőkről beszélni, mivel azok olyankor is fellépnek, amikor az átvett szó a szlovákban főnévként nem is fordul elő.

37. A magyar eredetű szóvégi *-a* helyére tartalmi okokból *-o* kerülhet: *apa* > *apo* (az *apa* mellett), *kajla* > *Kajlo* ökörnév (a *kajla* fn. és *kajlavý* mn. mellett), *tarka* > *tarko* 'tarka ló, kutya' (a *tarka* fn. és *tarkavý* mn. mellett) stb. Ilyenkor grammatikai és szóképzési szempontok érvényesülnek, képzőcsere történik. Ez a jelenség egyéb magánhangzókra, ill. mássalhangzókra végződő szavaknál is gyakori (l. alább).

38. A szóvégi hosszú *-ó* helyén képzőcserével esetenként *-a* található: *čaka* (a *čákov* mellett), *čika* (*čikov* mellett), *faka* (*fako* mellett), *furka* (*furkov* mellett), *kapara* (*kaparov* mellett), *rindā* (*rindo* mellett) stb. Vö. ugyanígy cseh *baga* 'Kautabak', *čaka*, *forga* stb. (l. Sulán: Slavica 1: 46, 51–2), szhv. *čaka*, *fordita* stb. (UEISk 48).

39. Ismeretes, hogy a szlovák nyelvben az analógiának komoly szerepe van. Teljes mértékben így van ez a szókincs magyar eredetű elemeinek az esetében is, mégpedig mind a hangtan, mind az alaktan terén.

40.1. Példának okáért a *tenkel* (< *tönköly*) szó *tánel* alakváltozatának *a*-ja – tekintettel a meghonosodás idejére – nyilván nem *e* > (*ä*) > *a* változás eredménye (l. 14.2.), hanem egyéb *ta*- tövű (*táva*, *tarcha* stb.) szavak befolyása révén került az *e* helyére. Továbbá: általában: *biršág* (< m. *bírság*), de a *ber-* 'szed, vesz, kap' igető analógiájára *beršág* is; általában *magočka* (< *magocska*), de az *-očka* (l. SILEX I 167) képző *ó*-ja nyomán *magôčka* is; a *sihoť*, *sigoť*-ban az *o* nem *e* > *o* hangváltás eredménye, hanem egyéb *-oť/-ot* végű szavak analógiájának a következménye; általában *orgován/ň* (< *orgovány* ~ *orgován*), de az *-uva-* igeképző hatására *orguván* alakváltozat is; a *trombita* (< m. *trombita*) mellett a *trumbita* alakváltozat *u* hangját a *trúba* és származékai magyarázzák; a *valušný* (< *valós*, *valósi*) *u*-ja nem *o* > *u* változással keletkezett, hanem az *-ušný* típusú melléknevek befolyásának a következménye; a *perňa* (< *pernye*) mellett fölbukkanó *pirňa* változat *i*-je pedig bizonyára a *pyrina* alapján lett; a *darálovať* (< *darál*), *rendelovať* (< *rendel*), *reselov* (< *reszelő*), *sereľovať* (< *szerel*) stb. szavakban az *l*'a számtalan *-ľov-* morféma nyomán lett palatális; a *bojtár* (< *bojtár*) szó *hojtár* alakváltozatában nem *b* > *h* változás történt, hanem a *hojt*, *hojta* befolyásoló hatása érvényesült; a *parlag/k* (< *parlag*) szónak *parloh* ~ *parloch* változatában az *-och* szóvég a honi *prieloh* alapján létrejött módosulás (a *-ch* szóvégre l. a 22.7. pontot); a keletiszlovák *harčar* 'fazekas' (Kálal 193; Buffa 153) mellett a *harenčar* (1687: SR 38: 177), *harenčiar* (Kálal 163) alakváltozatban az *-en-* feltehetően a szláv eredetű magyar *gerencsér* 'ua.' (kn. 1588: EWU) analógiás hatásának a következménye (l. még Doruľa 66).

40.2. Alaktani analógia következményeként kerül a szóvégi *-e*, *-é*, *-i*, ritkábban *-ő*, *-ú* helyére a szlovákban *a*: *bujbela*, *čara*, *čemega*, *gecela*, *geregiňa*, *gestiňa*, (*j*)*irga*, *kečega*, *kefa*, *perňa*, *reca*, *sejka*, *serenča*, *varmeda*, *virča* stb.; *čalamáda*, *káva*, *mála* stb.; *boca*, *Erža*, *genca*, *kajsa*, *tapša*; *šerpeňa*; *kosora* (< *koszorú*) stb.

41.1. A régi szlovákból van adatunk a szóvégi hosszú *-í* jelenlétére is, vö. (*j*)*alčí*, *kočí*. Itt az *-í* azért nyúlt meg, mert a szlovákban (hasonlóan a cseh *kočí*-hoz, l. Sulán 227–9) melléknévként sorolódtak be *e* szavak a ragozási rendszerbe (l. Gregor: StSl 16: 194). A főnévi funkció előtérbe kerülésével azonban az *-í* lekopott: (*j*)*alč*, *koč* (l. 45. p. is).

41.2. Más esetekben a szóvégi *-i* megnyúlhat és *k*-val bővülve diminutív képzőre módosul, s így küszöbölődik ki az alaktanilag nem kívánatos szóvég. Érvényes ez akkor is, ha az *-i* a magyar *-ü* reflexiója, vagy ha *i* és *j* összeolvadásának az eredménye: *báčik/bačik/bašik*, *buzík* (~*buzi*, *buzo*), *čenetík* (< *csengettyű*), *fašlík*, *Jančík*, *lápsík* (< *lábszj*), *putrik* stb. Az így keletkezett kifejezések rendszerint nem diminutívumok, inkább ilyen-olyan fokú és minőségű érzelmi telítettségük van.

41.3. Sajátos módja a szóvégi *-i* eltávolításának, amikor az az ejtésben *j*-re módosul, ill. univerbizációval a *-ka* képző felhasználásával tűnik el: *darvaj* (< *darvai*), *lipicaj* (< *lipicai*), *tokaj* (< *tokaji*); *čabajka* (< *csabai*) stb.

41.4. Előfordul, hogy a szóvégi *-i* hangot a plur. nom. alakkal azonosítják, s ennek megfelelően is kezelik. vö. *sóvári* (*alma*) > *šóváre* pt.

42. Szóvégi helyzetben az *-ú* után az *-úch* képzős szavak mintájára alakítani kényszerből *-ch* járulékhang, néha *-ov* járul: *fattyú* > *fatúch*, *kallantyú* > *kalantúch*, de *kalantov* is. A *Pityu*-féle becézett formák viszont a honi *-o* becező képzővel sorolódnak be a rendszerbe: *Pitó* stb.

43. Lágy mássalhangzó után a szóvégi *-é* analógiás hatásra lerövidülve plur. nom.-ként értékelődhet: *egreslé* > *egreše* pt. 'egres'.

44. A mássalhangzóra végződő magyar eredetű szavak gyakran *-a* segítségével sorolódnak be a szlovák alaktani rendszerbe és nőneműek lesznek (erre l. Melich: NytudÉrt 41: 52 is): *baloga*, *baracka*, *baganča*, *bitanga* (~*bitang*), *čunta* (~*čunt*), *fánka*, *girizda*, *haba* (~*hab*), *kerta*, *kompa* (~*komp*), *pačmaga* (~*pačmag*) stb. stb. Az *-a* hanggal történő adaptáció elsődleges oka tartalmi, ill. alaktani analógia. Ez pl. az *aňda*, *aňoša*, *bosorka*, *felešiga*, *kišasoňa*, *leja* (< m. *lějány* ~ *lěján*), stb. típusú szavaknál teljesen egyértelmű, de azért a *bačkora* (~*bačkor*), *beňaha* (~*beňah*), *bonca* (~ *bonc*), *botoša* (~*botoš*), *čilaga* (~*čilag*), *cháma* (~*chám*), *keteňa*, *pačmaga* (~*pačmag*), *palacka*, *papuča* (~*papuč*), *rífa* (~*ríf*), *rojta* (~*rojť*), *taršula*, *tegeza* stb. esetében is föllelhetők a megfelelő kifejezések, amelyek elősegítették (elősegíthették) a szóvég módosulását.

45. Morfológiai kényszerből, analógiás változással tűnhetnek el a jövevény-szavak nem kívánatos szóvégi *-a*, *-ó*, (*-ou*), *-ő* (*-öü*), *-e*, *-é*, *-i* hangzói, vö. *guoľ*, *gol*, (~*góla*), *kančug* (~*kančuka*), *kiš* (~*kiša* < m. *kisafa*), *orgon* (~*orgona*) stb.; *bujdoš*, *kišbír* (~*kišbírov*), *kop* (~*kopov*), *šelempost*, *vašárbir* (~*vašárbírov*), *vakár* (~*vakarov*) stb.; *beder* (~*bedere*, *bederó*), *keruľ* (~*keruloľ*), *intíz*, *šerpeň* (~*šerpeňa*) stb.; *kečeg* (~*kečega*), *keš* (~*keša*), *kuťaveť/kotaveť*, *varmedľ* (~*varmeda*) stb.; *mál* (~*mála*), *salagár* stb.; *bakoň* (< *bakonyi*), *čakvár* (< *csákvári*), *čičer* (~*čičeri*), *foc/fuc* (< *foci*), *gec* (< *geci*), *genc* (~*genca*) stb.

46. A magyar *-né* képzős asszonynevek rendszerint *-ka* (*-čka*, *-ička*) képzővel adaptálódtak. Főként a XVI–XVIII. században volt élő jelenség ez a megoldás. Néhány példa a sok közül: 1574: *stala se gest kupa mezi Nilasistuanku a mezy Benedek Masarem* (JŠ 6: 55), 1624: *pany Dawyd Janossku dobre znate* (Fejpt), 1627: *Ferenczka relicta* (Ila II, 518), 1648: *u... panej Esterhas Palky...* (KPP 228), 1648: *pany Petroczy Miklossky strany* (SHS 232), XVII. sz. mf.: *pani Gáborka* (JČ 17: 150), Szabó *Ištvánka* (uo.), *pani Szabó Jánoška* (uo.), 1761: *že Baláška...* *po vedala* (KPP 57), 1729: *P. Pongrácz Boldizárcze* (OSzK Fol Slav 37: 83), 1761: *len wčul za panj Zathureczky Antalky...* (HSSJ III, 12 *obdržať sa*) stb. stb. (l. Gregor: MNy 85: 183–4).

47.1. Nagyon gyakran érvényesül a szlovák képzők analógiás hatása. Ennek következménye, hogy az *-ák* (*-iak*) (< *-akъ*) befolyására – a nyelvjárásoknak megfelelően – az eredeti *a*, *é* helyén néha *á*, *já*, az *á* helyén *ja* (~*a*) található: *bičák/*

bičjak/bičak, čifričjak (~cifrišák), pačmák/pačmág (~pačmaga), šišák/šišiak/šišak, vidžiak (~vidiek) stb.

47.2. Ugyancsak módosulhatnak az *-ár (-iar)* (< *-arb*) képző alapján a jövevényszavak végződésai: *filjar/filar (~filjer, filír), mažiar (~mažár), pokolvár, taňjar (~taňjer, taňír)* stb.

47.3. A nyelvjárásoktól függően az *-ok, -ek* (< *-økə*) nagyon produktív diminutív képző. Az olyan átvételek ugyanis, amelyek a szlovák ejtésben *-ok, -ek* végződéssel hangzanak, gyakran diminutívumnak minősülnek, s ennek értelmében az ilyen végződéseket úgy is kezelik, mint az *-ok, -ek* kicsinyítő képzőket. Példának okáért az *antalok* (< *antalog*) jövevényszónak azért lett *antalek* változata, mert az *-ok*-nak hangzott magyar eredetű *-ag* (> *-ak*) szövéget kicsinyített formának értékelve a nyelvjárási kívánalmaknak megfelelően *-ek*-re cserélték fel. Ugyanígy: *berek* > *berek*, ill. analógiával *berok* is, *bilincsek* > *bilinček*, ill. *bilinčok* is, *cirok* > *cirok*, ill. *cirek* is, *hörčsők* > *herčok*, ill. *herček* is, *árok* > *jarok*, ill. *jarek* is, *pecsek* > *pecsek*, ill. *pecok* is, *szőnyeg* > *sunek*, ill. *suňog* is stb. S mint általában a kicsinyítő képző, adott esetben ezek is elhagyhatók. Ily módon lett a *kepenek*-ből igen korán *kepeň*. Ugyanígy: *kaparék* > *kapar*, *szénkéneg* > *senkín* (~*senkínek*), *szurdok*, *szurdék* > *surd* (~*surdík, surdek, surdok*), *túzok* > *túz* (~*túzok*) stb.

De az *-ok, -ek* hatására módosult néhány magyar eredetű egyéb szöveg is, vö. *csutka* > *čutok* (~*čutka*), *maszlag* > *maslok* (~*maslak*), *motring* > *motrinek* (~*motring, motrink*), *pisztráng* > *pistráne* (~*pistráng*) stb.

47.4. Azonos módon viselkednek az átvétel során az *-or* végződésű magyar szavak is, melyekből a nyelvjárási kívánalmaknak megfelelően *-er* lehet, vö. *kántor* > *kántor/kánter*, *szatyor* > *saťor/sater*, *sátor* > *šátor/šáter* stb., *sógor* > *šogor/šoger* stb.

47.5. Esetenként érvényesül az *-ík/-ik, -ín, -eň/-en, -úň/-ún, -ina, -ica* képzők analógiás hatása is: m. *hurka* > *hurka*, de *húrik* is, *ladik* > *ladík*; *bakacsin* > *bakačín*, *cinterim* > *cinterín*, *cintorín*, *kankalin* > *kankalín*, *vetrecin* > *vetrecín*; *csatorna* > *čatorňa/četereň*, *haszon* > *choseň/n*; *bársony* > *barsúň/n*, *karácsony* > *karáčun*, *szappan* > *sapúň/n*; *kocsonya* > *kočoňa ~ kočoňina*; *tengeri* > *tengerica* stb.

47.6. A szlovák *-eľ, -aľ* (ill. annak *l*-es változatai), továbbá az *-uľa* (l. Letz 22) képzők analógiás hatása is nyomon követhető: *fátyol* > *fáťel/fáťal/fáťal*, *gíga* > *gígal/gígal*; *korcsolya* > *korčulä* (~*korčola*), *saru* > *šarule* pt., *tarsoly* > *taršula/taršola* stb.

47.7. Érvényesül adott esetben a *-ňa* (~ *-ovňa*) analógiás hatása is: *čakaňa* (~*čakan*), *čatorňa/čatorna*, *páhovňa* (~*páhou*) stb.

47.8. A szó végén levő *mássalhangzó + c* hangkapcsolat az *-ec* képzőnek (és változatainak) analógiás hatására módosulhat, vö. például *bonec* (~*bonc, bonca*), *darovec*, *kolonec* (~*kolonc*), *korec* (~*korc*), *labanec* (~*labanc*), *lanec* (~*lanc*), *lelenec* (~*lelenc*), *marec* (~*márc*), *ranec* (~*ranc*), *štiglinec* (~*štiglinc*), *šuhanec* (~*šuhanc*) stb.

47.9. A *buzo* (~*buzi*), *ficko* stb. esetében a hypocoristicus *-o, -ko* (l. Letz 62) képző segítségével küszöbölődött ki a szóvégi *-i, -ó*. A *šero* (< *sör ~ ser*) jövevényszó pedig a honi *pivo* analógiájára kapott *-o* végződést.

48.1. A képzők sorából különösen figyelmet érdemel az -š, ill. annak -áš (-aš), -oš (-uš) formája (l. Vondrák I, 635; Melich: NytudÉrt 11: 28 is). A szlovákba tömegével kerültek át a magyarból ilyen végződésű kifejezések, olyannyira, hogy már Czambel is nehezményezte a magyar hatásra elterjedt -áš, -oš képzők túlságosan gyakori használatát (l. CzambSl 131). Csak néhány példa a sok közül: *árendáš, bujtáš, bundáš, čapáš, čardáš, dudáš, forditáš, fujtáš, gatáš, gubáš, guláš, ináš, kamaráš, karikáš, oldomáš, pajtáš, rováš, šujtáš, talpaš; baboš, bagančoš, cafrangoš, doboš, fokoš, haboš, kalapoš, kapoš/kapuš, rákoš, šipoš, žoldoš* stb. stb.

48.2. A magyar eredetű -š végű szavak gyakorisága eredményezte, hogy az -áš, -aš, -oš szlovák képzőként került felhasználásra (l. CzambSl 131 is; hasonlóan a kukr.-ban, l. Liz 91 és a szhv.-ban is, l. UeISk 62–9), vö. *bitangoš, bubnáš, čavargoš, frajerkáš, gambáš* 'korsó, kancsó' (Hont 470), *pleváš* 'polyvatartó' (uo.), *sekeráš* 'szekercés, fejszés ember' (KamSl 782), *škvarkáš* 'öreg, régi tál' (Békéscsaba: NSM 6: 188) stb. S így lett az argóban a magyar *buzi*-ből *buziš/buzoš*.

48.3. A szlovák sáfrányosok pedig az -ál- elem hozzáadásával -áloš formában használták fel képzőként argó kifejezéseik megalkotására, vö. *bradáloš* 'szakáll', *členkáloš* 'csukló; boka', *dváloš* 'kettő', *chrbtáloš* 'hát', *kolenáloš* 'térd', *kostáloš* 'csont', *kožáloš* 'bőr', *noháloš* 'láb', *osmáloš* 'nyolc', *žaludkáloš* 'gyomor' stb. (l. Hroz 101–4).

48.4. A frekventált -oš képző befolyásolt egyéb végződéseket. Analógiás hatására keletkeztek az olyan alakváltozatok, mint pl. *bialoš* (~*báleš, beleš* stb.), *betlehemoš* (~*betleHEMEŠ, betlehemoš* stb.), *bilagoš, biroš* (~*bíreš*), *bunkoš, čampoš* (~*čampáš*), *fickoš* (~*fickoš*), *fundoš* (~*funduš*), *golvoš* (~*golváš*), *inoš* (~*inaš*), *tejtoš* (~*tétiš, téteš*), *vartoš* (~*vartáš*) stb.

48.5. A népnyelvben gyakori -áš (-aš) végződés hatására úgyszintén módosulhatnak a magyar jövevényszavak eredeti formái, vö. *betlehemáš, betlehemaš* (~*betleHEMEŠ, betlehemoš*), *bojtaš* (~*bojtár*), *buťkáš* (~*buťkoš*), *cukráš* (< *cukrász*), *sekeráš* (~*sekereš*), *tilaš* (< *tiloš*) stb.

48.6. Előfordul, hogy az eredeti -úš képző hat a jövevényszóra: *belúš/beluš* (~*bialoš* stb.), *vankúš*.

48.7. Az -š szóvég okán megemlítendő, hogy a latin eredetű vagy latin közvetítésű jövevényszavak -us, -ius, -as, -es, -is, -os szing. nom. végződése a szlovákban rendszerint lekopott. Amikor mégis megőrződött, úgy -s hanggal ejtődött. Ismeretes azonban, hogy az s a magyarországi latinban š-nek hangzott, s ez az ejtésmód konzerválódott a magyar nyelv latin jövevényszavainak minden rétegében. A szóvégi -š jelenléte igazolható a szlovákból is, mindenekelőtt a népnyelvből. Éppen ezért nagyon valószínű, hogy az ilyen típusú szavak közvetlen forrása nem a latin, hanem a magyar nyelv: *apríliš* (a szokásos *apríl* mellett), *armáliš, augustuš* (a szokásos *august* mellett), *fiškáliš* (a szokásos *fiškál* mellett), *fundoš* (a *fundus* mellett), *kalariž/golariž* (a *koral* mellett), *lampáš, magnáš* (a *magnát* mellett), *palatínuš* (a *palatín* mellett), *terminuš* (a szokásos *termín* mellett) stb. (l. Gregor: StSl 36: 131–41).

48.8. Az *-áč* (*-ač*) analógiás hatására sem ritka jelenség, pl. *budkáč* (~*butkáš* ~ *butkoš*), *cimboráč* (~*cimborasš*), *golváč* (~*golvás*, *golvoš*), *magnáč* (~*magnásš*), *maslač* (~*mašláš*), *vakaráč* (~*vakarč*), *vartač* (~*vartáš*, *vartoš*) stb.

48.8.1. Vannak példák az *-ačka*, *-áčka*, *-očka* deminutív képzők analógiás hatására is: *gombačka* (~*gomboška*), *makočka* (~*makoška*), *ovodáčka* (~*ovodáška*) stb.

48/a. Ritkán ugyan, de a termékeny m. *-ság* főnévképző felhasználásával is találkozunk, vö. argó *debatčág* 'vita, beszélgetés' (SSS) < *debata* + *-šág*; *kamaratšak* 'barátság' (SSN) < *kamarát* + *-šág*. Ennek a m. képzőnek azonban komolyabb hatása a szlovák szóképzésre nem volt.

49. Az intenzív magyar–szlovák érintkezések következményének tekintendő a magyar *-ó*, *-ő* melléknévképző megtermékenyítő és aktivizáló hatása a szlovák szóképzésre. A XV. sz. óta adathozható szlovák *oracia zem* és társai nyomán az *-iaci* (*-aci*) végű part. praesens rovására egyre gyakrabban bukkannak föl a *-cí*, *-ací* képzős melléknevek, amelyek funkciójukban is elkülönülnek, önálló csoportot alkotnak. Bizonyos, hogy a szlovák *-(a)ci* deverbális képzőnek a nyelvtörténetben tapasztalható növekvő produktivitása egyáltalán nem független a magyar *-ó*, *-ő* végű melléknévi igenevek befolyásától (bővebben kifejtve l. Gregor: StSl 30: 77–93).

50. Az érzelmi telítettség következményeként lejátszódott változások egyaránt érintik a hangtan és alaktan területét, sőt adott esetben mindkettőt együtt, esetleg analógiás hatással is megtámogatva. Ez magyarázza pl. a *fartó!* ~ *fárto!* (< *far-to!*), *huncút* (< *huncut*), *pindúr* (< *pindur*), *pískat* (*sa*) (< *piszkol*), *súrit* (< *szur*) és társaikban az eredeti rövid magánhangzók megnyúlását, miközben a *pindúr*, *súrit* esetében közrejátszott az analógia is. A *baka* alapszóból *-an* képzővel keletkezett *bagán*-ban a hosszú *á* szintén az expresszivitás következménye lehet. S úgyszintén: *hajtovat* (< *hajt*) mellett előforduló *hajčovat*, a (*hinta* >) *hinta*, *hintat*, *hintovat* (*sa*) mellett használatos *hinčovat*, *hinčovka* származékokban, valamint a *pindúr*, *virgonč* (< *virgonc*) formákban a *č*, *d* megjelenése, a (*zúza* >) *zúzik*-nak *dzidzel*, *dzidzák* stb. alakváltozatai is fokozott érzelmi megnyilvánulással függnek össze.

51. Mivel a haplológia és a szinkópa a szlovák népnyelvben nem ritka, ezért a magyar eredetű szavakban is megtalálhatók. Így pl. *beromešter* (< *bejaromešter*), *binteš* (< *bintetiš*), *fedverek* ~ *fedverik* (< *fedverderek* ~ *fedverderik*), *garadža* (< *garadiče*), *habaršák* (< *háborúság*), *kanafóty* (< *katonafóty*), *meškerenda* (< *mestergerenda*), *pindrik* (< *pindúrik*), *pípsar* (< *pipasár*), *šemzefir* (< *selyemzefir*), *vešdžura* (< *vereždúr*) stb. stb.

52. Nem túlságosan gyakori jelenség a kontamináció, vö. *kečkeráb* < *kecskerágó* + *kecskeláb*, *terebele* < *terefere* + *derebere*, *tubiroz* < *Tuberoze* + *tubarózsa* stb.

53. Megtörténik, hogy a magyar elemeket a szlovák nyelvérzék egy-egy hang, morféma, szóelem segítségével ösztönösen vagy tudatosan megváltoztatva sorolja be saját szókincsébe, elsősorban a népnyelvbe. Néhány példa az ilyen népetimológias alakulatokra: általában *bočpor* (< *bocspor*), de Gömör megyében *bočkor*; általában *budzogáň*, de helyenként *bodsekáň*, *posekáň*, *podsekáň*; *csontváz* >

čuntováz; általában *dereš* 'Prügelbank', de *dereš* is; *madrimačka* (< *macskamádra*), de *modrimačka* is; *orgován* (< *orgován*, *orgovány*), de *kordován* is; *ovoda*, de *uvoda*, *úvoda* is; *šarkan*, *šiarkan* (< *sárkány*), de *žiarkaň* is; a *tapša* mellett van *tapča* is; (*uzsora* >) *užora*, de általában *užera*, *úžera*; *chodit hajnalom*, de *chodit hejnám*, *hojnám* is; stb.

54. Játékos szóalkotásra csak kivételesen akad példa: a *teremtete* szitokszó családjának egyik tagja a *terentuček*, ez nyilván ilyen módon keletkezett.

55. A szláv nyelvek kedvelt szóalkotási módja az univerbáció. Ez a szlovák nép- és köznyelvben is mindennapos jelenség, mellyel bizonyos magyar kifejezések, ill. szerkezetek átvétele során is gyakran éltek, élnek. Leginkább a magyar megnevezés vagy szintagma alapszavának felhasználásával főneveknél a *-ka* (*-čka*, *-ovka*, plur. *-ky*), ritkábban *-ák/-iak*, *-ek*, *-ec*, *-ňa/-na*, mellékneveknél a *-né*, *-ovo* képzőt alkalmazzák. Néhány jellemző példa a sok közül: *bagolyborsó* > *bagovec* ~ *bagovka*, *basadohány* > *bašák/bašiak*, *bocskorpénz* > *bočkorovo* ~ *bočkorné*, *boldogszilva* > *boldočka*, *biztosítótű* > *bistoška*, *csabagyöngye* > *čabana/ňa*, *csabai kolbász* > *čabajka*, *dobostorta* > *doboška*, *gombostű*, *gomboshere* > *gomboška*, *gombačka*, *habarófa*, *habarókanál* > *habarka* ~ *habarec* ~ *habarek*, *jonatán alma* > *jonatánka*, *kapadohány* > *kapák*, *kármánkörte* > *karmanka* ~ *karmanky*, *Kossuth-bankó* > *košútka* ~ *košútočka*, *ringóbölcső* > *ringovka*, *spanyolnátha* > *španolka*, *vackor körte* > *vackurka*, *vasvári verbunk* > *vašvárička* stb. stb.

56. A magyarban nagyon tág tere van a denominális igeképzésnek. Ezzel szemben a szláv nyelvekben – így a szlovákban is – az ilyen jellegű képzési mód jóval korlátozottabb. Példának okáért az 'évs', 'ívás', 'dohányzás', 'vadászat', 'halászat', 'szórakozás', 'zene' fogalomkörébe tartozó főnevekből ritkán szoktak képzők segítségével igéket alkotni. A megfelelő cselekvés ilyen esetekben rendszerint körülírással fejeződik ki. Ennek ellenére a szlovákban több példa van e jelentéskörökön belül a denominális igeképzésre, ami aligha vitathatóan magyar hatásra történt, történik, pl. *kávovať* ← *kávézik*, *korhelit'*, *korhelovať* ← *korhelykedik*, *pohárit'*, *pohárovat'* ← *poharaz*, *čajovať* ← *teázik*, *kartovať* (*sa*) ← *kártyázik*, *loptovať* ← *labdázik*, *cimbalovať* ← *cimbalmozik* stb. (bővebben l. Gregor: HungSl 1988: 49–58).

57. Magyar nyelvi hatás érvényesül akkor is, amikor az igekötők, mindenekelőtt az adverbiumként használatosak, elválva az igéktől önállóan funkcionálnak. Az 'el, oda, meg' jelentésű népnyelvi *ta* ilyen szerepére már Kollár rámutatott, egyértelműen magyar hatásnak minősítve azt (l. NZ II, 474–5). CzambSl 141 szintén magyar befolyást lát a szlovák *ta* + *ige* kapcsolatban. A középszlovák nyelvterület déli részein napjainkban is ismeretesek a *ta*- 'el-, oda-' igekötővel képzett igék, mint pl. *tabežati* 'elfut, odafut', *tadati* 'odaad', *tajti* 'elme gy', *taleteti* 'elrepül', *taňesiti* 'elhoz, odához', *tašikovaťi* 'elküld, odaküld' (LexNov 31, 186), Sirk: *taviašč* – *taveziam* 'odvázta' (GNS 348), Szarvas: *tadal'i* sinovi (Ondrus 255) stb. A szlovák irodalmi nyelvben a *ta* mint névmási adverbium és kötőszó él, csupán a magyar mintára keletkezett nyelvjárási *tajst'* ~ *taist'* 'elme gy, odamegy' nyert polgárjogot az írók, költők nyelvében is (l. CzambSl 141; Garaj 185; SSSJ).

Hasonló a helyzet a *preč* 'el, *tova*, *von* (nyelvjárási *ven*) 'ki', *dolu*, *dole* 'le', *vedno* (*vjedno*) 'egybe', *nazad* 'vissza' stb. adverbiumokkal is. Aligha lehet vitás, hogy használatuk megjelenésében, ill. módjában szerepe volt a német *hin*, *auf*, *an*, *nieder* és társai befolyásoló hatásának (l. Gregor: StSl 38:79), de az is jogos feltevés, hogy a magyar *el-* és *ki-*, sőt a nyomatékosított *elki-* (l. NySz I, 590; TESz) összetétel, továbbá a *fel-*, *le-*, *egybe-*, *össze-*, *vissza-* stb. igekötők szintén nyomot hagytak maguk után a szlovák nyelvi gyakorlatban.

Igaz, általában nem könnyű eldönteni, hogy a *ta*, *von*, *dolu*, *hore* stb. adverbiumnak vagy pedig igekötőnek minősül-e (vö. StanD II, 546; Gregor: StSl 38: 78-9). Ennek ellenére jó néhány esetben az igekötői funkció bizonyosnak mondható. A XV. században pl. csaknem mindig a *ven* ~ *von* nélkül *vy-* igekötős alakkal találkozunk, s jobbra így volt még a XVI. században is, de akkor már a *vy-* mellett az adverbiumként értékelhető *ven* is többször megjelenik (l. VážnýG 94-5; Ryš 720-30; StanD II, 554). Idővel a *ven* ~ *von* használata egyre gyakoribbá válik, mégpedig igekötői minőségben is. Különösen jól érzékelhető a *ven*, *von* igekötői szerepe akkor, amikor a *vy-* 'ki-' hiányzik az igealakból, vö. 1543:... *pyssete...* *abych Wassy milosti oznamil, czo mne za rest wen stogy* (JŠ 6: 262); 1624: *nebo Huoransky Gergel swogu ginu dzeru zdomu wen dawatj bude* (Fejpl); 1624: *a kdy se bude wen brati, mužete take prytemny byti* (uo.); 1633: *a dali by ge z pywnycz wen tahnuti* (KS 6: 280); 1638: *kdjž z Erdiele won ssol* (SR 38: 189); 1652: *A tak sme se tej kapusty ani netykali, ostatnie sme pak vem rezali a domou nosili* (KPP 251); 1666: *Korczolassom, co Tod Gyorgyowo Bočky wen kladly* (KS 6: 276); 1670: *z wezeni se vylamal ven slobodil* (AGK 101); 1675: *jedenkrate sem ostrašila a zatym rano sem jej dva prsty ven krutila* (KPP 23) stb.

Hasonló módon: *letesz*, *lerak* = *položiti* ~ *dolu položiti*, vö. 1479: *kazalisme gim gegich prawky dolow poloziti*, *abychme miezi nimy sprawedliwe vmieli rozsudu ti*. Y *negsu polozili* (SČL 34); – *lennyúz* = *zodrat*, de *dolu drat* is, vö. 1683: *davky neslychane vymyšla a mnoho biršagy s nas dolu dere* (ListyP 73) stb.

S úgyszintén: a *preč venovať*, *preč darovať*, *preč honiť*, *preč vymiť*, *preč vykúrit*; *hore dať* ~ *hordat*, *hor pospomínať*, *hor nechať*, *hore slúžiť*; *vjedno zhromaždiť*, *vjedno zložiť* stb. bizonyára a magyar *elajándékoz*, *elűz* ~ *elzavar* ~ *elkerget*, *elmos* ~ *kimos* ~ régi *elkimos*, *kiég* ~ régi *elkiég*; *felad*, *felemleget*, *felhagy*, *felszolgál*; *egybe-gyűlik*, *egyberak* stb. igekötős igék indukáló hatására keletkezett (részletesebben l. Gregor: StSl 38: 79-81).

S Gömör megyéből az elváló igekötőkre olyan példákat idézhetünk, mint: *Už viletela kura s košíka?* A válasz: *Vi* (LS 1-2: 188). A magyar hatás (*kirepült?* – *ki*) tagadhatatlan (l. Szabó: uo.).

58.1. Magyar hatás észlelhető bizonyos típusú szerkezeti megoldásokban is. Az egykori írott anyagban például a személyneveket elég gyakran nem az indoeurópai nyelvekben szokásos módon, hanem a magyar gyakorlatnak megfelelő sorrendben – azaz *vezetéknév* + *keresztnev* – jegyezték le, vö. 1451: *Niklos Polák ... s Polákem Niklossem* (Ryš 347), 1459: *slowutne pannossa Erdahata a/Benky Janusse* (SČL 14), 1484: *Stary Diurzo, Wlk Sstefko, Martinek...* (SLS 143), 1531:

A to gest znamo *Petrakowy Matheyowy a Herstellerowy Petrowy* (StanD III, 190) stb. stb. Ez a lejegyzési mód a XVIII–XIX. század fordulójáig folytonosan föllelhető. Hogy az élő beszédben mennyire volt jelen, ez nem bizonyítható, de esetenkénti előfordulása, főként nemesi körökben, több mint valószínű (bővebben l. Gregor: MNy 85: 180–3).

58.2. Ugyanezen sorrend egyéb appozíciós szerkezetekben is érvényesülhetett. Korábban az indoeurópainak megfelelő gyakorlat volt az általános, vö. 1452: ... wssi obczy mesta *Presspurku* (SČL 12), 1453: Datum na/hradie *Mussinie* (uo. 13), 1459: pred... *groff Zigmu[n]dem* (uo. 14), 1479: rada *miesteczka Warzina* (uo. 29), 1484: na *hradie Bystrziczzy*... (uo. 50), 1505: na *zamku Lykawe* (uo. 72) stb. S ez a szabályos használati mód mind a mai napig.

De már a XV. századtól egyre gyakrabban jelentkeznek az olyan formák, amikor a két főnév alkotta szintagma szórendje a fentinek a fordítottja, azaz magyaros. Az egyházi szövegekben ugyan bizonyára a latin hatásnak is szerepe volt (*Kristus pán, Kristus spasitel, Pavel apoštol* stb. l. StanD V, 581), vö. még 1469: po svatém *Michalu archangelu* (Ryš 69), 1508... před svatým *Ondřejem aposstolem* (uo.), 1512: dan a psan na den svatych *Philyppa a Jacuba aposstoluov* (Varsík 107) stb. Mindamellet az erős magyar nyelvi befolyás sem vitatható, annál kevésbé, mivel ez a típus a népi érintkezés következményeként napjainkból is igazolható. Néhány példa: 1469: v domu v *Žilinie miestie* (ŽK 123), 1561: fojt *Byče Mestečka* (Ryš 290), 1624: ze w *Thessine Meste* nachazelj bi... (FejplT), 1625: *Trstenná mestečko* (Urb II, 161), *Velka Ves mestečko* (uo. 165), 1666: Oddal se k *Komárnu mestu* (Pilárik 146), V harci u *Trenčina města* (uo. 156), 1718: Troja városa. *Troga město* (Alv 10), 1730: W *Trenczinye mestye*... (PDS 142); – 1570: w *Dolniey Micziney wsy*... (BenLt); – 1574: w domu Mythnym pod *Orawu Zamkem* (StanD III¹, 157), 1581: Dan z *Blatnicze zamku we/cztwrtek*... (PDS 169), 1584: geho draby zwaly do *Kossecz zamku* (SR 46: 37), 1643: kdj sem chodil... na *Chabrad zamok*... (PDS 118); – 1560: my *Hanus hrabie* (SČL 16), 1508: Ja *Zoffka hrabinka* swrchupsana (uo. 38), 1510: pa[n]v *Petrowy hraby* (uo. 100), 1760 k.: *Ošprmon Janoš krofa* (ListyP 133); – 1590: poveda *Maczko gospodar*... (SL 6: 315); – 1479: *Matúš Dyak* (Ryš 126), 1565: *Marthon Deak*... z Bognycz (LS 1–2: 319), 1570: *Istwan Deak služebnyk*... (BenLt), 1578: ja *Janoss Diak*, vrednik Zniowa (HSSJ IV, 494 *prísazný* a.); – 1759–60: Tu *Traýan Cysar* Prýwoz učinyl (OSzK Quart Slav 37: 36), 1771: *Fridrich cisár* wssetky cesty dal obsednúť (HSSJ III, 78 *obsadiť* a.); – 1683: My, grof *Illieshazy Giorgy* z *Illieshazu*, uročity *bytčianskeho zamku pan*... (AGK 119), 1834: Ten *Humenský Čáky pán* (NZ I, 369), Drotárovi ešte aj *cisár pán* vystúpi sa z cesty (Peřinka 180); – 1707: *Dawid Král* (OSzK Fol Slav 26: 4), 1730: skrze ohled na *Herodesa krále* (HSSJ III, 244 *ohľad* a.), 1736: ranen byl malomocenstwjm y *Vžiass kral*... (HSSJ IV, 34 *pokúšať* sa a.), 1846: Pri Onde leží táborom *Bela král* (Tomášik 24), v jednej biva *Šimon kral* a v druhej *Zuzana* (AntZ 92); – 1705–8: *Očkaji kapitán*, nádherný mladý pán (Ant² 348), 1711: *Redey Capitan*, y giny (OSzK Quart Lat 269: 7), 1711 u.: *Berčini generál*... (Ant² 351), *Vag Batán generál* (uo.), za nimi *Pálffy generál* (uo.); – 1683: ... mluvlice

geho tovarišovi *Janoš meštovi* (KPP 195), 1693: povedel barbir Sigmund *Đord meštovi* (uo. 197), 1717: Robota kragčihó *György Mestera* (BaLLt Kékkői urad. 29. cs.); –1862: Čuješ, *Pišta husár!* (Lipa 2: 185), Očuj, *Pišta husár...* (uo. 188), – *Ivan báči* súkno váleli (OrlG 169), aj *Ištóg báčiho* (Dudok 188), *Samo báči*, hej, aj to ból tak (uo.), ktorého ešte aj mladé deti len *Laci-báčim* volali (TekP 32), ako vraveli nebohý *Števko-báči* (uo. 53), *Starý Pivarči-báči* (uo. 82); – stará *Struhár-nenka* dosvedčia (uo. 55) stb.; stb.

59.1. A magyar nyelvi befolyás számbavételénél figyelmet érdemelnek a tükörfordítás esetei is. Az egyes szavaktól kezdve a különféle típusú szerkezeteken és szókapcsolatokon át a szólásokig és közmondásokig találkozunk kalkok és félkalkok alkalmazásával. Juhász János önálló dolgozatot is szentelt a kérdés egy területének (l. Juhász); megállapításai ugyan nem mindig megalapozottak, az esetek többségében azonban megszívlelendők. Magyar eredetű kalkokkal egyébként Czambeltől kezdve napjainkig többen foglalkoztak (l. Gregor: StSl 32: 31–2). Az egyes szócikkekben elég gyakran találkozunk majd a tükörfordításokkal is. Az ott tárgyaltakhoz előjáróban bemutatok néhány jellegzetes típust:

59.2. Egytagú magyar kifejezések kalkjai: *fogás* 'Gericht, Schüssel, Gang' (1673: TESz) → *chyt* 'ua.' (Bern, Jg; l. Gregor: NyDt 184); – *körte* 'Glühbirne' (1894: TESz) → *hruška* 'ua.' (Kiss: StSl 10: 23); – *rajong* 'schwärmen' (1834: TESz) → *rojčit* 'ua.' (Kiss: StSl 10: 23); – *vasas* 'Kürassier' (1612: StSl 38: 84) → *železník* 'ua.' (1839: uo.) stb.

59.3. Kétségtelen magyar mintára keletkeztek az olyan kéttagú szerkezetek, amelyeknek a magyarban mindkét tagja főnév vagy főnévként értékelhető szó-faj. Ilyenek pl. *márványkő* 'Marmorstein' → 1566: *Pred Marwan kemenom* (Jelš 208), XVI. sz.: na *marman kameni* (HSSJ); – *ajándékbór* 'Geschenkwein' → 1645: *knayahny Andrassyczky ... dar wyno dal se...* (SR 38: 353), 1666: *dar wino* pana *esspanowy* (Gemér 3: 204), *panu muranskemu kapitanowy dar wyno* (uo.); – *bor-ajándék* 'Weingeschenk' → 1666: *panu essprysstowy wyno dar* (uo.); – *ajándékbors* 'Geschenkpfeffer' → 1666: *panu espanowy dar pyepr* (uo.); – *ménesló* 'Gestütpferd' → 1690: *Pasienky*, na *Panske Owczce*, a na *Jalowicze*, *Mjness koni* (SMS 6: Príloha 28–9); – *cethal* 'Walfisch' → 1752: *tzet riba* 'ua.' (KNyNyE 233), 1791: *Welriba*, *Cet-riba* (BernE 157); – *pézsamacska* 'Bisamkatze' → 1775 k.: *Pésma matska*, *Pjžma mačka* (StSl 3: 93, 97); – *rongyember* 'elender Lump' → 1848: *Ringy rongy...*, *hand-ra človek* (Jancs); – *ricinusolaj* 'Rizinusöl' → *ricinus olej* (Márkus 213; Bakonycsernye: NSM 6: 144) – *erzsibab* 'egy fajta bab' → *erži buob* 'ua.' (GNS 78) stb.

59.4. Gyakori a jelzős összetételek, ill. szerkezetek kalkja vagy félkalkja, mint pl. *főló* 'capitalis equus' (1546: NyDt 185) → *hlavný kôň*: 1560: *A osedlawše | Tri Hlawné koně* (StanD III, 182; l. Gregor: NyDt 185); – *mér föld* 'Meile' (1372 u.: TESz) → *mila zeme* 'ua.': (1598: SzkMv 111; bővebben l. Gregor StSl 32: 44–5); *mindszentek hava*, régi *mindszent hó/hava* 'November' → *všech svätých mesiac* 'ua.': 1597: *Listopad | wszech Swetých* (SR 54: 218, 221), XVII–XVIII. szf.: *Ws-sech Swatych Mesyca* (JŠ 12: 245); – *töröttlé* 'puls; Brei' → *trená polievka* 'ua.': 1663: *Ryby trogake*: l. Suche z čystyn korenjm. 2. z *Trenu Poliewku* (NádLt Okir

I 289/B: 235b; I. Gregor: HungSl 1978: 54–5); – *gyalogút* 'Fußweg, Weg' (1320: TESz) → *peši chodník* ~ *pešia cesta* 'ua.': XVII. sz.: trames: *pessy chodnik* (HSSJ), 1740: trames: *pessj cesta* (uo.), 1763: *chodnyk, chodnyček, pessy cesta* (uo. I, 181); – *ágyasház* 'Schlafzimmer' (1493 k.: TESz) → *postelný dom* 'ua.': 1763: *Cubiculum... dum postelny* (KamSl 177); – *galambház* 'Taubenhaus' → *holubný dom* 'ua.': 1763: *Opa... Holúbnyk, Dúm holúbny* (KamSl 579); – *kenyeres társ* 'Kumpan, Kamerad' (1600: SzT) → *chlebný tovariš* 'ua.': 1763: *Contubernium... chlébny towaryss* (KamSl 162); – *nagyanya* 'Großmutter' (1541: TESz) → *velká matka* 'ua.': 1763: *Avia: stará neb veliká Mátka* (KamSl 63); – *fajankó* 'Dämel, Holzkopf' (1754: TESz) → *drevený Jano* 'ua.' (Bern; bővebben I. Gregor: StSl 34: 133); – *disznósajt* 'Preßwurst' (Ball) → *svinský syr* 'ua.': 1848: *disznósajt; svinskí sir* (Jancs); *teknősbéka* 'Schildkröte' (1395 k.: TESz) → *korytnačka* 'ua.' (1687: HSSJ; I. Kiss: StSl 10: 23) ~ *korytnatá žaba* 'ua.': A tu stretli velikú korytnatú žabu (DobšP II, 435); – *hétszilvafás* '(Adeliger) mit kleinem Landgut' (1833: TESz) → *sedmoslivkár* 'ua.' (Kiss: MNy 59: 466); *csabagyöngye* 'szőlőfajta' (SzegSz) → *čabianska perla* 'ua.': Hľa, *čabianska perla* už zrelá (Hečko 177); – *gyalogbab* 'Zwergbohñ' (1795: TESz) → *pešej pasula* 'ua.' (LexNov 103) stb.; stb.

59.5. Meglehetősen gyakori a magyar mintára főnévi igenévvél alkotott szin-tagma. Ezek sokszor párhuzamosan is használatosak a szlovákban általános genitivuszos szerkezettel. Mutatóul néhány példa: *gyűrűjavítás* → 1589: *kdy se mu te czervene zlate odavaly cztyry na prsten oprawenye* (HSSJ III, 334 *oprawenie*); – *makkszedés* → 1638: *ze by yak drywy rubany tak zalud zbyrany... byly zapowedane* (NádLt Okir I 333); – *favágás* → 1638: *ze by yak drywy rubany tak zalud zbyrany... byly zapowedane* (uo.), 1686: *na ten čas jednu vec v dreve rubani zabranuje* (AGK 125), ... *tu ješte drevo rubania zabranuje* (uo.); – *komlószedés* → 1652: *Žatva a chmel obirani podle zwyklosti...* (AGK 83); – *trágyahordás* → 1726: *na hnuog wozene...* (SzkMv 199), 1746: *na hnog pak wozenie...* (uo. 201); – *kártyajátszás* → 1758: *kartu hrányé* (KNyNyE 234); – *kenderáztatás* → 1772: *Na konopemocenj mame dobru wodu* (SzPV 72); *selyemfonás* – 1804: *nech sa usilugu ssikowne na Hedbaw Pletenj Budkj sporadat* (Maliny 48); – *borívás* → 1848: *borozás, víno piťja*, *korheluvaňja* (Jancs); – *kályhacsinálás* ~ *kemencecsinálás* → 1917: *murárovi za pec robenje* (Gemer 3: 77), *Nyíregyháza környéke: pecrobeňja* 'ua.' (NSM 3: 270); – *vízfordás* → 1937: *S toho sa vyplacalo za wodu wozenje* (Gemer 3: 79) stb.; stb.

59.6. Igékhez kötődő állandó kapcsolatok, szerkezetek: *(el-, meg)talál valami történni* 'és konnte geschehen, daß...; zufällig, möglicherweise' (XVI. sz. ef.: TESz III, 827) → *(po-, pri-, u-)trafiť (sa)* 'ua.': 1624: *Prawe w/tu chwily... drab tento vtraffyl knam prygitj* (FejP Lt), 1624: *do Lubele chodyacz pre ssindle pryt-refilisemy tito try welmy pekne a czrstwe gelene hubeczky nagtj* (uo.; bővebben I. Gregor: MNy 89: 192);

gondot visel valamire 'für etwas Sorge tragen' (1540: TESz) → *starosť nosiť na niečo* 'ua.': 1610: *Na luky tež bude pylnu starosť nosytj* (PDS 18; I. Gregor: MNy 89: 191–2);

jól (~rosszul) *van* 'jól (~rosszul) érzi magát' (1664: SzT V, 1033) → *byť dobre* (~zle) 'ua.': 1675: a kdy sem... pojedla, hnedky sem lepšie bola (KPP 26; bővebben l. Gregor: MNy 89: 195);

számba vesz 'zusammen zahlen' (XVIII. sz.: NySz) → *brať do sámu* 'ua.': Békéscsaba, 1800: *bral se* csabjanßky Statok *do Szamu* (BcsIr V. 82. a. 28. 2. dosszié);

pénzt keres 'erwerben, verdienen' (1693 k.: NySz II, 230) → *peniaze* (*si*) *hladať* 'ua.': 1721: Spusob a príležitosť *penize* wirobit a *zahledať* z hamruw... (SzkMv 139), 1772: ... z teg pracj každoročne možu *sy peniz zahledať* (uo. 213), 1772: ktery pak statky nemagu *gsy penezы wihledawagu* w uhliskach (UdvUrb 330; bővebben l. Gregor: MNy 89: 194–5);

szemére hány (~ *vet* ~ *dob*) 'Vorwürfe, Vorstellungen machen' (1527: NySz I, 1308) → *vyhodit'* (~ *vyhadzovať* ~ *nahadzovať* ~ *nametať* ~ *vymetať* ~ *nametovať* ~ *nametávať* ~ *navrhnuť* stb.) *na oči* 'ua.': 1463: ... v tem jest byl Gnobel od práva postúpil a to sú jeho dietkán *na oči nametali* (Ryš 325), 1576: ... nass sused *nawrhol* mu *na oči* ten skutek (HSSJ II, 480; bővebben l. Gregor: StSl 32: 42–4);

tartozik 'verpflichtet' (1372 u.: TESz) → keletszlovák *trimac sa* 'ua.': 1750: *trimáme se*... vadlovatz tartozunk vallani (KNyNyE 233), Ubla, 1772: hajcsakuw *vistavit sa trimaju* (SzPV 113; bővebben l. Gregor: MNy 89: 193);

tessék 'bitte' (1716: TESz) → *nech sa páči* 'ua.': 1758: *nech sa páči* o tem pisma swateho poraditi (SHS 828; l. Kiss: NytudÉrt 92: 182; Gregor: NyDt 180–1) stb.; stb.

59.7. Szólások, szóláshasonlatok:

kákán is csomót keres 'am Ei Haare suchen' (1592: O. Nagy³ 251) → 1763: Nodum in Scirpo quaerere: *Na rokytě Uzel hledávati* (KamSl 776). Adva van ugyan a latinból való fordítás lehetősége is, mivel azonban másutt nem találok vele, ezért valószínűbb, hogy a szótár szerzője PP 518: *Kákán götsöt keresni* adatát tolmácsolta (a KamSl forrásaira l. Gregor: StSl 4: 325–46);

fakót is vonják, de fakó is vonja 'a rosszért rosszal fizetnek' (MSzK 192; 1566: NySz I, 757) → *Ťahagú Faka, ale i Fako ťahá*: *dedi malum et accipi*... (Bern I, 538; l. Gregor: NyDt 188);

elmúlt esőnek nem kell köpönyeg 'ha már bekövetkezett a baj, a baleset, késő a védekezés...' régi (MSzK 180; 1590–1610: MNy 84: 212; – ehhez kapcsolódik: *eső után köpönyeg* 'den Brunnen zudecken, wenn das Kind hineingefallen ist': uo.) → *netreba kepeňa predošlému dažďu* 'ua.' (Zát 140; SLP 46). P. Benický 1562-ben ezt így verselte meg: *Tak koho dešť spere, | Darmo kepen bere* (SasA 2: 17). Az eredet kérdésére l. E. Abaffy: MNy 84: 212–4;

ebek harmincadjára jut ~ *kerül* 'auf den Hund kommen; vor die Hunde gehen; in großes Elend geraten' (MSzK 155; 1592: Decsi 594) → *dostať sa* (~ *vyjst'* ~ *príst'*) *na psí tridciatok* 'ua.' (Bern; DobšO 45; Zát 209; SSJ IV, 577 stb.; bővebben l. Gregor: AnUB 6: 135–9);

Csáki szalmája 'gazdátlan, szabad prédára hagyott holmi' (MSzK 120; 1713: Marg 101) → *Zachádza s tým ako s Čákyho slamou* (Zát 237), *Čákiho slama* 'becenná, lacná vec' (GNS 51), Hohó! *Toto nie je Čákyho slama!* (TekP 32);

káromkodik, mint a [egy] kocsis 'er flucht wie ein Landsknecht' (MSzK 372) → *hoci som hrešil ako kočiš* (LaskD II, 279), Kesztlöc: *hreši ani kočiš 'ua.'* (StSl 13: 28), Vértesszőlős: *hreši jak kočiš 'ua.'* (uo.), *hreši ako kočiš 'ua.'* (SSJ I, 524), *kliat* (~*hrešiť* ~ *nadávať ap.*) *ako kočiš 'ua.'* (SzMFSz 57) stb.; stb.

A magyar eredetű tükörfordítások kérdése nagyon összetett, sokrétű. Kétségtelen, hogy a rengeteg alkalmi fordításon kívül is nagy számú és különböző jellegű magyar eredetű kalk, ill. félkalk mutatható ki a szlovákból, különösen a népnyelvből. Éppen ezért az egész kérdéskör további elemzést és önálló feldolgozást igényel.

60. A szlovák nyelvújítási alkotások egyik mintája a magyar nyelv volt. Jancsovics István szóképzési eljárásainak részleges elemzésekor több ilyen esetre mutattam rá (l. SR 56: 3–14). Katarína Habovštiaková szerint a Štúr-korszak szavai közül a *kopaniny* a magyar *ásvány*, a *zemevidy* a magyar *térkép*, a *vidiekoreč*, *vidiečina*, *krajeslovo*, *krajomluva* a magyar *tájszóllás* (helyesen: *tájszólás* – G. F.) mintájára alkotott neologizmus (l. SZSS 260–1). Bizonyos, hogy a magyar nyelvi hatás e téren sem hagyható figyelmen kívül, a kérdés tüzetes vizsgálata azonban még szintén az elvégzendő feladatok közé tartozik.

SZÓTÁRI RÉSZ

A

abový 'aus türkischem Tuch (gemacht)' – Muráň, 1663: Dawam Kamlikowy Nohawicze *Abbowe*... (UC Fasc 25 Nr 5), XVIII. sz. eleje: *abowe* Nohawicze... biely *Abowy* Doloman (GMM 36: faksimile), M. Kameň, 1731: Szabo Jankowy za *Abowy* Mentik ... (BalLt Kékkői urad. 30. cs.), 1739: dati *abowé* nohawice (HSSJ), M. Kameň, 1744: Nohawicze *Abowe* (BalLt Kékkői urad. 30. cs.), Trstená, 1759: kossele, gattye, *Abowe* nadragj ... *Abowy* dolomán (EK Céhlev. XL. 14: 8) stb.

Az oszmán-török eredetű m. *aba* '(török) posztó' (1525: TESz). Mind a szóföldrajz, mind a felhasználási terület (céhélet, nemesi háztartás) magyar közvetítésre mutat. Úgy látszik, hogy ez egy bizonyos anyagféleséget jelölve csak melléknévként vált használatossá a szlovákban, főnévként nem. Elavult szó. – A magyarból: HSSJ; Gregor: AUES 71.

ad'ar 'Hauer, Hahnzahn' – živi šviňi taki vel'ki *ad'ari* maju (SipM), okr. Šaľa: *ad'ar* 'ua.' (ZFFUK 38: 106).

Az ősi eredetű m. *agyar* 'ua.' (1456 k.: TESz). Újabb keletű átvétel, csak a magyar–szlovák etnikai határvonal mentén bukkan elő szórványosan. – A magyarból: SipM; K. Palkovič: ZFFUK 38: 106.

ád'melegítő 'Bettwärmer' – Blatnica, 1685: Postele dwe sspusťace byle nowe... It[em] *Agjmeleghitő* (NádLt Okir I 829: 106), L. Hrádok, 1701: Dal sem za *Agy Melegétü*... Dal sem za prwnegssie *Agy Melegétu*... (uo. Okir I 665: 248b).

A m. *ágy* 'Bett' és *melegítő* 'Wärmer' alkotta *ágymelegítő* 'ua.' (1544: OklSz) összetétel. A nemesi háztartásokra jellemző egykori kifejezés, nyilvánvalóan a kétnyelvű nemesség és környezete használta, amint ezt a szóvég lejegyzése is mutatja (l. 17.4., 19.2. p.). – Úgy látszik, alkalomadtán az utótag önmagában is előfordult, vö. 1664: *melegitő* medenne z Toporiskem N. 1. (NádLt Okir I 713: 28b). – Elavult.

adta 'verflucht' – 1886: Budzem sse tu – *adta* – totim prisľúhowac (Šenk 10), Melč *adta* Cigaňe! (uo. 14).

Az *ad* 'juttat; ajándékoz; hagy; enged' igének magyar *adta!* 'verflucht' (TESz) származéka. Szitokszóként való használatára l. 1697: Az Istennek dicsősséges Szent nevét Ne káromollyák Teremtettével, *Attával*... (NéprÉrt 34: 36). Az *adta* önmagában is, de különböző szerkezetekben egyaránt gyakori (l. NySz I, 17; ÚMTsz I, 157). Használatos egyebek közt az *adta-teremtette*, *ilyen-adta* 'ua.', melyek a szlovákból is idézhetők: XVIII. szv.: Lebo wer, akby sy deti | Mala, potom – *ilyen atta* | Budeš mat samje dewčata (Čap 66), 1834: Načo si na swetě, *Adta teremtette!* (NZ I, 360). Bizonyos, hogy ezek alkalmi hungarizmusként

értékelendők (l. 6.1. p.), az *adta* szitokszó azonban ismertebb lehetett, elsősorban a kelet-szlovákokban.

agáč 'Robinia' – 1777: *agač* (VSBN 266), *ağaç*, acacia... (Bern), XIX. sz. mf.: *agáč*, *akáč* (VSBN 266; Kálal), Kameňany: *agác* (SSN), dunántúli szlovák települések: *agáč* (ŠtolcM 80), *agáč* (Szd, Ve: JŠ 2: 313; Hliník n. Hron., Brestovany: SSN; náreč. SSJ; hovor. SCS; GNS; LexNov 91), Sveržov, Hatalov: *agac* (SSN), Malacky: *hakáč* (uo.), Brodské: *hakláč* (uo.) stb.; – **Szárm.:** *agácie* 'akácós' – Kc: *agači* (JŠ 2: 313), Jakubov: *hakáci* (SSN), *agácie* (SSJ); – **agáčina** 'ua.' (GNS; Viglaš, Pukanec: SSN), Blatné: *jagačina* (SSN), Ratvaj, Ovčie, Vran. Dlhé: *agacina* (uo.); – **agáčový** adj. – *agáčovi* (Čelovce, Brestovany, Lukáčovce, Pukanec, Ozdín: SSN; GNS), Richvald, Hatalov: *agacovi* (SSN), Záh. Ves: *hagáčovi* (uo.).

A német eredetű m. *akác* 'ua.' (1783: EWU), ill. annak nyelvjárási *agács* (ÚMTsz) alakváltozata. Az Alföldön Tessedik Sámuel érdeméért is a XVIII. század második felében meghonosodott és gyorsan népszerű lett *akác(fa)* (l. MNL I, 55, 66) név egyes változatainak szlovák elterjedésében számolni kell a némettel, az *-ác*, főként pedig az *-áč/-áč* esetében a magyarral is (vö. EtSz; Machek²; UEISk 111). A protetikus *h-*, *j-* mássalhangzókra l. 31. p., a szerves *l* járulékhangra a 32.2. pontot. – L. még m. > kukr. *akacfa*, *akacva* 'ua.' (LizV 573).

agár 1. 'Windhund' – *agár* (Jancs; Hodža: Kálal; Nbh, Pk: s. gy.), Zsolna vidéke, 1897: *agar* (Nyr 26: 422), *agar* (Malč; StSl 10: 224; SipM), takí si jag *agár* 'bist mager wie ein Windhund' (GregPsz 202), Koniarovce: *chudí je jag agár* (SSN), Janov: je jag *agar* suchi (uo.); – **2.** 'mager' – *agár* 'ua.' (GNS), *agar* 'ua.' (SipM); – **Szárm.:** *agarčiak* 'ua.' – Hatalov: Ja ci mam psa *agarčaka* (SSN); – **agársky** adj. – *agarász*, *agárski* (Jancs).

A (feltehetően nyugati) szláv eredetű m. *agár* 'ua.' (kn. 1395 k.: TESz; e vádaskutyára l. még DR 57–8). A szókezdő *a-* és főként a *g* megléte egyértelműen arról tanúskodik, hogy a szlovák népnyelvbe a magyarból került vissza a szó. A szlovák szóláshasonlat a magyar *sovány*, *mint az agár kalkja* (l. GregPsz 168). – L. még m. > kukr. *ógar*, *ágar* 'ua.' (LizV 613).

agaš 'kútágas; ágasfa' – Zlamal še mi *agaš* (SipM), Zvařil še *agaš* u studňi (uo.), Rh: *agose* [helyesen: *agoše* – G. F.] alebo kvaky (NSM 5: 108).

Az ősi eredetű m. *ág* 'Ast' főnévnek *-s* képzős magyar *ágas* 'ua.' (TESz) származéka, ill. annak *ágos* (ÚMTsz) alakváltozata. Úgy látszik, csak a kelet-szlovák nyelvterület déli részein fordul elő. – Zemplén megyében átkerült az *ág* alapszó is, vö. *aga* 'Ast' (SipM; – a szóvégi *-a* hangra l. 44. p.). – L. még m. > kukr. *ágoš* 'ua.' (LizV 573).

ajándék 'Geschenk' – M. Kameň, 1716: *gedno kasdo Rychtarstwo kračunsky Ajándék* [dávat bude – G. F.] (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), ... *kračunsky ajándék.. dawat bude* (HSSJ), M. Kameň, 1729: *a za kraczunskj ajándék... gednu srnu a gedneho krmneho Brava dat* (BalLt Kékkői urad. 30. cs.), Msz: *ajándék* 'menyasszonytánckor adott pénzajándék' (NSM 8: 153), Tb, Me, Mi: *do ajándéku* 'ajándékba' (Atlasz), Lf: Doňjesov ako *ajándék* (s. gy.).

A m. *ajándék* 'ua.' (EWU), ez pedig az *ajánl* 'empfehlen; opfern; versprechen' ige származékszava (uo.). Valójában az egész régi *kračunský ajándék* (~ *ajándék*) a magyar *karácsonyi ajándék* szintagmának a félkalkja. A *karácsonyi ajándék* a számos jobbágyszolgáltatás egyike volt, s ezen az úton került át a magyar kifejezés a szlovákba. A jobbágyság eltörlésével megszűnt ez a szolgáltatás és annak a neve is. A magyarországi szlovák települések *ajándék* szava lehet újabb átvétel is. – A magyarból: HSSJ.

akol 1. 'Pferch; Stall' – Kiskőrös, 1808: na Kaskatyuve szálás geden z wsseckou pripravou, gako chiža, dwe Siene a akowy dwa (Gyiv 150, 3. jegyzet), 1825: nam eiusmodi... septus locus vocatur slavice okol, vulgo etiam akol et akow (Leschka 8), 1848: akol, stavadlo, chljev, akov, ovčina (Jancs), Szs, 1895: akov 'ua.' (NyK 25: 289); pot cjeňu do akova (ŠtolcM 248), Irsa: v akove (uo.), Nbh: najprů bíva na holouňi akou, čo bívaju v ňom kravi, koňe (Ondrus 236), Tk: akov (BÉ 1971: 460), Bcs: akóu ~ akou (s. gy.), Pk: akov (s. gy.), akof (GregPsz 203), Perin: akój (TOS 41), Abaúj: akel' 'ovčinec' (JŠ 21: 99); – 2. 'Schuppen' – Nováčany: V Rudňiku bul akel', tam postaval'i a koňe karmi'i (SSN).

A feltehetően szhv. vagy szlovén eredetű m. *akol* 'Pferch; Viehstall' (kn. 1193: EWU). Az *-oj, -ov* végződésű változatok forrásai a magyar nyelvjárási *akoly/akoj*, ill. *akó* (l. ÚMTsz; – a szóvég alakulása l. 13. p.), az *akel'* pedig nyilván alaktani analógia eredménye (l. 47.6. p.). Ma már inkább csak a magyarsággal szoros kapcsolatban élő szlovák településeken ismerik. – A magyarból: Melich: NyK 25: 289; Bartko: JŠ 21: 99). – L. még m. > rom. *ocól* 'ua.' (Tamás 574), jrut. *akol* 'ua.' (Kočiš 112).

ákom-bákom 'Hokuspokus' – 1848: hákom-bákom, hokus pokus, ákum-bákum (Jancs), Bcs: ákom-bákom 'ua.' (s. gy.), Kardos: ákom-bákom-bobákom 'ua.' (s. gy.).

A hangutánzó eredetű magyar *ákombákom* l. 'Kauderwelsch, Gebabel' (1609: EWU); 2. 'Gekritzelt' (1788: uo.) főnév, ill. 'gekritzelt (Schrift); improvisiert zusammengepfuscht' (1645? 1786: uo.) melléknév és annak *ákumbákum* (uo.) alakváltozata. Jancsovics szótárán kívül csak az alföldi szlovákok szókinéséből tudom idézni. – Az izu, izu, vši ma hryzú, átom, bátom, za kabátom (Zát 277) gyerek mondóka *átom-bátom* kitételének idetartozása kérdéses, noha a *kabátom*-mal való összecsengés kiválthatta a *k* cseréjét *t*-re. – Nem látszik valószínűnek, hogy a szk. *haky-baky* 'ákombákom' etimológiailag összefüggne címszavunkkal (l. Machek² 156: *hala bala* a.).

akov 'Ohm (Hohl- und Flüssigkeitsmaß)' – 1647: Nowych sudow som kupyl osem do ktorych sa zabednowalo *Ako* 64 (NádLt Okir 289/A: 621), 1648: Tenže krčmar danyel wydal wyna czerweneho sudok *Ako* 2 1/2... (uo. 647), 1648: sud wyna *Ako* 10 (uo.), 1649: pol pata *akowa* wina tomu skapuge (OL KamLt Lymb. Ser. XVII. sz. B 2280 Rsz: 216), *akov* 'jednotka objemovej miery v Juhoslávi (56, 60 l)' (SCS).

A magyar *akó* 'ua.', amely latinósított alakban 1226 k. került lejegyzésre, míg 1368-ban *Akou, akow* formában jelentkezik (l. EWU). A magyarban nyugati

szláv (< ószlovák vagy ócseh *okov*), esetleg még korábbi (< óorosz *okovъ*) jövevényszó (l. uo.; TESz; UEISk 112). Úgy látszik, hogy az általánosan használt szk. *okov* mellett a kétnyelvű lakosság körében előfordult a magyarból visszavett *akov* is (a szóvégre l. 13. p.). – L. még m. > szhv. *ákov* 'ua.' (Kláić 40), vend *akov* 'ua.' (Flisz), jrut. *akov* 'ua.' (Udv 53), or. *ako* (Hollós 14); összefoglalva l. Schubert 236–7.

akovita 'Art Branntwein' – Michalovce, 1791: *Akovita*: slaboho i krem vole melancholičného človeka serce i krov krepit (SN 36: 322).

A magyarországi latin, ill. olasz eredetű m. *ákovita* 'ua.' (1620: EWU). A régi szlovákban a bizonyára latin eredetű *akvavita* 'ua.' (1687: HSSJ) volt használatos, a XVIII. századtól pedig *okovit(k)a* 'ua.' (uo.) alakban ismeretes. A keletiszlovák *akovita* forrása egyértelműen a magyar, elterjedésének a mértéke azonban bizonytalan.

aktatáška 'Aktentasche' – *aktatáška* 'ua.' (GNS; Vsz, Tb, Sá: s. gy.; Roh 323).

Az *akta* '(ügy)irat' és *táska* 'Tasche' alkotta újkeletű m. *aktatáška* 'Aktentasche' (ÉrtSz) összetétel. Főként a magyar etnikummal ma is szoros kapcsolatban élő fiatalabb szlovák nemzedék körében ismeretes. – L. még m. > kukr. *óktotaška* 'ua.' (LizV 614), szhv. *àktutaška* 'ua.' (Kláić; szerinte ném. eredetű).

Aladár 'Aladar' – 1848: Aladár, *Olodár* (Jancs), 1869: Aladár, Olodarus; *Olodár* (Loos I), 1882: ktorý ako Vladimír šiel do Prešporoka, vrátil sa už ako *Aladár* (Vaj VIII, 148), 1886: ale z Vladimíra musí byť *Aladár* (Vaj II, 156), *Aladár* (Hv II; MatSl; SSSJ), Hrnčiarске Zalužany: *Aladár* Čonka, helyi szóhasználatban: *Ali* Čonka, *Alino* Picík, *Alino* Traktorista (BM 178), Štále pri N. Bani: mladí Kiko ~ *Aladár* (uo. 325); – **Szárm.:** – *Aladárko*, *Ali*, *Alino*, *Alinko* becéző alakok (SSJ) stb.

A vitatott eredetű m. *Aladár*. E régi személynévre a XVIII. században terelődött rá újból a figyelem (l. EtSz). Származtatják a törökből, irániból és a germánból, ez utóbbi a legvalószínűbb (l. uo., továbbá: Kálmán 31; Ladó 128; Szilágyi 82, 283). A szlovákból a XIX. sz. közepe óta tudom adatolni, de ma már a népnyelv is él vele, különösen a becézett formáival. A múlt században lejegyzett *Olodár* alapulhat a név magyar *Alodár* (1854: Hajdú 191) alakváltozatán is, de lehetséges, hogy a m. *a* helyén gyakran *o*-t ejtő szlovák nyelvi gyakorlat eredménye (l. 10.3. p.). Az *Ali* külön átvétele a magyar *Ali* (Hajdú 72) becézett formának, a többi alakváltozat szk. kicsinyítő képzővel keletkezett.

aláš 1. 'szekér-, kocsiállás (a vendéglő, kocsmá mellett)' – *allaš* (Kálal 779: *vóz a.*), *aláš* (VŠG 5: 181; SSN), *alaš* (Czambel 214; Hhr 2: 30; Zemplén, Ung megye: ZFFUK 30: 140; kelszk. SSN), *haláš* fud. (MatSl; zastar. SCS; Staré Hory: SSN), Hliník n. Hron.: *halaš* (SSN), Ábelová: spaři pod *hajlášom* (uo.); – **2.** 'átmeneti szállás' – Ludrová: v *haláši* spali (StanL 216), Felső Árva: *haláše* plur. (SN 3: 64), *aláš*, *haláš* (SR 24: 108), Rh: *állás* [helyesen *álláš* – G. F.] (NSM 5: 214); – **3.** 'Gerüst, Gestell; Dreschstand' – Szs, 1895: *aláš* (NyK 25:

289), *alaš* (Malč: StSl 10: 224; SipM; SSN), *áláš* (GregPsz 203), *halaš* jzempl (SSN); – 4. 'állatok pihenőhelye' – Szs, 1895: *áláš* (NyK 25: 285), Pretim pri karamoh bul i veľki *alaš* (SipM); – 5. 'prierstor, miesto' – vgem *áláš*, *aláš* (SSN); – 6. 'Anstellung' – má dobrí *áláš* (GregPsz 203); – 7. 'garázs a kocsmá mellett' – Bardejov: *alaš* 'ua.' ritkán (Buffa 129).

Az ősi eredetű *áll* 'sich in einer Lage befinden; nicht fortschreiten usw.' alapjelentésű igének -s képzős m. *állás* 'Stehen; Stellung; Anstellung; Gerüst; usw.' (hn. 1260: OklSz; vö. még: *lóállás* 'Pferdestall' 1527: uo.; *szekereslóállás* 'Pferdestall für Wagenpferde' 1634: uo.) származékszava (l. TESz). A szlovák szó jelentései is a magyaron alapszanak (l. még ÚMTsz), csupán legújabbán a 7. jelentés keletkezett a szlovákban, amikor is a ló-, szekérállás helyébe a garázs került. A *hajlás*-ban szervesen *j* (l. 32.4. p.), a *halás* alakváltozatban pedig protetikusan *h-* (l. 31.1. p.) van. Helytelenül StanD I², 503, szerinte ugyanis a szlovák *h-* magyar eredetű. Pontosán nem mondja meg, hogy miként, de bizonyára a m. *hálás* 'éjjeli szállás, fekhely' átvételére gondol. – A magyarból: Melich: NyK 25: 289; Király: StSl 10: 224; GregPsz 162; SipM stb. – Gazdag jelentéstartalommal került át a magyar szó a román népnyelvbe (l. Tamás 59–60) és a kukr.-ba is (l. LizV 152, 573), l. még szerb népnyelvi *âlaš* 'skela' (Klaić), jrut. *alaš* 'ua.' (Kočiš 112; Udv 53).

álatorvoš 'Tierarzt' – Nbh, 1919: *Alatorvošovi* za Škopenja (Chov 9), Gömör megye: *áladorvoš* (LS 1–2: 187; GNS), *álatorvoš* (GregPsz 203), Pošol po *álatorvoša* (SipM), *áladorvoš*, *álatorvoš*, *álatorvoš* ipel', gem zastar. (SSN).

Az *állat* 'Tier' és *orvos* 'Arzt' alkotta újabb keletű m. *állatorvos* 'ua.' (Ball) összetétel. Ez korábban *baromorvos* 'ua.' (NySz II, 1142) volt. Csak a szlovák etnikum legdélebbi részein, ill. a magyarországi szlovák településeken ismeretes. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; GregPsz 162; SipM.

ališpán 1. 'Vizegespan' – Hont megye, 1900: *ališpán* (~ *vicišpán*) (Nyr 29: 332; Čaják: Kálal 908; hist. SCS), *ališpan* (Malč: StSl 10: 224; SipM); – 2. 'Herrschaftlicher Verwalter' – Malč: Na majirox buli *ališpani* (StSl 10: 224).

Az *al* 'Unter-, Vize-' és *ispán* 'Gespan' alkotta m. *alispán* 'Vizegespan' (1667: SzT) összetétel. Kiveszöben levő nyelvjárási szó, amely korábban az állami jogrendszer és közigazgatás révén honosodott meg. – A magyarból: Antal: Nyr 29: 332; Kálal 908; Király: StSl 10: 224; SCS; Schubert 241. – L. még m. > rom. *ališpán* 'ua.' (Tamás), kukr. *ólišpan* 'ua.' (LizV 614). – Vö. **išpán**, **vicišpán**.

alkermes 'Kermesbeere; Arznei aus dieser Pflanze' – 1745: Confectio Alkermes. Alkermes [m.] Alkermes [ném.] *Alkermes* [szk.] (Torkos 27), 1760: Pritom muže se spravdliiveho *alkermesu* v škoricovej vode dati (TSMed 19), dobry a spravdliivy *alkermes* (uo. 41), *alkermes*, alkermes *Phytolacca decandra*... (Bern), ál-körmös, *alkermes*, červec (Jancs), *árkelmeš* (EtSz), *alkermes* bylina (*Alkermes phytolacca decandra*) (Tvrđý; MatSl); – **Szárm.:** **alkermesöví** adj. – XVII. sz.: z *alkermessowe*ho prassku (HSSJ).

Az -s szöveg és a 'gyógyszer' jelentés tanúsága alapján elsősorban a m. *alkörmös* 1. 'Arznei in Breiform, Latwerge' (1626: EWU); 2. 'Kermesbeere;

roter Farbstoff aus dieser' (1666: uo.); 3. 'Art süßer Branntwein' (1905: uo.) lehet kiindulás. A m. szó északolasz eredetű (esetleg ném. közvetítéssel is) (l. uo.). Címszavunkat a HSSJ a latinból származtatja, ami kevésbé valószínű. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 527; Gregor: StSl 36: 138. – L. még m. > rom. *arculmes* '(mit Phytolacca decandra) rotgefärbtes, siropartiges Getränk' (Tamás), szhv. *alkermes* 'Art Arznei' (UEISk 115).

almafánk 'egy fajta sütemény' – 1670: Torta Bekana zhroziency... *Alma Fank* (NádLt Okir I 289/B: 380b), Mur. Dolina: *almapanki* plur. 'vyprázané jablká obalené vo vajci' (GNS).

A m. *alma* 'Apfel' és *fánk* 'Krapfen' összetételével keletkezett *almafánk* 'Apfelkrapfen' (1545: OklSz). Az egykori két-, ill. többnyelvű nemesi háztartások alkalmi kölcsönzésének vélhetnénk, a Gömör megyei többes számú *almapanki* alapján mégis arra kell gondolnunk, hogy a szó némi jelentésmódosulással bekerült a népnyelvbe is. A szk. *-panki* utótag forrása a m. nyelvjárási *pánk(ó)* (l. TESz; ÚMTsz). – Vö. **fánka**.

almakaša 'Apfelbrei' – 1663: Hlawka Telecy | Okružlia Zmliekom | *Alma Kassa* (NádLt Okir I 289/B: 220b).

Az *alma* 'Apfel' és *kása* 'Brei' alkotta m. *almakása* 'ua.' (1548: OklSz) összetétel. Esetleg alkalmi hungarizmusként élt a régi nemesi családok körében, de az egykori *arpakaša* alapján a szó elterjedtebb voltára is gondolhatunk. – Vö. **arpakaša**.

áломáš 'Eisenbahnstation' – Tk, 1893: prišov mozdony na komlós na *alomaš* (SlKoml 331), Gemer: idemo *náломáš* (LS 1–2: 186), Nbh: Tak ho o'ec veľkou pompou čakau, už tánvo na *áломáši* (KrupaŽ 238), *áломáš* (Nye: Márkus 105; ŠtolcM 31; zastar. GNS; VŠG 5: 202; gem zastar.: SSN; Szs, Kk: s. gy.), *alomaš* (SipB).

Az *áll* 'stehen' igéhez kapcsolódó m. nyelvújítási *állomás* 1. 'Stelle' (1829: TESz); 2. 'Station' (1833: uo.). Nyilván a vasút terjeszkedésével a XIX. sz. közepétől kezdve vált használatossá a magyarsággal közvetlenül érintkező szlovákok között. – L. még m. > rom. *alomáš* 'ua.' (Tamás), kukr. *áломáš* 'ua.' (LizV 573), vend *állomás* (Flisz).

alštok 'a szekér alkatrésze' – *anštok* kelszk. (Kálal 908), *auštok* (Kálal 779: vòz a.; Chocholná: SSN 60), *alštok* (Kk: JŠ 2: 339; Richvald: SSN 60), Dl. Lúka: *apštok* (Buffa 130), *akštuk*, *auštok* (Ripka 271), Michal'any: Nemace išče *apštok* na tengel'u (SipM), *apštok*, *alpštok*, *áuštok*, *halštok* (GNS), Rh, Pk: *alštok* (s. gy.), Nk: *aštok*, *auštok* (Roh 107, 251), Štefanov: *auštuk* (SSN), Lipt. Trnovec: *ákštok* (uo.), Rajec: *aštók* (uo.).

A m. nyelvjárási *alstok* 1. 'tengelytok' (EtSz); 2. 'a szekér oldalát és a fenékdeszkát tartó fa' (ÚMTsz); 3. 'az eketaligán a gerendelyt tartó fa' (uo. *ástok* a.), ez pedig – az *ástok*, *ácstok* stb. alakváltozatokkal egyetemben – a magyarban keletkezett népetimológiával a ném. *Achsstock* 'ua.' kifejezésből (l. EtSz is). A szk. *a-*, *al-*, *hal-* kezdetű változatoknál a m. tájnyelvi kiindulás mindenképpen jogos – az *l > u* változás szk. nyelvjárási jelenség (l. 23.5. p.) – ugyanakkor az

auštok, *akštuk* esetében is számolni lehet magyar közvetítéssel (a m. nyelvjárási formákra l. ÚMTsz I, 261: *ástok* a.), de ezek lehetnek közvetlen átvételek a németből is (a kelszk. *auštok*-ra l. Rudolf 2). – L. még m. > rom. *aștóc* 'ua.' (Tamás).

altist 'altiszt' – Handlová: *altist* 'podúradník, v minulosti nižšie zadeleny úradník' (Bobok 21), Tb: *altist* bów (s. gy.), Vsz: *čože takí altist* (s. gy.).

A m. régi *altiszt* 1. 'alacsonyabb rangú tisztviselő' (ÉKsz); 2. 'hivatalsegéd' (uo.); 3. 'tiszthelyettes' (uo.), ez az *al* 'unter' és *tiszt* 'Beamter', ill. 'Offizier' összetétele. Handlován a bányaigazgatás szaknyelvének elemeként élt, a magyarországi szlovákok körében pedig a közigazgatás révén vált ismertté. Elavult.

álvaň, alváň 'Gerüst' – Malč: *alvaň*..., toti dreva gu studňi, co še na ňix stužeň verta (StSl 10: 224), žebiž ňespadnul s toho *alvaňa* (SipM), Si: *álvaň* 'a szövöszék állványa' (NSM 2: 76), Bnye: bów jeden malí *álvaň* tam (s. gy.), Ks: *álvaň* (s. gy.).

Az *áll* 'stehen' ige segítségével képzett nyelvújítási m. *állvány* 'ua.' (1792: TESz). A kelszk. nyelvjárás déli részén (a SSN nem ismeri), valamint a magyarországi szlovákok szókinésében van meg. – A magyarból: Király: StSl 10: 224; SipM. – L. még m. > kukr. *álvaň* (LizV 152, 573).

and'a, andika 1. 'Schwägerin' – M. Kameň, 1745: wedle Testamentu meg *Angyiki* Kuruc Istvanki (BaLlT Kékkői urad. 35. cs.), 1848: *ángy*, *and'ika*, staršjeho brata žena (Jancs), *and'a*, *andika* (Kálal 963: *stryc* a.), Nbh: Pradená Pradenja *And'iki* (Chov 85), Csd, Ve: *and'ika* (JŠ 2: 342), Pi: tag *and'ika* prišla (Ondrus 243), Bcs: moja mamovka mal'i enu *and'iku* (NSM 1: 61), Ph, Ks: *and'ika* (s. gy.), Csa: A báci Pa'lo Kašník z *and'ikov* (NSM 3: 194), Pivnica: *and'ika*, jako mójho bratová žena (Dudok 199), *aňd'ika*, *aňd'ika* jtek, strnitr, jnitr zastar. (SSN), *and'a* (Szb: ŠtolcM 405; SipM), *aňd'a* (Malč: StSl 10: 224; Abov: JŠ 21: 99; čiast. abov. jzempl, užh: SSN), Rh: *andi*, *and'o* (NSM 5: 278); – 2. 'Tante' – Hor. Terany: *andika* (SMS 2: 196), Abaúj, Zemplén megye: *and'a* (uo.), Msz: *and'ika* 'ua.' (NSM 8: 150); – **Szárm.:** **andikin** adj. poss. – 1848: *and'ikin*, *ángy*... (Jancs), Ks: *aňd'ikina* sestra (s. gy.).

Az ősi eredetű m. *ángy* 'ua.' (1380 k.: TESz; MSzFE); 'Frau des älteren Verwandten' (1794: uo.). Nőre vonatkozó kifejezés lévén, a nőnemű főnevek jellemzőjeként az átvétel során *-a* végződést kapott, mint a *žena*, *teta*, *svokra* stb. (l. 44. p.). Az *and'a* inkább a kelszk. nyelvjárásra jellemző, egyebütt inkább az *andika* járja. Ez utóbbi aligha szk. deminutívum, inkább a becéző m. *ángyika* meghonosodása, noha a magyarból ezidáig csak 1862 óta tartjuk számon (l. TESz). A répáshutai *andi* (helyesen nyilván *and'i*) és *and'o* külön átvétele a m. nyelvjárási *ángyi*, *ángyó* (l. ÚMTsz) változatoknak. Ma már jobbra csak a magyarsággal szoros érintkezésben élő szlovákok használják. – A magyarból: Vázný: SMS 2: 196; Király: StSl 10: 224; SipM; Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > kukr. *and'ovka* 'ua.' (LizV 574), jrut. *and'a* 'ua.' (Udv 53).

and'albedere pt. 'Kartoffelnudeln' – Michaľany: *and'albederevi* pt.: Maž ňe haluški vari, aľe *and'albed'erevi* (SipM), *and'albed'ere* (GNS), *and'albeder*

strgem obič. mn. č. (SSN); – **Szárm.:** **and'albederík** demin. – Tk: Aj ešťe *and'albederike*, tie hrubo naval'kat' a nakrátko nakrájat' (Ondrus 234), Mb: *and'albederika* (Mezőb II, 355).

Az összetett m. népnyelvi *angyalbögyörő* 'ua.' (1898: TESz). Az összetétel *angyal-* előtagja a téztaféleség finomságával vagy kicsi voltával függ össze, míg a 'kisfiú penise' jelentésű *-bögyörő* utótag közismert kifejezés (l. uo.). – Rudníkon (Abaúj megye) viszont az *angyal* előtagra támaszkodva az univerbizációval keletkezett *and'alki* pt. (ASJ IV/2: 253) használatos. – Az összetétel utótagjára l. **bedere**.

Andráš, Andriš 'Andreas' – A rengeteg adat közül igyekeztem az egész szlovák nyelvterületről válogatni: Orava, 1504: My *Andrass* a Michal Chorwati hrabstwy Lyptowske[h]o (JŠ 6: 225), 1515: Jan *Andryass* (uo. 265), Trenčín, 1549: *Andrass* Siladi, trzydczatnik (Varsík 383), N. Lupča, 1558: Mychala Celena, *Andrassa* Sleczenskeho (JŠ 6: 142), Bratislava, 1561: pano[m] Janowy a *Andrassowy* Rakowskym (uo. 231), Trnava, 1575: stala se gest mezy panem Bakai *Andrasem* a mezy Posgaiku (uo. 55), 1595: pana *Andrass* Diuroantala (Jelš 232), 1596: Jágerský též *Andráš* zahynul... (NZ II, 423), 1603: *Andrass* Popela z Bistreho (JČ 15: 164), Orava, 1625: Čapkovič *Andrašovi* druhemu hajtmanovi (Urb II, 154), Likava, 1627: Dobossowi *Andrassowi* dalo se ... (BathLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 28), Banská Bystrica, 1634: oddal se byl muoj poddany jmenem *Andraš* Hrnčiar (AGK 80), Nyitra megye, 1670: že Čyssmar *Andrass* wssecko wyce platyl (SISlov 4: 280), Krupina, 1695: od meho zata Bohuš *Andraš*a (SN 18: 138), L. Mikuláš, 1764: za swedkou wiznáwa pana Dedinsky *Andrassa* (SR 54: 95), Szs, 1765: Szállás Sutta *Andrassowi* y Pluch (SzsIr V. 201. a. 11), Prešov, 1784–8: *Andraš* (SOK 8: 260), *Andraš* (Buffa; SipM), *Andráš* (SSJ VI, 128) stb. stb. – **Szárm.:** **Andrášov** adj. poss. – Rož. Bystré, 1577: *Andrassow* (Ila IV, 40), Veličná, 1724: od wčelgencza P. Reviczky *Andrassoweho* (ZOM 1: 147); – **Andrášik, Andráško** demin. bec. – Gem. Poloma, 1565: *Andrassik* (Ila III, 113), Nyitra megye, XVI. sz.: wnuczkom Durkowy, *Andrasskowy* a Yankowy (SISlov 10: 39), 1602: od mesta poslany Benczek, *Andrassik*, Ptacznik... (Jelš 246), Štítnik, 1685: *Andrasko* (Ila II, 158), *Andráško* (SSJ); – **Andráška** 'Andrásné' – Klobošice, 1670: od panj Diweczky *Andrassky* (SISlov 10: 41. 13. jegyzet), Krupina, 1675: Slyšala jsem od pani Rakoci *Andrašky* (KPP 32), Nye, 1789: w Prytomnosti | Csengery Janošé | a Laczó *Andrašky* (TestNye 141); – **Andráškin** adj. poss. – Čierna Lehota, 1672: *Andraskin* Gyuro (Ila II, 248), Zloven, 1683: [zem] wedle Slosiar *Andraskineg* (SISlov 10: 41. 13. jegyzet); – **Andrášová, Andrášovce** hn. (1755: VSOS II, 347; 1773: uo.); – **Andriš**: Žilina, 1444 k. [latin szövegben]: item magister *Andriss*, Matias Sutor (ŽK 101; Ryš 67), Ďurčiná, 1551: vrozeny władyka pan *Andryss* z Durčžyny (BlanárL 132), Bartošovice, 1567:... zie mi dal spravu *Andrys* talar... (LS 1–2: 346), Budatín, 1658: Počet poddanych... Kuba Jelen, *Andriš* Sary (Urb II, 303), Prešov, 1784–8: *Andriš* (SOK 8: 260), *Andriš* (GNS) stb.; – **Szárm.:** **Andrišok, Andriško** demin. becéző – XVIII. sz. mf.: Dobra noc,

dobra noc, muj mily *Andrišku* (Piesne 286), *Andriško* (SipM; GNS), *Andrišok* (GNS; további becéző alakokra l. ASJ III/2: 105-6).

A latin (< görög) eredetű magyar *András* (EtSz; Szilágyi 267). Mivel a magyarországi latinban e név *š* hanggal ejtődött, ez az *š*-es változat végeredményben a szlovákba is átkerülhetett, az *á* azonban kétségtelenül magyar változás eredménye (l. Hadrovics: UEISk 116 is), ezért a szk. *András* közvetlen forrásának a m. tekintendő (l. Kniezsa: MSzCsR 104 is). A m. *András* lat. szövegből 1055-től idézhető (EtSz; számos változatát is l. uo.), magyar helynévként pedig a XIV. sz. első felétől bőséggel adathozható (vö. OklSz). A nagyszámú adat és a származékok egyaránt címszavunk viszonylag korai meghonosodását és elterjedését mutatják.

Katarína Habovštiaková (SISlov 10: 39) szerint a szk. *Ondriš*, *Ondruš* végződése a magyar *András* nyomán alakult ki. Ez aligha ilyen egyértelmű. Az *Ondruš* változat – vö. Budatín, 1478: mudremu a opatrnemu mužy *Ondrussowy* (SČL 27) – *-uš* végződése ugyanis minden bizonnyal azonos az ugyanilyen funkciójú cseh és lengyel *-uš* képzővel, amelyben az *-š* honi eredetű (l. Beneš 68). S vonatkozik ez az *Ondriš*-ra is, tekintettel a gyakori *-iš* névképzőre (l. uo. 67–8). Ezzel szemben az *Andriš* már inkább lehetne a m. *Andris* átvétele, figyelembe véve a szlovákban általános *Ondr-* szótövet. Ennek viszont ellentmondani látszik a szótörténet. Míg ugyanis a magyarból az *Andris* csak későn bukkan föl – s akkor is Zemplén megyéből! (1699: OklSz) –, addig a szlovákból már a XV. sz. közepeától adathozható (l. főntebb). S mivel az *Andr(z)yss* és képződményei az ólengyelben is éltek (l. SSNO I, 50–1), ezért úgy gondolom, hogy az *Andriš* esetében is a szláv *-iš* képzővel van dolgunk. S az *Ondriš* a sokszor előforduló m. eredetű *András* hatására változhatott *Andriš*-ra. Az így kialakult szk. *Andriš* kerülhetett azután vissza *Andris*-ként a magyarba. – Az *András* és származékai napjainkban főként vezetéknevként gyakoriak (l. Majtán: SAS 5: 215). – Vö. **Bandi**.

anglia 'englisches Tuch' – Žilina, 1655–1726: za *angliu* riffow dwa... (SAV), 1679: Panu Modory Mihaly Deakowy za *angligu* ... na dolomany a na nohawicze (Jelš 324), XVII. sz.: *Angliu* zobliekaj | a šarlát obliekaj (HSSJ), Lipt. Sv. Mikuláš, 1713: tri rify *anglie* (JánTrad 254). Podtúreň, 1745: s pol pyata ryffa *anglii* (SL 6: 70), 1781 u.: Jánošík, Jánošík, kde tvúj dolománik | z červenej *anglie*, pekne okružlený? (JánTrad 263), *anglia* 2. pannus anglicanus... (Bern), *anglia* slc. *anglické* sukno... (Jg), *anglia* (Kálal; zastar. Botto: SSI; SCS), *anglija* (Koma 154), sukňa z *anglie* (Hont 280) stb. – **Szárm.: angliový** adj. – 1681: Suknya *anglyowa* (Jelš 334), Krupina, 1692: doloman *angliowy* (SR 44: 61), Zloven, 1697: doloman *angliowy* (uo.), Beňadiková, 1748: sukna *angliova* (SN 39: 101. 6. jegyzet), Prievidza, 1750: kabat *angliowj* (HSSJ), Zvolen, 1760: Od kazdeho *Englioweho* Menteka (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 9), Od *Engliowich* Nohawicž (uo.), *anglické* (*angliowé*) Súkno (Bern) stb.

A m. *anglia* 'ua.' (1609 k.: RadvCs II, 138). M. Majtánová szerint a szlovák *anglia* „*anglické súkno*, ktoré sa u nás skrátene nazývalo *anglia*, *englia*” (SR 44: 61). Ez igaz is – az *englia* alakváltozatú főnévre nekem nincs adatom,

csak az *engliový* melléknévre – , csakhogy a lerövidülés nem a szlovákban ment végbe. A szlovákra (szlávra) az ilyen megoldás nem jellemző, annál inkább a magyarra, ahol éppenséggel nem ritka jelenség, hogy pl. az *Angliaország* típusú összetételből az előtag melléknévi és főnévi funkcióban önállósul (bővebben l. UEISk 117). Ugyanakkor az anyagféleségi angolországi eredetűre utaló melléknévi megoldás a képzővel alkotott magyar *angliai*, szk. *anglický*, vö. 1618: 20 rőf *angliai* kamukát (RadvCs II, 209) – 1613: Suknu... cztwrtu czerwenu z *Anglickeho* Sukna (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.: 91) stb. A szlovák (szláv) nyelv szellemének ez utóbbi típus felel meg, míg az *anglia* a szlovákban éppúgy magyar jövevényt, mint a szhv. *anglija* 'ua.' (UEISk 116) és a rom. *anglie* 'ua.' (Tamás). Az *engliový* változat *e* hangja másodlagos, nyilván német hatás következménye. – A köz- és népnyelvben egyaránt kiveszőben lévő szó.

aňóša 'Schwiegermutter' – 1848: anyós, svokra, *aňóša* (Jancs), Szs, 1895: *aňoš*, *aňoša* (NyK 25: 290), *aňóša* (Ve: JŠ 2: 342; Sá, Ecs, Isz, Csr, Szd, Bé, Gg, Nó, Pa, Sh, Msz: ASNM 181. térkép; Acsa: NSM 8: 145), Szs: *aňouša* (ASNM 181. térkép), Szs, Bcs: *anóuša* (uo.), Nye: *aňouš* (uo.), Ai, Mi: *aňoš* (uo.); – **Szárm.:** **aňóška** demin. 'ua.' – Nye: *aňouška*, *aňouška* (uo.).

Az *anya* 'Mutter' főnévből képzett m. *anyós* 1. 'bejahrtes Weib, Mütterchen' (1608: TESz); 2. 'Schwiegermutter' (1761: SzT). A magyarországi szlovák települések szókincsének szerves eleme. Az idetelepült szlovák lakosság nyilván a XVIII–XIX. század folyamán sajátította el. Az *-a* szóvégre l. a **44.** pontot. – A magyarból: Melich: NyK 25: 290; ŠtolcM 226. – L. még m. > kukr. *oňôvša* 'ua.' (LizV 614).

Antal 'Anton' – Az adatok sokaságából csupán válogatva: Rim. Seč, 1455: pred pana *Anthola* (Vážný), Pukanec, 1509: Petrus *Anthal* (Bakács 50), Uhersky Brod, 1538: Czo se Nad *Antala* do[ty]cze (Varsík 194), Potvorice, 1550: z jednej strany jmenovani *Anthal* a Pawel (uo. 358), Sirk, 1566: *Antal* Gesen (IIa IV, 94), Rim. Brezovo, 1596: Karaz *Antal* z Polomi (PDS 104), 1758: ktereho w Palludzi krstily... *Antalom* (OSzK Quart Hung 1364: 180), Antoň... vulg. *Antal*, Antonín, Antuš (Bern), *Antal* középszlovák (Kálal) stb. – Helynévként is vö. Krupina, 1643: a jestli by k *Antolu*, k dedine panstvi pana Koharyho prisluchala? (KPP 212), Hont megye, 1808: Swatý *Antal* (VSOS I, 109), ma: *Antol* (uo.) stb. – **Szárm.:** **Antalec** vezetéknev (az *-ec* képzőre l. MSzCsR 60) – Kostolné Moravce, Opátové, 1476: Benedictus et Ladislaus *Anthalecz* (Bakács 155), Hont. Nemce, 1524: Blasius *Anthalecz* (uo. 160) stb.; – **Antalov** adj. poss. – 1576: *Antalow* Filo (IIa IV, 40), 1620: *Antalowszin* (uo. III, 108), Banské, 1772: ze strany pana Fay *Antaloweg* (SzPV 49) stb.; – **Antalovic** (~ **Antalovič**) – e patronimikon képzőre l. MSzCsR 84–6; Kotulič: JŠ 12: 257–60) – Žilina, 1451: Martin Nemlat, *Antholouicz*, Propheta... (ŽK 104; Ryš 69), Lukovištia, 1499: *Anthalowycz* (IIa II, 618), Trencsén megye, 1520: Matey *Antolowicz* (SČL 110) stb. – **Antalovský** – Častkov, 1568: Terrae... arabiles *Antalowske* vocatae (Urbok 345), Hont megye, 1602: *Anthalowske* (MSzCsR 90) stb. – **Antalka** 'Antalné' – 1761: ...za panj Zathureczky *Antalky*... (HSSJ III, 12: *obdržat' sa*

a.) – **Antalok, Antalek, Antalko** demin. – N. Ľupča, 1555: puozostala wdowa nebohe[h]o *Antolka* (JŠ 6: 141), Gömör megye, 1720: *Antalok* (MSzCsR 48), *Antalko* (Kálal), Svatý *Antalko* (Hont 632); – további alakváltozatokra és képződményekre l. még MNy 85: 190.

A m. *Antal* 'ua.' (hn. 1339: FNESz II, 555), ill. annak régi *Antol* (hn. 1266: uo.; Bakács 195; Györffy III, 254; VSOS I, 109) alakja. Általános vélemény szerint a magyar név a latin *Antonius*-ból keletkezett elvonással (Melich: SzlJsz I/2: 155–6; EtSz; Kálmán 26; Ladó 131; Szilágyi 39), de fölvetődött az esetleges szláv (EtSz), ill. német (UElSk 118) közvetítés gondolata is. Akár így, akár úgy, az *Anton*-ból a magyarban lett $n - n > n - l$ disszimilációval *Antol*, s ebből *Antal*. A szlovák adatok is arról tanúskodnak, hogy először az *Antol* került átvételre, miután azonban a magyarban nyíltabbá válással, esetleg $a - o > a - a$ asszimilációval *Antal* lett, a szlovákság a szót ebben a formában is átvette.

A szláv nyelvekben, így a szlovákban is *Anton* az elterjedt alak. Ennek következtében a magyar eredetű *Antal* és származékai keresztnévként egyre jobban háttérbe szorultak, s ma már ebben a funkcióban ritkán jelentkeznek. Vezeték- és helynévként azonban maradandó elemei a szlovák szókincsnek (l. Habovštiaková: SOK 8: 245 is).

A *Tóni, Tonči* (Jancs I, 17) becézett alak minden bizonnyal későbbi átvétel a magyarból, s nem közvetlenül a németből való, míg ez a magyar *Tóni, Toncsi* esetében föltételezhető (l. Hajdú 75). – A magyarból: Gregor: MNy 85: 189–91; Kiss: FNESz II, 555. – L. még m. > szhv. *Antol, Jantol* 'ua.' (UElSk 118).

antalok (antalak, antalek) '(kleines) Faß' – 1725 k.: Kupil sem 3 *Antalky* (MárLt Batizfalvi Lt. 14. cs. Fasc XXVI Nr 89), Jelšava, 1737: z tretiho waru *altalek* piwa (HSSJ), Markušovce, 1740: geden *antalak* brindzi (uo.), 1775 k.: Átalag, *Antalok*, Batus, Dolium (StSl 3: 80), 1779–85: kelszk. v *antalkoch* maslaš (JČ 9: 290), Plešivec, 1818: Na *antalok* od pribiti 6 obručov (SN 9: 142), *Antalek* (uo.), Sabinov, 1827: za Becku y geden *Antalek* Brinzj (BánóLt 11 G. Littera K 36–7), Sol', 1831: v malem *antalku* bylo asi 40 holby maslo (HŠ 1: 314), 1848: antalag, *antalag* (Jancs), *antalek* (Czambel 481; kelszk. Kálal; Buffa 130), *antalok* (Hv I, 11; Žak 647); – **Szárm.:** **antalaček** demin. – Markušovce, 1740: geden *antalaček* wina (HSSJ); – **antalko** demin. (Kálal; MatSl; Tvrдый).

A még nem tisztázott eredetű m. *átalag* 'ua.' (1395 k.: EWU) főnévnek *ántalag, antalag* (1635: uo.) alakváltozata. A szlovák nyelvérzék a m. *-ag/-ak/-og/-ok* szöveget kicsinyítőképzőnek értékelve az *antalok* mellett megalkotta az *-ek* képzővel az *antalek* formát is (l. Buffa: SR 47: 329–330 és 47.3. p. is). Az *antalko* viszont aligha szk. képződmény, sokkal inkább a m. *antalkó* (1816: TESz) változat meghonosodása. – A magyarból: Machek¹; Király: StSl 3: 80; HSSJ. – A magyar kifejezés bekerült a rom.-ba (Tamás), szhv.-ba (UElSk), lengy.-be (Wołosz: StSl 35: 226) és egyéb nyelvekbe is (l. Balczyk: StSl 8: 437–42; Hollós 14–16).

apa, apo 1. 'Vater; Väterchen' – V. Čepčín, 1774: *Apa*, pogtie wi len preč (HSSJ). Sklabiňa, XVIII. sz.: teba ta čert wzal, *apa*, se mnu (uo.), 1850–60: Ej

apo, ten ma od smrti odslobodiv (Polívka II, 439), *Apo*, chleba mi (DobšP III, 479), XIX. sz. mf.: *Apa!* Aký je priemer našej Zeme? (Eliáš 165), krstný *apa* (Timr I, 47), *apa, apo* (Kálal; Vajanský: MatSl; famil. SSJ; jstrsl, snitr, čiast. zsl i vsl, miest. expr. zastar.: SSN), Vsz, Csr, Gg, Pc, Sh: *apa* (Atlasz), Tb, Kc, Kk, Me, Só, Ecs, Isz, Rb, Tk, Pi: *apo* (uo.), Mój *apo* ke boli malí (Dudok 189), Nbh: *Apo*, ja bi son sa ožeňiu (KrupaŽ 72) stb.; – 2. 'Großvater' – *apa* 'ua.' (Nyitra megye: SMS 2: 186; Selenča: s. gy.); – **Szárm.: apka, apko** demin. 1. 'Vater; Väterchen' – 1599: moy mily pane *apka* (Thurzó I, 288), V. Čepčín, 1774: *Apka* muog, *apka*, podme račej domou (HSSJ), XVIII. sz.: Nedrží ťa *apka*, | ani pani matka (SocP 62), *apka* (Bartók I, 438; Kálal 908; Jasenov: SMS 2: 110; ASJ IV/2: 235), *apko* (Jancs; DobšP III, 310; Hont megye: SSpevy I, 341; Kálal; Botto: MatSl; jstrsl ASJ IV/2: 235; zempl, užh: JŠ 21: 111; SSJ) stb.; – 2. 'Großvater' – Csr: *apka* (ASNM 178. térkép), *apko* (Nyitra megye: SMS 2: 182; Nó, Sh: Atlasz; Bač. Petrovac, Šid: s. gy.); – **apaka** dem. becéző – V. Čepčín, 1774: *apaka*, pogtie wi len preč (HSSJ); – **apanko** demin. – 1791: ti sy matkj tveg vesselost, *apankovj* tvemu radost (HSSJ); – **apáčka** demin. – *Apáčka* Bielikov – Čačiansky (TekovP 78), Na druhý deň ich *apáčka* Bielikov vysmiali (uo. 79); – **apenko, apenka** demin. – 1791: moge srdecko, ach, *apenko* negmilegsy (HSSJ), 1882: nedávno pozvala ma 'apenkom'! Aký som ja 'apenko'? (Vaj VIII, 17), *apenko* (Kálal 908; ASJ III/2: 99; SSJ), *apenka* (Kálal 908; SMS 2: 186); – **apóka, apovka** demin. 1. 'Vater, Väterchen' – 1848: atyus, apko, *apouka*... (Jancs), apóka, *apouka*, tátika (uo.), papa, *apouka* (uo.), Tk, 1909: Moj *Apovka* zomreli (Roszkos), *apóka* (GNS; SSN); – 2. 'Großvater' – *apóuka* (Ecs: ŠtolcM 245; Bé, Pi: Atlasz), *apóka* (Gg, Kk, Ai: ASNM 178. térkép), *apouka* (LexNov 227), *apovka* (Borg 145), *apóka* (GNS), Kokava n. Rim.: ... boľi z *apoukom* na jarmoku (SSN); – 3. 'idősebb ember, apóka, bácsika' – Kisbócsa: *apóka* (JŠ 2: 342), Bcs: *apóvka* (ČNS), Szs: *apovka* (NSM 8:74); – **apu** becéző – *apu* (CzambSl 131; GregPsz 203); – **apuš** becéző – Betliar: *apuš* (ASJ III/2: 99), Nyitra, gunyolódás: Tatuš, *Apuš* (SPIN 1963: 98); – **apuka, apuška, apuško** demin. becéző – Irsa: *apuka* ju bių prútom (ŠtolcM 245), Turiec, 1847: „*Apuška*”, pítali sa céri svojho otca (Polívka III, 35), *apuška* (Jancs; Timr I, 184; Nem. Lupča, Jasenov: SMS 2: 102, 110; Kálal 908), *apuško, apúško* famil. (Vaj: MatSl; Kálal 908), *apuško* (Orava: Polívka IV, 338; SSJ; miest. jstrsl, strnitr hypok.: SSN); – **apčuš** demin. becéző – Batizovce, 1758: službu skazuge... y *aptsussovi* (HSSJ), Malčice: *apčus* 'Väterchen' (StSl 10: 224); – **apóš** becéző 'ua.' – Ratková: *apóš* (SMS 2: 104), *apóš* (Kálal 908) stb. – Sok helyütt az *apa, apo*, ill. származékaik és a *starý* 'öreg' melléknév alkotta szintagma fejezi ki a 'nagyapa' fogalmát, vö. Drienčany: Stávajte, *starý apo* (DobšP III, 479), Lovinobaňa: *starý apko* (SMS 2: 105), Ratková: *starý apo* (uo.), Kovačica: *starí apa* (s. gy.), Selenča: *apo starí* (s. gy.), Bé, Nó, Pa, Sh: *starí apa* (ASNM 178. térkép), Kc, Tk: *starí apo* (uo.), Pl, Pi: *apo starí* (uo.), Nye: *starí apouka, starí apouka* (uo.), Csomád: *starí apa* (JŠ 2: 342), Pivnica: *stariapo, stariapko* (Dudok 183, 199), *starej apa* (LexNov 227), *starí apko* strsl (ASJ III/2: 100), *starý apík* (Garaj), Mój *starý apík* tu ostal

(BallekP 27) stb. – Vö. azonban: Ja verím, *naďapko*, že je to tak (BallekA 47), „*Nad'apko* prišiel!” volal Peter... (uo. 65).

Az ősi eredetű m. *apa* 'Vater' (XI. sz.: MSzFE; TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.). A XVI. sz. végén fölbukkanó szk. *apka* származék tanúsítja, hogy nem is olyan kései jövevényszóval van dolgunk. Nyilván a szó familiáris jellege teszi, hogy a XIX. sz. előtti nyelvemlékekben alig fordul elő. A népnyelvben használt számos változat és képződmény, pl. *apčo*, *apčik*, *apičko*, *apočka*, *apočko*, *apinko* stb. stb. (ezekre l. SMS 2: 103, 182; Kálal; ASJ III/2: 103, 182; GNS; SSN adatait) legtöbbször képzővel alkotott származék, az *apóka*, *apovka* típus azonban minden bizonnyal a magyar kicsinyítő-becéző *apó*, *apóka*, *apóuka* 'bejahrtes Mann; Väterchen' (1708–10: TESz) átvétele. Vonatkozik ez az elvonással keletkezett m. *apu* és annak *apuka*, *apuska* származékaira, valamint az *apácska* képződményre is, melyek újabb keletű átvételek a szk. népnyelvben. Az *após* pedig a m. *após* 'apó' (1828: TESz) nyelvjárási meghonosodása. A magyarországi Rh.-n használatos *apapo* 'dédapa; nagyapa' (NSM 5: 276) a m. *ópapa* 'nagyapa' (ÉrtSz) helyi átvétele. – A magyarból (egyebek közt): Kollár: NZ II, 510; MEW 414; EtSz; Vážný: SMS 2: 180, 182; Király: StSl 10: 224; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *ápo*, *ápu*, *ópu*, *ópuko* 'ua.' (LizV 574, 614), szhv. *japa* 'ua.' (UElSk 281), szl. *jápa* 'ua.' (Plet), jrut. *apo* 'ua.' (Kočiš 112). – Vö. **apóš**.

ápolóka 'Krankenwärterin, Pflegerin' – Malč: *apolonka* (StSl 10: 224), *apolouka* (SipM), Nbh, Ks: *ápolóka* (s. gy.), Pk: *ápolónka* (s. gy.), B. Štiavnica: *apolánka* (s. gy.).

A m. *ápol* 'pflegen' (1589: TESz; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.) ige *ápoló* 'Krankenwärter, Pfleger' főnevesült melléknévi igenevével alkotott *ápolónő* 'Krankenwärterin, Pflegerin' (Ball) összetétel. Univerbizációval történt újkeletű átvétel, nem gyakori tájszó. – A magyarból: Király: StSl 10: 224; SipM. – L. még m. > kukr. *apolovka* 'ua.' (LizV 574).

apóš 'Schwiegevater' – Bcs, 1805: ku swému *Apossowy* bydleti žadal (MMM Céhkönyvek 62.441.1), 1848: ip, ipa, svokor, *apóš* (Jancs), 1880:... v Gemer *apoš* a mamoša, mamoška (DobšO 33), Szsz, 1895: *apoš* (NyK 25: 290), Nbh, 1919: Požičanjé od *Apouša* (Chov 3), 1920: od Oravcov *Apóša* (uo. 33), *apóš* (Ve: JŠ 2: 342; Kovačica: s. gy.; Csa: HVB 305; Szsz: NSM 1: 57; Acsa: NSM 8: 115), *apóš*, *apouš* (GNS; vnovohr, jzgem: SSN).

A m. *apa* 'Vater' főnévnek -*ós* képzős *após* 1. 'bejahrter Mann; Väterchen' (1608: TESz); 2. 'Schwiegevater' (1731: SzT) származékszava, ill. annak nyelvjárási *apous*, *apóus* (MNyA III. 474. térkép) alakváltozatai. – A m.-ból: Melich: NyK 25: 290; Vážný: SMS 2: 182. – L. még m. > kukr. *opovš* 'ua.' (LizV 614).

aranka 1. 'Kleeseide, Hopfenseide; Cuscuta' – Michal'any: Tota lucerna sama *aranka* (SipM), Bcs, Nbh, Ks: *aranka* (s. gy.), *aranka* 'kukučina d'atelinová' (GNS); – **2.** 'sárga kergű fűzfa' – V. Straciny: *aranka* 'ua.' (SSN).

Az *arany* 'Gold' főnévből -*ka* képzővel alkotott m. *aranka* 'Kleeseide, Hopfenseide' (1768: TESz) származékszó. A magyar elnevezés keletkezését a növény vékony szárának és virágzatának jellegzetes aranysárga színe magyarázza

(l. uo.). A 2. jelentéshez vö. a m. *aranyfűz* 'kosárkötő fűz' (ÚMTsz) összetételt. A szlovák etnikum déli részein, ill. a magyarországi szlovák településeken ismeretes növénynév. – A m.-ból: EtSz; Gregor: MNy 86: 181.

Aranka, Arana 'Aurelia' – 1895: s manželkou a dvoma dcérami, *Arankou* a Piroškou (Vaj IV, 126), Maďarova *Aranka* tam bula (SipM), Hrnč. Zalužany: *Arana* Karkuseve (MB 178), *Aranka* Karkuseve (uo.), *Arana* Markotánove (uo. 190), *Arana* Gubíkove (uo.), *Aranka, Arana* 'Zlatica' (SSJ VI, 129).

A m. *Aranka* 'ua.', amely egyesek szerint az *arany* 'Gold' főnév *-ka* kicsinyítő képzős származéka. Régi m. női név (1302: MNyTK 80: 16), amely idővel feledésbe merült, de később felújították (l. Berrár: uo.; Kálmán 43, 52). Más nézet szerint az *Aranka* valójában a lat. *Aurelia* nyomán keletkezett magyarítással a XIX. sz. negyvenes éveiben (l. EtSz; Szilágyi 236). Feltehető, hogy a szlovák nyelvérzék a *-ka* képzőt honi kicsinyítő-becéző képzőnek véelve az *Aranka*-ból kiejtette a *k-t*, s mintegy alapalakként kialakította az *Arana* változatot. Lehetséges azonban az is, hogy a m. *Arany* személynév (l. Ladó 26) volt a kiindulás, amelyhez a szlovákban a női nevek *-a* képzője járult. – L. még m. > szerb *Aranka* (Klaić).

Ardiluš 'mesebeli lény' – Spiš: *Ardiluš* (SMSS 14: 54–8), *Ardiluš* a Ilena (Polívka II, 278), Bcs: *Arđeluša* 'földöntúli lény' (s. gy.).

Egy régi és kedvelt széphistóriában szerepelt *Árgirus* királyfi nevéből keletkezett magyar *árgyelus* (alakvált. *árgyilus, árgirus* stb.), amely főnévként enyhe szitokszó, melléknévként pedig 'kalandozó', ill. 'gonosz; rossz' (1844: TESz). Ez a ma már alig-alig előbukkanó régi népnyelvi szlovák kifejezés nyilvánvalóan a magyar mesék révén lett ismertté. A magyar eredet mellett tanúskodnak mind a szó jelentése, mind a hangtani jelenségek. – A magyarból: Gregor: MNy 86: 182.

árenda 'Pacht; Pachtzins, Pachtgeld' – A rengeteg adatból szemelgetve: N. Ľupča, 1600: od *arendi* z zemj (HSSJ), Smrečany, 1603: (statok) aby byl dan na *arendu* (uo.), Trenčín, 1619: *arenda* zustala zuplne zasiata (uo.), Horný, Dolný Hričkov, 1625: Veliky Rakitou vzali na *arendu* Bobroučane (Urb II, 149), Orava, 1628: *Arendy* z krcziem (EstLt Rep 29 Fasc L Nr 190), Pečenice, 1652:... pryslibil gsem *arendu* dolu položity (HSSJ), Jelšava, 1689: z palenczeneg *arendy* administrowal hotowych penezzy (uo.), Soblahov, 1699: wzal otcjžeň na *arendu* (uo.), 1763: Colonia: do *arendi* nebo do zálohu dany statek (KamSl 122), Myslenice, 1768: solnu *arendu* len ten platy, kteri sol predava (HSSJ), Kremná, 1773: od mlina *harendy* Rf. 15 placzila (UdvUrb 59), Lysica, 1775: suchu *arendu* krčmy klasti (HSSJ), *arenda* ... Pachtgeld, -zins: árenda (Bern), *árenda* 'ua.' (Jancs: Kálal; SSJ; SSN), *erenda, árenda* (StanL 146), *arenda, harenda, orenda* (SSN) stb. stb.; – **Szárm.:** **árendový** adj. – Turany, 1699: z penezzy *arendovych* prijima se... (Urb II, 482), Trebostovo, 1732: částku... *arendowim* prawem skrze nas užíwatj magiczu (HSSJ), 1768: dwa zlate *arendowe* panstwo od nas... ne žadalo (StSl 38: 218), *árendový* adj. (Kálal; MatSl, SSJ) stb.; – **(na-, vy)árendovat'** '(ver)pacthen' – Orava, 1624: tu laz *arenduje se* (HSSJ), Horný, Dolný Hričkov, 1625: teto hole *arenduje*... masar... (Urb II, 149), P. Bystrica,

1708: druha polowicz pusta, ktoru *arendowal* tento rok Kiss István (HSSJ), Petrovac, 1770: na pasbu *wiarendowat'* musjme (UdvUrb 349), U. Pekľany, 1786: jak započal *harendovac* teraz žid... (HSSJ), *arendowat'* ... pachten (Bern), árendál, *árenduwať*... (Jancs), *árendowat'* (SSJ; SSN), *arenduwať*, *erenduwať*, *harendovac*, *orendovac* (SSN), (*na-*, *vi*)*árendovač* (GNS) stb.; – **árendovaný** adj. – Orava, 1628: Od holj *Arendowaných* (EstLt Rep 29 Fasc L Nr 192), Blatnica, 1684: nečakawsse wiplnenj roku aneb terminu *arendowaneho* (HSSJ); – **árendovanie** 'árendálás' – Koišov, 1772: Od *arendowanja* ssenku (UdvUrb 124), árendálás, *árenduwaňja* (Jancs), *árendovanie* (MatSl); – **árendovník** 'árendás' – Blatnica, 1678: nikda nebolo slobodno *arendownikom*... mraznicu robit (HSSJ), *árendovník* (Kálal); – **árendár** 'árendás' – Andice, 1771: *arendara* magu hlau sedem (HSSJ), Ruské, 1772: *arendarovi* Židovi... (SzPV 82), *arendar* (Bern), *árendár* (Jancs; Kálal); – **árendársky** adj. – okr. Tranava, 1800: celý *árendálsky*... počet (NNM II, 108), *arendárskí* adj. (Bern), *árendárski* (Jancs), 1862: Dvochodok *arendalsky* (Detva 70); – **árendovné** 'Pachtzins, Pachtgeld' (SSJ; további származékokra l. Bern; Jancs).

A középlat. eredetű m. *árenda* 'Pacht; Pachtgeld' (1562: EWU; de vö. 1553: az The Nagyságod faluját *arandába* ötven forinton adta: Gyula 205). Címszavunkat szokás szintén a lat.-ból származtatni (így pl. Škultéty: SP 20: 648; Kálal; MatSl; SCS; Habovštiaková: SZSS 79 stb.), a szóhoz kötődő történelmi körülmények, valamint a hosszú *á* jelenléte alapján azonban joggal feltehető a magyar közvetítés. Az *árendátor* 'árendás' (1649: HSSJ) közvetlen forrása már inkább lehetett a lat. *arendator*, de közvetítőként, vagy legalábbis befolyásoló tényezőként ez esetben is számításba veendő a m. *árendátor* 'haszonbér beszedő; haszonbérelő', vö. 1562: az ő Felsege *arendatora* a bárány dézsmát pünkösdbe szedgye be (GyTF 4: 59; további adatokra l. SzT). Az *árendowat'* keletkezésére is bizonyára hatott a m. *árendál* '(ver)pachten' (1556: EWU) ige. A kelszk. *harenda*, *harendovac* protetikus *h-* hangjára l. 31.1. p. – A magyarból: Machek¹; Machek²; Habovštiak: JŠ 18: 87; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *arenda* 'ua.' (Dezső: NytudÉrt 128: 49), rom. *aréndă* 'ua.' (Tamás), vend *árenda* (Flisz). – Vö. **árendás**.

árendás 'Pächter' – Diviacka Nová Ves, XVIII. sz. közepe k.: meci censom i *arendaši* fundusov zemi a luk jesu... (Agrik 1: 147), Pukanec, 1771: porucsi pp. *arendassum*... dwa ireke (HSSJ), Ulič, 1772: *Arendassowy* na 20 dobre wozy... (SzPV 118), 1783–5: *Árendáši* sa usilujú jeden druhého pretromfnút' (BajzaR 295), 1790: žebych všeckých pánou a oficírou..., vač(š)ích *árendášou* ... (MišP 369), M. Kameň, 1806: zwiss doloženi *Arendassy* (BalLt Kékkői urad. 22. cs.), *arendár*... Syn... *arendáš* (Bern), 1830: co se dotiče novich *Arendassoch* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), okr. Topoľčany, 1843:... *arendaši* slavneho panstva (ListyP 355), 1848: árendás, *árendáš*... (Jancs), bérlő, ... *árendáš* (uo.), Af: V d'ed'ine sa aj *árendáši* (Ondrus 225), *arendaš* (SipB 233; Malč: StSl 10: 224; SipM), Bcs: z mojin *árendášon* (Hanko 148), *árendáš* (Ripka 283; GNS), *árendáš*, *arendaš*, *harendaš*, *orendaš*, jstrsl, snitr, čiast. zsl,

vsl (SSN) stb. – **Szárm.: árendáška** 'Pächterin' – arendárka... Syn *arendáška* (Bern), árendárka, *árendáška*, haszonbérlőné (Jancs), Pi: ona bola – *árendáška* (Ondrus 245); – **árendášsky** adj. – Orlové, 1791:...trunek pansky piwny, tak ag *arendasky* winnj... (HSSJ), arendárski adj... Syn *arendášski* (Bern), Nbh: mau tam *árendášsku* zem (NSM 4: 56) stb.

A lat. eredetű *árenda* 'Pacht' főnévnek *-s* képzős m. *árendás* 'Pachter' (1673: EWU; de vö. 1651: az előttis birtak minket *arendas* urak: Úriszék 572) származékszava. A szlovák *árendáš* szónak *-áš* végződését OrIG 33 szlovák képzőnek tartja, bizonyos azonban, hogy az egyéb szomszéd nyelvekbe is behatolt m. *árendás* átvételéről van szó (a végződésre l. a **48.2.** pontot). Címszavunknak szk. képződménye *árendár*, *árendovník*, ill. az *árendátor* jövevényszó. – A magyarból: Hauptová: Slavica 28: 522; SipB 233; Király: StSl 10: 224; SipM: Habovštiaková: StSl 25: 174; Udvari 431 stb. – L. még m. > kukr. *arendáš* 'ua.' (LizV 88, 641; Dezső: NytudÉrt 128: 49), rom. *arendăș* 'ua.' (Tamás), szhv. *arendăș* (UElSk 118), vend *árendás* [ɔ: -áš] (Flisz). – Vö. **árenda**.

árešt 1. 'lefoglalás; fogság; fogház' – A nagyon gazdag anyagból csak válogatást adok: Bratislava, 1515: pan Peter hrabie dal... prawo swe, kterež ma na *arieste*... (SČL 94), B. Štiavnica, 1600: wyslobodzeny z meho žalare a *arestu* (HSSJ), Vrbové, 1618: do *aresstu* meskeho (uo.), 1619: ma... s tvrdou žalarskou pokoutou a *arestem* potrestany bity (HŠ 7: 248), Trstená, 1630: ma sa dat do *Herestu* Wydgeckekeho (EK Céhlevek XLVI. 7: V), Skalica, 1671: wezmucze wssetkych do *aresstu* (PDS 123), Krupina, 1695: ... kdy byli v *arešte* (KPP 42), Nógrád megye, 1696: v *Arešte* Stoličnem zustawajycej (Boszp III, 210), B. Štiavnica, XVII. sz.: do drapskeho *eresstu* (HSSJ), Nimnica, 1734: kone y z nabratjm wozom w *areste* držj (uo.), Ružomberok, 1744: gazdu... do *areštu* položit (SN 2: 187), 1763: Carcer: Temnica, vězenj, *áresst* (KamSl 87), 1775 k.: Aréstem, *Aresst*, Custodia (StSl 3: 80), Abov, 1783: ženu mi do *hareštu* vzali (SR 51: 229), *arest*, custodia, ergastulum, carcer... Usus W *arešte* bit... Do *areštu* dat (Bern), *árešt*, börtön (Jancs), *hárešt* (StanL 217), *árešt*, dial. *hárešt* (MatSl), *árešt* hovor. (SSJ), *árešt*, *arešt*, *hárešt*, *harešt*, *herešt* csl 'ua.' (SSN) stb.; – **2.** 'zálog' – Krupina, 1611: dluznika pred namj nespomjnali ani pro neho žádnen *arrest* od nás nežádali (HSSJ; itt 'lefoglalás, lefogás' jelentésben közölve), Bardejov, 1624: pan Michal Mincer v mnie *arest* zalozil na 600 zlotich wengerskich na wina (uo.), 1763: pigneratio: ... do zálohu dáwani aneb do *áresstu* dáwani (uo.); – **3.** 'letiltás, tilalom' – 1763: interdictio:... zakazowánj..., *aresst* (uo.); – **Szárm.: áreštný** adj. – 1763: carceralis = temničný, *áresstny* (KamSl 87); – **(z-, za) áreštovat'** 1. 'feltartóztat; lefoglal' – Boca, 1571:... *se sarestowal* Ten pol Tala (SztivLt Bányajegyzőkönyvek I, 51), 1574: Geho wsseczkj talle *za Aresstowal* (uo. 93b), Vyhne, 1622: dluzoba giste ze bude *arestowana* (HSSJ), Varín, 1683: Na dedinach, kdy se hody wikonawagu, kože aby *aresstowal*... (PDS 21), Vršatec, 1683: Pakli by či jinši dobytek mimo našeho našel, takovy nech hned *zarestuje* (Urb II, 342), Nimnica, 1734: mne na ceste z ostatnu mu parteku y z wozom *arestowaly* (HSSJ), *áreštovat* Towar... (Bern), Načo mi Krčmárka

areštugeš koňa (NZ II, 101); – **2.** 'letartóztat, fogságba vet, börtönbe zár' – Bratislava, 1618: *co nam pissete z strany nekterych uskokow Polakow y take arestowany* gistych Nižniakow (HSSJ), okr. Bratislava, 1667: ... žeby geho za *aresstowaly* achitili (KamLt Lymb Ser III. XVII. sz. B 2870), Borčice, 1686: aby nas mohel šade slobodne *areštowaty* (HSSJ), *áreštowat' 'ua.'* (Bern), *áreštuvat'* (Jancs), *áreštovat'* hovor. (SSJ), *háreštuvat'*, *hareštovat'*, *hareštuvat'*, *hereštovac* (SSN) stb.; – **áreštovanie 1.** 'lefoglalás' – Boca, 1574: az do czasu *arestowanj* (SztivLt Bányajegyzőkönyvek I, 116); – **2.** 'letartóztatás, bebörtönzés' – 1763: Captivitas = *Ŵezenj*, *áresst*, za *áresstowanj*, *ulapenj* (KamSl 86), *áreštovaňja*, börtönözés (Jancs), *áreštovanie* ľud. (Vaj: MatSl) stb.

A középleat. eredetű m. *áristom*, régi *árestom* 1. 'fogság; fogház' (1612: EWU); 2. 'zálog' (1806: *uo.*, de *vö.* 1620: ugyan ezen penzreol *Arestomot* tett: AZT 1912: 193) főnév, ill. *árestál* 'pfänden; sperren' (1579: EWU); 'anhalten; verhaften' (1615: *uo.*; de *vö.* 1572: *hogý azok kýknek adoflok karba ne Maragýanak, Arestalljatok meg* mynden eoreokfegeket: Veress I, 189) ige. A szk. szókezdő *á-* hosszúsága ugyan a korai adatokból nem állapítható meg, amint az *s* és *š* olvasata sem mindig teljesen biztos, mégis az adatok arra mutatnak, hogy míg korábban az *s* dominált, s feltehetően az *a-* is rövid volt, a XVI. sz. végétől egyre gyakrabban jelentkezik az *š* és valószínűleg vele együtt az *á-*, mígnem ez a változat állandósul. A korábbi *arest*, *arestovat'* alakváltozatok előzménye tehát bizonyára a lat. *ar(r)estum*, *ar(r)estare* (*vö.* Machek²), melyet esetleg a ném. *Arrest*, *arrestieren* (Kluge) is közvetíthetett. Ezzel szemben az *árešt*, *áreštovat'* – noha ezt is lat., ill. ném. eredetűnek szokás tartani, l. Doruľa: KS 6: 48; SCS; Habovštiaková: SZSS 79; Rudolf; HSSJ stb. – a jelentésazonosság, valamint az *á* és *š* okán nem lehet független a m. *árestom*, *árestál* jogi terminusoktól. Az *erešt* távolsági hasonulás eredménye (l. 29.2.1. p.), a protetikus *h-* hangra pedig l. a 31. pontot. – L. még m. > kukr. *arešt* (Dezső: NytudÉrt 128: 50), rom. *arište* (Tamás), *areštelui* (*uo.*).

argaláš 1. 'csaló, lator, lókötő, semmirekellő, gazember' – 1789: Pozrimeže *argaláša*, nebodaj ma chceš hnevat' a podpichovat' (FándlyR 33), Už si ty len nepolepšiteľný *argaláš*, furták a satanáš (*uo.* 76), 1789: Ale *argalášu*, poved', jako já ménem Pandvica? (BernP 57), *argaláš* slc. zlostnjk, zlosyn, ein Bösewicht (Jg), *argaláš* 'otrapa' (Kálal), Šurany: *argaláš* 'ua.' expr. (SSN); – **2.** 'a volt agrárpárt tagja' – *argaláš* 'ua.' (Škultéty: MatSl; Kálal; Dol. Lehota, Dol. Súča: SSN), Mur. Dl. Lúka: *hargaláš* (SSN); – **3.** 'gazdag paraszt a két világháború között Csehszlovákiában' – *argaláš* 'ua.' (SCS); – **4.** 'fullánkos rovar' – *hargaláš* 'lódarázs' ? (Kálal), Bošáca: Doščípali ho *hargalášé* (SSN); – **5.** 'értéktelen holmi, limlom' – Blatnica: *argaláš* 'ua.' (*uo.*); – **Szárm.: argalášsky** adj. – Brestovany: *argaláški* (*uo.*), V. Bielice: *argaláška* strana (*uo.*), *argalášsky* adj. (SSJ; SCS); – **argaláška** fem.; **argalášstvo** (SSJ; SCS).

A még nem tisztázott eredetű m. *ergellés* 'närrisch; wahnwitzig; ärgerlich, jähznornig' (1759: TESz) szónak *argaláš* 'szikár, sovány ember' (Csallóköz: Kassai 248) alakváltozata (l. EtSz I, 131; II, 12; TESz; a jelentésváltozást is l.

uo.; Machek¹). Korábban már Šmil 15 is úgy vélte, hogy címszavunk talán m. eredetű. A 2.–5. jelentés a szlovákban alakult ki jelentésátvitellel. A protetikus *h*-ra l. **31.1.** p. – L. még m. > rom. *ergolás* (Tamás).

arkuš 'Papierbogen' – 1739: na dwuch *hárkussjch* z prostého papjru (HSSJ), S ... *harkušom* papiru (Czambel 513), *harkuš* vsl (Kálal; Buffa; Spiš, Šariš, Zemplín: ASJ III/2: 134), *arkuš* (Zemplín: ASJ III/2: 134; SipM).

A lat. eredetű m. *árkus* 'ua.' (1512: EWU; egyéb jelentéseit is l. uo.). A szlovákban általános *hárok*, nyelvjárási *hárek* (1685: Com 189) közvetlen forrása szintén a latin, az *-uš* végű alakváltozat előzménye azonban bizonyára a magyar volt. A protetikus *h*-ra l. **31.1.** p. Keletiszlovák tájszó. – A szaknyelvi *arkus* 'oblúk' (SSJ; SCS) újabb, ismételt átvétele a szónak. – Címszavunk a magyarból: Gregor: StSl 36: 135. – L. még m. > szhv. *arkuš* 'ua.' (UEISk 119), rom. *árcus* 'ua.' (Tamás).

armáliš 'Adelsbrief' – okr. Senica, 1731: a *armališ* jakovy ma, podle ktereho se zemanom čini (ListyP 115), Ten pak *armariš*, ktery u seba ma (uo.).

A hazai lat. plur. *armales* (ti. *literae armales*) kifejezésből lett m. *armális* 'ua.' (1614: EWU). A magyarból való átvétel mellett a történelmi háttér, valamint a szóvégi *-š* tanúskodik (erre l. **48.7.** p.). Annál is inkább, mivel a szlovákban egyébként az ugyanazon lat. forrásból meghonosodott *armales* (1703: HSSJ) az általánosan használt alak (l. SSJ; Machek¹). Az *armáriš* változat *r-l > r-r* asszimiláció eredménye a szlovákban (l. **29.2.2.** p.). – Elavult.

armed'a l. vármed'a

Árpád 'Árpád' – 1846: tam si zazrel kušu, ktorú sám *Arpád* nosil (Tomášik 20), 1895: nevidet' *Árpáda* Ekštejna (Vaj IV, 17), *Arpád* Herczog, právník (LaskD II, 252), *Arpád* (MatSl; SSJ VI, 129); – **Szárm.:** **Árpádko** demin. bec. (Timr I, 194; SSJ); – **Arpad'ík** demin. ragadványnév (GNS); – **Árpádovec**, rendsz. plur. *Arpádovci* tört. 'Árpád-háziak' (MatSl; SSJ I, 46); – **arpádovský** adj. 'Árpád-házi' (uo.).

Az ótörök eredetű m. *Árpád* (950 k.: TESz I, 180: *árpa* a.) nemzetségnév, ill. személynév, mely 1820 óta keresztnévként terjedt el (l. EtSz; Ladó 133; Kálmán 35, 40). A szlovákban mindkét funkciójában megvan, keresztnévként újkeletű átvétel. – A népnyelvben van *Arpík* demin. is (l. BM 280), ez a m. *Árpi* becéző forma (Ladó 133; Hajdú 209) meghonosodása, miközben a nem kívánatos *-i* szóvég alaktani analógiával *-ík* végződésre módosult (erre l. **41.2.** p.).

arpakaša 'Gerstengraupe' – Koriátka, 1639: dal sem zemlet yaczmena na *Arpa kassu* meczy 10 (BathtLt Lad 27 Rsz 67 Fasc 8), Lipt. Sv. Ján, 1690: na zakwasseny Ugorek | *Arpakasse* ... (NádLt Okir I 691), 1692: *Arpakasse* za 2. Wyna do kuchine za 2 (uo. Okir I 289/B: 700), *Arpakasse*, Solj, Ssalatu (uo. 702), Žilina, 1718–19: korecz yačmena na *arpakass* (HSSJ), Pov. Bystrica, 1720: Na *Arpakassu* kupeneho [Jačmena] (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Na *Arpakassu* a pre drobnu kassu pre panskj Stuel (uo.), 1721: Na *Arpakass* pre pansku potrebu (uo.), M. Kameň, 1744: od Meral som na *Arpakassu* do Gyarmotskeho Mlina (uo.), Turzovka: *arpakaš* zastar. (SSN); – **Szárm.:**

arpakašový adj. – XVII. szv.: *Arpa kassoweg* howazeg husteg Polieuky treba spravit (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.: 60) stb.

Az ótörök eredetű m. *árpa* 'Gerste' (TESz) és a szláv eredetű m. *kása* 'Grütze, Graupe, Brei' (uo.) összetételével alkotott m. *árpakása* 'Gerstengrütze' (1524–6: OklSz). A különféle nyersanyagokból készült kása kedvelt ételle volt az egykori főúri, nemesi háztartásoknak is, vö. *alma-*, *bodza-*, *búza-*, *haricska-*, *köles-*, *mandula-*, *pohánka-*, *rizs-*, *rozs-*, *tatárka-*, *zabkása* stb. (l. NySz II, 135–6; OklSz 460; KultNád II, 252). Nyilván a nemesi konyhák révén került át ez a kifejezés a szlovák nyelvbe, miként a szhv. (UElSk 119–20) és a rom. (Tamás 82) nyelvbe is. Az *arpakaš* ugyanolyan szlovák nyelvjárási jelenség, mint a *kuchňa* > *kuchň*, *pivnica* > *pivňic* stb., ahol is a szóvégi *-a* lekopása a *kost'* típus analógiás hatásának a következménye (l. StanD II, 170). – Vö. **almakaša**, **riškaša**.

artičoka 'Artischocke' – Svederník, 1648: odsylam... marhule, *arczyczoky*, retkew (HSSJ), XVII. sz.: Artemisia. *Artičoka* (SMS 15: 157), Žilina, 1712: na obed *artičoky* den 20 (HSSJ), 1763: cinara, *artičoka* (KamSl 104), Carduus sativus, *arkičoka* (uo. 87), Cactus, *artyčok* (uo.), 1775 k.: *Artičoka*, Cinara (StSl 3: 80), 1783–5: *artičokmi*, spargl'ami, šafranom... (BajzaR 274), 1792: Prihlídag Koreňom *Artičoki*, Endiwie (Fándly II, 21), *Artičoki* w Zahrad'e (uo. 156), *artičóka*, cinara... (Bern), árticsóka, *artišok* (Jancs), Artischocke... *artišok* (Loos II, 44), *artičok*, *artyčok*, *artičoka*, *artičóka* (VSBN 267), *artičoka* (SSJ) stb.; – **Szärm.:** **artičokový** adj. – XVIII. sz.: semeno *artičokowe* (HSSJ).

Az északolaszból átvett m. *articsóka* 'ua.' (EWU; az etimon kérdésére l. még Kluge; Vasmer; Duden; Mollay), ill. annak *arkicsóka* (1626: EWU) alakváltozata. A szlovákban jelen levő szóvégi *-a*, az esetenként írásban is megjelenő hosszú *ó*, továbbá az *arkičoka* változat egyaránt magyar közvetítésre mutat. – MachekR 258 úgy véli, hogy a cseh *artyčok*, szk. *artičoka* francia eredetű, míg a SESJČ szerint a cseh szó olasz átvétel. Hozzátehetjük, hogy érvényes ez a szk. régi *arcičok*, újabb *artičok* alakváltozatra is. Az *artišok* közvetlen forrása viszont a ném. lehet. – A magyarból: Gregor: StSl 5: 139. – L. még m. > rom. *articiócă* 'ua.' (Tamás), szhv. *artičoka*, *artičovka*, *arkičoki* 'ua.' (UElSk 120).

árvačka 'Stiefmütterchen' – Šafa: *árvačka* (SSN), *arvačka* (SipB; Šurany: SSN), *árváčka* (GregPsz 203), Vsz, Tb: *árváčki* plur. (s. gy.).

A belső keletkezésű (*árva* 'Waise' + *-cska* demin. képző) m. *árvácska* 'ua.' (1824: TESz) származékszó. Újabb keletű átvétel: Nyitra megye déli részein, valamint a magyarországi szk. nyelvjárásokban élő tájszó. – A magyarból: SipB; GregPsz 162, 203. – L. még m. > kukr. *arvačka* 'ua.' (Liz 83, 108).

árvaláňhaj 'Stipa' – Michal'any: *arvaláňhaj* maľi u kalapoh (SipM), Nye: *árvalány haj* [o: *árvaláňhaj*] (Tirpák III, 123), Szs: nočak, to je *árvaláňhaj* (s. gy.), Bcs: čerkési nosiľi *árvaláňhaj* (s. gy.).

Az *árva lány haja* 'vlasý siroty-dievky' szerkezetből állandósult m. *árvalányhaj* l. 'eine Art Heilkraut' (1755 k.: TESz); 2. 'eine Art Farnkraut' (1585: uo.); 3. 'Stipa' (1785: uo.). Újkeletű átvétel a közvetlen érintkezés révén Zemplén

megyében és az alföldi szlovákok körében, ahol a m. legények, ill. a cserkészek kalapdíszeként ismerhették meg e növényt és annak m. nevét.

árverész, árverezész 'Versteigerung' – *árverész* (Nye: Márkus 105; GregPsz 203; Ks: s. gy.), *arvereš* (SipB 233; SipM), *árverezész* (GregPsz 203).

A m. nyelvújítási *árverés* 'ua.' (1831: TESz), *árverezés* 'ua.' (1853: uo.). Újkeletű átvétel, amely Zemplén megyében és a magyarországi szk. településeken ismeretes. – A magyarból: Márkus 105; SipB; GregPsz 162. – L. még m. > kukr. *arverijš* 'ua.' (LizV 574). – Vö. **árverezovat'**.

árverezovat' 'versteigern' – Nye: *árverezovat'* (Márkus 105), *árverezuvat* (GregPsz 203), *arverezovac* (SipM).

A m. nyelvújítási *árverez* 'ua.' (1845: TESz) ige. Újkeletű átvétel, előfordulási területe azonos az *árverész* főnévvel (l. ott). – A magyarból: Márkus 105; SipM.

asztalfiók 'Tischlade' – 1697: druhý [stul] čzerný podluhowaty, tež s koberczem Tureckým, z *Asztalfiókem* (NádLt Okir I 289/B: 740), 1697: [Stul] z *Aštal'fiokem* bez plechu (uo. 741).

A szláv eredetű m. *asztal* 'Tisch' (TESz) és a honi származású *fiók* 'Tischlade, Schublade' (uo.) összetételével alakult m. *asztalfiók* 'Tisch/Schublade' (1823: SzT), régebben *asztalfia* 'ua.' (1597: OklSz). Valószínű, hogy csupán a nemesi háztartások szóhasználatában fordult elő. – Vö. **fiójk**.

astalnok 'Tafeldecker; Servierer' – 1660: dalo se k stolu Panskemu wina Me 36... Porkolabowy Me 2. *Astalnakowy* a Etekfogowy No 3 Me 2 ½ (NádLt Okir I 289/B: 79b), *Astalnakowy* a Etekfogom No 3 ... (uo.), 1662: Pana *Asztalnakowy*, kdy zde byl cztiri dni (uo. 111b), Lipt. Hrádok; 1663: *Aštalnokowy* Szilademu Flor. 3 Den 12 (NádLt Okir I 651), *Asztalnok* (*astalnik*, sl)... spisemeister (Dank 72).

A m. *asztalnok* 'ua.' (1382 ?, 1405 k.: TESz), ill. annak régi *asztalnak* (uo.) alakváltozata, melyet vitatott eredetűnek – vagy szláv jövevényszó, vagy a szláv eredetű *asztal* m. származéka – minősít a TESz. De Kniezsa (SzJsz 66) meggyőző érvelése, továbbá a Zemplén megyéből 1393-ból idézhető *Aztalnik* (dictus) (ZsigmOkl I, 640) alapján úgy gondolom, hogy a magyar szó forrása mégiscsak egy szláv *stolnik* (<*stolbnikъ*) lehetett. Ehhez vö. a Kniezsától idézett óoroszon kívül még az óukrán *stolnikъ* (1400: SSUM II, 399) adatot és számos változatát. Feltehető, hogy ez a szláv (ukrán) *stolnik* lehetett a forrása a magyar *asztalnok*-nak (l. Gregor: MNy 86: 182). A szláv (déli szláv) eredet mellett foglal állást az EWU, a m. képzést nem tartja valószínűnek. – A magyarból: HSSJ is. – Elavult.

asu 1. 'Ausbruch' – Michal'any: *asu*: Ja ci *asu* priňešem za dvacec korun (SipM), *aszú* [!] 'ua.' (SCS).

Az *aszik* 'szárad' ige *aszú* alakban megszilárdult melléknévi igeneve, amely melléknévi és főnévi funkcióban 1217 óta számos jelentésben ismeretes (TESz), vö. még 1551: [hordó borait] *azw dicta* (MNy 88: 122), 1798: Bor, *asszú*, és Essentzia-adások (uo.). Az *aszú* főnévi jelentései különböző szerkezetekből tapadással alakultak ki (l. EWU). A kései szk. adatok alapján arra gondolhatnánk, hogy az *asu* egészen újkeletű átvétel. Lehetséges, hogy a

szakterminológiában ez így is van, mégis valószínűnek tartom, hogy legalábbis a kelet-szlovák nyelvterület délebbi részein már a korábbi évszázadokban átvették ezt a kifejezést. Erre abból is következtethetünk, hogy szk. szövegben 1691-ben kétszer is fölbukkan a *aszúszözlő*: *Aβű Szűlű* Tento g[es]t in resta[nti]a (NádLt Okir I 663: 190). Ezt alkalmi kölcsönzésnek tekinthetjük, de egyúttal mégis annak a bizonyítéka, hogy a szlovák lakosság egy része előtt az *aszú* (*szözlő*) már akkor ismert kifejezés lehetett. – L. még m. > or. *asu* 'ua.' (Hollós).

ášov 'Spaten' – Szs, 1749: geden *Assou*, agedna motika (SzsIr V. 201. a. 9: 11), Szs, 1767: Štanga 1. *Assou* 1. (uo. 9: 3), Bcs, 1811: čtiry motjky atry wjnjcne nože geden *Hassou* (BcsIr V. 28. a. 30. 2. dosszié), 1848: ásó, ..., *hášov* (Jancs), Nbh, 1919: 2 kus tuľaje na *hášovi* (Chov 3), Nye: (*h*)*ášo*^u (Márkus 105), Bcs: *hášov* (ČNS), St. Pazova: *hášou* (s. gy.), Hložany: *hášo ~ hášo*^u (s. gy.), *ášou ~ hášou* (ŠtolcJ 82), *hášov/f* (Dudok 230), Nagylak: *hášou/v* (Roh 230) stb.; – **Szárm.:** **ášovat'** 'graben' – *ašovat'* (SipB 233).

Az ismeretlen eredetű m. *ás* 'graben' igének *ásó* melléknévi igeneve (hn. 1265: EWU), mely főnevesülve 'Spaten' jelentésben 1395 k. óta ismeretes (uo.). A Bükk-hegységben lejegyzett *ašovat'* a m. *ás* nyomán keletkezett, míg az újhuta *ašovovat'* 'herumgraben' (SipB 233) a m. *ásóz* 'ua.' helyi átvétele. A szóvég alakulására l. **13.3.3.** p., a *h*- protézisre a **31.1.** p. – A magyarból: Melich: NyK 25: 290; Márkus 105; SipB 233; ŠtolcJ 82; Dudok 44. – Főként az alföldi (bácskai, bánáti) szlovákság szókincsének mindennapos eleme. – L. még m. > kukr. *aršiv* (és változatai) 'ua.' (LizV 121), jrut. *ašov* 'ua.' (Kočiš 112).

aťamešter 'Gildmeister' – Trenčín, 1617: Pry woleny Cechmistra, ma bity wiwolenj tež *Attyamester* (EK Céhlev. XL. 2.), Bán. n. Bebravou, 1636: podlé sweg wulé *Attyamestra* (Houdek 143), ktery že *Attyamester*... podlužen budé prygaty... (uo. 144), Bojnice, 1672: powinen bude tenže Czechmistroui oznamit kteremu mistroui bi prissel anebo *Attyamestroui* (SL 2: 74), Vráble, 1696: *Attya Mester* ma gity dila gemu hledaty (AM Comit. Bars. Rsz 9: 143b), Kremnica, 1700: sporadaneho Mystra gynačeg *Attya Mestera* gmenowaneho (EK Céhlev. XIV. 3: 5), Bars megye, 1718: techdi powinnen bude gemu *attya Mester* robotj pohledaty (AM Comit. Bars. Rsz 9: 71), Dolný Kubín, 1790: od Hospodnjho Otece a neb tak řečeneho *Atya: Mestera* (EK Céhlev. XLIII. 4: 5), Pukanec, 1797: Tento krčah prinaleži do počtiweho poriatku Remesla Garbiarskeho panu *Atameysterowy* (SN 12: 220), Topoľčianky, 1829: Mi Cechmister a *Atyamester* (Houdek 149) stb.; – **Szárm.:** **aťameštrový** adj. – Bán. n. Bebravou, 1636: wdomé pana *Attyamestrowém* (Houdek 144), Žilina, XVII. szv.: magi se do domu *AttyaMestroweho* zgiti (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 466) stb.

Az ősi eredetű m. *atya* 'Vater' (TESz) és a *mester* '(Handwerk)meister' (uo.) jövevényszó összetételével keletkezett m. *atyamester* 'Gildmeister', aki a céhlegények elöljárója, gondviselője volt (l. CÉE 39, 309). Egykori előfordulására vö. Tokaj, 1557: az *Atya mesternel* szállások légyen (AM Comit. Zempl. Rsz 58: 4) stb. A HSSJ címszavunkat csupán két adattal illusztrálva 'cehmajster' jelentésben is szótárazza, vö: 1681: když *atyamester* ginich mjstru spolu zwolal;

1700: na to sporadaneho mystra, gynačeg *attyameštera* gmenowaneho. A két idézet azonban ezt a jelentést nem támogatja egyértelműen, különösen az 1700. évi nem, mert éppúgy vonatkoztathatók a 'Gildmeister'-re is. A 'Zechmeister' értelmezést tehát nem látom bizonyítottnak. – A szlovák céhnyelvben az *aťamešter* általánosan elterjedt kifejezés volt, de mellette élt a *hospodársky otec* (l. Doruľa 76), *hospodný otec* (l. fent) megnevezés, ill. a magyar összetétel félkalkjaként keletkezett *tatíkmešter* is, vö. Žiar n. Hronom, 1728: powynen bude ... u *Tatyka mesštra* oslovity (AM Comit. Bars. Rsz 9: 17), Zlaté Moravce, 1730: nech se na *Tatik Mestera*, to gest na starssiho Towarissa ošlowy (uo. 36) stb. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 530; Doruľa 76; HSSJ; Gregor: MSzl 536–7. – L. még m. > szhv. *aćamešter* 'ua.' (UEISk 111).

Atila szn. – 1674 u.: kde tyran *Attila*... (Ant² 356), 1759–60: ktere *Attylu*, korbač ten Bozsky, Pochana Ukirutneho... zastawylo (OSzK Quart Slav 37: 24), Mesto... Budyn od brata *Atilj* nazwane (uo. 93), 1839 [mint új divatú név]: Adam, Albrecht ... *Attila* (MTA Rui 8-rét 206/183: 18), 1848: Etele, *Atila* (Jancs), 1869: Etele, *Attila*; *Atila* (Loos I, 144), *Attila*, *Atila* (Hv II, 53), Etele, *Atila* (uo. 192), *Atila*, régebben *Attila* (SSJ VI, 129), *Atila* 'vodca Hunov' (SSJ I, 52) stb.; – **Szárm.:** **Atilov** adj. poss. – 1708: Čaba *Atilůw* Syn (RákTan 563).

A gót eredetű m. *Attila*, *Atilla* szn. Az egykori hun király *Attila* neve a magyarban keresztnévként a XIX. században jött divatba, de ennek *Etele* változata már a XIII. században személynévvé lett (l. EtSz; Ladó 133–4, 155; Kálmán 31). Hun uralkodó neveként a szlovákba is korábban átkerült, míg keresztnévként – a magyar nyomán – a XIX. században kezdték használni. – Vö. **atila**.

atila 'zsinórozott magyar kabát; meleg női kabát' – 1845–48: *attila* – vrchňi kabát maďarskí (Kondr 219), 1847: páňi... v drahých šatach, menťjekach, *attilách* a kalpakoch (Považja 19), 1869: Atilla, ein ungarisches Kleid; *atilla* (Loos I, 20), 1880: biedny dedinský Židáčik pýšil sa v *atila* (Vaj V, 82), *atila* 'zsinórozott rövid kabát' (Kalinčiak, Kukučín, Vajanský: MatSl), *attila* 'köpeny' (Kálal), Spiš: *atila* 'rövid női kabát...', a népviselet része' (SSN), *atila* 'zsinórozott, feszes rövid kabát, amelyet a magyar huszárok és honvédek viseltek' (SSJ; SCS) stb. – **Szárm.:** **atilka** demin. (MatSl; SSJ).

A m. *atillamente* 'schnürenbesetzte ungarische Jacke' (1817: EWU), *atilladolmány* 'ua.' (1829: uo.) típusú összetételeknek önállóvá lett *atilla* előtagja (uo.), mely azonos *Atilla* hun király nevével. Egyes ruhadarabok ilyen jellegű elnevezése a nemzeti romantika korában nem volt szokatlan (l. TESz). – A magyarból: Machek²; MatSl; SCS stb. – L. még m. > cseh *atila* 'ua.' (Sulán 9–10; Machek²), szhv. *atila* 'Husarenrock, Waffnenrock; mit Schnüren besetzte Jacke' (UEISk 122), or. *atilla* 'schnürenbesetzte ung. Jacke' (Hollós). – Vö. **Atila**.

aťko, **aťuš** 'bejahrter Vater; bejahrter Mann' – 1848: atyus, ... *aťko*, očík (Jancs), Zemplín: *Aťuš*, naj ľem pridu, co ja jim ukažem (Czambel 358), *Aťuš*, či voňi to poznaju, co ja napisala ? (uo.).

Az ősi eredetű m. *atya* 'Vater' (1350k.: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak *atyus* 'bejahrter Vater; bejahrter Mann' (1788: uo.) származékszava. Az

at'ko a m. *atya* és a szlovák *-ko* becéző képző segítségével keletkezett familiáris kifejezés. Bizonyára az *apa/o* és rengeteg változatának, ill. képződményének (l. ott) a gyakorisága miatt az *at'ko*, *at'uš* csak ritkán jutott szóhoz a szlovák népnyelvben.

atlac 'seidenartiges Gewebe, Atlas' – 1629: Attalica, Atlatz | *Atlac*, *Atlaß* (Dict 359–60), Zvolen, 1669: z *haltaczem* aneb z/gjnu materiu ... podssyty (PDS 38), Od ženskeg sukny z *hatlaczu* (uo. 39), 1701: *atlacz* s kanabaczem (Ant² 561); – **Szárm.: atlacový** adj. – Trenčín, 1613: druha (mentieka) *atlaczowa* czerwena (HSSJ), Trenčín, 1661: Suknya *atlaczowa* (PDS 81), Menticzka zelena *atlaczowa* (uo.), Klobušice, 1670: [Sukna] *Atlaczowa* naranczoweg barwy (uo. 85), Cztwrtý žiwotek *atlaczowy* (uo. 85), Radvaň, 1713: paplon *atlacowi* zlti (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs: 107) stb.

A magyarba bizonytalan úton bekerült (végső forrását tekintve arab eredetű) *atlasz* 'ua.' (1380: OklSz; TESz; EWU) főnévnek *atlac* (1421–37: uo.) alakváltozata. A m. eredetet a szlovákban a szóvégi *-c* bizonyítja, ugyanis az *sz > c* változás a magyarban gyakori jelenség, vö. *bajusz > bajuc*, *horpasz > horpac*, *kanavász > kanavác*, szláv *losos > m. lazac*, lat. *pardus > m. párduc* stb., míg a szlávra ez nem jellemző. Címszavunk a nemesi háztartások és ruházkodás révén került át a szlovákba. Összetétel előtagjaként is megtalálható, vö. Trenčín, 1661: Suknya *atlaczbarssonowa* (PDS 81). Ez a m. *atlaszbársony* (1687: SZT) összetételnek feltehetően alkalmi átvétele.

A szlovákban egyébként az *atlas* az általánosan használt (1542: SL 2: 309; további adatokra l. HSSJ) forma, melynek közvetlen forrása a német lehetett (l. Rudolf 3), ahol a XV. sz. óta ismeretes (Duden). Mindamelllett a magyar közvetítés lehetősége ez esetben sem zárható ki. A protetikusan *h-* hangra l. **31.1.** p. – L. még m. > szhv. *atlac*, *hatlac* 'ua.' (UElSk 122–3).

augustuš 'August' – Medzibrod, 1798: Dano v Medzibrodí dne 13-ho *augustuša* 1798 (SN 3: 394), XVIII. sz.: srpeny, *augustuš* (HSSJ), *augustuš* (SipB), Szp: Na, *augustuši* to zbirali (NSM 6: 120, 127).

A lat. eredetű m. *augusztus* 'ua.' (1416 u.: TESz). Az általánosan elterjedt lat. eredetű szk. *august* (vö. 1587: Dan zamku Blatnicze dne 10 *augusty*... JŠ 9: 88; l. még HSSJ), ritkábban *augustus* (vö. 1814: w Mesácoch Julíusi, a *Augustusi* MVín 73) mellett az *-uš* végződésű változat magyar közvetítésre mutat (l. **48.7.** p.). Így ma már csak a magyarországi szlovákok körében használatos.

azapát, azapátneki káromkodást, rosszallást, ámulatot, csodálkozást kifejező indulatszó – *Azapát!* Tak sme zle vedeli (BallekP 29), Prievidza: *Azapát*, takú som mu viľepöu... (SSN), Kameňany: *Azapát*, timto ednim štichom som to prehral! (uo.), Čierna Lehota: Ech, *azapát*, tod mal peňezí! (uo.), Ludanice: Ale cigare fajčili také, *azapát*, jag na motike rúčka je (uo.), Val. Belá: *Azapánneki*, ale som si čileg dal (uo.), Brestovany: Pekná bola, *azapánneki*, ani sa mi nescelo domo ít s tíh hodóv (uo.).

Az állandósult m. *az apád!*, *az apád neki!* (ÉrtSz I, 266) káromkodásszerű szókapcsolat, amely helytelenítés, rosszallás, meglepetés, csodálkozás stb.

kifejezésére szolgálhat. A közvetlen népi érintkezés során került át a nyugat- és középszlovák nyelvterület délebbi részein élő szlovákok szóhasználatába; mára elavult (l. SSN). Az *azapánneki* alakváltozatban *dn* > *nn* hasonulás történt.

B

babóča 'Stechfliege' – 1848: babócs, l. bögyöly, *babóča* (Jancs), 1869: babócs, Stechfliege; trykáč, *babóča* (Loos I, 23), bagócs, Stechfliege; *babóča* (uo.)

A m. *babócs* 'ua.' (1831: TESz), amely a *bagócs* (1799: uo.) származékszó alakváltozata (uo.). Jancs és Loos alapján feltehető, hogy a múlt században a szk. népnyelvben címszavunk előfordult. A szóvégi *-a* analógia eredménye a *mucha* és társai nyomán (l. 44. p.).

baboš 'getüpfelt, gesprenkelt, bunt' – Michal'any: *baboš* subj.: Taki *baboš*i kupila (SipM); – **Szárm.:** **babošistý, babošovatý** adj. 'ua.' – Lipt. Hárdok, 1678: Klusa *babossowata* w Žylyne kupena No 1 (NádLt Okir I 620: 123), Pov. Bystrica, 1721: Telné krawy | Beléna, *Babosista* | Malina, plawa (BallT Vágbesztercei urad. 4. cs.).

A szláv eredetű m. *bab* 'Bohne' főnévnek *-s* képzős m. *babos* 'ua.' (kn. 1594: TESz) származéka. Jelentése azon a szemléleten alapulva jött létre, „hogy a tarkán színezett tárgyak foltjai a babszemre emlékeztethetnek” (uo.). – A magyarból: Gregor: HungSl 1983: 61; HSSJ. – L. még m. > morva *baboš* 'vůl babušistý' (Bartoš; Sulán 10), *babušistý* (dobytče) 'červený s bílou hubou' (Bartoš), rom. *bobóš* 'bunt, gesprenkelt, flockig' (Tamás).

báči, báčik 1. 'Onkel' – Liptov, 1626: tutor a teš' neb J. *Bači* (SN 4: 100), 1653: gim Absolon Daudis bol *bacžik* (Jelš 282), 1656: u Balaze *bacžika* geho (uo. 286), geho pan *bacžik*... wiplatil (uo. 288), 1661: kteri take byl chtel predat tye gistie zeme swemu *bacžikowi* (uo. 302), Jelšava, 1742:... oprotiwko gemu gako *bačikowi*... (HSSJ), *báčik* (CzambSl 131; Gemer, Abov: ASJ III/2: 100; famil. SSJ; strsl, topolč: SSN), *bačik* (Čelovce: SMS 2: 104; Abov: ASJ III/2: 100; Zemplín, Už: JŠ 21: 109), *bašik* (GNS) stb.; – **2.** 'idősebb férfi rokon' – XVII. sz. mf.: Janko *báči*, Ďurko *báči*, | máme my hrušky na salaši (Piesne 203), XIX. sz.: Pekne vás prosím, *báčikovia* moji (DobšP II, 382), Jajda, *bačik*, hovoriu Ďuro (uo. III, 376), bácsi, bácsika, ... *bačik* (Jancs), 1894: *Báčik*, počkajteže (Timr I, 59), Novohrad, 1900: Hát ono slúželo u *báčiho* (Polívka IV, 478), *báči, báčik* (MatSl; SSJ; SCS), *bašik* (GNS), Vsz: pójďež z Jani *báčim* (ŠtolcM 93), *bači, bačik* (SipM), Sobrance: *bačij*: Stari *bačijove* tam bul'i (SSN) stb. stb.; – **Szárm.:** **báčika** 'ua.' (GNS); – **báčo** 'ua.' (DobšO 33; Pras 308); – **bačuš** 'bácsi' (SMS 2: 196; Kálal 963: *stryc* a.); – **bačová** 'Tante' (Horn. Terany: SMS 2: 105); – **báčino, báčinko** 'idősebb férfi, bácsi, bácsika' hovor. expr. (Lazarová: SSJ; SCS), *báčino* jtrenč, hypok. (SSN); – **báčikovat' sa** 'bácsizik, gyakran mond bácsit', – Spiš. Štvrtok: Uz ňebudžeš *še* teľo *bačikovac*, bo *bačika* ňet (SSN).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *bácsi* 'nagybácsi; idősebb férfi' (EWU), ill. annak *bács* (uo.) alakváltozata. A XVII. századi szk. adatok közvetett bizonyítékai annak is, hogy a *bácsi* a nyilvántartott első előfordulása előtt már jóval korábban létezett a magyarban. Az *-i* végű *báci* nem illik bele a szlovák főnévrendszerbe, ragozva melléknévi formákat kap, másrészt a nyelvérzék *-k* hozzátevéseivel és az *i* megnyújtásával főnevet alkotott belőle (l. 41.2. p.). Az *-o*, *-uš*, *-(i)no*, *-(i)nko* szlovák képzés, a Gömör megyei *báčika* azonban a m. *bácsika* (1792: TESz) demin. átvétele. A *bašik* változatban a Gömörben szokásos *č > š* változás (l. OrlG 116) van jelen. – A magyarból: Czambel 282; Vázný: SMS 2: 105; Kniezsa: StSl 8: 431; Király: StSl 10: 224; Lipták: JŠ 21: 109 stb. – L. még m. > kukr. *báci(ko)* 'ua.' (LizV 576), vend *bácsek* [ɔ: *báček*] (Flisz), jurut. *bači(k)* 'ua.' (Kočiš 113; Udv 53).

bačkor(a), rendsz. plur. **bačkory** 1. 'Bundschuh, Riemenschuh' – Turiec, 1605: perones vulgo *bochkor* (HSSJ), 1656: kupily se kože No 2. pre *bočkory* walachom (NádLt Okir I 632), Ludanice, 1682: Juhasz Gazdowy... Na *Baczkory* Nro. 6... (uo. I 633), 1695: Na *Baczkory* fl... (EstLt Rep 31 Fasc L Nr 458), Pov. Bystrica, 1714: Valachowy Marikowskemu Na *Bačkorj* (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Madačka, 1715: gednie *bačkory* za osem turakou (HSSJ), 1734: kozu na *bočkori* síucu (uo.), 1736: Krcpze, aneb *Baczkory* (OSzK Fol Lat 1037/4: 69), 1749: dala sem mu na *Bočkori* zlati Nemecki geden (GörgLt Oeconom. Buch: 3b), 1763: Pero, *Bačkor*, sskorňe... (KamSl 629), Bcs, 1786: Na *bacskori* f. – X. 36 (BcsÍr V. 82. a. 28. 1. dosszié), Rožnava, 1813: z nejvetšihó hoveda, zustavane kraje, z *bočkorach* Rfl 5 (SN 9: 283), *bačkor* mor. n. sl. 'ua.' (Palk), *Za bačkorom* čižma príde – szólás (Zát 171), *bočkor*, plur. *bočkori* (Czambel 487; Buffa 134), *bačkora* (Kálal; Ripka 189), *bačkori* (Bač. Petrovac: s. gy.; Borumlaca: Benedek 75), Porúbka: *bočkur* (SSN), *bačkor*, *bačkora*, obyč. plur. *bačkory* dial. (SSJ) stb.; – 2. 'Pantoffel, Latsche' – *bačkora* kraj. expr. 'ua.' (Jégé: SSJ); – 3. '(kis termetű) puhány ember' – *bačkora* 'ua.' (MatSl; Bánovce n. Bebravou, Návojovce: SSN), *bočkor* (GNS); – 4. 'alte Vettel' – Malč: *bočkora* 'ua.' (StSl 10: 226); – 5. 'kicsi, kövér gyerek' – Kameňany, Brodské: *bačkor* 'ua.' (SSN); – 6. 'fékező szerkezet kocsin, szekéren' – Rudná: *bačkora* 'ua.' (Gemer 2: 139); – 7. 'szilvafajta' – *bačkori* 'ua.' (Hont 91); – **Szárm.:** **bačkorka**, rendsz. plur. **bačkorky** demin. (SSJ), *bočkorki* (Buffa 134), Spiš: *bočkurki* (SMS 15: 90); – **bačkorák** 'szegény, bocskoros ember' – dívat sa na zem, jako po nej chodia malí ľudia – *bačkoráci*... (Elo I, 109); – **bačkoráč** 'bocskoros ember' (Pk: s. gy.); – **bačkoriská** augment. – Poniky, 1915: len tie veľkie *bačkoriská*... (Bartók II, 290); – **bačkorový** adj. – bocskoros,... *bačkoroví* (Jancs); – **bačkornatý** 'bocskorszerű' – Pk: *bačkornatí* (s. gy.); – **bačkorové** 'bocskorpénz' – *bočkorovo* 'ua.' (Žak 647); – **bačkorné** 'ua.' – Michal'any: *bočkorne* (SipM).

A m. *bocskor* 'Bundschuh, Riemenschuh' (1395 k.: TESz); 'Vettel' (1820: uo.); 'alter Mann' (1820: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak *bacskor* alakváltozata (1695: MNy 79: 508). A TESz a m. szót ismeretlen eredetűnek tartja, egyebek közt a német etimont is tévesnek minősíti. Handrovics László

(NytudÉrt 50: 65) és Mollay Károly fejtegetéseire tekintettel az EWU azonban már nem zárja ki a német eredeztetés lehetőségét, megjegyezve, hogy az *-r* szóvég megmagyarázása nehézséget jelent (l. még Szilágyi magyarázatát, aki a szót belső keletkezésűnek véli: MNy 78: 206–13). Mindettől függetlenül, címszavunk m. eredete nem vitatható. A *bačkora* szóvégi *-a* hangja alakítani analógia következménye az olyan lábbeli megnevezések hatására, mint pl. a *bota*, *čizma*, *papuča*, *topánka* stb. (l. 44. p.). A nyelvjárási *bočkorovo*, *bočkorne* a m. *bocskorpénz* 'Schuhgeld des Hirten' (1585: SzT) nyomán keletkezett univerbizációval. – A magyarból: Škultéty: SP 20: 757; Machek¹; Machek²; EtSz; Király: StSl 10: 226; SipM; Gregor: MNy 86: 182–3 stb. – A m. szó átkerült a környező népek nyelvébe, l. cseh *bačkor(a)* (Machek; Sulán), kukr. *bočkóri* (LizV 581), rom. *bôșche* (Tamás), lengy. *boczkor* (Wołosz: StSl 35: 236), szhv. *bočkore* (UElSk 150), vend *bocskor* [ɔ: bočkor] (Flisz).

bádog 1. 'Blech' – 1792: Nádoba kauřová neyobičegněgi býwa z hlíny, ale z *bátku* s dřeweným vrchem mnohém gest přjhodněgssý (Gašp I, 121), 1842: *badok* 'ua.' (JČ 9: 111), Ratková: ež by buli kostele a túrne *bádkom* pokrývali (SP 20: 42), Nbh: veľkí zvoňec z *bátku* (s. gy.), Bcs, Ks: *bádok* (s. gy.), Fegernic, Chioag: *badog* (Benedek 45), Nagylak: *bádok/g* (Roh 107); – **2.** 'Blechgefäß' – *bádok* (Kálal), *bátok* na škvarke (Szd: JŠ 2: 327), *bádog* (St. Pazova: s. gy.; LexNov 163; Nye és környéke: NSM 3: 269; zastar. GNS), *badog* (SipM; Zemplín, Už: ZFFUK 30: 140; SSN); – **3.** 'bunkó' – Rh: *bagyog* [ɔ: bad'og] 'ua.' (NSM 5: 107); – **Szärm.: badóček, badoček** demin. – *badóček* (Hviezdoslav: Kálal), Brezina: *badoček* (SSN); – **bádogový** adj. – Bardejov, 1814: zyděl *Badogowy* N° 1 (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *bádogos* mn., *bádokoví* (Jancs), *bádogovi* (Czambel 482), Nbh, 1921: Vedro *Bádkovo* (Chov 79), *bádogový* (Kálal), *badogovi* (Malč: StSl 10: 224; SipM), Bcs:… do taniera *bádkoviho* (HVB 117), *bádogoví* hrňšok (GNS) stb.; – **bádogár 1.** 'bádogos' – 1848: kolompár, *bádokár*, kotlár (Jancs), Nbh, 1920: *Badogarovi* za reperáciu (Chov 31), *badkár* (NŽ 1: 87), *badogar* zempl (SSN); – **2.** 'bádogedény' – Abov: *badogar* 'kanva na masť' (JŠ 21: 99); – **bádogársky** adj. – Nbh: *Badogarska* robota pri Staube Kuchiňi (Chov 320); – **bádogárstvo** 'bádogosság' (Roh 78); – **badogarovac** 'bádogoskodik' zempl (SSN).

Az ismeretlen eredetű m. *bádog 1.* 'Blei, Zinn' (1329: EWU); **2.** 'unedles Metall' (1416 u.: uo.); **3.** 'Blechgefäß' (1490 k.: uo.); **4.** 'Blech' (1604: uo.). A szlovák etnikum déli részein, valamint az alföldi (bácskai, bánáti) szlovák nyelvszigeteken élő tájszó. A képzett és ragozott alakokban az *o*-nak esetenkénti kiesése az ilyen típusú szavak alternációs szabályainak felel meg. A répáshutai *d'* a szó m. *bágyog* (1742: TESz; ÚMTsz) változatának az átvétele. A 'bunkó' jelentés – ha helytálló –, talán a *bádogból* (fém**ből**) készült gömbszerű torony-, tetődíszek alapján jött létre. – A magyarból: Czambel 482; Szabó: LS 1–2: 186; SipB 233; Király: StSl 10: 224; Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > kukr. *bádog(a)* (Liz 84), rom. *badóc* (Tamás). – Vö. **bádogoš.**

bádogoš 'Klempner, Blechner' – *bádogoš* 'ua.' (GNS; gem, hont, novoh: SSN).

A m. *bádog* 'Blech' főnévnek -s képzős m. *bádogos* 'Klempner, Blechner' (1765: TESz) származéka. Csak a középszlovák nyelvjárás déli részein ismeretes, másutt rendszerint a *bádogár* fordul elő – természetesen a *klampiar*-on (1617: HSSJ; SSJ) kívül. – L. még m. > rom. *badogós* (Tamás), kukr. *badogoš* (Liz 217; LizV 153, 575). – Vö. **bádog**.

baganča, plur. **baganče** 'Schnürschuh; Soldatenschuh; Schuh' – 1775 k.: Bokants, *Bokanče*, Sandalia (StSl 3: 81), Poniky, 1786: w gattoch, *bogancach*, s putamy utiekol; w katonackich *bogančoch* (HSSJ), Pukanec, 1788: mal katye a *bakanče* (uo.), 1793–6: pridal k tomu y *Bakanče* (OSZK Quart Lat 2746: 47b), 1795: kdíž mu na místo ostrožních čizém tak rečené peších *bakanče* potřčili (BajzaP 300), Šariš, 1830: 4 pari Cižmí... *Boganče* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *bakanča*, bakkancs, bokkancs (Jancs), *bokanče*, *boganče* (Czambel), Nbh, 1919: Mňe a Beresovi za *Bakanče* (Chov 3), *baganče*, *bakanče* vsl (Kálal), *baganže* (StanL 214), *bakandža* (Ripka 189), *bakanče*, *baganče*, *buganče*, *baganče*, *bokanče* (GNS), *baganča*, *baganče* (SSJ) stb.; – **Szárm.:** **bagančíky**, **bagančíčky** demin. – *bokančíki* botan. 'ozdobné kvety' (Buffa), *bogančícki* rég 'gyerekcipő' (Nos. 137; GNS); – **bagančový** adj. (SSJ); – **bagančiar 1.** 'bakancsos katona' 1847: običajní *bagančjar* 'ua.' (Hurban: SP 2: 72), 1870: Všetci sme školskí husári, | môžete nás poznať po tvári; | to svedčia i naše sáry, | že sme my nie *bagančiar* (SIFolk 81), *bagančiar* (SSJ); – **2.** 'bakancsot viselő személy' – *bagančiar* hovor. pejor. (SSJ); – **bagančiar**sky adj. hovor. pejor. 'týkajúci sa bagančiar' (SCS).

Az 1519 óta adatolt m. *bakancs*, ill. régi *bokancs* 'schwerer Schnürstiefel, Soldatenschuh', amely a török eredetű *boka* 'Knöchel' származéka (l. TESz). Címszavunk a szlovákban is a katonai terminológia körébe vonható (l. Hauptová: Slavia 28: 524 is), aminthogy a magyarság szélesebb néprétegeiben szintén a XVIII. sz. után terjedt el. Eleinte főként a gyalogság viselte (l. TESz). A Bars megyében 1707-ben lejegyzett ném. *Bagantschen* (l. Križko 257) kifejezés ugyancsak katonai felszerelés között szerepel. A m. *k* helyén lévő *g* a szlovákban nem ritka idegen eredetű *k* > *g* változás eredménye (l. PaulF 175; 22.6. p.). A szóvégi *-a* alaktani analógiával keletkezett, mint a *bačkora* esetében (l. 44. p.). – A magyarból: Škultéty: SP 20: 760; EtSz; Király: StSl 10: 81; StanD I³, 565; HSSJ; Gregor: MNy 86: 183–4 stb. – L. még m. > cseh *baganče* (Machek²), rom. *bocónci* (Tamás), szhv. *bakanča* (UEISk), kukr. *bokonči* (Liz 95), lengy. *bokanče*, *baganče* (Wołosz: StSl 35: 237), jrut. *bokanča* (Udv 114), vend *bakancsi* [ɔ: *bakanči*] (Flisz). – Vö. **bagančoš**, **bakančoš**.

bagančoš, **bakančoš 1.** 'Infanterist' – 1825: čarapár, pedestris miles... *bakančoš* (Bern), 1834: Sedliak musj slúžit len za *Bakančoša*... (NZ I, 685), bakkancsos, *bakančoš* (Jancs), 1895–6: Pošlite si *bakančošov* (Vaj IV, 263), *bakančoš* (Mič); *bagančoš* (Kálal); Sk: tam každú noc šezd *bakančušov* stálo (JŠ 2: 344), Ks: *bakančoš* (s. gy.); – **2.** 'Feigling; ängstlicher Mensch' – *bagančoš* 'ua.' (Kálal); – **3.** 'aki mindig ugyanazt a bakancsot viseli' – Hatalov: *bagančoš* 'ua.' (SSN).

A *bakancs* főnévből képzett m. *bakancsos* (1744: EWU) mn., tudniillik *bakancsos katona* 'Infanterist' (l. TESz), amely a katonai szóhasználatban azonos jelentésben főnévként állandósult. A 2. és 3. jelentés az első alapján a szlovákban keletkezett. – A m. szót átvette a ukr. (Čopej), a rom. (Tamás) és a szhv. (UElSk) népnyelv is. – Vö. **baganča**.

bagária 1. 'Juchten' – Lietava, 1654: Sersam na konye czerweney *bagarye* (BathtLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), 1666: prosil sem, by mně dal šaty | z *bagariji* udělati (Pilárik 143), Zvolen, 1669: Kratke črjewycze mužske z *bagary*... (PDS 34), Trenčín, 1678: Dva kusy *bagarie* (HŠ 3: 396), Čachtice, 1725: Od jedneho centa *bagarie* den. 20 (SN 6: 305), 1775 k.: Bagaria, *Bagarya*, Loramantum (StSl 3: 80), *bağaria* 'ua.' (Bern; slc. Jg), *bagaria* (Jancs; Loos III; Kálal), *bagária* (SCS), Hatalov: *bagarija* (SSN); – **2.** 'Juchtenschuh' – *bagarija* 'ua.' (Malčice: StSl 3: 224; Torysa: SSN); – **Szárm.: bagariový** adj. – Lietava, 1641: za *Bagariowe* Kože dal... (BathtLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), Ludanice, 1656: Ssyroky popruh *Bagariowy* (NádLt Okir I 632), Trenčín, 1678: Zomoky velke dva *bagariove* (HŠ 3: 393), 1795: než mauše *bağariowú* kožu na lícách (BajzaP 353), Plešivec, 1818: *Bagarioví* remen... (SN 9: 288), *bagariovje* čizmi (Jancs II, 9), *bagariový* adj. (SSJ) stb.; – **bagariovka** 'bagaria bakancs' – Hatalov: ... len *bagarijouki* nošili (SSN).

A valószínűleg oszmán-török eredetű m. *bagaria* 1. 'Juchten' (1552: TESz); 2. 'Riemen' (1586: uo.); 3. 'Stiefel' (1875: uo.), amely a volgai bolgárok nevéből származik, akik a középkorban híres bőrművesek voltak (l. EtSz; Kniezsa: SzlJsz 590). A m. *-ia* szóvég feltehetően latinositás vagy analógia (*bagazia*, *karazsia*) eredménye (l. TESz; EWU). A szlovákban a hosszú *á* újabb keletű, talán olyan szavak hatására, mint a *bagázia*, *malária* stb. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 530; Machek²; HSSJ; EWU stb. – A m. szót átvette a morva (Machek²), ukr. (Čopej; LizV 574), rom. (Tamás), hazai szlovén, azaz vend (TESz) és a szhv. (UElSk) is.

bagázia 'Art (farbiger) Stoff; Futterzeug' – Likava, 1627: pod panský czafrag kupeno gest *Bagazie* Ryffy 4 (BathtLt Rsz 29 Lad 25 Fasc 28: 203), Hradná, 1632: ssubka ... zelenu *bagaziu* podssita (HSSJ), Lietava, 1654: ssabla stryeberna pozlatita y ssasom na czierneg *bagazy* No 1 (BathtLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), Ludanica, 1656: gedem par karmažinowych Czižem *bagaziou* poczitye (NádLt Okir I 632), gedny karmažinowe Čzižmy *bagaziu* podssyte (uo.), 1666: Prosl sem by mne dat ssaty z *Bagažygi* vdelati (OSzK Oct Slav 11: 13), Krupina, 1691: popluon czerweni *bagaziou* swetlou podssiti (HSSJ), stb.

Az oszmán-török eredetű *boğası* 'Leinwand, Futterzeug' szó szhv. *bogasiya*, *bogosija* közvetítésével meghonosodott m. *bagazia* 'gefärbte Leinwand' (1544: TESz). Elavult szó, mely egykoron a nemesség köreiből volt használatos. – A magyarból: HSSJ. – A XVII. sz. elejétől idézhető lengy. *bagazja*, *bagazjowy* (Linde; Reczek), továbbá a szhv. *bagazija* alakváltozat (UElSk), s valószínűleg a rom. *bogăzie* (Tamás) közvetlen forrása szintén a magyar nyelv volt. (L. még Brückner; SzlJsz; Wołosz: StSl 35: 228).

bagázia 1. 'Heeresgepäck; Gepäck' – Žilina, 1693–4: Pryssla *pagazia* generalowa (HSSJ), Krupina, 1707: dalizme komisarowy, který *bakažiu...* wiezol (uo.), Žilina, 1709: prissel oberster s *pakažiu* z regimentu oltanskeho (HSSJ), Častá, 1768: Musely sem pany grofky do Brna pre *bagaziu* preslat (StSl 38: 215), 1771: ... sstiry wozy... na kterich wino y *bakažiu* priwezu (UdvUrb 71–2), *bažázia*, sarcinae, impedimenta... Syn. *pagázia...* (Bern), *bagázsia*, *bagázia* (Jancs), 1876: nechali *bagáziiu*, flinty, šable... (LaskS II, 368), *bagázia* (Kálal; Vaj, Taj: MatSl; zastar. SCS), *bagázia*, *bagážiä*, *bagážíjä* (GNS) stb.; – 2. 'szerszám, felszerelés a cséplésnél' – Lukáčovce: *bagážíja* ritkán 'ua.' (SSN).

A ném. eredetű m. *bagázsia* 'ua.' (1644: TESz), ill. annak *pagázsia* (uo.) alakváltozata. A magyar *-ia* szóvég forrása lehet a régi ném. *bagagia* (l. Kluge; a ném. szó fr. előzményét is l. uo.; vö. még Horváth 39), de magyarázható esetleg az ilyen végződésű lat. jövevényszavak hatásával is (l. TESz). A szókezdő *b ~ p* váltakozás az eltérő német ejtismódot örzi (TESz; Horváth). A szlovákban is általános *-ia* szóvég (a *bagáz*: SSJ nem tartozik ide) és a magyarral megegyező többi forma és jelentés egyaránt inkább magyar közvetítésre mutat, semmint közvetlen átvételre a németből (l. ugyanígy Machek² 428). Francia származtatása (Kálal; MatSl; SCS stb.) téves. – L. még m. > rom. *bagájie* (Tamás), szhv. *bagážíja* (UElSk), vend *bagázsia* [ɔ: *bagázia*] (Flisz).

bagol 'egy fajta éjjeli állat' – 1839: *bagol* Phacochoerus, ssawec z řádu mnohopaznechtnjků (Jg V, 873), Forró: *bagoj* 'denevér' (ŠtolcM 402).

Az ismeretlen eredetű m. *bagoly* 'Eule' (kn. 1395 k.: TESz), ill. annak *bagol* (uo.) alakváltozata. A magyarban 'denevér' jelentése nem ismeretes, de a 'bagoly' → 'denevér' jelentésátvitel e két éjjel vadászó állat esetében az átvétel során könnyen megtörténhetett. A Jg-féle meghatározás eléggé bizonytalan. Ritka tájszó. – Vö. **bagovča**.

bagoš 1. 'bagót rágó (ember)' – Szs, 1895: *bagoš* (NyK 25: 290), *bagoš* (Handlová pejor.: Bobok 22; SipM), *bagoš* (Vsz, Ks: s. gy.); – 2. 'erős dohányos' – *bagoš* (Sh: NSM 3: 93; Nbh: s. gy.; LexNov 200).

A *bagó* 'Priem; Tabak' főnévből *-s* képzővel alkotott m. *bagós* 'der Priem kaut; Kettenraucher' (1870: TESz) származék, amely nyilvánvalóan egy *bagós ember*-féle szerkezetből önállósodott főnévvé. Újabb keletű átvétel, mely Zemplén és Nógrád megyében, valamint a magyarországi szlovákok szókincsében él. A magyarból: Gregor: StSlSav 1994: 4. – L. még m. > rom. *băgăoș* 'Kettenraucher' (Tamás), szhv. *bagoš*, *baguš* 'Priem' (UElSk). – Vö. **bagov**.

bagov 1. 'Pfeifenschmutz, Tabakrest in der Pfeife, Priem; Kautabak' – Prešov, 1849: Pipasar, neb *bagov* v zubach cicat musil (MTA Ms 4816/114: 11), Szs, 1895: *bagov* (NyK 25: 290), *bagov* (Spiš: SN 15: 471; Žak 514; MatSl; SipB), *bagol* (Šariš: SbŠkult 524, 537; Buffa 33), bo mu ceče *bagov* z piska (AntZ 106), *bagó* (Bny, Bcs, Ks, Nbh: s. gy.; GNS), *bagov* (SipB), *bagóv* (LexNov 200), *bagou* (Abov: DialZb 1: 91; Malč: StSl 10: 224), *bagov* vulg. (SCS), *bagov*, *bagol*, *bagov*, *bagóv* novohr, gem, vsl (SSN); – 2. 'Zigarette' – *bagov*, *bagó* ifjúságnál (SSS); – 3. 'Kleinigkeit, Nichts' – Malč: *bagou* (StSl 10:

224), *bago* vulg. (SCS); – **Szárm.:** **bagový** adj. – Spiš: bo ten smrod *bagovi*, nas obidvoh dušil (SN 15: 471); – **bagár, bagoviar** 'bagót rágó ember, bagós ember' – Spiš. Štvrtok: *bagar* (SSN), *bagovár* (GNS), *bagoviar* pejor. (SCS), *bagoviar, bagolar* gem, spiš, šar (SSN); – **bagoviarsky** adj. pejor (SCS).

Az északolasz eredetű m. *bagó* 'ua.' (1836: EWU). Az egykoron ott állomásozó magyar katonaság vette át és terjesztette el az országban (l. uo.). Hasonlóan vélekedik a szk. szó eredetéről Michal Markuš is (l. MNy 77: 203), de a hangtan tanúsága szerint a szlovák *bagov* közvetlen átadója a magyar volt. Ugyanis csak a magyar szóvégi hosszú *-ó* alapján magyarázhatók meg kielégítően a szlovák *-ó, -ov, -ou, -ol* végződéses (erre l. a 13. p.). A 3. jelentés a *bagó* értéktelen voltán alapszik, vö. m. *bagót sem ér* 'semmit ér' (MSzK 63). Címzavunk főként a keletiszlovák nyelvjárásban és a középszlovák nyelvterület déli részein él. – A magyarországi Acsán lejegyzett *Ňestojí aňi fajku bago* (s. gy.) és a Nbh-en használt *Ňeobsahuje to aňi pipu bagó* (s. gy.) szólás a m. *Nem ér egy pipa bagót* 'semmit ér' (MSzK 63) részfordítása. Mindamellet vö. *To nie je hodno ani fajku dohánu; To nie je hodno ani fajku močky* (Zát³ 566), cseh *Nestáti za fajku močky (tabáku)* (LR 227) – Az alföldi szlovák nyelvterületen van *bagózoval'* 'Tabak kauen; rauchen' ige is, vö. Szs, 1895: *bagózuje* 'bagózik' (NyK 25: 290), Nbh: *bagózoval'* 'ua.' (s. gy.), ami a m. *bagózik* 'ua.' (1877: EWU); 'dohányzik' (ÉrtSz) helyi átvétele. – A magyarból: Melich: NyK 25: 290; Fedák: SbSkult 524, 537; Szabó: LS 1–2: 185; Buffa 33; SipB; Király: StSl 10: 224; Matejčík: LexNov 200; SCS; Gregor: StSlSav 1994: 3–4 stb. – L. még m. > morva *baga, bago* (Sulán; Machek²), lengy. *baga, bago* (Wolosz: StSl 35: 228), kukr. *bagov* (LizV 574), szhv. *bagov* (UElSk), jrut. *bagov* (Kočiš 113; Udv 53), rom. *băgău* (Tamás), vend *baga* (Flisz). – Vö. **bagoš**.

bagovča, bagovec, bagovka, bagóca 1. 'Cicer' – 1848: *bagolcsa, bagouča*, cízrna (Jancs), *bagovec* 'druh cícera': ...*bagovez* navariľi (LexNov 144), *bagovka* je to ako hrač (uo. 103), *bagóca* novohr (SSN), Čelovce: *bagolec* (uo.), Pravica, Praha: *bagovec* (uo.); – **2.** 'ebből a hüvelyesből készült leves' – Sklabiná, V. Straciny: *bagóca* 'ua.' (SSN).

A m. *bagoly* 'Eule' főnévből kicsinyítő képzővel alkotott *bagolycsa* 'Cicer' – vö. 1583: *bagol(y)csa-borso* 'ua.' (EtSz) – származékszó. A *bagovec, bagovka* forrása pedig a *bagolyborsó* 'Cicer' (1395 k.: RMG) összetétel, amelynek *bagoly-* előtagját fölhasználva a szlovák népnyelv az *-ec, -ka* képzők segítségével (ezekre l. Letz 134–5; Horecký: SILEX I, 124, 132) a szlávban érvényesülő univerbizációs törekvésnek megfelelően (erre l. 55. p.) egytagú növénynevet alkotott. A *bagovča* és változatai egyaránt borsó- vagy babféléseget jelölnek, de jelentésük egyértelműen nem mindig pontosítható. – Vö. **bagol**.

bach-husár l. husár

baj, baja 'Sorge, Beschwerlichkeit; Krankheit' – 1848: *baj, bjeda, baja*, ňerest'... (Jancs), Szs, 1895: *baja* (NyK 25: 290), Michal'any: *To už veľki baj*; Taki *baj* ši narobil (SipM), Nye: *tak povedali sinovi abo d'ouki...*, že to je ňi *baj* (Tirp I, 25), Lastomír: *Joj, teľo baju mi mala ňeska co strach* (SSN), Fegernic:

Ňie *baj*, uš čo bude, to bude (Benedek 164), Nuž, vedel som, že je zle, že bude veľký *baj*... (BallekP 37).

A szhv. eredetű m. *baj* 'ua.' (1568: EWU; egyéb jelentéseit és korábbi előfordulásait is l. uo.). Címszavunkat a magyarsággal közvetlenül érintkező szlovákok használják, vö. még: „Často ho počut' po hranici slovensko-maďarskej” (Czambel 482). – L. még m. > ukr. *baj* (MEW), vend *baja* (Flisz I, 13).

bajúz, plur. **bajúzy** 1. 'Schnurrbart' – N. Kamenica, 1601: szn. Gregorius Baiwz (Urb II, 31) – XVII–XVIII. szf.: bajusz, *baguś* (SAV), Pukanec, 1767: za *baguze* sa trmaly (HSSJ), 1775 k.: Bajusz, Bajutz, *Bagusy*, Mistax (StSl 3: 80), Kežmarok, 1784–90: *bagusoch* welikich (JŠ 17: 46), *bagusy* za ucho zakrucuge (uo.), počerwenaste *bauzi* nosi (uo. 56), Dobšiná, 1784–90: černe *bajuze* (uo. 47), Sl. Ľupča, 1784–90: bez *bajusou* (uo.), Trnava, 1784–90: priczernich očžj a *bajusow* (uo.), 1785: mal až po uši vykrútené *bajúzy* (BajzaR 264), 1791: Fúzi (*Bagúze*...)..., bajusz... (BernE 134), 1791: tabak z nosa trčí | *bajúz* sa ti krčí (Piesne 168), 1808: ... načervenastych *bajuzov* (Horehr 2: 223), 1834: Mrdalbys *búzami* ako kocúrisko (NZ I, 270), 1907: usmievajúc sa pod *bajúz* (LaskS II, 103), *búzy* (DobšO 74), *búzi*, *bajúzi*, *bauzi* (StanL 193), *Bavuzi* mu namazali (PaulZ 113), Kc: na svoje *bavúze* si robiv (StSl 13: 17), *bajuze*, *bavuze*, *bauze* (GregPsz 206), *bajúz*, *bajús*, *bavúz* vsl, čiast. strsl (SSN); – 2. 'kinövés, szál, hajtás, csíra a növényen' – *bajúz* 'csíra a burgonyán' (LexNov 102), Prievidza: *bajús* 'ua.' (SSN), St. Pazova: *bajúz* 'szőlőinda, -kacs' (s. gy.), Pukanec: *bajúzi* 'ua.' (SSN), *bajusi* 'gabona szálkája' (Malč: StSl 10: 224; Dl. Lúka: SSN), *bajusi*, *bajúzi* 'fúzy z kukurice a fazule' (GNS); – **Szärm.:** **bajúzek**, **bajúzček**, **bajúzik** demin. (l. Bern; Kálal; SSJ); **bajúzisko** augment. (uo.); – **bajúz(n)atý** adj. 'bajuszos' – Kežmarok, 1784–90: *bagusaty* (JŠ 17: 46), Sl. Ľupča, 1784–90: *baguznaty* (uo. 47), *bajúznatí*, *bavúznatí* (SSN; további változatokat és képződményeket is l. uo.).

Az ismeretlen eredetű m. *bajusz* 'Schnurrbart' (szn. 1522; kn. 1535: EWU). Šimon Ondruš (KS 5: 234–7) szerint a magyarban szlovák jövevényszó. Úgy véli, az ószlovákban egy **pa-ǫsъ*, **pa-vǫsъ* alakból denazalizációval és hiátustöltő *j*-vel szabályos a **pa-ús* > **pajús* változás, és az így alakult ószlovák alak került a magyarba a X. sz. végén, legkésőbb a XI. sz. elején. Elméletileg ez a levezetés kifogástalan, csak az a nagy baja, hogy egyrészt nem számol a magyar szó korábbi, a szlovák köznév jóval későbbi jelentkezésével, másrészt – és ez a lényegesebb – pillanatnyilag a **pa-ǫsъ* csupán olyan feltételezés, ami semmivel sem igazolható. Továbbá: a feltételezett *p* > *b* (*pajús* > *bajús*) változást semmi sem indokolja sem a szlovákban, sem a magyarban. A szlovákban ugyanis az eredeti szókezdő *p*- a nyelvtörténet folyamán nem változott meg, a magyarban pedig a szláv eredetű jövevényszavak szókezdő *p*-je megőrződött, vö. *pad*, *paduc*, *pajta*, *palack*, *palást*, *pálca*, *palozsna*, *patak*, *patvar* stb. Viszont a *j* valóban hiátustöltőnek érzékelődve tájanként kimaradt, ill. a szokásos módon *v*-vel cserélődött fel. Ezért a m. *bajusz*-t továbbra is ismeretlen eredetűnek tartom,

a szlovák szót pedig a magyarból származtatom (l. MNy 86: 185). Ugyanígy: Hauptová: Slavia 28: 528; HSSJ; Machek¹, aki szerint még a *búzik* 'barka' és változatai is ide sorolandók (uo. 52). – L. még m. > kukr. *bajusy* (Čopej: LizV 575), lengy. *bajusy*, *bausy*, *buzy* (Wołosz: StSl 35: 228–9); jrut. *bajus(i)* (Kočič 113), vend *bajűsz(i)* (Flisz). – Vö. **bajúzoš**.

bajúzoš 'bajuszos ember' – *bajúzoš* 'ua.' (GNS; Mokrá Lúka: SSN).

A *bajusz* 'Schnurrbart' főnévnek -s képzős m. *bajuszos* 'bajuszos ember' (1565: TESz) származéka. Csak Gömör megyéből adatolható, másutt a honi képzőkkel alkotott *bajuzáč*, *bajuzak* stb. (l. SSN) szolgál e fogalom kifejezésére. – Vö. **bajúz**.

bak 1. 'Kutschbock' – Stropkov, 1569: Thomas *Bak* szn. (Urb I, 237) – 1670: *bak* stary z hintowa zadny (HSSJ), Blatnica, 1675: *bak* stary zadny zhintowa (NádLt Okir I 829: 3), Lipt. Hrádok, 1702: Kočz stary z *baky* zadnimy (NádLt Okir I 620: 81b), 1744: [Hintow] pri *baku* truhle pripraveny, čtiri remene (Ballt Kékkői urad. 34. cs.), 1775 k.: Na Hyntowe *bak* (StSl 3: 80), 1820: Kozljik, *bak* – mjsto gest na Koči (Wselico 72), 1864: Tam nás už čakal Čelko na *baku* (Botto 92), Královná si vysadla do hintova... na *bak* ku kočišovi (DobšP II, 219), 1893: Na *baku* sedel Vodnár a čakal... na kočiša (Timr I, 38), *bak* (Czambel 221; Kálal; ľud. MatSl; SSJ) stb.; – 2. '(háromlábú) állvány' – *bak* 'ua.' (LexNov 149; Svātuša, Šintava: SSN; Novohrad, Gemer: ASJ IV/2: 143), Ve: *bake* plur. (JŠ 2: 337); – 3. 'egy fajta nyereg' – Nagylak: maďarskuo sedlo sa volalo *bak*... kápa bola cisto zo zeleza... (Roh 323); – 4. 'Tiermännchen' – Gg: *bak* 'hímnyúl' (Atlasz), *bak* 'kecskebak' (SipB 233); – **Szárm.:** **bakoška** 'podpera oja' (GNS).

A ném. eredetű m. *bak* 1. '(Ziegen)bock' (1329: EWU); 2. 'Widder' (1395 k.: uo.); 3. 'Sturmbock' (1575: uo.); 4. 'Art Gerüst Holz' (1580: uo.); 5. 'Kutschbock' (1666: uo.). Címszavunk mind a jelentés, mind a szóalak szempontjából magyar átvételnek tekintendő, erről főként az *o* > *a* változás tanúskodik, amely a szlovákban nem, csak a magyarban következhetett be (l. Gregor: StSl 16: 206). – A középszlovák nyelvterület déli részéről idézhető *bakdeska* 'sedlisko' (SON 5: 516) a m. *bakdeszka* 'ülédeszka' (1781: SzT), a Zemplén megyei *bakseker* 'Spielzeug aus frischen Zweigen geflochten' (SipM) pedig a m. *bakszekér* 1. 'kétkerekű taliga'; 2. 'fűzfavesszőből készített kocsiféle gyerekjáték' (l. Ball; ÚMTsz) összetétel helyi átvétele. – L. még m. > rom. *boc* (Tamás), szhv. *bak* (UElSk), vend *bak* (Flisz).

baka 'Infanterist' – Michal'any: To pretim *baka* abo honved bul (SipM), Vsz: no, takí *baka* bów (s. gy.); – **Szárm.:** **bagán** voj. slang 'vojak bez hodnosti' (SSJ; SCS; expr. GNS), Studenec: *bagañ* (SSN); – **bakár** 'baka' zastar. (Hliník n. Hron: SSN).

A valószínűleg szóhasadással keletkezett m. *baka* 'ua.' (1799: EWU). Nem osztom Machek¹ és Machek² nézetét, hogy tudniillik a katonai szlengből ismert szk. *bagán* a *bagoun* 'uherský vepř' szóhoz kapcsolódik, mivel így mind a tartalmi, mind az alaki változás kérdése megválaszolatlan. Úgy vélem, hogy a *bagán/ň* kiindulása a m. *baka*, amelyben a *k* > *g* változás szokványos (l. 22.6.

p.), az *-án, -án* formáns pedig az expresszív, ill. pejoratív kifejezések gyakori képzője (l. Letz 70; SILex I, 106). Az osztrák-magyar hadsereg nem magyar nyelvű katonáinak is igazán módjukban volt hallani a korántsem mindig dicséretként elhangzott *baka* megnevezést. Erre mutat egyébként a *bakár* képződmény is. – A pilisszántói *bakes* 'ua.' (GregPsz 204) külön átvétele a m. gunyoros-játékos *bakesz* 'ua.' változatnak. – L. még m. > rom. *boacă* (Tamás), szhv. *baka* (UEISk), vend *baka* (Flisz).

bakačín 'egy fajta kelme' – *bakačín*, barchan, barchet... (Marková 219).

Az olasz eredetű m. *bakacsin* 'Art Stoff für Sarg- bzw. Bahrendecke' (1387: EWU). Címiszavunkat a szótárak nem közlik, valószínűleg szakmai kifejezéseként fordul csak elő. Az *-in* megnyúlása a számos *-in* szövégi analógiás hatására következett be (erre l. 47.5. p.).

bakator 'magyar szőlőfajta' – *bakator* vinohr. 'maďarská stolná i muštová odroda viniča modročervenej farby' (SCS).

Az ismeretlen eredetű m. *bakator* 'Rosentraube' (1590: EWU). Akárcsak a magyarban, a szlovákban is szőlészeti és borászati szakkifejezés, s nyilván ezen az úton vette át a szlovák szakterminológia.

bakoň 'hízósertés-fajta' – 1845–6: Rano išla Bariška nakrmit' *bakoňou* (Polívka V, 87), jeden *bakoň* zdochou (uo.), 1895–6: Celá črieda „hladných” *bakoňov* preháňala sa po zadnom dvore (Vaj IV, 176), *bagúň*, ...; ungarisches Schwein, Mastschwein, Bagauner (Loos), *bagúň* 'ua.' (Mič II), *bakoň*, *bagan*, *bagúň* (Kálal 13, 908), Malacky: *bakoň* 'bakonyi sertés' (Agrik 13: 93), Bytča, Šaľa, Martin, Rim. Sobota: *bagún*, *bagúň* 'ua.' (uo.), okr. Modra, Trnava: *bakon* (ASJ IV/2: 99), Koš. Nová Ves: *bagun* 'a bakonyi sertés és a mangalica keresztezése' (Ethn 88: 377), *bagúň*, *bagón*, *bakoň*, *bakon*, *bakoňa* 'magyar eredetű hízósertés' (SSN) stb.; – **Szárm.:** *bagaňa* fem. 'ua.' (Kálal); **bagúnica** fem. 'ua.' (Loos III, 4; MatSl; SSJ; SCS); – **bakoňák** 'bakonyi sertésfajta' – Bratislava: *bakoňáci* plur. (Agrik 13: 93); – **bakonský** adj. – 1664: Swin bilich *Bakonskich* z Tureza dohnatic N. 7. (NádLt Okir I 713: 8), Brawcze Turčanske *Bakonske* N. 2. (uo.), L. Hrádok, 1715: zabil welku ussipanu s tich *bakonskich* (HSSJ), Dubnica n. V., 1720: nazymnyce *bakonske* ročnye (uo.).

A m. *bakonyi disznó* 'bakonyi sertésfajta' jelzős szerkezet *bakonyi* eleme. A személynévi eredetű dunántúli *Bakony* hegység (1180: FNESz I, 142) mindig híres volt a disznótartásról és tájfajtaként kitenyészítették ott a *bakonyi disznó*-t is (l. MNL I, 193), melyet az adatok tanúsága szerint a szlovákok már a XVII. században ismertek. Régente azonos volt a *vad* és *erdei disznó*-val (l. Hegyi 123), a szó ilyen előfordulására l. 1670: Apri vulgo *Bakonyi* (MNy 2: 223). A m. *bakonyi* a szlovákban az alaktanilag nem kívánatos szövégi *-i* lekopásával (l. 45. p.) *bakoň* lett; a nyelvérzék az *-oň* szövéget képzőnek értékelte, s azt a hasonló típusú és szerepű *-un/-ún/-úň* formánssal fölváltotta. A *k > g* változásra l. 22.6. pontot. A *Bakony* helynévre vö. még: Čičmany: *Išle dve panenky cez bagonské hory* (HP 541). – A morva *bakoň* 'ua.' Machek² szerint is a magyarból való, de a cseh *bagoun*, szk. *bagún*, szhv. *bagun* (erre l. Skok is) forrását a

talán a ném. *Backer*-ra visszamenő középkori latin *baco*, *baconus*-ban látja, aligha megalapozottan. Holub–Lyer ezzel szemben feltételezi, hogy a cseh szó a szlovákból való, az pedig vagy magyar, vagy latin eredetű (l. SESJČ). Rudolf szerint viszont a kfn. *bagün* a kiindulás, amit azonban a szó története egyáltalán nem támogat. Úgy vélem, hogy az általánosan elterjedt ’magyar sertésfajta’ ~ ’bakonyi sertés’ jelentés már önmagában is erős utalás a *bakonyi disznó* kiindulás figyelembevételére. M. Markuš szerint ezt a sertésfajtát Hontban a kereskedők honosították meg, akik délről, a váci, komáromi, pesti vásárokról hajtották oda (l. Hont 113).

bakter 1. ’éjjeliőr’ – Szs, 1895: *bakter* idősebb generáció ’ua.’ (NyK 25: 290), Podkonice, 1915: Podkoniciaich na tej turňi | d’evät’ hod’in *bakter* trubi (Bartók II, 64), *bakter* (Peřinka 412, 413; Gemer: ASJ IV/2: 225), Hont, Novohrad: *baktár* (uo.); – **2.** ’vasúti őr’ – Szs, 1895: *bakter* ’ua.’ (NyK 25: 290), Michal’any: *bakter* (SipM); – **3.** ’diákpuska’ – *bakter* žiac. slang ’nedovolená pomôcka pri písaní školských prác; ťahák’ (SCS); – **Szárm.: bakterňa** ’Bahnwächterhaus’ (SipM).

A bajor-osztrák eredetű m. *bakter* ’ua.’ (1638: EWU). A szk. tájnyelvi *bakter* közvetlen forrása a *k* jelenléte okán a m. *bakter*, az általánosan használt *bachtár*; *bachter* ’ua.’ (SSJ; SSN) azonban német jövevényszó (l. Machek²; Rudolf). A diáknyelvi *bakter* valójában a m. *salabakter* ’Spickzettel, Eselsbrücke’ (1897: TESz) lerövidülése (l. Machek² is). – A magyarból még: LM 64. – A m. szó átkerült a románba (Tamás), szerbhórvátba (UEISk), kárpátukránba (Čopej) és vendbe (Flisz) is. – Vö. **šalabachter**.

balagovat’ 1. ’kószál, bolyong, csavarog’ – 1846: *balanguvat’* (Štúr 52, 60), Szs, 1895: *balaguvat’* (NyK 25: 290), Liptov: *balagovat’* (StanL 213; StanD I³, 566), *balangovat’i* (LexNov 189), *balangovat’* (GNS), *balagovac* vsl (SSN), *balangovat’* novohr, gem expr. (uo.), Kalínovo: *bul’agovat’i* (uo.); – **2.** ’téblábol, tétlenkedik’ – Spiš: *balagovat’* ’ua.’ (ČMSS 8: 46), *balagovac* (Buffa 131), *balangovat’i* (LexNov 189), *balangovat’* (GNS); – **3.** ’futkos, futkároz’ – N. Ľupča a okolie: *balagovat’* ’ua.’ (SMS 9: 421); – **Szárm.: balagovisko** (Šariš: SbŠkult 537).

A honi eredetű magyar *ballag* 1. ’schlendern’ (1504?, 1520: TESz); 2. ’versteckt sein’ (1519: uo.); 3. ’sich nähern’ (1793: uo.); 4. ’valedizieren’ (1898: uo.). A szlovák jelentésmódosulások a m. ’lassan jár’, ill. ’lappang’ jelentésekből könnyen megtörténhettek, főként akkor és ott, ahol a magyar kifejezést nem pontosan értelmezték. A *balangovat’* változatban az *n* feltehetően nem szk. járulékhang, hanem a magyarra megy vissza. A magyarországi szlovákság újabb átvételként használja a *ballagovat’* ’valedizieren’ igét és annak *ballagás* ’Valediktion’ (< m. *ballagás* ’ua.’) származékát is, vö. Ks: ona *ballaguje* (s. gy.), *ballagás* (Ks: s. gy.; GregPsz 204). – L. még m. > jrut. *bajlagovac* ’ballag’ (Kočiš 113). – Vö. **balangov**.

balangov 1. ’Eryngium campestre’ – 1848: balla, ballagó, *balangov* (Jancs), barlang-kóró, *balangov* (uo.), 1866: ... iba wetron sjali, *balangowom* bránili (HaanP 58), Szs, 1895: *balangov* (NyK 25: 290), Bcs: vetron sja’li, *balangovon*

brániľi (Ondrus 286), *balangov* (ČNS), Nbh: *balangó* (s. gy.); – 2. 'kóborló, mászkáló személy' – Szs, 1895: *balangov* 'ua.' (NyK 25: 290).

A m. *ballagó* 'Eryngium campestre' (1798: TESz), amely a *ballag* 'schlenderen' ige participiumának főnevesült alakja, ill. annak változata (uo.). A magyarban azért kapta ezt a nevet, mert amikor az elszáradt növényt a szél tovaöngöri, úgy látszik, mintha ballagna. A *ballagókóró* 'ua.' összetételből rövidült le a *ballankóró* (TESz; ÚMTsz), s ez *balankóró* formában honosodott meg a bócsai szlovákok nyelvében (l. JŠ 2: 313). Címzavunk leginkább az alföldi szlovák települések nyelvében él. A szóvég alakulására l. a 13.3. pontot.

– Vö. **balagovat'**.

Baláz' 'Blasius' – Kereszt-, vezeték-, és helynévként egyaránt idézhető. Nem törekedhetem az összes lehetséges származék bemutatására, a példatárból is csak szemelvényeket adok. – 1468–72: pa[n]u Magier *Balassowy* (SČL 22), Nové M. n. Váhom, 1522: item *Balasz* Hawran (Urb I, 51), Stráže n. Myjavou, 1535: ... sluzebnika... pana *Balaže* (Varsík 172), N. Lúпча, 1540: *Balassom* Kracyzym (JŠ 6: 137), Trnava, 1576: ... saused jmene[m] Saboul *Balass* (ZápSl 3: 81), Boca, 1588: Andrei Plewa... *Balass* Sliffka (Blanár 35), 1597: Ferencz Boynitzky rokował bol Ssendliar *Balaža* pred pravo (Jelš 241), Orava, 1625: kteru držia *Balaš* Furinda, Miso Furinda (Urb II, 179) stb. stb. – 1780: *Balasse* hn. (VSOS I, 117); – *Baláz'* vn. (GNS) stb. – **Szárm.:** **Balázovský** adj. – Bán. n. Bebravou, 1555: Item *Balazowska* deserta curia (Urb I, 210); – **Balázov** adj. poss. – Španie Pole, 1563: Gall *balassow* (Ila II, 427), 1566: Pole Markus *Balassowe* ... (Jelš 206); – **Balázik, Balážko** dem. – Hont. Tesare, 1512: Nicolaus *Balasyk* (Bakács 208), Štítňik, 1578: *Balasyk* (Ila II, 157), Rim. Brezovce, 1596: *Balazik* Sstefan (PDS 104), Beckov, 1695: Ioannes *Balazik* (Urbok 268), *Balážik* vn. (GNS); – Újlak, 1568: *Balasko* (MSzNyh 21. 35. jegyzet); Muráň, 1573: Joannes *Balasko* (Urbok 313) stb. – **Balážka** 'Balázsné' – 1716: *Že Balaška*, (: predtym Hajnička): povedala (KPP 57) stb. stb.

A lat. *Blasius*-ra visszamenő m. *Balázs* (1270: EtSz; l. még Ladó 135; Kálmán 26; Szilágyi 60–2; Fekete: MNyTK 191: 17–8). A szóeleji mássalhangzótorlódás feloldása a magyar nyelv sajátossága (l. Keszler: NytudÉrt 63. szám), az így létrejött *Balázs* egyértelmű bizonyíték a szk. *Baláz* magyar eredete mellett. A *Baláz* a régi szlovákban viszonylag gyakori keresztnév volt (l. Habovštiaková: SlavSlov 10: 41. 10. jegyzet), manapság azonban mind az alapalak, mind a származékai inkább csak vezeték-, ill. ragadványnévként élnek. A szlovákban a *Blažej* (< lat. *Blasius*) az általános (l. SSJ), ugyanígy lengy. *Błażej, Błażek* stb. (1261: SSNO I, 170). A horvát *Balaš* forrása szintén a magyar (l. EtSz). – A magyarból: Kniezsa: MSzCsR 104.

balek 1. 'buta, ostoba ember' – 1872: Už je čas, aby chytili mastného *balega*, rozprávaly ostré jazyky (Vaj IX, 156), *balek* 'ua.' (CzambSl 122; Jesenský: MatSl); – 2. 'kezdő diák' – *balek* 'ua.' štud. (Rázus: MatSl; Is; zastar. štud. slang SSJ); – **balecký** adj. – *balecké* skúšky (Rázus: SSJ).

A valószínűleg oszmán-török eredetű (esetleg bolg. közvetítésű) m. *balek* 1. 'Gimpel, Pimpf' (1782: TESz; EWU); a kiindulás az oszmán-török *balik* 'hal; hamiskártyások áldozata' (uo.). A szk. szó felhasználási területe, jelentésbeli és alaki megegyezései egyaránt magyar eredetről vallanak. A *baleg* változat g-je szlovák zöngésülés eredménye. – A magyarból: Czambel: SR 5: 113; Kiss: NytudÉrt 38: 177). – Sulán nyomán Machek² úgy véli, hogy a cseh *balík* 'spoločensky neobratný člověk', vulg. 'sedlák, venkovan' szintén a m. *balek* átvétele, de Kiss Lajos (NytudÉrt 38: 177) ebben joggal kételkedik.

baléta 1. 'göngyöleg, csomag' – Krupina, 1684: papieru, kdy robyly *balletj* (HSSJ), 1790: pro skladany listuw do *balet* pry gednem *balete* 12 funtuw (uo.); – 2. 'jegyzék, lista' – *baléta* 'ua.' (GNS), *boléta* pohron., modrokam. (SSN); – **Szárm.:** **balétník** 'občan, ktorý vyberá peniaze za odpredané mäso z nútnej porážky lichvy' (GNS).

A középkori lat. *bolleta, bulleta* (< *bullā*) szóból származó régi m. *balita* 'jegy, cédula' (1585: TESz I, 300: *biléta* a.) főnévnek *baléta* (1599: NySz) alakváltozata. A szónak a magyarban több más jelentése is van. pl. 'okirat', 'adókönyv', 'engedély' stb. (l. ÚMTsz I, 529: *boletta* a.), amelyek alapján a szlovák jelentések kialakulása könnyen megtörténhetett. A HSSJ hímnemű *balet* alakváltozatot is megad, ami azonban az adatokból nem bizonyítható. Sőt, a 'göngyöleg, csomag' jelentés sem vitathatatlan. Ma csak kisebb területen ismeretes tájszó. – Vö. **biléta, paléta**.

balfas 'Dämel, Dämlack' – *balfas* 'ua.' (Mič II, 3; kelszk. Kálal; Malč: StSl 10: 224; vulg. GregPsz 204; SipM; nadávka GNS; Janov: SSN), Vran. Dlhé: *balevas* (SSN).

A *bal* 'rossz, ügyetlen, szerencsétlen' és az átvitt értelmű vulg. *fasz* 'ember; tökfilkó' összetételével keletkezett m. *balfasz* 'Einfaltspinsel' (1787: TESz; de vö. 1764 k.: Ha Szirmai *balfasz*: Pasq 145). A magyarsággal közvetlenül érintkező szk. településeken ismeretes. Oroszból való származtatása (Šmil 33) téves. – A magyarra megy vissza a morva *balfas* 'ua.' (Sulán: MNy 58: 53; uő.: Slavica 2: 115–6; Machek²) is, bizonyára szlovák közvetítéssel. – Az eufemizmus jegyében fogant, de még mindig kissé durva m. *balfácán* 'ügyetlen, mafla' (ÉKsz) szintén megtalálható a magyarországi szlovákok nyelvében, vö. *balfácán* 'Tolpatsch': ti si velkí *balfácán* (GregPsz 204), Kc: ti *balfácán* (StSl 13: 3).

balin 'egy fajta hal; őn' – *balin, balind, baling, boľing, bulind* 'ua.' (FeriancR 40), Tuhrina: *bal'in* (SSN).

A szláv eredetű m. *balin* 'Rapfen' (1395 k.: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak *balind, balling, bolling, bojing* (uo.) alakváltozatai. Az ősi szláv alakot őrző általános szlovák *bolen* (Jancs, Kálal, Hv), *boleň* (Is) mellett a déli területekről származó fenti változatok visszavételek a magyar nyelvből. – A magyarból: SzJsz 74; Machek¹ és Machek² magyar hatásról szól.

Bálint 'Valentin' – Hlohovec, 1545: skrze vassiho suseda Pokol *Balenthā* (Varsík 301), Trnava, 1571: ... susedi... z dolnej strani Etwes *Balynt*...(JŠ 6:

54), Gočaltovo, 1576: Giurko *Balint* (Ila II, 310), B. Štiavnica, 1613: gmenem *Balint* (PDS 109), Držkovce, 1619: Sztary *Balith* (Ila II, 187), Lietava, 1625: Roháčovska pusta, kterze nekdy Nevedy *Balent* užival (Urb II, 243), Tisovec, 1662: Bukovsky Andraš, Kiraly *Balint*, (Gács 134), Chmeľov, 1690: temuto poctiwemu mladencowi Janos *Balentowi* dany (JČ 15: 166), 1854: Ale že mi i toho *Bálinta* a kone dobre opatrite (ChalD 291), *Balint* 'ua.' (SipM), *Bálint* vn. (GNS) stb.; – **Szárm.:** **Bálintov** adj. poss. – Krupina, 1697: Že slyšel od *Balintovho* Martina (SN 18: 141); – **Bálintík, Bálintko** dem. – Revúca, 1603: *Balintikoui* (Ila III, 101), Kobeliarovo, 1684: *Balintko* (Ila II, 255; l. még MSzCsR 90, 104).

A m. *Bálint* 'Valentin', amely *b*-s ejtéssel és többszöri rövidüléssel alakult ki a lat. *Valentinus*-ból, s az *e > i* változás is a magyarban következett be (l. EtSz; Ladó 136; Szilágyi 74–5; Fekete: MNyTK 191: 32). A szk. *Bálent* a m. régebbi *Bálent* (1308: FNESz I, 154) alakot őrzi. Egyébként ez a keresztnév a szlovákban korántsem volt annyira elterjedve, mint például az *Andraš, Baláz, Ferenc* stb., napjainkban inkább már csak vezetéknevként fordul elő. Az általánosan használt forma a latinból meghonosodott *Valent*, erre vö. 1476: Bartholomeus *Valentowycz* (Bakács 128), N. Lúпча, 1565: kteru... od *Walenta* Hniezda... byl kupil (JŠ 6: 164) stb. – A magyarból: MSzCsR 88, 104.

baloga 1. 'die linke Hand' – *baloga* 'ua.' (Buffa 131; Abov: JŠ 21: 99; vsl SSN), Malč: *balega* (StSl 10: 224); – **2.** 'Linkshänder' – *baloga* (SipB 233), Malč: *balega* (StSl 10: 224); – **3.** 'ungeschickt, unbeholfen' – Malč: *balega* 'ua.' (StSl 10: 224); – **Szárm.:** **balogar, balogač, balogaš** 'Linkshänder' – Šariš: *bal'ogor* 'ua.' (SbŠkult 537), *balogar* (Buffa 131), *balogarka* fem. (uo.), Malč: *balegač* (StSl 10: 224), *balogač* (SipB 233), *balogar, balogač, balogaš, bal'ogaš, balodzej* kelszk. (DialZ 1: 84), Hatalov: *balogaš*, fem. *balogaška* (SSN) stb.

A bizonytalan, esetleg finnugor eredetű m. *bal* 'link' szónak *balog* 'balkezes, suta' (hn. 1086: EWU) származéka. Keletiszlovák tájszó. A szóvégi *-a* fölbukkanására l. **44.** p., az *-ač, -ar* pedig honi főnévképzős származékok. – A magyarból: Fedák: SbŠkult 537; Király: StSl 10: 224; Bartko: JŠ 21: 99; SipB. – L. még m. > jrut. *baloga* 'ua.' (Kočiš 113), vend *baligács* [ɔ: -č] (Flisz I, 144; II, 6). – Vö. **galbavý**.

balta 1. 'Axt, Streitaxt' – Ilava, 1620: *Baltu* aneb sekeru (NádLt Okir I 333), Ilava, 1642: a tam gey yako na howado *baltu* bil (uo.), Liptov, 1641: bili *baltami* a ssablami (HSSJ), 1643: teda Palašti Gabor *baltou* uderil na mestsku viechu (KPP 164), Korlátka, 1656: neuzalamu Rucžnicu, než *baltu* (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Trenčín, 1665: Tatar ji v hlavu *baltou* uderil (SP 14: 667–8), Štítnik, 1684: Na gednu *baltu*... (Gemér 2: 48), 1716: byvši jejich kapitanom mau take i *baltu* (KPP 52), 1775 k.: *Bálta, Balta, Securis militaris* (StSl 3: 80), Ratkov, 1814: flinty, *balty* a fokoše (Gemér 2: 221), Plešivec, 1818: K vozíku suca *balta* (SN 9: 290), Obušek, *balta*, osekan, | Tulec, tešinka i čakan (NZ I, 333), Szs, 1895: *bavta* 'ua.' (NyK 25: 290), 1890: V žilistej hrsti trimal svoju *baltu* (Vaj VIII, 110), Gemér: *baŷta* (LS 1–2: 186), *bavta* (LexNov 147), *balta* nár. (SSJ), *bauta*

(Roh 108) stb.; – **2.** 'Handbeil mit Schießpulvervorrichtung' – Trenčín, 1678: *Balty* starosvetske tri, popsuvane (HŠ 3: 395); – **3.** 'Klotz, Klöpfel, Schlegel' – Záhorie: *balta* 'ua.' (SN 10: 560), Kostolište: *baŕta* (ASJ III/2: 131) stb.; – **Szárm.:** **baltka**, **baltička**, **baltinka** dem. – Štítník, 1648: platylo se za *baltky* (HSSJ), 1775 k.: *Baltička*, *Securicula militaris* (StSl 3: 80), *baltička*, *baltácska* (Jancs II, 10), Bcs: *bauřička* 'hentesbárd' (NSM 2: 98), Kk: *bauřička* (JŠ 2: 337), Tk: *bavřička* (s. gy.), *bauřička* (Roh 108), *baltička* (SSJ), Krčava: i totu *baltinku*, | co viši na klinku (HP 269); – **baltisko** augm. (Kc: s. gy.) stb. stb.

A török eredetű m. *balta* 1. 'Streitaxt' (1572: EWU); 2. 'Handbeil' (1636: uo; l. még Ligeti 248). Címszavunk 2. jelentésének magadott 'baltapuska' (erre l. Kalmár) bizonytalan, a leírás azonban mégis inkább erre a fegyverre illik jobban, semmint a csatabárdra, ill. fejszére. A szó- és kultúrtörténet okán a szk. *balta* közvetlen forrásának a magyar tekintendő. Érvényes ez a cseh *balta* esetében is (l. Décsy: MNy 51: 454; Machek²). A szlovák 3. jelentés lényegében azonos a csehvel, a 'fejsze, bárd' → 'dorong, sulyok' kialakulására l. Décsy (i. h.) és Sulán: Slavica 2: 114. A szk. nyelvjárási *l > ű > v* változásra l. **23.5** –7. p. – A magyarból: Habovštiaková: SZSS 92; HSSJ; EWU. – A m. *balta* ukrán, lengyel, szerbhorvát, vajdasági rutén, vend jelenlétére l. Balczyk: StSl 9: 343–6; LizV 575; Brückner; Wołosz: StSl 35: 229; UEISk 127; Kočiš 113; Flisz I, 14.

bamba 'einfeltig; Tölpel' – Michal'any: *bamba* 'ua.': to taki *bamba* (SipM); – **Szárm.:** **bambavý** adj. 'laločnatý, svěšený (na př. tvář)' Kálal; – **bambula** pejor. 'tölpelhafte Frau' (GregPsz 204); – **bambuch** szidás, gúnyolódás, csúfolódás – *bambuχ* 'nadávka neposlušnému člověkovi' (LexNov 223), *bambuch* 'nadávka starším deťom' (GNS), *bambuch*² nár. pejor. 'nadávka hlúpemu člověkovi' (SSJ).

A belső keletkezésű m. *bamba* 'tölpelhaft' (1400?, 1777: EWU; ennek játszi képzésű *bambuc* származéka 1632: SzT). A Kálal-féle *bambavý* jelentés kialakulása talán azzal magyarázható, hogy a *bamba* (tekintetű) ember képzete gyakran társul a lógó fejű emberével. Az *-ula* (irodalmi *-ul'a*), *-uch* képzős származékok létrejöttét elősegíthették a honi eredetű *bambolec* 'gömbölyded alakú tárgy' – vö. cseh *bambula* 'ua.' (Machek²) – , *bambuch* 'gyomor, bendő' szócsalád homonim alakjai. – A magyarból: Machek¹, Machek². – L. még m. > cseh *bamba* 'ua.' (Sulán 28–9), szhv. *bambast* 'ua.' (UEISk 128).

bán 'Ban; Herr' – 1570 k.: krom *Banow* | Wagewodow, a gynych wuredyech (OSzK Fol Lat 1779: 5), Orava, 1663: my, hrabe Theoköly a *ban* (HSSJ), 1760: kasstyl *bana* slowenskeho (uo.), 1786: kroácky *bán* Derenčjny (uo.), *bán*, banus (dominus, praeses regni)... (Bern), 1835: Horwatsko, kd'ěžto *Bánem* bol (Zora 74), *bán*, *bán* (v Horvatsku) (Jancs), *bán* hist. 'ua.' (MatSl; SSJ; SCS) stb.; – **Szárm.:** **bánsky** adj. (MatSl; SSJ); – **bánstvo** 'bánság' – 1786: Bertolda arcybiskupstwem koločským y *banstwem* Sslawonye ozdobil (HSSJ), *bánstvo* 'ua.' (Loos III; MatSl; SSJ); – **bánovina** 'správna jednotka v býv. Juhoslávii' (SSJ). – Helynevekben: 1389: *Banovice* (VSOS I, 120), 1457: z *Banowecz* (VážnýG 4), 1479: rychtář z *Baniowe Wsi* (uo.), 1539: *Banowa* (VSOS III, 383) stb.

A szerbhorvát eredetű m. *bán* 'ua.' (1138?, 1146: EWU). Címszavunk végeredményben származtatható volna közvetlenül a szerbhorvátból is (így pl. SCS), az egykori történelmi, államigazgatási viszonyok azonban inkább a magyar közvetítés mellett szólnak. – A magyarból: EtSz; Schubert 254. – L. még m. > cseh *bán* (Sulán 29), lengy. *ban* (Wołosz: StSl 35: 229), ukr. *bań* (SSUM I, 86), or. *ban* (Hollós 16), rom. *ban* (Tamás).

báñas 'Bergmann' – 1618: *Baniasz* Timko szn. (HSSJ) – Smolník, 1675: *baniassom*, ktori tu ertz budu mieraty (uo.), 1775 k.: *Bányász*, *Banas* Banjk... (StSl 3: 81), okr. Poprad, 1836: ... Soltissy, Segtare, Uhlare, *Bányassy*... (SN 7: 641), *bañas* (Czambel; vsl Kálal; Benedek 38), dunántúli szlovák települések: *báñas* (ŠtolcM 62), Szp: za tak starého *báňasa* (s. gy.); – **Szärm.:** **báňaský** adj. – Smolník, 1675: *dwuch w baniaskych* wecach chutmanow... (HSSJ), *baňaski* (Benedek 92).

A m. *bányász* 'ua.' (hn. 1362: TESz; foglalkozást jelentő név 1409: Gregor 54), ez a szk. eredetű *bánya* jövevényiszó -sz képzős származéka (uo.). Úgy látszik, hogy korábban a kelet-szlovák nyelvterületen eléggé el volt terjedve, napjainkban inkább csak a szlovák nyelvszigetek szókincsében él. Vértesszőlősön a m. *bányászokodik* 'Bergwerk bebauen; Bergwerk betreiben, graben' (1619–21: Gregor 61) ige nyomán él a *báňaskoduvat* 'graben, schürfen' (uo.) is. Feltehető, hogy a magyarországi bányavidékek körzeteinek szlovák településein másutt is megvan, csupán én nem talákoztam vele. – A magyarból: Gregor 61; HSSJ. – L. még m. > kukr. *bañas* 'ua.' (LizV 575).

Bandi 'Andreas' – *Bandi* 'ua.' (SipM; SSJ VI, 129), *Bandi* ragadványnév (GNS); – **Szärm.:** **Bandikov** adj. poss. – *Baňd'ikof* (Hab 172); – **Bandička** 'Frau von Bandi' (SipM); – *Bandijova* 'Tochter von Bandi' (uo.).

Az *András*ból ikerítéssel (*Andi-Bandi*) alkotott m. *Bandi* (1784: Hajdú 70) becenév (l. EtSz; Kálmán 66). A szlovákban közkedvelt *Andrej* és számos képződménye nem nagyon engedte érvényesülni ezt a magyarból átvett névalakot. A szlovák etnikum déli részén – Záhoriétól egészen Zemplénig – lós és kutyanévként használatos. (l. Agrik 8: 173–5). – Vö. **András**.

bandúr l. **pandúr**

bankoš 1. 'Bankier' – Michal'any: *bankoš* 'ua.' (SipM); – **2.** 'Bankhalter im Kartenspiel' – Pk: *banjšoš* (~ *banjšár*) 'ua.' (s. gy.), Pv: *banjšoš* (s. gy.).

Az olasz, ill. ném. eredetű m. *bank* (XVI. sz.: EWU) főnévnek -s képzős m. *bankos* 'ua.' (TESz) származéka. Újkeletű átvétel a magyarsággal közvetlen kapcsolatban élő szlovákok szókincsében, a *bankár* (1763: HSSJ) szinonimája. – A magyarból: SipM. – Vö. **bankov**.

bankov 'Banknote' – 1780: však jestli by nemel tento pán statečný | creditu v *bankove* (Ant¹ 638; Ant² 600), 1839: Gak nemáš Groš, *Bankou* wilož (MTA Rui 8-rét 206/183: 194), *bankou* (Márkus 105), Naptrepa'i *bankovi* do kešeňi (SipM).

A m. *bankó* 'ua.' (1785: TESz), amely a ném. eredetű *bankocédula* (< *Bankozettel*) 'ua.' (uo.) előtagjának az önállósulásával keletkezett (uo.;

EWU). A szk. szóvégre l. **13.** p. – Nem dönthető el teljes biztonsággal, hogy a szk. régi *bankocedul'a* 'Banknote' (1798: HSSJ) a m. *bankócedula* (1781: TESz) átvétele-e, vagy pedig a magyarhoz hasonlóan a ném. *Bankozettel* részfordítása.

Király Péter (StSl 10: 224) szerint a szk. nyelvjárási *bankouka* 'ua.' (irodalmi *bankovka*: SSJ) ugyancsak a m. *bankó*-ra megy vissza. Ez elméletileg nem volna lehetetlen, a cseh *bankovka* 'ua.' azonban arra figyelmeztet, hogy itt inkább a *bank(a)* tekendő kiindulásnak, s a *stovka* 'százás bankó', *tisícovka* 'ezres bankó' típusú képződményről van szó. Az ugyanis valószínűtlen, hogy az ilyen jellegű szót, mint a *bankovka*, a cseh nyelv a szlovákból vette volna át (l. Machek² is). – Egyébként LizV 100 a kukr. *bankivka* 'ua.' forrásának ugyancsak a m. *bankó(jegy)* kifejezést tekinti. – Vö. **bankoš.**

banovat' **1.** 'übelnehen' – Hr. Sv. Beňadik, 1575: prosjm, ze by ste *nebanovaly*, ze vašu Mylost tak czastokrad napomynam (SL 1: 278), Trenčín, XVII. sz. ef.: nech *nebanuje* v[áša] m[ilost] (ListyP 46); – **2.** 'bedauern' – Bartošovce, 1554: O tho thez. v. m. *nyeraczczye banovac*, yz do myasta nyeydv (JŠ 6: 56), Šášov, 1579: ysteze bych *banowal*, ze by inssy mel znosytty moge kozze (HSSJ), Viglaš, 1593: ale velmy *banugem* se mogu pocztyvost odymate (SL 1: 288), Bošany, 1606: wssak sem toho dosti *bánowal* (HSSJ), 1624: weru toho z kormuczenjm srdczem *banugem* (FejP Lt), 1678: Mlč, nebudeš *banovati* (Sinap 42), 1694: *banujem*, že mi na pamat nepřišlo (KPP 176), 1705–8: Ten Hejster nemecký velice *banoval* (Ant² 348), 1763: Miseret: željm, *banužem*... (KamSl 521), 1798: Kdo sa ženj, ten *banuje* (OSzK Oct Lat 652: 21), *banovat'* (Bern), bán, *banuvat'*... (Jancs), *banovat'* (GNS; SSJ) stb.; – **3.** 'trauern, sich betrüben' – 1714: o Luzinskich srdečne *banugem* (HSSJ), 1783–5: Ak sa všetko podarí – dobre, ak nie, nebudem *banovat'* (BajzaR 85), 1798: vera za ňu *nebanuju* (Piesne 119), Zannahal ma milý a ja jeho radšej, kerýže z nás bude *banovati* večšmej? (Kollár I, 278), 1881: iste *banuje* za tvojimi šunkovými fliačkami, sestra! (Vaj I, 41), *Banuje* ako krava za zvoncom (Zát 33), *banovat'* (Kálat), Kétsoprony: Plaňe mu je, veľmej *banuje* za svetom (NSM 1: 58), *banovac* (SipM) stb.; – **4.** 'mit jemandem umgehen' – Vsz: Tag *banuje* s ňím jag ze psom 'úgy bánik vele, mint a kutyával' (s. gy.); – **Szárm.:** (**o-**, **po**)**banovat'** 'megbán' – Žarnovica, 1615: to nam wertie, že weru *obanugete* (HSSJ), Ilava, 1651: napominal sem ho, aby zadneho towaristwa w lotorstwy a wkradezy nemel snimy, nebo *obanuge* (NádLt Okir I 333), 1718: ale vy to *obanujete* (KPP 66), 1752: *nyeobanovali* (KNyNyE 247), 1755: Žádaj radu od starého a *neobanuješ* (Gav² 138), 1782: kte-ri Chi-bu swo-gu *o-ba-nu-ge* (AnUB 9: 195), *obanovat'*, megbán,... (Jancs), *obanovat'i* (LexNov 221); – 1749: Mariš, Mariš, *pobanuješ* (Ant¹ 738), 1791: Predca *nepobanugete* | Ak do nemeckeg wyndete (Čap 55), *pobanovac* (SipM) stb.; – **banovanie** 'sajnálkozás; bankódás' – 1775 k.: Bánat, *Banowánj*, Tristitia, Dolor (StSl 3: 81), *banowáňi* (Bern), bankódás, *banuvaňja*... (Jancs), *banovanie* (Vaj, Kuk, Tim: MatSl) stb.; – **banit' sa** 'bánik, törődik valakivel, valamivel' – 1624: chtel som nyessto malo W[assey] M[ilos]tj w tepley napisatj, ale powedel, že *se on banyt* nemuože, nez czobi sme od neho rozkazalj, to wssetko oznamy

(Fejpl), Teprowa *banime se zborow a ya zaytra pocznem pilu dokonawaty* (uo.); – **rozbánotiť** 'elbúsul, elszomorodik' (GMS); – **bánost'** 'bánat, szomorúság' – Mošovce, 1643: prosjm W. W., ze mne neraczj za *banost* gmit ... (HSSJ), 1695: od *banosti* tak schudla (KPP 37), B. Štiavnica, XVII. sz. mf.: zebi/ste nemaly za/*banost* (PDS 178), 1768: w zármutku a *bánosty* žili (HSSJ), *banost'* (Bern), bänkódás,..., *bánost'* ... (Jancs), Šariš: Banujem, banujem, | s tej *banosci* zemrem (SbŠskult 557), *bánost'* (Kálal; ľud. SSJ) stb. (egyéb származékokat is l. uo.).

A bizonytalan (esetleg török) eredetű m. *bán* (ebből: *bánkódik*) 'bereuen' (1372 u.: EWU); 'übelnehmen' (1491: uo.); 'bedeuern' (1495 e.: uo.); 'trauern' (uo.). A *bániť sa* változat, valamint a *banovať* 4. jelentése a m. *bánik* 'Sorge tragen; sich um etwas oder jemanden kümmern; mit jemandem umgehen; gebrauchen, handhaben' (TESz) ígére alapozódik. Ez pedig a *bán*-hoz kapcsolódik, abból vált szét, annak ikes ragozású párja (uo.). A *bánost'* főnév *-ost'* képzővel alkotott olyan típusú szk. képződmény, mint a *radost'*, *žalost'* stb. (vö. SILex I, 153). A Gömör megyei *rozbánotiť* viszont a m. *bán* ige *bánat* 'Wehmut, Treuer; Kummer' (1372 u.: TESz) származékának a felhasználásával keletkezett. – A magyarból: Kollár: Hlas 105; Škultéty: SP 22: 756; Kniezsa: Ethn 45: 64; Machek¹; Machek²; Gregor: AnUB 9: 195 stb. Hauptová (Slavia 28: 528) szerint újabb jövevényszó, de mind a sok változat és képződmény, mind a széleskörű elterjedés arról vall, hogy az átvétel viszonylag korán, nyilván jóval a XVI. sz. előtt megtörténhetett. Az irodalmi nyelvbe azonban a Štúr-iskola írói vezették be. – L. még m. > lengy. *banować* (Brückner; Wołosz: StSl 35: 230–1), kukr. *banovati* (LizV 154, 575).

bantovať' 'stören, belästigen, beunruhigen, plagen, quälen, schaden, berühren' – Martin, 1561: aby žadny bratr any prytel nektery geho *nebantowal* (StanD III, 194; HSSJ), Sv. Beňadik, 1575: verte, zebych nerad vašu mylost v zadnych veczech *bantowal* (SL 1: 278), 1585: ale ze mne prosyl, abych nycz *nebantowal* (PDS 101), V. Jaseno, 1588: ze/ho zaden *bantuawaty* nebude (StanD III, 198), 1597: A w tom žadny nema geho *bantowati* ani geho potomkow (Jelš 241), Hrachov, 1603: ale ze je tvoje, *nebantujem* (StSl 4: 395), Turiec, 1616: slobodne wozily | nik gich *nebantowal* (SMS 11–2: 255), Budatín, 1675: a že by ho nikda zpana Szunyoghowych sluzebnykuv *ne bantowal* (SzunyL), Jastrabie, 1688: ani ostatnich wogakow žaden *nebantowal* (NRA Fasc 404 Nr 30: 3), Liptov, XVII. sz.: kdyby cziczy wčely *bantowaly* (DécsyM 229), XVII. sz.: koho frass *bantuge* (HSSJ), XVII. sz.: ... kde te krč *bantuge* (uo.), 1716: kdy male deti *bantuje* (KPP 57), *bantowat'* v. rúšať (Bern), bánt, *bantuwať* (Jancs), 1904: čo *bantujú* to dieťa? (Timr I, 196), *bantowat'* (Kálal; ľud. MatSl; SSJ), *bantovac* (Malč: StSl 10: 224; SipM) stb. stb. – **Szárm.: bantúvat'** praet. – 'bántogat; búrit', turbovať', *bantúvat'* (Jancs); – **pobantovať'** 'megbánt'; 'megzavar' – Šášov, 1578: pryssly oznamuvat swu welku tezobu, ze sta *pobanthowany*, od pohanow y take skrze ohne (HSSJ), P. Bystrica, 1739: maslo psy zmerkowaly a *pobantowaly* (uo.), *pobantowat'* 'megzavar' (Detva 135), Szs: ľebo jiy *pobantuvali* (Ondrus 255), *pobantowat'* expr. 'porazit' (GNS); – **zbantovať'** 'megzavar; elront' – Šášov,

1579: ... uon pak šeby neboll odt šadneho *sbantowany* (SL 3: 59), Malč: *χcel jix popravie a vun jix ľem zbantoval* (StSl 10: 224); – **zbantovat' sa** 'összedől, beszakad' – Malč: U Palibačija *še zbantowal χľiu* (uo.); – **bantovanie** 'bántás, bántalom' – Veličná, 1732:... nikdy žadneho *bantovania* od nikoho nyemal (HSSJ), *bantováňi* v. *rúšáňi* (Bern), bántalom, *bantuvaňja* (Jancs), bántás, *bantuvaňja*... (uo.); – **bantovník** 'bántó, ártó, zavaró ember' – 1676: Běda vám za to, kuruci, | ach, prebeda, *bantovnici* (Ant¹ 358).

A *bánt* 'behelligen'; 'mißhandeln'; 'hindern'; 'plagen'; 'anrühren' (1372 u.: TESz) ige, ez pedig a *bán* származéka (uo.). Időbeli felbukkanását, területi elterjedését illetően azonos képet mutat a *banovat'* jövevényszóval és mindenképpen XV. sz. előtti átvételre enged következtetni. Annál is inkább, mivel a magyar szó erős kisugárzó hatásáról vall az a tény is, hogy nem egy szláv nyelv és a román is átvette, és az átvétel esetenként már a XV. sz. első felétől adatokkal igazolható (l. Décsy: MNy 51: 454–5; Tamás; 1444: SSUM I, 86; 1437: LizV 575; MEW; Brückner; BEW; Wołosz: StSl 35: 231; UEISK; Schubert 257–60). – A magyarból: Kollár: Hlas 105; Kniezsa: Ethn 45: 64; Machek¹; Machek² stb. stb. – Vö. **banovat'**.

bár, gyakran **bár by** kötőszó és partikula 'obwohl'; 'oder'; 'entweder – oder'; 'wenn (auch) nur'; 'wenigstens' – A rengeteg adatból csak válogatva: 1624: Gestlibj bylo bezpečně *barby* ste W[assa] M[ilos]t takowe sukno a rageczke zodwa a zetry kossky hore pryslali... (FejþLt), Levice, 1640: gestly gesste mnoho wyna doma mate, *bar by*ste daly odwiesty... (SP 19: 181), Čadca, 1682:... gestly by gych a neb *bar* gedno z nych newyplnyly... (EstLt Rep 65 Fasc 16), 1691: *bar bi* ý w Rime mel seďeti antikrist... (HSSJ), Liptov, 1693: nebog se, synku, *bar by* gych sstwero zedly (uo.), Galanta, XVII. sz.: *bar* on tu nebol (KNyNyE 89), 1701: které *bár* sú z kosti též jako i vaše, | ale v svém spůsobě rozdílnéj sú kráse (Ant² 524), Tekov, 1718: *bar by* y Syrota byl, precza try Roky služiti ma (EK Céhlev. XXI. 2.), Bojnice, 1754: *Bar* gest *bar* neni pansky Urbar... (SL 3: 250), 1755: *bár wúl*, *bár* osel, *bár* owca; *bár by* on messt'an, *bár* pribúzny byl (HSSJ), 1763: Velim fortuna ita tulisset, *Barby* sstasti tak bylo doneslo (KamSl 317: *Fero* a.), *bár* to, *bár* ginssy (uo. 801: *Sive* a.), Bratislava, 1785: *bár by* se to nebylo stalo (HSSJ), 1794: Ale *bár* možné gest, *bár* né... (BajzaE I, 19), 1835: *Bár* Garo sa zblíží, spíwať *bár* Ptáctwo započne... (Zora 18), ámbár, ámbátor, bárs, *bár*, ačkolvek... (Jancs), *bár*, *bárbi*, óbi, kebi (uo.), *bár*, *bár by* 'ua.' (SSJ) stb. stb. – **Szárm.:** **bárs** 'ua.' – Ilava, 1598: ... privažaly a zapsane maly kolko *barz* y becsek plnich a nyepnich matyi bude mistem... (SzkMv 109), Trnava, 1626: Mayster, *bars* Towariss bude (EK Céhlev. XXVIII. 6.), Bratislava, 1667: až zemrem a *bars* i tu aneb w Pezinku pochowana budem (HSSJ), Prečín, 1702: nez owsy ... malo gich bude *barsj* guž y bude desst (PDS 188), 1735 u.: byl by div, *bárs* fajka byla by ze zlata (Ant¹ 776), Brezovica, 1771: na panske y *barz* o osmeg hodene pride, za to kara nebiwa (HSSJ), 1789: *bárs* z vašeho ujist'uváňá, *bárs* z jiného (BernP 60), 1793–6: Ženu treba dobrě čwičit, | Neposlussnů *bars* y mučit (OSzK Quart Lat 2746: 76), ámbár, ámbátor, *bárs*, *bár*... (Jancs), *bárs*

(SSJ) stb.; – **trebárs, trebár** 'ua.' – 1768: Sedlak *trebars* v službach a robotach panských iduce a *trebas* ve svojich vlastnych hospodarskych... (AGK 211), 1791: Daj pokoj, pán páter, zavolám na mater, | vyčíta ti kapitulu, *trebárs* ty kazatel (Piesne 174), 1793–96: *Tremárs* [!] sy ťa zedja Kaně (OSzK Quart Lat 2746: 142), XVIII. sz. mf.: *Trebárs* ma zabijú, *trebárs* dorúbajú, | nezostanem ja tam... (Piesne 204), *Trebar* mi narastie pod oblok prhlawa... (NZ I, 147), ... *trebár* ma nevidziš, ale ma hned' poznáš (StanD V, 417), *trebárs* (SSJ) stb.; – **bár(s)jaký**, bármilyen (1732: HSSJ; l. SSJ is); – **bár(s)jako** 'bárhogyan, akárhogyan' (1732: HSSJ; SSJ); – **bárjakýkol'vek** 'bármilyen, akármilyen' (1763: HSSJ); – **bárkde** 'bárho, akárho' (1763: uo.); – **bár(s)kedy** 'bármikor, akármikor' – okr. Zvolen, 1803: *barskedy* mu hybaj z domu von (ListyP 283; l. még SSJ); – **bárkol'vek** 'bárho, akárho' (1797: HSSJ); – **bárskto, bárkto** 'bárki, akárki' (1775: uo.); – **bársktorý** 'bármely, akármely' (1730: uo.); – **bár(s)čo** 'bármi, akármi' – 1848: bármi, *bársčo*, hocčo (Jancs), *bárčo, bársčo* (SSJ) stb. stb.

A m. *bár* 1. 'wenn nur' (1531 k.?, 1561–4: EWU); 2. 'wohlan' (1537: uo.); 3. 'wenigstens' (XVI. sz. mf.: uo.) adverbium, ill. 'obwohl' (1546: uo.) kötőszó, ez pedig a régi *bátor* adverbium lerövidülése (uo.). Mind a *bár*, mind a *bárs* kötőszóként – önállóan vagy összetételben – főként óhajtó és megengedő mondatokban ill. kifejezésekben fordul elő a népnyelvben, a szépirodalomban és publicisztikában egyaránt. Másrészt partikulaként is nagyon gyakori (l. StanD II, 541, 670; V, 412–5; ESSJ II, 88–90). – A HSSJ alighanem tévesen sorolja ide a következő adatot a XVI. századból: *haty bol dal gednemv swemv hofferowy popalyt, aby sebe nasel bar proso*. Véleményem szerint ez a *bar* valójában növény, mégpedig 'muhar', vagyis azonos a m. *borköles, bormuhar* 'Art Hirse' összetétel *bor-* előtagjának szláv előzményeivel (l. SzJsz 99–100). – A *bárs* a *bár* és a *s, si* névmás összeolvadásával keletkezett (l. StanD II, 600), a *trebárs* a *treba* 'kell, szükséges' és a *bárs* kontaminációjának az eredménye (l. Machek¹; ESSJ II, 88), a *trebár*-t pedig a *treba* és a *bár* egybeolvadása hozta létre (l. StanD V, 417). Aligha lehet vitás, hogy a gyakori *bár by* szerkezet mintája a magyar *bárcsak* 'wenn auch nur' (1591 k.: EWU); 'wenigstens' (1592: uo.) volt. De a *bár(s)* előtagú névmási és adverbialis összetételek keletkezése sem lehet független a m. *bárki, bármi* 'wer auch immer' (1637 e.?, 1653: uo.), *bárha* 'obgleich' (1651: uo.), *bármint* 'wie auch immer' (1764 e.: uo.), *bármennyi* 'wieviel immer' (1792: uo.), *bármely* 'welcher auch immer' (1637 e.?, 1790: TESz), *bárho* 'wo (auch) immer' (1801: uo.), *bármikor* 'wann (auch) immer' (1839: uo.) stb. típusú névmási és határozói összetételektől. – A magyarból: Garaj 7; Hauptová: Slavia 27: 410–4; StanD II, 541, 670; V, 412–5; ESSJ II, 88–90 stb. Ezzel szemben Machek² a magyar szót tartja szláv eredetűnek, ami nem fogadható el (összefoglalva l. Gregor: AnUB 16: 205–7). – A m. szó cs., kukr., rom., szhv., vend előfordulásaira l. Machek²; ESSJ; Tamás; LizV 576; UEISk 131–2; Flisz. – Vö. **bátor**.

barabonc(i)áš (dijak) 'Schwarzkünstler, (Wetter)zauberer' – 1770: *Baraboncaš Digák* dáwa recepti pre mladje newesty... (Čap 62), Ga gsem

Baraboncaš Digak, | Kepenok, Keteffik, Kigak (uo.), Wytisknute w Mudrozamku, | Skrze *Baraboncaš* Janku (uo. 63), 1872: Pokým *garabonciáši* vystrájali svoje žarty (Vaj IX, 212), Rh: *garabonciáš* (NSM 5: 376).

A főnévként és melléknévként egyaránt használt m. *garabonciás* és annak *barabonciás* alakváltozata, ill. a *garabonciás diák* szerkezet. A m. *garabonciás* 1519 óta számos változatban ismeretes, forrása az olasz *gramanzia* 'Hexerei' (EWU), de Hadrovics László (UElSk 244) – főként hangtani indokok alapján – a ném. *Grabanzen* átvételének a lehetőségével számol. Mindenesetre az idegen eredetű szóképző *gr-* a magyarban oldódott föl, s lett belőle *gar-*, majd asszimilációval a *barabonciás* változat (a gazdag alakváltozatokra l. TESz; ÚMTsz), amely azután a szk. népnyelvbe is átkerült. Čaplovičnál a *dijak* helyén egyszer *Janko* van, bizonyára a rím kedvéért. – L. még m. > rom. *gremințiés* 'ua.' (Tamás), szhv. *grabancijaš (dijak)* (UElSk 244–5). – Vö. **diák**.

baracka, baraska 1. 'Aprikose' – 1570: Andreas *Baraska* szn. (Urb I, 275) – M. Kameň, 1742: Predalo se *Barasek* kilj 9 1/2 (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), za *Barasky* 9 1/2 kily (uo.), Item *Barasek* sa predalo kilj 24 1/2 (uo.), XVIII. sz.: Baraszk *Baracka* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 66), XVIII. sz.: budeš mat *baracky* o tom case (HSSJ), XIX. sz. közepe: Dal jej zest *baracku*, ... (Polívka II, 488), *baracka* (Szs, 1895: NyK 25: 290; Buffa 131; Kálal), *baraska* (Kálal; LexNov 91), *baraske* plur. (Szöd: JŠ 2: 233; Padina: ŠtolcJ 261), Af: kajse (to sa *baracke*) (Ondrus 227), dunántúli szlovák települések: *borocka* (ŠtolcM 31) stb.; – **2.** 'Pfersich' – 1848: őszi *barack...*, broskév, *baracka...* (Jancs), *baracka* (Mič II, ČNS; Spiš. Štvrtok: SSN), *baraska* (Mič II), *baracke* plur. (Hont 92), *barack* (SipM) stb.; – **3.** 'Aprikosenschnaps' – Michal'any: Tam l'em *barack* piju (SipM), Nye: edon polliter *barack* (Slavica 13: 26); – **4.** 'almafajta' – Ve: *baraske* 'ua.' (JŠ 2: 333); – **5.** 'ütés fejre vagy hátra' – Szs, 1895: *baracka* 'ütés fejre' (NyK 25: 290), *barack* 'ua.' (SipM), Užhorodská, Zemplínská stolica: *baracka* 'hátbavágás' (JŠ 21: 110–1); – **Szárm.: barackový** adj. – XVIII. sz.: prutik *barackowoy* (HSSJ), Nye, 1811: Suknja... *barackoweg* Farbi Hodbabna (Tirp 3: 137), B. Štiavnica: *barackovi* lekvár (s. gy.), *barackovi* lekvár varil'i (SipM), Ks: *barackovo* páleno (s. gy.); – **barackovo** 'barackbor' – St. Pazova: *baraskovo* 'ua.' (ČMSS 5: 100); – **barackovka, barackovica** 'Aprikosenschnaps' – Litrik „*barackovky*” (Šándor 272), *barackovica* (SCS; Nbh: s. gy.); – **barackovicový** adj. (SCS).

A szláv – valószínűleg nyugati szláv – eredetű m. *barack* 1. 'Pfersich' (1395 k.: TESz); 2. 'Aprikose' (1588: uo.); 3. 'Kopfnuß' (1847: uo.). A szóvégi -a analógiás hatás (*broskva, marhuľa*) a szlovákban (l. 44. p.). Feltehetően a török harcok kiváltotta nagy népességmozgás nyomán került vissza a szó a XVI–XVII. sz. folyamán a szlovákba és terjedt el annak déli, délkeleti részein. – Nyíregyházán él – újabb átvételként – a m. *barackpálinka* 'Aprikosenschnaps' összetétel is: pol deci *barackpálinku* (Slavica 13: 26). – A magyarból: Melich: NyK 25: 290; Halász: Nyr 17: 252; ŠtolcM 31; SipM; Németh: Slavica 13: 26; SCS; Habovštiak: StSl 25: 166; Lipták: JŠ 21: 110–1; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *barackóvyj* adj. (LizV 144), rom. *bóracița* (Tamás).

barát 1. 'Mönch' – Štítník, 1673: *Baratom* dar poslal p. Richtar (SR 38: 189), Štítník, 1674: kdy *Barat* yssel sendrowsky (uo.), Item Kdy Z/kossicz yssel *Barat* na Muran (uo.), 1738: *Baratom* do sečan (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), 1738: *Baratom* kwelkey Nocj Barancow No 3 (uo.), 1740: sa dalo... *Baratom* do sečgan (uo. 34. cs.), 1744: Die 16 Juny oddal do sečgan *Baratom* Baranczow No. 3 (uo.), 1775 k.: Barát, *Barat*, Mnich, Monachus (StSl 3: 81), *barát* (Mič II; Kálal) stb.; – 2. 'Freund' – 1863: Páni *baráti* vedou též v izbě hlučné rozhovory (Němc 123), Szp, Ai: *barát* (Atlasz), *barat* (SipM); – **Szármm.: barátsky** adj. – 1775 k.: Barát tsuklya, *Baratska* kukla... (StSl 3: 81), Barát kalastrom, *Baratsky* klasstor...(uo.).

A szláv eredetű m. *barát 1.* 'Mönch' (1372 u.: TESz; EWU); 2. 'Freund' (1372 u.: uo.). Címszavunkat Doruľa (SR 38: 189) korábban alkalmi átvételnek tartotta, később úgy látta, hogy a XVII. sz.-ban Csetneken egyenértékű szinonimája volt a *mních*-nek (Doruľa 71). Az adatok azonban arra mutatnak, hogy a közép- és kelet-szláv nyelvterület déli részein meghonosodott tájszóként értékelendő. Napjainkban azonban már csak historizmusként fordul elő (l. Doruľa: SR 38: 189). A 2. jelentésben szórványosan ma is él. – Idetartoznak még a ragozatlan *barátom* 'lieber Freund' és *barátočkám* 'ua.', melyek a főként megszólításkor gyakran használatos m. *barátom* 'mein Freund' (1456 k.: RMG), ill. *barátočskám* 'mein lieber Freund' (1585: TESz) kései átvételei, vö. 1862: „*Barátom*”, musíš uznať... (Lipa 2: 204), Malč: *Baratom*, to ňe tak! (StSl 10: 225), Gemer: ši vidíš, *barátom* Šándor (LS 1–2: 186), Michal'any: *baratom*, to ňebuže dobre (SipM), Hát, neviem, *barátom* (BallekP 56), *Barátom*, vravím si (uo. 93); – Nye: *barátočkám* (Márkus 105), Malčice: *Baratočkam*, to ňeprauda, to ňe tag bulo (StSl 10: 225), Hát, *barátočkám*, vravel som si (BallekP 30). Balleknél bizonyára stílusértékű elem, a környezet érzékeltetésére szolgáló kifejezésként van jelen. – A magyarból még: Kálal; Márkus 105; Király: StSl 3: 81; SipM stb. – L. még m. > ukr. *barat* (Čopej; LizV 576), vend *barát* (Flisz).

bárca 1. 'cédula' – Nbh, 1920: *Bárca* na 1. aj ½ litra Szesz (Chov 39); – 2. 'díj, fizetség' – Pohorelá: *barca* 'ua.' (Horák 152; GNS).

Az ismeretlen eredetű m. *bárca*, régebbi *barca 1.* 'Zettel' (1819: TESz); 2. 'Marke; Zeichen' (1838: uo.). A szk. 2. jelentés az l. alapján könnyen kialakulhatott: 'cédula' → 'elismervény fizetségről' → 'fizetség, díj'. Szórványosan előforduló tájszó. – L. még m. > rom. *bărtă* 'Steuerschein' (Tamás), ukr. *bárca* (LizV 576).

bárd, bard 'Art Beil, Art Axt' – Bytča, 1606: *Bard* No. 1 | Sstok No. 1 | Truhla chlebowa No 1 (JČ 11: 44), 1610: *bard*, czo maso rubagy 1 (PDS 66), Bytča, 1619: *Bard* N° 1 | Mažiar medenny ztlukem N° 1 (NRA Fasc 1703 Nr 52: 17b), Soblahov, 1651: oczelowany gedneho *bardu* kuchynskeho (HSSJ), Ludanice, 1658: *Bard* n. 1 | Rožen weliky n. 1 (NádLt Okir I 633: 14), 1675: *bard* železny, kuchinsky (uo. 829: 5), *bard*... Schneidmesser; ... Syn. *bart* (Bern), *bárd*, bárd (Jancs II), Či maš ostri *bart* (Czambel 408), *bard* (Kálal), *bardo* (SipB 234), *bard* (SipM), Nye: *bárd* 'húsvágó bárd'; 'faragó szekerce' (NSM 3: 275), NI: *bárt/d* 'húsvágó bárd' (Roh 108), *bart* (SSN).

A ném. eredetű m. *bárd* 'ua.' (1272: Mollay 193; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.; EWU), ill. annak *bárt*, *bárdo* (MNYA 266. térkép; UMTsz) alakváltozatai. A magyar közvetítés mellett részben az *á* (a régi adatok a hosszúságot illetően ritkán adnak eligazítást), főként pedig az *-rd* szóvég tanúskodik. – A magyarból: Kálal; Hauptová: Slavica 6: 19; HSSJ. – L. még m. > rom. *bárdă* (Tamás), kukr. *bard* (LizV 99, 576), vend *bárda* (Flisz).

bari, bari(š)ka 'Lämmchen' – 1848: bari..., *bariška*, baránčjatko (Jancs), nitr, hont, gem, novoh: *bariki*, *bariški* (SN 26: 484; ASJ IV/2: 69), *barika* (SipB 254), *bari*, *barika* (SipM).

A szláv eredetű m. *bárány* 'Lamm' szóból becéző-rövidüléssel és *-i* képzővel alakult *bari* 'Lämmchen' (1833: TESz), ill. annak *barika* (1848: Jancs), *bariska* (MNYA 343. térkép; ÚMTsz) származéka. A *bariška*, *barika* esetleg magyarázható volna egy bárányhívogató *bar!* szó honi képződményeként is, vö. még *barki*, *baránki*, *baruški* (Habovštiak: SN 26: 484; ASJ IV/2: 69), mégis úgy vélem, hogy címszavunk esetében mind szóföldrajzi szempontból, mind az *-i*, *-ika*, *-iska* képzők okán a magyar származtatás nem alaptalan. – A magyarból: SipM.

barka, plur. **barky 1.** 'Palmkätzchen (der Weide)' – *barka*, plur. *barki* 'ua.' (Bern), *bárka* (*barka*, sl) amentum,... (Dank 102), *barka*..., *barka*, *cicka* (na vrbe) (Jancs), okr. Nová Baňa, 1906: *barke* plur. (Detva 183), *barka* (Kálal; SSN; SipM), Kc: *barki* plur. (JŠ 2: 313), *barke* pt. (Ve: uo.; Hont 529), Bcs, Nbh, Ks: *barka* (s. gy.), *barki* (Rh: NSM 5: 331; Bl: SN 21: 68, 72), Abov: *birka* (JŠ 21: 104), Abov, Zemplín, Užh. *birki* pt. (ASJ IV/2: 68); – 2. 'Narbe' – 1848: *barka*..., *barka*, ránčok (na remeňi) (Jancs); – Szárm.: **barinka** dem. – Izbeg: *barinki* pt. (JŠ 2: 313).

A m. *barka* 'Palmkätzchen der Weide' (1636: TESz). Ez úgy keletkezett, hogy a *barika* (l. ott) deminutivumból kiesett az *i* (uo.). A 2. jelentés a bőrkikészítéshez kötődik és az elsőből alakult ki a magyarban: 'szörzet' → 'egyenetlen bőrfelület' (l. TESz: *barka*²). A *barinki* helyi szlovák képzés a m. *barka* felhasználásával. A délkelet-szlovákiai *birka* alakváltozat nyilván a *barika* (l. ott) származékkal azonos jelentésű *birka* befolyásának az eredménye, a 'barka' jelentés azonban kétségtelenül magyar hatásról vall. – A magyarból: Kálal; SipM.

bárka 'Fischbehälter' – L. Hrádok, 1663: Kupila se zamka na *Barku*, kde se riby ziwe Drzia (NádLt Okir I 633: 29), *bárka*, vivarium piscarium... (Bern), *bárka*, *bárka* (na ribi)... (Jancs), *bárka* 'ua.' (Kálal; Tvrďý) stb.

A valószínűleg olasz eredetű m. *bárka*, amely 'Barke' jelentésben lat. forrásokból 1242 óta, magyar szóként 'Fischbehälter' jelentésben 1288 óta ismeretes (TESz; további jelentéseit is l. ott). A *bárka* 'Barke' megvan már az ócsehben is (l. Machek²) és a régi szlovákból szintén idézhető (1696: HSSJ), de a 'hajószerű haltartó' jelentés a magyar nyelvben keletkezett, ezért bizonyos, hogy címszavunk esetében magyarból történt jelentésátvétellel van dolgunk, amint erre a magyar > szhv. *barka* 'Fischbehälter' elemzésekor Hadrovics László (UElSk 134) már rámutatott.

barlang 'Grotte, Hölle' – Gemer: *barlang* (LS 1–2: 186), Michal'any: U ľeše našol *barlang* a u ňim bival (SipM), Kc: zebrali... do jenného *barlangu* (Rozm 301), Or, Vsz, Pv, Sk, Bé, Nó, Sh, Szh, Bl, Óm, Sp, Bcs: *barlang* (Atlasz), *barlank* (SipB 234), do *barlangu* id'eme (GregPsz 204).

A helynévként 1082 óta adatolt szláv eredetű m. *barlang* 'ua.' (TESz). Elsősorban a magyarországi szlovákok szókincsének az eleme, de előfordul Szlovákia magyar környezetű déli, délkeleti vidékein is.

Barlobáš 'Barnabas' – okr. Trenčín, 1522: item Lucas *Barlobass* quartale... (Urb I, 67), Budikovany, 1565: *Borlobas* – Kotziig *Borlobas* (Ila II 134), 1569: Kotyk *Borlobasz* (uo.); Trnava, 1584: abi *Barlobas* dal za/to odpoved (JŠ 6: 60), stala (se) ge kupa meczy pane[m] Benyo *Barlobasem* (uo.); – **Szárm.:** **Barlobášovic (-ič?)** – Omastiná, 1485: *Barlobasowycz* (FeketeN 165).

A lat. (végső fokon arámi vagy héber) eredetű m. *Barlabás*, amely magyar szövegben 1246 óta ismeretes (l. OklSz), ez a *Barnabás* (1211: OklSz; l. még Ladó 137) magyarban keletkezett változata. A *Barlobáš* forrása a m. *Barlobás* (1500: OklSz), a *Borlobáš*-é pedig a m. *Borlobás* (1514–9: EtSz) alakváltozat. A Budikovanyban 1572-ben lejegyzett *Brlo* (Ila II, 134) és 1575-ben számbavett Kotyk *brlo* (uo.) viszont a m. régi *Borló* (EtSz) képződménynek szlovákban módosult formája, amely a többeli magánhangzó kiejtésével keletkezett (erre l. 23.1. p.). Úgy látszik, hogy címszavunkat a későbbi századok folyamán az általánosan használt *Barnabáš* (SSJ VI, 129) teljesen kiszorította a gyakorlatból.

barna, brna 'sötét színű, sötét barna (főként ló vagy szarvasmarha)' – Turiec, 1559: Melicher *Brna* szn. (JŠ 10: 228); – L. Hrádok, 1659: [koník] *Barna* lisy... (NádLt Okir I 620: 29b), Ludanice, 1661: *Barna* na čele hwyezda (NádLt Okir I 289/B: 72b), 1663: *Barna* na čele Hwyezda (uo. Okir I 620), L. Sv. Ján, 1683: *Barna* na gedno oko slepa (uo. Okir I 691), Dubnica n. Váhom, 1720: krawy tyelne: *barnya* brnasta (HSSJ), 1736: Konye stiry... *Barna* stara (BalLt Kékkői urad. 32. cs.), Nye, 1763: Janowi krawa *Bárna* (TestNye 61), gedno tela toho ročne od *Barny* (uo.), *brna*, *barna* (Palk), Levoča: *Barna* ökörnév (Agrik 8: 173), Levoča, Rožňava: *Barna*, *Barno* lónév (uo.), *Barna* tehénnév (GNS), Totu britku *barnu* kupil... (SipM), *brna* dial. (Hviezdoslav: SSJ) stb.; – **Szárm.:** **(pri)barnavý, brnavý** adj. – Nemce, 1596: [vôl] druhy bil malo menšy *Brnavegšij* (SL 2: 274), Bardejov, 1653: [kôň] ani čerweni ani *bernawi* (HSSJ), L. Hrádok, 1654: *Barnawa* N. 1. žrebna (NádLt Okir 620: 14), 1655: od *barnaweg* klusy *Barnawa* sama (uo. 2b), Likava, 1656: *Barnawa* 2 letnia Kobolka (BathtLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 395b), Ludanice, 1661: konik *barnawj*... (NádLt Okir I 289/B: 74b), Bátorvece, 1667: [vôl] byl *barnawy* (HSSJ), Krupina, 1692: woly *brnawe* (uo.), Trenčín, 1713: Hvozduľa *brnyawa*, ... telna (uo.), 1763: Fuscus... náčernaly..., *bárnawy* (KamSl 341), 1775 k.: *Barna*, *Brnawy*, Fuscus (StSl 3: 81), Trnava, 1784–90: *barnaweg* twarj (JŠ 17: 52), *pribarnawych* očzu (uo.), *barnawí* 'ua.' (Bern), *barnaví*, barna; *barnavuo* d'jeuča, barna leány (Jancs II), 1879: smelo siahol po *barnavej* cigarovej škrinke (Vaj I, 302), Človek ryšavý a *barnavý* málo kedy dobrý (Zát 66), *barnavý*, *brnavý*, *brňavý* (Kálal), *barnavej* (LexNov

198), *barnaví* (GNS; ČNS), *barnavý* ľud., *brnavý* hovor. (SSJ) stb.; – **barnastý, brnastý** adj. '(sötét) barnás' – Bardejov, 1653: *barnasti*, *čerwenasti* (HSSJ), L. Hrádok, 1662: *Barnasta* sama (NádLt Okir I 620), Bánovce n. Bebravou, 1663: Srnula (krava) *brnaszta* (HSSJ), Likava, 1664: Klusa stara *barnasta*... (BatthLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29: 108b), L. Sv. Ján, 1683: [koník] *Barnasti* na Mastali (NádLt Okir I 691), Trenčín, 1709: Rohula *brnyasta* pod bruchom (HSSJ), Kežmarok, 1784–90: podluhowastegi a *barnasteg* twary (JŠ 17: 52), Šariš: povi še i *barnasti* (Czambel 572 *počaromni* a.), *brnastý* (Kálal), *barnasti* (Malč: StSl 10: 225; SipM; Hatalov: SSN) stb.; – **barnosivý** 'sötétszürke' – L. Hrádok, 1657: *Barnosivy* [kôň] ma na čzele hwezdu (NádLt Okir I 620: 8); – **barnavobočavý** 'barna oldalú' – Bánovce n. Bebravou, 1663: ialowicka *brnawobocsawa* (HSSJ); – **bielobarnavý** 'világosbarna' – 1788: ... ma *bjlobarnawe* wlasý, obočj a fuze (HSSJ); – **čiernobarnavý** 'sötétbarna' – Pukanec, 1788: *černobarnaweg* srsti zhrebec (uo.), XVIII. sz.: Juro ma *černobarnawe* wlasý (uo.); – **jasnobarnavý** 'világosbarna' – 1789: *gasnobarnawa*, a bliskawe Lenowe Semeno (Len 5); – **gaštanowobarnavý** 'gesztenyebarna' – Pukanec, 1788: *kasztanowobarnawich* wlasuw (HSSJ); – **tmavobarnavý** 'sötétbarna' – 1790: *tmawo*=*barnawu* farbu (Tabak 11); – **barnastočierny** 'barnásfekete' – Likava, 1664: klusa *barnastočžernohriwa* (BatthLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29: 109); – **čiernovobarnastý** 'feketebarnás' – Kežmarok, 1784–90: *čarnovo barnasty* (JŠ 17: 52); – **barnuľa, brnuľa** 'barna színű tehén vagy kanca' – 1732: otelila sa *barnula* (GörgLt Oeconom. Buch 14b), 1760: otelila sa kriwim rohom *barnula* (uo. 16), *brnuľa* (Kálal; MatSl), *brnuľa* ľud. (SSJ); – **barnuša, brnuša, brnoša 1.** '(sötét)barna szőrű tehén' – 1728: *Brnuša* Jalova (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), Dlhá Lúka, 1738: *Brnoša* Jalovka (ZSNM 44: 207), *barnuša, brnoša, brnuša* (Kálal), *brnoša, brnuša* ľud. (SSJ), *brnoš* 'sötétbarna színű ló' (Hviezdoslav: uo.); – **2.** 'barna bőrű nő' – 1854: Vy sotva znáte tú moju *brnušu* (ChalD 295), 1895–6: blondínka a *barnuša* (Vaj IV, 486), *barnuša* (Kálal; Vaj, Kukučín: MatSl; SSJ); – **barnuška** dem. – 1895–6: Blondýnka a *barnuška* (Vaj IV, 464); – *brnoška, brnuška* hypok. 'barna szőrű háziállat' (SSJ); – **barnavost'** 'barnaság' (Jancs I, 30; II, 11); – **barnit', brnit'** 'barnít' – 1825: barnítни, braun färben, slav. *brniti, bárniti*... (Leschka 27); – **barnavat'** 'barnásít' (Jancs I, 30); – **pribarnavený** 'kissé barnított, barnásított' (Vaj: SSJ).

A középfelnémet kori erdélyi szász eredetű m. *barna* 'dunkelfarbig, braun' (1349: Mollay 194). Az átvett *bronə* alakban a szókezdő mássalhangzó-torlódást a magyar bontóhanggal feloldotta, a szóvégi *-ə* pedig *-a* fonémával helyettesült (uo.; TESz; EWU). Machek¹ szerint a szlovák és morva-szlovák *brnavý* forrása a kfn. *brūn*, s noha Király Péter (SlPrag 1966: 136) rámutatott, hogy a m. *barna* a helyes etimon, Machek² ezt mégis csak a *bar-* szótöví alakoknál engedi meg. Pedig a szk. szó viszonylag kései, XVI. századi jelentkezése önmagában is kérdésessé teszi a kfn. eredetet, s a kfn. *brun-*ból a szk. *brn-* szótó hangtanilag sem magyarázható meg kielégítően (Machek sem érti, hogy miért tűnt el az *u*). Úgy vélem, hogy a *brna(vý)* – és származékai – másodlagos jelenség: a magyarból átvett *barna(vý)*

olyan változatának tekintendő, amelyben a szlovák nyelvérzék az *a* kiejtésével szótagalkotó *r*-t hozott létre, vö. *červivý* – népnyelvi *črvavý* 'kukacos', *tornác* – *trnác* stb. (l. 23.1. p.). A *b(a)rnula*, *b(a)rnuša*-típusú származékok az *-ul'a*, *-uša* képzők segítségével alkotott hypokoristikumok (l. Letz 101). A m. *barna* főnévi és melléknévi felhasználására a szlovákban l. 36. pontot. A *b(a)rniť* keletkezésére nyilvánvalóan hatott a m. *barnít* (1604: TESz) ige. Címszavunk az állattartás, állattenyésztés révén lett honos a szlovák népnyelvben. – A magyarból: Kollár: Hlas 104; MEW; Kniezsa: Ethn 45: 70, Kálal; Gregor: NyK 68: 408; Gregor: HungSl 1983: 62; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *barna*, *barnastij* stb. (Hirnč; Liz 99, 110), rom. *bárna* (Tamás), szhv. *barna* (UElSk 134–5), lengy. *barniaty* (Wołosz: StSl 35: 231), jrut. *barnasti* (Kočiš 113).

barnapej l. pej(o)

barom 'Vieh, Rind' – Robí ak tod *barom* 'robí eko hovädo, kôň' (GNS), mocní ako *barom* (VŠG 5: 178).

Az ótörök eredetű m. *barom* 'ua.' (XIII. sz.: EWU). Ritka tájszó, Gömörben is csupán hasonlatokban él. Valószínű, hogy némely magyarországi szlovák településen szintén megvan, de gyűjtésemből, mely korántsem teljes, máshonnt nem tudom kimutatni.

báršoň, baršún 'Samt' – Trenčín, 1603: pana Jana *Barssona* szn. (HSSJ) – Radvaň, 1608: *Nabarsun* Na Stane diewkam... (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. No 2: 33), Hradná, 1632: ssuba s *barssonyom* podssita (HSSJ), 1652: *Baršon* se sobolem | Halena s baranem (SasA 2: 24; Ant¹ 469), 1652: *Barssan* ze sobolem (HSSJ), 1681: ktera gest obssyta sz černym *barssonem* (Jelš 334), 1700: Item ssaga... Item *barssen* (uo. 411), 1736: Stoljczky Operacze z čerweneho *Barsonya* 5 (BalLt Kékkői urad. 35. cs.), 1752: *bársony* (KNyNyE 247), *báršoň* (Jancs I, 30; Kálal; Tekov: SN 16: 355), Szs, 1895: *báršom* (NyK 25: 290), Nbh, 1920: 70 cm. *Barsan* mňe na Kabat (Chov 44), *báršon* (Mič II; GregPsz 204; GNS; Hont 287), *baršúň* (Kálal), z *baršaňu* prikryta... (AntZ 302), *baršoň* (Abov: DialZb 1: 91; Hab 391; Malč: StSl 10: 225; SipM), *báršán, báršän* (GNS), *baršon* (Borg 145), *baršún* zastar. (Hviezdoslav, Vajanský: SSJ) stb.; – **Szárm.:** **baršúnový** adj. – Očová, 1627: *barssanowy* kozuch (HSSJ), 1652: K *baršonovim* šatam... (SasA 2: 24; Ant¹ 469), L. Hrádok, 1690: Doloman *Barssonowy* poprawal (NádLt Okir I 663: 151b), 1752: *bársonovi* (KNyNyE 247), *bársonyos...*, *báršoňoví* (Jancs), 1872: hlavu *baršúnovou* okrúhlou čiapkou prikrytou (Kubáni 21), na zelenom *baršúnovom* nákrčníku (LaskD II, 243), stužka... *báršonová* (DobšO 10), *báršoňový, baršúnový* (Kálal), *baršunovi* (Hab 174), *baršanovi* (Buffa 132), Kendice: *baršoňova* huňka (Koma 44), *báršonovi* (GregPsz; Bcs: s. gy.; GNS), *báršánoví, báršänoví* (GNS), *baršúnový* (Kuk: SSJ) stb.; – **baršúnik** dem. 'bársony szalag' – Nbh, 1923: l. m. *Báršaňik* na Hlawu Zuze (Chov 135), *baršanik* (Žak 647); – **baršúnek, baršanok** dem. 'ua.' – Šariš: *baršunek* (SSNM 1952–6: 107), *baršanok* (Žakarovce: SSN); – **baršonka, baršanovka** 'bársonykendő, -szoknya, -szalag' – *baršonka* 'bársony fejkendő' (Horehr 2: 212), *baršanka, baršonka* šar, zempl, 'ua.' (SSN), Gemer: *baršonka* 'bársonyszoknya' (SN 15:

230), *baršanka, baršanufka* 'bársonykendő' (Buffa), *baršoňka* 'bársonyszalag' (Malč: StSl 10: 225; Koma 154).

Az ótörök eredetű m. *bársony* '(purpurroter) Samt' (1221?, 1395 k.: Ligeti 301; EWU), ill. annak *barsun, barsan, barson* (uo.) alakváltozatai. Az új megnyúlása azonban a szlovákban következett be az *-úň/n* végű szavak analógiás hatására (l. 47.5. p.). A nemesi öltözködés útján lett honos a szlovákban még a XVII. század előtt. – A magyarból: Melich: NyK 25: 290; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; MatSl; Hauptová: Slavia 28: 525; Király: StSl 10: 225; SCS; SSJ; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *baršon* (Hrinč; LizV 88, 576; Dezső: NytudÉrt 128: 50), szepességi lengyel *barsziun* (Wołosz: StSl 35: 231), rom. *barșon* (Tamás), szhv. *baršun, baršon* (UElSk), szl. *baršun* (Plet), jrut. *baršoň* (Kočiš 113), vend *bárson* [ɔ: -š-] (Flisz). – Vö. **gubáš**.

basom Fluchwort. – Olyan káromkodást kifejező indulatszó, amely önállóan, de nem ritkán különböző szerkezetekben is szerepel: 1854: A už do jari si ešte labu budem lízat' – *bassom* a ništ (Botto 30), XX. sz. eleje: *Basom* ti kyrie elejson (OSZK Quart Slav 80: 706b), 1906: *Basomasásdobránivá... Hned' mi slzy vyskočily* (Taj 120), L. Sv. Ján: *Basom* ťi ma' er (StanL 495), Mlyňany: *Basom* jeho oca (JSbor 4: 225), Dúbrava: *basom* vášho otca (HP 323), okr. Zvolen: *Basom* a gazember, nesmieš papuľovat' (uo. 496), Nitr. stolica: *Basom* ťi dušu... (JSbor 6: 98), Švermovo: *Basom* ja ťebe dušu (Horehr 2: 247), *basom* ťi slávu večnú (LexNov 41), *basom* ci (Buffa 132), Sliače: Ej, *basomu* ancikrista (OstrP 97), Malč: *Basom* ci dušu (StSl 10: 225), *Basom* ja ci laliju (SipM), *bassom* ťi dušu ~ mléko; *basom* já ťebe tvojho krála! (GregPsz 204), *basom* cit. expr. csl. (SSN) stb.; – 1863: *Basoma* tēbe vraj zaňát (Němc 261), B. Štiavnica, 1880: *Basoma* vám zanat | s vašima banami (SSpevy I, 180), Lipt. stolica: *Basom* ti kapustný zaňát (SMSS 15: 101); – 1693: povedel barbir Sigmond Ďord' meštroví: „*Baszom* a teremtete!” (KPP 197), XIX. sz. közepe: *Basom* teremtete, abi si ešte zvonit budeš? (Polívka IV, 471), Šariš: Solgabirov s nohu dupnoľ: „*Basomciteremtete!*” (Czambel 333), Poniky, 1915: *Basomata, teremtete!* | prečo d'ieuke neberiet'e? (Bartók I, 570), B. Štiavnica: Ach, *basom* mu teremtete... (OstrP 41); – XIX. sz. ef.: Krečmár pod obloky | kričí: „*Basom* lelke!” (Piesne 550), Orava, XIX. sz. közepe: A *basoma, telki* [!] ja bi som rat zvedět (Polívka IV, 268), Trenčín. stol., 1897: Ej, ešte som len vypel, | ej, za grajcar pálenky, | ej už mi idú nožky, tarása, | na *basomalelky* (SSpevy III, 261), I náš nadporučík dal si čapicu huncútsky „na *basomalelki*” a vyčkával (Šándor 254), *basomalelky* (Kálal), Važec, 1973: ... už mi nohi idu | na *basom* a *lelki* (Demo 247) stb.; – **Szárm.: basomovat', basomovat'** 'káromkodik' – 1863: Tak teremtetovat a *basomovat* nezná Slovák jako Maďar (Němc 142), *basomovat', basomovat'* (Kálal), *basomovac* (SipM).

A m. *baszom* (a...), *basszam* (a...) 'elhomályosult jelentésű káromkodás, szitkozódás vagy indulatos felkiáltás' (ÉrtSz), ezek pedig az ótörök eredetű m. *baszik* 'közösül' (1213?, 1221: EWU) ige indikativus egyes szám 1. személyű, ill. imperativus egyes szám, 1. személyű alakjai, melyek a mai napig túlságosan

gyakran hallhatók a köz- és népnyelvben egyaránt. Régebbi előfordulására vö.: 1585: ... *Baszom az Annyat* (SzT), 1678: *Baszom* annakis ā lőlkinnek *az lolkit* (Úriszék 838) stb. (népnyelvi használatára l. ÚMTsz). – Nagyon gyakori a magyarban a *baszd meg* imper. egyes szám 2. személyű alak is, amely szitokszóként szintén bekerült a szlovák népnyelvbe, s innét a szlengbe, vö. Michal'any: *Basd-meg*, ňebuzeme mazmesta (SipM), Malč: *bazmeg* 'ungeschickt, unverholfen' (StSl 10: 225), *bazmeg*¹ 'silne záporné pomenovanie človeka, ostrá nadávka' (SSS). – A *basoma zaňát* forrása a m. *baszom az anyád*, a *basom(ata) teremtete* a m. *baszom (adta) teremtete*, a *basom(a) lelki* pedig a m. *ba(s)sam a lelkit ~ lelked* átvétele. – A magyarból: Kálal; StanL 495; Király: StSl 10: 225; SipM; Gregor: StSl 17: 108–10 stb. – A magyar szitokszó és származékai behatoltak egyéb nyelvekbe is (l. EtSz; Sulán: SFFUK 16: 51; Király: SIPrag 1966: 136; Machek²; Wołosz: StSl 35: 231; UEISk 137; Hollós 16). – Vö. **basovat', teremtete, zaňát.**

basovat' 1. 'szitkozódik, káromkodik' – Poník, 1794: mnoho zleho (krčmárke) nahovoril a gu *basowal* (HSSJ), Šariš: Tak mocno zli bul, že až *basoval* (Czambel 272), *basovat' ua.* (Kálal), *basovac* (Buffa; SipM; Spiš. Štvrtok: SSN); – **2.** 'közösül' – Sl. Lúпча a okolie: *basovat' ua.* (SMS 19: 420).

Az ótörök eredetű m. *baszik* 'közösül' (1213?, 1221: EWU). Az 1. jelentés a szlovákban alakult ki a *basom* (l. ott) indulatszó hatására – Úgy látszik, az alföldi szlovákok körében a múlt században élt egy *baslivý* melléknév is: *baszos*, *basliví*, *jebliví* (Jancs), mely a m. *baszos* származékra megy vissza. A várható *basivý* helyett azonban *baslivý* van, azaz szervesen *l* járulékhanggal (erre l. **32.2.** p.). – A magyarból: Czambel 484; Kálal; SipM; HSSJ. – Vö. **basom.**

baša 1. 'Provinzstatthalter in der alten Türkei' – 1560: zavolal jestit | na svych vítezov | a na svych junak[ov], [na slav]nych *bašuv* (Brtáň 44–5; l. még Ant² 207), 1566: k tomu [take trich] *bašuv*, | [z] svej zeme jest vyhnal (Brtáň 63), 1593: Před nim stojí... dva *bašové* (uo. 78), 1690: kriči k swym wezyrum a *bassum* (HSSJ), 1759–60: Prybytek *Bassy* tureckého (OSzK Quart Slav 37: 101), Tu Sprawce *Bassa*, Mocny, a Władny (uo. 122b), *baša* 'ua.' (Bern; Jancs; Kálal; SSJ) stb.; – **2.** 'Gewaltherrscher' – 1851: sedja ja *Bassowja* (Trokan 23), Do rána zmiznú z nášho kraja všetci maďaróni a *bašovia* z dedín! (Tajovský: MatSl); – **Szárm.:** **bašov** adj. poss. – 1785: dcéra *baššova* (HSSJ); – **bašovský** adj. – 1785: moc *baššovskú* držal (uo.); – **bašovat'** 'hatalmaskodik' – 1881: Prišly inkvizície, prišlo zhubné *bašovanie* vládneho komisára (Vaj I, 286), 1895–6: *bašuje* a podtlačuje každé narodné hnutie (Vaj IV, 64), *bašovat'* pejor. (SSJ); – egyéb származékokat is l. uo. és MatSl; Tvrдый; Jancs.

Az oszmán-török eredetű m. *basa* 'ua.' (1490: TESz). A magyar közvetítés mellett egyrészt a történelmi körülmények, másrészt a *b-* tanúskodik. Igaz, hogy a XV–XVI. században a *paša* mellett a törökben is volt *baša* változat (l. TESz), de a korabeli politikai és hadi helyzetből következik, hogy a szlovákság feltehetően a magyar révén ismerkedett meg címszavunkkal. A *bašovat'* származék létrejöttét elősegíthette a m. *basáskodik* (1847: TESz) ige is. – A magyarból: Halász: Nyr

17: 252; Hauptová: Slavia 28: 528; Odran: ZFFUK 21: 137; Habovštiaková: StSl 25: 173. – L. még m. > cseh *baša* (Sulán 46–7).

bašák, bašiak 'egy fajta dohány' – 1821: *bašak* 'Nicotiana rustica' (VSBN 268), *bašák*, nicotiana (tabaca) parvo folio... (Bern), basa-dohány, *bašjak*, turecki malolistí dohán (Jancs), *bašjak*, basa dohány (Jancs II) basadohány..., *bašiak*, turecký dohán (Loos I), *bašák, bašiak* (Kálal; Hv I; SSN).

A m. *basadohány* 'ua.' (1722: SzegSz) összetétel előtagja révén az univerbizációra való törekvés jegyében keletkezett szlovák képződmény (l. 55. p.). A *basadohány* a XX. században kislevelű erős dohányfajta, de korábban, a XVIII–XIX. században a finomabb minőségű török dohányra vonatkozott (l. Takács: Ethn 65: 219. 44. jegyzet). A dohányféleségnek ez a változása jól nyomon követhető a szlovák adatokban is. Az *-iak, -ák* szöveg természetesen az eltérő nyelvjárási sajátossággal magyarázandó. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 528; Gregor: StSlSav 1994: 5. – L. még m. > cseh népnyelvi (bizonyára szk. közvetítéssel) *bašák* (Rank), (szk. közvetítéssel) lengy. népnyelvi *basiok, basiak* (Wołosz: StSl 35: 232).

bašt'a 'Bastei' – 1825: Usus: Pod *bašt'ami* bíwá...: bástyák alatt lakik (Bern), bástyá, *bašt'a* (Jancs), bástyás, *bašt'ami* ohradeňi (uo.) – **Szárm.:** *bašt'it'* 'bástyáz' – 1848: bástyáz, *bašt'ami* ohrad'it', *bašt'it'* (Jancs).

Az északolasz eredetű m. *bástya* 'ua.' (1475: NytudÉrt 50: 82; Mollay 195; EWU). A szokásos alak a szlovákban *bašta* (1606: HSSJ), ez megegyezik a szláv nyelvekben általánosan használt formákkal, melyek minden bizonnyal (közvetlenül vagy közvetve) az olaszból származnak (l. BEW; Vasmer; Hadrovics: NytudÉrt 50: 84; SESČ stb.). Bizonyos, hogy a magyar közvetítésű *bašt'a* változat korábban is megvolt a szlovákban, de az egykori írásmód alapján nem dönthető el egyértelműen, hogy a leírt adatban nem *t*, hanem esetleg *t'* ejtődött. A KamSl-ban többször is *bášta* található, vö. 1763: Fala:... *wysoké bássti...* (307), *Machina acrobatica: Bássta* (494), *Machina ascendens, circumforanea: Bássta* (uo.), *Machina oppugnatoria: Bássta* (uo.) stb. Itt az *á* alighanem szintén a m. *bástya* hosszú *á* hangjának a hatásával magyarázandó. A *bašt'it'* kétségtelenül a m. *bástyáz* 'befestigen' (1604: NySz) lefordításával keletkezett. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 253; EtSz. – L. még m. > rom. *bášte* (Tamás).

bát'amuram 'idősebb férfi megszólítása' – Ilava, 1642: rekl Tomassko üst *Battyam Uram* (NádLt Okir I 333), Turiec, 1731: pan instans pak geho milosti na to odpowedel. *Battyam uram*, nakolko rozumjem... (StSl 17: 92), co mu instans nawratil wolagice na neho: Nebite *Battyám Urám!* (uo.).

A m. *bátyámuram* 'ua.' (1803: SzT) összetétel. A XVII–XVIII. században elsősorban a szlovák köznemesség szóhasználatában fordult elő ez a forma (l. Doruľa 64). Az 1642. évi adat azt is tanúsítja, hogy a két- ill. többnyelvű nemesség nem ritkán egész magyar mondatokat is belekevert szlovák beszédébe. Mindamelllett a *bát'amuram* nem látszik alkalmi kölcsönzésnek. – Jancs közöl

bátyáz, *bát'azuvat'*, *starším bratom zvat'* adatot is, amelyben a *bát'azuvat'* egyértelműen a m. *bátyáz* (Ball) ige átvétele. – Vö. **uram**.

batár 1. 'régimódi fedett utazókocsi' – 1857: vo svojom starom *batáre* (Vaj II, 229), 1895–6: trochu starodávny *batár* vychádza z brány (Vaj IV, 220), Užh. stolica: Treba zaprahnuć do *batara*... (Czambel 394), *batár* 'ua.' (Kálal; Kalinčiak, Vajanský, Kukučín, Tajovský: MatSl; ľud. Kalinčiak, Vansová, Vajanský: SSJ) stb.; – **2.** 'magas oldalú kocsi, szekér' – *batár* 'ua.' (LexNov 136; SCS; čiast. jstrs, jzsl SSN).

A m. *batár* 1. 'Glaswagen, Karosse' (1808: TESz); 2. 'altmodischer Reisewagen' (1861: uo.), ez a franciára visszamenő ausztriai ném. régi *batarde* 'fekete, könnyű bécsi hintó' meghonosodása (uo.). Nem régi átvétel, Bern még nem ismerte. A szóvégi *-d* a magyarban kopott le, s így került át a szhv.-ba is (l. UEISk 137). A csehben a *batard* mellett ritkán előforduló *batár* (Rank; PS) minden bizonnyal szlovakizmus. Közvetlenül a franciából való származtatása (SCS) helytelen. – A magyarból: Kálal.

bátor(si) 'obwohl, wohlan' – Sv. Beňadik, 1575: tomy tak werte, ze *batorsy* mne Pan boch neda any zdrawy... (SL 3: 53), 1718 u.: A tak jich na nejakovú reconpensatiu svých verných služebníkou *bator* by vícej malí utrovit (ChalSL 175), Trenčín, 1735: že by mnohim na zdrawy na statku usskodila, konczu swe hrozby dowgedla, tak že bud po dedinach prestrasseny biwsse, *bator* ostatnu zivnost ku pokrmeny takeg musga dat (StanD III², 297).

Az ötörök eredetű m. *bátor* 'mutig, tapfer' (1138: TESz) melléknévre visszamenő, kötőszóként és adverbiumként használt *bátor* 'obwohl; wohlan; wenigstens; wenn nur' (1495 e.: uo.). A szk. *bátorsi* a *bátor* és a *si* névmási alak egybeolvadásával keletkezett (l. StanD V, 412). Úgy látszik, hogy a XVIII. sz. folyamán véglegesen kikopott (l. Gregor: AnUB 16: 206), főként a szintén magyar jövevény *bár* (l. ott) előtérbe kerülése következtében. Érdekes módon a HSSJ nem regisztrálja. Az egykori írásmód nem árulja el, de a meghonosodott *bár* alapján is valószínű, hogy az *á* a szlovákban is hosszú volt vagy lehetett. – A m. szó átkerült a románba (l. Tamás) és a szerbhorvátba (l. UEISk) is. – Vö. **bár, bát(o)rit', bátorný.**

bát(o)rit' 1. 'megnyugtat, vigasztal, bátorít' – *bátriti* koho arch. 'utešovat', uspokojovat': a uš smo *sa* sami *bátril'i*, řen žebe sa nán niž ňestálo (LexNov 221); – **2.** 'zajong' – *bátorit'* 'šramotit' (Hab 187); – **3.** 'álmában zavar, felébreszt' – Chlebnice: Celú noc som ňespař, Jano furd *bátoriřu* (SSN); – **Szárm.:** **(o)bát(o)rit' sa** 'bátor(k)odik, nekibátorodik, merészkedik' – Nbh: Tag kin zme mohľi mať [ti. deti – G. F.], ždi zme *sa bátril'i*, že ešť'e, móžme mať... (KrupaŽ 66), zempl, užh: *obatrić se* 'osmelit' sa' (JŠ 21: 110); – **rozbátorit' (sa)** 'felébred; felébreszt' – *rozbatoric še* 'alvás után fölocsúdik' (Czambel 585; Kálal), Malč: *rozbatori (še)* 'erwachen, sich ermuntern' (StSl 11: 101), Michal'any: *rozbatoric še* 'Mut fassen' (SipM).

A m. *bátorit'* 'ermutigen' (1290 k.: RMG) ige, amely a *bátor* 'mutig, tapfer' származéka (l. TESz). A 'felébred, felébreszt', ill. 'zajong; zavar' jelentést a szlovákban kapta, de az 'ermutigen'-ből kiindulva ez a jelentésváltozás minden

nehézség nélkül bekövetkezhetett. A *bátorit'* változatban az *o* végeredményben kieshetett a szlovákban is (ehhez l. **23.1.** p.), de hiánya magyarázható olyan m. alakok hatásával, mint a *bátran* adv. (1372 u.: TESz), *bátrabb* kompar. (1577: RMG), *bátrak* plur. nom. (1531: NySz) stb. Tekintettel arra, hogy az *o* nélküli formák megvannak a szerbhorvátban is (l. UEISk 137–9), az utóbbi lehetőséget tartom valószínűbbnek. – L. még m. > vend *batriviti* (Flisz II), *batrivnoszt* (uo.) – Vö. **bátor(si), bátorány.**

bátorány 1. 'mutig' – 1842–3: a ak se mi vidži, pojdemo vedno, no, aspon nám bude *bátrejši* (Polívka IV, 325), *bátrní*: barz *bátrní* chlap (GNS), Neboj sã, len *bátrne* do toho (uo.), *bátrési* 'smelšie' (uo.); – **2.** 'vorsichtig' – 1871: *batorný*, vigyázó; vorsichtig (Loos III), *batorný* sl. vorsichtig (Rank; Kálal).

Az ötörök eredetű m. *bátor* 1. 'mutig' (kn. 1372 u.: TESz); 2. 'sicher' (1416 u.: uo.); 3. 'sanft' (1873: uo.); 4. 'schnell' (1889: uo.) adj., amely a szlovákban a melléknévi paradigmának megfelelően a gyakori *-ny* képzővel honosodott meg (l. **36.** p.). Machek¹ szerint a *patřiti* szócsaládba tartozik, ami teljesen valószínűtlen, s Machek² nem is említi már meg. A 2. jelentés a szlovákban alakult ki a magyar szó pontatlan értelmezése, vagy inkább annak gunyoros használata következtében. A *bátrní* alakváltozat lehet magyar eredetű (pl. *bátrabb*, *bátran* stb.), de az *o* kieshetett esetleg a szlovákban is (l. **23.1.** p.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 253; Gregor: HungSl 1983: 72. – L. még m. > kukr. *bátrnij* 'ua.' (LizV 576), vend *batriven* 'ua.' (Flisz I). – Vö. **bátor, bát(o)rit'.**

baťu 'Bündel' – Kečovo: *baťu* 'plachta na seno alebo na prenášanie košov' (SN 27: 461), *baťu*, *baťu*' 'Bündel, Packen': Taki *baťuvi* noši (SipM).

A vitatott eredetű m. *batyu* 'ua.' (1792: EWU). A magyar–szlovák etnikai határon szórványosan előforduló nyelvjárási szó (a SSN nem ismeri). A szóvégi *-u* megmaradása nyilván a kétnyelvűségnek köszönhető (l. **18.3.** p.). – A magyarországi szlovák településeken összetételekben is előfordul, vö. Nbh, 1921: *Batyubál* dovedna trova... (Chov 53), 1928: Ištvánovi na *Baťubál* (uo. 310); – Rh: *baťuruha* 'plachta z kvalitnejšieho plátna' (NSM 5: 232). Az előbbi a m. *batyubál* 'olyan kisebb táncmulatság, ahova maguk a vendégek viszik az ételt, italt' (ÉrtSz), az utóbbi a m. *batyuruha* 'teherhordásra használt ruha vagy kendő' (ÚMTsz) helyi átvétele.

beč 'ingatlan (természetbeni) bérleti díja' – 1681: newy o tom, aby Mlinarowiczý ginssim panom *beč* odwazaly (HSSJ), odbiraly od Mlinarowiczow *beč* (uo.), XVII. sz.: (dvor) pustili sme na *beč* aneb plat ročnj (uo.), Nitra, 1776: mlinar platy ročite *beče* zita 6 szap *reži* 6 szap. (uo.); – **Szárm.:** *bečny* 'értékes, megbecsült' – B. Štiavnica: *bečni* 'ua.' (s. gy.).

Az ismeretlen eredetű m. *becs* 1. '(kostbares) Deposit(um)' (1389 ?, 1456 k.: EWU); 2. 'Maß, Maßgefäß' (1541: uo.); 3. 'Schatzung, Schatzungswert' (1543: uo.; további jelentéseit is l. uo.). Címszavunk jelentése a magyar alapján a szlovákban alakult ki. Nem valószínű, hogy a szhv. eredetű m. régi *bécs* 'eine kleine Münze; zwei Drittel eines Hellers' (kn. 1510 k.: TESz) lenne a szk. *beč* forrása. Ez esetben ugyanis egyrészt a jelentésváltozást nehezebb volna követni,

másrészt a m. é helyén a szlovákban nem vagy nem csupán *e* hangot találunk (l. 15. p.). – A magyarból: HSSJ. – Vö. **bečelovať**, **bečev**.

bečel'ovat' 1. 'schätzen, ehren, achten' – Zvolen, 1592: (ja) som Wassu Mylost *beczelowal* (HSSJ), Orava, 1630: který ani sveg Vrchnosti *beczelovati* neumegi (SL 1: 241), Krupina, 1734: dievka ma matku swogu *bečelowaty* (HSSJ), 1752: Draho *betseluje* 'nagyra becsüli' (KNyNyE 247), 1755: nebudú te *bečelovať*, jak zjevíš nešťestí (Gavl² 155), kteří te v štěstí *bečel'ujú* (uo. 74), 1755 k.: Megbetsülem, *Bečelowati*, Cohonestare (StSl 3: 81), 1822: Swoge Pange *bečelugu* | Gim gak detom powolugu (Čap 19), 1862: Že si on vás bude veľmi „*bečel'ovat'*” (Lipa 2: 201), Gemer: *bečelovať*, *bečelovat*, *bečelovač* (LS 1–2: 185), *bečel'ovac* (Šariš: SbŠkul 532; Malčice: StSl 10: 225), *bečelovat'/c*, *bečel'ovat'* (SipB 234), ta ty ňebudzeš znac mamku *bečelovac* (AntZ 193), *bečel'ovat'* ľud. (Kuk.: MatSl; nár. Kálal; SSS) stb.; – **2.** 'ab-, einschätzen' – 1572: *beczelowawssy* pan mistr tento statok (HSSJ), Krupina, 1651: dom *beczelowan* gest na ssest sto zlatych (uo.), 1755 k.: Betsülem, *Bečelugj*, Aestimo (StSl 3: 81), Nye, 1780: a částku gegjch..., *bečelowanu* skrze Vrchnost... na tricet šest Wonašuw (TestNye 103), Szs, 1895: *bečl'uvat'* 'šacovať' (NyK 25: 290), Malčice: *bečel'ovac* (StSl 10: 225) stb.; – **Szárm.: bečel'ovat' sa** 'megbecsüli magát; örül; megbecsülésre, felértékelésre kerül' – 1648: na rozkaz welkomožneg panny *becselowal se* ten gisti dom... (Jelš 274), Bcs, 1806: Tri kone, zkočom, který *sa bečelowal* na fl. 200 (MMM Céhkönyvek 441.1.), Východná: *bečel'ovac sa* (LS 4–6: 177), Malčice: *bečel'ovac se* 'anständig, tüchtig sich benehmen' (StSl 10: 225), Michal'any: Jak še bužeš *bečel'ovac*, tak ci buže (SipM), abov., zempl užh: *bečel'ovac še* 'uctiť sa' (JŠ 21: 100, 110), *bečel'ovati sa* 'radovať sa' (LexNov 221); – **bečelovanie** 'felértékelés, megbecsülés' – Prievidza, 1771: pan vicesluzni na *becseluvanye* neb aestimatio... išli (HŠ 1: 21), becslés..., šacovanja, *bečeluvaňja* (Jancs), árbecslés..., *bečeluvaňja* (uo.) stb.; – **bečelovný, bečelný** 'tisztességes, tisztés, becsületes' – Bánovce n. Bebravou, 1719: k *beczelnim* sluzbam hotowy (HSSJ), Turč. stolica; 1720: ma ... geden *becelowni* obed sprawiti (AM Comit. Túrocz. Rsz 52: 35), Benice, 1742: swug *bečelowny* kus chleba wihledawaty se usilugice (HSSJ), Turiec, 1757: plachta bgelimy czwernamy wissiwana *bečelowna* (uo.); – **bečel'ovne** adv. 'tisztelettel, tisztességgel, becsülettel' – Liptov, 1645: ze ... sem opowažyl prekassku a neprýležitosť čynyt, v tom *bečelovne* odpitujem (SL 6: 69), Turč. stolica, 1720: ano y z Lajtuchom *bečelowne* do zeme Matky wssech nas odprewadit a pochowat (AM Comit. Túrocz. Rsz 52: 23), Nitr. stolica, 1721: Panou Bratou, y Pan[n]u Seštru *becselovne* pozdravugem (SimLt 2. cs. Fasc 19 Nr 50) stb.; – **bečel'ovnosť** 'megbecsülés; felértékelés' – Martin, 1731: principala sweho welikou *bečelownostou* predchazel (HSSJ), 1775, k.: Bets, Betsü, *Bečelownost*, Existimatio; Nagy betsületben lenni; Wo welike *bečelownosti* byti... (StSl 3: 81), *bečelnost'* 'čekť' (SipB 234); – **vybečel'ovat'** 'felbecsül, felértékel' – Ilava, 1637: techdi geho M[i]l[o]stj dawa se autoritas, abj communi aestimatione dal *wibechelowat* (NádLt Okir I 333); – **pobečel'ovat'** 'ua.' – 1676: gestli by se

negakowa robota k opatrenj aneb k *pobečelovanj* prytrefila... (HSSJ), Ja na vaz dam *pobečel'ovac* tuto škodu (SipM); – **ubečel'ovat'** 'megbecsül, megtisztel; megvendégel' – Čajkov, 1654: my sem y *ubečelowaly* dobriho pana (HSSJ), Turč. stolica: *ubečel'uvat'* 'pohostit'

Az ismeretlen eredetű m. *becsül* 1. 'tisztel' (1416 u.: TESz); 2. 'értékel, felbecsül' (1456 k.: uo.) igének *becsöl*, ill. *becsel* (uo.) alakváltozata (l. **16.1.** p.). Az 1. és 2. jelentés a magyarból való – az 'ab-, einschätzen, veranschlagen' esetében semmi szükség román közvetítésre gondolni (l. Schubert 269) –, a további jelentések pedig ezek alapján alakultak ki a szlovákban. Az adatok arra mutatnak, hogy viszonylag korán meghonosodott jövevényszóval van dolgunk, amely inkább a közép- és keletiszlovák nyelvterületen terjedt el. – A magyarországi szlovák lakosság szóhasználatában újabb átvételként polgárjogot nyert a magyar szócsalád néhány egyéb tagja is, vö. Bcs: ... ho ona *ňemegbečüluje* (Hanko 163a), Ks: *megbečüluje* ho (s. gy.; < m. *megbecsül* 'achten, ehren, in Ehre halten'), Úh: *bečületeš* 'pocitivý' (SipB 234), Ks: *bečületeš* 'ua.' (s. gy.; < m. *becsületes* 'ehrlich, ehrenhaft'), Bánhida: pret χ lapem má žena takí *bečület* (ŠtolcM 100), Ks, Vsz: *bečület* 'Ehre' (s. gy.; < m. *becsület* 'ua. '), Nbh: tak jin *bečületsértěš* veľmej zaplaťin (KrupaŽ 248; < m. *becsületsértés* 'Ehrenbeleidigung') stb. – A magyarból: Kollár: Hlas 105; Kálal; MatSl; Király: StSl 3: 81; TESz stb. – L. még m. > rom. *biciului* (Tamás), kukr. *bečelovac* (XVI. sz.: LizV 88, 577); l. még Schubert 267–9. – Vö. **beč**, **bečev**.

bečev 'Schätzungswert' – 1570 k.: Zadny gedna sucze osoba zemanska... nemouss... czo sweho vrecki nyekomu vdelyty, zapsaty, any wysse *beczewa* zalozythy (OSzK Fol Lat 1779: 3), na koho then statek hledy, ma wedle *beczewa* zas od prysse a Sudcze od kupen a odlozen byty (uo. 5b), wedle *beczewa* zwykleho... (uo. 7).

Az ismeretlen eredetű m. *becs* 'ua.' (1543: TESz; más jelentésben 1456 k.: uo.) diftongusos *becsëj* ~ *becsöj* változata (a szóvégre l. **17.3.**, **19.1.3.** p.). Kiveszett szó, amely feltehetően a jogi terminológia révén került át a szlovákba. Más forrásból nem tudom idézni, a HSSJ nem is ismeri. – A magyarból: Gregor: NyDt 165. – L. még m. > rom. *bíci* 'Schatzung; Geldstrafe' (Tamás). – Vö. **beč**, **bečel'ovat'**.

beder(e) 1. 'penis' – *bed'er* expr. 'ua.' (GNS); – 2. 'Kartoffelnudeln' – Ratk. Bystré: *Bed'ere* zmo maľi na obet (OrlG 208), Sirk: Zjadó som plnú misku *bed'eró* (GNS), Teplý Vrch: *bederöve* 'ua.' (uo.) okolie Košíc: *bedere* 'ua.' (s. gy.); – **Szärm.:** **bederík** dem. 1. 'penis' – Revúčka: Skri si tod *bed'erík*, bo ho straciš (SSN); – 2. 'Kartoffelnudeln' – Gemer: *bed'eríki* z makom (LS 1–2: 184; Revúca: GNS; Kameňany: SSN), okr. Revúca: *bed'erki* (ASN IV/2: 165); – **bed'erisko** augm. 'penis' (GNS).

A belső keletkezésű m. *bögyörő* 1. 'Penis eines kleinen Knaben' (1481 e.: EWU), 2. 'Kartoffelnudeln' (1957: uo.), ill. annak *bödörő*, *bödöröj* (ÚMTsz) alakváltozatai. A szlovák népnyelv alakilag is elkülönítette egymástól a két jelentést: a szóvégi magánhangzó megtartásával pt.-ként értékelve a tésztafélére

vonatkozik, a magánhangzó elhagyásával (erre l. 45. p.) pedig 'penis' értelemben állandósult. Csupán Gömörből és Kassa környékéről vannak rá adataim. – Gömörben van *cigánbedere* 'Kartoffelnudeln' (ASJ IV/2: 165) is, ez a m. *cigánybögyörő* 'ua.' (ÚMTsz) összetétel helyi átvétele. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 184. – Vö. **and'albed'ere, olaský.**

bedeš 'begy' – Tekov: *bedeš, bed'eš* 'ua.' (ASJ IV/2: 82), *bed'oχ* (uo.), Tek. Trst'any: *bed'ok* 'gyomor': Ti máž zapuchnatí *bed'ok* (SSN), Lipová: *bedeš* (uo.), Trávnica: *bed'eš* (uo.), okr. Lučenec: *bed'oŭ* (ZFFUK 38: 103).

A tisztázatlan eredetű m. *begy* 'Kropf (des Vogels)' (kn. 1525 k.: TESz) szónak *begyes* 'kropfig' (szn. 1501–21: uo.) származéka. A *bed'ok, bed'oχ* változat talán deminutívuma a magyar *begy* alapszónak, a *bed'oŭ* pedig egy eddig ki nem mutatott m. **begyő* ~ **begyó* átvételének látszik. – A magyarból: Palkovič: ZFFUK 38: 103; ASJ IV/2: 82.

beg, big 'régii török méltóság' – Fil'akovo, 1562: Hazan *bek*, philekovskj slaunj pan (SL 3: 279), 1566: Sedem *begúv* velikých (Kollár I, 129), 1566: (Se)dem *bigúv* velikých (Ant² 174), Dobrá Niva, 1573: swim *bekom*, ktery su pri Sechach, rozkazano gest (JČ 13: 82. 26. jegyzet), Brádnó, 1595: do Filakowa k swemu panu Dely Jahra *Bekowj* (PDS 102), ten samy Dely Jahra *Bek* (uo.), 1596: *bykom* take vajdom (Brtaň 89), 1599: od bašov, *begov* (HSSJ), Levice, 1640: tyeto mysta dowedowal Eztergomsky *Beek* (SP 19: 181), 1786: pod *begem* Mezetem do Sedmohradské země wrhli (HSSJ), 1835: Podezreňi Bašov a *Begow* (Zora 87), *beg* (Hviezdoslav: MatSl; SSSJ; zastar. SCS) stb.

Az oszmán-török eredetű m. *bég* 'türkischer Würdenträger niedrigen Ranges als der Pascha' (1476 k.: TESz). Rendszerint közvetlenül a törökből származtatják (l. pl. MatSl; SCS; HSSJ stb.), a régebbi adatok némelyike azonban arra enged következtetni, hogy a magánhangzó a szlovákban is hosszú volt, ami viszont magyar közvetítésre mutat. Ugyanis mind az *é*, különösen pedig az *í* (l. 15.1–3. p.) közvetlen előzménye csak a m. *bég é*-je lehetett. A török *bey*-ből való kiindulás (l. Blánár: JČ 13: 82) nem fogadható el. A szóvégi *-k* lehet zöngétlenülés eredménye, valószínűbb azonban, hogy a m. régi *bék* (1529: MNy 79: 507) alakváltozat átvétele.

bejaráš 1. 'céhgyűlés' – Žilina, XVII. sz.: Gehožto Urad bude, každi treti tiden *Béjarass* držeti w Attya Messtrowen Dome (AM Comit. Trencs. II, Rsz 50: 449), při každem *Béjarassu*, do pokladnicze položil Dwa penize (uo.), Kteribi Towariss menteku na bok zawesel, kdi pride do *Béjarassu*, zato pokuta... (uo. 454), Levoča, XVIII. sze.: ... nag Mladssj Towariss ma nosit klučž towarissom, kdi magi *bejaras* mat (StSl 17: 96), Bcs, 1823: Pani Magsteri boli sslí *dobegarassu* Mezi paholko (MMM Céhk. 62.418.1); – **2.** 'céh' – Bánovce, 1636: ma se gemu... pocziwa pracza zabranity a né oslobodyty dotud pokawadžby prwé népoložyl od Rémésła wpocztywem *Bégarašy* d. 6. (Houdek 146), Žilina, XVII. szv.: Mi, CzechMister, Fyrmistri, y ostatny Braterstwy, gakoss i pod cziwiy *Béjarass* a poradek, podstiweho Remesla czizmarskeho (AM Comit. Trencs. II Rsz 50:

446), podstiweho poratku neb *Béjarassu* (uo.), ze predstupili pred uplni czech a *Béjarass* nass (uo. 446b), Vrbové, 1693: *biaraš* (Houdek 95).

A honi eredetű m. *jár* 'gehen, treten' (1185 k.: TESz) igekötős *bejár* 'eingehen' (1524–7: NySz II, 9) formájának -s képzős *bejárás* származéka. Ennek több jelentése van (l. pl. SzT), a céhnyelvben a 'céhgyűlés' fogalmát jelölte, s ilyen értelemben 1574 óta adathozható (AnUB 11: 116). A 'céhgyűlés' → 'céh' jelentésátvitel megtörténhetett már a magyarban (erre l. Houdek 95, 116) – ez azonban nyelvi adatokkal nem igazolható –, s bekövetkezhetett a szlovák szaknyelvben is. A *j* utáni *a* hosszú vagy rövid volta egyértelműen nem állapítható meg. Elavult. – A magyarból: Gregor: AnUB 11: 115–6; uő.: MSzl 538–9. – Vö. **bejaromešter, bejarov, jaráš, táblajaráš.**

bejaromešter 'a céhmester segítője' – Skalica, 1669: za dwuch mystruw przysedycych przy porzadku k dohledany gegich sprawedlnosty, ktery se *begiaromesstrowe* gmenugy... (HSSJ), Žilina, XVII. szv.: ... kopaš Gyorgyom Attya Mestrom, yakož y Horvath Isstwanom a Simunovicz Janosom *Béjaro-Mestermi* (AM Comit. Trencs. II Rsz 50: 446), L. Sv. Mikulás, 1571: Kluč pak od Lady Towarižskeg ma bitý u starssgeho *Béjaromestra* (PCA 2. doboz Nr 111: 6b), Pukanec, 1797: *Biaro Mester* Jorius Bahna (SN 12: 220), Nitra, 1804: Atya Mester tes y *Be'ro Mestri* pri poradku Tovariskem dohledat (EK Céhlev. XXIX. 33.), Bcs, 1817: za *Bejaró Mestera* Gyurtsik Janossa (MMM Céhk. 62.437.1), 1831: Balaš Marton za *Bejarov Mester*... (uo. 62.431.1).

A m. *bejárómester* 'ua.', amely a *bejár* 'eingehen' ige *bejáró* melléknévi igenevének és a *mester* 'Meister' főnévnek az összetétele. Egykori előfordulására vö. Ilava, 1659: Az legényeknek Dékányok Legien, azon kővől Attyok, és *Béjaro Mesterek* (AM Comit. Trencs. III Rsz 51: 556b). A céhek szóhasználatában azért kapta ezt a megnevezést, mert a legények munkájának ellenőrzésén kívül elsődleges feladata volt a mesterek körbejárása, látogatása, „bejárása”, hogy munkát keressen a vándorló legényeknek (l. Szád I, 200). A szlovákban az összetétel előtagjában aszerint van -o, ill. -ov, hogy a magyar *bejáró* az átvételkor önálló kifejezésként vagy pedig összetétel elemeként értékelődött-e. Sőt, Doruľa 76 a régebbi időkből *biarmešter* adatot is közöl, ahol az -o a szó végéről lekopott (erre l. 45. p.). Elavult szaknyelvi kifejezés. – A magyarból: Doruľa 76; HSSJ; Gregor: MSzl 537–8. – Vö. **bejaraš, bejarov, mešter.**

bejarov 1. 'bejárómester' – Pukanec, 1797: *Biaro* Jorius Križan (SN 12: 220), Pukanec, 1797: a druhi *GBiarou* Jorius križan (PukKer 39; bizonyára az előbbi adattal azonos, amely azonban nem betűhív közlés), Bcs, 1813: Za pana *Bejarowow* kety chodili (MMM Céhkönyv. 62.414.1.), Bcs, 1818: trowa pri chodeny *Biarouó*, po Majstrow (uo.), Bcs, 1821: Urban Janos, Starssj *Béjáró* (uo. 62.431.), 1848: *bejáró, bejáróv*, majster po d'jelňicách prizerajúci (Jancs I) stb. – **2.** 'bejáró, bejárás' – Bcs: hñet prví *bejáróu* po šoproNki (Hanko 93).

A *bejárómester* utótagjának elhagyása révén önállósult és főnevesült m. *bejáró* 'bejárómester' (1752; SzT), ill. annak *bejáróu* alakváltozata (a szóvég alakulására l. 13.3.1–3. p.). A 2. jelentés újabb, helyi átvétele a m. *bejáró* 'bejáró,

bejáró hely' (1573: SzT) főnévnek. – A magyarból: Gregor: MSzl 538. – Vö. **bejaraš, bejaromešter.**

béka 1. 'Frosch' – *béka* 'ua.' (Štúr: Kálal 909); – **2.** 'fenyőtoboz' – Liptov: *béka* 'ua.' (Peřinka; StanL 100).

A valószínűleg ótörök eredetű m. *béka* 'Frosch' (hn. 1295, kn. 1395 k.: TESz), melynek még számos egyéb jelentése is van (l. uo.; ÚMTsz), 'fenyőtoboz'-ként azonban tudtommal nincs kimutatva. Valószínű, hogy azt a szlovákban kapta, talán külső hasonlóság alapján. Középszlovák tájszó, elavult. StanL 100 csupán idegen eredetűnek tünteti fel, közelebbi megjelölés nélkül. – A magyarból: Kálal 909.

bekeň, bekiň 1. 'Wicke' – Michal'any: *bekiň* 'ua.': Mi žefeni *bekiň* karmime s kravami (SipM), Gemer: *beken*: Póbede pojdemo *beken* kosič (VŠG 5: 178), Nbh: *bikeň* (s. gy.); – **2.** 'here' – Nh: *bekeň* 'ua.' (Atlasz), Sp, Rb: *bekiň* (uo.), Kameňany: *biken* (SSN), Prievidza: *bikaňa* (uo.); – **3.** 'Anthyllis vulneraria' – *beken, bekeň, biken/ň* 'ua.' (GNS).

A bajor-osztrák eredetű m. *bükköny* 'Wicke' (1549: TESz; Mollay 209), ill. annak *bekény, bökény, bökiny, bökön(y)* alakváltozatai (l. uo. ÚMTsz). A szk. *e* és *i* ugyanis csak ezekből az alakokból magyarázható kielégítően (erre l. **16.1., 16.3., 17.1.** p.). A 'bükköny' → 'here' → 'nyúlhere' jelentésváltozás a szlovák népnyelvben ment végbe. Békéscsabán ismételt átvételként *bükkön*-ként (s. gy.) is használatos. – L. még m. > kukr. *bikiň* (Liz 180).

bekeš, bekeč '(szőrmével bélelt) hosszú télikabát; öreg kabát; köpeny' – Brutovce, 1784: *bekess* mog (dal) na matku (HSSJ), XVIII. sz.: geden... *bekess* ze sukna (uo.), Mb: Širicu, *Bekeš* (BÉ 6: 364), *bekeš* (Jancs; Szs, 1895: NyK 25: 290; Kálal; zastar. Buffa; GNS; St. Pazova: ŠtolcJ 262; Šariš: JČ 17: 141; Ripka 182; GNS; zastar. SSJ; SCS), *bakeš* (Kálal) *bekeč* (Kálal; Malč: StSl 10: 225; SipM; zastar. SSJ; SCS), *kebeš* (Kálal; Lukáčovce: SSN) stb.

A lengyel eredetű m. *bekecs* 'kurzer Pelzrocke mit Schnüren' (1774: TESz), ill. annak *bekes* (uo.) alakváltozata. A magyar szó a Báthori István lengyel király magyar hadvezérének, Bekes Gáspárnak (1520–1579) a családnevéből származó lengy. *bekiesza* (< *bekieszka*) meghonosodott alakja. A *-cs* a magyarban keletkezett affrikálódással (uo.). StanL 110 ide sorolja a *bakeša* 'juh fajta' főnevet is, ez azonban a rom. eredetű *vakeša* 'ua.' alakváltozata (l. Crân 409–10; Machek²). A *bakeš* 'bekecs' *a* hangjának a megjelenésében azonban népetimológias úton nyilván befolyásoló hatása volt a *bakeša* 'juh fajta' szónak (l. Crân 410 is). A *kebeš* alakváltozatban *b – k > k – b* metatézis történt (l. **33.2.** p.). – A magyarból: Melich: NyK 25: 290; Czambel: SR 5: 113; Kálal; StanL 110; Király: StSl 10: 225; Machek¹; Machek²; HSSJ stb. – A m. *bekecs, bekés* – közvetlenül vagy közvetve – több nyelvbe is átkerült (l. Kiss: Nyr 84: 47; LizV 576; Tamás; UEISK; TESz; Hollós).

Béla 'Adalbert; Vojtech' – 1834: *Bela* čtvrtý (NZ I, 31), *Béla* (Jancs II, Loos III, GNS; Štefultov: BM 358; Dudok 35; SSJ VI, 129), *Bela* (SipM), Abov: *Bejla, Béla* (SOK 7: 234), *Belo* (SSJ) stb.; – **Szárm.:** *Bélina, Belino, Belko,*

Bélinko, Belinko, Bélineo, Bélinko kicsinyítő-becézős alakok (SSJ), *Bélik, Béluško, Béliško* (GNS).

Az egyértelműen nem tisztázott eredetű m. *Béla* szn. (1055: ÓMOLv 25), melynek többféle etimonja ismeretes (tartják honi származéknak, héber, szláv, török stb. eredetűnek), annyi mindenesetre kétségtelen, hogy a régi magyar nevek közé tartozik, de az idők folyamán feledésbe merült és csak a XIX. század első felében újították fel ismét (bővebben l. Melich: SzlJsz I/2: 103; EtSz; BárcziT 64; Kálmán 42; Ladó 138; Szilágyi 117–8; Fekete: MNyTK 191: 77). Ekkoriban került át a szlovákba is az *Adalbert*, ill. *Vojtech* ekvivalenseként. Bernolák még csupán magyar királyok nevéként szótározta: *Béla* nom. prop. Complurium Hungariae Regum. Helynévként azonban vö. 1793: Malé *Beladicze* (VSOS I, 154), ami a m. *Bélád* (1165: FNESz) származéknak szlovák plur. *-ice* képzővel alkotott származéka (l. még uo.). Az *-o* révén a *Belo*-nak is van családias-becéző árnyalata, egyúttal azonban ezzel a név szlovákosodott is, szemben a *Béla* formával, amelyen érződik az idegen eredet.

belčov 'Wiege' – P. Lúpča, 1564: w gednom *belčowe* leželo dwoge detj (HSSJ), Zvolen, 1669: Na *belčou* remene dwa... (PDS 41), XVII. sz.: od kolibky neb kolisky (*belčova*) (SR 57: 260), 1700: sjna sweho, gesste w *Belčoweg* [!], neb Kolibce zustawagjiho (EK Céhlev. XVI. 3: 3), 1704: Cunae *Belčou* (OSzK Oct Lat 142: 91), B. Bystrica, 1704: Sprostý *belcsov* (SMSS 11: 159), 1775 k.: Böltső, *Bjľčow*, Cunae (StSl 3: 81), XVIII. szmf.: vezmi *belčov* na plece (Ant¹ 578), XVIII. sz.: Böltső *Belčou* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 66), Bcs, 1811: geden *Belcou* (BcsÍr V. 28. a. 30. 2. dossz.), Už moga sloboda w *belčowe* mi plače (NZ I, 267), 1844–5: aľe ho voda aj z *belčovom* ďaleko hnala (Polívka II, 272), 1848: bölcső, *belčov*, kolíska (Jancs I), 1869: bölcső, ..., *bielčov* (Loos I), Szs, 1895: *bevčov* (NyK 25: 291), *bilčov* (Mič II), *belčov*, *bielčov* (Kálal), Folkušová: *bjľčov* (StSl 3: 81), *belčov* (Márkus 170), Szd: *belčo* (JŠ 2: 325), Md: ved' moja svoboda na *beučove* plače (ŠtolcM 249), Tk: zaľi xlapca z *beučova* (Ondrus 233), *beučou* (ŠtolcJ 70), *belčov* (Hab 110), Lipt. Teplička: *bilčov* (Horák 182), *bevčov* (LexNov 236), *belčov* (LexNov 236; Ripka 151) *belčo*^u (SipM), Kociha: *belčou* (GNS), strsl *belčov*, *bjľčov*, *beučou*, *belšov* (ASJ IV/2: 247), *belčov*, *belčiev*, *bielčov* strs., jtrenč. (SSN; további adatokat a magyarországi szlovák településekről l. ASNM 196. térkép); – **Szärm.:** **belčový** adj. – Bcs: *bevčová* masť 'bölcsőzsír' (s. gy.); – **belčík, belčovík** dem. – 1835: Choděnie s Kolébkau čili s *Belčovjkem* (NZ II, 67), Szs, 1895: *be^učík, be^učovík* (NyK 25: 291), *belčovík* (Kálal) stb.

Az ötörök eredetű m. *bölcső* 'Wiege' (kn. 1395 k.: TESz), ill. annak népnyelvi *bölcsőü, belceseő, bülcšü/ő* (uo., ÚMTsz) alakváltozatai. Az *lcs* magyar fejlemény a török *š* helyén (l. TESz). A szk. *e* egyaránt lehet a m. *ö* és *e* reflexiója, a *bilčov* változat *i* hangjának azonban a m. *ü* volt az előzménye (l. 19.1. p.; l. még Hauptová: Slavica 6: 11 is). A m. *l* helyén esetenként megjelenő *u* szabályos nyelvjárási változás a szlovákban. Az *ie* (*bielčov*) nem hangfejlődés eredménye (itt az *e* rövid), hanem a *biely* népetimológiás hatásának a következménye lehet.

A szk. szóvég alakulására l. a **17.3–4.** pontokat. – A magyarból: Kollár: NZ II, 510; Melich: NyK 25: 291; Kálal; Király: StSl 3: 81; Hauptová: Slavia 28: 526; Machek¹; Matejčík: LexNov 236; SCS; Habovštiak: StSl 25: 163 stb. – L. még m. > kukr. *bilčív* (Liz 95, 181–2, 106. térkép; LizV 578), rom. *belcéu* (Tamás).

beleg l. bil'ag

bendov 'Wanst, Magen, Pansen' – Szs, 1895: *bendov* pejor.: Ale si si ti napchav *bendo^u* (NyK 25: 291), Malč: *bendou* (StSl 10: 225), *bendo^u* (SipM), Hatalov: *bembov* pejor. (SSN).

A bizonytalan – esetleg ném. – eredetű m. *bendő* 1. 'Bauch' (1585: EWU); 2. 'Wamme' (1702: uo.); 3. 'Magen; Pansen' (1792: uo.), ill. annak *bendő^ü* (ÚMTsz) alakváltozata. A szk. szóvégre l. **17.1–4.** pontokat. Nem gyakori tájszó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 291; Király: StSl 10: 225; SipM. – A m. *bendő* és az ukrán népnyelvi *bend'úch*, belorusz *penčj'uch*, orosz *pent'uch* összefüggései, ill. össze nem függései (l. Balczky: StSl 5: 184) további vizsgálatot igényelnek. A rom. *bindéu* 'Wanst, Magen' és változatai azonban kétségtelenül a magyarból származnak (l. Tamás 115).

Benedik, Benedek 'Benedictus' – **1.** változat: **Benedik**: Sv. Ján, 1470: My *Benedyck* Klotnyczer burgrab zamku Lykawy (SČL 39), Trenčín, 1494: postavil *Benedika* lamacze... (Varsík 364), Nem. Ľupča, 1540: *Benedyk* Kowacz ma dati vdelati gedno okno (JŠ 6: 137), Boca, 1571: pan *Benedyk* chemnycsky (SztivLt Bányajegyzőkönyvek I, 43b). Trnava, 1586: panu Sabo *Benedykowy* (JŠ 6: 55), 1595: pan *Benedyk* Horwath ... (PDS 171), 1658: widal Rožnai *Benedik*... (Jelš 290), *Beňadik* (Tvrdý; SSJ) stb.; – **2.** változat: **Benedek**: Poproč, 1569: *Benedek* z Bradneho z Kokawy (Ila III, 231), Trnava, 1574: stala sa gest kupa mezi Nilosistuanku a mezy *Benedek* Masarem (JŠ 6: 55), Gočaltovo, 1589: Paulus *Benedek* (Ila II, 310), 1589: na instantiu pana *Benedeka* Harhowskeho (SR 51: 214), Krupina, 1633: vrozeneho pana Gyurky *Benedeka*... (SISlov 4: 285), 1658: totižto Rožnai *Benedek*... (Jelš 290), 1658: skersze Koszar *Benedeka* (uo. 292), 1688: Sskalka *Benedek* (uo. 360) stb. – **Szárm.: Benedekovič** (~ **Benedekovic** ? – erre l. Gregor: MNy 85: 190) – okr. Topoľčany, 1570: Dionisius *Benedekouich* (Urb I, 265).

Minden bizonnyal egyházi lat. eredetű régi m. *Benedik* (1086: EtSz), későbbi *Benedek* (1382: OklSz). A szk. *Benedik* ma *Beňadik* alakban él (*az e > ä > a* változásra l. **14.1.** p.), s általában közvetlenül a latinból származtatják (l. Tóbiak 135; StanD I¹, 360; I², 397). Ján Stanislav szükségtelennek és helytelennek tartja a szlovák *Benedik* (> *Beňädik* > *Beňadik*) magyarból való eredeztetését, mondván: a *Benedict* (< lat. *Benedictus*) alakból az ejtési nehézséget okozó szóvégi két mássalhangzó a szlovák népnyelvben is leegyszerűsödhetett (StanD I¹, 360; I², 399). Ez éppenséggel nem volna lehetetlen, csak egyáltalán nem szükségszerű, mivel általában a szlávban, s így a szlovákban sem okoz a szóvégi *-kt* kiejtési nehézségeket, ezért az meg is őrződik, vö. *akt*, *kontrakt*, *prefekt*, *rešpekt*, *relikt*, *verdikt* stb. S ugyanígy régebben: *Benedikt* (Tvrdý; SSJ); vö. még ócseh *Benedikt*, *Benedicht* (Geb). Ellenben a magyarban a szóvégi *-t* valóban korán elesett,

ezért a szk. *Benedik* közvetlen forrását illetően feltétlenül számításba kell venni. Ugyanígy történt ez a szhv. esetében is (l. UEISk 139–140). A *Benedek* változat forrása pedig egyértelműen csak a magyar lehet, ahol is az *-ek* szóvég kialakult, l. korábban *Benedük*, *Benedök* (OkISz; EtSz). – E névnek számos becéző alakja ismeretes mind a magyarban (l. Varga 28–30; Ladó 139), mind a szlovákban (l. Tóbič 135). Közülük említésre érdemes a m. *Bence*, szk. *Benco*, erre vö. Malé-, Veľké Chlievany, 1498: [jobbágynev] *Bencho* [Péter] (FeketeN 122), N. Lupča, 1540: Suchym Jakubem, *Benczem*, Rumanem Yakubem (JŠ 6: 136), 1556: pany susedy nassy *Benczo* Sswecz... (uo. 142) stb. A *Benco* eredetét illetően Kniezsa sem volt határozott állásponton. Egyszer ugyanis a m. *Bence*-ből magyarázta (l. MSzCsR 79), máskor meg a szk. *Ben + co* képzést tartotta lehetségesnek (uo. 44). Tekintettel az alapul szolgáló *Ben-* tö gyakoriságára a szlovákban is (vö. pl. *Beňa*, *Beňo*, *Bencúr*, *Benčík*, *Benček*, *Beník*, *Benko* stb.), az utóbbi feltevés legalább annyira valós lehet, mint az előbbi. Főként akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy a m. *Bence* korábban a *Vince* becézése volt (l. NytudÉrt 70: 183). Amíg tehát a szlovák *-co* képző szerepe minden szempontból nem lesz kielégítően megvilágítva, addig a magyar *Bence* – szlovák *Benco* viszonya egyértelműen nem dönthető el. – A magyarból: Melich: ZfSP 5: 331; Šmil 14; Gregor: MNy 86: 185–7.

bengez 'a szüretkor a tőkén maradt (be nem érett) szőlő' – V. Ďur: *bengez* 'ua.' (SR 50: 293), jstrsl *bengez*; *bengeze* pt. (JŠ 21: 76); – **Szárm.: bengezovat'** 1. 'a szüretkor a tőkén maradt szőlőt összekeresi, összeszedi' – jstrsl *bengezovat'*, *bengezuvat'* (JŠ 21: 76), *bengézuvat'* (SSN); – 2. 'a szedéskor a földben maradt hagymát összegyűjti' – Kds: *bengésuvat'* (DissSl 2: 29); Hliník n. Hron.: Po skončení roboti som ždi choďievaŭ *bengezuvat'*... (SSN); – 3. 'céltalanul bolyong' – Pukanec: *bengezuvat'* (uo.), Kalinovo: *bengézuvat'i* (uo.); – **Szárm.: bengezovač** 'szőlőt böngésző személy' – jstrsl *bengezovat'*, *bengezuvat'* (JŠ 21: 76).

A belső keletkezésű m. *böngézik* 'mit mühevollem Suchen sammeln' (1759: EWU); 'im Obstgarten Nachlese halten' (1781 e.: uo.), ill. annak régi és népnyelvi *bengez(ik)*, *böngéz(ik)* (TESz) alakváltozata. A szüretkor nyilván sokszor hallott m. *bengéz* (jelen idő, egyes szám, harmadik személy) igealakot a szlovákok az elmaradt szőlőfürtökre vonatkoztatták és főnévként értékelték. A középszlovák nyelvterület déli részein élő tájszó. Az ige 3. jelentése a szlovákban keletkezett az 1. alapján. – A magyarból: Sonkoly: DissSl 2: 29; Nižnanský: JŠ 21: 76.

Berci, **Berco** 'Albert, Adalbert, Bertalan, Robert' – Bcs, 1866: pán Gusti, pán *Berci* (HaanP² 58), 1869: Berci, Adalbert; Adalbert, *Berco* (Loos I), 1900: Albert, domáce *Berco* (Mič II, 311), *Berco* 'ua.' (Kálal; GNS), Róbert, ... *Berco* (Hv II), *Berco*, Bertalan (Hv I), *Berco*, Albert (SSJ) stb.; – **Szárm.: Bercik** dem. (Mič II, 311; GNS), **Bercinko** dem. (Mič II, 311; SSJ), **Bercko**, **Bercičko** dem. (Mič II, 311).

A m. *Berci* (1833: EtSz), amely a magyarban a germán eredetű Adalbert beceneve volt (uo.; Ladó 126), majd az *Albert*, *Róbert*, *Bernát* és *Bertalan* becézője is lett. Keletkezésének módja: „Az *Albert*-ből és *Róbert*-ből töcsonkulással és törövidüléssel + *-ci* képzővel ..., a *Bernát*-ből és a *Bertalan*-

ból pedig törövidüléssel + *-ci* képzővel...” (Ördög: NytudÉrt 70: 177). Adataim szerint a szlovákból csak a *Bernát* név esetén becézése hiányzik. A szlovák alaktani szabályoknak megfelelően az *-i* végződést a hasonló funkciójú honi *-o* váltotta fel (erre l. 20.2. p.). Az összes diminutivum azután szabályos képződmény az alapalakból.

berek 'Hain' – Selešřany, 1742: z gedniho *berku* wiskočilj (HSSJ), luku k chotaru ratali, tak i *berok* (uo.), ... *berki* wokolčuwaly (uo.), *berek*, nemus, saltus, lucus, ein Lustwald... (Bern; sl. Dank 151; Kálal), Tb: takí malí *berek* (s. gy.); – 2. 'vizes rét' – M. D. Lúka: *bereg* 'lúka, kde stojí voda' (GNS).

A vitatott eredetű m. *berek* 1. 'Ufer' (1193 ?, 1231: EWU); 2. 'Hain' (1193 ?, 1395 k. uo.); 3. 'Moor' (1795: uo.). A magyar szó egyesek szerint a finnugor korból származó ősi *ber-* tö származéka (l. MSzFE), a másik felfogás viszont a szláv *brěgъ*-ból indul ki (l. Hadrovics: NytudÉrt 50: 15–7; egyéb elfogadhatatlan nézetekre l. TESz), Így vagy úgy, a *ber-* töre és mindkét jelentésre való tekintettel ezek a szlovák formák csak magyar eredetűek lehetnek. A szk. *bereg* változat visszavezethető a m. népnyelvi *bereg*-re (l. ÚMTsz), de a *-g* lehet szlovák zöngésülés eredménye is. Az *-ok* szövégre l. 47.3. p. – A magyarból: HSSJ.

Bernát 'Bernhard' – Turč. stolica, 1559: *Bernad* Kozyk powedel (JŠ 10: 228), Kameňany, 1567: *Bernat* Pastirz (Ila II, 545), Vrútky, 1578: wyznaly ako prwssy gych susedy y *Bernat* (JŠ 10: 231), Boca, 1588–9: *Bernat* Kreyczowa (Blanár 34), D. Hričov, 1592: Nicolaus *Bernat* (Urb I, 471), Bojnice, 1618: po panu velikomožnem Thurzo *Bernata* (Urb II, 53), Trstená, 1625: Jano *Bernat*, Ondris *Bernat*, Michal *Bernat* (uo. 163), keru drži Vojtko *Bernath* a Mikuš *Bernath* (uo. 168), Blatnica, 1673: kdiž oppatrný Martin *Bernath*... (NádLt Okir I 619), *Bernát* (SSJ; Štále pri N. Bani: BM 308) stb. – **Szárm.:** **Bernátovský** adj. – Trstená, 1625: *Bernatovska*, ktorej drži Michal Škabora (Urb II, 163); – **Bernátka** 'Bernátné' – Boca, 1589–90: dalo se panu v *Bernatky* piwa (Blanár 44), Item *Bernatka* dala panu hottowich penezi (uo. 45), 1643: Kdy sme spolu byli za mestom u *Bernatky*... (KPP 164); – **Bernak** (MSzCsR 50).

A ném. *Bernhard*/t átvételével keletkezett m. *Bernát* (l. Kálmán 29; Ladó 140; Fekete: MNyTK 191: 18), korábbi változatai: *Barnád* hn. (1301: Györffy III, 548), *Benald* hn. (1488: Csánki I, 204), *Bernáld* (1574: OklSz), *Bernárd* (1603: uo.) stb. A korai m. *Bernát*-ra vö. Korpona, 1370: Paulus iudex, Paulus *Bernat*... (Bakács 63). A magyarban gyakori *r – r > r – l* disszimiláció, majd az *l* kiesése és az *a > á* megnyúlása után alakult ki a *Bernát* (l. Hadrovics: UEISk 141) és került át így a szlovákba, miként a szhv.-ba is (l. uo.). Vagyis a *Bernát/d* aligha a ném. név elszlovákosodott formája, amint ezt Blanár 176 véli, inkább magyar jövevényszó. A közvetlen átvétel során a szk. megőrizte a szövégi *-rd/ -rt* hangkapcsolatot, vö. Skalica, 1449: panem *Bernhartem* (ChalSL 36), Žilina, 1479: že za pana *Bernartha*... (SČL 32), 1742: S. *Bernart* napsal (EK A 223: 2) stb., s ma is: *Bernard* (SSJ). A *Bernák* a m. eredetű *Bernát* alapalak szk. *-ák* képzős származéka (l. MSzCsR 54), míg a *Bernátka* asszonynev a *-ka* képzővel a szokásos módon jött létre (erre l. 46. p.).

bešte szitokszó 'gonosz, gyalázatos személy' – Turiec, 1564: dixisset: *besste* kurwi synowe (HSSJ), 1569: *besste* sy ludem, kto te prawom nepohleda (uo.), Nitr. stolica, 1603: rekl, že *besstekurvisin* zaplati (OSzK Fol Slav 27: 6b), Ilava, 1628: ony powiediely, wam wsseczkim kterj stie zilawi *besstie* kurwi sinowia (NádLt Okir I 333), 1629: mluwicze podwen *bestie* kurwieg matiere syn (uo.), Kostol'any, 1635: rekl dworsky... *besstekurwisin* (KamLt Lymb Ser III. XVII. sz. Rsz B 2280), Ilava, 1638: tomu powedel tj *besscze* kurweg matcze sjn... (NádLt Okir I 333), Revišné, 1646: Nie pomahaš lapať zlodeja *bešte* kurweg matere sina (SL 5: 165), L. Trnovec, 1653: any gedneho penaza neda *besstie* kurweg matera sinowj (HSSJ) stb.

A valószínűleg olasz eredetű m. *beste* l. 'Tier; wildes Raubtier' (1490: EWU); 2. 'Schurke (als Schelt- oder Schimpfwort)' (1511: uo.), ill. annak régi és népnyelvi *bestye* (TESz) alakváltozata. A szóvégi *-e* megőrződésére l. **14.3.** p. – A magyarból: Gregor: StSl 17: 110; HSSJ. – L. még m. > szhv. *bešče*, *bešte* (UEISk), rom. *béştie* (Tamás), lengy: *beszte* (Brückner; Wołosz: StSl 35: 234). – Vö. **beštelílek**, **beštia**.

beštelílek szitokszó 'alávaló, gyalázatos, gonosz személy' – Nitr. stol., 1604: y okrikl se naneg Jurka... *beste lilek* kurwa (OSzK Fol Slav 27: 8b), Boca, XVII. sze.: Ty, *bestelelek*, kurweg matera sin (Blanár 49; ugyanezt az adatot a HSSJ pontatlanul 1590-ből közli), Kostol'any, 1635: on gemu zase rekl taky, *besstelilek* kurwi sin (KamLt Lymb Ser III. XVII. sz. Rsz B 2680), pod *besstelilek* kurwisyn... (uo.), Ilava, 1642: powediel Miszaros *besstie lilek* kurwisin (NádLt Okir I 333), 1643: mluwice: „*Beštelelek* kurvafiak, proč na muj dom hažete?” (KPP 165), Pezinok, 1652: lála gemu: *Beště lélek* k... syn ten (Holuby 284), I *bešte Litek* [!] k... sin, prawý (uo.), Korlátka, 1652: počal gim laty, wy *besscze lilek* kurwi sinowe (BathLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), mlcz *besstie lilek* kurwa (uo.), Martin, 1661: hrozil... mluwicze zabigem *besste Lelek* kurwi syna (SISlov 3: 351), Čukárd, 1681: Pod, *besstelilekurwysy* [!] (HSbor 4: 436), 1689: diably wtweg Matery *besste lilek* kurwa (TelLt 11. cs.), 1691: mluwice.... „S cepami, *bašta lilek* kurvysynou!” (KPP 201), 1694: nalal dežmarom do *baštalilek* pľuhavej matera synou (uo. 201), Skalica, 1695: *Besstelilé* kurwa... (PDS 131), bude czichnut na *bestelilekurwu* (uo. 132), Trenčín, 1750: povedala, že sme zlodeje, huncvuti a *beštelilek* kurvy synove (Gács 174), 1793–6: Čert ťa wedew že sy ti Štek; Ač, y welky *Beštelélek* (OSzK Quart Lat 2746: 46b) stb.; – **Szärm.:** **beštelílekový**, **beštelílecký** adj. – 1643: Oni mne nekolikrate *beštelelekwym* synom nazwali (KPP 166), Bardejov, 1659: Coco. *Beste Lileckj* Sinu... (SISlov 2: 374).

A *beste*, régi és népnyelvi *bestye*, valamint a *lélek*, nyelvjárási *lilek* 'Seele; Geist; Mensch; usw.' alkotta m. *best(y)elék* szitokszó 'alávaló, gyalázatos, gonosz, bitang személy' (1558: SzT) összetétel. Az 1652. évi *beste Litek* adatban a *t* kétségtelenül toll- vagy nyomdahiba az *l* helyén. A *-lelek* utótag első szótagjában az *e* feltehetően hosszán ejtődött, az *i* lehet a m. nyelvjárási *i* átvétele vagy a m. *é* reflexiója (l. **15.3.** p.). A gyakran hallott magyar káromkodások és

szitkozódások egyikeként került be a szlovák szóhasználatba. – A magyarból: Gregor: StSl 17: 110–111; Doruľa: StSl 17: 93; HSSJ. – Vö. **bešte, lílek**.

beštia 1. 'Schurke (als Schelt- oder Schimpfwort)' – 1726: zacpag zlorečene vsta swe, kterežtos z apocalipticku *besstij* k hroznemu ruhanj byl otewrel (HSSJ), XVIII. sz.: hibag preč, *besstige* wolagaka, dag mi pokoga (uo.), *beštia*, bestye; ti prekljata *beštia*... (Jancs II), *beštija* (Buffa; Malčice: StSl 10: 225; SipM; Ripka 125) *beštia*, *beštija*, *beštijä* (GNS), *beštia* pejor. (SSJ; SCS) stb.; – **2.** 'Tier, wildes Raubtier' – 1764: *besstie* a nerozumné zwjratá (HSSJ), 1778: mrtwina bez pohrebu zustawá k lupeži psum a lytagicym *besstiam* (uo.), *beštia* (Bern; Kálal; MatSl; SSJ; SCS) stb.; – **Szárm.:** **beštiálsky** adj.; adv. – 1702: manželške powinnosti wýkonáwagj *besstjalsky* (HSSJ); XVIII. sz.: bestialis: *besstjalsky* (uo.).

A lat. eredetű m. *bestia* 1. 'Schurke (als Schelt- oder Schimpfwort)' (1507: EWU); 2. 'unvernünftiges Wesen' (1531: uo.); 3. 'Tier, wildes Raubtier' (1533: uo; további jelentéseit is l. uo.). Címszavunkat származtatják a németből (pl. PaulF 183; ezt elveti Hab 93), de leginkább a latinból (pl. Kálal; SSJ; SCS; részben HSSJ stb.), ez azonban mindenekelőtt az északi szláv nyelvekkel megegyező *bestia* (1586: HSSJ; Botto 106; Hab 93; SipM stb.) alakra lehet érvényes (l. BEW; Brückner; Machek²; Vasmer). Mivel a magyarra jellemző ŝ csak később jelentkezik, ezért úgy vélem, hogy a *beštia* közvetlen átadója a magyar volt. – A magyarból még: Machek¹; Machek²; Király: StSl 10: 225; HSSJ. – L. még m. > kukr. *beštija* (Čopej), jrut: *beštija* (Udv 53). – Vö. **bešte**.

be'ah 1. 'bajt, betegséget okozó rossz szellem, ördög; gonosz ember' szitokszóként is – 1674: powedagucze...žebi to bilo clowečyžy Srdcze azeho od *betyahu* nosy, a žeyako ho nosy žemu nebiwa (ŠOBA Bytča Turč. župa I. č. 2127 k 870 Nr 4: 1674), 1739: počkag, počkag, dyewet *betyahou* tya metalo (HSSJ), 1799: *be'ah* tam po njch! (uo.), 1842: sto *be'ahou* de tebe (JČ 9: 115); Nech *be'ah* vezme tú vašú materinskú lásku (Kal: MatSl), 1875: *Be'ah* ho vie, ja sa tak kynožím (LaskS II, 39), *be'ah* (Detva: Kálal; Ripka 293; GNS), *b'ah* (Kálal 911), *beteha* szitokszó (Buffa 132), Nbh: To vrael'i, že: *Be'ah* do t'eba! Zedou t'a *be'ah*! Al'e čo to bolo, ňvien (NSM 4: 257), *be'eh*, *betäh* (GNS) stb.; – **2.** 'különféle betegségek' – 1756: Beteg *Betah* epilepsia (OSzK Quart Lat 738: 56a), 1765: *be'ach* (padúcnice) ho často metával (TabIP 144), *be'ah* (1807–8: JŠ 9: 109; Palk; Jancs; Mič II; Kálal; sl. Rank; Szs: NSM 8: 77; SSJ), Gemer: dáki *be'ach* mám na plúcoch (LS 1–2: 186), *be'aha* 'betegség' (SipB), Abov: *beteha* 'ua.' (JŠ 21: 99), *be'ah*, *betah* jzsl (SSN) stb.; – **Szárm.:** **rozbe'azit'sa** 'megbetegszik' – M. Topolčany, 1535?, 1595? (az okirat közlöje ezt a két évszámot adta meg, az egyik, feltehetően az első, elírás vagy nyomdahiba): a ay tam *se my rozbetezil* mladý Pan Gyryk (SL 2: 259); – *betegovac* kelszk. (Peřinka), Zemplín: bars *beteguje* (uo. 500); – **be'ahný** adj. – 1759–60: ... užitečný tehotným ženam, *betassnym*, a klánj magycjm (OSzK Quart Slav 37: 47b), 1871: *be'ahný*, beteg, senyvedő...(Loos III; Kálal; Hv I) stb.

Az ismeretlen eredetűnek tartott m. *beteg* 'der Kranke' (1372 u.: TESz); 'krank' (1380 k.: uo.). Noha a m. etimológiai szótárak nem fogadják el (de Mollay sem tárgyalja), Hadrovicshoz csatlakozva a legvalószínűbbnek tartom a *beteg* szót illetően a Štrekelj-féle kfn. *wētac, wētage* 'leibl. Schmerz, Leiden, Krankheit' (Lexer) etimont (vö. BEW; bővebben kifejtve: UEISk 144–5). A szk. *be'ah* csak elég későn jelentkezik, mégis kétségtelen, hogy a legkorábbi jövevényszavak egyike. A *g > h* változás miatt (l. 22.3. p.) ugyanis bizonyos, hogy az átvételnek legkésőbb a XII. század első felében meg kellett történnie. A meghonosodás menete ez volt: m. *beteg* > szk. *be'äg* > *be'äh* > *be'ah* (l. StanD I², 395, 503; I³, 439, 562; PaulF 115, 175; az *e > ä > a* változásra l. a 14.1. pontot). A *be'aha*, *beteha* alakváltozatban a szóvégi *a* hangra l. a 44. pontot. Úgy látszik, hogy a szlovákban a *be'ah* főként az epilepsziát jelentette, s az ilyen betegségben szenvedő népi hiedelmek nyomán keletkeztek a további jelentések, ill. állandósult szitokszóként. Az egyes adatokban a jelentés nem is mindig különböztethető meg egészen pontosan. A kelszk. *betegovac* újabb átvétel a m. *betegül, betegszik* 'erkranken' (TESz) ige alapján. – A magyarból még: Škultéty: SP 22: 757; CzambSl 138; EtSz; Šmil 14; Hauptová: Slavia 28: 527; uő.: MNy 56: 178; Machek¹; ŠtolcJ 57; Gregor: StSl 17: 111; SCS; Habovštiak: StSl 25: 166; HSSJ stb. – A m. *beteg* közvetlenül vagy közvetett úton átkerült egyéb nyelvekbe is (l. BEW; EtSz; Sulán: MNy 58: 54–5; LizV 577; Dezső: NytudÉrt 128: 50–1; Tamás; UEISk; Štek 5; Flisz II; Kočiš 113).

be'ár 1. 'rabló, útonálló, szegénylegény' – 1823: *be'ár* 'ua.' (Hlas 105), 1851: Mnohí howorí o wás, jak Tataroch Wirostlich w horách, Hrajnokoch, *Be'aroch* (Trokan 19), Z dolniakov hrnuli sa *be'ári* (Hurban: MatSl), *be'ár* (Kálal; zastar. SSJ), Gg: tam už biváľi *be'ári* (Ondrus 272) stb.; – **2.** 'hitvány gazember' – 1864: nadávanie do divokych *be'árov*, podlych lotrov (Tomášik 57), *be'ár* (Mič II, Kálal; GregPsz), Prosné: *becár* (SSN); – **3.** 'huncut, selma, haszontalan' – 1869: betyár..., *be'ár* (Loos I), 1882: Syn mi prišiel ako dokonalý *be'ár* zo školy (Vaj VIII, 127), *be'ar* (Buffa; Malč: StSl 10: 225; Abov, Zemplín, Užh: JŠ 21: 99, 109), *be'ár* (LexNov 223; hovor. MatSl; SSJ; SCS); – **4.** 'idénymunkára szegődött (részes, pásztor) ember' – Tk, 1818: zednali sme za *betara* (SlKöml 331), Szs, 1895: *be'ár* 'aki csak nyáron béres...' (NyK 25: 291), Bcs: Pred 30–40 rokmi totiž nebolí „ríseši”, ale „*be'ári*”. *Be'ári* bolí povinní tak ako im to gazda nariadil, kosiť, tlačiť (ČK 1936: 89); – **5.** 'vándor drótos' – Trenč. stol.: *becár* 'ua.' (Peřinka 179); – **Szárm.: be'ársky** adj. **1.** 'betyár-' – 1848: betyártáncz, *be'árski* tañec (Jancs), spieva, reve *be'árske* piesne (Vaj XI, 39), ach, mi budzeme na stañici | ach, tu *be'arsku* tancovac (Žak 570); – **2.** 'huncut-, haszontalan-, csibész-' – 1871: *be'ársky*, betyár, Vagabund (Loos III), *be'ársky* (Kálal); – **3.** 'nagyyszerű, nagyfokú, remek, pompás, erős' – Hej bo to *be'árski* ziuki (SipM), *be'árska* zima 'veľmi tuhá' (GNS), *be'árska* robota 'robota veľmi ťažka' (uo.), *be'árska* kone 'veľmi bujnė' (uo.), Bcs: *be'árski* ŧlap 'nagyyszerű, erős férfi' (s. gy.); – **be'árstvo** 'betyárság, huncutság, csintalankodás' *be'árstvo* (Kálal; Buffa; GNS; SSJ; SCS), Malčice: *be'arstvo* (StSl 10: 225); – **be'árčina**

1. 'betyárbeszéd' – 1846: jmenuje tu nowau řeč slowenskau *beťárčinau* (Hlas 159), *beťárčina* 'surová mluva beťárů' (Kálal); – 2. 'betyárság' – *beťárčina* 'ua.' (Hv I); – **beťárit', beťárčit', beťárovat'** 'betyárkodik; betyár módon él; huncutkodik' – betyárkodik, *beťárit'* (Loos I), *beťárit'* 'žiti jako beťár' (Kálal), betyárkodik, *beťárit'*, bez slůžbe bit' (Jancs), *beťárit'* 'Gauneri treiben' (GregPsz), *beťárčit'* hovor. 'huncútstvá stvárat' (MatSl; Vajanský: SSJ), Malč: *beťárovac* 'herumstreichen, vagabundieren' (StSl 10: 225); – **zbeťárit' sa, zbeťárčit' sa** 'betyárrá, gazemberré, csibésszé válik' – *zbeťárčit' sa*, elbetyárosodik, betyár lesz (Hv I), Malč: *zbeťáric še* 'verlummern' (StSl 10: 225); – **zbeťárčit'** 'elront, csibésszé, gazemberré tesz' – Ale Slivinca ho *zbeťárčila* (Hečko 174) stb.; további származékokat l. GNS; SSJ; SSS; SSN.

A főnévként és melléknévként egyaránt gyakori, sok jelentésben számontartott m. *betyár* (1744: TESz), ez pedig a szh. *běcār* meghonosodása, mégpedig 'állandó foglalkozás nélküli legény' jelentésben. Ebből az alapjelentésből alakult ki a magyarban a többi, így a '(pusztai) útonálló' (1788: uo.) is. A felsorolt szlovák jelentések közül az 1–4. a magyaron alapul, az 5. a szlovák népnyelvben keletkezett. A 4. jelentés csupán az alföldi szlovákok körében volt ismeretes, mivel a m. *betyár* szó is elsősorban az Alföldön élt ilyen jelentésben (l. ÚMTsz is). Annak ellenére, hogy a kései átvételek közé tartozik (Bern még nem közli), honos lett az egész szlovák nyelvterületen, nyilván a szoros etnikai kapcsolatok és a szó gazdag jelentéstartalma következtében. Leggyakrabban a 3. jelentésben használatos. Sokszor szerepel a népdalokban is (l. Bartók I, 294; HP 362, 363; Demo 348, 365, 369; AntZ 25, 27 stb.). Az *-ár* szóvég a helyi hangatani szabályoknak megfelelően vagy megőrződött, vagy analógiás módosulással *-iar*; *-ár*; *-ar* lett (l. 47.2. p.). A m. *ty* helyén a Trencsén megyében is létező asszimilációs tendenciának megfelelően (l. ASJ I/1: XX, 10–12. térkép) *c* van. – Figyelmet érdemel még a kelet-szlovákiai R. Kručovon lejegyzett alábbi népdalrészlet: Ten zbojnik parobok, | čo ma kalap na bok, | a ja *beťar dzivka*, | bom jeho frajirka (HP 362). Továbbá: ÓH: na tim *beťar svete* (SipB). A *beťar dzivka* és *beťar svet* szerkezetekben a *beťar* teljesen szokatlan módon van jelen. Mindkét esetben magyar hatással van dolgunk. Az előbbire vö. népnyelvi *betyárlány* 'betyárokkal barátkozó, züllött lány' (SzegSz), míg a *beťar svet* a m. *betyár világ* 'rossz, keserves világ, élet' félkalkja. – A magyarból: Kollár: Hlas 103; Melich: NyK 25: 291; Škultéty: SP 22: 757; Kálal; Király: StSl 10: 225; Machek² stb. – L. még m. > cseh *beťár* (Sulán 59–60), lengy. *baciar* (Wołosz: StSl 35: 227), kukr. *beťar* (Liz 83), rom. *bichér* (Tamás), or. *beťar* (Hollós), vend *betyár* [ɔ: *beťár*] (Flisz I).

betet 'Einlage, Einpassung, Einsatz' – Malč: *betejt*: I *betejd* dala sebe prišiz na kabat (StSl 10: 225), Michal'any: *betet*: Kupila do sukni *betet* (SipM).

A m. *betét* 'valamibe (díszítésül) beillesztett rész' (ÉrtSz), ill. annak nyelvjárási *betéjt* alakváltozata. Ez végső fokon a *tesz* 'rak, helyez' ige származéka (l. TESz). Kései átvétel, csak Zemplén megyében fordul elő, a SSN azonban nem regisztrálja.

betlehemeš 'betlehemmel házról-házra járó személy' – 1904: betlehemská hra, vianočná hra, jasličky, *betlehemáši* (NéprÉrt 4: 29), Nh, Kh, Vh: *betlehešoše* plur. (SN 7: 115), *betlehemeši* z betlehemom *χοδ'á* po domof (GregPsz 205), Už dva roki *ňehozil'i betlehešoše* (SipM), Nbh: u nás *l'en edoraz boľi takito betlehemeši* (NSM 4: 196), zempl, užh: *betlehešoš* (JŠ 21: 109).

A m. *betlehem* 'Weihnachtskrippe' (1801: TESz) főnévnek -s képzős *betlehe-mes* 'Krippenspieler' (1828: uo.) származékszava. – A bibliai *Betlehem* hn. köznévvé válásával keletkezett m. *betlehem* 'Weihnachtskrippe' azonos jelentésben egyébként megvan a szlovákban is (l. Kukučín: MatSl; SSJ), és nem lehetetlen, hogy eredetét tekintve köze van a magyarhoz (a kukr. *betlehem* 'ua.' Liz 107 szerint a magyarból való), ez azonban nem bizonyos, vö. még cseh *betlém* 'ua.' (SESJČ), lengy. *betlejki* 'ua.' (Brückner), l. még TESz is. – A szlovák népnyelvben ugyanazon töből főleg -*ec*, néha -*ár* képző szolgál címszavunk kifejezésére (l. SSN; MatSl; SSJ; GNS stb.). Az -*áš*, -*oš* változatok analógiás úton keletkeztek a szlovákban (l. 48. p.), s nem egy m. *betlehe-mos* a forrásuk, mint ezt Lipták (JŠ 21: 109) gondolja. A magyarban ugyanis **betlehe-mos* a magánhangzó-illeszkedés következtében nincs, csak *betlehe-mes* van. A két etnikum közvetlen érintkezési pontjain előforduló kifejezés. – L. még m. > kukr. *betlehešoš* (LizV 577).

bezeg 1. 'de, bizony, ugyancsak' – 1791: A *bezek* boli učenj | A predce sa do teg Jeni, | ... Lebo kde ginde vybrali (Čap 55), *bezek* adv. sane, omnio, hem, papae!... (Bern), *bezzeg*, ag, *bezek* (uo.VI, 39), 1833: *Bezzeg* (*bezek*, sl...) ... (Dank), Zemplín, 1839: *Bezzeg!* preukazal teraz swogo santi (OSzK Quart Hung 2549: 39), 1844–5: Ej, ale *bezeg* zaradovau potom Janko... (Polívka II, 322), Bcs: 1847: tak sme predávali židom, ale *bezeg*, ked len geden ljustok nassli, takge krjže robili... (Dohán 29), *bezek* (Jancs; Kálal), Ks: *bezek* sa bojí (s.gy.) stb.; – 2. 'csikló' – Szs, 1895: *bezeg* 'ua.' (NyK 25: 291).

A még nem tisztázott úton-módon keletkezett m. *bezzeg*, amely ellentétes értelmű mondatok szembeállítására szolgáló határozószó (ÉrtSz), de eredetileg főnév is (kn. XIII. sze.: EWU). Általában adverbiumként került át a szlovák népnyelvbe, s ott a magyarral azonos jelentésben és funkcióban vált használatossá, a SSN azonban már nem közli. A Szarvason lejegyzett *bezeg* ellenben főnév, ehhez vö. m. nyelvjárási *bezzeg* 'hímvesző' (UMTsz), ill. *bizgentyű* 'csikló' (Alföld: MTsz), *bezzgentyű* 'hímvesző' (Szatmár megye: uo.). Ez utóbbiak az előző szócsaládhoz kapcsolódó *bizgat* 'izgat, ingerel' (TESz) ige származékai, ez magyarázza a szó jelentését. – L. még m. > kukr. *bézeg* (Čopej; LizV 88, 576; Dezső; StSl 7: 160).

biale pt. 'bél, belsőség' – 1699: A tej preto *biale* vyndu, jako i mne vychazali (KPP 242), 1704: Exentero *Bgale* wiwrhawam (OSzK Oct Lat 142: 95), *bál*, plur. nom. *bále* v. črewo (Bern), 1842: *bále* (JČ 9: 106), 1848: bél, črevo, *bjal'a*... (Jancs), *bjala*, bél... (Jancs II), *biale*, *biele* (CzambSl 130), *biale* (Myjava² 466), Ratková: ež mu šitky *bále* povytekaly von (Peřinka 459), Pilis: do *bjal'ou* nad'jevame kašu, to sú hurke (ŠtolcM 224), *bále* expr. (GNS), *bále* (Kálal; Stráže n. Myjavou: SR 9: 178; Ös: ŠtolcM 41; pejor. Ripka; Jd: NSM

6: 128; Vsz, Tb, Si, Sá: ASNM 28, 19. térkép; nár. SSJ; gem, jzsl: SSN) stb.; – **Szárm.:** **bialový** adj. – Jd: Na chrasti *bálové* másné (NSM 6: 140); – **bálek, bálík** dem. (Bern).

Az ősi eredetű m. *bél* 'Eingeweide; das Innere' (kn. 1405: EWU); 'Darm' (1533: uo.); 'Magen' (1538: uo.; egyéb jelentéseit is l. ott). Palkovič (ZFFUK 38: 99) szerint címszavunk eredete nem világos, pedig nagyon is az, mégpedig mind a jelentés, mind az alak szempontjából. A régebbi átvételek közé tartozik (a HSSJ nem ismeri!), amint erről az egységesen jelentkező *é > ǣ > á, ia* változás tanúskodik (l. **15.1.** p.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 257; EtSz; Czambel: SR 5: 113; Szabó: LS 1–2: 185; Novák: JČ 13: 131, 16. jegyzet stb. – Vö. **bialoš, béleš**.

bialoš, béleš 1. 'sült tésztaféleség' – 1607: Stala se gest Concordia anebo porownany Meczy yakubem *bialessem* a... szn. (OSzK Quart Slav 74: 158), – 1629: placenta, beless kolač (*bélessi*), Peltsche (Dict 309–10), 1663: *Bialesse* kapustne (NádLt Okir I 289/B: 224), Turč. stol., 1666: *Byalošou*... Placentarum (JČ 13: 130), 1666: *Baylešow* (uo. 131), *Belušou* (uo.), St. Tura, 1679: Wdolky anebo *Balesse* (KamLt PCA 1. doboz: 4), 1707: paganum, túrós béles... *twarožni bales* (Lyczei 292), Žilina, 1709: na *bialosse* twaroha (HSSJ), 1760–70: Sama bude jest *bialoš*e (Ant² 661), 1763: Laganum: syrny *béless*... (KamSl 465), Placenta. *Béless*, koláček... (uo. 668), Fabacia: bobowy *béless* (uo. 303), 1767–97: placenta: *bjles*; musstowy *bjleš*; olegowy *bjleš*; twarohowy *bjleš*; s maslem *bjleš* (HSSJ), 1775 k.: Béles, *Bjleš*, Placenta (StSl 3: 81), Bab-béles, Bobowy *bjaloš* (uo.), *béleš* auch *bělauš* sl. eine Art Kuchen (Palk), *báleš*... Fladen zum Essen (Bern), 1834: Sama bude gest *beluše* (NZ I, 315), Turč. stol., 1842: *beluš* (JČ 9: 108), *bjaloš* (uo.), *báleš*, béles (Jancs), *baláš* (Mič II), *bialoš* (Vaj: MatSl), *baláš*, *báleš*, *bialeš*, *bialoš*, *bialuš*, *baleš*, *bieluš* (Kálal), Folkušová: *bjaloš* (StSl 3: 81), *beluš*, *beluš* (pečú na dol. Slanskej a Štítnickej) (SMS 15: 126), *báleš* (Ripka 162), *beliš* (LexNov 197; SSN), Malč: *béleš* (StSl 10: 225), *beluš* (GNS; SSN), Hel'pa, Závada: *beluš* (GNS; Žak 647), Pi: Koláče, *bil'iše*, rejteše (Ondrus 241), *beliš*, *beluš* (Czambel), *beleš*, *be'leš* (SipM), Abov: *bejleš* (JŠ 21: 99; zempl: SSN) stb.; – **2.** 'ruhára száradt sár' – St. Myjava, Brestovec: *biales* 'blato na odeve' (Myjava² 466); – **3.** 'lapos kő a patakban' – *báleš*, *béleš* 'ua.' jzsl (SSN); – **Szárm.:** **bialošový** adj. – 1763: *bélessowá* nádoba (HSSJ), Sobota *bialešová* robota (Zát 232), Sobota, *bálešová* robota (Kálal); – **bélešek, bialoštek** dem. – 1621: ted posilam... kapusty geden... *bialosszeczy*... (Fejpl) 1726: s koláčky, pagáčky, *balečky* masnými (Ant¹ 622), 1763: Fusulus:... *Bélessček*, gybanička (KamSl 346), *bélešek*, *bélešek* demin. (Bern), Brestovany: *báleški* (SSN), *bálešek*, *bálestek* dem. trn. expr. (SSN; további képződményeket is l. uo.).

Az ősi eredetű m. *bél* 'das Innere; usw.' főnévnek -s képzős m. *béles* 'gefüllt' származéka, amely 'Art Fladen; Art Kuchen' (1395 k.: EWU); 'blätteriges, gefülltes Gebäck' (1585: uo.) jelentésben főnevesült (uo.). A m. *é* helyén levő szk. *á, ia* XIV. sz. előtti meghonosodásra mutat (l. PaulF 115; **15. 1.** p.), a *be-, bé-, bí-, bej-* tövű változatok újabb átvételek is lehetnek (l. StanD I², 393; I³, 441 is), de ez esetben számolni kell a népetimológiával is. A többeli *a* rövidülés

eredménye. Az *-oš*, *-aš* szóvég egyéb szavak analógiás hatására keletkezett a szlovákban (l. **48.** p.); az *-uš* szintén magyarázható volna ily módon, mivel azonban ez a típus nem túlságosan gyakori, ezért valószínűbbnek látszik, hogy egy m. régi **bélius* alakváltozatra megy vissza (l. **19.1.2.** p.). A *bialoš* a múltban sajátos készítménye volt a szlovák népi konyhának (l. SN 17: 516), s a szó elterjedt az egész szlovák nyelvterületen (l. Arany: JSbor 1–2: 389 kk.) – A magyarból: Czambel: SR 5: 113; EtSz; Šmil 14; Kniezsa: SzlJsz 796; Király: StSl 3: 81; Hauptová: Slavia 28: 526; uó.: Slavica 6: 13; Novák: JČ 13: 131, 16. jegyzet; Machek², Habovštiaková: StSl 25: 173; Bartko: JŠ 21: 99; HSSJ stb. – L. még m. > cseh *báleš*, *beleš* stb. (Sulán: MNy 58: 53–4; Sulán 54–7), *jrut. beljuš* (Udv 53). – Vö. **biale**.

bibas csúfolódás 'ostoba, buta, mamlasz' – *bibas* 'ua.' (Jancs II; Zát 21; Mič II; Sl. Ľupča: SP 24: 344; Kálal; Kukučín, Palárik: MatSl; SSSJ; SCS; GregPsz; Pk, Kc, Vsz: s. gy.; SipM), Odrazu bol každý *bibas* veľký politik (BallekA 300), Feri nie je *bibas* (BallekP 126), *bibas*, *gibas* (Hab 143, 155), *bibas*, *bibač* (LexNov 223), *bibach* (GNS) stb.; – **Szárm.:** **bibasovský** adj. – Prievidza: *bibasovskí* (SSN 115).

A cigány eredetű m. *bibas* 'ua.' (1784: TESz). Kései átvétel (Bern még nem ismeri), nem azonos a felsőszorb *bibasa* 'Nudel, längliches Kaulchen, Kloß' és változataival, melyekkel SchŠ 29 közös nevezőre igyekezik hozni. A *gibas* változatban *b – b > g – b* disszimiláció történt (l. **30.1.** p.). A *bibach* azonban bizonyára közvetlenül a cigányból való (a cigány alakra l. TESz). – A magyarból: EtSz; Machek¹, Machek²; SCS; TESz. – L. még m. > cseh *bigas* (Machek²; másként SchŠ 29).

bibic 'Vanellus vanellus' – *bibic*, Kibitz... (Bern), *bíbicz*, *bíbig* (Jancs I; SSN), *bibic* (Mič II), Pk, Sk: *bibic* (JŠ 2: 315; GregPsz 205); – **Szárm.:** **bibicový** adj. – *bibicowí* adj. (Bern).

A hangutánzó eredetű m. *bibic* 'ua.' (1450 k.: TESz). Ferianc 43 szerint címszavunk ugyancsak hangutánzó eredetű, de mint Kniezsa rámutatott, ez aligha lehetséges, mivel az *-ic* képzőnek ilyen funkciója nincs (l. SzlJsz 798). A *bíbig* változat *-ik* végződése viszont azonos a valóban hangutánzó eredetűnek számító *cíbig*, *cíbig*, *čibik*, *civik* 'ua.' (Ferianc 42–3; ehhez l. még régi m. *cíbig*, *cíbig*: EtSz; or. *čibez*, *čibiz*: Vasmer) *-ik* képzőjével. – A magyarból: EtSz; SzlJsz 798; Hauptová: Slavia 28: 527. – L. még m. > rom. *bibíc* (Tamás), *bhorv. bibic* (Nyom).

bicky pt. **1.** 'ribes grossularia (~ uva-crispa)' – *bicky* 'ua.' (Mič II; Kálal; VSBN 269), *bicki* (GNS), Budikovany: *bicke* plur. (ASJ IV/2: 54), *bisky* (Vansová: Kálal), *biske* plur. (GNS; ASJ IV/2: 54); – **2.** 'Ribes' – *biski* 'ua.' (SipB 235); – **3.** 'bogács' – Nbh: *bicke* 'ua.' (s. gy.); – **Szárm.:** **bickavý**, **bickový** adj. – *bicková*, *bisková* omáčka (GNS), Nbh: *bickaví* 'bogácsos' (s.gy.).

A belső keletkezésű m. *piszke* 'Ribes grossularia' (1783: EWU), ill. annak *bicke* (uo.) alakváltozata. A magyar szó eredet szempontjából kapcsolódhatik a *pizskál* ígéhez, s vagy a *pizskebokor* típusú összetételekből keletkezhetett, vagy

a *ribiszke* 'ribizli' főnévből jött létre rövidüléssel (uo.). Az első lehetőségben TESz és EWU szerint is az a nehézség, hogy a magyarból ez idáig nincs kimutatva a szó 'tüske' jelentésben. Az alföldi Nagybánhegyesről származó szlovák *bicke* 'bogáncs' alapján azonban mégis arra következtethetünk, hogy e szóval a magyarban is jelöltek valamiféle tüskés, szúrós növényt, bokrot, netán tuskét. A szlovák *bicky*, *bisky* mind a hangalak, mind a szóföldrajz (erre l. SSN is) okán csak magyar eredetű lehet, nem pedig latin átvétel (erre l. ASJ IV/2: 54). – A magyarból: Gregor: MNy 86: 187.

bičak 'bicsak, zsebkés' – A XVIII. sz. elejétől tömegével jelentkező adatok közül csak válogatást adok: Žilina, 1712: kupil sem mladencom p. služneho dwa *bičzjaky* (HSSJ), 1775 k.: Bitsák, *Bičjak*, Culter plicatilis (StSl 3: 81), Tk, 1812: *bičak* (SlKöml 331), *bičak* (sl. Palk; Bern; Jancs I; Szs, 1895: NyK 25: 291; Czambel; LexNov 127; GNS; Ripka 178; ČNS; nár. Záborský, Vajanský: SSJ; hovor. SCS); *bičák* (Orol tatr.: Kondr 207), *bičak*, *bičiak* (Kálal), *bičag*, *bičäg* (GNS), *bičok* (LexNov 177) stb. stb.; – **Szárm.:** **bičakový** adj. – bicskás, *bičakoví* (Jancs I); – **bičiašte**, **bičiačok**, **bičiačik** dem. – Gemer: ešte môj *bičašte* nezavadil do mastného (DobšP III, 42), *bičiašte* dem. (MatSl; SSJ), Ja malički žiačok, | Mán ostrí *bičačok* (Márkus 242), Pi: Ja son mal'i žiačik, | mán ostrí *bičačik* (SN 21: 65), Nbh: Keľko má'ę *bičačikov*, | teľko vašin d'iovkan pitačikov (NSM 4: 179).

A vitatott eredetű (TESz), de Ligeti 249 szerint egyértelműen török (kun) átvételnek tekintendő m. *bicsak* 'Klappmesser, Taschenmesser' (szn. 1408?: EWU); 'Dolch, Schwert' (kn. 1505: uo.). Mind kronológia, mind a szóföldrajz, mind az alaki és tartalmi egyezések címszavunk magyar eredetéről tanúskodnak. Az *-ák*, *-iak* szóvégben bekövetkezett nyúlást CzambT 16 a hangsúlynak tulajdonítja, valószínűbbnek tartom azonban, hogy az *-ák*, *-iak* képzős szavak analógiás hatása érvényesült, vö. *krivák* 'bicsak', *držiak* 'tartó' stb. (l. 47.1. p.). A szóvégi *-k* helyén levő *-g* lehet szlovák zöngésülés eredménye, de gondolhatunk a m. *bicsag* (ÚMTsz) változat átvételére is. – A magyarból: Škultéty: SP 22: 760; EtSz; Kálal; SzJsz 798; Király: StSl 3: 81; Machek¹; TESz; HSSJ stb. – A magyar szó bekerült még kukr.-ba, lengy.-be, jrut.-ba, horv.-ba, vendbe (l. Brückner; Wołosz: StSl 35: 235; Hrinč; Liz 95; Kočiš 114; Udv 54; Hadrovics: NytudÉrt 50: 86; Flisz I, 19; II, 7).

bičkáš 1. 'Vagabund, Messerkerl' – Szs, 1895: *bičkáš* 'ua.' (NyK 25: 291), *bičkáš* (Nbh, Ks, Bcs: s. gy.; expr. GNS), *bičkaš* (Malč: StSl 10: 225; SipM), Ratvaj: *bičkoš* (SSN); – **2.** 'bicskakészítő' – Sl. Lupa: *bičkáš* 'ua.' (SSN).

A vitatott eredetű m. *bicska* 'Schusterkneif; Taschenmesser; usw.' főnévnek *-s* képzős m. *bicskás* 'tolvaj' (1795 k.: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.) származéka. Dank 166 szerint megvolt a szlovákban a *bička* (nála *bitska* sl. formában írva) alapszó is, máshonnet azonban erre nincs adatom. A *bičkoš* alakváltozatra l. 48.4. p. – L. még m. > rom. *bicicás* (Tamás), szhv. *bičkaš*, *bičkoš* (UEISk), kukr. *bičkáš*, *bičkoš* (LizV 579).

bielofakovaty l. fako

bievny, bivný 'bő, tág(as), nagy, bőséges' – 1624: Menteka... y dluchssja y *biewneyssja* (FejplT), 1752: *bévni* 'ua.' (KNyNyE 247), 1763: Capax: Prostránný... *bywny*, ssyroký. domus capax: Prostránný dúm, aneb *bywny* (KamSl 84), Mor. Sv. Ján, 1768: czo rownim spůsobem ag conscriptia *biwnegssj* proukaže (SzkMv 76), Slatvina, 1772: owes... ne welmy *biwny* a hogny se gim rodiewal (Udvari 432), Jarabina, 1773:... po dobrim a *biwnim* pohnogenu... (UdvUrb 101), 1802: *bivnejšá* cesta (FándlyV 92), *biwní*... weit, nicht enge, nicht knapp, geräumlich, breit... Usus. *biwná* bota... (Bern), bő, *bjevni*, širokí (Jancs), tág, *bjevni*, širokí (uo.), tágas, *bjevni*, prostranní (uo.), *bivni* (Czambel; Buffa), *bivný* (Mič II, vsl Kálal), *bievní* (Márkus 105), Malč: *biuni* (StSl 10: 226), *bevni* (SipB), *biauní*, *bieuní* (GNS), Jasenov: *biľni* (SSN) stb.; – **Szárm.:** **bievne, bievno** adv. – Krupina, 1746: kazdj den y z bratom *biewne* pili (HSSJ), 1752: *bévne*, *bévno*, *bévnye* (KNyNyE 247), Franková, 1772: kazdy trety rok *biwno* hnogit musime (Udvari 432), XVIII. sz.: zwery, ptakuw bilo bi hojno a *biewno* (HSSJ), *biwne* adv. (Bern), bőven, hojňe, *bjevňe* (Jancs), tágasan, *bjevňe* (uo.); **bievnasty** 'bőséges, tágas' – 1848: bő-tartalmú, *bjevni*, *bjevnastí* (Jancs); – **bievnost', bivnost'** 'bőség, gazdagság; tágasság' – 1752: rozlyejes tukotu i po pusztatzinoch sirokich z *bévnosztzu* (HSSJ), Slatvina, 1772: tatarky ne we *biwnosti* magu (Udvari 432), Ordzovany, 1772: zarno nge w takowe *biwnosty* sa gim rodilo (uo.), *biwnost'*, laxitas (Bern), tágasság, prostrannost', *bjevnost'* (Jancs); – **bievnina** 'terjedelem' – 1848: terjedék, *bjevňina* (Jancs); – **(roz)bievniť, -bivniť** '(ki)tágít, bővít' – 1752: *rozbévnýt* 'ua.' (KNyNyE 247), bővít, *bjevňít'*, množit' (Jancs), tágít, slabít', *bjevňít'*... (uo.), nevel, vichovať; *bjevňít'* (uo.); – **bievniť sa, bivniť sa** 'bővül, tágul; gyarapszik' – 1752: naveki blahoszloveni taki, tzo *se bévnyi* z nyima (dietkami) (HSSJ), bővül, *bjevňít'*, množit' *sa* (Jancs); tágul, *bjevňjet'*, popúšťat'-sa (uo.).

A valószínűleg ótörök eredetű m. *bő* 1. 'reich' (1130–40?, 1315 k.: TESz); 2. 'breit; weit' (1380 k.: uo.) melléknév régi *-eü*, *-öü* (uo.) diftongusos alakja (erre l. 17.4., 17.5. p.). Ez magyarázza meg a szlovákban a *v* (~ *u > l*) és az *e*, *ie* jelenlétét, az *i* előzménye azonban egy m. *bív* (TESz) is lehetett. Főként a keletiszlovákban ismeretes tájszó, régebben azonban megvolt a közép- és a nyugatszlovák nyelvterületen is. – A magyarból: Czambel 486; EtSz; Hauptová: Slavica 6: 11; Gregor: HungSl 1983: 63; uő.: NyDt 168; Udvari 432; HSSJ stb. – A magyar szó átkerült a kukr.-ba (l. EtSz; Čopej; Liz 111) és a rom.-ba (l. Tamás 122–3) is.

bihar(čina) l. pihor

bika 1. 'Stier' – Málinec: *bika*: št'eri *bike*, št'eri krave (LexNov 111), Kociha: *bika* (GNS); – 2. 'kaszaüllő állványostól' – *bika* 'ua.' (LexNov 128); – **Szárm.:** **bikala** 'Stier' (GNS).

Az ótörök eredetű m. *bika* 'Stier' (kn. 1395 k.: TESz; Ligeti 279–80; egyéb jelentéseit l. uo. és ÚMTsz), amint ezt a szóvégi *-a* egyértelműen tanúsítja. Melich (NyK 25: 291) az általában szláv eredetűnek tartott szlovák *býk* (l. SzlJsz 198–9) elég gyakori *byko* (vö. Bern; Jancs; SSJ; SSN stb.) változatának is a m. *bika* főnevet tekinti forrásnak. Valószínűbb azonban, hogy a *byko* hypocoristicum

-o képzővel alkotott honi származék. Címszavunk a magyarsággal közvetlenül érintkező középszlovák nyelvterületen ismeretes. – Nagybánhegyesen van *bikáš* 'a bikák gondozója; őrzője' (s. gy.) is; ez a m. *bikás* 'ua.' (ÚMTsz) átvétele, szemben a szk. *býkár* 'ua.' (SSN) képződménnyel, ennek korábbi előfordulására vö. 1679: Dwa woly pak magi se dat *bikarowy* do ruky, zebi sa lepsy wituczily (Jelš 331; a HSSJ nem ismer ilyen származékot!). – A m. *bika* szót átvette a kukr., rom., szhv. és a hazai ném. is (l. EtSz; Liz 83; 110; Tamás; UELSk 145). – Vö. **bikaček**.

bikaček 'Ochsenziemer' – Szs, 1895: *bikacsěk* [ɔ: *bikaček*] (NyK 25: 294), Hont. stol., 1900: *bikaček* (Nyr 29: 331), *bikaček* (GNS; Pk: s. gy.), Nbh: *bije z bikačekom* (s. gy.), *bikačik* (GregPsz).

A m. *bika* 'Stier' és a török eredetű m. *csök* 'Penis größerer Tiere, hauptsächlich von Stieren' (kn. 1577 k.: EWU); 'Ochsenziemer' (1780: uo.) összetételével keletkezett m. *bikacsök* 'Ochsenziemer', amelyet régente éppúgy fenyítőeszközként használtak, mint a korbácsot, vö. Kassa, 1700: *bikacsökkel* keményen megbüntetnének (KÓ II/2: 329). A *bikaček* lehet az északi magyar nyelvjárásokban élő *bikacsék*, *bikacsěk* (ÚMTsz) változat átvétele, de a szk. *e* helyettesítheti a *-csök* utótagban lévő m. *ö* hangot (l. 16.1. p.) is, míg a *bikačik* forrása a m. nyelvjárási *bikacsik* (ÚMTsz) alakváltozat. Címszavunkat a SSN tévesen *bykáčik* képződménynek minősíti. – A magyarból: Melich: NyK 25: 294; Antal: Nyr 29: 331; GregPsz 160. – Vö. **bika**, **bikapinz**, **bikavér**.

bikapinz 'bírságpénz, büntetéspénz a céhben' – Žilina, 1684: madaty Mistrom pokutu *bénka piénzt*, fl. 3 (AM Comit. Trenčs. II. Rsz 50: 498b), Radvaň, 1698: Každý ktery se do Nasseho Bratrstwa dawa, ma mitj swu a poradnu Manželku, pakliby ynemel ma se mezy nas prigat, a w Rok *Bika Pénß* geden Tollar platit, a wnasledugice Roki wjc a wjc (AM Comti. Zoliens. Rsz 59: 115), T. Sv. Martin, Mošovce, 1720: Takowyto Mlady Myster, ktery se da do Poctiweho Cechu, ma se wgednom Roku poradne oženit, gestlyby se pak neoženil, ma wistawit *Bika Pinz* geden Okow piwa... (Am Comit. Túrocz. Rsz 52: 23).

A m. *bika* 'Stier' és *pénz* 'Geld' segítségével alkotott *bikapénz* 'ua.' (1573: OklSz) összetétel. A *bikapénz* az egykori magyar céhek szókincsének gyakran használt eleme volt. Az olyan legényekre kivetett bírságot nevezték meg vele, akik nem nőültek meg. Céhtag ugyanis általában csak nős ember lehetett, ezért a nőtlen legénynek bírságot, azaz *bikapénzt* kellett fizetnie (l. Gregor: StSl 31: 372–3). Egyébként a régi magyar joggyakorlatban általában véve a *bikapénz*, *bikabírság* a paráznság (stuprum, scortatio) büntetése, Erdélyben pedig a nőtlen legények „dézsmája” volt (l. Eckhart 63 kk.). A zsolnai idézetben levő *bénka piénzt* valójában m. tárgyeset – a *bénka* bizonyára másolási hiba a *bika* helyett –, s még csak alkalmi kölcsönzésnek látszik (erre l. még Gregor: AnUB 13: 172–4), a következő adatok azonban arra mutatnak, hogy egyes szlovák céhek szóhasználatában a *bikapinz* polgárjogot nyert (a HSSJ azonban nem ismeri!). A szlovák céhszabályok nemcsak átvették e kifejezést, de le is fordították, vö. Trenčín, 1633: poena vulgari *bugačzne* appellata (HSSJ), Vráble, 1696: ted y

bude podluzen do Stawu Manzelskeho wstupyty, aneb *bugacneho* cztyry zlate vherske pokladaty (AM Comit. Barsiens. Rsz 9: 146; l. még *bykove, bujaková* 'ua.': Zamag 180). – L. még m. > szhv. *bikapinz* 'ua.' (UEISk 145–6). – Vö. **bika**.

bikavér 'Stierblut' (Art ungarischer Rotwein) – Michal'any: U Madaro^h piju *bikaver* (SipM), *bikavér* 'druh maďarskeho hrozna a vína' (SCS).

A m. összetett *bikavér* (< *bika* 'Stier' + *vér* 'Blut') 'ua.' (1851: TESz, de l. 1846: Molnár I, 388), amely azért vált bornévvé, mert „a mély, telt vörös színű borféleséget az erő szimbólumának tartott bika kiömlött véréhez hasonlították” (TESz). Újabb keletű átvétel, mint ezt az *é* megmaradása is tanúsítja. Tükörfordítás eredménye viszont a *byčia krv* 'druh červeného vína' (SSJ; l. TESz is). A *bikavér* főként az egri borok bizonyos fajtájára vonatkozik, ezért rendszerint az *egri bikavér* szerkezet járja (l. ÉrtSz), s ez a szlovákban (*červené*) *jegerské víno* (MatSl). – A magyarból: Gregor: MNy 86: 187. – Vö. **bika**.

bil'ag 1. 'bélyegzővas' – Ostriež, 1664: *Billeghy* na konye železne welke N. 3. | Male *billeghi* N. 2 (NádLt Okir I 713: 28b), M. Kameň, 1774: *billagi* nowe kone značit (HSSJ), Mád, 1825: 3 Tabli kucharske... l. *Bilyok*... Lopovj dwa (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7); – 2. '(ismertető) jel, jegy, billog' – Nye, 1775: zo Swin, gednu y prasa | zo *billaga* (TestNye 81), Rožňava, 1813: a od nich predavane betsky z *bilegom* s stoličným slavnim... (SN 9: 284), 1842: *bilag, bilah* 'znak, np. vpálený na koních' (JČ 9: 111), bélyeg, znak, *bilag*,... (Jancs), *bil'ag* (Hodža: Kálal; SipM; Malč: StSl 10: 225; Jesenský, Kostra, Gráf: MatSl; SSJ; SCS), *bil'ak* (StanL 110), *be'leg* (SipM) stb.; – 3. 'folt; szégyenfolt' – *bil'ag, bilag* (GNS), Prievidza: *billag*, Lukáčovce: káždí huncúd má *billag* na čele (SSN); – 4. 'hivatali pecsét, bélyegző' – Malč: *be'lek* (StSl 10: 225), *belak, be'ak* (SipB 234), Bcs: *bil'ak* (s. gy.); – 5. 'postai bélyeg' – Malčice: *be'lek* (StSl 10: 225), *be'leg* (SipM), *bileg/k* (StolcM 36, 61), *béjeg* (GregPsz), Abov: *be'leg* (JŠ 21: 99), dáš sa ty, môj, radšej medzi zberateľov *béjegov*, šmeterlingov... (BallekA 82) stb.; – **Szärm.:** **bil'agový** adj. 'foltos' – Kociha: Celú sukňu má *bilagovú* (SSN); – **(o-, z)bil'agovat'** 'megjelöl, megbélyegez' (átvitt értelemben is) – Turč. stol., 1795: *bilagované* (HŠ 10: 165), Vigľaš, 1803: statke rožne *bilegovat* (ListyP 285), bélyegez, *bilaguvat'*... (Jancs), *bilagovat', bil'akovat'* (Kálal), Malč: *be'legovat'* (StSl 10: 225), *bil'agovac* (SipM), *(o)bilagovat'* (GNS), *(z)bil'agovat'* (SSJ) stb.; – **bil'ažit'** 'megjelöl, lebélyegez; megbélyegez' – *bilazit* (Kálal), Martin: *bilazit'* 'megjelöl' (SSN) stb.

Az ötörök eredetű m. *bélyeg* 1. 'Brandmarke'; 2. 'Kannzeichen'; 3. 'Narbe'; 4. 'Einbrennstempel'; 5. 'Wertzeichen'; 6. 'Briefmarke' (kn. 1436: TESz; Kniezsa, SzJsz 595–6 még valószínűbbnek tartotta a szláv etimont, Ligeti 163–4 szerint török eredetű, de a jelentés módosításában a szláv is közrejátszhatott), ill. annak *billeg* (uo.) alakváltozata. Általánosan elterjedt kifejezés a szlovákban. Egy kivétellel valamennyi adatban *g* (ill. zöngétlen párjaként *k*) van, tehát az átvétel a szlovák *g* > *h* változás, azaz XII. század utáni (l. 22.1. p.). Másrészt a Kondrašov által 1842-ben *bilag*-gal párhuzamosan lejegyzett *bilah* (JČ 9: 111) adat – ha a *-h* nem elírás a *-k* helyén! – korábbi átvétel feltevését is megengedi

(l. regor: NyK 68: 407). A második szótagban a XIV–XV. század előtti átvételre jellemző $e > \ddot{a} > a$ változás következett be (l. 14.1. p.). A szótó *i*-je nem szlovák jelenség, hanem egy magyar *bi-* tövű változatra megy vissza (az ilyen adatokat l. TESz), azaz nem egy zárt magyar *é* a forrása, amint ezt PaulF 115 gondolja. Ellenben a *béjeg*, *beleg/k* mind a jelentést, mind a formát illetően a m. *bélyeg* újabb, ismételt átvétele. Úgyszintén újabb keletű behatolása a *megbélyegez* 'brandmarken' igének az alföldi *pobéjegezovat* 'ua.', vö. Ks: *pobéjegezuje* kravu (s. gy.). – Címszavunk magyar eredetére l. még CzambSl 122; uő.: SR 5: 113; Šmil 17; Blanár: JČ 13: 77; Machek¹; Gregor: MNy 86: 187–9 stb. – L. még m. > kukr. *bijeg* (XVII. sz.: LizV 88, 577; Liz 100), rom. *bejúgă* (Tamás); a kérdésre l. Schubert 269–70 is. – Vö. **bil'agoš**.

bil'agoš '(bélyegzéssel megjelölt) szarvasmarha' – Szs, 1774: Tussak Ondrissowi gedniho *billagossa*, Lessten ondrissowim detom gedniho *billagossa*, Kudelka Marciho Neveste tež gedniho *billagossa* (SzsIv V. 201. a. 9: 22b), Tk, 1852: *bilágoše* (SlKöml 331), Tk, 1873: za *bilagosom* (uo.), Tk, 1889: [a gulyás fizetése] od edního kusa na starvo 7 litrov zita aj 7 litrov jačmenya Aj od dvoch *bilagosov* za/tyeklo [!] (StSl 8: 364).

A *bélyeg* főnév *bill(y)eg* változatából képzett m. nyelvjárási *bill(y)eges* 'ua.' (1533: TESz; a jelentésre l. még SzT) származék. Az *-oš* szövége alaktani analógia eredménye a szlovákban, egyéb *-oš* végűek hatására (l. 48.4. p.). Címszavunkat csak az alföldi szlovák települések nyelvéből tudom idézni, mégpedig azért, mert az állatok bélyegzése nem túl régi múltban elsősorban azokon a tájakon volt már csak szokásban. A magyarból: Gregor: MNy 86: 189. Vö. **bil'ag**.

biléta 'belépőjegy, cédula' – *biléta* zastar. 'ua.' (GNS), St. Hory: tiahat *bilétu* (SSN), Drienovo: plaťiři *bil'ietu* (uo.); – **Szärm.:** **bilétka** dem. – *bilétka* zastar. 'utazási jegy' (GNS), Gregorovce: *bil'etka* (SSN), Hor. Lehota: *bil'ietka* (uo.).

A ném. eredetű latinosított m. *biléta* 1. 'Eintrittskarte' (1790: EWU); 2. 'Zettel, Briefchen' (1748?, 1808: uo.). Tekintettel a szó egészen kései felbukkasására, a szóvégi *-a* és az *é* jelenlétére, a magyar közvetítés feltevés megalapozottnak mondható. A szlovákban szokásos alak a *bilet* (SSJ; SCS), ennek közvetlen forrása valószínűleg szintén a német, s nem a francia (ez utóbbira l. MatSl; Tvrđý; SCS stb.: vö. még a csehet illetően: SESJČ). – Vö. **baléta**, **paléta**.

bilinče pt., **bilinček** 1. 'rablánc, bilincs' – Ludanice, 1656: puta no. 3, *bilincze*, k tím zamek no 1 (NádLt Okir I 633), Ludanice, 1658: *Bilincze* No 2. (uo.), 1664: *Bilinczek* N. 1 (uo. Okir I 713: 28b), Blatnica, 1675: Puta zzeleznymy karikamy... *bilincze* gedny (uo. Okir I 829), Trenčín, 1675: klady, puta, *bilinče* (HSSJ *birinec* a.), Blatnica, 1676: Dal som kowacowy Blatniczkemu, od *Piličy* čuo weznom okuwal y od kuwal (NádLt Okir I 818), L. Hrádok, 1677: *Bilincze* na ruky (uo. Okir I 620: 80), Blatnica, 1680: *Bilincze* pary N. 2. (uo. Okir I 633), 1686: *bylence* dwa (HSSJ *birinec* a.), Krupina, 1689: *birinčoke* dwa y ze zamkami (uo.), Dubnica n. V., 1720: *berenče* pre wyaznyow sucze pary 4 (uo.), Poniky, 1793: powinem bude w *birinčoku* dwa dni sedet (uo.), 1871: *byrinček*, békó; Handfessel (Loos III; Kálal), *birinček* (Mič; Tvrđý; Hodža: Kálal), Zvol.

stolica: Ej, keď ste ma chytili, | aleže ma držte, | ej, žeby vam nezhodiu | *birinčok* na moste (HP 492), Ks: *bilinč* ~ *bilinče* (s. gy.), – 2. 'börtön' átvitt értelemben – XVIII. sz.: kozlowe zagate budu do *birinca* aneb na gatku zatraceni wecneho (HSSJ *birinec* a.).

Az ótörök eredetű m. *bilincs* 'ua.' (1558: TESz), amely ebben a formájában a magyarban alakult ki egy átvett **biličäk*-ből *n* epentetikummal és a többesjelnek érzett szóvég elhagyásával (uo.). Tekintettel a szó jelentésére, a *bilinček* aligha a szlovákban alkotott deminutívum (így értékeli a HSSJ). Forrása sokkal inkább a magyarban is gyakran hallott plur. *bilincsek* (erre l. 35. p.) alak, amikor is a szlovák nyelvérzék a magyar *-ek* végződést kicsinyítő képzőnek érzékelt és ilyen értelemben sorolta be saját szókincsébe. A középszlovák nyelvjárásban a képzőnek vélt *-ek* szóvég az ottani hangszabályoknak megfelelően *-ok* képzővel cserélődött fel (l. 47.3. p.). Az *r*-es változatok forrása lehet a m. régi *birinc*s (1622: EWU), de lehet szk. *l > r* változás eredménye is. A HSSJ az adataiban szereplő függő esetek alapján helytelenül *birinec*, (*bere-*), *bilinec*, *bilene*c szing. nom.-t ad meg, holott annak feltehetően végződése *-neč* esetleg *-nč*. Az idézett adatokon kívül a kontextus alapján nagyon valószínűnek tartom, hogy az alábbi mondatban levő *bilnica* adat helytelen, nem pontos olvasat a várható *bilinče* helyett: Likava, 1627: V bráne visely putá, re'aze, *bilnica* pre vāžňov (SMSS 38–42: 53). Elavult szó, mely csupán a magyarországi szlovákok szókincsében fordul elő. A magyarból: HP 663; HSSJ. – L. még m. > rom. *belinji* 'Fesseln' (Tamás).

bintetiš 'Strafe' – Bcs, 1863: Prigal szom...*büntetés* za remek (MMM Céhk. 62.414.1.), Šariš: pred *bintešom* by sme neušli (Peřinka 482), Nbh: *bintetiš* (s. gy.), Ks: *büntetiš* (s. gy.).

Az ismeretlen eredetű m. *bűn* 'Sünde' főnévből keletkezett *bűntet* 'strafen' igének *-s* képzős *bűntetés* 'Strafe' (1525: TESz) származékszava. Kései átvételnek látszik, ma már csak a magyarországi szlovákok használják – a kétnyelvűség folytán *ü*-vel is –, Peřinka adata azonban elárulja, hogy keletpszlovák tájszóként is megvolt. A *binteš* haplológiával keletkezett (l. 51. p.). – L. még m. > kucr. *büntetiš* (Liz 105; LizV 578). – Vö. **bintetovat'**.

bintetovat' 'strafen' – Šariš: *bintetovac* 'ua.': kto nepojde, budze *bintetovany* (Peřinka 482), Nye: tam ma budu *bintetovat'* (Ondrus 258), *büntetovat'* (SipB); – **Szärm.:** (**z-**, **za**)**bintetovat'** 'bestrafen' – Pi: A za to ich *zbintetovali* (Ondrus 244), Úh: *zabüntetuju* (ŠtolcM 317).

Az ismeretlen eredetű *bűn* 'Sünde' főnévből képzett m. *bűntet* 'strafen' (1416 u.: TESz) ige. Az átvétel ideje, helye és módja feltehetően azonos a *bintetiš* főnévvel. Ezzel szemben a magyarból átvett román és kucr. adatok már a XVI. századtól idézhetők (l. Tamás; LizV 578; Dezső: StSl 7: 161; Schubert 285). – Vö. **bintetiš**.

bíreš '(Ochsen)knecht, Gutarbeiter' – Az egész szlovák nyelvterületen honossá lett szó. A számos adatból úgy válogattam, hogy mind a területi előfordulásai, mind az alakváltozatai bemutatásra kerüljenek. – Štítnik, 1610:

na *biressuow* strawilo se... (HSSJ), Pezinok, 1653: služil za *biresscha...* (uo.), Bytča, 1677: kdy prissla stara Pany..., S Palotassom a S *Biressom* který gjch priwieszol (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 33), Ludanice, 1682: Trom *Biressom* giduczim Do S° Jana (NádLt Okir I 632), 1688: Widal *Biressowi* Celi nagom (RadVlt 82. cs. IV. o. XXV. cs.), okr. Čadca, 1694: polamaly wola Jana *Beressa* mladssého (StSl 17: 103), Zborov, 1698: prisli do Zborova *birosy...* dali sme tim *birosom...* popiet grayczary... (PDS 187), Pov. Bystrica, 1714: Timže *Biresom* par sstrangou k volom (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), M. Kameň, 1716: dwa Bitse *Bieryssom* [!] den 15 (uo. Kékkői urad. 29. cs.), 1717: sebe na Conventiu z *Beressom* wzal (uo.), Žilina, 1722: *Biesie* Panszi dwa (LS 4–6: 306), Beckov, 1733: *Biressowy* Beczkowskemu koleso nowe (EstLt Rep 39 Fasc C Nr 109), *Birosowj* Beczkowßkemu prisstwerek nowi (uo.), Trnava, 1748: o tom tess wedya *Biressi* (KrajčSv 108 faksimile), béres, *béresh*, S[áros], *biroš*, nájomník (Jancs), Zsolna vidéke, 1897: *biros* [!] (Nyr 26: 422), *bíreš* (Czambel; zempl užh: StSl 10: 225; JŠ 21: 109), Abov: *bereš* (JŠ 21: 99), *biroš* vsl (Czambel; Kálal; zastar. Buffa), *bíreš* strsl zastar. (Kálal; SSJ; GNS; ČNS), *béresh* (GNS) stb.; – **Szárm.:** **bírešik**, **biroščík** dem. – Prešov, 1784: J. Hruby služby za *birossika* (HSSJ), slobodny *biroschčík* (uo.), Bcs: *ħudobní bírešík* (Hanko 130), Bcs: mladí *bíreš* ~ *bírešík* (NSM 6: 193); – **bíreška 1.** 'béresház, -lakás' – L. Hrádok, 1702: Hned u Skaly g[es]t *Bireska* (aneb Wadierna:) nagegichžto pitwore dwere (NádLt Okir I 620: 103b); – **2.** 'béresné' – M. Kameň, 1729: *Bireska* 1... Kondasska 1 (BalLt Kékkői urad. 30. cs.), Krupina, 1744: od *biressky* sa naucila (HSSJ), 1792: magírná *Bíreška*, aľebošto krawská Díwka (Fándly II, 332), Trenč. stol., 1907: Nebuješ ty preplevuvac, | len *biroškám* rozkazuvac (SSpevy III, 413), *bíreška* (Vansová: MatSl), Spiš. Štvrtok: *biroška* (SSN); – **bírešňa** 'béresház, -lakás' – a naráz bou krik, že *bírešne* horeny (Polívka IV, 557), *bírešňa* zastar. (SSJ), *bírešňa*, *birošňa* zvol zsl strspiš (SSN); – **bírešstvo** 'béresség' – L. Hrádok, 1691: kupil gsem... par wolow na *Birestwo* (NádLt Okir I 633), *bírešstvo* zastar. (SSJ); – **bírešský** adj. – Nemšová, 1663: riad *biresky* (Agrik 10: 68), 1676: wolow *bireskich* gest N. 4. (NádLt Okir I 828: 27), Bytča, 1676: *Byreskim* konom sstyrom (EstLt Rep K Fasc N Nr 27), Ludanice, 1682: Za ssin na Woz *Biresky* (NádLt Okir I 633: 69b), Nitr. stol., 1718: prodaje z valaskeho, z *bireskeho*, z rožneho dobytka (Agrik 3: 206), 1739: Voly *Bereske* No 15 (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), Beckov, 1733: Na *Biroszsky* Wuoz... (EstLt Rep 39 Fasc C Nr 106: 118), Brestovany, 1825: *biresske* kony (SN 14: 136), *bírešský* adj. (SCS), *biroski* vsl (SSN); – **bírešit'**, **bírešovat'** 'béreskedik' – Pivnica: *bírešuvat'* (Dudok 122, 219), *bírešit'*, *bírešovat'*, *birošovac* gem, spiš (SSN) stb.

A vitatott eredetű m. *bér* 'Lohn, Miete' főnévnek -s képzős m. *béres* 'Knecht' (1416 u.: EWU); 'Taglöhner' (1456 k.: uo.); 'Ochsenknecht' (1582: NySz); '(Acker)knecht' (1590: SzT) származékszava, amely melléknévként és főnévként egyaránt használatos. Bizonyos, hogy címszavunk XVII. század előtti meghonosodás. Az általános gyakorlatnak megfelelően a szk. *i* állhat a m. *é* helyén, de lehet a m. régi és nyelvjárási *bíres* átvétele is (l. **15.3., 20.**

p.). A *biroš* *o*-ja szintén kétféleképpen magyarázható: helyettesítheti ugyanis a m. nyelvjárási *ö*-t (vö. *bírös*, *bérös* stb.), mivel azonban a m. *ö* > szk. *o* nem túlságosan gyakori jelenség (l. 16.2. p.), ezért valószínűbb, hogy egyéb *-oš* végű szavak analógiás hatásának az eredménye (l. 48.4. p.). Az adatok tanúsítják, hogy az *-oš* nemcsak a kelet-szlovákban van meg, amint azt pl. Kálal jelezte, de megtalálható mindhárom alapnyelvjárásban. A *bírešit*, *bírešovat* keletkezése aligha független a m. *béreskedik* 'béresként szolgál' (1702: SzT; l. még SzegSz is) ige befolyásoló hatásától. – A m. *öregbéres* 'a cselédek munkáját irányító idősebb béres' (MNL I, 219) az alföldi kétnyelvű szlovákoknál mint *öregbíreš* (Borg 89), ill. *eregbíreš* (Tk: Ondrus 228) él(t), ill. annak félkalkjaként keletkezett *staríbíreš* (Püspökhatvan: s. gy.). Beosztottjai között volt a *kisbéres* (ÚMTsz), ez az alföldi szlovák települések szókincsébe mint *kišbíreš* (Borg 89) került át. – A magyarból: EtSz; Kálal; Király: StSl 10: 225; Matejčík: LexNov 140; SCS; Bartko: JŠ 21: 99; Lipták: JŠ 21: 109; HSSJ stb. – A m. *béres* szót egyéb nyelvek is átvették, így a kukr., rom., szhv., szl., jrut, magyarországi ném., vend (l. EtSz; Tamás; Dezső: StSl 7: 161; Liz 86; Plet; UELSk; Kočiš 114; Flisz; Schubert 273–5).

birkáš 1. 'juhász' – 1825: *birkáš* v. owčár (Bern), 1833: *birkás* (*birkás*, sl.), opitio, der Schäfer (Dank), Bcs, 1847: Prigal som od gedniho *Birkassa* (MMM Céhk. 62.414.1), Szs, 1895: *birkáš* (NyK 25: 291), Si: išó jennému *birkášovi*... že mu buďe birki pást (Rozm 292); – **2.** 'játék a fonóban' – Szs, 1895: *birkáš* 'fonóbeli játék, amelynél egy legény juhász öltözetet vesz föl' (NyK 25: 291), Szs, 1896: že idú z *birkáši* (Ethn 7: 409).

A vitatott eredetű m. *birka* 'Schaf' (kn. 1461: EWU) főnévnek *-s* képzős m. *birkás* 'juhász' (1742: TESz) származékszava. Szlovák megfelelője *birčiar* (1652: HSSJ), *birčiak* (1650: HSSJ; Kálal; SSN). A 2. jelentés a magyarból nincs kimutatva, talán Szarvason és környékén alakult ki a szlovákban. – A magyarból: Melich: NyK 25: 291; Halász: Nyr 17: 253.

birov 1. 'Gemeindevorsteher, Schultheiß' – Figa, 1566: [korábbi Gecze Máté helyett] Mateg *birow* (Ila II, 34), [korábbi Török Albert helyett] Albert *birow* (uo.), Gemer, 1697: pri pritomnosty gak Pana kasstyelszkeho Rychtare, anebo diceje *Birowa* (SPIN 2: 305), Szs, 1867: pri prjtomnosty... P. I. *Birówa* (SzsIr V. 201. a. 14), *birow* (Czambel; Malč: StSl 10: 225), *birov* (Kálal; SipB), Nye: *birow* (Márkus 105), Aňi mi ňehodzen *birov* pravo sudzic (AntZ 20), Ös: *bíró* (ŠtolcM 93) stb.; – **2.** 'ítélőbíró' – 1752: *biro* 'ua.' (KNyNyE 247), 1752: pán Boh sedzél na potope jak *bíró* na szudném trónye (HSSJ); – **3.** 'hegybíró' – Pukanec a okolie, 1749: Jeji *Birowa* aneb Peregowa powinost bude... (NpSbor 6–7: 196); – **4.** 'cigánybíró' – Malč: *birow* 'ua.' (StSl 10: 225); – **5.** 'futballbíró' – Vsz, Tb: *bíró* 'ua.; – **Szárm.: birovčik** 'kisbíró' (Šándor), *birovičok* dem. expr. (SipM); – **birovka** 'bíróné' – Malč: *birovka* 'ua.' (StSl 10: 225).

A *bir* 'besitzen, haben' alapjelentésű igének főnevesült m. *bíró* 1. 'Richter; vom Staat bevollmächtiger Beamter' (kn. 1372 u.: EWU); 2. 'Gemeindevorsteher, Schultheiß' (1306?, 1499: uo.); 3. 'Befehlshaber' (1416 u.: uo.) melléknévi

igeneve. A szlovák jelentések a magyarból valók, az 5. jelentés XX. századi átvételként csak a magyarországi szlovákban van meg. Kishont megyében, valamint a keletiszlovák nyelvjárásban volt honos, ma inkább csak ez utóbbi déli részén és a magyarországi szlovákok szókincsében él. – Az Alföldön átvették az *albíró* 'a bíró helyettese' (1854: SzT) összetételt is, vö. Tk, 1893: Z velkim privítanyim Franczishti Istvan *albiro* (SIKöml 330), míg Zemplén megyéből a *mezőbíró* 'pusztabíró' (MNL IV, 280) idézhető, vö. Malč: *mezibirou* 'Feldhüter, Gehilfe der Rinderhirten' (StSl 10: 225–6). A *mező-* 'Feld-' előtag helyén levő *mezi-* a *medzi* 'között, közé' praepozícióhoz kapcsolódik népetimológiával. – A szk. szóvég alakulására l. 13. p. Az *i* a m. köz- és tájnyelvben egyaránt gyakori *bíró* alakváltozat rövid *i*-jének az átvétele. – A magyarból: EtSz; Kálal; Márkus 105; Király: StSl 10: 225–6; SipM; Lipták: JŠ 21: 109; HSSJ stb. – A magyar szó egyéb nyelvi előfordulásaira l. Tamás, LizV 88, 578; Dezső: NytudÉrt 128: 52; Décsy 33; UEISk; Kočiš 114; Flisz; TESz; Schubert; Hollós stb. – Vö. **birovať, borbírov, hed'bírov, kišbírov, malombírov, solgabírov, tervenbírov.**

birovať (sa) 1. 'bír, birtokol' – 1752: sem *birovatz* budu (KNyNyE 247), Eretsnye *biruju* tvê (uo.), R. Hrabovec, Inovce, 1772: Mi nektery qvartu, nekteri osminku *birugeme* (Udvari 431), Čierne n. Topľou, Dargov, 1772: Kterej gazda pul gruntu *biruge*... (uo.); – 2. 'elbír, erővel győz, képes valamire' – XX. szef.: Pomali ovečki, | Hore rubanyami; Bo ja bača stari | nye *birujem* zavami (MTA Ms 5088/135: 9), *birovac* vsl (Kálal; Malč: StSl 10: 226; SipM; zempl užh: JŠ 21: 110), Úh: zdeχ mi koň a *ňebirujem* si kupit' (ŠtolcM 366), *birovac še* (Buffa), *birovať* (SipM), Rh: *biruje* to (SN 7: 121), *birovať* gem, vsl (SSN).

A bizonytalan (esetleg ótörök) eredetű m. *bír* 'besitzen; haben' (1372 u.: EWU); 'ertragen' (1531: uo); 'zu etwas fähig sein; imstande sein' (1535: uo.); usw. ige. Gyakori tájszó Gömör megyében és attól keletre. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 10: 226; SipB; Bartko: JŠ 21: 100; Lipták: JŠ 21: 110; Udvari 431; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *birovati* (Dezső: StSl 7: 160; LizV 88, 578), jrut. *birovac* (Kočiš 114). – Vö. **birov.**

biršág '(Geld)strafe, Strafgeld' – A rengeteg XVI–XVIII. századi adatból csak válogatást adok: P. Lúpča, 1543: aby... sto zlatych polozyl a bez wsseho odpusstieny *birssagu* (SHS 168–8), Příbovce, 1566: abych na takowych bezwsseho oddalowany ssel na *byrssagy* (LS 1–2: 317), H. Štubňa, 1566: kassdi zemen pod *Byrssakom*... (uo. 321), Orava, 1567: o kteremžto platu a *birssiagu* (SL 6: 162), Zvolen, 1572: se zawazaly pod *birssiagom* sto zlatich (KS 6: 170), Vranov, 1575: penyesi *birssagh* (SlSlov 2: 375), Mur. Dolina, 1589: zato sstroffany a *Birssagu* neugdu (Tóbbik 113), T. Sv. Martin, 1597: aby dal ten *birssiak* nakostel (StanD III, 195), Nitr. stol., 1604: ma dati *Birssaku* R 220 (OSzK Fol Slav 27: 8b), Štítnik, 1610: Popela smeti pred dwere sypaty, gest zakazano pod *byrssagom* gedneg hrywny (StanD III², 254), Ilava, 1626: posuzuge... nagprw *krjwny byrsagh* (NádLt Okir I 333), Ilava, 1629: pre takowy... bity a krwaweny... ma platity *krwawy birssag* fl 4 (uo.), Rajec, 1632: *birssiak* položy geden ffunt Wosku (AM Comit. Trencs. III. Rsz 51: 495b), V.

Kostoľany, 1635: aby prepadl *berssagh* Fl 24 (KamLt Lymb Ser III. XVII. sz. B 2280 Rsz 456), Varín, 1652: Klatje pod straceniim jisteho *biršagu* aby... (AGK 83), Bojnice, 1672: gest... gegich *bersag* Stiry zlate (AM Comit. Nyitr. Rsz 26: 189b), Nedezda, 1680: za neposluch aneb *krwne birssagy* (HSSJ II, 151), Oslany, 1718: a čo se *Byrssagy*, a neb Cechowe pokuty dotiče (Ek Céhlev. XXI. 2.), 1753: slowmy ostrimj, s prutem *birssagu*... (HSSJ), Ks: *biršág* (s. gy.) stb. stb.; – **Szárm.: biršágový** adj. – Prievidza, 1618: dal za vosk *biršiagovi*... (SL 2: 154), strovilo se stich *biršjagovich*... Penezi... (uo.), Lietava, 1657: zwrchu doloženich *birssagovich* penezi (SL 5: 333), L. Hrádok, 1663: kupil... *Birssagowich* penezi... (NádLt Okir I 663) stb.; – **(z)biršágovat'** '(meg)bírságot' – Mur. Dolina; 1585: nepoddanych sstrűffatj a *birssagowatj* (Tóvik 113), Štítnik, 1610: *byrssagowan* bitj (StanD III², 256), Lipt. stol., 1614: bude mat moc a wladu Czach Mistra *zbirssagowat* (OSzK Fol Slav 37: 53), 1622: skrze gedneho z Panow Služnodworskich... *byrssagowan* byl (RadVlt 15. cs. II. o. XXI. cs.: 42b), Michalovce, 1627: wer tomu geden kazdy Richtar ze/budes *birssagowanj* (KS 6: 163), Lipt. stol., 1655: gestliby Hagniczy... *nezbirssagowaly* bi tich (OSzK Fol Slav 37: 12b), Liptov, 1716: ma *birssagowanj* bity gednim zlatim (HSSJ) stb.

A *bír* igéből *-ság* képzővel alkotott m. *bírság* 1. 'Gericht' (1195 k.: TESz); 2. 'Geldstrafe, Strafgeld' (1276: uo.) származékszó. Jogi terminusként a megyei és városi adminisztráció útján terjedt el az egész szlovák nyelvterületen. Mind a XVI. sz. első felétől jelentkező adatok sokasága, mind a magyar *á* helyén található középszlovák *ia* XV. századi vagy annál korábbi átvételre mutat (l. 11.3. p.). Elavult, az alföldi Kardosról származó *biršág* újabb, helyi átvétel. A *beršág* változat *e* hangja nyilván a honi *ber-* 'szed, kap' igező hatására került a magyar *i* helyére (l. 40.1. p.). A *biršágový*, *biršágovat'* létrejötté biztosan nem független a magyarban gyakran használt olyan összetételek előtagjától, mint pl. a *bírságpénz* (1669: SzT), *bírságszedés* (1571: uo.) stb., ill. a *bírságot* ige, vö. 1549: az/*Byrffaglo* leweleth (MNY 80: 512). A *krvný* (~ *krvavý*) *biršág* pedig a m. *vérbírság* (1568: OklSz) terminus részfordítása (l. Gregor: NyDt 181). – A magyarból: Décsy: MNY 51: 456; Hauptová: Slavia 28: 522; Doruľa: KS 6: 80–5; Doruľa 71; HSSJ stb. – Egyéb nyelvi (hazai lat., hazai ném., kukr., rom., szhv., cseh, vend) behatolására l. EtSz; Kovács 84; Balczyk: StSl 5: 87; Dezső: StSl 7: 160; Tamás; Décsy: MNY 51: 456; LizV 88, 578; UEISk; Flisz II; Schubert). – Vö. **birov**, **birovat'**.

birtok 'Gut, Besitz' – *birtok* vsl (CzambSER 379), Sá: tri *birtoki* (ŠtolcM 250), Nye: tu boų edon grouřski *birtok*, a von rozdeľių tem *birtok*... (Ondrus 263), Nbh: Tento Házik mau veľmej veľkí *birtok* (NSM 4: 256), ňedán *birtok*, alen misin do árendi hasnovat' (Tirp 43).

A m. *bír* 'besitzen' igéből keletkezett *birtok* 'Gut, Besitz' (1524: TESz) származék. E tájszó Czambel tanúságtétele szerint korábban a keletszlovák nyelvjárásban is megvolt, ma csak a magyarországi szlovákok ismerik és

használják. – L. még m. > rom. *birtóc* (Tamás), kukr. *birtok* (LizV 154). – Vö. **birovať**.

bistatovať **1.** 'bíztat, buzdít, bátorít, ösztönöz, ígér, kilátásba helyez, biztosít' – 1704: kebi nas stražamester *nebistatoval* (SP 5: 414), 1721: A že ju *bistatual*, žeby sa nebala (KPP 234), Kočovce, 1724: *bistatugicze* lud,... abí sa... nebaly (HSSJ), Čachtice, 1736:... *bisstatowali* swedka... (uo.), Turiec, 1768: že jak chceju vyhrat, musia viac dat, a tak že mu ešte prihodili dva dukaty, po ktorých dati že všeliak sľiboval a jich *bistatoval* vyhrati (Gács 184), 1775 k.: Biztatom, *Biztatugj*, Animo (StSl 3: 81), 1793–6: Zólnay ho *bistatuge* (OSzK Quart Lat 2746: 81), 1823: *bistatowat* (Hlas 105), Sluha ho *bistatoval*, žebi se nič nĕstaral (Czambel 486), Gemer: ešte ho len dochtor *bistatuje*, že stane s posteli (LS 1–2: 186), Nye: *bistatovať* (Márkus 105), Folkušová: *bistatuvat* (StSl 3: 81), Pi: ju hát len *bistatovau* (Ondrus 291), *biztatovac* vsl (Kálal), *bistatovac* (Buffa; Abov: JŠ 21: 100), *biztatovať/c* (SipB 235) stb.; – **2.** 'valakit valaki ellen ingerel' – Turiec, 1768: kdyby Batiz Janoš jich byl nepozbuzal a *nebistatoval* proti panstvu? (Gács 182); – **Szárm.: bistatovať sa 1.** '(meg)bízik' – Zemplín, Abov: *bistatovac se* 'ua.' (JŠ 21: 110), Malč: *bistatovac sé* (StSl 10: 226); – **2.** 'sich versprechen' – Malč: *bistatovac sé* (uo.; vsl: SSN); – **zbistatovať 1.** 'bíztat, bátorít' – 1659: ano y *sbistatowany* su wtom od niekterich (RadvLt 15. cs. II. o. XXII. cs. 12), Gem. Poloma, 1701: my *zbystatowany* bywsse od nassich Panou Officirou (NRA Fasc 155 Nr 24); – **2.** 'biztosít' – Pukanec, 1782: z *bistatowanu* Robotu druhemu odniatj a predchititj chcel (EK Céhlev. XXIX. 31: 15); – **bistatovanie** 'buzdítás, ösztönzés; ingerlés' – Turiec, 1768: za takove pozbuzania a *bistatovania* od poddanych (Gács 182); – **bistotovný** iron. 'ochotný' – Hatalov: Jaki to vun *bistotouni...* (SSN).

A tisztázatlan eredetű m. *bíz(ik)* 'anvertrauen, auftragen' igéből képzett *biztat* 'buzdít, ösztönöz; biztosít, ígér; ingerel'(1519: EWU) származékszó, nem pedig a m. *biztos* [!], miként ezt Lipták (JŠ 21: 110) véli. Amint ez a származékokból is következik, címszavunk a régebbi átvételek közé tartozik. A XVII. században a mainál jobban el volt terjedve, élt a középszlovák nyelvterületen is, később inkább csak a keletiszlovákból, ill. a magyarországi szlovákság szóhasználatából adatható. A z helyén levő szlovák *s* a szokásos zöngétlenülés eredménye, amely éppúgy bekövetkezhetett a magyarban, mint a szlovákban. – A magyar eredetre l. még Kolár: Hlas 105; Czambel: SR 5: 113; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 10: 226; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *bistatovac* (Liz 99), *bistatováti* (LizV 579), jrut. *bistatovac* (Udv 53). – Vö. **bistoš, bizoň, bizovný**.

bistoš, bistovný 'biztos, szilárd' – Šariš: *Biztovni* abo pevni, to je jedno (Czambel 486), *biztovný* vsl (Kálal), *bistovni* vsl (SSN), Nye: Ni veľa χibi do sto keβ'ou – osend'esjad' *bistož* má (Ondrus 269), Nbh: To ni istí, aľe *bistoš* (s. gy.), *bistoš* (SipB), to ešči *ňebistoš* (uo.), Rh: *Biztoš*, že hłapi hłapca kceli (NSM 5: 404); – **Szárm.: bistovne** adv. vsl (SSN).

A *bíz(ik)* igéből képzett, melléknévként és főnévként egyaránt használt m. *biztos* (TESz) származék. A keletiszlovák *bistovni* az egyéb *-ovný* végű

melléknevek hatására alakult és illeszkedett be a szlovák paradigma-rendszerbe (l. 36. p.), míg a magyarországi szlovák tájnyelvben szokásos *bistoš* adverbiumként használatos. – A bükki szlovákban megvan a m. *biztosan* 'sicherlich' adverbium is, vö. Rh: *bistošan* prid'e (SipB 235). – L. még m. > rom. *bistoș* (Tamás), kukr. *bistošnj* (LizV 579). – Vö. **bistoška**.

bistoška 'biztosítótű; kapocs' – Novohrad, Gemer: *bistoška* 'biztosítótű' (StSl 25: 164), jstrsl: *bistočka* 'spona' (ASJ IV/2: 218), *bistoška* modrokam, vgem (SSN).

A m. *biztosítótű* 'Sicherheitsnadel' (ÉrtSz) összetétel népnyelvi *bisztostű* (Csallóköz: s. ismeret) változatának *biztos-* előtagja, melyből a szlovák *-ka/-čka* képző segítségével az univerbizációra való törekvés eredményeként született meg címszavunk (l. 55. p.). Ugyanezen szemléletnek köszönheti létét a németre alapozódó tájnyelvi *zicherajcka* 'ua.' (StSl 25: 164) képződmény is. – L. még m. > kukr. *bistoška* 'ua.' (LizV 579). – Vö. **bistoš**.

bitang 1. 'csavargó, akasztófárávaló, lator, huncut, gazember' – Bardejov, 1669: *co sy ty za chlop, lem sy ty bittang* (HSSJ), Bardejov, 1677: *diablu si ti pan... ti bitangu* (uo.), Drienčany: *Bitang* mlinar (DobšP III, 479), 1872: *Bitang* Bitang (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a.:2), *bitanga*, *bitang* (Czambel), Spiš: *Ta ti – hvari – bitangu*, *tu nocovaž ňebužeš* (JSbor 6: 102), *bitanga*, *bitank* (Buffa), *bitang* (Márkus 106; Hab 117), *bitang* (Kukučín: Kálal; Malč: StSl 10: 226; SipM; GregPsz; GNS; Abov: JŠ 21: 99; nár. SSJ; hont-novohr, gem, vsl SSN), Csa: *tu je ten bitanj* (Ondrus 294), *A ti χlapci paχolci bitanci bo'li* (PaulZ 113), *bitanga* (Dudok 219), Sobrance: *bitanga* (SSN), Zemplín, Užh: *bitank* (JŠ 21: 108) stb.; – **2.** 'kiadás, költség' – Jelšava, 1737: *pocitwe mesto gakbi neglepeg duochodek mesky prisporeny a bittangh zbitečny umenssenj biti mohol...* (HSSJ), Jelšava, 1737: *na rozlične bittanghi stolične y wogenske...* (uo.); – **3.** 'gazdátlan, kóbor (állat)' – 1848: *bitang*, *bitang*, blúdni, zablúd'ilí, bez gazdu (Jancs), Szs, 1895: *bitang* 'ló stb., amely gazdátlanul kószál' (NyK 25: 291); – **Szárm.: bitanský** adj. expr. zried. (Sobrance: SSN); – **bitangoš** 'Schurke, Niemand' – *bitangoš* 'ua.' (LexNov 223; GregPsz 206; Pk: s. gy.); – **bitangstvo** 'bitangság'; 'gazdátlanság' – Szs, 1895: *bitãstvo* 'gazdátlanság' (NyK 25: 292), okr. Michalovce: *Zarenko scahuje, | tengerički malo, | za toto bitangstvo | bi ho pokaralo* (SN 27: 191), *bitãstvo* (Buffa), Sobrance: *bitanstvo* (SSN); – **bitanina** 'ua.' – zempl expr. (SSN); – **bitaňdzina** hromad. expr. (Sedlice: SSN); – **(na-, pre-, roz)bitangovat' (sa)** '(el)bitangol'; '(el)csatangol' – *bitangovac* (Buffa; Malč: StSl 10: 226; Abov: JŠ 21: 99), Gemer: *bitangovat'/t'č* (LS 1–2: 186), *rozbitangovac še* 'herumvagabundieren' (SipM), *(na-, per-)bitangovač* 'lenošiť, ponevierat' sa, darebáčiť' (GNS), *bitangováč šã* 'ua.' (uo.).

A ném. eredetű (esetleg cseh közvetítéssel is) m. *bitang* 1. 'Beute' (1456 k.: EWU); 2. 'Lösegeld, Strafgeld' (1567: uo.); 3. 'Bänkelkind, Kukucksei' (1574: uo.); 4. 'Strolch' (1604: uo.); 5. 'nichtswürdige Person' (1799: uo.) főnév, ill. 1. 'herrenlos, streunend' (1496: uo.); 2. 'niederträchtig' (1717 e.: uo.) melléknév. A 2. jelentés a szlovákban alakult ki, feltehetően a 'váltságpénz, büntetéspénz'

alaján. A 3. jelentés csak az alföldi szlovákok szókincsében él, nyilván az ottani magyarság szóhasználatából átvéve. Nagybánhegyesen helyi kölcsönzéseként megvan a m. eredetű *bitankšák/g* 'bitangstvo' (s. gy.) származék is. A *bitanga* alakváltozat *-a* szóvégére l. a 44. pontot, a *bitangoš* képződmény *-oš* képzőjére pedig a 48.4. pontot. – A magyarból: Melich: NyK 25: 292, EtSz; Fedák: SbŠkult 537; Kálal; Márkus 105; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 10: 226; SCS; Bartko: JŠ 21: 99; Lipták: JŠ 21: 108; HSSJ stb. – A magyar szó közvetlenül vagy közvetve átkerült a kukr.-ba, rom.-ba, szhv.-ba, jrut.-ba, bulg.-ba (l. EtSz; Liz 83; LizV 579; Dezső: NytudÉrt 128: 53; Tamás; UEISk; Kočiš 114; Décsy 33).

bizovat' (sa) 'bízik, reménykedik' – N. Šebeš, 1906: Ja *bizujem* (Czambel 486), Sobrance, 1906: *ňebizuje* ho na inaša (uo.), *bizovac* vsl (Kálal), *že bizuje* calym svojim majetkom za jej peneži (Šándor 275), Gemer: *bizovat' se; nebizujem* sã (LS 1–2: 186), *bizovat' sa* (Márkus 105), *bizovat'/c* (SipB 235), *bizovac še* (Malč: StSl 10: 226; SipM; zempl, užh JŠ 21: 110), Fegernic: No... *bizuj* na mňa (Benedek 163), Abov: *bizovac še* (JŠ 21: 100), *bizovat' (sa)* gem, vsl (SSN); – **Szárm.: zbizovat' sa** 'bizakodik'; 'megbízik valakiben, valamiben' – 1778: Daj jim sztáli rozum zsebi *se* u steszlyivih retsáh *nezbizovalyi* i nyenasztrasili se velice (AANy 12/C: 267), Bardejov a okolie: *žeby še* na ňeho ňemohol *zbizovac* (SN 2: 376), Malč: *zbizovac še* 'sich anvertrauen' (StSl: 10: 226).

A bizonytalan eredetű m. *bíz(ik)* 1. 'zuversichtlich sein' (kn. 1372 u.: EWU); 2. 'jemanden trauen' (1372 u.: uo.); 3. 'anvertrauen' (1795 e.: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.) ige. Keletiszlovák és Gömör megyei tájszó, amely a *zbizovat' sa* származék tanúskodása alapján már bizonyára a XVIII. sz. előtt meghonosodott. Közvetve erre mutat az is, hogy a m. szó a kukr.-ból a XVI. század óta (l. LizV 88, 577; Dezső: StSl 7: 161), a rom.-ból a XVII. század óta (l. Tamás 123) idézhető. – A magyarból: Czembel; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 10: 226; Udvari: AANy 12/C: 263 stb. – Vö. **bizovný**.

bizovný 'gewiß, bestimmt' – *bizouni* 'ua.' (SipM); – **Szárm.: bizovne** adv. 'valóban, biztosan' – *bizouňe* 'ua.' (Malč: StSl 10: 226; Abov, Zemplín: DialZb 1: 91, 241), *bizoňe* (SipM), zempl, užh: *bizouňe* (JŠ 21: 107), *bizovňe* (ASJ IV/2: 234); – **do bizovna** adv. 'ua.' – 'em me čekaj o ročok abo dva | a na terci pridzem *do bizovna* (AntZ 257); – **bizovnosť** 'bizonyosság, bizonyosság' – 1758: *bizovnosťi* o vetsnem szpasenyu (KNyNyE 247; HSSJ).

A tisztázatlan eredetű m. *bíz(ik)* igének *bizony* – régi és népnyelvi *bizon* – 'wahr' (1350 k.: TESz) melléknév, ill. 'wahrlich' (1372 u.: uo.) adverbium származékszava, a szk. *-ovný* képző igénybevitelével (l. 36. p.). Ennek során a nyelvérzék támaszkodhatott a *bizovat' (sa)* igében jelen levő *-ova* igeképzőre, elősegítve ezzel az *-ovný* felhasználását. Címzavunk főleg a keletiszlovák nyelvterület déli részein ismeretes. – Gömörből és a magyarországi szlovák nyelvszigetekről idézhető az *-ovný* képző nélküli magyar alapszó is, vö. *bizoň* 'wahrlich, gewiß' (Gemer: SFFUK 16: 52; GregPsz; Mb: NSM 1: 60). – A magyarból: Király: StSl 10: 226; SipM; Habovštiak: StSl 25: 162; Lipták: JŠ

21: 107 stb. – L. még m. > kukr. *bizovnij*, *bizovno* (Dezső: NytudÉrt 128: 53), jrut. *bizovno* (Udv 53). – Vö. **bistoš**, **bizovat'** (sa).

bižalma 'Cydonia' – 1795: *bizalma* Pyrus (Kral; HSSJ), 1854: *bižalma* 'Candonia vulgaris' (Reuss), 1863–82: *bižalma* 'ua.' (Lichard: VSBN 270), 1863–82: *pižalma* 'Pyrus cidonia' (uo. 344), Malč: *bižalmi* pt. 'Quittenapfel' (StSl 10: 226), *bižalma* 'ua.' (SipM; GNS; Fegernic: Benedek 62; gem, zempl, stršar SSN); – **Szárm.:** **bižalmový** adj. – 1760: wezmi *bižalmowe* aneb *dulowe* jadra (HSSJ).

Az ismeretlen eredetű m. *birs* – régi *bis* – és az ótörök eredetű *alma* 'Apfel' alkotta m. *birsalma* 'Quitte; Quittenbaum' (1395 k.: EWU) összetétel. A szlovák *bižalma* ž-je nem a m. *rs* hangkapcsolatot helyettesíti, amint ezt Benedek 52 gondolja, hanem vagy a m. régi *bisalma* (l. EWU) alakváltozat átvétele, s ekkor a magyar *s* zöngésüléssel lett *ž* a szlovákban, vagy pedig – és ez a valószínűbb – már a magyarban zöngésült *bisalma* (l. uo.) változat meghonosodása. Ha a Cydonia termése körte alakú, akkor a magyarban *birskörte* (1667: uo.) a neve, a régi szlovákban azonban a kettő összekeveredett és a *bižalma* mindkét gyümölcsfaját, ill. azok fáját jelölhette. A *pižalma* változat *p*-je zöngétlenülés eredménye. Ma csak tájnyelvi szinten él. – A magyarból: Király: StSl 10: 226, SipM; HSSJ. – L. még m. > jrut. *bišalma* (Udv 54).

boca, **boci** 'borjú; tehén' – Šaca, 1906: Na, *boca*, na! (Czambel), *boca* 'tehén' (Kálal; Pvc: s. gy.), *boci* 'borjú' (GregPsz; SipM), *boca-boca* 'privolávanie kravy' (LexNov 116), *boca* 'tela' (GNS), Levoča: *Boca* tehénnév (Agrik 8: 171); – **Szárm.:** **bocika**, **bocička** dem. – 1842: *bocika* 'borjú' (JČ 9: 110), *bocika* 'kisborjú' (Dobš: Kálal; GNS; LexNov 116), *bocička* (GNS).

A gyermeknyelvben becézéssel keletkezett m. állathívogató *boci(ka)* 'kisborjú'; 'tehén' (1795: TESz). Akárcsak a magyar nyelvben, a szlovákban is ebben a jelentésben él, ill. azok hívogató szavaként használatos. Az *-a* végződést a szlovákban kapta a *tel'a*, *krava* analógiás hatására (l. 40.2. p.). A két-nyelvű településeken azonban az *-i* szóvég megőrződött (l. 20.2. p.). A *bocika* feltehetően nem szk. képződmény, hanem a m. *bocika* (TESz) diminutívum átvétele. – A magyarországi Sárísa pón *beci nél*-vel hívogadják a tehenet (l. JŠ 2: 236), ez a hangutánzó m. *bece* 'ua.' (1786: TESz) szó *beci* (uo.) alakváltozatának a helyi átvétele. Valószínű, hogy a nyszk. *Becena*, *Becina*, *Becka*, *Bečko* (Agrik 8: 174) tehénnevek is a m. *bece* ~ *beci* származékai. – L. még m. > rom. *bóți-na* (Tamás), jrut. *bocina*, *bocikana* (Udv 54).

bočkoroš 1. 'bocskoros nemes' – 1880: ale, bože môj, tunajši *bočkoroši* nemajú ani smyslu pre veľkolepú ušlechtilú zábavu (Vaj V, 97), *bočkoroš* (žart. Kálal; pejor. zastar. Kukučín, Rapant...: MatSl; SSJ; SCS), *bačkoroš* (Hv II), Mny: Maďare buľi ľem take *bočkoroše* (ŠtolcM 410); – **2.** 'bocskorkészítő' – Tekov: *bočkoroš* 'ua.' (Kálal), Bardejov a okolie: I *bočkoroša* sme maľi zo sebu... platal nam *bačkori* (SN 2: 373); – **3.** 'bocskort viselő (szegény ember)' – Tekov: V Lehote sú *bačkoroši*, pretože nosia v lete v zime *bačkory* (Peřinka 370), Ks: *bočkoroš* (s. gy.), Kameňany: *bačkoroš* (SSN); – **4.** 'közkatona' –

Revúca: *bočkoroš* expr. 'ua.' (GNS); – **Szárm.:** **bočkorošský** adj. – *bočkorošské* zemanstvo (Dobšo 85).

A vitatott eredetű m. *bocskor* 'Bundschuh, Riemenschuh' főnévnek -s képzős m. *bocskoros* (szn. 1486: EWU) származéka. Horecký (SILex I, 107) szerint címszavunk szk. képződmény, ez aligha helytálló. Első három jelentése a magyarból való, a 4. jelentés a szlovákban keletkezett, kétségtelenül a *bagančoš*, *bakančoš* (l. ott) hatására. – A magyarból: Kálal; SSJ; SCS. – A HSSJ által ide sorolt 1566. évi Valentinus *Bochkoros* (V. Kapušany) valószínűleg magyar személynév, nem pedig szlovák. – L. még m. > lengy. *boczkorosz* (Wołosz: StSl 35: 237), – Vö. **bačkora**.

bočpor 'sűrű leveses, ill. mártásos étel' – S. Turá, 1679: *Slepice zbosporem* (PCA 1. doboz: 4), Žilina, 1700: *chleba bjeleho do podlewy, ba bosspor a pod poljevku* (HSSJ), Krupina, 1706: *dali zme panom... a na bočzpor* (uo.), Žilina, 1709: *masa na borsspor* (uo.), Myjava, 1716: *Slepice z Bočporem* (Myjava¹ 432) 1842: *bočpor*, je múka rjedká v kapusnici varená, zaprašená, a s česnakom (JČ 9: 108), *bočpor*, (*bôčpor*), *gočpor* (Kálal), *bočpor* ľud. (Hviezdoslav: MatSl; Is; SN 17: 533), *bočpor*, *bošpor*, *gočpor*, *gošpor* jor, turč, zried. abov; hont (SSN), Gemer: *bočkor* (Horehr 2: 142, 146).

A tisztázatlan eredetű m. *bospor* 1. 'húshoz való mártás'; 2. 'vastagétel burgonyából sűrűre főzve' (MTsz; ÚMTsz), ill. annak *bocspor*, *borspor* alakváltozata. A m. szóra vö. 1550: *Reczet Boczporal* (KultNád II, 113), *Reczet borzporral* (uo. 114), *Tikot borsporal* (uo. 120) stb. Korábban úgy vélték, hogy a m. *bospor*, *borspor* stb. a *bors* 'Pfeffer' és a *por* 'Pulver, Staub' összetételével alakult (l. EtSz), de Hadrovics László (UEISk 154–5) ebben tartalmi és hangtani megfontolásból kifolyólag erősen kételkedik. Noha az etimon kérdése további vizsgálatot igényel, az aligha kétséges, hogy címszavunk forrása a magyar. Ezt mind a hangtan, mind a tartalmi vonatkozások igazolják. A *gočpor* változat *b–p > g–p* disszimilációval keletkezett (l. 30.2. p.), az *o* pedig hiperurbanizmus lehet. A Gömör megyei *bočkor* változat népetimológia eredménye. Németből való származtatása (l. pl. MatSl; HSSJ) megalapozatlan. – A magyarból: Gregor: AnUB 14: 113–4. – L. még m. > szhv. *bočpor* (UEISk 154) szl. *bošpor* (Murko; Nyr 45: 72; EtSz).

bogánč 'Kletten' – 1848: *bogáncs*, *bogánča* (Jancs), Hody, Sládkovičove: *boganč* (SSN).

A belső keletkezésű (*bog* 'Knoten; Knorren; Glied; Ast' + *-cs* demin. képző) m. *bogáncs* 'Distel' (kn. 1500 k.: TESz); 'Klettendistel' (CsP 31). A *bogánča* alakváltozatban a szóvégi *-a* alaktani analógia eredménye (l. 44. p.). Nem gyakori tájszó.

bogár 1. '(csípős) rovar' – *bogár* 'chroust' (Němcová: Kálal); 'bogár' (Kálal 981; Szs: NSM 8: 81; Ks: s. gy.); 'cserebogár' (Ethn 45: 64), *bogar* 'bogár' (SipB; SipM; Abov: JŠ 21: 99); 'szúnyog' (Smížany: SSN); 'darázs' (Klčov: uo.), *bongare* pt. 'bogár; dongó' (SipB), *bongar* 'bögöly' (Spiš: ASJ IV/2: 80; Letanovce: SSN); 'darázs' (Batizovce: SSN); 'poszméh' (Niž. Šuňava: uo.);

bomgar 'bögyöly' (Lubotín: ASJ IV/2: 80), *bongár* 'ua.' (SCS), 1872: *Bugar* Bogár (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a.: 2), Žiar n. Hronom: *bugáre* pt. 'ua.' (SN 9: 424), *bugár* 'ovad' (GNS; *Bombus lapidarius*: Ripka 74); 'bögyöly' (Kobeliarovo: SSN; Beluša: ASJ III/2: 129); 'poszméh' (Kamenec p. Vtáč: SSN); – 2. 'éjjeli lepke' – Vyšné Remety: *bogár* 'ua.' (ASJ IV/2: 80); – 3. 'selyemhernyó' – Kondoros: *bogár* 'ua.' (DissSl 2: 29); – 4. 'svábbogár' – *bugár* 'ua.' (LexNov 93); – 5. 'nagyszemű bab' – *bogár* 'ua.' (Vansová: Kálal 981).

A belső keletkezésű m. *bogár*, nyelvjárási *bugár* 'Käfer' (kn. 1395 k.: EWU). Mivel a *bogár* a magyar nyelvben az általános 'Käfer' jelentésen belül a szárnyasrovarok különféle fajtáira is vonatkozik (l. MÁSz; ÚMTsz), ez adja a magyarázatot a szó jelentésgazdagságának a szlovák népnyelvben. Az 5. jelentés azonban szlovák fejlemény, feltehetően a fekete ~ feketés színű növény jelölésére. A *bogárnak* ugyanis a magyarban van 'fekete' jelentése is (l. ÚMTsz), vö. még népnyelvi *bogárfekete* 'ragyogóan fényes fekete színű' (ÉKsz). A *bongár* változatban az *n* valószínűleg nem szlovák, hanem magyar járulékhang. A magyarból ugyan ezidáig a *bongár* tudtommal nincs kimutatva, mivel azonban a románba szintén *bongár* alakban került át a szó (l. Tamás), aligha lehet kétséges a létezése. – A magyarból: Kálal, Kniezsa: Ethn 45: 64; SipB; Sonkoly: DissSl 2: 29; SCS; Lipták: JŠ 21: 109 stb. – A m. *bogár* a románon kívül megvan még az erdélyi szászban (EtSz), kukr.-ban (uo.; Čopej; Liz 110), lengy.-ben (Karłowicz 72; Wołosz: StSl 35: 237), jurut.-ban (Kočiš 114) is.

bog'la 1. '(széna)buglya' – *buğla* v. kopa, stoh (Bern; de sem itt, sem ott nem közli!), 1833: baglya... (*buglya*, sl.) [ɔ: *bug'la*]... der Schober. buglya széna (*buglya* szena, sl.) [ɔ: *bug'la* sena]... der Hauschober (Dank), Mur. Dolina, 1941: Ešte mám *bog'lu* sena doňjest' (LS 4–6: 337), *bog'la*, *bug'la* (GNS), Torysa: tučna jag *bog'na* (SSN); – 2. 'rakás (ember), csapat' – *bog'la* 'kopa mládeže' (GNS); – 3. 'boglyakemence' – Óh: *bog'la* 'ua.' (SipB 236); – 4. 'kövér asszony' – Vranov: Ti *bog'lo* (SSN); – **Szärm.: bog'lica** dem. – Šumiac, Hel'pa: *bog'lica* 'boglya' (GNS); – **bog'lár** 'boglyázó' – *buğlár* v. kopár, stohár (Bern).

A vitatott eredetű (hazai származék?, ótörökjövemény?) m. *boglya* 'Heuhaufen' (kn. 1561: TESz); 'Häufchen' (1788: uo); 'Lehmofen im Bauernhaus' (1795 k.: uo.), ill. annak népnyelvi *buglya*, *bugla*, *bogla* alakváltozatai. A *bog'na* változatban a *-ña* alaktani analógiával keletkezett (l. 47.7. p.). – A V. Stracinyban lejegyzett *bag'laš* 'összegereblyézett kalászkoból kötött kéve' (SSN) nem szlovák szóalkotás, hanem a m. *baglyás* képződmény helyi átvétele. A magyar eredet mellett az *a* tanúskodik. – A m. szót átvette az erdélyi szász, a román, a kukr., szhv., vend és a jurut. is (l. EtSz; Tamás; LizV 580; UEISk; Kočiš 114; Flisz I; II).

bog'lár 'fémveretes, ékköves, gyöngyös, zománcos, gomb alakú ékítmény' – Uhrovec, 1609: *wmessczy zelene[m] buklarow* 7 (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.: 99b), Smrečany, 1627: *trinast zlatih boglarow* na ney (PDS 71), Praznov, 1630: (zlaté čepce) *z buglarmy try zlatimy a s perlamy* (HSSJ), Lietava, 1654: *Podprsnik mrchlawy zgednym boglarom* No 1 (BatthLt Lad 27 Fasc 7), Bratislava, 1667:

deset *boglarow* (HSbor 4: 434), Trenčín, 1678: Item jeden podprsniak... na kterem jest *boglar* strieborny pozlatity (HŠ 3: 396), Skalica, 1703: Item dwa *Boglary* (AM Szokolca Lad A 8), P. Bystrica, 1708: *boglar* priwelky z kamenom Swetlim (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Radvaň, 1713: parta rubintowimi *boklarmi* l (RadvLt 81. cs. IV. o. XX: 116), 1775 k.: *Boglár, Boglar, Lunula* (StSl 3: 81) stb.; – **Szárm.: boglárík, boglárok** dem. – Omšenie, 1613: gedna parta Aksamýtowa czerwena, šest zlatych *boglarkow* na ných, w každem *boglaryky*, cztyry male perlyczky a šest granatowich *boglarkow* (SL 3: 81), Praznov, 1630: *buglarikuw* gest pet (HSSJ), 1705: *Boglariki* perlowe (RadvLt 81. cs. IV. o. XX), 1708: *Boglarik* wcele, z druhého *Boglarika* kusek (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.); – **boglárový** adj. – Omšenie, 1613: druha korunka... z dewetmy kamenky *boglarowýmy* (SL 3: 81), Lietava, 1654: ssabla bez pasa *boglarowa* stryberna (BathLt Lad 27 Fasc 7), 1767: Nyakrawalo *boglarowe*... (EstLt Rep 22 Fasc L: 484), 1775 k.: *Bogláros, Boglarowy*... (StSl 3: 81).

A bajor-osztrák eredetű m. *boglar* 'ua.' (1505 k.: Mollay 201: EWU), ill. annak *buglár* (uo.) alakváltozata. A *g* helyén fölbukkanó *k* hangra l. a **22.5.** pontot. Mivel régente a kvantitást nem jelölték, csak feltételezhető, hogy a m. hosszú *á* megőrizte a hosszúságát (nyugatszlóvak nyelvterületen biztosan). Elavult szó, amely a nemesség szóhasználata révén lett honos. – A magyarból: Király: StSl 3: 81; HSSJ. – A m. szót átvette az erdélyi szász, román és a szerbhorvát is (l. EtSz; Tamás; UEISk).

bognár 1. 'Wagner' – Me, Ai: *bognár* 'ua.' (Atlasz); – **2.** 'bognárszeg' – Pukanec: Menšima *bognári* sa pribíja dlážka... (SSN); – **Szárm.: bognárka** 'bognárszeg' – *bognárka* 'ua.' (LexNov 156; B. Štiavnica: s. gy.; Kalinovo: SSN), Turzovka: *bognarka* (SSN).

A magyarországi bajor-osztrák eredetű m. *bognár* 'Wagner' (szn. 1392, hn. 1410: Mollay; TESz). Mind a kronológia, mind a szóföldrajz címszavunk magyar eredetéről tanúskodik. A *bognárka* nyilvánvalóan a m. *bognárszeg* 'a bognárok által használt szegfajta' (ÉrtSz) összetétel alapján univerbizációval alkotott származék (l. **55.** p.). A szlovákban általánosan használt *debnár* 'kádár; kerékgyártó' (szn. 1505: HSSJ) mellett előforduló nyelvjárási *bodnár* (1567: HSSJ *debnár* a.) azonban aligha magyar jövevényszó, amint ezt pl. az EtSz; Kálal; Doruľa 66 is véli, hanem a *bednár* (1593: HSSJ *debnár* a.) változattal egyetemben egy ősszláv **bydъnъ* szlovák folytatásai, ill. származékai (vö. BEW; SzJsz 96; Machek²). – L. még m. > rom. *bognár* (Tamás).

bográc 'Kochkessel' – 1848: bogrács, kotlík, *bográc* (Jancs), *bagrác* (Ve: JŠ 2: 326; V. Rovné: SSN), Nbh: *bográc* (s. gy.), *bograč*: U *bograču* varili (SipM), Čičmany: *bugrác* (SSN).

Az oszmán-török eredetű m. (esetleg szhv. közvetítésű is) m. *bogrács* 'ua.' (1703 k.: Kakuk 56; EWU), ill. annak *bagrács* (uo.) változata. A magyar nyelvterülettel közvetlen kapcsolatban levő szlovák tájegységeken fordul elő. Nem tartom elfogadhatónak a vélekedést, hogy a népnyelvi *bachráčik* 'kiöblösödő oldalú keskeny fenekű fazék' (l. Kálal; MatSl) tájszó forrása is a m.

bogrács (így CzambSl 122; Czambel: SR 5: 113). Sokkal inkább az ismeretlen eredetű szlovák *bachor* 'pocak, bendő' (Machek²) főnév *-áč* *+ik* képzős honi származékának tekintendő. A szlovákban ugyanis az ilyen helyzetű *g* nem szokott *ch*-ra módosulni. – A m. szó rom., kukr., jur., vend nyelvi behatolására l. Tamás; LizV 580; Udv 54; Flisz.

bohóc 'Clown, Hanswurst, Possenreiser' – *bohóc* 'ua.': *ňerob ze mňa bohóca!* 'mache keinen Narren aus mir!' (GregPsz 206), Ks: *staví sa na bohóca* 'bohóckodik' (s. gy.), *bohóc* (GNS; Nbh: s. gy.).

A *bohó* 'albern, tölpenhaft' szóból alkotott nyelvújítási m. *bohóc* 'ua.' (1835: TESz). Újkeletű átvétel, csak a két nép közvetlen érintkezési pontjain fordul elő. – A m. szó átkerült a kukr.-ba és a rom.-ba is (l. LizV 579; Tamás).

bojt 'Quaste, Franse, Behang' – Malč: *bojti* pt. (StSl 10: 226), *bojt* (SipM).

A tisztázatlan eredetű m. *bojt* l. 'Büchsel, Zottel; Quaste, Behang' (1327: EWU); 2. 'Knoten, Knorren' (1561: uo.). Csak Zemplén megyéből tudom adatolni (a SSN nem közli), de feltehető, hogy a szlovák nyelvterület déli peremén, ill. a magyarországi szlovák nyelvszigeteken másutt is előfordul. – A magyarból: Király: StSl 10: 226; SipM. – L. még m. > kukr. *bójta* (LizV 580), rom. *boit* (Tamás).

bojtár 1. 'Hirtenjunge; Kuhhirt' – Beckov, 1733: *Bogtarowy* *čzrgewice* *kowane* (EstLt Rep 39 Fasc C Nr 118), Pukanec, 1788: *pri howezeg lichwy za bogtara* *služice* (HSSJ), Plešivec, 1818: *Jednemu bojtarovi* (SN 9: 292), *bogtár*, *subopilio*, *famulus opilionis...* (Bern), 1848: *bojtár*, *bojtár*, *bujtár*; *paš'jerski slúha*, –*pomocník* (Jancs), 1862: *Husárov, bojtárov* a *služobnú čel'ad'* (Lipa 2: 197), *Kostolné*, 1898: *keby mi dal pán boh frajera bojtára* (SSpevy III, 45), *Kokava: bojtär* (SSN), *bujtár* (Dudok 31; Kalinovo: SSN; LexNov 117), *V. Medzev, Nálepko: hojtar* (TOS 106), *bojtár* (Kálal, Ripka 241; GNS; nár. MatSl; SSJ), *bojtar* (Czambel; Buffa; Žak 568) *stb. stb.*; – 2. 'Schäfer; Schäferhirt' – 1795: *Škopa kradnúciho wogáka poznal bogtár* (BajzaP 212), *Dármo prosil tak rečeny bogtár* (mladý *walach*) (uo. 213), *Šariš*, 1831: *Juhas letussni...Bojtar* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *bojtár*, *bujtár* (...*bojtár* *sl.*)... *Schafknecht, Schafreiber* (Dank), 1842: *bujtar* 'menši ovčak' (JČ 9: 109), *bojtár* (ČNS; Kameňany, Dol. Suča, Koniarovce: SSN), *Smižany, Zavadka, Hatalov: bojtar* (SSN), *bojtaš* (Žak); – **Szárm.: bojtárka** 1. 'bojtárné' – *bogtárka* 'ua.' (Bern); – 2. 'pásztorbot' – *bojtárka* 'ua.' (Gemer: VácIP 12); – **bojtárik** *dem.* 'kisbojtár' – Nitr. stol., 1903: *Bojtárik* *hovori* (Polívka II, 283), *Vráble*, 1903: *Ako sa stal Janko bojtárik* *kráľom* (ZZZ I, 191), *V. Lom: Ej, bojtárika* *Jana*, | *čo ho nepoznáte?* (HP 449); – **bojtársky** *adj.* – *bojtárský* (Bern), *Hatalov: bojtarski* (SSN); – **bojtárstvo** 'bojtárság' – *bogtástwí...* *Schafknechtschaft* (Bern), *Hatalov: bojtarstvo* (SSN); – **bojtárit'** 'bojtárkodik' – 1848: *bojtárkodik, bojtárit'* (Jancs), *Spiš. Štvrtok: bojtáric* (SSN).

A vitatott eredetű (belső keletkezésű: a *bujt* ~ *bojt* 'felingerel, felbujt' származéka?; a *bajor-osztrák wachter* ~ *woxta(r)* 'Wächter' átvétele?) m. *bojtár* 'Hirtenjunge' (1621: EWU; de vö. Sárvár, 1606: *Juhaznak, Boytariquall*

egetemben fizetesse... : Ethn 73: 143), ill. annak *bujtár* (EWU) alakváltozata. A pásztortermológia révén került át a szlovák népnyelvbe. A *hojtar*-ban a *h*-feltehetően a *hojt(a)* állatterelő, állatüző szó (l. SSJ) analógiás hatására került a *b*- helyére. A zsakaróci *bojtaš* előzménye a m. *bojtos* 'ua.' (ÚMTsz) lehetett, a szóvég azonban egyéb szavak nyomán *-aš* formát öltött (l. 48.5. p.). A *bojtárka* univerbizációs képződmény a m. *pásztorbot* 'Hirtenstab' összetétel alapján. A *bojtárit'* létrejötté pedig nyilvánvalóan a m. *bojtárkodik* (1756: EWU) ige befolyásának köszönhető, l. ugyanígy kukr. *bojtariti* (Čopej 16) is. – A magyarból: Matz 122; Czambel 487; EtSz; Kálal; SzlJsz 800; Hauptová: Slavia 28: 529; Machek² stb. Románból való származtatása (pl. Habovštiak: SAS 21: 16) téves. – A magyar kifejezést – közvetlenül vagy közvetve – a legtöbb környező nyelv átvette, így a morva, kukr., lengy., rom., szhv., jrut., vend (l. Sulán: NyK 65: 293; EtSz; SzlJsz 800; Wołosz: StSl 35: 237; Čopej; LizV 580; Tamás; UEISk, Kočiš 114, Flisz).

bokolov 'lapos hordócska' – *bokolou* 'ua.' (Czambel), *bokolov* vsl (Kálal), Bezovce: *bokolou* vina (SSN).

A *bokály* és *csobolyó* egybevegyülésével keletkezett m. *bokolyó* 'irdenes oder hölzernes Trinkgeschirr; Fäßchen' (1604: EWU). – Talán idetartozik a Jakubanyban lejegyzett *boklah*, dem. *boklažok* 'tejhordó edény' (TOS 177) is. Ennek eldöntéséhez azonban további adatokra volna szükség (a SSN nem ismeri), mivel a m. *-ó* szóvég a szlovákban nem *-a(c)h* formában szokott megjelenni (l. 13. p.) – L. még m. > kukr. *bokolóvja* (LizV 493).

Boldižár 'Balthasar' – Trnava, 1512: od slovutne[h]o *Baltisara* s Opay (Varsík 105), Trnava, 1562: bolj tito podcztyvy lide... Michal knyhar, *Boltizar* Obrst... (ZápSl 3: 77), Trnava, 1571: fyrary geho *Boltyzar* Obrister, Valent Zamecznyk... (JŠ 6: 56), Vrútky, 1578: *Boltyzar* Blaho rokov 40 (JŠ 10: 231), Púchov, 1610: oni na hospodi Sylessy *Boltyžara* nechodily prosit (KS 6: 208), okres Ružomberok, 1625: Michael *Boltižar* (Urb II, 138), 1630: od pana petroczi *boldizara* (KNyNyE 280), Liptov, 1643: Kristoff, *Boldižar*, Michal Starsy (OSzK Fol Slav 37: 9), 1730: Belšovic *Boldižara* a Palašti Ištvana mladšiho (KPP 259), 1731: ktereho... krstily... *Boldižarem* Martinem (OSzK Quart Hung 1364: 171), Palúdzka, 1734: pan Pallugyay *Boldysár* stawga (SlSlov 4: 281), V. Lipník, 1772: pana Görgey *Boldisara* (UdvUrb 133) stb.; – **Szárm.:** **Boldižárka** 'Boldizárné' – Liptov, 1729: P. Pongrácz *Boldižarcze* (OSzK Fol Slav 37: 83), Sečovce, 1772: ktera se wczul nedawno na pany Nemessányi *Boldisarku* prenesla (SzkMv 214); – **Boldiš** becéző alak, **Boldišov** adj. poss. – Šivetice, 1551: *Boldiz* (Ila IV, 67), M. Lúka, 1573: Joannes *Boldisch* (Urbok 317), 1672: Andreas *Boldis* (uo. 342), Jelšava: *Boldiš* vn. (GNS); Šivetice, 1577: *Boldizow* (Ila IV, 67); – **Boldiška** 'Boldisné' – Revúcka Lehota, 1611–20: *Baldiska* relicta (Ila IV, 155); – **Boldi**, **Boldík** dem. – Šivetice, 1584: *Body* (Ila IV, 67), 1601: *Boldy* (uo.), G. Hôrka, 1611: Andreas *Bodik* (Ila II, 406), Jelšava: *Boldi* vn. (GNS).

A lat. *Balthasar*-ból alakult m. *Boldizsár* (1519 k.: EtSz, Ladó 142). A szlovákban általánosan a latin eredetű *Baltazár* (l. SSJ VI, 129) használatos. A *Boldiš*

lehet szk. képződménye a m. eredetű *Bold-* tőnek, de lehet a m. becéző *Boldis* (1602: OklSz) átvétele is. A *Bodik* forrása a m. (*Boldi* >) *Bódi* (EtSz), amelyhez az *-ík* demin. képző hatására a szlovákban *-k* járult (l. 20.2. p.). A *Boldi* családnév bizonyára újabb keletű meghonosodása a m. *Boldi* alakváltozatnak. A *Baltisar*; *Baldisska* szótőben kivételesen előforduló *a* nyilván a *Balthasar* hatásának a következménye. Címzavunk és változatai – úgy látszik – ma már csupán vezetéknevként fordulnak elő. – A magyarból: Kniezsa: MSzCsR 104.

boldočka 'szilvafajta' – *boldočka* 'ua.' (LexNov 141; SSN).

A m. népnyelvi *boldogszilva* 'augusztusban érő kék szilva' (ÚMTsz), amely egy teljesebb *boldogasszony-szilva* (uo.) lerövidült változata. Magyar nevét feltehetően azért kapta, mert Nagyboldogasszony napja (augusztus 15.) körül érő szilvafajtára vonatkozott. A magyar kifejezésből a szk. népnyelvben univerbizációval (l. 55. p.) a szokásos módon *boldočka* lett.

bolond 'verrückt, närrisch, unsinnig' – Szs, 1895: *bolond* (NyK 25: 292), Gemer: *bolond* pochabej (LS 1–2: 186), *bolond* zsl. nadávka (DialZ 1: 69; SipM); – **Szárm.:** *bolondavý* adj. – *bolondaví* adj. (GNS); – **bolondit' sa** 'bolondozik, mókázik' – Nbh: No tak tan zas tancoval'i, *bolondíli sa*, skákal'i (NSM 4: 127).

A szláv eredetű m. *bolond* 'Narr' (kn. 1372 u.: TESz) főnév, ill. 'närrisch, unvernünftig' (1381: uo.) melléknév. A magyarban szitokként, megbélyegzőként is gyakori kifejezés a közvetlen népi érintkezés nyomán lett honossá szlovák nyelvterületen. Míg azonban a *bolond* a szlovákban adverbium, addig a *bolondavý* képződmény pontos megfelelése a m. melléknévnek. A *bolondit' sa* pedig nyilvánvalóan a m. *bolondul*, *bolondozik* 'tréfál, mókázik' ige hatására keletkezett. Úgy látszik, régebben Gömörben előfordult az ugyancsak m. eredetű *bolondoš* 'szeszélyes, hóbortos' (LS 1–2: 186) is, amely mára már kikopott, mivel sem a GNS, sem a SSN nem közli. – Feltehetően a *bolond*-hoz kapcsolódik a jugoszláviai szlovákok szókinéséből adatolt *bolondík* 'könnyű kiskabát' (Bednárik 181–2) is. Mégpedig azon az alapon, hogy a m. népnyelvben több olyan összetétel van, amelynek előtagja a megszokottól, általánostól eltérőt, más típusút jelöl, vö. *bolondcsésze*, *bolondfölkötő*, *bolondkocsi* (ÚMTsz) stb. ilyen lehet(ett) a nem szótározott **bolondkabát* 'könnyű kabátféleség' is, amelyből univerbizációval alakulhatott a szlovák tájnyelvi *bolondík*. – A magyarból: Melich: NyK 25: 292; Szabó: LS 1–2: 186; SipM. – L. még m. > rom. *bolînd* (Tamás), szhv. *bolond* (UElSk).

bolt 1. 'Laden, Geschäft' – Szs, 1746: Dal sem do welkiho *Boldu* f. RS VIII... (SzsÍr V. 201. a. 11.), Bcs, 1824: Dal na Plagbas... do *Bodu* (MMM Céhk. 62.141.1.), Szs, 1895: *bovt* (*bo^{ut}*) (NyK 25: 292), Nbh, 1929: Kocsis Paľovi do *Boudu* dlžoba (Chov 357), Selenča: *bót/d*, *bou^t/d* (s. gy.), B. Petrovac: *bóut/d*, *bout/d*, *bovt*, *bót* (s. gy.), to som predával tam tag jako v *bód'e* (ŠtolcJ 270), Chioag: Drej id'em do *bóudi* (Benedek 176), Pi: *bóvd*, Tk: *bovt*, Bcs: *bóud*, Sp: *bóut*, Szs, Bcs: *boud*, Nye, Szs: *bou^t*, Me: *buót*, Szs, Pi: *bód*, Kk, Sá, Ai, Szd, Nó, Sh: *bót* (ASNM 212. térkép); – **2.** 'Gewölbe' – Rh: *bót* 'ua.' (NSM 5: 141); – **Szárm.:** *boltár(ka)* 'boltos(nő)' – Nbh, Ks: *bódár*, *bódárka* (s. gy.), Bcs: *bovdár*

(ČNS), NI: *boldár*; *boudár* (Roh 79); – **boldikár** 'ua.' – 1848: boltos, kramár, *boudikár* (Jancs); – **boltársky** adj. – Nbh: bola tak, že kúpil'i cestá *bovdárske* (NSM 4: 151); – **boltovanie** 'boltozat' – *boudovaňia* (ŠtolcJ 70, 89); – **boltoš** 'Kaufmann, Krämer' – Pivnica: *bodoš* (Dudok 56, 71), *boudáš* (ŠtolcJ 70, 89).

Az ol. eredetű m. *bolt* 1. 'Gewölbe' (kn. 1416 u.: EWU); 2. 'Laden, Geschäft' (1481: uo.; további jelentéseit is l. ott), ill. annak *bold*, *bóut*, *bót* (ÚMTsz) alakváltozatai. Jancs *boudikár* adata egy eddig ki nem mutatott *boudik* dem. származéka. A *bodoš* Dudok 71 szerint szk. képződmény, de valószínűbb, hogy az -s képzős m. *boltos* (nyelvjárási *bodos*) 'Kaufmann, Krämer' (1808: EWU) származékszó átvétele. A *boudáš* egyéb -áš végű főnevek analógiás hatására alakult (l. 48.8. p.). A magyarországi, jugoszláviai és romániai szlovák települések szókincsének szerves eleme. – A magyarból: Melich: NyK 25: 293; Márkus 105; ŠtolcJ 70. – L. még m. > kucr. *bolt* (Čopej), *boltoš* (uo.; Liz 104), rom. *bóltă* (Tamás), szhv. *bolta* (UElSk), vend *bóta* (Flisz I.).

bonc 'Schenkel' – 1858: To bolo mäso z mójho *bonca* (SIFolk 293), 1905: uhryzol starú tetku... na *bunce* (Timr I, 531), 1907: zatým nasledovali *bónce* a ďalej stínanie hlavy (LaskS II, 105), *bon(e)c* (Dobš: Kálal; Hv I), *bonc*, *buonc* (GNS), *bonca* (SipB 236), Turičky: *buñec* (SSN) stb. – **Szárm.:** **boncový** adj. – 1861: dve *boncové* kosti... (Lask II, 204); – **boncík** dem. – 1843: odrezau *buoncík* prasaťu (Polívka II, 176), *boncík* 'csirkecomb' (Dobš: Kálal), *boncík* (Hv I), Revúca: Žabecia *bonciki*... (GNS), Mokrá Lúka: Aj mne daj z kureciho *boncika* (uo.); – **boncisko** augm. (uo.); – **boncikár** 'násznagyok tréfás gúnyneve' (ČNS).

Az ismeretlen eredetű m. *bonc* 'Schenkel' (kn. 1512 k.: EWU), ill. annak *bonca* (uo.; ÚMTsz), *bunc* (uo.) alakváltozatai. A *bonca* esetében azonban az analógiás hatás (*noha*, *šunka* stb.) is számításba vehető (l. 44. p.). Téves a feltevés, hogy címszavunk a m. *comb* átvétele, amelyből azután a szlovákban metatézissel lett a *bonc* (l. OrlG 130). – A magyarból: Kálal, Palkovič: ZFFUK 38: 95; Gregor: AUES 72–3. – L. még m. > rom. *țîmp* (Tamás).

bontovať 'bont, szétszed, felnyit, szétdarabol' – 1793–6: Zólnay ho bistatuge, Gen že mu tak odkazuge | že Snjm Kutlě *něbontowaw*; Ani Swyně *něwarowaw* (OSzK Quart Lat 2746: 81), 1848: bont, rozberať, hubiť, *bontovať*... (Jancs), Nbh: Začne *bontovať* osoba, vezňe menší doboz (NSM 4: 177), Fegernic: Potom idú ku mesu, čo *bontoval'i*, gu šonkám (Benedek 175); – **Szárm.:** **bontovávat'** gyakorító – 1793–6: Gábor Kutlě *bontuwáwa* (OSzK Quart Lat 2746: 81); – **rozbontovať**, **vybontovať** 'szétbont, szétszed, szétdarabol' – Fegernic: *rozbontujeme* čreva (Benedek 172), Keď ho opál'ja, ho *rozbontujú* (uo.), Chioag: d'e hu *rozbontujú* (uo. 176), Uh: [sviňu:] umijeme, oškrabeme, *vibontujeme* (ŠtolcM 454).

Az ismeretlen eredetű m. *bont* 'auflockern, aufmachen, zerlegen' (1565: TESz; de 1476 k.: 'zerstören, zugrunde richten') ige. Ma már csak a szlovák nyelvszigetek lexikális eleme, úgy látszik azonban, korábban elterjedtebb lehetett. Főként a levágott disznó szétdarabolása kapcsán előforduló tájszó. Nagybánhegyesen följegyezték a m. ige változatát, ill. összetételben annak származékát is, vö. A toho *boncoloval'i*. Tu bou *boncház* na Bánheďeši (NSM

4: 171). A *boncolovat'* 'sezieren' a m. *boncol* 'ua.' (TESz) származék átvétele, a *boncház* 'Seziersaal' pedig a *boncol*-ból elvonással alkotott nyelvújítási *bonc* (1800: TESz) és *ház* 'Haus' összetételével keletkezett m. *boncház* 'Seziersaal' újkeletű felhasználása. – A *bont* igét és származékait átvette a rom. (Tamás) és kukr. (LizV 580) népnyelv is.

boravaló 'Trinkgeld' – Tekov, 1900: S tyn vatiahou princ z vačku 100 zlatý a juhásovi dau *boravaló* (Polívka II, 296), dau pastierovi *boravaló* (uo. 300), a koniarovi dali *boravaló* (uo. 302), *boravaló* (GregPsz 207; Nbh, Pk: s. gy.: LexNov 230).

A m. *boravaló* 'ua.' (1582: SzT; keletkezésére l. TESz) összetétel. Kései átvétel, amint ezt a középszlovák nyelvjárásokban is megőrződött szóvégi hosszú -ó tanúsítja (l. **13.3.1** p.). – A magyarból: GregPsz 172; Matejčík: LexNov 230.

Borbála 'Barbara' – Krupina, 1692: Geden taljer..., pozlatisty Brestowsky *Borbalne* [!], ktery bila dala nebossticka Biskupka swemu wnukowy, dcere *Borbare*, na den s(wa)tey *Barbalj* (SOK 4: 123), 1734: na moju dievku *Borbalu* Francisci (KPP 260), 1734: *Borbala* Vajda, pozustala vdova po Francisci Andrašu (uo. 261), *Borbála* (SSJ VI, 129).

A (gör. >) lat. eredetű m. *Borbála* 'ua.' (1416 u.: EtSz). Az átvett *Barbara* a magyarban *Barbára*, *Borbára*, *Borbál(y)a* alakra módosult (uo.; Ladó 32). Ez utóbbi két változat került át a magyarból a szlovákba (l. Majtánová: SOK 4: 123 is). A szlovák nyelvben egyébként a szintén lat. eredetű *Barbora*, ill. annak becézett formái élnek (l. Bern; EtSz; SSJ). Mind a m., mind a szk. becéző alakok saját keletkezésűek, de egyes esetekben (pl. *Bori* – *Bori*, *Boriska* – *Boriška*) kölcsönhatás is számba veendő.

borbiel', barbiel' 1. 'Feldscher, Wundarzt' – Čachtice, 1568 (szn., szk. nevek között): Antonius *Barbely*, hostach 1/2 (Urbok 244), Časkov, 1568 (szk. nevek között): Matthias *Barbyly*, sessio 1 (uo. 245); – Smolenice, 1625: podle geho instructie nech by *Barbel* Istwan hore ssel (FejLT), aby se takowe Emphastra aneb masti radneg Medweckzemu krukam oddaly, nezly *Barbel* Istwanowy (uo.), 1660: dalo se... wina... Gyorgy Mestrowy, *Borbil* Matthiassowy a Dudkowy... (NádLT Okir I 289/B: 85b), 1683: znikla zvada aneb bitka mezi Sigmondom *borbelom* a Štepanom Levaim (KPP 194), 1790: Toto odpovedal panu apatekarovi *borbel* Istvan, že slyšal od Sigmunda *borbel'*, že jeho matka žebre (uo. 197), 1693: ale nie s *borbel'* Istvanom než jeho paholkom (uo.), 1721: hanbu svoju pokiazala učnovi *borbel'* Šandoroumu (uo. 232); – **2.** 'Friseur, Barbier' – 1837: i ten starý tobákoš, i ten *borbél'* (ChalD 245), Gemer: *borbíl* (LS 1–2: 187), Ecs: *borbél'* (ŠtolcM 224), *borbíl* (GregPsz 207; Ludanice: SSN), Ks: *borbėj* (s. gy.), *barbél'* arch. (LexNov 167), *borbil'* (SipM), *borbiel'*, *borbier* (GNS), Návojevce: *borbír* (SSN), – **Szárm.:** **borbielskí**, **borbierskí** adj. (GNS); – **borbilstvo** 'Friseurgeschäft, Friseursalon' (SipM).

A korai úfn. kori bajor-osztrák eredetű m. *borbély*, régi *barbél(y)* 'ua.' (megkülönböztető névként 1393: NytudÉrt 68: 68; kn. 1480–1530: Mollay; l. még TESz). Az *r* – *r* > *r* – *l* (> *ly*) elhasonulás és az első szótagban levő *a/o*

váltakozás magyar jelenség (l. uo.), tehát joggal állítható, hogy címszavunk közvetlen előzménye a m. nyelv. Ezzel szemben az elavult szk. *barbier* (1541: HSSJ; SSJ), valamint a szintén elavult cseh *barbír* 'ua.' – ócseh *barvier* 'felcser' (Geb) – kfn. átvételek, vö. kfn. *barbier* 'Bartscherer' (Kluge; l. még Machek²; Doruľa 79). Régente a *borbély* fürdősként is tevékenykedett, ezért a szó ilyen értelemben is használatos volt (l. Mollay; Doruľa 79). A korábbi idézetekben levő *borbiel* (és vált.) kétségtelenül foglalkozást jelölő személynév, ezért ide sorolandó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; Matejčík: LexNov 167; Majtán–Majtánová: KPP 269. – L. még m. > kukr. *borbil*, *borbel'* (XVII. sz.: LizV 580; Dezső: NytudÉrt 129: 53), rom. *borbil* (Tamás).

borbirov 'az italrálás felügyelője' – Nye, 1756–7: *Borbirow* (SzabSz 357), Nye, 1791: a toho dne prijal od *borbirowa* za jeden sudek wina osohu 6 groš, i 2 kr... (NSM 7: 101); – **Szárm.:** **borbirovstvo** 'borbírótság' – Nye, 1754: W predešli rok za Widowianskiho *Borbirowstwa* ponewadž sklenice W krčme se naši menšie (Tirp III, 12), techda wšeckom Palene ktere za toho *Borbirowstwa* vyšlo... (uo.).

A *bor* 'Wein' és *bíró* 'Richter' összetételével keletkezett m. *borbíró* 'az italkimérés felügyelője' (MNL I, 325), vö. 1676: az mely borokat Seriesek szerint egymás közt exigálták, azt a Hites *Borbírák* ... arultassa [!] kj... (Gyöngyös 11). A *borbirovstvo* származék nyilvánvalóan a m. *borbírótság* 'italkimérés felügyelői tisztség' (1672: NySz I, 235) hatására keletkezett. Elavult (kiveszett a vele jelölt fogalom is), melyet egyelőre csak a nyíregyházi szlovákok egykori szókinéséből tudom idézni, de valószínű, hogy régen más tájak szlovák lakossága is élt vele.

– Vö. **birov**.

borház 'Preßhaus' – 1765 vsl: Za murowane Steny w *Borhaze* (UC Fasc 173 Nr 9), Kojšov, 1772: do Mady dali sstiroch chlapoch jaľcowskich, ktere tam *borhaz* budowali (UdvUrb 124), 1863: vejdou do *borhazu* (Němc 25), jsou domky (*borházy*)... (uo. 120), okolie Michaloviec: *borhaz* (Kah 37), *borházi* 'viničné stavby' (Hont 77), Dol. Strehová: *bórhás* (SSN), Kaluža: *borhaz* (uo.).

A *bor* 'Wein' és *ház* 'Haus' összetételével keletkezett m. *borház* 'szőlőben levő (préselésre vagy tárolásra szolgáló) kisebb épület; préház' (1533: RMG; ÉrtSz; ÚMTsz). Közép- és keletszlovák tájszó. – A magyarból: Udvari: UdvUrb 432; Gregor: AUES 73. – A m. kifejezés átkerült a kukr.-ba is (l. Čopej; Liz 37, 95, 163 és 58. térkép).

boritás 1. 'díszítő zsinór, ill. a vele készített díszítés' – L. Hrádok, 1707: Hodbabu byleho na *Boritass* striberny na Menteku (NádLt Okir I 663: 217), B. Bystrica, 1704: Laket zlateho *boritaše* neylepšiho... (SMSS 11: 161), 1716: Vrobel sem Pre Mladich Panow *Buritassu* zlaty a Sribrny N Rjfow 32 (Ballt Vágbesztercei urad. 4. cs.), 1748: zo swogho ussil kordowanowe Cyzmy dal y *boritas* (GörgLt Oeconom. Buch: 4b), Zvol. stol., 1760: Od Ussitga panskýho Dolomana z pasomany fl. 1. – ze samym pak *Boritassem*, aneb Snurou hodbabnou den 80 (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 9), Prievidza, 1798: cžižmi kordowanowe nosene ze stribernim *boritassom* (HSSJ), 1812: Rif šnuri harasové ordinárné 6

gr, – hrubši a *boritašu* 8 gr. (HornL 181), Plešivec, 1818: Menteka z hetvabnima šnurami a *boritašami* ozdoben (SN 9: 291), 1830: keď som mu tie kordovánky... so zlatým *boritášom*... pricifroval (ChalD 18), Šariš, 1830: na Mentiček Zlati *Boritas* 14. Rifi... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *boritáš* (Kálal; Tim: SSJ; SCS), *buritáš* text. (SCS), Koš. Hámre, Markušovce, Nemcovce: *boritaš(e)* (SSN); – 2. 'lábbeli fejére tett új bőr, fejelés' – Nbh; 1922: Jutkine Cipele *Borétás* aj Podraska (Chov 117); – 3. 'behúzás, bevonás, huzat' – 1848: borítás, *boritáš*, prestreňja, zastret'ja (Jancs), *boritaš* (SipM); – 4. 'szövőszék része' – Gemer: *boritáš* (~ *borító*) 'dva zubce obrátené k sebe dutou stranou, zaviazané pod jeden oblúk dratvy v strede alebo i na konci brda' (SN 13: 353; Pras 308).

A valószínűleg ótörök eredetű m. *borít* 'hüllen; decken' (1456 k.: TESz) igének -s képzős m. *borítás* (változata: *burítás*) származéka (l. Gregor: StSl 15: 220). A szk. *buritáš*-nak semmi köze a franciához, amint ezt a SCS véli, mert az a m. *burítás* átvétele (a *bur-* töre és származékaira l. TESz, ÚMTsz). A m. szónak számos jelentése ismeretes, pl. 1. 'behúzás, bevonás' – erre vö. 1597: Attunk 3. lampas *buritasthol* az Meszarosoknak... (MNy 62: 231); 2. '(bútor) huzat; 3. 'zsinórozás, paszomány; 4. 'lábbeli fejére tett új bőr, folt' (l. SzT; ÚMTsz; további jelentéseit is l. uo.). A *borítás* kézműipari (gombkötők, szabók, csizmadiák) szakszóként került át a szlovákba és terjedt ott el. Keletkezése azzal az eljárással függ össze, hogy a díszítésre használt egyszerű zsinórt (szalagot) nemesebb anyaggal vonták, azaz borították be, majd ezt a díszítendő tárgyra dolgozták (~ borították) rá, vö. 1627: Granat avagy fajlondis nadrágtól, az kinek az varrása *meg vagyon boritva* (MGSz 8: 37; l. még Pátk 203; Myjava² 322 is). A magyar kvantitás a szlovák nyelvjárási szabályoknak megfelelően alakult. – A m. kifejezés átkerült a morvába (l. Décsy: MNy 51: 456–7; Machek²), a kukr.-ba (l. LizV 582), és a rom.-ba (l. Tamás) is. – Vö. **boritov, boritovat'**.

boritov 1. 'borítókosár' – Ks: *borító* 'ua.' (s. gy.); – 2. 'oszlopperítés; karám' – *boritov* 'ua.' (LexNov 125); – 3. 'szövőszék része' – Gemer: *borító* (~ *boritáš*) 'dva zubce obrátené k sebe dutou stranou, zaviazané pod jeden oblúk dratvy v strede alebo i na konci brda' (SN 13: 353; Pras 308).

A valószínűleg ótörök eredetű m. *borít* igének -ó képzős melléknévi igeneve, amely esetünkben a cselekvés eszközének a kifejezésére szolgált (l. D. Bartha 95). A m. *borító* (1578: TESz) tájnyelvben főként mint 'borítókosár' ismeretes (l. ÚMTsz; ÉrtSz; egyéb jelentéseit is l. uo.). Újkeletű átvétel, a 'leborít, beborít' → 'bekerít' jelentésbővülés végbemehetett esetleg már a Gömör és Nógrád megyei m. tájnyelvben, csak számbavétele nem történt meg, de kialakulhatott a szlovákban is. – A magyarból: Matejčík: LexNov 125. – L. még m. > rom. *boritáu* (Tamás). – Vö. **boritáš, boritovat'**.

boritovat' 'sujtással szegélyez, díszít' – Ternčín, 1726: robel som geden szerszam striebnĵ, a to *boritoval se* cernĵm kordowanom (HSSJ).

A valószínűleg ótörök eredetű m. *borít* 'hüllen; decken' (1456 k.: TESz) ige, melynek kiterjedt szócsaládjából egyik-másik a szk. nyelvbe is átkerült. Címszavunk az egyetlen adat ellenére – tekintettel a *boritaš* (l. ott)

meghonosodott voltára – a szaknyelvben feltehetően ismeretes és használatos volt. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **boritáš, boritov**.

borňov 'Tornister' – Prešov, 1849: *Bornjuvi* tak mali ti vojaci peše (MTA Ms 4816/114: 8), Šariš, 1880: [: hej, kdze jich ja spakujem?:] | Do *borňova* do mojeho (SSpevy II, 28), Očová, 1889: A keď jích opigľujem, | kde jích popakujem? | [: Do *borňova*, duša má, | keď pomaširujem:] (uo. 63), Detv. Huta, 1816: Nevedel som včera večer, že budem vojak, | že ja budem *borňou* nosiť na svích ramenách (Bartók II, 173), Slaňinu orezuje, do *varňova* pakuje (AntZ 251), *borňu*, plur. *borňuvi* (SipB 236), *borňov* (LexNov 232), Šivetice: *borňó* (GNS), Revúca: *borňú* (uo.), Humenné: *borňou* (SSN), *borňov* (Kálal, Mur. Lehota: GNS; Tim: SSJ; SCS).

Az ötörök eredetű m. *borjú* 'Tornister' (1809: TESz, de 'Kalb' kn. 1395 k.: uo.) főnévnek *bornyó* (1807: uo.) és *bornyu* (1551: uo.) változata. A 'Kalb' → 'Tornister' jelentésváltozásnak az az alapja, hogy régebben a katonai hátizsákot szőrös borjúbőrből készítették (uo.). A Zemplén megyei *varňov* adatban a *b* > *v* szlovák nyelvjárási változás eredménye. Címszavunk a katonáskodás révén a XIX. század folyamán honosodott meg. A szerbhorvátban a tükörfordítással keletkezett *telečák* fejezi ki ugyanezt a fogalmat (l. UELSk 79). Aminthogy a magyar katonanyelvi *borjú* kalkja a szlovák *teľa* 'ua.' is, vö. 1886: odkapčem *teľa* z chrpta a zahodím cez plecía preč (LaskS II, 342). – A magyarból: SipB 236; SSJ; Matejčík: LexNov 232). – L. még m. > kukr. *borňovka, burňovka* 'ua.' (LizV 580), rom. *bornéu* (Tamás).

borošserdik 'borral készített tejes, túrós ételféleség' – Ludanice, 1670: *Boros Szerdik* | Demikat | Wagiecz N 12 (NádLt Okir I 289/B: 369), 1670: Grišowa Kaša Smazena | *Boros řerdik* | Kiřelicza ze Smetanov (uo.: 380).

A m. *boros szerdék* 'ua.' szerkezet. Ez a régi nemesi konyhák túrós ételeink egyike volt, vö. XVI. szv.: *Boros szerdék* (RadvSz 220; itt l. a teljes receptet). E konyhák révén került be a szlovák nemesi háztartásokba is, ahol szaknyelvi kifejezésként élt. A HSSJ nem ismeri. – Vö. **serdik**.

borošřuf(k)a 'tojásos borleves' – L. Hrádok, 1660: dalo se [vina]... Na *boros řufu* Me 1 (NádLt Okir I 289/B: 86b), Na *boros řufu*, na raky a na gine gedla dalo se [vina] Me 2 1/2 (uo.), 1663: *Boros řuffka* Turos étek. Wagecz do gedla N° 15 (uo. 225b), *boros řuffka*, zSmetanu a zmedom (uo. 240b), Ludanice, 1670: Sližky zmaslo[m] a zmodo[m] | *Boros řuffa* (uo. 380b), Žilina, 1703–5: smotánka do *borořufy* (HSSJ).

A m. *boros zřufa* 'ua.' (XVI. szv.: RadvCs III, 42) szerkezet. Az egykori Magyarország nemesi konyháinak egyik kedvelt készítménye volt. Címszavunkkal egyetlenben több ilyen jellegű étel, ill. annak megnevezése ezen az úton került be a szlovákság egy rétegének a szókincsébe. A *borošřuf(k)a* aligha tekinthető alkalmi kölcsönzésnek, mivel a többszöri előfordulás és a *-řufka* változat kétségtelenül bizonyos fokú meghonosodásra mutat. – A magyarból: HSSJ (csak egy adata van rá). – Vö. **řufa**.

boršolotok 'borstartó' – Zvolen, 1669: *Borssolotok* ssjestmy messtokamy (PDS 41), B. Bystrica, 1672: *Borsolo tok* ze ssiestmy messtokamy (SSMS 12: 48; HSSJ).

Az ótörök eredetű m. *bors* 'Pfeffer' (kn. 1395 k.: TESz) főnévnek *borsoló* melléknévi igeneve és az ismeretlen eredetű *tok* 'Futteral, Kapsel' (kn. 1405 k.: uo.) alkotta m. *borsolótok* összetétel, amely ebben a formában nincs szótározva, de vö. 1737 k.: *Borsolo Skatulya Tok* (SzT). Talán nem is alkalmi kölcsönzéseként a kétnyelvű szlovák nemesség és környezete szókincsében volt ismeretes. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **boršoložak, tok¹**.

boršoložak 'Sack zum Pfeffern' – Bytča, 1619: W kuchini | flasskj nicžemne N° 2 Mis drewen [ich] No 7. *Borssoložak* nehodny N° 1 (NRA Fasc 1703 Nr 52: 17), Blatnica, 1685: *Borssoložak*, Sekera l Stoliczka l... (NádLt Okir I 829: 104b), 1686: Zuffanek geden *Borssoložak*, Sakj dwa (uo. 113).

A m. *borsolózsák* 'ua.' (1530: OklSz) összetétel. Ennek előtagja a *bors* 'Pfeffer' *borsol* 'pfeffern' igének *borsoló* (1530: TESz) melléknévi igeneve, utótagja pedig a *zsák* 'Sack'. Olyan zsákocskáról van szó, amelyben a magyar konyha egyik becses fűszerét, a borsot tartották. Ez a nemesi konyhák mindennapos kelléktárgya volt, így annak magyar neve honossá lett a szlovák birtokos nemesség köreiben is. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **boršolotok**.

boršovka, boršoška 1. 'sertéstoka' – *boršoška*, plur. *boršoški* 'ua.' (zempl: JŠ 11: 74), Kucany: *boršoŭka, boršoŭška* (ASJ IV/2: 191) Porúbka: *boršoŭki* (uo.), *boršoŭčka* (Kočanov: uo.; Malč: StSl 10: 226); – **2.** 'Vollgesicht' *boršoŭčka* 'ua.': *Tato žiŭka ma fajni boršoŭčki* (StSl 10: 226).

Am. *borsóka* 1. 'Frühlingswicke' (1783: TESz); 2. 'Finne (im Schweinflfleisch)' (1807: uo.; további jelentéseit is l. uo.), ill. annak nyelvjárási *boršoŭka* változata; ez az ótörök eredetű *borsó* 'Erbse' főnévnek *-ka* kicsinyítőképzős származéka (uo.). A szk. *boršovka* tehát a m. *borsóka* átvétele és nincs köze a *bors* 'Pfeffer' szóhoz, miként ezt Palkovič (JŠ 11: 71) gondolja. A *boršoŭčka* a *boršovka* deminutivuma, a *boršoŭška* pedig alighanem univerbizáció eredménye egy m. népnyelvi *borsós hús* szerkezet alapján (l. Habovštiak: StSl 25: 165 is). Zemplén és Ung megyében ismeretes tájszó (l. ASJ IV/2: 191). – A magyarból: Király: StSl 10: 226. – L. még m. > kukr. *bóršovka* 'ua.' (LizV 581).

borvíz 'Sauerwasser' – Horná Orava: *choj chlapac pre vino a dones aj borvizu* (SN 3: 79).

A *bor* 'Wein' és *víz* 'Wasser' alkotta m. *borvíz* 'Sauerwasser' (1655: EWU) összetétel. Az Árva megyei vászonárosok argó szókincsének volt az eleme.

bosorka, bosorkáň 1. 'Hexe' – XVII. sz.: Strix. *bosorka* (SMS 15: 164), 1744: počula, žeby, žena geho *Bosorka* byla (ŠOBA Turč. župa I. I. c. 2189 K 875 N 4), XVIII. szef.: neusskodi tebe žadna *bosorka* (SN 14: 330), 1763: Lamia, et Lamiae: Nočny blúdná žena, *bosorka*... (KamSl 466), 1775 k.: Boszorkány, *Bosorka*, Striga, Saga (StSl 3: 81), XVIII. sz.: mura wiznamenawa *bosorky*, strigi neb čarodewnice... (HSSJ), *bosorka* sl. Palk; Jancs; Kálal; MatSl; GNS; SSJ), *bosurka* (Buffa 135), *bosorkáň* (Kálal), *bosorkaň* (SipB) stb.; – **2.** átv., pejor.

'hárpia, vénasszony' – *bosorka* 'ua.' (MatSl; SSJ; Szs, 1895: Nyk 25: 292; Stráže n. Myjavou: SR 9: 178; GregPsz; GNS) stb.; – **3.** 'éjjeli lepke' – *bosorka* 'ua.' (Stráže n. Myjavou: SR 9: 178; Vážný 92–5; Ripka 74; LexNov 93–4, 238; jzsl: ASJ IV/2: 79); – **4.** 'szél alkotta portölcser, homoktölcser' – *bosorka* 'ua.' (Ripka 45; zsl. SSN); – **5.** 'sámli' – *bosorka* 'ua.' (Ripka 151); – **6.** ritkán 'varangyos béka' – Brvnište: *bosorki* plur. 'ua.' (SSN); – **Szárm.: bosorkánsky** adj. – 1775 k.: Boszorkányos Mesterség, *Bosorkanske* Mjstrowstwj, Cantamen (StSl 3: 81); – **bosorkánstvo** 'babona, boszorkányság' – XVIII. sz.: take hriechy zle gsu: modlarstw, mordarstw, *bosorkanstw* (HSSJ), babona, púverčivost', povera, *bosorkánstvo*... (Jancs), Szs, 1892–3: *bosorkánstvo* (NSM 8: 79); – **bosorkyňa** 'Hexe' – Šariš, XIX. szk.: Kraly jak dzijak idze z rana | kdze biva tu *bosorkyňa* (SN 18: 260); – **bosorák 1.** 'férfi boszorkány' – 1755: abys sa od nich warowal zlodeg, mordár y *bosorák* (HSSJ), 1758: czarodelnici aneb *bosoraci* (uo.), 1781: jestli mnicha teho... za *bosoráka* pokladáte (BernP 59), 1795: móg otec bil *bosorák* (BajzaP 57), *bosorak* (Malč: StSl 10: 226; SipM; GNS), *bosorák* (GregPsz; SSJ); – **2.** átv., pejor. 'vénenber; gonosz ember' – *bosorák* 'ua.' (SSJ); – **3.** 'éjjeli lepke' – *bosorák* 'ua.' (Vážný 92–5); – **bosorník** 'férfi boszorkány' – XVIII. sz.: *bosornicy*, čarownicy... (HSSJ); – **bosor** 'ua.' (Kálal; Rh: NSM 5: 352); – **bosory** pt. 'boszorkányság' – *bosori* (Bern), *bosory* (Kálal); – **bosoroš** 'férfi boszorkány' (Malč: StSl 10: 226; SipM; zempl, užh: JŠ 21: 109); – **bosorský** adj. – Trenčín, 1720: *bosorskym* spôsobem (SN 7: 440), Trenčín, 1736: *bosorským* spôsobom (uo. 442), 1763: Ars dardania: Umenj Čzaródewnjkké, *Bosorské* (KamSl 186), 1848: babonás, púverciví, *bosorski* (Jancs), *bosorský* (Kálal; kraj. SSJ) stb.; – **bosorácky** adj. (MatSl; Kálal; SSJ); – **bosorstvo** 'boszorkányság' – Bytča, 1623: Czo żeby k *Posorstwj* a zlemu Příkladu injm mnohim dobrym lidom nebjlo... (SP 6: 157), 1768: kterj mnoho wědeli w *bosorstwj* a w diábelských wěcäch (HSSJ), 1789: malo biti *bosorstvú* odevzdání (BernP 59), *bosorstvo* (Kálal), *bosorství*, *bosorstvo* (GregPsz); – **bosoráctvo** 'ua.' – XVIII. szef.: *bosoráctvo* (SN 14: 328), 1783–5: nezaslepila som vám oči nijakými čarami či *bosoráctvom* (BajzaR 136), *bosoráctvo* (MatSl; Kálal; SSJ; Pk: s. gy.); – **bosorit'** 'boszorkányoz' – *bosoric* (Malč: StSl 10: 226; SipM); – **bosor(á)čit', bosorkániť, (po-, za)bosor(k)ovat'** '(ver)hexen' – XVIII. szef.: tehdy jest *pobosorovane* (SN 14: 333), ktera ty tvojim kravam nečo *pobosorovala* (uo.), 1775 k.: Boszorkányozás, *Bosorčenj*... (StSl 3: 81), XVIII. szv.: Kdiž tobe dobytek nekdo *zabosoruje* (Agrik 5: 213), Len vždy okolo plotow chodila, | *Bosorkowala* (NZ II, 116), babonál,... *bosorkániť*, baboni robiť (Jancs), *(po)bosorovat'* (SSJ), *bosoruvat* (GregPsz), *bosoráciť* (MatSl; dial. SSJ); – **bosorstvoškodlivý** 'boszorkányosan ártalmas' – 1789: *bosorstwoškodliwím* skutkum služil (HSSJ); – **bosorstvoškodník** 'boszorkány módon ártalmas személy' – 1789: zarobiteluv (: *bosorstwoškodnikuw*:) nebudeš trpiť žit'i (uo.); egyéb képződményeket l. SSN.

Az ótörök eredetű m. *boszorkány* 'Hexe' (1552: TESz). A *boszorkány* elsősorban és főként nőkre vonatkozott, mivel azonban a szlovákban *-án/n* végű nőt jelölő főnevek nincsenek, ezért az *-ň/n* elvonódott, az *á* pedig lerövidült, és

így a szó beleilleszkedett a *-ka* végű nőneműek sorába. Címszavunk jelentései közül az első négy azonos a magyarral (erre l. ÉrtSz; ÚMTsz), az 5–6. azonban a szlovákban keletkezett. Az egész szlovák nyelvterületen ismert *bosorka* (és változatai) az ASJ IV/2: 233 szerint újabb keletű átvételnek érződik, de a nyelvtörténeti adatok és a szócsalád gazdagsága egyaránt XVII. sz. előtti meghonosodásról vallanak. A *bosorkáň* a férfi boszorkány fogalmára állandósult, de képződményeiben (*bosorkánsky*, *bosorkáňit'*, *bosorkánstvo*) nincs jelentősége az alapszó nemének. A *bosorka* hímnemű azonos a *bosor*, amely a képzőnek érzett *-ka* elvonásával keletkezett (ugyanaz a jelenség lejátszódott a magyarban is, vö. *boszor* 'ua.' 1665: EWU), s ebből a jellegzetesen hímnemű *-ák*, *-oš* képzők segítségével lett a *bosorák*, *bosoroš*. A *bosorstvo*, *bosoráctvo*, *bosorovat'* stb. létrejöttére feltehetően befolyásoló hatással voltak a m. *boszorkányság* (1582: SzT), *boszorkányoz* (1688: uo.) stb. származékok is. – A magyarból: Melich: NyK 25: 292; Škultéty: SP 22: 757; Kniezsa: SzlJsz 800–1: valószínű; Király: StSl 3: 81; Hauptová: MNy 56: 180; Vážný 93; Machek¹; Machek²; Lipták: JŠ 21: 109; HSSJ stb. – A magyar szót átvette a cseh, ukrán, lengyel, román, szerbhorvát, rutén is (l. Machek²; SESJČ; Hrinč; Liz 107; LizV 581; Wołosz: StSl 35: 238; UEISk; Kočiš 115). – Vö. **bosorkáňoš**.

bosorkáňoš 1. 'rontó ártalommal bíró személy' – Krupina, 1690: pan rychtar lal pana Korčoka a že ge *bosorkanyos* (HSSJ; l. KPP 199 is); – **2.** enyhe szitokszó – S týmto sa dá obchodovat, *basorkáňoš!* (BallekP 44).

Az ötörök eredetű *boszorkány* 'Hexe' főnévnek *-s* képzős m. *boszorkányos* 'ua.' (1681: SzT) származékszava, ill. annak bosszankodást vagy csodálkozást kifejező és enyhe szitokként használt *ba(s)szorkányos* (ÚMTsz) változata. Az 1. jelentésben valószínűleg korlátozott mértékben és területen volt ismeretes és mára elavult, míg a 2. jelentésben feltehetően a magyar–szlovák etnikai vonal mentén megtalálható, s ezért használta fel Ballek. – Vö. **bosorka**.

bosušag 'gond, baj, kínlódás' – Abov: *bosušag* 'ua.' (JŠ 21: 100).

A *bosszú* 'haragos indulat, megtorlás' főnévnek *-ság* képzős m. *bosszúság* 'Ärger, Ärgernis, Unwille, Verdruß' (1372 u.: TESz) származéka. Csak Abaúj megyéből tudom idézni, de nagyon valószínű, hogy a szlovák nyelvterületen is előfordul. – L. még m. > rom. *bustušag* (Tamás).

Bošňák 1. 'Bosnier' – Bošňák... ein Bosnier, Bosnack, Bosnyák, boszniai ember (Bern); – **2.** 'Hausierer' – Michal'any: *bošňak* 'ua.' (SipM); – **Szárm.:** **bošňácky** adj. – Bosnia... Syn. Bošňacká zem (Bern).

A szhv. eredetű m. *bosnyák* 'ua.' (1389: EWU). A szlovákban egyébként a más nyelvekben is szokásos *s* (*Bosniak*: SSJ) használatos, és pl. Bernoláknál is keveredik a két változat: *Bošňák*, de *Bosňacka*. A kései előfordulásra és a szlovák nyelvterület déli részein való felhasználásra való tekintettel címszavunk aligha származik közvetlenül a szerbhorvátból.

botoš¹, **botoša**, **botoše** pt. 'Filzstiefel; Art Schuhwerk' – 1848: botos, plstka, *botoša* (Jancs). 1880: Veliká je zpotreba u nás i medzi Maďarmi súkenného tovaru: *botošov* (kapcov na zimú) (DobšO 102), 1882: avšak teplú *botošu*

stratila s pravej nôžky (Vaj I, 150), druhá *botoša* zostala v snehu (uo.), *botoš* (Kálal; Malč: StSl 10: 226), *botoši* pt. (SipM), *botoše* pt. (Horehr 2: 209; GNS; VŠG 5: 275; ČNS), *botoša* (Szs, 1895: NyK 25: 292; arch. LexNov 204), Martin n. Žitavou: *batoša* (SSN); – **Szárm.:** **botošky** pt. dem. – *botoške* pt. 'ua.' (Ks: s. gy.); – **botošiar 1.** 'botoskészítő iparos' – *botošár* 'ua.' (GNS); – **2.** 'botost viselő személy' – *botošár* 'ua.' (uo.).

A középlat. eredetű m. *botos* 1. 'Art Schuhwerk; Filzstiefel' (1405 k. EWU); **2.** 'Fußlappen; Strumpf' (1585?, 1604: uo.; az esetleges ófrancia etimonra l. Hadrovics: NytudÉrt 88: 18; TESz; szlovákból való származtatása [Márkus 107] téves). Az ASJ IV/2: 217 és a SSN szerint csak Nyitrától délre, ill. a déli középszlovák nyelvterületen él, de a fenti adatok alapján látható, hogy az etnikai vonal mentén egyebütt is megvan. Mind a hangtan, mind a kronológia, mind a szóföldrajz okán címszavunk forrásának a magyar tekintendő. A nőnemű *botoša* analógiás hatásra (*čičma, topánka* stb.) keletkezett (l. 44. p.). – A magyarból: Melich: NyK 25: 292; CzambSl 123; Czambel: SR 5: 113; Kálal; MatSl; Király: StSl 10: 226; Habovštiak: StSl 25: 162 stb. – A magyar szó közvetlenül vagy közvetve bekerült egyéb nyelvekbe is (l. Tamás; UEISk; Udv 54; Décsy 34).

botoš² 1. 'bot' – Málinec, 1900: on schi'eu *botoš* a beu téj havrané (Polívka II, 50); – **2.** 'egy fajta tánc' – *botoš* 'ua.' (SN 26: 100); – **3.** 'ör' – Malč: *botoš* 'Dammwächter' (StSl 10: 226).

A *bot* 'Stock, Stab' főnévnek -s képzős m. *botos* származéka. A *botos* – amely főnévként és melléknévként egyaránt használatos – különféle jelentésben él, mint pl. 'csordás, marhapásztor' (1763: SzT); 'a rend fenntartására alkalmazott személy' (ÚMTsz); 'bizonyos fajta tánc' (uo.); 'rúdszerű eszköz' (uo.) stb. Vagyis a szk. népnyelvi *botoš* mindhárom jelentése m. eredetű. – A magyarból: Király: StSl 10: 226. – L. még m. > kukr. *botos* 'hajcsár; mesebeli bot' (LizV 581).

brúgoš 'Baßgeiger' – *brugoš* 'ua.' (Malč: StSl 10: 226; SipM), Brusník: *brúgoš* (GNS).

A hangutánzó eredetű *brúgó* 'Baßgeige' főnévnek -s képzős m. *brúgós* 'Baßgeiger' (CzF) származéka. – Vö. **brúgov.**

brúgov 1. 'Baßgeige' – *brugi* pt. 'ua.' (Malč: StSl 10: 226; abov, zempl, už: JŠ 21: 99, 109), *brugoš* (SipM), *brúgovi* pt. (GNS); – **2.** 'Heurechen' – Brusník: *brúgovi* pt. 'veľké hrable na hrabanie strniska' (GNS); – **Szárm.:** **brugovac** 'auf der Baßgeige spielen' (Malč: StSl 10: 226; SipM).

A hangutánzó eredetű *búg* 'brummen, schnurren, brausen' ige *brúg* változatának *brúgó* (nyelvjárási *brúgóú*) 1. 'Altgeige, Baßgeige' (1792: TESz); 2. 'nagyfogú, széles tarlógereblye' (ÚMTsz) származéka. Címszavunk mindkét jelentése a magyarból való. Lipták (JŠ 21: 109) XVII. sz. előtti átvételnek tartja, de ennek ellentmond a szótörténet. A plur. alak a *husle* 'hegedű' hatásának tulajdonítható, a kelszk. többes számú *brugi* pedig a m. szóvégi -ó lekopása révén jöhetett létre (l. 45. p.). A *brugovac* keletkezésére a m. *brúgol* 'ua.' (ÚMTsz), *brúgóz* (Ball), *brúgózik* (ÉrtSz) ige lehetett hatással. – A m. szó átkerült a rom.-ba (l. Tamás) és a kukr.-ba (l. Liz 108) is. – Alkalmi kölcsönzéseként idézhető

a *brúgó* 'cipó' jelentésben is, vö. chrúmali sme... tvrdé bochničky, „*brúgó*” prezvané (LaskD II, 48), žuval *brúgó* (grošový väčší, ťažší, čierny... bochník) (uo. 54), siahol za načatým *brúgovom* (uo.), zažrali do *brúgovových* dierok (uo.). Ez az ismeretlen eredetű m. diáknyelvi *brúgó* 'Brotlaib, Brotration' (1517: EWU) átvétele, amelynek az előbbi *brúgó*-val való etimológiai összefüggése alig valószínű (l. uo.). Laskomerský nyilvánvalóan környezetábrázoló kifejezőként használta.

búboš 1. 'búbos kemence' – Rh: *búboš* 'ua.' (NSM 5: 245); – **2.** 'bóbitás fejű háziszárnyas' – Ša'a: *búboš* 'búbosgalamb' (Agrik 13: 95), Nbh: že buđen mat veľa *búboš* kurence (KrupaŽ 270).

A hangutánzó eredetű *búb* 1. 'Höcker'; 2. 'Kamm, Schopf (des Vogels)' (TESz) főnévnek -s képzős m. *búbos* (szn. 1485: OklSz) származékszava, amely főnévként és melléknévként egyaránt használatos. Címszavunk mindkét jelentése a magyarból való, vö. *búbos* 1. 'bóbitás szárnyas'; 2. 'kúp alakú kemence' (ÚMTsz). Csak a magyar–szlovák közvetlen érintkezési pontok némelyikén található meg. – Málcán van *búbi* 'Bauernofen, Lehmofen' (StSl 10: 226), ez valószínűleg úgy keletkezett, hogy a m. *búbos* 'búbos kemence' származékából az -os szóvég elvonódott (l. Király: StSl 10: 226 is). A békéscsabai *bubóví holup/b* (s. gy.) pedig a m. *búbos galamb* részfordítása. – L. még m. > rom. *bóboș* 'gahaubt' (Tamás).

bucka 'bucka' – Szs, 1895: *bucke* plur. (NyK 25: 292); – **Szárm.:** **buckavý** adj. – 1848: halmos, pohrbkaví, *buckaví*, kopcoví (Jancs), Szs, 1895: *buckavý* zem (NyK 25: 292).

A belső keletkezésű m. *bucka* 'kleine Erhöhung auf der Bodenfläche' (1795 k.: EWU *buckó* a). Úgy látszik, csupán az alföldi szlovák települések szókincsét gyarapította, s talán innét ismerte és vette be szótárába Jancsovics is. – A magyarból: Melich: NyK 25: 292.

búčov '(templomi) búcsú' – 1686: *Bucusu* wedle meho Contractu k Zamku zvolenskemu (SL 3: 258), 1922: Istvanovi na *Bučov* (Chov 100), 1925: na *Búčov* Ďeťom... (uo. 205), Nbh: tú ňed'eľu na Bánhed'eši bivau *búčov* (NSM 4: 48), Osada: A f tom som išiel na jeden *bučov* (Hab 394), Csa: Ja som bola na *búčove* na Komlóši (NSM 1: 178), Ks: *búčú* (s. gy.), Bcs: *buču* (s. gy.), Sirk: *bóčó* (GNS).

Az ótörök eredetű m. *búcsú* 'Pilgerfahrt, Wellfahrt; Kirchweihfest' (kn. 1566: EWU). Mind a XVII. századi, mind a jelenlegi *buču*, *búčú* alak kétnyelvű környezetre utal (erre l. **18.3.** p.), ellenben az -ov -ó szóvég előzménye a m. *bócsó*, *bu(l)csó* (l. TESz) változat (l. **13.**). Az Árva megyei *bučov* is arról tanúskodik, hogy címszavunk valamikor elterjedtebb kifejezés lehetett a szlovák népnyelvben, mint napjainkban. – L. még m. > vend *bucsa* [o: *buča*] (Flisz).

bučuhét 'általában két hét felmondási idő a céhekben' – Žilina, XVII. sz.: Towariss powinen dwa tidne *Buczehet* služit. Gezlubi pak wtom case se pridalo, zebi Mister Roboti nemel, a Towarissowy odpussteny dal, teda, nema ssemrat na P. Mistra, ze nemohel *Buczéhet* wislužit (AM Comit. Trenčs. II. Rsz 50: 451), ta gest priczina *Buczéhet* služenga (uo.).

Am. *búcsú* 'Abschied' és *hét* 'Woche' segítségével alkotott *búcsúhét* 'ua.' (Szád I, 214) összetétel (1561: uo. II, 60). Címszavunk a céhszervezettel összefüggő szakkifejezések egyike (ehhez vö. Gregor: AnUB 11: 105–120), amely azonban feltehetően alkalmi kölcsönzéseként fordult csak elő. Az adatokban a *cz* utáni *e/é* feltehetően másolási hiba az *u/ú* helyén, s ez szintén a szó idegenszerűségére utal. A HSSJ nem ismeri.

budilár, pudilár 'Geldbeutel' – 1848: tárcza, *pujlár*... (Jancs), 1895–6: mal v kabani *pudilár* nabitý tisickami (Vaj IV, 78), Šariš: kral' viňal *pudilár*; a dal jej pejdzešac zlati (Czambel 256), *budilár; pudilár; pujlár* (Kálal), Strážne. Myjavou: *bud'urál* (SR 9: 178), *puďilár; puďilár; puďelar; puďelár; pudilár* (Hab 43, 72, 140), *puďilár; buťelár* (LexNov 202), Si: *butellár* (JŠ 2: 326), Nl: *buťeláre* šakovie na peňaze sa robiŕi (Roh 325), *bud'elár* (ČNS; Bošaca: SSN), *budilár* ľud. (MatSl; SSJ), *pudilár* niž. hovor. (SSJ), *bud'erál, bud'irál, puď'erál, puďzilar; pulidar* (JŠ 18: 81), Kuchyňa: *bud'ulár* (SSN) stb.; – **Szárm.:** **budilárik, pudilárik** dem. – 1883: Vlado vytiahol z *pudilárka* piatku (Vaj II, 176), *pudelárik* (Garaj), *puďilárik* (GNS), *bud'eralik, bud'larek, pudlárrik* (JŠ 18: 81); – **puďilárisko** augm. (GNS).

A lat. eredetű m. *bugyelláris* 1. 'Notizbuch; Merkbuch' (1666: EWU); 2. 'Geldbeutel' (1789: uo.) főnévnek népnyelvi *bugyel(l)ár; bugyilár; pugyillar* (TESz) alakváltozatai. Címszavunkat és változatait gyakran közvetlenül a lat.-ból származtatják (pl. StanD I¹, 604; P³ 676–7; Machek¹; Hab 72; SCS stb.), de ezt ilyen egyértelműen nem lehet kimondani. A már jóval korábban jelentkező *pugilár* 1. 'Notizbuch'; Merkbuch' forma közvetlen előzménye valóban a lat. *pugillar(es)* lehet, vö. Zvolen, 1645:... w *pugilare* geho wlasny ruku poznamenany bily gsau tito (HSSJ; ennek 'Geldbeutel' értelmezése: uo. – téves), Pov. Bystrica, 1708: *Pugilar*... Cimer Hatlasowy (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), *puğilar* v. mazník (Bern), mazník, adversaria (scil. scripta), opistographus, maculatorium, pugillaris, pugillares... vulg. makulatorium, *puğilár* (uo.) stb. – 2. 'Geldbeutel' – vö. XVIII. sz.: s *pugilara* ukradene byly dwe bankalske cedulky (HSSJ), 1855: *Pugillár* sa mi derie (Botto 45) stb. A csupán a XIX. században jelentkező *d'*-s formák viszont magyar eredetre mutatnak. Ezen belül a különféle alakváltozatok szlovák nyelvjárási változások eredményei. – A magyarból: EtSz; Kálal; Habovštiak: JŠ: 18: 86–7; Lipták: JŠ 21: 109 stb. – A magyar szót átvette a kukr., rom., szhv., jrut. és a vend is (l. Čopej; LizV 581; Tamás; UEISk; Udv 54; Flisz).

bud'ogov, budike pt. 1. 'Höschen, Schlüpf; Pluderhose' – 1927: 2 m. Ilki na *Bud'ike* (Chov 266), 1 m. Gummi Ilki do *Bud'ikov* (uo. 268), Gemer: *but'ke* (LS 1–2: 186), Tk (és környéke): *budike* 'bugyi' (BÉ 1970: 490), Csa: d'ioverka, ta nemala len gecelu. Ani *budike* neboli, ako teraz (NSM 3: 201); Szs, 1895: *bud'ogovi* (NyK 25: 292), 1922: 1 kus *Bud'ogovi* Ilki (Chov 115), *bud'ogovi* 'Pluderhose' (SipB 237; SipM; Abov: JŠ 21: 99), *bud'oge* (Kisapostag: JŠ 2: 330; Ks: s. gy.; Kalinovo: SSN), *bud'ogi* (GregPsz; Spiš. Štvrtok: SSN), Bcs: *bud'ogove* (s. gy.), *bud'igovi, bud'ugovi* (Benedek 71, 89); – 2. 'Hose' – Malč: *bud'ogou* 'ua.' (StSl 10: 226), Sk, Tk: *bud'ogi* (JŠ 2: 330); – 3. 'gyerek kezeslábas'

– *bud'oge, bud'ogóve* 'detská pletená kombinéza' (LexNov 203); – **Szárm.:** **budikový** adj. – Nbh: *bud'iková* sára (s. gy.).

A *bud'ogov* forrása a hangutánzó eredetű szócsaládba tartozó m. *bugyogó* (nyelvjárási *bugyogóu*) 'nadrág'(1657: TESz), míg a *bud'ike* etimonja az újkeletű m. *bugyi* 1. 'kis gyermek számára készült bő nadrág, bugyogó' (1873: uo.); 2. 'Höschen' (1873: uo.), amely a *bugyogó* rövidítéses-képzős származéka (l. uo.). A pt. *bud'ogi* a m. -ó lekopása révén keletkezett (l. 45. p.), míg a m. *bugyi* a szk. nyelvjárási plur. -*ke* demin. képzővel illeszkedett be a népnyelvbe (l. 41.2. p.). A plur. alak előtérbe kerülése az olyan ruhadarabok hatására következett be, mint a *gate, nohavice* stb. – A magyarból: Melich: NyK 25: 292; Király: StSl 10: 226; Benedek 71, 89; stb. – A Mihályin följegyzett *bud'ogoše* pt. 'Pluderhose' (SipM) külön átvétele a m. *bugyogós* (1565: TESz; ÚMTsz) származéknak. – A magyar szót átvette a kukr. (LizV 581), jrut. (Udv 54) és a vend (Flisz) is.

budzogán, buzogán 1. 'Streitkolben; Knotenstock' – A rengeteg adatból csak válogatva: H. Mičiná, 1576: poruczam... kordowu ssablu z *buczeganem* menssim (HSSJ), Turiec, 1588: clanam vulgo *boczigan* accepisset (uo.), Budatin, 1597: Tam tež... *Bozogon* (SzunyLt 1. cs.), Lietava, 1608: *Bozogani* ohniwy No. 1. (BathtLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), 1639: Wagdowka z/*bozoganiom* wistala (PDS 115), 1662: Item geden *Puzykan* neb Bulawu (EstLt Rep 29 Fasc D Nr 24: 33), 1675: že by Matajz... *bozigan* mel... (KPP 27), Trnava, 1736: powinen buden geden *boczokan* sprawiti (EK Céhlev. XXVIII. 6.), *boczogan* pak a čekan podlužen bude zmasaczu wilozity (uo.), 1763: Clava, Čakan, *bozogán*... (KamSl 111), 1775 k.: Buzgány, Buzogány, *Bocygan*, Clava (StSl 3: 81), *bozožán, buzikán, buzogán* v. čakan (Bern), 1842: *budzogán* 'kyjak' (JČ 9: 111), 1842–3: svoj *bozogán*... zahodiu (Polívka I, 271), ten muoj *bozegán* naspak hodiú? (uo.), muoj *bozogaň* (uo.), buzogány, kiják, čakan, *budzogán* (Jancs), *buzikán, buzogán, csákány* (uo. II), Hodil Marko *bodsekán* do mora (Botto: MatSl hodiť a.), *bodsekán, bodzegán, bodzekaň, bodzigan, budzigan, budzigán, bu(d)zogán, budzovan, buzikan, podsekaň, buzdovan, buzikan, podsekaň, posekaň* (Kálal), Csa: tag ho buçoğ z *buzogánom* (Ondrus 293), Ös: *buzogán, bozogán* (ŠtolcM 82), *bozogán* (GregPsz), Fegernic: jeden takí *budzugaň* (Benedek 163), *budzogán, buzogán* (Dobš., Kuk., Kal...: SSJ) stb. stb.; – 2. 'Rohrkolbe' – Kc: *bodzogán* 'ua.' (JŠ 2: 313); – 3. 'Morgenstern (Streitkolben) als blechernes Ornament auf dem Dachgebiet' – Malč: *bozogaň* 'ua.' (StSl 10: 226); – **Szárm.:** **bozogán(č)ek** dem. (Bern); – **bozogánisko** augm. (uo.; további származékokra l. Kálal).

A török nyelvekből meghonosodott m. *buzogány* 1. 'Streitkolben; Knotenstock' (1424: TESz; EWU); 2. 'Rispe' (1783: uo.), melynek számos *d* nélküli és *d*-s változata van. A *d* nélküli *buzogány*-típus valószínűleg kun eredetű (l. uo.; Ligeti 250), míg a *d*-s *bozdogán*-típus (1491: uo.) forrása az oszmán-török *bozdoğan* (és változatai) (l. uo.; Kakuk 78–9), de némely alakváltozatnál számításba vehető az esetleges déli szláv közvetítés is (l. uo.). Ennek értelmében a szk. *d* nélküli változatok biztosan m. eredetűek, a *dz*-s ejtészváltozat pedig vagy hiperkorrekt módosulás az idegen *z* helyén, vagy az idegen (magyar, esetleg

oszmán-török) *zd*-ből lett metatézissel *dz*. A *cz*-s írásmód a régi adatokban feltehetően már ezt a *dz* fonémát jelöli (erre l. StanD I², 80), míg a *budzovan*, *buzdovan* közvetlen átvétel a törökből. A *bodsekáň*, *po(d)sekáň* (és *-ec* képzős származékai: Kálal) népetimológiával keletkeztek (l. Machek² is). A 2. jelentés is a magyarból származik (erre l. még ÚMTsz), a 3. jelentés keletkezését pedig a buzogány alakja magyarázza. – A magyarból: CzambSl 123; Czambel: SR 5: 113; Kálal; ŠtolcM 28; SzlJsz 804; Király: StSl 3: 81; Machek²; Gregor: NyDt 174; Habovštiak: StSl 25: 173; HSSJ stb. – A m. szó átkerült még a csehbe (l. Décsy: MNy 51: 457–8; Sulán: Slavica 2: 116–7; TESz; de a törökből: Machek¹; Machek²), jrut.-ba (Kočiš 115; Udv 54), szhv.-ba (UElSk) is.

bugriš 1. 'Tölpel, Grobian' – *bugriš* 'ua.' (GNS), aj ju... čakala služba pri bohatsích sedliakoch alebo dolu v meste, kdeby ju smelo mohli vyobracať *bugriši* (BallekP 39); – **2.** 'kövér (darabos) ember' – *bugriš* 'ua.' (Ripka 113; l'ud. expr. SSJ; hovor. SCS), *bugriš* turč, jor, zsl, expr. (SSN); – **Szárm.:** *bugrišňa* 'kövér, nehézkes nő' expr. (Lutila: SSN); – **bugro** [jelentés nélkül] (Revúca: GNS); – **bugroš** 'dühös ember' (Návojevce: SSN).

A tisztázatlan eredetű m. *bugris* 'dumm' (1833: TESz) melléknév, ill. 'ungehobelten Mensch, Tölpel' (1870: uo.) főnév. A nagyrócei *bugro* úgy keletkezett, hogy a szk. nyelvérzék az *-iš* szóvéget honi képzőként értékelve elhagyta és *-o* hypocoristicus képzőt tett a szótőhöz. Ennek alapján jött létre a *bugroš* alakváltozat is (erre l. 48.4. p.). – A magyarból: TESz.

bujbela 'rövid női kabátka' – Selce, 1915: *Bujbeli*, *bujbeli* | v tom novem korbeli, | v novom korbeličku, | zlatom povojničku (Bartók I, 200), Kendice: *bujbela* 'ua.' (Koma 154); – **Szárm.:** *bujbelka* dem. – *bujbelka* 'eine Blusenart' (SipM).

A m. népnyelvi *bújbele* 1. 'Frauenjäckchen'; 2. 'eine Art Bluse' (1838: SzT; de *bujbé* változat 1813: uo.). A m. *bújj bele* 'schlüpfe hinein' (alakváltozatai l. ÚMTsz) kifejezés a *bújjik* 'sich verbergen', később – egyebek közt – 'schlüpfen in ein Kleidungsstück' (l. TESz) ige imperativusza és a *bele* 'herein, hinein' humoros szemléletű összetételével keletkezett. A m. jövevényszó az *-a* segítségével illeszkedett be a szlovák alaktani rendszerbe. A népnyelvi *bujbeli* valószínűleg a m. nyelvjárási *bujbeli* (ÚMTsz) átvétele, de talán a *bujbela* plur. nominativusának is tekinthető. A kelszk. *bujbelka* forrása SipM szerint egy m. *bujbelka*, ilyen alak azonban nincs adatolva, noha persze elvileg egyáltalán nem zárható ki a létezése. S éppúgy lehetséges, hogy *-ka* képzővel alkotott szk. származékról van szó. – A magyarból: SipM; Gregor: MNy 86: 189. – L. még m. > rom. *buibeléu* '(Frauen)rock' (Tamás).

bujdoš 'nyugtalan, izgága ember; csavargó' – Pukanec, 1787: ...pred timto zlodegstvim aneb krádezi len *bujdoss* a chudobný gazda bil (HSSJ), betyár, bludár, slúha bez službe; Sárosúl *bujdos* [!] (Jancs), Stal sa tulákom a *bujdošom* (Zát: MatSl), ty *bujdoš!* (CzambSl 122), *bujdoš* (Hv I; GNS; dial. Jesenská: SSJ; jor, turč, gem, pejor.: SSN); – **Szárm.:** *bujdošský* adj. (SSJ); – **bujdošstvo** 'samopašnosť' (Kálal; Kuk.: SSJ), Studenec: *bujdošstvo* (SSN).

A m. *bújik* 'sich verbergen' ige *-dos* gyakorító képzős *bujdos(ik)* alakjának melléknévként és főnévként egyaránt használatos *bujdosó* 'Wanderer, Landstreicher; Vagabund, Schleuderer' (kn. 1416 u.: TESz) származéka. Jancs Sáros megyei *bujdos* adatában az *-s* nyilván nyomdahiba az *-š* helyén. A *bujdos* a szlovégi *-ó* lekopásával illeszkedett be a szlovák paradigmarendszerbe (l. 45. p.). – A magyarból: Czambel: SR 5: 113. – L. még m. > rom. *budușlău* (Tamás). – Vö. **bujdošit' (sa)**.

bujdošit' (sa) 1. 'csavarog, tekereg' – *bujdošiti, bujdovaŕi* (LexNov 188), *bujdošit'* (gem spiš: SSN); – 2. 'nyugtalanít, zaklat' – *bujdošit (se)* (GNS); – 3. 'rendetlenül, féktelenül, duhaj módon él, duhajkodik, bujálkodik' – *bujdošit' ua.*' (Kálal; Hv I, dial. SSJ; hovor. expr. KSSJ), *bujdošit' (se)* 'samopašnit'' (GNS); – **Szárm.:** **rozbujdošiti sa** 'elcsavarog, elcsatangol' (LexNov 187), *rozbujdošeniĵ*'túlavý' (uo. 119), *rozbujdošič se* (GNS); – **zbujdošit se** 'zbujniet'' (GNS).

A bizonytalan eredetű m. *bújik* 'sich verbergen' igének *-dos* gyakorító képzőbokkal alkotott *bujdos(ik)* 'sich herumtreiben, herumschleichen' (kn. 1372 u.: TESz) származéka. A köznyelvben is meglévő 3. jelentés az ősi eredetű szk. *bujný* 'bujá' (a m. *buja* szláv jövevényszó: TESz) hatására népetimológia eredménye (l. 53. p.). – A m. kifejezést átvette a kukr. (XVI. sz.: Dezső: StSl 7: 161; LizV 88, 581) és a rom. (1564: Tamás) is. Ez a tény, valamint a szk. jelentésmódosulás arra enged következtetni, hogy a *bujdos, bujdošit' (sa)* a szlovákban szintén régebbi, alighanem XVII. sz. előtti átvétel lehet. – A magyarból: Matejčík: LexNov 188. – Vö. **bujdoš**.

bujtáš '(Ab)senker, Ablege(r), Setzling' – Brestovany, 1722: od *bujtassov...* (JŠ 9: 231), 1728: na jej vinici malo poziablo, krome jeden *bujtaš...* (KPP 113), Krupina, 1745: kde sa tje *bujtasse* podelj s tich winicz? (HSSJ), 1763: trunci genitales, wysadné tycy winicné, *buġtasse* (KamSl 359), Čachtice, 1798: na vinohradje panskem y drevo, to gest mlade *buntasse* tak dotlcsene su... (HSSJ), dolowka... *bujtáš*, döntés, homlított szőlő veszszö... vulg. *bugtáš* (Bern), *bujtáš* (Jancs; Ve: JŠ 2: 33; Nbh: s. gy.; Plášťovce, Rumanová, Plachtince, Slepčany: SSN), Nitr. stol.: *butáš* (Agrik 9: 119), Čerhov, Vinné, Novosad: *bujtaš* (SSN), Čajkov, Dvorníky, Trakovice: *butáš* (uo.); – **Szárm.:** **(za)bujtášit', bujtášovat'** 'homlít' – Krupina, 1745: dawal-lj winnice *bujtassit*; zo zahradj sa obrobilj winicze, to gest zelena robota a *bujtassenia* (HSSJ), dolowat' vulg. *bugtašowat'* (Bern), *bujtašit'* (Jancs I; Ve: JŠ 2: 333; Zláté Moravce: SSN), Čerhov: *bujtašic* (SSN), Čajkov: *butášit'* (uo.), Trakovice: *butašuvat* (uo.), Nbh: *zabujtášit'* (s. gy.), *bujtášovanie* 'homlítás' (Hont 81); – **bujtášnik** 'homlító (munkás)' – Krupina, 1693: *butassnikom* na swogeg strawe d 17 (HSSJ).

A belső keletkezésű m. *bújt* 'Ableger machen' igének *-s* képzős *bujtáš* '(Ab)senker, Ablege(r), Setzling' (1510 k.: TESz; de vö. Hegyalja, 1498: ad faciendum *buthass*: OSzK Quart Hung 2342) származékszava, ill. annak *butáš* (uo.) alakváltozata. Szólészeti szakszóként terjedt el, feltehetően még a XVII. sz. előtt. – A *bujtuvat* (Rumanová: SSN), *bujtovac* (Kaluža: uo.) ige ellenben a

m. *bújt* átvételén alapszik. – A magyarból: Hauptová: *Slavia* 28: 530; HSSJ. – L. még m. > rom. *butás* (Tamás).

bukat' (sa), **buknút'** (sa), **bukovat'** 1. 'bukik, (alá)merül' – Szs, 1895: *buknút'* (NyK 25: 292; Nbh: s. gy.); – 2. 'megbukik (diák, vállalat, cég)' – *bukuvat* (GregPsz 208), *buknuc* (SipM; Abov: JŠ 21: 100), Şinteu: takto žili, pokal' fabrika *ňebukla* (Benedek 184); – **Szárm.:** **zabukat'**, **zabuknút'** (sa), **zbuknút'** 'lemerül, elmerül' – 1848: *lebukik*, *zabuknút'*-, *zamorit'-sa* (Jancs), *lebukat*, *zabuknút'*, *zamorit'* (uo.), *lemerít*, *zabuknút'* (uo.), *lemerül*, *zabuknút'-sa* (uo.), Szs, 1895: *zabuknút'* 'lebukik' (NyK 25: 292), *bukat*,... *zamárat'*, *zabukat'* (Jancs); – **vybuknút'** 'felmerül' – *felbukik*, *vínorit'*, *vibuknút'* (Jancs); – **zabukávat'** 'megmerítget, buktatgat' – 1848: *bukdotat*, *zamárat'*, *zabukávat'* (Jancs); – **zbuknút'** 'lebukik' (Nbh: s. gy.); – **zabukáč** 'búvár' (Jancs I, 56).

A tisztázatlan eredetű, gazdag jelentéstartalma m. *bukik* 'tauchen' (1604: EWU); 'fallen' (1708: uo.); 'fallieren' (1807: uo.); 'durchfallen' (1881: uo.: további jelentéseit is l. uo.) ige. Címszavunkat első jelentésében csak az alföldi szk. településekről tudom idézni, második jelentésében azonban az iskolai oktatás nyomán helyi jelenségként egybeült is megmaradt. A *zabukáč* minden bizonnyal nyelvújítási alkotás, feltehetően Jancsovics képzése. – A Trencsén megyéből idézhető *bukuvat'* 'zaklepávať zohnutý okraj kože, ktorý sa prišiva na vrch' (Ripka 260) idetartozása kérdéses. Ha egyáltalán összekapcsolható címszavunkkal, a megadott jelentés kialakulásának megvilágításához további adatokra volna szükség. A SSN nem közli. – L. még m. > kukr. *búknuti* (LizV 581), vend *bukonti* (Flisz I, 22; II, 11). – Vö. **buktatovat'**.

bukra 'csokordísz (a főkötön)' – *bukra* 'kytička' (Hont 241, 247), ľetačkoví čepiec s *bukrou* 'stužkový čepiec navrchu s kyticťou' (uo. 241).

Az ismeretlen eredetű m. *bokor* 1. 'Strauch, Busch' (1055: TESz); 2. 'Büschel; Haufen' (1405 k.: uo.) főnév *bukor* (uo.) alakváltozatának birtokos személyranggal ellátott és gyakran hallott *bukra* alakja, melyet a szk. népnyelv szing. nominativuszként értékelve vett át (a jelenségre l. 35. p.). – Vö. **bukréta**.

bukréta 1. 'Strauß, Bukett' – 1685: Z njch wigj wence, a wonyacky (*bukrety*) (Com 31), XVII. sz.: Servia *bukreta*... (SMS 15: 158; a HSSJ kéziratból *kukréta* alakban közli), 1775 k.: Bokréta, *Bukreta*, Sertum (StSl 3: 82), Trenčín, 1780: nemass wzat *bugretu* za klobukem (HSSJ), 1833: bokréta (*bokréta*, sl.) sertum... (Dank 157), bokkrétavirág, *bukréta* (Jancs), 1863: ej, zadzeju za kalap, | ej, *bogrejdu* želenu (Piesne 460), 1879: pytač s *bukrétom* (LaskS II, 128), Sučany, 1880: odpadou mi z mej *bukrety* rozmajrín (SSpevy IV, 412), Brusnice: dajet hustočku do zalohu mesto *bokrity* (SP 20: 255), *bukréta* (Kálal; űud. Vaj, Hviezd, Jesenský: MatSl; Hab 456), Šariš: *pokrejta* (SSNM 1952–60: 109), *bukrieta* (Hab 456), Malč: *pokrejda* (StSl 11: 100), *bokreta* (SipM), *bokréta*, *bugréta* (GNS), *bukréta*, (nár. i *bukrieta*) hovor. (SSJ) stb.; – 2. 'Federbusch, Kunstblumenzierde' – L. Sv. Mikuláš, 1752–3: na truhlu umrlčeu *bukreti* pribigal (OSzK Fol Lat 3563: 20), 1775 k.: 'a sisáknak Bokkrétája, Na pawezy *bukreta*, Crista Gallae – ló bokkrétája, Konska *bukreta*, Crista equina (StSl 3: 82), Orava,

1791: aby odtud jejich *bukrety* na klobukoch bielej phlavy proukazovati mohli (SN 18: 269), Werby sme vám dali *bukrety* pozlátit (NZ I, 141), dísztoll, *bukréta*... (Jancs), Trnava: *bukréta* (Pátk 204) stb. – **Szárm.:** **bukrét(oč)ka** dem. – **1.** 'kleiner Strauß, Straußchen' – 1641–50: že panny miwagy wenec Celj z mnoho Kystek, muské pak pohlavy *Bukretky* a po gedneg neb po paru Kystek (Post 96), 1763: Sertum, *bukrétká* (KamSl 792), Amatorium... mila *bukretka* kwjtkúw (uo. 35), Alligatura. *bukrédka* (uo. 30), XVIII. szmf.: *Pokrejtka* zelena (Piesne 282), Šariš: Krásnj parobci ho hašá | U *pokretkoch* wodu nošá (NZ I, 17) stb.; – **2.** 'Feder-, Blumenzier' – 1763: crista eqvina: koňská sstica, *bukrétká* koňská. Crista galeae: *bukrétká* klobukowá (KamSl 175), forgó,..., *bukrétká* (Jancs), okr. Humenné: *pokritka*, *pokrejtka* (SlavNp 1970: 151), *Pokrétóčka* šerá (NZ I, 141), Šariš, Zemplín, 1880: *Pokrejtočku* želenu (SSpevy II, 509), Zemplín: *pokreitočka* (Nyr 29: 331), Lubujže me, parobočku, | pod žel'enu *pokrejdočku* (AntZ 85), *pokrejt(eč)ka*, *pokret(eč)ka* (Kálal) stb. – **bukretica** 'ua.' – 1863: Ej, *bogrejdice* moja (Piesne 460); – **bukretuš** 'ua.' – 1863: Oj, dzivčina nejala, | *bogrejduš* mi nedala! (uo. 461); – **bukrétový**, **bukrétnatý** adj. – 1763: cristatus: chocholaty, *bukretnaty*, hrebeňowaty. Cristata galea: *bukretnaty* klobuk (KamSl 175), *bukrijetoví* (Hab 456).

A *bokor* főnévből származó m. *bokréta* 1. 'Blumenstrauß' (1570: SzT); 2. 'Kranz; Blumengewinde' (1585: TESz); 3. 'Gesamtheit von Verzierungsmotiven in rosettenartigen Anordnung' (1610: uo.: további jelentéseit is l. uo.), ill. annak *bukréta*, *bokrejta* alakváltozatai. Címszavunk forrása nem a francia, és tévesen sorolják néha a *bukét* szóhoz (l. pl. SCS). A '(virág)csokor' → 'virágdísz' → 'tolldísz' jelentésváltozás már a magyarban megtörtént, erre vö. még a *tollbokréta* (ÉrtSz) összetételt is. – A HSSJ idesorolja a következő adatot is: XVIII. szmf.: Ruže, když od korene | odtrhnutá bývá, | vadne, jak každodenne | *bokéte* se stává (Ant² 699). Nos ez minden bizonnyal vagy a francia eredetű ném. *Bukett* 'virágcsokor', vagy a m. *bukét* 'ua.' átvétele, s a *bokréta* szóhoz csak annyi köze lehet, hogy esetleg annak *o* hangja hatására van az *u* helyén *o*. Etimológiailag azonban nem tartozik ide. S téves a HSSJ Com-tól idézett *bukiety* adata is, mivel az Orbus Pictusban nem *i*, hanem csehesen *ř* található. Az *-ica* képzővel alkotott változat feltehetően a *kytica* hatására keletkezett, az *-uš* szóvég pedig becézés eredménye. – A magyarból: Kollár: Hlas 105; Halász: Nyr 17: 253; Czambel: SR 5: 113; EtSz; Király: StSl 3: 82; Hauptová: Slavia 28: 528; uő.: Slavica 6: 7; Machek¹; HSSJ; Gregor: AUES 73–5 stb. – L. még m. > kukr. *bokrejda* (Liz 107–8; Hrinč I, 38; III, 277; Čopej 16, 279), rom. *bocriétá* (Tamás), jrut. *pokrejtka*, *pokrejodka* (Kočíš 121; Udv 57). – Vö. **bukra**.

buksa 'Geldbeutel' – *buksa* 'ua.' (GregPsz 208; SipM; hovor. zastar.: KSSJ).

A ném. eredetű, de feltehetően a szlovák révén meghonosodott m. *buksza*, amely eredetileg 'Geldbüchse' jelentésben élt (1783: EWU), s nagyon valószínű, hogy a szó 'Geldbeutel' jelentése (1898: uo.) a magyarban alakult ki (l. Kiss: NytudÉrt 38: 178). Ilyen értelemben azután visszakerült a szk. nép- és köznyelvbe, minden bizonnyal csupán a XX. sz. folyamán, amint erre a kései adatokból is

következtethetünk. Czambelre hivatkozva az EtSz szerint a szk. *bukša* jelentése 'erszény', de ez tévedés, mert Czambel 490 idézetében (Pežezi cali rok do *bukši* skladaju) a *bukša* csak 'persely' lehet. Vagyis 'erszényként' még századunk elején nem nagyon fordulhatott elő. Ezzel szemben a németből meghonosodott szk. *bukša* 'doboz, tartó' a XVII. század óta adathozható (l. Gregor: StSl 24: 165; HSSJ). – L. még m. > rom. *bucșă* (Tamás), jrut. *bukša* (Kočiš 115).

buktatovat' 'jemanden durchfallen lassen' – *buktatovat'*: žalujú sa, že nespravodlive *buktatuje* pri skúškach (CzambSl 123), *buktatovat'* (Mič II; ojed. Kálal; zastar. GNS), *buktatuvat* (GregPsz); – **Szárm.: zbuktatovat'** 'megbuktat' – 1875: pri rigoróze *zbuktatovaný* (LaskS II, 279), 1881: Ja som Toryského *zbuktatoval* v našom okrese (Vaj I, 83), Gemer: *zbuktatovač* (LS 1–2: 186), Jelšava: Vloní ho *zbuktatovali*, ta opakuje klasu (GNS).

A tisztázatlan eredetű *bukik* 'tauchen; fallen; fallieren' igéből *-tat* műveltető képzőbokkal alkotott m. *buktat* 'jemanden durchfallen lassen' (1616: TESz). Az iskolai oktatás szóhasználatából került át némely vidék szlovák szókincsébe, feltehetően a XIX. sz. második felében. – L. még m. > rom. *buctă* 'ua.' (Tamás). – Vö. **bukat'** (sa).

bul'avas 'finom, áttetsző vászon' – Krupina, 1736: geden *bulavas* dwa rifi obsahiczi (HSSJ), Krupina, 1760: za *bulevas* na hlavu sedem grossy (uo.).

A szhv. eredetű m. *bulya* 'türkische Frau' (1556: EWU); 'türkisch, orientalisch' (1563: uo.) és az ismeretlen eredetű *vászón* 'Leinvand' (1494: TESz) alkotta magyar *bulyavászón* 'finom, áttetsző gyolcsfajta' (1620: SzT) összetétel. A szlovák nyelvérzék a m. *-on* szóvéget feltehetően toldaléknak érezte és elhagyta azt. Kihalt szó, amely valószínűleg régebben is csak korlátozottan volt használatos. – A magyarból: HSSJ.

bulgár '(bolgár)kertész' – *Bulgar*, plur. *Bulgare* 'ua.' (Buffa), *bulgar* (SipM), *bulgár* (LexNov 167; Prievidza, Šurany: SSN; GNS).

A bolg. eredetű m. *bolgár* 'bolgárkertész, konyhakertész' (ÚMTsz) nyelvjárási *bulgár* (uo.) változata, amely egy korábbi *bolgárkertész* (1897: TESz) összetételből vált ki (uo.). A m. szó egyébként 'Bulgare' jelentésben 1138 óta ismeretes (uo.), s ennek szk. megfelelője *Bulhar* (SSJ; eredetére l. SzJsz 98; Vasmer; TESz), mégis vö. 1763: bulgari: *Bulgárskég* kragini lidé (KamSl 75), *bulgaria*, Kragina *Bulgarská* (uo.). Címzavunk esetében a '(bolgár)kertész' jelentésen kívül a *g* jelenléte és a szóföldrajz egyaránt m. eredetről árulkodik. A Kysáçon följegyzett *bugárit'* 'pestovat' papriku na ten spôsob, ako to robia Bulhari' (ŠtolcJ 152) azonban a szhv. *Bugar* 'bolgár' főnévhez kapcsolódik. – A m. kifejezést átvette a kukr. is (l. LizV 581).

bunda 1. 'Pelz(mantel)' – A számos adatból csak válogatva: XVII. sz.: Chimastru ~ *bunda* (SMS 15: 159), 1763: beata: Kožúch..., *bunda* owčárská (KamSl 66), Gausape: Huňa..., *búnda* (uo. 348). Szsz, 1765: Strassimu Bratowi... *Bundu* y Širicu (SzszIr V. 201. a. 9: 13), S. Ľupča, 1784: *bunda* a moge menteky (HSSJ), Nye, 1787: obstarna *bunda* (Tirp I, 131), 1795: hláwowá *bunda*, nebo kožuch (BajzaW 89), Tk, 1810: ag *bundu* ag kabanicu (StSl 8: 363), Liptov, 1812:

od *bundy* 3.45,... (HornL 181), Rožňava, 1813: za... *bundu* juhasku (SN 9: 183), *bunda* (sl. Palk; Jg; hovor. Tim.; Urb., Jil.: SSSJ) spí ako *bunda* 'alszik, mint a *bunda*' (Zát 74; hovor. SSSJ; a SzMFSz nem tartalmazza), dali mu vem *bundu* 'wurde an die Luft gesetzt' (GregPsz 208), Alföld: na *bund'e* robil'i 'bundán fogant (gyerek)' (NépiK 7: 192) stb.; – 2. 'Tierfell' – *bunda* 'ua.' (Is; GNS; expr. KSSJ); – 3. 'Haarwuchs' – *bunda* 'ua.' expr. (GNS); – 4. 'rövid (szőrmével bélelt) sportkabát' – *bunda* 'ua.' (SCS; KSSJ); – 5. 'bundapálinka' – *bunda* 'ua.' expr. (GNS); – **Szárm.: bundička, bundečka, bundica** dem. – *bundečka, bundička, bundica* dem. (Bern), *bundička* (Jancs; GregPsz), Ale navrch na ne okruči tú *bundičku* (DobšP I, 284), *bundica* (Vaj, Hviezd, Šolt: MatSl), *bundička* dem. (Vaj, Kuk, Šolt: uo.), *bundiška* dem. (GNS); – **bundisko** augm. – *bundiško* (Bern; Jancs II), *bundisko* (Rázus: MatSl), *bundžisko* (GNS); – **bundový** adj. – bundás..., *bundoví* (Jancs), Nbh: *bundová* hazuška (s. gy.); – **bundovaty, bundovitý, bundatý** adj. 'bundás; szőrös' – 1763: Gausapatus: Haňény, *bundowaty*... (KamSl 349), *bundovitý*, bundás; pelzartig (Loos III), Košice: *bundatá* ouca (Agrik 13: 96), *bundatý* zried. (Jil.: SSSJ), Osada: *bundati* (SSN); – **(na-, za)bundaný** 'melegen felöltözött személy' – *nabundaní* (Myjava² 469), a v košine sedel... so ženskou do vlnákov *zabundanou* (ZgurK 63).

A vitatott eredetű m. *bunda* 1. 'Pelz(mantel)' (1733: EWU); 2. 'Tierfell; Zottelhaar' (1752: uo.); 3. 'Art Weste' (1783: uo.); 4. 'Haarwuchs' (1883: uo.; további jelentéseit is l. uo.), melynek egyik feltételezett forrása a kfn. *bunt* (l. Hadrovics: UEISk 156–7), ez esetben azonban nehézséget jelent – egyebek közt – a magyar szó kései fölbukkanása (l. Gregor: StSl 31: 371). Címszavunkat szokták származtatni a románból (l. StanD I³, 65; Dvonč: SAS 5: 67), pedig már Crân 227–8 rámutatott ennek megalapozatlan voltára. A szlovák szónak ugyanis mind a jelentéstörténete, mind a használata magyar eredetre mutat. A 4. jelentés az 1.-ből keletkezett a legutóbbi időkben, az 5. jelentésre pedig l. a m. *bundapálinka* 'olcsó, gyenge minőségű, de erős pálinka' (ÉrtSz) összetételt. A Gömör megyei szlovák népnyelvben ennek *bunda* előtagjára vivődött át a 'pálinka' jelentés. Ugyanez az összetétel Rh-án *bundapálenka* (NSM 5: 258) alakban él a helyi szlovákok között. A *spí ako bunda* szóláshasonlat a m. *alszik, mint a bunda* tükörfordítása (l. Juhász 10 is; a m. szólás keletkezését l. O. Nagy³ 94–5), a *dali mu vem bundu* pedig a m. *kitették a szűrét* kalkja. A szk. *bunda* ez esetben a m. *szűr* megfelelője (l. GergPsz 167–8; a szólás magyarozatát l. O. Nagy³ 451–3). – A magyarból: EtSz; Machek¹; Machek²; SCS; HSSJ stb. – L. még m. > cseh *bunda* (Rank; PS; Machek²), kukr. *bunda* (Liz 44; Dezső: NytudÉrt 128: 53), szhv. *bunda* (UEISk), rom. *búnda* (Tamás), szl. *bunda* (Plet), vend *bunda* (Flisz), jrut. *bunda* (Kočiš 115). – Vö. **bundáš**.

bundáš 'hosszú szőrű (juhász) kutya' – *bundáš* (Czambel 490; VácIP 35), Žilina a okolie, 1897: *bundas* [!] (Nyr 26: 422), Sl. Ľupča a okolie: *bundáš* (SMS 19: 423), *bundáš* zempl, užh (JŠ 21: 109; M. Zalužice, Stanča, Ratvaj: SSN), *bundáš* hovor. (SSJ; KSSJ); – **Szárm.: bundášistý** adj. – 1848: bundás, *bundášistí*, bundoví... (Jancs).

A vitatott eredetű m. *bunda* 'Pelz(mantel); Tierfell; Zottelhaar' főnévből -s képzővel alkotott m. *bundás* (1723: TESz) melléknév, amely később az olyan szerkezetekből, mint a *bundás kabát*, *bundás ruha*, *bundás kutya* stb. főnévvé önállósult, s így lett az utóbbiból a népnyelvi *bundás* 'hosszú szőrű juhászkutya, komondor' (ÉrtSz). A magyarban a *Bundás* kedvelt kutyanev is, s ilyen funkcióban a *Bundáš* nem ritka a szk. népnyelvben sem (l. Agrik 8: 176; SSJ). A Nyr *bundas* adatában az -s helyesen nyilvánvalóan -š. – A magyarból: Czambel; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 529; Machek¹; Machek²; Hab 80, 98; Lipták: JŠ 21: 109 stb. – A m. szó átkerült a morvába (Sulán 70; Machek²), szhv.-ba (UEISk), szl.-be (Plet).

bunkoš 1. 'bunkósbot' – 1845–6: len si já tento *bunkoš* odrežjem (Polívka III, 426), už začíná sa *bunkošom* vrŕiť (uo.), Začne sa z *bunkášom* vrŕiť (uo. 427), Tuná sa zaraz začne s *bunkošom* vrŕiť (uo. 428), *bunkoš* (Prievizda: SR 9: 28; Mošovce, Bzince p. Jav., Brezovica: SSN), Prievizda: *bungoš* (SSN); – **2.** 'pásztorbot' – Orava: *bunkoš* 'ua.' (TOS 149), *bunkoš* nár. (Krno: SSJ; SCS); – **3.** 'farsangi bot' – L. Mikuláš: *bunkoš*, *bankoš* (PolP 132), V. Blh: *bunkoš* 'tánchoz használt bot' (SN 26: 105); – **4.** 'cséphadaró' – Brestovany: *bunkoš* 'ua.' (SN 3: 258), *bunkoš* (Myjava² 466; Ripka 204; Komjatice: SN 19: 291, 294–5; a XIX. sz. végén elterjedt használatára l. Slovensko III/2: 772), *bunkoš* jzsl (SSN); – **5.** 'kártyajáték' – Prievizda: *bunkoš* 'hra v karty („lórka")' (SR 9: 28); – **6.** 'erős gyerek, vasgyúró' – *bunkoš* nár. expr. 'ua.' (SCS; SSN); – **Szárm.:** **bunkošiar** 'a betlehemesek botos tagja' – Brezovica: Na Viľ'iju choďievaľi betľemári *bunkošári* (SSN).

A bizonytalan eredetű m. *bunkó* 'Knoten' főnévből -s képzővel keletkezett m. *bunkós* (1585: TESz) melléknév, amely a *bunkósbot* 'Knotenstock' (1741: NySz I, 326) típusú szerkezetekből főnevesült *bunkós* 'ua.' (CzF) formában. A szlovákba – miként a lengyelbe is – a pásztorterminológia révén került be (l. Kniezsa: Ethn 45: 63). A Liptó megyei *bankoš a*-ja nem szlovák fejlemény, hanem a m. *bankó* alakváltozat (TESz; ÚMTsz) átvétele. A *bunkósbot*-nak már a magyarban megvolt a 'pásztorbot' jelentése (l. MNL IV, 203), a 3. és 4. jelentését a botféleség alakja, ill. felhasználási módja alapján kapta, az 5. jelentéshez vö. m. *bunkó* 'bizonyos eljárás kártyajátékokban' (ÉrtSz), a 6. jelentéshez pedig l. a lekicsinylően használt m. népnyelvi *bunkós* (ÚMTsz) kifejezést. – A magyar szó megvan a lengy. és kукr. népnyelvben is (l. Wołosz: StSl 35: 239; Hrinč; LizV 582). – Vö. **bunkov**.

bunkov 1. 'bunkósbot' – *bunkó*, *kij*, *bunkov*, *kijak* (Jancs), XIX. szk.: *keď ti tam dolu bunkovom* nakladú (Vých 278), 1872: *Bunkou* Bunkó (MTA Nyelvtud. 2-rét 23 I, a: a), *bunkov* (Czambel; Kálal; SipB), Liptov, Novohrad, Gemer: *bunkov*, *bungov*, *bunkol* (VáclP 8–9), Handlová: Podaj mi ten *buňkov* (JSbor 4: 214), Tk: *ostaŭ na zadog ešť'e bungou* 'hátra van még a neheze' (s. gy.), *bunko*^u (SipM), *bunkó*, *bungóv*, *bungou*, *bunkou* (GNS), St. Hory: Udreŭ psa *pungolom* (SSN); – **2.** 'sulyok, döngölő' – Malč *bunkou* (StSl 10: 226), Nye: *aľe z bešťreň edon bunkou* *boŭ*, *aj s tin sa tlačilo* (NSM 3: 272), Rh: *bakó*, *bunkó* (NSM 5:

107), Vranov, Novosad: *bunkou* (SSN); – 3. 'mozsártörő' – Szs, 1895: *bunko*^u 'ua.' (NyK 25: 292), Sp: *bunjou* (ASNM 59. térkép); – 4. 'fakalapács' – *bungóv* 'ua.' (LexNov 162); – 5. 'fajankó, buta, ostoba ember' – Kokava n. Rim.: *bungóu* (SSN), Sabinov: *bunkof* (uo.), *bunko*^u (SipM); – **Szármm.:** **bunkovka 1.** 'kis golyó' – *bunko*^u*ka* 'kleine Kugel' (SipM); – 2. 'húsvérő' – Cejkov: *bunkouka* 'ua.' (SSN); – **bunkovik** dem. – Polhora, 1915: Z jedním buďem ženu biťi | a s tím druhím d'et'i, | a s tím treťím kijáčikom ~ *bungovikom* | puojd'em na záľet'i (Bartók I, 664), *bunkóvik* (GNS); – **bunkovica** 'vastag bunkósbot' (Prievidza: SSN); – **bunkovitý** adj. – 1848: *bunkós*, *bunkoviti* (Jancs).

A bizonytalan eredetű m. *bunkó* (nyelvjárási *bunkóu*) 1. 'Knoten' (1585: TESz; EWU); 2. 'Kolben' (1741: uo.); 3. 'Knotenstock; Stampfer' (1767: uo.); 4. 'Lümmel' (ÉK; további jelentéseit is l. uo. és ÚMTsz). A répáshutai *bakó* külön átvétele a m. nyelvjárási *bakó* 'bunkó féle' (ÚMTsz) kifejezésnek. A vértesszőlősi *bunkóv* okán ŠtolcM 50 megengedi a szk. szó magyarból való származtatását, míg mások egyértelműen m. jövevényszónak minősítik, teljesen jogosan. Alátámasztja ezt mind a jelentés, mind a hangtan, mind a szóföldrajz, mind a kronológia. A szk. szóvég alakulására l. 13.3. p. – A magyarból: Melich: NyK 25: 292; CzambSl 123; Czambel: SR 5: 113; Kálal; Király: StSl 10: 226; SipM stb. – A m. szó rom., szhv., jrut. felhasználására l. Tamás; UEISk; Kočiš 115. – Vö. **bunkoš**.

burkovat' '(utat) kővel kirak, burkol', átv. 'borít' – Revúca: *burgovat'* cestu (OrlG 102), *burgovač* (GNS), *burkovati* (LexNov 169), Spiš. Štvrtek: Ja som cestu *burkoval* (SSN); – **Szármm.:** **vyburkovat'** 'kikövez' – Hnilec: *Viburgujce mne tu drahu* (Polívka II, 450), *viburkovat'* (Podk 320); – **burkovaný** 'kövezett' – 1870: vidím, že celá cesta padlými *burkovaná* (LaskS II, 345), Balog, 1915: od nás cesta široká, | *burkovaná* z d'el'aka (Bartók II, 136), Nandraž: *burgovaná* cesta (SSN), V. Šariš: *burkovane* ulice (uo.); – **burkovec** 'burkoló kő' – Spiš: Šicke CESTI a ULICE | s asfaltom vilate, | krive flajstre virovnane | *burkovce* vibraté (SN 15: 482), *burkovec* (SCS), *burkovec*, *burgovec* lipt, turč, vsl zastar. (SSN); – **burkoš** 'ua.' zastar. (V. Šariš: uo.); – **burkoláš** 'az út kőborítása' – V. Straciny: *burkoláš* zastar. (uo.).

A m. *burkol* '(le)fed, (be)takar' (1784: TESz) ige, amely a török eredetű *borít* 'hüllen, decken' szócsaládba tartozó *burok* 'Hülle' származéka (uo.). A SCS a *burkovec* képződményt tévesen lengyel eredetűnek tartja. Minden bizonnyal az útépitéseken, főként a városi utcák burkolási munkáin is részt vevő szlovák munkások révén lett ismertté. A *burkoláš* nem szk. képződmény, hanem a m. *burkolás* 'burkolat' (ÉrtSz) helyi meghonosodása. Nagylakon van *burkolat* 'plechový obal, plechové spevnenie na hornej žrdiny rebriny' (Roh 110) is, az a *burkol* ige m. *burkolat* (1792: TESz) származékának az átvétele. – L. még m. > cseh *burkovaný* (Sulán: MNy 65: 291, 292; Machek²), kukr. *burkováti*, *burkolováti* (Čopej; LizV 582), rom. *buruclí* 'einhüllen, futtern' (Tamás).

Burkuš 1. 'Preuße' – *Burkuš* slc., Preuße (Jg), 1870: Skorej z kapusty bryndza bude, ale zo mňa *Burkuš* nie (LaskS II, 344), 1886: sme zastali *Burkušom* cestu (uo. 340), naše delá hrozne pustošili medzi *Burkušmi* (uo.), *Burkuši* sú už na

krku (uo. 342); – 2. 'ismeretlen ijesztő lény' – *Burkuš* 'Wort zum Erschrecken der Kinder': Prije *Burkuš!* (SipM).

A ném. eredetű m. *burkus* 'Preuße' (1645: EWU), amely egy eredetibb *brandenburgus* 'brandenburgi porosz' (1610 u.: uo.) formából keletkezett csonkítással (uo.). Nyilván a poroszokkal vívott háborúk és abban részt vett szlovák katonák segítettek elő a magyar szó behatolását a szlovák nyelvbe. – A magyarból: SipM. – L. még m. > cseh, *burguš*, *burkuš* (Sulán 70–1; Machek¹; Machek²), kukr. *burkuš* (StSl 7: 161; LizV 582), rom. *búrçuș* (Tamás).

buta 'dumm, blöd' – 1835: *buta* slc. 'Unverstand in Reden und Handeln' (Rybay: Jg), 1882: „purifikujúc” svoj dom od „*buta*” slovenčiny (Vaj VIII, 14), *buta* (SipB; SipM; Plk: s. gy.).

Az ismeretlen eredetű m. *buta* 'ua.' (1645: TESz; de 'kajla' 1577: uo.). Nem volt gyakori a múltban sem, ma pedig csupán Zemplénben, ill. a szlovák nyelvszigeteken ismeretes, mégpedig, mint ragozatlan szó. – Vértesszőlősön van *butuška* is, vö.: Ti *butuška!* 'te butuska' (s. gy.), de ez nem szk. képződmény, hanem a m. kedveskedő *butuska* (ÉrtSz) újkeletű helyi átvétele. – A magyarból: Matz; Halász: Nyr 17: 254; SipM. – L. még m. > rom. *butác*, *butáci* (Tamás), szl. *búta*, *butast* stb. (Plet; Murko), erdélyi szász *buta* (EtSz); cseh nyelvjárási *butoch* (Machek²), vend *butaszi* [o: -s-] (Flisz).

buťkoš, butkoš, butkáč 'szűk nyakú (füles) fa- vagy agyagkorsó, kancsó' – Szs, 1809: *Butkoše* 2 Jedon Krčach Gambač (SzsIv Végrendeletek 406. sorsz.), 1848: bugykos, *buťkos*, hrdlatí džbán (Jancs), si vopchalo ruku do *budkáča* (DobšP III, 447), tento ozrutný *budkáč* (uo.), Szs, 1895: *buťkoš* (NyK 25: 293), *budkač* (Nitr.: Kálal), *bud'káč* (uo.), *butkáč*, *butkoš* (Kálal), Pukanec: *buťkáče* pt. (SN 12: 190), *budkáč* (LexNov 132), *buťkoš* (Malč: StSl 10: 226; SipM; Nbh, Ks: s. gy.), *bučkoš* (GNS).

A hangutánzó eredetű *bugyog* 'brodeln, sprudeln' szócsaládba tartozó m. *butykos* (alakváltozata *butkos*) 'enghalsige Flasche' (1669: TESz) származék. A szk. szóvégi *-áč*, *-áš* analógiás módosulás a hasonló jelentésű és funkciójú népi *pyskáč*, *hrkáč* (l. SN 12: 190), *gambáč* (l. a fenti 1809. évi adatot) stb., ill. a számos *-áš* végződésű szk. kifejezés nyomán (l. 48.8. p.). – A magyarból: Melich: NyK 25: 293; Kálal; Machek¹. – L. még m. > rom. *bútičoș* (Tamás), jrut. *buťkoš* (Kočiš 115).

bútor 1. 'Mitgift' – Trenčín, 1735: (čarodejnica) hnetky sa hrozy s cssarmy a s cssertowstwom, takže lud po dedinach prestrasseny biwsse *butor*, ostatnu ziwnost ku pokrmeny takeg musga dat a k tomu podobne (HSSJ), *bútor* (JŠ 11: 59); – 2. 'Möbel' – *bútor* (GregPsz; LexNov 176; Nbh, Ks, Pk: s. gy.; GNS), *butor* (Malč: StSl 10: 226; abov, zempl, užh: JŠ 21: 99, 108), *butori* pt. (SipM); – **Szárm.:** *butorina* 'berendezés' (Horehronie: SN 13: 279; Polomka: GNS), *bútorina* (Čelovce: SSN); – **zabútorit'** 'bebútoroz' – *zabútorič* (GNS), Nbh: ona to *zabútorí* (s. gy.).

A vitatott eredetű (belső keletkezésű?, szláv jövevényszó?) m. *bútor* 'Möbel' (1780: Grétsy 132; EWU). A szk. népnyelvben végbement 'bútor' →

'hozomány' jelentésváltozást az magyarázza, hogy a hozomány legszámottevőbb része a bútor szokott lenni. Az 1735. évi trencsényi adatban levő *butor* a HSSJ szerint 'Mitgift', de úgy vélem, hogy éppen úgy lehet 'Möbel' is. A *zabútorit'* keletkezésére indukáló hatással volt a m. *bebútoroz* 'möbeln' ige. A magyarból: Márkus 105; Király: StSl 10: 226; SipM; Matejčík: LexNov 176; Bartko: JŠ 21: 99; Lipták: JŠ 21: 108; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *butor* (Liz 174), rom. *butoáre* (Tamás), vend *butor* (Flisz).

buvár 1. 'vízi madár' – 1842: *buvár* kszk. (JČ 9: 110), Bcs, 1904: *bugár* 'chochlačka' (Ferianc 78), B. Bystrica: *bujár* 'kontyos réce' (EtSz); – **2.** 'Taucher' – *búvár* (GregPsz; Vsz, Tb: s. gy.); – **Szárm.:** **buvárka/o** dem. – Bcs, 1904: *bugárka* 'Aythya' (Ferianc 78), B. Bystrica: *bujárko* 'kontyos réce' (EtSz).

A tisztázatlan eredetű m. *bújik* ~ *búvik* 'sich verbergen; hineindringen; tauchen' igének -ár képzős m. *búvár* 1. 'Art Vogel' (1533: EWU); 2. 'Taucher' (1550 k.: uo.); 3. 'zur Benennung verschiedener Wasservögel' (1577: uo.) származékszava, ill. annak régi és népnyelvi *bujár* (uo.; ÚMTsz) alakváltozata. A *bugár(ka)* g-je feltehetően téves átírása a j hangértékű egykori g-nek, de ha mégsem, akkor népetimológiás változás eredménye lehet.

buzi, buzo 'Homosexueller' – *buzi, buzo* 'ua.' (SSS); – **Szárm.:** **buzik** dem. (NSSJ); – **buziš, buziška, buziško** dem. (SSS); – **buzoš** 'ua.' (uo.).

Az ausztriai ném. eredetű m. *buzeráns* 'ua.' (1846: TESz; EWU) főnévnek a magyar argóban rövidüléssel keletkezett *buzi* 'ua.' (1932: uo.) alakja. A m. -i szóvég helyére alaktani kényszerből került az -o (l. 20.2. p.), -ík (l. 41.2. p.), ill. analógiás hatásra -iš, -oš (l. 48. p.). A legújabb átvételek közé tartozó argó kifejezés.

C

cafra(n)g 1. 'Satteldecke, Pferddecke, Schabracke' – Likava, 1627: pod pansky *caffrak* kupeno gest Bagazie Ryffy 4 (BathtLt Rsz 59 Lad 25 Fasc 28: 203), Lietava, 1654: *czaffrak* czerweny Axamytowy sskofium zlatom wyssywany No 1 (uo. Lad 27 fasc 7), 1666: podprsnjk, podchwostina, *cafrag* a gine prijprawy konske k ozdobe gsu (HSSJ), Zvolen, 1669: Od granatoweho... *cafragu* na husarske aneb tatarske sedlo (PDS 39), 1685: Gezdec kladè na konè Sedlo ktere pripasuge Popruhemy; A nakrywa *Caffrakem* (Com 168), Dežerice, 1703: sedla dwe, *cawrag* magi se zprodati (HSSJ), 1704: Dorsuale *Cafrak* (OSZK Oct Lat 142: 94), Pov. Bystrica, 1708: zčinowati dwe prikriwadla na paripy, Turecky *Cafrak* Sprosty Cerweny (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), 1744: stiry *csafragy* (uo. Kékkői urad. 34. cs.), 1763: dorsualia: howady koberce, *caffragi* (KamSl 245), XVIII. sz.: Tzafrag *Cafrak* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 74), Osedlala som ti červeným *cafrakom*, | Aby t'a poznala w regimentě celom (NZ I, 378), *cafrak, caprak* (Kálal); – **2.** 'herabhängiges Zierwerk; äußerlicher

Aufputz' – 1707: Dorsuale Fibra Czaffrang, Schaberag | *Caffrag* (Lyczei 289), 1763: Monilia eqvorum: Na koňa ozdoby nástrož gakožto zawesné *Caffragi* (KamSl 526), 1775 k.: Tzanfrangok, *Cafrangi*, Lemnisci (StSl 3: 314), XVIII. sz.: gedem w papire zawinuty zlaty *cafrank* (HSSJ), XIX. szk.: *cafrangy*, štverne striebrom sa ligocú (Vichr 17), 1870: na chrbte bielo-čierne cedilo s dlhými *cafrangy* (LaskS II, 242) *cafrak* (Mič: Kálal: SSN), *cafrang* (Kálal: ľud. expr. SSJ), *cafrank/g* (SipM); – 3. 'Lappen, Fetzen' – Gemer, 1843: A zvjaretká zubami, dlabami do né, trhali, šklbali, až len tak *cafraky* s né padali (Polívka I, 215), 1861: Na týchto *cafrangoch* holengajú sa ... dôležité veci (LaskS II, 190–1), *cafrak*, *cafrangi* (GNS), *cafrang* ľud. (Vaj, Kuk...: MatSl; SSJ); – 4. 'kis darab föld' – *cafrak* 'ua.' (GNS); – 5. 'tegez' – 1763: Corytus: Tulec na strylki, *czaffrag*, Tegez (KamSl 171).

A m. *cafrang* 1. 'Art Haube' (1380 k.: TESz; EWU); 2. 'Satteldecke; Pferddecke, Schabracke' (1493: uo.) – 3. 'Hure' (1565: uo.); 4. 'herabhängendes Zierwerk; äußerlicher Aufputz' (1585: uo.); 5. 'Matsch, Quatsch' (1923: uo.), ill. annak *cafrak*, *caprag* (uo.) alakváltozatai. Mind a TESz, mind az EWU a m. nyelv belső keletkezésű szavának tekinti, Hadrovics László szerint viszont a m. szó forrása az ófr. *chaperon* lehet, amelyből egyrészt kialakultak a magyarban a denazalizált *csaprag*, *csaprak*, *caprag*, *caprak*, *csafrag*, *cafrag* alakok, másrészt annak további (2–5.) jelentései. Ily módon a m. *csaprak*, *caprak* 'Pferdedecke' európai vándorszóvá lett (l. UEISk 160). Címszavunk 1–3. jelentése a magyarból való (ehhez l. még ÚMTsz is), míg a 4. jelentés a szlovákban alakult ki, bizonyára a 3. alapján. A HSSJ szerint a XVIII. századi gedem w papire zawinuty zlaty *cafrank* adatban a *cafrank* jelentése 'egy fajta főkötő', ami ugyan lehetséges, de egyáltalán nem bizonyos. Tekintettel arra, hogy ilyen jelentésben a szlovák szó máshonnan nem idézhető, valószínűbbnek látszik a 2. jelentéskörbe való tartozása. A KamSl 1763. évi 'tegez' jelentésű *caffrag* adata alighanem pontatlan, nem magára a tegezre, inkább annak díszítő rojtjaira vonatkozhat. – A magyarból: Czambel: SR 5: 118; Hauptová: Slavia 28: 527; Király: StSl 3: 82; Machek¹; Machek²; Hadrovics: UEISk 160; HSSJ stb. – L. még m. > szhv. *caprag* (UEISk). – Vö. **cafrangoš**, **čabrak(a)**.

cafrangoš 'csavargó' – *cafrangoš* 'ua.' (GNS); – **Szärm.:** **cafrangošský** adj. – Chyžné: Kócuna edná *cafrangošká*, len behač po nocáh a robidž ništ (uo.).

A m. *cafrang* 'Hure' főnévnek -s képzős *cafrangos* 'rossz erkölcsű nő' (1799: SzT; ÚMTsz; egyéb jelentésben 1560 k.: TESz) származékszava. Tekintettel a szó jelentésére, aligha helytálló Orlovský véleménye, hogy ti. a *cafrangoš*-ban a szk. -oš (< -ošb) képző van jelen (l. LS 3: 116). Valószínű azonban, hogy a szlovák jelentés kialakulását elősegítette az ebben a jelentéskörben található *cafrangovat* ige is. – Vö. **cafrangovat**'.

cafrangovat' 'csavarog, kószál, csatangol' – *cafrangovat*', *cafrangóvit*' (GNS).

A m. népnyelvi *cafrangol* 'lófrál, jön-megy' (ÚMTsz). A m. ige a gazdag alakváltozatú *caflat* 'csatangol, csavarog' (TESz) szócsaládba tartozó származékszó. – Gömör megyében van *cafrangó* 'csavargó, naplopó' (GNS)

főnév is, amelynek forrása feltehetően egy m. **cafrangó* főnevesült melléknévi igenév, noha **cafrang* 'csavarog, csatangol' ige tudtommal nincs kimutatva. – Vö. **cafrangoš**.

cajkház '(hadi)szertár' – 1622: Ponewaz Urednyk nass Lythawski zada, zebi sme mu loya dali, tehda dagtemu z *cajkhazu* pol centu (StSl I: 210), 1644: wezli gich [ti. šaty] boli na Muran do *czaikhassu* (Jelš 274), Trenčín, 1645: ... do tarhazu aneb *cajchhazu* (HSSJ), Lietava, 1646: W Hornem *czaykhazu* (BatthLt Lad 27 Fasc 7), W Dolmen *čzeyk hazu* (uo.), 1683: *Czaikhazi* Nože kapustne No 2 (NádLt Okir I 828: 6); – **Szärm.:** **cajkházový** adj. – Lietava, 1633: na dwerach *czykhazowych* (HSSJ).

A korai úfn. kori bajor-osztrák eredetű m. *cajgház* 'Rüstkammer, Zeughaus' (1608: Horváth; Mollay) összetételnek *cajkház* (uo.) változata. A m. kifejezés részleges tükörfordítás eredménye. Címzavunk m. eredetét az összetételben megőrződött *-ház* utótag igazolja, amelyben az *á* hosszúsága a korabeli írásmódnak megfelelően nincs jelölve, de aligha kétséges, hogy hosszan ejtődött. Az egykori hadászati terminológia eleme volt. A magyarból: Gregor: NyDt 174; HSSJ. – Vö. **kaveház**.

cakompak adv. 'teljesen, mindenestül' – *cakompak* 'ua.' (Szs, 1895: NyK 25: 293; Kálal; SipB; SipM; GNS), Pk: *cakom-pakom* 'ua.' (s. gy.), Svätoplukovo: Otpadoū som *cakompakom* (SSN), Hatalov: Ja uš *cakumpag* dala roboti do poriatku (uo.), *cakumprask* (Hečko 70), Zázrivá: *cakomprask* (SSN).

A ném. katonai nyelvből (*Sack und Pack*) meghonosodott m. *cakompakk* 'ua.' (1858: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak *cakumpak(k)* (uo.) alakváltozata. Rudolf 14 szerint közvetlenül a németből való, ez nem valószínű. Amint ugyanis már Melich (NyK 25: 293) rámutatott, a szlovák szó hangalakja és jelentése, s tegyük hozzá: a szóföldrajz okán egyaránt a magyarból származtatandó. A *cakompakom* változat *-pakom* utótagja a *cakom* előtag hatására alakult, meg talán azért is, mert a nyelvérzék itt szing. instr. *-om* ragot tételezett fel. A *cakomprask*, *cakumprask* változat *-prask* eleme népetimológia eredménye (l. 53. p.).

cakpak adv. **1.** 'teljesen' – *cakpak* 'ua.' (LexNov 218; Óm: SipB 237), *cak-pak*, *cakli-pakli* (GregPsz); – **2.** 'azonnal, máris' – Kociha: *cak-pag* zmo bul'i hotoví (GNS).

A ném. eredetű m. *cakpkakk* 'ua.' (1903: TESz). A pilisszántói *cakli-pakli* változat forrása pedig a szintén ném. eredetű m. *caklipakli* 'mindenestül, összesen' (ÉKsz; ÚMTsz). A szóföldrajz, a hangalak és a jelentés egyaránt m. közvetítésre mutat. – Vö. **cakompak**.

capa 1. 'Art gegerbtes Leder, Chagrin' – Zvolen, 1760: Erdilsko Sedlo zwankussem *Czapou* obwynuto (Am Comit. Zoliens. Rsz 59: 11b), *capa* sl. Reibleder, Chagrin (Rank); – **2.** 'Kopfstück' – **capa** sl. 'ua' (Rank).

A vitatott eredetű m. *capa* 'Art Leder, Chagrin' (1529: EWU). A TESz és az EWU szerint a m. szó valószínűleg ném. (bajor-osztrák) eredetű, ezt azonban Mollay Károly a német adatok viszonylag kései jelentkezése miatt nem fogadja

el. Úgy véli, hogy a m. *capa* a rom. eredetű m. *cap* 'Ziegenbock' jövevényszónak -a birtokraggal megszilárdult formája, 'Zappleder' jelentésben. Ily módon mind a szláv nyelvekből is igazolható *capa* (l. Brückner; SzJsz 806), mind a bajorosztrák adatok forrása a magyar (l. Mollay 210). Mindenesetre a történeti, kultúrtörténeti szempontok alapján valószínű, hogy a ritkán idézhető szk. *capa* (a HSSJ nem ismeri) magyarból van átvéve (ugyanígy EtSz is). – L. még m. > szhv. *capa* (UElSk).

cechmešter 'Zechmeister' – 1585: *ktery by za znamenon k cechmestrowi se nedal nagyti* (HSSJ), *vcznowe dluzny budu czechmestrom prisluhowaty* (uo.), Bcs, 1819: ... *panu Cech Messterowy* (MMM 62.414.1), Tk, 1833: *czéh mester; cimesster* (SlKöml 331).

A m. *céhmaster* 'ua.' (1525: CÉE 79, 80) összetétel részfordítása. Az általánosan elterjedt német eredetű *cehmajster* (1585: HSSJ) kiszorító hatása következtében azonban a *cechmešter* feltehetően inkább csak alkalmilag volt használatos. – A magyarból: HSSJ; Gregor: MSzl 539.

ceruz(k)a 'Bleistift' – 1831: *ceruzu psany listček* (HŠ 1: 316), 1848: *ceruza, ceruza, tužka* (Jancs I), *ceruzka, rajzónocska* (uo. II), *cerus(k)a, ceruz(k)a* (Kálal), *ceruza, ceruzka* demin. (Hurban, Tim stb.: MatSl; SSJ), *cérusz* (GNS), Kobeliarovo, N. Slaná: *céruska* (uo.), *ceruza* (LexNov 228; SipM), *cérusa, céruska, ceruska* (Hab 80) stb.; a különféle származékokra és összetételekre l. SSJ; SCS; SSN.

A lat. eredetű m. *ceruza* 'ua.' (1771: TESz). A görögből származó lat. *cerussa* 'ólmfehér, ólomkarbonát' azonos jelentésben több európai nyelvben honossá lett (uo.), így a magyarban – vö. Kassa, 1676: *Parlugot mentül erősebbet tudsz csinálni, görög fejtért, camfort, cerusat, glétet...* (TT 1894: 397) – és a szlovákban is – vö. XVII. szk.: *procedug takto daleg, pokud Cerussy aneb Bleyweißu budess dosti mitj* (OSzK Duod Slav 3: 95b). A *ceruza* szónak 'Bleistift' jelentése azonban csak a magyarban alakult ki (l. TESz) és azután ez az iskolai oktatás révén honosodott meg így a szlovákban, miként a románban (l. Tamás), ukr.-ban (l. Čopej; Liz 86, 106), vendben (l. Flisz) is. Jellemző, hogy a szlovákok a *ceruza* szót még néhány évtizeddel ezelőtt is magyarnak érezték (l. Novák: DialZ 1: 55). A HSSJ XVII. századból idézett *ceruza* adata 'Bleistift' jelentésre nem helytálló. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 254; EtSz; Király: SlPrag 1966: 137; Habovštiaková: StSl 25: 174 stb. – Helytelenül közvetlenül a lat.-ból: Kálal; MatSl; Machek!; SCS stb.

cet 'Wal, Walfisch' – 1752: *tzet riba* (KNyNyE 249), 1752: *tam i hrozná tzet riba* (HSSJ), 1759–60: *kde Anglowe, Hollandowe, a Danowe Hoda cetj lapat wmory* (OSzK Quart Slav 37: 146a–146b), 1791: *Welriba, Cetriba* (BernE 157); – **Szárm.:** **cetový** adj. – 1760: *Vezmi sperma cetoveho flastru 2 loty* (TSMed 55).

A lat. eredetű m. *cet* 'ua.' (1395 k.: TESz). Aligha volt elterjedt szó, inkább csak egyházi és szakmai szövegekben jelentkezett. A *tzet riba* appozíciós szerkezet ugyanúgy a m. *cethal* 'Wal' részfordítása (l. Király: KNyNyE 233;

59.3. p.), mint a szhv. *cet-riba* (UElSk 81; l. 59.3. p.). A HSSJ közvetlenül a latinból származtatja. – L. még m. > rom. *țet* (Tamás).

ciberej 1. 'Art saure Suppe' – Trebišov, 1774: Ivann. *Czibere* szn. (SzPV 104), Georg. *Czibere* szn. (uo. 105); – 1848: *czibere*, *cibere*, *kisel* (Jancs), *ciberej* (Malč: StSl 10: 227; SipM; zempl: SN 19: 378; Rudná, Kružná: Gemer 2: 191), V Prachovenoch zazvoňil'i, | bi *ciberej* ňevariľ'i (AntZ 216), Nbh: *ciberaj* (s. gy.), Bcs: *cibera* (s. gy.), Ks: *ciberajt* (s. gy.), *ciberaj*, *ciberej*, *ciberija* (šar, zempl, abov: SSN); – 2. 'Art saure Soße' – Szs, 1895 *ciberaj* 'meggyből készült főzelék' (NyK 25: 293), Pohorelá: ta... ši... naľal *čiberaju* (mučne riedke jedlo) (Horák 192); – 3. 'burgonyás ételfeleség' – Pohorelá: *ciberaj* 'ua.' (GNS); – **Szárm.: ciberejový** adj. – Nbh: *ciberajová* pol'jouka (s. gy.).

A vitatott (szl.?, szhv.?, hangutánzó-hangfestő?) eredetű m. *cibere* 1. 'Art saure Suppe' (kn. 1527: EWU); 2. 'Art saure Soße' (1763: uo.; további jelentéseit is l. uo.), ill. annak *ciberěe*, *cibereō* (ÚMTsz) alakváltozata. A hang-és jelentéstan, a kronológia, valamint a szóföldrajz egyaránt a szk. szó magyar eredetéről tanúskodik (az *-ej* szövégre l. 15.5.; 17.3. pontokat). A békéscsabai *cibera* alakváltozatban az *-a* analógiás hatás (*polievka* stb.) eredménye. Leschka 253 alapján az EtSz felteszi, hogy talán van a magyarban *ciberaj* változat is.

Noha illet az ÚMTsz sem ismer, az Alföldön valami ilyesminek mégis léteznie kell, mert a kardosi *ciberajt* csak egy m. nyelvjárási *ciberajt* sing. akkuz. meghonosodása lehet (erre l. a 35. pontot). – A magyarból: Melich: NyK 25: 293; EtSz; SipM. – L. még m. > rom. *țibără* (Tamás), kukr. *ciberij* (LizV 634), jrut. *ciberej* (Udv 58).

cibzár 'Reißverschluss, Zipperschluß' – *cibzár* (GNS; Lapás: SSN), Bcs: *cibzár* ~ *cipzár* (s. gy.), *cibzar* (SipM; Brezina: SSN); – **Szárm.: cibzárový** adj. – V. Maňa: *cibzárové* botoše (SSN).

Az angol és ném. alapján részfordítással alkotott m. *cip(p)zár* 'ua.' (1930: TESz). Egészen újkeletű átvétel, csak a magyarsággal az e században is szoros kapcsolatban élő szlovákok élnek vele. Egyébként a szlovákban – akárcsak a csehben – az angolra visszamenő *zips* használatos (l. Machek²; SCS). – A magyarból: SipM. – L. még m. > kukr. *cibzar* (és vált.) (Liz 37, 90; LizV 634), jrut. *cibzar*, *cipzar* (Kočiš 125; Udv 58).

cifra 'Putz, Zierat, Ornament, Verzierung (im Tanz, in der Musik usw.)' – Hlohovec, 1749: ssnorky na čifry (HSSJ), 1775 k.: Tzifra, *Cyfra*.... Exornatio (StSl 3: 82), az oszlopok tzifrazatjok, *Cyfri* na slaupe, Ornamenta columnae (uo.), 1822: a co ženi widja radj | Na *ciffri* a na parády (Čap 57), Mal sem čizmy s ostrohami | A nohawice s *ciframi* (NZ II, 361), *cifra* (Bern; Jancs; Kálal; Hv II; Kuk, Vaj, Kal: MatSl; Buffa 138; GregPsz 209; Roh 254; GNS; Žak 471; hovor. SSJ) stb.; – **Szárm.: cifrička** dem. expr. (SSJ); – **cifráš** dial. 'kto sa rád parádi, cifráň' (Hviezd: uo.); – **cifroš** 'ua.' (Hv II; Ďubákovo: ASJ III/2: 34); – **cifruš(k)a** 'ua.' – 1883: U nôh mladuškej *cifrušky* (Vaj II, 80), *cifruška* (Kálal), *cifruša* expr. 'cifrálnodó nő' (SSJ), *cifruša*, *cifruša* (Dudok 76, 221) stb. – A további

származékokra (*cifraň, cifrena, cifruľa, cifričkár, cifričkárit* stb.) l. Bern, Jancs, Kálal, SSJ, SSN adatait.

A lat. eredetű m. *cifra* 1. 'verziert' (1518 k.: EWU); 2. 'floskelhaft (Reden)' (1616: uo.) melléknév, ill. 1. 'Schmuck' (1548: uo.); 2. 'Pracht, Putz' (1568: uo.); 3. 'Ornamentierung' (1569: uo.); 4. 'Null; Zahlzeichen' (1577: uo.); 5. 'Chiffre' (1644: uo.); 6. 'Hure' (1644: uo.); 7. 'Verzierung (in der Musik)' (1787: uo.) főnév. Jelentéstartalma alapján címszavunk forrása csak a magyar lehet, mivel a latinból átvett 'titkos jegy; nulla' jelentésű *cifra* szónak a többi jelentése a magyarban alakult ki, mégpedig az egyes mesterségeknél alkalmazott díszítési eljárás során (l. TESz). A *cifrás, ciproš* keletkezésére esetleg hatással lehetett a m. *cifrás* 'ausgezeichnet' (1577: RMG); 'díszes' (1594: SzT) származék is. – A díszítési eszközként használt m. *cifrázó* (NySz; ÚMTSz) a szk. szakszókincsből is idézhető, vö. 1822: Nje kopone, ffurma, nje *cifrázó*, howál (Čap 87). A csizmadia szerszámai között említett ezen *cifrázó* bizonyára alkalmi kölcsönzésnek tekintendő. – A szk. *cifra* 'Zahlzeichen, Zahl' (1685: HSSJ; SSJ) szót a ném. *Ziffer*-ből szokás származtatni (l. Machek¹; Machek²; Rudolf), de számításba veendő a lat.-ból való közvetlen kiindulás, ill. az esetleges m. közvetítés lehetősége is. – Címszavunk m. eredetére l. Halász: Nyr 17: 254; EtSz; Hauptová: Slavia 28: 527; Machek¹; Machek²; Király: StSl 3: 82; Gregor: StSl 15: 220–1; SCS kérdőjellel; Lipták: JŠ 21: 110; HSSJ stb. – A 'Putz, Ornamentierung, Verzierung' jelentésű m. *cifra* átkerült (közvetlenül vagy közvetve) egyéb nyelvekbe is (l. EtSz; Hrinč; Čopej; Wołosz: StSl 35: 240; Tamás; UEISk; Kočiš 125; Flisz). – Vö. **cifrašág, cifrovat'**.

cifrašág 1. 'Zierat, Verzierung' – *čifryčák* slc. (Jg V, 886), *čifračák* (*cifryčák*), *čifričiak* (Kálal), Hlboké: *cifrašák* (SSN); – 2. 'kemencecsúcs' – Kojšov: *cifraság* [ɔ: *cifrašág*] (NéprÉrt 29: 126), Si: *cifrašág* (NSM 2: 24); – 3. 'cifrázó gyalu – *cifrašák* (LexNov 153), Pukanec: *cifrašáge* plur. (SSN); – 4. 'cifraság, cifrázás a táncban' – Hatalov: *cifroušag* (SSN).

A lat. eredetű *cifra* 'verziert; Schmuck; Pracht; Putz; Verzierung' szóból -ság főnévképzővel alkotott m. *cifraság* 'Zierat, Verzierung' (XVII. sz.: NySz) származékszó. A 2. és 3. jelentésre a magyarban nem találtam adatot, de a jelentésátvitel megtörténhetett a szlovákban is a kemence díszítése, ill. a *cifrázó*-val végzett munka eredményének az összekapcsolása következményeként. A szó elején a *č-* távolsági asszimilációval (l. 29.2.2. p.), a sorrendben a második *č* pedig a *-čiak/-čák* végződésű szavak analógiás hatására keletkezett (vö. 47.1. p.). A m. képződményt átvette a kukr. (LizV 634) és a rom. (Tamás) is. – Vö. **cifra, cifrovat'**.

cifrovat' (po-, pri-, vy-, za-) '(ki)cifráz, (fel)díszít, (fel)ékesít (ruházatot, zenét, táncot, beszédet stb.)' – 1775 k. Tzifrázom, *Cyfrugi*, Exorno (StSl 3: 82), 1777: exorno: slawně ozdobi, *cyfrugi* (HSSJ), XVIII. sz.: nechcegu se s tych nečistich swich hrichuw naležite wiznati, wzdicki *ciffrugu* (uo.), *cifrovat'*... putzen, schmücken..., tanzen... (Bern), 1846: A Kalina *zacifroval* pred catu na sibkom sivkovi (Tomášik 23), *czifráz, cifruvat'*, krásit' (Jancs), a tak d'alej

prehováral, *cifroval*, ako vedel najlepšie (DobšP III, 473), XIX. szk.: Začne piu, piu, volať, nohami *cifrovať* (EliášH 112), *cifrovat* (Nos 137; GNS; SSJ), *cifrovac* (Malč: StSl 10: 227; SipM; zempl, užh: JŠ 21: 110), *cifruvat* (GregPsz), *pocifrovať* hovor. kissé elav. 'ozdobit' (Vansová: SSJ), *vycifrovať* hovor. expr. '(čo, koho) vyzdobit', ozdobit', okrášlit', vyparáditi' (uo.; l. még a SSN adait is); – **Szárm.:** **cifrovanie 1.** 'cifrázás, díszítés; cifrálkodás' – 1670: kazatelowe mnohdy rozlične *zifrowany* sebu na kancel prinassegj (HSSJ), 1758: dni a hodiny si pri zrkadloch w *cifrowani* stratila (uo.), 1775 k.: Tzifrázás, *Cyfrowanj*, Exornatio (StSl 3: 82), *czifrálkodás*, *cifruvaňa* (Jancs), *cifrovanie* (Tim: MatSl); – **2.** 'egy fajta körte' – Revúca: *cifrovania* 'ua.' (GNS); – **(pri)cifrovať sa 1.** 'cifrálkodik, parádézik' – 1755: čym *se* wicęg kdo *cyfruge*, tym bywa sspatnegssi (HSSJ), 1758: chtěla by *se* *pricyffrowat*, ale nema gako (uo.), 1775 k.: Nem tzifralkodik köntösben, W ruchu *necyfruge se...* (StSl 3: 82), *cifrowat' sa* (Bern), *czifrálkodik*, *cifruvat'sa* (Jancs), *cifrovať se* (Buffa), *cifrovac še* (SipM), *cifrowat' sa* (MatSl; SSJ) stb.; – **2.** 'pismog, babrál, hosszadalmasan tesz-vesz, csinál valamit' – *cifrowat' sa* hovor. (SSJ); – **(pri-, vy)cifrovaný 1.** 'cifra, cifrás, díszes, feldíszített, parádés' – Budatín, 1597: korbycze panske *cziffrowane* 2 (SzunyoghLt 1. cs.), Ostriež, 1664: Stlpikou menssich bočznich a hyntowa zeleznych *Cziffrowanich* N. 4. (NádLt Okir I 713: 28), Zvolen, 1669: Dlhy *wycyffrowany* pak musky kožuch (PDS 36), Holič, 1723: od *cziffrowaneho* kwetowaneho kožucha (SL 4: 138), Trenč. stol., 1736: Kantar wibernegssy a *Cifruwanssy* (OSzK Fol Lat 1037/4: 68), 1758: *cyfrowana* hlawa (HSSJ), 1763: ozdobné, *cyfrowané* reči... (uo.), 1783: ... mladenec, wssecek *pricyffrowany*, napudrowany (uo.), XVIII. szmf.: sedlo *cifrowane* (OSzK Oct Lat 652: 88), *czifrás*, *cifruvani* (Jancs), *cifrovaný* stehlík 'barevný, pestrý' (Kálal), Nohavice sú *vycifrované* i šnúrami (Kuk: SSJ) stb.; – **2.** 'kitűnő, kiváló' – *cifrovaní* (GNS); – **3.** 'gazdag, bőséges' – *cifrovaní* (uo.); további származékokra l. StSl 3: 82; Kálal; SSN.

A lat. eredetű m. *cifra* 'verziert; floskelhaft; Schmuck; Pracht; Putz; Verzierung' szónak *cifráz*, *cifrál* 'schmücken, (ver)zieren, putzen' (1552: TESz), *cifrálkodik* 'sich zieren, sich putzen' (1568: uo.) származéka. Címszavunk forrásának – a jelentésazonosságon kívül – azért is tekintendő a m. ige, mert az azonos jelentésű szk. *cifra* főnév csak a XVIII. század közepén bukkan föl, szemben a XVI. század vége óta bőségesen jelentkező igei alakokkal és származékokkal. – A magyarból: Gregor: StSl 15: 220–1. – Vö. **cifra**, **cifraság**.

cigán, **Cigán 1.** 'Zigeuner' – A rengeteg adatból csak válogatást adok: Hlohovec, 1544: muj koczy jest vyfreymarczyl od *czygana...* za valacha tu klysnu... (Varsík 286), N. Ľupča, 1557: Času... Giryka Kratkeho, Missa *Czigane* (StanD III, 202), Ráztočné, 1613: odgaly... od *czyganow* osm kony černych (HSSJ), 1652: *Cygany* z ssatoruw (uo.), 1763: Cingarus: *Cygán* (KamSl 104), 1782: Kdiž cigán, do kostela vbehnúc... (BernP 213), *cižán* (Bern), Cigán, *cigán* kraj. i *cigán* (SSJ) stb. – **2.** 'Lügner, Betrüger' – Trenčín, 1599: ratione dehonestationes: *czygany*, nehoden sy medzy dobrymy lidmy sedeti (HSSJ), Ilava, 1655: Na hanyl tež uradnim osobam ze gsu *czigania* (NádLt

Okir I 333), Radvaň, 1729: Sandor bude wzdi zawismik, *cikan* (HSSJ), *ciġaň* (Bern), *cigán* (Kálal), *cigán*² hovor. expr. (SSJ) stb.: – **3.** 'Zigeunermusikant' – 1901: dovedol všetkých Cigánov s husľami (Timr I, 390), *cigan* (SipM), *cigáni* hovor. 'cigánska kapela' (SSJ); – **4.** 'fekete szőrű ló' – Lokca: *cigáň* (SSN); – **5.** 'kis méretű vaskályha' – Zázrivá: maúí *cigáň* (uo.), **6.** 'egy fajta kártyajáték' – Remeniny: *cigaňovi* hodzen še veľo našmiac (uo.); – **Szárm.:** **cigánka, Cigánka 1.** 'Zigeunerin' – Krupina, 1690: Že by lepšie slušelo a pristalo *Ciganky* nositi perly (KPP 239), Krupina, 1694: pokradla zito, slanjnu a že *czigankj* dawala (HSSJ), Spiš, 1724: mluwicze, ti *cziganka* (uo.), *Ciġánka* (Bern), *cigánka* (Jancs; MatSl) stb.; – **2.** 'Lügnerin, Schwindlerin' – *ciġánka* (Bern), *cigánka* (Jancs), *cigánka*² (SSJ) stb.; – **3.** 'májas étel' – *cigánka* (GNS) stb.; – **cigánsky** adj. – Trenčín, 1597: swetnik *czigansky* (HSSJ), Nižná, 1635: Janoss lal: lile kurwi sinowe *ciganssti* (uo.), Ilava, 1655: *cigan, cigansky* (NádLt Okir I 333), 1736: *gazik cygansky* (HSSJ), 1763: Manticulator: ... Wačkár *Cigánsky*... (KamSl 502), *ciġánski* 1. zigeunerisch..., 2. lügenhaft, lügnerisch (Bern), Čierne oči panské ale sú *ciġánské* (NZ I, 75), *cigánski* (Jancs), *cigánsky*¹ adj., adv., *cigánsky*² adj. 'hazug, csaló' (SSJ) stb.; – **cigánstvo 1.** 'Zigeunertum, Zigeuner' – 1825: *ciġánstvo* (Bern), *cigánstvo* (Jancs); – **2.** 'Lüge, Trügerei, Schwindel' – 1652: Pochlebnik s *ciganstvím* (Ant² 450), 1755: ze žartami y s *cyganstwím* (HSSJ), 1763: sutela: *cygánstwi, -stvo* (KamSl), *ciġánstwi* (Bern), *cigánstvo* (Kálal; MatSl) stb.; **cigánit'** (**na-, o-, po-, pri-, vy-, za-**), **cigaňovat'** 1. 'Zigeunerleben führen' – *cigaňowat'* (Bern), *cigánit, cigáňit'* expr. zried. (SSJ); – **2.** 'lügen, betrügen, feilschen' – Trenčín, 1779: len tak chodyss, yako bi mohel koho *ocziganity* (HSSJ), S. Lupča, 1689: že gu gako čierni Czigan *ocziganili* (uo.), 1712: ty, ktery powedugu, nesprawedlywe *cykany* (uo.), XVIII. szv. – XIX. sze.: Zamlč prawdu, kde gj mlčēt máš, | Wssak *ciġánit* nikdy nemáš (Prov 92), *cigáňit'* (Bern), *cigáňic* (Czambel; Buffa), *cigáňiti'* (LexNov 207), *cigánit*² (SSJ; GNS) stb.; – **3.** 'stehlen' – 1763: Manticulor:.... Někomu w wačku w mjssku hledám = *Cygánjm* (KamSl 502), 1775 k.: manticulor: *cykanim* (HSSJ) stb. – További származékokat l. HSSJ, Bern; Kálal; SSN.

A déli szláv eredetű m. *cigány* 1. 'Zigeuner' (hn. 1370 ?, kn. 1476: EWU); 2. 'arglistiger Mensch' (1549: uo.); 3. 'Schmied' (1582: uo.); 4. 'Zigeunermusikant' (1787: uo.; további jelentéseit is l. uo. és SzT). A TESz és EWU a m. szó esetleges román közvetítését is lehetségesnek tartja, de BakosR 211 ezt egyelőre nem látja megalapozottnak. Annyi bizonyos, hogy a cigányság déli, délkeleti irányból húzódott Magyarországra, mégpedig nagyobb csoportokban a XV. század első negyedének a vége felé (l. MNLI, 426; FNESz I, 288: *Cigánd* a.). A XIV. századból fölbukkanó, ilyen jellegűnek látszó magyarországi adatok nagyon óvatosan kezelendők (l. TESz is). Ilyen pl. Zemplén megye, 1381: hospes *Cigan* (HSSJ), amely kétségtelenül jelzi, hogy idegenről, jövevényről van szó. A cigányság egykori vonulási útjára való tekintettel, továbbá a szó alaki és tartalmi azonossága alapján nagyon valószínű, hogy címszavunkat északi irányba, mindenekelőtt a szlováksághoz a magyarok továbbították. S némely szlovák származék sem lehet

független egyes magyar képződményektől, mint pl. *cigánstvo* ← *cigánység* (1566: TESz), *cigánka* ← *cigányő* (1568: SzT), *cigánit'* ← *cigánykodik* (1578: TESz) stb. Az etimológiai szótárak rendszerint csak a szó végső etimonját igyekeznek megtalálni – ez azonban még mindig nem sikerül –, az adott nyelv közvetlen előzményére azonban nem szoktak kitérni (vö. Brückner; Vasmer; Machek²). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 255; EtSz; Gregor: AUES 75–8.

cigaňpečeňa 'cigánypecsenye' – 1901: Vedel si s kumpanmi | Vinice oberat', | I z *cigaň-pečeňa* | Viechočku zavoňat' (SP 21: 140), *cigaňpečeňa*: Panom cigaňpečeňu robil'i (SipM).

A m. *cigány* 'Zigeuner' és a szlávból meghonosodott *pecsenye* 'Braten' alkotta *cigánypecsenye* 'Zigeunerbraten' (CzF; ÉrtSz) összetétel, amelynek utótagja helyébe természetesen a szk. *pečeňa* 'Braten' (SSJ) forma lépett. Ilyen típusú összetételek a szlávra, így a szlovákra sem jellemzőek. A címszavunkkal jelölt húsféleséget a szlovák a *cigánska pečeňa* ~ *pečienka* szerkezettel fejezi ki (l. SSJ), ami egyébként bizonyára szintén a m. kifejezés részfordításával keletkezett. – A magyarból: SipM. – Vö. **cigán**.

ciko 1. 'hús' – *ciko* 'ua.' det. (Dobš: Kálal; fud. Hv I, 84); – 2. 'píjan' – *ciko* (Rizner: Kálal); – **Szárm.:** **čikuška** '(kis)malac': Marička dala *čikuški* jesc (SipM).

A hangutánzó eredetű m. *cika* 'Schwein, Ferkel' (1577 k.: TESz). A szlovákban az *-a* szóvéget a kicsinyítő-becéző *-o* váltotta fel. Vö. még Ižkovec: *cika-cika* 'privolávajú sa ním ošípané' (SSN). Éppen a szó állathívogató és becéző volta tette lehetővé a 'disznó, malac' → 'hús, husi' jelentésváltozást, míg a 'disznó' → 'részes, korhely' jelentésváltozás közismert jelenség. A Zemplén megyei *čikuška* képződmény forrása a nem szótározott m. **csikuska* (~**cikuška*), s ez a *cika* alapszóra visszamenő *csikus* (~ *cikus*) 'malac' (ÚMTsz) kicsinyített alakja. Szlovák deminutivum nem lehet, mert malacról lévén szó, ott *čikuško* volna várható. – A magyarból: SipM.

cikošky pt. 'Kartoffelnudeln' – *cikoški* pt. kelszk. 'ua.' (ASJ IV/2: 165), Spiš: *sikoški, šikoški* (uo.), *cikoška* obyč. plur., spiš (SSN).

A *csík* 'Nudel' (1708: TESz) szónak *-s* képzővel alkotott m. *csíkos* 'gestreift' (1763: SzT) származéka. Igaz ugyan, hogy ennek 'Nudel' jelentése tudtommal nincs kimutatva, de éppen a szlovák szó alapján állítható, hogy az északkeleti nyelvjárásokban létezett, ill. létezik ma is. Az ugyanis nem valószínű, hogy címszavunk szk. népnyelvi képződmény volna. A *č > c* (> *ś*) változásra l. 37. p. – Vö. **čík**.

cimbalmoš 'Zimbalschläger' – Lajož bul dobri *cimbalmoš* (SipM), Ks: *cimbalmoš* cimbalmuje (s. gy.), Lf: jeden cigaň bož *cimbalmoš* (s. gy.); – **Szárm.:** **cimbalmoška** 'Fransentuch der Dorfmädchen' (SipM).

A lat. eredetű *cimbalom* 'Zimbal' főnévnek *-s* képzős m. *cimbalmos* 'ua.' (1518 k.: TESz) származéka. Csak Zemplén megyéből (a SSN nem ismeri) és a magyarországi szk. nyelvszigetekről tudom idézni. Ez utóbbiak szókincsében él a magyarból átvett *cimbalom* 'Zimbal' (SipB; Bcs, Ks: s. gy.) is. A szlovákban általános *cimbal* (1655: HSSJ; SSJ) forrása azonban a latin (l. Machek²).

A *cimbalmoška* univerbizációval keletkezett a m. *cimbalmos* melléknév alapján (erre l. 55. p.). – A magyarból: SipM. – Vö. **cimbalmovat’**.

cimbalmovat’ ’Zimbal spielen’ – *cimbalmovac* (~ *cimbalovac*) (SipM), Ks: *cimbalmoš cimbalmuje* (s. gy.).

A m. *cimbalmozik* ’ua.’ (1585: TESz) ige. A ritkán előforduló és későn átvett helyi *cimbalmovat’* helyett a szlovákban a *cimbal*-ból képzett *cimbalovat’* a szokásosabb, vö. 1775 k.: *cymbalisso: cimbalugi* (HSSJ), *czimbalmoz, cimbaluvat’* (Jancs), *cimbalovat’* hovor. (SSJ; SCS), *cimbalovač* (GNS). Úgy látszik azonban, hogy ez a megoldás is a m. *cimbalmoz(ik)* ige hatására született a *hrat’ na cimbele* szerkezet helyett, ill. mellett (l. 56. p.). – Vö. **cimbalmoš**.

cimbora ’társ, barát, pajtás, koma’ – Malé Ozorovce, 1772: Na winobrane s *cimboru* na sstjrij tidne chodiwagu (Udvari 432), Milhostov, 1772: Na winobrane za try tidne s *cimboru* shodca (uo.), 1872: *Cimbora*, *czimbora* (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a. :2), *cimbora* (Czambel; vsl: Kálal; SipM; zempl, užh: JŠ 21: 109; Hv I; Nh, Rb: Atlasz), Rh: mal som dobreho *cimboru* (ŠtolcM 352), *cimbor; cimbora* (Malč: StSl 10: 227; zempl: SSN); – **Szärm.: cimborák** ’ua.’ – *cimborák* (Vaj: MatSl), Mny: *cimborak* (Atlasz), Kd: *cimboraci* plur. (uo.); – **cimboráš/č** ’ua.’ – Bes, 1929: *cimboráč*: mojí *cimboráči* milí (Ded 123), Óm: s *cimborošami* (ŠtolcM 341), Sp: *cimboraše* plur. (Atlasz); – **cimborka** ’barátnő’ – Vyš. Nemecké: *cimborka* (SSN), Rh: moje *cimborky* šicke tam buli (NSM 5: 84); – **cimborit’, cimborovat’ (sa)**, ’barátkozik, cimborál’ – *cimburic* vsl (Kálal), Hatalov:... s kim *še* baržej *cimboril* (SSN); – **scimborovat’ sa** ’összebarátkozik’ – Malčice: *scimborovac sa* (StSl 10: 227).

A rom. eredetű m. *cimbora* 1. ’an Gemeinarbeit teilnehmender armer Bauer’ (1509: EWU); 2. ’Vereinigung, Zusammenschluß’ (1527: uo.); 3. ’Geselle, Kumpan’ (1616: uo.; további jelentéseit is l. uo.), ill. annak *cimbura* (uo.) alakváltozata. Leginkább a kelszk. nyelvjárásban élő tájszó. A *cimborka* szk. képződmény, míg az igék létrejöttére hatással lehetett a m. *cimborál* (uo.), *cimborálódik* (SzT) is. Nem biztos, hogy a *cimborák* szk. fejlemény, lehetséges, hogy a m. plur. nom. *cimborák* alak átvétele (l. 35. p.). A *cimboraš*, *cimboroš* forrása viszont a m. *cimborás* (1527: BakosR 211; TESz), a *cimboráč* változat szóvége pedig analógiás módosulás eredménye (l. 48.8. p.). – A magyarból: Udvari 432. – L. még m. > kukr. *cimbora* (Čopej; Liz 98), rom. *țimborăș* (Tamás), jrut. *cimbora* (Kočiš 124).

címer¹ 1. ’Wappen; Zeichen, Symbol’ – Omšenie, 1613: geden brunatný kamen, *czymer* na nem (SL 3: 81), B. Bystrica, 1617: jejich remesla znak neb *cimer* vyvyšeni (AGK 59), Krupina, 1622: na peczetyech prwssych nassich Starych Otczuw Obrazy, aneb *Czimery* (AM Civitat. Carpon. Rsz 25: 40b), 1623: i *czimer* ze welmi peknie gest wyraysowany (Rimay 406), Drietoma, 1643: prosteradlo bjle na oltari, na kretem ge *cimer* P. Rakolubsky Daniele a geho manželki (Holuby 166), Lietava, 1646: Tabula *czymerow* nekolyk kragin N 1 (BatthLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), 1678: vyrezany *cimer* forgačovsky (HŠ 3: 403), Brezova, 1718: *Czimer* Remesla Masarskeho (AM Comit. Nitr. Rsz 26:

202), Trenčín, 1722: na Branu dwa zelezne Haki, na krete buduczne zawesila geho Excellencie *Czímer* (LS 4–6: 303), 1755: Na vosku *címer* zemanský... (Gavl² 148), 1763: Character = znamenj, caych, znak, *cymer*... (KamSl 100), Insigne: znamenj, znak..., *Cjmer*... (uo. 433), 1789: Ak aj nerozdával všelijaké odznaky, *címery* a dary svojej rehole (FándlyR 53), Bcs, 1847: ked čabgansky város do swogho *cymera* y dohanowge kwety položj (Doháň 34), Aké remeslo, taký *címer* (Zát 187), *címer* (Bern; Jancs; Kálal; hist. MatSl; SSJ; SCS) stb.; – 2. 'kukorica címere' – Szs, 1895: *címer* (NyK 25: 293), *címer* (GregPsz 209); – 3. 'valaminek a legjava' – Szs, 1895: *címer* 'ua.' (NyK 25: 293); – 4. 'testállás' – Tis. Hámor: *címer*: Némisi bid' veľká krava, nag má len *címer* (GNS; SSN); – **Szárm.:** **címerský, címerový, címerný, címeri(s)tý** adj. 'címer-, címeres; szép' – 1657: Ljst Yak *Czimersky* tak tež y Inscriptionalsky... (NádLt Okir I 636: 6), 1744: *Czimerowa* podkowa... (BaLt Kékkői urad. 35. cs.), *címerné* (wichírné) woli: capitales boves, Hauptochsen, tzímeres ökrök (Bern), *címerná* knížka... Wappenbuch (uo.), *címerní*, címeres (Jancs), *czímeres*, *címeristí* (uo.), *címeristý* (vôl) s krásnymi rohy (Detva, Vansová: Kálal), *cimeritou* 'dokladné, dokonále, ozdobné, skvostné' (Detva 135), Blatnica: *címeriti* 'hrdý' (SSN); – **címerník** 'címerügyi hivatalnok' – *címerník* 'ua.' (Bern), címernök, Wappenkönig; *címerník* (Loos I), *címerník* 'herold' (Kálal); – **ocímerovat'** 'ozdobit' címerom' (Kálal); – **címrovat'** 'znamení přitiskávati' (uo.).

Az ófr., ill. ném. eredetű m. *címer*¹ 1. 'Wappe, Schild' (1326: Mollay 215; EWU); 2. 'Helmbusch' (1395 k.: uo.); 3. 'Aufschrift' (1416 u.: uo.); 4. 'Schorf, Federbusch; Kamm' (1533: uo.); 5. 'Symbol' (1533: uo.); 6. 'Kennzeichen; Merkmal' (1552: uo.); 7. 'Aushangeschild' (1570: EWU); 8. 'aufwärts gerichtete, große Hörner des Viehs; Geweih' (1736 ?, 1791: uo.); 9. 'Rispe, Ähre (von Schilf, Mais, Reis)' (1760: uo.; további főnévi és melléknévi jelentéseit is l. uo.). A magyarba a szó 'Helmbusch' jelentésben került át, a többi jelentés a magyarban fejlődött ki (uo.). Címszavunkat szokták a németből is származtatni (l. Škultéty: SP 22: 642; MatSl; Machek¹; Schwanzer: SAS 5: 473; Rudolf 16 stb.), de alaki, kultúrtörténeti, főként pedig jelentéstani szempontok alapján közvetlen forrásnak sokkal inkább a magyar nyelv tekintendő; l. ugyanígy: Melich: NyK 25: 293; EtSz; CzambSl 123; Czambel SR 5: 113; Hauptová: Slavia 28: 522, Király: SIPrag 1966: 137; SCS kérdőjellel; HSSJ stb. – A gazdag jelentésű m. szó bekerült a környező nyelvek legtöbbszörébe (l. Čopej; Dezső: StSl 7: 173; Linde; Brückner; Wołosz: StSl 35: 242; Tamás; UEISk; Plet – másként Bezljaj II, 64; – Flisz; EtSz; Schubert 285–7).

címer² 'Rückenstück oder Schulter des geschlachteten Tieres' – L. Hrádok, 1656: zabili se brawi... stara slanina počala se Nasspikowanie na *cimeri* (NádLt Okir I 289/A: 219b), 1663: *Cymer* Zagačzy... (uo. 222b), 1670: Zagačzy *Czimer* zlowu prinesseny (NádLt Okir I 289/B: 381b), zabilo se Barančza... stoho *Czimer* nasspykowany pečeny (uo. 377b), 1671: Baranči *Cimer* (EK G 668/IV), 1763: Armus: lopátka plecny, znak, neb *Cymer* na dobytku... (KamSl 52).

A korai úfn. eredetű m. *címer*³ 1. 'Lamm- oder Kalbsviertel' (1544: OklSz; TESz; Mollay); 2. 'Vorderbug oder Schulter vom Vieh, vom Wild' (1585: uo.; további jelentéseit is l. uo.). A m. *címer*¹ és *címer*³ végső fokon azonos eredetű, de a meghonosodás útja eltérő (l. uo.). A HSSJ egyetlen adatot közöl rá 1663-ból és a szlovákban ném. eredetűnek tartja. A *címer*² bizonyára főként az egykori nemesi háztartások szóhasználatában élt, ahová a magyar konyhaművészet révén került át. – L. még m. > szhv. *címer* 'ua.' (UElSk 165–6).

cinega, cinka 1. 'Meise' – Szs: *cinka* (EtSz), Michaľany: *cinka* 'ua.' (SipM), Brezina: *Cinki* i vrabli tu ostavaju prez žimu (SSN); – **2.** 'pinty; Fringilla' – Hrnč, Zalužany, Lipt. Teplá: *cinka* (Ferianc 258; SSN); – **3.** 'gyenge, beteges gyerek' – Revúca: *cinega* expr. 'ua.' (GNS; SSN).

A hangutánzó eredetű m. *cinége* 'Meise' (hn. 1300: EWU), ill. annak *cinke* változata. A 2. jelentés a m. elnevezés pontatlan értelmezésének a következménye a népnyelvben. A 3. jelentés minden bizonnyal szintén a magyarra támaszkodik, vö. jelzőként gúnyosan: *cinége* 'vékony, cingár (alak)' (ÉKsz). – A magyarból: EtSz; Szabó: LS 1–2: 185; SipM. – L. még m. > jrut. *cinka* (Udv 58).

cintorín, cintor 'Friedhof, Kirchhof' – Trnava, 1552: poruczim dussy svu a tielo ku pohrzebu na *czinter*... (ZápSl 3: 72), Ilava, 1624: namisto pak aneb *cinter*; kde se pochowawali fl. 3 (NádLt Okir I 333), Zvolen, 1645: penyze poruczene na nowy *cynteryn* (HSSJ), 1653: Witanowa *cymiterin* ma... opraviti (uo.), Bratislava, 1667: aby se... w *czynteryme*... pochowalo (HSbor 4: 433), Orava, 1667: Ssindla ... Na Humna za *Cinterim* N 2500 (BatthLt Rsz 65 Lad 27 Fasc 6), H. Jaseno, 1669: zastal pri braniczi *czimterina* (HSSJ), 1685: *Cymter*, neb *cynterjn* (Com: Slowensky Registrjk), Antol, 1689: pry kostole okolo *cyntoryna* (HSSJ), okolie Púchova, 1716: ... na *czynter*, neb hrob musky (SP 3: 293; Holuby 298), 1763: Coemeterium = *Cynter*... (KamSl 110), 1775 k.: Tzínterem, *Cynterjn*, Coemeterium (StSl 3: 83), 1791: *cinter*; *cinterin*, coemeterium... (BernE 111), Sol', 1831: aby sa títo ... nie na *cintyr*... pochovavat mohli (HŠ 1: 306), temető, *cinterín*... (Jancs), *cinter*; *cinterín*, temető (Jancs II), cínterem, Kirchhof; *cintor*... (Loos I), Szs, 1895: *cinterim* (NyK 25: 293), *cintir*; *cintjir*; *cintjer* (Czambel), *cintor* kraj. (SSJ), *cinterín* (LexNov 226), *cinterim*, *cin'erím*, *cinterím*, *cinterín*, *cincerim*, *cintorim*, *cincerín*, *cincerim*, *cintorín* (GNS; a magyarországi szlovákok nyelvében előforduló alakokat l. ASNM 207. térkép) stb. – **Szárm.: cintorík** dem. – Borčice, 1713: (zem oracia) na Wissowczy pri *cinteriku* (HSSJ); – **cintorný, cintorový, cintrovský** adj. – Prešov, 1753: w kasse *czinterowskeg* (uo.), Prešov, 1755: rachinky *cintirowske* (uo.), 1769: do placzu *czinterniho* wbehly (uo.), *cintorný*, *cintorový* (Vaj: SSJ), *cintorínový*, *cintorínsky* (uo.), *cinterskí* (GregPsz 209) stb.

A lat. eredetű (vö. lat. *coemeterium*, *cimeterium*, *cimiterium*) m. *cinterem* 'ua.' (1372 u.: TESz), ill. annak régi *cinterim* (1519: uo.), *cintorium* (1715: SzT), *cintorom* (1790: TESz), *cincirim* (uo.) alakváltozatai. Címszavunkat és változatait rendszerint közvetlenül a latinból szokták származtatni (vö. Škultéty: SP 22: 646; StanD I¹, 59; I², 62; I³, 67; Machek¹: HSSJ; KrajčP 201

stb.), de ez a sommás megállapítás nem fogadható el. A kérdés ugyanis sokkal összetettebb: a *cintorín*, *cintor* az adatok tükrében mást mutat, mint a *c(i)miter*. Anton Habovštiak már óvatosabban fogalmaz. Szerinte a lat. eredetű *cintorín*, *cmiter* valószínűleg a VIII–XI. században honosodott meg a szlovákban. A szó némely változatánál feltehető a magyar hatás, de származása csupán magyar közvetítéssel nem magyarázható meg kielégítően (l. JŠ 18: 84). Ez így igaz. Véleményem szerint a szk. *cmiter*, *cimiter*, *cimeter*, *cminter*, *cmintir* közvetlen forrása a latin (l. MelichHM 326 is), egykori előfordulására vö. Žilina, 1473: *kostely i czymitery* (Ryš 102), Boca, 1571: *ma dath na pomocz cymyter robyth d 15* (SztivLt Bányajegyzőkönyvek I, 77), Gemer, 1595: *nemajc ohled na cmiter* (SN 7: 288; további adatokat l. HSSJ). Ez esetben a lat. *-ium* a szokásos módon lekopott, vö. *breviarium* > *breviár*, *calenadarium* > *kalendár* stb., a *cimiter*-ből pedig szinkópával *cmiter* lett. Ezzel szemben a *cintorín*, *cintor* és változatai a magyarból honosodtak meg (l. még Melich: NyK 25: 293; BEW 130; EtSz; Šmil 43). A lat. szóvégi *-ium* ugyanis a magyarban analógiás hatásra *-iom*, *-om* lett, az eléggé következetesen érvényesülő két nyíltszótagos tendencia eredményeként pedig kiesett a második szótagból az *e ~ i*, majd *m + t > n + t* változás következett be, végül a magánhangzó-illeszkedés a magashangú *cinterem* mellett létrehozta a *cintorom* változatot (l. EtSz; UEISK is). A m. *cimiterim*, *cinterim*, *cintorom* a szlovákban egyrészt a gyakori *-ín* szóvég hatására módosult (l. 47.5. p.), másrészt a már korábban meghonosodott lat. eredetű *c(i)miter* nyomán *cinter ~ cintor*-ra rövidült le. Az alaki azonosságokon kívül magyar közvetítésre mutat a kronológia és a szóföldrajz is, mivel a *cmiter* (és változatai) főként az északi, észak-keleti szlovák nyelvjárásokra jellemző (l. Buffa; Hab 458; ASJ III/2: 133; ehhez vö. lengyel *cmentarz*: Brückner). – L. még m. > rom. *țintirim* (Tamás), szhv. *cintorom*, *cintor* (UEISK), jrut. *cintor* (Udv 58), szl. *cintor* (Plet; BEW).

cipeľ'a, plur. **cipele 1**. 'Schuhe' – Szs, 1895: *cipeľe* (NyK 25: 293), Petrovac: Kúpiv som jej *cipele* z mechúra (SSpevy III, 105), *cipeľ'* (Mič; dial. MatSl), Nbh, 1919: Markine *cipele* (Chov 3), do *Cípelov* Pertla (uo. 19), *cipeľ'* ojed, (Kálal), *cipeľe* (Af, Pi, Csa: Ondrus 225, 243, 248; Kk, Ai, Bcs, Tk, Pi: ASNM 202. térkép), *cipele* (Tk: JŠ 2: 330; Cso, Sá, Ai, Ecs, Szd: ASNM 202. térkép), Bny: To keď ohňit'ila *cipella* nohu (NSM 6: 137), Pivnica: *cipele* lagové, černé (Dudok 191) stb.; – **2**. 'facipő, klumpa' – *cipeľ'* (Kálal); – **3**. 'lőszerszám része' – Brezová p. Brad.: *cipele* (SSN); – **Szárm.:** **cipeľ'ka**, **cipeľóčka** dem. – Nbh, 1920: na Jutkine *Cipelke* (Chov 41), 1921: za 3. pari *Cipelkov* (uo. 58), Kk: *cipele*, *cipelke* (JŠ 2: 330), Bcs, Ks: *cipeľ'ke* (s. gy.), Nbh: *cipeľoučke* (s. gy.).

A korábbi *cipellős* 'ua.' szóból elvonással keletkezett m. *cipellő* 'ua.' (1650 k.: TESz; de vö. 1603: Hat pár *czipellőt* 2 frt. 40 d.: RadvCs II, 113). Leginkább a kszk. nyelvjárás déli részein, valamint a magyarországi és jugoszláviai szlovák nyelvszigeteken ismeretes. A szóvégi m. *-ő* vagy lekopott (l. 45. p.), vagy pedig *-e* hanggal helyettesült (l. ŠtolcM 224 és 40.2. p.), és az így kialakult *cipele* plur. nom.-ként értékelődve a lágy tövű nőnemű főneveknek megfelelően szing. nom.-ban *cipeľ'a* lett. – A magyarból: Melich: NyK 25: 293; EtSz; Kálal; MatSl

stb. – L. még m. > rom. *țipéle* (Tamás), jrut. *cipela* (Kočiš 124), szhv. *cipel(j)a* (UEISk), szl. *cipéle* (Plet; BEW), or. *cipeli* (Hollós). – Vö. **cipeluš**.

cipelovat 'nehéz terhet visz' – (*do-, ot-, vi-*) *cipelovat*, *cipälovač* expr. 'ua.' (GNS; gem: SSN).

A bizonytalan eredetű m. *cipel* 'ua.' (1792: TESz). Az igekötős formák tanúsítják, hogy Gömör megyében teljesen meghonosodott tájszóként értékelendő.

cipeluš 'Schuh' – 1652: Apelles maloval jedenkráte strevíc, | švec mu našel chybu, že zle napsal *ciplic* (Eliáš 111), T. Sv. Martin, 1720: try pary *czipeluss*... (AM Comit. Turócz. Rsz 52: 22), 1775 k.: Tzipellös, *Čepelusse*, *Crepida* (StSl 3: 83), Fá tzipellös, *Drewena čepelussa*, *Solea lignea* (uo.); – **Szárm.:** **čepeluška** dem. – 1775 k.: Tzipellöske, *Čepelussky*, *Calceolus* (uo.).

A középkori lat. *zipellus*, *cepellus* szóra visszamenő régi m. *cipellös* 'ua.' (1380 k.: TESz) főnévnek *cipellüs* (uo.) változata (az *ü* helyén levő szk. *u*-ra l. **19.1.2.** p.). A Benicky-től idézett *ciplic* – ha nem elírás – forrása nem a m. *cipele* (erre gondol Eliáš 143), hanem a m. *cipelis* (l. TESz) változat, amelyből szinkópával (l. **51.** p.) és *c – s > c – c* asszimilációval (**29.2.2.** p.) lett a szk. *ciplic*. Ugyanazon vers más kiadásában azonban *čiplic* található (l. Ant¹ 474; Ant² 455), s azt Mišianik 'oldal (borda)' értelmezéssel a m. *csipő* szóból magyarázza, teljesen hibásan. A *čepeluš* változat feltehetően a m. *csipellus* (TESz) átvétele, de itt is elképzelhető egy szk. *c – š > č – š* távolsági asszimiláció. Kiveszett szó. – L. még m. > szhv. *cepeliš* (UEISk), szl. *cipeliš* (Plet; BEW). – Vö. **cipeľa**.

cipov 1. 'Brotlaib' – Bytča, 1614: Truhla pre *cypowy* (KS 5: 345), Bytča, 1617: Na den dwa *cypowy* chleba (BathtLt Rsz 70 Lad 27 Fasc 10: 96), 1629: Libum, *Czipo*, *Czypaw* | Bochnik, *Zipot* (Dict 309–10), Štítnik, 1649: speklo se na *czypoye* (KS 5: 345), Ladzany, 1655: pekních *cipowou* napiecy... (HSSJ), L. Hrádok, 1660: *cipowow* bielich No 22 (NádLt Okir I 289/B: 214) Trenčín, 1663: chleba dworanskeho *czypoluw* no 70 (HSSJ), 1671: Chleba bieleho *Cypolow* N 6 (EK G 668/IV), *Cypoli* pssenicne N 2 (uo.), Budatín, 1690: na den po dvoch *czypowoch* chleba (SMSS Príloha 18), 1716: K tomu *Cypol* chleba (Myjava 432), 1775 k.: Tzipó, *Cypow*, Libum (StSl 3: 83), *cipaw*, *cipow* (Bern), *cipov* (nitr, gem, 1842: JČ 9: 108; Jancs; Szs, 1895: NyK 25: 293; Hont: SN 29: 330; LexNov 196), *cipov* (Mič), Szs, 1895: *cipou* (NyK 25: 293), *cipó* *cipou* (GNS), Petrovac: *cipouk* (ŠtolcJ 61), *cipó* (Kameňany: SSN; Nbh, Ks: s. gy.); – **2.** 'kidudorodás, púp' – Prochot: *cipol* (SSN), Pukanec: *cipou* (uo.); – **3.** 'gömbölyű vas a tűzben' – Prochot: *cipol* kováč. (uo.); – **Szárm.:** **cipovok**, **cipovka** dem. 'ua.; bukta' – Žilina, 1609: pod poliewky kupili/sme *czipowkuw* sset... dwa *czipowky* pod poliewku (KS 5: 345), 1625: *czipowkow* račzte rozkazat, aby prynesli (FejplT), Skalica, 1633: dano gest muky zittneg na *czipawky* (SL 4: 143), Budatín, 1658: na den po dvoch *cipolkoch* (Urb II, 281), XVII. szmf.: 5. bochniku aneb *cypolek* (EK E 27: 42), Malacky, 1669: spekneg bileg muky peczenu *Czipawku* daty (AM Comit. Poson. I. Rsz 33: 355b), Bytča, 1677: *Czipolkow* poslano bielich No 5 (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 33), Žilina, 1693–4: *cypolek* pod žuffku (HSSJ), 1763: Libum. *cipawkúw* ména (KamSl 478), 1792: Osúchi, Lokše, *Cipawki*

(Fándly II, 235), *cipawek*, *cipowek* (Bern), *cipolka*, *cipolok*, *cipavka* (Kálal), *cipolek* (Ripka 163), *cipavek* (GregPsz; Súlovce: SSN) stb.; – 2. 'dudor' – takú gemu ... wisolil, že z dlaňe w okamžení *cipolek* naróstel (BajzaP 125), *cipolek* (Kálal); – **cipovčok** dem. – 1775 k.: Kaláts tzipó, Kolač *cipowček*, Torta (StSl 3: 83), *cipawček*, *cipowček* (Bern), Hont: *cipolčok* (SN 29: 330), Ks: *cipóčok* (s. gy.), Tekov: *cipovček* (ASJ IV/2: 160), Hont: *cipovčak* (uo.); – **cipovík** dem. – *cipóvik* (GNS), Nbh: ... žebi upiekŕi edon *cipovík* (NSM 4: 169); – **cipový**, **cipovkový** adj. – Ludanice, 1656: Ze trich zMlynow *Czipowkowych* penezy prigal sem... (NádLt Okir I 632), 1682: *Czipolkoweho* geden každý platy... (uo. 633), Bcs: *cipoví* kuoš (s. gy.); további adatokat l. SSN.

A véglegesén még nem tisztázott eredetű m. *cipó* 'Brotlaib' (kn. 1405 k.: TESz), ill. annak *cipóu* alakváltozata. A m. *cipó* feltehetően a középkori lat. *zippula* 'lepény', ol. *zeppola* 'pogácsaféle' szavakhoz kötődik, de a kérdés még további vizsgálatra szorul (l. uo.). Ezzel szemben Machek¹ a m. szó eredetét illetően határozottan a középkori latin *zippula*, ol. *zeppola* kiindulás mellett foglal állást, rámutatva, hogy a szk. szó a magyarból származik. Nézetét osztja V. Gregor is, ő azonban lehetségesnek tartja, hogy a XVI. századi horvát betelepülések következményeként Záhorie-n talán horvát közvetítéssel honosodott meg címszavunk (l. KS 5: 346). Ez aligha valószínű, mivel a magyarsággal való folyamatos érintkezés eleve adva volt, másrészt a szhv.-ból a *cipov* 1667 óta van adatolva (l. UEISk 168), míg a szlovákban már 1609-ben képződményként jelentkezik. A szk. *cipov* 2. jelentése is a magyaron alapszik, vö. m. *cipó* 'Buckel' (1862: TESz; ÚMTsz). A jugoszláviai *cipouk* a m. népnyelvi *cipók* (1815 k.: Kassai 312) változat átvétele. Egyébként a m. -ó szóvég a szlovákban egyes nyelvjárásokban megmaradt, másutt a szokásos módon módosult (erre l. 13. p.). – A magyarból: EtSz, Hauptová: Slavia 28: 526; Habovštiak: StSl 25: 164; HSSJ; Gregor: AUES 78–80 stb. – A HSSJ szerint az 1658. évi Trencsénből idézett *weslo pro czipolky* adatban a *czipolky* jelentése 'druh elipsovitého člna', ami nyilvánvalóan tévedés. Bizonyára olyan sütőlapátról van itt szó, amellyel a cipókat a kemencébe tolják. – L. még m. > rom. *țipău* (Tamás), jrut. *cipov* (Kočiš 125).

cirok 'Mohrenhirse' – *cyrok* sl. proso indyan. (Palk), 1825: Tzirköles vel Tzirok..., etiam Slavi idem nominant *cyrek* et *cyrok* (Leschka 256), Tzir-köles, tzirok (*tzirek*, *tzirok* sl.) ... (Dank 929), *czirok*, *cirok* (Jancs), *cirok*, *civok* (Reuss: VSBN), Nbh, 1920: Dostáte za *Cirok*... (Chov 34), Pilis: sedí si *cirok* sám (ŠtolcM 248), *cirok* (Kk: JŠ 2: 332; HVB 118; GregPsz; SipM; LexNov 87; SSJ; SCS), Nye: *ciroch* (Tirp 2: 96), *curok* (Bcs: NSM 6: 202; Mm: SzTFTK 1963: 108); – **Szárm.:** **cirokový** adj. – *cir(o)kový* (Kálal), Nbh, 1923: *Cirokovo* seme (Chov 152), St. Pazova: *ciroková* metla (ČMSS 7: 58), Brestovany: proso černé, *cirokové* (SN 3: 239), Sh: bó takí *cirokoví* (s. gy.), Bcs: *curkovo* seme (s. gy.), *cirokový* (SSJ; SCS), Siladice: *cirochová* kefa (SSN), V. Bielice: *cirogová* metla (uo.); – **cirokovo** 'druh pálenky' (Kálal).

A végső fokon latinra visszamenő, de a magyarban a szhv.-ból vagy szl.-ből meghonosodott *cirok* 1. 'als Benennung verschiedener Futterpflanzen,

insbesondere der Hirse, des Maises, des Dinkels' (1465: TESz); 2. 'Mohrenhirse' (1596: uo.), ill. annak *curok* (1805: uo.) alakváltozata. Az *-ok* a szk.-ban nem közvetlen folytatása az eredeti *-ькѣ*, *-ькѣ* képzőnek, miként azt ŠtolcJ 51 véli, hanem a magyarban kialakult *cirok* forma átvétele. Ezt az *-ok* szóvéget azután a szk. nyelvérzék képzőnek minősítve annak nyelvjárási *-ek* változatát is alkalmazta (l. 47.3. p.). – A magyarból: EtSz; SziJsz 117; MachekR 295; Machek¹. – L. még m. > cseh *cirok*, *čirok* (MachekR 295; Sulán: NyK 65: 294; Machek²; SESJČ), rom. *țirăuică* (Tamás), jrut. *cirok* (Kočiš 125).

citaráš 'citerás' – 1775 k.: Tziterás, *Cytaráš*, Cytharedus (StSl 3: 83), *citeráš* (Hont 571).

A lat. eredetű m. *citera* főnév *citara* változatának *-s* képzős *citarás* 'ua.' (1592: EWU) származékszava. Az nem látszik valószínűnek, hogy címszavunk szk. képződmény volna, mivel a hangszer nevéből ily módon alkotott főnév a magyarra jellemző, l. a *brúgoš*, *doboš*, *harfáš*, *sipoš*, *trombitáš* stb. jövevényszavakat is. Egyébként Bernoláknál a *citerás* szk. megnevezése *citarár*, ma pedig *citerísta* (SSJ). – A magyarból: HSSJ.

citrom 'Zitroné' – Korlátka, 1635: na Patnast *czitromow* a na sstrnast Pomaranczy (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), L. Hrádok, 1690: *Citromy* No 4 (NádLt Okir I 663), *citrom* (Szs: EtSz; Ks; Pk: s. gy.); – **Szárm.:** **citromový** adj. – Ks: *citromoví* strom (s. gy.).

A lat. eredetű m. *citrom* 'ua.' (1538: TESz). A m. közvetítés mellett az *-om* szóvég tanúskodik, ugyanis a szk.-ban a *citron* az általánosan használt alak, vö. 1603–4: z vunného *citronu* (Ant² 219), 1763: Citrum: *Cytron* owoci (KamSl 110), *citron* (SCS; l. HSSJ). Ennek a forrása – a cseh *citron*-nal együtt – a ném. *Zitroné* (l. Machek²). – A magyarból: EtSz. – A Nyitra megyei Lapáson lejegyzett *citronšág* 'citromsav' (SSN) a m. *citromsav* (ÉrtSz) népetimológiai módosulása a m. eredetű *-šág* képző felhasználásával (erre l. 48/a. p.). – L. még m. > kukr. *citrom* (Liz 109), rom. *țitroámă* (Tamás).

co interj. '(o)hó!, no!' – Bardejov, 1659: *Coco* Beste Lileckj Sinu... (SlSlov 2: 374), 1848: *czo*, *co*, hi! (Jancs).

Az önkéntelen hangkitöréssel keletkezett m. *co*, amelyet 1497/8-ban már igei funkcióban és 'fortkommen, sich fortscheren' jelentésben jegyezték le (TESz). – Vö. **coky**.

coky 1. 'geh hinaus!, weg da!' – Bardejov, 1659: *Czoki* Lilecka Babo (SlSlov 2: 374), *coki!* vox canem repellens: apage! ... (Bern), 1832–4: *Coki* Cigány ze Solárne (OSZK Oct Hung 497: 145), *Tzoki* (*tzoki* sl.)... apage... (Dank), *Coky*, *coky* panské štěna! (NZ II, 29), *czoki*, *coki*, von! (Jancs), *Čoky* psovi od oltára (Čel 762), *Coky* psovi od oltára (Zát 247), Kostolné Moravce, 1913: Mán ja chleba, žita dost'i, | ale ťebe *coki* jest'i | – Keď mne *coki* chleba jest'i, | *coki* ťebe d'ieuča zviest'i (Bartók I, 471), *coka!* *coky!* sl. packe dich! (v. Hunden) (Rank), *cuky* sl. 'ua.' (uo.), *coky!*, *cuky!* (Kálal), Revúčka: *Coki* ťi do toho (GNS), *coki* (Kuk: MatSl; SSJ) stb.; – **2.** 'hallgass!, csend!' – 1814 u.: už spať, šeptat' nám je *coky* (BednPU 66), *coky!* 'ticho!' (Kálal), *coki!* (SipM); – **Szárm.:** **(od-, vy-)cokat'** '(ki-, el-)kerget, zavar,

úz' – *cokat'* (Bern; MatSl), *odcokat'* (CzambSl 123), *cokati* sl. (Rank), *(vi)cokač* expr. (GNS); – **cokávat'** 'ua.' – *cokawat'* (Bern).

Az önkéntelen hangkitörés útján keletkezett, parancsolásra használt, erősen emocionális m. *co* 'fortkommen, sich fortscheren' és a *ki* 'hinaus' adverb. segítségével létrejött m. *coki* 'geh hinaus!, weg da!' (1566: TESz) összetétel. A magyar nyelvben a *co* ilyen funkcióban egyéb irányt jelző határozószókkal is gyakori volt, vö. *co + be > cobe* 'hinein', *co + fel > cofel* 'auf! auf! (uo.). A szk. *cuky u-*ja nem szk. fejlemény, hanem a m. *cuki* (1690: SzT) alakváltozat átvétele, míg a kutyaüző *coka* változat *-a* végződése feltehetően a *suka* analógiás hatására keletkezhetett. A *cokat'* létrejöttét elősegíthette egyrészt a m. *co* igei szerepe, másrészt a *cokigat* 'kerget, kiüz' (1654: SzT) létezése. Machek¹ és Machek² mind a szk., mind a morva *coky*-t és változatait helytelenül a kfn. *zogen*-ből származtatja. Korábban már CzambSl 123 rámutatott a szó m. eredetére, és Machekkel ellentétben Király Péter is inkább a magyar kiindulást tartja valószínűbbnek (l. SIPrag 1966: 137). Bizonyos, hogy a *zogen*-ből a *coki* sem a jelentését illetően, sem hangtanilag kielégítően nem magyarázható meg. A Čelakovskýnál levő *čoky č-*je vagy elírás, vagy esetleg a *čo* kérdőnévmás hatása lehet. – A magyarból: CzambSl 123; uő.: SR 5: 113; EtSz; Sulán: SFFUK 16: 51; TESz; Gregor: SzNyME 26–7. – A m. *coki* összetételek és szókapcsolatok elemeként is ismeretes, vö. *cokikása* 'kitoló kása; tejbekása' (ÉrtSz; ÚMTsz), *cokipohár* 'búcsúpohár' (1631: SzT), melyek átvitt értelemben a kitessékelés, eltávolítás, búcsúzás kifejezésére szolgáltak, vö. népnyelvi *Megfőzték (neki) a cokikását* 'kiadták az útját, megszakították vele a barátságot' (MSzK 117), régi *cokipoharat ad – megadja a cokipoharat valakinek* 'szépszerével elbocsát, útnak indít, kitessékel valakit valahonnan' (uo.). Nos, a m. *cokikása* behatolt a szk. népnyelvbe is, vö. *coky-kaša* 'svatební jídlo' (Kálal), *cokykaša*, kitolókása (Hv I, 88), miközben a *-kása* utótag a szlovákban szokásos *-kaša* formára módosult. A *cokipohár* szintén idézhető: 1763: Viatica Coena, Hostinsky obed, Item poslednj večera, *coki pohár* (KamSl 914), Coena viatica, wandrowná hostina & *coki pohár* (uo.). Valószínű azonban, hogy ez csupán a szótár szerzőjének gépies átvétele az egyik forrásául szolgáló PP-től (a KamSl forrásaira bővebben l. Gregor: StSl 4: 325–46). – L. még m. > szhv. *cuki* (UElSk), kukr. *coki* (Liz 112). – Vö. **co**.

cudar 1. 'gazdatiszt' – XVIII. szv.: *cudarowe* officiales (OSzK Fol Boh Slav 5: 68b): – **2.** 'Schuft, Schurke' – 1848: *czudar*, *nehanblivec*, *cudar* (Jancs), Báč. Petrovec, 1901–2: U mojej matera | chyža zametená, | [ej,] a u tvojej, *cudar*, | [ej,] smetí po kolená (SSpevy III, 342), *cudar* (GregPsz; Nbh: s. gy.; nadávka: GNS), Pk: to je zbojník, to je kmín, *cudar*, zloděj (LamiP 121), Ach, ty *cudar* jeden! (Hečko 293), aspoň netreba ich chrániť pred inými *cudarmi* (uo. 225), V. Rovné: *cudor* jakísi... (SSN); – **Szárm.:** **cudarský** adj. – Pilis: To je *cudar cudarský* (LamiP 120), Kameňany: Ti *cudar cudarský* (GNS), zasype sa na *cudarskú* hlavu Šimona Pančuchu (Hečko 148); – **cudarstvo** 'cudarság' – pre do neba volajúce

cudarstvo (Hečko 149), Nbh: *cudarstvo* (s. gy.): – **cudarica** 'huncut, gazember nő' (Nbh: s. gy.); – **cudarisko** augm. (GNS).

Az ismeretlen eredetű m. *cudar*, amely 'schuftig' jelentésben melléknévként 1647 óta, 'Schuft' jelentésű főnévként pedig 1808 óta van adatolva (l. TESz). A m. szó forrását Hadrovics László a n. *z(u)wider* melléknévben kereste (NyudÉrt 50: 68), de a TESz ezt nem tartja kielégítő magyarázatnak és az EWU sem veszi figyelembe. Ettől függetlenül: az alaki és tartalmi azonosság, az időrendi és területi előfordulás alapján kétségtelen, hogy címszavunk magyar jövevényszó. Korábban Ribay – nyilván képletesen – a gazdatiszteket is ezzel a szóval illette. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; Gregor: MNy 86: 191–2. – L. még m. > vend *cudarszki* [ɔ: *cudarski*] (Flisz).

cukrázda 'cukrászda' – Kociha: Kúpim kuse *cukrázde* (SSN), Kalinovo: *Cukrázdu* neobíďemo (uo.).

A nyelvújítással keletkezett m. *cukrászda* 'ua.' (ÉrtSz) képződmény. Újkeletű átvétel. Az *sz* helyén lévő szk. *z* zöngésülés eredménye.

cupák 'inas, mócsingos hús; csont' – Szs, 1895: *cupák* 'lábszárcsont' (NyK 25: 293), Szs: *cubák*, rendsz. plur. *cubáke* 'birkának, de más állatnak is hátsó combja, alsó lábszárának inas húsa' (EtSz), Nbh, Ks, Pk: *cupák* 'inas, mócsingos hús' (s. gy.); – **Szárm.:** **cupákový** adj. – 1848: *czopákás, cupákoví, slaňinati* (Jancs).

A m. *cubák* 'ua.' (1867: EWU; de 1630: 'Schenkel; Keule': uo.), ill. annak *cupák* (uo.) változata. A m. *cubák, cupák* stb. a *comb* szó *cub* változatának származéka (uo.). Adataim alapján csak a magyarországi szlovákok szókincsének az eleme. Feltehetően Jancsovics is az alföldi szlovákok szóhasználatára nyomán vette föl a szótárába. – A magyarból: Melich: NyK 25: 293; EtSz. – L. még m. > rom. *țubác* (Tamás).

curhalov 'tímárkés' – Ratková: *curhaló* kožuš. 'druh kožušnickeho noža' (GNS), Závadka n. Hronom, Mur. Dlhá Lúka: *curhalou* (uo.), Mur. Dlhá Lúka: *surhálov* (uo.), *curhola* (SN 3: 253).

A tisztázatlan eredetű m. *curhol* 'nyers bőrt vasszerszámmal puhít, simít' (EtSz; ÚMTsz) igének *curholó* (-vas, ~ -kés) származéka (uo.). A Gömör megyében egykor elterjedt bőrkikészítő mesterség szaknyelvi kifejezése. A *c* > *s* változás szk. nyelvjárási jelenség (l. OrIG 115), az *-a* szövégre 1 a **13.** pontot.

Čaba 'Csaba' – 1708: *Čaba* Atilúw Syn (RákTan 563), Csaba, *Čaba* (Hv II).

A minden bizonnyal török eredetű m. *Csaba* szn. (*Saba* alakban 1138: MNY 32: 133), amelyet Vörösmarty Mihály költő újított föl 1824-ben (l. EtSz; Kálmán 173; Ladó 146; Szilágyi 83, 283). A szlovákban ritkán használatos személynév.

čaba, čabaňa, čabiak 'egy fajta szőlő, csabagyöngye' – Limbach, Vinosady: *čaba* (SSN), Jur p. Brat.: ... uš *čabág* zraje (uo.), Bernolákovo: *čabák* (uo.), *čabana* (Vištuk, Bučany: uo.; Brestovany: JŠ 9: 234; Modra 94), Nitra: *čabaňa* (SSN); – **Szárm.:** **čbianka** 'ua.' – Pukanec: *čbianka* (uo.), Trakovice: *čbanka* (uo.).

A szk. *čaba* a m. *csabagyöngye* 'semlegeszőlőfajta' (SzegSz) összetétel-gyöngye utótagjának az elhagyásával keletkezett, míg a *čabaňa, čabiak* univerbizáció eredménye (erre l. 55. p.).

A korai érésű *csabagyöngye* szőlőt a XX. sz. elején magyar fajtanemesítők állították elő (l. ÚML). A népnyelvi *čaba, čabana* és változatai mellett a magyarországi kétnyelvű szlovákoknál *čabad'önd'(e)* alakban él, vö. Meh: Hrozno ...*čabad'önd'* (Ondrus 222), Nbh: *čabad'önd'e* (s. gy.). Hivatalos elnevezése *čbianska perla* (SSJ; KSSJ), ami a m. terminus tükörfordítása. – A m. szót átvette a kukr. is (l. LizV 637).

čabajka 'csabai kolbász' – *čabajka* hovor. 'ua.' (SCS).

A m. *csabai (kolbász)* 'minőségi kolbászfajta' (ÉrtSz) alapján keletkezett a köznyelvben univerbizációval (erre l. 55. p.). Közhasználatú szk. neve *čbianska klobása* (SSJ), ez pedig a m. *csabai kolbász* tükörfordítása. Neve a békéscsabai terméként híressé lett kolbászféleségnek köszönhető. Újkeletű átvétel. – L. még m. > cseh *čabajka* (SESJČ).

čabda 'madárcsapda' – *čabda* 'ua.' (LS 1–2: 184; Revúca: GNS).

A *csap* 'üt, vág' igéből származó m. *csapda* 'állatfogó eszköz' (1799: TESz), ill. annak zöngésüléssel létrejött *csabda* (uo.) változata. Feltehető, hogy nemcsak Gömör megyében, de a magyarsággal közvetlen kapcsolatban élő szlovákoknál másutt is megtalálható. – L. még m. > rom. *cioábdă* (Tamás).

čbrak(a) 1. 'díszes lótakaró' – 1763: Phalerae: koňská ozdoba, *Čawrag* (KamSl 640), *čbrak*... Decke über das Pferd..., Syn. *čbrák* (Bern), Zsebrák (sabrák, *tsabrák*, sl...) stragulum, dorsuale (Dank), csótár, *čbraka*, prikrívka na koňe (Jancs), *čbraka* (Loos I; Novohrad: JČ 13: 86; MatSl; SSJ), *čbrak* (Loos III; MatSl; SSJ); – **2.** 'ruhadísz' – 1785: Len šo se zjaví dajaká módna *čbraka*, ihned' ju musia mať i dámy a slečny tejto krajiny (BajzaP 271); – **3.** 'čalúnená prikrývka na ľahu, oddychovačku (vál'andu)' (SCS); – **4.** 'druh ozdobného barokového architektonického prvku v tvare do oblúka zriaseného látkového závesu a strapcov, zhotoveného z kameňa, štuky alebo dreva (uo.); – **5.** 'limlom, kacat' – *čbraki* pt. 'ua.' (GNS); – **Szárm.:** **čbrakový** adj. (SCS); – **čbrakovaný** 'pokrytý čbrakou' (Gráf: SSJ).

A vitatott eredetű m. *cafra(n)g* 'Satteldecke, Schabracke' (1493: EWU; TESz) főnévnek magyarban kialakult *csaprak* (uo.) alakváltozata. A *p > b* zöngésülés

eredménye. Sulán szerint a csehben is meglevő *čabraka* változat a m. szó szing. 3. személyű *-a* birtokos személyragos alakjának az átvétele (l. MNy 58: 187–8; Slavica 2: 117–9). Mivel azonban az *-a* végződésű alakok későbbiek, talán inkább a *prikryvka* típusú szavak alaktani analógiájára kell gondolni. – A magyarból HolKop, Hauptová: Slavia 28: 527; Machek¹; Machek²; Habovštiaková: SZSS 96 stb. – Egyéb nyelvi előfordulásaira l. UEISk; Wołosz: StSl 35: 243; Hollós 64–65. – Vö. **cafrang**.

čačatka 1. 'csacska, fecsegő' – 1848: csacska..., *čačatka* (Jancs), *čačatka*, csevegő (uo. II), *čačatka* 'žvanilka' (Kálal); – **2.** 'fecsegés, csacsogás' – *čačatka* 'ua.' (Kálal); – **Szärm.: čačatkavý** adj. – csacska, *čačatkaví* (Jancs).

A minden bizonnyal a *csacsog* 'fecseg' igéből származó m. *csacska* 'balga; fecsegő' (1723: TESz), amint erre már Halász (Nyr 17: 254) is rámutatott. Úgy véli, hogy az *-at-* az egyéb *-atka*, *-etka* képzős szavak analógiás hatására került a *-ka* elé, s így alakult ki a *čačatka* forma, s ezzel egyet lehet érteni. Érdekes azonban, hogy Jancsovičnál van csacskaság, klebetnosť, *čačkovost'* szócikk is, ami viszont az *-at-* szótag nélküli alapszó létezésére enged következtetni, hiszen egyébként **čačatkavost'* volna várható. Címsszavunk aligha függ össze a *čačka* 'gyerekjáték, csecsebecse' főnévvel, amely a gyermeknyelvi *čača*-hoz kötődik és – Czambel (SR 5: 113), valamint Halász (Nyr 17: 254) ellenére – független a m. *csecse*-től (l. Machek¹; Machek²; TESz is).

čaholit' 'csahol (a kutya)' – *čahol'ic* 'ua.' (Czambel), *čaholit'* vsl (Kálal), Bcs: pes *čahuje* (s. gy.).

A hangutánzó eredetű m. *csahol* 'ua.' (1570 k.: TESz) ige. A békéscsabai *čahovat'* a m. *-(o)l* képző elhagyásával és a szk. *-ovat'* segítségével keletkezett változat. – A magyarból: Czambel; EtSz.

čajka 'Kahn, Nachen' – Ružomberok, 1602: na *čagkach* a na ssiffech lidu po Dunagj se bylo pustilo (HSSJ), *čajka* (Loos III; Kálal; Tvrdý; Pk, Ks: s. gy.; zastar. SSJ), *čaja* (Kálal; Skalica, Kúty: SSN); – **Szärm.: čajkár** 'sajkás' (Kálal; Pk: s. gy.); – **čajkista** 'ua.' (Loos III; Kálal), *čajkysta* (Mič); – **čajkovat' (sa)** 'sajkával hajózik' – *čajovat' sa*, *čajkovat' sa* (Mič; Kálal), *čajkovat'*, sajkázik (Hv I); – **čajkový** adj. – Pk: *čajkoví* 'sajka-, sajkás' (s. gy.).

A feltehetően ol. eredetű m. *sajka* 1. 'Nachen; Wachboot, Kahn' (1355: EWU) főnévnek *csajka* (1763: uo.; de vö. 1494: ad mandatum *Re Mtis Chayka* paruolo Sue *Mtis* pro subsidia...: Engel I, 168) változata. Címsszavunkat a cseh (morva) *čaj(k)a* szóval egyetemben rendszerint az oszmán-törökből származtatják (így pl. Machek¹; Machek²; HSSJ), de gondolnak ukr. (SCS) és or. (MatSl) átvételre is. A történelmi körülmények, az egykori magyarországi viszonyok azonban arra engednek következtetni, hogy inkább a magyar nyelvet tekintjük átadónak. Valószínűbb, hogy a csehbe a szlovák, esetleg a magyar közvetítette. Típusát tekintve a *čajkovat' (sa)* bizonyára a m. *csajkáz* 'sajkán hajózik' (Ball) ige hatására keletkezett (l. 56. p.). A *čaja* a tévesen kicsinyítőképzőnek érzett *-ka* elvonásával jött létre. A *čajkista* nem szk. származék, hanem a magyarországi latinból való, eredeti jelentése 'dunai hajón szolgáló katona', vö. 1753: Effigies

Perillustris et Generosi Ladislai Fehirvary, Militiae Nationalis Comaromiensis *Csajkistarum* emeriti Obervajwodae (Sztkl 317). – L. még m. > kukr. *čajka* (Dezső: NytudÉrt 128: 53). – Vö. **čajkáš, šajka**.

čajkáš 'sajkás, sajkán szolgáló katona' – 1868: kedysi pri *čajkášoch* musel slúžiť (LaskS II, 412), *čajkáš* (Hviezdoslav: MatSl; Kálal; zastar. SSJ; SCS).

A *csajka* főnévből -s képzővel alkotott m. régi és tájnyelvi *csajkás* 'ua.' (SzegSz; ÉrtSz). Mivel a magyarban létezett ilyen képződmény, amely ráadásul katonai vonatkozású volt, ezért aligha valószínű, hogy címszavunk a magyartól függetlenül keletkezett volna a szlovákban. – Vö. **čajka, šajkáš**.

čajtoš 'csatakos, piszkos; lompos' – Malč: Jaki to *čajtoš* – povi še na zecko smarkati, zašikani (StSl 10: 227), Michal'any: Uše taki *čajtoš*, bo trepe nohami (SipM).

A valószínűleg hangutánzó-hangfestő eredetű m. *csajhos* 'schmutzig; dreckig' szónak *csajtos* (1618: NySz; TESz) változata. Csak Zemplén megyéből tudom idézni, de a SSN innét sem ismeri. – A magyarból: Király: StSl 10: 227; SipM.

čakan 1. 'kőfejtő csákány; kapa' – Žilina, 1473: na jinšij budovanie *czekanem* neb motykú (Ryš 105), Bytča, 1619: V Wjnczure | motiky wynohradske N° 3 *czekan* N° 1 (NRA Fasc 1703 Nr 52: 11b), Lietava, 1621: sekier No 14, motyk No 10, *czakanu* No 7 (KavL 168), Bytča, 1628: *Czekany* hrobárske (SP 27: 354), Lietava, 1646: *czakanow* Nowych y starich N 27 (BatthLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), 1649: dal sem Kowaczowy czo Kramply a *czakany* czo nalozyl (NádLt Okir I 289/A: 483), 1675: *Čakany* murarske... (uo. 829: 3b), 1685: kopagij *čakanem* hawyriskjm Rudu (Com 137), Dubnica, 1734: kopacích *čaganov* (Agrik 10: 69), 1763: Mateola: *Čakaň*, Motyčka... (KamSl 505), 1775 k.: Tsakány, *Čakan*, Malleus (StSl 3: 83), Zem. Lieskové, 1793: velky *čakan* do vinogradov (Agrik 17: 48), *čekan* (Jancs; Kálal; Vsz: ŠtolcM 34; GNS), *čakan* (Czambel; Kálal; Ös: ŠtolcM 34, SipB 239; GNS; MatSl; SSJ), *čakaň*, *čagan* (SipB 239), *šekan* (GNS); – szóláshasonlatban: *Nos ako čakan*, mohol by ním skaly lámať (Zát 65) stb.; – **2.** 'harci csákány (fegyver)' – Turiec, 1570: Gyryka Hledka pan wogewoda *czekanom* zatal (HSSJ), 1583: porazyl mye *cziekanem* (MárLt 14. cs. Fasc XXIV. IV. o. 77), Šulekovo, 1597: majice v ruke *čekan*, uderil ho (TrnZb 1: 80), Ilava, 1642: uderity *czakanem* (NádLt Okir I 333), 1662: Yaktež geden *Čžekan* strybre m obity (EstLt R 29 D 64: 32), Štítnik, 1665: Osem *Czakanow* a geden Hegyester (SR 38: 178), 1685: Ostatne zbroge sau... *čakan* (bozegan) a fűrka (Com 278), XVII. sz.: Clava. *Čakan* (SMS 15: 161), Trnava, 1736: boczogan pak a *čžekan* (EK Céhlev. XXVIII. 6.), 1763: Clava, *čakán*, bozogán... (KamSl 111), *čakan* (Bern), *čekan* 'valaška' (Kálal), *čekam* 'fokos a vőfélynél' (Hont 486) stb.; – **3.** '(egyik végén meghajlított) bot, kampósbot' – *čakan* 'ua.' (1897: SP 17: 316; Kálal; ASJ IV/2: 205), *čakaň* (ASJ IV/2: 205), *čagan* (Mič; Kálal; Ripka 178), *čugaňa* (Mič; Kálal); szóláshasonlatban: *Je pevní jako z hñilého sira čagan* 'je slabý' (Ripka 178; további példákat l. SSN); – **4.** 'akasztófa' – *čakan* 'ua.' (Kálal); – **Szárm.: čakanek** dem. (Bern); – **čakanka 1.** čiast. szsl 'könnyebb bot, sétapálca' (SSN); **2.** trn 'keskeny irtókapa' (uo.); – **čakanový** adj. (SSJ); – **čakanistý** 'csákányos, csákányszerű' –

csákányos, *čekaňistí* (Jancs); – **čakanovitý** 'ua.' (Loos III); **čakanit'**, **čakanovat'** 'csákányoz' – csákányoz, s čekanom rúbat', *čekaňit'* (Jancs), *čakanit'*, hornyol; ziseliren (Loos III), Sklabiná: *čakanovat'* (SSN), Visady: *čakanovat* (uo.), Hor. Lehota: *čakanuvat'* (uo.), Pata: *čaganuvat* (uo.), Vsz: je ťaško *čakanuvat'* s tímto čekanom (Gregor 226), Nbh: *čekanuje* (s. gy.), Bcs: *čakanuje* (s. gy.; további képződményeket l. Bern; MatSl; Ssj; SSN).

A vitatott (török vagy szláv) eredetű m. *csákány* 1. 'Pickhacke' (1395 k.: EWU); 2. 'Streitkolben, Stock mit Axtgriff' (1462: uo.), ill. annak *csákán* (uo.) alakváltozata. Történelmileg és szótörténetileg is a törökből (annak középső rétegéből) való származtatás a valószínűbb (l. SzJsz 606; UEISk; Ligeti 249). A szk. *čakan* és a cseh *čakan*, *čekan* forrásának is leginkább a törököt szokták tekinteni (l. BEW; HolKop; Machek¹; SESJČ; HSSJ), sőt, ószláv kiindulással besorolják az össz-szláv szókincsbe (l. ZVSZ 76), de e szavak sorsának alakulása, jelentéstörténete (magyar fegyverféleség!) magyar eredetre mutat. A *čagan*-ban a *g* szk. zöngésüléssel keletkezett, a *-ňa* szóvég analógiás hatás eredménye (l. 47.7. p.), míg a *čakanit'*, *čakanovat'* létrejöttére bizonyára indukáló hatással volt a m. *csákányoz* (1668: TESz) ige. – A magyarból: Décsy: PaisEK 666; Sulán: MNy 58: 188, 190; uő.: Slavica 2: 122; Gregor 224–6; uő.: NyDt 174. – L. még m. > cseh *čakan*, *čagan* (Sulán 95–100), lengy. *czekan* (Wołosz: StSl 35: 244–5), szhv. *čakan* (UEISk), szl. *čakan* (Plet), kukr. *čákan* (LizV 135), vend *csákán* [ɔ: *čákán*] (Flisz).

čakl'a 1. 'Bootshaken, Enterhaken, Fischerhaken' – 1763: Contus. hák, *čakla*, sochor... Ratem contô regere: plt s *čaklú* naprawowati (KamSl 163), 1848: gübü, ribárska *čakl'a* (Jancs), *čakla* (GregPsz; čiasť. strsl a zsl: SSN), *čakl'a* (SipM), St. Pazova, Ks: *čakl'a* (s. gy.), Koniarovce: *čagla* (SSN), Nbh: *čákja* (s. gy.); – **2.** 'Feuerhaken' – 1763: hama: hák na hasejn ohňa nebo *čakla* (KamSl 366), 1785: Druhý kostolník zasa *čakl'ou* strhal z oltára svätých (BajzaR 201), csáklya, *čakl'a*, hák ku haseňú ohňa, sochor (Jancs); – **3.** 'Haken' – 1763: Hamus, Udica, Háč, *čakla*. Hami ferrei: zelezné háki, *čakle* (KamSl 366), Malč: *čaklou* (StSl 10: 227); – **Szárm.: čakľovatý** adj. 'kampós' – 1763: uncinatus: hakowaty..., *čaklowaty* (HSSJ); – **(s-, za-)čakľovat'** '(meg)csáklyáz' – Malč: *sčakľovac*, *začakľovac* (StSl 10: 227), V. Revištia: *čaklovac* (SSN).

A vitatott eredetű (belső keletkezésű?, ném. jövevényszó?) m. *csáklya* 'Enterhaken, Fischhaken, Bootshaken; Haken' (1604: EWU; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak *csákla* (uo.) alakváltozata. A m. szó vitatott eredete ellenére bizonyos, hogy címszavunk m. jövevényszó, amely napjainkban tájnyelvi szinten él. – A magyarból: Király: StSl 10: 227; ŠtolcJ 99; SipM; HSSJ. – L. még m. > kukr. *čakl'a* (LizV 635), rom. *ceáclă* (Tamás), szhv. *čaklja* (UEISk 171–2).

čákoš 'egy fajta kalap' – M. Kameň, 1736: Nohawice, dwa Pary Czižgem, klobuk *Csakoss* (BaLlt Kékkői urad. 32. cs.), dwa pari Cisgem... *csakos* klobuk (uo.).

A *csákó* főnévnek *-s* képzős m. *csákós* 'lefelé hajló karimájú süveg' (1691: MNy 79: 510) származéka (erre l. TESz). A *čákoš klobúk* a m. *csákós süveg*

szerkezet félkalkja. Noha a HSSJ nem közli, nem biztos, hogy alkalmi kölcsönzéseként értékelendő. – Vö. **čákov**.

čákov 1. 'Tschako' – Trenčín, 1744: Husarek vulgo *csako* (OSzK Fol Lat 1037/ VII, 29), 1788: sluhowe (v cisárskej službe) dostanu gedne čzyžmy, geden *czako* (HSSJ), 1799: pjera officýri za *čáкови* sy wytrčili (uo.), 1823: *čákov* (Hlas 104–5), Gemer, 1844: moj drahýma kamenmi vykladany *čákó* (Polívka II, 130), 1846: šablíčka štrngoce, *čákov*... len sa tak ligoce (Vých 273), 1847: vojenský *čákov* (Hodža 29), XIX. szk: môj *čákó* cifrovaný (EliášH 118), *čákov* (Jancs; DobšO 78; 1861: LaskS II, 306; Detva 313; GNS; SSJ), Trenč. stol., 1894: Čierne *čáko* na hlave (SSpevy II, 577), Podlužany, 1894: moje *čágo* na bok dá (uo. III, 83), Sobrance: kepeň a *čakou* žebi položiü na gver (Czambel 392), Nitr. stolica, 1909: a perečko, gombálijü, na *čáku* mi dá (Bartók II, 169), Spiš: *čakol* (SbŠkult 524), *čákó* (GNS) stb.; – 2. 'csákó formájú fejfedő; papírcsákó' – *čákó* 'kalap' (Bern), 1832: Ty si chcel za lacné peniaze tento *čáko* kúpiť (ChalD 140), *čákó* 'Papiertschako' (GregPsz 210), z novín mu spravil *čákó* (OrlG 201), *čakol* 'vysoký ozdobný papierový kužel' na hlave betlehemcov' (Buffa 139), Abov: *čakov* (JŠ 21: 99), *čákov* ľud. (SSJ); – 3. 'szétálló szarvú szarvasmarha' – Szs, 1895: *čáko* 'ua.' (NyK 25: 293); – 4. 'vőfélybot' – Malč: *čakou* 'ua.' (StSl 10: 227); – **Szárm.:** **čákovistý** adj. 'csákó-, csákószerű' – csákó mn. *čákovistí* (Jancs).

Az ismeretlen eredetű (esetleg belső keletkezésű) m. *csákó* 1. 'seitwärts abstehender oder herabhängender Teil der geschlitzten Krempe eines Hutes' (1691?, 1734: EWU); 2. 'Kopfbedeckung; Tschako' (1747: uo.; de vö. 1705: Félttem én bizony még a *csákót* is: ArchRák IV, 745); 3. 'spitzes Ende am Schoß des Dolmans' (1796: uo.); 4. 'hervorstehendes Horn' (1838: uo.); 5. 'aus Papier gefaltete Kappe' (1903: uo.) főnév. Šimon Ondruš szerint viszont a belső keletkezésű szláv *čekol*, *čechol*, ill. *čakol*, *čachol* átvétele a m. *csákó* 'kimeredő ökörszarv' → 'hegyes tetejű huszárkalap', amely azután elterjedt szinte egész Európában (SR 37: 339–40). Ennek az etimológiának főként az a gyengéje, hogy tisztán elméleti föltevésekre alapozva, túlságosan elvonatkoztatva igyekszik eredményt elérni, s nem számol bizonyos hangtani nehézségekkel sem, a szótörténetről nem is beszélve (l. Gregor: MNy 69: 470). A katonai szóhasználat révén terjedt el a szk. népnyelvben. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. A Szepes megyéből szk. személynévként idézett 1404. évi *Czakow* fia Peter (HSSJ) természetesen nem szlovák, hanem magyar adatnak tekintendő. – A magyarból: Kollár: Hlas 104–5; Melich: NyK 25: 293; EtSz; Czambel: SR 5: 113; Fedák: SbŠkult 524; Hauptová: Slavica 28: 524; Machek¹; Machek²; Bartko: JŠ 21: 99; HSSJ stb. A SCS ismeretlen eredetűnek tartja, ez elfogadhatatlan. – A m. *csákó* egyéb nyelvi (cseh, lengy., kukr., or., rom., szhv., vend, ném., fr., ang.) előfordulására l. EtSz; Brückner; Wołosz: StSl 35: 242; Sulán 93–5; SESJC; LizV 635; UEISk; Tamás; Plet; Flisz; TESz; Hollós 64. – Vö. **čákos**, **čákovka**.

čákovka 'görbeszarvú tehén' – M. Kameň, 1728: [kravy:] czypula... *czakovka*... Brnusa Jalova (BaLt Kékkői urad. 33. cs.), Nye, 1789: materi gědnu

krawu *čakouku* 10 zlatih penezi... (TestNye 105), Manželky Marišj poraučil gednu krawu *čakoŭku* (uo.).

A m. *csákó szarvú* (tehén) 'szétálló, felfelé görbülő szarvú (tehén)' (vö. SzT) szerkezet, amelyből a *čakovka* univerbizációval keletkezett a szk. népnyelvben (l. 55. p.). A kékkői adat tehénnévként is értékelhető, de bizonyos, hogy a múltban egyes vidékeken közszóként is élt. – Vö. **čákov**.

čakvár 'kis bádogcsengő, kolomp' – *čakvár* 'ua.' (JČ 17: 133; LexNov 37, 117); – **Szárm.:** **čakvárik** dem. (Jelšava: SSN).

Am. *csákvári kolomp* szerkezetből önállósult *csákvári* 'kolompfajta' (ÚMTsz). Ehhez vö. 1846: *csákvári harang* 'ua.' (SzT), ennek tükörfordítása a *čakvárszky zvonec*, vö. Nye, 1788: *zwonecz Czakwarsky* s remenom (KodályEK 258, 13. jegyzet). A nem behajtott szélű *csákvári kolomp* egykoron Magyarország szerte ismert jelzőszerkezet volt az állattartók körében (l. MNL III, 242). Így került át a neve a Nógrád és Gömör megyei szlovákba, ahol egyrészt az *-i* elhagyásával (l. 45. p.), másrészt *-k* hozzáillesztésével (41.2. p.) illeszkedett be a szk. alaktani rendszerbe. – A magyarból: Matejčík: LexNov 37.

čalamáda 1. 'Grünmais, Grünfutter' – Nbh, 1924: ešte velmej veľa osožilo... sjať inám (: ako Muhar *Šalamáda* Paprika atd) (Chov 177), *čalamáda* (Sk: JŠ 2: 332; Pi: Ondrus 248; GregPsz; LexNov 87; Ripka 209; GNS; Bcs: NSM 6: 194; SSJ), *čamalada* (Buffa), *čalamada* (Malč: StSl 10: 227; SipM; Abov: JŠ 21: 99); – 2. 'Mixpickles' – *čalamáda* (GregPsz; GNS; SSJ), Lapáš: *čalomáda* (SSN), M. Zalužice: *čalamaga* (uo.), Banovce n. Bebr.: *šalamáda* (uo.); – **Szárm.:** **čalamádový** adj. (SCS).

A tisztázatlan eredetű m. *csalamádé* 'ua.' (1857: TESz). Mind a tartalmi azonosság, mind a szóföldrajz a magyarból való újkeletű átvétel mellett szól. A *salamáda* előzménye a m. *salamádé* (ÚMTsz) alakváltozat, míg a Sáros megyei *čamalada* szk. metatézis eredménye. A szövégi m. *-é* helyére alaktani analógia nyomán került a szlovákban *-a* (l. 40.2. p.). – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 184; Király: StSl 10: 227; Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > rom. *ciolomáda* (Tamás), vend *čalamádi* (Flisz).

čalangovat' 'cselleng, kóborol' – 1869: cselle, cselleng, herumstreifen; blúdit semo tamo, *čalangovat'* (Loos I).

A hangfestő eredetű m. *cselleng* 1. 'herumschleichen; sich herumtreiben' (1549: EWU) ige és annak *csallag* (1791: TESz) változata. Loos alapján arra gondolhatunk, hogy egykoron tájszóként létezett, mai előfordulását nem tudom igazolni.

čale 'szarvasmarhát terelő szó' – 1848: csáli... *čalej!* (Jancs), cselő, *čalej* (pri volach) (uo.), 1869: cselő, hott! hotó, *čalej* (pri volách) (Loos I), zapriahol a "čale, Bodor, hejsa, Sivoň", popoháňal voly (DobšP III, 58), *čale* (Kálal; Si: JŠ 2: 336; MatSl; SSJ), *čalej* (Pv: JŠ 2: 336; Kociha, Polichno, Hor. Strháre, Vrádište: SSN), Ve: *čelé* (JŠ 2: 336), *čalé* (GregPsz), *čalej!*, *čalej ča!* (LexNov 116), *čaló* (GNS), Tk: *čale* hajs! (BÉ 1971: 472), Zombor: *čalo* (SSN).

A valószínűleg a *csá* 'állatterelő szó' és az *elé* '(da)vor' adv. összetételével keletkezett m. *csálé* 'igásállat terelésére (jobbra, ill. balra) használt szó' (1788: TESz). Némelyek szerint a m. *csá* a forrása több szomszédos nyelv hasonló hangzású szavának, így a szk. *ča*-nak is (l. pl. EtSz; Machek¹; Király: StSl 10: 227), de az ilyen jellegű interjekciók azonos módon, azonos eredménnyel jöhetnek létre egymástól függetlenül is. A magyar etimon feltevése tehát nem látszik indokoltnak (l. már Crân 299). Mindazonáltal a tótkomlói *čas* 'jobboldali ökör' (BÉ 1971: 472) kétségtelenül a m. *csás* 'bal (ritkábban: jobb) oldalra befogott ökör' (ÚMTsz) származék helyi átvétele. A *čale* esetében sem lehet kétséges a szó forrása: az alakok egyértelműen m. eredetről vallanak (erre l. Machek¹; Tamás: NytudÉrt 40: 360–2 is). A Gömör megyei *čelő* és a vácegresi *čelé* a m. *cselő* (TESz) változat átvétele. A szk. szóvég alakulására l. a **15.5., 15.6., 17.6.** pontokat. – L. még m. > morva *čale* (Bartoš 43), kukr. *čale* (Čopej), *čálj* (LizV 106), rom. *ceală* (Tamás), jrut. *čale* (Udv 58).

čalma 'turbánliliom' – Dolný Kubín: *čalma* 'Lilium martagon' (VSBN 278).

Az oszmán-török eredetű m. *csalma*, amely mindenekelőtt 'Turban' jelentésben ismeretes (1648: Kakuk 98; TESz), de a népnyelvben éppen a *Lilium martagon* neveként is megvan, vö. *törökcsalma* 'ua.' (CsP 192, 194). Mivel az oszmán-török *čalma* 'Turban' több európai nyelvbe átkerült (l. Kakuk; TESz), a szlovákból azonban nincs kimutatva, ezért bizonyos, hogy a növénynévi *čalma* a szk. népnyelvben a magyarból honosodott meg, mert csak a magyarban található ilyen jelentésben. Az elnevezés hátterére vö. a m. *csalmatok* 'Bilsenkraut' (TESz) esetét is. – A magyarból: Gregor: AUES 80.

čalovat' 'csal' – *čalovac* 'ua.' (SipM); – **Szärm.: očalovat'** 'becsap, megcsal' – Malč: *očalovac* 'übertölpen': Haňa hutori, že Janko ju *očaloval*... (StSl 11: 98), Michal'any: *očalovac* 'betrügen, tauschen': Brad ho šumňe *očaloval* (SipM).

Az ismeretlen eredetű m. *čal* 'trügen, betrügen' (kn. 1372 u.: TESz). Csak a kelszk. nyelvjárás déli részéről tudom adatolni, onnét is csak recens anyagból. Ennek ellenére nagyon valószínű, hogy címszavunk már a korábbi évszázadokban honossá lett a szk. tájnyelvben, mivel ez a m. ige (és származékai) mind a kukr.-ból, mind a szhv.-ból a XVI. sz. óta folyamatosan kimutathatók (l. LizV 88, 635; Dezső: StSl 7: 173; Dezső: NytudÉrt 128: 53–4; UEISk 172–4: Schubert 287–90). – L. még m. > rom. *celuí* (XVII. sz.: Tamás), szl. *čalár* (Bezljaj; Plet).

čampáš 'csámpás, görbelábú, gacsos' – Malč: *čampaš*, *čampoš* 'hinkend, wackelig': Ta ja nescem takoho *čampaša!*... (StSl 10: 227), Michal'any: *čampaš* 'krumbeinig, tolpatschig': Kilavi nohi ma, jak *čampaš* (SipM), Ks: *čampáš*, *čampáš* 'ua.' (s. gy.), Hatalov, Niž. Hutka, Vyš. Revištia: *čampoš* (SSN).

A feltehetően hangfestő szócsaládba tartozó m. *csámpás* 'ua.' (1784: TESz; de 1645: *tsámpáskodik*: uo.). Ebből szokták származtatni a szk. *čampavý* 'csámpás' melléknevet (l. Király: StSl 10: 227; Lipták: JŠ 21: 119), ez azonban így nem fogadható el. A szk. *čampavý* forrása esetleg a m. *csámpa* 'ua.' (EtSz; ÚMTsz) lehetne, de ez sem bizonyos. Létezik ugyanis a szk. népnyelvben *čampat'* (sa) 'csámpásan jár', a csehben *čampati se* pejor. 'jár' (l. Bartoš 43; GNS 377:

vičampač; Machek²: *čamtat* a.) és szócsaládjuk, melyek eredet szempontjából feltehetően a *čapati* 'megy' igéhez kapcsolódnak (vö. Machek¹; Machek²). A szk. *čampa* tehát honi képződménynek is tekinthető, s valószínűleg az is. Ellenben a *čampás* m. jövevényszó, amelyben adott esetben az *-ás*, *-aš* – egyéb expresszív szavak (vö. *čaptoš*, *čambloš*, *kyptoš* stb.) hatására – *-oš* végződésre módosulhatott (l. 48.4. p.). – L. még m. > kukr. *čampašnyj* (Liz 100).

čapás 1. 'Fußweg; Viehweg, Fahrte, Spur' – Sz, 1895: *čapáš* 'búžán stb. átgázolt út; gyalogút stb.' (NyK 25: 293), *čapáš* 'přechod v lese vysekaný pro dobytek' (Kálal), *capáš* 'cesta přes louky a role' (uo.), Detva: ten pánski *čapáš*, to gdo pasje (SR 8: 123), *čapáš* (Márkus 105; ŠtolcJ 98; Bcs: NSM 6: 194; LexNov 82; Gemer 2: 228), Nbh: straťju si *čapáš* z domu (s. gy.), *capáš* 'ösvény a szőlő végén' (Hont. stol: SR 47: 336); *čapaš* (SipM; Abov: JŠ 21: 99); – **2.** 'kár, veszteség' – Gemer: ešče zmo takí *čapáš* neprežili (LS 1–2: 185), *čapáš* (GNS); – **3.** 'ütés' – Nbh: Seden muchov son zabiü na edon *čapáš* (KrupaŽ 104), zempl, užh: *čapaš* (JŠ 21: 108), Malč: *čapaše* pt. 'Schlag auf den Stiefelschaft beim Tschardasch' (StSl 10:227), Zemplín: *čapáše* 'ua.' (ZálLT 74–6); – **4.** 'csárdásfajta' – Malčice: *čapaš* 'ein im Reigen getanzter Tschardasch (Volkstanz)'; Zahrajce mi jeden *čapaš*! (StSl 10: 227), *čapaš* čiast. vsl Hrabkov: znaľi *čapaše* tancovac (SSN); – **Szárm.: čapášovat'** 'csapásol' – Zemplín: Na túto dohrávku *sa nečapášuje* (ZálLT 77), bez *čapášovania* (uo. 97).

A hazai eredetű m. *csap* 'üt, ver' (kn. 1372 u.: TESz) igének -s képzős *csapás* 'gyalogút, ösvény' (1600: SZT; de 1372 u.: 'ütés, verés': TESz) származékszava. A m. *csapás* valószínűleg a pásztorkodás révén került át nemcsak a szlovákba, de több szomszédos nyelvbe is (l. Kniezsa: Ethn 45: 63). A č helyén jelentkező c szk. nyelvjárási jelenség (l. 27. p.). Egyébként az összes jelentés, így a csárdáshoz kötődő is a magyarból való. Ez utóbbira vö. *csapás*, *csapásolás* 'szóló verbunk (a Felső-Tisza vidékén), a férfítánc egyik motívuma' (MNL I, 458). – A magyarból még: Melich: NyK 25: 293; Szabó: LS 1–2: 185; Márkus 105; Király: StSl 10: 227; Matejčík: LexNov 82 stb. – A m. szó egyéb nyelvi meghonosodására l. Wołosz: StSl 35: 239; LizV 635; Tamás; UEISk; Kočič 125. – Vö. **čapat**, **čapov**.

čapat 1. 'csapat, munkacsapat' – *čapat* 'ua.' (Gemer: SL 1–2: 187; Malč: StSl 10: 227; SipM; GregPsz 210; LexNov 140), Bcs: išli *čapaton* mlád'enci (Ondrus 217), Vsz: V našem *čapat'e* náz bolo trinásť (Gregor 172), *čapat* vnovohr, zgem zastar. (SSN), Rh: *čapat* [írva *csapat*] (NSM 5: 134); – **2.** 'állatsereg' – Malč: *čapat* 'ua.': Kež veľo kravi hromaze, ta še povi: to jeden *čapat* (StSl 10: 227).

A *csap* 'üt, ver' igéből *-at* főnévképzővel keletkezett m. *csapat* 'Schar; Truppe' (1703: EWU) származékszó. Nem régi jövevényszóként főként a közvetlen nyelvi érintkezésben élő etnikai pontokról idézhető. – Közép-Zemplénben megvan összetételben is, vö. Malčice: *čapadgazda* 1. 'Partieführer (bei der Arbeit)'; 2. 'Anführer der Dorfburschen' (StSl 10: 227) és *čapatkapitán* 1. 'Mannschaftskapitän'; 2. 'Anführer der Dorfburschen' (uo.). Az előbbi a m. *csapatgazda* 'munkavezető, bandagazda' (ÚMTsz; MNL), az utóbbi az újkeletű

m. *csapatkapitány* 'Mannschaftskapitän' (ÉrtSz) átvétele (erre l. Király: StSl 10: 227 is). – L. még m. > rom. *ciopót* (Tamás). – Vö. **čapáš**.

čaplár 'csapláros' – Pukanec, XVIII. sz.: Martin Ocsowsky, nekdy mesta tohoto *čaplár* (HSSJ), *čaplar* (SipM), Ks, Pk: *čaplár* (s. gy.), Rozhanovce, Lemešany: *čoplar* (SSN); – **Szárm.:** *čaplárka* 'csaplárosné' – Ks, Pk: *čaplárka* (s. gy.); – **čaplárstvo** 'csaplárság' – XVIII. sz.: nech mi... zaplati piwo za čas sweho *čaplarstwi* (HSSJ).

A bajor-osztrák eredetű elavult m. *csaplár* 'Schenkwirt; Zapfer' (1400: Mollay; EWU). A kronológiai és a szóföldrajz okán címszavunk közvetlen forrása csak a magyar lehet. – Zemplénben van *čaplaroš* (SipM) is, ez a m. *csapláros* 'ua.' (1726: EWU) származékszó helyi átvétele. – A magyarból: SipM. – L. még m. > vend *čaplar* [ɔ: *čaplar*] (Flisz II), *čaplaros* [ɔ: *čaplaroš*] (uo. I, 25).

čapov 1. 'csapó (az ostor része); ostor' – Szs, 1895: *čapo^u*, *čapov* 'ua.' (NyK 25: 294), *čapou* (Márkus 105; Malč: StSl 10: 227), Bcs: *čapov* (NSM 6: 223), *čapo^u* (SipM), *čapou*, *čapov* (LexNov 117, 124), *čapou* je jednoduší širokí bič (Roh 325–6), aj na konce karikáša id'e *čapou* (uo.); – **2.** 'Bügel der Getreidesense' – Szs, 1895: *čapo^u*, *čapov* 'ua.' (NyK 25: 294), *čapo^u* (SipM), Abov: *čapov* (JŠ 21: 99), Rybník: *čapó* (GNS), Pk: *čapó* (NSM 1: 21), Nandraž: *čapó* (SSN), Cejkov: *čapov* (uo.); – **3.** 'légycsapó' – Szs, 1895: *čapo^u*, *čapov* (NyK 25: 294), Tk: *čapou*, *čapov* (s. gy.); Nbh: *čapó* (s. gy.); – **4.** 'vékony bőrszj' – Nagylak: s *čapovom* sa šil'i aj mašinovie remeňe na tlačiacu mašinu (Roh 352); – **5.** 'širák' [?] – Stropkov, 1608: on tiez prisol w *čapowe* orosenem (PDS 108); – **Szárm.:** **čapový** adj. – Nagylak: *čapoví* bič (Roh 352); – **čapovka** 'csapófa (a kaszán)' – *čapóka* (Sirk: GNS; Slizké: SSN).

A m. *csap* 'üt, ver' ige melléknévi igenévből főnevesült *csapó* (1539: EWU). Számos jelentése közül vö. pl. 'ostorcsapó' (1735: SzT), 'légycsapó' (Ball; de *légycsapó* összetételben már XVII. sz.: NySz I, 383), 'csapófa, takaró (a kaszán)' (MTsz; ÚMTsz; további jelentéseit is l. uo.). A szk. 5. jelentés P. Horváth szerint 'širák' (PDS 368), ez azonban korántsem bizonyos. Talán inkább valamilyen köpenyre, kabátfélére vonatkozik, mint pl. a m. *csapószűr* 'egy fajta szűr' (1669: OklSz 114). Ez esetben a szlovákban csupán az összetétel *čapó*- előtagja került volna felhasználásra. A szk. szóvég alakulására l. **13.2.**, **13.3.** pontokat. Leginkább a közép- és keletiszlovák nyelvjárás délebbi részein, valamint az alföldi szlovák lakosság szókincsében van meg. A *čapóka* bizonyára a m. *csapófa* (ÚMTsz) nyomán univerbizációval alkotott képződmény (l. **55.** p.). – A nyugatszlovák vidékeken *čapor* '(rövid nyelű) ostor; korbács' (SSJ; SSN; TOS 150), *capor* (1753: KS 6: 82; HSSJ) használatos, de ennek valószínűleg nincs köze a *čapov*-hoz. A *čapor*, *capor* feltehetően a hangutánzó eredetű *čapnúť* 'csap, ver' igéből -or képzővel alkotott származékszó (l. Machek¹ is). – L. még m. > kukr. *čapovka* (LizV 635), rom. *ciapáu* (Tamás), jrut. *čapovka* (Udv 58). – Vö. **čapáš**, **čapat**.

čara 1. 'csere, cserélés, csereüzlet' – Čajkov, 1682: stala se *czara* aneb poprava mezy statecznymi lydmy (HSSJ), Čajkov, 1690: stala se *czara* wyneczna mezy dvema bratry vlastnimy (SR 54: 92), Čajkov, 1706: že se stala *csara*...

(SzTFTK 1965: 136), *čara* (Palk; Jancs; Hurban, Štúr, Tim, Kuk: MatSl; SSJ; Kál), 1842–3: *šva mu ho pri šere na aldomáž slúbiv* (Polívka IV, 327), *čära, čera* (GNS) stb.; – 2. 'csereszserződés' – *čara* (Kálal); – 3. 'gyerekjáték' – *čära, čera* (GNS).

A valószínűleg or. eredetű m. *csere* 'Tausch' (EWU; az eredetre l. még Hadrovics: NytudÉrt 88: 63–5). A jelentésazonosságon és a szóföldrajzon kívül a m. etimon mellett tanúskodik a szótóban végbement *e* (> *ä*) > *a* változás, amely a jövevényszavak régebbi, XIV–XV. sz. előtti rétegére jellemző (l. 14.2. p.). – A mai köznyelvi *čara* (KSSJ) m. eredetére l. Škultéty: SP 22: 757; EtSz; Kálal; Szabó: LS 1–2: 184; Machek¹; TESz; HSSJ; Gregor: SzNyME 27–28 stb. – Vö. **čarat', čarovat'.**

čarat', čarovat' (sa), čarit' '(el)cserél, cserélget; (el)cserélődik' – Az óriási anyagból csak válogatást adok: Žilina, 1558: *Od welikey kože Surowegy a neb y dubenegy; by gy pak hned nečzaral* (AM Comit Trencs. II. Rsz 50: 184b; vö. SL I, 59 is), Bátovce, 1631: *stalo se medzj nimy czarowanie* (HSSJ), Bátovce, 1661: *že se onj czaralj a fraumočilj z winiciamy* (uo.), Bardejov, *predass nam te woly a nebudess czarad* (uo.), Zloven, 1740: *krčmarka čarowala se/mnu za/tenke biele platno... kosselu* (PDS 153), Bcs, 1768: *podlužen mige tri keble žita, ked sem Iunce čarowal* (ProtCsab 18), Pohorelá, 1797: *Našši Obivatele Čsarovali se ze Zahradami medzi sebu* (SN 7: 458), XVIII. sz.: *Tserélni Ceruvat* (MTA Levelezések 4-rét 57. I, 73), 1816: *čaruwal sem mu wlasnu zem* (BalLt Kékkői urad. 22. cs.), *čarowat', čarowat' sa* (Bern), cserél, *čaruvat', čaruvat' sa* (Jancs), *čerac* kelszk. (Czambel; Kálal; Malčice: StSl 10: 228), *čarit', čarat', čarovat' (sa)* (Kálal), Šariš: *čirac* (SbŠkult 547), *čirac* (Buffa 140), *čarat' (sa), čarovat' (sa)* ľud., hovor. (Vans, Dobš, Kuk stb.: MatSl; SSJ) stb. – **Szárm.: od-, po-, popre-, powy-, poza-, pre-, s-, vy-, začarat', -čarovat'** 'el-, be-, ki-, megcserél, -cserélget' – ezekre is csak egy-két példa: *odčaruvat'*, kicserél (Jancs), Krupina, 1741: *winicu... sem nedawno prečarowala...* (HSSJ), Pukanec, 1773: *ten (kontrakt) ma stara pany prečarany* (uo.), Nye, 1792: *y s domem našjm wčinił, že po prečarowal Djučajmu* (TestNye 200), Čajkov, 1690: *wyczaral swemu bratowy... wycizu* (SR 54: 92), Krupina, 1710: *dali sme za konia, kegdi (!) sme wicarowali od Ciganja...* (HSSJ IV, 437: *pridavok* a.), 1775 k.: *Eltseréltt, Začarowany*, *Suppositus* (StSl 3: 83), *sčarit'* 'zaměnití' (Kálal), stb., stb.; – **čarovatel'** 'cserélő' – 1775 k.: *Ruha megtserilö, Rucha čarowatel*, *Suppostor* (StSl 3: 83); – **čarovník** 'ua.' – *čarovník* (Bern), *čarovník*, cserélő (Jancs); – **čarúnok** 'csere' – Boca, 1608: *czo se dotice kelcigu neb czerungu* (HSSJ), Krupina, 1734: *Ioannes Bohuss pustil swug tál sestre sweg Marissy w čarungu* (uo.), Poniky, 1797: *zem čarunom dostanu* (uo.), Boca, 1821: *Dwanást totižto Rokow trwati magjcy Čarunok* (SztivLt Liber de rebus fam. Fasc 7), Liptov, 1830: *f[rajmark] a čarunok* (SN 4: 88), *čarunok* (Kollár: Kálal), *čarunek* sl. (Rank), *čarúnok* dial. (MatSl; SSJ); – **čarúnka** 'ua.' – *čeranka* (Rank), Šariš: *čiranka* (SbŠkult 547), *čiranka* (Buffa 140), Studenec: *čarunka* ľem jednomu

panuje (SSN) stb.; további származékokat l. egyebek közt Bern, Kálal, Jancs, MatSl, SSJ, GNS, SSN, HSSJ anyagában.

A valószínűleg or. eredetű *csere* 'Tausch' főnévnek *-l* képzős m. *cserél* 'tauschen' (1456 k.: EWU) származéka. Az *e > a* változás mellett a szócsalád gazdagsága is korai meghonosodásra mutat. Korábban úgy gondoltam, hogy címszavunk talán inkább a jövevény szk. *čara* képződménye, semmint a m. *cserél* átvétele, noha ez utóbbi lehetőségét sem zártam ki (l. Gregor: SzNyME 28). Az egyéb igék meghonosodásának a módja azonban azt mutatja, hogy a m. *cserél*-ből való kiindulás mindenképpen elfogadható, helyes. – L. még m. > kukr. *čerati* (LizV 147), jrut. *čerac* (Kočiš 125), *čeranka* (Udv 59). – Vö. **čara**.

čárda '(pusztai) vendéglő' – Szs, 1806: prissli sme na Kondoroskú *čardu*, nagedli sme sa (SzsIr V. 201. a. 14). Bcs, 1820: Ta Turszgey *tsargye* Seno a Paleno (MMM Céhk. 62.414.1.), 1823: *čárda* (Hlas 104), *čárda* (1845–8: Kondr 219; Jancs; Loos I; Kálal; Mb: Ondrus 258; l'ud. Is; Taj: SSJ), 1895–6: povalovat' sa po dolnozemských *čárdach* (Vaj IV, 85), *čárda* (SipM).

A szhv. eredetű m. *csárda* 'pusztai vendéglő' (1733: EWU: de 1606: 'katonai őrhely': uo.; 1617: 'kör alakú, nagy fedetlen épület': uo.). A magyarba átvett alak *csárdák* volt, amelyben a nyelvérték a *-k* szóvéget többesjelnek vélte és elhagyta (uo.). – A magyarból: Kollár: Hlas 104; Kálal; Kondr 219; SCS stb. – L. még m. > cseh *čárda* (Machek²), lengy. *czarda* (Wołosz: StSl 35: 243), kukr. *čárda* (LizV 635), or. *čárda* (Hollós), rom *ceárdă* (Tamás), szhv. *čárda* (UElSk), jrut. *čárda* (Kočiš 125), vend *csárda* [ɔ: *čárda*] (Flisz), ném. *Tscharde*, *csárda* (FWb). – Vö. **čardáš**.

čardáš 1. 'egy fajta zene, tánc' – 1854: kde hrálo několik cikánů „*čardáš*” (Němc 18), 1861: *čardáš* v ten čas sa ešte nenarodil, len jeho otec, nás prastary frisky, sa na Slovensku krútil (LaskS II, 191), *čardáš* (Loos I, 65; Dobšo 22; Kálal; GregPsz; GNS), *čardáš* (Tim, Vaj stb.: MatSl; Hab 98; GNS; SSJ), *čardaš* (Malč: StSl 10: 227; SipB 239; zempl, užh: JŠ 21: 109) stb.; – **2.** 'pusztai vendéglős' – *čardáš* (Kálal); – **3.** 'szolgalegény' – Szs, 1895: *čardáš* 'szegény szolgalegény, peckesen, félreacsapott kalappal jár' (NyK 25: 294); – **4.** 'egy fajta kalap' – Šariš: *čardaše* 'ua.' (SSNM 1952–60: 107); – **5.** 'egy fajta kendő' – Gemer: *čardáš* 'šatka z červeného kašmíru' (SN 15: 239); – **6.** 'levesfajta' – okolie Trenčína: *čardáš* 'kapustná polievka s fazuľou' (VZbTr 1971: 102); – **Szárm.: čardášový** adj. (MatSl; SSJ); – **čardášovat'** 'csárdást táncol' – Spiš: vešelo a rezko sebe *čardašuju* (SN 15: 468).

A *csárda* főnévből *-s* képzővel alkotott m. *csárdás* 1. 'pusztai vendéglős' (1755: TESz); 2. 'egy fajta zene, tánc' (1835: uo.) származékszó. A szk. jelentések közül az első öt a magyarra támaszkodik (erre l. ÚMTsz), a 6. azonban a szlovák népnyelvben alakult ki, mivel a magyarban így ismeretlen. Št. Lipták címszavunkat XVII. sz. előtti átvételnek tartja (l. JŠ 21: 109), de ez tévedés. A magyar csárdás ui. a verbunkos zene nyomán a XVIII. század második felében kezdett kialakulni (l. AkLex I, 366), tehát a nevével együtt csak később, a nemzeti megújulás idején kerülhetett át a szlovákba (l. ZálET 73 is).

A *čardášovat'* létrejöttére nyilván hatással volt a m. *csárdásozik* 'csárdást rop, táncol' (SzegSz; ÉKsz) ige. – A magyarból: Melich: NyK 25: 294; StanD I³, 69; Hab 98 stb. – Átkerült több európai nyelvbe, így csehbe, lengyelbe, ukránba, oroszba, románba, szerbhorvátba, ruténbe, szlovénbe, bolgárba, németbe stb. (l. Machek²; SWO; Wołosz: StSl 35: 243; LizV 635; Hollós; Tamás; UEISk; Udv 58; Décsy 65; Wahrig; Sprav). – Vö. **čárda**.

časár 'Kaiser' – Fil'akovo, 1562: mne prikazano od naseho *czasara* (SL 3: 329; SP 17: 701), 1752: Rimszki *Tsászár* (KNyNyE 249), Nye, 1792: hn. pry Salašj asy 16. Keb. Na *Csaszare* asy 2. Keble (TestNye 173), *časar* (SipB 238); – **Szár.m.:** **časarský** adj. – Kremnica, 1584: on Holenka gest slusill pry *Ciasarske* slušby (SL 6: 313), Štítnik, 1639: czakany, czuo se *czasarskym* husarom daly (HSSJ I, 458: *husár* a.), Štítnik, 1651: gednomu *czasarskyemu* kiwetowj balta (uo. *cisársky* a.), 1752: do *Tsászárszkoho* Lyisztu (KNyNyE 249).

A szláv eredetű m. *császár* 'ua.' (kn. 1405 k.: TESz). Ma már alig ismert tájszó, de régebben sem lehetett gyakori, hiszen az általánosan használat *cisár* 'ua.' (1473: Ryš 101) erősen gátolta az elterjedését. A hatás azonban kölcsönösnek látszik. A *cisár*-nak ui. volt *čisár* alakváltozata, vö. XVII–XVIII. szf.: lekarstwo *čisarj* poslalj (HSSJ), 1768: klobuček mal taki teg *čisarskeg* furmi (uo.), 1778: najjasznyejsóho druhóho Josef *Csiszára* (AANy 12/C:266),...jéj Kralyovszkomu i *Csiszárszkomu* domu... (uo.), *Csiszárszki* majesztát (uo.). A *c* helyén levő *č* esetében lehetséges ugyan *c* > *č* változás feltevése, valószínűbb azonban, hogy a m. *császár* > szk. *časár* hatásáról van szó. (l. Udvari: AANy 12/C: 264 is). – A m. *császárkörte* 'Kaiserbirne' (1664: EWU) és *császárvirág* 'Kaiserblume' újabb átvételére l. Nbh: *časárkörte* 'ua.' (s. gy.), *časarkörte* (SipM); *časarvirag* 'Kaiserblume' (uo.). Málcán a *časarska koruna* 'Kaiserkrone, Schachblume' (StSl 10: 227) a m. *császárkorona* 'Fritillaria imperialis' (CsP 41) részfordítása, a békéscsabai *časarskije hruške* pt. 'Kaiserbirne' (s. gy.) gyümölcsnév pedig a m. *császárkörte* félkalkja. Ugyanez a kukr.-ban univerbizációval *časariki* (LizV 635). – A magyarból: SipB; HSSJ. – A m. szó kukr., horvát, szl., vend nyelvi előfordulására l. LizV 88, 635; Dezső: NytudÉrt 128: 54; EtSz; UEISk; Flisz; Schubert 291.

čat 'Schnalle, Spange' – *čat* 'ua.' (Márkus 105; Malč: StSl 10: 227; SipM; zastar. GNS; Abov: JŠ 21: 99; Ks: s. gy.), Šariš: *čaty* 'spony do vlasov' (SN 22: 103), Brezina:... šumnu *čatu* do vlasoch (SSN).

A vitatott eredetű m. *csat* '(ruha) kapocs' (kn. 1395 k.: EWU). A nőnemű *čata* alaktani analógiával keletkezett (l. 44. p.). A szlovák nyelvterület déli részein (SSN), ill. a magyarországi szlovák településeken használt tájszó. – L. még m. > jrut. *čat* (Udv 59). – Vö. **čatlóš**, **čatlov**, **hajčat**.

čata 1. 'Streifzug, Kampf' – 1685: Pro žiwnost a Lupež wiczegj... na *čaty* (Com 289); – **2.** 'Trupp; Abteilung' – 1846: priletel pred *čatu* mladých orlov... na bystrom vraníkovi (Tomášik 23), 1882: stáli pred ozbrojnou *čatou* (Vaj V, 24), *čata* voj. (Hv; MatSl; SSJ); – **3.** 'sokaság, csapat; állatsereg, -csapat' – Bardejov, 1685: Teras icte a mate čas, tam budu woly 20 aneb 12, dostanete na tomže miste

dobru *čatu* (PDS 181), 1871: *čata*, csapat; Truppe (Loos III), *čata* (Kálal; Chal, Hurb, Štúr, Ráz: MatSl); – 4. 'munkacsapat, -brigád' – *čata* 'ua.' (SSJ; KSSJ); – **Szárm.: čatár 1.** 'harcos, katona' – Bytča, XVIII. sz.: na regiment *catarom* swetla musely sme dawat (HSSJ), *čatár* (Hv); – 2. 'szakaszvezető' – *čatár* (SSJ; KSSJ); – 3. 'brigádvezető' – *čatár* (uo.); – **čatník** 'szakaszvezető' zastar. (SSJ).

A szhv. eredetű m. *csata* 1. 'Streifzug; Kampf' (1532: EWU); 2. 'Militärabteilung, Trupp' (1544: uo.); 3. 'Schlacht' (1700 k.: uo.; további jelentéseit is l. uo.). Címszavunk magyar eredete mellett az 1–3. jelentés, főként pedig a *č* utáni *a* tanúskodik, amely magyar fejlemény a szláv *e* helyén. A katonai szóhasználat útján kerülhetett be a szlovákba. A 4. jelentés, továbbá a *čatník* és a *čatár* 2. és 3. jelentése cseh hatásra keletkeztek (l. Machek²). – A magyarból: EtSz; SzJsz 122; Hauptová: MNy 56: 175; uő.: Slavia 28: 523; Machek¹; Machek²; TESz; Habovštiaková: StSl 25: 174; HSSJ stb. Közvetlenül a szerbből való származtatása (Dvonč: SAS 5: 68) téves. – A magyar szót átvette az ukr., lengy. és szl. nyelv is (l. EtSz; SzJsz 122; LizV 635; Brückner; Sławski). – Vö. **čatovat'**.

čátej 'sásféle' – Nye: *čaté* (Márkus 105), *čátěj*, *čát'ěj*, *čáté*, *čátina*, *čátina* 'Carex limosa' (GNS), Abov: *čataj* 'ua.' (JŠ 21: 99), Nandraž: *čátej* (SSN).

Az ismeretlen eredetű m. *csáté* 1. 'Gebüsch' (1611: EWU); 2. 'Art Schilfgras' (1731: uo.; további jelentéseit is l. uo. és ÚMTsz), ill. annak *csáté*, *csátěj*, *csádaj* stb. (TESz; ÚMTsz) alakváltozatai. A Gömör megyei *čátina* forma bizonyára a 'fenyőgally, -lomb' jelentésű népnyelvi *čátina* (Kálal; Machek²) hatására alakult (l. 47.5. p.). – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 184; Márkus 105; Bartko: JŠ 21: 99.

čatlóš 'Vorreiter, Reitknecht, Wagenleiter' – Likava, 1627: Gurkowy sstethynowy *Czattlossowy*... (BathtLt Lad 25 Fasc 28), Lowasom a *čzattlossom*... (uo.), 1647: Od Pana Wesselenyho *Czatlossa* poslal (NádLt Okir I 289/A: 617), 1648: Pyua a chleba z *catlossow* (uo. 660b), Trenčín, 1652: wozarom z lowasmi a z *czatlossmi* (HSSJ), 1656: dalo se... *Caklossom*... holbj 2 (NádLt Okir I 289/A: 216), Ilava, 1662: ktere kusy role nekdy *czaklossy* z meho dowoleny posiwal (SzkMv 107), 1663: *čžatluossom*, Baraniny nawarenja Funt 1 (NádLt Okir I 289/A: 219), Blatnica, 1674: Jančiemu *Cžaklussowy*, Dal sem na strowu (uo. Okir I 818), Vršatec, 1683: Štefana Ondrejčicky, *čatlóša* panskeho (Urb II, 441), 1701: Pristal na sluzbu za *Csatlossa* Kubo Slabeg (NádLt Okir I 691), Jasenica, 1704: kachle kuriwal a *czaklossom* biwal (HSSJ), 1729: *Csaklossom* Dva pary czizem (BálLt Kékkői urad. 30. cs.) stb.; – **Szárm.: čatlóšový** adj. – 1656: od ussytya dolomana *czatlossoweho* (NádLt Okir I 632), Nemšová, 1665: Ittem od *Catlossowich* botu dano... (SL 2: 330), 1720: *Čaklossowyeg* Ondregoweg žene... (BálLt Kékkői urad. 30. cs.).

A m. *csatlós* 'Reitknecht, Vorreiter, Herrschaftsheiduck' (1634: TESz) képződmény. Ez a (*csat* >) *csatol* 'verbinden, verkoppeln, anschnallen' ige főnevesült *csatló* melléknévi igenevének -s képzős származéka (uo.). Az uraságot kísérő ilyen személy *csatlós* megnevezéséhez vö. Apor Péternek 1736-ban írt sorait: "Az csatlón hátul az úr felől állott az *csatlós*, másfelől, az asszony felől az inas..." (Apor, 42). A *čaklóš* forma a szk. nyelvjárásokból (l. StanD I¹, 505; I²,

545; PaulF 169–70; Ondrus: JČ 13: 70–5; Gregor 250 és 24.3. p.) ismert *tl* > *kl* változás következménye. Ez a szlovák változat azután északkeleten visszakerült *csaklós*-ként a magyarba (l. Gregor: NyDt 154–5). Kihalt szó, amely a nemesség és környezete szóhasználata útján jutott be a szlovákba. – L. még m. > szhv. *čatloš* (UEISk). – Vö. **čat, čatlov**.

čatlov 'a szekér rakományát vagy részeit rögzítő, merevítő rúd, kötél, láncc' – *čatloŭ* (Czambel 494; Márkus 105), Ipoly vidéke: *čatlóu* (JČ 17: 133), *čatlóv* (LexNov 136), *čaklov* (zempl: SN 19: 404; Humenné: SSN), *čatlo^u* (SipM), *čatló*, *čatlog* (GNS), Kobeliarovo: *čatlok* (SSN); – **Szärm.:** **(za)čatlovat'** '(le)szorít, (le)köt, (le)csatlózz' – 1732: Retyazka na *csaklovanya* N° 1 (BallT Kékkői urad. 31. cs.), **(za)čatlovat'** (GNS), Lastovce: *čatlovac* (SSN); – **čatlovka** 'vakolókanál' (Kálal; Hv I, 99).

A m. *csatló* 'rúd, karó a szekérrakományának vagy oldalainak a megfeszítésére' (1575: SzT). Az a *csatol* (< *csat*) ige melléknévi igeneve, és olyan szerkezetekből lett önálló főnévvé, mint a *csatlófa* (1587: OklSz), *csatlólánc* (1597: SzT) stb. (l. TESz). Ez utóbbi egyébként a nagylaki szlovákoknál *čatlólánc* (Roh 112), Rh-án pedig *čatlova lanc* (NSM 5: 114) formában él. A Bükk-hegységben a 'csatló' fogalmát a *čatlaš* (SipB 238), Nagylakon a *čatlaš* (Roh 112) fejezi ki, ami a *csatol*-ból -s képzővel alkotott m. *csatlás* 'ua.' (1627: SzT; ÚMTsz) származékszónak a helyi átvétele. A szóvégi m. -ó szk. reflexióira l. 13. p. A *čatlok/g* változat talán a m. többes számú *csatlók* átvétele -k > -g zöngésüléssel. Jelentését tekintve érdekes az univerbizációval keletkezett *čatlovka*, mivel a magyarban semmiféle hasonló jelentésű szerkezet (pl. **csatló kanál*) nincs nyilvántartva. Lehetséges, hogy ez a kifejezés a *čapovka* (l. *čapov* a.) befolyásoló hatására keletkezett? A kékkői *csaklovanya* származék alapján kétségtelen, hogy ez a szócsalád a XVIII. század előtt honosodott meg a szk. népnyelvben. – A magyarból: HSSJ. – L. még m. > szhv. *čatlov* (UEISk), rom. *ceatlău* (Tamás), – Vö. **čat, čatlóš**.

čatorňa 1. 'ciszterna' – Koralátka, 1635: *kdi sme chodili do plaweckych lesow duby rubat naczatornu* (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Štínik, 1636: *od/čzeterny dalo se gelčzom za/robotu – f. 20; Item na/klincze sa dalo na czeternyu...* (KS 6: 244), Štínik, 1641: *Item mlynarom od poprawowanya čzeterne dalo se...* (uo. 245), Štínik, 1654: *na aldomass kdi četrnu dorobily mlinari...* (uo.), Richnov, 1660 k.: *Zahoranom na Čzatornow zem Čztiri kabli* (CsákyLt KassaiLt Fasc 304 Nr 1), Bardejov, 1692: *Item na nyznu četernu anker se nakladal...* (KS 6: 245), Žilina, 1697: *zahradka y z čžiternu w nieg sucu* (HSSJ), Štínik, 1735: *zbudowala sa četorna pri meskom dome, na kteru četornu nakladek hore se klade...* (KS 6: 244), Bardejov, 1738: *pry cseterny nizeg rathussa* (PDS 58), Prešov, 1861: *Vodu zes Borkuta i s ceterni pije* (StSl 8: 171), Spiš. Štvrtek: *čaterěň* (SSN), Solivar: *četerňa* (uo.); – **2.** 'községi kút' – *četerňa* 'ua.' zried. (Buffa 140), Spiš: *četerěň* (KS 6: 244); – **3.** 'eresz(csatorna)' – *čatorňa* (SipB; SipM; GregPsz; GNS; LexNov 173.; Hont, Novohrad, Gemer: ASJ IV/2: 129), *čatorna* (okr. Štúrovo, okr. Rožňava: ASJ IV/2: 129), Zemplín: *čatoreň* (uo.), okr.

Rim. Sobota: *šatorňa, šatorňä* (uo.), Rybník, Sása: *četrn* (GNS), Michalovce: *čutorňa* (SN 12: 116), *čotorňa* (Benedek 78) stb.

A szhv. eredetű m. *csatorna* 1. 'ciszterna' (kn. 1374: TESz); 2. 'vízvezető árok, -cső' (1430 k.: uo.; további jelentéseit is l. uo.), ill. annak *csatornya* (1505: uo.), *csotorn(y)a* (1591: SzT) alakváltozatai. Ján Doruľa helyes elemzése szerint címszavunk az 1. jelentésben (s ebből következik a második is) már feltehetően a XIV. században meghonosodott, míg a 3. jelentésben újabb átvételre került sor (l. KS 6: 246; Doruľa 66). Az *-eň* szóvég analógia eredménye, mivel az eredeti *-ňa* végződést a szk. nyelvérzék képzőnek minősítette és a szokásos módon *-eň* képzőre cserélte fel (vö. Letz 74–5; SILex I, 140–4; 47.5. p.). – L. még m. > rom. *cețirnă* (Tamás), szhv. *čatrnja* (UEISk), kukr. *čotyrná* (Liz 154), jrut. *čatorňa* (Udv 58).

čatovať 1. 'csatáz, harcol' – 1599: Kterj proti Turkom často čatowali (NZ II, 422; l. Brtáň 120 is), Rudno, 1667: husaruv, kterí čatujú (HSSJ), *čatovať* (Kollár: Kálal); – **2.** '(fegyveres támadással) megbüntet' – Ružomberok, 1605: haydussi časte sstrafowani aneb čatowani činili (HSSJ); – **3.** 'figyel, vigyáz valakire' – D. Lúka: *čatuje na neho...* (SSN).

A szhv. eredetű *csata* 'Kampf' főnévből *-z* képzővel alkotott m. *csatáz* 'harcol' (1559: EWU; de vö. 1549: hogh el hagy a Sar war ala walo *chyathasthatasth*: LevT 66) ige. A 3. jelentés a szk. népnelvben keletkezett. Aligha volt gyakori szó a szlovákban, mivel az azonos jelentésű honi *bojovať* (1473: HSSJ) bizonyára erősen korlátozta az elterjedését. – A magyarból: CzambSl 123; Hauptová: Slavia 28: 523; Pauliny: Kollár II, 618; Gregor: NyDt 174; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *čatovati* (Dezső: NytudÉrt 128: 54), lengy. *czatować* (Wołosz: StSl 35: 244). – Vö. **čata**.

čáva 'csáva' – 1848: csáva, *čáva*, lúh (Jancs); – **Szárm.:** **čávo**vý adj. – csáva-hordó, *čávo*ví sud (uo.).

A szláv eredetű m. *csáva* 'bőrkikészítő lúgos lé' (kn. 1545: TESz). Noha csupán Jancsovicstól tudom adatolni, mivel azonban melléknévként is közli, ezért feltehető, hogy a magyarsággal közvetlen kapcsolatban lévő szlovákok körében helyenként ismert szó volt.

čavargov 'csavargó, naplopó, semmirekellő' – Gemer: *čavargou* 'ua.' (LS 1–2: 184), Muráň: *čavargov* (OrlG 119), Ploské: *čavargó* (GNS), *čavargou* (Márkus 105; okr. Košice: DialZ 1: 64; Malč: StSl 10: 228), *čavargo*^u (SipM), Ks: *čavargó* (s. gy.); – **Szárm.:** **čavarga** 'csavargó, tekergő nő' miest. zsl a vsl expr. (SSN).

A belső keletkezésű m. *csavarog* (< *csavar*) 'herumschweifen, strolchen, herumludern' igének *csavargó* (nyelvjárási *csavargóu*) melléknévi igeneve (szn. 1489: TESz), amely melléknévként (1575: uo.) és főnévként (1610: uo.) egyaránt használatos. A m. szóvég szk. reflexióira l. 13. p. – L. még a kukr.-ban (LizV 635) és a rom.-ban (Tamás) is. – Vö. **čavargovat'**.

čavargovat' (sa) 'kószál, csavarog'; expr. 'csibészkedik' – Batizovce, 1760: *tsawargowal sem y tam* (HSSJ), *čavargovat'* (CzambSl 123; Kálal; Irsa:

ŠtolcM 281; hovor. kraj. SCS), *čavargovac* (Buffa; Malč: StSl 10: 228; SipM), *čavarguvat* (GregPsz), Tb: *Čavarguje* jak Pitkó pes (s. gy.), Ks: hát *čavarguje* (s. gy.), *čavargovaŕi*, indiv. *civargovaŕi* (LexNov 188), Mal by som...nenadájať sa pálinkou a *nečavargovať* po nociach (BallekA 271), *čavargovať sa* (BallekP 70), *čavargovať* csl expr., miest. zastar. (SSN); – **Szárm.:** **čavargoš** 'csibész, naplopó, csavargó' – *čavargoš* (nád. Buffa; Malč: StSl 10: 228; okr. Košice: DialZ 1: 64; GregPsz; Abov: JŠ 21: 99; hovor. kraj. SCS: Sebechleby, Bzince p. Jav., Spiš. Štvrtok, Torysa: SSN).

A vitatott eredetű m. *csavar* 'drehen, wedeln' igéből -g gyakorító igeképzővel keletkezett m. *csavarog* 'herumschweifen, strolchen, herumcludern' (kn. 1544: TESz) származék. Az expresszív hangulatú *čavargoš* olyan típusú honi képződmény, mint a *babroš*, *frfloš*, *kradoš* stb. (vö. SILEX I, 106–7; 48.4. p.). Tekintettel az előfordulások helyére és számára, valamint a származékokra, feltehető, hogy címszavunk még a XVIII. sz. előtt került be a szlovák népnyelvbe. – Vö. **čavargov**.

čeber 'régii folyadékmérték; nagyobb favödör' – Nye, 1754: co se mu swišilo na *čeber* wino (Tirp 3: 15), za jeden *čeber* welký wina (uo. 16–7), Nye, 1755: Ze troch sudku...v kterých bylo 14. welkých *csöbru* (Tirp 2: 31), na 5. malich *csöbr* (uo. 32), Welky *csöbör* (uo.), 1763: Capedo... dwoğussaty ssaf, *czeber* (KamSl 84), Bcs, 1811: kjad gedna na 14 okowj a geden *Čeber* (BcsIr 1768–1834. V. 82. a. 30. 2. dosszié), cseber,... bečka, *čeber* (Jancs), csöbör, *čeber* (mjera vína s Uhrich) (uo.), *čeber* (Loos I; Kálal; Radošina: SSN); – **Szárm.:** **čebrik** dem. (Jancs II, 31; Kálal); – **čeberček** dem. – Capeduncula, obětny Nádobka dwoğussaty *čzeberček*... (KamSl 84); – **čebrovník** – 1869: csöbrös, Zubertrager; *čebrovník* (Loos I, 76).

A déli vagy nyugati szláv eredetű m. *cseber* 1. 'altas Flüssigkeitsmaß' (kn. 1395: EWU); 2. Größerer Holzeimer; Zuber' (1571: uo.). A szlovákban a belső fejlődésnek megfelelően *džber* (SSJ), népnyelvi *džbar*, *žbar*, *čbara*, *čbera*, *čber*, *džbor* stb. (1552: HSSJ; 1. még Kálal; PaulF 127) változatok vannak. Mindezek egy *čbbrь ~ *čbbrь kiindulás szabályos folytatásai (l. StanL 128; Machek¹; Machek²). Elméletileg ugyan egy szing. nom. *čber* – szing. gen. *čbra* kiegyenlítődéssel a szlovák számára is fel lehetne tételezni egy *čeber alakot, ez azonban eléggé valószínűtlen. Az ilyen típusú megoldás ugyan a szlovák nyelvjárásokban nem volna teljesen elképzelhetetlen, de az adatok előfordulási helye inkább magyar átvételre enged következtetni. A nyíregyházi írásmód meg egyértelműen a magyar *csöbör* változat meghonosodásáról árulkodik. – A magyarból: EtSz; Németh: Tirp 2: 31–2. – L. még m. > kukr. *čeber* (Dezső: StSl 7: 173; uő.: NytudÉrt 128: 54).

čéder 1. 'Hengst' – Tk, 1852: obecne *csödery* (SIKöml 331), 1853: obecnje *csejderi* (uo.), 1854: k *csedrom* (uo.), *čejder* (Szs, 1895: NyK 25: 294; Af: Ondrus 226; Nbh, Ks: s. gy.; Nye, Bcs; ASNM 214. térkép), Pi: *čejder* (uo.). Szs, Tk: *čéder* (uo.), Szp, Tb, Kk, Ecs, Mn, Msz, Mi, Szh, Sp, Mny: *čödör* (uo.), Hh, Nh: *čöüdör* (uo.), Rh, Bk, Bl: *čödör* (uo.), *čödör* (GregPsz), *čéder* gem

(SSN); – **2.** 'csikó' – Šivetice: *čéder* (GNS), Sirk: *čéd'er* (uo.), okolie Rožňavy: *čéder* (ASJ IV/2: 98), Mníšany: *čédere* (uo. 151); – **Szárm.:** *čéderík* dem. 'csödörcsikó' – 1848: méncsikó, *čéderík*, žrebec (Jancs).

A feltehetően kun eredetű m. *csödör* 'Hengst' (1521: OklSz; Ligeti 244–5), ill. annak *csöüdör* (ÚMTsz), *cseüder*, *csédër* (l. OklSz) alakváltozatai. A szlovák nyelvterület déli, délkeleti részéről és a magyarországi szlovák nyelvszigetekről adatolható újabb keletű átvétel. A két nyelvű szlovákok között az eredeti m. *ö*-s ejtés megőrződhet. A m. köznyelvi *ö*, *ő* szk. reflexióira l. **17. p.** – A magyarból: Melich: NyK 25: 294; Szabó: LS 1–2: 184; Király: SIKoml 331; Gregor: NyK 68: 413; Habovštiak: StSl 25: 163 stb. – Vö. **čédereš**.

čédereš 'méntelepen a tenyészcsödör(ök) gondozója' – Tk, 1856: *obecniho csegderesa* (SIKoml 331), Malč: *čöüdörös* (StSl 10: 229), Bcs: *čejdereš* (s. gy.), Nbh: *čejderoš* (s. gy.).

A *csödör* főnévnek -s képzős m. *csödörös* 'ua.' (1800: TESz) származéka, ill. annak *csöüdörös* alakváltozata. Újkeletű átvétel. – Vö. **čéder**.

čel 'List' – 1752: Nye vidaj ... *tselu* britkomu (KNyNyE 249).

A belső keletkezésű m. *csel* 'ua.' (1560 k.: TESz).

Alkalmi kölcsönzésnek látszik, mindamelllett nem lehetetlen, hogy régebben a kelet-szlovák nyelvjárás egyes területein használatos volt. – A magyarból: HSSJ.

čemega 1. 'italféleség' – *čemega* 'Birkenwasser' (Kollár: Jg; Loos III; Mič; sl. Rank; Kálal; Hv; l'ud. Is); – **2.** 'finom falat, nyalánkság' – Neverice: *čemega* 'ua.' (ASJ IV/2: 58; további jelentéseit és alakváltozatait l. SSN).

A talán belső keletkezésű m. *cemege 1.* 'Met; Art Getränk' (kn. 1395 k.: EWU); **2.** 'Leckerbissen' (1585: uo; további jelentéseit is l. ott). Az esetleges szlovén származtatást (l. Kiss: NytudÉrt 71: 23–4) az EWU nem tartja valószínűnek. Címszavunkat Ján Stanislav helytelenül a lengy. *ciemiega* átvételének véli (l. StanL 213; StanD I¹, 467; I², 64, 506; I³, 566). A lengy. *ciemiega* BEW szerint a szláv *čemerъ* alapszóhoz tartozik, míg Brückner a *ciemieę*-hez csatolja (l. ugyanígy: Sławski). Csakhogy a XVII. század óta adatolható lengy. kifejezés jelentése 'nehézség, fáradság, fáradozás, vesződség; fejtörés' (Linde; Sławski), ehhez tehát címszavunknak aligha lehet bármi köze is. Ezzel szemben a magyarból minden szempontból kifogástalanul származtatható (l. Machek¹ is), s ezt alátámasztja a szóföldrajz is (l. SSN). A szóvégi m. -e > szk. -a változás alaktani analógia eredménye (l. **40.2. p.**).

čempés 'Schmuggler' – Michaľany: *čempis* 'ua.': Šak tu každi blazon, kto ňe *čempis* (SipM), Vsz: *čempis* (s. gy.), Nbh: *čempés* (s. gy.).

A m. nyelvújítási *csempész* 'ua.' (1839: TESz) képződmény. Valószínűleg XX. századi átvétel, csak a magyarokkal közvetlen, szoros kapcsolatban élő szlovákok ismerik. – A magyarból: SipM. – Málcán használatos a *čempézovac* 'schmuggeln, schwärzen' (StSl 10: 228) ige is, ez a m. nyelvújítási *csempészik* 'ua.' (1843: TESz), ill. népnyelvi *csempéz* (ÚMTsz) változatának a helyi meghonosodása. – L. még m. > vend *csempész* [ɔ: *čempés*] (Flisz).

čengetovac 'klingeln' – zempl, užh: *čengetovac* 'ua.' (JŠ 21: 111).

A hangutánzó eredetű m. *csenget* 'ua.' (szn. 1422: TESz) ige. Csak a kelszk. nyelvjárás délebbi részéről van rá adatom (a SSN innét sem közli). – A magyarból: Lipták: JŠ 21: 111. – A magyar szót átvette a kukr. (LizV 635) és a jrut. (Kočiš 125) is. – Vö. **čengov**.

čengov 'csengő (rendszerint állatok nyakán)' – Gemer: *čengeu* (LS 1–2: 184), *čengej* (Márkus 105; Bcs: s. gy.), Nye: Na koňou stuhle, *čengej* (Ondrus 261), *čengou* (Malč: StSl 10: 228; SipM), *čengov* (SipB), *čengév* (GNS), čerkaju mu *čingovi* na šiji (AntZ 265), Sedlice: *čengof* (SSN); – **Szárm.:** **čengovik** dem. – užh: *čingovik* (Polívka V, 226), Malč: *čengovik* 'Viehschelle' (StSl 10: 228), *čengévik* (GNS).

A hangutánzó eredetű *cseng* 'hallen, klingen' igének m. *csengő* 'Schelle, Glöckchen, Klingel' (kn. 1529 e.: TESz) származéka, ill. annak nyelvjárási *csengőü* változata (a szk. szóvégre l. 17.3–4. p.). Főleg Gömörben és attól délkeletre, keletre használatos ez az állattartással összefüggő tájszó. – Dunaegyházán van *čengeřik* is (PalkN 116). Ez a *csengő* magyar *csengettyű* (1519: TESz) származékának a helyi meghonosodása. Eközben a nem kívánatos -í (< m. -ű) szóvég analógiás hatásra -ík demin. képzővé alakult (l. 19.1.; 41.2. p.). – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 184; Király: StSl 10: 228; SipM; Márkus 105 stb. – A m. szó kukr., rom., jrut. előfordulására l. LizV 636; Tamás; Kočiš 125; Udv 58. – Vö. **čengetovac**.

čerebogár 'Maikäfer' – *čerebogar* 'ua.' (Malč: StSl 10: 228; SipM; V. Šariš, V. Slivnik, Markušovce: SSN), Ks: *čerebogár* (s. gy.).

A belső folyamat eredményeként népetimológiával keletkezett m. *cserebogár* 'ua.' (1550 k.: TESz). A kelszk. nyelvjárásban és némely magyarországi szk. településen használatos tájszó. – L. még m. > kukr. *čérebogar* (LizV 636). – Vö. **bogár, čerebuk**.

čerebuk 'Maikäfer' – 1906: *čerebuk* (Czambel 494; Kálal), Krížovany: *čerebugi* požreři (SSN).

Az ismeretlen eredetű m. *cserebüly* 'ua.' (1395 k.: TESz) főnévnek népnyelvi *cserebuk* (ÚMTsz) változata. Kelkszk. nyelvjárási szó. – Vö. **čerebogár**.

čeregy pt. 'Hobelspan, Art Mehlspeise' – Šariš: *čerege* pt. (ČMSS 11: 41), *čeregi* (Malč: StSl 10: 228; SipM; šar, zempl: ASJ IV/2: 167).

A *csörög* 'klappern, rasseln' ige melléknévi igenévből főnevesült m. *csöröge* 'Hobelspan (Art Mehlspeise)' (1565: TESz), esetleg annak *csörege*, *csērēge* (uo.) változata. Kelszk. tájszó. – A magyarból: Király: StSl 10: 228; SipM. – L. még m. > kukr. *čeregi* (LizV 636), magyarországi rom. *cirigănă* (Tamás), jrut. *čeregi* (Udv 59).

čerepár 'régii gyalogos katona' – XIX. szef.: Načo jsi sa zverboval, | načo jsi sam ruku dal? | Nešťastny *čerepari*, | ktery tebe zverboval! (SocP 257), Malčice: *čerepare* pt. 'österr. Infanterist mit Gamaschen': χlapci, χlapci, *čerepare*, | ňestojice dva grajcare (Kindersprüchelein, aktualisierter Stil) (StSl: 10: 228), Nbh (régii lakodalmi versben): Dal som sa zverbovať medzi *čerepáru* (NSM 4:

115); – de vö. Nitr. stol., 1809: které s krátkými sáry mají aj boty, | Němci, jenž mají jméno *čarapáři* (Brat 3: 1041; l. még Bern; Jancs; LaskD II, 94 stb.).

A szhv. eredetű m. *csarapár* (1825: TESz) főnévnek *cserepár* (1831: uo.) változata. A szk. *čarapár* lehet közvetlen átvétel a szerbhorvátból, de a magyar közvetítés ez esetben is számításba veendő. Mivel az *e*-vel hangzó változat a magyarban keletkezett disszimilációval (l. TESz), ezért a *čerepár* a szlovákban m. eredetű. Mára elavult, csak kötött szövegekben (versek, mondókák) őrződött meg. – A magyarból: Király: StSl 10: 228.

čerip 'Dachziegel' – zempl, užh: *čerip* 'ua.' (ASJ IV/2: 129); – **Szárm.: čeripovi** adj. – Šariš: Biblioteku na 10 tisíc *čiripovo* tabuli dal spisac (Czambel 495).

A szláv (valószínű déli szláv) eredetű m. *cserép* 'ua.' (1525 k.: EWU; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. nyelvjárási *cseríp* változata. A m. eredet mellett az *é* vagy *i* helyén lévő kelszk. *i* tanúskodik. A *čirip*-ben *e – i > i – i* távolsági asszimiláció történt. Az általános szk. *črep* (1678: HSSJ; SSJ) alak mellett a szlovák népnyelvben, főként a kelszk. nyelvjárásban van *čerep* is (l. ASJ IV/2: 129; SSN). Ezt szintén szokták a magyarból származtatni (l. Czambel; Király: StSl 10: 228), de korántsem biztos, hogy helyesen. A szlovákban ugyanis a *čr-* hangkapcsolat esetenként *e* segítségével feloldódik, pl. *čremcha* ~ *čeremcha*, *črieslo* ~ *čerieslo*, *črevo* ~ *čerevo* stb. S mivel a *čerep* változat nemcsak a kelszk.-ban, de a nyugatszlovák nyelvjárásban (l. Myjava² 468; SSN) és a délkeleti morvában is megvan (l. StanD I², 469), ezért a magyarból való átvétel korántsem egyértelmű. Annyi megengedhető, hogy e típusnál az *e* epentetikum használatát a magyar gyakorlat elősegíthette, mint pl. a *čerešňa* esetében is, de ez nem volt szükségszerű. Ennek okán nem foglalkozom ez utóbbi kifejezéssel sem (a kérdésre l. StanD I¹, 430; I², 468–9; PaulF 239). – L. még m. > rom. *cirip* (Tamás).

čerkés 1. 'Pfundfinder' – *čerkes* 'ua.': Toti *čerkesi* bul'i (SipM), Nbh: *čerkés* (s. gy.), Bcs: *čerkési* nosil'i arvaláňhaj (s. gy.), Pk: *čerkís* (s. gy.); – **2.** 'Ausflügler, Turist' – *čerkés* 'ua.' (GregPsz).

A bizonytalan eredetű m. *cserkész* 'Pfundfinder' (1912: TESz; de 1793: 'Waldhüter': uo.). Egészen kései XX. századi átvétel, ma már inkább csak a magyarországi szlovákok ismerik. – A magyarból: GregPsz 162; SipM.

čės 'csősz, kerülő' – Nye, 1754: Czifra Mišo *Csus* (TestNye 10), Zvara Jano | *Csus* ktery horu waruge (uo.), 1847: *Čejš* ako *čejs*, ale gazdowja čo tam práwo majú statok pást' (Dohán 9), csősz, hajník, *čejs*... (Jancs), Tk, 1853: *csejsz* (SlKoml 331), 1852/3: za obecnjho *csösa* (uo.), Szs, 1895: *čejs* (NyK 25: 294), Nbh, 1919: Viňičňimu *Čejsovi* Pláca (Chov 9), Tk, 1922: zvoleny *Za/csősza* (StSl 8: 364), *čės* (Márkus 105; Tirp 1: 43), *čejs* (Af: Ondrus 224; Mb: NSM 1: 61; Bcs: NSM 6: 213), Nagylak: *čejsi* 'szőlőcsőszök' (Roh 79); – **Szárm.: čěsky** adj. – Nye: tam bola edna *čejská* řiža (Ondrus 262).

A török eredetű m. *csősz* 'Feldhüter, Wachter' (kn. 1560 k.: EWU), ill. annak *csűsz*, *csöűsz* változatai. A m. *ő, ű, öű* szk. reflexióira l. a 17. pontot. Úgy látszik, hogy címszavunk csak a szlovák nyelvszigetek szókincsének a szerves eleme.

Valószínű, hogy megtelepedésük után a XVIII. század folyamán honosodott meg a nyelvükben. – A magyarból: Melich: NyK 25: 294; Márkus 105; Király: SILK 331; Sulán: Slavica 3: 9 stb. – L. még m. > rom. *cios* (Tamás), vend *csósz* [ɔ: čós] (Flisz).

čéza 'Kalesche, Halbkutsche' – kočár, rheda, esseda, essedum... vulg. *čgeza*, šgeza (Bern II, 984: *kočár* a.), cséza, *číža* (Jancs), *čéza* (B. Petrovec: Bednárik 93; ŠtolcJ 97).

A ném. eredetű m. *cséza* 'ua.' (1697: EWU), amely azelőtt *séza* alakban is élt, majd az *s*-ből affrikálódással *cs* lett (uo.). Ez a *cs*-s változat került azután át a szk. népnyelvbe, ahol régebben az ugyancsak ném. eredetű *séza* is megvolt, vö. 1682: Mori Andrasowy do pressporuku ze *Ssezu* gduczimu (NádLt Okir I 289/B: 586b). A *číža* változatban *č* – *z* > *č* – *ž* távolsági asszimiláció történt. – A magyarból: Gregor: StSl 16: 204. – L. még m. > rom. *césá* (Tamás), szhv. *čéze* (UEISk; 1. még Schubert 293).

čibés 1. 'huncut, csibész, semmirekellő' – Nad'abil sa tam jeden levický *čibís*. Taký poval'ač rozl'aľošeny (TekP 123), D. Lehota, Ležiachov: *čibís* (SSN), *čibes* (SipB), *čibés* (Malč: StSl 10: 228; GNS; Nbh, Ks: s. gy.), Abov: *čibejs* (JŠ 21: 99); – **2.** 'fogadott fegyveres őr' – Rumanová: Židi si najali *čibisov*, vojákov prevrate... (SSN).

A *csibe* 'Küchlein' szóból -ész képzővel keletkezett m. *csibész* 'Gauner; Gassenbube' (1897: TESz; de 1834: 'csibeárus': uo.) származék, ill. annak nyelvjárási *csibejsz* változata. A 2. jelentés a szlovákban keletkezett jelentésátvitellel. – A Ks-on és Nbh-en lejegyzett *čibéskeduje sa* (s. gy.) a m. *csibészkedik* 'gaunern' (TESz) meghonosodása. – A magyarból: SipB 240; Király: StSl 10:228; Bartko: JŠ 21: 99). – L. még m. > cseh argó *čibéz* (Sulán: NyK 65: 291; Machek²), kukr. *čibijs* (LizV 636). – Vö. **čirkáš**.

čibuk 'Tschibuk' – 1861: svoj priam dofajčený *čibuk* (dlhá to turecká fajka) (LaskS II, 312), 1881: oba fajčili z *čibukov* (Vaj I, 286), *čibuk* (Hv; MatSl; Bcs, Ks: s. gy.; KSSJ; SSN); – **Szárm.:** *čibukový* adj. (MatSl; SSJ); – **čibukovat'** 'csibukot szív' – *čibukovat'* (Hv), Ks: no, *čubukuje* (s. gy.).

Az oszmán-török eredetű (esetleg szhv. közvetítésű) m. *csibuk* 'ua.' (1817: EWU). Címszavunkat közvetlenül a törökből szokás származtatni (l. pl. MatSl; SCS). Machek¹ a cseh *čibuk*-kal együtt a szó balkáni eredetére utal, a SESJČ szerint viszont a cseh szó a törökből való. A török *čibuk* könyvi és kereskedelmi úton bekerülhetett ugyan a szlovákba is, tekintettel azonban a korabeli társadalmi viszonyokra és szokásokra, a magyar közvetítés valószínűbbnek látszik. A *čibukovat'* létrejöttére pedig minden bizonnyal indukáló hatással volt a m. *csibukozik* 'csibukot szív' (1854: EWU) ige. – A magyarból: Gregor: StSlSav 1994: 5. – A török szó egyéb nyelvi előfordulásaira l. TESz.

čičer, čičeri 'borsófajta' – Márianosztra, 1769: Dewgatek... z kukuriczy, z ssossowiczy, *cziczeru*... (NSzN 4: 134), Nbh, 1919: za *Cičer*, Cibulu... (Chov 7), Tk: Lenča, *čičer*, hrach (HVB 169), Poltár: *čičeri* to je takó ako bop slatkí (LexNov 144), Sklabiná: *čičer* (SSN); – **Szárm.:** *čičerový* adj. – Ábelová:

čičerová pol'iouka (SSN); – *čičerica* 'borsófajta' – varili sme *čičericu* (Manga 68), Sh: *čičerica* (Atlasz), *čičerica* 'Cicer' (LexNov 144).

A latin *cicer*-re visszamenő m. *csicseri* 'Kichererbse' (1395 k.: TESz). A szókezdő *c-* > *cs-* változás a magyarban ment végbe (uo.), s így került azután át a kszk. nyelvjárás déli részeibe. A *čičer* az *-i* szóvég elhagyásával keletkezett (l. 45. p.). Az *-ica* képző nyilván olyan honi szavak mintájára járult a szóhoz, mint pl. a *šošovica* 'lencse'. A szlovákban egyébként a lat. eredetű *cicer* az elterjedt alak (l. EtSZ; VSBN 277). – L. még m. > morva *čičer* (MachekR 126), de alighanem szk. közvetítéssel.

čičovka 'Topinambur; Helianthus tuberosus' – 1797: Helianthus tuberosus. Zemské gabl'ko, *čičowka* (Vyv 56), csicsóka, *čičouka*, pugarka (Jancs), *čičovka*, csicsóka (uo. II), *čičavka*, *čičavka*, *čičovka*, *čičovka*, *čičóvka*, *cicovka* 'Helianthus tuberosus' (VSBN 280), *čičovka* 1. 'vičenec, turec, jetel'; 2. 'artyčok' (Kálal), *čičavka* 'slunečnice bambulinatá' (uo.), Vsz: *čičovka* (ŠtolcM 60), Mb: *čičóke* pt. (Mezöb II, 361), Malč: *čičouka* 'Topinambur, Erdartischeke' (StSl 10: 228), *čičo'ka* 'Erdbirne' (SipM), *čučóka*, *čičóka* 'Halianthus tuberosus' (GNS).

A m. *csicsóka* 1. 'Topinambur' (1773: TESz); 2. 'Helianthus tuberosus' (1801: uo.) származék, melynek végső forrása a *csúcs* 'valaminek a hegye, teteje, kiálló része; dudor'. Ebből a *csicsóka* létrejöhetett *-óka* képzőbokkal közvetlenül, vagy a *csicsó* 'csicsóka' (< **csucsó*) és a *-ka* kicsinyítőképző segítségével (l. uo.). A Gömör megyei *čučóka* értékes adalék ez utóbbi feltevéshez, hogy ti. a magyarban kellett *csucsóka* alaknak is lenni, mert a szk. *čučóka* változat kielégítően csak ebből magyarázható. A *cicovka* valószínűleg inkább a m. nyelvjárás *cicóka* (ÚMTsz) átvétele, semmint szk. *č* > *c* változás eredménye, noha ez sem zárható ki. Kálal meghatározásai nem mindig egyértelműek. Lényegük az, hogy valamilyen gumós növényre vonatkoznak. – A magyarból: Király: StSl 10: 228; SipM. – L. még m. > morva *čičavka* (MachekR 244, az eredet megjelölése nélkül), kukr. *čičóvka* (LizV 636), szhv. *čičok(a)* (UElSk).

čida, čidu 'csikóhívó szó' – Malčice: *čidu* 'ua.': Nevizel ši hače? Ne, *čidu*, ne! (StSl 10: 228), Michal'any: *čida* 'ua.': Na, *čida*, na! (SipM); – **Szárm.:** **čiduška** dem. – Ne, *čiduška*, ne, ne! (uo.).

A hangutánzó eredetű m. *csida*, *csidu* (1831: EtSZ; TESz: *csikó* a.) csikóhívogató szó. Ezidáig csak a kelszk. nyelvjárás déli részéről tudom idézni (a SSN innét sem ismeri). – Vö. **čikov, činko**.

čiga 1. 'Rolle, Winde' – Pov. Bystrica, 1650: mosadzne *Czighi* dwe (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), L. Hrádok, 1677: *Czigha* železnim Sworniam N. 1. (NádLt Okir I 620: 46), Krupina, 1689: na meskeho kona kupil se geden kantar s *čigamj* (HSSJ), XVII. sz.: Trochus. *Čiga* (SMS 15: 162), 1708: giny podprsnik z *Čigamy* (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Plešivec, 1818: Na *cigu* štrang (SN 9: 292), L. Sv. Ján, 1839: *Čiga* s podstavkou (AGK 335), *čiga* (Jancs; Mič; Šariš: Czambel; Kálal; Hab 104; LexNov 166; GNS; Buffa 140; Malč: StSl 10: 228; SipM; GregPsz 211; Roh 112; Nye: NSM 3: 227) stb.; – **2.** 'Folterseil' – 1768: ukrutně ho dal zbiti... a potom ho na *čigu* dal natáhnut (HSSJ); – **3.** 'Schnecke'

– Trenčín, 1678: na morskej *čigy* formu jedna (HŠ 3: 392), v nej biela morská *čiga* velka (uo. 394), *čiga* (GregPsz; SipM); – 4. 'Kreisel' – 1685: Pacholáta (chlapcy) hrawagj anebo Kulhamj... anebo ssamrhu (*čygu*) bičjkem honjce... (Com 279), Tárnok: *čiga* (JŠ 2: 343); – 5. 'Schneckenudeln' – Rh: *čiga* 'ua.' (NSM 5: 253); – **Szärm.:** **čigár** 'csigás munkás' – Šurany: Aj *čigári* bívali pri žatve (SSN); – **čigovat'** 'csigáz, csigával dolgozik' – Pol'. Kesov, Lukáčovce: *čiguvat* (uo.); – **čigovat' sa** 'csigajátékot játszik' – Tárnok: *čiguvat' sa* buďeme (JŠ 2: 343).

Az ismeretlen (ótörök ?) eredetű m. *csiga* 1. 'Schnecke' (kn. 1395 k.: EWU); 2. 'Rolle' (1493: uo.); 3. 'Folterseil' (1512 k.: uo.); 4. 'Wirbelbein' (1560 k.: uo.); 5. 'Kreisel' (1585: uo.); 6. 'Schneckenudeln' (1820: uo.). A *g* jelenléte XII–XIII. század utáni meghonosodásról tanúskodik. Van azonban a népnyelvben *h-s* változat is, vö. *čiha* 'Rolle, Winde' (DobšO 152), *čiha* 'ua.' (Kott; Kálal). Mivel a *čiha* alak már az ócsehből idézhető (l. Geb), ez Décsy (MNY 51: 458) szerint XIII. sz. előtti átvételnek tekintendő (l. még Sulán 108 is). Ezzel számolni lehet a szk. *čiha* esetében is, míg a *čiga* a m. szó későbbi, ismételt meghonosodása (l. Novák: SMS 8: 21; StanD I², 505; I³, 564). A tárnoki *čiguvat'sa* a m. *csigáz(ik)* 'csigajátékot játszik' (ÉrtSz; ÚMTsz) hatására keletkezett. – A HSSJ 'Ballen' jelentésben idesorolja a következő 1675. évi adatot is: od obrechtu od neorawskeho (súkna) od každeho *čygv* d ½, od ssyrokeho trebickeho (súkna) od každeho *čygv* d 1. Úgy vélem, ez a *čig* nem a *čiga* alakváltozata, s mind tartalmilag, mind alakilag valószínűbb, hogy nem ide, hanem a *čik*² 'Steifen' (l. ott), esetleg *šik* 'szegélydíz, paszomány' címszó alá sorolandó (l. Gregor: StSl 15: 233). – A magyarból még: Halász: Nyr 17: 254; Czambel 495; EtSz; Kniezsa: Ethn 43: 63; Machek¹; Machek²; Hab 104; Gregor 292; HSSJ stb. – L. még szk. népnyelvi *čigabiga* 'Schnecke': Nye (gyerekversben): *Čiga-biga* vitř roški (Márkus 174), Nbh: *čigabiga* (s. gy.); – *čigafúrov* – 'Schneckenbohrer, Spiralbohrer': *čigafuro*^u (SipM), *čigafúrou/v* (Roh 256). Az előbbi a m. *csigabiga* 'Schnecke' (1590: TESz) ikerszó átvétele, az utóbbi pedig a m. *csigafúró* 'Schneckenbohrer, Spiralbohrer' (Ball; SzegSz), nyelvjárási *csigafúróu* összetétel helyi meghonosodása. – A m. *csiga* különböző jelentésekben a szlovákon és csehen kívül megvan a magyarországi németben, valamint a kukr.-ban, lengy.-ben, rom.-ban, szhv.-ban, vendben, jurut.-ban is (l. EtSz; LizV 636; Wołosz: StSl 35: 241; Tamás; UEISk; Plet; Flisz; Kočiš 125). –Vö. **čigáš**.

čigáš 'csigás szekéren dolgozó urasági cseléd, szolga' – Prešov, 1784: Nicolaus Jarkovszky, slobodny *čigass* | Georgius Biresch, slobodny druhy *čigass* (SAV; HSSJ), Bardejov, 1790: *Cigas* Josef... | Kocis Macko... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Bardejov, 1821: *Csigasowy* a Biressom... (uo.), Sabinov, 1832: za Ohreblo pre *Czigassa* (uo.), *čigaš* (Malč: StSl 10: 228; SipM); – **Szärm.:** **čigášsky** adj. – Šariš, 1828: za gednu Kobulu do *Czigasskeho* Czugu (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Spiš: Roku 1879... Pre nových robotníkov a povozníkov... dal postaviť domy z dreva... Medzi ľuďom boli známe pod menom *čigášske* domy (Olej 84).

Az ismeretlen eredetű m. *csiga* 'Rolle, Winde' főnévnek -s képzős m. *csigás* származékszava, amely melléknévként 1522 óta adatolva van (l. OklSz). Olejnik 200 tévesen a m. *csikós* szóból származtatja, pedig az ő adatából is kiviláglik, hogy szekerekről van szó. Egykoron ui. az urasági szekerek gyakran csigával is föl voltak szerelve (még magam is ismertem ilyeneket, vö. *csigás szekér*: CzF), hogy a rakományt csigák és kötelek segítségével kellően rögzíteni tudják. Az ilyen szekerek voltak a csigások. Címszavunk elavulóban lévő kelszk. tájszó. – A magyarból: Király: StSl 10: 228; SipM; HSSJ. – Vö. **čiga**.

čih-puhi 'verés' – okr. Trebišov, 1941: vžela jedno drevo zo sanočkoch a čih-puhi po farkašovi (Kosová), Michal'any: čih-puhi onom. 'ua.': Čih-puhi a už j^h rozplašil (SipM).

A verés hangjának utánzása útján keletkezett m. *csihi-puhi* ikerszó, amely isz.-ként 1854 óta, 'verés, verekedés' jelentésű főnévként 1873 óta van adatolva (l. TESz). Talán a Čierna Lehotán lejegyzett Čih puja, má moja. Budeš dobrá? (Gemér 1: 175) szintén idesorolható. Ez esetben a *puja* olyan változat volna, amelyben a *moja* hatására kerülhetett a *h* helyére *j*. Nem gyakori kelszk. tájszó. – A magyarból: SipM.

čik¹ 1. 'Schlammbeißer' – Ludanice, 1655: Po Zlatnyčkowy za Čjky den 10 (NádLt Okir I 289/A: 254b), 1656: za Čzjky den 15, 1658: Poslaly se čzyky... na Illawu kupene (uo. Okir I 632), Štítnik, 1666: pan Bakoss pital, aby mi čiky wezly do Ratkove (Gemér 3: 199), S. Turá, 1676: riby cziky warit (HSSJ), 1708: Lampetra, Csik, Zicke, Čzyk (Lyczei 292), Žilina, 1709: rib kupenich den 10, čikuow den 10 (HSSJ), 1722: Dala sem za Csiky Szečanskym za sedemnat holby... (BallT Kékkői urad. 29. cs.), Holič, 1723: pritom ribi Cziki ma dat warit (SL 4: 136), 1763: Fluta: Čjk... (KamSl), Trebišov, 1772: Rjbj, čjkj a rakj lapatj (Udvari 432), 1775 k.: Tsik, Čjk, Lampetra (StSl 3: 83), 1779–85: slimak, čik... (JČ 9: 141), 1795: cobitis fossilis: čjk (HSSJ), čik (Jancs; MatSl; Kálal; Ripka 78; GNS; SSJ), čik (Czambel; Kálal; Tk: JŠ 2: 315; Malč: StSl 10: 228; SipM; zempl, užh: JŠ 21: 109) stb.; – 2. 'angolna; angolnaszerű hal' – 1763: Alabeta... čzjk, aneb úhor (KamSl 27), Ophidion: Úhor, čyk (uo. 581), 1791: Čik, Mrenka, lumbricus, muraenula... (BernE 156); – 3. 'Nudel' – 1820: čjk, Nudel (Mehlspeise) (Palk), čiky pt. (Kálal; SN 17: 520), Kokava n. Rim.: Buďemo šike varit'i (SSN), Poltár: čike (uo.); – 4. 'hólyag, kiütés a sertés nyelve alatt' – čik (Kálal); – **Szárm.:** čikolovec csikász (Jancs).

A valószínűleg hangutánzó eredetű m. *csík* 1. 'Schlammbeißer' (hn. 1113?, kn. 1533: EWU); 2. 'Aal' (1395 k.: uo.); 3. 'Nudel' (1708: uo.); 4. 'Geschwulst' (XVIII. sze.?, 1799 u.: uo.); 5. 'Blutegel' (1838: uo.; az eredetre l. még Kiss: NytudÉrt 71: 24–7). Címszavunk összes jelentése a magyarra megy vissza. A 2. jelentés alatti adatok tartalma nem mindig határozható meg pontosan. A *čikolovec* talán Jancsovics alkotása a m. *csikász* 'Schlammbeißerfänger' (1652: EWU) alapján. A *čik* gyakori szóláshasonlatokban is: *Opilý ako čik* 'részeg, mint a csap' (Zát 72), *Opilí jako čik* 'ua.' (Ripka 78), *Opitý, natahaný ako čik* 'ua.' (Kálal), *Skaka, jak čik ot soli* [szó szerint] 'ugrál, mint csík a sóban' (SipM), *Výgazdovao*

ako Barto na čikoch 'ráfizetett, pórul járt' (Zát 172). Ez utóbbi Juhász 8 szerint a m. *Belenyert, mint Bertók a csíkba* 'jócskán ráfizetett a dologra' (l. MSzK 81) lefordításán alapszik. – A magyarból: MEW; EtSz; Czambel: SR 5: 113; SzJsz 815; Hauptová: Slavia 28: 527; Király: StSl 3: 83; Machek¹; Lipták: JŠ 21: 109; HSSJ stb. – Machek² azonban – a többi szláv nyelvi megfelelésével együtt – már hományos, talán hangutánzó eredetűnek véli, helytelenül. – A m. szót átvette a cseh, kukr., rom., szhv., szl., jrut. is (l. BEW; EtSz; SzJsz 815; Sulán 109–111; LizV 636; Tamás; UEISk; Plet; Kočiš 125).

čik² 1. 'Streifen; Gewebestreifen' – 1675: Od Obrechtu od Morawskeho od každého Čygv d. ½ (SMSS 6: 69), Od ssyrokeho, Trebickeho, od kazdeho Cygu d. 1 (uo.; vö. HSSJ *čiga* a.), 1870: Streif, Streifen...; pruha, pásmo, *čik* (Loos II), *čik* (SipM), Kc (átv.): *tahá (~zebrav) čik ottál* 'húzza (~elhúzza) a csíkot innét' (StSl 13: 25), Vsz (átv.): *tahá čik ze sebu* 'húzza a csíkot maga után' (uo.); – **2.** '(arany) hímzőfonal; kivarrás, hímzés' – *čik* 'ua.' (Detva 125; Kálal 75; 914; čiast. strsl a jzsl: SSN), (spodný čepiec) Naň sa uviazala stuha, pošíta strieborným šíkmi – *čike* (Hont 253); – **Szárm.: čikavý, čikový** adj. – csíkos, *čikaví*... (Jancs), Bzenica: lajbíg..., takí *čikoví* (SSN); – **čičik** dem. – 1870: Streifchen, foszlányka; csíkocska; pružinka, pásik, *čičik* (Loos II).

A bizonytalan eredetű, talán a *csík¹* 'Schlammbeißer; Aal; Nudel; usw.' főnévhez kapcsolódó m. *csík²* 'Streifen' (1799: EWU), de igei származékára vö. 1652: perez *csikolni* hé vala engemet; ... estig *csikolék* neki (Komár 110). Amennyiben az 1675. évi szk. adat ide sorolható, úgy a szing. gen. *čigu* alak alanyesete feltehetően *čik*, és intervokális helyzetben a *k* zöngésüléssel *g* lett (l. 22.6. p. is). A magyarországi szlovákokban előforduló *tahá čik* szerkezet egészen újkeletű fordítása a m. *húzza a csíkot* szó szerint: zieht den Streifen; azaz 'macht sich davon, verduftet sich' (O. Nagy³ 199, 478) szólásnak. – Zemplénben van *čikoš* 'gestreifelt' (SipM) is, ez nem szk. képződmény, hanem a m. *csíkos* 'ua.' (1763: SzT) származékszó helyi átvétele. – A magyarból: Machek¹; Gregor: StSl 15: 233. – L. még m. > kukr. *čik* 'Streifen' (LizV 636), cseh *čik* 'kivarrás' (Sulán: MNy 58: 191; Sulán 111), rom. *čicoș* 'gestreift' (Tamás). – Vö. **šik**.

čiklat', čiklit' 'csiklandoz' – csiklánd, csikland, *čiklat'*, s'egliť (Jancs), *čiklat'* (Mič; Kálal), *ciklat'* (Kálal), *čiklat'* (Tvrďý), *čikalti* sl. (Rank), *čigliť* (SipB), V. Maňa: dlho ho chlapčiská *čiglali*... (SSN), Sebechleby: *čiklat'i* (uo.), *čigliť* (GregPsz), *čiklit'* (Hab 104); – **Szárm.: čiklotat'** 'ua.', **počiklat'** 'megcsiklandoz', **počiklátav'** 'csiklandozgat' – *čiglotat'* (SipB), Maglód: Nedala mi v noci spať, | Musiel som ju *počiklat'* (Hagy II, 127), csiklándoz, *počiklátav'* (Jancs); – **čiklavý, ciklotavý** adj. 'csiklandós' – 1839: Weru ge to *čiklawy* Špás (MTA Rui 8-rét 206/183: 197), *čikloví* (Jancs I, 65; Ve: JŠ 2: 344), *čiklavi*, *čiglavi*, *čiglotavi* (SipB 238, 240), *čiglaví* (GregPsz; Lukáčovce: SSN); **čikliar** 'csikló' – csikló, *čikljár*... (Jancs).

Egy fiktív tőhöz kapcsolódó, belső keletkezésű m. *csikland* 'kitzeln' (kn. 1577 k.: EWU) szócsalád *csikl(ik)* 'ua.' (kn. 1766: uo.); 'jucken' (1777 ?, 1816: uo.) változata. Machek¹ és Machek² a morva és szlovák *čegliť, čeklat'*,

ciklat', *čiklat'* alakokat az ősi eredetű szk. *šteklit'* 'csiklandoz; ingerel' expresszív változatainak tekinti. Mivel azonban az *šč > č* változás a kszk.-ra nem jellemző, ezért indokoltnak látszik inkább magyar eredettel számolni. A *čikliar* minden bizonnyal korabeli szóalkotás, talán éppen Jancsovicsé. – A magyarból: EtSz; Hab 104; Matejčík: LexNov 192.

čikoltov 'lánc- vagy faszerkezet, amellyel a tézslát vagy a rudat csatlakoztatják' – Humenné: *čikoltoṭ*: Kratki lancuch, na ktori še predně voli uvadzu (Czambel 495), *čikoltov* vsl (Kálal), Nye: *čikoltoṭ* (Márkus 105), Malč: *čikouṭou* (StSl 10: 228), Trstenné p. Horn.: *čikotov* zastar. (SSN).

A belső keletkezésű m. *sikattyú* 'ua.' (kn. 1513: EWU; 1. még MNL I, 609) főnevesült melléknévi igenevének *csikoltó*, nyelvjárási *csikouṭou* alakváltozata. A szk. szóvégre l. 14.1–3. p. – Kihalóban levő kelszk. tájszó. – A magyarból: Czambel; EtSz; Király: StSl 10: 228. – L. még m. > rom. *ciociltău* (Tamás), kukr. *čikotov* (Dezső: StSl 7: 173; uő.: NytudÉrt 128: 54).

čikóš 1. 'Rošhirt' – Nye, 1754: Kocsis Palko, *csikos* byl (TestNye 10), Nye, 1760: pri Gulyásoch aneb *Csikosoch* se pridrži (Tirp 2: 33), Tk, 1799: *čikowssowi* (StSl 8: 359), 1823: *čikóš* (Hlas 104), Tk, 1839: *čikowssi* (StSl 8: 359), 1847: kebi sme Vás chceli posudzovať z Vašich *čikošov* a handerburcov (Hodža 11), *čikóš* (Jancs; Loos I; Kálal; MatSl; GNS; Ks: s. gy.; SSJ; SCS), Hložany: *čikouš* (ŠtolcJ 68), Tk, Kc: *hřeší ako čikóš* 'káromkodik, mint egy csikós' (StSl 13: 29), Muráň, Šivetice: *čičkoš* (SSN); – 2. 'goromba, durva ember' – *čikóš* 'ua.' (Mič; Kálal; Garaj); – 3. 'egy fajta tűzhely' – Pk, Nbh: *čikóš* (s. gy.); – 4. 'gyerekjáték' – Bratislava: *čikóš* régi 'ua.' (SR 57: 355); – **Szárm.:** **čikóška** 'csikótűzhely' (Sh: NSM 3: 66).

A belső keletkezésű m. *csikó* 'Füllen, Fohlen' főnévből -s képzővel alkotott m. *csikós*, amely először melléknévként volt használatos (1630: TESz), később 'Rošhirt' jelentésben (1721: uo.) főnévvé állandósult és több európai nyelvre is átkerült. A 2. jelentés az 1. alapján a szlovákban alakult ki, a 3. jelentés a m. *csikóstűzhely* 'csikótűzhely' (ÚMTsz) előtagjának az átvétele, s ebből keletkezett univerbizációval a *čikóška* is. A Gömör megyei *čičkoš* a *čičko* demin. származéka. – A magyarból: Kollár: Hlas 104; Király: StSl 8: 359; Kálal; Machek¹; SCS stb. – L. még m. > cseh *čikós*, *čikoš* (PS; Sulán 113–4), lengy. *czikosz* (Wołosz: StSl 35: 246), or. *čikoš* (Hollós), rom. *cicăus* (Tamás), szhv. *čikoš* (UElSk), jrut. *čikoš* (Kočiš 125), ném. *Tschikosch* (Wahrig) stb. – Vö. **čikov**.

čikov, činko 1. 'Fülle, Fohlen' – Na, na *činko!* koňa lapjm (NZ I, 15), *činko* (Mič), *cinko*, *čin(ko)* (Kálal), *čikou* (LS 1–2: 184), Vaďovce: *čiko* (Peřinka 110), *čikó* (GNS), *čikov* (SipB), Msz, Szh: *čikof* (ASNM 213. térkép), Mi: *čiko* (uo.), Ecs: *činja* (uo.), *činjo* (GregPsz); – 2. 'munkapad' – *čikó* ~ *čikou* ~ *čikov* 'pracovní stolec remenára': bes *čikova* zme němohl'i robiť (Roh 326), v míhel'i boľi stouce... *čikó*, na kerom sa šilo (uo. 354); – **Szárm.:** **čičko**, **čikovík** dem. – *čičko* 'kiscsikó' (Brestovany: SN 14: 141; Šípkové, Vaďovce, Dol. Dubové, Koniarovce: SSN), *čikóvik* (GNS); – **čikovina** 'csikóbőr' – Tk, 1817, 1818: *čikowina* (SlKoml 331).

A csikó hívogatására szolgáló *csi*, *csid*, *csit*, *cset* stb. szavakból *-kó* kicsinyítő képzővel alakult m. *csikó* 'Füllen, Fohlen' (kn. 1525 k.: TESz). A 2. jelentés is a magyarból való, vö. népnyelvi *csikó* 'munkaeszköz' (ÚMTsz). A *činko* változat a szlovákban alakulhatott ki a *čina* (l. ott) és a *-ko* képző segítségével, de nem hagyható figyelmen kívül az *n* epentetikum (l. 32.3. p.) lehetősége sem. A m. szövegi *-kó* lerövidülését elősegítette, hogy a szk. nyelvérzék az azonos funkciójú szk. *-ko* képzővel azonosította. Annál is inkább, mert léteznek hasonló módon keletkezett honi eredetű állathívogató szavak is, vö. pl. Sl. Ľupča: *čuňo*, *čunko*: Ne, *čuňko*, ne! 'tak volajú na kone' (SP 24: 345; vö. Machek²: *čuně* a. is). Nem lehetetlen, hogy egy játéknak 1836-ból származó leírásában olvasható *čika* szintén idetartozik. Ez a lányok kedvelt játéka volt, olyasmi, mint a *fogócska*, amelyben a *čika* volt a fogó (l. Hry 207). A *csikó* a magyarban is lehetett a játékban az egyik szereplő megnevezése (l. ÚMTsz). Az *-ó* helyén levő *-a* lehet a m. *csika* (l. TESz) változat átvétele, de lehet szk. változás eredménye is (l. 14.3. 5. p.). A *č > c* változásra l. a 27. pontot. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 184; Király: SIKoml 133; Gregor: NyK 68: 413 stb. – L. még m. > kukr. *čikív* (LizV 636). – Vö. **čida**, **čikós**, **čina**.

čilag 1. 'Stern' – Balog, 1915: Ej, šila som valasom mala Betlehem, | a ja nekam, nekam bukitaja nekam a za *čilagom* (Bartók II, 226), Malč: *čilaga* (StSl 10: 228); – 2. 'fehér folt a ló homlokán' – Malč: *čilaga*: Naš kuň ma bilu *čilagu* doloŭ hlavu (uo.); – 3. 'dísz, díszítés' – Nagylak: *čilak/g*: sa spravia šalange aj na bok *čilage* (Roh 326), *čilage* zme kládlí aj na ohláuke (uo.).

Az ősi eredetű m. *csillag* l. 'Stern; Gestirn' (1416 u.: EWU); 2. 'Sternchen als Zeichen, Abzeichen, Symbol' (1549: uo.); 3. 'Blesse (bei Pferden)' (1761: uo.; további jelentéseit is l. ott). Nem gyakori tájszó, inkább állatnévként van elterjedve (l. pl. DobšO 51; Agrik 8: 173; GNS; GregPsz 211). A kelszk.-ban nyilván a *hviezda* hatására sorolódott be a szövegi *-a* segítségével a nőneműek közé (l. 44. p.). – A magyarból: Király: StSl 10: 228. – L. még m. > kukr. *čillog* (LizV 636).

čiliš 'csillés' – *čiliš* 'ua.' (Žak 648), šo do baňi za *čilisa* [!] (uo. 511), Kedis, to volali huntštisare, unčisare, potom ňeskor *čilisi* [!] (uo.).

A bajor-osztrák eredetű *csille* „Förderwagen, Förderhund” (1843: TESz; egyéb jelentésben 1285: uo.; eredetére l. Mollay 219–20) *-s* képzős m. *csillés* 'csillével vagy csillénél dolgozó bányamunkás' (l. Gregor 306) származék. Csak a kelszk.-ban ismert szakszó. – L. még m. > rom. *cileș* (Tamás).

čina 1. 'csikó' – Gemer: *čina* 'ua.' (LS 1–2: 185), *čena* (GNS), *čiňa* má právo bárkde behať (TekP 152), lebo by im vraj mašina, keby pískala, *čínence* plašila (uo. 151); – 2. 'csikóhívogató szó' – *čina-čina* (LexNov 116); – **Szárm.:** **čenka** dem. (GNS).

A csikó hívogatására szolgáló *csi* és *na* indulatszó összetételével keletkezett m. *csina* 'ua.' (1836: TESz), ill. annak *csěna* (uo.) változata. Akárcsak a *čikov* esetében is, az alaki azonosság, a kései jelentkezés és a területi előfordulás egyaránt m. eredetre mutat. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185. – Vö. **čida**, **čikov**, **činko**.

činčier 'bilincs' – 1702: *čzinčziery* železnich... No 5 (NádLt Okir I 620), 1842–3; a v tej izbe slobodně bez *šinšérov* choděv (Polívka IV, 451), 1846: v ťažkých *činčieroch* údy väžen láme (Víchř 49), *činčiere* (Dobšo 80), *činčiri* pt.: Živana provadzil'i panduri na *činčiroch* (Czambel 495), *čenčiar*; *činčier(e)* (Kálal), *činčier*; *čenčiar* (Garaj), *čenčiar* (Hv), kedz na mojo nožki *činčiare* viazaľi (AntZ 265), *činčier* zastar. (Botto: SSJ); – **Szárm.:** **činčierik** dem. 1. 'ua.' – do *činčirkoch* okovac (Czambel), *činčirky* pt. vsl (Kálal); – 2. 'kaszakótok' – *šinšárik* 'oselník' (GNS).

Az oszmán-török eredetű, esetleg szhv. közvetítésű m. *csincser* 'Handfessel' (1556: EWU; Kakuk 431), ill. annak *csencsér*; *csincsir* (MNy 79: 510) változata. A szóvég alakulására a szlovákban l. a **16.2.**, **33.1.** pontokat. Elavulóban lévő kifejezés (a SSN nem ismeri). – A magyarból: EtSz; TESz; HSSJ. – L. még m. > kukr. *činčerii* (Hrinč).

čingír 'Lauer, Tresterwein; Reuscher, Sauser' – XVII. sz.: lora. *čingir* (SMS 15: 164), 1755: *čingíru* sa tež popili (Piesne 157), 1763: Lorea: wjno posledny, *čzyngjr* (KamSl 487), Lora vel Lorea: *čzingjr*... (uo. 486), 1785: vína, a to ně lechcijakého, ně *čingíru*, ně vodnára (HSSJ), 1792: Okow *Čingiru*, Wodnáru (Fándly II, 104), Radošovce, 1805: vodu k vinohradom dovezal na *čingir* (ListyP 287), *čingir*, lora... (Bern) csigér, csígér, *čingjer* (Jancs), löre, *čingjar*, *čingjer* (uo.), 1874: to maly *čengírom* urobiť a nie kyslým mliekon (LaskS II, 440), *čingír* (Kálal; MatSl; Brestovany, Hlohovec: JŠ 9: 230), Brestovany: *čingjér* (JŠ 9: 230), Pukanec a okolie: *čenger* (NpSbor 6–7: 192), *čegír* 'vörösborfélé' (BlanL 52), Lukášovce, *čungír* (SSN), Závod: *čekír* (uo.): – **Szárm.:** **čengírový** adj. – Pk: je to také *čingírové* (s. gy.).

A valószínűleg tör. eredetű m. *csiger* 'ua.' (kn. 1430 k.: EWU) főnév, ill. annak *csinger*; *csengér* (uo.) alakváltozatai. Főként és elsősorban a borvidékeken használatos kifejezés. A m. szóvég alakulására a szlovákban l. a **15.2**; **47.3.** pontokat. – A magyarból: EtSz; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 530; Minárik: SocP 385; TESz; SCS kérdőjellel; HSSJ stb. – L. még m. > rom. *cighír* (Tamás), szhv. *či(n)ger* (UElSk), szl. *čiger* (Plet).

činoš 1. 'Pferd' – 1864: čo ma s mojím dobrodincom *činošom* spájalo (LaskS II, 333), Šipkové: Najlepšie bolo kúpid mladého *činoša*... (SSN), mladí *činoš* (GregPsz); – 2. 'rongyás' Lutina: *činoš* 'ua.' (ASJ IV/2: 227): – **Szárm.:** **činoško** dem. 'ua.' – 1864: bol ale tento *činoško* práve tej farby (LaskS II, 333).

A szláv eredetű m. *csín* főnévnek -s képzős *csinos* 'hübsch, nett' (1604: TESz) képződménye, amely a magyarban nagyon kedvelt lónév. Ebben a funkciójában átvette a szlovákság is, ahol a *Činoš* szintén gyakori állat-, elsősorban lónévként él (l. Agrik 8: 175; SipM; Chov 216, 241; GregPsz 211; ASJ III/2: 54). A lónév azután fölvette a 'ló' jelentéstartalmat, és a rongyás szekerét húzván, magára a rongyásra is átvivődött. – L. még m. > morva *cinoš* 'kůň plesnivé barvy' (Bartoš), kukr. *činošnj* 'nett, schmuck' (LizV 636), rom. *cinaș* 'ua.' (Tamás).

čipa 1. 'Harz' – *čipa* 'ua.' (Bern; Kálal); – 2. 'Augenbutter' – Šal'a: *čipa* 'ua.' (ASJ IV/2: 271), Ks: *čipe* pt. (s. gy.).

Az ötör. eredetű m. *csipa* 1. 'Augenbutter' (kn. 1532: EWU); 2. 'Harz' (1803), ill. annak népnyelvi *csípa* változata. Ritkán jelentkező tájszó. – A magyarból: EtSz.

čipka, pt. **čipky** 1. 'Spitze' – A rengeteg adagból csupán válogathatok: Radvaň, 1608: Na *czyрке* sem geg dal den 13 (RadvLt 77. cs. IV o. XVI. cs. Nr 2: 36), Ilava, 1611: piekné ssatky... s zlatými *čibkami* wúkol obtočzená (SP 27: 54), Omšenie, 1613: gedný ffordry... a *čyčky* na ných (SL 3: 82), Trenčín, 1678:... jeden par zlatohlavovy a zlatymi *čipkami* pramovane (HŠ 3: 396), XVII. sz.: Fimbria. podolek. *čipky* (SMS 15: 159), Žilina, 1705: na czižmy žadnich *čzipek* prissiwati nema (ČMSS 16: 110), Krupina, 1709: uhorske ssiroke strgeberne a zlate *csipky* (HSSJ), 1763: Fimbria: krag ssati, prém, *čypka* (KamSl 323), Insubuli... *čipki* nawógné (uo. 437), *čipki*... Spitzen... (Bern), *čipka* (Jancs; Kálal; MatSl; SSJ), *šipka* (GNS), Hor. Súča: *ščipki* (SSN) stb.; – 2. 'főkötő' – Gemer: *čipki* 'ua.' (SN 15: 239); – 3. '(csipke)fátyol' – Trnava: *čipka* 'ua.' (Pátk 204), *čipki* (GregPsz 211); – 4. 'pólyakötés' – *čipka* vsl (ASJ IV/2: 267; további jelentéseire l. Pátk 204; GNS; SSN); – **Szárm.:** **čipčok**, **čipôčka** dem. – L. Sv. Ján, 1683: Menssi *čipčeki* ... (NádLt Okir I 289/B: 613), (Ilava), 1683: kussček *čipeček* Beckov, 1729:... kdegakowa rozdroba od hedbabu, od *czypeczek* (uo.), *čipočki*, *cipočki* (Hab 102, 104), Ks: *čipečka* (Rozm 92), *čipôčka*, *čipočka* (Tim, Vans: MatSl), *čipôčka* dem. expr. (SSJ), *čipoška* (GNS); – **čipkový**, **čipkovitý**, **čipkastý**, **čipkavý** adj. 'csipke-, csipkés' – Trenčín, 1613: druhé fodry *čyřpkowe* (HSSJ), *čipkowi* (Bern), *čipkavý* (Kálal), *čipkový* (MatSl; SSJ), *čipkavi* (GNS), *čipkovitý* (Kuk, Kal: SSJ); – Bardejov, 1814: Misky *Csipkaste* N: 5 (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), csipkés..., *čipkastí* (Jancs), *čipkastý* (Vaj: MatSl); – **čipkár** 'csipkekészítő; csipkeárus' – B. Bystrica, 1783: zwolenskieg stolicy *čipkari* (HSSJ), Krupina, 1786: skrze tohoto mesta *čipkarou* (mítvy) nalezen byl (uo.), Medzibrod, 1798: nas ubohych *čipkarou* znovu prenasledovati... se usiluju (SN 6: 393), *čipkár* (Bern; MatSl; SSJ); – **čipkárka** 'csipkekészítő nő; csipkeárus nő' – Krupina, XVIII. szef.: bola u nej na hospode ta jista *čipkarka* (KPP 160), *čipkárka* (Bern); – **čipkársky** adj. – Nye, 1789: gedna odjecka *čipkarska* (TestNye 146), *čipkársky* (Kálal); – **(o)čipkovat'** '(ki)csipkéz, csipkével (fel)díszít' – Trenčín, 1646: (fertuška) bielena rowne *čyřpkowana* (HSSJ), Trenčín, 1713: kachle... pri wrchu *čyřkuwane* (uo.), 1763: laciniosa folia: *čipkowate* listy (uo.); 1775 k.: Tsépkézett köntös, *očipkowany* kabat (StSl 3: 83), XVIII. szmf.: *čipkowati* fimbrias praetexere (OSzK Fol Boh Slav 6/2: 21b), *čipkovat'* (Kuk: MatSl) stb. (További származékokra l. Bern; Jancs; MatSl; SSJ; SSN adatait).

A belső keletkezésű m. *csipke* 1. 'gezackter Rand' (1535: EWU); 2. 'Spitze (an Kleidern); zackiger Vorsprung' (1576: uo.); 3. 'Zacke' (1734: uo.); 4. 'Spitzornament in der Architektur' (1735: uo.). A szk. szót szokták honi eredetűnek tekinteni (l. pl. Leschka 246; Machek¹), de ennek mind a hang-, mind a jelentéstan ellentmond. Az egyszer adatolt *ščipki* nyilván népetimológias alakulás. A *čipkový*, *čipkovat'* képződmények létrejöttét elősegíthették a m. *csipkés* 'csipkével díszített' (EWU) és *csipkéz* 'csipkével díszít' (1692: SZT) származékok is. A szk. *čipkár* viszont a vászonárusok révén a m. népnyelvbe

került át (l. EtSz; Gregor: StSl 15: 223). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 254; EtSz; Hauptová: Slavia 28: 525; Király: StSl 3: 83; Gregor: StSl 15: 222–3; Habovštiak: StSl 25: 173; HSSJ stb. – A m. szó cseh, kukr., rom., szhv., szl., vend, jrut., bolg. nyelvi jelenlétére l. EtSz; Štek 13–14; TESz; LizV 636; Tamás; UEISk; Plet; Udv 59; Décsy 66, Flisz.

čira 'Keim' – *čira* (SipM; Abov: JŠ 21: 99; Trstené p. Horn., Stanča: SSN), Bcs, Nbh: *čira* (s. gy.); – **Szárm.: čirit', čirovat'** 'csirázik' – *čirovac* (SipM; Abov: JŠ 21: 99), Trstené p. Horn.: *čiric* (SSN).

A m. *csira* 'Keim(ling)' (kn. 1577 k.: EWU), amely talán az ősi eredetű szavak közé tartozik (l. MSZFE). Bcs-n van *čirázovat'* 'csirázik' (Hanko 163a) is, ez helyi átvétele a m. *csirázik* 'keimen' (EWU) igének. A kelszk. nyelvjárás déli részein és az alföldi szlovákoknál használatos tájszó. – A magyarból: SipM; Bartko: JŠ 21: 99.

čiriš, čiris 'Kleister' – Turiec, 1681: Owčarom na *Cziriz*... Žita Luk. 1 (NádLt Okir I 289/B: 545b), 1770: Ked treba do mlina, s nou ydu na muku, | Z kterež *čjriš* warga, w učadenom hrnku (Čap 85), 1775 k.: Tsiriz, *Čjris*, Colla farinacea (StSl 3: 83), XVIII. sz.: Tsiriz *Čjriš* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 74), *čiryš* sl. (Palk), *ciriš* (Bern; Hab 62, 459), 1832: A čo *čiriž* zalepí, | to sú čižmárske cepy (ChalD 99), Čižmára gá nechcem, hľadj hrdo žjti, | To lepj *čiryšem* coby měl sešiti (NZ II, 225), *čiriš* (Jancs; Hab 62; SSJ), *čiris* (Kálal; Malč: StSl 10: 228; Ripka 260; SSJ), *čiriz* (Kálal; SipM), Pukanec: *čiriž* (SN 5: 624), *čiriz* (GNS), *čil'iz*, *čiriz* (LexNov 153) stb.; – **Szárm.: čirizár** šar, iron. 'nešikovný obuvník' (SSN); – **(po)čirizovat'** '(meg-, be)csirizel' – csirizel, *čirisuvat'* (Jancs), *čirišuvaňja*, csirizelés (uo. II), *(po)čirizovač* (GNS), Trhovište: Skura še *čirizovala* (SSN), Kendice:... *nečirizuje* (uo.).

Az oszmán-török eredetű (esetleg szhv. közvetítésű) m. *csiriz* 'Kleister' (1647: EWU; Kakuk 109), és annak *csirisz* (TESz) változata. A szóvégi -ž egy *č – z > č – ž* változás eredménye (l. 29.2.2. p.) – egyébként van a magyarban is -zs végű változat (l. ÚMTsz) – a *č > c* szlovák nyelvjárási jelenség (l. 27. p.), míg az *r* helyén nem ritka az *l* sem a magyarban, sem a szlovákban (l. 23.7. p.). A *čirizovat'* aligha független a m. *csirizel* 'kleistern' (1609: MNy 79: 511) ige befolyásától. A SCS címszavunk eredetét illetően tanácstalan, mivel azonban a csizmadia mesterség műszava, s ennek jelentős hányada a szlovákban magyar eredetű, ezért bizonyos, hogy a *čiriš* is közéjük tartozik. – A magyarból: Škultéty: SP 22: 757; EtSz; Szabó: LS 1–2: 184; Hauptová: Slavia 28: 530; Hab 62; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *čiriz* (LizV 636), rom. *ciriz* (Tamás), jrut. *čiriz* (Udv 59).

čirka 1. 'hant, göröngy' – *čirka*, gyepcsirke. l. hradka (Jancs II); – **2.** 'kis kupac szálás gabona, széna' – Bcs: Čo kvačkou naraz zachytí, to sa volá „*čirka*” (ČK 1936: 91), Bcs: *čirka* 'félkéve' (NSM 1: 124; 6: 208; ČNS), Ks (szénagyűjtéskor): robít' na *čirke* (s. gy.); – **3.** 'sorköz a szőlőben' – Novosad: *širka* 'ua.' (SR 47: 339).

A hangutánzó eredetű m. *csirke* 1. 'különösen szőlő vagy kukorica tövére kapával összehúzott földcsomó' (ÚMTsz; de 1568: 'Hühnchen, Küken: TESz);

2. 'egy villányi széna-, szalmacsomó' (1805: MNL I, 520). Címszavunk nem azonos a récefajtát jelölő, ugyancsak hangutánzó szk. *čirka* (erre l. HSSJ; Bern; Ferienc 76; Machek²) főnévvel. Az 1. és 2. jelentés egyértelműen a magyarból származik, de a 3. jelentés forrása is minden bizonnyal a magyar, ahol is a 'földkupac', ill. 'szalma-, szénacsomó' jelentésátvitellel alakult ki (l. TESz). A *širka* változatban az *š-* és az *i* nyilván népetimológiás alakulat, a szóvégi *-a* pedig alaktani analógia eredménye (l. 32. p.). Mindenekelőtt az alföldi szlovákok szókincsének jellemző eleme.

čirkáš 'csibész, huncut, betyár, csirkefogó' – Dačov Lom: Chudoba, majetok | fiškali spredali, | ved' tu moju ženu | *čirkáši* prespali (HP 311), *čirkáš*, *cirkáš* (Hab 104), *čirkáš* (LexNov 223; GNS; SCS; čiasť. strsl a zsl expr.: SSN).

A m. *csirke* 'Hünchen, Küken' főnévnek *-s* képzős *csirkás* 'csibész, csirkefogó' (EtSz; TESz: *csibész* a.) származéka, amely régi argó szó volt, ma azonban már nem használatos (uo.). Vö. népnyelvi *csirkés* 'baromfikereskedő' (ÚMTsz). – A magyarból: HP 663; SCS. – Vö. **čibés**.

čisar 'Waffenschmied, Schwetfeger' – Štítňik, 1610:... kowačzy, *čzysary* nemagy robotu wyce pryatj (StanD III², 273; l. SHS 314 is), Štítňik, 1664: *Cjsar* Marcikowy za ssablu... (SR 38: 178), Štítňik, 1666: *Czisar* Gyorgyowy dalo se od čysteny meske[h]jo palosse (Gemér 3: 205).

A *csiszol* igének *csisz-* tövéből *-ár* képzővel keletkezett m. *csiszár* 'ua.' (kn. 1521: TESz) származékszava. Egykoron híresek voltak a csetneki acélból készült kardok, szablyák – a település nevének eredete is a fegyverkészítéshez kapcsolódik (l. FNESz I, 326–7) –, nyilván ezért tudott a fegyverkovács magyar *csiszár* megnevezése az ottani szk. szókincsbe behatolni. Az 1664. és 1666. évi *Cjsar*, ill. *Czisar* kétségtelenül foglalkozást jelölő személynév. Kihalt kszk. tájszó.

čizma, rendsz. pt. **čizmy** 'Stiefel' – A rengeteg adatból csak válogatva: Trnava, 1566: *ziadnemu aby nebyla swoboda... strzewicze, nebo boty prodati. krom tych czerwenych. kteryňz obyczeynie czizma* rzikagi (EK Céhlev. LIX. 3: 3), Radvaň, 1608: *Sebestyanowy sem dal czyzmy* (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr 2: 29b), Banovce, 1636: *aby bez nohawycz, bres pasa pres čyžem né robil* (Houdek 145), Budatín, 1658: *čiziem* pary no 2 (Urb II, 281), 1689: *za karmazinowe czizmy* (Jelš 325), Orava, 1713: *geden par Čiziem* (EK Céhlev. XX. 19.), 1763: *Cothurnus: čizma...* (KamSl 171), 1775 k.: *Tsizma, Čizma, Cothurnus* (StSl 3: 84), Illik lábához a *Tsizma, Pristawa knoze čissma* (uo.), *čizma* (Bern; Kálal; GNS; obyč. pt. *čizmy*: SSJ), *tižma* (Mič), *tižmy* (Kálal), *tížma* (GNS), Trenč. Závada: *tižmi* (SSN), Šariš: *čizma* (SbŠkult 544), *čizma* vsl (Kálal) stb. – **Szárm.:** **čizmička**, rendsz. pt. **čizmičky** dem. – Radvaň, 1609: *za troge czyzmicziek* chlapczom... (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. Nr. 2: 29), 1655: *čizmičky* Synowy (NádLt Okir I 289/A: 264b), 1791: *Čizmičky* prepila... (KSSP 3: 293), *čizmečki, čizmički, čizemki* (SipB), *čizmiška* (GNS), *čizmička* (SSJ) stb.; – **čizmica** rendsz. 'női csizma' – Pov. Bystrica, 1708: *cizmice* cierne zenske (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.); – **čizmový** adj. – Žilina, XVII. szv.: *Saram czizmowim* (AM Comit. Trencs. II. Rsz. 50: 454), 1763:

Cothurnatus: *Čižmársky, čižmowy* (KamSl 171), csizmás..., *čižmoví* (Jancs) stb.; – **čižmár** 'csizmadia' – Petrahó, 1567–73: szn. Andreas *Cysmar, Czizmar, Chyzmar, Tzyszmar* (ugyanazon személy) (TanZ 403), 1570: Paulus *Czismar* szn. (uo. 404), Ratkov, 1611: *Chismar* szn. (Ila III, 263; ugyanazon személy 1612-ben: *Czismadja*: uo.), 1634: Mattagze *Cizmare* (Jelš 263) – Ludanice, 1648: *Czyzmarowy* naslužbu Cor 1 (NádLt Okir I 289/A: 14b), Pov. Bystrica, 1656: Remeselnicy *Czizmari* (AM Comit. Trencs. III: Rsz 51: 14), 1656: dal sem *czizmarowy* odplacznia czizem (NádLt Okir I 632), Budatín, 1690: Remeselnicy, Murarja..., *czyžmaria* (SMS 7: 168), 1726: z ševcúr i *čižmárúv*... (KSSP 3: 306), 1763: Cuthurnarius: *Čižmár*... (KamSl 171), Malč: *čižmar* (StSl 10: 228), *šizmár* (GNS), *čižmár* (SSJ) stb.; – **čižmárka** 'csizmadia felesége' – Ilava, 1654: *Czizmarku*... chitily (NádLt Okir I 333), *čižmárka* (Bern; hovor. SSJ) stb.; – **čižmársky** adj. 'csizmadia-' – 1649: weczy kterež se dotikagy Czechu *Czismarskeho* (AM Comit. Poson. I. Rsz 33: 272b), Žilina, 1656: Mister *czizmarski* (AM Comit. Trencs II. Rsz 50: 422), Bojnice, 1672: *Czissmarski* Touariss (SL 2: 71), 1685: [czecha...] *Czizmarska* (Jelš 345), 1763: Cothurnatus: *Čižmársky*... (KamSl 171), *čižmárski* (GNS), *čižmársky* (SSJ); – **čižmárstvo** 'csizmadiaság; csizmadia mesterség' – Veličná, 1732: učiwse se *čižmarstwu* (HSSJ), Prešov, 1784: Mathias učy se *čissmarstwo* (uo.), *čižmárstvo* (SSJ) stb. További származékokra l. Bern; Jancs; Mič; ASJ III/2: 119; HSSJ; SSN adatait.

A szhv. (< tör.) eredetű m. *csizma* 'Stiefel' (1492: TESz), ill. annak hasonulással keletkezett *csisma, csizma* (uo.) változatai. A ruházkodással összefüggő régi átvétel, amint ezt az általánosan elterjedt használat mellett a nagyszámú származék is mutatja. A 'Stiefelmacher' fogalmát a magyarban nemcsak a szhv.-ból meghonosodott *csizmadia* (1594: EWU), de a *csizmás*, vö. Petrahó, 1554: Benedictus *Czysmas* (JP 403) és a *csizmagyártó*, vö. Petrahó, 1567–73: *Cyszmagyartho, Czismagyartho* (uo.) is kifejezte. Mint láttuk, ezt a személyt szlovákul a honi -ár képzővel alkotott *čižmár* képződmény nevezte meg, megadva az illető foglalkozását (l. Kotulič: SISlov 10: 16 is). Nemcsak a m. *csizma*, de vele kapcsolatosan sok egyéb fogalom magyar neve is honossá lett a szk. népnyelvben. A *č > t'* változás szk. nyelvjárási jelenség (l. OrlG 114), így lett a *čižma* helyén *tížma* is (l. 27. p.). – A magyarból. Škultéty: SP 22: 257; EtSz, SzJsz; HK; Hauptová: Slavia 28: 525; TESz; HSSJ stb. Machek¹ és Machek² a cseh *čižma*-val egyetemben csak föltételezi a m. közvetítést, a történeti, kultúrtörténeti háttérrel tekintve azonban ez bizonyosnak tekintendő. – L. még m. > lengy. *ciżma, czyzma* (Brückner; Wołosz: StSl 35: 240), kukr. *čižmi* (LizV 87, 636), rom. *cizmă* (Tamás), jrut. *čižma* (Kočiš 125), magyarországi ném. *Tschizma*, vö. Szepes m., 1610: Ein paar Lange Schwarze *Chsisma*... (TT 1890: 775). – Vö. **deličižmy**.

čoban, čobaňa 'faedény' – 1754: Prijal P. Richtar od *Cšoban* Janoše... (Tirp 3:13) szn. – czobáncz, dvaušnuo vedro, *čobaňa* (Jancs), Navarené jedlá rozvážali... v drevených *čoboniach* (Uhdol 259), *čoban* 'hölzere Wasserkanne' (SipM), Rh: *čobán* (NSM 5: 259).

A szláv (szhv. vagy szk.) eredetű m. *csobán* 1. 'Lägel' (1405 k.?, 1490 k.: TESz); 2. 'Art Eimer' (1888: uo.), ill. annak *csobány* (uo.) változata. A szlovákban *džbán*, *žbán*, *čbán* a szabályos megfelelés (XIV. sz.: HSSJ; 1. még Kálal; Machek¹), az első szótagban levő *-o* a magyarra jellemző. Az *-a* szóvég alaktani analógia (l. 44. p.), a második szótagban levő *o* pedig *o – a > o – o* asszimiláció eredménye (29.2.1. p.). – L. még m. > ukr. *čoban* (Hrinč; Čopej), rom. *ciobán* (Tamás), szhv. *čobanja* (Mihajl II, 758; Klaić; 1. még EtSz; SzlJsz).

čoboľa, čoboľov 1. '(lapos) fahordócska' – *čobola* 'ua.' (Bern; Leschka 247; Dank 913; Jancs; Kálal; oblast' Žiar n. Hron.: SN 9: 423), Bcs, 1826: *Čsobolo* Načim (MMM Céhkönyvek 62.418.1), *čoboľa* (Szs, 1859: NyK 25: 294; jugoszláviai szk: ČMSS 7: 58; 22: 117; Pukanec: SSN; Bcs: NSM 6: 206; Nbh, Tk: s. gy.), *čoboľov* (Kálal), Rh: *čobolo, čobolov* (NSM 5: 179, 195), Fo: *čoboľou* (ŠtolcM 404), *čobolo*^u (SipM); – 2. 'kisebb üveg' – *čobola* 'ua.' (Bern; Mič; Kálal); – **Szárm.:** **čobolka** dem. (Bern).

A m. *csobolyó* 'Art Faß; Lägel' (kn. 1557: TESz), amely ugyan hazai eredetű, de keletkezésének módja még nincs tisztázva (uo.; MSzFE; EWU). A szk. szóvégi *-a* lehet a m. *csobolya* (1647: TESz) változat átvétele, de lehet szk. analógiás változás eredménye is. A *čoboľov* előzménye főként a m. nyelvjárási *csobolyóu* (l. 13.3.3. p.) változat. – A magyarból: Melich: NyK 25: 294; EtSz; SzlJsz 816; ŠtolcM 404; Hauptová: Slavia 28: 530; Machek¹ stb. – L. még m. > ukr. *čoboljuv* (Dezső: StSl 7: 173; uő.: NytudÉrt 128: 54; LizV 637), rom. *ciubălău* (Tamás), jrut. *čoboljov* (Kočiš 126).

čokor 1. 'virágcsokor' – Jelšava, 1937: *Deti mali čokre ruží* (LS 4–6: 338), *čokor* (Ös: ŠtolcM 42; GNS; čiasť. novohr a gem, jabov, jzempl, už: SSN), Bcs, Nbh, Ks: s. gy.; Malč: StSl 10: 228; SipM), Tk: *čokre* 'kytice kvetov' (SN 10: 545); – 2. 'Masche, Schleife' – *čokor* (SipM); – **Szárm.:** **čokrik** dem. – Füzér: vidzeli, že má *čokrik* jahotki v ruce (LamR 16).

A vitatott eredetű m. *csokor* 1. 'Vogelschwarm; Gruppe' (kn. 1591: EWU); 2. 'Büschel; Strauß' (1766: uo.; további jelentéseit is l. uo.), mely vagy ősi örökségnek, vagy hangfestő eredetűnek tekinthető (l. uo.). A szk. népnyelvben újabb keletű átvételnek látszik. – L. még m. > rom. *ciucure* (Tamás), vend *csokor* [ɔ: *čokor*] (Flisz).

čomag 1. 'Bündel, Pack, Gepäck' – Nbh, 1922: 1 *Csomag* Frank káva kúpená (Chov 112), *čomag* (Nye: Márkus 105; GNS; SipM; GregPsz; Malč: *čomagi* pt. (StSl 10: 228); – 2. 'lakodalmi kalács' – Sátoraljaújhely és vidéke: *čomág* 'ua.' (NpSbor 9: 186); – 3. 'seprű' – *čomak* 'ua.' (GNS); – **Szárm.:** **čomagčik, čomagčok** dem. – *čomakčik* (SipM), Nbh: *čomažik* (s. gy.), Ks: *čomaščok* (s. gy.); – **čomagovat'** 'csomagol' – *čomagovat'/-c/-č* (LS 1–2: 185).

A *csomó* szócsalád *csom-* tövéből nyelvújításkor alkotott m. *csomag* 'Pack, Gepäck' (1844 ?, 1846: TESz). Címszavunk 2. és 3. jelentése a szlovákban keletkezett jelentésátvitellel. A *čomagovat'*-ra indukáló hatással lehetett a m. *csomagol* 'packen' (1868: uo.) ige. Ez helyi átvételként Nagybánhegyesen *čomagolovat'* (s. gy.) formában használatos. A magyarországi szlovákon kívül

Gömörben és Zemplénben található tájszó, a SSN ennek ellenére nem regisztrálta. – Átvette a szót a kukr. is (l. LizV 637; Liz 230).

čomaktartov 'csomagtartó (a kerékpáron)' – Malč: *čomaktartou* 'ua.' (StSl 10: 228), *čomaktarto*^u (SipM), Gemer: *čomaktartó* (LS 1–2: 184), *čomaktartó* (GregPsz).

A *csomag* 'Gepäck' és *tartó* 'Träger' segítségével alkotott m. *csomagtartó* 'ua.' (ÉrtSz) összetétel. Kétségtelenül XX. századi átvétel. A szóvégi m. köznyelvi -ó szk. refleióira l. a **13.3.1–3.** pontokat. – Vö. **čomag**.

čomoslovat' 'összezúz, dömöcköl' – csomoszol, *čomosluvat'*,... (Jancs), dömöcköl, *čomoslovat'*, mljaždit' (uo.), mustol, *čomosluvat'* (uo.), Gemer: *čomoslovat'/-t/-č* (LS 1–2: 184); – **Szárm.: (na)čomoslovat' sa** 'erőlködik, fáradozik' – Gemer: *(na)čomoslovač sã* 'mordovat' sa, namáhat' sa' (GNS).

A valószínűleg egy fiktív tőhöz kapcsolódó, belső keletkezésű m. *csomoszol* 'drückend zerquetschen (Weintrauben, Obst, Wabenhonig)' (1211 ?, 1635: EWU); 2. 'stopfen' (1600 k.: uo.); 3. 'mit Stock schlagen' (1881: uo.) ige. Régente főként szőlészeti, borászati kifejezésként élt, de használatos 'nyomorgat, gyötör' (ÚMTsz) jelentésben is. A szk. népnyelv mindkét jelentésben átvette. – A magyar származéka a *csomoszló* 'szőlőzúzó bunkós fa' (TESz), ez honos lett a szarvasi szlovákban (de lehet, hogy másutt is, csak nincs adatolva), vö. 1895: *čomoslo*^u 'ua.' (NyK 25: 294). – L. még m. > rom. *ciumuzlău* (Tamás).

čomov 1. 'Bündel, Ballen' – Šariš, 1788: 4 *čomovi* dohanu (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Tk, 1800, 1801: *čomowow* (SIKoml 331), 1823: *čomol* dohánu (Hlas 103), Sabinov, 1827: za 35 *Czomowy* Dohanu (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Bcs, 1847: pekňe krásňe geden *čomow* na druhy poklasti (Dohán 30), csomó-dohány, *čomov-*, svázok doháňa (Jancs), 1851: Škoda Gálovho dohánu – aj moje dva *čomovy* iste grg zlomia (Botto 15), Szs, 1895: *como*^u 'dohány csomó' (NyK 25: 294), *čomov* (CzambSl 123; Kálal; Garaj; Abov: JŠ 21: 99; Kokšov-Bakša: SSN), Nbh, 1920: 4. *csomovi* Petržlan (Chov 29), 1922: 10 *csomovov* Palanta Kapusná (uo. 59), Irsa: *čomóu* (ŠtolcM 226), Csa: a sme viťiahľi edon *čomó* vlasi (NSM 3: 197), Malč: *čomou* 'dohánycsomó' (StSl 10: 228), *čomó* (GNS; Füzér: LamiR 16); – **2.** 'bog' – Malč: *čomou* (StSl 10: 228), *čomov* (SipB), *čomo*^u (SipM); – **3.** 'rakás' – *čomov* 'ua.' (SipB), *čomo*^u (SipM), Alföld: *čomó* 'réparakás' (NSM 2: 288); – **4.** 'gabonakereszt' – *čomó* (GNS); – **5.** 'seprű' – *čomó* (GNS); – **Szárm.: čomóvik** dem. (GNS); – **čomôcik** dem. (Ks: s. gy.); – **čomóvisko** augm. (GNS).

Az ősi eredetű *csom-* tő m. *csomó* 1. 'Knoten' (1495 e.: EWU); 2. 'Auswuchs; Gelenkknorren' (1527: uo.); 3. 'Bündel' (1527 ?, 1590: uo.); 4. 'Knoten' (1538: uo.); 5. 'Menge' (1550: uo.); 6. 'Haufen' (1589: uo.); ... 10. 'Getreidemandel' (1792: uo.); 11. 'Paket' (1805: uo.); (további jelentéseit is l. uo.) származéka, ill. annak *csomóu* alakváltozata. Úgy látszik, a meghonosodás a dohánytermesztéshez (l. *dohánycsomó*) kötődött, a többi jelentés csak később került átvételre. Az idézett példákon kívül erre mutatnak a többi szomszédos nyelv idevágó adatai mellett a békéscsabai (*s*)*čomózovat'* 'dohányt csomóz' (< m. *csomóz* 'binden')

ilyen vonatkozású előfordulásai, vö. 1847: ale nek *sa'* osobitne *čomozugu*, a do osobitnych balow pokladu (Dohán 29), 1847: Zawážanj sme takowj Dohan porádne *S Csomozuwat* (BcsIr V. 28. a. 30. 2. dosszié), dokonale simituwané Listi *S Csomozuwat* (uo.). A m. szóvég alakulására a szlovákban l. a **13.3.** pontokat. – A magyarból: Kollár: Hlas105; Melich: NyK 25: 294; CzambSl 123; Szabó: LS 1–2: 185; ŠtolcM 61, 226; Király: StSl 10: 228; SipM; Bartko: JŠ 21: 99 stb. – L. még m. > kukr. *čomov* 'dohánycsomó' (LizV 637), rom. *ciumău* (Tamás), szhv. *čom* (UElSk), jrut. *čomov* (Kočiš 126). – Vö. **čomag.**

čonka, čonkavý 'csonka' – csonka mn.... št'učení, šutavi, *čonkaví*....; fn. kimlavec, *čonka* (Jancs), Nbh: je *čojkavi* ~ je bez nohi (s. gy.); – **Szárm.:** **čonkavost'** 'csonkaság' (Jancs); – **čonkavit'** 'csonkít, csonkásít' (uo.); – **čonkaviet'** 'csonkul' (uo.).

Az ol. eredetű m. *csonka* 'verstümmelt' (1208: ?, 1264: EWU) melléknév, ill. 'verstümmelter Mensch' (1527: uo.) főnév. Ez a kettősség van meg Jancs *čonka*, *čonkaví* adatában. Igaz ugyan, hogy címszavunkat az Alföldön megtelepült szlovákság szókincséből tudom csak idézni, a származékok alapján mégis feltehető, hogy egyebütt is előfordulhatott. Tehénnévként pl. SipM már 1788-ból idézi a Zemplén megyei Michalany-ból. – A magyarból: Gregor: HungSl 1983: 63. – L. még m. > kukr. *čónka* (LizV 230), rom. *cionc, cioáncă* (Tamás), szhv. *čonkav* (UElSk), szl. *čónkav, čónklja(v)* (Plet), vend *csonklavi* [ɔ: čonklavi] (Flisz).

čoport 1. 'Gruppe, Schar' – *čupor*: do *čupora* učupení načúvali (Hodža: Kálal), *čoport* (Gemer: LS 1–2: 186; GregPsz 212); – **2.** 'állatsereg, csorda' – *čupor* (Kálal); – **3.** 'szakcsoport' – *čoport* (GregPsz 212; Ks: s. gy.), Bcs: ja do *čoportu* ňepojďen (Hanko 81).

A valószínűleg fiktív töre visszamenő, belső keletkezésű m. *csoport 1.* 'Menge; Haufen' (1516 ?, 1536: EWU); **2.** 'Schar, Gruppe' (1516 ?, 1560 k.: uo.); 'usw.', ill. annak *csupor* (uo.) alakváltozata. A **3.** jelentésben csak a magyarországi szlovákok használják. Ez ui. a mezőgazdasági szövetkezetek szervezése után keletkezett m. *szakcsoport* összetétel önállóan is használt *csoport* 'ua.' utótagjának az egészen újkeletű (II. világháború utáni) átvétele. – A *čoportošan* 'gruppenweise, haufenweise' (Nye: Slavica 13: 22) adv. pedig a m. *csoportosan* 'ua.' helyi meghonosodása. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; Kálal; GregPsz. – L. még m. > rom. *ciopór* (Tamás), szhv. *čopor* (UElSk), jrut. *čupor* (Udv 59), vend *csupora* [ɔ: čupora] (Flisz).

čorda 'Viehherde' – Bcs, 1768: Tež podobne dwa čtwtaky w *čordě*, ano y dwa Tretygaky w *čordě* (ProtCs 18), *čorda* (Ös: ŠtolcM 48; Ai, Msz, Mi, Rh, Bk, Óm, Sp, Mny, Kd: Atlasz; SipM; SipB), Őinteu: *čorda* oviec (Benedek 184).

A szláv eredetű m. *csorda* '(Vieh)herde' (1282: TESz). Az ősi eredetű szk. *črieda* (és alakváltozatai – 1645: HSSJ) mellett a *čorda* csak a kelszk. déli peremén, de leginkább az alföldi szk. nyelvterületeken honosodott meg, ahol is az állattenyésztés egyik jellegzetes kifejezése. – A magyarból: SipB 240;

Gregor: NyK 68: 415; Benedek 78. – L. még m. > rom. *ciurdă* (Tamás), szhv. *čorda* (UEISk). – Vö. **čordáš**.

čordáš 'Viehhirt' – Nye, 1763: Janowj geden Junec od *Csordas* Miša (TestNye 62), Tk, 1825: *čordassowi* (SIKöml 331), Tk, 1832: *csordasow* (uo.), Tk, 1852: *za csordassa* (uo.), *čordaš* (SipB; SipM), *čordáš* (Sh: NSM 3: 58; Ks: s. gy.).

A *csorda* 'Viehherde' főnévből -s képzővel alkotott magyar *csordás* 'Viehhirt' (szn. 1400, kn. 1585: TESz) származékszó. A meghonosodás lényegében ott és úgy történt meg, mint a *čorda* esetében. – A magyarból: Király: SIKöml 331; SipM. – L. még m. > rom. *ciurdás* (Tamás), szhv. *čordaš* (UEISk). – Vö. **čorda**.

čóva 1. 'szalmacsutak' (mint jel)' – Bcs, 1847: Tjeto hrable nach geden člowek prawo proti woľakeg *čowa* t'jahá (Dohán 17), *csóva*, praporec, *čouva* (snop na drúk uvjazaní na znak) (Jancs), Szs, 1895: *čóva*, *čouva* 'aratáskor a kút gémjére tett jelzés (szalmacsutak, zsák stb.), hogy az aratókat készen várja már a tanyán az ebéd; mérnöki jelzés' (NK 25: 294), *čova* (Malč: StSl 10: 228); – **2.** 'rakás, kupac' – Malč: *čova* (uo.); – **Szárm.: počovic** 'szalmacsutakkal megjelöl' (Malč: StSl 10: 228).

A valószínűleg hangutánzó eredetű *csóvál* 'schwingen, schüteln, wendeln' igéből elvonással keletkezett m. *csóva* 1. 'Strohbund (als Hegewisch, als Vogelscheuche, usw.)' (1555: TESz); 2. 'Zeichen' (1702: uo.; további jelentéseit is l. ott). A 2. jelentés a szlovákban alakult ki jelentéstapadással. A kelszk. *počovic* keletkezését minden bizonnyal a m. *csóvál* 'tilalomjellel megjelöl' (1598: SZT) ige segítette elő. Nem gyakori tájszó, a kelszk. nyelvjárás déli részén (a SSN nem ismeri) és az alföldi szlovákok szókincsében van meg. – A magyarból: Melich: NyK 25: 294; Király: StSl 10: 228. – L. még m. > rom. *ciuhă* (Tamás), szerb *čòva*, vend *čóvati* (EtSz).

čudafa 'Datura stramonium' – Malč: *čudofaj* 'ua.' (StSl 10: 229), *čudafa* (GNS).

A *csoda* 'Wunder' és *fa* 'Baum' segítségével keletkezett m. *csodafa* 'ua.' (1833–6: MTsz) összetételnek nyelvjárási *csudafa* (uo.) változata. A málcái -j szóvég talán egy m. *csudafái* birtokos alakra megy vissza. Csak a két etnikum találkozási vonalának keletibb részein előforduló tájszó (a SSN azonban innét sem közli). – L. még m. > rom. *ciumáfáie* (Tamás).

čuha 1. 'szűr, köpeny' – Stropkov, 1608: wzal Paserb zwcwzera na/ssie *czuhu* i chodzel gdzes bossi w/noczi (PDS 108), Košice, 1739: powynen bude magister dati (učňovi) gednu *čzuhu* (HSSJ), 1784: (bol) v kožussku, *čuhe*, w kerpcoch (uo.), 1786: Johannes Csonka v satoch a *csuhe* ulapeni ma biti (uo.), *čuha* (Bern; Mič; Kálal; Hy; Šariš zastar.: JČ 17: 141; Buffa; Malč: StSl 10: 229; SipM; Koma 154; GNS; strsl, kys, vs! SSN), *čucha* (Mič; Kálal; Olej 200), *šuha* vs! (Kálal; ASJ IV/2: 202), *šucha* (Olej 200); – **2.** 'Mönchskutte' – *čuha* (Mič), XX. szef., kelszk.: *vežnyu mi kalapčik i čuhu* (MTA Ms 5088/135: 11); – **3.** 'pletykás asszony' – St. Hory: *čuha* (SSN); – **Szárm.: čuhička** dem. (Bern); – **čuška** '(női) suba, bunda' (Nos 137; GNS); – **čuhár 1.** 'csuhakészítő iparos' – B. Bystrica, 1676: duchodky trhowe: *čzuhiara* (majú dat') dwa penize do pusskj... (HSSJ); –

2. 'csuhás, bundás (ember)' – *čuhár* (Bern); – 3. 'házaló gyümölcsáros' – Už idu *čuhare* (Horehr 2: 197), Nitrica: *čuhiar* (SSN).

Az oszmán-török eredetű m. *csuha* l. 'felsőruha' (1494–5: TESz); 2. 'szűr, köpönyeg' (1763: uo.); 3. 'dolmány, zeke' (1784: uo.); 4. 'szerzetesi ruha' (1835: uo.). Machek¹ a szk. szót csak északról, a Lengyelországgal határos vidékekről ismeri, ezért azt a m. eredetű lengy. *czuha*, *czucha* átvételének tartja. Eltekintve attól, hogy Bern, Leschka, Jancs és mások is szótározták, a *čuha* Gömör, Liptó, Zemplén és Sáros megyében egyaránt megvan, azaz éppen ott, ahol a szlovák lakosság a magyarsággal szoros kapcsolatban élt, tehát a magyarból való közvetlen átvétel nagyon is természetes. A *šuha* változatban az *š* a *šuba* hatásának a következménye. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 10: 229; HSSJ stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. Brückner; SzJsz 817; Vasmer; TESz; Kakuk. – Vö. **čuháš**.

čuhaj, čuhaja interj. 'juch'he!, juch'hei!' – D. Súča, 1894: tá moja mamička, *čuhaja*, | sladká jablonečka, duša má (SSpevy III, 107), 1906: *čuhaja!* (Czambel), H. Porubka, 1907: Ej, na trenčianskom most'e | fijalenska rast'e; | ňikdo ju tam ňesad'il, *čuhajja* | sama sebe rast'e, duša má (Bartók II, 490), šej hoj, *čuhaj*... (Žak 570), rob, Haňičko, ňestoj, | hojaja, *čuhaja* (uo. 577), Dl'hé n. Cirochom: pobic ho mušime, *čuhaja* (HP 234), Ach, boža muj, boža, hojaja, | do sc sã nabožy kam, *čuhaja* (AntZ 10), Malč: *čuhaja* (StSl 10: 229).

Az önkéntelen hangkitöréssel keletkezett m. *csuhaj* 'ua.' (1865: TESz) indulatszó, ill. annak *csuhaja*, *csuhajja* (uo.) változatai. A szlovákban leginkább kötött szövegben fordul elő, de jókedvű kurjantásként is élő tájszó. – A magyarból: Czambel; EtSz; Király: StSl 10: 229. – Vö. **haj(a)**, **ťuhaj(a)**.

čuháš 'szerzetes' – Gemer, Spiš: *čuháš* 'človek v rovnošate, reverende' (SN 11: 515).

A *csuha* főnévből -s képzővel alkotott m. *csuhás* származékszó, amely mn.-ként 1604 óta, fn.-ként 1917 óta van nyilvántartva. Mint 'szerzetes' jelentésű főnév gúnyos értelemben használatos (l. ÉrtSz). Ritka tájszó. – Vö. **čuha**.

čujtár l. **čutár**.

čuka 1. 'Hecht' – *čuka* (Si: JŠ 2: 315; Malč: StSl 10: 229; SipM); – 2. 'Fessel des Pferden' – *čuka* (SipM)

A szláv eredetű m. *csuka* 'Hecht' (kn. 1395 k.: TESz). Nem gyakori tájszó, csak Zemplén megyében (de SSN onnét sem közli) és a magyarországi szlovák nyelvszigeteken fordul elő. – A magyarból: Király: StSl 10: 229; SipM. – L. még m. > rom. *ciucă* (Tamás), jrut. *čuka* (Kočiš 126).

čukl'a 'csuklya, kapucni' – 1795: abi sandális z nóh strhli, do *čukle* whod'ili, a habit wihrnúli (BajzaW 325), csuklya, *čukla*, kutňa... (Jancs), Starodávni baníci pri mokrych banských prácach *čukle* svojho odevu prehadzujú si cez zelenú čiapku (LaskD II, 341), Istotne to bude znak kedysi nosenej *čukle*, slúžiaci už len na ozdobu (uo.).

A lat. eredetű m. *csuklya* 'Kapuze' (kn. 1508: TESz), amely egy eredetibb *kuklya* alakból alakult a magyarban (uo.). Ma már a szlovákban alig élő tájszó (a

SSN nem ismeri), régebben azonban az írói nyelvben is szerepelt. – A magyarból: EtSz; SzJsz; Ormis: LaskD II, 511; TESz. – L. még m. > rom. *ciúclă* (Tamás), szhv. *čuklja* (UElSk).

čuklov 1. 'Gelenk' – *čuklou* (Malč: StSl 10: 229; Nó: Atlasz), *čuklovi* pt. (SipM), *čuklóu* (okr. Rim. Sobota, Trebišov: ZFFUK 38: 97; Bér, Szs, Pi: Atlasz), Sása: *čukló* (OrlG 119), Szh: *čuklóf* (Atlasz), Mny: *boľi ma u čuklova* (uo.) stb. – **2.** 'Wirbel' – okr. Rim. Sobota: *čuklón, čuklóu* (ZFFUK 38: 97).

A belső keletkezésű m. *csukló* 'Gelenk' (1647: EWU), amely a *csuklik* 'einknicken; sich verrenken' (uo.) főnevesült melléknévi igeneve. Gömör és Zemplén megyében fordul elő szórványosan, a magyarországi szlovák nyelv-szigeteken azonban el van terjedve. A szk. szóvég alakulására l. **13.3.** pontokat. – A m. jövevényezőre a románban és a vendben l. Tamás és Flisz adatait.

čukot, rendsz. pt. **čukoty, čukotky 1.** 'női fehérnemű, bugyi' – Gemer: *čukot* (LS 1–2: 185), Nitra: *čukoty, čukotky* diák argó (SPIN 3: 101), Kociha: *čukote* (GNS), Nbh: *čukotke* pt. (s. gy.), Šurany, Lapáš: *čukoti* (SSN), Prievidza: *čukotki* (SSN); – **2.** 'gyerek alsónadrág' – *čukotke* arch. (LexNov 203).

A bizonytalan eredetű m. *csuk* '(ein)sperren, schließen' (1720 k.: TESz) igéből *-tt* képzővel alkotott *csukott* 'zárt' (ÉrtSz) melléknévi igenév, amely a nem szótározott népnyelvi *csukott bugyogó* 'női bugyi' szerkezet eleme. Ez egyrészt azonos formában (természetesen a szokásos *tt > t* változással) mint főnév került felhasználásra, másrészt univerbizációval *čukotky* – mint *nohavičky* stb. – lett belőle. A kszk. nyelvjárás délibb részein élő tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185.

čunt 1. '(húsos, zsíros) csont' – *čunt* (Hodža: Kálal; Urb: MatSl; Sl. Lupča: SMS 19: 425; Hab 104; miest. strsl a vsl: SSN); – **2.** 'láb, lábszár' – Sl. Lupča: *čunta* (SP 24: 345; čiast. sstrsl expr: SSN), *čunty* pt. (Kálal), *čunt* arch. (LexNov 182); – **3.** 'kéz' durva – Prievidza: *čanta* 'ruka (drsne povedané)' (SR 9: 29); – **4.** '(láb-, kéz)csonk' – Gemer: *čunti* (LS 1–2: 187), *čunt, čun'ri* (GNS), Sirk: *čont* (uo.); – **5.** 'daganat a lábon' – *čundy* pt. (Kálal); – **Szärm.: čuntavý** 'csonkolt' – *Čuntavia* ruki má 'bez prstov' (GNS); – **čuntisko** augm. – *čun'isko* (LexNov 28); – **čuntaňa** 'nagylábú nő' (Sl. Lupča: SP 24: 345; Kálal); – **očontac** 'megtép, megszagat' (Buffa 187), *očontani* *člopec* (uo.).

A valószínűleg finnugor eredetű m. *csont* 'Knochen, Bein' (kn. 1416 u.: TESz), ill. annak régi *csunt* (uo.) alakváltozata. Egy régi szláv **ščot* (Skripecz: MNy 81: 219–221) etimont az EWU nem tart valószínűnek. Ettől függetlenül bizonyos, hogy címszavunk forrása a magyar. Mivel a kszk.-ban az *o* nem változik *u*-ra, ezért a *čunt* olyan régi meghonosodásnak látszik, amikor még a magyarban a szó *u*-val hangzott. Feltehető azonban az analógiás hatás lehetősége is, vö. *čunga* 'láb' (SSJ; SSN); csakhogy a *čunga, čungy* (Kálal) származása is tisztázatlan. Etimológiailag a *čunty* és *čungy* aligha tartozik össze, miként ezt Machek¹ véli. Ez utóbbi ui. a *čanga, čangy, čangále, čongály* stb. pejor. 'hosszú láb' változata, melynek azonban nem a tör. a forrása (így Moskov: SISlov 4: 71–4), hanem feltehetően a cigány *čang* 'lábszár' (ehhez vö. m. *csánk*:

TESz). Ha a *čunt* régi átvétel (a hiányzó nyelvtörténeti adatok ezt nem zárják ki), s talán erre enged következtetni a *čuntava* 'csupasz tátrai szirt' (Kálal 84) származék is, úgy a *čont* újbóli meghonosodása a m. szónak. A 2–5. jelentés minden nehézség nélkül kialakulhatott a szlovákban. – Kálal Hodžától idézi a *čuntováz* 'kostra' kifejezést. Ez nyilván a m. *csontváz* 'Skelett' (1786: NyÚSz) összetétel népetimológias átvétele. Ehhez l. m. > rom. *ciontvás* 'ua.' (Tamás) is. – A magyarból: Kálal; MatSl. – L. még m. > szl. *čõnta*, *čunťa* (Plet), vend *čõnta* [írva *csõnta*] (1781: StSl 27: 131; Flisz), rom. *ciõnt* (Tamás).

čupor 'Töpfchen, Häflein' – *čupor* (Kálal; Gemer 4: 84, 98).

Az ősi eredetű *csup*-alapszóból keletkezett m. *csupor* 'ua.' (kn. 1570: MSzFE; EWU). A kszk. nyelvterület ritkán használt tájszava, a SSN nem is adatolja. – L. még m. > rom. *cipor* (Tamás).

čurapěj 'kalapféleség' – ... vigan, krišpin, *čurapej* (Peřinka 453), Ratková: *čurapěj* expr. 'široký klobúk' (GNS).

A feltehetően szhv. eredetű m. *csurapé* 'Art schlechter Hut' (1887: TESz; de 1831: 'Bauermantel': uo.), s ez esetben etimológiailag összetartoznék a *csarapa* főnévvel (uo.). A m. közvetítés mellett elsősorban az *-ěj* szóvég (vö. 17. p.) tanúskodik. – Vö. **čerepár**.

čurgov 1. 'ereszcsatorna' – csorga, *čurg*, *čurdžadlo* (Jancs), csurgó...; fn. *čurk*; eső elől csurgó alá menni, z dášť'a pod *čurk* ist' (uo.), Gemer: *čurgou* (LS 1–2: 185), G. Sad: *čurko* (ASJ IV/2: 129); – **2.** 'csatornán elvezetett forrás' – Jelšava: *čurgó* (GNS), Nandraž: *čurgó* (SSN), V. Lom: pri tom *čurgóve* (uo.).

A valószínűleg hangutánzó eredetű m. *csor*-, *csur*-többől eredő *csorog*, *csurog* 'rinnen' igének *csurgó* 'Quelle; Kanal' (hn. 1193, kn. 1621: MSzFE; TESz; további jelentéseit l. ÚMTsz) származékszava. Czambel szerint a szk. *čurdžat'* 'csorog, csordogál' a m. *csurog* átvétele (CzambSl 123; uő.: SR 5: 113), de ez és a *čurčat'*, *čurikat'* stb. 'ua.' igéhez kapcsolódó egész szócsalád éppúgy hangutánzó eredetű, mint a magyarban és egyéb szláv nyelvekben is (l. Machek¹, Machek²; Brückner; Slawski; SchŠ). Címsszavunk azonban a hangtani ismérvek alapján valóban a magyarból való. A szk. szóvégre l. a 13. pontot. – A kelszk.-ban van *čorgaš* is, vö. Abov: *čorgaš* 'medzera medzi dvoma domami stojacimi chrbtom blízko pri sebe' (JŠ 21: 99), Kucany, Michal'any: *čorgaš* 'ereszcsatorna' (SSN). Ez külön átvétele a m. nyelvjárási *csorgás* 'eresz, ereszcsatorna; az eresz alatti rész, ahová az esővíz lecsorog' (ÚMTsz) származéknak (l. Bartko: JŠ 21: 99 is). – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185. – A m. szó átkerült a kukr.-ba (Liz 154) és a rom.-ba (Tamás 238) is.

čusa, rendsz. pt. **čusy** 'csusza, galuska' – Nye: *čusa* (Márkus 105), Nbh: *čusi* (s. gy), okr. Nové Zámky: *čuse* (ASJ IV/2: 164; Lapáš, Vráble, Šurany: SSN); – **Szárm.:** **čusky** pt. dem. 'ua.' okr. Vráble: *čuški* (ASJ IV/2: 164), Nbh: *čuske* pt. (s.gy.).

A hangutánzó eredetű m. *csúszik* 'rutschen, gleiten' igének m. *csusza* 'Fleckerl, Nudel' (1794: TESz) származékszava. A *čuski* képződményben *č* – *s* > *č* – *š* asszimiláció történt (l. 29.2.2. p.). – Vö. **čuskat' sa**.

čuskat' sa 'csúszkál' – V. Ludanice: *čuskat' sa* (ASJ IV/2: 47), Sládečkovce: *čúžgat' sa* (uo.), Lutina: *čuskač še* (uo.), Smižany: *čužgac še* (SSN).

A m. *csúszik* 'rutschen, gleiten' (kn.1508: TESZ) igének gyakorító képzős *csúszkál* 'ua.' (1760: uo.) származéka. A két etnikum találkozási vonala mentén honosodott meg a szk. népnyelvben. – L. még m. > vend *csujszka sze* (Flisz II). – Vö. **čusa**.

čutak 1. 'szalmacsutak; rongycsomó, -csutak' – csutak, *čutak*, slameni vechet' (Jancs), Szs, 1895: *čutak* (NyK 25: 294), Šariš: Vojaci hutora, že koňe s *čutakom čuhaju* (Czambel), *čutak* (vsl: Kálal; Malč: StSl 10: 229; SipM; GNS; Tk: BÉ 1971: 467; Nbh: s. gy.; ipel', gem, čiasť. spiš, abov, jzempl: SSN); – **2.** 'dugasz, dugaszoló' – *čutak* (SipM); – **3.** 'almacsutka' – Revúca: *čutag z jablka* (OrlG 119); – **Szárm.: (o)čutakovat'** '(le)csutakol' – Nye: *čutakovat'* (Márkus 105), Malč: *očutakovac* (StSl 10: 229), *čutakovač* (GNS), Markušovce: Koňa treba s *čutakom čutakovac* (SSN).

Az ismeretlen eredetű m. *csutak* 'Wisch' (1592: TESz; de 1552: 'fatörzs': uo.; egyéb jelentéseit is l. uo. és ÚMTsz). Címszavunk 3. jelentése a *čutka* (l. ott) jövevényszóval történt összekeverés eredménye. – A nagybánhegyesi *čutakolovat'* 'striegeln' (s. gy.) külön helyi átvétele a m. *csutakol* 'ua.' (1792: TESz) igének. – A magyarból: Melich: NyK 25: 294; EtSz; Király: StSl 10: 229; SipM; Bartko: JŠ 21: 99; Lipták: JŠ 21: 107; Habovštiak: StSl 25: 164 stb. – L. még m. > rom. *ciutuc* (Tamás), jrut. *čutak* (Udv 59). – Vö. **čutka**.

čutar, čujtar 'Schabracke, Pferdedecke' – Lietava, 1654: w Truhle gedneg malowaneg... *czutary* No 2 (BatthLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), Pov. Bystrica, 1708: *Čugtar* cerweny (BaLLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), zpol rifa *čugtar* Čerweny (uo.), Nitra; *czuytar* žluty ordinarny (HSSJ).

Az oszmán-török eredetű m. *csótár* 'ua.' (1574: Kakuk 114; EWU) főnévnek régi *csútár, csújtár* (uo.; MNy 79: 511) változatai. A tör. szót átvették a balkáni nyelvek is (uo.), mivel azonban az *ú* és *j a* magyarban keletkezett az *l* kiesésével, ill. *lt* > *jt* változással (l. TESz), ezért címszavunk közvetítőjének a m. tekintendő. Az egykori írásmód nem árulja el, de a magyar alapján feltehető, hogy a szlovákban szintén ejtődhetett hosszan az *ú*. Kihalt szó. Ukránból való származtatása és 'hosszú kaftán' jelentése (l. HSSJ I, 226: *čujtár* a.) téves. – L. még m. > lengy. *czoldar* (Wołosz: StSl 35: 246), rom. *cioltár* (Tamás), szhv. *čuntar* (UEISk).

čutka 1. 'gyümölcs torzsája, kocsánya' – Orava, 1735: Szeberin... Michala *Csutku* uderil – szn. (HSSJ II, 285: *menovaný* a.); – 1779: szellő, szem tsutka: *čutka* (HSSJ), *čutka* (Gemer: LS 1–2: 185; GNS; Malč: StSl 10: 229; SipM; vsl: SR 50: 292; abov, jzempl ASJ III/2: 42; náreč. SSJ) stb.; – **2.** '(lemorzolt) kukoricacső' – *čutka* (Vans: Kálal; Šariš: SN 6: 372; Abov: JŠ 21: 99; GNS; SipB; nár. SSJ), *čutok* (LexNov 104), *šutok* (uo. 117), Župčany: *čutek* (SSN), Malcov: *ščutek* (uo.), Hrabovce u. Lab.: *ščutok* (uo.); – **3.** 'kukoricaszár; kukoricató' – Mb, 1850: Za kočža *čutka* (BÉ 6: 363), Szs, 1895: *čutka* (NyK 25: 294), Nbh; 1927: Gyemjánj za Braneňia Valkanja a *čutke* (Chov 273), Bcs:

čutke zbierat' (NSM 6: 204), Kds: *čutka* (DissSl 2: 29); – 4. 'ádámcsutka' – Adamova *čutka* (Kálal); *čutka* (Malč: StSl 10: 229; SipM); – 5. 'csutak' – záp. Gemer: *čutka* (Pras 309); – 6. 'cigaretta csikk' – *čutka* l'ud. (Jes: MatSl; nár. SSJ); – 7. 'gabonaköteg, kéverakás; papkéve' – *čutka* spis, čiast. šar, abov (SSN); – 8. 'csomó, bog (kendőn, zsákon stb.)' – Zemplín: *čutka* (SN 19: 379); – 9. 'szőröcsomó a juhok homlokán' – Terchová: *cupka* (TOS 191); – 10. 'farok nélküli juh vagy kecske' – Gočovo, Rus. N. Ves: *čupka, čopka* (SN 26: 611).

Az ismeretlen eredetű m. *csutka* 1. 'Kernhaus, Butzen' (kn. 1604: EWU); 2. 'Wickelranke' (1604: uo.); 3. 'Stumpf' (1708: uo.); 4. 'Maiskolben; Maisstroh' (1718: uo.); 5. 'Baumstamm; Holzklotz' (1749: uo.); 6. 'Maistoppel' (1814: uo.; további jelentéseit l. TESz és ÚMTsz *csutika, csutka* a.), amely az azonos vagy hasonló jelentésű *csuta* és társaival alkot gazdag szócsaládot. A szk. jelentések lényegében mind a magyarból származnak – az 1. jelentés 1779. évi m. adata helyesen „szőlőszem csutka” – az 5., 7. és 8. jelentésre azonban a (*csutak* >) *čutak* hatott. A *čupka* forrása a m. *csupka* (TESz) változat, viszont lehetséges, hogy a m. *cupka* visszavétel a szlovákból, ahol a *č* helyén a *c* nem szokatlan (l. Sima: LS 1–2: 172 is). A 9. és 10. jelentéshez vö. m. nyelvjárási *csuta* 'csökevényes, rövid; farkatlan kutya; félszarvú tehén' (ÚMTsz), *csutika* 'csonka, megcsonkított' (uo.), régi *csutka* 'kurta, kicsi' (1635: MNy 79: 511). A 4. jelentés alapja pedig a m. ádámcsutka 'Adámsapfel' (1799: TESz) összetétel -*csutka* utótagja. A *čutok/ek, šutok/ek* minden bizonnyal a *šul'ok* hatására sorolódott át a hímnemű főnevek közé. – A magyarból: Melich: NyK 25: 296; Kálal; Király: StSl10: 229; SipM; Benedek 44; Bartko: JŠ 21: 99; SSJ; HSSJ stb. – L. még m. > rom. *ciutcă* (Tamás), jrut. *čutka* (Udv 59). – Vö. **čutak**.

čutora 1. 'pipaszár szopókája; pipa' – Radvaň, 1698: *ktery by posswy na Nože, nožnjce, Srpi, Čutory... robiti se dopustil...* (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 115), Chlebany, 1735: *tubus ex cornu: čutora* (HSSJ), 1775 k.: *Tsutora, Čutora, Tubus ex cornu* (StSl 3: 84), *čutora* (sl. Palk; Bern; Szs, 1895: NyK 25: 294; Kálal; SipB; SipM; LexNov 200; Ozdín, Nandraž: SSN; SSJ), *čutora* (Loos; Kálal; St: Hory: SSN); – 2. '(fa)kulacs; hordócska' – *čutora* (sl. Palk; Bern; 1842: JČ 9: 107; Kálal; Tk, Sk: JŠ 2: 333; GregPsz; SSJ), *Tu máš túto čutoru; keď si z tej vínka upiješ ...* (DobšP III, 430), *čutora* (Kálal); – **Szárm.: čutorka** dem. 1. 'szopóka'; 2. '(kis) kulacs' – *čutorka* (Bern), 1842: *čutorka* 'szopóka' (JČ 9: 107), *čutorka*, csutorácska (Jancs II), 1879: *Zahryzol sa do trópov a zubami do čutorky* (LaskS II, 97), 1883: *kúril cigarku nastoknutú na dlhú samorobenú čutorku* (Vaj II, 4), Nbh, 1922: 1. *tuczet Svíbauke... csutorka* (Chov 89), Malč: *čutorka* 'Pfeifenmundstück' (StSl 10: 229), *čutorka* dem. (SSJ); – **čutorečka** demin. (Bern).

A m. *csutora* 1. 'lapos kulacs; hordócska' (kn. 1703–4: EWU); 2. 'pipaszár szopókája' (1720: uo.; de vö. Debrecen, 1700: A dohánynak behozása, árulása, szivása, pipának, pipaszárnak, *csutorának* árulása...: KÓ III, 705), amely európai vándorszóként valószínűleg a szhv.-ból és a rom.-ból honosodott meg a magyarban (l. SzlJsz 620; EWU). S mivel a szó 1. jelentése feltehetően a

magyarban alakult ki, ezért joggal állítható, hogy ebben a jelentésben a szk. *čutora* – miként egyéb nyelvekben is – a magyarból való. De a *čutora* o-ja egyébként is azt bizonyítja, amint erre Kniezsa (SzlJsz 620) is figyelmeztet, hogy a szk. szó aligha lehet átvétel a rom.-ból. Akkor ui. *čutura* volna várható, mivel nincs *u > o* változás, és nem is indokolja semmi. Ezért címszavunkat mindkét jelentésével egyetemben m. eredetűnek tekintem. – A *čutorka* 'kulacs' származék szólásban is megvan, vö. 1831: Oči na koláči, ruky na *čutorce*, škoda, že sú Vanoce! (Zát 285), 1848: oči na koláči, ruki na *čutorki*, škoda že sa vjanoce!, szemeitek a' kalácson, kezeitek a' kulacson, kár Ácson hogy karácson (Jancs I, 43). Juhász 9 helyesen tekinti a szk. szólást a m. lefordításának. – A magyarból: MEW; EtSz; SzlJsz 620; Crân 246; Hauptová: Slavia 28: 530; Machek¹; SCS; TESz; HSSJ; Gregor: SISISav 1994: 5–6 stb. Hab 341 és Habovštiaková: SZSS 97 szerint rom., L. Dvonč (SAS 5: 68) szerint pedig szhv. jövevényszó. – L. még m. > rom. *ciutura* (Tamás), cseh *čutora* (Rank), *čutera* (Crân 246; a SESJČ szerint szhv. közvetítésű), kukr. *čutóra* (LizV 637), jrut. *čutora* (Kočiš 126).

D

dade 'idős cigány, more' – 1795: gag *dáde!* zabil-š má! (BajzaW 303), *dade*, *dadé*, *dade*, *stari cigán* (Jancs), *dade* (Loos I, 81; expr. Ráz: MatSl; hovor. expr. SSJ).

A cigány eredetű m. *dádé* 1. expr. '(öreg) cigány' (kn. 1768: TESz); 2. expr. 'öreg ember' (1808: uo.), ill. annak *dade* (uo.) változata. Mivel a cigányban a *dad*, *dade*, *dadi* stb. jelentése 'apa' (l. uo.), ezért aligha valószínű, hogy címszavunk közvetlen átvétel a cigányból (így SSJ), sokkal inkább és joggal m. jövevényszónak tekintendő.

dadov 'óvoda' – Zvol. stol.: *d'adov* (Kálal), *dadov* (Tim: MatSl; zastar.: SSJ), *dadó*, *dadou* zastar. (GNS), Bcs: *dedó*, *dedóu* (s. gy.), Vranov: *deda* (SSN); – **Szárm.:** **dadovka** 'óvónő; óvoda' – *dadovka* zastar. (Tim: MatSl; SSJ), *dedo^uka* 'Kindergarten (1938–45)', *zedo^uka* 'ua.' (SipM); – **dadóška** 'óvónő' zastar. (GNS); – **dadoveň** 'óvoda' (Malč: StSl 10: 229).

A m. *kisdedóvó* 'Kindergarten' (1841: EWU) összetételből keletkezett a m. *dedó* 'óvoda' (1845: uo.) alakulatnak *dadó* (1878: uo.) változata. Etimológiai nincs köze a *dada* 'pesztonka, dajka' (SSJ) szóhoz (erre gondol Kálal), amely egyébként a szk.-ban nem szhv. eredetű (így Machek¹), hanem valószínűleg gyermeknyelvi képződmény, miként pl. a m. *dada* 'ua.' is (l. EtSz; TESz). Az -ó szóvég szk. reflexióira l. 13.3.1–3. pontokat. A *d'adov*-ban a *d'* nyilván a népnyelvi *d'ad* 'bácsi, idős ember' (MatSl; Kálal, változatait is l. uo. és SSN) hatásának köszönhető. A békéscsabai *dedó*, *dedóu* újabb, helyi átvétele a m. *dedó*, nyelvjárási *dedóu*-nak. A *dadóška* képződmény forrása viszont a régi m. *dedós*, *dadós* 'felvigyázó az óvodában' (1877: TESz) -s képzős származék. –

A magyarból: MatSl; SSSJ; Király: StSl 10: 229; SipM. – L. még m. > ukr. *déda*, *dédovka* stb. (Liz 172, 220).

dajka 'Amme' – *dajka* (kszk: Kálal; GNS; Bcs: s. gy.); – **Szárm.: dajkat'** 'szoptat' (Kálal).

A déli vagy nyugati szláv eredetű m. *dajka* 'ua.' (kn. 1380 k.: TESz). A szlovákban szokásos *dojka* (1651: HSSJ; SSJ) az ősi *dojiti* 'fej; szopik' (Machek¹; ZVSZ 93) ige honi származéka. Címszavunk kései visszavétel a magyarból, feltehetően elsősorban a magyar családokhoz elszegődött szlovák dajkák és pesztonkák révén. A *dajkat'* keletkezésére alakilag a m. *dajkál* 'bemuttern', jelentésileg viszont a szk. *dojčit'* volt hatással. Középszlovák tájszó, a SSN azonban nem adatozza. – L. még m. > rom. *daică* (Tamás), erdélyi szász *daika* (EtSz).

dákov 'dákó' – teke-bot, *dákov* (Jancs), 1859: Markér, kde sú *dakowy* a kaule? (Beszélg 203), *dákó* (Mič; Nbh: s. gy.).

Az ausztriai ném. eredetű m. *dákó* 'Billardstock' (1790: TESz). Kultúr-történetileg címszavunk közvetlen átvétele is lehetne az osztrák *Dako*-nak, de az *á*, főként pedig az *-ó* jelenlétére mutató szk. *-ov* (l. 13.3. p.) magyar közvetítésről árulkodnak. Ma már ritkán előforduló tájszó.

dalia 'hős, dalia' – *dalia* 'ua.' (Kálal).

A szhv. eredetű m. *dalia* 'Krieger' (1545: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.). A szhv. *delija*-ból a magyarban lett magánhangzó-illeszkedéssel *dalia* (l. uo.), s ebben a formában került azután át a szlovákba (l. Király: SIPrag 1966: 137 is; tévesen közvetlenül a szhv.-ból: Machek¹). – Vö. **delia**.

d'alma 'Zugnetz' – Malč: Z *d'almu* ribare ribi lapaju (StSl 10: 229), Kucany: Polamala še mi *d'alma* (SSN).

Az ötörök eredetű m. *gyalom* 'ua.' (kn. 1500 k.: TESz), ill. annak sokszor hallott *gyalma* birtokos esete (l. 35. p.). Zemplén megyei tájszó. – A magyarból: Király: StSl 10: 229.

d'alog 1. 'Fußsoldat' – Štítnik, 1649: poslowy do Potoka, cuo *dyalogow* zbyeral (HSSJ); – **2.** 'zu Fuß' – pilisi szk. falvak: *d'alog* (s. gy.).

Az ősi eredetű *gyal-* töből keletkezett m. *gyalog* 'Fußsoldat' (biztos adat kn. 1416 u.: TESz) fn., ill. 'zu Fuß' (1517: uo.) adverbium. Az egyetlen főnévi előfordulás alapján alkalmi kölcsönzésre lehetne gondolni, mégis valószínű, hogy az egykori katonai szókinszben honos lehetett. A pilisi szlovákban *d'alog* adv. újabb átvétele a m. szónak. – A magyarból: HSSJ. – L. még m. > rom. *ghialóg* 'zu Fuß' (Tamás).

dandar 'dongó, poszméh' – Abov: *dandar* 'čmel' (JŠ 21: 103).

A m. tájnyelvi *dandár* 'böngöly; lódarázs' (CzF; Ball; ÚMTsz), amely – egyéb ilyen jellegű szavakhoz hasonlóan – hangutánzó eredetű (l. TESz *bagócs* a.). – A magyarból: Bartko: JŠ 21: 103. – Abauj megyei tájszó, a SSN azonban nem ismeri.

d'anta 1. 'mézga' – *d'anta* (LexNov 143; V. Ludanice: ASJ IV/2: 258; Nbh: s. gy.; Ozdín: SSN); – **2.** 'gyanta' – Kalinovo: Remen na mlát'ački mazal'i *d'antou*

(SSN); – **(na)d'antovat'** '(meg)gyantáz' – Ks: *d'antuje* 'gyantáz' (s. gy.), Nbh: *nad'antovat'* 'meggyantáz' (s. gy.).

A tisztázatlan eredetű m. *gyanta* 'Bernstein' (kn. 1500 k.: TESz), amely a magyarban – egyebek közt – 'Harz' (1525 k.: uo.) jelentéssel is gyarapodott. A *d'antovat'* a m. *gyantáz* (1604: uo.) mintájára keletkezett.

d'ár 'Fabrik, Werk' – Csa, 1928: Jarni zarobok *Gyare* (BÉ 1970: 140), *d'ár* (Márkus 105; GregPsz), Meh: čo *d'ár* daḡ (Ondrus 219), Bh: do *d'áru* (ŠtolcM 101), Pk: robí v *d'ári* (s. gy.), Csa: tajšov do *d'áru* (HVB 307), Bcs: ḡođila do *d'áru* (Hanko 81), *d'ár* (SipB, SipM); – **Szárm.:** **d'ársky** adj. – Szd: do *d'árskej* robot'e (JŠ 2: 342), *d'árski* adj. (SipB); – l. még Teplý Vrch: Do *Ďáru* hn. (GNS), *Ďárski* megkülönböztető név (uo.).

Az ótörök eredetű m. *gyárt* 'verfertigen, machen, schaffen' igéből a nyelvújításkor alkotott m. *gyár* 'Fabrik, Werk' (1830: TESz) főnév. Kései átvétel, amely a már korábban meghonosodott lat. vagy ném. eredetű *fabrika* (1772: HSSJ; SSJ) mellett nem nagyon tudott elterjedni. Csupán a kelszk. nyelvjárás déli peremén és a magyarországi szlovákok szókinésében él. – L. még m. > rom. *ghiár* (Tamás), kukr. *d'ar* (Liz 220), vend *gyár* [ɔ: *d'ár*] (Flisz).

dara 1. 'Grießmehl, Schrot' – *dara* (Jancs I, 79; Szs, 1895: NyK 2: 294; Šid, Kulpin, Ks, Nbh: s. gy.), Bcs: kukuričná *dara* (NSM 6: 200); – **2.** 'Graupelregen' – *dara* esik, *dara* prší (Jancs), *dara*-eső, dášt [!] s *darou* (uo.).

Az ótörök eredetű m. *dara* 'ua.' (1545: TESz). A szk. nyelvszigetek szókinésének szerves tartozéka, s feltehető, hogy az etnikai határvonal mentén szlovák vidékeken is megtalálható. – A magyarból: Melich: NyK 25: 294; EtSz; ŠtolcJ 98. – Vö. **darálov, darálovat'**.

darab 'Bruhstück; Stück' – Krupina, 1721: kantar – s cinowaným *darab* zubadlom (SAV), Jelšava, 1738: z poldruheg brazdi kapusnici značny *darab* gest zaugaty (HSSJ), 1843: *darab* slaninky (Polívka I, 213), 1844–5: *darab* slanyni (uo.), *darab* (Márkus 105; arch. LexNov 198; GNS; VŠG 5: 201); – **Szárm.:** **darabok** augm. (Kokava u. Rim.: SSN).

A szláv (valószínűleg szlovén vagy szlovák) eredetű m. *darab* 'ua.' (kn. 1395 k.: TESz; további számos jelentését is l. uo. és SzT). A szk.-ban az ősi *drobž* folytatása *drob* (l. Machek²; ZVSZ; adatolva: HSSJ), a szókezdő mássalhangzó-csoport feloldása és az *o* helyén lévő *a* egyaránt magyar sajátosság, címszavunk tehát visszavétel a magyarból, mégpedig a XVIII. sz. előtt. Főként a kszk. nyelvterület déli részéről idézhető tájszó. – A magyarból: Márkus 105; HSSJ. – L. még m. > rom. *dărăb* (Tamás), kukr. *daráb* (LizV 88, 593), jrut. *darab* (Udv 55), szhv. *darap* (UElSk); – l. EtSz; Schubert 293–4 is. – Vö. **daraboš**.

daraboš 'zabla-, fékfajta' – Radvaň, 1702: Zubadlo, tak rečene *darabos*, czinowane (SAV), Trenč. stol., 1736: Uzda Kusuwana vulgo *darabos* (OSzK Fol Lat 1037/IV, 68b), 1738: Vzda kusuwana vulgo *Darabos* (uo. 365b), 1741; Uzda Kuβuwana vulgo *daraboss* (uo. 1037/V, 180b), 1750: Uzda kusowana vulgo *darabos* (uo. 1037/IX, 34b).

A szláv eredetű *darab* 'Bruchstück; Stück' főnévnek -s mn.-képzős m. *darabos* 'stückig' (szn. 1305: OklSz; TESz) származéka. A szk. adatok forrása csak egy m. *darabos zablá* lehet, amint ezt egyrészt a tükörfordítással keletkezett *kusovaná uzda* megjelölés, másrészt a m. nyelvjárási *darabos zabolá* változtatás nélküli átvétele kétségtelenné teszi, vö. 1708: Sprosty Cantar Husarsky *zdarabos zabolu* (BaLlT Vágbesztercei urad. 2. cs.). A szk. adatok azért is értékesek, mert a m. szótörténeti anyagban a *darabos zabolá* nincs adatolva. Címszavunk egy jellegzetes zablaféleség alkalmi átvételének látszik; kiveszett szó. – Vö. **darab**.

darálov 'daráló, őrlő' – Nbh, 1926: Placha na Hrvot na *Daraló* (Chov 241), 1926: Szák Ďuró st. na *daraló* (uo. 262), *daralov* (SipB), *darálov* (ŠtolcJ 98), Bcs: *daraló*, *darálo* (s. gy.), Fegernic: *derálov* (Benedek 175); – **Szárm.:** **darálovík** dem. – *darálovík* (ŠtolcJ 98); – **darálka** 'szőlődaráló' (St. Pazova: s. gy.).

A m. *darál* 'mahlen, schroten' igének *daráló* melléknévi igeneve, amely főnévként is él és 'Hirsenschmühle' jelentésben 1590 óta adatolható (l. RMG 156). A szk. nyelvszigetek szókincsének szerves eleme. A szóvég alakulására l. a **13**. p.-ot. – A magyarból: SipB; SipM. – L. még m. > kukr. *doralüv* (LizV 595), jrut. *daralov* (Udv 55), rom. *daralău* (Tamás). – Vö. **dara**, **darálovat'**.

darálovat', **darálnit'** 'darál, öröl' – darál, šrotuvať..., *daráluvat'* (Jancs), darált mn., šrotuvání, *daráluvání* (uo.), Tk, 1901: tak csomu *daralujem* [ti. bravovi – G. F.] nakostuju (Roszkos), St. Pazova: *daráluvat'* (s. gy.), *darálovat'/c* (SipB), Chioag: Potom *derálnime* meso na klobáski (Benedek 176), do čoho *derálnime* hrozno (uo.), Fegernic: Potom to meso začnú *dorálnit'* (uo. 175), Foglaš: *dorálovat'* (uo. 196), *daráluvat'* (ŠtolcJ 98), Nbh: *daráluje* (s. gy.), Bcs: *daráluje* (s. gy.), Sh: *darálujeme* hrozno (s.gy.); – **Szárm.:** **podarálnit'**, **zdarálovat'** 'ledarál, megdarál, megöröl' – Fegernic: to meso čo *poderálniti* (Benedek 175), aj cesnak *poderálniti* derálovom (uo.), Foglaš: Da'li ti krf ovarit' a *zderaloval'i* (uo. 197), Nye: *Zdaral'oval* son naraz 10–15 centov kukurice (Tirp II, 79), Sh: doma ho [hrozno] *zdarálujeme* (s.gy.).

Az ótörök eredetű m. *dara* főnévből keletkezett m. *darál* 'mahlen, schroten' (1565: TESz) ige. A *darálnit'* forrása a *darálni* főnévi igenév. A *dor-* tövű változatban az *o* talán a m. nyelvjárási *dorál* (ÚMTsz) átvétele, de állhat a m. *a* helyén is (l. **10.3**. p.); a *derálnit'*, *derálovat'* formákban az *e* nem szk. változás eredménye, hanem a m. nyelvjárási *der-* változat (l. ÚMTsz) átvétele. A *darálovat'* -ban az *l'* középszlovák jelenség egyéb *-lovat'* igék analógiájára (l. **40.1**. p.). – L. még m. > rom. *dărăli* (Tamás). – Vö. **dara**, **darálov**.

daráz 'Wespe' – 1896: Rozpajedeny akoby ho *daráže* štípaly (Zát 36), *daráž* (Kálal), *daráž* (SipM; Abov: ASJ IV/2: 80), Nbh: to je *daráš* (s. gy.), Kc: Mnoho muchí, čelí, *darážo* prišlo (Rozm 298).

Az ismeretlen eredetű m. *darázs* 'ua.' (kn. 1395 k.: TESz). Noha az ASJ csak Abauj megyéből közli (a SSN ismét sem), de megvan egyebütt is, Zát szóláshasonlata pedig arra enged következtetni, hogy régebben elterjedtebb lehetett. – A magyarból: Zát 36; Kálal; SipM; Kosová: Zát³ 658; Habovštiak: StSl 25: 162.

darda, dárda 1. 'Speer, Lanze' – 1601: *dardy* 10, zastawy 4... (TelLt Nagyzabláti Lt.), Lietava, 1608: *Dardy* ohniwe N° 4 (BatthLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), 1627: 16 *dárd*, 17 oštepov... (KavL 196), 1629: Sarissa, sapta, hosszu dárda, dlahy osstip (a neb *darda*)... (Dict 325–6), Lietava, 1633: *dardy* ohnywe (HSSJ), Trenčín, 1675: *dardy* dwe (uo.), *darda*, lancea, hasta... (Bern), kopia... vulg. *dárda* (uo.), *dárda*, *dárda* (Jancs), *darda* záh zastar. (SSN); – **2.** 'haszontalan holmi' – Východná: *darda* expr. (uo.); – **Szárm.:** **dárdačka** dem. – *dárdátska* (*dárdatska*, sl) parva hasta... (Dank 228).

Az európai vándorszavak közé tartozó, az ol. révén meghonosodott m. *dárda* 'Speer, Lanze' (1553: EWU). Címszavunk m. eredete mellett egyrészt a jelentéskör – a régi katonai szókincs számottevő része a magyarból való (l. Gregor: NyDt 173–8) –, másrészt és főként a *dár-* szótag hosszú *á*-ja tanúskodik. A régi adatok írásmódja természetesen egyáltalán nem jelenti az *a* rövidségét. A *dárdačka* nem szk. képződmény, hanem a m. *dárdácska* 'hastula, lanceola' (1592: NySz) demin. átvétele. Címszavunkat Machek² a cseh, lengy., szl. és szhv. megfeleléseivel együtt az olaszból származtatja, aligha helyesen. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 300; EtSz; Habovštiak: StSl 25: 175; Gregor: NyDt 174 stb. – L. még m. > rom. *dárdă* (Tamás), szhv. *darda* (UElSk), szl. *dárda* (EtSz). – Vö. **dardáš.**

dardáš 'lanzenbewaffneter Soldat' – 1629: duriphoros: *darda* hordozó vitéz, *dardass* (HSSJ), 1629: petaurista, *dardan* vgro haydu | který nakopi skače (*dardass*) (Dict 331–2).

Az ol. eredetű m. *dárda* 'Speer, Lanze' fn.-nek -s képzős m. *dárdás* 'lanzenbewaffneter Soldat' (1574: EWU) származékszava. Tekintettel arra, hogy már 1629-ben szótár közölte, ezért nagyon valószínű, hogy a régi katonai terminológiának ismert eleme volt. – A magyarból: Gregor: NyDt 174; HSSJ. – Vö. **darda.**

darov 'Kranich' – daru, jeráb, *darov* (Jancs), *darov*, daru (uo. II, 1894), *darov* (Ferianc 36), žeriav čili *darvaj* (CzambSl 123), *darvaj* (Kálal); – **Szárm.:** **darováci** adj. – Bcs: za kalapom piera *darovacie* (ČK 1935: 60); – vö. még Snina: *Dárov* ökörnév (Agrik 8: 173), *Daró*, *Darou* 'ua.' (GNS).

A valószínűleg ősi hangutánzó eredetű m. *daru* 'ua.' (kn. 1395 k.: MSzFE; TESz) főnévnek nyelvjárási *daró* (1515: *daró*: TESz), *daróu* változata. A *darvaj* azonban ezekből nem magyarázható (l. így CzambSl 123; uő.: SR 5: 114), ennek előzménye feltehetően a m. plur. birtokos *darvai* (l. 35. p.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 300; EtSz. – L. még m. > rom. *dóru* 'Winde' (Tamás), kukr. *darov* 'daruszőrű ökör' (Liz 111). – Vö. **darutala.**

darovec 'grobes Tuch' – Stakčín, 1772: Posztaw pré satj totizto *darovetz* sami prawimé a i inssim predawamé (SzPV 88).

A valószínűleg ném. eredetű m. *daróc* 'Flaus, Fries' (1349: EWU; l. még Hadrovics: NytudÉrt 50: 69–71; Mollay 224–6), ill. annak nyelvjárási *daróuc* (ÚMTsz) alakváltozata. A m. -óuc a szk. nyelv szellemének megfelelően -ovec

formára módosult. Elavult tájszó. – L. még m. > rom. *durút* (Tamás), szhv. *darovec, darovac* (UEISk).

darutala 'tollbokréta a kalap mellett' – zempl, užh: *darutala* 'ua.' (ZFFUK 30: 140).

A m. *daru* 'Kranich' és *toll* 'Feder' segítségével keletkezett *darutoll* 'Kranichfeder' (1526: OkISz) összetétel. A szk.-ban – talán a *bukréta, kytica* stb. analógiájára -a végződéssel a nőneműek közé sorolódott be (l. 44. p.), de gondolhatunk esetleg a m. szing. gen. *darutolla* átvételére is (l. 35. p.). Régente a darutoll gyakori díszje volt nemcsak a férfiak fejfedőjének, de a lovaknak is. S a pásztorok egészen a legújabb időkig szívesen tűzték a kalapjuk mellé (l. ÚML I, 555–6). Elavulóban levő kelszk. tájszó (a SSN nem is közli). – Vö. **darov**.

debela 1. 'kövér, lusta nő; tramlpi' – *debela* (Malč: StSl 10: 229; SipM; Rochovce: SSN; Revúca, Jelšava: GNS; Pk: s. gy.), Brusník, Rybník: *debelä* (GNS), Sirk: *d'ebelä* (uo.); – **2.** 'esetlen, otromba ember' – *d'ebelo* (GregPsz 213).

A szhv. eredetű m. *debella* 'nagy testű, idomtalan nőszemély' (1792: TESz). A szk. szó. m. eredete mellett a szóföldrajz és a jelentésazonosság tanúskodik. A pilisszántói *d'ebelo* változat a szing. vok. alaknak szing. nom.-ként való felhasználása nem nőnemű személyekre vonatkoztatva. – A magyarból: Király: StSl 10: 229; SipM.

dedele pt. 'derelye' – Bánk: *Dedele zme varil'i* (s. gy.), Zubor: *dedel'e, dedele* (ASJ IV/2: 168), Ša'a: *dedelle* (uo.), *dedele* (Hont 117), V. Straciny: *dedel'a* (SSN).

A nem tisztázott eredetű m. *dödölle 1.* 'Art breiige Mehlspeise' (1725–64: TESz; EWU); *2.* 'Art gefüllte Mehlspeise, Nudeltasche' (1862: uo.), esetleg annak nyelvjárási *dedellye* (uo.) változata. A kszk. nyelvjárás déli részein található tájszó, amely eredet szempontjából nem köthető a m. *derelye* fn.-hez amint ezt az ASJ IV/2: 168 teszi.

deg 1. 'dög' – Tk, 1835: *dek* bo (SIKoml 331), Szs, 1895: *dëg, dëga* (NyK 25: 295); – **2.** 'piszok, kosz' – Sirk: *d'eg* expr. (GNS); – **Szárm.: degár** 'piszkos ember' – Sirk: *d'egār* (GNS).

Az ismeretlen eredetű m. *dög 1.* 'betegség; járvány' (kn. 1372 u.: TESz); *2.* 'holttest; állati hulla' (1416 u.: uo.; további jelentéseit is l. ott és SzT; ÚMTsz). A *2.* jelentés a szk.-ban alakult ki; a m. *ö* szk. reflexióira l. 16. pontot; a szarvasi *dëga* változat szóvégi -a hangjára pedig a 44. pontot. – A magyarból: Melich: NyK 25: 295; Király: SIKoml 331. – A Gömör megyei kihaltnak látszó *deglovač* 'faulenzen' (LS 1–2: 187) tájszó a m. *döglük* 'ua.' durva (ÉrtSz) ige átvétele (l. Szabó: LS 1–2: 187 is) – A *d'ug* '(marha)betegség' (XVIII. sz.: HSSJ) közvetlen előzménye aligha a m. *dög* (Machek¹; Palkovič: ZFFUK 41: 164; HSSJ), sokkal inkább ukrán közvetítésű lehet, vö. ukr. *djug* 'ua.' (1788: Dezső: NytudÉrt 128: 58) – a kérdésre l. még Balczyk: StSl 3: 223–33. – Vö. **degeš**.

degen 'hegyestőr' – Krupina, 1691: s *tegn* geden heng (HSSJ), Okoličné, 1765: *degn* witrhnuce Istwanowy do prsu sstichnul (uo.), 1775 k.: Dögöny,

Degen, Dolon (StSl 3: 84), Orava, 1796: *dejen* (!) tompachovy s pozlacenu ručku (HSSJ).

Az oszmán-török eredetű m. *dögönyeg* 1. 'Knüttel, Streitkolben' (1577: TESz; Kakuk); 2. 'Dolchstock' (1585: uo.) főnévből a magyarban elvonódott régi *dögöny* 'ua.' (1673: NySz; TESz). A katonai terminológia kihalt szava. – A magyarból: Király: StSl 3: 84. Németből való származtatása (HSSJ) téves.

degeš 'lusta, henye, semmirekellő ember' – *degeš* (Malč: StSl 10: 229; SipM; šar, zempl: SSN; zempl, užh expr.: ZFFUK 30: 142); – **Szárm.:** **degešic**, **degešovac** 'lustálkodik, henyél' – (Malč: StSl 10: 229).

Az ismeretlen eredetű m. *dög* főnévből -s képzővel alkotott m. *dögös* (1456 k.: TESz), melynek eredeti jelentése 'járványos, dögvészes' (NySz), de a *dög* 'lusta, lomha ember' (ÚMTsz) alapján később 'lomha, rest' (MTsz) jelentése is kialakult. Az igei származékok arra mutatnak, hogy címszavunk a kelszk.-ban teljesen meghonosodott kifejezés lett. A m. *ö* helyén lévő szk. *e*-re l. a **16.1.** pontot. – A magyarból: Király: StSl 10: 229; SipM. – Vö. **deg.**

degter 'dögtér' – Malč: *dektir* (StSl 10: 229), *degter* (SipM), zempl, Vráble, N. Zámky: *dektír*, *dektir*, *dikter* (ZFFUK 41: 171), Kmetovo: *dektír* (SSN), Stanča: *dektir* (uo.)

A *dög* 'Aas, Tierleiche' és *tér* 'Platz' segítségével alkotott m. *dögtér* 'Schindanger, Kadaverplatz' (ÉrtSz) összetétel. Újkeletű átvétel, a szk. nyelvjárássok déli részein fordul elő. Az *i* – *e* metatézis eredménye. – A magyarból: Király: StSl 10: 229; SipM; Palkovič: ZFFUK 41: 171. – Vö. **deg.**

dehod' partik. 'ugyan már, dehogy' – Šariš: *Dehod'*, už po napojoch poznac, že karčma a hoscinec to nejedno! (Peřinka 481), Michal'any: *dehod'/t'* (SipM).

A *de* és *hogy* partikula (erre l. TESz) révén alakult m. *dehogy* 'keineswegs, ach nein, nicht doch' (1682: NySz I, 1469; ÉrtSz) adverbium. Kelszk. tájszó. – Megjegyzendő, hogy a nyugatszlovák típusú magyarországi szk. nyelvjárásokban a m. *dehogy* megfelelője *dečo*, vö. Or: *De čo* biz ma videl, bola som za plotom (ŠtolcM 126), Bh: *De čo* nevím! (uo.). A határozott állítást kifejező m. *dehogy* nem 'de igen, ellenkezőleg' (ÉrtSz) pedig *dečo ne* 'ua.' formában használatos, vö. Bh: A: Ne tak hovorá. B: *De čo ne!* (ŠtolcM 126), Or: *De čo ne*. Kam biž sa nepamatala (uo.), Bny: *Dečo ně!* Prada va skleňicáχ...držáli tí pijavice (AnUB 16: 207), *Dečo ně!* Starej cibulke taká vňat' (uo.). Ez a nyelvjárási *dečo* (*ne*) a m. *dehogy* (*nem*) félkalkja, amikoris a *de-* előtag változatlan maradt, a *hogy* (*nem*) lefordításra került (l. ŠtolcM 126; Gregor: AnUB 16: 207). – A m. adverb. rom. és kukr. előfordulását l. Tamás és Liz 111 anyagában.

dékan 1. 'a céh egy részének, ill. a legények társaságának a vezetője' – Zl. Moravce, 1573: dwuch CzechMistrou a gedneho *dikana* postawity, a ulozity chtegy (AM Comit. Bars. Rsz 9: 77), Bánovce, 1636: ktomu také mýtý budu Staršyho towarýše totyšto *Dekana* (Houdek 143), 1697: paklibj *decan* na cestu mel gity... (HSSJ), Žilina, XVII. szv.: Mezy Towarissmy ma se *Dikan* woliti (AM Comit. Trencs II. Rsz 50 448b), L. Sv. Mikuláš, 1751: od Starssiho *Dekana* ma pokutowany bity (PCA 2. doboz 119. sz: 6b), Nitra, 1794: Starsi towaris; ginacs

menowany Starssi *dekan* (EK Céhlev. LX. 56: 6); – 2. 'alesperes' – Szs, 1895: *dékám, deⁱkám* (NyK 25: 294); – **Szárm.: dékanstvo** 'dékáni tisztség, dékánság' – Žilina, XVII. szv.: wiwoleni na *Dikanstvo* (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 453), L. Sv. Mikuláš, 1751: nasledugjicimu po sobe ma *Dekanstvo* z ručiti (PCA 2. doboz 119. sz.: 4).

A lat. eredetű m. *dékán* 'a céhnek vagy a céh egy részének a vezetője' (1550 k.: TESz; de 1519: 'tíz ember előljárója': uo.; 1533: 'esperes': uo.; további jelentéseit is l. ott és SZT). Címszavunk 1. jelentése valószínűleg a magyarban alakult ki. Erre a TESz adatánál majdnem egy évszázaddal korábbi bizonyítékunk is van. Mátyás király 1466. évi privilégiuma szerint ui. a zágrábi varga céhben minden évben választhatnak „*decanum* vel *magistrum*” (Szád I 205). Címszavunk tipikus példája a jelentésátvétel révén elterjedt szóhasználatnak. A jelentés mellett a magyar eredet mellett szól a hosszú *é*, amely ugyan a régi írásmódból nem látszik, de az *i* (= *i*) alapján bizonyos, hogy itt hosszú *é*-vel van dolgunk (erre l. 15.3. p.). A 2. jelentés nyilván későbbi, helyi meghonosodása a m. szónak (az *ei*-re l. 15.5. p.). – A szk. *dekan* 'Dechant' (1576: HSSJ; szn.-ként vö. 1481: *Decan* uo. és KS 21: 52) azonban a cseh *děkan*-nal egyetemben közvetlenül a lat.-ból származik (l. Machek²). – A magyarból: Melich: NyK 25: 294; Gregor: MSzl 539–40. – Vö. **dékanmešter**.

dékanmešter 'a céhlegények vezetője' – Bánovce, 1636: ma sneho wzyty *Dekanmešter* d. 3. (Houdek 144), Gezdlyby pak mel od chazéty *dékánmester* (uo.), my na nem vzyty *dekanméster* d. 4. (uo. 145), Žilina, XVII. szv.: gmenowite Oponiczki Janos *Dican Mester* (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 446).

A *dékán* 'a céhnek vagy a céh egy részének a vezetője' és a *mester* 'Maister' összetételével keletkezett m. régi *dékánmester* 'ua.' (SzegSz). Mivel a *dékán* szinonimája volt, ezért ritkábban került felhasználásra; a HSSJ nem is adatolja. Elavult szakszó. – A m. régi *dékánválasztás* 'a dékánnak (a céh vezetőjének) a megválasztása' összetétel alkalmi átvételként ugyancsak bekerült a szk. céhnyelvbe, vö. L. Sv. Mikuláš, 1751: *Dekanvalastaš* ma byty každy kwartal (PCA 2. doboz 119. sz.: 6b). – A magyarból: Gregor: MSzl 539. – Vö. **at'amešter, dékan, mešter**.

delén 'Delain' – *delén* (MatSl; SSJ; SCS), *delin* (SipB; GregPsz), *del'in*, *del'in* (Hab 49, 95, 391), Sirk: *d'elín* (GNS), Prievidza: *del'in* (SSN); – **Szárm.:** **delénový** adj. – Nbh, 1924: 2 kusi Ručníke *Delínovje* (Chov 179), *delinovi* (SipM), Nbh: edon *del'inovi* ručník (NSM 4: 116), Návojevce: *Delínové* šati... (SSN), Lapáš: *delínovi* ručník (uo.), Sirk: *delínovi* (uo.), *delénový* (SSJ; SCS); – **delénka** 'delénkendő' – *del'inka* (Buffa), *delinka* (SipM), *del'inka* (Hab 159), Prochot: *d'elinga* (SSN), Bzenica: *d'erinka* (uo.), Hel'pa: *d'il'inka* (uo.).

A végső soron francia eredetű, de a magyarban valószínűleg a németből átvett *delén* 'ua.' (1910: TESz), ill. annak népnyelvi *delin*, *delín* (ÚMTsz) változata. A szaknyelvi és irodalmi szk. *delén* származtatható közvetlenül a franciából is (l. MatSl; SCS), miként a cseh *delén* (SESJČ), de mindkét nyelv esetében számolni kell a német, a szlováknál pedig a magyar közvetítés lehetőségével

is (l. TESz is). A népnyelvi *delin, delin* stb. azonban az *i, í* tanúsága szerint m. eredetű. A *delinka, delinka* pedig bizonyára a m. népnyelvi *delinkendő* (ÚMTsz) alapján keletkezett univerbizációval.

delia 1. 'rövid szárú csizma' – Csallóközcsütörtök, 1726: nech oni skrz neho polske cžižmy... atak gmenowane *delige*...robotu dagu (AM Comit. Poson. I. Rsz 33: 58b), 1729: na *delie* ssnor N 30. (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), M. Kameň, 1729: prekočysa menteka... predwoch byresow *delye*... (uo. Kékkői urad. 33. cs.), 1758: Roku 1758 Kuchtowy *Delie* ucini den. 50 (uo. Vágbesztercei urad. 4. cs.), *deli(j)a* 'boty' (Kálal); – 2. 'hős, lovag' – *deli(j)a* (Kálal); – **Szárm.:** **deliacky** adj. 'hősi, lovagi' – 1775 k.: Deli, Dali, *Deljatsky*, Insignis; Deli legény, *Deljatsky* mladenec, Insignis Iuvenis... (StSl 3: 84), *deliacky* (Kálal).

A szhv. eredetű m. *dalia* 1. 'Krieger' (1545: TESz); 2. 'Halbstiefel' (1594: uo.; l. még SzlJsz; Kakuk) főnévnek eredetibb *delia* (TESz) változata. A sarura, csizmára vonatkozó jelentése a magyarban alakult ki (l. TESz; EWU), így aligha vitatható, hogy címszavunk a magyarból származik. Machek¹ szerint a szk. szó 1. jelentése kétséges és eredete ismeretlen, a 2. jelentésben pedig az oszmán-törökből való. – A magyarból: Király: StSl 3: 84; HSSJ. – L. még m. > rom. *délie* (Tamás). – Vö. **dalia, deličižmy**.

deličižmy pt. 'delicsizma' – Radvaň, 1610: *dely czyzmy* semu [!] kupil (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr. 2: 43), 1610: *Zigowj dely czyzmy* czierne (uo. 46), Rajec, 1678: kurucj tu bilj za *deli čižmy* (SL 5: 242), 1708: *Polske deli Čižmy* (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), 1729: *Grofwowy na dwoge delicizmy* ssnory (uo. 4. cs.), M. Kameň, 1729: *Csaklosom Dva pary Deliczizem* (uo. Kékkői urad. 30. cs.), Zvolen, 1760: *Od ussitga Dely čižgem*... (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 8b), Orlové, XVIII. sz.: *ussil sem groffowy delyczyzmy* (HSSJ), Socovce, XVIII. sz.: na *deličižmy*... (uo.).

Az oszmán-török eredetű, esetleg a szhv. révén meghonosodott m. *deli* 'rövid szárú (katonai lábbeli)' (1532: TESz) mn. és *csizma* 'Stiefel' összetételével keletkezett m. *delicsizma* 'rövid szárú csizma', vö. Kassa, 1578: 10 *csizma deli* fl. 1 d. 80. (TT 1901: 81), Győr, 1593: *Egy deli csizma* (Száz 1898: 200). Elavult szó, amely a nemesi udvarházak révén lett honos a szlovákban. Van adatom a félkalk *delové čižmy*-re is, vö. 1861: *Žuro vo svojich delových čižmach* vylezie na koňa (LaskS II, 206). – A magyarból: HSSJ. – Vö. **čižma, dalia, delia**.

démant 'Diamant' – Omšenie, 1613: *geden prstyenek konczyty, demant* w nyem (SL 3: 81; l. HSSJ is, itt *démant* van), 1652: *Dyemant kamen twrdj* (SasA 2: 5; l. Eliáš 7 is), Magnes, *Gyemant* drahj (uo. 34), Trenčín, 1661: *try rubinty a geden dyemant* (PDS 82), Orlové, 1694: *prstenek zlatj, w kterem ge diemant* (HSSJ), Radvaň, 1725: *prsten... 7 dgemanti* welikimi (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), *diamant ... syn. d'emant* (Bern), *becseny, diamant, demant*... (Jancs), *d'émant* (GregPsz; Baj: ŠtolcJ 49; Mur. Huta: SN 16: 418), *d'emant* (SipM), *d'amant* (LexNov 169), *démant* (Vh. Ethn 92: 442; NSM 8: 122), *d'ejmant* (GNS); – **Szárm.:** **démantik** dem. – Radvaň, 1705: *Ružicku hotbabnu getnu s demantikom* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), Beckov, 1729: *zlaty prstyenek z dyemantiky*

(HSSJ); – **démantový** adj. – 1609: Item druhj prsten zlaty *demantowy* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.: 99), Praznov, 1630: (prstene) *diemantowe* (HSSJ), Trenčín, 1661: Parta z osmy boglarmy *dyemantowymy* (PDS 81), Radvaň, 1712: ruza *dgemantowa* welika l (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.: 99), 1725: rezketuwi dohlawi *dgemantowge* (uo.), *diamantowí*... syn. *d'emantowí* (Bern), Kp: *d'jemantovje* šati (Ondrus 271), *d'ámantovej* (LexNov 169), Ks: *d'émantoví* (s. gy.).

A korai úfn. kori bajor-osztrák eredetű m. *gyémánt* 'Diamant' (1493 k.: TESz; Mollay). A szk. szak- és irodalmi nyelvben – miként a csehben is – *diamant* van (1613: HSSJ; SSJ), ezt általában a franciából származtatják (l. SCS; SESJČ; HSSJ), de kultúrtörténetileg valószínűbbnek tartom, hogy ezeknek is inkább a korai úfn. *diamant* (erre l. Mollay 300) lehetett a forrásuk. A *démant* (ejtsd *d'é-*) változat azonban m. eredetű (l. ŠtolcJ 49 is), amint erre egyrészt az idegen *d* helyén kialakult m. gy hangot megőrző szk. *d'*, másrészt az *é*, ill. annak nyelvjárási megfelelései jól utalnak (erre l. 15. p.). Nyilván a kétnyelvű nemesség és környezetük révén terjedt el a szlovákban. Ma ebben a formában nyelvjárási szinten él. – L. még m. > kukr. *d'ijmant* (LizV 594), szhv. *demant* (UElSk).

dend'virág 'Maiglöckchen' – 1837: Andalom, *d'und'virágom*... (ChalD 245), Malč: *d'önd'virak* (StSl 10: 230), *d'ond'virag/k* (SipM), Sirk, Revúca: *d'end'virag* (GNS), Abov: *d'end'virag* (JŠ 21: 99), Spiš. Štvrtok: *d'end'virak* (SSN).

A növénynek gyöngyhöz hasonlító, fehér fűrtös virágzatára utaló *gyöngy* 'Perle' és *virág* 'Blume' összetételével keletkezett m. *gyöngyvirág* 'ua.' (1545: TESz). Chalupka bizonyára hangulatteremtő idézetként használja, a *d'und'*-forma azonban mégsem alkalmi átvételre mutat. A m. köznyelvi *ö* helyén található szk. megfelelések (*u, e, o, ö*) az átvétel eltérő idejével és helyével magyarázandók (erre l. 16. és 19. p.). – A magyarból: Király: StSl 10: 230; SipM; Bartko: JŠ 21: 99. – A m. szót átvette a kukr. (LizV 593) és a rom. (Tamás) is. – Vö. **d'und'a**.

dengľavý, dengľivý 1. 'schwach, kraftlos, kränklich, gebrechlich, empfindlich' – A rengeteg adatból csupán válogatok: Bzenica, 1639: su nemocnj yako *diengawie* zenj (PDS 117), 1652: *Denglawe* gsau vczelj... (SasA II, 34), 1701: O lúne *denglavém* nič neb málo mluvím (Ant¹ 554; Ant² 524; a kéziratban *djenklawem* van, l. uo. 598; 561), 1735: tener, tenellus. zart, gyenge, gyengétske. autly..., *dengľawy* (Cell 694), *dengľlawý* (uo. Registrjk 10), 1755: prečo páni sú *d'englawí* a sedláci sú pewni (Gavl I, 303), 1758: Dawidek *denklawy*... (HSSJ), 1759–60: z wlnu welmj *denglawu* (OSzK Quart Slav 37: 52), 1771–5: blede, a *denglawe* Oczi (EK D 55: 9b), 1789: ze s wima *denglawima* sspicamy (Len 14), 1806: netrhaj, nehumplaj své *denglavé* ruce (Piesne 279), 1814: ke koreňom... *d'engľawegsim* (MVin 32), *dengľlawý* sl. schwächlich, zart... (Palk), *d'engľawí* adj... vulg. *gengľawí* (Bern), Gá sem welmi mladý a *dengľlawý* (NZ II, 373), zsenge..., *d'engľaví* (Jancs), Malohont, 1867–73: Ja maličky a *gengľavý* (SSpevy I, 453), Ratková, 1900: bulo... *gengľávia* na tele (SP 20: 206), Šariš: *gengľivi* (Czambel), *d'engľavi* (StanL 213; Hab 461), Gemer: *gengľivi* (LS 1–2: 186), *d'engľavi*, *gengľavi*, *gengľávi* (GNS), *gengľavi*, *gingľavi* (Buffa), *gengľivi*, *gengľivi* (SipB), Malč: *d'engľivi*, *gengľivi* (StSl 10: 232), *gengľivi* (SipM), Východná: *zengľavi* (LS

4–6: 191), *geŋglävi*, *d'engl'ävi*, *teŋkl'ävi*, *teŋgl'ävi* (Hab 139, 142, 467), *d'englavej* (LexNov 96), Šariš: *Gengliwa* ručka (SN 36: 535), *denglavý* expr. (SSJ) stb. stb. – **2.** 'szégyenlős' – XVIII. sz.: (panna) z *d'englawú* uctiwost'ú odtahowala seba (HSSJ); – **3.** 'gondos, óvatos' – 1796: po dluchssjm mlčenj *dengliwau* reči promluwil (uo.), XVIII. sz.: když to *denglawe* chowani a paseňi tela tweho... (uo.); – **Szárm.: denglavost' 1.** 'gyengeség; gyengédség' – Malohont, 1718 u.: Met v roku 1718 vydaných *denglavost* aneb způsob... (ChalSL 175), Ozdín, 1754: prohlidajice na jeho *denglavost* (Gács 177), 1759–60: any wssatach, any wginych wecech neznagu *dengliwost* a mekost (OSzK Quart Slav 37: 60), 1781: pro slabost a *denklawost* weku (HSSJ), *d'englawost'*, Zartheit, Zartlichkeit..., vulg. *geŋglawost'* (Bern), Topoľčianky, 1829: skr *genglawost* očy, prsu... (Houdek 152), *denglavost'* (MatSl; SSJ) stb.; – **2.** 'gondosság' – 1702: gim wuly a *d'englawost* nechawagu (HSSJ); – **(z)denglaviet'** '(el)gyengül, (el)bágyad; érzékennyé válik' – Čičmany, 1755: ovce velmi *zdenglavené* (VlSbPov 6: 156), 1756–60: wogsko Hanybala od rozkossy *zdenglawylo* bylo (OSzK Quart Slav 37: 37b), *denglav(i)et'* strsl 'slábnouti' (Kálal), *denglaviet'* expr. zried. (SSJ), *zdenglaviet'* expr. (uo.) stb.; további képződményekre l. HSSJ; SSN.

Az ismeretlen eredetű m. *gyenge* 'schwach, kraftlos' (kn. 1372 u.: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak *genge* (uo.) változata, amely az északi nyelvjárásokban napjainkig él (l. ÚMTsz). A szlovákban egy anorganikus *l' (l)* került a szóba olyan *-lavý (-livý)* végződésű melléknevek hatására, mint pl. *bodlavý, chorlavý, pichlavý, smardlavý* stb. (l. Décsy: MNy 51: 459; **32.2.** p.). Az Árva megyei *teŋkl'ävi, teŋgl'ävi* népetimológia a *tenký* 'vékony', expr. 'gyenge' befolyása eredményeként (l. Gregor: AnUB 9: 194). Címszavunk XVII. sz. előtti átvétel, és az egész szlovák nyelvterületen ismert gazdag szócsaládot alkot, amely a XIX. sz. közepétől Štúr és követői révén az irodalmi nyelvbe is bekerült (l. Kondr 202, 208). – A magyarból: Kollár: Hlas 104; MEW; Halász: Nyr 17: 103; Škultéty: SP 22: 760; Kniezsa: Ethn 45: 64; StanL 213; Gregor: StSl 8: 94–5; uő.: HungSl 1983: 63; StanD I³, 69; Machek² stb. – A m. szó közvetlenül vagy közvetve átkerült a csehbe, lengyelbe, ukránba, románba, szerbhorvátba, vendbe (l. Bartoš; Décsy: MNy 51: 459; Machek²; Kniezsa: Ethn 45: 64; Tamás 383; UEISk; Flisz).

deputátoš 'der Delegierte, Abgeordnete' – Štítňik, 1687: kdi p. esspan z/pani *deputatossi* bily poslani... (PDS 50), tímže gisti[m] *deputatossom* dalo se hotowych penezý... (uo.), Štítňik, 1690: *deputatossowja* prissly od slawneg stolicy (HSSJ).

A lat. eredetű m. *deputátus* 'ua.' (1701: SzT), miközben a m. szóvég egyéb szavak analógiájára a szlovákban *-oš* lett (l. **48.4.** p.). a szlovákban a lat. eredetű *deputát* 'ua.' (1695: HSSJ) volt a szokásos forma. Kihalt szó, az egykori államigazgatási terminológia eleme volt. – A magyarból: HSSJ.

deregl'a 'egy fajta vízi jármű' – 1872: *Deregl'a* Deregle (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a: 2b), *deregl'a* 'Kahn, Fähre' (GregorPsz 213), *dereglia* lod. 'menší otevřený vlečný čln na dopravu nákladov na kratšie vzdialenosti' (SCS).

A vitatott eredetű m. *dereglye* 1. 'Art Schragen' (1627: EWU); 2. 'Prahm' (1784: uo.). A szaknyelvi *dereglia* hiperurbanizmus a *deregl'a* (*deregl'a*) helyén. – A magyarból: EtSz; SzlJsz 626; TESz. – L. még m. > morva *deregl'a* 'kocsibak' (Bartoš; Machek²), szhv. *dereglja* (Kláić; UEISk), jrut. *dereglja* (Kočiš 117).

derek, dermek 1. 'gyermek' – Zemplín: *derek* (Peřinka 500), 2. 'drótos inas' – *džarek* (SN 10:16; Turzovka, St. Bystrica: SSN), Rovné: *džarek* (SSN); – 3. 'ügyetlen) ember' – Turč. stol.: *d'armek* argó 'ember' (Olej 101), *kerek* argó (uo.), Šípkové: *dermek* 'nemotorný člověk' (SSN).

A bizonytalan (esetleg tör.) eredetű m. *gyermek* 1. 'junge Person, Kind' (XIII. szef.: EWU); 2. 'Knabe' (1570: uo.), ill. annak *gyerek* (1660: uo.) változata. Az első szótagban levő m. *e* helyén található szk. *a* alapján régi átvételre gyanakodhatunk, ennek alátámasztására szolgálhat egyrészt a *Ďarmek* szn. (erre l. Novák 169. 503. jegyzet), másrészt a m. szó korai behatolása a lengyelbe, ahol is a *giermek* 'fegyverhordozó, apród' 1500 óta adatolva van (l. Sławski; Wołosz: StSl 35: 254). A *derek* újabb átvétel, melynek *kerek* változata *d – k > k – k* asszimilációval keletkezett (l. 29.2.2. p.). – A magyarból: Žatko: SN 10: 16. – L. még m. > mor. *děrbek* (Bartoš; Décsy: MNy 51: 459; Machek²).

derelel. 'fonó áldomás' – 1865: *derelie* (CzambSl 123; Kálal), *derele* (Vígľaš: KS 17: 349; Potvorice, Sudice: Hont 524); – 2. 'Nudeltasche' – Bernolákovo: *Deregle* prezlové sa robili s teho cesta jako šulance (SSN).

Az ismeretlen eredetű m. *derelye* 'Art gefüllte süße Mehlspeise' (1736: EWU), ill. annak népnyelvi *deregl(y)e* (ÚMTsz) alakváltozata. A 'fonó áldomás' jelentés a szlovákban fejlődött ki azon az alapon, hogy az áldomás megbecsült ételként föltálat derelye jelképe lett magának a fonó áldomásnak. Kálal bizonytalan a szó m. eredetét illetően, Machek¹ talán m. átvételnek tartja, míg CzambSl 123 és Czambel: SR 5: 114 egyértelműen a magyarból származtatja. – L. még m. > kukr. *dereji* (LizV 593).

dereš¹ '(szürke) ló, deres' – L. Hrádok, 1658: *Deress* hriwa y chowst priczerni N 1. (NádLt Okir I 620: 11), 1659: *Deres*.hriwa y chwost cerny No 1 (uo. 30), M. Kameň, 1717: Štvrtačka Deressista... dwogrocna. *Deres* (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), 1783–5: Hijo! Hijo, *dereš*... (BajzaR 266), 1795: Ťazda... wiďel, že geden *d'ereš* chibuge (BajzaP 88), *dereš* (sl. Palk; Bern; Dank; Czambel 383; LexNov 112; Brestovany: SN 14: 142; SipM; Vsz: s. gy.), Poniky, 1915: Šťiri koňe vranie, | a ťen piat'i *dereš* (Bartók I, 207), Koničku muj *dereš* (AntZ 81), *d'ereš* (Podk 309; Bzenica: SSN), Tk: zapřjahňi *dereša* (s. gy.), *dereš* 'kôň' argó (Hroz 101) stb.; – **Szárm.:** **dereška** fem. 'ua.' – Ludanice, 1661: *Deresska* sama bila (NádLt Okir I 298/B: 72b), 1702: od *Deressky* Sargha pej s hwezdu Konik (uo. 620: 181), M. Kameň, 1721: z Praznowskich *Deresska* (BalLt Kékkői urad. 29. cs.); – **derešok** 'ua.' expr. (Šurany: SSN); – **derešistý, derešovatý, derešatý, derešastý** adj. 'deres' – 1624: kdybych... mohol nyako dostati geho *deressowateho* walassika (Fejpl 1624), 1654: *Deressista* Vercze No 1. (NádLt Okir I 620: 10), 1656: *Deressowata* No 1. (uo. 13b), Likava, 1656: Klusy stare černe *deressiste* N 2 (BatthLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29: 380), Sv. Ján, 1683:

Deresista, Czerno Hriwa (NádLt Okir I 691), M. Kameň, 1719: Stwrtačka *deressista* žrebna (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), Szs, 1751: Kobilu *Deressistu* (SzsIr V. 201. a. 11), S. Ves, 1786: kobila *derezasta* (HSSJ), 1791: Kon *deressaty* (EstLt Rep 22 Fasc P: 125), *deres* mn..., *derešistí* (Jancs), *derešistý* (Kráľ: MatSl).

Az ismeretlen eredetű *dér* 'Reif' főnévből -s mn. képzővel alkotott m. *deres* 'eisgrau (Pferd)' (1591: EWU; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.). Lószint jelölve összetételekben is gyakori, vö. *vasderes* 'Eisenschimmel' (1681: Herman 355), *vércsederes* 'vércseszínű ló' (1686: OklSz), *vörösderes* 'vörösés és egérszínű ló' (1651: OklSz), *deresvércse* stb. Ezek némelyike a régi szlovákból is idézhető, talán alkalmi kölcsönzéseként éltek velük, vö. Hybica, 1657: Moczkos fako lisy N 1 *Veres deres* N 1 (NádLt Okir I 620: 3), L. Sv. Ján, 1685: Konikuw... Barnasti ... N 1 ... *Veőrős Dereš*... (uo. I. 691); L. Hrádok, 1659: *Virče deres* No 1 (uo. Okir I 620: 29), 1655: *Deres Vircse*, *Vircse sarghas zadnye nohi biele* (uo.). A szk. *dereš* a m. *deres* 'szürke ló' főnévnek, a *derešistý* (és változatai) pedig a m. *deres* melléknévnek a meghonosodása. A pilisszántói ragozatlan *dereš* '(eis)grau' (GregPsz) adj. újabb átvétele a m. mn.-nek. A *Deres* egyébként kedvelt lónév a magyarban, s mint ilyen a szlovákban szintén honos lett (l. Agrik 8: 174; GNS). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 300; EtSz; Gregor: NyK 68: 408–9; Gregor: HungSl 1983: 63. – L. még m. > mor. *dereš* (Sulán: MNy 58: 191; Machek²), lengy. *deresz* (Śląski; Wołosz: StSl 35: 247–8), kukr. *dereš* (LizV 593), *derešovatij* (Hrinč), rom. *dereș* (Tamás), szhv. *dereš* (UElSk). – Vö. **vašdereš**, **virče**, **veres**.

dereš² 1. 'Prügelbank' – Trenčín, 1713: pod branu lopata z *deressom* (HSSJ), 1744: *dereš* (Slavia 28: 522), okr. B. Bystrica, 1752: po nekterich aj bit dali v *dereši* (SL 1: 255), Nye, 1761: odsudili poctiwa Wrchnost' 40 palic w *dereši* (Tirp 2: 34), L. Mikulás, 1762: w *deressi* 30 palic znesuce (HSSJ), Ružomberok, 1770: ... po 30 palicz w *deressy* paliczowano gest (SzkMv 161), 1775: byl... do *dereša* vsaceny (ListyP 185), XVIII. szmf.: *Dereš catasta* (OSzK Fol Slav V/1: 44), *dereš* (sl. Palk; Bern; MatSl; Malč: StSl 10: 229; SipM; SSJ; SCS), Wytahny si *dereš* | Dwanást mi wytaly (NZ I, 348), 1844–5: zau korbáč a *dereš*... (Polívka IV, 463), *d'ereš* (Jancs II; Brodské: SSN) stb.; – **2.** 'priccs, fekhely (a konyhában)' – Tis. Hámor: *d'ereš* 'divánček, vypchatý slamou alebo senom' (SR 8: 260), *d'ereš* (Horehr 2: 96, 107; GNS), Tisovec: *dereš* (SSN); – **Szárm.:** **dereška** dem. 'ua.' – Nye, 1758: sto palic w *dereški* tomu... dali wýtati (Tirp 2: 33); – **derešík** dem. 'priccs (a konyhában)' – *d'erešík* (Horehr 2: 96, 107); – **derešisko** augm. (Bern); – **derešovat'** 'deresre húzva fenyít' – vivalili na stolok a *derešovali* (Horehr 2: 264), *derešovat'* (SCS).

A m. *deres* 'Prügelbank' (1743: EWU) származékszó. Azonos a *deres* 'szürke ló' (l. **deres¹** a.) főnevesült melléknévvel, amelyből feltehetően gúnyos, tréfás névátvitellel keletkezett (l. uo.; MNL I, 576–7). A *stiahli* (~*vyťahli*) *ho na dereš* 'megbüntet, megfenyít' (l. Zát 137 is) szerkezet a m. *deresre húz* 'ua.' (Ball) tükörfordítása. A 2. jelentés metonímiával keletkezett a szlovákban. A *d'ereš*

változat *d'*-je annak köszönhető, hogy a nyelvérzék a szót a honi *drat'* – *deriem* expr. 'üt, ütlegel, ver, püföl' igéhez társította. Feltehetően XVII. századi átvétel, de 1. jelentésben ma már historizmus, csak a 2. jelentésben él a népnyelvben. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 300; EtSz; SzlJsz 819; Hauptová: MNy 56: 175; uő: Slavia 28: 522; Machek¹; SCS; Schubert 297 stb. – A m. szó cseh, lengy., kukr., szl., szhv., rom., szepesi szász, jrut. előfordulására l. EtSz; SzlJsz 819; Sulán: MNy 58: 191–2; Machek²; Wołosz: StSl 35: 248; Kočiš 117; UEISk 188; Schubert 296–7.

dergelovat' 'dörzsöl, dörgöl' – záp. Gemer: *dergelovač* (Pras 309); – **Szárm.:** **vydergelovat'** 'ledörzsöl, kidörgöl' – Drienčany: pritreपालi kadiášku a oca v teplé vode soponon *vidergelovali* (uo. 284).

A belső keletkezésű m. *dörgöl* 'reiben' (1577 k.: TESz) ige. Sem a GNS, sem a SSN nem tartalmazza, de az idézett adatok alapján bizonyos, hogy Gömör megyében élő tájszó. – Nagylakon van *dergel'ou/v* 'vasdarab, amely védi a fából készült szerszámot a kopástól' (Roh 113), ami a m. *dörgölő* 'ua.' (ÚMTsz) nyelvjárási *dörgölőü* változatának a helyi átvétele. Ez a *dörgöl* melléknévi igenevének főnevesült alakja. S összetételben is: *kerikdergel'ou/v* 'ua.' (Roh 125), ez a m. *kerékdörgölőü* (l. SzegSz I, 722, 791) összetétel átvétele. – A m. *ö, őü* szk. reflexióira l. a **16.**, **17.** pontokat.

devír 'Brachsen' – *devír* 'ua.' (KS 22: 340).

Az ismeretlen eredetű m. *dévér* 'ua.' (kn. 1545: TESz). A ritka tájszavak közé tartozik (a SSN nem ismeri). A m. *é* szk. reflexióira l. a **15.** pontot. – A magyarból: Baláziková: KS 22: 340. – L. még m. > kukr. *devir*; *dever* (SzlJsz 820), szhv. *dever*; *devirka*; *diver* (uo.; UEISk).

dežma 'Zehent' – A rengeteg adatból csupán válogatok: Skalica, 1537: *yakz jsme diezmu vinnu y obylnu...* kupili (Varsík 189), L. Štiavnica, 1552: *Dezmu powinowaty su...* platity (JŠ 6: 228), St. Štubňa, 1569: *czose doticze Strani dessmi* (LS 1–2: 325), Sklabina, 1606: *ponewadžse deczma newibrála* (StanD III, 167), Zvolen, 1620: *z dežmy tehoroczney* (NRA Fasc 1702: Nr 27), L. Hradok, 1659: *zita z dežmy Wrbickeg* (NádLt Okir I 620), Likava, 1663: *Owčzeg Diežmi...* (UC Fasc 86 Nr 19: 20), Smolník, 1698: *od takoweg Medy pryslucha...* Urbura, aneb *Dessmo* (MárLt Batizfalvi Lt. 14. cs. Fasc XXV Nr 42), Hrabušice, 1743: *arendator okrem gyezma powinowati budge rocne dati...* (SzkMv 196), *Dgezmo zo zboza* (uo.), Trebišov, 1772: *biskupske dežmo w nature nedawagu* (SzPV 102), Šariš, 1784: *zobrali všicko džežmo ozime od nas* (ListyP 234), *dežma* (Bern; Kálal; SSJ), *d'ežma* (Jancs; Folkušová: StSl 3: 84), Malč: *dejžma* (StSl 10: 229), *d'ežma* 'adó' (GNS), Revúca: *děžma* (SSN), Spiš. Štvrtok: *džežma* (uo.) stb.; – **Szárm.:** **dežmový**, **dežomný** adj. – Příbovce, 1565: *Z penezy Dezomnych* (LS 1–2: 316), St. Štubňa, 1569: *ssesu... dlussni za dezmowe obilie* (uo. 323), Levice, 1640: *dežomne obily* (SP 19: 180), 1671: *Dežmowim Baranom...* dano Soli (EK G 668/IV), Trenčín, 1716: *dežmowe zbožie* (HŠ 1: 331), 1763: *Decimalis, děžmowy, desátkowy* (KamSl 190), 1775 k.: *Dézma adó föld, Dežmowé pole* (StSl 3: 84), *dežmowí* (Bern), *d'ežmowí* (Jancs II), *dežmowý*

(Kálal; SSJ) stb.; – **dežmár** 'dézsmaszedő' – Beckov, 1508: ... dokud by desatku newybrali *diezmare* (SČL 81), Bardejov, 1673: *děžmaru* dam aj geden snopek (HSSJ), 1694: *Dežmara* sweho powinen poslati (MárLt Batizfalvi Lt. 14. cs. Fasc XXV Nr 32), Trenčín, 1716: dežmove zbožie od *dežmarov*... prijimati bude (HŠ 1: 331), Vígľaš, 1722: ... zusal czisarskim *dežmarom* (HSSJ), *d'ěžmár* (Jancs II), *dežmár* (Bern; Kálal; MatSl) stb.; – **dežmársky** adj. 'dézsmá-, dézsmás' – Štítnik, 1666: proty *dežmarskej* bitky... (Gemers 3: 203), Bardejov, 1740: na wrata stodoly *dzesmarskeg* (PDS 57), Krupina, 1741: *dežmarski* plat (HSSJ), *dežmársky* (Kálal) stb.; – **(vy)dežmit'**, **(na-, o-, po-, vy)dežmovat'** 'dézsmál, dézsmát kivet, beszéd, megdézsmál (átv. értelemben is)' – Vrbové, 1611: ... ze wsseho, co se koli običejne *dežmuje* (HSSJ), Krupina, 1643: pany krupinssty *dežmuwalj* tie zeme (uo.), 1674: byl som *wydežmowal* (KPP 254), 1694: Dežmara sweho powinen poslati, aby *widežmil* (MárLt Batizfalvi Lt 14. cs. Fasc XXV Nr 32), 1735: *decimare*... *děžmovati* (CellB 130), 1763: *Decimo: dežmugem* (KamSl 190), 1763: *edecumo*: *wybjrám, oděžmugem* (HSSJ), 1770: tento rok sem na padesat kil liskaczuw aneb orechuw *nadežmowal* (HSSJ), Hranovica, 1776: Ale v čas *dežmeni* (ListyP 187), Hranovica, 1781: nech bi se tak *dežmilo* gak indeg (HSSJ), *d'ěžmujem*... dézsmál (Jancs II), *dežmovat'* (Kálal; MatSl), Sása: *podežmowav* tia jablká (GNS), Malč: *zežmic* 'dritteln' (StSl 10: 229), Nbh: *dežmovat'* 'megdézsmál valamit' (s. gy.), *dežmovač* (GNS), Lukáčovce: *dežmuvat* 'lopással szerez' (SSN) stb.; – további képződményeket l. Bern; Jancs; Kálal; HSSJ.

Az ol. eredetű m. *dézsmá* 'Zehent' (hn. 1261; kn. 1416 u.: EWU). Címszavunknak latinból való származtatása (pl. Leschka 57; StanD I², 63; I³, 67; KrajčP 203 stb.) főleg hangtani okokból nem fogadható el, az a nézet pedig, hogy a szk. *dežma* ósláv örökség és a m. *dézsmá* a szlovákból származik (l. PaulD 13) teljesen megalapozatlan. Mind az egykori magyarországi történelmi körülmények, mind magának a szónak a története és alakja arra mutatnak, hogy a szlovákban magyar jövevényszó. Az idegen eredetű *d > d'* (> *dz*) változás *e* előtti helyzetben szk. nyelvjárási jelenség, a *dežmo* változat *-o* szóvégre l. a **10.3.** pontot. A *dežmár*, *dežmovat'* létrejöttére hatással lehettek a m. *dézsmás* 'Einnehmer des Zehenten' (hn. 1261; kn. 1511: EWU), ill. (*meg*)*dézsmál* 'den Zehenten einnehmen' (1416 u.: uo.) képződmények. – A magyarból: EtSz; BEW; SzlJsz 627; Machek¹; Király: SIPrag 1966: 140; Gregor: NyDt 148; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *děžma* (Dezső: StSl 7: 164; LizV 88, 593; Dezső: NytudÉrt 128: 56–7), rom. *dijmă* (Tamás), szhv. *dežma* (UElSk; l. Schubert 298–300 is). – Vö. **dežmálovanie**.

dežmálovanie 'Zehntenbehebung, Zehnten' – Štítnik, 1640: na *dežmálowanya* kompanom (HSSJ), Štítnik, 1692: vrednik prissel skrze *dežmalowanj* (uo.).

Az ol. eredetű m. *dézsmá* 'Zehent' főnévnek *dézsmál* 'zehnten' (EWU) származéka, ill. *-s* képzős *dézsmálás* 'Zehntenbehebung; Zehnten' (1579: SzT) képződményének szlovákra igazítása. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **dežma**.

Dežo 1. 'Dezső' – 1893: *Dežo* Kamenec dal si do slepého oka sklené položit' (Timr I, 44), 1905: Syn Sýkorov, *Dežo* (uo. 571), *Dežo* (Kálal; Hv I; Tvrký;

SSJ), *Dežö* nur beim ung. Adligen (SipM); – 2. 'buta, számár' – *dežo* 'ua.' (SSS); – **Szárm.: Dežko, Dežinko** dem. bec. (SSS); *dežko, dežik, dežinko*, dem. 'kis számár, butácska' (SSS); – **dežovina** 'butaság, számárság' (SSS).

A m. *Dezső* (XIII. sz.: EtSz) szn., amely úgy keletkezett, hogy a régi *Dezsider* (< lat. *Desider*) csonkult *Dezs* alakjához -ő képző járult (l. Kálmán 66; Ladó 150). A Trencsén megyei *Dežerice* 'Dezsér' hn. tövében – vö. 1474: *Dezerjcz* (VSOS I, 315), 1773: *Dezericze* (uo.) – feltehetően ugyancsak ez a m. szn. található (l. FNESz I, 370 is). A *Dežo* végződése a honi becéző -o behatolásának az eredménye. A 2. jelentés a szk. argóban alakult ki. A személynévből származó, gyakran negatív tartalmú köznévf. (l. *jano, kubo*) nem ismeretlen jelenség a népnyelvben. – A magyarból: Kálal.

dí, dija intrej. 1. 'ló elindítására, nógatására használt szó' – 1839: *Nosila by som sa rada na koni, dí* (EliašH 100), 1864: *díí! V okamihutí bol koč... v stoličnom dome* (LaskS II, 433), *dí* (Kuk: MatSl; SSJ), *di* vsl (Kálal), *Šariš d'i* (SbŠkult 530; Markušovce, Ľubotín, Lastomír: SSN), Sk, Si, Psz: *d'ije* (JŠ 2: 336), Ve: *d'ii* (uo.), *d'ijo!*, *d'ije!* (GregPsz), *d'ijo* (Hab 61), *d'i, d'i-ne, d'i-no* (SipM), *d'i!, dijó!* (LexNov 116), *d'i, dije, dijo, d'ü* (GNS), jzsl, jstsl: *dijo!, dijó!, d'ijo!, dió!, divó!, d'ije!, dije!, d'ijé!* (ASJ IV/2: 105); – 2. 'ló' – Rk: *d'ija* 'kôn' (NSM 6: 236).

Az önkéntelen hangkitöréssel keletkezett m. *gyí* 'ua.' (1818: TESz) ill. annak *gyű, gyia, gyió* stb. (ou.; ÚMTsz) alakváltozatai. Címiszavunkat KrajčP 178 ősi szláv eredetűnek minősítve a *bijo, hijo, vijo* stb. formákkal egyetemben az *iti* 'megy' ige *idi* 'menj' imperativusából magyarázza, aligha helyesen. Hab 61 szerint viszont a *d'ijo* hangutánzó eredetű a szlovákban. Csakhogy a szóföldrajz, valamint a *d'*-vel kezdődő szk. alakváltozatok pontos megfelelései a m. formáknak, ami erősen valószínűsíti a magyarból való származtatást. L. még m. > kukr. *d'i* (LizV 594), szhv. *đi* (UEISk).

diák, deák 1. 'írnok' – szn. Žilina, 1479: Matús *Dyak* (Ryš 126), 1481: Štefan *Dyak* (uo.), Trnava, 1550: A czo se Demitera *Dyaka* dotycze (Varsík 347), Blatnice, 1565:... podaneho Lewrincz *Deaka* (HSSJ IV, 313: *predložit' a.*), Bojnice, 1565: Marthon *deak* wesses z Bognycz (LS 1–2: 319), 1566: Pole Janos *Diak* Demetrove... (Jelš 207), 1598: Walint *Deaka*, Paula Kraycze... (uo. 244) stb. Valószínű, hogy az esetek többségében a *diak, deak* fogalkozást, írnokot jelölő személynév, amint ez a következő adatok alapján is látszik: Turč. stol., 1570: Istwan *Deak* sluzebnyk pana Ersseka (BenLt), Zvolen, 1620: Stuoł l... druhý ktery w Abraham *Diakowom* pokogy bol (NRA Fasc 1702 Nr 27), 1635: kdi Marton *deak* zlisti do Trnawy yssel (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), 1681: Item Janos*déakow*y kdy bol we Spissj (RadvLt 82 cs. IV. o. XXV. cs.) stb. – 2. 'tanuló' – Ilava, 1648: y lydy duchownych totyssto kompanow a *dyakow* obrawsse... (NádLt Okir I 333), Štítnik, 1658: Ite[m] *Déakom* na Cantaciu d. 48 (SR 38: 177), 1749: Maris Maris ne bugy taka, nye lub, nye lub ti *Diaka* (OSzK Fol Lat 2399: 23b; 1. Ant¹ 737 is), XVIII szv.: Ale ga *Digak* bych radi... (Čap 64), Šariš, XIX. szk.: Kraly jak *dzijak* idze z rana (SN 18: 260), I *dziak* též člověk je, | víno ho rozveseluje (Kollár II, 243),

1886: Pan *Dzijak* ge człowiek – pissemny (Šenk 18), *dzijak* vsl (Czambel; Kálal), *dziak* vsl (Kálal), Vsz: *dijáci* (ŠtolcM 96), Tb: *diják* (uo.), *diak-diaci* (SipB), *zijak* (SipM), *dzijak* zempl, užh (JŠ 21: 109; jšar: SSN); – 3. 'régimódi kabát' – *deák* strsl 'ua.' (Kálal; zastar. Kuk: MatSl; SSJ); – 4. 'kántor' – *zijak* 'ua.' (SipM); – 5. 'diakónus' – a popove, *dzijaci* | budu mojo hudaci (AntZ 133), *diak* 'pomocník pri bohoslužbe pravoslávnej cirkvi' (SCS); – **Szárm.: diákovský** adj. – Kšinná, 1555: Item deserta *Diakowske* utitur judex – hn. (Urb I, 194).

A déli szláv eredetű m. *diák* 1. 'tanult ember; írnok, titkár' (kn. 1337: TESz); 2. 'diakónus' (1372 u.: uo.); 3. 'tanuló' (1513: uo.; további jelentéseit is l. uo.) főnév, amely azonban 'latin' jelentésben melléknévként is használatos volt (l. uo.). Címszavunk 2. és 3. jelentése a magyarban keletkezett (l. SzlJsz; TESz), ezek tehát a szlovákban egyértelműen a magyarból származnak (így Kálal; Lipták: JŠ 21: 109 is), a *deák* alakváltozat azonban a jelentéstől függetlenül is m. eredetű, ahol is a *deák* forma kialakult (l. EtSz). Ehhez vö. még Gondovo, 1554: Stephanus *Deakowycz* (Urb I, 181) származékot, valamint hn.-ként Turóc m. 1548: *Dzakowawez*, 1622: *Deakowa*, *Diakowa*, 1736: Deák-Falva vulgo *Deáková*... (MNyTK 45: 37–8; l. még VSOS I, 315). Ez a m. *Deákfalu* hn.-nek a *diák*, *deák* jövevényyszó -ov possessiv képzővel kifejezett szk. azonos a (l. Úrhegyi: MNyTK 45: 38). A 4. és 5. jelentés szintén lehet átvétel a magyarból, de ez esetben átadóként figyelembe veendő a keleti szláv (or., ukr.) is. (l. SCS). – L. még m. > rom. *diác* (Tamás), szhv. *dijak* (UElSk), vend. *di(j)ák* (Flisz I, 30; II, 18; l. Schubert 300–1 is). – Vö. **barabonciáš**.

Dianiš 'Dénes' – Petrovce, 1551 (szláv nevek között): *Dyenes* (Ila III, 293), 1563–7: *Dylanisz* (uo.), Orava, 1574: Gyrzyk *Dianyusz* (SMS 15: 173), Šivetice, 1576: *Dianiss* Pastierz (Ila IV, 68), Trnava, 1576: Inventar nebossczyka *Dienese* a manzelky jeho Anny statku (ZápS 3: 83),... nebossczyk *Dianiz*... (uo.), Kyjatice, 1580: *Gienisz* Ssyssek (Ila II, 496), Orava, 1625: Jan *Dianiš* (Urb II, 182), Dionisius. *Điniš* (Bern), *Đeneš* (GNS); – **Szárm.: Dianiško** dem. – Vrbovok, 1476: Thomas *Dyenesko* (Bakács 217); – **Dianiška 1.** 'Dénesné' – Trnava, 1576: czo se Balas po smrty *Dianiskj* za dluzil (ZápS 3: 83); – **2.** demin. – Orava, 1625: kteru držia Samuel *Dianiška*... (Urb II, 182).

A (gör. >) lat. *Dionysius*-ból alakult m. *Dienes*, *Dénes*, ill. *Gyenes*, *Gyenis* (EtSz; Ladó 149, 165; Szilágyi 243; korai alakjaira l. még Fehértói 105–6). A magyarban először apanévként, majd vezetéknevként is elterjedt (l. Kálmán 22, 80), s ugyanilyen funkcióban lett használatos a szlovákban is. A közvetlen m. eredet mellett (erre l. már MSzCsR 49 is) a hangtan tanúskodik (a m. é szk. reflexióira l. 15. p.). A Gömör megyei *Đeneš* vezetéknev lehet újabb átvétel a magyarból, a XVI. századi *Gienes*, *Gienisz* és változatai azonban azt mutatják, hogy ez a forma a középszlovák nyelvterületen régen is honos volt. – A magyarból: Gregor: MNy 85: 184–5.

dikič 'Kneif' – Malč: *dikič*, *dikeč* (StSl 10: 229), *dikič* (SipM; Hontianska Vrbica: SN 26: 332), *d'ikiš* (GNS), *bikič* (LexNov 152), Hrabkov: Zoz *dikežom* poskravali skvoru (SSN).

Az ismeretlen eredetű m. *dikics* 'Schusterkneip, Kneif' (1767: TESz), ill. annak *bikis, dikis* (uo.) változatai. Kahounová szerint a szk. szó esetleg a *dýka* 'tőr' származékának vagy az eredetileg 'kapa' jelentésű bolg. *dikel'* változatának tekinthető (SN 26: 332), de ez semmilyen szempontból nem fogadható el. Mind az alaki és jelentésbeli egyezések, mind a szóföldrajz magyarból való átvételéről tanúskodnak. – A magyarból: Király: StSl 10: 229; SipM; Matejčík: LexNov 152. – L. még m. > rom. *dichici* (Tamás), erd. szász *dikəš* (Krauss 200).

dikiň 1. 'gyékényfonat, -takaró, -szőnyeg' – 1831: kupeno... 2 *Dikinye* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1847: na každú noc *dikiňom* prikríwajte (Dohán 10), Či aj prjesadu mám *dikiňom* prikríwat? (uo. 15), pod *dikiň* woľačo podložte (uo.), Šariš: S *dekiňu* še vozi zakrivaju, ked dižď pada... (Czambel), Malč: *dikeň* (StSl 10: 229), *dikiňa* (SipB; Brezina: SSN), *dikiň* (SipM); – 2. 'Binse, Rohlkolben' – Nye: *dikiň* (Tirp 2: 92).

Az ötörök eredetű m. *gyékény* 1. 'Rohkolben' (kn. 1372 u.: TESz); 2. 'Matte, Rohrdecke' (1372 u.: uo.). Czambel 498 helytelenül a ném. *Decke* átvételére gondolt, de nemcsak a 2., de az 1. jelentés alapján is bizonyos a m. eredet. Az -a végű változat az olyan nőnemű főnevek hatására keletkezett, mint a *rohoža* (l. 44. p.). – Eredet szempontjából ide sorolandó a Bars megyei *Kisgyékényes* egykori szk. *Ďekýneš* (1808: Győrffy I, 445; VSOS III, 256) neve is, amelyből tükörfordítással lett a mai *Rohožnica* (l. FNESz I, 743–4). – A magyarból: Király: StSl 10: 229; SipM. – L. még m. > rom. *jichiu* (Tamás), jrut. *dikeň* (Kočiš 117; Udv 55).

dikov 'heverő, dívány' – *dikou* (Márkus 105), Rh: *dikov* (NSM 5: 420), Sirk: *dikó* (GNS), Kociha: *dikou* (uo.), Kalinovo: *digóv* (SSN).

Az ismeretlen eredetű m. *dikó* 'kezdetleges ágyféle' (1886: TESz), ill. annak nyelvjárási *gyikó* (uo.), *dikou* (ÚMTsz) változata. A szk. szóvégre l. a 13. pontot. – A magyarból: Márkus 106.

diliš 'gyűlés, összejövetel' – Bcs, 1820: Pred neslo se y to wtomto *Gyulesi* (MMM Céhk. 62.437.1), 1822: po tomto *Gyülési* (uo.), 1823: včínlil se Partikularnj *Gyulés* (uo.), 1825: pred *Gyülésem* prissli (uo. 62.414.1), 1858: na... *gyjljši* (HaanP 47), 1866: *diliš* (HaanP² 58), Szs, 1895: *d'iliš* (NyK 25: 195), *d'ülész* (Márkus 105), Malč: *d'uliš* (StSl 10: 230), *d'ülész* (GregPsz 216), *d'üleš* (SipM), Bcs: zajtrá máme *d'iliš* f čoport'e (Hanko 162).

A *gyűjt* 'sammeln, anhäufen' szócsaládba tartozó *gyűlik* 'sich versammeln, sich anhäufen' igének -s képzős *gyűlés* (TESz) származéka, amely 1. 'Versammlung'; 2. 'Reichstag' jelentésben a XVI. sz. óta gazdagon adatolva van (l. NySz; SzT; RMG). A céhélet révén kezdett meghonosodni a magyar etnikummal mindennapos érintkezésben élő szlovákok körében. A recens *d'ülész, d'ülis* a bilingvis szlovák lakosság újabb átvétele. A szk. *ú, í, e* reflexiókra l. a 15., 18., 20. pontokat. – A magyarból: Melich: NyK 25: 295; Márkus 105; Király: StSl 10: 230; SipM. – L. még m. > kukr. *dülijš* (LizV 594), jrut. *diliš* (Udv 55), vend *gyűlés* [ɔ: *d'üleš*] (Flisz).

dilkoš 'gyilkos, verekedő, kötekedő, semmirekellő ember (szitokként is)' – T. Sv. Martin, 1661: Lilek kurweg matera syn kazarskj, mordarskj *Gyilkos* (StSl 17: 93), 1903: *dilkoš* 'nadávka zlému člověku' (CzambSl 123), *d'ilkoš* (Dudok 60; SipM; LexNov 223; GNS; Bcs: s. gy.), Jedon je cigān, druhý je *dirkoš* – to je vrach (Hont 632), Ös: *d'ilkoš* 'vrah' (StolcM 72).

Az ismeretlen eredetű m. 'gyilkos 'Mörder' (1372 u.: TESz), amelyet a magyarban gyakran használnak szitokszóként is. Az *l* helyén levő *r* szk. nyelvjárási változás eredménye (l. 23.7. p.). – A magyarból: CzambSl 123; uó.: SR 5: 114; Szabó: LS 1–2: 186; ŠtolcM 72; Doruľa: StSl 17: 93 stb. – L. még m. > rom. *ghilkoș* (Tamás), kukr. *d'ilkoš* (LizV 594), jrut. *dilkoš* (Kočiš 117), szhv. *đilkoš* (UEISk).

dínom-dánom interj. 'vidámság, jókedv kifejezése (kurjongatással)' – 1827: *Tynom, tánom*: na kopečku stála, | *Tynom, tánom*: na mňa pozerala (KollŠaf 307), *Dinom danom* bobček (NZ II, 122), *Dinom danom* sedláci | Hy bratowé Rusnáci (uo. 377), 1880: *Tynom, tánom*, na kopečku stála, | *tynom, tánom*, na mňa pozerala (SSpevy I, 349), Išlo všetko *dinom-dánom* (Vaj X, 31), ešte i olovrant *dinom-dánom* prebehli (LaksD II, 245), Vtedy bolo „*dýnom dánom!*” a teraz je „Bože môj!” (Zát 172), *dýnom-dánom* interj. (Taj: MatSl; Fr. Král', Smrek: SSJ; strsl, zsl: SSN).

A valószínűleg hangutánzó eredetű m. *dinomdánom* 'Zecherei, fröhlicher Gelage' (1660 k.: EWU) indulatszó (XVI. századi összefüggését is l. uo.). Machek¹ szerint a szlovákban hangutánzással keletkezett ikerszó. Tekintettel azonban arra, hogy címszavunk társtalan a szláv nyelvekben, s a magyarhoz képest jóval később jelentkezik, ezért a magyarból való átvétel gondolata nagyon is indokolt (l. TESz is). A *tynom-tánom* változat szk. fejlemény, nyilván a táncmozgást kifejező *tiny, tiny-tiny* (SSJ) hatására is. – L. még m. > rom. *dinum-dánum* (Tamás).

disnóšajt 'Preßwurst' – Sirk: *disnóšajt* (GNS), *disnóšajt* (PalkN 49).

A *disznó* 'Schwein' és *sajt* 'Käse' alkotta m. *disznóšajt* 'Preßwurst' (1600 k.: RadvSz 243) összetétel. Gömör megyei tájszó, de Gömörben és az Alföldön van *svinský ~ bravčový syr* 'ua.' is vö. *disznóšajt, svinskí sir* (Jancs), Rudná, Križná: *svinský ~ bravčový syr* 'ua.' (Gemer 2: 193), Bcs: *Svinskvo sira* 'ua.' (NSM 3: 106), Bcs: *svinskuo sira* (uo. 107, 111). Ez a m. *disznóšajt* összetételnek a tükörfordítása (l. Habovštiak: StSl 25: 165; Markuš: Gemer 2: 193; PalkN 51 is). – Vö. még **disnov, šajt**.

disnótor 'Schlachtfest' – *disnótor* (GNS; zried. LexNov 123), Chioag: Robíme *disnoťtor* (Benedek 176), Rim. Brezno: Kmotrovci robilí veľkí *disnotór* (SSN), V. Šariš: Jutre pujdzem na *disnotor* (uo.).

A *disznó* 'Schwein' és *tor* 'Mahl, Schmaus' segítségével keletkezett m. *disznótor* 'Schlachtfest' (Ball) összetétel. Címszavunk Gömörből, Sáros megye déli részéről és az Alföldről idézhető elsősorban. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; Matejčík: LexNov 123; Nižnanský: KS 17: 347. – **disnov, tor**.

disnov 1. 'Schwein' – *disnov* vsl (Kálal), *disno*^u, *disnov* 'ua.' nur als Schimpfwort: Marča veľki *disnov* (SipM); – **2.** 'ász (a kártyában)' – *disno*^u, *disnov* (SipM).

Az ötörök eredetű m. *disznó* 'Schwein' (hn. 1055, kn. 1395 k.: EWU); 'As im ungarischen Kartenspiel' (1808: uo.). Szórványosan előforduló kelszk. tájszó. A szlovák szóvég alakulására l. a **13.** pontot. – L. még m. > rom. *desniță* (Tamás), jrut. *disnov* (Udv 55). – Vö. **disnóšajt**, **disnótor**.

div 'vérdíj; bírság' – Ružomberok, 1551: on proti tim swiedkom *diwem* propadl platiti sto zlatych (HSSJ), 1570 k.: Tolyko že gych Homagia to g[es]t *dywy* | su rozdyelne (OSzK Fol Lat 1779: 1), Neb prelatow. Erssekow wyskupow panow koruhelnych czely *dyw* gest flōr | cztyry sto (uo.), Necpaly, 1596: polapeny byli a potem podle prawa na *diwiech* swych kazdy po mere zlatom posudzenj (HSSJ), Trenčín, 1597: pod pokutu sweho *diwu*... (SISlov 10: 59), Orava, 1664: aby wssecy spoločne zaplatily *dyw* toho lotra, totyssto fl 40 (HSSJ); – **Szárm.: divne** adv. – Poloma, 1649: musime se *diwne* opatrit, co bychom meli činit zatym (uo.).

Az ismeretlen eredetű m. *dij* 'Lösegeld der Blutrache; Lösegeld' (1510: EWU); további jelentéseit l. uo. és SzT) jogi terminusnak régi *diu*, *div* (uo.) változata. Jogi műszóként (erre l. Úriszék 1001) került át a szlovák jogi terminológiába, s mint ilyen, természetesen semmi köze az ősi eredetű *div* 'csoda, csodálkozás' (XIV. sz.: HSSJ; SSJ; l. még Geb; Machek²) kifejezéshez. Kihalt szó. – L. még m. > kukr. *dij* (LizV 594).

diván 1. 'türkischer Staatsrat' – 1786: palác, w kteremžto se *dywan*, to gest rada cýsařska drzjwa (HSSJ); – **2.** 'Diwan, Sofa' – *diván*, *diván*, odpočívadlo (Jancs), 1896: hodila sa na *diván* (Timr I, 218), *diván* (Tim, Vans, Vaj: MatSl; SSJ; SCS), Nbh, 1920: na *Dévaň* Stolce oblječka (Chov 47), *Ďevaň* objijat klinge bjele (uo.), *diváň* (Hab 462; GregPsz), *diváň*, *divan*, *d'iván* (GNS), Gemer: *diván* (JČ 13: 86), *diván* (Žak 648; LexNov 176), *divaň* (SipM); – **Szárm.: divánček** dem. (Timr: MatSl; SSJ), *divánček* (GNS); – **divánik** dem. – 1902: na *divániku* tam spávala (Timr I, 449), *divánik* (MatSl); – **divánový** adj. – *diváňoví* (Hab 462), *divánový* (MatSl); – **divánisko** augm. – *divánisko* (GNS); – **divánčan** 'a török államtanács tagja' – 1785: da zavolat' *divánčanuv* (HSSJ).

Az oszmán-török eredetű m. *divány* 1. 'türkischer Staatsrat' (1577–95: EWU; Kakuk 127); 2. 'Sofa' (uo.), ill. annak *diván*, *dévány* (TESz) változatai. Tekintettel címszavunk kései jelentkezésére és alakváltozataira, valószínű, hogy nem közvetlenül a törökből honosodott meg, hanem a magyarból (l. Žak 648 is). Amint pl. a cseh *divan* is egy közvetítő nyelv (l. Machek²) – szerintem valószínűleg a ném. *Diwan* – révén lett ismert (egyéb nyelvi elterjedésére l. TESz).

divat 'Mode' – *divat* (Garaj; Malč: StSl 10: 229; SipM), Pi: todi to bou takí *divat* (Ondrus 241), Nbh: Predtin takí bou *divat* (NSM 4: 31), Ks: do *divatu* prišlo (s. gy.).

A belső keletkezésű m. *divat* 'ua.' (1792: EWU; de 1611: 'Wert, Schätzung': uo.). Az újabb átvételek közé tartozik, amely inkább csak a kelszk. nyelvjárás déli részén és az alföldi szlovákok köreiben használatos. Kardoson él a *divatoš*

'modisch' (s. gy.) szó is, ez a m. *divatos* 'ua.' (1788: EWU) helyi átvétele. – A magyarból: Garaj; Király: StSl 10: 229; SipM. – L. még m. > ukr. *divot* (LizV 594), rom. *divot* (Tamás), vend *divat* (Flisz).

doboš¹ 1. 'Trommler' – Šulekovo, 1597 szn. (hajdúk között): a jesste *Doboss* Michal sedel... (TrnZb I, 79), V tom rozhnevavsse se Michal *Doboss* rekl:... (uo.); – Orava, 1627: Plat Orawskych služebnikow... *dobossowy* fl. 8 den 25 (EstLt Rep 29 Fasc L Nr 188), Koriátka, 1635: Dal sem *dobossowy* na blankytne sukno (Batthlt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), 1655: *Dobossowy* na Podosswy den. 12 (NádLt Okir I 289/A: 255), Bytča, 1677: Wyplateno *Dobossowy* na Conventiu (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N), 1648: *Dobossowy* a zastawnykowy Labancuw (Gemér 3: 180 faksimile), 1685: A dobosok és réz-dobosok,... *Dobossowe* a Bubennicy (Com 291), 1690: Mezi kterimy draby, snich ma bit *doboss* gedén (SMS 6 Príloha 18), *doboš* slc. (Jg); – 2. 'kisbíró' – jugoszláviai szk. települések: *doboš* 'ua.' (NŽ 1: 87); – **Szárm.:** **doboško** dem. – 1645: Item *Dobosskowy* a ssyposskowy, na Nohawicze (NádLt Okir I 289/A: 688); – **dobošik** dem. – Orava, 1667: Kapralowj... *Doboszikowj*... (BatthLt Rsz 65 Lad 27 Fasc 6), *dobošjk* slc. (Jg).

A valószínűleg hangutánzó eredetű m. *dob* 'Trommel' főnév -s képzős *dobos* 'Trommler' (kn. 1405 k.: EWU) származékszava. Az adatok alapján kétségtelen, hogy az egykori hadi élet szavaként jutott be a szlovákba (l. Gregor: NyDt 174). A jugoszláviai 2. jelentésű *doboš* újabb átvétele a m. *dobos* 'ua.' (SzT) szónak. – A magyarból még: Halász: Nyr 17: 301; HSSJ. – A m. szó közvetve vagy közvetlenül bekerült az ukr., lengy., or., belor., szhv., bolg. nyelvbe is (l. MEW; BEW; Brückner; EtSz; Sławski; LizV 594; UEISk; Décsy; Hollós).

doboš², doboška 'dobostorta' – 1902: ako i v Michale obľúbená je *doboška* (Timr I, 478), *doboš* (SCS), *doboška* (MatSl; Is; SSJ; SCS; GNS; Nbh: s. gy.), *doboški* pt. (SR 57: 354); – **Szárm.:** **dobošový, doboškový** adj. (SCS).

A *Dobos* tulajdonnév és a *torta* 'Torte' alkotta m. *dobostorta* (1896: TESz) összetétel, amelyből univerbizációval lett a *doboška* (l. 55. p.), ill. annak *dobos*- előtagjából a *doboš*. E tortaféleség Dobos C. József híres budapesti cukrászmestertől kapta a nevét, aki kigondolta és 1885-ben országos kiállításon mutatta be (l. uo.). – A magyarból: Šmilauer: Brat 10: 487; SCS. – Helyenként átvették a teljes m. elnevezést is, vö. Malč.: *doboštorta* 'ua.' (StSl 10: 229). – A szó megtalálható a csehben (Sulán: Nyk 65: 295), rom.-ban (Tamás), szhv.-ban (UEISk), jrut.-ben (Udv 55; l. még TESz).

dohán 'dohány (növény és a belőle készült szívnivaló)' – A rengeteg adatból csak válogatok: Blatnica, 1682: na *Dohan* widali den 70 (NádLt Okir I 864), L. Sv. Mikuláš, 1692:... na ffunt *dohanu*... (SR 33: 82), XVII. sz.: Paetum. tabak. *Dúhan* (SMS 15: 157), 1720: Zrozkazu panskeho na *Dohan*... den 50 (Ballt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Pov. Bystrica, 1720: Andrissowy na *dohany* (HSSJ), 1735 u.: *Dohán* dásně hryze... (Ant² 752), 1775 k.: Dohanyozni, *Dohán* kurit, Fumigare (StSl 3: 84), 1787: včín z armenskeg hlini, Sadla a *Dohána* flajstjr (Gub 18), 1810–12: *dohánu* nafejčiu (Piesne 371), 1847: narastje nám

pekní *dohán* (Dohán 3), *dohány*, *tabak*, *doháň*, *duván* (Janics), *duvan* 'Nicotiana rustica' (Reuss: VSBN 285), *dohan*, *duhan* (Czambel; Spiš: SMS 15: 87), Šariš: *duhaň* (SbŠkult 519), *duhan* (Buffa), Nbh, 1920: Janovi Beresovi na *dohány* (Chov 37), *dohám* (Kds: DissSl 2: 30; ŠtolcJ 46), *diháň*, *doham* (ASJ IV/2: 222), *dohán* (LexNov 200; Ľud. Podj, Kuk, Taj: MatSl; SSJ) stb. – **Szárm.:** **dohánik** dem. – 1854: A z tohoto *dohániku* si vezmite (ChalD 312), 1868: fajčím si, neviem či dlho čo lepší *duvánik* potrvá (Botto 179), *dohánik* expr. (SSJ; GNS); – **dohánček** dem. – *dohánšok* expr. (GNS); – **dohánový** adj. – 1847: Tíma *dohaňowíma* bíljami (Dohán 3), 1848: *dohányos...*, *dohaňovi...* (Janics), 1856: A tak si mi aj darmo ten újezd *dohánový* poslal (Botto 48), *dohánový* Ľud. (Jes, Tim: MatSl; SSJ; SCS), Tk: Ľisti *dohaňovie* (HVB 151); – **dohániar** 'dohánykertész, dohánytermelő' – 1847: Toto budu dobrge časy pre čabanských *dohángárow* (Dohán 34); – **dohánisko** 'dohányföld' – 1847: veť bi tak celuo *dohaňisko* znowu poljewat' museu (Dohán 20), *dohányföld*, *dohaňisko* (Janics); – **dohánka** 'egy fajta szilva' (LexNov 141).

Az oszmán-török eredetű m. *dohány* 'Tabak (als Pflanzengattung und Genußmittel)' (1647: TESz; Kakuk), ill. annak *dohán*, *duhán*, *duván* (uo.) változatai. Tekintettel a *dohány* meghonosodási irányára és módjára Magyarországon (l. MNL I. 593–596), aligha lehet kétséges, hogy a szlovákok a magyarok révén ismerkedtek meg ezzel a növényvel és annak nevével. Machek¹ és Machek² csak a *do-* tövű szk. alakváltozatokat származtatja a magyarból, míg a *du-* tövűek szerinte közvetlenül a törökből valók. Ez a lehetőség nem zárható ki, de korántsem szükségszerű, hiszen a magyarban ez utóbbi formák is honosak. A *diháň* változat ellenben a szlovákban keletkezett, talán a *dych*, *dýchat'* hatására. Általánosan ismert népnyelvi szó, főként a kszk.-ban és a kelszk. nyelvjárásban él. A nyszk.-ban inkább a ném. eredetű *tabak* (SSJ; Rudolf 165) járja (l. PalkN 75). – A magyarból: Škultéty: SP 22: 757; EtSz; SzlJsz 628; Hauptová: Slavia 28: 528; Király: StSl 10: 229; Habovštiaková: StSl 25: 173; SCS; HSSJ; Gregor: StSlSav 1994: 7–8 stb. – A m. szó cseh (morva), ukr., rom., jrut., vend előfordulására l. Machek²; Baleczky: StSl 9: 353; Dezső: NytudÉrt 128: 57; LizV 88, 594; Tamás; Kočiš 117; Flisz. – Vö. **dohánzov**, **dohánžačkov**, **dohánžak**.

dohánzov 'dohánypajta?' – okr. Trenčín, 1793: V *dohánozové*: sekáče 2,... kapucan remenny 1... (Agrík 10: 81), okr. Trenčín, 1793: V *dohánzové*: pílka 1, poriez 1... (Agrík 17: 48).

A *dohány* 'Tabak' főnévből képzett *dohány(o)zik* 'rauchen' (1669: TESz) igének régi tájnyelvi *dohányozó*, köznyelvi *dohányzó* 'dohányzásra használt helyiség' (Ball; ÉrtSz) származéka. Nem valószínű, hogy címszavunknak is ez lenne a jelentése, a szöveg alapján inkább dohányraktárra, dohánypajtára vonatkozhat. A magyarból ilyen értelemben nincs adatolva. Kihalt. – Vö. **dohán**.

dohánžačkov 'Tabaksbeutel' – Záhorce, 1742: Janoš nižt od gedneg pipi wicze a od gedneho *dohánžačkowa* w ruki nemagice (HSSJ), Prievidza, 1797: za *dohánžačkow* a wrchnak ze sskatole d 16 (uo.), Ks: *dohámžačko* (s. gy.).

A m. *dohány* 'Tabak' és *zacskó* 'Säckchen, Säckel, Beutel' alkotta *dohányzacskó* 'Tabaksbeutel' (1791: SzT) összetétel. Ma már csak a szk. nyelvszigeteken fordul elő. – A magyarból: HSSJ. – A m. kifejezés részfordítása a *dohánvačok*, *dohánový vačok*, vö. 1861: I na *dohánvačok* pristane táto hádanka (LaskS II, 190), Z fraku visel opísaný už *dohánvačok* (uo. 192), oddal som... *dohánový vačok*...maminke (uo. 196). Nem lehetetlen, hogy ez az író egyéni megoldása, mert másutt nem találkoztam vele. – Vö. **dohán, dohánžak**.

dohánžak 'Tabaksbeutel' – Spiš: Ľem co nazad prišol, | už *duhandžak* hľedal (SN 15: 471), *duhánžák* (Zamag 162), Okrucany: *dohanžak* (PolOp 56), Kendice: *dohančak* (Koma 154), *duhánžák*, *duhánžák* (Olej 52, 200), Dl. Lúka: *duhanžak* (SSN), Hradisko: *duhaňčak* (uo.); – **Szárm.:** **dohanžačok** dem. – Spiš: *duhánžaček* (Olej 200).

A *dohány* (alakváltozatai: *dohán, duhán* stb.) 'Tabak' és a *zsák* 'Säckchen, Säckel, Beutel' alkotta m. *dohányzsák* 'Tabaksbeutel', amely azonban a magyarból – tudomásom szerint – nincs szótárazva, s meglétére éppen a szlovák adatokból következtethetünk. Kelszk. tájszó. – A magyarból: Gregor: StSlSav 1994: 9. – Vö. **dohán, dohánžačkov, žáčkov**.

d'olč 'Leinwand' – 1530: *duolc* nyszk. (SFFUK Historica 15: 190), Kremnica, 1568: Dywce Katre fl 2 d 25 | za *duolss* d 50:... (LS 1–2: 343), *d'olč* sl. (Palk: *kolč* a.), *dôč* (*d'olč*) (Kálal), *d'o^uč*, *d'oč* (SipM); – **Szárm.:** **d'olčový** adj. – Trnava, 1572: rukovicze dvoje zenske, jedny *duolczove*... (ZápSl 3: 81), Bcs, 1761: pet plachwot, dve ssednye a tri *dewčowge* (ProtCsab 8), Nye, 1787: opleczkuw *djolčowych* 7 (Trip 3: 130), Oplecko *djolčowo* (uo. 131), Nye, 1789: Oplecko *dolčovo* materino (TestNye 146), Tk, 1802: oblečenga gedno *dowčowo* (StSl 8: 360), Malč: *d'oučovi* (StSl 10: 230).

A kfn. eredetű m. *gyolcs* 'Leinwand' (1372 u.: Mollay 300; TESz). A 'kölni (ti. vászon)' jelentésű kfn. *kolsch* szókezdő hangja a magyarban lett zöngés g-, majd itt gy-re palatalizálódott (l. Mollay), de a szóvégi affrikálódás is a magyarban történt meg (l. UEISk 204). Az így kialakult formában vette át a szót a magyarból a szk., ahol is a *d'* egyes nyelvjárásokban depalatalizálódott. Machek¹ szavunkat *dôč, dolč, dovč* alakban ugyan regisztrálja (a SSN anyagából azonban hiányzik), de eredetéről semmilyen megjegyzést sem tesz. A *č* > *š* változás ismert jelenség a Gömör megyei szlovákban. – A magyarból: Kálal; Király: SlPrag 1966: 137; SipM. – Török származtatása (HSSJ *dólš!* a.) téves. – L. még m. > kukr. *d'ovč* (LizV 594), rom. *diúlci* (Tamás), szhv. *đolč* (UEISk).

dolomán 'férfi dolmány; katonai dolmány' – Csak szemelgetve az adatok sokaságából: Trnava, 1576: Item jeden *dolman* blankitny (ZápSl 3: 81), H. Mičiná, 1576: zamatowi černy *doloman* (HSSJ), Zvolen, 1588: Gest *doloman* granatowy (PDS 75), N. Lupča, 1593: na gednu postel ssyat, wlču ssubu, *doloman*... (JŠ 6: 158). 1608: Na *dolomane* Ananohawicze Sukna... (RadVlt IV. o. XVI cs. Nr 2: 29b), Lietava, 1641:... czerneho Aksamitu na *Dolomany* (BatthLt Lad 27 Fasc 7), 1685: Kabati (*dolomany*) (Com 125), 1775 k.: Dolmány, *Doloman*, Tunica (StSl 3: 84), 1785: *dolimán* mužský (HSSJ), Rožňava, 1813:

Za jeden *doloman* bez rukawi (SN 9: 283), *dolmán* v. *dolomán* (Bern), 1829: pre Kuhara *dolomjan* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *dolmány*, *dolmán*... (Jancs), *dolmán*, *dolmán*, *dol(o)man*, *dol(o)mán* (Kálal), *dolmaň* 'Dolman, Husarenpelz' (SipM), *dolomán* zastar. (SSJ; SCS; GNS) stb. – **Szárm.:** **dolománik** dem. – Radvaň, 1608: Paholenczom... Sukna Na *dolomanike* (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr 2: 33), 1625: zeleneho sukna, ktere nassim wnuczka ma na *dolomaniky* bit (FejplT), 1648: ssyl Ludowykowy *dolomanyk* (NádLt Okir I 289/A: 666), Krupina, 1739: chlapcu *dolomanik* sem sprawil (HSSJ), *dolomáňik* (Bern), *dolománik* (Kálal; Kal, Botto: MatSl; SSJ); – **dolománe** dem. – Gemer, 1755: Kurtavý mal *dolománe* (SocP 46; HSSJ), *dolománe* (Bern); – **dolománček**, **dolománeček** dem. – 1775 k.: Dolományotska, *Dolománček*... (StSl 3: 85), *dolománček*, *dolománeček* (Bern); – **dolomanka** dem. (Němc: Kálal).

Az oszmán-török eredetű m. *dolmány* 'Dolman' (1405 k.: TESz; Kakuk), ill. annak *dolomán*, *dolmán*, *dolomány* (uo.; OklSz) változatai. A második szótagból az *o* a kétnyíltszótagos tendencia értelmében a magyarban esett ki, a szk. *dolmán* változat tehát kétségtelenül m. eredetű. De ettől függetlenül is: az egykori történelmi helyzet és kultúrtörténeti körülmények – a *dolmány* katonai ruhadarab volt, amely csak a későbbiek során vált polgári, paraszti viseletté – alapján bizonyos, hogy címszavunk a szk. nyelvben a magyar révén honosodott meg. Ma már nyelvjárási szinten is elavulóban van. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 301; CzambSl 123; uő.: SR 5: 114; EtSz; Szabó: LS 1–2: 187; Hauptová: Slavia 28: 525; Machek² (Machek¹ még tör. jövevényszónak tartotta, miként a SCS is); HSSJ stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. BEW; EtSz; Sulán 126–8; Brückner; Wołosz: StSl 35: 248–9; Dezső: NytudÉrt 128: 57; LizV 88, 595; Tamás; UEISk; Schubert 302–3; Flisz; Hollós adatait.

dongov 'zúgó hangot adó rovar' – Szs, 1895: *dongo*^u, *dongov* (NyK 25: 295), Gemer: *dongou*, *dongó* (LS 1–2: 187), *dongou* (Nye: Márkus 105; Malč: StSl 10: 229; zempl: DialZ 1: 241; Kuzmice: ASJ III/2: 129), *dongov* (SipB), *dongou* (Mny: Atlasz), *dungo*^u (SipM), Nbh: *dungov* (s. gy.), Ks: *dongó* (s. gy.), Breznica: *dungov* (SSN); – **Szárm.:** **dongovik** dem. 'dongócska' expr. (Nbh: s. gy.).

A hangutánzó eredetű m. *dong* 'dröhnen; summen' igének főnevesült *dongó* 'Hummel' (1616: TESz) melléknévi igeneve, ill. annak nyelvjárási *dongóu*, *dungóu* (ÚMTsz) alakváltozata (a szk. szóvég alakulására l. 13.3.1–3. p.). Gömörben és attól keletre, délkeletre, az etnikai határ környékén a szlovák nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 295; Szabó: LS 1–2: 187; Semjanová: DialZ 1: 241; Király: StSl 10: 229 stb. – L. még m. > kukr. *dongóv* (LizV 595).

Đord' 'Georg' – Trnava, 1582: mezy Horniak Martinem a Zabo *Giorgem* (ZápS 3: 85), 1585: potom pred *Giordy* Bernatom, potom pred *Giordy* Ssurianskym (OL Múzeumi Törzsanyag 1585), Skalica, 1612: pán Chorvát *Gurg* (HSbor 4: 62), Trnava, 1614: Somodj *Gorgj*...pan Somodj Jurik (JŠ 6: 62), 1619: pri richtarstwe pana *Derda* Mattega (Jelš 235), 1624: ted pan Czuty *Gieörgj* do Brezouicze chodjacz (FejplT), 1656: opatrneho muže Balažik *Georgye* (Jelš 287), 1669: od pana biskupa pana Pongracz *Gyorgya* (AGK 98), Lehôtka, 1671: pan Lehockj

Marton mluvil Paczon *Gyorgyowi* (SR 54: 90), 1671: P. Groff yllezhazi *Gyorgyowy* (EK G 668/IV), 1681: Petroczi *Giord* (KNyNyE 90), 1686: pan Zenyei *Gyorgy* (Jelš 349), XVII. sz.:... upana horvat *györgya* (KNyNyE 89), okr. Trenčín, 1716: za neboščika Ghilani *Györgya* (ListyP 103), 1717: prysgel ta Komlossy *György* z korbaczom (SimLt 27. cs. Fasc B Nr 22), 1731: Vinkler *Ďord'ovi*... mluvil (KPP 260), pan Vinkler *Ďord'* (uo.), Martin, 1731:... medzi swedkom a pany Vissnouszky Miklossem, Andrassem a *Györgyem* (SR 47: 66), Dražkovce, 1759: tohože pana Tomka *Gyorgya* (SISlov 24: 41), 1761: Skrze... Rychtara Filyo *Gyorgya* (TestNye 48), Nitr. Rudno, 1806: Nižepsany Burdacs *Gyorgy* (AGK 296), okr: Rožňava, 1824: osvieceeny grof Andraši *Djord* (Agrik 2: 234), György, Ďuro, *Ďord'*, Jura... (Jancs), 1861: proti Just *Ďord'ovi* (Botto 68), mestský kapitán *Ďord'* Burhart (LaskD II, 397), *Ďord'* (Loos III; Mič II, 312; arch. MatSl); – **Szárm.: Ďord'ov** adj. poss. – Bátovce, 1636: táto vinice leží na hore... a podle tejto, vinice Szabo *Györgyova* (SN 18: 617. 68. jegyzet), 1643: služebnikom pana Horvati *Ďord'ovym* (KPP 163), 1709: z Durom Lukač Hoffierom Pana Lehoczky *Gyordowim* (ŠOBA Bytča Turč. župa I. i. oc. 2154 K 871 Nr 1), Podproč, 1772: ze stranky pana Guldenfinger *Gyergoveg* (UdvUrb 170) stb.; – **Ďord'ová** 'Györgyné' – 1610: kde pany Nemet *Gyorgyowa* ma swe weczy (PDS 66); – **Ďord'ka** 'Györgyné' – Krupina, 1667: dokudž Vereš *Ďord'ka* tatam bude choditi (KPP 19), Hôra, 1785: pany Pongratcz *Gyorgyka* biwsse welicze prezdessena... (HSSJ III, 210: *odstrčovat'* a.).

A (gör. >) lat. eredetű m. *György*, amely a magyarországi latin ejtésen alapulva jött létre (l. Horger: MNy 20: 171–2; Ladó 165). Ján Stanislav a *György* szn.-nek a szlovákban négy alapváltozatát különbözteti meg: 1. *Jur*; *Jur(k)o*; 2. *Ďur(k)o*; 3. *Dzur(ik)*, *Dzura*...; 4. *Zúr(ik)*..., amelyeket egy ősszláv **ďurd'b* ~ **djurđj'b* alakra vezet vissza, miközben a 3. és 4. típusnál északolasz közvetítés lehetőségét is mérlegeli (l. StanD I¹, 564–5; I², 605–6), szerintem fölöslegesen. Adataink tanúsítják, hogy a XVI. (de valószínűleg már a XV.) századtól kezdve a *Ďord'* volt az 5. változat, amely kétségtelenül m. eredetű (az ő szk. reflexióira l. 16. p.). Meghonosodása a nemesi körök névhasználatához kötődik, s napjainkra már elavultnak mondható. – Ide sorolható még az olyan helynévi adat is, mint pl. az Abaúj megyei *Györgyi*, mai szk. *Ďurd'ošik* (1808: *Djord'ossik*: VSOS I, 369) alakja, melynek tövében szintén a m. eredetű *Ďord'* van jelen. – Izidor Kotulič (JČ 10: 164) a szk. *Ďur(k)o-t* is a m. *György* átvételéhez köti, ami formailag teljesen jogos feltevés. Csakhogy olyan régi keresztnévről van ez esetben szó, amelynél a lat.-ból való közvetlen átvétel lehetőségével éppúgy számolni kell, mint a magyar esetében. Ezért a *Ďuro-t* és változatait pillanatnyilag bizonytalan eredetűnek tartom. – Vö. **d'ordina**, **Ďuri**.

d'ordina 'Dahlia' – *d'ordina* (Hv; Sk: JŠ 2: 313), *d'ord'ina* (Šariš: SbŠkult 530; Malč: StSl 10: 229; SipM), *d'ord'ina* (Hab 81, 120; LexNov 90), Szd: *ďurd'ina* (JŠ 2: 313), *d'ord'ija* (Buffa), bo to kvitki ňe *d'ord'ina* (AntZ 110), *d'ord'ie* (ČNS), Torysa: *dorgina* (SSN); – **Szárm.: d'ordinka** dem. – *d'ord'inka*, györgyina, georgina (Jancs), *d'ordinka*..., Dahlie (Loos III), 6. apríla mi d'ordínky poslal (LaskD II, 308), *d'ordinka* (Kálal; dial. Kuk: MatSl) stb.

A *György* szn. befolyása nyomán népetimológiával keletkezett m. *györgyina* 'Dahlia variabilis' (1842: TESz), amelynek hivatalos neve a XIX. sz. első felében alkotott nemzetközi jellegű *georgina* (uo.), miként a szlovákban is (l. MachekR 244; VSBN 288). A szódi szk. *d'urd'ina* változatban a személynévi *Đur-* tö hatására van *u*, a *d'ordi(j)a* pedig egyéb *-ia* (pl. *dália* stb.) végűek analógiájára módosult. – Vö. **Đord'**.

dragovný 'drága' – *dragovný* argó 'ua.' (Hroz 101).

A szláv eredetű m. *drága* 'wertvoll, teuer' (1372 u.: EWU) mn. A szlovákban az ősi eredetű *drahý* (Machek²; 1468–72: HSSJ) mellett csupán a sáfrányosok titkos nyelvében volt használatos. Az *-ovný* képzőt szintén a m. *olčovný* (l. ott) jövevényező magyarázza.

drusa 'drusza; jó barát' – Benice, 1677: *drusa*, ga wyem, czuo ty robyss... (HSSJ), XVIII. szmf.: Počuj, bačo, nestrachuj sa, | poslechni mne, tvého *drusa* (Jmil 209), 1854: To je teda môj *drusa*... (ChalD 317), 1864: ale ja ver' si nežiadam jeho *drusom* byť (Tomášik 63), 1883: Bež, *drusa*, ... (Vaj II, 167), 1897: Kde si bol, *drusa*? (Timr I, 118), *drusa* (Vans, Vaj stb.: MatSl), *drus(a)*, *druso* (Kálal), *drusa* (GregPsz; SipM; GNS; LexNov 223, 227; l'ud. SSJ); – **Szárm.:** **drusko** dem. 'ua.' (Kálal); **druskyňa** fem. – *druskiňa* (GNS); – **drusovstvo** 'druszaság, barátság' (Vaj: MatSl).

Csaknem bizonyos, hogy az ismeretlen eredetű m. *drusza* 1. 'Namensbruder' (1741: TESz); 2. 'Freund' (1799: uo.) meghonosodása. A szláv nyelvek között társtalan szk. *drusa* honi származtatására nincs magyarázat (Leschka 65 nem vehető komolyan), ezért elfogadható kiindulásul csak a magyar vehető figyelembe (l. még EtSz; SzlJsz 822; Machek¹; TESz).

dudáš 'Dudler' – Likava, 1627: Adamkowi *dudassowi* na dudy... (BatthLt Lad 25 Fasc 28), 1643: Jura Horvatiho *dudas* a Balogihlo pacholok (KPP 165), 1645: Item *Dudassowy* Sukna na Dolomán (NádLt Okir I 289/A: 688), 1648: *Dudassowy* naslužbu... Muzykantowy... (uo. 8b), 1656: Služebnjczy... Trubač Macko | Mihok Hud. | *Dudaß* | ... (uo. 299b), 1726: dva *dudaši* k tomu za chrptom vrčali (Ant¹ 623), 1763: Ascaules: Gágdoss, *dudáss* (KamSl 54), *dudáš* (Bern; Jancs; DobšO 64; Loos II; Garaj; zried. MatSl; LexNov 234) stb. – **Szárm.:** **dudášok** dem. – *dudášek* (Bern), *Zadudaj dudašku* na našom salášku (NZ I, 330; NS I, 609); – **dudáška** fem. (Bern).

A vitatott eredetű *duda* 'Dudelsack' főnévnek *-s* képzős m. *dudás* 'Dudler' (szn. 1494, kn. 1683: EWU) származéka. Lehetne ugyan arra is gondolni, hogy szk. *-š* képzővel alkotott képződményről van szó (ehhez l. 48. p.), ezt azonban a teljes alaki és tartalmi egyezésen kívül kizárja az a tény is, hogy a valamilyen hangszeren játszó személyek ily módon alkotott megnevezései a szlovákban döntő többségükben m. eredetűek. Az 1627. évi adatban címszavunk minden bizonnyal foglakozást jelentő személynévként értékelendő. Mára erősen elavulóban levő nyelvjárási szó. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 301; EtSz. – L. még m. > szhv. *dudaš* (UElSk), szl. *dudás* (Plat), vend *dudas* [ɔ: *dudaš*] (Flisz).

dudva 'Unkraut' – Vranov n. Topľou, 1772: w mokre roki *dudwa* ssacze prerazi (Udvari 432), Horovce, 1772: W mokre roki *dudwa* zarno prerazi (uo.), Šariš: *dedva* (Czambel; Kálal; Janov: SSN), *dudva* (SipB; SipM; Malč: StSl 10: 229; zempl, Abov: ASJ III/2: 127; IV/2: 71; JŠ 21: 99), Bcs: Pod *dudvov* podpálit' (BÉ 1971: 246), Pi: A s *dudvov* podpálit' (uo. 247), Ks: *dudva* (s. gy.); – **Szárm.:** **dudvastý** adj. – Malč: *dudvasti* 'voll Unkraut' (StSl: 10: 229).

Az ismeretlen eredetű m. *dudva* 'ua.' (kn. 1542–9: TESz). A *dedva* forma szk. változás eredménye. A keletiszlovák nyelvjárásban és az alföldi szk. településeken élő tájszó. – A magyarból: Czambel; Kálal; Király: StSl 10: 229; SipB; Bartko: JŠ 21: 99; Udvari 432. – L. még m. > kukr. *dúdva* (LizV 595), rom. *dudău* (Tamás), jrut. *dudva* (Kočiš 118).

dugóhuzov 'Korkenzieher' – Szs, 1895: *dugovhuzov* (Nyk 25: 298), Gemer: *dugóhúzou* (LS 1–2: 185), *dugóhúzó* (GregPsz; GNS), Malč: *dugouhuzou* (StSl 10: 229), *dugohuzo*^u (SipM), Ks, Nbh: *d'ugóhúzó* (s. gy.).

A *dugó* 'Pfropf' és *húzó* 'Zieher' segítségével alkotott m. *dugóhúzó* 'Korkenzieher' (ÉrtSz) összetétel, ill. annak *dugouhúzóu*, *gyugóhúzó* (SzegSz; MNyTK 176: 79) változatai. Újkeletű átvétel, Gömörben és attól keletre az etnikai vonal mentén, valamint a magyarországi szlovákok nyelvében élő tájszó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 298; Szabó: LS 1–2: 185; Király: StSl 10: 229 stb. – Vö. **dugov**.

dugov, d'ugov 1. 'Pfropfen, Stöpsel; Spund' – *d'ugov* 'zátka' (Kálal), *d'ugou* (Márkus 105; GNS), Nye: *dugov* (Tirp 2: 94), *dugol* (Buffa), *d'ugó* (ŠtolcM 226, 248; LexNov 177), *d'ugov/f*, *d'ugou* (Dudok 39, 79, 226), *dugou* (Benedek 71), *dugó* (GNS), *d'ugón* (LexNov 177), Gemer: *d'ugón*, *dugón*, *dugó*, *d'ugó* (ASJ IV/2: 176), Gemer, Abov, Šariš, Zemplín, Užh.: *dugov*, *dugou*, *žugou* (uo.), Spiš, Abov: *d'ugof* (uo.), *d'ugof* (Horák 45); – **2.** 'kemenceszáj előtete' – Szs, 1895: *d'ugov* (NyK 25: 295), Acsa: *gyugov* [o: *d'ugov*] (NéprÉrt 29: 123), Acsa: *d'ugó* (NSM 2: 17), Bcs: *d'ugov* (NSM 6: 190; ČNS), *d'ugou/v* (Roh 115); – **3.** 'gyerek; kis termetű ember' – *dugó* expr. (GNS); – **Szárm.:** **dugovka** dem. 'dugócska' – *dugouka* (ASJ IV/2: 176), Choňkovce, Koromľa: *d'ugouka* (SSN).

Az ősi m. *dug* 'stecken' ige *dugó* melléknévi igeneve, ill. annak *dugóu*, *gyugóu* változata. A *dugó* melléknévként 1585, 'Pfropf' jelentésben főnévként 1592 óta van adatolva (EWU; egyéb jelentéseit is l. uo.; NySz; ÚMTsz). A 3. jelentésre l. a m. bizalmas és argó szóhasználatban: *dugó* 'kisfiú' (ÉrtSz). A szk. szóvég alakulására l. **13.2–3. p.** Gömör megyében és a kelszk.-ban, valamint a szk. nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 295; Buffa 33; Király: StSl 10: 229; Habovštiak: StSl 25: 164 stb. – L. még m. > kukr. *dugóvka* (Liz 83), rom. *dugău* (Tamás), jrut. *dugov* (Kočiš 118). – Vö. **dugóhuzov**.

d'ujtov 'gyufa; öngyújtó; gyújtós' – Nbh, 1923: 10 kűs Kemjenke do *Gyújtova* (Chov 148), Bcs: predala edon *d'ujtou* (Hanko 150), Bny: Z *d'ujtom*, ví'e s tu hlavičku zápaliek (NSM 6: 144), Malč: *d'ujtou* 'Selbstzünder, Feuerzeug' (StSl 10: 230), *d'ujto*^u 'Anzünder, Kleinholz' (SipM), Abov: *d'ujtov* 'zapaľovač' (JŠ 21: 99), M. Zalužie: *d'ujtou* (SSN).

Az ismeretlen eredetű *gyújt* 'anzünden' ige *gyújtó* melléknévi igeneve (TESz), amely főnevesülve a régi és népnyelvből (*gyújtóu* alakban is) 'gyufa' (1835: EWU) és 'aprófa, forgács' (SzT; Ball; ÚMTsz) jelentésben adatolható. – A magyarból: Király: StSl 10: 230; SipM; Bartko: JŠ 21: 99. – Egyes helyeken ugyanazon m. szónak *gyújtós* 'aprófa' (ÉrtSz; ÚMTsz) származéka került be a szk. népnyelvbe, vö. *d'ujtoš* 'ua.' (LexNov 176), *d'ujtoš*, *d'ujtoš* (Bcs: s. gy.; Turíčky: SSN). – L. még m. > kukr. *d'ujtov* (LizV 595). – Vö. **end'ujtó**.

dul 1. 'ragályos állapotbetegség, főleg marhavész' – XVII–XVIII. szf.: *lekarstwo howaczeg lichwe proty dulu* (HSSJ), XVIII. szef.: *Ked jest dul na lichvu* (SN 14: 337), *Kdiž jest dul na statek rožny* (uo.), *Daňová*, 1756: *pod zámkom dul bol...* (HSSJ), 1771: *Statky dulom nakazene* (SN 17: 141), 1771–5: *Zgakimi predchadzagicimy Prostedky mohel by se Dobitok pred nastawagicim Dulom wiwarowaty* (EK D 55: 2), *Sielnica*, 1773: *ze strašlivym statkuv nasich dulem do velikej psoty sme tak privedeni* (ListyP 169), 1787: *Kdy Statok kape a gest Dul* (Gub 30), XVIII. szv.: *Kdiž jest dul, to jest upadek na rožnu lichvu* (Agrik 5: 225), XVIII. sz.: *od dulu owce* (PDS 233), *Swine od moru a dulu zachowaš* (uo.), *dúl* sl. 'Viehseuche, lues' (Palk), 1845: *panuwaw mor (dúl)* na rožní statok (Kadaví 68), *dög*, *Aas*, *Seuche*, *Mähre*, *Luder*; *mrcina*, *dúl'*, *zdochlina* (Loos I), *döghalál...*; *mor*, *dúl'*, *doch* (uo.), *dúl*, *marhavész...* (Loos III), *Nitr. stol.*: *Na svine prišiel dül* (Peřinka 131), *dül* (Dobš, Hodža: Kálal; Ľud. 'mor ošípaných' Kuk, Kmeť, Hron: MatSl; SCS; LexNov 117; Ripka 234; GNS), *Bystrička*, *Rim. Píla: dül'* (SSN), *Studeneć: dul* (uo.), *Chrťany. Opava: dula* (JČ 14: 160) stb.; – **2.** 'vonulás, húzódása vminek' – *dúl*, *vonúlat*; *dule* *prechod'ja* (daš'da), *esőfelhők elvonúlnak* (Jancs); – **3.** 'büz' – *dúl* (Podk 309); – **Szárm.:** *dúlky* pt. 'dúlás, fosztogatás, pusztítás (ideje)' – *Gemer*, 1585: *že tie Listi při nepokogich | dulkach* *kterežto se pred niekterym časem czastokrat v nich | nachazela* (Tóvik 93); – **dúlový** adj. – *dögrovás*, *Kerbholz für Sterblinge*; *dúlová* *vrubovka* (Loos I), *dúlový* (SSJ); – **duloš** 'dúló, kereső, kutató' – *duloš* (Mič; Kollár: Kálal, okr. Košice: expr. DialZ 1: 64).

Az ismeretlen eredetű m. *dúl* 1. 'pusztít, irt; felfogat' (kn. 1456 k.: TESz); 2. 'fosztogat' (1519: uo.); 3. 'végrehajt; lefoglal' (1548: uo.; további jelentéseit is l. uo.) ige, amely bajt, betegséget, járványt, vést kifejező főnevekkel gyakran alkot különféle szerkezetet, mint pl. *dúl a járvány*, – *a pestis*, – *a kolera*, – *a dögvész* stb., sőt *dúl a katonaság*, – *az adószedő* stb. Az ilyen szerkezetekből önállósulhatott pontatlan értelmezéssel a m. *dúl* a szk. szóhasználatban főnévként, kifejezve a különböző elemi csapásokat. Az 1585. évi *dulkach* adatot Tóvik – nem tudva vele mit kezdeni – tévesnek minősítette, mondván, hogy az egy *půtkach* helyett került a szövegbe (Tóvik 93. 64 a. jegyzet). Ezt grafikailag is nehéz megindokolni, de az ugyanott közölt német eredeti *Feindeslaufen* kifejezés is kétségtelenné teszi, hogy a *dulkach* helyes, s a jelentése 'dúlás, fosztogatás (ideje)' pontosan támaszkodik a magyarra. A 3. jelentés az állatok járványos megbetegedésének a velejárója, így a szlovákban a keletkezése

teljesen érthető. Az *-a* végű változatra l. **44.** p. – A magyarból: Kollár: Hlas 105; Kálal kérdőjellel; Machek!; Gregor: StSl 8: 95 stb. – Vö. **dulov, dulovat’**.

Ďula ’Gyula’ – 1643: pana *Dulovi* pacholci (KPP 165), Nitr. Rudno, 1806: richtara Janackenich, *Gyula* Vandlik, ... (AGK 298), 1830: pán *Gyula* Kuriplach (Chald 84), 1839: *Ďula* ge na ssopě (MTA Rui 8-rét 206/183: 19), 1883: Pôjdem k Fricimu, i *Gyulu* vyhľadám (Vaj II, 140), Šariš: *Ďula* (SbŠkult 530), *Ďula* ’meno Cigáňa’ (Buffa), okr. Rim. Sobota: *Ďula* Markotán Peštove (BM 171), *Ďula* Riaditeľ (uo. 172), okr. Lučenec: *Ďula* Chrasťinov (uo. 205), *Ďula* (GNS; Abov: SOK 7: 234), *Dula* vn. (Hab 203); – **Szárm.: Ďul(k)jo** bec. (StanL 251; SSJ; GNS); – **Ďulík** bec. – Štítnik, 1642: *Dulik* (Ila II, 158), *Ďulík* (GNS); – **Ďulíčok** bec. – *Ďulíšok* (uo.); **Dulin, Dulina** patronimikum – Švedlár, 1672: Andreas *Dulin* (Urbok 427), Gočovo, 1745/6: *Dulina* (Ila II, 344); – **Ďusi** bec. (Abov: SOK 7: 234).

Az eredetileg méltóságnévként használt ótörök eredetű m. *Gyula* (TESz; Ligeti 253–4). Kniezsa (MSzCsR 105) *Dul* alakot is közöl a szlovákból, de ezt máshonnet nem tudom igazolni. – Helynévben *-ic(e)* (< *-itjɔ*) származékkal vö. szk. *Dulice* ’Gyulafalva’ (FNESz I, 551), 1489: *Dywlycz, Gywlycz* (MNYTK 45: 34; VSOS I, 366), 1501: *Gywlicz* (uo.), 1736: Gyula-Falua Slauis *Dulicze* (uo.), 1808: *Dulice* (uo.) stb. A *d’* > *d* depalatalizáció a szlovákban nem ismeretlen jelenség (l. Úrhegyi: MNYTK 45: 34; MSzCsR 105 is). A kelszk. *Ďusi* külön átvétele a m. *Gyuszi* (Hajdú 123–5) becéző alaknak. Sem a múltban, sem a jelenben nem gyakori szn. a szlovákban. – A magyarból: MSzCsR 105; Gregor: MNY 85: 185–6.

dulov ’dúló, fosztogató, kutató, keresgélő’ – okr. Košice: *dulou* (DialZ 1: 64), Malč: *dulou* ’ReiBer, Taugenichts’ (StSl 10: 229), Hatalov: Tod *dulou* viduluje išče i frasa (SSN).

Az ismeretlen eredetű m. *dúl* igének főnevesült *dúló* ’fosztogató; rabló; adószedő. stb.’ (XVI. sz.: NySz; SzT; TESz) melléknévi igeneve, ill. annak nyelvjárási *dúlou* változata. A kelszk. nyelvjárásban előforduló tájszó. – Nem azonos vele a romániai szk. *dul’ov* ’polná medza’ (Benedek 44, 89), ez ui. a m. *dúló* ’határrész; a szántóföldeket elhatároló földszáv’ (1254: TESz), nyelvjárási *dúlōū* alakváltozatának a helyi átvétele. – Vö. **dúl, dul’ovat’**.

dul’ovat’ 1. ’portyáz’ – portyáz, sljed’it’, *dul’ovat’*... (Jancs); – **2.** ’keres, kutat, kotorász, fürkészt’ – 1842–3: šicko premetali a *dulovali*, ale nemohli niš najst (Polívka II, 232), Raz, ako *duloval* po otvorenej kasni (DobšP III, 459), *Duluje* ako kopov (Zát³ 396), Po všetkých kútoch *duluje* (uo. 384), 1879: Hľadajú ráno, hľadajú, *dulujú* celý deň (LaskS II, 96), *duluvat’* (Detva 126), *dulovat’, duluvat’* (Kálal) *duluje* vo vrecku (Hečko 361), *dulovac* (Malč: StSl 10: 229; SipM), *dulovač* (GNS), *dulovat’* (LexNov 191; expr. Kuk, Ondrej, Vaj...: MatSl; SSJ); – **Szárm.:** (**po-, pre-, roz-, vy-, z-**)**dulovat’** ’átkutat, összekeres, föltúr, széttúr, összekotor’ – *podulovat’* ’pohledati’ (Kálal); – *predulovat’* ’prohledati’ (Peřinka), – i na pôjd vyšiel, i tam všetko *rozduval* (Hečko 386), – *Zduvali* všetky kúty v zámku (DobšP I, 111), po šitkich kútoch šitko *zduvalat* za nim (uo. III, 389),

zdulovat' 'prohledati, prosliditi' (Kálal), – Hatalov: Tod dulou *viduluje* išče i frasa (SSN); – **dulovník** 'dúló-fúló, dühös ember' – 1752: *Dulovnyika* zosztáloho (KNyNyE 250; HSSJ); – **dulovač** 'ua.' (Kálal); – **dulovec** 'zápor' – *dulovec* (Detva 126); – **dulovnica** 'egérfajta' – (Detva 126; Kálal; dial. MatSl; SSJ).

Az ismeretlen eredetű m. *dúl* 'pusztít, felfogat; fosztogat; végrehajt; lefoglal; stb.' (kn. 1456 k.: TESz) ige, melynek m. jelentéseihez szervesen kapcsolódnak a szk. jelentések is. Címszavunk újabb átvétele a főnévként már korábban meghonosodott m. *dúl*-nak, de széleskörű használata és származékai egyaránt arra mutatnak, hogy a meghonosodása ez esetben is még a XVIII. század előtt megtörtént. – A magyarból: Kálal; MatSl; Király: StSl 10: 229; Machek¹. – Vö. **dúl, dulov.**

d'umbier 'Ingwer' – M. Ján, 1617: *giomberu...* odsilam (HSSJ), XVII. szef.: *gyumbieru* 1. lot (DécsyM 237), 1647: dal som... *gyumbieru* lotj 4 (NádLt Okir I 289/A: 627b), 1653: Trowily za korene za *Gumber* (OSzK RMK II. 793: kézírásos bejegyzés), L. Hrádok, 1659: *diumbieru* funtuww No 20 (NádLt Okir I 620), XVII–XVIII. szf.: bileho cukru a bileho *dombieru* (RadvLt 81 cs. IV. o. XX. cs. 54b), 1700: Item *gyumbieru* libri 12 (Jelš 411), Krupina, 1742: *Dyümbéru* pol ferdunga (PDS 55), 1735: zingiber... *zázwor, d'umberger* (CellB 829), 1759–60: donássá cuker, *zázwor, aneb: d'umbier* (OSzK Quart Slav 37: 140b), 1746: kalmus ½ lóta, *gyumbieru* (Agrik 4: 133), jeden ferdunk *g'umbieru* (uo. 136), 1775 k.: Gyömbér, *Dumbjr, Zingiber* (StSl 3: 85), 1779–85: *d'jumbir, peper* (JČ 9: 141), XVIII. sz.: bobkoweho lystu a *gyümbieru* (MTA Gazd. 8-rét 5: 98), bobkoweho lystu, a *gyumbieru* (uo. 99), 1792: na způsob *zázwora (Dumberu)* (Gašp I, 141), *d'umberger, d'umbír* (Bern), gyömbér, *d'umberger* (Jancs), *d'umbier* (Kálal; SSJ), *jumbir* (Kálal), *d'umberger* (Hab 464), *d'umbír* (GregPsz), *d'umbier, dzumbier* (GNS), *džumbiar* nemám (VŠG 5: 188), Malč: *d'ombir* (StSl 10: 229); – **Szárm.:** **d'umbierový** adj. – 1787: Qwintl bjelyho *d'umberowýho* Prássku (Gub 150), *d'umbergerowí, d'umbírowí* (Bern) gyömbéres, *d'umberoví* (Jancs), *d'umbierový* (SSJ); – **d'umbierik** dem. – *d'umberik, d'umbírek* (Bern), *d'umberik, gyömbérke* (Jancs II); – **d'umbiernik** 'gyömbéres kalács, tészta' (MatSl), *d'umbiérnik* (Ripka 163); – **d'umbierit'** 'gyömbérez' – *d'umberit', d'umbírit'* (Bern), gyömbérez, *dumberit'* (Jancs II); – további alakváltozataira l. SSN.

A középlatin eredetű m. *gyömbér* 'Ingwer' (1395 k.: TESz) szónak zártabb fokú *gyümbér* (uo.) változata. Noha irodalmi szó, a gazdag SCS nem közli. Škultéty (SP 22: 648) helytelenül közvetlenül a latinból származtatja, onnét azonban a hangtani változások kielégítően nem magyarázhatók meg. A HSSJ német közvetítésre gondol, ezzel szemben StanD I², 606–7; I³, 679 szerint talán a m. *gyömbér* a forrása. A szk. *u* alapján azonban bizonyos, hogy egy régebbi m. *gyümbér* lehet csak az átvett alak (az *ü – u, é – ie, í* megfelelésekre l. **19.1.2.;** **15.** pontokat). A *d'ombi(e)r* forrása lehet a m. *gyombér* (l. TESz) alakváltozat, de *ö – o* reflexióval esetleg a *gyömbér* is (erre l. **16.2.** p.). A *d'* esetenkénti depalatalizációja szlovák nyelvjárási jelenség, miként a *d > j* változás is (erre l. StanD I², 550). – Ugyancsak a m. a forrása a *Ďumbier* 'Gyömbér' (FNESz)

helynévnek is. – A magyarból: LM 121; CzambSI 124; uő.: SR 5: 114; BEW; Melich: Ethn 50: 109; DécsyM 204; Hauptová: Slavica 28: 526; uő.: Slavica 6: 7; Machek¹; Machek²; Gregor: NyDt 170; Habovštiaková: SZSS 91 stb. – A m. szó rom., szhv., jrut., vend előfordulására l. Tamás; UEISk; Udv 55; Flisz adatait.

d'und'a 1. 'gyermekjátékban mondóka része' – 1798: Hoga *dūnda!* Hoga (BarthCs 52), 1806–8: Hoja *dunda* hoja (BarthI 446), 1820 k.: Hoja *dunda* hoja. poslala nas kralovna (SN 7: 284), 1832: „Hoja, *Đunda*, hoja” zpívají (KollárB 275), Hoja *Đund'a*, hoja! Poslala nás králowna (NZ I, 3), Slowo *Đund'a*, *Đond'a*, *Dinda*... (uo. 397), Zvolens. stol., 1879: Hoja *Đund'a*, hoja... (SSpevy IV, 215), *d'ond'a* 'dětska hrá' (Kálal), *d'und'a* (v písni) (uo.), *d'ond'a* (SipM), *hojad'ond'a* (uo.), Rk: hoja *d'und'a*, hoja (NSM 6: 245); – **2.** 'bábu' – *donda* (Kálal); – **3.** 'lehetetlen, rossz, alaktalan stb. személy, tárgy' – 1840: Stojí ako *Đund'a* (SP 11: 508) 'áll, mint egy ütődött, – mint a faszent', Stojí ako Hoja *Đund'a* 'ua.' (Zát 235); – **Szärm.: d'undík** dem. 'kedves, szerető; barát', – **d'undiček** dem. 'ua.' – Janjčku, Janjčku, moj milý *Đundjčku!* (NZ I, 3), Slowákum w Šariši znamená *Đundjk*, *Đundjček* to, co miláček, milenec (Kollár: NZ I, 397), *dundí(če)k* (Kálal); – **d'und'avý** adj. 'gyöngy-, gyöngyös' – Omšenie, 1613: Druhý fűgű zlatý *dunglavy* (SL 1: 81), Ej, tvuj striberny persciň i parta *d'uňd'ova* (AntZ 176).

Az ötörök eredetű m. *gyöngy* 'Perle' (kn. 1372 u.: TESz), ill. annak régi *gyüngy(e)* (NySz; RMG) változata. Főként a népi hídjátékok szövegében állandósult formában élő *hoja*, *d'und'a*, *hoja* ~ *haja*, *d'und'a*, *haja* m. származását már korábban is feltételezték, azután ezt Czambel (Ethn 1: 132–3) alá is húzta, majd Melich (Ethn 50: 90–111; 51: 84–5) szemléletesen ki is fejtette, újabban Ujvári Zoltán (Slavica 1: 211–9) ismételtén igazolta (vö. innét Horváthová: Hont 534 is). Nemcsak a *d'und'a* m. eredetű, de annak kicsinyített származékai is a m. *gyöngyöm* 'kedves(em)' átvételén alapszanak (l. Czambel: Ethn 1: 132–3; Melich: Ethn 50: 109). És kiszakadva a gyermekvers egészéből, a társtalan *d'und'a* rosszalló értelmet kapott (l. Gregor: NyDt 170–1). A régi *dunglavy*-ban az inorganikus *l* szlovák jelenség (l. 32.2. p.); a *g* lehet a m. írásmód hatása, ekkor a hangértéke *d'* lehetett, a helyes olvasás tehát *d'und'lavi*, de lehet távolsági elhasonulás eredménye is, akkor a hangértéke *g*, azaz a szó *d'unglavi* ~ *dunglavi*. Mindenesetre ez a származék is a m. szó XVII. század előtti átvételére mutat. Machek¹ szerint a *donda*, *d'ond'a* eredete nem világos, de ennek okán Király Péter (SIPrag 1966: 137) rámutatott, hogy ezek forrása a m. *gyöngy*. Ezt pontosítva: a *d'und'a* ~ *dunda* a régi *gyüngy(e)*, míg a *d'ond'a* ~ *donda* változat a *gyöngy* átvétele (az *ü* – *u*, *i*; *ö* – *o* reflexiókra l. 19.1.1–2.; 16.2. p., a *d'* depalatalizációjára a 24.1. p.). – Analóg példaként vö. Likava, 1627: Wyno *dundeske* (BatthLt Lad 25 Fasc 28), za Wyna kupene w *dyndessu* (uo.). A *gyöngy*-ből keletkezett m. *Gyöngyös* hn. (FNESz), tehát ugyanabban a szövegben egyszer *du-*, egyszer pedig *dy-*vel íródott. Mindkét változat csak egy m. szókezdő *gyü-* alakból magyarázható helyesen. S a csúfolódásra szolgáló kelszk. *dindoš* (Buffa) szintén a m. *gyöngyös* (TESz) származék *gyüngyös* változatának a meghonosodása. – Másrészt: Lietava, 1633: Pystul *gyend hakom* wykladany (SAV). Kétségtelennek tartom, hogy itt nem *hák-*

ról van szó; a *gyend hakom*-ban a *k* elírás a *z* helyén, azaz a kérdéses kifejezés *dendhaz* 'Perlmutter', ez pedig a m. *gyöngyház* 'ua.' (1533: OkISz; TESz) összetétel átvétele. Ez esetben a szk. *e* helyettesítheti a m. *ö*-t, de valószínűbb, hogy inkább a m. *gyengy* (TESz) változat *e* hangjának tekintendő. – L. még m. > kukr. *dind*, *dönd*' (LizV 594), szhv. *ďund*(*e*) (UElSk), szl. *džundž* (MEW).

dungat', dungnút' 'csap, üt, ver' – *d'ungnút'* (CzambSl 123; Kálal), *dungnút'* (Myjava: Kálal), Šípkové: *dungat'* 'dönget' (SSN), Brezová p. Brad.: *dungnút'* 'üt, ver' (uo.).

A hangutánzó eredetű m. *döng* 'dröhnen' ige és *döngöl* 'egyenletesen üt, ver, püföl, döngönyöz' (1708: TESz) származéka. Pontosabban: az átvétel nyilván a m. nyelvjárási *düng*- (TESz) változatra támaszkodott, amint ez a szk. *u* jelenlétéből következik (erre l. 19.1.2. p.). – A magyarból: CzambSl 123–4; uő.: SR 5: 114.

duplatafota l. tafota

Đuri 'kis György' – Nye, 1791: Sjkora *Đuri* a LácZ Martina Zprawa (TestNye 23), Šariš: *Đuri* (SbŠskult 530), bočkal vas Janičko, teraz budze *Đuri* (AntZ 31), Hrnč. Zalužany: *Đuri* báči (BM 185), *Đuri* (Dudok 76).

A m. *György* szn.-nek *Gyuri* (1219: Fehértói 149) becéző alakja. A szlovákban a honi képzésű *Đur(k)o*, *Đurik* és ezek változatai járvák, vö. 1494: *Gywryk* (Bakács 71), 1585: *Durik* Emrichdiakow (TóbiK 93) stb. Címshavunk inkább csak a m. és a szk. etnikum közvetlen érintkezési pontjain ismeretes. – Vö. **Đord'**.

džámó 'szekértartozék' – Sása: *džámó drúk* 'na bokoch voza drúky pripevnené o lievče' (OrlG 20), *džámó* (GNS).

A belső keletkezésű m. *gyámol* 'támasz' (1456 k.: TESz) főnévnek nyelvjárási *gyámó* 'támasztó rúd, oszlop' (ÚMTsz) változata. A *džámó drúk* kifejezés nyilván egy m. népnyelvi *gyámófa*, *-gerenda*, *-rúd* részfordításával jött létre. Az *á* és *dž* szabályos hangváltoztatás eredménye a Gömör megyei szlovákban (l. OrlG 26, 70, 120).

džumor 'begy' – Nová Baňa: *džumor* (ZFFUK 38: 103).

Az ótörök eredetű m. *gyomor* 'Magen' (kn. 1405 k.: TESz) főnévnek régi *gyumor* (uo.) alakváltozata. Az 'állati gyomor' → 'begy' jelentésváltozás a szlovákban ment végbe. Az *u* tanúsága szerint régi átvétel, amikor a szó a magyarban még *u*-val ejtődött. Ugyanis az *o* helyén levő *u* másképp nem magyarázható meg, mivel *o* > *u* változás nincs a szlovákban. Erősen kiveszőben levő tájszó (a SSN nem ismeri). – A magyarból: Palkovič: ZFFUK 38: 103.

E

ebata (~ **ebatta**) 'enyhébb káromkodás, szitokszó; huncut, semmirekellő' – Bojnice, 1762: stal hore, a tjeta slowa powedal: No *eballa* [!] wy by stje tje konye kupily (StanD III², 331), H. Zelenice, 1809: Pán kapitán mu slovensky pověděl: | Aha *ebatta*! Cože k nebi hledíš? (Brat 3: 1038), Priam na ňu kričali:

kde ideš *ebatta!* (NZ I, 231), *Ebatta*, mlč babo! (NZ II, 104), 1862: To je hnusota, *ebatta!* (LaskS II, 14), 1865: Mám teraz tri chyže, *az ebatta!* (Botto 94), 1872: miesto povetria lapaj do pažeráka prach – *ebadta* (Kubáni 86), 1877: Škoda veru, *azebatta!* (LaskS II, 377), 1886: Ga messčan a magster! – *eb adta* Cigaňe! (Šenk 35), *Ebatta!* Vopchaj nos do blata! (Zát 266), Poniky, 1915: ženi vrvia: – *Az ebata!* | skáču blche do kabáta (Bartók II, 460), Nbh: Hú, *ebadta*, tak si mi ti prešou cez rozun! (KrupaŽ 196), *ebata* (GNS); – **Szárm.: ebatovať** 'ebadtáz' – 1864: časté teremtettovanie a *ebadtovanie* (Tomášik 57).

A m. *ebadta* (~ *ebatta*) összetétel, ill. annak névelős *az ebadta* változata. Az *ebadta* 'hitvány, huncut' jelentés melléknévként 1636 óta (TESz), míg enyhe káromkodás kifejezésére szolgáló indulatszóként 1667 óta (uo. III, 899: *teringette* a.) ismeretes (keletkezését is l. TESz). Az 1762. évi szk. *eballa* adatot is idesorolom, mert az *ll* graféma nyilvánvalóan elírás vagy pontatlan olvasás a *tt* helyett. Noha a szótárak nem közlik, bizonyos, hogy régebben a szlovákok szélesebb körében is használatos szitok volt (l. Gregor: StSl 17: 108). Igazolja ezt a Zát-tól idézett mondás mellett az *ebadtovanie* származék is, amelynek létrejöttét a m. *ebadtáz* 'enyhén káromkodik' ige segíthette elő. De megtalálhatók a szlovákban az *ebadta* segítségével keletkezett egyéb m. szerkezetek is, vö. *Ebatta zaňát*, kapusta šalát (Zát 258), Somár si, Daňo, *ebatta lelki*, somár! (Vaj XII, 81). Az előbbire bővebben l. a **zaňát** a., az utóbbi (< m. *ebadta lelke* – 1724: SzT) talán stílusértékű kifejezésnek tekinthető. Ennek létezett *ebalelkoval'* képződménye is, vö. 1830: A v dnešnom konvente ste tak majstrovsky *ebalelkovali* komám uram (Chalk 28). Ugyancsak alkalmi átvétel lehetett az *ebugatta* 'haszontalan, mihaszna' is, vö. 1872: nech sa ide merat' s nami pri voľbách, kto chce, *ebugatta!* (LaskS II, 424). Forrása a m. *ebugatta* 'ua.' (1780: SzT) összetétel. Ilyen továbbá az *ebazinget* szitokszó is, vö. 1876: No ale sme mu, *ebazinget*, prebrali driemotu (LaskS II, 363), ez a m. *eb az inge*, *eb az ingét* 'ua.' (1838–45: SzT) szitkozódás szlovák felhasználása. – L. még m. > rom. *azebáta* (Tamás 85). – Vö. **ebatázovat', erdegata, zaňát.**

ebatázovat' 'szid, szidalmaz' – Jelšava, 1748:... z ukrutnim teremtetowanjm... hunczfutowal, *ebatázoval* a zlorečil (HSSJ).

A m. *ebadta* indulatszónak -z képzős *ebadtáz* 'enyhén káromkodik' (1790: TESz) származéka. Az egyetlen előfordulás ellenére feltehető, hogy az egykori nemesi szókincsben nem volt alkalmi elem. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **ebata.**

ebídluház 'Speisesaal' – Pov. Bystrica, 1654: pytwor *webídlú hazu* (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Ludanice, 1656: W *ebedlöhazy*... (NádLt Okir I 633), L. Hrádok, 1660: *Ebidleö haz* dwere zelene zblechom (uo. 620), L. Hrádok, 1689: ado *Ebidhazu* poprawil klucž (uo. 663: 150), L. Hrádok, 1691: urobil dwa piassky S gednim Klučom na pohár-Szék do *Ebedlu hazu* (uo. 194b).

Az *ebéd* 'Mahl; Mittagessen' főnévnek *ebédľö* származéka és a *ház* 'Wohnort; Zimmer' alkotta m. *ebédľöház* 'Speisesaal' (1372 u.: TESz) révén keletkezett összetétel. A kétnyelvű szlovák nemesség és környezetük szóhasználatában élt egykori kifejezés. A korabeli írásmód nem adja vissza hűen a szk. ejtést (vö.

19.2. p.). Az *ebidhaz* változatban az *ebid-* előtag feltehetően írnoiki pontatlanság a szokásos *ebidlu-* helyén. Nincs ui. adatom arra, hogy létezett volna a m.-ban *ebédház* összetétel is. Kihalt rétegnyelvi kifejezés.

ed'bejaro 'összerakható, összecukódó' – Uhrovec, 1608: *dwe kupy pozlatite egybe Jaro* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.), L. Hrádok, 1677: *Stoliky egyibejaro* N 21 (NádLt Okir I 620: 82), L. Hrádok, 1682: *Stoljky egybe jaro* N 21 (uo. 128), 1702: *Stolik egybe jaro* No I. (NádLt Okir I 620).

A m. *egybejár* 'zusammenpassen, in einander passen' igének *egybejáró* 'zusammenpassend' melléknévi igeneve, amely régente az egymásba rakható, összecukódható tárgyak (kupák, székek, asztalok stb.) közelebbi meghatározására szolgált (XVI. sz.: OklSz; NySz II, 9; SzT; RMG 366). S mivel ilyen tárgyak inkább csak az uraság ingóságában voltak találhatóak, ezért címszavunkat nyilván a nemesi udvarházak lakói és alkalmazottai használták, mégpedig nem ragozott formában. Ez pedig bizonyos mértékig alkalmi jellegű átvételre enged következtetni.

egres 1. 'egres (növény és gyümölcs)' – 1672: *egres ztluč, wytlač...* (HSSJ), Trenčín, 1691: *tolikež egrešem* a Ribizlem wisazena (UC Fasc 59 Nr 10), XVII. sz.: *Uva spina. Egress. chlupačky* (SMS 15: 157), 1716: ... *ssalatu, egress* (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), 1763: *Grossularia. klashtërsky egress* (KamSl 361), 1775 k.: *Egresből való, Z Egressu, Omphacinus* (StSl 3: 85), 1779–85: *mak, egreš, rasca, ribisle* (JČ 9: 141), 1790: *egreš* (polki, Agrest), *grossularia* (Pankl Index), 1792: *Ribizle, Egřeš* (Fándly II, 31), XVIII. sz.: *Gako zaprawugu egress wczukre* (MTA Gazd. 8-rét 5: 94), Nitr. stol., 1809: *Egreš, čerešne...* (Brat 3: 1039), *egřeš* (Bern), *egres, egreš, jagreš, jagriš* (Jancs), *egreš* (Kálal; GregPsz; Ripka 224; dunántúli szk. települések: ASNM 230. térkép; SSJ), *egreš, jagriš, jágriš, jagraš, jágreš, agriš, agreš, agras, engreš, negreš* (JŠ 2: 37–9; ASJ IV/2: 54); – 2. 'savanyú lé' – Bytča, 1614: *sudek z egressom* (HSSJ), Žilina, 1700: *do gedel egressu, olega...* (HSSJ); – 3. 'éretlen, be nem érett szőlő' – Selenča: *egreš – to na viñici druhvo hrozno* (s. gy.), Hložany: *greš* (s. gy.), Kisač: *egreš* (s. gy.); – **Szárm.: egrešový** adj. – 1763: *omphacium: aegressowá* poléwka (KamSl 579), 1775 k.: *Egres lév, Egressowá* Poljwka... (StSl 3: 85), *egrešowí* (Bern), 1883: *egrešové* kríčky zašumely (Vaj II, 233), Pk. *egrešová* voďička (s. gy.), *egrešový* (SSJ); – **egrešík** dem., **egrešíček** dem. (l. Bern); – **egrešár** 'szőlőcsész' (SN 18: 621).

Az ol. eredetű m. *egres* 1. 'unreife Trauben' (1395 k.: EWU); 2. 'Stachelbeere' (1577 k.: uo.); 'Saft von unreifen Weinbeeren' (1585: uo.); 4. 'wilde Weinrebe' (1604: uo.). A TESz még feltételezte az esetleges bajor-osztrák közvetítést is, de ennek lehetőségét Mollay 238 elvetette. Címszavunkat helytelenül származtatják a latinból (pl. Skultéty: SP 22: 648; Martinka: SR 7: 223; ASJ IV/2: 54; SCS; HSSJ stb.), ill. az olaszból (MatSl; Machek¹). A magánhangzó-illeszkedés okán a szk. *egreš* (és idézett változatai) közvetlen forrása egyértelműen csak a m. lehet, amint erre Štolc (JŠ 2: 37 kk.) részletes elemzésében helyesen rámutatott. – A magyarból még: Halász: Nyr 17: 301; EtSz; Kálal; Király: StSl 3: 85; Hauptová: Slavia 28: 527; uő.: Slavica 6: 9; Machek²; TESz; Habovštiak: JŠ 18: 88 stb. Habovštiak tekintetbe véve Štolc érvelését, az átvétel lehetséges idejét a

XIV. századra teszi. A szk. hangtani változások eredményezték a *jagriš*, *jagraš*, *agriš*, *agraš*, *negreš* stb. típusú változatokat (vö. Štolc i. h.), míg az itt nem tárgyalt formák (pl. *angres*, *angrest*, *angrešt* stb.) előzménye lehet az ol. vagy a ném. is (l. uo.). A jugoszláviai Selenča községben lejegyzett *greš* egyaránt magyarázható a magyarból és a szerbhorvátból, ahol a szó szintén m. eredetű (l. UEISk 208–9). – A m. *egres* egyéb nyelvi előfordulásaira l. EtSz; Tamás; Machek²; TESz. – Vö. **egrešle**.

egrešle 'Ribes grossularia' – Krásna Ves, V. Rovné, Rabča: *egrešle* (JŠ 2: 31).

A m. *egreslé* 'omphacium' összetétel, amely régen az egresből készített mártogatni való lére, esetleg savanykás italféleségre vonatkozott (l. Cal 730; RadvSz 43; NySz II, 549; RMG 450; SzT – itt jelentése kérdőjellel). A szk. nyelvű lakosság – nem ismervén a m. szó pontos jelentését – a már korábban meghonosodott *egreš* hatására ugyanolyan értelemben kezdte használni, s a szóvégi *-é* lerövidítésével az *egrešle* alakot az *egreš* pt.-aként értékelte (l. Štolc: JŠ 2: 31; Gregor: HungSl 1978: 54). Ritkán előforduló nyugszk. tájszó. – L. még m. > morva *egrešl'* (JŠ 2: 31). – Vö. **egreš**.

ejne 'bosszankodást, csodálkozást kifejező indulatszó' – 1795: *Ejne!* Toto sa mi ešte nikdy neprihodilo (BajzaR 106), *Ejne*, povedá (uo. 163), Nye: *Ejne!* vraj, či vid'iš hát pozri na mňa, aká som pekná (Márkus 109), Rk: *Ejně*, *ejně*, *ejně*, kdě sa moje háby (SFFUK 16: 52), Sh: *Ejňe*, prečo si ti takí chudí... (LamiR 26), *ejňe* jšar (SSN).

Az *ej* és *ne*, nyelvjárási *nye* összetételével keletkezett m. *ejnye* (1604: TESz) indulatszó. A honi eredetű *ej* interjekcióhoz a szláv nyelvekben, így a szlovákban is különböző utótagok járulhattak, *-ne* azonban nem (l. ESSJ II, 186–8), ezért bizonyos, hogy címszavunk m. származású. – A magyarból: Sulán: SFFUK 16: 52. – L. még m. > erdélyi és bánági ném. *ênje*, *äiňä* (EtSz), rom. *eiñe* (Tamás), jrut. *ejne* (Kočiš 118), vend *ejnye* [ɔ: *ejňe*] (Flisz II).

elefant 1. 'Elefant' – 1648: Elephas elefant *elefant* (Verb 17), XVII. sz.: Barritus. Rehotany Slona. v *Elefanta* (SMS 15: 155), XVIII. sz.: gelene a *elephant*... (HSSJ), Šariš: Na brehu bul jeden *e'efant* (Czambel 303), *e'efan*, *e'efant* (uo. 506), *elefant* (Si: JŠ 2: 315; SipM; zastar. SSJ), *elefánt* (GregPsz; Ks: s. gy.; GNS); – **2.** 'erős testalkatú diák' – Nitra: *elefant* diák argó (SPIN 3: 67); – **Szárm.:** **elefantí**, **elefantský** adj. (SCS).

Minden bizonnyal a lat. eredetű m. *elefánt* 'ua.' (1395 k.: TESz). Gondolhatnánk ugyan a latinból való közvetlen átvételre, ill. német közvetítésre (így Rudolf 25) is, a nyelvjárási hosszú *á* jelenléte azonban m. átvétel mellett szól. A görögből való származtatás (l. MatSl; SCS; HSSJ) téves. A 2. jelentés a szk. diáknyelvben alakult ki. Nem gyakran használatos szó, nyilvánvalóan az általános *slon* (SSJ) gátolta az elterjedését. – L. még m. > szhv. *elefant* (UEISk), kukr. *élefant* (LizV 596), jrut. *elefant* (Udv 55), vend *elefánt* (Flisz).

Elek 'Elek' – G. Teplica, 1563: *Jalek* (Ila II, 472), Kameňany, 1563: *Jelek* (uo. 545; ugyanez a személy 1565-ben és 1569-ben *Alex*: uo.), Kameňany, 1591: *Jellek* (uo.), Bátorvce, 1593: alle sse/mu ju span *Elleck* Ferencz... erekom predal

(KS 7: 88), Kameňany, 1610: *Jalek, Jelek* (Ila II, 547), Slavoška, 1627: *Elek* Rusnak (Ila III, 517), Aleksince, 1694: pana Revay *Eleka*... do Elekházu (JŠ 11: 103), Aleksius, Aleksej, *Elek*, (Mič II, 311), *Elek*, Alexius (Kálal), Višňové: *El'ek* Miklo (BM 369; a hivatalos *Eliáš* Miklo helyett: uo.), *Elek* 'Elemír' (SSJ); – **Szárm.: Elík** bec. – Kameňany, 1600: *Jelik* (Ila II, 545); – **Elík** bec. – Padarovce, 1499: *Elchyk* (Ila III, 159); – *Elčok* bec. – 1901: Michalovci, Šajdovici, *Elčok* (Timr I, 383); – *Elečko* bec. (Mič; Kálal); – **Elo** bec. 'Elemírko' (SSJ); – **Elečka** 'Elekné' – Blatnica, 1699: vymeneni od pani Revay *Elečky* (Urb II, 498); – **Elekovský** adj. – Kameňany, 1716: *Jalekovszka* (Ila II, 457).

A m. *Elek* szn. (1237: EtSz), melyet a lat. *Alexius*-ból is szoktak származtatni (l. uo.), ill. a régi *Velek* szn.-et tekintik forrásának, ahonnét a szókezdő v-lekopott (l. Kálmán 172; Kálmán⁴154; Ladó 153; Szilágyi 84). A szlovákban nemcsak az *Alexius*-szal azonosították, de mint láttuk, az *Elemír*-hez és az *Eliáš*-hoz is társították, ill. társítják. S ennek értelmében az *-ek* szóvég deminutiv képzőként értékelődik (l. Hab 149), aminthogy ennek értékelte a nyelvérzék már a múltban is, amikor a korábban följegyzett *Jelek* 1600-ban *Jelik* formában jelentkezik, vagyis az *-ek* helyett *-ík* becéző képzővel. A m. *e* > szk. *a* változásra l. **14.2.** p., a protetikus *j*-re a **31.2.** pontot. – Ebbe a jelenségkörbe tartozik a m. *Élesfalu* régi *Elekesfalu* (< *Elekus* + *falu*: FNESz I, 415) szk. *Jalakšová* megfelelése is, amely szintén a m. *Elekes* szn. átvételén alapszik (l. StanD I², 396 is). – Vö. **Elemír**.

Elemír 'Elemér' – *Elemír* (SSJ VI, 132), *Elemir* nur bei ung. Adligen (SipM); – **Szárm.: Elemírko, Elek, Elo** bec. (SSJ).

A vitatott eredetű m. *Elemér*, amely az ómagyar korban elterjedt szn. volt, majd a XIX. században újították ismét föl (l. EtSz; Ladó 153; Szilágyi 83). A szlovákban újkeletű meghonosodás. Az *Elek, Elo* becéző alakok valójában az *Elek* származékai. – Vö. **Elek**.

elenzovat' 1. 'ellenez, helytelenít' – 1660: prawo pocziwe nassie mestenskie nedopustilo na gerek predat, yako y manželka geho to *elenzowala* (Jelš 298), pred nassim pocziwim prawom *elenzowal* starssi brat (uo.); – **2.** 'bosszant' – *olenzovač* 'pokúšat' (VŠG 5: 225).

A honi eredetű m. *ellenez* 'gegen etwas sein, gegen etwas opponieren, etw. mißbilligen' (1519: TESz). Úgy látszik, hogy inkább csak Gömör megyében lett a szlovákban honos, ahol egyrészt a szó alakja *e – e > o – e* disszimilációval módosult, másrészt napjainkra 'ellenkezik' → 'bosszant' jelentésváltozás ment végbe. – Egyébként a kelszk.-ból idézhető *elenzov* 'rázporok' (JŠ 21: 99) forrása a m. népnyelvi *ellenzőjü* 'nadrágon elől a hasítékot fedő leffentyű' (UMTsZ), amely ugyancsak az *ellenez* igének *ellenző* főnevesült melléknévi igeneve. – A magyarból: Gregor: SzNyME 28–9. – L. még m. > rom. *alenzui* (Tamás).

eletov 'Ort, wo Schafe zur Zeit des Lammens gehalten werden' – 1848: ellető, *eletov*, přístřež, kořelňica (Jancs), juhász-szárnnyék, košiar, *eletov* (uo.), Ks: *eletov* (s. gy.).

A valószínűleg ősi eredetű *ellik* 'Junge werfen' (hn. 1412: TESz) igének *ellető* 'Ort, wo Schafe zur Zeit des Lammens gehalten werden' (NySz; 1673: HermMŐ

368) származékszava. Az alföldi szlovák nyelvszigetek erősen elavulóban levő tájszava.

éljen!, iljen! 1. 'hoch, es lebe!' – 1830: *Iljen!* (ChalD 82), každy svojo zavreštali *éljen* (Polívka III, 364), Prešov, 1860–1: ...*Éljen* Palko Vida (StSl 8: 172), 1862: aby si mu svedčil a *iljen* kričal (LaskS II, 430), Turiec, 1867: *Iljén* Justh (Peřinka 520), 1868: a záverem...: „*Íljen* Cárach!” (LaskS II, 411), Bcs, 1869: Nedajte s Pravdu z hrsti | *Éljen* Boczko Dani! (Ded 170), 1881: kričal mi *iljen!* (Vaj I, 58), 1905: *Éljen! Éljen!* Ozývalo sa na to zo všetkých strán (Timr I, 544), 1908: zahrajt'e mi: *iljen*, vivot! (Bartók II, 338), *iljen* (Garaj), Malč: *éjen*, *ijen* népdalban (StSl 10: 230), *eljen* (SipM), *éljen* zastar. (SCS); – **2.** 'Wahl, Election' – Malč: *éjen*, *ijen* 'ua.' aktualizált stílus (StSl 10: 230); – **Szárm.: (za)éljenovat'** '(meg)éljenez' – 1868: z radosti som mu *zailjenoval* (LaskS II, 412), 1905: *zaéljenoval* hlučne... (Timr I, 548), *éljenovat'* (Kálal; Šolt, Vaj: MatSl; zastar. SSJ; SCS).

A fgr. eredetű m. *él* 'leben' ige imper. szing. 3. személyű alakjának megszilárdult ragos *éljen!* 'ua.' (1645: TESz) alakulata. A szk. *iljen* változat egyaránt lehet *éljen* és a m. nyelvjárási *illyën* (uo.) átvétele (a m. *é*, *i* alakulásra a szlovákban l. **15.1–3.**, **20.** p.). A XIX–XX. század fordulón még elég gyakori kifejezés mára erősen elavulóban van. – Vö. még *eljenezovac* 'éljenez' (SipM), ami a m. *éljenez* (1833: TESz) ige helyi meghonosodása. – L. még m. > rom. *îjen* (Tamás; néhány más nyelvi előfordulására l. TESz; Hollós 72).

emberšig 'humanitás, tisztesség, becsület' – 1822: Tak ge to s tymto Nemcy | Ked *Emberssju* nemagu (Čap 71), 1830: Ej, paničko, i vy sce še tiž malo *emberšigu* naučili (ChalD 73), 1832: To máte viac *emberšigu* ako ten predošlý (uo. 106), Šariš: *emberšik* (SbŠkult 515; Buffa), *emberšig* (Márkus 105; GNS; Svätoplukovo: zastar. SSN; Hab 98), *emberšik* (Hab 92), Malč: *emberšék* ~ *emberšik* (StSl 10: 230); – **Szárm.: emberšičný** adj. – 'illő, tisztességes, helyes' – Torysa: Neznam, čijo to dzeci take *emberšične* (SSN).

A belső keletkezésű m. *ember* 'Mensch' főnévből *-ség* képzővel keletkezett m. *emberség* 'humanitas' (1395 k.: EWU; RMG) származék. Talán XVII–XVIII. századi átvétel, amely az adatok szerint a nyszk.-ba nem került el. Az *é* reflexiójára l. **15.1–3.** p. – A magyarból: Fedák: SbŠkult 515; Szabó: LS 1–2: 187; Márkus 105; Király: StSl 10: 230; Hab 92. – L. még m. > kukr. *émbersijg* (LizV 596).

end'ujtó 'Feuerzeug' – Nbh, Pk: *end'ujtó* (s. gy.), *önd'ujtó* (GregPsz), Sirk: *end'ujtó* (GNS).

Az *ön* 'selbst' és *gyújtó* 'Zünder' segítségével alkotott újkeletű m. *öngyújtó* 1. 'Selbstzündungs-' (1914: TESz); 2. 'Zündungsapparat, Feuerzeug' (1928: uo.) összetétel. XX. századi átvétel, amely elsősorban a magyarországi szk. nyelvszigetekén él, de előfordul Gömörben is. Az *ö* esetenkénti jelenléte és a szóvégi hosszú *-ó* megőrződése a kétnyelvűség következménye. – Vö. **d'ujtov.**

engedovat' 1. 'erlauben, nachlassen, nachgeben, gestatten' – 1609: Zato gemu *engedowali* a on zaplatil pro lepssu a wetssu gistotu... (Jelš 260), 1644:... pocztowie prawo gemu *engedowalo* (uo. 271), H. Nemce, 1652: any gedneg bapkj

engedowatj nechtegu (HSSJ), Štítník, 1655: Solgabirojom co fur *engedowaly* do Onodu...; Ite[m] Na filekowskich co *Engedowali* wos pod železo... (SR 38: 186), 1692: poctywe mesto ma *engedowalo* za praczu... (Jelš 375), 1698:... gemu *se engeduge*... den 60 (uo. 400), okr. Revúca, XVII. szmf.: aby ... nam s tejto všeckej sumy asi s polovičku spustiti a *engedovati* račila (ListyP 80), B. Štiavnica, XVII. sz.: sedel wo wezeny a poctiwy pergricht to mu *engeduwal* (HSSJ), okr. Prešov, XVII. sz.: A protož prosime pokorne..., aby nam s/teho Sena bilo *engedowano*... (SR 38: 186), Štítník, 1701: *Engedowal* pan adjutant woz Mestu (SAV), Nye, 1758: Což *Engedowala* Obec jim za wistaweni všeho (Tirp 2: 33), *engedowat* (Hlas 105), *engedovac* (Czambel; vsl Kálal; Šariš: SbŠkult 540; Malč: StSl 10: 230; SipM), Kds: *engeduvat'* (DissSl 2: 30), Acsa: a tag tomu *engeduvala* (NSM 8: 146), *engedovat'/t* zastar. (SSN); – 2. 'vergeben, verzeihen' – *engedovati* (LexNov 219), *engedovat'*, *ingedovat'*, *ingedovač* (GNS); – **Szárm.: neengedovat'** 'nem hagy, nem enged' – Šp. Pole: V druhé dzedžine mi už otec *neengädovali* (Pras 293), Lipovec: Ale já son *neängädoвав* (uo. 288), Mende: *ňeengedujú* ho druhí (ŠtolcM 264), Pohorelá: to maď mí za to nož *ňeengedovala* to (Horák 192), Nye: ta chorost' mi *ňiengeduje* (Tirp 1: 43), Kk: mama Sabouka *neengeduvali* (NSM 6: 44. 12. jegyzet), Malč: *ňeengeduj!* (StSl 10: 230), už ja tebe, ženo moja, *ňeengeduju* (AntZ 175); – **odengedovat'** 'elenged, nem kér vissza' – Zemplín: totu pokutu *odengedoval* (Peřinka 503).

Az ismeretlen (esetleg ótörök) eredetű m. *enged* 1. 'gehorschen; nachgeben' (XII. szv. k.: EWU); 2. 'lassen, bewilligen' (1372 u.: uo.); 3. 'verzeihen' (1416 u.: uo.); 4. 'fortlassen' (1449: uo.); 5. 'erweichen' (1645: uo.). Címszavunk XVII. sz. előtti meghonosodás a kelszk. és kszk. nyelvjárásokban. – A magyarsággal a legutóbbi időkig közvetlen kapcsolatban élő szk. települések némelyikén megvan az *engedély* (< *enged*) 'Erlaubnis, Bewilligung', ez a nyelvújítási képződmény (TESz) is, vö. Ks: *engeděj* 'ua.' (s. gy.), *engedej* (SipM). – A magyarból: Kollár: Hlas 105; Czambel; Hauptová: Slavia 28: 528; Szabó: LS 1–2: 184; Király: StSl 10: 230; Doruľa: SR 38: 186 stb. – A m. ige viszonylag korán átkerült több szomszédos nyelvbe is (l. LizV 88, 594; Dezső: NytudÉrt 128: 58; UEISk; Bezljaj; Kočiš 118; Tamás; Flisz; Schubert 306–7).

epitumešter 'Baumeister' – Štítník, 1650: na *epiteomestera* se skeltowalo (HSSJ), Štítník, 1651: na *ypitumesstera* skeltowalo se (uo.), Štítník, 1666: daly gsme... 100 kincze *epetű mesterowy* (Gemér 3: 206).

Az ismeretlen eredetű m. *épit* 'bauen, bauen lassen' ige *épitő* 'Bau-' származéka és a *mester* 'Meister' alkotta m. *épitőmester* 'Baumeister' (1604: NySz II, 787) összetétel. A m. *é* szk. reflexióira l. **15.1–4.** pontokat. Kihalt Gömör megyei tájszó, amely talán alkalmi átvétel lehetett, de ez nem biztos. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 190; HSSJ. – Vö. **mešter**.

erdeg szitokszó 'csibész, gazfickó, huncut, ördög' – 1830: To vám je celý *erdeg*, ten starý všadebol (ChalD 18), U susedov býval jeden utešený strážamešter, veliký *erdeg* (uo. 20), klíti „herdek” (Kálal), *erdeg* (SSS); – **Szárm.: erdegat', erdegovat', zerdegovat'** 'ördög szóval szitkozódik' – Stropkov, 1698:... i Geczy

zasz *erdegal* a niewiem na koho (HSSJ), 1755: Do Rožnavy povandroval, | tam ho Uher *zerdegoval* (Piesne 156), 1760: ... Pawliček teremetowal, *erdekowal* (HSSJ); – **erdečit'** 'ua.' – *herdečit'* (Kálal).

A köznévként a XII. sz óta adatolt ismeretlen eredetű m. *ördög* 'Teufel' (TESz). Az *ördög* a magyarban a leggyakoribb szitokszavak egyike, különösen valamilyen szerkezetben szerepeltetve. Ezek némelyike meghonosodott a szlovákban is. Az *erdeg e*-je lehet a régebbi m. *ördög* megfelelése, de állhat a m. *ö* helyén is (l. 16.1. p.), a *herdek* változatban protetikusan *h*- van (l. 31.1. p.). – A magyarból: Gregor: StSl 17: 108; Doruľa 64; Machek¹; Machek²; – L. még m. > cseh (*h*)*erdek* (Décsy: MNy 51: 462–3; Sulán 138–9; Machek²), lengy. *jerdyk*, *jerdykać* (Karł 233), ukr. *erdek* (uo.). – Vö. **erdegata**.

erdegata szitokszó 'verteufelt, verdammt' – Turiec, 1683: Wšelijakowé zlorečenstwy..., *Eordogh* *atta*, Eördogh teremtette láti, laju... (SL 1: 301), 1683: Odpowedal Sigmond: „*Ördög* *atta!*” (KPP 195), L. Mikuláš, 1690: ... Barbyerowy slowa slyssela *Erdeg* *atta* rubass (StSl 17: 93), Krupina, 1699: že ryekol Zlatnyk fatenti *Eördogh* *atta* wydyss yako ma na Ruku upchol... (uo.), XVIII. sz.: ...laje „*erdeg* *atta*” (SocP 62), 1830: ...ale je to za šuhaja, ten pán Svoboda, *erdegata* (ChalD 63), 1835: A vi *Ördög* *adta!* Čože tak dlho tárate? (uo. 206), *Ördög* *atta* ty klampa (NZ I, 255), 1882: „*Erdek* *atta!*” polesný zahrešil po maďarsky svojim slovenským prízvukom (Vaj I, 156), Ket ja poviem *erdek* *ata* (Hont 200).

Az *ördög* 'Teufel' és az *ad* 'geben' ige *adta* (ejtsd: *atta*) alakjából keletkezett m. *ördögadta* 'gazember, gyalázatos' (1642: MNy 77: 206) összetétel. – Ugyancsak a m. eredetű *erdeg*- előtag segítségével jött létre az *erdegbaba* 'veszekedős, mosdatlan szájú vénasszony, boszorkány', vö. Hasa čert *erdegbaba* (Zát 267), Bratislava: *herdegbaba* elav. (SR 57: 356), Svätoplukovo, Bošáca: *erdeg* *baba* 'erős, hatalmas' (SSN), Michalovce: *herdeg* *baba* (uo.); ez ismeretes a cseh népnyelvben is (l. Kott; PS; Sulán 138–9). S nyilván a helyzetábrázolás okán került be szlovák szövegbe mint lexikális idézet a m. *ördög* *lelkű* 'gonosz, elvetemült ember' (NySz II, 573) képződmény is, vö. 1684: povedel: „*Ördög* teremtette, *ördög* *lelkö* a hunsfut pernheiter...” (KPP 193), 1696: že... „*ördög* *lelkö* Andraš Gergel neni hoden...” (uo. 205). – A magyarból: Gregor: StSl 17: 107–8; Doruľa: StSl 17: 93; a szk. szó magyaros írásmódjára l. Gregor: NyDt 166–7. – L. még m. > szhv. *erdegata* (UElSk), rom. *azerdegáta* (Tamás), alsóausztriai ném. *herdigatti* (Ethn 8: 406), szl. *erdigato* (Štrek 17). – Vö. **ebata**, **erdeg**, **teremtete**.

erdegteremtete l. teremtete

ermešter 1. 'Feldwebel; Wachtmeister' – 1897: *ermester* [ɔ: *ermešter*] (Nyr 26: 423), *örmešter* (GregPsz 253), D. Súča, V. Trnie: *ermešter* (SSN), Csa:... jej sin je tam ako *örmešter* (HVB 305), Aj na *örmeštra* pri bráne žmurkli (TekP 59), poškriepil sa s *örmeštrom* (Hečko 230), A *örmešter*... vydrží (uo.); – 2. 'hatalmaskodó ember' – Brestovany: Naša baba boli *ermešter*, tá len roskazuvali (SSN).

Az *őr* 'Wacht' és *mester* 'Meister' alkotta m. *örmester* 'Wachtmeister, Feldwebel' (1803: TESz) összetétel. Az *örmešter* alak újabb átvétele a m. szónak (l. GregPsz 162). – L. még m. > kukr. *irmešter*; *örmešter* (LizV 598).

Erno 'Ernest' – *Erno*" nur bei ung. Adligen (SipM), Hrnč. Zalužany: *Ernö* Žutajeve; *Ernö* Cigán (BM 178), *Erno* (SSJ); – **Szárm.:** **Erino** bec., **Erinko** bec. (SSJ).

A nyelvújítás korában a ném. eredetű *Erneszt*-ből *-ő* becéző képzővel alkotott m. *Ernö* (l. EtSz; Ladó 155; Szilágyi 28–9), ill. annak népnyelvi *Ernöjű* változata. Az *-ő* a kétnyelvű szlovákoknál megőrződik, másutt *-o* szóvég található, bizonyára a honi *-o* becéző képző hatásaként is.

eršek, jaršik 'Erzbischof' – Spiš, 1480 za geho cardinaly, patriarchi, legati, za *yarssyky*, biskopy (StanD III, 174), za geho... *yarssiky*, biskopy (uo. 175), Skalica, 1537: yakz jsme diezmu vinnu y obilnu od pana *arsseka* letos kupili (Varsik 189), Příbovce, 1565: Yako mug pan *Erssek* (LS 1–2: 316), Turiec, 1570: Istwan Deak služebnyk pana *Ersseka* (BenLt), 1570 k.: czogse *Erssekow* a wyskupov dotycze (OSzK Fol Lat 1779: 3), Likava, 1620: Tohože dne P. *Jarssekowj* des[ek] 250 (BathtLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 28), P. *Jarssekowj* pazmanovi dalo se... (uo.), Orava, 1647: P. *Erssekowj* za Dezmu (BathtLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), Žiar n. Hron., 1659: za panowany pana arczybyskupa ostryhomskeho *jarseka* (HSSJ), Štítnik, 1668: kdy Rožnawene odprewazaly pana *ersseka* (Gemér 3: 200), Čajkov, 1724: Jagriho *Erseka* (SPIN 2: 263), 1775 k.: Érsek, *Erssek*. Arcybiskup (StSl 3: 85), 1790: osvícenemu p. pánu *eršegovi* v Smolenicách... (BernP 126), XVIII. szv.: Privil si mi..., že budeš holomuckým *eršekem* (EliášH 44), okr. Ružomberok, 1822: tuto dežmu... *eršekovi* doplaca (ListyP 312); – **Szárm.:** **eršekov** adj. poss. – Trebostovo, 1577: ... w Pressporku w *erssekowom* dome bolo prawo (HSSJ III, 284: *oktáva* a.), Trenčín, 1658: pána *eršekovmu* apatekarovi do Svateho Križe (SSNM Ethn 8: 160), Ostriež, 1673: Pan dworskeho Geho Oswícenosty Pana *Erssekoweho* (Nádlť Okir I 434), Krupina, 1675: pri Pana *Jarssekowem* Mayerj (SP 18: 619), pri majeri pana *Jaršikovem* (KPP 25), Podhradie, 1689: Poddany Pana *Erssekow* (NRA Fasc 350 Nr 5: 15); – **eršekovský** adj. – Bytča, 1676: dano Folahtarowy ktory k *Erssekowskym* kounom wzamku prystal (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 27), 1733: w panstwy Swato Kriskem *Ersekowskem* (AM Comit. Bars. Rsz 9: 46), 1770: Dežmu *eršekovsku*...odplacame (SSNM Ethn 3: 144); – **eršecký** adj. – Háj, 1770: Dežmu ... *erssecku* (UdvUrb 276), Liptov, 1773: dežmj *ersseczkeg* fl 15... wyplaczame (HSSJ), okr. Ružomberok, 1822: straniva dežmy *eršeckej* (ListyP 312); – **eršectvo** 'érsekség' – 1775 k.: Érsekség, *Ercectwj*... (StSl 3: 85).

A vitatott eredetű m. *érsek* 'Erzbischof' (kn. 1405 k.: TESz; EWU), ill. annak régi *ersik* (uo.) változata. A m. szó forrását különböző nyelvekben keresték és keresik, így a szlávban, görögben, ófranciában, ófelnémetben (l. Melich: SzlJsz I/2: 226 kk.; EtSz; SzófSz; Kniezsa: SzlJsz 632–3; TESz; UEISk 214; Mollay 242–52), s éppen Melich korábbi nézeteire hivatkozva StanD I¹, 352; I², 389; I³, 432–3 azt vallja, hogy a m. *érsek* etimonja az ószlovák *jaršik*. A kultúr- és

nyelvtörténeti háttér alapján azonban sokkal valószínűbb, hogy éppen fordítva, az ószlovák származik a magyarból (l. EtSz; Kniezsa: SzIJSz; TESz, s legújabban Mollay 242 kk.). A nyugati szláv nyelvekben társtalan ószk. *jaršik* (~ *jaršik?*) ui. minden szempontból kielégítően éppen a régi m. *ersik*-ből származtatható (l. még Machek¹ is). Az *eršek* / *aršek*, *jaršek*, *jeršek* változat forrása pedig minden kétséget kizáróan a nyúlás előtti m. *ersek*. A m. *e* > szk. *a* (>*ja*) változásra l. a **14.2.**; **31.2.** pontokat. – L. még m. > szhv. (*j*)*eršek* (UEISk), szl. *eršek* (Bezljaj); l. még Schubert 309 is.

Erža 'Erzsébet, Erzsi' – Novohr. stol., 1696: jej no [!] oči kazala žeby bila Striga *Erža* Santa durowa newesta (BoszP III, 209), Krupina, XVII. sz.: *Erža* (SOK IV, 122), 1710: potom, jakožto *Erzy* Anny, Susanie a Catharine (Jelš 435). Bcs, 1749: Dal sem *Eržj* w Dule w Garmoku (ProtCs 7), Nye, 1761: Matka predgmenowaných Sýnuw *Erža* prigima... (TestNye 48), Szs, 1779: geho Dgewki *Ersi* (SzsIr V. 201. a. 9: 4), Nye, 1789: dceram dwom Marišj a *Erži*... (TestNye 107), 1759–1856: vidíme my, skade *Eržu* vezú (Piesne 247), Erzsébet, *Erža*, Alžbeta (Jancs), Örzse, *Erža* (uo.), Tk, 1870: Pojav szom szi Za Manželku Pipis *Eržu* (StSl 8: 366), *Erža*, *Eržika*, Erzsébet, Örzse; Elisabeth (Loos III), Erdevík: *Eržu*, Katu moju (ŠtolcJ 279), *Erža* (Buffa; SSJ; GNS) stb.; – **Szárm.:** – **Eržika** bec. – Klobušice, 1670: z czeru nassu Mossowsky *Eržiku* (SHS 310; PDS 85), Novohr. stol., 1696: *Eržika* Palotay tohoto majstra čizmarskho [!] manželka (BoszP III, 209), 1753: kteru daly w Palludzy krstit... *Eržiku* (OSzK Quart Hung 1364: 180), Nye, 1789: gedna dcera *Eržika*... (TestNye 161), Szs, 1807: Dgévčat'u *Eržiky* (SzsIr V. 201. 2. 14), *Eržika* (Jancs; Kálal; SipM; GNS; SSJ) stb.; – **Eržička** dem. bec. – Malatiná, 1625: Thuryanskey *Erziczke* moužete ... powedetj ... (FejpLt), Radv. n. Hronom, 1705: malu dcerku *Erzicku* (PDS 205), *Eržička* (Buffa; SipM; GNS); – **Eržin** adj. poss. – 1625: zewrewai Gasparoweg truhle ge *Erzini* klobuk (FejpLt); – **Eržikin** adj. poss. (MSzCsR 104); – **Erži** bec. ragozatlan (SipM; SSJ); – **Eržija** (SipM); – **Eržul'a** 'ua.' – V. Hradná, 1719: *Erzulce* gedna menticzka (HSSJ II, 287: *mentiečka* a.), *Eržul'a* pejor. (SipM); – **Eržák** csn. – Revúca, 1664: *Rzak*; 1672: *Herzak*; 1683: *Arzak* (Ila III, 103), Brdárka, 1684: *Erzag*; 1697: *Erdzák*; 1715: *Erczák* (Ila II, 102).

A végső fokon héberre visszamenő, de nyugati szláv nyelvek közvetítésével meghonosodott m. *Erzsébet* (XIII. sz.: MNyTK 80: 29) szn.-nek *Erzsi* vagy *Örzse* becéző alakja (l. uo.; Ladó 45; Szilágyi 270–1). Az adatok alapján bizonyos, hogy ez a szn. már legalább a XVI. században honos lett a szlovákban, mégpedig a nemesség szóhasználata révén. Az *-a* szóvég alaktani analógia eredménye (l. **40.2.** p.). Az *-ák* hímnemű személyek megnevezésére szolgáló képző (l. MSzCsR 54). – Kniezsa (MSzCsR 87) m. eredetűnek tartja az *Elsiki* típusú képződményeket is. Úgy vélem azonban, hogy ez esetben – lévén az *Elza* származékairól szó – nem szükségszerű a magyarból való kiindulás. Ehhez vö. Markuška, 1636: *Elzina* Szaphka (Ila III, 14), 1660: pol gechlte zemy..., ktere byli pripadli *Elziku*, *Elzika* pak zastawila na sweho sina.... (Jelš 298), Polomka, 1699: *Elziczin* (Ila III, 213) stb. – A ragozatlan *Erži* változat újabb átvétele a

m. becézett *Erzsi* alaknak, amely ragozás esetén *Eržija* formában sorolódik be a szlovák alaktani rendszerbe. Az *Eržika* valószínűleg nem szk. képződmény, inkább a m. *Erzsike* becézés meghonosodása. – Az *erži buob* 'babfajta' (GNS) szerkezetre l. **59.3.** p. – A magyarból: EtSz; Kálal; Habovštiaková: SISlov 10: 39 kk.; Bartko: SOK 7: 234.

eškut 1. 'der Geschworene; der Dorfschulze' – Štítnik, 1689: polowicza bude... P. Szolgabirojowy z *Esskutem* wgedno (SR 38: 183), Štítnik, 1689: *eskütowj* dal p. richtar d 72 (HSSJ), Jelšava, 1699: pre pana *esskuta* (uo. III, 228: *odvázka* a.), Štítnik, 1732:... pana Solga Birowa a *Eskutta* (SzkMv 176), Gemer, 1798: Sl. Stolicy Gömör. ord. *Eskütt* Ratkay Andras (SL 2: 82), Rožňava, 1813: Pani solgabirove a pani *es-kutove* (SN 9: 285), Plešivec, 1813: *eskutove* (uo.), 1830: pán strýc bol... jurassorom, *eškutom* (ChalD 81), *Iškut* biva lem tam, dze orsacki (Czambel 524), *eškut* (Mič; Kálal), *iškut* ojed. (Kálal), Selenča: *eškut* (s. gy.); – **2.** 'uradalmi tisztviselő' – Zemplín: *eškut* zastar. (ZFFUK 30: 140).

A belső keletkezésű *esküszik* 'schwören' igének főnevesült *esküdt* (ejtsd: *eskütt*) 'Geschworener, Schöffe' (szn. 1465 k.; kn. 1597: EWU) melléknévi igeneve. A XVII. században nem volt még gyakori a szlovákban (l. Doruľa: SR 38: 183), s később is inkább csak Gömör megyében és attól keletre volt használatos. A m. *ü* helyén az *u* szokásos (l. ŠtolcJ 62; **19.1.2.** p.), az *ü*-vel való írás nem jelentett *ü*-s ejtést (l. **19.2.** p.). Kiveszöben levő tájszó (a SSN nem is ismeri). – A magyarból: Czambel; EtSz; Hauptová: Slavia 28: 524; Doruľa 72; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *éškit*, *eškut* (LizV 596), rom. *ašchiút* (Tamás), szhv. (*h*)*eškut* (UElSk 216), jrut. *eškut* (Udv 55), vend *esküt* (Flisz); vö. még Schubert 310.

ešpereš, ešprišt, jašprišt 'Dechant; Senior' – Žilina, 1473:... swemu panu... obeczac ssaty *erssprysstowi* (HSSJ I, 518), Štítnik, 1591: pred *Essprissom* (BarthCs 220), ma *Essprissowi* oznámíti (uo. 221), Poloma, 1626: v Jelšave pana *Ješprista* (SN 7: 290), Zvolen, 1643: (učitel') farnjkuw senjanskjch proti pánu *jassprysstowi* popuzowal a buryl (HSSJ), Štítnik, 1666: w/ten de[n] panu *essprysstowy* wyno dat (Gemer 3: 204), 1666: prwotini z owotce knezom a *yasspristom* se oferugj (HSSJ), Jelšava, 1691:... y s panom *yessprissom* (uo.), *ešpereš* (Malč: StSl 10: 230; SipM; Bcs: NSM I: 125); – **Szárm.:** **jašprištov** adj. poss. – Jelšava, 1691: wstupily do prawa a uradu pana *yassprisstoweho* (HSSJ).

Valamilyik újlatin nyelvre visszamenő, vagy ném. eredetű m. *esperes* 'Dechant' (1405 k.: EWU); 'Senior' (1683?, 1760: uo.), ill. annak *esperest*, **esp(e)rist*, **asp(e)rist* alakváltozatai. E két utóbbi forma ugyan ómagyarból nincs kimutatva, de létezniük kellett, amint erre a szhv. *jašprišt*, *ješprišt* alapján Hadrovics László (UElSk 283) rámutatott. Mivel pedig a szókezdő *es-* kétségtelenül magyar fejlemény (l. uo.), ezért: m. **esp(e)rist* > szk. *ešperišt*, ebből protetikus *j*-vel (l. **31.2.** p.) *ješprišt*, ill. *e* > *a* változással (**14.2.** p.) *jašprišt*. A szóvégi *-t* lekopása is magyar jelenség (l. TESz), tehát bizonyos, hogy az *ešpereš* újabb átvétele a m. szónak. Az 1473. évi *erssperysst* a kfn. eredetű ócseh *arcipřešt* (Machek²), pontosabban annak *arcipryšt* (Geb) alakváltozatának a

befolyására mutat. – A magyarból: Kovačevićová: SN 7: 290; Király: StSl 10: 230; SipM. – Német származtatása (HSSJ) hangtanilag nem kielégítő. – L. még m. > kukr. *ěšpereš* (LizV 596), szhv: *jašprišt*, (*j*)*ěšprišt* (UElSk), szl. *ěšpereš* (Štrek 17; EtSz); – l. még Schubert 310–11.

Eta, Etela, Etelka 'ua' – Etelka, Adelheid; *Etela* (Loos I), *Etelka* Szentmiklóssy, dcéra pani Karolíny Kožuchovej (LaskD II, 483), *Etela* (MatSl; SSJ), Hrnč. Zaluzany: *Etelka* Salajkove (BM 180), Lupčov: Rafajove *Eta* (uo. 215), *Eta* bis 1918 nur bei ung. Adligen (SipM), *Etelka*, *Eta* (GNS), *Eta*, *Etelka* (SSJ); – **Szárm.:** **Etelin** adj. poss. – Lupčov: *Etelin* Čabovkin Jano (BM 215); – **Etka** bec. (SSJ); – **Etuš, Etuša** bec. (SipM); – **Etuška** dem. bec. (GNS; SSJ).

Az összes változat kiindulása a m. *Etelka* szn., amelyet Dugonics András magyar költő alkotott 1788-ban, egyesek szerint az *Attila* férfinév *Etele* változatának női párjaként, mások szerint az *Ottília* magyarosításaként (l. EtSz; Ladó 46–7; Szilágyi 285). Az *Etelka* névből lett elvonással *Etel*, majd ebből rövidítéssel és demin. -a kpzövel az *Eta* (uo.). Az *Etuš*, *Etuška* ugyancsak a m. becéző *Etus*, *Etuska* (l. Ladó; Hajdú 119, 121, 140) átvétele, míg az *Etuša* szk. származék, megfelelően a hasonló típusú nőnemű főneveknek (l. Letz 63).

excelenciáš 'kegyelmes' – 1895–6: pripútala k sebe čulého *excellenciáša* (Vaj IV, 397), A čo myslíte o tom vážnom *excellenciášovi*? (uo. 398), *excelenciáš* arch. (MatSl).

Az -s képzővel alkotott lat. eredetű m. *excellenciás* 'ua.' (1765: SzT), amely az *excellenciás úr*; *excellenciás uram*-féle szerkezetekből önállósult főnévvé. A szlovákban elavult, a régebbi irodalmi nyelvben is ritkán használt kifejezés volt. A szokásos forma a lat. eredetű *excelencia* (SSJ; SCS).

ezerjó 'magyar szőlő és borfajta' – *ezerjó* (Vsz: s. gy.; SCS).

A magyarban keletkezett *ezerjó* 'ua.' (1869: TESz) főnévnek újkeletű átvétele. Szőlészeti, borászati szakszó, amely a megőrződött szóvégi hosszú -ó tanúsága szerint alaktanilag még be sem sorolódott a szlovák főnévrendszerbe, ezért nem is ragozódik. – L. még m. > kukr. *ěserjov* (LizV 596).

ezermešter 'Tausendkünstler' – Turiec, Liptov, 1901: Čo vidí, to spravi (*Ezermešter*) (ČMSS 4: 79), *ezermešter* (Malč: StSl 10: 230; SipM; Rozhanovce: SSN; Nbh, Ks: s. gy.), Volajú sa „*ezermešteri*” (Roh 57); – **Szárm.:** **ezermešterka** fem. (Nbh, Ks: s. gy.).

A sok gyakorlati ismeretre utaló, az *ezer* 'tausend' és *mester* 'Meister' alkotta m. *ezermester* 'Tausendkünstler' (1635: TESz) összetétel. A szk. népnyelvben régebben jobban el lehetett terjedve, ma már inkább csak az etnikailag szorosabb kapcsolatban élő szlovák településeken található meg. – L. még m. > kukr. *ězermešter* (LizV 596), jrut. *ezermajstor* (Udv 55). – Vö. **jazer**.

fácan, facián 'Fasan' – 1759–60: Pry ffaziss Potoku od ktereho ptaky *ffacziany* nazwane (OSzK Quart Slav 37: 125b; a HSSJ szerint *faziány*), Ve: *fácám* (JŠ 2: 315), magyarországi nyszk. települések: *fácán* (ŠtolcM 70, 315), Bes. *fácan* (s. gy.), *facan* (Abov: JŠ 21: 99; Bánovce n. Ond., Kanaš: SSN), V. Straciny: *fácám* (SSN); – **Szárm.:** **facianov** adj. poss. – 1759–60: Tu sygot *ffazyamuw* [!] w prostret potoka (OSzK Quart Slav 37: 20).

Az észak-itáliaiból meghonosodott m. *fácán*, régi *facian*, *fácám* 'ua.' (1395 k.: EWU; l. még Mollay; TESz: itt forrásként a ném. mellett a lat. és esetleg a bizánci görög is számbavéve). A lat. *phasianus* elméletileg a szk. *facian* közvetlen átadójaként ugyancsak figyelembe vehető volna. A *s* > *c* affrikálódás azonban a magyarra nagyon is jellemző (l. BBB 122–3), míg a szlovákban inkább csak szórványosan fordul elő (l. StanD I², 592), ezért a m. eredet a valószínűbb, amit a szóföldrajz (l. SSN is) szintén támogat. Személynévként jóval korábbról is idézhető, vö. Devičie, 1476: Lucas et Valentinus *Faczyan* (Bakács 111), csakhogy a névanyag alapján ez egyaránt tekinthető magyar és szlovák adatnak. Bizonyos azonban, hogy a recens formák újabb keletű átvételei a m. szónak. Az általánosan használt *bažant* (1685: HSSJ; Machek²) mellett címszavunk a ritkábban előforduló tájszavak közé tartozik. – A magyarból: Palkovič: JŠ 2: 315; Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > rom. *fățân* (Tamás), szhv. *facan* (UEISk).

fajta 'Art, Sorte; Rasse, Gattung, Schlag, Zucht' – A sok adatból csak válogatva: 1755: Rozličnég *Fagti* w Kraginách nachádzagú sa Birki (Gavl II, 195), 1798 k.: lepssj *Fagt* konj... (Gub: kézírásos bejegyzés az OSzK példányának első lapján), XVIII. sz.: *Fajta* fajta (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 67b), 1804: Kdiž... *fagta* domaca obdržana zostala (Maliny 27), 1811: ked sa takowe Wrsti (*Fagti*) wiberu (Heintl 26), 1814: abi as gu chces z rožlicnú *Fagtu* wisáďat, na tolko Prohonov gurozďelil, kolko *Fagti* má, a každú *Fagtu* do iného zasaďil (MVin 13), *fajta* (Hlas 104; Dank 326; Jancs; Czambel; Kálal; Nbh: s. gy.; Buffa; Ripka 234; LexNov 227; Dudok 228; GregPsz; Malč: StSl 10: 230; SipM; Roh 116; GNS; Abov: JŠ 21: 100; SSN; hovor. SSJ; hovor. zastar. SCS), *fajt* (Czambel; Detva 126; Kálal; StanL 450; Hab 242); – **Szárm.:** **fajtka** dem. 'egy fajta körte' – (Kott Dodat II, 81).

A m. *fajta* 'Art, Sorte; Schlag, Rasse, Zucht, Gattung' (1615: TESz), ill. *fajt* (uo.) alakváltozata. A m. szó a *faj* 'Geschlecht, Art, Sorte' származéka (uo.). Címszavunk az egész szk. nyelvterületen elterjedt és a Štúr-iskola révén a népnyelvből az irodalmi nyelvbe is bekerült (l. Kondr 199, 202, 207, 219). – A magyarból: Kollár: Hlas 104; Kniezsa: Ethn 45: 64; Kálal; Mihál: SMS 19: 426; Machek¹; Gregor: AnUB 9: 198; SCS; Bartko: JŠ 21: 100; HSSJ stb. – A jelentést és az alaki megoldást tekintve a kelszk. *fajtovac* 'feuchten' (Buffa; StSl 10: 230; SipM; JŠ 21: 100) azonban aligha a m. *fajta* igei származéka, amint ezt pl. Király (StSl 10: 230) és Bartko (JŠ 21: 100) véli, sokkal inkább a ném. *feuchten* meghonosodása, vö. hasonlóan szhv. *fajta* 'Feuchtigkeit', *fajtati*

'schminken' (StrT 116; Schnee 23). – L. még m. > lengy. *fajt(a)* (Kniezsa: Ethn 45: 64; Wołosz: StSl 35: 250), kukr. *fajta* (LizV 629), rom. *făită* (Tamás), szhv. *fajta* (UEISk), jrut. *fajta* (Kočiš 122), vend *fajta* (Flisz; l. még Schubert 312 is).

fakéš 'hölzernes Messer des Schuhmachers' – Žaškov, 1759: *Fakése* kusov šest (SSNM 1952–60: 155), 1770: Ne ge *fakes*, lapsy, naprstok, kopito (Čap 87).

A *fa* 'Holz' és *kés* 'Messer' összetételével keletkezett m. *fakés* 'fából csinált kés, mellyel a csizmáról a sarat letisztogatják' (Ball), vö. 1714: tizenkét *fakések* (MBP I, 468). A csizmadiák szókincsében élt egykori szakkifejezés, mára kihalt. – L. még m. > rom. *fichiéș* (Tamás), szhv. *farkeš*, *farkiš* (UEISk).

fako, faka 1. 'Falbe' – A rengeteg adatból csupán válogatva: Trenč. stol., 1652: Dano na Wozniky na *Faky* N 2. ... (Agrik 6: 216), 1653: *Fako* biely belo chwosti No 1 (NádLt Okir I 620: 13b), Ludanice, 1656: kupil sem na panskeho *Faka* puto (uo. Okir I 632), od podkuvanya ... *ffaky* (uo.), L. Ján, 1683: *Fako* z Lisinu (uo. Okir I 691), 1736: Siwko. *Faka* Barna stara (BalLt Kékkői urad. 32. cs.), Bojnice, 1762: dwa konye, gedneho *faku* ... (StanD III², 309), 1783–6: Hijo, dereš, hijo, *fako!* (BajzaR 266), Pukanec, 1788: paripa pod sedlo *fako*, to gest zemloweg srsty (HSSJ), *fako* fuscus (rupus) equus ... (Bern), Kůň *fako* (NZ II, 370), *fakó* (Jancs; GNS), 1882: ... dá zapriahnuť svoje *faky* (Vaj I, 153), Ostal mi *fako* ... (LaskD II, 447), *faka*, *fako* (Kálal), *fakou* (Márkus 105; SipM), *fako* (Ripka 234; LexNov 112; Ssj; Vaďovce: SSN) stb.; – **2.** 'vörösbor fajta' – *fako* (BlanL 52); – **Szárm.: fačka** dem. 'fakó színű kanca' – 1702: od Woznice *Fačky* ... (NádLt Okir I 620); – **fačko** 'gyöngye minőségű bor' (Bern); – **fakovka 1.** 'fakó színű kanca' – Szs, 1768: gednu kobolu *Fakoku* zo zryebatom (SzsIr V. 201. a. 11.); – **2.** 'gyomféleség' – Malč.: *fakouka* (StSl 10: 230); – **fakovatý, fakovitý, fakovistý** adj. 'fahl' – 1653: *Fakowata* biela chwosta No 1 (NádLt Okir I 620: 12b), *Fakowaty* čierno chwosti No 1 (uo. 13), L. Hrádok, 1655: *Fakowata* byelochuosta N 1. žrebna (uo. 1), Likava, 1656: *Fakowita* belohriwa Tretacka klusa N 1 (BatthLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29: 380), *Fakowiste* belo hriwe klusy N. 2. (uo.), 1661: *Fakowita* belohriwa ... (NádLt Okir I 289/B: 72b), Likava, 1664: Klusy mlade *ffakowite* (BatthLt Lad 25 Fasc 29: 108b), 1721: Hornyozemska *Fakowista* kobila (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), 1797: owoce malinowych stromkuw gest *fakowité* a černé (HSSJ), *fakó*, *fakovití*, *plaví* ... (Jancs), *fakovistí*, *fakó* (uo. II), *fakovistý* (Kálal), Malč.: *fakovisti* (StSl 10: 230); – **fakový, fakavý** adj. **1.** 'fahl' – *fakowí* (Bern), *fakoví* (Jancs II; Vsz: s. gy.), Brestovany: *fakaví* (SSN), Čataj: *fakavá* krava (uo.); – **2.** 'vasalatlan (szekér)' – *fakowí* woz ... ein Wagen ohne Eisen, der nicht beschlagen ist: *fakó-szekér* (Bern); – **fakovistiet'** 'fakul' – *fakúl*, *fakovist'jet'* (Jancs); – **fačkový** adj. – *fačkowí* helvolus ... Usus *fačková* farba ... *fačkové* wíno (Bern).

A *fa* főnévből keletkezett m. *fakó* származék, amely szn.-ként a XIV. századtól adatható (l. NytudÉrt 68: 85) és főnévként 1. 'Hund' (1536: TESz); 2. 'Falbe' (1679: SzT) jelentésben, melléknévként 1. 'fahl' (1549: TESz); 2. 'unbeschlagen (Wagen)' (1636: uo.); 3. 'unscheinbar' (1697: uo.) jelentésben ismeretes. A szk. népnyelvben mint fn. *fako* alakban honosodott meg, a szóvégi

m. hosszú *-ó* a szk. *-ko* képző analógiás hatására lerövidült. A *faka* 'fakó színű kanca' változat a nőneműeknek megfelelően kapta az *-a* végződést. Címszavunk a XVII. században már széles körben el volt terjedve, a nemesi udvarházakban pedig különböző szerkezetekben is megtalálható, így pl. a m. népnyelvi *fejerfako* 'szürkésfehér' (1679: SzT) félkalkja a *belofakovatý* ~ *belofakovitý*, vö. 1657: *Belofakowaty*, belo hriwy (NádLt Okir I 620: 3), 1683: *Belo Fakowita* ... (uo. Okir I 691), amely azonban főnévként *fejerfako* alakban is előfordult (alkalmi kölcsönzés ?), vö. 1653: *Feier fako* belo chwosti (uo. Okir I 620: 3), 1661: *Fejrfako* Belohriwy ... (uo. Okir I 289/B: 74), 1680: [koník] *Fejér Fako* (uo. Okir I 691), s ebből képzett melléknévként: 1680: [klusá] *Fejér Fakowita* (uo.); – a m. *mocskosfakó* 'szürkésfakó' összetétel mint *močkošfako* és *močkosfakovatý* idézhető, vö. 1655: *Moczkos Fako* No. 1 (NádLt Okir I 620: 1b), 1653: *Moczkos fakowata* No 1 (uo. 12b; további adatokat l. a **močkoš** a.); – a m. *sárgafakó* is fölbukkan *šargafako* alakban, vö. 1678: *Sargha fako* ... cerno-hriwy (NádLt Okir 620: 30; további adatokat l. a **šarga** a.), ill. félkalkként mint *žltofakovistý*, vö. 1848: *fakósárga, žltofakovistí* (Jancs); – a m. *fakópej* 'világos sárgásbarna, zsemlyeszínű' (Ball) összetétel Jancs-nál *fakopejistí* alakban van nyilvántartva. Mindez a m. lótenyésztés szlovákra gyakorolt hatását tükrözi. – A magyarból: Kollár: NZ II, 510; Halász: Nyr 17: 301; EtSz; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 530; Gregor: NyK 68: 409; uő.: HungSl 1983: 63–4; Machek¹; Machek²; Habovštiak: StSl 25: 175 stb. – L. még m. > morva *fak(a)* (Sulán 140–2), rom. *facău* (Tamás), ukr. *fakov* (Liz 111), *fakovistyj* (Čopej).

fakus 'Certhia' – Revúca: *fakus* 'ua.' (Ferianc 184).

A m. *fa* 'Baum' és *kusz* '(auf)klettern; krieche[n]' alkotta m. *fakusz* 'Certhia' (1673: TESz II, 684; de 1643: 'Dendrocopos major': Kiss 298) összetétel. Csak Gömörben ismert tájszó. – A magyarból: Ferianc 185.

falat 'Stück; Schnitt; Bissen' – Spiš, 1732: *zustawa geden falat* placu (HSSJ), Dubrava, 1772: *w tomto lyesse y wčul dwa falaty zahagene su* (Udvári 432), XVIII. sz.: *Falat, ffallat* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 67b), Prešov, 1904: *Falat hlyebe* (NéprÉrt 5: 10), Spiš, 1913: ... *vzala falat* teho cesta (SlFolk 195), Šariš: *po falace chleba* (SbŠkult 557), *za falat* klobasi (Žak 461), Papín: *A tota kreu, take falaty počeli zo mne isc* (StanD I¹, 283), Füzér: *pošol na falace, už išol pol dzeň* (LamiR 16), *falat* (Mič; Czambel; Márkus 105; Buffa; SipB; SipM; LexNov 198; Malč: StSl 10: 230; vsl ASJ IV/2: 161; GNS; nár. SSJ; hovor. SCS), *falát* (Hab 94), *fauát* (Myjava² 467) stb. – **Szárm.: falatok/ek** dem. – Brestov, 1771: *pet aneb sest falatkuw* rol aneb honi (SR 46: 344), Turcovce, 1772: *Luki po 3 po 4 falatki* magu (UdvUrb 345), Repejov, 1772: *Luki po 1. 2. 3. y 4. falatki* magu (SzPV 78), 1875: *vraj jednému vojakovi ... prilipili o ústa falatok* (LaskS II, 283), 1886: *pegc chlebá falatky* (Šenk 34), *Ako delako ... je to ...?* – *Hodina aj falatek* (Zát 265), *falatek* (Czambel; vsl Kálal; okr. Prešov: StanD I¹, 280; Buffa), *falatok* (zempl: Czambel 362; Márkus 105; SipM; SSJ), *falatky* pt. (Garaj); – **falatoček** dem. – 1772: *Luky ... su po falatečku ... podelene* (Udvári 432), *Jarmo polameme na sto faletočki* (AntZ 33), Šariš:

Ej, a ja role němam, ach, aňi *falatečka* (Demo 324); – **falatka** ’čtvrťka rakous. papírového zlatníku’ (Kálal); – **falatisko** augm. – Čemerné: *Falacisko* slaňini ... (SSN); – **falatiť, falatovať** ’(szét)darabol’ – *falatiť* (Kálal), *falatovac* (Buffa).

A *fal* ’beißen; fressen, essen’ ige *-at* képzős m. *falat* ’Bissen, Brocken; Stück’ (1395 k.: TESz; RMG; OklSz) névszói származéka. Leginkább a kelszk. nyelvjárásban él, de megtalálható másutt is. A nysz. *fauát* változatban az *u* szk. nyelvjárasi ejtésváltozat eredménye (l. 23.5. p.). A SSJ szerint nyelvjárasi, a HSSJ szerint kelszk., a SCS szerint köznyelvi szó. A származékok sokasága régebbi meghonosodásra mutat. Lipták (JŠ 21: 109) XVII. sz. előtti átvételnek tartja, jogosan. – Michalany-ban van *falaš* ’Fressen’ (SipM) is, ez újabb, helyi átvétele a *fal* igéből képzett m. *falás* ’ua.’ (1604: TESz) származéknak. – A magyarból: BEW; Czambel; EtSz; Kálal; Fedák: SbŠkult 534; Tóvik: SMS 15: 122; Márkus 105; Hab 94; Udvari 432 stb. – A m. szó kukr., lengy., szhv., szl., jrut., vend előfordulására l. Dezső: StSl 7: 172; uő.: NytudÉrt 128: 58; Brückner; Wołosz: StSl 35: 250; UEISk; Plet; Kočiš 123; Flisz. – Vö. **falka, folt**.

falka 1. ’Haufen, Schar (von Tieren), Meute’ – *falka*, črjeda, *fauka*, krđel ... (Jancs), csürhe, *falka* prasjec (uo.), nyáj, krđel, hűf, *falka* (uo.), Szs, 1895: *favka, fauka* (NyK 25: 295), V Senici bývajú pekné prasce, vozievajú tam z tých panstiev také dobré *fálky* (Sándor 171), *fóka* (Tb, Sh, Sk: Atlasz; Ös: ŠtolcM 37, 70), *falka* (Kálal; Si: Atlasz; Nbh: s. gy.; GregorPsz; zempl, užh: ASJ IV/2: 97), Ks: *fauka* (s. gy.), Nitr. stol. Tekov: *fálka* (ASJ IV/2: 97), Hont: *fálka* (uo.); – 2. ’fajta, faj’ – Brezová p. Brad.: Jaká je to *fálka* (SSN).

A *fal* ’beißen; fressen, essen’ igének közszóként 1508 óta adatható m. *falka* származéka, melynek több jelentése ismeretes (l. TESz). Közülük a szk. népnyelvben a ’Meute, Rudel von Tieren, Schwarm von Vögeln’ (1561: SzT) jelentés honosodott meg. A 2. jelentés a szlovákban alakult ki, talán a *fajta* hatására is. A *fóka* nem szk. fejlemény, hanem a m. *fóka* változat (l. TESz; ÚMTsz) átvétele. – A magyarból: Melich: NyK 25: 295; EtSz; Kálal; ŠtolcM 37; GregPsz 160; TESz stb. – L. még m. > morva *falka* (Sulán 142), kukr. *fávka* (LizV 629), rom. *fálcă* (Tamás.) – Vö. **falat, folt**.

fánka ’Krapfen’ – Bytča, 1617: Kucharom na pašteky ... a na *fanky* (AGK 57), Likava, 1650: na fašangy *fanky* piekali (SN 26: 123), Ludanice, 1663: *ffanky* smažene (NádLt Okir I 289/B: 259), 1670: kraple *Fank*. Felorn *Koczka Fank* (uo. 370b), Krupina, 1706: daly zme narobity za misu *fanok* (HSSJ II, 306: *misa* a.), Krupina, 1738: wagec na *fanky* (HSSJ), 1775 k.: Pánkhó, Pánkó, *Fanky*, Placenta frixa (StSl 3: 85), Pest megye, 1802: ku príkladu *fanky*, sliže (SN 26: 127), *fánka*, plur. *fánki* (Bern), *fánka* (Jancs; Loos I; Kálal; Ripka 163; SCS; SSJ), Tk: *fánke* (Ondrus 234), Sk: *fánki* pražá (JŠ 2: 328), Si, Pes, Psz, Tok, Mbny: *fánki* (uo.), Fegernic: *Fan̄ki* pražia (Benedek 174), Orava, Turiec, Liptov: *fánki, fánki* (ASJ IV/2: 166), okr. Prievidza: *fánki* (uo.) stb. – **Szárm.:** **fánečka** dem. (Bern); – **fankovník** ’fánkűtő’ – 1807–8: *fánkownjik* (JŠ 9: 114 fakszimile), *fankovník* ’pánev na fánky’ (Kálal).

A korai úfn. kori erdélyi szász eredetű m. *fánk* 'ua.' (1500 k.: TESz; Mollay). A szk. *fánka* változatban az *-a* szóvég a *šiška, pampuška* típusú nőnemű főnevek alaktani analógiájának az eredménye (l. 44. p.). Címszavunknak a németből való származtatása (l. MatSl; PalkN 48; ASJ IV/2: 166) téves. Ugyanis mind a kronológia, mind a szó alak- és jelentéstörténete, mind a szóföldrajz magyar közvetítésről tanúskodik. A szlovákban a nemesi konyhák révén lett ismertté, meghonosodási folyamatára mutatnak a különböző fánkféleségek magyar elnevezéseinek szlovák felhasználása, jobbára bizonyára alkalmi átvételként, vö. Ludanice, 1670: Torty, *Koczka Fanky* (NádLt Okir I 289/B: 343b), *Torta zmladeho masla ... | Košoru Fank* (uo. 364b), *Gombölö Fanky* (uo. 365b), *Vankošfank ...* Krupy Jačmene (uo. 367), Krupina, 1732: ... *passteky, tolófanky ...* (PDS 56). – A magyarból: Hauptová: *Slavia* 28: 526; Király: *StSl* 3: 85; Machek¹; Habovštiaková: SZSS 91; TESz; Gregor: *AnUB* 14: 114–5; SCS stb. – L. még m. > kukr. *fanka* (LizV 628), rom. *fanc* (Tamás), szhv. *fan(j)ek* (UElSk), vend *fanka* (Flisz).

fara 'alsószoknyák segítségével kialakított széles csípő' – Tekov: Ak sa obliekajú iba 3–4 spodníky, zasunú si spodný okraj najvrhnejšieho spodníka za pás. Dosiahnu tým žiadúcu šírku v bokoch. Toto vypásanie na nazýva *fara* (Valentová: SN 16: 350).

Az ősi eredetű m. *far* 'Steiß, Hintere' (1395 k.: TESz) főnévnek *-a* birtokragos *fara* alakja (l. 35. p.). Esetünkben a nyelvjárási m. *fara* szóhasználat a népviselethez kapcsolódva az olyan széles csípőt jelölte, amelyet több szoknya megfelelő felvételével értek el (l. ÜMTsz). – A magyarból: Gregor: *SzNyME* 29. – L. még m. > szhv. *fara* (UElSk). – Vö. **farhám**, **farmatring**.

fáradšág 'Mühe, Abmühung' – Štítnik, 1667: ... *poslowi za faradsag* f. 1. d. 18 (SR 38: 189), Žabokrek, 1744: ... *z nassy wlassny utratu a faradtsagu nahradi ...* (HSSJ III, 22: *obhajovat'* a.), Tisovec, 1773: *tretu pak částku za svoj faradsag* (AGK 219), Žilina, 1777: (*hajdúchom*) *dano za ffaradssag* d 15 (HSSJ).

Az ősi töre visszamenő m. *fárad* 'sich bemühen' ige *-ság* képzős *fáradság* 'Mühe, Abmühung' (1456 k.: TESz; RMG) származéka. Doruľa (SR 38: 189) alkalmi kölcsönzésnek tartja, az adatok alapján azonban valószínű, hogy a szlovák etnikum déli-délkeleti részein meghonosodott kifejezés volt. – A magyarországi szlovákoknál ismeretes a *fáradovat'* (*sa*) 'fárad, fádadozik' ige is, vö. Nye: *fáraduje* (Márkus 105), NI: *vifáradovat'* (*sa*) 'kifárad' (Roh 177). Ez újabb átvétel. – L. még m. > kukr. *faračag, faradlovati* (StSl 7: 172; Dezső: NytudÉrt 128: 59; LizV 630), szhv. *faračag* (UElSk).

farastovaný 'forrasztott' – Skalica, 1703: *Tupplowane farkvas farastowany* (AM Szokolca Lad A 1 8b), *Item dwa Boglary magu byt farastowane* (uo. 8), na kterem ma byt na pul trzety pide *farastowany* fark, vas (uo.).

Az ősi *forr* igére visszamenő, *-szt* műveltető képzővel keletkezett m. *forraszt* származékszó, amely a középkortól kezdve adatolva van, és különböző jelentésben, egyebek közt mint 'löten, zusammenlöten' (1544: TESz) ismeretes. Mivel címszavunk melléknévi igenév, így joggal tételezhető fel a *farastovat'*

'forraszt' ige egykori megléte is. Az első szótag *a*-ja $o - a > a - a$ távolsági asszimiláció eredménye. Kihalt szakszó. – L. még m. > kukr. *forostováti* (LizV 145), rom. *forostuí* (Tamás).

farhám pt. 'Hintergeschirr, Hinterzeug' – Štubňa, 1578: Sane 3 štranky zelezne 4 *ffarhany* zelezne 2 (SL 3: 77), Zvolen, 1669: Na gedneho kona do sanek *farhamy* wyssywane (PDS 40), Krupina, 1687: *farhamy* na meske kone (HSSJ), Zvolens. stol., 1692: Duplowane *ffarhamy* na dwa kone (SMSS 12: 48), B. Bystrica, 1704: Duplovane *farhami* na dva kone ... (SMSS 11: 156), Nitra, 1730: par *farhamov* a k/tomu tri chamy (SAV), Trenč. stol., 1736: *Farhamy* Par lepssich (OSzK Fol Lat 1037/IV, 67b), *Farhamy* cele brez chomutow (uo.), 1738: *Farhám* par lepssich (uo. 364b), Brestovany, XVIII. szef.: chamov, *forhamov*, prednich chamov (SN 14: 137), Dvorec, 1772: oprata remena k *farhamom* (HSSJ), 1807–8: *ffarhám*y (JŠ 9: 114 faksimile), *farhám*i, *forhám*i (GNS), Hliník n. Hron.: *farháni* (SSN); – **Szárm.:** **farhámovat'** 'farhámval fölszerszámoz' – Gemer–Malohont, 1867–73: [: Ked' sa Jožko do cesty bral :] | čierne kone *farhamoval* (SSpevy IV, 88).

A *far* 'Hintere, Hinterteil' és a *hám* 'Pferdeggeschirr' segítségével keletkezett m. *farhám* 'Schwanzriemen, Hintergeschirr' (1395 k.: RMG; EWU) összetétel. A stubnyai *ffarhany zelezne* szerkezetben a *zelezne* jelentése bizonyára '(meg)vasalt' és nem 'vas-, vasból készült'. A *forhám*y változatban az *o* feltehetően nem a régi m. *forhám* átvételén alapszik, talán inkább szk. hanghelyettesítés (l. 10.3. p.) eredménye. Németből való származtatása (HSSJ) téves. – L. még m. > szhv. *parham* (UElSk), rom. *corhám*, *forham* (Tamás). – Vö. **farmatring**.

farhaňoš 'egyéves szőlővessző' – Vinné, Kaluža: *farhaňoš*, *farhoňoš*, *forhaňoš* (Agrim 9: 109 kk.; SR 55: 288).

Az ismeretlen eredetű – esetleg a *por* 'Pulver; Staub' és a *hajas* 'faserig' alkotta m. *porhajas* 1. 'ablegene Weinrebe' (1590: EWU); 2. 'Trieb; junger Baum' (1854: uo.) összetétel, ill. annak nem szótározott *porhanyás*, *porhanyós* alakváltozatai, melyek bizonyára népetimológias alakulások a *porhanyó* 'mürbe, locker' (1577: uo.) főnévnek -s képzős *porhanyós* (1664: uo.) befolyására. Címszavunkban a szókezdő *f*- szk. nyelvjárási $p > f$ változás (l. 26. p.) eredménye. – Szólészeti szakszóként került át a kelszk. nyelvjárársba, de a SSN nem ismeri.

farkaš 'Wolf' – Vh: stretla še zos *farkašom* (ŠtolcM 407), Išol *farkaž* zoz lišku (uo.), *farkaš* (SipB; SipM; Szp, Tb, Kc, Pl, Sh, Óm, Sp, Mny, Fo, Hh, Nh, Rb: ASNM 58. térkép; abov, zempl, užh, gem: JŠ 21: 99, 109; SSN); – **Szárm.:** **farkaš't'a** dem. 'farkaskölyök' – Michalany: *farkašče* (SSN).

A *fark* 'Schwanz' főnévnek -s képzős m. *farkas* 'Wolf' (hn. 1086, kn. 1372 u.: EWU) származéka. Címszavunk személy- és helynévként azonban jóval korábbról adatolható, vö. 1561: Jan *ffarkass* z Bytče, fojt (Ryš 163), 1551: *Farkassowie* tu kopaniczu vzywali (HSSJ III, 375: *osmoro* a.), 1740: pana Mariassy *Farkassa* (MárLt), 1771: Beniczky *Farkassa* Manželka (OSzK Fol Boh Slav 15: 8) stb. – **Szárm.:** **Farkaška** 'Farkasné' – 1716: ona od *Farkašky* slyšala (KPP 53), 1728: kdy tam bola *Farkaska* ... (uo. 102), Poroč, 1772: Pani Mariassy *Farkasskine*

poddany (UdvUrb 174) stb. – A Trencsén megyei *Farkasfalu* ~ *-falva* a szlovákban *-ka* képzővel *Farkaška* lett, vö. 1587: *kdi se osadila dedina Farkasska, ty kraginy swobodne Farkassane oraly a vziwaly* (HSSJ III, 357: *osadit'* a.; további adatokat l. VSOS I, 315), ezt pedig a magyar *Farkaska* alakban vette át (l. FNESz I, 442). A *Farkashida* ma részleges tükörfordítással *Vlčkovce* (uo.), de 1773-ban még *-in* poss. képzővel *Farkassin* (VSOS III, 275) alakban jelentkezik. – A magyarból: SipB; Semjanová: DialZ 1: 241; Bartko: JŠ 21: 99; Lipták: JŠ 21: 109 stb. – L. még m. > kucr. *farkaš* (Dezső: NytudÉrt 128: 59), szhv. *Farkaš* 'Wolfgang' (UEISk), jrut. *farkaš* (Kočiš 122). – Vö. **farkvaš**.

farkvaš 'Heftel, Schnalle' – Skalica, 1703: *Hegester na kterem my byt na pul trzety pide farastowany fark, vas, kteristo farkvas ma byt pylowany ...* (AM Szakolca Lad A 1 8a), *kđiz polozy Stary farkvas na Ssablu ...* (uo. 10).

A *fark* 'Fortsatz, Ende, Auslauf, der hintere Teil eines Gegenstandes' (TESz) és *vas* 'Eisen' segítségével keletkezett m. *farkvas* 'Heftel, Schnalle' (XVI. szef.: NySz III, 1023) összetétel. A szlovákban szakszóként élt a kézműveseknél és a katonai szókincsben. – Ugyancsak a m. *farkvas* a forrása a régi cseh *farkaš* 'Schwanzriemen' (l. Décsy: MNy 51: 459–60; Sulán 143–7) és a régi lengy. *forgocz(a)* 'béklyó, nyűg a lovon' (Linde; Brückner) jövevénytiszavaknak. S noha ez a *farkaš* 'farmatring' Bernoláknál cseh szónak minősül, Hauptová (Slavia 28: 527) a magyar eredetű szk. kifejezések között említi. A *farkaš* Palk szerint morva szó. A régi szlovákból tehát *farkaš* 'Schwanzriemen' nem igazolható, csak *farkvaš* 'Heftel, Schnalle', azaz a m. kifejezés jelentése és alakja egyaránt megőrződött. – A magyarból: Gregor: NyDt 174. – Vö. **farkaš**.

farmatring 'Schwanzriemen' – Lietava, 1654: *ffarmatring prez remenia strjeberny pozlatitj No 1* (BatthLt Lad 27 Fasc 7), 1702: *Farmatrink sprosty ... No 1* (NádLt Okir I 620: 88), 1708: *Szügyelű y Farmatring* (Ballt Vágbesztercei urad. 2. cs.), *Farmatring Nowi ssity sprosty* (uo.), Bystrička, 1725: *Stary ffarmatring na nisst gsucy* (PDS 88), Plešivec, 1818: *Jeden duplovani farmatrink* (SN 9: 288), *farmatring* (Jancs; SipM); – **Szárm.: (vy) farmatringovat'** 'farmatringgal (el)ver' – 1822: *Nechcem na hussarském konj ragtowati, | Lehko by mne mohli farmatringowati* (Čap 43), *(wi)farmatrinkowati* (Bern), *vyfarmatringovat'* (Kálal), *vifarmatringovat'* expr. 'coire' (GNS).

A jelzői szerepben használt *far* 'Hintere, Hinterteil' és a tisztázatlan eredetű *matring* (< régi *mentreng, mentereng*) 'Schwanzriemen' főnév segítségével létrejött m. *farmatring* 'Schwanzriemen' (1490: TESz) összetétel. A *farmatringovat'* keletkezését elősegíthette a m. *farmatringoz* 'farmatringgal ver' (1807: TESz ige is; de 1799: *farmatringozás* 'Schlagen mit Schwanzriemen': SzT). A HSSJ sajnálatosan nem ismeri. – A magyarból: SipM. – L. még m. > rom. *formotring* (Tamás). – Vö. **fara, farhámly**.

faršangy pt. 'Fasching' – 1779: *Bachti feriae: forsssangy; farssongy* (HSSJ), Nbh: *faršange* (s. gy.); – **Szárm.: faršangový** adj. – Nbh: *Prví d'en na faršangoví* (NSM 4: 202), *Utorok je ostatní faršangoví d'en* (uo. 203); – **faršangovník** 'farsangoló' – Vrbové, 1706: *farssanownik* platí fl. 1 (HSSJ).

A bajor-osztrák eredetű m. *farsang* 'ua.' (1511: TESz; korábban szn. 1363: *Fassyangh*, kn. 1510: *fansang*: uo.). Az *ss* > *rs* változás magyar jelenség (uo.), ezért címszavunk közvetlen forrása a m. nyelv. A németből meghonosodott és általánosan használt *fašiang*, plur. *fašiangy* (1563: HSSJ; Machek²; Rudolf) mellett a *faršang* csak szórványosan érvényesül. A *farssanownik* adatban a *g* feltehetően írónoki pontatlanság miatt maradt ki a képződményből, amely alapján egyébként feltételezendő a *faršangovat'* ige egykori megléte is. A nagybánhegyesi *faršange* talán újbóli átvétele a m. szónak.

farto isz. 'farta' – 1807–8: *farto!* (JŠ 9: 114 fakszimile), *farto!* vox inclamantis equos loci mutandi causa ... (Bern), *farto* (Jancs II; Szs, 1895: NyK 25: 295; Malč: StSl 10: 230; Kálal; Buffa; GregPsz; SipM; GNS; SSN; ľud. SSJ), *fárto!*, *párto!* (LexNov 116), *Aby sa kôň pohol z miesta v maštali, hovori sa mu fárto ...* (Dudok 155); – **Szärm.: fartnút' sa, fartovat' (sa)** 'fartol, fartat' – Humenné: ... *zadkom fartuje a hvari* (Czambel 383), *fartovat' vsl* (Kálal), *fartovac še* (Buffa 140), *fartovac* (SipM), *Sabinov: Ole še dakus fartni!* (SSN); – **fartovkat'** 'ua.' – 1848: *fartol, fartoukat'* (Jancs).

A *far* 'Hintere, Hinterteil' alapszóra visszamenő m. állatterelő *farta* 'farolj arrább (lól, szarvasmarha)' (1794: TESz) származékszó, ill. annak *fárto, farto* (uo.) változata. A *fartnút', fartovat'* a m. *fartol* (1709: uo.), *fartat* (1791: uo.) lefordítása, vagy legalábbis annak hatására keletkezett képződmény. – A magyarból: Melich: NyK 25: 295; EtSz; Szabó: LS 1–2: 187; Hauptová: Slavia 28: 527; Király: SlPrag 1966: 137; stb. Machek¹ tévesen a lengy. *fartowac'*-ból (erre l. Karł 153). – L. még m. > kukr. *fárto* (LizV 630), *fartovati* (Čopej), rom. *fartă* (Tamás), *fartalui* (uo.).

fas 1. 'Penis' – *fas* 'ua.' (NSSJ; SSS); – **2.** vulg. 'Mann' *fas* (SSS); – **Szärm.:** **fasina** 'marhaság, ökörség' (NSSJ); – **fasovina** 'semmisség, apróság' (SSS).

A bizonytalan (talán fgr.) eredetű m. *fasz* 1. 'Penis' (1370–80 k.: TESz); 2. 'Mann (derb); alberner Mann' (1590 k.: uo.). Újkeletű átvétel, főleg az ifjúsági argóban használatos. – Vö. **fasa, fasinger.**

fasa 'stramm, deftig' – admirál je dobrá hlava, *fasa* člověk, mocnú ruku má (BallekP 74), *Jeden taký fasa obchod, na ktorý nezabudnete* (uo. 80), *fasa* adj., adv. ragozatlan (SSS); – **Szärm.:** **najfasa 1.** 'legjobb' adj. ragozatlan (uo.); – **2.** 'legjobban' adv. (uo.); – **najsamfasa** 'ua.' (uo.).

A *fasz* 'Penis' főnévnek birtokos személyragos m. *fasza* 'sein Penis' alakjának 'stramm, ausgezeichnet' (1910: EWU) az átvétele. – Vö. **fas, fasinger.**

fasinger 'Kerl, Patron' – *Vybehnem von, že sa pozriem na toho fasingera* (BallekP 93), *fasinger* (SSS).

A (*fasz* >) *faszi* 'Kerl; Patron' (1900: TESz) származékszóból játékos továbbképzéssel újabban alakult, főként az ifjúság körében használatos, még nem szótározott m. *faszinger* 'ua.' főnév. Újkeletű átvétel az argóban. – Vö. **fas, fasa, lofas.**

fasoláš 1. '(katonai) vételezés; vételezett katonai ellátmány' – *fasoláš* (GNS; LexNov 232); *Nandraž: Prisli na fasoláš gu magazínu* (SSN), *Prochot: fasuláš*

(uo.); – 2. 'kikapás, verés' – Gemer: *fasulaš* (SN 13: 274), Návojevce: *fasuláš* (SSN), *pasolaš* (SipM), *fasoláž* (SSS).

A ném. eredetű *faszol* '(kincstári holmit, ellátást) vételez' (1789: TESz) igének -s képzős m. *faszolás* 1. '(kincstári holmi, ellátás) vételezés' (1823: uo.); 2. 'kikapás, lakolás' (ÚMTsz) származékszava. A közép- és keletiszlovák nyj. déli területein ismeretes tájszó. – A m. *faszol* ige szk. népnyelvi megfelelője a *fasovat* 'ua.' (MatSl; Is; SSN), melyet Melich (NyK 25: 295) magyar jövevényszónak tekint. Ez azonban korántsem bizonyos, mivel minden tekintetben kielégítően magyarázható közvetlenül a németből is (egyéb nyelvekkel kapcsolatosan is vö. Machek¹; Machek²; StrT; Schnee; TESz). – L. még m. > rom. *fasolăș* (Tamás).

fašlik 'fásli' – 1833: *fasli* (*fáslik*, sl.) das Wickelband (Dank 331), Jásd: Do *fašlika* ho, mu križe, dokola mu *fašlik* dali sme ... (NSM 6: 139).

A ném. eredetű m. *fásli* 'Wickelbinde' (1742: TESz). A szlovákban a nem kívánatos -i szóvég a *k* hozzáadásával -*ik* demin. képzőként értékelődött (l. 41. p.). Ma inkább csak a szk. nyelvterületeken fordul elő. – A *fašel* 'ua.' közvetlenül a németből való (Rudolf 28). – L. még m. > kukr. *fašlik* (Liz 107).

fátel 'Schleierstoff; Schleier' – Krupina, 1691: na dve hlavy bjely *fatel* (HSSJ), XVII. sz.: Calantica, sšlar *fattiol*. fflor (SMS 15: 159), 1700: Za Try riffy *ffatelu* hedbabneho (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), *ffatelu* riffou 31 (uo.), Zvolen, 1709: Csepceze try ... geden na *fatyele* ... ssity ... druhy tež na *fatyele* (PDS 72), 1716: v černom *fateli* (KPP 57), 1741: Item *ffatel* naholstuch 3. Riffy (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), 1763: Cidaris: ... Turecky *fat'ol*, aneb záwoğ (KamSl 103), Rica: *Fatyol*, zawigadlo ženské ... (uo. 755), 1775 k.: Fátyol, *Fatel*, Rica (StSl 3: 85), XVIII. sz.: Fátyol *ffa'tel* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 67b), Kokava, 1803: *fatiel* se nachodí (HornL 183), *fátel* sl. (Palk), *fátel* vulg. *fatgel* ... der Schleier, Flor, ein Zeug ... (Bern), Pelušočky z *fát'ola* (NZ I, 152), fátyol, *fátel*, odevačka ... (Jancs), Tekov, 1903: že je mesto ob'iahnutô *fát'olom* čiernym (Polívka IV, 107), *fát'al*, *fátel'*, *fat'ol* vsl (Kálal), Nbh, 1924: 1 Párta 1 *Fátel* (Chov 183), *fát'ol* (GNS), perinočka budze z *pa'tola* (AntZ 63), *fat'ol* (Malč: StSl 10: 230; SipM), *fát'el* (Orava: ASJ IV/2: 267), *fátel'* nár. (Hviezdz, Kuk: SSJ) stb.; – **Szárm.:** **fátelok** dem. – Omšenie, 1613: druha parta z byelych perel ... a geden *hatyelek* na zlatem, wyzany z byelych a brunatnich perel (SL 3: 81); – **fátelčok/ček** dem. – 1775 k.: Fátyolotska, *Fatelček*, Ricula (StSl 3: 85), fátyolka, *fátelčok* (Jancs; további dem.-okat l. Bern); – **fátel'ový** adj. – Smrečany, 1627: Golere *fatilowe* dwa (PDS 71), Praznov, 1630: zaponka *fattelowa* (HSSJ), Trenčín, 1661: *Ffatelowe* ffertussky try (PDS 82), Klobušice, 1670: Fertussky *ffaczelowe* (uo. 85), Rajecká Lesná, 1707: Yeden ručnjik *fatelowý* bjlý (SP 27: 355), Radvaň, 1712: ffertuski *ffatelowge* ... oplecka *ffatelowge* 2 (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs: 112), 1758: platno tenke *ffatelowe* (HSSJ), *fátelowí* adj. vulg. *fatgelowí* (Bern), Nitr. stol., 1880: šaty ... *fát'olové* ... (SSpevy I, 425), Hont: *fát'olovo* (Nyr 29: 331) stb.; – **(za)fátelit'** **(sa)**, **(za)fát'olovat'** **(sa)** '(be)fátyoloz' – *fát'elim*, fátyoloz (Jancs II), fátyoloz, *fát'elovat'* (Jancs I), fátyolt ölteni, *zafát'elit'* *sa* (uo.), befátyoloz, *zafát'eluvat'* (uo.), *zafát'elovat'* (Mič), *zafát'olovat'* *sa* (Kálal);

– **fátelka** 'Florfliege' – 1825: fátjolka, Florfliege, Landlibelle; hemorobius, Linn. slavice etiam dicitur *fátělka, fát'olka* ... (Leschka 73), fátjolka (*fátyelka*, sl.) ... die Florfliege (Dank 332).

Az északolasz eredetű m. *fátyol* 'Schleierstoff; Schleier' (1250 k.: EWU). A szótörténet arra mutat, hogy címszavunk a magyarból honosodott meg a XVII. sz. előtt, s elterjedt az egész szlovák nyelvterületen. Az 1613. évi *hatyelek* dem. szerintem szintén idetartozik, a *h* ui. elírás vagy téves olvasás lehet az *f* helyén. Az *-el'/-el/-al* szóvég egyéb szavak analógiájára alakult (l. 47.6. p.), a *pa'ol* változatban levő *p* jelenlétét elősegíthette a *patelát* (l. ott) is, egyébként erre l. a 26. pontot. A *fátelka* ~ *fát'olka* rovarnév aligha szk. képződmény (így Leschka 73), sokkal inkább a m. *fátyolka* 'ua.' (Ball) átvétele. – A magyarból: CzambSl 124; uő.: SR 5: 114; EtSz; Šmil 49; SzlJsz 711; Hauptová: Slavia 28: 525; Mihál: JŠ 9: 179; Machek²; Hab 94; HSSJ stb. – L. még m. > ukr. *fát'ol* (Hrinč; LizV 630), rom. *făchiol* (Tamás), szhv. *fačel* (UElSk), jrut. *fa'ol* (Kočiš 123).

fat'úch 1. 'Bastard' – Bcs, 1935: Prečo si strčiv toho *fat'úha*? (Gerči 22), *fat'uch* nadávka (GNS), tí *fat'uxi* nadávka (OrlG 151), vi s'te iba takie *fat'úchi* (StanD II, 59), Bcs: *fat'uh* pejor. (ČNS); – **2.** 'Flegel; Bube' – Bcs: *fat'úχ* (s. gy.), *fat'úχ* (LexNov 225), Pukanec: *fat'uh* (SSN), *fa'ou* (Malč: StSl 10: 230; Adidovce: SSN); – **3.** 'Neben-, Wasser- (Zweig)' – *fat'úχ* (LexNov 225), *fat'uch* (GNS; VŠG 5: 189), Hatalov: *fa'ovi* (SSN).

Az ismeretlen eredetű m. *fattyú* 1. 'Bastard; Bänkelkind' (kn. 1456 k.: EWU); 2. 'unecht' (1577 k.: uo.); 3. 'Neben-, Wasser-(Zweig)' (1585: uo.); 4. 'Flegel' (1768: uo.). A morfológiailag elfogadhatatlan helyzetű szóvégi *-ú* hangot a szk. egy *-ch* hozzáadásával *-úch* formával sorolta be névszórendszerébe (l. 42. p.). A kelszk. *fa'ov* ~ *fa'ou* forrása azonban egy m. *fattyó* (uo.), ill. annak nyj.-i ejtésváltozata. – A magyarból: EtSz; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 10: 230; Gregor: AnUB 13: 181; stb. – L. még m. > rom. *foáchi* (Tamás), kukr. *fatiov* (Dezső: StSl 7: 172; LizV 630; Dezső: NytudÉrt 128: 59), szhv. *fačuk* (UElSk), szl. *fotiv* (Plet), jrut. *fatjuhi* (Udv 58), vend. *fotiv* (Flisz); l. még MEW; BEW.

fazik 'Töpfchen' – *fazik* 'ua.' (Ferko 321).

A fgr. tövű m. *fazék* 'Topf' (kn. 1350 k.: TESz) származékszó. A szlovák drótosok titkos szókinszének volt egykoron az eleme. Elavult.

fed'ver 'Gewehr, Waffe' – Tekov, 1903: Potom prišou domou aj s koňom zo šetkým *ped'verom* (Polívka II, 155), *ped'ver* (Kálal 944), Bcs: *fed'ver* 'ua.': son vid'eu d'e maju *fed'ver* (Hanko 162); – **Szárm.: fed'verček** dem. (SR 33: 91).

A XIII. sz. eleje óta nyilvántartott, tisztázatlan (talán kfn.) eredetű m. *fegyver* 'ua.' (EWU; l. még Mollay 258–60). Az *f* helyén jelentkező *p* szk. nyelvjárási jelenség (l. 26. p.). Ritkán előforduló tájszó, elterjedését nyilván az általánosan használt szláv eredetű *zbraň* és *zbroj* gátolta. – L. még m. > kukr. *fěd'ver* (StSl 7: 172; LizV 630; Dezső: NytudÉrt 128: 59), jrut. *fed'ver* (Udv 58). – Vö. **fed'verderek, fed'vereš.**

fed'verderek, fed'vederik 'lemezvértzet' (a jelentésre l. Kalmár 261). – Zamarovce, 1600: ktomu zbrogy iakšto *fegiwer derek*, šiřak, panczyr[o]wy

... (SR 38: 178), 1601: ručnica nemezcza *fegyverderek*y nemezcze (TelLt), Trenčín, 1608: mladenczom po gednom *fedwerderek*u (HSSJ), Lietava, 1612: kusow od *fedwerikow* odpadlych (uo.), Trenčín, 1645–7: dane pusskarom dwa ... *fegywerderiky* na želizka do guly (uo.), Lietava, 1646: *Fedwerderekow* černych z Nahrđly N 18 | *Fedwerderekow* bez nahrđlya N 2. | *Fedwerderekow* čzystenych N 8. | kтымže *Fedwerderekom* na Hrdlya N 5 (BathtLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), *Fedwerekow* Czrnych N 11 ... kusow od *F[edw]erederekow* od padlych N 59 (uo.), 1650: *Fedwerikow* zeleznich Ssest (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Dubnica, 1666: ... zeleza kusow pospolytych z *fegyverdriku* ssysakmy ... (NádLt Okir I 721).

A *fegyver* 'Gewehr, Waffe' és *derék* 'Leib, Rumpf; Mitte; usw.' (1400: TESz) segítségével keletkezett m. *fegyverderék* 'lemezvértzet' (1490: OklSz) összetétel. Az *-ik* szóvégben az *i* minden bizonnyal hosszan ejtődött a m. köznyelvi *é* helyettesítéseként, esetleg a m. tájnyelvi *i* átvételével (l. 15.1–3. p.). A szövegösszefüggés alapján bizonyos, hogy a *fed'verik* ~ *fed'verek* nem a m. eredetű *fed'ver* deminutivuma, hanem címszavunk olyan változata, amely szótagkieséssel keletkezett a szlovákban (l. 51. p.). Elavult katonai műszó, '(lő)fegyver' értelmezése (HSSJ) téves. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 170; Gregor: NyDt 174; HSSJ. – Vö. **fed'ver**, **fed'vereš**.

fed'vereš 'fegyveres (lovas) katona' – 1541: a *fedveresse* na nasse misto museliuteczy (s) sve(h)o taboru (Varsík 228), ... zabili *fedveresso(m)* v pondeli vicz nez dvaczet koni (uo.), 1549: *Fedwersuw*, husarow ... (NZ II, 408), 1621: Hegtman, ktery nad 700 *fegjweressy* byl (FejplLt), Pukanec, 1666: slovutneho Andraša *Fedvereša* (AGK 97).

A *fegyver* 'Gewehr, Waffe' főnévből *-s* mn. képzővel alkotott és főnevesült m. *fegyveres* 'der Bewaffnete' (szn. 1211, kn. 1372 u.: TESz) képződmény. Az 1666. évi adat talán foglalkozást jelentő személynév. Címszavunk egyike a hadi élet régebben elavult kifejezéseinek. – A magyarból: Kollár: NZ II, 516; Hauptová: Slavia 28: 523; Doruľa 67; Gregor: NyDt 174; HSSJ. – L. még m. > lengy. *fedwersesz* (Wolosz: StSl 35: 251), szhv. *fedvereš* (UElSk). – Vö. **fed'ver**, **fed'verderek**.

feišpán, fejšpán 1. 'Obergespan' – 1701: poslal *fű isspanowy* do Dindessia (Gemer 4: 49), Krakovany, 1747: ... biskupa nittranskeho a *fösspana* (HSSJ I, 366), XVIII. szmf.: tak tež y Csongraczke hlawneho *Föišpanga* (OSzK Fol Slav 17), 1794: Dane skrz ruky ... stolice Mošonskej *föšpana* (AGK 278), Prešov, 1860–1: Kdže *Föišpan* šedzi (StSl 8: 170), At zige *Föišpan* (uo.), osvedčoval sa ako tvrdý *Föišpán* (Botto 172), 1886: chcel byc *Fiysspánom* (Šenk 39), Očová, 1889: ten bystrický *feišpán* | *feišpán*, *feišpán* (SSpevy II, 60), 1895–6: môže stať sa dobrým *föišpánom* (Vaj IV, 340), *feišpán*, *fejšpán* (Mič), 1922: Nitránsky s' *feišpán* (Ethn 33: 22), *feišpán*, *fejšpán* (Kálal), *fűšpán* vsl (uo.), Zemplin: Sťažoval si sudca vyssie u *fijošpana* (Polívka V, 107), Šariš: *feišpan* (SbŠkult 534), *fišpan* slc. (Machek¹), Deputácia pred „*föišpánom*” stojí (TekP 112) stb.; – 2. 'Gutsverwalter' – Malč: *föišpan* 'ua.': Grofove mal'i *föišpanoχ* (StSl 10: 231).

A m. *fő-* 'Ober-, Haupt-' és *ispán* 'hoher (königlicher) Beamter' segítségével keletkezett m. *főispán* 'Obergespan' (1551: TESz) összetétel. Az *ö, ü* jelenléte a szk. adatokban egyrészt a szó magyaros írásmódja hatásának a következménye (l. Gregor: NyDt 165–6), másrészt a kétnyelvű szlovákság szóhasználatának a tükröződése. Az első szótagban az *é/e* a m. *ő* (l. 16. p.), az *i* pedig a m. *ű* (< *fű-*) reflexiója (l. 19.1.1 p.). – Egyébként a *főispán* a leggyakrabban félkalkként *hlavný ~ vrchný ispán* stb. formában jelentkezik az államigazgatással kapcsolatos szlovák nyelvben (l. **išpán** a.). – A m. *fő-* előtagú összetételek (melyek többsége alkalmi kölcsönzésnek minősíthető) egyéb szerkezetekben is fölbukkannak, vö. m. *főbíró* 'Dorfrichter, Bürgermeister' (1403: TESz) > Nye, 1793: Priesahu zložili ... Andress Graff *Föbiro* (Tirp 2: 34), Bcs, 1823: Wiplatil sem pana *fubirowa* (MMM Céhk. 62.418.1); – m. *főgenerális* 'Oberbefehlshaber' (1576: Horváth 83) > 1703–11: neyprw Pán *Fő Generál*, wytahl swûg Paloš (OSzK Quart Lat 369: 12b); – m. *főkapitány* 'Stadthauptmann; Befehlshaber' (1506 k.: TESz) > Rudno, 1663: psal do nasseho widieku panu *feő Capitanowy* ... (SP 19: 59; HSSJ); – m. *főkomisszárius* 'Generalkomissar' (1642: SzT) > Nye, 1760: k p. *Fő Comisarowi* (Tirp 2: 33), Bcs, 1822: Pri pritomnosty Pana *fő Komissariususa* (MMM Céhk. 62.436.1), – m. *főszolgabíró* 'Oberstuhlrichter' (1569: SzT) > 1816: ... Slavne Stolicy nassj panu *Feő Szolga Birowy* (ČMSS 7: 59), Bcs, 1830: Pana *Fő Szolgabirowy* Dalose Fl. 27 (MMM Céhk. 62.436.1); – m. *főistrázsamester* 'Oberkommandant; Major' (1604: MonÍrók XXX, 251) > Krupina, 1706: *fuistrazamessterovi*, kteri bol na hospode u Zlatniczki (HSSJ) stb. (ezzel összefüggésben l. még **fiember**, **fihadnad'** is). – A magyarból: Czambel; Kálal; Fedák; SbŠkult 534; Machek¹; HSSJ. – L. még m. > morva *fišpan* (Décsy: MNy 51: 460; Sulán 150–1), kukr. *fivišpan* (LizV 631; Dezső: NytudÉrt 128: 60), or. *fjuješpan* (Hollós), rom. *fišpán* (Tamás), szhv. *feišpán* (UElSk); l. még Schubert 325. – Vö. **išpán**, **vicišpán**.

fejedelem 'Fürst' – Štítnik, 1636: Na dyarmotskych Husarov czuo od *ffeyedelema* yssly (SR 38: 182), Štítnik, 1645: na ptaky se widalo p. *fejedelomowy* a ginim panom fl. 25 (HSSJ), Štítnik, 1675: Posel chodil k/*ffedelomowy* (SR 38: 182, 1703–11: *Fejedelem* Rakocy Rakoš publikuge (OSzK Quart Lat 369: 8b), potomysám *Fejedelem* pri sahal (uo. 9b), 1704: zdaliž by maly swug spravedlivj pas od osvíceneho Pana *Fedelma* (SP 5: 413), Žilina, 1704: nawratili se domini ablegati od *fodelema* (HSSJ), 1709: geho Jasnost Czisarska nass milostiwy Král Pan Prwny Jóseph domu A' Austry *Feiedelem* (Csanda 190), 1778: pred insima Panovnyikámi i *Fejedelmámi* (AANy 12/C: 266); – **Szárm.: fejedelmov** adj. poss. – Štítnik, 1645: na *fejedelmowich* husarow ... (HSSJ), Štítnik, 1660: Na *Fedelmowu* pechotu ... (SR 38: 182), Krupina, 1704: Poslowy pana *Fejedelmowmu* masa ... (uo.); – **fejedelemský** adj. – Žilina, 1705: strogil se obed pre p. commissari *fejedlemskich* (HSSJ), 1706: který skrz panow *fejedelemsských* comissarow assignowany gest (Jelš 432), 1778: jih Kralyovszkú i *Fejedelemszkú* szlávu visvétz (AANy 12/C: 266); – **fejedelemka** 'Äbtissin' – 1749: w klasstore

od wrchneg sweg *fedelemky* ... ustanowena (bola) (HSSJ), Šariš, 1834: Nebudem w kláštorze za *Fejedelemku* (NZ I, 67).

A *fej* 'Kopf, Haupt' főnévből *-delem* képzővel alkotott m. *fejedelem* 1. 'Fürst, Herrscher' (1372 u.: EWU); 2. 'Hohepriester; geistliche Obrigkeit' (1372 u.: uo.); 3. 'Feldherr' (1416. u.: uo.) származékszó, ill. annak *fedelm* (uo.) változata. A *fejedelemka* a m. *fejedelemasszony* 'Äbtissin' (1529–31: NySz I, 130) alapján keletkezett a szokásos képzési móddal (l. 55. p.). Kihalt szó, a közép- és kelet-szlávok nyelvterületről idézhető. – A magyarból: Kollár: NZ II, 510; Doruľa 67; HSSJ; Udvari: AANy 12/C: 266.

fejeliš 'lószerszám része' – Skalica, 1703: Jakož take na bures hamu *fejeliš* ma byt (AM Civit. Szakolc. Rsz 150: 8).

A *fejel* (< *fej* 'Haupt, Kopf') 'valaminek új fejrészt csinál' igének *-s* képzős m. *fejelés* 'új fejrész (csinálás)' (1521: TESz) származéka. Kihalt szakszó. Az egyetlen adat ellenére sem bizonyos, hogy alkalmi kölcsönzés volt. Főként a bőrrel dolgozó mesterségek (csizmadiák, szíjgyártók) szókincsében lehetett meg.

fejk, fek 'Bremse' – *fejk* (Malč: StSl 10: 230; Kucany: SSN), *fek* (SipB; SipM), Rh: *fék* (NSM 5: 195); – **Szárm.: fejkovat'** 'fékez' (sot, zempl: SSN).

Az ősi eredetű m. *fék* 1. 'Zaum' (1380 k.: TESz); 2. 'Bremse' (1395 k.: uo.) főnév, ill. annak nyj.-i *féjk* változata (erre l. 15.5. p.). A kelszk. nyj. déli területein ismert tájszó. – L. még m. > kukr. *fijk* (Liz 101), rom. *fec* (Tamás). – Vö. **fike**.

fejnek 1. 'főerdész' – Horehronic: *fejnek* (SN 13: 274); – **2.** 'állomásfőnök' – *fönök* (SipM), Tb: mali zme *fönöka* (s. gy.), Pk: jeden *fönök* došev (s. gy.).

A m. nyelvújítási *fönök* 'Führer; Hauptling; Chef, Leiter' (1834: TESz) származékszó, ill. annak nyelvjárási *föünök* változata. Az első szótagban levő *ej*, *ö/ő* reflexiókra l. a 17. pontot. Ritkán előforduló, újkeletű átvétel. – A magyarból: Gregor: SzNyME 29. – L. még m. > kukr. *fivnik* (LizV 631), rom. *fēnec* (Tamás).

fekapitáň l. feišpán

felelovat', felelnit' 1. 'felel' – Šariš-Zemplín, 1880: Frajirečko starodavna, | pre tebe me nechce žadna, | lem mi každa *feleluje*: čom ce perša neľubuje? (SSpevy IV, 257), *fele'lovac* (Czambel; Malč: StSl 10: 230), *fele'lovac* vsl (Kálal), *felelovat'* (Márkus 105), Ja svojej maceri tak *fele'lovala* (AntZ 35), ľem mi teľo *fele'luje* (uo. 52), *feleluvat* (GregPsz), *felelovac* ~ *fele'lovac* (SipM); – **2.** 'verantworten, gutstehen' – *fele'lovac* (Malč: StSl 10: 230; zempl, sot, užh: SSN), *felelovac* ~ *fele'lovac* (SipM), Fegernic: Al'e ak po rose bud'eš ěod'it', tak ja *ňefeleľnim* za ňe (Benedek 168), zempl, užh: *fele'lovac*, *fe'lovac* (JŠ 21: 110); – **Szárm.: ofele'lovac 1.** 'antworten'; **2.** 'wiederreden' (Malč: StSl 10: 230).

A belső keletkezésű m. *felel* 1. 'antworten' (1372 u.: TESz); 2. 'verantworten' (1524: uo.) származékszó. Kelszk. tájszó, s noha régebbi adataim nincsenek rá, a szomszéd nyelvi előfordulások arra engednek következtetni, hogy címszavunk a szlovák népnyelvbe is alighanem még a XVII. sz. előtt kerülhetett át. – A magyarból: Czambel; Kálal; Király: StSl 10: 230; SipM; Lipták: JŠ 21: 110. – L. még m. > kukr. *felelovati* (XVII. sz.: Dezső: StSl 7: 172; uő.: NytudÉrt

128: 59; LizV 630), rom. *felelui* (XVII. sz.: Tamás), szhv. *felelovati* (XVII. sz.: UEISk 227), jrut. *felelovac* (Udv 58).

felešiga 1. 'Gattin' – *felešiga* (Hab 63), *felešiga* (uo. 98); – **2.** 'csitri' – Pohorelá: *felešyga* (Horák 155); – **3.** 'csintalan lány' – Pohorelá: *felešyga* (uo.).

Az ősi eredetű *fěl* 'Mitmensch, Partei' főnévnek m. *feleség* 'Gattin' (1405 k.: TESz) származékszava. A szóvégi *-a* analógiás járulék a nőneműek (*žena, manželka* stb.) mintájára (l. **44.** p.), a m. köznyelvi *é* helyén levő szk. *í*-re l. **15.3.** p. A 2. és 3. jelentés szlovák fejlemény. Nem gyakori kszk. tájszó (a SSN anyagából hiányzik). – A magyarból: Gregor: SzNyME 29. – L. még m. > rom. *feleşúgă* (Tamás).

felmentés 'felmentés valami alól' – Ös: ale sem dostal na zemnú prácu *felmentěš* (ŠtolcM 100), *felmentěž, fermentěž* (LexNov 231), Sučany: *felmentiš* (SSN), Pondelok: *felmentěš* (uo.), Bošáca: *fermentiš* (uo.).

A *felment* 'befreien, entbinden' ige m. *-s* képzős *felmentés* 'Entbindung, Befreiung' (ÉrtSz) származéka. A katonaság útján meghonosodott újkeletű jövevényszó. – A magyarból: Matejčík: LexNov 231. – Vö. **felmentovat'**.

felmentovat' 'befreien, entbinden' – *felmentovat'* ojed. (Kálal; Hab 49), Pk: ale jenného zme *felmentuvali* (s. gy.); – **Szárm.: vyfelmentovat'** 'ua.' – *višfelmentovanej* 'oslobodený od vojenskej služby' (LexNov 231).

A *fel* 'auf' igekötő és a *ment* 'retten, befreien, entschuldigen' (1195 k.: TESz) ige segítségével alkotott m. *felment* 'befreien, entbinden' (1818: Gáldi 192) képződmény. A katonáskodás révén – a katonai szolgálat alól felment – lett ismert a XIX. század óta a szk. népnyelvben. – A magyarból: Kálal; Hab 49; Matejčík: LexNov 231. – L. még m. > kukr. *felmentováti* (Liz 37, 105). – Vö. **felmentés**.

felovat' '(ketté)oszt (rendszerint húsfélét)' – *felovat'* 'lud. (Ráz: MatSl), *felovat'* slang. (SSJ; SCS), *felúvat', feluvat'* (tek, hont: SSN).

Feltehetően a m. *fěl* 'halb' (1405 k.: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.) és a szk. *-ovat'* igeképző segítségével keletkezett képződmény. Létrejöttét elősegíthette a m. *felez* 'halbern' (1708: TESz) származék is. A jelentés alapján a m. *fěl* szóval való összefüggés kézenfekvőnek látszik (l. MatSl is), nehézséget jelent azonban, hogy magának a *fěl* szónak az átvételére nincs adatom. A SCS kérdőjellel ném. eredetre gondol, de a ném. *fehlen* a teljesen eltérő jelentése miatt aligha jöhet komolyan számításba. – A magyarból: Gregor: SzNyME 29–30.

felpinz 'Handgeld, Angeld, Aufgeld' – Ochtiná, 1750: sto zlatih uherskich bez *felpinzu* (HSSJ), Štítinik, 1750: Sto zlatih y dwacet try *fel pin zu* (SPIN 2: 308), 1760: Sto y Sedemnast Sest zlatih ato bez *fel pinzu* ... (uo.), 1762: Sto zlatih uherskich ý gedon ý dwacet Stiry turaky bez *fel Pinzu* (uo.), 1765: Tricet uherskich zlatih bez *felpinzu* (uo.), 1770: sto j čtírecet zlatih uherskych bes *felpinzu* (uo.).

A m. *fel* '(dar)auf' és *pénz* 'Geld' segítségével keletkezett *felpénz* 'ua.' (1584: NySz II, 1269; egyéb jelentéseit l. uo. és SzT) összetétel. Úgy látszik, csak

Gömörben volt ismeretes, de már onnét is kiveszett. – L. még m. > rom. *fělpinz* (Tamás). – Vö. **penz, penc**.

felšar 'Oberschale' – 1859: Howezinu, swičkowau pečenku, rosteník a *felšar* též můžete w jatky kaupiti (Beszélg 157).

A bajor-osztrák *oberschäl* nyomán részfordítással keletkezett m. *felsál* 'ua.' (1588: EWU) főnévnek elhasonulásos *felsár* (1685: uo.) változata. Ritkán használt, mára alighanem teljesen kiveszett m. jövevényszó.

felšeruha 'Oberkleid' – 1624: z brunetneho sukna wikrogila se a vssila W[assey] M[ilos]tj prawe stateczna *felseő ruha* dostj dluha y ssiroka ... (Fejpl), ... ya potom mohol W[assey] M[ilos]tj *felseő ruha* odeslatj (uo.).

A *felső* 'ober' és *ruha* 'Kleid' alkotta m. *felsőruha* 'Oberkleid, (festliches) Oberrock' (1507: SzT) összetétel. A nemesi ruhatárba tartozó *felsőruha* (l. RadvcS I, 136) m. neve talán alkalmi kölcsönzéseként került be a szlovákba (l. Gregor: StSl 17: 112–3). Az analóg esetek azonban, így pl. az erdélyi szászban a XVI. sz. óta gyakori *Fälsche* 'ua.' (Ethn 95: 242–55) alapján elképzelhető, hogy a XVI–XVII. században a szlovák nemesi háztartásokban esetleg szintén elterjedtebb kifejezés lehetett. Az *eő* írásmód valószínűleg *é/e* ejtést takar (l. 17.6. p.). – L. még m. > szhv. *felše* ruha (1649: UEISk) is.

felvertky pt. 'feines Teigklößchen' – *felvertki* 'nočky' (GNS; SSN).

A m. *felvert galuska* 'lágyra kavart tésztából készült galuska, amelyet kanállal szagatnak a főzővízbe, ill. a levesbe' (ÚMTsz) szerkezet, pontosabban annak *felvert* tagja, amely a *felver* 'tejszínt, tojást, tésztát stb. habossá, könnyűvé dolgoz' (l. ÉrtSz) igének befejezett mn.-i igeneve. Ebből a szk. népnyelv a szokásos módon univerbizációval – a *halušky* típusnak megfelelően – plur. *felvertki* ételnevet alkotott (l. 55. p.). A nyelvhatáron jelentkező, nem gyakori tájszó.

fena, fene rendsz. szitokként 'ördög; manó; rossz nyavalya' – Szs, 1895: *fene* káromkodás (NyK 25: 295), *fene* ... d'as, čert; *fena* (Hv II), *fena*, *fene* (Hv I), Óa: a ženu nak *fene zje* (Ondrus 207), Pi: No *fene* t'eba zedou (uo. 245), Kc: abi ta *fena* obrala tam (JŠ 2: 346), Si: otkál sto *fenou* (uo.), Sk: kerá *fena*; *fena* ví, jaké sa tu ména; *fena* t'a zedou (uo.), Ve: *fena* t'a uxit'itij (uo.), *fene* 'Teufel, verflucht' (SipM), hibaj do *feni!* (GregPsz), *fenu* starú 'verdammt' (uo.), Nbh: Eš'te fčera večer haluške jedou, a ňeska ho *fene* zedou (NSM 4: 122), Csa: Bodaj bi t'a *fene* zedov! (NSM 1: 109), Bcs: hůtan si čo vás *fene* zjé (Hanko 137), Tk: dbá ho *fene* 'a *fene* bánja' (s. gy.), to uš *fene* zedou (s. gy.), Tb: bodaj t'a *fene* zedó (s. gy.), Vsz: ňeñix mu aň *fene* 'fene baja sincs' (s. gy.), Ale čo je, ká *fena?* (Dudok 197) stb.

A m. *fen* 'schärfen, wetzen' igének *fene* származéka, amely főnévként, melléknévként és határozószóként ismeretes, köznévként a XIV. sz. óta számos jelentésben, így mint 'wer, was zum Teufel' (1799: TESz) és mint szitokszó (1806: uo.) is adatolva van (l. uo; EWU). Valami bizonytalan, rosszat jelentő kifejezéseként került be a szk. népnyelvbe, s miként a magyarban, a szlovákban is főleg szitkozódáskor, bosszankodáskor használják, esetenként a leggyakoribb magyar fordulatokat is lefordítva, vagy le sem fordítva, vö. *fene egye meg* 'nech ho skaza, parom vezme' (Garaj), *Fene ed'e mek* (SipM), Gg: Son si l'em

pohútaŷ: „*Fene ed'e mek*” (Ondrus 202). A m. szóvégi *-e* analógiás változással lett a szlovákban esetenként *-a* (l. **40.2.** p.). – Címszavunk nem azonos a cseh *fena* 'Hündin' főnévvel, amelyet az EtSz úfn. átvételnek tart, a cseh kutatók (pl. Machek²; SESJČ) viszont a franciából eredeztetnek (l. még Décsy: MNy 51: 460). A *fena*, *fěna* 'Hündin' megvan a szk. népnyelvben is (l. JŠ 21: 128; SSN), régebbi előfordulására vö. 1648: *Canis eb pes fena* (Verb 9), 1763: *Gravida canis: okotná fěna* (KamSl 361), *Hybris: pes od chr̄bta a domáceg feni* (uo. 380) stb. – A magyarból: Melich: NyK 25: 295; GregPsz; SipM. – L. még m. > kukr. *fěna* 'ua.' (LizV 631), rom. *fěne* (Tamás).

ferc 'Heften, Heftung; Heftzwirn' – *ferc* 'ua.' (Bern; sl. Dank; Jancs; Mič; Kálal; ľud. Tim, Kuk: MatSl; GregPsz; SipM; LexNov 153; hovor. zastar. SSJ), *firc* (JČ 41: 149; Tuhřina, Spiš. Štvrtok: SSN), *Hradište: ferco* (SSN); – **Szárm.:** **(po-, s-, vy-)fercovat'** '(zusammen) heften'; átv. értelemben is: '(zusammen) stoppeln' – *(wy)fercowat'* (Bern), *fércel*, *fercovat'* (Jancs), *összefércel*, *sfercovat'* (uo.), 1890: *Od čisla do čisla fercovat' básen alebo roman* (Vaj VIII, 261), *fercovat'* (Loos III; Kálal; Kuk, Vaj: MatSl), *fercovati* sl. (Rank), Gemer: *vifercovat'* (LS 1–2: 187), *fercovac* (Vúchodná: LS 4–6: 190; SipM), Malč: *fircovac* (StSl 10: 230), Cejkov: *Novi ancug, fircovane boti* (SN 28: 570), *fercovat* (GregPsz), *fercovat'* (Ks: s. gy.), *(s)fercovat'* hovor. zastar. (SSJ) stb.; további képződményeket l. Bern; Jancs anyagában.

A ném. *fitzen* igére visszamenő m. *fércel* 'heften' (XVI. szv.: Horváth; Mollay), ill. annak *fircel* (1792: TESz) változata. A *fitzen*-ből a magyarban lett elhasonulással *fircel*, *fércel*, majd ebből elvonással *férc* 'Heftzwirn; Heften, Heftung' (1794: uo.), *firc* (1809: uo.). Mivel az ilyen típusú hangváltozással a szlovákban nem keletkezik *r*, ezért kétségtelen, hogy címszavunk közvetlen forrása a magyar nyelv. – Nógrád megyében a szabók szókincsében ismeretes a *fěrchúzó* 'nástroj na vy'ahovanie štichov' (LexNov 153), ez a még nem adatolt m. *fěrchúzó* összetétel helyi átvétele. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 301; EtSz; Hauptová: *Slavia* 28: 526; Machek¹; TESz. Közvetlenül a németből való származtatása (pl. Škultéty: SP 22: 642; Kálal; SCS; Habovštiaková: SZSS 86, 88; Paponová: JČ 41: 149) téves. – L. még m. > kukr. *fircovati* (LizV 632), rom. *fěřľalúi* (Tamás), szhv. *firc* (Kláič), *fircati* (uo.).

Ferenc 'Franz' – A rengeteg adatból csak szemelgetve: Skalica, 1534: *u pana Fferencze Nyary* (Varsík 162), *Chtelnica*, 1543: *tak sem sie zaptal ... Therczy Ferencze* (uo. 270), *Čachtice*, 1545: *Muoy mily pane Fferenczu* (uo. 380), N. Ľupča, 1551: *... starssych geho Jakuba Sucheho ... Ferencza Czmelika* (JŠ 6: 140), *Demänová*, 1567: *ulapil fferencz paluczky ... Jana Zeleneho* (StanD III, 153), H. Mičiná, 1572: *Ya, Ferencz Benyczky, oznamugi ...* (PDS 69), *Turiec*, 1576: *sluzebniczi pana fferancze Revagiho* (SL 6: 331), N. Ľupča, 1597: *we/ dwore y w zahumni Feriancz Žitko ...* (JŠ 6: 159), *Prenčov*, 1602: *Laurentius Mihal | Feriencz | Paulus Slewsko* (Urbok 291), *Merašice*, 1643: *pan Očkay Ferenc mel pleni potenciu* (SHS 169), *Kys. N. Mesto*, 1690: *Ferencz Biss* (SMS 6 Príloha 44), *Nitra*, 1748: *Ferencz, Imrich Besznak* (JŠ 12: 263), *Francišek ...*

vulg. *Ferenc* (Bern), *Ferjenc* priez. (StanL 111), Mindiš *Ferenc* sa rátal medzi lepších gazdov (TekP 73) stb.; – **Szárm.:** **Ferencka** 'Ferencné' – Slavoška, 1627: *Ferencka* relictá (Ila II, 518; az 1625. évi összeírásban *Ferencné*-ként szerepel: uo.), H. Jaseno, 1669: ... to moczidlo bywalo pani Jeszenski *Ferenczky* starsseg (HSSJ III, 196: *odprvoti* a.), Štiavnička, 1676: aj drewo wozil pany Zolnay *Ferenczky* (SISlov 10: 41. 13. jegyzet), Banská, 1772: Panj Melczer *Ferenczky* podanj (SzPV 57); – **Ferenckin** poss. – Honce, 1630: *Ferenczkin* Benedek (Ila II, 319); – **Ferencov** adj. poss. – Č. Lehota, 1600: *Ferencz–Ferenczof* (Ila II, 248), B. Štiavnica, 1613: Kdy Bako *Ferenczowo* wyno wypyly (PDS 110), 1643: k domu panu Balaša *Ferencovemu* (KPP 163); – **Ferencko, Ferenko, Ferko, Fero** dem., bec. – Držkovce, 1563: *Ferenko* (Ila II, 197), G. Poloma, 1564: *Ferenczko* Peter (uo. 520), Držkovce, 1570: Caspar *Ferenko* (Urbok 476), Muráň, 1691: *Ferenczko* (Ila III, 62), XVII. sz.: jeden bol sigraji *ferko* (KNyNyE 89), Bytča, 1716: Joannes Simkovicz ginačze *Ferkowie* ... (HSSJ IV, 286: *prázdny* a.), Bojnice, 1757: druhy Sukenik *Ferko* menom (StanD IV, 378), N. Baňa, 1777: Mlinarik *Fero* (UdvUrb 260), *Ferko, Fero* (vulg. Bern), *Fero* (SSJ), *Ferko* (Mič II, 312; SSJ); – **Fec(k)o** bec. – Zborov, 1564: Iuanczow *Feczó* (Uriszék 917), okr. Bardejov, 1683: *Feczko* Domančik (JČ 15: 170), Osturna, 1773: *Feczko* Vacsurá ... *Feczko* Halcsak (UdvUrb 164), Zavadka, 1773: Adam *Feczko* hoffer (uo. 202), Prešov, 1784–8: *Fecko* (SOK 8: 271); – **Feruš, Feruško** bec. – XVIII. szmf.: Veselé, *Feruško*, veselé srdco máš (Piesne 206), *Feruš* (Mič II, 312), *Feruško* (ASJ III/2: 110); – **Ferča** bec. – Ung megye, 1775: *Fercza* (MSzCsR 62); – **Ferčák** augm. – Ung megye, 1775: *Ferczák* (uo.), Prešov, 1784–8: *Fertschak* (SOK 8: 270); – **Feri** bec. (SSJ; ASJ III/2: 110); – **Ferenčík** dem. vn. – Krokava, 1631: *Ferenczik* (Ila II, 567), Nandraž, 1636: *Ferenczik* senex (Ila III, 120), 1661: wzał *Ferenczik* Ferents na interes penize (Jelš 304), Šumiac, 1664: *Ferenczik*, *Ferenczikowsky* (Ila IV, 62) stb. (További származékokra, mint pl. **Ferino, Ferinko, Fera, Ferik** stb. l. SSJ VI, 134, ASJ III/2: 110–111.)

A m. *Ferenc* 'Franz' (1333: OklSz), amelyet eredeztetnek a lat.-ból (l. EtSz; Ladó 157; Kálmán 27), ill. a ném.-ből (Mizsér: MNy 74: 82; Hadrovics: UEISk 229); úgy vélem, ez utóbbi a valószínűbb. Címszavunk magyar eredetét a szókezdő mássalhangzó-csoport föloldása igazolja. Ez a jelenség a régi magyar nyelv egyik sajátossága volt (bővebben l. Keszler: NytudÉrt 63. szám). A szlovákban egyébként általános *František* (SSJ) nem magyar eredetű. A szk. *Ferenc* második szótagjában levő *a, ia, ie* jelenlétére l. 15.1. p.; az első szótagban fölbukkanó *a* – ha nem téves lejegyzés vagy írónoki elírás – távolsági asszimilációval keletkezett. A *Feri* alak nem szk. képődmény, hanem a m. becézett *Feri* (Hajdú 218–20) átvétele. – A magyarból: CzambSl 138; EtSz; Šmil 15; MSzCsR 52, 62, 104 (itt l. az egyes szk. képzőket is); StanD I², 397; Habovštiaková: SISlov 10: 41; Bartko: SOK 7: 234 stb. – L. még m. > szhv. *Ferenc* (UEISk), lengy. *ferenc, ferens* 'csupasz; nyomorult' (Wołosz: StSl 35: 251–2).

ferentov 'leforrázott tésztaféle' – *ferentóv* 'kysnuté oparené makové cesto' (LexNov 197), Lf: Roške z makon, *ferentö* (s. gy.).

Az ismeretlen eredetű m. *feretŏ* l. 'Blumengewinde; Kranz' (1792: TESz); 2. 'Art Kuchen' (1838: uo.) főnévnek *ferentŏ* (1851: uo.) változata, vö. Palóc vidék: *ferentŏ* 'kerek, csiga alakúra összecsavart, csipkézett szélű és mákkal ízesített kalácsféle' (ÚMTsz). Nyilván nem régi átvétel a Nógrád megyei szlovákban. Az -*ov* szóvégre l. 17.4., az -*ö* jelenlétére a 17.7. pontot. – A magyarból: Matejčík: LexNov 197.

ferestovat' l. verestovat'

ferget'ov 'Wendschemel' – Zemplín: *ferget'uve* plur. (SN 19: 395, 403), Abov: *ferget'ov* (JŠ 21: 99), Abov: *ferget'iv*, *ferget'ou* (ASJ IV/2: 121), Nasad mi už volame *ferget'iu* (SipM), NI: *ferget'eu*, *ferget'i* zried. (Roh 260).

Egy fiktív tőhöz kapcsolódó, belső keletkezésű m. *fergettyü* 'ua.' (kn. 1544: EWU) származékszó, ill. annak nyj.-i *fergettyöü* változata. A szk. szóvégi formákra l. 19. p. A kelszk. nyelvjárás délebbi részein és a magyarországi szlovák nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: Bartko: JŠ 21: 99; Habovštiak: StSl 25: 162; SipM; ASJ IV/2: 121. – L. még m. > kukr. *ferget'ü* (LizV 631), rom. *ferghet'eu* (Tamás).

ferhica 'felhérc' – Radvaň, 1675: Swornje Šynj, Retezj Lüoče, *Filhartj* ... prinesel (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 75), 1702: Kočz stary s baky zadnimy remenom obtahnutj s lanj a *Furhartj* a gednim lonikom (NádLt Okir I 620: 81b), *firhejc* (Jancs; Szs, 1895: NyK 25: 295; Bcs: s. gy.), *ferhica* (Kálal), *ferhíc* (Tk: JŠ 2: 339; Dudok 34), *ferhéc* (Bh: ŠtolcM 70; Rh: NSM 5: 194), Zemplín: *ferhec* (SN 19: 401, 405; SipM), *firhéjc* (ČNS), *firhejs/z* (Roh 117), Porostov: *ferhejs* (SSN).

A bizonytalan (esetleg bajor-osztrák) eredetű m. *felhérc* 'Bracke, Querholz an der Deichsel; Wagentritt' (1547: EWU; Mollay), ill. annak nyelvjárási *ferhéc*, *firhejc*, *firhész* stb. (uo.) változatai. A második szótagban levő m. köznyelvi é helyén található szk. megfelelőekre l. 15. p. A *ferhica* formában az -*a* olyan szavak analógiás hatására alakult, mint a szekér (kocsi) különféle alkatrészeit megnevező *hlavnica*, *klanica*, *rázvora*, *váha* stb. (l. 44. p.). A régi *filhart*, *furhart* forrása lehet a m. szó *für-*, *fül-* tövű változata (l. TESz), ugyanakkor a szóvégi -*t* teljesen szokatlan a m. -*c/-sz* helyén. Ez esetben számításba veendő a közvetlen ném. hatás is, vö. még 1552: ... zaosniky, *furharty*, lywce (HSSJ). – A magyarból: Melich: NyK 25: 295; ŠtolcJ 98; Dudok 34; Machek¹; TESz. – L. még m. > kukr. *ferhíjc* (LizV 631), rom. *felehértj* (Tamás).

fertál' 'negyed, negyedrés; régi ür- és területmérték' – Trnava, 1556: dlžen dati *fertal* vina (TrnZb III, 369), Trnava, 1566: *ffertar* wyna aby dal (EK Céhlev. LXX. 3: 4), gednym *ffertalem* wyna ... (uo.: 3), Korlátka, 1635: od okowi ... aod *ffertale* ... (BathLt Rsz 64 Lad 27 Fasc 8), Modra, 1654: dwa *firtale* wina (HSSJ), 1675: (súkno) ma byt ssyrky try riefy a *fertal* (uo.), Liptov, XVII. sz.: pywa try *fertale* (DécsyM 238), M. Kameň, 1697: geden *Fertaly* wina widawat (RévayLt 20. cs. Fasc 54 Nr 21), Liptov, 1758: Piwa Pol *fertalou* (OSzK Fol Slav 37: 149), *fertal'* (Czambel; Buffa; SipM), *fertál* hod'ini (StanL 171), *fertal'/fertal* (SipB), *fertál* (Kálal; Hab 108; l'ud. zastar. SSJ) stb.; – **Szárm.:** **fertál'ok/ek** dem. – Skalica, 1773: s *fertálka* martinowskeho ... (HSSJ); – **fertálik** dem. (Mič;

Kálal; Kubrica: SSN); – **fertál'sky** adj. – Bátovce, 1589: tal winicze *fertalskey* (HSSJ); – **fertál'ny** adj. – Žilina, 1730: za l *fertalnj* sudek (uo.); Cífer, 1768: Ge gedna roliczka *fertalna* (SzkMv 30); – **fertál'ový** adj. – Bystrická, 1725: Gedlowy sudok *ffertalowy* (PDS 91), 1764: jeden *fertálový* šaffík (HSSJ); – **fertál'nik** 'negyedtelkes jobbágý' – Zlaté Moravce, 1769: Od celého dwora pessu každý den chodyme, od pol dwora try dny, *fertalnik* pol druha (SzkMv 97).

A középfelnémet kori magyarországi bajor-osztrák eredetű m. *fertály* 1. 'Viertel' (1367: Mollay); 2. 'altes Flächenmaß' (1411: uo.), 3. 'altes Hohlmaß' (1494: uo.; 1. még EWU). Címszavunkat közvetlenül a németből szokták származtatni (l. pl. Fedák: SbŠkult 517; Kálal; MatSl; SSJ; Machek¹; Paponová: JČ 41: 151 stb.), Kollár: Hlas 104 magyar átvételre gondol, CzambSl 130 a m. eredetet tartja valószínűbbnek és Király Péter (SlPrag 1966: 137) is úgy véli, hogy a szk. szó alakja a magyarra emlékeztet, s magyar közvetítéssel számol a HSSJ és Gregor: SzNyME 30–1 is. Az *-ál'/-ál/-al'/-al* szóvégben levő *á*, ill. *l/l*, különösen pedig a szótó *e* hangja a magyar közvetítés mellett tanúskodik. A bajor-osztrák eredetű m. *fertály* *e*-je ui. a ném. *i*-ből a magyarban keletkezett nyíltabbá válással (l. Mollay 276). A *fertar* alakváltozat szk. $r - l > r - r$ asszimiláció eredménye. – A régi szlovákból idézhető a szó *firtel*, *fertel* stb. formában is, vö. Žilina, 1558: aby dal *Fierczel* Piwa (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 185b), St. Štubňa, 1569: bude nanas hledat niakowy *ffertiel* (LS 1–2: 327), Žilina, 1582: geden *ffirtell* piwa (AM Comit. Trencs II. Rsz 50: 77b) stb.; 1. még HSSJ adatait. Ez közvetlenül a németből származik. – L. még m. > kukr. *fertal'* (Dezső: NytudÉrt 128: 59), or. *fertaj* (Hollós), rom. *fărtăi* (Tamás), szhv. *fertalj* (UElSk), jrut. *fertal'* (Kočiš 123), v. *fertao* (Flisz); 1. még Schubert 319–20.

ficko¹ 1. 'Nachbier, Bierrest' – Poniky, 1792: mjsto piwa okow *ficka* (HSSJ), *ficko* (Bern); – 2. 'fa (mérő)edény' – 1809: a szepesi tótság még a mult nemzedék fiatal korában is fakupából itta a – sert és ezt a fakupát „*fickoj*”-nak nevezte (Bevil 1036), *fickoŭ* 'meracia nádoba na zrno...' (Czambel), *fickov* (Kálal); – 3. 'nagyszemű sörét' – ficzkó, *ficko*, krpka, gulka do flint'e (Jancs); – 4. 'csap a szőlővesszőn' – okolie Trnavy, Hlohovca: *ficko*, *ficka*, *ficek* (SR 50: 287); – **Szárm.:** **fickár(ka)** 'fickósört árusító személy' (Bern).

Az ismeretlen eredetű m. *fickó* 1. '(hölzernes) Gefäß; Gefäß als Maßeinheit' (1599: EWU); 2. 'Nachbier, Bierrest' (1774: uo.); 3. 'grobkörniger Schrot' (1805: uo.); 4. 'Holzkeil, Spreize; Zwickel' (1839: uo.); 5. 'säuerlicher Wein' (1840: uo.). Címszavunk 1–3. jelentése a magyarból való, a 4. jelentés valószínűleg szlovák fejlemény, de létezhet a magyarban is, csak ezidáig nincs szótározva (l. még ÚMTsz). A m. *-ko* szóvég azért rövidült le, mert a szlovák nyelvézék a honi *-ko* kicsinyítő-becéző képzővel azonosította. Ilyen értelemben kerülhetett felhasználásra a hímnemű *-ek* képző is a *ficek* alakváltozatban. Az *-oj* szóvégre l. a **13.3.4.** pontot. Német származtatása (HSSJ) téves.

ficko² 'Kerl, Bursche; Stutzer' – Krivá, 1625: Mišo *Ficko* szn. (Urb II, 176); – *ficko* vid'. fičúr (Bern), fitzkó (*fitzkó*, sl.) ... ein lustiger Knabe (Dank), *ficko*

(Loos I; Kálal; Sl. Ľupča: SP 24: 418; ľud. MatSl; Ks: s. gy.), *fickou* (Márkus 105), *ficko*^u (SipM), *fickó* (GNS); – **Szärm.:** **fickový** adj. – Ks: *fickoví* (s. gy.).

Az ősi eredetű *fi* (< *fiú*) 'Sohn; Nachkomme' főnévből játékos szóalkotással keletkezett m. *fickóu* 'Kerl, Bursche' (kn. 1633: EWU) származékszó. A m. *-kó* szóvég a honi kicsinyítő-becéző *-ko* képző hatására lett rövid (l. kérdőjellel Mihál: SMS 19: 427). – A magyarból: EtSz; Kálal; Márkus 105; MatSl; Machek¹; SipM stb. – L. még m. > kukr. *fickov* (Liz 100), rom. *fițcău* (Tamás), jrut. *fickov* (Udv 58), vend. *ficko*, *fickó* (Flisz). – Vö. **fickoš**.

fickoš 'ficsúr' – Szs, 1895: *fickoš* (NyK 25: 295), *fickoš* (LexNov 205, 224), okr. Lučenec: *fickoš* (ASJ III/2: 34).

A *fickó* 'Bursche, Kerl' főnévnek *-s* képzős m. *fickós* 'fiatal legény' (ÚMTsz) származéka. A *fickoš* változatban az *o* az egyéb *-oš* végű szk. főnevek hatására rövidült le. – A magyarból: Melich: NyK 25: 295; Matejčík: LexNov 205, 224. – Vö. **ficko**².

fičúr 1. 'schneidiger Bursche; Stutzer' – *fičúr* (Bern), ... (*fitsur*, sl.) ... der Stutzer (Dank), 1842: *fičúr* 'švihák' (JČ 9: 112), 1842–3: *Fičúrom* sa stav (Polívka IV, 325), hegyke, horedržani, frčkárski, *fičúr* (Jancs), ficsór, Bursche; chlapík, *fičúr* (Loos I), 1895–6: ... maďarský spev rohovských *fičúrov* (Vaj IV, 218), *fičúr* nadávka (Zát 40), Bcs, 1905: aký *fičúri* nosia (Ded 148), *fičúr* (Kálal; LexNov 223; trochu pejor. MatSl; SSJ; strsl, zsl, zried. nov: SSN); – **2.** 'fiatal lány' – Malč: *fičuri* pt. (StSl 10: 230); – **Szärm.:** **fičúrsky** adj. – *fičúrski* (Bern), *fičúrsky* adj. (Loos I; Kálal; SSJ), Martin: *fičúrski* kabát (SSN); – **fičúrstvo** 'ficsúri viselkedés' (Bern; MatSl; Kálal; SSJ); – **fičúrek**, **fičúrček**, **fičúrik** dem. (l. Bern; SSJ); – **(na)fičúrit'** (**sa**), **fičúrovať'** 'ficsúrkodik' – *fičúrit'* ... ein Stutzer seyn ... (Bern), *fičúrowat'* (uo.), *nafičúrit'* sa ... sokáig, gyakran betyárokodni, hetykélkedni (uo.), hegykélkedik ..., *fičúrit'* (Jancs), *fičúrit'* (Kálal); *fičúrit'* sa (Is; gem, zried. nov: SSN); – **fičúrky** pt. 'kiscsizma' – csizmácska, čižmička, *fičúrki* (Jancs).

A rom. eredetű m. *ficsúr* (korábban *ficsor*) 1. 'rumänischer Bursche' (kn. 1570: BakosR 214; EWU); 2. 'Sandale; kleiner Stiefel' (1599: uo.); 3. 'Schöpfgefäß; Mautmaß (in der Mühle)' (1638: uo.); 4. 'Schiffsgeselle' (1708: uo.); 5. 'schneidiger Bursche; Stutzer' (1831: uo.). A *ficsor*-ból az *úr* 'Herr' hatására népetimológiával alakult a *ficsúr* (uo.). Vagyis az *-úr* címszavunkban nem szláv képző, amint ezt Orlovský (LS 3: 116) helytelenül állítja. A szó teljes alakja és általánosan használt jelentése a magyarból származik. A 'fiatal fiú' → 'fiatal lány' jelentésbővülés azonban a szlovákban ment végbe. – A magyarból: EtSz; Hauptová: Slavia 28: 528; Király: StSl 10: 230.

fieember 'vornehmer Herr, Mann; Herrschaft' – 1656: prisslo Celedi zgeho Welkomo *Fiemberie* ... (NádLt Okir I 289/A: 215), prisslo zgeho Welkomoznostu Celedy *Fiemberie* ... Itekfogow (uo. 215b), L. Hradok, 1663: pre KyßAßonky, Fraucymre, a *Föemberow* (uo. Okir I 663), L. Ján, 1677: na p[re]ben[u] *Füemberow* ... (SR 38: 174), 1683: Zlatich mis co sa ... Pre *Fi embera* dala sprawit ... (NádLt Okir I 289/B: 598b), XVII. sz.: Panskym sluzebnikom totizto *Föemberom*, a neboze Itekfogom ... tolyko prebendu ustawenu, totizto *füemberowy* na den ...

(SR 38: 174), Žilina, 1712: na večeru k stolu panskemu pro *foemberow* (HSSJ); – **Szárm.:** **fiemberský** adj. – L. Hrádok, 1660: Pre *Föembersky* stuol howeciny ... (NádLt Okir I 651), Na *Fö emberskich* kony N° 8 (uo.), Blatnica, 1678: Wedle tegto Porkolabskeg izba *fiemberska* (uo. Okir I 829), 1720: Na ... *Fiembersky* chlgeb ... (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Na *Füembersky* chlieb ... (uo.), M. Kameň, 1731: Item *Fiembersku* Swetliczu sem bgelil (uo. Kékkői urad. 30. cs.) stb.

A *fő* 'Ober-, Haupt-' és *ember* 'Mensch, Mann' alkotta m. *főember* 'vornehmer Herr, Mann' (TESz I, 963: *fő*- a.) összetétel, amely 1555 óta (egyéb jelentésben is) gazdagon adatolva van (l. SzT). Kihalt szó, amely a XVII–XVIII. században a nemesség és a velük kapcsolatban állók szóhasználatában volt meghonosodva. Az első szótag magyaros írásmódja csak az írni kezdés következménye; a m. *ű* szk. reflexiójára l. **19.1.1.** pontot. A *fi*- szótag *i*-je feltehetően hosszan ejtődött (*i*), de adatszerűen ezt nem tudom igazolni. Az 1656. évi adatok *-ie* végződése nem világos, lehetséges, hogy plur. nom. esetet takar és *-i* hangértéke van. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 174; HSSJ. – L. még m. > szhv. *fember* (UEISk 228). – Vö. **feišpán, fihadnad'**.

fihadnad' 1. 'Befehlshaber' – 1704: skrze plaut *Fühadnad'ovy* fl. 4, zastavnikovy fl. 3 (SP 5: 413), Puchon Matas *Fühadnát* (uo. 414), Ostriež, 1704: Strani *fü hadnada* prosime ... (SL 6: 159); – 2. 'Oberleutnant' – Jelšava, 1939: Nezostál v meste len jedon *föhadnad'* z dvoma vojáci (LS 4–6: 338), *föhadnad'* bol jeden Maďar (GregPsz 219).

A *fő* 'Ober-, Haupt-' és *hadnagy* 1. 'Befehlshaber' (1213: TESz); 2. 'Leutnant' (1753: uo.) alkotta m. *föhadnagy* 1. 'Befehlshaber' (1519 k.: uo. I, 963: *fő*- a.); 2. 'Oberstleutnant' (1746: uo.); 3. 'Oberleutnant' (1787: uo.) összetétel. Címszavunk az 1. jelentésben a kuruc–labanc harcok során került felhasználásra, a 2. jelentés újabb átvételként a két nyelvű szlovák lakosság között vált ismertté. A m. *ő, ű* szk. megfelelőire l. **16., 19.** p. – A magyarból: Gregor: NyDt 174. – Vö. **feišpán, fiember, hadnad'**.

fijam, fiam megszólításként 'syn(ku) môj; synak' – 1822: Kdýž zpjewa prawga mu: *Fiam* nekonag se (Čap 48; l. még Piesne 331), 1830: Ty, *fiam*, na piesku buduješ (ChalD 16), 1862: Ale počuj „*fiam*”, nebudže pochabý (Lipa 2: 240), Bcs, 1935: To už ňi *fjan* (Gerči 25), vaveli, že to ňebud'e, *fijam*, tag zostalo všeco (Tirp 1: 25), Csa: Iba sadaj, *fian* (Ondrus 296), *fiam, fiäm, fiem* (GNS), *fiam ~ fijam* (SipM), *fijam* (zempl, užh: JŠ 21: 111; Kociha, Tek. Trst'any: SSN), Ak si, *fiam*, štátny zamestnanec (BallekP 73), Nie si hlúpy, *fijam*, nie (BallekA 48) stb.; – **Szárm.:** **fijamčo** bec. 'ua.' – XVIII. szmf.: Pytam t'a, *fiamču*, ponižene (Amor 172).

Az ősi eredetű m. *fiú* 'Sohn' (kn. 1300 k.: TESz) *-m* birtokos személyragos *fiam* 'mein Sohn' (uo.) alakja, amely gyakorisága következtében nemcsak szülő-fiú viszonylatban, de bizalmas érintkezéskor egyéb jellegű megnevezésre, megszólításra is használatos. – A magyarból: Márkus 105; Szabó: LS 1–2: 185; SipM; Pras 309; Lipták: JŠ 21: 111; HSSJ stb. – A Borsod megyei Füzéren

megvan a becézett *fiacskám* is, helyi átvételként, vö. Lem ic, *fiacskám* (LamiR 54). – L. még m. > kukr. *fijom* (LizV 632), jrut. *fijam* (Kočiš 124).

fijatal 'junger Baum' – Sobrance, 1898: i vicahnü vun jednoho *fijatala* iz koreňom zo žemi (Czambel 402), vicahnü už stredňoho *fijatala* (uo.).

A m. *fiatal* 'junger Baum' (1302: TESz), ez az ősi eredetű *fiú* ~ *fi* származék-szava (uo.). Feltehetően mára kikopott kelszk. tájszó. – A magyarból: Czambel 507. – L. még m. > kukr. *fjátol* (LizV 632).

fjok, fiok 1. 'Fach; Schublade' – Dubnica, 1666: Truhlicza *sfiokmy* (NádLt Okir I 721), Trenčín, 1678: šreibtiš čierny ... z *fiokmi* sklennymi (HŠ 3: 391), Blatnica, 1681: Stolík maličky S *Fiokom* (NádLt Okir I 829: 71b), XVII. sz.: Capedo ssúplada *ffiook* (SMS 15: 162), L. Hrádok, 1702: Stoly, geden s *fiokom* (NádLt Okir I 620), Beckov, 1729: okno stírma *figokami* (HSSJ), M. Kameň, 1772: stuol z iednim *fiokem* (uo.), Bardejov, 1803: Komod farbeny o dwa *Fioky* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Diván bez zahlawkuw z dwoma *Fijokmy* N° 1 (uo.), *figok*, *fiok* (Bern), fiók, stolovina, šuplódňa, *fjók* (Jancs), Sadol k písmennému stolíku a počal vyťahovať z *fiokov* papiere (Vaj XII, 84), *fiok* (Czambel; Kálal), *fjók* (GregPsz; LexNov 174), *fjok* (Hab 116), *fjók* ~ *fiók* (GNS), Malč: *fijouk* (StSl 10: 230), *fjok* (*fjók*), *fijouka*, *fjok*, *fjouk*, *fjovk* (ASJ IV/2: 148–9), *fjok*, *fiok* ľud. zastar. (Vaj, Ráz: SSl; hovor. SCS) stb.; – **2.** 'nadrágslicc' – Važec: *fioki* pt. (HornL 192); – **Szárm.:** **fjokový** adj. – Usus. *fioková* truhla (Bern), *fioková* kasňa (uo.), Nbh, 1919: edon kus *fiókovi* Pl'jašok (Chov 22), *fiokový* (Kálal), *fjóková* kasňa (GNS), *fiokové* kasne (Hont 379); – **fjोček/čok/čik, fjovek/ok** dem. – Trenčín, 1713: (okná) ... z *fioczky* (HSSJ), *figoček* (Bern), Liptov: zapreu ... do škatule do jednoho *fjोčka* (DobšP II, 299), Pukanec: Niektorí obuvníci majú *fiočki* pre drobný riad (SN 5: 622), Tk: do voľakerího *fiovčoka* som položila (HVB 116), *fióšik* (GNS), *fiočik* (Hont 377), Zemplín: *fjovok*, Abov: *fjovek* (ASJ IV/2: 148–9); – **fjोčekový** adj. – 1763: Loculatus sskatulama plny, Truhličkawy, *fjोčkowy* ... Loculata arca, vel arcula. Truhlička komúrkowá, nebo *fjोčkowá* (KamSl 485); további képződményeket l. Bern.

Az ősi eredetű m. *fiú* ~ *fi* főnévnek *-ok* képzőbokkal keletkezett m. *fiók* származéka, amely szn.-ként 1522 óta, kn.-ként 1602 k. óta több jelentésben van regisztrálva (l. EWU), egyebek közt mint 'kleiner Teil eines Bauwerkes' (1638: uo.); 'eine Scheibe eines größeren Fensters' (1647: uo.), 'Fach, Schublade' (1669: uo.) és '(szűr készítések) a varrások eltakarására szolgáló finoman kikészített bőr, irha' (ÚMTsz) is. Ez utóbbi alapján jöhetett létre címszavunk 2. jelentése a szk. népnelyben. A *fiovka* változat a hasonló jelentésű *kasňa*, *šupládňa* stb. főnevek hatására vette fel az *-a* szóvéget (l. 44. p.). – A magyarból: Škultéty: SP 22: 760; EtSz; Czambel; Kálal; Márkus 105; ŠtolcM 57; ŠtolcJ 98; SCS stb. – L. még m. > rom. *fióc* (Tamás), kukr. *fjovka* (Liz 229; LizV 631–2), jrut. *fjovka* (Kočiš 128), szhv. *fi(j)oka* (UElSk).

fikeš 'fékező (munkás)' – Handlová: *fikeš*, *fékeš* 'brzdíč' (Bobok 17).

A *fék* 'Bremse' főnévből *-s* képzővel alkotott m. *fékes* származék, amely különböző jelentésekben 1395 k. óta gazdagon adatolva van (l. RMG; TESz;

NySz; SzT). A handlovai bányászok egykori szaknyelvének volt az eleme. – Vö. **fejk**.

filagória '(kerti)ház, házikó, lugas' – Orava, 1664: Na *Filagoriu* dve kuossky zlata, a Latowcow No 300 (BathtLt Rsz 64 Lad 27 Fasc 6: 435b), Blechu a Cwiczkow na *Filagoriu* kupeno (uo. 436), Veličná, 1665: na *Filagoriu* a Ladowen ... (uo. Rsz 65 Lad 27 Fasc 6: 2), 1685: kratochwilne domy ... (*filagorie*) (Com 251), Turiec, 1746: pod *filagoriu* pri brane pribehol (HSSJ), 1763: Solarium, *filagoria* (KamSl 803), *filağoria* (Bern), *filağoria*, *fileğoria* (Leschka 74), *filagoria*, *filagória* (Jancs I; II), 1877: Krkolomne trepe sa konduktor z *filagórie* dolu schodníkmi (LaskS II, 147), 1880: Na samom vrchu stála *filagoria* (Vaj V, 80), *filagoria* (Kálal), *filagória*, *filogória* (StanL 146), Malč: *filagorija* (StSl 10: 230), *filagória* (MatSl; SSJ) stb.; – **Szárm.:** **filagorka** dem. – Sedia v útulnej *filagorke* medzi viničkami (Hečko 24).

Az 1604 óta gazdagon adatolt m. *filagória* (SzT), amelynek korábban több nehezen pontosítható jelentése is volt (l. uo. és NytudÉrt 88: 38), közülük a legelterjedtebb a 'lugas, kerti ház' lett. A m. szó eredete tisztázatlan (l. TESz; EWU). Hadrovics László (NytudÉrt 88: 38–40) a lat.-ol. kiindulás lehetőségét vetette föl, de ezzel kapcsolatban is hiányoznak a meggyőző nyelvi adatok. A m. szó jelentésfejlődése alapján azonban bizonyos, hogy címszavunk magyar jövevényszó, s nem ol. (l. Habovštiaková: SZSS 118) vagy lat. (l. HSSJ) átvétel. A *filegoria* változatban az *e* nem szk. fejlemény, hanem a m. *filegória* (l. TESz) átvétele. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 302; EtSz; Király: StSl 10: 230; Machek¹; TESz; Gregor: BenKEK 218–9. – L. még m. > kukr. *filogorija* (Dezső: NytudÉrt 128: 60; LizV 630), rom. *filigorie* (Tamás).

filbevalo 'Ohrgehänge' – Radvaň, 1705: Jeden par *Fülbe[n]* való Diamantowy (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.), Dwa pary *Fülbe való* (uo.), Par *Fülbe való*, a na Stussku rubintowe (uo.), Čachtice, 1736: prstenka y par *fölbövalo* (SR 38: 176).

A m. *fülbevaló* (alakváltozata: *fölbbevaló*) 'ua.' (1628: SzT; EWU) határozóragos összetétel, amelynek előtagja a szlovákban minden bizonnyal *i*-vel ejtődött (l. 19.1.1. p.). Az *-o* szóvégre l. a 13.3.1., a magyaros írásmódra a 16. pontot. Kiveszett szó, amely a múltban is feltehetően csak a kétnyelvű nemesség környezetében volt meg. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 176; Doruľa 65.

filier 'Heller, Pfennig' – 1775 k.: Fillér, *Filjr*, Teruncius (StSl 3: 85), Gemer, 1904: za 13 kíl kukurici po 7 K 50 *filjari* ... (Pras 248), Poniky, 1915: Neodpust'ím aňi pou *fil'iera* (Bartók II, 466), Nbh, 1929: chibajumi vtodi ... 69.41 *filjerov* ... (Chov 305), Bcs, 1935: štiricať *fil'jerov* (Gerči 31), Šariš: *fil'ir*, *fil'ar*, *fil'er* (SbŠskult 534), Folkušová: *fil'jer* (StSl 3: 85), Malč: *filer* (StSl 10: 230), *fil'er* zastar. (Buffa), *fil'jer*, *fil'er* (Hab 94, 108), *fil'ér* (LexNov 230), St. Pazova: pou *fil'iera* (ŠtolcJ 262), Budoiu: *fil'er* (Benedek 45), *fil'ér*, *fil'iar*, *fil'ier* (GNS), *fil'ir* (GregPsz), Me, Őa: *fil'ér* (Atlasz), Msz, Si: *filler* (uo.), Tb, Kc, Pv: *fillér* (uo.), *fil'ier* zastar. (SSJ; hovor. SCS) stb. – **Szárm.:** **filierček**, **filierik** dem. – 1775 k.: Filléretske, *Filjrček* ... (StSl 3: 85), Nbh: pozbierat' aj *fil'ierike* (NSM 1: 60), *fil'érik* (GNS); – **filierový** adj. – *fil'írová* kukurica (GregPsz); – **fil'ierník** 'filléres

(érme) – Tk: *desať fil'ierňike* 'tízfilléres' (HVB 76), *dvacať fil'ierňike* 'húszfilléres' (uo.), *d'esäčfil'irnik* ~ *desetfil'ernik* (GNS), *päčfil'irnik*, *pädesäťfil'irnik* (uo.).

Az úfn. kori bajor-osztrák eredetű m. *fillér* 'ua.' (1425: Mollay; TESz). A korai úfn. *vierer* és változataiban levő *r* – *r* a szokásos módon disszimilációval a magyarban lett *l* – *r*. Fedák (SbŠkult 534), s ugyanígy Rudolf 30 a *fil'ar* változatot az ófn. *philari* átvételének tartja, ami szó- és kultúrtörténetileg egyaránt elfogadhatatlan. Az *-ar/-iar* szóvég nyilvánvalóan analógiás módosulás (l. 47.2. p.; egyébként a szk. szóvég alakulására l. a 15., 41.1. pontokat). A kettőzött mássalhangzó esetenkénti megőrződésére l. a 28. pontot. A m. szó a szhv.-ban és a rom.-ban már a XVI. században megjelenik, ami arra enged következtetni, hogy alighanem a szlovákban is korábban honos lett a XVIII. sz. második felénél. – A magyarból: EtSz; Fedák: SbŠkult 517; Király: StSl 3: 85; Hab 94, 108; Matejčík: LexNov 230; SSJ; TESz; HSSJ; Gregor: SzNyME 31 stb. – L. még m. > kukr. *filler* (Liz 104; LizV 632), rom. *filér* (Tamás), lengy. *filler* (Wołosz: StSl 35: 252: *forint* a.), szhv. *fil(j)er*, *filir* (UElSk), jrut. *filer* (Udv 58), vend *fillér* (Flisz), cseh argó *finda* (Sulán 149–50) stb. – L. Schubert 320–21; Hollós 61 is.

fiňáš 'wählerisch, mäklig' – *fiňáš* (GNS), Revúca: *fiňas* (SSN), Abov: *fiňas* (JŠ 21: 99).

A bizonytalan (talán hangutánzó) eredetű, -s melléknévképzővel alkotott m. *finnyás* 'ua.' (1566: TESz) származék. Az *i* nem szk. nyúlás eredménye, hanem a m. *finyás* (TESz) változat átvétele. Gömör és Abauj megyében élő tájszó. – A magyarból: Bartko: JŠ 21: 99; Gregor: BenkőEK 219.

findža 'Schale, Tasse' – XVII. sz.: z *findži* krištálových kávu popíjala (HSSJ), Pov. Bystrica, 1708: ... zedwoma *Finczamy* (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Beckov, 1729: na kawu porcelanszke *findze* (HSSJ), 1760: vino pak preced a po jedne *findži* často teple uživej (TSMed 43), dve *findže* (uo. 70), Aničková, 1766: *Finzi* holických 6. ... *Finzi* sporstejšich 5 (ZSNM Ethn 64: 214), Orlové, 1780: *ffindža* na Kaffe (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Armaria ... druha na *findče* (uo.), *findža* (Bern; Jancs II; Mič; Němcová: Kálal; Bcs: Hanko 101; Rh: NSM 5: 116; Vaj, Bod: MatSl; expr. GNS; strsl, vsl: SSN), *finža* (Malč: StSl 10: 230; SipM; LexNov 38), Lipany, Trhovište: *fiňdža* (SSN); – **Szárm.:** **findžička**, **findžečka** dem. – *findžička* (Bern; Jancs II; Pukanec: SSN), *findžečka* (Bern), Nbh: *finžička* (s. gy.).

Az oszmán-török eredetű (esetleg szhv. közvetítésű) m. *findzsa* 'ua.' (1604: TESz; Kakuk 155–6). Mivel mind az oszmán-törökben, mind a szerbhorvátban *-än* volt a szó végződése, s a legtöbb nyelvbe így is ment át (l. BEW), az *-a* szóvég pedig a magyarban alakult ki, ezért címszavunk nem lehet közvetlen átvétel a törökből, miként ezt többen is gondolják (így pl. Blanár: JČ 13: 80; Odran: SFFUK 21: 138; Habovštiaková: SZSS 96; HSSJ stb.). – A magyarból: EtSz; Szabó: LS 1–2: 187; Hauptová: Slavia 28: 526; Király: StSl 10: 230; Matejčík: JČ 17: 134 stb. – L. még m. > kukr. *findža* (BEW; LizV 632), rom. *fiingie* (Tamás).

finom 'fein, gut' – Nbh, 1925: l Paklicka Dohany ... *finom* (Chov 203), chto chce do nas chodzic, ta muši bud *finom* (AntZ 93), Španie Pole: akie su to ihli *finom*, až z Rakuska (Pras 293), *finom* adv. (Márkus 105; Buffa; Malč: StSl 10: 230; SipM; šar zried. SSN; abov, zempl, užh: JŠ 21: 100, 111; Ks: s. gy.), Nbh: to *finom* jedenia (KrupaŽ 68) stb.; – **Szárm.:** **finomný, finomský** adj. – Vsz: *finomské* bakanče (ŠtolcM 70, 122), *finomské* koláče (GregPsz 219), Nbh: *finomní* koláč (s. gy.), Zemplín, Užh.: *finomni* (JŠ 21: 111).

A lat. eredetű m. *finom* 'rein; fein' (1585: TESz) mn., amely változatlan formában a szlovák népnyelvben általában adverbiumként került felhasználásra, míg a melléknevek közé a honi *-ský, -ný* képzővel sorolódott be (l. 36. p.). A *finom* változat hosszú *i*-je nem szk. nyúlás eredménye, hanem a m. *finom* (l. TESz) átvétele. – Az alföldi Nagylak szókincsébe átkerült a m. *finomít* 'feinern' (1792: TESz) ige is, vö. *finom* rajšpel' ... *finomítuje* drevo (Roh 260), *finomítuje* sa šecko či pravo či okruhlo (uo.). – A magyarból: Márkus 105; Gregor: HungSl 1983: 64; Király: StSl 10: 230; SipM; Bartko: JŠ 21: 100; Lipták: JŠ 21: 111 stb. – L. még m. > kukr. *finomnij* (LizV 632).

firt, firtek 'szőlőfürt' – Jeden *firtek* hrozna (Czambel 507), *firtek* vsl (Kálal), *firt* (Malč: StSl 10: 230; SipM; Abov: JŠ 21: 99), vsl *firt, firc, ferd* (SR 47: 27); – **Szárm.:** **firtík** – vsl *fircik, ferdzik* dem. (uo.); – **firtisko** augm. – *fircisko* (SR 50: 291); – **firtka** 'gömbölyded pamut pompon' – Medzany: Na čapečki mal taku šumnu *firtku* (SSN).

A m. *fürt* 'traubenformige Frucht, Blüte' (1416 u.: TESz), amely valószínűleg az ősi eredetű *für-* származékszava (uo.; MSzFE). A jelentés alapján ítélve a *firtek* feltehetően nem szk. deminutivum, hanem a m. plur. nom. *fürtök* átvétele (erre l. 35. p.). A *firt* *i*-je egyaránt lehet a m. nyj.-i *firt* változat meghonosodása, vagy a m. köznyelvi *ü* reflexiója (l. 19.1.1. p.), míg a *ferd* forrása egy feltételezett **fört* lenne, ilyen alakot azonban a magyar lexikográfia nem tart nyilván. Kelszk. tájszó. – A magyarból: Czambel; Kálal; Király: StSl 10: 230; SipM; Bartko: JŠ 21: 99.

fisersam, fisersam 'Gewürz' – Smolenice, 1625: Stareg Paneg *feöszerszamu* tolko sme byli ... tam zanechali (FejplT), 1626: *Feöszerszamu* kolko potreby bude ... (StSl 1: 212), XVII. szk.: ... natluct nieco *füszerszamu*, škorice a hrebičkov (SN 26: 124), 1671: *Fö szerszamu* stroweno ... (EK G 668/IV), Lietava, 1672: dalo se ... Masa, *Fűßerßamu* a Piwa (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 7), Bytča, 1676: dano za *Fößerßam* Floren. l Den 33 (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 28), Trenčín, 1678: truhla ... v ktereišto jest *füsersam* (HŠ 3: 413), Žilina, 1681: slanina, *foszer*, sol (HSSJ), 1683: Sudy s *Filsersanom* Numero 2 (NádLt Okir I 289/B: 617b), 1692: dali sme *fisersan* (KPP 223), 1708: gedna Sskatula cerwena *Füszerszamom* (BallT Vágbesztercei urad. 2. cs.), Žilina, 1709: ... muka, ocet, *ffüusersan* ... (PDS 52), Žilina, 1722: za *ffüusersan* (HSSJ), Trenčín, 1729: za *fisersam* (uo.), Orlové, 1780: Škatula na *föszerszam* (BallT Vágbesztercei urad. 2. cs.), 1793–6: On *fö-szerszám* wdečně prigal (OSzK Quart Lat 2746: 81) stb.; – **Szárm.:** **fisersamový** adj. – Trenčín, 1678: *Füsersamova* truhlička polamana (HŠ 3: 414).

A m. *fűszerszám* 'ua.' (1544: TESz) összetétel, amelyben a *fű*- előtag jelentése 'növényi, növényféle' a *-szerszám* utótagé pedig 'valamihez szükséges kellék' (uo.). Az 1681. évi zsolnai *foszer* nem szk. fejlemény, hanem a m. *fűszer* (1554: TESz) változat helyi átvétele. A nemesség és környezete nyelvében volt honos, mégpedig az egykori Magyarország nyugati és középső vidékein – legalábbis az eddigi adatok erre mutatnak. Feltehetően a XIX. században veszett ki a szlovákból. – A magyarból: Gregor: NyDt 166, itt l. a szk. szó írásmódját és ejtését is; Majtánová–Majtán: KPP 271; HSSJ. – Vö. **sersam**.

fiškáliš 'Fiskal' – Lipt. stol. 1768: skrze Magstratulskeho *Fiscališa* (OSzK Fol Slav 37: 237), okr. L. Sv. Mikuláš, 1775: a pana *fiškališa* do našej dediny vyslala (ListyP 185), XVIII. sz.: pred panskim *fisskalissem* wiznaly (HSSJ), *fiškáliš*, *fiscalis*, *fiscus* ... (Bern), *fiškál* v. *fiškáliš* (uo.), V. Hrušov: ta kupiŕ *fiškarišoŕ* vola (StanD P, 283), A *fiškariš* še ozvaŕ ... (uo.), Letanovce, Torysa: *fiškališ* (SSN), M. Zalužice: *fiškariš* (uo.); – **Szárm.:** **fiškáliška** 'ügyvédné' (Bern); – **fiškálišský** adj. – *fiškáliški* (Bern).

A középkori lat. eredetű m. *fiskális* 'ua.' (1570: EWU). Címszavunk népnyelvi formája a köznyelvi szk. *fiškál*-nak, amely közvetlen átvétel a latinból (l. Machek²). Nagyon valószínű, hogy az egykori állami, jogi élet erős hatására a lat. *fiscalis* magyaros ejtésmódja – amely az adatokban váltakozva jelentkezik *fiskalis* ~ *fiškalis* formában (l. HSSJ) – bekerült a szlovák szóhasználatba is (l. Gregor: StSl 36: 133), amint ez a kukr. *fiskároš* (Liz 86; LizV 632) és a szhv. *fiškališ* (és változatai) esetében szintén föltehető (l. Nyom 50–1). – Aminthogy az ugyanebbe a lat. eredetű szócsaládba tartozó m. *fiskus* 1. 'Advokat'; 2. 'Schatzkammer' (1517: StSl 36: 134) a szlovákban – a szokásos *fiškus*, *fiskus* (1619: HSSJ) mellett – *fiškuš* alakban bukkan föl, vö. 1709: na smrt pokutowat budu a statky se gim zaugmu skrz *Fiscussa* (StSl 36: 133). – A *fiškariš* alakváltozatban az *r* szlovák nyelvjárási *l > r* változás (l. 23.7. p.) eredménye. – L. még Schuber 321.

fištelu 'Rauchengefäß' – Lidanice, 1656: *fistellö* medenne (NádLt Okir I 633), Dubnica, 1666: medyenne *füstelü* stare, bez vrcha no. 1 (uo. Okir I 721), Trenčín, 1678: Dva biele hlinene *füsteleö* (HŠ 3: 409), *Füšteleö* male nove, železne (uo. 416), Blatnica, 1679: ... *Feösteleö* Medenne N 2 (NádLt Okir I 829), Sv. Ján, 1683: *Fistelü* zelezne welike 4. maliczke 1. | Na inssu formu *Fistelü* ... (uo. Okir I 289/B: 607), *Fistelü* kucharske 1 (uo. 608), *Fysstale* welke zelezne (uo. 640), Blatnica, 1685: Postele dwe spusťace ... It[em] ... *Feösstelleö* (NádLt Okir I 829), Krupina, 1689: 27. Taborske ssatry No 3. 28. *Föstölö* No. 1. (NRA Fasc 350 Nr 17: 4), Krupina, 1689: *Füsztlö* gedno (SR 38: 175) stb.

Az ősi eredetű (*füst* 'Rauch' >) *füstöl* 'rauchen' képződménynek *füstölö* melléknévi igeneve (1395 k.: RGM; TESz), amely egyebek közt 'Rauchengefäß' (1643: NySz) jelentésben is főnevesült. Doruľa 65 a korponai adat alapján címszavunkat alkalmi kölcsönzésnek tartja, de úgy látszik, hogy a kétnyelvű nemesi háztartásokban azért eléggé el volt terjedve (a magyaros írásmódra

l. Gregor: NyDt 166). Mindenesetre a szó végződése és ragozatlan használata egyaránt idegen voltára utal. – L. még m. > rom. *fiștuléu* (Tamás).

fit' 'fricska; gyors mozdulat kifejezése; fütty' – 1848: fitty, frčka, *fit'* (Jancs), *fit'* cit. 'napodobňuje hvizdnutie; naznačuje švihnutie, rýchly pohyb' (Feld.: SSJ); – **Szárm.:** **fitky** pt. 'hir und her' – 1863: Tam nám začali koníky *fitky* strájať, jeden ťahal napred, druhý tlačil nazad (LaskS II, 314).

A hangutánzó eredetű m. *fütty* 1. 'mit großem Aufheben' (1531: TESz); 2. 'etwas nicht einen Pfiff achten' (1582–1629: uo.); 3. 'Schnipp, Schnippchen' (1604: uo.) szónak *fitty* (uo.) változata, ill. a *fütty* 'Pfiff' (1725–64: uo.) főnév. Ritkán használatos, mivel a szlovákban a szintén hangutánzó eredetű és gazdag szócsaládba tartozó *frčka* 'fricska' (l. Machek¹) az általános. Juhász 12 szerint a szk. *frčki* [helyesen: *frčky*] *metať* szólás is a m. *fittyet hány* lefordításával keletkezett. – L. még m. > kukr. *fit'ka* (LizV 632). – Vö. **fitis**.

fit'firít' 1. 'ugrifüles, könnyelmű, haszontalan (fiatal személy)' – *fit'firít'* (Bern; Jancs; Loos I; CzambSl 124; Kálal; pejor. Kuk: MatSl; GNS; hovor. iron. SSJ; iron. KSSJ), 1881: ten trasonohý, zbrklý *fit'firít'*, ten peštiansky spitzkopf (Vaj I, 109), Že je Kerský vetroplach, *fit'firít'* (Vaj X, 303), *fič'firít'* nadávka (Zát 40), Sl. Lupča, 1904: *fit'firít'* nadávka (SP 24: 418), Dol. Lehota: *fit'firič* (SSN), Šurany: *pit'pirit* (uo.); – 2. 'buta, ostoba (ember)' – *fič'firít'* (Kálal); – 3. 'csipetnyi, morzsányi darabka, semmiség' – XX. szef.: To je dobrý kúšťok – fafnok – *fit'firít'* (OSzK Quart Slav 80: 706); – **Szárm.:** **fit'firít'ko** hypok. (SSJ).

A hangutánzó eredetű m. *fityfiritty* 1. 'Springinsfeld; unnützer Junge' (1736: EWU); 2. 'geschicktes, lebhaftes Kind (hauptsächlich Mädchen)' (1773: uo.). A *t* > *č* változás szk. nyelvjárási jelenség (l. 24.2. p.), úgyszintén az *f* > *p* is (l. 26. p.). – A magyarból: CzambSl 124; uó.: SR 5: 114; Machek¹; TESz: feltehetőleg; Mihál: JŠ 9: 180: kissé bizonytalanul. – L. még m. > szhv. *fič'firič*, *fiš'firič* (UEISk).

fitis 'semmi, kutyafüle, füge' – *fit'is* scherzhaft, spöttisch 'nichts, Schmarren' (GregPsz), *fit'is* dostaňes! 'kriegst einen Schmarren' (uo.), Aha ... (ukázal figu) ... *Fitis* som ja dobrý človek (BallekP 178); – **Szárm.:** **fitiska** dem. 'ua.' – Pk: *fit'iska* (s. gy.).

A valószínűleg belső keletkezésű, talán a *fitty*-hez kapcsolódó m. *fityisz* 'Feige als verhöhnende Gebärde', amely ugyan csak 1951 óta van adatolva, de kétségtelen, hogy ennél jóval régebbi szó (l. EWU). Az etnikai határ mentén és a magyarországi szlovák településeken előforduló tájszó. – Vö. **fit'**.

fit'ma 1. 'számítgatás, tervezgetés' ? – Čachtice, 1568: Kwbo *Fytmo* szn. (Urbok 243); – Krupina, 1695: majice spolu volaku *fitmu* s Očkajkinou Judou (KPP 38; a HSSJ '(apró) nézeteltérés' értelmezéssel közli ugyanezt az adatot); – 2. 'kifogás' – *figyma*, predňja kožka; vihovorka, *fit'ma* (Jancs); – 3. 'fricska; porhintés' – *fit'ma* (Kálal).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *fityma* 'gering, geringschätzig (als Adj.)' (1792: EWU); 'Geringschätzung; etwas Geringschätzes' (1845: uo.). A *Fytmo* szn. talán a m. *fityma* 'Vorhaut' (1416 u: TESz) korai átvétele (az *a* > *o* reflexióra l. 10.3. p.). Az a gyanúm, hogy a 'dió'-ra vonatkozó alábbi találós

kérdésben levő plur. *fi'tmi* – amelyet ma csupán a ritmus és a rím kedvéért bevett tartalmatlan tölteléknek minősítenek – eredetileg szintén 'Vorhaut' lehetett, vö. Medzi dvoma pyskmi | aké sú tím *fi'tmi* | a v prostredku masná škvarka (SLHád 26). A szk. jelentések kialakulását részben talán a honi *frčka* befolyásolta. – A magyarból: EtSz; Majtánová–Majtán: KPP 271; HSSJ; Machek¹: tévesen a m. *fi'tty*-ből; Király: SIPrag 1966: 136.

fizetky pt. 'Geld' – Dunajov: *fizetky* (Ferko 321).

A vitatott eredetű m. *fizet* 'zahlen, bezahlen' (1372 u.: TESz) igéből a gyakori szk. *-ka* tárgy- és eszköznévképzővel, ill. annak plur. *-ky* alakjával keletkezett képződmény. Argó szó a drótosok egykori szókincséből. – L. még m. > cseh argó *fizetky* 'zahlť' (Sulán 152), kukr. *fizet* (LizV 631).

fizier¹ 1. 'Kopfschmuck, Jungferkranz' – Turiec, 1757: w druheg škatuly okruhleg fatel a *fizier* (HSSJ), 1775 k.: Füzér gyöngy, *Fjzyr* z perel ... (StSl 3: 85), *fizier* (Kálal), *fiziere* pt. (Kálal 586: *rožky* a., 918), Folkušová: *fizira* (StSl 3: 85); – 2. 'bőrszalag a főköttő elkészítéséhez' – Ábelová, Rybník: *fizier* (SSN), Hlboké: *fizír* (uo.).

Az ősi eredetű *füz* 'zusammenbinden, flechten, schnüren' igének m. *füzér* 'Gewinde' (1642: EWU) származékszava. A m. *ü, é* szk. *i, í, ie* megfeleléseire l. 15.2., 19.1.1. pontokat. A *fizira* szóvégi *-a* hangja alaktani analógiával keletkezett az olyan nőnemű főnevek nyomán, mint a *parta, stužka* stb. (l. 44. p.). Mivel a régi viseletben a leggyakrabban gyöngyökkel készített füzér a nők fejét, fejrevalóját ékesítette, címszavunk ennek alapján kapott 'párta' jelentést. – A magyarból: Király: StSl 3: 85; HSSJ. – L. még m. > szhv. *fizer*¹ (UEISk).

fizier² 'Visierstab, Meßstab' – H. Nemce, 1658: ... kde z meskim *ffizyrem* gemu geho wyno ... bolo odffizyrowane (HSSJ), Detva, 1744: *Fizír* zelezny No. 1 (StSl 21: 205), M. Kameň, 1774: *fizier* zelezny (HSSJ), 1814: Magú *Fizír* drewní dwa Črewice dlhi, ten zamočá do Octa, a hned wen witáhnú, aš sa ukáže na Konci *Fizira* bíli ... Pás (TUHg 421), 1848: akolófa, *fizjer* (Jancs), akolóvas, zelezni *fizjer* (uo.); – **Szárm.:** **fiziernik** 'akoló; ellenőr' – Zvolen, 1651: pana *ffizernyka* plat (HSSJ), Orava, 1655: Postiharom sem dal ... *Fyziernikom* f – den 66 ½ (BathtLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), H. Nemce, 1658: meskemu *ffizirniku* to wjno premeraty (HSSJ), B. Bystrica, 1710: *fisiernici* aneb ti, kteri vino fisieruju (AGK 167), pan inšpektor a viny *fisiernik* ... (uo.); – **fiziernický** adj. – Zvolen, 1645: plat *ffiziernyczky* (HSSJ); – **(od-, vy-)fizierovat'** '(hivatalosan) megmér, (meg)akol' – Orava, 1654: Od *ffizierowany* fl. – den 38 (BathtLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), H. Nemce, 1658: kde ... wyno kupene sprawedlywe bolo *odffizyrowane* (HSSJ), Orava, 1667: Od *Fizerowany* per den ½ (BathtLt Lad 27 Fasc 6: 90), Zvolen, 1679: panu Albertimu za *ffizerowania*, cuo od pana Horvatha *ffizerowal* (HSSJ), B. Bystrica, 1710: vedle obyčejnej suduv dimensii a *fizerovani* 15 d ... (AGK 167), Ružomberok, 1782: pivo zliate do sudov *vifizirujem* (Agrik 14: 83), akol, akól, akóz, *fizjeruvat'* (Jancs), akolás, *fizjerovaňja* (uo.), Pukanec: *fizeruvat'* (SSN); – **fizierne** 'akolási pénz' – S. Lúпча, 1661: (z vína) potrowa a nakladek, *fizernuo*, srotowane, kostowane ... (HSSJ); – **fizierny, fizierový** adj. – Krupina,

1687: na panou *fiziernych* d 72 (HSSJ), akolópénz, *fizjerovi* penjaz (Jancs); – **fizierovatel'** 'akoló' – akoló, *fizjeruvatel* (uo.), akózó, *fizjerovatel* (uo.); – **fizierovačka** 'akolás' – Pukanec: *fizeruvačka* (SSN), Pečenice: *fizeruvačka* (uo.).

A korai úfn. eredetű m. *füzér* (rég *fizír*) 'Visierstab; Meßstab' (1557: Mollay; EWU). Korábban úgy gondoltam, hogy címszavunk közvetlenül a németből van átvéve (l. TUHg 421–2), az azóta előkerült adatok alapján azonban a magyar közvetítést látom valószínűbbnek (l. MNy 88: 502). Az *-er, -ier* végű változatokban az *e, ie* ui. a legkielégítőbben a m. *füzér é* hangjából magyarázható meg (l. 15.2. p.). A szőlészeti, borászati terminológia elemeként került be a szlovák népnyelvbe. – L. még m. > szhv. *fizer*² (UElSk).

flanier 1. 'Flanell' – flanel, flanel, *flañjer* (Jancs), *flaner*, flanel (uo. II, 74), *flaner* (Buffa), *flañiér* (Ripka 183), *flanér*, *flaniar* (GNS); – **2.** 'ujjatlan kabátka' – *flanier* (Kálal); – **Szárm.: flanierový** adj. – *flaniaroví* (GNS); – **flanierka** 'flanellszoknya' – Tk: *sukňu flañerku* (Ondrus 230).

A ném. eredetű m. *flanell* 'Flanell' (1697–8: TESz) főnévnek *flaner*, *flanér* (1772: uo.) változata. A szóvégi *-r* éppenséggel magyarázható volna szk. disszimilációval is, de az *é, ie* (> *ia*) határozottan m. eredet mellett tanúskodik. Ezek forrása ui. csak a m. *é* lehet (l. 15.2. p.). A szk. köz- és irodalmi nyelvben szokásos *flanel* azonban feltehetően ném. (l. Rudolf), esetleg fr. (Machek² szerint angol) eredetű. – A magyarból: Machek¹; Machek². – L. még m. > morva *flanerka* (Machek²; Sulán 152–3), rom. *flanér* (Tamás).

foci, fodbal 'Fußball; Lederball der Fußballspieler' – *fodbal* (Buffa; Hab 80; GregPsz; LexNov 82; GNS), *fodbál* (Hab 82), *foc*, *fuc* (SSS); – **Szárm.: focik, fucik** dem. 'ua.' (SSS); – **fodbalový** adj. – *fodbalovi* (Buffa); – **fodbalovat' (sa)** 'futballozik' – *fodbalovat' sa*, *fodbálovat' sa* (Hab 82), *fodbaluvat sa* (GregPsz), *fodbalovat' sä* (LexNov 82; GNS), Roštár: Každú nedelu *se chodã fodbalovadž* na dedinskú lúku (SSN); – **fodballišta** 'futballista' – *fotballišta* (SipM).

Az angol eredetű m. *futball* 'ua.' (biztos adat 1886: TESz) jövevényszónak népnyelvi *futbal*, *fodbal* (uo.) alakváltozata. Címszavunk a Magyarországon jó száz évvel ezelőtt megismert labdarúgás terminusaként a népi érintkezés révén a szlovákok körében a magyar közvetítésével honosodott meg. Az irodalmi *futbal* (SSJ) szintén lehet magyar átvétel, ez azonban már nem egyértelmű. A *fodbalovat' (sa)* létrejöttét nyilván a m. *futballozik* (1911: TESz), népnyelvi *fodbalozik* ige segítette (ehhez vö. Gregor: HungSl 1988: 49–58; 56. p.). A sportnyelvi *foc* közvetlen előzménye a *fodbal*-ból szócsonkítással és *-ci* kicsinyítő-becéző képzővel alakult m. *foci* 'Lederball der Fußballspieler' (1901: TESz). A szóvégi *-i* a szlovákban morfológiai kényszerből tűnt el (l. 45. p.). A kelszk. *fotballišta* a m. népnyelvi *fotballista* helyi átvétele. Juraj Šikra a *fodbal*, *fotbal* formát cseh hatásnak tekinti, de furcsállja, hogy az *o-s* alakok inkább a közép- és kelet-szlovák nyelvterületen élnek, mégpedig jobbra az idők körében (SR 57: 82–4). A magyar hatás lehetősége azonban föl sem merül benne. – Szepes megyében és a magyarországi szlovák településeken meghonosodott a m. népnyelvi *fodbalmeccs*, *fodbalpálya* összetétel is, vö. Spiš: pomali nadhodzi čas

pre *fotbal meče* (SN 15: 470), Vsz: Bud'e *fodbalmečč?* (s. gy.); Spiš: Spomnuc sebe Sport v Levoči | ... a prekrasnu *fotbalpaju* (SN 15: 481), Pv: tam je zas *fotbalpája* (s. gy.). – A magyarból: GregPsz 162; SipM. – L. még m. > kukr. *futbolišta, futbolozovátisja* (LizV 634), jrut. *fodbal* (Udv 58).

fodra, fodor. plur. **fodry** 'fodor; mandzsetta' – Radvaň, 1608: I[tem]. czso Syly *fodor* Vlyane (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr 2: 31), 1613: zaponku gednu Duplataffotowu, naranczoweg ffarby *foddrow* ssest (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.: 91), Omšenie, 1613: dvoqe byele kytagkowe *ffodry* (SL 3: 81), ... dvoqe proste *fodry* (uo. 82), Smrečany, 1627: *Fodri* gedni (PDS 71), Lietava, 1654: *Fodry* No 2. (BatthLt Lad 27 Fasc 7), *fodra* (Mič; Kálal; Pátk 205; Horehr 2: 202; Hont 263; Koma 154; Malč: StSl 10: 231; Žak 649; GNS; nár. Tim: SSJ; SSN; hovor. SCS), *frodla* (Nos 138), *fodor* (Márkus 105; Šoporňa: SN 18: 98; SipM); – **Szárm.:** **fodrička** dem. – Lietava, 1654: *ffodryčky* byele okolo hrdla No 1. (BatthLt Lad 27 Fasc 7), *fodrička* (Vans: MatSl; SSJ), *fodriška* (GNS); – **fodravý, fodrový** adj. – 'fodros' – *fodravý* (Kálal), *paradička fodravá* (LexNov 143), Nbh, Ks: *fodravá* gecel'a (s. gy.), *fodrový* (SN 1: 62), Bcs: *fodrovje* črevá (NSM 3: 104); – **(vy)fodrovat'** '(ki)fodroz, (ki)fodrosit' – Nbh: *fodrujeme* to (s. gy.), *fodrovaná* sukňa (GregPsz 219), *viŕfodrovaná* d'eska (LexNov 96), obleč kabat *fodrovani* (AntZ 261); – **fodrovčiak** 'fodros alsószoknya' – Višňov: *fodroučak* (SSN).

Az ismeretlen eredetű töből származó m. *fodor* 1. 'knotig; maserig' (1399: EWU); 2. 'kraus' (1405 k.: uo.) mn., ill. 1. 'Krause; Gekräusel' (1576: uo); 2. 'Kamm; Wellenkamm' (1577: uo.); 3. 'Kalbsgekröse' (1788: uo.) főnév. Címszavunk származását illetően a SCS tanácstalan, holott kétségtelenül m. jövevényt. A *fodra* változatban a magyar birtokos szerkezetek (pl. *kendő, ing, gallér* stb. *fodra*) gyakran hallott *fodra* alakját szing. nom.-ként vették át a szlovákok (l. 35. p.). – A magyarból: CzambSl 138; Szabó: LS 1–2: 187; Király: StSl 10: 231; Gregor: StSl 15: 224; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *fodra* (LizV 172; Dezső: NytudÉrt 128: 60), rom. *fódor* (Tamás), jrut. *fodra* (Udv 58), vend *fodra* (Flisz II). – Vö. **fodroš(ka)**.

fodroš, fodroška 'fodros (szoknya)' – Malč: *fodroš* 'gekräuselte (Bluse)' (StSl 10: 231), *fodroši* pt. 'fodros ruha' (SipM), Žalobín: *Fodraž* ma na spotku fodri ... (SSN), *fodroška* 'sukně' (Vans: Kálal), *fodroška* 'ua.' (ŠtolcJ 104; St. Pazova: s. gy.).

A *fodor* főnévből -s mn. képzővel keletkezett m. *fodros* (1585: TESz) származék. A *fodroška* a m. *fodros szoknya* szerkezet alapján keletkezett univerbizációval (l. 55. p.). – Vö. **fodra, fodor**.

fogaš¹ 'akasztó' – Lietava, 1646: *Fogasse* na Stenach N 4. *Fogasse* Malyczke na Okne N 2 (BatthLt Lad 27 Fasc 7), Bytča, 1652: *Lawycze* N 4 | *Foghasse* N 4 (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 16), L. Hrádok, 1659: *Fogasse* okolo muru y lawice (NádLt Okir I 620), Ostriež, 1664: *Foghasse* na Stenach. 2. z zeleznimj klinczy (NádLt Okir I 713: 2), Trenčín, 1695: *Listwa, anebo ffogaš* zelezny. l. maly *Fogaš* (UC Fasc 59 Nr 10), XVII. sz.: Paxillus. *lisstwa. fogass*

(SMS 15: 162), 1702: Na gednom *Fogassy* Džbankow na lekware gsucich ... (NádLt Okir I 620: 90b), Soblahov, 1718: *fogasse* dwa stolarske (HSSJ), M. Kameň, 1744: *Fogas* na sbánki, a Tangere drisani suczj (BalLt Kékkői urad. 35. cs.), Vajnory, 1786: ... za *Fogass* do obecného Domu (ZFFUK 28: 92), *fogaš* (Bern; ľud. Vaj: MatSl; SSSJ; hovor. SCS; Myjava² 370; Malč: StSl 10: 231; SipM; LexNov 176: Ripka 152; Abov: DialZ 1: 91; GregPsz) stb.; – **Szárm.:** **fogašek** dem. – Trenčín, 1678: Pri stole maly *fogašek* černy na stenie (HŠ 3: 398), Trenčín, 1722: pre miski *fogašek* (LS 4–6: 305); – **fogašík** dem. – 1678: *fogassik* malj (HSSJ), 1679: *Fogassik* maly l. (NádLt Okir I 829: 200), Bošáca: *fogašík* (SSN); – **fogašník** 'falifogas' – Trenčín, 1694: *fogassnyky* 4 (HSSJ) – **fogaška** 'vasborona' – Szs, 1895: *fogaška* (NyK 25: 285), Ks: poton *fogaška* bola, čo vpravja, že tak zo zezeza je (s. gy.).

Az ősi eredetű m. *fog* 'Zahn' -s képzős m. *fogas* 'akasztó' (1568: SzT) származéka, amely melléknévként már a XIII. sz. óta adatolva van (l. TESz). A magyarországi szlovák településekről ismert *fogaška* képződmény a m. *fogasborona* 'zinkige Egge' (1647: SzT IV, 179; de vö. 1552: *fogas* 'Egge': OklSz; TESz) nyomán keletkezett univerbizációval (l. 55. p.). – Átkerült a magyarországi szlovákok szóhasználatába a m. *fogasol* 'boronál' (ÉrtSz) ige is, vö. Ph: *fogašuvat* 'ua.' (s. gy.). – Az adatok tanúsága szerint címszavunk a XVII. században már honos volt a szk. nyelvterület nagy részén, s a népnyelvben ma is él. – A magyarból: Škultéty: SP 22: 760; EtSz; Kálal; Fedák: SbŠkult 534; SCS; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *fogoš* (LizV 633), rom. *fogaș* (Tamás), jrut. *fogaš* (Kočiš 124). – Vö. **fogaš²**.

fogaš² 'Zander' – *fogaš*, balatonská riba (Bern), 1859: kapry, *fogaše*, štokfiše ... (Beszélg 158), *fogaš* ľud. (MatSl), *fogoš* (Is; kuch. SCS).

A *fog* 'Zahn' főnévből keletkezett -s képzős m. *fogas* 'zahnig' mn., amely a *fogas hal*-típusú szerkezetekből 'Zander' jelentésben (1551: TESz) főnevesült, s mint balatoni halfajta lett ismert külföldön is. – A magyarból: EtSz; MatSl; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 527; Machek¹; SCS stb. – L. még m. > ném. *Fogasch*, *Fogosch*, *Fogas* (FWb; TESz), fr. *fogasche* (TESz), cseh *fogoš* (Sulán 154), szhv. *fogaš*, *fogoš* (UElSk). – Vö. **fogaš¹**.

fogaš 1. 'Gang, Gericht (beim Essen)' – *fogaš* ... chit (záchit, zashit'eňi) gedel, staweňi (Bern), chit ... fogás, tál éték ... Syn. záchit, vulg. *fogaš* (uo.), *fogaš* (SR 33: 91); – **2.** 'Fangen, Greifen, Griff' – *fogaši* pt. 'ua.': *Fogaši* ňemože vitrimac (SipM); – **3.** 'zenei utójáték, utóhang' – Šariš: Nakoniec hudba zarýchli tempo, alebo zahrá tzv. *fogaš* (zvláštne cifrovaná dohrávka), načo sa tanečníci voľne roztancujú po sále (ZáLET 224).

Az ősi eredetű *fog* 'greifen, fassen, festhalten' alapjelentésű igének -s képzős m. *fogás* 'Kniff, Griff' (1519 k.: EWU); 'Gericht (Speise)' (1673: uo.) származékszava. Címszavunk 3. jelentése szintén a magyarra támaszkodik, vö. népnyelvi *fogás* '(farsangkor) a reggeltől estig vagy estétől reggelig tartó tánc' (ÚMTsz). – A Bernolák-féle *chit* 'Gang, Gericht' a m. *fogás* tükörszava (l. 59.2. p.). – A magyarból: Habovštiaková: SZSS 91; SipM. – Hab 67, 94, 117 is közli

a *fogás* szót, sajnos minden esetben jelentés nélkül, így a hovatarozása nem dönthető el.

fogház 'Gefängnis' – Priechnod, 1915: Oj, v bistrickom *fogháze*, oj, tam rast'ie ňetata (Bartók I, 158), Podkonice, 1915: V stoličnom *fogháze* | netiať a virástla (Bartók II, 28), Poniky: až na *fogház* priľeťu (SpevyH 20), F tom *fogháze* tí páňi, ej (uo.), Vígľaš: V bistrickom *fogháze* ... (uo. 22).

A m. *fogház* 'ua.' (1519: TESz) összetétel. Csak népdalokból tudom idézni, ami a szó erősen korlátozott ismeretére utal. Ugyanakkor mutatója a közvetlen etnikai hatásnak a népdal területén is.

foglalov 1. 'Anzahlung, Angabe, Draufgeld' – Tk, 1851: napodonassali *foglalovi* (SIKoml 331), Tk, 1865: *foglaló* (uo.), Th, 1873: Zoraty rasz *Foglalo* 3 Zlatje novje (StSl 8: 365), Szs, 1895: *foglaló*^u (NyK 25: 295), Tk, 1899: tak dali prvje penjaze Februara. 17. tiho 20. zlatih *foglaló* (Roszkos), Nbh: Béresovi *foglaló* (Chov 24), 1921: Bérešovi *foglaló* dani (uo. 51), Nl: *foglalou/v* (Roh 118), Ks: *foglaló* (s. gy.), Nbh: d'iovka dalo hodbábni ručňík, to ako ten *foglaló* (NSM 4: 82); – **2.** 'Pfander, Exequent' – *foglaló*^u (SipM).

A gazdag jelentéstartalmú *foglal* igének m. *foglaló* 'Angeld, Draufgeld' (1769: TESz) származéka, amely a *foglaló pénz* (1563: SzT) szerkezetből főnevesült. A m. szóvégi -ó szk. reflexióira l. **13.3.1–3.** pontokat. Csak Zemplén megyében és a szlovák nyelvszigeteken használatos tájszó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 295; Király: SIKoml 331. – L. még m. > kukr. *foklolaš* (NytudÉrt 128: 60). – Vö. **foglalovat'**.

foglalovat' 1. 'sich etwas sichern' ? – Gemer, 1585: každý Huttman, kteří s ktery m Sstelliarom na Kraczun recz včiny, a sobe ho *foglaluge* (Tóbbik 103); – **2.** 'besetzen, in Besitz nehmen' – okr. Rim. Sobota, 1683: i kdy na pana Sirmajihio mlyn *foglalovali* (ListyP 73), Nye: *foglalovat'* (Márkus 105).

A m. *foglal* 'besetzen, in Besitz nehmen' (1372 u.: TESz); 'gefangen halten, überwaltigen' (1416 u.: uo.), 'sich etwas sichern' (1568: uo.; további jelentéseit is l. uo.) ige. Régi Gömör megyei szó, mára kiveszett, Nyíregyháza környékén bizonyára a magyar környezet segítette a megőrződését. – A magyarból: Tóbbik 136; Márkus 105; Horváth: ListyP 73; HSSJ. – Vö. **foglalov**.

fogmek 1. 'Scherge' – chitač, captor, comprehensor, interceptor ... Syn. lapač, lapag, vulg. *foğmek* (Bern), lapag, verbero, Schurk, Auffänger, Drabant (verachtlich), fogd-meg. vulg. *foğmek* (Bern); – **2.** 'kutyauszító szó, kapd el!, fogd meg!' – *fogmek!* (SipM), *fog mek* (LexNov 116); – **Szárm.: fogmečka** dem. – chitačka vulg. *foğmečka* (Bern).

A m. *fogdmeg* képződmény, amely a *megfog* '(an)fassen, ergreifen' ige felszólító módjának szing. 2. személyű *fogd meg!* alakjából lett főnévvé, ill. melléknévvé. Első jelentései: 'Werber von Soldaten' (1785: TESz); 'Häscher, Scherge' (1790: uo.; további jelentéseit is l. uo.). Kutyanevként is közkeletű (1811: uo.). A *d* nélküli forma feltehetően nem szk. fejlemény, így honosodhatott meg a magyarból, vö. 1750: *Foghmeg* József szn. (TESz). A szlovák nyelvterület

déli peremén előforduló tájszó. – A magyarból: SipM. – L. még m. > morva *fodmeg* kutyanév (Sulán 153–4), kukr. *fogmeg* (Liz 111).

fogol' 'Gefangene' – dunántúli szlovák települések: *fogoj* (ŠtolcM 70), *fogol'* (SipM).

A m. *fogoly* 'Kriegsgefangener; Sträfling' (1416 u.: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.) származék. Újkeletű átvétel, csak a magyarsággal ma is közvetlen kapcsolatban élő szlovákok használják. – A magyarból: ŠtolcM 70; SipM. – L. még m. > kukr. *fogol* (LizV 633), rom. *fúglu* (Tamás).

fogov 1. 'Zange' – Malč: *fugou* (StSl 10: 231); – **2.** 'valaminek a nyelve, fogója' – *fogo* (SipM).

A m. *fog* 'fassen, greifen' ige melléknévi igenevének főnevesült *fogó* 'Zange' (1490 k.: TESz) alakja, ill. annak népnyelvi *fogóu* (l. ÚMTsz) változata. A *fugou* alakváltozat *u*-ja szintén a magyarból való (l. TESz). – A kelszk. déli részén és a szlovák nyelvszigeteken főleg szaknyelvi szóként különböző magyar összetételekben is meghonosodott, vö. Nl: *čifogou/v* (Roh 112) < m. *csőfogó*; *gójafogou/v* (uo. 119, 423) < m. *gólyafogó*; *láncfogou/v* (uo. 133) < m. *láncfogó*; *lángfogou/v* (uo.) < m. *lángfogó*; *pántfogou/v* (uo. 146) < m. *pántfogó*; Malč: *patkaňfou* 'Rattenfalle' (StSl 11: 99) < m. *patkányfogó* 'ua.' stb. – A magyarból: Király: StSl 10: 231; SipM. – L. még m. > rom. *fogau* (Tamás), kukr. *fogóvy*, *fagóvy* (LizV 629).

fojtovat' 'ersticken, würgen, dichten' – Strážske: *k sebe zo strachu paru fojtovala* (Czambel 507), *fojtovac* vsI (Kálal; Malč: StSl 10: 231), Nažho stariho strašni kašel *fojtuje* (VŠG 5: 190), Udarské: *Ta tu dymu, so aš fojtuje č'eveka* (SSN); – **Szärm.:** *zafojtovac* 'ua.' (Malč: StSl 10: 231).

A *fül* 'fullad' igére visszamenő m. *fojt* 'ersticken, erwürgen' (1416 u.: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.). Gömörben és a kelszk. nyj. déli részein ismert tájszó. – A magyarból: Czambel; Kálal; Király: StSl 10: 231. – L. még m. > kukr. *fojtováti* (LizV 633), rom. *foitui* (Tamás), jrut. *fojtovac* (Kočiš 124). – Vö. **fujtáš.**

fokoš 'Streitaxt, Stock mit Axtgriff; Axt, Beil; Keilhacke; Stab, Stock' – Dubodiel, 1649: Martin *Fokoš* szn. (Urb II, 266); – 1793–6: *za to ho fokossom* wsstal (OSzK Quart Lat 2746: 47b), Ratková, 1814: *Aby ... flinty, balty a fokosse ... odebrane ... bily* (Gemér 2: 221), 1844–5: *Dau si hñed zo starího železa fokoš spravit'* (Polívka IV, 493), *fokoš* (Jancs; Loos I; DobšO 10; Kálal; Vaj, Kal: MatSl; Malč: StSl 10: 231; SipM; GregPsz; LexNov 235; GNS; nár. SSJ; zastar. SCS), *fogoš* (Ferko 322), Čremošné: *fokoč* (SSN) stb.; – **Szärm.:** **fokošik** dem. 'sekerovitá palica (valaška koniarska)' (VáciP 38).

A *fok* 'Nacken, Rücke, Öhr eines Werkzeuges' főnévnek -s képzős m. *fokos* 'Streitaxt, Stock mit Axtgriff; Axt, Beil; Keilhacke' (1567: TESz) származéka. Erősen elavulóban levő nyelvjárási szó, napjainkban inkább csak 'bot, vőfélybot' jelentésben fordul elő (l. SN 26: 105; Hont 486 is). – A magyarból: Škultéty: SP 22: 760; Kniezsa: Ethn 43: 63; Kálal; EtSz; Szabó: LS 1–2: 186; Márkus 105; Király: StSl 10: 231; Machek¹; TESz; Gregor 226 stb. A SCS a magyar eredetet érthetetlen módon megkérdőjelezi. – L. még m. > ném. *fokos*, *fokosch* (TESz),

morva *fokoš*, *fogoš* (Sulán 155–6), or. *fokoš* (Hollós 61), rom. *focoș* (Tamás), szhv. *fokoš* (UEISk), vend *fokos bot* (Flisz I, 55; II, 25).

foľoka 1. 'Winde (Pflanze)' – Vel' o *foľoki* mame u krompl'oh (SipM), Kucany: *foľouka* 'druh buriny' (SSN); – **2.** 'Efeu' – Malč: *foľouka* 'ua.' (StSl 10: 231).

A *foľyik* 'fließen' igének m. *foľyóka* (népnyelvi *foľjouka*: ÚMTsz) 'Convolvulus' (EtSz) származéka. Keletkezése hasonló szemléleten alapul, mint a szláv **svlakъ* (és származékai) esetében (erre l. Machek¹ 184). Keletszlovák tájszó. – A magyarból: Király: StSl 10: 231; SipM. – L. még m. > jrut. *foľouka* (R. Krstur: s. gy.).

foľošov, foľoš, foľuš 1. 'Gang, Korridor' – L. Hrádok, 1659: Z kruteneho schoda na *ffolossow* dwere z *ffolossowa* do bassty dwere (NádLt Okir I 620), Dwere s *folossowa* s blechom (uo.), 1678: na *ffolossowe* postel welka (HSSJ), 1682: Pod *Folossowem* na Kury a husy kurinecz (NádLt Okir I 620: 72), Krupina, 1683–4: kdy na kostele *feleszowy* obigaly (HSSJ), Blatnica, 1685: Hore Schodom od Brany iduc na *Foluš* (NádLt Okir I 829), 1753: kral izrahelsky, po *folassoch* domu sweho prechazel se ... (HSSJ), Malč: *foľošou* (StSl 10: 231), *foľošó* (GregPsz 219), Nbh: ako popod je tá, ten *foľošov* zatváraní (NSM 4: 254); – **2.** 'gyors áramlás a patakban' – Kucany: *foľošov* (SSN); – **3.** 'orbánc' – okr. Humenné: pri chorobe „*foľošov*” (ruža) ... (BednLP 79); – **4.** 'pattanás, pörsenés' – Malč: *foľošou* (StSl 10: 231); – **5.** 'daganat' – *foľoš* (GNS).

A *foľyik* 'fließen, laufen' ige gyakoritóképzős régi *foľyos* alakjának *foľyosó* főnevesült melléknévi igeneve, ill. annak nyj.-i *foľosóu* változata. Jelentései: 'Gang, Korridor' (1943: EWU); 'Rotlauf' (1552: uo.); 'Gelbsucht' (1560 k.: uo.); 'Krebs' (1585: uo.) stb. A m. köznyelvi -ó, nyelvjárási -óu szóvég szk. megfeleléseire l. **13.** pontot. – A magyarból: Király: StSl 10: 231; GregPsz 219; HSSJ. – L. még m. > rom. *foișor* (Tamás), szhv. *foľjašov, foľaš, foľuš* (UEISk), vend *folas* (Flisz).

foľt 1. 'darab földterület' – 1595: kupil sebe y swogim dietatka[m] y tez potomkom geden *fuolt* z strany Bedeczowskeg (Jelš 234), Jelšava, XVI. sz.: ieden *folet* trawy (HSSJ), Hrachov, 1603: ... pitaj za penize tuot jisti *fuot* Luke (StSl 4: 395), Jelšava, 1638: predal geden kus aneb *ffoltt* humna (HSSJ), **2.** 'foľt; rongydarab' – *foľt* (Czambel 225, 507; vsl Kálal; SipM; spiš SSN); – **3.** 'gulya, csorda' – *foľt* už (ASJ IV/2: 97); – **Szárm.:** **foľtok** dem. 'darabka (földterület, papiros, textil)' – Jelšava, 1566: W kutech welikich pry sendniczky ieden *foľtok* trawy (SMS 16–17: 130; Jelš 207), Gemer: *foľtok* (SMS 16–17: 134), Spiš. Štvrtok: Nemaš pri sebe *foľtek* papiru? (SSN).

Az ősi *fal* 'beißen, fressen, essen' igéből alakult m. *foľt* 1. 'Flicklappen' (1416 u.: EWU); 2. 'Teil' (1510: uo.); 3. 'Menschengruppe' (1514: uo.); 4. 'Bissen' (1536: uo.); 5. 'Rudel, Volk (Tiere)' (1610: uo.) származékszó, ill. annak régi és népnyelvi *fuót, föüt* változatai. A szk. jelentések mind a magyarból valók (az 'egy darab földterület' jelentésre l. még a SzT adatait is). A szó 1. jelentésére vö. a ném. eredetű szk. *flak, flek* (1478: HSSJ) azonos értelmű használatát. Gömörből és a kelszk. nyelvjárásból ismert tájszó. – A magyarból: Czambel;

Kálal; EtSz; SipM; HSSJ. – L. még m. > rom. *folt* (Tamás), szhv. *vot* (UEISk), cseh argó *fóty* (Sulán 156). – Vö. **falat, fótoš, katonafoty**.

fonal, fonál 'Faden, Garn' – Trenčín, 1678: z zlateho *fonalu* roity (HŠ 3: 395), Vráble, 1696: aby vosk *ffonale* a Czwerne swoge mel (AM Comit. Bars. Rsz 9: 145), L. Mikuláš, 1697: Towariss pak čizmarsky ... aby swogimy *fonalmy* a woskom robil (SMSS 9: 134), Turč. stol., 1720: swogimy *fonalmy* (AM Comit. Turocz. Rsz 52: 22b), Brat. stol., 1726: skrz kupeny, a zaopatreny *fonaluw*, podesswy (AM Comit. Posen. I. Rsz 33: 59), Lipt. Mikuláš, 1751: platanku ... aby swogimý *ffonalmý* a woskom robil (PCA 2. doboz Nr 119: 5b), Žaškov, 1759: Sedem kusov *fonalov* (SSNM 1952–60: 155), 1770: ani žádn *fonál* (Čap 87), *fonál* (Bern; Mič; Kálal; Podk 309; Dudok 229), bez pluvania na *fonál* dratvu neurobíš (Šándor 331), Turany, Pukanec: *fonál* (SSN), *fonal* (LexNov 152; Roh 378, 382; Čemerné: SSN); – **Szárm.:** **fonalový** adj. – Prievidza, 1797: klbečka *fonalowe* 3 (HSSJ).

Az ősi eredetű *fon* 'flechten; spissen, zwirnen' igének m. *fonal, fonál* 'Faden, Garn' (kn. 1395 k.: TESz) származéka. Szaknyelvi szóként elsősorban a csizmadiák szókinésében élt, főként közép- és nyugatszlovák területeken. Ma már erősen kiveszőben van. – A magyarból: EtSz; Mič; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 530; Dudok 39; Matejčík: LexNov 152; HSSJ stb. – Vö. **fonáš**.

fonáš 'ruhát díszítő fonadék' – Čachtice, 1825: *Fonass* Rify Nro 5 po krajc. 18. (EtheyCs 118), Šariš, 1830 k.: na Mentiček Zlati Boritas. 14. Rifi ... Sujtas 31. Rifi ... *fonas*. 7. Rifi (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7).

Az ősi eredetű *fon* 'flechten; spinnen, zwirnen' igének -s képzős m. *fonás* 'Spinnen' (1531: TESz) származékszava, amely a paszományosoknál, gombkötőknél bizonyos díszítő zsinórféleséget is jelölt (l. Ball). S az ilyen díszítőelem nevéként került át a szlovákba is, de úgy látszik, mára már kiveszett. – Vö. **fonal**.

foňastovat' 'cserépedényt kiéget' – *foňastovati* (LexNov 167, 174), Poltár: V báňah zmo *foňastovali* škribl'e aj hrnce a potom zmo ih gl'édou na'éraľi (SSN).

A belső keletkezésű m. *fonnyaszt* 1. 'welk machen, verdorren' (1464?, 1577 k.: EWU); 2. 'abbrühen, abkochen' (1464?, 1577 k.: uo.) stb. ige. A fazekasmesterség szavaként került át a szlovák népnyelvbe, vö. m. *fonnyasztás* 'a cserépedények első, nem túlságosan erősen felfűtött kemencében való kiégetése' (ÚMTsz). Nógrád megyei tájszó. – A magyarból: Matejčík: LexNov 167, 174.

foráš '(Wasser)quelle' – Štítňik, 1696: Na *forrasu* hn. (Ila II, 163), 1767: Pot^o*forrasu* nise meszta hn. (uo.), – *foráš* (Ös; ŠtolcM 70; ŠtolcJ 98; Vs, Ai, Ecs, Kd, Nh: Atlasz), *forraš* (Bé, Kp, Sz: Atlasz), okr. Trebišov: *foraš* (SFFUK 16: 55; Rh, Bk, Rb: Atlasz).

A *forr* 'entspringen, hervorquellen' igéből keletkezett m. *forrás* '(Wasser)quelle' (1113: TESz) származékszó. A kelszk. nyj. déli részén és a szk. nyelvterületen élő tájszó, amely már alighanem a XVIII. sz. előtt behatolt a szk. népnyelvbe, amint erre a Gömör megyei adatokból következtetni lehet. – A magyarból: SipB 247; ŠtolcJ 98; Palkovič: SFFUK 16: 54. – L. még m. > kukr. régi *foraš* (Dezső: NytudÉrt 128: 60), mai *fórraška* (LizV 633).

forditáš 'borfajta' – *forditáš* 'druh vína vyrobeného pridaním hroznových vyľiskov, ktoré ostanú pri výrobe tokajských výberov, do muštu' (SCS).

A *fordít* '(be)kehren, wenden, lenken, richten, drehen' igének -s képzős m. *forditás* (1493 k.: TESz) származéka, amelynek Tokajban ismert jelentése 'az első taposáskor kicsorgott mustnak a kádban maradt törkölyre való feltöltése, hogy a néhány órai állás és az újabb taposás elvégzése után kapott must jobb minőségű legyen' (ÚMTsz; egyéb jelentéseit is l. uo. és NySz; SzT). A *forditás* mint borfajta Tokaj vidékén a XVIII. században alakult ki (l. MNL II, 206). Borászati szakszó. – A magyarból: SCS; Gregor: BenkőEK 219. – Vö. **forditov**, **forgatovat'**, **forgov**.

forditov 1. 'fordító (csizmadia-, cipésszerszám)' – 1770: Nje ssidlo, nje ihla, mussta a *fordjto* (Čap 87), 1790: Ale že, praj, tĺk, včůl vidím teprv, že je len drevení *fordító* (Fándly: BernP 97), XIX. sze.: zĺých a nespokojných lomí *forditovom* (Piesne 327), 1830: Kto sa, ako vy, mnoho s *forditovom* zaobera (ChalD 32), 1832: Dratva, smola, kopyto, | lápsik, šidlo, *fordító* (uo. 99), *fordító* (Dobšo 98), *fordító* (Kálal), Pukanec: *fordító* (SN 5: 624); – 2. 'Klinke, Tűrschnalle' – Malč: *forgitou* (StSl 10: 231), *fordito*^u (SipM), zempl, užh: *forgitov*, *forgitou* (ASJ IV/2: 132), zempl: *forgitiv* (uo.); – 3. 'Drehscheibe bei der Eisenbahn' – *fordito*^u (SipM).

A m. *fordító* (1493 k.: TESz), ill. annak népnyelvi *fordítou* változata. Ez a *fordít* 'kehren, wenden, lenken' jelen idejű melléknévi igeneve, amely különböző jelentésben főnévként is használatos, így pl. 'Angel' (1517: uo.); 'Übersetzer' (1551: uo.); '(Fenster oder Tür) Vorreiber' (1589: SzT) stb. Címszavunk 1. jelentése a m. *fordító* 'olyan fa, amely segítségével a rámatlan csizmát kifordítják' (Ball; SzegSz) csizmadia műszó (rövid leírását közli Ján Čaplovič, 1. UrbP 314). Teljesebb alakja *fordítófa* (ÚMTsz). Egyébként jelöl minden olyan műszaki eszközt, szerkezetet, melynek segítségével valamilyen tárgy megfordítását végzik (l. ÉrtSz), így a vasutasok szóhasználatában 'Drehscheibe bei der Eisenbahn' is. Ez a jelentés újabb meghonosodás a szlovákban. – A magyarból: CzambSl 124; uő.: SR 5: 114; Kálal 918; Király: StSl 10: 231; SipM. – Az ASJ IV/2: 132 szerint a szk. szó forrása a m. *forgató*, de ez helytelen. Az átvett szó a *fordító* (*fordítou*) volt, a *d > g* változás a szlovákban történt meg (l. Buffa 43; StanD I², 545; 24.5. p.), de talán elősegíthette a m. *forgató* *g*-je is. A *forgitiv* alakváltozat *i – o > i – i* asszimiláció eredménye (l. 29.2.2. p.). – A magyarból: Gregor: BenkőEK 219–20. – L. még m. > kukr. *fordita*, *forditov* (Liz 150), szhv. *fordita* (UElSk). – Vö. **forditáš**.

forgatovac 'fogat (földet)' – Šariš, 1830: *Forgatovali ... Pleli ...* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1832: *Forgatovali ... Koliky bili ... Wgazali* (uo.), 1833: *Koliki cahali ... Forगतovali ...* (uo.).

A m. *fogat* (< *fordít*) ige, mely egyebek között '(herum)drehen, wenden' (1395 k.: TESz); 'umgraben, umackern' (1510 k.: uo.) jelentésben gazdagon adatolva van. A *fogat* – és ennek -s képzős *fogatás* származéka – gyakori kifejezés a szőlőművelésben (l. MNL II, 206), s mint ilyen került át a kelszk.

nyelvjárásba, ahol az *-ačka* képzővel megalkották a *forgatačka* főnevet, vö. Šariš, 1829: wgazali ... *forgatačka* ... pleli (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1830: Wjkriwali .. Wgazali ... *Forgatačka* ... (uo.). A hiányos adatok alapján a szó jelentése nem egyértelmű. Lehetséges a 'forgatás' és a 'forgatást végző munkásnő' értelmezés is. Az előzőt valószínűbbnek tartom. Úgy látszik, mára mind az ige, mind a *forgatačka* képződmény kihalt. – A magyarból: Gregor: BenkőEK 220.

forgo, forgov 1. 'Federbusch, Federstutz' – Krupina, 1680: wzal sem (od kuruca) geden *forgo* (HSSJ), 1684: Zabil som jedneho kuruca ... a vzal som od neho tricat talierou a jeden *forgo* (KPP 171), Žilina, XVII. sz.: *forgo* swe predal (HSSJ), Žilina, 1704: truhličku na *forgo* (uo.), 1705: *Forgo* panské No 1 (RadvLt 81. cs. IV, o. XX.), Yedno *Forgó* (uo.), Nitr. stol., 1809: čako i s *forgem* (Brat 3: 1038), Širáky černé, vysoké s stužkami | okrouténé, a s dvoma particami: | jednu vysokou s *forgem* výše hlavy, | zelené barvy (uo. 1058), 1830: Zdá sa, že bol pod *forgovom* ['részeg volt'] (ChalD 31), kučma s *forgom* na hlave (LaskD II, 121), Szs, 1895: *forgov, forgo*^u (NyK 25: 295), Už je pod *forgóvom* 'már ittas, részeg' (Zát 72), Pod *forgóvom* a bosý (Zát 162), *forgo, forgóv* (Kálal), *je ~ má pod forgom, forgóvom* 'je opilý' (uo.), Malč: *forgou* (StSl 10: 231), *forgo*^u (SipM), Ratková: *Van je pod forgóvom* 'je napitý' (GNS), *forgo, forgov* zastar. (Jes, Kal, Pláv ...: MatSl; SSJ; SCS; SSN), *byť, mať pod forgom* 'byť podnapitý' (SSJ) stb.: – 2. 'bokrétás főkötő' – *forgov* (Hont 241, 246), Pečenice: Mladú ňevestu zavíjaľi do *forgova* (SSN); – 3. 'Wirbelwind' – Malč: *forgou* (StSl 10: 213); – 4. 'ekeforduló' – *forgóv* (LexNov 100), Cinobaňa: *forgov* (SSN); – 5. 'forgó a patakban' – Revúca: Vo *forgóve* zmo se kúpali (SSN); – 6. 'kukorica címer' elav. – Trakovice: Júli kukurica hádže *forgá* (SSN), Sokol': Kukurica ma koreň, na verchu ma *forgou* ... (uo.); – Szárm.: **forgovka** 'forgókarika, forgó része valaminek' – *forgouka* (Roh 118, 260); – **forgovčak** 'formátlan orr' – *forgoučak* expr. (zempl, užh: ZFFUK 30: 141).

A gazdag jelentéstartalmú m. *forgó* (nyj.-i *forgóu*), ez a *forgo* 'sich drehen, kreisen' (1405 k.: TESz) ige jelen idejű melléknévi igeneve, mely főnevesülve egyebek közt mint 'Federbusch' (1664 e.: uo.), 'valamilyen eszköz forgó része' (1798: SzT; ÚMTsz); 'ekeforduló a szántó föld végén' (ÚMTsz); 'örvény, víztölcsér' (uo.); 'a kukorica porzós virága' (uo.) ismeretes. A szlovák jelentések a magyarból valók (az 1. jelentésre l. a magyarban: RadvCs I, 72 és 183., 185. ábra), a Hont megyei 'főkötőfajta' azonban a 'Federbusch' nyomán a szk. népnyelvben alakult ki. A köznyelvben ma már csak leginkább a *mať ~ byť pod forgovom* 'részeg, ittas, be van csípve' szólásban él. A régebbi *pod forgovom a bosý* nyilván a m. *forgó alatt mezítláb* (MSzK 218) szólás tükörfordítása. A m. *ó (-óu)* szóvég szk. reflexióira l. a 13. pontot. – A magyarból: Kollár: Hlas 105; Melich: NyK 25: 295; Czambel: SR 5: 114; EtSz; Hauptová: Slavia 28: 524; Mihál: JŠ 9: 180; Machek¹; Matejčík: LexNov 100; Gregor: BenkőEK 220–21 stb. A SCS a m. eredetet érthetetlen módon megkérdőjelezi. – L. még m. > lengy. *forga* (Brückner; Wołosz: StSl 35: 252); kukr. *forgív, forgov* (Liz 111, 229; LizV

933), rom. *forgău* (Tamás), szhv. *forgov* (UElSk), jrut. *forgov* (Kočiš 124). – Vö. **forgókarika**.

forgókarika '(ló)szerszámon levő karika' – L. Hrádok, 1660: *Forgho kariky* na uzdenicze N 4 (NádLt Okir I 620), Zvolen, 1669: Uzdeniczu ... s *fforgó karikou* ... (PDS 41), Sprostegssja uzdenicza na stana s *fforgó karikou* (uo.), L. Hrádok, 1688: Uzdenice S *Forgo karikami* N 2 (NádLt Okir I 663), 1689: Uzdenice S *Forgo karikamy* No 2 (uo.), Zvol. stol., 1692: Uzdenica ... 3 *forgo karikou* na obručkach ... (SMSS 12: 48), 1702: Zrd drewena na železnich dwuch prutoch wysicy s *Forgokarikamy* (NádLt Okir I 620), Krupina, 1721: uzdenica na konya s *forgókarikou* (HSSJ), M. Kameň, 1740: Item na *fforgo karikj* (BallT Kékkői urad. 33. cs.).

A m. *forgókarika* összetétel, melynek régente 'Rolle' (1685: Com 149); 'kötőféken levő karika' (1669: SzT: *forgókarikás* a.) jelentése volt, míg Heves megyében 'fémkarika, amely az ostorszíjat a telekkel összefogja' (MTsz). Egykoron a középszlovák nyelvjárásban élt, de úgy látszik, hogy már a XIX. században kiveszett. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **forgo, forgov, karika**.

forint 'magyar pénzegység' – Mb, 1858: penjaze 50 *forin*. (BÉ 6: 364), *forint* (SipB; SipM; Bcs, Ks, Pk: s. gy; SCS; SSJ) stb. – **Szárm.:** **forintový** adj. – Ks, Pk: *forintoví* (s. gy.), Nbh: dávajú ŕisíc *forintovie* dari (NSM 4: 117), *forintový* (SCS).

A személynévként 1403, közszóként 1493 óta adatolt m. *forint* 'Gulden, Währungseinheit in Ungarn und in anderen Ländern seit dem ausgehenden Mittelalter' (TESz), melynek közvetlen forrása vitatott (vagy átvétel a hazai középkori lat.-ból, vagy a korai úfn.-ból, l. Mollay 277–8; EWU). A szlovákban kétségtelenül magyar eredetű (a SCS tévesen az olaszból származtatja). Kései átvétel, általánossá csak a II. világháború után Magyarországon bevezetett fizetési eszköz révén lett. – A magyarországi szlovákok szóhasználatában ekkoriban honosodott meg a *forintos* 'egyforintos; forintot érő' (TESz) származék is, vö. Bcs, Nbh: *forintoš* (s. gy.), *forintošovi* (SipB). – L. még m. > rom. *forint* (Tamás), szhv. *forint(a)* (UElSk), cseh *forint* (SSJČ; a SESJČ a németből magyarázza), kukr. *forint* (LizV 633), ném. *Forint* (FWb), lengy. *forint* (SWO), or. *forint* (Hollós), jrut. *forint(a)* (Kočiš 124), szl. *forint* (Plet); l. még Schubert 323–4.

foršpont 'Vorspann' – 1752: On dáva ... | porcie i *foršponty* (Ant² 491), Nye, 1754: wzal P. Rychtar 16. groši od jistych Husarů, za *Foršpont* (Tirp 3: 13), za *foršpont* y za obrok (uo. 14), L. Revúca, 1760: *fforssponti* gsme dati museli (HSSJ), 1767–74: tež y gyne Fury a *Forsspanty*, to gest odvažky (OSzK Fol Lat 3501: 260), Balassagyarmat, 1770: *Foršponty* namestnikum panskym nekedy davame (SirS 250), Kojšov, 1772: tež take na *forsspontow* (UdvÚrb 126), 1782: straniwa *forsspontuw* neb odvážek (HSSJ), Tisovec, 1790: ... za *foršponty* aneb jakekali jine veci (AGK 267), XVIII. szv.: *foršponty* mnohe ... (ListyP 274), *foršpont* (Bern), 1858: Do Kežmarku na *foršponte* ... sa nám bude páčiť (Botto 59), 1864: Bolo nás do päťdesiat toho *foršpontu* (LaskS II, 433), 1895: že sa ku ktorým '*foršpontom*' zaráta (Timr I, 70), *foršpont* dial. (Kal, Kuk: MatSl), *foršpont* hovor., zastar. (SCS) stb. – **Szárm.:** **foršpontovný**

adj. – 1782: *forsspontowných* wozuw ... (HSSJ); – **foršpontovník, foršpontník** 'forspontos, szekeres, kocsis' – 1782: od *forrsspontownjka* ... mita se brati nemůžu (HSSJ), *foršpontník* (Kuk: MatSl); – **foršpontovat'** 'forspontosz' – 1782: cžo sa potravnjch wěcy ... *forsspontowaný* ... dotjče (HSSJ).

A ném. eredetű m. *forspont* 'Vorspann' (1684: EWU; l. még Horváth 70–1), ill. annak *forspant* (uo.) alakváltozata. Címszavunkat közvetlenül a németből szokták származtatni (így pl. MatSl; Hab 94; Mihál: SR 25: 95; Dorul'a 83; Machek²; V. Gregor: SR 38: 289. 3. jegyzet; Rudolf stb.), tévesen. A -t végződés ugyanis egyértelműen magyar közvetítésről vall, mivel ez a járulékhang – több más szóhoz hasonlóan – a magyarban került a jövevény *Vorspann* végére. A *forspont* a XVII. század elejétől kezdve komoly jobbágykötelezettség, később városi és közfuvarozási szolgáltatás lett (l. MTF I, 140), ezért a szlovákban is a gyakran hallott magyar szóalak terjedt el, kiszorítva a korábban közvetlenül a németből átvett *foršpan, foršpon* (1685: HSSJ; 1690: ListyP 90) alakot. – A magyarból: LM 104; EtSz; TESz. – L. még m. > kukr. *foršpont* (Dezső: StSl 7: 172; uő.: NytudÉrt 128: 60), rom. *fóršpónt* (Tamás), szhv. *foršpont* (UElSk).

fošovka 'apró szilvafajta' – *foso^uka* (SipM), Porostov: *fošouka* (SSN), Mb: *fošóka* (Mezőb II, 360).

Az ősi eredetű *fos* 'dünnere Exkrement' főnévnek m. *fosóka* származéka (TESz). A *fosóka* Bél Mátyás 1732 k.-i följegyzése szerint olyan szőlőfajta, amely megzavarja a gyomrot, a németeknél *Seewainber* a neve (l. BME 86). Ismeretes azonban a *fosóka*-szilva (1881: TESz) is, s ebből származik a szk. tájszó, amely a magyar etnikummal ma is közvetlenül érintkező szlovákoknál bukkan csak elő.

foštan 'Leibroch ohne Ärmel' – Praznov, 1630: *ssuba panska, fosstan* geden (HSSJ).

A bizonytalan, valószínűleg ol., oszmán-török vagy szhv. eredetű m. *fosztán* 'ua.' (1494: EWU), *fostány* (TESz). A magyar közvetítést az *s*-en kívül főképpen a szótőben levő *o* igazolja. Kihalt szó, talán alkalmi átvétel volt. – A magyarból: HSSJ.

fótoš 1. 'bitang, rosszcson, csibész, huncut' – Gemer: *fótoš* nadávka (LS 1–2: 186), *fótoš* 'prebíjanec, šibenec, huncút' (GNS); – **2.** 'geflickt' – *fótoš* (SipM).

A *folt* 'Flicklappen; Fleck' főnévnek m. -s képzős *foltos* 'befleckt, fleckig; geflickt; gefleckt' (kn. 1510: TESz) származéka, ill. annak népnyelvi *fótos* változata. Gömör megyei jelentése a szlovákban alakult ki, mivel a foltozott ruhában járó személyeket rendszerint nem dicsérő jelzőkkel szokták illetni. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; SipM. – Vö. **folt**.

francijáš 'rossz járású ló' – *francijáš* (LexNov 112), Málinec: *francijáš* 'sántító ló' (SSN).

A lat. eredetű *francia* 'französisch; luetisch (Krankheit)' (TESz) szónak -s képzős m. *franciás* 'hibás lábú ló' (ÚMTsz) származékszava. A közvetlen népi érintkezés útján került át a Nógrád megyei szlovákok szókinésébe.

frička 1. 'Nasenstüber' – Šariš: *frička* (SbŠkult 534), *frička* (SipM); – 2. 'Knopf, Knopfspiel' – *frička* (SipM); – 3. 'Knopf, Stern als Rangbezeichnung des Unteroffiziers' – *frička* (SipM); – **Szärm.:** **fričkovac še** 'Knopfspiel spielen' (SipM).

A szlovák eredetű m. *fricska* 1. 'Wort oder Tat, womit man eine scherzhafte Schikane bereiten will' (1787: TESz); 2. 'Nasenstüber' (1790: uo.). A hangutánzó eredetű szk. *frčka* 'ua.' (SzlJsz 173; Machek¹) mellett ez a visszavétel csupán szórványosan, a kelszk. nyelvjárásban fordul elő. – A magyarból: Fedák: SbŠkult 534; SipM. – L. még m. > rom. *frișcă* (Tamás).

fringia 'régi típusú szablya, kard' – *frangia* (MatSl), *fringia* (Rázus, Hviezd: uo.), *fringia* (Kálal; Hv II, 252), *frangia*, *fringia* zastar. (Hviezd: SSJ).

A szhv. eredetű m. *fringia* (melléknévként) 'aus vorzüglichem Stahl hergestell't (Säbel, Klinge usw.)' (1578: TESz); (főnévként) 'Säbel aus vorzüglichem Stahl' (1789: EWU). Machek¹ nem részletezi a szk. szó eredetét, korábban már az EtSz a magyarból származtatja (l. ugyanígy: Király: SIPrag 1966: 137 és TESz). S noha a SCS még most is bizonytalan címszavunk eredetében, e fegyverféleség terjedési irányát és időbeli jelentkezését tekintve aligha kétséges, hogy a szlovák nyelvbe magyar közvetítéssel került át. Elavult stílusértékű szó. – L. még Hollós 62 is.

frumentáriuš 'gazdatiszt, gabonatáros' – 1718: k *frumentariušowy* dohledat (HSSJ); – **Szärm.:** **frumentáriušov** adj. poss. – XVII. sz.: wedle špecificacie *frumentariušoweg* (uo.).

A lat. eredetű m. *frumentarius* 'ua.' (1632: Makay 202; Bartal). A birtokos nemesség alkalmazottjaként e tisztség megnevezése részben a magyar nyelv közvetítésével került felhasználásra a régi szlovákban. A *frumentarius* (1627: BathtLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 28) és származékai (l. HSSJ) azonban közvetlenül a latinból származnak. Az -š szóvégre l. 48.7. p. Elavult.

fugu, fügü 'csüngő, lógó ékszer' – Omšenie, 1613: geden *feögü* ze zlata ... (SL 3: 81), Radvaň, 1705: Na Stusku Diamantowe *fügü* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), Rubintowe na prse gsucze *Fügü* w Pressowe kupene (uo.); – **Szärm.:** **figőcik, fugučky, fügüčky** pt. dem. – Krupina, 1691: šmaragdowy *figőcsik* (HSSJ), Radvaň, 1705: *Fügücsky* Diamantowe na ssurku (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), Na stusku rubintowe *fügücsky* (uo.), *Fügüczky* (uo.), Maličzke na Stusku *Fügüčzky* (uo.), Na Stusku *fugucski* (uo.).

Az ismeretlen eredetű m. *függ* 'hängen' igének *függő* melléknévi igeneve, amely főnevesülve 'csüngő ékszer' (1516: TESz) jelentésben él. A *fugučky* stb. valószínűleg nem szk. származék, hanem a m. *függőcske* 'kis nyakék; csüngő ékszer' (1590: SzT) demin. átvétele. Alkalmi kölcsönzésnek látszik. – Hauptová (Slavica 6: 10) egyértelműen lexikális idézetnek minősíti – az időben eltérő előfordulások és a származékok alapján mégis azt mondhatjuk, hogy szlovák nemesi körökben mindennapos szó lehetett. Ilyen jellegű kifejezésnek mondható a *filbevaló* is (l. ott). A magyaros írásmódra l. Gregor: NyDt 166, az új szk. reflexiójára a 19. pontot.

fujáš, fuváš 'hófúvás' – *fuvaš* (SipM), Abov: *fujáš* (ASJ IV/2: 39), Rybany, Bán. n. Bebravou: *fuvaž* (uo.), Gregorovce: V noci še narobil'i take veľike *fujaše* (SSN), Lastomír: V zime sce maľi vidzec *fuvaše* (uo.).

Az ősi eredetű *fúj* 'blasen; wehen' (EWU) ige -s képzős m. *fújás, fúvás* 'Blasen; Wehen' (1539: NySz), népnyelvi 'hófúvás' (UMTsz) származéka. Trencsén megyében és a keletiszlovák nyelvjárásban élő tájszó. – Vö. **fujda**.

fujda, fujdáš, fújov 'kézi rosta' – Kobeliarovo: *fujda* (SR 9: 125; GNS), okr. Rožňava: *fujdáš* (ASJ IV/2: 116), Gemer: *fújou* (LS 1–2: 186), Chyžné: *fújou* (ASJ IV/2: 116); – **Szárm.: fujdat'** 'fúj' – Markušovce: Vietor *fujda* (SSN); – **fujdovat'** 'gabonát rostál, szelel' – Kobeliarovo: *fujdovat'* (SR 9: 125; GNS).

A m. *fúj* 'blasen; wehen' ige különböző származékai. A *fújov* a m. *fújój*, nyelvjárási *fújóu* folyamatos melléknévi igenévnek az átvétele (a szk. szóvégre l. a 13. p.), s noha a magyarból sem *fujda*, sem *fujdás* tudtommal nincs adatolva, ennek ellenére a szk. *fujda, fujdáš* összefüggése a *fúj* igével valószínűnek mondható. S az ómassai szk. *fujadle* 'mechy vo vyhni' (SipB 248) is minden bizonnyal a (*fúj* >) *fújat* igére alapozódó szk. képződmény. – Vö. **fujáš**.

fujtáš 1. 'tömítés, ill. annak anyaga a lőfegyver csövében' – Ilava, 1642: odpowediel ze on toliko *ffojtassom* a nie gulku nabel ruczniczu (NádLt Okir I 333), a ... witiachel geden ale *ffojtassly* bil czili zgulku wedieti niemuzem (uo.), V. Ráztoky, 1767: widela, *ffugtass* žeby w stawenj horel, zadusila ho (HSSJ), 1770–90: S powraza ... spraw *ffuitaş* do flinty (OSzK Quart Lat 2688: 170b), XVIII–XIX. szf.: Jáger si flintečku nabíjáj, | *fujtáš* si zubami prehrýzá (Piesne 195; l. NZ I, 346 is), 1822: Zwłasst Wogacy papgerowje kdy *fugtasse* máwagu (Čap 17), 1823: *fujtáš* (Hlas 105), *fujtáš* (Jancs; Loos I, 183; Mič; Kálal; Jégé, Vaj, Hviezd: MatSl; ľud., zastar. Jégé: SSJ; hovor. zastar. SCS), 1874: a řahá ako starý *fujtáš* z flinty (LaskS II, 485), Lučivná: vibrál z gvera *fujtaše* (Czambel 434), Timoradza: „*šujtáš*” (BednLP 78), *fojtáš, fujtáš* (GNS; trenč, hloh, zastar. SSN); – **2.** 'kenyérből készített golyócskák (étel)' – Stará Myjava: *fujtáše* pt. (Myjava² 386).

A *fojt* 'ersticken, dichten, dampfen, besetzen' ige -s képzős m. *fojtás* (TESz) származéka, ill. annak *fujtás* alakváltozata. A magyar képződmény mint 'Liderung, Packung, Vorschlag' 1595 óta van adatolva (l. SzT), de az igekötős *megfojtás* 'Erstickung, Erwürgung' már 1526–7 óta ismeretes (l. NySz I, 901). A régi hadi élet szavaként terjedt el a szlovákban, de a kenyérből készített ételféleségre vonatkozó *fujtáše* jelentésátvitellel a szlovák népnyelvben alakult ki. A *šujtáš* alakváltozat feltehetően *f – š > š – š* távolsági asszimiláció eredménye, de a *šujtáš* 'sújtás (ruhadíz)' (l. ott) esetleges hatásával is számolni lehet. – A magyarból: Kollár: Hlas 105; Czambel: SR 5: 114; Kniezsa: Ethn 45: 64; EtSz; Hauptová: Slavia 28: 523–4; uő.: Slavica 6: 7; Gregor: StSl 34: 127; uő.: NyDt 174 stb. – L. még m. > kukr. *fojtáš* (LizV 633), lengy. *fuintaş* (Kniezsa: Ethn 45: 64; Wołosz: StSl 35: 253), rom. *foităș* (Tamás), szhv. *fojtaš* (UEISK), magyarországi ném. *foytasch* (EtSz).

fulajtár 1. 'fullajtár; lovász' – Likava, 1627: Gurkowy Muranowy *Foelaytarowy* ... Janowy Surowemu *ffeolaytarowy* ... (BathtLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 28), Korlátka, 1632: *zustal ffolagtar* ... skonmy Panskymi (uo. Rsz 67 Lad 25 Fasc 8), 1635: *dal sem druhemv ffolagtarowj* ... (uo.), 1640: ženu Jana Zubaka na ten čas *felaytara* gey M[i]lojsty Panyey ... (OL KamLt Lymb Ser III. XVII. sz. B. 2280 Rsz 102), 1640: *kdi pansky follagtar* vmrel (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Št. Teplice, 1642: ... *wozaron y fulaytarom* ... (SP 11: 86), Ilava, 1647: *wiznali na Jancsieho Pechieho naten czas fulaytara* pana Uyfalussi Andrassoweho (NádLt Okir I 333), Soblahov, 1651: *wozarowy a gehu furagtarowy* (HSSJ), 1662: Ondra Lowaß, *cuo ... pry Stadnich koniech zustawal ... Ferragtar* gehu (NádLt Okir I 289/B: 111), Bytča, 1676: *Wozarowj a Fologtarom* (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr. 27), 1681: *Wozarowy Furajtarowy a Tsatlosowy na 6 kony ...* (NádLt Okir I 289/B: 565b), 1683: *Feleitarowy dal sem ...* (RadvLt 82. cs. IV. o. XXV. cs.), 1761–81: *rajtári, dragúná, | napred furajtári* (SocP 118), 1775 k.: *Fellajtár, Furagtar, Auriga Antecessor* (StSl 3: 85), *furagtár* (Bern), *furajtár* (Jancs), 1862: *a teraz mi ako fulajtár nohavice kefuje* (LaskS II, 313), Nitr. stol., 1880: *Dojeli, prijeli | první polajtári* (SSpevy I, 427), *fulajtár, furajtár* (Kálal), Mn: *Už idú, už sa tu | prví fullajtári* (LamiB 81), *fulajtár zastar.* (Jégé: SSJ) stb.; – **2.** 'naplopó, csavargó, lézengő' – Orava: *fulajtár* (SZSS 193); **3.** '(Lauf)bursch' – Malč: *fulajtar* (StSl 10: 231), *fulajtár, furajtár* expr. 'chalpčisko' (GNS); – **Szärm.: fulajtársky** adj. – 1776: *sedlo foragtarске* (HSSJ), *furagtárski* (Bern).

A korai úfn. eredetű m. *fullajtár 1.* 'Vorreiter' (kn. 1508: Mollay 274; EWU); *2.* 'Reitknecht' (1587: SzT; EWU); *3.* 'arbeitsscheuer Bursch' (1874: TESz); *4.* 'Eilbote' (1879: uo.), ill. annak *fellajtár, föllajtár, follajtár, fellejtár* (uo.) alakváltozatai. Címszavunkat gyakran ném. eredetűnek minősítik, ez azonban csak a *serajtár, furajtár, forajter, farajter* (l. HSSJ is) esetében fogadható el. Az *l*-lel hangzó változatok, valamint az első szk. adatokban szereplő szókezdő *fel-, foel-, fol-* formák egyaránt magyar közvetítésre mutatnak. K. Habovštiaková (SZSS 193) szerint a ném. *Vorreiter*-ből származó szk. *furajtár* a szlovákban lett *fulajtár*, s úgy véli, hogy annak 'csavargó, naplopó' jelentése is a szlovákban keletkezett a *fúl'at' sa* 'piszkolódik' ige hatására. Ez aligha valószínű. A szk. szó *2.* jelentése ui. – miként a *3.* is – szintén a m. 'dologkerülő legény' jelentésre megy vissza. A *polajtár* változat népetimológiának látszik. Erősen elavulóban levő szó. – A magyarból: EtSz; Šmilauer 12; Hauptová: MNy 56: 181; Machek¹; Machek²; Király: StSl 10: 231; Gregor: SzNyME 31–32 stb. – L. még m. > rom. *fulaitár* (Tamás 316), szhv. *feletar* (UElSk).

funduš 'Grundstück, Session, Baugrund' – S. Ľupča, 1707: *fundussy* domowe (HSSJ I, 287 *domový* a.), Tisovec, 1770: *podle predšlych starodavnych obyčaju titulov teragi, aneb od funduša ...* (AGK 212), Rudník, 1772: *Grundy aneb fundusse* (UdvUrb 330), okr. Prešov, 1773: *pro naše peníze tu nakupených fundašuv* (ListyP 174), Šariš, 1786: *z meho fundušu na druhe me pan prehnal* (uo. 246), 1793–6: *z chrbta sy chce Funduš spravit* (OSZK Quart Lat 2746: 47), Orava, 1795: *podle starobylého užitku a obyčaje ženská také pohlava – ve*

funduši succedovala (SN 4: 97), *fundoš* (Kálal; V. Lom, Sobrance: SSN), *funduš* (Buffa; SipM; Pol. Kesov: SSN; Abov: JŠ 21: 103), *funtoš* (LexNov 163, 174), miesto na *funduši* (Hont 301); – **Szárm.: fundušok** dem. – okr. Humenné: tu byval jadan koval' sam na tym *fundušku* (Kosová).

A lat. eredetű m. *fundus* 'ua.' (TESz), amely a XVII. sz. elejétől bőségesen adathozható (1614: MNy 88: 252; 1617: uo.; 1618: MNy 80: 126; 1623: SzT stb.). Az -š végű szk. változatok közvetlen forrása a szótörténet és a szóföldrajz okán is minden bizonnyal a magyar nyelv volt. A korábbi idézhető, de mára már elavult szk. *fundus* (1622: HSSJ; l. SSJ is) azonban közvetlenül a latinból származik. A *fundus* mellé azután a népnyelvbe is átkerült a magyarból a gyakran hallott *funduš*. – A magyarból: Gregor: StSl 36: 134; Bartko: JŠ 21: 103. – L. még m. > kukr. *funduš* (LizV 89; Dezső: NytudÉrt 128: 60), rom. *funduș* (Tamás), horv. *funduš* (UElSk), szl. *funduš* (Plet), vend *fundus* [ɔ: -š] (Flisz); l. Schubert 327–8 is.

furdanč 'Bohrwinde, Druckbohrer, Handbohrer' – Nbh, 1921: *furdancs* ňeboš'oke (Chov 75), 1924: Neboš'ok do *Furdanča* (uo. 160), Gemer: citlink, *furdanč*, ňebožec (LS 4–6: 337), *furdanč* (SipB; SipM; LexNov 151; Bcs: s. gy.; Nandraž: SSN), *furganč* (Vsz: ŠtolcM 80; Pukanec: SSN), do *furdanča* ... klad'ieme ňebožiece tanuka ... (Roh 260).

Az ősi eredetű *für* 'bohren' ige m. *furdancs* 'ua.' (1622: TESz) származéka, ill. annak népnyelvi *furgancs* (UMTsz) változata. Csak a magyar etnikummal szorosabb kapcsolatban volt szlovákok körében ismert tájszó. – A magyarból: ŠtolcM 80; SipB; SipM. – L. még m. > rom. *furdanci* (Tamás). – Vö. **furov**.

furka, furkov 1. 'buzogány; fegyverfajta' – 1685: a železo ostre, čakan (bozegan) a *ffurka* (Com 287), 1704: Caestus, *ffurka* (OSzK Oct Lat 142: 90), 1735: Caestus ... onos hadi bot, buzogány. *Furka*, bjcy palice (CellB 60), Krupina, 1745: komu se ta *furka* stribrna dostala (HSSJ), Boca, 1759: nijakovu zbroj ... strelby, *furky* ... nenosil (Ratkoš 128), *furka* sl., Streitkolben (Rank); – **2.** 'fonálsodró (eszköz)' – Žaškov, 1759: *Furka* železna fonale sukata a druha drevena (SSNM 1952–60: 155), Sučanská dolina: *Furka* je vřeteno asi 25–30 cm dlouhé (SN 2: 50); – **3.** '(furkós)bot' – *furko* (SipM); – **4.** 'habarófa, keverőfa' – *furka* (GNS).

A bizonytalan (esetleg lat.) eredetű m. *furkó* 1. 'Streitkolben; Art benagelte Wurfwaffe' (kn. 1514: EWU); 2. 'Granate' (1553: uo.); 3. 'Kolben; Knotenstock' (1685: uo.; az eredet kérdéséhez l. még Hadrovics: UElSk 238–9). Címszavunk a HSSJ szerint lat. átvétel, de jelentéstörténete határozottan a magyarból való meghonosodásra mutat. A szk. szó 'villa' értelmezése (l. HSSJ) téves. Második és negyedik jelentése a '(bunkós)bot' alapján a szlovákban alakult ki. A szk. szóra l. **13.3.**, **38.** pontokat. – A magyarból: Gregor: SzNyME 33–4. – L. még m. > szh. *furak, furka* (UElSk).

furmint 'nemes szőlőfajta; belőle készült bor' – *furmint* (Hv II, 253; SipM; vinograd. SCS).

A valószínűleg fr. eredetű m. *furmint* 'ua.' (1623: TESz). Elsősorban borászati szakszó, de a népnyelvből is idézhető, noha a SSN nem ismeri. – A magyarból: SipM; SCS.

furov 1. 'Handbohrer, Bohrer' – *furov* (Malč: StSl 10: 231; zempl, už: ASJ IV/2: 143), *furov* (Rb: ASNM 220. térkép), Sobrance: *furov* (SSN), *furo*^u (SipM); – **2.** 'ungeschickt, unbeholfen, Dämel' – Malč: *furov* 'ua.': Ti, *furove!* (StSl 10: 231).

Az ősi eredetű *fúr* 'bohren' ige melléknévi igenevének főnevesült m. *fúró* 'Bohrer' (kn. 1395 k.: TESz) alakja, ill. annak nyelvjárási *fúróv* alakváltozata. A szk. szóvégre l. **13.** p. Kelszk. tájszó. – A magyarból: Király: StSl 10: 231; SipM; Habovštiak: StSl 25: 164; ASJ IV/2: 143. – L. még m. > jrut. *furov* (Kočiš 124). – Vö. **furdanč**.

furula '(Hirten)flöte' – XVIII. sz.: wezmj *ffurolu* každy (HSSJ), *furola* slc. (Jg), *furula* (Jancs), *furoľa* (Mič; Kálal), *furula* (SipM; Nbh, Ks: s. gy.); – **Szárm.: furul'ovat'** 'furulyáz' – sípol, *furulovat'*, pískat' (Jancs), tilinkáz, *furulovat'*, ... (uo.).

A rom. eredetű m. *furulya* 'ua.', ill. annak *furolya* változata. A m. szó -s képzős származéka 1643 óta van adatolva (l. Bakos 232; az eredetre l. még TESz). A vlach pásztorok révén terjedt át – közvetlenül vagy közvetve – a szomszédos nyelvekbe is (uo. és Crân 271; Machek²; Sławski). Az általános szk. *fujara* (*fujera*) (1790: HSSJ; SSJ) mellett címszavunk és annak változatai a szókezdő *fur-* okán m. átvételnek bizonyulnak. Ugyanis az eredeti rom. jövevényszó (*fluier*, *fluieră*) a magyarban hangátvetéssel *frulje* ~ *frulya* lett, s a szóeleji mássalhangzó-torlódás a szokásos módon feloldódott (l. TESz; BakosR). – A magyarból: Crân 271. – L. még m. > szhv. *furugla*, *furula* (UElSk). – Vö. **furuláš**.

furuláš 'Flötenspieler' – Žilina, 1704: *furulassowy* p. Lužinskeho dano na obed masa (HSSJ).

A rom. eredetű m. *furulya* 'Flöte' fn.-nek -s képzős *furulyás* 'Flötenspieler' (1643: EWU) származékszava. Alkalmi kölcsönzésnek látszik, de ez nem bizonyos. – A magyarból: HSSJ. Vö. **furula**.

futaš 'Lauf' – **futaš** 'sebes futás' (SSS); – **Szárm.: futašovat'** 'sebesen szalad' (uo.).

Az ősi eredetű *fut* 'laufen' igének -s képzős m. *futás* 'Lauf' (szn. 1247: EWU) származéka. Újkeletű meghonosodás a fiatalok szóhasználatában. – L. még korábban: hóbortos, lacht'ikár, *fútov* (Jancs). Ez nyilván a m. *futó* (nyj.-i *futóv*) átvétele, jelentése az olyan szerkezeteken alapul, mint a *futóbolond* 'Narr, Hauptnarr' (ÉrtSz), régi *futóeszű* 'ua.' (Ball) stb. – A Zemplén megyei *futo^uka* 'Feldwinde' (SipM) pedig a m. *futóka* (nyj.-i *futóuka*) 'ua.' (ÚMTsz) képződmény helyi átvétele. – Vö. **futringovat'**.

futringovat' 'futkos, futkároz' – *futringovač* expr. (GNS), Poproč: *futrikovač* (uo.); – **Szárm.: futrangoš** 'széltoló, csélcsep' (uo.).

Az ősi eredetű *fut* 'laufen' igéből játékos szóalkotással keletkezett m. *futrikál* 'futkos, szaladgál' származék, amely ugyan nincs szótározva, de Csallóközből

magam is ismerem. Ehhez vö. a m. *futrinka* 'Laufkäfer' (1800: EWU) – alakváltozata *futrika* (1805: uo.) – képződményt. A szk. -oš képzőre l. **48.2.** pontot. Gömör megyei tájszó. – Vö. **futaš**.

G

Gábor 'Gabriel' – Čachtice, 1568: *Gabor* Walyo (Urbok 244), Likava, 1625: Hoferi, kteri sve domy maji: Thariani *Gabor* ... (Urb II, 126), Štítňik, 1638: Na Pana Bakoss *Gabora* (Gemér 3: 185 faksimile), Krupina, 1643: v ustrety prišiel sem Palašti *Gaborovi* (KPP 163), Zorkovce, 1688: *Gabora* ..., neistarssihó syna sweho (PDS 86), Soľná Baňa, 1705: Pan gehó Milost Capi *gabor* (KNyNyE 278), 1716: od Cabani *Gabora* mytnika (KPP 60), N. Mesto n. Váhom, 1727: ga Bossányi *Gábor* ... (SlSlov 24: 41), 1733: Pán Zmesskal *Gábor* (OSzK Quart Hung 1364: 172), 1736: kereho ... krstili ... *Gaborom* (uo. 173), Vaľkovo, 1776: Na dolu podepsany Csemniczky *Gabor* (UdvUrb 289), *Gábor* (Mič; SSJ) stb.; – **Szárm.:** **Gáborko** dem. – Smolenice, 1625: y giž Erdeödy *Gáborko* na misto k dokonalum[u] zdawj gest pryweden (FejpLt), *Gáborko* (SSJ); – **Gáborka** 'Gáborné' – Zvolen, XVII. szef.: pani *Gáborka* (JČ 17: 150); – **Gáborik** dem. – Pov. Bystrica, 1741: Nicolaus *Gaborik* profugus vn. (OSzK Fol Lat 1037/V: 101), Dudča: Ondrej *Gáborikoje* (BM 119); – **Gáborov** adj. poss. – 1624: Batori *kaborowe* sstyre ssjroke talire (RadvLt 15. cs. II. o. XXIII. cs.: 118), 1649: Suma pana *Gaborovych* quarte (Urb II, 258), 1675: pri Ďurky *Gaborovej* pustej zahrady (KPP 32), 1718: Kolomažňik *Gaborove* včely (uo. 65); – *Gabi* bec. neskl. (SSJ).

A középkor óta gazdagon adatható m. *Gábor* 'Gabriel', amely a bibliai *Gabriel* név lerövidülésével keletkezett (l. EtSz; Kálmán 19; Ladó 160; Szilágyi 91–2). A szlovákban egyébként a *Gabriel* (és annak képződményei) az általános. Címszavunk bizonyára a nemesség révén lett a szlovákban is honos. A női becező *Gabi* egészen újkeletű átvétel, forrása minden bizonnyal a m. *Gabi*, mely egyaránt becézése a *Gábor* és a *Gabriella* névnek (l. Hajdú 72–3; Szilágyi 92). A g helyén kivételesen előforduló *k*-ra l. **22.5.** p. – L. még m. > szhv. *Gabor* (UElSk).

gádor 1. 'Kellerhals' – XVIII. sz.: Gátor [magy.] *giátor* szk. (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 68), pincze-torok, *gádor* (Jancs), *gador* (Kálal), *gádor* (Vsz; ŠtolcM 80; okolie Levíc: Kah 114); – 2. 'tornác' – Bcs: *gádor* (ČNS) – 3. 'kemencepadka' – V. Straciny: *gador* (SSN), Ľuboreč: *gajtor* (uo.); – **Szárm.:** **gádorec** 'Kellerhals' – Bh: *gátorec* (ŠtolcM 80).

A korai úfn. eredetű m. *gádor* 1. 'Hausflur; Vordach und der Raum darunter' (1416 u.: Mollay; EWU); 2. 'Gatter, Gitter; Lattenzaun' (1604: uo.); 3. 'Grube, Graben; Höhlung' (1627: uo.); 4. 'Kellerhals' (1637: uo.); 5. 'Mittelfell' (1838: uo.), ill. annak *gátor* (uo.) alakváltozata. E nyelvjárási szó jelentése, alakja, időbeli és földrajzi előfordulása egyaránt m. eredetről tanúskodik. A *gajtor* változat szervetlen *j* hangjára l. **32.4.** p. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 302;

EtSz; Kah 114; Machek¹; TESz. – A *gátor, gáter* 'Gatter, Gitter' (1615: HSSJ; Kálal; SSJ; SCS) forrása azonban közvetlenül a német (l. Machek²; Rudolf; SCS; HSSJ).

galbavý 'linkshändig, linkisch; plump, ungeschickt' – Mor. Lieskové, 1522: Michael *Galbawy* quartale I, szn. (Urb I, 59), Čachtice, 1568: Martinus *Galbowy* sessio 1 szn. (Urbok 243), Ilava, 1629: kdi mikolass *Galbawy* prissedssy do Belusse ... szn. (NádLt Okir I 333); – 1763: Scaeva, *galbawy* (KamSl 773), Sinister, *gálbawy* (uo. 779), *galbawí* (Bern), csámpás, csámpás lábú, krivonohí, *galbaví* ... (Jancs), *galbaví*, otromba, balog (Jancs II), *galbavý* (Loos I, 63; III, 124; Kálal; expr. SSJ), Pk: *galbaví* (s. gy.); – **Szárm.: galbavost'** 'sutaság, ügyetlenség' – *galbawost'* (Bern), *galbavost'* (Jancs II, 76; Kálal; SSJ); – **galbáč** 'balog, balkezes; esetlen, ügyetlen ember; ostoba' (Bern; Jancs; Kálal; MatSl); – **galbák** 'balkezes; ügyetlen ember' (Bern; Kálal; Is); **galboš** 'balog, suta' – *galboš* (GregPsz; Vsz, Pk: s. gy.); – **galbaň** 'ua.' – *galbaň* (Kálal), Kc: *galban* (s. gy.); – **galbaňa** 'suta, balkezes, ügyetlen nő' (Ripka 114; Pk: s. gy.; Lovárce: ASJ III/2: 35); – **galbavec** 'suta, balkezes, ügyetlen' – *galbawec* (Bern), *galbavec* (Kálal); – **zgalbaviet'** 'nehézkesen, ügyetlenül megy' – csámpáskodik, schwerfüßig werden; *zgalbavet'*, 'arbarev' (Loos I) stb.; l. még SSN adatait.

A tisztázatlan eredetű *bal* 'linke' melléknévnek főnévként és melléknévként egyaránt használt m. *balog* 'Linkshänder' (hn. 1086: EWU) származékszava. Korábban talán volt a szlovákban *galba* fn. is, vö. Jablonec, 1543: Paul *Galba* (Urb I, 126), D. a H. Devičany, 1554: Andreas *Galba* (uo. 182). A szk. forma *b – g > g – b* metatézissel keletkezett (l. 33.2. p.). Minden bizonnyal először **balgavý* volt, ehhez vö. Pečenice, 1499: Nicolaus *Balgach* (*Balgacz*) (Bakács 172) családnevet, amely később metatézissel *galbáč* alakban köznévként állandósult, ehhez l. N. Mesto n. Váhom, 1500: Johanne *Galbach* (HSSJ). A Nyitra vidéki m. *galbács* ennek a visszavétele (l. EtSz; SzJsz 177). Az EtSz és a SzJsz szerint a szk. szó esetleg hangfestő eredetű lehet, ez azonban nem valószínű. Mind A *Balgach* (*Balgacz*) képződmény, mind a szócsalád kiterjedt volta régi meghonosodásra mutat a magyarból. Főként a nyugat- és középszlovák nyelvterületen ismeretes. – A magyarból: CzambSl 124; uő.: SR 5: 114; Machek¹; Machek²; Gregor: HungSl 1983: 64. – Vö. **baloga**.

galiba 'Unannehmlichkeit, Verdruß, Schwierigkeit, Schererei' – A rengeteg adatról csak válogatva: Radvaň, 1707: dost sem *kalibi* mala s nim strani tih luk (HSSJ), Sl. Lúpcá, 1737: pra garbiarowom dome ta *galiba* bola (uo.), Bojnice, 1762: len aby sy ty wolagakeg *galiby* ne narobil (Stand III², 312), Senica, 1744: pro zdaleny buduczich vssetkich takich *galiby* (SzkMv 95), Čerín, 1763: wssak sem ga swamj zadnu *Galibu* nikdj nemel (EstLt Rep 22 Fasc L Nr 340), Vachotovice, 1784: nehladaly skutky swimj pričinj k *galibám?* (HSSJ), 1794: abich já potom do nejakej *galibi* pre ten list nepřišel (BernP 313), 1802: weliká *Galiba*, ai Škoda (Gašp I, 177), Táto malá *Galiba* neňí hodná ... (uo. 204), H. Zelenice, 1809: S kamaráty si kost sjednali u Rybky bez vši *galiby* (Brat 3: 1048), etiam slavice *galiba*, rectus *kaliba* ... (Leschka 80), *galiba* sk.

(Palk; Bern), *kaliba* (*galiba*) slc. (Koll: Jg), 1844–5: a mohol ju mať bez vŕeckej *galiby* (Polívka II, 137), *galiba* (Jancs; SipB; GregPsz; Hollý, Dobš, Kuk ...: MatSl; SSJ; SCS), *chaliba*, *kaliba* (Kálal), *galiba* (StanL 214; Gemer: LS 4–6: 337) stb.; – **Szárm.:** **galibár(ka)** ’kellemetlenkedő, akadémioskodó, bajkeverő, gáncsoskodó (nő)’ – 1790: Hle, zas nastává jeden *galibár*, ale jakí? (BernP 100; l. Bern; Kálal adatait); – **galibit’ (sa)** ’bánt, zavar; bajlódik, vesződik’ – L. Mara, 1778: s podanimy *se* hadal a *galibyl* (HSSJ), Prešli veľa mil zeme a nič ich *negalibilo* (DobšP II, 259), Ale ho *negalibila*, len padne okolo neho (uo. III, 488), Nebudem *sa* tu s tebou *galibit’* (Zát 253), *galibit se* ’mať neprijemnosti, ťažkosti’ (GNS); – **zgalibit’** ’bosszúságot okoz; elver; anyagilag tönkretesz’ – *zgalibit’* ’způsobiti mrzutost’ (Němcová: Kálal), Tis. Hámor: *zgalibit’* ’zbit’; hmotne zničit’ (SR 8: 266); – **galibovat’** ’zavar, akadályoz’ – Lapás: ... ňebudeť ván to *galibuvat’*? (SSN; további képződményekre l. Bern; Kálal).

Az ismeretlen eredetű m. *galiba* 1. ’Unheilstiften, unschickliches Benehmen’ (1525: TESz); 2. ’Schwierigkeit; Schererei, Ubel’ (1570: SzT; további jelentéseit l. TESz), ill annak *kaliba* (TESz) változata. Leschka tévesen keresi az etimont a *kaliti* igében, StanL 214, StanD I², 507; I³, 566 pedig megalapozatlanul tartja a szk. szót bizonytalan eredetűnek, mert mind a szó-, mind a jelentéstörténet a magyarból való származtatásra mutat. – A magyarból: CzambSl 124; EtSz; Machek¹; Machek²; SCS; TESz; HSSJ; Gregor: SzNyME 35 stb. – L. még m. > kucr. *galiba* (LizV; Dezső: NytudÉrt 128: 61), rom. *gálibă* (Tamás), szhv. *galiba* (UElSk).

galier 1. ’Kragen, Koller’ – Likava, 1627: do Banskey Bisticze za *galleri* fl 10 den 60 (BathtLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 28), 1629: Am[i]culum colare, scapulare, Gallér, *Galier*, Goller (Dict 427–8), 1641: ... Gallér, *Galier*, Goller (Dict² 447–8), 1685: Plasste z *Galyramj* (Com 125), ... Kossile, Ručnjčky galyre (uo. 123), XVIII–XIX. szf.: Nemecky *Galger* (Prov 60), 1839–41: Za *galierem* wssj dosti (MTA Rui 8-rét 206/183: 158), Prešov, 1860: Kazsdi z Uniformi zlaty *Galjér* páre (StSl 11: 128), *galir* (Šariš: SbŠkult 525; Malč: StSl 10: 231; SipM; Buffa), Po tim bilim *galiru* (AntZ 139), *galér* (ŠtolcM 80), *gal’er*, *galer* (SipB), *gal’er*, *gal’ir*, *gariel’* (Horehr 2: 201), *gal’er* (Koma 154), *galiär*, *galier*, *galiar* (GNS) stb.; – **2.** ’derékban a gatyá, szoknya szegélye’ – Kojšov: *galer* (SlText 137), Brezina: ... u *gal’iru* (pása) nazbirani na ranci (SSN); – **Szárm.:** **galierik** dem. ’kis gallér; mandzsetta’ – *gal’erik* (Czambel; Koma 154), *galerik* (Kálal), Vlachovo: *galieriki* ’ingmandzsetta’ (SN 15: 219), *gal’irik* (Buffa), *gal’eriki* pt. (Žak 649); – **galierko** dem. – Sipš: *garelko* ma jakškaj scislo (SN 15: 475); – **galierce** dem. – Malč: *galirce* pt. ’Halskragen’ (StSl 10: 213), Žalobín: *gal’erec*: Na bl’uzoch s pufrukavom bul’i i *gal’erce* (SSN); – **galierčok** dem. – *galiaršok* (GNS).

A kfn. eredetű m. *gallér* 1. ’Art Hauptkleidungsstück der ehemaligen Kriegsleute’ (1395 k.: TESz; Mollay); 2. ’Kragen, Koller’ (1518 k.: uo.; egyéb jelentéseit l. uo. és EWU). Napjainkban elsősorban Gömörben és attól keletre él ebben az alakban, de úgy látszik, hogy régen nyugatabbra is megvolt. A szk. köz- és irodalmi *golier* (SSJ) formát ugyancsak szokták a magyarból származtatni (l. CzambSl 125; EtSz; Machek¹; Machek²; KrajčP 201; HSSJ stb.), a szótörténet

és a hangalak alapján azonban valószínűbb, hogy ez korábbi, közvetlen átvétel a németből (hasonlóan: Škultéty: SP 22: 642; Matz 168; LM 11; Hauptová: Slavia 28: 525; Rudolf stb.), vö. Skalica, 1541: kabat aksamitovy jeden, k tomu *kolrar* [!] aksamito(v)y (Varsík 232), 1586: s *golierom* ... (SL 6: 337), Zvolen, 1588: 12 zlatih *golerow* ... (PDS 77), N. Lúpča, 1597/8: Dwa kabatiki a neb *halsgoliere* (JŠ 6: 162) stb. A *galier* alakváltozat magyar eredete mellett az *a* jelenléte, a későbbi felbukkanás, valamint a szóföldrajz tanúskodik. – A magyarból: Fedák: SbŠkult 525; Hauptová: Slavia 28: 525; Király: StSl 10: 213; SipM; HSSJ. – L. még m. > kukr. *galír* (LizV 591), lengy. *galer* (Wolosz: StSl 35: 253), rom. *gúler* (Tamás), jrut. *galer* (Kočiš 116).

gamov 1. 'szűcsök bőrsimító szerszáma' – Rejdová: *gamov* (Gemér 1: 141–2), Klenovec: *gámov* (GNS); – **2.** 'Haken' – Ns: *kamó* (NSM 2: 65).

A bizonytalan eredetű (feltehetően belső keletkezésű) m. *gamó* 'Haken' (kn. 1604: EWU); 'kampós, horgas végű eszköz, szerszám' (UMTs), ill. annak *kamó* (uo.) változata. A kszk. nyj. déli részén használatos tájszó. A Nógrád megyei *kamó* – ha pontos a lejegyzés – a végződés alapján ítélve újabb átvételnek látszik.

ganaj 'Kot; Dünger' – Tk, 1815: koč *kanaga* (SlKoml 331), 1848: ganaj, lejno, trus, hnoj, *ganaj* (Jancs), Tk, 1858: za kots *ganaja* (SlKoml 331), Tk, 1876: za drjeke *ganaja* (StSl 8: 361), Af: vid'eṁ tam f kapsel'ki *ganaj* a řehlu (Ondrus 287).

A szláv eredetű m. *ganaj* 1. 'Exkrement, Kot' (kn. 1372 u.: TESz); 2. 'Dünger' (1416 u.: uo.). Az általánosan használt ősi eredetű *hnoj* (1473: HSSJ) helyett, ill. mellett az alföldi szlovákság szókincsének ma is élő eleme. – A magyarból: Király: SlKoml 331. – L. még m. > rom. *gonái* (Tamás).

ganč, gandža 1. 'hiba, fogyatékoság' – Bardejov, 1653: (kôň) dobre chodi, na nohi žadneho *gantschu* (HSSJ), na tem koni 3 roki ffurmanili, žadni *gantsch* nemel (uo.), *gandža* (Hodža: Kálal), *gandža* (Mič), Šariš: *ganč* (SbŠkult 538), *ganč* (Buffa; vsl: SSN); – **2.** 'ütés, csapás' – Orava: *ganča* (SN 38: 106), Prievidza: Takí *ganč* ři dām, že sa rosp'laš'íš! (SSN), Lúboreč: *gánče* metaři 'akadályoz, gáncsol' (uo.); – **Szárm.: gandžavý** adj. **1.** 'hibás, fogyatékos' (Kálal); – **2.** 'sebes, sebhelyes' – Sl. Lúpča: *gandžavó* telo (SP 24: 418); – **gandžavec, gandžoš** 'človek ranavého tela' (Sl. Lúpča: uo.); – **gandžanec** 'ua.' (Kálal); – **gánčovat', gandžovat'** **1.** 'hibát keres, gáncsokodik; ócsárol, megszól; szid' – *gánčovat', gandžovat'* (Mič; Kálal; Hv I), Revúca: *ganšovat'* (Kálal), *gánčovat'* 'hanit' (Mič; Tvrdý), *gančovac* 'ohovárat', nadávat' (Buffa), Nbh: *gánčovat'* 'hibát keres, ócsárol' (s. gy.), *gaňčovac, gaňžuivat* sor, vsl (SSN); – **2.** 'gáncsol, gáncsol, gáncsol vet' – Šariš: *gančovac* (SbŠkult 538), *gančovat'* (Abov: JŠ 21: 100; Prievidza: SSN), D. Lehota: *gandžuivat'* (SSN), Novosad: *gančovac* (uo.); – **3.** 'betegeskedik, szenved' – *gandžovat'* zastar. (GNS); – **ogančovat', ogančoviet', ogandžovat'** 'gáncsokodik, leszól, megszól, ócsárol, hibát keres' – 1862: Stará mi *ogančovela* a taká chodila zmútená ako krava, keď jej mäsiar teľa odnesie (LaskS II, 429), Planý tovar ľudia iba *ogandžujú* (Zát 192), *ogančov(i)eť, ogandžovat'* (Kálal).

A valószínűleg szóhasadással keletkezett m. *gáncs* 1. 'mit dem Bein gestellter Haken' (1565: EWU); 2. 'Fehler; Gebrechen' (1568: uo.); 3. 'Geschwulst, Geschwür' (1577 k.: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A *gančovat'*, *gandžavý* létrejöttét nyilván elősegítették a m. *gáncsol*, *gáncsokodik* (uo.), *gáncsos* (uo.) származékok is. A szk. jelentések a m. alapján teljesen érthetők. A *č* helyén lévő *dž* szk. zöngésülés eredménye. Az *-a* szövégre l. 44. p. Jobbára a közép- és kelet-szlovák területeken ismert tájszó. – A magyarból: CzambSl 124; uó.: SR 5: 114; Szabó: LS 1–2: 186; Fedák: SbŠkult 538; SzlJsz 827; Machek¹; SipM; Bartko; JŠ 21: 100; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *ganč* (LizV 88, 591; Dezső: NytudÉrt 128: 61), rom. *gánci* (Tamás), jrut. *ganč* (Udv 54), *gančic* (Kočiš 116). – Vö. **gundža**.

garable pt. 'nagyereblye' – Kociha: *garabl'e* pt. (GNS).

A szláv (déli szláv vagy szlovák) eredetű m. *gereblye* 'Harke, Rechen' (1395 k.: TESz). Úgy látszik, csak Gömör megyében ismeretes nyelvjárási szó.

garabov 'kézi kosár' – Kociha: *garabou* (GNS).

A lat. *corbis* 'kosár' és ósszláv **korbъ* 'ua.' szavakhoz kapcsolódó, de a magyarban még nem tisztázott úton meghonosodott *garaboly* 'Korb, meistens Handkorb' (EWU) szónak népnyelvi *garabó* (TESz), nyelvjárási *garabóu* változata. Pillanatnyilag csak Gömörből adatható tájszó, de a SSN innét sem közli.

garád 1. '(út menti) árok' – A számos adatból csak válogathatók: Nye, 1780 k.: Kdo bi se opovažil pres *Garad* giti (Tirp 3: 38), 1837: Okolo Gruntu toho ze sstir stran *Garad* na pol sahu ssiroki, a na pol sahu hlboki wikopati (BaLlT Kékkői urad. 22. cs.), *Garati* každoročne čistiti (uo.), 1844–5: do eniho velikho *garádu* spadov (Polívka IV, 100), Bcs, 1847: tamnu wikopajt'e okolo wúkol *garád* (Dohň 8), 1874: hybaj pres *garat* do lesa! (ChalD 436), 1879–80: prásk so všetkým do *garádu* (EliášH 169), Tk, 1922: uratyja aj *garat* ... (StSl 8: 364), *garád*, *garát* (Kálal; strsl, jtrenč SSN), *garád* (Ripka 210, 270; GNS; Kk, Szs, Tk, Pi: ASNM 227. térkép), Bcs: *garát* (uo.), *garád*, nár. i *garát* l'ud. (Kuk, Tim ...: SSJ), *garád*, *garad* (ASJ IV/2: 36) stb.; – **2.** 'vályú a kútnál' – *garat* (Bern *korito* a.), *garát* (Bern), *garád*, *garát* (Kálal); – **3.** 'élő sövény, kerítés' – *garád* (Tk: SkKöml 331; Ve: JŠ 2: 324); – **4.** 'trágyakerítés' – *garád* (Loos I, 200); – **Szárm.: garádik** dem. 1. 'kis (vizes)árok' – *garád'ik* (Jancs II; Bcs: s. gy.), Nbh: v temetove bou takít úzki *garád'ik* vikopaní (NSM 4: 170), Čelovec: *garát'ik* (SSN), Chlebnice: *garádik* (uo.); – **2.** 'vájat' – St. Pazova: *garád'ik* 'a szőlődaráló vájata' (s. gy.), Brezovica: *garád'ik* 'a hordódonga vájata' (SNN); – **garádoš** 'garád' (Gemér: LS 1–2: 187).

A szláv eredetű m. *garád* 1. 'Graben' (1519: TESz); 2. 'Einfassung, Rahmen' (1588: uo.); 3. 'Zaun; Einfriedung; Hag' (1792: uo.); 4. 'Mistzaun einer Schafhürde' (uo.). A Bernolák-féle értelmezést nyilván a m. *gárd* 'Brunnenkasten, Brunnengeländer' (XVII. sz.: Gregor 277) szó támogatta. A *garádoš* szk. képződménynek látszik. Aligha van ui. köze a m. népnyelvi *garádos* 'lépcsőzetesen tagolt' (ÚMTsz) melléknévhez. – A magyarból: Kollár: Hlas 104; CzambSl 124; uó.: SR 5: 114; EtSz; Szabó: LS 1–2: 187; SzlJsz 183; Hauptová: Slavia 28: 527;

ŠtolcJ 98; PaulF 175; StanD I², 506; Gregor 277; TESz; SCS stb. – Az ASJ IV/2: 36; KrajčP 210; Habovštiak: StSl 25: 165 szerint középszlovák nyelvjárási szó, de az adatok nyugatszlovák előfordulásról is árulkodnak.

garádič, plur. **garádiče 1.** 'Treppe' – XVIII. sz.: *garadice*, stupne aneb schody (HSSJ), 1832: jako muj pan otec raz bežel dolu *garadičom* (ChalD 135), Šariš: *garadiče* (ČMSS 11: 41), *garadič*, plur. *garadiče* (Buffa), *garadiče* pt. (Malč: StSl 10: 231; SipB), *garadiči* pt. (SipM), Papín: ... pot *garadyše* StanD I¹, 283), *garadiče*, *karadiče* pt. vsl (ASJ IV/2: 140), Fegernic: *gradiče* (Benedek 75); – **2.** 'a szőlőmezszye része; felső a szőlőben; szőlőterasz' – N. Hrušov: *garadiča* 'felső a szőlőben, a mezszye és a szélső szőlősor közötti rész' (SR 47: 335), Novosad: *garadža* 'szőlőterasz' (uo.).

A lat. eredetű m. *grádics* 1. 'Treppe, Treppenaufgang' (1416 u.: EWU); 2. 'Stufe' (1533: uo.), ill. annak *garádics* (1424: uo.) alakváltozata. Címiszavunkat pontatlanul szokták közvetlenül a latinból származtatni (l. ASJ IV/2: 140 is). A lat. *gradus*-ból azonban – amely a magyarországi latinban *graduš*-ként ejtődött – a magyarban lett *grádis*, majd *grádics*, ill. a szókezdő *gr*-feloldásával *garádics*. A szk. 2. jelentés kialakulását a teraszos szőlőművelés magyarázza. A szomszédos nyelvek adatai alapján jogosnak mondható Lipták (JŠ 21: 109) állítása, hogy címiszavunk a XVII. sz. előtt honosodott meg a kelszk. nyelvjárásban. Az *-a* szóvégre l. a 44. pontot, a *garadža* változat szinkópával keletkezett, a *č* pedig *dž*-re zöngésült. – A magyarból: Király: StSl 10: 231; SipM; Benedek 75; Bartko: JŠ 21: 103; Lipták: JŠ 21: 109; HSSJ; Gregor: SzNyME 35–6. – L. még m. > kukr. *garadič* (XVII. sz.: Dezső: NytudÉrt 128: 61), rom. *grádici* (1648: Tamás), szhv. *gradič* (XVI. sz.: UEISk), jrut. *gradiči* (Udv 54).

garazda 1. 'garázda ember' – 1705–8: *Garazda* Andrassowi ... szn. (Jelš 431); – V. Čepčín, 1734: Gyuro Hužwa gest gedon dobri a tichy člowek, nie *garazda* (HSSJ), *garazda* sl. (Palk; Dank), *garázda* (Jancs II), Poniky, 1916: Ved' sa kasír nazdá, | že je ľen on gazda; | aľe je to veru | ľen taká *garazda* (Bartók I, 183), Pečenice: S tíh *garázdou* ten jeden ľežař f kriepope (SSN), Návojovce: S tín si ňezačínaj, to je *garázda* ... (uo.); – **2.** 'garázdaság, garázdálkodás, botrány; láрма' – Kláštor pod Znievom, 1725: pri krčmach *garazdi* se stawagu (HSSJ), H. Zlenice, 1809: Nahnevajíc se zas na otce gazdu | delal *garazdu* (Brat 3: 1052), začal robiť *garazdu* (DobšP III, 199), *garazda* (Kálal; Hv I, hovor. Is; GNS; hovor. SSJ), Prosné: Čo je tu za *garast*? (SSN); – **Szárm.: garazdiť, garazdovať (sa), zgarazdovať 1.** 'garázdálkodik, hangoskodik, lármázik; szitkozódik; kellemetlenkedik, rendetlenkedik' – Jastrabie, 1688: Ze ginssich newidel z Wogaky se *garazdugiczich* (NRA Fasc 404 Nr 30: 5), Čerín, 1763: znowu Kuchar *Garazdowal* ... (EstLt Rep 22 Fasc L Nr 340), *garazdowati* sl., sich mutwillig betragen (Palk), 1847: Čobi s'ę Vi dali na takjeto proroka, trebas bi hñed' vo Vašej hlave *garazduvau* (Hodža 8), *garázdujem*, garázdálkodik (Jancs II), čo na pustatinach fučí a *garazduje* (DobšP I, 298), *garazdit'*, *garazdovať'* (Kálal; Hv I; kraj. Dobš, Vans: SSJ), Kondoros: *garázdovať'* (DissSl 2: 30), *garazdovač* (GNS) stb.; – **2.** 'rendelkezik, bánik valamivel, intéz valamit' – *karazduvat'* (Kálal); – **3.**

'megszid' – Studenec: Za plaňstva chlapca *garazdovaľi* (SSN); – **garazdník, garazdár** 'izgága, garázda, kötekedő ember' – *garazdník* (Mič), Koniarovce: *garázdár* expr. (SSN); – további származékokat l. a szótárakban.

Az ismeretlen eredetű m. *garázda* 'zänkisch; gewalttätig' (1375?, 1519: EWU) mn., ill. 'Beunruhigung; Zwietracht' (1527: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.) fn. Machek² feltételezi, hogy az átvétel során a szlovákban **garazdit'* lett és ebből keletkezett azután a 'lárma, botrány, garázdaság' jelentésű *garázda*. Erre a feltevésre azonban semmi szükség, ui. a jelentések alapján bizonyos, hogy címszavunk közvetlen forrása a m. *garázda*, és ennek a származékai a *garazdit'* (és változatai). – A magyarból: CzambSl 124; uő.: SR 5: 114; EtSz; StanL 213; Király: StSl 10: 231; StanD I², 64, 566; Machek¹; SCS stb. – L. még m. > morva *garazda, garazdovať* (Machek²), lengy. *garaździć* (Karl 177).

garázia, garazia 'Art Tuch, Flaus' – Boca, 1589: K tomu take 3 lakty seleney *garassie* (Blanár 44), 1597: wsel 3 lakty *garassie* (uo. 84), 1608: Hlapczom Nanohawicze belussey *garazy* ... (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr 2: 33), Trenčín, 1651: beleg *garazie* ryffow no 14 (HSSJ), Zvolne, 1669: Od dolomana ... z *garzy* ... podssyty (PDS 39), Skalica, 1698: Padesatnj *Karažiga*, ma byt osnowana ... (AM Civit. Szakolcz. Rsz 150: 75b), *garazija* (Kálal), – **Szárm.:** **garážiový, garaziový** adj. – Chtelnica, 1622: Od *Garazioweg* wlni ... (AM Comit. Nitriens. Rsz 26: 468), Zvolne, 1760: *Garažiwowe* aneb Remekowe welike Nohawicze ... (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 9) stb.

A minden bizonnyal ol. eredetű m. *karazsia* 'ua.' (1520: TESz; EWU). Európai vándorszó, melynek végső forrása az angliai *Kersey* hn. (uo.). Magánhangzó-illeszkedéssel a magyarban lett *karazia, karázia, karázsia* alak (l. Hadrovics: UEISk 294 is), a *k > g* változás egyaránt bekövetkezhetett a magyarban és a szlovákban. – A magyarból: Blanár 146; uő.: SR 24: 107; StanD III, 198. 15. jegyzet. – Machek² szerint a morva *garažija* talán a lengy. *karazija* (l. Sławski) átvétele (erre gondol a szlovákot illetően is a HSSJ), de valószínűbbnek tartom, hogy a morva szó a szlovákból, esetleg a magyarból való. – L. még m. > rom. *caragiú* (Tamás), szhv. *karazija* (UEISk).

gaštanovobarnavý l. barnavý

gát 'Damm, Deich' – *gát* (Bern), *gát* sl. (Dank; Jancs; Szs, 1895: NyK 25: 266; Kálal; hloh, jnitr: SSN), *gat* (SipB; SipM), Bariny *gátmi*, hradzami z dreva (TekP 19); – **Szárm.:** **gátový** adj. – gátos, *gátovi*, *hät'ovi* ... (Jancs).

A szláv (nyugati délszláv vagy szlovák) eredetű m. *gát* 'Staudamm; Aufschüttung, Damm ...' (1258?, 1527: TESz; EWU; egyéb jelentéseit is l. uo.). A honi eredetű *hat'* mellett inkább csak az etnikai határvonal mentén használatos tájszó. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 302; Melich: NyK 25: 296; EtSz; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 527; PaulF 175; StanD I², 501; SipM stb. – Nógrád megyében van *gátačka* 'predná doštená vložka medzi bočnicami i lojtrami' (LexNov 135) is, de nem valószínű, hogy ez szk. képződmény volna. A magyarból ugyan nincs kimutatva ilyen szó, a képzési mód alapján mégis inkább egy m. **gátacska* átvételének tartom. Ehhez vö. palóc *gátacs-kázás* 'az esővíz útját sárral elzáró

gyermekjáték' (MNyTK 176: 111), *gátacskázik* 'esővízerecskéket sárgátakkal elzár, elgátol' (uo.). – L. még m. > rom. *gat* (Tamás), vend *gát* (Flisz).

gaťa, rendsz. **gate** pt. 'leinenene lange Hosen; Unterhosen' – A rengeteg adatból csak válogatást adok: XIV–XV. sz.: Perizoma. *Gatie* (PrSl), Žilina, 1583: *gaty*e troge (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 110), Radvaň, 1609: dwe kossele A dwoge *gatt* (RadVlt 82. cs. IV. o. XXV. cs.), Trenčín, 1611: dwoge *gaty*e (EK Céhlev. LXV. 3.), Rajec, 1634: gedny *gaty* (SL 3: 222), Bytča, 1637: *gaty*e troye (SL 6: 298), XVIII. sze.: kossele *gette* (GMM 36 fakszimile), 1748: *Gaty* 9 (GörgLt Oeconom. Buch 102), 1763: campestre: ğarny, pólny oděw, *gaře*, spodnica (KamSl 82), 1775 k.: *Gatya*, *Gate*, Perisoma (StSl 3: 86), 1786: siroke *gacse* (HSSJ), XVIII. sz.: vitahni z *gaci* motus (Holuby 338), *ĝatě* (Bern), 1848: *gäta* kszk. (JČ 9: 109), *gäte*, *gäty*, *gace* (Mič), *gate*, *gace*, *gače*, *gaty*, *gä-* (Kálal), Východná: *ĝiace* (LS 4–6: 193), Šariš: *gače* (SbŠkult 538), *gace* (Ripka 183), Kysáč: *gati* tedi ešte *nosil'i* (ŠtolcJ 245), *gate* pt. zried. *gata*, *gade*, *gaše*, *gäte*, *geti* (GNS), *gate* hovor. expr. 1. 'mužské spodné nohavice, spodky; nohavice vôbec (i ženské)'; 2. 'časť ľudového odevu, široké, pláténé nohavice' (SSJ); (l. még ASJ IV/2: 201; ASNM 45. térkép; SSN adatait is); – **Szárm.:** **gatky** dem. – 1626: posila ... gedny *gatky* (FejplLt), Staré Hory, 1751: biele *gatki* (SL 1: 254), 1775 k.: *Gatyátska*, *Gatky*, Caligula (StSl 3: 86), 1848: ... maličkého chlapca bosjeho po obťjahnutích *gätkách* (SP 2: 51; Kondr 199), *gački* (Spiš: SN 15: 475; Buffa; Koma 154), Pk: *gaťki* (s. gy.), *gatki* (GNS), Nbh: *gatke* (s. gy.), *gatky* pt. expr. (SSJ); – **gačeta** iron. (Buffa); – **gaťiská** augm. (GNS); – **gaťúz** 'gatyamadzag' – *gatya*-madzag, *gaťúz*, z *gát* motúz (Jancs), *gatúz*, *gatyamadzag* (Jancs II); – **gaťový** adj. – *gatyás*, *gatoví* ... (Jancs), Kc: Chitili ho za *gatovú* šnúru (Rozm 305), Ks, Nbh: *gatoví* motúz (s. gy.) – további képződményekre l. SSN.

A szhv. eredetű m. *gatya* 'Unterhosen, Bauernhose aus Leinen' (kn. 1530: TESz; EWU). A szk. szót – a cseh népnyelvi *gate*, *kate* szavakkal együtt – szokás a lengyelből származtatni (l. StanL 213: itt csak megengedve; HolKop; StanD I², 506; I³, 566; Sławski; Benedek stb.), de ebben az esetben *c* volna mindenütt várható a *t* helyén, amint erre már Kniezsa (SzlJsz 187) is rámutatott. A szk. *gaťa t* (~ *t*) hangja azonban vitathatatlanul magyar eredetről tanúskodik. A kszk. *a* > *ä* változásra l. Novák 160; PaulF 186; StanD I², 394–5. A *c*-s változatok szk. nyelvjárási asszibiláció eredményei (l. StanD I², 529; KrajčN 84–5), a *č*-s formák pedig a kelszk.-ban érvényesülő hangtani szabályoknak felelnek meg. Lehetséges azonban, hogy a Szepes megyei *gacek* dem. forrása valóban a lengy. *gacek* (l. Fedák: SbŠkult 538 is). Az *-úz* végű *gaťúz*, *gatúz* képződmény a *motúz* 'madzag' analógiás hatására keletkezett. – Néhány *gatyá*val kapcsolatos m. szólás szk. megfelelőjét l. Juhász 9, 12; Gregor: StSl 13: 24. – A cseh népnyelvi *gatě*, *katě* szk. jövevényszó (l. Sulán: StSl 3: 282–3; Sulán 157–60; Machek²; SIDěj 128). – A magyarból: Melich: NyK 25: 296; CzambSl 124; uő.: SR 5: 114; Szabó: LS 1–2: 187; SzlJsz 187; Király: StSl 3: 86; Machek¹ *hace* a.; Machek² *hace* a.; TESz; DR 110–1. – L. még m. > rom. *gáci* (Tamás), kukr. *gaři* (Liz 95; LizV 591), jrut. *gači* (Kočiš 116). – Vö. **gaťáš**.

gat'áš 1. iron. 'bő gatyát viselő személy' – [Civiši] to perly čudskej radní páni, | *gat'áš*i pocivilizovaní (Vaj XI, 72), Kc: ti *gat'áš*! 'te gatyás!' (s. gy.), Vsz: ti *gat'áš*! 'ua.' (s. gy.); – **2.** 'gatyás lábú' – *gat'áš* (SipM); – **3.** 'gatyás galamb' – Zl. Moravce: *gat'áš* (Agrik 13: 95), Nbh: *gat'áš* (s. gy.), *gat'áš* (SipM); – **gat'ášistý** adj. – Ks: no takí *gat'ášistí* je (s. gy.); – **gat'áška** 'gatyás tyúk' (Vsz: s. gy.).

A szhv. eredetű *gatyá* főnévnek -s képzős m. *gatyás* (kn. 1560 k.: RMG) származéka. A jelentések is a magyarból valók, ahol a *gatyás* 'gatyát viselő személy, gatyába öltözött személy' (ÉrtSz), ill. 'olyan madár, amelynek csüdje tollas' (uo.), de a népnyelvben 'gatyás lábú állat; csámpás lábú marha' (ÚMTsz) is. A *gat'áška* a m. *gatyás tyúk* szerkezet előtagjának az átvételével és a szk. -ka képzővel alkotott képződmény (erre l. **55.** p.). – A kesztölci *gatová slépka*, *gatová holup* (s. gy.) a m. *gatyás tyúk*, *gatyás galamb* tükörfordításai. – Vajanskýnál a *gat'áš* stílusértékű kifejezés, egyébként a szk. nyelvterület déli részén (de a SSN nem közli), ill. a magyarországi szlovákok szóhasználatában élő tájszó. – Vö. **gat'a**, **gol'váš**.

gavalier 1. 'Ritter, Edelmann' – 1672: za dobreho te nebudem držat *kavalíre* (Ant¹ 836; Ant² 828), 1759–60: prepásse skordom, a splásstem prykryge, gakžto negakowy *gawaljír* (OSzK Quart Slav 37: 21), 1786: remeselnik gj smrdj, za *gawaljrem* hledj (HSSJ), 1791: na officira neb *gavalira* (uo.), 1795: Kartuwali sá nek'de welký Páňi, a s ňimi geden, též *Gawallír* (BajzaW 205), Cavalier, főnemes, gavallér, lovag; šlechtic, *gavalier*, rytier (Loos II); – **2.** 'udvarias, finom, tapintatos, lovagias ember; udvarló; ficsúr, piperkőc' – 1791: za mogu maniru zadnich *gavaliru* geste sem nezahambil (HSSJ), Bo milugem *gawaliera* (NZ I, 81), Okolo vody | *Gawalier* chodj (NZ II, 22), 1862: Či nemá čistejší pyštek ako mnohý cigarou a pivom páchnúci *gavalier*? (LaskS II, 23), Jak ja stala na našej kapure | prišli do nas tromi *gavalíre* (AntZ 68), Krivany, Terňa, Petrovany: *gavalír* (SSN), *gavalier* (Kuk, Tim ... MatSl; SSJ), *gavaler*, *gaval'er* (SipB), *gavalír* (Buffa; SipM) stb.; – **3.** 'bőkezű ember, aki szívesen fizet másoknak' – *gavalier* (Vaj, Jégé: MatSl; SSJ; SCS); – **Szárm.: gavalierský** adj. – 1685: *gavallerska* discretia (HSSJ); – **gavalierstvo 1.** 'elegáns, tetszetős, lovagias viselkedés' – 1794: horké gegjch maljrstwy, mjzerne *gawaljrstwy* (HSSJ), XVIII. szmf.: švárné *gavalírství* (KSSP 3: 242), *gavalierstvo* (MatSl; SSJ); – **2.** 'bőkezűség' – *gavalierstvo* (uo.).

Címszavunk azonosai a legtöbb európai nyelvben megtalálhatók. Végső forrásuk a lat. *caballus* 'ló' főnévre visszamenő ol. *cavaliere* (l. TESz; Sławski; Duden), a közvetlen átdójkuk azonban általában nehezen pontosítható. Címszavunkat helytelenül származtatják a latinból (l. SCS), az olaszból (Tvrđý, MatSl), franciából (StanL 214). Az 1. és 2. jelentés alapján éppúgy lehet ném. átvétel (erre l. Machek¹; Machek²), mint magyar (l. EtSz), vö. m. régi *kavallér* l. 'Adliger, Edelmann, Ritter' (1628: TESz); 2. 'feiner und gebildeter (besonders Frauen gegenüber) taktvoller Mann; Seladon' (1708 u.: uo.). Mai *gavallér* alakja 1666 óta adatható (Horváth). A XIX. sz. második fele óta jelentkező 3. jelentés azonban már nagy valószínűséggel m. eredetű, mivel a *gavallér* 'freigebiger Mensch'

(1801: TESZ), ill. *gavalléria* 'Freigebigkeit' (1791: uo.) m. jelentésfejlődés eredményének látszik (uo.). – L. még m. > kukr. *gaval'ir* (LizV 590), jrut. *gavalir* (Udv 54), szhv. *gavaler*, *gavalir* (UElSk), vend *gavaler* (Flisz).

gaz 1. 'Unkraut' – 1833: *kaz* sl. (Dank 378), *gaz* (Jancs II, 76; Szs, 1895: NyK 25: 297; GNS), 1848–9: prikrili dnu pekně kd'ekim *gazom* (Polívka IV, 304), Lastovice, 1940: A tam bu'li *gazi*, tarčina, cirňe (Kosová), Malč: *gas* (StSl 10: 231); – **2.** 'szemét, piszok' – *gaz* (Kálal; GNS; gem SSN); – **Szárm.:** **gazový** adj. – *gazoví* (Jancs; GNS); – **gazit'** 'szemetel, piszkít' – Gemer: *gazić* (SN 16: 75), *gazič* (GNS).

A vitatott eredetű, gazdag jelentéstartalmú m. *gaz* 'Unkraut' (1512 k.: EWU); 'Mist, Schmutz' (1585: uo., korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo. és SzT). A *gazit'* létrejöttére indukáló hatással lehetett a m. *gazol* 'piszkol, szemetel' (1730: SzT) ige is. A rom. és kukr. adatok alapján feltehető, hogy a szk. népnyelvbe is a XVIII. sz. előtt került át. Ma már csak inkább Gömörben és attól keletre, délkeletre ismert tájszó. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 302; Melich: NyK 25: 297; Király: StSl 10: 231. – L. még m. > kukr. *gaz*, *goz* (Dezső: StSl 7: 162; NytudÉrt 128: 61), rom. *goz* (Tamás), jrut. *gaz* (Udv 54), vend *gaz* (Flisz).

gazda 1. 'Hauswirt; Landwirt, Bauer' – A rendkívül gazdag anyagból csak szemelgetni lehet: Suchá n. Parnou, 1543: Michal *Gaßda* – szn. (Urb I, 111. hz jegyzet), – N. Lúpča, 1582: pred rokom nocowali w/Horno[m] Kubine v *gazdow* (JŠ 6: 170), Bobrovec, 1589: které se vztahuje i na *gazdou* a čelad služebnú (StanD III², 324), Ilava, 1648: zgednal sluzyt druhemu *gazdowy* (NádLt Okir I 333), okr. Sabinov, XVII. szv.: a tych domov *gazdovia* pošli ... (ListyP 95), okr. Zl. Moravce, 1714: čo išli preč jedenast *gazdov* (uo. 101), 1775 k.: *Gazda*, *Gazda*, *Hospodar*, *Hospes* (StSl 3: 86), *Házi Gazda*, *Domowy Gazda* ... (uo.) *gazda* (Bern), *gazda* (Jancs; Kálal; MatSl; SSJ) stb.; – **2.** 'tulajdonos; munkáltató, kenyéradó' – Stropkov, 1608: Paserb, *gazda* muoy (PDS 108), Gemer, 1697: A žaden z banyikov nema prigst do czuczeg Bany ... krem tak, abi mu *Gazda* dowolil takoweg Banyi (SPIN 2: 305), 1702: geho za mlynare a za *gazdu* do toho mlyna prigaty (Jelš 420), Myjava, 1719: Kterykolwek Towaryss k ginému *Gazdowi* pristane (AM Comit. Nitr. Rsz 27: 337), *gazda* (SSJ) stb.; – **3.** 'felügyelő, felvigyázó' – Orechové, 1730: na cituwany kluczara aneb *gazdy* ... (UdvUrb 270), Gemer, 1818: *Gazdovi* takowemu kteri je pri birešoch (SN 9: 292), gondnok, safár, kurátor, ... *gazda* (Jancs), *gazda* (Kálal; Žak 649; SSJ) stb.; – **4.** 'férfj' – *gazda* vsl (Czambel; Kálal); – **Szárm.:** **gazdov** adj. poss. – Lietava, 1598: *gazdovu* vdovu (SL 3: 49), Zvolen, 1669: z *gazdowym* zelezom (PDS 36), Trenčín, 1728: učna *gazdoweho* (HSSJ), Trenč. stol., 1736: ze zelezom *Gazdowim* (OSzK Fol Lat 1037/IV: 686) stb.; – **gazdovský** adj. – B. Bystrica, 1639: hospoda anebo trjmánj *gazdovské* (OL KamLt), Ružomberok, 1763: po humnych *gazdovskych* (HSSJ), okr. L. Hrádok, 1773: riad ... *gazdovsky* (ListyP 164), 1775 k.: *Gazdai*, *Gazdowsky*, Herilis (StSl 3: 86), *gazdowski* (Bern), *gazdovský* (Kálal; MatSl; SSJ), Malč: *gazdowski* (StSl 10: 231) stb.; – **gazdiná**

'gazdáné; gazdasszony' – 1667: No, *gazdina*, len že ty podoj kravu (KPP 18), Blatnica, 1679: ako ludia na swogu *gazdinu* powedagj a potupugu (NádLt Okir I 619), 1695: Kohutka, jeho *gazdina* (KPP 40), XVII. sz.: domagazdina adest hospita (JČ 9: 140), 1703: nelen Frajcimerkow, a *gazdinow* ... musela bit (MárLt 14. cs. Fasc 27: 347), 1738: Powedala že to bolo *Gazdinej* pre Krčžmu urobene (Holuby 302), 1754: V tom *kazdina* nanareže | hodné škvarky ze slaniny (SocP 34), 1763: Mater familias: *Ĝazdina* domu ... (KamSl 506), Orava, 1786: domove *gazdine* (SN 3: 116), *ĝazd'ina* (Bern), *gazd'iná*, gazdasszony (Jancs II), *gazdiná* (MatSl; SSJ), *gazdzina* (Czambel; Kálal) stb.; – **gazdovstvo** 'gazdaság; gazdálkodás' – Hrabušice, 1743: Majirstwo a *gazdowstwo* panske (SzkMv 197), Miklušovce, 1756: ... Miklussowske *gazdowstwo* ... (HSSJ), 1757: prigal na spomozeny *gazdoustvy* sviho gedneho kona (uo.), 1758: *kazdowstwi* swe z utiskaním ubohich rozmnozugu (uo.), Banské, 1772: pan tu liche *gazdowstwo* ma (SzPV 49), 1775 k.: Gazdaság, *Gazdowstwj*, Oeconomia (StSl 3: 86), Michalovce, 1791: Pomošćnik u domustvo *gazduvstve* (SN 36: 321–2), *ĝazdowstwi* (Bern), *gazdóstvo*, *gazdoustvo*, *gazdóctvo* (GNS), Malč: *gazdoustvo* (StSl 10: 231), *gazdovstvo* (MatSl; SSJ) stb.; – **gazdovat'** 1. 'gazdálkodik; gyűjt', átvitt értelemben is – Radvaň, 1719: w Kraloweg welmi ledako *kasdugu* (HSSJ), Sučany, 1757: gako ste sy *gazdowali*, tak mate (uo.), 1761–81: počal hospodárit a *gazdovat* sobe (SocP 111), Ond. Matiašovce, 1772: Želare dwa počali *gazdowac* (AANY 12/F: 123), Muráň, 1775: jestli dobre *gazdujú* (SN 6: 299), Rejdová, 1794: chcem werne a sprawedliwe *gazdowat* (Gemér 2: 91), *gazdovac* (Czambel), *gazduvat* (StanL 213), *gazdovati* (LexNov 139), *gazdovač* (GNS), *gazdovat'* (MatSl; SSJ) stb.; – 2. 'keres, kutat, szaglász' – *gazdovač* (GNS); – az igekötős **do-, na-, pre-, pri-, roz-, vy-, zagazdovat'**, valamint számos további származékra l. a szótárak (Bern, Jancs, Czambel, Kálal, MatSl, SSJ, GNS, HSSJ, SSN stb.) adatait.

A m. *gazda* 1. 'Hauswirt' (1372 u.: TESz); 2. 'Verwalter' (1544: uo.); 3. 'Eigentümer, Besitzer, Inhaber' (1570: EWU); 4. 'Arbeitgeber, Brotgeber' (1570: uo.); 5. 'Gemahl, Mann' (1609: uo.); 6. 'Landwirt' (1752: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo. és SzT), amely valószínűleg egy szláv *gospoda* alak átvétele (l. SzlJsz 640; TESz; EWU). A g tanúsága szerint a szlovákba a XII. sz. után került be, eresztett ott mély gyökeret és szerves eleme lett a szókincsnek. A k-s változat forrása lehet a m. régi *kazda* (TESz), de lehet szk. hanghelyettesítés eredménye is (l. 22.5. p.). – A szokásos *gazdiná* helyett alkalmi átvételként idézhető a *gazdason'* (< m. *gazdasszony*) is, vö. Trnava, 1750: Nemajte s/tú mrcha ženú ništ, ked vám prínde, zatím vyžeňte tu *gaz(d)aszony* (SR 51: 231). – A magyarból: Škultéty: SP 22: 757; EtSz; Kniezsa: Ethn 45: 64; Hauptová: Slavia 28: 529; StanD I², 506; I³, 566; PaulF 175; Machek¹; Machek²; Gregor 86 stb. – L. még m. > morva *gazda* (Sulán 160–1), kukr. *gazda* (Dezső: NytudÉrt 128: 61–2), lengy. *gazda* (Sławski; Wołosz: StSl 35: 253–4), rom. *gazda* (Tamás), szhv. *gazda* (UEISk), jrut. *gazda* (Kočiš 116), szl. *gazda* (Plet), bulg. *gázda* (Décsy 37; Ilčev 78), vend *gazda* (Flisz); l. még Schubert 328–32; Hollós 23. – Vö. **gazdašág, juhásgazda**.

gazdašág 'Gut, Wirtschaft' – *gazdašág* jzsl (SSN), Blatné: Chalupa neni *gazdašák* (uo.), Brestovany: Veru zle zme prešli z našima *gazdašági* (uo.), Rumanová: Ket sa vidali tretí rás, robili okolo *gazdašágu* (uo.), Pol'. Kesov: Mav volakedi veľkí *gazdašák* (uo.), Ks: *gazdašág* boų veľkí (s. gy.), *gazdašág* (GregPsz).

A m. *gazdaság* 'Wirtschaften' (1593: EWU); 'Landgut' (1770–80 k.: uo.) származékszó. A nyszk. nyj. délibb részein és a magyarországi szlovákban élő tájszó. – Vö. **gazda**.

gazember 'Schurke, Bösewicht' – 1770 e.: Když juž dobre v hlave čujem, | potom takto meditujem | pri posteli: | Gazemberorum *gazember!* | Čo nezneseš, tolko neber! (Ant¹ 632; Ant² 594), Pukanec, XIX. szef.: *gazember* (SN 12: 174), 1862: Ty „*gazember*”, prečoš' mi to hned' nepovedal? (Lipa 2: 234), 1880: čo ti to tem *gazember* rozprávau (Dobšo 54), okr. Zvolen, 1916: Počkaj, huncút, ti *gazember* (Bartók II, 574), Basom a *gazember*, nesmieš papuľovat' (HP 496), Dvaja *gazemberi* to majú na svedomí (TekP 115), Dolný Ohaj: Aj keď si *gazember*, ňsmíš bránu rúcať (Demo 133), Tk: Ňpleť, ti *gazember* (Ondrus 229), *gazember* (Márkus; Malč: alkalmi StSl 10: 231; GregPsz; GNS; Ks, Nbh, Kc: s. gy.), Pre šeckých som len pijan ..., *gazember* (BallekA 271).

A *gaz* 'hitvány, galád' és *ember* 'Mensch' segítségével keletkezett m. *gazember* 'Schurke, Bösewicht' (1611: TESz; de vö. 1592: Vulgus est, *Gaz ember*: Decsi 355; Mapalia mera, Merő *gaz emberek*: uo. 357) összetétel. Valószínű, hogy szitokszóként a XVIII. században is jobban el lehetett terjedve, mint ez az adatokból látszik. Ma inkább csak a közvetlenül érintkező két etnikum közép- és keletszlovák vidékein él, a SSN azonban nem ismeri. – A magyarból: CzambSl 124; Márkus 105; Király: StSl 10: 231. – Az alföldi szk. települések átvették a m. *gazemberség* 'Gauerei' származékot is, vö. Nbh, Ks: *gazemberšik* (s. gy.). – L. még m. > kukr. *gözember* (LizV 592).

geba 1. 'Schindmähre' – *geba* (SipM; Nbh: s. gy.); – **2.** 'lusta, henye, rendetlen nő' – Červeník: *geba* expr. (SSN); – **Szárm.:** **gebár** 'Schindmähre' (Ks: s. gy.):

A m. *gebe* 1. 'Schindmähre' (1566: TESz); 2. 'Jammergehalt' (1602?, 1917: EWU), melyet a TESz hangfestő eredetűnek, az EWU egy fiktív tő származékának tart, de lehetséges egy **gebelyló* (< *gépelyló*) > *gebely* > *gebe* fejlődési folyamat feltevése is (l. Gregor 295). A 2. jelentés a szlovákban a m. 2. jelentés leszűkülésével keletkezett. Az -ár képzővel alkotott *gebár* az alapszó kifejezte tulajdonság fokozását szolgálja. – A magyarból: SipM. – L. még m. > kukr. *geba* (LizV 591), rom. *ghebe* (Tamás).

gébel' 1. 'Mastviehherde' – ğula ...: marha sereg, göboly. Syn. *ģibel* (Bern); – **2.** 'Mastvieh' – göboly, *gébel* (Jancs), sőre, *gébel* (uo.); – **Szárm.:** **géb'ový** adj. – göboly ökör, *géb'oví* vuol (Jancs); – **géb'liar** 'göbolyös' – göbolyös, *géb'liar* (Jancs); – **géb'loš** 'ua.' – sőrész, *géb'loš* (uo.).

A bizonytalan eredetű (talán belső keletkezésű) m. *göboly* (~ *göböly*) 'ua.' (kn. 1585: TESz). Régen sem lehetett elterjedt szó, s úgy látszik, mára teljesen

kiveszett. A *gěbl'oš* keletkezésére hathatott a m. *göblyös*, *göblyös* (Nyr 39: 209; Ball) származék is.

gec 'Sperma' – 1848: ondó, *gec*, semä zvjerat (Jancs), rittyó, *geci*, semjačko (uo.), ondó ...; *gec* ... (Loos), *gec* (LS 1–2: 185), *gec*, elav. *gäc* is (NSSJ), *gec*, *géc*, *gäc* (SCS); – **Szárm.:** (**za**)*gecovat'* 'ondót (ki)lövell' – *gecovat'* (NSSJ), *zagecovat'* (Gemer: LS 1–2: 185).

A belső keletkezésű m. *geci* 'ua.' (1841: TESz). Újabb átvétel a kszk. nyelvjárásban, s átkerült a köznyelvbe is. A m. kifejezés a szóvégi *-i* elhagyásával sorolódott be a szk. főnévrendszerbe (l. 45. p.). – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; Gregor: SzNyME 36.

gecel'a 1. 'szoknya' – Bcs, 1761: Gedna *G'ecela* Ťurecka (ProtCs 8), Szs, 1763: *Gecelya* l. Puolka (SzsIr V. 201. a. 11.), Szs, 1772: *Gecela* bgelená nowá (uo. 9: 13), Nye, 1787: *gecela* gedna ... (Tirp 3: 130), Nye, 1798: *gecela* kramska (uo. 134), 1807–8: *gecela* (JŠ 9: 103), *gecele* sl. Weibenrock (Palk), Tk, 1827: ag 2 pruslake ag 2 *gecele* (StSl 8: 363), *kecele*, *lalok*, *gecela* (Jancs), *rokolya*, *ženská kitla*, *gecel'a* (uo.), Bcs, 1878: aj *kecelyu* kartunowu ... (NSM 3: 138), Bcs, 1883: *geceľy* šatu aj fertuchu (uo. 139), *gecel'a* (Tim: Kálal; Turie Pole: SIText 128; Lukovištia: SN 15: 231; arch. LexNov 201; Bé, Gg, Nó, Nye, Szs, Bcs, Tk, Pi: ASNM 200. térkép), *gecel'a*, *kecel'a* (Hont 243, 280; jstrs: SSN), Mn, Kp: *gecela* (ASNM 200. térkép), *gecel'a* nár. (Kal, Tim: SSJ) stb.; – 2. 'finom lenvászon' – *gecele* ... feiner Leinwand (Palk); – **Szárm.:** **gecel'ka** dem. – Csa: *gecel'ku* ternovú (Ondrus 248), V. Lom: V *gecelki* tarkavej (HP 399), Nbh: vašej d'iovki pod *geciel'ku* (NSM 4: 180), *gecel'ka* (SSJ) stb.

A m. *kecele* 1. 'Meßgewand' (biztos adat 1509: TESz); 2. 'Oberkleid (für Frauen)' (1621: uo.); 3. 'Art Leinwand' (1621: uo.; további jelentéseit l. SzlJsz 854). A m. szó a TESz szerint feltehetően bizánci görög eredetű, Hadrovics (UEISk 301) azonban ezt valószínűtlennek tartja, s inkább a kfn. *kâsel*, *kâsele* 'Hülle, Kleid' szót javasolja kiindulásul, amit azután az EWU – bizonyos hangtani szokatlanság ellenére is – elfogad. Címzavunkat az ASJ IV/2: 207 csak Nógrád megyéből közli, de kétségtelen, hogy a kszk. nyj. déli részein másutt is megvan. Machek szerint eredete nem világos. Mind hang- és jelentéstanilag, mind a szóföldrajz tekintetében bizonyos, hogy a szlovák szó forrása a magyar. Az *-a* szóvég alaktani analógia eredménye (l. 40.2. p.), az idegen eredetű *k* helyettesítése *g*-vel a szlovákban megszokott jelenség (l. 22.6. p.). – A magyarból: Király: SIPrag 1966: 137; Gregor: SzNyME 36–7. – L. még m. > rom. *chițele* (Tamás), szhv. *kecelja* (UEISk).

geder 'gödör, mélyedés, szakadék' – 1678: staweny na tri kontignatie od *gedera* (HSSJ), *gedra* jпов, hloh (SSN), Brestovany: Aj na sklepeních stunnách ked vipanne bok, ostane tan *gedra* (uo.), Bučany: *Gedra*, to už_e jako hlbočina – no tu je *gedra*, tu budú ribi (uo.), Ardanovce: Klini a *gedri* sa moseli vikášat (uo.), Sila: To je taká veliká *gedra*, jako jama (uo.).

Az ismeretlen eredetű m. *gödör* 1. 'Tal, Mulde' (1251: EWU); 2. 'großes Loch' (1566: uo.); 3. 'Grab' (1777: uo.), esetleg annak *gëdër* (uo.) alakváltozata. A *gedra* forrása feltehetően a m. szing. gen. *gödre* alak lehet (erre l. 35. p.).

Gejza, Géza 'Géza' – 1834: *Geyza* král uherský (NZ I, 41), 1839: *Geyza* ... s Attilem (MTA Rui 8-rét 206/183: 18), *Géza, Gejza* (Jancs), *Géza* ...; *Gejza* (Loos I), potom *Géza* Ostrolúcky, otec terajšieho trenčianskeho župana (LaskD II, 161), *Gejza* (Hv II; Škult: MatSl; SSJ), *Géza* (GNS), *Geza* (SipM), Dudča: *Gejza* Šálkoje (BM 140), Hrnč. Zalužany: *Giéza* Bolha, *Gieza* Bukovský (uo. 174); – **Szárm.:** **Gézo, Gejzko** dem., bec. – Štefultov: *Gézo* Kašiar (BM 345), Hrnč. Zalužany: *Gesko* Kantorák (uo. 175), *Gésko* (GNS), *Gejzko* (SSJ); – **Gézik** dem. bec. (GNS); – **Gejzienko** dem. bec. (SSJ); – **Gézisko** augm. (GNS).

A pogány korban a törökből átvett m. *Géza*, ill. annak *Gejza* változata (adatolva az Árpád-kortól, l. OklSz; Fehértói). Eredetileg méltóságnév volt. A XVIII–XIX. században felújított és ma is használt *Géza, Gejza* az egykori névalak téves (németes) olvasatának a következménye (l. Ladó 162; Kálmán 36; Szilágyi 267; Fekete: MNyTK 191: 81–2). Úgy látszik, hogy a szlovákban elsősorban *Géza* király alakjának felidézése révén lett ismertté a XIX. sz. folyamán. – A magyarból: SipM.

gelediňa 'bukta' – gölödény, gölödör, *gelejd'ňa*, buchte (Jancs), St. Pazova: *gelediňa* (NŽ 6: 162), Tk: *gelediňe*, tje aj tvarohovje, aj bes tvarohu (Ondrus 234), *gelediňe* z l'ekvárom (uo.), Selenča: *gelediňe* pt. (s. gy.).

A felsőnémet eredetű m. *gölödény* 1. 'gombóc' (1684: TESz); 2. 'tésztaféle' (ÚMTsz), ill. annak népnyelvi *gölödény, gölödiny, gölgyiny* (uo.) alakváltozata. Etimológiailag rokonságban van a cseh *knedlik* 'gombóc', szk. *knedľa* 'ua.', lengy. *knedel* 'ua.' szavakkal (l. Machek²; Slawski). A szlovégi *-a* alaktani analógia eredménye a *buchta* és társai hatására (l. 44. p.), az *ö* helyén levő szk. *ej*-re l. 17.3. p. Az alföldi szlovák települések szókincsének szerves eleme.

gelíš 'Geschwür' – *gelíš* 'hluza' (Bern), hluza ... vulg. *gelíš* (uo.), *geliš* (Kálal).

A *kel* 'megdagad' igének *-s* képzős m. *kelés* 'Geschwür' (1405 k.: TESz) származéka. A *k* > *g* változásra l. 22.6. p. Kihalt szó, amely korábban is talán csak a nyszk.-ban volt ismeretes. – Vö. **keltíš**.

gembec 1. 'Preßkopf, Preßwurst' – Dunántúli szk. települések: *gembec* (ŠtolcM 56); – 2. 'állati gyomor' – *gembec* (Šaľa, okr. Trebišov: ZFFUK 38: 101; Brezina, Šaľa: SSN); – 3. 'Klößchen' – *gembec* 'ua.': To taki guľati jag *gembes* (SipM).

A *gömb* 'kugelförmiger Gegenstand' szónak m. *gömböc* 1. 'Dickerchen' (1351?, 1838: EWU); 2. 'Preßkopf; Art Blutwurst' (1479: uo.); 3. 'Bauch' (1655: uo.); 4. 'Blinddarm' (1787: uo.); 5. 'Klößchen (Speise)' (1788: uo.) származéka. A szk. jelentések mind a magyarból valók. Az etnikai határ mentén, ill. a nyelvszigeteken élő tájszó. A m. *ö* reflexiójára l. 16.1. p. – A magyarból: ŠtolcM 56; SipM; Palkovič: ZFFUK 38: 101 – nála a forrás pontatlanul *gomboc*. – L. még m. > kukr. *gembec* (LizV 591). – Vö. **gombolec**.

genc, genca 'egy fajta hordó' – 1679: Kapusta gedna *genca* (Jelš 322), 1684: gedna *gencze* wina (uo. 344), 1684: Ittem sem dal dwa *Gönczy* (RadVlt 82).

cs. IV. o. XXV. cs.), Kupil sem ... 24 *Genczow* wina (uo.), 1866: kupil padesat dwa *Gencze* (OSzK Quart Slav 53), Tisovec, 1691: dali (sme) zpravit tri *gence* (HSSJ), 1705–8: ma ... gednu *gencu* pywa (Jelš 430), Jelšava, 1737: ... gednu *genczu* prigme (HSSJ), Gemer, 1842: *genc* (JČ 9: 107), 1844: 1 calí *genc* piva (Polívka III, 186), 1863: dva *gence* kapusty (LaskS II, 392), Nesieme *genc* vína (Dobšo 148), *gen(e)c* (Kálal; vzvol, gem: SSN), *genc*, *genec*, *giñec* (GNS), Zvol. stol.: *genjec* (ASJ IV/2: 198); – **Szárm.:** **gencík** dem. – Radvaň, 1684: kupil sem každý *genczik* per fl 29 (HSSJ), 1685: Dal sem čtiry *Gencziky* (RadvLt 82. cs. IV. o. XXV. o.), *gencík* (VŠG 5: 181); – **genčok** dem. – *genšok* (GNS); – **gencisko** augm. (uo.); – **gencový** adj. – *gencová* kapusta (uo.).

A mai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében levő *Gönc* (FNESz) helynévből *-i* melléknévképzővel keletkezett m. *gönci* kn. Itt készítették ui. a Hegyalján kedvelt és nevezetessé vált *gönci hordókat* (l. BogdánM 181), vö. 1576: adott meg ... egy átalag bort, *gönczit* (MGSz 10: 85), 1577: én nekem *gönczi bort* fogadott adni (uo.), 1605: Algiw por *Geónczj hordoual* uagion (OkISz 306) stb. A szk. szóvég az *-i* elhagyásával és a *bočka*-típusú főnevek hatására az *-a* segítségével (l. 40.2. p.), ill. egyéb *-ec* végű szavak analógiás hatására (l. 47.8. p.) alakult ki. Németből való származtatása (HSSJ) téves. – A magyarból: Habovštiak: StSl 25: 165. – Főleg Gömörben élő tájszó, amely régebben attól keletre is előfordult.

gendry pt. 'göndör haj, hajfürť' – Abov: *gendri* (JŠ 21: 99); – **Szárm.:** **gendratý** adj. – *gendrati* 'kučeravý' (Abov: uo.); – **genderivý** adj. 'ua.' (alföldi szk. nyelvszigetek: SZTFTK 1963: 107).

A végső fokon déli szláv eredetű m. *göndör* 'kraus, kraushaarig' (kn. 1770: TESz) mn., melyet Abauj megyében a szlovákok a *vlasý* 'haj' mintájára pt. főnévként vettek át. – A magyarból: Drahos: SZTFTK 1963: 107; Bartko: JŠ 21: 99.

gép, gíp 'járgány; cséplőgép; gép' – *gép* arch. 'mláťačka na ručný pohon' (LexNov 106, 128), *gép* 'Maschine' (SipB), *gép, gíp* 'cséplőgép' (Benedek 43, 181, 190), z *gépem* z mašinu (ŠtolcM 314), Selenča: *gép* (ŠtolcJ 57); – **Szárm.:** **gépoval'** 'csépel' – *gépovat'* (Benedek 46), No, Sh: *gépuvat'* (ASNM 223. térkép).

A ném. eredetű m. *gépely* 'Göpelwerk, Hebemaschine' szóból elvonással alkotott nyelvújítási *gép* 1. 'Maschine' (1807 e.: EWU); 2. 'cséplőgép' (MNYA 186. lap), ill. annak *gíp* (uo.) változata. Újkeletű átvétel, a kszk. és kelszk. nyj. déli részein és az alföldi szk. nyelvszigeteken él. – A magyarból: SipB; ŠtolcJ 57; Matejčík: LexNov 106; Benedek 45. – Zemplénben a m. *gépház* 'Maschinenhaus' összetétel is meghonosodott, vö. Malč: *gejphas* (StSl 10: 231), *géphaz/s* (SipM). – L. még m. > kukr. *gejpp, gijp* (LizV 591), rom. *ghep* (Tamás). – Vö. **gépelovat', gépis**.

gépelovat' 'géppel csépel' – *gépelovat'* (SipB), Bcs: aj ňeska *gépeluje* (Hanko 163/a), *gépelovač* (GNS), Msz, Szh: *gépelovat'* (ASNM 223. térkép), Óm: *gépelovac, gepelovac* (uo.), Nh: *gépelovac* (uo.).

A *gép* 'Maschine' főnévből alkotott m. *gépel* 'dreschen' (1876: TESz; ÚMTsz) ige. Újkeletű átvétel. – L. még m. > kukr. *gijpelováti* (LizV 591), rom. *gheipeli* (Tamás). – Vö. **gép, gépis**.

gépís, gípis 'Maschinist, Mechaniker' – Ej, pan *gejpis*, naj zastaŋe mašina, mašina (AntZ 296), Nh: Ó, pán *gépés*, naj postoji mašina (LamiB 179), Malč: *gejpis* (StSl 10: 231), *gepis* (SipM), Kds: *gépés* (DissSl 1: 47), Şinteu: jeden je jako *gipis*, mehanik (Benedek 181), *gípís* (Roh 78, 422), Bcs: pán *gípís* (NSM 6: 210), Ks: poton son tajšoŋ na *gípisa* učít sa (s. gy.); – **Szárm.:** **gépiský** adj. – Nl: v *gípiskom* remesle robil'i majstri ... (Roh 422–3); – **gípistvo** 'gépész mesterség' (Nl: Roh 78).

A *gép* 'Maschine' főnévből -sz képzővel alkotott m. *gépész* 'Maschinist' (1838: TESz) származékszó, ill. annak *gípísz*, *gépípsz* alakváltozata. A m. *éj-re* l. ÚMTsz II, 626: *gépel* a., ennek szk. *ej* megfelelésére l. **15. 5. p.** – A magyarból: Király: StSl 10: 231; SipM. – L. még m. > kukr. *gíjpis* (LizV 591), rom. *ghipís* (Tamás), vend *gépész* [ɔ: -s] (Flisz). – Vö. **gép, gépelovať**.

Gereg 1. 'Grieche' – 1759–60: patnast *Gereguw* (OSzK Quart Slav 37: 120b), bykup *gereguw* (uo. 105), 1763: Graecus, *Gerek* (KamSl 358), Achaicus vel Achaus: *Gereg* (uo. 9), *Geredzi* dávno neměli wěrnost (uo. 321: *Fides* a.), 1781: V *Gereguw*, a Rimanuw (UCž 3), *Gerezy* a Rimany (uo. 9), 1788: Vrum, Griech, görög, Rék, *ğereg* (KorabL 115), görög, grék, *gerek* (Jancs); – **2.** '(görög) kereskedő, kupec' – 1696: ohlasyly sye gisty z Debreczina *Göröczy* (Jelš 391), Lipt. stol., 1700: od každého *Gerega* ... od Kotleara od woza ... (OSzK Fol Slav 37: 34b), Nye, 1756: jeden sud od *Görega* (Tirp 2: 32), Bcs, 1763: Item *Geregovi* zlaty Rimskich tri ... (ProtCs 20), Studenec, 1772: platno ... do Podhradia *geregom* predawagu (Udvari 432), Prešov, 1784: ... zenate *geredzy* (HSSJ), Prešov, 1788: Mathias, ženaty kociss u *gerega* (uo.); – **Szárm.:** **geregyňa, gerečka** 'görög nő, asszony' – 1763: Grajugena: *Gerek*, *Gerekyna* (KamSl 358), görög nő, *gerečka* (Jancs); – **gerecký** adj. – 1763: Graecanicus: *Gerecky* (KamSl 358), Achilles: predny haŋtman *Geretsky* (uo. 9), *geretská* abeceda (uo.), Macedonia: Znamenitá a ssyroká kraŋina *Geretská* (uo. 494), XVIII. szk.: z *gereckého* gazyka (EK A 24: 1), Szs, 1794: gest Contract w *Geredskem* Gazjku (SzsIr V. 201. a. 9: 7), görög, grécki, *gereckí* (Jancs).

A szláv eredetű m. *görög* 1. 'Grieche' (1416 u.: TESz); 2. 'Kaufmann' (1574?: EWU; 1580: SzT) főnév. A szlovákban általános lat. eredetű *Grék* (1728: HSSJ) mellett nem volt ritka a magyarból átvett *gereg/k* sem. A m. eredet mellett a szókezdő *ger-* tanúskodik. Az *ö* helyén levő *e-re* l. **16.1. p.** A 2. jelentést az magyarázza, hogy a XVI–XVIII. században Magyarországon sok más nemzetiségű kereskedő élt, közöttük szép számban voltak görögök is (l. Kerekes: Száz 45: 289–91; 366–9; Balczyky: StSl 12: 28). Elavult szó. – A magyarból: Udvari 432. – L. még m. > kukr. *gereg*, *gireg* (Balczyky: StSl 12: 28–9). – Vö. **gerega, geregyňa**.

gerega, geregyňa 'Wassermelone' – 1624: *Geregh dine*, že ste do piwnice dali schowati (FejpLt), barátmagú, žltosemená, (*gerega*) (Jancs), görögdinnye, *gerega* (uo.), *gerega d'ňa*, görög dinnye (Jancs II, 50: *d'ňa* a.), görögdinnye ..., *gerega* (Loos I), Szs, 1895: *gerega* (NyK 25: 297), Nbh; 1920: na *Geregach* osoch (Chov 39), na Cabjanskej ceste *Gerega* (uo.), *geregy* (Čaj: Kálal 919),

Ve: *gerege* pt., *geregdíne* pt. (JŠ 2: 332), Rk: *Gerege*, d'íne, | chlapci sa svine (NSM 6: 239), Kraňen, diňe, *gelediňe* (uo. 243), *gerega* (Dudok 229), Kerepes környéke: *gelégiňe* (ŠtolcM 241), *geregi*, *gerägi* pt. (GNS), *gerég* (Pras 309), *geregiňa* (LexNov 88), *gerega* (ČNS), okr. Nové mesto n. Váhom, Nitr. stol.: *gerég/k*, *geregiňa* (ASJ IV/2: 62) stb.; – **Szárm.:** **gerečka** dem. – Nbh, 1922: 100 kus *Gerečke* do Kvasidla (Chov 108), Szs: Zaváranuo ovocja, slúke, *gerečke* (Ondrus 253), NI: kvasené *gerečky* (Borg 47), *gerečka* (ASJ IV/2: 62), Nitr. Hrádok: *derečka* (SSN); – **geregovisko** 'görögdinnye-föld' – Nbh: Gerege ked' sad'i'fi, tak naveki bolo način si zatkon sadnuť tatan do *geregoviska* (NSM 4: 237); – **gerecký, geregový** adj. – 1763: Melones, *gerecké* dynki (KamSl 511), Melopepones, *geretské* dinki (uo.), Bcs: *geregová* diňa (s. gy.).

A *geregiňa* a *geregdíňa*-ból alakult ejtéskönnyítéssel, ez pedig a m. *görögdinnye* 'Wassermelone' (1395 k.: TESz) összetétel átvétele. Így jött létre a *gelediňa* alakváltozat is (az $r > l$ változásra l. 23.7. p.). A *gerega* viszont újabb meghonosodása a m. *görög* 'ua.' (1905: TESz) változatnak, miközben a szk. *dyňa* 'dinnye' analógiás hatására rendszerint *-a* szóvégre módosult. A *gerecký, geregový* jelzős szerkezet a m. *görögdinnye* tükörfordítása. – A magyarból: Melich: NyK 25: 297; Tóbbik: Brat 8: 73; ŠtolcM 241; Palkovič: JŠ 2: 332; ASJ IV/2: 62 stb. – L. még m. > kukr. *geregdíňa* (Liz 101), jrut. *gerég* (Udv 54). – Vö. **Gerég**.

gerenda 1. '(mester)gerenda' – 1669: Ja Bartyk Palyk alias *Gerenda* ... – ragadványnev (Jelš 312); – 1779: traps: *gerenda* (HSSJ), 1840–5: nach ta zakvačim na *gerendu* (Polívka IV, 493), 1863: brvou, čo podlahu izby drží, *gerenda* (DomP 181), Bcs, 1866: *gerendami* alebo trámí opatrenieho stavenia (HaanP² 32), 1872: *Gerenda* (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a.: 2b), *gerenda* (Liptov: SP 1884: 471; Kálal; SipB; GregPsz; LexNov 124, 173; Benedek 43; GNS; Hab 116; Ábelová, Ozdín: SSN), Bobrovník: *grienda* (SISlov 3: 347); – **2.** 'korlát, karfa' – *gel'endre* pt. (Buffa 191); – **Szárm.:** **višgerenda** 'mestergerenda' (Šumiac: Horehr 2: 32).

A szláv eredetű m. *gerenda* 'Balken' (kn. 1395 k.: TESz). A pt. *gel'endre* egy **gerend'l'e* (vö. *gerendel'* 'ua.' Vh, Óh: SN 5: 317, 331) alakból keletkezhetett $r - l > l - r$ metatézissel, míg a *grienda* változatban a *gr-* a honi *hrada* 'ua.' hatásának a következménye. Az 1669. évi *Gerenda* ragadványnev arra enged következtetni, hogy címszavunk köznévként is jóval korábban használatos lehetett a XVIII. századnál. – A magyarból: CzambSl 125; uó.: SR 5: 114; Kálal; Matejčík: LexNov 124, 173; Benedek 43; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *gerenda* (Dezső: NytudÉrt 128: 62). – Vö. **meškerenda**.

Gergel' 'Gregor' – okr. Trenč., 1522: Ítem Johannes *Gergel* (Urb I, 67), Senica, 1530: abysste ... wydaly *Gergelowy* Zbeku (Varsík 141), Trenčín, 1524: malzenky jeho *Gergele* nebossczyka (uo., 370), Trnava, 1565: z dolny strany j(es)t *Gergel* Kompos (ZápSl 3: 78), 1572: czo on Wido *Gergel* ... nebol wyplatil (Jelš 220), Sp. Štvrtok, 1585: *Gergela* Krala z Lewkowecz (PDS 74), Trnava, 1618: stauku cini pan Roza *Gergel* na uinohrad (JŠ 6: 64), 1624: nebo Huoransky *Gergel* ... wen dawatj bude (FejLt), N. Slaná, 1667 (szláv nevek között): *Gergely* (Ila II, 46), Krupina, XVII. sz.: *Gergel* (SOK 4: 122), Krupina, 1711: Dal sem meskimu

kowaczu *Gergelu* ... (KrajčS 134 fakszimile), Nye, 1755: 2 sudky od *Gergela* (Tirp 2: 32), Bcs, 1762: Toth *Gergelyowy* (ProtCs 3), Banské, 1772: Pacsuda *Gergelly* vlastnj ruku podepsanj (SzPV 50), 1865: *Gergel'* z Polhory (LaskS II, 398); – **Szárm.:** *Gergel'ov* adj. poss. – Trenčín, 1524: ... syne[m] *Gergelowy[m]* (Varsík 370); – **Gergel'ka** 'Gergelyné' – Krupina, 1675: daleg pak *Gergelka* opitala Ražku ... (HSSJ III, 343 *opytat'* a.), Krupina, 1699: Na ... *Gergelku* Kovačku se releguje (SN 18: 142); – **Geci, Geco, Gecko** dem., bec. – Srmie, 1522: A. *Geczko* (Urb I, 59), Rybník, 1635: *Geczko* (Ila IV, 152), 1671: *Geczo* (uo.), V. Kozmálovce, 1769: Gyurko, *Geczi* (Krištof 216), Prešov, 1784–8: *Geci* (SOK 8: 269), Nye, 1789: U Balazs *Gecýho* 10 Rft. (TestNye 115), Gergely, Gregor, *Geci* (Jancs); – **Gecoviech** koll. poss. – Šp. Pole, 1567: *Geczowech* (Ila II, 427).

A lat. (gör.) eredetű m. *Gergely* 'ua.' (l. Kálmán 23; Ladó 161; Szilágyi 97, 114; korai előfordulására l. Melich: SzlJsz I/1: 170; OklSz). Az egyéb szláv nyelvekben is használt *Gregor* 'Gergely' mellett címszavunk elsősorban és főként a magyar–szlovák etnikai határ szélesebb övezetében élt. A helyi ejtésmódnak megfelelően lehetett *Gergel', Gergej, Gergel*. Ma már csak vezetéknevként használatos, vö. *Gergej* vn. (GNS). A *Geci* külön átvétele a m. becéző *Geci* (l. Varga 48–9; Fekete: MNyTK 191: 36) alaknak, amely így nyilván csak a kétnyelvű környezetben maradhatott meg, egyébként a honi *-o, -ko* becéző képzőt (erre l. MSzCsR 50–1 is) kapta. Ehhez főként a kszk. nyelvterületre jellemző *-oviech* kollektív possessiv képző (l. StanD II, 266) járult. – A magyarból: Gregor: MNy 85: 186; itt l. a *Gergelylaka* hn. szlovák megfelelőseit is.

gerheň, gerheňa 'Kukuruzkuchen, Maisfladen' – 1807–8: *gerheň* (Ribay: JŠ 9: 103), görhe, görhöny, *gerheňa, gerheň* (Jancs), *gerheň* (SMSS 4: 50; Kálal; Nye: Tirp 2: 89; GregPsz ritkán), St. Pazova: *gerheňa* (NŽ 6: 196), Sh: *gerheňe* pt. (NSM 3: 74; Pk: JŠ 2: 328; Szs: NSM 8: 148), Bcs: *gerheňa* (ČNS), Kc: *gergen* (JŠ 2: 328), Gemer: *gerhé, gerhél', gerhěj* (Pras 309), *gerhé, gerhó* (GNS), Šenkvice: *gerhen* (ASJ IV/2: 168), Dol. Strehová: *gerhám* (SSN), Bernolákovo, Blatné, Brestovany, Červeník, Jablonec: *gerhen* (uo.), Vajnory: *kerheň* (uo.).

A belső keletkezésű m. *görhe* 'ua.' (kn. 1792: TESz), ill. annak *görhö, görhöny* (uo.) alakváltozatai. A *gerheňa* és *gerhél', gerhěj* változatok *-a*, ill. *-él/ -ěj* szóvége szlovák alaktani analógiás módosulások. A *gergen*-ben *g – h > g – g* távolsági asszimiláció történt a szlovákban. Főként a nyugat- és közép-szlovák nyelvterület délibb részein (l. SSN) és az alföldi szk. nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: Kálal; Szabó: LS 1–2: 184; GregPsz 221; Márkus: SN 17: 513; Borg 146 stb. – L. még m. > jrut. *gorgel'* (Udv 55).

gestiňa 'gesztenye; gesztenyefa' – Krupina, 1705: *z/gesstenmy* y s/prosom a *z/ logom* ... (PDS 202), 1720 k.: Na *Gesztine* sem dal ... (MárLt 14. cs. Fasc XXVI. Nr 89), 1831: kupeno v Tokaju ... ¼ [korca] *Gestinye* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *gestiňa* (Malč: StSl 10: 232; SipM; jšar, zempl: SSN); – **Szárm.:** *gestiňový* adj. 'gesztenye színű' – Kežmarok, 1784–90: ma *gestinoweg* farby rezawe wlaszy (JŠ 17: 55), Kežmarok, 1786: *gesstinoweg* farby wlaszy (uo. 41), Brezina: *gestiňovo* topanki (SSN), Michal'any: Vlasí možu bic čarní, *gestiňovo*, červení (uo.).

A bajor-osztrák eredetű m. *gesztenye* 'ua.' (hn. 1244: TESz; Mollay) szónak *gesztinye* (uo.) változata. Az *-e* szóvéget a szlovák – a gyümölcsneveknek megfelelően – pt.-ként értékelte és a lágytövékhez alkalmazkodva szing. nom.-ban *gestiňa* alakban sorolta be ragozási rendszerébe (l. 40.2. p. is). A *gestiňová farba* a m. *gesztenyeszín(ű)* 'vörösesbarnás színű' (ÉrtSz; régebbi előfordulásait l. NySz III, 248) lefordításával keletkezett. Kelszk. nyelvjárási szó, korábban a kszk.-ban is megvolt (a HSSJ nem ismeri). A szlovákban egyébként *gaštan* (XVII. sz.: HSSJ) a szokásos alak. – A magyarból: Király: StSl 10: 232; SipM. – L. még m. > kukr. *gistiňa* (LizV 592), rom. *ghistina* (Tamás), jrut. *gestiňa* (Kočiš 116–7).

gico 'magyar sertésfajta' – *gico* 'malac, disznó'; pejor. 'ember': takí *gico* (Myjava² 467), *gyco* (Kálal), *gico*, *gyco* 'magyar sertésfajta, hízódisznó' (Rázus, Zgur: MatSl), Brestovany, Lukáčovce: *gico* átv. 'kövér ember' (SSN); – **Szárm.:** **gicák** 'ua.' (Ripka 234), *gicák*, *gičiak*, *gičák*, *kičák* zsl (Agrik 13: 93; SSN), St. Turá: *glicák* (SSN).

A melléknévként és főnévként egyaránt használatos, állathívogató szóból keletkezett m. *gica* 'göndörszörű (disznó)' (1819: TESz), melynek tövéhez a szlovákban az ilyen típusú kifejezéseknél szokásos *-o*, *-ák*, *-iak* képzők járultak. Nyszk. nyj.-i szó, bizonyára az egykori magyarországi sertésstenyésztés és sertéskereskedelem ilyen irányú kapcsolatai révén lett ismert (erre l. **bakaň** a. is).

gigal', **gigáš 1.** 'garat, gége' – *gigáš* 'hltan' (GNS), Pečenice: *gígol'* (SSN), Čelovce: *gígel'* (uo.), Čavoj: *gígol* (uo.); – **2.** 'begy' – okr. Levice, B. Štiavnica, Prievidza: *gígol*, *gigal'* (ZFFUK 38: 103), Pukanec: *gígol* (SSN); – **Szárm.:** **gigalka** jzempl expr. 'hrtan' (SSN).

A valószínűleg hangutánzó eredetű m. *gége* 'Luftröhre, Speiseröhre; Kehlkopf' (1493 k.: TESz) szónak *giga*, *gíga* (uo.) változata, amely egyrészt tulajdonságot kifejező *-š* képzőt kapott (l. 48. p.), másrészt analógiás hatásra (*hrvol'*, nyj.-i *zobol'* stb.) *-ol'*, *-al'* (*-el'*) végződésre módosult (l. 47.6. p.).

gim 'Reiher' – Senné: *gim* (Ferianc 302), Malč: *gim*: Taku ma šiju jag *gim* (StSl 10: 232).

Az ismeretlen eredetű m. *gém* 'ua.' (kn. 1395 k.: TESz). Kelszk. tájszó, feltehetően újabb keletű átvétel. A m. é szk. reflexiójára l. 15. p. – A magyarból: Király: StSl 10: 232.

giriň 'gerinccsont' – Abov: *giriň* (JŠ 21: 99).

A belső keletkezésű m. *gerinc* 'Rückgrat, Wirbelsäule' (kn. 1575: EWU) főnévnek *giringy*, *görény* (TESz) alakváltozata. A kelszk. nyj. délebbi részén használatos tájszó, a SSN nem közli. – A magyarból: Bartko: JŠ 21: 99.

girizda 'szőlőtő; szőlőhegy' – *girizda* vsl (Kálal).

A déli szláv eredetű m. *gerezd* 'Weintraube' (1395 k.: TESz) szónak népnyelvi *girizd* (uo.) változata. A 'szőlőfűrt' → 'szőlőtő' → 'szőlőhegy' jelentésváltozás a szlovákban ment végbe. A *-a* szóvégre l. 44. p. – L. még m. > jrut. *girizda* (Udv 54).

glieda 1. 'Glieb, Reihe' – 1760: nesmi wogak zrajach a *glidach* wistupit (OSzK Quart Hung 271: 65), H. Zelenice, 1809: neb ani v *glidach* ... nestojí

(Brat 3: 1058), *gléda* (Bern), *Ked' gá budem w gliede státi* (NZ I, 372), *gljeda*, *gléda* (Jancs II, 77), *glieda* (Loos III; zastar. Král', Kuk ...: MatSl; SSJ), Szs, 1895: *gljeda* (NyK 25: 297), Sobrance: kapral ho provadzi do *glejtu* (Czambel 397), Lučivná: šitke postavili do *gledu* jak vojaci (uo. 435), pridze guľa i z kanona viruci ma z *glejtu* von (AntZ 263), *glejda* (GNS), Or: ked ma z *glidi* vihodela (ŠtolcM 112), *glída* (elav. GregPsz; Vrable, Brestovany zastar.: SSN); – 2. 'csapat' – Šípkové: *glída* (SSN), Sp. Štvrток, Letanovce: *glejda* (uo.).

A ném. eredetű m. *gléda* 'ua.' (1743: EWU). A szk. szót szinte gépiesen a németből magyarazzák (pl. Kálal; Tvrđý; SCS; Rudolf stb.), holott ez csak a *glída* esetében volna elfogadható, lévén XVIII. századi átvétel. De mind a *gléda*, mind a *glieda* és a *glejda* kielégítően csak a m. *gléda* alakból, ill. annak nyelvjárási (de tudtommal még nem szótározott) *ej*-s változatából származtatható (a m. *é*, *ej* szk. reflexiójára l. 15.5. p.). S természetesen a *glída* közvetlen előzménye is lehet a m. *gléda*, *glída* (l. 15.1. p.), de ez esetben számításba veendő közvetlen forrásként a német is, vö. ném. *Glied*, régi cseh *glid* (Jg). – A magyarból: Melich: NyK 25: 297; TESz: mint lehetőség. – L. még m. > rom. *glédă* (Tamás), szhv. *glida* (StrT 130: valószínű; Schnee 117 és Skok szerint ném. eredetű).

godola 'körtefajta' – 1885: *godola* (Kálal), Bošáca: *godole* (SSN).

Az északi szláv (lengy.?) eredetű m. *godolya* 'Birnbaum' (hn. 1275, kn. 1278: SzlJsz 196; TESz), ill. annak *godola* (uo.) változata. Mind a szóalak, mind a jelentés m. eredet mellett szól. – A magyarból: TESz; Molnár I, 335.

gohier 'szőlőfajta' – Ludanice, 1682: Vas ex Vinea mag[na] *Gahir* (NádLt Okir I 633: 35b), 1683: Vas ex Vinea magna *Gahér* (uo. 46), 1790: Uva augusta. Bílí *gahger* (Vyv 67), 1794: Uva augusta: Bjly *gohger* (uo.), *gohér*, *gohjer* (Jancs).

A valószínűleg bajor-osztrák eredetű m. *gohér* 'Art frühreifende Tafeltraube' (1590: Mollay; EWU; de vö. 1561: Tandem jussit solus adferui ex vino *guhari* ... Szmoll 173), ill. annak *gahér* (1723: EWU) alakváltozata. Kniezsa (SzlJsz 828) sem a csehből, sem a szlovákból még nem tudta idézni (a HSSJ sem ismeri!), de adataim tanúsítják, hogy régen a szlovákban megvolt, s ide feltehetően a magyar közvetítette. A szó előfordulási területe, ideje és hangalakja (az *é*, *ie*, *i* reflexióira l. a 15. pontot) egyaránt támogatja ezt a feltevést.

gól'a 1. 'Storch' – 1790: Ciconia. Čáp, bogdál, *góla* (Vyv 52), 1793: Czáp, bogdál, *góla*, bocán (uo.), XVIII. sz.: Gólya *gola* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 68), 1802: Ai Bogdal, ináč menowaní *Góla*, Čap, Bočan (Gašp I, 202), čáp sl. *góla* (Palk), bocán ... Syn. *góla* (Bern), Bcs, 1847: tak leteli chitro ako *Āól'e* (Dohán 34), czakó ..., *góla* (Jancs), 1901: Príde holub, príde *góla* ... (Timr I, 390), *góla*, vsl *goj'la* (Kálal), *góla*, *góla* (NŽ 1: 87; 6: 197 kk.), *goja*, *gola*, *gól'a* (SipB), Čerenčany, Hrnč. Zalužany: *gov'la* (Ferianc 88), *góla*, *góla*, *gola*, *goja*, *golä*, *guola*, *gvóla*, *gvola*, *guol'*, *gol* (ASJ IV/2: 75; strsl, jnitř, miest. trn, šar: SSN; a magyarországi szlovák adatokat l. ASNM 234. térkép); – 2. 'Art volkstümlicher Tanz' – Plešivec: *góla* (Zál'LT 170), *góla* (Slovensko III/2: 1113); – **Szárm.:** **gól'ica** dem. 'ua.' – Sá: *gól'ica* (ASNM 234. térkép), Ecs: *gól'ica* (uo.); – **gól'ička** dem. (Bern *bocán* a.); – **gól'ča** dem. – gólyafi, *golča* (Jancs); – **gól'avica 1.** 'Storch'

– *gulavica* (ŠtolcM 61), Szp: *gólavica* (ASNM 234. térkép), Or: *golavica* (uo.);
– **2.** 'Reiher' – Trnava: *golavica* (Ferianc 90; Cífer, Siladice: SSN); – **gól'ací** adj.
– gólyafészek, *góljace* hñjezdo (Jancs), gólyaorr, *gól'ací* pisk (uo.), *gól'ací* (Kálal).

A valószínűleg belső keletkezésű (esetleg hangutánzó eredetű) m. *golyva* 'Storch' (kn. 1585: EWU); 'Art volkstümlicher Tanz' (1955: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak népnyelvi *góuja* (ÚMTsz) alakváltozata. A m. *ly* ejtése az átvétel során egyrészt a m. köznyelvi és irodalmi ejtést követte, másrészt a szk. nyelvjárásoknak megfelelően módosult. A m. *ó*, *óu* szk. reflexióira l. a **13.** pontot. A szóvégi *-a* annak alapján kophatott le, hogy milyen neműnek minősült a madár, vö. *páva* – *páv* 'páva' (l. **45.** p.). Ferianc 90 szerint a *golavica* egy eredetibb *golvavica*-ból alakult, ez utóbbi pedig a *golvo* 'golyva' származéka volna. Ez aligha helytálló felfogás, mivel a *golyva* nem szokott a gázlómadarakhoz kapcsolódni. Arról van inkább szó, hogy a *gól'- ~ gol-* tőhöz analógiás úton *-avica* (l. Horecký: SILex I, 121–2) képző járult (l. ŠtolcM 61 is). – A magyarból: Kálal; Hauptová: Slavia 28: 527; Ferianc 88; Benedek 52; ASJ IV/2: 75; Bartko: JŠ 21: 99; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *goula* (Baleczky: StSl 5: 187; LizV 592), rom. *golie* (Tamás), jrut. *govla* (Kočiš 117).

golariš l. kaláriš

gol'va 1. 'Kropf' – 1793: *Ġolwi*, Wole ... rozhnat' (Gašp 528), XVIII. sz.: struma: *golwa* (HSSJ), *ġolwa* (Bern), *golva* (sl. Dank; Jancs), *golvo* (GregPsz), *gel'va* (SipM), *golva*, rendsz. pt. *golvi* (Ripka 91), *gol'va* (Kálal; Hv I; dial. Hurb, Štúr ...: MatSl; SSJ) stb.; – **2.** 'begy' – *golva* (Ripka 229), okr. Bratislava: *golba* (ZFFUK 38: 103), okolie Tranvy, Piešť'an, Bratislavy, Hlohovca: *golva*, *golvo* (uo.; l. ASJ IV/2: 82 is); – **3.** 'dudor a népviseleten' – Ked dzífká mala *golvu* čo najváč vytrtúlenú, ta bola najparádnejšá (Václ 81); – **Szárm.:** **gol'vička** dem. – *ġolwička* (Bern); – **gol'vavý, gol'vový, gol'vatý** adj. – *ġolwati, ġolwawí* (Bern), *golvatý, gol'vavý* (Kálal), *gol'vatý, gol'vavý* (Hv I), Ks: *gojvaví* (s. gy.), Lamač: *golbaví* čoviek (SSN); – **gol'visko** augm. *ġolwisko* (Bern); – **gol'vák 1.** 'golyvás ember' – *gol'vák* (Ripka 114; Bošáca: SSN); – **2.** 'golyvás galamb' – *gel'vák* (SipM); – **gol'van 1.** 'golyvás ember' – Kc: *golvan* (s. gy.); – **2.** 'semmirekellő, buta ember' – *golvan* (StanL 214), Ludanice: *golvaň* (SSN); – **gol'vaňa** 'golyvás nő' – *golvaňa* (Ripka 114).

A szhv. eredetű m. *golyva* 1. 'Kropf' (kn. 1527: TESz); 2. 'Kropf (eines Vogels)' (1604?, 1794: uo.), ill. annak *golva, gelyva* (uo.) változatai. A 3. jelentés külső hasonlóságon alapuló változás eredménye a szlovákban. Kesztlöcön van *golvací holup* (s. gy.) is, ez a m. *golyvás galamb* 'Kropftaube' tükörfordítása. StanL 214 és StanD I¹, 467; I², 507; I³, 566 szerint címszavunk eredete bizonytalan, így vélekedik Machek¹ is, viszont Machek² a *guga* 'golyva, daganat, dudor, gumó' szóval és változataival együtt tévesen indoeurópai tőből eredeztetni anélkül, hogy magyarázatot adna a szó alakjára. – A magyarból: GregPsz 227; SipM; TESz; HSSJ; Palkovič: ZFFUK 38: 103. – Vö. **gol'vás.**

gol'vás 1. 'Kropftaube' – *gol'vás* (zsl: Agrik 13: 95; Trávnica: SSN), *gel'vas* (SipM), Brusno: *golgáš* (SSN), Sobrance: *gelvoš* (Agrik 13: 95), Malč: *gel'voš*

(StSl 10: 231), Kc: *golvoš* (s. gy.), *gol'váč* (Kálal; Hv I), *golváč* (Ripka 229; jzsl: SSN); – 2. 'golyvás ember' – Bošáca: *golváš* (SSN), *gol'váč* (Hv I).

A szhv. eredetű *golyva* 'Kropf' főnévnek -s melléknévképzős m. *golyvás* (alakv. *gelyvás*) 'kropfig' (1527: TESz) származéka. Segítségével keletkezett a *golyvás galamb* 'Kropftaube' (ÉrtSz) szerkezet, melynek jelzői tagját vette át főnévként a szk. népnyelv. Ugyanolyan típusú jövevényszó, mint a *gal'áš* (l. ott). A *gol'voš*, *gol'váč* változatok bizonyára analógiás alakulások (l. 48.2., 48.8. p.). – A magyarból: Király: StSl 10: 231; SipM. – Vö. **gol'va**.

gomb, gomba 1. 'nagyobb alakú gomb; pityke' – A rengeteg adatból csak válogatást adhatok: Ružomberok, 1588: *Gomby* czinowe, Rohowe, Mosazne ... (Houdek 142), *Gomb* z yneho hedbawu (uo.), N. Ľupča, 1597/8: ... retiaskow a z *gombow* na konci (JŠ 6: 162), Omšenie, 1613: geden strýberný *gomb* (SL 3: 81), 1648: na Mentek harasowe *gomby* (NádLt Okir I 289/A: 659b), L. Hrádok, 1663: *Komby* na tenže Doloman (NádLt Okir I 651), Bytče, 1676: Za dwoge *Gombi* den. 50 (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr. 28), 1679: dve lossky strebrne, *gomba* gedna ... (Jelš 323), M. Kameň, 1716: sem Nadoloman kladol *Gombj* (Ballt Kékkői urad. 29. cs.), 1735: Bulla ... *gomba* (CellB 54), 1763: Bulla, ... *gomb* (KamSl 75), 1775 k.: *Gomb, Gomba, Nodulus* (StSl 3: 86), Nye, 1787: z gedneho menteka *gomby* (Tirp 3: 130), *gomba* (Bern), *gomb*, kraj. *gomba* (Mič), *gomba* (Kálal; Hab 138; zastar. Kuk, Jégé ...: SSJ; SCS), Čelovce: *guomba* (SSN) stb.; – 2. 'gömb; gömb alakú tárgy' – Krupina, 1691: *gomb* geden strieborni pletenj na tegn (HSSJ), Nitr. stol., 1724: aby ... geden *gomb*, aneb Makowiczu ... sprawil (AM Comit. Nitr. Lad A Nr. 1–20: 76b), Sl. Ľupča, 1784: palicu ze striebornou *kombou* (HSSJ), Mur. Dolina: *gomba* (LS 4–6: 167), Mokrá Lúka, Revúca: *gomba* (GNS), Nbh: *gomb* (Ondrus 236) stb.; – 3. 'bogács, acat' – Sp. Štvrtok: F planim zariňe roš'li koľaki i *gombi* (SSN); – 4. 'kukorica tuskó' – Vištuk: *Gombi* s kukurice sa vinášali z role (uo.), Blatné: *Žgombi* sa zbírali a pálili (uo.); – **Szárm.:** **gombový, gombatý, gombovatý** adj. 'gombos, gombszerű' – 1763: Clavatus: ... Item: *gombowaty* (KamSl 111), 1775 k.: *Gombos, Gombaty, Bullatus* (StSl 3: 86), Pukanec, 1787: zelini wsseliake byli, gedna čertowo koleso, druha *gombowa* zelina (HSSJ), Pukanec, 1788: Imrich gest maleho *kombowateho* nosu (uo.); – **gombík** dem. 1. 'gomb; gömb' – N. Ľupča, 1589: Dwe rurki s triberne na traki na prostrietku z *gombiki* (JŠ 6: 162), Omšenie, 1613: try zwaščeky *gombykow* (SL 3: 81), Korlátka, 1635: dal sem kombikarowy od *kombikow* ... (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), 1685: Kabaty (dolomany) z *gombykami* (Com 125), Poniky, 1786: lajbliku z bielimi *kombikami* (HSSJ), *gombík* (Bern; Kálal; Jancs), Tesáre: *gonbiki* prišívateľ (JSbor 4: 232), okr. Krupina: *bomblik* vsl *gombik* (ASJ III/2: 135), *bombík, buombík, gombík* (GNS), Rosina, Hnilec, Odorín: *gombika*, Rajec: *gombika* (ASJ III/2: 135) stb.; – 2. 'bogács' – *gombík*, rendsz. plur. *gombíki* (Ripka 54); – **gombíček, gombíček, gombička** dem. 1. '(kisebb alakú) gomb' – Jelšava, 1567: Sponky na plast | Dwe *Bonbisky* (SMS 16–17: 133; 1. Jelš 210 is), Krupina, 1699: za drewenne *gombičky* (HSSJ), Necpaly, 1757: cínovými *gombičkami* (SN 3: 217), 1763: bullula, pěnka, *gombíček* ...

(KamSl 75), Bojnice, 1765: Doloman ... z *gombiczkamy* (StanD III², 316), 1773: pol druga tuczta *gombiczkow* (HSSJ), 1775 k.: Gombotska, *Gombička*, Nodus (StSl 3: 86), Pukanec, 1789: *gombicsky kokusoweg* (HSSJ), *gombiček* (Bern), gomb, gombík, *gombička* (Jancs), *gombičok* (Jancs I, 343; Mič), *gombička* (Kálal; SSJ), *gumbička* (Hab 72), *gombička*, *gumbička* (zsl, strsl: ASJ III/2: 135), *bombiška*, *bombišok*, *gombišok* (GNS), *gombiček* (SSJ) stb.; – 2. 'szíjak és övek kirakására szolgáló sárgaréz szegecske' – Heľpa: *gombički* pt. (GNS); – 3. 'mezei növényfajta' – *gombičky* pt. 'Ranunculus repens' (Holuby 214), V. Straciny: *gombičok* 'sedmokráska' (SSN), Mor. Lieskové: *gombički* pt. 'chrastavec rolný' (uo.) – **gombál'** augm. – M. Kameň, 1732: na keru robotu *Gombale* czo budu wazity ... (BalLt Kékkői urad. 31. cs.); – **gombár 1.** 'gombkötő, paszományos' – Bytča, 1617: Winczurowi R 12 ... *Gombarowi* R ... (BatthLt Lad 27 Fasc 10: 96), 1625: spolu y ssnury ... ktere v *Gombara* zustawagu (FejplT), XVII. sz.: Nodularis, *Gombar* (SMS 15: 158), 1735: Zonarius ... *Ĝombár*, který pásy dělá (CellB 830), 1763: Zonarius ... *Kombar*, wačkar ... (KamSl 937), *gombár* (Bern), *Ĝombári* řa šnurowali (NZ I, 351), *gombár* zastar. (Ripka 143; SSJ) stb.; – 2. 'gombáros' – P. Bystrica, 1719: kupel sem od *gombara* gombiky (HSSJ), 1761–81: Kramári, *gombári* již bezpečne pújdú (SocP 114), *gombár* (Mič); – 3. 'gombosvilla' – Malč: *gombare* pt. (StSl 10: 232); – **gombársky** adj. – Ružomberok, 1588: Robota Kragczirska, *Gombarska* (Houdek 142), Orava, 1619: swym Remeslem *Gombarskym* (BatthLt Rsz 68 Lad 27 Fasc 8/a), Lietava, 1633: *gombarske* kolečko (HSSJ), V. Topoľčany, 1682: czech *gombarsky* (SL 6: 300), 1745: Poznamenany roboti *Gombarskeg* (BalLt Kékkői urad. 35. cs.), Bojnice, 1765: k remeslu *gombarskemu* (StanD III², 317), *gombárski* (Bern) stb.; – **gombikár** 'gombkötő, paszományos' – Korlátka, 1635: Dal sem *Kombikarowy* od kombikow fl 1 den 94 (BatthLt Rsz 27 Lad 27 Fasc 8), Skalica, 1694: od *Bonbykara* fl. 8 od Sewcza fl 8 (TelLt 11. cs.) stb.; – **gombárka** fem. – Sobotište, 1672: relictæ Barbaræ *Gombarka* (Úriszék 829), Prešov, 1784: Susanna Reiszin, wdowa a *gombarka* (HSSJ); – (**o-**, **od-**, **roz-**, **vy-**, **za-**)**gombit'**, **-gombovat'**, **-gombat'**, **-gombívat'**, **-gombíkovat'**, **-gombičkovat'** '(be-, ki-, össze)gombol; meggomboz; rézszőgecskével kiver, kicifráz, kipitykéz' – 1692: kteriž sa gakimy kolwek ssnuramy ossnuruge, podšige a *ogombuge* (SMSS 12: 45), L. Mikuláš, 1697: W kossely *neodgombuwany* chodiť tanczuwať (SMSS 9: 133), Skalica, 1714: pas karmazinsky *gombowany* (HSSJ), 1716: Ítem *O Gombowal* sem dwa Pasi hedbabne (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Zvol. stol., 1771 k.: Ten opasek taký bou | *vygombikovaný* (HP 537), 1775 k.: Békombolni, *Zakombowati* ... (StSl 3: 86), Mám gá mentek *gombowany* (NZ I, 129), *gombikam* ... gombol (Jancs II, 77), gombol, zapnúť, *zagombíkovat'* (Jancs I), 1890–1: jako by ju gombár *vygomboval* (SSpevy II, 92), mojej milej mentu *gombovali* (AntZ 55), *vigombičkovat'* (GNS), Nye: *zagombit'* (s. gy.), Tk: Todi sa von *rozgombau* ... (Ondrus 233), Nbh: keď druhí gombík mu *zagombávala* (NSM 4: 170), *bombat'*, *gombat'* (**od-**, **roz-**, **vi-**, **za-**) (GNS) stb. stb.; további adatokat, ill. származékokat l. Bern; Jancs; Kálal; SSJ; SCS; SSN; HSSJ anyagában.

A valószínűleg belső keletkezésű m. *gomb*, régi *gumb* 'Knopf' (kn. 1230 k.: EWU); 'Knoten' (1517: uo.); 'Kugel' (1560: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A nemesi ruhaviselet honosíthatta meg, majd a gombkötők tevékenysége segíthette elő a szócsalád elterjedését. A gombkötők egyébként átvették a különböző gombféleiségek magyar megnevezéseit is, vö. Bánovce, 1636: Totissto nageden Doloman Gombý ... uherske se gmenugi *Sziues* Rozarum *gombokat* ma udelaty Item Nodos Vallatos *Völgyes gombokat*, nageden doloman Item Nodos formam corni fructus designatus, tg. *Somgomb* ... (AM Comit. Trencs. III. Rsz 51: 283), Ilava, 1669: Ma urobit geden Gomb ... ktery se gmenuge kamukasssom *Gomb* (uo. 99), V. Topolčany, 1682: ktere sa zouu *uülgies gomb* ... (SL 6: 303), kterim se rikagi *som gomby* (uo.), Trenčín, 1689: Item Gomby na Spusob Drienky, ktere sa obecsne gmenugy *Som Gomb* (AM Comit. Trencs. Rsz. 50: 482), Gomby na spusob srdcse a Ružy ... a tye sa obecsne gmenugy *Szives Roza ZARŮ Gombok* (uo.). Gomby Iarkowite ... obecsne sa nazywagy *Völgyes Gombocskák* (uo.) stb. Ezek a m. régi *szíves gomb*, *völgyes gomb*, *somgomb*, *rózsás* (~ *rózsaszárú*) *gomb* alkalmi felhasználásai a szakszókincsben, melyeket adott esetben igyekeztek lefordítani. A *b*- kezdetű változatok $g - b > b - b$ asszimilációval keletkeztek (l. ASJ IV/2: 214; **29.2.2.** p.), a *k*- kezdetű alakvátozatra l. a **22.5.**, az *-a* szóvégre pedig a **44.** pontot. A *gombik* származék *-ik* képzőjét Buffa (SR 47: 329) adaptációs morfémának tekinti, ez azonban szótörténetileg nem helytálló, mert az *-ik* a már meghonosodott *gomb* szónak csupán kicsinyítő képzője, amely később elveszítette diminutív funkcióját. Ez a szlovákban egyáltalán nem ritka jelenség. – A magyarból: CzambSl 125; Márkus 105; SzlJsz 828; Hauptová: Slavia 28: 525; Machek¹; Machek²; StanD I², 506; I³, 566; Habovštiak: StSl 25: 165; Gregor: SzNyME 37–40 stb. – A m. szó átkerült a csehbe, lengyelbe, ukránba, oroszba, ruszinba, szerbhorvátba, szlovénbe (l. MEW; Sulán 161–3; SzlJsz 829; Dezső: NytudÉrt 128: 62; Hollós 25; Kočiš 117; UEISk; Plet stb.). – Vö. **gombačka, gombáz.**

gombačka, gomboška 1. 'hajtú; dísztü, brass' – 1749: dary gako prsten, *gombačky*, ssnurečky (HSSJ), *gombačka, bombačka* (Horehr 2: 210), Šumiac, Vernár: *gombačka* na kon'fa (John 237), Malč: *gomboška* (StSl 10: 232); – **2.** 'gombostű; fejestű' – 1842 k.: vi'iahňe zo šatki *gombačku* (Polívka III, 299), 1842–3: večer zau *gombačku* (uo. V, 83), *gombočka* (Spiš: uo. III, 30; Garaj), *gombačka* (Jancs I, 161; Csomád: JŠ 2: 330), Rimava: vezmi túto *gombačku* (DobšP III, 422), *gomboška* (Czambel; Kálal; SipB; Buffa; vsl: ASJ IV/2: 218), Hont, Novohrad, Gemer: *gombaška, gombačka, bombaška* (ASJ IV/2: 218), *gombačka* (nár. Tim, Jes: SSJ) stb.; – **3.** 'biztosítótű' – *gomboška* (SipM), Novohrad, Gemer: *gomboška, gombačka, gombaška* (ASJ IV/2: 218); – **4.** 'gombosvilla' – Opatovce n. Nitr.: *gombački* pt. (SSN); – **5.** 'lóhere' – *gombačka* (Lichard: VSBN 288; Tesáre: JSbor 4: 234; TekP 61, 186), *gomboška* (GregPsz 221); – **Szárm.: gombačkový** adj. – *gomboškova* hlafka (Buffa 151).

Az első három jelentés forrása a *gomb* 'Knopf' főnévből *-s* képzővel keletkezett *gombos* 'Knopf-, mit Knopf versehen' (1517: TESz) mn. és a *tű*

'Nadel' segítségével alkotott m. *gombostű* 'Stecknadel' (XVI. sz.: NySz III, 815; SzT) szerkezet, ill. összetétel, melyet a szk. népnyelv az egy szóval való kifejezésre törekedve szlovák *-ka* képzővel adaptált (l. Buffa: SR 47: 329; 55. p.). Az *-oška* forma egyéb szavak analógiás hatására *-ačka*, *-očka* végződésre módosult (l. 48.8. p.). A 4. jelentés a m. *gombosvilla* alapján keletkezett univerbizációval, ehhez l. még *gomboš* 'gombosvilla' (Novosad, Stanča: SSN), amikoris a m. *gombos* jelző főnévként került átvételre. Az 5. jelentés eredete Buffa (VSBN 122) szerint nem állapítható meg pontosan, holott ennek forrása a *gombos* és *here* 'Klee' alkotta m. népnyelvi *gomboshere* 'Trifolium' (ÚMTsz), ugyanúgy univerbizációval jött létre, mint az előző négy jelentés esetében. A *b*-vel kezdődő alakváltozat $g - b > b - b$ asszimilációval keletkezett (l. 29.2.2. p.). – A magyarból: Fedák: SbŠkult 535; Szabó: LS 1–2: 186; Palkovič: JŠ 2: 330; Buffa 151; Apáthy: SSNM 1952–5: 108; Király: StSl 10: 232; Gregor: SzNyME 40–1 stb. – L. még m. > kukr. *gomboška* (LizV 592); jrut. *gomboška* (Udv 54), szhv. *gombašnica* (UElSk), szl. *góombošnica* (Štrek 21). – Vö. **gomb**, **gomba**.

gombáz 1. 'Knopfschlinge' – Štítnik, 1696: Gombarowy za Gomby, z *Gombazami* (TelLt 11. cs.), B. Bystrica, 1704: Hodbabne gombi a *gombhazi* na mentek (SMSS 11: 161), Harasove z dobroho harasu z *gombhazmi* (uo.), 1716: kombi Hedbabne y z *Gombazmi* Prow (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Kombi z *Gombazami* dwoge (uo.), 1729: Gombi z *Gombazmy* (uo.), M. Kameň, 1732: *Gombazy* duplowane bres *gombikow* (uo. Kékkői urad. 31. cs.), Trenčín, 1735: zlata na ssnory a *gombhaze* (HSSJ), Zvolen, 1760: Na *Gombazy* Okruhlych Snur zlatych ... (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 13), 1775 k.: Gombházok, *Gombazy*, *Oscilla nodorum* (StSl 3: 86), Mb, 1851: Kožuch magyar *zgombazi* (BÉ 6: 363), *gombas* (Horehr 2: 206); – 2. '(fonott szíjból készült) ruhakapocs' – Klenovec: *gombaháze* pt. (SN 15: 222), *gombaháze*, *gombázi*, *gombas* (GNS), Rajec: *gombáza* (SSN); – 3. 'szalag a hajfonathoz' – Prochot: *gombás* (SSN); – **Szárm.:** **gombázik** dem. (SSN).

A *gomb* 'Knopf' és a *ház* 'tartó, befogadó tárgy, dolog' segítségével keletkezett m. *gombház* 'Knopfschlinge' (1561: TESz) összetétel. A fonott gomb, annak szára és a hurok alapján a 2. jelentés a szlovákban alakult ki, majd jelentésátvitellel a 3. jelentés is. A *gombaház* alakváltozatban a szlovákban keletkezett *gomba* forma van jelen, a *h* ejtéskönnyítéssel esett ki, az *-s* zöngétlenülés eredménye. A nemesi viselet és a céhterminológia révén honosodott meg, ma már a ritka tájszavak közé tartozik. – A magyarból: Gregor: SzNyME 41. – Vö. **gomb**.

gombolec, rendsz. **gombolce** pt. 1. 'Knödel, Kloß' (átv. is) – Mur. Dolina, 1844: [jahody] velikje, ako *bombolce* (Polívka IV, 189), Tárnok: *gombóce* (JŠ 2: 328), *gombolec* (Ös: ŠtolcM 43, 48; Pk: s. gy.; Dudok 229), Malč: *gombouč*, *gombouce* (StSl 10: 232), *gomboc* (SipM), Nye: Doňeš'e mi ... kapustu aj *gombóc* (Tirp 1: 8), Jd: také *gombolce* spravili (NSM 6: 130), Bny: ze žitních otrúb sme *gombolce* spravili (uo. 142), Bcs: *gombovce* (uo. 220), Abov: *gombovce* (JŠ 21: 99), Bcs: *gombouce* (s. gy.), *gombóce* pt. (GNS), Kuzmice: *gombovci* pt. (ASJ

IV/2 : 165), *gombovec* (zempl, užh: JŠ 21: 109), Šariš: *gomboda* (ČMSS 11: 41), Kamenica n. Hron.: žemlova *gomboca* (SSN), Podhájska: *gombóvca* (uo.), Cejkov: *gombouca* (uo.), Rh: *gombóda* (NSM 5: 252); – 2. 'tarhonyaleves' – Abov: *gomboda* (ASJ IV/2: 172); – Szárm.: **gombolček**, **gombodečka** dem. – Rh: Ešti lepša *gombodečka* | Ej, jak ve sviňe pečeňečka (NSM 5: 472), Pk: *gombolček* (s. gy.), Nbh: *gombovčok* (s. gy.) – **gombolcový** adj. – V. Maňa: *gombovcová* polievka (SSN).

A *gomb* 'Knopf; Knoten' főnévnek m. *gombóc* 1. 'Art Wurst' (kn. 1577: EWU); 2. 'Kloß (Speise)' (1671: uo.) származékszava, ill. annak nyelvjárási *gombóuc* változata, valamint az ugyanazon tőből *-ta, -da* kicsinyítő képzővel keletkezett *gombóta, gombóda* (1533: uo.) képződmény. A m. ó (~ *ou*) helyén levő szk. megfelelőesekre l. 13. p.; a szókezdő *b-* asszimilációval keletkezett (l. 29.2.2. p.). – A magyarból: Palkovič: JŠ 2: 328; ŠtolcM 43, 48; Király: StSl 10: 232; SipM; Machek¹; Machek²; Bartko: JŠ 21: 99, Lipták: JŠ 21: 109 stb. – L. még m. > kukr. *gombovci* (LizV 592), rom. *gombóf* (Tamás), jrut. *gombovca* (Udv 54), szhv. *gomboc(i)* (UElSk), vend *gomboc* (Flisz). – Vö. **gomb**.

gombozovat' 'ruhaneműt gombokkal ellát, díszít' – Radvaň, 1702: od granatoweho dolomana z *gombozowanim* ussitia (HSSJ), Krupina, 1721: od pasu *gombozowanje* z hedbabu na sedem gombow (uo.); – Szárm.: **ogombozovat'** 'ua.' – B. Bystrica: (dolomán) kteriž se gakímy koliwek ssnuramy ossnuruge, podssige a *ogombozuge* (uo.).

A *gomb* 'Knopf' alapszóra visszamenő m. *gomboz* 'gombbal ellát' (1675: TESz) ige. A *gombozovanie* (a HSSJ-ban helytelenül *gombózovanie*) substantivum verbale létrejöttét bizonyára a m. régi *gombzás* 'gombbal való ellátás, díszítés' (1725: SzT) képződmény is elősegíthette. Nyilván az egykori iparosok (gombkötők, szabók) szaknyelvének az elemeként értékelendő. Kiveszett. – Vö. **gomb**.

gondáš l. **kondáš**

gordon 1. 'bogáncs, acat' – 1854: *kordon* (Reuss: VSBN 309), *gordon*, *gordál*, *kordon* (GNS), Gemer: *gordon*, zried. *gordan*, *kordon* (ASJ V/2: 53), Abov: *gordoň* (JŠ 21: 99), *gurdoň* (SipM), Bcs: *kordon* (Hanko 81; ČNS); – 2. 'semmirekellő, gazfickó; erőszakos, durva ember' – *gordan* arch. dial. (MatSl; SSJ), Važec: Nebou som ja dobry, | ani mi nesvedči, | zabiu som *gardana* | v zelenej uboči (HP 310), Sp. Štvrtok: *gordaň* (SSN); – 3. 'gazdag ember, nagy úr' – Východná: *gordan* (uo.); – Szárm.: **gordonový** adj. – *kordonovi* (GNS); – **gordonovat'** 'bogáncsot eltávolít, acatol' – Abov: *gordoňovac* (JŠ 21: 99), Bcs: *kordonovat'* (NSM 6: 206).

A valószínűleg ol. eredetű m. *gordon* 'Unkraut' (1456k.: EWU), ill. annak nyj.-i *gurdony*, *gurdály* (uo., ÚMTsz) változata. A 'gaz (növény)' → 'gaz, gazember, semmirekellő; erőszakos' → 'nagy úr' jelentésátvitel a szlovák népnyelvből ment végbe. A *g* helyén levő *k-*ra l. 22.5. p. – A magyarból: SipM; Habovštiak: StSl 25: 163; ASJ IV/2: 53; Bartko: JŠ 21: 99; Gregor: SzNyME 41–2.

gordonka 'Violoncello' – *gordonka* (Gašp: MatSl).

A bizonytalan eredetű m. *gordon* 'Baßgeige' főnévnek *-ka* kicsinyítő képzős *gordonka* 'Violoncello' (1835: TESz) származéka. Alkalminak látszó átvétel az irodalmi nyelvben (a magyarban sem népnyelvi szó). – A magyarból: MatSl.

górej 1. 'csőszkunyhó' – *górej* kraj. (Mič; Kálal); – 2. 'kukoricagóré' – *górej* (Mič; Kálal; Bcs: NSM 6: 187), Nye: *goré*, *gorej* (Tirp 2: 78), *gorej* (Borg 14); – **Szárm.:** **górec** 'ua.' (uo. 31, 146).

A m. *góré* 1. 'kleiner Hochbau als Warte, Wachtposten; Feldhütte' (1565: EWU); 2. 'Lusthaus; Laube' (1587?, 1792: uo.); 3. 'Maisscheuer' (1757: uo.), ill. annak nyelvjárási *górėj* (MNyA 304. térkép) alakváltozata. A TESz szerint a m. szó ismeretlen eredetű, Hadrovics László (NytudÉrt 88: 38–40) ellenben a jelentéstörténete alapján a *filagóriához* csatolva forrását egy latin-olasz szócsaládban keresi, amit azonban az EWU nem tart valószínűnek. Címszavunk magyar eredete azonban kétségtelen. A szk. *-ej* szövégre l. **15.5.** p. A *górec* szk. népnyelvi képződmény a *koterec*-típusú szavak alapján. Ma már inkább csak a magyarországi szk. nyelvszigeteken él. – L. még m. > kukr. *gorvij* (LizV 592), rom. *goréu* (Tamás).

granát 'Art Tuch' – Praznov, 1630: kus *granatu* wycze než ryf (HSSJ), 1697: *granat* a hebawny material (uo.), Čachtice, 1725: Od každeho sukna *granath* rečeneho ... (SN 6: 302); – **Szárm.:** **granátový** adj. – Omšenie, 1613: mentýka *granatowa* ... (SL 3: 80), Necpaly, 1673: mentek *granatowy* ... (HSSJ), Zvol. stol., 1792: Od Skarlatoweho a *Granatowého* dolomana ... (SMSS 12: 45), Od Skarlatoweho aneb *Granatoweho* klobuka (uo.).

A tisztázatlan eredetű m. *gránát*¹ 'Art Tuch' (latinos alakban 1494: EWU). A nemesi divat és az azt kiszolgáló kereskedelem révén Magyarországra került posztóféleség neve valószínűleg a magyar közvetítéssel került be a szlovákba. Címszavunkat a SSN nem ismeri, a HSSJ pedig pontatlanul azonosítja a 'Granate', 'Granat (Halbedelstein)' és a 'Granatapfel' jelentésű szavakkal.

granátoš 'Grenadier' – *granátoš* arch. a l'ud. (Ráz: MatSl).

A m. *gránát*³ 'Granate' főnévnek *-s* mn. képzős m. *gránátos* 'Grenadier' (1838: TESz) származéka, amely a *gránátos katona* 'ua.' szerkezetből lett önálló főnévvé. A katonaság szókincséből került át a szk. népnyelvbe, mára elavult.

grifmadár 'Greif' – *grifmadar* (vsl: Kálal); – **Szárm.:** **grifmadarica** 'ua.' fem. – *grifmadarica* (uo.).

A *griff* 'Greif' és a *madár* 'Vogel' segítségével keletkezett m. *griffmadár* 'Greif' (1577: RMG) összetétel. Vö. azonban 1763: Camelopardalis: *Gryf wták* anebo noh (KamSl). Ez a *Gryf wták* PP *Grif madár* adatának a részfordítása. Tudjuk, hogy a KamSl szerzőjének egyik fő forrása PP szótára volt (l. Gregor: StSl 4: 325–46). – Ezen mesebeli ragadozó madár neve nyilván a magyar népmesék útján lett ismert a kelszk.-ban. Mai előfordulására nincs adatom. – Az összetétel *grif* (1697: HSSJ) előtagja nem szükségszerűen m. eredetű, származhatik a lat.-ból és a ném.-ből is (a szó történetére l. Mollay 290–4). A *grig*- változat szk. *g* – *f* > *g* – *g* asszimiláció eredménye. (l. **29.2.2.** p.).

grimas 'Grimasse, Fratze' – 1795: sestri okrem swích *grimasow*, které žebí

sa smutné pokázali, čiňili, radosť ze smrti sestri na gich sa twárach pokazowala (HSSJ), 1893: sťažoval sa, spraviac bolestný 'grimas' (Timr I, 39).

A fr., ném. eredetű m. *grimasz* 'ua.' (1797: EWU). A szk. *grimas* m. eredetéről a szó végződése és hímnemű volta árulkodik, melynek közvetlen forrása nem lehet sem a fr., sem a ném. Innét ui. az általánosan használatos nőnemű *grimasa* (MatSl; SSSJ; SCS) származik (l. Rudolf 44 is).

gróf 'Graf' – Általánosan elterjedt szó, csak válogatok a rengeteg adatból: 1409: *Grof* szn. (KS 21: 52); – 1442: žalugem ... na *groff* ... (Gyrgu) z Pezinka (VážnýG 18), Skalica, 1449: *groff* Jirka z Pezinka (uo.), Trnava, 1459: przed ... pane[m] *groff* Zigmu[n]dem ..., pane[m] *groff* Laczladczlawem, panem *groff* Nikarem ... (SCL 14), 1549: aby *Gruof* Haytman swau strelbu šikowal (NZ II, 408), 1621: y sam pan *Groff* chodil (FejpLt), Orava, 1666: Osvyceny Pane *Grofe* (SL 1: 249), 1679: hrabě | *gróf* (SISlov 6: 97), 1760 k.: Ošprmon Janoš *krofa* (ListyP 133), 1763: Marcusus: ... mladý *Gróff* (KamSl 504), 1785: w qualificacie se wyznač *groff*, baron, zeman (HSSJ), *gróf* (Bern; Jancs; SSSJ), *grof* (SipB, SipM), *gruof* (StanL 138; Hab 34) stb. stb.; – **Szármm.:** **grófov** adj. poss. – 1549: *Gruofowo* slowo ... (NZ II, 409), 1549: *grófovo* slowo ... (HSP 86), Lukové, 1778: *grofovych* poddanych (HSSJ); – **grófká** 'Gräfin' – Zborov, 1698: ze stranky paney *groffky* Rakoczy Ellizabethy (PDS 51), Tovarnok, 1751: Oswiczena panyi *Grofska* ... (SzkMv 89), *grófska* (Jancs; SSSJ) stb.; – **grófkín** adj. poss. 'Gräfin's' – Trenčín, 1678: Pani *grofčin* obraz (HŠ 3: 408), Bytča, 1689: Wedle Com[m]jissige Pany *Groffčžineg* (TelLt 11. cs.), M. Kameň, 1772: swetlica *grofskina* (HSSJ), Stakčín, 1772: kdiz smé *groffcsino* podani buli ... (SzPV 88); – **grófský, grófovský** adj. – 1666: jak *grofským* osvícenostem (Pilárik 127), Žiar n. Hron.: 1689: gruntu *grofouskeho* (HSSJ), Nemšová, 1733: z milosty sweg *groffskeg* (uo.), 1763: Marchio: ... *Gróffsky* Pán (KamSl 504), *grófskí* (Bern), *grófski* (Jancs), *grófsky* (SSJ); – **grófstvo** 'Grafschaft' – 1759–60: *Groffstwj* toto sspanielom odgal Ludwyk strnásty (OSzK Quart Slav 37: 27b), 1763: Marchionatus: ... *Groffstwi* ... (KamSl 504), *grófstwí* (Bern), *grófstvo* (Jancs; Kálal; SSSJ stb.; további származékokat l. Bern; Jancs; MatSl; SSSJ; SSN).

A bajor-osztrák eredetű m. *gróf* 'ua.' (kn. 1393: Mollay; EWU). A szlovák szót gyakran ném. eredetűnek tartják (pl. CzambSl 143; StanL 138; StanD I², 63; I³, 68; Feldek: SbŠkult 538; ŠtolcJ 98; Machek¹; SCS; Rudolf; Papsonová: SR 41: 147; HSSJ stb.) és ezt a bajor-osztrák *grōf*, *grōf* (l. Mollay) alakból kiindulva formailag el is lehetne fogadni. Tekintettel azonban a korabeli Magyarország feudális viszonyaira, a gróf egykori állami funkciójára, a magyar és szlovák főnemesi kapcsolatokra és a szóföldrajzra, a magyarból való átvétel látszik valószínűbbnek. Az ó szk. reflexióira l. a **13.2.**, a g helyén fölbukkanó k-ra a **22.5.** pontot. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 303; Hauptová: Slavia 28: 522; uő.: MNy 56: 174, 181; Machek²; Habovštiaková: StSl 25: 172; Schubert 337 stb. – L. még m. > cseh nyj.-i *gróf* (Sławski; a SESJČ szerint ném. eredetű), kukr. *grof* (Dezső: NytudÉrt 128: 62), rom. *grof* (Tamás), szhv. *grof* (UElSk), jrut. *grof* (Udv 55), szl. *grof* (Machek²; Schubert 336; – StrTSl szerint ném. eredetű).

guba 1. 'grober, zottiger Bauermantel' – Makovica, 1618: *Guba* Jurko szn. (HSSJ); – 1775 k.: *Guba, Kuba, Gausape* (StSl 3: 92), 1784–90: ... w kratkeg syweg *gube* (HSSJ), Nye, 1810: *Guba, Laiblik, Kalap* ... (Tirp 3: 135), Rožňava, 1813: *Za ... Ungvarsku vlasovitu gubu ...* (SN 9: 284), *za ... kratku gubu ...* (uo.), 1815: čgerna *gubba* (Tirp 1: 139), Plešivec, 1818: Největší čjerne farbi *guba* (SN 9: 289), *guba* (sl. Palk; Bern), *guba* (1842: JČ 9: 109; Jancs; Kálal; SipB; SipM; GNS; Sedlice: StanD I¹, 279; dial. Vans, Šolt: MatSl; SSJ), okolie Trnavy: *guba, kuba* (Pátk 205) stb.; – **2.** 'szőrösömó, szörpamacs' – kudla, villus, longus pilus: ... Syn. *guba* (Bern), *guba* (StanL 213), Malč: *gubi* pt. (StSl 10: 232); – **3.** 'durva, szőrös szövet, takaró' – *guba* (Žak 649; Kociha: SSN); – **4.** 'betlehemes alak' – Malč: *guba* (StSl 10: 232); – **5.** 'társasjáték-fajta' – *guba* (GNS); – **Szárm.: gubatý, gubavý, gubistý** adj. – 1666: lew *gubatymi* plecni (HSSJ), 1708: kusek Materie *Gubateg* cerneg (BaLLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Pukanec, 1789: pokrowec *gubaty* (HSSJ), 1805: často mrmle, gak Medwęd *gubatý* (Mich 52), *gubatý* (sl. Palk; Bern), gubás, ... *gubaví* ... (Jancs), bozontos, chlpatí, *gubatí* (uo.), gubanczos, ... *gubistí* (uo.), 1854: Tí čerti *gubatí* ... (ChalD 322), 1873: biely *gubatý* pes (Tomášik 98), Prešov, 1904: ten *gubati* kozsuh (NéprÉrt 5: 17), *gubatý* (Kálal; Hv I; SSJ VI, 36), *gubati* (Ripka 91), *gubati* (Malč: StSl 10: 232; Košice, Giraltovce: Agrik 13: 94) stb.; – **gubka, gubečka** dem. – mladý šuhaj v jednej *gubke* (DobšP II, 237), Tá *gubka* na tom šuhajovi (uo.), *gubka* (Kálal; Kalinč: SSJ), *gubečka* (Bern: kudla a.); – **gubaňa** 'guba' – Valkaja, 1772: Zdejssy ženi *gubane* robja (UdvUrb 346), *gubaňa* (Jancs; Czambel; Šariš: SbŠkult 538; SipB; SipM; Malč: StSl 10: 232; zempl: ASJ IV/2: 202); – **gubanica** 'ua.' (SipB); – **gubaňka** dem. – Soľ, 1831: zavesil na pana Klobušického *gubanku* (HŠ 1: 312), Najjednoduchší typ plásta ... je vychodoslovenská *gubanka* (Marková: SN 12: 129); – **gubaňočka** dem. – Sobrance: ňaj mi kupa dajaki šatki, *gubaňočku* (Czambel 396); – **gubina** 'szőr' tréfásan (ČNS); – **gubčík, guboš** 'chlapec, muž v gube' (Kálal), Gemer: Iba ten *guboš* v tých deviatich gubách ... (DobšP II, 242), *guboš* (Hv I, 232); – **gubatiet'** 'gubancosodik' – 1848: gubanczosodik, *gubatjet'* ... (Jancs); – további képződményeket l. Loos I; GNS; SSN.

A vitatott eredetű (belső keletkezésű?) m. *guba* 'zottiger Obermantel aus Wolle, Flaus' (kn. 1387: TESz; UEISk; EWU). Mind a szótörténet, mind a szóföldrajz alapján kétségtelen, hogy a szk. szó magyar eredetű. Az átvétel az első jelentésben történt meg, a többi jelentés ennek alapján alakult ki a szlovák népnyelvben. A népi viselet révén lett honos és terjedt el még a XVIII. sz. előtt. Inkább a szlovák nyelvterület délebbi részein, legfőképpen azonban a kelszk. nyelvjárásban élő szócsalád. A g helyén levő *k*-ra l. **22.5.** p. A *gubaňa, gubanica* származék azonos típusú a hasonló jelentésű *kabaňa, kabanica* képződménnyel. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 303; Fedák: SbŠkult 538; StanL 213; StanD I¹, 67; I², 506; I³, 72, 566; SzlJsz 830–1; Hauptová: Slavia 28: 525; Király: StSl 3: 92; Machek¹; TESz; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *gubana* (Hrinč; Čopej), rom. *gubă* (Tamás), szhv. *guba* (UEISk). – Vö. **gubáš.**

gubáš 1. 'egy fajta bársony' – Jelšava, 1573: Laurentius *Ghubass* szn. (Urbok 320), Bzenica, 1639: *Gubass* Ondreg szn. (PDS 115), *Gubass* Matteg szn. (uo.); – Lietava, 1654: ssubka czjerna Axamytowa podssita czjernym *gubassom* (BatthLt Lad 27 Fasc 7), ssubka ... podssita czyernym *gubassom* No 1 (uo.), Krupina, 1691: barsson chlpaty, ginacze *gubass* ... (HSSJ); – **2.** 'gubakészítő mesterember' – Rožňava, 1813: Skrz *gubášoch* (SN 9: 283), *gubáš* (Kálal); – **3.** 'gubát viselő személy' – *gubaš* (SipM); – **4.** 'betlehemes alak' – *gubaš* (Malč: StSl 10: 232; SipM); – **5.** 'gubancos szőrű állat' – *gubaš* (SipM).

A vitatott eredetű *guba* 'Flaus' főnévből -s melléknévképzővel keletkezett, majd főnévvé lett m. *gubás* 'zottig, haarig, rauh; Flaus tragend' (1321?, 1572: EWU); 'Flausmacher' (1602?: SzT; Ball; ÚMTsz). Ez utóbbi jelentés kialakulásához vö. 1731: Ungvári *gubás* pokróczosoktól ... (MGSz 7: 88). A szk. szó 1. jelentése a m. *gubás bársony* szerkezet első tagjára támaszkodik, vö. 1612: négy rőf meggy szin *gubás bársonyt* ... (RadvCs II, 145). Úgy látszik, ez a szerkezet (talán alkalmi átvételként) bekerült a szlovák nemesi körök szóhasználatába is, vö. Lietava, 1654: ssubka ... *Gubass barssonjom* podssyta (BatthLt Lad 27 Fasc 7), Rukawicza letna *gubass barssonjom* zlatjm podssyta (uo.). – L. még m. > szhv. *gubaš baršun* (UElSk). – Vö. **guba**.

gubov 1. 'Gallapfel' – 1848: gubó, suska; *gubó* (Jancs); – **2.** 'Kokon' – Szs, 1895: *gubov* (NyK 25: 297); – **3.** 'Kapsel Frucht' – Nbh: makovica, *gubovi* (s. gy.); – **Szárm.: gubozovat' sa** 'gubózik' – Ks: *gubozuje sa* (s. gy.).

A belső keletkezésű m. *gubó* 1. 'Gallapfel' (1619?, 1793: EWU); 2. 'Kokon' (1793: uo.); 3. 'Kapsel Frucht' (1799: uo.). A *gubozovat' sa* ige a m. *gubózik* (1863: uo.) származéknak az átvétele. Az alföldi szlovákság szókinésének a szerves eleme. – A magyarból: Melich: NyK 25: 297.

guga 1. 'daganat (állatbetegség)' – 1771–5: ... spuchawa spodek tela, aneb y Hrdlo, a zwenku wihadzugu se sem y tam *Gugi*, aneb hrcze (EK D 55: 10b), *guga* (Bern), *guga* (sl. Dank; Jancs; Kálal; Malč: StSl 10: 232; GNS); – **2.** 'dudor, csomó, hólyag' – Bcs: *guga* (ČNS), Szs: mau *gugu* 'mal pluzgier' (NSM 8: 81); – **3.** 'golyva' – *gugy* pt. (Hodža: Kálal), Malč: *guga* (StSl 10: 232); – **Szárm.: gugatý, gugastý, gugavý** adj. – *gugatí* (Bern), *gugás, gugastí* (Jancs), *gugatý* (Kálal), Pukanec: takuo *gugavuo* má to hrdlo (SSN); – **gugatiet'** 'kelevények lepik el' – *gugasodik, gugatjet'* (Jancs).

A déli szláv (szhv. ~ szl.) eredetű m. *guga* 1. 'Lymphgeschwulst; Kropf' (1664: EWU); 2. 'Pest' (1708 k.: uo.). Mind a szó jelentése, mind a kései fölbukkanása arra enged következtetni, hogy magyar átvétellel lehet dolgunk, dacára az ősi szlávra alapozó egybevetéseknek (l. Vasmer; Machek¹; Machek²; Sławski). Ugyanis már Kniezsa (SzlJsz 204) rámutatott, hogy az északi szláv nyelvekben az azonos jelentésű *guga* és társai kései keletűek, s így aligha mondhatók ősi örökségnek. Ezzel szemben a déli szlávból a *kuga, guga* stb. már a XIV. sz. óta adatolható, feltehetően korai német jövevényszó, amint ezt Miklosichtól napjainkig többen is vallják (l. MEW; BEW; SzlJsz; Schnee; StrT stb.). – A morva *gugáč* 'kidudorodó nyakú agyagkorsó' (Bartoš 86) származékra

esetleg hatással volt a m. *gugás* 'golyvás; kelevényes' (1757: TESz) képződmény is, amely egyébként a kelszk.-ból idézhető, vö. *gugaš* 'golyvás ember' (SipM). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 303; Szabó: LS 1–2: 187; SzlJsz 204; Gregor: StSl 8: 98; Hauptová: Slavia 28: 529; Király: SIPrag 1966: 137; Habovštiaková: SZSS 94 stb.

guľa 1. 'gulya, csorda; állatsereg' – Horňany, 1649: Michael Kučerka; Andreas *Gula* szn. (Urb II, 272); – Szs, 1765: w *Guli* statku, try krawy galowe (SzsÍr V. 201. a. 11.; 1. NSM 2: 249 fakszimile is), Bcs, 1768: Mam gesste y w Tabanskeg *Gule* geniho tretgaka (ProtCs 18), Szs, 1776: 5 krau z *Gulyi* (SzsÍr V. 201. a. 9.), *gula* (sl. Dank), 1842: *gulja* (JČ 9: 107), gulya, *gula* (Jancs), Tk, 1852: bike v *guli* (SIKoml 331), dohnal ... *gule* tučných volov (DobšP III, 336), do rána i celú *guľu* odženú (uo. 338), *guľa* 'disznócsorda' (Czambel), *gula*, *guľa* (Kálal), *guľa* 'libafalka' (Buffa), Bcs: samje *guľe*, birke (Ondrus 216), *guľa* (Malč: StSl 10: 232; Bé, Gg, Sh: NyK 68: 415; SipM; Sipš: ASJ IV/2: 97) stb.; – **2.** 'csapat' – Brvnište: *kuľa* dzeći (SSN); – **Szárm.: guliár** 'gulyás, csordás' – Gemer, 1685: *Gullar* szn., 1699: *Gulyar* szn. (Ila III, 79), *gular* (Bern), *gulár*, *guľár* (Kálal); – **guliarik** dem. – Gemer, 1773: *Gulyarik* szn. (Ila III, 79).

A bizonytalan (talán kaukázusi) eredetű m. *gulya* (népnyelvi *gula*) 'Rind; Rinderherde' (biztos adat 1561: TESz). Šimon Ondruš (KS 19: 329–32) a m. szót a szk. *guľa* 'sphaera, pila, globus' X–XII. századi átvételének tartja. Ez ellenkezik a szlovák szó történetével és jelentésánál is elfogadhatatlan. Az alföldi marhatenyésztéshez kötődő kifejezés, innét terjedt el a környező nyelvekbe is. – A magyarból: Czambel, Kniezsa: Ethn 45: 70; Márkus 105; Király: StSl 10: 232; Gregor: NyK 68: 415; Machek¹; Habovštiak: SlŠtJ 1969: 204; Bartko: JŠ 21: 70 stb. – A m. szó kukr., rom., szhv., jrut., szl. előfordulására l. Kniezsa: Ethn 45: 70; Liz 110; Dezső: NytudÉrt 128: 62; Tamás; UEISk; Udv 55; Plet; Flisz; TESz. – Vö. **guľáš**.

guľáš 1. 'marhapásztor, csordás' – 1658: Itte[m] *Gulassowy* a Swyniarowy dalose (NádLt Okir I 632), Ludanice, 1682: *Gullasowy* Na Sukno ... (uo. Okir I 633: 72b), Štítnik, 1684: *Gulassowy* a Ffančykowy ... wyna (Gemer 4: 46), 1685: Jan *Gullaß* To swedomy dawa (TelLt 10. cs.), M. Kameň, 1724: *Gulyassowy* podlužanskemu Horvath Janowy (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), 1732: *Gulyasowi* ... kondasowi ... (uo. 31. cs.), Szs, 1756: Fagowy *gulassowy* čtiry zlate (SzsÍr V. 201. a. 11), Nye, 1758: býl kupil Telce ... od ... *gulaša* (Tirp 2: 33), 1760: pri *Gulyášoch* se prydrži ... (uo.), Tk, 1801: za *guljaša* (StSl 8: 358), *guláš* sl. (Palk), *gular*, vulg. *guláš* (Bern), 1831: Juhas Letussni ... *Gulas* y Hetes (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Tk, 1895: *gujáš* aj voloviar (BÉ 1971: 474), Hont: *guľaš* (Nyr 29: 331), *guľaš* (Malč: StSl 10: 232; SipM), *guláš* (Ripka 143), Nl: *gujáš* (Borg 146); – **2.** 'korcs kutya' – *guláš* (SSN); – **Szárm.: guľášsky** adj. – Bcs, 1786: Kovacs Mihalovi na *Gulyaßkj* rovaš (BcsÍr V. 82. a. 28. 1. dosszié), gulyásos ..., pastiersky, *gulášsky* (Loos I); – **guliaška** fem. – *gulaška* 'gulárka' (Bern), Prievizda: *guliaška* 'fejőnő' (SSN), Koniarovce: *guláška* (uo.); – **doguľašic** 'aus dem Dienst treten' (Malč: StSl 10: 232).

A *gulya* 'Rind; Rinderherde' főnévből -s képzővel alkotott m. *gulyás* 'Rinder' (kn. 1588: OklSz; EWU) foglalkozást kifejező származékszó. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 529; Király: StSl 8: 358; uő.: StSl 10: 232; Németh: Tirp 2: 33 stb. – Az alföldi szlovátság átvette az ott használatos m. *gulyásgazda* 'számadó gulyás, a gulya vezető pásztora' (ÚMTsz) összetételt is, vö. Bcs, 1786: *Gulyás Gazdovi Hugyecz ondrovi* ... (BcsIr V. 82. a. 28. 1. dosszié), Tk, 1923: *guláš gazda* (SIKoml 331). – L. még m. > kukr. *gul'áš* (LizV 592), rom. *gulés* (Tamás), szhv. *gul(j)áš* (UEISk), *gul'áš* (Udv 55), vend *gulás* [ɔ: -š] (Flisz). – Vö. **gul'a, gul'áš**.

guláš 'Gulasch' – 1855: navaril nám sám *gulášu* (Botto 40), 1863: vaří se v kotlích *guláš* (Němc 122), *gulyás*, Gulaschfleisch (eine Speise); *gul'áš* (Loos I), 1872: ... vždy *gul'áš* varieval (Vaj IX, 146), Liptov, 1880: Nech sa páči *guláš* varit' ... (SSpevy IV, 537), *guláš, gul'áš* (MatSl), *gul'áš* (Šariš: SbŠkult 538; Malč: StSl 10: 232; SipM), *gul'aš, gul'áš* (Hab 98, 117, 394), *guláš* (GregPsz; Pk, Pcs: s. gy.), baraní *guláš* (Horehr 2: 147), *gul'áš, guláš, guláš* (GNS), *guláš* (SSJ; SCS) stb.; – **Szárm.:** **gulášina** 'ua.' (Jancs); – **gulášik, guláštek** dem. (MatSl; SSJ); – **gulášový** adj. – 1861: v *gulášovej* polievke (LaskS II, 210), pri *gulášových* kotloch (LaskD II, 127), Pk: *gulášové* maso (s. gy.), *gulášový* (SSJ) stb.

A m. *gulyás* (népnyelvi *gulás*) 'Gulasch' (1886: TESz), amely a *gulyás* 'Rinderhirt' és *hús* 'Fleisch' révén keletkezett korábbi *gulyáshús* 'Gulasch' (1787: uo.) típusú összetételből önállósult. Ez ugyancsak bekerült a szlovákba, vö. 1832: *Guljáš-húš* si uvarili (KollárB 318), 1834: *Čulášhúš* má každý husár (NZ I, 382). Egykoron az alföldi pásztorok kedvelt étele volt a bográcsban elkészített *gulyás*, s ezt, mint a magyar konyha egyik jellegzetességét a XIX–XX. században a legtöbb európai nyelv átvette (l. MNL IV, 268–9: *pörkölt* a.; morva, lengy., kukr., or., szhv., jrut., ném. és egyéb nyelvi előfordulására l. Décsy: MNy 51: 461; Sulán 163–5; Sławski; Wołosz: StSl 35: 255; LizV 593; Hollós 26; UEISk; Udv 55; SSKJ; FWb; TESz). Rövid leírását a szlovákban 1880-ból l. Dobšo 38. – A magyarból: Fedák: SbŠkult 538; Garaj; Hab 98, 117; Király: StSl 10: 232; SCS; Ondruš: KS 19: 329 stb. – Vö. **gul'a, gul'áš**.

gumipuška 'csúzli; gumipuska' – *gumipuška* (SipM; GNS; hovor. Šolt, Ráz: MatSl; SSJ; Ostrovany: SSN), *gumapuška* (LexNov 234), Zborov n. Bystr.: *gumopuška* (SSN).

A *gumi* 'Gummi' és *puska* 'Gewehr' alkotta újkeletű m. *gumipuska* 'Gummischleuder' (ÉrtSz) összetétel. A XX. sz. első felében a gyerekek egyik kedvenc játéka volt. A *gumapuška* változatban az előtag a szk. *guma* hatására módosult. – A magyarból: SipM. – L. még m. > kukr. *gumipuška* (LizV 593).

gúňa '(ärmliches) Kleid' – halena dlúhá Syn ... ğuba, šuba ..., huňa, boh. *gúňe*, ... (Bern), *gúnya* ..., ein schlechtes Bauernkleid, slav. *gúnya*, huňa ... (Leschka 88), *gúnya, gúňe, hábi* ... (Jancs), keteputa, *gúňe*, handri (uo.), Szs, 1892–3: tak šecko ma bolo rozsklbanvo, šeckie *gúňe* (NSM 8: 74), Nitr. stol., 1903: len na bárjakých *gúňach* líhaj (Polívka II, 285), bárjaké *gúňe* dajťe podo mňa (uo.), Pilis: perjeme *gúňe* (ŠtolcM 255), Nbh: Ďejakie starie *gúňe* naobl'iekal'i (NSM 4: 134), Kk: Samodruhá si lem nosila *gúňu* tú čo aj inokedy

(NSM 6: 44. 7. jegyzet), *guňa* (Kálal; SipM; Orava: SlText 142), *gúňe* pt. (Kds: DissSl 2: 30; Ks: s. gy.; Lapáš, Hul expr.: SSN).

A szláv eredetű m. *gúnya* 1. 'ärmliches) Kleid' (kn. 1586: EWU); 2. 'Bündel, Siebensachen' (1604: uo.); 3. 'Bettlaken' (1604: uo.). Az ősi szláv eredetű szk. *huňa* 'ua.' (1580: HSSJ) (> m. *hunya* 'ua.': SzlJsz 219; TESz) mellett a szlovák népnyelvben, jobbára annak déli részein, szóhoz jutott a jövevény *gúňa* is. A szó magyar eredetét a szóföldrajz és a hosszú *ú* igazolja. Az Árva megyei *guňa* esetében azonban számolni lehet a lengy. *gunia* 'ua.' (XV. sz.: Sławski) átvételével is. – A magyarból: Kálal; Machek¹ – de Machek² már nem foglal állást –; Sonkoly: DissSl 2: 30.

gunár 1. 'Gänserich, Ganser' – Likava, 1664: Husy starich z *gunarom* No 20 (BathtLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29), XVII. sz.: ... yazik z *kunara* a žaby yazik (HSSJ), L. Hrádok, 1702: Husy s *kunarom* ... (NádLt Okir I 620: 182b), Trenč. stol., 1744: 2 *gunáre* (Agrik 7: 29), 1779–85: Husata, *gunar*, husi (JČ 9: 142), 1782 k.: Na tichém Dunaji *gunári* sa plujú (Piesne 226), 1787: *Ďunar*, geden gest pjaťym y Sjedmjm Husjám dosti (Gub 284), 1797: len moriakov s *gunármi* | a káčerov s kohutami (EliášH 59), XVIII. szmf.: zastrel húsku aj *gunára* (Piesne 208), Rožňava, 1813: Krmena pulyka *gunar* (SN 9: 286), *ġunar* sl. (Palk), *ġunar* (Bern), húser ... Syn *ġunar* vulg. *ġánor* (uo.), Bolo ti nepúšťat *ġunarow* mezi ně (NZ I, 321), *gunár* (Jancs; Mič; Kálal; MatSl; SSJ; LexNov 118; GNS; Dudok 55, 230), *gunar* (Czambel; Malč: StSl 10: 232; SipM; abov. zempl, užh: JŠ 21: 98, 109), *guňár* (Vsz: ŠtolcM 80; GregPsz), *geňur* (Czambel; Kálal), Fegernic: d'íví *guňer* (Benedek 169), *gundor* (GNS), okolie Senca: *gúner*, okolie Trnavy: *gúnor*, časť Spiša a Šariša: *geňúr*, *gaňúr* (ASJ IV/2: 284) stb.; – **2.** 'libapásztor' – 1890: Veď tam *gunára* volali husárom (Vaj VIII, 77), *gunár* (Kálal); – **3.** 'kútgém' – Gemer: Studňa na *gunár* 'vahadlová studňa'; *gunár* 'vahadlo' (Pras 313), *gunár* (OrlG 101; GNS); – **Szár.m.:** *gunárový* adj. – XVIII. sz.: gambi *gunarowjm* ... sadlem mast (HSSJ); – **gunárek, gunárik** dem. – XVIII. sz.: Prečos' mi zabila bílého *gunárka*? (SocP 43), *gunárik* (SSJ; GNS); – **gunárisko** augm. (GNS).

A magyarországi középnémet eredetű m. *gúnár* 'Gänserich, Ganser' (1525 k.: TESz; Mollay), melynek különböző változatai, mint a *gunyár*, *ganár*, *genár*, *ginár*, *gonár* (uo. és ÚMTsz) szolgáltak alapul a szk. tájnyelvi formáknak. A szk. *gúner*, *gunier* esetében viszont egy közvetlen ném. *gun(n)er* (TESz) kiindulás is figyelembe vehető, míg az *-ur* végű változatok egyéb szavak analógiájára alakultak. A *g > k* változásra l. **22.5. p.** A 2. és 3. jelentés a szlovákban keletkezett. Az előbbi a *husár* 'libapásztor' hatására, az utóbbi pedig külső hasonlóság alapján. Az adatok arra mutatnak, hogy régebben jobban el volt terjedve, ma inkább csak a kszk. és kelszk. nyelvjárásban él, de az irodalmi nyelv eleme is (l. SSJ; KSSJ). – A magyarból: Škultéty: SP 22: 760; LM 120; ŠtolcM 80; ŠtolcJ 97; PaulF 175; Stand I², 64, 506; Bartko: JŠ 21: 98; Lipták: JŠ 21: 109; SCS; TESz stb. – L. még m. > szepesi lengy. *gyniur* (Wołosz: StSl 35: 255), jrut. *gunar* (Kočiš 117).

guňhov 1. 'kunyhó, viskó' – Szs, 1780: z Wjnice polowicu tu částku kd'e ge *Ďunhou* (SzsÍr V. 201. a. 9: 36), *guňhov* (Jancs; Tk: HVB 97; Tekov, Trst'any:

SSN), Bcs: iba takje *guňhove* bole (Ondrus 218), *kuňhov* (SipB), *guňoba* (GregPsz; Pk: s. gy.), Lukášovce: *gunoba* (SSN), Csa: tak si spravil'i takie *guňhovi* (NSM 3: 175), *gul'hovi* 'polozemnice' (Hont 404), okr. Veľký Krtíš: *gul'ha* (SN 28: 79), Hliník n. Hron.: *guňov* (SSN), Jd: A tam bola jenna *guňa*. Misleli si, f téjto *guňe* sa oňi uťáhu na noc. (LamiR 112), Kk: Kiškerešské *guňe* (Gyiv 144); – 2. 'szülés utáni gyermekágy' – Bcs: *gunhov* (HVB 97); – 3. 'kamrában elkerített sarok, sut' – *kunoba* (Kálal); – **Szárm.:** **guňhovík, guňovka** dem. – *kuňhovik* (SipB), Szp: s tí *guňofki* zali domú (NSM 6: 126), Pk: spravili tam *guňopku* (s. gy.).

A feltehetően szhv. eredetű m. *kunyhó* 'elendes Häuschen, Hütte' (1565: TESz; az eredetre l. még Hadrovics: I. OK 10: 148–9; EWU), ill. annak *gunyhó, gun(n)yó, gulyhó* (uo.) alakváltozatai. A 2. és 3. jelentés szlovák fejlemény az 1. alapján. A szk. szóvégre l. a 13. pontot, az -a végződésű változat a *chalupa, chyža*, míg a *guňoba, kunoba* valószínűleg a *koliba* típusú szavak analógiás hatására alakult (l. 35. p.). – A magyarból: GregPsz 159.

gurguľa 1. 'kis agyagedény' – Pukanec: *gurguľa* (SN 12: 184), Modra: *gurgula* (SSN); – 2. 'henger' – Vsz: *gurgula* (ŠtolcM 80); – **Szárm.:** **gurguľaš** 'henger alakú ruhadisz' – (Ľajbík) Zapína sa kovovými – striebornými *gurguľašami*. *Gurguľaše* sa prišívajú na pás červeného alebo modrého súkna a boli súčasne ozdobou Ľajbika (StPaz 316).

A belső keletkezésű m. *gurgula* (vált. *gurgulya*) 'walzen- oder rohrförmiger Gegenstand' (kn. 1792: SzlJsz 832; TESz). A népművészet útján került át a szlovákba. Ritkán jelentkező tájszó. A *gurguľaš* képződményre l. 48. p. – Vö. **guriga**.

guriga '(Zwirn)rolle, Spule, Ring' – 1848: *guriga, guriga*, kotúlka (Jancs), Nbh, 1920: 1. *Guriga* cverni (Chov 37), *guriga* (SipM), Bcs, Ks: *guruga* (s. gy.); – **Szárm.:** **(vy-, za-)gurigať (sa), gurigovať sa** '(ki-, be)gurít, gurul, gördül; gurigáz' – gördít, *gurigať, gúlat' ...* (Jancs), gördül, *gurigať ... sa* (uo.), görget, *gúlat', gurigať* (uo.), gurdít, *gurigať* (uo.), gurog, gurúl, *gurigať-sa* (uo.), ki-gurít, *vigurigať* (uo.), Tk: Len *sa vigurigav* do tej d'iere (LamiR 162), *gurigovaca* (SipM); – **guriganie** 'gurigázás' – görgés, *gurigaňja* (Jancs).

A honi eredetű m. *guriga* 'Zwirnrolle, Rollspiel' (1838: TESz), ill. annak *guruga* (uo.) alakváltozata. A m. főnév elvonással keletkezett a *gurigáz/gurigál* 'hin und her rollen, rollen lassen' (1792: uo.) igéből. A szk. igék keletkezését elősegíthette a m. *gurigáz, gurigál* is. – A magyarból: SipM. – L. még m. > jrut. *gurigac* (Udv 55). – Vö. **gurguľa**.

guta '(Gehirn)schlag' – *guta* slc. (Jg), *guta* (Kálal; Malč: StSl 10: 232; SipM), Vsz: *guta* ma zabije (~trafi) (StSl 13: 27), Nye: zavĭal ho *guta* (s. gy.), Bodaj vas, panove, bila jasna *guta* (AntZ 246), zempl, užh expr.: *guta* bi vas pobila (ZFFUK 30: 141).

A magyarországi lat. eredetű m. *guta* 'Gehirnschlag' (kn. 1546: TESz), mely szitokszóként is gyakori (1688: EWU), s mindkét értelemben átvette a szk. népnyelv, főként a kszk. és kelszk. nyelvjárás. Szerkezetben szitokszóként

vö. XIX. szef.: Človeče mizerný, | strela tvej materi! | Načo si na svete, | *guta teremtette!* (SocP 196), ... Daj, zaplac za trunek, | *guta terentuček!* (uo.). A *terentuček* játékos szóalkotással keletkezett a *teremtette* alapján. (l. 54. p.). – A magyarból: Király: StSl 10: 232; Kálal; Gregor: StSl 13: 27; SipM. – L. még m. > kukr. *guta* (LizV 593), rom. *gútă* (Tamás), szhv. *guta* (UEISk), vend *guta* (Flisz). – Vö. **teremtete**.

H

hab, haba 'Schaum, Welle' – 1752: *habi* (KNyNyE 251), *zhabami* (uo.), morskich *hab* ... hutsenye (uo.), *hab* (sl. Palk; Bern; sl. Dank; slc. Jg; Jancs II, 78; Pv: Atlasz), Malč: *habi* pt. (StSl 10: 232), hej, chlapci, chlapci, modlíme še, | *habi* biju, topime še (AntZ 281), Fegernic: *hobi* pt. (Benedek 71, 89), Hažin: *haba* (SSN); – **Szárm.:** **habový, habovistý** adj. – Malč: *habovisti, habovi* (StSl 10: 232); – **habovat' sa** 'hullámszik, habosodik' – Pukanec: ... kus skla, ktorým *sa* nádoba, ešte kým bola mokrá hlina, *habovala* – plasticky zvrásňovala; „*habovanie* vizeralo, ako kebi vlni hádzalo”, hovoria starí hrnčiari (SN 12: 184).

A finnugor eredetű m. *hab* 'ua.' (kn. 1395 k.: TESz; MSzFE). Úgy látszik, a XVIII. században jobban el volt terjedve, ma már ritkábban fordul elő. Az -a szóvég nyilván a *vlna* analógiás hatására keletkezett (l. 44. p.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 303, Király: StSl 10: 232; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *haba, hab* (LizV 586), rom. *hop* (Tamás), jrut. *hab(a)* (Kočiš 115). – Vö. **haboš**.

habarka, habarec, habarek 1. 'habarókanál, keverőfa' – 1775 k.: Abárló vessző, *Habarka*, Rudicula; Abárló villa, *Habarka*, Rudicula (StSl 3: 86), *habarka* slc. (Kollár: Jg), 1848–9: ližice z ručních, varechi z nohových kostí, *habarki* z palcov pripraváňje (Polívka III, 398), 1858: Neškodí to trocha jako s *habarkou* po krútit tú slovenskú omáčku (OSzK Levelestár. Kalinčiak – Viktorinhoz), *Habarka* v hrnci (C. Zoch: SN 36: 327), 1868: poriskom ustrúhaným na spôsob *habarky* (LaskS II, 403), *habarka* (Loos I; Mič; Kálal; Kuk, Hviezd: MatSl; SSJ; GNS; LexNov 177; Nbh: s. gy.; strsl: ASJ IV/2: 177; Hab 183; Ripka 157), Zvolen: *hebarka* (ASJ IV/2: 177), Gemer: *hebarka, habaró* (uo.), *habar, habarka* sl. (Rank), okr. Zvolen: *habarec, habarek* (TOS 179), Lipt: *habarec* (SSN) stb.; – 2. 'fecsegő, hadaró, kepelelő nő' – *habarka* átv. (Kálal; Hv I; strsl: SSN); – 3. 'ágas-bogas szénaszáritó karó, rúd' – Lipt: *habarka* (SSN); – 4. 'lapos bádóg kolomp' – Kolárovice: *habarec* (SSN); – **Szárm.:** **habarnica** 'ua.' – Rybany: *habarnica* (ASJ IV/2: 177); – **habarkat', habarkovat'** 1. '(be)habar' – 1775 k.: Abárlók, *Habarkugj*, Radicula agito (StSl 3: 86), *habarkovat'* (MatSl; SSJ), *habarkat'* (Hab 183; SSN), Folkušová: *habarkuvat'* (StSl 3: 86), Piešťany: *habarkuvat'* (SSN); – 2. átv. 'forgolódik; nyugtalanságot kelt' (Kuk: MatSl); – **habarkovanie** '(be)habarás' – 1775 k.: Abárlás, *Habarkowánj*, Iuris in olla agitatio (StSl 3:

86), *habarkovanie* (MatSl); – **habarcovat'** 'povrchne robiť tek pejor. (SSN); 'vyskakovať' strenč expr. (uo.).

A m. *habaró* 'kavarófa, keverófa' (1577 k.: TESz); 'száj' (ÚMTsz), amely a *habar* 'quirlen, umrühren, in eine Speise einrühren' (1550 e.: uo.); 'sich beeilen; beschleunigen' (1604: uo.); 'stören, belästigen' (1604); '(her)plappern, blubbern' (1761: uo.) ige melléknévi igenevéből lett főnévvé, s olyan szerkezetekből önállósodott, mint a *habaró-fa*, *habaró-kanál*, *habaró-vessző* 'uo.' (Ball; ÚMTsz). Az átvétel során a szlovákban univerbizációs törekvéssel a m. szó *-ka*, *-ec*, *-ek* képzőt kapott (l. 55. p.), ill. a szóvégi *-ó* kivételesen megmaradt (l. 13.3.1. p.), vagy elesett (l. 45. p.). Az 1. és 2. jelentés a magyaron alapszik, a 3. és 4. jelentés pedig külső hasonlóságon alapuló változás eredménye a szlovákban. – A magyarból: CzambSl 125; Szabó: LS 1–2: 185; Király: StSl 3: 86 – tévesen az *abárol* igéből; Machek¹; Habovštiak: StSl 25: 161; HSSJ stb. – Vö. **habarovat'**.

habarovat' 'kavar, kever' – Trenčín, 1678: Hrnček medeny s železnym handhabem a v nem drevo, čo se s nim *habaruje* (HŠ 3: 415), XVIII–XIX. szf.: tu kyselicu vleg do toho, *habarug* z daleka pri ohni až sa zhustuge (KalVýž 115), *habarovat'* (Hviezd: MatSl); – **Szárm.: zhabarovat'** 'összehabar, összekavar' – XVIII–XIX. szf.: vezmi geden žltok štwartak husteg smatani a dobrý kus mladého masla, to *zhabarug* ... (KalVýž 115).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *habar* 'quirlen, umrühren; einrühren (in eine Speise)' (1550 e.: EWU) ige. Régi tájszó (a HSSJ azonban nem ismeri), amely mára feltehetően kiveszett. – Vö. **habarka**.

habaršák 'zaj, zsvíaj, lárma' – Svätoplukovo: *habaršák* expr. (SSN).

A m. *háborúság* 'zavar, kavarodás' (1315 k.: TESz); 'viszály, viszálykodás' (1560: SzT) stb. származék. Az *ú* (~ *u*) szinkópával esett ki, a második szótagban az *a* szk. *a – o > a – a* asszimiláció eredménye. Ritka tájszó. – Vö. **háborgatovat'**, **háboršic še**.

háborgatovat' 'háborgat' – 1686: žyaden ... nema pana Zeney Gyorgye bantowat a *háborgatowat* (Jelš 351), 1690: ngema bantowat a *háborgatowat* (uo. 368), Gemer: *háborgatovaŕi*, *háborgatovat*, *háborgatovat'*, *háborgatovač* (LS 1–2: 185).

A belső keletkezésű m. *háborgat* 'stören, belästigen, beunruhigen' (1372 u.: TESz) ige. Úgy látszik, hogy csak Gömör megyében ismerték (a HSSJ azonban nem regisztrálja), de mára feltehetően onnét is kikopott. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185. – L. még m. > kukr. *haboritlovati* (Dezső: NytudÉrt 128: 62). – Vö. **habaršák**, **hábor(š)ic še**.

hábor(š)ic še 'veszekedik' – *háboršic še* (Czambel; Kálal), Dl. Lúka: *Haboriŕi še*, štrajchal'i še (SSN); – **Szárm.: pohaboršic še** 'összeveszik' (Czambel).

A belső keletkezésű m. *háborog* 'veszekedik' (1405 k.: TESz) származék. A *-šic* (irod. *-šit'*) forma egyéb igék analógiájára alakult. Kelszk. tájszó. – Vö. **habaršák**, **háborgatovat'**.

haboš 1. 'egy fajta (ruha) anyag' – Orava: Drelichovské *haboše* – plátno farbené na modro ... (SN 2: 56), A mal'i zme ohromne latki ... muske štofi,

kaŋgari, *haboše* (Hab 391); – **2.** 'habos sütemény, kalács' – *haboš* (MatSl; strsl, vs: SSN); – **Szárm.:** **habošovatý, habošistý** adj. – Klobušice, 1670: (fertuška) breskynoweg barwy, tabynowa *habassowata* (HSSJ; l. PDS 85 is), kytagku swetlu *abossowatu* (uo.), 1775 k.: Habos Rúha, *Habossiste* Rauchó, Undulata vestis (StSl 3: 86), Habos tafota, *Habossista* tafota ... (uo.), habos, ..., *habošistí* ... (Jancs).

Az ősi eredetű *hab* 'Welle' főnévből -s képzővel keletkezett m. *habos* 'wogend; wellenförmig' (1395 k.: TESz; RMG) mn., amely egykoron gyakran szolgált ruhafélék és azok anyagának a körülírására, vö. 1553: *habos chemeleth* (Oklsz 329), 1590: Vndulatus: *Habos szin* (RMG; l. még NySz; SzT). A m. *habos* mn. a szlovák nyelvtudatban az -oš végű főnevek alapján minden nehézség nélkül főnévként értékelődött. A 2. jelentés újabb átvétele a m. szónak. Ehhez l. *haboštorta* (LS 1–2: 187) is, ami a m. *habos torta* (ÉrtSz) szintén újkeletű behatolása a Gömör megyei szlovákok szókincsébe. A szókezdő *h-* nélküli változatok úgy keletkeztek, hogy a szk. nyelvérzék a *h-t* protetikusnak érezte és elhagyta (l. **31.4.** p.). – A magyarból: MatSl; Király: StSl 3: 86; Gregor: HungSl 1985: 64; HSSJ. – Vö. **hab**.

hacuka 1. 'csuklya a szűrőn' – Zvolen, 1669: Od kepenka z gombamy a *s/haczugou* (PDS 39), *hadzuga* (GNS; gem: SSN); – **2.** 'egyfajta felsőkabát' – *hacuka* (Bern; Mič; Kálal); – **3.** 'rongy' – *hadzuga* expr. gem (SSN).

A korai úfn. eredetű m. *hacuka* '(leichter) Überrock' (1474: Mollay; EWU). A TESz nyugati szláv közvetítést is feltételez, ezt azonban már Kniezsa (SzlJsz 834) sem fogadta el, s újabban Mollay 301–2 ugyancsak cáfolja. A nyugati szláv nyelvekben a XVI. sz. óta ismert *hazuka, hazucha* mindig *z*-vel szerepel, s ebben a formájában ném. eredetű (l. SzlJsz 834; Machek¹; Machek²; SESJC; Mollay). Minden bizonnyal ide sorolandó a HSSJ szn.-i adata 1529-ből: Thomass *Hasuka* és kn.-i adata 1577-ből: ... ad vestem *hasuka*. A *c-s* változatú *hacuka* azonban magyar közvetítéssel került be a szlovákba. A *hadzuga* változat *dz*-je zöngésülés eredménye.

had'áš 'hagyásfa' – Gemer: stál som si na *had'áš* a merkoval som, kodi príde srna (LS 1–2: 185), *had'áš* (GNS).

Az ősi eredetű *hagy* '(ver)lassen, hinterlassen' igéből -s képzővel alkotott m. *hagyás* (1470 k.: EWU) származék, amely előtagja a *hagyás-fa* 'olyan élőfa, amelyet irtáskor meghagynak, nem vágnak ki; állófa' (UMTsz; MNL) összetételnek. A Gömör megyei szlovák csak ezt az előtagot vette át azonos jelentésben. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185. – Gömör megyei tájszó, a SSN azonban nem ismeri. – Vö. **had'aték**.

had'aték 'Nachlaß, Erbe' – *had'aték* (Márkus 105; Ks: s. gy.), *had'atek* (SipM).

Az ősi eredetű *hagy* '(ver)lassen, hinterlassen' igének m. nyelvújítási *hagyaték* (1787: TESz) származékszava, ebben a jelentésben 1836 óta van adatolva (l. uo.). Újabb átvétel, Zemplén megyében és az alföldi szk. nyelvszigeteken van meg. A SSN nem ismeri. – A magyarból: Márkus 103; SipM. – L. még m. > kukr. *hod'otik* (LizV 589), rom. *hoghiotéc* (Tamás). – Vö. **had'áš**.

had'máz 'lázás betegség; tífusz' – Liptov, XVII. sz.: proty *hagymazu* (DécsyM 239), proty *had'masu* (uo.), 1760: O horuce zimnici aneb *hatmaze* (:Febris maligna, calida:) (TSMed 61), 1775 k.: Hagymasz, *Hatmas*, rebris maligna; Bolond Hagymasz, Blazniwy *Hatmas*, Phrenis; Hatmáz beteg, W *Hatmazy* nemocny, Febri maligna laborans (StSl 3: 87), 1791: Radej červenky, *hatmázy* | anebo nech vás porazí (EliášH 56).

A valószínűleg összetétellel keletkezett m. *hagymáz* 1. '(Fleck)tiphus' (1530?, 1660: EWU); 2. 'Krankheit mit Sinnenstäuschungen; Geistesstörung' (1530?, 1577 k.: uo.), ill. annak *hagymász* (uo.) változata. Az összetétel *hagy-* előtagja feltehetően ősi eredetű (uo.). A m. gy helyén a szlovákban ilyen helyzetben a *t* gyakori. Elavult szó, amely bizonyára az orvoslással foglalkozó könyvek útján mint szakszó került be a szlovák nyelvbe. – A magyarból: DécsyM 204; Király: StSl 3: 87; HSSJ I, 400; Gregor: SzNyME 42.

hadnad' 1. 'alsóbb szintű katonai parancsnok, hadnagy' – 1666: magj bit predstawenj desatnycy, *hadnadowe*, obrsstowe (HSSJ III, 18: *oberst* a.), Rajec, 1678: kdj přišlj pokrajštnj ktery *hadnad* bil u Zwerika (SL 5: 241), Štítník, 1679: Do Kragecz Andrase Diwjnskemu *hadnagyowi* f. 2 d. 38 (SR 38: 179), Kokava, 1682: *Hadnagy* Pechotsky (SL 2: 326), Krupina, 1684: *hadnadu* gehu wyna med 7 (HSSJ), L. Mikuláš, 1692: kuruckemu *Hadnadowj* ... (SR 38: 179), 1703: *Hadnagy* ... a Straza mester magj svug gistotni plat (CMSS 10: 1), Žilina, 1703: ... čižmy gednomu *hagynagyowy* ossnorowal ... (HSSJ III, 417: *ošnurowat'* a.), Nye, 1754: prijal ... od jisteho Husarskeho *Hadnagya* ... (Tirp 3: 15), 1763: Subcenturio: Námestník *hadnad'a* wogánského (KamSl 826), 1775 k.: Hadnagy, *Hadnat*, Tribunus militaris (StSl 3: 86), ... Prwnjho Haufu *Hadnad*, Primipilus (uo.), *hadnad'* (Bern; Jancs; ojed. Kálal; MatSl; GNS; GregPsz), Grlica, 1906: *hadnad'* povie kaplárovi (Bartók II, 557), Liptov: *haniat* (StanL 232), stb.; – **2.** 'közigazgatási tisztségviselő; alkalmazott' – Štítník, 1684: Gednomu *hadnadowy* na kapce dalo se ... (Gemér 4: 47), Volkovce, 1714: Jak bol přišol k nam na exekuciu knažicky *hadnad* (ListyP 101), Žilina, 1718: stoličnemu *hadnadowi* hagtmanowi (HSSJ), Párovce, 1746: skris gedneho bozenika slawneg stolicy aneb armeczkeho *hannagya* neb meskeho (SR 38: 179), Nye, 1756: dali sme *Hadnagyowi* stol. Který byl na executii (Tirp 2: 32), Bcs, 1783: skrze obecneho *hadnada* doweden (ProtCs 98), Gemér, 1826: rozlična trapani od Hajduku Stoličnich a *hadnaduv* terpeti (GašpZb 261), Szs, 1895: *hadnad'* (NyK 25: 297) stb.; – **3.** '(lovas)pandúr, csendőr' – Szs, 1806: na očitě swedectwo wislali do mogeho domu *Hadnagya* (SzsIrv V. 201. a. 14), Tk, 1851: *hadnagyi* (SlKoml 332), Tk, 1852/3: za *hadnagya* (uo.); – **4.** 'rablóvezér' – 1761–81: Vidíte vašeho *hadnad'a* promenu! (Ant¹ 533; SocP 107), 1843: *Hadnat'* poslau druhjeho (Polívka IV, 295), 1844–5: *hardnad'a* (uo. III, 417), no 12. búl *hadnač* (uo. IV, 328), tote zbojnící pospali, a *hadnár* [!] vše označil ... (uo. 349), Orava, XIX. szk.: Pri tom ohni stal *harnad* (uo. III, 69), XIX. szk.: prissli traga zbognici ... agedon bol *hadnat* (OSzK Oct Slav 37: 53), Orava, 1900: pýta sa hned' ten *harnad'* obor ... (Polívka IV, 341), *harnad'*, *harňad'* (Czambel), *hadnad'*, *harnad'*, *harnadz* (SR 5:

114), Šariš: *harnat/d'* (SbŠkult 530), *harnat* (SMSS 1: 88), *hadnád'* (Kálal) stb.; – **Szárm.: hadnad'ka** fem. 1710: Kuniczky *Hadnagyki* oddal ... zita ... (Ballt Vágbesztercei urad. 4. cs.), *hadnad'ka* ... hadnagyné (Bern); – **hadnad'stvo** 'hadnagyság' – 1775 k.: Hadnaság [!], *Hadnatstwj*, Praefectura (StSl 3: 86), *hadnad'stwi* (Bern); – **hadnad'ský** adj. – 1770: wiznanj nasse ... y obicegnu mestečku pecety y *hadnagysku* potwruzugeme (SzkMv 165).

A birtokos jelzői funkcióban levő *had* 'Heer' főnév és *nagy* 'Hauptperson' útján keletkezett m. *hadnagy* 1. 'Befehlshaber, (ziviler) Vorgesetzter' (1213: EWU); 2. 'Leutnant' (1753: uo.; egyéb jelentéseit l. ÚMTsz) összetétel. Címszavunk 3. jelentése az alföldi szlovákok nyelvébe az ottani m. szóhasználatból került át, míg a 4. jelentés a szlovákban alakult ki: 'katonai egység parancsnoka' → 'fegyveresek parancsnoka' → 'rablók vezére'. Az *nn* (> *n*) minden bizonyos szk. hangváltozás eredménye (l. Novák 104; PaulF 31, 197, 200–2; StanL 232; StanD I², 549–50), mivel a magyar *han(n)agy* alakváltozat a szlovák nyelvterületől távolabbi vidékekre jellemző (l. ÚMTsz; Gregor: MNy 77: 429–30). A *dn* helyén *rn* (*harnad'* stb.) és a szóvégi *-t'*, *-d*, *-t*, *-č*, *-dz* stb. szk. nyelvjárási változás következménye. – A magyarból: Melich: NyK 25: 297; CzambSl 125; uó.: SR 5: 111; Szabó: LS 1–2: 185; Fedák: SbŠkult 530; Hauptová: Slavia 28: 523; StanL 232; Király: StSl 3: 86; Doruľa: SR 38: 179; Doruľa 67; Gregor: MNy 77: 429–30; uó.: NyDt 174–5; HSSJ stb. – A m. szó közvetlenül vagy közvetve átkerült több más nyelvbe, erre l. LizV 88, 589; Dezsó: NytudÉrt 128: 62; Tamás; UeIsk; Gregor: MNy 77: 430; Wołosz: StSl 35: 258–9; Schubert 338–9. – Vö. **fihadnad'**, **lovašhadnad'**.

hadžir 1. 'katona; testőr' – 1775 k.: Hadsér, *Hadžjr*, Sateles (StSl 3: 86), *hadžir* (Bern), *hadžjr* slc. (Jg), *hadžir* (Kálal); – 2. 'éles eszű ember' – *hadžir* (Bern; Kálal).

A korai úfn. (bajor-osztrák) eredetű m. *hacsér* 1. 'Häscher' (1568: EWU); 2. 'Leibwächter; Trabant' (1575: uo.; l. még Mollay 302). A szó kései jelentkezése és hangalakja egyaránt magyar közvetítésről árulkodik. A *dž* éppúgy lehet a m. *hadser*, *hadzir* (TESz) változat átvétele, mint szk. zöngésülés eredménye. A 2. jelentés a szlovákban alakult ki, feltehetően olyan összefüggésben, hogy a testőr(katona) a fürge eszű ember fogalmához kapcsolódott. A katonai szókinésbe tartozott, mára kiveszett. Machek¹ és Machek² a cseh *hačír*-ral együtt a németből származtatja, aligha megalapozottan (ugyanígy Rudolf is), törökből való eredeztetése (l. HSSJ) téves. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 523; uó.: Slavica 6: 14; Király: StSl 3: 86.

haja 'kánya; Milvus' – Ilava, 1626: tenže Jano *Heya* szn. (NádLt Okir I 333); – 1880: *Haja* letí | nemá deti (Dobšo 134), *haja* (Kálal; Klenovec, Kraskovo, Lukovištia, Rimavica, Tisovec: Ferienc 104).

A hangutánzó eredetű m. *héja* 'zur Bezeichnung verschiedener falkenartiger Vögel; Habicht' (1395 k.: TESz). Ferienc 103 szerint a szk. *haja* hangutánzó eredetű, ami végeredményben nem volna lehetetlen. Mivel azonban a szláv nyelvekben eléggé társtalan – a hasonló hangzású szhv. *ėja* valószínű forrása

ugyancsak a magyar (l. UEISk) – és csupán a XIX. sz. óta adathozható *haja* csak a szlovák nyelvterület déli részein ismeretes, a magyarból való átvétel sokkal valószínűbbnek látszik. A szlovákban $e - a > a - a$ asszimilációval lett *haja*. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 305; TESz lehetőségként.

hajčat 'Haarschnalle, Haarspange' – Nbh, 1928: *Hajčat* Ilki (Chov 340), *hajčat* arch. (LexNov 25; GNS; jstrsl, jnitr: SSN).

A *haj* 'Haar' és *csat* 'Schnalle, Spange' összetételével keletkezett újkeletű m. *hajcsat* 'ua.' (ÉrtSz). A kszk. nyj. déli részein és az alföldi szlovákok szókincsében élő tájszó. – A magyarból: Matejčík: LexNov 205. – Vö. **čat**.

hajdina 'Buchweizen' – *hajdina* (1854: VSBN 289; Mič; Kálal; Hv I, 236), *hajduša*, *hajduše* (VSBN 289), *hajduša* (Mič).

A szhv. eredetű m. *hajdina* (1495: TESz; SzJsz 208). MachekR 88 a *hajdina*-t és a *hajduša*-t a cseh *hejduše*-vel (és egyéb szláv nyelvi megfelelésekkel) egyetemben a németből származtatja. Úgy vélem, a *hajdina* esetében elsősorban inkább a magyar tekintendő átadónak (hasonlóan TESz; EWU is), de az első megjelenésre való tekintettel (a szlovák nyelvújítás időszaka) esetleges horvát átvételre is gondolni lehet. A *hajduša* pedig alighanem a cseh *hejduše* szlovákosított formája.

hajdúch, hajduk 1. 'Fußsoldat, Söldner' – A sok adatból csak válogatást adhatok: Petrahó, 1554: Michael *Heyduk* szn. (TanZ 404), Kobeliarovo, 1577: Cylga, *Haiduk* szn. (Ila II, 254), Trnava, 1583: gest kaupil ... od Maczka *Hayduka* ... (JŠ 6: 61); – Kremnica, 1584: gest slušill ... v Krupiny pry *Hayduchow* (SL 6: 313), 1593: tento *hagiduch*, geho gasnosti sluzobnik (SL 2: 246), Šulekovo, 1597: tich jistych *hajducov* ubitych ... nassel (TrnZb I, 80), Košice, 1604: kdy by *Hagdušy* koniczy ... mne prekažku včzinily (SL 2: 157), Ružomberok, 1605: Bassta tahl proti *hayduchom* (HSSJ IV, 207: *potýčka* a.), Štítnik, 1608: ... *Haydúcj* na tie tri mesta sednutt ... (SL 6: 156), Štítnik, 1656: Na pechotnich *hagdukow* Wesseleniho (SR 38: 180), Kokava, 1682: Pechotny *Hagduk* (SL 2: 326), B. Štiavica, 1687: aby ... nekolik *hajdukov* z Krupiny na pomoc poslal (AGK 129), P. Lupča, 1695: prissli *hagdúsy* k nam na kvartiel (HSSJ), 1775 k.: Hajdu, *Hajduch*, Miles expeditus (StSl 3: 86), *hagduch*, *hagduk*, *hagdúk* (Bern), *hajdúch* 'druh uhorských žoldnierov v XVI–XVII storočí' (SSJ; SCS), *hajduk* 'účastník juhoslovanského povstania proti Turkom v XVI. až XVIII. storočí' (uo.) stb. – **2.** '(fegyveres) urasági, megyei, városi, községi szolga' – Kláštor p. Znievom. 1605: *haydussy* wsaly 3 klusy a dwuch wolow (HSSJ), Zvolen, 1637: stolicznym *hagduchom*, kdy zbognika priwedlj (uo.), 1648: *Hayduchom* pana Wesselenyho ktery krawy prihnaly ... (NádLt Okir I 289/A: 650), 1685: *Hagdúch* neb *Hagdúk* (Com: Slow Regjstrjk; jelentésére l. a 284. lapot), 1701: dalo sem *hagduchom* a meskemu sluhowy ... (Gemér 4: 50), Trenčín, 1726: *hajdusi* neb drabi (HŠ 1: 341), 1738: skrze Štir *Hagduhou* widiczkich (OSzK Fol Boh Slav 37: 51b), Veselé, 1747: stoliczny *hajduch* wjedol zwazeneho pastira (HSSJ IV, 348: *prehrešit'* a.), 1763: praetor ... *hagduch* městky (KamSl 675), Gemér, 1768: *hagduchom* pak horarskjm (UdvUrb 311), Ružomberok,

1770: ... slawna stolicza *hajdukuw* stolicních držiawala (SzkMv 161), 1795: Mestskému wogákowi (gináč drábowi, *hagdúchow*) (BajzaP 174), Zborov, 1799: kedyš takovehoto *hejduci* ženu ... (ListyP 273), *hagdúk* ..., vulg. *hagduch* (Bern), 1844–5: Tento si lehnúl a *hajdúk* mu vilepil 25 palíc (Polívka V, 221), *hajdú*, *hajdúch*, dráb (Jancs), *hajdúk* (StanL 501; GNS), Malč: *hajduk* (StSl 10: 232), *hajdúch* zastar. (SSJ; SCS) stb. – 3. 'jáger, mezőőr, csősz' – Liptov, 1769: zednal sa Jano kusstik, k horam Pribilinßkim za *Hagducha* (OSzK Fol Boh Slav 37: 120b), *hajduk* (Czambel; Kálal), okolie Bratislavy, Nitr. stol.: *hajdúsi* (VáciP 39), *hajduch* (Žak 94), Novohrad: *hajdúch* (JČ 13: 86) stb.; – 4. '(vlach) pásztor' – Gemer: *hajdúci* 'pastieri, valasi' (JČ 13: 86), St. Hory: *hajdúsi* (SSN); – 5. 'uradalmi munkafelügyelő' – Kc: o suxém xlebe moseli robit a stáũ nad nima *hajdúx* s korbáčom (JŠ 2: 346); – 6. 'hajdútánc' – *hajdúch*, pt. *hajdúchy* (Kálal), *hajduch(y)* (ZálLT 95), *hajduk* kelszk., *hajduch*, *hajduki* kszk. (SN 26: 97) stb.; – Szárm.: **hajdústvo** 'hajdúság' – 1703–11: nektere *Hajdustwo* vtjkati muselo (OSzK Quart Lat 368: 16), Jelšava, 1741: paholkowi wuli na *hajductwo* stati magicimu (HSSJ), *hajdústvo* arch. (Kuk, Vaj: MatSl) stb.; – **hajdúcky, hajdúsky** adj. – Ružomberok, 1605: palenj a rabbowany tatarske a *hayduske* (HSSJ), 1607: od *hayduskeho* lidu ... (KavO 96), Vaska, 1616: kdy potom *Hayduske* lotrstwo prestalo (NRA Fasc 1703 Nr 49), Likava, 1627: ktery my se pechote *Hayduskeg* plattylo ... (BatthLt Lad 25 Fasc 28), Krupina, 1706: zahrady *hajducké* (HSSJ), *hagduckí*, vulg. *hagdúski* (Bern), *hajdúcky*, dial. *hajdúsky* (MatSl), *hajdúsky* (SSJ) stb.; – (**ob-, za-**)**hajdučiť, hajdukovat'** 1. '(pásztor)táncot jár' – Gemer, 1751 k.: dajteže mi ten stlp | *obhajduchovat'* (HP 537), Očovské Dúbravy, 1751 k.: ešte preci devať razy | stlp *obhajdukovau* (uo. 588), 1832: onde zase kopa kozákũ | *hajdukuje* na koni a sedle (KollárB 274), Za mladi weděly *hagduchowat* (NZ II, 88), *hajdukujem*, *hajdukol* ... (Jancs), *hajdučiť, hajduchovat, hajdukovat'* (Kálal), *obhajduchovat'* (uo.), Liptov: dovolte mi ... si *zahajduchovat'* (SN 36: 534), *hajduchovat'* (zastar. SCS; SSJ), Gemer: *hajdukovač* (JČ 13: 86) stb.; 2. 'hajdúnak áll' – *hajdučiť, hajdukovat, hajduchovat'* (Kálal); – további számos képződményre l. HSSJ; Bern; Kálal; SSJ; SSN.

A belső keletkezésű m. *hajdú* 1. 'Viehhirt; Viehtreiber' (1500–10?, 1514: EWU); 2. 'Fußsoldat' (1500–10?, 1514: uo.); 3. 'Räuber' (1533 u.?, 1565: uo.); 4. 'Büttel; Waffenknecht, Trabant in ungarischer Tracht' (1598: uo.); 5. 'angestammter ungarischer Bewohner des Gebiets Hajdúság ...' (1602: uo.), ill. annak gyakran hallott plur. nom. *hajdúk* alakja (l. 35. p.). A m. *hajdú* az ősi eredetű *hajt* 'treiben' ige part. praesense, amely a *hajtó*-ból különült el szóhasadással (összefoglalva l. TESz; UEISk; EWU). Egyes számú alakjában a m. szó csak gyermekek kiolvasó mondókájában fordul elő: Eden beden tititán, *hajdu* smokor mi kíván, ethy methy škeremetky, a ty veľký pán (Zát 281). Nem nehéz észrevenni, hogy itt az egyik kedvelt magyar kiolvasó szlovákosodott formájáról van szó, vö. Egyedelem, begyedelem, | Duz buz, kender táncz, | *Hajdu* sógor, mit kívánsz? ... (KissGy 32), Egyedem-begyedem kendertánc, *Hajdú* sógor mit kívánsz? (MNL I, 641) stb. A szlovák 6. jelentés a m. *hajdútánc* (1553: TESz) megnevezésén alapul.

A *hajdúsky tanec* (SSJ), *hajdúcky tanec* (DobšO 30) pedig annak a kalkja. A *-k > -ch* változás a szlovákban nem szokatlan (l. 22.7. p.), a *hej-* alakváltozatban az *e* cseh (l. SzJsz 835), esetleg ném. (l. Gregor: AnUB 13: 182) hatást tükröz. A *hajdúch* és *hajduk* alakváltozatot az irodalmi nyelv eltérő jelentés kifejezésére használja fel. – Úgy látszik, hogy alkalmilag – humoros, gunyoros céllal – a m. *hajdúkáposzta* 'ételféleség' (NySz II, 113) összetétel is felhasználásra került, mégpedig szlovákosított formában, vö. XVIII–XIX. szf.: *Hagdúk kapusta* (Prov 55), 1822: *Celeritas – Haiduch Kapusta* (Čap 101). – A magyarból: Fedák: SbŠkult 521; SzJsz 835; Király: StSl 3: 86; StanD I¹, 61; Machek¹; Machek²; Doruľa 84; Gregor: AnUB 13: 180–2; Németh: NSM 7: 103; SCS kérdőjellel; HSSJ stb. – A m. *hajdú* szót számos nyelv átvette (l. összefoglalva Schubert 340–50; l. még: TESz; Wołosz: StSl 35: 255–6; Hollós 23–24.) – Vö. **hajtov**.

hajlok 1. 'présház (pincével); kunyhó a szőlőben' – Urmín, 1755: ... *hajloch* a piwnicu wystawiti (HSSJ), 1792: Geři we Winohrad'e *Hagloch*, a w něm Preš (Fándly II, 147), Prewážag s *Hagloka* Wino ... (uo. 439), *haglok*, vulg. *hagloch* (Bern), *hajlok* (sl. Dank 417; CzambSl 125; Kálal), *hajloch*, *hajlok*, *chajloch* zsl, zvol (SSN), Chodieval tam do Jozefčekovho *hajloka* mulatovať (TekP 55), *hajloch* (SCS) stb.; – **2.** 'menedékhely' – *hajlok* (Vans: Kálal); – **3.** 'félíg földbevált kunyhó' – *hajlok* (Hont 408); – **4.** 'kocsifedél, kocsiernyő' – *hajlok*, ekchó, kocsifedél (Jancs II, 79), Szs, 1895: *hajlok* (NyK 25: 259 *ekhov* a.); – **5.** 'gyermekágyas nő szeglettartó lepedője' – Nbh: tedi spravil'i *hajlok* (NSM 4: 31), už keď rod'ila, tak s tou plachtou spravil'i *hajlok* a tan ľežala post'iel'kiňa (uo.), pod tín *hajlokon* ľežala rod'ička aj s maľičkin (uo.); – **Szárm.: hajlokovy** adj. – **1.** 'présházi, présházbeli' – po *hajlokovej* známosti (TekP 147); **2.** 'fedeles' – *hajlokoví* koč, fedeles kocsi (Jancs); – **hajloček, hajlošek, hajlošček** dem. (Bern; SSN).

A m. *hajlák* 'Obdach, Hütte, Wohnung' (kn. 1372 u.: TESz), ill. annak régi és népnyelvi *hajlok* (uo.) változata. Jelentése egyebek közt 'présház (pincével); kunyhó a szőlőben', erre vö. Zala m., 1769: nem csak nyári üdőben a' szőlőkre, hanem tavaszal, és télen is az *hajlákokra* vigyázni (SzölSzab 144). Az ilyen típusú építményekre l. MNL IV, 270: *présházaz lyukpince, présházpince* a.; MNL V, 91–3: *szőlőhegyi épületek* a. A m. szó a *hajol, hajlik* 'sich beugen, sich neigen' ige származéka (l. TESz; EWU). A 2. és 3. jelentés lényegében az 1. szinonimája, a 4. azon alapul, hogy a ponyvával lefedett társzekerek védelmet adtak és ideiglenes szállásul szolgálhattak az úton levőknek (l. Halász: Nyr 17: 304–5), s tulajdonképpen hasonló a szemléleti háttere az 5. jelentésnek is, amely a magyarból – tudtommal –, nincs adatolva. A *-k > -ch* változásra l. 22.7. p. – Címszavunkat szokás a németből magyarázni (l. Kah 37, 87, 114; SCS; HSS), de a jelentés, az előfordulás és a szóalak egyaránt magyar eredetre mutat. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 305; CzambSl 125; uő.: SR 5: 114; Kálal kérdőjellel; Gregor: StSl 16: 207–8.

hajnal 1. 'Tagesanbruch, Morgenrot' – 1609: *Hainal* switá, giž den bielý (NZ I, 247); – **2.** 'hajnali ének' – 1655: *Haynal* wssychnj zaspýwagme (CantC 18); –

3. 'lakodalmasok éneke, zenés, énekes felvonulása a lakodalom utáni reggelen, ill. napokon' – B. Bystrica, 1723: až dosavád abusive zachovávaný *Hajnal*, po svadebnjm Veselj v ten den, Trubačum Městským a jiným Muzykantum obyčejný (SL 2: 240), P. Bystrica, 1723: ... zachovávaný *hajnal* po svadebnjm veselj se zabraňujj a cassiruji (HSSJ), Nye, XVIII. szmf.: Hostě pri Swadbach ... se w druhy den sem y tam hudcmj tulali s *hajnalom* chodjce ... (Márkus 199), 1824: ... swadebnicy ... odcházegj s muzykau y s celým haufem ... Toto se gmenuge *Hagnal*, kdežto obyčegně host'owé za swé penjze nápop kupugj ... (Mich 25), *hegno* ... der Nachschmaus der Hochzeit, mennyegzõ után másod napi lakodalom, hajnal ... (Bern), hajnalt húzni, s *hajnalom* íst' (Jancs), obchodiť *hejnám*, *hojnám*, *hojnal*, *hajnal* (DobšO 24–5), s *hajnalom* íst' 'vyhrávať na svite' (SP 22: 758), *hajnal*, *hojnal*, *hejnám*, *hojnám* (Kálal), *hajnal* (Selenča: SN 37: 103; GNS), Sedlice: A pri tich stoloch še vedz i *hejnal* vihraval (SSN); – 4. 'táncfajta' – Nová Baňa: *hajnál* (dievčensky) (SN 20: 166), Sl. Lupča: *hajnal* (SSN); – 5. 'ennek az éneknek, énekes, táncos vonulásnak valamilyen megszemélyesítése, jelképe' – [a szlovákoknál levő szokás:] jdou do hospody a svetí *Hajnala* (Němc 168), V Polomke priniesli k čepčeniu na plužných kolieskach tzv. *hajnal* (Horehr 2: 262), Bl: [chodenie z ražnom ... či] z *hajnalom* (SN 21: 69); – 6. 'az ilyen alkalmakkor gyűjtött ajándék, pénz' – chodiť na *hajnal*, s *hajnáciou* atd'. (Kálal), Pivnica: *hajnal* (Dudok); – **Szárm.:** **hajnalník** 'hajnalozó személy' – 1880: medzi *hajnalníkmi* (DobšO 25).

Az ősi eredetű m. *hajnal* 1. 'Tagesanbruch, Morgenrot' (1372 u.: TESz; EWU); 2. 'Abenddämmerung' (1519 k.: uo.); 3. 'Morgensignal, Wecksignal mit Gesang und Musik; lärmender Aufzug der Hochzeitsgäste mit Musik am Morgen nach der Hochzeit' (1587?, 1614: uo.). Az 1–3. jelentés azonos a magyarral, és bizonyos, hogy címszavunk nem újkeletű átvétel, amint ezt Hauptová (Slavia 28: 527) feltételezte. A szk. népnyelvben tkp. a lakodalmi szokás révén lett igazán ismertté. A 4. jelentés a *hajnal* + *tánc* 'Tanz' segítségével keletkezett m. *hajnal-tánc* (l. ÚMTsz II, 802; MNL II, 402) összetétel előtagjával azonos, míg az 5. és 6. jelentés, úgy látszik, a szlovákban alakult ki az előbbieik alapján. Állandósult szerkezet a *chodiť hejnom/hejnám/hojnám/hejnem* (Bern; SP 16: 121; DobšO 24; Kálal), ami nyilván népetimológia. Machek¹ és Machek² kérdőjellel a *hej nám* felkiáltáshoz csatolja, ami a népetimológiát tekintve el is fogadható. Másrészt azonban figyelembe veendő a *hejno* 'csapat, sereg' befolyásoló szerepe is (l. Bern adatát). A *hajnácia* latinositás eredménye, bizonyára kántoroknak köszönhető. A Hiadelben lejegyzett *haunaj* (SP 17: 674) alakváltozat *j – l > l – j* metatézis eredménye (*haunaj* = *haľnaj*). – A szk. *hajnal* magyar eredetét már Kollár (NZ I, 446) is fölvetette, l. még a magyarból: Škultéty: SP 22: 758; Melich: Ethn 7: 449; Hauptová: Slavia 28: 527; Šmil 51; Machek¹; Machek²; HSSJ; Gregor: SzNyME 42–3 stb. – L. még m. > morva *hajnal* (Machek; Sulán 165–8), lengy. *hejnal* (Sławski; innét ukr. *héjnal*: uo.), rom. *hăinál* (Tamás).

hajós 'Schiffer, Schiffsmann' – *hagoš* 'lodník' (Bern), plawec ... vulg. *hagóš* (uo.), hajós (*hajós*, sl.) nauta ... (Dank), *hajóš*, hajós (Jancs II), vyhrávali sme

... lodníkom (*hajóšom*, zvláštnemu druhu beťárov) (LaskD II, 50); – **Szárm.:** **hajóška** 'hajósné' (l. Bern); – **hajóšsky** adj. (uo.); – **hajóšstvo** (uo.; további származékokat is l. uo.).

A vitatott eredetű *hajó* 'Schiff' főnévnek -s képzős m. *hajós* 'Schiffer, Schiffsmann' (hn. 1338, kn. 1395 k.: TESz) származéka. Kései átvétel, nagyobb mértékben nem is terjedt el. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 305. – L. még m. > szhv. *hajoš* (UEISk). – Vö. **hajov**.

hájoše pt. 'hásas sütemény, tészta' – Karolínka vám napečie *hájoše* (Šikula 41).

Az ősi eredetű *háj* 'Schmer' főnévnek -s képzős m. *hájas* (kn. 1559: EWU) származéka, amely melléknévként és főnévként egyaránt használatos. Esetünkben az átvett szó a *hájas* 'Fetteig' (ÉrtSz), amely az olyan szerkezetekből önállósult, mint a *hájas tészta* (uo.), *hájas sütemény*. Újkeletű átvétel, Šikula prózájába feltehetően a nyugatszlovákból került be (l. Szabómihály: ZFFUK 31: 158). – L. még m. > kukr. *hájoš* (LizV 586).

hajov 1. 'Schiff, Barke' – Žilina, 1718: *hagow* na wodu dawali (HSSJ), 1759–60: ku ktery *Hagowy* ... prystupugu (OSzK Quart Slav 37: 18b), *dwe tisýc Hayowuw* welkých (uo.), 1763: Faselus vel Phaselus, Lod, *hağow*, člunek (KamSl 312), Navis, *hağow*, loď, ssyff (uo. 542), Hont, 1769: na *hagou* nakladagu (UdvUrb 279), 1775 k.: *Hajó, Hagow* ... (StSl 3: 86), Ružomberok, 1786: na večite *hajovou* tiahani ... vzati ... budete (Gács 212), 1790: Nazdávali sa, že bi to ból volajakí *hajov* s drahú vídenskú partéku (BernP 133), 1823: *hajów* (Hlas 104), *hagow* (Bern), *hajov* (1842: JČ 9: 112; Jancs; DobšP I, 162; Szs, 1895: NyK 25: 297; Kálal), Gemer: *hajó, hajou* (LS 1–2: 185), *hajof* (Východná: LS 4–6: 193; GregPsz 222), *hajou, hájou* (Hab 64, 118), Folkušová: *hajón* (StSl 3: 87), Pivnica: *hajov/f* (Dudok 230), A muj mili nič ňerobi, | Ľem še na *hajove* voži (AntZ 290) stb.; – **2.** 'csónak' – 1763: Lembus: člún, maly *hağow*, ... (KamSl 473), *hajov* nár. (MatSl; Ráz, Jégé, Hviezd: SSJ), Malč: *hajou* (StSl 10: 232), *hajov* (Ripka 278), *hajou* zempl, užh (JŠ 21: 108) stb. – **3.** 'csónak, ladik uszálya' – *hajón* (LexNov 170); – **4.** 'a rengő bölcsőnek a bölcső része' – Kalinovo: F takontoka *hajóve* be mohou spat'i aj král' (SSN), Selce: *hajou* (uo.); – **Szárm.:** **hajovček** dem. 'kis hajó, csónak' – 1763: Gaulus ... *hagowček* (KamSl 349), Moneris: člunek, *hağowček* ... (uo. 526), Navigiolum ... *hagowček*, loďička (uo. 542), 1775 k.: Hajotska, *Hagowček*, Navicula (StSl 3: 86), XVIII–XIX. szf.: sadne na *hajovček* (Piesne 227), *hagowček* (Bern); – **hajovok/ek** dem. 'ua.' – 1759–60: mužú sě obházat na malých *hayowkoch* (OSzK Quart Slav 37: 32b), 1770: do malého *hagowka* (HSSJ), *hagowek* (Bern); – **hajovec** 'csónak, ladik' – *hajovec* (Peřinka; dial. Ráz: MatSl; čiasť. strsl, hloh: SSN); – **hajovik** dem. – **1.** 'kis hajó' – 1752: *hajovik* (KNyNyE 251); – **2.** 'eszköz, szerszám csónakszerű alkatrésze' – *hajovik* (SipB 250); – **hajovka** dem. – **1.** 'hintabölcső' – Vc: [kisgyerek ringatásakor:] *hajóke, hajóke*, | Kďe sa vám mamóke? (Vyl 22); – **2.** 'kiskocsi' – *hajóka* (det.: GNS); – **hajovat' sa** 'csónakázik' – Zábřez: *hajoval'i* zme sa po Orave na hajove (SSN), Sobrance: *hajovac še* (uo.); – **hajovkať sa** 'kocsizik' – Kameňany: Budemo se *hajókač* po dvore (uo.); – **hajovník** 'hajós'

– 1759–60: wesla *hayownykum* zastawuwaly (OSzK Quart Slav 37: 55), 1775 k.: Hajósok kalyibájok, Kolibi pro *Hagownjkú*, Magalia (StSl 3: 87), *hagowník* (Bern); – **hajovný, hajový, hajovatý, hajovský** adj. – 1763: Catastroma: *hağowny* most (KamSl 91), Nauticus ... *hagowny* (uo. 542), Slatnensis: *Hagowy* (uo. 766), Saltuosus: *Hagowaty* (uo.), vita maritima: život *hağowsky* (uo. 504; további származékokat l. Bern).

A vitatott eredetű (török jövevényszó?, honi származékszó?) m. *hajó* 1. 'Schiff' (kn. 1395 k.: TESz); 2. 'Kahn, Boot, Zille' (1571: SzT; egyéb jelentéseit is l. uo. és ÚMTsz), ill. annak nyj.-i *hajóu* alakváltozata. A m. szóvég szlovák alakulására l. 13. p. A 3. jelentés a 2. alapján keletkezett, a *hajovka* külső hasonlóság alapján alakult jelentésátvitellel, miként a *hajovik* 2. jelentése is. Novák 42 szerint címszavunk a kszk. nyelvterület déli részén használatos, de az adatok arról tanúskodnak, hogy egyrészt ettől északabbra, másrészt nyugaton és keleten is megtalálható. Az átvétel talán a XVII. századra tehető. – A magyarból: Kollár: Hlas 104; Melich: NyK 25: 297; Kálal; Király: StSl 3: 87; SSJ; Lipták: JŠ 21: 108; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *hajov* (LizV 88, 586; Dezső: NytudÉrt 128: 62–3), rom. *haiéu* (Tamás), vend *hajov* (Flisz). – Vö. **hajóš**.

hajs 'igásállatnak terelőszo: jobbra ~ balra ~ előre' – *Hais! hais! hais* moge siwé wolky (NZI, 286), *hajs, hajc!* (Jancs), 1883: chrapľavým „*hajs!*” oznamuje volom, že veru nespí celkom (Vaj V, 260), *hejs!* (Czambel; vsl: Kálal), *hajs!* (Si, Pcs: JŠ 2: 336; GregPsz; GNS; SipM; SSJ), *čahejs, hejs ~ hajs* (StanL 462, 463), *hejs, hejscebe* (Buffa 154), *hajsi* (SipB 250), *hajs, hejsa* (DobšP, Hviezd ...: MatSl) stb. stb. – **Szárm.: hajskat', hejskat'** expr. zried. 'volat', pokrikovat' na statok slovom *hajs'* (Žary, Fr, Král': SSJ).

A belső keletkezésű m. *hajs* 'hü; hott' (1566: EWU) indulatszó, ill. annak *hajc, hejsz* (TESz), *hajsza* (Ball) alakváltozata. Elméletileg címszavunk hasonló módon keletkezhetett volna a szlovákban is (így pl. StanD II, 679), ehhez vö. bulg. *ejсъ* 'ua.' (Gerov 109, 323), mégis a körülmények inkább a m. eredet mellett szólnak. Először is az a tény, hogy szarvasmarhákkel és főként ökrökkel kapcsolatos kifejezésről van szó, s e téren a lexikális hatás jelentős volt (l. Gregor: NyK 68: 397–416). Másodsor: a *hajs* a szlovákban csaknem három évszázaddal későbbben bukkan föl, mint a magyarban, és ez még a hiányos szótörténeti anyag ellenére is tekintetbe veendő. S végül, de nem utoljára: az alaki azonosság, ami csak a magyarral szomszédos népeknél mutatható ki. Ugyanakkor föltehető, hogy a *hejs(a)* változatra hatással volt a szk. *hej(sa)* indulatszó is. Az igei származékban levő *k* másodlagos, esetleg az azonos funkciójú *hejk, hek* (l. ott) indulatszó *k* hangjának a behatolásával lehet számolni. – A magyarból: Machek²; TESz: valószínűleg; EWU: valószínűleg. – L. még m. > morva *hajs!* (Machek²; Sulán 169–71), ukr. *hejs, hejsa* (Hrinč), rom. *háis* (Tamás), jrut. *hojs* (Udv 54), szl. *hajc* (Plet).

hajsinový '(kastanien)braun' – L. Sv. Ján, 1683: Cverni *hajsinowe* ... (NádLt Okir I 289/B: 612), *Hajsinova* sukena Mentečka (uo.), *Hajsinova* zlalki počita Moga Menteka (uo.), Hadbav *Hajsinoveg* tmaveg barvi Motrinčeki 3 (uo. 613),

Hajsinovi ... Motrinec (uo. 313b), Blatnica, 1683: tmaveg *hajsinoveg* barvi hadbab (HSSJ).

A *haj* 'Haar' és *szín* 'Farbe' révén keletkezett m. *hajszín(ű)* 'gesztenyebarna' (1635: OklSz) összetétel, amely melléknévként értelmezve került át a szlovákba. A nemesi udvarházak szóhasználatában élhetett, s adott esetben le is fordították, vö. Smrečany, 1627: Suknya *wlasowej barwy* kronrassowa (PDS 70), Fertuch *wlasowej barwi ...* (uo. 71), L. Sv. Ján, 1683: *Wlasoweg barwi* hedbab (NádLt Okir I 289/B: 613b), *haj-szín, vlasová farba* (Jancs). – A magyarból: Gregor: HungSl 1983: 64–5; HSSJ. – Vö. **királsinový, tesinový**.

hajšovka 1. 'hintá' – hinta, *hajšovka*, *hinčovka* (Jancs), hintáló [!], Hutschpferd; *hajšovka* (Loos I), Tk: *hajšáka* (NSM 6: 58), Nbh: *koňová hajšóka* (s. gy.), Sebechleby: Na dvore boli takie dva stĺpi velikie, hinta bola, *hajšouka* (SSN), Šid, Kisáč: *hajšouka* (s. gy.); – **2.** 'egy fajta bölcső' – ringó ..., *hajšovka* (Jancs), Ecs: *hajšóka* (ASN 197. térkép); – **Szárm.: hajšovkat' (sa)** 'ring, hintázik; ringat' – hintáz, húpat', *hajšovkat'* (Jancs), ringat, *hajšoukat'* (uo.), Nbh: *hajšókat' sa* (s. gy.), Bcs: *hajšovkat'* (ČNS), Sebechleby: No tan zme *sa hajšoukali* (SSN), Novohrad: *hajšovkat'* (ASJ IV/2: 247).

A gyermeknyelvi eredetű m. *hajsóka* 'hintá' (ÚMTsz) származékszó, ill. annak nyj.-i *hajšouka* változata. Ebből lett a *hajšókál* 'ringat', *hajšókázik* 'hintázik' (l. TESz *hajcsi* a.), és bizonyos, hogy az előbbi ige hatással volt a szk. *hajšo(v)kat' (sa)* létrejöttére is. A tótkomlói *hajšáka á-*ja elírásnak vagy nyomdahibának látszik a várható ó helyén. – Vö. **hajtov, hajtovka**.

hajtáš 1. 'hajtás a ruhán; mandzsetta' – Krupina, 1739: ssyryce, na kterych tolyko *hajtasse* a obssnurowanga chybowało (HSSJ), Nbh, 1922: na Gecelu *hajtás* (Chov 90), 1927: 4 m. *Hajtás* na Gecel'u (uo. 274), *hajtáš* jelentés nélkül (ŠtolcM 63), Mor. Liesková: *hajtáš* 'široké manžety' (SN 22: 67), okolie Trenčína: *hajtáš* 'výložka na rukávoch kabane' (VZbTr 1971: 232), Hažlín: *hajtaš* (SSN); – **2.** 'megállás nélkül, szünet nélkül, egyfolytában végzett cselekvés, dolog' – 1823: *hajtáš* (na jeden) (Hlas 105), Gemer: *hajtáš* 'dúšok' (LS 1–2: 185); Af: hát jeho brat mlaččí slúžiŕ za pet rokoŕ na edom *hajtáš* (Ondrus 224); – **3.** 'Schwaden' – Malč: *hajtaš* (StSl 10: 232); – **4.** 'hasíték a vászonnadrágon' – Markušovce: Zrop sebe *hajtaš* (SSN); – **5.** 'hajtás a növényen' – Koniarovce: *hajtáš* (uo.).

A *hajt* 'treiben; biegen; falten; ziehen; lockern; bewegen; zwingen; rollen; usw.' igének -s képzős m. *hajtás* (1372 u.: TESz) származékszava, amelynek sok jelentése van, pl. 'Beuge; Gewölbe; Wölbung; Biegen; Biegung; Lenken; Jagen; Aufschlag; Schwade; usw.' (uo.; RMG; NySz; SzT; ÚMTsz). Az adatok alapján úgy látszik, hogy a közvetlen népi érintkezések révén a szó korábban jobban el lehetett terjedve. – A magyarból: Kollár: Hlas 105; Szabó: LS 1–2: 185; Király: StSl 10: 232; Gregor: SzNyME 44. – L. még m. > morva *hajtáš* (Sulán 172–3), kukr. *hajtáš, hojtáš* (LizV 586), rom. *hăităș* (Tamás), szhv. (*h*)*ajtaš* (UElSk 252). – Vö. **hajtov, hajtovat'**.

hajtópinz 'Treibergeld' – Kalinovo, 1793: gednal y *hajtópinz* (HSSJ).

A m. *hajtó* 'Viehtreiber' és *péNZ* 'Geld' segítségével alakult *hajtópéNZ* 'Strafgeld, das für das eingefangene Tier gezahlt wird; Treibgeld' (1581: OklSz) összetétel. Alkalmi átvételnek látszik, tekintettel azonban a szó jelentéskörére, feltehető, hogy bizonyos mértékig meghonosodott tájszóval van dolgunk. – A magyarból: HSSJ. – L. még m. > rom. *hoitopínz*, *hotopéNZ* (Tamás). – Vö. **hajtov¹**, **hajtol**, **hajtovat¹**.

hajtov¹, **hajtol 1.** 'kerülő, csósz, mezőőr; kisbíró' – Bardejov, 1625: Christoff *Haittol*, filius Woitko *Haitol* szn. (SlSlov 1: 65, 16. jegyzet); – Bardejov, 1662: *heitol* 'városi alkalmazott' (uo. 1: 65), Šariš, 1788: požičala som *hagtolowi* Palkowi ... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Sabinov, 1827: *Hajtolovi* (uo.), 1829: zkeltowane ... Inassom ... *Hajtolovj* ... (uo.), 1831: *Hejtol* ... (uo.), 1848: csósz, hajník ... S[árosúl:] *hajtol* (Jancs), *hajtoš* (Czambel; vsl Kálal), Ratvaj: *hajtaš* (SSN), *hajtol* (Buffa 153), poľníci, hajci, *hajtove*, ... *hajtovje* (Zamag 174); – 2. 'Treiber, Kreiser, Hetzer' – Szs, 1895: *hajtov* (NyK 25: 297), Kameňany: *hajtáš* (SSN); – 3. 'Schäferhund, Hirtenhund' – M. Kameň: *chajtóu* (Agrik 13: 94), *hajtów* (LexNov 120).

A m. *hajt* 'bewegen; treiben' igének *hajtó* (nyj.-i *hajtóu*) melléknévi igeneve, amely főnévként sok jelentésben ismeretes, pl. 'Treiber' (kn. 1560 k.: RMG 293); 'Viehtreiber' (1604: EWU); 'Feldhüter; (Feld)wächter' (1680 k.: SzT); stb. A szk. 3. jelentés pedig a m. *hajtókutya* 'Schäferhund, Hirtenhund' (ÚMTsz) összetétel *hajtó*- előtagjának a meghonosodása. A m. szóvég alakulására a szlovákban l. 13. p. A *hejtol* alakváltozatban az *e* a *hej* indulatszó analógiás hatására mutat. A *hajtoš*, *hajtáš* foglalkozást jelentő egyéb *-oš*, *-áš* végű főnevek hatására alakult (l. 48. p.). Kelszk. tájszó, a régiségből a HSSJ köznévként nem ismeri. – A magyarból: Melich: NyK 25: 297; Matejčík: LexNov 120; HSSJ; Gregor: SzNyME 44. – L. még m. > kukr. *hajtív* (LizV 586), Szepes megyei lengy. *hajtał* (Wołosz: StSl 35: 256), rom. *haitău* (Tamás). – Talán ebbe a szócsaládba tartoznak a *hajta* és származékai is, vö. Kendice: *hajta* 'Windel, Wickel' (Koma 155), Malč: *hajtka* 'ua.' (StSl 10: 232), *hajtka* 'ua.' spiš, šar (SSN), *hajda* 'Feldwiege' priv, zvol (SSN), Veľká Lesná: *hajtka* 'ua.' (SN 18: 83); *hajtat'* 'gyereket bepólyáz és kézbe vesz' spiš, šar (SSN), *hajtkat'* (sa) 'ua.' spiš, zempl (uo.) stb. Ez esetben *ó* – *a* képzőcserével volna dolgunk (l. 38. p.), csakhogy a m. *hajtó* ilyen jelentésben nincs kimutatva. Esetleg a gyermeknyelvi m. *hajta* 'hajcsikálás, csicsikálás' (ÚMTsz) lehetne a szk. *hajta* forrása, csakhogy az ilyen gyermek-, ill. dajkanyelvi eredetű szavak másutt, így a szlovákban is jelen vannak (l. Machek). – Vö. **hajtáš**, **hajtov²**, **šereghajtov**.

hajtov², **hajtovka 1.** 'egy fajta bölcső' – *hajtov*, *hajtovka* 'rengőbölcső' (Hont 386), Branička: *hajdóka* 'lepedőbölcső' (SR 9: 18), *hajdovka* (Č. Brezovo: uo.; Gemer: uo.; Borg 146), Bcs: *hajdovka* (ASNM 197. térkép), Bcs: *hajdovka* (s. gy.), Nye: *hajdóka* (NSM 3: 272), *hajtovka* (Hont 386); – 2. 'hintá' – Nye: *hajdóka* (Tirp 1: 118); – 3. 'hajtószar, gyeplő' – Nbh: *hajtóka* (s. gy.); – 4. 'Aufschlag, Revers' – *hajtoka* (SipM); – 5. 'hajtókerék' – *hajtou* (uo.); – **Szárm.:** **hajtókát** sa 'hintáz' – Nye: ... aj zme sa *hajdókali* (Tirp 1: 18).

A *hajt* 'bewegen; treiben; (um)biegen; falten; usw.' (TESz) igének *hajtó* (nyj.-i *hajtóy*) melléknévi igeneve, ill. annak *-ka* képzős m. *hajtóka* (népnyelvi *hajtódoka, hajtóuka*) l. 'egy fajta bölcső' (ÚMTsz); 2. 'Aufschlag, Revers' (uo.); 3. 'Kurbel' (uo.) származéka. A m. *hajtó* főnévként 'forgatással működtetett eszköz része' (uo.) jelentésben van szótározva. A szk. 3. jelentésre vö. m. *hajtószár* 'gyeplő' (uo.) *hajtó-* előtagját. A magyarból a 2. jelentés nincs kimutatva, a jelentésbővülés feltehetően a szlovákban történt, s ebben szerepe lehetett a *hajšovka* 'hinta' befolyásának (l. ott). – A magyarból: SipM; Gregor: SzNyME 43–4. – L. még m. > rom. *hăitoácă* (Tamás). – Vö. **hajšovka, hajtáš, hajtov¹, hajtovat', hajtvaňoš.**

hajtovat', hajčovat' 1. 'treiben' –1872: akoby brava na trh *hajčoval* (LaskS II, 220), *hajčovat'* (Kálal; MatSl; hont, tek, hloh: SSN), *hajtovač* (Pras 309; GNS); – 2. 'wiegen, schaukeln' – Pi: čo *hejtuje* koľiesko (Ondrus 233), Ľuboreč: *hajtuvati* (ASJ IV/2: 247); – 3. 'visz; hord; szállít; húz; küld' – *hajtovat'* gem expr. (SSN); – **Szárm.: (do-, od-, pri)hajtovač** '(be-, el-, oda)terel, -hajt' (GNS); – **hajtak, hajčak 1.** '(bewaffneter) Feldwächter, Wächter' – Ubl'a, 1762: *hajcsakuv* vistavit sa trimagu (SzPV 113), Ulič, 1772: pusskaruw a *hajčakuw* trimat sa bude dat (uo. 118), Kolonica, 1772: *hajcsakuv* vistavit sa trimagu (Udv 432), Sedliská, 1772: powinny sme dat po gednom *hajcsakowy* (uo.), Spiš: *hajtak* (StSl 7: 185); – 2. 'hajtóadászat' – *hajčak* zempl (SSN); – **hajčiar 1.** 'Viehtreiber' – Bátovce, 1618: rychtarstwy p. *Hagčiar* Janosse szn. (HSSJ), Zvolen, 1634: Petro *Hayčiar* szn. (uo.); – okr. Zvolen, 1662: chce *hayčurom* biti Masiarovy (SL 4: 77), Ilija, XVII. sz.: odpovedel, že chce *hayčurom* biti (HSSJ), *Hagčár* (Bern), 1844–5: *Hajčari* ... statok nachovali (Polívka IV, 526), 1863: *Hajčiar*mi sa volajú ... pohoniči ... (DomP 305), *hajčiar* (Kálal; MatSl; trochu zastar. SSJ), *hajčár* (Brestovany: SN 14: 158; Ripka 143; GNS 94), *hajčar* (SipM; SSN 143), *hajčär* (SSN 143); – 2. 'Antreiber' – *hajčiar* (MatSl; pejor. SSJ), preháňa jak takí *hajčár* (GregPsz 222); – 3. 'Rinderhirt' – Nitr. stolica: *hajčiar* (SSN); – 4. 'Viehhändler' – *hajčár* (Ripka 143); – 5. 'Feldhüter, Feldwächter' – *hajčiar* (Kálal), Tekov: *hajčúr* (SSN 144); – 6. 'a lóval történő nyomtatásnál a ló hajtója' – Tesáre: *hajčiar* (SSN); – 7. 'csavargó, kóborló' – Važec, 1892: Žial mi je za žialom, | ej, za mrcha *hajčiarom* (SSpevy II, 289); – 8. 'terelőkutya' – *hajčiar* (TOS 150), *hajčar* (GNS 94); – 9. 'keverőbot' – Strelníky: *hajčiar* (SN 7: 400); – **hajčiarik** demin. 'pásztorkutya, terelőkutya' (TOS 150; további képződményeit e szónak l. HungSl 1997: 70).

A m. *hajt* 'bewegen, treiben' (kn. 1416 u.: TESz) ige. A 2. jelentés a szlovákban keletkezett az 1. alapján. A *t* helyén levő *č* a szk. népnyelvben expresszív fogantatású (erre l. *hinta, hinčov* alatt is). Az *a* helyén levő *e* (*hejtuje*) bizonyára a *hej* indulatszó befolyásának a következménye. A kelszk. *hajtak*-ot Sulán (StSl 7: 185) a m. *hajta* szóból származtatja, ami azonban aligha helytálló. Nagyon valószínű, hogy a *hajčiar* (és változatai) a m. eredetű *hajčovat'* szk. származéka, a m. *hajcsár* 1. 'Viehtreiber' (1747: HungSl 1997: 69); 2. 'Antreiber' (1885: TESz) pedig szlovák jövevényszó (részletesebben l. Gregor: HungSl 1997: 69–71).

Úgy vélem, a *hajtak* a szintén keletiszlovák *hajčak* változattal együtt ugyanúgy a *hajtovat'*, *hajčovat'* igéből keletkezett az *-ák* (kelszk. *-ak*) főnévképzővel (erre l. SILEX I, 103), mint pl. a *vandrák* (< *vandrovat'*) és társai. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; UdV 432. – L. még m. > lengy. (*h*)*ajtować* (Kniezsa: Ethn 45: 64; Wołosz: StSl 35: 256), kukr. *hajtovati* (LizV 587), rom. *hăituí* (Tamás). – Vö.

hajtáš, hajtov.

hajtvaňoš 'hajtogatott sült tészta' – *hajtvaňoš* (SipM; zempl: SSN).

A *hajt* '(zusammen)falten' igének m. népnyelvi *hajtványos* 'hajtogatott tészta' (ÚMTsz) származékszava. Zemplén megyei tájszó. – A magyarból: SipM. – Vö.

hajtov, hajtovat'.

halás 'Fischer' – Trnava, 1738: len *Halaz* Iano zige na kopaniczach migavszkich szn. (PDS 147); – M. Kameň, 1739: Kupil som *zhalasowgn* [!] Csikow 30 (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), *halas* (SipB 250).

Az ősi eredetű *hal* 'Fisch' főnévnek *-ász* képzővel keletkezett m. *halász* 'Fischer' (kn. 1395 k.: TESz) származéka. A honi *rybár* (SSJ) mellett csak ritkán használatos tájszó. – A magyarból: SipB 250. – L. még m. > kukr. *halas* (Dezső: NytudÉrt 128: 63), rom. *hălăși* (Tamás), szhv. *halas* (UElSk), jrut. *halas* (Kočiš 116). – **haláslé.**

haláslé 'mit Paprika und Zwiebel gewürzte Fischsuppe' – 1883: *Halász-lév* je rybářská polévka (Pok I, 106), *haláslé* neskl. kuch. (SCS), Pk: *haláslé* varíme na Vánoce (s. gy.), Ks: *haláslé* (s. gy.).

A *hal* 'Fisch' és *lé* 'Suppe' révén keletkezett m. *halászlé* 'ua.' (1811: SzT) összetétel, ill. annak régi *halászlév* (1795: NSz) változata. A m. konyha egyik specialitásaként került át a szlovákba, ahol gasztronómiai szakszónak minősül, a magyarországi szlovákok szókincsében azonban teljesen honos kifejezés. Az *-é* szóvégre l. **15.6.** p. – Vö. **halás.**

halgatov 'Volkslied zum Zuhören' – Gemer: bars rado pošúvám *halgatóvi* (LS 1–2: 185), Malč: zahraj jeden *halgatoŭ!* (StSl 10: 232), *halgato*^u (SipM).

A *hallgat* (< *hall*) 'zuhören' (1372 u.: TESz) igének több jelentésben, melléknévként és főnévként használt *hallgató* (népnyelvi *hallgatoŭ*) (1560: SzT) melléknévi igeneve. A m. *hallgató* 'Volkslied zum Zuhören' (ÉrtSz) főnév a *hallgató nóta* (l. MNL II, 431) szerkezetből önállósult. A szk. szóvégre l. **13.** p. Gömörben és Zemplénben ismert tájszó. – Úgy látszik, régebben a keletiszlovák nyelvjárásba bekerült a m. *hallgat* ige is, azonos jelentésben, vö. Bánovce n. Bebravou, 1786: Pod'me pred Kapuru hiri *halgatovat'* (KorabL 30). Máshonnan nem tudom idézni.

halošuba 'Schlafrock' – L. Hrádok, 1701: Na *Halossubu* Sukna lib. 3 (NádLt Okir I 663: 233b), od podcyewany [!] ... *Halo suby* Hejuzowym nuosskowym ffutrom ... (uo.).

A *hál* 'schlafen' igének *háló* 'Schlaf-' melléknévi igeneve és a *suba* 'Pelzmantel; Pelz; Fell' alkotta m. *hálósuba* 'Schlafrock' (1607: OklSz) összetétel. Az régi nemesi udvarházak szóhasználatában élhetett, esetleg alkalmi átvételként, ez azonban korántsem bizonyos, tekintettel a *hálósuba* sajátos voltára. – Vö. **halűň, šuba.**

halún 'éjjeli szállás' – Trenč. stol.: *halún* (SSJL); – **Szárm.:** **halúnat** 'alszik' – *halúnat* (Ferko 321).

A fgr. eredetű *hál* 'schlafen' (TESz) ige, esetleg annak *háló* 'Schlafgast' (ÚMTsz) származéka alapján képzett kifejezés a szk. drótosok argójában. – A magyarból: Ferko 321. – Vö. **halošuba**.

hám(y) l. **chám(a)**

hamarele pt. 'szilvafajta' – Ratková: *hamarele* (GNS).

A m. *hamar* 'gyorsan; korán' és *érik* 'reifen' igeinek *érő* 'reifend' melléknévi igeneve útján keletkezett m. *hamarérő* 'früh reifend, zeitig' összetétel, amely ugyan nincs szótározva, de éppen a szlovák adat igazolja a m. kifejezés létezését. A szk.-ban az $r - r > r - l$ disszimiláció után a gyümölcsneveknek megfelelően többes számban állandósult ez a Gömör megyei tájszó. – Vö. **hamariovki**.

hamariovki pt. 'szilvafajta' – *hamariovki* (GNS), Mur. Dl. Lúka: *hamarijovka* (SSN).

A *hamar* 'gyorsan; korán' és *jó* 'gut' alkotta m. népnyelvi **hamarjó* 'korán érő (gyümölcs)', melynek létezésére szintén csak a szk. adatból következtethetünk. A *-ka* képző a szlovákban ilyen helyzetben gyakori (l. Horecký: SILEX I, 126), a plur. ez esetben is a szokásnak megfelelően van jelen. – Vö. **hamarele**.

hambár 1. 'magtár' – *hambár* sl ... granarium (Palk), Tisovec, 1831: w *Hambare* zustawa ... (AGK 320), 1842: *hambár* (JČ 9: 107), 1848: ako do svojho vlastnieho *hambáru* neišli (Hodža 117), *hambar* (Loos III), Ratková: vidá na *hambáre* viseč šunky (SP 20: 41), Bač. Petrovac: Krosná sa v *hambáre* (s. gy.), Pa: šecker žito bolo *hamāre* odneseno (Ondrus 284), *hambár* (Kálal; jstrsl: ASJ III/2: 70; dial. Vans: MatSl; SSJ; hont, novohr, gem: SSN) stb.; – **2.** 'gabonaszuszek' – *hombar* (SipM), *hombáre* plur. (Hont 100), Nbh: žebi ... komora a *hombáre* sa naplňi'i (NSM 4: 219), Tlmače: F komore sú *hambáre* na zbožia ... (SSN); – **3.** 'kukoricagóré' – Tk, 1870: edom *hombar* na kukuritzu (SIKöml 332), Tk: *hambár* (s. gy.).

A tör. és szhv. eredetű m. *hombár*, *hambár* 1. 'Lageraum des Schiffes' (1608: EWU); 2. 'Getreidekasten' (1647: uo.). Az előfordulás helye és ideje (Bern még nem közli) egyaránt magyar közvetítésre mutat. – A magyarból: CzambSl 125; uó.: SR 5: 114; Kálal; Machek¹; Matejčík: JČ 17: 134; ŠtolcJ 97; SSJ stb. – L. még m. > rom. *hambár* (Tamás).

hamiš 'falscher Mensch' – Jelšava, 1738: mluwice: pes, *hamis*, czigan etc. (HSSJ), Gemer: *hamiš* (GNS); – **Szárm.:** **hamišný** adj. **1.** 'falsch, unwahr; schelmisch' – Krupina, 1740: w *hamissnich* rečech (HSSJ), 1775 k.: Hamis, *Hamissny*, Falessny, Fallax (StSl 3: 87), XVIII. szmf.: pre *hamišne* stvoreni (Amor 151), 1822: Kompan ge *hamissný* (Čap 45), *hamisní* (Bern; Jancs; Márkus 105; GNS), 1844–5: *hamišná* žena (Polívka II, 392), Šariš, XIX. szk.: ej oči *hamišne* matze (SN 18: 260), 1873: Tie tvoje *hamišné* oči (ChalD 407), *hamišný*, *hamižný* (Kálal), *hamišni* (Šariš: SbŠkult 541; Buffa 153; Malč: StSl 10: 232; vs!; JŠ 21: 99, 109), *hamišni*, *hamižni* (SipM), *hamišný* ľud. (MatSl) stb. – **hamišne** adv. 'hamisan' – 1716: hostinsky *hamissne* a falessne meso wažil

a predawal (HSSJ IV, 301: *predat'* a.), 1758: *hamissne* a *ffalssiwe* (HSSJ), 1775 k.: Hamisan esküszöm, *Hamissne* prisaham (StSl 3: 87), *hamišne* vulg. (Bern) stb.; – **hamišník** 'falscher Mensch' (GNS); – **hamišnica** 'hamis asszony' – *hamišnic* (uo.); – **hamišstvo** 'Falsch(heit), List' – 1775 k.: Hamisság, *Hamistwj*, Falessnost, Falsitas (StSl 3: 87), 1848: hamisság, ... *hamistvo* (Jancs), Šariš: I zaraz spatrela zrobie *hamistvo* (Czambel 268), *hami(š)stvo* vsl (Kálal), *hamistvo* (GNS); – **hamišnost'** 'ua.' – 1758: *hamissnost*, chitrost, lest a podwod (HSSJ), 1760: Nagdeli ale Schildwacht ... *Hamissnost* (OSzK Quart Hung 271: 69), *hamišnost'* vulg. (Bern), *hamišnost'* ľud. (MatSl; GNS) stb.; – **(z)hamišovat' 1.** '(meg)hamisít; hamiskodik' – 1775 k.: Hamisitom, *Zhamissugj*, Falso (StSl 3: 87), Hamisitott, *Zhamissowany*, Falsus (uo.), 1848: hamiskodik, ... , *hamišuvat'* (Jancs), csalfákodik, csalfálkodik, *hamišovat'*, klatat' (uo.); – **2.** 'kínoz, gyötör' – *hamižovat'* (Modra 96), *Čo vás hamižuje?* (uo. 61).

A vitatott eredetű m. *hamis* 1. 'arglistig; böse' (kn. 1195 k.: EWU); 2. 'unwahr' (1372 u.: uo.); 3. 'unecht, falsch' (1520: uo.); 4. 'schelmisch' (1789:?, 1830: uo.; további jelentéseit is l. uo.), amely Gömör megyében főnévként is megtalálható, lényegében azonban a m. szó melléknévként értékelődött és így került felhasználásra. A XVIII. sz. eleje óta jelentkező gazdag szócsalád minden bizonnyal a XVII. században vagy még azt megelőzően honosodott meg a szlovák népnyelvben. A származékok keletkezésére hatással lehetett a m. *hamisság* (1372 u.: uo.), *hamisít* (1495 e.: uo.), *hamisol* (1559: NySz), *hamisan* (1573: SzT) stb. – A magyarból: CzambSl 125; uő.: SR 5: 114; Márkus 105; MatSl; Garaj; Király: StSl 3: 87; Machek¹; Machek²; Gregor: HungSl 1983: 65; Bartko: JŠ 21: 99; Lipták: uo. 109; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *hamešnyj* (Dezső: NytudÉrt 128: 63; Liz 99, 219), rom. *hamiș* (Tamás), szhv. (*h*)*amišan* (UElSk; Skok), jrut. *hamišnij* (Kočiš 116), szl. *hamičen* (Plet), vend *hamišen* (Flisz). – Vö. **hamišag**.

hamišag 'Falsch(heit), List' – Štítnik, 1707: na kterembise pak ten *hamitsag* do swečil ... (SPIN 2: 307).

A *hamis* 'falsch' szóból *-ság* képzővel alkotott m. *hamisság* 'Falsch(heit), List' (1372 u.: TESz) származék. Az egyetlen előfordulás és a szokatlan írásmód alapján alkalmi átvételnek látszik, de azért a *hamišstvo* ~ *hamišnost'* képződmények mellett az esetleges tájnyelvi használata is feltehető. – A magyarból: HSSJ. – L. még m. > szhv. (*h*)*amišag* (UElSk), rom. *hămișag* (Tamás). – Vö. **hamiš**.

hamvaš 'teherhordó lepedő' – *hanvaš* (GNS), Rh: *hamvaš* (NSM 5: 232); – **Szárm.:** **hamvaška** 'ua.' – 1848: hamvas ..., *hamvaška*, strožka (Jancs), Ph: Na vrch zvariaka vystreli plachtu, *hamvašku* ... (NSM 2: 74).

Az ősi eredetű *hamu* 'Asche' főnévnek *v-s* tövű változatából *-s* képzővel keletkezett m. *hamvas* 'hamus, hamuszínű' (1519: TESz), ill. 'meszes bőrkikészítő anyagot tartalmazó gödör, edény, láda' (1566: uo.); 'vászonlepedő (a szapulóban)' (1617: SzT); 'szállításra használt lepedő' (ÚMTsz; erre l. MNL) származékszava. A szlovák–magyar etnikai határvonal mentén, ill. a magyarországi

szk. nyelvszigeteken élő tájszó (l. Paríková: SN 27: 463 is). A SSN anyagából hiányzik. – L. még m. > rom. *hămúș* 'Ascherfass, Lohrgrube' (Tamás).

haňáš 'Steinhaufen (als Grenzzeichen)' – Jelšava, 1741: z kamenj kopecz neb *hányás*, od toho *hányása* na buku križ wirubanj (HSSJ), Brezová p. B., 1768: postawily sme z kamenyi hromadu aneb *hajnas*; za potokom sme obnowily dwa stare kamenne *hagnasse* (uo.), poradek a rozdyl mezy chotary gak kladeny starich *hajnassuw* obnowenj m sme učinily nasledowne (uo. III, 54: *obnovenie* a.).

A fgr. eredetű *hány* 'werfen; schleudern' igének m. -s képzős *hányás* 'Erd-, Steinhaufen (als Grenzzeichen)' (1572: SZT; eredetere, korábbi előfordulására és egyéb jelentéseire l. TESz; NySz; SzT) származékszava. A mesterségesen kialakított föld- vagy kőkupac, a *hányás* volt az egyik módja annak, ahogyan a magán- vagy közösségi földtulajdon határát megjelölték (l. MNL II, 488–9: *határjel* a.). A *hajnaš* alakváltozatban inetimologikus *j* van (erre l. 32.4. p.). Egykoron a kszk. nyelvterületen élő jövevényszó, mára elavult. – A magyarból: HSSJ.

hančik, hančok 1. 'kis földkupac' – 1848: hancsik, *hančok* (Jancs), 1869: hancsik ...; kopček; *hančok* (Loos I), Bcs: *hančik* (NSM 6: 202); – **2.** 'ásott verem, gödör' – 1865: tak je celá příležitost' tam, kde loj kopú, v *hánčiku* (LaskS II, 394); – **3.** 'határjelző földhányás' – Szs, 1895: *hančok, hančik* (NyK 25: 297); – **4.** 'göröngy' – Kds: *hančok* (DissSl 2: 30); – **5.** 'vakondtúrás' – Szs, 1895: *hančok, hančik* (NyK 25: 297), *hončik* (SipM); – **6.** 'szénakupac' – *hančok* (Borg 146); – **Szárm.: (vy)hančikovat', (vy)hančokovat'** '(fel)kupacol; földhányással kijelöl' – 1848: fel-hancsikol, *vihančokuvat'* (Jancs), kompol, *hančikuvat'*, kopcuvat' ... (uo.), 1869: hancsikol, Rasenhügel machen; ... *hančokovat'*, kopce robiť z trávy ... (Loos I), Nbh: *hančikovat'* (s. gy.), Bcs: *vihančikovat'* 'vyznačiť pruh prvej brázdy' (NSM 6: 202); – **zahančikovat'** 'elhantol' (Jancs).

A belső keletkezésű m. *hancsik* (régii és népnyelvi *hancsok, honcsok*) 1. 'Hüglein; Grenzrain' (1640: EWU); 2. 'Erdscholle' (1792: uo.); 3. 'Haufen' (1793: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo. és ÚMTsz). Elsősorban az alföldi szlovákok ismerik, de Loos és Laskomerský tanúsága szerint a kszk. nyelvjárásban régebben másutt is megvolt. – A magyarból: Melich: NyK 25: 297; Sonkoly: DissSl 2: 30. – Vö. **hant**.

handžár 'Handschar' – Lietava, 1654: *Hanzar* strjbrnj No 1 (BatthLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), *handžár, handžar* (Botto, Vaj, Kuk: MatSl), 1881: *handžár* križoval sa s tureckou krivul'ou (Vaj II, 62), *handžár* (Tvrđý; SSJ).

Az oszmán-török eredetű (esetleg szhv. közvetítésű) m. *handzsár* (régii *hanzsár*) 'ua.' (1527: TESz). Török fegyver lévén, címszavunkat is gépiesen tör. eredetűnek tartják (l. MatSl stb.), sőt egyenesen a perzsából származtatják (l. SCS), ami csak a végső forrását illetően igaz. Tekintettel azonban a XVI–XVII. századi magyarországi körülményekre, a török–magyar harci cselekményekre, a szlovákban korábban ritkán jelentkező szóra, nagyon is valószínűnek látszik, hogy a *hanžár, handžár* szó megismerésében a magyar nyelvnek komoly szerepe volt. Irodalmi szó, s mint ilyen, közvetlenül kapcsolódhat a törökhöz is, ahonnet

a legtöbb európai nyelvbe – közvetlenül vagy közvetve – átkerült (l. TESz; SESJČ; SWO; Vasmer; FWb stb.). – A magyarból: HSSJ.

hant 1. 'göröngy; füves földdarab' – 1847: Adam *hanti* kopau na ňomássi (Dohán 8), tje *hanti* poklad' na tú pokopanú zem, a to na opak, tráwow dolu, zemow hore (uo.), 1848: hant, *hanta*, hruda (Jancs); – **2.** 'gyep' – 1871: *hant*, hant, gyep; Rasen (Loos III, 129), *hant* obl. (Mič), *hant* ojed. (Kálal).

A vitatott eredetű (ősi?, belső keletkezésű?) m. *hant* 1. 'Erdscholle; Grasfleck' (1395 k.: EWU); 2. 'Erdhaufen' (1600 k.: uo.); 3. 'Rasen' (1784: uo.); 4. 'Grabhügel' (1788 u.: uo.). Nem gyakori tájszó a középszlovákban. A szóvégi *-a* analógiás hatás (l. *hruda*) következménye (l. 44. p.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 305; Mič; Kálal. – L. még m. > szhv. (*v*)*anta* (UEISk 117), jrut. *hanta* (Udv 54). – Vö. **hančik**, **hančok**.

hara 1. 'szőrpokróc; durva lepedő' – 1848: *hara*, daróczlepedő (Jancs II, 80), *hara* (Mič; gem, Dobš; Kálal; dial. Dobš, Tvrđý: MatSl; SSN; Hv I, 238); – **2.** 'polyvahordó lepedő' – Kds: *hara* (DissSl 2: 30; Pukanec: SSN); – **3.** 'gyapjúszoknya' – *hara* (Hont 267; 269; SSN); – **4.** 'rongydarab' – Bcs: *hara* (NSM 6: 206); – **5.** 'bolond, buta asszony' – gem expr. *hara* (SSN).

A déli, délkeleti irányból többszörös átvétellel (oszmán-török, szhv., rom.) honossá lett m. *hara* (régí *harár*, *harál*) 'Haarsack; dickes Haarzeug; Haardecke; viereckiges Stück Fries, Flaus; Blache, Plane' (1579: EWU). Az eredeti *-ar* (*-al*) szóvég a magyarban *-a* végződésre módosult (l. TESz), ezért a szlovák szó forrásának a magyar tekintendő. Német származtatása (Rudolf) téves. Nem gyakori tájszó. – L. még m. > rom. *hórã* (Tamás).

haramia 1. 'felfordulás, zűrzavar, rendetlenség, láрма, veszekedés; pajzánság' – Krupina, 1691: to jsem slyšel, kdy se ta *haramia* stala (KPP 185), 1880: Viem už, viem! Celá *haramia* je dielo vaše (Vaj V, 202), *haramia* expr. zried. (Vaj; MatSl; SCS), *haramija*, *haramijä* (GNS); – **2.** 'rabló, haramia' – *haramia* (Kálal); – **3.** 'tébolyult személy' – Kobeliarovo: *haramia* (SR 9: 125), Kobeliarovo: *haramijä* (SSN), Šurany: *haramija* (uo.), *haramija*, *haramijä* (GNS).

A szhv. eredetű m. *haramia* 1. 'bewaffneter Straßenräuber' (latinosan 1547: EWU); 2. 'Art Fußsoldat (zur Zeit der Türkenherrschaft)' (1549: uo.). Címszavunk nem arab eredetű, az arab csupán a szó végső forrása (l. MatSl; SSJ; SCS). Az átvétel az 1. jelentésben történt meg, a 2. jelentés a szlovák népnyelvben keletkezett: a 'rabló, haramia, útonálló' fogalmához a 'lárma, veszekedés, zűrzavar stb.' asszociálódott. E jelentés kialakulását befolyásolhatta még a *haravara* 'zűrzavar, ricsaj, láрма, felfordulás' (SSJ; vált. l. Machek²) szócsalád is. S ennek alapján keletkezett a 3. jelentés is. – A magyarból: HSSJ. – L. még m. > rom. *hãramie* (Tamás).

harapáš 1. 'darab, falat, falás' – Gemer: *daj mi aspon edon harapáš s toho mesa* (LS 1–2: 187), Jelšava: *harapáš zastar.* (GNS), *harapaš* (Malč: StSl 10: 232; SipB 251; SipM); – **2.** 'kicsi, kevés (mennyiség)' – Gemer: *Néna, požište mi harapáš soli* (VŠG 5: 236), Abov: *harapaš* (JŠ 21: 100), *harapáš* gem, strnitř, jvsl (SSN).

A valószínűleg fgr. eredetű *harap* 'beißen' (1427: TESz) igének -s képzővel keletkezett m. *harapás* 'Beißen; Bissen; Mundvoll' (1560 k.: RMG) származéka. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; Király: StSl 10: 232; SipM; Bartko: JŠ 21: 100. – L. még m. > jrut. *harapaš* (Kočiš 116).

harc 'harc, (elő)csatározás, küzdelem'; átv. 'féktelen, duhaj mulatozás, mulatság' – Ružomberok, 1529: A tak na ten *hartzu* gedine nam niekoľiko kony zastrelili (JŠ 6: 260), Buda, 1541: Ale mi se zde v tabore dobre nemame se, neb nas Turczy ze wssech stran oblechli tak blisko, czo jeden k druhemu nedostreli a vzdiezki *harcz* sebu maji (Varsík 227), 1560: Hned se potkali, | *Harc* učinili, | W sebe uderili (NZ I, 52), 1590: Hned (v) najprvnejším *harci* (Ant² 187), Skalica, 1620: bylo po *harci*, prosili, aby bili hajdúši puštění (HSbor 4: 64), 1621: a wtem gistem *harcy* ... (FejplLt), 1666: Ustanouc v boji a *harci* (Pilárik 157), 1703–11: kdežto s Kurucom *Harc* držal (OSzK Quart Lat 369: 13b), Staré Hory, 1748: ... na *Hartzi* Zbili (SL 1: 253), 1775 k.: *Hartz, Harc*. Bitwa ... (StSl 3: 87), *harc* (Bern; Jancs; Loos III, Hv I; zastar. SSJ), Or: tri mesáce boli tam *harce* (ŠtolcM 104; további adatokra l. SSN); – **Szárm.:** (**do-, po-, z-, za-**)**harcovat'** (**si**) **1.** '(meg)harcol, (meg)küzd, (meg)vív' – Ružomberok, 1529: ... byli gsme gse swymi neprytelmi potkaly, a tam sme s/nimy *hertzowaly* (JŠ 6: 260), XVII. sze.: *Harcuge* neprjtel Turek, Tatár ukrutný (NZ II, 444; l. Ant² 196 is), 1652: Jestli ho skrocuje [koňa], kde chce s nim *harcuje* (Eliáš 82), 1763: *Compati marte concurrere = za rovno harcowati* (KamSl 128), XVIII. sz.: *Harcowati; Do-; Po- Zaharcowati* (OSzK Fol Slav 6/1: 80), XVIII–XIX. szf.: wseligak s nimj zbrogno *harcowalo* (OSzK Oct Slav 38: 48b), *harcowat'* (Bern), 1846: tam *harcovali* Poliaci (Tomášik 16), horí žiadost'ou *poharcovat' si* na poli slávy (uo. 25), 1872: i vy tuhľa s mojím pobočníkom ... *zaharcovat'* môžete (Kubáni 143), Chlapci, komu vôľa trochu na slobodnom *si zaharcovat'*? (uo. 163), 1877: Moja neborká utrápená žena *harcovala* vidličkou (LaskS II, 146), *harcovac* (SipM), *harcovat'* (Kuk, Hviezd: SSJ) stb.; – **2.** 'szilaj módon viselkedik, ugrándozik' – XVIII. sz.: po neg ... gsi gako kun a mezek tancowal a *harcowal* (HSSJ), *harcovat'* kniž. 'búrit', robiť búrlivé pohyby, bujne skákat' (SSJ; l. SSN is); – **harcovanie** 'harcolás, csatározás, küzdelem; bajvívás, lovagi torna' – 1549: *Harcowanj* s Bazaldem každý den mjwal (NZ II, 409; l. Ant¹ 173; HSP 83 is), 1685: ... a nyargalló (ló futtató) játékok helett | na mysto *harcowanj* | na Konech (Com 277), 1704: Eqina *harcowanj* na konoch (OSzK Oct Lat 142: 95) stb. – Egyéb képződményekre (*harcovník, harcovnica, harcovnička, harcovisko* stb.) l. Bern; SSJ; SCS; SSN.

A m. *harc* 'Kampf, Streit' (kn. 1519 k.: TESz) főnév, melynek eredete vitatott. A TESz és EWU szerint elvonással keletkezett a *harzsol, harsol, horhol* stb. szócsaládba tartozó *harcol* 'kämpfen, streiten' (1476 k.: uo.) igéből, de Hadrovics László (NytudÉrt 88: 99–101) ezt a magyarázatot nem tartja kielégítőnek, s a korai úfn. *harst* 'Heerhaufen, Kriegshaufen' szóban keresi a kiindulást. Hadrovics nézetét Mollay 304 is teljes mértékben alátámasztja. Mindettől függetlenül címszavunk magyar eredete aligha lehet kétséges.

A *harcovat'*, *harcovanie* létrejöttét befolyásolhatta a m. *harcol* és annak *harcolás* származéka is. A szk. *harc* németből való származtatása (pl. BEW; SCS; Rudolf) téves. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 305; SzlJsz 838; Király: StSl 3: 87; Stand III, 185; Gregor: NyDt 175; uó.: SzNyME 45–6; HSSJ; stb. – A magyar szó egyéb nyelvi előfordulására l. Décsy: MNy 51: 461–2; Machek¹; Machek²; LizV 88, 590; Dezső: NytudÉrt 128: 68; Sławski; Wołosz: StSl 35: 257–8; Vasmer; Hollós 24–25; SzlJsz 839; Tamás; UEISk; Plet; Mollay; Schubert 350–4.

harča, hrča 'Wels' – Bytča, 1615: swyezich (rýb) n 12, vdlych no 24 a *herče* n 2 (HSSJ), Krupina, 1687: kupili gednu *hrču* suchu (uo.), XVII. sz.: Barbo. *hrča* (SMS 15: 159), Žilina, 1700: kupila se *hrča* ... (HSSJ), 1763: Barbo, barbuz: *Hárča* ... (KamSl 797), Mullelus barbatus: Morská *hárča* (uo. 532), 1775 k.: Hartsa, *Hrča* ryba, Barba – Hartsa Bajuszszal, *Harče* bagusy, Barbi cirrus (StSl 3: 87), 1795: *Hrča* (Sam), Hartsa (Kral 135), 1825: *hrča*, *herts*, *hartsa* (Leschka 93), *hrča* ... Syn. *harča* (Bern), *hartsa* (*hartsa*, *herts*, *hrtsa*, sl.) ... (Dank), *hrča* (Jancs; MatSl; SSJ), *harča* (Czambel; Ös: ŠtolcM 32) stb.; – **Szárm.:** **h(a)rčový** adj. – *harčowí*, *hrčowí* (Bern); – **hrčka** dem. – 1775 k.: Hartsátska, *Hrčka*, Barbullus (StSl 3: 87; további származékokat l. Bern.).

Az ismeretlen eredetű m. *harsa* 'ua.' (kn. 1395 k.: TESz). A m. szót a szlávból szokták magyarázni (l. pl. ŠtolcM 32; Machek²), holott már Kniezsa (SzlJsz 839) rámutatott, hogy ilyen típusú hálnév a szlávban nem keletkezhetett, éppen ezért mind a szk. *hrča*, mind a kukr. *harč* 'ua.' a magyarból való (uo.). Hozzáteszem, hogy a korábban jelentkező *harča* változat egyértelműen m. származásról tanúskodik, s ebből az *a* kiejtésével (l. 23.1. p.) – s nyilván a *hrča* 'Knoten, Knorren' (SSJ; XVII. sz.: HSSJ) homonima hatására is – később lett a *hrča*. – A magyarból még: Kálal; Király: StSl 3: 87; uó.: SIPrag 1966: 137; SipM; TESz. – L. még m. > kukr. *harč*, *hárče* (LizV 587), rom. *harcă* (Tamás), vend *harsa* [ɔ: *harča*] (Flisz).

hárešt l. árešt

harfáš 'Harfenspieler' – 1774 k.: Harfás, *Harfaš*, Citharista (StSl 3: 87).

A ném. eredetű m. *harfa* 'Harfe' főnévnek -s képzővel keletkezett m. *harfás* 'Harfenspieler' (1560 k.: TESz) származékszava. Elméletileg ugyan lehetne szk. képződmény is, mivel azonban ez a képzésmód a magyarra jellemző (l. **citaráš** a.), és a hárfás megnevezésére a szlovák egyéb megoldásokat használ – vö. *harfár* (1763: KamSl 110; Bern), *harfeník* (MatSl), *harfista*, *harfenista* (HSSJ; SSJ) –, ezért címszavunk a magyarból van átvéve (ugyanígy HSSJ is). – L. még m. > vend *harfas* (Flisz).

harišna, plur. **harišne** 'Strumpf' – 1629: Tibiale, Harisnya, Punčochy *harussně*, Strümpff (Dict 431–2), Zvolen, 1760: Gedne *harissne* aneb Nohawicz z hrubeho Sukna (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 9b), 1763: impilia: obuwne kapce, *harussně* (HSSJ), 1825: *harusna* (Leschka 92), 1833: harisnya, harizsnya (*harisnya*, sl.) tibiale ... (Dank), *harišna* 'térddharisnya' hont, strnitř (SSN).

Az ukr. eredetű m. *harisnya* 'ua.' (1470?, 1514; TESz; de vö. 1453; una *harisnya*, una *hanyzna*: Viehz 35). A többes szám az ilyen jellegű ruhaneműek

plurális alakjának (*pančuchy, nohavice* stb.) a hatására keletkezett. Az *u* egy korábbi m. **ü*-s alakból volna magyarázható (l. **19.1.2.** p.), ilyen változat azonban ezidáig nem került elő. Lehetséges, hogy ez esetben szlovák disszimilációról van szó. – A magyarból: HSSJ.

harižka 'Buchweizen' – *harižka* (Hv I, 239), *harička* 'Polygonum sag.' [?] (VSBN 289).

A rom. eredetű m. *haricska* 'Buchweizen' (1614: TESz; Bakos 234), ill. annak *hariska* alakváltozata (uo.). Ritka tájszó, a SSN nem ismeri. – L. még m. > rom. *hárișcă* (Tamás).

harkál' 'Specht' – *harkal'* (Czambel; Kálal), *harakal'* (Malč: StSl 10: 232; SipM; zempl, užh: JŠ 21: 109), Oreské: *harakál'* (Ferianc 142), Nbh: *harkál'* (s. gy.).

Az ősi hangutánzó eredetű m. *harkály* (kn. 1560 k.: TESz), ill. annak régi és nyelvjárási *harakály* (uo.) alakváltozata. Lipták (JŠ 21: 109) szerint XVII. sz. előtti átvétel, de erre semmilyen bizonyítékunk nincs. Kelszk. tájszó (a SSN nem ismeri), megvan azonban az alföldi szlovákok szókincsében is. – A magyarból: Czambel; Kálal; Király: StSl 10: 232; SipM stb. – L. még m. > kukr. *harkakál'* (LizV 587).

harkuš l. arkuš

harmadlaška 'a szőlő harmadik kapálása' – Šariš, 1831: *Harmadlasska ...* Wgazali ... pleli ... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7).

A m. *harmadol* 'harmadszor kapál' igének -s képzős *harmadlás* 'a szőlő harmadik kapálása' (Tolesva: Nyr 9: 480; ÚMTsz; egyéb jelentésben 1590: TESz) származékszava. A harmadlás ismert szőlőművelési mód (l. MNL V, 95: *szőlőkapa* a.), ilyen értelmű egykori előfordulására vö. 1641: Az kapusnak ... *harmadaskor* [!] pedig d. 30 (AZT 1915: 160), 1708: Tertiatio: *Harmadlás ...* Harmadszori kapálás a' szőlőben (PP). Noha csak egy adatom van rá, mégis bizonyos, hogy a -ka képzővel honosított *harmadlaška* a kelszk. nyelvterületen ismert kifejezés volt. – Vö. **harmadovat', harmadlovat'**.

harmadovat', harmadlovat' 'harmadszor kapál (a szőlőben)' – Prešov, 1640: pilna robota k *harmadowanj* winic nastawa (HSSJ), Šariš, 1832: Wgazali ... *Harmadlovali ...* Koliky bili ... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Wgazali ... pleli ... *Harmadlovali ...* (uo.), 1833: Koliky cahali ... Forगतowali ... *Harmadlovali* (uo.), Forगतowali ... *Harmatlova[l]j ...* (uo.).

A fgr. eredetű m. *három* 'drei' számnévből keletkezett m. *harmadol* (1590; TESz) ige, amely 'harmadszor kapál' jelentésben a XVII. századtól napjainkig adatolva van (l. NySz; ÚMTsz). Szőlőművelési szakszó, a kelszk. nyelvjárásban élt, mára talán kikopott. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **harmadlaška**.

harmatan(e)c 1. 'táncfajta' – D. Jaseno, 1732: *žený Harmadtancz* Istvána ... szn. (HSSJ II, 281: *medzi* a.), 1732: Gyuro *Harmatanecz* instansa ... ruwal ... szn. (uo. III, 219: *odtiahnuť* a.), 1732: Pavlovitz István *gjnace Harmatanecz ...* szn. (uo. 336: *oprený* a.); – 1820: 'harmatanec' (UrbP 301), *harmatanec* 'divý tanec' (Garaj); – **2.** 'szórakozás; zenebona, lárma, ricsaj; veszekedés; verés; verekedés' – 1830: Ale Aničke nalož, aby sa s tými dratvami ponáhl'ala ..., lebo

bude *harmatanc* (ChalD 35), okolie Žiliny, 1897: *harmatenyec* [!] (Nyr 26: 423), *harmat* vsl (Kálal), *harmatanec*, *harmatanc* (Kálal; ľud. Hviezd, Kuk: MatSl), Prievidza: *harmataňec* 'výprask' (SR 9: 29), Malč: *harmatanc*, *harmataňec* 'Unterhaltung, Heiterkeit, unbändige Lust' (StSl 10: 232), *harmatanec* hovor. expr. 'búrlivá udalosť; nepokoj, zrada, rozpora' (Kuk: SSSJ; KSSJ; SSN), Gemer: *harmatánc* (Pras 309), Ako sa bitka nečakane začala, tak rýchle sa i skončila. Neubehlo ani pár minút a už bolo po *harmatanci* (Modra 12), *harmatanc*, *harmatanec* (GNS).

A m. *három a tánc* szószerkezet, amely a tánc folytatására bízott, s feltehetően a páros táncok hármastagozódására utalva keletkezett (l. MNL I, 476; másként RP 265–6). A *három a tánc* a magyarban mindenekelőtt 'táncfajta' (XVII. sz.: MNL, XVIII. sz.: NySz III, 422), de van 'zajos verekedés' jelentése is (l. RP 266). Ez utóbbi értelemben általános lett a szlovák nép- és köznyelvben. A kelszk. *harmat* változat a m. *hármat* akkuz. átvétele szing. nom.-ként (erre l. 35. p.), olyan szerkezetekből kiragadva, mint a *hármat táncol*, *hármat ugrik* stb., vö. 1736: azután táncot osztottanak nekik, s *hármat táncoltanak* (Apor 53). Az egy kifejezésként érzékelt magyar *három a tánc* vidám kurjantásból az o szinkópával kiesett – talán már a magyarban, vö. 1848: friskí taňec, frismagyar, *hármatáncz*, három a' táncz (Jancs II, 328: *taňec* a.), ill. a szlovák a *tánc*-ot annak szlovák azonosával *tanec*-re módosította. A *harm(a)*- tehát etimológiailag nem expr. jellegű előtag, miként ezt Hab 171 véli. – A magyarból: CzambSl 125; uó.: SR 5: 114; Király: StSl 10: 232; Gregor: SzNyME 46.

hasen l. chosen

háskutatás 'Haus(durch)suchung' – *háskutatás* (Gemer: LS 1–2: 185; zastar. GNS), *haskutataš* (SipM).

A *ház* 'Haus' és *kutatás* 'Durchsuchung' alkotta újkeletű m. *házkutatás* 'Haus(durch)suchung' (Ball; ÉrtSz) összetétel. Elavulóban levő Gömör és Zemplén megyei tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; SipM. – Vö. **ház**.

hasnovat' l. chosen

hašakető 'Sattelriemen' – Krupina, 1721: husarský *hašakető* (HSSJ).

A *has* 'Bauch' (szing. gen.: *hasa*) és a *köt* '(an)binden' igének főnevesült *kötő* melléknévi igeneve alkotta, ezidáig nem szótározott m. *has(a)kötő* 'Sattelriemen' összetétel. Ez olyan szerkezetekből önállósodott, mint a *has(le)kötő szíj* 'ua.', *has(le)kötő fék* 'ua.', melyek azonban a m. nyelvtörténeti szótárakból hiányoznak. De kétségtelenül léteztek, erre éppen a szórványosan jelentkező szk. adatok szolgálnak bizonyítékkul, vö. Zvolen, 1669: Husarsky *hassaketeösy* (PDS 41), Trenčín, 1678: *Hasalketteö fék* s železnym orozatem (HŠ 3: 396). A lószerszámra vonatkozó jelentős számú magyar eredetű régebbi megnevezés alapján feltehető, hogy címszavunk és változatai talán nem csupán alkalmi kölcsönzéseként fordultak elő. Az ő jelenlétére l. 17.7. p. – Vö. **hašlov**, **hermecsij**, **ketefik**.

hašlov 'Bauchriemen' – Novohrad: *hašloy* (JČ 17: 133), *hašlöv* (LexNov 138), Af: *hašloy* (Ondrus 226), NI: *hašlow/v* (Roh 330).

A *has* 'Bauch' főnévből származó *hasal* igének főnevesült m. *hasló* (*hasalló*) 'Bauchriemen des Pferdes' (1815: SzT; vö. *hasaló szij* 'ua.': TESz II, 1033: *nyakló* a.) melléknévi igeneve, ill. annak népnyelvi *haslóu* alakváltozata. A középszlovák nyelvterület legdélibb részén és az alföldi szlovák nyelvterületeken élő tájszó. – A magyarból: Matejčík: LexNov 138. – Vö. **hašaketó**.

hát partik. **1.** leíró, magyarázó, nyomatékosító, esetleg bizonytalanságot kifejező funkcióban vagy csupán mint toldalékszó – 1860: Odpoved' na Tvoj posledný list, *át*, tu más (Botto 66), Chojte tody *át* tam do té jamy (DobšP I, 223), Náš král', *át*, vojnu vedie ... (uo. II, 112), Novohrad, 1900: *Hát* ono služelo a báčiho (Polívka IV, 478), *Hát* pán sudca mi dali hádke (uo.), *át*, *há(t)* 'nuž, tedy' (Kálal 9, 164), *hát* 'teda' (Garaj), Bcs: a v apríle do d'úra zme *hát* posiaľi (Hanko 82), *Hát*, mrtví je (Dudok 196), Kulpín: A na svadbe akje jedlá boľi? ... *Há*, voľakedi, čak? (ŠtolcJ 252), Kovačica: Na! *Há*, mohla som, mohla som a ja zaňho iť (uo. 259), Gg: *hád* išou zaveľa (Ondrus 273), Ve ho *át* tam más! (GNS), *hát*, do jako sce (GregPsz 223), Úh: dobre *hat* (SipB 251), lebo ja som sa, *hát*, ráčite vediet', nenaučil písat' (TekP 147), Bcs: *Hád*, ñevjen, či sa voľakodi eš'e sretñeme? (ČNS) stb. stb.; – **2.** 'igen' – *há(t)* (Kálal), Selenča, Šid, Kulpín, Pv, Plk, Kc: *hát* (s. gy.), Pivnica: *hát* (Dudok 190), B. Petrovac: ... ke zme dom postavil'i popri ul'ici, *hát* (ŠtolcJ 237) stb.; – **3.** kötöszó 'így, mert, de' – 1847: Predca je to *hát* prawda (Dohán 11), Musi to pravda byť, lebo *át*, to su tie halúzky (DobšP II, 226), Bcs: ľebo *hát* ěođila do d'áru (Hanko 81), Tk: aľe sa veľmej naľakal'i prvú noc, že *hát* hurtovalo (HVB 135), Fegernic: Keť toto počuu král', *hat* hñed' veđeu ... (Benedek 172; további adatokat l. AnUB 16: 208–9; SSN).

A lényegében azonos jelentésben és funkcióban használatos belső keletkezésű m. *hát* (1414: TESz) határozószó és kötöszó. A szk. *há* alakváltozat minden valószínűség szerint a m. népnyelvi *há* (1858: uo.) átvétele, meghonosodását azonban elősegíthette az a kszk. jelenség, hogy ott kettős mássalhangzó nem lehetséges, tehát a *hát* tedi > *há tedi*, *hát* ta > *há ta* típusú változás szabályosan *há* formát eredményez. Ellenben az *át* egyértelműen a szlovákban keletkezett, mivel a nyelvi érzék a szókezdő *h*-t protetikusnak érezte és elhagyta (l. **31.4.** p.). A *tak hát*, *lebo hát*, *ale hát*, *ñihát* (Lf: s. gy.) aligha függetlenek a m. *így hát*, *mert hát*, *de hát*, *nem hát* formáktól, melyek főként a nép- és köznyelvben gyakoriak. A *tagát* (< *tak hát*) jelentése Orlovský szerint 'tacto' (GNS), de az idézett példában: *Tagád* mä ulapiv pot pažerák (uo.) lehet 'tak teda', ami teljesen megfelel a forrásul szolgáló m. *így hát*-nak. Árva megyében van *hátka* (< *hát* + *-ka*) (Hab 182; SSN) alak is, bizonyítékaul a m. szó szélesebb körű meghonosodásának. – A magyarból: Czambel; Kálal; Márkus 105; Garaj; Sulán: SFFUK 16: 52; ŠtolcJ 195; Gregor: AnUB 16: 208–9; uő.: SzNyME 46–7. – L. még m. > vend *hát* (Flisz). – Vö. **nohát**.

hatalmašag 'Macht, Vermögen; Mächtige, Gewaltige' – 1700: pan Rewuczky Krysstoff mel dluch u mesta predesslymy rokmy za marcze a za pywa skrz *hatalmassagh* contrahowany ... (Jelš 414).

A *hatalmas* (< *hatalom*) 'mächtig, vermögend, kräftig' melléknévnek *-ság* képzővel keletkezett m. *hatalmasság* 'ua.' (1495 e.: TESz) származékszava. Nem állapítható meg, hogy alkalmi kölcsönzésnek tekintendő-e, vagy pedig tájszóként esetleg honos volt-e.

hátizák 'hátizsák, batyu' – *hátizák* (Gemér: LS 1–2: 185; GregPsz 223; Pk: s. gy.; LexNov 132; TekP 186), Zemplín: *hátizaky* 'batohy' (SN 6: 622), *hátizak* (SipM; abov, zempl, užh: JŠ 21: 99, 108; Foglaš: Benedek 55), *hátizák* (LexNov 256; GNS), Návojevce: Išoŭ z *hátizákom* na chrbáte (SSN) stb.

Az újabb keletű m. *hátizsák* 'Rucksack' (ÉrtSz) összetétel. A kszk. és a kelszk. nyelvjárás déli részein, valamint a nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; SipM; Bartko: JŠ 21: 99; Lipták: uo. 108 stb. – L. még m. > kukr. *hátizak* (Liz 37, 95), rom. *hatijak* (Tamás).

hatoš 'Sechser' – *hatoš* (Malč: StSl 10: 232; SipM).

A *hat* 'sechs' számnévnek m. *-s* képzős régi *hatos* 'hat, majd tíz krajcárt, ill. húsz fillért érő pénzérme' (Ball; ÉrtSz; de vö. 1637: *hatos arany* 'arany pénzérme' fajta: SzT). Zemplén megyei tájszó, a SSN azonban nem közli. – A magyarból: Király: StSl 10: 232; SipM.

hatoš 1. 'hátikosár' – *hatoš* (Kc: JŠ 2: 326; GregPsz 223), Pk: *hatoš*, plur. *hatoše* (s. gy.); – **2.** 'vándorkereskedő' – *hataš* (SipM).

Az ősi eredetű *hát* 'Rücken' főnévnek *-s* képzős m. *hátas* 1. 'hátikosár' (ÚMTsz); 2. 'hátán valamit hordozó (és áruló)' (uo.; Ball) származéka, ill. annak *hátos* (ÚMTsz) változata. A m. szó főnévként és melléknévként egyaránt használatos (l. TESz). Főként a magyarországi szlovákok nyelvében él, de megvan Zemplénben is. – A magyarból: SipM.

hátralík 'Rückstand, Restanz' – Malč: *hátralík* (StSl 10: 232), *hátralík* (Vsz: s. gy.; Koniarovce: SSN), Kameňany: Zaz mi prišól dáki *hátralíg* zaplačič (SSN).

A m. nyelvújítási *hátralék* 'ua.' (1848: TESz II, 72: *hát* a.). Nem gyakori tájszó, a magyarsággal közvetlenül érintkező szlovákok ismerik. – A magyarból: Király: StSl 10: 232. – L. még m. > kukr. *hátrali(j)k* (Liz 86, 104). – Vö. **hátrat'**.

hátrat', hátralovat' 1. 'hosszúkat lép, siet' – *hátrat* (Myjava² 467), *hátrat* snitr, jtrenč expr. (SSN); – **2.** 'hátráltat, visszatart' – *hátralovat'/c* (SipB 251); – **3.** 'vonszolja magát' – Prievidza: *hátrat'* (SSN); – **Szárm.:** **zahátrat'** 'visszatérít, visszafordít' – Sása: ale vam iy *zahátreu* (zavrátíl) (OrlG 221).

A végső fokon a *hát* 'Rücken' alapszóra visszamenő m. *hátra* 'zurück' (1416 u.: TESz) adv. (ebből van a *hátrat'*), ill. *hátrál* 'hindern, hinderlich sein; (zurück) weichen, zurückgehen' (1748: TESz; NySz) ige (ebből van a *hátralovat'*). A *hátrat'* régebbi, a *hátralovat'* újabb átvételnek látszik. – A magyarból: SipB. – Vö. **hátralík**.

ház 'gatyakorc' – Dolný Lopašov: *ház* (Pátk 205); – **Szárm.:** **házik, cházik 1.** 'templom előcsarnoka' (LS 1–2: 185; GNS; SSN); **2.** 'halottasház' (uo.); – **házba** 'ház' argó (Hroz 101).

A fgr. eredetű m. *ház* 'Wohnort; Wohnhaus' (1195 k.: TESz), melynek még sok egyéb jelentése is van, így 'koporsó' (ÚMTsz); 'valaminek a doboza,

tokja, tartója' (ÉrtSz) stb. Ez utóbbiak szolgálnak kiindulásul a szk. jelentések kialakulásához. Szabó (LS 1–2: 185) szerint a *házik*, *cházik* (a *h* > *ch* változásra l. **22.8.** p.) a m. *házikó* átvétele, de talán inkább a szk. *-ík* kicsinyítőképzővel alkotott deminutivum. Ellenben a *házba* nem szk. képződmény, hanem a m. határozóragos *házba* 'ins Haus' kifejezés átvétele szing. nom.-ként (erre l. **35.** p.) az argóban. – Gömörben van *házi* 'almafajta' (GNS) is. Ez bizonyára a jelzőként használt m. *házi* 'Haus-, haus-' helyi meghonosodása, noha a magyarból valamiféle **házialma* nincs kimutatva. – Vö. **háskutatás**, **haza**, **hazafi**, **hazafišág**.

haza 'Heimat, Vaterland' – *haza* ojed. (Kálal).

A belső keletkezésű m. *haza* 'ua.' (1372 u.: TESz). Elavult, régebben is inkább csak stílusértékű lehetett. – Vö. **hazafi**, **hazafišág**.

hazafi, **hazafik** 'Patriot' – 1851: za lahkje peňjaze mohou bit' človek u Maďarou vlast'encom, *hazafim* (SP I/4: 151), 1862: Lež sa ukazuje tiež dobrý „*hazafi*” (Lipa 2: 186), *hazafi*, *hazafik* posměšně (Kálal), *hazafik* pejor. zastar. (Fr. Král': SSJ; SCS); – **Szärm.:** **hazafický** adj., adv. – 1862: „*hazafickému*” oku vášmu (Lipa 2: 197), Že si tak počína krásne „*hazafický*” (uo.), *hazafický* adj., arch., pejor. (Tim: MatSl), *hazafický* (Peřinka 180; SSJ); – **hazafictvo** 'hazafiság' (Kálal).

A *haza* 'Heimat' és *fi* 'Sohn' révén keletkezett m. *hazafi* 'Patriot' (1638: EWU) összetétel. A *hazafik* forrása talán a m. plur. nom. *hazafik*, de számolni kell azzal a lehetőséggel is, hogy a szk. főnévrendszerrel idegen *-i* végződés eltávolítását a nyelvérzék a gyakori *-ík* képző hatására egy *-k* hozzáadásával oldotta meg (l. **35.**, **41.2.** p.). Elavult. A XIX. sz. közepe táján (szabadságharc) kezdett az írástudók útján átkerülni a szlovákba, ahol gúnyos kifejezésként éltek vele. – Vö. **haza**, **hazafišág**.

hazafišág 'Patriotizmus' – 1862: Tak teda na „*hazafišág*” čili na vlastenectvo nič nedržíte (Lipa 2: 197), 1874: jeden z tých *hazafišágom* preparovaných ... človek (LaskS II, 439), *hazafišág* (Kálal; pejor. zastar. Tim: MatSl; SSJ), *hazafišák* (SCS).

A *hazafi* 'Patriot' összetételből *-ság* képzővel keletkezett m. *hazafiság* 'Patriotizmus' (1704: TESz) képződmény. Elavult. – A magyarból: MatSl; SSJ; SCS. – Vö. **haza**, **hazafi**.

házmešter 'Hausmeister' – *házmešter* (Czambel 130; Tb: s. gy.), Bratislava: *hazamešter* régen (SR 57: 353), *hazmešter* (SipM).

A *ház* 'Haus' és *mester* 'Meister' segítségével ném. mintára keletkezett m. *házmešter* 'Hausmeister' (CzF; ÉrtSz) összetétel. Erősen elavulóban van. – A magyarból: Czambel 130; SipM; Palkovič: SR 57: 353. – Vö. **ház**.

hed' 1. 'szőlőhegy' – Hont, XIX. szef.: v každom časi *Heť* opravu (SMSS 11: 47), Tak rečené silváše, ktoré obyčajne pri *hetyi* viničnej na spotku sa nachádzajú (uo.); – 2. 'földből, sárból készített gát' – Maňa, 1828: Tinak starší mal *hed'* pretrhnutú (SN 18: 618), za *hed'* Juhasovi pokutovany je 15 den (uo.), Acsa: *hed'* (NSM 2: 65).

A valószínűleg fgr. eredetű m. *hegy* 'Berg' (1055: TESz), amely az összetett *szőlőhegy* 'Weinberg' (1358: OklSz) alapján a népnyelvben 'Weinberg' jelentést is kapott, vö. Pápa, 1629: Ha valaki Szőlejét el adangia, tartozzek ... akar a *hegyen* akar a haznal be vallani ... (SzólSzab 67), Szatmár megye, 1720: Az *Hegjnek* Termését ... (uo. 182; l. még SzegSz; ÚMTsz). A 2. jelentés a szlovákban alakult ki, feltehetően a szőlőket egymástól elhatároló gyepük, mezsgyék alapján. Elavulóban levő kszk. tájszó. – Vö. **hed'birov, hed'šig, hed'vám.**

hed'birov 'Bergmeister' – Pukanec a okolie, 1749: Každý *Hegy Biro* anebo Pereg winde na Winice (NpSbor 6–7: 198), *Hegi Biro* a Prisažny (uo.), proti *Hegy Birowi* aneb Prisažnim (uo.), 1767: gedna Častka Panstwu druha *Heg Birowy* (uo. 199), Hont XIX. szef.: na Ten čas Pána Gelleri Zsigmonda *Hegybirová* Viňic Pečeňickich (SMSS 11: 43), Pukanec, 1898: Roku Pána 1898 24. apríla za *hegy birova* bol ... zvolený ... (SN 18: 619), Hont: *hed'birov* (Nyr 29: 331).

A *hegy* 'Berg' és *bíró* 'Richter' alkotta m. *hegybíró* 'Bergmeister' (ÚMTsz) összetétel, ill. annak népnyelvi *hegybiroú* alakváltozata. Régebbi előfordulására vö. Szatmár megye, 1720: A Szüreti alkalmatosságnak Terminussa a' *Hegj bíró* autoritássában áll (SzólSzab 183). A szk. szóvég alakulására l. 13. p. A szőlészettel kapcsolatos kifejezés, úgy látszik, főképpen Hont megyében élt, mára kiveszett. – A magyarból: Antal: Nyr 29: 331; Gregor: AnUB 4: 130. – L. még m. > rom. *highibirău* (Tamás). – Vö. **birov, hed', hed'šig.**

hedeš 1. 'kupp(e)lig, kegelförmig' – Čachtice, 1736: Ktery *hegyes* diamant y wczil ... widel gest (SR 38: 176), z/tich wiss gmenowanich kamenku ..., mezy kterima ten *hegyes* diamantek ... (uo.); – **2.** 'mit spitzen Hörnen' – 1788: *Hegyes* Kuhname (SipM), 1792: poručam ... gednu galowicu pod biku *hed'eš* (Tirp 3: 68), *Hegyes* ökörnév (DobšO 51); – **3.** 'olyan személy, aki jól tartja magát, jó erőben van' – *hegeš* (Buffa 154); – **4.** 'erős ökörpásztor' – Bzince p. Jav.: *hedeš* (SSN), Sveržov, Studenec, Dl. Lúka: *hegeš* (uo.), Markušovce: Vlašani su *hejgeše* (uo.).

A *hegy* 'Berg; Spitze' főnévnek -s képzős m. *hegyes* (hn. 1177: EWU) származékszava, amely melléknévként, majd főnévvé önállósulva egyaránt közhasználatú. A *hegyes* jelentése egyebek közt 'kupp(e)lig, kegelförmig' (1596: SzT); 'a szarvasmarha vagy juh jellegzetes szarvállása' (1681: uo.; l. ÚMTsz is); 'gyors felfogású; éles hallású; hetyke, büszke, rátarti; egyenes, feszes járású (személy)' (NySz; ÚMTsz). Címszavunk első három jelentése a magyarból való, a 4. a szlovákban keletkezett az előbbiek alapján. A *d* > *g* szlovák változás eredménye. – L. még m. > morva *hegeš* (Sulán 175–6; Machek²), kurk. *hedeš* (Liz 84), rom. *hégheș* (Tamás). – Vö. **hed, hedešter.**

hedešter 'Stoßdegen' – 1621: ... miserne *hediesterem* pres poly probodeny (FejpLt), Mošovce, 1643: Matej Orawecz dal gemu zbrogu *hegjester* ... (HSSJ), Štítinik, 1664: dalo se ... gedon *hedešter* (SR 38: 178), Zvolen, 1669: Na *hegyesster* remen (PDS 41), Budatín, 1675: ... wyterhnut chtel geho *hogvestör* [átjavítva: *hegyester*] (SzunyLt 1675: 19), B. Bystrica, 1672: ručznica, sabla a *hegyestör* (HSSJ), 1685: kord (*hedešster*) a ssabla (Com 287), Zvol. stol.,

1692: Na *Hegyester* remen (SMSS 12: 48), Skalica, 1703: Rukowàt k *Hedesteru* (AM Szakolca Lad A 8), Krupina, 1721: na *hedyiester* remeny (HSSJ), 1775 k.: Hegyestör, *Hedešter*, Dolon (StSl 3: 87); – **Szárm.:** **hedešterik** dem. 1705: *Hedesterik* gedem ... (RadvLt 81. cs. IV. o. XX: 117b); – **hedešterikový** adj. – 1681: Skaliczkemu ... *Hedesterikowich* Posswj (NádLt Okir I 289/B: 565b).

A *hegyes* 'spitz, spitzig, Spitz-' és *tör* 'Dolch, Stilett' alkotta m. *hegyestör* 'Stoßdegen' (1395 k.: RMG; a fegyverre l. Kalmár 87) összetétel. Az egykori írásmód a végszótagban levő hosszúságot nem jelölte, de a szokásos módon a m. ő helyén itt bizonyára leginkább é ejtődött (l. Gregor: NyDt 167). A katonai terminológia eleme volt, a fegyver elavulásával a szó is kiveszett. – A magyarból: Király: StSl 3: 87; Doruľa: SR 38: 178; Doruľa 67; Gregor: NyDt 175; HSSJ. – L. még m. > szhv. *hedešter* (UElSk).

hed'šig 'szőlőbirtokosok szervezete, hegyközség, ill. annak gyűlése' – Maňa, 1828: Šulka Ištvan nebol na *hečiku* (SN 18: 618), Kuna Matej ked sa na *hečik* vína napil (uo.), Hont, XIX. szef.: jeden zlaty rakusky *Hegyšiku* (SMSS 11: 46), do *Hegyšegu* ... bi zaplaťil (uo. 47), Každí rok na d'ën sv. Ďura i na Martina schocka, tojest *hegyšeg* zdržiavat' sa buďe (uo. 48); – **Szárm.:** **hed'šický** adj. – Hont, XIX. szef.: ... Uradu *Hegyšigskemu* ... (uo. 46), do kasi *Hegyšedskej* 4 zlati (uo.)

A *hegy* 'Weinberg' főnévből -ség képzővel keletkezett m. *hegyšeg* 'szőlőbirtokosok szervezete, hegyközség' (1643: OklSz; egyéb jelentésben 1626: TESz) származék. Szőlészeti szakszóként élt, úgy látszik, csak Hont megyében. – A magyarból: Kahounová: SN 18: 615. – Vö. **hed'**, **hed'birov**, **hed'vám**.

hed'vám 'Weinbergzins' – Tovarníky, 1669: odkazal ..., žeby *hedvam* a dežmu žadnu swym panom nedali (HSSJ).

A *hegy* 'Weinberg' és *vám* 'Zoll', régi 'Zehent' alkotta m. *hegyvám* 'Weinbergzins' (1347: OklSz) összetétel. Tekintettel a kukr. megfelelésekre, az egyetlen adat ellenére sem mondható egyértelműen alkalmi kölcsönzésnek. Megtalálható tükörfordításban is, vö. 1767–74: aby takowe *Horne* Prawo, aneb *Myto* ... z Presspursku Myru se odbiralo (OSzK Fol Lat 3501: 265) – azon *Hegy-Vám* ... Posonyi mértekkel vétetödgýék (uo. 238). – A magyarból: Horváth: RabT 257; HSSJ. – L. még m. > kukr. *hed'vam* (LizV 88, 587; Dezső: NytudÉrt 128: 63). – Vö. **hed'**, **hed'birov**, **hed'šig**.

hejk, **hek** állatterelő szó – *hek* (Bern), hők (*hek*, *heg*, sl.) apage! weg, fort! (Dank), 1897: „*Hek*, Rož-ko!”, volali pohoniči (Timr I, 369), *hejk* (vsl Kálal; Ráz, Ondr: SSJ; Hviezd, Ráz... MatSl; Malč: StSl 10: 232), *hek*, *hejk* (Hab 308–9), *hejk*, *hök* (SipM), *heg*, *hejk* (LexNov 116), *hejk*, *hejg* (GNS) stb.; – **Szárm.:** **he(j)kat'**, **hejknút'** 'hökköl, hőköltet' – 1833: hökkölni, hőkölölni, hőkölölni (*heknúti*, *hegnúti*, sl.) ... (Dank), *hejkač*, *hejknút'* (GNS), Rochovce: *Héká* voli dozatku (SSN).

A hangutánzó eredetű m. *hök* állatterelő szó (1566: TESz), ill. annak *hök(k)*, *hőkük*, *hejk* (uo.; ÚMTsz) alakváltozatai. A jelentés azonossága mellett magyar eredetről tanúskodik a szó hangalakja is (az ő, öü szk. megfeleléseire l. 17. p.). –

A magyarból: Király: StSl 10: 232; SipM; Gregor: SzNyME 47–8. – Egyébként az ebbe a szócsaládba tartozó m. *hékás* 'megszólításra használt szó' (1838: TESz) és *hékám* 'ua.' (1842: uo.) is idézhető a Zemplén megyei és alföldi szlovákból, vö. Szs, 1895: *he'káš* bizalmaskodó, legtöbbször sértő megszólítás (NyK 25: 297), *hejkaš* (SipM), Nbh: Tak *hejkám*, že do enej puknutej miski položiu tú misku, čo bolo poľiovka (NSM 4: 113), Nbh: *hejkám* 'hékám' (s. gy.). – L. még m. > kukr. *hivk*, *hövk* (LizV 588).

hejus 'hiúz' – Holíč, 1675: o *Hegusa* ... (AM Comit. Nitr. Rsz 26: 586b), St. Turá, 1676: ... od widri OSemnast penez, od *Hejusa* ssest a Tricet penez (EK Céghlev. XLVI. 16: 17), Orlové, 1697: mentečku z *hegusom* podssitu (HSSJ), Radvaň, 1712: mentecka zamatowa ... *heguzom* potsita ... (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.), 1721: mentecka zamatowa ... *heguzom* potsita (uo.), Zvolens. stol., 1760: *Hejuž*, aneb Ryss pekny, Strakawy (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 9b), 1820: *heyus* sl. (na Tatrách) ... (Palk), 1833: Hiúz (... *heyuz*, sl.) ... (Dank), *hejús*, *hejúz*, *hyuz*, *hejrus* (Kálal); – **Szárm.:** **hejusový** adj. – Praznov, 1630: *hegusowe* futro (HSSJ), L. Ján, 1683: Moga Fialkova *hejusova* Mentečka (NádLt Okir I 289/B: 221b), 1708: Rukawnik *heiusowi* (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Krupina, 1721: od risoweg a *hajusoweg* (kože) (HSSJ) stb.

Az ismeretlen eredetű m. *hiúz* 'Luchs' (1395 k.: TESz), ill. annak régi *hejúz/sz* (uo.) alakváltozata. A szk. *hejrus*-ban az *r* inetimologikus (l. 32.5. p.), feltehetően expresszivitás következménye. Feriánc 120 szerint Nepcally-ban a *hejuz* jelentése 'Caprimulgus', azaz 'lappantyú' (l. MÁSz 90, 187). Kérdéses, hogy ez milyen módon kapcsolódik címszavunkhoz. Alakilag ugyan teljesen azonos a két szó, tartalmilag azonban nagyon távol esnek egymástól. A SSN semmilyen jelentésben nem ismeri. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 306; Kálal; HSSJ stb. – L. még m. > szhv. *heus/z*, *hiuz* (UElSk).

hel 1. 'építési telek, házhely' – Gemer: *hel* (LS 3: 117; GNS), Kameňany: Neviam, šva to za paladz bude na kelom *helu* (SSN), Rochovce: Na kelom *helu* maže stavet (uo.). Nandraž: *helo* (uo.); – 2. 'kemence sut' – Stráže nad Myjavou: *hél* (SR 9: 180), Bidovce: *heľa* (SSN), *hél* jzsl (uo.); – 3. 'a sutban levő szülő nő ágya' – Suchá n. Par.: *hél* (uo.); – 4. 'a beágyazás régi módja' – Ružindol: *hél* (uo.); – **Szárm.:** **helisko**, **helište 1.** 'jobbágytelek' – okr. Šurany, 1770: Pustych *helisk* celich je 14 (ListyP 140), jedno cele *helisko* (uo.), Obsolovce, 1780: *helisse* to, na kterem se wčilkom deutralski domček nachazy (HSSJ); – 2. 'építési telek, házhely' – Szs, 1806: to *Helisko*, aneb Mesto nakterem ten ... Dom, aneb chissa wystaweny ge (Szslr V. 201. a. 14.), Bh: také nové *heliská* (ŠtolcM 107), *helisko* (Tk: JŠ 2: 325; Pk: s. gy.; GregPsz; GNS), Pukanec: *helisko* (SSN), Návojovce: *halisko* (uo.); – 3. 'ingatlan (házzal)' – V. Maňa: *halisko* (uo.), Hor. Poruba: *haliská* plur. (uo.); – 4. 'ideiglenes hegyi szállás' – *helisko* (Podk 310).

Az ismeretlen eredetű m. *hely* 1. 'Grundstück; Unterkunft' (hn. 1055: EWU); 2. 'Ort(schaft); Flecken' (1206: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo. és ÚMTsz) főnévként tájnyelvi *hel* (uo.) változata. A 2–4. jelentés a szlovákban alakult ki az l. alapján. A *helisko* a produktív *-isko* (l. SlLex I, 145–7), a *helište* pedig a

régi és nyelvjárási *-ište* (uo.; Letz 76) helynévképzővel keletkezett. Elsősorban a nyszk. és kszk. nyelvterület délebbi részeiről idézhető tájszó. – A magyarból: Orlovský: LS 3: 117; ŠtolcM 61, 69; Hauptová: Slavia 28: 522; HSSJ stb. – L. még m. > rom. *héli* (Tamás). – Vö. **helpínz**.

helpínz, helpénz, helpénz 'Marktgeld, Marktgebühr' – Bojnice, 1672: *maty budu mocz ... helpinż ... wzaty* (AM Comit. Nítriens. Rsz 26: 189b), ... od ginich Czismaruw *helpinss ... wibiraty* (uo. 187), 1678: ... *powinen bude daty ... od sstanga Helpins den 12* (uo. Comit. Bars. Rsz 9: 300), Bátovce, 1681: ... *ten tedy bude ... do Cehu pak Cehowny Brat Helly Pinz ... daty* (uo. Comit. Hont. Rsz 20: 9b), 1688: ... *a nebilby z Cechu nasseho Towarystwa, Powinnen bude dawat Hely Pinz ...* (uo. Comit. Turóc. Rsz 52: 63), Krupina, 1693: *Jarmočny peniz genž slowe Helypénz ...* (SR 38: 184), W/czas Jarmočny *Helypinz* od ginich ... *mystruw Wsseczouskich ...* (uo.), Radvaň, 1701: ... *powinny budu helypénz do postiveho Cechu platiti* (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 84b), 1701: *powinny budau helypenzt ... platity* (HSSJ), Veličná, 1713: *Od kazdeg pak železneg roboty podle možnosity hel pinis* [!] *ma se položit* (AM Comit. Arvens. Rsz 5: 91), Veličná, 1713: *pry revideovani geden kazdy Jarmocžneho helpinż poloży* (uo. 40b), 1720: *nedadja nicz krome Hely Pénz den. Sesnast* (AM Comit. Turóc. Rsz 52: 23b), a Garmočneho *co gest helypénz ...* (uo. 33), 1725: ... *žadneho hell pinszu nežadaly* (AM Comit. Nyitra Rsz 26: 167b), Bcs, 1847: *Widal som za Dwe ynsstancie skrze Hej pinzu ...* (MMM Céhkönyvek 62.414.1), Nbh, 1925: *Helypénz na Megyesi* (Chov 195) stb.

A *hely* 'Platz, Ort' és *pénz* 'Geld' alkotta m. *helypénz* (népnyelvi *helpénz, helpínz*) 'Marktgeld, Marktgebühr' (ÉrtSz) összetétel, vö. Jolsva, 1666: *tartozik helyly pénzt ... fizetni* (AM Gömör megye Rsz 19: 372). A m. kifejezés a céhnyelvi szóhasználat útján került be a szlovákba. Gyakran, főként eleinte, szing. nom. alakban, terminusként használva jelentkezik, vö. Žilina, 1656: *sloboda gim bude w Angariach Uherskim Yazikom reczene Hely=pénzt triczat Dwa penez wibirat* (AM Comit. Trencs II. Rsz 50: 428), Bojnice, 1672: ... *pri Yarmakach a trhuu, od ginich Czismaruw hel pénzt podle običege wibirati* (SL 2: 72), *mati budu mocz ... hel penzt* anebo od *mista dua a triczet penez wzati* (uo. 75) stb. A gazdag példatár alapján azonban bizonyos, hogy címszavunk már nem tekinthető alkalmi kölcsönzésnek. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 530; Doruľa: SR 38: 184; Doruľa 69–70; Gregor: AnUB 13: 173–4; HSSJ. – A *helpinis* második *i*-je feltehetően tollhiba (ugyanazon helységből más alkalommal *helpinż* van), de számolni lehet a cseh *peniz* esetleges befolyásával is. – Vö. **hel**.

henger 'Walze, Rolle' – *henger* (GNS; Krásna n. Hron: SSN; NI: Roh 383; Nye: NSM 3: 278), Nye: *trojačistí henger, hlatkí henger* (NSM 3: 273), Ks: *henger* (s. gy.); – **Szárm.: (z)hengerovat'** '(le)hengerel, -hengerez' – V. Straciny: *hengeruvat'* (SSN), Nye: *s tin sa hengerovalo* (NSM 3: 278), ... *shengerovau človek* (uo.).

A hangutánzó-hangfestő eredetű *hengerít* 'wälzen, rollen' szócsaládjába tartozó nyelvújítási m. *henger* 'Walze, Zylinder' (1784: TESz). A *hengerovat'*

bizonyára a m. *hengerel* 'wälzen, rollen' (1836: uo.) lefordításával keletkezett. Újkeletű átvétel, Gömör, Nógrád és Zemplén megye délebbi tájain és az alföldi szlovákok szóhasználatában élő tájszó. – L. még m. > kucr. *hénger* (LizV 587).

henteš 'Fleischer, Metzger' – *hinteš* vulg., plur. *hinteše* (Bern), akoby si ňou [slaninou] boli už prv *henteši* čižmy natierali (LaskD II, 57), Nbh: 11/2 kg Slaňina od *Henteša* (Chov 258), Meso ... kúpiť u *henteša* (JSbor 4: 225), lebo ja som *henteš*, to ako mäsiar (BallekP 37), *henteš* (abov: DialZ 1: 91; Malč: StSl 10: 233; SipM; zastar. GNS; Csa: HVB 231; zempl, užh: JŠ 21: 108; Nl: Roh 78), Tuhrina: *hendeš* (SSN); – **Szárm.: hentešstvo** 'henteség, mészároság' – Nl: *hentešstvo* (Roh 78); – **hentešký** adj. – Hatalov: *henteski* nuš (SSN); – **henteška** 'hentesné' – Štefultov: *Henteška* Anča ragadványnev (BM 345).

A vitatott eredetű m. *hentes* 'Schweinschlächter, Selcher, Metzger' (kn. 1565: EWU; Mollay 308). Szokatlan a Bernoláknál fölbukkanó változatban az *e* helyén levő *i*. Talán szk. *e* – *e* > *i* – *e* disszimiláció eredménye. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 184; Bartko: DialZ 1: 91; Király: StSl 10: 233; SipM; Lipták: JŠ 21: 108. – L. még m. > kucr. *henteš* (LizV 587), rom. *henteș* (Tamás), vend *hentes* (Flisz); l. még Schubert 369.

herbatěj 'Kräutertee' – Gemer: Navarim či *herbatěj* na tot kašel (VŠG 5: 173), Brusník: *herbatěj* (GNS), *herbateja* (SipM).

A magyarországi lat. eredetű m. *herbatea* 'Tee; Kräutertee' (1701?, 1704: EWU), ill. annak népnyelvi *herbatěj*, *herbateja* (ÚMTsz) alakváltozatai. Van a szlovákban *herbaté* forma is, vö. P. Bystrica, 1743: geden ibrik na *herbaté* (HSSJ), 1760: misto cukru manu do *herbathe* klast (TSMed 44), 1856: hrnčok na *herba thee* (Botto 47) stb. Ez egyaránt lehet a m. régi *herbaté* (EWU) és a magyarországi lat. *herba the*, *herba theae* (uo.) átvétele. Tekintettel a kolostorok gyógyító szerepére, ez utóbbi látszik a valószínűbbnek. – Vö. **teja**.

herceg 'Herzog, Prinz' – N. Mesto n. Váhom, 1522: *Herczek* szn. (Urb I, 52); – 1660: Holstain *Hertzegow* dalo se wina ... (NádLt Okir I 289/B: 85b), Krupina, 1685: ... *ercekowj* do taboru (HSSJ), Krupina, 1685: do taboru *ircekowj* (uo.), 1707–11: *Herczeğa* a Wüdce (OSzK Fol Slav 26: 2), 1752: *hertzeg* (KNyNyE 252), N. Lubovňa, 1772: dwa cale sedlactwa *hercek* Lubomirsky ... darowal (AANy 12/C: 263, 44. jegyzet), 1778: Knyzysatom v. *Hertzegom* Kráľyovszkim (uo. 267), Spiš, 1794: *hercekum*, grofum ... (Gács 244), Šariš, XVIII. szmf.: *Herceğa* neb ģrofa (NZ II, 447), 1832: *Eržek*, *eržek*, mladý pan (BrtáňV 288), Levoča, 1846–7: mladý *herceg* pri nej stojí (SocP 147), Rovné, 1909–10: mladý *erceg* pri niej stojí (SSpevy III, 466), 1915: Mladí *Erzek* predok ved'ie (Bartók I, 753), Dág: *Herceg*, *herceg*, mój mladí pán (Rozm 141), *herceg/k* (Gemer: SN 13: 274; čiast. strsl, vsl zastar.: SSN), *herceg* (GNS) stb. – **Szárm.: hercegov** adj. poss. – Trenčín, 1647: nad *herczeghowu* izbu (HSSJ), 1832: *Eržekova* stará mati (BrtáňV 288), 1842: do *hercegoweho* ... (SN 19: 39), Levoča, 1846–7: Všitkym panom kone skaču, | *hercegovu* smutne kraču (SocP 147), Rovné, 1909–10: *Ercegovu* stará maci (SSpevy III, 466) stb. – **hercegský**, adj. – 1790: v panstvách *herceckých* ... (MišP 368), 1794: Všecke panstva kralovske, *hercecke*

... (Gács 244), Jelšava, 1937: Vinšli *herceckí páni* (LS 4–6: 338), *herceckí* (GNS); – **hercedžka** 'Herzogin' – *herceška* (GNS), V. Bielice: *herceška* (SSN); – **hercegstvo** 'hercegség' – 1775 k.: Hertzegség, *Hercestwjt*, Ducatus (StSl 3: 87).

A magyarországi kfn. eredetű m. *herceg* 'ua.' (kn. 1405 k.: Mollay; EWU). A hangrendi kiegyenlítődés korán megtörtént a magyarban, ebben a formában tehát címszavunkat a magyar közvetítette a szlovákba. Ehhez vö. Trenčín, 1678: *Do herceghazu* (HŠ 3: 405). Ez alkalmi átvétele a m. *hercegház* 'a herceg szobája, hercegi szoba' összetételnek. A *hercog* (1722: HSSJ; 1782: AGK 245; stb.) alak azonban közvetlenül az úfn.-ből való. Az *er-* kezdetű változat úgy keletkezett, hogy a nyelvérzék a szókezdő *h*-t protézisként érzékelt és elhagyta (l. 31.4. p.). – A magyarból: Király: StSl 3: 87; Schubert 371; Udvari: AANY 12/C: 263, 44. jegyzet; HSSJ stb. – A m. szó közvetlenül vagy közvetve több más nyelvbe is átkerült (erre l. Dezső: NytudÉrt 128: 64; Tamás 425; UEISK 263; Flisz I, 69; Schubert 369–71; Hollós 63).

herček, herčok 'Hamster' – 1825: quia autem aliqui Slavorum exprimunt *cherček*, imo etiam *hertsek* (Leschka 95), 1833: hörtsök (chrtsek, *chertsek*, sl.) mus cricetus ... (Dank 458), hörcsög, *herčok* (Jancs), *hirček*, *herčok* (Czambel), Ve: *herčok* (JŠ 2: 315), *herčog* (Nbh, Bcs: s. gy.; Pi: BÉ 1971: 254; V. Straciny: SSN), *herčog/k* (SipM), *herček* (VŠG 5: 274).

A szláv eredetű m. *hörcsög* 'ua.' (1598?, 1608: TESz; egyéb jelentésben 1395 k.: uo.). A szókezdő *ch*-t a szk. *chrček* 'ua.' (SSJ), az *-ok* szövéget pedig a népnyelvi *chrčok*, *hrčok* 'ua.' (Kálal) analógiás hatása is magyarázza (l. még 22.8.; 47.3. p.). – A magyarból: Drahos: SzTFTK 1963: 107; SipM. – L. még m. > kukr. *hirč*, *hirček* (LizV 588), rom. *hîrcióg* (Tamás), jrut. *herčok* (Udv 54), vend *hörcseg* (Flisz).

herkopáter 1. 'magas állású személy', gúnyosan „atyaúristen” – *herkopáter* (Kálal; žart. zried. Kal: MatSl; SCS), Ani *Herkopátra* sa nebojí (Zát 29), To nerobí ani *Herkopáter* (uo. 213), Revúca: Ani *herkopáter* ho nepresveči (GNS); – **2.** 'földöntúli lény, garabonciás' – ako hriešneho *herkopátra* pomedzi agátmi abháňala (TekP 90, 186); – **3.** 'szitokszó' – *herkopáter* (Garaj).

A *Hirkó* ~ *Herkó* családnév és a *páter* 'Pater' összetételével alakult m. *herkópáter* 1. 'schreckliche Person' (1784 k.: TESz; de *Hirco Páter*: 1675: uo.); 2. 'in festen Verbindungen zur Verstärkung des Verneinens bzw. zum Ausdruck milden Fluches' (1786: EWU; a kérdés részletes kifejtését l. Csefkó: MNyTK 28: 7–16; O. Nagy³ 228–30). A *nem fél, nem ijed meg a herkópátertől sem* típusú szólásmondások révén válhatott ismertté a szlovákban, amikoris a *herkópáter* jelentése már meglehetősen bizonytalan volt. Címszavunknak a ném. *Herr Gott Vater*-ből való származtatása (l. pl. Zát; Kálal; Garaj; MatSl; SCS; Rudolf) nem fogadható el. – A magyarból: Juhász 9; TESz; Gregor: SzNyME 48.

hermecsij 'Sattलगurt, Tragriemen am Sattel' – Zvolen, 1642: za strmene obssiwana, za *hermecie* (HSSJ), Zvolen, 1669: *hermeszi* fl. 1 (PDS 40), Na gedno sedlo *hermedczy* pat (uo.), Zvol. stol.: 1692: Na gedno Sedlo *hermedszio* pet (SMSS 12: 49), M. Kameň, 1716: dwe *Hernatsz*i Mlademu Panu den 5

(Ballt Kékkői urad. 29. cs.), Krupina, 1721: szerszam ... popruhamy i strmene *hermecziamy* (HSSJ), na jedno sedlo *harmacie* (uo.), Trenč. stol., 1736: *Hermed* *šej* ztlczeneho remenya Par (OSzK Fol Lat 1037/4: 67b), sprosté *Hermedszej* Par (uo.), 1738: Sprosté *hermedszéj* Par (uo. 364b), 1741: *Hermed Sie* Stluczeneho Remenya (uo. 1037/5: 179b), *Hermeczye* zstluczeneho Remenya Par (uo. 265), 1742: *Hermiczige* Par (uo. 1037/6: 122), M. Kameň, 1744: Sprawil sem ... pat parow *Hermecej* (Ballt Kékkői urad. 34. cs.), Zvol. stol., 1760: Geden par *Hermedsigou* dobrych den 10 (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 11b).

Az ismeretlen eredetű m. *hermec* 'Sattelgurt; Tragriemen am Sattel' (1405 k.: TESz) és a *szij* 'Riemen' alkotta m. *hermecszij* 'Tragriemen am Sattel' (1532: OklSz) összetétel. Régi kifejezés, a nyereggyártók és lószerszám-készítők, ill. ahol ezeket használták, vagyis a nemesi udvarházak környezetében élők szókinszének volt az eleme. A *d*-s változat csak írásbeli sajátosság, a megközelítő ejtőmód visszaadását szolgálhatta. Az 1716. évi *Hernatszi* elírás lehet, s a *Hernat*- talán nem azonos az ismeretlen eredetű m. régi *hernác* 'Art Stoff' (1400: TESz) szóval; vö. mégis 1700: Item *hernatu* konczo N. 1 1/2 (Jelš 411). Mivel erre több adatom nincs, így a *t*-ről bővebbet nem tudok mondani. – A magyarból: HSSJ I, 402, de a *hermecia* címszó téves kikövetkeztetés.

herňov 'Raupe; Seidenraupe' – 1825: slav. *hrňow* vel *herňow* (Leschka 94), Szs, 1895: *herňov* 1. 'selyemhernyó'; 2. 'fákon élő hernyó' (NyK 25: 297), *herňo*^u 'Raupe' (SipM).

A belső keletkezésű m. *hernyó* 'Raupe' (1350 k.: TESz), ill. annak nyelvjárási *hernyóu* alakváltozata. A szk. szóvégre l. 13. p. A *hrňov* – ha valós alak – a *hrnúť* 'gördít, zúdít, sodor, söpör, tol' ige hatására alakult. Zemplénben és az alföldi szlovákok nyelvében élő tájszó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 297; SipM. – L. még m. > kukr. *herňóvy* (LizV 588), rom. *hernéu* (Tamás).

herovka, herovec 'Hobelspan' – 1848: csörege, csörege, *herouka, herouke* ... (Jancs), forgács-fánk, *herouka* (uo.), herőcze, *herouka* ... (uo.), 1869: forgácsfánk, ... ; *herovka* ... (Loos I, 185), *herovka, hárovec* (Mič), Bcs, 1902: *herouky* (SP 22: 389), *herovka*, plur. *herovci* (Kálal), kerepesi szk. nyj.-i sziget: *heróuke* pt. (ŠtolcM 226), Lf: ... pampúške, *háro'ke* (Ondrus 209), Pi: *priřazal'i* kmotri z *heróukámi* (uo. 242), Vc: *heróuke* pt. (Manga 70), *heróke* pt. (Kds: DissSl 2: 30; Nbh: s. gy.), *hárovec* (LexNov 196), Novohr. stol.: *herouce, herovke* (ASJ IV/2: 166–7), *harovec, herovce* (GNS), Tk: *herouki* (s. gy.), *herovke, herouki* (Hont 109, 116), Bcs: *herovke* (ČNS) stb.

A m. *herőce*, nyelvjárási *heróke* 'Art Festgebäck; Hobelspan' (1781 e.: TESz), amely a *here* 'Hode' főnévnek *-ke, -(ő)ce* kicsinyítőképzőkkel keletkezett származékszava (uo.; a jelentés kialakulását is l. ott). Az átvett alak valójában a m. nyelvjárási *herőike, herőice* volt, ebből az átvétel során a szokásos módon *eu*, majd a kszk. nyj. déli változatának megfelelően *ou* (> *ov*) lett (l. 17.4. p. is). Az így kialakult *herovce* formát azután plur.-nak tekintve, annak szing. nom.-a szabályosan *herovec*. Az első szótag m. *e* hangja a szlovákban *a*-val is jelentkezhethet (l. 14.2. p.). A kszk. nyelvterület délebbi részein, valamint a zömmel

onnét elszármazott Duna–Tisza közi és alföldi szlovákok nyelvében élő tájszó. – A magyarból: ŠtolcM 226; ŠtolcJ 58, de nem úgy, ahogyan Štolc levezeti!; Sonkoly: DissSl 2: 30. – L. még m. > jrut. *herovci* (Udv 54). – Vö. **lóhera**.

heteš 1. 'a gazdaságban heti szolgálatot végző férficseléd, mindenés' – Starina, 1772: za *heteša* 21 uherskich zlaty ... (Udvári 432), Pichne, 1772: na kazdi mesac gedneho *hetesa* dawame (uo.), Val'kovo, 1779: p. Batticsky od 2/4 grunta kazdoroczne na *hetessa* dawa zl. Rh. 2 (UdvUrb 288), P. Jakob Palowy za *hetessa* zl. Rh. 1. d. 50 (uo.), Šariš, 1831: Juhas y *Hetes* ... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Gulas y *Hetes* (uo.), Malč: *heteš* (StSl 10: 233); – **2.** 'iskolai hetes' – *heteš* (GregPsz 223; Vsz: s. gy.); – **Szárm.: hetešský** adj. – Val'kovo, 1779: Pany Szentivanky do roka gednen tizden od 1/8 idu na wisluhu *hetesku* ... (UdvUrb 288); – **hetešstvo** 'hetesség' – Sl. Krivé, Alsó Lápos, 1772: ked do paneg na *hetestwo* choda (Udvári 433).

A *hét* 'Woche' főnévnek -s képzővel keletkezett és főnevesült m. *hetes* 'Wochendiensthhaber' (kn. 1405 k.: TESz) származékszava. Az 1. jelentésben kelszk. tájszó, a 2. jelentés újabb átvétel az iskolai oktatás útján. – A magyarból: GregPsz 162; Udvári 433. – L. még m. > kukr. *heteš* (LizV 588).

hetibir 'Wochenlohn' – Žilina, XVII. szv.: magi se mu Dati gednen a nebo Dwa *hétibiry* (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 452), ... po Pol *hetibiru* (uo. 454b), L Mikuláš, 1697: powinen bude pánu mistrowy dwa *het'obyre* položit (HSSJ), Žilina, 1701: nechce ... za predepsani *Hétiber* robit (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 457), Skalica, 1703: ma byt pokutowan dwuma *Het'ob'uru* aneb dwuma wochlony (AM Civit. Szokolcz. Rsz 150: 11), Turč. Sv. Martin, Mošovce, 1720: ... ma witdwiht *Héti bér* den. dwaczat (AM Comit. Turócz. Rsz 52: 22b), L. Sv. Mikuláš, 1759: ma za pracu wzitý pol *Hétibir* (PCA 2. doboz 119. szám: 5), dwa *Hetibere* (uo.), ma pokutowan bitý na čtiri *Hetibire* (uo.: 6).

A *hét* 'Woche' főnévből keletkezett *heti* 'wöchentlich, -wochig, Wochen-' mn. és a *bér* 'Lohn' alkotta m. *hetibér* 'Wochenlohn' (ÉrtSz) összetétel. A céheknél gyakorta előforduló *hetibér* kifejezés a céhlegények egyheti fizetését jelentette, egykori előfordulására vö. 1560: ... a városra iő, *hetibérért* műuelni (Jakab II, 52), Kolozsvár, 1561: kewteles legen ... *heti berert* zolgálni (Szád II, 56) stb. Úgy látszik, hogy a XVII–XVIII. században elsősorban a szlovák csizmadia céh szókinésében volt honos. A céhnyelvben találkozunk a *týžďňový plat* szerkezettel is, vö. 1622: geho *Tydnowy Plat* den. 33. daty (AM Civit. Carpon. Rsz 85: 41), B. Štiavnica, 1788: Co se *tydnoveho platu* tovariskeho dotyče (AGK 180) stb. Ez egyaránt lehet a m. *hetibér* és a ném. *Wochenlohn* tükörfordítása. – A *hetibir*-ben a m. *é* helyén levő szk. *i* (erre l. **15.3.** p.) feltehetően hosszan ejtődött. A *het'obyry*, *het'ob'ur* formák bizonyára írnoke pontatlanságnak köszönhetőek. – A magyarból: HSSJ, de az egyetlen adata alapján megadott *het'obir* címszó nem helyes. – Vö. **bíreš**.

heveder 1. 'Bauchgurt für Reitpferde' – Ludanice, 1656: Jeden Tureczky *Heueder*, do gedne[ho] Husarske[ho] Szedla (NádLt Okir I 632), Krupina, 1690:

z tych konj stratyly pokrowecz, *heveder* y kossku baranyu (HSSJ); – 2. 'merevítő pánt' – NI: spodok koča ... ten upeuňíme z *hevederí*, abi stál vedno (Roh 261).

Az ismeretlen eredetű m. *heveder* 1. 'Bauchgurt für Reitpferde' (1395 k.: TESz); 2. 'Lasche, Schiene' (1516: uo.). A 2. jelentés valószínűleg újabb meghonosodása a szónak. – A magyarból: HSSJ.

heverný 1. 'nem igavonó; nem tejelő szarvasmarha' – Derenk, 1771: Passu gak pre *hewernich*, tak y robotnich statkuw magu ... dostatečnu (UdvUrb 326), Brezovica, 1771: ... pre wseligaky statek gak robotny, tak y *hewerny* (SzkMv 209), Banské, 1772: Gak pre robotnj, tak y pre *hewernj* statek (SzPV 42), Detrik, 1772: Pré swug staték gak robotny tak y *hévérny* pasgénék mamé (uo. 54), Cernina, 1772: krawi *hewerni* (Udvari 433), okr. Prešov, 1787: neslebodno z robotnym statkom ani z *hevernym* isc (ListyP 248), Zvol. stol., 1803: od zapražneho a *heverneho* ... statku (uo. 282), Tk, 1825: *hewernge* konye (SIKöml 332), Šumiac: *heverní* statok (GNS); – 2. 'ráérő, elfoglaltság nélküli (ember)' – Bcs: *heverní* (ČNS), Humenné: keľo tu ľudzi *hevärnych*? (SSN); – 3. 'használatlan, felesleges; elhasznált' – Lastovce: Mame tu *hevernu* kosu (SSN), Studenec: ... ta možež madz i *hevernejše* grati (uo.).

Az ismeretlen eredetű m. *hever* '(tétlenül) fekszik' igének *heverő* 'fekvő, tétlenkedő' (1585: TESz) melléknévi igeneve, amely a népnyelvben a legelőn tartott, járomba nem fogott, ill. fiatal, nem tejelő szarvasmarhákra és munkára igénybe nem vett lóra vonatkozott (l. Herman 407; ÚMTsz), közép- és kelet-szlóvak nyelvterületen ismert tájszó. – A magyarból: Gregor: NyK 68: 403–4; Udvari 433; HSSJ. – L. még m. > kukr. *hevernij* (LizV 88; Dezső: NytudÉrt 128: 64), rom. *heberéu* (Tamás), jrut. *hevernij* (Kočiš 116). – Vö. **heverovat'**.

heverovat' 'hever, heverészik, pihen, tétlenkedik' – Jasenov, 1772: jedno polo každi rok *heveruje* (Udvari 433), 1848: herélkedik, ... *heveruvat'* (Jancs), hever, ... *heveruvat'* (uo.), dologtalan, ... *heverujúci* ... (uo.), *heverovac* (Czambel; Malč: StSl 10: 233; SipM), *haverovat'* (Detva¹ 136), *haverovat'*, *heverovat'* (Kálal; gem, spiš, zempl: SSN), *heverovat'* (Márkus 105; nár. Tim: MatSl; SSJ), *havärovat'* (Podk 310), *hävärovat'i* (LexNov 319), *heverovat*, *hävärovač* (GNS) stb.; – **Szárm.: (na-, vy-, za-)heverovat'** 'elheverész, kiheverészi magát' – 1848: kihever, *viheveruvat'* ... (Jancs), Gemer: *viheverovani* (LS 1–2: 187), Malč: *viheverovani* (StSl 10: 233), *na-*, *viheverovat se*, *zaheverovat* (GNS); – **heverovanie** 'lustálkodás, heverészás' – 1758: *heveroványé* (KNyNyE 252).

Az ismeretlen eredetű m. *hever* '(untätig) liegen' (1372 u.: TESz) ige. Cím-szavunk csupán homonimája a ném. eredetű *heverovat'* 'lopóval, hévérrel bort szív' (l. Machek² is) igének, de távolról sem azonos vele, miként azt pl. a SCS véli. – A magyarból: Czambel; Šmil 15; Márkus 105; Szabó: LS 1–2: 187; Király: KNyNyE 252; StanD I¹, 359; I², 396; I³, 441; Gregor: NyK 68: 404 stb. – L. még m. > kukr. *heverovati* (LizV 587), jrut. *heverovac* (Kočiš 116). – **heverný**.

hidegvágov 'Kaltmeißel' – Gemer: *hidegvágoŭ* (LS 1–2: 185), *hidegvágó* (SipB 252; Nbh, Ks: s. gy.), NI: *hidegvágou/v* (Roh 120), *hidegvago^u* (SipM), Abov: *hidegvagov* (JŠ 21: 99).

A *hideg* 'kalt' és *vágó* 'Schneider' (< *vág* 'schneiden, hecken, absprengen') alkotta újkeletű m. *hidegvágó* 'Kaltmeißel' (MTsz; ÉrtSz) összetétel. A szk. szóvég alakulására l. **13.3.** p. Zemplén és Abaúj megyében, valamint az alföldi szlovákok szókincsében élő kifejezés. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; SipB; SipM; Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > rom. *hidegvagău* (Tamás).

hidlás 'ól, istálló padlózata' – *hidlás* (Márkus 105), *hidlaš* (Malč: StSl 10: 233; SipM; Novosad: SSN), Čerhov, Moravany: *hidraš* (SSN).

A *híd* 'Brücke' főnévnek m. *hídlás* 'palló, padlózat' (1599: TESz) származék-szava. Elsősorban a kelszk. nyelvjárás déli részein élő tájszó. – A magyarból: Márkus 105; Király: StSl 10: 233; SipM. – L. még m. > kukr. *hidlaš* (LizV 588), rom. *hidlás* (Tamás).

himpelír, hompler, hempler 1. 'nichtzünftiger Handwerker, Freimeister, Störer, Pfuscher' – Trnava, 1567: Gsu nekteřy *Hompleri*, kteří ani hrněiri negsu (EK Céhlev. XXIX. 2.), 1635: gsu nektery *hompleri* ... (HSSJ), Chtelnica, 1678: su nektery *Hompery* ... (AM Comit. Nyitra. Rsz 26: 72b), Oslany, 1718: Sloboda bude ... od *Himpellyrow* ... (EK Céhlev. XXI. 2.), Bytča, 1718: se ... nachazegu nekteri *humpellire*, mimo cechowniho poradku (AM Comit. Trencs. III. Rsz 51: 393b), Tekov 1728: ktery ... kontnarem, aneb *hempelerem* bil (AM Comit. Bars 9: 274b); – **2.** 'Gauner, Schuft' – Tk: Ved' je to veľkí *vimpellér* (s. gy.).

A korai úfn. eredetű m. *himpellér* 'nichtzünftiger Handwerker, Freimeister, Störer; Pfuscher' (1505: EWU; Mollay 310), ill. annak *hempler*, *hömpler* (uo.) alakváltozatai. A viszonylag későn felbukkanó szk. *himpelír*, *humpelír* forrása a *-pel-* szótag alapján csak a m. *himpellér*, *hümpellér* lehet, míg a *hompler* forrása a m. *hömpler* (az *ö* – *o* megfelelésre l. **16.2.** p.), a *hempler* változaté pedig a m. *hempler* ~ *hemplér*. – Ezzel szemben ismeretes a szlovákban olyan *hu-* kezdetű változat, melyben nincs jelen a *-pel-* szótag (*humpler*, *humplier*, *humpliar*, *humplár*, *humplir* stb.) vö. Jelšava, 1656: Štokher aneb *Humplir* (EK Céhlev. LX. 3.), Štokher a *Humpler* (uo.; további adatokat l. HSSJ). De idézhető a szó *himplar*, *implar* formában is, vö. P. Bystrica, 1656: ... a knekereremu ... *Chimplarowj* pryssel (AM Comit. Trencs. III. Rsz 51: 12), 1728: ktery ... Kontarem, anebo *Implerem* byl (AM Comit. Bars. Rsz 9: 18), Tekov, 1730: ktery ... Kontarem anebo *Himplarem* bi bil (EK Céhlev. XXVI. 26.) stb. Mind a *humplár*, mind a *himplár* (és alakváltozataik) minden bizonnyal közvetlenül a németből (< *hümppler*, *himpler*) származnak (ehhez vö. Machek² 191: *humplovat* is). A tótkomlósi *vimpellér* újabb átvétele a szónak (a *v-* protetikus, l. **31.5.** p.), vö. a fenti *Implerem* adatot is, ahol viszont a protetikusnak érzett *h-* kopott le (l. **31.4.** p.). Az 1. jelentésben elavult céhnyelvi kifejezés.

himpok 'Spat, Ringbein' – L. Hrádok, 1682: Zeleza co konyom *himpoky* zapekagu N 3 (NádLt Okir I 620: 71b), L. Hrádok, 1702: Na *himpoky* palenia železo ... No 1 (uo.: 87).

Az *ín* 'Bein, Wade' és a *pók* 'Spinne' alkotta m. *inpók* 'Flechsengalle' (1585: TESz) összetételnek népetimológiával keletkezett *himpók* (1664–1701: uo.)

alakváltozata. Valószínű, hogy a lótenyésztés kapcsán a nemesi birtokokon élők szlovák beszédében sem csak alkalmi használatként fordult elő. – A magyarból: Gregor: NyK 68: 415; HSSJ. – L. még m. > vend *himpok* (Flisz). – Vö. **pók**, **pókoš**.

hinta, hintó, hinčov 1. 'Schaukel' – 1833: *hinga* (*hinka*, ... sl.) oscillum, die Schaukel (Dank 445), 1863: *Mňa vo všetkých údoch štekliho, ako na dajakej hinte* (LaskS II, 322), *hinta* (SipM; Bánovce n. Bebr.: SSN); – **2.** 'egy fajta bölcső' – *hinta* (Revúca, 1853–4: Gemer 2: 36; GNS; Kovačica: s. gy.; Nye: ASNM 197. térkép), Gemer: *hintó* (SR 9: 18), *hynta* (DobšO 8; MatSl), Pl: *hiŋka* (ASNM 197. térkép), *hinčov* (SSNU 144: *hajda* a.), Bernolákovo: *hinča* (SSN) stb.; – **Szárm.: hintačka, hinčovka 1.** 'hinta; hintázás' – 1820: *hynčowka* 'houpáčka' (Palk), *hinčowka* (Bern), *hinga* (... *hintsovka*, sl.) oscillum ... (Dank), *hinta*, ... *hinčovka* (Jancs), *hinčavka*, *hynčovka*, *hyndačka* vsl, *hyntačka* (Kálal), *hinčovka* (Garaj); – **2.** 'egy fajta bölcső' – 1842: *hyntačka* (JČ 9: 112), *hyntačky* (DobšO 8), okolie Trnavy: *hintačka* (SR 9: 19); *hintaška* (GNS); – **3.** 'hintó' – 1872: *s hintačkou ísť do hory* (Botto 107); – **hintuša, hintúška, hinčúška** 'egy fajta bölcső' – *hintuša* (Myjava² 467; Ös, Szp, Or, Csr: ASNM 197. térkép; jzsl: SSN), Bratislava: *hinčúški* elav. (SR 57: 355), Pv, Psz, Cso: *hinčúška* (ASNM 197. térkép), Vsz, Tb, Kc, Sk: *hintúška* (uo.); – **hintat', hintovat' (sa), hinčat' (sa), hinčovat' (sa)** 'leng, ring, ringat, hintáz, himbál' – 1763: agitatio: pohnúti, *hyntowani* ... (HSSJ), 1763: coagitatio: trasenj ..., *hintowáni* (uo.), 1763: moto: pohybowati, *hyntowati seba* (uo.), *hinčowat' (sa)*, hintázni, lógatni (Bern), 1835: *keď sa na Stromoch pri Potoku hinčowali* (Zora 67), hintál: hajšovkať, *hinčuvat' (Jancs)*, aby mu to dieťa na ne položili, že ho bude *hintat'* (DobšP I, 277), *hinčovat'*, *hynčovat'*, *hyntat'* (Mič), *hinčovat'*, *hynčovat' (sa)*, *hyndac še* vsl, *hyntat' (sa)* (Kálal), *hindac še* (Czambel), *hintat'*, *hintovat' sa* (MatSl), *hinčovat' se* (SipB), *hintac* (SipM), *hinčuvat sa* (GregPsz), *hintač sä* (GNS), Záh. Bystrica: *hinčat* (SSN), Stupava: *hinčat sa* (uo.), Ludanice: *hinčuvat* (uo.), Jur p. Brat.: *chlapca ... hinčovali* (uo.), Pol'. Kesov: *Mi zme sa hindžovali* (uo.), Siladice: *hindžuvat sa* (uo.) Bratislava: *hinčovat sa* elav. (SR 57: 355; további származékokat l. GNS; SSN; HSSJ).

A belső keletkezésű m. *hinta* 'Schaukel, Wippe' (1405 k.: TESz), ill. annak népnyelvi *hintó* (uo.), *hinga* (Dank; ÚMTsz) alakváltozatai. A *hintat'*, *hinčat* stb. létrejöttére bizonyára hatással volt a m. *hintáz*, *hintál* '(sich) schaukeln' (1708: TESz), *hintázik* 'hutschen, schaukeln' (1566: NySz), nyelvjárási *hincál*, *hincáz* (ÚMTsz) ige ismerete is. A *t* helyén lévő szk. *č* expresszivitás eredménye (l. 50. p.). A *t* helyén a *d* aligha szlovák fejlemény, inkább a m. népnyelvi *hinda* (1792: EWU), *hindál* (ÚMTsz) alakváltozat átvétele lehet. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 306; Kálal; Szabó: LS 1–2: 185; Garaj; MatSl; SipM; Machek¹, HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *hintóvka* (Liz 106), rom. *hintă* (Tamás). – Vö. **hintov**.

hintov 'Kutsche, Prachtwagen, Karosse' – A rengeteg adatból válogatva: Likava, 1627: Remenarowy ... ktery ... na *Hintowy* pasy delal (BatthLt Lad 25 Fasc 28), 1629: Carpentum, Kolya vag *hinto* szekér, Komorní wuz neb *Hýntow*

... (Dict 319–20), Korlátka, 1635: ... czo ... *Hintow* Pozlaczal ... (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), 1650: *zhintowa* okowana os ... (Ballt Vágbesztercei urad. 2. cs.), 1662: ... do Panske[h]o *hyntowa* (NádLt Okir I 289/B: 119b), 1685: *Hintow*, na čztirech kolesach (uo. 820: 100b), 1704: *Hintow* Carpentu[m] (OSzK Oct Lat 142: 90), 1761–81: ide s *hintovem* (SocP 118), 1763: Carpentum: *Hintow*, Wúz zakryty (KamSl 88), Plešivec, 1818: na *hinto* zadna os (SN 9: 291), náš *hintov* stojí vo dvore (DobšP II, 194), *hintov* (Ráz, Vaj: MatSl; trochu zastar. SSJ), *hintof* (GregPsz), *hinto*^u (SipM), *hintóv* (LexNov 136; GNS), *hintó* (Gemér 5: 193; Pras 310) stb.; – **Szárm.: hintovček** dem. – Trenčín, 1678: Maly zeleny *hintovček* jeden (HŠ 3: 415), Blatnica, 1685: *Hintowček* Pansky Modri malj (NádLt Okir I 829: 101); – **hintovec** 'hintó' – Gemér: posadili mladuchu do predného *hintovca* (DobšP III, 395); – **hintovík** dem. – Hont. stol.: dau si spraviti edom sriebernej *hintovík* (Polívka II, 94); – **hintový, hintovný, hintovský** adj. – 1731: dve truhlicze *hintowne* (HSSJ), 1763: carpentarius eqvus: *Hintowny* aneb wozowy kúň (KamSl 88), 1775 k.: *Hintó Vánkos, Hyntowy Wankúš ...*, *Hintôs ló, Hyntowy kún* (StSl 3: 87), Plešivec, 1818: *hintovskému* kočišovi ... (SN 9: 292); – **hintovať sa** 'hintón jár, hintózik' – *hintowat' sa* (Bern), *hintovat' sa* (MatSl).

A *hinta* szócsaládjába tartozó m. *hintó* (népnyelvi *hintóu*) 'Art Kutsche; Equipage' (1500 k.: TESz), ez a *hintószekér* 'ua.' (1405 k.: uo.) – szó szerint 'schaukelnder Wagen' – szó szerkezet előtagjából önállósult főnévvé (uo.). A szk. szóvég alakulására l. 13. 3. p. Az adatok alapján bizonyos, hogy a XVI. században már honos volt a szlovákban. Közvetve igazolja ezt a Gömör és Kishont megyei népdalból vett következő idézet is: Za ten džbán | *hintov* dám, | aha, mhm, *hintov* dám (SRL 383; KSSP 2: 376). Jozef Minárik szerint ugyanis ennek a keletkezési ideje a XVI. századra teendő (l. KSSP 2: 429). – Vannak adataink arra is, hogy a m. *félhintó* 'Halbkutsche' (1717: SzT; de *félhintó-forma* 'halbkutschenartig' 1656: uo.) részfordítással szintén megvolt a szlovákban, vö. Korlátka, 1635: dal sem na zezezo ... a toho *Pul Hintowa* opravowanj (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Trenčín, 1649–58: koč, ktorý se jináč menuje *pol hintova* (SSNM 8: 149), koč na spusob *pol hintova* (uo.), 1658: jeden koc remenny ináč menovany *pol hintova* (uo. 150), Zvolen, 1669: ... kus ... remena ... Na *pol hyntowa* (PDS 40) stb. A *polhintova* alakban az -a sing. gen. rag, melynek használatát a *pol* 'fél' követelte meg. – A m. régi *leeresztő hintó* 'Art Kutsche' (1639: RadvCs II, 271) is idézhető a régi szlovákból, bizonyára lexikális hungarizmusként értékelve, vö. Ilava, 1676: *Hintow* Pansky zkomoru znutra czerweny *Leereßtó hinto* (NádLt Okir I 828), 1682: *Hintowi Stare N 3 | Leerestu Hinto N 1* (uo.). Élt részfordításban is, vö. Trenčín, 1649–58: *hintov spuštiany* (SSNM 8: 149), Ilava, 1677: *Hintov spusztany* (NádLt Okir I 828). – A magyarból: Kollár: Hlas 104; Škultéty: SP 22: 760; BEW; Hauptová: Slavia 28: 527; Király; StSl 3: 87; Machek¹; Machek²; Gregor: StSl 16: 199–200; SCS; HSSJ stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. Sulán 178–9; Machek²; LizV 88, 588; Dezső: NytudÉrt 128: 64; Tamás 430; UEISk 264–5; Kočiš 116; Décsy 39; Plet; Flisz; MEW 84; Schubert 372–3. – Vö. **hinta**.

hivatal 'Staatsamt, Behörde' – Doraz melduje do *hivatalu* (Czambel 408), 1904: Bude tam dozerat', bude tam ma' úrad, *hivatal* (Timr I, 193), Máme *hivatal!* (uo.), *hivatal* (Pk, Vsz: s. gy.; SipM).

A m. *hivatal* 'Amt, Behörde' (1787: TESz; egyéb jelentésben kn. 1372 u.: uo.), ez a *hív* '(be)rufen, anreden; aufrufen' ige származékszava (uo.). Ritka tájszó, valószínű, hogy Timrávánál stíluselemként jelenik meg. – A magyarsággal közvetlenül érintkező szlovák települések némelyikén ismerik az ebből alkotott m. nyelvújítási *hivatalnok* 'Beamter' (1833: uo.) képződményt is, vö. Michal'any: *hivatalnok* 1. 'Beamter'; 2. 'Fahrdienstleiter' (SipM), Tb: on je *hivatalnok* (s. gy.). – L. még m. > rom. *hívotol* (Tamás; Schubert 374).

hízov 'Mastschwein' – *hizou* (Gemer: LS 1–2: 185; Nye: Márkus 105; Ps: ŠtolcM 248; ŠtolcJ 97), Ks: *hízovi* zme veľa maľi (s. gy.).

Az ősi eredetű m. *hízik* 'fett werden' igének *hízó* 'zu mästend (Schwein)' (1550 k.: EWU); 'gemästetes Schlachtvieh' (1752: uo.); 'Mastschwein' (1755: uo.), népnyelvi *hízóu* (ÚMTsz) főnevesült melléknévi igeneve. A szk. szóvégre l. 13. p. – A magyarból: Márkus 105; Szabó: LS 1–2: 185; ŠtolcJ 97. – L. még m. > kukr. *hízôv* (LizV 588), rom. *hizáu* (Tamás).

hodál' 1. 'major; majorsági épület' – *hodaj* (Mič; Kálal; SipM), Nbh: kukuric ... zo s kočou sa vozila tanuka do salaša ľebo do *hodála* (NSM 4: 68), Nbh: mau veľmej pekni kaš'iel' a *hodál'*. A na kraj na *hodáli* mau edon planí chl'iev (KrupaŽ 118); – 2. 'nagy helyiség, szoba' – *hodaj* (SipM).

A valószínűleg rom. eredetű m. *hodály* 1. 'Schafstall, eventuell samt einer Schäferhütte; einfacher Stall in der PuĽta' (1770: EWU); 2. 'große Vieh- und Schafweide' (1838–45: uo.); 3. 'größeres Haus; Wirtschaftsgebäude' (1846: uo.). 4. 'geräumiges Zimmer, großer Saal' (1879: uo.; az eredetre l. BakosR 296 is). – A magyarból: SipM; TESz.

hofmešter 1. 'Hofmeister' – okr. Žilina, 1625: Petrovsku pan Kesy Gašpar *hofmešter* jeji osvietenostu drži (Urb II, 243), Korlátka, 1638: dal sem *Hofmesstrowj* ... (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), 1672: dworu kralowskeho negwissy *hokmester* (HSSJ), Štítnik, XVII. sz.: strowilo se na *hoffmestera* a na groffa (uo.); – 2. 'szállásmester' – Žilina, 1719: prissel *hofmešter* z regimentu (uo.); – **Szárm.:** **hofmešterov** adj. poss. – 1655: na čižmičky synowy p. *hofmesterowemu* (uo.); – **hofmešterský** adj. – H. Čuta, 1604: w urade *hokmesterskem* zustawal (uo.), M. Ján, 1697: *hofmesterska* swetniczka (uo.); – **hofmešterka** 'hopmesterné' – Pov. Bystrica, 1703: dal som doruku Panieg *hochméssterczé* (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.).

A kfn.-korai úfn. eredetű m. *hopmester* 'Oberknecht; Mitglied des Hofgesindes an einem Fürstenhof, am Hof eines Adligen; königlicher Hofmeister, Hofverwalter usw.' (1408: Mollay 312–8; EWU) főnévnek *hofmester*, *hokmester* (1550: uo.) alakváltozatai. Címzavunk m. eredete mellett elsősorban a *-mešter* utótag tanúskodik, mivel a szlovákban a német szó *majster* alakban honosodott meg. Tehát közvetlenül a németből származik a *hofmajster* 'ua.' (1644: HSSJ; Bern stb.). Ebből következik, hogy a *hokmešter* sem lehet ném. eredetű (így

Gács 139), hanem a m. régi *hokmester* átvétele. Ebben a *k*-t etimológiailag és hangtanilag megmagyarázhatatlannak tartják (l. Mollay 317; EWU 575); úgy vélem azonban, hogy két különböző szó összekeveredésével van dolgunk. A m. *hokmester* forrása ui. az úfn. *Hochmeister* (Weigand) lehet, amelyben a *ch* a magyarban a XVI. században már a szokásos módon *k*-val helyettesült. Ehhez vö. cseh *hofmistr* és *hochmistr* 'ua.' (Geb), lengy. *hochmistrz* 'ua.' (Reczek), *ochmistrz* (Linde), horvát *hohmeštar* 'ua.' (1437: Schnee 99), *ohmeštar* (1450: uo.), *hofmeštar* (1572: uo.), ahol is a *ch*, *h* eredetét ugyancsak a *Hochmeister*-hez kapcsolják (l. StrT 53). Az 1703. évi szk. *hochmešterka* változat *ch*-ja a németből átvett *hochmajster* hatását mutatja. Kihalt szó. – A magyarból: Gregor: SzNyME 48–9. – Vö. **mešter**.

hold 'Morgen, Joch' – Prešov, 1679: ... yeden *hold* zeme (HSSJ), Prešov, 1688: ... pri Okruhlem lese Try *Holdy* ... nech uziwa (DessLt Possessionaria 3. cs.), M. Šariš, 1695: mam w druhem poli ... 12 *holdi*; Item mam w tom poly ... *holdy* 16 (JČ 15: 169), Prešov, 1759: Každý *hold* po dwacet Uherskich zlatih (DessLt Possessionaria 3. cs.), Tk, 1880: 30 *holdóv* (SIKöml 332), *hold*, *holt* (vsl) (Kálal), Nye: od edniho *holda* (Ondrus 258), Or: mám jeden *hold* z režu zasátí (ŠtolcM 99), Ps: tri *holdi* máme (uo. 249), Şinteu: žez *holdi* zemi (Benedek 184), Foglaš: tricađ *holdi* zemi (uo. 195), *hold* (MatSl; LexNov 100; GNS; GregPsz; SSJ; jstrsl, jzsl: SSN) stb.; – **Szárm.:** **holdík** dem. – Mojmirovce: *hold'ik* expr. (SSN); – **holdový** adj. – Prešov, 1759: ssest *holdowu* Rolyu ... (DessLt Possessionaria 3. cs.).

A belső keletkezésű m. *hold* 'Morgen, Joch' (1367: TESz). – A magyarból: MatSl; Machek¹; GregPsz 162 stb. – L. még m. > kukr. *hòld* (LizV 589), or. *χold* (Hollós), rom. *holdă* (Tamás), jrut. *hol't* (Udv 54); l. Schubert 375 is.

holdoš 'Pferd mit einem weissen Fleck auf der Stirn' – L. Hrádok, 1654: Sarga *hodosse* (z nich geden belonohy) No 2 (NádLt Okir I 620: 14b), Sarga *holdus* No 1 (uo.), L. Hrádok, 1655: Vircze zadnye nohy byele a gednu prednyu *holdos* No 1 (uo. 2b), Ludanice, 1661: Vires Sargha, *hodos* ... (NádLt Okir I 289/B: 72b), L. Ján, 1683: Sargha Kondor *Hodoss* N 1. (NádLt Okir I 691), Nye, 1792: Zanecham ... Kone 2 *holdoša* a pajkoša, dve Zrebyce (Tirp 3: 68); – **Szárm.:** **holdošovitý** adj. – L. Ján, 1683: Sargha Kondor *Hodosowita* (NádLt Okir I 691).

A belső keletkezésű m. *hold* 'Mond' főnévnek -s képzős m. *holdas* származékszava, ill. annak *holdos* (kn. 1510: TESz), régi *holdus* (OkISz), népnyelvi *hodos* (1667: uo.) alakváltozata, mely 'Pferd mit einer Blesse an der Stirn' jelentésben 1510 óta adatolva van (l. EWU). Címszavunkat a szk. főnévként értékelve vette át, s a lótenyésztő birtokos nemesség köreiben feltehetően közismert szóvá lett. – A magyarból: Gregor: NyK 68: 409. – L. még m. > rom. *hódoş*, *hodós* (Tamás).

homok 'Sand(boden)' – 1707: Sabulum ... *Homok* (Lyczei 297), 1721: Poznamenany zemy ... l. *Homok* sa kyl. 66 (BalLt Kékkői urad. 19. cs.), 1785: kdo gj (vřbu) do hlinačky neb *homoku* zasazuge ... (HSSJ), *homok* sl. (Palk; Dank), 1832: a tu ráje tvoří v *homoku* (KollárB 159), Bcs, 1847: Čjerni *homok*

wjac widrzy suchoti ako ľahká zem (Dohán 6), folyó-homok, sipkí *homok* (Jancs), fövény ... piesok, *homok* (Loos I), *homok* (Szs, 1895: NyK 25: 297; Mič; Nbh, 1920: Chov 38; Kálal; nár. SSJ; abov: JŠ 21: 99; Benedek 55), Nye: len plany *homokov* tu bou (Tirp 2: 71), Kociha: *homoch* (SSN) stb.; – **Szárm.:** **homočný, homočistý, homočnatý, homokový** adj. – 1848: *homokos, homočistí* ... (Jancs), Szs, 1895: *homočistá* zem (NyK 25: 297), *homočistý, homočnatý* (Kálal), *homočistý, homočný* (MatSl), a pustil sa *homokovým*, Pešť otáčajúcim Rákošom do širokého sveta (LaskS II, 121), Md: *homočistá* zem (s. gy.), V. Straciny: *homoková* skala (SSN), Mur. Dl. Lúka: *homokavou* dno (uo.), Nbh, Ks, Pk: *homokoví* (s. gy.), *homočistí* (ČNS) stb.

A valószínűleg tör. eredetű m. *homok* 'ua.' (1055: EWU). Úgy látszik, régen jobban el volt terjedve, mint napjainkban. A *-k > -ch* változásra l. 22.7. p. – A magyarból: Melich: NyK 25: 297; Halász: Nyr 17: 306; StanD I², 503; I³, 563; Machek¹; PaulF 175; Bartko: JŠ 21: 99; HSSJ stb. – L. még m. > rom. *hámúcă* (Tamás).

honfik 'Patriot' – *honfik* pejor. (Hurb, Štúr: MatSl; pejor., zastar.: SSJ).

A *hon* 'Vaterland' és *fi* 'Sohn' alkotta nyelvújítási m. *honfi* 'Patriot' (1830: NyÚSz I, 132). A nem kívánatos *-i* szóvéget az expresszivitás jegyében a szlovák az *-ik* dem. képző felhasználásával távolította el (l. 41.2. p.). Az 1848/49-es szabadságharc időszakában gyakran használt magyar *honfi* szót a szlovák értelmiség gúnyos értelemben tűzte tollhegyre. – A magyarból: Gregor: SzNyME 49–50. – Vö. **honvéd**.

honvéd 1. 'Honved' – B. Bystrica, 1849: Z jinymi *honvedy* a dobrovolnikami zpojčili (Rapant IV/2: 42), práca to do ... *honvédov* vykonaná (uo. 423), 1851: *honvédi* (SP 1851: 154), 1895–6: prešli ta batallion *honvédov* (Vaj IV, 369), *honvid* (Nyr 26: 423), Senica n. Myjavou: v tem Prešporuku sú vojáci, | sú husári, sú *honvidzi* (Demo 33), *honvít, honvét, honvid* (Hab 63, 80, 206), Malč: *honvit* (StSl 10: 233), *honved* (SipM), *honvéd* (MatSl; SSJ; zastar. GNS) stb.; – **2.** 'gombafajta' – Nedožery: *honvid* 'Boletus erythropus ~ luridus' (SlSlov 4: 96), Štítnik: *honvédi* 'kozák osikovy; Leccinum aurantiacum' (GNS), Zvol. Slatina, Prievidza: *honvid* 'ua.' (SSN); – **Szárm.:** **honvédsky** adj. – národná garda i *honvédske* bataliony (LaskD II, 120), *honvédsky* (Jes, Taj, Škult: MatSl; SSJ); – **honvédstvo** 'honvédség' – dostali nováci zvolenského *honvédstva* (LaskD II, 127), *honvédstvo* (MatSl; SSJ).

A *hon* 'Vaterland' és *véd* 'verteidigen' révén német mintára keletkezett m. nyelvújítási *honvéd* 'Honved' (1821: TESz) összetétel. Az 1848/49-es szabadságharc eseményei során került be a szlovák nyelvbe. A m. é szk. reflexióira l. 15. p. A2. jelentés is a magyarból való, nyilván újabb átvételként; vö. m. *honvédgomba* 'Boletus rufus' (CsP 81). – A magyarból: CzambT 24; Antal: Nyr 29: 331; Szabó: LS 1–2: 187; Király: StSl 10: 233; Hab 63; TESz stb. – A magyar kifejezés több más nyelvbe is átkerült (l. LizV 581; Hollós 25–6; Tamás; FWb 240; SWO; Wołosz: StSl: 35: 260; UEISk; Udv 54; SSKJ; TESz; Schubert 376–7). – Vö. **honfik**.

hordár 'Gepäckträger' – 1876: To zase nový druh *hordárov* ... (LaskS II, 373), 1877: i ten bežal sem i ta, za *hordára* ... (uo. 380), *hordár* (Czambel; Gemer: LS 1–2: 185; zastar.: Ripka 143; GNS; Bcs, Nbh: s. gy.), *hordar* (SipM; V. Šariš zastar.: SSN).

A *hord* 'tragen' igének m. *hordár* 'Träger' (1843: TESz) származéka, amely nyelvújítási alkotás (l. NyÚSz I, 133). – A magyarból: Czambel; Szabó: SL 1–2: 185; SipM. – L. még m. > kukr. *hórdar* (LizV 589), rom. *hordár* (Tamás), szv. *hördār* (Klaić).

hordov 'Faß' – Liptov, 1777: wapna *hordowou* 30, geden kazdy *hordou* po 14 grossy (HSSJ), Liptov, 1781: masa *hordow* centi 3 (uo.), L. Mikuláš, 1792: 342 *hordovov* (SN 39: 101. 3. jegyzet), 1814 u.: jako haringy v *hordove* (BednPU 66), Liptov: ukryla v kúte pod jeden *ordov* (DobšP II, 395), Plavčík vypočúval všetko v tom *ordove* (uo. 396), Spiš: dva *ordovi* vina (Czambel 223), *ordov* vsl (Kálal), *hordou* (Malč: StSl 10: 233; zempl, užh: ASJ IV/2: 198), *hordov* (SipB) stb.; – **Szárm.:** **hordovček**, **hordovík** dem. – Aničková, 1766: *Hordovček* na vrchu (ZSNM 64: 214), *hordovik* (Malč: StSl 10: 233; SipM; Brezina: SSN); – **hordovár** 'kádár' – Žalobín: *hordovar* (SSN).

A belső keletkezésű m. *hordó* 'ua.' (kn. 1395 k.: TESz), ill. annak nyelvjárás *hordóu* (ÚMTsz) alakváltozata. A szk. szóvég alakulására l. 13. p., a szókezdő *h-* eltűnésére pedig 31.4. p. – Régebben a kszk.-ban is előfordult, ma főként a kelszk. nyj.-ban él. – A magyarból: CzambSl 127; Kálal; ŠtolcM 316, 342; Király: StSl 10: 233; SipB 253; Habovštiak: StSl 25: 165; Lipták: JŠ 21: 107; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *hordov* (LizV 590; Dezső: NytudÉrt 128: 64), rom. *hirdău* (Tamás), szhv. *hordov* (UElSk), jrut. *hordov* (Kočiš 116); vö. MEW is.

horvát l. chorvát

huncút I. 'Schufft, Schurke, Taugenichts; Schelm, Spitzbube, Spaßvogel' – Belá, 1779: ... wsseczy *hunczututy*, kugony (HSSJ), Bánovce n. Bebravou, 1826: vy *huncuti*, krobiani, buriče (ListyP 319), 1839–40: Tohto *huncúta* vydereš (Piesne 505), 1842–5: Ach to ge *huncut* ako ma zbiu (Kosová II), 1872: *Huncút*, lump, šudier (Vaj IX, 194), 1880: Ty *huncút* ... (DobšO 54), Szs, 1895: *huncút* (NyK 25: 297), Šariš: Každý švoger *huncut* (Zát 103), *huncút* (Kálal; Tim, Kal: MatSl; hovor. SSJ), *huncut* (SipM) stb.; – 2. 'kalács, sütemény' – Častá: *huncút* (BlanL 95); – 3. 'zsinórdísz a népviseleti férfi nadrágon' – Prosné: Ale má pekné *huncúti!* (SSN); – **Szárm.:** **huncútik** dem. (SSJ); – **huncútisko** augm. – Prosné: *huncutisko* expr. (SSN), *huncútisko* (GSN); – **huncútsky** adj., adv. (Kálal; SSJ), *huncúckí* (GNS); – **huncútstvo** 'lapajstvo, šibalstvo, prefíkanosť' – Šariš, 1896: Politika – panske *huncutstvo* (Zát 131), *huncútstvo* (Kálal; MatSl; SSJ), *huncúctvo* (GNS); – **huncútovať** 'huncutságot elkövet; huncutnak mond, szid valakit' – Krupina, 1788: mladych mjstruw *hunczutowal* ... (HSSJ), D. Kubin, 1790/91: žeby byl neslussnjmy Slowy od Maystra ... bez přičiny *huncutowan* (EK Céhlevelek XLIII. 4: 6), Ružomberok, 1792: Ján Opršal ... kujonoval a *huncutoval* (SN 6: 574), *huncútovať* (Kálal), Bošáca: *huncutovat* (SSN).

A ném. eredetű m. *huncut* 'ua.' (1642–60: TESz). Címszavunkat rendszerint szintén a németből származtatják (l. pl. Kálal; MatSl; Machek¹; Machek²; BlanL 94; HSSJ stb.), a *-cút, -cut* végződés azonban magyar közvetítésre mutat. A második szótag *ú* hangja az érzelmi tényező eredményeként lett hosszú. A 2. és 3. jelentés a szlovák népnyelvben keletkezett (erre l. BlanL 97 is). A *huncfut, huncvut* (1662: HSSJ) alakváltozat azonban valószínűleg közvetlenül a németből való, noha a magyar közvetítést ez esetben sem lehet teljesen kizárni. Feltehető, hogy a *huncfut* előbb átkerült – talán a magyar révén is – a németből, majd később ismételten – *huncut* alakban – a magyarból. Juhász 10, 11 szerint a *huncut* szóval keletkezett néhány magyar szólást is átvett a szlovák tükörfordítással. Hozzátehetem, hogy a *huncút moje meno* (MatSl) szintén a m. *huncut a nevem* (ÉrtSz) lefordításának látszik. – A magyarból: Melich: NyK 25: 297; Habovštiaková: StSl 25: 174; Gregor: StSl 33: 363 stb. – L. még m. > kukr. *huncut* (LizV 197), rom. *hunsfut* (Tamás), szhv. *huncut* (UElSk), jrut. *huncut* (Kočiš 116). – Vö. **huncútky**.

huncútky pt. 'Stirnlocke, Favoritchen, Bachenbart' – 1869: huncutka, Angellocke, Favoritchen; *huncútky* (Loos I, 275), Szs, 1895: *huncutka* (NyK 25: 297), *huncutky* (Czambel), *huncútky* (Kálal; Kuk: MatSl; hovor. žart. SSJ) stb.; – de vö. *huncfutek*, plur. *huncfutki*, das Backenbärtchen ... (Bern), huntzfutka, (*huntzfutka*, sl.) ... (Dank), *hunczutka, huncvutki* (Jancs) stb.

A ném. eredetű m. *huncut* főnévnek *-ka* képzős m. *huncutka* (régí *huncfutka*) 'ua.' (1769: EWU) származéka. Címszavunkat általában szk. képződménynek tartják (l. Mihál: SR 25: 97; Machek²; BlanL 106), sőt BlanL 106 szerint éppen fordítva, a m. *huncutka* előzménye a szk. szó lehet. Ennek azonban a szó- és jelentéstörténet egyaránt ellentmond. A *vlasz* nyomán a szlovákban a *huncutka* többes számban lett általános. Bernolák *huncfutek* változata alighanem szótárírói visszakövetkeztetés a plur. *huncfutki*-ből. – A magyarból: Melich: NyK 25: 297; Czambel; Gregor: StSl 33: 363. – Vö. **huncút**.

hurka, plur. **hurky 1.** 'Wurst' – A rengeteg adatból csak válogatva: 1704: tubulus: *hurka* (HSSJ; l. OSzK Oct Lat 142 is), 1797: Botulus. Gelito, plúncka, *húrka* ... (Vyv 50), 1824: Potom zwač přissel s *hurkami*, s kutlemi (Mich 56), *hurka* (Bern; Jancs; Loos I, 275, 413; Kálal; dial. Kuk: MatSl; SSJ; Buffa; Ripka 164; GNS; čiašt. strsl i zsl, vsl: SSN), Sk, Psz, Pcs, Pl: *hurki* (JŠ 2: 328), Ve: *hurke* (uo.), B. Petrovac: aj *hurke* po poujnoci jedl'i (ŠtolcJ 237), 1880: jadernice či *hurky, húriky* (DobšO 38), *húrik* (LexNov 123), Bcs: *húrike* (NSM 3: 103), *hurka, húrík*, zried. *húrka* (ASJ IV/2: 192) stb.; – **2.** 'Darm' – 1824: znám, co wy nynj čekáte, | nebo prázdne *hurky* máte (Mich 40), segg-véghurka, odritná *hurka* (Jancs), végbél, odritná *hurka* (uo.), Szs, 1895: *hurka* (NyK 25: 297), Vsz: do *hurék* sa to dáva (ŠtolcM 114), Kc: *hurki* (JŠ 2: 316), Szs: viberu črevá *hurke* (Ondrus 253), Sá, Gg, Sh: *hurka* (ASNM 19. térkép), Mn, Nó, Nye: *hurke* (uo.), Kc, Mny, Hh, Nh, Rb: *hurki* (uo.), Malč: *hurka* (StSl 10: 233), Hont, Zemplín, Košice: *hurki* (ZFFUK 38: 104), *hurka* čiašt. jstrsl i zsl, vsl (SSN) stb.; – **3.** 'hurka alakú képződmény, csinálmány' – Tk: *hurka* 'csípőpárna (a

szoknya alatt)’ (HVB 191), Nbh: todi nosievaľi d’iovke ... tú *hurku*, no tak do toho pod geceľe nosiľi (NSM 4: 75), *hurka* ’opuchlina po údere na tele palicou, klobása’ (GNS), *hurka* ’cigaretta’ argó (Ferko 322); – **Szárm.: hurkový, húrikový** adj. – 1870: Wurstspeiler ..., drevce *hurkové* (Loos II), *húriková* mašč (GNS), Bánk: *hurkovou* mašťou (NSM 3: 158), Zl. Moravce: *hurkové* ’vastagbél (állatoknál)’ (ZFFUK 38: 105); – **hurčička, huročka** dem. – *hurečka* (Bern; Jancs), *hurkácska, hurčička* ... (Jancs), *huroška* (GNS).

A *húr* ’Darm’ főnévből *-ka* kicsinyítőképzővel keletkezett m. *hurka* 1. ’Darm’ (1400: EWU); 2. ’Blut-, Leberwurst’ (1533: uo.); 3. ’wurstförmiges Gebilde oder Erzeugnis’ (1846: uo), ill. annak régi és népnyelvi *húrka* (TESz; ÚMTsz) alakváltozata. A *húrik* minden bizonnyal a *krvavník, jaterník* típusú képződmények *-ik* végződése analógiájára keletkezett. – A magyarból: Melich: NyK 25: 297; Márkus 105; Fedák: SbŠkult 547; Hauptová: Slavia 28: 526; GregPsz 161; StanD I², 503; I³, 563; Palkovič: ZFFUK 38: 104; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *húrka* (LizV 590), jrut. *hurka* (Kociš 116), vend *hurka* (Flisz), magyarországi ném. *Hurka* (Lux).

husár 1. ’leicht bewaffneter Reiter, Husar; Diener, Trabant, Art Leibwächter (in Uniform)’ – Az adatok tömegéből inkább csak a régebbiek közül válogatok: Sítianska, 1476: Jacobus *Hwzar* szn. (Bakács 186); – 1526: *Husári* zradu konali (Brtáň 82), Ružomberok, 1529: A ya potem gsem byl poslal XVj *husarrw* ... (JŠ 6: 260), Bratislava, 1529: by pak Turek s Ganussem vejda u y nietczo *husarzu* k vam vypravil (Varsík 140), P. Bystrica, 1533: ... *husarzuom* y take pešym služebnykom (SL 3: 51), 1549: Fed’werašsuw, *husarow* (NZ II, 408), XVI. szk.: na nas posilal *husare* (ListyP 35), Zvolen, 1575: nassy *huszary* a pechota (HSSJ), Bojnice, 1587: zastrelil kone pod *husarom* (SL 6: 163), Trenč. stol., 1585: ten *chwsar*, ktery zemrel (PDS 100), 1595: sebe inszich *husaro* hledaite (StanD III, 166), Štítňik, 1636: na Sendroskych *husarow* a pesych ... (SR 38: 179), Ilava, 1642: ona rekla, ze su panssti *husare* (NádLt Okir I 333), Levoča, 1768: Novinečku takovu, | že *housare* verbuju (Amor 93), 1775 k.: Huszár, *Husar*, Eques veles (StSl 3: 88), *husár* (Bern; MatSl; LexNov 233; GNS; SSJ), Malč: *husar* (StSl 10: 233) stb.; – **2.** ’kaszálás után elmaradó szálak’ – Blatné, Jablonové: *husár* (SSN); – **3.** ’egy fajta gomba’ – Bošáca: *husár* ’Leccinum aurantiacum’ (SSN); – **Szárm.: husársky** adj., adv. – 1566: *Husárske* mi šaty dej (Brtáň 103), 1601: ssissakuw *husarskich* (TelLt), 1629: Katona szolgálja, *husarsky* sležebnik (Dict 329–30), Budatín, 1642: Wčas wogny wssecko mesto *husarskeho* porubu ... (SzunyLt), Trenčín, 1678: Druhe dvere do *husarskej* izby (HŠ 3: 398), Kys. N. Mesto, 1690: *husarske* kone (SMSS 6: Príloha 28), 1694: lebo sem *husarsky* paholok (KPP 176), 1762: od *Husarskich* Klobučkow (AM Civit. Szakolcz. Rsz 150: 219), *husarskí* adj, *husarski* adv. (Bern), *husársky* (MatSl; SSJ), *husárskí* (GNS) stb.; – **husárka 1.** ’huszárné’ – *husarka* (Bern), Teremtetuge mi s’á niaká *husárka* (NZ II, 138); – **2.** ’kabátfajta’ – Zemplén megye: *husarka* (NSM 8: 128); – **husárik** dem. **1.** ’kis huszár’ expr. – 1770–90: nepotreby je mi *husárikem* byti (HSSJ); – **2.** ’kalapfajta’ Trenč. stol., 1742: Klobuk ... *Husarik* (OSzK Fol Lat

1037/VI, 122b), 1743: Klobuk Naylepssy ... *Husaryk* (uo. 274); – **husárčok**, **husárček** dem. expr. 'kis husár' – 1844: Tak *husárčok* už měl troch chatrných *husárčokou* (Polívka II, 52), Neboj sa, ty *husáréčku*, nič (uo. 54); – **husárek** 'egy fajta kalap' – Trenčín, 1567: od každého *husarka* pres tuberk tri male penize (AM Civit. Trencs. Rsz 154: 116b). Senica, 1567: *Husarky* čtíri naTuberk z predny wlnj (AM Comit. Nyitra Rsz 27: 53), Bojná, 1672: od kazdeho *husarka* ... pres tuberk ... (uo. 38), Vršatec, 1683: klobuk uhersky anebolišto *husarek* no 1 (Urb II, 352), klobuk anebolišto *husarek* jeden (uo. 355), Kremnica, 1697: *Husarky* čztyry na Tuberk (EK Céhlevelek XLVIII. l.), Trenč. stol., 1744: *Husarek* vulgo csako (OSzK Fol Lat 1037/VII, 29), 1747: *Pileus* vulgo *Huszarek* (uo. VIII, 60), Skalica, 1762: od Husarskich Klobučkuw (:*Husarkuw*:)) ... (AM Civit. Szakolcz. Rsz 150: 219); – **husárkový** adj. – Čachtice, 1666: k *husarkowim* ... dewet Lotow (AM Comit. Nyitra II. Lad A Nr 21: 4b); – **husárky** pt. 'huszársizma' – L. Hrádok, 1663: Kupili se ... *Husarky* Buoty ... (NádLt Okir I 663 Nr. 651: 23), Brezno, 1701: *Huřarky* na polske Kopita (EK Céhlevelek LIX. 22: 6), B. Bystrica, 1704: Neyvetšy chlapske škuorne ... *Husarkj* nejlepšie (SMSS 11: 158) stb.; – **husárstvo** 'huszárság' – Orava, 1574: Michal ... služyl ... na *husarstwe* (HSSJ), 1799: wylehnauce tam insurectie tá w mnohých tisýcech *husarstwo*, pýchota (uo.), *husarstwí* (Bern), *husárstvo* (Hv I, 276) stb.; – **husárit'**, **husárovat'** 'huszárkodik' (Jancs II, 89–90; Hv II, 276).

A szhv. eredetű m. *husár* 1. 'Art Bediensteter, Gefolgsmann' (1378: TESz; EWU); 2. '(berittener) Räuber' (1432: uo.); 3. 'Art leicht bewaffneter Reiter, Husar' (1481: uo.); 4. 'Diener, Trabant in ungarischer Tracht' (1782?, 1791: uo.). A 2. és 3. jelentés a szlovák népnyelvben keletkezett jelentésátvitellet. A 'kabátfajta' jelentésű *husárka* valószínűleg nem a szlovákban keletkezett, hanem a m. népnyelvi *huszárka* 'ua.' (ÚMTsz) átvétele. A *huszársüveg* megnevezésére alkotott *husárek* képződmény viszont már a XVI. században Csehországban is el volt terjedve, mégpedig 'filckalap' és 'női sapka' jelentésben (l. Winter 419, 387). – Gömörben van *husár bvab* ~ *husárski bvab* 'babfajta' (GNS) is, ez nyilván egy eddig még tudtommal ki nem mutatott m. **huszárbab* átvétele, ill. részfordítása. S a m. *Bach-huszár* 'az 1850–59-ben Magyarországra helyezett császárhű hivatalnokok gúnyneve' (l. MTF I, 39) ugyancsak bekerült a szlovákba, bizonyára alkalmi funkcióban, ill. stílusértékű elemként, vö. 1895–6: dal si špintať do „bach-husárov”, do „švarcgelbov” (Vaj IV, 59), Ja som stiahol na seba rovnošatu vtedy takrečených *bach-husárov* (LaskD II, 242). A népnyelvi *slamkahusár* 'člověk bidlo, slabý, churavec, zbabělec' (Kálal), *slámkahusár* iron. 'Schindmähre, Kepper' (GregPsz 269) a szlovákban szokatlan összetételi mód alapján szintén egy m. **szalmahuszár* részfordításának látszik, noha tudtommal ilyen magyar kifejezés sincs kimutatva. – A magyarból: Machek¹; Machek²; Hauptová: Slavia 28: 533; Király: StSl 3: 81; KrajčP 201; Gregor: NyDt 175; HSSJ stb. – A m. *huszár* katonai műszóként számos nyelvben meghonosodott (l. TESz; UEISk; Machek²; Sławski; Tamás; Décsy; Vasmer; LizV 87, 590; Kočiš 116; Flisz; SSKJ; Hollós; Schubert).

hušáng, hušángov 'Prügel, Knüttel' – Szs, 1895: *hušáng* (NyK 25: 298), NI: [bije s] *hušangovom* (SlZahr I, 184), Bcs: *hušáng* (s. gy.), *hušángó* (GNS), Nye: *zau edon hušang* (s. gy.); – **Szárm.: (vy)hušángovat'** '(bottal) elver, megver' – Kds: *Tag keľauňe vihušanguvau* (Ondrus 298), Bcs: *hušánguje* (s. gy.).

A hangutánzó eredetű m. *husáng* 'ua.' (1769: TESz). A *hušángó/ov* alakváltozat a gen. poss.-nak sing. nom.-ként történt alkalmazásával alakulhatott ki. – A magyarból: Melich: NyK 25: 298. – Gömörben és az alföldi szlovákok szókinésében élő tájszó.

hušlovak' 'húsol, húst darbol, szétszed' – 1848: *hurnyáz, hušlovak'* (Jancs), húsol, *hušlovak'* (uo.), 1869: *hurnyáz, ausfleischen; hušlovak'* (Loos I), húsol, *abfleischen; mäso oškrabovat', hušlovak'* (uo.); – **Szárm.: hušlina** 'a kikészítendő bőrről lekapart hulladék' – *hurnya, hušlina* (Jancs), *hurnya, Schabaas; hušlina* (Loos I); – **hušlovník** 'húsoló kés' – húsoló, *hušlovník* (Jancs), húsoló, *Schabeisen; hušlovník ...* (Loss I).

Az ismeretlen eredetű *hús* 'Fleisch' főnévből keletkezett m. *húsol* 'húst szétdarabol' (1405 k.: TESz; RMG); 'a kikészítendő bőrről lekaparja a hulladékot' (Ball) ige. Kérdéses, hogy mennyire volt ismert a szócsalád, mert csak Jancs és Loos (ő is talán éppen Jancs-tól) közli. – Vö. **húšť'a**.

húšť'a, húžva 'hús' – Turiec: *húšť'a* argó (Hroz 102), Orava: *húžva* argó (SN 3: 77).

Az ismeretlen eredetű m. *hús* 'Fleisch' (1372 u.: TESz). Címszavunk mindkét formájában népetimológiai módosulás, ahogyan ez a tolvajnyelvekben olyan gyakori megoldás szokott lenni. – L. még m. > cseh *húšovina, hužik* argó (Sulán 181). – Vö. **hušlovak'**.

CH

chám(a), rendszerint **chámý** pt. 1. 'Pferdegeschirr' – Brestovany, 1588: [súpis ... z 1588 zaznamenáva pre štyri kone postroj, ľudove nazývaný] *chámý* (Nižnanský: SN 14: 137), Likava, 1627: *na Sstranky do chamow ...* (BatthLt Lad 25 Fasc 28), Orava, 1628: *Za chamy, a Barwy wkrakowe kupene* (EstLt Rep 29 Fasc L Nr 192), 1638: *kupene chamy dwoge za fl 157 den 50* (uo. Fasc C Nr 48: 150), 1652: *Mnohich peknych konj | Které v hamich honj* (SasA 2: 8), *Když na neg cham vtahneš, | Hnoj vozit zaprahneš* (uo. 31; 1. HSSJ is *hám* a.), 1655: *dal sem obssiwat Chamy Na konye wozarske* (NádLt Okir I 632), Orava, 1669: *Ham skladani Nro geden* (BatthLt Lad 27 Fasc 11), Bytča, 1677: *kupeno powrazow do panskych chamow a nakoni* (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N), Žilina, 1712: *sadla na mastenie chomow* (HSSJ *hám* a.), P. Bystrica, 1714: *od poprawowanj wsseckych chamow panskich* (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Trenč. stol., 1736: *Do prednich chamow par sstrangow* (OSzK Fol Lat 1037/IV, 68b), M. Kameň, 1744: *chamy na Ieden czugh Biresky* (BalLt Kékkői urad. 35).

cs.), Brestovany, XVIII. szef.: *chamow*, *forhamow*, *prednich chamow* (SN 14: 137), 1775 k.: *Hám*, *Ham*, *Averta* (StSl 3: 87), *Jacovce*, 1779: *remenne hamy*; od *poprawuwana hamow* (HSSJ *hám* a.), *Zem. Lieskové*, 1793: *chámy* staré na pár koni 2 (Agrik 17: 47), *Orlové*, 1797: *chami* na sstiry kone (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), *chám*, plur. *chámi* (Bern), *chám* (Jancs; Loos; Mič), *háma* (Pk, Ma, Psz: JŠ 2: 340; GregPsz), *hámi* (Vsz: ŠtolcM 78; Pl: JŠ 2: 340), *hama*, *hami* (SipB), *hami* (Benedek 71, 89), *Tekov*, *Hont*, *Nitra*: *chámi*, *chám*, *cham* (SSNU) stb.; – 2. 'Art Schleppgerät' – *Korlátka*, 1636: *Dal sem postiharom od Natiahowany, a do pywnicze pusstiany ... od Woza i od Hamu D. 17* (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), *Trenčín*, 1678: *Jeden cham lektikarsky* (HŠ 3: 404), 1680: *Ham k Sudom* (NádLt Okir I 633), 1737: *dwa zeleznye hamy co se sudy hamugu* (HSSJ *hám* a.), *Jacovce*, 1774: *chamy pluzne* (uo.); – 3. 'Visierstab' – *Lietava*, 1612: *Liew ... Ham ... Welyke žbery* (SAV), *Lietava*, 1671: *Wpywniczny ... Ham dreweny* N°. 1 (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 7), *Istebník*, 1679: *Perej s boženniky ma pri hore vinobrani spravedlivy žber, rozmerany a poznačeny na fertale držat, tez i holbu, ham* (Agrik 11: 104), *Dubnica*, 1686: *ma jmiti a povinen bude ... s pečetmy poznačeny na fertale džber, holbu a hám* (uo. 91), *hám ... dioptra dolialis, aenometra: Weinvizierer ...* (Bern); – 4. 'Hosenträger' – *hámi* (GregPsz 227); – 5. 'Kram, Krempel, Gerümpel' – *Hliník n. Hron.*: *starie chámi* (SSN); – **Szárm.:** **chámový** adj. – *Trenčín*, 1658: *retaz hamowa* (HSSJ *hám* a.), 1775 k.: *Hám Istrank, Hamowy sstranek ...* (StSl 3: 87), *chámowí* *koň ...*, *chámowí štranek ...* (Bern), *chámovy* (Kálal), *hámová* *reťaska* (GregPsz), *chámový* *trn 'konopný, usúkaný z konopí'* (SSN); – **chámička** dem. – *Jacovce*, XVIII. sz.: *nowe chamičky remenne* (HSSJ *hám* a.); – **chámovec** 'Zugseil' – *chámowec* (Bern), *hám-kötél ... poboček, chámvec* [!] (Jancs), *hámkötél ... chámovec* (Loos I), *chamovec ...*; *Zugseil* (Loos III), *chámovec* (Mič), *chamovec* (Kálal), Pk: *hámovce* (s. gy.), *Brestovany: chámovce* (SSN); – **(o)chamovat'** 1. 'hordót leereszt, ill. fölhúz' – *Korlátka*, 1635: *Dal sem Postiharom od natahowani a od hamowanj den 35* (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), *dal sem od hamowany tichto dwuch sudow ...* (uo.), 1638: *Dal sem od Hamowany ...* (uo.); – 2. '(lovat) felszerszámoz' – *ochamovat'* (Kálal).

A kfn. kori felsőnémet eredetű m. *hám* 1. 'Pferdegeschirr' (1366: Mollay, EWU); 2. 'Art Schleppgerät' (1614: Gregor 291); 3. 'Hosenträger' (1896: TESz). Az 1., 2. és 4. jelentés a magyarból való, a 3. és 5. jelentés a szlovákban keletkezett. Címszavunk 3. jelentését a HSSJ nem adja meg. Kétségtelen, hogy a XVII. századi adatokból nem mindig állapítható meg egyértelműen a 'Pferdegeschirr', 'Art Schleppgerät' és a 'Visierstab' jelentés, de bizonyos, hogy ez utóbbiról is szó van. A boroshordóknak a pincébe való leeresztésére és onnét történő fölhúzására szolgált eszközök, kötelek Magyarországon a XV. század óta ismeretesek (l. AgrSz 9: 342). A hordók eltérő nagysága lehetett az oka, hogy a húzásukra/eresztésükre használt hámot, pontosabban annak fa-, esetleg vas részét a szlovákban a hordó űrméretének a megállapítására is alkalmazták, s így jöhetett létre jelentéstapadással annak 'Visierstab' jelentése. A *cháma*

alakváltozat alaktani analógia eredménye (l. 44. p.). A *ch* korai átvételre mutat, a *h* pedig egyrészt a m. *hám*, másrészt a ném. eredetű *hamovat* 'fékez; akadályoz; gátol' (1568: HSSJ; l. Machek²) szócsalád hatásának lehet a következménye. Hauptová (Slavica 6: 17) a *h/ch* ingadozásának okát a szlovák szó kettős, m., ill. ném. eredetében látja, míg Rudolf szerint a *chámý* 'Pferdegeschirr' a németből származik; ez aligha helytálló. – Az összetételekben és szerkezetekben gyakori m. *hám* ugyancsak fölbukkan a szlovákban, vö. Skalica, 1703: *Bűrés Ham, Parasztham* ... naležite ... wyssit (AM Civit. Szakolcz. Rsz 150: 8), Jakož take na *buress hamu* fejélis ma byt (uo.), *hamfa* 'Ortscheit am Wagen' (SipM). Mind a *burešham* (< m. *bőrös hám* 'bőrből készült hám'), mind a *parastham* (< m. *paraszthám* 'egyszerű, közönséges hám') alkalmi kölcsönzésnek látszik, míg a Zemplén megyei *hamfa* helyi átvétele a m. *hámfa* 'ua.' (1544: OklSz) összetételnek. – A magyarból: CzambSl 125; uő.: SR 5: 114; Halász: Nyr 17: 305; BEW; Király: StSl 3: 87; Hauptová: Slavia 28: 527; Machek¹; Machek² stb. – A m. szó közvetve vagy közvetlenül egyéb nyelvekbe is bekerült (l. BEW; Machek²; Sulán 182–5; LizV 87, 634; Tamás; UEISk; Plet; Flisz; TESz).

Chorvát 'Kroate' – Orava, 1504: My Andrass Michal *Chorwati* ... znamo czynime szn. (JŠ 6: 225), Likava, 1505: Ja, Andreas *Chorwath* ... szn. (SČL 72), Č. Kameň, 1554: Stefan *Chorwat* szn. (Urb I, 119), Trnava, 1562: dane *Horvatovi* Sstefanovi ... szn. (ZápSl 3: 77); – Štítnik, 1658: *Chorwatom*, kdy se wraceli z Ruožnawy (Gemér 4: 46), Zvolenská stol., XVII. szmf.: bud Nemci, *Chorvati*, a jini hajdusi (RabT 217), 1793: tak robá Poláci, | Slawoni, *Horwati* ... a inší (Kotvan 101–2), XVIII. szmf.: *Chorvát* Bohemi Charwát Croata ... (OSzK Fol Slav 6/I, 33), 1809: Ti *Chorwáti*, tito pak Slowáci (NZ II, 144), *Horwát*, Croata ... (Bern), 1835: ... u *Horvátow* (Zora 5), *Horvát* (Jancs I), *Horvát*, *Chorvat* (Loos II), *Horvat*, *Chorvat* (Kálal), *Chorvát* (SSJ) stb.; – **Szárm.: Chorvátka** 'horvát nő' – *Horvátka* (Bern), *Chorvátka* (SSJ); – **chorvátsky** adj. – 1596: jenž *Chorvátskej* zemi (Ant² 186), 1599: z *Chorvátskéj* zeme (NZ II, 422), 1599: kteríž *Horvátskéj* zemi pomocníci byli? (Brtán 119), XVIII. sze.: Dalmackeho *Chorvátskeho* Slowenskeho ... Krale (GMM 14: faksimile), 1766: ... dalmatskej a *chorvátskej* etc. (Gács 180), *horvátská* zem (Bern), *horvátsky* ... kroatisch (Loos III), *chorvátsky* adj., adv. (SSJ); – **Chorvátsko** 'Horvátország' – 1835: *Horvátsko*, kd'ěžto Bánem bol (Zora 74), *Horvátsko* (Jancs; Loos III), *Chorvátsko* (SSJ); – **Chorvátstvo** 'horvátság' – XVIII. szmf.: *Chorvátstwo* multa Croatiae (OSzK Fol Slav 6/I, 33); – **chorvátčina** 'horvát nyelv' (Vaj: MatSl; SSJ) stb.

A valószínűleg szhv. eredetű m. *horvát* 'Kroate' (szn. 1138; kn. 1395 k.: EWU). A szlovákban egy szláv **chъrvatъ* alakból *Chorvát* forma nem várható, ezért a *Chorvát* (~ *Horvát*) közvetlen forrása csak a magyar lehet, ahol a *horvát* forma kialakult. A *ch-* okán Schubert a szót korai átvételnek tartja, ami eléggé valószínű, de mégsem olyan egyértelmű. A *ch-* jelenléte ugyanis az ősi szláv szótőnek megfelelő *chrvat* (így megvolt az ócsehben, l. Geb) hatásával is magyarázható. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 306; SzlJsz 218; TESz; Schubert 377. – L. még m. > horv. *Horvat* (UEISk), rom. *horvát* (Tamás).

chosen 'Nutzen, Vorteil, Ertrag' – Az adatok tömkelegéből szemelgetve: 1610: aby ... mestu *chasen* mohol bity (HSSJ), Bardejov, 1639: tak dluho od nie *hazon* pobracz (SAV), Šariš, XVII. szk.: my z pustek nebereme nijaky *chasen* (ListyP 52), Ochtiná, 1707: sobe s tim *chosen* robily (HSSJ; l. SPIN 2: 307 is), Obsolovce, 1750: panski *hoszen* a duchodek (HSSJ), Sl. Grob, 1768: *Chosny* (UdvUrb 251), 1770: pro wětssý cenu ... *Chosen* zadržané (PorHor 12), Horehronic, 1771: malo *chasnu* z neho možú mít (SN 4: 610), Helcmanovce, 1771: *Hasny* takowe (UdvUrb 72), Kojšov, 1772: maly *hasen* prinassagice (uo. 126), Stropkov, 1772: owoczi, kozy a barany kupugeme a z *hasnom* mozeme predat (AANy 12/F: 122), Abov, 1783: co *hasen* brali, 4 zlate (ListyP 227), *choseň* (Bern), osoh vulg. *chosen*, *hosen* (Bern), 1842: *chason* (JČ 9: 112), *chaseň* (Jancs), Nye: veľkí *haseň* (Slavica 13: 23), *hasna* (Dudok 43), *χosen*, *χoseň*, *χason*, *χasen*, *hasen*, *χásen*, *hoseň*, *hason*, *χósen*, *χaseň*, *χasent* (ASJ IV/2: 116), *chosen*, *choseň* nár. (Zgur: SSJ; hovor. SCS) stb.; – **Szárm.: choslivý, chosnový, chosnovitý, chosný** adj. – 1752: *nyechasznovitoho* mluvenya (KNyNyE 253), Batizovce, 1756: *hosnovitegssje* bi bolo gu (pšenicu) vimlatit (HSSJ), Štítinik, 1771: *Chosnowite* prjpadnosti (SzkMv 172), Detrik, 1772: Zahrady sscépné ... mamé *chasnowité* (SzPV 54), XVIII. sz.: gedowate podtworz z gedneg stranj skodliwe gsu, z druheg strani gsu *chosliwe* (HSSJ), *chosniwí*, *hosniwí* (Bern), *hasnoviti* (Czambel), *chasňový* (Kálal), Malč: *χasnoviti* (StSl 10: 233), *choslivý* priev, zsl (SSN), Sedlice: *chasnoviti* (uo.), Východná: *chasni* (uo.) stb.; – **(pre-, s-, vy-)chosnovať, chosňovať** '(fel-, ki-)használ, hasznošít' – okr. Sp. Nová Ves, 1583: czoto odnaseho chotara owezam czo byse mohly *chasnowat* (KamLt XVI–XVII. sz. Lymb III. B. 2260 Fasc 1–2), Prešov, 1688: nech uziwa a *chasnuge* gesste dwa roky (DessLt Possess. 3. cs.), Šariš, XVII. sz.: pan luky, zeme sam *chasnuge* (HSSJ), 1752: *chosznovaly*; tzelo nyits *nyechasznuje* (KNyNyE 253), Banské, 1772: ktere g appertinentie ... Hanusin János ... *chasnuge* (SzPV 50), Široké, 1774: Su pustynie ... ktere panowe *hasnuju* (ListyP 178), Michalovce, 1791: barz *chosnuje* ot červakuv (SN 36: 322), V. Šariš, 1803: kтеру rolgu nech uziwa, a *hasnuje* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), ... pežezi, co jich němuch *prechasnuvac* (Czambel 301), *prehasnovac* vsl (Kálal), *χasnovac* (Buffa), Skalica: *schosnovať* (Peřinka 87), *chosnuvat'* (Ripka 137), *χosnuvat* (GregPsz), *schosňovať* (Kálal), Meso, chtore *ňeschasnujeme* (Žak 457), Kociha: *Chasnuje* muoj sersám ... (SSN), *preχasnovac* 'aufbrauchen, erleben' (Malč: StSl 10: 233), *(s-, vy-)chosnovať, chosňovať* nár. (SSJ) stb.; – **chosniť** 'használ, segít' – XVIII. sz.: czo nam *chosnila* nadhernost (HSSJ), XVIII. szv.: *Chosni* dobrá rada nevedomému (FándlyR 205), *chosniť* (Bern), *chosniť* (Kálal); – **chosnovaný** adj. 'használt' – Stupava: Je to už *chosnuvaní* (SSN), Vištuk: *chosnuvaná* handra (uo.), Sobrance: *chasnovani* nabitok (uo.), Smižany: *hasnovani* (uo.).

A bizonytalan (talán ősi) eredetű m. *haszon* 1. 'Fruchtertrag, Ertrag von Nutztieren' (1193?: EWU); 2. '(materieller, geistiger, moralischer) Vorteil, Nutzen; Wert' (1265: uo.); 3. 'Einnahme, Einkommen; Gewinn' (1450: uo.). Az általános elterjedésen kívül a magyar *h* helyén levő szlovák *ch* régi (XIV.

sz. előtti) átvételre mutat (l. 22.8. p.). Az *o/a* váltakozás tükrözhet ugyan m. nyelvjárási formákat, de az *o* jelenléte – a *ch*-val egyetemben – szintén inkább ómagyarkori átvételről tanúskodik (l. 10.2. p.). A *chosnový, chosnit', chosnovat', chosnovaný* típusú képződmények létejöttére kétségtelenül hatottak az azonos jelentésű m. *hasznos* (1265 hn.: EWU), *használ* (1372 u.: uo.), *használt* (1514, 1864: uo.) származékok. S a m. *kár haszonba megy* 'minden rosszban van vagy lehet valami jó is; kárt vallott, de haszna is származott az esetből' (MSzK 334) szólás tükörfordítása ugyancsak él a szk. népnyelvben, vö. *škoda vám ide do chasna* (DobšP I, 153), *Škoda ide do chasna* (Zát 173), *škoda ide do chasnu* (Kálal 197) stb. A *hasna* alakváltozat a gyakran hallott m. birtokos eset (*haszna* valakinek vagy valaminek) átvétele (l. 35. p.), az *-en, -eň* szöveg pedig analógiás módosulás az egyéb számtalan *-en/-eň* végű szó nyomán (l. 47.5. p.). – Az alföldi szlovák településeken (pl. Tk, Nbh, Bcs, NI) újabb átvételként él a *hasnálovat'* 'használ' (l. Ondrus 227, 237; NSM 4: 64; Hanko: Szövegek; Roh 261, 423) ige is. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 305; Škultéty: SP 22: 760; Czambel; Kálal; Kniezsa: Ethn 45: 64; ŠtolecM 79; Hauptová: Slavia 28: 530; Machek¹; StanD I², 64; I³, 69; PaulF 175; HSSJ; Gregor: SzNyME 50–1 stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. BEW; LizV 145, 634; Dezső: NytudÉrt 128: 55; Wołosz: StSl 35: 259; Tamás 406; UEISk 258–60; Plet; Flisz; Schubert 357–60.

chotár 1. 'Grenze; Landesgrenze' – Csupán válogathatók az adatok sokaságából: Žilina, 1479: ... kdy prawy *chodarz* mezi nimi vstawowall ... (SČL 32), Vršatec, 1479: ... kdy prawy *chotarz* mezi nymi vstawowal ... (uo. 31), Turiec, 1616: skymby *chotar* mesto Prawno melo (SMS 11–12: 254), Trenčín, 1633: wiedy *chotar* od Wlczieg yamy az k gedloweg hore (HSSJ), Zvolen, 1676: Prssancy nemagu *chotar* z mestom Kremnicou (uo.), Budatín, 1690: Hranicze od *Chotara* Polskeho ... (SMS 6: Príloha 29), 1771–5: ... na Hranicach aneb *Chotaroch* Kralowstwy Uhorskeho ... (StSl 8: 98), *hatar* (Czambel), *chotár, hotar* (Kálal), *hotar* (SipM), *chotár* (SSJ) stb.; – 2. 'Feldmark, Flur, Gemarkung' – Vrašatec, 1479: mne g[es]t pozadal o swedomie ... o/ti *chotarze* a horzy za Strelny[m] mezi zbozim B[ru]mowskym a zbozim Ledniczkym (SČL 31), Bytča, 1484: okazai ny swoy *chotarz* (uo. 53), stogi topol gedna zelena, prawe konec *chotarze* (uo. 54), Žilina, 1507: žeť by byla cesta ... až k byčanskému *chotarzi* (Ryš 188), Bojnice, 1565: abyste gym prez was *chotar* slobodne daly dopustity ten dobytek hnathy (LS 1–2: 319), 1566: od Teplicze na zamem *hotory* l gitro trawy (Jelš 208), Demänová, 1567: to se stalo *whotarj* bodyczkom (StanD III, 143), Michalovce, 1595: yedno utro zemye na *kotarw* abramowskom (HSSJ), Hrachov, 1603: hrahovskih panov *hotar* (StSl 4: 395), okr. Levice, XVII. szmf.: *Chotar* mrcha mame (ListyP 56), Liptov, 1764: w *Hotari* Pribilinskom (OSzK Fol Boh Slav 37: 115), Osturňa, 1771: *Hotar* mame hurny, kameny na dwa poly (UdvUrb 159), Zavadka, 1772: *Chotar* ... na huroch magu (uo. 195), *chotár* (Bern; Kálal; SSJ) stb.; – 3. 'Greggzeichen, Grenzmarke' – Bytča, 1484: prissy z pluchy a vezinily *chotarz* znamenity (SČL 54), Krupina, 1643: ten kamen za *chotar* biwal (HSSJ), 1763: terminus: mezny kameň, kopec,

meznjk, *chotár* (KamSl), L. Ďarmoty, 1785: nahatčzaly sme *chotar* ze zemy (HSSJ) stb.; – **Szárm.: chotárik** dem. – okr. Kremnica, XVIII. szk.: ani *hotarika* dobrego nemame (ListyP 129), Prosačov, 1772: *chotarik* cesny mame (Udvári 433); – **chotárny, chotársky** adj. – Motešice, 1569: nerubag, lebo to gest *chotarna* hrusska (HSSJ), D. Štubňa, 1595: ... s *chotarnimy* susedmy (uo.), Liptov, 1616: mel lyst *chotarny* w rukach (SMS 11–12: 256), 1770: na oddálenj *Chotárských* Roztržitosti (PorHor 42), Zemplín, 1772: u Sečzowcih aneb Košicich z timto walalom *hotarnim* warossu (UdvUrb 227), 1775 k.: Határos, *Chotarny*, Limitaneus (StSl 3: 88), *chotárny* (SSJ) stb.; – **(od-, za-)chotárit', chotárovať'** (el)határol, határt kijelöl' – Hájniky, 1566: vjšyel do pole ... podle mandatu spravedlyvosty *chotaroval* (HSSJ), Trenčín, 1584: ... w tom hacy a ktery mu boly samy Hornyane *odchotaryly* (HSSJ), Trenčín, 1587: poniže teg czesti ... po kтеру ... chotar čžinily aneb *chotarili* (uo.), XVI. szmf.: na snamenjtego *chotarovanj* a reuisij (SL 4: 169), Bardejov, 1758: chodili *chotarie* do Richwalda (HSSJ), 1775 k.: *Chotarjm*, Limito (StSl 3: 88), *Zachotarugj*, Metor (uo.), *chotárit'* (Kálal; SSN); – **(spolu)chotárník** 'határszomszéd, földszomszéd' – Trenčín, 1483: Item o Wah, o seze, neb o sply, kto[m]v magy z obu stranu lidy daty *chotarnyky*, aby ti ohledaly (SČS 46), Vrútky, 1578: susedy y *chotarnyzi* (SISlov 2: 374), 1598: sused a *spolu chotarniczi* (NRA Fasc 107 Nr 3), Ružomberok, 1629: susedmi swimy ... jakosto *chotarniky* magj susedsky nažjwaty (HSSJ), 1775 k.: Határosok egymással, *Chotárnicy* spolu ... (StSl 3: 88), *chotárník* (Bern), *chotárník* (Kálal), *chotárník* (Ripka 281) stb. (További adatokat és képződményeket l. Bern; HSSJ; Gregor: SzNyME 51–2; SSN).

A nem tisztázott eredetű m. *határ* 'ua.' (1061: TESz; MSZFE). Šimon Ondruš a TESz eredeztetését elvetve a m. *határ*-t a szlávból (szlovákból) származtatja. Szerinte a *chotár* (és változatai) egy ősszláv **chet-*, **chot-* 'megy, jár' alaplexémára vezethető vissza (l. SR 38: 32–9; Slavia 44: 135). Mivel Ondruš tisztán elméleti feltevésekre alapozott fejtegetése szótörténetileg semmivel sem támasztható alá, etimológiáját nem tartom elfogadhatónak (l. MNy 69: 47), s ugyanígy elveti azt Fr. Kopečný (Slavia 48: 113–9) is, a szlovák szót magyar eredetűnek tartva. A *ch* okán korai, XII. sz. előtti jövevényszónak minősíti pl. StanD I², 503; I³, 563; PaulF 175; Hauptová: Slavica 6: 16–7 (ehhez vö. **22.1.** p. is). – A magyarból még: Czambel; BEW; Király: StSl 3: 88; Habovštiaková: StSl 25: 173; Gregor: SzNyME 51–3 stb. – A m. szó közvetlenül vagy közvetve több más nyelvbe is átkerült (erre l. Sulán: MNy 52: 311; Machek²; Ślawski; Wołosz: StSl 35: 239; LizV 590; Dezső: NytudÉrt 128: 55–6; Tamás 443–4; UEISk 260; Plet; Kočiš 116; Schubert 361–8; Hollós 63–64).

chýr 1. 'hír, híradás' – Antol, 1571: zadneho *chyru* neslyssym (HSSJ), Antol, 1571: ... ze sem *chyru* nedal, nebo odnykul *chyru* nemel (uo. III, 167: *odnikial* a.), Hr. Beňadik, 1574: Mnoho *chirow* ... nam donassegú (SP 19: 180), ... gistotny *chyer* slyssim (uo.), Hr. Beňadik, 1575: nam kazdu hodynu zlye *chyry* nossye (SL 1: 278), Košice, 1635: yako ten *chyr* u nas se gyž potlka (SL 2: 254), 1643: ... išiel *chyr* – Samuele zabili (KPP 166), Ladomer, 1652: Ponewadž nam

mnoho *chyry* gedu ze wssech stran (SP 19: 58), Veselé, 1663: Tehdy *hyr* prišol (ListyP 54), Brezno, 1669: strany *chyruw* Tureczkych (SMS 7: 105), L. Mikuláš, 1752–3: w ten den, kdiž *chir* zissiel (OSzK Fol Lat 3563: 42), 1775 k.: *Hir*, *Chyr*, *Fama* (StSl 3: 88), *chír* (Bern), 1855: ešte o Markovičovi tu ani *chýru* ani šľaku (Botto 44), *hir* (Czambel; Kálal; SipM), *hyr* (Kálal), Malč: *χir* (StSl 10: 233), *χier* (Ripka 137), *chýr* (SSJ) stb. – 2. 'valakinek ~ valaminek a tudta, tudomása' – Trenčín, 1642: Bez *chyru* a powoleny wrchnosty tohoto kralowskeho mesta (AM Civit. Trencs. Rsz 154: 31), L. Ján, 1663: ... ze/by riby do yinich dedin rybara bez *chiru* panow predawaly (PDS 26), Bojnice, 1672: Wyuczenczom pak nebude sloboda žadnemu Mistry wy bež *chyru* pana Cechmistra prigaty (AM Comit. Nyitr. Rsz 26: 188), gich remeslo *zhirom* pana Richtara Cechmister spolu zginimy Mistry magu mocž zebrať (uo. 187b), Štiavnička, 1676: drewo bes *chiru* Badincou rubali (HSSJ), 1691: Mile dietky, brez mojho *chyru* jich von nepuštajte (KPP 240), Turiec, 1720: teđi gich remeslo *chirom* Richtarowim ... magu mocz zebraťy ... (AM Comit. Turócz. Rsz 52: 34b), Liptov, 1761: bez *chiru* a dowolenia Familie nasseg (OSzK Fol Slav 37: 196), hírem nélkül történt, bez muojho *chíru* sa stálo (Jancs) stb.; – 3. 'hírnév' – 1755: nebude met dobry *chir* o sebe (HSSJ), 1775 k.: Jó Hirben forgó, W dobrem *chyre* byti (StSl 3: 88), 1785: bilo mesto toto veľkího ňekdi *chíru* (HSSJ), dobrí *chír* má; w dobrém *chíru* stogí (Bern), Čelovec, Ľuboreč, Lapáš: *chír* (SSN) stb.; – Szárm.: **chýrik**, **chýrček**, **chýrčik** dem. – 1525: Valentinus *Hyerchyk* szn. (Ethn 74: 499), 1775 k.: hiretske, *Chyrček* ... (StSl 3: 88), XIX. szk.: nejeden sa pletie o mne *chýrik* smiešny (EliášH 119); – (roz-, vy-, za-) **chýrit'** '(el-, szét)hírel, híresztel; híressé tesz' – Bratislava, 1646: o negistyach (novinách) nechceme *chyryty* (HSSJ), Trenčín, 1669: penjze w Pressporku uss *wychyryly* ... (KamLt Lymb Ser III XVII. sz. Rsz 260 B 2280), Krupina, 1699: prosila nas, aby sme to ništ *nechyrili* (SN 18: 142), 1701: Ona též Trnavu miesto *wychýrila* (Ant² 527), 1734: pro takowe *chýreňy* gých karhame (HSSJ), 1737: Města *wychyrene* (LekD 85), 1763: Famosus: Rozhlässeny; *rozchyreny* (KamSl 310), 1770 k.: kdižby ... sskodliwi Nowini *rozhirili* (OSzK Quart Hung 271: 75b), 1775 k.: Hirdetni, *Chyriti*, Nunciare (StSl 3: 88), 1790: ... złé, hříšné zlosti *rozchirit'* (BernP 79), XVIII. szmf.: *chýriti*; *rozchýriti*, *Wýchýriti*, *zchýriti*; *rozchyrowati*; *wychyrowati* (OSzK Fol Slav 6/1: 36), (*wi*)*chirit'* (Bern), *hirac*, *hiric*, *hirovac* (Czambel), Orava, 1909: o jakich predtim ani potom nigdo nigda *nechiral* (Polívka V, 223), *χirovaťi* (LexNov 185), *zahirovac* (SipM), *chírať*, *chirovač* (GNS), *chyrovať*, častejšie *nechyrovať* (SSJ), stb.; – **chýrny** adj. – 'híres, ismert, neves, dicső' – 1796: *chjrne* walkj ... (HSSJ), XVIII. szmf.: *chýrný*; *wýchýrný* (OSzK Fol Slav 6/1: 36), 1872: Tento posledný bol *chýrnou* osobnosťou (LaskS II, 237), *chierny* (Kálal), *χierní* (Ripka 137), *chírní* (GNS), *chýrny* (Kálal; SSJ) stb.; – **chýrne** adv. – Bytča, 1773: napomenuti bil ... že sa *chirne* ndrží (HSSJ), (*wi*)*chírňe* (Bern), *chýrne* (SSJ) stb. – (További származékokra l. Bern; Jancs; Kálal; SSJ; SSN adatait.)

Az ismeretlen eredetű m. *hír* 1. 'Kenntnis' (kn. XIII. sze.: EWU); 2. 'Nachricht' (1323: uo.); 3. 'Ruhm' (1575: uo.), ill. annak *hér* (uo.) alakváltozata, amely a

chier előzménye (az *é* > *ie* változásra l. **15.1–2.** p.). Címszavunk mindhárom jelentése a magyarból való. Korai átvétel, a *ch* tanúsága szerint a XIV. századnál korábbi jövevényszó (l. **22.1.** p.), ma is szerves eleme a szlovák szókincsnek. A *chýrit'*, *chyrovat'* létrejöttére hatással voltak a magyar *hírdet*, *hírel*, *hírlel* (TESz) származékok. S a magyarban régente általánosan használt *köz hír* 'rumor' (1551: NyDt 183) kifejezést a szlovák *obecný chýr* formában fordította le, vö. Trenčín, 1735: *gineho newy, len to, že ge obeczny chir, že gde geg nedagu, czo žada, že sa pomstwy* (StanD III², 298), Liptov, 1752–3: *Obecznim chirom y to slissal* (OSzK Fol Lat 3563: 41) stb. Itt az *obecný* pontos megfelelője a magyar összetétel *köz-* 'mindenki számára, mindenkire vonatkozó, a közösséget érintő' (TESz) előtagjának. S a m. *hírharang* 'Neuigkeitskrämer, Klatschbase' (1616: TESz) lefordításának az eredménye Jancs I, 196 *chiruzvon* 'ua.' adata is (l. Gregor: SR 56: 11). – A magyarból: Škultéty: SP 22: 758; BEW; Kniezsa: Ethn 45: 64; Blanár: SR 24: 109; StanD I¹, 61; PaulF 175; Hauptová: Slavica 6: 16–7; Machek¹; Machek²; Gregor: NyDt 183; uő.: SzNyME 53–5 stb. – A m. szó egyéb (morva, lengy., kukr., rom., vend) nyelvi előfordulására l. Sulán 187–8; Machek²; BEW; Kniezsa: Ethn 45: 64; Brückner; Wołosz: StSl 35: 261; LizV 88; Dezső: NytudÉrt 128: 64; Tamás; Flisz adatait. – Vö. **chýrečný**.

chýrečný 'híres, nevezetes' – 1663: Wjtěžůw *chýrešných* (též i panó w mnoho) (NZ II, 425; más változatban: vítězu *chýrečných*: Brtář 142; Ant¹ 338), 1672: ješte kedy si býval v té nekdy *chýrečnej* v škole (Ant¹ 835; Ant² 827), 1678: v škole *chýrečnej* prešovskej (Ant¹ 707; Ant² 827), 1687: v mém *hírešném* dome (Brtář 167; másutt: v m(oj)em *hriešnem* dome: Ant¹ 360; Ant² 345), 1737: *chirečnim* Kupcem (LekD 91), 1759–60: *Neyhyrečnegssy* tu sspytal (OSzK Quart Slav 37: 19), mesto *hyrečne* (uo. 20b), *chyrečne* sjce mesto (uo. 39b), *Hyrečne* na Garmoky (uo. 26b), 1760: *sýr hyrečny* ... (HSSJ), 1768: Sybilly velmi *chyressné* ženy byli (uo.), 1771–5: gest onen *chirečzny* ... Tela Lekar (EK D 55: 23b), *chyressný* sl. (Palk), *chirečni* (Bern; Jancs I, 309), 1844–5: ač navel'a prijdu ... do toho *chirešniho* a velkiho mesta (Polívka II, 83), híres, *chirešni* (Jancs), *hyrešny* (Kálal), Šariš: *hirešni* (SbŠkult 541), *hírešni* (Márkus 105), *chírečni* (StanL 246; Hab 176, 473), Tk: ľebo zme maľi *chírečnje* koňe (Ondrus 227), *chírešni* (GNS), *chýrečný* expr. (SSJ) stb.; – **Szárm.:** **chýrečne** adv. – 1775 k.: Hiresen, *Chyrečne* ... (StSl 3: 88), *chírečne* (Bern), *chírešne* (GNS), *chyrečne* (SSJ); – **chýrečnost'** 'híresség, dicsőség' – 1775 k.: Hiresedés, *Chyrečnost*, Claritas (StSl 3: 88), *chírečnost'*, hírnév (Jancs II, 91); – **vychýrečit'** 'elhíresít, elterjeszt' – okr. Prešov, 1774: *Výhyrešili* našo panove naš chotar, že je velmi dobri ... (ListyP 177).

Az ismeretlen eredetű m. *hír* 'Kenntnis; Nachricht; Ruhm' főnévnek -s képzős *híres* 'berühmt' (1416 u.: TESz II, 116: *hír* a.) származéka. Ez a -ny képző segítségével sorolódott be a szk. melléknévi rendszerbe (l. **36.** p.). A *š* helyén levő *č* szlovák nyelvjárási változás eredménye (l. StanD I¹, 551; I², 591–2; I³, 663 és **23.** p.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 306; BEW; StanL 246; Fedák: SbŠkult 541; Király: StSl 10: 233; Gregor: HungSl 1983: 65–6; Habovštiaková:

SZSS 91; Gregor: SzNyME 55–6 stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. Sulán 189; LizV 588; Liz 99; Dezső: NytudÉrt 128: 64; Machek²; Tamás; UEISk; UdV 54. – Vö. **chýr**.

chytlen 'hütlen (ember)' – 1570 k.: teda kazdy zeman proty takowemu | kraly mŕož odpor vczinith, any | že wtem *chytlen* prothy kraly zustane (OSzK Fol Lat 1779: 2b), krete weczy delagy | *chytlene* prothy kraly a zemy (uo. 4); – **Szárm.:** **chytlenstvo** 'hütlenség' – 1570 k.: O pryczynach *chytlenstwy* (uo.), (krom tych | weczy *chytlenstwy* predepsanych) (uo. 5b).

A honi eredetű m. *hű* 'treu' (kn. XIII. sze.: EWU) szónak fosztóképzős *hütlen* 'un(ge)treu, treulos' származékszava. Erre vö. XVI. szef.: Janos kiralj atta Losonci Antal josagat mint *hitljent* ... Kenderesj Mihaljnak (KárOkl III, 168). Ebből keletkezett a *hütlenség* 'Untreue, Treulosigkeit, Verräterei', vö. XVI. szk.: Ferdinandos atta el Kenderesy Lorinch josagat *hyttlenseg* aljat (uo. 300). A szlovák *chytlenstvo* nyilván ennek a hatására keletkezett. A *ch* és az *i* egyaránt korai, XIV. század előtti átvételre mutat (l. 19.1.; 22.1. p.). Kihalt szó, amely a jogi terminológia eleme volt. A HSSJ nem ismeri. – A magyarból: Gregor: SzNyME 56. – L. még m. > kukr. *chytljanyj*, *chytljanstvo* (Dezső: StSl 7: 173; uő.: NytudÉrt 128: 56), rom. *vicleán* (Tamás).

chytvaný 'gering, schlecht, niedertüchtig, minderwertig' – Trnava, 1568: Item motyk *chytva(n)nych* 7 (ZápSl 3: 80), Item postel *chytva(n)na* 1 (uo.), St. Štubňa, 1569: lebo wsseczko obilia ... gest *chytwane* sse whagi ... (LS 1–2: 325), Boca, 1574: w tich ze chalnach nyakowe *chitwane* Bergy gesu (SztivLt Bányajegyzőkönyvek I, 189), Trenčín, 1585: gedna *hytwanna* zena ... (HSSJ), Spiš, 1592: gedno futro lissczj *hythwany* (PDS 79), Vígľaš, 1598: lebo sam ya neny neyakowy *hytuany* czlowek (SL 1: 289), Stropkov, 1608: wzal ... huniu *hitwanu* (SR 38: 185), Orava, 1611: Srne Nieti *chitwane* (JŠ 2: 252), Zvolen, 1620: Sekeru gednu *chitwanu* ... (NRA Fasc 1707 Nr 27), Orava, 1627: Slanjnj ... Starej *chitwanej* Puolt N 1 (EstLt Rep 29 Fasc L Nr 188: 3), 1641–50: marný *chitwany* zjšk (Post 370), L. Hrádok, 1665: *chitwane* kopy se beru (SR 38: 186), 1750–8: *chitwani* (KNyNyE 253), 1775 k.: ... *Chytwany*, Macilentus (StSl 3: 88), *hitvani* (Czambel), *hytvany* vsl (Kálal), Malč: *χitvani* (StSl 10: 233), *hitvaň* (SipM), *chitvaňi*, *chitvanní*, *chítvanní* hont, jnitř, hloh, trn, jzempl (SSN) stb. – **Szárm.:** **chytwane** adv. – 1775 k.: Hitvanúl, *Chytwane* ... (StSl 3: 88); – **chytvanost'** 'hitványség' – 1775 k.: Hitvansag, *Chytwanost*, *Vilitas* (uo.); – **zachytvaniet'** 'legyengül, elhitványul' – 1625: dobytky na dwore wssetky na nohy zahynu ... a ... *zachytwanegu* (FejpLt).

Az ismeretlen eredetű m. *hitvány* 1. 'mager, schwächlich' (szn. 1138: ?, 1551: EWU); 2. 'schlecht; erbärmlich' (XIII. sze.: uo.); 3. 'fehlbar; gebrechlich' (1372 u.: uo.); 4. 'töricht' (1476 k.: uo.); 5. 'niederträchtig, böse' (1495 e.: uo.); 6. 'minderwertig' (1560 k.: uo.), ill. annak *hitván* (uo.) alakváltozata. A korai, XIV. század előtti átvételek közé tartozik, amint erről a szlovák *ch* tanúskodik (l. 22.1. p.). A XVI–XVII. századi adatok szerint akkoriban már az egész szlovák nyelvterületen honos volt (l. Doruľa 72 is). A recens anyagból ismert Zemplén

megyei *hitvan* és a kardosi *hitván* (s. gy.) újabb átvétele a magyar szónak. A melléknévi besorolás módjára l. **36.** p. – A magyarból: Czambel; Kálal; Király: StSl 3: 88; SipM; HSSJ; Gregor: SzNyME 56–7 stb. – L. még m. > kukr. *chitvannyj* (LizV 634), rom. *hitión* (Tamás), szhv. *hitvalen* (UEISk), vend *hitváni* (Flisz).

I

ibola 'sáfrány' – *ibol'a* (LexNov 88); – **Szárm.:** **ibol'ka** dem. 'ibolya' – *ibojka* (GNS; SSN), Nbh: *ibojka, ibol'ka* (s. gy.).

A lat. eredetű m. *ibolya* 'als Benennung verschiedener (wohlreichender) Blumen' (kn. 1578: TESz). Az *ibol'ka* aligha szk. származék, sokkal valószínűbb, hogy a m. *ibolyka* dem. átvétele. Csak a magyarsággal most is szoros kapcsolatban élő szlovákok ismerik. – L. még m. > kukr. *iboja* (Liz 83, 108).

ibrik 'kancsószerű edény; bögre' – 1737: *ibrych* na kavé medeny (HSSJ), Pov. Bystrica, 1743: geden *ibrik* na herbate (uo.), Aničková, 1766: *Ibrik* cinovy (ZSNM Ethn 64: 212), 1775 k.: *Ibrik, Ibrik, Guttus* (StSl 3: 88), Orlové, 1780: *Ibrik* hlinenny pozlatisty 1 (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Bardejov, 1803: *Ibriky* Porcellanowo Malyowane N° 2 (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1807–8: *ibrik* (JŠ 9: 99), *ibryk* sl. (Palk), *ibrik* (Bern), kanwička Syn ... *ibrik* (Bern), *ibrik* (Jancs; GNS; SSN), *ibrik* (Kálal; MatSl) stb.; – **Szárm.:** **ibriček** dem. – 1775 k.: *Ibriketske, Ibriček, Guttulus* (StSl 3: 88), *ibriček, ibriček* (Bern), Orlové, 1836: *Ibriček* Nro. 1 (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.).

Az oszmán-török eredetű m. *ibrik* 'ua.' (1585: TESz). Címzavunkat szokták közvetlenül a törökből származtatni (l. pl. Blanár: JČ 13: 86; Machek¹), de a fölbukkanási idejét, elterjedési területét és jelentését tekintve feltétlenül magyar közvetítéssel kell számolni. A *-k* > *-ch* változásra l. **22.7.** p. – A magyarból: BEW; Király: StSl 3: 88; Hauptová: Slavia 28: 526; HSSJ stb.

igazgatóv 'Direktor, Leiter, Verwalter' – Jelšava, 1939: ... z diavkó pána *igazgatóva* ... (LS 4–6: 338), Nye: *igazgatoŭ* (Márkus 105), Pv: pán *igazgató* ... (JŠ 2: 346), Malč: *igazgatoŭ* 'Gutsverwalter' (StSl 10: 233), *igazgao*^u 'Direktor, Leiter' (SipM), *igazgató* 'Schulleiter, Schuldirektor' (GregPsz 229).

A belső keletkezésű m. *igazgató* 'ua.' (1456 k.: TESz) származékszó. A m. szóvég szk. megfeleléseire l. **13.** p. Újkeletű átvétel – főleg az iskolai oktatás révén –, az etnikai határ mentén, ill. attól délre ismeretes tájszó. A SSN azonban nem közli. – A magyarból: Márkus 105; Király: StSl 10: 233; GregPsz 162; SipM; Schubert. – Vö. **igazgatóvat'**.

igazgatóvat' 'richten, zurecht machen' – Šariš, 1830: *Forgatovali ... Igaszгатоvali ... Pleli* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1832: *Koliky bili ... Wgazali ... Igaszгатоvali ... pleli ... Igaszгатоvali ...* (uo.), 1833: *Wgazali ... Igaszгатоvali ...* (uo.), *Igasgatovalt* (uo.), *Igaszгатоvacz* (uo.).

A belső keletkezésű m. *igazgat* 'richten; führen' (1456 k.: TESz) származékszó. Úgy látszik, hogy régebben a szőlőműveléssel kapcsolatban a kelszk. nyelv-járásban volt ismert tájszó, mára azonban feltehetően kiveszett a használatból. – Vö. **igazgatov**.

igazolvaň 'Ausweis, Legitimation' – Nbh, 1919: *Igazolváňe* (Chov 10), Gemer: *igazolván* (LS 1–2: 187), *igazolvaň* (Nye: Márkus 105; GregPsz 229; Pk: s. gy.), *igazolvaň* (SipB 255; Malč: StSl 10: 233).

A nyelvújításkor alkotott m. *igazolvány* 'ua.' (1845: TESz). Újkeletű átvétel, csupán az etnikai határ környékén, ill. attól délebbre fordul elő. – A magyarból: Márkus 105; Szabó: LS 1–2: 187; Király: StSl 10: 233; GregPsz 162; Schubert stb. – L. még m. > kukr. *igózolvan* (LizV 598; Schubert).

igríc 'vándor dalnok, mulattató; bohóc' – *igríc* arch. (MatSl; SSSJ; SCS).

A szláv eredetű m. *igríc* 'énekmondó, mulattató' (biztos adat 1244: TESz). A HSSJ címszavunkat magyar eredetűnek jelölve *igrec* változatot is közöl, de mindkét formára csupán egy-egy helynévi adatot idéz 1244-ből (*Igrech*), ill. 1382-ből (*Igricy*), melyek a mai *Igrám*-ra vonatkoznak. Tekintettel azonban a *g* > *h* változásra (l. 22.1–4. p.), az *Igrech*, *Igricy* aligha tekinthető szlovák adatnak, sokkal inkább magyarnak (vö. StanJ II, 227–8 is; l. még FNESz I, 621 *Igrám* a.; az *igríc*-típusú magyar helynevekre l. még SzlJsz 221; Krajčovič: PočD 239). – A magyarból: Gregor: NyDt 148–9; HSSJ; Gregor: SzNyME 57. – L. még m. > rom. *igrét* (Tamás).

ilatovat' 'illet valakit, valamit, tartozik, vonatkozik valakire, valamire, valakihez, valamihez' – Čajkov, 1690: ... a Neb koho bude *illatowat* Necho sobe ... vyhledawa (SPIN 1: 132), Čajkov, 1724: *dežma illatowat* bude na pana ersseka (HSSJ), Krupina, 1734: s teg stwrteg častkj tretina *illetuwala* Joannesa (uo.), Očová, 1773: laz ten prawe *yletuge* Ondregowi Dursa (uo.), Nye, 1792: techda *illetuge* aby y gini tria Sýnowe po gedneg Krawe prigali (TestNye 173), Bcs, 1794: ytem koč – k tomu ssecki rgat cocosu *ylatuge* (BcsIr V. 8s. a. 30. 2. dosszié).

A belső keletkezésű m. *illet* 'berühren' 1. (XIII. sze.: EWU); 2. 'betreffen' (1474: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.) származékszó. Az *e* helyén lévő *a* a XVII. századnál korábbi átvételre enged következtetni (l. 14.2. p.). Úgy látszik, mára kiveszett. – A magyarból: Krištof: SzTFTK 1965: 138; HSSJ.

ileš 1. 'jobbágyok természetbeni szolgáltatása az uraságnak' – Budatín, 1478: ... a ten plat a *illess* dlužny su daty na Swat[eho] Gyura a Sw[ateho] Michala (SČL 28), Trenč. stol., 1520: Dluhy y *illesse*, aby take napoly se dielili (uo. 109), okr. Ružomberok, XVI. szk.: nebo jemu s toho *jilesa* zraška jsie čini (ListyP 31), teš jsie jim z *ileša* zraška stala (uo.), 1610: *Illese* pssenyczne, kde kolwek poddany su dlužnj ... (PDS 17), Orava, 1625: Misto *illeša* davaji pres rok fl 6 d. 25. (Urb II, 184), Varín, 1652: *Ilieše* tiež ... aby byli povinni mne každoročne ... ustaviti (AGK 82), Lietava, 1672: gej *Illyess* se odpustil (BatthLt Lad 27 Rsz 67 Fasc 7), XVII. sz.: za kazdi mesicz sme muselj dawatj *jless* na Pana welkomožneho (StSl 17: 100), Ružomberok, 1770: na mesto dewiatku *elés*

dawat ... (SzkMv 158), Skačany, 1773: to jest ... za *ülles* padasat zlatych (ListyP 171) stb. – **2.** 'élelem, élelmiszer' – Lietava, 1543: register príchodu *illeše* z drženi zámku Lietavy (KavL 94), Poráč, 1583: wasym poddanym rady zyczyme *yles*, na gaku potrebu zadagu (HSSJ), Ostriež, 1664: Poznamenany *elessu* (NádLt Okir I 713), Štítnik, 1666: tim Nemczom cuo pod Diwin yssli *eles* (Gemér 3: 203), 1682: kdy *Elyiš* do Pressorku wezly (NádLt Okir I 289/B: 588b), P. Bystrica, 1714: Za plt Lyptačku na ktere^g *élés* poslanj do Trenčína (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Ružomberok, 1786: za *éllés* a za drobnice (Gács 211), Bcs, 1822: zapitljovanu muku Aj za *illsó* (MMM Céhkönyvek 62.418.1); – **Szárm.:** **ilešný, ilešový, ilešský** adj. – Mošovce, 1569: *ylessneho* (ovsa) bilo cub. 50 (HSSJ), 1610: *illésny* yeczmen ... (PDS 61), Orava, 1611: Woly *illessne* ... Telcze *illessne* (JŠ 2: 281), Lietava, 1621: *Illiešnych* woluw No 9 (HSbor 4: 325), Likava, 1625: Obili *illešove* aneb osypy (Urb II, 136), Svederník, 1652: Prygem Owsa *Illessoweho* (SzunyLt 2. cs.), Papradno, 1673: za *illješne* telce platime ... (ListyP 63), 1681: wul *elesowy* (HSSJ), L. Mikuláš, 1754: owsa *illeskeho* (uo.) stb.

Az ősi eredetű *él* 'leben' igéből keletkezett m. *élés* 'Lebensmittel, Nahrung' (EWU; kn. 1244: UEISk 270) származékszó, amely a feudális korban a jobbágyok által az uraság számára adandó bizonyos természetbeli járandóságot is jelentette (l. Úriszék 1002). A XV. századtól a XIX. sz. első feléig általánosan elterjedt kifejezés volt a szlovákban. Az szk. *i* (amely bizonyára hosszan is ejtődött, amint erre az *jless*, *yles* írásmódból is következtetni lehet) szabályos a m. *é* helyén (l. 15.3. p.); az *ü*-s változat nyilván írásbeli felületesség, a *jileš* esetében a szó *j*-protézist kapott (l. 31.2. p.), míg az *ilieš* alakváltozatban az *ie*-ben levő *i* jelölheti az *l* lágységát (*l'*), de az *ie* lehet diftongus is (erre l. 15.1. p.). – Egy alkalommal fölbukkan az *élet* 'Lebensmittel' is, vö. Krupina, 1721: armaria na *élet* (HSSJ). Ez az *él* 'leben' igének m. *élet* 'Lebensmittel' (1372 u.: TESz) származéka. Minden bizonnyal alkalmi kölcsönzésnek tekintendő. – A magyarból: CzambT 20, 24; KavL 94; Hauptová: Slavia 28: 522; uő.: Slavica 6: 13, 14; Gregor: NyK 68: 405; Doruľa: StSl 17: 101; HSSJ stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. SSUM; LizV 87, 598; Dezső: NytudÉrt 128: 64; Tamás 457; UEISk 269–71; Plet I, 365; Schubert 304–5. – Vö. **ilešmajster**.

ilešmajster 'étekgó' – 1704: Dapifer *Illessmagster* (OSzK Oct Lat 142: 94; l. HSSJ is).

A m. régi *élésmeister* 'Proviantmeister' (XVI. sz.: NySz II, 787) félkalkja. Valószínű, hogy főnemesi körökben sem gyakran éltek vele, a szokásosabb megjelölés ugyanis *itekgogov* (l. ott) volt. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 175. – Vö. **ileš**.

Iliaš 'Illés' – Petrovice, 1592: Georgius *Illias* (Urb I, 462), Černová, 1625: Mattias *Illiaš* (uo. II, 127), Orava, 1625: kteru drži ... Ondrej *Illiaš* (uo. 184), Dobšiná, 1686: Antonius *Illiss* (Urbok 495), Torysky, 1773: *Ilyas* Telepjak (UdvUrb 191), *Illiš* vn. (GNS) stb.; – **Szárm.:** **Iliašov** adj. poss. – 1634: ktery v *Iliašovej* meska hn. (AGK 80), 1687: *Illiaschowa* 'Illésfalva' (VSOS I, 122);

– **Iliak, Iliík, Ilko, Ilčik** – Teplý Vrch, 1505: *Ilezyk* [Ϸ: *Ilczyk*] (Ila III, 26), L. Mikuláš, 1625: Michael *Illiak* (Urb II, 131), Ludrová, 1625: Elias *Illko* (uo. 126), okr. Ružomberok, 1625: Georgius *Illko* (uo. 138), Jelšava, 1699: *Illik* (Ila II, 467) stb.

A m. *Illés* szn., amely az *Éliás*-ból önállósult a magyarban (l. Melich: SzIJSz I/2: 172; Ladó 170). A szlovákban az *Eliaš* az általánosan használt forma, ennek forrása a gör.-lat. *Elias*. A m. -és szóvég szk. megfelelésére l. **15.1.**; **48.5.** p. – A magyarból: Kniezsa: MSzCsR 58; Gregor: Mny 85: 186–7.

Ilma női név – Ilma, *Ilma*, Amália (Hv II, 350), *Ilma* (SSJ).

A m. *Ilma* női név, amelyet a XIX. sz. első felében Vörösmarty Mihály magyar költő alkotott, feltehetően az *Ilona* és *Vilma* név felhasználásával (l. Ladó 63; Kálmán⁴ 51).

Ilona, Ilena 'Helena' – Ratk. Lehota, 1566: *Ilena* (Ila III, 272), 1584: manželce mogy *Ylonie* (RadvLt I. o. IV. cs. 60. sz.), 1602: diewky *Ileny* (Jelš 247), Merašice, 1643: poddany gei milosti paneg *Illoni* Reway (KamLt Lymb Ser III B 2280: 134), 1648: že by strany swoge tetky *Ylony* (Jelš 278), Španie Pole, 1686: Relicta *Ilona* Filo (Urbok 510), Krupina, XVII. sz.: *Ilona* (SOK IV, 122), Nye, 1774: zanechávám még Wprimnég Manželkj, *Illoni* (TestNye 55), Hanušovce, 1784: Pani ... Szent-Iványi *Illoni* ... (UdvUrb 333), Dobšiná, 1786: Skluna *Illena* cir 60 rokách (JŠ 17: 54), Bcs, 1787: kdiž sem sobe za Manželku pogal Leppény *Illonu* (ProtCs 141), Bobčok *Illona* ... napsala (uo. 142), *Ilona*, Syn. *Ilena* (Bern), 1682: Fabianovych *Ilena* (Lipa 2: 172), Gemer: *Ilona* (ASJ III/2: 113; GNS; Buffa 159; SSJ), *I'ona* (Hab 149) stb.; – **Szárm.:** **Ilonka** hypok. – Chlebnice, XVII. szef.: dievku jednu, totiž *Ilonku* (ListyP 42), 1692: siruotka dgewczetko *Illenka* (Jelš 376), Krupina, 1728: Jaj, *Ilonka*, veru ma tej noci nasa Juda tak zdavila (KPP 94), *Ilonka*, Syn. *Ilenka* (Bern), okr. Rim. Sobota: *Ilonka* Macove (BM 176), *Ilonka* (GNS; Buffa; SSJ), *I'onka* (Hab 149) stb.; – **Iľka** hypok. – Pohorelá, 1785: Ga *Ilka* Chlebus ... (SN 7: 455), Bcs, 1787: ze dwuma Sirotami ... Jankom a *Ilkou* (ProtCs 141), Nye, 1789: dve dcerečky *Ilka* a Judka (TestNye 115), 1832–3: Jedna Zuzka, druhá *Ilka* (Piesne 383), To *Ilka* Wargowá ... (NZ I, 133), *Ilka* (Jancs; Dudok 76; GSN), *I'ka* (Hab 149; SSJ); – **Iľa** hypok. – Nye, 1775: medzi manželku *Ilu*, a d'etmi (TestNye 75), Tk, 1800: Zednali sme za slussku polgak *Ila* [!] (StSl 8: 363), Ilona, Helena, *Ila* (Jancs), 1894: ze bola *I'la* Javoroje (Timr I, 53), *Ila* (Mič II, 312; Dudok 76; GNS; ASJ III/2: 113), *I'la* (Hab 149; SSJ) stb.; – **Iľuša** hypok. – Trnava, 1564: kupyl ... od *Ylussi* Tkadelczowych dieczy ... (JŠ 6: 47), *Iluša* (Bern; Mič II, 312), *Iľuša* (SSJ); – **Iľušin** adj. poss. – Bystrička, 1725: Truhla na ssaty gsuca *Illussyna* (PDS 89); – **Iľuška** hypok. – *Iľuška* (Bern; Jancs; Mič), *Iľuška* (SSJ); – **Iľča** hypok. (Mič II, 312); – **Ilonisko** augm. expr. (GNS); – **Ilok** férfi név – Kameňany; 1621: *Illok* (Ila II, 546).

A XIII–XIV. század óta gazdagon adatolt m. *Ilona* (~ *Ilena*), ill. annak becézett *Ilonka*, *Ilka*, *Ila* képződményei (l. Berrár: MNyTK 80: 31; eredetére l. még Ladó 59). Az *Iľuška* lehet magyar és szlovák képődmény is, a nőnemű *Iľusa* és

a hímnemű *Ilok*, továbbá az *Ilča*, *Ilonisko* azonban egyértelműen a szlovákban keletkezett az *Ilona*, *Ila* alakra alapozódva. – A magyarból: Šmil 52; SSJ VI, 136; Bartko: SOK 7: 234. – L. még m. > szhv. *Ilona* (UElSk).

Imre, Imro 'Emerich' – Laskár, 1543: A giz teprow ma[m] swedomy *Ymre* s/Kostolen ... (JŠ 6: 263), okr. Pezinok, 1558: *Imro* Mikowitz (Urb 1, 135), Čajkov, 1620: *Imro* (Krištof 214), 1643: *Imre* Kovačovho syna (KPP 211), Veselé p. Piešťanoch, 1663: našeho suseda jméne[m] *Imra* Stučanských (KrajčS 106), 1696: pana Kukuk Lukacze a Cziburak *Imre* (Jelš 320), 1698: p. Ssmyd Marczy a Czibur *Imre* (uo. 395), Krupina, XVII. sz.: *Imro* (SOK 4: 122), Turiec, 1739: predoznamený Zathureczky *Imre* (ŠOBA Bytča Turč. ž. I. i. č. 2194. K 875 Nr 8), Spiš, 1740: *Imrowy* pod Sibennim harbom pri banyi ... (SHS 167 baňa a.), 1748: ktereho ... krstilj *Imrom* (OSzK Quart Hung 1364: 178), 1771: Pana *Imre* Bana Manželka ... (OSzK Fol Boh Slav 15: 5b), Banské, 1772: Pana Soos *Imreho* podanj (SZPV 49), Suché, 1772: za pana Szirmay *Imra* (uo. 92), Tisovec, 1790: u pana Kubinyi *Imra* naležali (AGK 240), 1790: Hok *Imre* Zprawa (TestNye 23), okr. L. Mikuláš, 1801: poddani jeho milosti pana Lehotzky *Imra* ... (ListyP 278), Imrich, Syn. *Imro* (Bern), Emerich, domáce *Imro* (Mič), Štefultov: *Imro* od Hósov (BM 339), Abov: *Imro, Imre* (SOK 7: 234), *Imro* (GNS; SSJ) stb.; – **Szárm.: Imrov** adj. poss. – N. Repaše, 1772: Pana Görgey *Imrowo* (UdvUrb 45), Banské, 1772: ... podanj, pana *Imrowo* (SZPV 50), Pivnica: Tu, ten *Imróv* dom (Dudok 188) stb.; – **Imri, Imrik, Imrička, Imričko, Imričiko** stb. dem. bec. – V. Domaša, 1569: Mathias *Imryk* (Urb I, 239), V. Revúca, 1595: *Imriczjko* (Ila III, 100), Čachtice, 1695: Georgius *Imricska* (Urbok 256), *Imrik*, Imrécske (Jancs II), Imre, Emerich, *Imri* (uo.), *Imriš, Imriško* (Mič), *Imriško* (Hv II; GNS), *Imri* (ASJ III/2: 109) stb.; – **Imriščák** augm. – 1618: Janos *Imrisczak* (Urb II, 84); – **Imrička, Imriška** 'Imréné' – Turiec, 1744: Pany Rakowsky *Imrisky* (ŠOBA Bytča Turč. ž. I. i. c. 2189. K. 875. Nr 4), Záturčie, 1761: pani Zathurecky *Imricska* ... (HSSJ IV, 499 *príslušný* a.), Tisovec, 1790: u pani Kubiny *Imrišky* ... (AGK 240); – **Imi, Imiko, Imík, Iminko** hypok. – Imris, Imrus, *Imiko* (Jancs), Gemer, Zemplín: *Imi* (ASJ III/2: 109), *Imik, Iminko* (SSJ).

A németre visszamenő, lat. közvetítésű m. *Imre* 'Emerich' (latinosan 1211: Fehértói 117; változataira l. OklSz). Kniezsa István (MSzCsR 52) az *Emrik* és *Jamrik* alakváltozatot is a m. *Emre, Imre* átvételének tartja, ezekre (változataikra és képződményeikre) vö. pl. okr. Piešťany, 1522: Clemens *Emriskovich* (Urb I, 48), Clemens *Jamriskowicz* (uo.), 1568: *Jambryk* Dlwhy (Urbok 245), 1573: *Emrichko* (Ila IV, 173), 1580: *Emrik* (uo. III, 232), stb. Feltehető, hogy ezek forrása lehet a magyar régi *Emreh, Imreh* stb., de legalább olyan joggal magyarázhatók a ném. *Emerich*, ill. annak latinus *Emericus* személynévekből is (azonos vagy hasonló formák idézhetők a régi lengyelből is, l. SSNO II, 11). Az *Imre* és származékai azonban kétségtelenül magyar átvételek, melyek – úgy látszik – a nemesség révén terjedtek el a szlovákban. A nem kívánatos *-e* szóvéget a szlovákban *-o* hypok. képző váltotta fel. Az *Imi* a m. becéző *Imi* újabb átvétele. – L. még m. > szhv. *Imre, Imro* stb. (UElSk).

inaš 1. 'Lehrling' – Podhradie, 1649: Kdiž takowe Pachole anebo *Inass* se prigima od nektereho Mistra (AM Comit. Poson. I. Rsz 33: 270b), Stupava, 1649–57: to giste pachole a nebo *ynasz* (SL 3: 158), Bojnice, 1653: takowe Pachole, a nebo *Inass* se prigima (AM Comit. Nyitra. Rsz 27: 227), *inaš* (Mič; Kálal; SipM), Nbh: majster poslau *inaša* do bovdu (NSM 4: 204) stb.; – **2.** 'Herrschaftsdiener; Diener' – Štítník, 1666: palatinusow *ynass* tu bil (Gemer 3: 201), Prešov, 1784: *inass* growčín (HSSJ), Prešov, 1786: služj w Kossicoch za *inassa* (uo.), 1786: ku panu obersterovi za *ynassa* stanul (uo.), Šariš, 1796: posylam z Tomkom *jnassom* ... 16 nyemecky zlaty (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1821: Co *Inasa* chowal (uo.), Sol', 1831: v službe byl za *inaša* u pana urodzeneho Jozefa Hunjora (HS 1: 310), 1832: A muj ocec bul *inašom* u pana solgabirova ... (ChalD 135), Tisovec, 1890–1: lebo ja mám hercegovho | *inaša*, *inaša* (SSpevy II, 362), Šariš, Ked rano prišol *inaš* ku kraľovi (Czambel 259), *inaš* (Mič; Kálal; Malč: StSl 10: 233; SipM; Sučany, Lastovce: zastar. SSN; Žak 508) stb.; – **3.** 'ifjú, legény' – *inoš* (Kálal), *inaš* (Garaj); – **4.** 'pincér' – Malč: *inaš* (StSl 10: 233); – **Szárm.: inašik** dem. expr. – *inošik* 'jinoch, junák' (Kálal), ... nechcete učna, ako ja vrávím, *inašika*? (BallekP 125).

A vitatott eredetű m. *inas* 1. 'heranwachsender Junge' (1524: EWU); 2. 'Lehrling' (1525: uo.); 3. 'Waffenträger, Knappe; Page' (1561: uo.); 4. 'Diener, Knecht, Bedienter' (1570: uo.; további jelentései is l. uo.). Az *inoš* alakváltozat lehet egyszerűen szlovák ejtősmód eredménye a m. *a* helyén (l. **10.3.** p.), de számba veendő a *junoš* 'ifjú' és egyéb *-oš* végű főnév befolyásoló hatása is (l. **48.4.** p.). Az l. jelentésben (a HSSJ így nem ismeri!) főként a varga cég egykori szakszókincséből idézhető, feltehető azonban, hogy egyéb céheknél is megvolt. – A magyarból: CzambSl 125; uő.: SR 5: 114; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 530; Király: StSl 10: 233; SipM; Habovštiaková: SZSS 90; HSSJ stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. LizV 88, 599; Dezső: NytudÉrt 128: 65; Lux 117; Tamás 158; Plet; UEISk; Flisz I; Schubert 385–7.

incifinci 'schwächlich, schwach, gering' – 1848: inczenbincz, inczenpincz, *incipinci*, *incifinci* (Jancs I), *Inci minci*, na kamenci, hrach sa varí v sklenom hrnci (Zát 281), *Enci menci* ~ *cinci minci* na kamenci, hrach sa varí v sklenom ~ čiernom hrnci (uo.).

A játékos szóalkotással keletkezett m. *incifinci* 'gering, unnütz, schwach, zimperlich' (1667: EWU) ikerszó, ill. annak *incipinci* (TESz) alakváltozata. A gyerek kiolvasóból ismert és tulajdonképpen tartalmát vesztett *inciminci*, *encimenci*, *cinciminci* lehet szlovák módosulata a szónak, de előforulhat így vagy részben így a magyarban is, csak még nem került lejegyzésre.

inkeš 'Sänger' – 1645: Ittem *Inekessowy* a Nohawicze ... ssyposskowy byleho sukna (NádLt Okir I 289/A: 689).

Az ősi eredetű *ének* 'Lied' főnévnek *-s* képzős m. *énekes* 'Sänger' (kn. 1551: TESz) származékszava. Feltehető, hogy az *i-* hosszan (is) ejtődött. A nemesi udvarházak szókincsébe tartozhatott, de ott sem lehetett gyakori. – A magyarból: HSSJ.

intíz 'Gutsverwalter' – Malč: *intězō* (StSl 10: 233), Nbh: A *intězōvi* zme zañiesl'i (NSM 4: 236), Tekov: Pri ňom si neužili ani hájníci, ani *intízi* (TekP 32), Zabúchal u šafára i u *intíza* (uo. 53), Nitr. Hrádok: *intíz* zastar. (SSN).

A belső keletkezésű m. *intéz* 'leiten, verwalten, verrichten' igének *intězō* melléknévi igeneve (1794: TESz), amely főnévként használva egyebek közt 'Gutsverwalter' jelentésben is általános (l. ÉrtSz). A m. szóvég alakulását a szlovákban l. 17.7.; 45. p. – A magyarból: Király: StSl 10: 233; Schubert 388. – L. még m. > rom. *intezáu* (Tamás).

ipar 'Industrie, Gewerbe; Gewerbeschein' – Malč: *ipar* 'Gewerbeschein' (StSl 10: 233), Nye: *ipar* (Tirp 2: 91), Pk: Vimeňila sem si *ipar*, šijávala sem (LamiP 140), Orava: *ipar* 'krycí názov na povolanie predávať tovar' (NS 38: 106), Markušovce, Nitr. Hrádok: *ipar* zastar (SSN).

A m. nyelvújítási *ipar* 'Bestreben' (1823: TESz); 'Industrie, Gewerbe; Gewerbeschein' (1828: uo.). Újkeletű meghonosodás. Az egykori Árva megyei vászónárosok a magyar vidékeket járva ismerkedtek meg vele és használták fel az egymás közti érintkezésben fedőszóként (l. Habovštiak: SN 38: 106). – A magyarsággal közvetlen kapcsolatban élő némely szlovák település nyelvébe átkerült az *ipar*- előtaggal alkotott több magyar összetétel is, vö. *iparegyesület*, *iparegylet* 'Gewerbevereinung': Bcs, 1845: Widal sem na *ypart* [!] *Edessület* (MMM Céhk. 62. 414.1), Bcs, 1847: vidal som na *ypar edyessulet* ... (uo.), Nbh, 1919: do *Ipar Egyletu* ... (Chov 11); *ipartestület* 'Gewerbekorporation': Malč: *iparteštület* idősebb generáció (StSl 10: 233).

ipitumešter l. epitumešter

írek (jírek, erek stb.) 'tartós, örökös tulajdon; (öröklött) ingatlan, földtulajdon, birtok; örökség' – Az óriási mennyiségű anyagból csak válogathatok: Bátovce, 1534: wlasnj kupeni *erek* (HSSJ), Dechtáre, 1540: ze swuoy *wrek* neb statek pozemny ... (JŠ 6: 226), 1567: aby gy mohel na *orek* ... poziwaty (Jelš 212), 1570 k.: ne z *wrekom* a neb dedynow, yak my ryekame (OSzK Fol Lat 1779: 1b), To takye ze y *wreky* kostolnye na krale zpadagy (uo. 3), Sl. Lúпча, 1579: kupil zem na *gřek* (HSSJ), Spiš, 1595: dawam ... gednu luzcku na *orek* (SR 51: 214. 2. jegyzet), Jelšava, 1598: swogim detom na *erok* kupil (SMS 16–17: 133), Hrachovo, 1603: ge to *gerek* Hrachovskih Panov (MTA Ms 5086/41), Ilava, 1626: ya takowu zem kupil sem *urokom* (NádLt Okir I 333), 1661: atak bude wladat *gerek gerekem* Kuklik Mihál ... (Jelš 302), 1676: Stala se kupa aneb Predag *Ireku* neb gruntu (OSzK Quart Slav 74: 195), T. Pole, 1677: dwa dielike ocziku *wrek wrekom* y detnim detom (HSSJ), 1677: ma ze swogimy potomky *erek erekem* uziwat (Jelš 318), 1700: Ktery zapys a taze kupa bude *Erek* y geho detom (SL 6: 83), Paludzka, 1734: gaku portiu aneb *wrek* zde w... dedine ma? (SISlov 4: 279), Prešov, 1759: ssest holdowu Rolyu... na *wrek* za sto Nemeckich zlatih (DessLt Posses. 3. cs.), Vígľaš, 1771: na *Irek* za Try Zlatie sem kupil (EstLt Rep 22 Fasc L: 529), Trnavka, 1772: Jeden kazdi sredni gazda ... po swogim *oreku* na tri polya moze wisat ... (UdvUrv 338), Krásny Brod, 1772: od každeho *oreka* celeho ssegeme panu nassemu ... (SzPV 65), okr. Zvolen, 1773:

že se uš devet *irekou* spustatilych nachadza (ListyP 169), *urek* ..., Syn. *irek* (Bern), 1844–5: že mu on dá jeho ceru a polkrálovstvo na *írek* (Polívka II, 84), *irek*, *írek*, *úrek* (Kálal), *erek*, *jerek*; *najerek* 'navždy, na váčnosť' (GNS), *úrek* 'gazdovstvo' (GNS), Ai: na *írek* 'örökre' (Atlasz), Sp: na *orek* (uo.), *jérek* adv. 'na vždy' (LexNov 214), Malč: *erek* (StSl 10: 230), *írek* zastar. (MatSl; SCS; SSJ; SSN) stb.; – **Szárm.:** **íreček** dem. – Liptov, 1571: pre nehodnosť pri odbývaní *urečku* (SN 4: 81), Sliache, 1589: zmlowa o *vreczek* (HSSJ), V. Kubín, 1684: dedič *ureczka* (uo.), V. Kubín, 1698: ... prede psany *urecek* ... slobodne... wladal (JŠ 9: 81), Hnúšťa, 1722: čo se dotjče *vrečku* anebože očjžnj (HSSJ) stb.; – **írečitý, írečistý, írečný** adj. **1.** 'örökös, örökké tartó; öröklött' – 1570 k.: Neb stakowych statkow *vreczytych* (OSzK Fol Lat 1779: 1b). P. Lupča, 1587: prodal čtwtřtinu domu *vrecžitým* a wiecečnym prawom (HSSJ), Bátorowce, 1614: predal placz swuog *ereczyty*; wynyczy swu *ereczystu* (uo.), 1626: geden abo dwa Executigu abj učinilj *erecitemu* Panu (OSzK Fol Slav 37: 23b), Pukanec, 1636: pak y geho *Irečytim* Debnarem nebil (EK Céhlev. LXV. 6.), Olšavica, 1643: panu *urečistemu* swogemu (UdvUrb 156), okr. Rožnava, 1649: My ... *erečite* podani (ListyP 46), Hačava, 1660: jakzto pan *ireczny* wydal sem... lyst (HSSJ), Čajkov, 1680: kužjwany *Irečnemu* (SPIN 1: faksimile), Sklabiňa, 1699: Kapustne zahrady z *uročitej* častky (Urb II, 490), Kremnica, 1700: Negwyssyho a *Gerečyteho* Groffa (EK Céhlev. XIV. 3: 1), 1752: Deditis *eretsni* (KNyNyE 250), Dlya imányá *eretsnoho* (uo.), Trebišov, okr. Zvolen, 1771: pokorni *irečiti* podani (ListyP 148), Trebišov, 1772: panstwu swemu *vročjsystemu* (SzPV 102), *vrečstjmj* panum swjm (uo.), Rudník, 1772: *orečne* poddany (UdvUrb 331), 1822: A twe *urečité* Statky (Čap 30), *urečiti* ... (Bern), *úrečitý* (Kálal), *irečity* (Vaj, Kuk...: MatSl), *jerešiti* (GNS), Malč: *erečni* (StSl 10: 230) stb.; – **2.** 'rýdzy, číry, pôvodný, čistý, rázovitý' – *írečitý* (MatSl; SSJ), Mošovce: *írečiti* (SSN), Kociha: *írešistá* reš (uo.); – **írečite** adv. – 1570 k.: za gystu summü ... položenü *vreczyte* (OSzK Fol Lat 1779: 7), Sliache, 1608: čiast dwora *auróczjzte* vzjwal (HSSJ), Bátorowce, 1618: komoru pro swu potrebu *giereczjzte* zadržel (uo.), 1708: assignowaly sem panu Sturman Istwanowy te try čiastky domu ... *giereczjzte* (Jelš 433), Čajkov, 1739: kladie sa gista Čtwtřtina ... do knihy tegto *Erečsite* (SPIN 1: 161), 1775 k.: Ööröksképen, *Vrečite*, Haereditariae (StSl 3: 106) stb.; – **írečne** adv. – Očová, 1657: laz att gest dedične a *yrečne* naweky Gyrika Holca potomkow (HSSJ), 1752: *Erečsnye* biruju tvê (KNyNyE 250) stb.; – **írečitosť** **1.** 'tartósság, tartós birtoklás; örökösség; örökség' – Krupina, 1633: pro wedssy stalost a *vrečitosť* dali sme tento list (HSSJ), Hnúšťa, 1722: dom ne z negakoweg očjžnj a *vrečitosť* ... (uo.), Krupina, 1741: *vrečitosť* swu wymgena (uo.), Kys. N. Mesto, 1770: čo se pak *urečytosty* dotyče poddanstwa nassich osob ... (SzkMv 118), 1775 k.: Öörökség, *Vrečitosť*, Haereditas (StSl 10: 106), *úrečitosť* (Kálal; SSJ) stb.; – **2.** 'pôvodnosť, swojskosť' – *írečitosť* (Šolt: MatSl; SSJ); – **írečnik** 'örökös' – 1752: *eretsnyitzi* (KNyNyE 251), 1758: *eretsnyk* ... szpaszenya (uo.), *orečnik* (Kálal); – **írečnictwo** 'örökség' – 1758: szebe szamoho si za *eretsnyitstwo* predstawił (KNyNyE 251), Osztrihaj tvojo *eretsnyitstwo* (uo.).

A valószínűleg ótörök eredetű, melléknévként és főnévként egyaránt használatos m. *örök* 'zeitlos, ewig, fortwährend; Ewigkeit, Erbschaft; Erbe' (kn. XIII. szmf.: EWU), pontosabban annak ómagyar kori *ērēk, ūrük, ūrek, örük* stb. ejtésváltozatai. A jogi terminológia szava volt, melynek átvétele legkésőbb a XV. század folyamán megtörtént. A szk. *e, i, o, u* reflexiókra l. **16.2–3.; 19.** pontokat. Az *urok* változatban azonban az *o* valószínűleg nem a magyar *ō* hangot helyettesíti, hanem a szlovák *úrok* 'birtoktóljárom' évi bér; határidős fizetés; kamat' (SSJ; Machek²) -*o*- hangjának analógiás hatására került be jövevényszavunkba. A korán jelentkező *na írek* kitétel nyilván a magyar *örökre* tükörfordítása, aminthogy a régi magyar *örökül – örökké* 'in alle Ewigkeit' (NySz II, 1190) is elősegítette a szk. *írek-írekom* szerkezet létrejöttét, s az *írecítý* keletkezésére is hatással volt a m. *örökös* származékszó. A 2. jelentés a szlovákban alakult ki: 'tartós, örökös, állandó' → 'igazi, eredeti, valódi, szintiszta'. – A magyarból: Melich: NyK 25: 298; Hauptová: Slavia 28: 522; uő.: Slavica 6: 10; Király: StSl 3: 106; Balczyk: StSl 11: 56; Markov; SN 4: 91; Machek¹; Doruľa 68; Gregor: StSl 24: 169; Schubert; HSSJ; Gregor: SzNyME 57–61 stb. – A m. szó korán átkerült a kukr., rom., horv., (hazai) szl. nyelvbe is (l. Bonkáló: BalEK 43; Balczyk: StSl 11: 45–70; LizV 87, 614; Dezső: NytudÉrt 128: 77; Tamás 831–2; UEISk 382; Schubert 606–11; Flisz II, 88).

irga 'Zieselmaus' – *irga* (Abov: JŠ 21: 99; Novosad: SSN), Sp: *jirga* (Atlasz), *ürge* (SipM); – *Jirga* szn. (GNS).

A bizonytalan (talán ótörök) eredetű m. *ürge* 'ua.' (1469: TESz). A m. *ü* szk. reflexióira l. **19.** p., a protetikus *j*-re pedig a **31.2.** p. Nem gyakori tájszó. – A magyarból: SipM; Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > jrut. *irga* (Udv 55), vend *ürge, ürgyec* (Štek 69; Flisz I, 167).

irka 'Schreibheft' – *irka* (Malč zastar.: StSl 10: 233; SipM; Dol. Lehota, Revištia zastar.: SSN), *irka* arch. (LexNov 228), Galanta, Nové Zámky (okolie): *irka, írka* (JŠ 18: 83).

Az *ír* 'schreiben' igére visszamenő nyelvújítási m. *irka* 1. 'Kladde' (1806: TESz); 2. 'Schreibheft' (1857: uo.). Újkeletű átvétel, az oktatás révén került be helyenként a szlovákba. – A magyarból: Király: StSl 10: 223; SipM; GregPsz 162. – L. még m. > kukr. *irka* (LizV 599), rom. *írčă* (Tamás), jrut. *irka* (Kočič 118). – Vö. **írnok, iroda**.

irmeš 'ürmös' – 1813: Bečky N° 24 ... *Ürmes* [1]813 w gedneg (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1854: Velmi lahodné, zvlášť v letě, je tak zvaný *irmeš* (pelynek) ... (Němc 36), Acsa: *irmeš* (s. gy.).

A bizonytalan (talán tör.) eredetű *üröm* 'Beifuß, Wermut, Absinth' főnévnek -s képzős m. *ürmös* 'Wermut' (1585: TESz) származéka, esetleg annak *ürmes* változata, erre vö. 1717: ... Vas Csabi *Ürmes*, Mélghõs Gróff Szapari ... (Ballt Kékkői urad. 29. cs.). Nem gyakori tájszó. – L. még m. > vend *ürmüs* (Flisz II).

írnok 'Schreiber, Beamter' – *írnok* (SipB 255; SipM); – **Szárm.:** Trenč. stol.: *náirnekovac* 'napísat' (SSJL 179).

A nyelvújítási m. *írnok* 'ua.' (1794: TESz) újkeletű átvétele. A Trencsén megyei drótosok a magyar vidékeket járva ismerkedtek meg a szóval és illesztették azt be titkos szókincsükbe. – A magyarból: SipB; SipM; Ondrus: SSJL 179. – Vö. **irka, iroda**.

iroda 'Kanzlei; Büro' – Pi: ... ja som ľen v *irod'e* (Ondrus 247), *iroda* (ŠtolcM 90, 228; SipB 255; GregPsz 229; SipM).

Az *ír* 'schreiben' igéhez kapcsolódó nyelvújítási m. *iroda* 'ua.' (1843: TESz) főnévnek újkeletű átvétele. Mindenekelőtt a magyarországi szlovák nyelvszigeteken él, de megvan Szlovákiában Zemplén megyében is, noha a SSN nem közli. – Vö. **irka, írnok**.

išpán 1. 'Gespan, Oberhaupt eines Komitats' – A sok adatból csak válogatni lehet: Trenčín, 1483: aby ... k panom *ysspanom* kazda st[ra]na cztyr wydala ... (SČL 45), Orava, 1504: My Andrass a Michal Chorwati hrabstwy ... Orawske[h]o *ysspani* (JŠ 6: 225), 1520: ... s roskazani ... pana *ysspana* stolicze Trencsanske ... (SČL 107), Branč, 1522: Petr Korlaczky z Buczan ... *ysspan* komernowsky (Varsík 120), Orava, 1547: na Orawie *Hysspana* stolice Orawské (SL 5: 151), Tekov, 1556: *hispan* stolicze Barsienskeg (HSSJ), Krasňany, 1562: panv *jsspanv* stolice Tvreczkej (SR 44: 33), Boca, 1573: Hlawnych *Hysspanow* Tureczkeho widieka (SztivLt Bányajegyzőkönyvek I, 150), Levoča, 1611: geho milostj panv *gisspanowj* (HSSJ), Štítňik, 1666: kdi pany holdownu wec napravowaly s/pano[m] *esspano[m]* (Gemér 3: 200), skeltowalo se na pana *esspana* (uo. 204), Dubnica, 1700: liptowskej stolice večity hlavny *išpan* (SN 2: 430), *ispán, ispan, župán* [Sáros megye] *ešpan* (Jancs), *išpán, izban* (Kálal), *išpán* zastar. (SSJ) stb.; – **2.** 'Gutsverwalter, Verwalter' – Sučany, 1579: czynilo se skrze sudcze aneb *isspana* w panstwy Kelemenoweg (HSSJ), XVIII. szef.: Vnijde vojak, prijde pan, | uradnici i *išpan* (Ant² 482), M. Kameň, 1769: obily nass *isspán* zaarestuwal (HSSJ), okr. Zvolen, 1788: nám naše slavné zemské panstvi vignešske skrze svého *išpana* oznamiti dalo ... (ListyP 252), Nye, 1792: Techda wznesena Wrchnost spoločne s P. *Išpanom* Olah Lukačom (TestNye 181), *išpán* pánský (Bern), *išpán* (Kálal; SSJ; LexNov 140; zastar. SSN), *ešpan, išpan* (Malč: StSl 10: 230; SipM) stb.; – **Szärm.:** **išpánov** adj. poss. – Trenč. stol., 1581: sa wczeduly pana *Isspanoweg* napsany (NRA Fasc 1708 Nr 43), 1589: wedle komisy pana *ispanowey* (SR 51: 214. 2. jegyzet), Štítňik, 1688: do pana *ysspanogho* domu (HSSJ) stb.; – **išpánka** 'ispánné' – Orava, 1624: vdovy, Stolyci Oravskeg Hlawneg a Dedičiteg *Ispanky* Pany našeg (SL 1: 236), Lietava, 1625: Elizabetha Czobor, hlawna a wieczita *isspánka* stolice Orawske (HSSJ), *išpánka* (Bern), *ešpanka* (SipM); – **išpánsky** adj., adv. – *išpánský* (Bern), *ispánkodik, ispánom bit', išpánski* úrad konat' (Jancs), *išpánsky* (MatSl; SSJ) stb.; – **išpánstvo 1.** 'ispáni tisztség, ispáni hivatal' – Trenčín, 1570: gesste za pana Nyaryho *išpanstva* (SL 3: 242), Bytča, 1584: z vradu hlawneho *isspanstwy* (HSSJ), Orlové, 1664: Geho Gasnost Czysarska račžila mu darowat slawneg stolycze Hontyanskeg *ysspanstwo* (uo.), Veľká Ves, 1671: urad hlawneho *Ysspanstwy* (SL 5: 168), *išpánstvo* (Jancs I, 210; SSJ) stb.; – **2.** 'megye' – Pov.

Bystrica, 1506: (mesto) w *ysspanstwy* Trenczanszkem zalozene (HSSJ), 1676: Jiřimu Radvanskému dědičnému pánu... slovutého *išpánství* aneb vidieku zvolenského (TablP 57); – **3.** 'kasznárság' – Štítník, 1771: ... od polgruntu službu geg zat *ispanstwjm* odbawuge (SzkMv 171), Tisovec, 1846: Počta salašna z majerskeho salaša roku 1846 za *išpánstva* Slabej Janovho (AGK 356), 1896: Apa náš, ja som si hľadal *išpánstvo* (Timr I, 248); – **išpánik** demin., expr. – Bratislava, 1848: ... rozliční panskí sluhovia, kasnárici, *išpánici*, pisárici ... (Rapant I/2: 57).

A szláv eredetű m. *ispán* 'ua.' (1269: TESz; l. még UEISk 274; EWU), ill. annak *espán* (uo.) alakváltozata. A szó eleji mássalhangzó-torlódást feloldó szókezdő *i-*, *e-* (bővebben l. Keszler: NytudÉrt 63. szám) kétségbevonhatatlanul igazolja címszavunk magyar eredetét. A XV. század óta bőségesen adathozható *išpán* a korabeli államigazgatás gyakran használt szavaként lett általános a szlovákban. Mindhárom jelentése a magyarból való. A protetikus *h-* és *j-* hangokra l. **31. 1–2. p.** Az *išpánstvo* keletkezésére bizonyára hatott a m. *ispánság* (1314: TESz) képződmény, de az *išpánstvo* 'megye' szlovák jelentésfejlődés eredménye. – A magyarból: Kálal; Hauptová: Slavia 28: 521; Király: StSl 3: 140; SzlJsz 226; StanD I¹, 53; I², 56; Doruľa 71; Gregor: SzNyME 60–1 stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. Sulán 190–2; Balczky: StSl 5: 92; LizV 88, 599; Dezső: NytudÉrt 128: 66; Tamás 742; Udv 55; UEISk 274; FWb 215; Schubert 389–94; Hollós 32. – Vö. **feišpán, nadršpán, vicišpán.**

išpék, išpík 1. 'szalonnás, zöldséges mártás' – 1663: Droby *Ysspiekom* (NádLt Okir I 289/B: 244b), Baranjnj na Warenja Funt 3 ½ Itte[m], z *Ysspiekom*, Funt 2 (uo. 220b), Žilina, 1693: sčuka z *ispekom* (HSSJ), Žilina, 1710: mreny N 2. Z *ysspiekom* ... (uo.), St. Turá, 1716: Maso Baranj S ostru Polewku ... z *Ižpekem* a to zasekawane (PCA 1. doboz: 4), 1726: (mäso) z *yžpekem*, a to zasekawane (HSSJ), *išpík*, Specktunke, ausgehecktem Specke, mit der Semmel, Petersilie, und Zwiefel vorbereitet: ispék (Bern); – **2.** 'szalonnacsík spékéléshez' – *išpík*, ispék (Jancs II); – **3.** 'sütemény' – *išpéki* pt. (GNS); – **Szárm.: išpékový** adj. – *išpíková* adj. Usus *išpíková* ... baraniňka (Bern).

Az úfn. eredetű m. *spék* 'szalonnacsík a hús megtűzdeléséhez' (1544: TESz; Mollay) szónak *ispék* (1546: uo.) alakváltozata. A magyar eredet mellett bizonyíték a mássalhangzó-torlódást feloldó szókezdő *i-*, amely jellegzetesen magyar sajátosság (l. Keszler: NytudÉrt 63. szám). Az *é* helyén levő szk. *i*, *ie* reflexiókra l. **15. p.** A franciából való származtatás (HSSJ) megalapozatlan, téves. A 2. jelentés volt az eredeti, ebből az 1. jelentés minden nehézség nélkül kialakulhatott, míg a recens anyagból ismert 3. jelentés (a SSN azonban nem ismeri) a szó korábbi tartalmának elhomályosulásával került felhasználásra. – Az alföldi szlovákoknál ismert *vyšpejkelovat* 'špíkovat' (Borg 148) ige újkeletű meghonosodása a m. (*meg*)*spékel* 'ua.' (1566: TESz) származéknak. – Az általános szk. *špek* 'Speck' (SSJ) természetesen a németből való (l. Rudolf is). – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 526; uő.: Slavica 6: 14; Gregor: SzNyME 61–2.

išten 'isten; kép' – Turiec: *išten* (Hroz 102); – **Szárm.:** **istenovat'** 'imádkozik'
– Turiec: *ištenuvat'* (uo.).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *isten* 'Gott' (1195 k.: EWU) származékszó. Az egykori Turóc megyei safrányosok zsargon kifejezése volt. – A magyarból: Hroz 104. – Úgy látszik, hogy ennél ismertebb a szlovák népnyelvben a magyar birtokragos *istenem!* 'mein Gott!' sóhaj, ill. felkiáltás, vö. Ei *Istenem, Istenem*, | Čo že si gá wystenem (NZ I, 86), Vranov: *Ištenem* – božemuj! (JŠ 21: 111), Aj ou, *ištenem*, ani len nepripustil (BallekP 82). Ennek átvételére l. Hauptová: Slavia 28: 529; Lipták: JŠ 21: 111 is. – Továbbá: a m. *isten* különböző szerkezetekben állandósult szókapcsolatokban ugyancsak megtalálható, mint pl. m. *isten bizony!* ~ *bizony isten!* 'bei Gott! so wahr mir Gott helfe!' (l. Csefkó: MNyTK 28: 138–145) > Malč: *Ištenbizoň* (StSl 10: 233), A aj tak bolo, pan Riečan, aj tak bolo, *ištengizoň* (BallekP 30), Bol, *bizoňišten*, bol (uo. 31) – itt a g talán nyomdahiba –; m. *istenuccse*, elav. *isten uccseg* 'bei Gott, meiner Seel, meiner Treu' (ÉrtSz) > szk. *ištenuček* 'ua.', vö. 1862: Ale „*ištenuček*”, keby na to prišlo ... (Lipa 2: 210), 1876: To je pani a pán Slúček, | to mi verte, *isten utček* (LaskS II, 90) – ehhez vö. < m. *Isten (engem) úgy segéljen!* 'so wahr mir Gott helfe!' (NySz I, 1624) > szk. Bardejov, 1660: Ya sem len pri nem prisahal ale *Isten ugy segillyen* on nic newinnen (StSl 17: 93), Martin, 1664: odpowedel, *Isten ugy segilyen* len pre chyr gedneho ces poly pretnem (uo.); – m. *istenadta, teremtette* szitok 'ördögadta, teremtette' (l. Csefkó: MNyTK 28: 144–5) > szk. Krupina, 1728: Moju ženu, *istenatta teremtette*, ty nebudeš staviti (KPP 96). Ez utóbbi két szerkezet kétségtelenül alkalmi használatnak tekintendő, az *ištenuček* azonban egyes vidékek, ill. társadalmi rétegek beszédében honos lehetett. – L. még m. > kukr. *ištenem* (LizV 599), rom. *išten* (Tamás).

Ištván 'Stephan' – Ružomberok, 1529: ... w patek ... letha 1529. *Istwan* Reway (JŠ 6: 260), Beckov, 1534: *Isstwan* Czoka s Kykyhazu (Varsík 390), 1538: *Isstwan* z Desticz a Mihál Senie uredniczy na Dobrey Wodie (uo. 198), Hlohovec, 1546: Jakoz ste psany ... udielaly ... o *Ysstwana* Kramarze (uo. 316), Liptov, 1578: Pan *Isstwan* Pongracz ... (StanD III, 161), Spiš, 1592: ... dluzen fl 4 pana *Istwanowj* (PDS 79), 1609: *Esstwanowy* Lewartskemü gedon echtl zemy (Jelš 261), Orava, 1625: Horvath *Ištvánovi* a geho potomkom (Urb II, 182), Ostriěž, 1665: *Ištván* Samec fl. 3 ... (uo. 332), Štítník, 1666: kdy pan Barkoczi *Estwan* noczowal (Gemer 3: 204), Štítník, 1687: ... ffurrirowj do Terek *Esstwana* wino (PDS 49), Stotince, 1773: *Istvan* Tomecsko (UdvUrb 88), Brehy, 1777: Simka Gyuro ... Kraicsik *Istvány* (uo. 260), Pivnica: pukél z bícom *Ištván* (ŠtolcJ 271), *Ištván* (Dudok 28), *Eštván* (GNS), *Ištván* vn. (uo.) stb.; – **Szárm.:** **Ištvánov** adj. poss. – 1566: Pole Markus *Isstwanowe* (Jelš 206; korábban közölve, nem pontos olvasattal: SMS 16–17: 132); Krupina, 1675: na Kelečeni *Ištvánovom* humne (KPP 27–8), 1775: Saghy *Istvánowa* pozustala Manželka (TestNye 65) stb.; – **Ištvánovský** adj. – Bátovce, 1601: gemu ... dala Sabo *Istwanowskj* dom (SR 38: 353); – **Ištvánka** 'Ištvánné' – Trnava, 1574: stala se gest kupa mezi Nilasistuanuku a mezy Benedek Masarem (JŠ 6: 55), Mor. Sv.

Ján, 1611: pani Czobor *Istwanka* (SISlov 10/1: 41. 13. jegyzet) stb.; – **Ištvánik** demin. – Stropkov, 1608: ze *Istuanik* ... wizwal Paserba won (PDS 108), Dl. Lúka, 1618: Andras *Istuanik* vh. (Urb II, 98), Sása, 1619: *Istuanik* vn. (Ila IV, 76), Prihradzany, 1674: *Estwanik* (uo. III, 195), Marikova, 1741: Mathias *Istvanik* ... (OSzK Fol Lat 1037/V, 102b) stb.; – **Ištvánikov** adj. poss. – Stropkov, 1608: dala mi *Istwanikowa* sestra (PDS 108–9); – **Ištvánko** demin. – Prihradzany, 1691: *Istvanko* (Ila III, 195), XVIII. sz.: *Ištvanko* môj milý (EliášH 31), *Ištvánko* (Mič II, 312); – **Ištvánčin** adj. poss. – 1603: *Istuanczin* Mihál vn. (Ila III, 13), Abrahamovce, 1732: medzi geho domom a zahradu pani *Isstwančinu* (HSSJ IV, 13: *pokiaľ* a.); – **Ištok**, **Ištók** hypok. – Borinka, 1592: inquilini Georgius Tubiro, *Istok* Zakach ... (Urb I, 528), 1628: *Istoka* Fferenczyka (Jelš 271), Šumiac, 1672: Paulus *Istok* vn. (Urbok 369), 1676: Urbanik *Esstokowy* (Jelš 317), 1695: Kopanica Kosiarnikovska *Istoku* predkom (KPP 42), Krupina, 1711: Dal sem Jamniku *Isstokowi* (KrajčS 134: faksimile), Szs, 1743: W Juhos *Istoka* zlatih osem (SzsIr V. 201. a. 11.), Slovinky, 1773: Pavlikov *Istok* (UdvUrb 70), 1789: porucenstvo urobil salanci *yštouk* (TestNye 111), 1789: Od Djekis *Gištoka* co sem prigala (uo. 139), Pivnica: ... aj *Ištóg* báčiho (Dudok 188), Perbál: *Ištok* (JŠ 2: 349), *Ištók*, *Eštovk* vn. (GNS), Nakukol ako Bláznivý *Ištók* (TekP 48) stb.; – **Ištokov**, **Ištókov** adj. poss. – Štítnik, 1643: *Estokoho* [!] ... sina (SR 21: 190. 15. jegyzet), Šumiac, 1686: Hriczik, *Istokov* (Ila IV, 62), 1695: ... malym dievčencom *Ištokovym* (KPP 42), Szs, 1765: Marissi *Isstokoweg* Žene (SzsIr V. 201. a. 9: 19), To je *Ištókova* robota (TekP 49); – **Ištóčko** dem. bec. – Radvaň, 1714: *Ystocko* us nesnas bit kragseho, milseho ditata (PDS 207); – **Pišta** – Hrnč. Zalužany: *Pišta* Macove, *Pišta* Bolha (BM 176), okr. Turč. Martin: *Pišta* Jesenský (uo. 288), *Pišta* (SSJ), *Pešta* (SipM); – **Pišti**, **Pištino**, **Pištík** bec. (SSJ); – **Piština** 'Stefánia' (uo.); – **Pištinka** bec. (uo.); – **Pišťokov** adj. poss. – Revúčka, 1680: *Pistekowa* Ilena (Ila II, 515); – **Piťo** bec. – 1830: musí mi *Piťo* vyhrávať (ChalD II, 46), *Piťo* (SSJ) stb. Néhány további képződményre l. MNy 85: 191–2.

A szláv vagy ném. eredetű m. *István* 'Stephan' (l. Melich: SzlJsz I/2: 173–5; Ladó 171) és annak *Estván* (1331: OklSz), *Istók* (1480: Bakács 155) alakváltozatai, ill. *Pista*, *Pisti*, *Pityu* becézett formái. E keresztnévben az *i-* és *e-* segítségével a magyar nyelv oldotta fel a szókezdő mássalhangzó-csoportot, ezért az *i-*vel és *e-*vel kezdődő szk. alpalak forrása a magyar. De magyar képződmény a *Pista* is (l. Varga 56–7; Benkő: Nyr 74: 337–8; Kálmán 66; Hajdú 157), ennek becézett formája a *Pisti*, s ezeket így vette át a szk. népnyelv. A m. *Pityu*-ból a szlovákban *Piťo* lett, alaktani analógiával. A *Jištok* alakváltozatban protetikus *j-* van (l. 31.2. p.). A *Bláznivý Istók* a m. *Bolond Istók*-nak, a *Nakukol ako Bláznivý Istók do Debrecína* (TekP 48) pedig a m. *Bekukkan(t) [betekint vagy beállít], mint bolond [Bolond] Istók Debrecenbe* (MSzK 92; l. Marg 366 is) szóláshasonlat tükörfordítása. – A magyarból: Kniezsa: MSzCsR 53, 86–7; Dudok 62; Habovštiaková: SISlov 10: 41; Gregor: MNy 85: 191–3 stb. – L. még m. > szhv. *Ištok*, *Ištván* (UEISk 272).

itekfogov '(udvari) éték-felhasználó' – 1656: prisslo zgeho Welkomoznostu Celedy ... *Iteffogow* ... (NádLt Okir I 289/A: 215b), daló se... *Iteffogom* holby 3 (uo. 216), Ludanice, 1657: *Itek foghom* ... Mladenczom ... (NádLt Okir I 632), 1660: *Etekfogowy* No 3 Me 1 ½ (NádLt Okir I 289/B: 79), Bytča, 1678: dano Frakass Martonyowy *Etek Fogowy* Floren. 16 (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 32), Nitra, XVII. sz.: Panskym sluzebnikom totizto Föemberom, aneboze *Itekfogom* ..., totizto füemberowy na den dwe holby a *Itekfogowy* holbu gednu powinen dat (SR 38: 174), Krupina, 1706: dali zme *itelfogowom* na peczenu howazu (HSSJ).

Az *étek* 'Speise, Essen' és *fogó* 'tartó; vivő' alkotta m. *étekfogó* 1. 'asztalnok'; 2. 'előkelő házaknál ételt felhordó, kínáló szolgál' (1577–80: NySz I, 876) összetétel. A szókezdő *i-* feltehetően hosszan is ejtődött (az *é* > *í* változásra l. 15.3. p.). A korponai *itelfogowom* adat jelentése a HSSJ szerint 'Proviantmeister, Fourier', ami a közölt idézet alapján nem igazolható. Szerintem jelentésileg címszavunkhoz sorolandó, de valószínű, hogy formailag is, mivel az *itel*-ben levő *l* írni elírás vagy pontatlan lejegyzés lehet a *k* helyén, esetleg a magyar *étel*- előtag helytelen értelmezése. A magyarban ugyanis az *étekfogó* összetétel csak tárgyra vonatkozott, személyre nem (l. SzT). A nemesi udvarházak szókinésében élt, a XIX. századra kiveszett. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 174–5; HSSJ.

itilömešter '(Land)richter' – Pov. Bystrica, 1665: pred *Itilö Messtrom* (EstLt Rep 31 Fasc L Nr 403), Štítinik, 1666: p/palatinusom *itelö mesterowy* skeltowalo se... (Gemér 3: 202), Pribylina, 1730: Tretina P. Pongracz Andrassa, *Itölö Mestra* (OSzK Fol Boh Slav 37: 42).

Az *ítél* 'zu etwas verurteilen, richten, aburteilen' ige *ítélő* participiuma és a *mester* 'Meister' alkotta m. *ítélőmester* '(Land)richter' (XVI. sz.: NySz II, 789) összetétel. A jogi terminológia szavaként régebben valószínűleg a két- és többnyelvűek szóhasználatában élt csupán. Legalábbis az *ö, ő* jelenléte erre enged következtetni. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 190.

izastov 'Schweißblatt, Schweißdecke (Teil des Pferdegeschirrs)' – *iazastou*: Toti ľeki štverci ma prez *izastova* (SipM), NI: *izastou/v*: mi zme robil'i *izastovi* koňom na prsníke (Roh 333).

A főnevesült m. *izzasztó* 'ua.' (ÚMTsz) participium, amely az *izzad* 'heiß werden; schwitzen' szócsaládba tartozik (l. TESz). – A magyarból: SipM.

izé 'Dings, Dingsda' – *Izé*... možno sa mi podarí (Hečko 142), *izé* nár. (SSS 90).

A bizonytalan eredetű m. *izé* 'ua.' (1604: TESz). Nem gyakori nyelvjárási szó (a SSN nem ismeri). A szóvégi *-é* hang megőrződésére l. 15.6. p.

Jad'ud', Jadud 'Egidius' – Topolčany, 1588: tento vzkazatel tohoto lystu *Jedud* ... byl se k/nam vtekl (SHS 196), Kobeliarovo, 1601: (szláv nevek közt) *Jedud* (Ila II, 254), 1602: *Jedied* (uo.), 1634–1666: Paluday ... ze slissal od *Jadyudya*, že se zalowal ... (BlanL 145), 1642: *Jagyugy* (MSzCsR 105), B. Bystrica, XVII. szv.: na den svatych apoštolov Philipa a Jakiba, treti pak na den sv. *Jaduda* (AGK 107); – **Szárm.:** **Jad'ud'ov** adj. poss. masc., **Jad'udin** adj. poss. fem. – N. Dedina, 1554: Stephanus Deakowycz, *Jegwdowycz* (Urb I, 181), Královce, 1602: Martinus *Jagigyn* (Urbok 292), Kobeliarovo, 1603: *Jededoizin* (Ila II, 254).

A (gör. >) lat. eredetű m. *Egyed*, ill. régi *Együ* 'ua.' (1135: OklSz; ÉtSz; régi változataira l. Fehértói 111). A *Jeded* közvetlen forrása a m. *Egyed*, a *Jad'ud'*, *Jadud* előzménye a m. *Együd*. A szókezdő *Ja*-ra l. **31.2.**, az *u*-ra a **19.1.2.** pontokat. A *d* szlovák depalatalizáció, a második *d'* pedig szk. távolsági asszimiláció (l. **29.2.2.** p.) eredménye. Az első *d'* és a *je-* (~*ja-*) egyértelműen magyar eredetről tanúskodik. – A magyarból: Kniezsa: MSzCsR 105; Gregor: MNy 85: 187–8.

jägermeister 'Jägermeister' – Soblahov, 1651: *yagermesstrowy* dal s tech ryff (HSSJ).

A ném. eredetű m. *jägermester* 'ua.' (1647 k.: Horváth 93). Feltehetően inkább csak a korabeli szaknyelvben élhetett, s talán ott sem volt gyakori. A *jäger-* előtag (1720: HSSJ) azonban a nép- és köznyelvben egyaránt elterjedt jövevényszó (l. SSN; SSJ; SCS;), melynél szintén föl szokták tételezni a magyar közvetítést (l. Halász: Nyr 17: 307; Habovštiaková: StSl 25: 174), de éppen e foglalkozás jellegét tekintve ez korántsem bizonyos (l. **7.5.** p.).

Jakab 'Jakob' – Trnava, 1557: Yanossem Zamecznikem, Kyss *Yakabem* ... (ZápSl 3: 74), 1602: *Yakab* Rattkowsky nebo y geho deti (Jelš 246), Trnava, 1614: Ten vinohrad nie prisluchal jemu, temu Sabo *Jakabowy* (JŠ 6: 62), 1638: pana Konder *Jakaba* (Jelš 269), 1641: od jeho otcze Agona *Jacaba* (Jelš 272), 1684: Griabec *Yakabowy*, kdy do Putnoka chodyl ... (Gemér 4: 47), Lišov, 1705: skrze Kowač *Jakaba* ... (HSSJ III, 276: *okovka* a.), Kalonivo, 1756: wipožičala od pana Farara kalinowskeho pana *Jakaba* Nikola (KS 6: 301), *Jakab* vn. (GNS); – **Szárm.:** **Jakabov** adj. poss. – Hrnč. Zalužany: Marka *Jakabove* (BM 175); – **Jakabík** dem. – *Jakabik* (MSzCsR 53); – **Jakabčik** dem. – Sobotište, 1672: Jacobum *Jakabczik* (Úriszék 830).

A nem tisztázott eredetű m. *Jakab* (régí *Jakob*) 'ua.' (1135: OklSz; Melich: SzlJsz I/2: 175–6; Ladó 173; Szilágyi 162–5). A magyar személynév pontos eredetének a megállapítása nélkül is kétségtelen, hogy a *Jakab* alak a magyarban alakult ki, ezért a jobbára a szlovák nyelvterület délebbi részéről idézhető *Jakab* forma – az általánosan elterjedt *Jakub* (SSJ) helyett, ill. mellett – csak magyar eredetű lehet. Ma így inkább csak vezetéknevként és megkülönböztető funkcióban él. – A magyarból: Kniezsa: MSzCsR 53.

jalč(i), alč 'ács' – Jelšava, 1557: Martinus *Jalch* szn. (Ila II, 461); – Ružomberok, 1571: *ialčyemu* platil sem ... na oldomass d 50 (HSSJ III, 288:

oldomáš a.), Žilina, 1585: dali sme za/piwa, ktere/se bralo *Alczjm*, kdj stawelj chalupu ... (SR 33: 80), Žilina, 1586: *alczni*, czo robili okna na wežj (HSSJ), Žilina, 1599: dalo se mlynarom a *alczym*, czo hoblowaly desky ... (SR 33: 80), Bojnice, 1619: *jalčzy* nemuože swogu robothu dokonati ... (HSSJ), 1648: Nagal som dwuch *Jalczow* ... (NádLt Okir I 289/A: 665), Sabinov, 1677: dal sem *Jalcom* soli co na fare budowali stodolu (SR 33: 81), 1685: Tesař (*Gelčj*: (Com 129), Sp. Podhradie, 1697: Meso *yalczom* se dalo ... (SR 33: 81), B. Bystrica, 1689: prigal sem od *jelčza* ... (uo. 80), L. Ján, 1702: platyel som trum *yalcom* (HSSJ), Prešov, 1784: Andreas Guskowitsch, messtian a *jalč* (uo.), Liptov: *gelčj* (Palk), ács, S[árusúl], *jalč* (Jancs), 1886: Lem doklia *galč*, murar – rozbjra swé weci (Šenk 34), *jalč* vsl (Kálal), *áč* (GregPsz 202), *ač* (SipB), abov, užh, časť zempl: *jalč*, *jalč* (ASJ IV/2: 226) stb.; – **Szárm.:** **jalčik** dem. – Frička, 1618: Iwan *Jalczik* szn. (HSSJ); – **(j)alčovský** adj. – Žilina, 1691: Prawo *Alčowska* Tesarske a Mlinarske (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 130b), Žilina, 1702: tohoto pocztiwého Remesla *Alčowska* (uo. 272), Kojšov, 1772: do Mady dali sstiroch chlapoch *jalčowskich* (UdvUrb 124), Trebišov, 1772: *galčowsku* robotu ... odbawuge (SzPV 98), Prešov, 1810: *Galčovszky* Magster (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Malč: *jalčouski* (StSl 10: 233), *jalčoski* (SipM); – **jalčovstvo** 'ácsmesterség' – Malč: *jalčovstvo* (StSl 10: 233), *jalčostvo* (SipM).

Az ótörök eredetű m. *ács* 'ua.' (kn. 1395 k.: TESz), ill. annak régi *alcs* (uo.) alakváltozata. Régi, XV. század előtti átvétel, egykoron az egész szlovák nyelvterületen élt, de használata később a kelszk. nyj. déli részére korlátozódott. Az *áč*, *ač* újabb átvétele a magyar szónak. A szk. *-i* szóvég alapján egy régi m. **alcsi* változatot kell feltételeznünk, ami ugyan nincs kimutatva, de az átvételül szolgált ótörök **ayačči* (l. TESz) alapján nagyon is létezhetett. Annál is inkább, mert a régi szhv.-ban is gyakori alak volt az ugyancsak magyar eredetű *jalči* (l. UEISk 112–3). A szk. szóvég alakulására l. a **41.1., 45.** pontot. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 10: 233; Doruľa: SR 33: 80–1; Habovštiak: StSl 25: 164–5; Udvari 433; HSSJ; Gregor: SzNyME 62–3 stb. – L. még m. > kukr. *a(l)č* (LizV 88, 574; Dezső: NytudÉrt 128: 49), rom. *áci* (Tamás), szhv. *alčer*, *jalčer*, *jalč* (UEISk), vend *ács* [o: *áč*] (Flisz 5).

janičiar, **jančiar 1.** 'janicsár'; átv. 'renegát, áruló' – 1566: K šestému šturmu hrozných | *Jančiarow* gest wibrál (NZ II, 415; más kiadásban: *janičárúv*: Brtáň 97; Ant² 177), 1566: Neb *Jančari* byli (NZ II, 416), 1596: Tí zrádci *janičari* (Ant² 187), 1606: jich živou smělost obrat' na Turky, *jenčary!* (uo. 247), 1666: Nemeškají *jančárové* (Pilárik 167), 1759–60: skterych *Iancáry*, wogsko pehotske bywá (OSzK Quart Slav 37: 48), 1763: Ianizari: *Jančáre* (KamSl 382), 1770: pechotny *ganičárové* (HSSJ), 1785: *jenizari*, *gianizeri*, *janiššari* jsú vojáci pešskí (uo.), *janicsár*, *jaňičár* (Jancs), *janičiar* (SSJ) stb.; – **2.** 'rövid szárú vászon lábbeli' – Rajec: *janiciare* (SSN); – **Szárm.:** **jan(i)čiarsky** adj. – Radvaň, 1608: Zygowy sem kupyl *jančziarske* czriewe (HSSJ), Zvolen, 1669: Podssytia ... *yančziarske* (PDS 34), Nitra, 1737: sstucz *iančziarszky* (HSSJ), *janičiar*sky (SSJ); – **janičiarstvo** 'janicsárság' (SSJ; SCS); – **jančiar**ka, rendsz. **jančiar**ky

pt. 1. 'rövid szárú férfi lábbeli' – 1626: Yanko za *yancziarky* sam bude WMtj děkowatj lystowne (FejP Lt), Blatnica, 1681: Biressom dwom ... *Jančiarek* obidwum dano... Paruw 12 (Nád Lt Okir I 864), Žilina, 1697: kupily se *jancsarky* gedny (HSSJ), 1715: *Jančarki* per d. 40 (Batth Lt Lad 27 Rsz 67 Fasc 7), M. Kameň, 1725: za *yanczarki* krawarowy den 42 ½ (Bal Lt Kékkői urad. 29. cs.), Beckov, 1734: gedni *Jancsarky* (Est Lt Rep 39 Fasc C/118), Trenč. stol., 1741: Sandalia Vulgó *Janczarky* (OSzK Fol Lat 1037/V, 263), 1742: gedni *gancziarky* (OSzK Fol Boh Slav 37: 51b), 1795: ani *gančárki*, ani strewice... (BajzaP 301), *gančárky* sl. (Palk), *jančárky* sl. (uo.), Nie čižmy, nie čižmy ale ai *gančiarky* (NZ I, 189), *jančiarka*, plur. *jančiar(k)y* (Kálal), *jänčárki*, *jänčárki* (Hab 115, 129), *jančiarka*, rendsz. *jančiarky*, pt. zastar. (Kuk...: SSJ) stb.; – 2. 'janicsárpuska' – *janičiarka*, *janicsárpuska* (Loos III, 165), *jančiarka* (Mič; Kálal).

Az oszmán-török eredetű (de esetleg szhv. közvetítésű) m. *janicsár*, régi *jancsár* 'Janitschar' (1448: EWU). Tekintettel az egykori történelmi körülményekre, a janicsárság intézményére, a szó terjedési módjára, irányára és alakjára, valószínűbbnek látszik, hogy a szlovákba a magyarból került át és nem a törökből (ez utóbbi felfogásra l. pl. BEW; MatSl; SSJ; SCS; Dvonč: SAS 5: 69; Odran: ZFFUK 21: 138; HSSJ stb.). A 2. jelentés a *jančiarka* alapján keletkezett, s talán annak segítségével is. A *jančiarka* univerbizációs képződmény, feltehetően az olyan m. szerkezetek nyomán is, mint pl. a *janicsárpacsmag* 'janicsárok lábbelifajtája' (1577: OklSz), *janicsárkapca* 'ua.' (1578: MGSz 10: 76) stb. Abból is következtethetünk erre, hogy fordítás segítségével is igyekeztek megnevezni ezt a lábbeliféleséget, vö. a fent idézett 1608. évi *janziarske czriewe* adatot. A régi magyar tájnyelvi *janicsárka* 'ua.' viszont szlovák jövevényszó (l. Gregor: NyDt 158). – A magyarból: Machek²; Gregor: NyDt 158, 175. – L. még m. > cseh *jančar* (SzJLsz 229; Machek²; – HolKop és SESJČ szerint ném. eredetű –, Sławski pedig egyéb szláv megfelelőivel együtt a törökből származtatja, aligha helyesen.

Jánoš, Januš, Janči 'Johannes' – 1442: *Januss* z Stancz ... (VážnýG 24), Trnava, 1459: Benky *Janusse* (SČL 14), Bratislava, 1529: s *Ganussem* vejdau ... (Varsík 140), 1541: zabili Chorwat *Janossoui*, nailepsi kun (Varsík 228), Trnava, 1543: Pamatka ... *Janos* Dyaka ... (ZápSl 3: 70), 1557: Peter Hodkom, *Yanossem* Zamecžnikem ... (uo. 74), N. Lupča, 1589: mezi panum Gregor *Janošem* a ... sirotami (SN 5: 543), Oravská stol., 1625: *Janoš* Kapun, *Janoš* Drobný ... , *Janoš* Borfelik (Urb II, 160), Štítnik, 1639: mesky sluha *Yanoss* ... (SHS 324), Bardejov, 1643: panu Farkas *Janosowi* bardifzkemu (JČ 15: 158), 1684: tovariša sveho Svetkovič *Janoša* (KPP 172), Prešov, 1716: pana Sepsy *Janosa* preceptorowy (SR 38: 176), Necpaly, 1749: pan Josth *Jánoš* (SHS 266), Hronec, 1836: *János* Juriga, arendator (AGK 323), *Gánoš* vulg. (Bern), Lupčov: Stanov *Jánoš* (BM 210), *Jánoš* (GregPsz 230; Gemer: LS 1–2: 187; Dudok 193), *Janoš* (abov: SOK 7: 234) stb.; – **Szárm.:** **Jánošov** adj. poss. – Čachtice, 1568: Michael *Janosowych* inquilinus (Urbok 244), Topoľčany, 1570: Mattheus *Janosouich* sessio 1/2 (Urb I, 264), 1577: *Janosow* Ondrej (Ila III, 113), Trnava, 1614: ten sa gest dostal

Dorote Nouak *Janosoueg* (JŠ 6: 63), 1774: Postillu dávam Liškán *Jánosovjm* sinom (TestNye 53), B. Bystrica, 1785: Mrwa *Janossowa* manzelka (JŠ 17: 41) stb.; – **Jánošovský** adj. 'János-féle, Jánoshoz tartozó' – 1625: *Janošovska*, ktoru držia Martin Janošov, Tomaš, Ondris Janošov (Urb II, 164), XVII. sz.: *Janoszouszka* (MSzCsR 90); – **Jánoško** dem. – Jastrabá, 1571: *Janosko* (Krištof 174); – **Jánošik, Jánoščik** dem. – 1625: *Janošikova*, ktoru držia ... Tomaš Ondrej, Kubo *Janoščik* (Urb II, 173), Prešov, 1784–8: *Janoščik, Janošik* (SOK 8: 271), 1839: Nóta *Jánossiková* (MTA Rui 8-rét 206/183: 142); – **Jánoška** 'Jánosné' – Bytča, 1624: že pany Dawyd *Janossku* dobre znate (FejplT), 1633: y sama pany Pongrach *Janoska* (KamLt Lymb Ser III B 2280: 70), Zvolen, XVII. szef.: pani Szabó *Jánoška* (JČ 17: 170), Štítnik, 1660: Pany Maryassy *Janosske* ... dar nesly (KS 7: 355), Pribina, 1730: P. Pongr[acz] *Janoska* (OSzK Fol Boh Slav 37: 44), Cífer, 1768: Ze stranky urozeneg peneg Balog *Janossky* ... (SzkMv 32) stb. stb.; – **Jánoškin, Jánoščin** adj. poss. – Smilno, 1618: Janczia *Janosczin* (Urb II, 100), Zvolen, XVII. szef.: Dorka Szabó *Jánoškina* (JČ 17: 150), Laclavá, 1718: k oplecku pany Eördög *Janosstinmu* (SISlov 10: 41. 13. jegyzet), 1798: Benke *Jánoškin* aneb Kuchárkyn Testament (TestNye 151) stb. – **Janči 1.** hypok. – Chyžné, 1569 (szláv nevek közt): *Jancsy* (Ila II, 402; ua. a személy 1572-ben mint *Janos* Koprasky szerepel: uo.), Trenčín, 1580: od *Jancziho* Kuchara ... (HSSJ IV, 316: *predmestie* a.), Boca, 1589–90: Item *Jantschi* Vrban dal panu ... (Blanár 44), Trenčín, 1616: ten pacholek *Yanczy* prissel ke mne (PDS 113), Chtelnica, 1629: za geho konsselnu ... *Janczyho* Banowanicze ... (SFFUK 14: 83), Čachtice, 1660: kdy dworsky udjerel na *Jancziho* Zania, *Janczy* gemu čžakan do ruku uchtiel (Úriszék 768), Krupina, 1697: že Debnar *Janči* mal jednu noc ... (SN 18: 141), Boca, 1713: *Janče* Kopitko ma dom vystaveny (AGK 176), 1832–3: Stacho *Janči* pri né leží (Piesne 390), *Janči* (GregPsz; Dudok 76; SSJ) stb.; – **2.** 'faragószerék' – Rh: *janči* (NSM 5: 127, 128), Nl: *janči* (Roh 123); – **Jančik** dem. – Skalica, 1536: czoz se Jana *Janczyka* dotycze – vn. (Varsík 179), Stupava, 1592: Paulus *Janchik* (Urb I, 523), 1641: czuo ... *Jancsikowi* ostalo (Jelš 272), Pohorelá, 1778: steg zeme Frajt *Jančik*, držal (SN 7: 454) stb.; – **Jani** hypok. (GregPsz; Dudok 76; abov: SOK 7: 234); további képződményeket l. Bern; Gács 165; Urbok 247; SOK 8: 271 stb.

A m. *János*, régi *Jánus* (1138: MNy 32: 131; Fehértói 178), amely a bibliai héber *Johanán*-ra visszamenő görög–latin *Johannes*-ből alakult (l. Melich: MNyTK 52: 5–7; Ladó 173; Szilágyi 156, 300–1), ill. annak magyar *Jancsi* (1526: MNy 8: 331; de vö. *Joanchi, Hioanci*: Fehértói 180) becéző alakja. A szlovákban egyébként a nyugati szláv nyelvekhez hasonlóan a lerövidült *Ján* (1441: VážnýG 24) a szokásos forma. A csehből is ismert *Janoš, Januš* alakváltozatokat a honi -š képzővel keletkezett *Svatoš, Bohuš* típusú becéző nevek analógiás hatásával magyarazzák (l. Beneš 67–8). Minden bizonnyal érvényes ez a lengy. *Janusz* (1178: SSNO II, 429–31), régi *Janosz* (1368: uo. 422) esetében is, míg az óukrán *Januš* (1414: SSUM II, 584) nyilván átvétel a lengyelből. A szk. *Jančik* az -ík kicsinyítőképző befolyására és igénybevételével a szóvégi -i eltávolításának a jegyében is született (l. 41.2. p.). A *janči* 2. jelentése újabb átvétele a m. *jancsi*

'faragószék; kis faállvány; stb.' (ÚMTsz) köznévnék, s a szintén recens anyagból ismert *Jani* ugyancsak újabb meghonosodása a m. *Jani* (Hajdú 72) becéző alaknak. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; Tóvik 136; Kniezsa: MSzCsR 52, 54, 68, 84, 105; GregPsz 163; Habovštiaková: SlSlov 10: 41. 10. jegyzet stb. – L. még m. > szhv. *Janoš, Januš* (UElSk 280).

jaráš 1. 'Bezirk, Landbezirk' – Vaľkovo, 1749: w *jarassi* Kis Honstkem (UdvUrb 289), Rožňava, 1813: Pani szolgabirove z *jarašu* (SN 9: 285), *jaráš* (Detva 136; Kálal), Vsz: f tém *járáši* (ŠtolcM 102), Malč: *jaraš* (StSl 10: 233), *járás* (GregPsz); – **2.** 'Rayon' – Malč: *jaraš* (StSl 10: 233), Gemer: *járás* (Pras 310) – **3.** 'Viehweide, Gemeindeweide' – Tk, 1813: za gunca čo w *garassi* hodi (SlKoml 332), Szs, 1895: *járás* [!] (NyK 25: 298), 1908: Krava tajsla tavoka do*járásu* (Roszkos), *járás* (Kálal), Sá: *járás* (ASNM 225. térkép); – **4.** 'Landgut, Beszung' – Malč: *jaraš* (StSl 10: 233), seďemnáz *jutér járásu* (Dudok 81), Bcs: bolo način kosit' hrač aj žito na *járáši* (s. gy.); – **Szárm.: jarášsky** adj. – Plešivec, 1818: *jarástí* pani szolgabirojove (SN 9: 293), *Jaraskí* pani szolgabirovje (uo.), Žalobín: *jaraska* draha (SSN); – **jarášny** adj. 'körzeti' – 1892: ... Jankovi do *jarasne* ceszti z brdami a s metlami ... (Pras 214), Potok: Koj sä... vracäli z *járásné* cesťi dvie kamarát'i (uo. 285).

A fgr. eredetű *jár* 'schreiten, gehen' igéből -s képzővel keletkezett m. *járás* 1. 'Gehen' (1372 u.: TESz); 2. 'Bezirk' (1781: uo.) származéka, amely azonban a *csordajárás* 'Viehweide, Viehtrift, Durchtrift' összetétel utótagjaként már 1282-ben lejegyzésre került (l. OklSz 137, 426). Ebből önállósodott a *járás*, megtartva az összetétel jelentését. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 10: 233; GregPsz; Dudok 18, 62 stb. – L. még m. > kukr. *jaraš* (LizV 599), or. *jaraš* (Hollós), rom. *iarăș* (Tamás), szhv. *jaraš, jaroš* (UElSk), jrut. *jaraš* (Kočiš 126), vend *járás* [!] (Flisz); l. Schubert 395–6 is.

jarášbirov 'Bezirkstrichter' – Hont: *járásbirov* (Nyr 29: 331), Malč: *jarášbirov* (StSl 10: 233).

A *járás* 'Bezirk' és *bíró* 'Richter' összetételével keletkezett m. *járásbíró* 'ua.' (Ball). Ritkán használt tájszó, mely a XIX. századtól a közigazgatás révén lett ismertté némely szlovák vidéken. Nyiregyházán *járásbírószág* (Márkus 105) formában meghonosodott a m. *járásbírószág* 'Bezirksgericht' képződmény is (ehhez vö. kukr. *járásbíróvšag*: LizV 599). – A magyarból: Antal: Nyr 29: 331; Király: StSl 10: 233. – L. még m. > rom. *iarășbirău* (Tamás), szerb *jarášbirov* (BWB); l. még Schubert. – Vö. **birov**.

járda 'Fußsteig, Trottoir' – *járda* (Márkus 105; Gemer: LS 1–2: 185; zastar. GNS; jstsl, zempl, užh: SSN), Tk: Ňeštúlaľi sa po *járdač* (Ondrus 235), Nbh: šou po *járde* domov (NSM 4: 255), *jarda* (Malč: StSl 10: 233; SipM); – **Szárm.:** **járdivý** adj. – Nbh: *járdivá* ulica (s. gy.).

A *jár* 'schreiten, gehen' igéből alkotott m. nyelvújítási *járda* 'ua.' (1837: TESz). Csak a magyarsággal szoros kapcsolatban élő szlovák településeken ismerik. – A magyarból: Márkus 105; Király: StSl 10: 233; SipM. – L. még m. > kukr. *jarda* (Liz 100), rom. *iárdă* (Tamás).

jargaláš 'pénzbeli járandóság, illetmény' – 1529: ... tym sme dawaly kazdemu ssathamy z *argalasse* po fl 15 (SAV), Nováky, 1569: czose tikalo meho *yargalassu* ... (LS 1–2: 336), Žilina, 1585–6: dali sme služnym dworskym *argalass* f l (HSSJ), 1647: *Yargalass* sluznemu dworskemu a pry saznemu dal som den 75 (NádLt Okir I 289/A: 622).

A tisztázatlan eredetű magyar régi *jargalás* 1. 'Sold, Geschenk' (1416 u.: EWU 648: *jorgat* a.), mely etimológiailag talán az *irgalom* 'Gnade, Erbarmen' szócsaláddal függ össze (l. uo.). A szlovák szót tévesen a magyar *járválás* átvételének tartja CzambSl 138 és Dubay: LS 4–6: 313, míg Doruľa 100 helyesen a *jargalás*-t tekinti forrásnak. A protetikusnak érzett *j-* elhagyásával (erre l. 314. p.) az *argaláš* alakváltozat a szlovákban keletkezett, ez azonban nem azonos a népnyelvi *argaláš*-sal (l. ott). Egykor a jogi-közigazgatási fogalomkörbe tartozott, elavult. – A magyarból még: HSSJ; Gregor: SzNyME 63.

jargaň/n 'Göpel' – Nbh, 1926: stroje gazdovskje ... 1 *Járgány* ... (Chov 263), *argaň* (zeml, užh: ZFFUK 30: 140), *járgan* (arch.: LexNov 128; Bcs: s. gy.), Gemer: *járgan* (Pras 310), *járdán*, *járgáň* (GNS), *jargaň* (SipM; Stanča: SSN), Marca: *Jargan* stojí na jednom mest'e a koňe sa kruťa kolo ňeho (Benedek 190), *árgáň* (užh: SN 19: 284), *járgáň* (hont, gem, zeml: SN 19: 284; Vsz: ŠtolcM 80; GregPsz 230).

A szhv. eredetű m. *járgány* 1. 'Gangspil' (1825: TESz); 2. 'Hebewinde' (1843: uo.); 3. 'Göpel' (1858?, 1895: uo.); 4. 'Draisine' (1960: uo), ill. annak *járdány*, *járgan* (ÚMTsz) alakváltozatai. Újabb keletű átvétel a középszlovák déli és a keleti szlovák déli részein terjedt el. – A magyarból: ŠtolcM 80; GregPsz 230; SipM.

járok 1. 'árok, várárok, vizesárok; vízmosás' – Liptov, 1529: tak že nemohli sme k sebe přijť pře priekopy. A potom kdy sú stáli, pohnuli sie a my dokád sme sie pripravoli přes ty *járky* (SL 6: 61), Žilina, 1599: od kopany *yarku*, aby zessla voda z gezera (HSSJ), 1621: *Jarek* nebo priekopu wnowie kopaty (FejpLt), Krupina, 1684: na *jarky* mlynske ... (HSSJ), XVII. szk.: Colliciae ... *Jarky* od dessća. wimoly (SMS 15: 164), XVII. sz.: *yarky* na wysazeny wynohraduw kopaty (HSSJ), M. Kameň, 1713: w *garku* hradu Modrokamenskeho (uo.), Trenčín, 1722: do *Jarku* predkaštilneho (LS 4–6: 303), Trenč. stol., 1770: robga... škodu pre *yarky*, ktere sa robga w wobczy (UdvUrb 267), Trnávka, 1772: cekuca z hur voda gjm po brazdoch *garki* wimige (uo. 345), 1775 k.: Árok, *Garok* překopa, Fossa (StSl 3: 88), *gárek* (Bern), árok, *járok*, priekopa (Jancs), *jarok*, *járok* (Kálal), *járek* (Selenča: s. gy.; Ripka 49; GregPsz), *járok*, *járok*, *jarok* (GNS), *jérok* (LexNov 100), *jarok* (SSJ) stb.; – **2.** 'szakadék; völgy' – ok. Poprad, 1608: Tamže dolu *jarkom* iduci 3-tia divisio (KrajčS 148), Trenčín, 1640: w tom *yarku* w obidwuch stranach dobitky pasalj (HSSJ), Trstín, 1685: rola lezy w *garkoch* na Krupicach (uo.), *járok* (GNS); – **3.** 'patak' – Liptov, 1693: tuto uboč až po *yarok* Hnyly Hibangia spasaly (HSSJ), L. Mikuláš, XVII. sz.: hore tim *iarkom* ribi lapaly (uo.), Kojšov, 1772: Wodu... dost magu, z *yarka*, ktery prez walal teče (UdvUrb 124), *gárek* (Bern), 1842: *jarok* (JČ 9: 110), *jarek* (Czambel; Buffa), *járek* (GregPsz), *járok*, *járek*, *járok* (Hab 74), *járok* (GNS), *jarok* (SSJ; strsl, vs! SSN) stb.; –

Szárm.: **jarček/čok** dem. – Trenč. stol., 1689: ... na spôsob *Iarcšekuw* udelane (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 482), Krupina, 1744: pri potoku Krupina hore *garcsokom* (HSSJ), Sl. Ľupča, 1768: *iarcžok*, s kterjm se luka wodou napussta (uo.), Vavrečka, 1775: luk. ... nemame žadnych, krom take *jarečky* a uvratie (ListyP 180), 1775 k.: Árkotska, *Garček* ... (StSl 3: 88), *jarček*, *jarčok*, *jarôček* (Kálal), *jareček* (Buffa), *jaročok*, *jarček* (Žak 650), Malč: *jarčok* (StSl 10: 233), *járšok*, *járošok* (GNS), *jarček* (SSJ) stb.; – **jarkový** adj. – árkos, *jarkoví* (Jancs), *jarkova voda* (Buffa 160), *jarkový* strsl, vsl (SSN); – **(po-, vy-)jarčit', jarčovat', jarkať, jarkovat'** '(fel-, ki)árkol' –1688: Strany Wynohradu ... Wisse czesti *wygarczil* y wy sadil ... (TelLt 10. cs.), Šebešťanová, 1710: zeme nasse, skrze prywaly ... *pojarčene* bywagu (HSSJ), Hont, 1769: Dazdowe priewaly častokrate gak winiczu, tak y oracze zeme *wigarczugu* (UdvUrb 278), Brezovica, 1771: role nasso wodj z disczu welikeho *garkugu* (SzkMv 210), Slovinky, 1772: Role... psugu a *garkagu* (UdvUrb 66), *gárčit'* (Bern), *járčit'* (Jancs; Kálal; Staré Hory: SSN), *jarkovat'* (MatSl; SSJ), Spiš. Štvrtok: ... diždž *jarka* zahradu (SSN), Studenec: *jarkovac* (uo.); – **jarkovitý** 'bemélyedéses, árkos' – Trenč. stol., 1689: Gomby *Iarkowite*, na spôsob *Iarcšekuw* udelane (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 482), *jarkovitý* (MatSl; SSJ); – **jarkár** 'árokásó' – Pukanec, 1727: *garkarom*, čuo robyli na mline (HSSJ).

Az ótörök eredetű m. *árok* 1. 'Grube, Graben' (hn. 1009: TESz); 2. 'Wallgraben, Schanzgraben' (1086: EWU); 3. 'Tal' (1533: uo.; 1. még Ligeti 255–6 is). A szláv szavak származása, a törökkel, ill. a magyarral való viszonya sokat vitatott kérdés (l. pl. BEW; Vasmer; SzlJsz 792; Baleczky: StSl 9: 381–2; Sławski, SchŠ stb.), s így címszavunkkal kapcsolatban is bizonytalanság tapasztalható. Az adatok jelentése és kronológiája, valamint a szókezdő hosszú szótag alapján azonban több mint valószínűnek látszik, hogy a szk. *járók* (és változatai) közvetlen forrása a m. *árok*, amely 1. és 2. jelentésben honosodott meg a szlovákban, a 3. jelentés pedig az 1. alapján a szlovákban alakult ki. A protetikus *j-* nem ritka jelenség (l. 31.2. p.), az *-ok* szóvéget pedig képzőnek értékelve a nyelvjárási kívánalmaknak megfelelően *-ek* váltotta fel (l. 47.3. p.). – A magyarból való átvételt Kniezsa (SzlJsz 792) valószínűnek, Machek¹ kétségtelennek, Machek² pedig lehetségesnek tartja. Úgyszintén a magyarból: Škultéty: SP 22: 518; Kálal; Király: StSl 10: 233; Dvonč: SAS 5: 69; Gregor 129; Bartko: JŠ 21: 99 stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. Dezső: NytudÉrt 128: 67; Sulán: MNy 52: 312; Tamás 76–7; UELSk 281–2; Plet I, 359; Udv 59; Wołosz: StSl 39: 262; Flisz II, 38.

jarov 'átjáró, gázló' – Malč: *jarou*; Na *jarove* calkom mala voda. Na Ondave dobri *jarou* (StSl 10: 234), Abov: *jarov* (JŠ 21: 99).

A *jár* 'schreiten, gehen, kommen' (1195 k.: TESz) igének főnévként is használt m. *járó* melléknévi igeneve, amely 'gázló, átjáró' jelentésben is élt (Ball), ill. annak nyelvjárási *járóu* 'út, lejárta' (ÚMTsz) alakváltozata (a szk. szóvégre l. 13.3. p.). – A magyarból: Király: StSl 10: 234; Bartko: JŠ 21: 99. – Vö. **jártaovat'**.

jaršik l. **éršek**

jártatovat' '(Pferd) herumführen' – *jartatovac* (SipM), *jártatovač* (GNS); – **Szárm.:** (**po-, pre-)****jártatovat'** '(meg)jártat' – *pojartatovac* (SipM), Lipovec: Aj kone treba *prejártatovač* (GNS).

A *jár* 'gehen, kommen' igéből *-tat* műveltető képzővel alakult m. *jártat* '(Pferd) herumführen' (1372 u.: TESz) származék. Újkeletű átvételnek látszik Gömör és Zemplén megyében (a SSN azonban nem ismeri). Rudolf a GNS-ból tévesen *jartat'* 'ua.' alakot közöl, s azt helytelenül ném. eredetűnek minősíti. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; SipM. – Vö. **járov.**

jašprišt l. ešperěš

jazer 'tausend' – Štítník, 1636: ... try *yezry* klincze (SR 38: 187), Štítník, 1657: ... dali temu čloweku *gezer* klince (uo.), Štítník, 1659: dal gsem na klynče czo na Rotawze *Gezer* ssendle prybyly (uo.), Štítník, 1666: dalo se *yezer* klince (Gemér 3: 201), Štítník, 1669: Na try *Gezre* klynce ... (SR 38: 187), Krupina, 1706: dwe *yazary* ssinglowich klincou (HSSJ), 1732: kupil pan uradnik tri wozi ssindlia na | kazdom woze po/dwa *gazari* ... a zaplatil ffurmanom ... za každi *gazar* po/dwom zlatom ... (SR 38: 187), 1750: do *eser* pokolyenyá (KNyNyE 251), 1752: *eser* roki; dzesetz *esri* (uo.), 1806–8: quem vulgo *Jazer* (Ezer) vocant ... (BarthI 365), 1863: že im pošlem ... pol *jazra* šingľov (LaskS II, 390), 1906: *jazer* (Detva 136), *jazar*, *jazer*, *jazor* (Kálal), *jezer*, *jazer*, *jäzer* (GNS); – **Szitokszóként:** 'ezer ördög, ezer mennykő' – Bardejov, 1669: tisíc *Jaserow* djablov (SR 38: 187); – **Szárm.:** **jazerný** adj. 'ördögadta, átkozott' szitokszó – Bardejov, 1669: azda wam wssitkich *gazernich* hotugu ... (SR 38: 187–8), 1851: A keď sa nedal *jazernej* potwore ... (Trokan 33), 1870: Do čerta *jazerného* (LaskS II, 174), 1875: *Jazerná* strela! Kýže je to čert? (uo. 81), 1880: Ká to *jazerná* strela! (DobšO 45), *jazerný* 'pekelný' (MatSl), Studenec: Potvora *jazerná!* (SSN), Pucov: řisídž hromou *jazernih* do řebe páralo! (uo.); – **jazerník** '(ezer) ördög' szitokszó – Sl. Lupča, 1904: Kýho *jazerníka* ... si to vykonau? (SP 24: 340), *jazernik* (Kálal).

Az iráni (talán alán) eredetű m. *ezer* 'tausend' (1372 u.: TESz) számnév. Szitokszóvá válását a szlovákban bizonyára elősegítették az olyan magyar átkozódási, szitkozódási formák, mint *ezer ördög!*, *ezer átok!*, *ezer mennykő!* (l. ÉrtSz), ahol a túlzó értelemben jelzőként használt *ezer* befolyásolta az azonos funkciójú szk. *jazerný* létrejöttét. A protetikus *j-*re l. **31.2.** p., az első szótagban levő *e > a* változásra a **14.2.** p. A szövegi *-ar*, *-or* a középszlovákban szokásos formák analógiás hatásának a következménye (l. **47.** p.). – A magyarból: Šmil 47; Kálal; Machek¹; PaulF 115; StanD P²; 440; Novák 169; Doruľa: SR 38: 187–8; Gregor: SzNyME 63–4 stb. – A m. szó kukr., lengy., szhv., szl., vend előfordulására l. LizV 596; Dezső: NytudÉrt 128: 29; Wołosz: StSl 35: 262; UEISk 283–4; Megiser; Plet; Flisz II, 38.

jó 'sehr' – *jó*, rendsz. szerkezetben: *jó dobre* 'sehr gut' (SSS), *jó pekny* 'sehr schön' (uo.).

Az ősi eredetű m. *jó* 1. 'brav' (1211: TESz); 2. 'gut' (1372 u.: uo.); stb. melléknév. Újkeletű meghonosodás a szk. slangben.

jobbád' 'Leibeigener, Höriger, Fronbauer' – Pov. Bystrica, 1661: wszech poddanych, *Jobbadu* y Hofferu (EstLt Rep 31 Fasc L Nr 400: 88), 1785: nechceme, aby slovo *jobbad'* v predešlých rozumu wymluvené bylo (HSSJ), doňjes'ŕi 12 *jobbād'ou* (Ondrus 212); – **Szárm.:** **jobbád'sky** adj. – 1785: stav podaných *jobbad'sky* (HSSJ); – **jobbád'ov** adj. poss. – bola 'en jena χiža jeho, poton jeniho *jobbād'ova* a jeniho žel'iarova (Ondrus 212).

A *jó* 'gut' melléknév *jobb* 'besser' középfokából -gy kicsinyítő képzővel keletkezett m. *jobbágy*, amely a XII. sz. óta gazdagon adatolva van, eleinte 'Hochadliger, Magnat; Art Burgsaß, Kavallerist eines Krongutes', majd 'Leibeigener, Höriger, Fronbauer' jelentésben (l. TESz). A szlovákba ebben az értelemben került át, feltehetően inkább csak az államigazgatás és adminisztráció szavaként. A magyarországi szlovákok nyelvében újabb átvétel lehet. – A magyarból: HSSJ. – L. még m. > kukr. *jóbbad'* (LizV 599), or. *jobbad'* (Hollós 32–3), lengy. (latinus formában) *jobbaciones* (Wołosz: StSl 35: 262), rom. *iobág* (Tamás), szhv. *jobad'* (UElSk); l. Schubert 396–400 is.

jogás 'Jurist' – 1895–6: Ved' som mladý, som *jogás*, nie mních (Vaj IV, 251), *jogas* (SipM).

A *jog* 'Recht' főnévből alkotott nyelvújítási m. *jogász* 'Jurist' (1833: TESz) képződmény. Kései átvétel a magyarsággal szoros kapcsolatban élő egyes szlovák vidékeken. Lehetséges, hogy Vajanskýnál csupán stílusértéke van.

Jolana 'Jolantha' – *Jolana* (Hv I, 323; SSJ); – **Szárm.:** **Jolanka, Jola, Jolka** bec. (SSJ; GNS), *Jolánka* (GNS), *Joluška* (uo.), *Jolisko* expr. (uo.).

A Dugonics András magyar író alkotta m. *Jolánka*, amely először az 1788-ban megjelent *Etelka* című regényében fordul elő (l. Ladó 68; Szilágyi 285–6), ill. a belőle elvonással keletkezett *Jolán* (uo.). Mivel -án végű női név ellentmond a szlovák nyelv szellemének, ezért a nőnemű főneveknek megfelelően -a morféma segítségével illeszkedett be a *Jolán* a szk. szókincsbe. A *Jola* feltehetően nem szk. képződmény, hanem a m. *Jola* (Ladó 68) becéző alak átvétele.

jonatánka 'jonatán alma (fa és gyümölcs)' – *jonatánka* (MatSl; SSJ; SCS; Ripka 225; LexNov 141; GNS; csl: SSN), Pk: *jonatánki* (s. gy.), Nbh: *jonatánke* (s. gy.), Bcs: *jonatán* (s. gy.), Hlboké, Závadka: *jonatanki* (SSN).

Az amerikai angol eredetű m. *jonatán* 'ua.' (1882: TESz), ill. a teljesebb *jonatán alma* szerkezetből keletkezett a szokásos módon univerbizációval (l. 55. p.). A békéscsabai *jonatán* újabb, helyi átvétele a m. szónak. Címszavunkat feltehetően magyar eredetűnek véli a TESz, míg a SCS csak annak személynévi eredetére utal. A kronológia, a termelési és értékesítési viszonyok mindenképpen magyar közvetítésre mutatnak.

joság 1. 'Landgut, Habe, Gut, Vermögen' – Drienčany, 1683: My nuzni poddani *josagu* drenčanskeho (ListyP 73), *Josag* drenčansky ... (uo. 75), Jelšava, 1740: gakowykolwek *jószág* a bona mobilia neb immobilia nalezati se budu (HSSJ), 1752: uskoditz... nasomu *jószágu* (KNyNyE 254), Spiš, 1757: wihledawa zgewne trimani polowici Mariassowskeho *Jošágu* (MárLt 14. cs. Fasc 25 Nr 54), Nye, 1759: y Pozustali od zemrelich swých ditete *Joszagh* neb

Statek ... (TestNye 45), z pozustaleho *Joságha* (uo.), okr. Prešov, 1783: tak činili, jak by nikdy jejich *joság* nebyl (ListyP 226), Poniky, 1798: můy slastnj *ioszág* aneb gmenj (HSSJ), 1803: z nassich *Joszaguw* optimalnu Satisfactiu urobit može... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Ani za dukáty, | Ani za *joságy* od Mát'áš Királa (NZ I, 31), 1842: *joság* (JČ 9: 107), Bcs, 1847: wssecko ... okolo swého *Jószágu* ku koncý prinést (NSM 1: 119), *jóság* (Kálal) stb.; – 2. 'Vieh' – Szs, 1895: *jo^uság* (NyK 25: 298), Bcs: Tam... takuoto keďečo, *jousák*, sa pásle (Ondrus 216), Af: boľi pri *jouságu* (uo. 225), Pi: Kerí birke vihaňja, alebo *jousák* (uo. 240), Nó: *jovság* (Atlasz), Kk: *jóság* (uo.), Ks: držau *jóság* (s. gy.); – 3. 'agyafürt, ravas, csalfa ember, kujon' átv. – *jóság, jouság* (GNS).

Az ősi erdetű jó 'Habe, Güter; das Gute usw.' szóból -szág képzővel alkotott és 1372 u. óta adatolt m. *jószág* 'Habe, Güte' (EWU), majd 'Vieh' (1517: uo.), 'Landgut' (1517: uo.; további jelentéseit is l. uo.) származékszó, ill. annak nyj.-i *jóuság* alakváltozata. Főként a kszk. nyelvterület déli részein és a kelszk. nyelvjárásban terjedt el (a SSN azonban nem ismeri). A Gömör megyei 3. jelentés szintén a magyarból való (l. Ball; ÚMTsz). A HSSJ tévesen *jószág* címszó alatt regisztrálja. – A magyarból: Kollár: NZ II, 510; Melich: NyK 25: 298; Szabó: LS 1–2: 185; Hauptová: Slavia 28: 527; Horváth: ListyP 73; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *jóvság* (LizV 88, 595; Dezsó: NytudÉrt 128: 67), rom. *ioság* (Tamás), szhv. *josag* (UEISK); l. még Schubert 401–2.

Joža 'Jozefina, Jozefa' – Štefultov: *Jóža* Esterházička (BM 339), *Jóža* z Horniakov (uo.), *Jóža* Chorvátová (uo. 353), *Jóža* Šebianka (uo. 354), *Joža* (SSJ); – **Szárm.:** **Jožka** bec. – Višňové: *Jožka* Tkácička (BM 378), *Jožka* (SSJ); – **Jožin(k)a** bec. Višňové: *Jožina* na Kaluži (BM 378), *Jožina* Gaška (uo.), *Jožina* Britvárka (uo.), *Jožina, Jožinka* (MatSl).

Az eredetileg *József* és *János* becézéseként alakult m. *Józsa*, amelyet a nyelvújítás korában (XVIII. szv. – XIX. sz. első fele) kezdtek női becéző névként a *Jozefa, Jozefina* helyett használni (l. Ladó 68; Szilágyi 184). A *Józsa* (régii *Jósa, Josa*: 1469: OkISz) törövidüléssel és -a formánssal férfinévként még az ómagyarban keletkezett (l. MSzCsR 17; D. Bartha 111; Fekete: MNyTK 191: 69), s régebben ilyen értelemben is átkerült a szlovákba, vö. Trenčín, 1507: Czo se pak *Jože* Zyda dotycze (Varsík 99). Ebben a funkcióban azonban nem lehetett gyakori, keresztnévként később ki is veszett, majd a XIX. századtól a *Jozefa, Jozefina* (SSJ) becézésére a szlovák újból átvette a magyarból. – Vö. **Józi, Jožo**.

Józi, Jožo 'Józsi' – Nye, 1789: z Kterychžto dwa Sýnowe Gyorgy a *Jožj* gsau wýplacenj (TestNye 169), 1909: Jozef, *Jožo* ... (Mič II, 312), Ös: nážmu *Jóžimu* dali (ŠtolcM 93), *Józi* (GregPsz; Dudok 230), Štefultov: *Józi* z Dvorišta (BM 346), *Józi* z Majera (uo.), *Jožo* (Hab 148; SSJ), *Jóžo* (GNS), *Joži* (SipM; abov: SOK 7: 234), *Joži, Jóži* jsl (ASJ III/2: 104), *Jouži* (zempl: uo.); – **Szárm.:** **Jožko, Jožka, Jóžik, Jóžino, Jóžinko, Jóžičko** dem., bec. – 1869: *Józsa, József* ... Jozef, *Jožko* (Loos I, 305), *Jožko, Jožinko* (Mič), Klobušice, 1934: Prišiel *Jožka*, | bolo len troška (Peřinka 601), *Jóuska, Jóška* (ŠtolcM 45, 93), jak si spal, *Jóška?* (Dudok 194), *Jožičko* (Hab 149), Štefultov: *Jóžinko* z Dvorišta (BM

346), *Jožko Čvirik* (uo. 344), *Jóžik* (GNS), *Jožik* (jstrsl ASJ III/2: 104–5), *Jožko*, *Jožiko*, *Jožinko* (MatSl; SSJ), *Joško*, *Joška* (SipM) stb.

A végső fokon héberre visszamenő, de a *zs* okán a magyarban valószínűleg szlovén közvetítésű *József* (l. Melich: SzlJsz I/2: 178–9; Ladó 175) személynévnek *-i* kicsinyítő képzővel magyarban alakult *Józsi* (1761: NytudÉrt 28: 36) formája. Az *-i* végű fn. azonban inkább csak a kétnyelvű szlovákok körében lehetséges, ezért azt az annak megfelelő *-o* képzővel cserélték fel, ill. az *-ík* diminutív képzőre módosították (l. 20.2; 41.2. p.). A *Jóžka*, *Jóška*, *Jožka*, *Joška* nem szk. képződmény, hanem a kétnyelvűségi törvény útján és a m. *-ka* képző segítségével alakult m. *Jóska* (< *Józska* < *Józsika*) átvétele. – Él a szlovákban a *Dodo*, *Dodko* (SSJ) becéző forma is, ez feltehetően a m. *Dodó* (Ladó 175; Hajdú 79, 165, 172) meghonosodása. – A magyarból: GregPsz 163; Bartko: SOK 8: 234; SipM. – Vö. **Joža**.

juhás 'Schäfer, Schafhirt' – A számos adatból csak válogatást adok: B. Štiavnica, 1613: *ty juhaszy se/mu s/tym chwalyly* (PDS 109), *maly paholyk*, *ktery pana Fanczeho juhasem byl* (uo.), Koriátka, 1654: *dal sem Juhasowy ...* (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), okr. Čadca, 1694: *Item Tize juhasie ... polamaly wola* (StSl 17: 103), Dubnica, 1712: *od juhasov ... syr... a vlnu prijimati* (HŠ 1: 321), 1716: *ze vŕeckymi hospodarmi ... bačem a juhasmi* (Agrik 13: 30), Mošovce, 1733: *pro pacholka a johasa izbička* (HSSJ), Trnava, 1738: *pitagicze sebe hospodu od juhasza toho gazdi* (PDS 147), Nye, 1758: *kupil opet od tohoto Juhasa 2. Junce* (Tirp 2: 33), Nitr. stol., 1766: *Juhasom podobne psov držati sloboda neni* (Agrik 3: 218), Tk, 1799: *dognima guhasowi* (StSl 8: 362), Szs, 1807: *Potom stal sem za Juhasa* (SzsIr V. 201. a. 14), Ratková, 1814: *Kondássom, juhásom a gakehokolwek gmena pastirum* (Gemer 2: 221), *owčár... vulg. bača, juhás* (Bern), *Kade guhás owce hnal* (NZ I, 328), okr. Poprad, 1836: *Polnikom, pak Juhasom, kacsmarom...* (SN 7: 641), *juhás* (Jancs; Ripka 242; GregPsz 231; Dudok 236; GNS; ČNS; SSJ), *juhas* (Czambel; Kálal; SipB) stb.; – **Szárm.:** **juhásky** adj. – Ludanice, 1656: *item w juhaskeg Izbe...* (NádLt Okir I 633), 1658: *juhaskemu gospodarowj* (HSSJ), Ludanice, 1683: *Juhaszkemu Gazdowi...* Na Platno ... (NádLt Okir I 633), 1763: *diphtera: kozuch pastyrsky, yuhasky* (KamSl), Plešivec, 1818: *Jedna juhaska bunda* (SN 9: 288), *juhász tilinkó, juhaska písťala* (Jancs), *Piešťany: juháski pes* (Agrik 13: 94), *juháski* (GNS), *juháski 'juhásztánc'* (SN 26: 100), *juhásky 'ua.'* (Slovensko III/2: 1107) stb.; – **juhásový** adj. – Nye, 1756: *za Juhasoweho Kona* (Tirp 2: 32); – **juháščik** dem. – Trebišov, 1774: *Adam Juhaszczik vn.* (SzPV 105), *juhaščik* (Czambel 527); – **juháska 1.** 'juhászné' – Šariš, 1788: *Juhaska z wihnania...* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *guháska* (Bern), *juhaska* (Jancs I, 218; GNS; Bošáca: SSN); – **2.** 'katonakoffer' – *juhaska* (Žak 650); – **juhásová** 'juhászné' – okr. Prievidza, XVIII. szk.: *vedla proporcie juhasovej a gazdinej* (Agrik 1: 150), Pukanec, XVIII. sz.: *wedle wiznany juhasoweg* (HSSJ); – **juhásňa** 'pásztorkunyhó, -szállítás' – *juhásna* (zsl: SN 10: 332), V. Maňa: *juhásňa* (SSN); – **juhásiť**,

juhásovat' 'juhászokodik' – *guhasowat'* (Bern), juhászokodik ..., *juhásit'* (Janacs), Malč: *juhašćic* (StSl 10: 234); – **juhástvo** 'juhászság' – *guhástwo* (Bern).

Az ismeretlen eredetű *juh* 'Schaf' főnévnek *-ász* képzős m. *juhász* 'Schäfer, Schafhirt' (hn. 1332, kn. 1550 k.: TESz) származéka. A *johas* nem szlovák fejlemény, hanem a régi, ill. nyelvjárási m. *johász* (uo.; ÚMTsz) átvétele. Címszavunk a pásztortermológia egyik gyakran használt eleme volt, amely lényegében véve elterjedt mindhárom nagy nyelvjárási területen. – A magyarból: Kollár: NZ II, 510; Melich: NyK 25: 198; CzambSI 138; Kálal; Kniezsa: Ethn 45: 63; Hauptová: Slavia 28: 529; StanD I², 64; I³, 69; Machek²; Schubert 402–3; SCS stb. stb. – Románból való származtatása (l. Habovštiak: SAS 21: 16) téves. – L. még m. > morva *juhás* (Machek²; Sulán 197–8), lengy. *juhas* (Sławski; Wołosz: StSl 35: 262–3), kukr. *juhas* (Liz 83, 110), jrut. *juhas* (Kočiš 126). – Vö. **juhásgazda**.

juhásgazda 'Schäfermeister' – Ludanice, 1682: *Juhasz Gazdowj* Na Sukno fl. 1. dn. 50 (NádLt Okir I 633), 1683: Kotel Medgyeny Pri *Juhasz Gazdowy* suci na Žinčicu warenj (uo.).

A *juhász* 'Schäfer' és *gazda* 'Verwalter; Besitzer, Inhaber; Bauer' alkotta m. *juhászgazda* 'Schäfermeister' (Ball) összetétel. A m. kifejezést nemcsak átvette a szlovák, de *juhásky gazda*, *juhásky hospodár* formában le is fordította (l. **juhás** a.). Talán ide tartozik a következő adat is: Preseľany, 1903: *Gazda juhás* ho zdržuvau, abi ostau na mest'e d'alej slúžit' (Polívka II, 285). A mondat értelme szerint a *gazda juhás* alighanem *juhásgazda* volt. Az összetételt azonban valószínűleg nem érezték, s mivel mind a *gazda*, mind a *juhás* régen meghonosodott jövevénytörzsvó volt, szabadon kezelték azokat. – Vö. **juhás**.

júliuš 'Juli' – 1764: dwadcatyho dĕwatýho *Juliusse* (EKA 230: 56), Okoličné, 1765: dne 5-ho mesice *juliusa* (HSSJ), Nye, 1789: abý se mu rok ratal od 15. *Juliuše* 1792 (TestNye 171), Roku 1789. Dne *Juliuše* (uo. 172), Vsz: v *júliuš*i (s. gy.).

A lat. eredetű m. *július* 'Juli' (1416 u.: TESz). A szlovákban lat. jövevénytörzsvóként részben *julius* alakban élt, vö. 1741: 14. marca... 19. *juliusa* ... (KrajčS 156), XVIII. sz.: w pieknem *juliusi* (HSSJ), 1817: až do ostatneho *juliusa* ... (AGK 311) stb., főként azonban az *-ius* lekopásával *júl* formában lett általános, vö. 1569: 6. die *July* leta 1569 (LS 1–2: 331), 1587: dne 7. mesyce *july* (HSSJ) stb. A népnyelvben föllelhető *-iuš* végződésű változat magyar közvetítésre mutat (l. Gregor: StSl 36: 131–41; 48.7. p.). – L. még m. > kukr. *júlijus* (LizV 599). – Vö. **júniuš**.

júniuš 'Juni' – Nye, 1754: dne 4. Juniuše prijal P. Rychtár ... (Tirp 3: 16), 1781: w *Juniussy* ... w Septembery (UCŽ 16), 1787: Dano w Pressowe dna 20-ho *Juniussa* (UdvUrb 335), Nye, 1791: Roku 1791. dne 2 *Juniuše* (TestNye 121), Fegernic: V máji, v *júniuši* kopú (Benedek 173), Jd: v lé'e *Júniuši* (NSM 6: 120) stb.

A lat. eredetű m. *június* 'Juni' (1416 u.: TESz). A szlovákban a közvetlenül a latinból átvett szó vagy *-ius* végződéssel élt, vö. 1584: v utery mesice *juniusa*

(ZápSl 3: 85), 1617: čtyri a dvacateho mesice *juniusa* (AGK 68), 1716: den w paty mesice *juniusa* (HSSJ) stb., vagy az *-ius* lekopása után *jún* alakban állandósult, vö. 1569: dan weswolene 2 dne *juny* (LS 1–2: 318), 1579: 4. dne mesicze *juny* (HSSJ) stb. stb. A későn jelentkező népnyelvi *júniuš* az *-iuš* végződés okán magyar átvételről árulkodik (l. 48.7. p.). – L. még m. > kukr. *junijuš* (LizV 599). – Vö. **júliuš**.

juš 1. 'Recht; Gericht' – Ostriež, 1674: rusicy stranka [dáva] dwaczet y geden zlatty dwe castky na swogu zemsku Pany a tretj na *jussa* (NádLt Okir I 434), Urmín, 1760: w tom wssetkem *jusse* a prawe (HSSJ); – 2. 'Erbschaft; Erbteil' – Cejkov: Ej, brat zo šestru veľku radosc maju, | že z gazdovstva vekši *juš* dostaňu! (SN 28: 579), Nh: *juž* (Atlasz), Sá, Szs, Rb: *juš* (uo.), *juš* (SipM); – **Szárm.: jušovat'** 'erben' – *jušovat'/c* (SipB).

A hazai lat. eredetű m. *juss* 1. 'Recht' (1560 u.?, 1565: TESz), 2. 'Erbschaft; Erbteil' (1595: uo.). A magyarországi lat. *š*-ező ejtés alapján a szlovák jogi terminológia a szót az 1. jelentésben akár közvetlenül a latinból is átvehette volna, mégis az a valószínűbb, hogy onnét a *jus* forma került át és lett honos (1695: HSSJ; SSJ), az *-š* végződésű alakot pedig a magyar közvetítette. A népnyelvben meglevő 2. jelentés – és annak származékszava – pedig kétségtelenül a magyarból való. – Az északkeleti magyarországi szlovák nyelvszigetek azonos jelentésben átvették a m. népnyelvi *jussol* 'erben' (ÉrtSz; ÚMTsz) igét is, vö. Úh: po matke som *jušoloval* (ŠtolcM 348), Úh, Óh: *jušolovat'* 'ua.' (SipB 257). – A magyarból: SipB 257. – L. még m. > rom. *iuș* (Tamás), szhv. *juš* (UElSk), vend *jus* [ɔ: *juš*] (Flisz II, 38). – Vö. **jušomán**.

jušomán 'Erbschaft' – Sása: *jušomán* (GNS).

A *juss* 'Erbschaft; Erbteil' főnévnek eleddig ki nem mutatott magyar **jussomány* 'ua.' képződménye, melynek létezését éppen a Gömör megyei szlovák szó igazolja. A *jušomán* ui. nem keletkezhetett a szlovákban, mivel ott *-mán* képző nincs, tehát a kiindulás csak egy m. *-mány* képzővel alakult *jussomány* lehet. Ez pedig valószínűleg a *hozomány* hatására keletkezett, l. népnyelvi *juss* 'hozomány' (ÚMTsz) is. – Vö. **juš**.

K

kaba 'héja, ölyv' – *kaba* 'jastrab' vsl (Kálal; Ferienc 101).

A szláv eredetű m. *kaba* 'különféle ragadozó madár megnevezése' (kn. 1395 k.: TESz). A magyar eredet mellett a szó alakja tanúskodik, amely a magyarban alakult. Ritkán előforduló tájszó (a SSN nem ismeri). – A magyarból: SzlJsz 235; TESz. – L. még m. > jrut. *kaba* (Udv 55).

kabátoš 'városi ember, úr' – *kabátoš* (Garaj; GNS; zastar. SSJ), *kabatoši*, *kabátoši* (Horehr 2: 123; 166).

A valószínűleg szlovák eredetű *kabát* 'Mantel, Überzieher, Überrock; Jacke, Sakko' főnévből -s képzővel keletkezett m. *kabátos* 'a polgársághoz, különösen a hivatalnoki réteghez tartozó ember' (ÉrtSz). Horecký (SILex I, 107) Tajovskýtól idézi és szk. képződménynek minősíti. Ez elméletileg nem zárható ki (l. erre 48.2–4. p.), a tartalmi azonosság azonban mégis inkább a magyar eredet mellett szól. Annál is inkább, mivel e fogalom megnevezésére a szlovák népnyelv a *-ník* képzőt hívta segítségül, vö. Bošáca: *kabátňik* 'ua.' (SSN).

kabel l. **kebel**/l

kabla 'sertés' – 1729 (sertések inventáriumában): Stare *kablj* No 9 Dwoge Rocznich *Kabel* No. 7 Jesenich *kabel* No. 18 (BaLLt Kékkői urad. 30. cs.), 1740: Starich Brawuow 40. Starich *Kablj* 69 ... (uo. 34. cs.).

A 'Stute' alapjelentésű, szláv eredetű m. *kabala* (kn. 1395 k.: TESz), melynek egyebek közt volt a magyarban *kabla* alakváltozata (uo.) és 'Sau' jelentése is (1725: StSl 22: 198). Címszavunk ilyen értelemben és formában került át a szlovákba. Kihalt. – A magyarból: Gregor: StSl 22: 198.

kacagán 'kacagány' – kacagány, *kacagán*, panterčina (Hv II, 382), *kacagán*, kacagány (Hv I, 325), *kacagán* „plášť z medvedej kožušiny, ktorý si pôvodne v zime obliekali spišskí kopijníci. Poddaní ľud si zhotovoval *kacagáne* z ovčej kožušiny” (Olej 44).

A XVIII. szef. óta adatolt m. *kacagány* 'aus Wildfell gefertigtes, um die Schultern geworfen getragenes Männerkleidungsstück; als Überwurf getragenes Schaffell; Überhang, Mantel' (TESz), melynek közvetlen forrása még nincs teljesen tisztázva, feltehetően a német útján került be a magyarba (l. EWU). Kétségtelen azonban, hogy az idegen nyelvi megfeleléseiben levő hangzóközi *s* (ill. zöngésüléssel *z*) helyén található *c* a magyarban keletkezett (l. uo.), s ennek értelmében a szk. tájnyelvi *kacagán/n* csak magyar eredetű jövevényszó lehet.

kadarka 'Art Weinstock und Weintrauben; Art Wein' – *kadarka* sl. (Palk; sl. Dank; Jancs I, 219; Kálal; Hlohovec: JŠ 9: 230; St. Pazova: s. gy.; SCS), Meh: *Kadarka*, tje aňi ňepoznán (Ondrus 222), Brestovany: *kaderka* (JŠ 9: 230), Hodne je rizlingu a *kadarky* (Hečko 26), Zálužie: *kadarka* (SSN), Brestovany: *kadiérka* (uo.), Suchá n. Par.: *katarka* (uo.).

A szhv. eredetű m. *kadarka* 'ua.' (1780: TESz; de Bél Mátyás szerint 1732 körül Baranyában a vörös szőlőfajta neve *Kadárká* volt, l. BME 86). Mivel az eredeti szókezdő *sk* (< szhv. *skädārka*) mássalhangzó-csoport a magyarban egyszerűsödött *k*-ra (l. TESz; EWU), ezért a szlovák szó csak magyar jövevény lehet. A *kaderka* alakváltozat szk. fejlemény, amely létrejöhetett *a – a > a – e* disszimilációval, ill. analógiás változással is. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 444; TESz; Gregor: AnUB 4: 134. – L. még m. > kukr. *kádarko*, *kódarko* (LizV 604), cseh *kadarka* (PS; SSJČ), or. *kadarka* (Hollós 33).

kach 1. 'Dampf, Dämpfigkeit' – XVII–XVIII. szf.: konyom od *kachu* (HSSJ), 1787: Proti *Kachu* neb Hrijbecy (Gub 187), XVIII. sz.: Kdis kwonj *kach* tekuci má (PDS 231), Prievidza (okolie), XVIII. szv.: Konovy od *kachu* (Agrik 5: 216), *kach* sl. (Palk; Bern; Jancs I, 228; ľud. SSJ), 1863: neprašivie, ani *käch* nedostane

(LaskS II, 322), Szs, 1895: *kech* (NyK 25: 298), *kach*, *kech* (Kálal; csl: SSN), *keç* (SipB), *käç* (LexNov 117) stb.; – **2.** 'torokgyík' – *kach* et *kech* slc... (Jg), *keh* (SipM); – **3.** 'lóbetegetség, gennyedő seb az oldalán' – *kach* (Ripka 235); – **Szárm.:** **kachový, kachavý, kachovitý, kachovistý** adj. – L. Hrádok, 1676: *Kachowitim žryebencom...* (NádLt Okir I 663), *kachowí, kachowistí, kachowití* (Bern), *kehes, kachovití* (Jancs), Szs, 1895: *kachaví* (NyK 25: 298), *kachovitý kôň* (Kálal), Nbh: *kaçovití* (s. gy.), *kehavi* 'herzschlähig' (SipM), Vráble: kúpili lacne *kachovitého* koňa (SSN) stb.; – **kachovitost'** 'keheség' – *kachovitost'* (Bern), *kachovitost'* (Jancs I), Pk: *kaçovitost'* (s. gy.); – **káčat', kachotat', kachtat', skachoviet'** 'keheskedik, megkehesedik' – *káčat'* (Kálal), *kachac, kachotac* vsl (uo.), *kechovat'* (GNS), Studenec: Kone... *kechuju* (SSN), *kachtavý kôň* (Borg 146), Bny: Keť kôň chrechlal, kašlal, bôl *skachoviteňi* (NSM 6: 141), Piešťany: *skachuvani* (ZFFUK 41: 165), Skalica: *skachovateňi* (uo.).

A hangutánzó eredetű m. *keh* 1. 'Husten' (1550 k.: TESz); 2. 'Dampf, Dämpfigkeit' (1561: uo.); 3. 'Eiterbeule hauptsächlich im Rachen eines Tieres' (1647: uo.). Korai átvétel, amint ezt az *e* helyén levő *a* (erre l. **14.2.** p.), ill. a *h* helyén található *ch* (l. **22.1.** p.) közösen tanúsítják. Machek² korábbi álláspontját (l. Machek¹) módosítva a *kach*-ot a *kašel* 'Husten' szócsaládba sorolja (a *kech* változatot azonban nem említi meg) és honi képződménynek tartja. Tekintettel azonban arra, hogy címszavunk nemcsak *kach*, de *kech* alakban is él – s ez a *kašel*-ből igazán nem magyarázható –, s a szó eredetileg csak speciálisan lóbetegeiséget jelölt, továbbá, hogy azonos jelentésben megtalálható a szomszédos népek nyelvében is, a magyarból való származtatást tartom helyesnek. Németből való átvétel feltevése (l. Rudolf; HSSJ) nem fogadható el. A szk. nyelvjárás *kajch* 'lóbetegeiség' ellenben valóban a ném. *keuchen*-hez kapcsolandó (l. CzambSI 142 is). – A m. *kehes* 'hüstend; dämpfig' (1533: TESz) mn. újkeletű átvétele a Bükk-hegység szlovák településein használatos *kehešisti* 'ua.' (SipB 258) forma. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 445; Melich: NyK 25: 298; StanL 110; Kohút: LS 4–6: 178; StanD I², 397; I³, 442; PaulF 115; Gregor: NyK 68: 406; Király: StSI 10: 235; Machek¹; ŠtolcJ 57; TESz; Gregor: SzNyME 64–5 stb. – L. még m. > morva *kech, kach* (Sulán 217), kukr. *kech* (LizV 602), rom. *chéhe* (Tamás), szhv. *keh* (UElSk), szl. *kéh* (Plet).

kajla 1. 'előreálló szarvú, görbeszarvú ökör' – *kayla* sl. (Palk), *kajla* (Mič; Kálal); – **2.** 'görbe, görbeség' – *kayla*, sl. *curvus, inflexus, tortuosus* (Dank), *kajla... kajla* (kvoň) (Jancs), *kajla, kajla* (uo. II, 100), *kajla* (Malč: StSI 10: 234; SipM); – **Szárm.:** **kajlavý** adj. **1.** 'görbe' – *kajla, kajlaví, krivonohí* (Jancs), *kajla...*, *kajlavý, krivý, sohnutý* (Loos I), *kajbavej* (LexNov 96), *kajlaví* 'krivonohy' (GNS), Tk: *kajlavá* 'kajlaszarvú tehén' (BÉ 1971: 472); – **2.** 'kancsal' – Stráže n. Myj.: *kajlaví chuapec* 'kancsal fiú' (SSN); – **kajlavo** adv. 'kancsalul, bandzsán' – Štefanov: *kajlavo* hľadzet (uo.); – **kajboš** csúfolódás 'sánta, nem becsült ember' (Kobeliarovo: SR 9: 125; SSN); – **kajlat'** 'görbén gurul (a kerék)' – *kajlati* (LexNov 187), Slaná Lehota: To predně koľeso tři dáko *kajle* (SSN).

A melléknévként és főnévként egyaránt használatos m. *kajla* származékszó. Melléknévként 1577 óta van szótározva, jelentése 'lefelé görbülő, lekonyuló (szarvú ökör, tehén)', míg főnévként 'görbeség; hajlás' jelentésben 1787 óta ismerjük (l. TESz). Ez a szófaji kettősség hatott az átvétel során a szlovák nyelvi gyakorlatra is. A szó elterjedt szarvasmarhák nevéként is, vö. *Kagla*, nomen bovis... (Bern), Orava: *Kajla*, *Kajlo* ökörnév (Agrik 8: 173), Skalica: *Kajlavá* tehénnév (uo. 171). A szk. *-a*, *-avý*, *-o* szóvégre l. **10.5.**; **36.**; **10.3.** pontokat. A *kajbavý*, *kajboš* származékokban levő *b* analógiás hatás eredménye, vö. *galbavý*, *řarbavý*; *gamboš*, *hraboš* stb. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 444; Kniezsa: Ethn 45: 70; Király: StSl 10: 234; Gregor: NyK 68: 413; SipM; Gregor: SzNyME 65–6 stb. – L. még m. > morva *kajla* (Sulán: MNy 52: 131; Sulán 190; Machek²), kukr. *kajlak*, *kájla* (LiV 599), rom. *căilăci* (Tamás). – Vö. **kajsavý**.

kajsa 'Aprikose' – *kaysa* sl. (Palk), kajsi, kajsin-baratzk (*kajsza*, sl. [ɔ: *kajsa*]) die Aprikose (Dank), *kajsa* (Mič; Kálal; Bcs: NSM 6: 219), Meh: *kajse*, oreče, hruške (Ondrus 222), Af: morul'ke, *kajse* (uo. 227); – **Szárm.:** **kajsinka** dem. 'ua.' (SipM); – **kajsový** adj. – Bcs: *kajsovyo* páleno 'barackpálinka' (s. gy.).

Az oszmán-török eredetű m. *kajsi* 'ua.' (1664: TESz; de *kajsin* alakváltozat 1604: EWU). A szóvégi *-a* alaktani analógia eredménye (l. **40.2.** p.). Úgy látszik, a XIX. században jobban el volt terjedve, ma inkább csak az alföldi szk. településeken él. – A magyarból: BEW; SipM. – L. még m. > rom. *căisînă* (Tamás), jrut. *kajsa* (Udv 55).

kajsavý 'görbe' – 1848: rozga, kriví, *kajsaví* ... (Jancs), *kajsavej* (LexNov 96), *kajsaví* (GNS); – **Szárm.:** **kajsavo** adv. – kalisztál, *kajsave* íst' (Jancs); – **kajsat' sa** 'görbén megy, forog (a kerék)' – *kajsač sã* (GNS).

A *kajla* szócsaláddal azonos tőhöz tartozó m. *kajsza* 'görbe; horgas; csámpás' (kn. 1767: TESz) származékszó. A kszk. nyj. déli részén élő tájszó. – Vö. **kajla**.

káka 'Binse' – 1811: okolo tich Liko, aneb *Káka* poklást (Maliny 82), 1848: csilla ..., šarina, *káka* (Jancs), gyékénykáka, *káka*, šarina (uo.), káka, šachor, šarina, *káka* (uo.), Bácska: Potom pripravujú povriesla, s ktorými majú viazat' snopy. Robia ich obyčajne z takzv. „káký” ... (ČMSS 22: 115), Bcs: Vo veľkej marasti riasla trstina a *káka* (ČK 1935: 61), Ös: *káka* (ŠtolcM 478), *káko* (GregPsz 231), Nbh, Tk: Aj na *káki* hrču hľadá szólás 'kákán is csomót keres' (s. gy.), Nbh: Aj tomu už veľmej na *káki* hudú szólás 'dögrováson van' (s. gy.), Tk: Aj tomuto už na *káki* hudú szólás 'már elpatkolt' (s. gy.), *kaka* (SipM); – **Szárm.:** **kákina** 'Carex' (Šurany: SSN).

A bizonytalan, talán ótörök eredetű m. *káka* l. 'Papier' (1500 k.: TESz); 2. 'Binse' (1552: uo.). A *káko* alakváltozat lehet a m. nyelvjárási *káko* (ÚMTsz) átvétele, de számításba jöhet az *a* – *o* hanghelyettesítés is (l. **10.3.** p.). Jobbára csak a magyarsággal közvetlen kapcsolatban élő szlovákok használják. – A magyarból: GregPsz 161; SipM. – L. még m. > jrut. *kak(a)* (Udv 55).

kakaš 1. 'Hahn' – Krupina, 1643: Križan *Kakassow* szn. (PDS 118); – *kokaš* (Ma, Psz: JŠ 2: 335; Vsz: ŠtolcM 32; Si: s. gy.), Sk: ten *kokaš* d'ube (JŠ 2: 335), Tárnok: *kokaši* jímu slépku (uo.), Füzér: s teho pera še zrobel jeden zaltí

kakaš (LamiR 32), *kakaš* (SipM; Staré Hory, Markušovce: SSN; zried. LexNov 118), Sása: *kakáš* (SSN); – 2. 'kakastoll' – Aj tých žandárov s *kakašmi* na hlave (BallekA 334), to ešte chodili žandári s *kakašmi* na hlave (BallekP 37); – **Szárm.:** **kakašový** adj. – Szp: *kokašová* noha (s. gy.); – **kakašiar** 'kakastollas (csendőr)' – Netrvalo dlho – a dobehli *kakašiar* so železkami (BallekA 326).

A szláv eredetű m. *kakas* 'ua.' (kn. 1395 k.: TESz), ill. annak régi és nyelvjárási *kokas* (NySz; MTsz) alakváltozata. A szk. népnyelvi, honi eredetű *kokoš* 'ua.' (Kálal; SSJ; SSN) főnévből a *kakaš* nem magyarázható. A *kokaš* formát ŠtolcM 32 a m. *kakas* és a szk. *kohút* kontaminációjának tartja, de bizonyos, hogy éppen a Dunántúlon is gyakori m. *kokas* (l. ÚMTsz) átvételéről van szó. Ballek stílus funkciójú *kakašiar* szava egyéni alkotásnak látszik. – A Gömör megyei *kakaš bvob* 'tarkabab' (GNS) a m. *kakasbab* 'egy fajta bab' (ÚMTsz) félkalkja, megtartva a magyaros szerkezetet is (erre l. 59.3. p.). – A magyarból: Palkovič: JŠ 2: 335; GregPsz 161; SipM.

kákič 'egy fajta vízinövény' – 1790, 1793: *Juncus, Kákič ...* (Vyv 57), 1797: *Juncus. Kákyč, sássgé...* (uo.), vulg. *kákič* (Bern) *kákič* (Kálal), Dvorníky: *kákičo* 'Scirpus sylvaticus' (SSN); – **Szárm.:** **kákičie** koll. 'ua.' – *kákiči* (Bern).

Az ismeretlen eredetű m. *kákics* '(zur Benennung verschiedener Arten Unkraut, zB. Gänsedistel, Löwenzahn usw.)' (kn. 1578 ?, 1584: EWU). Nem gyakori tájszó, inkább csak a nyszk. nyelvjárásban fordul elő.

kaláber 'Klabrias' – *kaláber* zastar. (Vaj, Lask...: SSJ; SCS; Málinec: SSN), Studenec: *kalaber* (SSN).

A németből meghonosodott m. *kalabriász* névszóhoz kapcsolódó m. *kaláber* 'Klabrias' (1888: EWU), amely elvonással keletkezett a *kaláberezik* (< *kalabriász*) igéből (l. uo.). Ez a kártyajáték Magyarországon a XIX. szmf.-ben és a századfordulón volt kedvelt (l. Somogyi: NytudÉrt 131: 31, 42). Címszavunk olaszból való származtatása (SCS) téves. A TESz szerint minden valószínűség szerint a szlovákban magyar eredetű; ez a teljes alaki azonosság és az idézett szerzők alapján aligha vitatható. – A cseh *kaláber* (Olbracht: PS; SSJČ) bizonyára a szlovákból való.

kalamajka 1. 'Art schneller Tanz' – 1835: *Kalamagku* tancugem (NZ II, 87), 1872: *Tancoval som dve kalamajky* (LaskS II, 424), Lišov, 1914: *kalamajku* tancuje (Bartók II, 151), *kalamajka* (Hv I, 327; SSJ), Rk: *Kalamajka* řap, řap, řap, | *kalamajka* řap (NSM 6: 243); – 2. 'zürzavar, bonyodalom, baj, vesződés; veszekedés' – *kalamajka* (Hv I, 327; hovor. expr. SSJ; Is; SCS; Nbh, Pk: s. gy.), Prievidza: *ka'amajka* (SSN).

Az ukr. eredetű m. *kalamajka* 1. 'Art schneller Tanz' (1817: TESz); 2. 'geselliges Beisamensein, Unterhaltung' (1882: uo.); 3. 'Durcheinander, Wirrwar; Zank, Streit' (1899: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A szk. népnyelvi *kolomejka* 'Art schneller Tanz' (Dobšo 30; Kálal) közvetlenül az ukránból való. Ellenben a *kalamajka* alakváltozat a magyarban alakult ki, s innét került át más nyelvekbe, így a szlovákba, s nyilván azon keresztül a csehbe is (l. TESz is). A 2.

jelentés mindenképpen megerősíti a magyarból való átvétel tényét. Helytelenül az ukránból (SCS), ill. a lengyelből (Machek²; SESJČ).

kalamáriš 'Tintenfaß' – Likava, 1655: *Kalamaris Lada* kteri se y blassek pocinowany bez Klucza (BatthLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 369), 1675: *Nowa kalamaris Truhlycka* bez železa (NádLt Okir I 829: 7), 1782 k.: Tinta, *kalamáriš* – to sú mé vinice... (KSSP 3: 26; I. HSSJ).

A lat. eredetű m. *kalamáris* 'ua.' (1527: TESz). A magyar eredet mellett az -iš szóvég tanúskodik (l. 48.7. p.), míg a szlovákban általánossá lett *kalamár* 'ua.' (kn. 1616: HSSJ; SSJ; SSN) és szláv nyelvi megfelelései közvetlenül a latinból származnak (l. BEW; StanD I¹, 59; Machek²; Ślawski stb.). A *kalamáriš láda* és *kalamáriš truhlička* pedig a m. *kalamáris láda* 'theca calamaria; Federbüchse' (1612: RadvCs II, 176) tükörfordítása.

Kaľamen 'Klement' – Nové Mesto n. Váhom, 1522: Vencesalus *Kalamen* (Urb I, 52), Chyžné, 1551 (szláv nevek közt): Gregorius *Kelemen* (Ila II, 402), Beluj, 1558: Michael *Kelemen* Petrus *Kelemen* (Urbok 282); – **Szárm.:** **Kaľameník** dem. – Chyžné, 1602: *Kelimonik* (Ila II, 403); – **Kaľamenov**, **Kaľamenoviech** adj. poss. – 1571: Stalo se w *Kelemenowey* wsy (JŠ 6: 243), Sučany, 1579: w panstwy *Kelemenowey* (HSSJ I, 505: *išpán* a.), Orava, 1625: *Kalamenoviech*, kteru držia Michal *Kelemen* Pleš, Juro *Kelemen* Ryl... (Urb II, 174), 1808: Kelemenfalva: *Kelemenowá* vel *Kalamanowá* (MNyTK 45: 38); – **Kaľamenovec** hn. – Turiec, 1619: Kelemenfalva aliter *Kelemenovec* (VSOS II, 7); – **Kaľo**, **Kaľčo**, **Kalič** bec. hypok. – Kyjatice, 1551: *Kelcze* (Ila II, 495), 1577: *Kalic* (uo.), Gemer; 1580: *Kalyo* (MSzCsR 45, 105), Kyjatice, 1582: *Kelczeo* (Ila II, 495), 1591: *Kelczo* (uo.), 1593: *Kolczo* (uo.), Hrušovo, 1635: *Kelio* (uo. 244); – **Kaľčov**, **Kaľčoviech** adj. poss. – Kyjatice, 1578: *Kelcow* (uo. 495), 1581: *Kelczjowich* (uo.) stb.

A m. *Kelemen* 'ua.' (1211: OklSz; Fehértói 188), ezt általában lat. eredetűnek tartják (l. Melich: SzlJsz I/1: 182; Ladó 179; Kálmán 27; Szilágyi 263; Fekete: MNyTK 191: 19 stb.), valószínűbbnek látszik azonban a szhv. *Klement*, *Kliment* átvétele (l. Hadrovics: UEISk 304–5). Az *e > a* változásra l. 14.2. p. A szó eleji mássalhangzó-torlódást a magyar oldotta fel, ez a forma tehát a szlovákban csak magyar eredetű lehet. Úgy látszik azonban, hogy a szláv nyelvek *Klement*, *Kliment*, *Klimunt* stb. szlovákban is élő alakjainak kiszorító ereje következtében inkább csak vezetéknevként, ill. helynévként tudott a szlovák nyelvben teret nyerni. A Mátraszentlászlón följegyzett szlovák *Kelemen* családnév (BlanO 113), melyet BlanO 122 helytelenül sorol a bizonytalan eredetű nevek csoportjába, lehet újabb átvétele is a szónak. – A magyarból: Kniezsa: MSzCsR 45, 105; Gregor: MNy 85: 188–9; StanD I¹, 358; I², 395.

kalant'úch 'durva fonal készítésére használt kézi szerszám, orsó' – kallantyú, *kalant'úch* (Jancs), Szsz, 1895: *kalant'uch* (NyK 25: 298), Ks: *kalant'úχ* (s. gy.), Bcs: *kalant'úch* (NSM 6: 222), *Kalant'úch* a *zvíjačke* (uo. 217: J. Zahorán rajza), Tk: *kalant'ovi* pt. (NSM 7: 180); – **Szárm.:** **kalant'ovat'** 'kallantyúval fonalat készít' – Pi: *kalant'ovalí* 'kallantyúztak' (BÉ 1971: 255).

A *kallant* igéből alakult m. *kallantyú* 'Art Spindel zum Spinnen von groben Garn' (1825: TESz; de más jelentésben 1792: uo.) származékszó. A m. szóvégi -ú a szlovákban nem maradhatott meg, ezért alaktani analógiával -úch, ill. -ov formára módosult (l. 42. p.). Az alföldi szlovák települések jellegzetes tájszava. – A magyarból: Melich: NyK 25: 298; Gregor: AnUB 13: 181. – L. még m. > rom. *calătău* (Tamás), szhv. *kalančov* (UEISk).

kalap 1. 'Hut' – Levoča, 1768: V oterhanym *kalape*... (SocP 92), 1775 k.: Kalap, *Kalap*, Klobuk, Pileus (StSl 3: 89), Tk, 1799: dwa *kalapj* (SIKoml 332), Rožňava, 1813: hodbavni *kalap* (SN 9: 283), Plešivec, 1818: običajny najvetsi *kalap* (uo. 289), Od zaječihó *kalepa* (uo.), *kalap* sl. (Palk), 1833: rohaté *kalapy* (Piesne 385), 1843: táto palica a tento *kalap* (Polívka II, 122), 1847: akoby ... pod *kalapom* nosyw (Dohán 32), XIX. szk: *kalap* široki ako ambrel (Horehr 2: 198), *kalap* (Kálal; SbŠkult 524; LexNov 201; GNS; hovor. SCS; SSN; Kk, Ai, Bé, Gg, Pa, Sh, Rh, Bk, Óm, Sp, Mny, Fo, Kd, Hh, Nh, Rb, Nye, Szs, Bcs, Tk, Pi: ASNM 201. térkép), *kalup* (Garaj) stb.; – 2. 'a gabonakereszt felső kévéje' – *kalap* (Malč: StSl 10: 234; LexNov 104; Hradište: SSN); – 3. 'lámpa kupakja' – *kalap* (GNS); – 4. 'gombakalap' – *kalap* (uo.); – 5. 'cukorsüveg' – *kalap* (uo.); – 6. 'napraforgó tányérja' – Malč: *kalap* (StSl 10: 234), Stanča: *Kalab* na sluņečnici (SSN); – 7. 'a prés felső része' – Sklabiná: *kalap* (uo.); – **Szárm.:** **kalapok/ek, kalapčok, kalapčik, kalapček, kalapik** dem. – 1. 'kis kalap' – *kalapok* (Kálal), Spiš: Jak... s *kalapkami* | ... korzovali kolo bandi (SN 15: 481), Šariš: Za *kalapek* pantličku (SbŠkult 558), Nye: Misi si *kalapčok* pot pazuškon nosiť (Tirp 1: 41), Nl: Moj *kalapčok* s forgovom (SlZahr 1: 194), *kalapšok* (GNS), Hriadel', 1915: pred seba ja muoj *kalapčiek* šlingujem (Bartók II, 479), XX. szef.: ... *kalapčik* i čúhů (MTA Ms 5088/138: 11), Božčice; lem *kalapik* vžali (uo. 455) stb.; – 2. 'lámpakupak' – *kalapčok* (LexNov 175); – 3. 'tengelyszeg kupakja' – *kalapček* (SON 5: 312); – **kalapisko** augm. (GNS); – **kalapar** 'kalapos' (Malč: StSl 10: 234).

A korábban vitatott eredetű (l. TESz; Forgács: MNy 85: 217–221), de napjainkban ném. származásúnak tekintett m. *kalap* 1. 'Hut' (1598 k.: EWU; de *kalapsüveg* előtagjaként 1559: uo.); 2. 'der (umrandete) Oberteil – von etw. (Zelt, Pilz, Nagel, Kamin usw.)' (1703: uo.); 3. 'oberste Garbe der Mandel' (1941: uo.). Címszavunk a kszk. nyelvterület déli részein, a kelszk. nyj. nagy részén, a magyarországi és jugoszláviai szlovák településeken honos (l. még ASJ IV/2: 204; SSN stb.). Helyenként szólásokban is él, vö. Nógrád megye: *maři pot kalapon* (JČ 17: 137). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 444; Melich: NyK 25: 298; Czambel; Szabó: LS 1–2: 186; Fedák: SbŠkult 524; Machek¹; SCS; Bartko: JŠ 21: 99; Lipták: uo. 109; HSSJ stb. – L. még m. > morva *kalap* (Sulán 190–200), szepességi lengy. *kalap* (Wołosz: StSl 35: 263), rom. *clop* (Tamás), kukr. *kaláp* (Liz 37), jrut. *kalap* (Kočiš 118). – Vö. **kalapoš**.

kalapáč '(kis)kalapács' – Handlová: Ten zase hovorí *kalabáč*. Inde to volajú len kladivo (JSbor 4: 214–5), Szupatak: *kalapáč* ... mlačok (Ondrus 304), Nl:

v míheli bou *kalapáč* (Roh 333), *kalapáč* (LexNov 128, 152; Kalinovo, Lipt. Hrádok: SSN), Riečnica, Hencovce: *kalapač* (SSN).

A szláv eredetű m. *kalapács* 'Hammer' (hn. 1413: TESz). Az ősi eredetű szk. nyelvjárási *klepáč*, *klepač* '(kasza)kalapács; kopogtató; poroló; kereplő' (1729: HSSJ; Kálal; Hv I, 343; LexNov 128; SSJ; SSN) és az általánosan használt *kladivo* 'ua.' (Machek²) mellett címszavunk néhány helyen újabb jövevényszóként jelenik meg. A *b* szk. zöngésülés eredménye. – A magyarból: Matejčík: LexNov 152. – L. még m. > cseh *kalapače* pt. (Machek²), rom. *clăpaci* (Tamás).

kalapoš 1. 'Hutmacher' – Nye, 1797: dal Roth *Kalapos* z Capitalu (Tirp 2: 34), ze všech techdy w *Kalapoša* stojících 26 wonášuw (uo.), Szs, 1895: *kalapoš* (NyK 25: 298), *kalapoš* (GNS; Roh 78); – 2. 'első világháborús katona' – Sobrance: *kalapoš* zastar. (SSN); – **Szárm.: kalapošský** adj. – Sobrance: Princ še přibraň za *kalapošskoho* tovariša a kazaň: „Ja, bratu, *kalapošski* tovariši! ...” (Czambel 391), Nbh: *kalapošský* deň 'piatok': to vraveli, že je *kalapošski* d'én, že chlapi maju tedi sviatok (NSM 4: 214); – **kalapoška** 'kalapos gomba; Amanita' – V. Šariš: Dachtore ľudze jedza ozdaj i *kalapoški* (SSN).

A *kalap* 'Hut' főnévnek *-s* képzős m. *kalapos* 'Hutmacher' (1741: SzT; de 'Huthändler' 1731: OklSz) származékszava. A *kalapoška* képződmény a m. *kalapos gomba* 'egy fajta gomba' (1786: NytudÉrt 80: 35) szerkezetből keletkezett univerbizációval (l. 55. p.). Címszavunkban az *-oš* nem szlovák képző, amint ezt OrlG 33 véli. – A magyarból: Melich: NyK 25: 298; Szabó: LS 1–2: 186; Németh: Tirp 2: 34. – Vö. **kalap**.

kalarizš, rendsz. **kalarize** pt. 1. '(Hals)kette' – Radvaň, 1608: Ulyane sem kupil *kalarize* (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr 2: 36b), Trenčín, 1661: Geden rad czerwenych *kolarizy* (PDS 81), Klobušice, 1670: *Kalarize* czerwene na/hrdlo we/ stirj raddj (uo. 86), Pov. Bystrica, 1677: Item *kalarize* z perlamy we try rady no. 1. (SAV), Zvolen, 1709: *golarize* na ruky czerwene (PDS 72), *kalaryze* (Palk), *ğalariza* na krk ženski ... plur. *ğalarize* (Bern), *ğaraliza* (uo.), *galariza*, kaláris (Jancs), *kalaryze* (Kálal), *koralise* (uo.), *garalíz* (Pátk 205), Orava: *kalariš*, *kláriš* (John 238), Liptov: *koráliš* (uo.), Šoporňa, Pata, Hájské: *garalíze* (SN 18: 131), *kalariš* (SipM) stb.; – 2. 'Koralle' – Radvaň, 1705: kocz prdik s *kalarisson* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX), ssest sskatuliek z perlamy ä *kolarizmy* (uo.), 1759–60: aby němala prekasskú w lowenj koraluw, aneb: *kalaryžuw* (OSzK Quart Slav 37: 137), 1760: červenjch *golarissu* praeparirowanych (PDS 214), 1775 k.: Korál kő, *Kolarize* ... (StSl 3: 90), Koláris, Kaláris ... *Kolarič*, *Coralium* (uo.) stb.; – **Szárm.: kalarizky** pt. dem. – Radvaň, 1705: Try rady *kalarisskou* z perlamy (RadvLt 81. cs. IV. o. XX), *kalarissky* z perlami (uo.); – **kalariz(k)ový** adj. – Omšenie, 1613: drobne czerwene *kalariczkowe* zrnca (SL 3: 80), Zvolen, 1705: ruža *kalarizova* (HSSJ), Radvaň, 1712: pas *kalarizowi* radu... (RadvLt 81. cs. IV. o. XX), 1721: pas *kalarizowi* radu 12 (uo.) stb.

A lat. eredetű m. *kaláris* 1. 'Koralle' (1458: TESz); 2. 'Rosenkranz' (1530: uo.); 3. 'Halskette' (1577 k.: uo.), ill. annak *koláris*, *galáris*, *garális*, *goláris*,

kláris (uo.) alakváltozatai. Mindenekelőtt az első szótag *a* hangja, s még inkább az *-iš* szóvég tanúskodik a m. közvetítés mellett. Ezzel szemben a *koral*, *korál* (1585: *koralowe* mn.: PDS 74; 1627: *korale* fn.: uo. 71) közvetlenül a latinból származik (l. Machek²; Sławski is). Az *-š* szlovák nyelvjárási változás eredményeként *-č* lehet, a szóvégi *-a* analógiás úton keletkezett (l. 44. p.), a *k > g* változás gyakori a szlovák népnyelvben (l. 22.6. p.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 444; Király: StSl 3: 90; Machek¹; SipM.

kalatovat' 'szórakozik' – Robit' sa mu nechce, ale halaškovat, *kalatovat'*, na to by ho bolo (Zát 173), *kalatovat'* 'hýřiti' (Kálal).

Az ősi eredetű m. *kell* 'nötig sein' ige *kellet* 'tetszik' (1372 u.: TESz) származékának az átvétele lehet. Bizonyos akkor lenne, ha a szlovák szó jelentésének pontosítására több adattal rendelkezniénk. A m. *kelletti magát* 'tetszeni akar' → szk. 'szórakozik' jelentésváltozás ugyan nem elképzelhetetlen, de egy közbülső jelentés megléte az átvételt hitelesebbé tenné. Az *e > a* változásra l. 14.2. p. – A magyarból: Kálal; Kosová: Zát³ 659. – **kaľavný**.

kalauz 1. 'Wegweiser, Führer' – 1596: ... Je(de)n hlavny *kalauz* (~ *kalavus*) takto jest povedel (Ant² 187, 203), Zvolen, 1645: mentek skapal u *kalawuza* (HSSJ), 1705: Hedessterik gedem *kalauczowy* (RadVlt 81. cs. IV. o. XX: 117b), L. Mikuláš, 1713: ... kto ich v ten čas pri Lipovci previezol a kto im bol *kalauzom* (JánTrad 253), 1755: Když je sprostým *kalafúsem* (Gavl² 221), 1775 k.: Kalauz, *Kalaus*, Dux viae (StSl 3: 89), Horné Zelenice, 1809: Poslal kaprála hľedať *kalafúza* (Brat 3: 1059), *kalauz* sl. (Palk), Smižany: Dam ci teraz jednu miš za *kalafuza* ... (Czambel 222), *kalafuz* vsl (Kálal); – **2.** 'Leitfaden, Führer' – 1835: Kňazom knížka, a mně flaška čo mi hlavu wygasnj. | O nešťasný *kalauz!* (NZ II, 107); – **3.** 'Schaffner, Kondukteur' – *kalauz*, *kalavúz* (jstrsl, zsl, vsl zastar.: SSN), *kalaus* (ŠtolcM 54; Malč: StSl 10: 234), *kalahus* (GregPsz 231), *kalauz* (SipM), *kalauz*, *kalavúz* (GNS) stb.; – **Szárm.:** **kalauzka** 'kalauznő' – *kalahuska* (GregPsz), Pol. Kesov: *kalavúska* (SSN).

A kun eredetű m. *kalauz 1.* 'Wegweiser, Führer' (kn. 1538: EWU); 2. 'Leitfaden, Führer' (1613: uo.); 3. 'Bienenkönigin' (1759: uo.); 4. 'Schaffner, Kondukteur' (1844: uo.), ill. annak *kalahu(s)z*, *kalavuz* alakváltozatai (uo.). A *v* helyén levő *f* talán németes ejtést tükröz, esetleg népetimológia eredménye. A 3. jelentés különösen alátámasztja, hogy címszavunkat a magyar közvetítette a szlovákba. – A magyarból: Czambel; Kálal; Király: StSl 10: 234; GregPsz 161; Odran: ZFFUK 21: 139; HSSJ stb. – L. még m. > lengy. régi *kalauz* (Wołosz: StSl 35: 263 kérdőjellel), vend *kalóz* (Flisz I, 79).

kaľavný 'megfelelő, alkalmas, ügyes, jó, kellő; derék' – 1862: Ešte mladý šuhaj, driečny a *kaľavný* (Lipa 2: 185), že ste si takú *kaľavnu* a cnostnu dcéru vychoval (uo. 236), 1871: *kaľavný*, derék, délceg, deli ... (Loos III), 1872: dostane za muža takého *kaľavného* šuhaja (Vaj IX, 163), napôjde ... i za *najkaľavnejšieho* šuhaja (DobšP II, 318), *kaľabný*, *kaľäbný*, *kaľavný*, *kaľavný*, *kalebný*, *keľavný*, *galovný* (Kálal), *kaľävní*, *galäbni* (Stand I², 397), Meh: *keľeuni* (Ondrus 220), *keľäuni* (ŠtolcJ 47), *kaľäbni*, *käľäbni*, *kaľavni* (Hab

131), Acsa: mav rendešnú, *kel'avnú* palicu (NSM 8: 146), *kel'avní* (ČNS), *kel'avný* hovor. expr. (Vaj, Vans, Kuk, Tim: SSJ) stb.; – **Szárm.:** *nekaľ'avný* 'nem megfelelő, alkalmatlan, nem jó, ügyetlen' – Bcs, 1834: tak gako gedon *ne kelawny* člověk (MMM Céhk. 62.437.1.), 1862: Prijal szom... pokutu za *nikelavno* szpra[venja] (uo. 62.414.1.), 1882: Zelenastý, staromódny kabát, čierny ručník na hrdle – všetko také *nekaľ'avné*, starootcovské (Vaj VIII, 41), *ňegalabní* (StanL 110), Prievidza: *ňekaľ'abní* (SR 9: 89), *ňekaľ'auní* (GNS), *ňekaľ'afní*, *ňekaľ'äuní*, *ňekaľ'äbní* (Hab 94) stb.; – **(ne)kalavne** adv. – magyarán, po chlapski, *kelauňe* (Jancs), Tk, 1907: Szeptembri bolo namoklo *kelyavnye* a potom vjacz nebo dást (Roszkos), Sh: No aj s tej sa narezaü *kel'avňe* (Ondrus 281), Kulpín: vitrepala *kel'auňe* (ŠtolcJ 250), Prochot: *kalavňe* (SSN), M. Kameň: *kel'avňe* (uo.); – **kaľ'avník** 'ügyes, alkalmas, megfelelő, derék ember' – *kaľ'abník*, *kaľ'äbník*, *kaľ'avník* (Kálal); – **nekaľ'avník** 'ügyetlen, alkalmatlan, nem megfelelő ember' – Prievidza: *ňekaľ'abník* (SR 9: 89), *nekaľ'abník*, *nekaľ'äbník* (Kálal); – **nekaľ'avnosť** 'ügyetlenség, alkalmatlanság' (SSJ).

Az ősi eredetű m. *kell* 'nötig sein' (1372 u.: TESz) igének gazdagon adatolt *kellő* 'angenehm' (1372 u.: EWU); 'nötig' (1416 u.: uo.); 'geeignet, passend' (1508: uo.) melléknévi igeneve, ill. annak *-eu ~ -öu* diftongusra végződő régi alakváltozata (erre l. 17.5. p.). A szlovákban bekövetkezett *e > a* változásra l. a 14.2. pontot. – A magyarból: Šmil 15; StanL 111, Machek¹; StanD I², 397; PaulF 115; Gregor: HungSl 1983: 66 stb. – Vö. **kalatovať**.

kalitka 1. 'farakás, máglya' – *kaľitka*: Drevo do *kaľitki* nakladľi (SipM); – 2. 'lepkefajta' – *kaľitka* vsl (Vážný 188).

A köznévként a XV. század óta adatolt szláv eredetű, több jelentésű m. *kalitka* (TESz), mely 'geschichteter Haufen, Stapel' (1903: uo.) jelentésben a keletiszlovák nyj. déli peremén honosodott meg. Lepkeféleséggként a magyarban nincs számon tartva. Ha egyáltalán idetartozik, úgy éppen a szk. nyelvi adat igazolja, hogy a magyarban is léteznie kell ilyen vagy hasonló jelentésének. – A magyarból: Vážný 188; SipM. – L. még m. > rom. *călitcă* (Tamás).

kalkiš 1. 'Maiskuchen' – 1792: tret'á wiwiňe *Kalkiše*, štwrtá podáva Kotúče, páta chwáli swoge Lokše (Fándly II, 192), *kalkiš*, placenta ex zea mays..., vulg, *kelkiš* (Bern), *kalkiš* (*kelkiš*) (Kálal); – 2. 'csíramálé' – *keltýš* (Nyitra völgye: Holuby 162; Kálal), Brestovany: Niekedy uderila do zbožnej jamy voda a zbožie sa zdusilo na *kalkiš* (SN 6: 274), Pk: *kalkiš* (JŠ 2: 328), Vsz: *kalkiš* sa robi z reži, kerú dáme viklet na peť centi... (s. gy.), *kalkiš* (zastar. Bratislava: SR 57: 354; SCS), *kalkýš*, *keltýš* tek, jzsl (SSN); – **Szárm.:** **kalkišový** adj. – *kalkišowí* chléb (Bern), zadržnutí (*kalkišowí*) chléb: panis uvidus ... (uo.).

Az ősi eredetű *kel* 'gehen; entstehen, stammen; aufstehen; aufkeimen; usw.' (kn. 1372 u.: TESz) igének *keltés*, nyelvjárási *keltis*, *költis* 'csíramálé' (XVII. szef.: AnUB 14: 116–7) származékszava, amely ebben a jelentésben főként az egykori Magyarország északnyugati területein volt ismeretes (l. MNL I, 520). Innét került át a szk. nyelvjárásokba. A *k – t > k – k* távolsági

asszimiláció eredménye a szlovákban (l. **29.2.2.** p.); az *e > a* változásra l. **14.2.** p. – A magyarból: Holuby 162; Gregor: AnUB 14: 115–7.

Kálman 'Koloman' – Ploštín: *Kalman* z Díelu; *Kalman* Beřkovie (BM 269), Rakovo: *Kalman* Jesenský (uo. 288), *Kálman* (SSJ); – **Szárm.: Kálmanov** adj. poss. – Rakovo: *Kalmanova* Jesenský (BM 288); – **Kálmanko** bec. – *Kalmanko* (MSzCsR 51; Ploštín: BM 269).

A tör. eredetű m. *Kálmán* 'ua.' (Ladó 177; Kálmán 36), amely keresztnévként Széchenyi ajánlására a XIX. században kezdett újból használatba jönni (l. Kálmán⁴ 51). Ekkoriban kerülhetett át a szlovákba is. Korábbról nincsenek rá adataim. A Betléren (Betliar) 1570-ben lejegyzett Jacobus *Kalman*, inquilinus (Urb I, 256) ugyanis nem minősíthető egyértelműen szlovák névnek. Az általános *Koloman* (SSJ) mellett a *Kálman* nem gyakori.

kaloda 1. 'Strafklotz, Stock' – Pre_utim i birovo_uzaviral do *kalodi* (SipM); – **2.** 'szorító szerkezet (része)' – Nye: [Pilky ... ku brúseniu ... vkladal do dreveneji] *kolody* (Tirp 2: 96), *kaloda* (Pk: s. gy.; Nl: Roh 264); – **3.** 'a szekérolalaknak elől és hátul való berekesztésére szolgáló trapéz alakú deszkalap' – Rh: *kaloda* (NSM 5: 191); – **4.** 'zsaluzat' – Bcs: *kaloda* (ČNS).

A szláv (szhv. ~ szk.) eredetű m. *kaloda* 'Strafklotz, Block für Gefangene, Stock' (1492?, 1508: TESz); 'zur Benennung verschiedener Bestandteile oder Geräte aus Holz' (1832: uo.; egyéb jelentéseit is l. ott). Az ősi eredetű általános *klada* 'ua.' (1473: HSSJ) mellett csak a magyar környezetben élő szk. lakosság egy része ismeri. – L. még m. > kukr. *koloda* (Liz 38), rom. *călădău* (Tamás).

kalpak/g 'magas (huszár)süveg' – Trenčín, 1686: vherske *kalpagi* z kunyama nadssite (HSSJ II, 160: *kuna* a.), Trenčín, 1689: wherske *kalpagi* ze zeleneho hodbawneho sukna (HSSJ), Krupina, 1690: *kalpaky* dwa (uo.), B. Bystrica, 1704: Od *kalpagu* suknem podšiteho ... (SMSS 11: 162), 1744: sedem *kalpagow* (BaLl Kékkői urad. 34. cs.), Zvolen, 1760: Od Ussytga dluheho *kalpagu* ... (AM Comit. Zoliens. Rsz 29: 9), 1782: Prečo nenosá klobúki, *kalpaki*? (BernP 219), XVIII. szmf.: *Kalpag* s klobúkom, | dolmán s kaputom ... (SocP 51), XVIII. szmf.: Dagmi tem *Kalpag* | Cismi z ostrohami (KrajčP 50 faksimile; átírva helytelenül: *kalpaj* [!]), 1842–3: Tu vom len skoro *kalpak* na hlavu zašapiu (Polívka II, 232), süveg, klobúk, *kalpag* (Jancs), 1872: *Kalpach* Kalpag (MTA Nyelvtud 2-rét 23. I. a.: 3), 1882: položil na lysinku staro-uhorský *kalpak* (Vaj V, 24), mladý pán v ... bielom *kalpaku* (DobšP II, 375), *kalpak* (Kálal; Tvrďy; zastar. SSJ), *kolpak* (Kálal), *kalpaka* (Garaj), Koš. Hámre: *kolpak* (SSN) stb.; – **Szárm.: kalpaček** dem. – B. Štiavnica, 1567: od každého husarka a *kolpaczka* pres tuberk try male penize magy dane bity (PCA Iratok 1. doboz: 96b), Radvaň, 1630: od každého Husarka, a *kolpaczka* pres Tuberk ... (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 94), Bojná, 1672: Item od Čžepiczky, a zrosky od *kal paczka* od kazdeho ... (AM Comit. Nitr. Rsz 27: 38), Kremnica, 1697: od Čžepiczky a ... od *kolpačka* ... (EK Céhlev. XLVIII. 1.) stb.

Az oszmán-török eredetű m. *kalpag* (alakváltozata *kalpok*) 'Art Fellmütze, Kalpak' (1653: EWU). A régebbi szk. adatok magyar katonai fejfedőként,

rendszerint a huszársüveggel együtt emlegetik, ezért címszavunk aligha származik közvetlenül a törökből (l. pl. SCS), hanem a magyar révén lett honos a szlovákban. A szóvégi *-k* > *-ch* változásra l. 22.7. p.; az *-a* szóvég alakítani analógia eredménye a *čapica, čiapka* stb. hatására (l. 44. p.). – A magyarból: Kálal; Habovštiaková: StSl 25: 173; uő.: SZSS 92; Gregor: SzNyME 66–7 stb. – L. még m. > cseh *kalpak* (Sulán: Slavica 2: 122–3; a SESJČ szerint a törökből), or. *kalpák, kolpák* (Opelb 90; Vasmer szerint a törökből; a török szó egyéb nyelvi előfordulását l. BEW, Sławski; TESz; Opelb 89–90).

kamaráš, komoráš 1. '(királyi, megyei, városi) kincstárnok, kamarás' – Strážnica, 1529: panow *kamerassow* hledali (HSSJ), Příbovce, 1566: Pany *kamarasse* vherskey komory (LS 1–2: 317), Nováky, 1569: wyrozumel sem... ze wassy milostj wolila stolicza kpanom *kamarassom* ... (uo. 335), Trenčín, 1597: geden kazdi, totissto *camorass*, hospodary na piworary a na spitally ... (SlSlov 10: 59), Trenčín, 1610: panom *Komorassom* dam wedet... (KamLt Lymb Ser III. XVII. sz. B 2280 Rsz 14), Skalica, 1632: za mne Gergele Temetveniho, toho cžasu *Komoráše* miesta Skalicze Uherskey (SL 4: 139), 1671: Prissel P. Poturnaj *Kamorass* Spresskoru [!] (EK G 668/IV), Skalica, 1687: tento swjedek bil tenkrate *komorassem* (HSSJ), Bošacka dolina: Nebolo by kmínov, keby nebolo *komorášov* (Zát 182), *kamaráš* (SipM); – **2.** 'szobatárs; társ' – *kamaráš* (Kálal); – **3.** 'aki a lakodalomban az itelokra felügyel, azokról gondoskodik' – *komoráš* (SSN); – **Szärm.: komoráška** 'kamarásné' – Skalica, 1687: komorass aneb *komorasska* mniestka (HSSJ); – **kamarášsky** adj. – St. Štubňa, 1569: gest *kamerasky* Slussebnik (LS 1–2: 323); – **kamarášstvo** 'kamarásság, kamarási tisztség' – Skalica, 1632: zase na *komoráštwy* wywolen (SL 4: 235), Skalica, 1687: za *komorastwi* pana Markowiczža (HSSJ).

A lat.–ném. műveltségzőként honossá lett m. *kamara* ~ *kamera* (Mollay 337–9; de a TESz és az EWU szerint lat. eredetű; l. még SzIJs 660–1) főnévnek *-s* képzős *kamarás* (*kamorás, komorás*) 'a király személye körül szolgálatot teljesítő előkelő nemes; a kincstár élén álló tisztviselő' (hn. 1198, szn. 1325, kn. 1547: TESz); 'Kammerdiener' (1749: NySz) származéka. A *komoráš* változat forrása is lehet a magyar (l. 10.2. p.), de hathatott rá a lat.–ném. eredetű szk. *komora* 'Kammer; Finanzkammer' (1460: Ryš 244) alakja is. A *kameráš* alakváltozat *e*-je pedig a lat. *camerarius*, ill. a ném. *Kämmerer* befolyásának lehet a következménye. A Zátúreckýnál följegyzett nyugatszlovák szólásban a *komoráš* M. Kosová szerint 'félházas zsellér' (l. Zát² 331; Zát³ 660), ez azonban aligha igaz. Az eredeti 'kincstárnok' értelmezést sokkal valószínűbbnek tartom. A SSN ugyanezen szólásban a szót 'orgazda' jelentésben adja meg, ez jól magyarázható jelentésátvitellel a 'kincstárnok'-ból. – A magyarból: Kálal; Hauptová: Slavia 28: 524; uő.: MNy 56: 175, 179; SipM; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *komoráš* (LizV 604), rom. *cămărăș* (Tamás), szhv. *kameraš* (UEISk); l. Schubert 405 is.

kamas 1. 'ifjú, legény, legényke, suhanc' – 1795: Tázal sá nekd'e Farár gedního dost' wirostlího *kamasa* (BajzaW 111), *kamas* sl. (Palk; Bern; Jancs II;

Loos III; Mič; Kálal; Myjava² 468; GregPsz 232; Ripka 131, Sá: s. gy.; nár. SSJ; strsl, zsl, šar: SSN), 1872: Títo štyria anjelikov predstavujúci *kamasi* (LaskS II, 117), Vsz: takí mladí *kamasi* (ŠtoleM 96), Vajnory: Vajnorskí *kamasi* ... (Demo 48) stb.; – 2. 'semmirekellő, senkiházi, fajankó' lenézően, gúnyosan – 1880: *kamas* 'ficsúr' csúfolódva (DobšO 44), Szs, 1895: *kamas* (NyK 25: 298), *kamas* (Zát 40; Tvrdý; Podk 311; LexNov 224); – 3. 'bátor, derék legény' – Myjava: *kamas* (Kálal); – **Szárm.:** **kamasisko** augm. – *kamasisko* (Bern; GregPsz 232; Kameňany expr.: SSN).

Az ismeretlen eredetű m. *kamasz* 'baumlanger Kerl; Tölpel, Lümmel' (1754: TESz); 'Junggeselle' (1829: uo.); 'Junge (in der Pubertätszeit)' (1837: uo.; de 'Art Hund' 1395 k.: uo.; 'Sau' 1604: uo.; stb.). A kései felbukkanás és a jelentésazonosság okán bizonyos, hogy címszavunk a szk. nyelvjárásokban a magyarból honosodott meg. – A magyarból: Melich: NyK 25: 298; Szabó: LS 1–2: 187; Machek¹; Machek²; GregPsz 161; TESz; Matejčík: LexNov 224 stb. – L. még m. > morva *kamas* (Sulán: MNy 52: 313; Machek²).

kamášle pt. 'egy fajta lábbeli' – Zemplín: Pan orgoňista scahnuľ *kamášľi* na nohi (Czambel 363), Sobrance: či bi ňeznaŭ zrobie take *kamášľe* (uo. 398), Šariš: *kamasľe* (uo. 529), *kamášle* (vsl Kálal; GNS; Hliník n. Hronom, Bánovce n. Bebr., Trstie: SSN), *kamášľe* (SipM); – **Szárm.:** **kamášličky** pt. dem. – *kamášľiški* (GNS).

A ném. eredetű m. *kamásli* 'Gamasche' (1781: SzT; az eredetre l. EWU). A magyarban egyéb ném. eredetű jövevényszavak analógiás hatására a *-ni* végződés *-li* szóvégre módosult (l. TESz), s ebben a formában került át a szk. népnyelvbe. A szlovákban egyébként a németből közvetlenül honossá lett *gamaša, gamašne, kamaša, kamašne* 'ua.' (SSJ; SSN; Rudolf) az általános.

kamat 'Zins' – Bcs, 1862: Prigal som... *kamat* (MMM Céhk. 62.414.1.), Nbh, 1919: *Kamat* naňe (Chov 17), Nye: *Nebolo treba kamat* (Tirp 2: 99), *kamat* arch. (LexNov 229).

A szhv. eredetű m. *kamat* 'ua.' (1596?, 1794: TESz). Csak a magyarsággal közvetlen és szoros kapcsolatban élő szlovák lakosság körében ismeretes átvétel. A SSN nem közli.

kampov 1. 'Krückstock, Schäferstab' – Zemplín: *kampov, kampó* (VáclP 18), Zvol., Hont., Turč. stol.: *kampov* (PolP 19, 123); – 2. 'Haken' – Nye: *kampou* (Márkus 105), *kampo*^u (SipM), Nbh: *kampou* мау na konci (s. gy.); – 3. 'marokszedő eszköz' – Nye: *kampó* (NSM 3: 278), *drevení kampó* (uo.).

A belső keletkezésű m. *kampó* l. 'Haken' (1643: TESz); 2. 'Krückstock, Schäferstab' (1784: uo.), ill. annak nyelvjárási *kampou* alakváltozata. Elsősorban a juhászok szókincsének az eleme (a SSN azonban nem közli). A szk. szóvég alakulására l. 13.3. p. Mjartan azt gyanítja, hogy a Gömör-Kishont megyei *kamp* 'faház eresztéke' esetleg szintén a m. *kampó* szóval függ össze (l. Horehr 2: 74. 41. jegyzet). Ez a feltevés nem helytálló, mert a szk. *kamp* – éppúgy, mint a cseh *kamp* 'ua.' – az úfn. nyelvjárási *kamp* (irodalmi *Kamm*) átvétele (l. Machek²;

SESJČ; vö. StrTSl *kâmba* is). – A magyarból: Márkus 105; SipM; PolP 19. – L. még m. > rom. *campău* (Tamás).

kamuka 'damaszt' – Korlát, 1636: kupil sem rjff *kamvky* (HSSJ), *kamuka* červená (Kálal 925), *kamuka* (Hv II, 384); – **Szárm.:** **kamukový** adj. – Krupina, 1692: sukna czerwena *kamkowa* (!) (HSSJ), *kamakový* obrus (Kálal), *kamuka* szövet, *kamuková* látka (Hv II).

A végső soron keleti nyelvekre visszamenő, de legújabbán olasz eredetűnek tartott m. *kamuka* 'ua.' (1380: EWU). A szó a legtöbb európai nyelvben megtalálható (l. uo.; TESz; BEW; Brückner; Vasmer; Machek² stb.). Címszavunk a hangalak, a kultúrtörténet és a kronológia okán magyar közvetítésre mutat. Ehhez vö. még Ilava, 1666: Ma urobit geden Gomb..., kterj se gmenuge *kamukasssom* Gomb (AM Comitatus. Trencs. III. Rsz 51: 99). Kétségtelen, hogy a gombkötők szabályzatában ez a *kamukass* a m. *kamukás* mn. alkalmi átvételének tekintendő. – A magyarból: Machek¹; Machek²; HSSJ. – L. még m. > rom. *čámúča* (Tamás), szhv. *kamuka*, *kamoka* (UElSk) szl. *kamuka* (Machek²).

kamža 1. 'szoknya' – Jelšava, 1567 (hagyatéki felsorolásban): Daley Parta Zlata. Hodwabny Pas... Gedna *kamže* ... (SMS 16–17: 133; l. Jelš 210 is), 1666: zenske šatstvo: oplecko, *kamža* (:kitla:) (HSSJ), 1698: Tureczka *kamže* (Jelš 397), Gemer: *kamža*, *kanža*, *kanže* (ASJ IV/2: 208; GNS); – **2.** 'Meßgewand, Albe; Kutte' – Zvolen, 1610: od dwuch *kamzy* pranj dano d 10 (HSSJ), Pob. Bystrica, 1611: *Komže* gedna nowa. Obrus geden na oltar ... (SP 27: 353), Raj. Lesná, 1611: Dwe *komže* (uo. 355), Kónská, 1707: gedna *kamža* (uo. 357), 1775 k.: Kámsa, *Kamža*, Alba (StSl 3: 89), XVIII. szmf.: Vyšiče mi, má milá, *kamžu* kapucínsku (Ant² 542), *kamže* (*kamža*) sl. (Palk), *kamža*, *komža* (Bern), *kamža* (Jancs II, 101; Kálal; Vaj, Urb: SSJ), *kanža* (LexNov 237), Brezová p. Brad.: *konža* (SSN) stb.; – **Szárm.:** **kamžička** dem. – *kamžička* (Bern), *kamžiška* (GNS), Nandraž: *kanžiške* expr. 'szoknyácska' (SSN); – **kamžisko** augm. (GNS).

A lat. eredetű m. *kámzsa* 'Meßgewand, Albe; Kutte' (1395 k.: TESz); 'Frauenrock' (1879: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A szótőben levő *a* és a *ž* együtt inkább magyar közvetítésre mutat, semmint közvetlen lat. eredetre (ez utóbbira l. StanD I¹, 64; I², 67; Király: StSl 3: 89; SCS stb.). Franciából való származtatása (l. ASJ IV/2: 208) téves. Machek¹ szerint viszont a szótőben levő rövid *a* okán címszavunk a szerbhorvátból való. Ez azonban nem elegendő indok, mert a magyar *á* lerövidülése nem szokatlan a szlovákban (l. 11.1. p.). Arról nem is beszélve, hogy éppen a szhv. szó is magyar eredetű (l. UElSk 290). – A magyarból: Melich: SzlJsz I/2: 305; Király: SlPrag 1966: 140; Machek²: a cseh szótő *o*-ja helyén m. hatásra lett *a*; Habovštiak: JŠ 18: 88: megengedve a magyar közvetítést is.

kan, kanec 1. 'Eber' – M. Kameň, 1636: gednoročni geden *kan* (HSSJ), M. Kameň, 1717: Brawy Ročne try a geden *kan* N° 4 (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), Orlové, 1729: sztarij *kan* (HSSJ), 1732: *Kanyi* Stari N° 6 (BalLt Kékkői urad. 31. cs.), *kan*, sl. (Palk), *kan* (Leschka 106; Bern; Jancs II; Szs, 1895: NyK 25: 298; Kálal; Ps, Kc, Si, Sk: JŠ 2: 335; SipB 257; Bcs: NSM 6: 198; LexNov

113), jstrsl *kan, kam* (ASJ IV/2: 100), Hont: *kan* (uo.) stb.; – Beckov, 1643: *kaniecz* stary (HSSJ), 1656: Od wyčyzysstenia *kanczow* a Swin... (NádLt Okir I 632), Korlátka, 1657: *kancze* stare No 2 (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Bytča, 1659: *zustawa ... Skancom* Swin N 8 (uo. Fasc 10), 1675: *Kanecz* Stary No. 1 (NádLt Okir I 829: 234b), XVII. sz.: Verres. *Kanec* (SMS 15: 160), 1707: Verres, Kandisznó, Eber *Kanec* (Lyczei 300), 1763: Verres, *Kanec*, braw (KamSI 909), Aper, diwoke wepr, *kanec ...* (uo. 43), *kañec*, kandisznó (Jancs II), *kanec* (Kálal; SSJ; SSN), *känece* (Hviezd: Hab 12), *kañec, kanec* zsl (ASJ IV/2: 100), okr. Bratislava: *gañec* (uo.), Bcs: *kañec* (NSM 6: 198) stb.; – 2. 'Schwein' – Ps: *kan* to je škopení brau (ŠtolcM 245); – **Szárm.: kanča, kanček** dem. – Bánovce n. Bebr., 1663: *kančenyecz* lonskich (HSSJ), Bytča, 1677: *Kančzeky* *zustawaly* 2 (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 30), *Kančzek* *zustawa* 1 (uo.), 1687: *Kanček* *skopitky*. No. 1 (NádLt Okir I 289/B: 671), Dubnica n. Váhom, 1720: *kančeky* *gesenye* (HSSJ), 1792: *dag wirezať ... ai Kančekow* (Fándly II, 35), *kanček* (Bern; Tvrđý), *kančok* (Jancs II, 101; Szs, 1895: NyK 25: 298), A *taký kanček* je *moc užitočné zvieratko* (Hečko 34) stb.; – **kančisko** augm. átv. értelemben is – Prosné: to je *kančisko* jako *kuoň* (SSN), *musíme toho kančiska zahnať* do chlieva (V. Šikula: ZFFUK 31: 158), Ach, *ty hnusné kančisko!* (Hečko 145); – **kančina** '(vad)kanhús' (Hv I, 330); – **kančiny** pt. 'ronda, kétértelmű, disznó beszéd' (Mič; Kálal); – **kancový** adj. – XVII. sz.: *kancowa* (DécsyM 153), XVIII. sz.: *sadlo kancowe* (HSSJ), *kancowí* (Bern) stb.

Az ismeretlen eredetű m. *kan* 'Eber' (kn. 1405 k.: TESz); 'Männchen' (1783: uo.); 'Schwein' (1838: uo.), mely főnévként és melléknévként egyaránt használatos. A szláv nyelvek között eléggé társtalannak mondható cseh *kanec* (megvolt már az ócsehben, l. Geb), szk. *kanec, kan* eredete vitatott. Kniezsa István (SzlJsz 846) pl. úgy véli, hogy ezek talán a magyarból származnak. Machek¹ egy **kabanec* lerövidülését tételezi fel, megemlítve a magyarból való származtatást is, de ezt már kevésbé valószínűnek tartja Machek². Ezzel szemben Sulán (MNY 52: 313–4; Sulán 203–5) mind a cseh, mind a szk. szó magyar eredete mellett foglal állást. Valószínűségként veszi számba ezt a lehetőséget a SESJČ is. SchŠ 726–7 a felsősorban *kundroz*, alsósorban *kjandroz*, lengy. *kiernoz*, szk. *kundrák, kurnaz*, orosz *knóroz* stb. szavakhoz kapcsolva egy ősi **kьn-* és **-orzь (> *kьno-orzь)* töből, ill. tövekből indul ki, mondván, hogy a *kan* azonos a **kьn-* tövel, lévén szó egy *a:ъ* ablautról. Ez azonban csupán olyan elvont fejtegetés, melyet gyakorlatilag nehéz volna megbízható adatokkal igazolni. Fr. Kopečný (ZVSZ) pl. ilyen tövű össz-szláv szót nem ismer, és Sławskinál a *kiernoz* esetében még csak utalás sem történik címszavunkra. Éppen ezért a *kan* magyar eredetét továbbra is a legelfogadhatóbbnak tartom, melyből *-ec* képzővel alakult a *kanec* származék. A *kani* 'ua.' (SipB) újabb, helyi átvétele a m. nyj.-i *kani* (MTsz) alakváltozatnak. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 444; Melich: NyK 25: 298; CzambSI 125; BEW; HK; Palkovič: JŠ 2: 335; Király: SIPrag 1966: 136 stb. – L. még szl. *kan* (Plet). – Vö. **kanás**.

kana, kanna 'Kanne' – Jelšava, 1567: *kanna* czinowa, riad czinowy, *kane* (HSSJ), 1656: dal gsem na *Kannu* ... (NádLt Okir I 289/A: 221), Prešov, 1666: cynowu *kannu* (HSSJ), 1728: vultur: welka *kanna* (uo.), *kanna*, *konva*, *konvica*, *kanna* (Jancs), *kana* (SipM; Hrabkov: SSN); – **Szárm.:** **kanička** dem. – Rochovce: Vezmem si tú *kanišku* na mliako (SSN).

A korai úfn. eredetű m. *kanna* 'Kanne' (1500 k.: Mollay; EWU). Címszavunk elméletileg származtatható lenne közvetlenül a németből is (így pl. HSSJ), mivel azonban a szlovákban korábban már meghonosodott és általánossá lett a ném. eredetű *konva*, régi és nyelvjárási *konev* (1484: SČL), *kanva* 'ua.' (1609: HSSJ; az eredetre l. Machek²), ezért valószínűbbnek látszik, hogy az újabb átvétel a török időkben a magyarból történt meg. E feltevést erősen támogatja a szóföldrajz is. – L. még m. > kukr. *kánna*, *kónna* (LizV 600), rom. *cână* (Tamás).

kanapej, kanapét 1. 'Kanapee' – pamlag, pohovka, *kanapét* (Jancs), *kanapét*, pamlag (Jancs II); – **2.** 'támláspad' – Tk: *kanapej* (BÉ 1971: 237), Nbh: *kanapej* (s. gy.), Kds: ja som seďeu na *kanapeji* (DissSl 1: 48).

A *kanapej* forrása a németből meghonosodott m. *kanapé* 'Kanapee' (1736: TESz); 'hölzerne Bank mit Rück-, und Seitenlehnen; Sitzruhe' (1896: uo.) jövevény szónak népnyelvi *kanapěj* (1844: uo.) alakváltozata, a *kanapét* pedig a m. *kanapé* szing. akk. *kanapét* alakjának a helyi átvétele (erre l. **35.** p.). A régi szk. *kanape* 'ua.' (1769: HSSJ), majd alaktani analógiával az újabb *kanapa* (1772: uo.; Bern; SSJ) közvetlenül a németből való. Címszavunk az alföldi szlovák települések jellegzetes tájszava. – A magyarból: Gregor: AnUB 13: 175. – L. még m. > rom. *conopéi* (Tamás).

kanás 1. 'Schweinhirt' – Tk, 1799: *kanasowi* (SIKöml 332), Tk, 1819: Zednali sme za/*kanassa* ... (StSl 8: 363), *kanás* (Bern; Jancs; Mič; Kálal; ŠtolcM 93; ŠtolcJ 98; Dudok 43; Pk: s. gy.; Nl: Roh 79; zastar. Ripka 144; jstrsl: SSN), V. Maňa, 1828: Dedinský *Kanas* ma swine vo vinici ... (SN 18: 618) stb.; – **2.** 'szerető, csábító' – *kanás* argo (Ferko 323); – **Szárm.:** **kanásik** dem. – Tk: Potom son tašou ... za *kanásika* (Ondrus 227), *kanásik* (Nbh: s. gy.; GregPsz; Dudok 75); – **kanáska** 'kanászné' (Bern; egyéb származékokat is l. uo.).

A *kan* 'Eber; Schwein' főnévből -ász képzővel keletkezett m. *kanász* 'Schweinhirt' (biztos adat 1589: TESz) származékszó. Ma főként a középszlovák nyelvterület déli részein (l. ASJ IV/2: 223; SSN), ill. a nyelvszigeteken él, de korábban ismerték a nyugatszlovák nyelvjárásban is. A 2. jelentés a szk. argóban alakult ki. – A magyarból: GregPsz 161; ŠtolcJ 98; Dudok 43; Habovštiak: StSl 25: 163 stb. – L. még m. > szhv. *kanas* (UElSk), szl. *kanás* (Štrek 25), vend *kanász* [ɔ: *kanás*] (Flisz). – Vö. **kan.**

kančal 1. 'schielend, schiel(äugig)' – *kančal* (SipB 257); – **2.** 'rendetlenül öltözött személy' – *gandžala* expr. (GNS; SSN).

A belső keletkezésű m. *kančsal*, mely 'schielend (als Attribut)' jelentésben biztosan 1519 óta, 'mit dem Beingestellter haken' jelentésű főnévként pedig 1531 óta van adatolva (l. TESz). A Gömör megyei *gandžala* alakváltozat g-je és dž-je származhat a magyarból (l. TESz), de lehet szk. zöngésülés eredménye

is. A szóvégi *-a* alaktani analógiával keletkezett (l. 44. p.). A jelentésmódosulás a szlovákban ment végbe. Nem gyakori tájszó.

kančov 'Krug, Kanne' – Bcs, 1811: ssest tanjere... čtyri *kančowj* (BcsIr V. 82. a. 30. 2. dosszié), Bcs, 1866: z rámu wisia 20–30 *kančowy* (HaanP² 45), 1880: krčahy (*kančovy*) (DobšO 80), *kančov* (NŽ 1: 87), Nye: *kančou* (Márkus 105), Úh: vem si ten *kančov* (ŠtolcM 338), Pk: *kančo* (s. gy.), Nbh: *kančou* (s. gy.), Fegernic: *kančou* (Benedek 71), Rh: *kančo* (NSM 5: 179), *kančo*, *kančov*, *kanšou* (GNS), *kančov*, *kančov* (LexNov 132, 177), Zemplín: *kančou*, *kaňčou*, *kančuv* (ASJ IV/2: 185), Gemer: *kančov* (uo.), Abov: *kančov* (JŠ 21: 99), Kokava n. Rim: *kantou* (SSN) stb. – **Szárm.:** **kančovik** dem. – 1880: mysy, taniere, krčiazky, *kančoviky* ... (DobšO 36), Malč: *kančovik* (StSl 10: 234).

Az ismeretlen eredetű m. *kancsó* 'ua.' (kn. 1585: TESz), ill. annak nyelvjárási *kancsóu* alakváltozata. A szk. szóvég alakulására l. 13. p., a *č* > *t* változásra l. a 27. p. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 184; Márkus 105; Király: StSl 10: 234; Habovštiak: StSl 25: 165; Matejčík: LexNov 132, 177; Bartko: JŠ 21: 99; Lipták: JŠ 21: 107 stb. – L. még m. > kukr. *kančív* (Liz 96; LizV 600), rom. *cancéu* (Tamás), jrut. *kančov* (Kočiš 118).

kančuka 1. 'Riemenpeitsche' – L. Ján, 1683: Serueti eso *nakancsuk* Pamukom natkawane (NádLt Okir I 289/B: 626b), Trenčín, 1693: dal gich bit *kančugom* (HSSJ), Pov. Bystrica, 1708: Polska *kancuga* Suptilna (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), 1719–20: poľským bičom (*kančuhou*) (KSSP 3: 151), Krupina, 1741: Bil nas... z boczoganom, *kancsugou* na pleczia (PDS 161), XVIII. sz.: maty sobe *kančuch* prichistala a dceru... *kančuhom* witala (HSSJ), *kančuha* sl. (Palk), *kančuch* (Bern; Jancs I; Kálal), *kancsuka* ..., *kančuh* ... (Loos I), *kančucha* (Loos III), *kančucha*, *kančuka* (Mič; Kálal; zastar. SSJ), Nbh: *kančik* (s. gy.), Chochoľná: *kančuuch* (SSN) stb.; – 2. '(gyümölcsverő) rúd' – Gemer, Novohrad: *kančuíl* (JČ 13: 86), *kančuka*, *kanšuka*, *kanšúr*, *kančúr* (GNS); – **Szárm.:** **kančukovat'** 'korbácsol, kancsukáz' (Bern; további származékokat is l. uo.).

Az *-a* végződésű változat minden bizonnyal a tör. eredetű m. *kancsuka* 'Riemenpeitsche' (1684: TESz), a *-k/g/ch/h* végű változatok közvetlen forrása azonban feltehetően a török eredetű lengy. *kańczug*, *kańczuch* 'Kantschu' (XVII. szk.: Sławski). A végződésen kívül lengyel közvetítésre utal az is, hogy a szó *lengyel* jelzővel is használatos, így utalva a *kancsuka* jellegére. Az *-a* végű változat inkább délszlovák előfordulásnak látszik, ami szintén a magyar közvetítést valószínűsíti. S mivel később jelentkezik, ezért nem valószínű, hogy az *-a* lekopása révén keletkeztek volna a szlovákban a mássalhangzóra végződő formák. – A lengyelből: BEW; Sławski; – A vlach pásztortermológia útján való meghonosodás (l. Habovštiaková: SZSS 96) aligha helytálló. – A magyarból: Machek¹; Machek²; Blanár: JČ 13: 86, 47. jegyzet; TESz; HSSJ stb.

kandalov 1. 'Kamin' – *kandalou* (Márkus 105; Malč: StSl 10: 234), *kandalo*^u (SipM), Zemplín: *kandalov* (SN 1: 121); – 2. 'vas tűzhely' – *kandaló* (GNS zastar.).

A valószínűleg ol. eredetű m. *kandalló* 'Kamin' (kn. 1720: TESz), ill. nyelvjárási *kandallóu* alakváltozatának újabb keletű meghonosodása főként

Gömör és Zemplén megyében. A szk. szóvég alakulására l. **13.3.** p. – A magyarból: Márkus 105; Szabó: LS 1–2: 185; Király: StSl 10: 234; SipM. – L. még m. > rom. *candălău* (Tamás), kukr. *kandalú* (és vált.) (Liz 207, 208).

kankalín 'Schlüsselblume' – *kankalín* (GNS), Revúca: *kanĵkalín* (OrlG 90).

A belső keletkezésű m. *kankalín* 'ua.' (1783: TESz). Csak Gömörből tudom adatolni (a SSN innét sem közli). Egyéb *-ín* végű szavak hatására az *í* a szlovákban lett hosszú.

kankara l. **kukora**

kanonok 'Domherr, Kanoniker' – Brehy, 1777: s pánom Olasz Pálom sláwneg ostrihomskeg arci-capituli *canonokom* (UdvUrb 259), 1887: Juriga János, *kanonók* ... (Kuk 39).

A lat. eredetű m. *kanonok* 'ua.' (1405 k.: EWU). Az azonos forrásból származó szk. *kanonik* 'ua.' (1599: HSSJ; eredetére l. Melich: SzlJsz I/2: 305–6) kiszorító hatása következtében a *kanonok* szórványosan, talán inkább csak alkalmilag került felhasználásra.

kanta 'Kanne; Krug' – 1848: *kanta*, *kanta* (Jancs), *kanta* (Czambel; vsl Kálal; St. Pazova: ČMSS 7: 58; vsl Hv I; Gemer: SN 12: 140; LexNov 177; Dudok 236; Abov: JŠ 21: 99), Szs: a pol'ieva'i, kerí s *kantou*, kerí s parfinom (Ondrus 253), Nye: *KaNta* z o'ejon (uo. 262), Tk: ... ako ena bjela *kanta* (LamiR 185), Čemerné: *kanda* (SSN), *kanta* novohr, gem (uo.); – **Szárm.:** **kantička**, **kantočka** dem. – Nbh, 1921: *Kantička* na Vodu (Chov 65), *kantička* (vsl Kálal; St. Pazova: ČMSS 7: 57; SipM), *kantička* (LexNov 177), *kan'iška*, *kančiška* (GNS), Čemerné: *kandička* (SSN), Krčava: *kantočka* (uo.).

A bajor-osztrák eredetű m. *kanta* 'ua.' (1548: TESz). Feltehető volna ugyan a ném. nyelvjárási *kante* közvetlen átvétele is, a kései előfordulás, főképpen pedig a szöföldrajz erősen a magyar közvetítés mellett szól. A ném. jövevényszavak között Rudolf sem vette figyelembe. – A magyarból: Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > kukr. *kánta* (LizV 300), rom. *cántă* (Tamás).

kantár 1. 'Zaum' – A rengeteg adatból csak válogathatok: Likava, 1627: kupeny gest *kanthar* No geden (BatthLt Lad 25 Fasc 28), Rakovo, 1643: *kantar* a kona zgednaly (HSSJ), Zvolen, 1669: Križowane zubadlo na *kantar* czynowane (PDS 37), 1678: *Kantare* sprosté N 2 ... (NádLt Okir I 620: 55), 1708: Sprosty *Cantar* Husarsky ... (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), okr. Prešov, XVIII. sze.: ... vzali s koňa *kantar* (ListyP 99), 1742: ginačegssj *kantary* sem na konech potrhal ... (EK A 223: 11), Bojnice, 1762: ked any *kantara*, any sedla nemal (Stand III², 310), 1763: Capistrum: Ohlávka, *kantár* ... (KamSl 85), Zem. Lieskové, 1793: *kantar* na nosaka 1 (Agrik 17: 48), Plešivec, 1818: Sedlackí sprostí *kantar* (SN: 288), *kantár* ..., vulg. *gantár* (Bern), *kantár* (Jancs II; Mič; Kálal; KNS; csl SSN; SSJ), *kantar* (Czambel; SipB; SipM), *gantar* (zempl. SN 19: 405), Cífer: Chicí kona za *gantár* (Demo 57), Brestovany: *gantár* (SN 14: 149) stb.; – **2.** 'Tragnetz' – *kantár* (GNS; Rh: NSM 5: 179; 233); – **3.** 'Band, Schleife (eines Kleidungsstückes)' – *kantár* (LexNov 201); – **4.** 'durchbrochene Arbeit' – Malč: *kantar* (StSl 10: 234); – **Szárm.:** **kantárek/ok**, **kantárik**, **kantárček**, **kantáriček**,

kantárečka, kantárka dem. – 1. '(kis)kantár' – *kantárek* (Palk), *kantárček, kantárečka, kantárik, kantáříček* (Bern), Wezmi zo mňa *kantárjček* (NZ II, 19), 1868: *kantárik* na koňa (Piesne 473), Važec, 1892: ked mi *kantariček* | na klinčeku viseu (SSpevy II, 261), *kantárik* (Kálal; SSJ), Malč: *kantarik* (StSl 10: 234); – 2. 'Tragnetz' – zempl: *kantariki* (SN 19: 379), *kantárik* (Hont 116; LexNov 134); – 3. 'Suspensorium' – Malč: *kantarik* (StSl 10: 234); – **(o)kantárit', (o-, pri-, za-)kantárovať** '(fel)kantározt' – 1775 k.: Kantározott, *Zakantáreny*, Capistratus (StSl 3: 89), *kantárit'* (Bern), 1860: predca si to P na predku tak *prikantárovať* (Botto 63), 1862: No hľa, je už *okantárený* (LaskS II, 28), Abov: *Okantaruť* kone (Czambel 337), ja tak budzem *kantarovac* (AntZ 211), Brestovany: scev ho *ogantaruvať* (SN 8: 148); – **zakantárit'** 'féken tart, megszelídít' (Vaj: Kálal); – **kantárne** 'kantárpénz (egy fajta borralaló)' – Malženice: *kantárne* (KS 18: 150); – **kantáristý** adj. – Malč: *kantaristi* 'durachbrochene Arbeit' (StSl 10: 234).

A tör. eredetű m. *kantár* 1. 'Zaum' (1571: EWU; Ligeti 246); 2. 'Band, Schleife (eines Kleidungsstückes)' (1791: uo.); 3. 'Tragnetz' (1801: uo.). A teljes alaki és jelentésbeli egyezés, valamint a kronológia alapján címszavunk közvetlen átvételje csak a m. nyelv lehet. A szk. *kantár* – akárcsak a m. *kantár* – képletesen használva szólásban is él, vö. *pritiahnuť kantár* 'szigorú valakihez, rövidre fogja a gyepelöt' (SSJ), *tríme ho na kantáre* 'szigorúan fogja őt, féken tartja őt' (GNS) stb. Ehhez vö. 1851: *Rövidebbre fogjuk a kantárszárát* 'ua.' (Marg 396; MSzK 331). A képletesen használt *hosszú kantár* 'szabadjára enged', *rövid kantár* 'rövidre fog' szerkezetre l.: Bula ja, beťaru, *na dluhim kantarú*, | teraz me pri tebe *na kratki vadzaju* (AntZ 201). A főnevesült *kantárne* (ti. peniáze) létrejötté aligha független a m. *kantárpénz* 'vásárláskor a ló árán felül a kantárért fizetett összeg' (Ball) összetételtől. Málcán van *kantároška* 'durchbrochene Arbeit (Tuch, Kopftuch)' (StSl 10: 234) származék is. Ez bizonyára egy még föl nem jegyzett m. **kantáros (fej)kendő* szerkezet alapján keletkezett univerbizációval. – A régi és népnyelvi szk. *kantár* 'ászok, ászokfa' – vö. Bytča, 1674: nadobu wpiwnicz y pod *kantarmj* drzewala (ŠOBA Bytča Turč. župa I. č. 2127 K 870 No 4/1674) – nem tartozik ide. Ez ui. a *kantnár, gantnár* stb. (1649: HSSJ; SSN) alakváltozata és azonos a cseh *kantnýř*, ócseh *kantněř* 'ua.' jövevényszóval; forrásuk a kfn. *kantner* 'ua.' (BEW; Machek²). – A magyarból: CzambSl 125; uó.: SR 5: 114; Fedák: SbŠkult 512; Király: StSl 3: 89; Hauptová: Slavica 28: 527; Machek¹; Machek²; Gregor: StSl 15: 82; Blanár: JČ 13: 77; Habovštiaková: StSl 25: 173; SCS; HSSJ stb. – A m. szó közvetlenül vagy közvetve több más nyelvbe is átkerült, erre l. BEW; Sulán: Slavica 2: 123; Kiss: StSl 6: 272–3; Sławski; Liz 100; UEISk; UdV 55; Plet; Hollós 35; Kluge; Duden; Tamás.

kantársar 'Zaumzügel, Zügel' – M. Kameň, 1735: *Kanta száry* na kone 12 (BalLt Kékkői urad. 32. cs.), Tk, 1801: *kantarsar* (SIKöml 332).

A *kantár* 'Zaum' és *szár* 'Zügel' alkotta m. *kantárszár* 'Zaumzügel, Zügel' (XVII–XVIII. szf.: NySz III, 85) összetétel. A kékkői adatban az *r* hiánya nyilván írnoki íráshiba. A szlovákban szokásos *liace, opraty, obodze* 'ua.' mellett a kszk. déli részéről idézhető ritka tájszó. – Vö. **kantár**.

kántor, rendsz. **kántry** pt. **1.** 'negyedév; negyedévi adó' – Trnava, 1566: na každé *kantry* swycze czechowny ... aby zazel (EK Céhlev. LIX. 3.), Lietava, 1605: na cztyry Termyny do Roka, totižto na wianocze, na S. Gyr. na S° Jana. a na S° Michala ... na kazdy *kantor* po Stu zlatych dáwati (BatthLt Rsz 68 Lad 27 Fasc 8/a), Lietava, 1629: W *kantru* Swato Gyrskem ... W *kantru* Swato Janskem ... W *kantru* Swato Michalsekm ... W *kantru* Wanocžniem (EstLt Esterházy Miklós iratai Filmtár 635. cs.: 1), Bytča, 1640: ktery platy na prwny *kantor* wanocny (StSl 17: 100), okr. Trenč., XVII. szmf.: že sme podlužni *kantor* svatojursky (ListyP 57), Topoľčany, 1711: z kteregžto summy na každé *kantry* powinni budeme stwrtu czastku klasty (SzkMv 87), Kys. N. Mesto, 1770: od kteryh gako od zemy *kanter* platyme (uo. 116), *kantri* (Bern); – **2.** 'kántorböjt' – XVII. sz.: mame w čas *cantru* skromne žiwy bity (HSSJ), 1791: Suché dñi, *kántri* ... (BernE 127), *kantry* sl. (Palk) *kántry* (Mič; Kálal; Hv I, 331; SSJ; csl: SSN), *kántri* (Jancs I), *kantri* (GregPsz), *kantry* (SCS) stb.; – **Szárm.: kántorný, kántrovný, kántorský, kántrovský, kántrový** adj. – 1623: aby se nam poczty *kantornie* neconfundowaly (StSl 1: 209. 74. jegyzet), Senica, 1681: Penezy *kantrownych* ... (AM Comit. Turocz. Rsz 52: 63), 1695: bere *kantrowych* penezы flor. 5 (RévayLt 5. cs. Fasc M Fasc 15 Nr 18), 1713: pakly ktery takowuto czastku, a neb *kantorske* penize ne položil ... (AM Civit. Tyrnav. I. Rsz 155: 51), pokud kolwek takowe *kantrowske* penize dolu by nepoložil (uo.), okr. Trenčín, 1718: nieplatili ... toliko po dwuch zlatych *kantrowych* penezы (ListyP 106), Prievidza, 1764: we Stwrt Roczitch, anebo *Kantornich* zchudskach (EK Céhlev. LIX 38: 5), Bcs, 1821–2: *Kantorske* Penize (MMM Céhk. 62.423.1), *kantrowí* post (Bern), *kántrový* pôst (Hv I, 331), *kántrový* (SSJ); – **kántorné** subst. 'negyedévi adó' – Topoľčany, 1711: nechteli summu nadepsanu *kantorne* poliziti ... (SzkMv 87).

A lat. *quatuor tempora*, ill. *quatuor temporum jejunium* szerkezetek első összetevőjére visszamenő m. régi *kántor* 'negyedév' (1508: TESz), ill. 'Quatemberfasten' (*kántor* nap 1529: uo.). Mint a példatárból is jól látszik, az évente négy alkalommal történő szolgáltatások, ill. a szintén négyszer tartandó kántorböjt száma adja a magyarázatot a latin megnevezésnek (ehhez l. Doruľa: SR 38: 53 is). A 'Vierteljahr' jelentésű m. régi *kántor* forma a szintén lat. eredetű *kántor* (< *cantor*) 'Kantor' hatására alakult ki a magyarban (l. TESz) és ebben az alakban került át azután a szlovákba. Az *-er* szóvég *e* hangja analógiás úton keletkezett (l. 47.4. p.). A *kántorné, kántorské, kántrové* stb. *peniaze* szerkezet a m. *kántorpénz* 'vierteljährige Löhnung' (1630: OklSz 447) tükörfordítása. Másrészt a céhszabályok alkalomadtán a gyakran használt m. szing. akkuz. *kántorpénzt* alakot is átvették változtatás nélkül, vö. Vrbové, 1724: kaszdj *Cantor Pénzt* denarios Triginta polozjtz (AM Comit. Nitr. Rsz 26: 220b), Myjava, 1726: každý *kantor pénzt* denarios tricziat položiti (uo. 210b). Ez nyilvánvalóan lexikális hungarizmusnak tekintendő. Idézhető azonban a kifejezés nominativusi alakban is, vö. Mošovce, 1720: powinny bude geden každý Mister dolu položit *kantor Pénz* d. 10 (AM Comit. Turócz. Rsz 52: 21), Bcs, 1813: *Kantor piss*

[!] Naskladalj ... (MMM 62.414.1), Bcs, 1831: *Kantor pinz* prigal se... (uo. 62.436.1), Bcs, 1854: prigav som... *kantor pinz* (uo. 62.414.1). Lehetséges, hogy egyes szk. céhek szókincsében a *kántorpenz* ~ *kántorpinz* bizonyos mértékig honossá is lett (l. Hauptová: *Slavia* 28: 530; Gregor: *AnUB* 13: 172). – A magyarból: MEW; Melich: *SzlJsz* I/2: 308; BEW; Gregor: *StSl* 34: 130; TESz stb. Címszavunknak közvetlenül a lat.-ból való származtatása (l. pl. Machek¹; Dorul'a: *SR* 38: 53; SCS; HSSJ) hangtani eltérések miatt nem fogadható el. – L. még m. > szhv. *kantore* (UEISk 290–1).

kapacon 'Kappzaum; Kinnkette' – 1659: *kapacson* s remenom (HSSJ), *kapacson* s remenia (uo.), 1663: *Kapoczan* z Remenyamy (NádLt Okir I 620: 36), Spiš. Štvrtok: Daj kravam *kapucani* na piski, žebi še ňepasli (SSN).

A ném. eredetű m. *kapicán* 'ua.' (1685: EWU) főnévnek *kapocán*, *kapucán* (uo.) alakváltozatai. A HSSJ helytelenül *kapacón* címszó alatt közli és 'kapocs, kapcsoló' értelmezése is pontatlan. A lószerszám tartozékának számító *kapacon* feltehetően nagyobb területen nem volt elterjedve. – A magyarból: HSSJ.

kapadohán 'Bauerntabak' – S. Ves, 1786: medzi tabacnimi listi nech drobni aneb tak recený *kapadohany* nenachadzi (HSSJ).

A *kapa* 'Hacke, Haue' és *dohány* 'Tabak' alkotta m. *kapadohány* 'erős, csípős dohány' (Ball: *ÉrtSz*; növénytani rendszerben 'Nicotiana rustica': uo.) összetétel. Talán alkalmi hungarizmus, a dohánytermesztés útján került át a szlovákba. Békéscsabán részfordítással keletkezett *kapovi dohán* (s. gy.) néven ismeretes. – Vö. **kapák**.

kapák 'kapadohány' – *kapák* (Gemér, 1842: *JČ* 9: 112; Jancs I; Loos I; Kálal; GNS; VSBN 303), 1876: On vraj zal za pakeľ valódi magyar pipa dohányu, *kapia*k specialitet (LaskS II, 363), Zemplín, 1901: *kapak* (Polívka V, 75).

A *kapa* 'Hacke, Haue' és *dohány* 'Tabak' alkotta m. *kapadohány* 'erős, csípős dohány' (Ball; *ÉrtSz*; növénytani rendszerben 'Nicotiana rustica': uo.) összetétel. A szk. népnyelv a *kapa*- előtaghoz univerbizációval a *-k* képzőt illesztette, s így egyéb honi szavak alapján a végződésben az *-ák*, *-iak* képzőt érzékeli (l. 47.1.; 55. p.). – A magyarból: Gregor: *StSlSav* 1994: 9. – Vö. **kapadohán**.

kapara 1. 'kapa' – *kapara* (Kálal), Gemér: *kaparó* (LS 1–2: 186); – **2.** 'ekekaparó' – Pečenice: Na *kaparách* sa takie zubi (SSN), Tlmače: *kapár* (uo.); – **3.** 'útkaparó' – V. Šariš: Dakedi ši vidzel *kapara* na každim kroku... (uo.); – **4.** 'rúdra akasztott gyümölcszedő tarisznya' – Radošina: *kapara* (uo.); – **Szárm.:** **kaparka** dem. 'kiskapa' (Bcs: NSM 6: 205; NI: Roh 124); – **kapároš** 'útkaparó' (Pôtor: SSN).

A *kapar* 'kratzen; scharren' (1570?, 1636: TESz) igének m. *kaparó* melléknévi igeneve, amely főnevesülve kaparásra, nyesésre használt különféle szerszámokat jelöl (l. *ÉrtSz*). A 3. jelentés a m. *útkaparó* 'Straßenräumer, Weg(e)macher, Aufräumer' (*ÉrtSz*) összetétel utótagján alapszik. A m. szóvégi hosszú *-ó* a szlovákban néha megőrződhet (l. 13.3.1. p.), más esetben lekopott (l. 13.3.6.; 45. p.) vagy képzőcserével *-a* szóvégre módosult (l. 38. p.). Az így kapott *-ar* azután analógiás úton meg is nyúlhatott (l. 47.2. p.). – Vö. **kaparék**.

kaparék 'a tarlón összegereblyézett gabonacsomó, -rakás' – Szs, 1895: *kaparík* (NyK 25: 298), Tk, 1900: nakladli nanyom 39 hrbkov a 2. *kaparík* (Roszkos), Bcs, 1936: *kaparék* (ČK 1936: 91), Csa: hrabácke беру hor *kaparík* (Ondrus 248), Nbh: Hrabl'ičkámí zme *kaparík* ... zahrabúval'i (NSM 4: 229), Nbh: *kaparék* (s. gy.), NI: z barborámi sa hrabau *kaparík* (Roh 252), Gemer: *kaparék* (Pras 310), Gemer: *kaparek* ojed. (ASJ III/2: 43), *kapare* pt. (LexNov 104), Ozdin: *kapár* (SSN), Dl. Luka: kosidz na *kapar* (uo.); – **Szárm.:** **kaparina** 'ua.' (LexNov 104; Dačov Lom: SSN).

A *kapar* 'kratzen; scharren' igéből *-k* képzővel alkotott m. *kaparék* 'ua.' (l. MTsz; SzegSz) származék, ill. annak nyelvjárási *kaparík* (MTsz) alakváltozata. A *kapar* forma úgy keletkezett, hogy a szk. nyelvérzék az *-ék* szóvéget a szk. *-ek* dem. képzővel azonosította, s elhagyta (erre l. 47.3. p.). Az így kapott *kapar*-ból megalkotta a produktív *-ina* képzővel a *kaparina* képződményt. – A magyarból: Melich: NyK 25: 298. – Vö. **kapara**.

kapcát 'Art Fußbekleidung aus Filz und dergleichen' – Radvaň, 1610: zaß gemu Papucze *skapczatj* zltie kupil sem... (RadvLt 77. IV. o. XVI. cs. Nr 2: 45), Zigmundowj poslal sem papucze *Skapsati* (uo. 46b), Zvolen, 1669: Za robotu *kapczatou* a papučz ... (PDS 35), Kokava, 1682: desed parou *Kapczatou* (SL 2: 326), Zvol. stol., 1692: Papucze s wisokimy patamy z *kapratamy* (SMSS 12: 42), Od pár *Kapraty* do krátkich čriewic (uo. 45), Ľubietová, XVII. sz.: deset parou *kapczatou* (HSSJ), 1728: a *kapcaty* od fatenskinho neboheho muža kupila na borg (KPP 111), M. Kameň, 1740: Kupil som Psiarowy *Kapcaty* (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), *kapčáty* (Tim: Kálal), *kapcáty* (uo.), Hont, Novohrad: *kapcáte* (ASJ IV/2: 217), Novohrd: *kapcati* (uo.).

A szláv eredetű m. *kapca* 'ua.' (1380 k.: TESz) jövevényszó egyes számú tárgyesevének, a *kapcát*-nak a meghonosodása. Az olyan gyakran hallott m. szerkezetek révén rögződött meg a szlovák fülekben, mint pl. *kapcát híz, hord, vesz, varr, csinál, csináltat* stb. (ehhez l. 35. p.). A *kapraty* adatban az *r* vagy írnoke hiba, vagy a kézirat pontatlan olvasatának a következménye. A HSSJ tévesen *kapráty* címszó alatt közli, kiegészítve egy 1721. évi korponai adattal, s megalapozatlanul lat. eredetűnek minősíti. – Az egyszer előbukkanó szk. *kapcafiuze*, vö. Skalica, 1669: gedny *kapcafiuze* z hedbawu (HSSJ) egy eddig még nem szótározott m. **kapcafiüző* (< *kapca* 'Art Fußbekleidung' + *füző* 'Schnur, Schnürband; Litze') összetétel alkalmi átvétele. A szk. szónak 'harisnya' értelmezése (HSSJ) pontatlan. – A magyarból: Gregor: AnUB 13: 175–6. – Vö. **kapec, kapce**.

kapča, kapoč 1. 'Hefel, Haken, Klammer, Schnalle, Spange' – Prešov, 1697: wist barssonowi ze sribernimi *kapčžami* (HSSJ), M. Kameň, 1738: *Kapcse* na dolomany (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), Zvol. stol., 1760: par Menssich *kapčžou* (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 12), Bojnice, 1765: [Doloman] na spotku ale *kapče* dwe sriberne (StanD III², 316), 1775. k.: Kapots, *Kapča* ... (StSl 3: 89), 1795–9: Lablik pul hodbabny; z neho pak *kapce* sribrne 6 parou (ČMSS 13: 21), *kapča* (Jancs I; Czambel; Kálal; Buffa; Malč: StSl 10: 234; SipM;

LexNov 139; gem, jnitr, vsl: SSN), *kapčä* (GNS) stb.; – **2.** 'bevágás, ereszték az ácsolaton' – *kapča* (Žak 138, 650); – **Szárm.: kapčok** dem. – B. Bystrica, 1673: sukna... z sriebernimi *kapčzoky* (HSSJ), stan zamatowy sriebernimi *kapčzokamy* ozdobeny (uo.); – (**od-, po-, pre-, pri-, roz-, s-, vy-, za-**)**kapčat'**, **kapčovat'** **1.** '(át-, be-, ki-, hozzá-, össze-, szét-)kapcsol, -fűz; -köt, -kötöz' – 1775 k.: Kaptsolom, *Zakapčuwam*, Fibulo (StSl 3: 89), fűz, zapnúť, *kapčat'* ... (Jancs), gombol, ... *zakapčat'* (uo.), kigombol, *vikapčat'* (uo.), bekapcsol, *zakapčat'* (uo.), Prešov, 1849: Už som *rozkapčoval* moju nohavice (MTA Ms 4816/114: 8), 1886: *odkapčem* teľa z chrbta a zahodím cez plecica preč (LaskS II, 342), *kopčat'*, *zakopčat'* (CzambSl 126), *kapčac* (Czambel; Kálal; Buffa; SipM; Spiš: SN 19: 292), *prikapčac* (Kálal; Malč: StSl 10: 234), Nye: *prekapčat'* 'átkapcsol' (s. gy.), *roskapčat'* 'szétkapcsol' (s. gy.), *kapčat'* (GNS), *rozkapčali*, *rozkapčali* *sä* mi nohavički (AntZ 216), chto mi jich *zakapča* (uo.), šabl'a *prikapčana* dokola (uo. 262), *zakapčati* (LexNov 139), *kapčuvat* (GregPsz 232), Nitra: *zakapčovat'* (SPIN 3: 102), Dúbravka: Janičkovo ručky | dobre mu *skapčali* (HP 456), Fekišovce: Jak ho polapili, | tvrdo *pokapčali* (uo. 526), Abov: *zakapčac* (JŠ 21: 98) stb.; – **2.** 'ésszel felfog, megért, kapcsol' – Spiš: *kapčat'* (SN 19: 292), *kapčuvat* (GregPsz), Bcs: uš *kapčuje* (s. gy.); – **kapčovanie** '(össze)kapcsolás' – 1775 k.: Kaptsolás, *Kapčowanj*, Fibulatio (StSl 3: 89); – **kapčoš** 'munkás, aki a csilléket összekapcsolja' (Handlová: pejor. Bobok 18).

A belső keletkezésű m. *kapocs* (alakváltozatai *kapcs*, *kopocs*) 'Heftel, Klammer, Schnalle, Spange' (1395 k.: TESz) származékszó. A ruházkodás révén honosodott meg a szlovákban, s főként a kelszk. nyj.-ban lett általánosan ismert, de elterjedt a kszk. nyj. déli részein is (l. Habovštiak: SlŠtJ 1969: 204; SSN). A szóvégi *-a* bizonyára olyan szavak analógiás hatásának köszönhető, mint pl. a *spona*, *spinka* 'ua.' (erre l. 44. p.). A *kapčat'*, *kapčovat'* igék létrejöttére és igekötős származékaikra kétségtelenül hatott a XVI. sz. közepe óta gazdagon adatolt m. *kapcsol* 'hefteln, schnallen' (TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.). A *kapčoš* esetleg lehetne az ilyen jelentésben még nem szótározott m. *kapcsos* helyi átvétele, de tekinthető szk. képződménynek is (l. 48.2., 4. p.). Az első szótagban a m. rövid *a* megőrződött, ezért a HSSJ *kápča*, *kápeč*, *kápče* címszavaiban a hosszú *á* téves. – A magyarból: CzambSl 126, 130; uő.: SR 5: 114; Király: StSl 10: 234; Matejčík: LexNov 139; Bartko: JŠ 21: 99 stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. LizV 605; Tamás 263; UEISk 321; Plet I, 433; Flisz I, 80; TESz II, 362; SzJsz 847–8.

kapec, rendsz. plur. **kapce 1.** 'Art Fußbekleidung aus Filz und dergleichen' – A sok adatból csak válogatva: B. Štiavnica, 1575: dwoge *kapcze* d 24 (HSSJ), Orava, 1628: pacholkom na *kapcze* (EstLt Rep 29 Fasc L Nr 190), 1629: Kaptza, *Kapce*, Socken (Dict 431–2), Ilava, 1644: prigal sem ... papucze *kapczamy* (NádLt Okir I 333), Likava, 1650: *kapcze* gedny (BathtLt Lad 25 Fasc 28), Bojnice, 1653: nesmy *cžiniti kapcze*, *cžižmi* ... (AM Comit. Nitr. Rsz 27: 228), Jelšava, 1688: na *kapec* kožku (HSSJ), P. Bystrica, 1692: *kapce* satianowe (uo.), 1708: čerwene ... Papuče y *Skapcy* (Ballt Vágbesztercei urad. 2. cs.),

Hlohovec, 1724: jeden dlhy par *kapcze* (AM Comit. Nitr. Rsz 27: 99), 1750: *kapce* moge podbigal (GörgLt Oeconom. Buch: 5), 1755: babka k babce, budu *kapce* szólás (Gavl² 79, 206), 1763: calcei lanei: *Kapce* (KamSl 79), Ocrea: Bot, boti ..., *Kapce* (uo. 572), 1798: Prideg giné babky k babce, Kupiš sobe gaty *kapce* (OSzK Oct Lat 652: 8), XVIII. sz.: Káptza, *Kapce* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 69b), *kapec* (Jancs II), *kapec*, plur. *kapce* (Kálal; SSJ; strsl, top, vs!; SSN) stb. – **2.** 'Fußlappen' – *kapca* plur. *kapce* (Bern); – **3.** 'toll a baromfi lábán' – *kapce* (GNS); **4.** 'kötött harisnya a halottak lábára' – Trenčín (okolie): *kapse* (Trenč 86); **5.** 'gatyástyúk' – *kapca* (GNS); – **6.** 'csúszásgátló a patkón' – Medvedzie: *kapca* (SSN); – **7.** 'kis növésű ember' csúfolódásként – *kapec* (GNS); – **Szárm.:** **kapča, kapčok** dem. (Kálal); – **kapček** dem. (SSJ); – **kapcičky** dem. – 1763: socculus: ... *kapcički* (HSSJ); – **kapčiská** augm. (GNS); – **kapčák** 'kapcafajta' – 1904: nepovie nič, len pláta *kapčáky* (Timr I, 148); – **kapčiar** 'kapcakészítő; kapcát viselő személy' (Kálal; SSJ); – **kapčoš 1.** 'kapcát viselő személy' (GNS); – **2.** 'gatyásgalamb' – Lučenec, R. Sobota: *kapčoš*, plur. *kapčoške* (Agrik 13: 96); – **okapcovat'** 'kapcával ellát' – 1763: Ocreatus: Obuty, *Okapcowany* ... (KamSl 572).

A szláv eredetű m. *kapca* 'Fußbekleidung aus Filz und dergleichen' (1380 k.: TESz); 'Fußlappen' (1742: uo.); 'Dreckskerl, Schurke' (1794: uo.); 'Haare auf dem Fesselgelenk' (1914: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). Machek¹ és Machek² úgy véli, hogy a szk. *kapce* (sing. *kapec*), m. *kapca*, lengy. *kapc(i)e*, s az onnét átvett ukr. *kapec* forrása a szláv *kopytʹce*, de a feltételezett változásra – szláv *kopytʹce* > szk. *kapec* – *kapce* – semmiféle felvilágosítást nem ad. Ezzel szemben a szláv *kopytʹce* (< **kopyto*) > m. *kapca* az összes magyar nyelvtörténeti változásnak megfelel. Éppen ezért mind formailag, mind tartalmilag, mind kronológiailag teljesen bizonyosnak mondható, hogy visszavételről van szó és a szk. *kapec* (~ *kapca*), a szintén a XVI. sz. óta adatolt lengy. *kapcie*, valamint az ukr. *kápec* (Hrinč) forrása a m. *kapca* (l. SzlJsz 250; TESz), amint ezt Sławski szintén valószínűnek tartja. Sem a románból való származtatása, sem a *papuč* szóhoz való kapcsolása nem fogadható el (l. Sławski). A szk. *kapsa* feltehetően nem népetimológia, hanem a m. *kapsza* (TESz) változat átvétele. – A magyarból még: Gregor: AnUB 13: 176; HSSJ. – L. még m. > rom. *cápsă* (Tamás), magyarországi régi ném. *kapca* (AnUB 13: 176). – Vö. **kapta**.

kaplár 'Korporal' – káprál (*kaplár*, sl.) der Korporal (Dank 225, 611), *kaplar* (SipB; SipM).

A ném. (bajor-osztrák) eredetű m. *káplár* 'ua.' (1665: TESz). Ez a szóalak a magyarban jött létre hangátvetéssel (l. uo.). A szlovákban így nem gyakori, mivel ott – akárcsak a csehben – közvetlenül a németből átvett *kaprál* (1644: HSSJ; SSJ; Machek²) terjedt el. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 445–6. – L. még m. > rom. *caprár* (Tamás), szhv. *kaplar* (UEISK), jrut. *kaplar* (Udv 55), szl. *káplar* (SSKJ; Flisz I); l. Schubert 406–7 is. – Vö. **kapralšag**.

kaplna 'Kapelle' – Jelšava, 1566: Wysze Maczkowej *kapolny* 1 gitro zemy (SMS 16–17: 131; Jelš 208), Lietava, 1645: W *kaplne* ... (BathtLt Rsz 67 Lad

27 Fasc 7), Žilina, 1651: kade se yde na choruss nad *kapelnu* (HSSJ), 1669: Widowska luka proti *kapolni* (Jelš 311), Lietava, 1672: z dwery prednych od *kaplne* (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 7), Dubnica, 1683: y ten kamen welki w/*kaplne* (KS 6: 247), Zvolen, 1686: na tohoto domu gruntije *Kapolnu* nepostawjm (SL 3: 257), Staré Hory, 1726: ... buďoval sa Španeg doline *kapelnu* ... (SL 1: 252), 1762: oltar se postavil v *kapelni* (uo. 256), 1763: capella: *Kaplna* (KamSl 84), 1775 k.: Kápolna, *Kaplna*, Fanum (StSl 3: 89), kaplnka Syn... *kaplna* (Bern), *kaplna* (Kálal; Folkušová: StSl 3: 89) stb.; – **Szárm.:** **kaplnka** dem. '(kis) kápolna' – 1759–60: w kterem gakžto *kaplnky* Skameňa Krésaneho, Oltáry ... (OSzK Quart Slav 37: 25b), 1775 k.: Kápolnátska, *Kaplnka*, Sacellum (StSl 3: 89), 1790: ... v mniskích *kaplnkách* ... (BernP 80), *kaplnka* (Bern), 1842–3: ... do susednej *káplnky* sa musí ísť modlievať (Polívka II, 161), 1844–5: na jednu obšarpanú *káplonku* (uo. 266), kápolna, *káplnka*, *káplonka* (Jancs), Pri každom kostole már čert *káplonku* szólás (Zát 7), *káplnka* (Kálal; GNS), Kost. Moravce: stavajú *kaplonku* (Bartók II, 23), *kaplnka* (SSJ; SCS); – **kaplnčička** dem. – *káplončička*, kápolnácska (Jancs II); – **kaplnkový** adj. – *kaplnkowi* (Bern).

A lat. eredetű m. *kápolna* 'ua.' (hn. 1270, kn. 1372 u.: TESz). A lat. *capella* alakból hangrendi kiegyenlítődéssel és *ll > ln* disszimiliációval a magyarban lett *kápolna*, mely részben változatlanul, részben az első szótag *á* hangjának a lerövidülésével, valamint az *o* kiejtésével honossá lett a nyszk. és kszk. nyelvjárásban (erre l. ASJ III/2: 134 is). A *kapelna* alakváltozatban talán a ném. *Kapelle* hatására került be az *o* helyére *e*. Címszavunknak latinból és németből való származtatása (pl. SCS; Rudolf stb.) téves. – A magyarból: Melich: SzIJs I/2: 309; Szabó: LS 1–2: 188; Király: StSl 3: 89; Machek¹; Machek²; Habovštiak JŠ 18: 87 stb.

kapralšag 'káplári rang; káplári egység' – 1760: tak igde kswogimu kapralowi od *kapralsagu* (OSzK Quart Hung 271: 63b).

A *káplár*, régi *káprál* 'Korporal' (TESz) főnévből *-ság* képzővel alakult m. *káplárság* 'ua.' (1778: SzT; l. még Ball; SzegSz) képződmény. Alkalmi átvételnek látszik, de azért nem lehetetlen, hogy a korabeli katonai szóhasználatban ismertebb kifejezés volt. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **kaplár**.

kapta 'a patkó elejének kiugró része' – *kapta*, *kapka* (LexNov 150).

A szláv eredetű m. *kapta* 1. 'Schuhleisten' (1430 k.: EWU); 2. 'Huf' (1551: uo.); 3. 'Pantoffeln' (1585 k.: uo.); 4. 'Spat eines Pferdes; Ringbein' (1592: uo.); 5. 'Schablone' (1598: uo.). A magyarban ebben a jelentésben nincs számontartva, de a 'ló körme fölötti daganat, kinövés' → 'kiugró rész a patkó elején' jelentésátvitel könnyen megtörténhetett a szlovákban is. Ehhez vö. a *kapca* 6. jelentését is (l. ott). A *kapka* változat bizonyára népetimológias alakulat. Nógrád megyei tájszó. – Vö. **kapec**, **kapce**, **kaptahúzóv**.

kaptahúzóv 'Leistenzieher' – Pukanec: *kaptahúzó* (SN 5: 627), Gemer: *kaptahúzóv*, *kaptahúzó* (LS 1–2: 186), Malč: *kaptahúzóv* (StSl 10: 234), Abov: *kaptahúzóv* (JŠ 21: 99).

A *kapta* 'Schuhleisten' és a *húz* 'ziehen' igének *húz*ó participiuma révén keletkezett m. *kapta*húzó (nyelvjárási *kapta*húzóú) 'Leistenzieher' összetétel. A szk. szóvég alakulására l. **13.3.** p. Csizmadia-, ill. cipésműszó, mely a kszk. és kelszk. nyj. déli részein ismeretes, a SSN azonban nem regisztrálja. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 10: 234; Bartko: JŠ 21: 99. – Vö. **kapta.**

kaptár 'Bienenkorb, Bienenstock' – 1825: multi Slavorum quidem etiam dicunt *kap*tár (Leschka 40), Nye: *kap*táre (Tirp 2: 95), Ös: *kap*tár (ŠtolcM 33), Bes: tašou son si *kap*tár doñjest' (Hanko 171), Nbh: *kap*tár na čel'i (s. gy.), *kap*tar (SipM; Trhovište: SSN).

A kfn. korban meghonosodott ném. eredetű m. *kap*tár l. 'Bienenstock, Fangstock (in der Waldbienenzucht)' (1264?, 1357: Mollay 344; EWU); 2. 'Bienenkorb (in der Hausbienenzucht)' (1519 k.?, 1560 k.: uo.). Az ősi eredetű *ül'* 'ua.' (l. Machek²) kiszorító hatása következtében csak a magyarsággal közvetlenül érintkező szlovák lakosság szóhasználatába tudott behatolni. – A magyarból: Márkus 105; SipM. – L. még m. > kukr. *kó*ptar (LizV 605), rom. *cap*tár (Tamás), szhv. *kä*ptâr (UElSk), vend *kap*tár (Flisz II, 60).

kapura 1. 'Tor' – Bánovce n. Ondavou, 1786: Pod'me pred *Kapuru* hiri halgatovat' (StSl 7: 5), *kap*ura (Czambel; Kálal; Buffa; SipB; SipM; Šariš: SbŠkult 536; Malč: StSl 10: 234; GNS; šar, abov, zempl, užh: ASJ IV/2: 139; SSN); – 2. 'a ház kapualja' – Spiš: remeslo fušoval, | pod *kapuru* – za korunu (SN 15: 474), *kap*ura nár. (SCS); – **Szár**m.: **kapur**ka dem. (Buffa; Malč: StSl 10: 234; SipB; Benedek 76; GNS; Fintice, Čemerné: SSN), Rh: *kapul*ka (NSM 5: 47); – **kapurisko** augm. (GNS).

A XI. sz. óta adatolt ótörök eredetű m. *kapu* 'Tor' (TESz) főnévnek *-ra* határozóragos *kapura* 'auf das Tor' alakja. A függő eseteknek nominativusként való átvétele a szk. népnyelvben nem volt szokatlan (l. **35.** p.). Címszavunkkal ez bizonyára akkoriban történt meg, amikor a városok, várak, házak erős kapui még bizonyos védelmet jelentettek a bent lakóknak. Egyébként is, aki át akart jutni a kapun, az a magyarban *kapura* ment, vö. 1372 u.: Jewue az *kappura* és czergete (NySz II, 115), 1512 k.: ... Magdalna hamar a *kapura* mene es be boczata (uo. 116), 1708: Portae adequibat: A' *kapura* nyargal (PP) stb. Ily módon a sokszor hallott *kapura* a magyarul nem tudóknál alanyesetként értékelődve a *kapu*-val lett egyenlő (l. Király: StSl 7: 5 is). – A magyarból még: Szabó: LS 1–2: 187; Habovštiak: StSl 25: 164; ASJ IV/2: 139; Gregor: SzNyME 68–9 stb. – Gömör megyei és kelszk. nyelvjárási tájszó. – L. még m. > kukr. *kap*úra (Liz 96, 169), rom. *căp*út (Tamás), szepességi lengy. *kapura* (Wołosz: StSl 35: 264), jrut. *kapura* (Kočiš 118). – Vö. **kapu**š.

kapuš 1. 'Pfortner, Torhüter' – Likava, 1627: Janossowi *kapossowi* ... (BathLt Lad 27 Fasc 28), Zvolen, 1635: trom *kapossom* wyplaczeni luon (HSSJ), Ludanice, 1653: *Kapussowy* Ludanskemu na doloman ... (NádLt Okir I 289/A: 711b), 1662: Ada[m] Drab, czo gest na Illawe za *kapussa* (uo. Okir I 289/B: 115b), L. Hrádok, 1676: Drabom N° 6, ... a *Kapossowy* N° 1 (uo. Okir

I 663: 132), Branč, 1709: Kešy Gyorgyowj *Kapussowj* ... (EstLt Rep 31 Fasc K Nr 356: 151), *kapuš* vulg. (Bern), *kapoš* (Mič; Kálal); – **2.** 'futballkapus' – *kapuš* (dial. DialZ 1: 156; GregPsz 232); – **3.** 'az ifjúsági egyesület vezetőjének a helyettese' – Brestovany: *kapuš* (SSN); – **Szárm.:** *kapuška* 'kapusné' (Bern); – **kapušov** adj. poss. – Trenčín, 1678: V *kapušovej* izbe dvere sprosté (HŠ 3: 423), L. Hrádok, 1702: *Kapussowa* Almarika No 1 (NádLt Okir I 620); – **kapušský** adj. Ludanice, 1680: Naprotiwko predepsaney *Kapuskey* Izby ... (NádLt Okir I 633), Tamže *Kapuska* Izba (uo.); – **kapušný** adj. – *kapušní* (Bern).

Az ótörök eredetű m. *kapu* 'Tor' főnévnek -s képzős m. *kapus* (hn. 1009: TESz) származéka, amely tkp. egy *kapus ember*-féle szerkezetből (erre l. 1581: OklSz) önállósult 'Pfortner, Torhüter' jelentésben főnévvé. A *kapoš* lehet a m. régi *kapos* átvétele, de lehet szk. analógiás hatás eredménye (l. **48.2., 4.** p.) is. – Megjegyzendő, hogy a Vel'ké *Kapušany*, *Malé Kapušany* helynevek második elemében ugyancsak a m. eredetű *kapuš* az alapszó (L. Kiss: FNESz II, 192 is). – A magyarból: Zát 289; Mič; Kálal; Hauptová: *Slavia* 28: 525; Machek²; HSSJ stb. – L. még m. > morva *kapuš* (Sulán 207; Machek²), kukr. *kópuš* (LizV 605). – Vö. **kapura**.

kapušbaša 'a kapuőrök parancsnoka' – 1566: Soliman se rozhněwal | *Kapus Bašu* pozwal (NZ 413; Ant² 175).

Az oszmán-török eredetű m. *kapucsi basa* 'ua.' (1555: Kakuk 215) első tagjának népetimológiával módosult **kapus basa* változata. Igaz, hogy így a magyarból nincs számon tartva, de egykori megléte éppen a szk. alapján több, mint valószínű. Azt ui. aligha lehet feltételezni, hogy a *kapušbaša* a szlovákban keletkezett volna. – A magyarból: Odran: ZFFUK 21: 139; HSSJ. – Elavult.

kaputoš 1. 'kabátos ember, városi ember' – *kaputoš* (Kálal); – **2.** 'nyomorgó ember' – Bošáca: *kaputoš* (SSN), Kameňany, Revúca: *kaputroš* (uo.).

Az ausztriai ném. eredetű m. *kaput* 'langer Überrock' szónak -s képzős m. *kaputos* 'kaputban járó; városi, kabátos ember' (1788: TESz) származékszava. A szk., miként a cseh is, szintén átvette a németből a *kaput* szót (1760: HSSJ; eredetére l. SESJČ; Rudolf; – Machek² tévesen közvetlenül a franciából magyarázza), a *kaputoš* azonban aligha szk. képzés eredménye, hanem a *kabátoš*-hoz hasonlóan (l. ott) a városi ember jellegzetes ruhadarabja alapján a magyarból származik. A 2. jelentés a szlovákban alakult ki. Az *r* szervetlen járulékhang (l. **32.5.** p.). Nem gyakori tájszó. – L. még m. > szhv. *kaputaš* (UElSk).

Karáčon 'Weihnachten' – Štítník, 1665: Drewo, Swieceze, od *Karaczuna* až do Mage czo se skeltowalo (SR 38: 189), Nye: na *karáčon* (Slavica 13: 24).

A déli szláv eredetű m. *karácsony* (régii és nyelvjárási *karácson*) 'ua.' (1211: TESz; EWU; az eredetre l. még Zoltán: BenkEK 664–70). A szlovákban általános *Kračún* (1585: HSSJ; SSJ) mellett címszavunk a ritkán előforduló nyelvjárási szavak egyike. A *karačun* változat -un végződése a szk. *kračun/ún* analógiájára alakult a szlovákban. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 189. – Az alföldi szk. települések *karáčonfa* alakban és azonos jelentésben átvették a m. *karácson(y)fa* 'Weihnachtsbaum' összetételt is (l. NSM 4: 196; NSM 7: 101), ill. annak kalkja-

ként *kračúnski stromík* van (l. NSM 4: 196; NSM 7: 100). Lucfalván tükörfordítással *kračunskyo drevo* (s. gy.) a *karácsonyfa* neve. – L. még m. > kukr. *karacoň* (Dezső: NytudÉrt 128: 67).

karám 1. 'Pferch, Hürde' – Relov, 1772: od *karamy* arendy zlaty osem (Udvari 433), Bcs, 1793: za *Karam Šebesku cestu* ... (BcsIr V. 82. a. 30. 2. dosszié), *karam* (Malč: StSl 10: 234; SipM; Brezina: SSN), Kc: Voli zahnal do *karámu* (LamiR 176); – **2.** 'istállóban elkülönített hely a borjak számára' – Abov: *karam* (JŠ 21: 99).

A vitatott (török?, szlovák?, német?) eredetű m. *karám 1.* 'Häuschen, Hütte' (1620?, 1621: EWU); 2. 'Pferch, Hürde' (1737: uo.); 3. 'Schweinstall' (1838: TESz). A kelszk. *karama* változat -a végződése alaktani analógia eredménye (l. 44. p.). A 2. jelentés a szlovákban keletkezett. – A magyarból: Király: StSl 10: 234; SipM; Udvari 433; Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > kukr. *kóram*, *kórama* (LizV 605), rom. *cărám* (Tamás), jrut. *karam* (Udv 55).

Karči 'Karlchen' – Karleček dem... vulg. *Karči* ... (Bern), Štefaltov: *Karči* Krajter (BM 343), *Karči* (SSJ); – **Szárm.:** **Karčiho** adj. poss. – Štefaltov: *Karčiho* Anča (BM 343); – **Karčino**, **Karčinko** dem. bec. (SSJ).

A m. *Karcsi* 'Karlchen', amely a *Károly* 'Karl' személynév becézett alakja (l. Ladó 178–9). Jobbára csak a magyarsággal közvetlenül érintkező szk. lakosság használja, szemben a *Karol* (nyj.-i *Karel*) 'Karl' honi képződményeivel (l. SSJ). A szk. képzők vannak jelen a *Karčino*, *Karčinko* származékokban is.

kardoš 'lepkefajta' – B. Bystrica (okolie); *kardoš* (Vážný 216–7); – **Szárm.:** **kardoška** dem. 'szitakötő' – Tekov, Hont: *kardoška* (uo. 217).

A *kard* 'Schwert, Säbel' főnévnek -s képzős m. *kardos* származékszava és a *lepke* 'Schmetterling' alkotta m. *kardoslepke* összetétel, amely rendszertanilag az Iphiclidés podalirius neve (l. MÁSz 80). A *kardos* jelzőt nyilván a megnevezett rovar szárnyának az alakja magyarázza. A *kardos*- előtag a magyarból tudtommal ilyen jelentésben önállóan nincs kimutatva, de azért létezh(ett), ugyanakkor a lerövidülés a produktív -oš végű szavak hatására (l. 48.2. p.) megtörténhetett a szlovákban is. A SSN nem ismeri. – A magyarból: Vážný 216–7; Machek¹; Gregor: SzNyME 69.

karfa 'Geländer' – karfa, opjeradlo, *karfa* (Jancs), *karfa*: Opri še dobre o *karfu* žebi ši ņespat (SipM).

A *kar* 'Arm' és *fa* 'Holz' alkotta m. *karfa* 'Geländer' (1574: SzT) összetétel. Csak a magyar környezetben élő szlovák települések némelyikén ismert tájszó. – A magyarból: SipM. – Rh-n van *karfaš* 'létrás szekér'; annak karfái' (NSM 5: 194) is, ez a m. *karfás* (*szekér*) helyi átvétele. – L. még m. > kukr. *kárfa*, *kórfa* (LizV 601), rom. *cârfa* (Tamás), jrut. *karfa* (Kočiš).

karika 'Reifen, Ring; Laufreifen (als Spielzeug)' – Zvolen, 1615: *kariku*, czo tabla na ney wisy (HSSJ), Lietava, 1633: *karyky* k spyskemu delu (uo.), 1637: suknya atlasowa, gedenast *karjk* pre ney (uo.), Likava, 1646: *kariky* aneb ssaybi kwozom N 4 (BatthLt Lad 27 Fasc 7), 1655: Lowčaním Pannam na *kariky* den 20 (NádLt Okir I 289/A: 256b), 1664: Panwa zelezna zdhlhim Toporiskem a nenem

karika (uo. Okir I 713: 27), Blatnica, 1675: Puta zželeznymy *karikamy* (uo. Okir I 829), B. Bystrica, 1676: stan zeleny hatlasovy so striebornymi *karikami* (AGK 105), 1700: *karik* rezanych Parow 200 (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), M. Kameň, 1743: Na *karikj* a naprackj do kötöffikow (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), 1744: Logtrini se zeleznama *karikami* (uo. 35. cs.), 1775 k.: *Karika*, *Karika*, *Circulus* (StSl 3: 89), *karyka* sl. (Palk), *karika* (Bern; Jancs; Mič; Kálal; GNS; ľud. Taj, Vaj: SSJ; csl: SSN), Psz, Ve: *gariga* (JŠ 2: 339), Kc: Dones voláke *garigi*, keré si natáhnem na hlavu (LamiR 88) stb. – **Szárm.: karička** dem. **1.** 'kis karika; karikagyűrű' – 1664: *Kariček* zedranich ... N. 6 (NádLt Okir I 713: 27b), Trenčín, 1713: *kariczky* zelezne (HSSJ), 1775 k.: *Karikátska*, *Karička*, *Hamulus* (StSl 3: 89), *karička* (Bern; Jancs II; Mič; Kálal; Malč: StSl 10: 234; SipM; SSJ), *garička* (Kálal), potom je prešová *garička* (Dudok 191), Ös: *garička* 'gyűrű' (ŠtolcM 80), Bcs: *karička* ~ *garička* 'ua.' (NSM 6: 198), Nbh: *karička* (s. gy.), *karička* (Benedek 189) stb.; – **2.** 'karikatánc' – Zemplín: *karička* (Demo 372, 389; Slovensko 3/II, 410; vsl: SSJ); – **karikový, karikavý, karičkový** adj. – Spiš, 1781: czinowa *karikowa* misza (HSSJ), Beňuš: *karikavá* palica (VáclP 49), Nl: *kariková* brána (Roh 125), *karičkový* (SSJ); – **karikat', karičkovat' sa** 'karikázik' – *karikál, karikat'*, do kola krúťit' (Jancs), Sebechleby: Chlapci *sa karikovali* po ulici (SSN), Malč: *karičkovac še* (StSl 10: 235); – **karikovaný** adj. – *karikovaná* žena: mit Haken (Häfteln) belegte Schnürbrust anhangende Frau... (Bern).

A belső keletkezésű m. *karika* 'Kreis, Reifen Ring' (kn. 1416 u.: EWU). Régi, XVII. sz. előtti meghonosodás, az egész szlovák nyelvterületen el van terjedve. A szk. *k* > *g* változásra l. **22.6.** p. – A magyarból: MEW; BEW; Király: StSl 3: 89; Machek¹; SCS stb. – L. még m. > morva *karika* (Sulán 211), kukr. *karika* (Liz 96; LizV 600), rom. *cărică* (Tamás), jrut. *karika* (Kočiš 118), szhv. *karika* (UEISk). – Vö. **karikáš**.

karikáš 1. 'karikás ostor' – *karikáš* (Márkus 105; LexNov 117; Tk: NSM 6: 57; Bcs, Nbh: s. gy.; Nl: Roh 344), *karikaš* (SipM; Abov: JŠ 21: 100); – **2.** 'szerszám, alkatrész vasalása' – Nl: *karikáš*: na oje sa dá edon *karikáš* (Roh 125), na koniec rázvora spravíme edon *karikáš* s karikou (uo.), Jelšava: *karikáš* 'vaskampó a rúd végén' (SSN); – **3.** 'egyéves vagy idősebb szőlővessző' – Priekopa: *karikaš* (SR 55: 288); – **Szárm.: karikášik** dem. 'karikás kisostor' – Nbh: *karikášik* (s. gy.).

A *karika* 'Ring, Reifen' főnévnek -s képzős m. *karikás* 'karikával ellátott' (szn. 1499, kn. 1557: TESz); 'karikás ostor' (1697: SzT) származékszava. A 3. jelentést a magyarból nem tudom adatolni, de szőlővidékeken feltehetően így is ismerik. Főként a kelszk. nyj. déli részein és az alföldi szk. településeken élő tájszó. – A magyarból: Márkus 105; SipM; Bartko: JŠ 21: 100. – L. még m. > kukr. *karikáš, karičák* (LizV 600). – Vö. **karika**.

karima 1. 'kalapkarima' – *karina* ojed. (Kálal). Nye: a kraj mu boų *karika* ... *karima* na tri prsti visokí (NSM 3: 271), *karima* (GNS); – **2.** 'fazekaskemence peremcsatornája' – Pozdišovce: *karima* (SSN).

Az északi szláv eredetű m. *karima* 'Krempe, Stulpe; Rand, Umkreis' (1545: TESz). Kálalnak a Kott-tól idézett *karina* adatában az *n* alighanem elírás vagy nyomdahiba az *m* helyén. Nem gyakori tájszó. – Az alföldi szlovákoknál van *karimáška* 'egy fajta kásaétel' (l. Tk: Ondrus 234; Mezöb II, 354) származék is. Ez az ottani szk. lakosság alkotása a m. *karimáškása* 'köleskása tejjel' (Ball; l. még MNL III, 87) összetétel előtagjának a felhasználásával. – L. még m. > jrut. *karima* (Udv 55).

karlov 'Walke' – Lučenec, Rim. Sobota (okolie): *karlov* (SN 12: 116), *karló* (Pras 310), *karlovi* pt. (Hont 171); – **Szárm.:** **karlovník** 'a szövőszék alkatrésze' – Revúca: *karlóník* (SSN), *karlovník* (GNS); – **karlovák** 'ua.' (Pras 310); – **karlovat'** 'kallóz' – Badaň: [mlynár] *karluje* (SSN), Senné: potom tkale, *karluvale* (uo.); – **karlovanie** 'kallózás' (Pras 310); – **karlecký** adj. – Šaštín, 1791: Magstri *Karliczke* (EK Céhlev. LX. 55: 3), Remesla nasseho *karlecskeho* (uo. 1).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *kalló* 'Walke' (kn. 1340: EWU), ill. annak régi és nyelvjárási *karló*, *karlóu* (uo.: TESz) alakváltozatai. A szk. szóvég alakulására l. **13.3.** p. A sasvári céhszabályzatban levő melléknévi alak talán a *tkadlecký* analógiás hatását tükrözi. Nem gyakori szaknyelvi kifejezés. – L. még m. > szhv. *kàlavār* (Kláić).

karmanka, rendsz. plur. **karmanky** 'kálmánkörte' – *karmanka* ... pyrum carmanum (Bern), kármány-körte, *garmanka* hruška ... (Jancs), *karmanka* (hruška), kármány-körte (uo. II), 1870: *Karmanky*, bystrické slivy, krupinské hrozno ... (LaskS II, 172), *karmanky*, *karmanka* (Kálal 187, 232), Prochot, Prievidza: *karmánka* (SSN), *karmanka*, *karmanki* (Hont 91); – **Szárm.:** **karmanský** adj. – *karmanská hruška* (Bern).

A népetimológiával alakult m. *kálmánkörte* 'Pfundbirne' (1636: TESz) összetételnek régi *kármánkörte* változata. Az oszmán-török eredetű m. *kármán(y)*- előtag a gyümölcs dél-anatóliai származására utal (l. uo.). Az eredeti tör. *quaraman(i)* formából a magyarban alakult a *kármán(y)*, s ez lett a szk. kifejezés alapja. Az átvétel során a m. összetételt a szlovák nyelv szellemének inkább megfelelően a szokásos *-ka* segítségével szóképzéssel (univerbizáció, l. **55.** p.) oldották meg. Bernolák *karmanská hruška* adata a m. *kármánkörte* félkalkja. – Valószínűleg idetartoznak a következő adatok is: Čebovce: *karmanky* 'éretlen zöld szilva' (Peřinka 382), *karmanec* 'ua.' (Kálal), Novohrad, Gemer: *karmán*, *karman*, *karmam*, *kármam* 'elformátlanodott szilva (gyümölcs)' (SN 26: 488) Kysuca: *korman*, *kormán*, *kormaňec* 'ua.' (uo.), *korman*, *karman* 'ua.' (LexNov 142). A *karmán*, *kormán* stb. alakváltozatokat Habovštiak (SN 26: 488) egy ősi *grm-* (< **gr̥m-*)-től igyekszik magyarázni, csak hogy ebből a kszk.-ban szabályosan *grman*, *krman* lett (erre l. Machek² 151, 184). A jelentést tekintve úgy gondolom, hogy inkább a *grman*, *krman* népetimológiás befolyását kell itt feltételezni a *karmanka* alakra. Ennek következményeként maradhatott el a kicsinyítő képzőnek érzett *-ka* képző is. – Vö. **karmanzabola**.

karmanzabola 'egy fajta zabola' – Pov. Bystrica, 1708: Cantar *zkarman zabolu* a Szügyelű Turecke ... (Ballt Vágbesztercei urad. 2. cs.).

A régi magyar *kármánzabola* 'kemény zabola' (NySz III, 1260) összetétel, melynek előtagja azonos eredetű a *kálmánkörte* előtagjával (l. TESz). Alkalmi átvételnek látszik, tekintve azonban a lószerszámmal kapcsolatos magyar eredetű szavak jelentős számát, lehetséges, hogy a nemesi udvarok szókincsében honos volt. – Vö. **karmanka**.

karmažin 'karmesinrot; karmesinrotes Leder, Stoff' – L. Hrádok, 1660: zstranj *Karmažinow* Szatianow (NádLt Okir I 663: 12), Trenčín, 1669: dal som za *karmažjn* ... pod doloman ... (KamLt Lymb Ser III Rsz 2280: 260), 1775 k.: Karmasin-bör, *Karmažin* ... (StSl 3: 89), *karmažin* (Bern; Kálal; Nos 138), *karmažín* (Jancs I; GNS; SSN); – **Szárm.:** **karmažínový, karmažínsky** adj. – XVI. sz.: črievičky *karmažínske* (HSSJ), 1656: gedny *karmažinowe* Čžižmy (NádLt Okir I 632), L. Ján, 1683: Spodny obrus z *Karmažinowym* hadbabom ... (uo. Okir I 289/B: 630), Zvol. stol., 1692: Od sameg roboty Čžižiem ... *kormažinowich* (SMSS 12: 42), B. Bystrica, 1704: Laket šnur z *karmažinoweho* hodbabu (SMSS 11: 161), Zvolen, 1709: Mentyecčka ... *karmažínskeg* farby (PDS 73), 1737: Rogty ... z hedbawu *Karmažínskeho* (SMSS 12: 120), 1775 k.: *Karmažinowy* Hedbaw (StSl 3: 89), *karmažínská* koža; *karmažinová* farba (Bern), Obleč si šaty panenské, | A črievičky *karmažjnské* (NZ II, 7), karamzsin csizma, *karmažínovje* čižmi (Jancs), Klenovec: *karmažínovie* čižmi (GNS) stb.

Az olasz eredetű m. *karmazsin* 'ua.' (1458: EWU; Mollay 354). A szláv nyelvekben a szó csaknem mindenütt z-vel van meg (l. BEW; Sławski), a szk. *karmažín* (-in) alak azonban a ž alapján magyar jövevényszónak tekintendő (l. kérdőjellel Király: StSl 3: 89 is). Az általánosan használt szk. *karmazín* (SSJ) azonos a többi szláv formával. Korábbi előfordulására vö. Budatín, 1594: Klobuczek Tihelneho *karmazynú* ... (NRA Fasc 404 Nr 32), Mentliczek Czerneho Axamytu ... predky *karmazynowe* (uo.) stb. – L. még m. > rom. *carmajín* (Tamás), szhv. *karmažin* (UElSk).

karperec 'Armband' – Spiš: zlaté *karperece*, ľem tak viša z ruki (NS 15: 467), *karperec* (Malč: StSl 10: 235; SipM), *karperäc*, *karperec* (GNS), Rochovce: *karpelec* (SSN), Jasenov: *karpeľec* (uo.); – **Szárm.:** **karperečňa** 'ua.' – *karperečna* (GNS), Revúca: *karpečňa* (SSN).

A *kar* 'Arm' és *perec* 'Brezel, Ringel' alkotta m. *karperec* 'Armband' (1845: SzT) összetétel. A *karpečňa* haplológiával keletkezett a szlovákban (l. 51. p.), az *r > l* változásra l. 23.7.7. p. Gömör megyei és kelszk. tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; Király: StSl 10: 235; SipM. – L. még m. > kukr. *kórperec* (LizV 605). – Vö. **perac**.

karpit 1. 'Wandteppich, Tapete, Decke' – 1611: dva obrusy ..., tri *Karpity* (Myjava¹ 42), Mor. Lieskové, 1611: 1. *karpit* na Oltari (SP 27: 55), V. Bierovce, 1643: *Karpit* koženny pozlatity ... (uo. 54), 1652: Než vpalote slavnej | *Karpitj* obtahleg ... (SasA 2: 18; l. Eliáš 43 is), Ludanice, 1655: na Czwerny pre obssjawnj *Karpetow* den 16 (NádLt Okir I 289/A: 255), Bytča, 1676: Poslana plt N 1. z *karpitamy*, kupena ... (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 28), Trenčín, 1678: Stolica remena operaca a na nej *karpity* atlasove okolo všeckej svetnici, žlute,

červene a svetle (HŠ 3: 405), Dva kusy *karpituv* na steny suce pol hadbabne (uo. 414), 1683: ... Koža *skarpitow* kusi 2 (NádLt Okir I 289/B: 612b), 1686: Stenj wukol a wukol *karpity* wiložene (uo. Okir I 829: 114), M. Kameň, 1736: posstgele 2. *karpit* 1 (BalLt Kékkői urad. 35. cs.), 1833: kárpit (*kárpit*, sl...) (Dank 533) stb.; – 2. 'spanyolfal' – *karpit* (Bern; Kálal); – **Szárm.: karpitový** adj. – 1768: palotu ozdobil s *karpetovými* materiální (HSSJ), *karpitová* stena (Bern), *karpitová* stena (Kálal); – **karpitek, karpiteček** dem. (Bern).

Az ol. eredetű m. *kárpit* 1. 'Handgewebe als Zwischenvorhang, Wandteppich usw.' (1395 k.: EWU); 2. 'Tapete' (1749: uo). A nemesi udvarházak és az egyházi felszerelések jellegzetes tartozéka volt. Elavult szó. – Újabban meghonosodott a magyarországi szlovák települések nyelvében az -s képzővel alkotott m. *kárpitos* 'Tapezierer' (1835: TESz), vö. Nl: *kárpitoš* 'ua.' (Roh 78, 334), származéka: *kárpitoštvo* 'Tapezierergewerbe' (uo. 78). – A magyarból: Kálal; Eliáš 144; HSSJ. – L. még m. > rom. *carpit* (Tamás), szhv. *karpit* (UElSk).

karsík 'Armsessel, Lehnstuhl' – Zvolen, 1669: *Karszék* remeny stolecz ... (PDS 43), *karsik* (Malč: StSl 10: 235; SipM; Sp, Hh, Rb: ASNM 195. térkép), *karsik* (ŠtolcJ 59), Abov: *karscek* (JŠ 21: 100), Brezina, Michal'any, Novosad, Kucany: *karscik* (SSN), Me: *karsék* (ASNM 195. térkép), Kd: *karsek* (uo.).

A *kar* 'Lehne' és *szék* 'Stuhl' alkotta m. *karszék* 'Armsessel' (1565: EWU) összetétel. A m. é helyén levő szk. *i/i* hangra l. **15.3.** p. – A magyarból: ŠtolcJ 59; Király: StSl 10: 235; SipM; Bartko: JŠ 21: 100; HSSJ. – L. még m. > kukr. *karsijk* (és vált.) (Liz 222), jrut. *karscel* (Udv 55).

kárt '(füles)kancsó, korsó' – *kárt* (Hodža: Kálal; Lipt. Mikuláš: SSN), Bobrovec: *kart* (SSN); – **Szárm.: kártik** dem. – 1848: *kártik* (Jancs II, 102).

A magyarországi korai úfn. eredetű (*quart, quarte* >) m. *kárt* 'hölzernes Trinkgeschirr; Art Bottich oder Kanne' (1535: Mollay 355; TESz). A ném. szókezdő *kv-* a magyarban egyszerűsödött *k-*ra, s ez a *k-*, valamint a hosszú *á* egyértelműen címszavunk magyar eredetét igazolja. – L. még m. > rom. *cart* (Tamás), szhv. *karta* (UElSk 297).

kárt'i pt. 'Spielkarte' – *kárt'i* (GNS).

A lat., ol. és ném. eredetű m. *kártya* 'ua.' (1495 k.: EWU). Európai vándorszó, amely különböző jelentésben – a többi szláv nyelvhez hasonlóan – a szlovákban *karta* (1558: HSSJ) alakban lett honos (l. BEW; Machek²; Sławski stb.). A Gömör megyei -*t'* szóvég és a hosszú *á* azonban esetünkben magyar közvetítésről tanúskodik. Sőt, ennek az alaknak a befolyásaként értékelendők a *kárta, kártár, kárta', kártova' si* stb. (GNS) alakok is, aminthogy bizonyára m. hatásról árulkodik Dank 534 sl. *kárta* adatai is. – A Gömör megyei *kárt'áš, kártáš* 'Kartenspieler' (GNS) pedig az -s képzővel keletkezett m. *kártyás* 'ua.' (1584: TESz) származék átvétele. Nyíregyházán a m. *kártyázik* 'karten' (1617: uo.) ige honosodott meg, vö.: ale keř sin mu *prekártázuvau* (Slavica 13: 23). – L. még m. > kukr. *kártázlováti(sja)* (LizV 600), szhv. *kartaš* (UElSk 297).

karvaš 1. 'Armberge, Armschiene' – 1601: rukaucize zelezne ginacž *karwasse* 3 pary a gedem samotny (TelLt), Lietava, 1633: nemeckzy kyris z *karwassom*

(HSSJ), Lietava, 1646 [fegyverek között]: *karwasse* čyzstene na Rucze N 3 (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 7), Nemeckzy kiryß z *karwassom* a ssissakom (uo.), 1685: Prsnjk (kabat železny) *karwasse* (Com 286), 1704: Brachialia *karwasse* zelezne (OSzK Oct Lat 142: 89); – 2. 'rátét a kabát, dolmány stb. ujján, könyökén' – 1635: kupil kazimv *karwasse* nakabat (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Pov. Bystrica, 1708: Par *kar wassy* cerwenich karmazinowich (Ballt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Krupina, 1721: *karwasse* karmacžinowye (HSSJ), *karwaš*, plur. *karwaše* (Bern), *karvaš* (Mič; Kálal); – 3. '(kis)hegedű' – *karwaše* 'huslički' (Bern), huslički ... eine kleine Geige, das Fiedel: hegedűtske, karvas. Syn. *karwaš* ... (uo.), *karwaše* (Kálal); – **Szárm.:** **karvašky** dem. 'kishegedű' – huslički ... Syn *karwaš*, *karwaški*, oktáwki (Bern).

A *kar* 'Arm' és *vas* 'Eisen' alkotta m. *karvas* 1. 'Armberge, Armschiene' (1539: OklSz); 2. 'hegedű' (Bern; Ball) összetétel. A katonai terminológia elemeként honosodott meg, mára már elavult. A 2. jelentés a szlovákban alakult az 1. alapján. – A magyarból: Mič; Kálal; Hauptová: *Slavia* 28: 525; Habovštiaková: *StSl* 25: 173; Gregor: *StSl* 34: 127; uő.: *NyDt* 175; HSSJ stb. – L. még m. > lengy. régi *karwasz* (Wolosz: *StSl* 35: 264), ukr. *karváš*, *zakarváš* (Hrinč), or. *karvaš* (Hollós 33–4), szhv. *karvaš* (UElSk). – Vö. **ňakvaš**.

kasnár 'Gutsverwalter' – 1682: *Kaßnarowy* na Wagcza dano den. 10 (NádLt Okir I 289/B: 591), L. Hrádok, 1687: Steg Kuchyne do Sussierne, kde *Kasnar* messkawal (uo. 669b), 1775 k.: Kasznár, *Kasnar*, *Sitocumus* (*StSl* 3: 89), 1779: *kasnar* dal sa paňštarov bit... (ListyP 213), 1790: juhási, jágri ... *kasnári* ... (BernP 128), XVIII. sz.: Kasznár, *Kasnár* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 69b), *kasnár* slc. (Jg), *kasnár* (Bern; Jancs I; Kálal; SSJ; zsl, šar: SSN), 1886: Stanul u *Kasnara* (Šenk 21), *kasnar* (SipM) stb. – **Szárm.:** **kasnárstvo** 'kasznárság' – 1775 k.: Kasznarsag, *Kasnarstwy*, *Sitocomia* (*StSl* 3: 89), *kasnárstwi* (Bern), *kasnárstvo* (Jancs I; SSJ); – **kasnársky** adj. – *kasnárskí* (Bern), 1880: Keď už vyšvihnul sa na hodnosť *kasnársku* (Vaj V, 16–7); – **kasnárka** 'kasznárné' – *kasnárka* (Bern), *kasnárka* slc. (Jg), *kasnárka* (SSJ); – **kasnárit'**, **kasnárovať'** 'kasznárkodik' – *kasnárit'*, *kasnárowat'* (Bern), *kasnáriti* slc. (Jg), *kasnárit'* (Jancs I; Kálal).

A kfn. eredetű m. *kasznár* 'Aufseher der Getreidespeicher (auf einem Herrschaftsgut); Gutsverwalter' (szn. 1397, kn. 1604: Mollay; EWU). Elméletileg származtatható volna közvetlenül a németből is (így pl. Machek¹; Machek²; Király: *StSl* 3: 89; TESz; HSSJ stb.), címszavunk azonban egyrészt erősen kötődik a magyarországi nagybirtokossághoz és azok körülményeihez, másrészt az a tény, hogy azonos a hiányzik a csehből, ezért a magyarból való meghonosodás valószínűbbnek mondható, amint erre a szhv. *kasnar* 'ua.' esetében Hadrovics (UElSk 298) már szintén rámutatott. A régi szk. *kastner* (1784: HSSJ) változat azonban egyértelműen közvetlenül a németből való. – A magyarból még: Halász: *Nyr* 17: 475. – L. még m. > rom. *căsnár* (Tamás).

kaštieľ 'Schloß, Kastell' – 1549: Sitna jest zámeck, také *kaštěli* (Brtáň 84; Ant² 170; I. NZ II, 408 is), 1570 k.: Kteryby sweho wlasneho pana | zamek

kasstyel a neb gynŭ thwrzŭ zradyl (OSzK Fol Lat 1779: 4b), Očová, 1588: na oczowskem *kasstij* viczekapitan (HSSJ), Likava, 1627: Tamže *wkasstiely* (BathtLt Lad 25 Fasc 28), 1641–50: znegakého mestecka aneb *Kasstelu* ... (Post 363), Likava, 1656: Pri *kasstielj* masstale mazatj (NádLt Okir I 289/A: 149), Varín, 1657: Pry *kasstily* a pry mageroch (PDS 22), Nitr. stol., 1718: ... v *kašteli* nenocoval (Agrik 3: 205), Žilina, 1722: na *kaštil* potrebna (LS 4–6: 305), *kaštil*, vulg. *kaštgel* (Bern), 1842–3: príde do edniho *kaštéla* (Polívka II, 70), 1843: príšou do jedneho *kaštjala* ... (uo. 186), Sirk, XIX. szmf.: ona zlatí *kaščjal* ňemala (uo. I, 298), *kaštil*, *kaštel* (Czambel; Kálal), *kaštél* (zsl: ŠtolcM 38), *kaštil* (GregPsz; ŠtolcJ 56), *kaštiél*, *kaštiel*, *kaščial* (GNS), *kaštiel* (Kálal; SSJ, csl: SSN) stb.; – **Szárm.:** **kaštielček**, **kaštielek**, **kaštielik** dem. – 1793: zámček, *kasstjľček* (HSSJ), vulg. *kaštgelček*, *kaštgelek*, *kaštgelík*; *kaštielek*, *kaštjľček* (Bern), 1883: Do parku nebola treba ísť bránou *kaštielika* (Vaj II, 148), *kaštielik* (SSJ); – **(pred)kaštiel'ny**, **(pod)kaštiel'sky** 1. adj. – Bánovce n. Bebr., 1650: ze mlyna *podkasstelskeho* ... (SR 51: 217), 1658: ... pre potrebu *kasstielsku* (NádLt Okir I 632), Bytč, 1683: brani *kasstilne* zamkli (HSSJ), Štítnik, 1687: dalo se panu *kasstielskimu* richtarowj ... (PDS 50), Nitr. stol. 1718: jak *kaštjlsku* tak i jinu hospodarsku čeladku (Agrik 3: 207), Žilina, 1722: do Jarku *predkaštilneho* (LS 1–2: 303), 1729: drabom *kasstilnim* (HSSJ), Kudlovce, 1772: na *kaštjlskim* grunce gsu (SzPV 69), 1775 k.: *Kasstjlsky* Kapitan (StSl 3: 89), *kasstélskj* sl. (Palk), *kaštgelskí*, *kaštjlskí* (Bern), *kaštiel'sky* (SSJ) stb.; – 2. subst. 'castellanus' – Buda, 1376: sinovi pána Baani, *kaštjlskemu* našemu de Ugroc (HSSJ); – (hiteles adat? – G. F.); – **kaštielnik** 'kastélyparancsnok, kastélylakó' – *kaštjľník* (Bern), kastélynagy, *kaštjľník* (Jancs). – További származékokra l. Bern.

A m. *kastély* 'ua.' (hn. 1263, kn. 1416 u.: TESz), melyet korábban a latinból, ill. a németből származtattak, s ez utóbbi mellett foglalt állást a TESz is. Mollay Károly elemzésében viszont az olasz eredetet valószínűsíti. Rámutat, hogy a m. *kastély* szó átvétele csak a tatárjárás után történhetett meg, és éppen ezen tárgytörténeti okok miatt nem lehet ófn.-kori jövevényszó; kfn.-kori átvétel ellen pedig a hangtörténet szól (l. Mollay 356; l. EWU is). A szk. *kaštiel'* származásának a kérdésében is nagy a bizonytalanság. Szokták eredeztetni a latinból (pl. StanD I², 62; I³, 67; Bartok: JŠ 21: 101; HSSJ stb.), a németből (pl. Király: StSl 3: 89; Benedek 53; Habovštiak: JŠ 18: 85; Rudolf stb.), az olaszból – esetleg ném. közvetítéssel (l. PaulF 183) és a magyarból (pl. Halász: Nyr 17: 445; CzambSl 130: valószínűleg; Fedák: SbŠkult 525; Hauptová: Slavia 28: 522–3; Király: StSl 10: 235; Machek²; SCS; Habovštiaková: StSl 25: 173 stb.). Figyelemmel Mollay megállapításaira, továbbá a kronológiára és főként a hangtörténet vallomására, az látszik a legvalószínűbbnek, hogy a *kaštiel'* közvetlen forrása a magyar volt. Az *-ély* szóvégben ui. mind a hosszú *é*, mind a lágy *ly* magyar hangváltozás eredménye. S ez a szlovákban a nyelvjárási jellegnek megfelelően vagy megőrződött, vagy a szokásos módon alakult tovább (l. 15.1–5. p.). – L. még m. > kukr. *kaštil'*, *kaštij*, *koštil'* (LizV 60; Dezső: NytudÉrt 128: 71), rom. *coștéli* (Tamás); l. még Gregor: SzNyME 69–71; Schubert 407–9.

Kata, Katica 'Käthe, Kätchen' – Krupina, 1693: ... giz menowana Deak *Kata* ponosowala (SISlov 3: 352), Topolčany, 1769: dowa geho groff Pálffy *Kata* (SzkMv 84), *Kata* (SSJ); – Liptov, 1729: Ja pak Pongrácz *Katicza* strany osobitneg luky ... (OSzK Fol Slav 37: 80), *Katica* (Bern), XIX. sz.: Jedna sa volá Mariša, | druhá sa volá *Katica* (Piesne 416), *Katica* jišla za Cigána (uo.), *Katica* (SSJ); – **Szárm.:** **Katičín** adj. poss. – *Katičín* (Bern).

A *Katalin* 'Katharina' keresztnév lerövidülésével keletkezett m. *Kata* (1243: MNyTK 80: 33; Ladó 71), ill. annak *-ica* képzővel alkotott *Katica* (Varga 65; D. Bartha 116) becézett alakja. – A szk. *Katy* (SSJ) egyaránt lehet ném. és m. eredetű (a m. *Kati*-ra l. Melich: MNyTK 15: 7; Berrár: MNyTK 80: 30); ennek képződményei a *Katina*, *Katinka* (Mič II, 312; SSJ). – L. még m. > szhv. *Katalina* (UEISk).

katona, katonák, katan '(lovas) katona' – Častkov, 1568: Lucas *Katanowech* szn. (Urbok 245), Koritné, 1568: *Katanka* sessio 1/2 (uo. 247); – P. Ľupča, 1561: rozhodlo se jest ... postavití 30 *katonakov* (SN 5: 571), B. Štiavica, 1642: kvartyel pre konye y pre *katonakov* (SL 11: 85), Štítnik, 1654: na putnockich *katonakow* d. 30 (SR 38: 181), Prešov, 1666: ze pugdem z *katonaky* na neho (uo.), 1668: *Katanum* Piwa... (BatthLt Rsz 65 Lad 27 Fasc 6: 170), Štítnik, 1672: ffilakowskj *katonaczj* (SR 38: 181), Sabinov, 1678: Senderowskj m *katonom* ... (uo. 180), Brezovica n. Torysou, XVII. sz.: na qvartile *Katonuw* 26. poslala ... (uo. 181), 1704: prišly mezitim negaki *katonacy* (SP 5: 413), Trenč. stol., 1735: Itake wcass wognj na *Katonaka* tolko platitj (EstLt Rep 28 Fasc J: 132), P. Ľupča, 1756: prijalo poctivé mesto, aby sme štyr *katonakou* vystavili ... (SN 6: 573), Nye, 1756: dal *Katonakowi*, který byl na ececütii ... (Tirp 2: 32), 1775 k.: Satelles, *Katona*, *Katonak* (StSl 3: 89), XVIII. sz.: osemdesat *katonov* ze zbroju a v munduru uteklo (PodĽ 260), Ide švárno diouča spolu s *Katonáky* (NZ I, 376), Píla, 1867–73: ved' nás vylapali | medzi *katonákov* (SSpevy I, 319), Likava, 1880: *Katona*, chlap dobrý, srdca veselieho (uo. IV, 495), *katonak* (Czambel; Kálal; Mny: Atlasz), *katona* (Kálal) stb.; – **Szárm.:** **katonáčik, katonáček** dem. – 1844–5: Tak zišol *katonášik* dló (Polívka IV, 401), *katonaček* (Czambel; Kálal); – **katonácky** adj., adv. – 1775 k.: *Katona* inas, *Katonacky* sluha ... (StSl 3: 89), Po *katonacky* krjčeti, Militaliter loqui (uo.); – **katanský, katonský** adj. – 1778: nye lyem rozkazovnyitzé, alye i *Katanszké* utsásztnyitzi ... (AANy 12/C: 267), 1872: hovoril slová tieto s prísnošou *katonskou* (Vaj IX, 161).

A valószínűleg (észak)olasz eredetű m. *katona* (régi *katana*) 'bewaffneter Begleiter eines Adelligen im Kriege' (1560 k.: EWU); '(schwerbewaffneter) Reiter' (1579: uo.); 'Angehöriger eines Heeres' (1741: uo.; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak különböző szerkezetekben (*bátor, hős stb. katonák; jönnek, harcolnak, vágatnak stb. a katonák; rajta, katonák! stb., stb.*) gyakran hallott magyar plur. nom. *katonák* alakja (l. 35. p.). Régebben mindhárom szk. nyj.-ban ismerték, később jobbára Gömör megyében és a kelszk. nyelvterületen élt. Mára csaknem teljesen kiveszett. – A *katona, katana*, miként a csehben, a *kat* 'Henker' alaktani és jelentésbeli analógiájára *katan*-ra módosult

és 'kegyetlen, gyötrő, kínzó, könyörtelen ember, tirannus' (1749: HSSJ; SSJ) jelentésben állandósult. – Érdekes adat idézhető Joachim Kalinka leveléből, melyet Korponán írt 1672-ben: Zdaleka kdybys ho videl, prisahalbys, že je to *hatamra katona* (KSSP 3: 224). A m. eredetű *hatamra katona* Jozsef Minárik szerint 'semmirekellő katona' (uo. 424). Valóban, egy m. *hátamra katona* átvételére gondolhatunk. Ez olyan katonára vonatkozhatott, aki az ellenségnek lehetőleg hátat igyekezett fordítani. Ilyen szerkezet azonban eleddig a magyarból nincs kimutatva, csupán ebből a szlovák idézetből következtethetünk az egykori létezésére. – A magyarból: Kálal; Hauptová: *Slavia* 28: 523; Király: *StSl* 3: 89; Király: *StSl* 7: 6; Doruľa: *SR* 38: 180; Doruľa 67; Machek²; Gregor: *AnUB* 13: 182–3; Németh: *Tirp* 2: 32; Schubert 412 stb. – A magyar szó egyéb nyelvi előfordulására l. Sulán: *StSl* 3: 281; Sulán 213–6; Machek²; Brückner; Sławski; Dezső: *NytudÉrt* 138: 67; Liz 86, 114; LizV 601; Tamás 181; Skok; *UElSk*; MNy 63: 175; Udv 55; Plet; Flisz II, 40; Décsy; Schubert 409–14. – Vö. **katona**főty.

katonafőty pt. 'férni nadrágba varrott (vatta) betét' – 1862: Ani tie *katona*főtyi mu nič neosožia (ChalD 347), Šoporňa, Pata, Hájske: *katona*főti (SN 18: 132), *kanafőty* (Václ 73), Trnava: *kanafőty*, *katalafőty* (Pátk 206), Leopoldov: *kanafőti* (SSN), Siladice: *kanafőti* (uo.).

A *katona* 'Soldat' és *folt* 'Fleck, Flicken' alkotta m. *katona*folt 'ua.' (SzegSz) összetétel, ill. annak népnyelvi *katona*főt (1839: MTsz) alakváltozata. Pozsony és Nyitra megyei tájszó. A *katalafőty* *n > l* változással, a *kanafőty* pedig szótagkieséssel (erre l. 51. p.) keletkezett a szk. népnyelvben. – A magyarból: Václ 73. – L. még m. > szhv. *katana*fot (UElSk). – Vö. **katona**...

kátraň 'Teer; Wagenschmiere' – Tk, 1920: 35 kus... Vajcja ... kg. *Kátrány* (Roszks 41), *gátrán*, *kátrán* (GNS), *katraň* (SipM), Abov: *katraň* (JŠ 21: 100), Nbh: *kátrán* (s. gy.), Kalinovo: *gátran* (SSN); – **Szárm.:** *kátraňový* adj. – *gátránovi*, *kátránovi* papiar (GNS), Nbh: *kátraňovi* (s. gy.); – **zakátraňovit' (sa)** 'bekátrányoz; kocsikenőccsel megken; összemaszatolódik' – *zakátránovit (se)* (GNS).

Az oszmán-török eredetű (szhv. és rom. közvetítéssel is) m. *kátrány* 'ua.' (1661: TESz). A szk. *k > g* változásra l. 22.6. p. A szlovák etnikum déli részein ismert tájszó. – A magyarból: SipM; Bartko: JŠ 21: 100. – L. még m. > kukr. *kátran* (LizV 601).

káva 'Kaffee; Pflanze, Frucht, Getränk' – Krupina, 1689: kanwyczku co *kawe* turecku warya, truhlu ... w/ktereg *kawe* bilo (SR 38: 177), Krupina, 1689: czo *kawe* tureczku wara (NRA Fasc 350 Nr 17: 3), M. Kameň, 1704: kondwiczka co *kawe* warga No 1 (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), P. Bystrica, 1708: kondwica *kawe* warit (uo. Vágbesztercei urad. 2. cs.), Radvaň, 1710: rano *kawu* pigam (HSSJ), Spiš, 1782: kub mi das pol funta *kave* i cukru (JČ 7: 99), 1795: *káva*, mléko a cuker (BajzaP 99), *káva* (sl. Palk; Bern), *káva* (Jancs; SSJ; GNS; csl: SSN), *kava* (Buffa), *kave* (Czambel; Kálal; Šariš: Peřinka 485; SipM), *kavej* (Czambel; Kálal; Malč: StSl 10: 235; SipM), cuker jedla, *kavej* pila (AntZ 17); – **Szárm.:** **kávička**, **kávečka** dem. – 1793–6: presladdkũ miluge *Kávičku* (OSzK Quart Lat 2746: 101), *kávička* sl. (Palk), *kávička* (Jancs; SSJ), *káviška* expr. (GNS), *kavečka*

(Buffa); – **kávový**, adj. – Beňadiková, 1748: sukna ... *kavovej farby* (SN 39: 101. 6. jegyzet), D. Kubín, 1760: *gednu cavovu ližičku* (PDS 214), *káwowí* (Bern), *kávovej farby* (Jancs I, 227), *kávoví* (GNS), *kavejovi* (Malč: StSl 10: 235; SipM; vsl: SSN); – **kávovat'** 'kávézik' *kawowat'* (Bern), *kávovat'* (Mič) stb. További származékait l. Bern; SSJ.

Az oszmán-török eredetű m. *kávė* 'ua.' (1637: Kakuk; TESz). A szóföldrajzi, művelődéstörténeti, kronológiai és alaki kritériumok egyaránt magyar közvetítésről vallanak. A csak később jelentkező szóvégi *-a* alaktani analógia eredménye a teljes meghonosodás okán (l. **40.2.** p.). A szk. *-ej* végű változatra l. **15.6.** p. – Régebben volt *kafė* is, vö. M. Kameň, 1736: Mlinček na *Kaffe* (BaLlT Kékkői urad. 35. cs.), 1759–60: *ssalečky na nárog. kaffee ...* (OSzK Quart Slav 37: 60) stb. Ennek közvetlen forrása – a cseh *kafė*-val egyetemben – a ném. *Kaffee* (l. Machek²). – A *kávovat'* ige a m. *kávėzik* 'Kaffee trinken' tükörfordítása (l. **56.** p.). – A magyarból: Machek¹; Machek²: egyik lehetőségként; Blanár: SR 24: 109; Doruľa: SR 38: 177 stb. – L. még m. > kukr. *kávij* (és vált.) (Liz 83, 96), rom. *cavéi* (Tamás), vend *káva* (Flisz I). – Vö. **kaveház**.

kavač 'Kies, Kieselstein, Stein' – Abov: *kavač* (ASJ IV/2: 39; JŠ 21: 99), Dol. Tisovník, Studenec: *kavič* (SSN).

A belső keletkezésű m. *kavics* 'ua.' (kn. 1565: TESz), fn., ill. annak régi és népnyelvi *kavacs* (uo.) alakváltozata. A kelszk. nyj. déli részén használatos tájszó. – A magyarból: Habovštiak: StSl 25: 162; Bartko: JŠ 21: 99.

káváška 'kézifűrés' – *káváška* (GNS).

A vitatott eredetű *káva* 'Reifen, Rahmen, Einfassung, Zarge: Brunnenkranz; usw.' (kn. 1535: TESz) *-s* képzős *kávás* melléknévi származékával és a *fűrész* 'Säge' főnévvel alkotott m. *kávás fűrész* 'keretes fűrész' szerkezet. Címszavunk ebből keletkezett univerbizációval (l. **55.** p.). – L. még Nl: *kánva* 'löcskáva' (Roh 124), *kánvička* dem. 'ua.' (uo.), ez pedig a *káva* főnév m. *kámva* (l. TESz) alakváltozatának a helyi átvétele.

kaveház 'Kaffeehaus' – 1863: *jde do kávěházu* (Němc 91), Tekov, 1900: *vojšli do jeniho velkýho kávěházu* (Polívka II, 295), Tak táišli *kávěház* opáčit' (JŠ 2: 345), *kavehás* (GregPsz), *kavehaz* (SipM), Kameňany: *kávěház* (SSN).

A *kávė* 'Kaffee' és *ház* 'Haus' alkotta m. *kávěház* 'Kaffeehaus' (1709: TESz) összetétel. Emellett van a szlovákban *kavehauz* forma is (1775 k.: HSSJ; Czambel; Kálal), ennek a képződménye a *kavehauzník* 'kávěház tulajdonos', vö. Tekov, 1900: *Istý kavehauznik nechceu verit'* (Polívka II, 295). A *kavehauz* a ném. *Kaffeehaus* összetétel átvétele oly módon, hogy a *Kaffee*- előtag helyébe a m. eredetű régi *kave*- került. Tükörfordítása a *kávový dom*, vö. 1795: *Nekdo do káwowího domu prígdúce* (BajzaW 98). – A magyarból: GregPsz 162; SipM. – Vö. **káva**.

kebel'/l, kabel' 'Kübel, Kornmaß' – Hlinné, 1585: *zboza nasse 9 kabluw* (JŠ 6: 183), Spiš. Hrhov, 1595: *pet y dwaczet kablow yarzu* (SR 51: 214. 2. jegyzet), Šariš, 1691: *pssenice ssesnaste kablow* (HSSJ), XVII. szv. k.: ... na *Kabli ustanoweneg cene ...* (StSl 24: 164), Nye, 1756: *dal... za 4. keble ječmena* (Tirp

2: 32), Nye, 1758: od každého desateho *Köbbla* roži (uo.), Szs, 1764: Obilya ... mimo gedního *Köbbla* (SzsIr V. 201. a. 11), Nye, 1768: bylž zasety 2. *Keble* Žita (TestNye 51), Bcs, 1768: *kebely* Gačmeňa (ProtCs 18), Nye, 1775: Gačmena 6. *Kably* (TestNye 61), 1775 k.: Köböl, *KebeL*, Cubulus (StSl 3: 89), Nye, 1789: Žita tegto 3. *Kebele* (TestNye 146), Tk, 1800: Dal som/ti *kebel* žita (StSl 8: 363), Szs, 1807: 8 *Koblou* gačmeňi ag 8 *Keblou* žyta (SzIr V. 201. a. 14.), Bcs, 1820: gedon *Köbely* obroku (MMM Céhk. 62.414.1.), Bcs, 1847: 9 *keblow* žita (Dohán 3), köböl, *kebel*, *kabel* (Jancs I), köböl, Kübel ...; *kebel* ... (Loos I), *kabel'* (Czambel), *kabel*, *kebel* pohron, gem, vsl (SSN) stb.; – **Szárm.:** **kebelík**, **kablík**, **keblíček** dem. – XVII. szv. k.: per 9 *Kablikuw* Rożnawskich (StSl 24: 164), 7 *Kablikuw* Spiskich (uo.), 1775 k.: Köblötske, *Kebljček*, Modiolus (StSl 3: 89), *keblík*, köblöcske (Jancs II); – **keblový** adj. – köblös, *keblóví* (Jancs), Nye: z dva *kebl'ovou zemoü* (Ondrus 266–7), Spiš: *kablova* žem (JČ 10: 172); – **kebl'ovka** 'egy köblös föld' – Nye: *kebl'óka* (Tirp 3: 32).

Az ófn. eredetű m. *köböl* 'Art Hohlmaß unterschiedlicher Größe' (1395 k.: EWU; de helynévként a *köblös* származék 'hölzerne Fassung der Grube eines Brunnens oder einer Quelle; Brunnenkranz' jelentésben már 1193-tól: uo.; az eredet kérdésére l. még SzlJsz 676–7: TESz; Mollay), ill. annak *kebel* (uo.) alakváltozata. A szk. nyj. -i *kebel* forrása egyértelműen a magyar (l. Németh: Tirp 3: 31 is), erre vö. már 1828-ban: „vyslovuje slovenské slová po maďarsku ... *kebel* (kbel)” (KollŠaf 19; l. Kollár: Hlas 104 is), de ez a *kabel'* esetében – amely az adatok szerint régebben nagyobb területen volt elterjedve (l. Kotulič: JČ 10: 167 is) – szintén nagyon valószínűnek mondható. Ugyanis feltehetően kétszeri átvétellel kell számolni: a kelszk. nyelvterületen már a XV. század előtt honossá lett magyar jövevényszó *e* hangja *a*-ra változott (l. 14.2. p.; a jelenséget kelszk. viszonylatban l. StanD I², 398), majd a későbbi századokban a két etnikum intenzív érintkezése eredményeként a magyar kifejezés *kebel* alakban ismét átkerült a szlovák népnyelvbe. Gondolni lehetne ugyan a magyar eredetű rom. népnyelvi *käbel*, *cabél*, *cäbél* (Tamás) átvételére is, ennek azonban ellentmond a kronológia. Aszlovákban ugyanis a *kabel'* már a XVI. sz. óta idézhető, míg a román adatok csak évszázadokkal később jelennek meg. – Egyébként a szlovákban általános *gbel*, *gbal*, *dbal* 'ua.' az ósszláv **kьbьlь* folytatása (bővebben l. BEW; MEW; SzlJsz 676–7; Machek²; Sławski). Machek¹ és Machek² ennek tartja a kelszk. *kabel'*-t is, ez azonban az *a* okán aligha lehetséges.

kečeg(a) 'Stör, Sterlet' – 1666: potočne (ryby) su wiza, *kečega* (HSSJ), Krupina, 1695: dalj sme za par *kečegov* d 21 (uo.), 1763: Sturio. Ğasstër, (:ryba. alij *Kečeg*): (:ryba menssy:) (KamSl 825), *kečega* (Czambel; Kálal), *kečiga* (Hv II, 394; St. Pazova: s. gy.).

A tisztázatlan eredetű m. *kecsege* 'ua.' (1395 k.: TESz), ill. annak *kecsige* (uo.) alakváltozata. A m. *kecsege* egyéb nyelvi megfeleléseire, a köztük levő lehetséges összefüggésekre l. SzlJsz 855–6; TESz; UEISk 301–2. A magyar szó bizonytalan eredete ellenére azonban mind a hangtan, mind a kronológia alapján kétségtelen, hogy címszavunk magyar jövevényszó. A szk. szóvégi *-a* alaktani

analógia eredménye (l. 40.2. p.), lekopására l. 45. p. – A magyarból: Kniezsa: SzlJsz 855; Hadrovics: UEISk 302. – L. még m. > kukr. *kečege* (SzlJsz 855), szl. *kečiga* (Plet).

kečkeráb/g 1. 'Enonymus' – Gemer: *kečkeráb* (SN 13: 349; Pras 310), Kociha: *kečkeráp* (SSN); – 2. 'Tragopogon' – Gemer: *käčkeráb* (GNS), Nbh: *kečkerág* kladl'i na χrasti (s. gy.).

A *kecske* 'Ziege' és a *rág* 'kauen' igének *rágó* melléknévi igenevével keletkezett m. *kecskerágó* 'Enonymus' (CsP 97; l. még *kecskerágófa* 'ua.': XVI. szef.: SzT) összetétel. A szk. *-ráb* végű alakot talán kontamináció, a m. *kecskeláb* 'Zimmerbock; Sägebock, Holzbock' összetétel *-láb* utótagjának a felhasználása magyarázza, noha ennek a kifejezésnek az átvétele ezidáig Gömörből nincs kimutatva, csak az Alföldről, vö. Tk és környéke: *kečkeláby* pt. 'háromlábú bak a szék alatt' (BÉ 1971: 237), Nbh: Dookola boľi takie lavičke, takie boľi voľakedi *kečkelábi* (NSM 4: 67), Kds: ja som χi'iu *kečkeláb* pod ňima, vilomiu z ňeho nohu (DissSl 1: 47). Feltehető azonban, hogy a szó a gömöri szlovákban is él(t), mivel északabbra, a kukr.-ba is átkerült, l. *kečkeláb(a)* (LizV 602). Az *l* > *r* változás a szk. népnyelvben nem ismeretlen jelenség (l. 23.7. p.), a szóvégi *-ó* lekopása szintűgy (l. 45. p.).

kedvešný 'lieb, lieblich, liebenswürdig' – Zemplín, 1834: Ei milý mŭg, milý *kedvešný* frageru! (NZ I, 386), *kedvešni* (Czambel; Malč: StSl 10: 235; SipM; zempl, užh: JŠ 21: 110; V. Šariš: SSN), Nye: *kedvešni* (Márkus 105), Nye: už to jim bolo *najkedvešni* (KulT II, 565), Ostrov: *kedvešna* dzivočka (SSN); – **Szärm.: prekedvešný** 'ua.' – Šariš, 1834: Gá mládenec *prekedvešný* (NZ I, 80; l. még NS I, 228), Šariš: Kupoval ho Janči Šaš, | *prekedvešny* braček naš (MedvSto 45), Jak voňi ho, ten vinočok *prekevešni* uviľi (AntZ 81), jak to *prekedvešna*, kedz ňev'ästa mlada (uo. 120), Malč: *prekedvešni* (StSl 10: 235).

Az ismeretlen (talán ősi) eredetű m. *kedv* 'Laune, Stimmung, Gemüt, Gefallen, Gunst, Wohlwollen, usw.' (EWU) szónak *-s* képzős *kedves* 'lieb, lieblich, angenehm; der, die Liebste, Geliebte' (szn. 1449, kn. 1456 k.: TESz) származékszava, mely a magyarban melléknévként és főnévként egyaránt használatos. A kelszk.-ban az előbbi funkciójában a gyakori *-ny* képzővel honosodott meg (l. 36. p.), az ifjúsági szlangban azonban főnévként is megtalálható, vö.: Na milú *kedveš* (ZFFUK 30: 128), *ked'veš*: je to na milú *ked'veš* ... (SSS 95). – A magyarból: Kollár: NZ II, 510; Czambel; SR 5: 114; Kálal; Márkus 105; Király: StSl 10: 235; Gregor: HungSl 1983: 66; Lipták: JŠ 21: 110. – L. még m. > kukr. *kedvešnij* (Liz 99; Dezső: NyttudÉrt 128: 68), szhv. *kedvast* (UEISk), jrut. *kedvešnij* (Udv 55), lengy. *kiedwešny* (Karł 267; Wołosz: StSl 35: 265: kelszk. közvetítéssel).

kefa 'Bürste' – Trenčín, 1678: Dve konske česadla, hreben a *kefa* (HŠ 3: 415), Brezová, 1697: Kupena gest czesadlo a *Keffa* ... K Konom (EstLt Rep 28 Fasc J: 50), 1707: Setaceum, Keffe, Roßbirsten, *Keffa* (Lyczei 297), 1708: *Kefa* a Cesadlo (BaLlt Vágbesztercei urad. 2. cs.), 1744: Sedla dobre No 2 ... Czesadla No 2 *keffi* No 2 (uo. Kékkői urad. 35. cs.), 1775 k.: Kefe, *Kefa*, ... (StSl

3: 90), 1802: s čistyma handrami aneb s *kefu* obetre (SN 26: 126), *kefa* (Bern; Jancs; Kálal; Buffa; Ripka 179; Malč: StSl 10: 235; SSJ; csl: SSN) stb. stb. – **Szárm.:** *kefka*, *kefička*, *kefôčka* dem. 'kiskefe; valaminek a része, tartozéka' – 1760: (vojak musí) swug mundér ... s *keffki* (!) wikeffat (HSSJ), Nitra, 1770–1: ramik, na nom *kewka* a nožnicky (uo.), *kefička*, *kefka* (Bern), *kefka*, kefécske (Jancs II), *kefka*, *kefôčka* (Kálal; SSJ), *kefke* bole na sitách a pomáhale osévaťi múku (LexNov 167), *kefka* 'a méhek virágport összeszedő szerve' (Ripka 244), *kefka* na zubi (GNS), Kameňany: *kefiška* (SSN) stb.; – **kefový** adj. (Kálal; SSJ); – **kefár** 'kefekötő; kefeárus' – *kefár* (Jancs; Kálal; Hab 151), Malč: *kefar* (StSl 10: 235) stb.; – **(o-, po-, pre-, vy-)kefat', -kefovat' 1.** '(át-, ki-, le-)kefél' – 1760: (vojak musí) swug mundér ... *wikeffat* (HSSJ), 1839: cele telo flanelom drhnúť a *kefovat'* (AGK 330), *kefowat'* (Bern), 1839: Zaperené, *wikefané* (MTA Rui 8-rét 206/183: 139), kefél, *kefuvat'* (Jancs), 1872: *Vykefoval sa*, vyklepal, vymastil podstat' svojej bytosti šuviksom (LaskS II, 123), *kefat'*, *kefovat'* (Kálal), *okef(ov)at'* (uo.), *(vy)kefovat'* (SSJ), *kefovac* (Buffa), Malč: *okefovac* (StSl 10: 235), *(o-, pre-, vi-)kefovat'* (GNS), *kefuvat* (GregPsz) stb.; – **2.** '(meg)szid, (le)szid' – *kefovat'* átv. durva (KSSJ); – **3.** 'közösül' – *kefovat'* (NSSJ 23: *jebat'* a.; SSS 95), *kefovat'* (GNS), *pokefovat'* 'megkefél valakit, közösül valakivel' (NSSJ 42: *pojebat'* a.).

Az oszmán-török eredetű m. *kefe* 'ua.' (1552: TESz). Címszavunk kezdetben a lovak tisztítására szolgáló eszközt jelölte, pontosan úgy, mint a magyarban (l. TESz). Jelentése alapján az is kétségtelen, hogy a *kefovat'* ige a m. *kefél* l. 'korhol, ócsárol'; 2. 'kefével tisztít'; 3. 'üt, ver'; 4. 'közösül' (l. uo.) hű visszaadására törekedve keletkezett. Közvetlenül a törökből (pl. PalkN 49), ill. a németből (pol. SCS) való származtatása téves. – A magyarból: BEW; Szabó: LS 1–2: 184; Hauptová: Slavia 28: 526; StanD I², 584; I³, 654; Blanár: SR 24: 109; Machek¹; Habovštiaková: StSl 25: 173; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *kefa* (LizV 602), rom. *chêfe* (Tamás), szhv. *kefa*, *keva* (UElSk), jrut. *kefovac* (Udv 55), szl. *kéfa* (Plet), vend *kefa* (Flisz).

kelčik/g 'Kosten, Unkosten, Ausgabe, Geldausgabe' – Az adatok sokaságából válogatva csupán: Štubňa, 1587: a tento *kalczig* ... aby se zaplatil (SL 4: 76), Bobrovec, 1589: svým *kelčikom* takovú skazenú vec... má spraviti ... (StanD III², 324), 1593: gestly bude potrebowat suknu wratit a nieczu *kelczika* (Jelš 228), Boca, 1595: wedle austzugu vncost a *gelczick* hore sseyel (Blanár 74), Boca, 1608: Czo se dotice *kelciku* neb Czerungu (SztivLt Bányajegyzőkönyvek II, 138), 1637: Poslom ... na *Kelczik* dal se[m] ... (Gemér 3: 178 fakszimile), 1656: Blasskowyczowy na *kölczik* no Nytry (NádLt Okir I 632), Poslowy na *kölczigh* (uo.), L. Hrádok, 1660: dal sem na *kölczik* ... (uo. Okir I 663), Orava, 1668: Prawne *kelczigi* (BathtLt Rsz 65 Lad 27 Fasc 6), Jelšava, 1688: p. richtarowy *kalczik* d. 50 (HSSJ), Krupina, 1692: ... mym vlastnym *kelczegom* ... defendowat (uo.), L. Hrádok, 1701: na *külcség* kdy se chodil do Pressporku (NádLt Okir I 663), 1702: Ssop wystaweny s Mlinarowim *Külcsikom* (uo. Okir I 620), Novohrad, 1754: i *kelčigy* a utrovu navratil (Gács 177), Nye, 1759: mel nakladu neb *Kelčigu* ... (Tirp 3: 58), Liptov, 1762: pre umenssenj *Kelčika* (OSzK

Fol Slav 37: 106b), nassjm *kelčjgom* (uo. 107), 1768: okrem w Horach učineneg sskody, a *költsigu* (uo. 237), 1768: jeho částka bez všeckehe *kelčika* slobodne zustane (Žak 608), Ulič, 1772: swogim *kelčikem* nowi budinek postawit (SzPV 188), okr. Trstená, 1775: ... i panske hostince našim *gelčikom* opravovat musime (ListyP 182), Spiš, 1787: ... všecke daremne *kelčiky* (SN 18: 267), Szs, 1806: na muog *kelčjk* ... pochowal (SzsIr V. 201. a. 14.), Fintice, 1856: abi sa wekše *kelycsiki* vikerovatz mohli (DessLt Possessionaria 3. cs.), *kelčik* (Jancs; Kálal; Hab 80; dial. Kuk: SSJ; strsl, vsl: SSN), *kélčik* (Kálal), Gemer: *keušiek*, *kelšik* (LS 1–2: 184), *kelčik* (Czambel; Buffa; Malč: StSl 10: 235; Šariš: SbŠskult 515), *kelčik* (Žak 650; SipB; SipM), *kävšik* (Pras 310), *kelčik* (Márkus 105; Hab 108), *kälčik* (Hab 80), *kelšik*, *kälšik*, *kelčik* (GNS) stb.; – **Szärm.:** **kelčikový** adj. – Dub. n. Váhom 1722: *kelčikowe* penize na cestu (HSSJ).

A belső keletkezésű m. *költség* 'ua.' (1372 u.: TESz), ill. annak régi *keltség* (uo.) alakváltozata. Főként a kszk. és kelszk. nyj.-ban lett honos. Az első szótagban az *ö, ő, ű* csupán írni ki beidegződés következménye lehet (l. Gregor: NyDt 165–6). A *kal-* szótagban az *a* jelölhet *ä* hangot (erre l. StanD I¹, 339 kk.), de nem hagyható figyelmen kívül az *e > (ä >) a* változás (l. 14.2. p.) sem. A *k- > g-* változásra l. 22.6. p., a m. *é* (esetleg *i*) szk. reflexióira pedig a 15.3. p. – A magyarból: Škultéty: SP 22: 760; Kniezsa: Ethn 45: 64; Mihál: SMS 19: 432; Hauptová: Slavia 28: 522; StanD I², 64; I³, 69; Király: StSl 3: 90; Blanár 232; SCS; HSSJ; Gregor: SzNyME 72–3 stb. – L. még m. > kukr. *kelčig* (Dezső: NytudÉrt 128: 68), rom. *chelciug* (Tamás), lengy. *kielczyk* (Wołosz: StSl 35: 266 – szk. közvetítéssel); l. Schubert 441–2 is. – Vö. **kalkíš, keltovat'.**

keltovat', rendsz. befejezett aspektusban: (**na-, ob-, po-, pre-, s-, vy-**) **keltovat'** (**sa**) 1. '(Geld) ausgeben; sich ausgeben' – Blatnica, 1587: ... pry wašim poctywem meste gest *skeltowany* (SL 5: 336), Štítnik, 1636: Item na Sendroskych husarow a na pessych *se skeltowalo* ... (SR 38: 179), Brezovica, 1659: aby na co treba bude *keltowyat*, z/toho *keltowaly* na pohreb (PDS 92), Zborov, 1690: *skeltovali* my na samu kuhniu... (ListyP 89), Zborov, 1698: ten czas do/druhiho, dnia *na_keltovaly* chudobny ludia ... (PDS 51), Krupina, XVII. sz.: za try dny sa nasz (exekúcia) lezela y *nakieltovala* tota executiga pul sesnasta zlateho na nasz (HSSJ II, 405), Sabinov, 1708: Na exekuciu *vykeltovali* sme zlatych no. 34 (ListyP 98), Jelšava, 1748: syn te penize ... *pokeltoval* (HSSJ), Levoča, 1768: Penize sem *skeltoval* (SocP 92), Szarvas, 1777: y Penize co se *neskeltuge* (SzsIr V. 201. a. 9: 11), 1886: Kelio ... znali *prekeltovac?* (Šenk 31), Šariš: Žart še žertuje, hlib še keltuje (Zát 58), Žert še žertuje, hlib še kel'tuje (Zát³ 454), Spiš: *vykel'toval* svojo pežezi (SP 18: 685), Spiš: Veľke pežezi ... *pokel'toval'i* (Czambel 253), *keltovat'* (Kálal; hovor. SCS), *kel'tovac* (Buffa 163), *pokel'tovac* (SipM), Horehronie: *opkeltovat'sa* 'kiköltekezik' (SN 13: 278), Malč: *prekel'tovac* 'elkölt, elpocsékol' (StSl 10: 235), *kel'tovat'* (Hab 108), *keltovat'/c* (SipB 258), *keltovat* (*na-, po-, pre-, s-, vi-*) (GNS), Kameňany: *keltovač* (SSN) stb.; – 2. 'verzehren, verspeisen' – Štítnik, 1637: naprysahu wyno *skeltowalo se* ... (Gemer 3: 178 faksimile), 1687: za takowe birssagi aby na ceste napoy

nekaltowaly (Jelš 352), Kurima, XVII. sz.: kielo owsa byly na *kieltowaly* (PDS 187); – **Egyéb szárm.:** *keltovný* ’könnyelmű, pazarló’ – Studenec: *Keľtovni človeg veľo ňenašporuje* (SSN); – *keltoš* ’ua.’ – Geraltov: Co s takeho *keľtoša*, co zarobi, to tak preprije (uo.).

A honi eredetű m. *költ* 1. ’(Geld) ausgeben’ (1372 u.: TESz); 2. ’verzehren, vespeisen’ (1416 u.: uo.) származékszó, ill. annak *kelt* (uo.) alakváltozata. Elterjedési területe azonos a *kelčik* jövevényszóéval. – A magyarból: CzambSl 125; Czambel: SR 5: 114; Kniezsa: Ethn 45: 64; Szabó: LS 1–2: 184; Fedák: SbŠkult 525; Király: StSl 10: 235; SCS; HSSJ; Gregor: SzNyME 72–3 stb. – A kfn. *gëlten* igéből való származtatás (l. Rudolf 67) téves. – L. még m. > morva szk. *keltovať*, *geltovať* (Machek²), kukr. *keltovaťi* (*sja*) (LizV 88, 601; Dezső: NytudÉrt 128: 68), lengy. *kieltować* (Malin 9; Wołosz: StSl 35: 266 – szk. közvetítéssel), rom. *cheltuî* (Tamás); l. Schubert 440–1 is. – Vö. **kelčik**.

kenderica l. **tengerica**

kenér ’Brot’ – *keñér* argó (SSJL 179), *kiner* argó (Ferko 321).

Az ősi eredetű m. *kenyér* ’ua.’ (hn. 1315 k.: TESz), ill. annak *kinyér*, *kinêr* (uo.) alakváltozata. A szlovák drótosok titkos beszédének az eleme. – A magyarból: Ondrus: SSJL 179; Gregor: SzNyME 73.

kenérkaša ’kenyérkása’ – 1663: Pod Howezynu byla *kynner kaša* (NádLt Okir I 289/B: 262), 1670: puorčzowe mašo | *kenér kaša* (uo. 382b).

A *kenyér* ’Brot’ és *kása* ’Brei’ alkotta m. *kenyérkása* ’egy fajta étel’ (1603: RadvSz 380, 384) összetétel, ill. annak népnyelvi *kinyérkása* alakváltozata; a szláv eredetű m. *kása* utótag olvasata lehet a szlovákban általános használatnak megfelelő *kaša* is. Alkalmi átvételnek látszik, mindamellettt lehetséges, hogy a nemesi háztartásokban el volt terjedve.

kepeň, kepenek 1. ’Mantel; Überrock’ – Zvolen, 1588: Gest doľoman granatowy, k/tomu *kepenek* karaziowy (PDS 75), 1629: Penula, Kôpönyég. Desstowny plasst (a neb *Kopen*) (Dict 427–8), Ilava, 1644: prigal sem od... polkoraba zamku Ilawj try pistole, *kepenek*, ssablu ... (NádLt Okir I 333), 1652: Tak koho dešt spere, | Darma *kepen* bere (SasA II, 17; l. Eliáš 39 is), 1666: ze mne *kepenek* vzít (Pilárik 141), 1672: v červeném *kepenu* (KSSP 3: 224), 1681: Na Rukawicze den 12. *Kepenie* paruw ... (NádLt Okir I 289/B: 547), 1685: desstowy plasst (*kepenek*) (Com 169), 1704: Lacerna, *Kepenek* (OSzK Oct Lat 142: 99), B. Bystrica, 1704: Od *kepenka* z gombami šiteho ... (SMSS 11: 162), 1760: zbrog ne takvelice s *köpenyem* obkrušjti (OSzK Quart Hung 271: 67b), Bojnice, 1762: ukradly spolu y s *kepenyom* (StanD III², 311), 1763: Penula: *Kepeň*, plásst’ na dêsst’ (KamSl 616), Sagulum: Odêw = ssata wrchny, *Kepeň*, *kepeňek* (uo. 764), 1775 k.: Köpenyek, *Kepenok*, Penula (StSl 3: 90), Orava, 1794: *Kepenok* belasy (AGK 283), XIX. sze.: predce on *kepeňek* vždy na sebe trime (Piesne 329), 1831: Zrobil som... Kuhtovi *Kepenaik* [!] ... Kočissovi *Kepen* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1883: No ako dvihol sa – klesol nazad na *kopeň* (Vaj II, 190), Humenné: Ižov mal na sebe z gutapergi *kepeňak*, ľebo dišč začal kropic (Czambel 382), *kapeň*, *kepaň* (Kálal), *kepeň* (Bern; Kálal;

GregPsz 233; Turzovka: ASJ III/2: 50; LexNvo 201; Heč, Kuk, Jégé: SSJ; SSN; zastar. SCS), *kepen* (GNS; SSN), Hore *kepeňakom*, dolu *kepeňakom* (AntZ 235) stb.; – 2. 'töltött paprika burka' – *kepen* (GNS); – **Szárm.: kepenkový, kepeňovatý** adj. – 1763: Gausapatus ... Tatár *kepeňowaty* (KamSl 349), Penuleus: *Kepenkowy*, plásšťowy (uo. 616); – **kepienka, kepienok** dem. – 1760: zbrog do lewego kridla od *köpenki* ... si zakrie (OSzK Quart Hung 271: 67b), Trstená, 1905: ale v tom *kepienku* ňikto ňevideľ (Polívka II, 411), *kepienok* (Mič; Kálal; SSJ), *kepienka* (Kálal); – **kepeník, kepenček, kepienčok** dem. – Ilava, 1644: ssabla, *kopenik*, try pokrowcze ... (NádLt Okir I 333), 1771: negakowy *kepenček* ... (HSSJ), *kepeník, kepenček* (Bern), 1843: ... v *kepenčoku* jakomsi zakrúťení bežau (Polívka II, 121), 1845: a druhí vartáš dostau *kepienčok* (uo. 468), *kepenčok*, *köponyke* (Jancs II), *kepenčok* (Kálal), *kepenšok* (GNS) stb.; – **kepenec, kepeňok** dem. (Kálal); – **kepeňár** 'Mantelmacher' – 1763: Paenullarius: *Kepeňár* (KamSl 593), *kepeňár* (Bern); – **polkepeň** 'félköpeny' – 1848: *polkepeň*, félköponyeg (Jancs); – további képződményeket l. Bern.

A tör. eredetű m. *köponyeg* 'Mantel' (1489: EWU), ill. annak régi és népnyelvi *kepenyeg, kepanyek, kepenag, köpenyeg* (uo.) alakváltozatai. A *kepeň* a szlovákban keletkezett elvonással. A *kepenek* ui. deminutívumnak értékelődött, s értékelődik ma is (jellemző módon még a HSSJ is annak tekinti), s annak *-ek* (<*-eg*) végződését a szlovák nyelv képzőnek véelve, elhagyta, elhagyja azt. Az így keletkezett *kepeň* azután alapul szolgált újabb diminutívumok (*kepeník, kepienok, kepenček, kepenec* stb.) megalkotásához (l. 47.3., 5. p.). A szócsonkítással alkotott, jóval későbbi nyelvújítási m. *köpeny* (1769 e.: EWU) teljesen független képződmény a szk. *kepeň*-től (l. Sulán: MNy 52: 315 is). Jancs *polkepeň* adata viszont nyilvánvalóan a m. *félköpeny, félköponyeg* 'gallér alakú rövid köpeny' (Ball) félkalkja. – A *Po vetre kepeňom obracia; Za vetrom kepienok skrúca* (Zát 40), *obrátit' kepienok* 'meggyőződését megváltoztatja, köponyeget fordít' (SSJ) – ehhez vö. 1775 k.: *podle vetru kepenok obraceti* (HSSJ III 70: *obrátit'* a.), Bratislava, 1785: kd'iz v panňe láska vibúkla, on *svúj kepeňek prevrátil* (uo. II, 44) – szólás egyaránt lehet tükröfordítása a m. *köponyeget forgat/fordít* és a ném. *den Mantel umkehren* szerkezetnek (erre l. Csefkó: MNyTK 28: 95–7; TESz II, 617). – A magyarból: BEW; Kálal; Šmil 15; StanL 111; SzlJsz 873; Mihál: JŠ 9: 187; Hauptová: Slavia 28: 525; Sulán: MNy 52: 315; Machek²; SCS; HSSJ; Gregor: SzNyME 73–5 stb. – L. még m. > régi cseh *kepeník* (Machek²), morva *kepeň* (Sulán 217–9: bizonyára szk. közvetítéssel), ukr. *kepeň, kepeňak* (BEW; Dezső: NytudÉrt 128: 68), lengy. *kopeniak* (Sławski; Wołosz: StSl 35: 270), rom. *cűpeneag* (Tamás), szhv. *kapenak* (UElSk), szl. *kepenjek* (Plet), jrut. *kepeň, kepeňak* (Udv 55).

kerest 'barát, koma' – Orava: *kerest* argó (SN 38: 107).

A szláv eredetű m. *kereszt* 'Taufpate; Taufpatin' (1804–6: TESz; de 'Taufe' 1415: uo.), amely a *keresztapa, keresztanya*-féle összetételből keletkezett jelentéstapadással (l. uo.). Erre vö. alföldi szk. *keresapa* 'Taufpate' (NépiK 7: 193), Malč: *keresmama* 'Taufpatin' (StSl 10: 235), Mi: *kerestaňa* 'ua.' (ALKSM 379).

térkép). De van a magyarban *keresztkoma* 'Gevatter' (1604: TESz) is, s a szlovák szóhasználat talán ezen is alapszik. – A magyarból: Habovštiak: SN 38: 107.

kerítíš 'Zaun' – *keritéš* (Márkus 105; Vsz: ŠtolcM 36), *keriteš* (SipM), Nbh: Prvú vodu... gu *kerítišu* viřial'i (NSM 4: 29), Bcs: maľi zme ju s *keritišon* obņjes (Hanko 87), zvikľi aj *keritiž* urobiť (uo. 105), Muráň: pri *keritéšu* (plot okolo kostola se zmláveli (OrlG 200), Šaľa: *keritéš* (SSN), Nandraž: *käritéš* (uo.).

Az ősi *ker-* töre visszamenő *kerít* 'umzaumen' igének m. *kerítés* 'Zaun' (1510 k.: EWU) származékszava. A magyarsággal szoros kapcsolatban álló déli kszk. és kelszk. nyelvterületen fordul elő. – A magyarból: Márkus 105; ŠtolcM 36; SipM. – L. még m. > kukr. *keritijš* (Liz 96, 168). – Vö. **kerta**, **kertís**.

kermeňovat' l. kormáň

kerta 'Garten' – XVIII. sz.: všeccko krasne v malej *kerce* (HSSJ), 1838: že všeccko krasne, | juž, ai vlastne | v mej *kerce*, v mej *kerce* (Amor 264), Šariš, 1892: Hoc bym vybirala ja vo v *kerce* žele (SSpevy II, 380), *kerta* (Czambel; vsl Kálal; Malč: StSl 10: 235; vsl SSN), Nye: *kert'* (Márkus 105), Z *kerti* rozmariju, z zahradki kvitocok (AntZ 58), Parchovany, 1971: V parchovanskej *kerce* šumňe ptačok skače (Demo 317), V Sucháni tieto stohy (stožky) stáli v tzv. *kertiach* ... (SN 23: 30).

A belső keletkezésű m. *kert* 'ua.' (hn. 1055?, 1221: EWU) származékszó. A Parchovanyból idézett szing. lok. *kerce* alakot Demo 355 tévesen egy *kerca* 'kalitka' (?) szing. nom.-ból magyarázza. A szóvégi *-a* alaktani analógia eredménye (l. 44. p.). – A magyarból: Czambel; Kálal; Márkus 105; Király: StSl 10: 235; Melich: Ny tudÉrt 41: 52; HSSJ; Gregor: SzNyME 75 stb. – Kiveszőben levő kelszk. tájszó. – L. még m. > kukr. *kert(a)* (Baleczky: StSl 6: 262; LizV 602; Dezső: Ny tudÉrt 128: 68–9), rom. *chertî* (Tamás). – Vö. **kertís**.

kertís '(Tabak)gärtner' – 1720–30: Pre *Kertiβa* Novoveβkeho, kdy Lekarstwý zawdawal (MárLt 14. cs. Fasc XXVI Nr 89), *kertéβ* nehaj se dobre spravuje (uo. Nr 98), Prešov, 1784: J. Kozak, *kertiss* baronuw (HSSJ), Tk, 1801: za *kertisa* (SIKuml 332), Šariš, 1821: *Kertisowy* za zeleninu (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7) Bcs, 1847: skrz zgednanjch *Kertészow* (BcsIr V. 28. a. 30. 2. dosszié), Bcs, 1847: číbiste nemohou aj bez *kertésa* ... dwa ugeri sami obrábat'? (Dohán 4), Bcs, 1847: Kontrakt z Styefanyik Ďurom *kertisom* na rok 1847 z strany obrábaní Dohányu učineny (NSM 1: 119), *kertis* (Czambel; vsl Kálal; Malč: StSl 10: 235; SipM; vsl: SSN), Pi: naši pretkovjia ňekcel'i biť *kertísi* (Ondrus 239), Oni boli najviše *kertízi*, zahradňici (Dudok 190), Kameňany: *kertés* (SSN), Rozhanovce: *kertes* (uo.); – **Szárm.:** **kertísstvo** 'kertészség' – Prešov, 1784: učí se *kertistvo* v minorickej zahrady (HSSJ); – **kertísov** adj. poss. – Bcs, 1847: ale je polowica *kertésowa* (Dohán 4), Bcs, 1847: dve částky pak *kertiszowo* bude (NSM 1: 120); – **kertíščik** dem. – Prešov, 1784: slobodny *kertissčik* (HSSJ); – **kertišňa** 'Gärtnerci' (SipM; Markušovce, Medzany: SSN); – **kertiseň** 'kertészlak' (Studeneec: SSN).

A belső keletkezésű m. *kert* főnévnek *-sz* képzős m. *kertész* 'ua.' (1395 k.: EWU) származékszava, esetleg annak népnyelvi *kertisz* (vö. 1634: *kertisz* ház:

OkISz 486) alakváltozata. Elsősorban a kelszk.-ban, valamint az alföldi szlovák településeken él. – L. még m. > kukr. *kertijs* (LizV 109), rom. *chertis* (Tamás), vend *kertés* (Štrek 28). – Vö. **kerta**.

kerul' 1. 'Heger, Hüter, Wächter' – *kerul'* (Czambel; Kálal; Šariš: SbŠkult 525; SipB; SipM; Klučava, Sokol', Sečovce: SSN; Benedek 43), Hrubovo: lesni *kerul'* (Peřinka 502), *kerul'ou* (GNS), Novosad: *kerel'ou* (SSN), Kokava, n. Rim.: *kerul'* (uo.), Mk: *Keruló dával pozor na role...* (NSM 8: 158); – 2. 'sintér' – Košice: *kerul'* (ZFFUK 41: 169); – **Szárm.:** **kerul'ňa** 'Wächtehouse' (SipM); *kerul'ske* 'a kerülő, az ör (pénzbeli) járandósága' – Fintice, 1856: ... od každeho statku budzeme povine *kerulyske* 15 χ. vstriblye ... zaplacitz ... (DessLt Possessionaria 3. cs.).

Egy ősi töre visszamenő m. *kerül* 'umgehen, begehen, durchwandern' igének *kerülő* melléknévi igeneve (hn. 1332?, kn. 1416 u.: EWU), ill. annak nyelvjárási *kerülőü* alakváltozata. A *kerülő* melléknévi igenév a magyarban egyebek közt 'Hüter, Heger' jelentésben főnevesült, ehhez vö. erdő-*kerülő* 'Waldhüter' (NySz II, 241; RMG), hegy-*kerülő* 'Berghüter' (uo.). Az *u*-ra l. a **19.1.2.**, a szóvég alakulására a **17.**, **45.** pontokat. Gömörben és a kelszk. nyj.-ban használt tájszó. – A nyíregyházi *kerulovat'* (Márkus 105) a m. *kerül* ige helyi átvételének látszik. – A magyarból: Czambel; Kálal; Fedák: SbŠkult 525; SipB; SipM, Benedek 74; Gregor: SzNyME 76. – L. még m. > rom. *cheruléu* (Tamás).

kerulvago 'kalaposok szerszáma, melyet a kalapkarima körülvágására használnak' – Šariš: *kerulvago* (SSNM 1952–60: 108).

A *körül* 'ringsherum, herum' adv. és a *vág* 'schneiden' igének *vágó* melléknévi igeneve alkotta m. *körülvágó* 'eszköz, szerszám, mellyel valamely tárgy kerületéről, pereméről a szükséges részt levágják' (vö. ÉrtSz: *körülvág* a.). A kelszk. szakszó végződésének alakulására l. **13.3.3.** p. – A magyarból: Apáthy: SSNM 1952–60: 108.

keseg/k 1. 'Weißfisch' – *kesek* (Jancs II; Mič; Kálal), Kucany: Idzem lapac *kesegi* (SSN); – 2. 'Stör' – *kesek* (Palk; Mič; Kálal).

A fgr. eredetű *kesze*-alapszóra visszamenő m. *keszeg* 'egy fajta hal; Weißfisch' (kn. 1405 k.: MSzFE; TESz) származékszó. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 445; Mič; Kálal. – L. még m. > rom. *chisoága* (Tamás), szhv. *kèsega* (UEISk).

kesenupohar '(a céhbe álláskor) a céh javára fizetendő összeg, ill. áldomás' – Pov. Bystrica, 1656: powinen ten Mister wsem Hromazdenj obiczegnj *pohar*, wubečz *Keošzónő* gmenowanj predstawitj (AM Comit. Trencs. III. Rsz 51: 9b), Trenčín, 1689: Poháre priwitagiczzy ktery obecsne *keošzeneő Pohár* gmenuge ... (uo. II. Rsz 50: 480), Vrbové, 1728: pohár pozdraweny, ktery sa obeczne wola *kešeneő Pohar* (AM Comit. Nitr. Rsz 26: 395), B. Štiavnica, 1741: *kesenu Pohár* (Schin 155) stb.

A *köszöntő pohár* szerkezetből alakult m. *köszönőpohár* 'ua.' (1516: TT 1908: 83) összetétel, amely a céhek gyakorlatában az áldomást jelképezte, ill. azzal volt egyenlő (l. Szád I, 226). A szk. céhterminológiában alkalmi átvételnek látszik, amint erre a magyar tárgyeset változtatás nélküli felhasználása is mutat (erre l.

35. p.), vö. Modra, 1709: potom mladý myster miesto pohara pozdrawugyciho ginač *kőszőnő Poharirt* zlatych padesat ... da (EK Céhlevelek XXXIII. 4: 5). Ugyanakkor a kifejezés tükröfordításai a *pozdravujúci pohár, privítajúci pohár, pohár pozdravenia*; ennek lerövidülése a *pozdravenie*, jelentése 'áldomást ad, fizet'. A fenti példákon kívül vö. még 1636: Poculum Salutatorius, genž se naziwa *Pohar Pozdraweny* ... podlužen bude daty (AM Comitatus. Trencs. III. Rsz 51: 282), Plav. Podhradie, 1649: Ale wssak nadto nadewsseczko sluzbu a *pozdraweny* bude powinnen wikonawaty (AM Comitatus. Poson. I. Rsz 33: 269b), Radvaň, 1698: potom *pozdravenia* ... fl. 1. ma položit, ktomu gednu flassu dobrego wjna prinestj (AM Comitatus. Zoliens. Rsz 59: 114b). – Bövebben l. Gregor: AnUB 13: 172–3.

keš, keša, kešo, kešel' 1. 'barna ~ fakó ~ tarka színű (göndör szőrű) háziállat (ló, szavasmarha, sertés)' – *kešo* (kvoň) (Jancs II), Nbh, 1919: som dostál za *Kešu*... (Chov 19), *kešo* (Kálal; St. Pazova: NŽ 6: 197; Vsz: s. gy.; Podk 311; Brestovany: SN 14: 142; Roh 126), *keša* (Kálal), *kešej* (Márkus 105; Tk: BÉ 1971: 469); – **2.** 'ló-, ökör-, tehén-, kutyanév' – *Kessa* sl. Nahme der Ochsen (Palk), *Kešo* ... ökör és ló név (Bern), *Kesel, Košel'* (DobšO 51), *Kešo* (CzambSl 131), *Kešel'* (Kálal), Záhorie, Brezno, Trnava, Piešťany, Vráble, N. Zámky, vých. Slovensko: *Keša* (Agrik 8: 171), Michalovce: *Kešel'* (uo.), *Käšäl, Kešel* (GNS), *Käšo, Kešo* (uo.) stb.; – **3.** 'jóság' humorosan – *keš* (Kálal); – **4.** 'buta ember' expr. (rendszerint csúfólódáskor) – Prosné: Ti *kešo*, šak si sprošti! (SSN), Bzince p. Jav.: Ti *kešo* jeden! (uo.); – **Szárm.: kešavý** adj. **1.** 'fehér foltos, (fehér)tarka (ló ~ ökör ~ tehén)' – *kessavý* sl. (Rybay: Palk), *kesely, kešaví* ... (Jancs), 1875: pôvodné oko tmavočierne, strojené oko svetlo modré. A tak sa stal na výstrahu *kešavým* (LaskS II, 281), *kešavý* (Mič; Kálal), *kešaví* (Brestovany: SN 14: 142; Vsz: s. gy.; Hlboké: SSN), Dol. Tisovník: *kešavej* vou (SSN), Bcs: maju peknie *kešavie* kone (BÉ 1971: 186), NI: *kešavie* koňe (Roh 126); – **2.** 'bolyhos, göndör szőrű ló, ökör' – *kešavý* nár. (SSJ), Šurany: Nékeré kone majú *kešavé* nohi, to sa *kešavé* kone (SSN); – **keší** adj. 'kese' (Brestovany: SN 14: 142); – **kešatý** adj. 'tarka, foltos' – Dl. Lúka: *Kešul'a* bila *kešata* (SSN); – **kešul'a 1.** 'tarka, kesely tehén' – Dl. Lúka: *Kešul'a* bila *kešata* (uo.); – **2.** 'tehénnev' – *Kešul'a* (DobšO 51; Buffa 163; Žilina, Poprad: Agrik 8: 171); – *Kešeňa* 'ua.' – *Kešeňa* (Bánovce: Agrik 8: 171), *Kešaňa* (Prievidza: uo.); *kešaňa* 'tarka, foltos tehén' (SSN); – **kešiak** 'hátra hajló szarvú ökör' (Kálal); – **kešava** 'göndör fűrt, hajbodor' (Kálal).

A bizonytalan eredetű m. *kese, kesely* 1. 'Weißgelb, fahl (Tier, hauptsächlich Pferd)' (kn. 1495 k.: EWU); 2. 'weißgefleckt, gestieft (Pferd, Vieh)' (1792: uo.) mn., ill. 'Falbe' (1893: uo.) fn. Az állattenyésztés révén főként a szlovák nyelvterület délebbi részein gyakori ló- és szavasmarhanév lett. A szóvégi magánhangzó lekopására l. **45.** p.; a *košel'* alakváltozat bizonyára népetimológia eredménye (l. **53.** p.). – A magyarból: CzambSl 131; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 529; Machek¹ kérdőjellel; Gregor: NyK 68: 410. – L. még m. > kukr. *kešel', kešelisticj* (Liz 111), rom. *cheșei* (Tamás).

kešervešný 1. 'bitter(lich), schmerzlich, schwer, sauer' – *kešervešní* (Márkus 105), *kešervešni* (SipB; SipM); – **2.** 'schwach, Pfuscher' – Malč: *kešervešni* (StSl 10: 235); – **Szárm.: kešervešne** adv. – Nye: *kešervešne* id'e (NSM 3: 272), *kešervešne* (SipB); – **prekešervešni** 'Gaul, Klepper, Schindmahre' (Malč: StSl 10: 235); – **prekešervešne** adv. 'bitterlich, jämmerlich' (uo.).

Az ősi eredetű m. *keserves* 'traurig, erbittert; schmerzlich, sauer; bitter(lich); wertlos, geringwertig' (1506: TESz) származékszó. A kelszk. nyelvjárás déli részein és a magyarországi szlovák nyelvszigeteken ismert tájszó (a SSN azonban nem közli). – Ujabb átvételként a m. *keserves* és annak *keservesen* alakja is megtalálható a magyarországi szk. nyelvszigeteken, vö. Ks: život je *kešerveš* (s. gy.), Tk: veľmej *kešervešen* id'e (StSl 13: 32). – A magyarból: Márkus 105; Király: StSl 10: 235; SipB; SipM. – L. még m. > kukr. *kešervesnyj* (LizV 602).

ketefík 1. 'Halfter' – A rengeteg adatból csak válogatva: Bytča, 1676: kupeno na Sywe Kone *Ketefikow* N 6. (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 28), Pov. Bystica, 1714: pre... kone *ketöfiky* ... (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), 1716: dwa *kötöfiky* na mlade konie (uo. Kékkői urad. 29. cs.), dwa *kötöfekow* wzal P. Uradnik na panske konie ... (uo.), Trenčín, 1726: geden *ketefik* (HSSJ), Trenč. stol., 1742: *Kötöfik* to gest Remeny na ohlawku (OSzK Fol Lat 1037/VI, 122), 1750: *ketefik* to gest Remenna ohlawka (uo. IX, 34b), Zvolen, 1760: ... prez kantarou, a prez *ketofikou* ... zadnye stwerne (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 11), Geden Duplowany *kötöffyk* z czuglom (uo.), 1775 k.: *Kötö-fék, Ketefjk, Capistrum* (StSl 3: 90), Tk, 1801: *ketefik* (SIKöml 332), Plešivec, 1818: Jeden duplovani *ketöffik* (SN 9: 288), Duplovani *kötöfik* (uo. 292), Brestovany, 1824: *ketefik* (SN 14: 137), 1844: *ketefikom* zacapil a zachytil (Polívka II, 54), *keťefik* (Hont: Nyr 29: 331; GNS), *ketefik* (Kálal; Hab 63; Folkušová: StSl 3: 90), *ketefik* (Malč: StSl 10: 235; SipM; Abov: DialZ 1: 91), *ketefjik* (Jancs I; Szs, 1895: NyK 25: 299; St. Pazova: NŽ 6: 197; Márkus 105; Roh 334; Nbh: NSM 4: 169; Bcs: NSM 6: 194), *kätefik, ketefik, kätefik* (LexNov 137, 139), *kefeťik* (Podk 311) stb.; – **2.** 'láncocska' – Liptov, XVII. szm.: calamar sriberni, perczo, k nemu *ketufik* geden (HSSJ).

A *köt* '(an)binden' igének *kötő* melléknévi igeneve és a *fék* 'Halfter' alkotta m. *kötőfék* 'Halfter' (1525: OklSz 544) összetétel, ill. annak *kötőűfik*, esetleg *kötőfik* alakváltozata. Lényegében az egész szk. nyelvterületen előforduló népnyelvi kifejezés. Az egykori magyaros írásmód csupán írnoiki beidegződés következménye (l. Gregor: NyDt 165–6). A *kefeťik* alakváltozat $t - f > f - t$ metatézissel keletkezett (l. 33.2. p.). – A magyarból: Melich: NyK 25: 299; CzambSl 131; Márkus 105; Szabó: LS 1–2: 184; Király: StSl 3: 90; Hab 63; SipM; Matejčík: LexNov 137; Gregor: SzNyME 76–7; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *ketefik* (LizV 602), jrut. *kefeťik* (Udv 55), vend *ketofek* (Flisz II). – Vö. **keteňa, ketenka.**

ketelovat' (sa) 1. 'kétkedik' – Bcs, 1858: *ketyelyowat'* (HaanP 47), Bcs, 1866: *ketelowat'* (HaanP² 58), Gemer: *keťelovat' sa* (LS 1–2: 186), Novohrad: *käťal'ovat'i sa* (SN 17: 133; LexNov 37); – **2.** 'szégyenkezik, restelkedik;

húzódózik' – Pukanec: Čo sa ťelko *keťel'uješ*, staršihó poslúchaj, čo má viadz rozumu (SSN), *käťel'ovat'i sa* (LexNov 219), *keťelovat' se* (GNS), Bcs: *keťel'ovat' sa* (ČNS); – 3. 'tisztel valakit' – St. Pazova: *keťel'uvat'* (NŽ 6: 197–206).

A belső keletkezésű m. *kétel* 'bezweifeln; zweifeln' (1372 u.: TESz) származékszó. A 2. és 3. jelentés a szlovákban alakult ki. Az *e > a* változás (erre l. 14.2. p.) a fölbukkanó adatoknál jóval korábbi meghonosodásra enged következtetni. A kszk. nyj. déli részén élő tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; Matejčík: LexNov 37.

keťeňa, keťenka 'kötény(ke)' – *ketenka* (Janics II; Mič; Kálal; NŽ 1: 87), St. Pazova: *keťinja, keťenka* (s. gy.), Selenča: *keťeňa* (s. gy.), B. Petrovac: zaplátať dieru, čo jej vyhorela na *keteni* (SN 37: 102), *keťinja* (Dudok 55), *ketonka* (Kálal), Tok, Sk: *ketinka* (JŠ 2: 330), *keťinja* (Vsz, Bcs: s. gy.), Pét: *keťinka* (ALKSM 150. térkép), *keťenka* (NSM 6: 37).

A fgr. eredetű *köt* '(an)binden' igéből alakult m. *kötény* 'Schürze' (1673: TESz) származékszó, ill. annak *ketény, ketín(y)* (uo.) alakváltozatai. A szk. *-a* szóvég alakítani analógia eredménye, vö. *šata, zápona, zástera* stb. (l. 44. p.). A *ketenka* valószínűleg a m. *kötényke* demin. meghonosodása, de figyelembe veendő a szk. *-ka* kicsinyítő képzővel történt képzés lehetősége is. A *ketinka* alakváltozat *i-je* a számos *-inka* végű képződmény hatására lett rövid. Az *-onka o-ja* Šmil 50 szerint a jer-reflexióknak megfelelően került az *e* helyére. – A magyarból: Mič; Kálal; Šmil 50; Palkovič: JŠ 2: 330; ŠtolcM 36; ŠtolcJ 59; Dudok 55; Gregor: SzNyME 77 stb. – Vö. **ketefík, ketేశ, ketieška**.

ketేశ, ketieš, ketiš 1. 'egy fajta csipkekötés, díszítő kötés' – L. Ján, 1683: Z Čzypkama a *Ketissj* z marinkineho Poctu 3 (NádLt Okir I 289/B: 629), Krupina, 1697: oplecko s *ketyesamy* (HSSJ), Zvolen, 1709: Golgery try, dwa ze sribrom a zlatom, treti pak *ketess* sribrny a zlaty (PDS 72), [fertuška] pak fatyelowa gest kwetista okolo zlatimy *kotessmy* (uo. 73), Pgata sukna ... hustim strebornim *ketessom* (uo.), Bátorová, 1754: ze zlatim *ketišom* (HSSJ), Udavské: Chustka zo šumnym *ketišom* (SSN); – 2. 'egy fajta főkötő' – *ketyš* (Mič; Orava: SIText 104), Orava: *ketేశ*, plur. *ketేశe* (ČMSS 14: 33), Liptov, Orava: *ketyš, ketyš* (Kálal), Rybník: *ketieš* (SSN); – 3. 'Bund, Bündel, Stoß' – L. Hrádok, 1660: Rib suchich *Kötis* No 1 ... Rib suchich *Ketisse* No 6 ... Ríb udlich *Ketisse* No 3 (NádLt Okir I 651), 1660: Szatiany dwa *kotese* Tall. 10 (NádLt Okir I 663), 1700: Item papgeru ... Item *getesse* ... (Jelš 411), L. Hrádok, 1701: dwa *Ketesse* Lissczich Podbrusskow (NádLt Okir I 663), 1702: Túltesow prachu *Kötese* No 6 (NádLt Okir I 620: 158), Žilina, 1710: cesneku dwa *ketisse* (HSSJ) stb.; – **Szárm.:** **ketiešový** adj. – Tekov: ... prikryli *ketiešovou* plachtou ... (Valentová: SN 15: 94).

Az '(an)binden' alapjelentésű, fgr. eredetű *köt* igének *-s* képzős m. *kötés* 'Bund, Bündel' (1506: OklSz); 'csipkekötés; díszítő kötés' (1551: Száz 1876: 748; korábbi előfordulására és egyéb jelentéseire l. TESz) származékszava, esetleg annak régi és népnyelvi *ketés, kötís* alakváltozatai. Az 1. jelentésben a nemesi háztartásokban használatos terméként terjedt el, s ennek alapján

kialakult azután a szlovákban jelentéstapadással a 2. jelentés. – A magyarból: CzambSl 125; Czambel: SR 5: 114; Mič; Kálal; Gregor: StSl 15: 224–5; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *kitijš, kötijš* (LizV 603), szhv. *keteš, ketiš* (UElSk), – Vö. **ketieška, ketuvaš, vítizketiš**.

ketieška 'egy fajta kötés, meander' – Radvaň, 1625 k.: gedne rukawce kmentowe *skutesskamy* stureckym zlatom (RadvLt 15. cs. II. o. XXIII. cs.: 122), rucznik ... stureckeho patelatu *sketesskamj* (uo.), Radvaň, 1628: Ruczniki *zkettjesskami* Nro 5 (uo. 119), Klobušice, 1670: Fertussky ffacelowe s *ketyssky* No 4 (PDS 85), 1683: Kussczek *ketissku* (NádLt Okir I 289/B: 613), 1708: w ssate biley Čipky, *ketissky* biele (BaLLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Radvaň, 1713: wetkezu kitagkowe zlatim *ketiskom* okolo (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.), Liptov, 1771–2: *ketissek* zo stargeho czezcza (HSSJ), Solná Baňa: *ketješka* (SN 1: 146, 151, 153, 163).

A fgr. eredetű *köt* '(an)binden' ige -s képzős *kötés* 'csipkekötés, díszítő kötés' származékának m. *kötéske* (alakváltozata *kötíske, ketíske*) 'egy fajta kötés' diminutívuma, vö. 1581: ... egj feyr warrassal Ranczos Ingwal. Arany *keötyske* meletthe (RadvCs II, 54). A *ketéš, ketieš, ketiš* szakszóval együtt a nemesi udvartartásokban alkalmazott kézimunka útján honosodott meg a szlovákban, s került felhasználásra szélesebb körökben is. A m. -ke kicsinyítő képző az alaktani és szóképzési normáknak megfelelően a szlovák -ka demin. képzőre módosult. Címzavunk tehát nem a *ketieš, ketiš* jövevényszónak *ketiešok* deminutívuma, miként az a HSSJ-ban is található. – A magyarból még: Gregor: StSl 15: 225. – Vö. **ketéš, ketuvaš, vítizketiš**.

ketrec 1. 'Käfig' – *ketrec* (SipB; SipM; GNS; Abov: JŠ 21: 100), Ks: *ketrez* na tom bou (s. gy.); – **2.** 'Pferch, Hürde' – Malč: Šviňe stoja cez l'eto u *ketrecu* (StSl 10: 235); – **3.** 'Stand (im Stalle)' – *ketrec* (Malč: StSl 10: 235; Šurany: SSN).

A szk. eredetű m. *ketrec* 'Kafig, Bauer' (1533: TESz; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.; l. még SzlJsz 267–8). Gömörben, a kelszk. nyj.-ban és az alföldi szk. településeken élő tájszó. – A magyarból: SipB, SipM; Király: StSl 10: 235; Bartko: JŠ 21: 100. – L. még m. > kukr. *ketrec* (Liz 164), rom. *cătréț* (Tamás), szhv. *kètrica* (UElSk).

ketuvaš 'Schnalle' – Skalica, 1703: *ketúvase* ... magu byt tupplowane farastowane (AM Szakoca Lad A Nr 1: 8b), kdiz polozy Stray farkvas na Ssablú, *ketóvas*, palass, à Hegester (uo. 10).

Az ősi eredetű *köt* '(an)binden' ige *kötő* melléknévi igeneve és a *vas* 'Eisen' alkotta m. *kötővas* 'Eisenklammer'; 'Schnalle' összetétel, amely a XVI. sz. óta adatolva van (l. NySz III, 1023; OklSz). A szlovákba szakszóként a kézműipar (csiszárok, fegyverkovácsok) és a katonaság révén került át, esetleg csupán alkalmi használatként. A magyaros írásmód alapján nehéz megállapítani az egykori szlovák ejtést, mely lehetett *ketévaš, ketovaš* is. – Vö. **ketéš**.

keveriš 'a nyáj összekeverése, terelése' ? – Ked' *neveriš*, chod' na *keveriš* szólás (Zát 277; Kálal 237).

Az ismeretlen eredetű m. *kever* 'umrühren, (ver)mischen; usw.' igének m. *keverés* 'Umrührung, Mischung' képződménye, amely a XVI. sz. óta ismeretes 'Ackern, Rigolieren, Hacken' jelentésben is (l. NySz; RMG), s a pásztorterminológiában a legelőre történő kihajtáskor a juhok összekeverését egy nyájba való terelését fejezte ki, vö. Zalaapáti: *Keveres-fóka* 'kevert falka' (juh) (Herman 510). Úgy látszik, innét honosodott meg a szlovák népnyelvben és lett az idézett szólás eleme. – A magyarból: CzambSI 126; Czambel: SR 5: 114; Kálal; Kosová: Zát³ 659.

kevet 1. 'Abgesandter' – Štítinik, 1639: na erdelskych *kuvetow* (HSSJ), Štítinik, 1647, 1649, 1657, 1659: *kivet*, *kuvet*, *követ*, *kevet* (SR 38: 189), Štítinik, 1666: Erdilskim *követom* (uo.); – **2.** 'Abgeordneter' – Bcs, 1869: Pán Boh živ násho *követa* (Ded 170), *Követ* bude Boczko Dani (uo.), Szs, 1895: *követ* (NyK 25: 299), Bcs, 1905: bol *követom* (Ded 148), Bcs: vivoliŕi ho za *követa* (s. gy.).

Az ősi töre visszamenő, belső keletkezésű m. *követ* 1. 'Abgesandter' (szn. 1372 u.: TESz); 2. 'Abgeordneter' (1790: uo.). Úgy látszik, hogy az 1. jelentésben a vegyes lakosságú vidékeken éltek vele, esetleg alkalmi használatként is értékelhető, a 2. jelentésben újabb átvétel a magyarországi szlovákok körében. – A magyarból: Melich: NyK 25: 299; Doruľa: SR 38: 189; Doruľa 70; HSSJ. – L. még m. > kukr. *követ*, *kívet* (LizV 601), rom. *chivét* (Tamás); l. még Schubert 444. – Vö. **kivetovat' (sa)**.

kičičný 'klein', **kičičnsky** 'schlecht' – Turiec: *kičičnový* argó 'klein' (Hroz 102), *kičičnska* argó 'schlecht' (Ferko 322).

A tör. eredetű m. *kicsiny* 'klein' (kn. 1372 u.: EWU). A szlovák sáfrányosok titkos nyelvében az átvett szó megőrizte eredeti jelentését, míg a drótosok argójában a jelentés módosult. A melléknévi beilleszkedés a szokásos alaktani eljárással történt (l. 36. p.). A második *i* expresszív nyúlás eredménye a szlovákban.

kid'óška 'kaszafajta' – *kid'óška* (GNS), Ale mojá kosa *kid'óška*, je to kosa! (VŠG 5: 274), Sása: A už bulo po dobré kose *kid'óške* (SSN).

Az ősi eredetű m. *kígyó* 'Schlange' főnévnek -s képzős m. *kígyós* 'kígyó mintás, kígyóval ellátott' (kn. 1595: TESz) származékszava. Bizonyára az egykoron Szentgotthárdon gyártott kígyójelű kaszának (l. MNL 3: 94) magyar *kígyós kasza* megnevezéséből univerbizációval (l. 55. p.) alkotott tájnyelvi kifejezés.

kiflik 'Kipfel, Hörnchen' – *kiflik* (Czambel; SbŠkult 525; SipM; vsl SSN), Bratislava: *kiflik* (SR 57: 354), Bcs: l'ekvárovie *kiflike* (NSM 6: 220), *kiflik* (SipB 259), *kiflik* hovor. zastar. (SCS); – **Szärm.:** **kiflicök/ček** dem. – Tk: napjeka son *kiflicke* (s. gy.), Vsz: *kiflicek* (s. gy.), *kiflicök* (SipM).

A bajor-osztrák eredetű m. *kifli* 'ua.' (1785: EWU). Címzavunkat közvetlenül a németből szokták származtatni (l. Fedák: SbŠkult 525; SCS; Rudolf stb.), az -ik(-ik) végződés azonban inkább magyar közvetítésre enged következtetni: a m. *kifli* nem kívánatos szóvégi -i hangja megnyúlt és -k hozzáadásával -ik képzőre módosulva küszöbölődött ki (l. 42. p.). – A magyarból: Czambel; Apáthy: SSNM

1952–60: 108; SipM. – Főként a kelszk. nyj.-ban és a szk. nyelvszigeteken él. – L. még m. > kukr. *kíflík* (LizV 604), rom. *chíflă* (Tamás).

kikirič 'Adonisröschen' – *kikirič* (Jancs II; Pk: s. gy.), Tk: ožltov ako *kikirič* (s. gy.), Nye, Nbh: *kikirič* (s. gy.), Vsz, Kc: žltí jak *kikirič* (s. gy.), Takí si žltí jak *kikirič* (GregPsz 169); – **Szärm.:** **kikiričie** 'ua.' – Ležiachov: *kikiričia* (SSN).

A tör. eredetű m. *kikerics* 1. 'Kuhsschelle' (1405 k.: TESz); 2. 'Herbstzeitlose' (1590: uo.); 3. 'Kettenblume; Adonisröschen' (1795 k.: uo.), ill. annak *kikiričs*, *kikiričs* (uo.) alakváltozatai. A szk. szóláshasonlat a m. *sárga, mint a kikiričs* (MSzK 365) lefordítása. Az 1763-ból idézhető Capnitis: pólny ruta, *kikorič* (KamSl 85) adatban a *kikorič* – melyben az első *i* javítás eredménye – nem ide, hanem a különböző jelentésű *kokorič* (erre l. HSSJ; MachekR 270–1) szócsaládjába tartozik. – Főként a magyarországi szlovákok használják, s bizonyára Jancs is ilyen alapon szótározta. – A magyarból: GregPsz 169.

kila '(gabona) űrmérték egysége és mérőeszköze' – Krupina, 1687: *kolik kil* tenkela zomlely (HSSJ), B. Štiavnica, XVII. szv.: *nynejša mira ... se na prešporsku aneb budinsku kilu* redukovala (AGK 110), 1702: *kila, zagdle ...* (HSSJ), Krupina, 1728: *ve mlyne pol kily žita meluce* (KPP 112), Krupina, 1755: *killa zita wassj 85 funta* (HSSJ), M. Kameň, 1774: *kila cala okowana* (HSSJ), Hronec, 1787: *brati gedine 16-tu merku od kili* (uo.), S. Lupča, 1788: *mestečko wsseckj myry dokonale ma, kily, ½ kily a gine* (uo.), *kila* (Bern; Jancs II; Kálal; Tvrđý; LexNov 217; SSN), *kyla* slc. (Jg; Loos III; Kálal), Hont. Tesáre, 1869: *pol kyly* (Hont 465), *kyľa* (Mič), *kila, kila* (GNS) stb.; – **Szärm.:** **kilový** adj. – Dol. Strehová: *kilová zem* (SSN); – **polkila** 'fél kila' – Malinec, 1786: ... *ag poukily žita dala ...* (HSSJ); – **polkilie** 'gabona mérőeszköz' – 1755: *že by kila, polkilja sa ciztotne drzalj* (uo.).

A szhv. eredetű m. *kila* 'ua.' (1556: TT 1881: 272; az eredetre l. TESz; Kakuk 243; fajtáira és méreteire l. BogdánM 294–9). Címzavunkat közvetlenül a törökből szokás származtatni (pl. Machek¹; HSSJ), de a szótörténet a szóföldrajzzal és a szó alakjával egyetemben inkább magyar közvetítésre mutat. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 445; TESz.

kinteš l. kynteš

kip(a) 'képmása, alakja valakinek' – Zemplín: *kip, kipa*; *vracia sa v podobe mítveho, v jeho „kipe”* (SN I: 111), *Mítvy sa vracia vo svojej „kipe” ...* (uo. 13. jegyzet).

Az ótörök eredetű m. *kép* 'ua.' (1315 k.: TESz), esetleg annak nyelvjárási *kip* (uo.) alakváltozata. Az *-a* alaktani analógiával került a szó végére (l. 44. p.). Csak Zemplénből van rá adatom, de lehetséges, hogy a kelszk. nyj.-ban másutt is előfordul. A szó magyar eredetének kérdésére l. Mjartan: SN I: 111, 13. jegyzet is. – A *kep* 'tisztátalan ember' (Ripka 126), *kiepa* '(nagy) fej' (Botto 83; Mič; SMS 19: 432; SSN) aligha tartozik ide (l. Machek¹). – L. még m. kukr. *kip* (LizV 403; Dezső: NytudÉrt 128: 69), rom. *chip* (Tamás), szhv. *kip* (UElSk), bolg. *kip* (MEW), szl. *kip* (uo.), vend *kép* (Flisz).

kiráľ 'König' – 1577: ... a panom dobrým *kiralom* aby byl (SL 3: 84), 1834: Ani za joságy od Mát'áš-Királa (NZ I, 31), *kiral'* (SipM).

A valószínűleg déli szláv eredetű m. *király* 'ua.' (1002 e.: TESz; EWU). Zemplén megyében újabb átvétel is lehet, míg korábban a honi *král'* 'ua.' (1473: HSSJ) mellett címszavunk inkább csak alkalmi kölcsönzésnek látszik. – A magyarból: Kollár: NZ II, 510; CzambSI 138; SipM; l. még Schubert. – Vö. **kiráľsinový**.

kiráľsinový, **kiráľsinský** 'purpurn, purpurrot' – Pob. Bystrica, 1677: suknya *kiralyszinyowa* damaskowa (HSSJ), Pov. Bystrica, 1729: Gombi z Gombazmy *kiral sinske* (BaLT Vágbesztercei urad. 4. cs.).

A *király* 'König' és a *szín* 'Farbe' alkotta m. *királyszín* 'purpurn, purpurrot' (1618: RadvCs III, 21) összetétel. Ez a régi magyarban jelzőként is gyakori volt (l. NySz III, 249; SzT), s ebben a funkciójában vette át a szlovák nyelv is (az *-ový*, *-ský* alkalmazására l. 36. p.). Ismeretes azonban a *királyszínű* 'ua.' (1609 k.: RadvCs II, 138) jelzői alak is, amely alkalmi átvételként szintén bekerült a szlovákba, vö. Zvolen, 1709: ... pas *kiraly színü* karmazínoweg farbi (PDS 73). Címszavunk a nemesi ruházkodás révén gyarapította a nemesség szókincsét. Tükörfordítása a *kráľová ~ kráľovská barva* 'ua.', vö. Lietava, 1654: Sukna Axamytowa *kraloweg barwy* (BathtLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), Trenčín, 1661: Ssubka ... ze čtírma zlatimy pryamy *kraloweg barwy* (PDS 81), Suknya atlaczowa *kraloweg barwy* (uo.), 1763: tyrus color: *kráľovská barwa* (HSSJ) stb. – A magyarból: Gregor: HungSI 1983: 66; HSSJ. – Vö. **kiráľ**, **hajsínový**, **tesínový**.

kiránduláš 'Ausflug' – Gemer: *kiránduláš* (LS 1–2: 187), *kirandulaš* (SipM), Kc: tí céri išli na *kiranduláš* [!] (Rozm 302).

A *kirándul* 'ausgehen, auslaufen, hingehen, hinfahren; Ausflug machen' igének m. *-s* képzős *kirándulás* 'Ausflug' (1823: TESz) származékszava. Újabb keletű átvétel Gömör és Zemplén megyében, ill. a magyarországi szlovákok szóhasználatában. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; SipM. – L. még m. > kukr. *kirandulaš* (LizV 604).

kírem 'bitte' – 1830: Ale *kírem* – akože je kvočka po maďarsky? (ChalD 18), Nie je to, *kírem*, tá najpodlejšia štácia (uo. 73), *Kírem*, to sa všetko stane (uo.), 1874: Študenti, *kérem*, proviant ... zvlačujú (LaskS II, 439), okr. Bánovce: tak *kýrem* (Peřinka 141), Nye: tak, *kérem* ... (KultTr II, 562).

A fgr. eredetű m. *kér* 'bitten; wünschen' (1372 u.: TESz) igének nagyon sokszor hallott jelen idejű egyes szám első személyű *kérem* 'bitte' alakja. Az é szk. reflexióira l. 15. p. Aligha tekinthető igazán meghonosodott szónak, az írónál stílusértékű elem, bizonyos körökben és helyeken azonban élhettek vele.

kireselő 'görbe alakú ráspoly' – Revúca: *kireselő* (GNS).

A *ki* 'aus' és *reszelő* 'Raspel' (1456 k. TESz) alkotta m. *kireselő* 'ua.'. A cipészmasterség szava. A magyarban nincs szótározva – éppen a szk. adat igazolja a létezését – vö. azonban *kireszel* '(be)feilen' (1635: SzT). Az *-ő* megmaradása a kétnyelvű szlovákok beszédében lehetséges (l. 17.7. p.). – Vö. **reselov**.

kiša 1. 'Ortscheit, Zugwage; Bracke, Querscheit' – Soblahov, 1651: oddal remenow 16, geden na *kyssu*; na koczy remenem kudy se hore stupa, vdelal *kysse* (HSSJ II, 179), Blatnica, 1681: Kolar zdejssy delal k wozom panskim ... Remena a *Kisse* N. 3. (NádLt Okir I 289/B: 564b), 5 Ossy 5 *kissi* (uo. 566b), Krupina, 1689: okowal iednu zadnú *kissu* (HSSJ II, 45), L. Hrádok, 1701: ... *kyssa* tez poprawowana (NádLt Okir I 663: 239b), 1727: Chamy y *skisom* (BalLt Kékkői urad. 30. cs.), 1744: Item na *kissu* nowu Biresku... (uo. 33. cs.), Szs, 1751: Koč čelu [!] oplesseni y zokowanou *kissou* (SzsÍr V. 201. a. 11.), *kiša* (Jancs; Szs, 1895: NyK 25: 299; Ve, Pl: JŠ 2: 339; Bcs: s. gy.; LexNov 134; Podkonice, Sebechleby, Tlmače, Turičky, Prochot: SSN), St. Pazova: *kyša* (ČMSS 7: 58), Nye: dve *kiše*, oje... (Ondrus 267), Af: š'iri pouče, *kiše* dve (uo.), Nl: preňa *kiša*; zaňia *kiša* (Roh 265) stb.; – **2.** 'vaskaparó' – Sl. Ľupča a okolie: *kiša* (SMS 19: 433).

A m. *kisafa* (alakváltozata *kesafa*) 'ua.' (1526: EWU) összetételnek ismeretlen eredetű *kisa-* előtagja. Régebben nyugatabbra (Trencsén megye) is ismerték, később inkább csak a kszk. nyj. délebbi részein élt. A 2. jelentés a szlovákban keletkezett jelentésátvitellel. A szóvégi *-a* lekopására l. **45.** p. – A magyarból: Melich: NyK 25: 299; Gregor: StSl 16: 208; HSSJ stb. – L. még m. > rom. *chişafău* (Tamás).

kišárnik 'Abort, Abtritt' – *kišárnik* argó (Ferko 321).

A *kis* 'klein' és *árnyék* 'Schatten' alkotta m. *kisárnyék* 'Abort, Abtritt' összetétel, mely azonban, tudtommal, a magyarban nincs nyilvántartva, de éppen a szk. adat a közvetett bizonyítéka ilyen magyar kifejezés létezésének. A jelentéshez vö. *árnyékszék* (< *árnyék* + *szék* 'Stuhl') 'Abort, Abtritt' (1508: TESz) összetételt. A szlovák drótosok titkos nyelvének volt az eleme.

kišasoň(a), kišasonka 1. 'Fraulein' – Csak válogatni lehet a rengeteg adatból: Lietava, 1607: na obed... mladeg panieg a *kyssasonce* (KavL 70), 1620: mladeg panieg a *kyssasonce* (HSbor 4: 345), 1621: *kyss Aszsonkam* pak gedney kazdey ... (Fejpl), Smolenice, 1624: k buducy potrebe Swadebniho wesely *kyssasonky* ... (uo.), Likava, 1627: pre... *kisašonyku* (BatthLt Lad 25 Fasc 28), Nededza, 1633: Pre *kissasonku* pana Pongrach Janossowu ... (SR 38: 187), 1647: dal som... *kyssasoni* pol Tolara (NádLt Okir I 289/A: 624b), Trenčín, 1652: dogcze a *kissasonju* (HSSJ), Lietava, 1654: su nektere weczy P. *kyss Ašonj* (BatthLt Lad 27 Fasc 7), 1686: začzel geden... na kterem *kissasony* sedawa (NádLt Okir I 829: 114b), Žilina, 1709: dal sem pre *kiszason* mlgeka (HSSJ), 1769: pustil sem a odpredal Welkomožneg *KissAszonyi* Marigi ... (SimLt 27. cs. Fasc B Nr 10), XVIII. szv.: w Manželskau smluwu pogal Welikomožnau *KisAszonyi* Zuzanu de Rewa (OSzK Fol Boh Slav 17: 2), 1811: wysoce Vrozená *Kis-Asszony* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Ale mi ho wzala z kaštiela *kišasoň* (NZ I, 149), Každá chce byť *kišasonka* (NZ II, 357), Turiec, 1842: *kišasonka* (JČ 9: 192), 1881: iba Ernestin *kišasoň* blyskala naňho (Vaj I, 92), vzdychla *kišasonka* (uo. 106), Liptov, Orava, 1900: *kišasoňa* (Polívka II, 356, 359), *kišasoňa*, *kišasoňka*, *kisasoňa*, *kišasonka* (Czambel), *kišasoňa*, *kišasonka* (Kálal; SipM; zastar. SSN),

kišasoňe plur., *kišasonka*, *kišasonka* (Hab 478), *kizasoňa*, *kizasonka* (Buffa), Malč: *kižasoňa* (StSl 10: 235), *kižasona*, *kižasonka* (GNS), *kišasoňa*, *kišasonka* zastar. (Tim, Vaj: SSJ) stb.; – 2. 'húg, növér' – *kišasoňka* (CzambSl 131); – 3. 'földöntúli csábitó lény' – Csa: *kišasoňa* (NSM 3: 171); – **Szárm.:** **kišasonečka** dem. – Šariš: a *kizasonečky* v rukavičkoch hrabac (HP 206); – **kišasonin**, **kišasoňkin** adj. poss. – Trenčín, 1678: Dvere do *kišasoninej* svetnici (HŠ 3: 404), Blatnica, 1685: Zaczel *kissaszonini* czerweny No 1 ... hrobowa truhla černa *kissaszoňina* (NádLt Okir I 829), M. Kameň, 1717: *KisAszszonyczin* Biko N° 1 (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), 1881: na *kišasoňkinej* ruke (Vaj I, 107); – **kišasonský** adj. – 1663: na *Kyß Aßonsky* stuol (NádLt Okir I 289/B: 251), L. Ján, 1677: na *Kissasonsky* a *Frauczimersky* stol (SR 38: 187), 1686: (mis cínových) *kissaszonysskich* (HSSJ); – **kišasonstvo** koll. (SSJ).

A *kis* 'klein' és *asszony* 'Frau' alkotta m. *kissaszony* 1. 'Fräulein' (kn. 1533: EWU); 2. 'kísértet' (MNL III, 204) összetétel. A 2. jelentés a szlovákban alakult ki az 1. alapján, a Csanádalbertain följegyzett 3. jelentés pedig a magyar népi hitvilág nyomán nyilván újabb keletű meghonosodása a szónak. Az *-a* végződésű változat a nőneműek analógiás hatására keletkezett (l. 44. p.), a *-ka* feltehetőleg szlovák képző és nem a m. kicsinyített *kissaszonyka* meghonosodása, noha ezzel a lehetőséggel is számolni kell. A nemesi udvarházakban lett honos, innét került át a népnyelvbe (l. Doruľa 72 is). – A magyarból: Kollár: NZ II, 510; CzambSl 125; Czambel SR 5: 114; Kálal; Garaj; Király: StSl 10: 235; Hauptová: MNy 56: 180; SCS; Bartko: JŠ 21: 99; HSSJ stb. – L. még m. > szepességi lengy. *kisanka* (Wolosz: StSl 35: 266), kukr. *kišasoň(k)a* (LizV 604), szhv. *kišason(j)ka* (UElSk). – **Vö. kišbír(ov), kišur.**

kišbír(ov) 'Richter zweiter Ranges; Gemeindediener, Kleinrichter' – Lamač, 1665: ty *kisbiro*, naby ručnicu (HSSJ), Bátovce, 1694: w pritomnosti starssiho pólgara, druheho pak *kisbirowa* (uo.), Hor. Zelenice, 1809: *Kis Biro* konal rychtárske dílo (Brat 3: 1058), Tk, 1851/2: *kisbirovgia* (SlKoml 332), Bcs, 1866: dwaja *kišbírowia* (HaanP² 62), Brestovany, 1869: Kalec Juro *kižbír* (SN 8: 147), *kišbírov* (Szs, 1895: NyK 25: 299; Hont: Nyr 29: 331; Kálal), *kišbír*, *kyšbír*, *kyšbirov* (Mič), Sečovce: *Kišbirove* kvartal'e rozdavaľi (Czambel 364), *kišbír*, *kyšbír*, *kyšbírov* (Kálal), Selenča: Jano – *kižbír* ... (ŠtolcJ 279), *kišbiro* (NŽ 1: 87), *kižbíró* (Dudok 39), Os: *kišbíró* (ŠtolcM 93), *kišbiroy* (Malč: StSl 10: 235; SipM), *kišbír* ~ *kižbír* (GregPsz), Zemplín: *kišbír* (SN 19: 410), okr. Kremnica, okr. Nová Baňa: *kižbier* (ASJ III/2: 36), *kižbír*, *kižbiroy* (uo.), Štefanov: *gidžbír* (SSN) stb.; – **Szárm.:** **kišbírovka** 'kibíróné' – Malč: *kižbírouka* (StSl 10: 235).

A *kis* 'klein' és *bíró* 'Richter' alkotta m. *kisbíró* 1. 'Richter zweiter Ranges' (1535?, 1696: EWU); 2. 'Gemeindediener' (1868: uo.) összetétel, ill. annak *kišbíróu* alakváltozata. A m. szóvég lekopására, ill. reflexióira l. 45., 13. p. A *kižbier* alakváltozatban jelentkező kszk. *ie* egy m. nyj. -i -béró (l. TESz *bíró* a.) utótagú forma é hangjának a megfelelése (l. 15.2. p.). Egykoron eléggé elterjedt, ma már elavulóban levő tájszó. – A magyarból: Kollár: NZ II, 510; Melich: NyK 25: 299; Antal: Nyr 29: 331; Kálal; ŠtolcM 93; Király: StSl 10: 235; GregPsz 159;

Dudok 39; Bartko: JŠ 21: 99; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *kišberiv* (Liz 105), rom. *chişbirău* (Tamás), jrut. *kišbirov* (Udv 55), szhv. *kišbirov* (UElSk); l. még Schubert 422. – Vö. **birov, solgabirov, tervinbirov, udvarbirov, vašarbirov.**

kišur 'junger Herr' – Likava, 1627: *Kis Urowy* nadyen wyna med $\frac{3}{4}$ (BathtLt Rsz 59 Lad 25 Fasc 28: 120), *kis Urowy* nadyen dawalose wyna Med $\frac{3}{4}$ (uo. 121).

A *kis* 'klein; jung' és *úr* 'Herr' alkotta m. *kisúr* 'junger Herr' (1562: Payr 28) összetétel. Címzavunk esetleg alkalmi kölcsönzés volt, de a nemesi családok és környezetük nyelvében talán nem tekinthető egyértelműen idegen vagy szokatlan elemnek. Az *u* kvantitása nem állapítható meg. – L. még m. > szhv. *kišur* (UElSk). – Vö. **kišason(a), kišbír(ov), uram.**

kiválčag l. válčag

kivánči 'neugierig' – okr. Humenné, 1938: Muš ju *kivanči* čekal, co z ňu budze (Kosová II), *kivanči* (Malč: StSl 10: 235; SipB; SipM), *kivanči* (GregPsz; Plk: s. gy.), Gg: ňebud'eme na ňist' [!] *kivánči* (Ondrus 273), Tb: Ňeňi *kivánči* na ňu aňi pes (s. gy.), Ks: Čo si taká *kivánči*? (s. gy.), Nbh: *kivánči* d'jouča (s. gy.), Füzér: Aľe vom bárz bul *kivánči* (LamiR 31).

A *kiván* 'wünschen, begehren' igének m. *kiváncsi* 'sehnsuchtig; neugierig' (1772: TESz) származékszava, ill. annak köznyelvi *kiváncsi* alakváltozata. Újabb átvétel, a kelszk. nyj. déli részein, valamint a magyarországi szk. nyelvszigeteken él. Nem ragozott szó. – A magyarból: Király: StSl 10: 235; SipB; Gregor: HungSl 1983: 67. – L. még m. > kukr. *kivanči* (LizV 603).

kivetovat' (sa) 1. 'óv valakit valamitől; óvakodik' – Muráň, 1585: a *kiwetowalby se* od toho Steliare na přied (Tóbik 109; l. HSSJ is), 1823: *kiwetowat* (Hlas 105), *kivetovat'* (CzambSl 125), *kyvetovat'*, *kivetovat'* (Kálal), Prievidza: *kivätuvat' sa* 'chrániť sa nečistoty, neporiadku' (SR 9: 88), Necpaly: *Kivätujem* toho človeka (SSN); – **2.** 'versöhnen' – XVIII. sze.: Gestly ktery zbratow ma nega | ku pru neb causu pred poctjwim Cechom ma hore powstaly a za reczy *sobe kiwetowaty* a klobuk wruku swich mity (GMM 60: faksimile); – **3.** 'fordern' – 1847: chodí na ulicjach vikrikujúc, do domou na dvere klopajúc hrozjac a *kivätujúc* (Hodža 49); – **4.** 'fáradozik, fárad; mozog' – Vieska n. Žit.: Ako *sa* tan buďen z vreciama *kivetuvat'* (SSN), Mošovce: Musíš *sa kivätuvat'*, abi si ňeprechladou! (uo.); – **Szárm.: skivetovat'** 'figyelmeztet valakit valamire' – *skyvätovat'* (Kálal), Prievidza: *skivätuvat'* (SR 9: 88); – **zakivetovat'** 'megóv' – *zakyvätovat'* 'zachrániť od škody' (Kálal).

A fgr. töre visszamenő m. *követ* 'folgen, begleiten' (1372 u.: TESz); 'fordern' (1372 u.: uo.); 'versöhnen' (1470: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.) ige, ill. annak régi és népnyelvi *küvet* (uo.) alakváltozata. A m. *ü* hang szk. *i* reflexiójára l. **19.1.1.** p. Bizonyára a 2. és 3. jelentésben került átvételre, s ezek alapján alakult ki a szlovákban a többi jelentés. – A magyarból: Kollár: Hlas 105; CzambSl 125; Czambel: SR 5: 114; Kálal; Tóbik 109 – tévesen a m. *kivételez*-hez kapcsolva; HSSJ. – Vö. **kevet.**

koborlo 1. 'Räuber'; átv. szitokszóként is – Turiec, 1568: ratione verborum dehonestatorium: *koborlo*; ratione verborum vulgo: *koborlo* (HSSJ); – **2.**

'csavargó' – Studenec: *koberla* expr. (SSN); – **Szárm.:** *kobrlnica* 'Räuberin' – Tomčany, 1572: ze yu (Jarubovú) Gregor Bochunck hanbyl, ze yu zval flandrov, *kobrlnyczow* (HSSJ); – **koberloš** 'csavargó' (Spiš. Štvrtok: SSN).

A korai úfn. eredetű m. *kóborol* igének *kóborló* melléknévi igeneve, amely 'Räuber' (1470: RMG) jelentésben főnevesült. Az eléggé ritka előfordulás dacára a *kobrlnica*, *koberloš* képződmények és a *kóborlovat'* ige (l. alább) arra mutatnak, hogy címszavunk nem alkalmi átvétel volt. A m. -ó szóvég szk. reflexióira l. **13.** p. A második szótagból szinkópával kiesett az *o* (l. **51.** p.). – A Gömör megyei szk. *kóbor* (LS 1–2: 185) újabb, helyi meghonosodása a m. *kóbor* 'kóborló, csavargó' (1751: TESz) származékszónak. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; HSSJ. – L. még m. > rom. *cobărlău* (Tamás). – Vö. **kóborlovat'**.

kóborlovat' **1.** 'raubern, plündern' – Tomčany, 1572: Gregor Bochunck pryssiell g domu knyahnj Jaruboveg a lal jej, ze ona *kobrlovala* jych dom... (HSSJ); – **2.** 'kóborol, csavarog, csatangol' – Nye, 1760: který sem i tam *Koborluji* (Tirp 2: 33), Gemer: *kóborlovat* (LS 1–2: 185), Studenec: *koberlovac* (SSN); – **Szárm.:** (**na-, za-**)**kóborlovat'** 'összerabol, -harácsol' – Trenčín, 1578: quodquae haberet, praeda assecutus est, vulgo *zakobolowal* (!) sy; tu quod habes, ex praeda assecutus est, vulgo *nakoborlowal* sy (HSSJ II, 408).

A korai úfn. eredetű m. *kóborol* **1.** 'rauben, plündern' (1470: Mollay; EWU); **2.** 'tévútra vezet' (1585: Mollay); **3.** 'csatangol, csavarog' (1748: NySz) ige. A második szótagból az *o* szinkópával kiesett (l. **51.** p.). Kiveszőben levő tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; Németh: Tirp 2: 33; HSSJ. – L. még m. > rom. *cobărlui* (Tamás). – Vö. **koborlo**.

kockafánk l. fánka

kockáš **1.** 'kocka alakú, kocka mintázatú' – Zvolen, 1760: Trakawy zlaty borytass na hodbabe... Sprostegssy *koczkas* den 20 (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 13), Malč: *kockáš* adj. ind. (StSl 10: 235); – **2.** 'kockajátékos' – 1775 k.: Kotzkás, *Kockáš*, Aleator (StSl 3: 90); – **Szárm.:** **kockášový** adj. – Malč: *kockášovi* 'quadriert' (StSl 10: 235).

A minden valószínűség szerint cseh eredetű m. *kocka* 'Kubus, Würfel' főnévnek -s képzős m. *kockás* **1.** 'kockajátékos' (1585: TESz); **2.** 'würfelfelt, kariert' (1664: uo.) származékszava. – A magyarból: Király: StSl 10: 235; HSSJ. – A szk. *kocka* 'kocka, mint mértani test; gyerekjáték; játékkocka; négyszögletű szövetminta' (SSJ) eredete nem teljesen egyértelmű. Rendszerint belső fejlődés eredményének tekintik az ősi származású *kostkaból* (l. pl. SzlJsz 271; Stand I², 592–3; I³, 663; Machek² stb.). Elgondolkoztató azonban, hogy a korábban szokásos *kostka* (1506: HSSJ) helyett a XVIII. sz. elejétől a *kocka* – vö. 1704: Talus *kocka* (OSZK Oct Lat 142: 109b) – kezd általánossá válni (a további adatokat l. HSSJ). Fölmerül a kérdés: az *st* > *c* változás ilyen későn ment volna végbe? S kiterjedt volna az egész szk. nyelvterületre? Nem mégis inkább a m. *kocka* 'Würfel zum Glückspiel' (1544: TESz); 'Würfelspiel; Würfel, Kubus' (1708: uo.) átvételére kell gondolni? (erre l. már Škultéty: SP 22: 758 is), miként történt ez a szhv.-ban, szl.-ben (l. Hadrovics: NytudÉrt 50: 25–9; UEISk), rom.-

ban (Tamás), kukr.-ban (Dezső: NytudÉrt 128: 69; LizV 88), jrut.-ban (Udv 56) is. Úgy vélem, az eset a szk. *st* > *c* változás okán is további vizsgálatot igényel. – Mindenképpen valószínű azonban, hogy a szk. (szláv) nyelvi gyakorlatra nem jellemző *kockovat' sa* 'knobeln, würfeln' (1763: HSSJ) képződmény keletkezésére erősen hatott a m. *kockázik* 'ua.' (1682: TESz) ige (l. 56. p.).

kocprd 1. 'Art Schwert; Dolch' – Lietava, 1612: na nemeckzy *kosprd* (HSSJ), Lietava, 1646: pas na *kocprd* (uo.), 1666: rapyeri a *kocprdj* pjchagjce (uo.), 1721: niektoreho pichli i jednyho s *kocprdom* poklali (KPP 189), 1735: Pugio. der Dolch, Degen ... *kocprd*, tulich (CellB), 1760: ked bez Schablu nebo *kotzberd* igdau (OSzk Quart Hung 271: 67), kdiby *kotzperdu* mal (uo.), 1763: Mucro: *kocprd* (KamSl 531), 1786: brúsá meče, *kocprti*, šavle (Bajza: HSSJ), *kocprd* (Bern; slc. Jg; Jancs I), 1861: Napoleon I. nosil na boku krátky, tenký *kocprt* (LaskS II, 205), 1895–6: kladúc svoj pozlátený *kocprd* medzi nohy (Vaj IV, 385), *kocprd*, *kocprt* (Kálal), Mošovce: *kocprt* (SSN); – 2. 'kövér, pufók gyerek' – *kočprd* (Myjava: Kálal), Myjava: *kočprt* (SSN), Pukanec, Kostofány n. Tur.: *kocprt* (uo.), *kocprd* expr. (GNS); – 3. 'bukfenc' – *kocprd*, *kocprt* (Liptov: Kálal); – **Szárm.:** **kocprdivy** adj. – 1763: Succingulum, ssablowy aneb *Kocprdowy* remeň ... (KamSl 837); – **kocprdík**, **kocprdek** dem. 1. 'kis koszperd' – 1705: *kocz prdik* S kalarisson 1 (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.), *kocprdek*, Syn. *kocprdik* (Bern); – 2. 'kistermetű ügyetlen ember' – Kds: *kocprdok* (DissSl 2: 31); – **kocprdár**, **kočprdkár** 'koszperdes' (Bern).

A valószínűleg ném. (bajor-osztrák) eredetű m. *koszperd* 'Art Schwert' (1604: Hadrovics: NytudÉrt 50: 78–9; Mollay; EWU), ill. annak *kocperd* (uo.) alakváltozata. Címszavunkat közvetlenül a németből szokták származtatni (l. pl. Majtán: KPP 189; HSSJ), hangtanilag azonban csak a magyarból lehet kielégítően magyarázni. Az *e* kiesésére l. 23.1. p. A 2. és 3. jelentés a szlovákban következett be. – A magyarból: Gregor: NyDt 175; TESz, – L. még m. > szhv. *kosprt*, *kocprt*, szl. *kospric*, lengy. *koczpergal* (Sławski; TESz; Wołosz: StSl 35: 268 kérdőjellel).

koč 'Kutsche' – A rengeteg adatból csupán válogatva: 1541: na *kozci* nemoz nicz privesti (Varsík 226), Šintava, 1544: vypravil sem do Ffrysstaku na *kotczy* (uo. 289), Hlohovec, 1544: Kdež sem... k vam služiebnyka svyho poslal s *koczým* (uo. 286), Senica, 1545: ... dva vozy a trzety *koczý* (uo. 304), Trnava, 1576: porauczim ... dva konie a *koczý* (ZápSl 3: 84), Štubňa, 1578: *Kocz* 1 *Wozy* 2 ... (SL 3: 77), 1583: geden *koczý* stray (JŠ 6: 252), 1584: čtyry konie woznyki *skoczom* (RadvLt I. o. IV. cs. 60.), Zvolen, 1588: yeden *kocz*, try pluhe (PDS 76), Omšenie, 1613: *koczýe* gedno (SL 3: 79), Likava, 1627: na Temze *koczý* panskem (BathtLt Lad 25 Fasc 28), Orava, 1628: *Za koč* pre zameczku potrebu ... (EstLt Rep 29 Fasc I Nr 154), Orechové, 1646: Jakož i od novokrščenských vozov neb *kočia* (HŠ 7: 256), 1656: *Koczíe* stare bez zaoskow N. 1. (NádLt Okir I 633), L. Hrádok, 1702: Na nowy *Koč* korba nowa (NádLt Okir I 620), M. Kameň, 1774: *kočý* s kožu obtgiahnutie (HSSJ), 1775 k.: Kotsi, *Koč*, Rheda (StSl 3: 90), *koč* (Bern; Jancs; SSJ) stb. stb.; – **Szárm.:** **kočný**,

kočový, kočovský adj. – 1629: Koczisló, kůň *kočovsky* (SzikszF 136), Zvolen, 1635: koleso *kočne* (HSSJ), Žilina, 1696: pasy na kuola *koczowe* (uo.), 1700: Kolies par *kočowich* (OSzK Fol Boh Slav 37: 32b), 1702: Korba Kucharska *kočzowa* stara (NádLt Okir I 620), Benice, 1764: s penezы *kočzouskich* (HSSJ), *kočový* sl. (Palk), koci-sí-út, *kočová* cesta (Jancs), *kočový* (SSJ) stb.; – **kočiar 1.** 'Kutsche; Art Kutsche' – Žilina, 1659: dal na stary *koczir* urobit nowe kolesa (HSSJ), 1725: Od každého voza noveho aneb *kočara* habanskeho ... (SN 6: 303), M. Kameň, 1739: Na Pana uradnikow *kočgar* (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), Turiec, 1768: pridem na *kočiari* (HSSJ), 1790: Zapráhneme si do nového *kočára* (BernP 117), *kočár* (Bern; Jancs), *kočiar* (SSJ) stb.; – **2.** 'kiskocsi, játékkocsi' – *kočár* (GregPsz 234); – **kočiarok/ek, kočiarik** dem. – Skalica, 1633: *koczarek* gel za pany (HSSJ), 1640–44: malj *koczarik* (uo.), Trenčín, 1649–58: *kočárek* spuštiany (SSNM Ethn 8: 150), 1671: Mám v *kočárku* šest koní (KSSP 3: 75), Modra, 1680: *koczarek* lachky (HSSJ), 1763: Staticulum ... *kočárek* (KamSl 817), *kočárek, kočárik* (Bern), *kočiarok* (Loos II), *kočiarik* (SSJ) stb.; – **kočik** dem. – 1562 k.: *koczyc* a dwoge jalowet ... (JŠ 6: 233), Parížovce, 1564: porucze[m] *kočyc* a dve oucze (uo. 237), Štítnik, 1649: od *koczyc* ysspanowho (HSSJ), 1737: *kočyc* nézakrity (uo.), 1763: rheda: prikryty wúz nebo *kočjk* (uo.), N. Lupča, 1791: *Kočik* zlojtrami, z kossom ... (EstLt Rep 22 Fasc P: 126), *kočik* (Bern; Kálal; GNS) *Kočjk* malovaný ... (NZ I, 23), *kočik* 'gyerekkocsi' (SSJ) stb.; – **kočikovy** adj. – Zvolen, 1637: *kočzikowe* koleso (HSSJ) stb. – Egyéb származékokat l. Bern, Kálal, Hv, SSJ, SSN anyagában.

A Komárom megyei *Kocs* (1237–40: FNESz) hn.-ből *-i* melléknév képzővel keletkezett m. *kocsi*, mely a *kocsi szekér, kocsi szekeres*-féle szókapcsolatokból önállósulva 'Kutsche' (1494: TESz), ill. 'Kutscher' (szn. 1494–5: uo.) jelentésben főnevesült (tárgy- és kultúrtörténeti összefoglalását l. uo. és MNL III, 228–31). A m. szóvégi *-i* a szlovákban melléknévként értékelődve megnyúlt – feltehetően a m. *kocsi szekér*-féle szerkezet hatására is –, éppúgy, mint a csehben és lengyelben. Később az *-i* (*-ia, -ie*) elhagyásával a szó főnévi funkciót kapott (l. 41.1., 45. p.). – A régi szlovákban a *koči*-nak volt 'kocsis' jelentése is, vö. Hlohovec, 1544: muj *koczý* jest vyfremarczyl od czygana ... tu klyсну (Varsík 286), Žilina, 1585: pugežil *kotčjho* na pohreb (HSSJ) stb. Ez aligha származik közvetlenül a magyarból; alakilag a szlovák nyelv cseh lexikális elemei közé tartozik (l. így HSSJ is). T. Laliková (KS 21: 53) szerint címszavunkra az első szk. adat az 1335-ből származó *Koch* szn. Ez azonban nem fogadható el, mert egyrészt nem biztos, hogy a *Koch* olvasata *koč*, másrészt nem azonosítható a jelentése, s végül nem igazolható az adat szk. volta sem. – A magyarból: Škultéty: SP 22: 758; SzlJsz 859; Király: StSl 3: 90; Hauptová: Slavia 28: 527; Machek¹, Machek²; Gregor: StSl 16: 193–7; TESz; HSSJ stb. Ellenvéleményének kifejtését ígérve a magyarból való származtatást nem fogadja el Šimon Ondruš (SR 37: 339). – A m. szó egyéb nyelvi előfordulását l. BEW; Décsy; Sławski; Tamás; UEISk; Schubert; Hollós 36–7. – Vö. **kočič, koňhakoč**.

kočič 'Kutscher, Fuhrmann' – Častkov, 1568: Franciscus *Kocyss* szn. (Urbok 245); – Zborov, 1618: (magyar szövegben): Istuan, *koczis* pana sztarostj (Urb I, 102), 1629: Currucarius ... *Kočiss* | a nem wozar (Dict 320), 1637: dal sem... *koczissowy* fl 2 (BathtLt Lad 27 Fasc 8), Trnava, 1641: abych sebe *kočisa* najala (TrnZb 1: 81), 1653: *Kočžissowy* nohawicze No 1 (NádLt Okir I 289/A: 712), Žilina, 1655: *kocyssa* sobe nagal (HSSJ), 1682: Na panskich *koczissoch* prigal sem fl. 5 (NádLt Okir I 633), 1685: Welicy Panowe wozj se ssestema koňmj dwema *kočissmj* (Com 173), 1704: Rhedarius *Kočiss* (OSZK Oct Lat 142: 106), 1725: forman aneb *kočič* (SN 6: 302), 1735: Rhedarius ... *kočič* (CellB), 1788: *kočjš* neb woznjk (HSSJ), Brestovany, 1814: *kocsissy* pansky (SN 14: 136), Gemer, 1818: hintovskemu *kočisovi* ..., običajnemu *kočišovi* (SN 9: 292), *kočič* (Bern; Jancs; Kálal; SSJ), *kotiš, kočič* (CzambSl 129) stb. stb.; – **Szárm.:** **kočička 1.** 'kocsiné' – L. Hrádok, 1701: se dal *kočizisce* na Conven[tiu] (NádLt Okir I 663), Pov. Bystrica, 1720: *kočičce* a gagercze (HSSJ), Šariš, 1790: *kočiska* ... vidala ... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *kočička* (Bern; Jancs; Kálal) stb.; – **2.** 'kocsis' – *kočička* (SipB); – **3.** 'lakásbérlő' – *kočička* (uo.); – **kočičský, kočičový** adj. – 1601: sekera stara *kočžiska* 1 (Fejpl), Zvolen, 1669: ... remene do *kočžyskeg* uzdy (PDS 42), Zvolen, 1760: Geden duplowany *kočžysky* kantar (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 11), 1763: qvadrigaria: wozársky, *kočissowy* odev (HSSJ), 1789: v... prašivém *kočičském* plášti (BernP 66), 1843: dau... *kočiskje* šaty urobit (Polívka III, 54), 1847: nářečja ... paholskuo a *kočičskuo* (Hodža 90), *kočiskí* (Bern), *kočičský* (Kálal; SSJ) stb.; – **kočičov** adj. poss. – Tisovec, 1790: konventie pana richtara ... polgaru, *kočičova* (AGK 268); – **kočičstvo** 'kocsisság (mint foglalkozás)' – 1682: Počyna se rok Durkowy ... na *kočistvo* (RadvLt 82. cs. IV. o. XXV. cs.), 1775 k.: Kotsisság, *Kočistwj*, Aurigatio (StSl 3: 90), *kočistwí* (Bern), *kočičstvo* (Hv I, 35) stb.; – **kočiččik** dem. – Prešov, 1784: Georgius, *kočiččik* u powraznika (HSSJ), Šariš, 1791: Dala som... za kapeluch *Kočiččikowy*... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7); – **kočičovat'** 'kocsiskodik' – 1775 k.: Kotsiskodás, *Kočissowanj*, Aurigatio (StSl 3: 90), *kočičovat'* (Bern), kocsiz ..., *kočičuvat'* (Jancs), *kočičovat'* (Kálal; Hv I; SSJ), *kočičovat'i* (LexNov 140); – **kočičtina** 'kocsisnyelv, -szokás' – *kočiččina* (Holuby 101), *kočičtina* (Kálal; Garaj; Hv I).

A *kocsi* 'Kutsche' főnévből -s képzővel keletkezett m. *kocsis* 'Kutscher' (1524: TESz) származékszó. A *kočičovat'* létrejöttét elősegíthette a m. *kocsiskodik* 'als Kutscher dienen' (1585: uo.) ige is. Általánosan elterjedt kifejezés. – A jugoszláviai szlovák településeken ismert *kočijáš* (ŠtolcJ 102) forrása a szhv. *kočijaš* (UElSk 315) képződmény. A régi pozsonyi szlovák szóhasználatból idézhető *kočičklobása* 'gyenge minőségű kolbász' (SR 57: 354), *kočičkoňak* 'rum' (uo.) bizonyára a tudtommal eddig le nem jegyzett m. *kocsiskolbász* és *kocsiskonyak* összetétel átvétele, miközben a -*kolbász* utótag a szk. *klobása*-val helyettesült. Az ilyen jellegű összetételek nem jellemzők a szlovákra, annál inkább a magyarra (l. 59.3. p.), l. még m. *kocsisbor* 'gyenge minőségű bor' (ÉrtSz). – A magyarból: Czambel SR 5: 114; Szabó: LS 1–2: 184; Machek¹;

Gregor: StSl 16: 197; Doruľa 83; HSSJ stb. – L. még m. > morva *kočiš* (Sulán 230), kukr. *kočiš* (Liz 103), lengy. *ko(t)czysz* (Sławski), rom. *cociş* (Tamás), szhv. *kočiš, kučiš* (UEISk), jrut. *kočiš* (Udv 56), vend *kocsis* [ɔ: *kočiš*] (Flisz), magyarországi ném. *Kutschisch* (StSl 16: 197); l. Schubert 429–31 is. – Vö. **koč, landkočiš**.

kočmar(oš) 'Wirt, Gastwirt, Krüger' – Bardejov, 1646: kurimsky *korčmar* (HSSJ), Nye, 1754: prijal P. Rychtar ... od Palka *Kočmara* (Tirp 3: 14), Dargov, 1772: pul tretj sedliska ... dargowsky *korcsmaros* biruge (Udvari 433), Michalovce, 1791: Kotra u kirčmach črez *kočmariov* do napoju mišasja (SN 36: 322), *kočmaroš* (SipB).

A szláv eredetű m. *kocsmā* 'Schenk, Kneipe' főnévnek -s képzős m. *kocsmāros* 'Wirt, Gastwirt, Krüger' (szn. 1389: TESz) származékszava, ill. annak *korcsmāros, korcsmār, kocsmār* (uo.) alakváltozatai. Ritkán használatos kelszk. tájszó. A magyar eredet mellett az *r* szonáns helyén levő *or* hangkapcsolat (de itt számításba jöhet esetleges ukrán hatás is), főként pedig az *r* nélküli formák tanúszkodnak. Az ősi eredetű szk. *krčma* 'ua.' (1473: HSSJ) szlovák képződménye általánosan *krčmār* 'Wirt, Gastwirt, Krüger' (1589: uo.), ennek a kelszk.-ban *karč-, kerč-* tö a szabályos megfelelése (a jelenségre l. StanD I², 472–3). – Alkalmi átvételként fölbukkan a m. eredetű *kočma* 'Schenke, Kneipe' is, vö. Blatnica, 1675: Na Blatnickeg *kocžme* (NádLt Okir I 829: 231). – A magyarból: SipB; Udvari 433.

kočoňa, kočonina 'Sulze' – 1670: Droby Howeze ... *Kočzena* z Nuoch Howezych (NádLt Okir I 289/B: 370), *Koczena* zNuoch howezich (uo.), 1797: *kočonina* (Vyv 55), *kočenina* sl. (Nitr.: Palk), kotsonya (*kotsonya*, sl.) (Dank 570), *kočeňina* (Czambel; SipB; SipM), *kočenina* (Kálal; Hv I, 351), *kočoňa, kočonina* (Kálal), *kočoňina* (Malč: StSl 10: 236; SipM), *kočoňa* (Rudná, Kruzná: Gemer 2: 193), *kočoňina, kočenina* (jvsl: ASJ III/2: 51), *kočaňina, košeňina* (užh, zried.: ASJ IV/2: 193).

A tisztázatlan eredetű m. *kocsonya* 'ua.' (1544: TESz), melyhez a későbbiek folyamán a honi eredetű *huspenina* 'ua.' (1683: HSSJ) származékszó analógiás hatására -ina képző járult. S bizonyára a *kočenina* alakváltozat létrejöttében is szerepe volt a gyakori -enina végződésű szavak analógiás hatásának. – Lehetséges, hogy a XVIII. századi *kočevana* 'kocsonyás gyümölcshús, aszpick' (HSSJ) szintén idetartozik, de az egyszeri előfordulás alapján az alaki eltérés megbízhatóan nem magyarázható meg. – A magyarból: Šmil 50; Kálal; SipB; Király: StSl 10: 236; Machek¹; Kniezsa: Nyr 86: 212; Machek²; Markuš: Gemer 2: 193; TESz stb. – L. még m. > cseh *kočanina* (Machek²), kukr. *kôčôňa* (LizV 606), rom. *cocioáne* (Tamás), erdélyi szász *kótšonja* (Krauss 510).

kodoška 'pásztortáska; Capsella bursa pastoris' – 1745: Bursae pastoris ... Székes-fű, Pasztor tarsoly ... Taschel-Kraut ... *kodosska* (Torkos 6), XVIII. sz.: *Kodosska* Bursa pastoris (OSzK Fol Slav 6/I: 138), *kodoška* vulg. (Bern; l. még VSBN 306 is); – **Szárm.:** **kodoškový** adj. 1745: ... Szükes fű Viz... *kodossková* voda (Torkos 19), 1760: Vezmi kolocierove vody, *kolduškove* vody

(TSMed 82), v *kolduškově vode* uživej (uo.), 1760: w *kodussowě wode* (HSSJ), XVIII. sz.: *kodosskowy* (OSzK Fol Slav 6/I: 138).

A *koldus* 'Bettler' és *táska* 'Tasche' alkotta m. *koldustáska* 'Capsella bursa pastoris' (1679: SzT; egyéb jelentésben 1630: NySz III, 490) összetétel. Címszavunk a *koldus*- előtagra, ill. annak *koldos*, *kódos* alakváltozataira (l. TESz) támaszkodva a szk. *-ka* képző segítségével univerbizációval keletkezett (l. 55. p.). A *kodušový* változat talán írnoiki elírás: kimaradhatott az *l* és *k*, mivel ilyen jelentésben a *kodus*, *kodušový* nem ismeretes. – Vö. **koldit'**, **koldovat'**, **koldoš**, **kolduš**.

kofa 1. 'Marktfrau, Hökerin' – 1830: Dve košele si bol u tej *kofy* na bráne zastavil ... (ChalD 43), Turiec, 1842: *kofa* (JČ 9: 112), gyümölcs-árusné, ovocjarska *kofa* ... (Jancs), *kofa* (Revúca, 1853–4: Gemer 2: 37; okr. Žilina: Nyr 26: 422; Mič; Kálal; Malč: StSl 10: 236; SipM; GregPsz; LexNov 231; GNS; Ripka 144; Hont 93; strsl, čiast. zsl, vsl: SSN; pejor. SSJ) stb.; **2.** 'nagyszájú (lusta) asszony' – *kofa* (Ripka 115; SipM; szitokszó Buffa; SSJ); – **3.** 'felserdült lány, nagylány' – *kofa* (GNS; Turany: SSN); – **Szárm.: kofisko** augm. (GNS); – **kofár** 'szatócs, férfi kofa' – kufár, Mackler, Greißler; *kofár*, kramár, prekupník (Loos I, 377), Krupina; miestami *kofári* (zvaní tiež prekupovači) (Podolák: SN 27: 350), *kofár* (Hont 94); – **kofárit'**, **kofánit'** 'kofáلكodik, kofáskodik' – kofakodik, kofáلكodik, *kofárit'*, *flagnárit'* (JancsI), kofáلكodik ..., *kofárit'* (Loos I, 353), Nbh: *kofárit'* (s. gy.), Studenec: *kofaňic* (SSN).

Az ismeretlen eredetű m. *kofa 1.* 'alte Frau, Vettel; Kräuterfrau, Quacksalberin' (1531 k.: EWU); **2.** 'Marktfrau, Hökerin' (1754: uo.); **3.** 'geschwätziges Weib oder Mädchen' (1763: uo.). Címszavunk kései jelentkezése, alakja és jelentése egyaránt magyar eredet mellett tanúskodik. Németből való származtatása (l. Kálal; SCS; Bartko: JŠ 21: 101) téves. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; Király: StSl 10: 236; Machek²; GregPsz; Habovštiaková: SZSS 91; TESz stb. – L. még m. > morva *kofa* (Sulán 231; Machek²), kukr. *kofa* (LizV 606), szepesi szász *kofa* (TESz), szhv. *kofa* (UElSk), vend *kofa* (Flisz I, 93).

koldit', **koldovat'** **1.** 'koldul' – 1906: ja pijem, *koldujem*, | ona s det'ma doma (Detva 327), Osrblic, 1915: on piije, *kolduje* ... (Bartók II, 38), *kol'dit'* (Hab 116, 129); – **2.** 'csavarog' (tek zastar.: SSN); – **3.** 'lop' expr. – Markušovce: Susedzi furt *kolduju* po nococh (uo.).

A belső keletkezésű m. *koldul* 'betteln' (1372 u.: EWU) ige. Kiveszőben levő tájszó. – A magyarból: Hab 116. – L. még m. > kukr. *kovdovati* (Dezső: NytudÉrt 128: 71), szhv. *kolduvati* (UElSk), szl. *kolditi*, *koldováti* (Plet; BEW). – Vö. **kodoška**, **koldoš**.

koldoš, **kolduš 1.** 'Bettler' – 1880: Z mojho okolia na pr. niet žobráka a *kolduša* po svete (DobšO 86), žobráci a *kolduši* naši (uo.), 1896: *goldoš*, *koldoš* szitokszó (Zát 12), Žilina (a okolie), 1897: *koldis* [!] (Nyr 26: 423), *kolda*, *koldoš* vsl, *kolduš* (Kálal), *kolduš* (SipB), *kudoš* argó (Ferko 321), *kordoš* nár. (SSJ); – **2.** 'csavargó; tolvaj' – 1880: *goldoš* (DobšO 44; Mič), *kordoš* vsl (SMSS 9: 49), *goldoš*, *koldoš*, *kordoš* (Kálal), Horehronie: *kouđoš* (SN 13: 276), *kovdoš*

(LexNov 187, 224), *kódoš* expr. (GNS), *kordoš* (SSJ); – 3. 'a csordától elkóborolt jószág' – *kódoš* expr. (GNS).

A belső keletkezésű m. *koldus* 'Bettler' (1416 u.: EWU), ill. annak *koldos*, *kódis* stb. (uo.) alakváltozatai. A m. *k* > szk. *g* reflexióra l. 22.6. p., az *r* > *l* változásra a 23.7. p., de itt számításba veendő a *kord* hatására a népetimológia is. Mivel a kukr.-ban és a szlovénben is már a XVI. században jelentkezik ez a magyar jövevényszó, ezért feltehető, hogy a szlovákba is korábban került át a XIX. századnál. – A magyarból: Zát 12; Kosová: Zát³ 658; Horák: SN 13: 276; Matejčík: LexNov 187, 224 stb. – L. még m. > lengy. *koldoś* (Wołosz: StSl 35: 268), kukr. *kovdoš*, *koldoš*, *kovduš* (LizV 88, 604; Dezső: NytudÉrt 128: 71), rom. *colduș* (Tamás), szhv. *kolduš* (UElSk), jrut. *kovduš* (Udv 55), szl. *koldiš*, *kolduš* (BEW; Plet), vend *kódis* (Flisz); l. még Schubert 431–3. – Vö. **kodoška**, **koldit'**, **koldoštašky**.

koldoštašky pt. 'egy fajta kifőtt tészta; Maultasche' – Krupina, 1706: *koldosstasski* z makom (HSSJ), Krupina, 1741: *koldosstasskj* pogedol (uo.), *koldoštaški* (GNS), Kameňany: **kódúšťáški** (SSN).

A *koldus* 'Bettler' és *táska* 'Tasche' alkotta m. népnyelvi *koldustáska*, *kódúšťáška* 'Maultasche, Schweinsohr' (MTsz) összetétel; de vö. önmagában is: *táska* 'Art Mehlspeise, Strudel, Taschkerl' (1725–64: TESz III, 863). Gömör megyei tájszó. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **kodoška**, **koldoš**, **koldit'**.

kolempír, **krompel'** 'Kartoffel' – Spiš, 1791: ... pečeni ... chleba ze zemských jabluk aneb *krompeloch*, jinač pak grule rečených (SN 26: 126), 1792: Krumpľe alebožto *Kolempír* (Fándly I, 117), 1802: zmrzlí *kol'empír* (FándlyV 108), jstrsl *krompele* pt. (SMS 2: 76; StSl 25: 166).

A bajor-osztrák eredetű m. *krumpli* 'ua.' (1768: TESz) főnévnek magyarban alakult *kolompér* (1774: uo.), *krompély* (1787: uo.) változatai. A szlovákban általános *krumpla*, plur. *krumple* 'ua.' és számos változata (l. Vážný: SMS 2: 74–7; ASJ IV/2: 72–3) a németből származik (l. Machek²; Gregor: AnUB 9: 200–1; Rudolf), a *kolempír* közvetlen forrása azonban kétségtelenül a magyar. S alakilag nagyon valószínű, hogy a *krompel'/l* is inkább magyar eredetű, semmint német. A m. *é* szk. reflexiójára l. 15.1–3. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 527. – A régi pozsonyi szk. *krumpliguláš* 'krumpliból készült gulyás' (SR 57: 354) az eddig le nem jegyzett m. *krumpliguláš* (< *krumpli* + népnyelvi *guláš*) összetétel helyi meghonosodása. A kelszk. *komperleves* 'Kartoffelsuppe' (SipM) pedig helyi átvétele a m. nyj.-i *kompér* 'Kartoffel' és *leves* 'Suppe' alkotta *kompérleves* 'Kartoffelsuppe' összetételnek (l. SipM is). – L. még m. > rom. *kolompíri* (Tamás).

kolimaz/ž 'Wagenschmiere' – 1779: z dobre zwareneho *kolimazu* (HSSJ), XVIII. sz.: wezmi *kolimazy* (uo.), Hrabušice: ta mačka še rozľala na *kolimaž* (Czambel 216), Abov: doraz še čarnoknežnik na *kol'imaž* rozľal (uo. 349), *kolimaš* (Buffa), *kol'imaž* (SipM), *kolimaz*, *kolimast* (GNS), Spiš. Podhradie, Litanovce: *kol'imaž* (SSN), Richvald: *kol'imaž* (uo.); – **Szárm.:** **kolimážný** adj. – Folkušová, 1766: sussgaren na *Kolimažnjch* jamach hn. (HSSJ); – **kolimaziť**

'beken, bemaszatól' – kalamászol, schmieren; *kolimážit'* (Loos I); – **skolimažic še** 'bemaszatólódik, bekenődik' (Buffa 165).

A minden bizonnyal szlovák eredetű m. *kulimász* 'ua.' (1564: TESz), ill. *kolimász* (1706: TT 1888: 190) alakváltozatnak a visszavétele. Címszavunkban az *i* a magyarban keletkezett elhasonulással (l. BBB 162; TESz). Ilyen helyzetben az *i* jelenléte a szlovákból nem magyarázható. A szlovákban használatos *kolomaž* (nyj.-i *kolomaz*) 'ua.' (1580: HSSJ) mellett címszavunk később jelenik meg jobbára a kelszk. nyelvjárásban és Gömörben. A *kolimast* változat a *kolomast'* (l. HSSJ) hatására keletkezett. – L. még m. > jrut. *kolimaž* (Udv 55).

kolmizó 'hajbodorító vas' – *kolmizó* (GNS).

A ném. eredetű m. *kolmiz* (~ *kolniz*) 'olló alakú kéziszerszámmal hajat kisüt, bodorít' (Bakos) igének *kolmizó* melléknévi igeneve, amely egy *kolmizó vas* 'hajbodorító vas' szerkezetből önállósult főnévvé. A szóvégi *-ó* hangra l. **13.3.** p. Újkeletű átvétel, csak Gömör megyéből ismerjük, a SSN azonban nem közli. – Vö. **kolmizovač (sä).**

kolmizovač (sä) 'kolmiz' – *kolmizovač (sä)* 'ua.' (GNS).

A ném. eredetű m. *kolmiz* (~ *kolniz*) 'olló alakú kéziszerszámmal hajat kisüt, bodorít' (Bakos) ige, amely a gyakori *-ovač* képzővel a szokásos módon sorolódott be a szk. igerendszerbe. Gömör megyei tájszó. – Vö. **kolmizó.**

kolompár 1. 'Klempner; Kesselmacher' – Radvaň, 1693: Slobodno bude tomuto Bratrstwu, ginssjch take Remeselnikuw, Gakožto Hrebenarou *akolomparou*, aneb Prstennikuw ... pryaty ... (AM Comit. Zoliens. Rsz 51: 107); – **2.** 'suhanc, ifjú legény' – Bobrovec: Už je celí *kolompár* a večer sa bojí von vinst'! (SSN).

A szláv, valószínűleg szk. eredetű m. *kolompár 1.* 'Klempner, Kesselschmied' (1522: EWU); **2.** 'Wanderzigeuner' (1900: uo.). Első jelentésében elavult, a **2.** jelentés az **1.** alapján keletkezett a szlovákban.

kolompoš 'vezető, hangadó személy'; átv. 'jött-ment, csavargó' – Bcs, 1836: *kolompoši* (Ded 56), 1881: synovi nadával do panslávov, zradcov vlasti, *kolompošov* (Vaj I, 263), aby Slabeyovi *kolompoši* nad nimi strážili ... (LaskD II, 303), *kolompoš* (Kálal; fud. Is; GNS; SSN; zastar. Vaj, Kuk, Lask: SSJ; SCS).

A hangutánzó eredetű *kolomp* 'Klapper; Viehglocke, Blechschelle' főnévnek *-s* képzős m. *kolompos* 'rendszerint a nyáj, csorda élén haladó, kolompot viselő állat'; átv. rosszállóan 'hangadó, vezető, szervező személy' (l. Jancs I, 250; Ball; ÉrtSz) származékszava. Mivel a *kolomp* (1604: TESz) alapszó csak elvéve került át a szk. népnyelvbe, vö. *kolomp* 'Viehglocke' (SipM), ezért biztos, hogy a *kolompoš*-ban nem a szláv eredetű *-ošb* képzővel van dolgunk, amint ezt Orlovský (LS 3: 116) véli, hanem a m. *kolompos* képződmény meghonosodásával. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; Kálal kérdőjellel; SSJ; SCS.

kolonc, kolonec 1. 'nehezék a kútgém végén' – Dajaki *kolonc* tam privjaž (SipM); – **2.** 'nehezék az állatok lábán' – *kolonc* (uo.), Nbh: Aj psovi dozď edon *koloňec* (s. gy.); – **3.** 'olyan gyerek, aki mindig útban van valakinek' – *kolonc* (SipM).

A ném. eredetű m. *kolonc* 1. 'Zotte' (1792: TESz); 2. 'Holzkopf, Klotz' (1815: uo.); 3. 'Beschwerer, Klotz, besonders am Ende des Brunnenschwengels' (1817: uo.); 4. 'Last, Anhängsel' (1821: uo.); 5. 'an den Hals des Hundes gehängter Klotz' (1834: uo.; további jelentéseit is l. uo.). A *kolonec* forma analógiás módosulás eredménye az *-ec* végűek nyomán (l. 47.8. p.). Nem gyakori tájszó. – A magyarból: SipM.

koma 1. 'sógor'; átv. 'barát' – Zvolen, 1645–82: *nebog se, koma ...* (HSSJ), Krupina, 1695: *počkag, koma, czuo z toho bude* (uo.), 1722: *Koma, nepostrelila ťa Zimanka ...* (KPP 76), 1795: *... mog milý koma* (BajzaP 303), 1840 k.: *Milí koma!* (Polívka III, 363), 1864: *Koma Palo!* (Botto 84), 1872: „Ej, Jánoš *koma*”, *prihováral sa náš Matej lámanou maďarčinou* (Kubáni 86), 1890: *na trovu Lačnimu komovi* (Pras 213), *kom, koma* (Rank), *koma* (Leschka 122; Mič; Kálal; Hv I; čiast. strsl: SSN; Spiš: SMS 15: 87; Márkus 105; LexNov 224, 227; GNS; Malč: StSl 10: 236; hovor. zastar. SCS) stb.; – 2. 'gyolcsárosok megbízottja, raktárosa' – Orava: *koma* (SN 3: 64); – **Szárm.: komáček** dem. – Zvolen, *komaczku*, *merkugtie ...* (HSSJ), *Lehôtka*, 1673: *nestarag se, komáčku ...* (uo.), *Laclavá*, 1718: *komacsku, ty hunczfuty ...* (uo.); – **komík** dem. expr. (Pras 310); – **komová** 'komaasszony' (DobšO 2); – **komov** adj. poss. – *Mocna* *hovádo tá komová kobula* (VŠG 5: 205).

A szláv, feltehetően déli szláv eredetű m. *koma* 1. 'Gevatter' (kn. 1520: TESz); 2. 'Freund, Kamerad' (1566: EWU; további jelentéseit is l. uo.). Az ősi szláv szó szlovák folytatódásai a kelszk. nyelvjárásból ismeretesek: *kum, kuma, kumo* 'ua.' (l. Kálal; Buffa; SN 37: 81; Machek¹ stb.), a szótőben levő *o* azonban egyértelműen magyar eredetről tanúskodik. A szóvégi *-a* eltűnésére (*kom*) l. 45. p. – A megszólításként gyakran hallott m. *komám!*, *komám uram!* formák kismemesi körökben alkalomszerűen szintén felhasználásra kerültek, vö. 1830: *Veru ho nezaškodí, komám uram i ovlažit'* (ChalD 30), 1872: *Nepite sa, komám!* (Kubáni 86), *Turiec, Liptov: komám úram* – *régente* (Doruľa 64). – A magyarból: Halász: *Nyr* 17: 445; Kálal; Márkus 105; Király: *StSl* 10: 236; *Matejčík*: *LexNov* 224; *SCS*; *HSSJ* stb. – Vö. **uram**.

kombinét, plur. **kominéty** 'Hemd hose, Prinzeßrock, Kombination' – Rh: *kombinet* (SipB), *Nbh, Kc: kombinét* (s. gy.), *Tk: s kominétom naspak utrela* (NSM 3: 151), *Kds: kombinéti pt.* (s. gy.), *kombineti pt.* (SipM), *Šariš: kombinét, gombinet* (ASJ IV/2: 208–9), *Liptov, Gemer: gombinét* (uo.); – **Szárm.: kombinétka** 'ua.' – *Tekov, Novohrad, Gemer: kombinétka* (uo.), *Bobot: gombinétka* (SSN).

A bécsi németből meghonosodott m. *kombiné* 'ua.' (1928: TESz) főnévnek szing. akk. *kombinét* alakja, amely a magyar népnyelvben is használatos nominativusként (l. uo.), s olyan szerkezetekből önállósodhatott, mint pl. *kombiné vesz, hord, visel, vásárol* stb. A szlovákban általános ragozatlan *kombiné* (SSJ) mellett a köznyelvben *kombinačka* 'ua.' (KSSJ) járja, de Pozsonyban magam is többször hallottam a *kombinétka* változatot. A szing. akk. alak nominativuszi szerepére l. 35. p., a *k > g* változásra l. 22.6. p. – A magyarból: *Gregor: AnUB* 13: 176–7. – L. még m. *>* *kukr. gômbinij* (és vált.) (LizV 592).

komédiáš 1. 'Komödiant' – 1646: *komediášum*, keří síce králůw zvukem, chodem, hnutím a řečí následují (SN 7: 214), *komedijaš* (Šariš: SbŠskult 548; Buffa; SipB; SipM), *komédijáš* (GregPsz 235), *koméd'ijáš* (LexNov 234), Klenovec: *koméd'iaš* (GNS), Kokava n. Rim.: *komédijáš* (SSN), *komédijáš*, *komédás* [jelentés nélkül] (ŠtolcJ 59), *komend'ijáš* (Hab 74, 136); – 2. átv. tréfásan, rosszallóan 'tettető, képmutató ember' – 1666: pretwarowacz a *komediass* (HSSJ), *koméd'ijáš* 'vidám ember' tréfásan (LexNov 234); – **Szärm.:** **komédiáška** fem. – Torysa: *komed'ijaška* (SSN), *komedijaška* (SipM).

A lat. eredetű m. *komedia* 'Lustspiel' főnévnek -s képzős m. *komédiás* 'Komödiant' (1604: TESz) származékszava, amely a magyarban is használatos a tettető, képmutató, színészkedő ember tréfás vagy rosszalló megnevezésére (l. ÉrtSz). A szlovákban a szokásos *komediant* (1696: HSSJ) mellett élő *komédiáš* (és változatai) nyelvjárási szó. A *komend'ijáš* alakváltozatban az *n* szervetlen járulékhang (l. Hab 136; 32.3. p.). – A magyarból: SipB; GregPsz 235; SipM; ŠtolcJ 59; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *komedijáš* (LizV 103), rom. *comediés* (Tamás), szl. *komedijáš* (Plet), vend. *komédiás* [ɔ: -áš] (Flisz).

komencia 'Gedinge, Naturalbezüge' – *komencia* (Tajovský: Kálal), M. Lehota, 1918: *buďe ván na ruočké | komenciju dávat' | Komenciju dávat' | aj s peňiazmi platit'* (Bartók I, 283), Kaplná: *Išli slúžid na jednu komenciju* (SSN), Bánovce n. Ond.: *ta služil na komenciju* (KrajčT 84), *komencia* 'ud. (Is; zastar. SSJ; SCS), *komencija* (Buffa 165; SipB 260; SipM; LexNov 140, 145; Prievidza, Kameňany, Smižany, Terňa, Sobrance: SSN) stb.

A lat. eredetű *conventio*-ból szóhasadással és hasonulással alakult m. *kommenció* (népnyelvi *komencijó*) 1. 'Abkommen, Übereinkunft' (1588: EWU); 2. 'Gedinge, Naturalbezüge' (1652: uo.), amely a szk. népnyelvbe átkerülve a szokásos módon -*ia* (~ -*ija*) végződéssel sorolódott be a ragozási rendszerbe (ehhez szhv. vonatkozásban l. Nyom 29–33). A szlovákban a lat. szó *konvencia* 'Gedinge, Naturalbezüge' (1776: HSSJ; SSJ) alakban honosodott meg. Címszavunk latinból való származtatása (pl. SCS) téves. – L. még m. > rom. *cominție* (Tamás), szhv. *komencija* (Schubert 433–4), jrut. *komencija* (Udv 55). – Vö. **komenciáš**.

komenciáš 'kommencióért szolgáló személy' – Szs, 1895: *komenciáš* (NyK 25: 299), Bcs, 1901: *Na rok 1901 Januára 15-tom prišov Szelecsányi György komenciáš* (NSM 1: 119), *komencijaš* (Buffa; Malč: StSl 10: 236; SipM; vsl: SSN), Bcs: *komenciáš* (NSM 1: 118), Bcs: *komencijáš* (s. gy.), Klčov: *správca zavolal všetkých komenciášov* (OstrP 195), *komenciáš* *hovor. zastar* (SCS).

A lat. eredetű m. *kommenció* (nyj.-i *kommencijó*, *komëncijó*) főnévnek -s képzős m. *kommenciós* (~ *komëncijós*) 'kommencióért szolgáló személy' (ÉrtSz; SzegSz) származéka, amely a magyarban melléknévként és főnévként egyaránt használatos. A m. -*iós* (~ -*ijós*) szóvéig a szlovákban a *konvencia* hatására -*i(j)áš*-ra módosult (l. 48.5. p.). A kelszk. nyj.-ban és az alföldi szlovák nyelvterületen élő tájszó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 299; Király: StSl 10: 236; SipM; Schubert 334. – L. még m. > kukr. *komenciašnyj* (Dezsó: NytudÉrt 128: 70), rom. *comințăuș* (Tamás), szhv. *komencijaš* (Schubert). – Vö. **komencia**.

komondor 1. 'juhászcutya' – 1743: *komondorowe zaraz sstekagu* (HSSJ), 1775 k.: *komondor eb*, *Komondor Pes*, *Canis opilionum* (StSl 3: 90), 1795: *nakúpili w Uhrích welkých srst'natích komondoruw* (BajzaP 26), *komondor* (Bern; Dank; Loos III; Mič; Kálal; Hv II; Folkušová: StSl 3: 90; SipM; Is), *kondor* (Bern), 1832: *Prichádzam ako starý komondor* (ChalD 160); – **2.** 'buta, bunkó ember' gúnyként – *komondor* (Zát 40; Kálal 253, 635); – **3.** 'kölyök, kamasz' – *komondor* (GNS; Lipt. Trnovec: SSN); – **Szárm.: komondorisko** augm. expr. (GNS).

A tör. (kun) eredetű m. *komondor* 'eine Hirtenhundrasse, Komondor' (kn. 1519 k.: TESz), amely a *komondor eb* 'kun eb' szerkezetből keletkezett jelentéstapadással (uo.). A Bernoláktól idézhető *kondor* lehet haplológia eredménye (erre l. **51.** p.), de esetleg hathatott rá a *kondor* 'kraus' jövevényszó (l. ott) is. A 2. és 3. jelentés az 1. alapján a szlovákban alakult ki. – A magyarból: Hauptová: *Slavia* 28: 529; Machek¹; Király: StSl 3: 90; SipM; SCS; HSSJ stb. – L. még m. > cseh (szk. közvetítéssel) *komondor* (Sulán: StSl 3: 285: SESJČ), or. *komondor* (Hollós 35), vend *komondor* (Flisz) stb.

kompa 'Fahre' – XVII. sz.: *Hyppago. kompa* (SMS 15: 159), 1707: *Ponto, Révhajó, Fahre, Kompa* (Lyczei 296), Beckov, 1732: *zwiadu zaczal gessčeze na kompe* (HSSJ), 1763: *Ostium ditis: Kompí pekélly* (KamSl 590), 1775 k.: *Komp, Kompa, Epibades* (StSl 3: 90), 1792: *na Kompách*, *na Hagowoch*, *tész na Šifoch* (Fándly II, 189), 1799: *ostryhomska kompa ...* (HSSJ), *Horné Zelenice*, 1809: *člunky i kompy ...* (Brat 3: 1038), *kompa* (Bern; sl. Dank; Jancs II; Mič; Kálal; SipB; SSSJ), *kompa, pompa* (StanL 212), *komp* (Malč: StSl 10: 236; SipM), *St. Hory, Riečnica, Lapás, Brezina: kompa* (SSN); – **Szárm.: kompička** dem. – *komportska, kompič-ka* (BernVI); – **komповý** adj. (Hv I; SSSJ).

A korai úfn. eredetű m. *komp* 'Fahre' (1521: Mollay; az EWU szerint bizonytalan, esetleg ném. eredetű; a *kompos* származék személynévként 1461: OklSz). A Liptó megyei *pompa* távolsági asszimiláció eredménye (l. StanL 212; **29.2.2.** p.), az *-a* végződésre l. a **44.** pontot. – A magyarból: Halász: *Nyr* 17: 446; BEW; Miškovič: SMS 15: 153; Kálal; Király: StSl 10: 236; Machek¹; HSSJ stb. – Németből (l. Király: StSl 3: 90; Rudolf), ill. latinból (l. SCS) való származtatása téves. – L. még m. > szhv. *kompa* (UElSk), szl. *kompa* (Plet), vend *kumpa* (Flisz), *komp* (Flisz II).

kondász 1. 'Schweinhirt' – Krupina, 1711: *Dal sem Gondass Isstokowi za ten plat...* (KrajčS 135 faksimile), 1711 u.: *Kondassy, Pastiry* (OSzK Fol Lat 4287: 20; más forrásból: HSSJ I, 381), M. Kameň, 1722: *dal kondassowy na Conventiu ...* (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), 1729: *... dalo se Kondassowy na Weselge* (uo. 30. cs.), Nye, 1754: *Kondas Ze Sarvašu Pastir* (TestNye 11), Bcs, 1786: *Kondássovi f. – χ 30* (BcsIr V. 82. a. 28. 1. dosszié), Rožňava, 1813: *panskimu pastirovi aneb gondašovi* (NS 9: 285), Ratková, 1814: *Kondássom, juhasom ...* (Gemér 2: 221), *kondrás, kondás* (Bern), Bcs, 1870: *zenav som kondáša* (NSM 3: 130), *Gondás Maplat širicu ...* (uo.), *kondaš* (Czambel; SipM; Rozhanovec, Závadka, V. Šariš, Stanča: SSN), *gondás, kondas* vsl (Kálal), *kondás* (Jancs

II; ŠtolcJ 102; Revúca, Štítňnik, Henckovce: SSN), Prišov vun tam, prišov g ľevočskem *kundasom*: | Ščesce vam, boža, daj, ľevočske *kundaši* (AntZ 301), *gondáš* nár. (SSJ; Prochot, Čelovce, Kalinovo, Mur. Dl. Lúka, St. Hory: SSN), Smižany: *gondaš* (SSN) stb.; – 2. ’szoknyavadász’ expr. – Čičmany: No to bi hu bolo – nocami *kondášvo* prijímať (SSN), Detva: Už ma *gondáž* nahau (uo.); – **Szárm.:** **kondášsky** adj. – kanászdal, *kondáška* nuota (Jancs), Málinec, 1900: *gondášku* trúbu (Polívka II, 49), *gondášsky* kyj, *gondášska* palica (VáclP 12–3); – **kondášik, kondáščik** dem. – M. Kameň, 1737: dal *kondassikowj* na strowu (BalLt Kékkői urad. 32. cs.), *kondášik* (Jancs II), Bcs: *gondášik* (NSM 1: 118), Malč: *kondašćik* (StSl 10: 236); – **kondáška** ’kondásné’ – M. Kameň, 1723: *Kondassce* na prasce podsudkow N° 14 (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), 1729: Bireska 1 ... *Kondasska* 1 (uo. 30. cs.), 1893: odvolali ujca spovedať *kondášku* ... (Timr I, 29), Ns: Má *kondáška* tri d’jovke na vidaj (LamiR 12), *gondáška* (SSJ); – **kondáškin** adj. poss. – Ns: A vtedi sa *kondáškina* najmladšia céra ohlási (LamiR 13); – **kondášit’** ’kondáskodik’ (Jancs I).

A tisztázatlan eredetű m. *kondás* ’Schweinhirt’ (kn. 1707: EWU; foglalkozást jelentő családnévként 1546: uo.), ill. annak *kondász* (Ball; MTsz) alakváltozata. A *kondrás*-ban az *r*, a *kundas*-ban az *u* bizonyára a *kundrák* ’kandisznó’ (Kálal; Machek¹) analógiás hatásának köszönhető. A *k > g* változásra l. 22.6. p. A Jancsovicstól ismert *kondášit’* alighanem a m. *kondáskodik* ige lefordításával keletkezett. Főképpen a kszk. nyelvterület déli részein, a kelszk. nyelvjárásban (l. Habovštiak: StSl 25: 163 is), valamint az alföldi szlovákok nyelvében élő tájszó. – A magyarból: Kollár: Hlas 104; Kálal; Márkus 105; Szabó: LS 1–2: 187; Hauptová: Slavica 28: 529; Király: StSl 10: 236; SCS; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *kondáš* (Liz 116), rom. *condás* (Tamás), jrut. *kondaš* (Udv 55).

kondier ’Kessel; Kanne’ – 1610: *kondery* medene 3 (PDS 67), Korlátka, 1657: *Kondjer* medennj geen starj (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Lietava, 1671: Tamže *kondire* Medenne N. 2 (uo. Fasc 7), Trenčín, 1678: Stare *kondiere* medene tri (HŠ 3: 408), 1682: *Kondire* Medenne ... (NádLt Okir I 828: 10), Krupina, 1684: wina za *kondier* (HSSJ), M. Kameň, 1736: *Kondeir* čo sa poharky wimiwagu medğenny. 1. (BalLt Kékkői urad. 35. cs.), 1743: *Kondger* sem poprawal (uo. 34. cs.), 1743: masarik 1 ... wahi medene *kondere* 4 (GörgLt Oeconom. Buch 102), 1748: mažyarik 1. | *Kondiere* 4 (uo. 147b), *kondwěr* sl. (Palk), *kondér*, *kond’jer* (Jancs), *kondver*, *kondvier* (Kálal), *kondír* (ŠtolcJ 99), *kondiér* zastar. (Ripka 157), Nbh: *kondér* (s. gy.), Torysa: *kondir* (SSN), Trenč. Turná: *kondier* (uo.), Ploštín: *kond’ier* (uo.), V. Bielce: *kondvier* (uo.); – **Szárm.:** **kondierik** dem. – M. Kameň, 1736: *kondeirik* z czinu 1 (BalLt Kékkői urad. 35. cs.), Torysa: *kondirik* (SSN), V. Bielce: *kondvierik* (uo.); – **kondierový** adj. – 1775 k.: *congariarius: kondirovy* (HSSJ).

A szhv. eredetű m. *kondér* 1. ’Art Faß, Lägel’ (kn. 1560 k.: TESz); 2. ’Flüssigkeitsmaß’ (1585: uo.); 3. ’Kessel, großer Topf’ (1594: uo.). A m. *é* szk. *é, í, ie* reflexióira l. 15. p. A *kondeir* alakváltozat forrása bizonyára egy eddig nem szótározott m. nyelvjárási **kondeir* lehetett (erre l. 15.5. p.). A *kondver*

forma *v*-je szervesen járulékhang, feltehetően a *kandva*, *kondva* 'kanna' (HSSJ II, 86: *koney*, *konva* a.; Kálal) analógiás hatására. Címszavunk németből való származtatása (l. HSSJ) minden szempontból megalapozatlan. – A magyarból: BEW; SzlJsz 278; Király: StSl 3: 90. – L. még m. > kukr. *kondir* (Dezső: NytudÉrt 128: 70; LizV 604), rom. *condir* (Tamás).

kondor 'göndör szőrű ló' – 1658: Dal sem podkuwaty *Kondora* a Peya (NádLt Okir I 632), L. Ján, 1683: Barna *Kondor* wczil Sywasta N 1 (NádLt Okir I 691), L. Hrádok, 1683: Sargha *Kondor* na Czele Lisyna (uo.); – **Szärm.:** **kondorka** fem. – L. Hrádok, 1683: Sywa Jabležista *Kondorka* (uo.), Kobilki ... Pej *Kondorka* N 1 (uo.).

A déli szláv eredetű m. *kondor* 'kraus, kraushaarig, rank(ig)' (kn. 1704: TESz). A lótenyésztéssel is foglalkozó nemesi gazdaságokban feltehetően nem csupán alkalmi kölcsönzésként éltek vele, amint erre a *kondorka* képződményből is következtetni lehet. Kiveszett szó.

kongov 'egy fajta rézpénz' – Turiec, 1709: Kdežto toliko u dome gich *kongowi* bila ukradla, a do yamy ... wložila ... (ŠOBA Bytča Turč. ž. I. i. č. 2154 K 871).

A hangutánzó eredetű m. *kong* 'dumpf schallen, hohl klingen' (1544: TESz) igének *kongó* (nyj.-i *kongóu*) melléknévi igeneve, amely egyebek közt 'II. Rákóczi Ferenc rézpénze' (1708: MNy 83: 247) jelentésben is főnevesült. A szk. szóvégre l. **13.3.3.** p. Kiveszett szó, mely inkább csak a kuruc korban lehetett ismert.

koňhakoč 'Proviantwagen' – Korlátka, 1657: *Konyha kocz* No 1 (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Bytča, 1678: Ny pansky *konyhakoč* okuwania (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N: 32), Trenčín, 1678: Šragle s *konha koča* (HŠ 3: 421), Blatnica, 1685: *skonyhakočza* Rebrinky ... (NádLt Okir I 829), L. Hrádok, 1697: *konyha koč* gedem (NádLt Okir I 289/B: 738); – **Szärm.:** **koňhakočový** adj. – L. Hrádok, 1702: Truhla Paneg *konyhakocsowa* (NádLt Okir I 620).

A *konyha* 'Küche' és *kocsi* 'Kutsche' alkotta m. *konyhakoči* 'Proviantwagen' (1544: OkISz) összetétel. Az átvétel során a m. *kocsi* utótag a szlovákban általánossá lett *koč*-ra módosult. A nemesi kastélyok és kúriák szóhasználata révén került át a szlovákba, majd kiveszett. – A m. kifejezés tükörfordításának is nyoma van, vö. 1624: *kuchynskeho kočza* racžila ordinowatj (FejplT 1624). – A magyarból: Gregor: StSl 16: 198–9; HSSJ. – Vö. **koč**.

koňhamešter 'Küchenmeister' – Likava, 1627: Janossowi Lenčzimu *konhameštrovi* ... (BathtLt Lad 25 Fasc 28), Vice polkorabowj ... Lenčzimu *konha Mesštrowy* ... (uo.), Lietava, 1641: Na Orave ... *konyhamesšter* ... (uo. Lad 27 Fasc 7), Trenčín, 1653: wydala *konyhamesštrowy* a kucharowy masla topeneho (HSSJ), Štítnik, 1706: pana Esšterhazy *konhamesšter* (uo.); – **Szärm.:** **koňhameštrov** adj. poss. – Trenčín, 1640: byt pry ruku *konyhameštrowych* (uo.); – **koňhamešterský** adj. – L. Hrádok, 1670: Na stuol *konyhamesštersky* (NádLt Okir I 289/B: 360).

A *konyha* 'Küche' és *mester* 'Meister' alkotta m. *konyhamešter* 'Küchenmeister' (1585 k.: RMG) összetétel. A *konyhamešter*nek a főnemesi

háztartásokban volt szerepe, s ezen az úton került át a szó a szlovák nemesség köreibbe, majd a funkció megszűnésével kiveszett annak a neve is. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **mešter**.

konkol' 'Agrostemma' – *konkol'*, *kankol'*, *kunkol'* (VSBN 315), *konkol* (SipB 261), D. Lúka: *kankol'* (SSN), *konkol'* (SipM; Sveržov: SSN).

A szláv eredetű m. *konkoly* 'ua.' (hn. 1193, kn. 1405 k.: TESz), ill. annak nyelvjárási *kankoj*, *kunkoj* (uo.) alakváltozatai. A *kankol'* formát Buffa 25 a lengyelből magyarázza, ami korántsem bizonyos, tekintettel a m. *kankoj*-ra és a szk. -l' szóvégre is. Kelszk. tájszó. – A magyarból: SipB 261.

kont 1. 'Haarknoten, Dutt' – 1629: Cesticillus, *konty*, *kont*, Bundt (Dict 367–8), 1791: ... Instädten wickelt man die Zöpfe lieber in einem Bund, die man *kont*, *kontjk* nennt (Ribay: Markov 51), *kont* (Bern; DobšO 23; Kálal; Ripka 184; Likava, Sebechleby, Kubrica: SSN; hovor. SSJ), *kont'a* (Czambel), *koň'ta* (Malč: StSl 10: 236; Buffa 166), *koň't'* (GregPsz 235; GNS; Komarn., Nitr. stol.: ASJ IV/2: 213), okr. Rim. Sob.: *konč*, Horehronie: *kunt*, Orava, Gemer: *gont*, Spiš: *konta*, vsl *konča*, *χont'a*, Spiš, Sariš: *kond'a*, Šariš: *gonž'a* (ASJ IV/2: 213), Rybník: *chont* (SSN), Charst n. Hron. *konča* (uo.), Žalobín, Rankovce, Sobrance: *koň'ta* (uo.), V. Šariš: *kont'a* (uo.); – **2.** 'női fejdísz, főkötő' – 1775 k.: *Konty*, *Kont*, *Peplum*, *Caliendrum*; Török *kontyok*, Turecke *konti*, *Diadema* (StSl 3: 90), 1871: *kont*, főkötő ...; *Haube* ... (Loos III); – **3.** átv. durva 'Arsch, Fotze, Ficke' – Malč: *koň'ta* (StSl 10: 236); – **Szárm.: kontík, kontička, kontiček** dem. **1.** '(kis)konty, kontyocska' – P. Bystrica, 1677: *pantle na kontyik* hodne (HSSJ), 1705: *Perlowj Czepiecz z welkich perel na Kontik* (RadVt 81. cs. IV. o. XX.), *kontík*, *kontiček* (Bern), *kontjk* sl (Palk), *kont'ík*, *kont* (Jancs II), *kontik* (DobšO 23; Kálal), *kont'ík* (Hab 84; LexNov 205; Hont 245; GNS), *kont'ík* (Horehr 2: 210), Csa: *kont'ike* ... jin robja (Ondrus 248), Nbh: *takí kont'ík* robil'i u Slovákov (NSM 4: 119; a magyarországi szk. nyelvszigetekre l. még ALKSM 158. térkép), Kameňany: *konč'ík* (SSN), Dl. Lúka: *koň'tečka* (uo.); – **2.** 'a nyeregterítő része' – Bes: *koň't'ík* (ČNS); – **kontlík** dem. – Si: *kontlík* 'varkocs' (JŠ 2: 330), *kontlíki* pt. 'ua.' (GregPsz 235); – **kontel', kontul'a 1.** 'konty' – *kontel* (Tb: NSM 6: 47. 50. jegyzet; Šurany: SSN), *kont'el'* (LexNov 205), Sebedražie: *chontule* (SMS 2: 32), *kontul'a* (Kálal; M. Čausa, Košec, Rovné: SSN), Nedanovce: *kontula* (SSN), Kocurany: *chontul'a* (uo.); – **2.** 'alátét (a konty, lószerszám alá)' – Kolárovice: *chontula* (uo.), Popradno: *chontul'a* (uo.); – **kont'ove** pt. 'kontyba való fésű' kelszk. (SN 22: 103); – **(za)konti'** '(be)kontyol' – Nye: *řem mladú zakont'i'i* (Ondrus 264), *kont'i'i'* (Hab 185), Fegernic: ... hu *zakont'ja* ... (Benedek 174).

A bizonytalan eredetű (talán belső keletkezésű) m. *konty* (alakváltozata *kont*) 1. 'Frauenkopfputz, Haube' (1395 k.: TESz); 2. 'Haarknoten, Dutt' (1429: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A közvetlen népi érintkezés, valamint a női hajviselet egyik jellegzetes módja okán az egész szk. nyelvterületen honossá lett. A szóvégi -a lehet a m. birtokos eset (*kontya*) átvétele (erre l. 35. p.), de lehet alaktani analógia következménye is (l. 44. p.), a többi formában (*k > g*, *k > ch*, *t' > č*, *t' > d'* stb.) a szk. nyelvjárásokban lejátszódó hangváltozások tükröződnek vissza.

A *konti'* keletkezésére indukáló hatással lehetett a m. *kontyoz*, *kontyol* (l. NySz; Ball) ige. – A magyarból: MEW; Škultéty: SP 22: 759; BEW; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Fedák: SbŠkult 528; ŠtolcM 38; Décsy 41; Machek¹; HSSJ stb. – L. még m. > morva *kont'a* (Sulán: NyK 65: 291; Sulán 237–8), kukr. *kont'(a)* (LizV 604), rom. *cónci* (Tamás), szhv. *konda* (UEISk), jrut. *kont'a* (Udv 55), bolg. *konč* (Décsy 41). – Vö. **kont'oš**.

kontár 'nichtnütziger Handwerker, Freimeister, Störer' – Bátovce, 1644: *Kontary* pak ... magi ... dve[!] nasobne od minati se (AM Comit. Honth. Rsz 20: 23), Bánovce n. Bebr., 1667: *kontar* pak ... ma dve pinty pokladat (AM Comit. Trencs. III. Rsz 51: 281), Malacky, Gajary, 1669: *Mistrum Kontarum*, ktery stimto pocziwim našim Czechem nechtiegi držeti (ČMSS 12: 7), Šaštín, 1669: *kontarum*, a ginssim Mystrum nasseho remesla (AM Comit. Nyitr. Rsz 27: 306), Bojnice, 1672: ... kteri se gmenugj *kontary* ... (SL 2: 75), Prievizda, 1690: *kontar* pak ... in duplo platyt mosy (AM Comit. Nyitr. Rsz 27: 249b), Brezno, 1701: kteryby se u *Contara* učyl (EK Céhlev. LIX. 22: 7), XVIII. sze.: *Kontaria* pak mezi temito poctiwimy Remeselniky ... (GMM 42 faksimile), Veličná, XVIII. sze.: ... Hudlir, Kazik, *Contor*, nema delat ... (AM Comit. Árvens. Rsz 5: 56), Žarnovica, 1728: ktery neny w Czechu, wiučil, ale *kontnarem*, aneb hemplerem bil (AM Comit. Barsiens. Rsz 9: 274b), Zlaté Moravce, 1730: který ... *contorem*, a nebo Himplarem bý býl (uo. 37), Jelšava, 1744: *contnar* tymarsky (HSSJ), Pukanec, 1782: riad Hrancziarský donassagicýmu *Kontarowý*, a Fusserowý (EK Céhlev. XXIX. 31.), *kontár* (sl. Palk; Kálal; Bcs: s. gy.; Prievizda: SSN); – **Szárm.:** **kontársky**, **kontárový** adj. – Žilina, 1656: kteribi pak Towariss ucil sa na *kontarskem* a nebo Humpliarskem Miste (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 425), Kysuca, 1690: ... na *kontarskem* a neb Humpliarskem myste (uo. Rsz 51: 224), Mošovce, 1720: gestližebi *Kontarowu* robotu ... Prodawal ... (AM Comit. Turócz. Rsz 52: 34), Trenčín, 1724: *kontársky* wiučencz (HSSJ), stb.; – **kontárník** 'kontár' – Vrable, 1696: pakliby pak *kontarnik*, ktery wukoly kde zustawal ... (AM Comit. Bars. Rsz 9: 143b), *kontarnyk* pak pak duplom powinen bude daty (uo. 144b); – **kontárstvo** 'kontárság' – Oslany, 1718: zlodegstwo, kurewstwo *kontarstwo* a neb gine neporadne weczy (AM Comit. Bars. Rsz 9: 261); – **kontárovat'** 'kontárkodik' – Rajec, 1673: kteryby chtely wnassem Meste *Contarowat* (AM Comit. Trencs. III. Rsz 51: 469).

A kfn. eredetű m. *kontár* 'ua.' (szn. 1394, kn. 1525: EWU; Mollay). Címszavunk alak és jelentés tekintetében egyaránt csak a magyarból magyarázható kielégítően, közvetlenül a németből (l. pl. HSSJ) nem. A Nyitra megyei Sasinkóvóból idézett 1579. évi Benedictus *Konthar* (HSSJ) szn. vonatkozhat magyar emberre is, ezért nem tekinthető egyértelműen a szk. első előfordulásának. A *kontor* második o-ja távolsági asszimiláció eredménye (l. 29.2.1. p.), a *kontnar* alakváltozatban a második n szervesen járulékhang (l. 32.3. p.). Kiveszőben levő tájszó, az egykori céhnyelv eleme volt. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 446; Machek¹; TESz. – L. még m. > szhv. *kontarski* (UEISk).

kont'oš 1. 'búbos pacsirta' – Poltár: *kont'oš* (Ferianc 235); – **2.** 'búbos galamb' – Malč: *koň'oš* (StSl 10: 236), *kont'oš* (SipM). – **Szárm.: kont'oška** 'búbos pacsirta' – Vinné: *kont'oška* (Ferianc 306; a 235. lapon *kont'onka* 'ua.', ez feltehetően nyomdahiba).

A m. népi *kontyos pacsirta* 'búbos pacsirta' (MÁSz 110, 114), ill. *kontyos galamb* 'búbos galamb' jelzős szerkezet első tagjának az átvétele. Ez a *konty* 'Schopf des Vogels' (1799: TESz) fn. -s képzős m. *kontyos* 'beschopft, Schopf-' (kn. 1588: uo.) származékszava. Ez a jellegzetes tollbóbita nem ritka egyéb madárfélék megjelölésénél sem, vö. *kontyos gém* (Kiss 65), *kontyos vöcsök* (uo. 52), *kontyos réce* (uo. 92), *kontyosbanka* (UMTsz), *kontyosveréb* (uo.) stb. – Egyébként a *Kont'oš*, *Kont'oška* tehénnévként már 1799-ből idézhető (l. SipM). – A magyarból: Király: StSl 10: 236; SipM. – L. még m. > kukr. *kont'oška* (LizV 604). – Vö. **kont.**

kontráš 1. 'der zweite Geiger' – 1877: *Kontráš*, ktorý sedel pri peci (LaskS II, 201), 1880: *Kontráš* či Sekundáš (DobšO 169), *kontráš* (Kálal; Hv I; Garaj; GNS; SSN; ľud. SSJ; hovor. SCS), *kontraš* (Malč: StSl 10: 236; SipM); – **2.** 'ellenkező, ellentmondó ember' – St. Hory: *kontráš* (SSN).

A lat. eredetű *kontra* 'ellen; ellenkezés' (TESz) szónak -s képzős m. *kontráš* 'der zweite Geiger' (SzegSz; ÉrtSz) származéka. Elméletileg lehetne szk. képződmény is (erre l. a 48.5. pontot), de ez a cigányzenészekkel összefüggésben keletkezett megnevezés inkább magyar átvételnek látszik. – A magyarból: Király: StSl 10: 236; SCS kérdőjellel; PaulG 69. – L. még m. > morva *kontráš* (Sulán 234–6), kukr. *kóntráš* (LizV 605).

kopant(o) 'Licht(putz)schere, Lichtputze, Schneuze' – L. Hrádok, 1659: *kopanto* mosacny (HSSJ), L. Hrádok, 1660: *Kopanto* mosaznj N 1 (NádLt Okir I 620), 1692: Za Sworeň a *Koppant* kswetlemu hintowu (uo. 289/B: 699b).

A XVI. sz. óta adatolt hangutánzó eredetű m. *koppant* 'putzen (Licht), schneuzen (Kerze)' (TESz) igének főnevesült *koppantó* 'Licht(putz)schere, Lichtputze, Schneuze' (1596: OklSz) melléknévi igeneve. A szk. *kopanto*-nak 'lóra való csörgő' jelentése (l. HSSJ) téves. A szóvégi -ó a szlovákban adott esetben megmaradhat (l. 13.3.1. p.) – a kvantitása az adatokból nem állapítható meg – másrészt lekophat (l. 45. p.). A nemesi háztartásokban használatos ezen eszköznek a neve nem látszik csupán alkalmi kölcsönzésnek. Mára kiveszett. – A magyarból: HSSJ.

kopas, kopasný 1. 'Kahlkopf' – *kopas* '(GregPsz 235), tak ma dá ostríhat' na *kopasa* (BallekP 30); – **2.** 'kamasz' – Papradno: Ňehambiš sa toľkí *kopas* takích malích chlapevo bic!?' (SSN); – **3.** 'gaz, gonosz, ártalmas' szitokszó; átv. 'ördög' – Strela jasná, *kopasná* szitok (Zát 258), *kopasný* szitok (Kálal), *kopasný*, gaz; *kopasná* strela! mennydörgős mennykő!; azt a rézfánfüttyülőjét!; a rézangyalát! (Hv I, 363; Martin: SSN; ľud. Is I; ľud. expr. Hviezd: SSJ); – **Szárm.: kopasník** 'gazfickó' szitokszó – *kopasník* szitok (Zát 13; Kálal; Hv I).

A belső keletkezésű m. *kopasz* 'haarlos, kahl, glatzig' (1292: TESz) mn., ill. 'Ausfall der Haare' (1430 k.: uo.); 'Kahlkopf, Glatzkopf' (1528: uo.; további

jelentéseit is l. uo.) fn. A szk. népnyelv mindkét funkciójában átvette a magyar szót. A jelentésmódosulás a szlovákban következett be, nyilván annak alapján, hogy a kopasz ember sokszor a gúny tárgya. – A magyarból: GregPsz 235. – L. még m. > rom. *copást* (Tamás).

kopász 1. 'kapálást végző személy (a szőlőben)' – 1832: 2 Hnogarki 30 po 7 dut. | 3 *Kopase* 50 po 16 dut. (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7); – **2.** 'kapásfélék' – *kopáše* pt. (Ripka 221; Velčice: SSN).

A szláv eredetű *kapál* 'hacken, hauen' igéből elvonással keletkezett m. *kapa* 'Hacke, Haue' főnévnek -s képzős m. *kapás* 'kapálást végző személy' (kn. 1519: TESz); 'kapálással művelt (növény)' (1851: uo.) származékszava. Ez utóbbi jelentésben *kapások* alakban rendszerint a magyarban is plur. nom.-ban használatos (l. ÉrtSz). Az átvétel során a *kopat'* 'hacken, hauen' (1563: HSSJ; SSJ) hatására kerülhetett elsősorban az *a* helyére *o*. – L. még m. > kukr. *kópaš* (LizV 24, 139).

kopjáš 'mit einem Speer bewaffnet; Speerträger' átv. is – Bratislava, 1637: prigezdil ... s pietmi sto *kopiassmi* ... (HSSJ), 1734: ... pusskassi, *kopiassi*, lučiss'ari ... (uo.), 1759–60: Naposledy byla tu *kopyassuw* strnást mést ... (OSzK Quart Slav 37: 95b), 1848: dsidás, *kópiáš* (Jancs), V Jakubanoch ide pred sprievodom *kopijáš* ... (Olej 101).

A szláv eredetű *kopja* 'Lanze, Speer, Spieß' (1464: TESz) főnévnek m. -s képzős *kopjás* 'mit einem Speer bewaffnet; Speerträger' (1575: Heltai 87b) származékszava. Címszavunkat a HSSJ *kopijáš* alakban veszi számba, mégpedig a honi *kopija* (uo.) alapján. Ez azonban – úgy vélem – csak a XIX. századi, ill. recens anyagból ismert *kopijáš* esetében fogadható el. A korábbi adatokban *kopjáš* olvasat a valószínűbb. – A magyarból: HSSJ. – L. még m. > szl. *kopjáš* (Plet). – Vö. **kopjatok, lanckopja**.

kopjatok 'Spießscheide' – Budatín, 1597: pansky *kopia tok* pana Pruzynskeho (HSSJ).

A *kopja* 'Lanze, Speer, Spieß' és *tok* 'Futteral, Kapsel' alkotta m. *kopjatok* 'Spießscheide' (1572: OklSz) összetétel. Ez esetben is a helyes forma a *kopjatok*, nem pedig a *kopijatok* (így HSSJ). Az egyszeri előfordulás alapján alkalmi kölcsönzésnek vélhetnénk, de a hadi életre vonatkozó szókinszben talán mégis ismert volt, amint erre a *puškatok* (l. ott) jövevényszóából is következtethetünk. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **kopjáš, pincetok, puškatok, tok**.

kopoňa 'Schädel' – kaponya, Hirnschädel; lebka, *kopoňa* (Loos I), koponya, Schädel ...; *kopoňa*, lebka (uo.), Schädel, koponya; lebka, *kopoňa* (Loos II), 1870: ako zbesnené chrúmajú nešťastné *kopone* (LaskS II, 346), tučná tvar a karyatidská *kopoňa* ... (Vaj X, 269), *kopoňa* (Mič; zried. Kálal; Spiš. Podhradie, Spiš. Štvrtoč, Hubošovce: SSN), Krem modlitieb a strachu o chlieb nemali v tých tvrdých *koponiach* už nič (BallekA 293).

A valószínűleg déli szláv eredetű m. *koponya* 'ua.' (1533: TESz; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.). Címszavunk mind az alak, mind a jelentés, mind pedig a kronológia okán csak magyar jövevény lehet. Ma már

csak kelszk. tájszóként ismeretes, mégis feltehető, hogy Balleknál sem csupán stílusértékű kifejezésként van jelen. – A magyarból: Kálal. – L. még m. > kukr. *kôpôña* (LizV 605).

kopov 1. 'Spürhund' – Žilina, 1695: strany *kopow* (!) a wižlow knyžeckich (HSSJ), P. Bystrica, 1720: pre *kopowy* gačmena ... (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), 1721: *kopowom* do kasstila ... (uo.), Trenčín, 1726: obogky na chrtow a na *kopovov* (HSSJ), M. Kameň, 1742: pre *kopowj* čerweney Mukj pozadneg kilj 3 (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), Hont. stol., 1763: pri polowany čtiri Owce *skopowmj* roztrhal (EstLt Rep 22 Fasc L Nr 340), powedal ze panske *kopowi* gich rozehnali (uo.), 1775 k.: Kopó, *Kopow*, Venaticus canis (StSl 3: 91), 1795: wssecci psi, i *kopowi*, i chrťi ... (BajzaP 104), *kopow* sl. (Palk), *kop...*, Syn. *kopow* (Bern), 1872: Včera behal som po meste ako *kopov* (LaskS II, 222), Tašul'a: maŭ veľa psoŭ, *kopovoŭ* (Czambel 411), *kopov* (Jancs I; Kuk, Zát: Kálal; Is; SSJ), *kopó* (GNS), Jasenová, Tisovec, Hor. Lehota, Mošovce: *kopou* (SSN), Spiš. Štvrtok, Studenec: *kopof* (uo.), Dl. Lúka: *kopol* (uo.), Malč: *kopoŭ* (StSl 10: 236), *kopóv* (Folkušová: StSl 3: 91; Kameňany: SSN) stb.; – 2. 'besúgó' – *kopo*^u (SipM), *kopov* pejor. (SSJ); – 3. 'betyár, kujon, csavargó' – *kopol* csúfolódás, szitokszó (Buffa 166), Malč: *kopoŭ* (StSl 10: 236), *kopóv* (LexNov 224), *kopó*, *kopov* (GNS); – **Szár.**: **kopový** adj. – *kopowí* pes (Bern), *kopoví* (Jancs II, 112); – **kopovica 1.** 'Spürhundin' – Rovňany; 1755: jednu *kopovicu* posilam ... (HSSJ); – 2. 'csavargó, semmirekellő nő' – *kopóvica* (GNS); – **kopovník** 'Spürhund' – *kopowník* (Bern); – **kopovit'** 'fut, rohan, szaladgál, repül' – *kopóvit* expr. (GNS).

A valószínűleg belső keletkezésű (ezt vitatja Hadrovics: UEISk 323) m. *kopó* 'Art Jagdhund, Spürhund' (kn. 1632: EWU); 'Geheimpolizist' (1817?, 1844: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak népnyelvi *kopóu* alakváltozata. A 3. jelentés átvitt értelemben az elsőből alakult ki a szlovákban. A szövégi m. -ó szk. reflexióira l. 13., ill. lekopására a 45. p. – A magyarból: CzambSl 126; Czambel: SR 5: 114; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 3: 91; Machek¹; Palkovič: Agrik 13: 88; Matejčík: LexNov 224; HSSJ stb. – L. még m. > morva *kopol* (Machek²), kukr. *kopov* (LizV 88, 605; Dezső: NytudÉrt 128: 71), rom. *copói* (Tamás), szhv. *kopov*, *kapov* (UEISk), vend *kapov* (Flisz).

koralíš l. kalaríž/š

korbáč 'Karbatsche, Riemenpeitsche', átv. 'korbácsütés' – Csak válogatva a rengeteg adatból: 1556: bude trestan s *korbačzom* (HSSJ), Bobrovec, 1589: chlapcom ... po dvacat *korbáčou* ... má se dat (StanD III³, 323), 1596: po ringu vodili, *korbáčmi* švihali (Ant² 188), 1652: S *korbaczem* ge vibigu (Benický: SasA 2: 15), L. Mikuláš, 1697: ma bity potrestany czechowskim *korbaczem* (SMSS 9: 132), L. Hrádok, 1702: Ferula No 1 *Korbačz* No 1 (NádLt Okir I 620), 1704: Mastyx *Korbač*. Bič (OSzK Oct Lat 142: 101), Tekov, 1730: Ucžna trestat *klorbaczem* (EK Céhlev. XXVI. 26.), Ružomberok, 1744: čelad *korbačem* rozehnat (SN 2: 187), 1759–60: Attylu, *korbač* ten Bozsky, Pochana Ukrutneho (OSzK Quart Slav 37: 24), 1763: Mastix: Bič, *korbač* (KamSl 505), 1771: ga tobe s *korbáčmy* dam (HSSJ), Poniky, 1794: prigme desat *korbačow* (uo.), Plešivec,

1818: jestli pak žena po 24 *korbače* dostane (SN 9: 113), *korbač* (Czambel), *korbáč* (Bern; Jancs II; Kálal; SSJ; gem, miest. zsl, všar, strsl, top, jnitř, abov, zempl: SSN), *korbáš* (GNS) stb.; – **Szárm.:** **korbáčový** adj. – 1793–6: čtíri Lóti *Korbáčowého* Korenja (OSzK Quart Lat 2746: 403), *korbáčový* (SSJ); – **korbáčik, korbáček** dem. – Poniky, 1797: nassel *korbačik* (HSSJ), *korbáčik, korbáček* (Bern), *korbáčik* (Jancs II; SSJ); – **(s-, vy-)korbáčovat'** '(meg) korbácsol' – Krupina, 1643: na tom kamenj geho *skorbaczowal* (PDS 118), Trenčín, 1693: hagnik richtara *korbaczowal* (HSSJ), 1735: Flagello ... Bičugi ..., *korbačugi* (CellB 196), 1763: Caedi flagro = *Wykorbačowati* ... (KamSl 326), *korbačowati* sl. (Palk), *korbáčowat'* (Bern), *korbáčujem, -uvat'*, korbácsol (Jancs), *korbáčowat'* (SSJ), *korbáčuvat'* (Hab 480) stb.; további változatokat és képződményeket l. SSN.

Az oszmán-török eredetű (valószínűleg szhv. közvetítésű is) m. *korbács* 1. 'Karbatsche, Riemenpeitsche' (1585: TESz); 2. 'Karbatschen, Peitschen' (1791: uo.). Címszavunkat közvetlenül a törökből is szokták eredeztetni (l. pl. StanD I², 65; I³, 69; HSSJ stb.), míg Machek¹ és Machek² nem foglal határozottan állást a közvetlen átdadó nyelvet illetően. Tekintettel arra, hogy az oszmán-török szó útja délről, délkeletről Magyarországon keresztül vezetett észak, északnyugati irányba, s hogy a magyarság jóval korábban kapcsolatba került a törökkel, mint a szlovák nép, ezért nagyon valószínű, hogy több más török eredetű kifejezéshez hasonlóan a *korbáč*-ot is a magyar közvetítette a szlovák nyelvbe. A kéziratos emlékekben ritkán fölbukkanó *karabáč* alakváltozat azonban bohemizmusnak tekintendő (l. HSSJ is). – A magyarból: Odran: ZFFUK 21: 139; Dvonč: SAS 5: 69; Lipták: JŠ 21: 109. – Egyéb nyelvi előfordulására l. SzJsz 673; Ślawski; Eichler 59; SchŠ 497; Sulán 208–10; UEISk.

korčol'a, korčul'a, rendsz. **korčole, korčule** pt. 1. 'Schrotleiter' – Štítník, 1657: Od poprawenya *korčoly* d. 12. (KS 6: 274), 1664: Item poprawily se dwe *Korčoly* (uo.), 1669: Za *Korčolu* k/mestkeg pywnycy d. 12 (uo.), Jelšava, 1738: za *korčoli* koresolassum se dalo ... (HSSJ), *krčula* (Palk), Bk: *korčule* (s. gy.), Čerhov: *korčule* (SSN); – 2. 'hordók alá helyezett talapzat, ászok' – Kk: *korčole* (JŠ 2: 334); – 3. 'eke alkatrésze, csúsztató' Podlužany: *korčul'a* (SSN); – 4. 'a szánkó görbe része' – Bobrovec: *korčula* (uo.); – 5. 'Schlittschuh' – koresolya, *korčula* (Jancs), 1860: ... na krapľach, na *krčul'ach* sä klžu (KS 6: 278), *korčul'a* (Loos III; Kálal; Buffa; SSJ), *korčule* (Czambel; LexNov 85), Malč: *korčali* pt. (StSl 10: 236), *korčoli* pt. (SipM), *korčule* pt. (GregPsz 235; GNS), Hatalov: *gorđzali* (SSN), Brezina: *gorčola* (uo.); – **Szárm.:** **korčol'ovat' (sa), korčul'ovat' (sa)** – koresolyáz ... *korčulovat'-sa* (Jancs), 1860: Tu sä chlapci ... *korčulujú sa* (KS 6: 278), *korčul'ovat' (sa)* (Kálal; SSJ), Malč: *korčalvac še* (StSl 10: 236), *korčol'ovat' še* (SipM), *korčuluvat sa* (GregPsz), *korčul'ovati sa* (LexNov 85), *korčul'ovac še* (Buffa), *korčulovat se* (GNS), Lastovce: *gorčolovac še* (SSN); további származékokat l. SSJ.

A valószínűleg olasz eredetű m. *korcsolya* 1. 'Schrotbaum, Schrotleiter zum Fortrollen von Fässern' (1339?, 1510 k.: EWU; l. még Hadrovics: NytudÉrt 88:

82–6); 2. 'Schlittschuh' (1781 e.: uo.), ill. annak *korcsola* (uo.) alakváltozata. A m. szó szláv eredetéről korábban vallott nézeteket felújította Doruľa (KS 6: 276–9; Doruľa 65), s nem figyelve sem a szó-, sem a jelentéstörténetre úgy véli, hogy a szk. *korčul'a* ősi szláv származék, a magyarba pedig a szlávból (talán a szlovákból) került át, majd a magyarból a *korčola* alak 'Schrotleiter' jelentésben, de csak ebben, visszakerült a szlovákba. Doruľa nem veszi figyelembe Kniezsa aggályait és ellenvetéseit a **krčь* etimont illetően, és azt a megállapítását sem, hogy csupán a XIX. sz. óta ismert 'Schlittschuh' jelentésű szk. *korčul'a* csak magyar jövevényszó lehet (l. SzlJsz 866). Teljesen azonosulva Kniezsa István felfogásával azt teszem még hozzá, hogy a korábban csak Palkovičtól ismert *krčul'a/la* ténylegesen létezik, de ez a forma éppúgy ráérzéssel keletkezett másodlagosan a kszk.-ban, mint egyéb szavak esetében is (erre l. 23.1. p.). A második szótag *u*-hangja analógiás módosulás eredménye az *-ul'a/-ula* képzős szavak hatására (l. 47.6. p.). A *korčol'ovat' (sa)* keletkezésére indukáló hatással volt a m. *korcsolyázik* 'a jégen siklik' (1708: TESz) ige. – A magyarból: Kálal; SzlJsz 866; Machek¹; Blanár: SR 24: 109; Király: StSl 10: 236; Doruľa: KS 6: 278–9 – csak az 1. jelentésben; HSSJ stb. – L. még m. > rom. *córcie* (Tamás), jrut. *korčola* (Udv 56), vend *korcsola* [ɔ: korčola] (Flisz). – Vö. **korčoláš**.

korčoláš 'a (boros)hordók pincébe való leeresztésével és felhúzásával foglalkozó személy' – Štítník, 1610: aby *korčolasse* prysahu položjly (StanD III², 266), Štítník, 1661: *Korčolassom* dalo se kdy ssrotaly wina ... (KS 6: 276), 1663: *Korčolassom* co wina pusstely do piwnice ... (uo.), 1666: ... dalo se *kolčorassom* na aldomass (Gemér 3: 199), *korčolassom* dalo se try halby wino (uo. 200), *korczolassom* co... bočky wen kladly (uo.), Štítník, 1687: skeltowal na aldomass y *korčolassom* ... (PDS 50), Jelšava, 1738: za korčoli *korcsolassum* se dalo ... (HSSJ); – **Szárm.:** **korčolášske** subst. 'korcsolyások bére, javadalma' – Štítník, 1663: Na kelčik do Rožnavy, kdy wina kupowaly y z *korčolaskim* d 60 (HSSJ), kdy wino se kupilo, *korcsolasko* a na aldamass d 40 (uo.), Štítník, 1665: Skeltowalo se Na Dolewok a *Korčolaske* – d. 50. (KS 6: 276).

Az ol. eredetű m. *korcsolya* (~ *korcsola*) főnévnek *-s* képzős m. *korcsolyás* 'a boroshordók görgetésével, pincébe való leeresztésével stb. foglalkozó személy' (szn. 1339, kn. 1522: EWU) származéka, ill. annak *korcsolás* (TESz) alakváltozata. Úgy látszik, csak a Gömör megyei borvidékeken lett honos, majd a foglalkozás megszűntével az azt jelölő szó is kiveszett. – A magyarból: Doruľa: KS 6: 278–9; Doruľa 65. – Vö. **korčol'a**.

korec 1. 'gúzs' – 1848: *korcz*, *korec*, húzva (Jancs); – 2. 'fonatos keresztkötés a nádfedeles házakon' – Szs, 1895: *korec* (NyK 25: 299); – **Szárm.:** **korcový** adj. – *korcz*-vessző, *korcoví* prút (Jancs); – **korcovat'** 'korcol; vesszőfonással összeköt' – *korczol*, *korcovat'* (Jancs), Szs, 1895: *korcovat'* (NyK 25: 299).

A valószínűleg ófrancia eredetű m. *korc* 'Trägereil an Frauenkleidung' (1730: EWU); 'geflochtene Querbindung eines Schilfzauns oder Rutenwerks' (1756: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). Úgy látszik, csak az alföldi szlovákok szókincsében lett honos. Az *-rc* szóvég egyéb *-ec* képzős főnevek hatására

változott meg a szlovákban (erre l. 47.8. p.). A *korcovat'* a m. *karcol* (ÚMTsz) ige nyomán keletkezett. – A magyarból: Melich: NyK 25: 299.

korház 'Krankenhaus' – Bcs, 1844: Widal sem na *Kor Hász* ... (MMM Céhkönyvek 62.414.1), Bcs, 1862: Vidal som... na *Vjedyenski korház* ... (uo.), *korház* (Gemér: LS 1–2: 185; Márkus 105; GNS), Bh: zas pújděž do *korházu* (ŠtolcM 101), Szs: som tajšou do *korházu*, tak son ... bou f *korháze* (Ondrus 255), Nye: ... na *korhás* (uo. 268), Tk: ... zomrev v *korháze* (HVB 137), Nbh: ... zomreľi v *kórháze* (NSM 4: 144), *korhas* (SipB; Malč: StSl 10: 236), *korhaz* (SipM), v tom *kórháze* načisto zoslabol (BallekP 215).

A *kór* 'krank; Krankheit' és *ház* 'Haus' alkotta m. *kórház* 'Krankenhaus' (1806: TESz) összetétel. A közép- és keletiszlovák nyelvterület déli részsein, valamint a nyelvszigeteken élő tájszó. Balleknál feltehetően stílusjegyként van jelen. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; Márkus 105; SipB 261; Király: StSl 10: 236. – L. még m. > kukr. *korhaz* (Liz 107), rom. *corház* (Tamás).

korhel' 'Lump, Zechbruder'; szitokszóként is – Kovarce, 1670: lála welmy a *korhelow* mu nadawala (SISlov 4: 280), Rajec, 1694: *korhelom* nesmym dat platna tkaty, abj neprepilj (HSSJ), 1735: Comissator ... hodownjk, *korhel* (CellB 104), 1755: *korhel* strizliwych nelibi (HSSJ), *korhel* sl. (Palk), *korhel'* (Bern), 1845–6: Ale oťjec jejich bou veliki *korhel* (Polívka I, 168), *korhel*, *korhely*, *iszákos* (Jancs II), *korhel'* (Mič; Czambel; Kálal; hovor. pejor. SSJ), Hor. Lehota: *korhél'* (SSN) stb.; – **Szárm.:** **korhelisko** augm. expr. – 1795: Eg čertowé *Korhelisko!* (BajzaP 287), *korhelisko* (Kálal; GNS; SSJ) stb.; – **korhelica**, **korhel'kyňa**, **korhel'ka** 'Säuferin' – 1758: ma ženu zlu, *korhelkinu* (JČ 19: 154; HSSJ), 1791: *Korhel*, *korhelkyňa* ... (Piesne 180), *korhelkyňa* (Bern), *korhelk(yň)a* (Kálal), Bošáca: *korhelkiňa* (SSN), Kameňany, Komarovce, V. Rovné: *korhelica* (uo.), Mošovce: *korhel'ica* (uo.), *korhel'ka* (SipM); – **korhel'ský** adj. – 1697: karty, kostky a giné *korhelské* hry (HSSJ), 1735: Combibo ... *korhelský* bratř (CellB 49), 1750: *korhelský* towarýss (HSSJ), *korhelski* (Bern), *korhel'ský* (Kálal; SSJ) stb.; – **korhel'stvo** 'korhelység, korhelykedés' – Bobrovec, 1589: mnohé zlé veci ... jakošto kureuství, zlodejství, *korhelství* ... (StanD III², 324), P. Ľupča, 1690: do *korhelstwa* a do pitia ho zwal (HSSJ), Tekov, 1728: ze by na ... *korhelstwo* se netrawyly (AM Comit. Bars. Rsz 9: 19b), 1752: *korhelysztvo* (KNyNyE 254), 1789: Bývali tam pijatiky, *korhel'stvá* (FándlyR 82), *korhel'stwi* (Bern), *korhelstvo* (Jancs II; GNS), *korhel'stvo* (Kálal; SSJ) stb.; – **korhelit'**, **(pre)korhel'ovat'** '(el)mulat, -korhelykedik' – Bobrovec, 1589: jeden každý tancující a v jej dome *korhelující* ... (StanD III², 321), P. Ľupča, 1690: ... že musj s nim *korhelowat* (HSSJ), 1735: Perpotere ... *korhelowati* (CellB 529), Uhrovec, 1755: žaden ... na krčme ... *korheluvat* nesmel (SN 2: 428), 1763: pergracor: ... *prekorhelugem* (HSSJ), *korhelit'*, *korhelowat'* (Bern), *korhelit'*, *korheluvat'* (Jancs II), *korhel'ovač* (Czambel), *korhelit'* (Kálal) stb.; – **(pre)korhel'ovanie** 'korhelykedés' – 1735: Bacchatio ... *korhelowánj* (CellB 45), Compotatio ... *korhelowánj* (uo. 521), Uhrovec, 1755: *korhelovani*, zlodejství ... (SN 2: 428), 1763: proluvium: *prekorhelowáni* (HSSJ), *korhelowáni* (Bern); további származékaira l. Bern; Jancs; Kálal; GNS; SSJ.

A m. *korhely* (alakv. *korhel*) 1. 'Zechbruder' (1578: EWU); 2. Müßiggänger, Tagedieb' (1633?, 1757: uo.), amely a pejor. értelemben is használt ném. *Chorherr* összetétel meghonosodott formája. Az átvétel a reformáció korába tehető, amikor is szitokszóként kerülhetett a magyarba (l. TESz). A szóvégi *-r > -l > -ly* változás tipikus jelenség a magyar nyelvben (l. uo.). Címzavunkat szokták közvetlenül a németből származtatni (l. pl. Škultéty: SP 22: 642; StanD I², 524; I³, 586; Rudolf stb.). Elsősorban a jelentésbeli, de az alaki azonosság is magyar közvetítésről tanúskodik. – A magyarból: Kollár: Hlas 104; CzambSI 126; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSI 10: 236; Machek¹; Machek²; TESz; Habovštiaková: StSI 25: 173; Bartko: JŠ 21: 99; HSSJ stb. – L. még m. > morva *korhel* (Sulán: StSI 3: 285; Machek²), lengy. nyj.-i *korhel* (Wołosz: StSI 35: 271 esetleg szk, közvetítéssel is), kukr. *korhel'* (Dezső: NytudÉrt 128: 71), rom. *corhéi* (Tamás), szhv. *korhelj* (UEISk), szepesi és erdélyi szász *korhel*, *korhāl* (TESz).

korlát 1. 'Schranke' – Likava, 1627: kachle zelene nowokrsstienske No 1 Okolo nich *korlad* anebo branicza ... (BathtLt Lad 25 Fasc 28), Suché n. Par.: Mali zme tam *korlát*, teda oplotku, abi tam neišli statki (SSN); – **2.** 'umzäumter Ort; Pferch' – *korlát* (Nbh: s. gy.; Roh 129; Hrnčiarovce, n. Par., Dubová, Rakovice, Lapáš, Nitr. Hrádok, Blatné: SSN); – **3.** 'oszlop, korlát az út mentén' – V. Straciny: Naraziu do *korláta* (SSN); – **Szárm.: korlátik** dem. 'rekesz az istállóban' – Blatné: *korlácik* (uo.).

Az ismeretlen eredetű m. *korlát* 'umzäumter Ort; Pferch; Schranke' (1395 k.: TESz). A XVII. századi egyetlen adat alapján alkalmi kölcsönzésre gondolhatnánk, de a népnyelvben ma is gyakori előfordulás mégiscsak régebbi meghonosodásra enged következtetni. – A magyarból: HSSJ. – L. még m. > rom. *corlátă* (Tamás), szhv. *korlat* (UEISk).

kormán 'Steuergerät, Lenkvorrichtung' – 1775 k.: Kormány, *Korman*, Gubernaculum navis (StSI 3: 91), *karman* 'tutajt irányító lapát, evező' slc. (Jg; Liptov, 1842: JŠ 9: 112; Kálal), *kormán* (LexNov 171; Ripka 278; GNS), *kormán* (Hab 105; ŠtolcJ 98; Roh 427; Nbh, Pk: s. gy.), Tekov: ... išli raz v noci na bicykli. Za štrekon ich tak nadhodilo, že si aj *kormán* pokrivil (TekP 74), Žiar n. Hron.: toč len *kormanom* naľavo (s. gy.), *korman* (Malč: StSI 10: 236; SipM; Abov: JŠ 21: 100), *korman* hovor. (SCS); – **Szárm.: kormánka** 'Streichbrett, Streichblech' – Nye: Pluch má veľa serkezetou: lemeš, ručké, hlad'eľ, *kormánku* ... (Tirp 1: 19), *kormánky* (Roh 130); – **kormaník** 'kormányos a hajón' – 1785: Van Stiphouta i z *kormanníkmi* povázali (HSSJ); – **kormanovač** 'kormányos a tutajon' – *kormanovač* slc. (Jg); – **kormánit, kormánovat'** 'kormányoz, irányít' – 1775 k.: Kormányzok, *Kormanugj*, Gubernio; Kormányzás, *Kormanonowanj* [!], Gubernatio (StSI 3: 91), 1834: Po teg bystreg wodě *kermenovat'* budem (NZ I, 342), *karmanugi, -owati* slc. (Jg), 1880: Na každom sväzku z predu jeden *kermeňuje*, druhý od zadu vesluje (DobšO 104), *kormanovat'* (Mič; Kálal), *kermeňovat'* (CzambSI 125; Kálal), *kermenovat'* (Peřinka), Nbh: *kormánovat'* (s. gy.), Zemplín, Užh.: *kormánovac* (JŠ 21: 110), Dol. Lehota: Kej si boų ráče *kermoňiu* ... (SSN).

A szláv eredetű m. *kormány* 'Steuergerät, Lenkvorrichtung' (kn. 1405 k.: TESz); 'Streichbrett, Streichblech' (1747: EWU; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak régi *kormán*, *kermány* (TESz) alakváltozatai. A *kormáňovat*, *kermeňovat* keletkezése nyilvánvalóan nem független a m. *kormányoz* (1604: uo.) ige befolyásoló hatásától. – A vajdasági *kormandeska* (Dudok 55, 88) pedig a m. *kormánydeszka* 'Streichbrett' összetétel helyi átvétele. – A magyarból: Czambel: SR 5: 115; Kálal; ŠtolcJ 98; Király: StSl 3: 91; SipM; SCS; Bartko: JŠ 21: 100; Lipták: uo. 110; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *kórman* (Liz 101), *kormaňostvo* (Dezső: NytudÉrt 128: 71), rom. *cormană* (Tamás), szhv. *k(o)r(o)manj* (UEISk), szl. *korman* (Plet), *kormániti* (uo.), jrut. *kormaň* (Udv 56). – Vö. **kormáňoš**.

kormáňoš 1. 'Steuermann' – *kormáňoš* (LexNov 170); – **2.** 'a vetőgép vezetője, irányítója' – Bcs: *kormáňoš* (NSM 6: 206).

A szláv eredetű *kormány* 'Steuergerät, Lenkvorrichtung' főnévnek -s képzős m. *kormányos* 'Steuermann' (hn. 1323: TESz) származékszava. Nem gyakori tájszó, amely a ma is közvetlenül érintkező két etnikum hatásaként él helyenként a szk. népnyelvben. – L. még m. > rom. *cormánăș* (Tamás), szhv. *k(o)manoș*, -uș (UEISk), szl. *kormānuš* (Plat). – Vö. **kormāň**.

kormoš 1. 'egy fajta gyümölcs' – Horehronie: *kormoš* 'deformálódott szilva' (SN 26: 488), Spiš. Štvrtok, Kanaš: *kormoš* pt. 'almafajta, bőralma' (SSN); – **2.** 'gombafajta' – *kormoš* pt. (GNS); – **Szárm.: kormoška**, plur. **kormošky** 'különféle gyümölcsök' – Malč: *kormoški* 'Apfelsorte (Herbstling)' (StSl 10: 236), Markušovce, Hrabkov: *kormoški* 'bőralma' (SSN), Horehornie: *kormoška* 'körtefajta' (SN 27: 89), *kormoška* 'kleiner schwarzer Apfel' (SipM), Bcs: tan son nazbieraŭ *kormoške* za dva kuŕoše (Hanko 97), Nbh: cigánke, *kormoške* (s. gy.), Abov: *kormoška* 'almafajta' (JŠ 21: 99).

Az ótörök eredetű *korom* 'Ruß' főnévnek -s képzős m. *kormos* (kn. 1508: TESz) származéka, amely melléknévként 'schwarz' jelentésben is használatos (l. uo.). A jelzői funkciójú *kormos* a népnyelvben némely sötétebb héjú gyümölcsfélék megnevezésére szolgál, vö. *kormos alma* (1664: NySz I, 81), *kormos körte* (SzegSz I, 813). E szerkezetek első tagjának a felhasználásával alkotta meg a szk. nyelv a szokásos módon univerbizációval a *kormoška* képződményt (l. 55. p.). – A magyarból: Király StSl 10: 236; SipM; Bartko JŠ 21: 99. – L. még m. > rom. *córmoș* (Tamás).

kórov 1. '(dürrer) Stengel' – *goroj* (Kálal), Val'kovo: *góurjeu* (SMS 14: 115), Szd: *tje kórovi* (s. gy.), Nye: *kóro* (NSM 3: 270), *korou*, *gorou* (SipM), *górěj* (GNS); – **2.** 'Distel' – *gorou* (SipM); – **Szárm.: kórovie** koll. 'kukoricaszár' – *korowí*, *kórowí* (Bern), *kórovie* (Kálal), okr. Hlohovec: *kóroví* (LS 3: 148), kukuricné *kórovie* (Borg 16), Abov: *gorovi* (JŠ 21: 99).

Az ótörök eredetű m. *kóro* 'dürrer Stengel' (1405 k.: TESz), ill. annak népnyelvi *kórej*, *górej*, *kórou*, *gorou* (uo.; MTsz) alakváltozatai. A 2. jelentéshez vö. m. népnyelvi *szamárkóro* 1. 'Erigeron' (CsP 30); 2. 'Eryngium' (uo. 144), *kóro* 'Distel' (Halász). A szk. szóvég alakulására l. 13. p. – A magyarból: SipM;

Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > rom. *corovós* (Tamás), szhv. *korov* (UElSk), jrut. *korov* (Udv 56).

korpa 'Kleie' – *korpa* (Kálal).

A szláv eredetű m. *korpa* 'ua.' (kn. 1533: TESz). Ritka tájszó, mely feltehetően már ki is vészett, mindenestre a SSN nem közli.

koršov 1. 'Krug' – Šariš, Zemplín; 1880: napil šmi še na rozlučno z *koršova* (SSpevy IV, 256), Humenné: priňes *koršou* vodi (Czambel 381), Zemplín, Šariš: *koršou* (DialZ 1: 136), *koršov* (zempl: Nyr 28: 331; Kálal; SipB), *korso*^u (SipM), Naber žimnej vodi do *koršova*, do *koršova* (AntZ 69), Zempl, Užh.: *koršou* (ASJ IV/2: 185); – 2. 'demizson' – Abov: *koršov* (JŠ 21: 100); – **Szárm.:** **koršovik** demin. (SipB 261); – **koršovina** 'korsó, kancsó' (uo.).

A vitatott (szláv?, török?) eredetű m. *korsó* 'Krug' (kn. 1395 k.: EWU; az eredetre l. még Hadrovics: NytudÉrt 88: 48–9), ill. annak *korsóu* alakváltozata. A szk. szóvégre l. 13. p. Jellegzetesen kelszk. tájszó. – A magyarból: Kálal; SipB 261; Király: StSl 10: 236; Benedek 71; Habovštiak: StSl 25: 161; Bartko: JŠ 21: 100 stb. – L. még m. > kukr. *koršiv* (és vált.) (LizV 606), rom. *corșău* (Tamás), szvh. *koršol*, *-ov* (UElSk), jrut. *koršov* (Kočiš 119).

korteš 'Wahlagitator, Parteinerwerber, Stimmenwerber' – 1872: hrozného to loptoša, ale zato znamenitého *korteša* (LaskS II, 271), 1881: do duše starého *korteša* (Vaj I, 73), *korteš* (Mič: Kálal; SipM; GNS; Brestovany, Lubeník, Sedlice, Kameňany, Mošovce, Jasenová, Lutila, Radvaň: SSN; obyč. pejor. SSJ; zastar. SCS), Sobrance: *kortěš* (SSN); – **Szárm.:** **kortešský** adj. – 1859: bo je cela povest v duchu *kortešsko*-reštaoraciálnom držaná (OSZK Levelstár: J. Kalinčák – V. Viktorinhoz), 1872: všetkou *kortešskou* výrečnosťou (LaskS II, 271), 1879: z *kortešského* ducha (Vaj X, 4), *kortešský* (SSJ) stb.; – **kortešačka**, **-ovačka** 'korteskedés' – 1881: Jemu väzala *kortešačka* v krvi (Vaj I, 56), XIX. szmf.: raz v čas *kortešaček* ... (Polívka V, 99), *kortešačka* (Kálal; SCS; SSJ), *kortešovačka* (Hab 168); – **(pre)kortešovať** '(el)korteskedik' – 1830: Slyšať, že veru akéhosi Turčana *kortešuje* (ChalD 17), 1865: Či vy tam ozaj *kortešujete*? (Botto 95), 1879: starý mládenec, ktorý skoro celý svoj majetok *prekortešoval* (Vaj IX, 3), *kortešovať* (Kálal; SCS; GNS; SSJ) stb.; – **kortešovanie**, **kortešácia** 'korteskedés' – 1846: odkedi ale sa vo stolicjach *kortešuvaňja* zmohlo (Kondr 199), 1848: Aj to *kortešovania* ohavnô (Rapant I/2: 114), 1862: Boly totiž v gemerskej stolici r. 1836 medzi iným i chýrne *kortešácie* (Lipa 2: 107), 1881: jeho *kortešacia* bola celkom iná (Vaj I, 113), *kortešovanie* (Hv I; Is); – **kortešstvo** 'korteség' – 1846: ... pálenkárstvo a *kortestvo* (Kondr 199), *kortešstvo* (Hv I, 369).

A spanyol eredetű m. *kortes* 1. 'Spanisches Parlament' (1750: TESz); 2. 'Wähler' (1830: uo.); 3. 'Parteiwerber, Stimmenwerber' (1844: uo.). Mind az *s-ez* ejtésmód, mind a 3. jelentés a magyarban alakult ki (l. uo.), s éppen ez a bizonyítéka annak, hogy címszavunkat a magyar közvetítette a szlovákba, mégpedig a XIX. sz. első felében hevessé vált pártharcok során. A spanyolból való közvetlen származtatás (l. pl. Trvdý; SCS) esetleg az *-s* szóvég esetében fogadható el. Az *-š* szóvégre l. 48.1. p. A *kortešácia* egyéb lat. eredetű szavak

hatására keletkezett latinositással. – A magyarból a szlovákba (s innét a csehbe): Machek¹; Machek²; TESz. – L. még m. > rom. *córteş* (Tamás), or. *korteš* (Hollós 36), szhv. *korteš* (UEISk), jrut. *kortešovac* (Udv 56).

koruš 'Orgelchor, Chor' – 1763: Cella ... Item = Kostelny Kur, aneb *Korus* (KamSl 94), *koruš* (Malč: StSl 10: 236; SipM; Abov: JŠ 21: 103), *χoruš*, *horuš*, *koruš*, *okoruš*, *koroš* vsl (ASJ III/2: 134).

A lat. eredetű m. *kórus* l. 'Gesangchor, Sängchor' (1560 k.: TESz); 2. 'Orgelchor, Chor' (1786: uo.). Az egész szóalak magyar közvetítésre mutat (az -š szóvégre l. 48.1. p.), a szókezdő *ch*-s változatokra azonban hatott a közvetlenül a latinból honossá lett *chór*, *chórus* (1557: HSSJ). – A magyarból: Király: StSl 10: 236; SipM; Bartko: JŠ 21: 103. – L. még m. > rom. *scorúş* (Tamás), szhv. *korus* (UEISk), vend *kórus* (Flisz I).

kósálovať 'herumstreichen, -schweifen, streunen' – Gemer: *kósálovač* (LS 1–2: 185), *kósálovať* (GNS), Bcs: *koušálovať* (Hanko 163/a).

A belső keletkezésű m. *kószál* 'ua.' (1645: TESz) ige, ill. annak nyelvjárási *kóuszál* alakváltozata. Gömör megyében és az alföldi szk. nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185.

kosora 'koszorúba font haj' – *kosora* (LexNov 205), *kosoróna* (uo.), Tekov: Účes sa volá *na kosoru* (SN 16: 367), *na kosoru* (Slovensko III/2: 885).

A belső keletkezésű m. *koszorú* 'Kranz' (1395 k.: EWU), ill. annak *koszora*, *koszoró* (uo.) alakváltozata. Az állandósult *na kosoru* kifejezés a népi hajviseletből ismert *koszorúba*, *koszorúra* (ti. fonja, tűzi stb. a haját; l. ÉrtSz IV, 350) félkalkja, s talán ebből keletkezett torzulással a *kosoróna* alakváltozat is. – A magyarból: Matejčík: LexNov 205.

kostoš 'Kostgänger' – *kostoš*, *kosztos* (Jancs II; Mič; Kálal; GNS; miest. csl. zastar. SSN; lud. zastar. SSJ; hovor. zastar. SCS), mőjho spoluobyvatel'a a *kostoša* u mojej matky (LaskD II, 209), Bh: mal trox štirox *kostošú* (ŠtolcM 98); – **Szärm.:** **kostoška** fem. (SCS; Kameňany, Koniarovce: SSN).

A ném. eredetű *koszt* 'Kost, Speise, Verpflegung' főnévnek m. -s képzős *kosztos* 'Kostgänger' (1800: TESz) származéka. A szülői háztól elkerülő diákok voltak elsősorban a *kosztosok*, s bizonyára ezen az úton került át a magyar szó a szlovákba. A *Pán Boh má všeliakych kostošov* (Zát 25) pedig a m. *Van az Úristennek sok olyan kosztosa* (Marg 463) szólásnak a hű fordítása. – A magyarból: Kosová: Zát³ 660. – L. még m. > kukr. *kostoš* (LizV 606), rom. *coštoş* (Tamás).

koštok 'Tabaksbeutel' – Tk, 1826/7: *kosstok* (SlKoml 332), Žilina (okolie), 1897: *kostek* [!] (Nyr 26: 426), Bcs: *košt'ok* (ČNS).

A *kos* 'Schafbock' és *tök* 'Hodensack' alkotta m. *kostök* 'Bockbeutel, Brustbeutel' (Ball; de vö. 1708: *Kós töki* Scrotum arietinum: PPII, 124) összetétel. Azaz a *kos* herezacskójából készített dohányzacskóról van szó (erre l. MNL I, 598). A m. ő szk. *e*, *o* reflexióira l. 16.1., 16.2. p. – Talán idetartozik a *koštúr* 'ua.' (Kálal) is, amely Machek¹ szerint a m. *kosbör* elrontott alakja volna, míg Király (SlPrag 1966: 136) a m. *kostök(zacskó)* + *kosbör* kontaminációjára gondol. Úgy

vélem, feltehető a nem gyakori *koštok* esetleges népetimológiás elváltozása is a *koštúr* 'ökörhajtó ösztöke' (HSSJ), ill. 'lopó' (SSJ) nyomán. – A magyarból: Melich: Ethn 7: 347; Király: SIKoml 332.

kóštolov 'Kostprobe' – Úh: doňesla som vam *koštoló* (ŠtolcM 342), *koštolov* (SipB), Tk: *kóštolov* (BÉ 1971: 237), Nbh: A keď zabíjačka bola ... s každího domu tajšlo *koštoló* (NSM 7: 48), Aľe zato taniesľi aj *kóštolov* (uo. 64), *koštoló* (GNS).

A ném. eredetű m. *kóštol* 'kosten' igének *kóštoló* (1585: TESz) korán főneve-sült melléknévi igeneve, esetleg annak nyelvjárási *kóštolóu* alakváltozata. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. Gömör megyében és a magyarországi szlovák nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: ŠtolcM 342; SipB. – L. még m. > rom. *coștolău* (Tamás).

košútka, košútovka 'Kossuth-bankó' – komisár Lefour zobraľ všetky erárne úradné pokladnice a *košútky* ... (LaskD II, 151), *košútky* pt. (Kálal), *košútovki* pt. (Podk 150), *košútka* (SCS).

Az 1848–49-ben kibocsátott *Kossuth-bankó* (l. ÚML IV, 218) – mivel a szabadságharc bankjegyein Kossuth Lajos aláírása szerepelt – szerkezet alapján keletkezett univerbizációval (erre l. 55. p.). – Kossuth Lajos vezetéknevéből egyébként különböző képzőkkel több köznév is keletkezett a szlovákban, vö. pl. *košutár* 'Kossuth követője' (Kálal), *košutovec, košútovec* 'ua.' (uo.; SCS), *košútovčina* pejor. 'Kossuth politikájának érvényesítése' (SCS), *košutovský* adj. 'Kossuth-, kossuthi' (Hv I, 374) stb. – L. még m. > or. *kossutka* (Hollós 36).

koťavet' 'kótyavetye' – B. Bystrica, XVII. sz.: pantlike som kupil na *kotiaveti* (HSSJ), 1775 k.: Kótya-vetye, *Kutawet*, Auctio ...; kótya vetyére való lajstrom, *Kutawete* Registr ... (StSl 3: 92), *koťawet'* (sl. Palk; slc. Jg), *kotavet'* (Kálal).

A szhv. eredetű m. *kótyavetye* 'Versteigerung, Lizitation, Auktion, Gant' (1540: TESz). A m. szóvégi *-e* hangot a szlovák plur. nom. ragjaként érzékelve hagyta el. Kihalt szó. – A magyarból: Jg; Király: StSl 3: 92; HSSJ. – L. még m. > lengy. *kociwici, chociwici* (Wołosz: StSl 35: 267), rom. *cochiovéche* (Tamás), magyarországi ném. *Kottyavettye* (1590: Matunák 107).

krémeš 'Cremeschnitte' – Pk: *krémeše* pt. (s. gy.), Bcs: *krímeš* (NSM 3: 119), Nbh: *krímeša* pečje (s. gy.), *kremeš* (zempl, užh: JŠ 21: 110; GNS), *kremeše* pt. (Hont 116), *krémeš* hovor. (SSJ; SCS), *krémäš* (GNS), Parchovany, Zalužice: *krejmeš* (SSN).

A *krém* 'Creme' jövevényszónak *-s* képzős m. *krémes* (1804: TESz) származékszava, amely a *krémes lepény, krémes tészta*-féle szerkezetekből 'Cremeschnitte' (1906: EWU) jelentésben is állandósult. Kedvelt süteményként a névvel együtt a szlovákok is átvették. – A magyarból: SipM; SSJ; Lipták: JŠ 21: 110. – L. még m. > kukr. *krijmeš* (Liz 38).

kristušát interj. káromkodás – *Kristušát! Kristušát!* Aby som tu nenarobil poriadok! Háved' hnusná! (BallekA 432), *kristušát* interj. (SSS), Prievidza: E, *kristušát*, aľe som mu daľ! (SSN).

A m. *Krisztusát* káromkodás (l. ÚMTsz), ez a *Krisztus* 'Christus' tulajdonnév *-t* tárgyragos birtokos esete. Ismeretes a szk. slangben a *kristušátneky* 'ua.'

(SSS) forma is. Ennek forrása a szintén gyakran hallható m. (a) *Krisztusát neki!* szitkozódás. Újkeletű átvétel. – Vö. **kristušky**.

kristušky, kristušáky pt. 'egy fajta nyári lábbeli' – *kristuški* (GregPsz; GNS), *kristuške* (LexNov 204), *kristušáky* (SSS), Jakubov, Sotina, Trstín: *kristušáki* 'kemény szárú csizma' (SSS).

A *Krisztus* 'Christus' és *papucs, szandál* alkotta m. *krisztuspapucs, krisztusszandál* 'egy fajta nyári lábbeli' összetétel előtagjának a segítségével keletkezett univerbizációval (l. 55. p.). Pilisszántón (s talán egyéb magyarországi szlovák településeken is) használatos a *kristušpapuč* 'ua.' (< m. *krisztuspapucs*) is (l. GregPsz 237). – Vö. **kristušát**.

kubikoš 'Erdarbeiter, Dammarbeiter' – l'ud samá bedač, samý *kubikoš* (Vaj XI, 16), *kubikuš* (Kálal; GregPsz 238), *kubikoš* (Kálal; Nbh: s. gy.; Borg 146; hovor. zastar. SSJ); – **Szárm.:** **kubikošský** adj. – k d'alekým prácam *kubikošským* (Borg 40).

A ném. eredetű *kubik* 'dritte Potenz, Kubus' (1789: TESz) főnévnek -s képzős m. *kubikos* (alakv. *kubikus*) 'Erdarbeiter, Dammarbeiter' (1879: uo.) származékszava. Főként a XIX. században föllendült nagyarányú ármentesítési, út- és vasútépítési földmunkák révén vált ismertté országszerte a *kubikosok* tevékenysége. – A magyarországi szlovákban van *kubikovat'* 'kubikos munkát végez' is, vö. Nbh: *kubikoš kubikuje* (s. gy.), Pk: on *kubikuje* (s. gy.), ez pedig a m. *kubikol* 'ua.' (1869: TESz) ige alakja. – A magyarból: GregPsz 162; SSJ.

kuckov, kucov 'Winkel, Ecke; Ofenwinkel, Hölle, Ofenbank' – *kuczik, kuczko, surd'ik, kuckov* (Jancs), *sut, kuckov*; *sutban ülni, v kuckove sedet'* (uo.), *sut, Ofenwinkel; pecny kút, kuckov* (Loos I, 600), Sl. Lupča, 1904: *kuckou, kuckovo* (SP 24: 478), *kuckov(o)* (Kálal), Tk: kanásig boų *kuckove* (Ondrus 228), Pi: do *kuckova* sa skovala (uo. 292), Sá: *kucko* (NSM 2: 22), De: *kucov* (uo. 23, 22. ábra), Nye: Kolo peci ... *kuckó* od múra (NSM 3: 270), *Kuckóve* menšie d'eťi spali (uo.), St. Pazova: A poza pec bolo takvo – *kuckou* sa povjedalo (ŠtolcJ 265), Pivnica: *kuckof* – do *kuckova* (uo. 61), Nbh: Ked' sa narod'ilo d'iet'a, tak ho položil'i na *kuckov*, na mal'i *kuckov* (NSM 4: 32), *kucov* (TKSV 89).

A keletiszlovák eredetű m. *kuckó* l. 'Feuerstätte, Herd' (1604: EWU); 2. 'Ofenwinkel, Ofenbank; Winkel, Ecke' (1608: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak *kucó* (1825: uo.), esetleg *kuckóu* alakváltozata. A szóvégi -ó magyar demin. (l. SzlJsz 290 is), címszavunk tehát csak visszavétel lehet a magyarból. A szk. szóvégre l. 13. p. A *kuckovo* változat úgy keletkezett, hogy a nyelvérzék a *kuckov* alakot tévesen adj. poss.-nak vélte. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 446; ŠtolcJ 61; Dudok 31, 39.

kučma '(ungarische) Pelzmütze, Lammfellmütze' – Krupina, 1721: gazda da swoge kosske na *kučmu* (HSSJ), Turiec, 1729: ... w *kučme* za nim dobehol (uo.), M. Kameň, 1743: ussil som gednu *Kučmu* učnowy (BalLt Kékkői urad. 34. cs.), Zvolen, 1760: Gedna pekna čžgerna a dluha *kuczma* (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 10b), 1791: ... že by i *kučmu* twogu prepilo (HSSJ), *kučma* (sl. Palk; Bern; Jancs II; Mič; Kálal; SCS; GNS; SipM; strsl: SSN; Bcs: s. gy.; SSJ)

stb. – **Szárm.:** **kučmica, kučmička** demin. – *kučmička* (Bern; GNS), V. Bielce: *kučmica* (SSN); – **kučmovka** 'kucsragomba' (Kott; Kálal; Hv I, 402).

A szláv (talán ukrán) eredetű m. *kucsma* 'Pelzmütze, Pudelmütze' (1682: TESz). Tekintettel a *kučma* jelentésére (magyar sapkaféleség), továbbá a szóföldrajzra, címszavunk magyar jövevényszónak tekintendő. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 446; Kálal; Machek¹; Machek²; SSJ; SCS; HSSJ stb. – A *kučmovka* a 'Morchella' és 'Verpa bohemica' jelentésű m. *kucsragomba* (1795–9: NytudÉrt 80: 34–5) alapján keletkezett univerbizációval (erre l. 55. p.). – A magyar *kucsma* eredetére és egyéb nyelvekkel való összefüggéseire l. még Kiss: MNy 56: 470–4; Sławski III, 313–4.

kud 'mélyedés; mély víz' – Trenčín, 1579: prissy na *kud*, na kterem pod ledy byli ríby lowiti (HSSJ).

Az ismeretlen eredetű m. *kút* 'Brunnen; Zisterne' (1055: TESz). A jelentésbővülés a szlovákban történt meg, a *-d* zöngésülés eredménye. Az egyetlen adat ellenére – éppen a jelentésváltozás miatt – nem valószínű, hogy alkalmi átvételként kell kezelni. Kihalt tájszó. – A magyarból: HSSJ.

kudmen 'Pelzmantel' – Zvolen, 1760: Menssy cyfrowany zeňsky *kučmen* [!] (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 10b), *kudmen* (Kálal; Novohrad: SN 1: 69; Hont: SN 3: 253; Hont 270, 276; strsl: SSN), Revúca: *kedmen* expr. (GNS); – **Szárm.:** **kudmenec, kudmenček** dem. – Slatinka, 1676: sukne a *kudmence* bratia gim daly (HSSJ), Selce: *kudmenčok* (SSN).

Az ótörök eredetű m. *ködmön* 'ua.' (szn. 1317, kn. 1416 u.: TESz), ill. annak régi *küdmén* (uo.), esetleg *kedmen* (uo.) alakváltozatai. A megfelelő ótörök alak ezidáig nincs kimutatva, de létezése joggal feltehető (l. uo.). Az 1760. évi *kučmen* adat *č*-je nyilván írno ki tollhiba a *d* helyén. A m. *ü* – szk. *u* és m. *ö* (~*e*) – szk. *e* kérdésére l. a 19.1.2. és 16.1. pontokat. – L. még m. > kukr. *kodman* (Baleczky: StSl 9: 338), szhv. *kedmen, kodman* (UEISK), szl. *kedmen* (MEW 114), or. *kodman* (Vasmer).

kufár 'Schacherer, Krämer, Händler' – 1775 k.: Kufár, *Kufar*, Tabernarius (StSl 3: 92), kufár, kramár, ležák, *kunfár* (Jancs), *kufár* (Mič; Kálal; Folkušovát: StSl 3: 92); – **Szárm.:** **kufárka** fem. – 1775 k.: camponaria: *kufarka* (HSSJ); – **kufárit'** 'kufárkodik' – 1775 k.: Kufárkodom, *Kufarim*, Cauponor (StSl 3: 92), kufárkodik, *kunfárit'*, flagnárit' (Jancs).

A bajor-osztrák eredetű m. *kufár* 'Gast-, Schenkwirt, Speiseverkäufer, Krämer' (szn. 1523, kn. 1533: Mollay; EWU, előzményére vö. régi bajor-osztrák *kueffer* 'der Kufen macht oder bindet': Mollay). A szk. *kufár* mind a jelentése, mind a hangalakja, mind pedig az előfordulási ideje alapján csak magyar jövevényszó lehet. Németből való származtatása (pl. Rudolf, HSSJ) téves. A *kunfár* alakváltozatban az *n* szervesen járulékhang (erre l. 32.3. p.). Elavult. – A magyarból: Šmil 12; Király: StSl 3: 92; Schubert 445. – L. még m. > rom. *cofár* (Tamás).

kukora 1. 'görbeszarvú tehén' – Nye, 1763: dwa Junce Tretiaki y dwe krawj, Semejka totiž mlada, y *Kukora* (TestNye 61), Nye, 1775: zastawugem

wolj dwajkrawu gednu *kukoru* (uo. 69); – 2. 'görbület, görbeség' – kacskaringó, krutka, krutlina, *kukora* (Jancs); – **Szárm.: vykukorit' (sa)** '(fel)kunkorit, kunkorodik' – 1848: felkunkorit, *vikukorit'* ... (Jancs), felkunkorodik, *vikukorit'* ... -sa (uo.); – **kukorka** dem. – Liptov: *kukurka* sl. 'eine tiefe Quelle' (Palk); – **kukorkavý** adj. – kacskaringós, vikrútlení, *kukorkaví* (Jancs).

A melléknévként és főnévként egyaránt használatos belső keletkezésű m. *kukora* 'krumm, gebogen; (Rindvieh) mit solchen Hörnern' (1685: TESz), ill. annak *kukura* (uo.) alakváltozata. A 2. jelentésre l. az ebbe a szócsaládba tartozó m. *kunkorodik* 'csavarszerűen görbül' (uo.) és származékait. A 'tiefe Quelle' jelentésű *kukurka* talán a forrásvíz fodrozódása keltette kép alapján keletkezett. A *kukorit'* létrejöttére bizonyára hatott a m. *kunkorit'* 'ringeln, zwirbeln, rollen' (1799: TESz) ige. Kihalt szónak látszik.

kukret 'húsféleség (mártással)' – Trenčín, 1652: mesa na *kukret* (HSSJ), L. Hrádok, 1660: ... na pansky stuol dalo se howeciny ... na *Kukret* ... (NádLt Okir I 651: 29), Ludanice, 1663: Howezyny na warena Funt 3 | na *Kukret* Funt 2 (NádLt Okir I 289/B: 210b), 1670: Howezini ... Na pečenia : Na *kukret* (uo. 225b), L. Ján, 1677: ... magy howaziho masa ... na peczenu funt. 3 na *kukret* funt. 2 (SR 38: 187), Blatnica, 1686: Dal sem ... na Leveskényer 1b. 3. na *kukret* 3 ... (NádLt Okir I 864), Žilina, 1704: kuracina a *kukret* (HSSJ) stb.

A m. *kukrejt* 'konyhai fűszerek, ill. a belőlük készített mártás' (1527: TESz). A m. *kukrejt* korai úfn. átvétel a bajor-osztrákból (l. Mollay 378). A 'mártás' → 'húsféleség' jelentéstapadással keletkezett a szlovákban. A folyamat nyomon követhető az adatokból is, vö. Trenčín, 1580: za koreni, za ssefran, czo *kuchret* spravowali (HSSJ). Véleményem szerint itt a *kuchret* jelentése még 'mártás', amelynek elkészítéséhez az említett fűszerek kellettek. Egyébként a *kuchret* bohémizmusnak tekintendő, vö. ócseh *kukrecht* 'nem sikerült sütemény, büzlő tekercs' (Geb), *kukrechta* 'vagdalt hús, tekercs' (Jg). Úgy látszik, a *kukret* az egykori nemesi konyhák gyakori étele volt. A szó alakja magyar közvetítésre mutat, miközben a *j* kieshetett a szlovákban, de már a magyarban is (l. Gregor: AnUB 14: 117–8).

kukta 'Schnellkochtopf' – *kukta* (SCS).

A m. *kukta* 'ua.' (1972: EWU; de *kuktaedény* 1963: uo.), amely a szk. eredetű *kukta* 'Küchenjunge' (1641: uo.) szó egészen újkeletű felhasználása ennek az edényfélésegnek a megnevezésére. – A magyarból: SCS.

kukurica 'Mais' – 1752: Sedlák nám dá šošovice, cicer, kaše, *kukuřice* (Ant¹ 510; Ant² 490), 1779: der türkische Weitzen *kukurica* (HSSJ), 1779–85: gris, *kukuruc*, muka hlebova ... (JČ 9: 141), Bes, 1787: 1 koč *kukurice* bgeleneg (ProtCs 141), Nye, 1789: pol woza *Kukuricý* (TestNye 127), 1790: *kukurica* (Pankl: Index), Brestovany, 1822: *Kukurutz* (SN 8: 150), *kukurica* (Bern; Jancs; Czambel; SipB; GregPsz; SSJ), *kukuricä*, *kukuridza*, *kukuric* (ASJ IV/2: 71) stb.; – **Szárm.: kukuričný, kukuricový** adj. – Kp, 1769: ... *kukuričnu* zahradu (NSzN 4: 131), 1787: žitnu a *kukuričnu* Slamu (Gub 64), Brestovany, 1816: 210 snopov slami *kukuricsnej* (SN 8: 150), *kukurični*, *kukuricowi* (Bern), *kukurični*

(Czambel), *kukuričný* (Kálal; SSJ) stb.; további származékaira l. Bern; Jancs; Kálal; GNS; SSJ; SSN adatait.

A m. *kukorica* 'ua.' (1691: TESz), ill. annak *kukurica* (1692: uo.) alakváltozata. A magyar nyelvbe több úton (elsősorban a szhv.-ból) átkerült vándorszó végső forrása tisztázatlan (l. uo.), annyi azonban e növény terjedési iránya (a Balkán felől északra) alapján bizonyos, hogy szlovák szomszédainkhoz a magyar közvetítette (l. Kniezsa: SzlJsz 680). Ezt alátámasztja a kronológia is. A szóvégi -a lekopása (*kukuruc* változat) szk. alaktani analógia eredménye (l. StanD II, 170; 45. p.). – Az eredetére és elterjedésére l. még Sławski; SchŠ.

kulipin'to 'kis helyiség, házikó' – *kuripind'ó*, *kuripindžou* expr. (GNS), Nbh: *kulipin'to* (s. gy.).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *kulipintyó* 'armselige Hütte, Kate' (1875: TESz), ill. annak *kuripingyó* (uo.) alakváltozata. A szk. szöveg alakulására l. 13. p. Nem gyakori tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186.

kupa 1. 'Becher, Pokal' – Beckov, 1535: ... *kupy*, koffliky, prstenie ... (Varsík 167), Hlohovec, 1550: on mi rozkazal, abych ya ... k zlatnikovj ssel a tu *kupu* przewazyl (uo. 356), Praznov, 1630: *kupa* pozlatita z wrchnykom (HSSJ), Trenčín, 1661: *kupa* stryberna pozlatista (uo.); – **2.** 'Zuber, Eimer; Kanne, Krug' – Zvolen, 1588: dve *kupi* welike bez wrchnaku, yeden ssehtar (PDS 78), Krupina, 1675: a w *kupach* sme lad nyesly wen (SP 18: 691), Krupina, 1675: plnu *kupu* z wodou prewrhlo (HSSJ), Krupina, 1735: polewacu *kupu* (uo.), 1775 k.: Kupa, *Kupa*, Krhla, Cupa (StSl 3: 92), Bcs, 1847: poljewaj'te ... poljewacou *kupou* (Dohán: 15), to s *kupou*, to s vedrou, to so šaff'om (DobšP II, 293), dážd' sa lial ako z *kupy* (uo. I, 245), *kupa* (Tis. Hámor: SR 8: 262; nár. Vans: SSJ; SipM; GNS; Abov: JŠ 21: 100) stb.; – **3.** 'záró fedő; tetőcserép' – Kameňany: *kupa* (SSN); – **Szärm.: kupka 1.** 'kis serleg' – H. Mičiná, 1576: malu *kupku* pozlaczenu (HSSJ) – **2.** 'kisebb csöbör, vödör, dézsa, kanna' – P. Bystrica, 1625: *kupka* bez ucha (uo.), Trenčín, 1713: *kupky* pre zinčicu z ussima (uo.), 1755: vari mléko, *kupky* myje (Gav^l 303), Ani krčahmi, | Ani *kupkami* (NZ II, 3), Nbh: máme ... *kupku* s mas'tou (Ondrus 237), *kupka* (sl. Palk; SSJ; SSN) stb.

Az ol. eredetű m. *kupa* 1. 'Becher, Pokal' (1395 k.: EWU); 2. 'Kufe, Tonne' (1533: uo.); 3. 'Achtel (Hohlmaß)' (1550 e.: uo.); 4. 'Schöpfgefäß' (1585: uo.). Címszavunk lehetne esetleg közvetlen átvétel a latinból is (l. BEW), a nemesi összefonódások és a kultúrtörténet okán azonban a magyar közvetítés feltétlenül számításba veendő. Az adatok alapján ugyan nem mindig lehet pontosan szétválasztani a jelentéseket, mégis észrevehető, hogy az 1. jelentés a XVII. századtól kezdve mennyire háttérbe szorul, majd ki is veszik. A 3. jelentés a *kupak* (l. ott) jövevényszóval történt téves azonosítás eredménye. A szk. *kupa* németből való származtatása (pl. Rudolf) hangtani okokból nem fogadható el. – A magyarból: Garaj; Bartko: JŠ 21: 100; HSSJ. – L. még m. > rom. *cúpă* (Tamás).

kupak 1. 'Pfeifendeckel' – *kupak* (Jancs; Loos I; Szs, 1895: NyK 25: 299; Mič; Kálal; GNS; Hont 118; SipM; Rh: NSM 5: 259), 1861: ale ju predsa ominal *kupak* z fajky (LaskS II, 188), Nbh: na pípu *kupak* (s. gy.), Sh: Mali dlhý pipasár

a medený *kupak* (NSM 3: 93) stb.; – 2. 'segg' tréf. – Szs, 1895: *kupak* tréf. 'ua.' (NyK 25: 299); – 3. 'zárócserep a háztetőn' – Spiš, Štvrtok: *kupak* (SSN); – 4. 'kupa' – *kupak* (Kálal); – **Szárm.: kupakový** adj. – 1848: *kupakos*, *kupakoví* (Jancs), *kupaktalan*, *bezakupakovi* (uo.); – **kupakoviť**, **kupakovať** 'kupakol' – *kupakol*, *kupakoviť*, s *kupakom* obit' (Jancs), Bcs: Poviberaní *cukrošku kupakoval'i*: vrch odrezával'i (ČNS).

A bizonytalan eredetű (talán belső keletkezésű) m. *kupak* 'Pfeifendecke' (1784: TESz; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.). Címszavunk 4. jelentése bizonyára a *kupa* (l. ott) jövevényszóval történt téves azonosítás eredménye. A *kupakovať*, *kupakoviť* a m. *kupakol* 'valamit kupakkal ellát' (Ball) lefordításával keletkezett származékszó. – L. még m. > kukr. *kupaki* (Liz 153), jrut. *kupak* 'lámpakupak' (s. gy.).

kupěj 'Wagenabteil' – *kupěj* (GNS); – **Szárm.: kupějka** dem. (uo.).

Az ausztriai németből vagy franciából meghonosodott m. *kupé* 'ua.' (1831: TESz) nemzetközi szónak ezidáig még le nem jegyzett **kupěj* ~ **kupěj* alakváltozata (a szóvég alakjára l. 15.5. p.). A szlovákban a nem ragozódó ném. (~ fr.) eredetű *kupé* (SSJ; SCS) a szokásos alak.

kurizovať 'udvarol, teszi a szépet' – Medzibrod, XX: sze.: falečne mi *kurizuje* ... (Bartók I, 639), *kurizovať* (Kálal; Hv II; hovor. SSJ; SCS), Bobrovec: *kurizovať* (SSN), Župčany: *kurizovac* (uo.); – **Szárm.: kurizant** 'udvarló' – *kurizant* (Kálal; fam. Is; hovor. SSJ; KSSJ; SSN) stb.

A m. *kurizál* 'ua.' (1847: TESz), amely a régi *kurt csinál* 'ua.' szerkezet *kur* 'udvar; udvarlás' tagjából keletkezett a lat. eredetű *-izál* képző segítségével a magyarban (l. uo.). Franciából való származtatása (SCS) téves. A *kurizant* származék latinosítás eredménye egyéb *-ant* végű főnevek (pl. *reprezentant*, *suplikant* stb., l. RSS 418–9) nyomán.

kurta, rendsz. **kurty** pt. fn. 1. 'kurta szán, ill. annak görbe vége' – L. Hrádok, 1702: Sanie hornie *kurty* No 5 (NádLt Okir I 620: 113), *kurte* pt. (LexNov 139), *kurti* pt. (GNS; gem, novohr, spis: SSN); – 2. 'rövid farkú, rövid szarvú, farkatlan; kis növésű (állat)' – *kurta* (sl. Palk; Jg; Kálal; Stredná Plachtince; Lipt. Teplica, Novot', Havranec: SN 26: 609; Malč: StSl 10: 236) stb.; – 3. 'rendszerint vászonból készült rövid kabátka' – Pucov: *kurta* (SSN); – 4. 'rövid hajtincs a homloknál' – *kurti* pt. (Žak 651); – mn. 'növésben visszamaradt' – *kurti* adj. (Buffa 170); – **Szárm.: kurtka** 'kurtamente, rövid felső kabát' – Kokava, 1803: *gombičky na kurtku* ... (HornL 184), Nye, 1815: *kurtky* dve nowa i stara (Tirp 3: 139), 1820–30: *kurtku* i lajblik som predal (EliášH 88), 1848: *kurtka*, *kurtka* (kurtaví kabát'ik) (Jancs), *zeke*, *kurtka* (uo.), *kurtka*, *gurtka* (Kálal), *kurtka* (Czambel; HornL 194; zastar. SSJ) stb.; – **kurtečka** dem. – Donesú nám *streblo na kurtečku* (NZ I, 129), *kurtečka* (Kálal); – **kurtavý** adj. 1. 'kurz, gestuzt' – 1624: *vssila se mne kurtawa letny menteczka* ... (Fejpl 1624), *gedna kurtawa menteczka* (uo.), 1755: *Kurtavý mal dolománe* (Piesne 156), 1758: *zagači chwest gest welmi kratki a kurtawy tak y laska panska gest kurtawa* (HSSJ), Kalinovo, 1789: *pes kurtawy* (uo.), 1775 k.: Kurta, *Kurtawy*, Curtus; Kurta mente, *Kurtawa* menteka

(StSl 3: 92), *kurtawý* sl. (Palk), *kurtawí* (Bern), Mal *kurtawý* dolománik (NZ II, 118), *kurta ... kurtaví* (Jancs), *kurtavý* (Loos I, 379; Kálal; nár. Kuk: SSl) stb.; – 2. 'testhezálló' – *kurtavý* (Kálal); – 3. 'tompá, kerekded' – *kurtaví* (Ripka 93; Podk 312); – **kurtave** adv. – 1775 k.: Kurtán, *Kurtawe*, Breviter (StSl 3: 92), *kurtán*, krátko, *kurtave* (Jancs); – **(o)kurtaviet'** '(meg)kurtul' – *okurtawěti* (Jg), *kurtul*, *kurtavjet'* (Jancs), *okurtav(i)et'* (Kálal); – **kurtavit'** 'kurtít' (Jancs); – **kurtavost'** 'kurtaság' – 1775 k.: Kurtaság, *Kurtawost*, Brevitas (StSl 3: 92), *kurtaság*, krátkost', *kurtavost'* (Jancs); további képződményeket l. Jancs; Kálal; ASJ III/2: 52; SSN.

A lat. eredetű m. *kurta* 'kurz, gestuzt' (1227: EWU), amely főnevesülve 'Hund' (1668: TESz); 'Hase' (1865: uo.); 'Zigarillo' (1896: uo.) jelentésben is ismeretes. A m. szó forrása a lat. *curtus* mn. fem sing. nominativusza (l. uo.). A szlovákba először melléknévként került át, s az *-avý* honosító képzővel sorolódott be a ragozási rendszerbe (l. 36. p.), majd ritkábban ugyan, de főnévként is használatos lett. Címszavunk főnévi 1. és 3. jelentése a 'kurz, gestuzt' alapján a szlovákban keletkezett. A *kurta* származék – úgy vélem – a m. *kurta mente* (1585: Cal 189, 938) szerkezet alapján keletkezett univerbizációval (erre l. 55. p.). Ezt a kifejezést korábban – híven a magyarhoz – a szlovák is szintagmával (*kurtavá mentieka* stb., l. fönt) fejezte ki. A *kurtamente* a magyar viselet jellemzője volt, szemben a lengyel és orosz hosszú mentével (l. Szendrei J., A magyar viselet történeti fejlődése. Bp., 1905: 12). A szk. *kurtka* 'rövid felsőkabát, zeke' képződmény azután visszakerült a magyarba (1796: TESz). A *kurtaviet'*, *kurtavost'* származékok létrejöttét bizonyára elősegítették a *kurtábbodik* (1416 u.: TESz), *kurtít* (1536: uo.), *kurtaság* (1604: NySz) képződmények. Törökből, latinból vagy franciából való származtatása (MEW 148; Blanár: JČ 13: 78; Machek¹; SCS stb.) megalapozatlan, téves. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 446; Király: StSl 3: 91; Mihál: SR 25: 101–2 feltehetően; Machek²; Sławski; stb. – L. még m. > kukr. *kurtij* (Baleczky: StSl 9: 356–7; Dezső: NytudÉrt 128: 72), cseh *kurta* (Sulán 522–5), lengy. *kurta* (Sławski; Wołosz: StSl 35: 273–4), szhv. *kurta(st)* (UEISk), jrut. *kurta* (Udv 56), vend *kurtavi* (Flisz).

kurtán 'lovaskatona (-testőr?)' – Rudno, 1663: powedel, že Tatar a *kurtanj* prisslj až k Waradu (SP 19: 59), gedneho *kurtana* žiwe chitilj (uo.).

A rom. eredetű m. *kurtán*, *kurtány* 'román lovas testőr' (1598: BakosR 216). A rom. *curteán* 'fejedelmi lovas testőr' a lat. eredetű *cúrte* 'udvar' származékszava (uo.). Címszavunknak a *kurd* 'Kurde' népnévhez (erre l. TESz) való kapcsolása (SP 19: 59 kérdőjellel; RabT 251) téves. A HSSJ nem közli. Kihalt szó, bizonyára a katonai terminológia elemeként hatolt be a szlovákba.

kuruc I. 'Kurutze, ungarische Kämpfer gegen die Habsburger unter Thököly und Rákóczi II.' – Štítnik, 1675: *kurucy* (KS 6: 248), Štítnik, 1676: na *kurucow* (uo.), 1676: *Kuruci* mnozí priběhli ... (Ant² 341), Rajec, 1678: kdy *kurucj* tu bilj (SL 5: 242), 1678: y pre ginich *kuruczow* (Jelš 319), 1678: ktere zgedneg časti *Kurucj* wi pilj (RadVlt 82. cs. IV. o. XXV. cs.), 1681: *Kuruci* na holi zabilj yarek 10 (NádLt Okir I 864), Krupina, 1683: zabil *kurucza* (HSSJ), Tvrdošín, 1686:

...v lete statky *kuruci* niekoľko razy zajali (ListyP 78), *kuruc* (Bern; Jancs; Kálal; SSJ) stb.; – **2.** 'Rebellant' – 1737: ... prisslo vhrum y Slowakum rikat *Kuruci* a od te doby wssech Reberantuw [!] tak naziwali (EK Ab 40: 44), *kuruc* sl. (Rank); – **Szárm.:** **kurucka** fem. – Bertotovce, 1786: Hanuša *Kurucka* (HSSJ); – **kurucký** adj. – Štítnik, 1678: za krpce *kurucke* ... (KS 6: 248), Štítnik, 1687: k/wihledawanj nekterich *kuruckych* wecy (PDS 51), 1696: pre čzasy *kuruczke* nebezpečne (Jelš 391), Trenčín, 1705: vojnu *kurucku* ... (HŠ 1: 90), 1726: opakuje veľkej vážnosti *kuruckej* (Ant¹ 621), Bošany, 1748: pred *kuruckou* wognou (HSSJ), *kuruckí* (Bern; Jancs), *kurucký* (SSJ) stb.; – **kuructvo** **1.** 'kuruc katonaság' – 1717: ješte za Očkaiho *kuructva* fatens videla ... (KPP 65), 1729: wssecko *kuructwo* ... (HSSJ); – **2.** 'kuruc idők' – P. Lupča, 1692: w čzasu *kuruczty* (HSSJ), Turiec, 1708–12: parteku w *kuruczty* dostatu nechal (uo.) – **kurucár** 'kuruc katona' (Mič; Kálal); – **kurucák** 'ua.' (Kálal).

A tisztázatlan (talán lat.) eredetű m. *kuruc* 'ua.' (1670: EWU; az eredet kérdésére és a lat. származtatásra l. Hadrovics: NytudÉrt 88: 115–21). Ján Doruľa (SR 38: 181–2; KS 6: 247–9) viszont úgy véli, hogy a m. *kuruc* a lat. eredetű szk. *kruc* átvétele. A szk. *kruc* szerinte a lat. plur. nom. *crucii* alakból származik, melyet a szlovák *kruci*-nak értékelve annak *-i* ragját elhagyta, s így lett belőle sing. nom.-ban *kruc* alak. Ez került volna át a magyarba, ahol a *kuruc* szabályos módosulás, amit azután a szlovák visszavett. Ha meggondoljuk, hogy a *kuruc* mozgalmak és háborúk mennyire az egykori Magyarország északi, északkeleti részeihez kötődnek, s hogy a m. *kruc* alakváltozatok is zömmel erről a területről származnak (l. NytudÉrt 88: 120), úgy Doruľa okfejtése feltétlen figyelmet érdemel. – A magyarból még: Machek¹; Machek²; TESz; Gregor: NyDt 175; Habovštiaková: SZSS 92 stb. – L. még m. > cseh *kuruc* (Sulán: StSl 3: 283; Machek²; SESJČ), kukr. *kúruc* (LizV 88, 606), lengy. *kuruc* (Sławski; Wołosz: StSl 35: 274), or. *kuruc* (Hollós 39–40), rom. *curúť* (Tamás), szhv. *kuruc* (UElSk), vend *kuruc* (Flisz), jrut. *kuruc* (Udv 56); l. Schubert 446–50 is. – Vö. **kurucság.**

kurucság 'kuruc idők; kuruc hadak' – Trenčín, 1737: ručznika stolowyeho neny, lebo w *kurutssagu* skapaly (HSSJ), Nitra, 1738: aequisitia se stala w čas *kuručagu* Rakociho (uo.), Sl. Pravno, 1770: nassj predkowja w *kuručagu* Rakoczeho založilj in f. 70 ... (SzkMv 122), Bačkov, 1772: nachazeji se 4 puste sedliska, ktere ... aj od *kuruczssagu* spustlj (Udvári 434), Všechnsvátých, 1772: Spustly (grunty) pred morem a w *kuručagu* (uo.).

A *kuruc* 'Kurutze' főnévből *-ság* képzővel alkotott m. *kurucság* 'kurucvilág; kuruc hadak, seregek' (1674: Rummy I, 42) képződmény. Kihalt szó. – A magyarból: Udvári 433; HSSJ. – L. még m. > szhv. *kuručag*, *kurušag* (UElSk). – Vö. **kuruc.**

kurvafi, kurvafia 'Hurensohn' szitokszó – Ilava, 1642: do N. Jana reknucz ... bestie lilek *kurwafi* (NádLt Okir I 333), 1643: Beštelelek *kurafiak*, proč na muj dom hažete? (KPP 165), 1694: Počkaj len, počkaj, naučim ho, naučim, bašta lélek *kurvafiat!* (uo. 200).

A *kurva* 'Hure' és *fi* 'Sohn' alkotta m. *kurvafi* 'Hurensohn' (1488: TESz), ill. *kurva fia* 'ua.' (1643: uo.) birtokos jelzős szerkezet (uo.). Címszavunk térkép egy állandósultnak mondható magyar szitok: *bestelélek kurafi* és vált. (l. *bešelilek* a.) részeként szerepel, s a honi *kurvy syn* 'ua.' (1432: SCL 10), *kurví syn* 'ua.' (1590: HSSJ) helyén inkább csak alkalmi kölcsönzésnek mondható. Erre mutat a sing. akk. *kurafiat* és a plur. nom. *kurafiak* használata is. – Vö. **kurvás**.

kurvás 'Hurenpack, Hurenbock' – XVIII. sz.: jak *kurvaša* l'ubic mala (HSSJ), 1781 vagy 1801: Dzešatym by zakazala, jak *kurvaša* lubic mala. | Bo *kurvaš* je veliky pes ... (Piesne 127; l. StSl 5: 407 is), *kurvás* (GNS).

A *kurva* 'Hure' fn.-nek -s képzős m. *kurvás* 1. 'Schelm' (1405 k.: RMG); 2. 'Hurenpack' (1585: NySz) származékszava. Elméletileg lehetne ugyan a *kurváč* (1616: HSSJ) helyett vagy mellett szlovák képződmény is (erre l. **48.5.** p.), de a régóta létező és elterjedt m. *kurvás* behatolása a Gömör megyei és kelszk. szóhasználatba földrajzilag is sokkal valószínűbbnek látszik (l. még Balázs: StSl 5: 413). – vö. **kurvafi**.

ku'ta, ku'to 1. 'Hund' – *ku'to* sl. (Palk; Loos III; sl. Rank; Kálal; Dudok 60, 231; Or. Biely Potok, Svätoplukovo: SSN), *ku'ta* (Kálal), *ku'to*^u (SipM), Siladice: *kuto* (SSN); – 2. 'agyafúrt, ravasz idős ember' – *ku'to* expr. (GNS); – **Szárm.:** **ku'tkó** dem. – *ku'tko* (Szs, 1895: NyK 25: 299; Kálal; Párnica: SSN; Selenča, Tk, Nbh: s. gy.), Kc: *kutko* (LamiR 138); – **ku'tík** dem. – 1844: V tom mu mačička i *ku'tík* do umu padli (Polívka II, 437), *ku'tík* (Kálal); – **ku'ták** augm. (Kálal).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *kutya* 1. 'niederträchtiger Kerl' (1305?, 1409: EWU); 2. 'Hündchen' (1585: uo.); 3. 'Hund' (1585: uo.), ill. nyelvjárási *kutyóu* alakváltozata. – Különböző szitkok összetevő elemeként is gyakran idézhető, vö. Krupina, 1694: Ryekol my Fabriczius: *Kuttya Lelkeő*, ked mna dohanyass ... (StSl 17: 93; l. KPP 201 is), 1722: Nato prišla Bobrička tymito rečmi: „*Ku'ta volt a lelket*, kdo tu sliepku zabil!” (KPP 77), Počkaj, *ku'ta volt a lelket* ... (uo.); Nye, 1761: vyšlo *Kuttya menkő teremtetete* ... (Tirp 2: 34), 1834: Už mi čepiec letj hned na *kutja lelky* (NZ I, 7), Kde že by som išla *kutya teremtetete!* | *Kutya teremtetete!* len ku mogeg sestre! (uo. 231) stb. Ezekben mint szitokszó, alkalmi átvételnek tekintendő. – A m. *kutyus* 'Hündchen' (1848: TESz) képződmény szintén átkerült a szk. népnyelvbe, vö. Pivnica: S tím mosí človeg len hlatkať, pekňe, ja *ku'túša* ... (Dudok 201). **Szárm.:** **ku'tuško** demin.: Rh: poť, *ku'tuško*, poť (LamiR 141); – **ku'tuškár** 'sintér' – Pk: Takí si jak *ku'tuškári* (s. gy.). – A magyarból: Melich: NyK 25: 299; Halász: Nyr 17: 447; Kálal; Machek¹; PalkN 49; SipM stb. – A *ko'ruha* 'Hund' (1656: BatthLt Lad 27 Rsz 67 Fasc 8) magyar eredete (l. pl. CzambSl 126; Király: StSl 3: 91; Gregor: StSl 8: 99–100; HSSJ stb.) azonban kérdéses. Tekintettel más nyelvek hasonló jellegű képződményeire, a belső keletkezés lehetősége (l. Machek¹; TESz) is számításba veendő. – L. még m. > morva *ku'ta, ku'tě* (Sulán: StSl 3: 290; Sulán 259–60). – Vö. **teremtete**.

ku'taleveš 'levesfajta' – Zemplín: Halušky s polivku alebo *ku'taleveš* (SN 6: 621).

A *kutya* 'Hund' és *leves* 'Suppe' alkotta magyar *kutyaleves* összetétel, amely ezidáig nincs szótározva, de éppen a szk. adat igazolja a létezését. Bizonyára gyenge minőségű, inkább csak kutyának való levesféleséget jelöl. Zemplén megyei tájszó. – A magyarból: Gregor: HungSl 1978: 51. – Vö. **kuťa, leveš**.

kutatovat' 1. 'kutat, keres' – Revúca, 1900: Tak dal richtár do něho *kuťedovat'*, že ši má hodně penězi (Polívka III, 446); – **2.** 'requirieren' – Malč: *kutatovac* (StSl 10: 236); – **Szárm.: prekutatovat'** 'átkutat, átvizsgál' – Gemer: Dobre tot šifonír *prekutatuj*, tod hantúšog tam misí bič (VŠG 5: 237), *prekutatovač* (GNS).

A belső keletkezésű m. *kutat* 'herumsuchen, herumstöbern' (1784: TESz). Újabb keletű átvétel a szk. nyelvjárások délkeleti, keleti részein. – Málcán a m. *kutatás* 'Nachsuchung, Nachforschung' (ÉrtSz) származékszó is megtalálható *kutataška* 'Requisition' (StSl 10: 236) formában, ill. jelentésben.

kvartiel' 1. 'Quartier, Unterkunft von Truppen' – A rengeteg adatból csak válogatok: Likava, 1627: Mesyczne Penyze Lovasom, ktery zustawalj na *Quartilech* (BathtLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 28), Štub. Teplice, 1642: tedy s pety voznikov a louasz mystra, svyma parypamy k vam sa na *quartily* vysilagy ... (SP 11: 86), L. Hrádok, 1665: tye mlade konye ktere pres rok biwagi na *quartelj* (StSl 17: 103. 70. jegyzet), Krupina, 1699: Slyšal sem od Nemca, ktery na ten čas u mne na *qvartili* bol (SN 18: 143), 1763: hiberna: zymné ležánj aneb *kwartyl* w zyme wogánsky (HSSJ), Kde že muog Milenký na *kwartiel* ležj? (NZ I, 139), Hliník n. Hron.: *kvartiel* (SSN), Čížatic: *kvartel'* (uo.); – **2.** 'szállás, lakás' – Jelšava, 1688: desky do *kwartyelu* (HSSJ), R. Pekľany, 1691: ... takey wam dam *kwartel* (PDS 182), 1789: powinné dane, zásoby, *kvartiele*, odrážky a všetko ostatné (FándlyR 67), kvértély, *kvartjel'* (Jancs), *kvartel'*, *kvartil'* (Czambel; Kálal), *kvartiel'* (Kálal; hovor. trochu zastar. SSJ); *kvartil*, *kvartel*, *kvartel'* (SipB), *kvartil* (GregPsz), *kvartél'* (LexNov 174), *kvarčial* (GNS) stb.; – **3.** 'albérlet' – *kvarčial* (GNS); – **Szárm.: kvartielik** dem. expr. (SSJ); – **kvartiel'sky, kvartiel'ny** adj. – Liptov, 1670: na *kwartiel'skych* kony (HSSJ), Hrabušice, 1726: owes *quartelny* (SzkMv 200), Myslenice, 1768: na kterem ge wčzil *quartilni* dom (StSl 38: 218); – **kvartiel'nik 1.** 'kvártélyos' – Jelšava, 1690: pri odchode *kuartyelnykuw* (HSSJ), okr. Bardejov, 1690: pytame velice unižene ... strany teho našeho cieškeho *kvartel'nika* (ListyP 89), Zborov, 1698: Ittem dwom *quartiel'nikom* za chowanie (PDS 52), Štefanovce, 1708: Vydali sme na *kvartel'nikov* zlatych no. 40 (ListyP 98), Krupina, 1740: *quartgelniczi* tu bili (HSSJ); – **2.** '(al)bérlő' – *kvartiel'nik* hovor. (SSJ; SCS); – **(za)kvartiel'ovat' 1.** (be)kvártélyoz' – Štítnik, 1666: ze tu *ne quartelowaly* (Gemer 3: 203), Lietava, 1671: Kdy Nemcuw ... w Banoweg *Quartilowaly* (BathtLt Rsz 27 Lad 27 Fasc 7), Žilina, 1693: ktery w dome *qvartiloval* (HSSJ), D. Súča, 1721: officziruw wogenskich u nas *kwartilugucich* (uo.), *zakvartilovac* (sa) (Czambel), Spiš. Podhradie: Daftera paňi *kvartil'ovala* i štiroch študentoch (SSN), *zakvart'él'ovanej* adj. 'elszállásolt' (LexNov 174); – **2.** 'lakik' – *kvartilovac* (Buffa), Sobrance: *kvartel'uju* u hotel'e (SSN) stb.

A főként a ném. útján meghonosodott m. *kvártély 1.* 'Quartier, Unterkunft von Truppen' (1583 u.?, 1607: EWU); **2.** 'Unterkunft, Wohnung' (1719: uo.; az

eredetre l. még Mollay 379). A távolsági asszimilációval keletkezett *-ly* (~ *-j*, ~ *-l*) magyar jelenség, ezért a *kvartiel'*-t a katonai élet szavaként ebben a formában bizonyára a magyar közvetítette a szlovákba. Németből való származtatása (l. pl. Kálal; Fedák: SbŠkult 523; SCS; HSSJ; Rudolf stb.) aligha helytálló. Ellenben – a többi szláv nyelvhez hasonlóan – közvetlenül a németből valók az *-r* végződésű *kvartier*, *kvartír* stb. (1685: HSSJ) alakváltozatok (a szláv megfelelőekre l. Sławski). A *kvartiel'* és a vált.-okban levő *é*, *ie*, *í*, *i* hangokra l. 15. p. – A magyarból: CzambSl 130. – L. még m. > kukr. *kvártíl'(a)* (LizV 601), rom. *cortél* (Tamás), szhv. *kvartilj* (UElSk), jrut. *kvartel'* (Udv 55), vend *kvartéo*, *kvartél* (Flisz II). – Vö. **kvartiel'majster**, **kvartiel'oš**.

kynožit' (gyakran **s-**, **vy-** igekötővel) 1. '(el)pusztít, (ki)írt, tönkretesz, (le)rombol' – V. Kostol'any, 1635: [sviňa] Nadto y gednu staru morku *skinozil* (KamLt Lymb Ser III, XVII. sz. B 2280 Rsz 456), Hrádok, 1715: mnoho panskeho dogiwa *kinožy* ... (HSSJ), M. Kameň, 1715: dubowu a czerowu horu *kinožit* a wnywec obratit nsmely (uo.), 1782: Nás *skinožit'* nsmá ... (BernP 195), 1795: Mocnáru! rékel Anaksimenes, *skinož* Lampaské Mesto až ze základuw (BajzaW 258), XVIII. szv.: [včelám] dávaj ... kvasnice s medom, tak jich *zkynožíš* ... (Holuby 337), *kinožit'* (Bern), 1880: zakupoval všetko, i obecné hory, ktoré *kynožil* bez všetkej prekážky (Vaj V, 191), *kynožit'* (Sl. Lupča: SP 24: 420; Kálal; Myjava² 468; SSSJ; strsl, zsl expr.: SSN), Malč: *vikinožic* 'ausrotten vernichten' (StSl 11: 106), *vykynožit'* (Kálal), *vikinožit'i* (LexNov 30) stb.; – 2. 'kínoz, gyötör' – *kinožim*, kínoz (Jancs II), *kynožit'* (Loos III; Garaj; strsl, zsl expr.: SSN), *kinožit* (GregPsz 233); – **Szárm.:** **kynožit' sa** 1. 'pusztul, tönkremegy' – *kinožit' sa* (Bern); – 2. 'gyötörődik, kínlódik' – 1875: Be'ah ho vie, jak *sa* tak *kynožim* ... (LaskS II, 39), *kinožit sa* (GregPsz 233); – **kynoženie** 'pusztítás, írtás' – *kinožeňi* (Bern), *kynoženie* (Kálal); – **kynožený** adj. – *kinožení*, kínzott (Jancs II); – **kynožne** adv. 'pusztítva; gyötörve' – 1726: ... ne hned ty geg zežeress a *kinožne* wisloposs (HSSJ); további származékait l. Kálal; Hv; SSSJ.

Az ótörök eredetű *kín* 'Pein, Qual, Leid' főnévből keletkezett m. *kínoz* 'peinigen, quälen, martern' (XII. szv.: EWU) ige. Címszavunk bizonyára a 2. jelentésben került át, s ebből alakult ki a szlovákban az 1. jelentés (l. Machek² is). A m. z helyén levő szk. ž valószínűleg szlovák szavak asszonáló hatásának a következménye (l. uo.). – Kérdéses, hogy a nyszk. *kinoba* 1. 'pusztító, írtó' (Myjava² 468); 2. 'gazdálkodni nem tudó asszony' (Ripka 126) nem a m. *kín* átvételén alapuló képződmény-e. Ehhez vö. még Prievidza: *kinuvať* 'pazarol, szétszór' (SR 9: 29) is. Érdeemben csak további adatok birtokában lehet majd erről véleményt alkotni. – A magyarból még: Škultéty: SP 22: 759; Kálal; Mihál: SMS 19: 432; Király: StSl 11: 106; StanD I², 64; I³, 69; KrajčP 201; HSSJ stb. – L. még m. > cseh (nyilván a szk. révén) *kynožit'*, *vykynožit'* (Bartoš 174), *skynožit'* (Machek²). – Vö. **kynozvať**.

kynteš 1. '(alsó)szoknya' – Zvolen, 1610: *kyntess* konopny nowy (HSSJ), Zvolen, 1629: *kyntesse* čžtirj z domassnjho platna (uo.), Krupina, 1683: *kyntess* z tenkeho platna (uo.), 1728: I za *kynteš* ju sice chytilla (KPP 114), Krupina,

1741: wtom chitila gu za *kintess* (PDS 157), 1834: Že som sa vydala len w gednom *kynteši* (NZ I, 260), Kost. Moravce, 1913: Priadla som tri roki | na *kenteš* široki (Bartók I, 257), *kinteš*, *kynteš* (Kálal), *kinteš* (Hont 254, 274; strsl: SSN), Kozí Vrbok: *ken'eš* (SSN), Hor. Badín: *keňteš* (uo.) stb.; – 2. '(öreg, szakadozott) nagykabát' – 1880: nosia ... *kynteš*, z vonku postavný, z dnuky kožušinou podšitý a pramovaný (Dobšo 10), *kynteš* (Mič; Kálal; Hont: SN 3: 217), Stráže n. Myj.: *kenteš* (SR 9: 181; SSN), Brodské: *kentoš* (SSN); – 3. 'női ruha' – *kynteš* sl. (Rank), *kenteš* zried. (Kálal); – **Szárm.:** **kintiešok** dem. – Očová, 1899: rada nosievala | *kintešky* bielene (SSpevy II, 49), Poniky, 1916: malo bieli *kentiešok*, červenú sukničku (Bartók II, 665).

A m. *köntös* 1. 'Oberkleid; breiter Umhang' (1372 u.: EWU); 2. 'priesterrockartiges Frauenkleid' (1471: uo.); 3. 'Morgenrock' (1792: uo.), melyet a TESz vándorszónak tekint, s forrását ismeretlennek véli. Hadrovics László (NytudÉrt 88: 25–9) azonban a m. szó etimonjának a ném. *Gewand*-ot, ill. annak **kwent* alakváltozatát tartja, s nézetét teljes mértékben osztja Mollay 371 is. Ennek ellenére az EWU a kérdést nem tartja eldöntöttnek. Ettől függetlenül: a szk. *kynteš*, *kinteš* előzménye egy régi magyar *küntös* ~ *küntes*, míg a *kenteš* alakváltozott a m. *köntös* ~ *köntes* ~ *kentes* átvétele (l. 19.1.1.; 16. 1. p.). Viszont az elavult *kontuš* 'hasított ujjú kabát, mint lengyel nemzeti viselet; reneszánsz kori díszes női ruha' (SSJ) – tekintettel a szó jelentésére és kései jelentkezésére – feltehetően a magyar eredetű lengy. *kontusz* 'ua.' (Sławski) átvétele (l. Kondr 242 is). – A magyarból: CzambSl 125; Czambel: SR 5: 114; Kálal; Mihál: SMS 19: 432; Hauptová: Slavia 28: 525; Machek²; HSSJ stb. – L. még m. > lengy. *kontusz* (Sławski; Wołosz: StSl 35: 269), rom. *chintiș* (Tamás), szhv. *kontuš*, *kuntoš*, *kuntuš* (UEISk).

kynzovat' 'kínoz, gyötör' – *kinzovat'/c* (SipB 259), *kinzovač* (GNS), Brusník: *Nekinzuj* uš kelo tia kone, nech si odíchnú! (SSN); – **Szárm.:** **kynzovat' sa** 'kínlódik, gyötördik' – *kinzovač sä* (GNS), Ratková: Tu sä *kinzujem* s tim batohom a ni a ni hor s nim stač! (SSN); – **ukynzovat'** 'megkínoz, elgyötör' – *ukinzovač* (GNS).

A m. *kínoz* 'quälen, peinigen' (XII. szv.: EWU) származékszó újabb keletű meghonosodása. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; SiposB. – L. még m. > kukr. *kinozlováti*, *kinozováti* (LizV 603), rom. *chinzuí* (Tamás). – Vö. **kynožit'**.

L

lábadozó '(tábori) kórház' – Nandraž: Ak som búl lepši, ta me dali do Lušence, do *lábadozova* (OrlG 231; GNS).

A m. *lábadozik* 'auf dem Wege der Erholung sein, sich erholen' igének főnevesült *lábadozó* '(kórházban) lábadozó osztály, részleg' (ÉrtSz) melléknévi igeneve. Az -ó szóvégre l. 13.3.1. p. – Újkeletű átvétel Gömör megyében.

labanc, labanec 'zur Zeit von Thököly bzw. Rákóczi Anhänger, Soldat der Habsburger' – Štítník, 1684: Kdj *Labancj* ... pryssli z Ruožnawy ... (Gemér 3: 180, faksimile), Štítník, 1684: kdy ... ssly kurucz na *labanczuw* ... (HSSJ), 1704: ... y to pověděl ... , že gest Bistrickj *Labancz* (SP 5: 413), Jelšava, 1709: kdy *labanczy* tu byly (HSSJ), 1703–11: P. Ocskay Laclaw se ssesti zástawami k *Labancom* pristal (OSzK Quart Lat 369: 16b), 1795: ... čo bi on bil, Kuruc li, anebo *Labanc?* (BajzaW 299), *Labanc* (Jancs II; Loos I), 1876: I poplašim všetky nemecké posádky a *labancom* narobíme škody ... (Tomášik 160), *labanec* (Kálal; hist. SSJ) stb.; – **Szárm.: labanský, labanecký** adj. – *labancký* (Hv II), *labanský* (Hv I), *labanský, labanecký* (SSJ), *labanské pluky* (TekP 44); – **labanectvo** 'labancság; labanckodás' – 1876: „Tu máš za tvoje *labanectvo!*“ bili ho nemilosrdne kuruci (Tomášik 170).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *labanc* 'ua.' (1672: TESz; az eredet kérdéséhez l. még Hadrovics: NytudÉrt 88: 121–3). A *labanec* alakváltozat későbbben keletkezett az egyéb *-ec* képzős szavak hatására, melyek gyakran valahová, valamihez, valakihez való tartozást fejeznek ki (l. Horecký: SILex 95–7; l. 47.8. p. is). Németből való származtatása (pl. Škultéty: SP 22: 642) téves. – A magyarból: SCS; Gregor: NyDt 176; Schubert 451; HSSJ stb. – L. még m. > kurk. *lábanc* (LizV 606), or. *labanc* (Hollós 40), rom. *lobónț* (Tamás), jrut. *labanc* (Udv 56), lengy. *labanc, łabańc* (Wołosz: StSl 35: 274–5).

labda, lobda 1. '(Feuer)kugel' – Lietava, 1633: w prachowny: *labdy*, dardy ohnywe (HSSJ), Ludanice, 1656: kolaczow smolnich, ohniwe *labdy* welike... (NádLt Okir I 633), 1658: *labdy* ohniwe No 5 (uo.), 1680: *Labdy* ohniwe na policzy 3. *Labdy* olowene N. 5 (uo.), 1763: Harpastum = weliká, – ohniwá kula – *lobda*, pila (KamSl 367); – **2.** 'Spielball' – 1685: Hra na Myč [*Labdu*] Pjlu (Com 272), *Labda* kožena (uo. 273), 1763: trigon: troguhelny hra na *lobdu* (HSSJ), 1763: hra s čamprdu, z habánem, z *lobdu*... (uo.), XVIII. sz.: aby se hrál na *lobdu*... (uo.), *lobda* (Jancs II; Mič; Kálal; Hab 92; GregPsz 240), *labda* (Czambel; Kálal; Buffa 170), *logda* (Kálal; Hab 92) stb.; – **Szárm.: labdový** adj. – 1685: Na *labdowem* placy (Com 273); – **labdat' sa, labdovat' (sa)** 'labdázik' – *lobdovat' sa* (Kálal), *lobdovat'* (Hab 92), *labdac še zempl*, užh (JŠ 21: 110); – **lobdečka** dem. (Buffa).

A valószínűleg szláv eredetű m. *labda* 1. 'Spielball' (1405 k. EWU); 2. '(Feuer)kugel' (1493: uo.; a szláv eredetet vitatja, s inkább olasz átvételre gondol Hadrovics: NytudÉrt 88: 86–9). A jelentés és a *bd* (ebből szk. nyelvjárási változással *gd*, l. StanD I², 579; 30.2. p.) hangkapcsolat, valamint az első szótagbeli *a* okán a *labda* csak m. eredetű lehet. A *labdat' (sa), labdovat' (sa)* igék a m. *labdázik* (1529: TESz) mintájára keletkeztek (l. Gregor: HungSl 1988: 55; 56. p.). – A magyarból: Fedák: SbŠkult 524; SzlJsz 299; Hauptová: Slavia 28: 523; Király: StSl 3: 93; Machek¹; Gregor: NyDt 176; Lipták: JŠ 21: 110; HSSJ: csak a *labda* alak esetében; stb. – L. még m. > szepességi lengy. *labda* (Wołosz: StSl 35: 275), kukr. *lóbda, lábda* (LizV 608), rom. *lópta* (Tamás), szhv. *lopta, labda* stb. (UElSk), jrut. *labda* (Kočiš 119), vend *labda* (Flisz I).

láboš 1. 'Stengelglas, Kelchglas, Spitzglas' – Liptov, 1771–2: pohare sstiry *labosse* (HSSJ); - 2. 'Pfanne' – Nye: *lábaš* (Márkus 106), Bcs: *láboš* (s. gy.), Selenča: *láboša* (s. gy.), Len položit' huz na *labošu* a upražít' na masťi (Benedek 193); - 3. 'Dreifuß' – NI: *laboš* pt. (Roh 133); – **Szárm.:** **láboška** dem. – Bcs, Kds: *láboška* (s. gy.), NI: *láboške* plur. (Roh 133).

A *láb* 'Fuß' főnévből -s képzővel keletkezett m. *láb*as, ill. *láb*os mn., amely a 'Dreifuß' jelentésű *láb*as *serpenyő* (1548: OklSz), *láb*as *fazék* (1560k.: RMG) típusú szerkezetekből önállósodott és 'Pfanne' jelentésben főnevesült (1643: NySz). Ilyen értelemben csak a Szlovákia határain kívül élő szlovákok nyelvében él. Az 1. jelentésben elavult, úgy nyilván csak nemesi körökben volt ismert; magyar előzményére vö. 1579: egy ezwsth *labas pohar* (RadvcS II, 37). A szk. nemesség átvette ezt az egész szerkezetet is, vö. Bystrička, 1725: Geden *láb*os *pohar* a dwa pywne krysstalowe (PDS 90). – A magyarból: Márkus 106; HSSJ – L. még m. > kukr. *láboš* (Liz 97), rom. *láboș* (Tamás), vend *láboska* [ɔ: *láboška*] (Flisz I).

Laci I. Láslov

ladík, ladika 'Zille, Kahn' – 1775 k.: *Ládik, Ládik, Navicula* (StSl 3: 92), *ladjk* slc. (Jg), *csajka...*, *lad'ika* (Jancs), *ladik...*, *lad'ika* (uo.), *ladik, ládik* (Kálal), Vsz: na *lad'iku* prešév (ŠtolcM 103), szk. települések a Bükkben: *lad'ik* (uo. 311), *lad'ik* (GregPsz 239; Pk: s. gy.), Zemplín: *ladik* (SN 19: 409), cez Dunaj ho na pltiach a na trstených *ladikách* prepravil (TekP 15).

A bizonyára déli szláv eredetű m. *ladik* 'ua.' (1474: TESz). A szlovák nyelvészek fel szokták tétélezni, hogy címszavunk az *ölt-* típusú szó kszk. folytatása volna, mivel az -a, ill. az -ik szóvég nem egyezik meg a magyarral (l. Stand I¹, 262; I², 297; Novák 42 stb.). Nos, egyrészt ez a *lad-* tő nemcsak a középszlovákból ismeretes, hanem a nyugat- és keletiszlovák nyelvjárásból is, ahol pedig az *ölt-* reflexiója *lot-* (l. PaulF 24), másrészt az -a révén éppúgy átsorolódott a nőneműek közé, mint pl. a *šif* és *šifa* 'hajó' (Kálal) és sok más esetben is (erre l. 44. p.), míg az -ik szóvég a demin. -ik képző analógiás hatására lett -ik a szlovákban. De a szó kései felbukkanása is az átvétel feltételezését támogatja. – A magyarból: Király: StSl 3: 92; PaulF 33. – L. még m. > kukr. *lódik, ládik* (LizV 608).

lajhár 1. 'lusta ember' – 1848: *henye...*, *lajhár* (Jancs), *lajhár*, *lajhár* (JancsII), *lajhár* (Loos III; Kálal; Hv I; Bcs, Pk: s. gy.), *lajhar* (Malč: StSl 11: 96; SipM); – 2. 'Faultier' – *lajhar* (SipM); – **Szárm.:** **lajhárstvo** 'lustaság, lajhárság' – *lajhaság, lajhárstvo* (Jancs), *henyehivatal, Sinecur; bezpracnosť, lajhárstvo* (Loos I); – **lajhárít', lajhárovat'** 'henyél, lustálkodik' – *lajhárít'* (Jancs II), Malč: *lajharovac* (StSl 11: 96), Gemer: *lajhárič* (SSN).

A vitatott eredetű (belső keletkezésű?, bajor-osztrák jövevényszó?) m. *lajhár* 1. 'träge, faul' (1604: EWU); 2. 'ungeschlacht, schwerfällig' (1888: uo.) mn., ill. 'Faulpelz' (1780: uo.); 'Faultier' (1798: uo.) fn. (Az eredet kérdésére l. még Mollay 380 is). Címszavunk *h-* ja, főként pedig mindkét jelentése m. eredetre mutat. Németből való közvetlen származtatása (Rudolf) nem fogadható el. – A málcai *lajhou* 'träge, faul, Faulpelz' (StSl 11: 96), származéka *lajhovac*

'faulenzen' (uo.) külön átvétele a m. *lajha* 'faul, träge' (1645: TESz) szó nyj.-i *lajhóu* alakváltozatának. A m. *lajha* elvonással keletkezhetett a *lajhár*-ból (l. Mollay 380 is). – Németből van átvéve, viszont a szk. *lajchár* 'dologtalan csavargó, semmirekellő' (XVIII. sz.: HSSJ) változat és képződményei (l. Kálal, SSN; ehhez vö. BEW, SzlJsz 876; Machek²). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 447; SzlJsz 876; Király: StSl 11: 96; SipM stb. – L. még m. > vend *lajhár* (Flisz I).

Lajoš 'Ludwig' – Radvaň, 1771: p. Radvanszky *Lajossowy* poddany... (SzkMv 142), Nitr. Rudno, 1806: jakožto veľkomožneho pana baro Pronay *Lajoša* (AGK 296), 1862: Pán barón *Lajoš* (Lipa 2: 201), 1895: pána rectora *Lajoša* (Timr I, 83), *Lajoš* (Mič; GNS; SSJ; Abov: SOK 7: 237), Vaďovce: *Lajoš* – veľký hladoš (Peřinka 599) stb.; – **Szárm.: Lajošov** adj. poss. – Suché, 1772: Pana Szirmay *Lajosowe* podani (SzPV 92), *Lajošou* csn. (Hab 172); – **Lajoško** dem., bec. – 1862: priniesol... list od svojho syna *Lajoška* (Lipa 2: 158), *Lajoško* (GNS); – **Lajo, Lajko, Lajči, Lajčika, Lajík, Lajíčok, Lajičko, Lajinko** dem., bec. (l. Janes I; Mič II, 313; SSJ VI, 140; SOK 7: 234).

Az ófrancia (< germán) eredetű m. *Lajos* 'ua.' (1255: Melich: SzlJsz I/2: 188–9; l. még Ladó 184; Szilágyi 203–4; Fekete: MNyTK 191: 27), amely Magyarországon főként a XIV. század folyamán, Nagy Lajos király neve nyomán terjedt el igazán (l. uo.). A becéző *Lajči, Lajčika, Lajo* külön átvétele a m. kicsinyítő-becéző *Lajcsi, Lajcsika, Lajó* (l. Ladó; Hajdú 236) képződményeknek. A *Lajko* ugyancsak a m. *Lajkó* (l. Varga 68; Hajdú 236) meghonosodása lehet, de számításba veendő a szk. *-ko* becéző képző szerepe is. – A magyarból: SSJ; Bartko: SOK 7: 234. – L. még m. > szhv. *Lajuš, Lauš* stb. (UElSk).

lakatoš 'Schlosser' – M. Kameň, 1718: učineny pocet... stimže *Lakatosom* ktery... (BaLlT Kékkői urad. 29. cs.), 1741: Item *Lakatosowy* od poprawenga dwuch zamkov... (uo. 33. cs.), 1744: dal som dwa pincetoky poprawowat... *Lakatosowy* (uo.), Bcs, 1817: tomuže *Lakatošowi* dve pečatke zelezne fl. 2. (MMM Céhkönyvek 62.431.1), Bcs, 1823: Dali sme *Lakatosowi* zaplach napravanga (uo. 62.418.1), Zemplín: Pošol do mesta do jednoho *lakatoša* a dal sobe spravic jednu baltu (Czambel 378), Malč: *lakatoš* idősebb generáció (StSl 11: 96).

Az olasz eredetű *lakat* 'Hängeschloß' (1405 k.: EWU) főnévnek *-s* képzős m. *lakatos* 'Schlosser' (szn. 1469, kn. 1548–78: uo.) származékszava. Kihalóban lévő tájszó. – A magyarországi szlovákoknál megvan a *lakat* alapszó is, vö. Vsz: Daj si *lakat* na hubi 'tégy lakatot a szádra; fogd be a szádat!' (StSl 13: 28). – A magyarból: Király: StSl 11: 96. – L. még m. > kukr. *lakatoš* (Liz 103), rom. *lăcătuș* (Tamás); L. még SzlJsz 876–7; Schubert.

lakovat' 'wohnen' – 1595: [v dome] nema od zadneho hindrovany byti, ale we zdrowy w nom *lakowati* (Jelš 233; 1. HSSJ is), Brádno, 1595: žadal gy k sebe, aby s/nym krasne, yako na dobrich manželow naležj, *lakowaly* (PDS 102), aby mala s/nym *lakovatj* (uo.), 1602: gestliby... k nam do Gelssawy prissli a tu *lakowali* (Jelš 249), Štítnik, 1663: na mladeho pana Paladiho, ktrej na Hrachove

lakuge d. 15 (SR 38: 189), 1671:... ma zostawat a *lakowat* w teg polowiczzi domu (Jelš 314) stb.

A valószínűleg fgr. eredetű m. *lak(ik)* 'wohnen' (1350 k.: TESz; MSzFE). Doruľa (SR 38: 189) alkalmi átvételnek tartja, az adatok szerint azonban bizonyos, hogy Gömör-Kishont megyében elterjedt tájszó volt. – A magyarból még: HSSJ. – L. m. > rom. *locuí* (Tamás). – Vö. **lakozáš**.

lakozáš 'Schmaus, Festmahl' – Tk, XVIII. szmf.: Vinš na *Lakozas* (StSl 8: 356), Bcs, 1823: Držala nassa pictiwa Mladeš *Lakozass* (MMM Céhk. 62.434.1), 1834: Dalo se poctiwe Mladeži Nadržanem *Lakozassi* Fl. 12 χρ. 30 (uo. 62.436.1), 1844: Widal sem Towarissom na *Lakozas* (uo.. 62.414.1), 1856: widal som premladež na *Lakozas*... (uo.).

A m. *lakozás* 'ua.' (1519: NySz), ez a *lakozik* 'essen, schmausen' (1495 e.?, 1519: EWU) igének (< *lakik* 'ua.': 1484: uo.) -s képzős származéka. E szótó eredete bizonytalan, feltehető, hogy a *lak(ik)* 'wohnen' igéből keletkezett jelentéselkülönüléssel (l. uo.). Csak a magyarországi szlovák céhnyelvből vannak rá adataim, de valószínű, hogy a céhszokások révén (ehhez l. MTsz I, 1283) egyebütt is felhasználásra került. – L. még m. > szhv. *lakovati* 'schmausen' (UElSk). – Vö. **lakovat'**.

lakša, laška 1. 'Nudel' – 1848: laska, loksa, *laška* (Jancs), *laška*, metélt tészta (Jancs II); – **2.** 'mézzel és mákkal ízesített kocka alakú kifőtt tészta' – *lakeš* (Mič II, 302); – **3.** 'mákos vagy túrós laska' – *lakša, lakeš* (Kálal).

A szk. vagy ukr. eredetű m. *laska* 'Mehlspeise, heute meistens Art Nudeln oder Fleckerln' (1519: EWU; az eredetre l. BEW; SzlJsz 306–7 is), ill. annak régi és népnyelvi *laksa* (uo.; ÚMTsz) alakváltozata. A szlovákban általános *lokša* 'ua.' (1670: HSSJ; Kálal; SSJ) mellett a szókezdő *la-* magyar eredetre mutat, mivel a szlovák nyelvben nincs *o>a* változás. – A magyarból: Machek¹; Machek². – L. még m. > rom. *lašcã* (Tamás), horv. *laška* (SzlJsz 307).

lampáš 1. 'Laterne, Lampe' – A rengeteg adatból csupán válogatva: Lietava, 1608: *Železny Lampass* N° 1 (BatthLt Lad 27 Fasc 7), Štítnik, 1610: *swiczku neslobodno, ale z lampassem dowoleno chodit* (HSSJ), Likava, 1627: *Lampass* ktery w Paney Tarhaze bol (BatthLt Rsz 59 Lad 25 Fasc 28: 4), 1652: *Diogenes ve dne tez z lampášem chodil* (SasA II, 44), Trenčín, 1678: *Lampaš skelny...* (HŠ 3: 412),... na visaci *lampaš* suci (uo. 413), 1699: *magu z lampassy chodit...* (Jelš 399), Bystrická, 1725: *Lampass* plechowý (PDS 91), 1735: *Laterna...* *lampáš...* (CellB 316), 1763: *Laterna. lucerna, Lampáss* (KamSl 469), 1775 k.: *Lámpás, Lampáš, Lampas* (StSl 3: 92), *lampáš* (Bern; Kálal; SSJ), Sol', 1831: *s lampášem na pojd vyndu* (HŠ 1: 314), *lampáš, lanpáš, l'ampáš, lampáč* (SSNU 210), *lampaš* (zempl, užh: JŠ 21: 109) stb.; – **2.** 'Blesse' *lampáš* (Brestovany: SN 14: 142; Trakovice: SSNU 210; Roh 133); – **3.** 'borral, szeszes itallal töltött üveg' – *lampáš* žart. (strsl, zsl, spiš: SSNU 210; GNS; Orava: SN 38: 108); – **4.** 'gyermekláncfű' – *lampáš* (Popradno, Trakovice: SSNU), *lampáše* pt. (GregPsz 239); – **Szárm.: lampášik, lampášek** dem. – 1675: *Medenny lampassik* (NádLt Okir I 829: 7), 1679: *Lampassek* Medeni N 1. (uo. 174), 1766: *Lampašik* 40 d.

(ZSNM Ethn 64: 213), XVIII. sz.: Lampa, lampas..., *lampássek* (OSzK Fol Slav 6/I: 155), *lampášik*, *lampášek* (Bern), *lampášik* (Jancs II; GNS; SSJ), *Lampášek* na okne... (ZgurK 15) stb.; – **lampášový** adj. – Zvolen, 1620: *Lampassowe* drewo I (OSzK NRA Fasc 1702 Nr 27), 1752: pred *lampásovím*... treszkom (HSSJ), *lampášový* (SCS) stb.; – **lampášovat'** 'lámpással világít' – 1830: ale ten chalp bude tak dlho *lampášovat'*, až bude tma ako v rohu (ChalD 25).

A lat eredetű m. *límpás* I. 'Laterne, Lampe' (1372 u.: TESz); 2. 'Blesse' (1786: uo.); 3. 'borral töltött (üveg) edény' (Ball). Nemcsak az -s szóvég (erre l. 48.7. p.), de címszavunk jelentései is magyar közvetítésről vallanak. A 4. jelentésre is vö. a magyar népnyelvi *límpásvirág* 'gyermekláncfü; Taraxacum' (SzegSz) összetétel *límpás*- előtagját. Az -*áč* módosulás egyéb -*áč* végű szavak analógiás hatásának az eredménye (l. 48.8. p.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 447; CzambSl 126; Czambel: SR 5: 114; Márkus 105; Garaj; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 526; Király: StSl 3: 92; Machek¹; Machek²; Habovštiaková: StSl 25: 173; Lipták: JŠ 21: 109; HSSJ stb. – Közvetlenül a latinból való származtatása (l. SCS) téves. – L. még m. > cseh *límpáš* (Sulán: MNy 53: 161; Sulán 260–1), lengy. *lampasz* (Sławski), kukr. *límpáš* (LizV 88; 607; Dezső: NytudÉrt 128: 167), rom. *límpáš* (Tamás), szhv. *límpáš*, *límpuš* (UElSk), szl. *límpáš* (Megiser; Plet), jrut. *límpáš* (Kočiš 119).

lanc, **lanec** 1. 'Kette' – Zvolen, 1596: item dwa *lancze*...(PDS 80), 1652: Zradcovský zlatj *lancz* (SasA II, 13), Krupina, 1723: *lancz* na par psow (HSSJ), 1752: *lántz*; *lántzami* (KNyNyE 255), Abov, 1783: na *lanc* ho uviazali (HSSJ), Soľ, 1831: toho mladieho čeladníka na *lanc* veznuli (HŠ 1: 310), XIX. sz.: Ach, už šestoch majú | na železným *láncu!* (SocP 299), *lanc* vsI (Czambel; Kálal; Malč: StSl 11: 96; SipB; SipM; ASJ IV/2: 120), *laňec* (Ripka 273) stb. – 2. 'Fessel' – Šariš, 1834: Štragnom powazaný, | *Lancom* poputaný (NZ I, 369); – **Szárm.:** **lancok**, **lánčok**, **lancek**, **lancik**, **lancka** dem. 1. 'Kettchen' – *lancik* (Czambel; Kálal), *lancek* (Kálal), *lancki* pt. (zempl: SN 19: 395; zempl, užh: ASJ IV/2: 120), *lancok* (SipB; SipM; ASJ IV/2: 120), dva *lánčoke* (StolčJ 108), *lancka* (SipB 264); – 2. 'Fessel' – Malč: *lancok* (StSl 11: 96), Dubravka: Šandar na koniku | policajt s *lanckami* (HP 456), Jasenov: Jak sme išli lapac | humenski hajduci, | popod milej oblok | *lanckom* čerkajuci (uo. 461); – 3. 'láncöltés' – Malč: *lancok* (StSl 11: 96); – **lancočky** dem. 'Fessel' – z troma *lancočkami* tuho prikovany (AntZ 267); – **lancový** adj. – Soľná Baňa; cverny (nite) takmer všetkých číselných hodnôt, tzv. „*lancové*” (SN 1: 148); – **lanckovani** 'Kettenstich' (Malč: StSl 11: 96).

A valószínűleg (északi) szláv eredetű m. *lánc* 1. 'Kette (Art Band)' (kn. 1405 k.: EWU; az eredetre l. még Hadrovics: NytudÉrt 50: 29–33); 2. 'Längenmaß; Feldmaß' (1779: uo., de 1756: BogdánHF 155); 3. 'Kette (Weberei)' (1879: EWU); 4. 'Fessel' (SzegSz). Az -*ec* szóvég analógiás hatás eredménye (l. 47.8. p.). Korábban a kszk. nyelvjárásban is ismerték, ma inkább csak kelszk. tájszó. – A magyarból: Czambel; Kálal; StanD II, 47; ŠtolcJ 69, 97; Machek²; HSSJ stb. – L. még m. > cseh argó és nyelvjárási *lanc*, *lanec* (Sulán), kukr. *lanc* (LizV 607);

Dezső: NytudÉrt 128: 72), rom. *lanț* (Tamás), szhv. *lanc*, *lanec* (UEISk), jrut. *lanc* (Kočiš 119), szl. *lanec* (Plet), vend *lanc* (Flisz); l. még Schubert; TESz is.

lanckopja 'Art Wurfwaffe, Wurfspieß' – Lietava, 1608: *Lancz kopig* N° 40 (BathtLt Lad 27 Fasc 7), Lietava, 1646: *Zeleznych Lancz kopig* N 116 (uo.).

Az eddig még ki nem mutatott m. **lánckopja* 'ua.' összetétel, létezését azonban éppen a szk. adatok igazolják. Ez feltehetően azonos volt a *lánčfa* 'ua.' (1558: EWU) nevű fegyverrel. Az ebben levő *lánč-* előtag a ném. *Lanze* átvétele (uo.) és semmi köze sincs a *lánč* 'Kette' szóhoz. Azaz címszavunknak 'kopija s ra'azou' értelmezése (HSSJ) téves. Kihalt szó, az egykori katonai terminológia eleme volt. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **kopjáš**.

láncočky, lánčečóky pt. 'almafajta' – Revúca: *lánčečóki* (GNS), *láncočki* (Hont 91).

Az alma formájára utaló m. *leánysecsű alma* 'almafajta' (Ball), *lánycsecsű alma* (SzegSz; alakváltozatára l. MTsz) szerkezetnek *leánysecsű* ~ *lánycsöcsű* összetevője, amelyből címszavunk a szk. *-ka* (plur. *-ky*) képző segítségével univerbizációval keletkezett (l. 55. p.). A *láncočki* forrása a m. *lánycsöcs* alakváltozat. A *c* szlovák *č – č > c – č* disszimiláció eredménye (l. 30.1. p.); a m. *ö ~ ő* viselkedésére l. 17. p. Kszk. tájszó.

landkočiš 'postakocsis; bérkocsis' – 1653 u.: *Lant kocyssowy* fl. 1 Trubaczowy fl. 1. den. 50... *Lan kocissowy* se dalo fl 8 (OSzK RMK II. 793: bejegyzés a margón), 1690: *Landkocsissowy* Pressbor[skemu] (NádLt Okir I 289/B: 692), Dubnica n. Váh., 1734: *pre lantkocžissow* wina... (HSSJ), Furman, auriga, vector... vulg. *landkočiš*; *landkočiš* 'furman' (Bern).

A ném. *Landkutscher* 'postakocsis; bérkocsis' összetételből részfordítással keletkezett m. *landkocsis* 'ua.' (1663: Horváth). – A magyarból: Gregor: StSl 16: 198; HSSJ (de a 'pohonič koní pri župnom úrade' értelmezése pontatlan). Kihalt szó. – Vö. **kočiš**.

lándža 'Speer, Lanze' – 1848: alabárd..., *lándša* (Jancs), dsida, *lándža*, kópia (uo.), gerely, kópia, *landša*... (uo.), *lándsa*, *lándža*, kópia (uo.).

Az ol. eredetű m. *lándzsa* 'ua.' (1384: TESz). Csak Jancsovicsnál van meg, mivel azonban ő rendre használja, ezért feltehető, hogy a XIX. században a szlovák etnikum délebbi részein ismert kifejezés lehetett. – L. még m. > ukr. *lanča* (Hrinč; SzlJsz 877), rom. *lance* (Tamás), vend. *lándzsa* [ɔ: *lándža*] (Flisz). – Vö. **lándžaš**.

lándžaš 'lándzsás, kopjás ör' – Tk, 1851/2: *zednaly se za lancsasov* (SIKöml 332), 1852/3: *za lánčžáša* (uo.), 1853/4: *lančáš* (uo.), Szs, 1895: *lanzáš* (NyK 25: 299).

Az ol. eredetű *lándzsa* 'Speer, Lanze' főnévnek *-s* képzős m. *lándzsás* 'Lanzer, Lanzner; Speerträger' (kn. 1585: TESz) származékszava. A múlt században talán nemcsak az alföldi szlovákok szókinésében élt ez a tájszó. A 'kopjás ör' jelentés ugyan a magyarból nincs kimutatva, de azért létezhetett. Mindamellet a jelentésmódosulás bekövetkezhetett a szlovákban is. – A magyarból: Melich: NyK 25: 299; Király: SIKöml 332. – Vö. **lándža**.

lángoš 1. 'Flammkuchen' – XIX. szk.: *langoše* plur. (Polívka IV, 415), *langoš* vsl (Kálal; Šariš: SbŠskult 524; SipB; SipM; Malč: StSl 11: 96; SCS; lipt, gem, vsl: SSNU), *langoše* pt. (Sh: NSM 3: 73), *langoš* hovor. (KSSJ) stb.; – **2.** 'krumplis lepény, kalács' – *langoš* (Buffa; spiš, šar: SSNU), *langoše* pt. (GNS); – **Szárm.:** *langošik* dem. (Buffa).

A *láng* 'Flamme' főnévből -s képzővel alkotott m. *langoš* (kn. biztos adat 1519: TESz) mn., amely főnevesülve 'Flammkuchen' jelentésben (1709: uo.) használatos (készítését l. MNL III, 148–9). Eleinte inkább csak kelszk. nyelvterületen fordult elő, a XIX. sz. második felében az 1. jelentésben köznyelvvé vált. – A magyarból: Fedák: SbŠskult 524; Szabó: LS 1–2: 186; SipB; Király: StSl 11: 46; Markuš: SN 17: 512; SCS; KSSJ stb. – L. még m. > kukr. *langoš*, *lóngoš* (Liz 67), or. *langoš* (Hollós 40), rom. *langoș* (Tamás).

lantoš 1. 'Lautenspieler' – Likava, 1627: *Lantobow*y wyna Med 1... (BatthLt Lad 25 Fasc 28), *Lantobow*y Báán Petrowy... (uo.), *lantoš* (Mič; Kálal; Hv I); – **2.** 'csavargó, kóborló' Brezová p. B., 1772: doslýchám to, jak mnoho chodí jiných ničemních *lantošov* (HSSJ), 1800: štráfe tych *lantošív* za túto ukrutnosť (Piesne 152), *lantoš* (Mič; Kálal; Hv I, 421; Tvrký); – **Szárm.:** *lantošit'* 'csavarog, kóborol' (Mič; Kálal; Hv I; Tvrký).

A korai úfn. eredetű *lant* 'Laute' főnévnek -s képzős m. *lantos* 'Lautenspieler' (szn. 1427, kn. 1518 k.: TESz; Mollay) származéka. A likavai adatokban a *lantoš* kétségtelenül az 1. jelentésben szerepel, mert ugyanott ugyanazon személyre l. *Luthenistow*y Báán Pietrowy... bejegyzést. Az 1. jelentésből a szlovákban alakult ki jelentésátvitellel a 2. jelentés: 'lantos' → 'vándor énekes' → 'vándor' → 'kóborló, csavargó'. – A morva *lantoš* 'csavargó' eredete Machek¹ szerint nem világos, de Király (SIPrag 1966: 138) már rámutatott a magyarral való összefüggésére. – Címszavunk németből való származtatása (HSSJ) téves.

lápa, lap 1. 'nagy darab földterület, rét' – Tis. Hámor: *lápa* (SR 8: 262; GNS); – **2.** 'víz menti növényzet' – Malč: U Vel'kim tove rošne *lap* a z ňim karmja (StSl 11: 96); – **Szárm.:** *lápisko* augm. (GNS).

A fgr. eredetű m. *láp* 'Moor, Sampfweise' (1224): MSzFE; TESz; egyéb jelentéseit is l. uo., ill. annak *lápa* (uo.) alakváltozata. Gömör megyei és kelszk. tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 96. – L. még m. > kukr. *lapív* (LizV 607).

lapangó 'jöttment, naplopó' – *lapangó* (GNS).

A belső keletkezésű m. *lappang* 'sich versteckt halten' (1510: TESz) igének *lappangó* melléknévi igeneve, amely 'rejtőző, bujkáló' jelentésben főnévként is használatos. Ez módosult a Gömör megyei szlovákban 'csavargó, jöttment, naplopó' jelentésre. Az -ó szóvégre l. **13.3.1. p.**

lapoš 'vizenyős földterület, lapály' – Szs, 1895: *lapoš* (NyK 25: 299), Af: ras prišl'i do enej *lapoš*i (tag ju zval'i – med'ená *lapoš*) (Ondrus 288); – **Szárm.:** **lapošský, lapošistý** adj. – Szs, 1895: *lapošská* zem (NyK 25: 299), Bcs: *lapošistí* (ČNS); – **lapoška 1.** 'lapos, vizenyős földterület, lapály' – Szs, 1895: *lapoška* (NyK 25: 299); – **2.** 'lapostetű' – 1848: *lapos-tetű, lapoška* (Jancs), *lapoški* pt.

(GNS); – **3.** ’dévérkeszeg’ – *lapoška* (KS 22: 340); – **lapošina** ’lapos földterület’ (GregPsz 239).

Az ősi eredetű *lapos* ’flach (Land); platt’ (1228?, 1395k.: EWU) mn., ill. ’Flachland; Niederung’ (1283?, 1515: uo.), ill. annak népnyelvi *laposka* ’dévérkeszeg’ (MTsz; MÁSz) képződménye. Az 1. és 2. jelentésű szk. *lapoška* pedig univerbizációval keletkezett a m. *lapos föld*, ill. *lapos tetű* (mai helyesírással, *lapostetű*) szerkezet *lapos* összetevőjének a felhasználásával (erre l. **55.** p.). – A magyarból: Melich: NyK 25: 299; GregPsz 161; Baláziková: KS 22: 340. – L. még m. > kukr. *lpoš* (LizV 608), rom. *lpošát* (Tamás), jrut. *lpoš* (Udv 56).

lapsára, rendsz. **lapsáre**, **lapsári** pt. **1.** ’Unterschenkel’ – Nye: tu je mi koleno, tu mi je *lábsár* (Tirp 1: 42); – **2.** ’lábszártekerő; bőr lábszárvédő; csizmaszár’ – *lapsari* (Buffa 171; SipM), Malč: *lapsara* (StSl 11: 96), Ipeľské nár.: *lapsáre* (JČ 17: 132), *lapsára* (LexNov 204), *lápsáre* pt. (GNS); – **Szárm.: lápsárki** dem. pt. (GNS).

A *láb* ’Fuß’ és *szár* ’Unterschenkel’ alkotta m. *lábszár* ’Unterschenkel’ (1702: NySz III, 86) összetétel. Az 1. jelentés alapján jelentéstapadással alakult a szlovákban a 2. jelentés. Az *-a* végű alakváltozat valószínűleg a magyar birtokos eset (*lábszára*) átvétele (l. **35.** p.), de az alaktani analógia lehetősége sem hagyható figyelmen kívül (l. **44.** p.). – A magyarból: Király: StSl 11: 96; SipM; Matejčík: LexNov 204 stb. – L. még m. > kukr. *labsár(y)* (LizV 608). – Vö. **sára**.

lápsik ’Knieriemen’ – *lapsyk* sl. (Palk), 1832: Dratva, smola, kopyto, | *lápsik*, šidlo, fordító (ChalD 99), 1839: Dratwa, smola, kopito, *Lápsjk*, ssidlo, fordító (MTA Rui 8-rét 206/183: 17), láb-szija, *lápsik* (Jancs), lábszija; Spannriemen; poťah, *lapsik* (Loos I), *lapsik* (DobšO 98), 1891: ale môj muž – tužibuď s *lápsikom* (Vaj IX, 86), *lapsik* sl. (Rank), *lápsik* (Mič; Kálal; LexNov 152; Ripka 263; řud. Fr. Král: SSJ), Malč: *lapsi* (StSl 11: 96), *lapsij* (SipM), Gemer: *lápsik* (LS 1–2: 185), *lápsig* (GNS); – **Szárm.: lápsikár** ’ua.’ (Pukanec: SN 5: 626); – **lápsikovat’** ’lábszijat használ’ – *lápszijaz*, *lápsikuvat’* (Jancs).

A *láb* ’Fuß’ és *szij* ’Riemen’ alkotta m. *lábszija* ’Fußriemen’ (1636: NySz III, 240) összetétel, amely a vargák, cipészek, csizmadiák szaknyelvében ’Knieriemen, Spannriemen’ (l. Ball; SzegSz) jelentésben állandósult. Innét került át a szlovák iparosok szókincsébe, majd a népnyelvbe. A *p* szk. zöngétlenülés, az *-ik* (~ *-ik*) alaktani analógia eredménye, a *lapsi* alakváltozat *-i* szövége pedig a *-j* lekopásával, esetleg az *i* és *j* összeolvadásával és a kelszk.-ban az *i* lerövidülésével keletkezett (ehhez l. *hermecsij* is). – A magyarból: DobšO 98; Škultéty: SP 22: 757; Kálal; Szabó: LS 1–2: 185; Király: StSl 11: 96; Matejčík: LexNov 152 stb. – Címzavunk németből való származtatása (l. Rudolf) mind tartalmi, mind alakú szempontból teljesen téves. – L. még m. > rom. *lapsii* (Tamás).

lárma 1. ’Alarm’ – A sok adatból csupán válogatva: Trnava, 1542: bubenik bil- li j(es)t *larmu*... (Varsík 246), 1656: classicum canere: na *larmo* trubity (HSSJ), 1735: Classicum. Der Trompetenschall..., traubenj, *l’erma* (CellB 94), 1745: O

opowáženj nočnjho *larmu* (ArtW 16), nemá... *larmu* a burku činiti (uo.), 1763: Classicum: Trúbeni na *lármo*... Canere classicum: na *lármo* trúbiti (KamSl 111), 1768: Když *larma* uderí, všitko nehac, len s vojskem do bitky maširovac (Amor 89), 1785: gahnahle ohen spozorowani bude, nech *larmu* uroba (HSSJ), *larma*, *larmo* (Bern) stb.; – 2. 'Geräusch, Lärm' – Sl. Ľupča, 1589: ssa *larma* mezy tovaryssmi... (SMS 14: 190), 1676: bez *lerma* a pokriku (HSSJ), Turiec, 1683: krik aneb *lárma* (SL 1: 301), N. Ľupča, 1701: w poli byla *larma* welika (HSSJ), Selešťany, 1742: gyarmočanga *larmu* a bitku robilj (uo.), 1761: stegto *larmy* bisa bolo nisst nestalo (EstLt Rep 22 Fasc L Nr 340), Hvezdovice, 1768: Biskupiczky obivatelje zo strelovanim, latim a *larmu* pribehli (StanD III², 319), Tisovec, 1796: Kdoby...doma w Opilstwě *Lármu* robil (ČMSS 13: 58), Soľ, 1831:... pohromade s krikem a *larmu*... šli (HŠ 1: 309), *larma* sl. (Palk; Bern); 1844–5: Krik, *lárma* bola (Polívka II, 433), *lárma*, *lárma* (Jancs II), *larma*, *lárma* (Kuk.: Kálal), *larmo*, *lermo* (uo.), Šariš: *larmo* (SbŠkult 525), *lárma* (Hab 92), *lárma* nár. (SSJ; zastar. Hovor. SCS) stb.; – **Szárm.: lármovať** 'lármázik, zajong' – 1779: tumultuare, strepitare: *larmovati* (HSSJ), Soľ, 1831: očekavali tu, *larmovali* a strilali (HŠ 1: 315), Žena doma s čeládkou *larmuge* (NZ II, 98), Rejdová, 1841:... hnedky *larmoval* a bil i gazdu a gazdinju (Agrik 2: 237), *lármáz*, *larmovať*... (Jancs), Šariš, XIX. szk.: bo tu čujem vsše *lyarmovatz* (SN 18: 261), *larmovať* (Kálal), *lármovať* nár. (SSJ) stb. – **lármovanie** 'lármázás, ricsajozás, kiabálás' – Pukanec, 1787: gazda kdiž se ožere, techdy *larmovany* a burliwost kona (HSSJ), Šaštín, 1791: pomrinku, Ulicy a Cestach *Lermowany* a Krik robity (EK Céhlev. LX. 55: 7), *larmováňi* (Bern); – **lármovný, lármový** adj. – 1779: musí se ode všech *larmownjch* obweselenj zdržowati (HSSJ), Bratislava, 1821: ag inšeg Polneg a wenkowskeg *larmowneg* roboti (ČMSS 9: 58), *larmovní* (Bern), *lármový* zastar. (SCS); – **lármovník** 'pártütő; lármázó, ricsajozó' – 1745: Otrěstánj rozbrogjnkúw, *larmownjkúw*, zradcúw (ArtW 20), *larmovník* (Bern), *larmovník* (Kálal).

Részben a bajor-osztrák eredetű m. *lárma* 1. 'Alarm' (1631: TESz); 2. 'Geräusch, Lärm' (1700: uo.), részben a korai úfn. *larma*, *lárma*, *lerma* (ezekre l. Horváth 128–9; Sławski). A korábbi adatokból nem állapítható meg egyértelműen a szótöben levő *a* kvantitása. Mindenesetre alak és jelentés alapján a *larma* egyaránt lehet ném. és m. jövevényszó, a *lárma* változat *á*-ja azonban m. közvetítésre mutat. Az *-o* szóvég hanghelyettesítés eredménye (l. 10.3. p.). – A magyarból (is): Melich: Ethn 7: 423; Halász: Nyr 17: 447; SzlJsz 878; Stolz 97; Machek²; HSSJ stb.; – A németből: Kálal; Fedák: SbŠkult 525: SCS; Rudolf stb. – L. még m. > morva *larimo* (Sulán: MNy 53: 161), kukr. *larma* (LizV 88; Dezső: NytudÉrt 128: 72), rom. *lárma* (Tamás), szhv. *larma* (UEISk), vend *lárma* (Flisz).

Láslov, Láslav, Láclav 'Ladislaus' – Lisková, XVI. szef.: dali pani *Laclav* Zednagy a Jan Palucky bočku vina (ListyP 32), Hrabovec n. Laborcom, 1560: Urbanus *Lazlo*, schultetus ? (Urb I, 217), Šp. Pole, 1563: *Laslo* (Ila II, 427), Spiš. Hrhov, 1595: pred fararom harhowskym *Laczlawom* Ilowskym (PDS 171),

Trnava, 1618: z/dolne strani *Laslo* Pap... (JŠ 6: 64), Krupina, 1633: od pana Palassti *Laczlaw*a... (JŠ 17: 65), Zvolen, 1643: Stalo se dokonany s/panem *Laszlowem* Obeszlawinsem (PDS 48), 1677–9: u pna Vesseleny *Lászlowa* (Jelš 319), 1678: pre pana groffa Vesseleny *Latzlowa* (uo. 321), 1679: pra pana Vesselény *Latzlawa* (uo. 325), Drienčany, 1683: tak učinili ric(tar) Vancel *Lacl*o (ListyP 73), Krupina, XVII. sz.: *Laszlo* (SOK 4: 122), 1731: P. Szent Ivany *Laßlau*... poslal (OSzK Quart Hung 1364: 171), 1771: Sandor, *Laßlo*, Stephan, ze swau dowogj Sestru (OSzK Fol Boh Slav 15: 8b), 1773: Kacsandy *Laszlova* podani (AANy 12/C: 272), okr. Košice, 1793: panu oršackemu Keczer *Laslavovi* (ListyP 259), *Lacslaw* vulg. (Bern); – **Szárm.: Láslov, Láslavov, Láclavov** adj. poss. – Trnava, 1569: ten wynohrad wzdala Anna, relicta Yllay *Laslova* (JŠ 6: 51), Liptov, 1655: S Pana *Laczlawoweg* Tretiny (OSzK Fol Slav 37: 15), 1736: Lásló falva Slauis *Lászlová* hn. (MNYTK 45: 39), Trnávka, 1772: W timto walale pana Szemere *Laszlova* poddani (UdvUrb 338), 1773: *Laczlaw*a hn. (MNYTK 45: 39) stb.; – **Láslavka** 'Lászlóné' – Liptov, 1748: Panj Kißely *Laßlauka* (OSzK Quart Hung 1364: 178: – **Láslavička** dem. 'ua.' – Ludrová, 1625: Benedictus Holy, *Laclawička* 1;... Georgius Lacovia dvoor 1... (Urb II, 23); – **Lásli** hypok. (Dudok 76).

A szláv *Vladislav* szn.-re visszamenő m. *László* 'Ladislaus' (1256: OklSz; eredetére l. Melich: SzlJsz I/2: 117; Ladó 184; Kálmán 33; Fekete: MNYTK 191: 26). Az 1560. és 1563. évi adat szlovák volta kétséges, lehet esetleg magyar is. Az *s* helyén levő szk. *c*, valamint az *-av* szóvég a *Václav* befolyásoló hatásának a következménye. A XVI. századi *Laclav* Zednagy ezt nagyon jól igazolja. Más esetben ugyanis ugyanaz a személy ugyanott *Václav* Zednagy (ListyP 33) alakban szerepel. Az *-ov* szóvégre l. 13. p. – Nem tárgyalom a *Laco*, *Lacko*, *Lacek*, *Lacík* hypocoristikumokat és azok származékait, mivel nem tekinthetők egyértelműen magyar átvételnek. A szláv *Vl-* helyén az *L-* kezdetű szk. *Laco*, *Lacko*, *Lacák*, *Lacik* származékok *Ladislav* alapszavát Kniezsa (MSzCsR 105) ugyan magyar eredetűnek véli, de ez nem feltétlenül van így. Ebben az esetben ui. a szókezdő *V-* különböző okokból a szlávban is elmaradhatott, vö. cseh *Lacek*, ólengyel *Lac(z)ek*, *Lac(z)ko* (SSNO III, 221) stb. Az *-o*, *-ko*, *-ek*, *-ok* stb. pedig a legáltalánosabb és leggyakoribb hypocoristicus képzők a szlávban. – Újabb átvételek azonban a magyarból a *Lásli* (l. Dudok 76 is), ill. *Laci* (Buffa 170; BM 183; SSJ VI, 139). – L. még m. > szhv. *Laslo(v)* (UElSk).

lašovat' 1. 'les, leselkedik; szimatol, kutat' – XVII. sz.: wlk autok činy (: *lesuge*;) ne na stadce male, ale i welike stado (HSSJ), 1785: dokonali, mravní kñezi lepšé časné *ñelašujú*, nenaháňaju (uo.), *lassugi*, *-owati* sl. (Palk), 1835: Tam *lašugú* i b'edém saha gú po Breštaňe Kozki (Zora 13), *lašovali* za ním, či bi ho v dačom ñedostrjehli (Polívka II, 342), Zvol. stol., XIX. szk.: prevrtali dierku na dveroch, a *lašovali* za ním (SN 21: 396), *Lašuje* ako vlk (Zát 237), *lašovat*, *lašnovat'*, *lešovat'* (Kálal), *lašuvat'* (Ripka 137), *lašovač*, *lešovat'* (GNS), *lašovat'* expr. (Dobš, Vaj: SSJ) stb.; – **2.** 'törekszik valamire' – Krupina, 1741: tu kilu, gemu ten čas welice potrebnu *lessowal* odsipaty (HSSJ), Zvolen:

lašovat' (SSNU); – 3. 'kúszik, mászik' – Stráže n. Myj.: *uašovat* (SR 9: 282), *lašovat'* (Hab 187; zsl: SSNU); – 4. 'ugrál, ugrádozik' – 1851:... behal sem tam zradowaní, *lassowal*, skákal... (Trokan 32), *lašovat'* (Mič); – **Szárm.: u-, vylašovat'** 1. 'kiles, megles' – Hájniky:... *vylašovali* na klúčovú dierku... (DobšP III, 348–9); – 2. 'kikutat' – Sl. Lúpča: Hñet šeccko *vylašuje*, aňi pes (SP 24: 478), *ulašovat'* (Kálal), Stožok: *vilašovat'* (SR 8: 317); – **lašovník** 'szimatoló, fürkésző' (Kálal); – **lašovnica** fem. 'ua.' (uo.).

Az ősi eredetű m. *les* 1. 'lauern' (1219: EWU; MSzFE); 2. 'aufpassen, gespannt warten' (1530: uo.); 3. 'lauschen' (1803: uo.) nomenverbum. Címszavunkat Mihál (SMS 19: 435; Machek¹; Machek²) a *lašovat'*, *lasovat'* 'nyalakodik, torkoskodik' (l. Bern; Kálal) igével azonosítva az ősszláv **lašь* 'sóvárgó, vágyakozó, torkos, nyalánk' szóból származtatja. Machek¹ még a morva és szk. szavak esetében a lengyelből való átvételt is lehetségesnek tartotta, de Machek²-ben erről már nincs szó. Sławski szerint viszont ellenkezőleg, a lengy. régi és ritka *łaszować* 'leselkedik' tekinthető esetleg bohemizmusnak. Mindeközben teljesen elfelejtődik az a fontos momentum, hogy a szlovákban a szótőben *e-s* forma is létezik, mégpedig régebből, mint az *a-s* alak! Márpedig az *e* ez esetben kielégítően csak a magyarból magyarázható meg (erre l. 14. p.). Ugyanakkor nagyon valószínű, hogy az ősi szláv eredetű *lašovat'* 'áhítozik valami után, kíván valamit, torkoskodik' és a m. eredetű *lašovat'* 'leselkedik, szimatol, kutat valami, valaki után' kölcsönösen hatott egymásra (l. Šmil 15 is). Az 1. jelentés alapján a többi a szlovákban fejlődött jelentésátvitellet. Hangutánzó eredete (l. Hab 187) nem fogadható el. – A m. *les* 'rejtett figyelőhely' főnévnek szk. helynévi felhasználására l. *Vigl'aš*: 1788: zemské panství *viglešske* (ListyP 252), 1808: *Podwigleš* (VSOS), 1920: *Vigl'aš* (uo.) < *Végles* (FNESz). – A magyarból: Palk; CzambSl 126; Czambel: SR 5: 114; Szabó: LS 1–2: 186; Király: SIPrag 1966: 138. – Vö. **leš**.

lašút 'lassú verbunkos' – Nová Baňa: Mládenci... so svojimi partnerkami sa postavili do dvoch radov a tancovali *lašút* – dvojkrokový čardáš (NB 32; l. uo. a *lašút* kottáját is; l. még SN 20: 166), 1861: Vyprávali mi, že som kapitálné tancoval polku, hoci hrali „*laššú*” (LaskS II, 195), *lašú* (Slovensko 3/III, 1109), *lašung* (ZálET 239).

A bizonytalan eredetű m. *lassú* 1. 'langsam, saumselig, träge' (1192: TESz; EWU); 2. 'leise, still, sanft' (1372 u.: uo.), ill. a főnévként használatos *lassú* 'lassú táncfajta, verbunk' (RP 79; ÉrtSz) szing. akkuz. *lassút* alakja (erre l. 35. p.). A *lašung* változat a *verbunk/g* 'Werbungstanz' (SSJ) analógiás hatására keletkezett. A *lašú* újabb átvétele a m. szónak. – A magyarból: Gregor: AnUB 13: 177.

látómešter 'a céhben készült munkákat ellenőrző mester' – Turiec, 1720: Ktakowymto Towarissom budu sporadany dwa Mystrowia, togest *LátóMystrowia*, ktery budu opačowat gegich robotu každý Mesjcz (AM Comit. Turocz. Rsz 52: 22b), Jelšava, 1748: (aby masiari) wágowi bez chiru *látómesteruw* zabit žádnim spusobem neprobovali (HSSJ).

A m. *lát* 'sehen, schauen' igének *látó* melléknévi igeneve és a *mester* 'Meister' alkotta céhnyelvi *látómester* 'a céhben készült munkákat ellenőrző mester'

(1595: OklSz) összetétel. A Turóc megyei adatban a *-mešter* utótag helyébe a szk. *majster* részben csehes alakja került. Nem gyakran használt céhnyelvi szakszó volt. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **mešter**.

lažnak 1. 'Tuch zum Einbündeln' – Bratislava, 1607:... *zwazek z laznanu zapraweny a zawazany* (HSSJ); – **2.** 'Betteinlage, Matratze' – 1621: *bil sem wzal sobe Lasnak* (FejplT 1621), 1626: *amne – geden lažnak dolu poslal* (uo. 1626), *nemam ya nyakoweho lažnaku...* (uo.), ... *že my nesprawja geden lažnak* (uo.).

A szláv eredetű m. *lazsnak* 1. 'Kotte, Decke' (1395 k.: TESz); 2. 'grobes, zottiges Tuch' (1544: uo.); 3. 'Betteinlage, Matratze' (1595: io.). A szlovákban a *ložník* 'ágytakaró, ágypokróc; lazsnak' (Hv I, 446; SN 12: 68) a szabályos fejlemény (l. Machek²). A *lažnak* mind alakilag, mind tartalmilag csak m. jövevény lehet. Kihalt szó, amely feltehetőleg a nemesség szókincsének volt az eleme. – A magyarból: HSSJ.

leánka 'szőlő-, ill. borfajta' – Malé Karpaty: *Z vínových druhov sa všeobecne dorába: Leánka, Ryzlink...* (SN 8: 37), Malé Karpaty, Nitra (okolie): *Známa bola aj leánka, portugalské...* (Slovensko 3/II, 781), *leányka* [!] 'dievčie hrozno' (SCS).

Az ősi eredetű *leány* 'Mädchen' fn. magyar *leányka* (1515: TESz) deminutivumának tájnyelvi *lěánka* (uo.) alakváltozata, amely a XIX. sz. óta ismeretes 'szőlőfajta, ill. a belőle készített bor' jelentésben is. Korábbi elnevezése *leányszőlő* (1767: az adatokat Kiss Jenőnek köszönöm) volt. Ennek tükörfordítása a *dievčie hrozno* (l. fent a SCS adatát). – A magyarból: SCS. – L. még m. > kukr. *leánka* (LizV 617). – Vö. **leja**.

lebenč 1. 'Fleckerl' – Szs, 1895: *lebenč* (NyK 25: 299), Rh: *lebenč* (NSM 5: 247), Rh: *lebenče* pt. (ALKSM 81. térkép); – **2.** 'Fleckerlsuppe' – *lebenč* (Rh: NSM 5: 253; SipM).

A hangutánzó-hangfestő eredetű *lebeg* gazdag szócsaládjába tartozó *lebben* igének *-cs* képzővel keletkezett m. *lebbencs* 'Art Suppeneilage' (1840: TESz); 'Art Mehlspeisesuppe' (1882: uo.; egyéb jelentéseit is l. ott) származékszava. Újabb keletű átvétel a kelszk. nyelvterület déli részein és az alföldi szk. nyelvszigeteken. – A magyarból: Melich: NyK 25: 299; SipM. – L. még m. > or. *lebenč* (Hollós 40–1).

lečo 'Letscho' – Gemer: *lečo* (LS 1–2: 184), *lečo* (Bcs, Pk: s. gy.; GNS; SSJ), *lečo* (GregPsz; Vsz, Nbh: s. gy.); – **Szárm.:** **lečový** adj. – Bcs: *lečoví* (s. gy.), Nbh: *lečovoví* (s. gy.), *lečový* (SCS).

A belső keletkezésű m. *lecsó* 'ua.' (1940: EWU; de 1932: *Lecsó*, Sótlan *lecsó*: Kiss Lajos szíves közlése). Egészen újkeletű jövevényt, melynek elterjedését a fellendülő idegenforgalom is elősegítette. A szóvégi *-ó* szk. reflexióira l. **13.** p. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 184; GregPsz 162. – L. még m. > cseh *lečo* (SESJČ; Sulán 266), kukr. *lěčov* (LizV 608), or. *lečo* (Hollós 41), ném. *Letscho* (EWU).

legiň, legěň 1. 'szolgalegény' – P. Bystrica, 1714: *Prečinskemu Biressowj Leginowj...* (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), *Biressowj Laginyowy* Prečinskemu

na podssitja (uo.), Orava: *legeň, legiň* (SN 38: 106); – 2. 'mesterlegény; segéd' – Bcs, 1823: Prigal gsem od mogho *Leginya* za kuntsaft...(MMM Céhkönyvek 62.414.1.), Orava: Lebo najprf bol pačolek kim sa viučil a potom bol *legiň* (PaulZ 112); – 3. 'ifjú, fiatalember, legény' – Szs, 1895: *legim* (NyK 25: 299), *legiň* (Czambel 334; Kálal; Malč: StSl 11: 96; SipM), Nye: *legiň* (Márkus 106; Ondrus 261), Msz: *legiň, legin* (ASNM 185. térkép), Mi, Szh: *legiň* (uo.), Bcs: *legiň, legěň* (uo.), *legiň* (ČNS), *legiň* (Benedek 43, 45), *legin* expr. (GNS); – 4. 'támlásszék' – *legěň* (LexNov 160, 174); – **Szárm.: legiňičok** dem. (SipM).

A bizonytalan eredetű m. *legény* 1. 'Bursche, Junggeselle' (1138?, 1245: EWU); 2. 'Diener' (1469: uo.); 3. 'Handwerksgeselle' (1525: uo.), esetleg annak nyelvjárási *legin(y)* (TESz) alakváltozata (az *é, í* reflexióira l. **15.**; **20.** p.). Az 1714. évi *Laginyowy* adat *a*-ja felelehetően *ä* hangértékű (erre l. StanD I², 368–74), de lehet esetleg elírás is az *e* helyén. A 4. jelentés is valószínűleg a magyarból való, vö. *legényszék* 'egylábú szék mesterlegények számára' (SzegSz). Némely vidéken bizonyára ismeretes (volt) önmagában is a *legény* 'szék' jelentésben. – A magyarból: Melich: NyK 25: 299; Kálal; Márkus 106; Király: StSl 11: 96; SipM; Hab 117; Habovštiak: SN 38: 106 stb. – L. még m. > ukr. *legiň* (Hrinč; Liz 99), lengy. (az ukránból) *lygoń* (és vált.) (Sławski; Wołosz: StSl 35: 276), rom. *léghin* (Tamás), jrut. *legiň* (Kočiš 119), vend *legén* (Flisz). – Vö. **lováslegiň, segílegiň**.

leja 'Mädchen' – Dunajov: *leja* argó (Ferko 322), Kolárovice: *leha* (uo.).

Az ősi eredetű m. *leány* 'ua.' (1055: TESz) főnévnek nyelvjárási *lěján, lěhân* (uo.) alakváltozatai. A szóvégi *-n* lekopása a szlovákban alaktani kényszer következménye. A szk. drótosok egykori argó kifejezése volt. – Vö. **leánka**.

lejč, lojč 'Wagenleiste, Leuchse' – Radvaň, 1675: Swornje Šynj, Retezj, *Luočze*... prinesel (Am Comit. Zoliens. Rsz 59: 75), 1685: Potom osy, okolo kterjch behagj kolá (kolesá) před ktere se bjgagj kliny, lany (*leyče*) (Com 171), Krupina, 1689: na mesky voz *luocs* d 12 (HSSJ), 1702: *Luowčow* paruw... No 10 (NádLt Okir I 620: 113), 1704: Obex *Luoč* na kolese (OSzK Oct Lat 142: 102b), 1751: čtyri *louče*, svoren (SSNM 1952–60: 154), Jaslovce, 1787: Vozy... s košinami a *laučama* 2 (uo. 158), Plešivec, 1818: Na *lőcs* bleha s zokováním (SN 9: 290), *Lőcső* jeden par (uo. 291), *lőcs, lovč, ljevč* (Jancs), 1872: *Loucs, Lőcs* (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a: 3b), *loč, lovč* (Czambel), *loč, l'ó(v)č* (Kálal), *louč* (StanL 112), Ve, Kk: *l'óč* (JŠ 2: 339), Csr, Óm: *l'óč* (ASNM 217. térkép), Kk, Csr, Bé, Sh: *l'óč* (uo.), Ai, Fo: *loč* (uo.), Bl, Kd: *lojč* (uo.), Rh, Bk: *lojč* (uo.), Gg, Pa: *l'voč*, (uo.), Tk, Pi: *lovč* (uo.), Kk, Szs: *l'ouč* (uo.), Mny, Nye, Bcs: *l'ouč* (uo.), Nó: *l'jouč* (uo.), Hh, Nh: *louča* (uo.), Rb: *louča* (uo.), Msz, Mi, Szh: *lőč* (uo.), Rh, Bk: *lőč* (uo.), Si, Mn: *lavča* (uo.), Si: *lauča* (uo.), Pcs, Pl, Sk, Sá, Ecs, Szd: *levča* (uo.), Tb, Me: *lěvča* (uo.), Pcs, Sk: *leuča* (uo.), Ös: *lefča* (uo.), Kp: *levč* (uo.), Malč: *louča* (StSl 11: 96), Selenča, Kovačica: *louč* (s. gy.), *loč, lovč* (SipM), *l'jouč* (Benedek 52), *l'óš* (GNS) stb.; **Szárm.: ločik** dem. – P. Ľupča, 1791: z rjadu gazdowskeho *loczik* z lojtrami... (HSSJ *lojtra* a.), *ločik* (Czambel), *ločiky* pt. vsl (Kálal).

A középnyelvi eredetű m. *lőcs* 'ua.' (szn. 1364: Mollay), ill. annak nyelvjárási *lőücs* alakváltozata. A szk. népnyelvi formákba levő *é, ej, oj, ó, ou, uo* (> *ua*) reflexióik ui. csak a m. *ő*-ből, ill. *őü* diftongusból magyarázhatók meg kielégítően (erre l. 17. pontot). De a magyar közvetítést a kronológia és a szóföldrajz is alátámasztja, mivel címszavunk és változatai főként a közép- és kelet-szlóvak nyelvterület déli részein használatosak (l. Habovštiak: MNyj 7: 129 is, valamint a 126. és 127. lapok közti térképet). Az *ő* a kétnyelvű szlovákok körében megmaradhat (l. 17.7. p.). – A már korábban jelentkező *lievč* 'ua.' (1552: JŠ 6: 228) alapszó és változatai (l. HSSJ II, 219) azonban nagy valószínűséggel közvetlenül a németből származnak (l. Habovštiak: MNyj 7: 127), ámbar ez esetben sem zárható ki teljesen a magyar befolyás lehetősége (l. Šmil 45; Gregor: StSl 16: 209–11). – A magyarból: StanL 117; Machek¹; ŠtolcJ 59; Király: StSl 11: 96 stb. – L. még m. > kukr. *lěvča* (és vált.) (LizV 607), *lívča* (Liz 101), rom. *liócă* (Tamás), szhv. *levča* (UElSk), jrut. *lovč* (Udv 56), vend *löcs* [ɔ: löč] (Flisz).

lelenc 1. 'Findelkind' – Abov: *lelenc* (JŠ 21: 99); – 2. 'Findelhaus' – Malč: *lelenc* (StSl 11: 96), *lelenc, lälenc, l'el'ěnc* zastar. (GNS); – 3. 'kisefa' – Vsz: *lelenc* (ŠtolcM 60).

A *lel* 'finden' igéből alkotott m. nyelvújítási *lelenc* 'Findelkind' (1835: TESz); 2. 'Findelhaus' (SzegSz), származék. A metaforikus úton keletkezett 3. jelentés a magyarból nincs kimutatva. A szóvég *-ec* változata analógia eredménye (l. 47.8. p.). Újabb keletű átvétel. – A magyarból: Király: StSl 11: 96; Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > kukr. *lělenc* (Liz 97).

lelkem l. lílek

lenča, ľanča 1. 'Lens culinaris' – 1666: polnj warenj lusstinaste... (sú) yako na *lenčy* wjdame (HSSJ), Záblatie, 1685: *Lencze* se na lansku stranu sege (TelLt Nagyablátí lt. 10. cs.), Bytča, 1687: Poczet *Lencze*; Wydawek *Lencze* (uo.), Hrušov, 1688: kupil dva kobli *Lenčy* na Siatya (RadVlt 82. cs. IV. o. XXV. cs.), Lietava, 1691: Zomlacenih *Lencze* Wozuw N 3 (TelLt 11. cs.), XVIII. szef.: Posielam wam pol Gbola *Lenčy* na siatya (MárLt 14. cs. Fasc 26 Nr 102), Nye, 1756: dal... na boub, *lanču* a papier... (Tír 2: 32), Sp. Štvrtok, 1773: pšenicza, sito, garec, a charch, *lenča*... (SzkMv 186), 1779: Hrachu pul Kubla, *Lencsi* pul Kubla... (DessLt Arch. Eperj. 26. cs. H I. 25), *lenča* (sl. Palk; Mič; Kálal; SipB 265; GNS), *lencse, lanča* (Jancs), 1851: postavím *lančí*, a tak to bude velmi hrdí obed (Polívka II, 274), *ľanča* (Mič; Kálal; ŠtolcM 224; Bcs: s. gy.; CNS; vsl: ASJ IV/2: 63; ŠtolcJ 57), Tk: *ľanču* s kľbásou (Ondrus 234), *ľenča* (Czambel; Márkus 106; SipM; GNS, vsl: JŠ 21: 98), Malč: *ľeňča* (StSl 11: 96, Šariš: *lenča* (SbŠkult 525), *lenče* (Leschka 136; sl. Rank), stb.); – 2. 'szemölcs' – *ľenča* (SipM; vsl: ASJ III/2: 63); – Szárm.: **lenčový, lančový** adj. 1772: Hrachowe, *lencowe*... dežmo (Udvari 434), *lencse-leves, lančová* poljouka (Jancs), Ve: *ľančová* poliouka (JŠ 2: 328); – **lenčina, lenčište** (Kálal).

A déli szláv eredetű m. *lencse* 1. 'Lens culinaris' (kn. 1395 k.: TESz); 2. 'Fleck, insbesondere Pigmentfleck' (1789: uo.). A szó belsejében levő magyar *e* – szlovák *a* reflexió (erre l. 14.2. p.) alapján régi átvétel tétélezhető fel. Ma

főként Gömörben, a kelszk.-ban és az alföldi szlovák nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: Šmil 14; Fedák: SbŠkult 525; Márkus 106; Hauptová: Slavia 28: 526; StanD I², 395; I³, 440; PaulF 115; ŠtolcJ 57; HSSJ; EWU stb. – Latinból való származtatása (l. pl. ASJ IV/2: 63) téves. – L. még m. > kukr. *lénča* (és vált.) (LizV 608), jrut. *lenča* (Kočiš 119).

lengat' (sa) 'lóg, lóbál, himbál, leng; himbálózik, lóbálózik' – 1882: ručník *lengal* jej plecom (Vaj V, 30), Z vysokej povaly až viseli girlandy pavučín, *lengajúc* mu okolo čierno-bodkastého nosa (LaskD II, 212), *lengat'* (Mič; hovor. Is; expr. SSJ), *lengat'* (sa) (Kálal; GNS), *lengat' se* (GNS); – **Szárm.:** **lengavý** adj. (Hviezd: SSJ); – **zalengat'** (sa) 'meglóbál(ódik), meghimbál(ódik)' – 1883: Červený podbradník *sa* mu *zalengal* (Vaj II, 157), *zalengat'* (sa) expr. (SSJ).

A feltehetően onomatopoetikus eredetű szócsaládba tartozó m. *leng* 1. 'wehen, hauchen' (1508: EWU); 2. 'schwingen, sich hin und her bewegen' (1560 k.: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.) ige. Kszk. tájszó, innét került be a köz- és irodalmi nyelvbe. – A magyarból: Kálal.

lengyelský adj. 'lengyeli' – *lengyelský* archeologické: *lengyelská* kultúra 'egy fajta kultúra a fiatalabb kőkorszakban' (SSJ; SCS).

A Tolna megyei *Lengyel* (1322: FNESz) község mellett föltárt fiatal kőkorszaki (~ rézkori) leletek alapján elnevezett *lengyeli* kultúra (l. MoT I, 12) előtagjának szakterminológiai átvétele. – A magyarban gyakori *Lengyel* szn. (SzlJsz 312) az óoroszl. eredetű *lengyel* 'Pole' (1395 k.: EWU) népnévvvel azonos. L. Schubert 458 is.

lepeň 'Fladen, Kuchen' – *lepeň* sl. (Palk), lepény (*lepeny*; boh. sl.), laganum (Dank), Szs, 1895: *lepem* (NyK 25: 299), *lepiň* (Mič; Kálal), *lepen* (Kálal), Nye: *lepěň* (Márkus 106), Gemer: *lapijeňe* pt. (LS 1–2: 185), *lepeň* (Hv I; SipM; Bratislava: SR 57: 354), Pivnica: *lepňa* (ŠtolcJ 105), Kulpín: To sa volá *lepňa* (uo. 251), Tk: *lapijeň* (HBV 175), *lepin* (GNS), *lepeň*, *lepem* (Hont 102–3), Bcs: *lapijeňa* (ČNS) stb.; – **Szárm.:** **lepník** 'ua.' – *lepnjk* (Palk), lepény, *lepník* (Jancs), lángos..., *lepník* (Loos I), *lepník* (Mič; Kálal), Ve: *lepňike* pt. (JŠ 2: 328), Pivnica: *lepňika* sa to volá (ŠtolcJ 105), St. Pazova: *lepňík* (uo. 266), Bcs, Tk: *lepňík* (s. gy.), Nbh: *lepňík* (s. gy.), Szs: Piekli pred plamenom *lepník* (NSM 8: 148), *lepňík*, *lepenik* (Hont 102–3); – **lepenec** 'ua.' – *lepenec* (Palk; Loos III; Kálal; Hv I); – **lepeňičok** (Bcs: s. gy.).

Az ismeretlen eredetű m. *lepény* 'Art flacher Kuchen, Fladen' (1395 k.: EWU; további jelentéseit is l. uo.). Címzavunkat egyéb szláv nyelvi szavakhoz kapcsolva ősi örökségként is szokták kezelni (l. BEW), s a magyart származtatják a szlávból (l. Machek¹), de éppen már Kniezsa (SzlJsz 684) is erősen kételkedett. Ugyanis mind a jelentésben, mind a kronológia, mind pedig a szóföldrajz a magyarból való átvételre mutat (l. TESz; UEISk 339 is). A *lepeň* alakváltozatnak a *lepiť* 'kleben' igéhez, a *lapeň* változatnak a *lapiť* 'ergreifen' igéhez való kapcsolása népetimológia (ehhez l. 53. p.). – A magyarból: Matz 200; Melich: NyK 25: 299; Szabó: LS 1–2: 185; Márkus 105; Kniezsa: SzlJsz 684: valószínűleg;

SipM stb. – L. még m. > rom. *lipiu* (Tamás), szhv. *lepina*, *lepinja* (UElSk), jrut. *lepiň* (Udv 56).

lepka, **lependík** '(éjjeli)lepke' – 1782: Leopold gednuc w zahradce *lepira* honil (HSSJ), 1797: s takowych klbeček ráno bjle *lepky* anebossto lissage wileczu (uo.; ugyanezen adat a 195. lapon *lapka* címszóként van kiemelve! – G. F.), 1833: lepke, (*lepka*, *lapka*, sl.)... (Dank), *lepka* (Hodža, Kálal), *lepka*, *lapka*, *lipka* (Vážný 214–5), *lepka* (Ripka 75; SipM); – **lependík** Tekov, Hont: *lepend'ik* (Vážný 215), okolie Bratislavy: *lependlík* (uo.); – **Szárm.:** **lepenka** 'ua.' – *lepenka*, pillangó (Jancs II), *lepenka* (ASJ IV/2: 78); – **lependa** 'ua.' – *lependa*, *lependa* vsI (Vážný 215); – **lepiš** 'ua.' (Liptov: uo.); – **Pipiška** 'ua.' (okolie Košíc: uo.); – **Pepetka**, **Pepitka**, **Pipitka**, **Pebetka**, **Pebietka** 'ua.' (abov, zempl, zried. šar: uo. 216); – **lepič**, **lepetak** 'ua.' (ASJ IV/2: 78).

A belső keletkezésű m. *lepke* 1. 'Käfer' (1673: TESz); 2. 'Schmetterling' (1702: uo.) származékszó átvétele a *lepka*. A *li*-vel kezdődő változatok forrása a m. *lipe* 'ua.' (1784: uo.), népnyelvi *lyipe* (MNYA 647. térkép), míg a szk. *lependik* az ugyanebbe a szócsaládba tartozó m. *lependék* (nyelvjárási *lependík*) 'ua.' (1590: TESz) képződmény átvétele. A *lependlík* alakváltozatban a második *l* szervetlen járulékhang (erre l. 32.2. p.). A *lependa* szk. nőnemű származék a hímnemű *lependík* alapján. Hasonlóan szk. képződmények a *lepiš*, *lepič*, *lepir*, *lepetka*, *lepetak* és változataik, miközben jelentős szerepe volt a népetimológiának is (l. Vážný 215 is). A *lapka* szintén lehet népetimológiás alakulás, de ez esetben számításba jöhet a honi *lap*-szótöből való kiindulás lehetősége is (l. Machek¹; Machek²). – A magyarból: Kálal; Vážný 213–6; Machek¹ 263–4; Machek² 326–7; SipM; HSSJ stb. – Nem valószínű, hogy a szláv *lep*- szótó volna a forrása a szk. szócsaládnak (erre l. ASJ IV/2: 78).

leš 'Anstand' – Rybník: Aj naši *χodá do läsi* (OrIG 224), *läš*, *leš* (GNS).

Az ősi eredetű m. *les* 'ua.' (1113: MSzFE) nomenverbum. Újabb keletű átvételnek látszik Gömör megyében. – Vö. **lašovat'**.

leveš¹ 'Suppe' – Tk: Na raňajke móž aj *l'evešu* s tarhoŋkou (Ondrus 234), *l'eveš* (ŠtolcJ 69; Bcs: NSM 3: 112), *leveš* (SipM); **Szárm.:** **leveška** 'ua.' – *leveška* argó (Ferko 322).

A belső keletkezésű m. *leves* 'ua.' (1577 k.: TESz) képződmény. A *leveša* alakváltozat alaktani analógiával keletkezett a *polievka* 'ua.' nyomán (erre l. 44. p.). – A magyarból: ŠtolcJ 69; Gregor: HungSl 1978: 51; SipM. – L. még m. > cseh argó *leveška* (Sulán 267–8), kukr. *leveš* (Liz 38, 83, 88, 97), or. *leveš* (Hollós 41), rom. *léveș* (Tamás). – Vö. **leveškenér**.

leveš² 'férfi ing; női blúz' – *l'eveš* (TKSV 111), Tk: Potom..., tú *l'evešú* čo mala krava na rohach zahod'enu... (LamiR 173); – **Szárm.:** **leveška** 'blúz' – Tk: *leveška* (SN 5: 618; BÉ 1970: 491), Nbh: *l'eveška* (s. gy.).

A *lebeg* ~ *leveg* 'flattern' ige tövéből -s képzővel keletkezett m. *leves* 1. 'kleines Mantel' (1872: TESz); 2. 'Leibchen, Bluse' (1882: uo.). Az alföldi szlovákok szókinsének jellegzetes eleme.

leveškenér, leveškenír 'Suppeneinlage' – L. Hrádok, 1660: Na obed: na den wzkrisseny P. K: | Na *leveskéner* klobasu a majos... (NádLt Okir I 651), 1662: Na obed... na *leves kéner* fun N° 1/2 (NádLt Okir I 289/B: 300b), 1663: Howezyny... | na *lōwes kynner* Funt 2 (uo. 244 b), 1670: Howecziny... Na *leves kenier* lib. N 3 (uo. 355), howeziny... *Nalevés kenér* lib. N 1 1/2 (uo. 355b), Blatnica, 1686: Dal sem... Na *Levéskényer* lb. 3. [ti. mäsa – G. F.] (NádLt Okir I 864), Žilina, 1703: masa howadzeho na warenie, na pečenie, na *lewesskinir* (HSSJ), 1772: žemliček na *lewesskinir* (uo.), M. Kameň, 1743: Wzalo se na *lewess kinir* Howgezini Libr. 2... (BalLt Kékkői urad. 34. cs.) stb.

A *lé* 'Tunke, Soße, Saft, Suppe' főnévnek -s képzős *leves* 'reich an Saft' származéka és a *kenyér* (népnyelvi *kinyér*, *kinyír*) 'Brot' alkotta m. régi *leves kenyér* (1395 k.: TESz) szerkezet, amely eredetileg lébe áztatott, lébe mártogatott kenyeret jelölt (vö. RMG 393). Egykoron a magyar nemesi háztartások kedvelt ételfélesége volt a *leveskenyér* (l. RadvSz 17, 124, 172, 250, 327, 337, 339; Komár 64), így került át a nevével együtt a szlovák nemességhez. A m. é szk. reflexióira l. **15.** p. – A magyarból: Gregor: HungSl 1978: 53; HSSJ. – Kihalt szó. – Vö. **kenér, leveš.**

libertáš 'Kupfergeld aus der Zeit von Ferenc Rákóczi II.' – Žilina, 1707: od toho času *libertasse* nebudu se prigimat len per d 10 (HSSJ), Sučany, 1712: predala sem gednu galowicu za trinast tolari za *libertasse* (uo.), *libertáš* zastar. (SSJ; SCS).

A lat. eredetű m. *libertás* 1. 'Freiheit' (1591: Szt); 2. 'Kupfergeld aus der Zeit von Ferenc Rákóczi II.' (1705: uo.). Az elnevezés a Rákóczi-szabadságharc idején 1705 és 1707 között vert réz váltópénz hátlapján viselt „pro libertate” felirat nyomán keletkezett (l. MTF II, 14). A latinból átvett *libertas* 'Freiheit' esetenként a magyarban is ejtődhet -sz hanggal, *libertás* pénznem azonban kétségtelenül *š*-sel hangzott (erre l. **48.** p.). Mind a történelmi körülmények, mind a hangtan alapján bizonyos, hogy a XVIII. század elején címszavunk a magyarból került át a szlovákba. Latin származtatása (SCS; HSSJ) téves.

lila 'lila szín; lila színű' – *lila* adj. hovor. zastar. (SCS), *lila* subst. (Hv I, 437); – **Szárm.:** **lilavý** adj. – 1902: Najprv dala si doniest' *lilavé* kockavé šaty (Timr I, 479), *lilavý* (Mič; hovor. SSJ), Bcs, Tk: *lilaví* (s. gy.), *lilaví*, *li'laví* (GNS), *lilavej* (LexNov 98); – **lilavkavý, lilavkastý** adj. hovor. 'lilás' (SSJ), *lilaukastí*, *lilaukaví* (GNS); – **lilavka** 'babfajta' – Sl. Pravno, 1875: Fazula *lilavka* (SN 38: 138); – **lilaviet'** 'lilul, lilásodik' (SSJ), *lilaveč* 'ua.' (GNS); – **zilaviet', lilaviet' sa** 'lilának látszik' (SSJ; további származékokat is l. uo.).

A ném. eredetű m. *lila* 'Flieder, Syringe' (1795: TESz) fn., ill. 'lila' (1807: uo.) mn. A szk. szó főnévi és melléknévi átvételére, ill. alakjára l. **10.5.; 36.** pontokat. Címszavunkat szokták a németből is származtatni (l. SCS), de az átvétel iránya (szófeldrajz) és ideje inkább magyar közvetítésre mutat (Rudolf sem tárgyalja). – A magyarból: PalkN 49. – L. még m. > kukr. *lilóvij* (Liz 110), vend *lilasen* (Flisz).

lílek erős szitokszó – Turčok, 1596: *Lilek*, hrom têt, Perún et čert têt stavil (SN 5: 540. 18. jegyzet), Šulekovo, 1597: V tom rozhnevavsse se Michal Doboss, rekl: Ak *lelek* kurva, uchitá ho za hrdlo (TrnZb I, 79), Štítnik, 1610: ktery by *lilekem* aneb ginssym spusobem proti Panu Bohu hressil (StanD III², 255), Nižná, 1635: Janoss lal: *lile* kurwi sinowe (HSSJ *cigánsky* a.), Ilava, 1655: ktemu... y *lilekow* nadal (NádLt Okir I 333), Skalica, 1669: geslyzeby ktery *lilekem* aneb sacramentem lal (HSSJ), XVIII. szmf.:... tá moja *lílek* kurva jako diabel (Piesne 250) stb.; – **Szárm.:** **lílecký** adj. – Trstín, 1611:... povedel ze by bila kurva *lileczka* (OSZK Quart Slav 74: 162), V. Kostolány, 1635: On rekl: kurwu twu *lileczku* mater (KamLt Lymb Ser III. XVII. sz. B. 2280 Rsz 456), Bardejov, 1659: Scheffczowe *Lilecki* Sinovie; Czoki *Lilecka* Babo (SISlov 2: 374), XVIII. sz.: ma mila, ma mila, *lilecka* twoga mat (HSSJ); – **lílekat', lílekovat'** 'káromkodik, átkozódik' – 1634: (dieťa) budeť *lilekat'*, také prisahati (HSSJ), V. Kostolány, 1635: rekl Cibaba Gidigowi: nebog se a *lilekowl* (KamLt Lymb Ser. III. XVII. sz. B 2280 Rsz 456), Ilava, 1655: a hned tam počal na tich hosti *lilekowl* (NádLt Okir I 333), Čukárd, 1681: poczal lat a *lilekowl* (HSbor 4: 436); – **lílekovanie** 'lélekmondás, káromkodás' – XVIII. sze.: Kteribi... *Lélekowaním* kliatbu a prisahaním... (GMM 38 faksimile), Trenčín, 1713: zakazuge se wsseligake *lilekowlany* (HSSJ).

A fgr. eredetű m. *lélek* 'Seele' (1195 k.: TESz); 'Geist' (1251: EWU; továbbí számos jelentését is l. uo.) származékszó. A lélekmondás, lélekkel való káromkodás a szitkozódás egyik módjaként a XVI–XVII. században Magyarországon nagyon el volt terjedve (l. Eckhart 129), dacára annak, hogy az egykori jogszabályok erősen tiltották és büntették (l. Úriszék 1023). A szk. *lílek kurva* szitokra is l. m. 1578: *Lélek kurafi* (Nyr 91: 431) szidalmat. A gyakori használat következtében vette át a szlovákság is. A m. *é* (esetleg *i*) szlovák reflexiójára l. **15. p.** A régi adatokban a kvantitás jelölése hiányzik, a kelszk. nyj.-ban azonban természetesen az *i* rövid. Kihalt. – A magyarból: Dorul'a: SISlov 2: 374; Minárik: SRL 448; HSSJ stb. – A stílus értékű *lelkem* 'mein(e) Lieb(st)e(r)' (Garaj) újabb átvétele a m. *lelkem* 'ua.' (NySz) kedveskedő megszólításnak. – L. még m. > szhv. *lílek* (UElSk) – Vö. **bešťelílek.**

lingár 'léhűtő, dologkerülő' – Nye: *lingár* (Márkus 106), *lingar* (SipM).

A rom. eredetű m. *lingár* 'hízelekedő személy; hitvány, semmirekellő ember; ingyenélő, csavargó' (1877; TESz; BakosR 344–5). A keleti szlovák nyelvterület déli részein használt tájszó. – A magyarból: Márkus 106; SipM. – L. még m. > kukr. *lingár* (és vált.) (LizV 608).

lipicaj 'Lippizaner' – Malč: *lipicaj* (StSl 11: 96), *lipicai*~*lipicaj* (SipM), Nl: *lipicaji* (Roh 134).

A *lipicai ló*, *lipicai ménés* szerkezetből önállósult m. *lipicai* 'Lippizaner' (1882: FNESz II, 38: *Lipica* a.). Az elnevezés a szlovéniai *Lipica* helységnévhez kötődik az ott alapított és híressé vált ménés révén (l. uo.). A szóvégi *-i* a *j*-vel egybeolvadva eltűnt (erre l. **41.3. p.**), kétnyelvűség esetén azonban az *-i* megőrződhetett (l. **20.2. p.**). Az általános szk. forma *lipican* (SSJ; SCS), vö. cseh *lipicán* (SSJČ), *lipican* (SESJČ) is. – A magyarból: Király: StSl 11: 96; SipM.

lobogov 1. 'Flagge' – Ludanice, 1656: kopie z *lobogowmy*, kopie bez *lobogow* (NádLt Okir I 633), 1658: Kopie z *lobogomy* [!] N 7 | Kopie bez *lobogow* N. 4 (uo.), Pov. Bystrica, 1708: *Lobogu* [!] hodbabne cerwene Stare (Ballt Vágbesztercei urad. 2. cs.); – **2.** '(egyáltalán) nem' – *lobogo* interj. (SSS), veľké *lobogu* ~ *lobogo* kónské 'vöbec nie!', ani náhodu!' (uo.).

A m. *lobog* 'flattern' igének *lobogó* 'Flagge' (1495: TESz) származéka. Az 1. jelentésben a régi katonai szókincs eleme volt, valószínűleg azonban általánosan nem volt elterjedve. Az ifjúsági slangben újabb felhasználásként kapta a 2. jelentést. A m. szöveg alakulására a szlovákban l. a **13.** pontot. A *lobogu* változatban feltehetően írónoki tollhiba az *-o* helyén levő *-u*. – A magyarból: Gregor: NyDt 176; HSSJ.

ločogov 'locspocs, lucskos idő' – *ločogó*, *ločogou*, *ločogón* (GNS).

A hangutánzó eredetű m. *loczog* 'plätschernd strömen, fließen' (1604: TESz) igének *loczogó* 'sekély víz, tocsogó' (MTsz) származéka, esetleg annak nyj.-i *loczogóu* alakváltozata. A magyarból a szlovákkal azonos jelentés ugyan nincs kimutatva, de azért létezése lehetséges, másrészt a jelentésmódosulás megtörténhetett a szlovákban is. A szk. szövegre l. **13.** p. – Egyébként csak a XIX. sz. eleje óta ismert szk. *ločkat* 'loczog' igét és származékait szintén hangfestő eredetűnek vélik (l. Machek¹), de tekintettel a szótörténetre és a nagy alakú és jelentésbeli hasonlóságra, nem zárható ki a m. *locsol*, *locskál*, *locskol* szócsaládból való kiindulás sem.

lofas 1. 'penis' – *lofas* (SSS); – **2.** 'csúfolódás, szitokszó' – *lofas* (uo.); – **Szárm.: lofaska** 'alberner Mann' (uo.).

A *ló* 'Pferd' és *fasz* 'penis' alkotta m. vulgáris *lófasz* (1644: SzT) szitokszó; szó szerinti jelentése: 'Penis des Pferdes'. Újkeletű meghonosodás a szk. slangben. – Vö: **fas**, **fasinger**.

lógó, lógov, longov 1. 'a kocsi, szekér oldalához erősített rúd, hámfá' – lógó-rúd, *lógov* (Jancs), Szs, 1895: *lógov*^u, *lógov* (NyK 25: 299), 1896: na *longo* chcel stúpit' Čierny (Vaj VIII, 83), konečne našiel *longo* a prevalil sa na voz (uo.), *longo* (Kálal; Myjava² 469; Ripka 273; SON 5: 316; nár. SSJ), Litava: *longou* (SN 19: 285), Bcs: *lógov* (ČNS); – **2.** 'Wildbahnperd, Beipferd' – Malč: *longou* (StSl 11: 96), *longov*^u (SipM); – **3.** 'csavargó, tekergő' – *lógou* expr. (GNS).

A fgr. eredetű m. *lóg* 'wackeln; herabhängen, schaukeln' (1578: EWU) igének *lógó* melléknévi igeneve, ill. annak nyelvjárási *lógóu*, *lógóu* (SzamSz) alakváltozata. Ez olyan szerkezetekből önállósodott és főnevesült, mint a *lógó kocsi* 'Hängewagen' (1724: NéprK IX/1: 276), *lógó ló* 'tartalékba fogott ló' (1823–30: SzT), *lógó rúd* 'mellékrúd a kocsin' (Ball), *lógó ember* 'tétlenül lézengő, dologkerülő ember' (ÉrtSz), vö. még 1756: egy *loggóra* való hámfát... (Ethn 65: 475. 44. jegyzet), *lógó* 'mellékrúd a kocsi vagy lovas szekér oldalán, melyhez a harmadik vagy negyedik lovat fogják' (CzF). Mindhárom jelentés a magyarból való. Az *n*-es változat feltehetően szintén a magyarból származik, ahol az *n* szervesen járulékhang (l. TESz). A szk. szöveg alakulására l. **13.** p. Németből való származtatása (pl. Machek¹; Machek²; Rudolf) téves. – A ma-

gyarból: Melich: NyK 25: 299; Király: StSl 11: 96; Gregor: StSl 16: 211–2 stb. – L. még m. > morva *longa* (Bartoš), *longo* (Malina), szhv. *logov* (UElSk), rom. *lugau* (Tamás), bolg. *Logoj* (BEW; Ilčev). – Vö. **logoš, lógat’**.

logoš, longoš 1. ’tartó, támasztó karó; az erre fölfuttatott szőlővessző’ – 1656: jugum in hortis: *lankosse* (HSSJ), Brestovany: *longoš* (JŠ 9: 235), jzsl: *longáš, longaš, longov* (SR 55: 288); – **2.** ’lógósrúd’ – Bardejov, 1755: sprawce na cali cug strangi i z/*logosem* (PDS 57), Hoste; 1823: *longoš okuwany ze železom a brcou* (SN 17: 612), *langoše* (SON 5: 316), Nbh: *lógóš* (s. gy.); – **3.** ’lógós ló’ – 1872: *Longoš* [!] Logos (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a: 3b), Szs, 1895: *lo^ugo^uš* (NyK 25: 299), *logoš* (Czambel; Kálal; SipM), Nbh: *lógóš* (s. gy.), *lógóš* (Borg 146); – **4.** ’csavargó, dologkerülő’ – Malč: *longoš* (StSl 11: 96), *logoš* (SipM).

A fgr. eredetű m. *lóg* 1. ’herabhängen; baumeln’ (1578: EWU); 2. ’wackeln’ (1585: uo.); 3. ’bummeln; umhergehen’ (1841: uo.; további jelentéseit is l. uo) ige *lógó* melléknévi igenevének -s képzős *lógós* (nyj.-i *lógóús*) ’(herab)hängend’ (1736: SzT) származékszava. Mind az alakváltozatok, mind a jelentések a magyarból valók, vö. *lógós* ’lógós ló’ (1807: CzF), *lógós* ’lógós kocsi; lógós rúd’ (Ball). Az 1. jelentéshez vö. még m. *lógó* ’midőn a szőlőtőkén a vesszőt egész hosszában meghagyják’ (MTsz). Közben érvényesült a *lugaš* (l. ott) tartalmi és alak befolyása is. S feltehetően szőlőültetvényre utal a következő határnév is: Žiar n. Hronom, 1772: terra za *longosom dicta* (Ethey 20). Német származtatása (Machek¹; Machek²) téves. – A magyarból: Melich: NyK 25: 299; CzambSl 126; Kálal; Király: StSl 11: 96; Gregor: StSl 16: 211–2; Dudok 39 stb. – L. még m. > morva *longoš* (Bartoš), kukr. *lovgoš* (LizV 608), rom. *lugăuș* (Tamás), lengy. *logosz* (Sławski; Wołosz: StSl 35: 275–6), szhv. *logoš* (UElSk), jrut. *lovgoš* (Kočiš 119). – Vö. **lógó, lugaš**.

lógovat’, lógat’ 1. ’lóg, csüng’ – Malč: *lougac* (StSl 11: 96); – **2.** ’bujkál, csavarog; henyél’ – Malč: *longovac* (uo.), *lógovati* expr. (LexNov 188), Pivnica: O lóguvaňi | Ke’ ělapi odrukuvali za vojáku, uš svetová vojna ke’ prv bola, a ke’ lóguvali... (Dudok 177), *lógovat* expr. (GNS); – **Szárm.: nalógovat’ sa** ’kószál, bolyong’ – *nalógovati sa* (LexNov 188).

A XVI. sz. óta gazdagon adatolt ősi eredetű m. *lóg* ’herabhängen; baumeln; wackeln; bummeln; umhergehen; flihen; usw.’ (EWU) ige ill. annak nyelvjárási *lóg* (ÚMTsz) alakváltozata. A közép- és keletiszlovák nyelvterület déli részein és a nyelvszigeteken ismert tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 96; Dudok 39. – L. még m. > kukr. *lovgati, lovgovati* (LizV 68), jrut. *lovgac, lovgnuc, lovgovac* (és vált.) (Udv 56). – Vö. **lógó, logoš**.

lóhera ’Klee’ – *lohère* (SipM), Hačava: *lohera* (SISlov 4: 84), Sá, Bé: *lóhera* (Atlasz), Jd: [krava] keď bola od d’ateľini alebo od *lóheri* zdutá (NSM 6: 140), Fegernic: vo *luheri* (Benedek 73), Hh, Sh: *lohéra, lohér* (ALKSM 40. térkép); – **Szárm.: lóherka** dem. ’ua.’ – Č. Potok: *leherka* (SISlov 4: 84).

A *ló* ’Pferd’ és *here* ’Hode; Klee’ alkotta m. *lóhere* ’Klee’ (1326: TESz) összetétel, ill. annak régi és nyelvjárási *lúhere, lóher* (uo.; SzamSz; ÚMTsz) alakváltozatai. A kétnyelvű szlovákoknál megőrződhet a szóvégi magyar *é* (l.

14.3. p.), egyébként alaktani analógiával (*d'atelina*) -a kerül a helyére (l. 40.2. p.). Az etnikai határvonal mentén és a nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: Tvrdou: SISlov 4: 84; Benedek 73. – A m. kifejezés bekerült a kukr. (LizV 608) és rom. (Tamás 511) nyelvjárásokba is. – Vö. **herovka**.

lombár 'lusta ember; lump, csavargó' – *lombár* expr. (Myjava² 469; Kálal; Hv I, 444).

A bizonytalan eredetű m. *lombár* 'nagy, lomha ember' (1910: TESz; egyéb jelentésben 1786: uo.). A 'lusta' → 'lump, csavargó' jelentésmódosulás könnyen végbemehetett. Nem gyakori tájszó.

lomhavý 'lusta, lomha' – l'ehíwí... Syn... *lomhawí* (Bern); – **Szárm.:** **lomhár** 'lomha, lusta, semmirekellő ember' (GNS).

A tisztázatlan eredetű m. *lomha* 'lusta, tunya' (1611: TESz; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.). A melléknévi átvételre l. 36. p. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186.

lompoš 'lusta, rendetlen, hanyag, lompos, léha, könnyelmű' – *lompoš* sl. (Palk; Jg; Jancs I, 279; sl. Rank; Kálal; Bér: s. gy.; Hab 98, 153), Malč: *lompa* (StSl 11: 96), *lompa* (SipM); – **Szárm.:** **lompoška** 'schlampig' (Malč: StSl 11: 96); – **lompak** 'ein großer, schief laufender Mann' (SipM); – **lompošistý, lompošný** adj. 'lompos, piszkos; bozontos' – 1848: lompos, zacundarí,..., *lompošistí* (Jancs), Ks: *lompošistí* (s. gy.), Nbh: *lompošní pes* (s. gy.); – **lompošovat'** 'liederlich sein' – *lompossugem, lompossowali* sl. (Palk), *lompošugi, -owati* slc. (Jg), *lompošovati* sl. (Rank).

A belső keletkezésű m. *lompos* 'zottig' (1702: EWU) mn., ill. 'schlampige, nichtsnutzige Person' (1750: uo.; korábbi előfordulását és jelentéseit is l. uo.) fn., valamint annak *lomp* (uo.) alakváltozata. A m. *lomp*-ra visszamenő szk. *lompa* -a végződésére l. 44. p. Főként a közép- és kelet-szlovák nyelvjárásban ismert tájszó. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 11: 96; Hab 98; Gregor: HungSl 1983: 67.

lopov 'Stechheber' – *lopow* sl. (Palk), Mád, 1825: *Lopowj dwa* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1864: ovesili ako *lopový* nafúkané nosy (LaskS II, 331), 1872: a podobu *lopovov*, známých tekvic... (uo. 161), vyťahol *lopovom* do sklenice borovičky (LaskD III, 264), Szs, 1895: *lopov* (NyK 25: 299), *lopov* (Kálal), *lopou* (Márkus 105; Malč: StSl 11: 96; ŠtolcJ 61), Nbh: *lopó* (s. gy.; GNS), *lopo^u* (SipM) stb. – **Szárm.:** **lopovček** dem. – Štítník, 1702: zaplatil sem za mesky *lopoček* d 34 (HSSJ), *lopó-tök, lopovčok* (Jancs); – **lopovik** dem. – M. Kameň, 1741: Item Hawgrik a neb *Lopowik* do Piwnice (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), *lopovik* (Kálal); – **lopovka** 'ua.' – *lopó, lopovka*, vínová t'ekvička (Jancs), *lopó-tök, lopovčok, lopovka* (uo.), *lopótök, Flaschenküribiß, Weinheber; lopovka...* (Loos I).

A borfejtésre használt *lopótök* 'Flaschenküribiß, Weinheber' (1716: EWU) összetételből önállósult m. *lopó* 'Stechheber' (1789: uo.), ill. annak nyelvjárási *lopóu* alakváltozata. Ez a *lop* 'stehlen' ige melléknévi igenevének a főnevesült alakja. A szőlőművelés és borászat révén terjedt el a szlovák népnyelvben. – A magyarból: MEW; Melich: NyK 25: 299; BEW; Kálal; Szabó: LS 1–2: 176;

Machek¹; HSSJ stb. – A magyar szót különböző jelentésben átvette a kukr., rom., jrut., szhv., szl. is (l. LizV 608; Tamás 508; Udv 56; UEISK; Plet; BEW; Schubert).

lora 1. 'Nachwein, Trestwein, Lauer' – 1666: hroznowjch zrn (neb ztlčin:) bjwa *lora* (HSSJ), 1673: j na *Lóre* patrácze dobre... (KNyNyE 282), 1763: Lora vel Lorea: czingyr, wjno posledny... *Lora* (KamSl 486), Kavkovce, 1772: geden sud *lóry*... dawaly (Udvari 434), 1775 k.: Löre, *Lora*, zadnj wjno... (StSl 3: 93), Šariš, 1813: Bečky N° 24... w gedneg... *Lyora* N° 1 (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *lora* (Kálal), *lóra* (Garaj), *l'ora* (SipM); – 2. 'hitvány leves' – *l'óra* (LM 171), *lóra* (Garaj), *l'óra* pejor. (LexNov 198), *léra*, *l'óra* (GNS); – 3. 'gyenge kávé' – Tis. Hámor: *l'óra* (SR 8: 262).

A kfn. eredetű m. *lóre* 1. 'Nachwein, Trestwein, Lauer, schlechter, schwacher Wein' (1514: Mollay; TESz); 2. 'Getränk aus Wasser, Essig usw.' (1578: uo.); 3. 'hausgemachtes Getränk aus Pflanzenkernen, Obst usw.' (1784: TESz); 4. 'unschmackhafte, dünne Suppe, Geschlampe; schlechtes Getränk, Gesöff' (1843: uo.). Címszavunkat szokták a latin *lora* 'ua.' átvételének tekinteni (l. Machek¹; Machek²; HSSJ stb.), ami azonban csak az 1. jelentést és a *lo*-val kezdődő alakokat illetően fogadható el. De tekintettel arra, hogy a szőlőművelési és borászati terminológia számos eleme magyar eredetű, ezért elméletileg a *lora* is joggal sorolható közéjük. A *l'ó*-, *lé*- kezdetű alakváltozatok, valamint a 2. és 3. jelentés forrása pedig egyértelműen a m. *lóre*. A magyar *ő* és a szövégi *-e* szk. reflexióira l. 14.; 17.; 40.2. pontokat. Az 1673. évi adat írásképe teljesen azonos a magyarral, kérdés azonban, hogy hogyan ejtődött. – A magyarból: Udvari 434. – Németből való származtatása (pl. LM 171; Király: StSl 3: 93; TESz; Rudolf) megalapozatlan. – L. még m. > kukr. *lövra*, *rövl'a* (LizV 607), rom. *liúri* (Tamás).

Lorinc, Lerinc 'Laurenz' – Žilina, 1460: ménem *Loryncz*, jest byl mezi nás přišel (Ryš 275), N. Lúпча, 1509: Ya... magiczy dwu synow, geden Ma[r]tyn a druhy *Lewryncz* (JŠ 6: 133), Trenčín 1526: že by pan *Loryncz* ten duom obstavyl (Varsík 124), Holič, 1532: pana *Lorincze* (uo. 159), 1541:... pana *Loryncze* Rzezle (JŠ 6: 261), 1658: den swateho *Lewrinca*... (uo. 227), Ružomberok, 1555: ze *Lorincz*, messár... (StanD III, 191), Sirk, 1563: *Leryncz* (Ila IV, 94), Chvalová, 1572: *Lerinc* (Ila II, 278), Vyš. Slaná, 1576: Stephanom *Leorincz* (Ila II, 295), Topoľčany, 1605: *Lorinc* Hessterin... (SzkMv 91), 1613: gmenem *Le'orincz* (PDS 110), Trnava, 1620:... na pana Cörödi *Lorinczoui* (JŠ 6: 64), Štítnik, 1636: gakožto: Czekuš *Lörincz*, Hawranko Gasspár... (PCA 1. doboz), 1662: za... pana rychtare Liptak *Leörintse* (Jelš 305), 1669: z Liptak *Leörinczeom* (uo. 311), Vršatec, 1683: Olaha *Lörinca* cery Anny kopanice (Urb II, 423), Pukanec, 1770:... Gankowj, Miskowj a *Lorintzowy*... (HSSJ III, 176 *odovzdat'* a.), stb. – **Szárm.:** **Lorincov** adj. poss. – 1512:... krem... sluzebnika pana *Lorinczowa* (Varsík 109), Hažlín, 1618: Jurko *Lorinczow* (Urb II, 88).

A lat. eredetű m. *Lörinc* 'ua.' (Ladó 187; Kálmán 27; Szilágyi 194–5; Fekete: MNyTK 191: 26), amely magyaros alakban a XII. századtól gazdagon adatható (l. Fehértói 205). A szlovák *e* sem a latinból, sem a németből nem származhat,

csak a magyarból, de az *o* változatnál – tekintve az *-inc* szóvéget is – ugyancsak számításba veendő a magyar hatás lehetősége. Különösen egyértelmű ez az *ö*-vel lejegyzett adatok esetében. A m. *ö, ő* szk. reflexióira l. a 17. p. – A szlovákban a *Vavrinec* (SSJ) az általános (egyéb alakváltozatait l. Habovštiaková: SISlov 10/1: 39–40, itt l. a magyar hatást is.).

lovás 1. 'Pferdeknecht, Reitknecht' – A rengeteg adatból csupán válogatva: 1560: (lovas)meštroví | s jeho *lovasmi* (Ant¹ 222; Ant² 207; 1. NZ I, 48 is), Žilina, 1599: *lowasa* ze dworu panskeho (HSSJ), Bytča, 1617: *Lowásowi* na den dwa Rowasse chelba (BathtLt Lad 27 Rsz 70 Fasc 10: 94), Orava, 1618: Widany... Na... *Lowása*, Jalowiaře... (StSl 17: 103), Likava, 1627: *Lowasom* a cžatlossom... (BathtLt Lad 25 Fasc 28), 1629: Equiso, agazo, Kőz louáz legeny, *Lowas* a neb Konsky pacholek, Roßknecht (Dict 399–400), 1645: *Lowasom* dwom geho W. Pana Matyassa... (NádLt Okir I 289/A: 688), 1666: *lovas* konsku stagu čisty (HSSJ), Budatín, 1690: Pacholku, aneb *Lowasowy* chelba... (SMS 6: Príloha 19), Žilina, 1709: chelba *lowasowi* Durczanieho... (PDS 52), 1733: Item *Lowasowy* cžesak spraweny (EstLt Rep 39 Fasc C Nr 109), M. Kameň, 1744: za gedem Par čižgem zaplatili ktere wzali Pre Panskiho *Lowasa*... (Ballt Kékkői urad. 35. cs.), Zvolen, 1760: Od menteky kocyssom aneb *lowasom* suczeg (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 10b), 1775 k.: Lovász, *Lowas*, Equiso (StSl 3: 93), 1788:... ein Stallknecht; lováš, *lovás* (Korab 8), *lowás* (Bern), Abov: Pan poveda na *lovasa* (Czambel 353), Folkušová: *lovás* (StSl 3: 93), Malč: *lovas* (StSl 11: 96) stb.; – 2. 'Gestützwärter' – Malč: *lovas* (StSl 11: 96); – **Szárm.:** **lovásky** 1. adj. – Orava, 1625: za seno *lovaske*, kdy koni napasu... (Urb II, 155), 1652: wreczko z parteku *lowasku*... (HSSJ), Trenčín, 1652: na konje panske gak na wozarske, tak na *lowaske* (uo.), Bytča, 1678: dano p. Viragh Mihalyowy *Lowaskych* penezj (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N), *lowáski* (Bern) stb.; – 2. subst. 'lovászpénz' – Kys. N. Mesto, 1770: mosime...*lowaske*, cenz pansky... platyt (SzkMv 113), platyme...*lowaskeho* Fl. 24. d. 20... (uo. 118); – **lovásik** dem. – 1645: geho W. p. Mattyassa *lowasikowy* doloman (HSSJ), 1683: Ittem *Lowasikowy* kiesnikowy... (RadvLt 82. cs. IV. o. XXV. cs.); – **lováska** 'lovászné' – 1647: dalo se... Czaklossowy...*Lowaszcze*... (NádLt Okir I 289/A: 3b), *lováska* (Bern; további származékait is l. uo.).

Az ősi eredetű *ló* 'Pferd' főnévnek *-ász* képzős magyar *lovász* 'Pferdeknecht, Reitknecht' (hn. 1055, kn. 1395 k.: TESz) származéka. A királyi lovászok faluja, a Nyitra megyei *Lovászi* (1264: *Luaz*, 1532: *Lowazy*: VSOS II, 50) hn. Régi szlovák neve *Lovasovce* volt, ez ugyancsak a magyarból való (l. Kniezsa: SziEmlK II, 377. l. jegyzet), egykori előfordulására vö. 1570: *Lovazy* aliter *Lowazowcze* (VSOS II, 50). Ma *Koniarovce* (1948: uo.), ami a magyar elnevezésen alapuló képződmény. A régi írásmód alapján nem mindig lehet megbízhatóan eldönteni, hogy az idézett adat valóban a *lovás*-ra vonatkozik-e, vagy netán a *lovaš*-ra. Ennek következtében a HSSJ a *lovás* címszó alatt tárgyalja a *lovaš*-t is. A kontextus azonban adott esetben azért útmutatásul szolgál. Így pl. az 1737. évi *ssabla lowaska* (HSSJ) aligha 'lovász szablya' (ilyen ui. nem volt),

ellenben 'lovás szablya', azaz 'huszár szablya' (l. a *lovaš* a.). – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 523; Király: StSl 3: 93; Doruľa 69, 70; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *lovas* (LizV 88, 608; Dezső: NytudÉrt 128: 72), szhv. *lovas* (UElSk). – Vö. **lováslegín, lovásmešter.**

lováslegín 'Pferdeknecht, Reitknecht' – Budatín, 1597: byly sluzebnyczy geho tria... Mihal *Lowas Legyn...* (SzunyLt 1. cs.), Bytča, 1676:... y *Lowas Leginowy* dano masla... (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 27), *Lowas Leginowy*, dwom Lowašom, Wozarowy... (uo., Nr 28).

A *lovász* 'Pferdeknecht, Reitknecht' és *legény* (népnyelvi *leginy, legín*), 'Bursch; Knecht' alkotta m. *lovászlegény* 'Pferdeknecht, Reitknecht' (1603: Thurzó II, 88) összetétel. Úgy látszik, hogy az elterjedt és azonos jelentésű *lovás* mellett ritkán kerül felhasználásra. Így történt ez a szhv.-ban is (l. UElSk 345). – Vö. **legín, lovásmešter, segiñlegín.**

lovásmešter 'Stallmeister' – 1560: *lovasmestro(vi)*, | jeho lovasúm... (Ant¹ 223; Ant² 207; l. NZ I, 48 is), Žilina, 1586: pana Ferenczow *lowasmeister* prissel (HSSJ), 1625: pokud se *lowas mistr* newistrogí (Fejpl 1625), 1637: dal sem pana Paloczay Gabora *Lowas messtrowy...* (BathtLt Lad 27 Fasc 8), 1642: tedy s pety voznikov a *louasz mystra...* k vam... vysilagy... (SP 11: 86), a tak Panu *Lauasz meštrovy* vozarom y fulaytarom... (uo.), 1647: *Lowas Messtrowy* som poslal dar (NádLt Okir I 289/A: 623), 1652: Dal sem *Louaszmesstrowy* Horuat Miklossowy (Agrík 6: 216), 1666:... hofmistr, poharnik, *lowassmesster* (HSSJ), Žilina, 1717: *lowassmesstrowi...* dali baranieho (uo.) stb.; – **Szárm.: lovásmeštrov** adj. poss. – 1637: w *lowasmestroweg* izbe (uo.), 1687: Komora *Lowasmesstrowa* (NádLt Okir I 289/B: 663), Trenčín, 1773: inventar do *lovasmeztroweg* swetnicze (HSSJ); – **lovásmešterský** adj. – Likava, 1649: *Lowas messterska* yzba (BathtLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29).

A *lovász* 'Reitknecht, Pferdeknecht' és *mester* 'Meister' alkotta m. *lovászmester* 'Stallmeister' (1554: NySz II, 790) összetétel. A *-mešter* utótag helyébe néha a szlovákos *-meister*, ill. csehes *-mistr* lépett. – A magyarból: Kollár: NZ II, 510; HSSJ. – L. még m. > szhv. *lovasmešter* (UElSk). – Vö. **kvartiel'mešter, lovás, lováslegín, mešter.**

lovaš 'lovás katona' – Lietava, 1627: Mesyčzne Penjze *Lowasom*, který zastawaly na Quartilech (BathtLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 28), Ludanice, 1663: V taky čas kdy by se mohlo zobrat dvesto neb tristo *lovasov...* (RabT 191), Štítník, 1666: kdy *lowasse* okradly... (Gemér 3: 195), 1666: konjk neb *lovas* w sedle sedicy... (HSSJ), Továrniky, 1669: čakanmi nekolik *lovašu* može nas nočnu hodinu vyrubat (RabT 207), Boca, 1705:... strany soldossow aneb wogenskych *lowassow* (HSSJ); – **Szárm.: lovašský** adj. – Nitra, 1737: gedna polska ssabla *lowaska* (uo.).

Az ősi eredetű *ló* 'Pferd' főnévnek *-s* képzős m. *lovas* 'lovás katona' (szn. 1138, kn. 1245: TESz) származéka. Az egykori írásmód nem döntő a tekintetben, hogy *lovás* vagy *lovaš-e* a helyes olvasat, csak a szöveg szolgálhat segítségül. Ha nagyobb létszámról, harcokról, kártevésről, fegyverfajtáról stb. kapcsolatos

az adat, akkor lovast, nem pedig lovászt jelöl. – A magyarból: Horváth: RabT 252; Gregor: NyDt 176. – Vö. **lovás, lovašhadnad’**.

lovašhadnad’ 1. ’lovas katonák parancsnoka’ – Ludanice, 1655: *Lowas-Hatnaymu na Službu fl. 1* (NádLt Okir I 289/A: 256b); **2.** ’lovascsendőr’ – Tk, 1852: za lovas *hadnagya* (SIKöml 332), 1856: za nyomaszkiho *lovas hadnagya* (uo.).

A m. *lovas* ’lovas katona’ és *hadnagy* ’parancsnok’ alkotta m. *lovashadnagy* ’lovas katonák parancsnoka’ (1589: MNy 77: 426) összetétel. A HSSJ II, 233 *lováshadnadi* címszava helytelen, mert *lovászhadnagy* nem volt, csak *lovashadnagy*. A 2. jelentés a m. *hadnagy* ’Gendarm’ (MTsz) jelentésen alapul. Elavult szó, mely korábban sem lehetett gyakori. – A magyarból: Gregor: MNy 77: 429; uő.: NyDt 176; HSSJ. – Vö. **hadnad’, lovaš**.

lugaš 1. ’rankender Weinstock’ – Vsz: *lugoš* (ŠtolcM 80); – **2.** ’magasan vezetett (idősebb) szőlővessző; lugas’ – *lugaš* (GregPsz 241; Niž. Hrušov: SR 55: 288), jzsl: *lugoš, lúgaš, lugaš* (SR 55: 288), *lúgoš* (LexNov 146).

A valószínűleg ol. eredetű m. *lugas* 1. ’Gartenlaube’ (hn. 1284, kn. 1493: EWU); 2. ’rankender Weinstock’ (1604: uo.; a szó eredetére l. még Hadrovics: NytudÉrt 88: 30–1; Mollay 395 is), ill. annak *lugos* alakváltozata. A hosszú szőlővesszőknek rudakra történt felfuttatása következtében címszavunk a szlovák népnyelvben erősen hatott, ill. összekeveredett a *longoš, longov* szavakkal (l. ott). – A magyarból: ŠtolcM 80; GregPsz. – L. még m. > kukr. *lugoš* (Liz 109), rom. *lugáci* (Tamás), szhv. *lôgoška* (és vált.) (UElSk), vend *lugos* [o: -š] (Flisz I, 104).

lukastov ’Locher, Locheisen’ – Tekov: *lukasto* (SN 16: 371–3), Malč: *lukastou* (StSl 10: 234), *lukastou* (StSl 11: 105 *vagou* a.), *lukasto^u* (SipM), NI: *lukastou/v* (Roh 135, 339).

A talán ősi eredetű *lyuk* (népnyelvi *luk*) ’Loch’ főnéből képzett *lyukaszt* ’löchern; knipsen’ (1506: EWU) igének *lyukasztó* (alakv. *lukasztó, lukasztóu* stb.) melléknévi igeneve, amely ’Locher, Locheisen’ jelentésben főnevesült (1517: OklSz). A szk. szóvég alakulására l. a **13.** pontot. – L. még m. > rom. *iucastău* (Tamás).

lušta ’lusta, rendetlen asszony; piszkos, mocskos asszony’ – 1775 k.: *Lussta*, *Lussta*, *Iners* (StSl 3: 93), *Vachotovice*, 1784:… *panjam do kurwou, lusstou* *nadawaly* (HSSJ), *czondra, cundra, lušta, odran* (Jancs), *Tam sa o takú luštu slabo obzerali* (DobšP II, 85), *lušta* szitokszó nőkre (DobšO 45; Zát¹ 13), 1897: *To je tá lušta!* (Timr I, 119), *lušta* (Kálal; Garaj; Folkušová: StSl 3: 93; Ripka 127; LexNov 225; GNS) stb.; – **Szárm.: lušták** ’lusta, rendetlen férfi’ – *lompos, lušták, lompoš* (Jancs), *lušták* szitokszó férfira (DobšO 44; Zát¹ 41; Kálal), *lušćák* (Zát³ 415); – **(po-, u-, z-, za-)luštat’ (sa)** ’bepiszkít, bemocskol, besároz; bepiszkolódik, bemocskolódik, besározódik’ – *Bzenica*, 1639: *že gu uon stretol na S. Dura wčas rano na lukach ulussta[nu]* (PDS 116), Šariš, 1834: *Zaluštané dëwky | Gá mládenec prekedwešný | Ne pre djwky, pre newesty: | Ne pre djwky zaluštané...* (NZ I, 80), *czondrás, cundraví, ošarpaní, zaluštani*

(Jancs), okr. Bardejov, 1891: My daleko vandrovali, | koničky mi *polušťali* (SSpevy II, 495), Ďaleko sme vandrovali, | koňe *še* nam *poľušťali* (Žak 573), *zalušťaný* vsľ (Kálal), *zľušťac še* vsľ (uo.), (*u-, za-ľušťat' se* (GNS); – **ľušťavý** adj. 'lusta; piszkos, mocskos; rendetlen' – Záhorie, 1756: čert wge, gako chodil po swete ten *lusstawj* (HSSJ), 1775 k.: sordidus: *lusstawy* (uo.), XVIII. sz.: *Lusta Lustavi* [!] (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 70), *ľušťawí* (Bern), léha, *ľušťaví*... (Jancs), léhás, *ľušťaví*... (uo.), *lusta, ľušťaví, leňiví* (uo.), *ľušťavi* (SipM), *ľušta ľušťavá* (LexNov 225), Csa: Či sa *ľušťaví*, či sa keľavní (NSM 3: 196), Nbh: ľebo to vřaveli, že *ľušťavá* je d'iovka, aľe aj ženou *ľušťavá* buďe... (NSM 4: 238); további képződményekre l. Bern; Jancs.

Az ismeretlen eredetű m. *lusta* 1. 'von einer gewissen Gangart (Pferd)' (kn. 1405 k.: TESz); 2. 'faul, träge; untätig' (1528: uo.; további jelentéseit is l. uo.), ill. annak *lyusta* (uo.) alakváltozata. A szlovákban a 2. jelentésben honosodott meg, ahol ennek alapján 'lusta' → 'piszkos, maszatos, ápolatlan' → 'sáros' jelentésbővülés ment végbe. S ebben talán a hangfestő eredetű m. népnyelvi *lustos* 'lucskos, sáros, mocskos' (1611: TESz) mn. hatása is lehetséges volt. A m. jövevényszó főnévi és melléknévi felhasználására l. **10.5.; 36.** pontokat. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 448; Antal: Nyr 29: 331; Kálal; Garaj; Király: StSl 3: 93; SipM; Gregor: HungSl 1983: 67; HSSJ stb. – L. még m. > jrut. *ľušťavi* (Kočiš 120), *ľušťac* (Udv 56: helytelenül a *ľušťalkodik*-ból).

M

máčoňa 'szamártövis; Onopordum acanthium' – 1825: Mátsonya, onopordon, slav. *máčoňa* (Leschka 143), *máčoňa* slk. (MEW).

A szlovén eredetű m. *mácsonya* 1. 'zur Benennung verschiedenen Unkrautpflanzen mit stacheligen Blättern' (1784: EWU); 2. 'Kardendinstel' (1807: uo.), amely alak a szl. *máčina*-ból a magyarban formálódott. Nem gyakori tájszó, talán már el is avult. – A magyarból: MEW; SzlJsz 687 valószínű; TESz; EWU.

mad'al 'vadgesztenye' – *mad'al*, vadgesztenye (Jancs II, 133), 1854: *mad'al* (VSBN 324), Roßkastanie...; *mad'al*... (Loos II, 435), *mad'al*, vadgesztenye... (Loos III, 229).

Az ismeretlen eredetű m. *magyal* 1. 'Flaumeiche' (hn. 1193: TESz); 2. 'Stechpalme' (1807: uo.). – A magyarból: MachekR 143; Machek¹; Machek²; TESz. – Szk. közvetítéssel átkerült a csehbe is (l. uo. és Sulán 268–9).

Mad'ar 1. 'Ungar' – Szn. 1468–72: pa[n]v *Magier* Balassowy...(SČL 22), Budmerice, 1543 (ném. szövegben): Juro *Madar* hat ein ganntzen hof (Urb I, 130), Vištuk, 1543: Juro *Madier* hat diß haus kaufft... (uo. 136), Pača, 1563: *Magyer*, 1568: *Magyar* (Ila III, 154); – kn. Stropkov, 1640: ktory szam perszy prisiahnuł Jacko Druhy *Madiar* Lukacz Rohoznicky (SlŠtJ 1969: 240), 1809: *Mad'ar*, Slowák pod těžkým ghem plače (NZ II, 144), *Mad'ar* (Palk), 1830: čo

Kočony o *Maďaroch* povedal (ChalD 82), 1836: Jednu v Uhersku Slovák, dvě *Maďar...* (Zora 2: 282; StSl 30: 224), 1839: Slowák, Němec, *Maďar...* (MTA Rui 8-rét 206/183: 29), 1845: Ostatní sú... všetko *Maďari* (SR 36: 301), *Maďar* (Loos II, 545; SSJ) stb.; – **2. Maďar**, rendsz. **Maďary** pt. 'Magyarország' – 1809: Krage, pripustiwše cizozemce | *Maďary*, Olachy také Němce (NZ II, 144), na *Maďarach* 'v Maďarsku' (Buffa 174), *Maďare* 'Dolniaky' (GNS), *Maďar* (SipM; hovor. zastar. SSJ); – **3. maďar** 'táncfajta' – 1861: učili ma... valčík, polku a *maďar-sólo* (LaskS II, 191). Jestvuje tu tzv. Solomaďar alebo *Maďar* pohybove jednoduchý verbunk... (ZálLT 216); – **4.** 'burgonyafajta' – Tis. Hámor: *maďare* pt. (SR 8: 262; GNS); – **5.** 'kutyafajta' – Liptov:... malých čiernych psíkov zvaných *maďari* (PodolP 109); – **Szárm.: Maďarčík, Maďarčok** dem. – 1675: slyšala jsem od *Maďarčoka* (KPP 34), Prešov, 1784: *Andreas Magyarsik*, slobodny cissmarsky towariss (HSSJ III, 227 *odvandrovať* a.); – **maďarský** adj. – 1809: s *Maďarským* se národem spogili (NZ II, 144), 1823: rúchá mnohé *maďarská* slova (Hlas 104), 1835: w *maďarském...* Gaziku... (Zora 85), *maďarskí* (Jancs; GNS), *maďarský* (SSJ) stb.; – **Maďarka 1.** 'Ungarin' – Muráň, 1676: *Stara Magerka* (Ila III, 61; ugyanazon személy 1666-ban *Uhrin*: uo.), 1832: *Maďarka* to z Jagru (KollárB 245), 1834: Kde *Maďarka* tam hnew (NZ I, 63), Šariš, XIX. sz.: Hanča mišlyi to *magyarka* (SN 18: 261), *Maďarka* (Jancs; GNS; SSJ) stb.; – **2. maďarka, maderka** 'szőlőbujtás, -dugvány; szőlővessző' – 1652: dal sem yamy Waxl giesery delati co se *maderki* sadily (NádLt Okir I 289/A: 412), 1672: Tež yako *maderka* muže se blysko zeme mlada haluzka do zeme zahnuty (PDS 254), Brestovany, 1728: za 100 *magyarak* (JŠ 9: 230), 1773: Kterézto réwy potom *Maďerky* w někteřjch mjstech nazýwagj (Wiegand 236), 1792: zakládag Dolówki: řebo mladé *Maďerki* (Fándly II, 53), Brestovany, 1820: *maderky* zahibovaly (JŠ 9: 230), *Maďarka*; Sadzar... vulg. *Maďarka*, Reffinek (Bern), Bošácka dolina: *maderek, maderka, maderky* (SP 11: 319), *maderek* (Kálal), *maďarka, maderka* (SR 55: 288); – **3.** 'ruhaféleség' – *Magyarka*, langes ungarisches Oberkleid; *maďarka...* (Loos I, 414; NO 6: 240), *maďérka* (LexNov 236); – **4.** 'tehénfajta' – Trnava: *maďarka* (Agrik 13: 92); – **5.** 'futball-labda' – *maďarka* zastar. (SSS); – **6.** 'magyar szalámi' – *maďarka*~ *maďarák* (uo.); – **maďarkový** adj. – 1792: abi sa Hnog, aňi Ríwa a *maďerkowého* Koreňa ředotkól (Fándly II, 64); – **maďaruša** 'szőlőfajta' – Hložany: bjela *maďaruša* (s. gy.); – **maďarstvo** 'magyarság' – *maďarstvo* (Jancs I; SSJ); – **Maďarsko** 'Magyarország' (SSJ); – **maďarčina** 'magyar nyelv' – 1830: aby som deti *maďarčine* pilne vyučoval (ChalD 83), 1832: dítky k *maďarčine* nutil (KollárB 318), *maďarčina* (Jancs II; SSJ), *maďaršina* (GNS) stb.; további származékokat l. Jancs; Kálal; SSJ; SCS.

A fgr. eredetű m. *magyar* 1. 'Ungar' (870 k.?, 1121: EWU); 2. 'ungarisches Lied' (1814: uo.); 3. 'Art ungarischer Tanz' (1832: uo.), ill. annak régi *magyer* alakváltozata, amely még a XVI. században is gyakori volt (l. MSzFE). Mivel a szlovákban a magyarok megnevezésére kezdettől fogva az *Uher, Uhor*, plur. *Uhri* (és képződményeik) szolgáltak (ehhez l. Király: MNyTK 141: 58), ezért a

Mad'ar népnév korábban csak szórványosan fordult elő és csak a XIX. század folyamán kezdett igazán teret hódítani. Más a helyzet a *mad'arka* 'bujtás, szőlődugvány' származékszóval, amely szőlőművelési szakszóként ismeretes. Korábban úgy véltem, hogy ez nem szk. képződmény, hanem felelehetően szhv. eredetű m. *magyarka* 'szőlőbujtás' (Bern); 'egy fajta szőlő' (1833: AnUB 4: 131) átvétele, miközben a szlovákban disszimilációval lett az *e-s* változat (uo. 132–4). Ennek azonban pillanatnyilag ellentmond a szótörténet, ezért a XVII. század közepe óta adatolható *mad'arka* szk. képződménynek látszik, mégpedig az olyan szerkezetek alapján, mint pl. a *magyar szőlő*, *magyari bor* (uo.). S a *maderka* alakváltozat tanúsága szerint a képzés alapjául a *magyar* szónak régi (XVI. századi) *magyer* alakja szolgálhatott. A Hložanyban lejegyzett *mad'aruša* viszont helyi átvétele a szhv. *madž'aruša* 'Art Weintraube' (IvBroz I, 651) képződménynek. – A magyarból még: Halász: Nyr 17: 448; Király: StSl 11: 96; Schubert 464. – Egyéb nyelvi előfordulására l. Sulán: MNy 53: 162; Machek²; LizV 101; Urbanczyk: StSl 12: 419–20; Décsy 43; Udv 56; Schubert 460–65; UEISk; Hollós 42–4. – Vö. **solomad'ar**.

mad'arázovat' 1. 'erklären, erläutern' – Nye: *mad'arázovat'* (Márkus 106), *mad'arazovac* (Malč: StSl 11: 96; SipM), *mad'arázuvat'* (GregPsz 241); – **2.** 'magyarul beszél' – *mad'arázovač* (GNS); – **Szárm.: vymad'arázovat'** 'erklären, erläutern' – *vimad'arazovac* (Malč: StSl 11: 96).

A *magyar* 'Ungar; ungarisch' szónak magyarban keletkezett *magyaráz* 'erklären, erläutern' (1372 u.: TESz) származéka. A 2. jelentés a szlovákban alakult ki, ezt elősegíthette a *Mad'ar* jövevényszó befolyásoló hatása is. – A magyarból: Márkus 106; Király: StSl 11: 96; GregPsz 167; SipM. – Vö. **Mad'ar**.

mádra, madra 1. 'Gebärmutter' – 1666: zena plod w ziwote materinskem neb w *madre* nosjcy (HSSJ), 1706–7: loco: *madra* (uo.), 1825: *madra, matra* (Leschka 139), *madra* (Jancs); – **2.** 'Matricaria chamomilla' – 1775 k.: *matricaria: madra zelina* (HSSJ); – **3.** 'Nepeta cataria' – *mádra mačia* (Kálal), *madra, mačia madra* (VSBN 324); – **4.** 'Honigblume' – *mádra* (Hv I, 456); – **5.** 'méhgörcs; gyomorgörcs' – 1871: *mádra, méhgörcs; Mutterkrankheit, Hysterie* (Loos III, 230), *mádra* (Mič; sl. Rank; Kálal; LexNov 195), *mádre* (Kálal); – **6.** 'placenta' – *mádra* (GNS); – **7.** 'mesebeli béka, amely az erdőben rejtőzhet' – *mádra* (Mič; Kálal); – **Szárm.: mádrový** adj. – 1825: ... nam dicitur *mádrová* tráwa (Leschka 139); – **mádrisko 1.** 'gyomorgörcs' (Kálal; nár. Is I 363); – **2.** 'placenta' (GNS); – **madrina** 'Nepeta cataria' (Ripka 65); – **mačkamádra** 'Nepeta' – 1862: Zle mi je, zle, len sem chytro tej *mačkamádry* medzi zuby (LaskS II, 32), A vy... chytro doneste *mačkamádrú* (uo.); – **madrimačka** 'ua.' – *madrimačka* (Bern; VSBN), *modrimačka* (Holuby 233; Kálal), *modrinačka* 'Melissa' (Kálal).

A szláv eredetű m. *nádra* 1. 'würgender Krampf' (1547: EWU); 2. 'Gebärmutter' (1577 k.: uo.), 3. 'Menstruation' (1588: uo.); 4. 'Nachgeburt' (XVIII. szef.: uo.); 5. 'Gundelrebe; Pfenningkraut' (1774: uo.) főnévnek *mádra, madra, matra* (TESz) alakváltozatai. Mivel a szókezdő szláv *n-* a magyarban változott *m-re* (uo.), – a szlovákban *ňadrá* az ősi szó folytatása (1697: HSSJ; SSSJ)

–, címszavunk tehát az 1–6. jelentésben csak magyar eredetű lehet. A 7. jelentés a szlovák nép hiedelemvilágában keletkezett (a békához kötődő hiedelmekre l. Holuby 372–86). A *mačkamádra* a m. régi és népnyelvi *macskamádra* 'Nepeta cataria' (1771: MNyTK 10: 32; CsP 122) összetétel (l. még ÚMTsz is) átvétele, a *modrimačka* pedig annak szing. gen.-os szerkezetben állandósult alakja. S ez utóbbiból népetimológiával lett a *modrimačka*, *modrinačka*. – A magyarból: SzlJsz 352; Machek¹; TESz; EWU 1012. – L. még m. > lengy. *madra* (Wolosz: StSl 35: 276–7; – bizonyára szk. közvetítéssel – G. F.).

madzag 'Bindfaden, Spagat, Kordel' – *madzag* (GNS).

A feltehetően korai úfn. kori bajor-osztrák eredetű m. *madzag*'ua.' (1405 k.: Mollay; EWU). Ezidáig csak Gömör megyei recens anyagból tudom idézni. A honi eredetű *motúz*'ua.' (1720: HSSJ; SSJ) és a németből átvett *šnúra*'ua.' (SSJ; Rudolf), *špagát*'ua.' (uo.) mellett kevésbé tudott érvényesülni.

mafla 1. 'tölpelhaft' – Si: Oh, ti *mafla*, čo si ti mi ten oheň pokazev? (Rozm 292), lebo potom každý naňho vystúpi ako na takého, čo ja *mafla* (BallekP 36); – **2.** 'fene, nyavalya' szitokszó – *nafla* (Kálal); – **3.** 'pletykás asszony' – *mafla* (Ripka 127).

A talán ném. eredetű m. *mafla* 1. 'tölpelhaft' (1873: TESz); 2. 'schaff, schlapp' (1912: uo.). címszavunk 3. jelentése az 1. alapján a szlovákban keletkezett. A *m* > *n* változás az ilyen expresszív kifejezésekben könnyen bekövetkezhetett. – L. még m. > rom. *moáflă* (Tamás).

maglov 'Zuchsorte, Zuhtrase' – Malč: *maglou* (StSl 11: 96), *maglo^u* (SipM).

A fgr. eredetű m. *mag* 'Kern, Samen' szónak főnevesült *magló* (nyelvjárás *maglóu*) 'zur Vermehrung gezüchtet' (1577: TESz) melléknévi származéka. A szk. szóvég alakulására l. **13.** p. Zemplén megyei tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 96; SipM. – L. még m. > kukr. *maglówka* (LizV 124). – Vö. *magočka*.

magnáš 1. 'Magnat' – 1767–74: tak take y swetskym Panum a *Magnassum* (OSzK Fol Lat 3501: 262–3), 1778:... k *magnassum* se prirownavagú (HSSJ), Spiš, 1794: hercekum, grofum, *magnašum* a zemanum (Gács 244), XVIII. sz.: sluchagte, wi *magnasse* a mocznarowe... (HSSJ), 1820: w Kragi Vherskem *Mağnássi* (Wsselico: címlap), *magnáš* (Bern; Mič; Kálal), XIX. szk.:... ako dákeho *magnáša* (Polívka III, 60), 1862: syn uhorského *magnáša* (Lipa 2: 241), *magnaš* (Malč: StSl 11: 96; SipM), Pk: *Mágnási* aj páni hovorili (LamiP 43); – **2.** 'nagy úr, gazdag ember' – *magnáš* l'ud. expr. (Kuk, Jégé, Tim: SSJ; hovor. pejor. SCS), *magnaš* (Buffa 174), *magnáš*, *magnaš*, *magnač* (SSNU), *mágnáš* (GNS); – **Szárm.:** *magnáška* fem. – *magnáška* (Bern; Kuk: SSJ), Hlohovec, 1828: slavna *magnaška* uherska (TrnZb I, 138); – **magnášsky** adj.; adv. – 1872: bársaký *magnášsky* pohreb (LaskS II, 220), *magnášsky* (SSJ) stb.

A középkori lat. eredetű m. *mágnás* 'Magnat' (1705: EWU). A magyar közvetítés mellett a kvantitás és az -š szóvég tanúskodik (erre l. **48.7.** p.). Az -áš nem szlovák képző (ennek tartja pl. OrlG 34), az -ač forma pedig analógiás módosulás eredménye (l. **48.8.** p.). A 2. jelentés az 1. alapján a szlovákban keletkezett. Közvetlenül a latinból való származtatása (l. Garaj; SCS) téves.

A szk. *magnát* 'ua.' (1704: HSSJ) – a cseh *magnát*-hoz hasonlón – viszont német átvétel (l. Machek²). – L. még m. > cseh *magnáš* (Sulán: MNy 53: 162–3: szk. közvetítéssel; Machek²).

magóčka, rendsz. **magóčky** pt. **1.** 'kisebb (dísz)gomb' – Žaškov, 1759: Doloman take... bez *magočjek* den. 20 (SSNM 1952–60: 155), Hybe, 1846: Spencere dva..., na dlhšom *magoči* štyri striebornie a na kratšom jedna mosazová (HornL 183), kabatiky štyri, na ktorých sa *magóčky* nachodia štyri striebornie (uo.), Reklíky dva, na jednom jedna *magóčka* strieborná maličká (uo.), *magóčkami* vykladaný opasok (Kálal 933), Prievidza: *magôčka* (SSNU), Konce remeňov... vybíjali... *magóčkami* tiež len na parádu (PolOp 20); – **2.** 'díszítő elem a népviseleten' – *magóški* (Nos 139; GNS), Hont: *magôčka* (SSNU); – **3.** 'kis csomó, bog a fonal, cérna végén' – Dol. Lehota: Urobže mi *maguočku*, ti máž ľepšie oči (uo.); – **4.** 'termés magja, szeme' – *magóčka* (SipM; SipB; Malč: StSl 11: 96; Rh, Bl, Rb: Atlasz), *magóčki* pt. (Malč: StSl 11: 96; Mny, Nbh: Atlasz), *magóčka*, *magóčki* (zempl, užh: SSNU); – **Szárm.: magóckový** adj. – [*magóšky*]... Využívajú sa ako ozdobná technika, tzv. *magošková* (Nosál'ová: SN 3: 253).

A fgr. eredetű *mag* 'Kern, Samen, Korn (Frucht)' (kn. 1395 k. MSzFE; EWU; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit l. uo.) főnévnek *magocska* 'Kernchen' (1585: NySz) deminutívuma. A magyarban csak a 4. jelentésben van kimutatva, ebből azonban hasonlósági alapon az összes többi jelentés kialakulhatott a szlovákban is. A Hybén lejegyzett *magoči* nyilván elírás a *magóčki* helyett (ugyanott kétszer is így szerepel). Az ő analógia eredménye egyéb szk. diminutívumok hatására. – A magyarból: HornL 194; SipB; Király: StSl 11: 96; Gregor: StSl 15: 96. – L. még m. > jrut. *magóčka* (Kočis 120). – Vö. **maktár**.

majc, **majec** 'díszítő öv, szalag, szegély, csat' – Parížovce, 1564:... *magecz* aksamietowy (HSSJ), XVI. sz.: a gest tu w truhlyczy geden *magecz* a stare penyze... (uo.), Krupina, 1692: geden *magecz* zlatom tkany (uo.), Prešov, 1697: pas strieborni na remeni z boglarmi na streibernem *maiczu* pribitimi (uo.), Klobušice, 1719: wzaly sme gombj a *maycz* (uo.), *majc* (Kálal), *majec* zastar. (SSJ).

Az ismeretlen eredetű m. *majc* 'Gürtel' (1435: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. ennek *majec* (1470: uo.) alakváltozata. Az egykori nemesi viselet tartozékaként vette át a magyarból a szlovák nemesség. Németből való származtatása (HSSJ) megalapozatlan. – A magyarból: TESz – valószínűleg.

máje pt. 'Leber' – Fegernic: Od jazika gu xvostu aj *máje* aj tūdövi vovedňe... (Benedek 175), Chioag: Potom jej viňem *máje* (uo. 176); – **Szárm.: májka** 'ua.' – Malč: *majka* (StSl 11: 96), okr. Levoča, Sobrance: *majka* (ZFFUK 38: 100).

Az ősi eredetű m. *máj* 'ua.' (1405 k.: TESz), amely egyrészt a *plúce* típus nyomán pt.-ként lett használatos, másrészt a *pečienka* analógiájára *-ka* képzőt kapott. A magyarsággal ma is szoros kapcsolatban élő szlovák településeken használatos tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 96; Palkovič: ZFFUK 38: 100. – L. még m. > rom. *mai* (Tamás). – Vö. **májoš**.

major 'Meierhof' – Bytča, 1673: ze wssech *mayorow*s panstwy biczanskeho... dobitek... (HSSJ), Szs, 1895: *major* (NyK 25: 299).

A kfn. kori bajor-osztrák eredetű m. *major* 'ua.' (Mollay; EWU). A magyar eredetre az *-or* szóvég mutat, amely aligha szk. fejlemény. Az általánosan elterjedt *majer* (~*majír*) 'ua.' (1520: HSSJ) azonban közvetlenül a németből származik (l. Machek¹; Doruľa 66, 95; Rudolf stb.). Mellette a magyaros alak csak szórványosan került felhasználásra. – A magyarból: Melich: NyK 25: 299. – L. még m. > kukr. *major* (LizV 609; Dezső: NytudÉrt 128: 73), szhv. *majer* (és vált.) (UElSk); l. Schubert 455–6 is. – Vö. **majoršág**.

majoršág 1. 'Meierhof' – Drienčany, 1683: *Majoršak drenčansky bez triced troch dvorov pustych... obrabiame* (ListyP 75), Jelšava, 1688: *z magorssaghu meskeho narodylo se...* (HSSJ), Krupina, 1693: *ku opatreny sweho hospodarstwy, a majorsághu* (SR 38: 177), Brestovec, 1726: *zeme s panskeho Magorssagu* (EstLt Rep 24 Fasc P Nr 538), 1770: *čo potreba Panska vyhledawa okolo Magerssagu Panskeho* (Detva IX), Vavrinec, 1772: *panstvo tu majorssák držy* (Udvari 434), Gemer, 1826:... *všecko k svemu Majoršagu obratil* (GašpZb 260) stb.; – 2. 'majorsági jószág, termény' – Jabloňové, 1650 k.: *Item majoršak inokdy sme mlatily...* (ListyP 50), Nitr. stol., 1699:... *dala do Poczty, kolko kil zyta zmagersagu mala* (SimLt 2. cs. Fasc 19 Nr 21), M. Kameň, 1719: *su Swině... suce gak Magorssagu, tak tez z Dežmy nechane* (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), 1738: *ked Winnj Majorsag do Wgezlj* (uo.), Sitno, 1780: *kdy se slama na čtyrech dobytkach, neb majeršak vozi z Tepliček do Antola* (ListyP 216); – **Szárm.:** **majoršacky** adj. – Továrniky, 1669: *vinice majoršacke dal sem obrat* (RabT 205), M. Kameň, 1717:... *magorssacke zeme orat* (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), Záhorce, 1721: *Poznamenany zemy majorsacsnych...* (uo. 19. cs.).

A bajor-osztrák eredetű m. *major* 'Meierhof' – főnévnek *-ság* képzős m. *majorság* 1. 'Meierei' (1524–7: NySz); 2. 'Landwirtscahft' (1548: OklSz) származéka. A 2. jelentés az 1. alapján a szlovákban is kialakulhatott, de azért vö. m. *szárnyas majorság* 'Geflügel' (1690: RadvCs II, 104), *majorság-juh*, *majorság-rozs* (OklSz) típusú szerkezetek esetleges befolyásoló hatását. A ritkábban előforduló *majeršág* alakváltozat *e*-je a ném. eredetű szk. *majer* 'Meierhof' felhasználásának a következménye. Elavult szó, amely leginkább a kszk. nyelvterület délebbi részein volt meghonosodva. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 522; Horváth: ListyP 249; Doruľa 66; Udvari 434; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *majorság* (Dezső: NytudÉrt 128: 73). – Vö: **major**.

májoš; májoše pt. 'Leberwurst' – L. Hrádok, 1660: *Na oded... Klobasu a majos...* (NádLt Okir I 651), Ludanice, 1663: *Yazyky brawčowe N° 2 majos take 1* (NádLt Okir I 289/B: 169), 1670: *klobašy a Mayosse No 3* (uo. 357), 1742: *Wzali sa na obed klobasa 1. a maioss No 7* (BalLt Kékkői urad. 34. cs.), *májoše* (Malč: StSl 11: 96; Foglaš: Benedek 197); – **Szárm.:** **májoška** 'ua.' – *májoška* (St. Pazova: NŽ 6: 197–206; GNS), *májaška* (GNS; Nbh: s. gy.; Bcs: NSM 3: 106).

Az ősi eredetű *máj* 'Leber' főnévnek *-s* képzős m. *májas*, *májos* 'Leber-' származéka (1405: TESz), amely a *májas hurka* 'Leberwurst' féle szerkezetből 'Leberwurst' (1544: OklSz) jelentésben önállósult főnévvé. – A magyarból:

Szabó: LS 1–2: 185; Király: StSl 11: 96; HSSJ. – L. még m. > ukr. *májoška* (Liz 97), rom. *máioș* (Tamás). – Vö. **máje**.

mak 1. 'a gombhoz tartozó hurok' – Zvolen, 1760: Dwaczet parou hedbabnych Gombou *zmakamy*, a na gednu stranu zrogyt obecznyim (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 13b), Dwaczet parow harasowich Gombou *zmakamy* (uo.); – **2.** 'Eichel im Kartenspiel' – v kartách *mak* (Zát 267), *mak* (GregPsz 242); – **Szárm.:** **makový** adj. – *makoví* tűž 'Eichel As' (uo.).

Az ismeretlen eredetű m. *makk* 'Eichel' (1395 k. TESz); 'Eichel im Kartenspiel' (1666: uo.); 'Schlinge' (1838: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). Az 1. jelentésben a gombkötők szokincsenek elemeként elavult, a 2. jelentésben pedig csak a nyelvszigetekről ismert tájszó. – L. még m. > rom. *moc* (Tamás). – Vö. **makoše**.

makoše pt. 'makk alakú gomb' – L. Ján, 1863: Cerne Gombički *Makosse* dva spani M. Maleg Mentečki (NádLt Okir I 289/B: 614), Beckov, 1729: gombiczkow bielich a *makossow* patriczkowich (HSSJ); – **Szárm.:** **makoška**, rendsz. **makošky** pt. 'ua.' – Brezno, 1599:... magy gomby sprawit z resbu y *makocky* (HSSJ), Beckov, 1729: gombiczkow zlatih z *makosskamy* gombarskimy (uo.), *makočka* (Bern; Jancs I, 160), *makošky* (Myjava¹ 287; Kálal), A ti zápinki, to sa hovorelo *makoški* (Myjava² 469).

Az ismeretlen eredetű m. *makk* 'Eichel' főnévnek -s képzős m. *makkos* 'Eichel-' (hn. 1378: TESz) származéka, amely a *makkos gomb* 'makk alakú gomb hurokkal' (1706: MTT 18: 269) típusú szerkezetből önállósult főnévvé. Vö. még 1642: Egy verses kamoka *mogkos* dolmány (RadvCs II, 275), Trnava, 1760: Selyemből valo *makos* egy par Szarkalab (AO Lad C Fasc 8 Nr 12: 158), Szeged, 1765: Arany *Makkos* ránczra való mentére... (NéprÉrt 50: 97) stb. A *makočka* ellenben a m. *makkocska* dimin. átvétele, erre vö. 1698: 18 Tuczin on gomboczkakot. | 18. Tuczin ahozvalo *makocskakat* (CsákyLt KözpLt. 53. Fasc 143). – Elavult szó, amely a gombkötők és a régi ruhaviselet révén került be a szlovák nyelvbe. – Vö. **mak**.

mákoš 'mákos kalács' – Oščadnica, Zubrohlava, Šemša, Koromľa: *makoš* (ASJ III/2: 58); *makoš* (SipM), Füzér: Napekla lángoš, *mákoše* (LamiR 158).

A szláv eredetű m. *mák* 'Mohn' (kn. 1395 k.: TESz) főnévnek -s képzős m. *mákos* 'Mohn-' (1395 k.: uo.) származéka, amely *mákos rétes* szerkezetben már a XVI. századtól idézhető (l. NySz II, 671), de főnévként is l. *mézes mákos* 'eine Speise von Honig und Mohn bereitet' (1585: uo.). Jelentését és képzési módját tekintve nem lehet szlovák képződmény, de Árva megyében az á lerövidülése nyilván a szk. *mak* 'Mohn' rövid *a*-jának a hatására következett be. – A magyarból: SipM.

maktár 'magtár; raktár' – Horehornie: *maktar* (SN 13: 277), *maktar* (ŠtolcM 338; SipB 267; Malč: StSl 11: 96; SipM), Nbh: *maktár* (s. gy.).

A *mag* 'Kern, Samen' és a *tár* 'Lagerraum, Magazin' segítségével alkotott nyelvújítási m. *magtár* 'Getreidespeicher' (1814: NyÚSz I, 214) összetétel. A szk. *maktar* nem a *raktár*-ból keletkezett *r-r > m-r* disszimilációval a szlovákban (így

ŠtolcM 338). A *g > k* zöngétlenülés már a magyarban megtörtént. – A magyarból még: Horák: SN 13: 277; Király: StSl 11: 96; SipM. – Vö. **magoc̣ka**.

mál'pa 1. 'Maiskuchen, Maisfladen' – 1848: málé, *mál'a* (Jancs), pita, pita, *mál'a* (uo.), *mál'a* (Bcs, Nbh: s. gy.; Kds: DissSl 2: 32; Borg 146), *mál'* (LexNov 197), Gemer: *málej* (LS 1–2: 185), *málej* (Malč: StSl 11: 96; Horehr 2: 135), *malej* (Nye: Tirp 2: 88; SipM; Rh: NSM 5: 247), *málé* zastar. (GNS), Szs: z múki *mále* piekli (NSM 8: 148); – **2.** 'krumplis kalács' – Beňuš: *mála* (ASJ IV/2: 168), *máléj* (GNS); – **Szärm.:** **mál'avý** adj. – Bcs: *mál'avuo* (s. gy.), Nbh: *mál'avi* (s. gy.).

A rom. eredetű m. *málé* 'Maiskuchen' (1708?, 1714: BakosR 238; egyéb jelentéseit és korábbi előfordulását is l. uo. és EWU 929) és annak nyelvjárási *máléj* (BakosR 238; ŰMTsz) alakváltozata. A m. *málé* szlovákból való származtatása (l. Markuš: SN 5: 265) téves. Címzavunk szótörténeti és szóföldrajzi alapon is magyar átvételt enged feltételezni, hangtanilag pedig csak a magyarból magyarázható meg kielégítően: a szóvégi *-é* ritkán, a kétnyelvű vidékeken megőrződhetett (l. **15.6.** p.), általában azonban alaktani analógiával *-a* lett a helyén (l. **40.2.** p.), az *-ej* előzménye pedig egyértelműen a m. nyj.-i *-éj* (l. **15.5.** p.), a *mál'* alakváltozat a szk. nyelvjárásokban nem is olyan ritkán bekövetkező szóvégi magánhangzó lekopásának az eredménye (l. **45.** p.). – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; Király: StSl 11: 96; SipM; Sonkoly: DissSl 2: 32.

malombírov 'Mühlrichter' – Bcs, 1773: Knižka Fajo Janosse *Malombírowa* (Ded 157), Bcs, 1775: Počti *Malombírowa* Hrabovszki Janosse (uo.), Szs, 1796: w Prjtomnosti Krnák Andrásza na ten čas *Malombirowa* (SzsIr V. 201. a. 11.), Tk, 1837; 1838: *malombiro* (SlKoml 332).

A *malom* 'Mühle' és *bíró* 'Richter' alkotta m. *malombíró* 'Mühlrichter' (1646: OklSz) összetétel. A magyarban és a szlovákban egyaránt kihalt szó. Régente a *malombíró* feladata volt, hogy az előjáróság részéről felügyeljen a malmok munkájára, kijelölje a vízi malmok helyét, meghatározza az őrlés menetét, vigyázzon a gabonavám kiadásának módjára stb. (l. MNL III, 513). A szó az alföldi szlovák településeknek is jellegzetes kifejezése lett. – A magyarból: Király: SlKoml 332. – L. még m. > rom: *malombiráu* (Tamás). – Vö: **bírov**.

mal'va 1. 'Malve' – Bny: Hovorím, tú pagačicu dávali... *mávu* (s. gy.), Malč: *majva* (StSl 11: 96); – **2.** 'Pelargonie' – Abov: *mal'va* (JŠ 21: 99).

A lat. eredetű m. *mályva* 1. 'Malve' (1395 k.: TESz); 2. 'Pelargonie' (1895: uo.) és nyj.-i *máva* (1807: uo.), köz- és népnyelvi *májva* (uo.) ejtésváltozata. Mind a jelentés, mind a hangalak, mind a szóföldrajz magyar eredetről tanúskodik. Az irodalmi nyelvből ismert, de már elavult *malva* (Vaj, Kuk, Hviezd: SSJ) azonban lehet német (l. Rudolf) vagy latin (l. SCS) átvétel is. – A magyarból: Király: StSl 11: 96; Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > rom. *máivã* (Tamás), jrut. *mal'va* (Udv 56).

mámor 1. 'kábulat, bódulat, szédület, szédülés' – 1880: Strašný je *mámor* smyslov, ubíja dušu (Vaj V, 88), 1895–6: Citovým ľudom je nebezpečný *mámor* pijánský (Vaj IV, 218), Vinný *mámor* mu prešiel (uo. 316), *mámor* (Mič; Kálal); – **2.** 'ámítás, altatás, csalás' – *mámor* bás. (Vaj, Fig, Kost: SSJ); – **Szärm.:** **mámorný** adj. (Kálal); – **omámorovený** adj. 'megmámorosodott' (CzambSl 126).

A tör. eredetű *mámos* 'betrunken; verkartet' (XVII. sz.: EWU); 'wonnentrunken' (1794: uo.) jövevényszóból elvonással keletkezett m. *mámos* 1. 'Taumel, Rausch' (1794: uo.); 2. (Be)trunkheit; Kater' (1796: uo.). a költőinek minősített 2. jelentés nyilvánvalóan a szk. honi *mámit* 'áltat, ámit, csal, szédít, kábít' (1655: HSSJ), *mámenie* 'ámítás, szédítés, kábítás' (1675: uo.) beleérzésével keletkezett. Etimológiai összefüggés azonban a *mámos* és a *mámit* szócsalád között nincs. – A magyarból: CzambSl 126; Czambel: SR 5: 114.

mandula 1. 'Mandel, Mandelbaum' – 1652: Kolacze, *mandolj* (SasA 2: 39), Ludanice, 1656: Chodil pan Raiczany pre nyakowe dwa *Manduly* (NádLt Okir I 632), Pukanec, 1724: do Sščavnice sem dal na drobne hrozenka, na *mandale* a na gine drobné weczy fl 2 (HSSJ), 1757: kdiž rozssyrilo listy na *mandule* (uo.), 1759–60:... na *Mandule*, wosk, med'... (OSzK Quart Slav 37: 138), 1763: nux graeca: *mandula* (KamSl 558), 1764: jeden funt *manduly* (Agrik 4: 142), XVIII. sz.: naleg do neho horkich *mandoluw* (HSSJ), 1802: *mandala*, berskina, marhula... (FándlyV 106), 1811: Cukrowane *Mandule* (Maliny 23), *mandula* (Bern; Sk: JŠ 2: 334), 1873: sušené slivy, plnené *mandolami* a bez *mandól* (LaskS II, 111) stb.; – 2. 'Halsmandel' – Malč: *manduli* pt. (StSl 11: 96), *mandule* pt. (GregPsz 242; Bny, Jásd: NSM 6: 121); – 3. 'kajsziбарack' – Ve: *mandula* (JŠ 2: 334); – **Szárm.:** **mandulový** adj. – 1749: wonawe kwitky *mandulowe* (HSSJ), 1792: Mladé Stromčeki z *Mandalowich* Gáderek (Fándly II, 63), 1811: *Mandulowi* Strom (Maliny 23), *mandlowi* vulg. *mandalowi* (Bern), ... a *ustečka mandulovo* (Žak 581).

Az ol. eredetű m. *mandula* 1. 'Mandelbaum, Mandel' (kn. 1395 k.: TESz); 2. 'Halsmandel, Tonsille' (1690: uo.), ill. annak régi és nyelvjárási *mandola* (uo.), *mandala* (uo.) alakváltozatai. A szó ebben a formájában kezdetben főként a nemesi háztartások egyik csemegéje megnevezéseként jelentkezik, ezért nagyon valószínű, hogy közvetlen forrása a magyar. A 2. jelentés újabb átvétele a szónak, a 3. jelentés pedig a m. *mandulabarack*, *mandulakajsi* 'kajsziбарack' (CsP 125) *mandula* összetevőjének a helyi meghonosodása. – A magyarból: Király: StSl 11: 96; GregPsz 162; Eliáš 100. – Az általánosan elterjedt *mandla* 'ua.' (1603–4: HSSJ) azonban német eredetű (l. Machek¹; Machek²; Rudolf stb.). – L. még m. > kukr. *manduli* pt. (Liz 107), rom. *mandulă* (Tamás), jrut. *mandul'a* (Kočiš 120), vend *mandole* pt. (Flisz).

mangalica, manga 1. 'Art Fettschwein' – 1848: mangalicza, *mangulica* (Jancs), mangalica,...; *mangulica* (Loos I), *mangalica*, *mangulica* (Kálal), *mangalica* (Malč: StSl 11: 96; SipM), *manga* (LexNov 113; GNS; Sh: NSM 3: 86; Agrik 13: 93), Ks: boli aj čjerne *mangolice* (s. gy.), *mangulica*, *mangolica*, *mangalica* (Agrik 13: 93), *mangulica* (Mič; Ripka 236; nár. SSJ), *mangalica* (GNS; SSJ) stb.; – 2. 'kövér asszony' – *mangulica* (Mič), *mangalica*, *mangulica* (Kálal); – **Szárm.:** **mangalicový** adj. (SCS); – **mangolka** 'zsírsertés' (Pieštany: Agrik 13: 93); – **mangul'e**, **mangal'e** 'ua.' (Brezno, Vranov: uo.); – **manguliak** 'ua.' – Vranov: *mangul'aki* (uo.), Zvolen: *manguliake* (uo.).

A szhv. eredetű m. *mangalica* 'ua.' (1791: TESz); 'Dicker, Fetter' (1957: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.) és annak *mangolica*, *mangulica* alakváltozatai (uo.), ill. *manka* (1840: uo.) származéka. Ez utóbbiból lett zöngésüléssel a szk. *manga*, s ez alapszava a szk. *mangolka*, *mangul'a*, *manguliak* származékoknak. Címszavunk a szlovák nyelvben mindig magyar zsírsertést jelölt, így csaknem bizonyos, hogy e sertésfajtaival együtt a XIX. században annak neve is a magyarból terjedt el a szlovákok között. A szhv.-ból való közvetlen átvétel (így Palkovič: Agrik 13: 88) éppen ezért nem látszik megalapozottnak. – A magyarból: Király: StSl 11: 96. – L. még m. > rom. *măngălița* (Tamás), or. *mangalica* (Hollós 45).

maradáš 'Bleibe, Verbleiben' – Gemer: *maradáše* pt. (LS 1–2: 185), Malč: *maradaš* (StSl 11: 97), *maradáš* (GNS).

A még kellően nem tisztázott eredetű m. *marad* 'bleiben' igének -s képzős *maradás* 'Bleiben' (1493 k.: TESz) származékszava. Gömör és Zemplén megyei tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; Király: StSl 11: 97. – Vö. **maradík**.

maradík 1. 'Rest, Überrest, Überbleibsel' – Bojnice, 1765: 4 kusy woser czajchu zeleny... spolu z *maradikmy* (StanD III², 318), 4 kusy kamilotu ag z *maradiky* ucžiny 100 fl (uo.), *maradik* (Kálal; Malč: StSl 11: 97; SipM), *marad'ik* (StanL 115; GregPsz 242; Hab 63, 100; Kisáč: s. gy.), *marad'ek* (Gemer: LS 1–2: 184), Šariš: *maradzik* (SbŠkult 515), Východná: *marazik* (LS 4–6: 196), *maradék* (GNS) stb.; – **2.** 'kéverakás' – *maradik* (Czambel 549, 614 *vjazac* a.; Kálal; Malč: StSl 11: 97; SipM).

A bizonytalan eredetű m. *marad* 'bleiben' igének -k képzős *maradék 1.* 'Nachkomme' (szn. 1138: TESz); **2.** 'Rest, Überbleibsel' (1416 u.: uo.; a képzésre l. D. Bartha 71) származékszava, esetleg annak *maradik* (OkISz) alakváltozata (a m. é szk. reflexióira l. **15.** p.). Az 1. jelentésben bizonyára a vándorkereskedők segítették elő a szó meghonosodását. – A magyarból: Kálal; StanL 115; Fedák: SbŠkult 515; Szabó: LS 1–2: 184; Hab 63, 100; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *maradik* (LizV 609, Liz 83, 110; Dezső: NytudÉrt 128: 73), rom. *mărădic* (Tamás), jrut. *maradik* (Kočiš 120; Udv 56). – Vö. **maradáš**.

márciuš 'März' – Nye, 1754: dne 1. *Marcyuše* prijal P Rychtár... (Tirp 3: 14),... dne 3 *Marcyuše* wzal P. Rychtar... (uo.), 1764: až do dwadcatýho dĕwatyho *Martiusse* (EK A 230: 80), 1772: w Měsycy pak Brezne (w *Marcyussy*) (Soll 13), Mb: apovka zomreŕi *márciuši* (NSM 1: 58) stb.

A lat. eredetű m. *március* 'ua.' (1414 u: TESz). A régi szk. *marcius* (1765: AGK 203) és az általánosan használt *marec* (1568: HSSJ) közvetlen forrása szintén a latin (Machek¹; Machek²), a nem túlságosan gyakori -uš végződésű alakváltozat azonban magyar közvetítésre mutat (l. **48.7.** p.).

marec 'egy fajta erős sör' – Lietava, 1544: Znamená se wydani *marczu...* (KavL 169), Kremnica, 1578: W piwniczí jeden war *marcza* (SL 3: 77), 1580: zostal za vino a za *marcze* dlužen (HSSJ), Boca, 1589: od Tenuski nosily *marecz* (Blanár 43), 1625: nenutime drabow aby *marecz* per d. 6 pyly... (FejplT), Ludanice, 1647: *Marczu* try Okowy (NádLt Okir I 289/A: 617), 1685: Kde nenj... Wjno; pigy Piwo: (*Marec*) (Com 115), Brezno, 1701: okowu *marcza*

mystrum *priprawit* (EK Céhlev. LIX. 22.), XVIII. sz.: *Marec cereuisia* (OSzK Fol Slav 6/1: 183), *marec* (Bern; sl. Rank) stb.; – **Szárm.:** *marcový*, *marečný* adj. – Lietava, 1544: *daly se trzi beccky marczoweho...* (KavL 169), Blatnica, 1614: *penezы marczowych* aneb *pywnych* (HSSJ), Bojnice, 1614: *marečneho* (!) *piva* (uo.), L. Hrádok, 1676: *Exitus piwnich a Marcowich penezы...* (NádLt Okir I 663: 109), *marcz*, *marcovuo pivo* (Jancs).

A bizonytalan, talán ófrancia eredetű m. *márc* 'Met' (1138: TESz). Címszavunk a *marec* 'március' szóval való azonosítása és így a latinból való származtatása (pl. HSSJ) téves. Két homonim kifejezésről van ugyanis szó (l. Blanár 178 is.). Az azonban valószínű, hogy a *á* lerövidülését a hónapnév (is) elősegíthette. A szóvégi *-ec* analógiás módosulással keletkezett (l. 47.8. p.). Az eredetet illetően fölvetődhet a ném. *Märzbier* (vö. kfn. *merz-bier* 1328: Lexer) kiindulás lehetősége is. Ez esetben azonban a ném. *ä* helyén az egész szk. nyelvterületen egységesen használatos *a* megmagyarázása ütközik nehézségbe. Kihalt szó. – A magyarból: Machek¹; Machek²; Blanár 146–7.

marha 1. 'Habe, Habschaft, Gut' – Murán, 1616: *gde/sem ya rosdal pansku marchu* aneb *wyno* (SISlov 3: 340); – **2.** 'Zugvieh' – Sačurov, 1772: *podanj, kterj marhu magj...* (Udvari 434); – **3.** 'Vieh' szitokszóként – Gemer: *tí si ale marha* (LS 1–2: 186), Notár *vyjde z domu a pluje zo seba...*: *Marha!* (Hečko 227), Malč: *Tovel'ka marha* (StSl 11: 96), *si velká marha!* (GregPsz 242), *a musel pri tom povedať:... marha!* (BallekP 36); – **Szárm.:** *marhula*, *marhulka* dem. bec. – Vsz: *ti marhula!* 'te kis marhám!' (s. gy.), Vsz: *ti marhulka!* 'ua.' (s. gy.).

A bajor-osztrák eredetű m. *marha* 1. 'Vermögen; Schatz' (szn. 1538?, kn. 1372 u.: TESz; Mollay); 2. 'bewegliches Gut' (1508: uo.); 3. 'Ware' (1533: uo.); 4. 'Vieh' (1585: uo.); 5. 'Rindvieh' (1587: uo.); 6. 'stockdummer Mensch' (1779 u.: uo.). Az 1. és 2. jelentésben kiveszett, a 3. jelentésben talán újabb átvételként inkább csak a nyelvszigeteken él, ill. íróknál stílusjegyként fordul elő. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 11: 97; Doru'a: SISlov 3: 340; GregPsz 162; Udvari 434 stb. – L. még m. > kukr. *marha* (LizV 88, 609; Dezső: NytudÉrt 128: 73), rom. *márhă* (Tamás), szhv. *marha* (UEISk), szl. *marha* (Plet; BEW); l. még Schubert 467–9. – Vö. **marháš.**

marháš 'igavonóval robotoló jobbágy' – Dargov, 1772: *marhasse*, *to gest ze statkem geden celj den čtwerma statky každy tyden* (robga) (Udvari 434).

A *marha* 'Vieh' főnévből *-s* képzővel keletkezett m. *marhás* 'marhával, azaz igavonóval rendelkező személy' (1757: OkISz), mn., amely olyan szerkezetből vált önálló főnévvé, mint pl. *marhás ember* (1668: uo.), *marhás jobbágy* (1684: uo.) stb. Kiveszett szó, úgy látszik, csak a kelszk.-ban élt, s talán ott sem volt gyakori. – A magyarból: Udvari 434. – Vö. **marha.**

mariáš 'különböző értékű ezüstpénz' – B. Bystrica, 1703: *mel daty 5 mariašuv* (ČMSS 10: 1), 1709: *odkut Polsky sstwrta a Holomuczky Mariass winawsse...* (ŠOBA Bytča Turč. ž. I. i. č. 2154, K. 871 Nr 1/1709), 1724: *... w kreme mariassmi pred hudczy hrkjawal* (HSSJ), 1720–30: *dal sem...* 4. *Mariasse* (MárLt Batizfalvi Lt. 14. cs. Fasc XXVI. Nr. 89), 1734: *... dala som mu marigas*,

i doloman i mentek... (GörgLt Oeconom. Buch 26), Zvolen, 1740: polhak za pet *marissou* (PDS 153), Szs, 1743: man na dluzobe *Mariassou* osem (SzsIr V. 201. a. 11.), Ochtiná, 1755:... do Osadi nasseg Ochtinske na tri *mariasse* (SPIN 2: 308), Szs, 1765:... po desat *márjášu* (NSM 2: 246), Háj, 1770: platili censu try *Maryasse* (UdvUrb 273), Abov, 1783: šacovali šesc, to jet 6 *mariaši* (ListyP 227), Kokava, 1803:... cvilich po *Mariaši*... fertuchy tri a troje oplecák za 9 *máriášov* (HornL 184), *mariáš* (Bern; Jancs II; DobšO 160; Mič; Kálal; hist. SSJ; SCS) stb.; – **Szárm.:** **mariášnik** 'ua.' (Bern); – **mariášok** dem. – 1770: Martinovi Strelcovi zlatye Štiri pres *Marjasska* (Detva¹ 159), 1770: gestli nepride *Marjasskou* devet na Spital Dettvgansky (uo. 160).

A *Mária* szn.-ből -s képzővel keletkezett m. *máriás* 'altes silbernes Geldstück mit Marienbild' (1639: MNy 83: 249; EWU) képződmény. A XVII. sz. második felében kibocsátott és a XVIII. században elterjedt ezüstpénz Szűz Máriát ábrázolta, s innét kapta a nevét. Eleinte 17, később 20 krajcárt ért (l. TESz; MTF II, 30). Mária Terézia személyéhez, ill. uralkodása idejéhez való kapcsolása (l. Hauptová: Slavia 28: 528; Nižnanský: FándlyR 254; SSJ; SCS stb.) téves. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 528; Machek¹; Machek²; Schubert 471; HSSJ stb. – Németből (l. Škultéty: SP 22: 642; Rudolf) és latinból (Nižnanský: FándlyR 254) való származtatása elfogadhatatlan. – L. még m. > morva *mariáš* (Sulán 275; Machek²), kukr. *marijaš* (LizV 609; Dezső: NytudÉrt 128: 73), rom. *mariáš* (Tamás), bolg. *marijaš* (Décsy 23), szhv. *marjaš*, *marijaš* (UElSk); or. *mariaš* (Hollós 45); l. még Schubert 470–1.

markotán, markytán 'Marketender' – Bošaca, 1730: nabralo se u *markitana* piwa (HSSJ), 1745: O *Markotánoch*. *Markotáni*, kterjby... wino, pjwo, pálene, aneb giný nápop prodáwali... (ArtW 6), 1763: suffaraneus... *markitán* (HSSJ), 1775 k.: Markotán, *Markotan*, Castrensis propola (StSl 3: 93), *marketán* (Bern), *markotán* (Jancs I; Loos III), *markytán* zastar. (SSJ) stb.; – **Szárm.:** **markotánka, markytánka 1.** 'Marketenderin' – Radvaň1684: sem dal *Markatanky* d 5 (RadvLt 82. cs. IV. o. XXV. cs.), 1763: suffaraneus... *markitánka* (HSSJ), 1775 k.: Markotánné, *Markotanka*, Castrensis propolae uxor (StSl 3: 93), *marketánka* (Bern), *markotánka* (Jancs I; Loos III); – **2.** 'férfiak, főként katonák társaságát kereső nő' – *markytánka* pejor. (SSJ); **markotánstvo** 'markotányosság' – *marketanstwí* (Bern), *markotánstvo* (Jancs I), *markytánstvo* (Hv I, 465) stb.

A ném. eredetű m. *markotány* 'ua.' (1664: EWU; más formában 1537: Horváth 134–5; TESz) ill. annak régi *markotán, markatán, margitán* (uo.) alakváltozatai. Az egész szóalak, főként pedig az -n (~ -ny) szóvég tanúsága szerint címszavunk forrása aligha lehet a német, mert az -n, -ny magyar fejlemény, és a második szótagban megjelenő o is magyar formának látszik. A szláv nyelvekben semmi indoka sincs egy ol. *marcatante* vagy német *Marketenter*, régi *Marchadant* (Kluge 462) ilyentén módosulásának (l. Fogarasi: MNy 54: 542; Vasmer; Machek²; StrT; Skok; StrTSl). – A magyarból: Machek².

martalúz 1. '(rabló) katona' – Rakovo, 1572: su tam v was zle novyny, ze *martalúsy* blisko okolo was chodye (HSSJ), Žarnovica, 1578: Dale tak sem

wassym mylostem lyst poslal, skrze toho *martaluz*... (JČ 13: 83), 1585:... zeby bol nosyl *marthaluzom* pokrmy (HSSJ IV, 26 *pokrm* a.), 1598: pro bazen *Martaluzow*... bila o pusstena (NRA Fasc 107 Nr 7), obawage se *Martaluzow* (uo.), 1623: Turci, *Martaluci*, czastokrate okolo nas tagemnie se prechazagi (Rimay 408), Kubín, 1646: (páni zámockí) *martaluzow* magj strafati (HSSJ), Brezno, 1677: mrtvé Tela... od *Martaluzov* pobité (SMS 7: 105), *martalúz* hist. (SSJ; SCS) stb.; – 2. 'lelkiismeretlen ember' – *martalúz* (Kálal); – **Szárm.:** **martalútsky** adj. – Č. Potok, 1590: Martinow-*Marthaloczky* szn. (Ila II, 254), Rejdová, 1789: Doline [!] *martaluska* hn. (Ila III, 286); – **martalovec** 'martalóc' hist. zried. (SSJ; SCS).

Az oszmán-török eredetű, de valószínűleg szhv. közvetítésű m. *martalóc* 1. 'keresztény katona oszmán hadseregben' (1494: TESz); 2. 'útonálló; emberrabló' (1578: uo.), ill. annak régi *martuluz*, *martaluc* (uo.) alakváltozata. A szk. szót közvetlenül a törökből szokták származtatni (pl. Blánár: JČ 13: 82–3; Machek¹; Machek²; SZSS 96 stb.), a *martalúc*, *martalócky* alakváltozat azonban kétségtelenül magyar átvétel, de a *martalúz* forma is inkább magyar közvetítést tételez fel, semmint egy tör. *martolos*, esetleg szhv. *martolos/z* meghonosodását. A XVI–XVII. századi magyarországi körülmények alapján is az látszik valószínűbbnek, hogy a szlováksághoz a magyar közvetítette a szót, vagy legalábbis jelentősen elősegítette annak elsajátítását. Aminthogy a régi lengyel *martauz*, *martaluz* (Reczek; Linde) esetében is számolni kell magyar közvetítéssel (l. Brückner; Wołosz: StSl 35: 278). A *martalovec* nyilvánvalóan újkeletű képzés egyéb *-ovec* képzős szavak mintájára. – A magyarból: Mišianik: Ant¹ 332; Ant² 324; Gregor: NyDt 176.

Márton 'Martin' – Chyžné, 1551 (szláv nevek közt): Gregorius *Marthon* (Ila II, 402), Trnava, 1569:... fraymarczil... wynohrad z *Marton* Dyakom (JŠ 6: 51), 1575:... pred panem *Martonyem* Jangonyckym (uo. 58), B. Štiavnica, 1613: byly mezy nymy...: 1. Dobos Gyurko, 2. Boszy *Martony* (PDS 109), B. Štiavnica, 1613: Mrazik *Martony* alias Klogharik na Szenogrady v Cundra *Martonia*, ktery se obesyl... (HSSJ III, 19 *obesiť* a.), Trnava, 1620: Bucani *Marton*;... za pana perega... (JŠ 6: 64), Štítnik, 1639: gakožto... Gross Martin, Zobranczy *Marton*... (PCA), Krupina, 1643: ssiel sem spolu s/kucharom *Martonom* (SHS 544), Lehôtka, 1671: pan Lehockj *Marton* mluvil (SR 54: 90), 1675: Tehdy mi Szetai *Marton* povedel (KPP 34), 1698: panu Nowak *Martonyow* (Jelš 396), 1701: panu Mosstial *Martonyow* (Gemér 4: 49), Žilina, 1709: Wečera Kowacž *Martonyow* (PDS 52), 1736: Pongrácz *Mártonya*, Pétera a Gaspara (OSzK Fol Boh Slav 37: 49b), Szs, 1806:... nagedli sme sa, ga z Osztreloczkjm *Mártonom* (SzsIr V. 201. a. 14.), Tk, 1864: Tato butyela Prialeži [!] Jambrich *Martonyovi* (StSl8: 365) stb.; – **Szárm.:** **Mártonov** adj. poss. – B. Štiavnica, 1613: turopolsky gaydos *Martonyow* ziatt (PDS 110), 1728: Slyšala od vdovy Tereň *Martonyovej* (KPP 95), Liptov, 1752: P. Pongracz *Martonyowim* Owčiarom (OSzK Fol Boh Slav 37: 72b); – **Martonyovič** vn. – Beluj, 1476: Emericus Magrawycz, Andreas *Marthonowycz*... (Bakács 91); – **Marci** demin. – 1697: pan Ssmyt *Marczy*...

(Jelš 392), Szs, 1743: ...pri pritomnosti... Pana Richtare Konya *Marciho* (SzsIr V. 201. a. 11.), 1754: Brezowjch *Marci* žel. (TestNye 8), Szs, 1763: *Marci* geg neymladssj Syn (SzsIr V. 201. a. 9: 18), Bcs, 1786: Prigala... od Szák *Marciho*... (BcsIr V. 82. a. 28. 1. dosszié), 1793: Dorka kwas *marciho*, wdowa (OSzK Fol Boh Slav 15: 22), Tk, 1799: Zednali sme za sluhu Franko *Marciho* (StSl 8: 363), 1877: hl'adže, *Marci*... (LaskS II, 198), *Marci* (Dudok 76, 243; Padina: ŠtolcJ 261; SSJ); – **Marcík** dem. – Štítník, 1664, 1665, 1678: Cjasar *Marcikowy* za ssablu (SR 38: 178), Bcs, 1935: *Marcík* (Gerči 21).

A lat. eredetű m. *Márton* 'ua.', régi *Martin*, *Mortin* (1138: Fehértói), régi *Mortun* (1211: uo.), ill. annak népnyelvi *Mártony* (l. Hajdú 239) alakváltozata. A lat. *Martinus* a magyarban lerövidüléssel *Martin* lett, s ebből *-in* > *-un* > *-on* (> *-ony*) változással *Márton* (*Mártony*) (l. Melich: SzJsz I/2: 1954; uő.: MNyTK 15: 28; az eredetre l. még Ladó 190; Fekete: MNyTK 191: 28–9). A szlávban, s így a szlovákban is általános *Martin* (1457: Ryš 284; SSJ) azonban közvetlenül a latinból való (l. Melich: SzJsz I/2: 195 is). A *Marci* kicsinyítő-becéző alakot szlovák elemként is számontartják a magyarban (l. Varga 75), csakhogy a szlávban (szlovákban) ilyen képzési mód nincs (l. Kniezsa: MSzCsR 21 is). Éppen ezért a *Marci* magyar képződménynek tekintendő (l. Melich: MNyTK 15: 21; előfordulására l. Hajdú 239), amely átkerült a szlovákba (l. Dudok 76 is). A *Marchin* (1406: ZsigmOkl II/1: 638) azonban a szlovákban keletkezett asszibilációval a *Martin*-ból (a jelenségre l. StanD I², 538–44). Ugyanígy az ólengyelben is: *Marcin*, *Morcin*, *Mercin* (SSNO III, 393–4).

marvaň, marvaň-kamen 'Marmor' – 1566: Pred *Marwan kemenom* za Zemen brode l gitro zeme (Jelš 208; kissé más olvasatban: SMS 16–17: 131), XVI. sz.: na *marman kameni* zo'ali jej hlavu (SRL 387; HSSJ), 1871: *marvan*, márvány... (Loos III), 1880: ... Z toho *marvaň-kameňa*. Hoja Ďund'a hoja! (DobšO 153), *marvaň* (Mič; Kálal), Kost. Moravce, 1913: Slzi moje, slzi, čo mi tak padáťe? | na ten *marván-kámeň* jamki vibiját'e (Bartók I, 648), ... na červení *marvaň kámeň* | jamke vibijate (Bartók II, 534), Terény: sldzi ju zaliali, | na ten *márván kamem* | Janku vimíjali (LamiB 110), Malč: *marvaň* (StSl 11: 97); – **Szárm.:** **marvaňový** adj. – 1637: stuol *marmanowy* wykladanj (HSSJ), Lehota, 1857: za tuotu dolinou v *marmaňovom* zámku (Polívka II, 31).

A valószínűleg kfn. eredetű m. *márvány* 'ua.' (kn. 1528: Mollay; EWU), ill. annak *kő* 'Stein' szóval alkotott *márványkő* 'ua.' (hn. 1417: uo.) összetétele. A népdalokban megőrződött *marvaň-kameň* ennek a m. összetételnek a részfordítása (l. még 59.3. p.), amelyben a szk. *marman* az ómagyar kori *marman* alakváltozatnak az átvétele. – Az általánosan használt szk. *mramor* (1648: HSSJ) és a szórványosan fölbukkanó *marmor* (uo.) – egyéb szláv megfeleléseivel együtt – azonban lat. eredetű (l. BEW; Vasmer; Machek²). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 448; LM 180; Király: StSl 11: 97; Gregor: NyDt 187 stb. – L. még m. > kukr. *márváň* (és vált.) (LizV 609).

maslak 1. 'bódító, mérgező ital vagy étel; mérég' – 1596: Junákom *masláku* dali | By smelého srdce byli (NZ II, 430; más kiadásban: *maslaku* dali: Brtáň

83; Ant² 183), 1745: Cocculi de Levante... Hal-Maßlag... Fisch-Kern Rybj *Maslak* (Torkos 4), 1785: kdiž sa z gistého nápoga, který oňi *masslokem* gmenugú, nalegú, wtedi wssecki swé smisli traťá (HSSJ), *maslag* (Czambel); – 2. 'Stechapfel' – XVII. sz.: *maslag* (DécsyM 204), *maslák* (Reuss: VSBN 326), *maslag* vsł, *maslak*, *maslák* (Kálal), Af:... kúkeľ, *maslak* (takuo biľin kvitňe) (Ondrus 227), B. Petrovac: *maslák* (s. gy.); – **Szárm.:** **maslakový** adj. – 1863: odešel a přinesl hrst „*masliakových*” listů (Němc 57); – **namaslakovat'** 'megmérgez' – Malč: *namaslagovac* (StSl 11: 98); – **zamaslakovat'** 'zapaprat' (Mič I, 72).

Az oszmán-török eredetű (esetleg szhv. közvetítéssel is) m. *maszlag* 1. 'Gift; vergiftete Speise' (1544–6: TESz; az eredetre l. még Hadrovics: UEISk 352; Mollay 400); 2. 'Stechapfel' (1664: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak *maszlag* (uo.) alakváltozata. A *maslaş* azonosítása a *maslak*-kal (l. HSSJ) téves. Címszavunknak 'édes, nem letisztult bor' (Brtáň 207), 'kiforratlan bor' (Mišianik: Ant² 185), 'keleti édes bor' (HSSJ) jelentése helytelen. Ezzel szemben figyelembe veendő Pauliny meghatározása: 'bódító étel, amely halmaszlagból (menispermum coculus) készül' (l. NS II, 626). Az *s* helyén jelentkező *š* valószínűleg az *sl* hangkapcsolatban nem ritka szk. *s* > *š* változás eredménye (l. StanD I², 591), de lehet esetleg bohemizmus is. A *maslok*-ban az *-ok* alaktani analógiával keletkezhetett (l. 47.3. p.). – A magyarból: CzambSl 126; Czambel: SR 5: 114; Kálal; DécsyM 204; Odran: ZFFUK 21: 139 stb. – L. még m. > cseh *maslak* (Sulán 276), kukr. *máslag* (LizV 609), rom. *măslág* (Tamás), horv. *maslak* (UEISk), szl. *máslag* (Plet), vend *maszlag* [o: *maslag*] (Flisz).

mašamódka 'masamód' – 1883: *Mašamódka* sama žasne nad nimi (Vaj V, 268), *mašamodka* (Kálal), *mašamódka* (Tvrđy; Hv I; zastar. SSJ).

A bécsi ném. eredetű m. *masamód* 'Putzenmacherin; Näherin' (1808: TESz). Tipikus női foglalkozásról lévén szó, az átvétel során a szlovákban szükségszerűen *-ka* képző járult hozzá. Egyébként a ném. közvetítésű fr. eredetű kifejezésnek a magyarban kialakult formája bizonyíték címszavunk magyar eredete mellett. Franciából való származtatása (Tvrđy) helytelen. Elavult. – A magyarból: Machek¹.

maširovat' 'marschieren' – 1676: tito vezňův v porádek vojáků *maširujících*... vedli a řáhlí (Ant² 786), Žilina, 1693–4: kdy *massiroval* obrstleutnant ze swym wogskom (HSSJ), Krupina, 1711: dal sem Felbablowi... kdi ta *massirowau* (KrajčS 134 faksimile), 1734: melj sme *massierowatj* do Niederlandu (HSSJ), 1768:... lem s wogskem do bitkj *masirowatz* (uo.), 1790: Já som sa len díval, jakos te vi po jejich nóti... *maširuvali* (BernP 106) *maširovat'* (Bern), *maširovac* (Buffa; SipM), *maširovat'/c* (SipB), *maširuvat* (GregPsz), *maširovat* (GNS), *maširovat'* hovor. zastar. (SSJ) stb.; – **Szárm.:** **(od-, po-, vy-)maširovat'** – 'el-, kimasíroz' – 1830: a potom to do Poľskej *odmaširovali* (ChalD 20), 1856: A Jančo že *vymaširoval* na kapláňku Lubietovskú (Botto 49), *po-, vimaširovat* (GNS) stb.; – **maširovanie** 'masírozás' – XVII–XVIII. szf.: čo to za *maširovaní?* (KSSP 3: 91), *maširováňi* (Bern), *Maširované* na Rusa (NZ I, 45) stb.

Az ausztriai ném. eredetű m. *masíroz*, *masírol* (*masérol*) 'ua.' (1685: Horváth 138; TESz). Címszavunkat rendszerint közvetlenül a németből származtatják (l. pl. StanD I², 524; Doruľa 93; SCS; Rudolf; HSSJ stb.), az *r* hiányát az első szótagban *r* – *r* > \emptyset – *r* disszimilációs kieséssel magyarázva (l. Hab 144 is), ez azonban nem ennyire egyértelmű, mivel: a) ilyen egységesen aligha érvényesülhetett az a változás az egész szlovák nyelvterületen, b) nincs meg ez az *r* a szó szhv. (l. UEISk) és részben a cseh (l. PS) azonosában sem. A szlovákban létezett *maršírovat'* alak is, vö. 1644: *kdy z Vher marssyrowal a zde dwe Noczy byl...* (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8; 1728: HSSJ), és ez az alakváltozat valóban közvetlenül a németből van átvéve. Az első szótagban az *r* eltűnése a fokozatosan érvényesülő magyar szóhasználati forma befolyásával magyarázható. – A magyarból: Gregor: NyDt 176. – L. még m. > szhv. *maširati*, *maširovati* (UEISk), vend *masérati* (Flisz).

mašláš '(Tokajer) Nachwein' – 1779–85: v antalkoch *maslaš*, *suchohroznove v tristo butelkach* (JČ 9: 142), régi *mášláš* (Slavia 28: 530), *maslač* (Bern; Kálal), *másláš* (SCS).

A *másol* igének -*ás* képzővel keletkezett m. *máslás* 1. 'Nachwein, Tresterwein; mit Wasser vermischter Wein' (1558: EWU); 2. 'Tokajer Nachwein' (1785: uo.) származékszava, ill. annak *máslás* (1791: TESz) alakváltozata. A *maslak*-kal való azonosítása (l. HSSJ) téves. Az -*ač* alaktani analógiával került az -*áš* helyére (l. 48.8. p.). Szőlészeti, borászati szakszó. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 530; uő.: MNy 56: 174; Kiss: StSl 6: 274; uő.: NyK 70: 400; SCS stb. – L. még m. > lengy. *mašlacz* (Brückner; Wołosz: StSl 35: 279–80), or. (lengy. közvetítéssel) *maslaš* (Kiss: StSl 6: 273–4; uő.: NyK 70: 400; Hollós 45), rom. *mašláš* (Tamás).

Mat'áš, Matiáš 'Matthias' – Šariš, XV. szk.: *Matthiass* z Kněžic, špán a hejtman na Sarus (VážnýG 38), Richnava, 1455: *panu Mathiassowj* (z Kněžic) (uo.), Buda, 1473: *Matthiass* z Bozy milosti | Vhersky, Czesky kral (SČL 25), Ostriež, 1527: *Matiass* Horwatt, pulkrabie z Ostrzysse (Varsík 127), 1572: z dolny strany *Matyas* Kerekess (ZápSl 3: 81), Štítník, 1639: *gakožto...* Hawranko Gasspár, Pap *Mát'áš...* (PCA), Příbovce, 1727:... k p. *Yeszensky Mattyassowj...* (HSSJ II, 269 *mať* a.), Martin, 1734: *Lobodass Mattyass...* *odtahowal* (uo. *odťahovat'* a.), Maťeg, Syn. *Mat'iaš* (Bern), Šariš, XIX. szk.: *Opravdiva Rozpravka o Mátyás Kralya* (SN 18: 258), *Mat'áš král'* (Hab 120), *Matiáš* (SSJ); – **Szärm.:** **Matiášov, Maťášov** adj. poss. – Nye, 1776: *kděžto Máttjašowa stránka...* (TestNye 93); – **Matiáška, Maťáška** 'Mátyásné' – 1774: *Saghy Istvánowa pozustala Manželka* /: *giž kteraž Fabri Mattyáška* / (uo. 65), 1775: *nechál u Matkj swég Fabri Mattyáškj* (uo. 66); – **Matiáško** dem. (SSJ).

A lat. eredetű m. *Mátyás* 'Matthias' (1202–3: Fehértói; az eredetre l. Melich: SzlJsz I/2: 195–6; uő.: MNyTK 15: 11; Ladó 190; Fekete: MNyTK 191: 29). A magyar közvetítés mellett az -*š* tanúskodik (l. 48.7. p.). A régi szlovákban élt a latinból átvett -*s* végű alak is (vö. 1455: VážnýG 38; 1473: SČL 25; 1508: uo. 80 stb), mígnem ez a forma kikopott, a magyarból megismert -*š* azonban

tovább élt, ha nem is lett túlságosan gyakori névalak. – A magyarból: SSJ; Németh: TestNye 36–7. – A *Mat'áš král'* a népmesékben gyakran szereplő *Mátyás király* félkalkjaként öröközte meg a szlovák népnyelvben (l. még **58.2.** p.) – De címszavunk megtalálható a *fujaz-matyas* 'fuss, szaladj!' (Kálal), *fujas matias* (SSJ) szerkezet *fujas-matiáš* (Kálal), *fujaz mat'áš* (Hab 120) változatában is. Ez az állandósult szókapcsolat a lat. *fugias, Mathias* 'szaladj, fuss, Mátyás!' (Machek¹; StanD I¹, 59) meghonosodása. S a Sáros megyei *Matiaška* hn. (VSOS) a m. *Mátyáska* képződmény átvétele (l. FNESz). – L. még m. > szhv. *Matijaš, Mate(j)aš* (UEISk). – Vö. **mát'áš.**

mát'áš 'Häher' – *mát'áš* (Malč: StSl 11: 97; SipM; Abov: JŠ 21: 99; vs! Ferienc 158), Pk: *mát'áš* je velkí fták (s. gy.), *mát'áš* (GregPsz); – **Szárm.:** **mát'ášov** adj. poss. – šumne *maťašovo* pírko (SipM).

A *Mátyás* keresztnévből alakult régi és népnyelvi m. *mátyás* 'Häher' (1786: TESz) madárnév. A kelszk. nyj. déli részein és a magyarországi szk. nyelvterületeken élő tájszó. – A magyarból: Ferienc 158; Király: StSl 11: 97; SipM; Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > rom. *mătiăș* (Tamás), szhv. *matjaš, mačas* (UEISk). – Vö. **Mat'áš, Matiáš.**

mazolán 'mindertwertiger Wollstoff' – Orava, 1641: Dal sem Paneg Czoborce na sstuk *mazalanu...* (BathtLt Rsz 64 Lad 27 Fasc 6: 94b), 1686: 3 kusy... *mazalanu* (HSSJ), Hričov, 1690: od sstuka *mazolanu*, czwylychu... (uo.), 1700: Item *mazalan* rgeffo N. 93 3/4 (Jelš 411), Žilina, 1708: geden kus *myzelanu* (HSSJ), Čachtice, 1725: od každého kusa *mazolanu* (SN 6: 302), Beckov, 1729: predek remenni zelenim *mazulanom* podssity (HSSJ) stb.; – **Szárm.:** **mazolánový** adj. – Likava, 1627: ssuperlat... zeleny *Mazelanowj* No 1 (BathtLt Rsz 59 Lad 25 Fasc 28: 9), B. Štiavnica, 1676:... šata *mazelanova* (AGK 105), Krupina, 1692: sukna *mazolanowa* czyczna (HSSJ) stb.; – **mazolánka** 'mazolánszoknya' – Žilina, 1708: geden kus *myzelanu* na dve *myzelanky* (uo.).

Az ol. eredetű m. *mazolán* 'ua.' (1618: EWU), ill. annak *mezolán* (uo.) alakváltozata. A HSSJ szerint a szó összes formája ol. eredetű, ezt azonban hangtanilag nem lehet kielégítően alátámasztani. Ritkábban ugyan, de adatolható a szó *mezulán* alakban is, vö. Trenčín, 1662: kteriby *Mezulan* chtel delaty (AM Civit. Trencs. Rsz 154: 165), L. Sv. Ján, 1683: sukne svetle *mezulanove* (HSSJ), *mezulán* (Kálal) stb. Ez viszont a cseh *mezulán*-nal együtt a ném. *Mesulan* (< ol. *mezzolana*) átvétele (l. Machek²; SESJČ). A cseh szó tovább került a lengyelbe, vö. *mezelan* (Linde; l. még Brückner). – Kihalt szó. – L. még m. > szhv. *mazalan, mazolan* (UEISk).

máza 1. 'Zentner; Doppelzentner' – *maža* (SipB; SipM), Nbh: *máza* (s. gy.), Fegernic: ... maų dvanáz *mážou* (Benedek 163), Şinteu: S teho z *maža* [!] zeberu jedenac kil (uo. 181), Foglas: ho vikrmime, aš kim ňemalo dva *maže* (uo. 197); – **2.** 'Waage' – Šak to ňedobra *maža* (SipM).

A valószínűleg északolasz eredetű m. *mázsa* 1. 'eine Fuhre Last; großer Lastwagen' (1255: EWU; az eredetre l. még Hadrovics: NytudÉrt 88: 123–6); 2. 'Zentner; Doppelzentner' (1255: uo.; további jelentéseit is l. uo.). Ezidáig csak

Zemplén megyéből és a szlovák nyelvszigetekről adatolt tájszó. – A magyarból: SipB; SipM. – A m. szó átkerült a kukr.-ba (LizV 609), rom.-ba (Tamás 514), szhv.-ba (UElSk 355-6), jrut.-ba (Kočiš 120), szl.-be (Plet I, 558); l. Schubert 471–4 is.

mažiar 1. 'mozsár mint zúzóeszköz' – A sok adatból csupán válogatva: Žilina, 1472: Walent *Mozar* szn. (SČL 24) – L. Štiavnica, 1552:... *mazare*, tluk, misy... (JŠ 6: 228), Zvolen, 1588: 4 *maziare* medene s/trimy tluky zelezny (PDS 76), N. Lúpča, 1593: kotal jeden, *mažjar* medeny... (SN 4: 544), Bytča, 1606: W kuchyny... *Maziar* Medeny... (JČ 11: 43), Sklabiňa, 1610: na kuchini *mažiary* 2 (PDS 66), Orava, 1611: *mažar* medeny y ztluke[m] (JŠ 2: 256), Zvolen, 1620: geden *mazar* dreweny (NRA Fasc 1702 Nr 27), *Možar* ten S Tlukem (uo.), 1764: Vssecky této kusy v *možary* se majú utlct (Agrík 4: 132), roztlč ju v *mažary* (uo.), 1775 k.: Mo'zar, *Mažar*, Mortarium (StSl 3: 94), *mažár* (Bern; LexNov 177), mozsár, *mažjar*, *mažar* (Jancs), *mažár* (Hab 144), Malč: *mažar* ~ *možar* (StSl 11: 97), *možar* (SipM), *možiar* (SSJ) stb.; – **2.** 'mozsár mint lövegfejta' – Orava, 1618: wydany peniez za *maziare* do pusskarne (HSSJ), Dobrá Niva, 1620: Taraczka... zhubena | *Mozar* N° 1 | kussa stara N° 1 (NRA Fasc 1702 Nr 27), Lietava, 1646: W Basste... Ssuihownycza... N 1. Tamže *Mažar* spoleczny N 1 (BathtLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), Ludanica, 1657: *Mažiar* No 1. Ssuihowka zelezna No 1 (NádLt Okir I 632), 1685: Muri... (welkym *Mažarem*) rozražegj (Com 294–5), Krupina, 1734:... czo strielaly z *maziarom* (HSSJ), 1783: z *mazaruw* strilat (uo.), *mažár* na strelbu (Bern), mozsár-ágyú, *mažjar* (Jancs), *možiar* (Hv II, 592), *mažiar* (SSJ) stb.; – **Szármszók:** **mažiarec** 'konyhai mozsár' – Zvolen, 1596: geden roust, item *maziarecz* medeny zlamany (PDS 80), Mošovce, 1642: pripominam... o ten *mazarecz* medenj... (HSSJ); – **mažiarček, mažiarek, mažiarik** dem. – N. Lúpča, 1579: Dve konvy... Dva *mažieriky* medene (SN 4: 544), Zvolen, 1588: Zuzana wzala maly *mazyarik* (PDS 78), Zvolen, 1620: *Možarik* medenny a Tluk zelezny (NRA Fasc 1702 Nr 27), Trenčín, 1678: *Mažarek* z tlukem mosaznym (HŠ 3: 415), L. Ján, 1683: Mosacny *mažarek* y Stlkom (NádLt Okir I 289/B: 640), L. Hrádok, 1702: *Mažarik* mosazny s Tlučzikom (NádLt Okir I 620), Prievidza, 1795: *mazgarček* dreweny (HSSJ), *mazárček, mažárek, mažárik* (Bern), *maže'rik* (LexNov 177), *mažiarik* (SSJ) stb.; – **mažiarový, mažiarsky** adj. – *mažároví* (Bern), *mažjaroví* (Jancs II), Mörsenkeule...; tlčik *mažiarsky* (Loos II, 373), mozsárüteg, *mažiarová* bateria (Hv II, 592) stb.

A kfn. eredetű m. *mozsár* 1. 'Gefaß zum Zerkleinern harter Stoffe' (1405 k.: EWU; Mollay); 2. 'Steilfeuergeschütz' (1489 *mosar patanghw*: OklSz 670), ill. annak *mazsár* (1568: EWU) alakváltozata. Az első szótag *a* hangja döntő mértékben tanúskodik a magyar eredet mellett, mivel a szlovákban idegen eredetű *o*-ból nem lesz *a*. Az *-iar* szóvég alaktani analógia eredménye (l. 47.2. p.). Címszavunkat német eredetűnek (< kfn. *morsaere, morsaer, morsār*) szokták tekinteni (l. pl. Škultéty: SP 22: 638; StanL 206; StanD I², 524; Hab 144; Machek¹; Rudolf; HSSJ stb.), feltételezve, hogy *r – r > ø – r* disszimilációs kieséssel alakult a szlovák forma. Ez azonban azért nem bizonyító erejű megállapítás – eltekintve

a nagyon is számításba veendő *a* kérdését –, mert a szó nemcsak a szlovákban, de több más nyelvben is ugyanígy megtalálható, vö. morva *mažár*, kukr. *mažar*, rom. *mojar*, szl. *môžar*. Márpedig eléggé valószínűtlen, hogy az *r* disszimilációs kiesése mindenütt ilyen egyöntetűen jelentkeznék. Ezért e nyelvekben is magyar jövevényszavaknak tekintendők (l. Sulán: NyK 65: 292; Sulán 277–8; LizV 611; Dezső: NytudÉrt 128: 75; Tamás 550), miként a szlovákban is (erre l. SzlJsz 346; Hauptová: Slavia 28: 526; Király: StSl 11: 97; Machek²; Gregor: NyDt 176; Habovštiaková: StSl 25: 173).

méčeš 'Licht, Öllicht, Funzel' – Gemer: *méčeš* (LS 1–2: 185; GNS); Rh, Gg: *méčeš* (ALKSM 244. térkép).

A valószínűleg fr. vagy ol. révén meghonosodott m. *mécs* 'Docht; Öllicht' főnévnek *-s* képzős *mécses* 'Öllicht' (1627: EWU) származékszava. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185. – L. még m. > kukr. *míjčeš* (Liz 207), rom. *méci*, *meceș* (Tamás).

meglátáš 'megvizsgálás, megtekintés, ellenőrzés' – Kremnica, 1700:... wyzytacia a prohlydnuty, ginačeg *mehlataš* obyčegny... (HSSJ), Jelšava, 1700:... wyzytacia a prohlydnuty ginačeg *Mehlataš* obyčegny... (EK Céhlev. XIV. 3: 7), zagakowu wyzytacij aneb *Meolatáš* [!] od gedneg Každég kožy... (uo. 8).

A 'schauen, sehen' alapjelentésű *lát* igének *meg-* igekötős és *-s* képzős m. *meglátás* 'Besuchen; Untersuchung' (1416 u.: NySz II, 537) származékszava. Alkalmi átvételnek látszik az egykori céhnyelvben, erre mutat a pontatlan írásmód, amely egyazon forrásból származó céhszabályzatokban jelentkezik. – A magyarból: HSSJ.

melas 1. 'Melasse' – *melas* (GregPsz 243; SipM; LexNov 146; GNS); – **2.** 'Treber, Trester' – *melas* (LexNov 146).

Nemzetközileg ismert kifejezés, amely a magyarban *melasz* 'Melasse' (biztos adat 1865: TESz) alakban él, s leginkább a németből honosodhatott meg (l. uo.). Aminthogy elsősorban a német tekinthető közvetlen forrásának az általánosan használt szk. *melasa* 'ua.' (SSJ) és cseh *melasa* 'ua.' (L. Machek²) alaknak is. A *melas* változat azonban, a szóföldrajz okán is, magyar jövevényszó.

meleška 'melles kötény' – Tekov: Za prvej ČSR sa začal nosiť celkom iný typ zástery, tzv. *meleška*. Táto zástera je dnes jediná, ktorá sa šije do práce a na sviatok (SN 16: 361).

Az ősi eredetű *mell* 'Brust' főnévnek *-s* képzős m. *melles* (szn. 1342: TESz) melléknévi származéka, amely az olyan szerkezetekből főnevesült, mint pl. a *melles bunda*, *melles kötény*, *melles szoknya* stb. (l. ÚMTsz III, 1217). A *meleška* a m. *melles kötény* szintagma alapján a *-ka* képző segítségével univerbizációval keletkezett (erre l. 55. p.). Pillanatnyilag csak Bars megyéből tudom idézni.

menta, mentiek(a) 'rendszerint díszesebb rövid kabát' – A rengeteg adatból csupán válogatást adhatok: Párizovice, 1564: Jedna *menteka* brunatneho sstamietu (JŠ 6: 237), Trnava, 1576: *Mentyk* l czerweny (ZápSl 3: 83), Budatín, 1577: przestrzelili na niem *mentek* we dwoge (JŠ 18: 100), Budatín, 1597:

Tam teĹ Pana Polkraba *Mentyk* swetly nowy (SzunyLt 1. cs.), Orava, 1603: gednu wrchnu *menteku* Źkarlatowu... (SL 1: 227), Radvaň, 1608: dal sem Vlyane *zmentieka* Duknu Usytj (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr 2: 33), OmŹenie, 1613: *mentyka* granatowa..., ale neny poďŹyta... trety *mentyka* Czymazyňowa (SL 3: 80), B. Źtiavnica, 1613: ktery *menteku* tam byly wzaly (PDS 110), Liptov, 1614: Od *Menteky* aneb Kozuha (OSzK Fol Boh Slav 37: 28b), Praznov, 1630:... panský doloman y z *mentyku*... (SR 46: 190), 1648: Chlamis mente *mentek*... (Verb 11), Budatín, 1658: Jedno futro pod *mentek* (Urb II, 281), 1704: Chlamis *Mentik* (OSzK Oct Lat 142: 90b), M. Kameň, 1716: Husarowy... ssyl sem Doloman *Mentyek*... Jagerowy... ssyl sem *Menteku*... (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), B. Bystrica, 1723:... Źnurámi *Mentéky* (SL 2: 252), 1735: Chlamys..., *mentéka* (CellB 790), Trnava, 1738: *Mentika* zelena... *Mentyk* zeleny (PDS 150), Szs, 1765: *Mentgek* muog predanj (SzsI V. 201. a. 9: 9b), Nitr. stol., 1813: na krátku *mentilku*... (NNM II, 138), od uŹitia Źenského ordinárneho *mentilka* (uo.), *mentik*, ... vulg. *mentgek* (Bern), *mentjek* (Jancs I, 299), 1872: *jmentlik* (Kálal), 1872: na pleciah voľne visiaca *menta* (Kubáni 92), 1901: *Menta* Źnúrovaná (SP 21: 141), na nej gombovana *menta* (AntZ 55), *menta* (Hv, I, 483; SipM), *menték* (Kálal; arch. LexNov 203), *mentiek* (GNS), *mentux* (SipB), *mentieka* zastar. (SSJ) stb.; – **Szár m.:** **mentiečik**, **mentieček**, **mentiečka** dem. – Budatín, 1594: *Mentlyczek* Czerneho Axamytú (NRA Fasc 404 Nr 32), 1624: ten damassek ktery pod bielom *menteczkom* biwal (FejplT) gedna kurtawa *menteczka*... (uo.), Trenčín, 1669: *menticzka* zelena atlaczowa (SR 46: 189), Zvolen, 1669: Od Źenskyho *mentiecyka* uherskeho (PDS 36), KoŹuch barani Źenski... yako *mentiecyk* (uo.), Necpaly, 1673: *menteczik* (SR 46: 189), P. Podhradie, 1685:... na kromrassowu *mentočku* (!) (HSSJ), Krupina, 1690: *mentyečzyk* falendyssowy (uo.), Radvaň n. Hronom, 1714: *Mentečku* si nedam sit (PDS 207), 1755: *Mentečik* má poplácany (Gavl² 292), ŹaŹkov, 1759: *Mentička* len sme zaplaty (SSNM 46–54: 155), 1763: Pallula:... *mentjček* (KamSl 595), *mentgeček*, *mentgečka*, *mentiček* (Bern), *mentječik*, *mentécske* (Jancs II), *mentiček*, *mentiečka* (Kálal), *mentiečka* (SSJ) stb.; – **ment'iekový**, **mentiekovatý** adj. – *mentikowatí* (Bern), *mentés*, *mentjekoví* (Jancs), 1851: MossŹanja nehcú *mentikowé* korje (Trokan 29) stb.

A vitatott (esetleg ófrancia) eredetű m. *mente* (< ófr. *mendet*) 'pelzverbrämter (kurzer) Mantel' (1543: Mollay; EWU; az eredetre l. Hadrovics: UEISk 357 is). A szlovákba a m. plur. nom. *menték* került át szing. nominatívuszként (l. 35. p.). Az *é*-ből a középszlovákban *ie*, s ebből esetleg további változással *í* lett (l. 15. p.). Az *í* esetében azonban számításba veendő az *-ik* demin. képző analógiás hatása is. Az *-a* végű nőnemű alakok ugyancsak alaktani analógia eredményei (erre l. 40.2. p.). A *mentlik*, *mentlíček*, *menti(e)lka* alakváltozatok a *mentiek* és a ném. eredetű *mantel'/l* 'Mantel' (1623: HSSJ) kontaminációjával keletkeztek (l. 52. p.). A kelszk. *mentux* pedig nyilván a *koŹuch* 'Pelz(mantel)' analógiájára módosult. A népnyelvi *menta* újabb átvétele a m. szónak. A *mente* az egykori magyarországi nemesi viselet jellegzetes tartozéka volt, s használatával együtt

innét terjedt el a szlovákság között a neve is. – A magyarból: CzambSl 126; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 525; Machek¹; Machek²; Gregor: AnUB 13: 183–5; SCS; Majtánová: SR 46: 191 – valószínű; stb. – A magyar szó egyéb nyelvi (morva, lengy., ukr., or., rom., szhv., bolg., szl., jrut.) előfordulására l. BEW; Hrinč; LizV 610; Machek²; Tamás 528; Décsy 47; UEISk 357–8; Plet; Udv 56; Wołosz: StSl 35: 281; Schubert 477–9; Hollós 46–7). – Vö. **mentekető**.

mentekető 'mentekötő' – Prešov, 1716: faldy a *Mentekettő* (SR 38: 176), M. Kameň, 1732: dwoge *Mentekető* hadbabne (BaLLt Kékkői urad. 31. cs.), dal harasowe troge *mentekető*... (uo.), dwoge *mente kötü* z meho hedbabu (uo.), P. Bystrica, 1740: *Mente kető zau*... (BaLLt Vágbesztercei urad. 34. cs.), 1745: kotmu tež *Menteköttő*... (uo. 35. cs.), Dvorec, 1772: gombykou strjebornjch parou 48 a *menteköttő* gedno (SR 38: 176), Trnava, 1772: za *mentekettu* gombarovi l f (SAV).

A *mente* 'pelzverbrämter (kurzer) Mantel' és a *kötő* 'zsinór, pánt stb., amivel valamit megkötnék' (1616: TESz) alkotta m. *mentekötő* 'rends. díszes lánc vagy zsinór, amely összetartja a vállra vagy nyakra vetett mentét' (l. Ball; ÉrtSz). Régebbi előfordulására vö. 1709:... ezen köntösre, a kire *menteköttő*t hoztam (TT 1883: 197). A magyaros írásmód ellenére (erre l. Gregor: NyDt 165–6) sem látszik egyértelműen alkalmi kölcsönzésnek. A mentének ezt a tartozékát a kétnyelvű szlovák nemesség bizonyára minden nehézség nélkül annak magyarból ismert nevével nevezte meg (l. Doruľa: SR 38: 176; Doruľa 65 is.). – L. még m. > or. *mentišket* (Hollós 47–8).

mentovat' 'retten, befreien; entlasten' – 1666:... nemocy pred prawem *mentugjce* nemocneho (HSSJ), 1752: *mentuje* (KNyNyE 256), Rejdová, 1824: tak predce tej pokuty *mentovali* (Agrik 2: 235), Gemer, 1843: Já som tot doktor, šva som te mohol naráz vykurovat, ale za pokutu ta bitka, to mušenja to nemohlo *mentovat* (Polívka II, 467), 1848: mentesít, oslobodíť, *mentuvat'* (Jancs), *mentovac* (Czambel; vsl Kálal; Malč: StSl 11: 97; SipM), *mentovat'* (Márkus 106), Nbh: tí ma *mentoval'i* (NSM 4: 70), *mentovač* (GNS); – **Szárm.:** **mentovat' sa 1.** 'sich entschuldigen' – 1752: Nye *mentuju... se* (KNyNyE 256); – **2.** 'sich retten' – Rozhanovce, 1936: nuž dumat, ako *sa* smrti *mentovat'* i vydumal (OstrP 117), Tak *sa* ten figliar *mentoval* istej smrti (uo.), *mentovac še* (SipM; Abov: JŠ 21: 100); – **omentat', vymentovat'** 'megment, kiment' – Šariš: že bi še i ona bula zatopela, keď general' ju ne*vimentuje* (Czambel 323), *vimentovac* (Malč: StSl 11: 97; SipM), Rh: Ňeboj se, ja ťi *omentam* voli (LamiR 151); – **vymentovat' sa, zamentovat' sa** 'sich retten, entrinnen' – Zemplín: Jakoš *še vimentoval* od ľeva... (Czambel 366), *vimentovac še* (Czambel 612; Malč: StSl 11: 97), *zmentovat' sa* (Kálal).

A belső keletkezésű m. *ment* 1. 'retten, befreien; hüten, waren' (1195 k.: TESz); 2. 'verteidigen; entschuldigen' (1372 u.: uo.); 3. 'entlasten' (1807: uo.) ige. Jobbára Gömör megyében, a kelszk. nyelvjárásban és a nyelvszigeteken ismert tájszó. – A magyarból: Czambel; Kálal; Márkus 106; Király: StSl 11: 97; SipM; Bartko: JŠ 21: 100; HSSJ. – L. még m. > kukr. *mentovati* (és vált.)

(LizV 88, 610; Dezső: NytudÉrt 128: 74), rom. *mîntuí* (Tamás), szhv. *mentovati* (UEISk) szl. *mentováti* (Plet), jrut. *mentovac* (Kočiš 120), *mentovac še* (Udv 56), vend *mentúje* (Flisz).

meravý 'starr, fest; lauter, ganz' – XV. sz.: Mamka ma zakliala, | by kameň ostala, | kameňom *meravým*... (SRL 373; HSSJ), 1512:... krem statku *Meraweho*, sluzebnika pana Lorinczowa szn. (Varsík 109), 1626:... ten *merawey* ssige cžlowek Paluczky Boldižar citowal y mne (FejpLt), 1752: *meravi* (KNyNyE 256), 1771–5: Kdiž gsu Oczi *merawe* a Krwu zabechnute... (StSl 8: 101), *meravý* sl... perfimax: to ge *meravý* cžlowěk (Palk), 1832: já zřim okem na něj *meravým* (KollárB 229), *meravý* (Mič; Kálal; Hv I, 484; SSJ), *meravi* (GregPsz 243), *meravi* (SipM), *merävi* (VŠG 5: 214) stb.; – **Szárm.:** **merave**, **meravo** adv. – 1752: na mnye natzérá *merave* (HSSJ), *meravo* (Hv I, 484; SSJ); – **(z)meraviet' (sa)** '(meg)merevedik, (meg)dermedt' – 1785: Ľudia... pri každom údere *meraveli* (BajzaR 264), 1800: Gróf tu len *zmeravi* (KSSP 3: 346), Nožičky mi *zmerawely* (NZ I, 347), merevedik, *meravjet'* (Jancs), merevül, *zmeravjet'* (uo.), *merav(i)et'* (Kálal), Malč: *zmeravic še* (StSl 11: 106), *zmeravec še* (SipM), *zmeravet* (GregPsz), **(z)merevet'** (GNS), *meraviet'* (SSJ); – **zmeravený**, **zmeravelý** 'megmerevedett; megdermedt' – meredt, *zmeraveni* (Jancs), *zmeravelý*, *zmeravený* (Kálal), *zmeraveni* (Gemer: LS 1–2: 186; GregPsz 290), Malč: *zmeraveni* (StSl 11: 106); – **(z)meravost'** 'merevség, dermedtség' – 1848: merevség, *zmeravost'* (Jancs), *meravost'* (Hv I, 484; SSJ) stb.

A *merev*-hez tartozó belső keletkezésű m. *merő* 1. 'starr, fest; emporragend, herausragend' (1341: TESz); 2. 'schier, gänzlich' (1527: uo.); 3. 'lauter, ganz' (1575: uo.) melléknévnek ill. adverbiumnak diftongusos régi *merëü* alakja. Ebből a várható *-ev ~ -ov* helyén (erre l. 17.5. p.) a gyakori *-avý* képző analógiás hatására alakult a *meravý* forma (l. Gregor: MNy 71: 444; 36. p.). A XV. századnak minősített szlovák ballada *meravý kameň* kitétele nyilván a m. régi *merő kő* (l. TESz) szerkezet félkalkja (erre l. 59.4. p.). – A magyarból: Škultéty: SP 22: 759; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 11: 106; Blánár: SR 24: 109; Gregor: NyDt 168–9 stb. – L. még m. > ukr. *merjavyy* (Hrinč), rom. *meréu* (Tamás). – Vö. **merný**.

merný 'leuter, ganz' – Gemer: tam dnu bola samá *merná* ruda železo (DobšP III, 442–3), Gemer: Tja sklá na o loku su samí *merní* mušacnik (VŠG 5: 217), Samí *merní* pot tima ružámí (uo. 244), Samí *merní* kordon búl tod jarec (GNS), Kameňany: To je samí *merní* prach (uo.).

A m. *merő* 'lauter, ganz' (1515: TESz) melléknévnek *-ný* képző segítségével történt újabb meghonosodása Gömörben. Az átvétel az adatok tanúsága szerint a magyarban gyakori fokozó értelmű *csupa merő* (l. NySz I, 466; ÉrtSz) szerkezet részfordítása révén valósult meg. Címzavunk nem azonos a méréshez kapcsolódó *merný* (HSSJ) melléknévvel, annak csupán a homonímája. – Vö. **meravý**.

mert'uk 1. 'mérőeszköz' – Žilina, 1473: Který božejník se obchodí falešnú kúpí, buď loktem krátkým... nebo nespravedlivým *mertukem*... (Ryš 290),

Štítník, 1610: Ryaffy, *merťuky*... ma opatrowany bytj (StanD III², 256), Ludanice, 1656: pusskarsky *mertek* w puzdre (NádLt Okir I 633), 1658: Pusskarsky *mirtik* w puzdre (uo.), 1704: jeden par krpcuw na bistriczki *mertuk* (HSSJ), 1807–8: *merťuk* (JČ 9: 108), 1904: v ruke majúć *merťuk* a retiazky, začal vymerat' fundus krčmy (Timr I, 158), 1906: *merťuch* (Detva 205), *merťuch*, *merťuk* (Kálal), Gemer: *merčuk* (SN 13: 342, 376; Pras 311), Kobeliarovo: *mertuk* (SR 9: 126), *merťu^h* (SipM), *merťuk* zastar. (Vaj: SSJ) stb.; – 2. 'hossz-, úrmérték' – Radvaň, 1575: vas poddanij mlijnar dal bol *mertuk* mogijmu kovaczoi (SL 2: 171), Prievidza, 1613:... *mertuk* na to sukono... (uo. 149), Likava, 1627: za gednu zelenu Truhlu podle *Mertuku* daneho (BatthLt Lad 25 Fasc 28), Čajkov, 1644–1768: try *Mertyaky* (SPIN I, 146), 1651: [palinku] nema any holbow any ginim *mertukom* predawat (Jelš 280), Brehy, 1656: musime... ta davat... žita 25 *merťinkov*, ovsa 14 *merťinkov* (HSSJ), Orava, 1664: Place... na širynu i na zdľozť jednakim *merťynkom* majú pomerati (SL 5: 167), Čajkov, 1685: *merťuk* zita (HSSJ), Veličná, XVIII. sze.: Mistr kteribi na kratssy *mertuk* rezal podesswy (AM Comit. Arvens. Rsz 5: 53b), 1772: choťz bich si toté tvojeť szpravodlyivosztzi podlye najveťšoho *merťiku* meral na náz (AANy 12/C: 268), Ružomberok, 1782: a slušny *mertuk* aby pan sladok daval (Agrik 14: 100), láb, noha, šúch; *merťúch* (Jancs), *merťuch* (Mič), *merťik* (LexNov 218), *mertuk* (GNS), *merťuk* zastar. (Kuk: SSJ) stb.; – 3. 'földterület, ill. annak határjele' – 1572: na nižnich *merťuciech* od zemy Dworissenich rozdělili sme na troje (HSSJ), 1624: Pohanczewska wissnye dwa *merťuky* gesste wpiatok pomínuly zasiali sme... (FejplT), 1626: dneska pak sit dal sem pred domen tye *merťuky* (uo.), L. Sv. Mikuláš, 1643: dotud nebude... sloboda tamže sweg Tretine a *Mertuku* dat rubat (OSzK Fol Slav 37: 10), 1700:... budto na swem *merťuku* aneb kdekolwek... (uo. 28), L. Ondrej, 1704: powynowaty budeme zeme rowne poprawat a *merťuky* společne rubat (HSSJ), L. Trnovec, 1783: od toho (kameňa) až do kovaczkeho *merťuka* mestečko Trnovecz swoge luky slobodne kosgewalo (uo.); – **Szárm.: merťučok** dem. – B. Bystrica, 1676: w trhowy den *merťuczkom* rozlične semena predawagu (uo.).

A vitatott (szláv?, ősi?) eredetű *mér* 'messen' igének m. *mérték* 'Maß' (1416 u.: TESz) származékszava, ill. annak régi, XV. század előtti **mértük* alakváltozata (l. 19.1.2. p.). A *mirtik*, *mertek* és *merťik* forrása azonban kétségtelenül a *mérték*. A *merťik* alakváltozatának tartom a *merťinkov* plur. gen., *merťinkom* szing. instr. formákat. Ezek szing. nominativusza ugyanis szerintem nem *merťinok* (így HSSJ), hanem *merťink*, amelyben inetimologikus *n* van (erre l. 32.3. p.). A csejki *merťak* – ha nem elírás – a produktív *-ák* eszköznévképző hatására keletkezett (l. 47.1. p.). A *-k* helyén levő *-ch* szk. nyelvjárási változás eredménye (l. 22.7. p.). – A magyarból: MEW; CzambSl 130; Czambel: SR 5: 114; SzJsz 693; Király: KNyNyE 257; Hauptová: Slavica 6: 11–2; Machek¹; Hab 100; Gregor: NyDt 172–3; Schubert 482; HSSJ stb. – A m. szó egyéb nyelvi (ukr., rom., szhv., szl., vend) előfordulására l. MEW 195; Machek¹; LizV 610; Tamás 529; UEISK 360–2; Plet I, 572; Flisz I, 115; Schubert 481–3.

mesaroš 'Fleischer' – Karčava: Buł dze ňebuł buł jeden *mesaroš* (Czambel 407), Ostrov: Podz ti tu, *mesarošu...* (uo. 552 *mešarč* a.), okr. Humenné; 1938: O *mesaroša* (Kosová II), U jednim valaše bul chudobni *mesaroš* (uo.), *mesaroš* (Malč: StSl 11: 97; SipM); – **Szärm.:** **mesarošský** adj. – Karčava: Jeden pan tomu *mesarošskomu* sinovi pisał (Czambel 407), Ten *mesaroški* sin (uo.).

A szláv eredetű m. *mészáros* 'ua.' (szn. 1395: TESz). Újabb keletű átvétel a kelszk. nyelvjárásban. – A magyarból: Czambel; Király: StSl 11: 97; SipM; Shubert 488. – L. még m. > kukr. *mejsaroš* (Liz 83), rom. *misároș* (Tamás), szhv. *mesaroš* (UElSk); I. Schubert 488–9 is.

mesilatov 'Fernglas, Gucker' – Gemer: *meselátó* (LS 1–2: 187), Abov: *mesilatov* (JŠ 21: 103).

A *messze* (~ *messzi*) 'fern, weit' és *látó* 'sehend' segítségével keletkezett *messelátó* 'Fernglas, Gucker' (Ball; ÉrtSz) összetétel. Újkeletű átvétel Gömör és Abauj megyében. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; Bartko: JŠ 21: 103. – L. még m. > kukr. *mesilát* (Liz 207), jrut. *meselatov* (Udv 56).

mešter 1. 'Meister, Handwerker' – átv. is. – 1647: kdy prawo roby *Messter* kerekess wblatnjczy (NádLt Okir I 289/A: 617), 1648: byl ten *Messter* w Teplicach (uo. 650), Pan *Messter* mal Prawo v Swateho Martyna (uo. 660), Trenčín, 1652: item *messtrowy* dal stare krawy no 2 (HSSJ), M. Kameň, 1652: robota kragčiho *mestera* (uo.), 16555: Peter *Mestrowy* na čžižmy (NádLt Okir I 289/A: 262b), Krupina, 1683: kdy... prišel do chyži mluvice jeho tovarišovi Janoš *meštrowi* (KPP 195), 1717: Robota kragčiho György *Mestera* (BaLlT Kékkői urad. 29. cs.), 1722: U Kuchara György *Mestra* (uo.), 1752: *Mestru* nas!; od *Mestrov* mojich (KNyNyE 257), 1768: Dluzoba gest... Istwan *Mester* Csizmarowj... (TestNye 51), 1872: Jánoš *mešter*, či je pivnica v poriadku? (Kubani 138), Hm, *mešter* vlk (Zát' 124), *mešter* (SipB 269; Malč: StSl 11: 97, zastar. Kal: SSJ), stb.; – **2.** 'Wachtmeister, Unteroffizier' – Malč: *mešter* idősebb generáció (StSl 11: 97).

Az ol. eredetű m. *mester* 'Handwerkmeister' (1456 k.: EWU; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.). Az 1647. és 1648. évi adatokban a *mešter* lehet esetleg 'Henker' is (így a magyarból 1589 óta ismeretes, l. uo.), a szöveg alapján azonban ez egyértelműen nem dönthető el. A korábban meghonosodott és általánossá lett ném. eredetű *majster* 'ua.' (1479: HSSJ; eredetére l. Machek¹; Machek²; Rudolf) mellett címszavunk elsősorban a céhterminológiában élt, más területen ritkábban találkozunk vele. – A magyarból: Zát' 124; SipB 269; Király: StSl 11: 97; SSJ; Shubert 485; Majtán: KPP 273; HSSJ stb. – Német származtatása (SCS) téves. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. LizV 87, 610; Tamás 531–2; UElSk 362–4; Décsy 47; Plet I, 576; Flisz I, 115; Shubert 583–8. – Vö. **at'amešter, bejaromešter, cechmešter, dékánmešter, mešterastal, meštergerenda, mešteremek, mešterka, solgálomešter, strážamešter.**

mešterastal 'a céhbe állásnál adandó lakoma' – Trenčín, 1689: y Obed običegne Mistrowsky wubecz *Mester=Asztál* sa naziwagiczy powinenn bude daty (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 480), Vrbové, 1728: običsagny obet Mystrowsky *Mester Asztál* rečseny mosy daty (AM Comit. Nyitr. Rsz. 26: 395).

A mester 'Meister' és *asztal* 'Tisch; Verpflegung; Kost' alkotta m. *mesterasztal* 'a céhbe állásnál adandó lakoma' (1572: AM Civitat. Nagybány. Rsz 110) összetétel. Nem túlságosan elterjedt céhnyelvi kifejezés. A magyarban szokták *mesterebéd*-nek is nevezni, vö. 1612: Tartozik *Mester Ebédet* adni (AM Comit. Gömör. Rsz 19: 213b). A *mesterebéd* nyilván a ném. céhnyelvi *Meistermahl* (1573: AM Civitat. Cassov. Rsz 86: 69) tükörfordítása. A m. *mesterebéd* pontatlan fordítás vagy hanyag írnoki munka következményeként mint alkalmi átvétel *ebédmester* formában jelentkezik a szlovákban, vö. Štítník, 1665: Zatim trima se Sextarium, co učini dewet Holbi wina z obedom Mistrowskim /:ginače *Ěbéd mester* gmenowanim:/ (PCA 1. doboz: 2b). – A magyarból: Gregor: MSzl 541; HSSJ. – Vö. **mešter**.

mešteremek 'Meisterstück (des Gesellen)' – Ilava, 1669: Apro mistrowsky kumsst, kteri se gmenuge *Mister remek*... (AM Comit. Trencs. III. Rsz. 51: 98b), 1764: Podle Cechowskich Artikulou ma robít *Messter Remek* (UK Ms 412: 4), Jelšava, 1801: powinny bude... za *Mesteremek*... (EK Céhlev. XXXII. 4: 1).

A *mester* 'Meister' és *remek* 'Stück; Meisterstück' alkotta m. céhnyelvi *mesterremek* 'Meisterstück (des Gesellen)' (1532: TESz *remek* a.) összetétel, ez pedig a ném. *Meisterstück* tükörfordítása (l. uo.). Viszont a m. *mesterremek* részfordítása az egykori szk. *majsterský remek*, vö. Bojnice, 1672: pouinen gest... uikonat pocztiweho Czechu k ukazani remesle... *misterski remek* (SL 2: 71). – A németből átvett és meghonosodott *majsterstuk* (1567: EK Céhlev. XXIX. 2.; további adatokat l. HSSJ; Doruľa 79) kiszorító ereje következtében címszavunk csak korlátozottan tudott érvényesülni. – A magyarból: Gregor: MSzl 541–2. – L. még m. > szhv. *mešterenek* (UElSk). – Vö. **mešter, remek**.

meštergerenda, mešternica 1. 'Hauptbalken, Unterzug' – L. Mikuláš, 1690: magi stranky po *Mester Gerende* aneb po prostrednom Trame spoločne zaprawyty (SISlov 3: 347), M. Kameň, 1743: do Palenice na *Mester Gerendu*... (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), 1744: Na *messter gerendie* pri kotloch zelezne Obruče No. 2 (uo. 35. cs.), Kaľamenová, 1760: *messtgerenda* w čeladnjeg izbe (HSSJ), 1775 k.: *Mester gerenda, Mestergerenda* (StSl 3: 94), *messternica* sl. (Palk), Sol', 1831: na *mešternicu* richtarskeho domu obesili (HŠ 1: 311), *mestergerenda, mešternica* (Jancs), *meškerenda, mešternica* (Kálal), Sh: poton sa viťjahou hor na *mešternicu* (Ondrus 281), *meškerenda, mešternica* (LexNov 124, 173), Folkušová: *meštergerenda* (StSl 3: 94), *meškerenda, meštergerenda* (GNS), *mešternica* (Malč: StSl 11: 97; SipM; Hont 298; Pk.: s. gy.), *meškerenda, mešternica* nár. (Vaj: SSJ); – 2. 'támasztó gerenda' – *mešterhrada* (Žak 652).

A *mester* 'Meister' és *gerenda* 'Balken' alkotta m. *mestergerenda* 'Hauptbalken, Unterzug' (1546: OKlSz) összetétel. A fiatalabb *mešternica* a m. eredetű *mester-* előtag és a tárgyak, eszközök megnevezésére szolgáló nagyon produktív *-nica* képző (l. Horecký: SILEX I, 123) felhasználásával alkotott szlovák képződmény. A *meškerenda* szótagkieséssel és zöngétlenüléssel keletkezett alakváltozat, míg a kelszk. *mešterhrada* a m. kifejezés félkalkja. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 3: 94; SSJ; SipM; HSSJ stb. – L. még m. > kukr.

měštergerenda (és vált.) (Liz 146; LizV 610), rom. *měštergrindă* (Tamás). – Vö. **mešter**.

mešterka 'a népi díszítés egy fajtája; aszúr' – *mešterka* (Václ 321; SlText 59; Pátk 207; Mor. Lieskové: SN 22: 59; l'ud. zastar. SSJ).

A *mester* 'Meister' főnévből *-ke* képzőbokkal alkotott m. *mesterke* 'aszúr; szegélydísz' (1595: RadvCs II, 79, 81; l. OklSz 651; ÚMTsz is), utalva így a kézimunka mesterségbeli jártasságot igénylő voltára. A szk. *-ka* szóvég analógiás módosulás (l. 45. p.). Népművészeti terminusként a nyelvtörténeti adatok hiánya ellenére is régebbi átvételnek látszik, esetleg a *ketieška*-val (l. ott) azonos módon és időben honosodott meg a szk. népnyelvben. – A magyarból: Gregor: StSl 15: 226–7. – A megkérdőjelezett lat. > ném. eredeztetés (SCS) helytelen. – Vö. **mešter**.

mešterlegiň 'Handwerksgeselle' – Ilava, 1669: Kdiz nekterj Mistr ginsseho Mistra... služebnika togest *Messter Legint* zvede... (AM Comit. Trencs. III. Rsz 51: 100), Kdiz kten [!] Mladenecz, a nebo Včen, kteri *Messter Legint* Tanulo unas segmenuge (uo. 100b), P. Bystrica, 1723: Když ngektery Magster ginssieho Maystra a Splou Brata Služebnika, to gest *Mester Leghent* zvede... (uo. 61b), Kdiz ktery Maldenecz a nebo Včen ketry *Mester Leginy* u nas se gmenuge (uo. 61b–62).

A *mester* 'Meister' és *legény* 'Geselle' alkotta m. *mesterlegény* 'Handwerksgeselle' (NySz II, 559) összetétel. Alkalmi átvételnek látszik a gombkötőknél, amit a *-t* tárgyragos forma használata is tanúsít. – Vö. **mešter, legiň**.

meťsinový 'dunkelrot, weichselfarbig' – L. Ján, 1683: z *megysinouuich* Kobercsou cso bivali... (NádLt Okir I 289/B: 633), z *Metsinovei* damaski prostredneg... (uo.).

A *meggy* 'Weichsel, Sauerkirsche' és *szín* 'Farbe' alkotta m. *meggyszín(ű)* 'dunkelrot, weichselfarbig' (1484–5: OklSz) összetétel. Alkalmi átvételnek látszik, lehetséges azonban, hogy a nemesi háztartásokban nem volt szokatlan a használata. – A magyarból: Gregor: HungSl 1983: 67; HSSJ. – Vö. **királ'sinový**.

mezgerovac 'szüretel' – *mezgerovac, mezgl'ovac* vsl (JŠ 21: 76); – **Szärm.:** **mezgerovač** 'szüretelő' (uo.).

A belső keletkezésű m. *mezgerél* (alakv. *mezglél*) '(im Weingarten) Nachlese halten' (1608: EWU) ige. Kelszk. tájszó. Nižnanský (JŠ 21: 76) szerint a *mezgerovac* és származéka a m. eredetű szk. *mezg* 'szőlő maradvány a tőkén' szlovák származékai, ez azonban így pontatlan. Kétségtelen ugyanis, hogy a m. ige meghonosodásáról van szó. Más kérdés a *mezg* főnév eredete. Ilyen szó a magyarból nincs kimutatva, ami ugyan nem zárja ki esetleges létezését. Van ellenben a szláv eredetű *mězga* 'Baumharz' főnévnek *mezge* alakváltozata (l. TESz; ÚMTsz), amiből a szk. *mezg* alaktanilag jól megmagyarázható volna (a szóvégi *-e* lekopására l. 45. p.), komoly akadály azonban a jelentésbeli eltérés. Netán a *mezgerovac* ige népetimológiás úton befolyásolta a *mezg* jelentésmódosulását? A megnyugtató megoldáshoz több adatra van szükség.

mezov 1. 'Feld; Acker' – Tk, 1863: 1863 tiho Na | *mezove* bolo žito... (StSl 8: 365); – **2.** '(Alföld, mint) körzet, működési terület' – *mezov*: ist' na *mezov* 'na Dolnú zem' (Kálal), *mäzjev, mäzjäv* (Pras 311), *mäziev, mäziäv, meziev* (GNS).

A belső keletkezésű m. *mező* 'Feld; Acker' (1055?, 1152: EWU); 'Möglichkeit, Gebiet für eine Tätigkeit' (1754: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.) származékszó, ill. annak nyj.-i *mezőü* (ÚMTsz) alakváltozata. A szk. szóvég alakulására l. **17.4.** p. – Málcán van *mezibirou* 'Feldhüter, Gehilfe der Rinderhirten' (StSl 10: 225) is, ez a *mező* 'Feld' és *bíró* 'Richter' segítségével keletkezett m. *mezőbíró* 'gazdák ügyeit intéző személy' (ÚMTsz) összetétel népetimológias helyi átvétele. – L. még m. > szhv. *mezevo, mezovo* (UElSk), vend *mezöv* (Flisz I, 116), *mezöv* (uo. II).

Mihal', Mihál' 'Michael' – 1541: od Bornamisa *Mihale* (Varsík 198), Bátovce, 1589: tu... winicz Kuczerka *Mihall* prefraymoczi... (HSSJ *prefrajmočit'* a.), Boca, 1596–7: v pana g. m. pana *Mihaia* (Blanár 86), 1597: *Mihajla* i Ondrasa Pretauskeho (JŠ 6: 186), B. Štiavnica, 1613: gednemu bratu gmeno *Mihaly* (PDS 111), Pezinok, 1653: ze ten *Mihaly* bil z Zahoria (HSSJ *priezvisko* a.), 1659: sin gmenem Bohacz *Mihaly* (Jelš 293), 1679: pan sztari richtar pan Lipták *Mihály* (uo. 322), XVIII. sze.: Kacian *Mihaly*..., Mlinar *Mihaly*, Mistruw Mlinaruw... (GMM 10 faksimile), 1740: z panom Rump *Mihal'om* (KPP 259), 1736: P[an] Dvornikovics *Mihaly* (OSzK Quart Hung 1364: 173), Sučany, 1756: sam Junasz *Mihály* any geho otec... (HSSJ *oponovat'* a.), 1774: Muž ge geg Kecko *Mihálj* (TestNye 56), Dobšiná, 1786: chiteny Bazely *Mihalya* twerdo se prikazuge (JŠ 17: 41) stb.; – **Szárm.:** **Mihal'ov, Mihál'čin** adj. poss. – 1730:... prinduce do domu pana Nad' *Mihal'ouho* (KPP 259), Bcs, 1762: Bencsik Mihalyowemu Chlapcowj (ProtCs 3), Suché, 1774: *Mihalycsin* Dsura (SzPV 96); – **Mihal'ko** dem. – Podolie, 1568: Maczey *Myhalyko* vn. (Urbok 246).

A bibliai eredetű m. *Mihály* (l. Ladó 191; Kálmán 19; Szilágyi 211; korábban *Mihál* 1135: OklSz). Az *-l* palatalizációja a magyarban következett be (a *Mihály* forma 1559 óta van adatolva, l. OklSz 657), ezért ez az alakváltozat a szlovákban magyar eredetűnek tekintendő. A szlovákban egyébként szokásos *Michal* (1429: VážnýG 40; SSJ) mellett gyakori volt a *Mihal* is (1478: SČL 29; 1541: JŠ 6: 261; 1549: SISlov 24: 36 stb.). Erről nem állítható, hogy a m. *Mihál* átvétele, mivel régen a *h* graféma a *ch* hangot is jelölte (l. MSzCsR 110 is), de esetenként azért szó lehetett róla. – Ellenben biztosan magyar eredetű a *Mihók* (és származékai), vö. Lipovec, 1584: *Michok* [esetleg rutén?] (Ila II, 604), 1656: *Mihok* Hud[ecz] den. 68 (NádLt Okir I 289/A: 215), 1667: predmenovany Mesaroš *Mihok* (KPP 20), Chyžné, 1671: *Mihok* vn. (Ila II, 404), 1716: od pana perceptora Ramp *Mihoka* (KPP 60), Budikovany, 1773: *Mihók* (Ila II, 135) stb.; – **Szárm.:** **Mihočik, Mihočák** (MSzCsR 58, 59). A szk. *Mihók* forrása ui. a m. *Mihály*-ból *-ók* képzőbokkal keletkezett m. *Mihók* (1587: OklSz). – A magyarból: Kniezsa: MSzCsR 58., 59. – S újabban m. kölcsönzés ritkán fölbukkanó népnyelvi *Miši* (Gem. Sad: ASJ III/2: 108) és annak *Mišik* (Dudok 76) származéka, melynek forrása a m. *Misi* becéző deminutivum (l. Hajdú 240–1). A m. etnikum közvetlen

hatásaként fordul elő az általánosan használatos *Mišo* helyett, ill. mellett. – L. még m. > szhv. *Mihal(j)* (UEISk).

míhel'/l, mihel'/l 'Werkstatt' – Trnava, 1626: wezmucze sebu... Magstruw starssich sklepy aneb *mihely* (EK Céhlev. XXVIII. 6.), Žilina, 1701: nechce *Hmihely* [!] ... za predepsani Hétiber robít (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 457), od P. Mistra gehu uktereho w *Méheli* dela (uo. 457b), Modra, 1709: rano pak... w swem *mihely* podlužen bude Syt (uo. XXXIII. 4: 3), Žiar n. Hron., 1728: do czuzeho Wrsstatu, anebo *Myhela* (AM. Comit. Bars. Rsz 9: 19 b), Vrbové, 1728: aby sklepy, aneb *Mihely* prehladol (AM Comit. Nitr. Rsz 26: 293b), Trnava, 1771: do *Mihela* stawatj... do czuczich *Mihelow* choditj... (EK Céhlev. XXIX. 23.), Bcs, 1819: gemu offirowanj *Mihely* (MMM Céhkönyvek 62.416.1), Bcs, 1825:... priyal do swogho *Mihelya* (uo. 62.437.1), Tk, 1829: do *mühelyi* (SlKöml 332), nemusel teda sedieť ani švec na *miheli* (Šándor 325), Pukanec: *mihel'/l* (SN 5: 622), Pi: Kovácki *mihel'* (Ondrus 239), *míhel* (Dudok 29), B. Petrovac: *mihel'* (s. gy.), Kovačica: *mihel'* (s. gy.), Kulpín: malí *mihel'/mihel'* (s. gy.), Fegernic: d'e maų on *múhej* šusterskí (Benedek 169), *míhel'/l* (GNS), Pk: malá, velká *mihel* (s. gy.; a magyarországi szk. települések adataira l. még ASNM 211. térkép).

A *mű* 'Werk' és *hely* 'Ort' alkotta m. *mühely* 'Werkstatt' (1533: TESz) összetétel, ill. annak nyelvjárási *méhel* (ÚMTsz), esetleg nyelvjárási *mihej* (uo.) alakváltozata. Főként a céhnyelv útján vált ismertté, s elsősorban a nyugat- és középszlovák vidékeken fordul elő. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; Király: SlKöml 332; Dudok 29, 48; Gregor: MNy 71: 445; Schubert 489; HSSJ stb. – A magyar szó kukr., rom., szhv., jrut. előfordulására l. LizV 610; Tamás 536; UEISk 365; Kočiš 120; Schubert 489–90.

Miklőš 'Nikolaus' – Brádno, 1563: *Miklosch* (Ila II, 83), Trnava, 1565: pryali tyto dwa synowe Koczwarowych, gmene[m] *Mykloss* a Jan (JŠ 6: 47), Čachtice, 1568: *Myklos* Antalowych (Urbok: 244), Trenč. stol., 1578:... neyaky Mareczycz *Myklos* Pod wazy (PDS 94), Gemer, 1585: Poddany... Stelliare | Benedik *Niklos*... (Tóvik 93), 1597: ten gisti *Miklos* Kossa (Jelš 240), Zvolen, 1610: Geliczith *Mikloss* anebo gehu potomczy... (HSSJ III, 218: *od'ahovanie* a.), B. Štiavnica, 1613: od fulekowskieho Szabo *Nyklossa* (PDS 109), Chtelnica, 1614: kupil som od Barbusse nebosstika *Miklossa* Barbiera manzelky (SFFUK 14: 82), 1654: položil Ptacznik *Mikloss* tie peneze... (Jelš 279), 1674: Zatym Owčarowych pryssel Kracz *Miklossowy*... (NádLt Okir I 434: 123), Krupina, XVII. sz.: *Mikloš*, *Mikluoš* (SOK 4: 122), Jasenica, 1704: fatens pohladawal Jankovits *Miklóssa* (SlSlov 21: 39), Dražkovce, 1726: test pana Ivanka *Miklose* (SR 54: 94), Bošany, 1748: gehu synou Adama a *Miklossa* (SHS 145), Tk, 1839/40: *Miklovsa*. (StSl 8: 359), Rakovo: *Miklőš* Pavličé (BM 289), Štefultov: *Miklos* Šebian (uo. 354), *Miklós* Ondrejka (uo. 356), *Miklőš* (GrepPsz) stb.; – **Szärm.:** **Miklőšov** adj. poss. – 1558: Benko *Miklossow* (Ila II, 402), 1578: Walent *Miklossow* (uo. 325), 1580: Beno *Miklossow* (uo. III, 78), 1637: podle Durssyk *Miklossowho*... (Jelš 267); – **Miklőšik** dem. – Betliar, 1768: *Mikloschik*

(Ila II, 120); – **Miklőško** dem. – *Mikloško* (Mič 313), Nemyslisi *Miklőško*, že si medzi regrútni v Ostrihome... (Hečko 143); – **Miklőška** 'Miklóné' – Lieskové, 1636: na stranu... pany Forgach *Myklossky* (KamLt Lymb Ser III. XVII. sz. Fasc 17–19: 4), 1640: gey M[i]lo]st pany Petreoczy *Mikloska* (uo. B 2280: 102), Košeca, 1648: pany Petroczy *Miklossky* strany (SHS 232), 1716: Zoša pastierka, Kanča *Mikloška*... (KPP 52) stb.; – **Miklőškin** adj. poss. – 1640: poddany gey M[i]lo]sty panyey Petreoczy *Miklosscziny* (KamLt Lymb Ser III. B 2280: 102); – **Miki** dem. bec. (SSJ; BM 350); – **Mikino**, **Mikinko** hypok. (SSJ).

A görög–latin eredetű (feltehetően szláv közvetítéssel is) m. *Miklós* (régii *Miklous*, *Niklous*, nyelvjárási *Miklóus*) 'ua.' (1211: OklSz; az eredetre l. Melich: SzJsz I/2: 99–100; 197–8; Ladó 192; Kálmán 23; Szilágy 280–1; Fekete: MNyTK 191: 30). Az eredeti *o* kiesése szinkópával ugyan a szlávban (szlovákban) is megtörténhet (s nyilván meg is történt), miként jellemző ez a magyarra is, az *au* > *ó* változása azonban csak magyar lehet, ezért a *Miklőš* magyar jövevényszónak tekintendő. A szlovákban *Mikuláš* (1440: VážnýG 40; SSJ) az általános (ebből van a m. *Mikulás*, l. Ladó 192 is), de ismeretes a *Miklúš* (1420: Rýs 296; SSJ), *Mikláš* (1555: StanD III, 190) alakváltozat is. Ezekben a honi *-úš* képző és a *Mikuláš*-ban is jelen levő *-áš* hatása érvényesült. – A *Miki* nem szlovák képződmény, hanem a m. *Miki* (l. Ladó 192) becéző alaknak az újabb átvétele. – A magyarból: Kniezsa: MSzCsR 105; Tóvik 137; Király: StSl 8: 358. – L. még m. > szhv. *Miklouš* (és vált.) (UElSk).

milvon l. teremtete

mind'ar 'sofort, gleich' – *mind'ar* (SipB 269); – **Szärm.:** **mind'arovat'** 'kiszolgál, körbeugrál' – Turiec: *miň'aruvat'* (Olej 102).

A *mind* 'folyton, egyre' és a *jár* 'gehen' ige *járt* alakjának összetételével keletkezett m. *mindjárt* 'sofort, gleich' (1531 k.: EWU), pontosabban annak m. *mingyár*, *minygyár* (TESz; ÚMTsz) ejtésváltozata. A szlovák sáfrányosok titkos nyelvében az ige jelentése szándékosan került módosításra. – A magyarból: SipB. – L. még m. > rom. *míndiar* (Tamás).

míneš 'Gestüt' – Likava, 1651: Konyarowy čuo *Mineš* pansky pasol (BatthLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29), L. Hrádok, 1654: Mezi *Minessom* Moczkos fakowati No 1 (NádLt Okir I 620: 14b), 1660: kdy mel mladich kony No 8 a ginich z *minessa* N° 7 na Illawu wiestj... Wilapily se z *minessa* mlade konie N° 3 (NádLt Okir I 651), 1661: *Myness* z Lyptowa... do Ludanicz (NádLt Okir I 289/B: 72), L. Ján, 1683: Inwentowal se *Minyess* (NádLt Okir I 651), Kys. N. Mesto, 1690: kone Panske, *Míness*... (SMS 6: Príloha 28), Zvolen, 1702: Gežtli z *minessu* kone, woly... (PDS 44), M. Kameň, 1717: Inventar *Menesa* (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), Szs, 1748: Kobili dwe gedna w *Minessi* (SzsIr V. 201. a. 11.), Szs, 1764: 4. Kone doma a w *Ménessi* 4. kobyli... (uo. a. 9.), Nye, 1775: Konj w *Ménešu* sedem (TestNye 83), 1793–6: Wzalbys na Borg celý *Méneš* (OSzK Quart Lat 2746: 78), 1797: Equitium. Zatwor konský, *myneš* (Vyv 54), XVIII. szv.: kráľovská klisnice (*mjneš*) (OSzK Oct Slav 38: 69), 1842–3: Potom prišov k ednimu *ménešu*, v ktorom 999 koní bolo (Polívka II, 70), Bcs, 1848: že celý

ményes od strachu utekaw (Dohán 34), 1848: ménes, kobilińec, *méneš* (Jancs), Tk, 1853: cso tagslyi do *mejnessa* obecznje csejderi (SlKöml 332), Szs, 1895: *mejneš* (NyK 25: 300), Liptov, 1905: pásou *míneš* końi pri jednom grófovi (Polívka II, 331), *miňoš* še vola, dze jest mlade haćure (Czambel 552), *minos* vsl (Kálal), Malč: *miňeš* (StSl 11: 97), *meneš* (SipM), Nbh: Mau pustařinu..., *méneš*, kravi mau, końe... (KrupaŽ 118) stb.

Az ismeretlen eredetű *mén* 'Hengst' főnévnek -s képzős m. *ménes* 'Gestüt' (hn. 1261, kn. 1405 k.: EWU) származékszava, mely a *ménes ló* szerkezetből vonódhatott el jelentéstapadással (uo.). A lótenyésztéssel is foglalkozó nemesi birtokok révén honosodott meg a szlovák nyelvben. A m. *é, eĭ* szlovák reflexióira l. a **15.** pontot. – A magyarból: Melich: NyK 25: 300; Czambel; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 527; Király: StSl 11: 97; Gregor: NyK 68: 415; Németh: TestNye 38; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *měneš* (Dezső: NytudÉrt 128: 74), rom. *minîş* (Tamás), szhv. *menuš, minuš* (UElSk), jrut. *mineš* (Udv 56), vend *ménes* [ɔ: -š] (Flisz I), or. *meneš* (Hollós). – Vö. **mínešpástor**.

mínešpástor 'Roßhirt, Gestüt(s)hirt' – Liptov, 1658: *Mynesspastorowy* Lyptowskemu bywsse tu z konmy... (NádLt Okir I 632), Lyptowsky pansky *mynesspastor* (uo.), L. Hrádok, 1660: *Mines pastorowy* Zameckemu... dalo se žita... (uo. Okir I 651), M. Kameň, 1718: *Menes pasztorowy* pre koničence (BaLlT Kékkői urad. 29. cs.), 1735: U *Miness Pastora* kotoffikow 7 (uo. 32. cs.) stb.; – **Szárm.:** **mínešpástorov** adj. poss. – P. Bystrica, 1714: *Minyes páštoroweg* Žene den. 50 (BaLlT Vágbesztercei urad. 4. cs.).

A *ménes* 'Gestüt' és *pásztor* 'Hirt' alkotta m. *ménespásztor* 'Roßhirt, Gestüt(s)hirt' (1425: OklSz) összetétel. Nyilván a *míneš*-sel azonos módon és időben lett honos a szlovákban, de mára már kiveszett. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **míneš**.

mínta 'Muster' – Gemer: *mínta* (LS 1–2: 186; GNS; Malč: StSl 11: 97; SipM).

A lapp eredetű szó segítségével alkotott m. *mínta* 'ua.' (1772: TESz). Újkeletű átvétel, ezidáig csak Gömör és Zemplén megyéből vannak rá adataim. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 11: 97; SipM. – L. még m. > kukr. *mínta* (Liz 97), rom. *míntă* (Tamás).

móčing 1. 'Flechse' – *móčing* (GregPsz 244); – **2.** 'egy fajta hús' – *móčing* (GNS; Bratislava: zastar. SR 57: 355); – **Szárm.:** **móčingový** adj. – *móčingové* maso 'flechsíges Fleisch' (GregPsz).

Az osztrák eredetű m. *mócsing* 1. 'Drüse' (1803: EWU); 2. 'Flechse' (1808: uo.; egyéb jelentéseit l. TESz). Rudolf 96 szerint a Gömör megyei *móčing* ausztriai német eredetű; kiindulásként a pozsonyi ném. *mōdšinkn* (< *Waadschinken*) alakot tartja (uo. és 357). A *m-* jelenlétének a magyarozatával azonban adós marad. Holott valószínű, hogy a pozsonyi német szó szintén visszavétele a magyarban kialakult formának (l. TESz). – A magyarból: GregPsz 162, 244.

močka 'pipamocsok; bagó' – 1870: Schmergel...; *močka* (Loos II), 1871: *močka*...; mocska, bagó (Loos III), *močka* sl. (Rank; Tvrdý; Is; SSJ), *močok* (SipB 270) stb.; – **Szárm.:** **močkový, močkový** adj. – 1872: *Močkavi* Mocskos (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a: 3b), *močkový* (SSJ); – **močkár** 'bagórágó; sokat

dohányzó ember' (Is; pejor. SSJ; Ripka 198); – **močkársky** adj. (SSJ); – **močkoš** 'bagórágó; sokat dohányzó ember' (LexNov 200; nár. pejor. SSJ).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *mocsok* 'Schmutz, Unflat' (kn. 1550 k.: EWU) főnévnek *mocska* alakja. A 'pipa szárában vagy nyakában lerakódó sűrű nedv' jelentésű *pipamocsok* (l.: Ball; ÉrtSz; SzegSz) szerkezet gyakran hallott szing. gen. *pipamocska* alakjának *mocska* utótagja szing. nom.-ként került felhasználásra (erre l. 35. p.). Címszavunkat a TESz a cseh *močka* 'ua.', kukr. *máčka, móčka, omáčka* 'ua.' szavakkal együtt a magyarból származtatja, „de e nyelvekben a szó csatlakozott a m. *mocsár; mocsolya* szláv eredetijének családjához” (uo.). Meggondolkoztató lehet, hogy végülis a *pipamocsok* összetétel *mocsok* utótagja besorolható volna a 'nedvesség' fogalmához kapcsolódó *moč-* tövű szláv szócsaládba, vö. pl. *moček, liquor, succus...* Syn. *moč, močka...* (Bern). A *močka* magyar eredete mellett szól a kései előfordulás, az azonos jelentés, továbbá az a tény, hogy a dohányzásra vonatkozó szlovák kifejezések nem kis hányada a magyarból származik. A *močkoš* szk. képződmény (l. 48.2. p.), s nem azonos a *močkoš* 'senkiházi, pizkos, mocskos alak' szitokszóval (l. ott). A Bükk-hegységi *močok* újabb átvétele a m. szónak. – Vö. **močkoš**.

močkoš 1. 'lószín' (rends. a *fako* jelzőjeként) – L. Hrádok, 1653: Stadne konie | *Moczkos* Fako No 1 (NádLt Okir I 620), *Moczkos* fakowata No 1 (uo.), 1655: konikow gest No 9 | *Moczkos* fako No. 1 (uo.), Likava, 1656: *Moczkos* konik Rocny N 1 (BathtLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29: 380b), 1657: *Moczkos* fako lisy N 1 (NádLt Okir I 620), Ludanice, 1661: *Močkosfako*, na čele lisy... No 1 (NádLt Okir I 289/B: 74), L. Ján, 1683: *Moczkos* Fakowita... (NádLt Okir I 691), *Mocskos* Fako wen koncjom Lisina (uo.); – **2.** 'gyalázatos, csúnya szájú, pizkos, mocskos alak' – *močkoš* 'ua.' szitokszó (GNS; Abov: JŠ 21: 99; Kc: s. gy.; SSJ); – **Szárm.: močkošistý** adj. – Likava, 1664: *Moczkosysta* czernohriw[a] No 1 (BathtLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29: 110), Klusa stara barnasta *Moczkošta* No 1 (uo. 109).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *mocsok* 'Schmutz, Unflat' főnévnek -s képzős m. *mocskos* 'schmutzig' (szn. 1233?, 1235: EWU; kn. 1585: TESz) származékszava. Az Abaúj megyéből idézett 1410. évi *Mochkos* szn. (HSSJ) aligha szlovák, sokkal inkább magyar adat lehet. Lószínnévként a *mocskos* önmagában valamikor a bizonytalan szennyes szórt jelölte (l. Herman 347). A halláson alapuló *Moczkošta* mn. – ha nem íráshiba – feltehetően *močkoš* alakváltozatot takar. A nemesi birtokokon l. jelentésben lótenyésztési szakszóként élt, a 2. jelentés újabb meghonosodása a szónak, vö. m. *mocskos* szitokszó (l. Ball). Címszavunk nem azonos a *močkoš* 'bagórágó; sokat dohányzó ember' származékszóval (l. ott). – A magyarból: Gregor: HungSl 1983: 67; Bartko: JŠ 21: 99; HSSJ. – L. még m. > rom. *móciçoş* (Tamás). – Vö. **fako, močka**.

mókuš, mókuška 'Eichhörnchen' – 1825: *mokuska* [!] (Leschka 146), 1833: mókus (*mokuska*, sl.)... (Dank 664), Vsz, Ai, Isz, Sp, Mny: *mókuš* (Atlasz), Nye: *mókuš* (s. gy.), Kd, Rb: *mokuška* (Atlasz), Nh: *móyukuška* (uo.), *mókuš* (SipM), *mókuška* (GNS).

A hangutánzó eredetű m. *mókus* 'ua.' (kn. 1668: TESz) és annak *mókuska* (1680: NySz) deminutívuma. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; SipM. – L. még m. > kukr. *móvkuš(ka)* (LizV 611), rom. *mócăș* (Tamás).

monar 'Müller' – *monarj* (Czambel; vsl: Kálal), *monar* ~ *molnar* (SipM); – **Szárm.:** **monarčik** dem. – *monarčik* (Koškovice: Czambel 552; vsl: Kálal); – **monarka** 'molnárné' (SipM).

A szláv eredetű m. *molnár* 'ua.' (szn. 1275, kn. 1530: EWU), ill. annak *mónár* (uo.; OklSz; ÚMTsz) alakváltozata. Az általánosan használt összsláv folytatású *mlynár* 'ua.' (1489: HSSJ; Machek²) mellett ritkán jelentkező kelszk. tájszó. – A magyarból: Kálal; SipM.

moňas 'Hengst' – L. Hrádok, 1653: Wyrceze No. 1 | Vas deres No 1. *Monasse* (NádLt Okir I 620), 1702: *Monjas* Barna kupenj A[nn]o 1697 (uo.), 1721: pre *Monjassa* gačmena a semencza... (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), 1704: W Menessi 4. kobyli y. 1. žrgebe 1. *Monas* (SzsIrv. 201. a. 9.), geden *Monyas* (uo. a. 11.), 1844–5: (povedala) že až nepodojí tie kobili, kerím *moňas* strativ tuto potkovu... (Polívka II, 339), Me, Sá, Isz: *moňas* (ASN 214. térkép), Selenča, Hložany, St. Pazova, Kulpin, Kisač, Bač. Petrovac: *moňas* (s. gy.).

Az ősi eredetű *mony* 'Hode; Ei' főnév -s képzős m. *monyas* 'mit Hode; mit Ei' (kn. 1533: TESz) származéka, amely *monyas ló*, *monyas borjú*-féle szerkezetekből (1. NySz II, 869) a népnyelvben 1. 'Legehenne'; 2. 'Hengst'; 3. 'Stier' (MSzFE II, 449) jelentésben önállósodott főnévvé. A lótenyésztés révén került át a szlovákba. – A magyarból: Gregor: NyK 68: 413. – L. még m. > vend *monyas* [ɔ: *moňas*] (Flisz I, 114; II, 58).

mondóka 'mondanivaló' – Brusnice: začne dalej svoju *mondoku* o Nojevi (SP 20: 255), *mondóka* iron. 'semmit mondó (magyar) beszéd' (CzambSl 127; Kálal), bifloval *mondóku* (Peřinka 120), začal slávnostnú *mondóku* tak... (uo. 187).

Az ősi eredetű *mond* 'sagen, sprechen' igének m. *mondóka* 'Sprüchlein' (1650: TESz) származékszava. Kiveszőben levő tájszó. – A magyarból: CzambSl 127; Czambel: SR 5: 114; Kálal. – Vö. **mondokovat**'.

mondokovat', **mondovat'**, **mondikat'**, **mondolovat'** 'sagen, sprechen' – 1830:... keby som ho tu i tu nevyšticovala, keď mi mnoho *mondoluje* za ušami (ChalD 23), Len *nemondolujte* toľko (uo. 35), 1880:... už potom nevedia inšie jako fordító... a lapsík... *mondokovat'* (DobšO 98), *mondikac* (Czambel; vsl: Kálal; SipM), *mondokovat'* (strsl: Kálal; hovor. zastar. pejor. Kuk: SSJ), *mondovat'* (Ferko 322), *mond'okovat'* (SSS).

Az ősi eredetű m. *mond* 'ua.' (1195 k.: TESz) ige és annak különböző alakjai. Nevezetesen: a *mondovat'* a *mond*, a *mondokovat'* a gyakran hallott *mondok* (Ball), a kelszk. *mondikac* a népnyelvi *mondi* (vö. *azt mondi* ~ *aszondi*: ÚMTsz), a *mondolovat'* pedig a régi *mondol* 'tollba mond' (Ball), vagy a népnyelvi *mondol* 'mondasz' igealak átvétele. Kiveszőben levő szavak, melyeknek a múltban is inkább csak expresszív értékük volt. – A magyarból: Czambel; Kálal; SCS; SipM. – Vö. **mondóka**.

Móric 'Mauritius' – 1839: *Móric* čížmy pláta (MTA Rui 8-rét 206/183: 19), v Ľubietovej u *Mórica* Kellnera (LaskD II, 269), *Móric* (Loos II; Hv II; SSJ); – **Szárm.:** **Móric**ko hypok. – 1904: Ked' dali mu... meno *Móric*ko (Timr I, 170), *Móric*ko (Hv II, SSJ).

A m. *Móric* 'ua.' (1216: Fehértói), amely a lat. *Mauritius*-ból szabályos hangfejlődéssel és rövidüléssel alakult (l. Melich: SzJJSz I/2: 199; uő.: MNyTK 15: 28; Kálmán 26; Ladó 192; Fekete: MNyTK 191: 51). Kései átvétel, a szlovákban nem gyakori.

moržovat', **moržolovat'** 'abkörnen, rebbeln' – *moržovat'* (Bern), *moržovat'* (Kálal), Gemer: *moržolovat'/tč* (LS 1–2: 186), *moržolovač* (GNS), *moržuvat'* (Ripka 212), *moržovati* (LexNov 105), Pukanec, Brozdany: *moržuvat'*, *moržuvat'* (SSNU 231), *moržovac* (SipM), *moržovat'* (Garaj; nár. SSJ); – **Szárm.:** (**na-**, **o-**) **pomoržovat'**, – **moržolovat'** 1. 'lemorzsol' – *omoržovat'* (Kálal; nár. SSJ), Brestovany: Semeno kukurice, nalúpané, *omoržuvané* (SN 8: 139), Borumlaca: *omoržovat'* (Benedek 125), *na-*, *pomoržolovač* (GNS 183); – 2. 'összezúz, összetör' – Lf: [konope] poton keť sa vitrepu, tak sa *omoržuju* (Ondrus 210–1), Sh: [konope] *Pomoržujeme* ich pod nohami, povjažeme... (s. gy.), Malé Karpaty: na riečici *sa* hrozno *pomoržuje* (SN 8: 54); – **moržovanie** 'morzsolás' – *moržováni* (Bern); – **moržovák** 'morzsológép' – Kubrica, Ludanice: *moržuvák* (SSNU 231; Ripka 206), *moržovák* (LexNov 129).

A belső keletkezésű m. *morzsol* 'zerstoßen' (1550 e.: TESz); 'abkörnen, rebbeln' (1796: uo.) ige. Főképpen a nyszk. és a kelszk. nyj. délebbi részeire jellemző tájszó. A nyelvjárási *moržovácá mašina* (SSNU 231) bizonyára a m. *morzsológép* (ÚMTsz), a *moržuváca stolica* (SSNU 231) pedig a m. *morzsolószék* (ÚMTsz) tükörfordítása révén keletkezett szintagma (az *-ací* szerepére l. 49. p.). – A magyarból: Kálal; Garaj; Szabó: LS 1–2: 186; SCS; Matejčík: LexNov 129; SipM. – L. még m. > rom. *morjoli* (Tamás).

mošogatov 'Abwaschbecken' – Malč: *mošogatoŭ* (StSl 11: 97), Zemplín: *mošogaloŭ* [!] (DialZ 1: 136), *mošogato*^u (SipM).

Az ősi eredetű m. *mos* 'waschen' igéből keletkezett gyakorító *mosogat* 'többször lemos, megmos, mosdat' (1519: TESz); 'edényt elmos' (XVIII. szmf.: uo.) származékszónak *mosogató* melléknévi igeneve, amely 'mosogatáshoz használt (fa)edény; mosogatórongy' (ÚMTsz) jelentésben főnevesült. A *mošogaloŭ* adatban az *l* feltehetően elírás vagy nyomdahiba a *t* helyén. A m. szóvég alakulására l. 13. p. Újkeletű átvétel Zemplén megyében. – A magyarból: Király: StSl 11: 97; SipM. – Vö. **mošov**, **moždov**.

mošov 'mosóedény' – Zemplín: *mošoŭ* (DialZ 1: 136), Abov: *mošov* (JŠ 21: 100); – **Szárm.:** **mošovka** 'mosókefe; mosórongy' – St. Pazova: *Mošovkou* sa stoly šúchajú (ČMSS 7: 58), *mošovka* (Kálal), okolie M. Kameňa: *mošovka* (ASJ IV/2: 259).

Az ősi eredetű m. *mos* 'waschen' (XIII. sze.: EWU) igének *mósó* melléknévi igeneve, amely 'mosogatáshoz használt (fa)edény; mosogatórongy' jelentésben főnevesült (l. ÚMTsz). A *mošovka* feltehetően a m. *mosókefe*, *mosórongy*

(Ball; SzegSz; ÚMTsz) összetétel alapján keletkezett a *-ka* képző segítségével univerbizációval (l. 55. p.). A m. *mosókefe* helyi átvételére vö. Fegernic: Takí *mošokefe* jesto a s tím umijú (Benedek 175). A szk. szóvég alakulására l. 13. p. – A magyarból: Bartko: JŠ 21: 100. – Vö. **mošogatov, moždov**.

motring 'Strähne' – Omšenie, 1613: hodwabu pyet *motrýnkow* brunatneho (SL 3: 81), P. Bystrica, 1708: dwa *Motrinky* Stribra (BaLLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Trenčín, 1735:… wzalo se pget *motringuw* zlata na ssnory a gombhaze a fl 2 den 25, každý *motrinek* ratagice činy 11, 25 (HSSJ), Krupina, 1738:… cwerny bielenjch dewet *motringou* (uo.), Liptov, 1771–2: *motreng* srjebra nro 1 (uo.), Nl: *motrink/g* (Roh 387); – **Szärm.:** **motrinček** dem. – 1683: Turecki červení hadbav *motrjnčeki* 2 (NádLt Okir I 289/B: 612b), Hadbav Hajsinoveg tmaveg barvi *Motrinčeki* 3 (uo. 613), Hajsinovi Jasneg barvi *Motrinček* 1 (uo. 613b).

A vitatott (német?, szlovén?) eredetű m. *matring* (alakv. *motring, motreng*) 'ua.' (1405 k.: EWU; az eredetre l. SzlJsz 886–7; UEISk 368–9; Mollay 400–1 is). A szk. *motring, motreng* mind tartalmilag, mind alakilag csak magyar átvétel lehet, miközben az *-ing, -eng* (zöngétlenüléssel *-nk*) szóvég a német eredetű jövevényszavakhoz hasonlóan, ill. azok mintájára a szlovák hangtani szabályoknak megfelelően *-nok, -nek* végződésre módosulhatott (l. Doruľa 77; és 47.3. p.). Németből való származtatása (HSSJ) megalapozatlan, téves. – L. még m. > rom. *motring* (Tamás), szhv. *motring* (UEISk).

moždov 'Waschkrug; Waschbecken' – Trenčín, 1678: Jeden *moždo* biely, nekreštensky (HS 3: 402), Radvaň, 1717: *mosdo* sreberne welike 1 (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), 1713: *mosdu* strebene [!] poslatiste (uo.), 1721: *mosdo* strbrni [!] welki (uo.), *moždov* idősebb generáció (LexNov 205).

A m. *mosdik* 'sich waschen' (< *mos* 'waschen') igének *mosdó* melléknévi igeneve, amely 'Waschkrug', majd 'Waschbecken' jelentésben főnevesült (1490: OkISz; TESz). Címszavunk nyilván a nemesi háztartások révén került be a szlovák szókincsbe. Kiveszöben levő tájszó. A szk. szóvégre l. 13. p. – A magyarból: Matejčík: LexNov 205. – L. még m. > kukr. *môždôv* (LizV 611), szhv. *moždov* (UEISk). – Vö. **mošogatov, mošov**.

mufurc 'huncut, betyár, csibész' – *mufurc* (GNS).

A nem kellően tisztázott eredetű, valószínűleg belső keletkezésű m. *mufurc* 1. 'Rekrut' (1900: TESz; EWU); 2. 'Schuljunge, Grünschnabel; unbedeutender oder ungeschickter Mensch' (1921: uo.) fn.; ill. 1. 'mürrisch' (1907: uo.); 2. 'nährisch' (1947: uo.) mn. Egészen újkeletű átvételnek látszik a Gömör megyei szlovákban. A jelentésmódosulás a magyar alapján könnyen végbemehetett a szlovákban.

mulatiť, mulatovať (sa) 'mulat, szórakozik' – 1752: *mulatujes* (KNyNyE 257), Tekov, 1900: S tyn se šeci zišli núter, pili, jeľi a *mulatovali* (Polívka II, 296), *mulatovac še* (Czambel), Poniky, 1915: Raz sa sedľiak žeňe ponosovau, | že bi sa on trochu *mulatovau* (Bartók II, 465), *mulatovať (sa)* (Kálal), *mulatovac* (Šariš: SbŠkult 524; Malč: StSl 11: 97; SipM; zempl. užh: JŠ 21: 110), Mn: Tan *mulatiġa*, cigáni hraju (Ondrus 199), Lf: Poton *sa mulatiľi* (uo. 209), Mb: piľi,

mulatuváľi (uo. 256), Nye: *A mulatovali zme sa do rana* (uo. 265), Mlyňany: Navdali sa zo šťiria petoria dokopi a poton *mulatuváľi* spolu (JSbor 4: 229), Spiš: *Tak še Krompašaňi v krize mulatuju* (SN 15: 468), Len piľi, špievaľi, tancovaľi, *mulatovaľi* (Žak 458), *mulatovať/c* (SipB 271), *mulatuvat (sa)* (GregPsz 246), *mulatovaťi* (LexNov 234), *mulatovat se* (GNS), Fegernic:... tri dňi *mulotujú* (Benedek 174), *mulotovať* (uo. 125), Nbh: *A tam sa mulat'ľi* (NSM 4: 60), *mulatovať* hovor. (SSJ; SCS) stb.; – **Szárm.: mulatievat' sa** 'mulatozgat' – Novohrad: *Ti sa tu mulat'jevaš* a doma straxu, že si lační (JSbor 6: 97); – **(na-, po-, pre-,) zamulatovať (si ~ sa)** 'elmulat/gat, mulatozgat, elszórazozik, elszórazozgat; iddogál, izzogat, eliszogat' – Šariš: *zamulatovac sebe* (SSNM 1952–60: 111), *zamulatovac sebe* (SipM), Bardejov: *Co v lece zarobja...*, to... v žime prepiju, *premulatuju* (Peřinka 491), Malč: *pomulatovac; zamulatovac* (StSl 11: 97), *zamulatovaľi si* (LexNov 234), *chceu si s tebou... zamulatovať* (TekP 25), *na-, pomulatovat se* (GNS).

Az ősi eredetű *múl(ik)* 'vergehen' igének *mulat* 'sich unterhalten, sich belustigen' (1456 k.: TESZ, egyéb jelentéseit és korábbi előfordulását is l. uo.) származékszava. A kszk. nyj. déli területein és a kelszk. nyj.-ban élő tájszó, amely azonban átkerült a köznyelvbe is. – A magyarból: Czambel; Kálal; Fedák: SbŠkult 524–5; Szabó: LS 1–2: 186; Márkus 106; SipB; Király: StSl 11: 97; GregPsz 162; SCS; Buffa: SR 47: 330; Lipták: JŠ 21: 110 stb. – L. még m. > kukr. *mulatováti* (LizV 611; Dezső: NytudÉrt 128: 75), rom. *mulătuí* (Tamás). – Vö. **mulatšág**.

mulatšág, mulačág '(Tanzen)unterhaltung' – Košice, XVIII. sz.: *mulačak, molačak* (Doruľa 77), 1837: *Ty tak odbehnul z toho mulatšágu* (ChalD 244), Bcs, 1840: *Widal som Mladežy na Mulačak* (MMM Céhkönyvek 62.414.1), Jelšava, 1937: *Títo buli aj na mulačágu* (LS 4–6: 338), Nye: *tag zasek mulačák maju* (Ondrus 266), Bh: *každú neđelu je mulačák* (ŠtolcM 100), *mulatšak, mulačak* (SipB 271), Malč: *mulačak* (StSl 11: 97), *mulatšág, mulačág* (GregPsz 245), Nye: *mulaččág* (Slavica 13: 23, 24), Neraz som sám rozkrútil *mulatšág* do božieho rána (BallekA 290), *Mulatšág* v Rybánskeho pivnici (TekP 78), *mulatčág, mulatčák* (SSS), Mi: *bol aj mulatčág* (NSM 8: 150) stb.

A *mulat* 'sich unterhalten, sich belustigen' igének *-ság* képzős m. *mulatság* 'időtöltés; szórakozás; táncmulatság' (1493 k.: TESz) származékszava. A *mulačág* (~*mulaččág*) a m. köznyelvi *mulaccság* ejtősmód átvétele. – A magyarból: ŠtolcM 100; SipB; Király: StSl 11: 97; GregPsz 245; Doruľa 77. – L. még m. > kukr. *mulaččág, muloččág* (LizV 611), rom. *mulăceág* (Tamás), vend *mulatság* (Flisz I), jrut. *mulatšag* (Udv 56). – Vö. **mulatit'**.

mura 'muraközi ló' – Chmel'ovec: *mura* (Agrik 13: 93); – **Szárm.: muriak** 'ua.' – Novohrad: *mureike, muraike* plur. (uo.), *murak* (SipM).

A Muraközben kitenyészített s innét elnevezett m. *muraközi ló* (l. RévL XIV, 112) első tagjának lerövidülésével keletkezett népnyelvi *mura* 'ua.' (ÉKsz). Ehhez vö. a *muracsikó* 'muraközi ló csikaja' (SzegSz) összetétel *mura-*

előtagját is. A közép- és kelszk. nyj. déli részein található újabb keletű átvétel.
– A magyarból: SipM.

musaj 'es ist nőtig; Muß' – 1840: *musag* prit (strsl: PolP 33, 173), *Musaj* – Mus je veľký pán, a Nemus – Nemôž ešte väčší (Zát 216), *Musaj* je veľký pán a Nemôž ešte väčší (Zát³ 495), *musaj* (Kálal; Malč: StSl 11: 97; SipM).

A ném. *muß sein* meghonosodásával alakult m. *muszáj* (alakv. *muszaj*) 'ua.' (1805: TESz). Úgy látszik, a XIX. században jobban el volt terjedve, ma már csak Zemplén megyéből tudom adatolni. – A magyarból: Király: StSl 11: 97; Kosová: Zát³ 500; SipM. – A szk. köznyelvi *mus* 'Muß' közvetlenül a németből való (l. SCS; Rudolf). – L. még m. > rom. *múσαι* (Tamás).

mušt 'Most' – A sok adatról csak válogatva: Pukanec, 1572: dva sudy nevelike *muštu* (HSSJ), 1624:... wikwaseneho stareho *musstu* račte pryptij (FejplT), 1656: Dallo se žydom *Musstu* Sudy No 3 (NádLt Okir I 632), 1676: *mušt* a víno (Ant² 568), Krupina, 1683–5: hrozno bral a *musst* z neho robil (HSSJ), XVII. sz.: Avalus. koss na cedeni *mússta* (SMS 15: 164), 1735: Mustum, der Most. must. *musst*, mladé wjno (CellB), Brestovany, 1736, 1737: *musst* (JŠ 9: 228), 1775 k.: Must, *Musst*, Mustum (StSl 3: 94), *mušt* (Bern; Kálal; SSJ), must, *múšt* (Jancs) stb.; – **Szárm.:** **muštový** adj. – 1735: Mulseus... *musstowý*, sladký gak med (CellB), 1763: urceus mustarius: ždbáň *musstowý*, *musstowá* mjrka (HSSJ), *muštowí* (Bern), *muštoví* (Jancs II), *muštový* (SSJ) stb.; – **(po)muštovat'** 'mustol, mustot készit' – 1799: s takoweho *pómusstowaného* mláta... (HSSJ), 1814: običagni Spósob Hrozni *muštowát* tento ge... (MVin 46), *muštovat'* (Hv I; SSJ); további származékokat l. Loos II, 373; III, 257; SSJ.

A ném., ol., esetleg ófr. eredetű m. *must* 'ua.' (1395 k.: EWU; Mollay 408). Címszavunkat szokták a németből származtatni (pl. Garaj; SCS; Rudolf; HSSJ stb.), ez azonban csak a nyelvjárási *mošt* (Kálal), régi *most* (HSSJ) alakváltozat esetében lehet helytálló (l. Machek¹ is), aminthogy a lat. *mustum* sem nagyon lehet a szk. *mušt* közvetlen forrása (l. DécsyM 212 is). A HSSJ által a *mušt*-hoz sorolt *muštár* adatok nem tartoznak ide (erre l. *muštár* a.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 448; Machek¹; Machek². – L. még m. > rom. *mušt* (Tamás).

muštár 'Senf, Mostrich' – Bytča, 1614: poddany *musstara* nech dobreho odgednagj (HSSJ *mušt*, *muštár*¹ a.), L. Hrádok, 1676: Kotlik do Trlingu gsucj k warena *Musstaru* (NádLt Okir I 663: 106b), Trenčín, 1678: Na *muštara* suce sudečky dva (HŠ 3: 402), Sudeček na *muštara*... (uo. 412), L. Ján, 1683: Na *Musstar* suce plitkessa lechi [1] 3 (NádLt Okir I 289/B: 600), Žilina, 1727: kupilo se *musstaru* (HSSJ *mušt*, *muštár*¹ a.), boromohár, *muštár* (Jancs), Pk: *muštár* (s. gy.); – **Szárm.:** **muštárový** adj. – Pk: *muštároví* pohár (s. gy.).

A kellően még nem tisztázott (ófr.?, ol.?, kfn.?) eredetű m. *muštár* 'ua.' (1416 u.: TESz; EWU; az eredetre l. még Hadrovics: UEISk 371; Mollay 409). A HSSJ az 1614. évi bicsei és az 1727. évi zsolnai *musstar* adatot tévesen tünteti fel a *mušt* alakváltozataként. Mustot a földesurak nem szoktak vásárolni, mustárt azonban igen. Címszavunk rendszerint mustármagból készített ételízesítőre

(ritkábban a növényre) vonatkozik, amely már régente kedvelt fűszerfélésege volt a nemesi konyháknak. Ilyen szempontból is, de a szó alakját tekintve is a szk. közvetlen forrásának a magyar tekintendő. – L. még m. > rom. *mustár* (Tamás), szhv. *muštar* (UEISk).

muštra 1. '(katonai) szemle; gyakorlat; vizsgálat' – Žilina, 1610: kdi se *musstra* wikonala, dalo se bubenykom pywa (HSSJ), L. Hrádok, 1663: kdy na *musstru* na Illawu ssly (NádLt Okir I 633: 22), Belá, 1664:... slowutny wydyek dobre nagde, yako na *musstru* sadne jnstans (HSSJ), B. Štiavnica, 1687: hajduci jeho hajtmána a polgara zvazali, a tak na Sitno vedli, že nechteli na rozkaz do *muštry* na Sitno prijiti (AGK 128), 1735: Censura. die Meisterung, Mustrung... mistrowánj, *musstra* (CellB), 1745: O oklamánj *musstry*. KTerýbykolwek Kapitán *musstru* oklamal... (ArtW 24), 1763: recensio publica: obecny *musstra*, wybjrani lidu (HSSJ), 1775 k.: *Mustra*, *Musstra*, *Armilustrum* (StSl 3: 94), *muštra* (Jancs II; Kálal; hovor. zastar. SSJ) stb.; – **2.** 'minta, mintapéldány; mutató, mutatóvány' – Košice, 1732: Srstene Šnuory lacnegssie, yak kde ginde muožu se dostat, stey Příkladny Posielam ty na *Musstru* (MárLt 14. cs. Fasc 27 Nr 73), 1775 k.: *Mustra* posztó, *Musstra* sukena... (StSl 3: 94), XVIII. sz.: hrnčar kus hlíny na rozlicne fformy a *musstri* robil (HSSJ), *muštra* (Bern), Bcs, 1847: stoho wihodeného Dohanu *Musstra* se wiberé (BcsIv V. 28. a. 20. 2. dosszié), *muštra* (Jancs II; Kálal; GNS; hovor. zastar. SSJ) stb.; – **3.** 'támadás' – Ružomberok, 1598: s pomocy Pane a woganskym *musstrem* na switanj wzata gest Raba (HSSJ), XVIII. sz.: když takowú pewnost dobywaly, w gedneg *musstre* wsseckich nežly osem tisjc padlo (uo.); – **4.** 'selejtes, kiselejtezett (ló)' – Malč: *muštra* (StSl 11: 97); – **Szárm.: (po-, vy-, z-)muštrovať (sa) 1.** '(katonai) szemlét, vizsgálatot tart; gyakorlatoztat; készülődik; megvizsgál' – Žilina, 1599: kdy se *musstrowal* lid proti Tatarum (HSSJ), 1656: agere delectum militum: *musstrowat se* (uo.), Štítnik, 1695: kdy konyckych Nemcuw *musstrowali*... (uo.), 1735: Lustro, ich besehe, reinige..., prehljdam, čistjm, *musstrugi* (CellB), Skalica, 1762: aby gich [ti. klobuky] *pomusstrowal* (AM Civit. Szakolc. Rsz 150 12: 221), 1789: ktorý *muštroval* svojich vojakov rozkazmi (FándlyR 57), 1793–6: Zolnay se gjž *músstrüge* (OSzK Quart Lat 2746: 80), 1799: sprawiť dali raitschulu a w nj koně *musstrowali* (HSSJ), 1799: robyli pred tjm gednym dněm Exercirku, *musstrowali sa*, bolo gjch 600 (OSzK Quart Lat 369: 15b), *muštrovať* (Bern), *muštrovať* (Loos III; Kálal; GNS), *vymuštrovať* hovor. trochu zastar. 'kioktat, kitanít' (SSJ); – **2.** 'formál, alakít, mintáz' – *muštrovať* (Hab 184); – **muštrovní** adj. – XVII. sz.: Diribitoriu~. Plac *músstrowny* (SMS 15: 160); további képződményekre l. Bern; HSSJ; GNS; LexNov 221.

Az 1. és 2. jelentés valószínűleg a minden bizonnyal ol. eredetű m. *mustra* 1. 'Muster, Warenprobe, Probestück' (1553–9: EWU); 2. 'Besichtigung' (1555: TT 1906: 123), 3. 'Ausgemustert' (1867: EWU; további jelentéseit is l. uo.), melyekből a 3. jelentés a szlovákban alakulhatott ki. A 4. jelentés pedig kétségtelenül újabb átvétele a magyar szónak. A *muštrovať* (*sa*) keletkezésére bizonyára hatással volt az egykori magyar katonai terminusban gyakori (*meg*-

muštrál 'megszemlél, szemlét tart (katonaságot, sereget)' (1551: TT 1904: 268) képződmény, ha ugyan nem éppen annak tükörfordítása. Címszavunkat szokás ném. jövevényyszónak tekinteni (l. Doruľa 93: vagy ném., vagy magyar; Gregor: AnUB 9: 202; SCS; Rudolf; HSSJ stb.), tekintettel azonban arra, hogy az azonos jelentésű *muster*; *muštrovat'* a régi szlovákban szintén megvolt (l. HSSJ II, 349–50), sőt korábról is idézhető, vö. Trnava, 1542: ponievadž jíz *zmustrovani* byli [ti. vojaci], penize dane byli (Varsík 247), s ez kétségtelenül ném. eredetű, ezért a később jelentkező *muštra* az *š* és a szóvégi *-a* okán inkább magyar átvételnek látszik. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 448; CzambSl 130; Király: StSl 11: 97; Doruľa 93: vagy ném., vagy magyar; Gregor: NyDt 176. – L. még m. > kukr. *muštrovati sja* (Dezső: NytudÉrt 128: 75), rom. *múštră* (Tamás), *muštrului* (uo.), szhv. *muštra* (UEISk), vend. *mujstra* (Flisz II).

mutatov 'Zeiger' – Malč: *mutatou* (StSl 11: 97), *mutato^u* (SipM).

A gazdag jelentéstartalmú m. *mutat* 'zeigen; usw.' igének *mutató* (1405 k.: TESz) melléknévi igeneve, amely 'Zeiger' jelentésben korán főnevesült (l. NySz; RMG). A szk. szóvégre l. 13. p. Zemplén megyei tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 97; SipM. – L. még m. > kukr. *mútatôv* (Liz 101), rom. *mutatáu* (Tamás), jrut. *mutatov* (Kočiš 120).

mužikáš 'Musikant' – Turiec, 1683: *Mužikáši* pak, jako su hudci, gajdoši... (SL 1: 302), *Mužikášuw...* (uo.), *mužikáš* (Kálal).

A lat. eredetű *muzsika* 'Musik' (TESz) főnévnek *-s* képzős m. *muzsikás* 'ua.' (1585: Cal 190, 1040; EWU) származékszava, amely párhuzamosan jelentkezik a később általánossá vált *muzsikus* (1594: TESz) alakkal. Címszavunkat vélhetnénk esetleg szk. képződménynek is (erre l. 48.5. p.), a *ž* jelenléte a szlovákban általános *z* helyén (adatolva l. HSSJ) azonban a magyar eredetről árulkodik. Ehhez vö. még kelszk. *mužika* 'Musik' (Czambel; SipB; SipM) is. – L. még m. > rom. *mujicáš* (Tamás), szhv. *mužikaš* (UEISk), vend. *muzsikás* [ɔ: *mužikáš*] (Flisz I).

N

nad 'Schilfrohr' – *nad* (Šariš: SSNM 1952–60: 109; SipM); – **Szärm.:** **nadový** adj. – Rh: *nadova* palička (NSM 5: 426), *nadovi* (SipM); – **nádie** 'nadas' – *náďa* (Gemér: SMS 14: 121, 123); – **nádovka** 'nádpálca' – *nado^uka* (SipM).

Az ismeretlen (esetleg iráni) eredetű m. *nád* 'ua.' (hn. 1121: EWU). A ré-páshutai *nadova palička* a m. *nádpálca* 'Rohrstock' összetétel részfordítása. Gömör megyei és kelszk. tájszó. – A magyarból: Tóbbik: SMS 14: 121; Apáthi: SSNM 1952–60: 109; SipM. – L. még m. > rom. *náďă* (Tamás), jrut. *nad* (Kočiš 120). – Vö. **nadaš**.

nadaš 'Röhricht' – Trnávka, 1772: Hotaru walata tehoto nigaka trust aneb *nadase se nyenachazagu* (UdvÚrb 337).

Az ismeretlen eredetű m. *nád* 'Schilfrohr' főnévnek -s képzős m. *nádas* 'Röhricht' (hn. 1121: EWU) származéka, amely a *nádas hely*-féle szerkezetekből önállósodott főnévvé. – Etimológiailag idetartozik *Hontnádas* – ma *Tekovské Trst'any* – (FNESz) régebbi szlovák *Nadošany* (1773: VSOS III, 153) neve is, amely a *Nádas* átvételével keletkezett (l. Kniezsa: StSl 5: 180 is). Feltehetően mára már elavult kelszk. tájszó. – L. még m. > kukr. *nádoš* (LizV 612), vend *nádas* [ɔ: -š] (Flisz I). – Vö. **nad**.

nadragul'a 'Tollkirsche' – 1791: *nadragula* (VSBN 332), 1820: *nadrağula* sl. (Palk), *nadrağula* slc. (Jg), *nadragulya*, *nadragula* (Janics), Iba ak si sa *nadragule* (rulík) napil (Zát 20; Zát³ 337), *nadragul'a* (Loos II; Mič; Czambel; Kálal; Malč: StSl 11: 97; SipM; GNS; nár. SSJ), *nadrahul'a* (Kálal; VSBN 333) stb.

A több forrásból meghonosodott m. *nadragulya* 'als Name verschiedener betäubender Pflanzen, hauptsächlich der Tollkirsche' (1490 k.: EWU), ill. annak *nadragula* (uo.) alakváltozata. Címzavunk gyakran azonosult a korábban honossá lett lat. eredetű *mandragora* (1631: HSSJ; DécsyM 255) növénynévvel. A magyar eredet mellett legjobban a szókezdő *n-* tanúskodik, amely magyar fejleménynek látszik (l. EWU). A *g* helyén levő *h* nyilván hiperkorrekció eredménye. – A magyarból: Zát 20; Czambel; Király: StSl 11: 97; SipB 272; Machek¹; Machek²: *mandragora* a.; TESz; SCS stb. – L. még m. > kukr. *nadragul'a* (és vált.) (LizV 609), rom. *nădragulă* (Tamás).

nadrágy pt. 'Hose' – L. Hrádok, 1660: *Odssitia Dolomana*, Menteky a *Nadrag* dalo se... (NádLt Okir I 663), N. Lupča, 1686: ma gemu... *nadragj* dati (AM Comit. Lipt. Rsz 22: 32), 1690: Felaitarowy *Nadragj* ssil (NádLt Okir I 663), Vráble, 1696: budemu podluzen geden doloman i gedny *Nadragi*... daty (AM Comit. Bars. Rsz 9: 143), L. Mikuláš, 1713:... dal kabát a *nadrágy*... (Jánošík 135), Orava, 1759:... kossele, gattye, Abowe *nadragj*... (EK Céhlev. XL. 14.), 1830: nechže nosí *nadrágy* (ChalD 81), *nadrágy* (Kálal; Hv I), *nadragi* (SipB 272; SipM), spodkom šnurovani *nadrogi* (AntZ 262), Mi: *nadrág* (ALKSM 173. térkép); – **Szárm.:** **nadrágoše** pt. 'ua.' – Košice: Predala šem malacoše a kupila šem *nadrágoše* (Peřinka 495).

A szláv (valószínűleg bolg.) eredetű m. *nadrág* 'ua.' (1380 k.: EWU). A plur. alak a *nohavice* 'ua.' és egyéb ruházatkodási tárgyak többes nominatívusza hatására állandósult. A mátraszentimrei *nadrág* újabb behatolása a magyar szónak. A *g* jelenléte kizárja a szlovákban egy ősi **dorg-* tö folytatásának a lehetőségét. Kiveszőben levő tájszó. – A *nadrágoš* szk. képződménynek látszik (l. 48.2. p.), de esetleg hathatott rá a m. *nadrágos* 'nadrágot viselő személy; városi ember' (Ball; ÉrtSz; SzegSz) is. – A magyarból: Kálal; Machek¹; HSSJ. – L. még m. > lengy. régi *nadragi* (Wołosz: StSl 35: 283), kukr. *nadrágyi* (Liz 37, 90, 97), szhv. *nadragi* (UElSk), jrut. *nadragi* (Kočiš 120).

nadršpán 'Palatin' – Pápa, 1498: *Ssteffan z Zapoly*... kralowstwy Vher[skeh]o *nadrsspan* (SČL 65), Bratislava, 1449: Thomass z Nadazdu Kralowstwy Vherskeho *Nadrsspan*... (SR 38: 178), Madočany, 1568: gestlyz(by) ste yssly k/panu *Nandrsspanowy*... (uo.); – **Szárm.:** **nadršpánsky** adj. –

Ondrašová, 1548: panv Fferenczovi Rewagymv, isspanu stolycze Tvreczke a mistodrzcizymu *nadrsspanskemu* (HSSJ), 1568: *Nandrspansku* donatiu (SR 38: 178), 1573: My Emrych Czobor... namestek vradu *nadrsspanskeho* (JŠ 6: 244); – **nadršpánov** adj. poss. – Orava, 1580: skrze czloweka *Nandr Isspanoweho* (SR 38: 178), prepovedeny gyz lydie Pana *Nandr isspanowa* (uo.); – **nadršpánstvo** 'nádorispánság' – Orava, 1547:... namiestku *Nadrspanstwy* králevstvy uherskeho (HSSJ).

A szláv eredetű m. régi *nádorispán* 'ua.' (1405 k.: TESz), melynek előzménye egy **nadъ-dvorjъ-španъ* (a SzlJsz 351 és a TESz szerint **nadъ-dvorjъ-županъ*) lehetett. Doruľa (SR 38: 178) elfogadhatatlannak tartja Kniezsa István magyarázatát a *nádorispán* eredetéről, s úgy véli, hogy a magyar kifejezés a szlovák *nádvorný špán* régi alakjából származik. Ez azonban szintén elfogadhatatlan, mert a *nádvorný* semmilyen formájából nem várható a magyarban *nádor-* előtag, amint erre már Leschkát bírálva Kniezsa (SzlJsz 351) rámutatott. Az *-ispán* utótag szlovák eredete azonban nem zárható ki. A *nandr-* nem szk., hanem m. alakváltozat (l. TESz). A feudális kor egyik legfontosabb közjogi méltósága neveként került át a szlovákba. Kihalt szó. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 178; Doruľa 71; HSSJ. – L. még m. > cseh *nádršpán* (Sulán: MNy 53: 163; Sulán 283–4), lengy. *naderspan, nadirs(z)pan* (Wolosz: StSl 35: 283), rom. *nadrășpan* (Tamás), szhv. *nadorišpan* (és vált.) (UElSk); l. még Schubert 490–1 is. – Vö. **ispán, vicišpán.**

naďšád, naďšága, naďšágoš 'Gnädigste(r) (Anrede)' – 1895–6: „Odpust'ite, *naďšád*” riekol slůžny, „úradná povinnost'... Ja ináč nemôžem... *naďšád*...” (Vaj IV, 416), *naďšága* (Tim: Kálal), *naďšága* (Garaj), Rakovo: Agnés *Načága* (BM 286), Ale ani gazdovia pred bársakým „*naďšágošom*” nepustili do nohavíc (TekP 127).

A m. *nagy* 'groß' mn.-nek *nagysád* 'Gnädigste(r) (Anrede)' (1730: EWU), *nagysága* 'ua.', *nagyságos* 'als ehrender Titel' (1490: uo.) származékai. A XIX. században a polgári világ terjedésével került át a szlovák nyelvbe. Mára elavult. – A magyarból: Kálal; Garaj. – L. még m. > rom. *nóciagoș* (Tamás).

nahát l. nohát

ňaj 'Herde' – Szs, 1752: Swin starih w *Nyai* 7 (SzsIr V. 201. a. 11.), 1765: Zhrebence 2. S. V. Swjn. w *nyáji* 16 (uo. 19.), Starých swin w *nyági* ssestnást (uo. a 11.; l. NSM 2: 245 fakszimile is), 1768: Toklowou w *Nyaji* 31 (uo. a. 9.: 5a), *ňaj* (SipM), Abov, Šariš, Zemplín: *ňaj* (ASJ IV/2: 98).

Az ismeretlen eredetű m. *nyáj* 'ua.' (kn. 1519: TESz). A kelszk. nyj.-ból és az alföldi szlovákok szókinéséből ismert tájszó. – A magyarból: SipM.

ňaklov 'Halsriemen' – Szs, 1895: *ňaklov* (NyK 25: 300), Nbh, 1920: 2. pari *ňaklovi*... (Chov 31), Zemplín: *ňaklovi* pt. (SN 19: 405), Malč: *ňaklou* (StSl 11: 98), *ňaklów* (LexNov 139), Trstené pri Hornáde: *ňaklou* (DialZ 1: 91), *ňaklo*^u (SipM), Rh: *ňaklov* (s. gy.), Rh: *ňakló* (NSM 5: 195), Bcs: *ňaklove* pt. (NSM 6: 202), *náklovi* pt. (Podk 313), Kysáč:... 'voľačo tuho robiu z *ňaklovami*... (ŠtolcJ

244), *ňakló, ňaklóve* plur. (GNS), NI: *ňaklou/v* (Roh 140); – **Szárm.:** **ňaklovový** adj. – Nbh, 1923: 1. Par *Nyaklovovje* Retjazke (Chov 146).

A *nyak* 'Hals, Nacken' főnévből alakult m. *nyakló* 'Halsriemen' (1560: EWU) származékszó. A lószerszámmal kapcsolatos m. eredetű jövevényszavak körébe tartozik. A szóvég alakulására l. **13.** p. – A magyarból: Melich: NyK 25: 300; Király: StSl 11: 98; Matejčík: LexNov 139; SipM. – L. még m. > rom. *niacľáu* (Tamás), jrut. *ňaklov* (Udv 56). – Vö. **ňakravalov, ňakvaš.**

ňakravalov 1. 'Halsband, Halskette' – Radvaň, 1705: Boglariki perlowe z *nakra valova* No 3 (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), Diamantowe *Nyakra való* (uo.), Try boglarky Perlowe z *nyakra valowu* (uo.), P. Bystrica, 1708: *Nyakra walo* welmi zetrelé (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Radvaň, 1713: *nakrawalu* rubintowe 1 (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), 1714: Ffruska kasdi [!] hodinu opacuge *nakrawalo*, nausnice (PDS 207), Radvaň, 1721: *nakrawalo* dgemantowe (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), Čachtice, 1736: k/druhím kamenom, do toho *nyakravalov*, končzity sucze se nessikowal... (SR 38: 176), 1767: porucssam geden *Nyakravalò* na hrdlo rubintowimy... boglarmy (EstLt Rep 22 Fasc L: 483), *Nyakrawaló* boglarowe dawam... (uo. 484); – **2.** 'Halsbinde, Halstuch' – 1795: zwlásstě nakrčnjk (holstuch, *ňakrawalow*), ģatě, nohawice... (RibayP 51), Mb, 1851: *nakravalov* (BÉ 6: 363), Nye, 1855: Lyajblik, Csizsmi... sednyi *nyakravaló* (Tirp 3: 146), 1860: na každy djen, *nyakravalov* (uo. 147), Bcs, 1867:... pare oblečenja aj kabatik *ňakravalov* (NSM 3: 129), *ňakravalou* (Podk 313), čierny ručník *na kralavov* [!] (StPaz 321).

A m. *nyakravaló* 1. 'Halsbinde, Halstuch' (1603: RadvCs II, 110); 2. 'Halskette, Halsband' (1612: uo.; további adatokat l. NySz II, 1007; III, 957) képződmény (< *nyak+ra+való*), azaz olyan holmi – ékszer, lánc, kendő, sál stb. – amit a nyakra tesznek. A nemesi viselet útján került át a szó a szlovákba, a 2. jelentésben azután népi körökben is használatos lett. A szóvég alakulására l. **13.** p. – A St. Pazováról idézett *na kralavov* bizonyára a közlő téves tagolása. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 176; Doruľa 65, szórványosnak minősítve, az adatok azonban nem ezt mutatják; Botík-Sigmundová: Tirp 3: 123; HSSJ. – L. még m. > rom. *năcrăvălău* (Tamás). – Vö. **ňaklov, ňakvaš.**

ňakvaš 'a páncél nyakat védő része' – Likava, 1646: *Nyakvas* od kyrisu N 1 (BathLt Lad 27 Fasc 7).

A *nyak* 'Hals, Nacken' és *vas* 'Eisen' alkotta m. *nyakvas* 1. 'a sisak nyakat védő része' (1572: OklSz); 2. 'Halseisen' (1597: uo.) összetétel. Alkalmi átvételnek látszik ugyan, de azért lehetséges, hogy az egykori katonai terminológia része volt. – A magyarból: Gregor: NyDt 176. – Vö. **ňaklov, karvaš.**

ňalkoš 'schneidig, fesch' – *ňalkoš* (Malč: StSl 11: 98; SipM).

A belső keletkezésű m. *nyalka* 'fesch, hübsch, forsch' (1615: TESz; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.) szónak -s képzős m. népnyelvi *nyalkos* 'ua.' (1833–6: MTsz) származéka. Az -oš lehetne ugyan szk. képző is (erre l. **48.2.p.**), mivel azonban ilyen alakban található meg más nyelvekben is, ezért mindezek közös forrásának a m. *nyalkos* tekintendő. – Állatnévként megvan

a képző nélküli forma is, vö. *Ňalka* 'Tiername' (SipM), Vráble: *Ňálko* 'lónév' (Agrik 8: 174). – Zemplén megyei tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 98; SipM. – L. még m. > kukr. *ňalka*, *ňalkoš* (LizV 612), rom. *niálcoş* (Tamás), jut. *ňalkoš* (Udv 56).

napsám 1. 'Tagearbeit' – M. Kameň, 1784:... bude... sest Tidnow panstiny wikonat, znalezitim towarisom *napsan* čo gesly by newikonal... (BalLt Kékkői urad. 22. cs.), Mlyňany: Jo, zahrad'e robili *napsán* (JSbor 4: 226), *napsam* (SipB; SipM), Gemer: *napsám* (Pras 311), Nbh: Ta bi si mohla aj ti tajst' na *napsám* (KrupaŽ 121), Sh: *χod'í do napsámu* zarábet' (s. gy.); – **2.** 'Tagelohn' – Tk, 1863: *napsám* (SIKoml 332), 1915: *napsami* za makuše pakuvanje (Gemer 3: 75), Nbh, 1919: Za Konicu robenja *napsám*... (Chov 12), 1928: 12 kg Žita pri plaťeni *napsámu* (uo. 334), Csa, 1934: Jeszeni *napszam* (BÉ 1970: 142), *napsam* (Malč: StSl 11: 98; SipM), *napsám* (GregPsz; arch. LexNov 140).

A *nap* 'Tag' és *szám* 'Rechenschaft, Rechnung' alkotta m. *napsám* 1. 'Tagelohn' (1551: TESz); 2. 'Tagearbeit, Arbeit des Tagelöhners' (1685: uo.; a m. kifejezés keletkezési módját is l. uo.) összetétel. Az etnikai határ mentén és a szk. nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: SipB; Király: StSl 11: 98; GregPsz 162 stb. – L. még m. > kukr. *napsam* (és vált.) (LizV 612; Dezső: Ny tudÉrt 128: 75), rom. *nopsám* (Tamás); l. még Schubert 492 is. – Vö. **napsámoš**.

napsámoš 'Tagelöhner' – Tk, 1863: *napszamosom* (SIKoml 332), 1899: *napszamosovi* (uo.), Vieska n. Žitavou: Harangoš boų *napsálmoš* (JSbor 4: 218), *napsamoš* (SipB, Malč: StSl 11: 98; SipM), *napsámoš* (GregPsz; arch. LexNov 140; ČNS), Nye: aj *napsámoši*, keď boli... (KultTr II, 565); – **Szärm.:** **napsámoška** 'Tagelöhnerin' – Nbh, 1919: *Napsamoški* vrecja Platala... (Chov 14), Konope vláčit trom *napsamoskam*... (uo. 15), Nbh: Ti, nová *napsámoška* (KrupaŽ 123).

A *napsám* 'Tagelohn; Tagearbeit' főnévből -s képzővel keletkezett m. *napszamos* 'Tagelöhner' (1618: TESz) származékszó. – A magyarból: SipB; Király: StSl 11: 98; GregPsz 162. – L. még m. > kukr. *napsámoš*, *nopsámoš* (LizV 612), rom. *nopsámoş* (Tamás); l. még Schubert 492 is. – Vö. **napsám**.

naranč 'Orange' – Korlátka, 1635: dal sem do widne na *narancze*... (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), 1697: *Narančze* mlade ssčzepowane w hrncoch 22 (NádLt Okir I 289/B: 749), XVII. sz.: *narance* y citroni (HSSJ), 1775 k.: Narants, *Naranč*, Mala aurentia (StSl 3: 94), Nbh, 1925: 3 Kůsi *Naranče* (Chov 191), Nye: *naranče* pt. (Ondrus 264), *naranč* (Kálal; LexNov 142; GNS), Me: dva *naranče* (NSM 7: 46) stb.; – **Szärm.:** **narančový** adj. – L. Ján, 1597: *naranczowy* barwy (HSSJ), Zvol. stol., 1613: zaponku gednu... *naranczoweg* ffarby (RadvLt 81. cs. IV. os. XX. cs.: 91), Smrečany, 1627: fertuch *naranczowi* kytaykowi (PDS 71), Trenčín, 1661: Suknya kytagkowa *naranczowey* barwy (uo.), 1697: *Naranczowych* mladych stromk[ow] Kybluw 22 (NádLt Okir I 289/B: 749), P. Bystrica, 1708: zastawa *Narancowa* žluta (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), 1760: Vezmi... *narančových* kurek... (TSMed 45), 1775 k.: Nárants alma, *Narančové* gablko, Malum punicum (StSl 3: 94), *narančový* (Kálal), *narančova* (Žak 652), *narančovej* (LexNov 98), *narančovi* (SipM), *narančovi* (GNS).

Az ol. eredetű m. *narancs* 'ua.' (1481: TESz). A nemesi háztartások csemegéi közé tartozott narancssal részben magyar közvetítéssel ismerkedtek meg a szlovák nemesi családok. A szk. köz- és irodalmi nyelvben egyébként a középkori latin eredetű *pomaranč* és származékai használatosak (XVII: sz.: DécsyM 266; HSSJ; SSJ; I. Machek²; SESJČ). – A magyarból: Kálal; ŠtolcM 65; Király: StSl 3: 94; SipM; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *nóronč* (Liz 109), rom. *nărănci* (Tamás).

ňargalný 'kitűzött, megígért' – P. Bystrica, 1710: na každého Husara kolko gich tam snim bude, *Nyargalne* Penize wybierat... (NeznJán 34 faksimile).

A m. *nyargalópénz* 'bűnösök elfogására felfogadott személy, katona díja, jutalma' (1651: Úriszék 577; magyarázatot l. uo. 1029) összetétel *nyargaló* előtagjának az átvétele. A *nyargalne penize* a m. *nyargalópénz* részfordítása. Az egyetlen adat ellenére sem lehetetlen, hogy a XVII–XVIII. században a jogi, adminisztrációs nyelvből átvéve a szlovákság sem csupán alkalmi kölcsönzéseként élt vele.

násfa 'Schmuckstück' – Praznov, 1630: nyakbawettű y z *nassfu* a z dwacetmy buglarmy (HSS), gedna perla welka z *nassffy* (uo.)

A szláv (valószínűleg szhv.) eredetű m. *násfa* 'ua.' (1235: TESz). A két adatból nem dönthető el pontosan, hogy címszavunk mellűdszt, homlokdűsz, fűlbevalót jelölt-e. A származási hely (Trencsén megye) alapján valószínű, hogy *násfa* volt az ejtése. A nemesi viselet tartozékaként ebben a körben feltehetően ismert és használt kifejezés lehetett. Kihalt szó. – A magyarból: HSSJ.

néger 'Neger' – *néger*, *níger* (GNS), Šjarní ako *níger* (VŠG 221), *níger* (Hab 81, 117).

A ném. eredetű m. *néger* (alakov. *níger*) 'ua.' (1780: TESz). Az *é* (~*í*) okán (erre l. 15. p.) közvetlen forrása a magyar. Valamely újlatin nyelvből való származtatása (l. Hab 117) megalapozatlan. A szk. *neger* (1798: HSSJ; SSJ) azonban ném. eredetű (l. Rudolf; HolKop; Machek²), nem pedig spanyol átvétel (erre l. SCS).

nehezik, nezik 'nemesfémek mértékegysége' – Jelšava, 1564 [?]: Kterie Strieberne veczy waho ucžinili Czwertt iednu y try luothy bes poldruha *neheziket* (KrajčS 86 faksimile; Krajčovič olvasatában: *nehezikat* – uo.), Jelšava, 1567 [?]: Ktorie Strieberne weczy waho vczinili czwertt iednu y try luothy bes poldruha *nechczika* (SMS 16–17: 133), Boca, 1598: Item pan dluzen od 6 *nesikow* sla/ta (Blanár 92), Boca, 1628: Padlo zlatta...Raibgoltű 15 *Niazikow* Smelczgoltu padlo... 25 *niazikow* (SztivLt Bányajegyzőkönyvek III: 2), Padlo zlata... 1 hriwnű a 18 *niasikow* (uo.), Zvolen, 1629: dwe ližicze stribrne, které magj wážiti 4 loty a dwa *nehezyky* (HSSJ), Boca, 1630: padlo zlatta Raibgoltű 2 Hriwni 44 *niasi* [!], y pol *niazika* (SztivLt Bányajegyzőkönyvek III: 8), Zvolen, 1631:... zostal dlžen... strebra *nehezikow* pol trinacta (HSSJ), T. Teplice, 1682: daly sme boli striebra dobreho czisteho 3 hrywny a 10 *nesikuow* (uo.), 1729: 1 lot...3 *nehsig*; *nehsig* ma 3 sskruple (uo.).

Az ismeretlen eredetű m. *nehéz* 'schwer' (kn. 1372 u.: EWU) melléknévből *-ék* képzővel keletkezett m. *nehezék* 1. 'Gewicht' (1344: uo.); 2. 'Art Münzenheit'

(1507: uo.) származékszó ill. annak *nezék* (uo.; OklSz), *nehezik* (XVI. sz.: OklSz) alakváltozatai. A *nehezék* a nemesfémek mértékegysége, a lat negyede, 4.375 gramm volt (l. RévL XIV, 311). A m. régi *nezék* (~*nezik*) a forrása a szk. *nezik* változatnak, amelyben a m. *e* helyén levő szk *a* (ä?) korai meghonosodásra mutat (l. 14.2. p.), a *neheziket* pedig a m. szing. akk. átvétele nominativuszként (l. 38. p.). A jolsvai 1564., ill. 1567. évszám ugyanazon nyelvemlék dátuma, az eltérés a kézirat bizonytalan írásmódjából fakad (l. KrajčP 178. 21. jegyzet), s az ugyanazon szövegből származó *nehczika* is pontatlan olvasat következménye. Kihalt szó. – A magyarból: HSSJ. – L. még m. > szhv. *nehezek*, *nezik* (UElSk).

nemeš 'Adeliger' – L. Ján, 1480: Pawol Fyaczka, Benedyk *Nemesss* szn. (ChalS 138), L. Ján, 1480: Pawol Fyaczka, Benedyk *Nomess* szn. (SČL 40), Žiar n. Hronom, 1571: Nemeš, *Nemes*, Palkowych... (Krištof 177); – Szs, 1895: *nemes* [!] (NyK 25: 300), *némeš* (Peřinka), *nemeš* (Si, Sp: Atlasz), Malč: *nameš* (StSl 11: 98), Nye: *ňinemeš* 'nem nemes' (Slavica 13: 25); – **Szärm.:** **nemšstvo** 'Adel, Adelsstand' – 1752: vetsnim *námesztvom* (KNyNyE 258); – **onemešit'** 'nemessé tesz, megnemesít' – 1570 k.: gych dety prawy zemane neysú. | Nezlyby gy byl kral swú Donaty *onemessyl* (OSzK Fol Lat 1779: 1b); – **namešnik** 'Edelmann' (SipM); – **namešnička** 'Edelfrau' (uo.); – **namešnicki** adj. (uo.); – **nemešný** adj. – Trnovec, 1565: nayprwe boženiczny Gyryk *Niemessní*, Pawol Iliak... (SHS 171), Čachtice, 1568: Emericus *Namesny* (Urbok 244), Georgius *Namesny* (uo.), XVI. szk.: yak~kolwek meczy *nameznymy* [!] muzmy a panmy... (SČL 40; HSSJ), Vrútky, 1578: A *namesny* gyryk sekerka a zena geho (SlSlov 2: 374), 1578: stalo se gest prawo... mezy *nemessnym* Geremiassem Pawlowczem a... Andregem Huber Zabokrek (uo.), 1598:... Protož gako gine y tieto *Nyamesnie* na mesto prissli a gsu mestske (Jelš 244), Štítník, 1639: wznesseneg *Nemessneg* Gemerskeg Stolicy (PCA 1. doboz: 1b), Štítník, 1649: pan ysspan z mnohymy *nemessnymy* tu bol (Gemer 3: 195), V. Kubín, 1684: w pritomnosty Mattyassa syan *namesnieho* Gurka Galkowicza (HSSJ), Zborov, 1690: slavnu a *namesnu* stolicu (KS 16: 69), Bardejov, 1692: Mesticzky Richtar gest pez chotz gest *Namesni* (SlSlov 2: 374); – **nameski** adj. (Malč: StSl 11: 98).

Az ismeretlen eredetű *nem* 'Geschlecht, Sippe; Gattung' szóból -s képzővel keletkezett m. *nemes* 'Adeliger; adelig, Adels-' (kn. 1372 u.: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.) származék, amely melléknévként és főnévként egyaránt közismert. Személynévi felhasználásától eltekintve először melléknévként honosodott meg a m. szó (a két szófaj átvételi módjára l. 10.5.; 36. p.). Az *onemešit'* a m. *megnemesít* (1526: TESz), a *nemšstvo* pedig a m. *nemesség* (1414 u.: uo) hatására keletkezett képződmény. A m. *e* helyén levő *a* hangra l. 14.2. p. Kiveszöben levő tájszó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 300; Király: KNyNyE 258; Doruľa 37; Németh: Slavica 13: 25; Gregor: HungSl 1983: 68; SipM; HSSJ II, 423, 511 stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. Štek 41; Bonkáló: BalEK 43; Dezső: NytudÉrt 128: 76; Tamás 565; UElSk 376; Flisz I, 120; Shubert 493–7.

nemtud 'buta ember' – *nemtut*: taki jag *nemtut* csúfolódás (Buffa 183).

A m. *nem* 'nicht' és *tud* 'er (sie, es) weiß' alkotta, *nemtud* 'er (sie, es) weiß (es) nicht' tagadó forma, amit sokszor hallván, a szlovákság a tudatlan, buta emberrel azonosított. – Az egyes szám, első személyű *nem tudom* 'ich weiß nicht' pedig népmesei figuraként került be a szk. folklórbá, vö. 1844: Rozprávká o jednom *Nemtudom* (Polívka II, 209; Hont 599), mivel az illető mindig mindenre azt mondta, hogy *nem tudom*: do roka nič iného nevravel, len „*Nemtudom*” (Polívka II, 210), ustavične opakoval svoje „*Nemtudom*” (uo.), len vždy vravel „*nemtudom*” (uo.). – A turóci sáfrányosok titkos nyelvéből a m. eredetű *nem* 'nicht' pedig önmagában is ismeretes (l. Hroz 102), míg a 'rossz, rosszul' fogalmára a *nemjő* 'nicht gut' (< m. *nem jó* 'ua.') megjelölést használták (uo.). – L. még m. > lengy. *nem tudom*, *nem tuđu(m)* (Wołosz: StSl 35: 283–4).

néna 1. 'nagynéni' – *nená* (Kuk: Kálal 377, 963; Šariš, Abov: SMS 2: 100, 110, 196; SipB; Abov: ASJ IV/2: 236), *néna* (Hont, Novohrad, Gemer, Abov: ASJ IV/2. 236; Ve: JŠ 2: 343; Mi: NSM 8: 151; GNS), *néni* (GregPsz; Kálal) Rh: *neni* (NSM 5: 277), *nína* (Kálal; zempl SMS 2: 196), *nina* (Kálal; Abov: SMS 2: 196; SipM), Abov: *nino* (SMS 2: 109) stb.; – 2. 'néni, idősebb nő (a családban)' – *néna* (B. Štiavnica: Peřinka 412; Gemer: Pras 311; VŠG 5: 177; Abov: SMS 2: 199), Kc: mohli bi ste si susedovú *nénu* záti (LamiR 23), *nänä* (GNS), *néni* (jsl SN 28: 458; GregPsz), Csa: Huszár *néni*, tak ma drví (HVB 231), *nená* (Abov: SMS 2: 109, 196; JŠ 21: 99; St. Pazova: ŠtolcJ 262; SipB), *nína* (Dudok 29), *nina* (Malč: StSl 11: 98; SipM); – 3. 'nővér' – *nina* (Kálal); – **Szárm.:** **nénin** adj. poss. – Ratk. Bystré: *néniná* táška (OrlG 49); – **nénika** 1. 'nagynéni' – *nénika* (CzambSl 131; Kálal 963; Garaj; Pv: JŠ 2: 343; GregPsz; Is; GNS; hovor. zastar. SCS), *nänéka* (GNS), *nenika* (Kálal; Spiš, Zemplín: SMS 2: 196; Rh: NSM 5: 277); – 2. 'idősebb nő, nénike' – 1848: *nénike*, *nénika*, *ñanika* (Jancs), zjest'... tvarohovú štrúdl'u s mliekom u Boriš-*néniky* (LaskD II, 57), 1907: a ako ma pekne zlatou *nénikou* voláva (Timr I, 628), B. Štiavnica: *nénika* (Peřinka 412), jstrsl, jvsl: *nénika* (StSl 25: 164), Wallo *nenika* odkezuju (BallekP 149); – **nénička** 1. 'fiatal (gyermektelen) nő' – 1863: nekolik starých „*néniček*” (Němc 56), *nénička* (Kálal); – 2. 'nagynéni' – Rh: *nenička* (NSM 5: 277); – **nenieška** bec. 'nővér' (DobšO 39); – **ninka** bec. 1. 'nénike' – *ninka* (Czambel); – 2. 'nagynéni' – *ninka* (Spiš: SMS 2: 109, 196), *nínka* (Kálal 963; Šariš: SMS 2: 110, 196); – **ninuš(a)** bec. 'nagynéni' (Spiš, Zemplín: SMS 2: 196; Kálal); – **nenočka** bec. 'nénike' – Füzér: *Nenočko*, ľem na mňe ňevivolajce ňič (LamiR 33).

A belső keletkezésű m. *néni* 1. 'Tante; ältere Verwandte' (1395 k.: TESz); 2. 'ältere Schwester' (1453: uo.); 3. 'alte Frau, als Anrede an eine (ältere) Frau' (1799: EWU), ill. annak *néne* (uo.) alakváltozata. A *nénika* valószínűleg nem szk. képződmény, hanem a m. *nénike* (1789: TESz) demin. átvétele, lehetséges azonban, hogy meghonosodását elősegítette a gyakori szk. nőnemű *-ka* képző is. A m. é szk. reflexióira l. 15. p., a szk. szóvég alakulására pedig a 14.3., 20.2., 40.2. pontokat. – Általában magyar eredetűnek tartják a tájnyelvi *ñaña* 'ua.' alakot és képződményeit is (l. pl. Vážný: SMS 2: 196; ŠtolcJ 57; PalkN 49; Ševcová: SN 28: 467. 15. jegyzet; Habovštiak: StSl 25: 164 stb.), melyek a közép- és

keletszlovák nyj. déli részein fordulnak elő (vö. Jancs; Dobšo 33; LexNov 227; GNS; ASJ IV/2: 236 adatait). A szóföldrajzra és a jelentésazonosságra való tekintettel a magyar hatás mindenképp számításba veendő. Ez esetben azonban a rövid szótövé m. népnyelvi *n(y)en(y)e* (TESz) alakváltozat lehetett a kiindulási alak. Másrészt nem hagyható figyelmen kívül, hogy olyan gyermeknyelvi szóval van dolgunk, melynek gazdag rokonsága van a többi szláv nyelvben, és a belső keletkezés szintén lehetséges. Éppen ezért a kérdés egyértelműen nem dönthető el véglegesen (l. Šmil 15; StanL 108; Machek¹; Machek² is). A *néna* és szócsaládjának magyar eredete azonban aligha lehet kétséges. – A magyarból: Czambel; Kálal; Vážný: SMS 2: 196; Szabó: LS 1–2: 185; SzlJsz 895; Király: StSl 11: 98; SCS; Bartko: JŠ 21: 99 stb. – L. még m. > jrut. *nina* (Kočiš 120).

nerc 'Nerzfell' – Plešivec, 1818: Kratše z *nyercom* aneb z kuno premowane... ženske menteky (SN 9: 289), od takove bundi ktera ale z *nyercom* aneb z kuno premowane je... (uo.).

A korai úfn. eredetű m. *nerc* 'Nerz' (kn. 1395 k.: TESz; Mollay) főnévnek m. *nyerc* (1765: TESz) alakváltozata. Alkalmi kölcsönzésnek látszik. A szöveg alapján nem egyértelmű, hogy valóban *nerc*, vagy pedig *nyest*, esetleg *nyuszt* prémről van-e szó. Az idézetben levő *kuna* ui. régente mind a nyestet, mind a nyusztot, sőt a vidrát is jelentette (l. HSSJ II, 160). A kérdés csak további adatok esetleges előkerülése után tisztázható.

nerěšig 'Gewinn; Beute' – Ludanice, 1663: V taky čas kdy by se mohlo zobrat dvesto aneb tristo lovasov, zo stran obchodice, mohli by dobri *nieršik* miti (RabT 191), 1705: však on nam z geho *neresigu* a platu nedava (SP 5: 415), takovj muže probovat a *neresigj* nosity, nebudem zavidety (uo.), Sárospatak, 1709: čzo kolwek kdo od Nerpytele dostane, to žaden od neho nepožada, a newezme, než na slobodny *Neresygh*, geden každý se propustya (Csanda 188), Malč: *nerěšik* (StSl 11: 98).

A *nyer* 'gewinnen' igéből *-ség* képzőbokkal keletkezett m. *nyereség* 'Gewinn, Nutzen; Beute' (1372 u.: TESz) származékszó. *Anieršik* alakváltozatban az *r* utáni *e* hiánya éppúgy lehet írni elírás, mint szinkópa eredménye (erre l. 51. p.). A többi adat alapján az előbbi látszik valószínűbbnek. Az *i* feltehetően hosszan ejtődött (l. 15. p.). Címzavunkat a HSSJ nem ismeri. Alighanem a katonai szóhasználat közvetítette a szlovákba. – A magyarból: Király: StSl 11: 98. – L. még m. > kukr. *nerěšig* (és vált.) (LizV 612; Dezső: NytudÉrt 128: 76), rom. *mirișug* (Tamás), szhv. *nerěšik* (UElSk).

nergeš 'Sattelpferd' – 1691: Kowaczowj co *Nyergessa* Hogil (NádLt Okir I 289/B: 708), Tk, 1852: dva *nyergese* (SlKoml 332).

Az ősi eredetű *nyereg* 'Sattel' főnévnek *-s* képzős m. *nyerges* 'Sattelpferd' (1538: TESz) származékszava. A nemesi udvarokban élhettek vele. A HSSJ nem ismeri. – A magyarból: Király: SlKoml 332; Gregor: NyK 68: 413. – L. még m. > rom *niérgeș* (Tamás).

ni, nini interj. 'schau mal!, da schau her!' – Bcs, 1847: Ni!, to je to stima ľudma (Dohán 11), *ni*, hat, akí veľkí (StanL 461), *ni* (Buffa 183), *ni* (~*ní*), *niťe*,

ni'teže, niže (Hab 280, 281, 308), *nini* (GregPsz; Pk: s. gy.), *ni* (SipM; Pk: s. gy.), Rh: tam je *ni* (LamiR 189), Szd: a zos takin hrncon, *ni*, ... (AnUB 16: 209), *ny*, *ni²* nár. (Vaj, Heč, Hviezd: SSJ) stb.

A belső keletkezésű m. *ne* 'ua.' (1548: TESz) indulatszónak *ni* (1736: uo.) és ismétlődő *nini* (1763: uo.) alakváltozata. A *ni'te(že)*, *niže* formák egyéb hasonló jelentésű kifejezések (*pozriže*, *pozriteže*, *hladže*, *hlad'teže* stb.) analógiájára keletkeztek. Címszavunk nem azonos az ősi szláv eredetű *ni* tagadószóval (erre l. Machek¹; ZVSZ; ESSJ), de meghonosodását elősegíthette az azonos alak. – L. még m. > kukr. *ni* (LizV 612), rom. *ni* (Tamás).

nilaš 'Pfeilkreutzer' – Or: a ten istí človeg bol *nilašom* (ŠtolcM 120), *nilaše* plur. (SipB 274), Óh: *nilašove* plur. (uo.), *nilas* [!] (Dudok 55), a syn, Péter, mu tašiel, somár, ej medzi *nyillassov*... (BallekP 32); – **Szárm.:** *nilašovec* 'ua.' – S ich príchodom ožil aj starý palánsky žalár, zlopovestný uz z čias Uhorska, teraz zaplnený *nyilasovcami* (BallekA 7).

Az ősi eredetű *nyil* 'Pfeil' főnévnek -s képzős m. *nyilas* (hn. 1221: TESz) származéka; 'Pfeilkreutzer' jelentését csupán a XX. század harmincas éveiben kapta (l. ÚML; 1945: EWU; ÉrtSz). – A m. *nyilaskeresztes* 'Pfeilkreutzer' összetétel tükörfordítása a szk. *šipový križiak* 'ua.', vö.: tí jedenástí *šipoví križiaci* neraz našli v dome všetkých... (BallekA 256). – Málcán megvan egyébként a *nyil* alapszó is, nyilván helyi átvételként, vö. *nila* 1. 'Pfeil'; 2. 'Loosziehung' (StSl 11: 98). Az -a szóvégre l. 44. p. – A magyarból: SipB 274; Dudok 55; Király: StSl 11: 98. – L. még m. > or. *nilaš* (Hollós 48).

nohát, nahát 'hát, igen; tehát' – Bcs, 1847: *No hát* počuwajteže! (Dohán 11), *No hát* pod'me oberat', kím nežamrže (uo. 26), XIX. szk.: Nerád cigánim, ako ma znáš. | *Nohát!* počúvaj ma, pajtáš! (EliášH 119), Aradáč: Urod'iu, d'akovať pánu bohu. *No hát* (ŠtolcJ 256), Padina:... t'ehloꝝ ho biꝝ po hlave. *Nahát*. Čo hľadaŕi, to si našŕi. Tak. (uo. 261), Žena prevládá šecker. *Náhat* [!] (Dudok 190), Szd: a zos takin hrncon..., čo jesto *nohát* takí (AnUB 16: 209–10), Nbh: *Nohát* ten krčmár sa doma obriad'iu (KrupaŽ 131), Szs: *Nahát* ti si taká bosorka! (NSM 8: 66), Nye:...*nahát*...držau... (KultTr I, 561), *No hát* tak prišla (uo. 465) stb.

A *no* (~ *na*) indulatszó és a *hát* kötőszó alkotta m. *nohát* (1659: TESz), ill. annak jóval fiatalabb *nahát* (1899: uo.) alakváltozata. Címszavunk jelentései is a magyarból valók (l. TESz). A szk. nyelvszigeteken nagyon gyakran használt kifejezés. – A magyarból: Gregor: AnUB 16: 209–10. – Vö. **hát**.

ňomáš 'nyomás, nyomásföld' – Bcs, 1847: Adam hanti kopau na *ňomássi* (Dohán 8), z *ňomássa* ňeslobodno teleke nosit' (uo. 14), Szs, 1895: *ňomáš* (NyK 25: 300), 1899: Zem szmekupili... edom czeli *nyomás* aj od jeho szesztre... pov *nyomás* (Roszkos), Tk, 1901: aj garád od *nyomásó* (SIKöml 332), Nbh, 1920: do Obci za *Nyomás* (Chov 24), Pi: keť sa vjezŕi cez *ňomáš* (Ondrus 291), Nbh: *ňomáš* (s. gy.); – **Szárm.:** **nomášsky** adj. – Tk, 1856: za *nyomaszkiho* lovas hadnagya (SIKöml 332).

Az ősi eredetű *nyom* 'drücken, pressen; wiegen; usw.' (MSzFE; TESz) igének -s képzős m. *nyomás* 'nyomásföld' származékszava, vö. 1367: *calcatus pecorum*

pucudum wlgó *nomas* (Ethn 65: 392. 3. jegyzet). A *nyomás* „eredeti jelentésében az a földdarab, határrész, amelyet a termény betakarítása után a következő vetésig legeltettek. Az ilyen földet a legelő állat megtapossa (calcatura: ’taposás’), trágyája kiöli a gyomot és javítja a talaj minőségét...” (MNL IV, 63). Főként az alföldi szlovákság szóhasználatára jellemző, elavulóban levő kifejezés. – Vö. még m. *nyomásbíró* ’a nyomásföldek felügyelője, bírója’ – Tk, 1853: za *nyomas bírova* (SlKöml 332). – A magyarból: Melich: NyK 25: 300; Király: SlKöml 332. – L. még m. > rom. *imás* (Tamás).

ňomtatovat ’nyomtat, csépel’ – Helcmanovce, 1771: Zat, kosit take y mlatit aneb *notatowac* do Aba Ujvarskeg stolicy chodia (UdvUrb 73).

Az ősi eredetű *nyom* ’drücken; wiegen; drucken; usw.’ igének *-tat* képzőbokkal keletkezett műveltető m. *nyomtat* ’csépel’ (1416 u.: TESz) származéka. Az eredetileg taposással végzett cséplést (l. MNL) kifejező *nyomtat* később a gépi cséplésre is átvivődött. Az egyetlen adat ellenére sem valószínű, hogy alkalmi kölcsönzés volt. A második *n* szk. $\check{n} - m > \check{n} - n$ távolsági asszimiláció eredménye (erre l. 29.2.2. p.). – A magyarból: Udvari 434. – Vö. **ňomáš**.

nonius ’lófajta’ – nóniusz, *nonius* (Hv II, 615), *nónius* (SSJ; SCS), *nonius* (SipM; Agrik 13: 87); – **Szárm.:** **nóniuska** fem. – o *nóniuskách*, fajnovom južnom plemene koní (BallekA 136).

A m. *nóniusz* ’ua.’ (ÉrtSz), amely „nevét a Franciao[rszág]-ból származó *Nonius Senior* nevű angol-normann ménről kapta. Ez 1816-ban került Magyarországra, és Mezőhegyesen kancákkal keresztezve előbb egy törzsnek, majd elszaporodva igen értékes magyar lófajtának vetette meg az alapját...” (ÚML V, 205; l. RévL is). A lótenyésztés körülményeit figyelembe véve bizonyos, hogy címszavunk a magyarból honosodott meg a szlovákban. Mezőgazdasági (állattenyésztési) szakszó.

nosa, nusa interj. ’rajta!, gyerünk!’ – 1648: Age, gedu, No, nossza, nu, *nusa*, nuto (Verb 3), Eja, nosz, hozza *nusa*, nuto (uo. 17), 1763: Agesis, *nosa*, nuže (KamSl 25), Agedum adv. hortandi: *Nufa*, k ňemu vel nuže (uo.), 1770 k.: *Nosa* my kazdové | a starší bačové (KSSP 3: 81), 1775 k.: Nosza, *Nosa*, Age, agesis (StSl 3: 94), *nosa*; no interj. Syn. *nosa*, nože, nu (Bern), Čierna Lehota: *No sa*, palice, *no sa*, okolo mne *sa!* (Gemer 1: 174).

A *no* indulatszó és a *-sza* (~*sze*, ~*szi*) nyomatékosító elem alkotta m. *nosza* ’nun, na also, wohlan’ (1515 k.: TESz) összetétel. A magyar eredet mellett leginkább a *sa* tanúskodik, amely aligha lehet azonos a szk. *sa* visszaható névmással. A *nusa* alakváltozatban azonban a *nu-* elem egyaránt lehet a szláv (szlovák) *nu* interjekció (erre l. Machek²; ESSJ II, 505–7) felhasználása és a m. régi *nu* (l. TESz *no* a.) átvétele.

notáriuš ’Notar; Schreiber’ – Jánova Lehota, 1647: ... Jeremiassa Turczanyho, *notaryussa* toho cassu (SMS 13: 126), Ludanice, 1656: Kapitulschemu *Notariussowoy* (NádLt Okir I 632), 1682: Panu *Notariussowoy*... dal sem den. 12 (uo. 633: 67b), B. Bystrica, 1713: jednemu každemu z radnych panou a *notariušou* (AGK 168), Veličná, 1750: *Notarussowoy* (EK Céhlev. LIX. 30: 5),

1754: požičal P. Rychtar od *Notariuše*... (Tirp 3: 14), 1767–74: Na proty tomu ale *Notariussa*... muze wywolity (OSzK Fol Lat 3501: 276), Pv, 1768: Stefan Szokolowszky wysse gmenowaneg osady *notaryuss* (UdvUrb 265), Pukanec, 1774: odwolawagice se naswedectwi zdegssiho mesta prisahaneho *notariusse* (HSSJ), okr. Poprad, 1836: Gminske *Notariusse* (SN 7: 641), 1848: *nótáruš*, jegyző (Jancs II), 1853: p. principál a p. *Notáriuš* sa ženia (Botto 26), 1887: Tak je, živio *notáriuš!* (EliášH 146), *notariuš* (Czambel; vsl: Kálal; SipB; SipM), *nótáruš* (Pv: JŠ 2: 346; Or: ŠtolcM 64), *notarjuš* (SipM), *notaruš* veraltet (GregPsz), *nou̇táruš* (~*nou̇tár*) (ŠtolcJ 61), *nótároš* (Dudok 79. 66. jegyzet), *noutariš* (zempl, užh: JŠ 21: 109), Pan *novtariš*, šejhoj, budu taki laskavi... (AntZ 140), *notáriuš* i *notáriuš* hovor. zastar. (SSJ) stb. – **Szárm.:** **notáriuška** 'nótáriusné' – *notáriuška* (Bern), *notáriusné*, *notariuška* (uo. VI, 202); – **notáriušov** adj. poss. – Bojnice, 1765: z *notariussowim* zatyom (HSSJ), *notáriušov* (Bern), jak *novtarišov* pes (AntZ 140); – **notáriušký** adj. – Vajnory, 1788: dossel Notarius na Prácu *notáriušku* (KrajčT 47); – **notáriušstvo** 'nótáriusság' – 1765: *notariuštvo* dedinske... (HSSJ), *notáriuštvi* (Bern) stb.

A lat. eredetű m. *nótáriuš* (régii *notáriuš*) 'Schreiber, Gemeindenotar, Amtmann; Würdenträger' (1372 u.: TESz) és annak *notáruš* (1632: uo.) alakváltozata. Címszavunkat a *notáriuš*-szal együtt gépiesen a latinból szokták származtatni (pl. Škultéty: SP 22: 648; Machek¹; Machek²; SCS; HSSJ stb.), ez azonban csak az utóbbi esetében helytálló. A latinból már korábban átvett *notáriuš* (1568: JŠ 6: 50; HSSJ) – lerövidülve: *notár* (1655: HSSJ; SSJ) – mellett ui. a hivatali szóhasználatban teret kezdett hódítani, majd a népnyelvben is elterjedt a magyarból gyakran hallott -š végződésű (erre l. 48.7. p.), ill. a magyarban megnyúlt hosszú ó-val (*ou̇* diftongussal, vö. *nou̇táruš*: SzamSz II, 161; 1. 13. p. is) ejtett forma. A régi adatokból az *o* kvantitása nem állapítható meg, aminthogy a szöveg írásmódja sem mindig kétségtelenül -s vagy -š ejtést takar. Vö. pl. Jánova Lehota, 1690:... w prytoṁnosity panou meskich Walentinusa *Kiz notariusa* Lukacza Zilkaiho... na ten czas Joannesa *Kiz richtara* Lowczynskiho Diura... (SMS 13: 126). Aligha lehet vitás, hogy a *Kiz notarius* a m. *kisnotáriuš* 'aljegyző' alkalmi átvétele, tehát az *s* graféma *š* hangértékű. A *Kiz richtár* pedig a m. *kisbíró* 'albíró' részfordítása. – A magyarból: Kálal; ŠtolcJ 61; Lipták: JŠ 21: 109. – L. még m. > kukr. *novtároš* (és vált.) (LizV 612; Dezső: NytudÉrt 128: 77), rom. *notárăș* (Tamás), szhv. *notar(i)juš* (és vált.) (UElSk), jrut. *novtaruš* (Udv 56), vend. *notáros* (Flisz II); l. Schubert 500 is.

nôta 'Melodie; Lied' – 1560: (žalo)stnú *notu* | na citare jest hral (Ant¹ 220; más kiadásokban: *nótu*, l. Ant² 206; Brtáň 68), 1612: muže se zpywati obecny *notau* (HSSJ), Kevice, 1638:... na *notu* a tanec...(uo.), 1682:... veselé *noty* strojte (Ant² 375), 1734: na lybežnu *notu* (HSSJ), 1760: zwonky, ktere wedle *nóty* hlas wydawagu (uo.), 1763: praeludium: tancu nebo spewu začata *nóta* (uo.), 1790: Gednu *Nótu* húst' (BernG 299), 1848: *nóta*, *nuota*... (Jancs), 1896: Vždy jednu *nótu* hudie (Zát 28), *nóta* (Kálal; SSJ), *nuota* (Ve, Vácrotót: JŠ 2: 345; Hab 81, 95), dunántúli szk. települések: *nóuta* (ŠtolcM 48), Or: slovenské

nóti (uo. 181), *nuta* (Buffa 138), *nóta* (Bern; Ripka 291; LexNov 236; GNS), Nbh: vien enu *nvótu* (NSM 4: 51), *nota* (SipM) stb.; – **Szárm.:** **nôtka, nôtečka, nôtenka, nôtička** dem. 1791:... gaka ta pekna *notečka*... (HSSJ), *nôtka, nôtečka, nôtička, nôtenka* (Bern), *nuotička* (Jancs II), *nôtka* dem. expr. (SSJ); – **notít' (si)** 'nótázik, nótázgat, dalolgat' – 1786: procurátor ne tak *sebe nóti*... (HSSJ), *nótiť* (Bern), *nuoťim* (Jancs II), *nôtiť (si)* (Loos III; Kálal; SSJ), *nyoťiť* (Hab 185); további származékokat l. Jancs; SSJ.

A lat. eredetű m. *nóta* 1. 'Melodie' (1519: TESz); 2. 'Lied' (1568: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak nyelvjárási *nóyta* (SzamSz) alakváltozata. A latinból való közvetlen átvétel (l. Machek¹; Machek²) részben az eltérő jelentés, főként pedig a hosszú *ó* (és annak reflexiói) okán nem fogadható el. A lat. *nota* '(hang)jegy; kotta' azonos jelentésben átkerült a szlovákba is (1685: Com 201; HSSJ), s megmaradt napjainkig (l. SSJ), ugyanakkor a lat. szónak 'melódia' → 'dal' jelentésváltozása mindenekelőtt a magyarból ismeretes. Ennél is árulkodóbb, hogy az eredetileg rövid *o* a magyarban nyúlt meg (l. TESz), és így vette át a szlovák, aholis a kszk. nyj.-ban *uo*-ra diftongizálódott (l. 13. p.). Másrészt az *ó* a magyar nyelvjárások egy részében *ou*-ra módosult, mely forma szintén behatolt a szlovák népnyelvbe (l. 13. p.). A *nôtiť* keletkezésére indukáló hatással lehetett a m. *nótáz(ik)* 'singen' (1653: NySz) ige. – A magyarból: ŠtolcM 48; Király: StSl 11: 98; SipM; Dudok 40: lehetséges. – L. még m. > kukr. *novta* (Liz 108; Dezső: NytudÉrt 128: 77); rom. *nótă* (Tamás), szhv. *nota* (UEISk), jut. *novta* (Kočiš 120), vend *nóta* (Flisz I).

ňujtov 'Teil eines Wagens, Stange' – Nbh: *ňujtoŭ* (Atlasz), Rh: *ňujto* (s. gy.), Musime *ňujtov* na dluho pušćic (SipM).

Az ősi töre visszamenő, gazdag jelentéstartalmú *nyújt* igének *nyújtó* (nyj.-i *nyújtóŭ*) melléknévi igeneve, amely főnevesülve szekeralkatrész nevéként 1395 k. óta idézhető (l. TESz). – A magyarból: SipM. – A kszk. nyj. déli részein ismert tájszó. – L. még m. > kukr. *ňu(j)tov* (LizV 613).

O

obarlov 'abárló (fazék)' – Bardejov, 1814: *Obarlowy* N° 3... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Mád, 1825: 9 *Obarlovj*... 3 Tabli Kuharske (uo.), 1869: abárló, ...; nádoba k odváraniu, *obarlo* (Loos I); – **Szárm.:** **obarlovik 1.** 'mosogatódeszka' – *obarlovik* (Czambel; Kálal); – **2.** 'abároló edény' – *obarlovik*: Viň sebe ku slaňini z *obarlovika* (SipM).

A szláv eredetű m. *abál*, régi *abárol* 'abbrühen, abkochen' (1561: TESz) igének *abárló* (nyj.-i *abárlóŭ*: UMTsz) melléknévi igeneve (1604: MA), mely főnevesülve 'abárló fazék' jelentésben 1697 óta idézhető (l. SzT). a szókezdő *o*- nem hanghelyettesítéssel, hanem a szk. *obarit', obárat'* 'abál' (SSJ) hatására került a m. *a*- helyére. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. – A magyarból: SzlJsz

56. – Kelszk. tájszó. – Az Abaúj megyei m. *abarlovik* a szk. *obarlovik* helyi meghonosodása (l. uo.).

obešter 'Oberst' – Krupina, 1687: honorarium *obersterowy* (HSSJ), Rakovice, 1747: mog *obersster*... (uo.), Cifer, 1768: kdiz pak potom gedem wogansky pan *obesster* Cifferi bol na kvartili (SzkMv 33), 1795: Asnad *Oberšter?* (BajzaP 246), XVIII–XIX. szf.: Pána *Obersstera* (OSzK Fol Boh Slav 26: 1), *oberšter* (Bern), oberst, *oberšt* zastar. (SSJ; SCS).

A ném. eredetű m. *obester* 'ua.' (1632: EWU), régi *oberstel*, *oberster* stb. (uo.). Az *obešter* kétségtelenül magyar eredetű, mivel a német *Oberst*-ből (és alakváltozataiból) jellemzően a magyarban esett ki az *r* (l. uo. és Hadrovics: UEISk 431). Az *oberster* származtatható közvetlenül a németből (l. SCS; Rudolf), de a magyar közvetítés ez esetben is feltételezhető. – L. még m. > kukr. *obešter* (Dezső: NytudÉrt 128: 77), rom. *oberšter* (Tamás).

oblok 'Fenster' – A rengeteg adatból csak válogatok: Žilina, 1473: O *oblaczych* a o dĕrach pro povĕtří (Rys 358), 1589: wydeli zme nad *oblakem* scenu wibratu (HSSJ), Trenčín, 1597: w gedneg armarie skla na *obloky* (uo.), 1607: Sklenarowy od oblokow sprawenia... (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr 2: 28), Zvolen, 1654:... papiera kupeno na *oblake*... (HSSJ), L. Hrádok, 1659: Atrium 1, kde *oblok* wolowe no. 1 (NádLt Okir I 620), Liptov, 1752–3: až pod sami *oblok* prissgel (OSzK Fol Lat 3563: 23), Bardejov, 1785:N° 9 *oblaki* do richvaldskej karčmi, ieden *oblak* ma tablički N° 20 (PDS 59), *oblok* (Bern; Jancs; Kálal; SSJ), *oblak* (Sariš: Jancs; Czambel; vsl Kálal; ASJ IV/2: 138; zempl, už: JŠ 21: 110) stb.; – **Szárm.:** **obločik**, **obločok** dem. – 1637: *obloczkj* krysstalowe (HSSJ), Krupina, 1643:... asnad Samuele *obloczkom* zabily (uo.), Sl. Lupča, 1723: na stene bol *obločok* (AGK 194), 1735: Fenestella..., okenko, *obloček* (CellB), 1775 k.: Ablak fia, *Obloček*... (StSl 3: 94), *obloček* (Bern), ablakocska, *obluočok* (Jancs), *obločok* (uo. II), *oblôček*, *oblôčok* (Kálal; Hv I), *oblôčik* (Hv I; Tvrdý; SSJ), *oblačik*, *obljučik* (Hab 71, 69), Hej, kebi ja mala *oblačok* v komore (AntZ 54); – **obločnica** 'ablakvédő; ablaktábla' – Likava, 1649: *Oblocznicze* na Okne (BatthLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29), Detva, 1748:... na *obločniczach* panskich čepy a panty... (HSSJ), 1775 k.: Ablak tábla, *Obločnice*... (StSl 3: 94–5), *obločnica* (Bern; Jancs II), *obločnica* (Kálal; SSJ); – **obločný**, **oblokový** adj. – Zvolen, 1669: Sproste okowani ram weliky *obločný* (PDS 37), Turiec, 1739: za ramj *obločne*... (HSSJ), XVIII. sz.: fenestrále: *oblokowy* rám (uo.), ablakos... *obločni* (Jancs), *obločný*, *oblokový* (Kálal; SSJ) stb.; további képződményekre l. Jancs; Kálal; SSJ.

A minden valószínűség szerint szlovén eredetű m. *ablak* 'ua.' (1372 u.: EWU). A m. *ablak*-nak, valamint némely szláv nyelv *oblok* szavának származása és egymással való kapcsolata régóta vitatott (vö. röviden SzlJsz 56; TESz; UEISk 380; Kiss: MNy 88: 92–3). StanD I¹, 209; I², 222 szerint pl. az *oblý* 'kerekded, domború' szóval összefüggő szk. *oblok* útja az Adriától a Kárpátokon át vezetett Dél-Lengyelországig és Nyugat-Ukrajnáig. Csak éppen ennek az útnak a megvilágításával marad adósunk. Úgyszintén velősen szlovén eredetűnek jelöli

meg a szót Machek¹ is, tekintet nélkül a jelentéseltérésre. Legutóbb Kiss Lajos (MNY 88: 92–3) adott elfogadható választ e sokakat foglalkoztató kérdésre. Rámutatott, hogy a m. *ablak* a szlovén *oblok* (< **oblōkь* < **ob-* 'um-, herum' + *lōkь* 'Bogen') 'reifartiger Bogen, rundes Gesims' képződménynek a nagyon is lehetséges átvétele, amely a magyarban 'rundes Fenster' → 'Fenster' jelentésben állandósult. Innét került át ebben a jelentésben a szomszédos szláv nyelvekbe. A kszk. *oblok*, kelszk. *oblak* forrásának tehát a magyar *ablak* tekintendő (a m. a szk. reflexióira l. 10. p.). – A magyarból: Lipták: JS 21: 110; Kiss: MNY 88: 93; EWU.

obšitoš 1. 'kiszolgált katona' – 1837: Kde ten *obšitoš*? (ChalD 244), 1840–50: Povjaka o ednom *Obšitošovi* (Polívka II, 382), XIX. szk: Dvaja *obšitoši* v krčme sedia (EliášH 116), 1851: od Toho *obšitoša* (Botto 16), 1852: ved' že mi už len rozprávaj dačo, Ty *obšitoš* (uo. 19), Ja... ako legionársky *obšitoš* (LaskD II, 116), obšajtník, *obšitoš* (Mič II; Tabl: Kálal), obšitník, *obšitoš* zastar. voj. (SSJ) stb.; – 2. '(ismeretlen) csavargó, ágrólszakadt' – *opšitoš* (csúfolódás: GNS), *obšitoš* (hovor. pejor.: SSJ).

Az úfn. (bajor-osztrák) eredetű *obsit* 'Entlassungsschein, Abschied (hauptsächlich für Soldaten)' (1647: Horváth 155; EWU) főnévnek -s képzős m. *obsitos* 'ausgedienter, entlassener Soldat' (1769: uo.) származékszava. Címszavunkat a német eredetűnek tartott szk. *opšit* (1795: HSSJ) szlovák képződményének is szokták tartani (pl. Kálal; Orlovský: LS 3: 116; Machek¹; Machek²; SCS; Rudolf stb.), aligha helytállóan. Az *obšit* ~ *opšit* jövevényszóból ui. a jellegzetes szláv, esetünkben szk. -*ník* képzővel alakult *obšitník* ~ *obšajtník* (1738: HSSJ; Bern; Dank 700; Mič II; Kálal; SSJ) fejezi ki ezt a fogalmat. Ellenben az *obšitoš* a tipikusan magyar képzésmóddal keletkezett m. *obsitos* meghonosodása a szlovák katonai terminológiában. – Egyébként némely kutató a szk. *obšit*-ot is magyar jövevényszónak vélte (l. Halász: Nyr 17: 448; Melich: NyK 25: 300 stb.), ez esetben azonban a németből való közvetlen átvétel is ugyanilyen jogosnak mondható. Címszavunk 2. jelentése az 1. alapján a szlovákban alakult ki. – A magyarból még: LM 187; Király: StSl 11: 98; uő.: SIPrag 1966: 138.

Olách, Oláh 1. 'román; vlach' – 1666: Bůh cesty naše spravowal, | přímo k *Olachům* ukázal (Pílárik 135; Ant¹ 350), ... s *Olachy* v známost dal sem se (Pílárik 137; Ant¹ 351), 1754: prijal P. Rychtár 2. Rh. Zlate bez 2. Kr. od Juhase *Olaha*, za owce (Tirp 3: 15), 1775 k.: Oláh, Oláhok, *Olach* Walach, Valachus (StSl 3: 95), XVIII. szv.: Obawatele gsau Vhrowe..., a nekterý *Olasy* (OSzK Oct Slav 38: 56), Rutheny... *Oláŕy* (uo. 58), walassi neb *Olásy* (uo. 68), XVIII. sz.: Oláh *Olách* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 71b), *Olách* sl. (Palk), Bcs, 1847: ako od *olacha* gablka, alebo od hrncgara hrnce (Dohán 31), vlach, *olách* (Jancs I), 1848: nech sa aj Slovákovi aj Rusínovi, aj Horvátovi aj *Oláchovi*... dá (Rapant I/2: 84), 1866: Mnoho *oláchou*... zahynulo (HaanP² 16), *Olasi* alebo románi (uo. 45), Szs, 1895: *oláh, olách* (NyK 25: 300), *Olách*, plur. *olási* (Mič II), *olách* (Kálal), Nbh: pred tin dávnno chod'íl'i takí *Olási* (KrupaŽ 142), *Olási* plur. (ČNS) stb.; – 2. 'buta, ostoba;

bitang, gazember' pejor. – Ty *ouách!* (SMSS 15: 105), *olách* (Kálal); – **Szárm.:** **Oláchy, Oláchia** 'Románia' – 1809: Krage, pripustiťwše cizozemce | Maďary, *Olachy* také Němce (NZ II, 144), *Oláchia* Valachia (Palk; Kálal), I w Moldawě, i w *Oláchoch...* (NZ II, 140), Tisovec, 1848: Kупenje ovce z *Olachov...* (AGK 357); – **olásky** adj., adv. 'román(ul); görögkeleti' – 1666: Přešli sme tábor turecký, | také *olaský*, křesťanský (Pilárik 220; Ant¹ 347), neb nerozumel latinské | řeči, než grecké, *olaské* (Pilárik 144), 1768: Na Kostel Kétegyházky *Olaßky* poručim geden dakat [!] Kremničky (ProtCs 19), 1775 k.: Oláh Ország, *Olaska* Kragina, Valachia... (StSl 3: 95), Oláh Borsó – *Olasky* Hrach, Phasellus (uo.), Nye, 1791: Ze sudku *olaských* šiestich (NSM 7: 101), 1795: *Olaska* Owce (Kral 63), XVIII. sz.: *olaske* barany (HSSJ), Wen z *Olaskeg* země (NZ I, 37), Zahragže mi po *olasky!* (uo. II, 82), Bcs, 1841: na Csabgansku *olasku* Cirkef (MMM Céhkönyvek 62.414.1.), *oláska* krajina, oláhország; *olási* kňaz, oláh pópa (Jancs II), *olaský*, *olásky* nár. (SSJ), tá *olácká* cigánka (VŠG 5: 202), *olaski* cigan (Buffa 189), Malč: *χoza* po vala'e *olaski* cigaňe (StSl 11: 98), *olaski* Cigáni (Ripka 282), *olaský*, *olásky* Cigán (SCS), *olaskí*, *oláski*, *óláski* (cigáni); var. *olácki*, *oláckí*, *holóckí*, *olávs kí*, *holaskí*, *olaske*, *olavske*, *olafske*, *olofske*, *ohlaské*, *ovlaske* (cigáni, cigaňe) (ASJ IV/2: 224) stb.; – **Oláska 1.** 'román nő' – 1775 k.: Oláhné, *Olasska*, Valacha (StSl 3: 95), *Oláska*, oláhné (Jancs II); – **2.** 'egyfajta juh' *oláska* (LexNov 120); – **oláshit'** 'románosít' – oláhosít, *oláshit'* (Jancs); – **oláchviet'**, **olášiet'** 'románosodik' – oláhosodik, *oláchvyjet'*, *olášjet'* (Jancs I).

A déli szláv eredetű m. *oláh* 'der Rumäne' (szn. 1200 k.: EWU; kn. 1262: SzlJsz 359). A korai személynévemből – vö. Pavlová, 1447: Petrus *Holah*, Johannes Janko, Petrus *Olah* (Bakács 171), Lovčica, 1571: *Olah* (Krištof 170) – nem állapítható meg egyértelműen, hogy magyar vagy szlovák vonatkozásúak-e. A *Holah* alakváltozat mindenesetre inkább szlovákra mutat. A szövegi *-ch* a szk. *vlach*, ill. *valach* hatásának a következménye. Az *oláshit'*, *oláchviet'*, *olášiet'* alighanem Jancsovícs képzései magyar minták (*oláhosít*, *oláhosodik*: Ball) alapján. A protetikus *h-* hangra l. **31.1.** p. – Elavulóban levő tájszó, de a m. *oláhcigány* 'vándorcigány' (CzF) összetételnek szlovákban *oláský Cigán* (l. fent) formában meghonosodott szintagma tagjaként ma is élő eleme a népnyelvnek (l. Habovštiak: SAS 6: 105–6 is). – A magyarból: Melich: NyK 25: 300; Kálal; Király: StSl 3: 95; Mišianik: Ant¹ 353; SCS; Schubert 501 stb. – L. még m. > morva *olách*, *olach* (Sulán 286–7), vend *oláh* (Flisz I). – Vö. **valach**.

olaj 'öl' – 1752: z *olajom...* (KNyNyE 259), Iz... *olajom* (uo.), Michalovce, 1790: tri kapki jadlovcovho *olaju* (SN 36: 321), potom derevjany *olajem* pomasti (uo.).

A szláv (valószínűleg szl., esetleg szk.) eredetű m. *olaj* 'ua.' (hn. 1309, kn. 1395 k.: SzlJsz 359–60; TESz). Úgy látszik, hogy az ószlávból örökölt honi *olej* (1560: HSSJ; SSJ; Machek²) mellett csak a kelszk. nyelvjárásban fordult elő, de talán mára onnét is kiveszett. – L. még m. > rom. *olói* (Tamás), szhv. *olaj* (Kláić; Mihajl).

olčovný 'olesó' – Turiec: *olčovný* (Hroz 103).

A valószínűleg ótörök eredetű m. *olcsó* 'billig' (1536: EWU; korábbi jelentéseit is l. uo.). A Turóc megyei szlovák sáfrányosok egykori tolvajnyelvének volt az eleme.

oldomáš 'Kauftrunk; Trunk nach der Beendigung der Arbeit oder zur Gelegenheit der Versöhnung, Genesung usw.' – A rengeteg adatból csupán válogatást adok: Trenčín, 1526: Potom jsu obie strane na tu smluvu a lytkup *aldomass* naliely a ten *aldomass*, yakv sseekem krzestanstvi obyczey jest... (Varsík 124), Bánovce n. Bebr., 1540: vedle obiczeje lidske[h]o na tu jistu smluvu prinesly jsu *aldomass* (uo. 213), Ružomberok, 1571: ialčyemu platil sem wedle hotowych penezy – na *oldomass* d 50 (HSSJ), Hybe, 1589: k tomu i *aldomáš* se pil... (SN 4: 98), Brádno, 1595: a po potvrzeny toho *oldomass* nalely (PDS 103), Rajec, 1632:... Swogim Místrom cechownim ma zase... *Oldomass* daty (AM Comit. Trencs III. Rsz 51: 496), 1672: wedle obyczege starodawniho dawal gim *Aldamasz* wypiwssy (NádLt Okir I 434), Bytča, 1677: Piwa na *Aldomass*... (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 33), 1678: S smrtí žaden *Aldomášu* nepil (Sinap 67), B. Štiavnica, 1699: 2 tolary na *aldomáš* (AGK 144), 1734: Spoly y *Aldamassom* (EstLt Rep 39 Fasc C: 130), Skalica, 1760: try zlate na *oldamass* (StanD III², 207), XVIII. szv.: litkup – aliter *haldomás* (OSzK Fol Boh Slav 5: 70), 1823: *odomáš* (Hlas 104), Hotug pane *odomáš*, *odomáš* (NZ I, 306), So smrťou nikto *odomášu* nepil (Zát 78), Bez *oldomášu* ani kúpiť, ani predať (uo. 191), H. Bzince, 1900:... gazda náš, | dajže nám *oddomáš* (SSpevy III, 174), *oldomáš* (Kálal; GregPsz; Ripka 282; LexNov 149; hovor. SSJ), *áldomáš*, *aldomáš*, *oldomáš* (GNS), *aŭdomáš* (Gem. LS 1–2: 124; LexNov 114, 189), *odomáš* (Detva 136; Šariš: SbŠkult 512; Hab 135; ŠtolcJ 70; GNS; LexNov 114; Nbh: NSM 4: 30), *ódomáš* (Pras 311), *holdomáš* (Hab 135; GNS), *odomáš* (zempl, užh: JŠ 21: 109), *udomáš* (Podk 319; GNS; Hont 544) stb. – **Szárm.:** **oldomášik**, **oldomáštek** dem. – 1883: A k devám i babkám pridružili sa obyčajne i chlapi, s výhľadom na *oldomášik* (Vaj II, 168), *oldomášik*, *oldomáštek* (SSJ); – **oldomášový**, **oldomášny** adj. (Kálal); – **oldomášovať** 'áldomásozik, áldomást iszik' – 1905: tam budeme píliť a *oldomášovať* (Vaj VIII, 204), *oldomášovať* hovor. zastar. (SCS; KS 17: 145).

Az *áld* 'opfern, segnen' alapszónak m. *áldomás* (rég. *aldomás*, *aldomás*) 1. 'Opfer' (1200 k.: EWU); 2. 'Kauftrunk' (1310: uo.; további jelentéseit is l. uo.) származékszava. A viszonylag korai adatokon, az általános elterjedtségen kívül az *oldomáš* alakváltozat is XIV. század előtti meghonosodásra mutat (l. 10. p.). Az *áldomás*nak a régi magyar jogi életben komoly szerepe volt, s így került át a szomszédos nyelvekbe is (l. TESz), nem pedig a pásztorterminológia elemeként (így Kniezsa: Ethn 45: 63). A *holdomáš*-ban protetikus *h*- van (l. 31.1. p.). A *So smrťou nikto oldomáš nepil* szólás, amely ebben a formában a szláv nyelvekben társtalan (l. Čel 375), Juhász 9 szerint a m. *A halállal senki sem ivott áldomást* (l. Marg 31; MSzK 262) átvétele. – A magyarból: Kollár: Hlas 104; MEW; Škultéty: SP 22: 759; EtSz; StanD I², 63; I³, 69; Hauptová: Slavica 6: 5–6; Machek¹; Machek²; Gregor: StSl 24: 170; Hayeková: SR 48: 316; Lipták: JŠ 21:

109 stb. – A m. szó közvetlenül vagy közvetve bekerült a morvába, lengyelbe, ukránba, hazai németbe, szhv.-ba., szl.-ba, bolgárba (l. WEB; EtSz; Sulán 6–8; Machek²; Karł 201; Wołosz: StSl 35: 256–7; LizV 573; Dezső: NytudÉrt 128: 49; Tamás 63–4; Décsy 29; UEISk 113–4; Plet I, 3; Udv 56; Flisz I, 8; Schubert 238–40).

Orbán 'Urban' – Jelšava, 1567: w dome pana richtare *Orban* Gyurika vn. (StanD III, 204), Jelšava, 1573: Antonius *Orbani* vn. (Urbok 320), Gočaltovo, 1576: Janko *Orban* vn. (Ila II, 310), Jelšava, 1584: *Orbany* (uo. 463), Jelšava, 1652: *Orbán* (uo. 465), Ostrany, 1672: *Orban* Marin (uo. 245); – **Szárm.:** **Orbánov** adj. poss. – Mokrá Lúka, 1620: *Orbáno* (Ila IV, 184); – **Orbánik** dem. – Jelšava, 1584: *Orbanyk* (Ila II, 463), 1657: *Orbanik* (uo. 465); – **Orbánikov** adj. poss. – Jelšava, 1566: Za Moszydly pole *orbanikowe* (SMS 16–17: 132).

A lat. eredetű *Urbanus* (1211: Fehértói 366) névből rövidüléssel keletkezett m. *Orbán* 'ua.' (Melich: SzlJsz I/2: 200; Fludorovits: MNyTK 26: 16; Ladó 199; Fekete: MNyTK 191: 57), melyet ebben a formában a XVI. század első felétől adatulunk (l. uo.), de vö. 1466: *Orbanowcz* (FeketeN 201) családnév. Címszavunk magyar eredetét az *o-* tanúsítja, amely a latin *u-*ból a magyarban keletkezett nyíltabbá válással. Úgy látszik, a lat. eredetű szk. *Urban* 'ua.' (Bern; Jancs) mellett inkább csak Gömör megyében élt az *Orbán* alak, melyben az *á* bizonyára hosszú volt. – L. még m. > szhv. *Orban* (UEISk).

orbánc 'Rotlauf, Rose' – *orbánc*: sviňa má *orbánc* (GregPsz), Bánk: bol to *orbánc* (s. gy.), Nbh: Aj sa to zastrábilo od toho, ten *orbánc* (NSM 4: 226), *orbanc* (SipM).

A kfn. eredetű m. *orbánc* 'ua.' (1505 u.: Mollay; az eredetre l. még SzlJsz 363; Kiss: NytudÉrt 38: 181–2; TESz; Hadrovics: NytudÉrt 88: 106–7). A Zemplén megyében és a szk. nyelvszigeteken élő *orbánc*, *orbanc* forrása minden szempontból csak a magyar lehet. – Egyéb nyelvi előfordulására l. a fenti irodalmat.

ordašistý 'feketetarka vagy vöröstarka ökör' – Trenčín, 1703: volem *ordassistý* l (HSSJ).

Az ismeretlen eredetű m. *ordas* 1. 'schwärzlich, schwärzlich gestreift oder besprenkelt' (kn. 1350: EWU); 2. 'rötlich, rotblond' (1577: uo.) melléknév. Az egyszeri előfordulás ellenére sem valószínű, hogy alkalmi átvétel volna, tekintettel a ló- és szarvasmarha-tenyésztés szókincsének szlovákra gyakorolt magyar hatását. A morva-szlovákból ismert *ordoš* 'összeálló szarvú ökör' (Bartoš 266) forrása szintén a m. *ordas*, ill. annak *ordos* alakváltozata (l. Sulán. StSl 3: 292–3; Gregor: NyK 68: 412; Machek²). A kelszk. *Ordoš*, *Ordoška* vn. (Buffa 191) nyilván ugyancsak ennek a szónak a meghonosodása.

orgazda 1. 'Hehler' – 1769: (nadávai mu) že ge *orgazda* a krupinksa swina (HSSJ), 1772: ktery tež mezej nimi gako *orgazda* bol (SztivLt 1748–82: 171), 1782: kde jinačež priznika aneb *orgazdu* nemaji... (AGK 248), Liptov, Orava, 1788: zbojicky *orgazda* (SSNM Ethn 64: 217), 1790: *orgazda* (BernG 252), Bcs, 1823: agako *ord Gazda* [!] to gesste ginim predawal (MMM Céhkönyvek

62.437.1), *orğazda* (Bern), *orgazda* (Jancs II; Kálal), 1861: zbojnícky *orgazda* (LaskS II, 193), 1880: bol *orgazda* v Staškove (DobšO 89) stb.; – **2.** 'a lopás, tolvajlás előkészítője, értelmi szerzője, felbujtója' – *orgazda* (Mič II; Kálal 430, 987); – **3.** 'az ifjúsági mulatságok fő irányítója, rendezője' – St. Pazova: *orgazda* (NZ 6: 197–206); – **Szárm.: orgazdovstvo** 'orgazdaság' – 1782:... aby žaden z poddanych... priznivosti a *orgazdovstvi*... se neopovažoval (AGK 250).

Az *or(v)* 'Dieb' és *gazda* 'Verwalter, Arbeitgeber' alkotta m. *orgazda* 'Hehler' (1585: TESz) összetétel. Címszavunk 2. jelentése az 1. alapján keletkezett a szlovákban, mivel az orgazdák gyakran értelmi szerzői és irányítói a tolvajlásnak. A 3. jelentés pedig az 1. jelentés elhomályosulása után feltehetően ennek az irányítói, szervezői tevékenységnek az előtérbe helyeződésével alakult ki. A békéscsabai *ord* előtag *d*-je nyilván tollhiba a *v* helyett. Az *orgazdovstvo* keletkezését elősegítette a m. *orgazdaság* 'Hehlerei' (1585: TESz) képződmény befolyásoló hatása is. – L. még m. > vend *urgazda* (Flisz I). – Vö. **gazda**.

orgona¹ 'Orgel' – Malč: *orgoni* pt. (StSl 11: 98), *orgona* (GregPsz 252; SipM); – **Szárm.: orgonovat** 'Orgel spielen' – 1848: orgonál, *orgonovat* (Jancs), Malč: *orgonovac* (StSl 11: 98), *orgonuvat* (GregPsz); – **orgonár** 'orgonakészítő' (Jancs I, 324).

A lat. eredetű m. *orgona* 'ua.' (1372 u.: TESz). A szk. ige bizonyára a m. *organál* 'Orgel spielen' hatására keletkezett (l. Gregor: HungSl 1988: 56), az *orgonár*-hoz pedig a régi *organár* (1726: HSSJ) szolgálhatott mintául. – A magyarból: Király: StSl 11: 98; GregPsz 162; SipM. – Az egyházi lat. eredetű szk. *organ* 'Orgel' (1642: HSSJ; SSJ; Machek²) általános használata mellett csupán Zemplénből és a magyarországi szlovákból idézhető tájszó. – Zemplénben van *orgoništa* 'Organist' (Malč: StSl 11: 98; SipM), *orgoňišta* (SipM) is, ennek forrása a m. *organista* 'ua.' (1620: TESz). – L. még m. > jrut. *orgona* (Udv).

orgona² 'Flieder' – *orgona* (SipB; SipM), Pk: *organi* pt. (s. gy.), *orgona*, *orgonak* (ASJ IV/2: 65), Zemplín: *vorgona* (uo.), Šariš, Zemplín: *orgoňija* (uo.), *orgon* (GNS); – **Szárm.: orgonina** 'ua.' – *orgoňina* (Malč: StSl 11: 98; SipM).

Az *orgona* 'Orgel' főnévből alakult magyar *orgona* 'Flieder' (1788: TESz) növénynév. A szk. alakváltozatok közül az *orgonak* a m. plur. nom. meghonosodása lehet szing. nom.-ként (erre l. 35. p.), a *vorgona*-ban protetikusan *v*- van (erre l. StanD I², 584 és 31.3. p.), az *-ija*, *-ina* formák egyéb *-ia*, *-ina* képzővel alkotott szavak analógiás hatásának a következményei, míg az *orgon* a szóvégi *-a* lekopásával keletkezett (l. 45. p.). Újabb keletű átvétel, mely főként a kelszk.-ra jellemző. – L. még m. > kukr. *orgóna* (és vált.) (LizV 614), jrut. *orgona* (Kociš 120). – Vö. **orgován**.

orgován 'Flieder' – *orgován* sl. (Palk), *Orğován*, *orğován*, belásy *orğován* (NZ I, 153), 1896: od nich páchlo *orgovánom* (Timr I, 211), Šariš: *orgovjan* (ČMSS 11: 42), *orguván* (Hab 71), *orgováň* (GNS), *orgován* (Jancs I; Loos I; Kálal; VSBN; SSJ; Tárnok, Ve: JŠ 2: 314; Bcs: NSM 6: 222; GNS), *orgovan* sl. (Rank), *kordován* (ASJ IV/2: 65), Gondovo: *orguváň* (uo.), Bohunice: *orgováň* (uo.), *orgovian* vsl (uo.), *orgovám* (hont, novohr: uo.; Pilis, Maglód: ŠtolcM

235); – **Szárm.:** **orgovánový** adj. – orgona-virág, *orgovánoví* kvet (Jancs), Hlbokou cestou s dvojitým *orgovánovým* živým plotom (Hečko 16), *orgovánový* (Hv I; Is; SSSJ), *orgovánoví* (GNS).

A bizonyára szhv. eredetű m. *orgovány* 'ua.' (1798: TESz), ill. annak *orgován* (uo.) alakváltozata. A nyelvjárási *kordován* népetimológiával (l. 53. p.), az *orgován* analógiás változással keletkezett az *-uva-* igeképző nyomán. – A magyarból: SzlJsz 363; Machek¹; SipB; Király: StSl 11: 98; TESz. – Törökből való származtatása (SCS; ASJ IV/2: 65) téves. – L. még m. > lengy. *orgowan* (Wolosz: StSl 35: 284: szk. közvetítéssel). – Vö. **orgona**².

oriáš 'Riese' – Bošacka dolina, 1891: *orijaš* (SP 11: 630), Tekov, 1903: tan je dvanásť *oriašou* (Polívka III, 392), povedali jej tý *oriáši* (uo.), Hnilec: *Orijaše* moje, vešce lem krala Mihala... (Polívka II, 450), *oriaš* (Kálal), Malč: *orijaš~ourijaš* (StSl 11: 98), *oriaš* (SipM).

A vitatott eredetű m. *óriás* 'ua.' (XIII. sz.: EWU; a szó orosz eredetére l. Hadrovics: NytudÉrt 88: 67–70). A szk. népnyelvben nyilván népmesei elemként honosodott meg. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 11: 98; SipM. – L. még m. > rom. *uriáš* (Tamás), szhv. *or(i)jaš*, *oreaš* (UElSk), szl. *orjáš* (és vált.) (Plet), vend. *uriás* (Flisz).

ormošláda 'domború tetejű láda' – Orlové, 1630: w *drmosslade* gest mala kozenna truhlicza (HSSJ I, 314), 1687: *Ormos Lada* welka (NádLt Okir I 289/B: 682b), L. Hrádok, 1702: *Ormos Ladj* Limbowe neobtahnute neokowane No 2 (NádLt Okir I 620: 163).

A m. *ormosláda* 'ua.' (Bal) összetétel, melynek elemei a belső keletkezésű *ormos* 'giebelig' (1275: EWU) származékszó és a *láda* 'Lade, Kiste, Truhe, Schrein' (TESz) főnév; vö. 1681: Egy *ormos* fehér *ládában* valami lajstromok száma (RadVCs II, 368), 1708: *Ormós fedelű láda*: Arca camerata (PP II, 178). Az *ormosláda* a nemesi háztartások bútordarabja volt és a nevével együtt ezen az úton került át a szlovák környezetbe. Az 1630. évi adatban a szó elején levő *d-* vagy elírás az *o-* helyett, vagy téves olvasat (l. Gregor: MNy 88: 502). – A magyarból: HSSJ. – Kihalt szó. – Vö. **ormov**.

ormov 'sorköz a szőlőben' – Čerhov: *ormou* (SR 47: 339).

A belső keletkezésű m. *ormó* l. 'Gipfel, Giebel' (biztos jelentés hn. 1513: TESz); 2. 'etwas länglich Herausragendes' (1763?, 1785: uo.) származékszó, esetleg annak nyj.-i *ormóu* (SzamSz) alakváltozata. Címszavunk jelentésének az a magyarázata, hogy a kézi művelésű szőlőben a sorköz rendszerint kissé kidomborodva húzódik végig a szőlőtövek között. Zempléni tájszó. – Vö. **ormošláda**.

oroslán 'Löwe' – *oroslan* (SipB; SipM), dunántúli szk. települések: *oroslán* (ŠtolcM 42), Malč: *oroslaň* idősebb generáció (StSl 11: 98).

Az ótörök eredetű m. *oroszlán* 'ua.' (kn. 1372 u.: TESz), ill. annak népetimológiával keletkezett *oroszlány* (uo.) alakváltozata. Zemplén megyében és a magyarországi nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: ŠtolcM 42; SipB; Király: StSl 11: 98. – L. még m. > rom. *oroslán* (Tamás), szhv. *oroslan* (és vált.) (UElSk), szl. *oroslân* (Plet), vend. *oroszlán* [ɔ: *oroslán*] (Flisz I).

orozat 'Vorderteil' – Trenčín, 1678: Hasalketteö fék s železnym *orozatem* (HŠ 3: 396).

Az ősi eredetű *orr* 'Gipfel, Höhe; Nase, Nasenloch; Vorsprung an einer Fläche, an einem Felsen' (TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.) főnévnek *orrozat* 'Vorderteil' (1490 k. uo.) képződménye. Lószerszám részeként vö. 1650: Egy... lóra való aranyos szerszám, *orrozat* hozzája (RadvCs II, 302). Az egyetlen adat alapján alkalmi kölcsönzésre gondolhatnánk, a lószerszámmal összefüggő magyar eredetű elnevezések gyakorisága alapján azonban feltételezhető, hogy esetleg az *orozat* szintén elterjedtebb lehetett.

orság 1. 'Land, Reich, Staat' – Sp. Hrachov, 1604: že chce se gyž nadaleg polepssity, a Vhorskemu *Orsagu* werne služity (SR 38: 173. 9. jegyzet), Bardejov, 1630: Ja chcem w tomto powolanj wogensekm tomto *orsagu*... werny a pilny bicz (HSSJ), 1699: O byt se tehdaž do sveho | *Orszaghu* welmi mileho | Navratil... (KKK 401), 1752: *Ország* dusni (KNyNyE 259), 1758: v *Országú* (uo.), 1798: za triumph i pokoj nasěj zsemi i *országú* (AANy 12/C: 266), 1797: na hornim *orsagu* biwaji (Trip 2: 34), 1823: *ország* (Hlas 104), *oršák* sl. (Rank), Očová: Ja som z mesta toho, | pierom písaniho, | z mestečku z *jorsagu* | kupca bohatiho (HP 294), *ország* (Si: ŠtolcM 249; Nye: Slavica 13: 25), *orsag* (MNY: ŠtolcM 419; SípM) stb.; – **2.** 'gesetzgebende Körperschaft; Beschluß derselben' – Bratislava, 1599:... gesstie až do toho času o weczech W. M[ilos]tj žaden zmjny pred *Orsagom* nebylo... (SR 38: 173. 9. jegyzet), Skalica, 1612: obecne před *orságem* zracú nám nadávali (HSbor 4: 63), Ilava, 1626: podle behu a dokonany *orsagu*... (NádLt Okir I 333), 1635: tehdy dal nam Pan Palatinus oznamiti, že 1. musy *Orsag* invicem pro et contra mlovit (SL 2: 254), Zvolen, 1699: Ponewadž pak slowutny *orsag* in anno 1659... to dokonal (PDS 33) stb.; – **3.** 'egyesület, egyesülés, (céh)szervezet' – Jelšava, 1757–1800: Tovaryšství kupecké tak zdavna gmenovane *Orszag* (Gemér 1: 72), *oršák* (Oról tatranskí 54: Kondr 219), 1880: Drevenáci, železníci, vozári a zemiari mávali doma svoje vozárske a kupecké spolky, na Muráňdoline tak nazvané *orsági* (DobšO 103); **4.** – 'egyfajta gyermekjáték' – *orsági* pt. (GregPsz 252); – **Szárm.: orsácky** adj. **1.** 'ország-, országos' – Bátorce, 1618: toto dokonani potvrzeno prawom *orsaczkym* y aldomassom (HSSJ *právo* a.), Jelšava, 1626: wedle spusobu Kralowskich a *Orsackich* Saudu (EK Céhlev. LX. 3.), 1635: šly gsme z *Orsaczkeho* Domu... (SL 2: 254), tehda *Orsaczke* shromaždeni melo prodlužene byti (uo.), 1651:... wedle *orsackiho* prawa... (HSSJ), B. Bystrica, 1677: wedle prawa *orsaczkeho*... (StSl 17: 101), 1692: O jinšej cesty *orsackej* nevie... (KPP 218), stara *orsacka* cesta... (uo. 215), Zv. Slatina, 1764: my nevolni lide pri cesty *orsackej* bydlíci (ListyP 135), Detrik, 1772: nassa obca od *orsackég* drahy gest obdalič položena (SzPV 55), 1703–4: prisahali pod Šátrom *Orszáckym* publice (OSzK Quart Lat 369: 9b), *orsácký* sl. (Palk), országút, *orsacka*..., cesta (Jancs), *orsácky* (Kálal), *orsacka* draha (Mny, Kd: Atlasz; Malč: StSl 11: 98), *orsácká* cesta (Bé, Tk, Gg: Atlasz; Bcs: s. gy.) stb.; – **2.** 'kiváló, különleges; hatalmas' – *orsácký* sl. (Palk), *orsácky* (Kálal), *oršácky* sl. (Rank); – subst. **1.** 'szolgabíró' – Bertotovce, 1628: w pritomnosti pana

wiczeispana a *orsaczkeho* takto sme zlahodili (HSSJ), 1644: Panowe Pressowski nyech mos magu tichto szto zaltich... skrze *Orszackeho* wibrac (SISlov 2: 375), Švedliar, 1687: do ruk Pana *Oršaczkeho* Spiskeho oddalj (NRA Fasc 1748 Nr 4: 5), Niž. Slavlov, XVII. sz.: geho pan *orsasky* wibira o/teg placy (PDS 185), Šariš, 1785: o prichode pana ich milosti *oršackeho*... (ListyP 236), Kežmarok, 1786: Vitalis Istvan, *orsacky* m. p. (JŠ 18: 40), Šariš, 1787:... menowaneg sl. stolicy ordin. *orsaczky* (UdvUrb 235–6), 1830: tehdy *Orszaczky* tak sudzil... (BánóLt 11. cs. Littera 36–7), okr. Poprad, 1836: kdižbi panowe pohodne *Orsackove*... ustanovili (SN 7: 641), *orsacki* (Czambel), *orsacky* vsl (Kálal); – 2. 'országút' – *orsácka* (LexNov 81; Gg: s. gy.), *orsácká* (GNS).

Az ősi *úr* 'Herr, Herscher' főnévnek -szág képzős m. *ország* (korábban *uruszág*, *urszág*) 1. 'Land, Reich' (kn. 1195 k.: TESz); 2. 'Herrschaft, Regierungsgewalt' (1416 u.: uo.); 3. 'gesetzgebende Körperschaft; Beschluß dieser Körperschaft' (1524: uo.) származékszava. Címszavunk az államigazgatási terminológia elemeként került át a szlovákba; 1. és 2. jelentése a magyarból való – a 4. jelentés valójában az elsővel azonos, vö. az Ipoly menti *országghatárosdi* 'gyermekjáték' (MNYTK 176: 208) *ország*-összetevőjét, míg a 3. jelentés a 2. alapján a szlovákban alakult ki. Címszavunk korábban lényegében az egész szk. nyelvterületen ismert volt, később inkább csak a kelszk.-ban maradt használatban. Itt is elsősorban az *orsacký* 'szolgabíró' volt a leggyakoribb. A *jorság*-ban protetikusan *j-* van (l. 31.2. p.). Az *orsácka cesta ~ dráha*, ill. *krajinská cesta* (1763: HSSJ; *krajinska cesta* Bk: Atlasz) a m. *országút* 'Landstraße' (1594: EWU; korábban *országuta* 1359: uo.), az *orsacky dom* a m. *országház* 'Reichstag, Parlament' (1807: uo.; korábban *országháza* 1770: uo.), az *orsácke zhromaždenie* pedig a m. *országgyűlés* 'gesetzgebende Körperschaft und deren Tagung' (1560: TESz) rész-, ill. tükörfordításai (l. CzambSl 138; Doruľa: StSl 17: 102; Gregor: NyDt 180). – A magyarból: Kollár: Hlas 104; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Hauptová: Slavia 28: 521; Doruľa: SR 38: 173; Király: StSl 11: 98; Udvari AANy 12/C: 263 stb. – A magyar szó egyéb nyelvi előfordulására l. LizV 614; Dezső: NytudÉrt 128: 77–8; Wołosz: StSl 35: 284; UEISk 385–6; Megiser 177; Plet I, 849; Udv 56; Schubert 502–5.

Oršola, Oršoľa 'Ursula' – 1595: od *Orssoly* Gerttliarky (Jelš 234), o dobre zachowaley matrony *Orssoly* Niklossowey (uo. 235), Ja *Orssola* Nikloska (uo.), Revúca, 1674: Papuczkowa *Orsolya* (Ila III, 103); – **Szárm.:** **Oršikin** adj. poss. – Mokrá Lúka, 1577: *Orssikin* (Ila IV, 183).

A lat. eredetű m. *Orsol(y)a* 'ua.', amely a XIII. századtól a magyarban is latinosan jelentkezik, majd *Ursula*, *Vrsola*, a XVI. sz. elejétől *Orsola*, *Orsolya* alakban idézhető (l. Melich: SZLJsz I/2: 200; Berrár: MNYTK 80: 35; Karácsony: NytudÉrt 25: 71). A lat. *u* helyén levő *o* a magyarra jellemző nyíltabbá válás eredménye (l. *Orbán* a. is), s mivel a szk. nyelvtörténetben *u* > *o* változás nincs, ezért bizonyos, hogy a Gömör megyei adatok közvetlen forrása a magyar nyelv volt. S az is valószínűnek látszik, hogy a szlovák régi *Oršula* (dem. *Oršulka*) szókezdő *o*-ja szintén magyar hatás következménye; erre vö. Žilina, 1460: ta

paní *Orssula*... (Ryš 379), 1462: *Orssula* Hadnaška (uo.), Hor. Mičiná, 1570: Za Omaczku, pak za *Orssulku* a za Czerhynowske... (JŠ 6: 242), Boca, 1588: Wolff Krasl... *Orssulka* (Blanár 35), Skalica, 1617: *Orssula* Busiova Žena... (LS 3: 142) stb. stb. A szlovákban az *Ursula* az általános forma (1572: ZápSz 3: 81; SSSJ). Az *Orsíkin* adj. poss. igazolja, hogy létezett *Orsíka* is, ami nem szk. származék, hanem a m. *Orsíka* (1541: NytudÉrt 28: 71) becéző alak átvétele. – L. még m. > szhv. *Oršola*, *Orša* (UElSk).

ortáš 'Rodung, Rodeacker' – Štítník, 1610: Welyky *ortass* ma staweny byti wsseczek az do panskey cesty (StanD III², 263; HSSJ), Tisovec, 1770: žaden *ortas* robit... nebude slobodne (AGK 214–5), Vechec, 1772: Tutessne panowe gruntownj mnoho *irtasse* robya... (Udvari 433), Kudlovce, 1772: kterj *ortasse*... siwame (uo. 434), Trebišov, 1772: lukj... ž castkj *ortasse* magj (uo.), Hrušov, 1788: ze gsme zastawily geden *Ortasz* za wodu (BalLt Kékkői urad. 22. cs.), ... slobodno bude penezj zložít, a *Ortass* odebrat... (uo.), Šariš, 1802: kapusngicza... nge jest *ortas*, alge gest rołga (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), erdőirtás, *ortáše* (Jancs), irtás, ... *ortáš* (uo.), irtovány, *ortáš*... (uo.), *ortas* (Czambel; vsl: Kálal), Rh: *ortáš* (NSM 5: 113; GNS) stb. – **Szárm.:** **ortošár** 'irtást végző ember' – Ražňany, 1773: Pri konskripcii urbarialskej nas urečite naše panove zatajili a jedine *ortošaroch* nas byti vysvetlili (ListyP 166).

A vitatott eredetű *irt*, régi *ort* '(aus)roden' igének m. -s képzős *irtás*, régi és nyelvjárási *ortás* 'Rodung, Rodeacker' (1454: EWU) származékszava. Gömör és Hont megyei, főként pedig kelszk. nyelvjárási szó, de a kálnói *Ortáše* határnév (LexNov 48) arra mutat, hogy Nógrád megyében sem volt ismeretlen. – A magyarból: Kniezsa: Ethn 45: 64; Horváth: ListyP 166. 4. jegyzet; Udvari 434; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *irtaš*, *ortas* (és vált.) (Dezső: StSl 7: 165; LizV 88, 596; Dezső: NytudÉrt 128: 78), rom. *irtăș* (Tamás). – Vö. **ortovat'**, **ortovaň**.

ortovat' (vy-) '(aus)roden' – 1752: pútz *ortoval* (KNyNyE 259), Tisovec, 1770: ... sedlacy... pre vlastnj swu potrebu byli *wiortowali* (SzkMv 139), Tušice, 1772: na kazdy poddany ma (luky) po swjm sedzeni okrem *ortowanich* (Udvari 434), Vranov n. Topľou, 1772: Lučky ktere mame *wiortowane* (uo.), 1844: kde *vyortowanjé* kri boli (Polívka II, 54), 1844–5: ba ani korene z něho nekcela nahat', i to museli *vyortovat'* (uo. III, 259), (*vi*)*ortovac* (Czambel; SipM), *ortovac* vsl (Kálal; Malč: StSl 11: 98), Rh: *ortovat'* (NSM 5: 113), Borumlaca: *wiortovat'* (Benedek 125), (*vi*)*ortovat'*, *ortovač* (GNS), *ortovac* (abov, zempl, užh: JŠ 21: 100, 110), *ortoval'i* sa porasty (Hont 55); – **ortovanie** 'Rodung' – Kalinovo, 1759: w druhem kolčowánj a *ortowánj*, které sme w gesen potom konali... (HSSJ), Harakovce, 1772: wssecko ortowanj a vjkopanj bjlo... zakazano (Udvari 434), okr. Prešov, 1773: ... za robotu *ortovani*... (ListyP 173), *ortovaniä* (GNS); – **ortoveň** 'Rodeacker, Rodeland' – Brunovce, 1679: pustil sem gim gednu *ortowen*... (HSSJ); – **ortovisko** 'ua.' – Markovce, Voľa, 1772: nektery ale i w *ortowiskach* sady trimaju (Udvari 434), Gemer, 1823: a naše kopanice *ortovyska* odebírali (GašpZb 256), *ortovisko* (Žak 74, 653; Fegernic: Benedek 11; GNS); – **ortovka** 'Rodehacke, -haue' – *ortuvka* (Czambel), kopati

ortovkou vsl (Kálal), Šariš: *ortufka* (ČMSS 11: 41), Tis. Hámor: *ortouke* pt. (SR 8: 263), *ortouka* (Malč: StSl 11: 98), *ortovke* pt. (GNS).

A vitatott eredetű m. *irt* '(aus)roden' (1271: MSzFE; EWU) igének régi és nyelvjárási *ort* (uo.) alakváltozata. Hontban, Gömörben és a kelszk. nyj.-ban ismert tájszó. A *(ki)irt* 'ausrotten, vernichten' (1416 u.: TESz) újabb, helyi átvétele a nagybánhegyesi *viirtovat'* 'ua.', vö. *šeckich chlapov kceli viirtovat'* (NSM 4: 234). Az *ortovka* keletkezhetett a szokásos módon univerbizációval (l. 55. p.) a m. *irtókapa* 'Rodehacke, Rodehaue' (1545: OklSz) alakv. *ortókapa* (1638: uo.), nyj.-i *irtóykapa*, *ortóykapa* (ÚMTsz) összetételből – ez a rh.-i szlovákban *ortókapa* (NSM 5: 113) alakban él –, de lehet az északi magyar nyelvjárásokból ismert *ortóka* 'ua.' (ÚMTsz; MNyTK 176: 208) képződmény meghonosodása is. – A magyarból: Kniezsa: Ethn 45: 64; Király: StSl 11: 98; SipM; Udvari 434; Bartko: JŠ 21: 100; Lipták: JŠ 21: 111. – L. még m. > kukr. *irtovati* (és vált.) (LizV 596), rom. *irtuí* (Tamás). – Vö. **ortáš, ortvaň**.

ortvaň/n 'Rodung, Rodeacker' – 1742:... porucageme *ortvany* Zvalasneg [!] kervaveg pracy... *Ortvany* pri chotaru Pazdisovskom... (KNyNyE 277), Gemer, 1828: na naše *ortvany*, kopanice... (GašpZb 256), co že se pak dotiče našeho pola deleni, *ortvanuv* našich... (uo. 257), Již od nekolik Roku jejich Živnost Kopanice *Ortvany* odebral (uo. 259).

A vitatott eredetű m. *irt* 'ausroden' igének *irtvány* 'Rodung, Rodeacker' (1271: EWU) származékszava, pontosabban annak régi és nyelvjárási *ortvány* (1428: OklSz; ÚMTsz) alakváltozata. Az *a* feltehetően hosszan (is) ejtődött. Az *ň* > *n* változás egyéb *-an* végű szavak analógiás hatásának a következménye. Kihalt szó. – Vö. **ortáš, ortovat'**.

orvošág 'Arznei' – Nbh, 1919: Anki *Orvošag* (Chov 14), *orvošág* (Márkus 106; Szs: NSM 8: 81; No: NSM 3: 155; zastar. GNS), Malč: *orvo(y)šak* (StSl 11: 98), *orvošak* (SipB 277), *orvošag/k* (SipM), Ks. *tię orvošage* (s. gy.), Csa: to bov *orvošág*, od toho mu bolo ľepše (HVB 118), Spánok je nejlepší *orvošák* (VŠG 5: 226), Tk: doktori jej daľi také mocné *orvošage* (NSM 3: 154), Jásd: to je nejlepší *orvošák* (NSM 6: 120), Abov: *orvošag* (JŠ 21: 103).

A tisztázatlan eredetű *orvos* 'Arzt' főnévnek *-ság* képzős m. *orvosság* 'Arznei' (1372 u.: TESz) származékszava. Csak a magyar etnikummal közvetlen kapcsolatban élő déli és keleti szlovák vidékeken és a nyelvszigeteken élő tájszó. – Szórványosan igazolható az *orvoš* (< m. *orvos*) 'Arzt' megléte is, vö. Zemplín: pre *orvoša* (Peřinka 500), ja som len starý *orvoš* z Palánku (BallekA 123). Ez utóbbi nyilván írói stílusjegyként értékelendő. – A magyarból: Márkus 106; SipB 277; Király: StSl 11: 98; Bartko: JŠ 21: 103. – L. még m. > kukr. *ôrvôšág* (és vált.) (Liz 107; LizV 614), rom. *orvoșag* (Tamás).

ošť/a/ošta 'Hostie, Oblate' – XIX. szef.: Zaved' ho hned' do áreštu, | tam bude mať dobrou *oštu!* (SocP 188), Malč: *oštije* pt. (StSl 11: 98), *ošče* pt. zempl, užh (JŠ 21: 110).

A lat. eredetű m. *ostya* 1. 'Opfer' (1416 u.: TESz); 2. 'Oblate' (1519: uo.). Az átvétel a 2. jelentésben történt meg, ma csak a kelszk nyj.-ban ismeretes. – A ma-

gyarból: Király: StSl 11: 98; Minárik: SocP 392; Lipták: JŠ 21: 110. – L. még m. > kukr. *ôšťa, ôšča* (LizV 614), rom. *ôštie* (Tamás).

ošťabla 'Damebrett; Schachbrett' – L. Hrádok, 1659: *osstabla*, tably stolowe (NádLt Okir I 620), Trenčín, 1678: *Ostabla* kostiena, podluhovata (HŠ 3: 405), Jedna *ošťabla* čierna (uo. 414), Krupina, 1689: *Ošťabla*, wyntlych biely (SR 38: 175), P. Bystrica, 1708: *Osstabli* N 2 (BaLlT Vágbesztercei urad. 2. cs.), 1763: Fittila: kostková tabúlka = desštička. aneb *Osstábla* (KamSl 338), Scrupus: *Osstábla* drewena (uo. 779), 1775 k.: *Ostábla, Osstabla, Alveus lusorius* (StSl 3: 95), Orlové, 1780: *Osstabla* ze wsieczku potrebu (BaLlT Vágbesztercei urad. 2. cs.), *osstábla* sl. (Palk), *ošťabla* (Bern; Jancs I; sl. Rank), *ošťabl'a* (Mič; Kálal), *ošťabla* (Kálal); – **Szärm.:** **ošťablička** dem. – 1763: *alveolus: osstablička* (KamSl 32), 1775 k.: *Ostáblátska, Osstablícka. Alveolus* (StSl 3: 95); – **ošťablový** adj. – *ošťablowí* (Bern); – **ošťablovať sa** 'ostábláz' – *ošťablovať sa* (Bern), ostábláz, na kockárni sa hrať, kockárit', *ošťabluvať-sa* (Jancs); további képződményeket l. Bern-nál.

A talán tör. eredetű magyar régi *ocsk* ~ *okcs* '(csontból való) játékkocka' és a lat. eredetű *tábla* 'Tafel' alkotta m. *ostábla* 'Brettspiel; Damenbrett' (1528: TESz) összetétel. Az *ošťabla, ošťabl'a* alakváltozatban a rövid *a*, ill. az *l'* a szk. *tabul'a* 'Tafel' hatásának a következménye. Típusát tekintve az *ošťablovať sa* ige bizonyára a m. *ostábláz* (1708: PP II, 179) mintájára keletkezett (erre l. Gregor: HungSl 1988: 49–59 és 56. p.). Címzavunk a nemesi társaságok szórakozása révén honosodott meg a szlovákban. Kihalt szó. – A magyarból: Király: StSl 3: 95; Doruľa: SR 38: 175.

otromba 1. 'aránytalanul nagy, nehéz valami' – *otromba* (VŠG 5: 227; GNS); – **2.** 'esetlen, nehézkes ember' – *otremba* (GNS).

A tisztázatlan eredetű m. *otromba* 'durva, faragatlan; aránytalanul nagy, esetlen stb.' (kn. 1416 6.: EWU; német származtatására l. Mollay 422). Az *otremba* alakváltozatban feltehetően *o – o > o – e* disszimiláció történt, de gondolhatunk népetimológiás (*netrebný, netrebník*) változásra is. Gömör megyei tájszó.

óvoda, ovoda 'Kindergarten' – Pokiaľ sú deti malé, chodia do *óvody* (CzambSl 131), *óvoda* (Mič II; Kálal; Bratislava zastar. SR 57: 353; Pk: s. gy.), Nbh, 1920: Pre Ilku do *Ovod'e* Cukor (Chov 133), *ovoda* (Garaj; GregPsz 253; SipM; zastar. SCS), bývalá pomocná učiteľka v *ovode* (Balleka 384), Mlyňany: Maličká *χοδ'ja* do *uvodi* (JSbor 4: 46), *uvoda* zastar. (Vans, Taj: SSJ), *úvoda* zastar. (Ripka 288), Nbh: *choďila* do *úvode* (NSM 4: 46); – **Szärm.:** **ovodák** 'óvodás' – *úvodák* zastar. (Ripka 288).

A valószínűleg ősi eredetű *óv* 'véd, vigyáz valakire, valamire, őriz valakit, valamit' igéből nyelvújítással alkotott m. *óvoda* 'ua.' (1845: TESz) képződmény, ill. annak köznyelvi ejtésű *ovoda* alakja. Az *úvoda, uvoda* változat *ú-/u-*ja népetimológiával keletkezett az *úvod* és szócsaládja alapján (l. 53. p.). – A magyarból: CzambSl 131; Czambel: SR 5: 116; Kálal; SCS; Palkovič: SR 57: 353 stb. – L. még m. > kukr. *óvoda, úvoda* (Liz 172), jrut. *ovoda* (Udv 56). – Vö. **ovodáš.**

ovodáš 'Kind im Kindergarten' – *ovodáš* (GregPsz 253), Nbh: *úvodáš* (s. gy.); – **Szárm.:** **ovodášsky** adj. – Nbh, 1928: *Ovodášskim* Ďeťom k vižgi na dári... (Chov 345), Pk: a teg zme sa ihráli, a *ovodášská* učitelka s nama (LamiP 137); – **ovodáška** 'Kindergärtnerin' – Nbh, 1920: *Ovodáška* Marki dala... (Chov 37), *óvodáčka* (Kálal), *uvodáška* (Taj; Kálal), B. Bystrica: Len kišasoň *óvodáška* sa zlostila (Peřinka 306), Nbh: *úvodáška* (s. gy.), Nbh: Tak ma eš'e bola našť'ivít' aj *ovodáška* (NSM 4: 46), *ovodáška* (Garaj; GregPsz; zastar. SCS).

Az *óvoda* (köznyelvi *ovoda*) főnévből -s képzővel alkotott m. *óvodás* (köznyelvi *ovodás*), 'Kind im Kindergarten' (1849: TESz) származékszó. Az *óvodáčka* alakváltozat egyéb -áčka végű szavak analógiájára alakult az *óvodáška* képződményből (l. 48.8. p.). Az *ovodáška* erősen elavulóban van, az *ovodáš* pedig – adataim szerint – csak a magyarországi nyelvszigeteken él. – A magyarból: GregPsz 253; SCS. – Vö. **óvoda, ovoda.**

P

pacal, pt. **pacale 1.** 'Kaldaunen, Kuttelfleck' – L. Hrádok, 1670: *Paczal* | Riby čztwerake (NádLt Okir I 289/B: 366), 1824: Potom zwáč prišsel s hurkámí, s kutlemi neb s *pacalami* (Mich 56), B. Bystrica, 1868: zatým prišiel zwáč s hurkámí, s kutlámí a *pacalami* (SIFolk 156), *pacal* (SipM), Tk: mokrí ako *pacav* 'vizes mint az ürge' (StSl 13: 24), okr. Skalica: *bacale, pacale* (ZFFUK 38: 99), *pacale* (GergPsz; GNS); – **2.** 'pacalból készült leves' – *pacale* pt. (GNS); – **Szárm.:** **pacalky** dem. 'metélt tésztaféle' – Or: *pacalki* (ALKSM 82. térkép).

Az ismeretlen eredetű m. *pacal* 'ua.' (kn. 1613: TESz). Az emberi és állati testrészek neve a szlovákban gyakran pt.-ként használatos, ennek megfelelően lett a *pacale* pt. A HSSJ nem ismeri. – A magyarból: Gregor: StSl 13: 24; SipM; Palkovič: ZFFUK 38: 99. – L. még m > kukr. *pacál, pacály* (LizV 616). – Vö. **pacaloš.**

pacaloš 'mészáros' – *pacaloš* expr. (GNS).

A *pacal* 'Kaldaunen' főnévből -s képzővel alkotott m. *pacalos* 'mészáros' gúnyos (Abaúj: MTsz) származék. Gömör megyei tájszó. – Vö. **pacal.**

pačmag(a), pt. **pačmagy 1.** 'papucs, saru' – Omšenie, 1613: gedny *paczmaghy* čzerwene... (SL 3: 80), L. Hrádok, 1689: Na *Pacsmagj* ssnurky (NádLt Okir I 663), Vráble, 1696: gedni papuče polske... a gedni *pačmaky* ma udelaty (AM Comit. Bars. Rsz 9: 142b), 1783–5:... kde si vyzujú črievice zvane *pačmag*... (BajzaR 45), 1872: *Pačmaga* Pacsmag (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a.: 4), *pačmaga* (CzambSl 127; Kálal); – **2.** 'taknyos, (vásott) kölyök, csibész; fattyú' pejor. – *pačmaga* (Bern; Jancs II), Gemer: Drak iba mumlal, že taká *pačmaga* pletie sa mu tuná do cesty (DobšP III, 302), *pačmaga* pejor. (Zát 13; Zát³ 516; Loos III; Kálal; Hv I; Turiec: SR 8: 29; Tvrđý; GregPsz 253; LexNov 225; SSJ), *pačmaga* (Mič; Kálal), *pačmag(a)* (GNS); – **3.** 'ügyetlen

ember' – *pačmag* (SipM); – 4. 'mancs, karom, ügyetlen kéz' – *pačmák* (Mič; Kálal; Rank).

Az oszmán-török eredetű m. *pacsmag* 1. 'Pantoffel; Sandale' (1576: TESz); 2. 'abgetragener, schlechter Schuh' (1837: uo.). Az átvétele az 1. jelentésben történt meg, a 2. és 3. jelentés képletesen alakult ki a szlovákban, míg a 4. jelentés jelentéstapadással keletkezett. A *-k* zöngétlenülés eredménye, az *-ák* szóvégben az *á* egyéb *-ák* végű szavak hatására lett hosszú. A *pačmaga* alakváltozat szóvégi *-a* hangját alaktani analógia magyarázza (erre l. 44. p.). – A pitvarosi szk. *pačmak* 'pamacs, csutak' (Ondrus 240) és a Zemplén megyei *pačmag* 'Pinsel' (SipM) nem tartozik ide. Ezek ui. a belső keletkezésű m. *pacsmagol* 'keneget, mázol' igéből elvonással keletkezett m. *pacsmag* 'ecset, pamacs' (1792: TESz) helyi átvételei. – A magyarból: CzambSI 127; Czambel: SR 5: 114; Szabó: LS 1–2: 186; Hauptová: Slavia 28: 525; SziJsz 703; TESz; SCS stb. – Az oszmán-törökből való közvetlen származtatás (pl. Machek¹; Machek²) kevésbé valószínű.

pádiment 'Fußboden; Pflasterung' – 1629: tectorium: *padiment* (HSSJ), 1656: Murarowy od wyprawowanya *Padimentu* a od Schodu (NádLt Okir I 632), Trenčín, 1694: na panskeg swetniczj *padimentu* (HSSJ), Trenčín, 1724: v sladovnye *padiment* popravovany (uo.), Tornáče... bývali... s tzv. *pádymentami*, čiže dlaždicami vydláždené (Borg 30), *pádiment* 'deszkapadló' (CNS).

A lat. eredetű (lat. *pavimentum*, **pajimentum* >) m. *pádimentum* 'ua.' (1416: TESz), ill. annak *-um* nélküli *pádiment* (uo.) alakváltozata. Úgy látszik, mára csak az alföldi szk. nyelvszigeteken maradt fenn. Címszavunknak '(dísztítő) vakolat' értelmezése (HSSJ) és németből való származtatása (uo.) téves. A szk. régi *paviment* 'ua.' (1697: HSSJ) közvetlen forrása pedig a latin. – L. még m. > rom. *padimént* (Tamás).

padka l. patka

padlás 1. 'Dachboden' – 1718: slychala aš na *padlaš* (KPP 66), 1728: ... boli... na *padlaš*i Pacekovom našli (uo. 112), XVIII. szmf.: na *padlássech* aneb pod dachy (OSzK Oct Slav 21: 4), 1802: po powale (*padlássi*)... (MichR 49), Tk, 1819: *padlaš* (SIKöml 333), *padlás* sl. (Palk), Orlové, 1836: Na *Padlassy* | Stol welky Nro. 1... (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Levoča, 1844: 5: podskočím si na *padlášu* – kop, kop, kop (SocP 193), okolie Ternčína; 1865: na *pallase* dokonale zložit (Agrik 8: 209), Bcs, 1866: komora... so schodma na *padlás* alebo powalu (HaanP² 44), *padlás* (Jancs I; Kálal; Nye: Márkus 106; LexNov 164, 173; GNS; Ai, Mny, Bcs: Atlasz; Mb: SEKSM 243. térkép), Važec: *paduáš* (Peřinka 291), *padláž* (Kálal; jstrsl: ASJ IV/2: 131), Szs, 1895: *palás* (NyK 25: 300), Hont, Novohrad: *paláž* (ASJ IV/2: 131; Bé, Nó, Sh, Szs, Tk, Pi: Atlasz), Sá, Ecs, Isz: *pallás* (Atlasz), Kc: po cuziχ *pallášox* (JŠ 2: 325), Aradác: na *paláši* držja šakovo:... (ŠtolcJ 255), *padlaš* (Malč: StSl 11: 99; SipM; abov, jzempl, užh: ASJ IV/2: 131) stb. stb.; – 2. 'mennyezet' – 1691: Klincow latowich na *Padlass* wikladania w Pankseg swetnicy No 200 (NádLt Okir I 66: 196), Bcs, 1866: *padlassom* opatrena postel (HaanP² 45), *padlás* (Kálal), Aradác: mi maľujeme prvo hore *paláš*, potom dou okolo (ŠtolcJ 255), St. Pazova: *Paláž*

boų kedisi otvorení. No teraz už ňinto otvorenje *paláše*, aľe komín i teraz je vivedení voka (uo. 265); – **3.** 'szájpادلás' – Ve: ústoví *paláš* (JŠ 2: 317), Bánk: *paláš* (s. gy.); – **Szárm.:** **padlášový** adj. – *padlášovi* (GNS), *padlášová* deska (Hont 303); – **padlášik** dem. – *palášik* (Borg 146), *padlášik* (Hont 303); – **(za)-padlášit'** '(meg)padlásol' – Tk, 1818: *zapadlassjt* chižu (SIKoml 333), Alföld: *zapolášeńia* (NSM 2: 280).

A déli szláv eredetű *pad* 'Dachboden; Bank; usw.' főnévből keletkezett *padol* '(be)dielen' igének -s képzős m. *padlás* 1. 'Dachboden' (1517: TESz); 2. 'Zimmerdecke' (1544: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.) származékszava, esetleg annak nyj.-i *pallás* alakváltozata is. A m. *padlás* képződmény szláv származtatása téves (l. SzJsz 369–70), noha ebben az Utěšený–Habovštiak szerzőpáros (Slavia 31: 175) alaptalanul kételkedik. A 3. jelentés újabb átvétel a magyarból, vö. *padlás* 'szájpادلás' (1780: TESz). A *dl* hangkapcsolat a szlovák nyelvjárási szabályoknak megfelelően megőrződik, ill. *l*-re módosul. – A magyarból: Melich: NyK 25: 300; CzambSI 127; Kálal; Márkus 106; Király: StSI 3: 95; ŠtolcJ 78; Utěšený–Habovštiak: Slavia 31: 175; Matejčík: LexNov 173; HSSJ stb. – L. még m. > cseh *palláš* (Sulán 291: szk. közvetítéssel), kukr. *padláš* (és vált.) (LizV 614), rom. *podláš* (Tamás), szhv. *padlaš* (UEISk), jrut. *padlaš* (Kočiš 120), vend *pallás* (Flisz I), *padlás* (Flisz II). – Vö. **padlov**.

padlov, pal(l)a 1. 'dickes Brett, Bohle; einfache Brücke, Steg' – Bardejov, 1742: kresali sem drewa... na lawky na *pale* (PDS 58),... czo ssestnj chlopy *pale* bily y lawky pres wodu wilozily (uo.), Item pri welkem moste robili sme... pri kresanu drewa na legare na *pale* y pribiganu gich..., a chlopow bolo ku biczu *palow* osem (uo.), Szs, 1895: *palov* (NyK 25: 300), Rh: *palla* (NSM 5: 45); – **2.** 'Fußboden' – Ve: *palovi* pt. (JŠ 2: 325), *padlovi* plur. (SipM), Nbh: Tak že na *padlov* kľakou (NSM 4: 123); – **Szárm.:** **padlovať'** 'dielen' – Csa, 1843: toho roku zme *Padlovali* hizu (BÉ 1970: 148).

A szláv eredetű *pad* 'Dachboden; Bank; Fußboden; usw.' főnévből alkotott *padol* '(be)dielen' (1552?, 1555: EWU) igének m. *padló* (~*palló*) 1. 'einfache Brücke, Steg' (1478: uo.); 2. 'dickes Brett, Bohle' (1546: uo.); 3. 'Fußboden' (1750: uo.; további jelentéseit is l. uo.) főnevesült melléknévi igeneve. A *dl* ~ *ll* a szk. nyelvjárásokban szokásos módon alakult, a szóvégi m. -ó > szk. -ov általános jelenség (l. 13. p.), az -ó helyén jelentkező szk. -a pedig képzőcsere eredménye (l. 38. p.). A *padlovať'* bizonyára újabban keletkezett a m. *padol* ige mintájára. A kelet-szlovákban és a magyarországi szlovák nyelvjárásokban élő tájszó. – A dunántúli Öskün átvették a m. népnyelvi *padlat*, nyelvjárási *pallat* 'padló' (1773: TESz) képződményt is, vö. *pallati* pt. 'ua.' (ŠtolcM 74). – A magyarból: Melich: NyK 25: 300; SipM. – Vö. **padláš**.

pagáč 1. 'Art Gebäck, Plätzchen' – Rakovec, 1464: Blasius *Pagacz* szn. (Bakács 182), Litava, 1467: Benedictus *Pagacz* szn. (uo. 152), Vrbovok, 1476: Gaspar *Pogach* szn. (uo. 217), Žilina, 1553: *Pagacz* ten statek... wyplatyl szn. (SISlov 24: 39), Suchá n. Parnou, 1570: Steffen *Kobbatsch* szn. (Urb I, 113), Medzibrod, 1663: Andreas et Georgius *Kabacs* szn. (Urb II, 315); – 1659: z

djekow gedly *pagacze* (HSSJ), 1674: pyeklj tam dve ženy *pagacze* (ŠOBA Bytca Turč. ž. I. č. 2127 K 870 No 4: 1674), 1763: Ferreum: z múki pečenj koláč, kassa, *pagáč*... (KamSl 311), Focarius panis ... *pagáč* (uo. 329), Torta: Koláč, *pagáč* (uo. 878), Orava, 1817: tenke *pagacze* (AGK 309), *pagáč* mor. et sl. (Palk), *pağáč*... vulg. *kabač* (Bern), *pagáča* (uo.) *poğáč*, *pağáč* (Leschka 180), Makownjky i *pogáče* (NZ II, 146), *pagáč* (Czambel; Buffa 193), *pogač* (ŠtolcM 396; SipM; Abov: JŠ 21: 100), Malč: *pogacze* pt. (StSl 11: 99), Rh: *bogače* (NSM 5: 250), Ve, Pv, Si: *pagáče* pt. (JŠ 2: 329), *bagáč*, *bugač* (SSNU 235), *bugač* (GNS), *pagáč* (Jancs; Kálal; SSJ), *kabáč* kraj. (Jégé, Kuk: SSJ) stb.; – 2. 'pogácsaalakú tárgy, anyag' – Likava, 1646: olowennych *Pagačzy* N 13 (BatthLt Lad 27 Fasc 7), 1664: kladiwczo, czo se Listi pečadj y z *pagáčom*. N. 1. (NádLt Okir I 713: 4); – 3. 'pogácsaalma' – 1848: pogácsa-alma..., *pagáča* (Jancs), 1869: pogácsaalma...; *pagáča* (Loos I), *pagáče* pt. (Kálal 943), Záhorie: *pagáč* (SSNU); – 4. 'mályva' – Záhorie: *pagáč* (uo.); – 5. 'gazdagon kivarrott főköttő' – Siladice: *pagáč* (uo.); – **Szárm.: pagáčový** adj. – 1775 k.: Pogatsas Kenyér, *Pakáčowy* chleb... (StSl 3: 95), *pagáčový* (SCS); – **pagáčik / -ek / -ok** dem. 1. (kis)pogácsa; olyan alakú készítmény' – 1625: Dewczatom... posilam po gednom *pagacžiku* (FejplLt), 1666:... zemle, peretce, opekance, *pagacyky* (HSSJ), 1672: s tu krvi *pagacyky* pekla (Agrik 18: 49), XVII. sz.: zpseničneg muky *pagacyky* rob... (DécsyM 262); 1726: s koláčky, *pagacyky*... (Ant¹ 622), 1745: Tročissky aneb *Pagacyky* Gulky a gine Wěcy (Torkos 48), 1760: Davaji se take *pagacyky*, prašek... (TSMed 35), 1763: Collyra =... korennny medowy *pagáček* (KamSl 122), 1775 k.: Pogatska, *Pakačik*, Placentula (StSl 3: 95), Podpopelny *Pakáčik* (uo.), 1787: včič znych *Poğáčik* (Gub 71), *kabaček*... Syn... *pagáčik*, *pagáček* (Bern), *pagáček* (Mič; Kálal), *bagáčiky* (DobšO 98), *pagacyky* (Buffa), *pagáčik* (Jancs II; SSJ), *pagáčok* (SSNU) stb.; – 2. 'mályva' – 1791: *pagáček* (VSBN 339), *pagáčiky* pt. (uo.), *pagacyky* 'Althea' (uo.), *pagacyky* pt. (GNS), *pagáčik*, *pagáčok* (SSNU 235); – **pagáčka** 1. 'pogácsaalma' – pogácsa-alma, *pagáča* (Jancs), tányéalma...; *pagáčka*,... (Loos I); – 2. 'kukorica' – *pagáčka* sl. (Rank; Kálal); – **pagáčica** 'mályva' – *pagáčica* (Holuby 232; Ripka 66), Bny: *Pagacyky* uvarili ve mléku (NSM 6: 130); további képződményeit l. Bern; SSJ.

A délszláv eredetű m. *pogácsa* (régi *pagácsa*), 1. 'Art Gebäck, Plätzchen' (kn. 1395 k.: EWU); 2. 'ungesäuertes Brot' (1395 k. uo.); 3. 'Material, Masse in Laib- oder Kuchenformen' (1569: uo.); 4. 'Mutterkuchen' (1766: uo.), ill. annak nyj.-i *bugácsa*, *pugácsa* (TESz) alakváltozatai. Az 1. és 2. jelentés a magyarból való, a 3. jelentés talán a m. *pogácsaalma* – vö. 1820: Kerek mint a *pogácsaalma* (Dugonics: Marg 617) – összetétel előtagjára támaszkodva keletkezett, a 4. jelentés külső hasonlóságon alapuló névátvitel eredménye a szlovákban. A szóvégi *-a* hiánya visszavezethető a magyarra. (l. EWU), de lekophatott az *-a* a szlovákban is (l. 45. p.). A *kabáč* alakváltozat a *pagáč* és *koláč* kontaminációjával alakult a népnyelvben (l. 52. p.). A magyar közvetítés mellett az azonos jelentés, főként pedig az első szótag *a*-ja és a második szótag hosszú *á* hangja tanúskodik. E hang megnyúlása ui. a magyarban következett be (l. TESz). – A magyarból:

Fedák: SbŠkult 539; ŠtolcM 396; SzlJsz 427; DécsyM 204; Hauptová: Slavia 28: 526; Machek¹; Machek²; SCS kérdőjellel; KrajčP 201; Habovštiaková: StSl 25: 173; Bartko: JŠ 21: 100 stb. – L. még m. > morva *pagáč* (és vált.) (Machek²; Sulán 292), rom. *pogáce* (Tamás), jrut. *pogáč(a)* (Kočiš 121).

páhovňa 'magtár' – *páhowňa* (Bern), páhó, sipka, *pahowna* (uo. VI, 214), 1833: páhó (*páhovnya*, sl.) granarium (Dank).

Az ismeretlen eredetű m. *páholy* 'ua.' (1704: EWU) főnévnek *páhó* (uo.) alakváltozata. Ebből a produktív *-(ov)ňa* helynévképző (l. SILex I, 143–4) segítségével alakult a szk. *páhovňa*. Feltehetően a nyszk. nyj.-ban élt, de mára talán már kiveszett. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 527. – A m. *páholy* 'Loge' (1830: EWU) szónak újabb átvétele a Gömör megyei *páhoj* [jelentés nélkül] (LS 1–2: 187) és a nagybánhegyesi *páhoj* 'kórus a templomban' (NSM 6: 38).

pajkoš 1. 'csintalan, rakoncátlan, vásott, dévaj' – Zvolen, 1640: *zwykol sj s paykossmi choditi, taky s nami chces zachazeti* (HSSJ), *cehmistr rekl k Samuelowoy tato slowa: paykoss s. v. (uo.), Ny, 1792: a to Kone 2 Holdoša a Pajkoša* (lónév) (TestNye 208), *pagkoš* (Bern), *pajkos* (*pajkos*, sl.)... (Dank), *pajkos* (Kálal); – **2.** 'furfangos ember' – *pajkoš* (GNS); – **Szárm.: pajkošný, pajkošistý** adj. 'csintalan, nyughatatlan' – *pagkošní* (Bern), *nezdobní...*, Syn. *pagkosní* (uo.), *pajkošisti* (SipM); – **pajkošnosť** 'csintalanság, pajkosság' (l. Bern); – **pajkošit', pajkošovat'** 'csintalankodik, pajkoskodik' – *pagkošit', pagkošovat'* (Bern), *pajkosit'* (Kálal).

Az ismeretlen eredetű m. *pajkos* 1. 'Person von lockerem Lebenswandel' (1595: TESz); 2. 'Bösewicht, Gauner' (1604: uo.) főnév, ill. 1. 'Unfug triebend, unsittlich' (1607?, 1615: uo.); 2. 'schlüpfrig, schalkhaft' (1756?, 1813: uo.); 3. 'lose, ausgelassen' (1788: uo.); 4. 'mit stolzer Haltung gehend' (1832: uo.) melléknév. A szk. szócsalád a m. mn. 3. jelentésének az átvételén alapszik, a magyarban is gyakori *Pajkos* lónév keletkezését azonban a melléknévi 4. jelentés magyarázza. A szó mn.-i felhasználására l. 36. p. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 449; Szabó: LS 1–2: 186; SipM; Németh: TestNye 38; HSSJ.

pajta 1. 'Scheune; Schuppen' – Pukanec, 1708:... *podle pajti na koni giti widel muža* (HSSJ), M. Kameň, 1729: *Na pajtu jeden Zamek* (BalLt Kékkői urad. 30. cs.), Div. Ves, XVIII. szk.:... *dvorsky bude pri žencoch...* a *uradnik pod pajtov budu...* (Agrik 1: 146), Beckov, 1762: *pustila sem mog Dom...* ze *wsseczkimj pripadnostyamj gakožto: pagtu, zahradu...* (SimLt), Bojnice, 1772: *aby sem z každého wrecza w pajtye ležicziho...* (StanD IV, 346–7; V, 229), 1775 k.: *Pajta, Pagta*. Humno, Horreum (StSl 3: 95), *pagta* (Bern), 1845/6: *odvljekou...* *susedovi do pajti* (Polívka V, 88), *okolie Trenčína*, 1860: *do pajti...* *dovezt* (Agrik 8: 208), 1861: *keď strkajú voz ojom do pajty* (LaskS II, 187), *Domaníky*, 1875: *tak aj Dom, spolu aj spajtov* (Hont 464), *pajta* (Jancs I; Kálal; Kc, Pv: JŠ 2: 341; SipB; GregPsz; Myjava² 352; LexNov 124; *trenč, nitr, tek, hont, novohr: ASJ IV/2: 136; kraj. SSJ* stb.); – **2.** 'Tabacktrockenhaus' – Bcs, 1847: *gakož...* *Száritowi a Pagti swogu vlastnjm nakladkem sobe opatriti*

musjme (BcsIr V. 28: a. 30. cs. 2. dosszié), Bcs, 1847: Aj bi sme mohli na nassich *pajtách* takje podlhowatje obloke narobit' (Dohán 27), Malč: *pajta* (StSl 11: 99); – **3.** 'rekesztés, tárolóhely (a csűrben, pajtában)' – *pajta* (Popradno: SN 10: 454; LexNov 125); – **4.** 'ól; akol' – 1775 k. Kutják Pajtaja, Kotužnjeka *Pajta*, Canile (StSl 3: 95), okolie Žiliny, Považie: *pajta* 'juhakol' (PodolT 134), *pajta* (I. Mikuláš: SN 28: 24; Ripka 242); – **Szárm.: pajtička** dem. – stodolka, vulg. *pagtička* (Bern), V. Máňa: *Pajtička* so sochovym krovom (SN 6: 480); – **pajtový** adj. (SSJ).

A déli szláv eredetű m. *pajta* 1. 'Scheune' (1363?, 1550: TESz); 2. 'Stall' (1560 k.: uo); 3. 'Speicher' (1584: uo.); 4. 'kleines Haus im Weingarten, Kelterhaus' (1790: uo.). Az átvétel az 1. jelentésben történt, a 3. és 4. jelentés az 1. alapján alakult ki, a 2. jelentés pedig a m. *dohánypajta* 'Tabaktrockenhaus' (SzegSz) összetétel előtagján alapszik. Kniezsa (Ethn 45: 63) szerint a pásztorterminológiába tartozó átvétel, a szótörténet azonban ezt nem igazolja (I. Crân 193 is). Terjedését azonban a valach pásztorok nyilván elősegítették. – A magyarból: Kollár: Hlas 104; MEW; Kálal; Crân 118; Garaj; StanJ I, 391; SzlJsz 373; Hauptová: Slavia 28: 627; Machek¹; Machek²; SCS; TESz stb. – Románból való származtatása (Habovštiak: SAS 21: 16) téves. – L. még m. > morva *pajta* (Sulán: MNy 53: 163; Sulán 297: esetleg szk. közvetítéssel; Machek²), lengy. *pajta* (Wołosz: StSl 35: 285–6), kukr. *pójta*, *pájta* (LizV 617), rom. *poáita* (Tamás), jrut. *pajta* (Udv 56).

pajtamešter 'alsóbbrendű gazdatiszt, aki a cséplőkre és a csűrökre felügyelt' – Rumanová, 1763: ja *pajtamešter* zeznawam, že roku 1763 daly pan uradnik z noweg reży franiscanom, caputinom pol treteg mericy (HSSJ).

A *pajta* 'Scheune' és *mester* 'Meister' alkotta m. *pajtamester* 'ua.' (Ball; MTsz *pajtabíró* a.) összetétel. Ez a sajátos munkakört jelölő kifejezés az egykori birtokos körök szóhasználatára révén talán nem csupán alkalmi átvételként élt a szlovákban. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **mešter**.

pajtáš 1. 'Kamerad, Freund, Gesell' – A sok adatból csak szemelgetve: Krupina, 1745: s Diossy Laszlowom dobry *paitassj* biwaly (HSSJ), Krupina, XVIII. szef.: aj peniaze ukradol svojim *pajtasom*... (KPP 161), 1775 k.: Pajtars, Pajtas, *Pajtaš*, Socius (StSl 3: 95), 1781:... s chlapmi tricatimi, *pajtaši* dobrými (Ant¹ 527), 1795: hég *Pagtáš!* Koliko centuw wáží té twoge čižmički? (BajzaP 112), *pajtaš* sl. (Palk; Bern; Jancs I; Kálal; Tvrký; ŠtolcJ 274; Sk, Kk, Sá, Ai: Atlasz; ČNS; zastar. SSJ), Wšade som hledala, nikde som nenašla, | Len geho *pagtáša* (NZ I, 22), 1839: Pohled' *Paytáš* noha holá! (MTA Rui 8-rét 206/183: 155), Šariš, XIX. szk.: muj dawni *pajtas* v Pressšove (SN 18: 261), 1862: školský *pajtaš* dáwny (Lipa 2: 185), 1886: Ale ne twûg *pagtaš!* (Šenk 35), *pajtaš* (Czambel 362, 417; Hab 98; Malč: StSl 11: 99; SipM; Rh: Atlasz) stb. – **2.** 'pásztorok segítője; bojtár' – Prešov, 1904: Siczkim juhaszom | Siczkim *pajtasom* | Frajirki, frajirki (NéprÉrt 5: 14), Švermovo: *pajtaš* (SN 7: 416); – **3.** 'kikent-kifent ficsúr; legény(ke); agyafúrt, bitang, gazfickó' – *pajtaš* (Kálal; GNS); – **Szárm.: pajtáška** 'Kameradin' – Krupina, 1741: Wed si tj moga *pajtasska* (PDS 164), *pajtásska*

(Palk), *pajtáška* (Jancs II), Šariš, XIX. szk.: hej bo to *pajtaška* nova... (SN 18: 261), *pajtaška* (SipM); – **pajtášička, pajtášočka** dem. – *pajtášočka* 'družka' (Kálal), Maglód: *pajtašičke* moje (ŠtolcM 255), *pajtašočka* (Malč: StSl 11: 99; Sipm), mojo *pajtašočki* omne ňešoptaľi (AntZ 31); – **pajtášstvo** 'pajtásság' – 1775 k.: Pajtársaság, *Pajtastwj*, Contubernium (StSl 3: 95), pajtásság, *pajťactvo* (Jancs), *pajtášstvo* (Hv I; Tvrďý); – **pajtášiť sa** 'pajtáskodik, barátkozik' – *pajtášsm se sl.* (Palk), czimboráلكodik, *pajtášiť-sa* (Jancs), *pajtášiť sa* (Hv I; Tvrďý); – **pajti** 'pajtás, pajti' – 1848: pajtás, kamarát, *pajti* (Jancs).

Az oszmán-török eredetű m. *pajtás* '(Spiel)kamerad' (1552: TESz; Kakuk 322). Az átvétel az 1. jelentésben történt meg, a 2. és 3. jelentés az első alapján a szlovákban alakult ki: *pajtás* → '(segítő)társ' → 'kikent-kifent ficsúr' → 'semmirekellő' → 'gazember'. Inkább a kszk. nyelvterület délebbi részeinek és a kelszk. nyj.-nak a tájszava. Kronológiailag, jelentésstanilag, szóföldrajzilag és alakilag egyaránt magyar eredetről tanúskodik. A *pajtášstvo* és *pajtášiť sa* keletkezésére bizonyára hatottak a m. *pajtásság* (1708: TESz; korábban *pajtársaság*: uo.) és *pajtáskodik* (1748: uo.) képződmények. Az esetenkénti -s szóvég csupán a magyar hatást tükröző írásmód megnyilvánulása, hangértéke š. A Jancsovicstól ismert egyetlen *pajti* adat nem szk. származék, hanem a m. kedveskedő *pajti* (1797: TESz) átvétele. – A magyarból: Kollár: Hlas 104; CzambSl 125; Kniezsa: Ethn 45: 64; Márkus 106; Hauptová: Slavia 28: 528; Machek¹; Király: StSl 3: 95; Machek²; Hab 98; SCS stb. – L. még m. > morva *pajtáš* (Sulán: MNy 53: 480–4; uó.: StSl 4: 409–15; Machek²), kukr. *pajtáš* (és vált.) (LizV 617), lengy. *pajtasz* (és vált.) (Brückner; Wołosz: StSl 35: 286), rom. *păitaș* (Tamás), szhv. *pajtaš* (UElSk), jrut. *pajtaš* (Kočiš 120), szl. *pajdaš* (MEW). – Vö. **pusipajtáš**.

pajž 1. 'Schild' – Zvolen, 1620: geden husarsky a geden Tatársky *payže* (NRA Fasc 1702 Nr 27), Lietava, 1646: W kaplne *payzuw* N 12... (BatthLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), Krupina, 1689: *Payss* tureczky N1 (NRA Fasc Nr 17: 3), – **2.** 'Wappenschild' Trenčín, 1678:... na zeleznej police tri pletene *paiše*, na kterychšto su železne čapky, dve pozlatite a jedne sprosta. | Item jeden *paiš* axamientom podšity, železny, pozlatity, vybiany... (HŠ 3: 395), L. Hrádok, 1702: Ramy stare do oken No 2 | *Pajss* malowanj No 1 (NádLt Okir I 620: 157); – **3.** 'faköteg' – *pajš* (Kálal); – **Szárm.: pajžový** adj. – Žilina, 1702: *pajzowa* Robota se gim nezbranuge (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 276b), Kteriby Magster Robotu *pajzowu* zgednal, nedokonal... (uo.).

Az ol. eredetű m. *pajzs* 'ua.' (1372 u.: TESz). A vándorszóvá lett olasz *pavese* a magyarban formálódott *pajzs*-zsá (uo.), s a katonai szóhasználat révén ez került át a szlovákba, ahol egyébként a csehől átvett *paveza* az általános (l. Machek²; SSJ). A 3. jelentés a szlovákban alakult ki. Elavult szó. – A magyarból: Gregor: NyDt 177; HSSJ. – L. még m. > szl. *pajž* (és vált.) (1548: Megiser 192; Plet II, 4), lengy. *paiž(a)* (SzJIsz 899; Wołosz: StSl 35: 285).

pakšaméta 1. 'papír-, levélköteg, -csomó' – *pakšaméta* hovor. expr. (SSJ; SCS); – **2.** 'szükségtelen holmi, limlom' – *pakšamenty, pakšamentle* pt. (SSS); – **3.** 'személyes holmi' – *pakšamenty, pakšamentle* pt. (uo.).

A m. régi *pakét(a)* 'csomag, köteg, iratcsomó' és a *paksaméta¹* 'egy fajta tánc' kifejezésekből játékos szófacsarással keletkezett m. *paksaméta²* 'Bündel (besonders Aktenbündel, Schriftenbündel)' (1799: EWU). Bizonyára a XIX. századi adminisztrációs szóhasználat útján honosodott meg a szlovákban. Németből való származtatása (SCS) téves. Az *n, l* szervetlen járulékhang (erre l. 32. p.).

Pál 'Paul' – Trnava, 1566: sused tomu vinohradu Zabo *Pal* (JŠ 6: 48), Trnava, 1569: kupil... od Bencze *Paala* (uo. 52), 1587: aby len jeden zalty Weisz *Pal* položil (SL 4: 75), H. Čuta: Csuty *Pal* u panstwy za administratora zustawal (HSSJ *administrátor* a.), Bátovce, 1628: Mattias *Paly* wihledawal nebosskeho Szabados Gjurka gisty dlch (SR 38: 358), 1636: yakožto Warga *Paly* ze dwoma syny... (Jelš 266), Krupina, 1643: pan Ezterhazi *Pal* do nasseho mesta prissiel (SHS 210), Prešov, 1643: Korczai *Paal*... gest požiadal (uo. 323), L. Mikuláš, 1652: aby byli powinni mne každoročne do svateho *Pala* ustaviti na uplne (AGK 82), Krupina, 1652: mluwil pan Gerhard *Pal* (PDS 122), Štítňik, 1666: kdy bil u/pana richtare Zontok *Pal* (Gemér 3: 204), Ostriěž, 1674: Ruszniak *Pal* any gednym slowem nestawowal (NádLt Okir I 434), Sučany, 1683: U Launer *Pala* 30 zlaty... (JŠ 17: 70), Toporec, 1688: Pana Górgej *Pala* (SR 51: 215. 2. jegyzet), Krupina, 1693: totizto pan Madács *Pál* (SR 38: 177), Sklabaňa, 1699: kteru užival pan Zorkovsky *Pal* (Urb II, 496), Liptov, 1729: P. Pongracz Ferenczowy a *Palowi* (OSZK Fol Boh Slav 37: 83), 1749: Pan Director Pongracz *Pál* (uo. 140), 1764: ktereho... krstily *Pálom* (OSZK Quart Hung 1364: 183), 1774: Kováč *Pálu* Diuriš Matjegkineg sina (TestNye 53), N. Baňa, 1777: s pánom Olasz *Pálom* (UdvUrb 259), 1872: keby... vystúpeniu sám Bryndza *Pál*... koniec nebol urobil (LaskS II, 161) stb. – **Szárm.:** **Pálov** adj. poss. – 1643: z dwema služebnyky Palašti *Palovymi* (KPP 164), vedle vrat Szabo *Pavlovych* (uo. 168), Krupina, 1652: w pana Gerhard *Paloweg* zahrade (PDS 121), 1761: syrotki Varga *Pálowe* (TestNye 48); – **Pálka** 'Pálné' – 1648: u jej velkomožnosti panej Esterhas *Palky* v Galande (KPP 228), Vršatec, 1683: kterežto pani Tuchynsky *Pálka*... (Urb II, 380), Spiš, 1724: panyi Kurtha *Palka* powedala... (HSSJ *opantany* a.); – **Pálkin, Pálčín** adj. poss. – Mur. Dlhá Lúka, 1601: *Palczin* (Ila III, 67), 1675: Seleni *Palkino* žito (KPP 27), Šumiac, 1686: *Palkin* (Ila IV, 62), Brezovica, 1771:... Berzeuiczky *Palčino* podany (SzkMv 208), Detrik, 1772: Ktéré smé pany Kérésztés *Palczino* poddany (SzPV 55), Muráň, 1773: *Palykin* (Ila III, 63) stb.

A lat. *Paulus*-ból a magyarban rövidüléssel *Paul* (1138: Fehértói 263), majd hangváltozással *Pál* (l. Melich: SzlJsz I/2: 6, 201; Ladó 202; Szilágyi 47; Fekete: MNyTK 191: 30), amely ebben a formában a XIV. sz. óta bőségesen adatolva van (l. OklSz). A szintén lat. eredetű szk. *Pavel, Pavol* alakkkal szemben, ill. mellette a *Pál* részben magyar személyek neveként, részben pedig a nemesség révén került a szlovákban felhasználásra. S Kniezsa szerint a m. eredetű *Pál*-ból származnak a szk. *Paľo, Palo* (l. MSzCsR 45, 105), *Paľčo, Palčo* (uo. 64), *Paľik* (uo. 53), *Paľko, Palko* (uo. 105), *Paľčák, Palčák* (uo. 59), *Paľuch, Paluch*

(uo. 67, 105), *Palic*, *Palič* (uo. 85, 86), *Paleš* (uo. 105), *Paluš*, *Paluš* (uo. 68) stb. képződmények is. Ez azonban nem ilyen egyértelmű. Feltehetően ugyanis, hogy ezen származékok korábbi *vl* (< *ul*) hangkapcsolatából a *v* a szlovákban is kieshetett (l. StanL 191; StanD I², 581), vö. Čierna Lehota, 1485: *Paulik* (FeketeN 108), Padarovce, 1499: *Palyk* (Ila III, 159) stb. Ugyanez a jelenség megtalálható az ólengyelben is, ahol a *Pal-*, *Pał-* tövű deminutívumok a XIII. sz. óta idézhetőek (l. SSNO IV, 181–2). Mindamellett nagyon is valószínű, hogy a szk. képződmények *Pal-*, *Pał-* alapalakjára hatással lehetett a m. *Pál* is. A recens anyagból ismert *Pali* (l. GregPsz 254; Dudok 76, 253; SSJ), Hrnč. Zalužany: *Paľi Šuster* (BM 169) és *Paľci*, vö. Pivnica: pri *Paľci* báčim čo bívá (Dudok 193) azonban biztosan nem szk. származék, hanem a m. *Pali*, *Palcsi* (1601: NytudÉrt 28: 50; l. még Ladó 202; Hajdú 244–5) becéző alakok újabb átvételei.

pala l. **padlov**

palacinka 'Palatschinke' – *palacinka* (Bern; Mič; Tvrďý; Ripka 167; Abov: JŠ 21: 103; SCS; SSJ) *palacsinta*,... *palačinka* (Jancs), 1861: v tomto hostinci pekávali *palacinky* s hečepečom (LaskS II, 209), *palačinja* (ŠtolcJ 69, 80), Kc: *palacinki* pt. (JŠ 2: 329), Ve: *palacinke* pt. (uo.), Psz, Tok, Sk, Szöd: *palacinki* pt. (uo.); Pk: *palačinja* (s. gy.), *palačinka* (GNS, nár. SCS), *palačinta* (Malč: StSl 11: 99; SipM), *palaťinja* (ŠtolcJ 80), *palaťinki* pt. (GNS). stb.; – **Szárm.:** **palacinôčka** dem. (Mič I, 8); – **palacinkový** adj. – 1861: tieto *palacikové* „unica” (LaskS II 209), *palačinkoví* (GNS), *palacinkový* (SSJ); – **palacinkoveň**, **palacinkár(ka)** 'palacsintasütő' – 1836: Suffanya zelezna... | Lopata zelezna... | *palacinkoven* Nro 1 (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Spiš, Šariš: *palačinkarka* (DialZb I, 136–7), *palacinkár* (Ripka 159); – **palacinkáreň**, **palacinárka**, **palacintovka** 'ua.' – Súlovce: Krumplovú babu robím na *palacinkárni* (SSNU *baba*³ a.), *palacinkáreň* hovor. (SSJ; SCS), Zemplín: *palačinarka*, *palacinárka* (DialZ I, 136–7), *palacinárka* (GNS), Malč: *palačintouka* (StSl 11: 99), *palačinto*^{ka} (SipM) stb.

A rom. eredetű m. *palacsinta* 1. 'Kuchen; Art Backwerk aus Brotteig' (1577: EWU); 2. 'gefüllter Eierkuchen' (1600 k.: uo.). A szk. szó kései jelentkezésén kívül mindenekelőtt és főként a szókezdő *pal-* hangkapcsolat tanúskodik a m. eredet mellett. A szókezdő mássalhangzó-torlódás kiküszöbölése (m. *palacsinta* < rom. *plăcintă*: BakosR 219) ui. magyar nyelvi sajátosság (l. Keszler: NytudÉrt 63. sz.). A *-ta* szóvég helyén levő szk. *-ka* honosító morfémaként értékelendő (l. Buffa: SR 47: 329). A m. nyelvjárási *palacinka* visszavétel a szlovákból (l. SzlJsz 703; TESz), de a *palacsinka* esetében is gondolni lehet szláv (szk., szhv.) nyelvből való visszavételre (l. Hadrovics: UEISk 393 is). – A magyarból: CzambSl 127; SzlJsz 703; Hauptová: Slavia 28: 526; Király: StSl 11: 67; Machek¹; Machek²; SCS kérdőjellel; Habovštiaková: StSl 25: 175; Dvonč: SAS 5: 70; Bartko: JŠ 21: 103 stb. – A m. szó azonos vagy hasonló jelentésben – közvetlenül vagy közvetve – több nyelvbe is bekerült (l. Machek²; SEJČ; Sulán 303–4; Liz 37, 38; LizV 615; UEISk 393; Udv 57; Décsy 50; Flisz I, 129; TESz.

palacka 1. 'Flasche' – palacz, palaczka, skleňica, *palacka...* (Jancs), Szs: v rukaχ *palacke* z vínom (Ondrus 250), Kds: *palacka* (DissSI 2: 32), Ks: *palacka* na zaváraňja (s. gy.); – **2.** 'lopótök; lopó' – Brestovany: *palacka* (JŠ 9: 230, 243).

A szláv (valószínűleg déli szláv) eredetű m. *palack* 'Flasche' (1395 k.: TESz). Az ugyanazon szláv töből származó szk. *plosok, plosek, plosk, ploskáč, plošteč, ploskačka* (Jancs; Hv I; Kálal) stb. képződmények mellett a *palacka* tájszó visszavétel a magyarból, amint ezt a mássalhangzó-torlódás feloldásával alakult szókezdő *pal-* mutatja (l. *palacinka* a. is). A szóvégi szk. *-a* analógiás hatás (*flaša, sklenica* stb) eredménye (l. **44.** p.). A 2. jelentés a szlovákban alakult ki az 1. alapján. – A magyarból: Nižnanský: JŠ 9: 230; Sonkoly: DissSI 2: 32. – L. még m. > rom. *pălăscă* (Tamás), szhv. *palaska, palacka* (UElSk).

palánk(a), pt. palánky 1. 'Palisaden' – Šášov, 1578: abychme daly sprawyttý gedon *palank* na Pergu... (HSSJ), Ružomberok, 1602: nagprw *palank* proti Budinu rozrubawssi... (uo.), Štítnik, 1610: kdo by prez *palanz* [!] konem aneb pessy preissol (StanD III², 256), 1647: dal som narobyty klynczow... na dolny branu na *palank* No 40 (NádLt Okir I 289/A: 627b), 1659:... bud *palank* aneb lesu pobrat (Jelš 293), 1775 k.: Palánk, *Palangi*; Vallum,... obhazane *Palangi*, Maceries (StSI 3: 95); – **2.** 'Planke; Brettzaun' – 1848: *palánk* preskočil (JČ 9: 110), *palanki* pt. (Czambel; Malč: StSI 11: 99; SipM; abov, zempl, užh: JŠ 21: 100, 109), *palang, palánk, palanky* (Kálal), *palánka* 'kolík v opevnění' (uo.), *palang* (GNS), *palank* (VŠG 5: 227), Sl. Lupča: *palangi* (SMS 19: 441); – **3.** 'híd, hidás, hídlás; kútkáva (kereszt)gerendája' – Detva: *palánky* (Kálal), *palanka* (uo.), *palang(y)* (JŠ 9: 188), *palanga* (LexNov 123, 170), *pauange* (Podk 315); – **Szárm.:** **palánkový** adj. – B. Štiavnica, XVIII. szv.: zdejší meštane a obyvatelé po teto časy se dopustili netoliko palisatne neb *palankove* [a HSSJ szerint: *palenkove*] koly vytínati... (AGK 106); – **palánčený** adj. – Žalobín: Dakedi maľi ľudze ľem drevene čiže, tu buľi abo *palančane* abo srubu (SSNU 172: *chyža* a.); – **vypalánkovat'** 'kideszkáz (padlózatot)' – *vipalankovat'* (GNS).

A középfelnémet kori magyarországi bajor-osztrák eredetű m. *palánk* 1. 'Palisaden' (1405 k.: Mollay 424); 2. 'Festung mit Palisaden' (1697: TESz); 3. 'Brett, Bretterzaun' (1792: uo.); 4. 'Schiffsplanke' (1881: uo.). Az 1. és 2. jelentés a magyarból való, a 3. jelentés a szlovákban alakult ki, talán a ném. eredetű nyelvjárási *plánka, planka, plánky* 'gerenda (a hídlásban)' (l. Bern; SR 8: 29; eredetére l. Machek¹; Machek²; Rudolf 113) hatására is. Címszavunk magyar eredetére a jelentésazonosságon kívül leginkább a szókezdő *pal-* hangkapcsolat tanúskodik (erre l. LM 190 és *palacinka, palacka* a. is). A szóvégi szk. *-a* hangra l. **44.** p. – A magyarból: CzambSI 127; Czambel: SR 5: 114; SzJlsz 901; Hauptová: Slavia 28: 527; Sulán: MNy 53: 163–4; Schubert 513–4; Bartko: JŠ 21: 100; Lipták: uo. 109; HSSJ stb. – A magyar szót közvetlenül vagy közvetve több nyelv is átvette (erre l. LM 190; Sulán 304–6; Wołosz: StSI 35: 286–7; Liz 168, 204; LizV 615; Tamás 585–6; UElSk 393–4; Kočiš 121; Décsy 48; Doruľa 100; Schubert 512–4).

palatinuš 'Palatin in Ungarn vor 1848' – Liptov, 1614: Pana *Palatinuša* (OSzK Fol Boh Slav 37: 28), 1657: Pryssel geho W. mst. pan *Palatinuss* (NádLt Okir I 632).

A lat. eredetű m. *palatinus* 'ua.' (1611: TESz; de vö. 1555: Ismerem te nagyságod, a *palatinus* uram észjárását: Sárvár 455; 1599: Magyar Ország erdemes *Palatinus* Urunk: EstLt Rep 40 Fasc H Nr 151: 78). A régi szlovákból leginkább a *palatinus* (1605: HSSJ) idézhető. Ebből a lat. eredetű szóból (l. Doruľa 71; SCS) a szokásos módon az *-us* elhagyásával allandósult a *palatín* (1630: HSSJ; SSJ) alak. A magyar közvetítésű *palatinuš* szóvégi *š* hangjára l. **48.7. p.**

palcát 'Streikolben' – 1629: Caestuș, Lantzos bot, | Kule nařetiezy | a neb *Palcat* Streitkolb (Dict 323–4), 1679: clava: *palcat* (HSSJ), *palcát* (Bern; Loos I, 51; II, 322; III, 352; Mič I, 185; Hv I, 808; VáciP 8; Hist. voj. Is II, 4; hist. SSJ; SCS).

A szláv eredetű m. *pálca* 1. 'dünnere und meistens biegsamer Stab, Stock' (kn. 1493 k.: TESz); 2. 'Zeichen einer besonderen Würde, Herrscherstab, Zepter' (1585: uo.); 3. 'láncos bot' (1621: Nagy L., Bethlen Gábor a független Magyarorszáért. Bp., 1969: 700–1) főnévnek szing. akk. *palcát* alakja (erre l. **35. p.**). Elavult szó, amely katonai terminusként a huszita háborúk során került át a szlovákba, csehbe és a lengyelbe. Az 1629. évi szótári *Palcat* egyaránt lehet szk., ill. cseh adat. – A magyarból: Gregor: AnUB 13: 177–8; SCS kérdőjellel. – L. még m. > cseh *palcát* (Sulán: StSl 3: 294–5; Machek²), lengy. *palcat* (Brückner; Wołosz: StSl 35: 287).

paleta 1. 'jegy, cédula; jegyzék' – Bošáca, 1730: pri spraovaní *palet* dikowich penezi... (HSSJ), Krupina, 1736: na *palety*, kdo gako dježmu oddawa (značili) (uo.), Tisovec, 1790: Ny portionalske kvantum od každej rezky na každu impositu aneb *paletu* po 1 rimskom zaltom (AGK 267), *paleta* (Bern; Dank 93), paléta, *paljeta* (Jancs); – **2.** '(tanyabíró) kerülete' – Nye, 1754: Toho dne prijal ze Sluhu nowej *Palety* 15. Rh. fo. (Trip 3: 14), wzal P. Rychtar z Diurišowej *Palety* z Portowich Penezý 21. Rh. Zlatých (uo.), 1824: Numero *Palet* (uo. 42), Nye: Rusznácká *paléta* (Márkus 123).

A ném. eredetű m. régi *paleta*, *paléta* 'jegy, cédula' (1705: MNy 88: 124), amely etimológiailag szoros rokonságban van a lat. eredetű m. régi *balita* 'ua.' és a ném. eredetű m. *biléta* 'ua.' szavakkal (l. TESz). címszavunk 2. jelentése is a magyarból való, ahol a *paléta* (és alakváltozatai) nemcsak 'kis cédula; hatósági irat, okirat', de éppen Nyíregyháza környékén is 'tanyabíró kerülete' (l. ÚMTsz *boletta* a.). A hangtani tényezők, a szóföldrajz és a jelentésbeli azonosság egyaránt m. eredetre mutatnak. Nem azonos az ol. (ném?) eredetű szk. *paleta* 'Palette' (SSJ; Machek²) szóval. – Vö. **baléta, biléta, paletáš.**

paletáš 1. 'palétát vivő, hordozó személy' – *paletáš* (Bern), palétás, *paljetáš* (Jancs); – **2.** 'tanyabíró' – Nye: Tato boli *paletáši*... *paletáši* boli ako bírovia (Tirp 1: 10; l. Slavica 13: 25 is), na Šajbenski boų Lovaš-Kováč Jano... *paletáš* (uo.).

A ném. eredetű m. *paléta* 'jegy, cédula; irat; tanyabíró területe' főnévnek -s képzős m. *palétás* 1. 'az a gazda, aki a pásztorral házról házra járva összeírja a kihajtandó jószágot'; 2. 'tanyabíró' (ÜMTsz *bolettás* a.) származékszava. Kiveszőben levő tájszó. – Vö. **paleta**.

pálinka 'Brandtwein' – 1651: w nassem poctiwem meste Gels sawe *palinku* palie (Jelš 280), XVIII. szv.: Titirica hopβa, Titirica bretska | Owβenka, *pálinka*... (MTA Rui 8-rét 206/207: 21), 1833: *pálinka*, *pályinka* (*pálinka* sl.), *crematum* (Dank 725).

A szk. eredetű m. *pálinka* 'ua.' (1630: TESz). A honi *pálenka* (1601: HSSJ; SSJ) képződmény mellett visszavétel a magyarból, de csak ritkán éltek vele. Mára kihalt. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 177. – A nagybánhegyesi *pálenkázovat* 'pálinkázik' (Ondrus 237, 238) a m. *pálinkázik* 'pálinkát iszik' (1790: TESz) igének újabb, helyi átvétele és a szk. alapszóhoz való igazítása. – L. még m. > rom. *palincă* (Tamás), kukr. *palinka* (Dezső: NytudÉrt 128: 79), szhv. *palinka*, *paljenka*, *paljinka* (UElSk), szl. *palinka*, *paljenka* (Plet), or. *palinka* (Hollós).

palóc 'Palotze' – *palócz*, *palóc*, mađarski trpák (Jancs), *palóc* (kmeň mađarský), *palóc* (Hv I, 809); – **Szárm.:** **palócky** adj. *palócke* nárečie, *palóc* nyelvjárás (uo.).

A szláv eredetű m. *palóc* 'ua.' (szn. 1220: kn. 1656: TESz) népnév, amely eredetileg a kunokra vonatkozott (l. uo.). A m. szó előzményeihez vö. óorosz *polovъci* 'kunok' (Vasmer), ez pedig az ősszláv **polvъ* 'fakó' származéka (l. SzlJsz 379). Ritkán használt tájszó. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. Skok II, 594; UElSk 396; Schubert 515; Hollós 50.

paloš 1. 'Schwert, Pallasch' – A sok adatból csupán válogatok: Zvolen, 1588: dwe ssable a yeden *paloss* (PDS 75), B. Bystrica, 1595: y *paloš* czo mel pry sobe odgalj gemu (SL 5: 261), Orava, 1603: y ten *paloš* gemu poručam (SL 1: 227), Pukanec, 1611: len sstwrți tal hriuni... na *palloss* (PDS 174), 1611: šabla gedna a *paloš* gedem (SL 3: 79), Lietava, 1654: *Paloss* stryebemny No 1. (BathtLt Lad 27 Fasc 7), Štítnik, 1664: Wypili mladý czechnicy na *paloss*, na kteru pan rychtar prysahal (Gemer 3: 196), Budatín, 1676: nech... raczy Poslat na Pozlatkű na ten *Palas*... (SzunyLt), Vyšný Orlík, 1693: ze Dwernicky... *palašom* bol [bil]... (JŠ 9: 35), Skalica, 1703: *palass* à Hedester (AM Szakolca Lad A 10), 1763: Machaera: *paloss*, meč, kord... (KamSl 494), 1775 k.: Pallos, *Paloš*, Ensis (StSl 3: 95), *paloš* sl. (Palk; Bern; Jancs I; Kálal; bás. Botto, Hviezd...: SSJ; hist. SCS), Wezmem ostrý *paloš* do ruky (NZ I, 22), *palaš* (Kálal), Kc:... zerzaví *paloš* z komori (LamiR 47) stb.; – 2. '(konyhai) nagykés' – *paloš* (Ripka 159; ZFFUK 21: 139); – **Szárm.:** **palošový** adj. – Trenčín, 1678: Pošvy čierne *palošove* (HŠ 3: 393); – **palošík** dem. Štítnik, 1640: stary dluch se... platylo za *palossyky* (SAV), 1781: s *paloškem* zatočil: Jánošík, Jánošík, kdeže tvúj *palošík*? (HSSJ), Svoju *palošíku* rozkázal rúbat' (DobšP III, 297), *palošík* (Kálal; SSJ); – **palošíček** dem. – *Palošíček* môj zlatý... (DobšP III, 303); – **palošísko** augm. – 1846: dlhým *palošískom* rozpáral medveďa (Tomášik 15).

A m. *pallos* 'ua.' (1575: TESz), melynek eredete a TESz szerint nincs tisztázva, Hadrovics azonban meggyőző érveléssel mutat rá, hogy az oszmán-török *pala* 'Degen' a forrása, amely -s honosító képzővel – a gyakori -os nyomán – *pallos* alakban állandósult és terjedt tovább más nyelvekbe is (l. NytudÉrt 88: 19–22; EWU is). Katonai terminusként került át 1. jelentésben a szlovákba, ahol a népnyelvben kialakult a 2. jelentése. – A *palaš* alakváltozat esetleg ném. hatást árul el, de volt a régi magyarban is *pallas* (l. TESz). – A magyarból: Kálal; Hauptová: Slavia 28: 523; Machek²; Király: StSl 3: 95; Odrón: ZFFUK 21: 139–40; Schubert 203; SCS; Habovštiaková: StSl 25: 173; Gregor: NyDt 177; stb. – A m. szó közvetlenül vagy közvetve átkerült több más nyelvbe (l. Kluge; Machek²; Sulán 306–9; Brückner; Wołosz: StSl 35: 288; Dezső: NytudÉrt 128: 79; Hollós 49; Tamás 588; UEISk 396–8; Plet II, 4; Décsy 50).

palota 1. 'Saal' – Bytča, 1606: Stuel okruhly *wpolate* posstiepani No.1 (JČ 11: 42), 1610: W/*wpolate* welkeg (PDS 66), Likava, 1627: zhorneg *Pollaty* welkeg (BathtLt Lad 25 Fasc 28), Štubňa, 1642:… swetnice *palotu* wedla teplice, kuchinu… aby dala… wičystiti (SP 11: 84), Zvolen, 1642: na/*wpalate* ffarseg pleg (!) poprawany (PDS 46), 1654: prez pansku Swetniczu kde *Palota* bila dwere nowe (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Blatnica, 1655: doštena *Palota* wneg poharseg (SP 11: 92), 1657: V dolneg *pallotye* reży Sap. 8 ½ (BathtLt Lad 27 Rsz 67 Fasc 8), L. Hrádok, 1660: Z *wpaloty* do pytworu dwere zelene (NádLt Okir I 620), Budatín, 1671: W *wpalate* sstok N 1… Na druheg *Palate* dwere s panti (SzunyLt 1671: 17b), Trenčín, 1678: V dreveneij izbe nad malu *wpalotu* (HŠ 3: 401), Trenčín, 1691:… gest geden weliky Pokog *Palota* se gmenuge (UC Fasc 59 Nr 10), P. Bystrica, 1719: W *wpolate* dwa welyke stoly okruhle… (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), 1775 k.: Ebéllő Palota, Kobedowánj *Palota*… (StSl 3: 95), *palota* sl. (Palk), sála… Syn. *wpalota* (Bern), *wpalota* (Mič II; Kálal) stb.; – 2. 'Schloß, Palast, Prachtbau' – Radvaň, 1610: czso bude budowat Na *Palote* try stenj (RadvLt 82. cs. IV. o. XXV. cs.), Budatín, 1690: do panskeg *Paloty* (SMS 6 Príloha 19), 1737: libežne zahrady, *Paloty*, Města wychyrene (LekD 85), 1775 k.: *Palota*, *Palota*, *Palatium* (StSl 3: 95), 1778: nyedopusts zsebi [naso nyeprátzelye] szwojo *wpaloty* z kradzenima sztatkami napolnyovalyi (AANy 12/C: 268), 1728: Lže, kdo mlúví: že šumnosť jen v *wpalotách* bívá (BernP 179), 1791: Kašříl, *Palota*, castellum (BernE 119), 1847: člověk či bi bou vo skelích *wpalotách*, či na smeřisku (Hodža 24), 1780: Ja som býval v *wpalote* (LaskS II, 353), *wpalota* (Jancs I; Kálal; SipB; GregPsz; Malč: StSl 11: 99; expr. GNS; zastar. SSJ) stb.; – **Szárm.: palotný** adj. – Budatín, 1630: Na *Polatnem* Okloku (SzunyLt 1. cs.), 1687: pod *wpalotnyma* okny (NádLt Okir I 289/B: 668); – **palotka** dem. (Kálal).

A szláv (bolg. vagy or.) eredetű m. *palota* 1. 'Schloß; Palast, Prachtbau' (kn. 1279: TESz); 2. 'Hof, Vorhof' (1456 k.: uo.); 3. 'Saal' (1533: uo.); 4. 'Sommerhaus' (1595: uo.). A nemesi szóhasználat, a kronológia és az alaki egyezés egyaránt magyar átvételről tanúskodik. A *wpalota* forma is nyilván a m. *wpalota* (TESz) alakváltozatra támaszkodik. A 2. jelentés az 1610. és 1690. évi adatokban nem egészen kétségtelen, mert azok is értelmezhetők 1. jelentésként.

– A magyarból: Halász: Nyr 17: 449; SzlJsz 379; Hauptová: Slavia 28: 523; Machek¹; Machek²; Király: StSl 3: 95; SSJ; Shchubert 515–6 stb. Görögből való származtatása (SCS) téves. – L. még m. > rom. *pălúta* (Tamás). – Vö. **palotáš**.

palotáš 1. '(udvar)ispán' – 1666: *kerj nebo su radcowe negwernegssj neb predstawenj namesnjcy yako hofmistr neb palotass* (HSSJ); – **2.** 'a palotában szolgáló fegyveres legény' – Bytča, 1677: *kdy prissla stara Pany... S Palotassom a S Biressom...* (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 33), Žilina, 1702: *na 20 palotassy knyžeczých...* (HSSJ), Krupina, 1706: *daly zme palogtassom, kdi... yssly k Ostrihomu do taboru...* (uo.), 1876: *jeho telesná stráž pozostávala z takrečených palotášov* (Tomášik 173); – **3.** 'legény, ifjú' – *palatáš* expr. (GNS); **4.** 'szerető, kedves' – *palatáš* expr. (uo.); – **5.** 'egy fajta tánc, csárdás' – *palotás, palotáš* (mag'arský tanec), (Hv II, 676), *palotáš* (Slovensko 3/III, 1109).

A szláv eredetű *palota* 'Schloß, Palast, Prachtbau; usw.' főnévnek -s képzős m. *palotás* (alakv. *palatás*), 1. 'udvari ember' (szn. 1403, kn. 1641: TESz); 2. 'egy fajta tánc' (1748 mn., 1827: fn.: uo.) származékszava. Az 1., 2. és 5. jelentésben a nemesség szóhasználata révén került be a szlovákba, ahol idővel a népnyelvben ezek alapján jelentésátvitellel kialakult a többi jelentése a szónak. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186 – tévesen a *pajtás*-ból; HSSJ. – L. még m. > or. *palotaš* (Hollós 49). – Vö. **palota**.

pamač 1. 'Pinsel' – *pomač* (Malč: StSl 11: 100), *pamač* (SipM); – **2.** 'Feuerdocke, Strohwisch als Löscherät' – Malč: *pomač* (StSl 11: 100).

A minden bizonnyal szláv eredetű m. *pamacsol* 'anstreichen, pinseln' igéből elvonással keletkezett m. *pamacs* 'Pinsel' (1747: EWU); 'Bündel an einem Holzgriff zum Wischen, Reinigen, Bespritzen' (1882: uo.; egyéb jelentéseit is l. ott). Zemplén megyei tájszó. A málcái alakváltozatban levő *o* a szk. *pomočít* ige hatásának a következménye is lehet. – A magyarból: Király: StSl 11: 100; SipM. – L. még m. > rom. *pomóci* (Tamás).

pamuk 'Baumwolle' – 1625: *geden turecky hantuch okolo tkany s pamukom* (HSSJ), Zvolen, 1633: *vteracž domassnj s pamukom pretkany* (uo.), Trenčín, 1661: *Presteradla try s/pamukom ssite* (PDS 82), 1683: *Czerwenj Pamuk na ssitá sucj zwazek 1* (NádLt Okir I 289/B: 612), Krupina, 1691: *plachta czerwenim pamokom furmowana* (HSSJ), 1700: *Item czerweny pamuk* (Jelš 412), Radvaň, 1712: *rucniki pomokom 12* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.), 1763: *Bambacium... bwalna, pamuch* (KamSl 67), 1775 k.: *Pamut, Pamuk...* (StSl 3: 95), Prievidza, 1778: *postelna plachta czerwenjm pamutom wyssita* (HSSJ), 1789: *Obliečky 4: s pamokom predkawane na wankuše* (TestNye 146), Hybe, 1801: *ručník konopný pretkávaný pamokom* (HornL 183), *pamuk* sl. (Palk; Kálal; Hab 67; GregPsz; GNS; SSJ), *pamok* (Jancs I; Kálal; Hab 67; Ve: JŠ 2: 331; Gg, Pi: Ondrus 203, 243; LexNov 111; GNS; Roh 278; dial. SSJ), *pamut* (Buffa 193; Malč: StSl 11: 99; Sipm; Koma 156) stb.; – **Szármm.:** **pamukový** adj. – Krupina, 1697: *rucznik pamukový...* (HSSJ), Trenč. stol.; 1742: *Swjeczek zbjelim knotom Pamukowym* (OSzK Fol Lat 1037/VI, 120b), 1748: *Na duchnu Obliečka 1. | Pamutowe na duchnu 2.* (GörgLt Oeconom. Buch 147b), 1775 k.: *Pamut fa,*

Pamukowy strom... (StSl 3: 95), Nye, 1787: *Ručnjky...* tretj *pamutowy* (Tirp 3: 132), 1795–9: *Pamukoweho* platna 3 Rjffj (ČMSS 13: 23), *pamukowí* (Bern), Pa: košeľu *pamokovú* (Ondrus 215), *pamokoví*, *pamukoví* (Hab 67), *pamukový* (SSJ), *pamutovi* (Buffa; Malč: StSl 11: 99; SipM); további képződményeit l. a szótárakban (Bern; Loos; Rank; Kálal).

Az oszmán-török eredetű m. *pamuk* 'ua.' (1608–21: EWU), ill. annak *pamut*, *pamok* (TESz) alakváltozatai. Figyelembe véve e műveltség szó terjedési irányát és alakját, közvetlen áthatójának a magyar tekintendő. Ez a kelsz. *pamut* esetében kétségtelen, mivel a *pamuk* > *pamut* változás a magyarban következett be (l. uo.).

Címszavunkat ŠtolcJ 51 oszmán-török eredetűnek tartja, s a nyj.-i *pamok* forma *-ok* véződését alaktani analógiával magyarázza. Ez ugyan nem lehetetlen, de a későbbben jelentkező *o-s* változat is inkább m. átvétel lehet. A magyarban ui. *o*-val nemcsak *pamok* (1788: TESz), de *pamot* (1654: uo.) forma is van. A szóvégi *-k* > *-ch* változásra l. 22.8. p. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 449; Szabó: LS 1–2: 186; SzlJsz 705; Király: StSl 3: 96; Machek¹; Machek²; SCS; Habovštiaková: StSl 25: 173 stb. – L. még m. > jrut. *pamuta* (Kočiš 121), vend *pomok*, *pamok*, *pamuk* (Flisz I, 129; II).

panas l. ponos(a)

pandúr 1. 'egykori megyei vagy városi zsendár, hajdú' – 1779: satrapa: *pandur*; satellas: *pandur*, drab (HSSJ), 1789: w Naháci, Gurko, ti *bandúrow* ostatki gako hibú gazíkmi? (uo.), 1790: zvýšky *pandúrov* (FándlyR 179; az eredetiben *bandúruv*: uo. 263), *pandúr*, *pandúr...* (Jancs I), 1862: pod záštitou *pandúrov* a žandarmerie (Botto 169), 1881:... chlapci, hrajúci sa na *pandúrov* a zbojníkow (Vaj VIII, 60), Humenné: *panduri* (Czambel činčiri a.), Balog, 1915: Prišli k němu žandári, | tí vojenski *bandúri* (Bartók I, 446), *bandúr* (Mič; Kálal; Hab 81; GNS), *bandúr*, *pandúr* (Hab 100), *baňdúr* (Hab 129), Pk: *pandúr* (s. gy.), L. Štiavnica: *pandúri* nás naháňali (SN 36: 542), *bandur* (Malč: StSl 10: 224; SipM), *pandúr* (Kálal; Hab 81; zastar. SSJ; hist. SCS) stb.; – 2. 'délszláv katona' – *bandúr* (Bern); – **Szárm.:** **pandúrsky** adj. – *bandúrskí...* Usus *Bandúrská* zem, v. horwátská zem (Bern), 1882: pod *pandúrskymi* puškami (Vaj VIII, 60), *pandúrsky* (SSJ); – **pandúrstvo** 'pandúrság, pandúrkodás' (uo.).

A tisztázatlan eredetű m. *pandúr* 1. 'Art türkischer Infanterist' (1602: EWU); 2. 'Freibeuter; Räuber' (1607: uo.); 3. 'bewaffneter Verfolger der ungarischen Komitate; Häscher' (1738: uo.); 4. 'kroatischer oder serbischer Soldat' (1792: uo.); 5. 'Stadt- oder Komitatsdiener in Ungarn' (1794: uo.). A pejoratív értelemben használt m. *pandúr* korábbi előfordulására vö. 1598: Mihály kovács is mondá onnat belől, rossz vagy te, *pandur* vagy (Miszttótfalu mezőváros jegyzőkönyve. 1596–1803. Sajtó alá rendezte Király László... Bp., 1985: 37). Ennek a 'Freibeuter; Räuber' jelentés adja háttérét (a szó eredetéhez l. még Hadrovics: UEISK 399–400). Mind szóföldrajz, mind a jelentés, mind a kronológia okán címszavunk áthatójánál elsősorban a magyar veendő számításba. A *b-s* változatoknál azonban felmerülhet a szhv. hatás lehetősége

is. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 449; Király: StSl 10: 224; SipM; SCS; HSSJ stb. – A m. szó közvetve vagy közvetlenül több más nyelvbe is bekerült (erre l. Sulán 313–5; Wołosz: StSl 35: 288–9; Tamás 589–9; UEISk 398–400; Plet II, 7; UdV 57; Hollós 50).

pantlika 1. 'Band, Schleife' – 1648: kyssasoncze... Cyerne *Pantlyky* dal som den 12 (NádLt Okir I 289/A: 658), 1656: kissaszoncze na *pantljky* d 70 (HSSJ), P. Bystrica, 1720: *Pantliki* čgerne hagduchom à Galuoniki (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), *pantlika* sl. (Palk; Bern; Leschka; vsl: Kálal; GNS; hovor. SCS), *pántlika* (GNS), *pantlika* (Czambel; Buffa; spiš, šar, abov: ASJ: IV/2: 213; Michal'any: SipM; zempl, užh: JŠ 21: 109); – 2. 'kisebb szalmakötél' – *pantliki* pt. (GNS); – **Szárm.:** **pántlička** dem. – 1775 k.: Pantlikatska, *Pantlička*... (StSl 3: 96), *pantlička* (Bern; Kálal), *pantlička* (Buffa; ASJ IV/2: 213); – **pántlikový** adj. – *pántliková* hlista (GNS).

A nagy valószínűséggel bajor-osztrák eredetű m. *pántlika* 'Streifen, Band, Schleife' (1612: TESz), mely az eredetibb *pántli* (1607: uo.; m. < bajor-osztrák *bándl*, *pántl*) alakváltozatnak magyar *-ka* kicsinyítő képzős származéka (uo.). Ugyanazon ném. forrásból származhat a szk. *pantlik* (1635: BathLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8) – deminutivuma *pantliček* (1763: KamSl 858) –, de a magyar közvetítés ez esetben sem zárható ki (a szóvégi *-i* kiküszöbölésére l. 41.2; 45. p.). A XVII–XVIII. századi plur. adatok szing nom.-a nem állapítható meg pontosan, lehet esetleg *pantlik* is. A 2. jelentés szk. fejlemény az első alapján. – A magyarból: Czambel; Fedák: SbŠkult 512; Szabó: LS 1–2: 186; SzlJsz 902; Hauptová: Slavia 28: 525; Bartko: JŠ 21: 100; Lipták: uo. 109 stb. Németből való származtatása (MEW; Uhlár: SR 32: 127–8; SCS; Rudolf; HSSJ stb.) kevésbé valószínű. – L. még m. > kukr. *pántlika* (LizV 615), rom. *pángliča* (Tamás), szhv. *pantl(j)ika* (UEISk), *pantlika* (Kočiš 129).

pánva 'Halterleine, Seil zum Anbinden von Tieren' – M. Kameň, 1746: dal sem ssest *panwy* na pribigange Kone (BalLt Kékkői urad. 35. cs.), *pánva* (Jancs I; Loos I, 522; Szs, 1895: NyK 25: 300; Nbh: s. gy.).

Az ismeretlen eredetű m. *pányva* 'ua.' (kn. 1532: TESz). Kihalóban levő tájszó, amely a múltban is inkább csak a kszk. nyelvterület déli részén és az alföldi szlovákok szókincsében élt. – A magyarból: Melich: NyK 25: 300; TESz. – L. még m. > jrut. *pañvaš* (Kočiš 121). – Vö. **pañvazovat'**.

pañvazovat' 'pányvával megköt' – 1848: pányváz, *pañvázuvat'* (Jancs), Nbh: *pányvazovat'* (s. gy.); – **Szárm.:** **vypañvazovat'** 'kipányváz' – 1848: ki-pányváz, *vipañvázuvat'* (Jancs), Nbh: *vipañvazovat'* (s. gy.).

Az ismeretlen eredetű *pányva* 'Halfterleine, Seil zum Anbinden von Tieren' főnévből alkotott m. *(ki)pányváz* 'pányvával kiköt' (1731: TESz) igei származékszava. Úgy látszik, hogy csak az Alföldre került szlovákok vették át; feltehetően Jancsovics is Szarvasról ismerve vette be szótárába. – Vö. **pañva**.

paplón 'Bettedecke, Steppdecke' – Parížovce, 1564: try kobercze a geden *poplu[n]* (JŠ 6: 273), Zvolen, 1588: Try *popluny*, 8 perin (PDS 75), Budatín, 1597: Tam tež... *poplon* (SzunyLt 1. cs.), 1609: geden *paplun* czerwenj zlatohlawnj

(RadvLt 81. cs. IV. o. XX.), 1613: *Paplan* geden zlatohlawowy (uo.), Smrečany, 1627: *Paplan* sprosti geden | Dva *paplóni* zlate (PDS 72), Likava, 1651: *Paplon* Hatlasowy Stary No 1 (BatthLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29: 502), Bratislava, 1667: *paplon* hruby (HSbor 4: 434), 1685: Postěl... z plachtamj, a *paplonmy* (Com 147), Radvaň, 1712: *paplon* kitagkowi (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.), 1775 k.: *Paplan*, *Paplon*, *Culcitra* (StSl 3: 96), *paplon* (Bern; Jancs; Kálal; Tvrký; GNS), *paplón* (Loos I, 523; SSJ), Fegernic: *paploň* (Benedek 51), *paplan* (Kálal; Hv I, 813; šar: SbŠkult 525; spiš: SN 15: 482; Malč: StSl 11: 99; SipM); *paplún* (Kálal) stb.; – **Szárm.: palónový** adj. – *paplonowí* (Bern), *paplanový*, *paplonový* (Hv I, 813), *paplónový* (SSJ); további származékokra l. Bern; Jancs; GNS; SSJ.

A bizánci görög eredetű m. *paplan* 'Bettdecke, Steppdecke; Unterbett' (1395 k.: TESz), ill. annak *paplon*, *poplan*, *paplany* (uo.) alakváltozatai. S noha nincs kimutatva, de bizonyára létezett *paplun* forma is, amint erre a horvát (l. UEISk 418) és a szk. adatokból következtetni lehet. Címszavunkat szokták közvetlenül a görögből származtatni (l. Machek¹; SCS), ez azonban helytelen, mivel a gör. *paploma* szövégi a hangjának -a lekopása a magyarban következett be (l. TESz), s az -n szöveg magyar közvetítésről tanúskodik. A nemesi udvarházakban volt használatos, ezen az úton került át a szlovákba is. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 449; Kálal; SzlJsz 903; Hauptová: Slavia 28: 526; Király: StSl 3: 96; Benedek 51; TESz stb. – L. még m. > kukr. *páplan* (Liz 82, 97), rom. *poplón* (Tamás), szhv. *poplun poplon* (UEISk), jrut. *paplan* (Kočiš 121), vend *poplan* (Flisz I).

paprika 'Paprika (növény és örlemény)' – 1798: turecký pepř (: *paprika*) (Agrik 11: 113; HSSJ), 1807–8: čerwené korengé s. *paprika* (JŠ 9: 110), Liptov, 1833: černo korenia, d'umbier, *paprika* (červeno korenia)... (Agrik 8: 218), Gemer, 1844: Na to je *papriki* nasipali (Polívka II, 438), *paprika* (Bern; Jancs; Dobšo 38; SSJ; GregPsz 254), *paprika* 'Capsicum' (Holuby 206; VSBN 340), Malč: *papriga* (StSl 11: 99) stb.; – **Szárm.: paprikový** adj. (l. Bern; Jancs; SSJ stb.); – **paprikár** 'paprika árus; paprika termelő' (Bern; Jancs; Hv I, 313; SSJ); – **(na-, o-, po-) paprikovat'** '(meg)paprikáz' (l. Jancs; Loos III; Hv I; SSJ; GNS); további képződményekre l. Bern; Kálal; SSJ.

A szhv. eredetű m. *paprika* 'ua.' (1748: TESz). E kultúrnövény terjedési iránya (a Balkánon keresztül a Duna-medencén át északra és nyugatra – l. SzlJsz 387), termesztése, felhasználása és kronológiája egyaránt a *paprika* szó magyar közvetítésére mutat. A szk. *paprikár*, *paprikovat'* képződmények keletkezését is elősegítették a m. *paprikás*, *paprikáz* (TESz) származékszavak. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 449; SzlJsz 387; Machek¹; Machek²; SCS; TESz stb. – A m. szó közvetlenül vagy közvetve átkerült több európai nyelvbe (l. Duden 490; Kluge 531; Sulán 315–7; Machek²; SESJČ; SWO; Wołosz: StSl 35: 289–90; Hrinč III, 95; LizV 618; Tamás 592–3; Kočiš 121; Hollós 51. – Vö. **paprikás**.

paprikáš 'mit Paprika zubereitete Speise' – 1877: Sultán ich invitoval na guláš a *paprikáš* (LaskS II, 378), *paprikáš* (Kálal; Si: JŠ 2: 329; Tk, Pi: Ondrus 235, 242; Nbh: NSM 4: 97; Hab 98; GregPsz 254; LexNov 197; GNS; SSJ), *paprigaš* (Kálal; Malč: StSl 11: 99), *paprikáš* (SipM; Marca Huta: Benedek

188), Pivnica: zaz družba doñésél *paprikáš* (Dudok 185), Szs: Obed baraní *paprikáš* (NSM 8: 149), Bcs: kurací *paprikáš* (s. gy.).

A szhv. eredetű *paprika* főnévnek -s képzős m. *paprikás* 'mit Paprika gewürzt, papriziert' (1796: TESz) melléknévi származéka, amely a *paprikás étel* 'mit Paprika gewürzte Speise', *paprikás csirke* 'Paprikahuhn' típusú jelzős szerkezetekből 'mit Paprika zubereitete Speise, Paprika-' jelentésben főnevesült. Az átvétel a XIX. sz. közepe táján történhetett meg. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 11: 99; Hab 98; ŠtolcJ 104; Dudok 44; SCS stb. – L. még m. > cseh *paprikáš* (Sulán 317–9; Machek²), kukr. *poprikáš paprikáš* (LizV 618), or. *paprikáš* (Hollós), rom. *popricăș* (Tamás), szhv. *paprikáš* (UElSk), jrut. *paprigaš* (Udv 57). – Vö. **paprika**.

papuč(a), rendsz. **papuče** pt. **1.** 'Pantoffel' – 1610: zaß gemu *Papucze* skapczatj zltie kupil sem... (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr 2: 46), Praznov, 1630: gedny *papucze* s kapcamy, dwa pary starych *papuczy* (HSSJ), 1655: Na podesswy pod *papuče* W. Pána... (NádLt Okir I 289/A: 259b), Bojnice, 1672: geden par *papucz* s kapczami (SL 2: 71), Zvol. stol., 1692: *Papucze* swisokimy patamy... (SMS 12: 42), L. Mikuláš, 1697: *papucz* dwa pary ... (SMS 9: 134), 1775 k.: Papots, Paputs, *Papuče*, Calceus (StSl 3: 96), Plešivec, 1818: Jednje *papuče* pre hlapa | Par *papuče* pre ženu to jest pantofle (SN 9: 288), *papuča* (Bern; Jancs; Loos; Szs, 1895: NyK 25: 300; Kálal; Garaj; Malč: StSl 11: 99; GregPsz 254; LexNov 204; GNS; Roh 278; SSJ), *papuč* (Loos III; Buffa 193; SipM; GNS), *papuče* pt. (Ve: JŠ 2: 331; najmä zsl: ASJ IV/2: 217; NI: Roh 278; expr. GNS), *papuča* (Hab 220), *papuči* pt. vsl (ASJ IV/2: 217); – **2.** 'női uralom alatt álló férfi' – *papuča* (Kálal; GregPsz 254; LexNov 204; GNS; SSJ); – **3.** 'szipirtó' – Malč: *papuča* (StSl 11: 99); – **4.** 'szerszámok, eszközök papucs formájú tartozéka' – *papuča* (Ripka 250; GNS; NI: Roh 278; Rh: NSM 5: 195); – **5.** 'egy fajta kártyajáték' – *papuča* (Kálal); – **Szärm.:** **papučový** adj. (Hv II, 680; SSJ); – **papučka**, rendsz. **papučky** pt. dem. **1.** 'kis lábbeli; papucska' – Trenčín, 1651: ... podošvy pod *papučky* dwoge (HSSJ), 1735: Crepida... Pantofle, *papučky* (CellB 115), XVIII. szmf.: Jánošík, Jánošík, škoda tvých *papučků* (JánTrad 263), *papučky* (Loos III; SSJ), *papučki* (Buffa); – **2.** 'eketalp; csúszótalp' – *papučka* (GNS); – **3.** 'egy fajta növény' – *papučka* 'Cyripedium cal.' (VSBN 340); 'Colceolaria' (uo.); 'Himantoglossum' (uo.), vlčia *papučka* 'Heracleum' (uo.), Panenky Márie *papučky* 'Aconitum' (uo.); további származékokat l. Bern; Kálal; GNS; SSJ.

Az oszmán-török eredetű m. *papucs* 1. 'Pantoffel' (1559: TESz); 2. 'pantoffelförmige Pflanze oder ein solcher Tier' (1783: uo.); 3. 'Schürzenregiment; Pantoffelheld' (1829: uo.); 4. 'Schöpfgefäß aus Holz' (1832: uo.); 5. 'Art Kartenspiel' (Ball; NytudÉrt 131: 59); 6. 'Hemmschuh' (ÉrtSz); 7. 'szerszámok, eszközök tartója, támasztéka, talpzata' (uo.). Ez az öltözködéssel kapcsolatos (perzsa >) török eredetű vándorszó a Balkán felől terjedt el (1. TESz is), északi szomszédainkhoz a magyar közvetítette. A szk. szó magyar eredetét mindenekelőtt a jelentésazonosság igazolja. A szóvégi -a alaktani analógia eredménye (l. 44. p.).

– A nagylaki *papučoš* 'papucskészítő' (Roh 57, 78) újabb helyi átvétele a m. -s képzős *papucšos* 'ua.' (SzegSz) származéknak. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 449; Melich: NyK 25: 300; Škultéty: SP 22: 759; Kálal; SzJsz 706; Hauptová: Slavia 28: 525; Machek²: valószínűleg; Dvonč: SAS 5: 69; TESz stb. – Közvetlenül a törökből (pl. Machek¹; SCS) aligha helytálló. – L. még m. > cseh *papuč* (Sulán: Slavica 2: 124–5; Machek²), lengy. *papuć* (Wołosz: StSl 35: 290 kérdőjellel), kukr. *papúči* (LizV 615), jrut. *papuči* (Kočiš 121).

paradič, paradička, rendsz. **paradičky** pt. 1. 'ciklámen' – *paradič* (Mič II, 152); – 2. 'Tomate, Paradeis' – Si: presázáme *paradički* (JŠ 2: 333), Szöd, Ve: *paradičke* (uo.), Bcs: paprika, *paradičke* (Ondrus 218), *paradička* (VSBN 341; Vsz: ŠtolcM 72; Buffa 194; Malč: StSl 11: 98; SipM; strsl, vsl: ASJ IV/2: 61; GNS), *paradička* (LexNov 143; GNS; Pk: s. gy.; ČNS), *paradički* (GregPsz), Bny: Kvas aj *paradič* (NSM 6: 134); – **Szärm.:** **paradič(k)ový** adj. – Csa: varená s'ěpačina s *paradičkovou* zmáčankou (NSM 1: 105), *paradičkovi* (SipM), Nbh: meso zo s *paradičkovou* zmáčankou (NSM 4: 112), *paradičkovi* (GNS), Bny: aj *paradičové* to, oné, vňat' (NSM 6: 129, 135), Pk: *paradičkovi* (s. gy.), Huta Voivozi: *paradičovu* pol'efku (Benedek 180).

A m. *paradicsom*² 'Tomate' (1856: TESz) főnévből elvonással keletkezett m. *paradics* (1784: uo.), ill. annak -ka kicsinyítő képzős *paradicska* (1902: uo.) származéka. A *paradicsom* 'Tomate' az egyéb növényféléseket is jelentő korábbi *paradicsomalma*, *paradicsomcsucsor* összetételek előtagjából önállósodott a magyarban (l. uo.). Az alaki és jelentésbeli egyezéseken kívül a magyar eredetet a szóföldrajz is bizonyítja. A XIX. sz. második felében kezdett a szlovák népnyelvben meghonosodni. Egyébként az ausztriai ném. *Paradeiser*-ből alakult *paradajka* 'ua.' (Machek²; Rudolf) lett általános a szlovákban. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 184; Király: StSl 11: 99; GregPsz 161; SipM. – L. még m. > kukr. *paradička* (és vált.) (LizV 615), rom. *porodici* (Tamás), jrut. *paradica* (Kočiš 121), vend *paradizsom* [ɔ: *paradižom*] (Flisz I, 130).

paranč 'Befehl, Gebot' – *paranč* voj. (Kálal), Kp: královná vidala *paranč* (Ondrus 271), sprostí *paranč* (GregPsz 254), prišel na to vysoký befel, vysokým *parančom* to prišlo (BallekP 76); – **Szärm.:** **parančoš** 'felvigyázó, munkavezető' – oblasť Žiar n. Hronom: Prácu kontrolovali tzv. *parančoši* tým spôsobom, že paličkou pichali do zeme, či je repa všade dobre vykopaná (Bošková: SN 9: 430).

A szláv eredetű *parancsol* 'befehlen, gebieten' igéből elvonással keletkezett m. *parancs* 'Befehl, Gebot' (1580: TESz) fn. Jobbára a katonai szóhasználat révén ismerték meg a szlovákok, de ma már csak írói stílusmelekmént, ill. a nyelvszigeteken használatos. Itt egyébként ismeretes a m. *parancsnok* 'Befehlshaber' képződmény is, vö. *parančnok* 'ua.' (GregPsz 254), Bcs: боу edom *parancnok* (Hanko). – A magyarból: Kálal; GregPsz 165. – Vö. **parančolat**.

parančolat 'Gebot' – Madočany, 1568: zeby/ste yak nagskoreg muozete geden *parancholat* na Isspana prnesly aby... ten *paranczolat* tu byl... czo nagskoreg muozete zeby/ste ten *paranczolat* prnesly... (SR 38: 174).

A szláv eredetű *parancsol* 'befehlen, gebieten' igének m. *parancsolat* 'Gebot' (1372 u.: TESz) származékszava. A két-, ill. többnyelvűségre jellemző alkalmi kölcsönzések egyikének látszik. – A magyarból: Dorul'a: SR 38: 174; Dorul'a 65. – Vö. **paranč**.

parast 'Bauer, Landmann'; átv. Pejor. 'Grobian' – 1886: Melč *parast...* (Šenk 7), Gemer: ti *parast smrdleví* (LS 1–2: 187), *parast* (Garaj), Odisli k *parastom* na dediny (BallekP 30), ako jeden *parast...* oné... gazda prišiel (uo. 35), Nye: pán tu mal birtok a odpredal *parastom* toľko,... (Tirp 2: 65), *parasti* museli čušať ani myši (BallekA 440); – **Szárm.:** **parastník** 'ua.' – 1823: *parastník* (Hlas 104).

A szláv eredetű m. *paraszt* 1. 'Grobian' (1372 u.: TESz); 2. 'Bauer, Landmann' (1372 u.: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.) Erősen kihalóban levő tájszó. – A magyarból: Kollár: Hlas 104; Garaj; Szabó: LS 1–2: 187. – L. még m. szhv. *paras(t)nik* (UEISk), rom. *parásnik* (Tamás: szhv. közvetítéssel), jrut. *parast* (Kočiš 121); l. Schubert 517–9 is.

paráž 'glühende Kohlen, Glut' – *paráž* sl. lipt. (Palk; Jancs I; Loos III, 355; Mič II, 152; sl. Rank; Bny: NSM 6: 125), Kulpín: ohrablou soN viberala *paráš* (ŠtolcJ 250), Csa: *paráž* nesie (HVN 195), St. Pazova: *paráš* (s. gy.), Nbh: vezňi papek a ten *paráž* prehňni na druhí bok (KrupaŽ 79), Nl: *paráš/ž* (Roh 146); – **Szárm.:** **parážit'** 'parázsol' (Jancs I, 337).

A szláv eredetű m. *parázsol* 'rösten' igéből elvonással keletkezett m. *parázs* 'glühender Brennstoff, Glut' (1521?, 1577 k.: TESz) képződmény. Úgy látszik, régebben a kszk. nyelvterület északibb részein is ismerték, napjainkban jobbra a szk. nyelvszigeteken él. A *parážit'* a m. *parázsol* és a szk. *pražit'* nyomán keletkezhetett. Kérdés, hogy megvolt-e a népnyelvben, vagy pedig csupán Jancsovcics alkotása. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 449.

parduc 'Panther' – lewopard aliud est... *parduc*, tigr (Bern).

A lat. eredetű m. *parduc* 'ua.' (1405 k.: EWU). Mivel az *-s > -c* affrikálódás a magyarban következett be (l. *atlac* a. is). Bernolák adata kétségtelen magyar jövevényszó. A *pardus*, *pardusový* (1652: SasA 2: 43; HSSJ), *pard(úz)* (Kálal) magyar eredete (l. így Eliás 145; Király: StSl 3: 96 kérdőjellel) azonban korántsem bizonyos. Valószínűbbnek látszik, hogy a többi szláv azonosával együtt az ószlávon és latinon keresztül a görögből származik (l. Vasmer; Machek²; TESz). Az *a* bizonyára a *pard(úz)* hatására lett rövid. – L. még m. > rom. *parduț* (Tamás), szhv. *parduc* (UEISk), vend *párduc* (Flisz I, 130).

parfín 'Parfüm' – *parfín* (Buffa), *parfín* (Podk 308; GNS; Pk: s. gy.; l'ud. SSJ), *parfing* (SipM), Csa: iba samí *parfím* bola šecká vóna (HVB 234); – **Szárm.:** **parfínový** adj – *parfínový* (Nbh, Pk: s. gy.), *parfínový* l'ud. (SSJ); – **parfínovat'(sa)** 'parfümüz(ködik), – *parfínovac* (Buffa), *parfínovač (se)* (GNS), *parfínovat'* l'ud. (SSJ).

A ném. eredetű m. *parfüm* 'ua.' (1792: TESz) szónak népnyelvi *parfüm*, *parfüm*, *parfing* (uo.) alakváltozatai. A szk. köznyelvben használt *parfüm*, *parföm*, *parfüm* (SSJ) közvetlen előzménye egyaránt lehet a ném., a magyar, esetleg a francia is, de az *-im*, *-ín*, *-ing* végű változatok kétségtelenül magyar eredetűek, ahol az *-in(g)*

formák tréfás népetimológiával keletkeztek (l. TESz). Újkeletű jövevényszó, a városi, polgári élethez kötődve vált ismertté. – A magyarból: SipM.

paripa 1. 'Roß, Reitpferd' – A rengeteg adatból válogatva: Rakovo, 1567: dayte... sedlo na *paripu* (HSSJ), 1584: poruczam gemu gednu *paripu* cziernu (RadvLt I. o. IV. cs. 60. sz.), Spiš, 1592: 2 *paripi* sedly y z/uzdamy (PDS 79), Lietava, 1621: panských vozníkův a *parip* (KavL 150), 1624: kupilbych... nyaki *paripu* kmey pothere... (FejplT), 1656: *paripam* dalo se merek 24 (NádLt Okir I 289/A: 220), Nemšová: 1665: Ittem kupeno zjweho stribra na pansku *paripu* (SL 2: 329), Bytča, 1756: dano Kowaczowy od podkowany panskych kony *paryp*... (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 28), Brestovany, 1742: *paripi* (SN 14: 137), 1755: Skoreg skrz swog t'áški Porod Sloň porodí Slona, | Nežli zostaňe *Paripa* z leňiwého Koňa (Gavl I, 38), 1775 k.: *Paripa*, *Paripa*, *Equus spectabilis* (StSl 3: 96), 1795: z domagšich štír *Parip* (BajzaP 104), 1798: Dobrá *paripa* w behánj Nec nedbá sa psů sstěkánj (OSzK Oct Lat 652: 91b), *parypa* sl. (Palk), *paripa* (Bern; Jancs; Mič; Kálal; expr. SSJ) stb.; – **2.** 'verschnittenes Pferd' – Tk: *paripa* (BÉ 1971: 461); – **Szárm.: paripovat'** 'paripát lovagol' – 1755: *paripovat'* (Gavl² 447); – **paripník** 'paripákat tenyésztő' (Kálal).

A valószínűleg délkeletről meghonosodott (bizánci görög, esetleg szhv. közvetítésű) m. *paripa* 1. 'Reitpferd' (1528: EWU); 2. 'Hengst' (1732: uo.); 3. 'verschnittenes Pferd' (1786: uo.). Címszavunk terjedésének iránya, jelentése és kronológiája egyaránt m. közvetítésre mutat. A *paripovat'* keletkezésére hathatott a m. *paripáz* 'paripán lovagol' (Ball) képződmény. – A magyarból: CzambSl 127; Hauptová: Slavia 28: 527; Machek¹; Machek²; Király: StSl 11: 99; Gregor: NyK 68: 413–4 stb. – L. még m. > morva *paripa* (Machek²; Sulán 322–3), lengy. *parep(a)* (Brückner; Wołosz: StSl 35: 290), kukr. *paripa* (és vált.) (LizV 88, 615; Dezső: NytudÉrt 128: 79), rom. *parip* (Tamás).

pari'ta 'Schleuder, Ziehschleuder' – *pari'ta* (Malč: StSl 11: 99; SipM; Abov: JŠ 21: 100).

A szhv. eredetű m. *parityta* 1. 'Schleuder' (1416 u.: TESz); 2. 'Ziehschleuder, Zwille' (1906: uo.). Gyermekjáték neveként kései átvétel a kelszk.-ban. – A magyarból: Király: StSl 11: 99; SipM; Bartko: JŠ 21: 100. – L. még m. > jur. *pari'ta* (Kočiš 121).

párkan 'palánk, kerítés' – 1770: Nemož wilgest na plot wssak winde na *párkan* (Čap 82), *párkan* (LexNov 125; GNS).

A kfn. eredetű m. *párkány* 1. 'Schutzmauer, Schanze; Geländer' (1295: TESz; Mollay); 2. 'Gesims, Fries' (1585: uo.); 3. 'Rand, Kante' (1789: uo.). Az általánosan elterjedt szk. *parkan* (1473: Ryš 411; SSJ) változatot szintén szokták a magyarból magyarázni (pl. Kálal; SCS stb.), ami nem zárható ki, de legalább olyan joggal származtatható – miként a cseh *parkán* 'ua.'is – a kfn.-ből (l. Mihál: SR 25: 139; Machek² 435). A kszk. nyj. déli részein ismert első szótagbeli hosszú *á*-val hangzó *párkan* azonban m. eredetű, mivel az *a* > *á* nyúlás a magyarban következett be (l. TESz). – A magyarból: Matejčik: LexNov 125. – L. még m. > kukr. *párkan* (Liz 207), lengy. *parkan* (Wołosz: StSl 35: 291 kérdőjellel), rom. *párkán* (Tamás).

parlag 1. 'brachliegendes Nutzland, Lehde, Brachfeld; vernachlässigter Weinberg' – Skrabské, 1772: *gedna stranka (zeme) pallagom* stoi (Udvari 434), Čičava, 1772:... *oddelene su nehnogne pallagy* (uo.), *parlak* (SipM; Malč: StSl 11: 99; Mny: Atlasz), *parlag, parloχ* (GregPsz 255), Pl: *parloh* (NSM 3: 17), *parlag* (SipM; Bé, Rh, Rb: Atlasz; Abov: JŠ 21: 99; Acsa, Csv, Mi, Szs: ALKSM 11. és 35. térkép; Čerhov, Vinné, Zl. Moravce: SR 47: 333, 339), St. Pazova: *parlag/k* (s. gy.), Hložany: *parlok, parlak* (s. gy.), Szh, Tb, Si, Kc: *pallag* (Atlasz), Nó: *palak* (uo.), Pi: *barlang* (uo.), Bny: Na *paragoch* sme zbírali (NSM 6: 120), Plavé Vozokany: *pallag* 'vernachlässiger Weinberg' (SR 47: 333), V. Ďur: *parlag* 'ua.' (uo.), Pukanec: *viňiční parlag* (uo.), *parlag, pallag* nitr. (uo.); – **2.** 'egy darab(ka) föld' – Gemer: *parlak* (LS 1–2: 185), *parlag* (GNS); – **Szárm.:** **zaparložit'** 'elparlagosodik' – Hložany: *zaparložení* parlok (s. gy.).

A szláv eredetű m. *parlag* 'brachliegendes Nutzland, Lehde, Brachfeld' (1223?, 1238: TESz; OklSz), ill. annak nyj.-i *parrag, pallag, barlang* (uo.) alakváltozatai. Az *-oh/-och* szóvég bizonyára a régi szláv *prělogъ* folytatásaként általánosan használt *prieloh* 'ua.' (1587: HSSJ; SSJ), nyj.-i *préloh* (Kálal; 1. Machek¹) analógiás hatásának a következménye. A Gömör megyei 2. jelentés az 1. alapján keletkezett. A vajdasági Hložany-ban lejegyzett *zaparložení* keletkezésére hathatott ugyan a m. *elparlagul, elparlago(so)dik* (1598: OklSz), valószínűbbnek látszik azonban a szhv. *zaparložiti* (UElSk 405) ige közvetlen befolyásával számolni. Jobbára a kszk. és kelszk. nyelvterület délebbi részein, valamint a szk. nyelvszigeteken ismert tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; SipB 279; Király: StSl 11: 99; GregPsz 161; Udvari 434; Nižnanský: SR 47: 333. – L. még m. > szhv. *parlog* (UElSk), bolg. *párlag* (Décsy 52), jrut. *parlog* (és vált.) (Kočiš 121; UdV 57).

parnažák 'zsák, amelyben (főként utazáskor) ágy- és ruhaneműt tartottak' – Trenčín, 1597: *parnazak* geden, w tom *parnažaku* paplon... (HSSJ), 1655: za... Sukna Tlusteho na *Parnažak* ... (NádLt Okir I 289/A: 259), Ludanice, 1656:... *parna žak* no. 1, wtomze paplon no. 1. plachty no. 2,... (NádLt Okir I 633), Blatnica, 1685: *Parnažakj* 2. koženne, a geden Sukenny bylj (NádLt Okir I 829: 130), w petj *Parnažakoch* bylich ssaty (uo.), M. Kameň, 1704:... stwrta koža czyerna welika na *parnažak* (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), Zvolen, 1709: *Parnažak* nowy (PDS 73), Bytrany, 1718: že gemu *parnažak* z/baku z/koča skapal (JČ 23: 53), 1775 k.:... *Parnažak*, Coactile (StSl 3: 96), *parnažák* (Bern).

A *párna* 'Kissen, Polster' és *zsák* 'Sack' alkotta m. régi *párnazsák* 'ua.' (1539: OklSz; a jelentésre l. PP *coactilia* a. is) összetétel. Az egykori nemesi udvarházak jellegzetes szavaként került át a szlovákba, ahonnt a XIX. század folyamán kiveszett. – A magyarból: Király: StSl 3: 96; HSSJ. – L. még m. > rom. *părnăjác* (Tamás). – Vö. **piglpárna**.

parpištol' 'egy fajta pisztoly' – Krupina, 1691: *par pistol* na spusob polhaczika (HSSJ *polhák* a.), M. Kameň, 1704: *Par pisstoly* N 1... zeleny pinczetoczek N 1 (BalLt Kékkői urad. 29. cs.).

A *pár* 'Paar' és *pisztoly* (alakv. *pistol*, *pistoj* stb.) 'Pistole' alkotta m. *pár pisztoly* 'egy fajta pisztoly' szerkezet, ill. annak *pár pistoly*, *pár pisztol* változata, vö. 1620: 2 *pár pistolt*... (Horváth 172), 1639:... vagyon egy *pár pisztol* (uo.), 1641: Egy *pár szép pistoly* (uo.) stb. Esetleg alkalmi kölcsönzésként élt az egykori nemesi katonaság szókincsében.

parta, párta 1. 'Kopfputz, Kopfschmuck der Frauen, Art Kranz; Jungfrau kranz' – A rengeteg adatból csak válogatva: Jelšava, 1564: Daley *Parta Zlata*... (KrajčS 86 faksimile; ugyanezen nyelvemlék dátuma másutt 1567, l. SMS 16–17: 133; Jelš 210), 1568: za *partu* d 25 (LS 1–2: 343), Sp. Štvrtok, 1585: *party dwe* (PDS 74), 1609: sstirj *parthj* perlowe (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.), Dežerice, 1636: co sa tknie meg diewky Anny, ktera gešte w *parte* gest (HSSJ), 1643: Illone w *parte* zustawagíce tež po wadani... (SL 5: 163), B. Bystrica, 1676: *Partu* zamatovu novu (AGK 105), Turiec, 1716: sestirj w *partach* sucze... (JŠ 17: 21), 1775 k.: Párta, *Parta*, Anadema (StSl 3: 96), 1798: Ne každá to panna býwa, Co *pártu* na hlawe mjwa (OSzK Oct Lat 652: 102), *parta* (Bern; Kálal; Buffa; GregPsz; Žak 653; Hont 251; GNS; SSJ), *párta* (Jancs I, 337; GNS; Hont 251, 262; Kc, Szöd, Bcs: s. gy.), Af: na hlvu dávali *pártu* (Ondrus 226), Nbh: voľakedi boli tie *párti*... tarkavie (NSM 4: 98) stb.; – 2. 'szegély, perem' – 1870: Markus pomíkol na ten cieľ vlastný klobúk so širokou *partou* (LaskS II, 250), *parta* (Kálal); – 3. 'hutakalapács vasa' – *parta* (Kálal); – **Szárm.: partička** dem. – Omšenie, 1613: geden... zywotek..., zelenymy *partyczkamy* pramovany (SL 3: 80), 1647: za *partjčky*, ktere kyssasonye wzaly... (NádLt Okir I 289/A: 618b), B. Bystrica, 1685: Pat lahkych *partiček* kupenych... (AGK 105), B. Bystrica, 1723: ze zlatými *Partičkami* a nebo Galonmy Flory (SL 2: 252), 1834: Len *partičku* na hlavičku (NZ I, 125), *partička* (Bern), *pártička*, pártácska (Jancs II), Val. Belá: *partička* 'horný okraj kopytca' (SN 20: 628), *parcička* vsl (Kálal); – **partačik** dem. – B. Bystrica, 1685: Strichy a *partačik* na odeve... (AGK 105); – **partica 1.** 'párta; szalag' – H. Mičiná, 1572: zlata *partice* (PDS 69), Radvaň, 1608:... Na kitlu ystanom *spartyczjamj*... (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. Nr 2: 36), *partica* (Bern), *partica* (Kálal; SSJ); – 2. 'szegély, perem' – Omšenie, 1613: byele *partycze* w rukawich (SL 3: 81), M. Kameň, 1743: Na palenj Kotlik som *particu* som (!) sprawal (BalLt Kékkői urad. 34. cs.), 1775 k.: Kalap partája, Na klobuku *partica*... (StSl 3: 96), pártázat, *pártica* (Jancs), *partica* (Kálal; SSJ), Nbh: *pártica* (s. gy.) stb.; – 3. 'lábbeli szára' – Abelová: *pártica* (SN 20: 628), – **(za)pártovat'** '(fel)pártáz' – felpártáz, *zapártuvat'* (Jancs), pártáz, *pártuvat'* (uo.), pártáz... *partovat'* (Loos I, 525).

A kfn. kori bajor-osztrák eredetű m. *párta* (alakv. *parta*) 1. 'schmaler Geweberstreifen, Band; Kopfschmuck der Frauen, Art Kranz' (1330: Mollay 429; EWU); 2. 'als Sinnbild der Jungfräulichket bzw. Des Mädchenstandes' (1518 k.: uo.; TESz); 3. 'Saum, Bund, Stoffrand' (1539: uo.; további jelentéseit is l. uo.). Az első szótagban levő *a*, *á* magyar hangtani jelenség eredménye (l. uo.), ezért a szókezdő *p*-vel, a jelentés- és kultúrtörténeti azonossággal meg a kronológiával együtt címszavunk magyar eredete mellett szól. Természetesen az *a* hosszúsága

vagy rövidsége a régi adatok írásmódja alapján nem dönthető el. A 3. jelentés a 2. alapján a szlovákban alakult ki jelentéstapadással. A néprajzi hagyományok és vonatkozások okán Juhász 8, 18 úgy véli, hogy a *Ved' ti este parta do čela nevrastá* (Zát 92) és *Nekaždá panna, čo má partu na hlave* (uo. 87) szólás a m. *Fejébe sült a pártá*, ill. *Nem mind szűz, aki pártát tűz átvételén alapszik*. Vélhetően a népnyelvi *ostat' v parte* 'nem megy férjhez' (Hv I, 817; l. fent az 1643. évi adatot is), *ostat' pod partou* 'ua.' (Hv I, 817) ugyancsak a m. *pártában marad* 'ua.' (MSzK 547) állandósult szókapcsolat tükörfordítása (l. Gregor: StSl 13: 22). – A magyarból SzlJsz 905; Király: StSl 3: 96; Machek²; GregPsz 159; TESz; Hadrovics: UEISk 407; HSSJ stb. Görögből (Sochán: ČMSS 23: 65) és közvetlenül a németből (Machek¹; SCS; Rudolf stb.) való származtatása téves. – A magyar szó – közvetlenül vagy közvetve – más nyelvekbe is bekerült (l. MEW; SzlJsz: 905; Machek²; Tamás 595–6; UEISk 406–7; Décsy 52; Flisz II, 89).

partieka, partéka, portéka 1. 'Stück' – Likava, 1627: kupeno dve *parteky* Soly (BatthLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 28), Orava, 1628: za *Parteku* Soli fl 25 (EstLt Rep 29 Fasc L Nr 189: 11), Lietava, 1641: kupil na Solj w *partekach* a w zlomkoch ... (BatthLt Rsz 65 Lad Fasc 7), Orava, 1667: Polamana *Parteka* Solj (uo.); – **2.** 'Kram, Ware, Gepäck, Habseligkeiten (átv. értelemben is)' – Orechové, 1646: od... vozov..., na kterých... *partěky* a veci své prevázají (HŠ 7: 256), L. Ján, 1664: Poznamenani gineg *Parteki* pri Dome S. Yanskem (NádLt Okir I 713: 3b), Bratislava, 1676: namegu žadnu starost na *partěku* obzwlasse kdi peru a sussia ssatj (PDS 199), Štítinik, 1684: Tym, ktery *partyku* Petnehazyho z Lučenca wiezli (Gemér 4: 48), 1687: ssaibtisse wnych wsseljgakez *Parteka* No. 3. (NádLt Okir I 289/B: 683b), Brezová, 1698: ktery pansku *parteku* wozily do Liptowa (EstLt Rep 28 Fasc J: 66), Zvolen, 1702: Gestli/by wyedenskou, moravskou aneb polskou *partgekou* ssgel... (PDS 44), Čachtice, 1725: Od drobnejších *parteky* aneb materii hadbabnych... (SN 6: 302), 1763: mendicum instrumentum...: chudobna, a podlá *Partéka* (KamSl 512), Ond. Matiašovce, 1772: wino, dohany y gine *portiky* za penize woziwagu (AANy 12/F: 124), 1790: ... že bi to ból volajaká hajov s drahú wídenskú *partěku*... (BernP 133), *partéka* (Bern; Kálal; Ös: ŠtolcM 38; GregPsz 255; Bratislava: SR 57: 357), *portéka*, *partjeka* (Jancs), *partieka*, *portieka* (Mič; Kálal; Hv I), *portéka*, *portieka*, *portejka* (Kálal), Rozum drahá *partéka* (Zát 14), Kc: ani penazi, ani *portěki* 'se pénz, se posztó' (StSl 13: 20), Nbh: Añi *pari'ieka*, añi *peñ'izaze* 'ua.' (s. gy.), *portéka* (GNS), *porteka* (SipM), *partieka*, *pari'ieka*, *partéka*, *partějka*, *pori'ieka*, *portéka* (SSNU 240), *partéka*, *partieka* hovor. zastar. (SSJ) stb.

A korai úfn. eredetű m. *portéka* 1. 'Ding' (szn. 1400, kn. 1527: TESz; Mollay); 2. 'Kram, Hausgerat; Gepäck' (1553 u.: uo.); 'Ware' (1763: uo.), ill. annak *partéka*, *partika* (uo.) alakváltozatai. A *por-* formák és a 2. jelentésű adatok egyértelműen magyar eredetűek, mivel mind az *o*, mind a 2. jelentés kialakulása a magyarban következett be. A régi kihalt 1. jelentés a 2.-ból alakult ki jelentésszűküléssel a szlovákban, s nem valószínű, hogy a korai úfn. *partěke* 'darabka, rész' (l. Wahrig; Mollay 449) átvétele volna. A m. *é* szk. reflexióira

l. 15. p. Az *Ani penazí, ani portéki*-típusú szólás a m. *Se pénz, se posztó* (O. Nagy³ 390–1) tükörfordítása (l. Gregor: StSl 13: 20). – A magyarból: Melich: NyK 25: 300; LM 208; Szabó: LS 1–2: 184; Machek¹; Machek²; TESz; HSSJ stb. A latinból való eredeztetés (pl. Kálal; Király: StSl 3: 96 vagyilagosan; SCS; Majtán: KPP 274) téves, a németből (Király: StSl 3: 96 vagyilagosan; Rudolf) valószínűtlen. – L. még m. > kukr. *pórtijka* (LizV 618), rom. *portícuri* (Tamás), szhv. *parteka, partika* (és vált.) (UElSk 407–8), jrut. *portejka* (Udv 57), vend *partéka* (Flisz II). – Vö. **partiekaš**.

partiekaš, portiekaš 'Verkaufser, Warenhändler' – 1904: Já mán peníz na tisíce, | staré babe kúdelnice, | *partykášu* ešte více (SIFolk 696), *portekaš* (SipB 284; SipM), Rh: *portekáš* (NSM 5: 260).

A *portéka* (alakv. *partéka*) 'Ware' főnévnek -s képzős m. *portekás, partekás* 'rőfös kereskedő' (MTsz) származékszava. Napjainkban csupán a kelszk. nyj. déli pereméről tudom idézni. – Vö. **partieka**.

pasírozó 'paszírozó szita' – *pasírozó* (GNS).

A ném. eredetű m. *passzíroz* (köznyelvi *paszíroz*) 'durchtreiben, passieren' (1891: TESz; egyéb jelentésben 1787: uo.) igének *paszírozó* melléknévi igeneve, amely a *paszírozófa* 'Stöbel', *paszírozógép* 'Passiermaschine', *paszírozó szita* típusú összetétekből, ill. szerkezetekből önállósodott főnévvé. A szk. -ó szóvégre l. 13. p. Gömör megyei tájszó. – L. még m. > kukr. *pásírozóv* (LizV 615).

pasomán 'díszítő zsinór, szegély' – Budatín, 1595: Sukňe wibiganeho Atlasú zeleneho, *zpassamany* zlatymy (NRA Fasc 404 Nr 32), Kožyssek Czerweneho Axamytú, *zpassamany* zlatymy... (uo.) Orava, 1603: S kramu *pasomanov* nabral sem šyrokych na kožušek sweg žene (SL 1: 228), Lietava, 1654: ssubka čyerna Axamitowa podssyta brunatnu kytayku tež *pasomany* trema No 1. (BatthLt Lad 27 Fasc 7), Bojnice, 1763: ze sriberním *pasomanom* ze spodku obtyahnutá gedna sukna (StanD III², 317), XVIII. szmf.: má na nohavicích zlaté *pasománě* (Ant¹ 795), 1800: mentik s *pasománem* sriberným (Piesne 137), *pasomán* (Bern; Jancs II; Loos III; Kálal; Tvrký), *pasománt* (Bern), zelený klobúk bez striežky so sriebornými *pasamenty* (LaskD II, 243), *pasomán* zastar. (SSJ) stb.; – **Szárm.:** **pasománok** dem. – Nitra, 1733: *pasomanki* zlaté (HSSJ), XVIII. sz.: spodky na uske *pasomanky*... (uo.); – **pasománový** adj. – *pasománový* (Bern); – **(vy)pasománit'** '(fel)paszományoz' – *pasománit'* (Bern), fel-paszományoz, *vipasomántuvat'* (Jancs), *pasománit'* (Kálal); további származékokat l. Bern-nál.

A főként az olaszból meghonosodott m. *paszomány* 1. 'Borte, Tresse; Schnurverzierung' (1589: EWU); 2. 'Binde, Band' (1669: uo.), ill. annak *paszomán, paszamán, paszománt* (uo.) alakváltozatai. A *paszománit'* keletkezésére bizonyára indukáló hatással volt a magyar *paszományoz* (NySz) ige. Az egykori magyar nemesi viselet jellegzetes díszítő eleme volt a *paszomány*, s ezen az úton került át a szk. szóhasználatba is. Mind a kultúrtörténet, mind a hangtan magyar közvetítésre mutat. Sem a németből (Kálal), sem közvetlenül az olaszból (Tvrký; Machek¹) való származtatása nem fogadható el. A Laskomerskýtól idézett *pasament* alakra azonban hathatott a ném. *Posament*, esetleg a fr. *pasement* is.

– A magyarból: Halász: Nyr 17: 495; Hauptová: Slavia 28: 525; Gregor: StSl 15: 227–8; Machek²; SCS; HSSJ stb. – L. még m. > cseh *pasoman* (és vált.) (Sulán 323), rom. *posománt* (Tamás).

pasuš, pašuš 'hivatalos igazolás, igazolvány; útlevel' – Hranovnica, 1782: zadneho neznameho bez *passussa* prechadzagiciho človeka nepotreбно prepustit (HSSJ), Kežmarok, 1785: aby na czuczich bez *passussa* bludjczich lidy pilny pozor daly (JŠ 17: 40), a nikoho prez *passussa* ne puscily, který alje *passus* preukaze, takowy *passuss* skerz mudreho precitat daly (uo.), ssetke falečne *passusse* (uo.).

A lat. eredetű m. *passzus* (alakv. *passus*, *pasus*) 1. 'Durchgangsweg; Bergpaß' (1573: EWU); 2. 'Reisepaß; Personalausweis' (1693: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A mai szk. *pas* 'cestovný preukaz' (SSJ), régebbi *pasus* 'ua.' (1596: HSSJ); 'Durchgangsweg; Bergpaß' (1632: StSl 36: 136) azonban szintén lat. eredetű, részben ném. közvetítéssel is. Elavult forma, a magyarra utaló *-uš* szóvégre l. 48.7. p. – A magyarból: Gregor: StSl 36: 136–7. – L. még m. > kukr. *pasuš* (Dezső: NytudÉrt 128: 79), rom. *pășuș* (Tamás), szhv. *pasuš* (és vált.) (UElSk).

pašaš 1. 'utazó' – *pašaš* (Myjava: Kálal); – **2.** 'legény; férfi; ficsúr' – *pašaš* expr. (GNS; Nbh: expr. s. gy.), viete, že ten *pašaš*, s ktorým robíte ksefty (BallekP 125).

A m. *pasas* 1. 'Reisender' (1897: TESz); 2. 'Kerl, Patron' (1901: uo.), amely a fr., ill. ném. eredetű m. *pasasér* 1. 'Fahrgast, Reisender' (1835: uo.); 2. argó 'Person; Kerl, Patron' (1872: uo.) jövevényszóból keletkezett tréfás csonkítással. (l. uo.). Nem gyakori nyelvjárási szó. – Van a szlovákban *pašák* képződmény is, vö. *pašák* vulg. *pasas* (Hv I, 819; Hv II, 685), *pašák* hovor. 'legény' (Is), *pašák* hovor. expr. 'chlapík' (KSSJ 282), ez talán átvétel a csehől, vö. *pašák* 'ua.' (PS), morva *paška* 'ua.' (Bartoš), melynek eredete (m.?, fr.?, ném.?, tör.?) nincs tisztázva (l. Machek¹; Machek²; SESJČ).

paškov, paškon 'Vieh/weide' – Kolbasov, Choňkovce, Koromľa, Bunkovce: *páskou* (ASJ III/1: 100. térkép), Bcs: *páškov* (NSM 6: 187, 199), Ph: Pohov sa od samích *paškonov* (LamiR 168), Pét, Szs, Bcs, Tk, Kk: *paškov, paškó, paškou* (ALKSM 48. térkép).

A lat. eredetű m. *páskum* 'ua.' (1703: EWU), ill. annak *páskom, páskó* (TESz) alakváltozatai. A szk. szóvége alakulására l. 13. p. A kelszk. nyelvjárásban és a magyarországi nyelvszigeteken élő tájszó. – L. még m. > rom. *páscom* (Tamás), jrut. *paškov* (Udv 57).

patant'uš 'Kanonier' – Ilava, 1662: ... illavskeho zamecznika a *patantyussa* (SzkMv 106), který... pry nassem zamku illavskem na conventiu sluzy za zamecznika a *patyantussa* (uo. 106–7), Prešov, 1747: dala moga žena robit... w/ Beretinskeg, u *Patjantussa* (StSl 17: 95).

A belső keletkezésű m. *pattantyú* 'Geschutz (hauptsächlich Kanone)' főnévnek *-s* képzős *pattantyús* 'Kanonier' (szn. 1460, kn. 1544: OklSz) származék-szava (l. TESz). A m. *ú* a szlovákban egyaránt lehetett hosszú és rövid, a *pa'an-tuš* alakváltozat *t – t' > t' – t* metatézis eredménye. Kihalt szó, a régi katonai terminológia eleme volt. – A magyarból: Gregor: NyDt 177.

patelát, paťolát 1. 'egy fajta gyolcs' – Radvaň, 1608: kupyl sem Vlyane *Patelatu* Laktj osem (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr 2: 30b), 1609: geden konjecz *patalathu...* (uo. XX. cs.: 100), Omšenie, 1613: geden štuk *patyolatu* Tureczkeho (SL 3: 81), 1625 k.: [ručník] stureckeho *patelatu* (RadvLt 15. cs. II. o. XXIII. cs.: 102), sstwerte [!] rukawce spolskeho *patulatu* [!] (uo.), Smrečany, 1627: podwicžka gedna na tureczkem *patylatu* (PDS 71), Drietoma, 1629: Druhý ručnjk magjcy Turecke šitj na *patiolate* platnem podfutrowany (Holuby 166), Brezovica, 1659: *patelatu* na oplecka (PDS 92), 1775 k.: Igen vékony Patyolat, Welmi tenky *Patelat* (StSl 3: 96), Boca, 1825: fiertuch 8 1/2 riffa *patelátu* 3.7 1/2 f. – ... (HornL 181), 1825: Slavi etiam dicunt *patělat* et *paťolat* (Leschka 167), gyapot-gyolcs, *paťelát*, barchet' (Jancs), patyolat, *paťelát* (uo.), 1851: A ženi wid'iš w t'enkém *pacaláte* (Trokan 22), *pacolat*, *paťolat* (Czambel), *patelát*, *paťolát* (Kálal), *paťolat* (Žak), *pakilat* (Buffa), *paťolat* (Malč: StSl 11: 99; SipM), *paťolat*, *tapalát* (SIText 49), *patelát* nár. (Hviezd, Čaj...: SSJ), *pačolat* (GNS) stb., – **2.** 'egy fajta fejedő, fátyol; kendő' – Zvolen, 1679: geden *patelat* na hlawu (HSSJ), Krupina, 1697: *patelat* na hlawu... (uo.), Bcs, 1761: *patelat* geden na hlawu (ProtCs 8), 1775 k.: Patyolat, *Patelat*, Calantica – Török Patyolat, Turecky *Patelat*, Cidaris (STSl 3: 96), *patělat*, *paťolat* sl. (Palk), *paťolat* (Bern; Žak 653); – **Szárm.: patelátky** pt. dem. – 1832: Nejdražší co na světě jsou látky | ... muselíny, nachy, *patelatky* (KollárB 275); – **patelátový, paťolátový** adj. **1.** 'patyolat-' – Uhorvec, 1609: gerden rubok *patalathowj* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.: 100), P. Bystrica, 1611: Druhý ssatek *patelatowý...* (SP 27: 355), 1613: Osem pak s particzkamy, zkterichžto gsu dwa *patialatowe* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.: 91), Sl. Lupča, 1627: gednu krasnu *Patalitovu* hedvabem y zlatem... (SL 1: 316), Smrečany, 1627: podwicžka... *patilatowa* gedna... (PDS 71), Lietava, 1654: fffertusska *ffatyelatowa* No 1 (BathtLt Lad 27 Fasc 7), Bratislava, 1667: rukawicze *patielatowe* (HSbor 4: 437), Klobušice, 1670: *Paczolatowe* rukawcze No 8 (PDS 85), Nye, 1787: nowy prustflek *patjolatowy* (Tirp 3: 131), Bcs, 1811: gedna hodbabna ssata adruha kwetjsta *patelatowa* (BcsIr V. 28. a. 30. 2. dosszié), *paťelatoví* (Jancs), *patelátový* (Kálal), *paťelatova* kikla (GNS); – **2.** 'leheletfinom, -vékony' – 1874: V tom sa mi... ohlási *patelátový* ženský hlas (LaskS II, 44), 1877: *Patelátovým*, umierajúcim hlasom nás uist'ovala (uo. 145), Hlas *patelátový* (tenký) (Zát 236).

A kellően nem tisztázott eredetű (l. TESZ), az EWU szerint belső keletkezésű m. *patyolat* 1. 'feines schneeweißes leinwandartiges Gewebe' (1515: uo.); 2. 'Art Kopfbedeckung, besonders Turban' (1542: uo.), ill. annak *patyalat*, *fatyolat* (uo.) alakváltozatai. A szk. változatokban levő *e*, *i*, *c*, *č*, *k* nyelvjárási módosulásokkal keletkeztek. A *tapalát* forma $p - t > t - p$ metatézissel, a *patelat'* pedig $t' - t > t' - t'$ távolsági asszimilációval alakult, az *-át* szövégeben az *á* analógiás hatás eredménye. A *patulata*-ban levő *u* nyilvánvalóan írnokei tollhiba az *o* helyén. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 495; Czambel; Kálal; Šmil 49; Fedák: SbŠkult 457; Szabó: LS 1–2: 187; Király: StSl 3: 96; Mihál: JŠ 189; Hauptová: Slavia 28: 525 stb. Az ol. *fazzoletto*-ból való származtatása (Sochán: SP 27: 58) minden szempontból téves.

– L. még m. > cseh *pačolát* (Sulán 325–6), kukr. *pôčolat* (LizV 618), rom. *potilát* (Tamás), szhv. *pačolat*, *pačalat* (UElSk), szl. *pačolât* (Plet).

patič, patěčne pt. 'Masern; Scharlach; Pocken' – 1848: *patěcs*, *patečne* (Jancs), *patěčne*, *patěcs* (uo. II), *patěčne* (Kálal), Bny: *patič*: To vihádzalo aj barkedí... (NSM 6: 139), Szp: Bol aj svetlí *patič* aj červení *patič*. Také drobučké červené bopki, hovorili, že *patič*... (uo.), Jásd: Keď d'eři boli *f patiči* (uo.).

A talán ném. eredetű m. *patěcs* (alakv. *patics*, *petics*, *petěcs* stb.) 'Ausschlag, krankenhafte Hautveränderung; epidemisch auftretende Infektionskrankheit mit fleckigem Hautausschlag, Fleckfieber, Scharlach usw.' (1705: TESz; EWU). Címszavunk magyar eredetűt a magyarban keletkezett első szótagbeli *a* (l. uo.) jelenléte igazolja. A plur. *patěčne* végződését a *petěčne* (< régi ném. *petetschen*: uo.) analógiája magyarázza. Gyakoribbak a *pe*-vel kezdődő formák, vö. 1760: Pri *petečech* sice tež pripomenite znaky (TSMed 61), 1763: Papalae Osypky, *Peteče* (KamSl 599), 1816: červené Flaky... sú Ludskim *petěčom* popodné (HowL 78), *peteče* (Bern), 1872: tetka nám leží v *petěčnách* (LaskS II, 123), *petěče*, *petiče*, *petěčne* (Kálal), *petič* (GregPsz 256) stb. Ezek bizonyára a németből származnak, de az *é*-re, *í*-re való tekintettel számolni lehet a magyar hatással is. – A magyarból: Kálal; Machek¹; Machek²; Palkovič: ZFFUK 41: 168.

patika 1. 'Apotheke' – *patyka* (Kálal), *patika* (SipB; SipM; Malč: StSl 11: 99; GregPsz), Jd: ňech napiše lístek do *patiki* (LamiB 101); – **2.** 'Arznei' – Vs: je draší jak *patika* (StSl 13: 30); – **Szárm.: patikár** 'Apotheker' – *patikar* (Malč: StSl 11: 99; SipM), *patikár* (GregPsz); – **patikárka** 'Frau des Apothekers' – *patikarka* (SipM).

A lat. eredetű m. *patika* 1. 'Lagerhaus, Magazin; Laden' (1405 k.: TESz); 2. 'Heilpflanzenladen; Apotheke' (1544: uo.); 3. 'Heilmethode; Arznei' (1787: uo.). A szókezdő *a*-hiánya, valamint a kronológia és a szóföldrajz alapján címszavunk egyaránt magyar átvételnek minősül. A *patikár* képződmény végződésére l. a lat. eredetű szk. régi és nyj.-i *apatekár* (1569: HSSJ) végződését. – A magyarból: Király: StSl 11: 99. – L. még m. > kukr. *patika* (Liz 107), rom. *potică* (Tamás), szhv. *pateka*, *patika* (UElSk), vend *patika*, *potika* (Flisz II).

patka 1. 'kemencepadka' – *patka* sl. (Palk), *padka* sk. (Kollár: Jg III, 7, Mič II; Kálal), St. Pazova: Vuokou peci bola lavic al'ebo *patka* (ŠtolcJ 265), *patka* (De: NSM 2: 23, 22. ábra Nye: NSM 3: 270; ČNS), Nbh: pri peci nočak bola *patka*, tam na uhl'e... (NSM 4: 47), Csa: ... potom do pitvora pod koch. Tam boři *patke*, tam si sadři (NSM 3: 196), Kulpín: na *patki* bívalo ohňisko (s. gy.); – **2.** 'kispad, lóca' – *padka*, *patka* (Jancs), póczik, *patka* pred dommom (uo.), Szs, 1895: *patka* (NyK 25: 300); – **Szárm.: pato(č)ka** 'zápecí' (Kálal).

A déli szláv eredetű *pad* 'flacher Rücken eines Hügels; Dachboden; Bank' főnévből *-ka* képzővel keletkezett m. *padka* 'Bänkchen; Ofenbank' (1716: TESz; NySz II, 1212; a szó jelentésére bővebben l. MNL) képződmény. Címszavunk nem azonos a nyelvjárási *patka* 'valaminek az alsó része, vége, pereme stb.' (Bern; Loos III; Ripka 207) kifejezéssel, amely az összsláv eredetű *pāta* 'sarok' deminutivuma (l. Machek¹; Machek²). – Csanádalbertin van *patkázovat* is, vö.

1942: Jeszeni Zarobok... za *patkazovanyja* (BÉ 1970: 147), ami a m. *padkáz* 'útpadkát készít' ige helyi átvétele. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 449; Melich: NyK 25: 300; Király: SIPrag 1966: 138 stb. – L. még m. > jrut. *patka* (Udv 57).

pazalovat' 'keres, kutat valamit' – *pazalovač* expr. (GNS; VŠG 5: 229).

A bizonytalan (talán szhv.) eredetű m. *parol* 'verschwenden' (1598: TESz) igének népnyelvi *pazall* (XVII. sz.: uo.) alakváltozata. A szlovákban a jelentésmódosulást az eredeti jelentés elhomályosulása és az expresszivitás magyarázza. Gömör megyei tájszó.

pecek, pecok 1. 'Stift, Pflock, Knebel, Knappe' – peczek, *pecok* (Jancs), 1872: *Peczeg* Peczeg (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a.: 4b) Nbh: *pecek* (s. gy.) NI: *pecok* (Roh 389); – **2.** 'fakolonc, fadarab (kötelen)' – NI: *pecok* (Roh 384, 389); – **Szár.m.: peckový** adj. – peczkes, *peckoví* (Jancs); – **(vy-, za-)peckovat'** 'felpeckel; bekapcsol' – peczkel, *peckuvat'* (Jancs), felpeckel, *vipeckuvat'* (uo.), NI: tan sa *zapecká* ten pecok, keď viaže, χι'í naň kravu (Roh 384, 389).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *pecek* (alakv. *pöcök*) 'Stift, Pflock; Knebel, Knappe' (1405 k.: TESz). Az *-ek* szóvég helyén az *-ok* analógiás módosulás a kszk. nyj.-ban (erre l. KrajčP 29–34; 47.3. p.). A *peckový, peckovat'* keletkezését nyilván elősegítették a m. *peckes* (1427?, 1522: TESz), *peckel* (1664: uo.) képződmények. Jobbára az alföldi szk. településekre jellemző tájszó.

pečenešütö 'Spieß; Bratpfanne' – L. Hrádok, 1659: *pečene šütü* No 2 (NádLt Okir I 620), 1660: Wtęto Kuchiny... *pečzene šütö* N 2 (uo.).

A *pečsenye* 'Braten' és *šüt* 'braten rösten' igének *šütö* melléknévi igeneve alkotta m. *pečsenyesütö* 'Spieß; Bratpfanne' (1586: RadvCs II, 61) összetétel. A nemesi konyhák felszerelési tárgya neveként talán nem is csupán alkalmi jövevényszóként fordult elő ezen körökben. Az *ö, ü* használatára l. a **17.; 19.** pontokat.

pečovič 'szolgalelkű, maradi felfogású személy' – 1849: Kde sa o zachránanie tohoto násilníctva maďarčiny jedná: tam je najhorší „*pečovič*” s Kossuthom tuho spriatelény (Rapant IV/2: 345), Prešov, 1849: Do pribitku každi *Pečovič* z radosti očakaval prichod totich novich hosti (MTA Ms 4816/114: 9), Časom sa stal dr. Toelg, ako dobrý *pečovič*, kráľovským radcom (LaskD II, 352–3).

A m. pejor. *pecsovics* 'az aulikus kormánypárt túlbuzgó, szolgalelkű híve (a Habsburg uralom idején); szolgalelkű, maradi politikai felfogású személy' (1844: TESz), amely gróf Festetics Rudolf Tolna megyei földbirtokosnak *Pecsovics* nevű kormánypárti tisztartója nevéből keletkezett gúnyolódással (uo.; MTF II, 100). A SSJ-ban Vajanskýtól idézett elavult *pečovič* (*pečovičský, pečovičstvo*) véleményem szerint szintén ide sorolandó, mivel a szótárban megadott 'felcser' jelentés aligha helytálló.

pedig '(und) doch, aber' – Gemer: *pedik* je pekni (LS 1–2: 185), *pedig* (SipB 280), Malč: *pedik* idősebb generáció (StSl 11: 99), Tb: tak smažá, pražá..., jak kebi boli bohatí, *pedig* ništ němajú (s. gy), Rh: Aj mi sme šest' deťi mali, *pedig* ta len sme ňekceli, a len sme mali (NSM 5: 399), Bajša: *pedig* velmo lúbi prínt' do

Bajše (ŠtolcJ 95), *pedig/k* (SipM), Nbh: *Pedig* zme obidvaja z mojin manželon choďil'i do robot'e (KrupaŽ 66–8), Nye: a *pedig* ňebola... (KultTr II, 564).

A belső keletkezésű m. *pedig* 'ua.' (1498: TESz) kötőszó és határozószó. Szlovákia déli, délkeleti részein erősen elavulóban van, de a nyelvszigeteken ma is élő eleme az ottaniak szókincsének. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; SipB; Király: StSl 11: 99; Gregor: AnUB 16: 210 stb. – L. még m. > kukr. *pedig* (LizV 88; Dezső: NytudÉrt 128: 79), rom. *pédig* (Tamás), jrut. *pedig* (Kočiš 121).

pej, pejo ' (barna színű) ló' – Žemberovce, 1496: Laurentius *Pejo* szn. (Bakács 223); – L. Hrádok, 1655: Virczasta *Pey* čierna (NádLt Okir I 620), 1658: Dal sem podkuwaty Kondora a *Peya* (NádLt Okir I 632), Ludanice, 1661:... kučerawy *Pey* černohriwy... (NádLt Okir I 289/B: 73), L. Hrádok, 1701: od Wyčistenia *Peja* mladeho (NádLt Okir I 663), Trenčín, 1713: béreske kone *pege* 2 (HSSJ), Sološnica, 1718: try konye *peie*... (uo.), M. Kameň, 1721: z Praznowskich Deresska, druha spraznowskich *Pej*, od neg zrebicza *Pej* Ročsačka (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), Levoča, 1786: cserni *pejkuon* presz znaku (HSSJ), *pejo* (Mič; Kálal; Garaj; SSJ), *päjo* (LexNov 112), Brestovany: *peja* (SN 14: 142) stb.; – **Szárm.:** **pejko, pejka** dem. expr. 'ua.' – 1658: od Faka, Virčziho a *Pejka* (NádLt Okir I 632), *pegko* (Bern), Tk, 1829: kona *pegku* (SIKoml 333), *pejko* (Jancs; Kálal; Garaj; Iud. Is; Selenča: ŠtolcJ 106; GregPsz; GNS; expr. SSJ), *pejko*^u (SipM), *pejka* (Brestovany: SN 14: 142; NI: Roh 147); – **pejek** 'ua.' – *pegek* (Bern), *pejek* (Kálal); – **pejkóš** 'ua.' (Vsz: s. gy.); – **peja(s)tý, pejistý, pejavý, pej(k)ovatý, pejovastý, pejkavý, pejkový, pejkastý** adj. – L. Hrádok, 1653: *Pegowata* czerno chwosta No 1 (NádLt Okir I 620: 12), Ludanice, 1661: *Pejowate*, černohriwe... (NádLt Okir I 289/B: 73b), Likava, 1664: *Peikasti* černohriwy Ko[n]jik No 1 (BatthLt Rsz 29 Lad 25 Fasc 29: 110), *Peikowata* czerno hriwa No 1 (uo.), 1702:... kobilu *pejowastu* (NádLt Okir I 620: 177), M. Kameň, 1717: Prazniwka *Pegata* dwogročna... kriwa kobola *pegasta* (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), 1721: Kriwa zbilu nohu *peyista* (uo.), Konik *pegisty* (uo.) *pegkowi* koň (Bern), *pej, pejistý*... (Jancs), *pejkaví, pej* (uo. II), Tk, 1852: kobola... *pegista* (SIKoml 333), *pejkavý, pejkový* (Kálal), Brestovany: *pejavý, pejkavý* (SN 14: 142) stb.

Az ismeretlen eredetű m. *pej* 'braun (Pferd, selten anderes Tier)' (1270: TESz). A *pejo*-ban az *-o* a szlávban, így a szlovákban is gyakori hipokorisztikus képző (l. Letz 62), a *peja* alakváltozat *-a* végződése későbbi keletű, s a kancákra állandósult, a *pejko* bizonyára szk. képződmény és nem a m. *pejkó* (1787: TESz) demin. átvétele, mint erre az előfordulási időből is következtethetünk. A melléknévi formákra l. Gregor: HungSl 1983: 720 és 36. p. Egyébként a *Pejo, Pejko* gyakori lónév is (l. Agrik 8: 173; 175). – A *pej* a magyarban számos összetételben is megtalálható (l. TESz), s ezek némelyike, talán nem is mindig alkalmi átvételként, a nemesi udvarok szóhasználatából is idézhető, mint pl. a *barnapej, kegyespej, sötétpej, világospej*, vö. L. Hrádok, 1655 (szk. szövegben) *Barna Pej*... (NádLt Okir I 620), Hybica, 1657: *Barna pey*, na pisku byele mesto N 1 (uo.), L. Ján, 1683: *Barna Pej* samy (uo. Okir I 691), L. Hrádok,

1689: Kupily Pak: gednu klusu *Barna Pejovatu* (uo. Okir I 663), 1702: *Barna Pej Konik* (uo. Okir I 620); L. Hrádok, 1657 (szk. szövegben): *kedes Pey* (uo.) M. Kameň, 1721: *Kobila Seötét pej Lisa* (BaLlt Kékkői urad. 29. cs.); L. Hrádok, 1689: *Tretiu kupil vilagos pei* (NádLt Okir I 663) stb. Jancsovicsnál van *žltopejistý* melléknév is, vö. sárga-pej, *žltopejistí* (Jancs) ez a m. kifejezés félkalkja. Aminthogy az 1786. évi *pejkuon* (1. fent) is a m. *pejló* (1574: NySz II, 615) részfordítása. – A magyarból: Király: SIKoml 333; Gregor: NyK 68: 409–10; uő.: HungSl 1983: 68. – L. még m. > rom. *péi* (Tamás). – Vö. **barna**.

pelda, pilda 1. '(Vor)bild; Beispiel; Paralel' – 1641–50: *Nebo mezy ginym Naučenym, ktereby se mohlo sneho prekladati, a naplac prynasseti, dwognasobny Cel, Figuru, peldu, a nebo wymalowany na sobe nese a wsobe obsahu* (Post 43), *Tato Hjstoria anebo tento Geruzale[m] nesl Typ, peldu a neboljzto Obras onoho duchowneho a S[wateh]o Geruzalema* (uo. 56), XVII. sz.: *tela našeho spogenj ozdobna gest negwizšeg mudrostj pelda* (HSSJ), XVII. sz.: *Usilowal sem se..., abych mogim Nasledownjkům w tem samem Practicam paraboljce aneb wpildoch a ffigurach tak take prislowych rozličnych ukazal a zgewyl...* (OSzK Duod Slav 3: 61–61b), 1735: *Effigies Das Bild, Contrefait. Kép, ábrázat. Obraz, pilda* (CellB 191), 1758: *obraz a pelda... szpojenya* (KNyNyE 260), 1775 k.: *Példa, Pjlda, Typus exemplar* (StSl 3: 97), *pelda* (Malč: uo.; SipM); – **2.** 'ügyetlen, nehézkes, együgyű nőszemély' – Tis. Hámor: *pilda* expr. (GNS); – **Szárma.: peldovat', pildovat'** 'példáz' – 1735: *Lineo, delineo...*, *čárky táhnu, poznamenávám, pil'dugi* (CellB 342), *Formo...*, *formálok, ábrázolok, pűsobjm, pel'dugi...* (uo. 207), 1758: *tzo znamená a pelduge* (KNyNyE 260), 1775 k.: *Példázom, Pildugi, Configuro* (StSl 3: 97), 1798: *Spánj smrt' nassj pilduge, Postel pak hrob ffiguruge* (OSzK Oct Lat 652: 110b), Malč: *peldovatz* (StSl 3: 97); – **peldovanie, pildovanie** 'példázat' – 1735: *Informatio...*, *Formálás, oktatás. Peldowanj, wyvcowanj* (CellB 208), 1775 k.: *Példázat, Pildowanj, Typus* (StSl 3: 97).

A kfn. kori középnémet eredetű m. *példa* 1. 'Beispiel, Vorbild' (1372 u.: Mollay 431; EWU); 2. 'Gleichnis' (1456 k.: uo.) 3. 'Prototyp, Urbild' (1519: uo.); 4. 'lehrhafte Erzählung, Paralel' (1519: uo.); 5. 'Bild, Figur, Standbild' (1531: uo.); 6. 'Abschrift; Exemplar' (1560 k.: uo.); 7. 'Symbol' (1585: uo.) 8. 'scheußliche, ekelhafte Person' (1860: uo.); 9. 'mathematische Aufgabe' (1887: uo.). A szk. adatokból elég nehéz behatározni a szó pontos jelentését. Annyi bizonyos, hogy az megegyező a magyarral, a 2. jelentés azonban a szk. népnelyben alakult ki, feltehetően a m. 5. és 8. jelentés alapján (is). Mind a hang- és jelentésben, mind a kronológia magyar eredet mellett szól. A *peldovat', peldovanie* keletkezését elősegítették a m. *példáz* (1416 u.: TESz), *példázat* (1416 u.: uo.) származékok. A m. *é* (~*e*) helyén jelentkező szk. reflexiókra l. **15. p.** Kiveszőben levő tájszó. – A magyarból: Király: StSl 3: 97; SipM; HSSJ. – L. még m. > kukr. *pilda* (LizV 88, 616; Dezső: NytudÉrt 128: 80), rom. *pildă* (Tamás), szhv. *pel(j)da, pilda* (UElSk 409–10), szl. *pelda* (MEW; LM; TESz), vend *példa* (Flisz I).

pengov 1. 'Silbermünze' – 1873: a síce tisíc zlatých *pengöben* v sporitel'ni (ChalD 378); – **2.** 'magyar pénznem' – Csa; 1936: 50 *Pengov* (BÉ 1970: 143), 1937: Jarni zarobok: *Pengo* 72. 22 (uo.), Pi: tri *pengovi* (Ondrus 240), Malč: *pengöu* (StSl 11: 99), *pengöv* (SipB), *pengöu'* (SipM), Nbh: To boľi 1200 *pengovov* (KrupaŽ 66), *pengou* (Pi: Ondrus 241; Ks: s. gy.; ŠtolcJ 59), *pengö* neskl. (SSJ; SCS), *pengi* pt. (SSS).

A *peng* '(dünnerer Metallgegenstand beim Anschlagen) einen klingenden, metallenen Ton geben' igének főnevesült *pengö* (nyj.-i *pengöü*) melléknévi igeneve, amely 'Silbermünze' jelentésben 1808 óta van adatolva (TESz; további jelentéseit is l. uo.), s 1927. január 1-jétől 1946. augusztus 20-ig magyar pénznem volt (uo.). A pénzegység hivatalos neveként a pénzvilág is használta, vö. ném. *Pengö* (FWb; Wahrig), lengy. *pengö* (SWO), *pengö* (Wołosz: StSl 35: 291), or. *pengo* (Hollós 51–2), ukr. *pengiv* (Liz 104), rom. *penghéu* (Tamás), szhv. *pengö* (Klaić), szl. *pénge* (SSKJ) stb.; 1. Schubert 522 is. – A m. -ő, nyj.-i -őü szk. reflexióira l. **17.** p. Chalupkánál stíluselemként értékelendő. – A pilisszántói *pengöš* 'Münze von einem Pengö' (Greg Psz 255) az -s képzős m. *pengös* 'ua.' (ÉrtSz) származékszó helyi átvétele. – A magyarból: SipB; Király: StSl 11: 99; ŠtolcJ 59; SCS stb.

penz, penc 'Geld' – Boca, 1590: Summa za fryssowaneho zlatta y ssmelczgoltom wedle czimentczeduliech na *penzech* vczini... (Blanár 48), Gemer, 1697: magu platyt ... po padesat a gednem *penczy*, a z Buchwaldu po čtiriraczet [!] *penczy* Osem (SPIN 2: 305), *penc* (Detva: Kálal), Sl. Ľupča (a okolie): *penc* (SMS 19: 442).

A szláv eredetű m. *penz* 'ua.' (kn. 1229: TESz). Az általánosan használt ószláv eredetű szk. *peniaz(e)* (és alakváltozatai) kiszorító hatása következtében csupán a kszk. nyj. egyes részein fordul elő. A -c zöngétlenülés eredménye, a m. *é* helyén levő *e* a *peniaz* analógiás hatását mutatja. A bocai *penzech* esetében gondolni lehet esetleges írónoki elírásra is, mivel egyéb alkalmakkor ugyanott a *penez* alak fordul elő. – A magyarból: Kálal. – L. még m. > kukr. *pinz* (LizV 88, 616; Dezső: NytudÉrt 128: 80); l. még Schubert 522–4. – Vö. **felfinz**.

perec, perac 1. 'Armband; kreisförmiges Schmuckstück' – L. Ján, 1597: *peracze* zlatie na ruky (HSSJ), Budatín, 1675: Jest Sluka perlowa. a *perecze* diam. robene (SzunyLt), Radvaň, 1705: zlate *perecze* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), Par *Pereczy* zlatich z Tabliczkamy... (uo.), 1721: retas... ktomu *perece* dukati 20 (uo.); – **2.** 'Art Gebäck, Brezel' – 1666:... byalossou rozdilne podstaty gsau:... zemle, *peretce*... (HSSJ), 1752: s makem pľžiky, *perace* (Ant² 490), *perac*, *perecz* (Jancs II), ešte len nedávno upiekli veliký pletenec (mrváň, *perac*) (DobšO 116), *perace*, *pletence*, *mrváne* (DobšP III, 487), *perac*, *perec* (Mič; Kálal; SipB), Tk: roške... a *perace* (Ondrus 234), *perec* (Buffa; GregPsz; SipM), Malč: *perece* plur. (StSl 11: 99), *perec*, *pärec* (GNS), Nbh: *peraca* (s. gy.); – **3.** 'Ring' – *perace* pt. (Kálal), *perac* (LexNov 151; NI: Roh 147); – **Szárm.:** **perecok, perecik 1.** demin. – *perecik* (Buffa), Malč: *pereciki* (StSl 11: 99), kupila u varošu *perecok* (uo.), *peráčok* (GNS); – **2.** átv. 'Nichts' – Malč: *perecok* (StSl

11: 99), *Perecok* ci dam na nos (uo.); – **perecník** 'pereces' – Jelšava, 1573: *Perecznik* (Ila II, 463), Jelšava, 1573: *Mattheus Perecznik* | *Urbanus Perecznikh* (Urbok 320), Jelšava, 1584: *Bereznik* (Ila II, 463), 1598: *Perecznik* (uo.), 1652: *Pereznik* (uo. 465), 1666. *Peracznik* (uo.); – **perecár** 'pereces' – Jelšava, 1657: *Pereczár* (uo. 466).

A kfn. kori magyarországi bajor-osztrák eredetű m. *perec* 1. 'Art Gebäck, Brezel' (1395 k.: Mollay; l. még TESz; EWU); 2. 'Kreis, Ring; Kranz' (1519 k.: uo.); 3. 'Armband; kreisförmiges Schmuckstück' (1551: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A szókezdő mássalhangzótorlódás feloldása a magyarban történt meg (l. *garádiče* a. is), címszavunk tehát m. jövevény. Ellenben közvetlenül a németből való: *praclík* 'ua.' (1636: HSSJ; Machek¹; Rudolf). A m. e helyén levő szk. a hangra l. **14.2.** p. A nagybánhegyesi *peraca* a szing. gen. eset nominativuszi felhasználása (erre l. Király: StSl 7: 8 kk.). A korai *perecník*, *perecár* származékszavak bizonyára foglalkozást jelölő személynévek, hogy azonban perecsütőre vagy perecárusra vonatkoznak-e, az nem dönthető el. – A magyarból: Šmil 15; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; StanD I², 396; I³, 441; Machek¹; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *pérec* (LizV 616), rom. *péreț* (Tamás), szhv. *perec* (UEISk).

pereg 1. 'hegymester, hegybíró' – Beckov, 1508: Pawel Koynath, Ondrzej Czilik, *perogowe ty czasy* (SČL 81), Tehdy sused nass ma giti k *peregom...* (uo.), Trnava, 1563: Regyster na Ruženu horu za pana *perega* Andrea Palowicza (JŠ 6: 46), Trnava, 1575: zaplatil pred panem *peregem* (Agrik 6: 242), Trnava, 1643: naten Czas pan *Peregh...* (uo. 240), Sl. Grob, 1674: richtar a *pereg* (UdvUrb 253), Istebné, 1679: Ponevač tenže sprava jinače *perej* vyvoleny do hory vnohadskej... (Agrik 11: 103), Zlatnovice, 1696: Žádný... any žádné ovoce mimo *Perega* pri vrchnosti zbíratí nemá (Kah 88), Dubnica, 1696: *Perej* ma pilny pozor dati pri hore vnohadskej (Agrik 11: 91), Trenčín, 1716: Času vinobrani, pri hodnovernych lidi a *perejov* (HŠ 1: 323; Agrik 11: 87), Brestovany, 1730: za... *pereka...* (JŠ 9: 229), Sl. Grob, 1767: *Peredy* plur. (UdvUrb 253), Rača, 1768: *Peredzi*: | Mathias Csik... (SzkMv 68), Zlatovce, 1767: pri pritomnosti za *pereka* (Agrik 11: 98), horní... vulg. *pereğ*, *pereğmagster* (Bern), Čataj, 1842: To se stalo za *peregoch* Fleischhacker Jana a Michala Stankovič (SN 18: 619) stb.; – **2.** 'szőlőpásztor, csósz' – okr. Trnava, 1805: Ponevač my obec Radošovska z richtara a *peregov* byti nemožeme (ListyP 286), richtar a *pereci* naši (uo. 289), Malé Karpaty, 1836: skrzeva *peregov* (SN 8: 14), *pereg* (Ripka 282), – **Szärm.:** **peregov** adj. poss. – Trnava, 1597:... aby *peregowem* mocy boly (JŠ 6: 64), Pukanec (a okolie), 1749: Birowa, aneb *Peregow*a powinost (NpSbor 6–7: 196); – **perecký** adj. – Čachtice, 1632: *Kniha Perecka* (EtheyCs 59), Trnava, 1643: *Knyhy Pereczke* (Agrik 6: 240), Istebné, 1682: to se dokonalo v dome *pereckem* (Agrik 11: 107), Prievidza, 1748: do knihy *Paraczkeg* (HornN 1: 83), 1758: gsu zwolenj *Za Peraczkou* Czechu *Peraczkeho* (uo. 82), horníckí Syn. *pereckí*, *pereğckí* (Bern), Malé Karpaty, 1838: vinohradu tento do protokolu *pereckého* sa zapísal (SN 8: 14); – **perectvo** 'hegybírótság' –

Trnava, 1599: za *peregstwi* Adam Zamecznika (JŠ 6: 65), 1676: Za *Perecstwy*... na ten čas woleneho Perega... (OSzK Quart Slav 74: 193), Prievidza, 1681: Za *Perectwý* Pana Joannesa Končeka... (HornN 1: 75), 1699: Za *Peredstwy*... Jana Rumana... (OSzK Quart Slav 74: 60), horníctví vulg. pereřmagsterstwo, pereřstwo (Bern), vulg. *perectwo* (uo. III, 2074) stb.

A magyarországi úfn. eredetű m. *peregmaster* 1. 'Vorgesetzter eines Bergbaueviers' (1570: Mollay); 2. 'hegymester, hegybíró' (1578: AnUB 4: 128) összetétel *pereg-* előtagja, amely a 2. jelentésben önmagában állva a magyarban is élt, vö. Komjatice 1717: Fő Peregh Mester Tarnaj Mihaly... Ifiu *Peregh* Suba Danjo (OSzK Quart Hung 1105: 13), *Peregh* Uram házánál (uo. 14b) stb. A ném. *Bergmeister* összetétel *Berg-* előtagjában levő *rg* mássalhangzó-csoport föloldása a magyarban történt meg, ennek alapján címszavunk szőlészeti szakszóként magyar közvetítéssel került át a szlovákba. A bányászati terminológiába tartozó ném. *Bergmeister* azonban *pergmajster*, *bergmajster* stb. formában honosodott meg közvetlenül a németből, az *-rg* feloldása nélkül (l. Gregor 73–7). A szóképző *p-* a bajor-osztrák ejtésmód megőrződése. Az *e* helyén levő szk. *a* hangra l. 14.2. p. A beckói 1508. évi *perog* adatban az *o* tollhiba lehet az *e* helyett. A *perej* formákban a *j* helytelen átírás a kéziratok *g*-je helyett, amely ugyan általában *j* hangot jelöl, de esetünkben vitathatatlanul *g* a helyes olvasat. – A magyarból: Hauptová: MNy 56: 174; uő.: Slavia 28: 529–30; Gregor: AnUB 4: 129–30; KrajčP 201. – Németből való közvetlen származtatása (l. Kahounová: SN 8: 12; Nižnanský: JŠ 9: 228; Rudolf; HSSJ) nem megalapozott.

perengír 'Pranger, Schandpfahl' – Pezinok, 1652: že on Michael Watūw, katowy do ruku oddan biti a skrze naho pod *Perengirem* metlami a pruty wyšiban... biti ma (Holuby 287).

A középalnémet eredetű m. *pellengér* 'ua.' (1519: TESz; Mollay), ill. annak *perengér* (1575: uo.) alakváltozata. A m. eredet mellett a szókezdő *pr-* feloldása tanúskodik. Az *é* helyén levő szk. *i*-re l. 15. p. Az általánosan használt ném. eredetű *pranier*, régi *prangier*, népnyelvi *planýr*, *pranier* stb. (1582: HSSJ; SSSJ; Machek² 479; Rudolf 113, 117) mellett címszavunk alkalmi átvételnek látszik (a HSSJ nem ismeri), de azért nem lehetetlen, hogy ez az egykoron gyakori büntetési eszköz az etnikai határok mentén ebben a formában is megvolt. – L. még m. > rom. *șpelinkhér* (Tamás), szhv. *pelenger* (UElSk).

perepút' 'rokonság'; becsmérően, szitokszóként is: 'banda, csőcselék, csürhe' – 1825: ty gsy mrcha člowěk, s celau twau *perepuťau* (Leschka 172), 1833: perepúty, (*pereputy*, sl.), progenies (Dank), 1842–3: Druhí deň rano zavčasu sa hned zo šeckim *perepútom* zobrali (Polívka V, 40), perepúty, *parapút* (Jancs), 1872: Huňad s celou *perepúťou* zbitý (Kubáni 22), Počkaj *perepút'* husitská (uo. 33), 1895–6: ... na Robinovu *perepuť* (Vaj IV, 227), Bola tu i celá *perepút'* lesných odhadovačov (LaskD II, 248), aby ho so všetkým *parapútom* do suda klincami vybitého zadnili (DobšP I, 280), i s celou svojou *perepuťou* (Zát 258), *parapút'*, *pareputa*, *pereput*, *perepút'*, *pereputa*, *perepúťa*, *perepuť* (Kálal 452, 461), *parapút'*, *paraputa* (StanL 110), Šariš: *parapuťa* (SbŠskult 515,

528), *perepuća* (SipB; Buffa; Malč: StSl 11: 99; SipM), *perepút'* (Hab 92, 227; GNS; hovor. zastar. Kuk: SSJ).

Az ismeretlen eredetű m. *pereputty* 1. 'Nachkömmling, Nachkommenschaft; Sippe, Familie, Sippschaft' (1532: TESz); 2. 'Sack und Pack' (1568: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A szláv *prirod*-ból való származtatást (Hadrovics: NytudÉrt 50: 39) súlyos hangtani nehézségek miatt a TESz nem fogadja el. Aminthogy nem fogadható el a szláv a *pút'* 'Weg' szóhoz való kapcsolása (l. Leschka) sem. Címszavunk mind a hang- és jelentéstan, mind a kronológia alapján csak magyar eredetű lehet. Eleinte a rokonságra vonatkozott, majd rosszállóan használva pejoratív jelentést kapott. Az *ú* lehet a m. *perepúty* (TESz) alakváltozat átvétele, de lehet népetimológiás nyúlás a *pút'* hatására. A m. *e* helyén levő szk. *a* hangra l. 14.2. p. A *perepuća* változat magyarázható a m. *pereputtya* birtokos eset átvételével (erre l. 35. p.), de számításba vehető az alaktani analógia (l. 44. p.) is. – A magyarból: Šmil 15; StanL 110; Fedák: SbŠkult 515, 538; StanD I², 396; Király: StSl 11: 99 stb. – L. még m. > rom. *perepúti* (Tamás).

perěš 'bírósi per, pereskedés' – Očová, 1747: že sa stala *peress* medzi Ondregom Velusskom a familiu holikowsku z strany kuska gedneho lazú (HSSJ), Brezová p. Br., 1768: kdiž sme skusyly a probu učinily gako by se dolu psany w *peressy* a w rozepru zustawagiczy wespolek napravily (uo.); – **Szárm.:** **perěšný** adj. (Kálal); – **perěšiť sa, (za)perěšovať sa** 'pereskedik, perlekedik' – 1848: patvarkodik, *perěšiť sa*, vaďiť sa (Jancs), 1906: *perěšovať sa* s niekým o niečo (Detva 136), *perěšiť sa*, *perěšovať sa* (Kálal), *zaperešovať sa* (Detva 136); – **perěšovanie** 'pereskedés' – patvarkodás, ruznice, *perěšanja* (Jancs).

A szláv eredetű m. *perel* 'Prozeß führen, prozessieren' igéből elvonással keletkezett *per* 'Prozeß' főnévnek -s képzős főnévi *peres* 'pertárs, perbeli ellenfél' (szn. 1213: EWU), ill. melléknévi *peres* 'prozeßführend' (1511: uo.) származékszava. A m. *peres*-nek a szk. *priš*-ből való származtatása (l. BlanL 123) téves. A szlovákban 'pertárs' → 'per' jelentésátvitel történt, mégpedig nyilvánvalóan a m. *peres társ, peres fél, peres eset* típusú szerkezetek nyomán. A *perěšiť sa, perěšovať sa* keletkezését valószínűleg elősegítette a m. *peresít* 'beperel' (1787: TESz) ige befolyásoló hatása. – A magyarból: Kálal; HSSJ. – Vö. **priš**.

pergetovať 'schleudern (Honig)' – Rybník: Aj mäď budemo pomáli z úló *pärgätovač* (OrlG 224), Nye: keď beštreň odkvitoū tak son *nepergetovaū*... Na jar son si zvikoū *pergetovať*... Fše na jar *pergetujem* (NSM 7: 102).

A hangutánzó eredetű szócsaládba tartozó m. *perget, pörget* 'ua.' (1792: TESz; egyéb jelentésben kn. 1590: uo.). A méhészettel kapcsolatos átvétel a kszk. nyj. déli részein. – A Bükk-hegységben lejegyzett *pergov* 'csengő' (SipB) a szintén ebbe a szócsaládba tartozó m. *pergő* 'ua.' (1792: TESz), nyelvjárási *pergőü* alakváltozatnak a helyi átvétele.

perkelt 'saftiges Schmorfleisch' – 1872: lebo ma ten *perkelt* v pažeráku páli (Kubáni 105), *perkelt* (okolie Žiliny, 1897: Nyr 26: 423; Hv II; Is; Gemer 2: 208; Horehr 2: 147; GregPsz; Nbh, Pk: s. gy.; Rh: NSM 5: 262; SipM; SSJ), Bcs: dali

aj *pörkölt* (s. gy.), Pk: *pörkölt* (s. gy.), *perkét* (GregPsz; Pk: s. gy.), Malč: *perkel'* (StSl 11: 99), Sh: a potom *perkel'* kurací (s. gy.), Nye: *De večeri pergelt* aj sivar dajú (Tirp 1: 36); – **Szárm.:** *perkeltový* adj. (SSJ; KSSJ).

A hangutánzó eredetű m. *pörköl* 'trocken, rösten; bräunen; braten' igének *pörkölt* melléknévi igeneve (1551: TESz), amely a *pörkölt hús* (1795: uo.) szerkezetből 'saftiges Schmorfleisch, Pörkölt' jelentésben főnevesült (1848: uo.). A magyar konyha sajátos ételfélesége neveként került át a XIX. században. A *perkét* a m. népnyelvi *pörkött*, a *pergelt* pedig a m. népnyelvi *pergelt* (MTsz) alakváltozat átvétele. A m. *é, ö, ő* szk. reflexióira l. **15.**; **17.** p. – A magyarból: Malatinszky: Nyr 26: 423; Király: StSl 11: 99; GregPsz 161; 175; SipM; SSJ; SCS stb. – L. még m. > cseh *perkelt* (Sulán 326), kukr. *pörkölt* (LizV 616), jrut. *perkelt* (Udv 57), ném. *Pörkel(t), Pörköl(t)* (Wahrig; FWb), szhv. *perkelt* (Klaić), or. *perkält* (Hollós).

permetovat' permetezovat' 'berieseln, besprengen' – *permetovat'* (SipM), Medgyesegyháza: tag način veľa *permetezovat'* (Ondrus 219), aňi ho *nepermetezujeme* (uo. 222).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *permetez* 'ua.' (1890: EWU; egyéb jelentéseit és korábbi előfordulását is l. uo.), ill. annak *permetel* 'ua.' (TESz) alakváltozata. – Nagybánhegyesen használatos a *permetezovka* 'Spritze, Regner' is, vö. 1925: *Za Permetezovku Vitaszekimu...* (Chov 200). Ez a m. *permetező gép* 'ua.' szerkezet alapján keletkezett univerbizációval (l. **55.** p.). – A magyarból: SipM. – L. még m. > kukr. *permetezovati* (Liz 109), *permetezívka* (uo.), rom. *permetezlí, permetezéu* (Tamás).

perňa 'parázs; hamu' – 1821: *perňa* sl. (Palk), pernye, pörnye (*pernye, pernya*, sl.)... (Dank 738), pernye, *perňa* (Jancs), Tk, 1973: *Za/kocs Ganaja Pernyu* Konopiszko (StSl 8: 365), *perňa* (Szs, 1895: NyK 25: 300; Kulpín, St. Pazova: ŠtolcJ 251, 266; Kd: DissSl 2: Nye: NSM 3: 270; Tk és környéke: BÉ 1971: 242; NI: Roh 147), Nbh: tak nasípala do kuckova *perňu* (KrupaŽ 83), *pirňa, pyrňa* vsl (Kálal); – **Szárm.:** **perňavý, perňový** adj. – 1848: pernyés, *perňaví* (Jancs), 1869: pernyés...; pyrinaty, *perňavý* (Loos I), Nbh: *perňaví* (s. gy.), Bcs: *perňoví* (s. gy.).

Az északi szláv eredetű m. *pernye* 'Glut, glühender Brennstoff; Asche, Flugasche' (1416 u: TESz). A Kálaltól ismert kelszk. *pirňa* (*py-?*) *i*-je bizonyára a honi származású *pyrina* 'ua.' (Machek²) analógiás hatásának köszönhető, s aligha a *pyrina* szk. alakváltozata, amint ezt Machek feltételezi. A szóvégi *-e* helyén levő szk. *-a* alaktani analógia eredménye (l. **40.2.** p.). Kszk. és kelszk. nyelvjárási szó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 300; Sulán: Slavica 3: 11; Sonkoly: DissSl 2: 32; TESz. – L. még m. > rom. *perňeu* (Tamás).

perpatvária 'baj, kellemetlenség' – *perpatvária* (GNS)

A szláv eredetű *per* 'Prozeß' és *patvar* 'Streit, Zank, Hader' alkotta m. *perpatvar* 'Streit, Zank, Hader' (1495 e.: TESz) összetétel latinositott formája, mely feltehetően, jogászok, esetleg papok, kántorok humoros-gunyoros szóhasználatával keletkezett, s ment át a Gömör megyei szk. népnyelvbe.

perse part. 'freilich, selbstverständlich, allerdings, natürlich' – 1861: Sprvu, *perse*, i ím trochu po srsti písat' musíme (E. Gombala, Viliam Pauliny-Tóth. Život a dielo. Martin 1976: 81; az adatot Bredár Gyula kollégámnak köszönöm), 1862: On sa „*perse*” radoval nad blížkym príchodom svojho syna (Lipa 2: 158), 1872: musel som... vliezť do zavápenených šiat,... a matka ich – *perse*, na mne – tak dlho klepala... (LaskS II, 166), 1886: ale, *perse*, práve to nás pokazilo (uo. 340), Náš sprostý Durík by, *perse*, bol povedal... (uo. 341), *perse* (Hont, 1900: Nyr 29: 331; Kálal; SipB; GregPsz; Kd: s. gy.), Bánhida: zadarmo mu *perse* nedajú (ŠtolcM 177), Tk (és vidéke): Hát *perse*, lebo len na Janíka čaká (BÉ 1971: 239) stb.

A lat. eredetű m. *persze* 'ua.' (1577: TESz). Címszavunkat szokás közvetlenül a latinból származtatni (l. Kálal; Horák: LaskS II, 166. 19. jegyzet stb.), de mind a pontos jelentésazonosság, mind az előfordulási idő, mind a szóföldrajz inkább magyar nyelvi közvetítésre mutat. Főként a kszk.-ban és a szk. nyelvszigeteken él. – A magyarból: Antal: Nyr 29: 331; SipM; GregPsz 162.

personális 'Personalis' – 1759–60:... Poslowe Stolýcz a mést, a Reholnykuw *spersonalissom* (OSzK Quart Slav 37: 97b), XVIII. szv.: Ian Maitýnj, *personális* (OSzK Oct Slav 7: 5), protonotář *personálisse* (uo.).

A lat. eredetű m. *perszonális* (< lat. *personalis* < *persona* 'személy') 'ua.', vö. 1603: *Personalist* megfogták és várban vitték be fogságban (KörmF 4: 28). A személynök, azaz a perszonális a király személyét képviselő magas közjogi méltóság volt az egykori Magyarországon. Hunyadi Mátyás létesítette 1464-ben és 1848-ig működött (l. MTF II, 172). Elavult szó, mely az államigazgatási terminológia elemeként került át a szlovákba. A magyar közvetítésre az *-iš* szóvég enged következtetni (erre l. 48.7. p.); a szlovákban a *personál* (SSJ; SCS; l. SESJČ is) a szokásos forma.

piac, pijac 'Platz, Marktplatz, Markt' – Jelšava, 1608: kde nowy dom na *piaczu* zbudowali (Jelš 259), Gemer: na *piacu* kúpil (LS 1–2: 187), *pijac* (SipB 281 *plac* a.), keď sa kuchárka vydá na trh (*piac*, ako vraví) (BallekA 171), Behá po *piaci* ani srna (uo.).

Az ol. eredetű m. *piac* 'Platz, Hauptplatz einer Stadt' (1456 k.: TESz); 'Marktplatz' (1499: uo.); 'Markt' (1704: uo.; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.). Erősen elavulóban levő tájszó, mely főként Gömörben élt, ma inkább már csak a nyelvszigeteken fordul elő. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; SipB; HSSJ. – L. még m. > kukr. *pijac* (LizV 88, 617; Dezső: NytudÉrt 128: 80), jrut. *pijac* (Kočiš 121), rom. *piaț* (Tamás), szhv. *pijac* (UElSk); l. Schubert 528–9 is.

piga 'két végén kihelyezett fadarab; gyerekjáték' – *piga* (CambSl 127; Kálal; Buffa; Malč: StSl 11: 99; SipM; LexNov 234; GNS; hovor. SSJ); – **Szárm.: pigat' (sa), pigovat' sa** 'bigézik' – Malč: *pigovac še* (StSl 11: 99), *pigat' (sa)* hovor. (SSJ); – **pigačka** 'gyerekjáték' hovor. (uo.); további képződményeit is l. uo.

A bizonytalan eredetű, valószínűleg fiktív töre visszamenő m. *bige, pige* 'Art Stöckchen als Spielzeug; Spatzeckspiel' (1781–91: EWU). Mind a hang- és

jelentéstan, mind a szóföldrajz magyar eredetre mutat. Főként a kszk. és kelszk. nyelvjárásban él; a népnyelvből bekerült a köznyelvbe is. A m. szóvégi *-e* helyén levő szk. *-a* hangra l. **40.2.** p. A *pigat' (sa)*, *pigovat' sa* a m. *bigézik*, *pigézik* (1792: EWU) ige tükörfordítása. A zempléni *bigezovac* (SipM) pedig a m. *bigézik* ige helyi meghonosodása. Az úfn. *Biege* 'Krümmung' etimon (l. Rudolf 111) sem a hangtánt, sem a jelentést illetően nem kielégítő, de a románból való származtatás (l. SCS) is megalapozatlan. – A *piga* 'támasztó oszlop' (1658: HSSJ III, 521), *biga* 'ua.' (1758: HSSJ I, 132) és címszavunk közötti esetleges etimológiai összefüggés további vizsgálatot igényel. – A magyarból: CzambSI 127; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSI 11: 99; SipM. – L. még m. > rom. *bigă* (Tamás).

piglpárna 'vasalópárna' – Novohrad: *piglpárna* (LexNov 153).

A ném. eredetű *pigl* (< Bügel) és a *párna* 'Kiessen, Polster' alkotta m. *piglpárna* 'vasalópárna' összetétel, amely azonban tudtommal ezidáig nincs nyilvántartva. De éppen a szk. adatból következik a magyar kifejezés létezése. – Vö. **parnažák**.

piha interj. 'pfui' – 1789: *Phiha!* Pfuj! – Nad tímto sa i Lucifer v pekle musí horšiti a hnevati (BernP 60), *piha* (Fr. Král': SSJ).

A *pi* és *ha* indulatszók alkotta m. *piha* 'pfui' (1578: EWU) összetétel, ill. annak *piha* (TESz) alakváltozata.

pihar, pihor 'egy fajta fehérszőlő' – 1790: *pihor* bili Uva albella; *pihor* Uva tumidula (Vyv 67), 1793: *pihor* Uva tumidula; *pihor* bili Uva albella (uo.), 1797: *pihor* Uva tumidula; *pihor* bjly Uva albella (uo.), *pichor*...: fejer szőlő, pihar. Syn. *pihor* (Bern), *pichor*, pihar (fejérszőlő) (Jancs II), *pichor* (Kálal *picháč* a.), Pukanec (a okolie): *bihare* pt. (NpSbor 6–7: 182); – **Szárm.:** **biharčina** 'ua.' (Němc 119).

A belső keletkezésű m. *bihar* 'ua.' (1790: AnUB 4: 135), amely a Bihar vármegyére (erre l. FNESz I, 214), származási helyére utaló *bihari szőlője*, *bihari szőlő*-féle szerkezetekből önállósodott (l. AnUB 4: 136–7). A *p-* zöngétlenülés eredménye is lehet (talán német szőlőművelők közvetítésével?), de a *pichor* alakváltozatra való tekintettel inkább népetimológiára (l. **55.** p.) kell gondolnunk. A magyarból: Gregor: AnUB 4: 134–7.

pilangov 1. 'Schmetterling' – Novohrad; *pilangou* (JČ 18: 133); – **2.** 'pléhből készült dísz a kantáron' – *pilangov* (LexNov 139); – **Szárm.:** **pilangový** adj. – Nó: *pilangovje* čepce (s. gy.).

A belső keletkezésű m. *pillangó 1.* 'Flitter' (1548: TESz); **2.** 'Zierat auf einer Lederware' (1612: uo.); **3.** 'Schmetterling' (1689?, 1703: uo.; további jelentései is l. uo.), ill. annak nyelvjárási *pillangou* alakváltozata. A szk. szóvégre l. **13.** p. Nógrád megyei tájszó. – A magyarból: Matejčík: LexNov 139. – L. még m. > ukr. *pillongu* (LizV 616).

pimas 'Bengel' – 1869: kamasz...; cogan, *pimas*, mamlas (Loos I), *pimas* (Kálal).

A gazdag jelentéstartalma, ismeretlen (talán cigány) eredetű m. *pimasz*, mely melléknévként 1781 óta, főnévként 1789 óta, mint 'Bengel' 1814 óta

van adatolva (l. EWU). Valószínűleg mára kiveszett kszk. nyelvjárási szó. – A magyarból: Kálal.

pincetok 'Flaschenfutter' – A sok adatból válogatok csupán: 1625:… radnég *pinczetokj* budeme hore odsjlat kdi potreba vkaže (Fejpl), Likava, 1627: Na cestu dalo se gim na plt wyna do *pincze toku*… (BatthLt Lad 25 Fasc 28), Skalica, 1632: dano gest wina… do *pincetoku* (SL 4: 239), Ludanice, 1656: *pinczetok* bez flassek (NádLt Okir I 633), Korlátka, 1657: *pynczetok* wnyem flassy No 5 (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Bytča, 1767: poslal som w *pinczetoku* do Dubnicze wina Holbj 8 (EstLt Rep 4 Rep 27 Fasc N Nr 27), Trenčín, 1678: Jeden *pincetok* do tabora suci… (HŠ 3: 413), P. Bystrica, 1703: dal som za flassy co do dwuch *pinczetokow* robili na Morawe… (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Bystricka, 1725: Geden *pincetok* stary zo čtyrma flassyami (PDS 90), 1726: V *pincetoku* vždycky byla aquavita (Ant¹ 623), 1775 k.: Pintze-tok, *Pincetok*, Theca lagenarum (StSl 3: 97), Bardejov, 1814: Butelka na palenku… *pincetok* N° 1 (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *pincetok* (Bern; Jancs I) stb.; – **Szärm.:** *pincetoček* dem. – Nozdrkovice, 1652: *pjncetocek* praznj malj (HSSJ), Trenčín, 1678: Jeden *pincetoček* polamany (HŠ 3: 403), M. Kameň, 1704: zeleny *pinczetoczek* N 1 (BalLt Kékkői urad. 29. cs.); – **pincetokový** adj. – Trenčín, 1678: Jedna mala truhlička na *pincetokovu* formu (HŠ 3: 395), 1681: Flassy *Pinczetokowich* s pressy N. 5 (NádLt Okir I 289/B: 564b) stb.

A szláv eredetű *pince* 'Keller' és *tok* 'Behalter, Futteral, Kapsel' alkotta m. *pincetok* 'Flaschenfutter' (1529: RadvCs II, 5; további adatokat l. NySz III, 694; OklSz) összetétel. Régente a *pincetok* a nemesi háztartások egyik fontos tartozéka volt. Olyan rekeszekre osztott ládát vagy úti kosarat jelölt, amelyben az uraságok az útravalóul magukkal vitt telt palackokat szállították vagy tárolták. Ezúton honosodott meg a szlovákban is. Címszavunknak 'pince' értelmezése (l. Mišianik: Ant¹ 627; Ant² 591) téves. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 530; Király: StSl 3: 97; Mišianik: Ant¹ 627; Ant² 591; HSSJ. – L. még m. > kukr. *pincetok* (Dezső: NytudÉrt 128: 80), szhv. *pincetok* (UElSk). – Vö. **kopjatok, puškatok, táltok, tok.**

pincier 1. 'Kellermeister' – *pincier* (Kálal; vin. SCS); – 2. 'Kellner' – *pincér* (Kisbócsa: JŠ 2: 346; GregPsz; Nbh: s. gy.), Nl: *pincír* (Roh 79), *pincer* (SipM).

A szláv eredetű *pince* 'Keller' főnévből alkotott m. nyelvújítási *pincér* 1. 'Kellner' (1786: EWU); 2. 'Kellermeister' (1812: uo.) képződmény. Az 1. jelentésben borászati szakszó, a 2. jelentésben a nyelvhatár mentén és a nyelvszigeteken élő tájszó. A m. é szk. reflexióira l. **15.2.** p. – A magyarból: Kálal; Palkovič: JŠ 2: 346; GregPsz 162; SipM; SCS. – L. még m. > kukr. *pincir* (LizV 617), rom. *pințar* (Tamás), vend *pincér* (Flisz I).

pind'úr 'kicsi, pici (gyerek; ember)' – *pind'úr* (GNS; pejor. Fr. Král': SSJ); – **Szärm.:** *pind'úrik* dem. – *pind'úrik* expr. (SSJ), *pindrik* (GNS).

A hangfestő szócsaládba tartozó m. eredetű *pindurka* 'kicsi, parányi' (1838: TESz). Talán a m. népnyelvben is van **pindur* alak, s ezt vette át a szk., de az is lehetséges, hogy a szk. nyelvérzék a m. *-ka* végződést kicsinyítőképzőnek

értékelve elhagyta azt. A *pindrik* nyilván a *pindúrik*-ből keletkezett haplológiával (l. 51. p.); a *d'* az expressivitás következménye.

pingálovat' 'cifrálkodik, cicomáz(kodik)' – *pingálovač* (GNS), *fiŋgálovač*, *pingálovač* (Gemer 5: 189); – **Szárm.: vypingálovat'** 'felcicomáz, feldíszít' – *vipingálovač*, *vifingálovač* (GNS; Gemer 5: 189).

A lat. eredetű m. *pingál* '(le)fest, (le)mázol' (1604: TESz); pejor. 'kifesti magát' (ÉrtSz). Gömör megyei tájszó. Az ottani nyelvjárásban nem szokatlan a *p* helyén az *f*, vö. *infostor*; *šúflata* stb. (OrlG 111).

pint' 'Fink' – Revúca: hvarným *pint'om* (Ferinač 258), hvarní *pint'* (uo. 303).

A hangutánzó eredetű m. *pinty* 'ua.' (kn. 1533: SzlJsz 910; TESz). Az ugyancsak hangutánzó eredetű általános szk. *pinka(va)* 'ua.' (Machek²) mellett csak szórványosan bukkan föl. Leschka 176 szerint létezett *pint'avka* is, s ezt a m. *pintyöke* szóval azonosította. Ha valóban létezik a *pint'avka*, akkor az a m. *pintyöke* 'ua.' (1590: TESz) képződménynek, ill. nyj.-i *pintyöüke* alakváltozatának az átvétele. – L. még m. > rom. *pinchi* (Tamás).

pintier 1. 'Faßbinder' – Trnava, 1557: Inventarium Gregorii Bednar. Inventarium rerum Gregorii *Pynther* szn. (ZápSl 3: 75); – Likava, 1627: kaposowoy... *pintierowy*... (BatthLt Rsz 59 Lad 25 Fasc 28: 205), Brestovec, 1726: skrzeva *Pintiera* Sweho Silaskeho da prehotowity... Sudow N° 32 (EstLt Rep 24 Fasc P Nr 538), M. Kameň, 1804: Na Hrad ku panskemu *pintgerowy* 200 Skepow [!] dowezu... (BalLt Kékkői urad. 22. cs.), 1806: *Pintirowu* Hradskemu odprawia... (uo.), 1810: Obruči N° 600... ku *pint'erowi* panskemu dowezu (uo.), Bcs, 1827: Panum Bratom Stolarom, *Pinterum* a Mlinárom (MMM Céhkönyv. 62.437.1.), magu odat' Pánum Bratom Stolarom *Pintirom* a Mlinárom (uo. 62.423.1.), bodnár, bednár, *pintjer*... (Jancs), *pint'ír* (Si: JŠ 2: 346; Ös: ŠtolcM 82; Dudok 60) stb.; – **2.** 'Kellermeister; Weinmeister' – 1764: neznám, zdali krčmár anebo *pintér* gest pričína (HSSJ); – **Szárm.: pintierňa** 'Weinkeller' – Trenčín, 1647: na *pyntyry* (vino) (uo.), 1658: inventowany wina: pod *pintiernu* (uo.), XVII. sz.: dobre wino w *pintury* (!) zustalo pro něho sameho (uo.); – **pintiersky** adj. Bcs, 1827: Remesla Mlinarskeho Stolarskeho *pintgerskeho* (MMM Céh. 62.431.1.), *pintér-kés*, *pint'jerski* nuož (Jancs).

A korai úfn. kori magyarországi bajor-osztrák eredetű m. *pintér* 'ua.' (kn. 1510: Mollay; TESz). A nagyszombati *Pynther* a Bednar tanúsága szerint foglalkozást jelentő személynév. Az általánosan elterjedt ősszláv eredetű *debnár*, *bednár* 'ua.' (szn. 1505: HSSJ; Machek²) mellett címszavunk nem volt túlságosan gyakori, jobbára a középszlovák nyelvterületen élt. A 2. jelentés a szlovákban keletkezett az 1. alapján. A m. *é* szlovák reflexióira l. 15. p. – A magyarból: Dudok 60; HSSJ; ŠtolcM 82, de tévesen a m. *pincér* szóhoz kapcsolja. – L. még m. > szhv. *pinter* (Klaić; Schubert 530; a m. eredet megengedi Schnee 51 is, de a XV. sz. óta adatolt *pintar* alakváltozat forrását a kfn.-ben látja: uo., 167) rom. *pintăr* (Tamás), jrut. *pinter* (Udv 57), vend *pintar* (Flisz).

pip(k)a, píp(k)a 1. 'Rauchpfeife' – Žilina, 1453: Petrus *Pipa* szn. (HSSJ); – Žilina, 1710: *pipki* s pipasarmi (uo.), Sl. Lupča, 1730: bolo na tabak do *pipi*

(uo.), 1771–5: Potrebuge se ... na konci tak spravena, gako Tabakowa *Pipa* (EK D 55: 35b), 1775 k.: *Pipa, Pjpa, Fajka...* (StSl 3: 97), 1795: donesen mu živý uhel; který položíce sebe na plnú *pipku*... (BajzaP 272), *pipa* sl. (Palk), *pipka* (Bern), *pipa, pipka* (Jancs II), Prešov, 1849: Chtori *pipku* kuri (MTA Ms 4846/114: 8), 1881: zapalujúc krátku *pipku* (Vaj I, 242), 1882: Pipasár na opak strčeny, a na hrdle *pipy* hodná poškriabanina (uo. 159), *pipa* (Loos III; Mič; Kálal; GregPsz), *pipka* (Czambel; Šariš: SbŠskult 532; SipB), *pipa, pipka* vsl (ASJ IV/2: 222), *pipa* (St. Pazova: NŽ 6: 197 kk.; ČNS; LexNov 200; GNS; ľud. zastar. Vaj., Vans.: SSJ), *pipka* (Kálal; Hv I; GNS), *pipka, pipka* nár. (SSJ) stb.; – 2. 'pipaszár' – 1735: Tubulus... *pipka* (CellB 716), 1802: a gestlí k temu magú na krátkéj *Pipki* zapálení, zadímenú Fagku (Gašp I, 205), 1862: zapálil bol fajku s *pipkou* dlhou (Lipa 2: 338), *pipa* (Kálal), *pipka* (Ripka 198); – 3. 'Holzstab, der dem Pferd beim Beschlagen in das Maul gestammt wird' – *pipa, pipka* (SipM), Nl: *pipa* (Roh 148); – 4. 'rokka alkatrésze' – *pipka* (Kálal), B. Petrovac: Prasličku položíme do *pipe* (s. gy.); – 5. 'Zapfen, Pipe' – 1814: do plného [suda] sa uďeri *pipka* med'ená (MVin 65), *pipka* (SipB), *pipa*⁴ (SCS); – Szárm.: **pipečka, pipočka** dem. – 1825: slav. dem. *pippečka* (Leschka 176), *pipočka* (Kálal), Malč: *pipočka* (StSl 11: 99), Spiš: scel sebe zakuric | a *pipečku* nemal (SN 15: 471), *pipoška* (GNS); – **pipový** adj. – Nbh, 1926: 8. Pakličkov Dohány *Pipoví* (Chov 238),... *pipovi* dohán (uo. 242); – **pipkár** 'Raucher, Tabakraucher' – Spiš, 1754: fumigantes, *pipkari* (SN 3: 265); – **pipkat', pipkat' (si)** 'pipázik, pöfėkel' – 1775 k.: Pipázni, *Pjpkati* fajčit... (StSl 3: 97), 1871: ako si tú cigarku *pipkaš* (Botto 182), Gemer: *pipkat'* (LS 1–2: 185), *pipkat' (si)* nár. expr. (SSJ); – **zapípkat' si** 'rapipál' – 1871: aby si *si* prišiel naozaj sem *zapípkat'* na tie posedky a večierky (Botto 182).

Az ol. eredetű m. *pipa* 1. 'Tabakspfeife' (1672: EWU); 2. 'Bestandteil, Gerät in Form einer Tabakspfeife' (1839: uo.) ill. annak *pipa* (uo.) alakváltozata. Az 1453. évi Petrus *Pipa* szn. lehet magyar is. A *-ka* demin. képző elveszítette kicsinyítő funkcióját (Buffa: SR 47: 328 honosító képzőnek tekinti), ami a szlovákban gyakori jelenség. A 3. jelentésre vö. m. népnyelvi *pipa* 'a makrancos ló orrára kötött fadarab' (MTsz; SzegSz). Az 1763-ból származó KamSl szavunkat más vonatkozásban is közli, vö. Mamilla: cecek, bradávka et *pipka* (500), Papilla: Ceckowá *pipka*, prsny bradávka... (599). Ez esetben a *pipka* feltehetően átvitt értelemben szerepel. A *pipkat' (si)* létrejöttére hathatott a m. *pipázik* 'Pfeife rauchen' (1808: TESz), *pipál* 'ua.' (1771: uo.) ige is. A m. *Nem ér egy pipa bagót* vagy *dohányt sem* 'semmit sem ér' (MSzK 63, 558) szólás részfordításban az alföldi szlovákoknál is megvan, vö. Tk: *Ľeopsahuje aňi za pipu dohán* (s. gy.), Nbh: *Ľeopsahuje to aňi pipu bagó* (s. gy.; ehhez vö. Gregor: StSl 13: 5–6). – Nagybánhegyesen van *pipás'* '(Tabak) raucher' (s. gy.) is, ez a m. *-s* képzős *pipás'* 'ua.' (1792: EWU) származékszó helyi átvétele. – Tekintet nélkül a jelentésre és a kultúrtörténeti háttérre, címszavunkat szokták származtatni a németből (pl. Škultéty: SP 22: 639; Buffa: SR 47: 329; Papsonová: JČ 41: 151; Rudolf stb.), németből vagy olaszból (pl. Machek¹; Machek²; ASJ IV/2: 222),

'Pfeife' jelentésben kérdőjellel az angolból (SCS), 'Zapfen, Pipe' jelentésben a németből (uo.). A dohányzás ismerete (és a vele kapcsolatos tárgyak, eszközök jó része) azonban déli irányból érkezett Magyarországra (erre l. a *dohán* a. és SzlJsz 911), ennek okán a *pipa*-t és a pipázást a szlovákokhoz bizonyára a magyar közvetítette. Az 5. jelentés esetében azonban feltehető az esetleges ném. hatás is. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 495 valószínűleg; Fedák: SbSult 532; Kálal; Szabó: LS 1–2: 185; SzlJsz 911; Hauptová: Slavia 28: 528; Király: StSl 3: 97; Gregor: StSl 8: 102–3; uő.: StSlSav 1994: 10–12; SSSJ; Bartko: JŠ 21: 100; Lipták: JŠ; 21: 109; HSSJ stb. – L. még m. > kukr. *pípa* (és szárm.) (Liz 36; LizV 617), rom. *pípa* (Tamás), jrut. *pipka* (Kočiš 121; Udv 57); l. MEW is.

pipáč 'Klatschmohn, Klatschrose, Feldmohn' – *pipáč* (Bern), slepi mak... Syn. *pipáč* (uo.), *pipats* (*pipats*, sl.) papaver Rhoëas (Dank 743), *pipáč* (Jancs I; Brestovany: SN 6: 241; Ős: ŠtolcM 99; Ve, Psz: JŠ 2: 314; SipM; Malč: StSl 11: 99; okolie Šurian, Seredi, Nov. Zámkov: ASJ IV/2: 51; Nbh: s. gy.), Gemer: *pipáče* plur. (LS 1–2: 186); – **Szárm.:** **pipáčik** dem. (Nbh: s. gy.).

A hangutánzó szócsaládba tartozó m. *pipacs* 'ua.' (kn. 1525?, 1578: TESz). – A magyarból: MEW; Halász: Nyr 17: 495; Palkovič: JŠ 2: 314; SzlJsz 911; Hauptová: Slavia 25: 527; Habovštiak: StSl 25: 162 stb. – L. még m. > kukr. *pípoč* (Liz 83, 108), rom. *pípací* (Tamás), szhv. *papuče* (SzlJsz 911), vend *pipacs* [ɔ: -č] (Flisz I).

pipasár 'Pfeifenstiel, Pfeifenrohr' – Žilina, 1710: *pipki s pipasarmi* (HSSJ), H, Chlebany, 1736:... *pipasar* z csutoru (uo.), 1775 k.: *Pipa-szár, Pjpasar*... (StSl 3: 97), 1783–5: ... na dlhom drevenom *pipasári* s kosteným hryzákom (BajzaR 285), XVIII. sz.: Škoda oa potkala, | fagka ma skapala, | *pipasor* za tolgar, | mam ga weliki žgal (KrajčT 62), *pipasár* (Bern; Jancs II; Loos I; Holuby 135; Kálal; Tvrký; StanL 252; Márkus 106; Hab 139; GregPsz 256; Zamag 162), Která bude s *pipasárom* (NZ I, 352), 1861: má fajku s dlhým a hrubým *pipasárom* (LaskS II, 310), Zelené: Mal'i *pipasár* ako metlovó porisko (KrajčT 79), *pipasár* hovor. zastar. (Jes: SSSJ), Prešov, 1849: *Pipasar*, neb bagov v zubach cicat musil (MTA Ms 4816/114: 11), *pipasar* (Czambel; SipM), Malč: *piposar* (StSl 11: 99), 1842: *pipásák* (JČ 9: 112 *čutorka* a.), 1848: *pipa-szár, pípsár* (Jancs), *pípsár* (GNS), 1877: má *pipásár* ako oje (LaskS II, 383), St. Pazova: *pípsár* (NŽ 6: 197 kk.), *papisár* (StanL 252; Hab 80, 139), Hoja, hoja *pipasára!* | Nepuogdem ga za husára (NZ I, 210), Dačov Lom: zapálil si fajku a už ako si pichol *pipasáru*, fajku skrútol... (OstrP 174), *pipasára* (LexNov 200), Nbh, 1918: 1. kus Selmeczká *Pípa* aj *Pípszára* (Chov 1), 1919: *Pípsára* (uo. 4), 1927: 1 kus Tocená *Pípsara* mňe (uo. 279), *pípsára* (GNS) stb.; – **Szárm.:** **pipasárka** dem. – Gemer: *pípsárka, pipasárka* (Pras 311); – **pipasárik** dem. **1.** '(kis) pipaszár' – *pipasárik* (Bern), nespozoroval, že mu pri zapekaní *pipasárik* horel (LaskD II, 182), *pipasárik* (Kálal); – **2.** 'több szemre visszametszett szőlővessző' – *pipasárik* (SR 55: 288); – **pipasárček, pipasárek** dem. (Bern).

A *pipa* (alakv. *pípa*) 'Tabakpfeife' és *szár* 'herausragender Teil, Schaft, Griff, Rohr usw.' alkotta m. *pipaszár* 'Pfeifenstiel, Pfeifenrohr' (1708: PP II, 189)

összetétel. A kelszk. *piposar*-ban a m. *a* helyén a szk.-ban az *o* nem szokatlan jelenség (l. **10. 3.** p.), ebből $o - a > a - o$ metatézissal lett a *pipasor* alakváltozat. Ugyancsak $i - a > a - i$ metatézissel keletkezett a *papisár* (l. StanD I², 617 is). A *pipsár* (*pípsar*, *pípsár*) viszont szótagkiesés eredménye (l. **51.** p.), míg a *pipasára*, *pipsára* alakváltozatok szóvégi *-a* hangja magyarázható a szlovákban gyakori alaktani analógiával (l. **44.** p.), másrészt a magyar *szára* birtokos eset átvételével is (erre l. **35.** p.). Ez utóbbi a valószínűbb. Az 1842. évi *pipsak*-ban a *-k* feltehetően tollhiba az *r* helyén. A *pipasárik* a 2. jelentését valószínűleg a szk. népnyelvben kapta, tudtommal így a magyarból nincs kimutatva. – A *Má nohy ako pipasára* (Zát 64), *Máž nohi jak pipasára* (GregPsz 256), *Má nohi ani pípsára* (GNS) stb. 'nagyon vékony a lába' szólás létrejöttét elősegíthette a m. gúnyos, tréfás *pipaszárláb*, *pipaszárlábú* '(nagyon) vékony láb(ú), hosszúlábú' (Marg 615: Ball; SzegSz; ÉrtSz) metafora. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 495; Zát 291; Škultéty: SP 22: 759; StanL 252; Márkus 106; Hauptová: Slavia 28: 528; Machek²; StanD I³, 691; Gregor: StSlSav 1994: 132 stb. Angolból való származtatása (SCS kérdőjellel) téves. – L. még m. > morva *pipasár* (Machek²; Sulán 330), kukr. *piposára*, *popisára* (LizV 617), lengy. *pipasur*, *pipasar* (Wołosz: StSl 35: 281–2), jrut. *piposar* (Kočiš 121), vend. *pipiszár* [ɔ: *pipisár*] (Flisz I). – Vö. **pipa**, **sára**.

pipavaj 'Pfeifentocher' – Malč: *pipovaj* (StSl 11: 99).

A *pipa* 'Tabakpfeife' és a *váj* 'aushölen' igének *vájó* participiuma alkotta m. *pipavájó* 'Pfeifentocher' (Ball) összetétel. A m. *a* helyén levő szk. *o* hangra l. **10.3.** p., a szóvégi *-ó* eltűnésére pedig a **45.** p. – A magyarból: Király: StSl 11: 99. – L. még m. > kukr. *pipovaj* (LizV 617). – Vö. **pipa**.

Piroška 'Priska' – 1879: čaroval prstene s *Piroškou* Zrmzlény (Vaj IX, 20), 1895: ... dvoma dcérami, Arankou a *Piroškou* (uo. IV, 126).

A vitatott eredetű m. *Piroska* 'ua.' (ebben a formában 1557: NytudÉrt 28: 72; l. még Ladó; Kálmán⁴ 27; Szilágyi 36–7; Fekete: MNyTK 191: 52). Úgy látszik, a *Priska* (SSJ) mellett csak alkalmasszerűen fordult elő ez a személynév. Állatnévként azonban – *Piroš(a)* formában – elég gyakori (l. ASJ III/2: 54; SipM; Agrik 8: 172).

pise, **pisavý**, **pisnatý** 'stumpf, aufgestülpt (Nase)' – 1848: lapos-orrú, *pise* (Jancs), *pisze*, *pisaví*; *pisze*-orrú, *pisaví*, *pikonosí* (uo.), *fitos*, *predúpení*, *pisnatí*, *pisaví* (uo.), *szupolyka*, *pisaví*; *szupolyka*-orr, *pisaví* nos (uo.), Ks: : *pisaví* (s. gy.).

A melléknévként és főnévként egyaránt használatos, valószínűleg belső keletkezésű m. *pisze* 'ua.' (1757: EWU). Jancsovics adatai alapján bizonyos, hogy egyes szlováklakta vidékeken élő eleme volt a szlovák tájnyelvnek. A kivételesen megmaradó szóvégi *-e* hangra l. **14.3.** és **15.** p., az *-avý*, *-natý* képzős szerepére a **36.** p. – Pilisszántón van *piseorú* 'stumpfnasig' (GregPsz 257) melléknév, ez helyi átvétele a m. *pisze* és *orrú* 'nasig' alkotta m. *piszeorú* 'stumpfnasig' (Ball; SzegSz) szerkezetnek. – A magyarból: Gregor: HungSl 1983: 68: – L. még m. > rom. *pis* (Tamás), jrut. *pisi* (Kočiš 121; UdV 57).

pískat' (sa) 'pizskol(ódik)' – Nováky, 1752:... A wi, pan gazda, *sa* wyce w hági *nepiskajte*... (HSSJ), *pjskám* sl. beflecken (Palk), *babrat' (sa)*... Syn. *kutat'*, *mazat'*, *paprat'*, *piskat' (sa)* (Bern), *špiñit'*... Syn. *babrat'...*, *piskat' (uo.)*, *pýskati* (Leschka 178), *pískat' (Kálal)*; – **Szárm.: (u-, za-)pískat' (sa)** '(be)pizskol, (be)pizskít, (be-, össze/mocskol/ódik)' – *zababrat' (sa)* ... Syn... *zakalit'*, *upískat'*, *zapískat'*, *pobabrat' (sa)* (Bern), *zapýskati* (Leschka 178), *upískat'*, *zapískat'* (Kálal), *zapískat'i sa* (LexNov 198, 204), *upískat' (sa)* *hovor. expr. (SSJ) stb.*; – **(do-, u-, za-)pískaný** 'bepizskított, bemocskolt, pizskos, mocskos, maszatos' – *zababraní*... Syn. *zapískaní*, *upískaní* (Bern), *pizskos*, *dopískaní*, *ušpiñení* (Bern VI, 221), *pýskaný*, *upýskaný*, *zapýskaný* (Leschka), *A ona ge ako giná, | Upýskaná ako swiña* (NZ II, 111), 1872: *Zapískani Piskos* [!] (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a: 5b), 1874: *Upískané malé deti* (LaskS II, 462), *Sapűñ je nie drahý, | vody sa nabojíj, | ale ja od mala | upískaná chodím* (Detva 328), *Sebechleby: Videli toho šarkana takýho upískanýho, umazanýho* (SN 27: 390), *zapískanej* (LexNov 96), *Tb: Keď je žena zapískaná, takí je aj muž* (s. gy.), *Nbh: zapískaní* (s. gy.), *upískaný hovor. expr. (SSJ) stb.*; *további származékokra l. Bern; SSJ.*

A hangfestő szócsaládba tartozó m. *pizskol* 1. 'verhäßlichen' (1650: TESz); 2. 'schimpfeln, tadeln, schmätern' (1788: uo.); 3. 'beschmutzen' (1801: uo.) ige. A szk. visszaható formákra hatással lehetett a *pizskolódik* 'szennyeződik' (1808: uo.) származék is. Az *i > í* nyúlás a szó expresszivitásával magyarázható, de számításba jöhet a *pískat'* 'fütyül' esetleges analógiás hatása is. Elsősorban a kszk.-ra jellemző kifejezés. Címsszavunk a szláv nyelvekben társtalan; jelentés, kronológia és szóföldrajz tekintetében egyaránt magyar jövevényszóként értékelendő. – Vö. **piskoš, pisok.**

piskoš 'schmutzig' – Gemer: *piskoš* (LS 3: 115).

A hangfestő szócsaládba tartozó *pizsok* 'Schmutz' főnévnek -s képzős m. *pizskos* 'ua.' (1748: TESz) származékszava. Gömör megyei tájszó. – L. még m. > *kukr. piskoš* (Dezső: *NyudÉrt* 128: 80), *piskošnyj* (LizV 617). – Vö. **pískat', pisok.**

pisok 'Schmutz, Mist' – *okolie M. Kameña: pisok* (ASJ IV/2: 258), *Nbh: pisok* (s. gy.).

A hangfestő szócsaládba tartozó m. *pizsok* 'ua.' (kn. 1767: TESz) származékszó. A kszk. nyj. déli részén és az alföldi szlovákság szóhasználatában él. – A magyarból: ASJ IV/2: 258. – Vö. **pískat', piskoš.**

pistráng, pistráne 'Forelle' – Trenč. stolica, 1735: *Gest geden potok tekucj prez dedinu wkerem se nachazagu pistrangj*... (EstLt Rep 28 Fasc J: 116), 1763: *Aurata, zlatég bárwy ryba, struha, pistráne* (KamSl 63), *Orata, Struha potočny alij Pistráne* (uo. 585), *Salar, Pystráne* (uo. 764), *Salmo fluviatilis, pystránk* (uo. 765), *Truta, pjstráne* (uo. 892).

A szláv eredetű m. *pistráng* 'ua.' (hn. 1261, kn. 1395 k.: SzlJsz 424; TESz). A szlovákban általános *pstruh* (SSJ) az *összav *p̣bstrgъ* szerves folytatása (l. Machek²). A szó elején levő mássalhangzó-csoport feloldása a magyarban történt meg, a *pi-* kezdetű formák tehát visszavételek a magyarból. A *-nek*

szóvég az *-nk* (<-ng) helyén analógiás módosulás a szk. népnyelvben, ahol ez a megoldás gyakori (Doruľa 77 és 47.3. p.). – L. még m. > szhv. *pistranga*, *bistranga* (UEISk 415).

piš(k)at' 'pissen' – *pišat'* (Bern), pisálni, *pišát'* (uo. VI, 221), pisál, *piškat'* (Jancs), *piškám*, piskál (Jancs II), *pišat'* (Kálal; SSJ); – **Szárm.:** **vypiš(k)at'** sa 'kipisálja magát' – *vipiškám sa*, *vipiškat'* sa (Jancs II), a keď sme sa ráno prepytujem šli *vypišat'* (BallP 75); – **pišanie** 'pisálás' – *pišaňi* (Bern), pisálás, *piškaňja* (Jancs), *piškaňja*, piskálás (uo. II); – **(vy)piškaný** adj. – *piškaní*, piskált (Jancs II), *vipiškaní*, kipiskált (uo.); – **pišanina** 'pisa, vizelet' – *pišaňina* (Bern).

A hangutánzó eredetű szócsaládba tartozó m. *pisil* 'pissen, harnen' (1558: TESz) – alakv. *pisál* (1763: uo.) – ige, ill. annak népnyelvi *piskál* (MTsz; SzegSz) alakváltozata. Címszavunk Machek¹ és Machek² szerint talán az olaszból (*pisciare*) vagy a románból (*pișa*) való. A szóföldrajz, a kronológia és a *piškat'* alakváltozat azonban összességében inkább magyar eredetre mutat. Az újabban jelentkező *pišo* 'Harn' (SSS) az elvonással keletkezett m. *pisa* 'ua.' (1838: TESz) átvétele az argóban (az *-o* > *-a* változásra l. 38. p.). A *pišigatky* pt. 'egy fajta férfi alsó' (SSS) összetétel *piši-* előtagja pedig a m. *pisi* 'Harn' (1876: TESz) becéző alak felhasználása a szk. szlengben.

piškolec 'Antimon; Spießglanzerz' – Špisgľas, stibium antimonium... Syn. *Piškolec*... (Bern), Piskoltz (*piskoltz*, sl.) Spiessglas (Dank 744).

A korai úfn. eredetű m. *piskolec* 'ua.' (1550 k.: TESz; Mollay 440). A szókezdő mássalhangzó-csoport kiküszöbölése az *s-* elhagyásával a magyarban következett be, s a szóvég alakulása is magyar jelenség. Kiveszett szó. – A szk. régi és népnyelvi formákra vö. XVII. sz.: *špisglas* (DécsyM 276), 1760: *špiglas*, *špiglasový*, *špisglas*, *špisglasový*, *špisglosový* (TSMed 116), *špizglóz* (GNS) stb. Ezek közvetlen előzménye a ném. (l. DécsyM 206; Rudolf stb.), vö. korai úfn. *spizglas*, *spiglas* összetétel, ill. annak bajor-osztrák változata (l. Mollay).

piškóta 'Gebäck, Biskuit, Biskotte' – 1676: K potrave mali kus *biskotu*, to jest chleba dvakrát pečeného (Ant² 787), 1691: *Pysskotuw* za den 25 (NádLt Okir I 289/B: 705), 1731: panwa na *pysskoty* pečenyja (HSSJ), 1763: Panis rubidus: *Pisskót* (KamSl 598), Panis excoctus: *Pisskót*, *piškóta* (uo.), *piškóta* (Bern; Dank 744), *piskóta*, *piškotňa* (Jancs), *piškótňa* (uo. II), Biscuit...; *piškót*... (Loos II), *piškótňa*... (Loos III), Szs, 1895: *piškvoti* plur. (NyK 25: 300), *piškóta*, *piškótňa* (Mič II), *piškotňa* (Kálal), *piškóta* (Kálal; Hv I; Hab 81; GNS; SSJ), *piškota* (SipM) stb.; – **Szárm.:** **piškótový** adj. (Hv I; SSJ; SCS); – **piškotár** 'piskóta sütő' – 1763: bucellarius = *Pysskotár* (KamSl); további származékokra l. Hv I, 834; Kálal 467; GNS.

A bajor-osztrák és ol. eredetű m. *piskót* l. 'Zwieback' (1395 k.: Mollay; EWU); 2. 'Biskuit, Biskotte' (1600 k.: uo.), *piskóta* 'ua.' (1738: EWU). Címszavunk ném. származtatása (pl. Machek¹; Machek²; SCS; Rudolf stb.) nem valószínű. A m. közvetítés mellett a teljes hangtani azonosság (a hosszú *ó* jelenléte, ill. belőle a kszk.-ban *uo*, a *p-*, az *š*, a szóvégi *-a*) szól. Az 1676. évi *biskot* azonban valószínűleg az úfn. *Biskotte* átvétele, aminthogy a népnyelvi *piskotňa*, *piškotňa*

előzménye is – a szóvég tanúsága alapján – a bajor-osztrák *biskotten, piskotten* (erre l. TESz; a ném. *-en* > szk. *-ňa, -na* végződésre l. Gregor 129). Közben azonban érvényesül a *piškóta š* és *ó* hangja is. – A magyarból: Melich: NyK 25: 300. – L. még m. > kukr. *piškôvta* (Liz 83), rom. *pișcôtă* (Tamás), szhv. *piškot(a)* (UElSk), vend *piskôta* (Flisz II).

pišpek 'Bischof' – Štítník, 1655, 1662, 1663: *pišpek, pűšpek* (SR 38: 190).

Az óbajor eredetű m. *pűspök 'ua.'* (hn. 1177: kn. 1372 u.: Mollay 459–65; 1. még SzlJsz 929–31; EWU). A m. *ü* szk. *i*, m. *ö* szk. *e* reflexiókra l. **19.**, **17.** pontokat. Az általánosan használt ném. eredetű *biskup 'ua.'* (1468: HSSJ; eredetére l. BEW; Machek²) mellett ritkán előforduló, kihalt kifejezés. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 190. – L. még m. > kukr. *pušpek* (Dezső: StSl 7: 169; LizV 88, 619), rom. *pișpec* (Tamás), szl. *pušpek* (MEW).

Pišta l. **Ištván**

pit'palat'ka 'Wachtel' – Teplý Vrch: *pit'palat'ka* (Ferianc 15), Drienčany: *pitpalatka* (uo.), Španie Pole: *pimpal'at'ka* (uo.).

A hangutánzó eredetű m. *pitypalatty* 'Wachtelschlag; Wachtel' (1777: TESz). A fűj megnevezésére számos nyelvben hangutánzó kifejezés szolgál (l. uo.; Kiss 137–8; Ferianc 15), a Gömör megyéből idézett címszavunk forrása azonban a magyar, amint ezt az egész szóalak tanúsítja. A *-ka* járulék egyéb *-ka* végű madárnevek analógiás hatásának a következménye. – A magyarból: Ferianc 15: valószínűleg. – L. még m. > rom. *pitpalác(a)* (Tamás).

pitvor **1.** 'terem, nagyobb szoba; előcsarnok; falusi ház tornáca, előtere' – A rengeteg adatból válogatást adhatok csupán: L. Trnovec, 1571: u richtare *pitwor* y gyzba gest zdłuže (HSSJ), Liptov, 1578: *wpitwore* take wtemze dome (StanD IV, 162), Trenč. stolica, 1584: *kdj ssly naspatek pres muog pytwor* (PDS 98), 1588: *to gest yzba y spiwowarniow, potom pitwor y syny wssecka* (JŠ 6: 156), Ilava, 1632: *zlym umislem do pitwora wibehnucze* (NádLt Okir I 333), Likava, 1651: *Dwere Na Pitwore* (BatthLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29: 509), 1702: *ze zadneg chyži polowyczu, pytwor polowyczu* (Jelš 421), Dubnica n. V., 1723: *gest tam pitwor, w nyom okna* (HSSJ), 1755: *Címerami ozdobješ pitvory, svetlice* (Gavl² 148), 1775 k.: *Pitvar, Pitwor, Pritwor, Atrium* (StSl 3: 97), 1795:... *dobré bóti wizul, a nechal w pridwóre (w pitwóre)* (BajzaW 7), *pitwor* sl. (Palk; Bern; slc. Jg), *Príde do pitvora...*, *z pitvora do svetnice* (DobšP I, 303), Forró, 1937: *pitvar* (NéprÉrt 29: 267), *pitvor, pitvar* (GNS), *pitvor, pitvor* (Hab 500), *pitvór* (Ripka 149), *pitvor* (LexNov 173; Tim: SSJ) stb.; – **2.** 'pitvar tűzhellyel; konyha' – *pitvor* (DobšO 35; Kálal; SipB; GregPsz; Bcs, Nbh, Pk, Kisác, St. Pazova, B. Petrovac, Kulpín: s. gy; Tk: BÉ 1971: 237), Tb: *Vel'kí pitvór, lakomí gazda* (s. gy.), *Gazďinka f pitwóre, gazda na dwóre* (s. gy.), *Vsz, Pcs, Isz: pitvór* (ASNM 193. térkép), *Me: pitvór* (uo.) stb.; – **3.** 'csűr' – Pk: *pitvor* (JŠ 2: 341); – **Szárm.:** **pitvorčok/pitvorček/pitvorok** dem. – Likava, 1629: *w pitworczeku dwere* (HSSJ), 1643: *toliko v pitvorčoku stal* (KPP 167), M. Ján, 1697:... *w pitworku na leweg ruce...* (HSSJ), 1775 k.: *Pitvarotska, Pitworček...* (StSl 3: 97), *pitworček, pitworek* (Bern), *pitvorčok* (Jancs II), Kost. Moravce, 1914:

Rád bi ja, Mariška, | do tvoja *pitvorka* (Bartók II, 378), *pitvorček* (Hab 500), *pitvoršok*, *pitvaršok* (GNS), *pitvorček* (SSJ) stb. – **pitvorec** 'kis pitvar' – Nitra, 1619: w *pitworczy* skla na okniech (HSSJ), Trenčín, 1713:... *pitworecz*, na nem dwere puste (uo.), Ružomberok, 1825: Na *pitvorci* dvere ordinarne (Agrik 14: 104), *pitvorec* (Kálal; Tvrđý; Garaj; SSJ); – **pitrovňý**, **pitvorový** adj. Zvolen, 1642: co... okolo zrubu *pytworneho* urobily (PDS 47), 1648: zadnie *pitvornie* dvere (KPP 226), Detva, 1757: za zelezo... na *pitwornom* stlupe pribituo... (StSl 21: 201), *pitworní* (Bern), *pitvorní* (Jancs II), *pitvorni* (Hab 500), *pitvorný*, *pitvorový* (SSJ); további képződményekre l. Bern; SSJ.

A valószínűleg ószláv vagy ószerb eredetű m. *pitvar* 1. 'Vorsaal; breite Diele' (1300 k.: EWU); 2. 'auch als Küche gebrauchter Mittelraum eines Wohnhauses, mit Zugang vom Hof oder vom Flur aus'(1601: uo.; további jelentéseit is l. uo.). A szlovák szakirodalom címszavunkat rendszerint az ősi szláv *prítvorъ* folytatásának tekinti, az első szótagból hiányzó *r* hangot $r-r > \emptyset-r$ disszimilációs kieséssel magyarázva és a magyar szót a szlovákból származtatva (l. pl. StanD I¹, 575; I², 616; I³, 690; Machek¹; Machek²; ASJ IV/2: 131; Markuš: NSM 5: 265 stb.). Mindez azonban ellentmondásban áll a tényekkel. Amint ui. Kniezsa kifejtette, a nyugati szláv nyelvekben régebben nem is volt *prítvor*, *prítvor*, *prítvor*, ezek a formák csehessítéssel művi úton készültek. S a szó jelentését tekintve is a m. *pitvar* forrása csak óbolgár vagy ószerb lehetett. A szk. *pitvor* pedig m. eredetű (l. SzlJsz 425–6). A cseh *prítvor*-t és a szk. *pitvor*-t illetően mindezt alátámasztotta Melich (NytudÉrt 41: 121–5) is. Hozzátehetjük, hogy egy *prí*-előtagú szóban az *r* eltűnése a szlovákban teljességgel indokolatlan és szokatlan volna, ezért annak ilyenén magyarázata nagyon is erőltetett. Ezzel szemben a magyarban a szóeleji mássalhangzó-torlódás szükségszerű kiküszöbölésének ez is az egyik módja volt (l. Keszler: NytudÉrt 63: 41–6). Másrészt az eredeti szláv 'oszlopcsarnok, templomcsarnok, templom, palota előcsarnoka' jelentés a magyarban ment át névátvitellel a lakóház egy helyiségének a megnevezésére, ahogyan azután a szlovákban is elterjedt. A magyarban keletkezett népnyelvi *pitar*, *pitvar* alakváltozatok újabb helyi átvételei a m. szónak. – A magyarból még: TESz. – L. még m. > morva (szk. közvetítéssel) *pitvor* (Bartoš 290), kukr. *pítvar* (Liz 159), lengy. *pitwór* (és alakv.) (Wołosz: StSl 35: 292).

plajbas, plajbás 1. 'Bleiweiß' – Vajnory, 1787–8: Gedna Stangla *Plaibasu* sa kaupila (KrajčT 47), *plagbas* sl. (Palk; Bern); – **2.** 'Bleistift' – XVIII. szv.: ani toho *klajbasu* zväžit nemúžeš (EliášH 44), *plagbas* (Bern), *plajbász* sl. (Dank), *plajbas* (Jancs II; Kálal; SipM; hovor. zastar. SSJ), Važec, 1892: Pomalovana som, | ej, s červenym *klajbasom* (SSpevy II, 289), *klajbas* (Kálal; GNS), Pukanec, Klenovec: *klajbas* (SSN 770), Bacúch: *glajbas* (uo.), Nbh; 1919: Čižmárovi do dreva *Plajbas* (Chov 3), Nl: *plajbas* (Roh 279), *plajbás* (GregPsz; Tárnok: s. gy.), Folkušová: *klajbás* (StSl 3: 97) stb.; – **Szárm.:** **plajbaštek** dem. – *plagbasček* (Bern), *plajbaštok* (Jancs II); további származékokra és alakváltozatokra l. Bern; SSN 770.

A ném. eredetű m. *plajbász* 1. 'Bleiweiß' (1671: EWU); 2. 'Bleistift' (1708?, 1759: uo.). Címszavunkat szokás ném. eredetűnek tekinteni (l. pl. LM 205; Kálal; Király: StSl 3: 97; SCS 681; Rudolf 113 stb.), ez azonban korántsem egyértelmű. Kétségtelenül ném. a forrása a 'Bleiweiß' és 'Bleistift' jelentésű régi és népnyelvi *blejvejs, plejvajs, plajvas, plevajs* és alakváltozatainak (XVII. sz.: DécsyM 264; OSzK Duod Slav 3: 95b; Torkos 14; KamSl 98, 510, 562, 564; SSN 770 stb. stb.). A később jelentkező *plajbas, plajbás* ellenben már inkább magyar közvetítésre mutat, semmint közvetlen ném. átvételre. A *k*-s alakváltozat forrása lehet a m. nyj.-i *klajbász* (l. TESz), de lehet szk. *p – b > k – k* disszimiláció eredménye is. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 495. – L. még m. > szhv. *plajbas* (Klaić; Schnee 106–7, 110; StrT 173), rom. *plăibas* (Tamás).

pofa 1. 'Maul' – Tk: Pri zdutí vsadili koňovi drevo do pysku (vipeckujú mu *pofu*) (SN 18: 493); – **2.** 'arc, ábrázat' – *pofa* hovor. pejor. (SCS); – **3.** 'huncut, kópé' – *pofa* (uo.).

A hangutánzó eredetű szócsaládban tartozó m. *pofa* 1. 'Backe, Gesicht' (1490: TESz); 2. 'Maul' (1574: uo.); 3. 'Mund' (1668: uo.); 4. 'Kerl, Patron' (1865: uo.). Újkeletű átvétel. – A magyarból: SCS. – L. még m. > rom. *pófa* (Tamás), szhv. *pofa* (UElSk 417). – Vö. **pofás**.

pofás 'nézd, figyelj' – *pofás* (Ferko 321).

A hangutánzó eredetű szócsaládba tartozó m. *pofáz(ik)* 1. 'pofoz' (1636: TESz); 2. 'zabál' (1800: uo.); 3. 'nagy hangon beszél, szájal' (1897–901: MTsz) igének imperativusi *pofázz!*, rendszerint tiltó *ne pofázz!* (l. ÉrtSz) alakja. A szlovák drótosok titkos beszédében a szó jelentése szükségszerűen kissé módosult. – Vö. **pofa**.

pogán 'durva, kíméletlen ember' – *pogán* (GNS).

A lat. eredetű (*paganus*), talán szláv közvetítésű (ószláv *poganъ*) m. *pogány* (alakv. *pogán*) 'grausam, schrecklich' (1788–9: TESz; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.). A szlovákban általános *pohan* (SSJ; eredetére l. Machek²) mellett újkeletű átvétel a magyarból, amint ezt a hangtan (*g, á*) és a jelentés együtt igazolja. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187: valószínűleg.

pohár 1. 'Trinkgefäß, Becher' – A rengeteg adatból csak válogatást adok – 1654 e.: *dwa pohare gako boczyczka a trefy pohar stary* (JŠ 6: 232), 1575: *any gedon pohar gya gym nedam vyna* (SL 3: 53), 1584: *geden pohar weliky a wiskoky z wrch nyho krage pozlaczeny* (RadvLt I. o. IV. cs. 60. sz.), 1648: Crater pohár, *kupa pohár* (Verb 14), Trenčín, 1678: *jeden vrch bez pohara* (HŠ 3: 393), 1685: *nalywa napoge... do pohárůw...* (Com 117), XVII. sz.: *Poculu~. caelatu~. Pohár rezany* (SMS 15: 158), 1758: *horki pohár* (KNyNyE 261), 1763: Crater: ... *napóğny pohár ...* (KamSl 172), 1775 k.: *Pohár, Pohar, Poculum* (StSl 3: 97), *pohár* (Bern; Jancs I; Kálal; GNS; SSJ), *pólhar, puhar* (Kálal), *pohar* (Šariš: SbŠkult 532; SipB; SipM; Malč: StSl 11: 99) stb.; – **2.** 'kerékalkatrész' – Mlynany: *Pohár je to co koleso drží* (JSbor 4: 229); – **Szárm.: pohárik, pohárek, pohár(e) ček, pohárčiček, poháriček** dem. **1.** 'kispohár' – D. Mičiná, 1576: *dwa poharyky pozlatite* (HSSJ), Zvolen, 1588: *Dwa poharike maliczke* (PDS 77), Omšenie,

1616: dwa *poharky* stryberne (SL 3: 81), 1629: Pocilum kis pohár *Poharček* (Dict 315–6), Kis pohárka Hlinenmy [!] *Poharek* (uo. 319–20), Trenčín, 1658: *poharcziczki* no 2 (HSSJ), L. Hrádok, 1659: *poharikow* sklenich pospolitich (NádLt Okir I 620), Trenčín, 1678: 1 dreveny *poharček* (HŠ 3: 392), 1763: Crater = ssálka, *pohárek*... (KamSl 172), 1775 k.: Pohárka, *Poharik*, Pocillum (StSl 3: 97), Poharotska, *Poharček*, Caliculus (uo.), 1772: *poharecky* sklene (HSSJ), *pohárik*, *pohárek*, *pohárček*, *poháriček* (Bern), *pohárek* (ŠtolcM 78; Ripka 159), *pohárček*, *poháreček* (ŠtolcJ 51), *pohárik* (Jancs II, GNS; SSJ), *pohárišok* (GNS), *pohárček*, zried. *poháriček* expr. (SSJ) stb.; – 2. 'egy fajta növény' – *pohárike* pt. 'hajnalka' (ČNS), *pohariky* 'Pulsatilla' (VSBN 346); – **pohárny**, **pohárový**, **pohárikový** adj. – 1648: Abax pohar szek stul *poharni* (Verb 1), 1763: Abacus, *Pohárová* stolica; Abaculus, *Pohárová* stolička, stoliček (KamSl 1), *poharowi* (Bern), *poháriková* kmotra (Kálal), *pohárový* (SSJ); – **pohárit'**, **pohárovať'** 'poharaz, iszogat' – *poharowat'* (Bern), poharáz, *poháruvat'*... (Jancs), poharaz, bechern, zechen; piť, *poharit'* (Loos I), *pohárovať'*, iszik, poharaz... (Loos III); további képződményeket l. Bern; Loos II; Jancs.

Az óbajor eredetű m. *pohár* 'Trinkgefäß, Becher' (szn. 1346, kn. 1372 u.: Mollay; EWU). Mollay elemzése szerint a meghonosodás útja: óbajor *pechari* > **pechar'* > ómagyar **pechár* > *pehár* > m. *pohár*. Az 1347-ből szlovák személynévként idézett Nicolaus dictus *Pohar* (KS 21: 51; HSSJ) egyáltalán nem tekinthető biztosan szk. adatnak. Címszavunk közvetlen németből való származtatása (pl. Škultéty: SP 22: 638; Fedák: SbŠkult 532 stb.) hangtanilag elfogadhatatlan. A 2. jelentés névátvitel eredménye. A *pohárit'*, *pohárovať'* bizonyára a m. *poharaz* (1700: TESz) ige hatására, ill. mintájára keletkezett (l. Gregor: HungSl 1988: 52; 56. p.), a *pohárny* ~ *pohárový stól* pedig a m. *pohárszék* 'Anrichte' tükörfordítása (l. Gregor: StSl 32: 32–3). – A magyarból: CzambSl 127; SzlJsz 720; Király: StSl 3: 97; Machek¹; Machek²; Ondrus: SAS 13: 436; EWU stb. – L. még m. > cseh *pohár* (Machek²; SESJČ: szk. közvetítéssel), lengy. *pocharek* (Wołosz: StSl 35: 292–3), kukr. *pohár* (és vált.) (LizV 88, 617; Liz 190, 203), rom. *pohár* (Tamás 583–4), jrut. *pohár* (Kočiš 121). – Vö. **pohárnok**, **pohársik**.

pohárnok 'Mundschenk, Weinschenk' – 1645: *Poharnokowy* Nohawicz (NádLt Okir I 289/A: 689), 1654: *Poharnok* Jankowi futro czerne (uo. 719), L. Hrádok, 1663: Kupilo se platna hrubeho pod Doloman *Poharnokow* (NádLt Okir I 651), Bytča, 1697–8: *Poharnok* za dnj 41 po dut. 3. (SAV), L. Hrádok, 1702: *Poharnokowy* Na Cwerny (NádLt Okir I 663), Krupina, 1706: dali zme *poharnokowi* Pogan Gaborowi... (HSSJ) stb.; – **Szárm.:** **pohárnocký**, **pohárnokový** adj. – Lietava, 1641: Dal pod kocz *poharnocky*... (BathLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), 1655: k nohawiczam *Poharnokowym* den. 12 (NádLt Okir I 289/A: 255), 1663: od *poharnakowe* Dolomania Dalo se... (NádLt Okir I 651), od *Poharnakowich* nohawic Dalo se... (uo.), 1697: Pyncetoky pro *poharnocky* Riad (NádLt Okir I 289/B: 741b), Trenčín, 1713: tam... restissek polamany *poharnoczki* (HSSJ).

A vitatott eredetű (szláv átvétel?, a *pohár* származéka?) m. *pohárnok* 'Mundschenk' (1395 k.: EWU), ill. annak *pohárnak* (uo.) alakváltozata. Kiveszett szó, mely a főnemesi, nemesi udvartartások révén lett honossá a szlovákban, ahol egyébként a honi *-ník* képzős *pohárník*, *pohárník* 'ua.' (szn. 1424, kn. 1534: HSSJ; Leschka 180–1; SSJ) a szokásos. – L. még m. > rom. *pahárnic* (Tamás). – Vö. **pohár**, **poháresek**.

poháresek 'abacus, vasarium; Gläserschrank, Geschirrschrank, Wandschrank, Gläserkasten' – Bytča, 1613: *poharsek* ze dwema plechowymy czely (HSSJ), Bytča, 1619: *poharsek* w stene N° 1 (NRA Fasc 1703 Nr 52: 8b), Likava, 1627: *Poharsek* spolu zstolom a zbrancyzou okolo neho No 1 (BatthLt Lad 25 Fasc 28: 7), Blatnica, 1655: doštena Palota uneg *poharseg* (SP 11: 92), L. Hrádok, 1659: pri dwerach *poharszek* na zelena zafarbeny, do *poharszéku* dwere (NádLt Okir I 620), L. Hrádok, 1660: Do *Poharsíku* dwere z klučku na zawesoch (uo.), Trenčín, 1678: *Poharszék* sprosty... (HŠ 3: 397), Blatnica, 1681: Fogassow 5... *Poharsek* stary (NádLt Okir I 829), Bytča, 1691: Item *pochar* sik zeleny, geden (TelLt 11. cs.), *Pohar* sik geden (uo.), M. Kameň, 1736: *Poharsik* 1 (Ballt Kékkői urad. 35. cs.), Boca, 1764: *Poharfiak* [!] w Izbe (SztivLt 1748–82: 94), 1775 k.: Pohár-szék. Ezüst Pohárszég, *Poharsek*. Stribrny *Poharsyk*, Abacus. Argentaria (StSl 3: 97), 1795: Tím z nowu... ud'eril do pohárníka (*pohársíku*)... dwere (BajzaW 352), Bardejov, 1819:... *Poharsék* N° 1 w kterjm Porcelan, Sklo a kuchinske načinya zawrete (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), pohárník... vulg. *pohársík* (Bern), 1876: Nato hned'... v *pohárséku* zasadol (LaskS II, 370), *poharsík* (Hab 80), *poharslík*, *pohárslík* (uo. 136), Tk: *pohárséjk* (s. gy.); – **Szárm.:** **poháreseček** dem. – 1775 k.: Pohár széketske, *Poharseček*, Abaculus (StSl 3: 97); – **poháresekovy** adj. – Korlátka, 1635: od *poharsikoweg* truhly (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Trenčín, 1647: stuol *poharszekovi* (HSSJ).

A *pohár* '(Trink)glas, (Trink)gefäß' és *szék* 'Stuhl' alkotta m. *pohárszék* 'Anrichte' (1554: KultNád II, 225; további adatokat l. NySz III, 128) összetétel, ill. annak nyelvjárási *pohárszék* alakváltozata. A *pohárszék* Magyarországon már a XV. században a nemesi lakások jellegzetes bútorfélesége volt (l. RadvCs I, 20). Szerényebb formában a népi bútorok közé is bekerült (l. MNL IV, 254–5). A m. *é*, *éj* szk. reflexióira l. 15. p. Az inetimologikus *l'* nem ritka a szlovák népnyelv idegen eredetű szavaiban (l. 32.2. p.). – A magyarból: Hab 139; Horák: LaskS II, 370. 6. jegyzet; HSSJ. – L. még m. > rom. *parséchi* (Tamás).

pók 1. 'Spinne' – 1833: *pók* (*pouk*, sl. *povauk*, boh) die Spinne (Dank); – 2. 'Flechsengalle' – *pók*: má na nohe *pók* (GregPsz 258), *pok* (SipM; Košice: ZFFUK 38: 110); – **Szárm.:** **pókavý** adj. 'vastag, nehéz' – Má *pókavia* nohi, ledvázd id'e (GNS 248), *pokavi* 'pókos lábú ló' (SipM).

A szláv eredetű m. *pók 1.* 'Spinne' (kn. 1395 k.: TESz); 2. 'spanische Fliege' (1585: uo.); 3. 'Art Wanze: Wasserläufer, Wasserschneider' (1604: uo.); 4. 'Flechsengalle' (1729: uo.; egyéb jelentéseit is l. ott). Állatnévből keletkezett betegségnev nem ritka a magyarban (l. TESz *inpók* a. is). Kérdés, hogy az ősi eredetű általános *pavúk* 'Spinne' (SSJ; Machek²) mellett Dank *pouk* adata valós

szlovák szó-e. Ha igen, úgy az *ou* előzménye egy m. nyj.-i *óu* (*póuk*: SzamSz) lehetett. A 2. jelentésben nem gyakori tájszóként él Gömör és Zemplén megyében, valamint a nyelvszigeteken. – A magyarból: SipM; GregPsz 258; Palkovič: ZFFUK 38: 110. – L. még m. > rom. *poc* (Tamás). – Vö. **himpok, pókoš**.

pokolvár 1. 'kARBUNKULUS, furunkulus' – 1848: *pokolvar, pokouvár* (Jancs), *pokolvaras*, na *pokouvár* chorí (uo.), 1869: *pokolvar*, Brandbeule, Carbunkel; pálivý pluzgier, *pokolvár* (Loos I), Brandbeule...; *pokolvár* (Loos II), 1896: *pokolvár* je čierny pluzgier, vred na tele často veľmi nebezpečný (SP 11: 317), 1898: Na takzvaný *pokolvár* prikaldajú paradajky alebo usušené slivky bystrické... (SP 18: 502), *pokolvár* (Mič II; Holuby 217; Kálal), *pokovár* (LexNov 195; Tk: s. gy.; ČNS), Nbh: Voľakomu sa zbierau prst, to vraveľi, že je *pokovár* (NSM 4: 226); – **2.** 'tüdőbaj' – Nye: *pokolvar* (Márkus 208); – **3.** 'a világ vége, a pokol gödre' átv. – *pokolvár* (Kálal); – **Szárm.:** **pokolvárový** adj. – Bcs: *pokovároví* (s. gy.).

A déli szláv eredetű *pokol* 'Hölle; Aussatz, Lepra' és a bizonytalan eredetű *var* 'Warze; Hautkrankheit; Aussatz; Kratze; Schorf' alkotta m. régi és népnyelvi *pokolvar* 'schwäre, narbige Wunde' (1519: TESz) összetétel. A 2. és 3. jelentés a szlovákban alakult ki az eredeti jelentés elhomályosulásával. A magyar *a* helyén levő szlovák *á* a gyakori *-ár* szövégg analógiás hatásával (l. 47.2. p.), a *pokovár* pedig egy *pokolvár* > *pokouvár* > *pokovár* ejtÉsváltozással magyarázható. – A magyarból: CzambSl 127; Kálal. – L. még m. > ukr. *bokorván* (Hrinč; Baleczky: StSl 5: 185–6).

pókoš 'ínpókos ló' – Bér: *pókoš* (s. gy.); – **Szárm.:** **pókošistý** adj. – 1848: *pókos, pókošistí*, hrčku na nohi majúci kuoň (Jancs).

A szláv eredetű *pók* 'Spinne; Flechsenegalle; usw.' főnévnek *-s* képzős m. *pókos* 'ínpókos' (1729: TESz) származékszava. Úgy látszik, hogy csak a magyarországi szlovák nyelvszigeteken él. Az *-istý* képző szerepére l. 36. p. – A magyarból: Gregor: HungSl 1983: 68. – L. még m. > rom. *pócoș* (Tamás). – Vö. **pók**.

polgár 1. 'esküdt; bíró; városi polgár' – Fil'akovo, 1562: ... Panon Richtarom a *Polgarom* bisticzj meskajiczim (SL 3: 229), Jelšava, 1567: za richtarstwa... Pietra Denele a geho panow *polgarow*... (HSSJ), Štítnik, 1591: ma Rychtar swogeho *Polgare* k Fararowi poslati (BarthCs 220), 1594: Antal Balog od prava nasseho wipital sobe lidy Petra Ptacznika *polgare* a Matiasa Pisara (Jelš 232), 1595: ... *polgarow* starssych... (uo.), Sl. Lupča, 1603: o čom y niekterym panom *polgarom* prwe bylo znamo (PDS 105), B. Bystrica, 1627: Ďuro Mattoss *polgar*, Thomass Hanüsslik kostolnik (ČMSS 11: 27), Štítnik, 1639: *Polgáry* gsauce a Mystrowe remesla... Mesyarskeho Mesta Štjtnjka (PCA 1. doboz), Kameňany, 1640: Richtar a *Polgary* mesteczka Kamenian (SL 6: 339), Hont, 1647: Pan Rychtar a pani *polgari* a gini (SL 3: 227), Štítnik, 1649: ... kdy starssyho *polgare* prysahaly (Gemér 3: 196), D. Strháre, 1676: zepsane... v rychtare spolu swimy *poukary*... (HSSJ), Čajkov, 1697: prisaznich pak..., *polgarou*... (SPIN 1: 153), N. Baňa, 1706: skrž Swich prižažnich *Polgarou* (EK Céhlev. V. 2.), 1743: My Rychtar, *Polgari*, a wssecky Obec Lesstanska... (BaLlT Kékkői urad. 22. cs.),

Očová, 1763: widuce to gazdowe a *Polgar* tam pritomni (EstLt Rep 22 Fasc L Nr 216), 1798: Minémű a bíró Ollyak a polgárok is Kde gakowy gsú Richtári, Takowj gsú y *pulgári* (OSzK Oct Lat 652: 108b), 1841–2: Pri vôleňi a premieňeni *polgárou* sa strovilo... (Podk 365), 1874: že je pán *polgár* v stave obleženia (LaskS II, 43), 1880: V Liptove prisažných... volajú *pougárov*, *polgárov* mladšími boženíkmi (Dobšo 75), Hont: *pougár* (Nyr 29: 331), *polgar*, *povkár*, *pongare* vsl (Kálal); – 2. 'kisbíró, dobos, levélhordó, községi alkalmazott' – Selce (Hont), 1790: Ballass Jano menssy *Polgár* (BcsIr V. 82. a. 30. 2. dosszié), Tisovec, 1790: konventie... desatnika, *polgaru*, kočišova... (AGK 268), Lopaj, 1806: Ondrej Sróter, *polgar* (uo. 302), Bátovce, 1828: Richtar ale Horsky, tess y Boženicy, tak y *Polgári* (SN 18: 598 faksimile), Hont, XIX. szef.: dva boženici a *polgári* (SMSS 11: 47), 1862: Plat 8 *polgárou* (Detva 70), Zvolen, 1880: Chodí *pougár* po dedine (SSpevy I, 546), Dúškom poslali *pougára* ku kraviarovi (DobšP II, 422), *polgár*, *pongár*, *povgár* (Kálal), Ve: *pougár* (JŠ 2: 346), Vsz: *póvgár* (ŠtolcM 60), Ös: *polgar* (uo.), Tb: *polgár* (Atlasz), Malč: *pougar* (StSl 11: 100), *povgár* arch. (LexNov 226), *pougár*, *polgár* (uo. 229), *pougár* (TekP 187), *pógár* (GNS), okr. Nové Zámky, Vyšné Remety: *pógar* (ASJ III/2: 36), Şinteu: *pongár* (Benedek 185), *polgár* nár. zastar. (SSJ) stb.; – 3. 'bányászok menedékhelye, kunyhója' – 1776: cubile metallifossorum: kože hawjřř, *polgár* (HSSJ); – 4. 'polgári esküvő, házasság' – Abov: *polgar* (JŠ 21: 100) – **Szárm.:** **polgársky** adj. – Jelšava, 1688: stuol mug rychtarsky y *polgharsky* (HSSJ), 1752: u... redu... *Pólgárszkém* (KNyNyE 262); – **polgárov** adj. poss. – Môt'ová: Richtárova vól'a, *pougárove* reči (HP 213), Kojšov: A druha mu id'e | panna *plugarova*, | v žel'enej sukňici (Demo 324); – **polgárik** dem. – Hont. Čalovce, 1602: Laurentii *Polgarik* szn. (Urbok 294); – **polgárstvo** 'esküdtek testülete?', *polgárság* – 1752: *Pólgársztva* i Domovszta skola (KNyNyE 262) stb.

A kfn. kori bajor-osztrák eredetű m. *polgár* 1. 'Burgbewohner' (1229: Mollay); 2. 'Stadtbewohner, Stadtbürger' (1372 u.: uo.); 3. 'Geschworener, Schöffe' (1435 k.?, 1525: EWU); 4. 'Gemeindediener, Heiduck; Gemeindeweibel' (1740: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.), ill. annak régi *pulgár* (uo.), népnyelvi *pougar* alakváltozatai. Némely régi adatból nem lehet megállapítani annak egyértelműen pontos jelentését, hogy ti. bíróra, esküdtre, a település polgárára, netán a kisbíróra vonatkozik-e. Címszavunknak mind a hangalakja, mind a jelentésbeli azonossága magyar átvételről tanúskodik. Az adminisztráció révén honosodott meg a kszk. és kelszk. nyelvjárásokban. A 3. jelentés a szlovákban alakult ki. A *plugar* alakváltozatban *ul* > *lu* metatézis történt, a *pongár*, *pongor* változatban pedig akkommodációval lett az *lg*-ből *ng*. – A régi szk. *burgar*, *burger* (1585: HSSJ), népnyelvi *burgár* (StanD P², 525) forrása azonban közvetlenül a kfn. *burgaere* (l. Doruľa 89; Rudolf). – A magyarból: LM 206; CzambSl 127; Kálal; Tóvik: SMS 14: 118; Mihál: SMS 19: 443; SzlJsz 918; Hauptová: Slavia 28: 524; Machek¹; ŠtolcJ 70; Gregor: AnUB 12: 153; KrajčP 201; Bartko: JŠ 21: 100 stb. – L. még m. > kukr. *povgar* (és vált.) (LizV 617; Dezső: NytudÉrt 128: 81), rom. *pîrgár* (Tamás); L. még Schubert 532–4. – Vö. **polgárka**, **polgármešter**.

polgárka 'Bürgerschule' – 1886: teraz chodí len pol roka do *polgárky* (EliášH 197), Pokiaľ' su deti malé, chodia do óvody, keď vyrástly z nej, do *polgárky* (CzambSl 131), *polgárka* (SN 15: 191; Kálal), Lf: ňevolaju *polgárke* (Ondrus 209), *polgárka* ľud. zastar. (Is; SSJ), *polgarka* (SipM).

A *polgár* 'Bürger' főnévnek -i képzős *polgári* 'bürgerlich-, Bürger-' származéka és az *iskola* 'Schule' alkotta m. *polgári iskola* 'Bürgerschule' (ÉrtSz) szerkezet, melynek *polgári* eleme főnévként is 'Bürgerschule' (uo.). A polgári iskola típusát Magyarországon 1868-ban szervezték meg (I. MTF II, 108), s az oktatás révén került át a szó a szlovák nyelvbe, ahol univerbizációval a szokásos módon alakult a *polgárka* (erre l. 55. p.). Elavult. – A magyarból: CzambSl 131; Czambel: SR 5: 116; Kálal; SSJ stb. – Vö. **polgár**.

polgármešter 'Bürgermeister' – 1832: chcel sám pán *polgármester* (ChalD 115), Humenné: Cahanoňcaňe poslaŕi deputaciju do Košic gu *polgármeštroj* (Czambel 383), pánu *polgármešterovi* (Peřinka 188), Liptov: bol *polgármešter* zo Slov. Lupče (uo. 256); – **Szárm.:** **polgármešterov** adj. poss. – Zvol. stol.: na *polgármešterovom* kožuchu (Peřinka 331); – **polgármešterka** 'Bürgermeisterin' – Liptov: pani *polgármešterka* (uo. 256).

A *polgár* 'Bürger' és *mester* 'Meister' alkotta m. *polgármester* 'Bürgermeister' (1590: RMG 491, 577) összetétel. Kihalt szó, mely a közigazgatás útján került át szakterminusként a szlovákba, ahol ismeretes még a ném. eredetű *purg-, purkmistr(e)r, burgmistr* 'ua.' (1429: VážnýG 66; l. még Ruš 521; StanD I², 60; Rudolf) is. – Vö. **polgár**.

polhintov l. **hintov**

polkila l. **kila**

polsigot' l. **sigot'**

poltalpa l. **talpa**

poltura, polturák 'kisebb értékű pénz' – Liptov, XVII. szef. ... lût za 7. *polturakûw* (DécsyM 266), Lamač, 1665: neman penezj, gedjne geden *polturak* (HSSJ), Zvolen, 1669: Geden par krpczow dobrych od osem aneb od dewad *polturakou* (PDS 42), 1675: ... pet, a wicze *polturakou* sa Wino (SP 18: 751), Blatnica, 1681: da se gim... *Polturakow* Dwatcat (NádLt Okir I 289/B: 543), Krupina, 1693: aby Trhowuo len toliko geden *polturak* dawalj (SR 38: 184), Liptov, 1696: čtíri *polturaky* (OSzK Fol Boh Slav 37: 30), *polturák* sl. (Palk), *poltura* (Loos III; Mič II; nár. SSJ), *polturák* (Kálal; SSJ), *poltúra* ľud. arch. (Hv I, 892); – **Szárm.:** **polturákový, polturácky, polturáčny** adj. – Mošovce, 1623: ... poldruha sta zlatih *polturakowich* pozustawil (HSSJ), Abramová, 1673: patsto zlatih uhorskych na bežiczeg summe *polturačneg*... (uo.), Borová, 1680: položiwsse padesate zlatih na *polturackeg* mincy (uo.); – **polturáčiť'** 'pénzt eltékozol, elver' – XVIII. sz.: Nedavno sem ti poslal pul rínskej a porad si jej *poturačil*, šelmo proklatej! (EliášH 44).

A lengy. *póltorak* 'másfél garas értékű ezüstpénz a XVII–XVIII. században' átvételével kialakult m. *poltura* 'kis értékű pénz' (1614: TESz), ill. *polturák* (1619: KárOkI IV, 148). Ez utóbbi volt az eredeti forma, amelyben a szóvégi

-k hangot a magyar nyelvérzék a többes szám jelének tartotta és elhagyta, így keletkezett a *poltura* alak (l. TESz). Az *u* szintén m. hangtani változás eredménye (l. uo.), ezért bizonyos, hogy címszavunk magyar közvetítéssel honosodott meg a szlovákban. Ahol azután a *polturák*-nak *pol*- előtagját elhagyva kialakult a *turák* 'három dénár; másfél krajcár' változat is (1588: Houdek 142; 1697: SPIN 2: 306; 1703: AGK 147, 1772: SzPV 47; Bern; Jancs; SSJ stb.). A *turák*-nak a francia *Tours* városnévből való származtatása (Machek²) aligha vehető komolyan figyelembe. – A magyarból: SzlJsz 432; TESz; Schubert. – L. még m. > cseh (szk. közvetítéssel) *poltúrák* (és vált.) (Jg, Kott; TESz; másként Machek¹; Machek²), ném. (szk. közvetítéssel) *Polturake* (Rudolf: LS 1–2: 152, 163), magyarországi ném. *Polturen* (1708: Križko 265), rom. *pótor* (Tamás), szhv. *poltura(k)*, *potura* (UElSk), szl. *poltora*, *poltúra* (Plet); l. még Schubert 540–1.

pond'ola 'Negligé, Morgenkleid; weibliches Hauskleid' – *pond'ola* (Gemer: LS 1–2: 125; GregPsz 259; Lf: s. gy.); – **Szárm.:** **pond'olka** 1. 'lusta, rest nő' – 1848: pongyola, *pond'olka*, leňoška (Jancs); – 2. 'szoknya' – Sh: *pondolka* (ALKSM 154. térkép).

A talán belső keletkezésű m. *pongyola* 'fesztelenül könnyed; hanyag, lompos' (1788: EWU) mn., ill. 'Negligé, Morgenkleid; weibliches Hauskleid' (1805: TESz) fn. Az etnikai határvonal mentén és a nyelvszigeteken szórványosan előforduló, elavulóban levő tájszó. A *pond'olka* 1. jelentése a lompos, lusta nőkre vonatkozott m. melléknévi jelentésen alapulva keletkezett univerbizációval (l. 55. p.). – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; GregPsz 162. – L. még m. > kukr. *pond'ola* (és vált.) (Liz 37, 82, 97; LizV 618), rom. *pondiôlca* (Tamás), jrut. *pond'ola* (Kočiš 121).

pondrov 'Made' – *pondrov* (Czambel; vsl: Kálal; SipM).

A szláv (szhv.?, szk.?) eredetű m. *pondró* 'ua.' (1564: TESz). A szláv töre visszamenő általános szk. *pandrav(a)* (Kálal; SSJ; Machek²) mellett ritkán használatos kelszk. tájszó. Az *-ov* szóvégre l. 13.3.3. p. – A magyarból: SzlJsz 435 valószínűleg (megengedve a lengyelből való átvételt is). A hangtanon kívül azonban a szóföldrajz is a magyar eredet mellett szól.

ponos, ponosa 'panasz' – okr. Prievidza, 1676: pristupil prede/mna... poddani..., a *ponosu* uczinil (JŠ 11: 106), B. Bystrica, XVII. sz.: Yaku/by *ponosu* a žadost w Lyste k Slawnemu Magistratu... (uo.), Krupina, 1721:... welka *ponos* gest na massiarow... (HSSJ), Pukanec, 1749: žebi žadna *ponos* aneb žaloba nebila (NpSbor 6–7: 198), 1752: *ponosza* (KNyNyE 262), 1775 k.: Panasz, *Ponosa*, Quaerimonia (StSl 3: 98), Szs, 1807: aby můj *Ponos* preslissela (SzsIr V. 201. a. 14.), *ponos* (Palk; Bern; Jancs II; Kálal; DobšP I, 343; Bánovce: SbŠkult 649; SipM; GNS), *ponosa* (Mič II; Hv I; Fegernic: Benedek 168; SSJ), Pk: išél na *panas* (s. gy.) stb.; – **Szárm.:** **ponosovat'** (**sa**) 'panaszol, panaszkodik' – Šášov, 1565: nam *se* tento gisti poddany czlowiek nass *ponosowal*, že... (HSSJ), 1619: Aby *se*... *ponosovaty* nemely (HŠ 7: 247), 1641–50: Za gednu Prašiwũ babkũ, kteruž časem offerugj, litugj, tu *ponosugi* (Post 263), Novohrad, 1696: kdy *sa* *ponosowala* Roykova že nemuže maty masla (MBP III, 209), 1722:

že sa *ponosovala* na Hanaka (KPP 24), 1752: *ponoszuje se...* (KNyNyE 262), 1759–60: na proti každeg prokassky *ponosovati se budež* (OSzK Quart Slav 37), 1775 k.: Panaszolom, *Ponosugj...* (StSl 3: 98), *ponosugi se sl.* (Palk), *ponosovat' sa* (Bern), *ponosovat'-sa*, panaszkodik (Jancs), *ponosovat' sa*, *ponosit'* na čo (Kálal), *ponosovac še* (Malč: StSl 11: 100; zempl, užh: JŠ 21: 110), *ponosovac še* (SipM), (*na-, vi-*)*ponosovač sä* (GNS), *ponosovat' sa* (SSJ); – **ponosovanie (sa)**, 'panaszkodás' – 1666:... odtud smutek, žial, *ponosowanj se* (HSSJ), 1749: čugem... gegich... *ponosowani* (uo.), Tisovec, 1770: aby... pričinu k *ponosovani* miti nemohli (AGK 214), 1775 k.: Panaszolkodás, *Ponosowanj* (StSl 3: 98), Sitno, 1780: k tomu našemu *ponosovani* (ListyP 216), *ponosowáni* (Bern), *ponosovanie sa* (Hv II, 677); – **ponosovník** 'panaszos, panaszkodó' – 1756: tyto su sskamrawy *ponosownyci...* (HSSJ), *ponosowník* (Bern); további származékokra 1. HSSJ; Bern; Jancs; Kálal; SSJ.

A szláv, valószínűleg ószláv eredetű m. *panasz* 1. 'Äußerung von Schmerz oder Trauer, Klage' (kn. 1416 u.: TESz); 2. 'Beschwerde; Mißbilligung' (1456 k.: uo.); 3. 'gerichtliche Klage' (1524: uo.), ill. *panaszol* 'sich beklagen, sich beschweren' (1372 u.: uo.), melyek lehetnek külön-külön átvételei egy szláv *ponosъ* főnévnek és *ponositi* igének, de feltehető, hogy vagy csak a szláv főnév, vagy csak a szláv ige került átvételre a magyarba, ahol azután a *panaszol*-ból lett a *panasz*, ill. a *panasz*-ból képződött a *panaszol* származék (1. uo.). Az ószlávból való átvétel azért a valószínűbb, mert a m. jelentések mindenekelőtt az óegyházi szláv jelentésekkel egyeznek meg (1. SzlJsz 382; TESz). Hasonló a helyzet magyar–szlovák viszonylatban is, mert a *ponos(a)*, *ponosovat' (sa)* valószínűleg külön-külön átvétele a m. főnévnek és igének, tekintettel a *ponosovat' sa* korábbi jelentkezésére is. A *ponosa* alakváltozat szóvégi *-a* hangja analógiás hatás (vö. *žaloba* 'ua.') következménye (erre l. 44. p.). Pauliny (PočSD 202) nem ért egyet Kniezsa (SzlJsz 382–3) fejtegetésével, és a szk. *ponos(a)* jogi terminust az ősi szláv szó honi folytatásának minősíti. Machek¹ úgy véli, hogy címszavunk eredete nem világos, míg StanD II, 30 szerint a *ponosa* szláv igéből keletkezett származékszó. Ján Doruľa szintén azt állítja, hogy a *ponosa*, *ponosovat' sa* ősi szk. jogi kifejezés, melyet később ilyen értelemben új terminus, mégpedig a *žaloba*, *žalovat'* váltott fel, s az előbbi nem terminológiai funkcióban élt tovább a szlovákban. Ennek értelmében valószínű, folytatja, hogy a m. *panasz*, *panaszol* származék a szlovákából (l. JŠ 11: 107). Ez az elgondolás elméletileg nem volna kifogásolható, csakhogy ellentmond neki a szótörténet, melynek alapján éppen ellentétes a kép. Míg ui. a magyarral azonos jelentésű *ponos(a)* csak a XVII. sz. óta adathozható, addig a *žaloba* 'Klage', *žalovat'* 'klagen', *žalobník* 'Klager' a jogi terminológia elemeként már a XV. sz. óta idézhető (I. Ryš 786; VážnýG 101). Vagyis a jogi terminusként használt régi *žaloba*, *žalovat'*, *žalobník* szócsalád után csak jóval később bukkan föl a *ponos(a)*, *ponosovat' (sa)*. Azaz a magyarból a XIV. sz. óta nyilvántartott *panasz(ol)* tekinthető inkább mind a kronológia, mind a jelentés okán címszavunk forrásának. A *panas* alakváltozat a közvetlen érintkezés nyomán újabb átvétele a m. szónak. – A magyarból: SzlJsz 382:

valószínűleg; TESz: valószínűleg; Király: SIPrag 1966: 138; Király: StSl 11: 100; Lipták: JŠ 21: 110 stb. – L. még m. > kukr. *ponos, ponus, ponositi* (és vált.) (LizV 87, 618; Dezső: NytudÉrt 128: 80), rom. *ponós, ponoslui* (Tamás), jut. *ponos, ponosovac še* (Kočiš 121).

poňva 'Placke, Plane, Wagenblache' – M. Kameň, 1727: *Ponyva mala*. 1. (BaLl Kékkői urad. 30. cs.), Hont, 1769: *zbožie we swogich wreciach a ponyvach... vozia* (UdvUrb 279), Vavrečka, 1784: *Ponvy a neb plachty...* (SSNM 1952–60: 157), *poňwa* sl. (Palk; Bern); 1866: *za wrecia a poňwy...* (HaanP 40), *poňva* (Jancs I; Loos III; Mič II; sl. Rank; Kálal; Tvrký; St. Pazova: ČMSS 7: 58; Márkus 106; SipB; Malč: StSl 11: 100; GNS; Bcs: s. gy.; Abov: JŠ 21: 100; Orava: SN 38: 106; Hh, Gg: ALKSM 77. térkép), *Vsz: pod jennu pondvu zmu urídili šecko 'egy füst alatt elintéztük' (s. gy.)*, Erdevík: *poňvu prestreť po stohu* (ŠtolcJ 266), *Nbh: v dome spraviłi šiator s poňvou* (NSM 4: 91), Šariš: *Kapustu nakládli na voz, prikryli plachtou poňvou a poviazali* (SN 28: 140), *Voz sa vyložil vozovou plachtou – poňvou* (Hont 60), *ponva* (Pukanec: SN 5: 627; SipB; GNS; SipM), *Mali tam rozprestretú plachtu – ponvu* (TekP 79), *pomva* (GregPsz 259) stb.; – **Szárm.:** **ponvička** dem. – *ponvička* (SipM); – **poňvový** adj. – Pk: *ponvoví vos 'ponyvas szekér' (s. gy.)*.

A szláv eredetű m. *ponyva* 'Plache, Plane' (kn. 1429: TESz), ill. annak *ponva* (uo.) alakváltozata. Az eredetileg háromtagú szláv *ponjava* a magyarra jellemző második nyílt szótag kiesésével alakult kéttagúvá. Főként a kelszk. és kszk. nyelvterületen ismert népnyelvi kifejezés. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 495; Kálal; Márkus 106; Király: StSl 11: 100; Bartko: JŠ 21: 100; Habovštiak: SN 38: 106–7 stb. – L. még m. > kukr. *põňva* (LizV 618), rom. *põnivã* (Tamás), jut. *poňva* (Kočiš 121).

porantat' (**za-**) 'megüti a mennykő, nyavalya' szitokszó – 1843: *Bodag že ťa porantalo!* (NZ I, 7), 1842: *bohďaj ťa porantalo* (JČ 9: 114), *bodaj ťa porantalo, zarantalo* (uo.), 1848: *porantat'*, mennykővez (Jancs), 1861: *ej no, bodaj ťa porantalo* (LaskS II, 312), *Čo by ich tam porantalo aj s nosmi!* (DobšP II, 58), *Nech ho tam porance, kde sa šmance!* (Zát 244), *Nedbám oň, nech ho tam porance (porantá)* (uo. 253), *porantat', parantat'* (Kálal), *porantat'* (Hv I; expr. SSJ; expr. GNS), *porantac* (Malč: StSl 11: 101); – **Szárm.:** **porantaný** adj. – 1848: *porantaní*, mennykőütött (Jancs).

Egy ismeretlen eredetű fiktív tóhöz kapcsolódó, gazdag jelentéstartalmú m. *ront* 1. 'zugrunde richten, verderben, vernichten; zerstören, zertrümmern' (1372 u.: EWU); 2. 'jemandem etwas zuleide tun; beschimpfen, schmähen' (1416 u.: uo.; további jelentéseit is l. uo.) ige *rant* (1520: uo.) alakváltozata, ill. annak *meg-* igekötős formája. A *porantat'* (*zarantat'*) a *meg-* igekötő lefordításával és a *rant* átvételével alakult ki. A szlovák szónak a szláv *Perun, Parom* istenség nevéhez való kapcsolása (l. Kollár: NZ I, 407) megalapozatlan, téves (l. Pauliny: NS I, 715 is). – A magyarból (vagy a *ránt-*ból, vagy a *ront-*ból) *Machek'*; Király: StSl 11: 101; Gregor: StSl 17: 117–8. – Vö. **rantat', rontovat'.**

porház 'Schießpulvermagazin, Schießpulverkammer, Schießpulverturm; Arzenal, Zeugdepot' – Ludanice, 1680: *Por Haz* | ... Labdy ohniwe na paliczj 3. | ... Nadtimže *Por hazom* dwere spanty N. 1 (NádLt Okir I 633), 1682: *Por haz* | Labdy ohniwe... (uo.), 1683: Nad *Por hazom* dwere (uo.: 49).

A *por* 'Schießpulver' és *ház* 'Haus, Gebäude' alkotta m. *porház* 'ua.' (1586: RadvCs II, 68) összetétel. Az egykori hadi, katonai terminológia eleme volt. A várakban, várkastélyokban a hadianyag és lőpor raktározására szolgált épület vagy helyiség neveként került át a régi szlovákba. – A magyarból: Gregor: NyDt 177.

porkoláb, polkoráb 1. 'castellanus' – 1549: Na němž prebywal Bazald Matiaš | ... | *Polkorab* geho Ferenc s turbáky (NS II, 408; Ant² 169), Sitno, 1556: Michal Lessensky *polkrab* sytnansky (HSSJ), 1574: Semlýcký Janos. Sho B. *Porkoláb* (SP 19: 180), Semlýcký Janos Sho Benc. *polkrab* wass sused (uo.), Sklabiňa, 1601–4:... gest dane panu *polkurabowi* (HSSJ), 1610: aby tam vrednik prytnomy byl anebo *polkorab* (PDS 18), Bojnice, 1616: Czuo sme pak mohli s pánom *porkolabom*... dostati (JŠ 6: 110), Zvolen, 1620: *Porkolab* Podle sweho Regestru križow 202 Powedel (NRA Fasc 1702 Nr 27), Lietava, 1620: Ja, Hodossy Diurd', *porkolab* zamku Lethawy (JŠ 6: 220), Korlátka, 1635: kdi kapitolu od prewazal *polkorab* (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Budatín, 1658: *Polkorab* Platu ročniho ma... (Urb II, 280), 1775 k.. *Porkolab, Polkorab, Castellanus* (StSl 3: 98), *polkoráb* sl. (Palk), *porkoláb* (Kálal; arch. Is; zastar. SSJ), Folkušová: *polkorab* (StSl 3: 98) stb.; – **2.** 'börtönőr' – 1763: phylacista: temničár, *polkoráb*... (HSSJ), priplazi sa 8. hodina, v ktorej ti želá *porkoláb* „jó éjt” (Vaj XI, 66); – **3.** 'kis termetű, csenevész ember' – *polkoráb* (Kálal); – **Szárm.: podporkoláb** 'alpokoláb' – 1893: *Podporkoláb* (Vaj XI, 71); – **porkolábov** adj. poss. – 1610: W/*polkoraboweg* swetniczi (PDS 67), L. Hrádok, 1659: do *porkolaboweg* yzby (NádLt Okir I 620), Vršatec, 1683: Instrukcia *polkorabova* (Urb II, 336); – **porkolábka** 'porkolábné' – S. Ľupča, 1662: pani ssefary strowily u *polkorábky* 36 den (HSSJ); – **porkolábsky** adj. – 1656: w *porkolabskeg* izbe (uo.), L. Hrádok, 1659: pred *porkolabsku* yzbu do sklepu dwere... (NádLt Okir I 620).

A kfn. (bajor-osztrák) eredetű m. *porkoláb* 1. 'Burgvogt, Festungskommandant' (1297: Mollay; EWU); 2. 'Kerkermeister' (1570: uo.). A kfn. (bajor-osztrák) *purcrāv(e)* alakból a magyar hangtörténet szabályainak megfelelően – a ném. labiodentális zöngés *v*-ből m. bilabiális *u* réshang, s ebből bilabiális zárhang, a mássalhangzó-torlódás feloldása, nyiltabbá válással *u* > *o* változás, *r* – *r* > *r* – *l* disszimiláció – alakult a m. *porkoláb*. A szk. *polkoráb* forma szintén származhatik az *r* – *l* > *l* – *r* hangátvetéssel lett m. *polkoráb* (1704: EWU) változatból, de ez a metatézis bekövetkezhetett a szlovákban is (l. 33.2. p.). S tekintettel a szk. *polkoráb* alak jóval korábbi előfordulására, ez utóbbi a valószínűbb. A szlovákban egyébként mind az *u* > *o* változás, mind a mássalhangzó-torlódás feloldása ismeretlen jelenség, ennek ellenére címszavunkat rendszerint mégis közvetlenül a németből magyarazzák (pl. Kálal; Rudolf: LS 3: 106; StanD I¹, 60; I², 63; I³, 68; SCS; SSJ; Rudolf 115, 116 stb.), tévesen. Ellenben kfn. eredetű a

cseh *purkrabí* (Machek²), amely forma a XV. sz. óta a régi szk.-ból is idézhető (l. VáznýG 66; Ryš 521 stb.). – Az 1494-ből szk. adatként közölt *Porkolab* (KS 21: 52; HSSJ) nem biztos, hogy szk. személynév, lehet magyar is. – A magyarból: SzJsz 921; Hauptová: Slavia 28: 524; Király: StSl 3: 98; Machek¹; Machek²; Schubert 535; Habovštiaková: StSl 25: 174; HSSJ stb. – L. még m. > szhv. *porkolab*, *porkulab* (UEISk). szl. *porkolab* (MEW), vend *porkolab* (Flisz I), rom. *pîrcăláb* (Tamás); 1. Schubert 534–7 is.

porta¹ 1. 'sessio, fundus' – H. Štubňa, 1566: vedla *portt* gest dokonano, abi se vibiralo (HSSJ), Bobrov, 1588: valasi pána Thurzy, 2 *porty* (KavO 54), Bánovce, 1649: Rubeno jest toto mesto skrze panuv rubcich spolu i z hofermi na *portov*... (Urb II, 253), Nye, 1754: prijal P. Rychtar 4. Rh. zlate ktore dali lide od *portúw*... (Tirp 3: 15), Bcs, 1866: potom ím komorský zememerič wymeral *porty* (HaanP² 13), *porta* (Mič II; Kálal), Af: Na *porte*, tan sa stohe (Ondrus 226), Füzér:... Naj to ňebudze na *porce* (LamiR 32), *porta* hist. (SSJ) stb.; – 2. 'telekadó' – Štítník, 1656: Ite[m] Na *Portu* dal pan Richtar Solgabirojom f. 2 (SR 38: 185), 1661: Itt. Kdy pan Rychtar lonsku *portu* zgednal... (uo.), Štítník, 1666: dal *portu* pa[n] rychtar do stolicy (Gemér 3: 198), Vlkovce, 1714: išlo preč jedenast gazdov a tak jako mame tomto *porte* zostavati... (ListyP 101), Navojovce, XVIII. szk.: my s dedinku *port* a uložene povinosti ... zbyvat a splacet musime (uo. 126), Šariš, 1784: aby sme mohli totu velku *portu* vyplacic (uo. 233), Košeca, 1785: pri wibjerani *portu* stoličného (HSSJ) stb.; – **Szärm.:** **portový**, **portovný**, **portálsky** adj. – 1666: posjla mitnich a wyberačuw *portownjch* (HSSJ), Štítník, 1688: kdi pan richtar nosil *portowie* peneze (uo.), Sliacé, 1760:... zanechane užitky odbitne a *portalske* (uo.), 1790: hned skrz verného obyvatele *portového* dajte si prepísati (MišP 369).

A lat. eredetű m. *porta* 'Grundstück (auf dem Weichbild) mit den Baulichkeiten' (1593: TESz); 'Grundsteuer' (1598: uo.; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.). A *portové peniaze* 'Grundsteuer' szerkezet a m. *portapénz* 'ua.' szókapcsolat tükörfordítása. Címszavunkat – arra való tekintet nélkül, hogy mire vonatkozik – a latinból szokás származtatni (l. pl. SCS; Doruľa 70 stb.). Ez azonban csak annak 'kapu' (XVIII. sz.: HSSJ) és 'török szultán udvara' (SSJ) jelentése esetében fogadható el. A *porta* 'jobbágytelek' és 'adónem' jelentése ui. a feudális Magyarországon alakult ki a XIV. századtól (l. MTF II, 115; Bartal 504), ezért több mint valószínű, hogy a lat. eredetű kifejezésnek ezen jelentéseit a m. közvetítette a szlovákba. A szóvégi *-a* eltűnésére l. a 45. p. – L. még m. > kukr. *porta* (Liz 69), jrut. *porta* (Udv 57). – Vö. **portapinz.**

porta² '(Streif)schar' – 1711: Kurucka *Porta*, t. g. P. Lužinsky gidě na proti k Wrbowemu, y Turku netčo, ale Nemca mnoho s Rácom vychádzá, tak kurucku *Portu* ženú až do Brodu k Wáhu (OSzK Quart Lat 369: 7), Pressel pres Dunag ku králoweg, až do Trnawi *Porta* prossla (uo. 11b), K Trenčnju *Porta* prissla s mnohými wozmi, a kdy Partjeku pokladala đ. 30 *Porta* na zpatek ssla (uo. 14b).

A lat. eredetű *porta* 'Tor, Tür' főnévből szóhasadással keletkezett m. *portya* 1. 'Streifzug' (1590: EWU); 2. 'Streifschar, Aufklärungsschar' (1643: uo.) szónak

porta (uo.) alakváltozata. A XVI–XVII. századi magyar–morva határvidékkel kapcsolatos történeti anyagból az derül ki, hogy a katonai szóhasználatban a '(vár)kapu' jelentésű *porta* lehetett a forrása a m. *portya*, régi *porta* szónak (részletese kifejtve l. Gregor: NyK 79: 290–8). – Vö. **portás**.

portapinz 'Grundsteuer' – Štítník, 1650: Item na *portapinsz* dalo se Szolgabiroyom f. 2 (SR 38: 185), Štítník, 1653: Ite[m] na Solgabirowse skeltovalo kdi *Porta Penz* wyberali (SAV), Štítník, 1655: Ite[m] Na *Porta pénz* dal pan Richtar f. 12 (SR 38: 185).

A *porta* 'sessio, fundus' és *pé*nz 'Geld' alkotta m. *portapé*nz 'Grundsteuer' (1593: TESz *porta* a.) összetétel. A magyarországi feudális világ egyik adóneme nevéként az egykori Gömör megyében volt használatos. A m. é szk. reflexiójára l. 15. p. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 185; Dorula 70; HSSJ. – Vö. **porta**¹.

portás¹ 'Portier' – 1749: ku dweram klassternym pristupila a pitala se *portassa*... (HSSJ), 1750: janitor: *portass* (uo.), *portás* vulg. (Bern; Mič II; Kálal; Tvrdý; GregPsz 259; Nbh: s. gy.; zastar. SSJ; SCS;), 1877: Sľubuje *portás* otomanský (LaskS II, 374); – **Szárm.:** **portás**óv adj. – Izba *portás*ová (Bern); – **portás**ka 'portásné' (Bern); további származékait is l. uo.

A lat. eredetű *porta* 'Tor, Tür' főnévnek -s képzős m. *portás* 'Portier' (1822: TESz) származékszava. Címszavunk lat. származtatása téves. – A magyarból: GregPsz 161; HSSJ. – L. még m. > rom. *portás* (Tamás). – Vö. **porta**¹.

portás² 'határőr; (megyei, városi) hajdú' – Turzovka, 1682: Juro Jantula desátnik nat *portás*mi (MacČ 254), Žilina, 1693: *portassowy*, který nyesol lyst... (HSSJ), L. Mikuláš, 1717: a že Joannes Litický hajduck *portás* nemel žadne porozumeni s nimi (Jánošík 135), 1714: Dwom *Portassom* Processu Prostrednyho který dowgedly uskota... (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Žilina, 1718: *portassom* sstírom z hadnadom, čuo pomahali portie wibierat, den 20; *portassom* dwom, kteri chodili proti recrutom, den 5 (HSSJ), H. Súča, 1720:... nass geden *portass* stolyčny... (uo.), Trenčín, 1735: gdy gu *portass* Haluscka wgedel z/wazanu do Trenchina (StanD III², 301), 1750: excursor: wyběhač neb we wogne *partass* wyběháwa na bitwu na sspehy (HSSJ), Uhrovec, 1755: Jakobeli utraty bud na vojenskych, stoličných aneb panskych oficirov, *portašov* (SN 2: 247), Jelšava, 1781: *portassowi*, kteri nosil asignatie na drewo... dalo se... (SR 50: 344), *fortás* (Kálal); – **Szárm.:** **portás**sky adj. – Žilina, 1718: desiatnikowi *portaskemu*... (HSSJ).

A szóhasadással keletkezett m. *portya* főnév *porta* alakváltozatának (l. EWU) -s képzős m. régi *portás* származékszava, melyet a TESz csupán 'kém' jelentésben adatol 1689-ből, de vö. 1644: A mi *portás*ink felől semmi hirünk nem jöve (TT 1909: 311), 1678: holmi *Portás* gyalogink, akik voltak Farkas Fábíán urammal Körmöcz oltalmazására (HK 6: 74), 1693: onnan mind lovas, s mind gyalog *portásokat* bocsásson az ellenség felé (MonIrók XV, 155) stb. Kétségtelen, hogy itt a *portás*, *portás* nem 'kém', hanem 'portyázó katona, portyázó csapat, járőr'. Ebben a jelentésben honosodott meg a szk. katonai terminológiában is. Címszavunk Machek¹ szerint a rom. *poteraș* 'a hajdúk ellen

vonuló büntető csapat tagja' átvétele, de Macúrek és Sulán nyomán Machek² már a magyar eredetet is elfogadja. – A magyarból még: Crân 107, 168; Király: SIPrag 1966: 136; Gregor: NyK 79: 290–8; HSSJ stb. – L. még m. > cseh *portáš* (és vált) (Sulán 331–3), lengy. *portasz* (és vált.) (Malin 24), helyi ném. *Portasch* (1667: MacV 315). – Vö. **porta**².

poštamešter 'Postmeister' – Štítník, 1655: (dalo sa) na *počtamesstera* d 3 (HSSJ), Turiec, 1675: tu chalupu... boly dopustily ninegssiho pana *posta mestra* (KamLt Lymb Ser III. XVII. sz. B. 2280 Rsz 766), Štítník, 1706: w ten den Essterhaziho *podsstamesster* pryssol; kdy se nawratyl ten *podsstamesster* (HSSJ); Rudná, 1730: silssal od sweho pana, to gest pana *Posta Messtra* Rudnanskeho... (ŠOBA Bytča Turč. župa I.), *poštamešter* (SipM; Nbh: s. gy.), Pk: *poštamajster* (s. gy.).

A *posta* 'Post' és *mester* 'Meister' alkotta m. *postamester* 'Postmeister' (XVI. sz.: NySz II, 791) összetétel, amelyben a *posta*- előtagot adott esetben a szk. régi és nyj.-i *počta* (1667: HSSJ) váltotta fel. A postaszolgálat révén meghonosodott szakszó, mely napjainkra csak szórványosan őrződött meg. A *poštamajster* – régi *počtamajster* (1782: HSSJ) – változatban az összetétel *-mešter* utólag helyén a szlovákban általános *majster* található. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 190; HSSJ. – L. még m. > ukr. *pōštamešter* (LizV 619), *poštamešter* (Tamás), horvát *poštamešter* (UEISk), vend *postamester* [ɔ: *poštamešter*] (Flisz I, 134). – Vö. **mešter**.

poťázovat' 'szívesen elfogad: potyázik' – 1984: *poťázovat'* (SP 14: 63), *poťazovat'* (Kálal), Tb: *poťázuvat'* (s. gy.).

A belső keletkezésű *potya* 'hiába; ellenszolgáltatás nélkül; ingyenes; könnyen elérhető; stb.' (1832: TESz) szónak m. *potyáz(ik)* 'elfecserél, eltékozol' (1878: uo.); 'ingyen jut hozzá valamihez' (1879: uo.) igei származéka. A magyarországi szlovákban él a *poťa* (< m. *potya*) 'kostenlos' (Nbh, Tk: s. gy.) is. Erősen elavulóban levő jövevényszó.

poťka 'Karpfen' – 1848: *ponty*, *poťka*, *kaper* (Jancs), *potyka*, *poťka*... (uo.), *poťka* (Szs, 1895: NyK 25: 201; Mič II; Malč: StSl 11: 100; SipM; zempl, užn: JŠ 21: 109), *potka* (Kálal).

Az ismeretlen eredetű m. *ponty* 'ua.' *poty* alakváltozatának *-ka* képzős *potyka* 'ua.' (1549: TESz) származékszava. Kései jövevényszónak látszik, inkább csak a kelszk. nyj.-ban használatos. – A magyarból: Melich: NyK 25: 301; Király: StSl 11: 100 – a *ponty*-ból; SipM; Lipták: JŠ 21: 109. – L. még m. > rom. *poťcă* (Tamás), jrut. *poťka* (Kočiš 123).

potkan 1. 'Ratte' – Likava, 1625: Andreas *Potkan* 1, Martinus *Potkan* 1 szn. (Urb II, 125) – 1629: *patkán*, | *potkan* (SzikszF 138), 1648: *glis patkán potkan* (Verb 22), 1652: *Kočky na slanine*, | *potkany* ve mlyne... (Eliáš 105), Orava, 1664: *Czo Potkany zedli*... (BatthLt Rsz 64 Lad 27 Fasc 6: 409), XVII. sz.: *Glis. ris. Potkan* (SMS 15: 160), 1763: *Glis, Potkan*... (KamSl 355), Juskova Voľa, 1772: *Od myss a patkány*... *weliku sskodu okusugu* (Udvari 435), 1789: *proti myšiam a potkanom* (FándlyR 78), *potkan* sl. (Palk; Bern; Jancs II; Kálal;

SipB; GNS; SSJ), *patkaň* (Czambel; vsl: Kálal; Šariš: SbŠkult 540; Buffa 194; SipB; Malč: StSl 11: 99; SipM; Abov: JŠ 21: 103), *patkan* (Spiš: SN 15: 467, 482; SipB 270) stb.; – 2. 'buta ember' átv. csúfolódás – *potkan* (Kálal 511, 635); – **Szärm.:** **potkaník** dem. – Likava, 1625: Nikolaus *Potkanik* szn. (Urb II, 125), *potkaník* expr. átv. pejor. 'tapasztalatlan gyerkőc' (SSJ); – **potkány, potkánóv, potkaní** adj. – 1763: soricinus: *potkány*; vivarium glirium: *potkanowy* sad (HSSJ), *potkaní* (SSJ); további származékait is 1. SSJ.

A minden bizonnyal déli szláv közvetítésű – olaszra visszamenő – m. *patkány* 1. 'Ratte' (hn. 1292?, 1519: EWU); 2. 'Spitzmaus' (1395 k.: uo.) 3. 'Maulwurf' (1583: uo.), ill. annak ómagyar *potkán* (SzlJsz 402), régi és nyelvjárási *patkán* (uo.) alakváltozatai. Címzavunkat – tekintet nélkül a hangtani törvényekre – a latinból vagy az olaszból szokás származtatni (pl. Škultéty: SP 22: 763; StanL 182; Fedák: SbŠkult 540; StanD I², 557; I³, 623; Habovštiak JŠ 18: 85 stb.). Ezzel szemben Kniezsa rámutatott, hogy a szlovákban az olasz eredet – hozzátehetem, hogy érvényes ez a latinra is – a szókezdő *pot-* okán kizárandó, ezért a szk. *potkan* (s innét a XIX. században jelentkező cseh *potkan*) csak ómagyar jövevénytől lehet (SzlJsz 403). StanL 182, StanD I², 557; I³, 623 a lat. *ponticana* átvétele során $n - m > \emptyset - n$ [talán $n - n > \emptyset - n$?] disszimilációs eltűnést tételez fel, de az *i* sorsára egy szót sem veszteget. Holott az ilyen helyzetű *i* a szlovákban megőrződik. Buffa 56 pedig még a kelszk. *patkan*-ban is $o - a > a - a$ asszimilációs belső fejlődést lát, tévesen. De a hangtani nehézségeken kívül a szk. szó viszonylag kései jelentkezése szintén ellentmond annak, hogy a *potkan* még a magyarok idejövetele előtti átvétel az újlatin nyelvekből (l. Habovštiak: JŠ 18: 85). A 2. jelentéshez vö. m. *patkány* átv. pejor. 'megvetést keltő, rút jellemű, undok, kártékony személy' (ÉrtSz). – A magyarból: Czambel; Hauptová: MNy 56: 179; Király: StSl 11: 99; Machek²; Udvari 435; Bartko: JŠ 21: 103 stb. – L. még m. > cseh *potkan* (szk. közvetítéssel) (Machek²), kukr. *patkán* (és vált.) (LizV 616), lengy. *patkan* (szk. közvetítéssel) (Wołosz: StSl 32: 291), rom. *potcán* (Tamás), jrut. *patkaň* (Udv 57).

potroh 'Schmerbauch, Wanst' – 1880: *putroh* (DobšO 42), *potroh*, *putroh* (Kálal).

A keleti szláv eredetű m. *potroh* 'ua.' (szn. 1336: SzlJsz 442; TESz), ill. annak nyelvjárási *putroh* (uo.) alakváltozata. Amint már Kniezsa rámutatott, címzavunk a *-h* okán csak magyar eredetű lehet, de a magyar eredet mellett tanúskodik a szóföldrajz és a jelentésazonosság is. Nem gyakori kszk. tájszó. – A magyarból: Kálal; SzlJsz 442; Machek¹; TESz. – Vö. **potrohoš**.

potrohoš 'pocakos, nagy hasú ember' – 1880: *putrohoš* (DobšO 42), *potrohoš* (CzambSl 127), *potrohoš* 'pörsenéses arcú' (Kálal 950); – **Szärm.:** **potrohošit'** 'sokat eszik, tömi a gyomrát' – *potrohošit'* expr. (GNS).

A keleti szláv eredetű *potroh* 'Schmerbauch, Wanst' főnévnek *-s* képzős m. *potrohos* 'pocakos, nagy hasú ember' (1456 k.: TESz) származékszava. A Kálal-féle jelentés feltehetően Czambel adatának félreértésén alapszik. – A magyarból: CzambSl 127; Szabó: LS 1–2: 185; Machek¹. – Vö. **potroh**.

požonka 'pozsonyi mérő' – 1807–8: *požonka* (Rybay: JŠ 9: 108), Nbh, XX. sze.: Oberaju... tam ednu *požonku* (2. – vyeche) 40 filjerov (Chov), *požonka* sl. (Rank; Kálal), Ös: *požonka* je míra na zboží (ŠtolcM 39).

A m. *Pozsony* 'Preßburg' (FNESz) helynévnek *-i* melléknévképzős *pozsonyi* 'Preßburger' származéka és a *mérő* 'egy fajta mérték, mértékegység' (1519: OklSz) alkotta m. *pozsonyi mérő* 'egy fajta gabonamérték' (1813: SzegSz II, 326), melynek a nagysága különböző lehetett (l. BogdánM 339–44). Természetesen nem csak a *mérő* lehetett *pozsonyi*, de sok egyéb mérték(egység) is, vö. *pozsonyi icce* (1719: OklSz), *pozsonyi szapu* (1719: uo.), *pozsonyi akó*, *-csöbör*, *-pint*, *-véka* stb. (l. BogdánM 659). A m. szerkezet előtagja főnevesülve 'gabonamérték' jelentésben önállóan is használatos volt (l. SzegSz). Címszavunk a szokásos módon a szlovákban *-ka* képző segítségével univerbizációval keletkezett (l. 55. p.). Elavulóban levő nyelvjárási szó. – L. még m. > szl. *požonec*, *požunec* (Plet), jrut. *požonec* (Udv 57).

préda 'Beute' – Jasenica, 1710:... slissal a wy fatens, že Zacharias Feliciades z Turcza pry takoweg *predgje* bol (HSSJ), Lipt. Mikuláš, 1713: Že jakovou *predu* dostali... (JánTrad 255), oni pak jemu i *zpredy* davali... (uo.), z kerej *predy* s Uhorčikom dostalo se im zlatých sedemdesát (uo. 258), 1752: na *prédu* (KNyNyE 263), z *predami* (uo.); – **Szárm.:** **preprédit'** 'felprédál' – 1752: *preprédzitz* (uo.).

A lat. eredetű m. *préda* 'ua.' (1495 e.: TESz). Elvileg címszavunk is lehetne közvetlen átvétele a lat. *praeda* főnévnek, a társadalmi és vallási összefüggések, továbbá a kronológia okán valószínűbbnek látszik a magyar közvetítés. Erre mutat a kelszk. *prepredzic* ige is, amely nyilván a m. *felprédál* (< *prédál* 'räuben, plündern': 1519 k.: TESz) hatására keletkezett. Kihalt szó. – L. még m. > rom. *prädăli* (Tamás).

prefektuš 'Präfekt; Gutsverwalter' – 1636: na roskas pana *preffectussa* (Jelš 264), Štítňik, 1656: na pana palatinusowho *prefektussa* se strowilo... (HSSJ), 1705: Pan *Prefektuss* Pisal... (KNyNyE 278), 1758: k swogmu *praefectussowi* polownemu... (HSSJ), 1785:... kolikeri dvorski, dúchodní, kasnári, úradníci, *prefektuss*... (PND 132), B. Bystrica, XVIII. sz.: z rozkazu p. *prefectussa* (HSSJ); – **Szárm.:** **prefektušov** adj. poss. – P. Bystrica, 1714: za try retiasky pre p. *prefectussowi* kone... (uo.); – **prefektušová** 'prefektusné' – Trenčín, 1714: co se dotyče pečatky pani *prefectussoweg*... (uo.), Orlové, 1723: wedle kvietantie p. *praefectussoweg*... (uo.).

A lat. eredetű m. *prefektus* 'ua.' (1553: LevT I, 123; a szó jelentésére l. Úriszék 1034; MTF 156). A szintén lat. eredetű régi szk. *prefektus* 'ua.' (1589: HSSJ) – ma *prefekt* (SCS; SSJ) – mellett az *-š* végű alakváltozat magyar közvetítés enged föltételezni (l. 48.7. p.). – A magyarból: Gregor: StSl 36: 137; HSSJ. – L. még m. > kukr. *prefektuš* (LizV 88, 619; Dezső: NytudÉrt 128: 81), rom. *prefectúş* (Tamás).

preházovat' 'áruval házal' – *preházuvat'* (Hroz 103).

A m. *ház* 'Haus' főnévnek *házal* 'házzól házra jár; áruval házzól házra járva kereskedik' (1754: TESz; Ball) származéka alapján alkotott szk. képződmény. Az egykori sáfrányosok titkos beszédének volt az eleme.

prepošt 'Probst' – 1570 k.: Prelaty Erssekowye, Wyskupy, *Prepossty* ect. (OSzK Fol Lat 1779: 1), Varín, 1639: *Preposst* Cyrkwe Nowomeskeg nad Wahom (CsákyLt Kassai Lt. 69. cs. Fasc 484), 1648: praesul: *prebosst* (HSSJ), 1751: zaslužilého *praepossta* (EK Kat. 133), 1759–60: *Preposst* Prybytek má (OSzK Quart Slav 37: 96b), 1775 k.: Répost, *Préposst*, Praepositus (StSl 3: 98), *prjeposst* sl. (Palk), *prépošt* (Bern), *prebošt* (Leschka), 1835: Gurowi Palkowicowi... *Prepoštowi* (Zora 5), *prepošt* (Jancs; Loos III; Mič II; Kálal; SSJ) stb.; – **Szárm.:** **prepoštvo** 'répostság' – 1570 k.: *Že krale vheraczy, samy byly wyskupstwy, preposstwy* etc vstawyly (OSzK Fol Lat 1779: 3), 1751: na panskem gruntu oswozeného *prepoštwy* a conventu... (EK Kat. 133), 1775 k.: Répostság, *Prépostwj*, Praepositura (StSl 3: 98), *prépoštvo*, praepositura (BernE 112), *prepoštvo* (SSJ) stb.; – **prepoštov** adj. poss. – Bojnice, 1754: mosa do *prepostoveho* mlina nosit melivo (SL 3: 251; SN 18: 216); – **prepoštský** adj. – Olšavica, 1772: w panstwy *prepostkim* (UdvUrb 152), *prépoštší* (Bern), *prepoštský* (Loos III; SSJ) stb.

A lat. vagy ol. eredetű m. *prépost* (régí *prepost*) 'ua.' (kn. 1405 k.: EWU; Mollay). Címszavunkat szokták közvetlenül a latinból, ill. az északolaszból származtatni (l. pl. Kálal; SCS; PaulF 183), de a hangtani jelenségek magyar közvetítés mellett szólnak. A *prebošt* alakváltozatra azonban az ófn. eredetű cseh *probošt* (Machek²) *b*-je hathatott. – A magyarból: SzlJsz 924–5; Machek¹; Machek²; Gregor: StSl 34: 130.

preš 'Presse' – Bcs, 1811: gedna kuppa gedén *prešs* na wjno (BcsIr V. 29. a. 30. 2. dosszié), Szs, 1895: *prješ* (NyK 25: 300), Malč: *prejš* (StSl 11: 100), *prejš* (SR 52: 288); – **Szárm.:** **prešovat'** 'présel' – Malč: *prejšovac* (StSl 11: 100).

A kfn. kori bajor-osztrák eredetű m. *prés* 'ua.' (1557: Mollay; TESz), ill. annak nyelvjárási *prejš* alakváltozata. – A szk. köznyelvi *preš* (SSJ), nyelvjárási *pres* (SR 52: 284) és származékaik a XVI. sz. óta gazdagon adathatók, vö. Trnava, 1562: Item take u vnohrada... *press* z *pressovnu* (ZápSl 3: 77), Lietava, 1612: žber, *pras*, hroty (HSSJ IV, 274), Bytča, 1619: *Pras* Twarožny N° 1 (NRA Fasc 1703 Nr 52: 3), V Wynczure *Pres* N° 2 (uo.: 11b; további adatokat l. HSSJ). Az idegen eredetű *e* helyén jelentkező szk. *a* korai meghonosodásra mutat (l. 14.2. p.); a *pres* ~ *pras* változatban az *-s* német eredetről tanúskodik (l. PaulF 116 is), a *preš* ~ *praš* közvetlen előzménye azonban vitatott: némelyek magyar közvetítésre gondolnak (pl. Halász: Nyr 17: 496; LM 210; TESz), mások a német (bajor-osztrák) eredetet vallják (pl. Kálal; Doruľa 81; SCS; Rudolf stb.). Úgy vélem, a kérdésre egyelőre aligha adható egyértelmű válasz. – A nem túlságosan gyakori nyelvjárási *preš* a hosszú *é* (*ej*, *je*) alapján viszont biztosan újabb keletű átvétele a magyar köznyelvi és nyelvjárási formáknak. – A magyarból: Melich: NyK 25: 300; Hauptová: Slavia 28: 530; Király: StSl 11: 100. – L. még m. > kukr. *prijš* (és szárm.) (Liz 109), rom. *preș* (Tamás).

pribík 'szökevény' – 1869: pribég, pribék, Ueberläufer; Taugenichts; *pribýk*; hocikto, darebák (Loos I).

A szhv. eredetű m. *pribék* 'Überläufer' (kn. 1494: SzlJsz; TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.). A m. é. szk. reflexiójára l. **15.1–3.** p. Az egyetlen szótári adat szórványos előfordulásról árulkodik.

priš 'Partei im Prozeß' – Žilina, 1473: gestli pochíbí na bozbie (obžalovaný), tedy propadne rychtarzowi wierdunk a swe[m]v *przyssowi* puol hrzywny (SHS 328; vö. Ryš 500), Beckov, 1508: necht... Staniek *pryss* ge[h] o necht ge[m]v odpowiada... (SČL 82), Ružomberek, 1551: gestlizie/by on... a neb kdozkoliwiek proti swym *pryssom* nieyakowu pohruzbu... na oczí metali... (SHS 328), Niž. Záturčie, 1570: *horny pryss* zada prawo... (uo. 330), nemvozme prynvtyty *nyznyeho prysse* k/otpowedy (uo.), L. Trnovec, 1578: My... znamo czynime, že sme wyslyssali žalobu *wrchnieho prysse*... (JČ 15: 61), Potom sme wzelj swedomj *nižneho prysse*... (uo.), Vrútky, 1578: ta voda, o/keru se *pryssowya* haday (SHS 328), Zvolen, 1603: dawam gemu vplnu moc... proty memu *pryssowya* žalobu wyesty (uo. 329), Orava, 1663: Swedkűw... *horny pryssowya* postavugy (BathtLt Rsz 68 Lad 27 Fasc 8/a: 85), L. Mikuláš 1695: Wyrozumewsse a wjssljssawsse žalobu *hornyeho prjssa*, ktomu y odpowed *dolnyeho prjssa* (JŠ 11: 102), ... gak *wjssnieho* tak *nižnieho prjssa* napominawsse... (uo. 97) stb.

A déli szláv eredetű *perel* 'Prozeß führen' igéből elvonással keletkezett *per* 'Prozeß' főnévnek -s képzős *peres* 'pertárs, perbeli ellenfél' (szn. 1213: Domina Paulina uxor *Perrus*: Fehértói 271; 1214: Iudice *Pris*...; Iudice *Pers*...: uo. 286; 1316: *Peres*, *Perus*: NytudÉrt 68: 125; 1453: *Peresthelek* hn.: OklSz; kn. 1511: *peres*: TESz; SzlJsz 415–6), ill. annak régi *perüs* alakváltozata. Az *e* kiesése a szlovákban következett be, bizonyára az ószláv *prja*, *prjeti* töre visszamenő szk. *pra* 'veszekedés; per' (1473: HSSJ; SSJ), *priet' sa* 'vitázik, veszekedik, perlekedik' (uo.) hatására is (l. **23.1.** p.). Címszavunkat *pr* + *iš* szerkezetű szk. képződménynek tartják (l. Kuchár: JČ 15: 65; Doruľa: JŠ 11: 96), ez azonban az ilyen képzési mód tisztázatlansága okán még elméletben is nehezen igazolható. Ezért a szláv nyelvekben társtalan *priš*, véleményem szerint, a m. régi *perüs* átvétele (a m. *ü* > szk. *i* reflexióra l. **19.1.1.** p.), s az egykori jogi terminológia elemeként volt gyakori. A *horný* (~ *vyšný* ~ *vrchný*) *priš* 'Kläger' és *dolný* (~ *nižný*) *priš* 'Angeklagter' pedig a m. *felperes* 'Klager', ill. *alperes* 'Angeklagter' részfordítása. – A magyarból: Kiss: StSl 20: 379; Gregor: StSl 32: 34–7. – L. még m. > rom. *pîriş* (Tamás), szhv. *peruš* (UElSk).

primáš 'Zigeunerprimas' – 1793–6: *Prjmaš* Gábor nasleduge (OSzK Quart Lat 2746: 81), 1861: hentam dáky *primáš* z Francúzskej húst' pomáhal (LaskS II, 307), 1869: primás...; *primáš* (u cigánoch) (Loos I), 1880: *Primáš* (na huslach skáče sláčikom...) (DobšO 168), 1895–6: gajdoša Hrebeňa a *primáša* Kútika (Vaj IV, 18) *primáš* (Kálal; Tvrký; hovor. SSJ), *primáš* (Buffa 206; Malč: StSl 11: 100; SipM), *primáš* (LexNov 233; GNS) stb.; – **Szärm.:** **primášov** adj. poss. – 1895–6: Jedine takt *primášových* husiel' rozkazoval (Vaj IV, 484); – **primáška** fem. zried. (SSJ).

A jobbára németre visszamenő m. *prim* 'melodieführende Stimme' jövevény-szónak -s képzős *primás* 'Zigeunerprimas' (1838: EWU) származékszava. A cigányzene révén jutott be a környező népek szóhasználatába. – A magyarból: Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 11: 100; Machek¹; Machek²; EWU stb. – Latin származtatása (SCS) téves. – L. még m. > cseh *primáš* (Sulán 333–4), kukr. *primaš* (Liz 108), rom. *primăș* (Tamás), szhv. *primaš* (UEISk), jrut. *primaš* (Udv 57), or. *primaš*² (Hollós). – Vö. **prímaš**.

prímaš 'Fürstenprimas' – 1869: aldornagy, Prímas; *primaš* (Loos I), primás, Primas...; *primaš*... (uo.) *primaš* (Kálal), Vieska n. Žitavou: zostať *prímašom* v Ostrihome (JSbor 4: 216); – **Szárm.:** **prímašský** adj. – 1870: Primitial, primási, aldornagy; *prímašský* (Loos II).

A lat. eredetű m. *primás* 'ranghöchster Erzbischof eines Landes' (1570: EWU). A középszlovák nyelvterületen fordul elő. A magyar közvetítés mellett a szövégi lat. -s helyén levő -š szól (erre l. 48.7. p.). A lat. *primas* a szlovákban *primas* (1764: HSSJ; Jancs; SCS; SSJ stb.) alakban lett általános. – L. még m. > or. *primáš*¹ (Hollós 52). – Vö. **prímaš**.

profantház 'Proviathanus' – Krupina, 1710: dali sme do *profanthazu* swgec d. 5; dali sme tím murarom, kteri robili na *profanthaz* pec, swgecok d. 5 (HSSJ).

A m. *profuntház*, régi *profontház* 'ua.' (1616: OklSz) összetétel. A *profant*-előtag azonban a németből származik. Elavult szakszó. – A magyarból. HSSJ. – Vö. **profunt**, **profuntmešter**.

profunt 1. 'Proviand, Mundvorrat' – 1626:... a giž z *proffuntu* nasseho posila klobas pet stateczne... spravenych (FejpLt), 1786: wogak... y *profuntu* na mesycz bere (HSSJ); – 2. 'Kommišbrot' – *profunt* (Bern; Folkušová: StSl 3: 99), prófont, *profunt*, vojenský chľeb (Jancs I), *profunt* (Loos II).

A korai úfn. eredetű m. *profunt* 1. 'Lebensmittelvorrat fürs Militär; Proviand; Mundvorrat' (1505: TESz; Mollay); 2. 'Proviandamt' (1577: uo.); 3. 'Militärbrot, Kommišbrot' (1793: uo.). A ném. *Proviand*, régi *profiant*, *profant*, *profand* a magyarban módosult népetimológiával -*fund*, -*font* végződésre (l. TESz). A katonai szóhasználat révén lett ismertté, mára erősen kiveszöben van. – A szk. *profant*, *profiant* azonban közvetlenül a németből való, Vö. 1554: svojich gverkuv a robotnikov *profanty*... dostatečne svych robotnikov opatrovali (NNM 483), Boca, 1571: aby robotnikom tei ze banie, *profant* dostateczni... dawal (SztivLt Bányajegyzőkönyvek I, 60; további adatokat l. HSSJ). – A *profont* (1775 k.: StSl 3: 99; Mič II, 180; Kálal) alakváltozat viszont egyaránt lehet átvétel a magyarból és a németből. – L. még m. > rom. *profónt* (Tamás), szhv. *profun(a)t*, *profunta* (UEISk). – Vö. **profuntmešter**.

profuntmešter 'Proviandmeister' – Zvolen, 1640: ffilakowskemu *proffuntmestrowy*dano... (HSSJ), Zvolen, 1644: filakowskemu *profuntmesstrowi*, kdi ssiel do Sstiawnicze... (uo.), Štítňik, 1691: sendrowsky *proffantmesster* kdi prissel... (uo.).

A m. *profuntmester*, régi *profontmester* 'ua.' (1577: Horváth 179) összetétel. A *profant*- alakváltozat közvetlenül a németből származik, miként a

profantmajster (1684: HSSJ) és változatai is. Elavult. – A magyarból: HSSJ. – Vö. **profantház, profunt.**

prokátor 'Advokat, Anwalt; Fürsprecher' – K. N. Mesto, 1571: aby sa... vstawil sam osobne, aneb skrze *procurator* (HSSJ), 1611: *prokátor* (SR 52: 293), 1763: Ab-reo *Prokátor* (KamSI 1), Actor: správce, *prokátor* (uo. 11), *prokátor* ľud. zastar. (Kuk: SSJ); – **Szárm.: prokátorský** adj. – 1763: Procuratorius: *Prokátorský* (KamSI 691); – **prokátorstvo** 'prókátorság' – 1641: sem dal... Panu Barssimu za *Prokatorstwo* okolo fl: 10 (LS 3: 145), 1763: *cognitura:...* *prokatorstwi* (HSSJ).

A lat. eredetű m. *prókátor* 'ua.' (szn. 1418, kn. 1495 e.: TESz), ill. annak régi *prokátor* (uo.) alakváltozata. A lat. *procurator*-ból a magyarban szótagkieséssel lett a *prókátor* (uo.). A jogi élet honosította meg a szlovákban, ahol mára már elavult, de régente sem volt túl gyakori (l. Kuchár: SR 52: 293 is). Az általános szk. *prokurátor* '(állam)ügyész; jogi képviselő, ügyvéd' (SSJ; a régi adatokra l. Gregor: AnUB 8: 114) ellenben közvetlenül a latinból való. – A magyarból: Schubert 542. – L. még m. > kucr. *prokator* (és vált.) (Dezső: NytudÉrt 128: 81, 82), rom. *procătăr* (Tamás), szhv. *prokator* (UEISk), jrut. *provkator* (Udv 57); l. Schubert 541–2 is.

publikánsinový 'gelbgrün' – L. Ján, 1693: *publikan sinoveg* barvi... hadbab (NádLt Okir I 289/B: 613b).

A m. régi *publikán* 'színes tollazatú madárfajta; papagáj' és a *szín* 'Farbe' főnévvel, ill. annak *színű* 'farbig' származékával keletkezett gyakori *publikán-szín(ű)* 'gelbgrün' (1523: OklSz 788; TESz) összetétel. A nemesi ruházkodással kapcsolatos, esetleg csupán alkalmilag használt kifejezés. – A magyarból: Gregor: HungSI 1983: 68. – Vö. **királsinový, meťsinový, tesinový.**

pudilár l. budilár

puha, púchi 'weich' – 1848: *púchi*, lágý (Jancs II), Hont, 1900: *puha* (Nyr 29: 331), *púchi* (GNS).

Feltehetően a belső keletkezésű m. *puha* 1. 'verwöhnt; schwach' (kn. 1560 k.: TESz); 2. 'samartig, seideg' (1568: uo.); 3. 'weich' (1585: uo.). Bizonyos nehézséget jelent, hogy az *-a* végű magyar melléknevekhez a szlovákban *-avý* (*-ový*, *-ný*) szuffixum járul (l. 36. p.; vö. SzlJsz 926 is), míg az itt levő *-ý* nem a szokásos megoldás. Az egyetlen *puha* adat talán főnévként értékelendő? Az *ú* és *ch* a *púcha*, *puchnúť* nyomán analógiás hatás eredménye lehet. Kálal 557 a *púchy*, *puchký* adatokat jelentés nélkül, kérdőjellel közli, lehetséges, hogy idetartoznak. – A magyarból: OrIG 128. – L. még m. > rom. *púha* (Tamás).

puli 'Schäferhund' – *puli* (SipB 298; SipM; SCS).

A tisztázatlan (talán ném.) eredetű m. *puli* 'zöttiger kleiner Schäferhund' (1765: TESz). A *puli* a XVIII. században lett honos Magyarországon, jellegzetes magyar pásztorkutyaként tartják számon (l. uo.; MNL). Állattenyésztési szakszóként az újabb átvételek közé tartozik, de egyes vidékeken a népnyelvben is él. – A magyarból: SipM; SCS. – L. még m. > or. *puli* (Hollós), rom. *pulău* (Tamás), jrut. *pulin* (Udv 57).

puliska 1. 'Mais' – *pul'iska* (Žak 296, 654); – 2. 'Maisbrei' – *puliska* (SipM; Kk: ALKSM 88. térkép), Nye: *puliška* (Tirp 2: 87).

Az ismeretlen eredetű m. *puliszka* 1. 'Brei' (XVII. szv.: TESz; SzlJsz 926–7); 2. 'Maisbrei' (1708: TESz); 3. 'Maiskuchen' (XVIII. szv.: uo.). Kelszk. nyelvjárási szó. A nyíregyházi *š* a magyar *sz* helyén szokatlan; ha nem elírás vagy nyomdahiba, akkor talán a gyakori szk. *-ška* szövégg hatására történhetett a változás. – A magyarból: SipM. – L. még m. > kukr. *puliska* (LizV 619).

puľka 'Truthahn; Truthenne' – V. Kostol'any, 1635: *Polky* pak swina pagedla, nebo sem doma nebyl (KamLt Lymb Ser III. XVII. sz. B 2280 Rsz 456), Konrádovce, 1654: Husi N 39 Lonske *poky* N 4, Morczakj N 2 Letogssy *Poki* N 12 (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), 1775 k.: Pujka, Pulyka, *Pugka* Morka, Gallus indicus (StSl 3: 99), 1793: *pulka*, *póka* (Gross), 1795: *póka*, *pulka* (Kral 102), *pulka* scl. (Jg), Rožňava, 1813: *mlada pulyka* (SN 9: 286), *dali jej naposedok pulky pást'* (DobšP II, 85), *stará ježibaba pulky pásla* (uo. III, 462), *Lepší dnes vrábel ako zitra puľak* (Zát 147), *puľka* (Loos III; Kálal; nár. SSJ; Orava, vsl, Novohrad, Gemer: ASJ IV/2: 86–7), *pulka* (SipB; GNS), *pujka* (Loos I, 540; SipB; GregPsz), Vsz: *mrmle jak pujka* (StSl 13: 30), *puliak* (Mič II; Kálal), *puľiak* vsl, strsl (ASJ IV/2: 86), Krivá: *puľák*, Habovka: *puľák*, Novohrad: *pulejk*, Spiš, Abov, Šariš: *puľar* (uo. 86–7), *puľeik* (LexNov 95), *puľák* (GNS), *puľák* (Kálal) stb.; – **Szárm.:** **puľkací** adj. – Nbh, 1926: 17 *Vajec Pujkacich* (Chov 239); – **puľča** dem. – *puľče* (Buffa 207), Borumlaca: *pujča* (Benedek 68).

A vitatott eredetű m. *pulyka* 'Truthahn' (1581–91?, 1597: TESz) és annak *pujka*, *pulka*, *póka*, *polka* (uo.) alakváltozatai. Hadrovics (NytudÉrt 50: 44) szerint a m. *pulyka*, *pujka*, *pulka* másodlagos magyar fejleményei a korábbi *póka* alaknak, amely viszont a *páva* (< **pávka* ~ szláv *pavka*) továbbképzése volna. A TESz és az EWU ezt a magyarázatot szó-, jelentés- és hangtörténeti nehézségek miatt vitatja, s inkább a hangutánzó származtatás mellett foglal állást. A TESz abban egyetért Hadrovics Lászlóval, hogy a *pulyka* és változatai a szláv nyelvekbe a magyarból kerültek át. Címszavunkat a szlovákban is szokták hangutánzó eredetűnek tartani (l. Ferienc 21), mások a vlach pásztorkodáshoz kötve román átvételnek tekintik (l. Habovštiak: JŠ 18: 88), ami elég nehezen képzelhető el. Ezzel az Amerikából származó szárnyással ui. Európa csak a XVI. sz. első felében kezd megismerkedni, s kezdetekben díszmadárként tekintve ilyen értelmű nevekkel is illette (l. Hadrovics: NytudÉrt 50: 41–2; MNL IV, 278). A szk. *puľka* tehát aligha köthető a vlach pásztorok szóhasználatához, franciából való származtatása (l. SCS) meg teljesen megalapozatlan. A szó- és hangtörténet tanúsága szerint a közép- és kelet-szláv nyelvterületre jellemző *puľka*, *pujka*, régebbi *póka*, *polka* forrása a magyar. A *puliak* 'pulykakakas' a *moriak* 'ua.', míg a *puľar* a gyakori *-ár* képző (l. Horecký: SILEX I, 99 kk.) analógiás hatására kapta a hímnemű alakot. – A magyarból: Matz 407; Kálal; SzlJsz 928; ŠtolcM 329; Machek¹; Király: SIPrag 1966: 136; PalkN 49; Bartko: JŠ 21: 99; Lipták: uo. 109; HSSJ stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. SzlJsz 927–8; Décsy 54; LizV 88, 128, 619; Dezső: NytudÉrt 128: 82; Kočiš 122.

purda 1. '(cigány)gyerek' – Abov, 1783: Emericus *Purda* szn. (HSSJ); – 1795: [Cigáň] kolko topeničiek s ňég zežere ze swogími *purdima* (BajzaW 232), 1869: purdé, purgyé...; diet'a, cigánča, *púrda* (Loos I), *purde* (SipM); – **2.** 'lusta nőszemély' – *purda* (Kálal); – **Szárm.:** **purdík** dem. – Bojnice, 1614: Joannes *Purdik* szn. (HSSJ); – 1870: Jeho *puržik* a maminka... ufujazdili do Anglicka (LaskS II, 346), *purdík* (Kálal), *púdrík* expr. (GNS); **purzel' 1.** 'purdé' – *purzel'* (SipM); – **2.** 'nackt' – *purzel'* (uo.); – **pudrit'** 'csúnyán viselkedik' (Kálal).

A melléknévként és főnévként egyaránt használatos ismeretlen eredetű m. *purde* mn. 1. 'falsch; wertlos' (1568: TESz); 2. 'nackt; unbehaart' (1880: uo.); fn. 1. 'im Hinweis auf eine verachtete Person' (1570 k.: uo.); 2. 'Bastard' (1617: uo.); 3. 'Zigeunerkind; Kind' (1768?, 1785: uo.). A szó olaszból (l. Hadrovics: NytudÉrt 50: 109–111) és cigányból való származtatását a TESz nem fogadja el, de az EWU ez utóbbi lehetőséget nem zárja ki. A szk. szó története és hangalakja alapján azonban magyar eredetűnek mondható. Bajza 1795. évi adatának szing. nom.-a talán *purdi* (erre l. m. *purdi*: TESz) lehetett, jelentése pedig valószínűleg '(cigány)gyerek'. Az -a szóvég alaktani analógia következménye (erre l. 45. p.), a kelszk. *purde* bizonyára újabb átvétele a m. szónak, a Gömör megyei *púdrík* pedig *rd* > *dr* metatézissel keletkezett. A *puržik* alighanem a *purdík* cigányos ejtésének a visszaadása az írónál. – A magyarból: SipM. – L. még m. > lengy. *purda* (Wołosz: StSl 35: 293), rom. *purdeu* (Tamás).

pusipajtás 1. 'bizalmas jó barát' – 1914: jeho *pusipajtaši* v strane (SMS 15: 311), *pusipajtaš* žart. (Kálal; Peřinka); pejor. zastar. (Zgur: SSJ; SCS; expr. GNS); – **2.** 'semmirekellő, senkiházi' – *puscipajtaš* (SSS); – **3.** 'szolgalelek' – *puscipajtaš* (uo.); – **Szárm.:** **pusipajtaška** fem. – *puscipajtaška* 'ua.' (uo.).

A *puszi* 'Kuß', Busserl' és *pajtas* 'Kamerad, Freund' alkotta m. *puszipajtas* 'bizalmas, testi-lelki jó barát' (ErtSz) összetétel. Valószínűleg a XIX. század második felében került át a városi életből a szlovákba. Az *s* > *c* változásra l. 27. p. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; SSJ; SCS. – Vö. **pajtaš**.

pusta 1. 'pusztatelek' – Závadka, 1772: *Pusta* sa nenachadza (UdvUrb 198); – **2.** 'Pušta; Einöde' – 1869: *pusta*, pusztá; Pušta (Loos I, 465), Nye: ked' sme tunaka prišli *pusta* tu bola (Tirp 2: 65), *pusta* (Hv II, 712; SipM; Pras 312; Fig., Vaj.: SSJ); – **Szárm.:** **pustka** 'pusztatelek' – Niž. Repaše, 1772: *Pustky* sa... nachazagu (UdvUrb 45), Podproč, 1772: W tego obcy žadne *pustky* se nanachazagu (uo. 170), Jarabina, 1773: W nasseg dedine *pustky* zadneg neny (uo. 103), Kamienka, 1773: W naseg dedine *pustky* zadneg neny (uo. 113).

A szláv *pustь* 'öde, leer' mn. semleges *pusto* vagy nőnemű *pusta* alakjának átvételéből származó m. *puszta* mn. és fn. (SzIJSz 450). Mindkét szófajként több jelentése is van, az előbbire egyebek közt l. 'öde, wüst, verlassen' (1306: TESz); 'unbebaut, brachliegend (Feld, Nutzland)' (1585: uo.), az utóbbira l. 'Steppe, Pušta' (kn. 1416: uo.); 'Einöde, Wüste' (1416 u.: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A kelszk. *pusta*, *pustka* 'pusztatelek' (a HSSJ nem ismeri) kiveszett; a *pustka* bizonyára a m. *pusztatelek* (erre l. MTF II, 126–7) hatására keletkezett univerbizációval (erre l. 55. p.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 496; SzIJSz

450; Machek²; SSSJ; SCS stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. Sulán 334–5; Machek²; Wołosz: StSl 35: 294; Tamás 650; LizV 619; Hollós; UEISk 424; Plet II, 364; Décsy 55; Wahrig 2911.

puškás 1. 'fegyveres katona' – Štítnik, 1657: Ite[m] na Wesseleniho *Pusskassow* na Chleb a na brincu a na wino... (SR 38: 182), Tovarníky, 1669: i v noci mel sem sebu z panství dobrych *puškašuv* (RabT 206), 1734: *pusskassi*, kopiassi... (HSSJ *kopijáš* a.); – **2.** 'vadász; erdész' – Ubľa, 1762: a *puskase* czo kolvek zvirat zabigu... (SzPV 113), *puškaš* (Buffa 207).

A ném. eredetű *puska* 'Handfeuerwaffe, Büchse, Flinte' (Mollay) főnévnek -s képzős m. *puskás* 'fegyveres' (szn. 1509, kn. 1530: EWU) származékszava. A szk. képzésű *puškár* 'ua.' (1549: HSSJ) szinonimájaként élt az egykori katonai terminológiában, de ez a jelentése mára kiveszett, a 2. jelentésben (a HSSJ így nem ismeri) azonban a kelszk.-ban megtalálható. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 182; Doruľa 67; Gregor: NyDt 177; Udvari 435. – L. még m. > kukr. *puškáš* (LizV 619), szhv. *puškaš* (UEISk), jrut. *puškaš* (Udv 57).

puskatok 'a lőfegyver (puska, pisztoly) tartója, tokja' – Zvolen, 1662: Item za dwa *Pusskatoky* fl. 2 (RadvLt 15. cs. II. o. XXII. cs. Nr 12: 26), Turiec, 1677:... *pusskatok* stari (HSSJ), Trenčín, 1678: Na dva pary *puškatoky* kapi (HŠ 3: 396), 1688: Dva Pari *Puskatoki* (RadvLt 82. cs. IV. o. XXV. cs.), B. Bystrica, 1704: Duplované *puškatoky* fl. 1. 50 den | Obecne *puškatoky* fl 1. 20 den. (SMSS 11: 160), Žilina, 1706:... za *pusskatoky* dano... (HSSJ *ládung* a.), M. Kameň, 1744: Sprawil sem remene na tri pari *pusskatokow* (BalLt Kékkői urad. 34. cs.), Zvolen, 1760: Geden par Duplowanych *pusskatokou* (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 11b), Obyčegnich bez Tassky par *pusskatokou* lepssich (uo.), 1775 k.: *Puska tok*, *Puska tok*, *Theca sclopetaria* (StSl 3: 105 *tok* a.) stb.

A *puska* 'Handfeuerwaffe, Büchse, Flinte' és *tok* 'Futtermal, Kapsel' alkotta m. *puskatok* 'a lőfegyver (puska, pisztoly) tartója, tokja' (1592: OklSz) összetétel. Régente a lovasok számára volt elsődlegesen fontos felszerelés a *puskatok*, amelyben a pisztolyt vagy puskát a lovakra akasztva vihették magukkal (1. Com 169 is). A haditélet elavult kifejezése. – A magyarból: Gregor: NyDt 177; HSSJ. – Vö. **kopjatok, táltok, tok.**

putra 'armselige Hütte' – 1848: putri, *putra* (Jancs), Bcs, 1866: býwaly w podzemních chalupách alebo *putrách* (HaanP² 12), zpozorowali sme pozostatky múrow z jednej takovejto *putri*, ba ai to miesto, kde wolakedy w *putre* tejto pec stála (uo.), Nbh: *putra* (s. gy.), *putrik* (SipM); – **Szárm.: putrica** 'ua.' (Nbh: s. gy.).

Az ismeretlen eredetű m. *putri* (1783: TESz), ill. annak *putra* (1784: uo.) alakváltozata. Az alaktanilag nem kívánatos -i szóvég kiküszöbölésének egyik módja a kelszk. *putrik* (erre l. **41.2.** p.). Zemplén megyében és az alföldi szlovák nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: SipM.

rab 'Gefangener; Arrestant' – A sok adatból csak válogatok: B. Bystrica, 1651:... gednemu *Rabowy*... d. 12... Haidukom... d. 60 (SR 36: 302), 1653: *Rabom* dal sem den 24 (NádLt Okir I 289/A: 381b), Štítnik, 1657: Ite[m] kdi na Muran *Rabow* wezli... (SR 36: 302) Zvolen, 1676:... na ten čas chudobný *rab* (RabT 213), Rajec, 1678: Dal sem dwom *Rabom* od Brezna d. 5 (SL 5: 242), Ludanice, 1682: Puta pre *rabow*. N. 2. (NádLt Okir I 633: 34b), 1714: *Rabowy* gednemu žebrucimu (BaLlT Vágbesztercei urad. 4. cs.), 1735: Captivus... *rab*, wěžň (CellB 66), 1752: *rabami* vesnyami (KNyNyE 264), 1763: Vincitus: *rab* (KamSl 917), 1775 k.: Rab, *Rab*, Captivus (StSl 3: 99), *rab* (Palk; Bern; Jancs II; Kálal; GregPsz; SipM; GNS), ja som *rab*, strážnik je svobodný (Vaj XI, 17), Ös: *rabi* to sú zavrení (ŠtolcM 32), Malč: *rap* (StSl 11: 100) stb.: – **2.** 'Sklave' – 1759–60: Negwetsse kupectwy tu na lydy, anebožto: *Raby*, kterych Sspanielowe skupugu a do Ameryky od wažagu. do bání (OSzK Quart Slav 37: 138–138b), *rab* (Jancs I, 349; Loos II, 474; III, 466; Kálal; Tvrdý; Garaj; básn. SSJ); – **Szárm.:** **rabský** adj. – *rabskí* (Bern), *rabský* (Hv II, 713; SSJ); – **rabstvo** **1.** 'rabság, raboskodás' – Zvolen, 1660: zarucil se za wasseho Obiwatela Ywana w *Rabstwy* Wacowske[m] kdi bil (SR 36: 302), Krupina, 1696:... ktera ge w *Rabstwy* mezy Turky (uo.), 1735: Captivitas... *rabstwj*, wěženj (CellB 67), 1766: na pět, deset rokův neb do věčitého *rabstvi* odsudený... bude (Gács 181), 1767–74: Gestliby se... do takoweho *Rabstwa* a Wezeny upadel (OSzK Fol Lat 3501: 262), 1807–8: *rabstvo* (JŠ 9: 99), *rabstwo* (Bern), *rabstvo* (Hv, II, 713, 714) stb.; – **2.** 'rabszolgaság' – 1870: Slaveriei...; otroctvo, *rabstvo* (Loos II), *rabstvo* (Kálal; SSJ); – **rabkyňa** **1.** 'rabnő, fogolynő' – Štítnik, 1663: Item gednim *rabkynam* ktere se z/tatarskeg zemi wiswobodoly... (SR 36: 302), Krupina, 1684: *Rabkynyam*, ktere se od turkou wyslobodily...; Nemeckym *rabkinjam*, ktere ussly od Tatarou... (uo.), Prešov, XVII. sz.: Ya uboha a zarmucena *Rabkina* Hanna z Gergelaku (uo. 299), *rabkiňa* vulg. (Bern), *rabkiňa*, rabnő (Jancs), *rabkyňa*..., rabnő (Loss III); – **2.** 'rabszolganő' – 1870: Sclavin...; otrokyňa, *rabkyňa* (Loos II 474), *rabkyňa* (Sládk, Vaj; SSJ); – **rabyňa** 'rabszolganő' (Kálal; SSJ); – **rabovňa** 'fogház, tömlöc' – *rabowna* sl. (Palk), *rabovňa* (Jancs I; Loos III; Kálal), *rabovňa*, *raboveň* zastar. (SSJ); – **spolurab** 'rabtárs' (Jancs I, 349).

A török hódoltság idején meghonosodott – minden bizonnyal szhv. eredetű – m. *rab* **1.** 'Gefangene(r); Sklave' (szn. 1424?, 1522: EWU); **2.** 'Sklave in übertragenem Sinne' (1535: uo.); **3.** 'Knecht, Leibeigene(r)' (1577: uo.); **4.** 'Gefangene(r), Eingekerte(r)' (1585: uo.); **5.** 'Geisel' (1585: uo.). A nyugat-és kelet-szlovák *rab* Doruľa (SR 36: 305) szerint nyilván magyar eredetű, míg az ősi **orbь* alakból való kiindulás alapján a középszlovák *rab* hangtanilag a szláv szó szlovák folytatásának is tekinthető, de itt sem zárható ki a magyarból való átvétel. Különös tekintettel arra a tényre, hogy a régi adatok többsége a szlovák nyelvterület délebbi részeiről származik, ahol a magyar–szlovák közvetlen érintkezések intenzívek voltak, s hogy a *rab* **1.** jelentése az északi

szlávból eredetileg hiányzott (l. Knieszsa: SzlJsz 452), ezért bizonyos, hogy a *rab* ilyen jelentésben a középszlovák nyelvjárásban is magyar jövevényszónak tekintendő. De a később felbukkanó 2. jelentés szintén származhat a magyarból (l. uo.), mindamelllett lehet orosz, esetleg cseh átvétel is. Az egyszer adatolható *spolurab* összetétel feltehetően Jancsovicus alkotása a *spoluvážeň* mintájára. – A magyarból: Király: StSl 3: 39; GregPsz 263; Schubert 547. – Vö. **rabšág**.

rablov 1. 'Räuber' – Malč: *rabrou* (StSl 11: 100), Sá: *rablov* (Atlasz), *rabló* (GNS); – **2.** 'lesoványodott állat' – *rabló* (GNS).

A vitatott eredetű m. *rabol* 'rauben, plündern' (1512 k.: TESz) igének *rabló* 'Räuber' (1571: uo.) származéka. Gömör és Zemplén megyében, valamint a magyarországi szlovákban élő tájszó. A 2. jelentés a szlovákban keletkezett jelentésátvitellel. A szk. szóvég alakulására l. **13.** p. A *rabrou* alakváltozatban $r - l > r - r$ távolsági asszimiláció történt (l. **29.2.2.** p.). – Zemplénben meghonosodott a *rabol* ige is, vö. Ti *rabrove, co te'lo xoziš rabrujuci* (Malč: StSl 11: 100). – A magyarból: Király: StSl 11: 100; Schubert 542. – L. még m. > kukr. *ráblóv* (Liz 90), rom. *rabläu* (Tamás).

rabšag 1. 'Gefangenschaft' – 1686: *kterich to do Dnia 15 U Rapsagu*. Trimaiu (SlŠtJ 249), 1781: *w rabssaku, aneb w/poddanosti egyptskej* (SAV); – **2.** 'Disciplin, Zucht' – *rapšak* iron. (Buffa 208).

A szláv (szhv.) eredetű *rab* 'Gefangener' főnévnek *-ság* képzős m. *rabság* 'Gefangenschaft' (1500 k.: TESz) származékszava. A *rabstvo*-nak volt nem gyakori szinonimája. A 2. jelentés az 1. alapján a szlovákban keletkezett. – L. még m. > kukr. *robšag* (Dezső: NytudÉrt 128: 82; Liz 87), rom. *robšág* (Tamás). – Vö. **rab**.

Rác 1. 'Serbe' – 1541: A maju jescze pritahnut *Raczi* (Varsík 228), 1629: Rastianus, Trax, Rátz, *Rac*, Ratz (SzikszF 448), 1696: *gagersky Raczi* (Jelš 391), 1703–11: *ale Nëmca mnoho s Rácom vychádza* (OSzK Quart Lat 369: 7), 1742:... *Rácý z Kečkemetu wybechssy, weliku sskodu včini* (OSzK Kalendár Chrlg 835), 1775 k.: Ratz, *Rác*, Rascianus (StSl 3: 99), XVIII. szv.: *Obywatele Rácý, Nemcy, Židě* (OSzK Oct Slav 38: 72), Ti Poláci, Rusnáci a *Ráci* (NZ II, 144), *Rác* sl. (Palk; Bern; Jancs I), 1866: *ráci*... *wyrabowali Čabu* (HaanP² 14), *Rác* (Kálal; Hv I, 1086; Sk, Pomáz: JŠ 2: 317, 318; Pk: s. gy.); – **2.** '(szerb) kereskedő' – Trenč. *stolica*, 1738: *Zydye pak, Šeffranjczy, Olegkarge, a Raczy* (OSzK Fol Lat 1037/IV, 403b); – **3.** 'görög' – *Rác* plur. *Ráci* 'ua.' (Bern); – **Szárm.: Rácka 1.** 'Serbin' – 1775 k.: Rátz Aszszony, *Racka*, Rasciana (StSl 3: 99), *Rácka* (Bern), 1850: *Rácka zřidka verna bývá* (Piesne 544), *Rácka* (Loos III; Mič; Kálal; Hv I, 1086); – **2.** 'Serbien' – 1759–60: *W Rasciy aneb Raczkeg prednj mesto: Nowy bazar*... (OSzK Quart Slav 37: 101b); – **Ráckyňa** 'Serbin' – *Ráckiňa* (Bern; Jancs II), *Ráckyňa* (Loos III), Pk: *Ráckiňa* (s. gy.); – **rácky** pt. – Novohrad: *rácke* '(szerb) bocskor' (SN 1: 74); – **Rácko** 'Serbien' – 1629: *Thracia, Rátz ország, Racko*... (SzikszF 448), 1870: *Räzien, Rácország; Rácsko* (Loos II, 424); – **Ráctvo 1.** 'szerbség, szerb nép' – *Ráctwo* (Bern), *rácság, ráctvo* (Jancs); – **2.** 'görög nép' – *Ráctwo* (Bern); – **rácky** adj. – Bánovce, 1636:... 6.

raczkych pasow širokych (Houdek 144), Liptov, XVII. sz.: *raczke* koreny roste pry hagech... (DécsyM 269), Žilina, 1710: *Rackemu* kapitanowi chleba bieleho (PDS 54), 1775 k.: Rátzi ország, *Racká zem*, Thracia (StSl 3: 99), XVIII. szv.: *rácký* stoličnj dům (OSzK Oct Slav 38: 72), *ráckí* (Bern), *rácki* (Jancs I), *rácky* (Loos II, 424; Kálal), Galánta és Losonc környéke: *rácki* cigáni 'oláh cigányok' (ASJ IV/2: 225).

A mai dél-szerbiai Novi Pazarnak régi *Rasъ* nevéből alakult m. *rac* 'Serbe' (1395 k.: TESz) fn. és 'serbisch' (1494: uo.) mn., amely a *Rácföld*, *Rácország* típusú összetételekből önállósodott (l. uo.). Ehhez hasonlóan keletkezett a *Rácka zem*, *Rácka krajina* szerkezetekből a szk. *Rácka* 'Serbien' főnevesült mn. is. A '(rac) kereskedő' jelentés kialakulásához azonos körülmények vezettek, mint a *gerek* '(görög) kereskedő' esetében (l. ott). Bernolák 'görög' jelentésű *Rác* adatán feltehetően 'görögkeleti' értendő. Mivel az *s > c* változás a magyarban ment végbe (l. TESz), ezért kétségtelen, hogy címszavunk forrása a magyar nyelv volt. – L. még m. > cseh *Rác* (Sulán 336), lengy. *Rac* (Wołosz: StSl 35: 294), szhv. *Rac* (UElSk), vend *rac* (Flisz I), ném. *Raze*, *Raize* (Schubert 549), or. *rac* (Hollós).

raca 'Netzarbeit; Spitze' – N. Lupča, 1597/8: Dwe plienki z kmentu tenkioho z *recemi* (JŠ 6: 164), Uhrovec, 1609: sstirj parthj perlowe; agedna zlata *recza* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), Domaniža, 1611: Ručnik na oltár dlhý, z oboch strán šitý *racou* (SP 27: 355), Kys. N. Mesto, 1611: Dwe *racze*, gedna na oltari, druha na kancli (uo. 358), Omšenie, 1613: gedno partyczowe prosteradlo a na konczy *Recza* (SL 3: 80), Lietava. 1628: Geden obrus kramsky, pres prostredek magjcy *raczu* (Sp 27: 357), Raj. Lesná, 1644: Polka z *radzu* wissiwana... (uo. 355), Trenčín, 1661: Rucžnykow gak z/*raczamy*, tak z byelim ssytim... dwaczat (PDS 82), 1681: do gedneg poly *racza* gedna (Jelš 334), Zvolen, 1709: wankusse wyssiwane try, gedna welku *raczu* (PDS 73), 1775 k.: Retze, *Raca*, Reticulum (StSl 3: 99), Nye, 1789: Gedna plachta tenka s *racou* y s čipkou (TestNye 146), Bcs, 1811: gedna *ratca* naplachte... (BcsIr V. 28. a. 30. 2. dosszié), *raca* (Bern; Kálal); – **Szárm.:** *racka* 'ua.' – mréžka... Syn. *racka* (Bern), *racka* sl. (Rank; Kálal), *rjacka* (Horehr 2: 189, 207), *racki*, *racke* pt. (Hont 174, 280); – **racový** adj. 'Netz-, netzig' – Uhrovec, 1609: gedno Prosteradlo *reczowe* bjelene (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), geden rucznik *reczowj* (uo.), Zvol. stolica, 1613: *raczowe* čipky (uo. 91), Omšenie, 1613: try *reczowe* prosteradla (SL 3: 80), Drietoma, 1625: Deset obrusu *racovyh*... (Holuby 166), Drietoma, 1643: Prosteradlo zase *radzowe* (uo.), Trenčín, 1661: Prestyeradel *raczowych*... dwa a dwaczat (PDS 82), Radvaň, 1713: obrus *racowi* 1 (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), 1736: plahti *racowe*... plahti sprosté (GörgLt Oeconom. Buch 45), 1775 k.: Retzés fő kötő, *Racowy* čepce... (StSl 3: 99), Kendice: recovo zo sieťoviny (Koma 156); – **rac(k)ovať** 'recét, rececsipkét készít', **rac(k)ovaný**, **racený** adj. 'recés' – Trenčín, 1611: Antipedium bjelene na kancel *racowane*... Obraz na Oltary bjelny, *raczeny*... (SP 27: 56), Jasenica, 1611: Rucžnjky 2 cwilichowe a 2 bjle *reczowane* (uo. 356), 1613:... jeden obrus krámsky, druhý činovatý, tretí

racovany (Semk II, 311), 1618:... ručníky dva *recované* (uo. 312), Drietoma, 1643:... prosteradlo *radzowane* wišite... (Holuby 166), Brezovica, 1659: plachet welikich yak z/hadbabom wyssiwanich, tak *recowanich*... No 10 (PDS 92), *rackovat'* (Bern), *rackovati* sl. (Rank), *rackovat'* (Kálal); – **rackovanie** 'recescipke készítés' – *rackováni* (Bern).

Az olasz eredetű m. *rece* 1. 'Netz; Fangnetz' (1553: EWU); 2. 'Netzarbeit, Filetarbeit; Spitze' (1580: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A nemesi háztartások (ruházkodás, asztal- és ágynemű) kedvelt díszítő eleme volt a *rece*. Ezen az úton került át a szlovák nemességhez, majd a népi körökbe is. – Alkalmi kölcsönzés lehetett a *forgatás rece* 'gewendete Netz' (RadvCs I, 43) terminus, vö. Omšenie, 1613:... šesta byela *forgatas rece* prosta (SL 3: 82). – Az első szótagban levő magyar *e* szk. *a* reflexiójára l. a **14.2.** pontot, a szóvégi szk. *-a* hangra pedig a **40.2.** pontot. A *radza* alakváltozatban *c > dz* zöngésülés történt. – A magyarból: Sochán: SP 27: 59; Király: StSl 3: 99; Gregor: StSl 15: 228–30. – L. még m. > kukr. *réca* (LizV 620).

racka 'egy fajta juh' – 1848: *raczka, racka* (Jancs I), *racky* pt. (Kálal), *kelszk. racka* (SN 12: 82; TOS 22), Nbh: *racke* pt. (s. gy.).

Az ismeretlen eredetű m. *racka* 'Art Schaf' (1799?, 1832: EWU) fn., ill. 'entartet; hybrid' (1857: uo.) mn. A szó m. eredete mellett a szóföldrajz is tanúskodik, valamint az a tény, hogy Szlovákia keleti részeire ez a fajta juh magyar területekről került (l. Podolák: TOS 22). – A magyarból. SzlJsz 726; TESz; EWU.

ráč 1. 'gitterähnlicher Behälter für Brot' – *ráč*, panarium ... (Bern), *rác* [!], *rác* [!], *polcz* (Jancs), Szs, 1895: *rács* [!] (NyK 25: 301), *ráč* (Kálal 561 kérdőjellel), *ráč* (Hont: Nyr 21: 331; Hont 367; Nbh: s. gy; Bes: NSM 6: 190; NI: Roh 439; SSNU 164), Szs: *chlebíke*... do komore na *ráč* polížili (NSM 8: 148), Malč: *rač* (StSl 11: 100); – 2. 'Gitter' – *rači* pt. (SipM), Abov: *rače* pt. (JŠ 21: 100); – 3. 'Küchentür aus Latten' – *rači* pt. (SipM); – 4. 'Heuraufe im Pferdestall' – *rači* pt. (SipM); – **Szärm.: ráčik** dem. (Bern; Jancs II; Kálal); – **ráčka** 1. 'védőrács' – Malč: *rački* pt. 'Fenstergitter im Stalle' (StSl 11: 100); – 2. 'kiskapu' – Rh: *račka* (NSM 5: 47).

A valószínűleg ősi eredetű m. *rács* 1. 'Gitter' (1549: EWU); 2. 'Art Korb für Käse, Brot; Futtergestell im Stall' (1594: uo.); 3. 'zur Benennung gitterähnlichere Gegenstände' (1792: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). Jancsovcics *rác* adatában a *c* elírás vagy nyomdahiba a *č* helyén, miként a magyar *rácz* adatban a *z* is az *s* helyett. – A magyarból: Melich: NyK 25: 301; Hauptová: Slavia 28: 526; Király: StSl 11: 100; SipM; Bartko: JŠ 21: 100. – L. még m. > kukr. *rač, ráči* pt. (LizV 620), lengy. *rač* (Wołosz: StSl 35: 295), rom. *ráci* (Tamás).

radáš, rádáš 'Draufgabe, Zugabe, Gratiszugabe' – Jelšava, XVIII. sz.: Tak rečene *radáše* (SAV), Tisovec, 1846: Za 288 kusov ovjic po 14 f par, ale z tych jakožto *radáš* 2 kusov cenu vyjmuc (AGK 357), 1858: preto Ti ešte tri, t. j. 3 dni *radáš* na uplnô zobraňa dávame (Botto 60), *radáš* (Mič; Ripka 292; Orava: SN 3: 75), *radáš* (Hont: Nyr 29: 332; Kálal; Stará Pazova: NŽ 6: 197–206; LexNov

230; GNS), Gemer: *daj mi ešte na rádaš* (LS 1–2: 185), Malč: *radáš, radaš* (StSl 11: 100), *tak ešte na radáš dostaneš za vrece kapusty* (Hont 631), *A ešte aj pivo dostanes na radáš* (TekP 153), *radáš, rádáš* *hovor.* (Jes, Las, Vans: SSJ).

A *rá* 'darauf' és az *ad* 'geben' ige -s képzős *adás* 'Gabe' származékával keletkezett m. *rádás* 'Draufgabe, Zugabe, Gratisgabe' (ÉrtSz), ill. annak összevont *rádás* (1803: SzegSz) alakváltozata. A kereskedelem gyakori szava, a szk. nép- és köznyelvben is főként a vándorkereskedők révén terjedhetett el. – A magyarból: Antal: Nyr 29: 332; Kálal; Szabó: LS 1–2: 185; Király: StSl 11: 100; Matejčík: LexNov 230; SSC stb. – L. még m. > *kukr. radaš* (Čopej), *ráodaš* (Liz 104), *rom. rádăș* (Tamás), *szhv. radaš, radoš* (UElSk).

ráfuzov 'Reifzange' – *rafhuzo^u* (SipM), *Nl: ráfhúzou/v* (Roh 155).

Az osztrák-bajor eredetű *ráf* 'Reifen' és a *húz* 'ziehen' igének *húzó* 'Zieher' melléknévi igeneve alkotta m. *ráfhúzó* 'Reifzange' (SzegSz) összetétel. A szk. szóvég alakulására l. **13.3.3.** p. Szórványosan, csak a magyarsággal szoros kapcsolatban élő szlovákok körében ismert nyelvjárási szó. – A magyarból: SipM.

ragáč 'szulák' – 1834: *Wënc z ragáče* (NZ I, 137), *ragáč* (LexNov 88); – **Szárm.:** **ragáčový** adj. – 1834: *Ta hore som išla w ragáčowom wenci* (NZ I, 137), *ragáčový veniec* (Kálal); – **ragáčina** 'akácos; tisztás az akácosban' – *Že vraj v kozárovskej ragáčine mali tábor* (TekP 30), *ragáčina* (uo. 187).

A *ragad* 'anhaften, kleben' ige alapján alkotott nyelvújítási m. *ragacs* 'Klebstoff' (1801: TESz), amely azután a tapadással, ragadással kapcsolatos fogalmak kifejezésére is szolgált, vö. pl. *ragács* 'barázda' (Ball), *ragacsfa* 'fehér akác' (CsP 19, 159). A *ragacs, ragács* ugyan a magyarban 'szulák' jelentésben nincs kimutatva, de éppen a szk. adatok igazolják a meglétét, esetleg valamely más tapadós kúszónövényre vonatkozóan is.

raj 'katonák csoportja; katonai egység' – 1760: *nesmi Wogak zrajach a glidach wistupit* (OSzK Quart Hung 271: 65), *ma on z Rayi a zgliedi wistupit* (uo. 71), *raj* 'Schar, Gruppe' (GregPsz 263).

A szláv eredetű m. *raj* 'Haufen von Menschen' (1604: TESz; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.). Lehetséges a 'militärische Einheit aus 8–13 Mann' jelentés is, amelyet a TESz és az EWU csak 1877 óta ismer, de vö. a fenti szlovák idézet 1760. évi magyar azonosát: *Rajbul* és *Glédábul* (OSzK Quart Hung 271: 65). A katonai terminológia eleme volt. A pilisszántói *raj* valószínűleg újabb átvétele a m. szónak. – A magyarból: GregPsz 162.

rajko 'cigánygyerek' – 1880: *rajko, rojko* csúfolódás (Dobšo 44), *rajko^u* 'Zigeunerkind' (SipM).

A vitatott eredetű m. *rajko* 'ua.' (1768: TESz), melyet vagy a *raj* 'Sprößling' származékszavának, vagy a cigány *raklo* 'fickó, szolgálégény' átvételének vélnek, ami hangtani nehézségekbe ütközik (l. uo.). A szk. szóvégre l. **13.** p. – A magyarból: SipM.

rajseg 'Reiβnagel, Reiβzwecke' – Nitra: *rajseg* diák zsargon (SPIN 3: 102), *rajsek* (SipM).

A ném. eredetű m. *rajzol* 'zeichnen' igéből elvonással keletkezett *rajz* 'Zeichnung; Zeichen' és a *szeg* 'Nagel' alkotta m. *rajzszeg* 'Reiðnagel' (ÉrtSz) összetételnek köznyelvi *rajszeg* ejtészváltozata. Az iskola útján meghonosodott újkeletű szakkifejezés. – A magyarból: SipM. – L. még m. > kukr. *rojseg* (LizV 621).

rajta 'los! frisch darüber! vorwärts!' – 1790: List tento prinaleži samym poddanskym dedinám... a tak vejsti ma opet do Nitranskej stolice. *Rajta. Rajta. Rajta* (Agrik 17: 27), 1832: Můj kapitán celým hrdlom: *Rajta, Dunaparti, rajta!* (ChalD 147), 1834: *Rajta* chlapeci, *rajta* (NZ I, 370).

A m. *rá* 'auf, darauf, daran' határozószónak *rajta* 'los! frisch darüber!' (1748: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.) származékszava. Kiveszett, de régebben sem lehetett gyakori. – A magyarból: Pauliny: NS II, 631. – L. még m. > rom. *ráita* (Tamás).

rakáš 'kő-, széna-, kéverakás' – Szs, *rakáš* (NyK 25: 301), V. Šariš: Ked še povjaže, tak še pokladze... do *rakašoch* po 15 snopi (Czambel *vjazac* a.), *rakáš* (Kálal; LexNov 81, 106; GNS), Župčany: a stare panove do *rakašoch* skladac (HP 206), *rakaš* (Žak 140, 654; SipM), Horn. Lefantovce: *rakaše* pt. (ASJ IV/2: 113).

A valószínűleg ősi eredetű *rak* 'legen, laden, haufen, usw.' igének -s képzős m. *rakás* 'Haufen, Stapel' (1416 u.: TESz); 'gabonakereszt' (MTsz) származékszava. Főként a keletszlovákban, de a középszlovák nyelvterület déli részein és a szlovák nyelvszigeteken is használatos tájszó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 301; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Machek¹; Machek²; SipM stb. – L. még m. > morva *rakoš* (Sulán: MNy 53: 164; Sulán 338; Machek²), kukr. *rokáš* (LizV 621), rom. *răcăș* (Tamás). – Vö. **rakodov**.

rakodov 1. 'raktár' – *rakadó, rakodó* (GNS), *rakodo*^u (SipM); – 2. 'széna-, szalmapajta' – Gemer: do *rakodóvoch* (SMS 15: 115), *rakadó, rakodó* (GNS).

A -d gyakorító képzős *rakodik* '(ver)laden, umladen' (< *rak* 'laden, legen') igének *rakodó* (nyj.-i *rakodóu*) melléknévi igeneve, amely főnévként is használatos, ekkor a jelentései: 1. 'rakodómunkás'; 2. 'rakodóhely'; 3. népnyelvi 'szerűskert, ahová a takarmányt lerakják' (ÉrtSz). A szk. szóvég alakulására l. 13. p. Gömör és Zemplén megyei tájszó. – A magyarból: Tóbi: SMS 15: 115; Szabó: LS 1–2: 186; SipM. – Vö. **rakáš**.

rakonca 'Runge' – *rakonca* (SipM; Rh: NSM 5: 142).

A déli szláv (szl. vagy szhv.) eredetű m. *rakonca* 'ua.' (kn. 1395 k.: TESz). Ezidáig csak a kelszk. déli részéről és az oda is kapcsolódó magyarországi szk. nyelvszigetről tudom idézni. – A magyarból: SipM. – L. még m. > kukr. *rókoncey* pt. (LizV 621), rom. *răcoánța* (Tamás).

rakoš 1. 'magyar országgyűlés' – A rengeteg adatból csak válogathatók. – 1491:... Vedle... krala vherskyeho *narakosche* voleneho (ChalSL 161), ... zwoleneho... *narakoschy* (uo. 162), ... zwoleneho *narakoschy* (uo. 163), Šintava, 1567:... su niekterzy z o. w. w Pressporuku na *rakossi* (JŠ 17: 20), Nováky, 1568: abychme se na *rakoss* hotowylj natry krale (LS 1–2: 334), 1570

k.: na *Rakoss*, skrze krale zwolany pry chazagycze (OSzK Fol Lat 1779: 5), 1598: na mnohich *rakossech* giž konalo se a giž y Articule nato widane su (NRA Fasc 107 Nr 3), Skalica, 1612: kteří ty časy na *rákoši* byli (HSbor 4: 63), 1635: Tento sud wina dal sem do ssopruna *narakoss* (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Likava, 1665: jestliby se nam pritrefilo na *Rakoš* a neb do tabora jiti (AGK 94), 1679: sném | *rákoš* (SISlov 6: 97), Staré Hory, 1768: V ten rok bil *rakoš* v Prešporku (SL 1: 252), 1735: Comitia... sném, *rákoš* (CellB 105), *rákoš* (Palk; Bern; Mič; Kálal; zastar. SSJ) stb.; – 2. 'összejövetel; gyűlés; tanácskozás' – 1678: Po rade i po *Rákoši* bývají mudřejší – szólás (Sinap 53), Prievidza, 1771: tenkrat se do *rakossa* nyeustanovi, ked proti panom officiom panskim vindu (HŠ 1: 23), tvoj muž do *rakossa* bol prissol, aby si domov issla (uo. 24), 1792:... Dábeľ Bosorkám w *Rákoši* Kázeň káže (Fándly II, 231), na Ohrabl'i, febo na Ometl'i do *Rákoša* Bosorki odľeťeľi (uo. 232), len čo sa zídeme do *rákoša* na Tokajskom vrchu (DobšP I, 60), do svojich schôdzok a *rákošov*... (DobšO 116), Po *rákoši* bývajú páni mudřejší – szólás (Zát 152; SSJ), Nočnou dobou strigy do *rákoša* chodia – szólás (Zát³ 548), *rákoš* (SSJ), *rokoš* (Palk; Mič; Kálal), szitokként: do *rákoša!* 'az ördögbe!' (Mič; Kálal); – 3. 'országgyűlési határozat' – Pezinok, 1762: Podle Determinatie, a dokonánj, aneb *Rakosse* Presspurského (AM Civit. Szacolc. Rsz 150: 258); – 4. 'sokaság, sokadalom, sereglet, csapat' – *rákoš* (Bern; Kálal; Garaj; Ripka 282; expr. SSJ), 1843: Naráz príbehne na nich veliki *rákoš* líšjek, zlakli sa ich (Polívka I, 326), 1881: Vyrúti sa mi oproti celý *rákoš* žien a detí (Vaj I, 82), Maríková: *rákoš* 'állat sereglet' (ASJ IV/2: 98); – 5. 'régí szőlészeti hivatal' – *rakýš*, *rákoš* (SN 18: 615); – 6. 'lárma, zaj, zsvaj, zenebona' – *rákoš* sl. (Palk; Bern; Mič; Kálal; Garaj; expr. Kuk: SSJ); – 7. 'lázadás' – *rokoš* (Mič; Kálal; sl. Rank); – **Szárm.: rákošný 1.** adj. – Orava, 1625: *rakošne* penize fl. (Urb II, 155), Bojnice, 1672: mezi *Rakossnim* časom (SL 2: 73); – 2. subst. 'a jobbagyszolgáltatás egy fajtája' – Kys. N. Mesto, 1670: *Rakossneho*, *Octawneho*... magy... napomahat (SMS 6 Príloha 43), Kys. N. Mesto, 1770:... *rakossne*, krstiny swadebne a pohrebne... tess sme dawaly (SzkMv 118); – **rákošský** adj. (Tvrďý); – **rákošit' 1.** 'beszélget; tanácskozik' – a tam v tom našom kasíne *rákošili*... (LaskD II, 28), *rákošit'* (Garaj; zastar. SSJ); – 2. 'lármázik, ricsajozik, kiabál' – *rákošit'* kraj. expr. (Hviezd: SSJ); – **porákošit' si** 'elbeszélget' (Kálal); – **urákošit' sa** 'lármát csap' (Kálal).

A szláv eredetű *rák* 'Krebs' főnévnek -s képzős m. *rakos* 'Krebsen habend' (1067 k.: TESz) melléknévi származéka. Segítségével a Pesti-síkságon folyó, egykor rákban gazdag, azaz rákos patakot nevezték meg (l. FNESz II, 398: *Rakos-patak* a.). Az ott elterülő *Rakos mezeje* volt a XIII–XVI. században több országgyűlés színhelye – vö. 1299: *Generalem regni congregationem in locum Rakus vocatum* (OkISz 798), 1451: *In congregationem generali ipsorum prope Pesth in Rakusmezew celebrata* (uo.) –, s így lett a *Rakos* hn.-ből jelentéstapadással 'országgyűlés' jelentésű köznévv (l. FNESz II, 398: *Rakos mezeje* a. is). – Nemcsak a régi *Rakos mező* szerkezetből önállósodott *rakos*, de részfordítással az egész magyar kifejezés is átkerült a szlovákba, vö. 1491: *Vedle... vherskyeho krala*

sprawyedlywie *napoly Racoss* z woleneho (ChalSL 168), 1703–11: Fejedelem Rakocy Rakoš publikuge... cituge každého na *Pole Rakoš* (OSzK Quart Lat 369: 8b), 1834: Idem do Budjna, na to *Rakoš-pole* (NZ I, 359). – Az ’országgyűlés’ és ’országgyűlési határozat’ jelentésre vö. 1505: *Rakusch* tunc dissoluto (Száz 48: 765), 1510: in proximo *Rakos* seu conventu eorum (uo. 685). Az 1. és 2. jelentés alapján keletkezett a szlovákban jelentésátvitellel a 4. és 5. jelentés, ill. a pejoratív értelmű 6. és 7. jelentés. Az állami, jogi élet révén honosodott meg és lett általánossá a szlovákban. A *rakyš* változat szövége feltehetően alaktani analógia eredménye. – A magyarból: Garaj; Machek¹; Hauptová: *Slavia* 28: 523; SSJ; Kiss: FNESz II, 398: *Rakos mezeje* a. stb. – A magyar kifejezés közvetlenül vagy közvetve több nyelvbe is átkerült, így a németbe, csehbe, lengyelbe, oroszba, beloruszba, szerbhórvátba stb. (1. Sulán 338–9; Machek²; Brückner; Wołosz: StSl 35: 295–6; Hollós; UEISk).

raktár ’Magazin, Lagerhaus, Depot’ – *raktár* (Gemer: LS 1–2: 186; Tb, Pk: s. gy.; zastar. LexNov 171; GNS), Pilis: v *raktáre* bóu (ŠtolcM 249), Af: *raktár* na žito (Ondrus 226), Nye: mali tam veľké *raktáre* (Tirp 2: 99), *raktar* (SipB; SipM; Malč: StSl 11: 100).

Az összetétellel (*rak* + *tár*) keletkezett m. nyelvújítási *raktár* ’ua.’ (1822: TESz). Újabb keletű átvétel a közép- és kelet-szlovák–magyar etnikai határvonal környékén és a szlovák nyelvszigeteken. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; SipB 290; Király: StSl 11: 100. – L. még m. > ukr. *roktár* (és vált.) (Liz 227; LizV 621).

rampáš ’fiatal, még nem teljesen kiforrott bor’ – *rampáš* (SSJ; SCS; KSSJ), *rampáš* [jelentés nélkül] (ŠtolcJ 98).

A ném. eredetű m. *rampás* ’frischgegotener Wein, Sauser’ (1886: TESz). A felsőnémet *rapp* szócsaládjába tartozó ném. népnyelvi *rampas*, *rambas* stb. -s véghangja az átvétel során feltehetően a gyakori m. -s (= -š) melléknévképző hatására a magyarban módosult -s (= -š) hangra (l. uo.), innét azután borászati szakszóként átkerült a szlovákba. – A magyarból: ŠtolcJ 98. – L. még m. > szhv. *rampaš* (UEISk).

ráncoška 1. ’blúz’ – *rancoška* (GNS); – **2.** ’rános szoknya’ – St. Pazova: *ráncoška*, *rancoška* (TKSV 119).

A *ranc* ’Falte, Runzel’ főnévnek -s képzős m. *rancos* ’faltig’ (1520: TESz) származéka. Címszavunk a m. *rancos szoknya*, *rancos blúz* szerkezetek jelzői *rancos* tagjára támaszkodva keletkezett a szokásos módon univerbizációval (l. 55. p.). Gömörben és a szk. nyelvszigeteken élő tájszó. – L. még m. > ukr. *ráncoška* (LizV 620). – Vö. **ranec**, **ranc**.

randa, rand 1. ’Fetzen, Lumpen’ – *randa* sl. (Palk; Jancs I, 356; Buffa 208; GNS; dial. SSJ), 1843: vysmjavali, že chodí *randy* zbjarat (Polívka II, 463), 1875: Však som už ako mokrá *randa* (LaskS II, 38), Okručali si šatkami a *randami* uši a ruky (LaskD II, 141), *Trasie randami* – szólás ’rázza a rongyot’ (Zát 161), *renta* (Czambel 584), Gemer: ŕjato *randi* odlož do pokrócó (LS 1–2: 186), *rand*, *randa* (Kálal), *renda*, *renta* vsl (uo.; užh, abov: ASJ IV/2: 158), *rända* (Hab 37,

105), *rända*, *rianda* (GNS), Spiš: *rianda* (ASJ IV/2: 158); – 2. 'rongyos, öreg, vásott ruha' – Horné Zelenice, 1809: V tomto všem množstvi tak veliké bandy | měli jen černé, oškľbené *randy*... (Brat 3: 1044), 1830: Vyzliekol by som ho a tie jeho *randy* tamto na tú svrčinu povešal (ChalD 57), *rande* pt. (LexNov 203), *randy* pt. expr. (SSJ); – 3. 'rongy, hitvány nőszemély' – *randa* csúfolódás (Zát 222; Kálal; SSJ; GNS; Nbh: s. gy.); – 4. 'szoknya' – *rjandy* pt. (Horehr 2: 100); – 5. 'kendő' – Gemer: *rjanda* (uo. 204; Nos 140); – **Szárm.:** **randina** 'rongy' – Michalovce, 1791: u palence dotym mydlo tri dokym nezahusne i potom na pareninu *rjandinov* často privjazuj (SN 36: 322); – **randička**, **randečka** dem. – Šariš, 1834: Palce sme porezali, | Treba by nám *rentečky*, | Pozawjgac palečky (NZ I, 308), *randečka* (Buffa), *rentečka* (Kálal), *rändžiška* (GNS), *rentočka* (SipM); – **randár 1.** 'rongyás, rongyszedő' – 1666: y *randary* zstarimy... haraburdamy (SAV), *randár*, *rändár*, *randár*, *riand'ar* (GNS), *rendar*, *rentar*, okr. Rim. Sobota: *rändrár*, okr. Revúca: *rand'ár*, *rand'ar*, vsl: *randar*, *rand'ar* (ASJ IV/2: 227); – 2. 'toprongyos ember; koldus' – 1848: toprongyos..., *randár* (Jancs), *rendar* (ASJ IV/2: 227); – 3. 'rongypokróc' – *randár*, *rändár* (GNS); – 4. 'öreg szakadt ruha' – *randáre* pt. (LexNov 203); – **randoš 1.** 'rongyos, toprongyos ember' – *randoš* csúfolódás (Zát 222), 1904: Ja by len rád vedel, kde by odišiel ten *randoš* stadeto (Timr I, 156), *randoš* (Kálal; Hv I, 1091; GNS; dial. pejor. SSJ), *rāndoš* pejor. (Hab 153, 154); – 2. 'szegény, földnélküli ember' – *randoš* (LexNov 139, 224); – **randavý**, **randový 1.** adj. 'rongyos, ütött-kopott' – 1676: však predce vojáci dosti chatrné a *randavé* šaty z neho zvláčeli (Ant² 788), 1760–70: ... z mojej psotnej bídnej hlavy | cez tento klobúk *randavý*. | Oblieka sa do šiat drahých | a ja do halien *randavých* (uo. 661), H. Zelenice, 1809: Šaty roztrhané měli, a *randavé* (Brat 3: 1048), 1835: Predtým vám chodieval v *randavom* kepeni (ChalD 201), 1839: w *randawém* kabáte (MTA Rui 8-rét 206/186: 19), 1843:... obzeraju ten zámok, tu zpusťošný, *randavý* (Polívka II, 177), 1844–5:... si vižobrau šati dakje *randavje* (uo. I, 324), rongyos, otrhaní, *randaví* (Jancs), 1896: v *randavom* odeve stenajúc (Timr I, 245), 1897: bál si sa, že ti tých pár *randavých* groší odohráam zasa! (uo. 266), Kost. Moravce, 1914: aj dve šatki *rand'aví* (Bartók II, 186), *randavý*, *randový* (Kálal), haňbim se ju do vas priňejsc, bo je *rendava* (AntZ 155), *rendavi* (SipM), *randavý* dial. expr. (SSJ); – 2. pejor. 'ágrólszakadt, nyomorult (ember)' – 1760–70: Ta jdi preč, pluhák *randavý*! (Ant² 658), *randavý* (Hviezd, Tim: SSJ), *randaví*, *rändaví*, *riandavi* (GNS); – **(z)randaviet'** '(el)rongyolódik, -rongyosodik; hitványodik; lepusztul' – okr. Poprad, 1816: tak nam budinky hynu a *randaveju* (ListyP 305), rongyosodik, *randavjet'* (Jancs), *randavet* (GNS), *zrandavet* (uo.); további képződményekre l. Kálal; GNS; LexNov 175.

A bizonytalan eredetű, talán belső keletkezésű m. *ronda* 1. 'niederträchtig; schmachvoll' (1631: EWU); 2. 'schmutzig' (1776: uo.); 3. 'ekelhaft, scheußlich' (1783: uo.); 4. 'unordentlich; zerlumpt' (1792: uo.); 5. 'baufällig' (1793: uo.), ill. annak *randa* (uo.) alakváltozata. Címszavunk (és képződményei) a kronológia, forma, jelentés és a szóföldrajz alapján is magyar eredetről árulkodik. Machek¹

szerint a *randák*, *randiarka* származása nem világos, de már Király Péter (SIPrag 1966: 138) rámutatott magyar etimonjukra. A magyar szó főnévi és melléknévi funkcióiban egyaránt polgárjogot nyert a szlovákban (ennek módjára l. **10.5.; 36.** p.). A *d'* nyilván a *rond'avý* (1. ott) hatását örzi, a szóvégi *-a* nélküli *rand* alakváltozatra l. a **44.** pontot. A *trasié randami* a m. *rázza a rongyot* 'sich patzig machen, groß angeben' (O. Nagy 292) tükörfordítása. – A magyarból: Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; SSJ; SipM; SCS stb. – L. még m. > kukr. *randa* (és vált.) (LizV 88, 620), rom. *roándă* (Tamás), jrut. *renda* (Udv 57). – Vö. **ronď**.

ranec, ranc 'Falte, Runze' – N. Lúpča, 1597/8: Druhy kožich starj... bez *ranczi*, podssity (JŠ 6: 162), 1775 k.: Köntös Rántza, *Ranca* na odewe, Rugae vestium (StSl 3: 99), Rantzba szedni, do *Rancu* zbjram... (uo.), Nye, 1787: odjecka s červenymi *Rancj* (Tirp 3: 86), 1795: s'áhnúc do *ráncúw* čelo (BajzaP 272), *ranc* (Palk; Loos III; Hv I, 1090; Malč: StSl 11: 100; SipM), *ranec* (Jancs II; Czambel; Nbh: s. gy.), 1897:... Nelke stali na šaty a vytrhli z *rancov* (Timr I, 264), 1907: tvár má samý *ranec* (uo. 598), *rance* pt. (GregPsz; GNS; Ripka 190), Si: *rañec*, plur. *rance* (JŠ 2: 317), *räñec* (Hab 37), *rence* pt. (uo. 41), *ráñec* (ŠtolcJ 97), Abov: *rance* pt. (JŠ 21: 100), Sukne... v drieku mali záhyby – *rance* (StPaz 295), *ranec*, plur. *rance* hovor. trochu zastar. (Kuk, Tim, Jégé: SSJ) – szólásban: Kc: *Ale ho dobre xitili do rancu* 'jól ráncba szedték' (StSl 13: 13), Vsz: *Brav ho do rancov* 'ráncba szedte őt' (uo.), Tk: *Zala ho do rancu* 'ua.' (uo.); – **Szárm.:** **rancový, rancavý, rancovitý** adj. 'ráncos' – 1848: fodros..., *rancovití* (Jancs), ránczos, *rancovití*... (uo.), Kc: má *rancavú* tvár (s. gy.), Tk: *rancaví* (s. gy.), Nbh: sári *rancavje* (s. gy.), *rancová* sukňa (GregPsz 263); – **ranček** dem. – St. Pazova: zdobenie býva vytvorené šitými farebnými stuhami, plátenkom a *ránčkomi* (StPaz 292), *ranček* (SSJ); – **(po-, u-, vy-, z-)rancovat'** '(be-, össze)ráncol, ráncba szed, ráncossá tesz' – 1735: Plico... nabjram, *rancugi* (CellB 515), 1775 k.: Rántzolom, *Rancugj*, Rugo (StSl 3: 99), vulg. *(wi)rancowat'* (Bern), 1835: Ani si košelku *newyrancowala* (NZ II, 82), ráncosít, *rancuvat'* (Jancs), Sučany, 1880: Ani si len kasaničku | [:neurancuvala:] (SSpevy IV, 442), 1897: a čelo naschvál *zrancuje* (Timr I, 262), Osrblic, 1916: Aňi si řen tú sukňičku | *ňevirancovala* (Bartók II, 607), *rancovat'* (Mič; Kálal), *urancovat'* (Kálal), *rāncovat'* (Hab 37), *rancovac* (Malč: StSl 11: 100; zempl, užh: JŠ 21: 110), Malč: *porancovac* (StSl 11: 100), Nbh: *rāncovat'* (s. gy.), *rancovat'* hovor. zastar. (SSJ); – **rancoviet'** 'ráncosodik' – ránczosodik, *rāncovjet'* (Jancs); – **(po-, vy-)rancovaný** 'ráncos, összeráncosodott' – 1775 k.: Rántzos nyakra való Gallér, *Rancowany* Goljer... (StSl 3: 99), vulg. *rancowaní, wírancowaní* (Bern), *rāncovaní, rānczos, rānczolt* (Jancs), Malč: *rāncovani* (StSl 11: 100), *rāncované* štíble (Ripka 190), sukne *porāncované* (Hont 250), Bcs: *rāncovanvo* (s. gy.); – **rancovanie** 'ráncolás' – 1775 k.: Rántzolás, *Rāncowanj*, Plicatio (StSl 3: 99), 1795: nech sebe tég násili nerobá Kišasoň w *rāncuwáňú* a falduwáňú swogich úst (BajzaW 336), vulg. *rāncowáňi* (Bern) stb.

A valószínűleg belső keletkezésű m. *rānc* 'Falte, Runzel' (1520: EWU), ill. *rāncol* 'falten, runzeln' (1560 k.: uo.). A m. *rāncol* a *rānt* 'reißen, ziehen, zerren'

ige és a *-szol* képzőbokr (*ránt* + *-szol* > *ráncol*) segítségével alakult, s talán ebből elvonással lett a *ránc* (l. uo.). A szlovákban az *-nc* szóvég helyén analógiás úton lett *ranec* (l. 47.8. p.), a *ranca* alakváltozat talán a m. *ránca* birtokos eset átvétele (erre l. 35. p.), de gondolni lehet az *-a* hanggal történő adaptációra is (l. 44. p.). Az előbbi eset látszik a valószínűbbnek. A kszk. nyelvjárási *a* > *ä* > *e* változásra l. Hab 37, 41. A *Vziať ~ brať ~ chytiť do rancu* formula az átvitt értelmű m. *ránca szed* 'zustutzen, Mores lehren' (1708: TESz) tükörfordítása (l. Gregor: StSl 13: 13). – A magyarból: LM 217; CzambSl 130; Hauptová: Slavia 28: 526; Király: StSl 3: 99; ŠtolcJ 97; Bartko: JŠ 21: 100; Lipták: uo. 110 stb. – Címszavunk csak homonimája a ném. eredetű elavult *ranec* 'tarisznya, batyu' (SSJ) főnévnek; vö. Budatín, 1690:... a gestly... rib na pada, magy *wranczi* odniest (SMS 6 Príloha 32), XVII. sz.: Vidulus. *Ranec* (SMS 15: 158) stb. (eredetére l. Machek²; Rudolf). – L. még m. > rom. *rântă* (Tamás), jrut. *ranc* (Kočiš 122). – Vö. **ráncoška**.

rantat' 'ront, tép, szakít, cibál' – *rantat'* (Mič II; Kálal), *runtit'* (Mič II, 308); – **Szárm.: (do-, o-)rantat'** 'megtép, megcibál; megsért, megsebesít' – *orantat'* (Mič II), *dorantat'* expr. (Skal, Karv: SSJ); – **dorantaný** 'tépett, szakadt, rongyos' – *neraz to kanón roztrhlo a vojak bol jak sa patrí dorantaný* (ZgurK 170), *dorantaný* fud. (Gašp: MatSl 436).

Az ismeretlen tövű, belső keletkezésű, gazdag jelentéstartalmú m. *ront* 'zugrunde richten, verderben, vernichten; zerstören, zertrümmern' (1372 u.: TESz); 'wund reiben' (1585: uo.); '(zer)reißen; abwetzen, abautzen' (1585: uo.; további jelentéseit is l. uo.) igének *rant*, *rumt* (uo.) alakváltozatai. A *runtit'* nem azonos a cseh népnyelvi *runtit*, *rundit* 'céltalanul szaladgál; zajong; unszol, sürget valakit' (Machek²) igével, annak csupán homonimája. – A magyarból: Kálal; MatSl; Machek¹ (< m. *ránt* vagy *ront*). – L. még m. > rom. *rântui* (Tamás). – Vö. **porantat', rontov(at')**.

ratota, rantota '(szalonnás) rántotta' – *ratota* (Kálal; Malč: StSl 11: 100; SipM; vsl: ASJ IV/2: 175; zempl, užh: JŠ 21: 107), *rantota* (okr. Trnava, spiš, abov, šar: ASJ IV/2: 179; zempl, užh: JŠ 21: 107), Nye: *rantotta* na slaninke (Tirp 2: 84).

Az ismeretlen eredetű *ránt* 'in Fett ausbacken; panierend backen; mit Mehlschwitze dicken, legieren' igének m. *rántotta* 'Rührei' (1577 k.: TESz) származékszava, ill. annak *rátot(t)a* (uo.) alakváltozata. Elsősorban a kelszk. nyelvterületen ismert tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 100; SipM; Habovštiak: StSl 25: 164; Lipták: JŠ 21: 107 stb. – L. még m. > rom. *rátotă* (Tamás), jrut. *ratota* (Udv 57).

redija 'Viehpaß' – *redija* (V. Šariš: Czambel; vsl: Kálal; SipM), Nye: *rédi* (Márkus 106).

A királyi kancelláriára és annak tevékenységére utaló lat. *regia* átvételével alakult m. népnyelvi *rédi(j)a* 'ua.' (MTsz). Erősen kihalóban levő kelszk. nyelvjárási szó. – A magyarból: Márkus 106; SipM. – L. még m. > rom. *réghie* (Tamás); l. Schubert 552–3 is.

rekestiš 1. 'elkerített, elkülönített helyiség; kamra' – 1653: Za *rekesstiss* Dukatow 7 (OSzK RMK II. 793: kézzel bejegyzés), P. Bystrica, 1654: W *Rekestissy*... okna... prez ten *Rekesstiss* do Szenyeshazu... (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Orava, 1657: Od *Rekesstesa* a dwery w Uradniczke[m] Pokogi... (ZichyLt Fasc 34 et E), L. Hradok, 1659: w sklepe *rekestiss*, na kterem dwere s blechom, w *rekestissy* oblok s mrezu (NádLt Okir I 620), Lietava, 1671: Tamže *Rekesstiss* N°. 1. Na nem dwere N° 1 (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 7), Blatnica, 1675: Na hornie Pokoge gduc na Schode *rekestyss* (NádLt Okir I 829), Trenčín, 1678: V paniej *rekestiši* v velkem pokiji (HŠ 3: 391), V tomže *rekestiši* postel biela, niska... (uo. 404), Blatnica, 1681: W tamže pitwore *Rekestiss* (NádLt Okir I 620), P. Bystrica, 1719: *wrekestyssy* stolyczky (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Ružomberok, 1825: V *rekestiši*, ktery doskami prepraveny jest dwere zo zavesmi (Agrik 14: 104) stb.; – **2.** 'elkerített hely a kocsmában, söntés' – *rekestiš*, *rekestjš* dial. (Kuk., Pláv., Gab.: SSJ), *rekestiš* dial. (SCS).

A bizonytalan eredetű *rek-* töre visszamenő *rekeszt* 'hemmen, verstopfen; einsperren, absondern, usw.' igének *-s* képzős m. *rekesztés* 'clausula, clausura' (1416 u.: TESz); 'elkerített hely, elkülönített helyiség; kamra'; 'söntés' származékszava. Ez utóbbi jelentésre l. Kurima, 1618: Egy *rekesstes* ket deszkabul czinalt borjunak valo (Urb II, 113), Csűr... Kett *rekesstesse* boronafabul felrott, no 2. Első *rekesztisben* abaidocz búza... (uo. 114), Svidník, 1618: Az első oldal*rekesztesben* ávagy kamoraban... (uo. 115), Hrabovec, 1618: Az pituarban egy *rekesstes* boronabul rott, no 1 (uo. 119) stb. Az 1. jelentésben az egykori nemesi udvarházakban alkalmazott építési eljárások révén terjedt el, mára elavult, a 2. jelentésben azonban a népnyelvben megőrződött. Az első *š* bizonyára a szlovákban keletkezett *s – š > š – š* asszimilációval (l. 29.2.2. p.). A m. é szk. reflexióira l. a 15. pontot. – A *rek-* töből származó m. *rekesz* 'Fach, Abteilung' (1634: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.) újabb, helyi átvétele a Zemplén megyei *rekes* 'ua.' (SipM), míg az Árva megyei *rekestík* (Hab 63, 80, 116) az ugyanazon töből keletkezett m. *rekeszték* 'elkerített, elrekesztett hely' (1645: TESz) képződmény meghonosodása. – A magyarból: SCS.

remek 1. 'Meisterstück, Meisterwerk' – 1699: Podle tretihho Artikulu odal *Remek* pritom tess y Obet... (UK Ms 412: 124), Turiec, 1720: pod dwuch pak Tydnoch ma ustanowit *Remek* (AM Comit. Turocz. Rsz 52: 22b), 1737: wiplaczat gak za *remek* tak wandouku... (UK Ms 412: 156), Nitra, 1794: Swug Magsterstük aneb, *Remeg* recseny (EK Céhlev. LX. 56: 1), Nitra, 1804: podle obicsage Starodavnej *Remek* prisluchaici remeslu temuto... pri kterem *Remeku* dva Majstri od Cechu Narideni musa bit... urobice ten predmenuvani *Remek*... (uo. XXIX. 33.), *remek* (Bern; Jancs I; Kálal), 1876: urobil krajčírsky *remeg* (LaskS II, 365) stb.; – **2.** 'Art Stoff' – Zvolen, 1669: Od dolomana z *remeku*, sseptuchu... (PDS 39), Od ženskeg sukny z hatlaczu... z *remeku* premowanu (uo.), Štítnik, 1678: nech mj raczi kupit postaw sluzebnikowj na doloman... ssiroky anebo ze uskeho *remeku* (SISlov 3: 347), Zvolensk. stolica, 1692: Od Dolomana z *Remeku*... (SMSS 12: 45), 1793–6:... Nehledelsy že sem gá

Štek; | že sem mel na Sedlě *Remek* (OSzK Quart Lat 2746: 78), Tk, 1830: kegy Szlávko *remek* krajav (SIKuml 333); – 3. 'Bummelei, Belustigung' – Malč: *remek* ~ *hermek* (StSl 11: 100); – **Szárm.:** **remekový, remekovný** adj. – Zvolen, 1709: Parnažak nowy *ramekoweho* sukna cserweny (PDS 73), Zvolen, 1760: Garažiowe aneb *Remekowe* welike Nohawicze... (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 9), Tk, 1852/3: skrze *remekownj* (SIKuml 333); – **remekovat'** 'remekel' – Bcs, 1817: tito... meliby *Remekowatj* (MMM Céhk. 62.437.1), remekel, *remekuvat'* (Jancs); – **remekovanie** 'remekelés, remek készítés' – Bcs, 1817: prjaty Su hned za Majstru prez *Remekowany* (MMM Céhk. 62.437.1); – **remekohled**, remeklátás (Jancs II, 263).

A tisztázatlan (talán szláv) eredetű m. *remek* 1. 'Teil, (Bruch)stück' (1395 k.: EWU); 2. 'Meisterstück, zur Meisterprüfung gefertigtes Probestück (im Zunftwesen)' (1621: uo.) – de vö. Kassa, XV. szv.: Qui socius ipsius specimen artificii conficere nequit, per totum annum eiusmodi suum *Remek* non prodest... (TT 1900: 156), az ötvösöknek, lakatjártóknak, csiszároknak, szíjártóknak, nyeregjártóknak és patkolyó-kovácsoknak *remekei* ki vannak jelelve (Száz 1877: 411), Kolozsvár, 1561: az *Remeket* meg'kezitche... (Szád II, 57); 3. 'Meisterwerk, Prachtwerk' (1643: EWU); 4. 'Art Stoff' (1678: uo.; további jelentéseit is l. uo.; az eredetre l. még Hadrovics: NytudÉrt 50: 45–6). Céhnnyelvi szakszóként került át a szlovákba, mint ilyen azonban mára kiveszett, napjainkban csak szórványosan bukkan elő a 3. jelentésben. A *remekohled* nyilván Jancsovics alkotása a m. *remeklátás* alapján. – A magyarból: CzambSl 127; Czambel: SR 5: 114; Hauptová: Slavia 28: 530; uő.: Slavica 6: 9; Király: StSl 11: 100; Machek²; Doruľa 79; Skladaná: PDS 390; Gregor: MSzl 542–3 stb. – L. még m. > rom. *rémec* (Tamás), szhv. *remek* (*djelo*) (UElSk), vend *remek* (Flisz I), jrut. *remek-dílo* (Udv 57). – Vö. **mešteremek**.

rendelovat' 1. '(el-, meg)rendel; rendelkezik' – 1778: zsebi vsitké szvojo retsi uzsitetsnye i múdro znal *rendelyovatz...* (AANy 12/C: 267), Ustanovi i *rendelyuj* O Zásztupom Bozse... (uo.); – 2. 'ordnen' – Stráže n. Myjavou: *rendírovat'* (SR 9: 251), *rendil'ovac* (Buffa), *rendírovat' si* (GNS), Orava: *rendel'ovat'* (SN 38: 107); – 3. 'bestellen' *rendelovat'/c* (SipB 290), *rendelovac* (SipM); – 4. 'ordinieren' – Nbh: už *rendel'uje* (s. gy.), Badaiu: *rendel'ovat'* (Benedek 125); – **Szárm.:** **(po-, roz-, z-)rendelovat'** '(el-, meg)rendel; (el)rendez' – XVIII. sze.: jednim umislom *zrendeluje* a dokona (AGK 146 faksimile), 1778: zsebi vsitko múdro znali *rozrendelyovatz...* (AANy 12/C: 267), Hont, 1900: *porendelovat'* 'megrendel' (Nyr 29: 331), Malč: *porendel'ovac* (StSl 11: 100); – **zrendelovanie** 'rendelkezés' – 1778:... potajemnė *zrendelyoványė* zavtsaszu zsebi zmerkovalyi (AANy 12/C: 267); – **rendelovaný** '(meg)rendelt' – Nbh, 1927: 12 kg Lucerna seme *rendelovanvo* (Chov 273).

A szláv eredetű m. *rend* 'Reihe; Ordnung' (kn. 1456 k.: TESz) főnévnek -l képzős *rendel* 'anorden' (1506 k.: OklSz); 'kanonieren; gründen; stiften; in Schlachtordnung aufstellen' (RMG 591); 'ordnen; bestellen; ordinieren' (Ball; eredetére l. még SzlJsz 461–2) ige és annak nyelvjárási *rendül(l)* (l. Imre 179)

alakváltozata, ill. *be-*, *el-*, *megrendel* (XVI. sz.: NySz II, 1408–9) igekötős származékai. *Arendílovat'*-ban és változataiban az *í* a m. nyelvjárási *ű* ejtészváztozat átvétele (l. 19. p.), a *rendírovat'*-ban pedig $r - l > r - r$ távolsági asszimiláció történt (l. 29.2.2. p.). Az Árva megyei vászonárusok tolvajnyelvén kívül főként a keletiszlovákából és a szk. nyelvszigetekről ismert tájszó. – A magyarból: Antal: Nyr 29: 331; SipB 290: Király: StSl 11: 100; SipM; Habovštiak: SN 38: 108; Udvari: AANy 12/C: 263; Schubert 554 stb. – Szórványosan idézhető a m. *rend* 'Ordnung' alapszó is, vö. Sp: urobím troxa *rendu* (Atlasz), ale hádam časom všetko príde do *rendu* (BallekP 31), Urobil som riadny *rend* (uo. 34). S újabb átvételként előfordul a m. *rendelő* 'Ordination, Ordinationsraum' (ÉrtSz) is, vö. Malč: *rendelő* idősebb korosztály (StSl 11: 100), Nbh: *rendelő* ~ *rendelő* (s. gy.), Vsz: *rendelő* (s. gy.). – L. még m. > kukr. *rendelováti* (LizV 88, 620; Dezső: NytudÉrt 128: 82), rom. *rîndului* (Tamás), vend *zrendelúje* (Flisz I, 137). – Vö. **rendešný, rendír.**

rendešný 'ordentlich, anständig, gewöhnlich, regelmäÙig, ehrlich' – Nye: *rendešni* (Márkus 106), Bánhida: on *rendešni* uherskí voják s'ev biť (ŠtolcM 120), *rendešni* (SipB; SipM; Malč: StSl 11: 101; zempl, užh, JŠ 21: 110), Fegernic: každí hospodár, kerí má viňic *rendešni* (Benedek 173), *rendešni* (ČNS), Acsa: mav *rendešnú*, keľavnú palicu (NSM 8: 146), Nbh: *rendešni* (s. gy.), lebo mi mešter raz-dva strelil takú *rendešnú* po papuli... (BallekP 36); – **Szárm.:** **rendešne** adv. – Gemer: *rendešne* (LS 1–2: 187), *rendešne* (SipB; SipM), ale kto vedel, že takto *rendešne*... (BallekP 29).

A szláv eredetű *rend* 'Ordnung, Reihe' főnévnek -s képzős m. *rendes* 'ordentlich, regelmäÙig, gewöhnlich, anständig' (hn. 1328, kn. 1636: TESz) származékszava. A m. képződmény melléknévként a szlovákban -ny képzővel honosodott meg (l. 36. p.), de mint állatnév főnévként is él, vö. Novohrad, R. Sobota, Brezno: *Rendeš* lónév (Agrík 8: 173), Gemer: *Rendeš* ökörnév (GNS), *Rendeš* tehénnév (SipM). Magyar környezetben kivételesen köznévként is előfordulhat, vö. Mi: čo bol takí *rendeš*, teho dali (NSM 8: 152). – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; Márkus 106; Király: StSl 11: 106; SipM; Gregor: HungSl 1983: 68–9; Lipták: JŠ 21: 110. – L. még m. > kukr. *rendešnij* (LizV 620), rom. *rendeš* (Tamás). – Vö. **rendelovat', rendír.**

rendír 'Polizist' – *rendír* (Gemer: LS 1–2: 186; Bcs és környéke: SzTFTK 1963: 107), V. Lom: Čo sa stalo vnove | v tej nováckej hore, | zabili tam *Render* Pištu | v žičovskej cerine (HP 398), Hriňová-Druhý Krivec: Bystrické kasárne | aj vysokie múry, | ej, už toho Janička | šikujú *rendíri* (uo. 459), Szd, Si: *rendér* (JŠ 2: 346), *rendír* (Malč: StSl 11: 101; zempl, užh: JŠ 21: 109), Orava: *rendel'* szleng (SN 38: 106), *rendör* (Vsz: ŠtolcM 56; GregPsz 264), Kc: žalovala ho *rendórom* (Rozm 294), *rendör* (SipB); – **Szárm.:** **rendírsky** adj. – *rendörski* (GregPsz 264), Tk: *rendírski* (StSl 13: 23).

A *rend* 'Ordnung' és *ör* 'Aufseher, Hüter' alkotta nyelvújítási m. *rendör* 'Polizei' (1823: TESz); 'Polizist' (1834: uo.) összetétel, ill. annak *rendér* (uo.) alakváltozata. Újkeletű átvétel az államigazgatás szóhasználatára révén. Az Árva

megyei vászonárosok zsargonából kimutatott *rendel'*-ben $r - r > r - l$ távolsági disszimiláció történt (l. 30. p.), a *rendúri* változatban levő *ú* pedig a *múry*-val való összecsengés következménye lehet. A m. *ő* és *é* szk. reflexióira l. 15., 17. p. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; ŠtolcM 56; SipB; Király: StSl 11: 101; GregPsz 264; Habovštiak: SN 38: 106; Lipták: JŠ 21: 109; Schubert 555. – L. még m. > kukr. *řendör* (LizV 620), rom. *řendău* (Tamás). – Vö. **rendelovat'**, **řendešný**.

repca, řepča 'repce; vadrepce' – Bcs, 1847: Ez ba weru *repca*; to wám ge za jószág! (Dohán 32), maw... 50 keblow *repčí* (uo.), wet ge řen *repca*, ři žito (uo.), *řepča* (VSBN 353), Af:... *repca*, stračja ňoška, slněčňik (Ondrus 227); – **Szárm.:** **repcový** adj. – *repcoví* olej (GNS).

A szláv eredetű m. *repce* 1. 'zur Bennung verschiedener Kreuzblütler, die auch als Heilpflanzen gebraucht werden' (1577 k.: TESz); 2. 'Raps' (1583: uo.; további jelentéseit is l. uo.), ill. annak *repcsē* (uo.) alakváltozata. A szláv fejlődésnek megfelelően a szlovákban szokásos *repica* (l. SzlJsz 463; VSBN 353) mellett a m. eredetű *repca*, *řepča* csak szórványosan fordul elő. A szk. szóvégi *-a* alaktani analógia eredménye (l. 40.2. p.). – L. még m. > vend *repcia* (Flisz I, 137).

řepčeň 1. 'Raps' – *řepčeň* (Czambel; SipM); – **2.** 'Brassica nigra' – *řepčeň* (VSBN 343).

A megnyugtatóan még nem tisztázott eredetű m. *repcsény* 1. 'Ranke, Ackersenf' (1590: TESz); 2. 'Raps, Rubsen' (1791: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). Kelszk. tájszó. – A magyarból: Czambel 584.

repilov 'Flugzeug, Flieger' – Újhuta: na *řepülőve* hoďi (ŠtolcM 342), *řepülő* ~ *řepülő* (GregPsz 264), Bcs: *řepilou* (Hanko 41), *řepilov* (Abov: JŠ 21: 100; Mm: SzTFTK 1963: 107), *řepülő*^u (SipM).

A honi eredetű m. *řepül* 'fliegen' igének *řepülő* 'fliegend' (1372 u.: TESz) melléknévi igeneve, amely főnevesülve 'Flieger' (1914: uo.) és 'Flugzeug' (1915: uo.) jelentésben is él. A m. szóvég alakulására a szlovákban és az *ü* reflexiójára l. 17., 19. p. Csak a magyar etnikummal közvetlen és állandó kapcsolatban élő szlovák lakosság vette át a szót a XX. század első felében. – A magyarból: ŠtolcM 342; Drahos: SzTFTK 1963: 107; GregPsz 162; Bartko: JŠ 21: 100. – L. még m. > kukr. *řepülivgijp* (LizV 620), rom. *řepeloghép* (Tamás).

řeselov 'Feile, Reibe, Reibeisen' – *řeselov* (Jancs I; St. Pazova: ČMSS 7: 58; Kálal; GNS), *řeselou* (Márkus 106; Ve: JŠ 2: 327; Malč: StSl 11: 101; ŠtolcJ 59; Nl: Roh 345, 350), *řesel'o*^u (SipM), zempl, užh: *řeselou* (ASJ IV/2: 182), *řesel'o* (Ps: ŠtolcM 248; Nbh: s. gy.).

A honi eredetű m. *řeszel* 'feilen, raspeln; fein zerkleinern, reiben' igének *řeszelő* melléknévi igeneve, amely főnévként 'Feile, Reibe, Reibeisen' jelentésben 1456 k. óta van adatolva (l. TESz). A m. szóvég alakulására a szk. népnyelvben l. 17. p. Az idegen eredetű *l* a kszk. és kelszk. nyelvjárásban gyakran lesz palatális *l'* (l. StanD I², 565). – A magyarból: Márkus 106; ŠtolcM 248; Palkovič: JŠ 2: 327; Király: StSl 11: 101; ŠtolcJ 59 stb. – L. még m. > kukr. *řeseliv* (és vált.) (Liz 89, 97), rom. *řěžălău* (Tamás), jrut. *řeselov* (Kočiš 122). – Vö. **řeselovat'**.

reselovat' 'feilen, raspeln; reiben' – Ve: *resel'ovat'* krumple, χrem (JŠ 2: 329), *reselovat'* (SipB 290), *resel'uvat'* (ŠtolcJ 69), *resel'ovac* (Malč: StSl 11: 101; užh, zempl: ASJ IV/2: 181); – **Szärm.:** (**na-, po-, z-**)**reselovat'** '(le-, meg)reszel' – 1848: lereszel,... *zreseluvat'* (Jancs), Tk: řekvičná kapusta, tú *naresel'ujeme* (Ondrus 234), Nye: Krompl'e obilit' a *poreselovat'* (KultTr II, 567), Krompl'e *sa nareselovali* (uo. 566), Nbh: sapún *naresel'ovali* (s. gy.); – (**na**)**reselovaný'** '(le-, meg)reszelt' – reszelt, ..., *reseluvaní* (Jancs), Nye: *naresel'ované* krompl'e (Tirp 2: 89); – **reselina** 'reszelék' (Jancs I); – **reselovance** pt. 'morzsolt tézstaféle' – Nbh: *reselovance* (ALKSM 80. térkép).

A honi eredetű m. *reszel* 'ua.' (1456 k.: TESz) ige. A keletiszlovákban és a szlovák nyelvterületeken ismert tájszó. A *reselina* szk. nyelvújítási képzésnek látszik, talán Jancsovics alkotása. – A magyarból: SipB; Király: StSl 11: 101; ŠtolcJ 69. – L. még m. > rom. *răzăluit* (Tamás), jrut. *resel'ovac* (Udv 57). – Vö. **reselov.**

resketu 'flitter-szerű ékszer' – Radvaň, 1712: *resketuvi* rubintowe 5 (RadvLt 81. cs. IV. o. XX cs.), 1713: *resketu* rubintowe 1. (uo.), 1720 k.: *resketu* dgemantowe (uo.), 1725: *dwe rezketuwi* dohlawi dgemantowge arubintowe (uo.).

A belső keletkezésű m. *reszket* 'zittern, beben; wackeln, schwingen' (1372 u.: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.) igének *reszkető* 'zitternd' (1372 u.: NySz) melléknévi igeneve, pontosabban a belőle önállósodott *reszkető* 'flitter-szerű ékszer' (1723: uo.; l. még Ball) főnév. Egy sajátos ékszerféléesség nevéként a nemesi viselet révén került át a szlovákba, s talán nem is csak alkalmasszerűen éltek vele. Az *-u* szövégre a szlovák adatokban l. **19.2. p.**

reskír 'Risiko' – *reskir* (SipM), *reskír* (GNS; hovor. SCS); – **Szärm.:** **reskírovat'** 'riskieren' – *reskírovat'* (Hv I, 1099), *reskírovac* (Buffa 208), *reskírovat'* (GNS; hovor. Taj, Sev, Heč, Al: SSJ; SCS).

A m. *reszkír* 'ua.' (1936: TESz), amely a ném. eredetű *reszkíroz* 'riskieren' (1791: uo.) igéből keletkezett elvonással (l. uo.). Magyar közvetítés mellett tanúskodik az *e* jelenléte is. Gömör megyei és kelszk. tájszó, újkeletű átvétel. Franciából (SCS) és németből (Rudolf) való származtatása téves.

ríf(a) 1. 'Längenmaß für Tuch und Leinwand' – A rengeteg adatból válogatok csupán. – Skalica, 1541:... *sukna fflanderu III kusy, j[es]t jeho okolo VIII ríff*. (Varsík 232), Jelšava, 1564:... *Platna rieffow 33 ½* (KrajčS 86 faksimile; ugyanezt az adatot Jelš 210 1567-ből datálja), N. Mesto n. Váhom, 1566: *od komorního zamku o gedneg refe...* (SL 4: 44), Spiš, 1592: *9 rafu* postawu morawského, *geden raff* po d 33 (PDS 79), Orava, 1603: *Tretina zase fladowa okowana zelezem na riaff* anebo meneg (SL 1: 229), 1628: *dala pani gatty a gedni a kosselj d. 90 za 5 reffuw* (TT 1897: 112), 1645: *Sukna na Mentek Ryffy 2 ¼* *Sukna na Dolomán Ryffy 3. ¾* (NádLt Okir I 289/A: 688), 1646: *sukna puol dewatta Riefa, Rief* per fl 1 den. 40 (uo. 693), Budatín, 1674: *Na Galon hadbabny... Sto adwaczat Ryffow* (SzunyLt 1671: 1), 1700: *Item kromrassu rgeffo* N. 23 ½ (Jelš 411), 1749: *platna riaffi 4...* (GörgLt Oeconom. Buch 3), *z hrebneho platna raffi 4* (uo. 4), Spiš, 1751: *platna sesnacz raffi* (MárLt cs. 14. Fasc

XXV. Nr 64), 1775 k.: Réf, *Rjf*, Ulna (StSl 3: 100), Plešivec, 1818:... na kepen suce sukno *rif*... (SN 9: 289), *rýf* sl. (Palk), *rif*, ulna, cubitus... Na *réfi* predávat' (Bern), *rif* (Jancs I; Szs, 1895: NyK 25: 301; Kálal; GNS; trochu zastar. SSJ), *ref* (Czambel; vsl: Kálal), *rif* (Buffa; Malč: StSl 11: 101; SipM), *riéf* (Ripka 251), *riäf*, *rief* (GNS), Haligovce: *raf* (Zamag 106) stb.; – 2. 'Meßstange' – Štítnik, 1610: y *riaffy* kolimarske y wssecky jyne myery byly opatrene (Húščava 205; l. HŠ 10: 168 is), Štítnik, 1610: *Ryaffy*, mert'uky y chlieb ma opatrowany bytj (StanD III², 256), Zvolen, 1669:... žaytlik budinsky, funty, *ryffy* wyedenske (PDS 31), 1678: *Riff* železny (NádLt Okir I 620: 55), 1685:... anebo merane Loktem (*ryffem*) (Com 258), *rif* trochu zastar. (SSJ); – **Szárm.:** **rífový** adj. – Bytča, 1616: aby se na širky robilo na pet *rifovych* štvrti... (AGK 54), *rifowí* (Bern), *röfös*, *rífoví*... (Jancs), *rífový* (Loos III; SSJ); – **polrifny** adj. 'félröfös' – 1763: semicubitalis: pullakety, *púlrifny* (HSSJ); – **rífovať** 'röffel ver, üt' – *röföl*, *rífuvat'*, s rífofom látať (Jancs I), *röföl*,...; *rýfovať*, ryfom bit (Loos I, 573); egyéb származékaira l. Bern.

A korai úfn. eredetű m. *rőf* 1. 'Längenmaß für Tuch und Leinwand' (1243 ?, 1335: EWU; Mollay 467); 2. 'Meßstange' (1560 k.: uo.); 3. 'Maß, sittliches Wertmaß' (1788: EWU; továbbí jelentéseit l. Mollaynál), pontosabban annak *réf* (uo.) alakváltozata. A szóföldrajz, a jelentésán és a szlovák hangtörténet egyaránt arra enged következtetni, hogy címszavunk közvetlen forrása a m. *réf* volt. A m. hosszú *é*-ből a szk. nyj. jellegétől függően lett *í*, *ie*, *ia*, *á*, *e* (erre l. 15. p.). A szóvégi *-a* alaktani analógia következménye (l. 44. p.). A *rífovať* a m. *röföl* 'röffel ver, üt' (Ball) ige tükörfordítása. – A magyarból: MEW; Halász: Nyr 17: 496; Melich: NyK 25: 301; LM 219; Kálal; Király: StSl 3: 100; Schubert 551; Habovštiaková: StSl 25: 174 – esetlegesen; stb. Németből való származtatása (pl. Škultéty: SP 22: 642; SCS; Rudolf stb.) megalapozatlan. – L. még m. > kukr. *rif* (LizV 621; Liz 104; Dezső: NytudÉrt 128: 82), rom. *rif* (és vált.) (Tamás), szhv. *ref*, *rif* (UElSk), szl. *ref*, *rif* (MEW; Plet; Skok); l. Schubert 550–1 is.

rigov 'Amsel, Drossel, Goldamsel' – Vinné: čarny *rigov* (Ferianc 198), Michalovce a okolie: *rigov* (uo.), Malč: *rigou* (StSl 11: 101), *rigo*^u (SipM), Abov: *rigov* (JŠ 21: 99), zempl, užh: *rigou* (uo. 109).

A belső keletkezésű m. *rigó* 1. 'Amsel' (kn. 1395.: EWU); 2. 'Goldamsel' (1702: uo.), esetleg annak nyelvjárási *rigóu* alakváltozata. A kelet-szlovák nyelvterület déli részein élő tájszó. Lónévként azonban – szintén a magyar nyomán – a nyugati és középszlovák részeken is magtálálható, vö. Malacky, Myjava, Hlohovec, N. Zámky, T. Martin, B. Štiavnica, M. Kameň: *Rigo*, *Rigó*, *Rigou* (Agrik 8: 173, 175), *Rigó* (GNS). A čarny *rigov* a magyar *feketerigó* 'Amsel' (EWU) kalkja. A m. szóvég alakulására a szlovákban l. a 13. pontot. – A magyarból: Király: StSl 11: 101; SipM; Bartko: JŠ 21: 99; Lipták: uo. 109. – L. még m. > kukr. *rigov* (Liz 110), jrut. *rigov* (Udv 57). – Vö. **šargarigov**.

rind'o, **rind'a** 'Hure' – Gemer: *rindžou* (LS 1–2: 186), Rev. Lehota: *rinžó* csúfolódás (OrlG 120), Revučka: *rind'o* csúfolódás (uo. 99), Malč: *rind'o* (StSl 11: 101), *rind'a* (SipM).

A belső keletkezésű – etimológiailag a *rongy* 'Fetzen, Lappen' főnévhez kapcsolódó – m. *ringyó* 'Hure' (1761: EWU) származékszó. A szóvégi *-ó* szk. reflexiójára l. **13.** p.; az *-a* szóvéget képzőcsere magyarázza (l. **38.** p.). Gömör és Zemplén megyei tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 11: 101; SipM. – L. még m. > szh. *rinda* (UElSk).

rineš 'Rheinische Gulden' – Ilava, 1631:... platil dwanast penezy... mezy kterimy bili dwa duple a geden *riness* (NádLt Okir I 333),... dwa dupla renensis a geden *renes* fl. 15 (uo.).

A ném. eredetű m. *rénes* 'ua.' (1544: TESz; Mollay). Alkalmi kölcsönzésnek látszik a szlovákban szokásos, de már elavult *rýnsky* 'ua.' (SSJ) helyett. Volt *renenský* is, vö. Trenčín, 1698:... w kragine bežiczeg minczy dwesto stirczat zlatych *Rhenenszkich*, idest Fr. 240 (KamLt Lymb Ser III B 2280: 488), ez a magyarországi lat. *Rhenensis* (TESz) alapján képződött, hasonlóan a m. régi *rhenens* (uo.) alakváltozathoz. A m. *é* szk. reflexiójára l. **15.** p.

ringišpíl 'Ringenspiel, Karussel' – *ringišpíl* (GregPsz 265), *ringišpír* (Ripka 292; GNS), *ringišpil* (SipM); – **Szärm.:** **ringišpíroš** 'ringispíles' (GNS).

Aném. (bajor-osztrák) eredetű m. *ringlispíl* 'ua.' (1845: TESz) jövevénytiszónak népnyelvi *ringispíl*, *ringispír* (uo.) alakváltozatai. A *ringišpíroš* lehet a m. *ringlispíles* (ÉrtSz) népnyelvi *ringispíres* alakjának az átvétele, ez esetben az *-es* szóvég a szlovákban *-oš* képzővel cserélődött fel, de lehet szk. képződmény is (l. **48.** p.). Címszavunk magyar közvetítése mellett az egész szóalak, főként az *l* hiánya szól, ezért a németből való átvétel (l. Rudolf) nem fogadható el. Ellenben ném. eredetű a szk. köznyelvi *ringelšpíl*, *ringlšpíl*, *ringršpíl* (SSJ; SCS; Rudolf).

ringov 'egy fajta bölcső' – Bér: *ringó* 'Feldwiege' (ASNM 197. térkép), Tk: *ringov* (uo.), Bcs: *ringóu* ~ *ringou* (uo.), Szs: *ringou* (uo.); – **Szärm.:** **ringovka** 'ua.' – Zemplén: *ringovku* (SN 19: 394), Huncovce: *ringovka* 'ringóbölcső' (SR 9: 19), B. Petrovac: Na tej *ringouki* to bát'a Ďuro boų spravių šecko (ŠtolcJ 237), *ringovka* (SipM), *ringotka* (SSNU *hajda* a.), Sp, Kd, Nh, Rb: *ringouka* 'Feldwiege' (ASNM 197. térkép).

A *ring(et)* – *ring(at)* szócsaládból származó m. *ring* 'sich wiegen, sich schaukeln' (1763: EWU) igének *ringó* (nyj. -i *ringóu*) melléknévi igeneve, mely főnévként is használatos. Alakváltozata a *ringó* 'lepedőből készült ideiglenes bölcső' (MTsz). A *ringó* + *bölcső* 'Wiege' alkotta m. *ringóbölcső* (ÉrtSz) alapján keletkezett univerbizációval a szk. *ringovka* (erre l. **55.** p.). A *ringotka* változat *t*-je nem egészen világos, talán a m. *ringott* hatása játszott közre. Zemplén megyében és az alföldi szlovákok nyelvében élő tájszó. – A magyarból: SipM.

rís 'egy része valaminek; egy rész valamiből (terményből, lisztből, örökségből stb.)' – 1763: Tomus částka, aneb rozdil welikég knjhi, *Rys* knjhi (KamSl 876), Bojnice, 1772: on mne kazal, aby sem z každeho wrecza w pajtye, ktere ze stranky z kradnutim obilim, z druhey z *risom* boly naplnene... (StanD IV, 346–7), XIX. sze.: *Rís* jejich až do Borovec sa im vyveze (SN 6: 146), Bcs, 1822: abi... do polney praci to gest do *Risu*... yssol gedonkaždj (MMM Céhk. 62.437.1), M. Kameň, 1834: *Res* sa takowim žencom a Mladcom... gak wzrne, taky w slame wida...

(Ballt Kékkői urad. 22. cs.), slama z *resu...* (uo.), ... za takowy *rjes*, žencowsky (uo.), 1835: *Rjés* žencowsky... (uo.), 1836: *Ris* zencowsky (uo.), 1838: z gegich *Részu...* (uo.), *Rész* gegich stratia (uo.), Tk, 1852: z *risu* (SIKopl 333), okolie Trenčína, 1853: mlatcom ale každú jedenástu mericu vimlateneho zboža, pozatky nevinimajice meno *risu* po dokonanej mlatbe vimerat (Agrik 8: 205), Szs, 1895: *rís* (NyK 25: 208), z *risu* robiť (CzambSl 127), Nbh, 1919: do *Riszu* Pálenka 1 lit (Chov 13), 1924: Pred *Részom*, Kosbov tak Hrozňjé úpeke Prišli (uo. 174), *rís* (1906: Detva 131; Kálal 573, 957; Bácska: ČMSS 2: 114; St. Pazova: NŽ 6: 197–206; Márkus 106; arch. LexNov 140; Bcs: NSM 1: 121; NSM 6: 217; GNS), Hont: z *risu...* (SN 27: 20. 35. jegyzet), Kovačica:... uš son tašla do veľkíy *risou* (ŠtolcJ 259), Pivnica: A čo sme mali z *risu* – d'esátú částku (uo. 270), Malč: *rís* (StSl 11: 101), *rés* (Kálal; Tb: Atlasz; GNS), *res* (SipM) stb.; – **Szárm.: rísový** adj. – Nbh, 1928: 1 lit *Részova* Pálenka... (Chov 344); – **rísnik** 'részes munkás' – 1906: *rísnik* (Detva 131; Kálal); – **risár** 'ua.' – Bácska, 1930: *risári* (ČMSS 22: 115), Hložany: Ja som asi dvanáz rokoų bývaų *risár* (ŠtolcJ 243), Pivnica: oni boli *risári* (Dudok 84); – **risárit'** 'részért arat' – Pivnica: *risárit'* (Dudok 261), PotoN som *risárel*, dok ňedošla táto nová vlast'... (uo. 175); – **rísovat'** 'részel, részt kap valamiből' – Gemer: *résovat'* seno (LS 1–2: 186), *résovat'* (GNS).

A finnugor eredetű m. *rész* 1. 'Anteil, Teil; Gebühr, das Gebührende' (1195 k.: TESz); 2. 'Teilstück, Stück' (1372 u.: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). Lehetőséges, hogy a KamSl-ből idézett *Rys* csak PP Tomus... *Réß* adatának a gépies átvétele (erre l. Gregor: StSl 4: 325–46), s ebben a jelentésben talán nem is volt a szlovákban használatos. Egyébként ui. a szk. népnyelvi *rís* (és vált.) 'örökségi rész', főként azonban olyan természetbeni járandóságra vonatkozik, amelyet a munkavállalók az elvégzett munka fejében bérül kaptak. Régente Magyarországon a részért végzett munka általános volt (l. MNL IV, 342: *részesmunka* a.). Az északibb megyékből is gyakran lejártak a szlovákok a délebbi magyar vidékekre részesmunkára, elsősorban aratni, hogy így keressék meg a kenyérnek valót (l. SN 1: 95; 27: 19–20 is). A m. é szk. reflexióira l. a **15.** p. – A magyarból: Melich: NyK 25: 301; CzambSl 127; uő.: SR 5: 114; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Márkus 106; Király: SIKopl 332; ŠtolcJ 59; Dudok 29, 34; SipM stb. – L. még m. > szhv. *ris* (UElSk), vend *rész* [ɔ: rɛs] (Flisz). – Vö. **ríseš, rísviň.**

ríseš 'részes arató, részes munkás' – Szs, 1895: *ríseš* (NyK 25: 301), *ríseši* plur. (Bcs: ČK 1936: 89; Ks: s. gy.), Alföld: Celí *ríseši* (NSM 2: 289), *Pouríseši* (uo.).

Az ősi eredetű m. *rész* 'Anteil, Teil; Gebühr; Stück; usw.' főnévnek -s képzős m. *részes* 'beteiligt; teilhaftig' (1416 u.: TESz) mn., ill. 'Teilhaftig; Beteiligte' (1416 u.: uo.) fn. A nép- és köznyelvben a részes munkát, különösen az aratást végző volt a *részes* (l. SzegSz; ÉrtSz; MNL). A m. é szk. reflexióira l. **15.** p. A *celí ríseš* a m. *egész részes*, a *pouríseš* pedig a m. *félrészes* 'fél részben részesülő munkás' részfordítása. – A magyarból: Melich: NyK 25: 301; Schubert 556. – L. még m. > rom. *răzész* (Tamás), *ríseš* (uo.). – Vö. **rís, rísviň.**

rísviň 'Aktie' – Bcs, 1853: prigav sem Na edom *Risvin...* (MMM Céhk. 62.414.1.), 1862: Na Czechovni *Részvény...* (uo.), Nbh, 1920: Kűs *Részvényov...*

(Chov 49), 1922: na 4 kusi Mlinskje *reszveňe* Osztalék... (uo. 117), Malč: *résvéň* ~ *risviň* (StSl 11: 101), *resveň* (SipM).

Az ősi eredetű m. *rész* 'Teil, Anteil; usw.' segítségével alkotott nyelvújítási *részvény* 'Aktie' (1830: TESz) képződmény. A m. é szk. reflexióira l. **15.** p. Zemplén megyében és az alföldi szlovákok szókincsében van meg. – A magyarból: Király: StSl 11: 101; SipM. – L. még m. > vend *részvény* [o: *résvéň*] (Flisz I, 137). – Vö. **rís**.

riškaša, riskaša 'Reis; Reibrei' – XV. sze.: Oryza. *risskassa* (PrSl), 1648: kupyl som... *Rysskasse* dwa ffunty (NádLt Okir I 289/A: 659), L. Hrádok, 1659: *riskasse* funtow... (NádLt Okir I 620), St. Turá, 1676: troge gidlo ma byt warene *zriš kassu* (EK Céhlev. XLVI. 16: 5), XVII. sz.: rayze ginacse *rysskassa* (DécsyM 270), XVII. sz.: Oryza. *Riss kassa* (SMS 15: 156), Pov. Bystrica, 1708: malo *ris kasse* na spotku (BaLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Žilina, 1709: muki, *risskasse*, ffiusersanu... (PDS 52), Holič, 1723: troge gidlo ma bit warene *zrižkassu* (SL 4: 135), 1759–60: obyuatele... len *riskássu* a prosnu [!] segu (OSzK Quart Slav 37: 134), 1760: surovu *riskašu*, krupy, hrach... jidaji (TSMed 39), 1763: Oryza *Ryss kassa* (KamSl 589), 1775 k.: Ris-Kása, *Riskassa*, Oriza (StSl 3: 100), 1779–83: *Riškaša*, gris... (JČ 9: 141), 1788: varená *Risskassa* (Korab 82), XVIII. szv.: Rodj se zde... mnoho ryeže *ryskasse* (OSzK Oct Slav 38: 73), *rýžkasse* sl. (Palk), *rizkaša*... Syn *riskaša* (Bern), Liptov, 1823: lehke zahradne veci, jako mrkva, *riskaša*, gerštla... (SN 19: 82), rís-kása, *rižkaša* (Jancs), *rižkaša*, rízs, rizskása (Jancs II), Gemer-Malohont, 1867–73: Varili vojaci geršnu i *rižkašu* (SSpevy IV, 110), 1880: polievka... rýžou či *rýžkašou* (DobšO 16), *riskaša* (Mič; Buffa; SipB; Malč: StSl 11: 101; Hab 510; GregPsz; SipM), *riškaša*, *rižkaša*, *rýžkaša* (Kálal), *ryzkaša* (Tvrđý), Pi: poton bola *riskáša* (Ondrus 242), *riskaša* (Márkus 106; Kulpín: ŠtolcJ 252; GNS), *riskašä* (Hab 510; GNS), Fegernic: Kúpime si *riškášu* (Benedek 172), Chioag: kúpim si tri kili *riškaš* (uo. 176), tak si narižtujeme *riskaš* (uo. 178), Zăuan Băi: potem *riskaš* treba do hurkoř (uo. 197) stb.; – **Szárm.:** **riškašový, riskašový** adj. – 1670: Torta *Riřkařowa* zhroziency azmandly (NádLt Okir I 289/B: 381b), 1775 k.: Riskása lév, *Riskassowá* Poljwka... (StSl 3: 100), *riskašovi* (GNS), *riskašovi* (SipM), Nye: Na kračon zme piekli koláče... Bolo... aj *riskašovo* (KultTr II, 568) stb.

Az ol. eredetű m. *ríz* 'Reis' (TESz) és a szláv eredetű m. *kása* 'Brei, Graupe' (uo.) alkotta m. *rizskása* 'Reis; Reibrei' (1493: OklSz; 1525 k.: RMG) összetétel, ill. annak régi és népnyelvi *riskása*, *riszkása* (l. RMG; NySz II, 136; Korab; Bern; Jancs) alakváltozatai, miközben a *-kása* utótag leggyakrabban a szlovákban általános *kaša* formával cserélődött fel. Az összetétel jellege egyértelműen m. eredetről tanúskodik, szemben a szlovákos (szlávós) jelzős szerkezettel, vö. 1763: cremor orizae: *Rjssowég kassi* poléwka (KamSl 173). – A *rejzkaša* – erre l. még Skalica, 1633: za gedén funt *reyzkaše*... (SL 4: 333) – változat előtagjába a ném. eredetű régi *rejs* (alakváltozata *rajs* ~ *rajz*, vö. 1681: dwa ffunty *rajsu*: AM Comit. Hontiens. Rsz 20: 9b; XVII. sz.: rayze ginacze *rysskassa*: DécsyM 270) hatolt be. – A nemesi háztartások révén terjedt el a szlovákban. – A magyarból:

Márkus 106; SzlJsz 934; DécsyM 204–5; Hauptová: Slavia 28: 526; Király: StSl 3: 100; SipM; Habovštiaková: SZSS 91 stb. – L. még m. > kukr. *riškáša* (Liz 101), rom. *rișcașă* (Tamás), szhv. *riškaša* (UElSk), jrut. *rižkaša*, *riskaša*, *rizkaša* (Udv 57).

rít 'Wiese, Weide' – Szs, 1895: *rejt* (NyK 25: 301), *ryt* (Kálal), *rit* (St. Pazova: NŽ 6: 197–206; Šíd, Hložany, Kisác: s. gy.).

Az ismeretlen eredetű m. *rét* l. 'Wiese, Weide' (biztos adat 1225: TESz); 2. 'Fachland, Ebene' (1299: uo.; további jelentéseit is l. uo.), ill. annak nyelvjárási *rejt* ejtészváltozata. A m. *é*, *ei* szk. reflexióira l. 15. p. Főként a magyarországi és jugoszláviai szlovák nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 301. – L. még m. > kukr. *ri(j)t* (LizV 620; Dezső: NytudÉrt 128: 82), rom. *rit* (Tamás), szhv. *rít* (UElSk), jrut. *rit* (Kočiš 122).

ríteš 'Strudel' – 1621: *ted posilam... gednu nadobku brincze a try reitesse* (FejpLt 1621: 41), 1763: *Striblita foliata, masná ssysska, rytes* (KamSl 822), *ryteš* sl. (Palk), *ryteš* slc. (Jg), rétes..., *rejteš* (Jancs), *rejteš* (Szs, 1895: NyK 25: 301; Mič; SipM, Borg 147), *rytaš* (Mič; Kálal), *reteš*, *rytaš*, *ryteš* (Kálal 570, 592), *ríteš* (St. Pazova: ČMSS 5: 100; Pk, Cso: s. gy.; Dudok 99), *ríteš* (GregPsz 265), Pv: *ríteše* plur. (JŠ 2: 329), *réteše* plur. (Sh: NSM 3: 78; Rh: NSM 5: 251), Kp: *kapusní réteš* (Atlasz), Tk: *rejteše*, *tvorohovo, kapustovo...* (Ondrus 234), Pi: *rejteše* plur. (uo. 241), *réteš* (GNS; Nye: KultTr II, 567), Sk, Tk, Si, Kc: *réteše* (JŠ 2: 329), Ve: *réteša* (uo.), *rejteša* (ŠtolcJ 59; Csa: NSM 1: 105; Ks: s. gy.; Nbh: NSM 4: 112; ČNS; Kulpín: ŠtolcJ 105), *ríteša* (Dudok 29, 48, 62) stb.; – **Szármm.**: **rítešik**, **ríteštek** dem. – Nbh: *rejtešik* (s. gy.), Pk: *rítešček* (s. gy.); – **rítešový** adj. – Pk: *rítešové* *cesto* (s. gy.), Nbh: *rejtešová* *lokša* 'réteslap' (s. gy.).

A belső keletkezésű m. *rét* 'Schicht' főnévnek -s képzős m. *rétes* 'Strudel' (1549: TESz) származékszava, ill. annak nyelvjárási *rejtés* alakváltozata. A m. *é*, *ei* szk. reflexióira l. 15. p. A szóvégi -a nőnem esetén alaktani analógia eredménye (l. 44. p.), semlegesnem esetén a szing. gen. partit. alak vette át a szing. nom. szerepét, ami a szk. népnyelvben gyakori jelenség (l. Király: StSl 7: 8 kk.). A *ritaš* alakváltozatban az *a* feltehetően szintén analógiás hatás következménye az -*aš* szóvég nyomán. – A magyarból: Melich: NyK 25: 301; Mič; Kálal; ŠtolcM 36; Dudok 29, 48; SipM; Gregor: AnUB 14: 118–20 stb. – L. még m. > kukr. *rijteš* (LizV 620), rom. *rătișe* (Tamás), erdélyi szász *rētāškŷ* (uo.), szhv. *ríteš* (Skok; UElSk), szl. *rèteš* (Plet), vend *rétes* (Flisz I, 138), jrut. *rejteš* (Kočiš 122).

riv 'Fahre' – Malč: *riy* (StSl 11: 101), *riv* (SipM).

Az ol. eredetű m. *rév* 'Fahrboot' (1807: TESz; korábbi előfordulásait és egyéb jelentéseit is l. uo.). Ezidáig csupán Zemplénből tudom adatolni, feltehető, hogy másutt is megvan. – A magyarból: Király: StSl 11: 101; SipM. – Zemplénben van *rivis* 'Fahrman' (SipM) is, ez a *rév* főnévből -sz képzővel keletkezett m. *révész* 'ua.' (1391: TESz) helyi átvétele.

ročka 'vödör, sajtár' – *ročka* sl. (Palk; slc. Jg; Jancs I, 355; Loos III; Kálal; GregPsz; arch. LexNov 130; dial. SSJ; SipB; SipM; Hont, Zvolen, Gemer: ASJ IV/2: 185; GNS), *ročka* (GNS).

A szláv *ročbka* meghonosodásával alakult m. *rocska* 'ua.' (1395 k.: SzJsz 467; TESz). Címszavunk mind a szk. hangtörténet, mind a szóföldrajz és a kronológia alapján m. eredetűnek tekintendő. Német származtatása (l. Kálal) téves. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; TESz: valószínű; EWU: valószínű.

rojt, rojta 'Franse; Randverzierung; Quaste' – 1624: *Roytj* gestli su vdelane... (Fejpl), Korlátka, 1635: Dal sem Tobiassowy klamarowy odrogti fl. 46 den 20 (BathLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), L. Hrádok, 1677: Item zelenimy roity Szeles szeky N 4 bez *Rojtow* Szeles Szikuw N 6 (NádLt Okir 620), Trenčín, 1678: Mezi nohami roit pozlatity... (HŠ 3: 391), 1702: Koberce sukene čerwene /: geden s rogtu: / No 2 (NádLt Okir I 620: 92), 1708: zelenich *Rogtow* hedbabnich kusček... (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), V. Prietrž, 1737: ktore *Rogty* neb strapce čerwené... (SMSS 12: 120), 1775 k.: *Rojt, Rogti*, Fimbria (StSl 3: 100), *rojta* (Loos II, 417; III, 475; Mič; Kálal; Rank; Tvrký; Hab 67; Abov: JŠ 21: 100; zastar. SSJ), *rojti* plur. (Folkušová: StSl 3: 100; Malč: StSl 11: 101; Gemer, Šariš: ASJ IV/2: 147), *rojt* (SipM) stb.; – **Szárm.: rojtica** 'ua.' (SSJ); – **rojtky** 'ua.' – Gemer, Šariš: *rojtki* (ASJ IV/2: 147); – **rojtička, rojčik** dem. – *rojtička* (HornL 196; SSJ), *rojčik* (Kálal); – **rojtkový** adj. – Nye: *rojtkový* ručník (Tirp 3: 83); – **(vy)rojtit'** '(ki)rojtoz, kidíszít' (Kálal 575, 805); – **rojtovat'** 'rojtoz' (Hv I, 1108); – **rojtovaný** 'rojtozott; rojtos' – 1775 k.: *Rojtos* ruha, *Rogtowane* raucho... (StSl 3: 100), *rojtovaný* (Hv I, 1108).

A bizonytalan eredetű (talán belső keletkezésű) m. *rojt* 1. 'Franse; Randverzierung, Verschnürung' (kn. 1430 k.: EWU); 2. 'Quaste' (1792: uo.). A *rojta* alakváltozatban a szóvégi *-a* analógiás hatással keletkezett (l. 44. p.). A *rojtkový ručník* a m. *rojtos kendő* (SzegSz) szintagma tükörfordítása, míg a *rojtoška* 'ua.' (Kálal) ugyanezen szerkezet jelzői *rojtos* tagja alapján keletkezett univerbizációval (l. 55. p.). A nemesi háztartások és ruházkodás révén terjedt el a szlovákban. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 3: 100; Novák: JČ 13: 135; Hab 67; Gregor: StSl 15: 230–1; Bartko: JŠ 21: 100 stb. – L. még m. > kukr. *rójta* (LizV 621), rom. *róit* (Tamás), szhv. *rojta* (UElSk), jrut. *rojta* (Kočiš 122), *rojt* (Udv 57).

rokant 'Invalide' – Spiš: ket še neobačiš, raz dva z tebe *rokant* (SN 15: 467), Af: metle robí edon... *rokkant* (Ondrus 225), *rokant* (Malč: StSl 11: 101; Abov: JŠ 21: 99), Nbh: *rokkant* (s. gy.).

A belső keletkezésű m. *rokkant* 'körperbehindert' (1656?, 1806: TESz); 'Invalid' (1843: uo.) származékszó. A XIX–XX. századi háborús idők szavaként kerülhetett át a kelszk.-ba és az alföldi szlovákok szókincsébe. – A magyarból: Király: StSl 11: 101; Bartko: JŠ 21: 99.

Román 'Rumane' – NI, 1853: aby tedy mezi nimi a mezi *Romány* chotár rozdělen byl (Roh 17), *Románi* anebožto Olási... (uo. 18), 1859: Ponewadž *románi* od dáwna... (Beszélg 189), 1863: práve tak jako Rusi, Srbi a *Romani* (DomP 239), Bcs, 1866: Olasi alebo *románi* (HaanP² 45), *Roman* (SipB), Csa: Toho roku boli unasz *romani* narobotu nakeresi (BÉ 1970: 147), Ks: prišoŭ *Román* (s. gy.); – **Szárm.: románsky** adj. – NI, 1853: nad'lačťi *romansstí* obywatelé (Roh

17), 1859: Co znáte o *románské* reči? (Beszélg 188); – **Románska** 'Románia' – Nbh: moja mamó mal'i v *Románskej* sestri (NSM 4: 240).

A rom. eredetű m. *román* 'ua.' (1705: TESz). A magyar közvetítés mellett a hangalak teljes azonossága, főként pedig a szóföldrajz szól. A szlovákban a rom. eredetű *Rumun* 'ua.' (SSJ) az általános, címszavunk napjainkban inkább csak a szk. nyelvszigeteken él.

rond' 'Fetzen, Lappen' – Bny: Na lopatku *roňd'* na paraž..., *rond'* (NSM 6: 125), Jd: S kerím *roňd'em* sme umívali (uo. 141), Vsz: čo traseš handre ~ *rond'e?* (StSl 13: 13); – **Szárm.:** **rond'ár** 'rongyás' – *rond'ar* (SipB 291); – **rond'avý** adj. 'kopott; rongyos' – 1823: *rond'avý* (Hlas 105), czodor, *rond'aví*... (Jancs), ringy rongy, *rond'aví*, handraví (uo.), toprongyos, *rondaví* [!] (uo.), *rond'aví* (ŠtolcM 120); – **rond'aviet'** 'rongyolódik' – czondorodik, czondorlik, *rond'avjet'*, cundravjet' (Jancs).

A vitatott eredetű magyar szócsaládhoz tartozó m. *rongy* 1. 'Quaste, Franse' (1604: TESz); 2. 'Fetzen, Lumpen; Lappen' (1604: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A magyarországi szlovákok szókincsének a XIX. század eleje óta szerves eleme. A vértesszőlősi *čo traseš rond'e?* szólás a m. *rázza a rongyot* 'sich heben, sich brüsten, großtun' – szó szerint: 'schüttelt den Fetzen' (O. Nagy¹ 292) tükörfordítása (l. Gregor: StSl 13: 13). – A magyarból: Kollár: Hlas 105. – L. még m. > rom. *rónghi* (Tamás), jrut. *rond'a* (Kočiš 122). – Vö. **randá, rond'oš.**

rond'oš 1. 'zerfetzt, zerlumpt; in Fetzen gekleidet, verlumpt' – XIX. sze.: Když már *rond'oš* kepeň, to je velmi pyšný (Piesne 329), *rondoš* (Czambel; Kálal), Nye: *rond'oš* (Márkus 106), Malč: *roňd'oš* (StSl 11: 101); – **2.** 'rongyszőnyeg' – *rond'oše* pt. (GNS); – **3.** 'lebbencs' – Rh: *rond'oše* pt. (NSM 5: 251); – **Szárm.:** **rond'oška 1.** 'fetzengekleidet, verlumpt, ungeschickt' (Malč: StSl 11: 101); – **2.** 'Fetzen, Lappen' – Pivnica: tášku... potom z handrofkí, z *rond'oški* mi ušili (ŠtolcJ 271); – **3.** 'rongyszőnyeg' – *rond'oški* pt. (GNS; Horehr 2: 96, 107).

A vitatott eredetű szócsaládba tartozó m. *rongy* 'Fetzen, Lappen' főnévnek -s képzős m. *rongyos* 'zerfetzt, zerlumpt; in Fetzen gekleidet, verlumpt' (1513 ?, 1604: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.) származékszava. Címszavunk 2. jelentésének a m. *rongyszőnyeg* 'Fleckmatte' (ÉrtSz; MNL IV, 368) összetétel adja meg a magyarázatát, a 3. jelentés pedig a *rongyostészta* (ÉrtSz) összetétel *rongyos-* előtagján alapszik. – A magyarból: Czambel; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Márkus 106; Király: StSl 11: 101; Dudok 39, 60 stb. – L. még m. > rom. *rónghióš* (Tamás), szhv. *rond'av* (UElSk). – Vö. **randá, rond'.**

rontov 'semmit sem kímélő, mindent tönkretéző, elpusztító, tékozló ember' – *rontóv* (LexNov 224), *rontó* (GNS), *ronto*^v (SipM).

A bizonytalan eredetű *rom-* tőből származtatható m. *ront* 'zugrunde richten, verderben, beschadigen' (1372 u.: TESz) igének főnevesült *rontó* (1520 k.: uo.) melléknévi igeneve, ill. annak nyelvjárási *rontóu* alakváltozata. A közép- és kelszk. nyelvterület déli részein élő újkeletű átvétel. A szk. szóvég alakulására l. a **13.** pontot. – A magyarból: Matejčík: LexNov 224; SipM. – L. még m. > jrut. *rontov* (Udv). – Vö. **rantat', rontovat'.**

rontovať, runtovať, runtiti' 1. 'zaklat, bántalmaz' – okr. Rožnava, 1649: Protož utekame se k vašej milosti, aby ste svojich sedliakou *rontovat* nedali... (ListyP 47), Krupina, 1691: ... Dame sa takym biti a *rontovati* a silu robiti na meštanech (KPP 185); – 2. 'tönkretesz, elpusztít; rombol, romba dönt' – 1785:... lesy w celosty hranit a *neruntowat* (HSSJ *obec a.*), XVIII–XIX. szf.: Kdo giným pokog *runtuge*, | Ten gim život vkracuge (Prov 95), 1886: Nelem zdrawé, život – palenka *runtuge* (Šenk 17), *runtovať* (CzambSl 127), *rontovac* (Czambel; vsl: Kálal; Buffa 211), *runtiti'* (Mič; Kálal), Prievidza: *rontľuvať* (SR 9: 90), *rontovač* (GNS), *rontovac* (SipM); – **Szárm.: dorontiti'** 'megnyomorít, összetör' (V. Maňa: SSN); – (**do-, po-, roz-, vy-, z-**)**rontovať** 'elpusztít, tönkretesz, szétrombol, megsemmisít' – Spiš, 1786: a gazda ten kteri bursi trimat bude, aneb krstiny a veselie velke, pri kterych nemalo *se* takove *zrunťuju*... (Žak 490), Prešov, XVIII. sz.: ... dom mog wsetek *sruntowal* (StSl 17: 96. 22. jegyzet), *rozruntiti'* (CzambSl 127), Sl. Lupča, 1904: Ošipanô *rozrunťovalo*, alebo *vyrunťovalo*, mostovinu; krava *zrunťovala* (rohóm) mazivo... (SP 24: 483), Malč: *po-* ~ *zrontovac* (StSl 11: 106), *rozrontovati* (LexNov 190), *do-* ~ *zrontovač* (GNS); – **zrontovaný** adj. 'tönkretett, elpusztított, lerombolt' – Spiš, 1725: su v niveč *zrunťovani* od kuruckej vojny (Horváth 57), V. Skalník, 1936: *zrontováno* (SMS 14: 121), Sh: [kostol] je takí *zrontuvaní* (s. gy.).

A bizonytalan eredetű *rom-* tőhöz köthető, sok jelentésű m. *ront* 1. 'zugrunde richten, verderben, vernichten; zerstören, zertrümmern' (1372 u.: TESz); 2. 'jemandem etwas zuleide tun, jemanden insultieren' (1416 u.: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.) ige, ill. annak *rumt* (uo.) alakváltozata. Címszavunk forrásának mind a jelentés, mind a hangalak, mind a szóföldrajz, mind a kronológia alapján a magyar tekintendő. A *rontľovať* változat a számos *-ľovať* végződésű ige analógiás hatására alakult. – A magyarból: CzambSl 127; Czambel: SR 5: 114; Tóvik: SMS 14: 121; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 11: 106; Machek¹: Šmilauer nyomán; SipM. Machek² a más jelentésű cseh *runtiti*, *runditi* igehez társítva tévesen ném. eredetűnek tekinti. – L. még m. > kukr. (*iz*)*rontovati* (LizV 622; Dezső: NytudÉrt 128: 66, 82), rom. *răntuí* (Tamás), jrut. *rozrontovac* (Udv 57). – Vö. **rantat'**, **rontov**.

ropogóšky, ropogó(v)ky pt. 'egy fajta cseresznye' – *ropogóški* (GregPsz 265), *ropogóške* (Sh: NSM 3: 85; Nbh: s. gy.; GNS), *ropogóki* ~ *ropogóvi* (GNS), *ropogóve* pt. (Gemer 4: 59).

A hangutánzó eredetű *ropog* 'knistern, knirschen; schmetternd; usw.' ige nek *-s* képzős m. *ropogós* 'schmetternd (Gelächter)' (1669: TESz); 'knusprig' (1762: uo.) származékszava, amely egyebek közt a *ropogós cseresznye* 'Knorpelkirsche' (ÉrtSz; SzegSz) szerkezetnek is az egyik alkotóeleme. Címszavunk ennek alapján keletkezett a szokásos módon univerbizációval (l. 55. p.). A *ropogóki* ~ *ropogóvi* ~ *ropogóve* azonban az azonos jelentésű, de tudtommal eddig még ki nem mutatott *ropogó cseresznye* 'ua.' *ropogó* tagjának a felhasználása. – A magyarból: GregPsz 162. – L. még m. > kukr. *rópógóvšnij* (LizV 622), rom. *rapagáú* (Tamás).

rošta 1 'Sieb, Reiter, Schwinge' – *rošta* (SipB 292: Nye környéke: NSM 3: 273; Malč: StSl 11: 101; SipM; LexNov 129; GNS; strsl, vsl: ASJ IV/2: 116); – **2.** 'rács, rostély; ablakrács' – *rošta* (v peci) (Buffa 210; SipB 292; Malč: StSl 11: 101); – **Szárm.: (pre-)roštovat'** '(át-, meg)rostál' – *roštovac* (SipB), *roštovač* (GNS), Malč: *preroštovac* (StSl 11: 101).

A szláv eredetű m. *rosta* 'Sieb, Reiter' (kn. 1405 k.: TESz). A ném. eredetű szk. *rošt*, nyj.-i *rôšt* 'Rost, Gitter, Gatter' (Kálal; SSJ; Machek²; Gregor: StSl 24: 171; Rudolf) főnévhez hasonlóan címszavunkat is szokás a németből származtatni (pl. ASJ IV/2: 116), ami végül is nem lehetetlen, különös tekintettel annak 2. jelentésére. Az 1. jelentés és a szóföldrajz azonban inkább a magyar eredet mellett szól. A *roštovat'* keletkezésére pedig a m. *rostál* 'sieben, (aus)schwingen' (1416 u.: TESz) ige lehetett hatással. – A magyarból: SipB 292; Király: StSl 11: 101; SipM. – L. még m. > kukr. *rôvšta* (LizV 621), jrut. *rošta* (Kočiš 122).

roštok 'Rast, Ruhepause' – 1703–11: tam sme držali *Roštok* (OSzK Quart Slav 369: 9b), Horné Zelenice, 1809. Tri sto vojáku jenž remundi vedli, | tu roštok sedli (Brat III, 1047); – **Szárm.: (pre-)roštokovat' (sa) 1.** 'rasten, verweilen' – 1799: když tu na sylu (vojaci) *prerosstokovali*, na swau ostatnj stácy pospjchali... (HSSJ), 1886: Preto ga tu dnesska – mussjm *rosstokovac* (Šenk 18), Humenné: Tam mušeli *roštokovac* (Czambel 383), *roštokovac* vsl (Kálal; Peřinka); – **2.** 'sich recken, sich strecken' – *roštokovač sã* (GNS).

A ném eredetű (l. régi ném. *rasttag*) m. *rostok* 'ua.' (1705, de *rosztog* 1689: EWU). Tekintettel a teljes alaki és jelentésbeli megegyezésre, valamint a kuruc kori eseményekre és a szóföldrajzra, valószínűbbnek mondható a m. közvetítés, semmint a németből való közvetlen átvétel. A *roštokovat'* ige pedig aligha vitathatóan a m. *rostokol* 'rasten, verweilen' (1705: EWU) nyomán keletkezett, s nem XIX–XX. századi jövevényszó a németből, amint ezt Rudolf 230 véli. A 2. jelentés az 1. alapján jelentésátvitellel keletkezett a szk. népnyelvben. – A magyarból: HSSJ. – L. még m. > rom. *roștóc* (Tamás), *roștocoli* (uo.).

rováš 1. 'Kerbholz; (eingeritztes) Zeichen, Kennzeichen; Register' – Válogatás az adatok tömegéből: B. Bystrica, 1543: A czo se restu dotycze, czo na tabuli w piwnyczy stogy, y tez czo na/*robasz*y... (JŠ 6: 263), 1596: W ten čas na hore na *rowáš* | Záhorcí narezáwali | Kolik gsau razow strelili (NZ II, 429; l. még Brtáň 81; Ant² 183), 1610: y twarohy y wayczya na *rowass* aby se rezaly (PDS 18), Korlátka, 1639: gako z *rowassu* ssenkiroweho sa do sweczy (BatthLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Trenč. stol., XVII. szef.: aby... jeden každý svuj vrub neb *rovaš* štepany mal (SN 3: 19), Varín, 1657: Z magerkamy aby na dogiwo *rowasse* držal (PDS 21), Budatín, 1658: ano ma držet *rovaše* ze šafarom... (Urb II, 285), Bytča, 1676: Od wimlaczenich žita Kuop 45 ½ podle sstyepanich *Rowassow* zprisahanimy Mlatczy magczimu dostalo se... (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 27), Trenčín, 1678: Jedna biela stara škatula bez vrchu, v nej *rovaše* a papiere (HŠ 3: 417), 1679: Inventovane a Premerane wsseczko Obily gedna každa Hromada Podle *Rowassuw* a Registrow (NádLt Okir I 829: 55), Vršatec, 1683: slepky... vedle *rovaša* na kuchynu vydavat... (Urb II, 351), 1704: Dica...

Rowas (OSzK Oct Lat 142: 94b), Pača, 1768:... aby... try a *rowasse* udelat a sprawit dal, a každý *rowass* nech ge, na dwoge rosstepenj... (UdvUrb 312), *rowáš* (Bern), Trenč., Nitr. stol., 1842: *rováš* (JČ 9: 112), *rováš* (Jancs II; Czambel; Kálal; hist. dial. SSJ), *rabuša* (Mič; Kálal), *rovaš* (Malč: StSl 11: 101; SipM) stb.; – 2. 'Steuer, Abgabe' – H. Štubňa, 1566: pan hrosnowsky Rubyl na haysku drczawu porub veczu Sumu fl 3 d 32 sse prw *Rowass* Bol (LS 1–2: 321), Bojnice, 1614: Porub kralovský aneb *rovaš*... (Urb II, 57), Sárospatak, 1709: od wsetkych Dawek, *Rowassuw* a gynych Nepryležytosty wogenskych oslobodzeny budze (Csanda 187–8), Častkov, 1732:... predtym slobodnici do obci od rol, luk a winohradu *rovaše* plativali (ListyP 116), 1846: Toho roku sa aj porcia spomína a síce v 39.000 *rovášoch* na jedno leto na krajinu rozdelená (Blanár 228); – 3. 'mennyiség' – Bytča, 1617: Lowásowi na den dwa *Rowasse* chleba (BatthLt Rsz 70 Lad 27 Fasc 10: 94), 1625 k.: Korecz soly a krup dwa korcze račzte poslat, a podleho chleba zytra rano cipowkow no. 100, *rowassj* no. 50 (FejpLt); – 4. 'Kredit' – Boca, 1588: Ponairprwey Hans Weida odal geden *rowass*, czo se panom... za gehu vradu v Tenuski piwo wselo... (Blanár 36), 1648: Masa wydal na Zamok na *Rowass* Pet Centow... (NádLt Okir I 289/A: 650/b), Prešov, 1675: znowu do hostinca sslj, wegduce, na ten prwssy *rowass* ze se we dne y w nocy pily (JČ 23: 53), Rejdová, 1794: ktery na borğ neb na *rowaš* pjgj (Gemér 2: 88), *rovaš* (Malč: StSl 11: 101; SipM); – 5. 'a vízi malom alkatrésze' – Likava, 1627: Na wodnu pilu *Rowassuw* kusy No 2 (BatthLt Lad 25 Fasc 28), 1702: Pry Mlinie Wodna Pila | nanj g[es]t: | železna pila... No 1. | *Rowasse* uplne dobre... (NádLt Okir I 620: 115b), *rowáš* (Palk); – 6. 'Konto; Schuld; Schuldner' – 1789: preto sa k ním největší hříšníci s velkýma *rováši* zbíhali (BernP 48), 1795: dobre píli na jeho *rováš* (BajzaW 180), Bcs, 1820: ne kolik holbi wina na Cechownj *rowaš* wipil (MMM Céhk. 62.437.1.), Na druhého *rováš* to urobil (Zát 136), Už máš u mňa veľký *rováš* (uo. 255), *rováš* (Kálal; dial. SSJ; GNS); – 7. 'Pflicht, Zwang, Schicksal' – Malč: *rovaš* (StSl 11: 101); – 8. 'szénarakás' – *rováš* (LexNov 106); – **Szárm.: rovášik, rovášek, rováštek** dem. – Bošáca, 1713: yako sa *rowassky* dykowe rezaly, utroweli piwa holbi 2 (JŠ 17: 19), M. Kameň, 1729: wedle *Rowassika* (BalLt Kékkői urad. 30. cs.), 1775 k.: Rovásotska, *Rowassik*, Taleola (StSl 3: 100), *rovášček*, *rowášek* (Bern), Narež sobě na *rowášjk* (NZ I, 202), *rovášik* (Kálal; SSJ); – **rovášnik** 'rovó, adóösszeiró, -szedő' – Tekov, 1733: Kdiz geden *Rowasnik*... by Maistrowy kowackemu wolaczo dluzen bol (AM Comit. Bars. Rsz. 9: 45), Trenč., Nitr., stolica, 1842: *rovášnik* (JČ 9: 112), *rovášnik* (DobšO 78; Kálal), Mengusovce: *rovašník* (PodolP 204); – **rovášny, rovášový** adj. – 1702: Na *rowassnom* walcy obrucy No 5 (NádLt Okir I 620: 115b), 1775 k.: Rovás pénz, *Rowassowe* Penjze... (StSl 3: 100), *rovášovaný, rovášový* zried. (SSJ) stb.

A XIII. sz. óta adatolt, fgr. eredetű v-tövéű *ró* (*rov-, rav-*) 1. '(ein)schneiden, (ein)kerben'; 2. '(Last, Verpflichtung) auflegen, auferlegen'; 3. 'Zins fordern, einnehmen'; 4. 'machen, fertigen, bauen'; 'usw.' (MSzFE; EWU) igének -s képzős m. *rovás* (alakv. *ravás*) 1. 'Kerbbholz'; 2. 'Aufschreibung'; 3. 'Steuer';

4. 'Liste'; usw. (szn. 1392, hn. 1394, kn. 1508: uo.) származékszava. A m. szó származását, szláv, német és román összefüggéseit különböző módon magyarálták. Štek 53–7 részletes elemzése óta aligha vitatható, hogy az említett nyelvek megfelelő szavainak végső forrása a m. *rovás*. Kniezsa (Ethn 45: 63) pedig rámutatott, hogy a m. *rovás* a pásztorterminológia jellegzetes eleme egész Közép-Európában. Hozzátehetjük, hogy az egykori Magyarországon a közigazgatási számvitelben, az adózásban, s általában a nyilvántartás különböző területein nagyon jelentős szerepe volt a *rovás*-nak (l. MTF), így ezen az úton is tág tere volt a szó elterjedésének. A *rabuš* alakváltozat azonban valószínűleg román, esetleg német közvetítésű. – A köz- és népnyelvi *mať (u niekoho niečo, toho, hodne) na rováši, mať u niekoho (vel'ký, hodný) rováš* (SSJ) típusú szólásformák keletkezése aligha független a magyar *sok van a rováson* (O. Nagy 405–7; l. még MSzK 582) szólástól és változataitól (l. Juhász 10; Gregor: StSl 13:13). – A magyarból: Czambel; Kálal; Király: StSl 3: 100; Machek¹; Machek²; Habovštiaková: StSl 25: 175 stb. – A m. *rovás* közvetve vagy közvetlenül több más nyelvbe is átkerült (erre l. Machek²; Sulán 342–3; Eichler 111; Wołosz: StSl 35: 296–7; LizV 621; Dezső: NytudÉrt 128: 83; Tamás 661–2; UEISk 438–9; Plet II, 439; Flisz I, 139; UdV 57; Décsy 55; Lux 159; Schubert 557–69).

rozóliš, rozoliš 'Art Likör, Rosolio – P. Bystrica, 1759: Rano za *rozoliss* den. 10. (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), 1779–85: v slamenkach slivovic, borovičkove všetke *rosoliš* (JČ 9: 142), 1780: Poharuw... na *rozoliss* rezanih 6. (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), 1785: borovičku či slivovicu, *rozoliš*, ovsenicu alebo dajakú inú pálenku (BajzaR 215), 1793–6: víno, *rozoliš*, pálenku popíjame (Piesne 217), *rozóliš* (Bern), 1839: *Rozóliš* ay Terkelica (MTA Rui 8-rét 206/183: 197), *rozsólis*, *rozuoliš* (Jancs), Poniky, 1915: Sl'ivovicu, *rozoliš*... (Bartók II, 686), *rozóliš* (Hviezd: Kálal; Hv I, 1132), *rozoliš* (Hab 212), *rozólišu* (uo. 214), *rozóliš*, *rozoliš* trochu zastar. (SSJ) stb.; – **Szárm.: rozólišový, rozolišový** adj. – L. Ján, 1762: s kotlíčkom *rozolišovym* 1 (Agrik 10: 82), *rozólišowí* (Bern).

A latin eredetű (hazai lat. *ros-solis* >) m. *rozsólis* 'ua.' (1697: EWU), ill. annak *rozólis* (uo.) alakváltozata. A magyar közvetítés mellett elsősorban az *-iš* szóvég tanúskodik (erre l. 48.7. p.). – A magyarból: Machek¹; Mihál: SR 25; 145; Machek². Olaszból való származtatása (SCS) téves. – L. még m. > rom. *rojoliš* (Tamás), szhv. *rožoliš* (UEISk).

rubint 'Rubin' – Trenčín, 1661: try *rubinty* a geden dgemant (PDS 82), w nem gest dyemant geden czesky a druhy *rubint* (uo.), Bratislava, 1667: zlaty kris zdwanaczty *rubinti* (HSbor 4: 434), Klobušice, 1670: geden *rubint* czerweny (PDS 86), P. Bystrica, 1708: z druheho Boglarika kusek z *Rubintom* (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Zvolen, 1709: Prstene zlate... druhy z dewgatmi *rubintmi* (PDS 72); – **Szárm.: rubintok** dem. – Čachtice, 1736: diamantky a *rubintki* (SR 38: 176); – **rubintový** adj. Trenčín, 1661: Parta perlowa ze troma boglarmy, dwema *rubintowymi*... (PDS 81), Radvaň, 1705: ssest boglaruw *rubintowich* (RadVt 81. cs. IV. o. XX. cs.: 116), Zvolen, 1709: naussnicžky *rubintowe* (PDS 72), Radvaň,

1725: *dwe rezketuwi dohlawi dgemantowge a rubintowe* (RadVlt 81. cs. IV. o. XX. cs.: 110) stb.

Az elsősorban ném. közvetítéssel meghonosodott m. *rubin* 'ua.' (szn. 1478, kn. 1516: Mollay; TESz) főnévnek *rubint* (uo.) alakváltozata. A magyarban az *n* végű szavakhoz gyakran szervesen *-t* járult (uo.), ennek alapján kétségtelen, hogy címszavunk a szk. nemesség révén a magyarból honosodott meg. Kiszorította azonban a használatból az általánossá lett ném. (esetleg lat.) eredetű *rubín* (Machek¹; Machek²; Rudolf; SSJ) – korábbi előfordulására vö. Budatín, 1594: Klobúk... zetrima *Rubiny* (NRA Fasc 404 Nr 32). – L. még m. > szhv. *rubint* (UElSk).

rúd, rúda 1. 'Stange' – Ilava, 1655: *abi ho kat k planieru aneb na rude wiedol...* (NádLt Okir I 333), *rúd* (Kálal); – **2.** 'Deichsel' – Dél-Szlovákia: *rúda* (SON 5: 281).

A valószínűleg kfn. eredetű m. *rúd* 1. 'Längenmaß' (1327 ?, 1540: Mollay; EWU); 2. 'Holz- oder Metallstange; Deichsel' (1370: uo.; SzlJsz 935); 3. 'Knüttel' (1372 u.: uo.). Mind a forma, mind a jelentés, mind a kronológia alapján kétségtelen, hogy címszavunk magyar eredetű. A *rúda* alakváltozat feltehetően inkább alakítani analógiával keletkezett (erre l. **44.** p.), semmint a m. birtokos eset átvételével (erre l. **35.** p.). – A magyarból: Kálal; Palkovič: JŠ 2: 339; SzlJsz 935–6. – L. még m. > kukr. *rud* (LizV 622), ukr. *rudá* (Hrinč), rom. *rúdă* (Tamás), szhv. *ruda* (és vált.) (UElSk), vend *rúd* (Flisz I, 139); l. még Schubert 569. – Vö. **rudalov, rudaš.**

rudalov 'vastag kötél, rúdazó kötél' – Abov: *rudalov* (JŠ 21: 103), Nbh: *rudaló* (s. gy.).

A valószínűleg ném. eredetű *rúd* 'Stange; Knüttel' fn. népnyelvi *rudal* '(szekérre rakott szénát, szalmát, kévét) rúddal és kötéllal leszorít' (ÉrtSz) igei származékának *rudaló* melléknévi igeneve, amely főnévként 'nyomórudat leszorító kötél' (Ball; MTsz) jelentésben is használatos. A szk. szóvég alakulására l. **13.** p. Kelszk. és alföldi szk. tájszó. – A magyarból: Bartko: JŠ 21: 103; – Vö. **rúd, rudaš.**

rudaš 1. 'Deichselpferd' – Rybník, 1620: *Rudas* szn. (Krištof 211); – 1691: *Od kowany Rudassa, Nowu Podkowu 12. χ.* (NádLt Okir I 289/B: 705), *rudaš* (Detva 136; Kálal); – **2.** 'petrencehordó rúd' – *rudaše* pt. (Pohorelá: SN 9: 570; LexNov 137; GNS; Tk: s. gy.), *rudáče* pt. (Podk 317), Şinteu: *doñesfi snopki na rudaşox* (Benedek 181), *rudáš* (LexNov 105); – **3.** 'petrence' – *rudaš* (SMS 15: 114; GNS; Rh: NSM 5: 184, 195), *rudaše* pt. (okr. Rožňava: ASJ IV/2: 113; Borumlaca: Benedek 75).

A valószínűleg ném. eredetű *rúd* 'Stange; Deichsel; Knüttel' főnévből -s képzővel alkotott m. *rudas* 'Deichsel-' (1370: TESz) mn., amely főnevesülve 'Deichselpferd' (1532: OklSz); 'széna-, szalmarakás, petrence' (Ball; MTsz; MNL) jelentésben is használatos. A petrence szállítására pedig a *rudas-fa* (MTsz; SzegSz) szolgált. Címszavunk jelentései is a magyarból valók. Az *-áš, -áč* alakváltozatok alakítani analógiával keletkeztek (l. **48.5.; 48.1.** p.). Az 1.

jelentésben a szó erősen elavulóban van, vagy már el is avult, a 2. és 3. jelentésben jobbára a kszk. nyelvterület délebbi részein és az alföldi szk. nyelvszigeteken él. – A magyarból: Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Benedek 75. – L. még m. > rom. *rudăș* (Tamás), vend *rudas* [ɔ: *rudas̥*] (Flisz I, 139), *rudasni* kony [ɔ: *rudašni* koň] (uo. II, 124).

S

sabačák 1. ‘Urlaub; Urteilschein’ – 1880: však vraj prišiel *sabačák* po telegrafe z Pešti (Vaj V, 91), Sůča, 1907: Ty penáze, čos mi dala, | ty ja šetky neminem, | keď ja prídem na „*sabadšág*”, | s kamarátmi prepijem (SSpevy III, 415), *sabačág* (Kálal 959; Gemer: LS 1–2: 186), *sabačák* (Márkus 106; PaulZ 107), Sk: išou jeden husár... ze *sabačáku* domu (JŠ 2: 345), Malč: *sabačak* idősebb generáció (StSl 11: 101), *sabačag/k* (SipM), *sabaččág* (GregPsz 266); – 2. ’szalag-, virág-; tolldísz a kalapon’ – 1880: nuž oni i pod hlúpou zástavou a *sabačákom* sami pôjdu dobrou stezkou (Vaj V, 92), Šág, 1911: *sabadšág* (NéprÉrt 12: 187), Boli sme tam všetci Brezovania a každý mal plno *sabaččágov* navešaných... (Šándor 103), Hepy, už sa tešja, až im prídu chasnýci ze *sabačákom* za širjakom (ZgurK 172), Hrnčiarovce: *sabatčák* (Pátk 209); – 3. ’multság, szórakozás’ – *sabatčág* (SSS).

A szláv eredetű *szabad* ’frei’ melléknévnek *-ság* főnévképzős m. *szabadság* ’Freiheit’ (XIII. sz.: EWU); ’freie Zeit’ (1525: uo.); ’Urlaub’ (1783: uo.) származéka, amely ebben az utóbbi jelentésben a katonai szaknyelvben is állandósult (l. Ball), s ezen az úton került át a szlovákba is. A szk. szó 2. jelentését a magyarból nem ismerem, de létezése lehetséges. Ettől függetlenül létrejöhetett a szlovákban is. Ez történt a 3. jelentés esetében is. – A magyarból: Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Márkus 106; Király: StSl 11: 101; GregPsz 162; SipM. – L. még m. > kukr. *sabaččág*, *soboččág* (LizV 622; Liz 87), rom. *săbăceág* (Tamás); l. Schubert 584–5 is. – Vö. **sabad, sabadoš, sabatka.**

sabad ‘herein!’ – Malohont, 1844–5: Klope na dvere, a tu mu odpovedali: ‘*sabad*’. Vnišou dnu... (Polívka I, 322), 1880: ... prijali zvyk zaklopania, keďže... cudzým „herein”, „*szabad*” odvetovať zvykli (Dobšo 40), Si: *sabat* – hovoria, keď niekto zaklope (JŠ 2: 347).

A szláv eredetű m. *szabad* ’frei’ (XIII. sz.: EWU), mely mondatszóként ’herein’ jelentésben 1832 óta van adatolva (l. TESz). Ma már csak a magyarországi szk. nyelvszigeteken fordul elő. – Zemplénben használatos a tagadó *nem sabat* ’es ist nicht erlaubt; verboten’ formula is, vö Malč: *nem sabat* (StSl 11: 98), vona mu hutori *nem sabat* (AntZ 31). – L. még m. > lengy. régi *sabat*, plur. *sabaty* (Wołosz: StSl 35: 297), szhv. *sabat* (UElSk), jrut. *sabat, nemsabat* (Kočiš 122). – Vö. **sabačák, sabadoš.**

sabadoš ‘freigelassener Fronbauer, Freibauer’ – Cinkota, 1711: slissime, že by se mnozy *Sabadossi* na pustatinu dawaly a gi osadit se usilowali (HSSJ *osadit*

a.), M. Kameň, 1717: *Szabadossowy* sa za Penize dalo na Borg... (Ballt Kékkői urad. 29. cs.), 1722: dal z geho milosty rozkazu Messtanom, a *Szabadossom* Piwa... (uo.), 1724: czo *Szabados* wibigal dwa Sudy... czo Gyarmoczky *Szabados* wibigal dwa sudy... (uo. 30. cs.); – **Szárm.:** **sabadošov** adj. poss. – M. Kameň, 1723: *Szabadosowému* Sinowy na cestu... (uo. 29. cs.).

A szláv eredetű *szabad* 'frei; Freiheit' szónak -s képzős m. *szabados* 'Freigelassener' (1469: TESz; a szó korabeli jelentésére l. MTF: *libertinus*, *libertus* a.) származéka. A magyarországi feudális viszonyokhoz kapcsolódó elavult kifejezés. – L. még m. > rom. *sabadiș* (Tamás), or. *sabadoši* (Hollós). – Vö. **sabačák**, **sabad**, **sabatka**.

sabatka 'egy fajta női blúz, ill. kabátka' – *sabatka* (LexNov 236; Hont 282, 285; Nbh: s. gy.), Lf: na bjelenej *sabatke* aj plecja boli lekvárovje (s. gy.).

A szláv eredetű *szabad* 'frei' szóból -ka képzővel alkotott m. népnyelvi *szabadka* 'testhez nem álló női kabátka' (Vas, Nógrád megye: MTsz), melynek Marosvásárhelyen *szabad rékli* volt a neve (uo.). A képzés a valamire jellemző tulajdonságot (szabadon, tágan van a testen) fejezi ki (l. D. Bartha 114). A kszk. nyelvterület délebbi részein és az alföldi szk. nyelvterületeken él. – Vö. **sabačák**, **sabad**, **sabadoš**.

sabov, **sabol** 'Schneider' – Žiar n. Hronom, 1571: Palkowych ..., Zabo... szn. (Krištof 177), 1572: Kukucska, Kutko..., *Sabogech* szn. (uo.), Trnava, 1572: zdolny strany j(es)t saused jmene(m) *Sabuol* Balass szn. (ZápSl 3: 81), Gemer, 1573: Thomas *Zabol* szn. (Urbok 316); – Rajec, 1678: dal sem gednemu *Szabowy* ... – dal sem druhemu *Szabowy*... (SL 5: 241), Budkovce, 1772: Remeselnikov, jakosto cismarov, stolarov, mesara a *sabola* (mame) (Udvari 435), Šariš, 1791: Dala som... pressowskemu *Szabolowy*... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Šariš, 1796: Janovics *Szabol* liguidoval za Mentičku... (uo.), *sabol* (Czambel; vsl: Kálal; Malč: StSl 11: 101; Žak 655; SipM), zempl, užh: *sabou* (JŠ 21: 109); – **Szárm.:** **sabovka** 'szabónő?'; 'szabóné?' – *sabouka* [jelentés nélkül] (ŠtolcJ 61); – **sabolský** adj. – Sabinov, 1827: za Bednarsku Robotu – za *Sabolsku*... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1829: Bednarska robota... Kotlarska... *Sabolska* (uo.).

Az ismeretlen eredetű m. *szab* 'bestimmen, anordnen; zuschneiden' igének *szabó* (nyj.-i *szabóu*) melléknévi igeneve, amely 'Schneider' (szn. 1271, kn. 1841 e.: EWU) jelentésben főnevesült. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. A kelszk. nyelvjárásra jellemző tájszó. – A magyarból. Czambel; Kálal; Sulán: Slavica 1: 53; Király: StSl 11: 101; ŠtolcJ 61; Udvari 435; SipM; Lipták: JŠ 21: 109 stb. – L. még m. > kukr. *sabiv* (és vált.) (LizV 622), rom. *săbău* (Tamás), szhv. *sabol* (és vált.) (UElSk), vend *szabó* [ɔ: sabô] (Flisz I, 144), jrut. *sabol* (Udv 57); l. Schubert 585–6 is.

sajha 1. 'Hure' – *sajha* sl. (Palk), vulg. *sagha* (Bern), 1832: opice tu, onde *sajhy* smilné (KollárB 327), *sajha* (Jancs II; Loos I, 61; Mič; Kálal; Malč: StSl 11: 101; GregPsz; SipM; GNS; Pk: s. gy.), *cajha*, *cajda* (Kálal) stb.; – **2.** 'házsártos, lusta nőszemély' – Nuž či ste takto mali zadržat', vy daromnice, vy *sajhy*! (DobšP II, 453), *sajha* (Kálal; hovor. zastar., Hviezd.: SSJ).

Az ismeretlen eredetű m. *szajha* 'Hure' (kn. 1639: EWU) és annak nyelvjárási *cajha* (TESz) alakváltozata. Nem valószínű, hogy etimológiailag összefüggés volna a kelszk. *sal'acha* 'ua.' (Czambel), *salaha* 'jegyes, menyasszony' (Kálal), lengy. *salacha* 'vénasszony; boszorkány' (Brückner) és a m. *szajha*, ill. szk. *sajha* között (ennek lehetőségére l. Machek¹; TESz). Mindenesetre a szótörténet alapján címszavunk magyar eredetűnek tekinthető. A *cajda* változatban a *d* az expresszivitás okán került a *t* helyére – egyéb expresszív szavak hatására is, vö. *conda* ~ *cundra*, *lajda* ~ *lojda* stb. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 497; CzambSl 127; Czambel: SR 5: 114; Machek¹; Király: StSl 11: 101; SipM stb. – L. még m. > lengy. *sajda* 'vulva' (Malin 59; Wołosz: StSl 35: 297–8; bizonyára szk. közvetítéssel).

sakáčka 1. 'egy fajta kötény' – 1848: szakács-kötény, *sakáčka* (Jancs), *sakáčka* (Mič; Kálal; Kc, Ve: JŠ 2: 331; pilisi szk. falvak: s. gy; Hont, Tekov: ASJ IV/2: 209; Gg, Csv, Acsa, Ph: ALKSM 150. térkép), Galgagyörk: Zala si dów *sakáčku* zo seba (LamiR 185); – **2.** 'szakácsnő' – Malč: *sakačka* (StSl 11: 101), Michalovse: *Sokáčki* dostal'i ch'ebouki (SSNU *chlebovka* a.), *sokačka* (SipM), Nbh: Viet'e, *sakáčka*, mñe každí večer dobrú večeru prihotuje'te (KrupaŽ 129).

A végső forrását tekintve bizonytalan eredetű, de a szlávval kétségtelenül összefüggő m. *szakács* 'Koch' (kn. 1405 k.: SzlJsz 745–6; TESz; EWU) főnévnek *-ka* képzős magyar népnyelvi *szakácska* 'Küchenschürze' (1874: uo.) származékszava. Címszavunkat az 1. jelentésben tekinthetnénk univerbizációval keletkezett szk. képződménynek is a m. *szakácskötény* 'ua.' (Jancs; Ball) alapján (l. 55. p.), miként a 2. jelentésű *sakáčka* valóban így keletkezett a m. *szakácsné*, *szakácsnő* 'Kochin' nyomán. Ez esetben a m. *szakácska* származnék a szlovákból. A szóföldrajz azonban inkább a magyar eredetet valószínűsíti. – A *sakáč* (< m. *szakács*) 'Koch' alapszó azonban csak kivételesen, a magyarországi szlovákok köréből idézhető, vö. Bcs: a tak ten *sakáč*, kuřár, rozmeral... pol'jouku (s. gy.). – A magyarból: SzlJsz 746; Király: StSl 11: 101; Habovštiak: StSl 25: 162. Származtatása a héberből (1. Machek¹; Machek²) téves.

sakajtov 'Backkorb' – *sakajtov* (Šariš: ČMSS 11: 41; Abov: JŠ 21: 100), *sakajtou* (Spiš, Šariš: DialZ 1: 136–7; Malč: StSl 11: 101), Úh: do *sakajtovo*χ pokladu vivalani hlep (ŠtolM 454), Bardejov a okolie: *sakajto* (SN 2: 380), *sakajto*^u (SipM), Gelnica a okolie: *sakajtof*, *sakajtou* (ASJ IV/2: 160), *sakajtou* zempl, užh (JŠ 21: 109); – **Szárm.: sakajčik** dem. (Bardejov a okolie: SN 2: 380).

A *szakad* 'reißen' szócsaládba tartozó *szakajt* 'ua.' (szn. 1470: EWU) igének m. *szakajtó* (nyj.-i *szakajtóu*) melléknévi igeneve. Főnévként 'Backkorb' jelentésben 1795 k. óta van adatolva (uo.). Kelszk. tájszó. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. – A magyarból: Király: StSl 11: 101; SipM; Habovštiak: StSl 25: Bartko: JŠ 21: 100; Lipták: uo. 109. – L. még m. > kukr. *sakajtővka* (LizV 622), rom. *sacastău* (Tamás), jrut. *sakajtov* (Udv 57).

sakál 'Bart' – Bh: už im aj *sakále* rostnú (ŠtolcM 103–4); – **Szárm.: sakálka** 'állszi' (GNS).

Az ótörök eredetű m. *szakáll* 'ua.' (szn. 1086, kn. 1405 k.: EWU). Az általános *brada* mellett csak szórványosan előforduló nyelvjárási szó, ill. képződmény. – L. még m. > lengy. régi *sakal* (Brückner; Wołosz: StSl 35: 298), rom. *țacălie* (Tamás). – Vö. **sakaloš**.

sakaloš 'egy fajta lőfegyver (puska vagy ágyú)' – 1601: Musskety nemeckze, *sakalos* weliky... (TelLt 1601), Ludanice, 1658: *Sakalosse* No 2 (NádLt Okir I 633), L. Hrádok, 1659: *sakalossow* wsseckich, z tichto prinesly... (NádLt Okir I 620), 1660: Hore na wezj maziar medeny na kolesach, *sakalossow* wssetkich... (uo.), 1663: Slosiarowy od wičistenia a poprawowania *Sakalossow* Dalo se... (NádLt Okir I 663), L. Hrádok, 1702: *Szkalossow* dobrich No 11 (NádLt Okir I 620).

Az ótörök eredetű *szakáll* 'Bart' főnévnek -s képzős m. *szakállas*, régi és nyelvjárási *szakállós* 'bärtig' (kn. 1405 k.: TESz) származékszava, mely főnévként 'Wallbüchse' jelentésben 1469 óta van adatolva (l. OklSz; e fegyver leírását l. Kalmár 193). Kiveszett szó, az egykori katonai szókincs eleme volt. Lehetséges, hogy a második szótagban az *a* a szlovákban is hosszan ejtődött. – A magyarból: Gregor: NyDt 177: – L. még m. > rom. *săcălăș* (Tamás), szhv. *sakaluš*, *sakaloš* (UElSk), kukr. *sákalaš* (LizV 622). – Vö. **sakál**.

sakmaň 'Lohnarbeit; Akkord, Gedinge' – *sakmaň* (CzambSl 127), *sakmaň* (Kálal), Malč: *sakman* (StSl 11: 101), *sakman* (SipM).

A belső keletkezésű m. *szakmány* 'ua.' (kn. 1561: TESz), ill. annak *szakmán* (uo.) alakváltozata. Kelszk. tájszó. – A magyarból: CzambSl 127; Kálal; Király: StSl 11: 101; SipM. – L. még m. > kukr. *sókman*, *sákman* (LizV 625).

salagár, saladgáň 1. 'Hirschhornsalz' – Nbh, 1919: *Saladgán*... (Chov 2), 1921: Cverni Koreňia..., *Szalatgány* (uo. 7), 1921: *Szalatgáň*... Droždě (uo. 65), Tk: skapav ako *saladgán* ((StSl 13: 30), Nbh: *salagár* (s. gy.), *zalarak* (SipM); – **2.** 'szalalkális sütemény' – Nbh: tak sa s tin núkaľi: tie *saladgáňe*, poton kukuric maková sa jedla (NSM 4: 67), A boľi *saladgáňe*, ľebo voľakvo cesto (uo. 84), *szalagória* (Rh: NSM 5: 414); – **Szárm.:** *saladgáňový* adj. – Nbh: *Saladgáňovo* cesto, to bolo na svadbe (NSM 4: 90).

A hazai lat. eredetű (*sal alcali* >) m. *szalalkáli* 'Hirschhornsalz' (1890: TESz) főnévnek nép- és tájnyelvi *szalagáré*, *szaladgálé*, *szalagória* (uo.) alakváltozatai. A szk. nyelvérzék egyrészt az -é elhagyásával, másrészt analógiás hatásra az -an (nyj.-i -aň, -án) képzővel sorolta be a szót az alaktani rendszerbe. Zemplén megyében és a magyarországi szlovák nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: SipM.

salaš 1. 'nyári juhásztanya a hegyekben, havasi pásztorszállás' – A rengeteg adatból válogatva: Brezno, 1549: nad limitacii dobytky ovčieho žaden více na *salaš*... neprijímali (ČMSS 20: 47), Orava, 1582–4: vsal na *Salašy* geden Sier (SL 6: 314), Trenčín, 1584: aby ssel s nymy obraty niekde *salasse* (SR 46: 37), Trenč. stol., 1584: potom na *salass* pana Sunegow... vderyly (PDS 96), 1612: nasseho poddaneho na twaroskem *salassu* ulapily (JČ 15: 169), Liptov, 1616: mal w teg hore *Salaš*, y pasol slobodne (SMS 11–2: 257), Likava, 1625: Valasi..., kteri hole

a *salaše* maji (Urb II, 128), XVII. sz.: Magale. N. *Salass* (SMS 15: 155), 1735: Tugurium, Tegurium... *saláš* (CellB 686), 1788: Mundra..., Owčinec, *Sallas*, kossar (Korab 73), *saláš* sl. (Palk), 1826: Ku vystaveni *salašuv* drevo (AGK 317), Bez jednej ovce bude *salaš* (Zát 114), *salaš* (Kálal; SSJ) stb.; – 2. 'Einödhof, Meierhof' – Nye, 1763: polowica domu y polowica *Salašu* (Tirp 3: 34), Bcs, 1764: Dum a *Száláss* mogim Sinom poručim (ProtCs 9), Szs, 1765: Seno na *Szállási* (SzsÍr V. 201. a. 9.), Nye, 1774: Dum a *Sálláše* na spolkj nechawa... (Tirp 3: 35), Szs, 1779: *Szállás*, zeme, y wssechen Statek... (SzsÍr V. 201. a. 9.), Bcs, 1807: Gedon pol domu... pol *Szállása* z gednow quartow Zemy (MMM Céhk. 62.444.1), Bcs, 1847: kd'e na *sálássi* statok najwjac stává (Dohán 14), *salaš*, *sálaš*, *szállas*, tanya (Jancs), Sennerei..., *salaš*, majer... (Loos II), Szs, 1895: *sálas* [!] (NyK 25: 303), Meh: Poton sa začale aj *sálaše* aj d'ed'ina stavet' (Ondrus 219), Af: aj počtu roznoší po *sálašaχ* (uo. 224), *sálaš* (ČNS), Erdevík: No a tento báči došli sem na *sáláš* (ŠtolcJ 280), Pivnica: Na jeden rok sme boli na *sáláši* (uo. 270) stb.; – 3. 'Unterkunft, Quartier' – 1775 k.: *Szállas*, *Salaš*, *Stabulum* (StSl 3: 100), *Szálláson* lakás, *Bidlenj wsalassi* ... (uo.), *salaš* (Bern; Malč: StSl 11: 101; SipM), Orava: *sálaš* (SN 3: 64), *sáláš* (GregPsz 266; zastar. GNS) stb.; – **Szárm.: salašik** dem. – desiatky malých *sálašikov* (Borg 14), *salašik* expr. (SSJ); – **salašisko** 'szállás; szálláshely' – P. Bystrica, 1735: nagprwek len *Salassissko* sy sprawel aneb kolibku (BalLt Vágbesztercei urad. 3. cs.), *sálašisko* (Borg 147); – **salaš'an, salašan** 'tanyás, tanyabeli' – Nye, 1775: Ktemu krmu *Sálláščane* na 50. Zlatih temer by limituwali (TestNye 66), Nye: Pozberaľi zme sa *sálašaňja* (Ondrus 264), a večer zme sa pochod'ili *sállášaňia* (Tirp 1: 23), Bcs: *sálašan* (NSM 6: 205), Nl: *sálašaňia* nosia robotu štvrtok... (Roh 160); – **salašnik 1.** 'szállásgazda, a juhszállás tulajdonosa vagy vezetője' – 1760: Jan Sykora, *šalašnik* (SN 10: 415), *salašnik* (Garaj; SSJ), *salašnik* (GNS); – 2. 'havasi pásztor, -juhász' – Senne...; *salašnik* (vo Švejčiaraku) (Loos II; III), *salašnik* (Hv I; SSJ); további képződményekre l. a szótárakat (Hv; Kálal; Garaj; SSJ stb.).

Az ismeretlen eredetű *száll* 'sich niederlassen, sich setzen; sich her-, hinunterlassen; ein-, zu-, auf-, aussteigen; einkehren, absteigen; usw.' (TESz; Nytud Ért 50: 47–50; EWU) igének -s képzős m. *szállás* 1. 'Unterkunft, zeitweiliger Wohnsitz' (biztos adat 1251: uo.); 2. 'Behausung, Aufenthalt; Einödhof' (1279?, 1285: uo.); 3. 'Zeltlager von Nomadenvölkern' (1389: uo.); 4. 'Feldlager' (1416 u.: uo.); 5. 'Herberge' (1456 k.: uo.); 6. 'Überwinterungsstelle des Viehs mit der Hirtenhütte' (1514: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.) származék-szava. Címszavunk magyar eredetét többen vitatják, főként a magyar *ll* helyén a szlovákban általánosan használt *l* okán. Magyar átvétel esetén ui. a nyugatszlovákban az *ll* megmaradása volna várható (l. Novák 113). Csakhogy: a) A pásztorkodás szavaként a m. *szállás* délkeleti irányból terjedt nyugat felé, a kelet- és főként a kszk. nyelvjárásokban pedig az *ll* helyén *l* található. Ily módon az *l*-es ejtésű *salaš* terjedhetett át a nyugati irányba vonuló pásztorok révén a nyszk. (és morva) nyelvjárásokba is (ennek a lehetőségét Novák 113–4 sem zárja ki); b) A mássalhangzók rövidülése ismeretes a magyar nyelvben

is, mindenekelőtt az északkeleti, északi területek egyes részein (l. Imre 269), a *szálás* ejtészváltozatot tehát már a magyarban figyelembe kell venni (írott forrásokból l. a XIII. sz. eleje óta: TESz; EWU). A szk. nyelvszigetekről adatolt *sállaš*, *salláš* stb. változatokban a magyar környezet befolyásoló hatására van *ll.* – A magyarból: Budenz: Nyr 3: 291; Halász: Nyr 17: 497; Czambel; Crân 376; Kniezsa: Ethn 45; Fedák: SbŠkult 525; Hauptová: Slavia 28: 529; Machek¹, Machek²; Király: StSl 3: 100; ŠtolcJ 97; Habovštiaková: StSl 25: 173; Lipták: JŠ 21: 109 stb. – A m. szó közvetlenül vagy közvetve több más nyelvben is meghonosodott (l. MEW; Sulán 343–5; Machek²; Wołosz: StSl 35: 302–3; Hollós; Liz 161–2; Dezső: NytudÉrt 128: 83; Tamás 686; UEISk 445; Kočiš 122; Plet II, 450; Flisz I, 145; Décsy 58; TESz; Schubert 588–93 stb.). – Vö. **salašgazda**.

salašgazda 'a szállás tulajdonosa vagy vezetője' – Beckov, 1733: Na *Szálasz Gazdowy* roboty robeneg... (EstLt Rep 39 Fasc C Nr 109), Na *Salass gazdowy* na flintu press do kohutka robeny (uo.).

A belső keletkezésű *szállás* 'Unterkunft, Quartier, Wohnsitz; Lager, Einödhof, Weiler' és *gazda* 'Hauswirt; Quartier; Besitzer, Inhaber' alkotta m. *szállásgazda* 'ua.' összetétel, amely azonban tudtommal ezidáig nincs számbavéve. Egykori létezését éppen a szk. adatok igazolják. Nem látszik egyértelműen alkalmi kölcsönzésnek. – Vö. **gazda, salaš**.

salmarázov 'Strohschüttler' – Malč: *salmarazou* (StSl 11: 101), *salmarazou* (SipM), Nbh: *salmarázov/zó* (s. gy.).

A szláv eredetű *szalma* 'Stroh' és *rázó* (nyj.-i *rázóu*) 'Schüttler' (< *ráz* 'schütteln, rütteln') alkotta m. *salmarázó* 'ua.' (Ball; ÉrtSz) összetétel. Újkeletű átvétel, a Zemplén megyei és a magyarországi szlovákok szókincsének az eleme. – A magyarból: Király: StSl 11: 101; SipM.

sámadáš 'Rechnung, Abrechnung' – Bcs, 1821–2: na Rok 1821 a 1822 *Számadáše* nebože pocty (MMM Céhk. 62.423.1.), 1825: wedle *Számadássu* prystalo... (uo. 62.414.1.), 1826: Ket sme ssecke ceche wedno *samadass* Robili (uo. 62.418.1.), Tk. 1848: pri *samadassj* (SIKöml 333), Gemer: *sámadáš* (TOS 165).

Az ötörök eredetű *sám* 'Zahl, Anzahl' és az *ad* 'geben' igének -s képzős *adás* 'das Geben' származékszava segítségével keletkezett m. *sámadás* 'Abrechnung, Rechnungslegung, Rechenschaft' (XVI. sze.: NySz I, 14) összetétel. A juhászat és a céhélet útján honosodott meg a magyarsággal közvetlenül érintkező szk. lakosság körében. – A magyarból: Király: SIKöml 333. – Békéscsabáról idézhető az összetétel *sám* 'Zahl, Anzahl' előtagja is, vö. 1800: bral se csabjanšky Statok do *Szamu* (BcsIr V. 82. a. 28. 2. dosszié). Feltehető, hogy a *sám* még máshonnt is fölbukkan, mivel a m. szót átvette a kukr. (l. Dezső: NytudÉrt 128: 83) és a rom. (l. Tamás 692; l. még Schubert 593–6) is. – Vö. **sámadov, sámtartov**.

sámadov 'Rechnungsleger; Schäfermeister' – Bcs, 1836: Dal Szom Dajci *Szamadovi*... (MMM Céhk. 62.414.1.), Tk, 1853: bude *szamado* (SIKöml 333), *szamadó* Spolnyik budyé (uo.), Szs, 1895: *sámadov* [!] (NyK 25: 289), Bcs,

1935: *Számadó* bov odpovedný za všecko (ČK 1935: 60), Malč: *samadou* (StSl 11: 101), *samado*^u (SipM).

Az ótörök eredetű *szám* 'Zahl, Anzahl' és *adó* 'der Gebende' (< *ad* 'geben') alkotta m. *számadó* 'ua.' (1576: SzófSz; Ball) összetétel. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. Zemplénben és az alföldi szk. településeken ismert tájszó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 289; Király: StSl 11: 101; SipM; Schubert 597. – L. még m. > rom. *sămădău* (Tamás). – Vö. **sámadáš, sámtartov.**

sámtartov 'Rechnungführer, Rentmeister' – Bcs, 1804: z dowolenjm... zdegssjho *Számtartówa* predal sem mug Dum (MMM Céhk. 62.441.1.), 1805: z dowolenim Sl. Zemskeho Panstwa *Szamtartowa*... (uo.), počtár... *samtartó* (Bern).

A *szám* 'Zahl, Anzahl' és *tartó* 'Halter, Führer' (< *tart* 'halten, führen') alkotta m. *számtartó* 'ua.' (1554: OklSz) összetétel. Kihalt szó. – L. még m. > rom. *samtartău* (Tamás). – Vö. **sámadáš, sámadov.**

sanovat' (sa) 1. 'bedauern, bemitleiden' – 1752: *szanuje; nye szanuju; szanová* (KNyNyE 265), 1778: tsi bi si *nyeszanoval*, i tsi bi si nyeochranyoval pretziv metsa okrútnoho nyeprázelya (AANy 12/C: 269), 1790 k.: Ruky tvé nepremozitedlné | nech *sanujú* zmámeného (AGK 294), XVIII. sz.: Szánom *Sanugem* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 73), 1823: *sanovat* (Hlas 105), 1843: Mladý král *sa sanovau* čjernýmu chlapovi (Polívka III, 55), Šariš: tak še na ňim zľutoval a mocno ho *sanoval* (Czambel 257), Princ nad ňu zaplakal a barz ju *sanoval* (uo. 268), *sanovat' vsl* (Hv. I, 1168; SipB 293), Kds: *sanovali* od učňou, čo zedli (Ondrus 289), *sanovac* (Malč: StSl 11: 101; SipM), Hrušovo: *Sanovala* son t'ie svoje d'etváke bosie a holie do školi poslač (Pras 262), Ej, laľi me, biľi me, ej, *ňesanovali* me (AntZ 44), Chto svetom vandruje, ta ženu *sanuje* (uo. 73), *sanovač* (GNS); – 2. 'panaszkodik' – 1842–3: Prijdu domov, hned *sa* pošnau *sanovati* pred matěren, ze prešo im poludné neposlala (Polívka II, 69), *sanovat' vsl* (Kálal), *sanovač* (GNS); – Szárm.: (na-, po-, vy-) **sanovat' (sa, si)** 'megszán, szánakozik, sajnálkozik rajta; kipanaszolja magát' – 1843 k.: Narozprávaľi sa, *nasanovali* jeden druhjemu (Polívka III, 226), Jelšava: Ona *se* mu *visanovala*, šva se to šitko s nó bulo stálo (OrlG 247), Malč: *posanovac* (StSl 11: 101) – (o-, od-, za-) **sanovat' sa** 'elszánja, elhatározza, rászánja magát' – 1842–3: My by sme *sa osanovali* jich vyhladat a ratovat (Polívka I, 270), 1842–3: Já rád i muoj život pre t'eba *osanujem* (uo. IV, 363), No, keď *sa* nikto z vás nechce *osanovat'*, *osanujem sa* sám (DobšP I, 370), Ale kráľ'ovčik *osanoval sa* už na všetko (uo. III, 411), (na-, o-, po-, vi-, za-) *sanovač (se)* (GNS); – **sanovanie** 'sajnálát; kímélet' – Zvolen, 1660: paklj neučinite zatim aby neviný Vašj Poddanj nabilj zato *sanovany*... (SL 3: 236); – **osanovaný** 'elhatározott, elszánt' – 1845: *Osanovaní* krácau hñed' na pravo, hñed' na lavo (RimSIP 54), Už bou celkom *osanovaní*, a takíto *osanovaní* vezme ostatních sedem grajciarou..., kúpi povraz a id'e do hori že sa obesí (uo. 96), Sirk: Vam je uš celkom *osanovaní*, ešče si daž vikoná (GNS); – **sanoslivý** 'irgalmas' – 1752: *szanoslyivi* (KNyNyE 265); – **sanoba 1.** 'szánalom, sajnálát' (SipB 293); – 2. 'panasz' – *sanoba* (GNS).

Az ótörök eredetű m. *szán* 1. 'reuen, berauen' (1372 u.: TESz); 2. 'bedauern; bemitleiden' (1456 k.: uo.); 3. 'denken, plauen; wollen beabsichtigen' (1527: uo.); 4. 'schonen, jemandem gegenüber schonungsvoll sein' (1582: uo.; további jelentéseit is l. uo.) ige és annak igekötős formái (l. NySz III, 72–3). A ném. eredetű nép- és köznyelvi *šanovat'* (SCS; Rudolf) igéhez legfeljebb csak annyi köze lehet, hogy adott esetben találkozhatott a jelentésük, s talán a *šanovat'* elősegíthette az *á* lerövidülését a *sanovat'*-ban. Ezért téves az az állítás, hogy a szóképző *s-* az *š-* helyén van (l. StolčM 335; OrlG 114). Gömör megyei és kelszk. tájszó. – A magyarból: Kollár: Hlas 105; CzambSl 127; Czambel: SR 5: 114; Kálal; Király: StSl 11: 101; SipM; Udvari: AANy 12/C: 263 stb. – L. még m. > kukr. *sanovati* (Liz 100; Dezső: NytudÉrt 128: 83), jrut. *sanovac* (Kočiš 122).

sapún 'Seife' – Radvaň, 1608: kazdy tyzden Na *Sapun* y na krohmel. den 10 (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs Nr 2: 30b), 1775.: Szappan, *Sapun* midlo... (StSl 3: 100), 1787: s *Sapunom* ... vmi (Gub 39), XVIII. sz.: Szappan *Sapun* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 73b), 1807–8: *sapún* (JŠ 9: 107), Plešivec, 1818: *Sopan* funt (SN 9: 289), Bcs, 1818: za *Sapun* obrusy y Servitke čo sa praly... (MMM Céhk. 62.414.1.), Bcs, 1847: *sapún* kelko len chceš (Dohán 25), *sapún* sl. (Palk; Jancs II; Kálal; LexNov 179; GNS; Irsa: ŠtolčM 276; ČNS; Dudok 44; dial. SCS), *sapúň* (Detva 137; Kálal; Podk 317), *sapúm* (St. Pazova: NŽ 1: 197 kk.; Kds: DissSl 2: 33), *sapum* jstrsl (ASJ IV/2: 256), Gemer: *sopan*, *sopon* (SMS 15: 122; ASJ IV/2: 256); – növénynevekben: 1806–8: *psy sopan* 'Saponaria officinalis'... (BarthI 326), *psi sapún* 'ua.' (Reuss: VSBN 358), *svinský sopan* 'ua.' (uo. 363), Bač. Petrovac: *kačací sapún* 'egy fajta növény' (s. gy.); – **Szárm.: sapúnik, sapúnčok** dem. – 1807–8: *sapúnjk* (JŠ 9: 107), *sapúnik* (Kálal), *sapúnik* (Dudok 75), Bcs: *sapunčok* (s. gy.), *saponšok* (GNS); – **sapúnový, sapúnistý** adj. – 1787: *sapunový* Luh (Gub 112), 1861: a tých podmyla *sapúnistá* voda (LaskS II, 214), *soponoví* (GNS); – **(na-, po-, za-)sapúnit'** '(be-, meg-, össze)szappanoz' – 1775 k.: Szappanozni, *Sapuniti*... (StSl 3: 100), beszappanoz, *zasapúnit'* (Jancs), Sl. Ľupča: *nasapúnit'* (SMS 19: 438), len soN zamočel košelu a troška som *nasapúňel* golír (Dudok 195), *nasapúňiti* (LexNov 178), *(na-, po-, za-)sopanič (sä)* (GNS); további származékait l. Jancs II; Mič; GNS 307; LexNov 179.

Az ol. eredetű (esetlen szhv. révén is meghonosodott) m. *szappan* 'ua.' (hn. 1363?, kn. 1416 u.: SzlJsz 490–1; TESz; EWU), ill. annak *szoppon* (uo.) alakváltozata. Az *-ún/-űň* szóvég analógiás változás eredménye (l. 47.5. p.). A középszlovák nyelvterület délebbi részein van elterjedve. A kronológia, a hangtan és a szóföldrajz közös tanúszkodása alapján a m. tekintendő az átadó nyelvnek. Latinból való származtatása (l. Škultéty: SP 22: 648; Habovštiak: StSl 25: 166; SCS stb.) hangtanilag megalapozatlan. – A magyarból: Mihál: SMS 19: 446; SzlJsz 491: talán; Király: StSl 3: 100 kérdőjellel; Habovštiak: SlovŠt 1969: 207; Dudok 44, 62 stb. – L. még m. > rom. *sopón* (Tamás).

saput' 'Metze' – Brehy, 1656: hrušiek sušených 2 *saputy* ostrihomske, jesto su vetši nežli šaluska *saput* (RabT 184), Čajkov, 1715: Poldruhey *Saputy* Žita (SPIN 2: 294 faksimile), Čajkov, 1731: *Saputy* Sarluskej (SzTFK 1965: 138),

Čajkov, 1764: Pol sstwrtej *Sapudj* Žita čsisteho (SPIN 1: 163), okr. Bánovce n. Bebravou, 1776: kde sme my oznamili pet *sap[utov]*, kazali napisat 16 *sap[utov]* (ListyP 191), kila..., vulg. *saput'* (Bern), *saput'*, metreta, modius... (uo.), *saput'* (Jancs II; Loos I, 611; Kálal).

Az ismeretlen eredetű m. *szapu* 'ua.' (1395 k.: TESz) főnévnek szing. akkuz. *szaput* alakja (erre l. 35. p.). Az 1776. évi *sap.* rövidítés feloldása lehet *sapones* (l. magyar > hazai lat. *sapo*: TESz) is. A *-t* > *-t'* változás a szlovákban nem szokatlan. Kihalt szó, amely az eddigi adatok szerint leginkább a kszk. déli részén élt. – A magyarból: Horváth: ListyP 191; Hauptová: Slavia 28: 530; Gregor: AnUB 13: 178–9.

sára, rendsz. **sáry** pt. **1.** 'lábbeli szára' – Stupava, 1649-57: Gestliby... chtiel... postiwie boti udielatj, ty necht' bez nastawku, a we dwauch kusych *sary* magy (SL 3: 179), Bojnice, 1653: necht... we dwau kusiech *sari* negsau (AM Nyitra megye Rsz 27: 227b), Bytča, 1677: psiarowy panskemu kupeno podssitia y z *Saramy* (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N), Vráble, 1696:... dwa pary Czizgem s pressiwaniach *Sar* (AM Comit. Bars. Rsz 9: 146b), L. Mikuláš, 1697: Towariss čizžmarsky má robit na d'en z pressitich *sár* dwa pary (SMSS 9: 134), Brezno, 1701: *Sary* zdwoma sswyky... (EK Céhlev. LIX. 22: 6), B. Bystrica, 1704: Podšitia nejlepšie muske velyke za gazdowimi *sarami* (SMSS 11: 158), 1704: Ocrea *Sara* (OSzK Oct Lat 142: 102b), Trenč., stol., 1741: Chlapske boty... zdluhima *Saramy* (OSzK Fol Lat 1037/V: 181), Csissmy... zdluhimi *Saramy* (uo. 181b), 1775 k.: Tsizma szár, Čizmowé *sári* (StSl 3: 100), 1790: Do *Sári* (Čizmi, Črewice) mu Rozum wpadnul (BernE 306), Rožňava, 1813: za pár prešivane čizmam, ked nekdo sam *sari* da (SN 9: 283), *sára* sl. (Palk), Čizmy naše podrané na swých nohách máme, | Bez prjhlawkow, podošwy, na *sarách* chodjme (NZ II, 164), *sára* (Jancs I, 68; Mič; Kálal; Sk: JŠ 2: 331; Ripka 264; LexNov 177, 204; GNS; SSJ), *sara* (Czambel; Malč: StSl 11: 101), lagovo *sári* (Žak 652), *sári* pt. (GregPsz), *sari* pt. (SipM) stb.; – **2.** 'Bein' – Malč: *sara* (StSl 11: 101); – **3.** 'növényi szár; kóró' – 1848: szár, stepka, rúra, *sára*... (Jancs), *sára* (LexNov 117; GNS), *sara* (SipM), Nye: zo slněčnikou *sárami*... (NSM 3: 270); – **4.** 'bőr' – *sara* (Buffa 212); – **5.** 'aktatáska' – *sára* expr. (GNS); – **Szárm.: sárovanie** 'szárazás' – Radvaň, 1608: kragczimu sem dal sytia f 1 y od *sarowania* (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr 1: 33b), od *Sarowanya* A kragczymu od Sytia f 1 den 12 (uo. 35); – **sárny, sárnatý, sárnastý, sárový, sáravý** adj. 'száraz' – Radvaň, 1608: Zigmondowj sem kupil *Sarnaste* czyzmy (uo. Nr 2: 35), 1610: czysmy gedne *sarnastie* (uo. 41), Modra, 1654: Strewice, *Sarne* bŭty (EK Céhlev. LIX. 14: 5), Strewice aneb *Sarnate* bŭty (uo.), Zvolen, 1669: Od mentieku... *ssarnatymy* gombamy (PDS 38), Od mentieka... wsseczek podssyty *sarnatymy* gombamy (uo. 39), Trenč. stol.: *sárové* papuče (ASJ IV/2: 217), Ph: *sáravje* papuče (s. gy.). – **sárka, sárička, sáročka** dem. **1.** 'börtök a szerszámon' – Trenč. stol., 1742: Ktomu na Prednye Konye khomotom rowne sucze Spodchwošnyky ze *Sariczkami* (OSzK Fol Lat 1036/VI: 122b), NI: *sárička* (Roh 352); – **2.** 'lábbeli szára' – *sárečka, sárka* (Bern), Senica, 1893–4: A keď prišou ku kraju, | plesou sa on [:na *sáru*.:] na *sáricku*, na *sáru*

(SSpevy II, 419), XIX. sz.:... na mé nožičky, | krátké *sáričky* | ušit' dala (SocP 267), Bcs, 1909: edon par czipelye zoszaričskami... (NSM 3: 139), Novohrad: *sárike* (SN 1: 92), *sáriški* pt. (GNS); – 3. 'pipaszár' – *sárka* (Kálal); – 4. 'takácsok bőrből készült térdvédője' – *sáriška* (Pras 312; GNS); – 5. 'kasza része' – *sáriška* (GNS); – *sarka*, *sarečka* [jelentés nélkül] (Buffa 212); – **sáričkový** dem. adj. – Nbh: *sáričkovje* cipeľe (s. gy.).

Az ugor eredetű m. *szár* 1. 'Unterschenkel; Unterarm' (1372 u.: MSzFE; TESz); 2. 'Stengel, Helm' (1416 u. uo.); 3. 'Hosenbein, Stiefelschaft' (1544: uo.); 5. 'Tragsäule' (1548: EWU); 5. 'langer, herausragender Teil, Schaft, Griff, Zügel' (1558: uo.) főnévnek szing. gen. *szára* alakja, amely a gyakran hallott *csizma szára*, *láb szára* típusú szerkezetek nyomán állandósult a szlovákban (l. 35. p.). Valószínű, hogy a szó meghonosodását a csizmadiák és vargák tevékenysége is nagy mértékben elősegítette. A 4. és 5. jelentés a szlovákban keletkezett jelentéstapadással. A *sárovanie* származék alapján léteznie kellett a *sárovať* igének, de erre ezidáig nincs adatom. – A csomádi *horsári papuče* 'egész cipő' (SISlov 24: 27), szödi *horsára papuča* 'Schuh' (ASNM 202. térkép) szerkezetben a *horsári*, *horsára* a m. *hosszú szárú* (cipő) nyomán keletkezett a *hore* 'fől' és a *sári* összevonásával. A Gg-n följegyzett *sáraške* pt. 'Schuh' (ASNM 202. térkép) pedig a m. *száras cipő* 'egész cipő' szintagma -s képzős *száras* származékának az átvétele. – A magyarból: Škultéty: SP 22: 259; Czambel; Kálal; Márkus 106; Hauptová: Slavia 28: 525; Király: StSl 3: 100; Machek!; GregPsz 159; SSJ; ŠtolcJ 97 stb. – L. még m. > kukr. *sára*, *sáry* (LizV 623), szhv. *sara* (és vált.) (UElSk), szl. *sára* (Plet). – Vö. **lapsára**, **pipasar**.

sárca 1. 'Wasserhuhn' – 1848: szárcsa, *sárca* (Jancs), Szs, 1895: *sárca* (NyK 25: 302), *sarča* (Malč: StSl 11: 101; SipM); – 2. 'fehér foltos ló; fehér folt a lovon' – Nye, 1792: Zanechawam... dwe Zrebyce, gedna *sarča* a druha šarga (Tirp 3: 68), Tk: *sárca* 'lőszín folt' (BÉ 1971: 469).

A belső keletkezésű m. *szárcsa* 1. 'Bläßhuhn; zur Benennung ähnlicher Wasservogel' (kn. 1395 k.: TESz); 2. 'schwarzes Pferd mit weißer Stirne' (1870: uo.) fn., ill. 'weißlich, kahl (Bein des Pferdes)' (1791: uo.) mn. Zemplén megye déli részén és az alföldi szlovák településeken ismert tájszó. – A magyarból: Melich: NyK 25: 302; Király: StSl 11: 101; SipM. – L. még m. > rom. *sárce* (Tamás).

sarkaláb, pt. **sarkaláby 1.** 'Rittersporn' – Turiec, 1666: consolidata regalis = *sarkalab* (JČ 13: 134), Bny: Keť sme žali na pustat'ínach ten *sarkaláb* (NSM 6: 133), Pk: *sarkaláb* (s. gy.); – 2. 'Art Verschnürung, Borte' – P. Bystrica, 1716: dal sem *Sarkalabi* dwoge Hadbabne Fraucimerce a Gaborowi (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), Item kocissowy ssnor harasowich Rifow N 12. *Sarkalabi* (uo.). 1721: Kombi z Gombazami dwoge a *Sarkalabi* (uo.), M. Kameň, 1745:... *Sarkalabi* ktomu žlte (BalLt Kékkői urad. 35. cs.), Pukanec, 1799: dwe menticsky chlapskeg ze stribernimi gombicskami a stribernimi *farkalábamy* [!] (HSSJ I, 351); – 3. 'rojtocska' – *salkaráb*, *sarkaláb* (Kálal), Šoporna, Pata, Hájske: *sarkalábi* (SN 18: 133); – 4. 'zsinórból készített kapcsoló, csatt a ruhán' – Trnava: *sarkaláb* (Pátk 67, 209).

A szláv eredetű *szarka* 'Elster' és a bizonytalan eredetű *láb* 'Fuß' alkotta m. *szarkaláb* 1. 'Rittersporn' (1532: EWU); 2. 'Art Verschnürung' (1722: uo.); 3. 'Quaste, Franse, Behang' (MTsz; egyéb jelentéseit l. TESz) összetétel. Az első három jelentés a magyarból való, a 4. a szlovákban keletkezett jelentéstapadással. A *salkaráb* alakváltozatban $r - l > l - r$ hangátvetés történt. A HSSJ 1799. évi adatában az *f* nyilvánvalóan téves olvasat a helyes *s* helyett. – A magyarból: Gregor: StSl 15: 231; TESz. – L. még m. > kukr. *sórkolab* (és vált.) (LizV 625).

sarma, sárma 'töltött káposzta' – *sarma* (Szs, 1895: NyK 25: 302; SCS), Af: Na Št'edří večer bívala kapusta – *sárma* (Ondrus 224), *sárma* (Bcs: NSM 3: 121; Nbh: s. gy.; Borg 147), Kulpin: *Sárma* sa robila zo sviNskih mesa... (ŠtolcJ 252); – **Szárm.:** **sármový** adj. – Nbh: *sármoví* (s. gy.).

A szhv. eredetű m. *szárma* 'ua.' (1784: TESz; SzlJsz 751–2), ill. annak *szarma* (uo.) alakváltozata. Tekintettel arra, hogy a szó elsősorban az alföldi szk. településeken használatos, ezért a szóföldrajz okán a magyar eredet látszik a legvalószínűbbnek. Konyhaművészeti szakszóként sem valószínű a bolgár származtatás (l. Dvonč: SAS 5: 68; SCS), a magyar mellett ez esetben is inkább a szhv. jöhet számításba. – A magyarból: Melich: NyK 25: 302.

sarvaš 1. 'Hirsch' – *sarvaš* (Kálal; Csd: JŠ 2: 316; Me, Mi, Nó, Kd, Nh: Atlasz; SipM; Abov: JŠ 21: 99), Ps: *sarvaš*, kerí má rohe... (ŠtolcM 250); – **2.** 'nagyzarvú ökör' – *sarvaš* (LexNov 111, 115); – **3.** 'Düngerhaufen' – Malč: *sarvaš* (StSl 11: 102).

Az ősi eredetű *szarv* 'Horn' főnévnek -s képzős m. *szarvas* 1. 'Hirsch' (kn. 1395 k.: TESz); 2. 'gehörnt (Tier)' (1395 k.: uo.); 3. 'Düngerhafen in Form eines Schobers' (1808: uo.) származékszava. Címszavunk állatnévként is használatos, vö. *Sarvaš* ökörnév (DobšO 51; Kálal; GNS), Revúca, Brezno: *Sarvaš* lónév (Agrik 8: 173). Ma már jobbra csak a kelszk. nyj. déli részein és a nyelvszigeteken él. – A magyarból: Palkovič: JŠ 2: 316; Király: StSl 11: 102; SipM; Bartko: JŠ 21: 99.

saťán 'Saffian' – 1656: Tedy kupil sem dwa zwazky *Szatianu* na panszku Stranu (NádLt Okir I 632), 1657–8:... stolice, které byvají pri stole panskem svým *satianem* a na každu žišlo po jednom *satianu* (SSNM Ethn 8: 154), L. Hrádok, 1660: kdj chodilo do Bisticrze zstranj Karmažinow *Szatianow* (NádLt Okir I 663: 15b), Trenčín, 1669: *satyan* magu po osemnasty grossoch (KamLt Lymb Ser III Rsz 260 B 2280), 1726: *Satian*, a podesswy kupit možu (AM Comit. Poson. I. Rsz 33: 60), M. Kameň, 1738: *Szatyani* čtyry čerwene... (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), Zvolenská stol., 1760: Samym *Satyanem* obwynute Sedlo (AM Comit. Zoliens. Rsz 58: 11b), 1763: Metaxa: *satán*... (KamSl 516), Rožňava, 1813: za par velkeho barana, telacu a ovcu kuožam na *saťan* virobeny (SN 9: 283), Bcs, 1817: za *Satyán* a za papjer fl. 2. (MMM Céhk. 62.437.1.), szattyán, safián, *saťán* (Jancs), *saťan* (Malč: StSl 11: 102; LexNov 153), *saťán* (Nbh: s. gy; NI: Roh 352) stb.; – **Szárm.:** **saťánový** adj. – Zvolen, 1669: *Ssatianowe* čyžmy (PDS 35), Papuče *satanowe* (uo.), Zvolenská stol., 1692: Čižmy... *Satianowe* muskie Baranie (SMSS 12: 41), Kapce *Satianowe*

(uo. 42), Čachtice, 1725: Od jednej vazanice koži *satianovych* den. 5. (SN 6: 305), 1763: Metaxarius: hedbáwnjk *satanowy* (KamSl 516), Rožňava, 1813: Par *satyánove* čjerne, žlte neb červene ženske čižmi (SN 9: 287), *saťánoví* (Jancs I).

A tör. eredetű (esetleg szhv. közvetítésű) m. *szattyán* 'ua.' (1544: TESz; SzlJsz 752). A szlovákban a nemesi háztartás és viselet, s ennek kapcsán a kereskedelem és a céhek tevékenysége révén honosodott meg és terjedt el. A m. eredet mellett a hangtan szól, mivel az oszmán-török *sahtiyán* (esetleg a szhv. *sahtijan*) *ht*-je a magyarban asszimilálódott *tty*-re. Ezzel szemben a *safián* 'ua.' (SSJ) – vö. B. Bystrica, 1704: Sedlo z vankušem a taškami *saffjanovimi* (SMSS 11: 159) – közvetlen forrása a török (l. Machek²; SCS). – A magyarból: Király: StSl 11: 102. – L. még m. > szhv. *sat(i)jan* (UElSk).

saťor l. sotor

sáزالík 'Prozent' – 1899: tak nász... kostuje seczko dovena aj zo *száزالikami*... (Roszkos), zapov nyomás *szazalik* 14. 20 K... (uo.), *sáزالík* (Márkus 106), Csa, 1944: *Szazalik* (BÉ 1970: 149), Malč: *sazalik* (StSl 11: 102), *sazalek* (SipM), Nbh: *sáزالéke* plur. (s. gy.).

Az ősi eredetű *száz* 'Hundert' főnévből alkotott nyelvújítási m. *száزالék* 'Prozent' (1843: TESz). Újkeletű átvétel, Zemplén megyében és a nyelvszigeteken van meg. – A magyarból: Márkus 106; Király: StSl 11: 102; SipM. – L. még m. > kukr. *sáزالijk* (LizV 622), rom. *sazalic* (Tamás).

segedín 'a gulyásétel Szegeden készített változata' – *segedín* (SCS; SSS).

A belső keletkezésű *Szeged* (XII. szv.: FNESz) helynévnek *-i* képzős m. *szegedi* származéka és a *gulyás* 'Gulasch' alkotta *szegedi gulyás* 'ua.' – ehhez vö. *szegedi paprika*, *szegedi halászlé* stb. (ÉrtSz) – szerkezetből lefordított *segedínsky guláš* (SSS) alapján univerbizációval keletkezett *segedín*.

segiň 1. 'Arme' – Žilina, 1460:... byla šla za muž, za *Segina* szn. (Ryš 566), ... ona z mužem svým *Seginem* szn. (uo.); – *segin* vsl (Czambel; Šariš: SbŠkult 539), *segiň* (Kálal; Malč: StSl 11: 102; abov, zempl, užh: JŠ 21: 99, 108; SipM), *segiňa* (SipM), *segin* (GNS), Spiš: Od tej močky, *segin*, tak bul nacahani (SN 15: 471), ej, juhasov, *segiňov*, | ej, do taboru vžal'i (Žak 570), ej, jak tvoje oče plače, | *segeň*, ňeboračok (AntZ 177), jak tvuj frajir plače, *segiň*, ňeboračok (uo. 181); – 2. 'Kranke; krank' – Turiec: *segiň* argo (Hroz 103); – **Szárm.:** **seginka**, **seginica** fem. 'ua.' – Spiš: Telka *seginka* | ta zaš pivo shaňa (SN 15: 478), *Segiňki* dzefčetka (uo. 479), *segiňica* (SipM), *seginka* (GNS), doktor báči, beteg, *segiňka* (BallekA 34); – **segiňčok**, **segiňča**, **segiňatko** dem. – 1823: *segiňatko* (Hlas 104), *segiňatko* vsl (Czambel; Kálal; Malč: StSl 11: 102; zempl: Peřinka 500), *segeňatko* (Hab 117), **segiňšok**, **segiňšä**, **segiňše**, **segiňšetko** (GNS).

Az ismeretlen eredetű m. *szegény* 'bedauernswert, bemitleidenswert' (kn. 1195 k.: TESz) mn., ill. 'Arme(r), Bettler; bedauernswerte Person' (1372 u.: uo.) fn., melynek szóvége lehetett *-n* (uo.) is. A *segiňa* a hímnemű *segiň*-nek nőnemű alakja. A *seginka* (és vált.) talán a m. *szegényke* (1604: TESz) átvétele, s nem a szk. *-ka* képzővel keletkezett származék. A m. köznyelvi é szk. reflexióira l. 15. p. Jellegzetesen kelszk. tájszó, de itt-ott beszűrődött a kszk.-ba is. – A magyarból:

Kollár, Hlas 104; Czambel; Kálal; Fedák: SbŠkult 539; Szabó: LS 1–2: 184; Király: StSl 11: 102; Hab 117; Bartko: JŠ 21: 99; Lipták: uo. 108 stb. – L. még m. > kukr. *segiň* (és vált.) (LizV 88, 623; Dezső: NytudÉrt 128: 84), lengy. *seginica* (Wołosz: StSl 35: 299), jrut. *segiň* (Kočiš 122). – Vö. **segiňlegiň, segiňvitéz.**

segiňlegiň 'armer Kerl, armes Geschöpf' – Nitr. stol., 1835: Tu sa zegde diwná chasa z regementu twogého, | Budú mluwit *szegény legény*, škoda preškoda gehó (NZ II, 201), Prievidza, 1839: Budu mluwit: *Szegény Legény*, škoda preskoda (MTA Rui 8-rét 206/183: 143), Faral'i haviare do baňi | a višli zmurcanie | jak ket cigani, | a ja *segiň legiň* | višol som zrobeni, | že ňechcem ja isc domu ku ženi (Žak 583), a ja *segiň legiň* mušu maširovac (AntZ 247), Malč: *segiňlegiň* 'Alleingeher': Taki *segiňlegiň* – co aňi ňepije, aňi ňetancuje (StSl 11: 102).

A *szegény* 'arm' és *legény* 'Bursch, Junggeselle' alkotta m. *szegény legény* 'armer Kerl, armes Geschöpf' (ÉrtSz) szerkezet, amely régente *szegénylegény* összetételként 'gyalogos katona' (XVI. szef.: NySz II, 559), később, főként a XIX. sz. első felében 'Räuber, Straßenräuber' (ÉrtSz) jelentésben élt. Nem gyakori nyelvjárási szó a kelszk.-ban. – A magyarból: Király: StSl 11: 102. – L. még m. > lengy. régi *segen legen, segiň legiň* (Wołosz: StSl 35: 299). – Vö. **legiň, segiň, segiňvitéz.**

segiňvitéz 'egy fajta étel' – L. Hrádok, 1670: *Szegény Vétéz* Krupy Jačzmené (NádLt Okir I 289/B: 367), Hus N 1. *Szegény Vétéz* Krupy Jačzmené (uo. 377), z krupicze Halussy *Szegény Vétéz...* (uo. 380).

A *szegény* 'arm' és *vitéz* 'Soldat, Krieger, Held' alkotta m. *szegényvitéz* 'bundás kenyér' (ÉrtSz) összetétel. A magyar kifejezést csak CzF óta ismerjük (keletkezésének magyarázataát l. Mikessy: MNy 62: 96), így különösen becsesek a szlovák adatok, melyek alapján kétségtelen, hogy ez a magyar ételnév már két évszázaddal korábban létezett. A szlovákban alkalmi kölcsönzésnek látszik, de az is feltehető, hogy a nemesi háztartásokban el volt terjedve. – Vö. **segiň, vitéz.**

sej(k)a, sej(k)o, séka 'szürke színű szarvasmarha, ló' – L. Hrádok, 1663: Kdy Konia stadneho *Szeka*, od prewacal až do Rožemberku (NádLt Okir I 663: 22b), M. Kameň, 1734: *Szega* lónév (BalLt Kékkői urad. 31. cs.), Nye, 1763: Janowj *Sejka* tretjačka galowica (TestNye 61), 1799: *Széka* tehénnév (SipM), 1907: Krava szabehala *szejka* (Roszkos), Nbh, 1926:... za *Szajku* (Chov 237), Zámuto, 1972: /: Štiri volki *sejki*, | ej, s čarnima rožkami:/ (Demo 368), Snina: *Sejka* tehénnév (Agrik 8: 172), Revúca: *Sejo* lónév (uo. 173), NI: *Sejka* lónév (uo. 175), *Sejo* ökörnév (GNS); – **Szärm.: sejkul'a, sejkul'ka** dem. 'szürke szőrű tehén' – 1732: otelila sa *segkula* (GörgLt Oeconom. Buch 14b), 1734: otelila sa *segkula* (uo. 23b), 1740: otelila sa *segkulka* (uo. 69), Hrhov pri Rožnave, 1741:... otelila sa *Sejkulka*... (KrajčS 156); – **sejkavý, sejkastý, sékavý** adj. 'blond, weißgelb, hellfarbig' – Bán. n. Bebravou, 1663: Rossia *szaykawa* (SAV), Trenč. Turná, 1713: voly *sajkavé* uhorské so širokými rohami (PodL 59), 1718: rožný statok turniansky, všetko pekny *sejkavy* (uo.), *sejkasti* (Czambel; Malč: StSl 11: 102; SipM), *sejkastý* vsl (Kálal), *sékavi* (Márkus 106; GregPsz 267; Kc, Kk: s. gy.), *sejkavi* (Tk: s. gy.; ČNS).

A valószínűleg ősi *sző* 'blond, weißlich, fahl, kalb (Haar)' szónak m. *szőke* 'ua.' (hn. 1181?, 1198?, szn. 1211, kn. 1349: TESz; EWU) származékszava, ill. annak *szőjke, szőjke* (1594: OklSz) alakváltozata. A magyar szarvasmarhatenyésztés révén került át északi szomszédaink nyelvébe (erre l. Gregor: NyK 68: 410–1), mégpedig melléknévi és főnévi funkcióban egyaránt (l. 10.5., 36. p.). A m. köznyelvi *ő*, nyj.-i *őj* szk. reflexióira l. 17. p. A *sajkavý* alakváltozat első szótagjában levő *a* valószínűleg $e - a > a - a$ asszimiláció eredménye. A *seja, sejo* téves dekompozícióval keletkezett a népnyelvben, talán az olyan kifejezések analógiájára is, mint pl. a *belo - belko, peja - pejko* stb. – A magyarból: Czambel; Kniezsa: Ethn 45: 70; Király: StSl 11: 102; Gregor: HungSl 1983: 69; SipM stb. – L. még m. > morva *sejka* (és vált.) (Sulán 347–8; Machek²), szhv. *seke* (UElSk), jrut. *sejkasti* (Udv 57).

sekereš, sekeráš 'Fuhrmann' – Vrbové, 1545: ze jest przissel ke mne Matey *Sekeres* szn. (Varsík 294), ze by vasse mi[los]t raczila Mathia *Sekeresse...* v pokoji propustyti... szn. (uo.); – M. Kameň, 1744: It[em] *Sekeressom* podlužanskim ktery gissli z Excelentiu dal som bicz nowy (BaLlT Kékkői urad. 34. cs.), N. Lupča, 1758:... vedle dispozície Sl. Vidieka má naše mesto spolu i s urbarialisty *Sekerašov* deset vystavit' (SN 6: 573), *sekeráš* calo, plaustrarius militaris... (Bern), Myjava, 1961: Ej, už sú *sekeráši*, | ej, už sú *sekeráši* | za malím Dunajkom, | za malím Dunajkom (Demo 72).

A vitatott (ugor?, iráni?) eredetű *szekér* 'Wagen, Fuhrwerk' főnévnek -s képzős m. *szekeres* 'Fuhrmann' (kn. 1395 k.: TESz; EWU) származéka. Az -*áš* változat analógiás módosulás eredménye a régi és népnyelvi *sekeráš* 'fejszés, baltás ember; favágó' nyomán – erre vö. Brezava, 1697: *Sekerassom* Rownanskim... praczugiczim na gedlo stroweno... (EstLt Rep 28 Fasc J Nr 49), 1763: Securiger... *Sekeráss* (KamSl 782), *sekeráš* (Kálal) stb. Az -*áš* képző használatára l. 48.5. p. Nemcsak katonai szakszóként lett honos a szlovákban, amint ezt Hauptová (Slavia 28: 523) Bernolák adata alapján véli, hanem a jobbágyi szolgáltatások révén is. A jobbágyok ui. – egyebek mellett – fuvarozással is kötelesek voltak szolgálni a földesúrnak. Természetesen a katonai célokra igénybe vett fuvaros szintén *szekeres* volt. Érdekes módon a m. *szekér* alapszó átvétele nem igazolható, mégis a segítségével és a szk. -*nik* képzővel keletkezett a *sekerník* 'Fuhrmann', vö. Jelšava, 1558: *Zekernyk* (Ila II, 462), 1598: *Zekerník* (uo.) – latinul ugyanezen személyek neve *carpentarius*, vö. 1573: *Carpentarius* (uo.). Kihalt szó. – A magyarból még: Schubert 600. – L. még m. > kukr. *sékereš* (LizV 623), rom. *sechirăș* (Tamás), szhv. *sekeruš* (UElSk); l. még Schubert 599–60. – Vö. **sekérmešter**.

sekérmešter 'Wagenmeister?'; 'Fuhrmann?' – Zborov, 1698: prisli do Zborova birosy, jedenasce y dva *seke_mesztrove* (PDS 52).

A *szekér* 'Wagen' és *mester* 'Meister' alkotta m. *szekérmester* 'Wagenmeister' (XVII. sz.: NySz II, 792) összetétel. Jelentése azonos lehet a magyarral, de lehet 'Fuhrmann' is. Talán alkalmi kölcsönzés, ez azonban korántsem bizonyos. – A magyarból: Horváth: PDS 361. – Vö. **mešter, sekereš**.

sénaš 'szénapajta; a pajta egy része' – Vúl'kovo: *sénaš* (LexNov 125), *senáš* (uo.).

A szláv (valószínűleg szk.) eredetű *széna* 'Heu' (1055: TESz) főnévnek -s képzős m. *szénás* 'zum Heu gehörig; Heu habend; Heu-' (szn. 1354: OklSz; 1. még NySz III, 172) származéka. Nógrád megyei tájszó.

senesház 'fűtőhelyiség, fűtőkamra; fűtött helyiség' – 1610: Tamže w *seneshazy* stuol malowany (PDS 67), w/*zeneshazy* postel biela (uo. 68), Likava, 1627: Wstupugicze... do *Seneshazu* maliczkeho (BatthLt Rsz 59 Lad 25 Fasc 28: 7), do Wetssihó *Seneshazu* yduczj (uo. 8), Tamže w*seneshazu* zapravena komora (uo.), Lietava, 1646: W PANIEG *Seneshazu*... (BatthLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), P. Bystrica, 1654: prez ten Rekesstiss do *Szeneshazu*... wtomze *Szenyeshazu* okno... (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), L. Hrádok, 1659:... do *seneshazu* dwere zelene blechom... (NádLt Okir I 620), 1685: Prez Foluš gako gde, w Hornim Zamku do *Senyeshazu* (uo. Okir I 829: 107b), L. Hrádok, 1702: W pitwore Komin Kameny na *Seneshazu* (uo. Okir I 620: 155); – **Szárm.:** **senesházový** adj. – Likava, 1627: w kochu *Seneshazowem* želena No 2 (BatthLt Rsz 59 Lad 25 Fasc 28: 8).

A valószínűleg ősi eredetű *szén* 'Holzkohle; Glut; Feuer' főnévnek -s képzős m. *szenes* (1453 ?, 1554: EWU) származéka és az ősi eredetű *ház* 'Haus; Zimmer' (TESz) alkotta *szenesház* 'mit einem Herde versehenes Schlafzimmer' (1584: OklSz); 'fűtőhelyiség, fűtőkamra' (MNy 67: 466) összetétel. A kastélyok és nemesi udvarházak jellegzetessége volt, hogy a szobákat rendszerint egy arra a célra épített külön helyiségből fűtötték. Ez volt a *szenesház* (l. Gregor: MNy 67: 464–6), mely jelentésbővüléssel magára a fűtött helyiségre is vonatkozott. Ez úton került át a szlovákba is. Az *á* minden bizonnyal a szlovákban is megőrződött, de a régi írásmódban ez nem jelentkezik. – A magyarból: Gregor: MNy 67: 465; Horváth: PDS 363 – tévesen 'zeneszalon' értelmezésben.

senkín(ek) 'Kohlenstoffdisulfid' – Brestovany: *senkín* (JŠ 9: 230), *senkínek* (GregPsz 267); – **Szárm.:** **senkínovat'** 'szénkéneggel permetez' – Brestovany: *senkínuvat* (JŠ 9: 230); – **senkínovanie** 'szénkénegezés' – *senkínovanie* (SN 15: 540).

A m. nyelvújítási *szénkéneg* 'ua.' (NyÚSzI, 303). A szőlészettel kapcsolatosan, közelebbről a filoxéra elleni védekezés fontos eszközeként került be a szlovákba. A m. é szk. reflexiójára l. 15. p. A *senkín* úgy keletkezett, hogy a szk. nyelvérzék az *-ek* (< *-eg*) szóvéget deminutív képzőként kezelve elhagyta (l. 47.3. p.). Nižnanský (JŠ 9: 230) bizonytalan eredetűnek tartja. – A magyarból: GregPsz 267.

serdík 1. 'aludtej' – *serdik* (Bern), *serdyk* (Mič; Kálal), Ös: *serd'ik* – kislé mléko, s kerého sa už smetánjka zebrała (ŠtolcM 120), Bny: Na oko *serd'ik* dávali do šatečki (NSM 6: 141), Jd: Keho nepohlo, *serd'ik* (uo.), jstrsl: *serd'ik*, okr. Galanta: *serdék* (ASJ IV/2: 188); – **2.** 'savó' – *serdik* (Bern), *serdyk* (Mič; Kálal), Or: *serdig* (ALKSM 103. térkép); – **3.** 'a leghitványabb zsendice, ill. a közönséges zsendice gúnyos megnevezése' – *serdeka* (Podk 317).

A belső keletkezésű m. *szerdék* 'Dickmilch, geronnene Milch' (1395 k.: TESz; további jelentéseit is l. uo. és MTsz) származékszó. A 3. jelentés a szlovákban keletkezett az első kettő alapján. A m. köznyelvi é szk. reflexiójára l. **15.** p. A *serdeka* alakváltozat szóvégi *-a* hangja analógiás fejlemény, vö. *kyška, kyša, psiarka, žinčica* stb. (erre l. **44.** p.). Elsősorban a középszlovák nyelvterület délebbi részein és a magyarországi szk. nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: ASJ IV/2: 188.

serel'ov 'Monteur' – Malč: *serel'ou* (StSl 11: 102), *serel'o^u* (SipM), Nbh: *serel'ó* (s. gy.); – **Szärm.: serel'ovat' 1.** 'montieren' – *serel'ovac* (SipM), Nbh: *serel'ó serel'uje* (s. gy.); – **2.** 'ausrüsten (beim Militär)' – *serel'ovac* (SipM); – **zoserel'ovat'** 'leszerel (a katona)' – Nbh: *vojak zoserel'uje* (s. gy.).

A nyelvújítási *szere* l. 'ausrüsten' (1807: TESz); 2. 'desarmieren, abwehren, abrüsten' (1852: uo.); 3. 'aufmontieren, abmontieren' (1880: uo.; további jelentéseit is l. uo.) igének *szere*lő (nyj.-i *szere*lőü) melléknévi igeneve (1873: uo.), mely főnevesült (1885: uo.) és 'Monteur' jelentésben mindennapos lett (l. ÉrtSz). A szk. szóvég alakulására l. **17.** p. A *serel'ovat'* keletkezésére nyilván erősen hatott a m. *szere*l ige, sőt valószínű, hogy annak az átvétele. – A magyarból: Király: StSl 11: 102; SipM.

serenča 'Glück' – Šariš, 1834: Šablička ne moga, ale čisarowa, | Kedz še s nu wyrubam to *serenča* moga (NZ I, 364), *serenča* (Czambel; Kálal; SipM), *serenča* (Buffa 212; Malč: StSl: 11: 102).

A déli szláv eredetű m. *szerencse* l. 'Schicksal, Zufall' (1372 u.: TESz); 2. 'Glück' (1450 k.: uo.). A szóvégi m. *-e* helyére alaktani analógiával *-a* került (l. **40.2.** p.). Jellegzetesen kelszk. tájszó. – A magyarból: Czambel; Kálal; Pauliny: NS II, 632; Király: StSl 11: 102; SipM. – A keletszlovák nyelvjárásból idézhető a **serenčlivý** 'glücklich' származék is, vö. *serenčlivy* vsl (Kálal), Malč: *serenčlivi* (StSl 11: 102). Keletkezésében nyilván közrejátszott a m. *szerencsés* 'ua.' (1517: TESz) képződmény, amely a magyarországi szlovákok körében változtatás nélkül is fölbukkan, vö. Vsz: je velice *serenčěš*, narod'il sa burokba (StSl 13: 28). Az *l* szervetlen járulékhang (erre l. **32.2.** p.). – L. még m. > kukr. *serenča* (és vált.), *serenčivlivyj* (LizV 88, 624; Dezső: NytudÉrt 128: 84), jrut. *serenča*, *serenča* (Udv 57).

sersám 1. 'Pferdegesshirr' – A rengeteg adatból csak válogatást adok: 1601:... *szerszam* krasny na koni 6 (TelLt 1601), Orava, 1603: gedneho naglepšeho kone y ze všeckym *sersamom*... (SL 1: 227), Likava, 1627: poprawal rozlične wecj *ksersamu* na kone (BatthLt Lad 25 Fasc 28), Lietava, 1654: *Sersam* na konye (uo. Lad 27 Fasc 7), Zvolen, 1669: Na nemecky czeli *sersam* na gedneho kona (PDS 40), Uhersky *sersam* y s/kantarom (uo.), Čajkov, 1715: Dwa kone ze wsseckim *Szerszámom* (SzTFTK 1965: 138), Zvolen, 1760: ztlczeného Remena na gedního kona wsseczek *Sersan*... (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 11), Szs, 1765: 2. Koboli z kočom a *beršamom* (SzsIr V. 201. a. 11.), 1775 k.: Lóra való *szerszam*, Na kona *Sersam* (StSl 3: 101), Nye, 1792:... *wšeczek serszam* konský (TestNye 193), I gá moknem *wšeczek sám*, | I a kon mog *sersám* (NZ I, 168),

sersám, sersán (Kálal), konskí *sersám* (LexNov 137), *sersán* (Ripka 277), *sersám* (*sersam, sersán, sersan, serson*) (SSNU), *sersám* dial. (Tim, J. Král: SSJ), *sersám, sersan* hovor. zastar. (SCS) stb.; – 2. 'Gewürz' – Korlátka, 1638: kupil sem *sersam* do napravowany zaludkow (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Myjava, 1676: pritom Riby Čziky ma dat warit, a knim dostatečny *Sersam* dat... (AM Nyitra megye Lad A Nr 18: 538b), Holič, 1723: pritom ribi Cziki ma dat warit a k nim dostatečni *sersam* dat (SL 4: 136); – 3. 'Waffe' – Zvolen, 1620: kussa stara N° 1 | Czosi kuly a *sersamu* ohniweho (NRA Fasc 1702 Nr 27); – 4. 'Gerät, Werkzeug; Mittel' – Szs, 1767: Sáláss, Koč, y *Sersám* (SzsIr V. 201. a. 9: 3), okr. Prešov, 1784:... v blatoch, suchu a v deždu o svojim kelčiku... a *sersamom*... domu se pospichat musime (ListyP 231), Nye, 1792: Pluhy dwa se všjm *serszamom* (TestNye 173), Šariš, 1821: y Statku y *Szerszamu* dupatranya [!] bude mac (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1830: *Sersam* Gazdowsky (uo.), *sersan* (Czambel; vsl: Kálal; Šariš: SbŠkult 535; Buffa; Žak 655; GNS), *serzam* (Garaj), Bcs: *sersán* (s. gy.), *sersam* (Malč: StSl 11: 102; SipM), *sersám* (Kálal; GregPsz; LexNov 165; GNS; Nl: Roh 161, 353; SSJ) stb.; – **Szárm.: sersámoška** 'szerszámos kamra' (Bcs: NSM 6: 187, 221) stb.

A *szer* '(An)ordnung; Weise; Reihe; Gerät; usw.' és *szám* 'Zahl' alkotta m. *szerszám* 1. 'Gerät, Werkzeug, Mittel' (1372 u. ?, 1456: TESz; EWU); 2. 'Pferdegeschirr' (1538 ?, 1540: uo.); 3. 'Zubehör; Gerätschaft, Zeug' (XVI. szk.: uo.); 4. 'Heilmittel' (1565: uo.); 5. 'Begattungsorgan' (1565: uo.); 6. 'Gewürz' (1585: uo.); 7. 'Waffe' (1585 ?, 1591: uo.; további jelentéseit is l. uo.). A ritkán fölbukkanó 3. jelentés a m. *tűzes szerszám* 'egy fajta fegyver' (1622: NRA Fasc 1009 Nr 26; l. még NySz III, 65) részfordítása. Az adatok arra mutatnak, hogy címszavunk a lótenyésztéshez, ill. a lovassághoz kötődően az 1. jelentésben lett honossá. – A magyarból: CzambSl 138; Kálal; Fedák: SbŠkult 535; Király: StSl 11: 102; Hauptová: Slavia 28: 527; Horváth: ListyP 231; Pauliny: NS II, 632; Krištof: SzTFTK 1965: 138; Gregor: NyDt 177; SCS stb. stb. – L. még m. > kukr. *sersám(a)* (LizV 624; Dezső: NytudÉrt 128: 84), or. *sersam* (Hollós), rom. *sarsám* (Tamás), szhv. *sersam, sersan* (UElSk), jrut. *sersam, sersan* (Kočiš 122; UdV 57). – A 2. jelentéshez vö. **fisersam**.

serzovat' (si) 'erwerben, verschaffen' – Štítník, 1610: ktery/by palenku pro mesky osov *serzowaly* (StanD III², 258), Košice, 1732: Biressa *serzug*... (MárLt 14. cs. Fasc 27 Nr 74), Hrabušice, 1743: statek pak, kteri na predaj *serzowal*... (SzkMv 195), 1758: tzos mi... *serzowal* (KNyNyE 265), Olšavica, 1772: Passu... na suseckich sy *serzugu* (UdvUrb 152), 1823: *serzowat* (Hlas 105), 1832: Ja sebe už teľo *serzowal*, co mi treba (ChalD 135), 1886: azdag... domčok sy *serzugem* (Šenk 32), *ser(e)zovat'/c* (SipB 294), Bcs: Dubovie kvóre... aj tie tan *serzowal'i* (HVB 156), *serzovac* (GNS), Nbh: *serzovat'* (s. gy.); – **Szárm.: zoserzovat'** 'ua.' – Malč: *zoserzovac* (StSl 11: 106).

Az ősi eredetű *szer* névszónak gazdag tartalmú m. *szerez* 'erwerben, verschaffen' (1416 u.: TESz; korábbi előfordulásait és egyéb jelentéseit is l. uo.) származékszava. Gömör megyei és kelszk. nyelvjárási szó. A m. *beszerez* 'ua.'

újabb, helyi átvételére l. Bcs: *abi zme beserzovaľi* (Hanko 174). – A magyarból: Kollár: Hlas 105; SipB 294; StanD III², 258. 16. jegyzet; Király: StSl 11: 106; Udvari 435. – L. még m. > kukr. *ser(e)zováti* (LizV 623; Dezső: NytudÉrt 128: 84), rom. *serzuí* (Tamás), jrut. *serzovac* (Kočiš 122).

sihot', sigot' 1. 'sziget; növényzet rajta' – 1560: ... zavedli | do jednej *sigotě* (Brtň 72; l. még NZ I, 49; Ant¹ 224; Ant² 208), Trenč. stol., 1562: strany *Sygety* a gynych zemy oracych (NRA Fasc 404 Nr 24: 2), aby kdy... vzywaly teg *Sygotj* a neb toho Pole (uo.), Žilina, 1586: w *syhoti* pod /Dubnom (SR 39: 88), Trenčín, 1598: nas wedly do *sygoty*, atam nam vkazowaly gednu dolynku (NRA Fasc 404 Nr 55), Trenčín, 1613:... obywatele zahrady a kapustnicze y luky gmely tu, kde ge wčzył *sygot* posadla pod zamkom trencžanskym (SR 39: 88), Trenč. Teplá, 1634: w/tych lukach a *sygoty* (SlSlov 12: 16), ta *sygot* wssetka (uo.), Liptov, 1644:... *sihoty* nam wirubali (SR 39: 88), Sklabiňa, 1659: Pri ktorejšto luce jest *sihot* vrbova (Urb II, 487), Laclová, 1722: pusstame... urecžiti trawnik, *sigot* tak recženi, do zalohu (SR 39: 89), Jaklovce, 1740: Dzetrichova *sihotz* (uo.), 1759–60: *Sygot'* tato, aneb... wostrow (OSzK Quart Slav 37: 39), 1788: *siget* ~ ostrov (Korab 58), 1791: ostrow, *sigot'*, insula (BernE 117), *syget'*, bess. *syhot'* sl. (Palk), *sihot'* (Jancs I; Kálal; SSJ), *sigot'* (Mič; GregPsz; Ripka 51); XIX. sz.: Tá Suránska *sigota* | Z Nitru sa zavíra (Csanda 203), 1922: Tá šuránská *sigota* (Ethn 33: 18), Malč: *siget* (StSl 11: 102); – **2.** átv. 'magány' – *sihot'* (Kálal; Hv I, 1184); – **3.** 'gödör a mezőn' – *sigot* (Kálal); – **Szárm.:** **sihôtka, sigotka** dem. – Udica, 1578: byl posiel *sygoczke* tak reczeneg... (EstLt Rep 31 Fasc L Nr 379: 7), Trenčín, 1613:... na/tom mystye pod zamkom, kde wčžyle *sygotka* posadla (SR 39: 88), Bystrička, 1730: za žleby koncom wedle pyly horneg suca *syhotka* (uo. 89), XVIII. szv.: mezi wodamy Negaka *Sygotka* (Gub 8: kézírásos bejegyzés), *sihotka* (Jancs II), *sihôtka* (SSJ); – **polsihot', polsigot'** 'főlsziget' – 1666:... ktore byly na zemy wzdaleneg od more, sigotich, *pulsigotich* (HSSJ), 1760 *polsygot* Portland rečena; *polsygot* welika (uo.), 1791: pólostrow, *pólsigot'*... (BernE 117); – **osihotit', osihot'ovat'** 'elszigetel' – *osihotit'* (Czambel; Hv II, 169; SSJ), *osihocovat'* (Tvrďý), *osihotovat'* (Kálal), *osihot'ovat'* (SSJ); további képződményeit l. Jancs; Hv; Kálal; SSJ.

A valószínűleg ősi eredetű m. *szeg*, régi *szög* 'Ecke, Winkel, Vorsprung; Dorfteil, Landteil; Insel' főnévnek *-t* képzős magyar *sziget* 'Insel' (1055: TESz) származékszava. Ezt az etimont nem minden kutató fogadja el. A mai köz- és irodalmi nyelvben általános *sihot'* egyesek szerint egy ősi szláv **syg-* (~ **sig-*) 'nedves, vizes' tő *-otb* képzős **sygotb* származékszavának a folytatása. A m. *sziget* pedig ószlovák eredetű jövevényszó, melynek a visszavétele a szk. *sigot'* alakváltozat (l. V. Gregor: SR 39: 89; Š. Ondruš: SR 49: 321–8). Csakhogy ez a levezetés nem veszi figyelembe a magyar hangtörténetet. A magyarban ugyanis nyoma sincs egy várható **szigoty* ~ **szigety* (< *-t'* < *-tb*) alaknak, s mivel *ty* > *t* depalatalizáció sincs (l. BBB 142), a szlovák származtatás esetén a következetesen jelen levő *-t* megmagyarázhatatlan. A szk. népnyelvben ellenben a szóvégi *-t* > *-t'* változás nem szokatlan. Különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy

a m. *e* helyén levő szk. *o* az *-ot'* végű szavak (*holot'*, *mokrot'*) analógiájának (is) köszönhető. Az tehát a valószínűbb, hogy a *sihot'* a m. *sziget*-nek a *g* > *h* változás lezajlása előtti (XII. sz.) átvétele, míg a *sigot'* a későbbi századokban honosodott meg. A ritka *sigota* alakváltozatban szóvégi *-a* morféma található, amely a népnyelvben gyakran járul az idegen eredetű szavakhoz (l. 44. p.). – A magyarból: CzambSI 127; uő.: SR 5: 114; StanL 112; StanD I¹, 464; I², 503; I³, 562; Machek¹; Király: StSI 11: 102; Habovštiaková: StSI 25: 173; KrajčP 201 stb. stb. – L. még m. > morva *sihot'* (Sulán: StSI 3: 297; Sulán 351–5), szhv. *Siget*, *Seget* hn. (UEISk).

sikeš 'szikes föld' – 1848: szik, *sikeš* (Jancs), Szs, 1895: *sejkeš* (NyK 25: 302), ... z brehu je nadol volačo, že je zem lebo *sékeš* χit'eni... (Dudok 200), *sejkeš* (ČNS); – **Szárm.:** **sikešistý** adj. – székes..., *sikešistí* (Jancs), *szék-föld*, *sikešistá* zem (uo.), Bcs: *sékešista* zem (ČK 1942: 41), Ks: *sikešistá* zem (HungSI 1983: 69), tam je aj pôda nevhodná pre ovocinárstvo, *sejkešistá* (Borg 16).

A bizonytalan (talán ősi) eredetű m. *szik* (alakv. *szék*) 1. 'Sumpf, Morast' (1055: EWU); 2. 'natronhaltiger Boden' (1067 k.: uo.); 3. 'Natronsalz' (1560 k.: uo.) főnévnek *-s* képzős m. *szikés* 'natronreich, sodahaltig' (hn. 1313, kn. 1565: TESz) származékszava, ill. annak *székes*, *sejkes* alakváltozatai. Mivel szikes talaj elsősorban az Alföldön található, ezért annak magyar megnevezése az ott megtelepült szlovák lakosság szókincsének is jellemző szava lett. – A magyarból: Melich: NyK 25: 302; Gregor: HungSI 1983: 69. – L. még m. > rom. *síchi* (Tamás), jrut. *sejkoviti* (Udv 57). – Vö. **sikšov**.

sikšov 'Soda, Natriumkarbonat' – 1848: *szék-só*, *šiksó*, *sóda* (Jancs), 1866: *zo zemi úrodnej čierným homokm a sékišom* premiessanej (HaanP² 39), Szs, 1895: *sikšov*, gyakoribb: *šikšov* (NyK 25: 302).

A *szik* (alakv. *szék*) 'Soda, Natriumkarbonat' és *só* 'Salz' alkotta m. *szikso* 'Soda, Natriumkarbonat' (Ball; ÉrtSz) összetétel, ill. annak népnyelvi *széksó* (Jancs; MTsz: *szik* a.) alakváltozata. Haan adata pedig bizonyára egy eddig ki nem mutatott m. *széksó* változat átvétele. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. A *šikšov*-ban *s* – *š* > *š* – *š* távolsági asszimiláció történt (l. 29.2.2. p.), a *šiksó*-ban az *s* talán nyomdahiba az *š* helyén, de gondolhatunk esetleg *s* – *š* > *š* – *s* metatézisre (l. 33.2. p.) is. Az alföldi szlovák települések szókincsének az eleme. – A magyarból: Melich: NyK 25: 302. – L. még m. > lengy. *szekso* (Wołosz: StSI 35: 306). – Vö. **sikeš**.

Sikul, Sikel 'Sekler, Szekler' – 1629: Szekelyek | *Sykel*, Seckel (Dict 447–8), 1759–60: W *Sykulyckeg*. receneg od *sykhela* čo znamena misto Stolycy (OSzK Quart Slav 37: 99), Székely, *Sikul'* (LP II), *székely*, *Sikul* (Hv II), Bujari *Sikuli* (TekP 44); **Szárm.:** **Sikelsko** 'Székelyföld; székelység' – 1629: Szekelség, | *Sykulsko*, Seckelland (Dict 447–8), 1641: Szekelség, | *Sykelsko*, Seckelland (Dict² 467–8); – **Sikulstvo** 'székelység' (Hv II, 786); – **sikulský, sikulický** adj. – 1759–60: W *Sykulyckeg*. receneg... (OSzK Quart Slav 37: 99), *dely se pak na Sedmohradsku: Uhersku. Saxonsku, à Sykulicku* (uo. 98b), *székelygulyás, sikulský guláš* (Hv II), *sikulský guláš* (SSJ).

Az ismeretlen eredetű m. *székely* (rég. *szikül*, *szekül*) 1. 'Sekler, Szekler' (1131: EWU); 2. 'Wächter, Grenzer' (1573: TESz). Helynévként jóval korábban előfordul a szlovákban is, vö. 1504: *Zekula*, *Sekula* 'Székelyfalva' (VSOS III, 117; FNESz II, 542), 1532: *Secule* 'ua.' (VSOS). Ehhez l. még: Ostriež, 1668: w dedyne *Sekulach* w panstwy wysse stogy (NádLt Okir I 434). Melléknévként: **sekulský** 'székelyfalvi', vö. Ostriež, 1661: Pocziwe prawo preslissewsse spriseznich hagnich *sekulskich* (uo.), 1669: wten čas ay nyny fogta *sekulského* smel gest spoleczne y z ženu swu ubit (uo.). A falu a nevét az odatelepült határvédő székelyektől kapta (l. VSOS; FNESz). A *Sikul*, *Sekul* forrása a régi m. *szikül*, *szekül* alakváltozat, s ez korábbi meghonosodásra mutat (a m. *ü* szk. reflexiójára l. 19. p.), míg a *Sikel* a *székely* átvétele (a m. köznyelvi *é* szk. megfeleléseire l. 15. p.). Az 1759–60. évi *sykhel* a m. *székhely*-hez kapcsolódó népetimológia. A *sikulský guláš* ételnév a m. *székelygulyás* 'Gulasch mit Sauerkraut' (1896: TESz) újabb keletű részfordítása. – A magyarból: Kniezsa: SZIEmlK II, 375; Schubert 599. – L. még m. > cseh *Sikul* (Jg), lengy. *sekiel* (Halász: Nyr 17: 498; Wołosz: StSl 35: 299–300), rom. *săcuî* (Tamás), or. *sekej* (Hollós), jrut. *sekel' guláš* (Udv 57), bolg. *sekula* (Décsy 24); l. még Schubert 598–9.

silka, plur. **silky** 'egy fajta edény' – Zemplín: *silky* pt. (SN 19: 378, 380), *silka* (Malč: StSl 11: 102; SipM).

Az ismeretlen eredetű m. *szilke* 'irdener Topf (haupsächlich zum Essenholen)' (1570: EWU). A szóvégi *-a* morfológiai kényszerből alaktani analógiával került a m. *-e* helyére (l. 40.2. p.). Zemplén megyei nyj.-i szó. – A magyarból: Király: StSl 11: 102; SipM. – L. még m. > jrut. *silka* (Udv 57).

silváš 'a szőlődülő végénél telepített gyümölcsös' – Hont, XIX. szef.: ve viňicách, v sadoch, v *silvášoch* (SMSS 11: 43), do viňici a *silvášov* (uo. 47), ve viňicách a v *silvášoch* (uo.), Tak rečené *silváše* (uo.), okr. Nitra, Levice, Galanta: *silváš* (Kah 38, 117), Trnava, Hlohovec (okolie): *sliváz* (SR 47: 338), Dvorníky: tomu sa hovorilo *sliváš*, tu bów aj hajloch (uo.), Pk: *sliváš* (s. gy.).

A szláv eredetű *szilva* 'Pflaume, Zwetschge' főnévnek *-s* képzős m. *szilvás* 'Pflaumengarten' (hn. 1177: EWU); 'bárminemű gyümölcsfával beültetett szőlőalj' (MTsz) származékszava. A magyar kifejezés a szlovákba ez utóbbi jelentésben került át, ahol azután egyes vidékeken a szlovákban általános *sliva* hatására *sliváš*-ra módosult. A nyugat- és középszlovák nyelvterület délebbi részeiről ismert tájszó. – Vö. **silvát**.

silvát 'szilvalőre, szilvacefre' – Gemer: *silvát* (Gemer 4: 65).

A szláv eredetű m. *szilva* 1. 'Pflaume' (hn. 1177: EWU); 2. Pflaumenschnaps' (1830: uo.) főnévnek szing. akkuz. *szilvát* alakja, amely a *szilvát szed*, *szilvát árul*, *szilvát főz*, *szilvát eszik* típusú szerkezetek *szilvát* tagjából önállósult a szlovák fülekben (l. 35. p.). Gömör megyei tájszó. – Vö. **silváš**.

sinház 'Theater' – Bh: do *sinházu* já neid'em (ŠtolcM 101), *sinház/s* (GregPsz 268), Tk és környéke: Tedy nebov ani mozi ani *sinház* (BÉ 1971: 233), *sinház* (SipM).

A *szín* 'színház, színpad' és *ház* 'Haus' alkotta m. nyelvújítási *színház* 1. 'Schauspielhaus' (1830: TESz); 2. 'Theater' (1831?, 1834: uo.) összetétel. Újkeletű átvétel a Zemplén megyei és magyarországi szlovákok szóhasználatában. – A magyarból: GregPsz 162; SipM.

sipka 'Zigarettenspitze' – Nbh, 1925: 2 kusi krátke Szivari. 1. *Sipka* (Chov 191), *sipka* (SipM; GNS; Nbh: s. gy.).

A *szív* (alakv. *szip*, *szíp*) 'saugen; rauchen', *szippant*, *szipog*, *szipákol* szócsaládhoz kötődő belső keletkezésű m. *szipka* 1. 'Saugrohr' (1792: TESz); 2. 'Flötenpfeife; Vogelpfeife' (1792: uo.); 3. 'Mundstück' (1838: uo.); 4. 'Zigarettenspitze' (1867 ?, 1896: uo.) származékszó. Gömör és Zemplén megyében, valamint az alföldi szk. nyelvszigeteken él. – A magyarból: SipM; Gregor: StSlSav 1994: 13–4. – Vö. **sivar**.

sirka, **sirko** 'szürke ló, szürke szarvasmarha' – 1848: almás-szürke..., (kuoň) *sirko* (Jancs), *sirka vsl* (Kálal *sivka* a.; Malč: StSl 11: 102; SipM; Tk: BÉ 1971: 469), *sirko* (GregPsz; Roh 161), Pk: Prvi d'en sa védel na *sirkovi* (LamiR 56), Nl: *sirka* je biela s čiernima fl'akma (Roh 161); – **Szárm.:** **sirkavý**, **sirkový** adj. 'grau' – Bcs, 1894: Keď son isou z vojne, | na *sirkovon* koni (SSpevy II, 466), Pi: prišou... na *sirkavon* koňi (Ondrus 291), *sirkavi* (SipB), *sirkavi* (GregPsz; Kc, Kk, Vsz: s. gy; ČNS), Nbh: [pes] takí tmaví – *sirkaví* bou (NSM 4: 254); – **tmavosirkavý** 'sötétszürke' – 1848: sötét-szürke, *tmavosirkoví* (Jancs); – **sirkaviet'** 'öszül, deresedik' – deresedik, beljet'; šed'ivjet', *sirkavjet'* (Jancs).

A fgr. eredetű *szür* 'grau' szónak m. *-ke* képzős *szürke* 'grau' (szn. 1273 k., kn. 1460 k.: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.) mn., ill. 'Grauschimmel' (1792: uo.) fn. A magyar–szlovák etnikai határvonal mentén, főként azonban a nyelvszigeteken mindkét szófajban honos lett (erre l. **10.5.**; **36.** p.). A m. ü szk. reflexiójára l. **19.** p. – A *sirkový* 'sárga' (l. SN 18: 133) talán a tisztázatlan eredetű szk. *sirka* 'kén' (Machek²; SSJ) származéka. Ugyanakkor vö. L. Ján, 1683: *Sirkoveg* barvi Motrinčekj 2 (NádLt Okir I 289/B: 613b), ahol a *sirkový* jelentése nem egyértelmű, ezért a hovatarozása nem dönthető el. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 498; Kálal; SipB; Király: StSl 11: 102; Gregor: NyK 68: 411 stb. – L. még m. > szhv. *sur*, *surkast* (UElSk), jrut. *sirkasti* (Udv 58).

sirma, **sírom**, **síroň** 'díszítésre használt finom (zöld színű) irha' – Zvolen, 1669: dva byče, gednu ljaczu, *ssyrmom* wyssywane (PDS 39), Radvaň, 1702: Podchwostina s/tlčeniho remena *sironom*... Kantar s/tlčeniho remena *sironom* ssiti... (SAV), Skalica, 1703: Bűrés ham, Parasztham... naležite zrozliczneg Barwy *Szirmú* wyssit (AM Civit. Szaklocz. Rsz 150: 8), Rožňava, 1813: za jednu ze šironom vicifrovanu bundu juhasku (SN 9: 283), *sirma*, *síroň* (SN 3: 222, 253), *síroň* (Nos 140; GNS), Gemer: *siron* (SN 15: 65); – **Szárm.:** **sirmovanie**, **síroňovanie** 'szíronydíszítés' (SN 3: 235, 253).

A vitatott eredetű m. *szírony* 1. 'Flechtgerete; Bast' (1405 k.: EWU); 2. 'schmaler (bunter) Lederstarfen, Lederfaden; Lederstückchen (Verzierung)' (1520 k.?, 1572: uo.; további jelentéseit is l. uo.), ill. *szírom* (uo.) alakváltozata és annak szing. gen. *szirma* alakja, amely olyan szerkezetekből vált ki és

önállósodott a szlovákban, mint a *bunda szirma*, *suba szirma* stb. (erre l. 35. p.). A bőrösök, szücsök, szíjgyártók, nyereggyártók révén került át a szlovákba. – A magyarból: Gregor: StSl 15: 231–2.

sivar 'Zigarre' – *sivar* (Czambel; Kálal; SipB; Malč: StSl 11: 102; SipM; Abov: JŠ 21:100; Borg 147), Vh: *sivare* plur. (s. gy.), Nbh, 1922: 2 kus *Szivari* (Chov 98), 4 kus *Szivari* na Čabe (uo. 116), Nbh: *sivar* tři něhorí (Ondrus 239), Bardejov (a okolie): i cigaretl'e daři i *sivare* (SN 2: 374), Bcs: tu bole *sivare* (Hanko 83).

A *szív* 'saugen; rauchen' igéből alkotott nyelvújítási m. *szivar* 'ua.' (1873: TESz) képződmény. Újkeletű átvétel, amely az általánosan használt ném. eredetű *cigara* (SSJ; Rudolf) mellett inkább csak a kelszk.-ban és a nyelvszigeteken él. – A magyarból: Czambel; Kálal; Király: StSl 11: 102; SipB; Bartko: JŠ 21: 100; Gregor: StSlSav 1994: 14. – L. még m. > rom. *sivoáră* (Tamás).

slamkahusár l. husár

sokáš 'Gewohnheit, Sitte, Usus, Mode' – 1832: on vraj zná, aké sú inde *sokáše*... (ChalD 126), Čičmany: Takí má sprostí *sokáš*, bárkomu lašuje po vreckách (SSNU *lašovat'* a.), Csa: u náz je takí *sokáš* (Ondrus 250), Szs: To je edon *sokáš* (uo. 250), Bny: S tú tak mali *sokáš* umívat' (NSM 6: 124), Szp: já sem mala mala *sokáš* tak vilízat' oči (uo. 125), Pv: tedi takí *sokáš* bów (s. gy.), Nbh: Pláne takí *sokáš* bov (NSM 1: 66), *sokaš* (SipB; SipM; Malč: StSl 11: 102), V Prachovenoch taki *sokoš* (AntZ 216).

Az ismeretlen eredetű *szokik* 'pflegen (zu tun); sich an etwas gewöhnen' igének -s képzős m. *szokás* 'Gewohnheit, Gebrauch, Sitte, Mode' (1372 u.: TESz) származékszava. Szlovákiában nem gyakori – Chalupka is bizonyára stíluselemként használja csupán –, de a magyarországi nyelvszigeteken általános. – A kiveszett *parast sokáše* 'sedliacke zvyky' (Garaj) a m. *paraszt szokás* 1. 'a parasztnál divatozó szokás' (Ball); 2. lenézően 'durva, neveletlen, faragatlan szokás' (uo.) átvétele. – A magyarból: SipB; Király: StSl 11: 102. – L. még m. > kukr. *sokaš* (és vált.) (Dezső: NytudÉrt 128: 84), rom. *socăș* (Tamás), jrut. *sokaš* (Kočiš 122).

solgabírov, solgabiroy 1. 'Stuhlrichter' – Štítník, 1636: Item *Solgabyroyom* dalo se... (SR 38: 185), Štítník, 1637: Item na *Solga byroyow* skeltowalo se... (Gemér 3: 178 faksimile), Štítník, 1638: Na *Solgabyroyow* skeltowalo se wyno... (uo. 185), Hont, 1656: panu *solgabiroyi* vebnej stolice Tekovskej (RabT 184), Štítník, 1661: *Szolgabiroy* skel. f. 1 d. 8 (SR 38: 185), 1687: Anno 1687 zaugal *Szolgabiroy* za Portiae... (RadvLt 82. cs. IV. o. XXV cs.), 1692: panom a panom *solgabirom* (KPP 225), Demandice, 1699: tunak pan *solga Biro* popisuwal a zyadal... (SimLt 2. cs. Fasc 19 Nr 21), Janovík, XVIII. sze.: Bol tu i *solgabiroy*, dali sme dva kone (ListyP 100), XVIII. sze.: Hlawny a Wice Is/pany *Szolgabirowe*... (GMM 16 faksimile), M. Kameň, 1730: P. *Szolgabirowa* zadost (Ballt Kékkői urad. 30. cs.), Nye, 1756: dal za štvrteho zajaca Pani *Solgabirowi* dárowaneho 3 groš... (Tirp 2: 32), Bcs, 1783: Stoličného *Solgabirowa* (ProtCs 98), Šariš, 1786: pred panem *Szolgabirowem* (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7),

Brzotín, 1786: panu *szolgabirowy* (JŠ 17: 40), Rožňava, 1813: pani *solgabirove* (SN 9: 285), Plešivec, 1818: pani *szolgabirojove* (uo. 293), pani *szolgabirovje* (uo.), Sol', 1831: pan *solgabirow* pan Revicky (HŠ 1: 310), Rejdová, 1848: skrze pana *szolgabirova...* (Agrik 2: 238), Bcs, 1862: Vidal sem... pred pana *szolgabira...* (MMM Céhk. 62.414.1.), *solgabirow* (Kálal), *soḡgabirow*, *solgabirow*, *solgabiró* (ŠtolcJ 61, 70), Pivnica: Aj jích potom zavolal *solgabiró* (SN 7: 136), Ratková: Dakodi tu bú aj *solgabiró* (OrlG 217), lebo inak už aj letín za *solgabirovon* (TekP 142), Prišol ge mňe *sovgabirow* (AntZ 256), Malč: *solgabirow* (StSl 11: 102), *solgabirow*^u (SipM) stb.; – 2. 'sárgarigó' – Senné, Vinné: *sovgabirow* (Ferianc 166), Vinné: *solgabirov* (uo. 313).

A *szolga* 'Diener', ómagyar 'serviens regis' és a *biró* 'Richter' alkotta m. *szolgabiró* 'Stuhlrichter' (1404: TESz), nyj.-i *szóḡgabirow* összetétel, amely a történelmi Magyarországon eredetileg 'Richter der Adeligen' volt (uo., l. még MTF). A népnyelvben tréfás névátvitellel 'sárgarigó' (MÁSz 124) jelentésben is él. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. A m. *í* úgy látszik megőrizte a hosszúságát ott, ahol a szlovákban is van hosszú *í*. Címzavunk az államigazgatás révén a múltban az egész szlovák nyelvterületen honossá lett 1. jelentésében erősen elavulóban van, a közvetlen népi érintkezés útján elsajátított 2. jelentésben tájszóként él. – A m. *főszolgabiró* 'Oberstuhlrichter' részfordítással *hlavný solgabirov*, vö. Bcs, 1821: w Slawné Bikiske Stolicy *Hlawny Szolga Biró* (MMM Céhk. 62.414.1.), Ratková: Pán *hlawni solgabirow* (OrlG 217), de alkalmi átvételként a *főszolgabirov* is idézhető: Rejdová, 1838: odt vysoce urozeneho pana *fő szolgabirova...* (Agrik 2: 239). – A magyarból: Antal: Nyr 29: 332; Czambel; Szabó: LS 1–2: 185; Hauptová: Slavia 28: 621–2; Király: StSl 11: 102, ŠtolcJ 70; Ferianc 166; Doruľa: SR 38: 183; Schubert 601 stb. – L. még m. > kukr. *sovgabirow* (és vált.) (LizV 88, 624; Dezső: NytudÉrt 128: 85), or. *solgabirov* (Hollós 56), rom. *solgăbirău* (Tamás), szhv. *solgabirow*(v) (UEISK), vend *szolgabirov* [ɔ: sol-] (Flisz I, 151), jrut. *solgabirov* (Udv 58); l. Schubert 600–2 is. – Vö. **birov, kišbirov, solgan, tervinbirov, udvarbirov, vášarbirov.**

szolgálomešter 'Serviermeister' – Tekov, 1730: cžo se dotiče skrzewa *SzolgálóMesstera* bude powinen pečz a starost mity... (EK Céhlev. XXVI. 26.), Nitra, 1804: Kdis bi Nekteri Majster cechovi ne poslusni bol, anebo *Solgallo Mester* cech Mistrovi, cechovskich povinnostyach, tak takovi Majster, aneb *Solgallo Mester* za ten vistupek na gedén Zlati nech ge pokutovani (uo. XXIX. 33.), Bcs, 1817: za *Szolgalo Mestera* Kliment Jánossa (MMM Céhk. 62.437.1.), 1831: ... za *Szolgalov Mestera* (uo. 62.436.1.) stb.

A *szolgál* '(be)dienen' igének *szolgáló* 'zu etwas dienend' melléknévi igeneve és a *mester* 'Meister' alkotta m. *szolgálómester* 'ua.' (1588: StSl 31: 374) összetétel. Azért volt szolgálómester, mert mint a céhbe utolsóként fölvert ifjú mester, neki kellett a céhben különféle szolgáltatásokat elvégeznie (l. Szád I, 42, 22; Gregor: StSl 31: 373–4). Később hívták *szolgamester*-nek is (1805: PCA 1. doboz: 10b), s ezt a békéscsabai szlovák csizmadiacéh szintén átvette, vö. 1825: *Szolga Mestera* Pri vižgalovanj Pracy Čižmarske (MMM Céhk.

62.414.1.). Békéscsabán a főnevesült m. *szolgáló* 'Diener' önmagában állva is felhasználásra került *solgalov* alakban, s ennek volt *solgálovstvo* 'szolgálóság' képződménye is, vö. 1825: Panom Bėjárowom a *Solgalon* na Meso (uo.), 1831: Kliment Mihaly *Solgalov* (uo. 62.436.1.); – 1827: Prigal od Michnai Istvana za *Solgaloustvo...* (uo. 62.414.1.), 1849: Prigal som... za *sovgalovszto...* (uo.) stb. – A magyar terminus átvétele előtt fordítással fejezték ki ezt a fogalmat, vö. Jelšava, 1623: Starssy Towariš aneb *Služebnjk* (EK Céh. XL. 3.). – A magyarból: Gregor: MSzl 540–1. – L. még m. > szhv. *solgalo-mešter* (UElSk). – Vö. **mešter, solgan.**

solgan, sovpat 'junger Bursche, Fant, Beugel' – Na 13–14 ročné chlapčisko povedia: hodný *solgan* (SMSS 9: 44), *solgan* (Kálal), Horehronie: *sovpat* (SN 13: 280), Heľpa: *sovpat* (GNS).

A szláv eredetű m. *szolga* 'Knecht, Diener' (1138: TESz) főnévnek *-m* birtokos személyragos *szolgám* 'mein Diener' alakja, amely kedveskedő megszólításként 'mein Lieber, mein Kind' (1847: uo.) is használatos (a kszk. *-m* > *-n* változásra l. Peciar: LS 4–6: 121–33), ill. *-t* ragos szing. akkuz. *szogát* alakja (erre l. 35. p.). Nem gyakori nyelvjárási kifejezés a kszk. déli vidékein. – Vö. **solgabirov.**

sólomad'ar 'egy fajta verbunk' – V okolí Bardejova a Gíraltoviec sú dva druhy tejto verbunskej formy. Jestvuje tu tzv. *Solomad'ar* alebo Maďar, pohyblive jednoduchý verbunk... (ZálLT 216), *Solomad'ar* z Nižnej Vole (uo. 223), *sólomad'ar* (Slovensko 3/III, 1107).

A magyar 'Art ungarischer Tanz' (1832: TESz) és *szóló* 'Solotanz' (1835: uo.) alkotta magyar *szóló* 'egy fajta verbunk' szerkezet, erre vö. 1861: učili ma... valčík, polku a *maďar-sólo* (Lask II, 191). Címszavunk a fordított sorrendű *szóló magyar* forma átvétele. Az a férfitánc a XVIII. szv.-i – XIX. sze.-i bálokon jött divatba, s lényegében megegyezett a verbunkost járó káplár szólótáncával (l. MNL III, 501). Úgy látszik, hogy jobbára csak a keletszlovák tájakon fordul elő. – Vö. **maďar.**

somár 1. 'Esel' – 1472: *Zomarow* hn. (FeketeN 210–2), 1480: *Zamarow* (uo.); – ma *Zamarovce*, magyarul *Vágzamárd*, eredetére l. FNESz); – Trenč. stol., 1652: Na pokrowcze *Somarom...* dano tehoze Sukna... (Agrik 6: 216), *Samar* ze stodolj | Z velikej nevolj | Zrno nosj ve vrecy (SasA II, 23), Orava, 1657: Za Sedla na *Samare* sucze (ZichyLt Fasc 34 et E), Blatnica, 1685: *Samari* dwa stare a dwa mlade No 4 (NádLt Okir I 829), 1825: Slavi etiam dicunt *szomár* et *szamár* (Leschka 213), *szamár*, *osel*, *somár* (Jancs), Už tancuje, ako *somár* na ľade (Zát 37), Šariš: Kedz v poharu maju, ta i *samara* dzvihaju (uo. 69), *samar* (Czambel; Kálal), *somar* (Malč: StSl 11: 102; SipM), *somár* (Kálal; GNS; Nbh: s. gy.; SSJ) stb.; – **2.** 'dummer Mensch; dumm' – 1848: csacsi, *somár*, *osol* (posmešnuo meno) (Jancs), *samar* (SipM), *somár* (GNS; SSJ); – **3.** 'teherhordó nyereg, szamárnnyereg' – *samar* (Kálal), *samár* (Garaj); – **4.** 'töltött gumilabda; fűzfagombából kifaragott labda' – *somár* (Podk 317); – **Szárm.: somarica 1.** 'kancaszamár' – 1686: *Somarice* dwe a *Somarj* dwa (NádLt Okir I 829: 123), *oslica*, *somarica* (Jancs I, 371; SSJ), *somárica* (Hv I, 1220); – **somársky** adj. **1.**

'szamár-' – Blatnica, 1685: Sedlo gedno *Samarske* na wodu nosenia (NádLt Okir I 829), 1686: Sedlo *Somarske* (uo.), 1713: Clitella..., Eselsattel *somarske* sedlo (Lyczei 287), 1763: Agitator aselli: *somársky* pohañač (KamSl), kašel divý, *somársky* (DobšO 106), Šariš: kebi jej *samarske* ml'iko prišesol (Czambel 294), *somársky* (Kálal; SSJ), *somarski* kašel' (Malč: StSl 11: 102; SipM), *somárski* kašel' (LexNov 195), *somárski* (GNS), *somársky* kašel' (SSJ); – 2. pejor. 'ostoba, buta' – *somársky* (Hv; SSJ); – **somárový** adj. – Ludanice, 1697: Sedlo *Samarowe* gedno (NádLt Okir I 289/B: 741b), *somárová* rúža 'Eseldistel' (GregPsz 270); – **somarací** adj. – 1848: *szamárhurut*, *somarací* kašel (Jancs); – **somárnik** 'szamaras, szamárörző' – Lietava, 1621: *Somárnikowi* l fl. 50 den. | *Kobyliarowi* l fl. 25 den (KavL 185); – **somárovat'** 'szamaraz' – szamaraz, *somáruvat'* (Jancs); – **somárit' sa** 'szamárkodik' (uo); további képződményeit l. uo.; Czambel, Kálal, GNS, SSJ.

Az ol. eredetű m. *szamár* 1. 'Esel' (1138: TESz); 2. 'dummer Mensch' (1541: uo.) fn., ill. 'dumm' (1381?, 1559: uo.) mn. A m. a szk. reflexióira l. 10. p. A népnyelvi *somársky kašel'* 'pertussis' bizonyára a *szamár* és *köhögés* 'Husten' alkotta m. *szamárköhögés* 'pertussis' (1862: TESz) összetétel kalkja. Jancsovicus *somáruvat'*, *somárit' si* adatai valószínűleg szintén a m. *szamaraz*, *szamárkodik* igék tükörfordításai (ehhez l. 56. p.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 498; Kálal; SzlJsz 747; Király: StSl 11: 102; Machek¹; Machek²; Habovštiaková: StSl 25: 173; TESz stb. – L. még m. > kukr. *sómar* (LizV 625), lengy. *samar*; *somar* (Wołosz: StSl 35: 300–1).

somok 'Feldflasche' – Trenčín, 1678: *Zomoky* velke dva bagariove, z veľkymi karikami zeleznyimi (HŠ 3: 393), Jeden *zomok* dlhym hrdlem, koženy, turecky, bez karik (uo.).

Az oszmán-török eredetű m. *szomak* 'ua.' (1591: TESz) szónak régi *szomok* (uo.) alakváltozata. Kihalt.

somorný 'traurig' – Šariš: a tu naš Lacko zostal barz *somorni* (Czambel 279), *somorni* (uo. 591), *somorny* vsl (Kálal).

Az ősi eredetű *szomor-* tönek m. *szomorú* 'ua.' (1211?, 1251: TESz) származékszava. Kelszk. tájszó, talán már kihalt, esetleg kiveszőben van. – A magyarból: Czambel; Kálal.

sopovka 'Mundstück' – *sopo^uka* (SipM), *sopóka* (Nbh: s. gy.; Rh: NSM 5: 259).

A *szopik* 'saugen' igének m. *szopóka* 'Sauger' (1580: TESz); 'Mundstück' (Ball) származékszava, ill. annak nyj.-i *szopóuka* alakváltozata. A dohányzáshoz kapcsolódó kelksz. nyj.-i és a magyarországi nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: SipM. – L. még m. > kukr. *sópôvka* (LizV 625), rom. *sopócă* (Tamás), vend *szopika* [o: sopika] (Flisz I).

sotor, saťor 1. 'Korb; Art Tasche' – 1652: Cygan tez šatore, | Kurva ze *sotorem* | Nevelmy vzacny biva (SasA II, 39), Trenčín, 1678: Jeden *sotor* šašovy (HŠ 3: 404), 1691: *Sotor* na nosseny Masa (NádLt Okir I 289/B: 699), Čachtice, 1750:... Fridrichowy prerezawsse *sator*, parteku pokradol (HSSJ *prerezat' a.*), 1775 k.: Szatyor, *Sotor*, Fiscella (StSl 3: 101), *soťor*... vulg. *sator* (Bern), szatyor,

soťor (Jancs), ... na koše, *satre*, košiarky (DobšO 64), *sotor* (Kálal; dial. SSJ), aj vajíčka do *sotra* (Hont 522), *soter* (Kálal; Brestovany: JŠ 9: 230), *saťor* (Pv, Kc: JŠ 2: 326; Bešoňov: SN 18: 545; Malč: StSl 11: 102; GregPsz; Nbh, Pk: s. gy.; LexNov 132; GNS), vracia sa s plnými taškami (*saťormi*, ako vraví) (BallekA 171), *saťer* (GNS), *sutor* (Hont 154) stb.; – **2.** 'halom, rakás' – *sotora* (Mič; Kálal); – **Szárm.: saťrový** adj. – Pk: *saťroví* (s. gy.); – **sotorček, sotoriček, sotorek, sotrík** dem. – **1.** 'kiskosár, kis szatyor' – Trenčín, 1678: *sotorček* maličky sklenicami malými (HŠ 3: 404), 1775 k.: Szatorotska, *Sotorček*... (StSl 3: 101), 1791: zbírat vajíčka | do *sotorička* (KSSP 3: 184), *sotorček, soťorek* (Bern), *sotorek, sotrík* (Kálal), *šotrike* (uo. 975), Pa: a druhí maṁ *sotrík* (je to po slovenski košík) (Ondrus 214), Gemer: *sotrík* (LexNov 132), *setrík* (GNS), Sh: *saťrík* (NSM 3: 58); – **2.** 'begy' – Nová Bana: *sotrík* (ZFFUK 38: 104).

Az ismeretlen eredetű m. *szatyor* 'uo.' (biztos adat 1395 k.: TESz; további jelentéseit is l. uo.), ill. annak régi és nyj.-i *szotyor, szatyur* (uo.) alakváltozata. A 2. jelentés szk. jelentésbővülés eredménye, a szóvégi *-a* alaktani analógia (l. 44. p.), a *sutor* a m. *szotyur*-ból *o – u > u – o* metatézissel lett. Az idegen eredetű *t'* depalatalizációja nem szokatlan jelenség a szlovákban. A magyarországi szk. *Žije ako (~ jag) riba fsaťore (~ saťori)* szólás a m. *Úgy él, mint hal a szatyorba(n)* 'küszködik, kínlódik' (SzegSz) szóláshasonlat tükörfordítása (l. Gregor: StSl 13: 28). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 498; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 3: 101 kérdőjellel; Machek¹; Machek²; Király: StSl 11: 102; Matejčík: LexNov 132; TESz; Palkovič: ZFFUK 38: 104 stb. – L. még m. > cseh *sotor* (Machek²; Sulán 348), kukr. *sótor(ka)* (Liz 98, 207, 227), lengy. *sotór* (Malin 62; szk. közvetítéssel), rom. *soáter* (Tamás), szh. *sacér* (és vált.) (UElSk).

sousolou 1. 'ítélőbíró' – *sojšou* (Czambel), *sousou* vsl (Kálal), – **2.** 'a falusi bíró képviselője' – Malč: *sousolou* (StSl 11: 102).

A m. *sót* *szól* 'beszél; valakinek az érdekében, valakiért szól, közbenjár' szókapcsolatból alakult *szószóló* 'Fürsprecher' (1456 k.: TESz) összetételnek nyelvjárási *szószólóu* alakváltozata. A *szószóló* a régi közigazgatásban 'tribunus plebis' (SzegSz), a népnyelvben 'násznagy' (MTsz) is. A *sousou* változat feltehetően szk. módosulás a szóvégi *-ó(u)* lekopásával. Kelszk. tájszó. – A magyarból: Czambel; Kálal; Király: StSl 11: 102.

sölöpástor 'Weinhüter' – 1725 k.: dal sem *Szülő pastorowy* Tokajskemu 4. Mariasse... *Szülő pastorowy* Lissčanskemu... (MárLt 14. cs. Fasc XXVI Nr 87), *sölöpástor* (SN 18: 619).

A *szőlő* 'Weintraube; Weinrebe' és *pásztor* 'Hüter, Feldhüter' alkotta m. *szőlőpásztor* 'Weinhüter' (1590: NySz II, 1246; RMG) összetétel, esetleg annak *szülő-* (l. TESz) előtagú alakváltozata is. A m. *ö, ő* esetenkénti megőrződésére l. 18. p. Kelszk. nyelvjárási szó. – A magyarból: Kahounová: SN 18: 619.

sőršelem 'egy fajta hímző-, kötőszál' – Smrečany, 1627: Fodri gedni *ssüršelem* upletene (PDS 71); – **Szárm.: sőršelemový** adj. – Zvolen, 1709: Csipky... a druhe *ssörsselemowe* bgele (uo. 72).

A *szőr* 'Haar; Wolle' és *selyem* (régii és nyj.-i *selem*) 'Seide' alkotta régi m. *szőrselem* (alakv. *szörselem*) 'egy fajta hímző-, kötőszál' (1595: RadvCs II, 184) összetétel. A ruházatkodással kapcsolatosan került be a kétnyelvű nemesi családok egykori szóhasználatába. Az *ő, ű* szk. reflexióira l. 17.; 19. p. – Vö. **šelempost**.

strážamešter 'Wachtmeister' – Štítňik, 1684: Na gednu baltu... *straža mešterowi* (Gemer 4: 48), 1703: Hadnagy, Vice Hadnagy... a *Straza mester* magj swug gistotni plat (ČMSS 10: 1), 1704: kebi nas *ztražamešter* nebistatoval... (SP 5: 414), Krupina, 1706: *strazamesšterowi* masa howaziho, lohazu (HSSJ *lohaza* a.), T. Martin, 1797: *Sztraža Mešter* P. Paul Nemes,... (SL 1: 323), 1830: U susedov býval jeden utešený *strážamešter* (ChalD 20), Rejdová, 1848: *Strazsa mešter* bul:... (Agrik 2: 238), XIX. szef.: že je *strážamešter* všeckímu príčina (SocP 288), *strážamešter* (Zemplín: Czambel 364; Malč: StSl 11; 102), *strážamešter* (Mič; Kálal; zastar. SSJ).

A szláv eredetű *strážsa* 'Wache; Wächter' (EWU) és az ol. eredetű *mester* 'Meister' (uo.) alkotta m. *strážsamešter* 'Wachtmeister' (XVI. szk.: NyDt 177) összetétel; ez a ném. terminusnak a tükörfordítása. A *stráža*- előtagban levő *š*- a szlovákban szokásos *s*-re cserélődött fel. Ellenben a *strážmajster* (SSJ) – miként a cseh *strážmistr* 'ua.' is – a ném. *Wachtmeister* félkalkja (l. Reiter 109 is). – Volt *főstrážsamešter* 'Oberwachtmeister' is (l. NySz II, 791), alkalomadtán ez szintén felhasználásra került a szlovákban, vö. 1703: *stretol sem toho že... Fő strasa mestera* (ČMSS 10: 3). – A régi katonai terminológia révén lett honossá a szlovákban, mára erősen elavulóban van. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 11: 102; SSJ; Gregor: NyDt 177; Minárik: SocP 395 stb. – L. még m. > rom. *strajamešter* (Tamás), szhv. *stráž(a)meštar/er* (UElSk), szl. *strážmešter* (Plet). – Vö. **mešter**.

sugol' 'Winkel, Ecke' – so každej *sugol'i* macer h'edajuci (AntZ 179).

Az ősi *zug* (régii *szug*) 'Winkel, Ecke' fn. magyar *zugoly* 'ua.' (1531: TESZ) származékszavának *szugoly* (uo.) alakváltozata. Zemplén megyei tájszó.

sunek 'Wandteppich, Teppich' – Krupina, 1686: *Sőnek* stary geden (Doruľa 65), Krupina, 1689: *Sőnek* stary geden... (SR 38: 175), Krupina, 1689: Stary *Sűnek* No 1. (NRA Fasc 350 Nr 17: 4), Radvaň, 1712:... *suneki* skarlatowe (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.), 1713: *suneki* skarlatowe nastol 2 (uo.), Bystrička, 1725: Na stuol gsucy *szunyoğ* dobri (PDS 91).

A szó 'weben' igének m. *szőnyeg* 'Wandteppich, Teppich' (1395 k.: EWU) származékszava, ill. annak *szűnyeg* (uo.) alakváltozata. A nemesi kastélyok és udvarházak egyik sajátos berendezési tárgya neveként lett használatos – ha nem is általánosan – a XVII–XVIII. századi szlovákban. A XVII. sz. elején még erősen érződhetett a kifejezés idegen volta, vö. Jasenica, 1628: Geden koberecz (vulgo *Divan Sűnög*) tureckeg roboty na kancel (SP 27: 356). Itt a vulgo nyilvánvalóan a magyar nyelvre vonatkozik, ahonnét a *diván szőnyeg* 1610 óta (l. RadvCs II, 141) bőven adatható. A m. *ő, ű* szk. reflexióira l. 17.; 19. p., az *-og* szóvégre

a 47.3. p. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 175; Doruľa 65. – L. még m. > vend *szönyeg* (Flisz I).

súňog, suňoga 1. 'Mücke' – 1844–5: Medved' a *Suňok* (Polívka V, 123), Edorás se zišól medved' zo *sunogom* (uo.), Odpovedel *sunog* (uo.), Gemer: *súňok* (LS 4–6: 169), *soňoga* (Buffa), Malč: *suňogi* pt. (StSl 11: 102), *suňok, suňoga* (SipB), *súňog* (GNS), *súnok* (VŠG 5: 250), *suňog/k* (SipM); – 2. 'kislégy' – *suňok, suňoga* (SipB 299); – 3. 'éjjeli lepke' – *seňoga* ritk. (SN 26: 492).

Az ótörök eredetű m. *szúnyog* l. 'Mücke' (biztos adat 1395 k. TESz; Ligeti 105); 2. 'Libelle' (1597: TESz). A *suňoga* változat szövégi -a hangjára l. 44. p. A *soňoga* alakváltozatban *u – o > o – o* asszimiláció történt (l. 29.2.1. p.). – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; SipB 299; Király: StSl 11: 102; Pras 313. – L. még m. > kukr. *suňog(a)* (és vált.) (LizV 625), jrut. *suňoga* (Kočiš 122), vend *szúnyeg* [o: *súňeg*] (Flisz I, 153). – Vö. **súňoghálóv.**

súňoghálóv 'Mückennetz, Fliegenetz' – Szs, 1774: Krmnik a *Szunyogháló* Jano nekupil (SzsIr V. 201. a. 9: 34b), Nye, 1789: Geden obstarný *Sunoghhalo* (TestNye 146), 1848: ágysátor, ..., *súňoghálo* (Jancs), Szs, 1895: *súňogchalov* (NyK 25: 297), Tk: post'eľ' zo *súňoghálovom* (NSM 7: 181), Nbh: *súňogháló* (s. gy.).

A *szúnyog* 'Mücke' és *háló* 'Netz' alkotta m. *szúnyogháló* 'Mückennetz, Fliegenetz' (1560 k.: RMG) összetétel, ill. annak nyj.-i *szúnyoghálóv* alakváltozata. A magyarországi, különösen az alföldi szlovákok szókincsének szerves eleme. A szöveg alakulására l. 13. p. – A magyarból: Melich: NyK 25: 297. – Vö. **súňog.**

surdík 1. 'Enge, Winkel, Ofenwinkel' – *surdjk* sl. (Palk), 1825: etiam Slavi dicunt *szurdek, szurdjk, szurdok* (Leschka 224), vulg. *surd'ik* (Bern), *szurdék, szurdok (szurdik, sl.)...* (Dank 853), 1847: Preto... z kuřic a *surd'ikov* domácích vinst' má každí (Hodža 55), *kuczik, kuczko, surd'ik, kuckov* (Jancs), *szurdék, szurdik, surdok, kuckov* (uo.), *kucik, kuckó, Ofenwinkel; kuckov, surdík* (Loos I), *surd'ik* (Szs, 1895: NyK 25: 302; Tok: JŠ 2: 325; Ripka 155; Pv, Plk: NSM 2: 20, 22; Hont 335; Bcs, Pk: s. gy.), Tk: *surdik* (BÉ 1971: 238), *surdík* (Mič; Kálal; dial. SSJ; Borg 147), Tekov: riad bol rozložený na lavici a na *curdiku* na peci (SN 15: 101), Tekov: *surd* [jelentés nélkül] (CzambSl 127); – 2. 'szűk helyiség; szobácska' – *surdík* (Tvrdý; dial. Vaj: SSJ), *surdok* (LexNov 216); – 3. 'vakablak' – Pohorelá: *surd'ik* (Horák 170; GNS; Horehr 2: 55); – **Szärm.: surdíček** dem. – vulg. *surd'íček* (Bern).

A fgr. eredetű *szor-*, régi *szur-* alapszóra visszamenő m. *szurdok, szurdék* 'Enge, Winkel; Ofenwinkel' (1541: TESz); 'Hütte; Nischlein' (1809: uo.; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.) származékszó, ill. annak *szurdik* (uo.) alakváltozata. A m. é. szk. reflexiójára l. 15. p. A *surd* változat a szk. kicsinyítőképzőnek érzékelt -ik (~ -ok, ~ -ek) elhagyásával keletkezett (erre l. 47.3. p.). Az *s > c* változásra a szlovákban l. 27. p. Nyugat- és középszlovák nyelvjárási szó. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 498; Melich: NyK 25: 302; CzambSl 127; uő.: SR 5: 114; Kálal; Machek¹; Machek². – L. még m. > cseh

surdik (és vált.) (Machek¹; Machek²), ukr. *súrdi(j)k*, *surdok* (LizV 625), szh. *surduk* (UElSk). – Vö. **súrit'**.

súrit', **súrat'** (**sa**) 'sürget, siettet, nógat, szorongat; siet; lök; taszít' – 1783–5: len som posla *súril*, aby bežal naspät' (BajzaR 116), *súrit'* 'lök, taszít' (Bern; Ripka 112), Revúca, 1843: on... len se k jeho otcovi *sauril* (= *súril*) (Polívka I, 253), 1844: len ho *súriu*, že musí ešte do pounoci k vojsku (uo. III, 356), *súrit'*; szorul (Jancs II), Ach, on hrozne *súri!* (Vaj XII, 183), *súrit'*, lök, taszít, szorongat... (Loos III), Sl. Lúpča, 1904: *súrit'* 'siettet, sürget' (SP 24: 543), *súrit'*, *súrat'* 'ua.' (Kálal), *súrit'* (Hv I; SSJ), *súrič* 'siet, szorongat, hajt' (GNS), *súriti* 'siet' (LexNov 187) stb.; – **Szárm.:** (**po-**, **zo-**)**súrit'** 'megsürget, megsiettet' (Hv I, Tvrký; SSJ), *po-*, *zo-* *súrič* (GNS); – **súrny** 'sürgös, sietős, halaszthatatlan' – Sl. Lúpča, 1904: *súrni* (SP 24: 543), *súrny* (Mič; Kálal; SSJ), *súrni* strsl, *súrni* gem (ASJ IV/2: 114); – **súr**, **súra**, **súrka** 'sietség, sürgösség; szorultság; nehézség; baj' – Revúca, 1843: ale se ona ani neobzrela, a *saura* (= *súra*) mu bola (Polívka I, 256), 1844–5: ver on bou v *súrki* (uo. II, 322), 1858: S tým... ešte nie taká *súra* (SIFolk 290), *súrka* (Mič; Sl. Lúpča: SP 24: 543), *súr*, *súra*, *súrka* (Kálal), *súra*, *súrka* (Garaj; GNS), *súra*, *surka* (SSJ); – **súrkat'** 'noszogat' – *surgat'* (ČNS); további képződményeire l. Bern; Jancs; Tvrký; Kálal; Hv; GNS, SSJ.

A fgr. eredetű *szor-* (régii *szur-*) alapszóra visszamenő, gazdag jelentéstartalmú m. *szorít* 'Bedrängnis verursachen; zusammendrücken; bedrängen; zwingen; treiben; drängen, lenken; Druckgefühl verursachen' (1372 u.: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.), esetleg *szorul* 'ein Druckgefühl entsteht' (1456 k.: uo.); 'stecken bleiben; ein Bedrängnis kommen' (1495 e.: uo.; további jelentéseit is l. uo.) igéknek *szurít* (uo.), *szurul* (MTsz) alakváltozata. Az *u* megnyúlása a szlovákban talán az érzelmi telítettség, valamint egyéb igék (*búrit'*, *zúrit'* stb.) hatásának is a következménye. A deverbális *súra* képződményt Horecký (SILex I, 157) a tulajdonságot kifejező főnevek közé sorolja, véleményem szerint azonban történet, cselekvést is tartalmaz. Mind az *ú*, mind a szócsalád gazdagsága és elterjedtsége régi, XVII. sz. előtti átvételre enged következtetni. – A magyarból: CzambSl 127: talán; Kálal; Machek¹. – L. még m. > rom. *suruchui* (Tamás). – Vö. **surdik**.

surkálóv 'Pfeifentocher' – Szs, 1895: *surkálóv* (NyK 25: 302), Gemer: *surkáló* (LS 1–2: 186), Nye: *surkálóv* (Márkus 106), *surkalóv* (ŠtolcJ 61; Sh; NSM 3: 93), *surkalo*^u (SipM), *surkálóv* (GNS).

A fgr. eredetű *surkál* 'öfter, wiederholt, stechen' (< *szúr* 'stechen') ige *surkáló* 'Stichgerät; Pfeifentocher' főnevesült melléknévi igeneve, amely a *pipaszurkáló* 'Pfeifentocher' összetétel utótagjaként is gyakori (l. Jancs I, 342; Ball; SzegSz; ÉrtSz stb.). Újabb keletű átvétel, a közép- és keletiszlovák nyelvterület déli részein, valamint a szlovák nyelvterületen él. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. – A magyarból: Melich: NyK 25: 302; Szabó: LS 1–2: 186; Márkus 106; Gregor: StSlSav 14. – L. még m. > rom. *surcalău* (Tamás).

suroň 'Bajonett' – Gemer: *suron* (LS 1–2: 187; Pras 313; GNS), *suroň* (GregPsz 272; Vsz: s. gy; SipM).

A fgr. eredetű *szúr* 'stechen; stoßen' ige segítségével alkotott nyelvújítási m. *szurony* 'Bajonett' (1833: NyÚSz; TESz). Újkeletű kölcsönzés. Katonai szakszóként került be a szlovákba, de mára inkább csak a nyelvszigeteken őrződött meg. Fél évszázaddal ezelőtt Gömörben följegyezték még a *suronroham* 'Bajonettangriff' (LS 1–2: 187 < m. *szuronyroham* 'ua.') katonai terminust is. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 187; GregPsz 162; SipM. – L. még m. > rom. *suróni* (Tamás).

südelő 'Brustriemen' – Krupina, 1692: Item *szüdelő* stryebneruo, a pozlatiste... (SlSlov 2: 375; SR 38: 175), P. Bystrica, 1708: *Szügyelű* Turecke... (Ballt Vágbesztercei urad. 2. cs.), *Szügyelű* y Farmatring (uo.).

A bizonytalan eredetű *szügy* 'Brust eines Tieres, besonders vom Pferd' főnévhez kapcsolódó m. *szügyelő* 'Brustriemen' (1462?, 1533: TESz) származékszó. Esetleg alkalmi átvétel, ámbár kétnyelvű nemesi körökben – speciális lószerszám-tartozékról lévén szó – nem lehetett szokatlan a használata; az *ű* (*ő*) jelenlétére l. 17.; 19. pontokat. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 175; Doruľa 65. – L. még m. > rom. *sighialău* (Tamás).

Š

šája 'Art Wollstoff' – 1700: Item *ssaga* rgeffo N. 9 ½ (Jelš 411); – **Szárm.:** **šájový** adj. – N. Lupča, 1589: Ite[m] sukna czerwena *ssayowa* (JŠ 6: 172), 1609: gedna menteka brunatna *ssagowa* [ez áthúzva] (RadvLt 81. Cs. IV. o. XX.).

A m. *sája* 'ua.' (1230 k.: EWU), ez pedig az ol. *saia* 'Art feiner Wollstoff' északolasz *š*-ező nyelvjárási változatának a meghonosodása (l. TESz is). Az olasz kifejezés a kereskedelem útján – akárcsak a magyarba – a szlovákba is bekerülhetett, tekintettel azonban arra, hogy a *sája* a nemesi ruházatkodás anyagaként szolgált, valószínűbbnek látszik a magyar közvetítés. Kihalt szó. – Vö. **šajeta**.

šajeta 'Art feiner Wollstoff' – 1700: Item czerweny pamuk... Item *ssageta* (Jelš 412).

A m. *sajéta* (alakv. *sajeta*) 'uo.' (1618: TESz), ez az ol. *saietta* deminutivum északolasz *š*-ező változatának az átvétele (uo.). Kihalt szó, mely azonban korábban sem lehetett gyakori. – Vö. **šája**.

šajka 1. 'Kahn, Boot' – *šajka* (Loos III, 532; Mič; Kálal; Tvrđý; Garaj; SSJ; SCS); – **2.** 'Fessel (am Fuß des Pferdes)' – *šajka* (SipM); – **3.** 'káposztalepke' – Komjatice: *šajka* (Vážný 190); – **Szárm.:** **šajkár** 'sajkás' (Loos III, 532; Hv I, 1290).

Az ol. (esetleg oszmán-török vagy szhv. eredetű is) eredetű m. *sajka* (Flußkanonenboot; Flußschiff, Kahn' (1355): TESz; EWU; egyéb jelentéseit is l. uo.). Mind a szó alakja, mind mind kései jelentkezése m. közvetítésre mutat. Az átvétel az 1. jelentésben történt meg, a 2. és 3. jelentés a magyarból

nincs kimutatva, de létezhet. Mindamellet a jelentésátvitel megtörténhetett a szlovák népnyelvben is. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 496; SzlJsz 734; SipM. Szerbhorvát származtatása (SSJ; SCS) téves. – L. még m. > rom. *șaciă* (Tamás), szhv. *šajka* (UElSk), vend *sájka* [ɔ: š-] (Flisz I, 140). – Vö. **čajka, šajkáš**.

šajkás 'Tschaikist' – *šajkáš* (Loos III; Mič; Kálal).

A m. *sajka* 'Kahn' főnévnek -s képzős m. *sajkás* 'Tschaikist' (1355: TESz) származékszava. Későn jelentkező, nem gyakori tájszó. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 497; Vážný 219. – A *šajkač* 'ua.' (SSJ; SCS) talán alkalmi átvétel a szhv.-ból, de lehet esetleg analógiás módosulás is a szlovákban (erre l. **48.8.** p.). – Vö. **čajkáš, šajka**.

šajt 1. 'Schwartenwurst, Preßwurst' – *šajt* (Ve: JŠ 2: 328; SipB 300; LexNov 123; jstrsl: ASJ IV/2: 194; GNS; vsl: PalkN 75; SipM), Kalinovo: *šajt* (ASJ IV/2: 194); – **2.** 'Käse' – *šajt* (SipB 300; GregPsz 273; Ai: ASNM 115. térkép); Pk: *Ona išla, zala tri chlebi, tri šajti, a id'e za ním* (LamiR 135); – **3.** 'juhtúró' – St. Pazova, 1938: *šajt* (NŽ 6: 197).

A valószínűleg alán eredetű m. *sajt* 'Käse' (1368: EWU). Az 1. jelentés alapja a *disznó* 'Schwein' és *sajt* 'Käse' alkotta m. *disznósajt* 'Schwartenwurst, Preßwurst' (1600 k.: NySz II, 1495) összetétel -*sajt* utótagja. A kszk. déli részein és a kelszk. nyj.-ban, valamint a nyelvszigeteken használatos. – A magyarból: SipB 300; GregPsz 162; PalkN 50; ASJ IV/2: 194; Habovštiak: StSl 25: 165. – L. még m. > rom. *șoait* (Tamás), vend *sajt* [ɔ: š-] (Flisz I.). – Vö. **šajtruha**.

šajtov 'Weinpresse, Kelter' – *šajtov* (Novohrad, Zemplín: Kah 117; vsl: SR 47: 26), *šajt* (vsl: SR 47: 26; SCS).

A talán ősi *saj-* tönek m. *sajtó* 'Weinpresse, Kelter' (kn. 1272 u.: MSzFE; TESz) származékszava, esetleg annak nyj.-i *sajtóu* alakváltozata (az *ov* szóvégre l. a **13.** p.). A *šajt* forma az -*ó* eltűnésével keletkezett, ami a szk. nyelvjárásokban nem szokatlan megoldás (l. **45.** p.). Németből való származtatása (SCS) téves. Szőlészeti, borászati kifejezés. – A magyarból: Kah 117. – L. még m. > rom. *șaitău* (Tamás), szhv. *šajtov* (UElSk).

šajtruha 'Käsehülle' – Nbh, 1925: 1 *Šajdruha* Predana (Chov 211), Brzotin: *šajtruha* (TOS 179), *šajdruha* (Nbh: s. gy.; ČNS).

A *sajt* 'Käse' és *ruha* 'Gewebe, Stoff, Tuch' alkotta m. *sajtruha* 'Käsehülle' (1559: OklSz) összetétel. Ebbe tették bele a sajt készítéséhez felhasznált nyersanyagot. Gömörben és az alföldi szlovákok szókincsében él. – Vö. **šajt**.

šalabachter 1. 'buta (ember)' – *šalabachter* szitokszó, csúfolódás (Zát, 21; Zát³ 340; Sl. Lupča: SP 24: 543); – **2.** 'locsogó, fecsegő, szószátyár; szertelen' – *šalabachtár* (Mič; Kálal), *šalabachter* (Kálal), *šalabachter*² kraj. pejor. (SSJ); – **3.** 'öreg, rendsz. elrongyolódott, elhasznált könyv, füzet stb.' – *šalabachter*¹ hovor. expr. (SSJ; KSSJ; SCS).

A bajor-osztrák régi *scharwachter* 'divatjamúltan öltözködő férfi; régi, vastag disznóbőr kötésű könyv' összetétel meghonosodásából alakult m. *salabakter* 1. 'verknöcherter taperiger Greis; Halbtrotter, Depp' (1875: TESz); 2. 'Leisetreter, Schleicher; Schelm, Schalk' (uo.); 3. 'Nachtwächter' (1897:

uo.); 4. 'Spickzettel, Eselbrücke' (1897: uo.); 5. 'Scharteke' (1940: uo.; de vö. 1939: öreg holmi (könyv): Hv II, 747). Az *r > l* hangváltozás önmagában ugyan nem igazolná címszavunk magyar eredetét, a szóbelseji mássalhangzó-torlódás feloldása azonban egyértelműen magyar jelenség. S a kettő együtt, valamint a jelentésazonosság kétségtelenül arra mutat, hogy közvetlen forrása a magyar nyelv volt. Az átvétel során azonban az összetétel utótagja a szk. népnyelvben szokásos *bachter*, *bachtár* (SSJ) alakra módosult. A *šalabachter*¹ és *šalabachter*² elkülönítése (SSJ) etimológiailag nem indokolt. – A magyarból: SCS. – Német származtatása (Rudolf) helytelen. – Vö. **bakter**.

šalang, rendsz. **šalangy** pt. 1. 'Quaste, Franse, Riemenfranse' – 1833–42: Ked som išél do Trnavy, | muzika mi hrála, *šalangy* sa mi dotrhali, | frajerka sa smála (Piesne 379), 1848: sallang, *šalang*... (Jancs), Szs, 1895: *šalangov* (NyK 25: 301), Tk: *šallange* (BÉ 1971: 462), Malč: *šalangou* (StSl 11: 102), *šalangi* pt. (GNS), Bcs: *šalange* pt. (NSM 6: 223), NI: *šalanga* (Roh 355), *šalang* (SipM; Nbh: s. gy.), Brestovany: *šarlangi* pt. (SN 14: 148, 150), *šalangy* zastar. (Vans: SSJ; SCS); – 2. 'csontról való hús' – *šalange* pt. (LexNov 122); – **Szárm.:** **šalandžistý** adj. – sallangos, *šalandžistí*, franforcoví (Jancs).

A bajor-osztrák eredetű m. *sallang* 1. 'Franse, Riemenfranse' (1608: TESz; Mollay); 2. 'Schnörkel, Zierat; hinzukommender Teil' (1783: TESz), ill. annak *sallangó* (uo.) alakváltozata. A m. szóvégi -ó szk. reflexiójára l. 13. p. A *šalanga* alakváltozat szóvégi -a hangja analógiás jelenség (l. 44. p.). A magyar eredet mellett a *šal*- szótag tanúskodik, ui. a ném. mássalhangzó-torlódás (*schlank*) az *a* betoldásával a magyarban oldódott fel. – A magyarból: Melich: NyK 25: 301; LM 232; Király: StSl 11: 102; SipM; SCS. – L. még m. > cseh (feltehetően szk. közvetítéssel) *šalanky*, *šalangy* (Rank; PS), rom. *șalang* (Tamás), szhv. *šalanga* (UEISk), jrut. *šalanga* (Kočiš 162; Udv 59).

šalát ~ **šaláta** 'Salat (als Pflanze und als Speise)' – 1662: *Ssalat* Smaslom (NádLt Okir I 289/B: 279), *Ssalat* S slandinow (uo.), 1663: *ssalat* Kapustny z Slanjnu (uo. 215), 1671: Na *Ssalat* ado gedla Slaniny (EK G 668/IV), 1681: pre Ugorkowi *ssalat* misa 1. (NádLt Okir I 289/B: 598b), Krupina, 1732: Petrzleny y cibuli... *Šalatu*... (PDS 55), 1752: *Šalát*, mrkev i tekvice (Ant² 491), 1763: Acedaria: *ssalata* (KamSl 9), Lactuca capitata: *ssalát* hlaway (uo. 85), Come: zymny *ssalát* (uo. 123), Sisymbrium: *ssalát* zimny (uo. 801), *šalát* 'Lactuca', 1771: *šalát* (Bern; Jancs I; Kálal; GNS; SSJ), *šaláta* (GNS), *šalata* (Šariš: SbŠkult 543; SipM; AntZ 134) stb.; – **Szárm.:** **šalátek**, **šalátik**, **šalátíček**, **šalátočok**, **šalátka** dem. – 1763: Olusculum:... *ssalatek* (KamSl 578), 1775 k.: Salátatska, *Ssalatik*, Lactucula (StSl 3: 102), *salátíček*, *šalátík* (Bern), *salátáček*, vulgo *šalátočok* (Leschka 203), 1834: W teg zahrade *šalatka* (NZ I, 153), *šalátík* (Jancs II), *šalatka* (Malč: StSl 11: 102; Kálal); – **šalátový** adj. – Ludanice, 1647: Nakupyl som do zahrady semyan... Vgorkoweho... *Ssalatoweho* a ffyalkoweho (NádLt Okir I 289/A: 622), L. Hrádok, 1663: Kupilo se Do zahrad semeni... *ssalatowe[h]o*, petrzlenoweho... (NádLt Okir I 663: 29b), 1679 u.: *šalatoweho*... semena (PDS 222), Krupina, 1741: Bolo *šalatowuo* sema (uo. 159), D. Kubín,

1760: Wezmi *salatoweho*... semene (uo. 216), *šalátoví* (Jancs II), *šalatovo* říse (AntZ 134), *šalátový* (SSJ); további származékaira 1. Loos III, 532; SCS; KSSJ.

Az északolasz eredetű m. *saláta* 1. 'Kopfsalat' (1500k.: TESz); 2. 'Salatpflanzen' (1519: uo.); 3. 'Salat als Speise' (1533?, 1560 k.: uo.). A *šalát* talán az *-a* szóvég lekopásával keletkezett (erre l. 45. p.), de az is lehetséges, hogy a ném. közvetítésű *salát* szókezdő *s-* hangja a magyar hatására *š-*-re változott. A *šalát* közvetlen olasz (SCS; Habovštiaková: SZSS 119, 120), ill. német (Fedák: SbŠskult 543; Rudolf) származtatása téves, ill. pontatlan. A KamSl-ban a *zimny ssalát* (~*ssalát zimny*) PP *téli saláta* (Come, ill. Sisymbrium) szerkezetének a félkalkja. – A magyarból: Machek¹; Machek²; Király: StSl 11: 102; Habovštiak: JŠ 18: 87 stb. – L. még m. > kukr. *šaláta* (LizV 637), rom. *șalătă* (Tamás), szhv. *šalat(a)* (UElSk), szl. *šaláta* (Plet), vend *saláta* [o: š-] (Flisz I), jrut. *šaláta* (Udv 59).

šámfa 'Stiefelholz, Leisten' – 1848: *sámfa*, *šámfa* (Jancs), *šamfa* (Šariš: SSNM 1952–60: 110; Malč: StSl 11: 102), *šámfa*, *šánfa* (GNS), *šánfon* (LexNov 152); – **Szárm.:** (na)**šámfovat'** '(ki)sámfáz' – Malč: *šamfovac*, *našamfovac* (StSl 11: 102–3).

Az ismeretlen eredetű *sám* 'Stiefelholz, Leisten' és *fa* 'Holz' alkotta m. *sámfa* 'Stiefelholz, Leisten' (1767: TESz) összetétel. A kelszk. (na)*šamfovac* ige bizonyára a m. (ki)*sámfáz* 'sámfára húz' (Ball) hatására keletkezett. A *šánfon* alakváltozat pedig a m. *sánfán* határozói eset átvétele (erre l. 35. p.). Főként a vargák és csizmadiák szaknyelve révén lett ismertté a kszk. és kelszk. nyelvjárásban. – A magyarból: Apáthy: SSNM 1952–60: 110; Király: StSl 11: 103. – L. még m. > kukr. *sámfa* (LizV 637), rom. *șanfă* (Tamás).

Šándor 'Alexander' – Bytča, 1484: *SŠandr*, bratr jeho (VážnýG 71), Trenč. stol., 1520: *Sšandr* a Mikulass z Nedeze (SČL 107), Preňčov, 1558: Adam Gaal | *Sšandor* Kyzan | Jano Hemplowych... (Urbok 282), okr. Kremnica, 1571–3: Georgius *Sšandor* (Urb I, 336), 1576: Item vrozeny *Sšandor* Kordoss (JŠ 6: 203), 1601: *Sšandora* Ssewcz (Jelš 245), Chyžné, 1621 (szláv nevek között): *Sšandor* Giuro (Ila II, 404), Orava, 1625: Šandrova, keru držia Kubo Šándor; Kubo Zilov (Urb II, 197), Gajary, 1670: že hodnegssy gest... nežly Kisseuith Choruath *Sšandor* (KamLt Lymb Ser III. XVII. sz. B 2279 Rsz 140), L. Mikuláš, 1713: Že kdy Otlíka Šándora rozbili bol tam (JánTrad 254), Bystrička 1742: p. Lehoczky Šándor... tak gako hospodu držat bude (SHS 211), Nye, 1789: skrze Reguly *Sšandora*... (TestNye 172), 1795: Welky Šándor chiřice Mesto Lampsak (BajzaW 258), Filipp, Otec Šándora (uo.), 1828: Už verbuju na bubni, | Šándor sa dal do vojny (Piesne 381), Šándor, Šándor, Alexander (Jancs), Višňové: Šándor; Šándor Gasko (BM 367), Šándor (SSJ), Šándor ökörnév (GNS) stb. – **Szárm.:** **Šándrov** adj. poss. – Orava, 1625: Šandrova, keru držia Kuba Šándor, Kubo Zilov (Urb II, 197); – **Šand(o)rik, Šándorko** dem. – Chyžné, 1631: Georgius *Sšandorik* (Ila II, 404), Rochovce, 1671: Remenik, *Sšandrik* (uo. III, 312), Koceľov, 1694: *Sšandrik* (uo. II, 315), 1715: *Sšandrik* (uo.), Štítnik, 1753/4: *Sšandrik* (uo. 159), Jelšava, 1773: *Sšandrik* (uo. 469), Šándrik (StanŽ 76), Šándorko (SSJ); – **Šándorkin** adj. poss. 'Šándorné tulajdona' – M. Kameň, 1722: wozarom pany

Sandorkinim na powoz... (HSSJ *povoz* a.), Benice, 1769:... na swetlične dwere pany Beniczky Šandorčine (uo. *obehnút'* a.); – **Šani** bec. – *Šaňi* (GregPsz 273); – **Šanik** bec. (GNS); – **Šaniko** bec. – *Šaňiko* (GregPsz 273); – **Šanika** bec. – okr. T. Martin: *Šaňika* (BM 291); – **Šanička** bec. – *Šaňička* (SipM); – **Šaňo** bec., **Šanko** bec. (SSJ; GNS); – **Šancel** pejor. (GregPsz 273).

A vitatott (lat.?, ol.?, tör.?, ném.?) eredetű m. *Sándor* (régii *Sándur*) (1109: ÓMOL 17; eredetere l. Melich: MNyTK 15: 6; Kálmán 23; Ladó 210; UEISK 466; Pais: MNyTK 50: 31; Fekete: MNyTK 191: 15–6). Az 1484. és 1520. évi *Ssandr*-ban a *-dr* szóvég cseh alak, a magánhangzó kiejtésével keletkezett másodlagos fejlemény. Ez a csehre nagyon is jellemző megoldás a korai szlovák oklevelekben, melyek köztudottan cseh vagy erősen cseh nyelven íródtak, egyáltalán nem szokatlan. A *Šaňi* becéző alak csupán a kétnyelvű szlovákok szóhasználatában járja, egyebütt a szlovák alaktan kívánalmainak megfelelő kicsinyítő képzővel módosul (l. 26.2. p.). A nyj.-i *Šaňika* nem szk. származék (hímnemű szó!), hanem a *-ka* képzős m. *Sanyika* dem. átvétele (a m. képzőre l. D. Bartha 114). J. Stanislav szerint (StanŽ 74–7; StanD I¹, 329; I², 359; III, 94. 5. jegyzet) a m. *Sándor* a szlovákból származik, a szk. *Šándor* pedig északolasz eredetű. Ez azonban megalapozatlan és elfogadhatatlan álláspont. – A magyarból: Kniezsa: MSzCsR 53; SSJ; Gregor: MNy 85: 193–5. – L. még m. > szhv. *Šandor*; *Šandur* (UEISK).

šanta¹ 'lahm, hinkend' – Trnava, 1543: Petr Vher z Ambruzem *Saantha*... szn. (HSSJ *pojednanie* a.), Jelšava, 1573: *Santa* szn. (Ila II, 463), Hont. Čalovce, 1602: Iacobi *Santha* | Caspari *Santha* – Ioannis *Santha* szn. (Urbok 294); – *šanta* (SP 22: 760; SipM); – **Szárm.:** **šanták** 'sánta ember' – Čučma, 1746/6: *Sántak* szn. (Ila II, 180); – Gemer: Viadó tot *šánták*, viadó toho parobšoka (DobšP II, 119), *Šánták* odišó (uo.), *šanták* (Mič; Kálal), *šánták* dial. (Garaj); – **šantavý**, **šantový** adj. 'sánta, bicegő; csámpás' – Dolné, Horné Devičany, 1554: Lucas *Santhawy* szn. (Urb I, 182), Revúca, 1565: Boltisz *Ssantawy* szn. (Ila III, 100), Ratk. Bystré, 1671: *Sentawi* szn. (uo. 269), Slavoška, 1672: *Santowy* szn. (Ila II, 518), Markuška, 1680: *Ssantawy* szn. (Ila III, 14) stb.; – Žilina, 1622: [ty] pse *ssantawj*, kulhawy, sakramentska sselma (HSSJ *pes* a.). XVII. sz.:... ginak any sšmatlayy [!], any *sšantawy* (Com. Janua: SAV [HSSJ 5: 604]), *ssantawy* (Palk), Gemer: sretne ho edon *šántavý* chlapík (DobšP II, 119), *šantavý* (Loos III; Mič; Kálal; dial. SSJ), *šantl'avý* (Kálal), *šantavi* (Buffa 220; Malč: StSl 11: 103; SipM), *šántavý* dial. (Garaj), *šentaví* (GNS); – **šantavost'** 'sántaság' – 1845: Jahňatá ... ňetrpja... na chromost' (*ssantawost'*, kulhawost')... (Kadaví 34); – **šantat'** 'sántít, biceg' – *šantat'*, sántít; hinken (Loos III), *šantac* (Buffa 220), *šantat'*, *šantat'*, *šentač*, *šentat'* (GNS), Gemer: *šantat'*, *šantat'*, *šántat* (ASJ IV/2: 275); – **šantovat'** 'ballag, sétál' – St. Pazova, 1938: *šantuvat'* (NŽ 6: 197 kk.); – **šantala** 'csámpás; dongaláb' – gacsor, *šantala*, konská noha (Jancs), gacsor, gacsos, Klumpfuß, Tollfuß; *šantala*, koňská noha (Loos I, 98), dongaláb...; *šantala* (uo. 90).

A m. *sánta* 'lahm, hinkend' (szn. 1367, kn. 1372 u.: TESz); ez elvonás eredménye az ókeletiszláv vagy ószlovák eredetű *sántál* 'hinken' (1416 u.: uo.)

igéből (uo.), miközben a magyarban érvényesült a magánhangzó-harmónia. Š. Ondruš úgy véli, hogy éppen ellenkezőleg: a m. *sántál*, *sántul*, *sánta* származik a szlovákból, ahol a szó ősi eredetű. Szerinte ui. a X. század után a *šatati* (< *šetati*, erre l. > m. *sétál*: SzlJsz 474; TESz) alak mellett a szlávban nazalizált *šantati*, *šantavъ* (így, csillag nélkül) is keletkezett, s ennek lennének folytatásai a cseh *šantati* 'sántít', *šantala* 'ügyetlen, esetlen, nehézkes ember' (l. Machek² is) és a szk. *šantať* 'sántít', *šanták* 'šánta ember' *šantavý* 'sánta' (l. SR 48: 260). Mindez azonban semmi konkrétumhoz nem köthető elmélet, amely még hangtörténetileg is csak feltevéseken alapszik. Éppen ezért a szláv > magyar > szlovák (és egyéb szláv) származtatási menet nem vethető el. A hang- és szótörténeti tényeket a szóföldrajz is erősen megtámogatja. A személynévként már elég korán jelentkező *šanta* főnév forrása meg különösképpen sem lehet más, mint a m. *sánta* (erre l. 10.5. p.), amely egyébként az *-avý* (~ *-ový*) képzővel inkább melléknévként vált használatossá (l. 36. p.). A *šanta* származékai a *šanták*, *šantať*, *šantovat'*, míg a *šantala* feltehetően a m. *sántáló* (Ball) átvételével keletkezett *-ó* > *-á* képzőcserével (l. 38. p.). A *šantlavý* alakváltozatban az *l'* szeretlen járulékhang (l. 32.2. p.). – Az Árva megyei Zázriván lejegyeztek *šantalába* 'csámpás' (ASJ III/2: 33) adatot is, amely az ASJ szerint szokatlan összetétel. Nos, ez bizonyára a m. *sánta lábú* szerkezet átvétele, miközben a *lábú* helyére az alaktanilag megfelelő szk. népnyelvi *lába* került. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 497; Szabó: LS 1–2: 185; Király: StSl 11: 103; ASJ IV/2: 275; TESz; Habovštiak: StSl 25: 163 stb. – L. még m. > morva *šanta* (és származékai) (Sulán 353–6; Kniezsa: Ethn 45: 70), kukr. *šantavij* (LizV 637), szhv. *šantav* (és származékai) (UElSk), szl. *šantav* (és származékai) (Plet), vend *santavi* [ɔ: š-] (Flisz I, 140).

šanta² 'Trumpf' – Zemplín; 1839: SzentIványi dzwiha *santu* szebe dzwihnye (OSzK Quart Hung 2549: 39), Kohutowi pridu do stsesztya dwa *santi* (uo.), *šanta* (SipM).

A tisztázatlan eredetű m. *sánta* 'különleges értékű kártyalap' (1847: TESz; Somogyi: NytdÉrt 131: 19). Kártyaműszóként került át a szlovákba. – A magyarból: SipM.

šaragľ'a, rendsz. **šaragle** pt. 1. '(ülésként is használt) kocsi-, szekérsaroglya' – *ssarakle* pt. sl. (Palk), *šarakle* slc (Jg), *saroglya*, *šaragle* (Jancs), *šaragľ'a* (Kálal; Pl: JŠ 2: 340; Borg 147), Af: dvoje *šaragľ'e*, na pretku maľ'je, na zatku veľ'kije (Ondrus 226), Nye: *šaragľ'e* predňje, zadňje... (uo. 267), Ős: *šaragle* (ŠtolcM 80), seďeŋ na *šaragľ'oχ* (Hab 227), Bcs: iba na zadok, na *šaragľ'e* jim padav dáž (HVB 306), Si, Kc: *šaragle* (JŠ 2: 340), Ve: *šaragle* melie, *šaragle* velkie (uo.), *šaragľ'e* (LexNov 136; GNS), *šaragle*, *šeregľ'e*, *čaragle*, *čeragle*, *čeregľ'e* jstrsl (SON 5: 315), Krivá: *šaragle* (ASJ III/2: 40), Kňazia: *šaragľ'e* (uo.), Turzovka: *šaragle* (uo.), Hont, Novohrada: *čaragľ'e* (ASJ IV/2: 120), *čaragľa* (Ripka 272), Marca Huta: na vos...osi, ľefče, šnice, *šaragľ'e* (Benedek 187), *šaragle* (ŠtolcJ 98), Malč: *šeregľ'e* (StSl 11: 103), *šeregľ'a* (SipM), Nye: *šorogľ'e*, prednie *šorogľ'e*, zadnie *šorogľ'e* (NSM 3: 275), *šaragle* (Dudok 63), *šaragľ'a*, rendsz. *šaragle*, *šalagre* pt. dial. (SSJ) stb.; – 2. 'Trage, Tragbahre' – *šaragľ'a* (Kálal), *šaragľ'e*

pt. (LexNov 137, 166, 171; GNS), Sh:... nanášaľi tan na čaragľiaχ (s. gy.), Si: šaragle na korito (Atlasz), Zemplín: šeregle pt. (SN 19: 381), Malč: šeregl'e pt. (StSl 11: 103), šeregl'a (SipM); – 3. 'kerékpár csomagtartója' – šaragle pt. (LexNov 171); – **Szárm.:** šaragličky dem. – šaragličke (Nl: Roh 165; Bcs: s. gy.), okr. M. Kameň: čaragličke pt. (ASJ IV/2: 120).

A ném. (magyarországi szepesi szász) eredetű m. *saroglya* 1. 'Schrägen am Bauernwagen' (1530: Mollay; TESz); 2. 'gitterartige bzw. leiterähnliche Trage, Tragbahre' (1560 k.: uo.); 3. 'Gitter zur verschiedenen Zwecken' (1611: uo.), ill. annak *saraglya*, *saragla*, *soroglya*, *sereglye* (TESz) alakváltozatai. A magyar közvetítés kétségtelen bizonyítéka a mássalhangzó-torlódás feloldásával létrejött m. szókezdő *sar-* (~ *sor-*, *ser-*) szótag. A *šalagre* alakváltozatban $r - l > l - r$ metatézis történt (l. 33.2. p.). – A magyarból: Halász Nyr 17: 491; LM 233; ŠtolcM 80; SzlJsz 739; Király: StSl 11: 103; Mihál: SR 25: 148 Machek²; Gregor: StSl 16: 212–3; TESz stb. Német származtatása (pl. Kálal kérdőjellel; Machek¹; PaulF 175; ŠtolcJ 98) téves. – Ellenben közvetlenül a németből van átvéve a szintén nyelvjárási *šragľa*, plur. *šragle* (ua.) (1678: StSl 16: 213; Bern; Kálal; Rudolf stb.). – L. még m. > kukr. *šarágli* (LizV 637), ukr. *šarági* (Hrinč), lengy. *szaragi* (Brückner; SzlJsz 739: ukrán közvetítéssel), rom. *șiréglă* (Tamás), szhv. *šaraglje* (UElSk), jrut. *šorogli* (Kočiš 126).

šaravary, šalavary, šarivary pt. 'széles vászon- vagy posztónadrág' – Budatín, 1658:... po jednom paru *šalavar*... (Urb II, 281), Budatín, 1690: take geden Par *Ssalawarow*... (SMS 6: Príloha 18), Zvolenská stol., 1692: Od páru *Salawardy*... (SMSS 12: 45), 1701: Platna na *Salawardy* gedo Welko [možno] sty (NádLt Okir I 663), 1763: bracca, bracha; wľhena oďew, Nohawice, sskarbálnice, *ssarawári* (KamSl 73), 1775 k.: Salavári, *Ssalawari*, Tibialia (StSl 3: 102), 1785: aby všetci jeho poddaní zhodili svoje široké *šarováry* (BajzaR 200), *šalawáry*, *šarawáry* sl. (Palk), 1872: na spodku čiernym remeňom lemované *šaravary* (Kubáni 12), *šaraváry*, *šaryvary* (Kálal; Hv I, 1291), *šaraváry* (Hv I, 1291), *šaravary*, *šarovary* pt. (SSJ), *šaraváry*, *šaravary*, *šarovary*, *šarováry* (SCS) stb.; – **Szárm.:** *šaravarky* dem. – 1775 k.: Salaváritska, *Ssalawarky*, Soccus (StSl 3: 102).

A nagy valószínűséggel szhv. és rom. közvetítéssel honossá lett m. *salavári* 'Strumpf; Plunderhose' (1585: EWU), ill. annak *salavárdi* (1605: uo.) alakváltozata. Ez a végső soron iráni eredetű kifejezés az oszmán-török *šalvar* 'Plunderhose' révén európai vándorszó lett (l. TESz), s rendszerint címszavunkat is a törökből szokták magyarázni (pl. Machek¹; Király: StSl 3: 102; Nižnanský: BajzaR 336; SCS stb.), aligha helyesen. Egyrészt ui. a népi viselet elemeként ismert *šaravary* (l. SSJ) régebben magyar ruhadarabot jelölt (l. Palk is), másrészt – s ez a döntőbb – a mássalhangzó-torlódás feloldása magyar jelenség. A *šalavardy* alakváltozat a *d* hangjával meg végképpen nem származhatik máshonnet, mint a magyarból. Az *l* helyén levő *r* természetesen $l - r > r - r$, a *ra* (*ro*) szótagban az *i* pedig $a - i > i - i$ távolsági asszimiláció eredménye (l. 29.2.1–2. p.). – A magyarból: Machek². – A m. szó közvetlenül vagy közvetve átkerült a csehbe,

ukránba, lengyelbe, oroszba, románba, szerbhorvátba stb. (l. SzlJsz 473; TESz; Machek²; Tamás 739; UEISk 464; Wołosz: StSl 35: 304; Hollós 68–9).

šarc, šarca 1. 'Lösegeld' – Zvolen, 1660: gestlj by... penize aneb šarcz (za) toho že Raba nepoložilj (SL 3: 236; ugyanezen adatot Doruľa: SR 36: 302 *ssarah* formában közli), 1663: *Šarc* tollaruw 400... odoslat (RabT 195); – **2.** 'háborús kár megtérítése' – *šarca* (SSJ: SCS).

A m. *sarc* 1. 'Lösegeld' (1561: TESz; Mollay); 2. 'Vertrag, Abkommen' (1604: uo.); 3. 'Steuer, Abgabe (an die Besatzungsmacht)' (1620: uo.), amely a ném. eredetű *sarcol* 'Steuer auferlegen, eintreiben; Steuer, Lösegeld zahlen' igéből keletkezett elvonással (uo.). Mivel a ném. *schatzen*-ből csupán a magyarban alakult ki *rc*, a szlovákban nem (l. *ferc* a. is), ezért címszavunk közvetlen forrása kétségtelenül a magyar. Az átvétel nyilvánvalóan a török időkben történt. A *šarca* alakváltozat bizonyára a sokszor hallott m. *sarca* (valakinek, valaminek) birtokos eset meghonosodása (erre l. **35.** p.). – A magyarból: Gregor: NyDt 177. Németből való származtatása (SCS) téves. Elavult. – Vö. **šarcovat'**.

šarcovat' 1. 'Steuer auferlegen, eintreiben; plündern' – Staškov, 1671 k.: ponevač... v. našich gruntech a domoch nas lapali a *sarcuvali* (ListyP 59); – **2.** '(adó) erőszakosan kicsikar' – *šarcovat'* (Kálal; Hv I, 1291); – **Szárm.:** **šarcovanie** 'adó kicsikarás, sarcolás' – 1848: adó-kicsikarás, porcie dreňja, *šarcuvaňja* (Jancs), 1869: adócsikarás, Brandschatzung; zdieranie, *šarcovanie* (Loos I, 2).

A magyarországi korai úfn. eredetű *sarcol* 1. 'Steuer auferlegen, eintreiben; plündern' (1542: TESz; Mollay); 2. 'Steuer, Lösegeld zahlen' (1558: uo.); 3. 'Vertrag, Abkommen schließen' (1590: uo.); 4. 'jemandem etwas abdringen, abkriegen' (1838: TESz) ige. A ném. *schatzen* ige *tz* hangja helyén levő *rc* magyar fejlemény (l. uo.), hasonló helyzetben a szlovákban *c* van, vö. 1676: Chytili pána šafára, | po nem privedli pátera, | *šacovali* bez milosti, | nebylo grácii, cnosti (Ant¹ 357), *šacovat'*, *šacovat'* (Doruľa 77; Rudolf 135). – A magyarból: Gregor: NyDt 177. – Vö. **šarc, šarca.**

šarga, šargo 'falb, gelb, fahlrot; Goldfuchs' – L. Hrádok, 1653: *Sargha* hwezdowata No 1 (NádLt Okir I 620: 13), *Sarga* holdos No 1 (uo.), *Sarga* fako No. 1. Item *Sarga*. No 1. (uo.13b), 1654: *Sarga* lisa No 1 (uo. 14), 1655: Stychto su... *Sargha* lisa No. 1. (uo. 1), *Sargha* fakowata belohriwna... (uo. 2b), Ludanice, 1661: *Sarghafako*, černohriwa achwosta... N 1 (NádLt Okir I 289/B: 74), Byla *Sargha*, ale ge wčyl Vrana Sywa... (uo. 73b), Vires *Sarga*, hodos zadnye nohy biele No. 1. (uo. 72b), L. Ján, 1683: *Sargha* zlisinu (NádLt Okir I 691), *Sargha* Fakowita (uo.), 1702: *Sargha* pod palysti [kôň] (NádLt Okir 620: 178), M. Kameň, 1717: Sz. Martonska Stara *Sarğa* (BalLt Kékkői urad. 29. cs), Bojnice, 1762: dwa konye, gedneho faku a druheho *sargu...*, *ssargu* som predal (StanD III², 309–10), Nye, 1792: dwe Zrebyce, gedna sarča a druha *šarga* (TestNye 208), Bcs, 1794: Kobolya cseryena... Kobolya *ssarga* (BcsIr V. 82. a. 30. 2. dosszié), Orava, 1842: *šarga* (JČ 9: 110), *šargo* (Kálal), *šarga* (Spiš: SbŠkult 539; Malč: StSl 11: 103), zlamal *šarga* koňik nožku (AntZ 35),

Vsz: jakú peknú *šárgu* má (s. gy.), *šáрге* plur. (Pras 313), *šárga*, *šárga* (Hab 117, 518), *šárgo* (LexNov 112; Podk 318; Tk: BÉ 1971: 469; Roh 165); *Šárga*, *Šárga* lónév (DobšO 51, SipM; GNS), *Šárga*, *Šárga*, *Šárgo* tehénnév (Buffa 220; Agrik 8: 172, 173, 175); – **Szárm.:** **šarguľa** [jelentés nélkül] (Spiš: SbŠkult 539); – **šargavý, šargový** adj. – L. Ján, 1683: *Sarghawa* na Pisku biela (NádLt Okir I 691), L. Hrádok, 1702: Od *Sargaweg*, *Sargawa* kobilka (uo. 620: 176b), *Sargawy* Konik (uo. 178), M. Kameň, 1719: Stara *Sargawa* žrebná (BaLlT Kékkői urad. 29. cs.), Gemer-Malohont, 1867–73: kde napájal *šargavého* konička (SSpevy IV, 141), *šargový* (Mič; Kálal) stb.; – **šargastý, šargovistý** 'sárgás színű ló, csikó' – L. Hrádok, 1674: *Sarghasta* zadná noha nad kopitem biele [!] (NádLt Okir I 620), 1678: *Ssarghasta* sama (uo.), L. Ján, 1683: *Sarghasta* na Čzele Lisina (uo. I 691), Bojnice, 1762: gednu siwu, druhu *ssargowistu* kobolu (StanD III², 309).

A melléknévként és főnévként egyaránt használatos, vitatott eredetű m. *sárga* 1. 'blaß, gelb' (szn. 1360, kn. 1536: EWU); 2. 'braun, bräunlich oder rötlich, aber ohne schwarze Mähne und schwarzen Schweif (Pferd)' (1583: uo.); 3. 'blaß (Neid)' (1792: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A ló- és szarvasmarha-tenyésztés révén honosodott meg a szlovákban. A különböző színárnyalatokat kifejező magyar *sárgafakó, sárgaholdos, vércsesárga, veressárga* stb. megnevezések ugyancsak átkerültek a lovakkal foglalkozó szlovák nemesi udvarok szóhasználatába – esetenként talán csak alkalmi kölcsönzésként –, s címszavunkhoz hasonlóan a szokásos módon vagy főnévi, vagy melléknévi alakban fordulnak elő (erre l. **10.5.; 36. p.**). A m. szóvégi *-a* > szk. *-o* reflexióra l. **10.3.; 37. p.**). – A magyarból: Sreznevskij: JČ 9: 110; DobšO 51; Kniezsa: Ethn 45: 70; Kálal; Fedák: SbŠkult 539; Gregor: NyK 68: 411; Hab 117; Pras 313 stb. – L. még m. > morva *šarga, šargavý* (Machek²; Sulán 357), kukr. *šárga* (LizV 638), rom. *şárgă* (Tamás), szhv. *šarga* (UElSk). – Vö. **fako, holdoš, kondor, virča.**

šargarigov 'Goldamsel' – Poniky, 1915: Ňepuojdem ja za mäsiara, *šargarigo*... (Bartók II, 682), oblast' Michaloviec: *šarga rigo* (Ferianc 315), Malč: *šargarigou* (StSl 11: 103), *šargarigo*^u (SipM).

A *sárga* 'gelb' és *rigó* 'Amsel' alkotta m. *sargarigó* 'Goldamsel' (1702: NySz II, 1441) összetétel, esetleg annak nyelvjárási *sargarigóu* alakváltozata. A szk. szóvég alakulására l. **13. p.** Kelszk. tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 103; SipM.

šarhaňov 'Kotflügel' – *šarhaňo*^u (SipM), Abov: *šarhaňov* (JŠ 21: 100), NI: *šarháňou/v* (Roh 165), Nbh: *sárháno* (s. gy.).

A *sár* 'Kot' főnévből és a *hányó* 'werfen, schleudern' igének *hányó* alakjából keletkezett m. *sárhányó* 'Kotflügel' (ÉrtSz; de vö. 1668: *sárhányó lapát*: NySz II, 525) összetétel. Újabb keletű átvétel, mely a kelszk. nyelvjárásból és az alföldi szlovákából ismeretes. A szk. szóvég alakulására l. **13. p.** – A magyarból: SipM; Bartko: JŠ 21: 100.

šarka 1. 'Türangel' – 1686: dwere s panty, plechom klučzom klučzku Hanthabu y zeleznu *zarku* (NádLt Okir I 829: 114), 1699: dwere, na dwoge se otwyragu, na Železnych Pantoch, železnu *Zarku*, z Haspru (NádLt Okir I 713:

17), St. Pazova: Dvere držia *šarke* na čapov (ČMSS 7: 58), *šarka* (Kálal); – 2. 'Ferse; Hinterkappe oder Absatz am Schuh' – Vráble, 1696: gedni papuče polske zwisokimy *sarkamy*... (AM Comit. Bars. Rsz 9: 142b), Bcs, 1942: *sarga* 'lábbeli sarka' (ČK 1942: 67), *šarka* 'a ló sarka' (Czambel), *šárgy* pt. 'ua.' (CzambSI 131); – 3. 'lópatkó vége, sarka; a bele való csavarszeg' – Brestovany: *šárki* pt. (SN 14: 150), *šarka*, *šárga* (LexNov 114, 150), NI: *šarok*, plur. *šarke* (Roh 165–6); – 4. 'Ecke' – Bny: za dverma bola metla, a na tú metlu to aj na tí *šarki* odruki to bolo treba vilát' (NSM 6: 125); – **Szárm.:** **šarkový** adj. – *šarkovej* kľíč (LexNov 151).

A belső keletkezésű m. *sarok* 1. 'Ecke, Winkel; Eck' (biztos adat 1067 k.: TESz; EWU); 2. 'Ferse; Hinterkappe oder Absatz am Schuh' (1164 ?, 1405 k.: uo.); 3. 'Angel' (1395 k.: uo.; további jelentéseit is 1. uo.), ill. annak szing. gen. *sarka* alakja, amely az olyan sokat hallott szerkezetekből származik, mint a *cipő*, *csizma*, *papucs*, *ajtó sarka* (erre 1. 35. p.). – A magyarból: CzambSI 131; Czambel: SR 5: 116. – L. még m. > kukr. *šark*, *šarok*, *šárky* (LizV 638; Liz 145, 149, 199), rom. *șarc* (Tamás), szhv. *šarka*, plur. *šarke* (UElSk).

šarkan 1. 'Drache' – 1478: *Sarkaan* szn. (KN 21: 52), N. Lupča, 1537:... Jakub Suchy... Stanislav *Ssarkan* szn. (JŠ 6: 135), N. Lupča, 1538: Stanislav *Sserkan* szn. (uo. 136), Orava, 1625: Od *Šarkana* paktu szn. (Urb II, 154 c. jegyzet); – 1752: *šarkan* (KNyNyE 267), 1770: Hadagte že prosym čwo ge to za *ssarkan* (Čap 82), 1775 k.: Sárkány, *Ssarkan*, Draco (StSI 3: 102), 1789: A preto ma dávali vymaľovať... ako *šarkana* s krídlami a pazúrmí (FándlyR 45), 1792: horských, oblačných *Šarkaňow* (Fándly II, 233), Revúca, 1843: kde druhý bývá *šárkáň* (Polívka I, 250), Malohont, 1844–5: Ten *šjárkan*, ako ho viďeu... (uo. 322), 1844: *Šárkáň* ulapiu jej milího (uo. II, 29), 1853: Ďuro Hodža, to Ti je ešte taký *šiarkan* ako bol v Levoči (Botto 22), sárkány, *šjarkan*, drak (Jancs), Sirok, XIX. szmf.: ve je muaj muž *šárkan* (Polívka I, 296), *šarkan* (Jancs II; Loos III; Czambel; Mič; Kálal; GregPsz; SSJ), *šarkaň* (Czambel; vsl: Kálal; Malč: StSI 11: 103; SipM; zempl, užh: JŠ 21: 109; Fegernic: Benedek 162), *šiarkaň*, *žiarkaň* (Kálal), *šiarkan* (Márkus 106), *šárkán* (Gemér: LS 1–2: 188), *šarkan* (Palk; Bern; GNS), *sárkáň* ifjabb generáció (GregPsz 273; Füzér: LamiR 34) stb.; – 2. 'fiatal gazda' – *šarkan* (Palk), *šarkan*, *šarkaň* (Kálal); – 3. 'jó ló, paripa' – Szs, 1895: *šarkam* (NyK 25: 301); – 4. 'játéksárkány, papírsárkány' – *šarkan* (Mič; Garaj; GregPsz 273; GNS; SSJ); – 5. 'gonosz szél' – *šiarkaň* (Kálal); – **Szárm.:** **šarkanový** adj. – 1775 k.: Sárkány fű, *Šarkanowa* Zelina, Dracontium (StSI 3: 102), Sárkány kö, *Šarkanowy* kamen... (uo.), *šarkaňowí* (Bern), Revúca, 1848: a začne sekát hlavy *šárkáňove* (Polívka I, 252), *šarkanový* (Kálal; Hv I); – **šarkanica** 1. 'nőnemű sárkány'; átv. 'dühös, házsártos asszony, boszorkány' – 1870: podo mnou stála o stolík ovalená územčistá *šarkanica* z Podkoníc (LaskS II, 175), *šarkanica* (Hv I, 1291; SSJ); – 2. 'ügyes asszony' – Malč: *šarkanica* (StSI 11: 103); – 3. 'erős pálinka' – *šiarkanica* (Kálal), Hanusovce, Petrovce, Cejkov:... Ej, šľivovici, terkeľici, | tej slovenskej *šarkaňici* (SN 28: 580); további származékait l. Bern; Kálal; SSJ; KSSJ.

Az ótörök eredetű m. *sárkány* 'Drache (Fabeltier)' (1604: TESz; EWU); 'Drache (Fluggerat, Spielzeug)' (1799: uo.); 'Hausdrache' (1829: uo.); 'feuriges Pferd' (1835–46: EWU); 'die ersten 2–3 Deziliter vom Spiritusdestillat' (1900: TESz; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is 1. uo.) és annak *sárkán*, *sarkán* (uo.) alakváltozata. Népmesei elemként került át a szlovák szókincsbe. Kérdés, hogy az 1478. évi *Sarkaan* szn. valóban szlovák-e, vagy pedig magyar. Mindenesetre az első szótagbeli m. *á* hang szk. *ia* reflexiójából régi meghonosodásra is következtethetünk (l. 11.3. p.). A *žiarkan* alakváltozat népetimológiával keletkezett (l. Machek¹ 494 is.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 497; Melich: NyK 25: 301; Antal: Nyr 29: 332; Škultéty: SP 22: 759; Czambel; Márkus 106; Hauptová: Slavica 6: 19; Király: StSl 3: 102; Machek¹; Dvonč: SAS 5: 69; Lipták: JŠ 21: 109 stb. Török származtatása (SCS) téves. – L. még m. > kukr. *šárkan* (LizV 88, 638; Dezső: NytudÉrt 128: 85), lengy. *szargun* (Wołosz: StSl 35: 305), jrut. *šarkaň* (Udv 59), szl. *šarkan* (MEW), vend *sárkan* [ɔ: š-] (Flisz I, 140).

šarule pt. 'egy fajta bocskor' – Ozdín: *šaruľe* (LexNov 204).

Az ótörök eredetű m. *saru* 'Schuwerk, Fußbekleidung; Sandale' (kn. 1380 k.: TESz). Az alaktanilag nem kívánatos m. *-u* szóvéghöz egyéb szavak analógiájára *-l'* járult, és a szk. (szláv) gyakorlatnak megfelelően többes számba került (ehhez l. 47.6. p.). Nem gyakori, Nógrád megyei tájszó, feltehetően elavult.

šaš 1. 'Adler' – Lietava, 1654: *ssabla stryeberna pozlatita y ssasom na czierneg bagazy No 1* (BatthLt Rsz 66 Lad 27 Fasc 7), *šaš* (NŽ 1: 87; Ve: JŠ 2: 316; Vsz, Tb, Si, Pcs, Sk, Sá, Ecs, Csr, Gg, Sh, Mi, Óm, Sp, My, Br, Bcs, Tk, Pi, Atlasz; GregPsz 273; SipM), Me, Kk: *šaš* (Atlasz); – 2. 'Splint; Haken' – NI: *šaš na húžvi*; *šaš s karičkou na šaragličke*; *šaš na krosná* (Roh 166); – 3. 'egy fajta játék' – Pavička *šašom* (Slovensko 3/II, 1113), Nbh (játékban): A edon bou ako *šaš* (NSM 4: 49); – **Szár.m.:** **šašok** dem. átv. 'féktelen, szeleburdi, csintalan' – 1755: Rýchly nebuď do všeckého jako chrt do jidla, | nebehaj, kde nepotreba, jako bys' mel krídlá. | Takého ptáka bez krídel *šaškem* nazývajú, | zbytečnú a nepotrebnú rýchlosť vysmívajú (Gavl² 152), Sl. Ľupča, 1904: Letí ako *šašok*, d'ivok, *šarkan* (SP 24: 340), *šašok* (uo. 543).

A bizonytalan (talán fgr.) eredetű m. *sas* 1. 'Adler' (hn. 1213: EWU); 2. 'eingekerbter Balken; Kerbe' (1713: uo.); 3. 'Splint; Haken' (1768: uo.); 4. 'Nagel' (1897: uo.). Elavulóban van, jobbra csak a magyarországi szlovákok szókincsében él. – A magyarból: SipB 301; GregPsz 161; SipM. – L. még m. > vend *sas* [ɔ: šaš] (Flisz I, 140).

šaš 1. 'nedves, mocsaras hely; az ilyen helyeken tenyésző növények, rendszerintanilag lehetnek: Carex, Schoenus, Juncus, Scirpus, Typha, Calamagrostis' (l. MachekR 275; VSBN 369) – 1763: Carex: *ssásss*, *ssássy*... (KamSl 87), Nechod ty diovča do *šiaša*... (NZ I, 131), 1847: vetrik... visoko *šjaša* zohinau (Považja 21), *šaš* 'Typha' (Holuby 171), XIX. sz.: Budzeš pisac i na *žaši*, | kdze ja budzem na salaši (SocP 307), Orava, 1900: ten vták s toho *šaša* vyleteu (Polívka II, 313), *saš*, *šaš* (Czambel), *šaš* 'nád' (Mič), *šaš* 'mocsaras hely; vízi növény' (Kálal),

šáša 'sás' (Vyšný Skalník: SMS 14: 121; B. Petrovac: s. gy.), Orava: *šášä* (Hab 166), *šáš* 'Typha; Juncus' (VSBN 369), *šáš* 'sás' (Tim, Hviezd: SSJ), Malč: *šáš* 'Ried' (StSl 11: 103), *šáš* 'Schief, Gras' (SipM) stb.; – **2.** 'kukorica csuhé' – *šášä* (GNS); – **Szárm.:** **šášový** adj. – Trenčín, 1678: jeden sotor *šášovy* (HŠ 3: 404), XVIII. sz.: list *ssássowi* (PDS 232), travu *šášovu* (Czambel), *šášový* (SSJ); – **šášovatý, šášovitý** adj. 'sásos' – 1763: Cariceus, *ssássowaty*, ssáchorovaty (KamSl 87), Koišov, 1772: trawa plana a *ssassowita* (UdvUrb 126), Skrabské, 1772: trawa na nich rietka rostne a *šášowita* (uo. 435), Lesné, 1772: *sasovite* seno (Udvari 435); – **šášina 1.** 'sás; sásszerű növény; mocsaras hely' – Kuklov, XVII. szk.: tu stranu ktera *kssassinu...* se nessel (EstLt Rep 31 Fasc P: 221), 1735: Carex. das Riedgras. Sás. *Ssassin...* (CellB 71), 1775 k.: Sás. *Sassin*, Juncus (StSl 3: 102), *šášina* 'sás' (Bern), Ide káčer po *šášině* (NZ II, 86), *šášina*, sás, nád; Rohr (Loos III), *šášina* (Mič), *šášina šešina* 'mocsaras hely; ott növé vízi növények' (Kálal), *šášina*, sás; káka; nádas (Hv I, 1292), *šášina* (Hab 166), *šášina* 'Carex; Juncus' (VSBN 369), *žážina* (Kálal), Malč: *šášina* 'Liesch, Riedgras' (StSl 11: 103) stb.; – **2.** 'kócos, bozontos haj, üstök' humorosan – *šášina* (Kálal); – **šášinový** adj. – 1735: *ssassinowé* mjsto (CellB Regisztrjk 89), 1775 k.: Sásas hely, *Ssassinowo* mjsto, Juncetum (StSl 3: 102), *šášinový* (SSJ); – **šášie** koll. 'vízi növényzet; azokkal benőtt hely' – 1763: Carex, ssáss, *ssássy...* (KamSl 87), 1811: običajne z Likóm (Lipowim) aneb ze Ssássku (*Ssássim*)... (Maliny 86), *šáší* (Bern), *šášina* v. *saší* (uo.), *šášie*, *šášie* (Hv I, 1292), *šášie* (Kálal), *šášie* (SSJ), Pk: *šáší* 'csáté; káka' (s. gy.), Brestovany: *šášjé/i* (JŠ 9: 231); – **šášorie** 'ua.' – 1763: Carex: ssáss, ssássy, *ssassory* (KamSl 87); – **šáška** 'ua.' – 1811: magt'e na hotowe namočenu *Ssássku* (Liko) (Maliny 84), običagne z Likóm (Lipowim) aneb ze *Ssássku* (*Ssássim*)... (uo. 86), *Ssasska* nech neni... mokra (uo. 87), Nbh: tak zme spravil'i edon stromčok s klasom zo *šáškou* sme uviazal'i (NSM 4: 236); további származékait l. Czambel; Kálal; SSJ.

Az ismeretlen eredetű m. *sás* 1. 'Art Riedgras, Segge' (1220 k.: TESz); 2. 'Blatt der Getreidepflanzen' (1791: uo.); 3. 'a kukorica csőborító levele' (BalK 103). Mind a szó-, mind a jelentéstörténet magyar eredetéről árulkodik. Csupán a környező szláv nyelvekben ismeretes, s ott is viszonylag későn bukkan elő. A csehbe és a lengyelbe nyilván a szk. közvetítette (l. MachekR 275; SzlJsz 739 is). A KamSl *ssassory* adatában az *-or* a *šachor* 'pálka' analógiás hatásával magyarázható. A *šáša* (*šiaša*, *šášä* stb.) formát illetően lehet a m. *sása* (*kukorica sása*) birtokos eset átvételére is gondolni (l. 35. p.), de ez esetben talán inkább egyéb rokon értelmű szavak (*ostrica*, *šarina*, *trstina* stb.) analógiás hatása érvényesült (l. 44. p.). – A magyarból: CzambSl 128; Czambel: SR 5: 115; MachekR 275; SzlJsz 739; Machek¹: valószínű; Machek²: valószínű; Király: StSl 3: 102; TESz; Minárik: SocP 396; Udvari 435 stb. – A m. szó egyéb nyelvi behatolására l. Machek² 603; Wołosz: StSl 35: 305; LizV 638; Dezső: NytudÉrt 128: 85; UEISK 470; Kočiš 126; Plet II, 617.

šáška 1. 'Heuschrecke' – 1752: *saska* (KNyNyE 267), 1758: *saski* plur. (uo.), 1790: *šáška* (kobilka) (Pankl: Index), 1797: *Gryllus migratorius*: kobil'ká, *sásska*

(Vyv 55). XVIII. sz.: O *šáškách* | 1. *Sašky* gsu živočata kvornate... (PDS 235), *ssásska* sl. (Palk), *šáška* (Bern; Mič; Kálal; Garaj; GregPsz 273; LexNov 93; GNS; dial. Kal, Šolt: SSJ), Gemer, 1843: *šaški* a kobilki šitko zožrali (Polívka IV, 98), *sáška*, *šjaška* (Jancs), *šaški*, bogarak, szeleskedés; ma *šaški* vr..., bogarai vannak (uo. II), 1886: *ssasská* i žihawka (Šenk 39), *šaška* (SipM), *šiaška* (Hv I, 1292) stb.; – 2. 'lepkefajta' – Čadca: *šáška* (Vážný 157; mapa č. 6.), Tk: *šjaška* (uo.); – 3. 'szitakötő' – Komjatice: *šáška* (uo.).

Az ismeretlen eredetű m. *sáška* 'Heuschrecke' (kn. 1395 k.: TESz); 'mezőkön tenyésző, szökdécselő különféle rovar' (Ball). Címszavunk 2. és 3. jelentése a szlovák népnyelvben keletkezett. – A magyarból: SzJlsz 937; Vážný 157; Machek¹; Kiss: NyK 75: 48; GregPsz 161; TESz. – L. még m. > kukr. *šáška* (LizV 638; Dezső: NytudÉrt 128: 85), rom. *șâșcă* (Tamás), szhv. *šaška* (UEISk), jrut. *šaška* (Kočiš 126), vend *saska* [ɔ: *šaška*] (Flisz).

šejhaj interj. – 1889: A v tom našom, *šajaj*, cintoríne (SSpevy II, 226), 1915: Spievaj, dieuča spievaj, máš pekní *šejhaj* hlas (Bartók I, 168), Medzibrod, 1915: *šej, haj*, vedľa mňa si ňesadaj (uo. II, 80), *ej, haj*, vždi som choďiu gu ťebe (uo.), L. Teplička: Keď mi prišlo, *šejhaj*, dvacať rôčkov (Demo 263), Raslavice: že bim sebe, *šej, hoj*, urlap pital (uo. 358), Smižany: ňifto na ňich, *šej, haj*, ňifto na ňich *šej, haj*, ... (uo. 307), *šej, hoj*, to rinok ulica... (Žak 537), ket ho najdzeš, *šej, haj*, schovaj si ho (uo. 567), Tadi ja gazdujem, *ēja hoj* (uo. 584), červení čížemky, *šej hoj*, žulti pas (AntZ 14), Co mi po pukol'i, *šeja, hoja* (uo. 59), možece ho, *šejhoj*, medzi šviňe zavirac (uo. 82), Szp: Lebo je moj milí *šejaja*, | Až na druhem meste, *šejaja*, ťuhaja (Vyl 120), *šéhaj* (GNS), Pv: A keď ta už dojšli | na zelenú lúku. | *Šej, hoj*, ťuhaj... (LamiB 190),... *Ej, haj*, ťuhaj (uo.), Kk: *Šeja huja*, biela ruža... (uo. 22), *šejhaj* (SipM).

Az önkéntelen hangkitöréssel keletkezett m. *sej* (1872: TESz) és *haj* (~ *haja, hoj, hoja*) (1456 k.: uo.) indulatszók, melyek ének, mulatozás és tánc közben rendszerint kurjantásként *sejhaj* (alakv. *sejahuja*: uo.) formában együtt használatosak. Nyilván ezen az úton került be címszavunk a szk. népnyelvbe is. A *šajaj* alakváltozatban a *h* kiesése mellett $e - a > a - a$ asszimiláció történt (l. 29.2.1. p.). Az *ejhaj* esetében a m. *sej* helyébe a szláv eredetű *ej* (l. ESSJ II, 186) lépett. – A magyarországi szlovákban a *šej* önmagában is megtalálható, vö. Nbh: *Šej*, zo s práznima pohári, | okolo nás hrajú (NSM 4: 96). – A magyarból: SipM.

šelempost, šelempostov 'selyemposztó' – Klobušice, 1670: Trety ziwotek z *selemposto* czerweneho sukna... (PDS 85), L. Ján, 1683:... *Sselem Postat* czo sem Pro Zuzanku kupila (NádLt Okir I 289/B: 630b), P. Bystrica, 1708: kusek *sselem postu* Narancoweho (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Tracek *zesselem postu* Fialkowy (uo.), Čachtice, 1725: Od každého postava sukna englickeho vulgo *šelemposzt* ma sa platit den. 25. (SN 6: 302); – **Szärm.:** **šelempostový** adj. – P. Bystrica, 1703: Za Sukna czierne *sselempostowe*... (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs), 1708: kussček Sukna *sselempostowe*ho (uo. 2. cs.), Zvolen, 1709: Mentgečka... czerwena *sselempostowa* (PDS 73), Bojnice, 1765: Doloman

druhy tež *sselem postowy* (StanD III², 316), *Sselem postowa...* sukna (uo. 317), XVIII. szmf.: Tvá čepička sobolová, mentík *šelempostový* (SocP 75).

A tisztázatlan eredetű m. *selyem* (régi és nyj.-i *selem*) 'Seide' (kn. 1414 u.: TESz) és a szláv eredetű m. *posztó* 'Streichgarngewebe, Tuch; Filz' (1350 k.: uo.) alkotta m. *selyemposztó* (alakv. *selemposztó*) 'egy fajta finom kelme' (1554: RadvCs II, 11; ugyanebben a nyelvemlékben a *selyem posztó* lat. megnevezése *velutum*, ami Bartal szerint 'bársony'; az anyagot illetően l. még RadvCs I, 123) szerkezet, ill. összetétel. A nemesi ruházatkodás révén lett a XVII–XVIII. századi szk. eleme. Később a *selyem* alkotta egyéb m. jelzős szerkezetek is átkerültek a szk. vándorárusok szóhasználatába, vö. *šelem batis* (Hab 391) < m. *selyembatiszt* (< *selyem* + *batiszt* 'Batist'), Hámry: *šemzefir* (uo. 394) < m. *selyemzefir* (< *selyem* + *zefir* 'feinfadiges Baumwollgewebe, Zephir'). S helyi átvételként a *selyem* önmagában is felhasználásra került, vö: Nye, 1814: Karako kwetisti... *Šejem* (Tirp 3: 137). Címszavunkban a szóvég alakulására l. **13.**; **45.** p. Az egyetlen *šelempostat* adatban a szóvégi *-t* feltehetően elírás a szk. népnyelvi *postav* 'finom posztó' (Kálal) *v*-je helyett. A *šemzefir*-ben a *-le-* haplológiával kiesett (l. **51.** p.). – L. még m. > kukr. *šejem* (LizV 638).

šereg, šarag 1. 'Heer' – Brezno, 1592: Turczy z velkim *seragom* idju (SL 3: 233; más közlésben: Turci s velkym *šeregom* idu: RabT 173), 1629, 1641: Parare exercitum, Sereget győiteni, Hauffy, a neb *Sseregy* wogenský zhromaždowati (Dict¹ 335–6; Dict² 335–6), Štítník, 1676: ffilekowsky *sserek* (SR 38: 190), Kokava, 1682: w gmene meho *šeregu* (SL 2: 326), 1704: Ostatny haiduši a všecek *šerek* (SP 5: 413), Simoni Thamáš *šeregu* Zwolenskeho zastawnjk (uo.), 1752: *sereg* (KNyNyE 268), Abych ho poznala nad wšeckym *šaragom* (NZ I, 139), *šarag* (Kálal; Garaj), *šereg* (SipM); – **2.** 'Schar, Haufen' – Sl. Lupča, 1904: *šarak* (SP 24: 543), *šerek* (SipB 302; Malč: StSl 11: 103), *šereg* (GNS); – **3.** 'Herde' – Malohont, 1844–5: tuto mám *šarag* ovjec... (Polívka I, 324), Malohont, Gemer: Tam, tam, v tom druhom, treťom, dvanástom *šaragu* (DobšP I, 434), *šarag* (Kálal; Garaj), Stráže n/Myjavou: *šerek* (SR 9: 252), Si: jeden *šerek* ftákov (Atlasz), Nh: *šerek* ptački (uo.), Gg, Nó: *šarag* (uo.), *šarak* (LexNov 37, 48), *šereg* (GNS; šar, zempl, abov, užh: SlŠtJ 1969: 204) stb.

Az őtörök eredetű m. *sereg* 1. 'Heer, Armee' (1395 k.: TESz); 2. 'Schar, Haufen' (1395 k.: uo.); 3. 'Herde' (1519: uo.). Címszavunk a katonai szóhasználat révén honosodott meg, de a többi jelentése is a magyarból való. A m. *e* helyén levő szk. *a* (erre l. **14.2.** p.) és a szó XVI. századi jelentkezése egyaránt viszonylag korai meghonosodásra mutat. – A magyarból: CzambSl 128; Czambel: SR 5: 115; Kálal; Szabó: LS 1–2: 185; Šmil 15; StanD I², 398; I³, 443; Hauptová: Slavia 28: 523; Doruľa: SR 38: 190; Gregor: NyDt 177 stb. – A historizmusként értékelt *šerežan* 'Ausztia-Magyarország délkeleti határőrségének a tagja' (SSJ) – származéka: *šerežanský* adj. (uo.) – feltehetően szhv. jövevényszó (a szhv. adatokra l. UEISk 473), és nem szk. képződmény. – A m. kifejezés katonai terminusként közvetlenül vagy közvetve több nyelvbe is bekerült, erre l. Hrinč IV, 492; LizV 88, 638; Dezső: NytudÉrt 128: 95; Brückner 547; Wołosz: StSl

35: 306–7; Vasmer III, 392; Hollós 70; Tamás 731–2; UEISk 343–4; Megiser; Plet II, 624; Flisz I, 141; Schubert 573–5. – Vö. **šeregfontov, šereghajtov.**

šeregfontov 'Art Kanone' – P. Bystrica, 1650: Nategze Basste pod Dachy *Ssereg Bonto* dve na kolesach bosich (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Swyhowka gedna... *Ssereg bonto* geden (uo.), Ludanice, 1656: *seregbonto*, maziar, sswihowka zelezna... (NádLt Okir I 633), 1658: *Ssereghbonto* wetssy No 1. | *Sseregbonto* menssy No 1. (uo.), XVIII. szv. k.: Deliberatio – *Šeregbontó* (Prov 58).

Az ötörök eredetű *sereg* 'Heer, Armee' és a *bontó* melléknévi igenév (< *bont* 'trennen, spalten, auflösen') alkotta m. *seregbontó* 'Art Kanone' (1502: OklSz) összetétel. Katonai szakszóként került át a szlovákba. A lat. *deliberatio* humoros magyarázata a *šeregbontó*-val annak az igazolása, hogy a XVIII. sz. végén még teljes mértékben tisztában voltak a szó jelentésével. A szk. szóvég alakulására l. **13. p.** – A magyarból: Gregor: NyDt 177. – L. még m. > szhv. *šeregbonto* (UEISk). – Vö. **šereg, šereghajtov.**

šereghajtov 'utóvéd; rendcsináló' – 1704: bez kterehe nemužeme bity, ano tež y *šereghajtovy* (SP 5: 413).

A *sereg* 'Heer, Armee' és *hajtó* melléknévi igenév (< *hajt* 'bewegen, treiben') alkotta m. *sereghajtó* 'utóvéd; rendcsináló' (1664: TakGy 74) összetétel. Noha csak egyetlen adatom van rá, mégsem valószínű, hogy alkalmi kölcsönzés volt csupán. Erre a katonai kifejezés jellegéből következtethetünk. – A magyarból: Gregor: NyDt 177. – Vö. **hajtov, šereg, šeregbontov.**

šero 'Bier' – *šero* argó (Trenč. stol.: SSJL 179; SSS).

A pontosan nem tisztázott eredetű, de valószínűleg már a honfoglalás előtt valamely kelet-európai nyelvből meghonosodott m. *sör* 'ua.' (kn. 1395 k.: TESz) főnévnek *ser* (uo.) alakváltozata. Feltehetően a szlovák drótosok titkos beszéde révén lett a szk. argó eleme. A szóvégi *-o* nyilván a honi *pivo* 'Bier' analógiás hatásának a következménye. – A magyarból: Ondrus: SSJL 179.

šerpeň, šerpeňa 'Pfanne' – Bardejov, 1814: *Serpenye* No 5 (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *šerpeň* (Czambel; vsl: Kálal; vsl: Hv I, 1293; zempl: SN 6: 621; SipB 302; Malč: StSl 11: 103; SipM), *šerpeňa* (Kálal; Hv I; Šariš: DialZ 1: 136), St. Pazova: A na to sa dala tá kastroľa, ľebo *šerpeňa* (ŠtolcJ 265), *šerpeňe* pt. (Žak 655), *šerpena* (GNS), *šerpeňa* (SCS); – **Szárm.: šerpenka, šerpinka** dem. – Bardejov, 1803: *Serpinky* čerwene N° 2 (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1814: *Serpinky* Cerwene N° 4 (uo.), Mád, 1825: 1 *Serpinka* na kave (uo.) Spiš, 1842: *pečeňa* se na *šerpenke* praží (JŠ 9: 108), Prešov, 1849): Kapral si *šerpenki* po drote poznaval (MTA Ms 4816/114: 9), *šerpenka* (Kálal; Pohorelá: Horehr 2: 162; Spiš: DialZ 1: 137; Rh: NSM 5: 244; GNS), Zemplín: drajfusy a *šerpeňky* (SN 6: 594), *šerpeňka* (SipM), Spiš: *šerpenka, šerpinka, šerpienka*, góral *šyrpinka* (AJS IV/2: 180) stb.

A vitatott (délszláv?, ném.?) eredetű m. *serpenyő* (alakov. *serpenyű*) 'Pfanne' (1395 k.: EWU; az eredetre l. még Hadrovics: NytudÉrt 50: 79–80; Mollay 496–7). Az alaktanilag nem kívánatos m. szóvég egyrészt az *-ő* (~ *-ű*) elhagyásával

(l. 45. p.), másrészt egyéb szavak (*panva, panvica, rajnica* stb.) analógiájára -a segítségével sorolódott be a szlovák morfológiai rendszerbe. Az *-inka, -ienka* végű származékokban az *i, ie* nem hangtani változás eredménye, hanem egyéb ilyen típusú képzők analógiás hatása. A *šyrpinka*-ban *e - i > i - i* asszimiláció történt. Gömör megyei és kelszk. tájszó. – A magyarból: Czambel; Kálal; SipB; Király: StSl 11: 103; ASJ IV/2: 180; SCS stb. – A m. szót átvette a kukr., rom., jrut. is (l. LizV 636; Tamás 726; Kočiš 126).

šervilág 'mocsári gólyahír' – *šervilág* (GNS).

Az ótörök eredetű *sár* 'Sumpf, Morast' (TESz) és az ősi eredetű *virág* 'blühende Pflanze, Blume' (uo.) alkotta m. *sárvirág* 'Caltha palustris' (CsP 68, 167) összetétel. A *sár*- előtag a gólyahír mocsaras, vizenyős területeket kedvelő tulajdonságával függ össze, miként a cseh *blatúch*, bolg. *blatúh*, or. *kalužnica* stb. (l. MachekR 41) is. Az átvétel során az *á > ě* lerövidülve *ä* lett, ami palatális mássalhangzó utáni helyzetben a Gömör megyei szlovák nyelvjárásban *e*-nek is ejtődhet, vö. *järec ~ jerec* (GNS), *jármo ~ jarmo ~ jarmo ~ jermo* (uo.), *jásno > jāsno ~ jejsno* (uo.) stb. Ugyanakkor *r - r > r - l* elhasonulás is bekövetkezett (l. 30. p.).

šétalov 1. 'órainga' – Szs, 1895: *šétáló^u, šejtálov* (NyK 25: 301), Malč: *šejtalou* (StSl 11: 103); – **2.** 'sétahely' – Bcs: za 'šétálovom' popri gáte (ČK 1935: 60); – **3.** 'széles (füves, bokros) határmezsgye a szőlők között' – Novosad; Cejkov, Čerhov: *šejtalou* (SR 47: 336, 338).

A déli szláv eredetű m. *sétál* 'spazieren gehen, schleudern' (1531 k.: EWU) igének főnévként és melléknévként egyaránt használatos *sétáló* 1. 'geh-' (1585: NySz II, 1560); 2. 'der Spazierende' (uo.); 3. 'Uhrpendel' (MTsz) melléknévi igeneve, ill. annak nyelvjárási *sejtáló* (vö. 1762: *séjtáló*: TESz) ~ *sejtálóu* alakváltozata. A m. köznyelvi *é*, nyj.-i *eĵ* szk. reflexióira l. 15. p. – A 3. jelentés – úgy látszik – a szlovákban alakult ki a 2. alapján. – A magyarországi szlovákban megvan a magyarból átvett ige is, vö. Bánhida: *že abi išél trošku šétáluvaŕi (šétáluvaŕ)* (ŠtolcM 157, 179), Si: *choďiv po hrackej šétáluvaŕ sa* (Rozm 292), valamint annak *séta* 'Spaziergang' (1801: TESz) képződménye is; Kk: *šéta* 'ua.' (NSM 6: 37). – A magyarból: Melich: NyK 25: 301; Király: StSl 11: 103. – A m. szó kukr., rom., jrut., vend előfordulására l. LizV 638; Tamás 725–6; Kočiš 126; UdV 59; Flisz I, 142:

šiator, šátor 1. 'Zelt' – A számos adatból csupán szemelgetve: 1549: Pán Gruof Mikuláš, tri krásné *šatry* | Roztáhli sau... (NZ II, 409, l. még Brtáň 85; Ant¹ 173; Ant² 170), Trnava, 1557:... *prygal dva konie, vuož, ssator*... (ZápSl 3: 74), 1566: *Dobre dělo nabil, | Cjsarow šator zrušil* (NZ II, 416; l. Brtáň 98; Ant² 177 is), Ružomberok, 1613:... *abych ya takoweho suknam ktereby se... hodilo na šiatři obyednal* (SL 6: 65), Ludanice, 1656: *Za Czwerny ssatór placzat den 05* (NádLt Okir I 632), Krupina, 1675: *A mali sme Ssatry na kňazoweg hore* (SP 18: 750), *a bila sem na kňazoweg hore w Ssiatry* (uo. 751), Trenčín, 1678: *Jeden stary šator* (HŠ 3: 431), 1685: *Stany (ssatry)* (Com 289), *Stan (ssater)* (uo.), Krupina, 1689: *Taborske ssatry No 3* (NRA Fasc 350 Nr 17: 4), Krupina, 1692:

ssyatre taborske try (SISlov 2: 375), 1703–11: prisahali pod *Šátrom* Orszáckým (OSzK Quart Lat 369: 9b), 1735: Teutorium..., *ssátor* (CellB 690), 1775 k.: *Sátor*, *Ssjator*, Teutorium (StSl 3: 103), Tábori sátor, Taborsky *ssátor*... (uo.), 1791: Stan, *Šátor*... (BernE 119), *ssátor* sl. (Palk), *sátor*, *šjator* (Jancs), *šátor*, *šater* vsl (Kálal), *šiator* (Kálal; SSJ), *šátor* (StanL 147), *šjator* (Márkus 106), *šátor* (Ös, Tb: ŠtolcM 42; GregPsz 273; Selenča: ŠtolcJ 53; LexNov 230; GNS), *šator* (Malč: StSl 11: 103; SipM; SipB), Pilis: cigánske *čjatre* (ŠtolcM 250), kerepesi szk. nyelvjárások: *čjator* (uo. 227, 242), Palanka: *šjater* (ŠtolcJ 53), Pivnica: *šátra* (uo.; Dudok 44, 67), *šater* (SipB 301) stb.; – 2. 'árusok, vásárosok elárusító építménye' – 1695: že by mohly postawyt a *ssator* wytgahnut na uloženom miste (Jelš 388), dowoleno ge... na gedon woz pred Pap Palowym domem *ssgator* wytgahnut, kde by postawy mohly predawati (uo.), Skalica, 1698: žadny žyd nema met teg Swobody, mezy P. Mystri Suken prodawat, a *Ssatoru* stawiat, na žadnem garmaku (AM Szokolca Lad A 77b), Jelšava, 1801: Na prespolne Garmeki... tam pritomny Bratga *Šátor* sprawit pomahat (EK Céhlev. XXXII. 4), *šater* (Czambel), Spiš: Textiloše v *čatroch* (SN 15: 477), *šatre* zmizli a len šmece, | papire zostali (uo. 482), Malč: *šator* (StSl 11: 103), *šátor*, *šátro* (Ripka 286), *šátor* (GNS); – 3. 'szekérsátor, -fedél' – Úh: pot *šatrem* na voze (ŠtolcM 335); – 4. 'lakodalmi sátor; leveles szín' – Meh: Edon veľkí *šátor* spravení s poňvou (Ondrus 220), Mb: χισταλι, pre svadobníkov *šjator* na dvore spravili (uo. 256), *šator* (SipM); – Szárm.: **šiatrový, šiatorný, šiatorský** adj. – 1775 k.: *Šatrowe* hlawate klini... (StSl 3: 103), *šiatorní, šiatorskí* (Bern), *sátor-fa, šjatroví* drúk (Jancs), *šiatorný, šat(o)rový* (Kálal), *šiatrový* (SSJ), *šiatroví, šátoroví* cigani zsl, vsl (ASJ IV/2: 224), Lamac: *šiatorskí* cigáni (SSN *cigán* a.) stb.; – **šiatorník 1.** 'sátoros árus, kereskedő' – Turiec, 1688: od kterehožto Mysta slobodneho kupecz aneb *Siatornik* powinny bude Jarmoczne zložyti den. 15. (AM Comit. Turoc. Rsz 52: 61b), *sátoros*, Budenkrúmer; *šiatorník* (Loos I), *šátorník* (LexNov 230); – 2. 'sátorkészítő' – *šátorník* (Bern), *sátor-csináló, šjatorník* (Jancs); – 3. 'sátorlakó' – *šiatorník* (Hv I, 1295); – **šiatrik, šiatorček** dem. – 1775 k.: *Sátorotska, Ssatorček* (StSl 3: 103), *šatorček, šatorek* (Bern), *šjatorčok* (Jancs II), doniesol stadiaľ zlatý *šiatrik* (DobšP I, 257), *šiatrik* (Kálal; SSJ), Kendice: *šatrik* (Koma 156); – **šiatrit', šiatrovať'** 'sátoroz' – *šatorowat'* (Bern), *sátoroz, šjatriť'*, pod *šjatom* bývat (Jancs), *sátoroz, ... šiatrit'* (Loos I), *šiat(o)rit', šat(o)rit'* (Kálal), Pk: tam *šatoruje* (s. gy.); egyéb származékaira l. Bern; Leschka; Jancs.

Az ötörök (*čatir* >) eredetű m. *sátor* 1. 'Zelt' (1150 k.: TESz); 2. 'Laubhütte; Gartenlaube' (1779: uo.); 3. 'árusok, vásárosok (ideiglenes) elárusító építménye' (Ball; ÉrtSz; MNL); 4. 'szekérfedél' (ÉrtSz; MNyTK 176: 232); 5. 'lakodalmi sátor' (SzegSz) fn. Mind a szótörténet, mind az *á* (> *ǎ*) > *ja* hangfejlődés (l. 11.3. p.) viszonylag korai meghonosodásról tanúskodik. A pásztorzkodáshoz és a katonai élethez egyaránt kapcsolódhatott. Az *-er* szóvég egyéb *-er* végű szavak analógiájának az eredménye (l. 47.4. p.), a *čiator* alakváltozatban a *č* szk. hangváltozással keletkezett az *š*-ből (l. StanD I², 591; ŠtolcM 242; 27. p.), míg a

šátra a m. egyes szám birtokos eset *sátra* alakjának az átvétele (l. 35. p.), s ebből a szlovákban (szlávban): *šatro* (l. 103. p.). A *šiatrit'*, *šiatrovat'* keletkezésére hatott a m. *sátoroz(ik)* (1645: TESz) ige, a *šiatorník* létrejöttére pedig a m. *sátoros* (1265: uo.) képződmény lehetett hatással. Ez utóbbi helyi átvételként igazolható a szlovákból is, vö. Malč: *šatoroš* 'Markthändler auf der Dorfkirmes' (StSl 11: 103). A tájnyelvi *šatroví*, *šatoroví*, *šatorskí cigáni* szerkezet a m. *sátoros cigány(ok)* (Ball; ÉrtSz; SzegSz) tükörfordítása. – A magyarból: Škultéty: SP 22: 759; Kniezsa: Ethn 45: 63; Hauptová: Slavia 28: 523; Machek¹; Király: StSl 2: 103; Machek²; Habovštiaková: StSl 25: 173; Dvonč: SAS 5: 69; KrajčP 201; TESz; Gregor: NyDt 177–8 stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. Machek² 604; LizV 638; Wołosz: StSl 35: 305–6; Hollós 69; Tamás 721–2; UEISk 471–2; Plet II, 617, 618; Flisz I, 141; Décsy 68; Schubert 569–72.

šifón 'Schrank für Kleider, Wäsche' – *šifón* l'ud. zastar. (SSJ; SCS; LexNov 160), Nbh, 1929: l kus klučik do *šifona* (Chov 349), A tak otvoril'i aj *šifoni*, a tan našli aj bielo obľečeňa (KrupaŽ 131), *šifón* (SipB 302; SipM; CNS).

A ném. eredetű m. *sifon* 1. 'Baumwollgewebe, Chiffon' (1867: TESz); 2. 'Schrank (besonders für Kleider, Wäsche)' (1871: uo.) főnévnek 2. jelentése, amely a magyarban alakult ki (l. uo.). Ugyanakkor a *šifón* 'egy fajta pamutvászon' (SSJ) – a cseh *šifón*-nal együtt – fr. eredetűnek van minősítve (l. SCS; SESJČ), de ez esetben pontosabb a német közvetítéssel számolni. – L. még m. > kukr. *šifõň*, *šifõn* (LizV 639), rom. *șifõn* (Tamás).

šik 1. 'arany-, ezüst-, rézfonal ~ -szál kivarrásra; ezzel készült szegélydísz, paszomány' – Kokava, 1803: ze tri kusy pozlatistých *šikou* na kabát sobe prišil (HornL 184), *ssjk* sl (Palk), *šik*... Usus. Pasomanti ze *šiku* (Bern), *Šiky* (drátenné tkanice s libáčkami) (NZ I, 132), *šik* (Mič; Kálal; SLT 52; SSJ), *šik* (Kálal; Ripka 188; Mor. Liesková: SN 22: 53); – 2. 'aranyfüst' – *ssjk* sl. (Palk), *šik* (Bern), *sik*, Flittergold, Rauschgold; pozlátka, *šik* (Loos I), Rauschgold...; ... žltý *šik* (Loos II); – **Szárm.:** **šikový** adj. – Korlátka, 1635: kupil *ssikowych* Primow lokti N I 1/2 (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Kys. Nové Mesto, 1706:... [ručník]... s *ssjkowjmy* cžipkami (SP 27: 359), pártice *ssikowé* (Palk), *šikowí* (Bern), *sikos*...; pozlátkový, *šikový* (Loos I); – **šikovat'** 'síkkal bevon, cifráz, díszít' – *šikowat'* (Bern); – **šikovica** 1. 'hímzett ing; vállfűző' (Hv I, 1295); – 2. l'ud. 'ozdobné tkanice al. obšívky na l'udovom odevu popretkávané niťou zlatej al. striebornej farby' (SSJ).

Az ismeretlen eredetű m. *sik* 'aranyfüst' (1565: TESz); 'aranyozott (finom) bőr' (XVII. sze.: NySz II, 1569); 'ruhaszegélyként használt (színes) anyag' (1737–53: Ethn 96: 264; 1758: SzegSz); 'arany- vagy ezüst füsttel bevont olcsóbb paszomány' (Ball); 'arany-, ezüst- vagy rézpaszomány' (MTsz). A nemesi ruházkodás, majd a népviselet révén lett honos a szlovákban, főként a nyugat- és középszlovák nyelvterületen. A m. eredetű *čik* 'Streife' főnévhez való kapcsolása (l. ott és Machek¹) alighanem népetimológia. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 525; Gregor: StSl 15: 232–3. – L. még m. > lengy. *szych* (Wołosz: StSl 35: 308), rom. *șic* (Tamás), szerb *šik* (MEW), cseh *šik* (uo.; SESJČ: szk. közvetítéssel).

šikarka 'kefe' – V. Ludanice: *šikarka* (ASJ IV/2: 258), Semerovo: *šinkárke* plur. (uo.).

A belső keletkezésű m. *sikár* 'Schauer- (Bürste, Lappen usw.), ein Gerät zum Scheuern' (1838: EWU; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.), melyhez a szk. népnyelvben gyakori *-ka* eszköznévképző (l. Horecký: SILex I, 124) járult. Az anorganikus *n* a szlovákban került a szóba (l. 32.3. p.). Ritkán előforduló nyelvjárási szó.

šikátor 'enge Gasse, Schlippe' – *šikátor* zastar. (SSJ; SCS).

A valószínűleg középkori lat. *secator* '(át)vágó, (át)metsző' (l. még *sicator* 'favágó') szócsaládból származó m. *sikátor* 'enge Gasse, Schlippe' (1708: TESz; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.). Elavult szó. – A magyarból: SCS. – L. még m. > rom. *șicátor* (Tamás).

šikerovat' (sa) 'gelingen, glücken' – *šikerovat'/c* (SipB 302), Malč: *šikerovac še* (StSl 11: 103).

A belső keletkezésű m. *sikerül* 'ua.' (1808: TESz) ige. Zemplén megyében és a Bükk-hegység szk. településein él. – A magyarból: SipB 302; Király: StSl 11: 103.

šildov l. šuldov

šimitovat' 1. 'Tabak schwingen' – Bcs, 1847:... dokonale *simituwané* Listi S Csomozuwat (BcsIr V. 28. a. 30. 2. dosszié), Malč: *šimitovac* (StSl 11: 103); – **2.** 'abreiben' – Malč: *šimitovac*: Mu'are muri ovakovani *šimituju* (uo.).

Az ismeretlen eredetű *sima* 'glatt' szócsaládjába tartozó m. *šimít* 'glätten' (1560 k.: EWU; további jelentéseit is l. uo.) ige. – Ennek főnevesült melléknévi igeneve a *šimító* 'Glättholz' (ÉrtSz; SzegSz), amely Málcán *šimitouka* 'ua.' (StSl 11: 103) alakban került felhasználásra. – A magyarból: Király: StSl 11: 103. – L. még m. > kukr. *šimitováti* (és vált.), *šimitôvka* (Liz 36, 98, 155), rom. *șimitui*, *șimitău* (Tamás).

šing 'kleine Elle' – 1848: sing, *sing* [!] (malí ríf) (Jancs) 1869: sing, kleine Elle, *šing*, maly rýf (Loos I).

A magyarországi középnémet eredetű m. *sing* 'zur Bezeichnung verschiedener Längenmaße' (1368: Mollay; EWU). Az *-ng* szóvég magyar fejlemény (l. uo.), ezért mind a kései és ritka előfordulás, mind az alaki egyezés a szó magyar eredetéről tanúskodik. – L. még m. > rom. *șing* (Tamás). – Vö. **šingvaš**.

šingvaš 'Stabeisen, Schieneisen' – M. Kameň, 1740: *Šinkvas* čo se pobil spolu znowim dnom... (BaLl Kékkői urad. 34. cs.), 1746: Na Hostinecz Oswiceneho Grofa geden *ssinkvas* pobigal gsem (uo. 35. cs.).

A magyarországi középnémet és bajor-osztrák eredetű m. *sín* 'Stabeisen, Schieneisen' (1395 k.: Mollay) főnévnek *sing* (1520 k.: EWU), ill. *sink* (TESz) alakváltozata és a frg. eredetű *vas* 'Eisen' (kn. 1300 k.: TESz) alkotta *singvas* (alakv. *sinkvas*) 'Stabeisen, Schieneisen' (1556: OklSz) összetétel; ez a ném. *Schieneisen* (vö. Pozsony, 1410: *schin eysen*: Mollay) részfordítása. Kihalt szó, valószínűleg elsősorban az iparosok (kovácsok, kerékgyártók, bognárok stb.) szóhasználatában élt. – Vö. **šing**.

šinter 1. 'Schinder, Abdecker' – XVIII. szv.: Nech tobie... kat vibesí a *šinter* nech tvuj hrtan vykrúti (EliášH 45), 1848: dög-nyúzó, *šintjer* (Janics), gyepmester, kat, *šintjer* (uo.), Tk, 1852: za *sintera* (SlKoml 333), Szs, 1895: *šintér* (NyK 25: 301), Nbh, 1920: *Šinterovi*, za Cisteňia Hajzel'... (Chov 26), 1928: *Sintjerovi* Pálenku (uo. 336), *šinter* (Kálal; ľud. Is; Ripka 146; SipM; LexNov 119; hovor. SSJ; hovor. zastar. KSSJ), *šintér* (GregPsz 274); – **2.** 'betyár, huncut; naplopó; izgága gyerek' – Malč: *šintir* (StSl 11: 103), *šintér* (GNS), Abov: *šinter* (JŠ 21: 99; expr. SSJ; KSSJ); – **3.** 'Kinderspiel' – *šintér* (GregPsz 274); – **Szárm.:** **šinterský** adj. (SSJ; SCS); – **šinterstvo** 'sintérség, gyepmesterség' – *šintjerstvo* (Janics I, 168).

A bajor-osztrák eredetű m. *sintér* 1. 'Schinder, Abdecker' (1780: TESz); 2. 'Scharfrichter, Henker' (1786: uo.); 3. 'Schenker, Anschläger (in einem Ballspiel)' (1877: uo.); 4. 'Menschenschinder' (1880: uo.); 5. 'sich mit Zahnziehen beschäftigender Barbier; ungeschickt, pfuschend arbeitender Zahnarzt, Chirurg' (1888: uo.); 6. 'Schelm' (1907: uo.). Szokták közvetlenül a németből származtatni (pl. Kálal; Rudolf), de a szóföldrajz, a jelentésbeli azonosság és a szóvégben levő hosszúság magyar közvetítés mellett szól. De a *šinter* rövid *e*-je szintén lehet m. eredetű, vö. *sinter* (1816: TESz), *sintër* (uo.). – A magyarból: Melich: NyK 25: 301; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 11: 103; SipM; BlanL 74; SCS; Bartko: JŠ 21: 99 stb. – L. még m. > kukr. *šinter* (LizV 638), rom. *șinter* (Tamás).

šip 'Pfeife' – 1752: z *sipami* (KNyNyE 268).

A hangutánzó eredetű m. *síp* 'ua.' (kn. 1405 k.: EWU; másképpen UEISk 476). Alkalmi átvételnek látszik a kelszk. kálvinista irodalomban, de azért nem lehetetlen, hogy a kelszk. nyj.-ban itt-ott élt, esetleg él ma is. – L. még m. > szhv. *šip* (UEISk), or. *šip* (Hollós). – Vö. **šipoš**.

šipirc 'takarodj!, kotródj!' – *šipirc* (GNS; SipM).

A m. *sipirc* 'ua.' (1795: EWU), amely valószínűleg a *sicc*-ből keletkezett hang-sornyújtással (uo.). – Gömör megyében ismeretes az expresszív (*vi*)*šipircovat'* 'kitol, kinyom a helyiségből' (GNS) ige is; ez a m. *sipircel*, *sipircol* 'eltakarodik, elkotródik' (1897: TESz) átvétele lehet, s nem a *šipirc* indulatszónak szk. származéka. – A magyarból: SipM.

šipoš 'Pfeifer' – M. Ripňany, 1570: Anthonius *Sypos*... szn. (Urb I, 275); – 1655: Služebnjczy... Trubač... *Sypoš*... Kuchar... (NádLt Okir I 289/A: 255b), Bytča, 1676: *Sipossom* Lyptowskim Jakabowy a Andrassowy... (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 27), Zaplaczeno *Sipossom* Liptowsky[m]... (uo.); – **Szárm.:** **šipošový** adj. – L. Hrádok, 1660: Na Trubacke konie N° 3 a gedneho *Ssipossoweho* dalo se na wecer... owsa... (NádLt Okir I 651); – **šipoško** dem. 1645: Item *Ssyposskowy* a Lowasowy Andrassowy Dolomán (NádLt Okir I 289/A: 688), Item Doboskowy a *ssyposskowy*, na Nohawicze Lokty 5 (uo.), *ssyposskowy* byleho sukna na nohawjce (uo.).

A hangutánzó eredetű m. *síp* 'Pfeife' főnévnek -s képzős m. *sípos* (korábban *sípus*) 'Pfeifer' (szn. 1138: TESz; kn. 1405 k.: RMG) származékszava. Katonai

szakkifejezésként került át a szlovákba – az 1645. évi *šipoško* képződményből is ítélve – nyilvánvalóan még a XVI. században, majd kiveszett. – Közvetlenül vagy közvetve a magyar kifejezés más nyelvekben is meghonosodott, erre l. MEW 340; Kiss: StSl 6: 277–9; Balczyk: StSl 9: 338; Wołosz: StSl 35: 309; Hollós 71; UEISk 476.

šišak 1. 'Helm' – A számos adatból csak válogatva: Zvolen, 1588: jeden pancier cely... jeden *ssissak* (PDS 75), Spiš, 1592: pozyczil... za/rukawy blechj y *ssissek* (uo. 79), Zamarovce, 1600... *sisak*, panczyr[o]wy... (SR 38: 178), 1601: *ssissakuw* nemeckich 12,... *ssissakuw* husarskich, pozlatity *ssissak* husarsky (TelLt 1601), 1646: *Ssyssak* pesty n 1. (BathtLt Lad 27 Fasc 7), 1648: Cassis... teneto *ssissak* (Verb 10), P. Bystrica, 1650: Fedwerikow zeleznich Ssest *Ssissakow* pyet (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Trenčín, 1678: *Šišak* podluhovaty pozlatity... (HŠ 3: 394), Krupina, 1689: Na hlavu *ssissak* No 1 (NRA Fasc 350 Nr 17: 3), 1704: Cassis *Sissak* (OSzK Oct Lat 142: 90), 1759–60: *Ssissaky*, bojt, a zbroge woganske (OSzK Quart Slav 37: 45), 1763: Galea = Čépka, *ssyssák* (KamSl 347), lebka... Syn. *šišak* (Bern), *šišak* (Jancs II), *šišiak* (Kálal), Folkušová: *šišák* (StSl 3: 103) *šišak* (Malč: StSl 11: 103; GregPsz; SipM; GNS; SSJ; KSSJ átv. expr.: 'kalap, sapka') stb.; – **2.** 'sisakfű; Scutellaria' – csukóka, *šišák* (Jancs), *šišak* (VSBN 370; SSJ); – **Szárm.: šišaček** dem. – 1775 k.: Sisakotska, *Ssissaček*, Cassiola (StSl 3: 103); – **šišakový** adj. – sisakos, gehelmt; oprilbičený, *šišiakový* (Loos I).

A m. *sisak* 'Helm' (1405: OklSz), melyet a TESz és az EWU ismeretlen eredetűnek tart, nem fogadva el Kiss Lajosnak (Nyr 82: 233–5; NyudÉrt 38: 183–4) a szó törökből való származtatását. Kiss érvelése azonban nem hagyható figyelmen kívül. Kifejti, hogy a m. *sisak* eredeti jelentése 'magas, kúp alakú női fejdísz' volt – valószínű megfelelője a kazáni tatár *čačač* 'ua.' – s rokonságban van a tatár eredetű or. *čačak*, *čečak* 'boglár' szóval. A *sisak* 'magas, kúp alakú női fejdísz' a magyarban hasonlóságon alapuló névátvitellel 'Helm' jelentést kapott. (uo.). Így került át aztán a szláv nyelvekbe, mint ezt a szótörténet is tanúsítja (l. SzlJsz 942). A m. *sisak* forrása olyan ótörök nyelv lehetett, ahol a *č* helyében *š* van, mint a *sátor* esetében is (l. még UEISk 477). Címiszavunk 1. jelentésben katonai szakszóként honosodott meg. A 2. jelentés MachekR 194 szerint azonos a cseh *šišák* 'Scutellaria' növénynévvel, ahová az oroszról adaptálta Presl. Vö. még ném. *Helmkraut* 'ua.' (Wahrig), m. népnyelvi *sisakfű* 'ua.' (CsP 46, 169) is. A *šišák*, *šišiak* alakváltozatban az *-ák* (~ *-iak*) képző analógiás hatására van *á*, *ia* a szokásos *a* helyén (l. 47.1. p.). Machek² 609 – korábbi álláspontjával szemben – Matzenauer és mások nyomán úgy véli, hogy a szláv *šišak* és *šiška* 'gubacs' valószínűleg rokonságban vannak és a magyar szó a szlávból származik. Ennek megalapozatlan voltára azonban már Kniezsa (SzlJsz 942) rámutatott. – A magyarból: CzambSl 128; Czambel: SR 5: 115; SzlJsz 942; Király: StSl 3: 103; Machek!; Gregor: NyDt 178. – A m. *sisak* katonai műszóként közvetlenül vagy közvetve más nyelvekbe is bekerült, erre l. még LizV 639; Wołosz: StSl 35: 309; Hollós 71; UEISk 476; Plet II, 629; Flisz I, 142.

šitemín 'Backwerk, Gebäck' – Meh: *šüteméňa* (Ondrus 222), Szs: *Aj šüteméňe* (uo. 253), Nye: *idu šüteméňe* (uo. 262), *šüteméň* (uo. 264), Nbh: *aj hát k tomu šüteméňa*, *varená klbása* (NSM 4: 208), *šütemeň* (SipM), Füzér: *šicke šüteméňe požral* (LamiR 158), *šutamén* (GNS), Rh: *šüteméňe pt.* (NSM 5: 251), Fegernic: ... *fajnie šüteméňe* (Benedek 174), Szs: *v sobotu koláča, šüteméňe, kifle* (NSM 8: 149), Msz: *na miske šutemíni... rozdávala* (uo. 153), *šutemiň zempl*, *užh* (JŠ 21: 110), *šitemín fam.* (Mistrík 198).

Az ugor eredetű *süt* 'braten, backen' igének m. *sütemény* 'Backwerk, Gebäck' (1771: TESz) származékszava, esetleg annak nyj.-i *sütemíny* alakváltozata is. A kétnyelvű szlovákoknál a m. *ü* megőrződik, egyébként a szokásos módon *u*-val adaptálódik (l. 19. p.). Az *-a* végű alakváltozat a szing. gen. partit. felhasználása szing. nom.-ban (erre l. Király: StSl 7: 8 kk. és a *ríteš* szócikket). – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 184; SipM; Mistrík 198; Lipták: JŠ 21: 110. – L. még m. > kukr. *sütemiň* (és vált.) (LizV 639).

škarlát 1. 'Scharlach (Tuchsorte)' – 1652: *Kdo v škarlate chodj | Nech k pecy nechodj...* (SasA II, 12), *škarlát* (Bern; Leschka; Jancs II; Kálal; Hv II, 759); – 2. 'scharlatrot' – *škarlát* (Bern; Hv I, 1298); – 3. 'Scharlachfieber' – *škarlat* (SipB 302), *škarlát* (GNS), Bny: *škarlát: kúpala sa koža dole* (NSM 6: 139); – **Szárm.:** **škarlátový** adj. – 1664: [Koberec] *sskarlatowy na geden Stol...* (NádLt Okir I 713), Zvolen, 1669: *Od mientieku sskarlatoweho* (PDS 38), Klobušice, 1670: *Koberecz sskarlatowy* (uo. 86), B. Bystrica, 1702: *od nohawicz sskarlatowich...* (HSSJ *podšity* a.), *škarlátová farba*, *škarlátové súkno* (Bern).

Az ol. eredetű m. *skarlát* 1. 'leuchtendroter Kleiderstoff' (1227 ?, 1448: EWU); 2. 'leuchtendrot' (1395 k.: uo.); 3. 'Scharlachfarbe' (1682: uo.); 4. 'Scharlachfieber' (1784: uo.) mn. ill. fn. A szókezdő *šk-*, a kronológia, a jelentésazonosság és a szóföldrajz egyaránt magyar közvetítésre mutat. Címszavunk ma nyelvjárási szinten él, egyébként a ném. eredetű *šarlát* 'Scharlach (Tuchsorte)'; 'Scharlachfarbe' (SSJ; Machek²; Rudolf) az általánosan használatos; korábbi előfordulására vö. P. Bystrica, 1611: *Druhe z černeho ssarlatu* (SP 27: 352). Lengyelből való származtatása (Machek¹; Machek²) aligha helytálló. – L. még m. > rom. *ciocirlát* (Tamás), szhv. *škarlat* (UElSk), szl. *škarlat* (Plet).

škofium 1. 'Goldfaden' – Lietava, 1654: *czaffrak czerweny Axamytowy sskofium zlatom wyssywany No 1* (BatthLt Lad 27 Fasc 7), 1701: *na ty nohy cnostné obúvá strevice, | skofium vyšité...* (Ant¹ 556; Ant² 526), P. Bystrica, 1708: *Gombiky Turecke Gombarske drobusske zesskofium* (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), 1775 k.: *Szkófiom, Sskofyum, Auri filum* (StSl 3: 103); – 2. 'Art Gewebe' – B. Bystrica, 1704: *Ze škofium viborne a bohate šitá...* (SMS 11: 161), P. Bystrica, 1708: *ssitge dwoge sskofium Namentieky suce* (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), *škofium* (Bern); – **Szárm.:** **škofiový** adj. – Košeca, 1706: *Antipendium pekne s kwety welikymi sskofiovými* (SP 27: 55).

A lat. *scophium*, *scophia* 'Kopfbedeckung, Mitra; goldgestricktes Kleidenstück' meghonosodásával lett m. *škófiom* 1. 'Kopfbedeckung, Mitra' (1470: TESz); 2. 'Art Gewebe' (1574: uo.); 3. 'Goldfaden' (1646: uo.). Úgy

látszik, hogy a 3. jelentés a magyarban keletkezett. Mind az alaki, mind a jelentésbeli azonosság magyar közvetítésre mutat. Kihalt szó. – A magyarból: Király: StSl 3: 103. – L. még m. > szhv. *škofijum*, *škofija* (UEISk).

šodro, šodra 1. 'fa- vagy vaseszköz, amellyel a fonalat feltekerik; orsó' – Pukanec: *šodro* (SN 5: 625, 626); – **2.** 'erősen fölorsózott fonal' – NI: *šodra* (Roh 393).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *sodor* 'drehen; zwirnen; spinnen' (kn. 1577 k.: EWU) igének főnévvé önállósult *sodró* (szn. 1452: uo.) melléknévi igeneve, ill. a *sodor* 'Drehen, Drehung; Faden' (1792: TESz) névszónak *-a* birtokosraggal főnevesült *sodra* (1792: uo.) alakváltozata. Ritkán használt nyelvjárási szó, amely valószínűleg cipésműszóként került át a szlovákba. – Vö. **šodroň, šudrat'.**

šodroň 'Drahteinsatz' – *šodroň* (GNS); – **Szárm.: šodronka** 'sodronykötél (pálya)' – Gemer: *šodronka* (LS 1–2: 185), *šodronka* (GNS).

A *sodor* 'drehen, zwirnen; spinnen' ige segítségével alkotott m. nyelvújítási *sodrony* 1. 'Draht' (1832: TESz); 2. 'Drahtgitter; Drahtseil' (1869: uo.) származékszó. Újkeletű átvétel, Gömör megyei tájszó. A *šodronka* univerbizációval keletkezett a m. *sodronykötél* 'Drahtseil' alapján (l. 55. p.). – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185. – Vö. **šodro/a, šudrovat'.**

šogor 'Schwager' – 1690: nemohla... zaplatyt swemu *ssogrowy* (Jelš 367), Bcs, 1810: od zemreleho Szikora Macoweho *Sogora* (MMM Céhk. 62.441.1.), Bežovce; Vitaj, *šogor*; jak še maš? (Czambel 424), 1907: 23 ho Augusztá Bodi *šogorevi* 50 fl (Pras 217), *šogor* (abov, šar: SMS 2: 198; Kálal; iron. Buffa 221), *šogor* (zempl: SMS 2: 198; Kálal; zried. LexNov 227; GNS), *šougor*; *šo^ugor*; *šovgor* zempl (SMS 2: 110, 198), Malč: *šougor* (StSl 11: 103), *šoger* abov (SMS 2: 198), Bcs: bou *šougor* naučiŭ (Hanko 137), Bcs: Šogor veľmej rad'i vid'eľi d'ieľa (NSM 3: 151) stb.; – **Szárm.: šogrik** dem. – *šugorik* (LM 238); – **šogrina** 'Schwagerin' – *šogrina*, *šogrina* šar (SMS 2: 110, 198), *šogrina*, *šogrina*, *šo^ugrina*, *šovgrina* zempl (uo.), *šogrina* (SipM), Malč: *šougrina* (StSl 11: 103), Kedz žena ňebudzeš, ta budzeš *šovgrina* (AntZ 85) stb.

A magyarországi korai úfn. eredetű m. *sogor* 1. 'Verwandter (besonders durch Heirat)' (1450 ?, 1575: TESz; Mollay); 2. 'Schwager' (1528: uo.). Az általánosan használt ném. eredetű *švager* (nyelvjárási *švager*, *švoger* stb.) 'ua.' (Kálal; SSJ; Rudolf) mellett címszavunk főként a kelszk.-ban és a kszk. nyelvterület déli részein honosodott meg. Az *-er* szóvég a *švager* analógiás hatását mutatja. – A magyarból: LM 238; Kálal; Szabó: LS 1–2: 185; Machek¹; Machek²; Király: StSl 11: 103 stb. – L. még m. > kukr. *šovgor* (LizV 639; Dezső: NytudÉrt 128: 86), rom. *šogor* (Tamás), szhv. *šogor* (UEISk), jrut. *šovgor* (Kočiš 126), vend *sogor* [ɔ: *šogor*] (Flisz I, 142).

šoha, šohanigda adv. 'nie(mals)' – Humenné: *Šohaňigda* žmi ňečul (Czambel 558), *šohanikda* (Kálal), Malč: *šoha* (StSl 11: 103), Spiš: Kolo karčmoch a putikoch | nadal'eko boči, | *ňikdaj šeha*, jeho noha | tam večeľ ňevkroči (SN 15: 475), bo prez HURU *ňikdaj šoha* | nenapil še vodi (uo. 482), *Ňigda-šoha* take ňebulo (SipM), *ňikdajšoha* zempl, užh (JŠ 21: 111).

A belső keletkezésű m. *soha* 'ua.' (1300 k.: TESz) adv., ill. annak *seha* (uo.) alakváltozata. A honi *nikda(j)* hozzáadásával a határozószó megerősödött funkciót kapott. Kelszk. nyelvjárási szó. – A magyarból: Czambel; Kálal; Király: StSl 11: 103; Lipták: JŠ 21: 111. – L. még m. > kukr. *šuha, šoha* (LizV 646; Dezső: NytudÉrt 128: 85) rom. *șohán* (Tamás), jrut. *šoha* (Udv 59).

šoldar 'Schweinschulter, Schinken' – 1728: A od deviatich kmotrou z velkonočných *šoudrou* koštiale ešte lepšie bude, kdy to vyvari... (KPP 98), *šoūdar* (Czambel), *šoudar* vsl (Kálal).

A magyarországi középnémet eredetű m. *sódar* 'ua.' (kn. 1432: TESz; Mollay), ill. annak régi és nyelvjárási *soldar*; *sóudar* alakváltozata. A magyar eredet mellett elsősorban az *-ar* szóvég tanúskodik, amely a magyarban keletkezett hangrendi kiegyenlítődéssel (l. uo.). – Az elterjedtebb népnyelvi *šoldra* (és alakváltozatai, l. ASJ IV/2: 193) közvetlen forrása azonban valószínűleg a német (l. Czambel; Palkovič: JŠ 11: 71; ASJ IV/2: 193; Rudolf stb.), pontosabban a középnémet *scholder* – ugyanígy lengy. *szoldra* (LM 238; Brückner) –, noha a m. közvetítés ez esetben is feltehető (l. pl. Király: StSl 11: 103; Majtánová–Majtán: KPP 275 stb.). Korábbi előfordulásaira vö. 1591: wjno, zelina, bylina, *ssoldrowina* (BarthCs 218), Orava, 1611: *Ssoldri...* no 2. (JŠ 2: 277), *Ssolder...* no. 118. (uo. 278), 1662: Na večeru *Ssoldry* Dwe... (NádLt Okir I 289/B: 277), L. Hrádok, 1670: *Ssolder* N 2 Klobaß kssoldram... (uo. 381b), *Ssoldra* n 1 (uo. 382) stb. stb. – A magyarból: Czambel; Kálal. – L. még m. > kukr. *šoldar, šovdar* (LizV 639; Dezső: NytudÉrt 128: 85–6).

šonka 'Schinken' – Nbh, 1920: *Sonka* Predná (Chov 31), 1922: 1. kus *Svonka* (uo. 105), 1 *Svínská malá Šonka* (uo. 107), Bcs, 1935: u kerího ena *šonka* aj klbása trčí (Gerči 26), Tk: strovu ... z mesom, zo *šonkou* (Ondrus 234), Szs: peknie *šonke* naberu doų (uo. 252), Bcs: *šonka* (s. gy.), Fegernic: Viberú *šonki* (Benedek 172); – **Szár.m.:** **šonkavý** adj. – Nbh: *šonkaví* (s. gy.).

A ném. eredetű m. *sonka* 'ua.' (kn. 1787: EWU). Az alföldi szlovákság szókincsének az eleme. A magyar eredet mellett a szóföldrajzon és kései jelentkezésen kívül az *o* tanúskodik. – A szlovákban általános *šunka* (1610: StanD III², 256) forrása közvetlenül szintén a német (l. Škultéty: SP 22: 639; Rudolf; Palkovič: JŠ 11: 71; SCS stb.) – A magyarból: Király: SIPrag 1966: 138. – L. még m. > kukr. *šonka* (LizV 639), rom. *șoncă, șoancă* (Tamás).

šor 1. 'Reihe; Menge' – 1823: *šor* (Hlas 105), Tk; 1830: na *šor* (SIKöml 333), 1842–3: ti Krištof za nim, potom ti Antal, potom ti Žiroš... a tak *šorom* (Polívka V, 40), Bcs, 1847: Tak už má'te jeden *ssor* (Dohán 18),... a to do dwoch *ssorow*, *ssor* pri *ssore* (uo. 30), *šor, šor*, rjadok...; soronként, po *šore* (Jancs I), Prešov, XIX. sz.: Konye musu... z ohreblom a scetku ciscene bit; tak že po kazdim konowi 12 *sori* prahu na dilovanu vidome bit (KrajčT 67), *šor* (CzambSl 128; Mič; vsl: Kálal; Márkus 106; Buffa 221; SipB 304; Malč: StSl 11: 103; GregPsz 275; SipM; Ai, Me, Kk, Só, Isz, Csr, Bér, Gg, Nó, Sp, Mi, Rh, Bk, Bl, Óm, Sp, Mny, Kd, Rb, Szs, Tk, Pi: Atlasz; Hab 394; ČNS; LexNov 217; GNS; Roh 444), Šíd: hadam príďem aj ja na *šor* (ŠtolcJ 268), A tak *šorom* jenu za druhij

ked višúlali (Dudok 174), *šor* hovor. (SSJ; SCS) stb.; – **2.** 'Ordnung, Disziplin, Zucht' – ránczba zzedni [!] valakit, do *šoru* vzjat' (Jancs I), *šor* (St. Pazova, 1938: NŽ 6: 197; NI: Roh 444; ČNS); – **3.** 'Schicksal, Zustand, Lage' – Ecs: smutní *šor* má (Atlasz), Msz: taki *šor* má (uo.), Nbh: Ťašík bou vojenski *šor* (s. y.); – **4.** 'Häuserreihe, Zeile, Gasse' – St. Pazova, 1938: *šor* (NŽ 6: 197), Bcs: iba tento *šor*, d'e mi bivame (Ondrus 216); – **Szárm.: polšor** 'a mezsgye és a szélső szőlősor közötti rész' – *polšor* (*pol šoru*) vsI (SR 47: 335); – **šorik** dem. 'díszítő sor a népművészetben' – Sol'na Baňa: *šorikom* (SN 1: 153), – **šorisko** augm. (GNS); – **šorný, šorový 1.** adj. 'soros' – soros, *šorní, šoroví*; egysoros, *jednošorní*; sor közti, *medzišorní*; soratlan, *bezšoroví* (Jancs I), kukuric(a) vejč *šorová* (LexNov 102); – **2.** fn. 'táncforma' – Heľpa: Najobľúbenejším tancom dospelých v Heľpe je „šorový” (ZálPoh 273), Pohorelá: *šorový* (uo. 320, 321; 1. még Slovensko 3/II, 1110, 1113); – **šorit', (po-, vy-)šorovat'** '(el)sorol' – soroz, *šorit', šoruvat'* (Jancs I), Kulpín: PotoN zme sa pošorovali po staršom (ŠtolcJ 249), Nbh: Potom šoron šeckich *šorovau* (KrupaŽ 102), Šeckich *višorovau* (uo.), už ši *višorovav*, keľo dzevčok jes (AntZ 140), Lf: Tag že tag ich *šorovali* (s. gy.); – **zašorit'** 'rendbe tesz, elrendez' – NI:... ten načim veľmi dokonale *zašorit'* (Roh 445), aj remeňe bolo načim dobre *zašorit'*, žebi sa ňetral'i (uo. 452); – **šorovatel'** 'soroló' – sorozó, *šoruvat'el* (Jancs).

A bizonytalan eredetű, feltehetően belső keletkezésű, 1525 óta gazdagon adatolt m. *sor* 'Vorgeschichte; Umstand; Reihe; Menge; Ordnung, Abfolge; Zustand, Lage, Schicksal; Häuserreihe, Gasse; Zeile' (TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.). A szó elterjedtsége a népnyelvben (főként a kelet-szlóvakban) a kései felbukkanás ellenére arra enged következtetni, hogy az átvétel jóval korábban, feltehetően a XVII. században vagy még azelőtt megtörtént. – A magyarból: Kollár: Hlas 105; CzambSl 128; Czambel: SR 5: 115; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 11: 103; SSJ; SCS stb. – L. még m. > kukr. *šor* (1685: LizV 639; Dezső: NytudÉrt 128: 86), rom. *șir* (1682: Tamás: vitatott az eredete), szhv. *šor* (1702: UEISk), jrut. *šor* (Kočiš 126). – A ném. *Schar*-ból való származtatása (l. Paponová: JČ 41: 147) téves.

šošborses 'Franzbranntwein' – Nbh, 1920: *Sósborszesz* aj Szoda bikarbonsa (Chov 26), 1922: 1. Skljenka *Sósborszesz* (uo. 94), Nbh: *šošborseson* ju šúchal'i (NSM 4: 255), Malč: *šoužborses* (StSl 11: 103), *šošborses* (SipM), Jd: [na zub] Aj pálené aj *šošborses* (NSM 6: 142), *šóžborses*, *šožborsäs*, *šorborsäs* (GNS).

A m. *sósborszesz* (< *sós* + *bor* + *szesz*) 'ua.' (ÉrtSz) összetétel, ill. annak nyj.-i *sóusborszesz* alakváltozata. Újkeletű átvétel, Gömör és Zemplén megyében, valamint a magyarországi szk. nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 103; SipM.

šóška 1. 'egy fajta növény [Euphorbia esula?]' – 1763: Esula wlčy mléko... *ssosska* (KamSl 272); – **2.** 'Sauerampfer' – *šóška* (Fándly: VSBN 371), *šóška* (Bern; Holuby 205; Sk: JŠ 2: 315; Ripka 68; dial. SSJ), *šoška* (Mič; Kálal; Hh: SN 7: 244; SipM; dial. SSJ), Malč: *šouška* (StSl 11: 103); – **3.** 'erdei madársóska' – *šóška* (Ripka 68); – **Szárm.: šoškový** adj. – Rh: *šošková* (omáčka) (NSM 5: 253).

A *só* 'Salz' fn., az *-s* melléknévképző és a *-ka* kicsinyítő képző segítségével keletkezett m. *sóska* 1. 'Sauerampfer' (1430 k. TESz); 2. 'Berberitze' (1525 k.: uo.) származékszó. A magyarban a *sóska* segítségével alkotott összetételek több más növényféléseget is jelölnek, mint pl. *(ló)heresóska*, *madársóska*, *nyúlsóska* 'Oxalis acetosella' (CsP 123), *lósóska* 'Rumex patientia' (uo. 149) stb. Ez utóbbi félkalkja a *konská šoška*, vö. Cso: *konská šoška* (Atlasz), Szd: *konská švóska* (uo.) Bl, Óm: *konska šoška* (uo.). A *šoškasar* 'Sauerampferstengel' (SipM) pedig a m. *sóskaszár* 'ua.' (< *sóska* + *szár* 'Stengel') összetétel helyi átvétele. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 11: 103; SipM. – L. még m. > kukr. *šovška* (LizV 639), szhv. *šoška* (UElSk), vend *sasko* [ɔ: šaško] (Flisz I, 143).

šovárky, šováre pt. 'egy fajta alma' – *šovárka* (LexNov 141), *šovárki*, *šováre*, *šomváre* (GNS), *šovárki* (Hont 91).

Feltehetően az Eperjes (Prešov) környéki *Sóvár* (*Solivar*) helynévhez (l. FNESz) kapcsolódó m. *sóvári* (*alma*) 'egy fajta téli alma' (ÉKsz), amely egykori északmagyarországi vármegyékben volt honos (l. RévL I, 452). Cím-szavunk univerbizációval keletkezett a szokásos módon (l. 55. p.). A *šomváre* alakváltozat talán egy eddig föl nem jegyzett magyar népetimológiás **somvári* átvétele, de lehet az *m* esetleg szerzetlen járulékhang is. A kszk. nyelvterület déli részein él. – L. még m. > kukr. *šovár(k)i* (LizV 639).

špaňolka 'Virusgrippe, Influenza' – *špaňolka*, *španjolka* (GNS).

Az ol. eredetű m. *spanyol* 'ua.' (1918: TESz), ill. *spanyolnátha* 'ua.', amely az 1918-ban kezdődött spanyolországi náthajárványról kapta a nevét (uo.). A magyar közvetítésről az *-ol* szóvég tanúskodik, a szlovákban ui. az *-iel* (nyj.-i *-el*) végződésű formák az általánosak, vö. *španielka* 'ua.' (Kálal; SSJ). Gömör megyei tájszó. – Vö. **špaňolský**.

špaňolský adj. 'spanisch' – Koriátka, 1638: kupil sem wosku *spaniurskeho* (BathtLt Rsz 67 Lad 27 Fasc 8), Nye, 1775: Na *Španyolskom* poly za gednu kobolu... (TestNye 83), 1795:... Kd'iž ... za manželku *Špaňolskému* Králowi... išla (BajzaW 202), Filipp I *Špaňolský* Král (uo. 217), 1812: ze *Špániolskym* Woskem (DokŠ 18), Bcs, 1825: za geden Kusz wosku *Španiolskeho* (MMM Céhk. 62.414.1.).

Az ol. eredetű m. *spanyol* 'Spanier' (1539: EWU) fn. és 'spanisch' (1553: uo.) mn., ill. annak *spanyor*, *spanyúr* (TESz) alakváltozata. A szlovákban az *-iel* (nyelvjárási *-el*) végű alapszóból képzett *španielsky* (és alakváltozatai) az általánosak (l. SSJ), korábbi előfordulására vö. Beluša, 1692:... od *sspanihelskeho* Klobuka... (AM Comit. Trencs: III. Rsz 51: 566), L. Ján, 1697: *Spanihel[skaj]* Stena Swetla gedna (NádLt Okir I 289/B: 755) stb. – A szk. nemesség szókinéséből igazolható – talán mint alkalmi kölcsönzés – a m. *spanyolfal* 'spanische Wand' (1663: TESz) és *spanyolköntös* 'spanisches Gewand' (1579: RadvCs II, 31) is, vö. L. Hrádok, 1677: Zeles Sziky skladane N 4... *Spanior fal* N 1 (NádLt Okir I 620), 1678:... zeles szik bez rojtow N 6... *Spaniol fal* N 1 (uo.), 1682:... *Spaniel fal* | Zelesziky bez roytow... (uo.); – Lietava, 1654: *sspanyur köntes* czerny No 1 (BathtLt Lad 27 Fasc 7). – A dunántúli szk. településeken pedig a

szólásban gúnyosan használt *spanyolviasz* 'Siegelack' (TESz), népnyelvi *spanyolviaszk* kifejezés a m. szólás lefordításával együtt fordul elő, vö. Vsz: Mislí, že vitaláluvav *špaňolvijask* (StSl 13: 27), Kc: Ani ti nesereš *špaňolvijask* (uo.). – L. még m. > rom. *špāniór* (Tamás), vend *spanyolszki* [ɔ: *špaňolski*] (Flisz II, 127), jrut. *špaňolski* (Udv 59). – Vö. **špaňolka**.

špárğa¹ 'Spargel' – 1763: Asparagus: *ssprga* (KamSl 55), Corruđa = ssparag, aneb *ssparga* (uo. 170), *šparĝa*, *špárĝa*, asparagus... (Bern), 1848: nyúlárnyék, polňja *špárğa* (Jancs), *špárğa* (Reuss, Lichard, Holuby stb.: VSBN 371; Loos II, 485; Kálal), *špargl'a* (zastar. *šparga*, *špárğa*) (SSJ); – **Szárm.:** **špárgový** adj. – *špargowí* (Bern).

Az ol. eredetű m. *spárğa* 'ua.' (1525 k.: TESz). A magyar közvetítésre a kései előforduláson kívül mindenekelőtt az *-a* szóvég, s részben a szótőben levő hosszú *á* mutat. A KamSl-ban a *ssprga* bizonyára tollhiba a *ssparga* helyett, amint ezt a szótár másik adata is valószínűsíti. – A szlovákban a *špargl'a* lett általános, ennek közvetlen forrása a német (l. Machek²; Rudolf). – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 527; Machek². – L. még m. > rom. *špárgă* (Tamás), szhv. *šparga* (UElSk).

špárğa² 'Bindfaden, Spagat' – 1763: Fixula = *sspárğa* (KamSl 325), 1775 k.: Sparga, *Ssparga*, Filum retortum; Sparga kötél, *Sparga* prowaz... (StSl 3: 103), Bcs, 1847: a s'ahowat' ho na *sspárgu* muožeťe (Dohán 26), 1872: vyťahovali hrdlá ako *špárgu* (LaskS II, 161), Šariš: Maľi ľinvi zo *špargi* зробene (Czambel 292), Zemplín: jeden za ňima ňis na pľecu rovaše na *špargi* nacahnute (uo. 368), *šparga* (SipB; Folkušová: StSl 3: 103; Malč: StSl 11: 103; SipM), *špárğa* (Loos I, 598; LexNov 165; GNS; Nl: Roh 167; Hanko 83), Rh: chiťit za *špárgu* a ťahat (LamiR 141) stb.; – **Szárm.:** **špárgička** dem. – Tk: ale si si mav pítat od Anci *špárgičku* (uo. 139), *špárdžiška* (GNS).

Az ol. eredetű m. *spárğa* 'ua.' (1593: TESz). – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; SipB 304; Király: StSl 11: 103; SipM; Ormis: LaskS II, 164. 14. jegyzet. – L. még m. > kukr. *špárğa* (LizV 639), rom *špárgă* (Tamás), vend *spárğa* [ɔ: š-] (Flisz I, 143), jrut. *šparga* (Kočiš 126).

špond'a 'Schwamm, Spongia' – 1775 k.: Spondia, *Sspondia*, Spongia (StSl 3: 103), *špond'ia* (Bern; Jancs I, 381; GNS), *špond'a* (Kálal), *špondija* (Buffa 222); – **Szárm.:** **špondička** dem. – 1775 k.: Spondiátska, *Sspondička*... (StSl 3: 103), *špondička* (Bern); – **špond'ový** adj. – *špond'owí* (uo.).

A lat. *spongia* átvételével alakult m. *spongya* 'ua.' (1519: TESz), ill. annak *spondia*, *spongyia* (uo.) alakváltozatai. A m. közvetítésre egyrészt a kronológia, másrészt a *-da*, *-dia* (*-dija*) szóvég mutat, ami aligha szk. fejlemény. Az általánosan használt *špongia* (Kálal; Tvrđý; SSJ) szintén lehet a m. *spongia* (1544: TESz) változat átvétele, de ez esetben közvetlen átadóként a lat. is figyelembe veendő. A *spongia* forrása azonban kétségtelenül a lat., előfordulására vö. Likava, 1627: Na Kupeny *Spongie* do Krakowa oddal sem... (BatthLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 28), 1839: ve vinovem octe mačanu morsku hubu (*spongiu*) (AGK 328) stb. – L. még m. > rom. *špónghie* (Tamás), szhv. *špondija*, *špongija* (UElSk).

šróf 'Schraube' – *šróf* (Bern; Jancs; LexNov 134; GregPsz; Dudok 40, 191; kraj. SCS; nár. SSJ), *šrof* (Myjava: Kálal), Szs, 1895: *šroʹf* (NyK 25: 302), Dolná Suča, Liesek: *šrófa* (SN 5: 320), *šrof* (SipB; SipM); – **Szärm.:** **šrófik** dem. – *šrófik* (Bern), *šrófik* (Jancs II); – **srófový** adj. – 1848: srófos, *šrofovi* (Jancs); – **šrófovať** 'schrauben' – *šrófovať* (Bern), *šrófujem* – *šrófuvať* (Jancs II), *šrófuvať* (GregPsz 276).

A bajor-osztrák eredetű m. *sróf* 'ua.' (1559: Mollay; EWU) és annak nyelvjárási *sróuf* alakváltozata. Tekintettel a szóföldrajzra is, az *-óf* (*-of*) végződés inkább magyar közvetítésre mutat (az *ó* alakulására l. **13.** p.), noha a közvetlen ném. átvétel sem zárható ki egyértelműen (l. LM 242; Rudolf). Kétségtelenül ném. eredetű viszont a *šraub(a)*, *šruba*, *šrób(a)*, *šrob(a)* (Kálal; SSJ; SCS; Rudolf) alakváltozat; (az *-a* szóvégre l. **44.** p.). – Zemplén megyében van *šroufhuzoʹ* 'Schraubenzieher' (Malč: StSl 11: 103), *šrofhuzoʹ* (SipM) is, ez a m. *srófhúzó* 'ua.' összetétel átvétele (l. uo.). – A magyarból: Melich: NyK 25: 302; Halász: Nyr 17: 497; Habovštiaková: StSl 25: 174; TESz: talán; stb. – L. még m. > kukr. *šróvf* (LizV 640), rom. *şrof* (Tamás), szhv. *šaraf*, *šeraf* (UEISk).

štiglinc, **stiglinec** 'Stieglitz' – *štiglinc* (Kociha, Teriakovce, Veľká Suchá: Ferianc 248; SipM), Hnúšťa, Hrnč. Zalužany, Oreské: *štiglinec* (Ferianc 248), Polom: *štyglínc* (uo.), *štigliñec* (Nbh: s. gy.; Abov: JŠ 21: 99), Ve: *štigliñec* (JŠ 2: 316); – **Szärm.:** **štiglincový** adj. – *štiglincovi* (SipM).

A szláv (s részben ném.) eredetű m. *stiglic* 'ua.' (1695: EWU *tengelic* a.) főnévnek *stiglinc* (1801: uo.) alakváltozata. A szervesetlen *n* járulékhang a magyarban került be a szóba (uo.), s ennek alapján, valamint a szóföldrajz okán címszavunk magyar eredete aligha vitatható. Az *-nc* helyén a *-nec* szóvég analógiás alakulás eredménye (erre l. **47.8.** p.). – A szk. nyelvjárási *štiglic* 'ua.' (Bern; SSJ) viszont a szláv eredetű ném. *Stieglitz* visszavétele (l. SzlJsz 770–1; SCS; Rudolf stb.). – A magyarból: Bartko: JŠ 21: 99.

štrajfa 1. 'Streubaum' – *štrajfa* (Ve: JŠ 2: 234; LexNov 123; SipM; Bcs, Nbh: s. gy.); – **2.** 'borjak kerítése' – *štrajfa* (LexNov 123).

A ném. alapján keletkezett m. népnyelvi *štrájfa* (alakváltozata *strajfa*) 'ua.' (1795: EWU). A közép- és kelszk. nyelvterület déli részein, valamint a magyarországi szk. településeken él. – A magyarból: LM 244; SipM.

šuba 1. 'Pelzmantel; Winterrock' – A sok adatból csupán szemelgetve: Žilina, 1482:... dala jest... 1 *ssubu* liští pošitú (Ryš 628), Trenčín, 1524: pany Zophia ma widaty Mykulassowy ... *ssubu* a kofflyk jede(n) (Varsík 370), 1560 k.: tu kuniu *ssubu* nech panne Barbore dedie (JŠ 6: 232), Spiš. Štvrtok, 1585: *ssuba* gedna postawna (PDS 74), N. Lupča, 1593:... wlču *ssubu* (JŠ 6: 158), Lipt. stol., 1614: od *Šuby* maley... (OSzK Fol Boh Slav 37: 28), 1726: spravíme ti *šubu*, drahú z aksamientu (Ant¹ 623), 1763: Mantica:... *ssuba*, kožuch (KamSl 505), 1775 k.: Suba, *Ssuba*, Toga pellita (StSl 3: 103), 1791: Nech se žádnén nenazdává, že já túto *šubu* mám (SocP 39), *ssuba* sl. (Palk), *šuba*, *čuba* (Bern), *šuba* (Jancs II; Kálal; Tvrdý; SipM; SSJ), *šuba*, *čuba* (ASJ IV/2: 202), vezmu zo mňe kalap i *čubu* (AntZ 19) stb.; – **2.** 'női ruha' – *šuba* (Zát 92); – **3.** 'papi ruha,

reverenda' – *šuba* (SSJ; SCS); – **Szárm.:** *šubka* dem. – Horná Mičiná, 1572: *sšubkú* cziernú zamatowú (PDS 69), Spiš. Štvrtok, 1585: *sšubka* adamasskowa (uo. 74), Omšenie, 1613: zelena aksamytowa *šupka*... (SL 3: 80), Lietava, 1654: *sšubka* czyerna Axamytowa (BatthLt Lad 27 Fasc 7), Zvolen, 1669: Od panskeg *sšubky* (PDS 35), *šubka* (Kálal; expr. SSJ) stb.; – *šubica* 'ua.' (Bern; Kálal); – *šubička* dem. (Bern).

A vitatott eredetű m. *suba* 1. 'Winterrock, Pelzmantel' (1290: EWU); 2. 'Fell, Pelz' (1519: uo.). A m. szó a SzlJsz és a TESz szerint vándorszó, az EWU hozzáteszi, hogy főként az ol. közvetítésével honosodhatott meg. Mollay viszont úgy vélekedik, hogy a németországi latinból átvett magyarországi latin *suba* a forrása a magyarnak. Annak ismeretében, hogy Magyarországon egykor a *suba* az előkelők, az udvari nagyurak ruhadarabja volt (l. SzlJsz 946), több mint valószínű, hogy címszavunk nem német vagy keleti szláv (l. Machek² 629; SCS; Rudolf 161) eredetű jövevényszó, hanem a szlovák nemesség és környezete révén a magyarból került be a szlovák szókincsbe. A *čuba* alakváltozat *č*-je talán a *čuha* hatásával magyarázható, de lehet szk. *š* > *č* hangváltozás eredménye is. (erre l. 27. p.). – Értékes régi adat a *šubášbáršoň*, vö. Trenčín, 1661: *Ssubka*..., *sšubass_barssnyom* podssita (PDS 81), *Ssubka cžyerna*..., *z sšubass_barssnyom* podssita wsseczka (uo.). Ez egy eddig nem szótározott m. *subášbáršony* (> *subás* adj. + *báršony* 'Samt') összetétel alkalmi kölcsönzésének látszik. – A magyarból: SzlJsz 946: majdnem bizonyosan; Király: StSl 3: 103; uó.: SIPrag 1966: 138. – L. még m. > rom. *șubă* (Tamás), szhv. *šuba* (UEISk). – Vö. **baršun**.

šugar 1. 'Schwippe' – *šugar* (Bern), *šugar* (Kálal; Márkus 106; Tk: BÉ 1971: 462; NI: Roh 349, 358, 320), *šugar* (Jancs I; II; Bcs: NSM 6: 223), *šugar*, *šungiar* (Kálal; TekP 187), *šugar* vsl (Kálal), *ščugar* (Holuby 167), *šugara*, *čugara* (Ripka 243), *šuhár* (DobšO 150), *čugar*, *čugar* (Kálal), *šugar* (SipM); – 2. 'farok(ször)' – Nové Zámky: *šugiar* pt. (ZFFUK 38: 95); – 3. 'Brunnenstange' – *šugar* (SipM); – **Szárm.:** *šugarček*, *šugárek* dem. (Bern); – *šugarový* adj. – Otec poriadne okružil bič okolo bičiska a spakruky držal *šugarový* koniec (TekP 92); – *šugaristý* adj. 'sugaras' – Tk: *šugaristí* (BÉ 1971: 363); – *šugarnistý* 'eingebildet, stolz' – Malč: *šugarňisti* (StSl 11: 104).

A *súg* 'rauschen' igének -ár képzős m. *sugar* 'Schwippe' (1784: TESz); 'langes Schwanzhaar des Pferdes oder des Rindviehs' (1897: uo.; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.) származékszava. Címszavunk a pásztorterminológia révén lett honos. A ritkán adatolt *šuhár* alakváltozat *h*-ja aligha a korai (XII. sz. előtti) meghonosodás jele, amint ezt régebben feltételeztem (l. NyK 68: 408), sokkal valószínűbb, hogy a tájnyelvi *švihár* 'ostor, korbács' (SSJ) analógiájával magyarázandó. Az *á* helyén levő nyj.-i *ja* diftongus is bizonyára az -iar végű szavak analógiás hatásának az eredménye (l. 47.2. p.). Az *š* > *č* (*čugar*, *čugar*) hangváltozás sem ismeretlen jelenség a szlovákban (l. StanD I², 591.2; 27. p.). A *šugara*, *čugara* valószínűleg a m. egyes szám birtokos eset *sugara* átvétele (erre l. 35. p.); a *šungiar*-ban inetimologikus *n* van (l. 32.3. p.). – A magyarból:

Halász: Nyr 17: 497; Kálal; Kniezsa: Ethn 45: 63; Márkus 106; Király: StSl 11: 104; Machek²; SipM; Palkovič: ZFFUK 38: 113 stb. – L. még m. > morva *šugar* (Machek²; Sulán 362–3), kukr. *šugar* (Liz 111; LizV 640), rom. *șugar* (Tamás).

šuhaj, šuhan(e)c 'ifjú, legény; suhanc' – XVI. sz.: to je vojak obratný, to je *šuhaj* prekrásny (HSSJ *obratný* a.), 1624: ... ku konom zdržym toho že *Ssuhaga* (FejpLt 1624), XVII. sz.: *šuhaji, šuhaji*, | tuším sme zmeškali (SRL 177), 1791: Ťažko bolo sýkorovi | pod vodú plúvati, | ešte ťažšej *šuhajovi* | takú milovati (Ant² 549), 1795: *Šohag!* mlúwil Officír... (BajzaW 214), XVIII. sz.: Ber ma *ssuhag*, ber ma, | budem ty ga werna (KrajčT 62), *ssuhag* sl. (Palk), *šuhag* (Bern), *šuhag* mňa miluge... (NZ I, 97), Mikušovce, 1894: Neráň *šohaj*, neraň... (SSpevy II, 506), *šuhaj* (Jancs II; Mič; Kálal; GNS; SSJ), *šuhanc* (Czambel; Kálal; SipM; Nbh: s. gy.), Nye: keť sa popíli takí *šuhanci* (Slavica 13: 23), Psz: *šuhaňec* (s. gy.); – **Szárm.: šuhajko** dem. – XVII. sz.: silní paholkové, | vrtki *šuhajkové* (SRL 175), 1785: Vela nechybalo, *šuhajko*, že... (BajzaR 215), *šuhagko* (Bern), *Šuhagko* wlasatý neposmiewag sa ty (NZ I, 81), Mikušovce, 1894: *šohajko* bohatý, za teba *nepojdzem* (SSpevy II, 506), *šuhajko* (Kálal; SSJ) stb.; – **šuhajec** 'ua.' – *ssuhajec* sl. (Palk), 1825: *šuhajec* (Leschka 209), 1833: suhantz (*suhajetz* sl.)... (Dank 823), *šuhajec*, legény, suhanc (Jancs II), *šuhajec* expr. (SSJ); számos egyéb képződményére l. Bern; Kálal; SSJ.

A belső keletkezésű m. *suhanc* 'junger Bursche, Bengel' (1861: TESz) képződmény. Az átvétel során az *-nc* a szlovákban egyéb szavak analógiájára *-aj* végződésre módosult (l. Machek¹; Machek²). A *šuhanc* újabb, ismételt átvétele a m. szónak, a *šuhaňec* változatban a *-nec* alaktani analógiával keletkezett (l. 47.8. p.). – A magyarból még: Czambel; Kálal; StanD I², 64; I³, 69; SipM. – L. még m. > morva *šuhaj, šohaj* (Machek¹; Machek²), lengy. *szuhaj, suhaj* (Wołosz: StSl 35: 307: szk. közvetítéssel).

šujtáš 'Verschnürung' – Zvolen, 1669: doloman obssnurowany a *ssujtassom* obohnaty (PDS 38), B. Bystrica, 1704: Laket *sujtasu*... (SMSS 11: 161), Plešivec, 1818: *Šujtašu* jeden rif... *Šujtašu* rif (SN 9: 292), 1825: *Szuytassu* Riffy 140... (EtheyCs 118), Šariš, 1830 k.: na Mentiček Zlati Boritas. 14. Rifi... *Sujtas* 31. Rifi... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *šugtáš* (Bern), Tk, 1833: neni slobodno ani na/plecach žgadne *šugtasse* ani okolo spodku žgadne *šugtasse* (StSl 8: 364), *šujtáš* (Jancs I, 367; CzambSl 128; Kálal; SSJ), *šujtaš* (Malč: StSl 11: 104; Koma 157), *šujtáš, čujtáš* (Hab 72, 104); – **Szárm.: šujtáška** 'ua.' (SCS); – **šujtášový** adj. (Kálal; SN 3: 254; SCS); – **(vy-)šujtášovat'** '(ki-)sujtásoz' – 1789: Odviedol ho ta paholok v čiernej mníšskej livreji *vyšujtášovanej* žltými šnúrami (FándlyR 61), 1795: w nowích žlutích čižmičkách, a čerweních *wišujtasuwaních* nohawičkách (BajzaP 326), *šugtášowaní* (Bern), *šujtášovat'* (Kálal), Mor. Lieskové: *vyšujtášovat* (SN 22: 69).

A belső keletkezésű *sújt* 'schlagen, schleudern' igének *-s* képzős m. *sujtás* 'Verschnürung' (1685: EWU; de vö. 1635: Item 12 bokor gombra a ki selyemmel aranynyal ezüsttel *sujtás*formán szokták csinálni: MGSz 8: 477) származékszava. A *čujtás*-ban *š* > *č* hangváltozás történt (erre l. 27. p.). A *sujtás* az egykori

nemesi, ill. népviselet, majd a huszárság ruházatának díszítő eleme volt. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 497; Czambel: SR 5: 105; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 525; Király: SIKoml 333; Hab 104; Gregor: StSl 15: 233–4 stb. Franciából való származtatása (SCS) téves. – A m. szó közvetlenül vagy közvetve több európai nyelvbe is átkerült (erre l. TESz III, 618; Tamás 751; UEISk 484; Kočiš 126; FWb 569; Hollós 69–70).

šúl 'szarvasmarha betegség' – *šúl*..., eine Halskrankheit des Rindviehes (Palk: Jg), *šúl* (Kálal).

Az ősi eredetű m. *süly* 'zur Benennung verschiedener Krankheiten...' (kn. 1500 k.: TESz) főnévnek *sül* (uo.), esetleg nyelvjárási *sul* (uo.) alakváltozata. Kiveszett vagy kiveszőben levő (?) tájszó. – L. még m. > szhv. *šulj* (UEISk).

šula, šúl 'Schill, Hechtbarsch' – *šula* riba (Bern), *šúl* et *šula* slc. (Jg), 1848: sül-hal, *šúl* (Jancs), *šúl* (Mič; Kálal), *šula* (Kálal), *šula* (Tvrdý; Hv I, 1313), Ős: *šüllő* (ŠtolcM 56).

Az ótörök eredetű m. *süllő* 'Zander' (kn. 1395 k.: TESz) főnévnek nyelvjárási *sül* (uo., l. még Jancs fenti m. adatát is) alakváltozata. A m. *ü* szk. *u* reflexiójára l. 19. p., az alaktani analógiával keletkezett szóvégi *-a* hangra pedig a 44. pontot. Az ösküi szk. *šüllő* újabb átvétele a m. szónak. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 497; ŠtolcM 56. – L. még m. > rom. *șalău* (Tamás).

šuldov, šildov 'Frischling, Laufer' – Tk, 1909: ednu osipanu aj 3 *šildovi* (SIKoml 333), Tk, 1913: 3 *šildovi* (uo.), Nye: Nekery mau osem, dvanast' i šesnasť *šuldovy* (Tirp 2: 79), Vr: *šudovi* plur. (JŠ 2: 335), Malč: *šudou* (StSl 11: 103), *šudo*[#] (SipM), Bcs: štiri *šuldove* (s. gy.), Tk: *šuldov* (s. gy.), Nbh: *šildó* (s. gy.), Šariš, Zemplín: *šugov* (ASJ IV: 99), Marhaň: *šugou* (uo.); – **Szárm.:** **šuldoveč, šuldovik** dem. 'ua.' – Ve: *šudouce* plur. (JŠ 2: 335), Malč: *šudouce* (StSl 11: 103), *šudovik* (uo.; SipM), okr. Rim. Sobota: *šudovec* (ASJ IV/2: 99), Nbh: *šildovik* (s. gy.), *šudovec, šugovec* (LexNov 113); – **šuldovka** '(fiatal) koca' – Malč: *šudouka* (StSl 11: 104; Bunkovce: ASJ IV/2: 100); – **šuldán, šuldák** '(fiatal) kandisznó' – Bcs: *šüldák* (s. gy.), Bcs: *šüldán* (ČNS), Kds: *šüldák* (DissSl 2: 33); – **šuldánik, šuldáčok** dem. – Bcs: edon kondorošan taňjesou takje *šuldánike* (Hanko 83), Bcs: *šüldáčok* (s. gy.).

A talán belső keletkezésű m. *süldő* 1. 'Jungtier, Frischling, Junghase' (kn. 1405 k.: EWU); 2. 'verschnittenes Schwein' (1750. uo.; melléknévi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.) fn. és annak *süddő, südő* (uo.) *süddőü* alakváltozatai. A m. *ü, ű* szk. reflexióira l. 19. p., a szk. szóvég alakulására pedig a 13. 16. és 17. pontokat. A *d* helyén levő *g* szk. nyelvjárási jelenség. A kelszk.-ban, a kszk. déli részein, valamint a magyarországi szk. nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: Palkovič: JŠ 2: 335; Király: StSl 11: 104; Sonkoly: DissSl 2: 33. – L. még m. > kukr. *šuvdov* (LizV 640), rom. *șuldéu* (Tamás), jrut. *šudov* (Udv 59).

šuperlat 'Baldachin; Vorhang; Bettdecke' – Jelšava, 1564: y *Spharlah* anebo plachta Postelniczna (KrajčS 86 faksimile), Likava, 1627: postel zpodnehim prazna, okolo ktere gest *ssuperlat*... zelenj Mazzelanowy No 1 (BathtLt Rsz 59 Lad 25 Fasc 28: 9), Trenčín, 1661: *Ssuporlatu* na dve postelye sstiry kusy

(PDS 83), L. Hrádok, 1682: Drotý zelezne pre *ssuperlat* kusow N 8 (NádLt Okir I 620: 72b), L. Ján, 1683: Flamirowane *ssuporlati* okolo Postele (NádLt Okir I 289/B: 624b), Radvaň, 1712: *superlat* atlasowi (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), 1721: *superlat* hatlasowi... (uo.), 1775 k.: Ágy Superlát, Pri posteli *ssuperlat*, Velum Iecticarium (StSl 3: 103).

A kfn. eredetű m. *superlát* 1. 'ausgespanntes Tuch; verzierter Vorhang' (1348: TESz; Mollay); 2. 'Betthimmel; Baldachin' (1458: uo.), ill. annak *superlat*, *suporlat* (uo.) alakváltozata. Mind a szókezdő *šu-*, mind a *-t* szóvég magyar közvetítésről tanúskodik, mivel a ném. szóeleji *sp-* a magyarban oldódott fel, úgyszintén a szóvégi ném. *-ch* (~ *-h*) a magyarban változott *-k*, majd *-t* hangra (l. TESz). A jolsvai *Sparlach* feltehetően a régi m. *sparlah* (uo.) átvétele. Ugyanezt az adatot KrajčS 86 *sparlak*, KrajčT 35 pedig *spkarlat* olvasatban közli. A faksimile alapján a *Spharlah*, esetleg *S[uf]pharlah* látszik a helyesnek. Az egykori nemesi udvarházak használati tárgyaként volt ismert, mára kiveszett. – A magyarból: Király: StSl 3: 103. – L. még m. > rom. *șopîrlát* (Tamás), szhv. *superlat* (UElSk).

šúrovat' 'scheuern' – Fegernic: s tím umijú, *šurujú* s toŕ kefoŕ (Benedek 175), *šúrovat'* (niž. hovor.: SSJ; voj. SSS; Bcs: s. gy.); – **Szárm.: vyšúrovat'** 'le-, kísúrol' (SSS); – **šúrovadlo, šurovadlo** 'súroláshoz használt felszerelés, eszköz' (voj. SSS).

A belső keletkezésű m. *súrol* 1. 'reiben' (1600 k.: EWU; Mollay); 2. 'leicht berühren, streifen; etwas beinahe erreichen' (1615 k.: uo.); 3. 'scheuern' (1753: uo.) ige. Német származtatása (Rudolf) téves, ennek ellentmond mind a hang-, mind a szótörténet. – L. még m. > kukr. *šurolováti* (LizV 640), rom. *șurului* (Tamás).

T

tabla, tabl'a, tábla 1. '(viereckige) Platte (aus Holz, Metall, Glas, Stein usw.) für verschiedene Zwecke, Tafel' – A sok adatból csak válogatva: Žilina, 1473: Zákon, což pán buoh sám psal svými prsty na kamennú *tablu* (Ryš 630), Bytča, 1619: Okna czele N° 3. | *Tabla* čierna N° 1. (NRA Fasc 1703 Nr 52: 9b), Likava, 1649: *Tabla* Naktereg se chleb wala N 1 (BatthLt Lad 25 Fasc 29: 45), Ludanice, 1656: hodiny s *tablami* (NádLt Okir I 633), Žilina, 1656: kdy po czechowneg *Table* do podstiweho czechu nepride (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 427), 1675: Pry tich dweroch masarska *tabla* na železnich kunach zhaspru (NádLt Okir I 829: 231), 1681: *Tabla* stolowa y Spodstolim (uo.: 80), 1685: Malyr maluge Obráz... na *Table* (Com 159), 1720–30: za půl *Tabli* midla (MárLt 14. cs. Fasc XXVI. Nr 89), Bystrička, 1725: Na cesto walanja *tabla* drewena (PDS 91), 1750: Na dva *Tábli* (KNyNyE 268), 1792: Plássty... gsau té *Tábly* w klátu, do kterých Wčely med schowáwagj (Gašp I, 96), okr. Trenč., 1793: *tabla* na krajania tabaku (Agrik 10: 81), Ružomberok, 1825: oblok jeden a 4 *tably* sklené

(Agrik 14: 104), *tabla*... Usus. sklenná *tabla*, mramová *tabla* (Bern),... čistá *tabla* Štrbského plesa (Vaj 10: 178), *tabl'a* (Mič), *tabla* (Jancs I; Kálal; Ripka 150, 161; LexNov 159; 228; Malč: StSl 11: 104; SipM; SSJ), *tábla* (GNS) stb.; – 2. 'Gerichtshof' – Sučany, 1579:... wsseczky pry, zwady a rozrzytosti, tak na *Table* nassey kralowskey... (JŠ 6: 249), Trenč. stol., 1587: rownie yako kdi toho do stolicze aneb na *thablu* k patnastemu rokugj (NRA Fasc 1703 Nr 43), 1771: po executii pana kralyovskej *tabli* (HŠ 1: 20), Trnava, 1791: a slawnég stolici Nitránskég pri súdnég *table* prised'ici radce (EK Kat. 75), XVIII. szmf.: Pana P. Michaela de Rewa... a *Tabli* SeptemViralskej assessora (OSzK Fol Slav 17: 2), XVIII. szv.: nynj assessorem *Tably* Kráľowské byl (OSzK Oct Lat 7: 5), Čierna Lehota, 1965: od kráľovské *táby* z Rakúska (Gemér 1: 198); – 3. 'Ackerstück, Schlag' – Bojnice, 1754: ge segba anebo zatva na farske *Tabli* široke (SL 3: 250), Suchá nad Parnou, 1768: gak ale panské *tabli* na tale su rozdelené (SzkMv 82), M. Kameň, 1771: *Tabla* nyže cesty Panska na kteru wysege se Kyl 48 (BalLt Kékkői urad. 19. cs.), Derenk, 1771: ista *tabla* sa wimerala (UdvUrb 327), okr. Topoľčany, 1843:... *table* orace (ListyP 355), *tabla* (Malč: StSl 11: 104; SipM; SSJ), *tábla* (GNS) stb.; – 4. 'Verzeichnis, Tabelle' – Čachtice, 1725:... a od koho kolko vybirat mytny povinen bude a mimo tejto *tably* nič vice žadat a pytat nebude (SN 6: 301); – **Szárm.:** **tablový** adj. – Ružomberok, 1825: dvere *tablove* (Agrik 14: 104), *táblaüveg*, *tablové sklo* (Hv II): – **tablička** dem. – L. Ján, 1683: Spodny obrus S *tablusskama* reczowyma (NádLt Okir I 289/B: 629b), 1685: *Tabliczka* czo sa na neg Maso wisalia (NádLt Okir I 829: 104), Bardejov, 1785: ieden oblak ma *tablički* N° 20 (PDS 59), *tablička* (Jancs II; Kálal; SSJ), *tablička* (Hab 164), *tábliška* (GNS) stb.; – **tablica** 'uo.' – P. Bystrica, 1708: w papieri *Tablica* cokoladi (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), *tablica* (Mič; Kálal; SSJ) stb.; – **tablovat'** 'tábláz, táblát készít' (Hv I, 827); további képződményeire l. Hv; Kálal; SSJ.

Az á tanúsága és a szöföldrajz alapján a *tábla* alakváltozat közvetlen forrása a lat. eredetű m. *tábla* 1. 'viereckige Platte (aus Holz, Metall, Stein usw.) für verschiedene Zwecke, Tafel' (1405 k.: TESz); 2. 'Abbildung' (1510: uo.); 3. 'Gerichtshof' (1555: uo.); 4. '(Inhalts)verzeichnis; Tabelle' (1548: EWU); 5. 'Ackerstück, Feld' (1566: uo.). A *tabl'a*, *tabla* elméletileg származtatható volna a magyarországi latinból is (így pl. Škultéty: SP 22: 648; Garaj; SCS; Habovštiak: JŠ 18: 82 stb.), mivel a régi adatokban az á hosszúsága nincs jelölve. Csakhogy a *tabla* mellett párhuzamosan él a kétségtelenül lat. eredetű *tabula*, *tabu'la* (1473: Ryš 630; SSJ), tehát a magyar közvetítés a *tabla* esetében is komolyan figyelembe veendő. Különös tekintettel az olyan jogi vonatkozású elnevezésekre, mint a *királyi tábla*, *céhtábla* stb., melyek szk. megfelelései (l. fent) aligha független a magyartól; ez utóbbira vö. 1561: az czéhmestör és az *táblát* elbocsátja (TT 1890: 772), 1608: Mikor a czéhmester gyűlést akar tenni és a *tablát* kibocsátja, mely az egész *czéh táblája* (TT 1814: 653). A *tablovat'* ige bizonyára a m. *tábláz* (1585: TESz) hatására keletkezett. – Málcán van *zatablazovac* 'intabulieren' (StSl 11: 104) ige is, ez a m. *betábláz* 'ua.' (ÉrtSz) újabb, helyi átvétele. – A magyarból:

Halász: Nyr 17: 498; Szabó: LS 1–2: 188; Király: KNyNyE 268; uő.: StSl 3: 104; Machek¹; Machek² stb. – A magyar szó egyéb nyelvi behatolására l. LizV 89, 625; Dezső: NytudÉrt 128: 86–7; Tamás 757–8; UEISk 486–7; Plet II, 653; Flisz II, 146; Udv 58; Hollós 56; Schubert 602–3.

táblajáraš 'táblajárás' – Nitra, 1794: tak ag za Obsilku, aneb recseny *Tábla járás* fl. 1 zložity ma (EK Céhlev. LX. 56: 2), Hlohovec, 1795: ag za Obsilkü aneb *Tábla Járás* recseni... (uo. LX. 57: 3), Bcs, 1813: Janoss *Tabla Jaráss* Dál... (MMM Céhk. 62.414.1.), 1825: od Chowan Mihalya za *Tabla Jarass*... (uo.), 1831: Prigal sem za *tabla járás*... (uo. 62.436.1.).

A *tábla* 'Tafel' és *járás* 'Gang' alkotta m. *táblajárás* 'a mesterek gyűlésbe hívása vagy értesítése valamiről a céttábla körbevitelével' összetétel. Ehhez vő. Nagybánya, 1572: a Czéh Mester... *jártasson Táblát* és ugy gyűjtse bé a Mestereket (AM Civit. Nagyb. Rsz 110), Kassa, 1622:... minden jelen lévő és következő szükségéért *táblajárások* által az mestereket házaba begyűjteni (CÉE 193) stb. (l. még SzegSz II, 532 is). Kihalt szó, úgy látszik, hogy az egykori szlovák céhterminológia elemeként sem volt általánosan ismert. – Vő. **bejáraš, tabla.**

tábor 1. 'Heer' – Trenčín, 1537: ale ze ten czloviek za *tabore[m]* ssel (Varsík 192), 1549: Hnedky *taborem* ten zámek obtočil (NZ II, 409), Horn. Štubňa, 1566: pa[n] Rewagy... prissel Swogni lebo *staburu* (SL 1–2: 321), Bardejov, 1685:... pan general Soltz by rozbil *tabor* uharsky pod Pressowom (PDS 181), Budatín, 1690: W cžas Wogni... kdibi W. Pan, který ssiel do *Tabora* (SMS 6 Príloha 36); – **2.** 'Militärlager; Lagersiedlung' – 1541:... oznamuje[m]... ze v *tab(o)re* tolik koni j[es]t l a 20...(Varsík 225), Trnava, 1557: [oves]... ostatek pak pan rachtarz kazal v *taborze* raytarom p[ro]dati (ZápSl 3: 74), 1603: nawratilo Ssteffanowy Mazuchowy za woly, ktere w *tabore* zostaly (Jelš 251), 1621: *Tabor* gest naramne weliky... (FejplT), 1703–11: Nemeč geduc do Beckowa na Kurucky *Tábor* vderil (OSzK Quart Lat 369: 16), 1745: Žaden nemá w *tábory*, w Quartyry a w pewnosti... zustat (ArtW 15), y w *tabore*, w ssancy, a w pewnostu má wartu (uo. 16), 1763: Carrago = ... *Tábor* (KamSl 88), 1775 k.: *Tábor, Tabor, Castra* (StSl 3: 104), *tábor* (Bern; Jancs I), *tambor* (Czambel), *tabor* (Malč: StSl 11: 104; SipM); – **3.** 'Schar, Haufen' – 1758: Andzélzski *tábor* (KNyNyE 268), 1778: tvojim svetim Azdzelom [!] *Tábor* i sztrazs na naso osztrihányé (AANy 12/C: 268), Maglód: *tábor* bije na bubon (ŠtolcM 248), *tábor* (SSJ); – **4.** 'seno alebo mládza zhrabané na menší priestor, kde sa kladie kopa' – *tábor* (GNS); – **Szárm.: táborisko, táborište** 'táborhely' – 1659–60: pryssedsse do leženy neb *taboriska* syrského (Post 358), 1771: Bola-li si na *táboriskách*?... (StanD V, 212), *táborisko* (SSJ), *táborište* (Hv I, 1316; SSJ); – **táborský 1. fn.** 'tábori katona, harcos, táboros' – 1549: Bazaldowých sau mnoho *táborští* zbili (NZ II, 410; l. még Ant² 172; SRL 74 is); – **2. adj.** 'tábori' – Bytča, 1606: Sudek *Taborsky* No 1 (JČ 11: 44), Orava 1625:... na *taborske* vozy fl... (Urb II, 155), Trenčín, 1678: Postel čierna *taborska*... (HŠ 3: 407), Krupina, 1692: ssyatre *taborske* try (SlSlov 2: 375), 1775 k.: *Tábori* kalyiba, *Taborska* koliba... (StSl 3: 104), *táborskí* (Bern;

Jancs I), *táborský* (SSJ) stb.; – de 'Táborhoz tartozó': 1429: k *taborskey* straně přichylen nebíel (VážnýG 83); – **táborný** 1. fn. 'tábori adó; adomány' – Kys. N. Mesto, 1690: Na Rakoss, oktawu, *Taborneho*, rownym spysobem (SMS 6 Príloha 39), ... Oktawneho, *Taborneho* magy podle Limitatie napomáhat (uo. 43); – 2. mn. 'tábori' – *táborný* (Loos III, 546); – **táborový** adj. 'tábori; táboros' (Loos III; Hv I; SSJ); – **(o)táborit', táborovat'** '(le)táboroz' – 1832: Hranicí tou vás bych *otábořil* (KollárB 90), táboroz...; táborom ležať, *táborit'* (Loos I), *táborovat'* (Mič), *táborit'*, *táborievat'* (SSJ); további képződményeit is l. SSJ.

A valószínűleg török eredetű m. *tábor* 1. 'Heer' (1383: TESz; EWU); 2. '(Feld-, Heer)lager, Quartier' (1519: uo.); 3. 'Schar, Haufen' (1779:?, 1828: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.; eredetere l. még Ligeti 103). A m. *tábor* török származtatását kétségbe vonva, sőt elvetve – számos nyelvben megtalálható azonosával egyetemben – az 1419 óta adatolt cseh *Tábor-hegy* (erre l. FNESz) elnevezésből köznévvé vált cseh *tábor* 'Láger' szót tekintik forrásának, mint pl. Havránek: NŘ 38: 7–12; Machek¹; Machek²; SIDěj 181; DR 285–6 stb. Ez azonban mind a szótörténet, mind a jelentéstörténet alapján erősen vitatható. Nagyon kétséges ugyanis, hogy a *tábor* első jelentése cseh eredetre mutatna, másrészt elgondolkoztató, hogy az 1419-ben keletkezett cseh helynév 1424-ben már köznévként jelentkezék a lengyelben (uo.)! A szk. szó történetének alakulását tekintve annak magyarból való származtatása megalapozottnak mondható. A *táborisko*, *táborský*, *táborný*, különösen pedig a *táborit'*, *táborovat'* származékok ugyancsak feltűnő azonosságot mutatnak a m. *táborhely*, *tábori*, *táboros*, *táboroz* képződményekkel. Egyébként a szk. szó 1. és 2. jelentése nem különböztethető meg az adatok alapján minden esetben pontosan. – Az 1310-ből idézett *Tabor* (KS 21: 53) szn. véleményem szerint nem tekinthető biztos szk. adatnak. – A magyarból: ŠtolcJ 97; Király: StSl 11: 104; Dvonč: SAS 5: 69; Gregor: NyDt 178. – A m. szó közvetlenül vagy közvetve egyéb nyelvekbe is átkerült (l. Brückner 563; Vasmer III, 66; Décsy 59 kk.; Tamás 757; UEISk 487–8; Wołosz: StSl 35: 310–1; Hollós 57–8; Schubert 603–8).

tafata, tafota 'Taft' – 1625: Panu Secžimu *taffotu* zlisty že ste odeslali (FejplT), 1775 k.: Habos tafota, Habossista *tafota*... (StSl 3: 86 *habošiste* a.), Orlové, 1780: Paplony ze zeleneg *Tafaty* (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Plešivec, 1818: Od ušití atlasoveho aneb *tafotu*... kepena ženskeho (SN 9: 291), *tafata* (Mič; Kálal; Botto, Podj: SSJ).

Az ol. eredetű m. *tafota* 'ua.' (1391: EWU) és annak régi *tafata* (uo.) alakváltozata. E könnyű selyemszövet perzsa eredetű neve vándorszó lett (l. TESz), amely a XVI. századi németben *tavet*, *tafet*, *taffat* stb. alakban élt (l. Weigand). S nyilván a ném. a forrása a régi szk. hímnemű *tafat*, újabb *tafet*, *taft* alakváltozatoknak, vö. 1572: ssubú dlhú žlteho *taffatu* (PDS 69), 1628:... ssatek... z bjleho *tafatu* (SP 27: 353), *tafet* (Kálal), *taft* (SSJ); az eredetre l. Machek²; Rudolf). – A szk. régi *tafata* közvetlen forrása Machek¹; Machek² szerint a középkori lat. *taffata*, ami nem zárható ki, de a *tafota* alak jelenléte is

inkább a m. régi *tafata* közvetítését látszik alátámasztani. – L. még m. > szhv. *tafuta*, *tafota*, *tafata* (UEISk).

tajtík 1. 'Meerschaum' – 1775 k.: Tajték kö, *Tagtjk*, Pumex (StSl 3: 104), 1823: *tajtík* (Hlas 105), *tajtík*, *tajtyk* (Kálal), *tajtík* nár. (SSJ); – **2.** 'Meerschaumpfeife' – 1861: ako najfajnejší *tajtík* vyfajčené na tmavo (LaskS II, 204), *tajtyk* (Mič), *tajččík* (Horehr 2: 160), Rh: *tajtík* (NSM 5: 259), *tajtík* (LexNov 200); – **Szárm.:** **tajtíkovy** adj. – 1775 k.: Tajték pipa, *Tagtikowa* ppa... (StSl 3: 104), Tajtékos, *Tagtikowy*, Pumicosus (uo.), 1801: ukazuge pi pi pipku novu *tajtíkovu* na predag (OSzK Oct Lat 719: 36b), XIX. szef.: pipu novú *tajtíkovú* (Piesne 419), *tajtíková* fajka (SP 20: 436), *tajtíkovy* (Kuk: Kálal; SSJ), Malč: *tajtíkovi* (StSl 11: 104), Ma už vikurenu *tajtíkovu* pipku (SipM), *tajtíková* pipka (GNS), Szs: pípu *tajtíkovú* (s. gy.); – **tajtíčka** 'tajtékpipa' – 1848: hab-pipa, *tajtíčka* (Jancs), tajt-pipa, *tajtíčka* (uo.), tajtékpipa...; *tajtíčka* (Loos I), 1882: z fakovej škrinky spadla drahá *tajtíčka* (Vaj I, 159), *tajtíčka* (Mič), *tajtíčka* arch. (LexNov 200), Nbh: *tajtíčka* (s. gy.), *tajtíčka* (Kálal; Pk: s. gy.; SSJ) stb.

Az ismeretlen eredetű m. *tajték* 1. 'Schaum' (1395 k.: TESz); 2. 'Geifer' (1416 u.: uo.); 3. 'Schwamm' (1512 k.: uo); 4. 'Meerschaum' (1577: uo.); 5. 'Soda' (1585: uo.); 6. 'Erzschaum, Goldschaum' (1588: uo.); 7. 'Meerschaumpfeife' ritkán (ÉrtSz). Címzavunk mindkét jelentésében a magyarból való, de a dohányzás révén főként a 2. jelentésben szélesebb körben vált használatossá, elsősorban a közép- és keletiszlovák nyelvterületeken. A *tajtíková pipa*, *pípka* a m. *tajtékpipa* 'Meerschaumpfeife' (1775 k.: StSl 3: 104) összetétel tükörfordítása. A m. kifejezés újabb, helyi átvételére vö. Újhuta: *tajtekpipa* (SipB 306). A *tajtíčka*, *tajtíčka* képződmény pedig a *tajtíková pipa*, *pípka* szintagmából alakult univerbizációval (l. 55. p.). A m. é szk. reflexióira l. 15. p. – A magyarból: Kollár: Hlas 106; Király: StSl 3: 104; SipM; SSJ; Gregor: StSlSav 1994: 14–5. – L. még m. > kukr. *tojtikova* pipa (LizV 628), jrut. *tajtík* (Udv 58). – Vö. **pípa**.

takáč 'Weber' – Bh: *Takáč* čo tká plátno (ŠtolcM 331); – **Szárm.:** **takáčovský** – *takáčovská* fajka strsl (Kálal 968).

A szláv eredetű m. *takács* 'ua.' (kn. 1405 k.: TESz). Főnévként csak a magyarországi szlovákból tudom idézni, de a Zólyom megyei *takáčovský* képződmény a szó egykori szélesebb elterjedésére enged következtetni.

takarov, takaróv 'csapó(fa); Bügel der Getreidesense' – Bácska: *takarov* (ČMSS 22: 116), Gemer: *takarou* (LS 1–2: 186), Hložany: Ke sa žito kosí, tak sa privjaže na kosisko *takarou*... (ŠtolcJ 242), *takarou* novohr (JŠ 17: 133), *takaróv* (LexNov 127), *takaró* (GNS), *takarov* (Hont 60), Nbh: *takaró* (s. gy.), Sh, Gg, Pét, Sá, Bcs, Nbh, Tk, Pi, Kk: *takaro*, *takarov* (AEKSM 19. térkép); – **Szárm.:** **takarce** pt. 'ua.' – *takarce* (Kálal 928 *kosa* a.), Nitr. stol.: *kosa s kakarci* (SAS 6: 107); – **kakarák** 'ua.' (Žiar nad Hronom a okolie: SN 9: 421, 424).

Az ismeretlen eredetű *takar* 1. 'einbringen; ernten' (szn. 1211: TESz); 2. '(ein)wickeln' (1350 k.: uo.); 3. 'zusammentragen, zusammenhäufen' (1495 e.: uo.) igének *takaró* melléknévi igeneve, ill. annak nyelvjárási *takarou* alakváltozata. Ez főnévként a mezőgazdaságban egyebek közt 'a kaszára erősített

szerkezet (favilla, vessző stb.), amely a szálas gabonát összefogva a rendre vagy sorra dönti' (l. MTsz; SzegSz; MNL) jelentésben is él. A szk. szó végződésére l. **13. p.** A *kakarov* szókezdő *k*-ja *t – k > k – k* asszimiláció eredménye (l. **29.2.2. p.**); a szk. *-ák, -ec* főnévképzőre l. Horecký: SILex I, 130, 132. A kszk. nyelvterületre jellemző tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; Matejčík: LexNov 37, 127.

takňoš 'rotzig; Rotzbube' – *takňoš* (Márkus 106; SipM), Vsz: ti *takňoš* soplaví, saroš zasraní (StSl 13: 32).

Az ismeretlen eredetű m. *takony* 'Segregat; Rotz' főnévnek *-s* képzős m. *taknyos* 'rotzig' (1405 k.: TESz); 'Rotzbube' (EWU; Ball; ÉrtSz) származékszava. A kelszk. déli részén és a magyarországi szlovákok szókincsében ismeretes. – A magyarból: Márkus 106; Gregor: StSl 13: 32; SipM.

takšáš 'a jobbágyi kötelezettség alól taksa fizetéssel mentesült személy' – Zeml. Teplica, 1772: pany Zamborčiny geden *taksaš* (Udvari 435), Nye: *takšáš* (NSM 7: 93), Nye: *takšási* (Tirp 2: 68).

A lat. eredetű *taksa* 'festgesetzte Geldsumme, Gebühr' (1559: EWU) főnévnek *-s* képzős m. *taksás* 'Steuerpflichtig' (XVII. sz.: NySz III, 389; OklSz); 'a jobbágyi kötelezettség alól taksa fizetéssel mentesült személy' (l. MNL V, 160; MTF II, 189–190) származékszava. A m. képződmény főnévi előfordulására l. 1699:... az officiolatusok, *taxások*, szolgák etc... (Urbok 553). – Egyébként a m. *taksa* alapszó és *taksál* 'taxieren' (1599: EWU) származéka szórványosan megtalálható a szlovákban is, vö. 1848: becs-szabás,... *takša* (Jancs), ároz, *takšuvat'* (uo.). Jancsovics feltehetően az alföldi szlovákok szóhasználatára támaszkodva vette be a szótárába. Máshonnet nem ismerem. – A magyarból: Udvari 435. – L. még m. > kukr. *takšaš* (Dezső: NytudÉrt 128: 87).

talabér 'Wagenschuh, Radschuh; Hemmschuh, Radsperre' – Detva: *kaláber*: hamovať na *kaláber* (Kálal), Málinec: *talabér* (LexNov 134), *kalabér* (uo.).

Az ismeretlen eredetű m. *talabor* 'ua.' (1784: TESz) főnévnek *talabér* (uo.) alakváltozata. A szókezdő *k*- szk. hangtani változás eredménye (erre l. **24.3. p.**). Nem gyakori kszk. tájszó.

tálaš 1. 'Geschirrkasten' – Malč: *talaš* (StSl 11: 104), Nbh: A maľi taki *tálaš*, a oni položil'i do toho *tálaša* (KrupaŽ 170), Bcs: *tálaš* (NSM 6: 188); – **2.** 'Stellage, Brotbrett' – *talaš* (Malč: StSl 11: 104; SipM), *taláš* (SSNU 164 *chlebník* a.)

Az ősi eredetű *tál* 'Schüssel' főnévnek *-s* képzős m. *tálas* 'Geschirrkasten' (szn. 1402, kn. 1590: TESz) származékszava. A *tálaš* egyéb *-ás* végű szavak analógiás hatására módosult helyenként *taláš*-ra (erre l. **48.5. p.**) A szk. nyelvterület déli részein és a magyarországi szlovák nyelvszigeteken élő tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 104; SipM. – L. még m. > kukr. *talaš*, *taloš* (Liz 82, 98).

tálca, tálcňa 'Tablett' – *talcňa* (CzambSl 128; Kálal), *tálca* (GregPsz 277), Nbh: na enu veľku *tálcu* lebo taňier ho pokráljaľi (NSM 4: 120).

Az ol. eredetű m. *tálca* (régii *táca*) 1. 'Tasse' (1651: EWU); 2. '(Wasch)becken' (1720: uo.); 3. 'Tablett' (1790: uo.) főnév. A m. eredet mellett az *l* jelenléte tanúskodik, amely a *tál* analógiás hatására magyar fejlemény (l. uo.) – A Bernolák

óta adatolt és ma is használatos *táca* 'Tasse' (Is) forrásaként azonban éppúgy számításba vehető a m. régi *táca* (l. Halász: Nyr 17: 499; Habovštiaková: StSl 25: 174), mint az ol. eredetű osztrák népnyelvi *Tāzze* 'ua.' (l. Machek¹; Machek²). A *tácna* (SSJ) alakváltozat pedig bizonyára a ném. népnyelvi *Tāzzen* átvétele (l. Machek¹; Machek²). – A magyarból: CzambSl 128; GregPsz 162.

talička 1. 'Schubkarren' – *talički* pt. (Bern; Sk, Si: JŠ 2: 339; GregPsz 277), *talička* (Mič; dem. Kálat; Hv II; SipM; dem. expr. SSJ), Na *taličkoχ* 'ískajú ľudí' (Dudok 186); – **2.** 'Pflugkarren' – 1848: eke-taliga, plúžna *talička* (Jancs), *talička* (Nitr., Novohr. Békés. stol.: SN 5: 326), Bcs: *taličke* pt. (NSM 6: 202), Nl: *taličke*, *tal'ičke* pt. (Roh 171). – **Szárm.:** **taličkový** adj. – *taličkowí* (Bern), Nl: *taličkovie* re'iaske (Roh 171), *taličkovo* koliesko (uo. 267); – **taličkár** 'taligás, talicskás' – *taličkár* (Bern; Hv I; II); – **taličkovať** (**sa**) 'talicskáz' – *taličkovať* (**sa**) (Bern), *taličkovať* (Hv I; II).

A vitatott eredetű (keleti szláv eredetű?, magyar származékszó?) m. *talicska* 'Schubkarren' (1538: TESz). Címszavunkat a *taliga* szláv deminutívumaként szokták számontartani (l. Machek¹; Machek²), Kniezsa szerint azonban ennek ellentmond a hangtörténet. A *taliga* szláv deminutívuma ui. **tališka* (asszimilációval *tališka*) volna – vö. szk. nyj.-i *tališka*: (ASJ IV/2: 124), Kk: *talieške* (JŠ 2: 339), *tel'iška* (Buffa 224) – az *šk* viszont a szlávban nem változik *čk*-ra. Ezért a szk. *talička* csak magyar eredetű lehet (l. SzlJsz 761). Mindezt alátámasztja még a kronológia és a szóföldrajz is. A 2. jelentés a *taliga* (l. ott) hatására a szlovákban alakult ki. A *taličkovať* (**sa**) keletkezéséhez feltehetően a m. *talicskáz* 'Karren schieben, karren' (1773: TESz) ige szolgált mintául. – A magyarból még: Halász: Nyr 17: 398; Gregor: StSl 16: 202; TESz: valószínű. – L. még m. > jrut. *talička* (Udv 58). – Vö. **taliga**.

taliga 1. 'zwei- oder vierrädiges Gefährt, Karren' – 1652: Co geden kun vest muž, | *Taliga* gmeno geho (Benický: SasA 2: 24), 1687: *Taligi* No 2 co pýsek woza (NádLt Okir I 289/B: 663b), XVII. sz.: na vozičkoch (*taligach*) (SR 57: 260), 1775 k.: *Taliga*, *Talyiga*, *Taliga*, *Vectabulum* (StSl 3: 104), Gemer, 1818: *Taliga* zo všeckim z koljeskami (SN 9: 291), vulg. *taliga* (Bern) 1842–3: pricházau z mendíci s *taligou* a pekně odvozili... (Polívka V, 85), 1861: Na vacovskom vrchu... nás stretli *taligy* s ovocinou, tahané somármí (LaskS II, 207), hlási se jeden žobráčik na *talige* s jedným chudým zodraným koníkom (DobšP II, 194), *taliga* (Jancs I; Mič; Tvrdy; GregPsz 277; Záb, Fr. Král: SSJ; ASJ IV/2: 124), *taliga* (Šariš: Czambel 257; SbŠkult 539; Hab 46; LexNov 136, 166; GNS; SipM), Nbh: a máme enu planú *taligu*. Do tej *tal'igi* zapriahňit'e eniho najchudšihu koňa (KrupaŽ 118), Nl: *taliga*, *tal'iga* (Roh 171), *tajiga* (Rh: s. gy.; Nye: NSM 3: 273) stb.; – **2.** 'Pflugkarren' – *taliga* kelszk. és magyarországi szk. nyelvszigetek (SN 5: 326, 338), dunántúli szk. települések: *taligi* pt. (ŠtolcM 80), *taliga* (Psz: s. gy.); – **3.** 'a mezei bölcsőt tartó rudak' – Revúčka: *taliga* (SR 9: 18); – **4.** 'fonalgombolyító' – *taligi* (Ripka 260); – **5.** átv. 'nehézkés, esetlen ember' – *taliga* (Staré Hory: SSNU), poplakala si, *taliga* tvrdohlavá (Hečko

522); – **Szárm.:** **taligový** adj. – 1775 k.: Talyigás, *Taligowy*, Carrucarius (StSl 3: 104); – **taligár** ‘taligás’ – vulg. *taligár* (Bern: *kárnik* a.), *taligár* (Loos III).

A valószínűleg or. vagy ukr. eredetű m. *taliga* 1. ‘zwei-, selten vierrädiger Gefährt, Karren’ (1395 k.: EWU; I. SzlJsz 759–61 is); 2. ‘Pflugkarren’ (1521: uo.); 3. ‘Schubkarren’ (1549–50 uo.), ill. annak *tajiga* (uo.) ejtészváltozata. Machek¹ és Machek² szerint címszavunk és a morva *taliga* ‘ua.’ feltehetően török–tatár eredetű, Kniezsa István azonban a szó- és hangtörténet alapján rámutatott, hogy a *taliga* ugyan keletről származik, de nyugati irányba, így a szlovákba is a magyar közvetítette. (I. SzlJsz 760–1). A 3., 4. és 5. jelentése a szlovákban alakult ki. – A magyarból még: Halász: Nyr 17: 498; Kálal; Szabó: LS 1–2: 185; Fedák: SbŠkult 539; Király: SIPrag 1966: 138; Gregor: StSl 16: 200–1; Podolák: SN 5: 326; Matejčík: JČ 17: 134; Rot 267 stb. Románból való származtatása (I. StanD I¹, 467; I², 506; I³, 566; PaulF 175) téves. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására I. SzlJsz 760; Sulán 363–5; Tamás 798; UEISK 489–90; Flisz II, 146; UdV 59; Décsy 60–1. – Vö. **talička, taligáš**.

taligáš ‘Kärner’ – 1861: Za to napadli sme *taligášov*, hlúpych okolitých Maďarov (LaskS II, 207), Nye: *taligáš* zastar. (NSM 7: 94).

A valószínűleg keleti szláv eredetű m. *taliga* ‘Karren’ fn.-nek -s képzős m. *taligás* ‘Kärner’ (szn. 1452, kn. 1453: TESz) származékszava. Elavult tájszó, amely a múltban sem lehetett nagyon elterjedve. – Vö. **taliga**.

tálnok ‘Tafeldecker; Servierer’ – 1653: *Talnokowy* tohože Sukna na doloman a na mentiek ryff 7 ³/₄ (NádLt Okir I 289/A: 715), 1654: *Talnokowy* futro czerne (uo. 719b), 1655: Služebnjczy... Trubač... Kuchar... *Talnok*... (uo. 261).

Az ősi eredetű *tál* ‘Schüssel’ főnévből a szláv eredetű -nok képzővel alkotott m. *tálnok* ‘Truchseß’ (kn. 1575: SzlJsz 957) származékszó. Kihalt, amely az egykori két- és többnyelvű szlovák nemesség szóhasználatban élt.

tálok 1. ‘Eiterbeule, Beule’ – *talok, tal’ok* (Kálal), *tál’ok* (Hv I, 1318; ČNS), *tal’ok* (SipB 306; Malč: StSl 11: 104), *tal’og* (SipM); – **2.** ‘dögvész, pestis’ – *tálok* (GNS); – **3.** szitokszó – Sirk: Na *táloka* či to buďe, šva s t’im buďež robič? (GNS); – **otálčený** ‘tályogos’ – Nbh: *otálčení* (s. gy.).

A valószínűleg nyugati és déli szláv eredetű m. *tályog* 1. ‘Wucherung, Ausschlag, Eitergeschwulst’ (1516–8: EWU), ill. annak *tálog* (TESz) ejtészváltozata. A magyar eredet mellett a kronológia, az alak- és jelentésazonosság, valamint a szóföldrajz szól. A szóvégi -k zöngétlenülés eredménye. – A magyarból: SzlJsz 958; Király: StSl 11: 104; Úrhegyi: StSl 13: 429; Machek¹; Machek²; SipM. – L. még m. > rom. *tăiúg* (Tamás).

talpa 1. ‘Fußsohle’ – Malč, 1919: Me noha boľi... calkom ot pasa až do *talpi* (KNyNyE 141), *talpa* (Czambel; Kálal; Malč: StSl 11: 104); – **2.** ‘Schuhsohle’ – Rožňava, 1813: ...par chlapske črevice z *talpami* spolu... (SN 9: 283), *talpa* (Czambel; Kálal; SipM 306; Malč: StSl 11: 104; GNS; zempl, užh: JŠ 21: 107; vsL: ASJ IV/2: 215), Fegernic:... toto buďe na *tapi*?... No..., budú čižmi fajnje (Benedek 167); – **3.** ‘Pflugsohle’ – *talpa* (zempl, Rb, Vh: SN 5: 324; Malč: StSl 11: 104); – **4.** ‘Schlittenkufe’ – *talpa* (zempl: SN 6: 603; Malč: StSl 11: 104);

– 5. ‘Felge’ – *talpa* (SipM), Nl: *talp* (Roh 171); – 6. ‘Unterlage, Untersatz’ – *talpa* (SipM; Malč: StSl 11: 104), Nl: *talp* (Roh 171, 358); – **Szárm.: poltalpa** ‘Schuhsohle’ – *poltalpa*, *pultalpa* (SipB 283, 289), *potalpa* (SipM); – (**o-, po-, pod-)****talpovat’** ‘(meg)talpal’ – *podtalpovac* čizmi (Czambel), *talpuvat’* som íy už daų po druhí ras (StanL 376), Sariš: *talpovac* (SbŠkult 525), Zemplín: zodraté bačkory... podrážali... *otalpovali* gumou (SN 6: 617), *talpovac*, *otalpovac*, *potalpovac* (SipM), Spiš. Hrhov, 1965:... *potalpovat’* čizmy (OstrP 78), (*po*)*talpovat’*, *potalpuvat’*, *potalpovati*, *potalpovac* (strsl, vsl: ASJ IV/2: 215).

Az ol. eredetű m. *talp* 1. ‘Fußsohle’ (szn. 1211: EWU); 2. ‘Schuhsohle’ (1286 ?, 1395 k.: uo.); 3. ‘Felge; Metallplatte’ (1395 k.: uo.); 4. ‘Grundbalken’ (1482: uo.); 5. ‘Pflugsohle’ (1577: RMG); 6. ‘Untersatz’ (1585 k.: EWU), ill. annak nyelvjárási *tap* (uo.) alakváltozata (az eredetre l. még Mollay, UEISk 490–1). A szlovák *talpa* a magyar főnév birtokos esetének az átvétele az olyan szerkezetekből, mint pl. *valakinek a talpa*, *lábbeli talpa*, *cipő talpa*, *csizma talpa* stb. (erre l. 35. p.). A *talpovat’* a m. *talpal* ‘sohlen’ (1549: TESz) ige hatására keletkezett, a *potalpa* pedig a m. *fěltalp* ‘Halbsohle’ (ÉrtSz; SzegSz I, 441) részfordítása. – A magyarból: Király: StSl 11: 104; SipM; TESz; Habovštiak: StSl 25: 164; ASJ IV/2: 215; Lipták: JŠ 21: 107 stb. – L. még m. > kukr. *tálpa* (LizV 626), *talpováti* (Liz 196), rom. *talpa* (Tamás), szhv. *talpa*, *talpina* (UEISk), jrut. *talpa* (Kočiš 122), bolg. *tálpa* (Ilčev). – Vö. **talpaš**.

talpaš 1. ‘Fußsoldat’ – Štítník, 1672: *Kdy Talpasse tu bily...* (SR 38: 180), 1674: *Item na Talpasso skeltowalo se ...* (uo.), Sabinov, 1678: *bo szlisim uz ... mecsi talpasow se hotuie* (uo.), *hagdúk...* *Syn bakančoš, pechotník, ...*, *talpač* (Bern); – 2. ‘nagy talpú, lúdtalpú ember’ – *talpaš* (GNS); – 3. ‘tékozló, pazarló; buta’ – Turiec: *talpoš* (SR 8: 121), *talpoš* nár. (Rys, Urb: SSJ) – **Szárm.: talpašica** expr. ‘harcias asszony, amazon’ (GNS); – **pretalpošit’** ‘elherdál’ – Turiec: *Talpoš takí, šetko pretalpošių*, *teras chod’i po dobrích ľuďoch* (SR 8: 121).

Az ol. eredetű *talp* ‘Sohle’ főnévnek -s képzős m. *talpas* 1. ‘Fußsoldat’ (1669: EWU); 2. ‘plattfüßig; schwerfallig, plump; Trappgans’ (Ball; MTsz; ÉrtSz) származékszava, amely személynévként 1286 óta, melléknévként 1533 óta van adatolva (l. EWU). Korábbi katonai értelmű előfordulására vö. még 1641: az Huszuff *talpas* iszpaiával (TT 1907: 575), 1657–8: *Talpasoknak* való tiz bokor szattyán kapczát (MonTME I, 233). Az 1. és 2. jelentés a magyarból való, a 3. jelentés a szk. népnyelvben alakult ki az elavult 1. jelentés alapján. Kutyanévként a *Talpas* a kszk. nyelvterületen ma is használatos (l. Agrik 8: 177). A *talpač*, *talpoš* alakváltozatok bizonyára a m. nyelvjárási *talpacs*, *talpos* (MTsz) átvételei, de lehetséges egyéb szlovák -ač, -oš végű képződmények analógiás hatása is (erre l. 48.2.; 48.8. p.). – A magyarból: Doruľa: SR 38: 180; Doruľa 67; Gregor: NyDt 178; SCS stb. – L. még m. > ném. *Talpasch*, *Talpatsch* (Weigand), rom. *tálpaș* (Tamás), szhv. *talpač* (UEISk). – Vö. **talpa**.

táltok ‘Geschirrkasten’ – 1683: *Taltoky* S cynowyma Tańerma (NádLt Okir I 289/B: 617b), Blatnica, 1685: *Taltok* s pantikj z Hanthabj w nem Miß Cinowich

No... (NádLt Okir I 829: 105b), L. Hrádok, 1702: W *Taltoku* mis cinowich No 12... (NádLt Okir I 620: 92).

A *tál* ‘Schüssel’ és *tok* ‘Futteral, Behalter’ alkotta m. *táltok* ‘Geschirrkasten’ (1550: KultNád II, 65) összetétel. Elavult kifejezés, mely az egykori nemesi háztartások szókincsének volt az eleme. – Vö. **kopjatok, pincetok, tok**.

Tamáš ‘Thomas’ – Devičie, 1476: Jacobus *Thamas*... (Bakács 111), L Hrádok, 1501: ... pana *Tamasche* Poturnynskeho ... (SČL 136), Hrusovo, 1566: *Thamasz* (IIa II, 244), Chyžné, 1566: *Tamas* (uo. 402), Korytné, 1568: Krywý *Tamas* (Urbok 247), Lovča, 1571–3: Udelricus *Thamas* (Urb I, 336), Tisovec, 1589: Dionisius *Thamas* (uo. 437), 1602: chtel... otnych on *Thamasse* Laczny wziat... (Jelš 253), B. Štiavnica, 1613: Czerny Peter, Slawko *Thamas* (PDS 110), Cajla, 1623: že geho mylosti penu ůradnikowy sselem, *Tamassowy*... (EK G 668/IV), Breznica, 1639: yakožto Ssrssen *Thamassa*... (PDS 115), 1682: Mazuch *Tamassowy* (Jelš 338), 1704: Simoni *Thamáš*... zastawnjk (SP 5: 412), Ubl’a, 1762: z osvícenim panem groffem Szirmay *Tamase*m (SzPV 112), 1886: *Tamáš* wogak (Šenk 3), *Tamáš* vn. (GNS); – **Szárm.: Tamášov** adj. poss. – Bytča, 1592: Georgius *Tamassow* (Urb I, 458), Hanušovce, 1784: gakossto pana Deseöffy *Tamassowo*... (UdvUrb 333); – **Tamáško, Tamášik** dem. – Devičie, 1476: Nicolaus *Thamasko* (Bakács 111), Niž. Slaná, 1696: *Tamasik* (IIa II, 47), Jelšava, 1720: *Tamásik* (uo. 467); – **Tamáškových** adj. poss. – Korytné, 1568: Georgius *Tamaskowych* (Urbok 247).

A m. *Tamás* ‘ua.’ (1138: Fehértói 339) személynév, melynek a lat. *Thomas* (< gör. *Thomasz* < arameus *Teomo* ‘iker’) a közvetlen forrása (l. Melich: SzIJs I/2: 206–7; Kálmán 18; Ladó 216; Szilágyi 304; TESz). Címszavunk magyar eredetéről a töben levő *a* tanúskodik, amely az ómagyar kori *o* > *a* nyíltabbá válás eredménye (l. BBB 151; Fekete: MNyTK 191: 32). A szláv nyelvekben e név eredeti *o* hangja megőrződik (l. Melich: SzIJs I/2: 207), ennek megfelelően a szlovákban is *Tomáš* az általános (l. SSJ) és a XV. sz. közepe óta bőségesen adathozható (vö. VážnýG 84; Ryš 648; SČL 39–40, 71, 109–10 stb.). A *Tamáš* a nemesi körök és a közigazgatás révén vált használatossá, de ma már csak vezetéknevként fordul elő.

tamburáš ‘Tamburspieler’ – 1775 k.: Tamborás, *Tamboráš*... (StSl 3: 104), Szs, 1896: *tamboráš* (Ethn 7: 409), *tamburáš* (Hv II; Is; SSJ), Csa: *tamboráš* (NSM 1: 89), Nbh: Ručničok sa mu kúpiu do daru, *tamborášovi* (NSM 4: 67); – **Szárm.: tamburášsky** adj. (SSJ; SCS).

A szhv. eredetű *tambura* (alakv. *tambora*) ‘lautenartiges Zupfinstrument, Tambur’ (1626: TESz) főnévnek -s képzős m. *tamburás* ‘Tamburspieler’ (1627: uo.) származékszava. A szk. *tambura, tambora* ‘Tambur’ (1775 k.: StSl 3: 104; 1785: BajzaR 177; SSJ stb.) szintén lehet magyar közvetítésű jövevényszó, de származtatható közvetlenül a szhv.-ból is (l. SCS), akárcsak címszavunk. Tekintettel azonban a *tamburáš* népi jellegére és a magyar–szlovák érintkezések intenzitására, a magyar közvetítés látszik valószínűbbnek. – A magyarból: PaulG 69. – Vö. **tamburovat’**.

tamburovat' 'Tambur spielen' – 1848: tamborál, *tamburovat'* (Jancs), tamburáz, *tamburovat'* (Hv II), Tk: začli *tamborovat'* (Ondrus 230), Csa: A von ved'eu *tamborovat'* (NSM 3: 196), Nbh: Tam nám *tamburovali* (NSM 4: 64), čo ved'eli *tamburovat'* (uo. 67), A na stol'e *tamboroval'i* (uo.), Nye:... l'en *tamboroval'i*, keď bola muzika (Tirp 1: 8).

A szhv. eredetű *tambura* (alakv. *tambora*) 'Tambur' főnévnek *tamburál*, *tamborál* 'Tambur spielen' (1764: TESz) igei származéka. Mivel az ilyen típusú denominális igeeképzés a szlovákra nem jellemző (l. 56. p.), a magyarból való kiindulás nagyon is indokolt, amit alátámaszt a szóföldrajz is. – Vö. **tamburáš.**

taňa 'Meierhof, Einzelgehöft' – *taňa* (sl. Palk; Jancs I; Kálal; Márkus 106; Kk: JŠ 2: 324; Malč: StSl 11: 104; GregPsz; SipM; SSJ), Bcs, 1847: aby mne bud' kedykolwek Wl. Pán Rektor z *Tanyi* wipowedel (NSM 1: 119), 1866: Na *tani* Jana Gajdáča (HaanP 34), 1905: pekny dolnozemský majetok *taňami* (Vaj VIII, 177), Ns:... prišl'i na enu *taňu* (Ondrus 286), na Šuškovu *taňu* (BallekA 349).

A szláv (feltehetően ókeletiszláv) eredetű m. *tanya* 'ua.' (1771: SzlJsz 517–8; TESz; a XII. sze. óta adatolt m. szó egyéb jelentéseit is l. uo.). Alakja, jelentése, kronológiája és előfordulása egyaránt magyar eredetről tanúskodik. – A Zemplén megyei *taňazovac* 'lagern, hausen' (SipM) a m. *tanyázik* 'ua.' ige helyi meghonosodása. – Korábban Nye környékén élt a *taňabíró* (Tirp 1: 45) is, ez pedig a m. *tanyabíró* (MNL V, 195) összetétel (< *tanya* + *bíró*) helyi átvétele. – A magyarból: Kálal, Márkus 106; Király: StSl 11: 104; GregPsz 162; SipM; SSJ; SCS. – L. még m. > kukr. *tóna* (LizV 628), rom. *tăniár* (Tamás), szhv. *tanja* (UEISk), vend *tanya* [ɔ: *taňa*], (Flisz I); l. még Schubert 612–3. Vö. **taňáš.**

tanáč '(Gemeinde)rat' – Zemplín, XIX. szef.: zse ga pri tim poclivim [!] *Tanatsu* a Szudu rihtarszkim... (OSzK Fol Hung 1112: 144), *tanáč* (GregPsz; pilisi szk. falvak: s. gy.; Nye: Tirp 1: 31), Bcs: tájd'en do *tanáču* (s. gy.), Nbh: *tanáč* ho pla'i (NSM 4: 166).

A belső keletkezésű m. *tanács* 'Rat, Senat' (1416: EWU; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.). Újkeletű átvétel, napjainkban inkább csak a magyarországi szlovákok szókincséből idézhető. – A magyarból: GregPsz 163. – Mára elavult a *tanáčoš* 'Gemeinderat, Dorfrat' (Nye: Márkus 106), ez a m. *tanácsos* 'ua.' képződmény átvétele. – L. még m. > kukr. *tonač*, *tanač* (Liz 105; LizV 628); rom. *tălnáci* (Tamás), szhv. *tanač*, *tolnač* (UEISk), szl. *tanáč* (Plet); l. még Schubert 609–12.

tanár '(Gymnasial)lehrer' – Nye: *tanár* (Márkus 106), Malč: *tanar* (StSl 11: 104), Kc: je múdrí jak volákí *tanár* (StSl 13: 30).

A m. nyelvújítási *tanár* 1. 'Gelehrter' (1833: TESz); 2. 'Gymnasial-, Hochschullehrer, Professor' (1836: uo.) képződmény. Újabb keletű átvétel, amelyet ezidáig csak Zemplén megyéből és a magyarországi szlovákból tudok idézni. – A magyarból: Márkus 106; Király: StSl 11: 104.

taňáš 'tanyabérlő; tanyán élő cseléd' – Tk, 1820: za *tanassa* (SIKöml 333), Bcs, 1847: *Tanyas* aneb kertés Stefanyik Ďuro (NSM 1: 119), Tk, 1864: *tanasovy*

(SIKoml 333), Bcs, 1935: Enyho nahali na sálaši, ako *taňáša* (ČK 1935: 62), *taňáš* (ČNS).

A szláv eredetű *tanya* ‘Meierhof, Einzelgehöft’ főnévnek -s képzős m. *tanyás* ‘tanyabérlő; tanyán élő cseléd’ (1787: TESz; a jelentésre l. MNL 5: 198; ÉrtSz) származéka. Ez a megnevezés elsősorban az Alföldön élt, ezért az ottani szlovák lakosság szókincsének is szerves eleme lett. – A magyarból: Király: SIKoml 333. – Vö. **taňa**.

tancoš ‘Tänzer’ – Spiš: *tancoš* zos *tancošku* na bandu čekaj (SN 15: 467), a *tancoš* *tancoške šerdečko rozvira* (uo. 468), *tancoš* *vsl* (ASJ III/2: 37); – **Szárm.:** **tancoška** ‘Tänzerin’ – *tancoška* *vsl* (uo.), Spiš: *tancoš* zos *tancošku* na bandu čekaj (SN 15: 467).

A ném. eredetű *tánc* ‘Tanz’ főnévnek -s képzős m. *táncos* ‘Tänzer’ (szn. 1347: EWU) származékszava. A szlovákban ebben a jelentésben *tanečník*, *tanečnica* (ASJ III/2: 37) az általános, ezek a szintén ném. eredetű szk. *tanec* ‘Tanz’ (Machek²; Rudolf) származékai. A *tanec* mellett szórványosan jelentkező *tánc* – hosszú á-val – azonban a magyarból való, vö. Nye, 1792: a niž wime *tánc* se podiwa (Tirp 2: 34). A *tancoš* kelszk. tájszó. – A magyarból: ASJ III/2: 37: feltehetően. – L. még m. > kukr. *táncoš* (LizV 103), szhv. *tancuš* (UElSk), jrut. *tancoš* (Udv 58).

tanier 1. ‘Teller’ – A rengeteg adatból csupán válogatva: Zvolen, 1588: Jeden weliki *tanier* cinowy (PDS 76), Bytča, 1606: *taniery* drewenych No 100 (JČ 11: 43), Orava, 1611: *Tanieri* drewenych 50 (JŠ 2: 265), Zvolen, 1620: try *Taniere* czinowe (NRA Fasc 1702 Nr 27), 1648: Orbis... *tanir* (Verb 32), L. Hrádok, 1659: *tanierow* cinowich... (NádLt Okir I 620), Trenčín, 1678: *tanier* dreveny jeden (HŠ 3: 393), 1685: na to kladu talére (*tanyře*) (Com 116), XVIII. sze.: misy drewené a *Tanere* (OSzK Fol Boh Slav 37: 34), 1755: který tajné veci svoje na *tanír* vykladá (Gavl² 109), 1775 k.: Tányér Tangyér, *Tanjr*, Orbiculus (StSl 3: 104), Bardojov, 1803: *Tanyére* Hliboke... | *Tanyére* na Gedlo... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *taňér*, vulg. *tanger*; *tanír* (Bern), Malohont, 1842–3: tri *táňere* a tri holbe vína (Polívka III, 113), 1844: len ráz... na *táňjéru*... (uo. 243), *taňjer* (Jancs II), Novohrad, 1900: na každej *táňer* druhvo jedlo (Polívka III, 217), *tanier* (Kálal; SSJ), *taner*, *tanér* (Kálal), *taňír* (Ös: ŠtolcM 40; GregPsz 278), Or: *taníre* plur. (ŠtolcM 40), *taňer*, *taňir* (Czambel; SipB; SipM), *táňer* (LexNov 21; GNS), *taňiar*, *taňier* (GNS), Jelšava: *táňjar* (OrIG 66) stb.; **2.** ‘Platte, Scheibe’ – *tanier* (Garaj; SSJ; SSNU), *taňiér* (Ripka 252), *taňir* (SipM), Nl: na mašiňe sa dva *taňiere* (Roh 446); – **Szárm.:** **tanierový** adj. (Is; SSJ); – **tanierék**, **tanierik** dem. – 1647: Za *Tenyerky* som dal kterych bolo No 300... (NádLt Okir I 289/A: 621b), Bystrička, 1725: Dwa male *tanyeriki* medene (PDS 89), XVIII. sz.: na *tangerku* rostrep (MTA Gazdaság 8-rét 5: 93), 1802: polož doňho pľitki drevení *tanírek* (FándlyV 94), *taňérek*, *taňírek*, *taňérik*, vulg. *tangerik* (Bern), *taňjerik* (Jancs II), *tanierik* (Kálal; SSJ), *taňirik* (SipM), *tániarik*, *taňierik* (GNS) – **tanierček** dem. – 1763: *tanyrček* (KamSl 232), 1775 k.: Tányérotska, *Tanjrček*... (StSl 3: 104), vulg. *tangerček*; *taňírček* (Bern), *tanjerčok* (Jancs II), *tanierček* (SSNU

271); – **tanierkový** adj. – 1763: Mapella:… *Tanjrkowy* ručnjček (KamSl 503); – **taniernik** ‘tányértartó’ – 1775 k.: Tányér tartó, *Tanjrnjk*, *Theca orbicularia* (StSl 3: 104), *tañírnik* (Bern), *tañjerňik* (Jancs II) – **tanierka** ‘tányéralma’ – 1869: tányéralma...; pogáčka, *tanierka* (Loos I); további képződményeire l. Bern; Kálal; SSJ; GNS.

Az ol. eredetű m. *tányér* l. ‘Teller’ (1395 k.: SzlJsz 959–60; TESz); 2. ‘Platte, Scheibe’ (1585: uo.). Címszavunk magyar eredetéről az ñ tanúskodik, amely csak magyar fejlemény lehet az ol. *l’ (ll’)* helyén (uo.). A m. hosszú *é* szk. reflexióira l. **15.** p., a m. hosszú *á* lerövidülését a szlovákban a következő szótag hosszúsága eredményezte (l. Hauptová: *Slavica* 6: 19; ŠtolcJ 98 is). A *tanierka* a m. *tányéralma* (Ball; CsP 185) összetétel alapján keletkezett univerbizációval. Kérdés csupán, hogy népnyelvi kifejezés-e, vagy szk. nyelvújítási alkotás. – A magyarból: Halász: *Nyr* 17: 499; CzambSl 129; Szabó: LS 1–2: 188; Hauptová: *Slavia* 28: 526; SzlJsz 960; Király: StSl 3: 104; Machek¹; Machek²; Habovštiaková: StSl 25: 173 stb. Helytelenül a németből: KrajčP 200. – L. még m. > kukr. *táñir* (Liz 98; LizV 624), lengy. *tanioerek* (Wołosz: StSl 35: 311: esetleg szk. közvetítéssel), rom. *tálger* (Tamás), szhv. *tanjer*, *tanjir* (UElSk), jrut. *taner* (Kočiš 122), vend *tanyér* [ɔ: tañér] (Flisz I, 155).

tanistra l. **tarisňa**

tanitov ‘(Dorf)lehrer’ – Malč: *tanitou* idősebb generáció (StSl 11: 104), zempl, užh: *tanitou* (JŠ 21: 111), *tanito*^u (ŠipM).

A m. *tanító* (nyj.-i *tanítóy*) ‘Lehrer’, ez az ősi eredetű *tanít* ‘lehren’ ige melléknévi igeneve (1372 u.: TESz), mely főnevesült (szn. 1427, kn. 1517: uo.). Az iskolai oktatás útján meghonosodott újkeletű átvétel a kelet-szlovákban. – Kondoroson helyi kölcsönzéseként van *tanítónéni* ‘Lehrerin’ (s. gy.) is. – A magyarból: Király: StSl 11: 104; ŠipM; Lipták: JŠ 21: 111.

t’apša 1. ‘Bratpfanne, Backblech’ – Bytča, 1606: *Tepsie* No. 2 | Maziar Medenny stlkom (JČ 11: 43), Bytča, 1614: *tepsia* z prykrywadlom (HSSJ *prikryvadlo* ad), Liptov, XVIII. sz.: *t’apša* (SN 39: 99), *těpssa* sl. (Palk), pekáč... Syn *tepša* (Bern), tepsi, tepszi (... *tepsa*, sl.) testus (Dank 882), *tapša* (Mič; Kálal), *tepša* (Kálal; Šariš: SbŠkult 515; zempl, šar, spis: DialZ 1: 136–7; Buffa 224; Malč: StSl 11: 105; ŠipB; ŠipM), *t’apša* (Jancs I, 396, Szs, 1895: NyK 25: 302; Márkus; Kálal; StanL 109; Hab 64; LexNov 177; GNS; ČNS; Roh 173; dial. SSJ; hovor. SCS), *capša* (StanL 109), *t’epša*, *t’apša* (Hab 49, 64; GNS), *t’epša* (Žak 656), *t’apča* (Hab 64), *t’apšä* (GNS), *tepše* (Pras 313), Nbh: *tapše* na pečěňja koláča (Ondrus 237), B. Petrovac:... položí na *t’apšu* (ŠtolcJ 239), Kulpín: do *t’apšou* pokládlo (uo. 250), Sk, Si: *tepsa* (JŠ 2: 327) stb.; – **2.** átv. ‘ügyetlen, ügyefogyott asszony’ – *těpssa* (Palk), *tepša* (Kálal), *t’apša* szitokszó (Zát 41); – **Szärm.:** **t’apšečka**, **t’apšička** dem. – *t’apšička* (Jancs II), *t’apšička* ‘palacsintasütő’ (ČNS), *tepšečka* (Buffa 224); – **t’apšaník** ‘tepsiben sültött krumplipogácsa, krumplis lángos’ – Šariš: *tepšanaik* (SSNM 1952–60: 110); – **t’apšovník** ‘karácsonyi sült tészta, szertartási kenyér’ – Koprivnica: *tepšovník* (SN 20: 79); – **t’apšiar** ‘tepsikészítő’ – *t’epšár* (GNS) stb.

A többszörös átvételű (szhv. és valószínűleg tör. eredetű) m. *tepsi* 1. ‘Bratpfanne, Backblech’ (kn. 1539: TESz); 2. ‘Art Kuchen’ (1832: uo.); 3. ‘Vettel’ (1894: uo.), ill. annak *tepszia*, *tepszi*, *tepsze* (uo.) alakváltozatai. Címiszavunk jelentései is a magyarból valók. A hangzóközi m. *e* helyén található szk. *a* viszonylag korai meghonosodásra enged következtetni (l. 14.2. p.) a szóvégi szk. *-a* hangot morfológiai kényszer magyarázza (l. 40.2. p.), a *capša* alakváltozatban a *c* szk. asszibiláció következménye (l. StanD I¹, 487 kk.; KrajčP 76 kk.), az Árva megyei *řapča* változat *č*-je népetimológias beleéréssel keletkezett. – A magyarból: Melich: ZfSP 5: 331; Kálal; Šmil 14; StanL 110; Hauptová: Slavica 28: 526; StanD I², 395; I³, 440; PaulF 115; Hab 49; SCS stb. A *teply*-hez való kapcsolása (Leschka 230) és ném. származtatása (ŠtolcM 316, 400) téves. – L. még m. > kukr. *tepša* (Liz 98), jrut. *tepša* (Kočiš 122).

tapšat’, tapšovat’ ‘Beifall klatschen’ – Szs, 1895: *tapšuvat’* (NyK 25: 302), *tapšat* (SZSS 122), *tapčac* (Buffa 224), *tapšac* (SipM), *tapšikat* (GNS).

A hangutánzó eredetű m. *tapsol* ‘ua.’ (1416 u.: TESz) ige, ill. – a Gömör megyei *tapšikat* esetében – annak *tapsikol*, *tapsikál* ‘quatschen, plätschern’ (1797: uo.); ‘(kleines Kind) Beifall klatschen’ (1810: uo.) származéka. Dank 874 szerint volt a szlovákban *tapš* [nálá *taps*] ‘plausus’ is. Ez az elvonással keletkezett m. nyelvújítási *taps* ‘ua.’ (1786: TESz) átvétele. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 499; Melich: NyK 25: 302. Szerbhorvátból való származtatása (Habovštiaková: SZSS 122) aligha indokolt. – L. még m. > szhv. *tapšati* (Klaić 1459).

taraj 1. ‘Kamm; Stachel, Rädchen des Sporns’ – 1775 k.: Taréj, sarkantyú taréja, *Taraj na ostroze...* (StSl 3: 104), 1861: Čizmy s ostrohami, *taraje* ako staré... dvojgrošníky (LaskS II, 190), 1864: nosí ostrohy s veľkými *tarajmi* (Tomášik 37), 1883: A rechce cíťac *taraj* v boku (Vaj II, 46), *taraj* (Mič; Tvrďý; Garaj; dial. SSJ), Malč: *taraje* pt. (StSl 11: 104) stb.; – **2.** ‘tarisznya börszegélye’ – *taraj(a)* (Kálal); – **Szärm.:** **tarajka**, **taraječka** dem. – *taragka*, *taragečka* (Bern), *tarajka* (Jancs II; Loos I, 530; Kálal; Tvrďý), *taraječka* (Kálal); – **tarajček 1.** dem. (dial. SSJ); – **2.** ‘tésztaszaggató része, sarkantyúja’ (uo.); – **3.** ‘méhésszerszám’ – *tarajčok* (LexNov 144); – **tarajkovat’** ‘tarajoz’ (Jancs II), *tarajkovani*, *tarejkolt* (uo.).

Az ismeretlen eredetű m. *taraj* 1. ‘Hahnenkamm’ (1525 k.: TESz); 2. ‘kammartiges Gebilde, z. B. Rädchen des Sporns’ (1590: uo.; további jelentéseit is l. uo.). A *taraja* alakváltozat feltehetően a gyakran hallott m. szing. gen. *taraja* (pl. *kakas taraja*, *sarkantyú taraja* stb.) átvétele (l. 35. p.) és nem alaktani analógia eredménye. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 499; CzambSl 128; Czambel: SR 5: 115; Kálal; Király: StSl 3: 104 stb. – L. még m. > kukr. *tárej*, *tárij* (LizV 626).

tarask¹, **taraska¹**, **taracka¹** ‘Art Geschütz, Haubitze’ – 1596: Uhria sau dostali, *taraske* i děla (NZ II, 423; eltérő dátummal l. Brtān 121; más olvasattal Ant² 187), Orava, 1611: *Tarasky* welike y male... (BatthLt Lad 27 Fasc 10: 93b), Dobrá Niva, 1620: *Taraczky* N° 2 | Newelike, železna gedna a druha mosazna *Taraczka...* (NRA Fasc 1702 Nr 27), 1621: prywezly... z Banskeg Bystricze *Tarasku* No 1 | *ktarascze* kuly No 164... (FejpLt), Likava, 1627: *Taraczka* czela

No 1 zpotrhanich *Tarraskow* medy kusuw No 2 (BatthLt Lad 25 Fasc 28), 1629: Colubrina, Taraczek | Polni kus (*Taraska*) Feldschlange (Dict 323–4), Ludanice, 1656: ... *Taraska* na wezi z kolesy, *taraska* nad malu basstu, *tarasky* nad dachom (NádLt Okir I 633); – **Szárm.: taraskový, tarackový** adj. – Ludanice, 1656: Prachu sudek neplny *taraskowy*... (NádLt Okir I 633), 1658: Gul zeleznych welikich *tarackzowich* No 90 (uo.).

A bajor-osztrák eredetű m. *tarack* ‘ua.’ (1490: TESz; Mollay), ill. annak régi *taraszck* (uo.) alakváltozata. A ném. szóvégi *-ksz* (*táráks*) a magyarban lett *-szk* > *-ck* (l. TESz), és ebben a formában vette át azután a szlovák, ahol a szóvégi *-a* analógiás hatás következménye (l. 44. p.), ehhez vö. Dobrá Niva 1620: *ssuihowka* ‘egy fajta ágyú’ (NRA Fasc 1702 Nr 27). Elavult, egykoron a katonai szókinés elemeként élt. – A magyarból: CzambSl 128; Gregor: NyDt 178. – L. még m. > szhv. *tarask(a), tarack* (UElSk).

tarask², taraska², taracka² ‘egy fajta gaz; tarack’ – 1848: *taraczck, taracka* (Jancs), Szs, 1895: *taracka* (NyK 25: 302), *taraska* (Kálal; B. Petrovac, Nbh: s. gy.), Ve: *tarask* (JŠ 2: 315), Ös: *taracka* (ŠtolcM 72); – **Szárm.: taraskový** adj. – Nbh: *taraskoví* (s. gy.); – **zatarackoviet’ sa** ‘eltarackosodik, elgazosodik’ – 1848: felverte a’ taraczck, földünket, zeme *sa* nám *zatarackovili* (Jancs).

A déli szláv eredetű m. *tarack* 1. ‘Quecke’ (1590: EWU); 2. ‘wilde Ranke’ (1895: uo.), ill. annak nyelvjárási *taraszck* (uo.) alakváltozata. A szk. *-a* szóvég analógiás módosulással keletkezett (l. 44. p.). Újabb keletű átvétel, napjainkban jobbára csak a nyelvszigeteken él. – A magyarból: Melich: NyK 25: 302. – L. még m. > jrut. *taraska* (SlavNp 1970: 142).

tarata ‘ugar; vetésforgó; nyomás, dűlő’ – Horné Strháre, 1742: Pod Holowgech sedenge na/hornu *taratu* zahumnge geden kusek... na druhu *taratu* zdole dediny geden kusek... (SR 46: 346), Dolné Strháre, 1750: A/ponevadž tato kopanica teragssjho roku do *taraty* padla (uo.), tu hore položenau kopanicu nebudem slobodny skoreg wymeniti, krome ket do *taraty* padne u nowem roku (uo.), Suchá Brezová, 1768: *tarata* 1ma a *tarata* druha (uo.), 1848: *tarata*, nagy terület (szőlő) (Jancs II), Hont. Tesáre, 1869: pûda – po 3 *taráty* (Hont 465), Dačov Lom: ... trojpoľné hospodárenie (v rámci ktorého bola polnohospodárska pôda rozdelená na tri *taraty*)... (Podolák: SN 27: 342), Zvol. stol., Hont: *tarata* ‘dűlő’ (SN 18: 15), *tarata* ‘ua.’ (Hont 54), (horná, stredná a dolná) *tarata* (uo. 401).

A vitatott (ném.?, szl.?) eredetű m. *tarata* ‘nyomás, vetésforgó’ (1766: MNy 90: 254; származására l. SzlJsz 763–4; TESz). A szó a nyomásos gazdálkodás révén honosodott meg a magyarban, amikoris “a szántóföld évenként soron következő fele vagy harmada évről évre pihentetés céljából vetetlenül marad, s erre az időre legelőül szolgál” (MNL IV, 63). Az eredethez és jelentéshez vö. kfn. *trat, trate* ‘legelő, marhacsapás’, bajor-osztrák *trat* ‘parlag’ (TESz), (ném. >) cseh *trat, trata* ‘határ(rész), dűlő’ (uo.; Machek² 649), (ném. >) szl. *tráta* ‘Anger, Rasen, Rasenplatz’ (uo.; Plet; StrTSl 239; l. még SzlJsz 764 is). A szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldása a magyarban történt meg, s ebben a formában került át a déli középszlovákba. – A magyarból: Doruľa: SR 46: 346–7.

tárca 1. ‘Tabakdose’ – *tárca, tárca*, (GNS); – **2.** ‘Geldtasche’ – *tarca* (SipM).

A magyar nyelvújítási *tárca* ‘Brieftasche; Geldtasche; Zigarettentui, Zigarrenentui’ (1835: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.). A szlovák–magyar etnikai határ déli, délkeleti peremén élő újkeletű átvétel. – A magyarból: SipM. – L. még m. > kukr. *tárca* (LizV 626), rom. *târța* (Tamás).

tárd'alás ‘(Gerichts)verhandlung’ – *tárd'alás* (Gemér: LS 1–2: 186; Márkus 106; GregPsz 278; Nbh: s. gy.), *tard'alaš* (SipM), Selenča: A keť sme mi boli volakedi na *tárd'alási* (ŠtolcJ 278).

Az ófr. eredetű *tárgy* ‘Art Schild; Gegenstand, Sache; usw.’ főnévhez kapcsolódó, jelentésátvitellel keletkezett m. *tárgyalás* ‘ua.’ (1842: TESz) származékszó. A jogi-közigazgatási szóhasználat útján került át az utóbbi egy-másfél évszázadban a magyarsággal szoros kapcsolatban élő szlovák települések nyelvébe. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; Márkus 106; GregPsz 162. – A magyarországi szk. nyelvszigeteken él a *tárgyal* ‘verhandeln; unterhalten’ (TESz) ige is, vö. *tard'alovat/c* (SipB), *tárd'aluvat* (GregPsz), Nbh: *tárd'alovat* (s. gy.). – L. még m. > rom. *târgheli* (Tamás).

tarház 1. ‘Lagerhaus, Vorratshaus’ – Trenčín, 1597: *tarhaz* a swetnicze nad *tarhazem* (HSSJ *pokoj* a.), Bytča, 1606: W *Tarhaze* | Kapustne Stolycze znosmy... (JČ 11: 43), Lietava, 1617: kljče od *Tarhazu* nesseho (BathtLt Lad 27 Fasc 10: 92b), Lietava, 1620: (: treffylo, že/by hrom nekdy do *tarhazu* vderil:) tehda *tarhaz* spessne otewritj a statek Gych M[ylo]sty w nem zloženy od sskody werne zachowatj dlužen budu (JŠ 6: 221), 1624:... bude nektere wecy z *Tarhazu* brati (FejplT), Likava, 1627: Na nowy *Tarház* (BathtLt Lad 25 Fasc 28), P. Bystrica, 1654: w *Tarhazu*... wedle *Tarhazu*... (BalLt Vágbesztercei urad. 2. cs.), Trenčín 1678: Do *tarhazu* dvere (HŠ 3: 392), M. Kameň, 1729: Na *Tarhazy* ... okuvál okno (BalLt Kékkői urad. 30. cs.); – **2.** ‘Zeughaus, Rusthaus, Waffnelager’ – 1759–60: kde *tarhás*, anebožto dum wsselykeg sbrogy (OSzK Quart Slav 37: 18b), krásny zamek, w kterého *Tarhazu*, anebožto: w zbrognim domě... Sbrog položena (uo. 72b); – **Szárm.:** **tarházový** adj. – Trenčín, 1678: pred sklapem *tarhazovym* armarie dve sprosté (HŠ 3: 392).

A valószínűleg szláv eredetű m. *tár* ‘verkäufliche Sachen; Ware’ előtag és *ház* ‘Haus; Stube, Zimmer’ utótag alkotta m. *tárház* ‘Lagerhaus, Vorratshaus’ (1490 k.: SzlJsz 762–3; TESz) összetétel. A 2. jelentés az 1. alapján esetleg a szlovákban alakult ki, de a *tárház* tágabb értelemben a magyarban is jelölhetett olyan helyiséget, ahol egyebek közt katonai felszerelést, fegyvereket tároltak, vö. pl. 1552: az Zaruary *tarhasbol* adatoth... eg hegestörth... (KultNád II, 198; l. még uo. 200, 201 is). A régi helyesírás alapján általában nem állapítható meg a hosszúság, egy-két adat azonban arra enged következtetni, hogy a szk. ejtés is *tarház* (~ *tarhás*) lehetett. Az első szótag lerövidülése a *ház* hosszú *á* hangjának a következménye (l. *tanier* a. is). Az egykori (vár)kastélyok szlovák lakóinak nyelvében általánosan elterjedt kifejezés lehetett, úgy látszik, a XIX. századra azonban már elavult. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 176. – L. még m. > szhv. *tarna hiža, kuća* (UElSk). Vö. **tárny**.

tarhoňa ‘Eiergraupen’ – *tarhoňa* (Bern; Jancs I; Kálal; Is; GregPsz; Bcs, Pk. s. gy.; Szs: ALKSM 80. térkép; SSJ; KSSJ), 1872: žalúdok však segedínskou *tarhoňou*... krmil (LaskS II, 121), *tarhoňa* (Kálal), Nbh, 1919: Kúpenje Vajcja na *Tarhoňu* (Chov 13), Af: a f tej masťi *tarhoňu* upravíme (Ondrus 224), Tk: ml̥jeko s *tarhoňou* (uo. 234); – **Szárm.:** **tarhoňový** adj. – Nbh, 1923: 2 Kusi Rječice kupenje *Tarhoňova* Žitna (Chov 143), Bcs: *tarhoňoví* (s. gy.); – **tarhonka** dem. – Tk: mōž aj ľevešu s *tarhoňkou* (Ondrus 243), Šariš: *tarhanki* (ASJ IV/2: 164); – **tarhoňovka** ‘tarhonyaleves’ – Alföld: *tarhoňovka* (NSM 2: 286).

Az oszmán-török eredetű (esetleg déli szláv közvetítéssel is) m. *tarhonya* 1. ‘mit Sauermilch bereitete Speise’ (1600 k.?, 1784: EWU); 2. ‘Art Eiergraupen’ (1600 k.?, 1816: uo.). A *tarhoňa* alakváltozatban *t – ň > t’ – ñ* asszimiláció történt (l. 29.2.2. p.). A Sáros megyei *tarhanki* második *a* hangja analógiás hatás eredménye a kelszk. *tarhac* ‘tép, szaggat’ (Buffa 224), irodalmi *trhat’* ‘ua.’ nyomán. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 326; Kálal; Király: SIKoml 333; GregPsz 161; SCS; TESz stb. – A m. szó kukr., or., jrut., vend nyelvi felhasználására l. LizV 628; Hollós 58; UdV 58; Flisz I, 155.

t’archa, t’arch 1. ‘Last, Bürde (auch in übertragenem Sinne)’ – A számos adatból csak válogatva – Trebišov, 1570: yak w. m. w nyskv *terchv* w nassey sztolyczy wydeczkey pryprawyl (SL 3: 242), Ilava, 1598:... aby gak i gini *tyerchu* znassal... (SzkMv 112), Liptov, 1609: aby jeho práce, a takováto *t’archa* nebyla daremná (SN 4: 83), Liptov, 1614: kterj budu snamj drzatj... *Tarhy* Bremena y samj na sebe... (OSzK Fol Boh Slav 37: 27b), 1619: žadne onus a *terchu* neda (HŠ 7: 247), 1621:... dwuch walachow *tiarch* ze Salassa ne siczych... (FejpLt), 1685: a mezek... nossy brymena (*t’erchu*) (Com 57), Čachtice, 1725: Od každeho kona povodneho bez *terchy* ma sa platit... (SN 6: 302), okr. Kremnica, XVIII. szk.: neni nam možné tak hroznu *terhu* znašati (ListyP 129), 1758: tseski *terh* joho (KNyNyE 268), 1759–60: Mensse pak gsu, ktere pl’ě, a na tech *terchy* nasa: Wách... (OSzK Quart Slav 37: 97b), 1763: mulus clitellarius: *Terchu* nosycy Mulec (KamSl 113), 1770: a *tercha* Stromu... odwisne (PorHor 247), *t’ercha* (Bern), *t’archa* (sl. Palk; Jancs I, 367, 369; Kálal; Márkus 106; SSJ), *t’arxa* (StanL 110; ŠtolcJ 57; Benedek 39; Bcs: s. gy.), *tiarcha* (Kálal), *tiarxa* (StanL 110), *t’arha* (ŠtolcJ 81; Benedek 39), *tarxa* (StanL 110), *tercha* (Kálal; GNS), *t’erxa* (Ös: ŠtolcM 34; GregPsz 279; Dudok 35), *t’ärxa* (GNS) *tarxa* (Hab 39), *terxa* (Buffa 224; ŠtolcJ 57; Malč: StSl 11: 105), *terha* (SipB), *carcha* (Zvol. stol.: SP 17: 657; vsl: Kálal; Východná: LS 4–6: 178; Snežnica: SN 26: 239), *terucha* (Kálal), *teher* (SipM) stb.; – **2.** ‘Pflicht, Schuld(igkeit)’ – Boca, 1573: wsseczku *terchu* wssech potomkow na sobe wzcl (SztivLt Bányajegyzőkönyvek I, 154), 1577: ya... tuttor poradny a/pozustaweny po bratru swem..., berucze *tarchy* tych syruot pozustalich (SHS 304), 1612: Ja... wez maucz *terchu* na seba predkom... (SL 6: 246), Bytča, 1650: beruce na seba *tiarchu* a wsselike onera bratoww, bratiankow, sestar... (JŠ 9: 88), 1679: Berucze na sobe wsseligakowe *Terchy* mogich dietek (TelLt 10. cs.), Liptov, 1764: na wiplaczanj... widjeckich *Tyarchou* (OSzK Fol Boh Slav 37: 111),

Skačany, 1773: a my mosime vŕŕecky *tarhy* vykonavat (ListyP 172), Malč: *terxa* (StSl 11: 105), *tarcha* (SSJ) stb.; – 3. ‘útravaló elemózsia’ – *tarch* (Mič; Kálal); – 4. ‘Schwangerschaft’ – 1848: fogant, počat’, *do tarchi* padnúť (Jancs), teherbe esik, zapadnúť, *do tarchi* padnúť (uo.), Tk: zapadla do *tarchi* (SlavNp 114), Miško ju s piatym v *tarche* nehal (Taj: SSJ); – **Szárm.: tarchavý, tarchový** 1. adj. ‘teher-, nehéz, súlyos’ átv. értelemenben is – XVII–XVIII. szf.: budu miti Placu na Centnare a *Terchowe* Schini (StSl 24: 161), od sto Ssin *Terchowich...* (uo.), Zvolen, 1760: prednich par kolges *Tarchouich* (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 12), 1775 k.: Terhes, *Terchawy*, tessky... (StSl 3: 105), 1877: nie k osobným ale *tarchovým* vlakom boli mali pustit’ (LaskS II, 145), *tarchavý* (Mič; Is; SSJ), *tarchoví, terchoví* (GNS); – 2. fn. ‘terhes nő’ – 1721: od tovariša tež toho... *tarchava* ostala... (KPP 231), St. Hory, 1751: gednu Ženu dostali živu ktera bila velmi *tarchava* (SL 1: 254), 1775 k.: Terhes aszszony, *Terchawa* žena...(StSl 3: 105), 1786: Prikazuje se hrozne pod pokutu veliku osobam *terhavym...* (Žak 490), 1848: nehézkés, *tarchavá* (žena) (Jancs), Ak vyslovím, že nie je *tarchavá* a ju obesia... (LaskD II, 165), *tarchavá, tarchová* (Kálal), *tarchavá* (Hv I; Hont 469; SSJ), *tarchavá, tarchavá* (GNS), Lf, Kovačica: *tarxavá* (s. gy.; Csr, Gg, Nye, Bcs, Tk, Pi: ASNM 191. térkép), Gg: *tarxavá* (ASNM 191. térkép), Mi, Szh: *terxavá* (uo.); – **taršená** ‘ua.’ – Zem. Dedina, 1730: pred niekoľko rokmy *tyarssena* bila... (PDS 141), Orava, 1740: ze wčilegssim geg mužom..., yako *tyarssena* bola (HSSJ *oddat’* a.), Lipt. stol., 1758: skutek telesni pachat na tolko že y *tarssena* od neho zostala... (OSZK Fol Boh Slav 37: 87), 1844–5: Aj o krátky čas bola zase *taršená* (Polívka III, 145), 1880: Žene *taršanej* (Dobšo 5), *teršená* (Kálal), *taršená* dial. (SSJ) stb.; – **tarchovný, tarchovaný** adj. ‘teher-, terhes’ – Čachtice, 1725: Od každej plti s pivom *terchovanej* na Vaze (SN 6: 303), 1767–74: Tuto wssak ale *terchownu* Prácu... (OSZK Fol Lat 3501: 366), 1792: musá sa chrániť od *Terchownég* Práce (Fándly II, 66), 1802:... ai od desék takí *terchovní* klát zdvíhal (FándlyV 82), *terchovní* (Bern), *terchovny* (Kálal), *terhoⁿni, teherni* (SipM); – **tarchavost’** ‘terhesség’ – Záborie, 1699: on rečy sspatne strani *terchawosti* wznesel... (HSSJ *obdržat’* a.), 1775 k.: Terhesség, *Terchawost*, Graviditas (StSl 3: 105), *tarchavost’* (Jancs I; SSJ; KSSJ); – **(o)tarchaviet’** ‘teherbe esik’ – 1848: hasasodik,... *tarchavjet’* (Jancs), teherbe esni, *otarchavjet’* (uo.), fogan..., *otarchavjet’* (uo.), *tarchavjet’*, terhesedik (uo. II), *tarchaviet’* (Is); – **tarchat’** ‘súlyt kézzel mérlegel’ (Mič; Kálal); – **tarchovka** ‘Lastzug’ – Malč: *terxouka* (StSl 11: 105), *terhoⁿka* (SipM).

A vitatott eredetű (szláv, német átvétel?, belső keletkezésű?) m. **teher** 1. ‘Last, Bürde (auch in übertragenem Sinne)’ (kn. 1416 u.: EWU; az eredet kérdésére l. SzlJsz 961; Hadrovics: NytudÉrt 50: 53–7; Mollay: StSl 12: 267; Mollay 530; Velcsovne: NéprNytud 29–30: 195–7); 2. ‘Schwangerschaft’ (1416 u.?, 1550 k.: uo.); 3. ‘Pflicht, Schuld’ (1481: uo.; további jelentéseit is l. ott). Függetlenül a m. szó származásától, a szókezdő *ter-*, *tar-*, *ter-*, *tar-* tanúsága alapján címszavunk magyar eredete kétségtelen. A m. *e* helyén jelentkező szk. *a* (l. 14.2. p.), valamint a m. *h* helyén lévő szk. *ch* viszonylag korai, XIV.

századi vagy az előtti (l. **22.8.** p.) meghonosodásra mutat. A szóvégi *-a* alaktani analógia (l. **40.2.** p.) a *carcha* alakváltozat *c* hangja szk. asszibiláció eredménye. A *tarch* forrása bizonyára a m. régi *terh* (l. TESz) forma (l. Stanislav: JŠ 9: 43 is), az kevésbé valószínű, hogy a m. *terhe* szóvégi *-e* hangjának a lekopásával (l. **45.** p.) keletkezett. A Zemplén megyei *teher*, *teherni* újabb, helyi átvétele a m. szónak. Némely adatban, különösen a régiekben, az 1. és 2. jelentés nem mindig határolható el pontosan egymástól, a 3. jelentés a szlovákban keletkezett az 1. alapján. A *tarchavá* (*žena*) a m. *terhes* (*nő* ~ *asszony*) tükörfordítása. – A magyarból: Melich: ZfSIP 5: 331; CzambSI 128; Czambel: SR 5: 115; Šmil 13, 34; SzlJsz 961; Hauptová: Slavica 6: 9; StanDI¹, 358; I², 395; I³, 440, 563; PaulF 115; Machek¹; Machek²; ŠtolcJ 57 stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l.: Machek² 641; Sulán 368–9; LizV 627; Dezső: NytudÉrt 128: 88; Wołosz: StSI 35: 240; Tamás 773; UEISk 501–3; Plet II, 689; Kočiš 123; Flisz I, 156; Schubert 617–20.

tarišňa ‘Ranzen, Tornister’ – XVII. szv.: *tarišnya* [kelszk.] canister [lat.], Tanyister [ném.] (JČ 9: 139), Krupina, 1721: od wandrowneg *tarišný* (SAV), 1775 k.: *Tarišnya*, *Tarišna*, *Canistrum* (StSI 3: 104), Revúca, 1900: skri do *sarišny* (Polívka III, 445), *tarišna* (Mič; Kálal; Folkušová: StSI 3: 104: ritkán; Novosad: SN 19: 384), Sečovce: *tarišňa* (Czambel 603), *tarišňa* (SipB 306; SipM; abov, zempl, užh: JŠ 21: 100, 109), Fr: A bere do *tarišni* kamene (LamiR 160); – **Szárm.:** **tarišenka** dem. Nh, Kh: Podarujem ci taku *tarišenku* planki (SN 7: 118).

A bizonytalan (talán szláv) eredetű m. *tarišnya* (rég *tanisztra*, *tanyisztra*) ‘ua.’ (1510 k.: TESz), ill. annak *tarišna*, *tarišnya* (uo.) alakváltozatai. Kelszk. tájszó. – Végző eredetét illetően címszavunk szorosán kapcsolódik az általánosan használt *tanistra* ‘ua.; kenyérkosár’ jövevényszóhoz, erre vö. 1617: každj Hosstak po *tanister* Chrena No 1. (UC Irreg Fasc 138 Nr 7), 1629: Chlební = Koß | *Tanistra* (SzikszF 104), Ilava, 1635: ... nay prw *sanistru* z chljbem,... (NádLt Okir I 338), Pezinok, 1652: do *tanistry* položil (Holuby 284), 1735: *Canistrum*..., *tanistra* (CellB 64; további adatokat és származékait l. KamSI 502, 769; Bern; SSJ; Kálal; GNS stb.). – Feltehető, hogy a szk. *tanistra* is a m. régi *tanisztra* (l. TESz) átvétele (l. Machek² 635), mindaddig azonban, míg a magyar szó közvetlen forrása kellően nincs tisztázva (erre l. SzlJsz 766–7 is), ez egyértelműen nem állítható. A hímnemű régi *tanister* azonban bizonyára a ném. *Tanister* (1645: Kluge) átvétele. – A magyarból: Kálal; Király: StSI 3: 104 kérdőjellel; SipM; Bartko: JŠ 21: 100; Lipták: uo. 109. stb.

tarka, tarko ‘tarka színű, foltos állat’ – *tarko*, *tarka* (kutya vagy ló) (Jancs), Gemer: *tarka* ‘tarka tehén’ (LS 1–2: 185): Taku *tarku* kupil zaš (SipM), *tarki* plur. ‘tarka szarvasmarha’ (GNS), *tarko* ‘tarka ló’ (LexNov 112), *Tarka* tehénnév (N. Baňa, Trebišov: Agrik 8: 172; SipM), *Tarko* kutyanév (sl. Palk; CzambSI 128); – **Szárm.:** **tarkavý** adj. ‘bunt, scheckig’ – Trenč. stol., 1736: *Tarkawe* pre Pokrowcze (OSZK Fol Lat 1037/IV, 69b), Zvol. stol., 1760: *Tarkawy* zlaty borytass na hodbabe... (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 13), 1775 k.: *Tarka*,

Tarkawy, Variegatus (StSl 3: 104), Nye, 1787: Rucnjky 4 z kteryh 2 bjle gsau, geden *tarkawy*... (Tirp 3: 130), Tk, 1817: *tarkawge* hazuche (SlKoml 333), *tarkawý* sl. (Palk), *tarkawí* (Bern), Malohont, 1844–5: kúpiu dva rífi *tarkaviho* plátna (Polívka I, 324), 1880: *Tarkavé* šatstvo (Vaj V, 131), Nejednen pes je *tarkavý* (Zát 244), *tarkavý* (Loos III; Kálal; Garaj; dial. SSJ; hovor. SCS), *tarkaví* (Jancs I, 391; GregPsz; Hab 95; GNS; CNS; Nbh: s. gy.; Ös, Tb, Sp, Sá: Atlasz) stb.; – **potarkavý** ‘tarkás’ – *potarkaví* (Hab 177), – **tarkastý** ‘tarka-, tarkás’ – *tarkastý* (CzambSl 128; Kálal; SCS), *tarkasti* (Czambel; Buffa; Malč: StSl 11: 104; SipM), Sp: *tarkaste* (Atlasz); – **(vy)tarkovaný** ‘tarkázott; kicifrázott’ – 1775 k.: Tarkázott, *Tarkowany*, Variatus (StSl 3: 104), Nbh: aj ženi taš’i aj d’iovke *vitarkovanie* do kostola (NSM 4: 205); további képződményeire l. Jancs; Loos; Kálal; GNS.

A talán ótörök eredetű m. *tar* ‘bunt’ (hn. 1193: EWU) jövevényszónak m. *tarka* ‘ua.’ (kn. 1526: uo.) származékszava. A szlovákság az állattartás révén ismerkedett meg a főnévként és melléknévként egyaránt használt magyar kifejezéssel, de a szlovákban döntő mértékben melléknévként terjedt el (l. 36. p.), főnévként jóval ritkábban fordul elő (l. 10.5. p.). A *-ka* végződésű fn. természetesen a nőneműre (tehén) vonatkozik, egyébként a becéző *-ko* képző nyomán módosult a végződés. – A *Nejednen pes je tarkavý* szólás a m. *Nem (csak) egy tarka kutya van a világon* (MSzK 410) tükörfordítása (l. Juhász 14). – A m. *tar*-nak *tarcsa* ‘bunt’ (kn. 1521: EWU) származéka tehénnévként él a szk. népnyelvben, vö. Zemplín: *Tarča* (Agrik 8: 172); származékai: *Tarčena* (Mlyňany: JSbor 4: 227; Topoľčany: Agrik 8: 172), *Tarčuľa* (Bardejov: Agrik 8: 172), *Taršula* (Snina: uo.). – A m. *tarkabarka* ‘buntscheckig, vielfärbig’ (1519 k.: TESz) ikerszó a XIX. századi szk. szótárakban is megtalálható, vö. 1848: *tarkabarka*, *tarkavobarkaví* (Jancs), 1869: *tarkabarka*, *buntscheckig*, *strakobarkavý* (Loos I, 661), 1870: *Buntscheckig*, *tarkabarka*; *pestrý*, *strakobarkavý* (Loos II, 123). Jancsovicnál a m. összetétel az átvétel során a szokásos módon alakult a szlovákban összetett melléknévvé, míg Loosnál a m. összetétel *tarka-* előtagja a szk. *straka-* ~ *strako-*val helyettesült. Feltehető, hogy mindkét esetben szótárírói alkotással van dolgunk, nem pedig élő kifejezéssel. – A magyarból: CzambSl 128; Czambel SR 5: 115; Kniezsa: Ethn 45: 70; Szabó: LS 1–2: 185; Márkus 106; Király: StSl 3: 104; StanD I¹, 64; I³, 69; Gregor: NyK 68: 411; uő.: HungSl 1983: 69, 72; SCS stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. Machek¹; Machek²; Sulán 366–7; Čopej 390; LizV 626; Liz 110; Wołosz: StSl 35: 311; Tamás 764; 772–3; UEISk 496; Kočič 122.

tarnok ‘Schatzmeister’ – *tarnok* (Bern; Kálal); – **Szárm.:** **tarnocký** adj. – *tarnocká stolica*: tárnok-szék (Bern).

A valószínűleg szláv eredetű m. *tárnok* (rég *tarnok*) ‘ua.’ (hn. 1113: EWU; l. még SzlJsz 767–9; Hadrovics: UEISk 498). A *tarnocká stolica* a m. *tárnokszék* ‘tavernicalis sedes’ (XVI. sz.: NySz III, 129; másképpen *tárnokmesteri szék*, l. MTF II 194–5) részfordítása. – L. még m. > szhv. *tarnik* (UEISk; Schubert 616–7). – Vö. **tarház**, **tárny**.

tárny ‘Last-, belastet’ – leginkább **tárny voz** ‘Lastwagen’ szerkezetben – Bytča, 1613: lidem, ktery su z konmj pry *tarnich* woziech (HSSJ *pri a.*), Trenčín, 1649–58: *tarny* voz (SSNM Ethn 8: 151), Ludanice, 1660: Na cestu do *Tarneho* wozu dalo se wina... (NádLt Okir I 289/B: 26), Ilava, 1676: Worek z *Tarneho* Woza N. 1. (NádLt Okir I 828: 26b), L. Hrádok, 1677: *Tarne* wozi... N. 2. (NádLt Okir I 620), Trenčín, 1678: S *tarneho* wozu sukno brunatne... (HŠ 3: 315), XVII. sz.: Arcera. *tarny* nebo krity wús (SMS 15: 161), Zvolen, 1760: Od wyhotowenga welykyho *Tarniho* woza (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 12), *tárný* wúz sl. Gemer (Palk), *tární*, onerarius, oneratus... Usus: *tární* wóz (Bern), 1834: za dwa wozy *tárné* (NZ I, 114), *tární*, rakott; *tární* voz, társzekér (Jancs), Gemer: nebol by ho zobral ani na tri *tárne* wozy (DobšP III, 403), *tárny* (Mič; Kálal; dial. SSJ) stb.; – **Szárm.:** **tárník** ‘Lastwagen’ – Sl. Lúpcza, 1589: Pawol Srnka a Lawro *Tarnyk* szn. (SMS 14: 190–1), *tárník* (SMSS 9: 46; dial. Plávka: SSJ), Spiš: *tarník* (Kálal).

A valószínűleg szláv eredetű m. *tár* ‘Last’, ill. a *tár* és a *szekér* ‘Wagen’ alkotta m. *társzekér* ‘Lastwagen’ (1395 k.: TESz) összetétel, melynek részfordítása a *tárny voz*. Pilisszántón a *Tární vos* jelentése ‘der Große Bär’ (GregPsz 278). Ennek a csillagképnek a szk. neve *Velký voz* (SSJ), vagyis a népnyelvi *tární* ‘teher, terhes’ a köznyelvi ‘nagy’ szinonímája. – A magyarból: Kollár: NZ II, 510; Hauptová: Slavia 28: 527; Gregor: StSl 16: 209; uő.: HungSl 1983: 69; Habovštiaková: SZSS 94 stb. – L. még m. > rom. *társécher* (Tamás), erdélyi szász *thar wagen* (MNy 63: 175), szhv. *tarne kola* (UElSk). – Vö. **tarnok**, **tarház**.

tároगतov ‘Schalmei’ – *tarogatou* (SipM), ... ktorú si potom kuruci na *tarogatove* vypiskovali (TekP 45).

A belső keletkezésű m. *tarogató* 1. ‘Hornbläser, Pfeifer’ (1611: EWU); 2. ‘Schalmei’ (1636?, 1783: uo.) származékszó. A szk. szóvégre l. a **13.** pontot. Feltehető, hogy régebben elterjedtebb volt, ma már a ritka népnyelvi szavak közé tartozik. – L. még m. > rom. *torogoátă* (Tamás), or. *tarogato* (Hollós 58).

táršašág ‘céh; céhlegények társasága; társaság’ – L. Mikuláš, 1697: Kteri/by byl z *taršašagu* wislany towariss (SMSS 9: 136), L. Mikuláš, 1751: Kteribý bil z *Tarssašagu* wýslaný Towariš kdý se na neho žaluge... (PCA 2. doboz 119. sz.: 7), Bcs, 1848: Widalo se *Tarssassašu* na tri Mesace... (MMM Céhk. 62.414.1.), interes *Tarssassašu* (uo.), Rh: Me ta pital... gd’e sme buli mezi *taršašagu*, tam (NSM 5: 424).

A valószínűleg szláv eredetű m. *társ* ‘Gefährte, Genosse, Kamerad’ főnévnek -ság képzős *társaság* ‘Gesellschaft’ (1372 u.: TESz) származékszava, amely a céhnyelvben egyaránt vonatkozott az egész céhre és a legények társaságára (l. Gregor: AnUB 11: 111–2). Címzavunk céhnyelvi használata sem lehetett gyakori, inkább csak a csizmadiáknál fordult elő, ahol a magyar hatás fokozottabban érvényesült. Köznyelvi jelentése – feltehetően újabb átvételként – csak a magyarországi szlovákból igazolható. – L. még m. > kukr. *táršošag* (LizV 626), rom. *tîrșag* (Tamás), vend *társaság* [ɔ: *táršašág*] (Flisz I, 156). – Vö. **táršpohár**.

táršpohár ‘áldomás (vagy annak pénzbeli megváltása), melyet a kitanult és felszabadult inas a céhlegényeknek fizetett’ – Bánovce, 1636: Item takowy tovaryš wandrowy kteryby němél wyswěčseny zeby nédal *társpohára*... (Houdek 144), Item mladšy tovaryš... kdy budé propuštěný od sweho Magystra ma podstwywy *Taršpohar* daty (uo. 145–6), Stupava, 1660: takowa osoba ponegrwe musi do našeho Czechu geden zlatj penes misto poharu anebo gak se menuge *Taršpohara*, dwa funtj wosku [dat’] (AM Comit. Podon. I. Rsz 33: 244b), nezly prw do Czechu geden zlatj Penes Polozj, namiste menowanjho przypigicziho *Tarš Pohara* (uo. 245), Stupava, 1660: ... anebo gak sa mēnuge *Tarcž Pohara*... (uo. 256), Namisto menowaneho Pripigiczi *Tač Pohara* (uo. 256b), Bánovce, 1666: misto Poharu, anebo jak se zowe *Tarss pohára* (SL I: 303), Bánovce, 1666: ... gmenowaneho pripigicziho *Társs Poháru* (AM Comit. Trencs. III. Rsz 51: 307b), Bojnice, 1672: na *Tarss pohar* Cztiri zlate (SL 2: 74), Turiec, 1688: ktormu *Társ Pohar* Podle dokonany... (AM Comit. Túrocz. Rsz 52: 64), Radvaň, 1698: musi... *Tarss Pohar* geden Tollar penezj položit (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 116), Žilina, XVII. szv.: Towariss... ktery gesste *Táarss Poharu* nedal (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 452b), Veličná, 1713/17: Wiučenez pak doku *Tarcž Pohar* by neodprawyl (EK Céhlev. XX. 19: 7), T. Martin, Mošovce, 1720: pri oslobozeny ma položit tak gako Pripowedné, a *Táč Pohár* fl. ctyri, ktery *Táč Pohár* bude prisluchat y Towarissom (AM Comit. Túrocz. Rsz 52: 21b), ma stim Kožuchom geden *Tarcz Pohar* Wina pripity (uo. 33b), 1762: Pripovídá se učen do cechu aneb vypovídá? Ihned mosi byt dobrý *tač pohár* (KSSP 3: 50); – **Szárm.:** **táršpohársky** adj. – Žilina, XVII. szv.: Takowy Towariss, ktery neni *Táarss Poharsky*... (AM Comit. Trencs. II. Rsz 50: 452b).

A *társ* ‘Geselle’ és *pohár* ‘Becher’ alkotta m. *társpohár* ‘áldomás, melyet a fõlszabadult inas a céhlegényeknek fizet’ (Szád I, 209, 211; MTsz; SzegSz) összetétel, vö. Kassa, 1574: az töb Legények tartoznak *Társ poharat* megadni (AM Civit. Cassov. Rsz 86), Sárospatak, 1583: az *társ pohárt* az legények rajta megvegyék (TT 1891: 153) stb. A *tárčpohár* alakváltozatban szk. nyelvjárási *š > č* változás (l. StanD I², 591; 27. p.), a *táčpohár*-ban pedig *r – r > ø – r* disszimilációs kiesés történt (l. 30.3. p.). A m. *társpohár* részfordításával keletkezett a szk. *tovarišský pohár*, vö. Zl. Moravce, 1730: Tarss, neb *Towarisky Pohar* daty (AM Comit. Barsiens. Rsz 9: 37), Tekov, 1730: Tars, a neb *Towarisky pohar* daty (EK Céhlev. XXVI. 26: 18), Pezinok, 1762: *Towarisky Pohar*... (AM Szak. Rsz 150: 223b). Az egykori céhterminológiában élt, elavult. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 530; Gregor: AnUB 12: 156. – L. még m. > szhv. *taršpohar* (UElSk). – Vö. **táršašág**.

taršul’a, taršol’a ‘Felleisen, Beutel; Säbeltasche’ – 1775 k. Tarsoly. Tassoly, *Tarssula*, Ascopera (StSl 3: 104), *taršula* (Bern; Jancs), 1833: a ze své *taršoli* peníze vybrati (SocP 327), Na kazdu *taršolu* desať (ChalD 150), Skalica 1867: či Milan kúpil si nekde tú *taršulu*? (SMS 20: 222), *taršol’a* (Kálal), *taršul’a* (Mič; Kálal; Tvrďy; Hv), *taršul’a, taršol’a* nár. (Hurb, Hviezd SSJ) stb.; – **Szárm.:** **taršul’ka, taršol’ka, taršulečka** – 1. dem. – *taršulka, taršulečka* (Bern),

tokmány, *taršolka* (Jancs), tokmány...; pošvička, *taršul'ka*... (Loos I, 688), *tarsulka*, *tarsolka* dial. (SSJ); – 2. ‘gyufás doboz’ – St. Pazova: *taršul'ka* (NŽ 6: 197 kk.); – **taršulár** ‘tarsolykészítő’ (Bern).

A korai úfn. kori bajor-osztrák eredetű m. *tarsoly* 1. ‘Felleisen, Beutel’ (kn. 1416 u.: TESz; Mollay); 2. ‘Säbeltasche’ (1575: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). A szk. szóvégi *-a* alaktani analógia (l. 44. p.), az *u* egyéb *-ul'a* végű szavak hatására került az *o* helyére (l. Hauptová: *Slavica* 6: 6–7; 47.6. p.). A magyar eredet mellett egyértelműen tanúskodik az *rs* hangkapcsolat, amely a ném. *ss*-ből (*taschl*, *täschl*, *taschel* stb.) disszimilációval keletkezett a magyarban. – A magyarból még: CzambSl 128; Kálal; Király: StSl 3: 104; Minárik: SocP 397 stb. – L. még m. > szhv. *tašulj* (UEISk).

tartaň ‘Behälter, Reservoir’ – *tartaň* (Malč: StSl 11: 104; SipM).

A *tart* ‘zur Lagerung dienen, lagern’ igéből alkotott nyelvújítási m. *tartány* ‘ua.’ (1843: TESz) képződmény. Újkeletű átvétel a Zemplén megyei szlovákban. – A magyarból: Király: StSl 11: 104; SipM. – Vö. **tartomaň**.

tartomaň ‘Provinz, Land’ – 1778: zsebi totim ú *tartományoh* v. Krajinoh... (AANy 12/C: 268).

A *tart* ‘besitzen, verwahren; usw.’ igéből keletkezett m. *tartomány* ‘Provinz, Land’ (1372 u.: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.) származékszó. Címszavunk ezen egyetlen adat alapján alkalmi kölcsönzésnek látszik a kelszk.-ban, de ez nem bizonyos. Feltehető, hogy a későbbiekben még más forrásból is előkerül. – A magyarból: Udvari: AANy 12/C: 264. – L. még m. > rom. *tărtămán* (Tamás). – Vö. **tartaň**.

tátoš, táltoš 1. ‘Zauberpferd; Roß’ – 1783–5: tieto *tátoš* zastali zrazu... (BajzaR 266), 1795: však kridlatý *tátoš* nebil (BajzaW 88), *tátoš* sl. Gemer (Palk; Bern; Jancs II; Loos I, 665; Kálal; GNS; SSJ), 1842–3: hned' budú mať meďaniho *tátoša* (Polívka II, 231), kone leteli ako *tátoše* (DobšP III, 97), Liptov, 1905: Mau takého oškľbanjeho koňika, a to bou *tártoš* (Polívka II, 331), bo *tartoš* tak mocno vihod'iu zadňimi nohamí (uo. 332), Poletí na ňom ako na *tátošovi* (Zát 198), Kp: a to bou *tátoš* (Ondrus 270), Bcs: Akie peknie *tátoše* má (HVB 278), Szs: Maju koňe peknie, ako *tátoše* (NSM 8: 74), Rh: *tátoš, táltoš* (NSM 5: 353), *táltoš* (Mič; Kálal), *tátoš* (Czambel; Malč: StSl 11: 104; SipM) stb.; – 2. ‘varázsló; garabonciás’ – *tátoš* (Bern; Szs, 1892–3; NSM 8: 74; Szs, 1895: NyK 25: 302), Nbh: ... je to ňi riadni človek, aľe je to *tátoš* (NSM 4: 253), Bny: *tátoš* (ALKSM 375. térkép); – 3. ‘csavargó, koldus, szélhámos’ – Szs, 1895: *tátoš* (NyK 25: 302; Kálal); – 4. ‘háromlábú mezei bölcső’ – Gemer: *tátoš* (Pras 313); – **Szärm.:** **tátošový** adj. – *tátošowí* (Bern), Malohont: ani sa len tieňavy *tátošovej* nechytla (DobšP I, 367); – **tátošik, tátoško** dem. – 1834: Mala koňa *Tátošjka* (NZ I, 13), Revúca, 1843: Čo že by si se mal bát, moj *Tátoško* (Polívka I, 250), 1844–5: A *tátoško* ho zasek téj starej babe zawjédou (uo. II, 320), 1862: na slovenských *tátošikoch* letiac (Lipa 2: 281), Gemer: *tátoško* môj, pod'me (DobšP III, 298), *tátošik* (Kálal; expr. SSJ) stb.

Az ősi eredetű m. *tált-* alapszónak -s képzős m. *táltos* 1. ‘Schamane, Zauberer’ (szn. 1211?, kn. 1416 u.: TESz); 2. ‘Zauber-’ (1700: uo.), 3. ‘Zauberpferd; Roß’ (1791: uo.); 4. ‘Student, der ein Ungewitter hervorrufen kann’ (XIX. szef.: uo.); 5. ‘Zauberstier’ (1874: uo.) származékszava, ill. annak *tátos* (uo.) alakváltozata. A közvetlen népi érintkezések, mindenekelőtt a népmesék útján honosodott meg, s leginkább a kszk. nyj. déli részein terjedt el. Az 1. és 2. jelentés a magyarból való, a 3. és 4. jelentés a szlovákban keletkezett jelentésbővüléssel, ill. jelentésátvitellel. A *tártoš* alakváltozatban *l > r* változás történt (l. 23.7. p.). Az -oš szóvég nem szk. -oš (< -ošь) képző, miként ezt Orlovský (LS 3: 116) vélte. – A magyarból: Melich: NyK 25: 302; CzambSl 128; Czambel: SR 5: 115; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 527; Király StSl 11: 104; Doruľa 74; Hayeková: SR 48: 317 stb. – L. még m. > kukr. *tátoš* (Liz 88, 107; LizV 626), lengy. *Tatok, Tatak* (Wołosz: StSl 35: 311), jrut. *tatoš* (Udv 38).

ťava 1. ‘Kamel’ – 1755: Sedem tisíc ovéc bylo: *ťáv* tri tisíce (Gavl² 126), 1759–60: Tu Sultan tolko zlata skriteho má, kolko sto *Tawy* aneb welbludy mohlyby zanesti (OSzK Quart Slav 37: 125b), 1783–5: Učia *ťavy* a iné hovadá všelijako vyskakovat’ (BajzaR 100), *ťava* (sl. Palk; Bern; Jancs II; Loos III; Kálal; StanL 110; Márkus 106; GregPsz; Dudok 43; GNS; SSJ) stb.; *tava* (Kálal; StanL 110), *ťjava, cava* (StanL 110), Východná: *cava* (LS 4–6: 178), *ťava, täva* (Hab 38, 39), *ťeva, täva* (GNS), *teve* (SipM) stb.; – 2. ‘ügyetlen, buta asszony’ csúfolódás – *ťava, řeva, täva* (GNS), *ťava* (SSJ); – **Szárm.:** **ťavák** augm. – *Ťaváci* nosá ľudí na χrpt’e (Dudok 200); – **ťaví** adj. (Kálal; SSJ); – **taviar** ‘tevehajcsár; tevekereskedő; tevetenyésztő’ – tevehajtó...; *ťavár* (Loos I), *ťavar; tavar* ‘ua.’ (Kálal), *ťaviar* ‘tevehajcsár; tevekereskedő; tevetenyésztő’ (SSJ); – **ťavit’ sa** ‘szül a teve’ (Mič).

Az ötörök eredetű m. *teve* ‘Kamel’ (1395 k.: TESz). A szótőben levő m. *e* helyén jelentkező szk. *a* viszonylag korai meghonosodásra mutat (l. 14.2. p.), míg a szóvégi *-a* alaktani analógia eredménye (l. 45. p.). A *teve* újabb, helyi átvétele a m. szónak. A *cava* alakváltozatban a *c* szk. asszibiláció eredménye. – A magyarból: Melich: ZfSIP 5: 331; Szabó: LS 1–2: 186; Machek¹; Machek²; StanD I¹, 307; I³, 349; PaulF 115; Sulán: StSl 10: 169–70; Hauptová: Slavica 6: 7–9; TESz stb. – L. még m. > morva *ťava, (š)čava* (Machek²; Sulán 367–8).

tegez 1. ‘Pfeilköcher’ – 1763: Corytus, Tulec na strycki... *Tegez* (KamSl 171); – 2. ‘zseb’ – Záhorie: *tegez, teges* (SSNU 273; SFFUK 11–2: 67; ASJ IV/2: 203); – 3. ‘batyu’ – Záhorie: *tegez* (SSNU 273; SFFUK 11–2: 68); 4. ‘nagy bőrrerszény’ – Lopašovo: *tegez* (SFFUK 11–2: 68); – 5. ‘bőrtarisznia’ – Záhori *tegez* (uo.), Trnava: *tegeza* (Pátk 210); – 6. ‘golyva’, iron. ‘gyomor, pocak’ – Letničie: *tegez* (SFFUK 11–2: 68); – 7. ‘kövér, lusta, hanyag, rendetlen külsejű ember’ – *tegez* (uo.); **Szárm.:** **tegezek** dem. – Láb: *tegezék* (uo. 67).

Az ősi eredetű m. *tegez* ‘Pfeilköcher’ (kn. 1395 k.: TESz). Az egykori katonai terminológia elemeként az átvétel az 1. jelentésben történt meg, a többi jelentés a szlovák népnyelvben alakult ki. A *tegeza* alakváltozatban a szóvégi *-a* egyéb

hasonló jelentésű szavak (pl. *kabela, kapsa, taška, torba* stb.) analógiájával magyarázandó (l. 44. p.). – A magyarból: Sima: SFFUK 11–2: 66–72.

teja, tea ‘Tee’ – *tea* (Bern; Kálal; Komarn., Nitr., Zvolens, Tekovs. stol.: ASJ IV/2: 175), Revúca: *teja* (OrlG 76, 113), *tea* (GNS), 1893: Ujec ma liečil... kadejakými *teami*... (Timr I, 27), Nbh, 1927: 1 dl Rùm na *teju* (Chov 268), *teja* (Malč: StSl 11: 104; GregPsz; SipM; GNS; ČNS; Kc: s. gy.; Komarn., Nitr., Tekov., Zvolen., Trenč., Novohr., Gemer. stol.: ASJ IV/2: 175), Bny: Černobilból *teja* (NSM 6: 133), Jd: ná lem *teju* sme varili (uo. 141), Szp: *teju* varit’ (uo. 121), *téja* (Pv, Pk, Pl: s. gy.), Jd: A to sme mali *téju* (NSM 6: 120), Gemer: *téja* (ASJ IV/2: 175). – **Szárm.: tejička** dem. – *tejiška* expr. (GNS); – **tejový** adj. – 1869: teás...; *tejový*, čajový (Loos I), Nbh: mán *tejovje* hrńčoke (Ondrus 237).

A m. *tea* ‘ua.’ (1664: EWU), ill. annak *teja, téja*, (uo.) alakváltozatai. A m. szó forrása bizonyára a lat. *thea* (TESz) – a régi és népnyelvi *té* azonban valószínűleg ném. eredetű (l. Horváth). A szk. *tea* és a hiátustöltő *-j*-vel használt *teja* is magyarázható volna a latinból, a kronológia, a társadalmi háttér és főként a szóföldrajz okán azonban valószínűbbnek látszik a magyar közvetítés. A régi és népnyelvi *té* (l. Loos I, 666; II, 514; Kálal; Tvrđý; Hv II, 1312), azonban a ném. *Tee* átvétele (l. Rudolf is). Mind a *te(j)a*, mind a *té* az általános *čaj* ‘ua.’ (SSJ) mellett nyelvjárási szinten él. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 11: 104; SipM. – L. még m. > kukr. *téja, tíja* (LizV 626), rom. *téie* (Tamás), jrut. *teja* (Kočiš 123).

teješétek ‘Milchspeise’ – Ludanice, 1670: Ssest Kuch | Hlače Smažene | *Teješ etek* (NádLt Okir I 289/B: 361b), *Teješetek*, krupy Jačzmene (uo. 362b), *Tejes étek* Hlawa Brawczowa (uo. 370b).

A *tejes* ‘Milch-’ és *étek* ‘Speise’ alkotta m. *tejesétek* ‘Milchspeise’ (1533: RMG 207, 687; további adatokat l. KultNád II, 84, 105, 106; NySz I, 713) összetétel. Ez a kásaszerű ételféleség (ehhez l. RadvCs III, 41) egykoron a böjti idők gyakori fogása volt. A szk. nemesi konyhákban talán nem csak alkalmi kölcsönzéseként ismerték szavunkat; tükörfordítása a *mliečne jedlo*, vö. L. Hrádok, 1660: 24 Marty | Na večeru Lypniky No 4 | *mliečne gedlo* | Sliže S brincow... (NádLt Okir I 651). – Vö. **turošétek**.

tejka ‘Schulheft’ – *tejka* (Malč: StSl 11: 104; zempl, užh: JŠ 21: 109).

A lat. eredetű m. *téka* l. ‘Lager, z. B. Bibliothek, Apotheke’ (1603: EWU); 2. ‘Behältnis, z. B. Kasten, Lade’ (1759: uo.); 3. ‘Heft, Schulheft’ (Hv II) főnévnek nyelvjárási *tejka* alakváltozata (az *-ej*-re l. 15.5. p.). – Ellenben feltehetően nem a magyar közvetítette, hanem szintén a latinból származik az elavult szk. *téka* ‘tartó’, vö. 1676: v *thece* aneb armárie (Ant² 792), kdyby všecy *theyk* podle sobe... stavené byli (uo.), 1775 k.: könyves *téka*, Na knihy *teka*, Libraria (StSl 3: 104) stb.

tekerče pt. ‘egy fajta sült tészta’ – 1820: moja žena žije jako voljaká grófká; ráno si do peci zakúri, namece tie *tekerice*; keď sa upečú, tak sú ti jako hodbáb... (UrbP 284), Sh: makovje *tekerče* (s. gy.), Rh: *tekerče* (NSM 5: 264).

A bizonytalan eredetű *teker* '(um)winden, wickeln; drehen; rollen' igének -cs képzős m. *tekercs* 'Spule, Rolle, Wicklung' (1517: TESz); 'henger alakúra tekert (ízestítővel töltött) sült tészta' (MTsz; ÉrtSz) származékszava. Az 1820-ból idézett *tekerica* esetleg nyomdahiba is lehet, de ha mégsem, úgy a magyar nyomán a szk. -ica segítségével alkotott képződmény (erre l. Horecký: SILex I, 121–2). Napjainkban csak a szlovák nyelvszigetéről tudom idézni.

tekva, tekvica 1. 'Kürbis' – XVII. szef.: *tekwyce* zamorska (DécsyM 278), 1666: *predpovedene tekvice...* (HSSJ *predpovedany* a.), 1685: *Těkwice* (tykew) (Com 33), 1763: Cucurbita: *tekwica* (KamSl 178), ampeloleuce: zémská *tekwa* (uo. 35), *tekwice* sl. (Palk), *tekwica*, swinská... d'ňa (Bern), *tekwica* (uo.), *tekwica* (Jancs II), *tekwica* (Mič; Loos II, 548; Tvrký; Kálal; GNS; SSJ), *tekva* (Kálal; Hv I, 1322), négd'e χlapi *tekvu* strúhali (Dudok 189), *tenkvica* (Mič), *tekev* (Kálal), *tekwica* (Sk: JS 2: 333; GregPsz; ŠtolcJ 104), *tekwic* (GNS) stb.; – 2. átv. 'fej; tökfaj' – *tekwica* (Kálal; Hv II, 873; SSJ; KSSJ), ti si *tekwica* (Dudok 87); – 3. 'Hodensack mit den Hoden' – 1763: Testiculus: *Tekwa*, *Tekwička* howadj *tekwa*, alij Yadro. Testiculi pugillares: hrst naplňuğjcy *tekwa* (KamSl 868); – 4. 'Schellen als Farbe im ungarischen Kartenspiel' – *tekwic(a)* (GNS); – **Szárm.: tekvový, tekvicový, tekvičný** adj. – 1679 u.: ogurkoweho, *tekwycoweho...* semena (PDS 222), XVII. sz.: wezmy dinowych, *tekwjcowych...* zrnok... (HSSJ *očistiť* a.), *tekwicni* (Bern), *tekwicová, tekviční* (Jancs II), *tekwicový, tekvičný* (Kálal; SSJ), Kürbißflasche, kobak; *tekvová* lahev (Loos II); – **tekvička** dem. – 1. 'Hodensack mit den Hoden' – 1763: Testiculus: *Tekwa, Tekwička...* (KamSl 868); – 2. 'fiatal, kis tök' – 1779–85: mlada *tekvička* (JČ 9: 141), *tekwička* (Bern), *tekwička* (Jancs II), *tekwička* (SSJ; KSSJ) stb.; – 3. 'Weinheber, Weinzieher' – *tekwička* (Kálal), *tekwička* (GregPsz); további képződményeit l. Bern; Jancs; Kálal; SSJ; GNS.

Címszavunk valójában ősi szláv (**tyky*) folytatás (l. Machek¹, Machek²), de a tőben levő *e* a szláv (valószínűleg déli szláv) eredetű m. *tök* 1. 'Kürbis' (kn. 1405 k.: EWU); 2. 'Hodensack mit den Hoden' (biztos adat 1577 k.: uo.); 3. 'Blase, Lederbeutel' (XVI. szk.: uo.); 4. 'Dummkopf' (1598: uo.); 5. 'Schellen als Farbe im ungarischen und im deutschen Kartenspiel' (1666: uo.), régi *tek* (uo.) főnév *ö* (*e*) hangjának a felhasználása (l. 16. p.). Az ósszláv **tyky*-ből ui. a szláv nyelvekben csak *y*, *i* folytatás van, *e* azonban nincs, ez magyar fejlemény (l. SzlJsz 531). A *tenkvica* alakváltozatban az *n* lehet szervesen járulékhang (l. 32.3. p.), esetleg népetimológia következménye (l. 53. p.). A szó 1. és 2. jelentése megvan a szláv nyelvekben is, a 3. és 4. jelentés azonban a magyarból származik. – A magyarból: Tóbi: Brat 8: 73; Szabó: LS 1–2: 184; SzlJsz 531. – L. még m. > rom. *tűcă* (Tamás).

telek 'Grund(stück)' – Nye, 1792:... na Kiraly *Teleku* zasateho žita... hn. (TestNye 186), Bcs, 1847: Či ňewedja že sme zakázali kertésom *telek* brať? (Dohán 9), *telek* (GregPsz 278), *teľek, teľek* (Benedek 43); – **Szárm.: telecký** adj. – Nye, 1792: Salaš se dwema Žinkami, y s poltalom Kiraly *Teleckým* hn. (TestNye 185), *telecká* kniha (GregPsz 278).

A belső keletkezésű m. *telek* 1. ‘Gelände eines Dorfes; Grund, Boden’ (1086: EWU); 2. ‘Grundbesitz, Baugrund’ (1206: uo.) származékszó. XVIII. századi átvételnek látszik, de adataink alapján egyelőre csak a nyelvszigetekről igazolható. A *telecká kniha* a m. *teleggönyv* ‘Grundbuch’ összetétel félkalkja. – A magyarból: GregPsz 162; Németh: TestNye 38. – L. még m. > kukr. *télek* (Čopej; Dezső: NytudÉrt 128: 87; Liz 37, 85), rom. *teléchi* (Tamás), or. *telek* (Hollós 59).

temetov 1. ‘Friedhof’ – Štítník, 1767: *Za temetojom* hn. (Ila II, 164); – 1823: *temetow* (Hlas 104), *temetov* (Jancs I; Szs, 1895: NyK 25: 302; SipB; Rudník, Trstené pri Hornáde: ASJ III/2: 133), *temetou* (Gemér: LS 1–2: 184; Márkus 106; Fo: ŠtolcM 400; Pi: Ondrus 292; ŠtolcJ 59; zempl: DialZ 1: 241), *temeto^u* (SipM), Becherov: *temetyv* (ASJ III/2: 133), Malč: *temetöü* (StSl 11: 104), Fr: *Pojdzeme na temetó* (LamiR 184), *chodzela zo temetóva* na faru (uo.), *Za temetovom* hn. (GNS), Bl, Fo, Kd, Tk: *temetov* (ASN 207. térkép), Hh, Rb, Ny, Szs: *temetou* (uo.), Nye, Szs: *temetóu* (uo.), Mny: *temetó* (uo.), Nh: *temetöü* (uo.); – 2. ‘Schindgrube’ – Malč: *temetöü* (StSl 11: 104), Snina: *temelov* (ZFFUK 41: 171); – **Szárm.:** **temetovný** adj. – Mb: *temetovni* čejs. (NSM 1: 61).

Az ősi eredetű *töm* ‘(ver)stopfen’ igéhez kapcsolódó *temet* ‘begraben’ igének m. *temetó* ‘Friedhof’ (1620: EWU) származéka, ill. annak nyelvjárási *temetöü* alakváltozata. A szk. szóvég alakulására l. a 17. pontot. A *temetó*, *temetö(ü)* újabb átvételei lehetnek a m. szónak. A *temelov*-ban az *l*, ha nem elírás vagy nyomdahiba a *t* helyett, akkor *t – t > t – l* disszimiláció eredménye. Gömörben, a kelszk.-ban és a szk. nyelvszigeteken ismert tájszó. – A magyarból: Kollár: Hlas 104; Melich: NyK 25: 302; Márkus 106; Király: StSl 11: 104; Semjanová: DialZ 1: 241; Palkovič: ZFFUK 41: 171 stb. – L. még m. > kukr. *temetív* (LizV 627), rom. *temetéu* (Tamás), jrut. *temetov* (Kočiš 122).

temian 1. ‘Weihrauch’ – Liptov, XVII. szef.: *kedydlo aneb biely tiemian* (DécsyM 212), Krupina, 1693: (vzal) *temjanu* mesku jzbu kadit (HSSJ *kadit’ a.*), 1700: *Item temgen* (Jelš 411), XVIII. szef.: *nalej do neho... temyjanu* a zapchaj voskom (SN 14: 332), ...*temian živy ohen* (uo. 452), 1764: *d’umbiero 2 lóti, temianu*. (Agrik 4: 132), 1775 k.: *Temjén, Themjan. kadidlo*, Thus (StSl 3: 104), 1787: *Temján živy Oheň a Kopor* (Gub 45), *temián* (Bern; Tvrký), *temjén, t’emjan* (Jancs), *temian* (Loos II; Mič; Kálal; SSJ), *t’emiám* (SbŠkult 651), Folkušová: *t’emjaň* (StSl 3: 104), *t’emján* (GregPsz), *t’ämiján, t’emján* (Hab 100); – 2. ‘fűszer’ – *temian* (~ *tymian*) (SSJ); – 3. ‘egy fajta növény’ – *temian* ‘*Hyposcyamus niger*’ (Reuss: VSB 379); – **Szárm.:** **temianový** adj. – 1775 k.: *Temjén–fa, Themjanowé dřewo...* (StSl 3: 104), *temiánow* (Bern), *temianový* (SSJ); – **temianček, temianek** dem. – *Temjénetske, Temjanček, Thusculum* (StSl 3: 104), *temiáneek, temiánček* (Bern); – **temianovat’** ‘tömjénez’ – *temiánovat’* (uo.).

A déli szláv eredetű (l. ószláv *тъмѣянъ, тъмѣянъ, темѣянъ*) m. *tömjén* (alakv. *temjén, tümjén* stb.) ‘Weihrauch’ (1416 u.: TESz). Hangtanilag ugyan címszavunk lehetne a görög eredetű ószláv szó folytatása, de Melich (SzIJs 1/2: 404–7) és Kniezsa (SzIJs 531) részletes elemzése arra enged következtetni,

hogy jelentésánál és a kultúrtörténeti háttér tekintetében egyaránt a magyar tekintendő a közvetlen átadónak (l. még ugyanígy: DécsyM 212). A szó kései növénynévi felhasználása másodlagos, nyilván a szaknyelvi ném. *Thymian* és az onnét átvett cseh *tymián* (MachekR 202) hatásának a következménye. – A magyarból még: Király: StSl 3: 104. Latin származtatása (SCS) téves.

temlov 1. ‘a duda tömlője’ – Nové Mesto n/Váhom, 1522: Venceslaus *Temlo* szn. (Urb I, 52); – 1655: po Kostolnim Dudkowsy za *Temlow* fl. 1. (NádLt Okir I 289/A: 268), gajdy... zajajkali, keď o steny pritlačil sa nafúkaný *temlov* (DobšP III, 164), *temlov* (DobšO 64), *temlov* (Kálal), *temló* (GNS); – **2.** ‘Schlauchsack für Lagerung’ – *temlov* (Kálal; fud. zastar. SSJ), *temlov* (TOS 159, 181); – **3.** átv. ‘pocakos; nagyevő, falánk ember’ – Sl. Lúпча, 1904: *temlov* (SP 24: 544), *temlov* (Kálal), *temló* (GNS); – **4.** ‘teher’ – *temló* (GNS); – **Szárm.: temlový, temlovový** adj. – P. Bystrica, 1667: [pol centa] *temlovej* brinze (Agrík 16: 32. 33. jegyzet), Vígľaš, 1714: *temlovový* (uo.); – **temlovica** ‘nagyevő asszony’ – Sl. Lúпча, 1904: *temlovica* (SP 24: 544); – **temlovat’, (s)temlovit’ 1.** ‘(meg)eszik, (meg)zabál, (fel)fal’ – Sl. Lúпча, 1904: *temlovit’* (SP 24: 544), *temlovat’* vulg. (Kálal), *stemplóvič* expr. (GNS); – **2.** ‘bört lenyúz’ – *temlovat’* (Kálal); – **3.** ‘lustálkodik, henyél’ – *temlovit’* (GNS).

A vitatott eredetű (belső keletkezésű?, szláv jövevényszó?) m. *tömlő* (alakv. *temlő, tömlőü* stb.) 1. ‘Schlauchsack für Lagerung’ (kn. 1404: EWU); 2. ‘Gebläse eines Musikinstruments’ (1533: uo.); 3. ‘weibliche Brust’ (1548: uo.); 4. ‘hochmütiger Mensch’ (1552: uo.); 5. ‘Art aufblasbares Kissen aus Tierfell zum Überqueren von Flüssen’ (1599: uo.); 6. ‘hohles Gebilde in einem Organismus’ (1828: uo.); 7. ‘Lederranzen’ (1836: uo.); usw. Az 1. és 2. jelentés származik a magyarból, s ezek alapján jelentésbővüléssel, ill. jelentésátvitellel alakult ki a többi jelentés a szlovákban. A szk. szövégre l. 17. p. – A magyarból: Kálal; Machek¹; Machek²; SSJ stb. – L. még m. > morva *tymlow* (Machek¹; Machek²).

tengel’ ‘Achse’ – *tengel’* (Malč: StSl 11: 104; SipM; abov, zempl, užh: JŠ 21: 100, 109); – **Szárm.: tengel’ik** dem. (Malč: StSl 11: 104; SipM).

Az ótörök eredetű m. *tengely* ‘ua.’ (kn. 1395 k.: TESz). A kelszk. nyelvterület déli részein élő tájszó. Lipták (JŠ 21: 109) szerint XVII. század előtti átvétel. Tekintettel a *hintov, koč, taliga* korábbi előfordulásaira, ez nem valószínűtlen, de pillanatnyilag adatokkal nem tudom igazolni. – A magyarból még: Király: StSl 11: 104; SipM; Bartko: JŠ 21: 100. – L. még m. > kukr. *tengel’* (Čopej).

tengerica, kenderica ‘Mais, Kukuruz’ – Baranovce, 1772: nektere gazdowe ay... *tengerici* sejeme (Udvári 435), Sol’, 1831: za Toplu utekla a tam... v *tengericoch* ukryvala (HŠ 1: 315), *tengerica, kenderica* (Czambel; Kálal; Žak 650, 656; Malč: StSl 10: 235; 11: 104; zempl, užh: JŠ 21: 107), *tengerica* (SipM), šar, zempl, užh: *kenderica*, ojed. *tengerica, cengerica, tenderica* (StSl 25: 164), stršar: *cengerica* (SSN), Vojnatina: *tengericu* kradla (SN 27: 194), za struk *tengerici* (AntZ 113) stb.; – **Szárm.: tengerička** dem. – V našej kerce *tengerička* mlada (uo. 147), Zámotov: *Kenderička* bobata, | šumna dzifka bohata (Demo 372), Nh: *tengerička* (s. gy.); – **tengeričanka, kenderičanka**

‘Kukuruzscheue’ (Malč: StSl 10: 235; 11: 104; jšar, zempl, užh: SSN), *tengeričanka* (SipM); – **tengeričný** adj. – Malč: *tengerični* (StSl 11: 104); – **kenderičnik** ‘kukoricalisztból süttött tészta’ (Dlhé n. Cir: SSN).

A *tengeri búza* ‘Mais’ (1533?, 1590) szerkezetből önállósult m. *tengeri* ‘ua.’ (1724: TESz), amely a *kukurica* ‘ua.’ analógiás hatására *-ica* képzővel sorolódott be a szk. főnévrendszerbe (l. 47.5. p.). A *tenderica*, *kenderica* alakváltozatokban $t > k$, $g > d$ ejtémódosulás történt, a *cengerica* szókezdő *c*-je asszibiláció eredménye. Jellegetesen kelszk. tájszó, aminthogy a magyarban is elsősorban a keleti, északkeleti nyelvterületre jellemző a *tengeri* elnevezés használata (l. TESz). – A magyarból: Czambel; Kálal; Király: StSl 10: 235; 11: 104; SipM; Udvari 435; Habovštiak: StSl 25: 164; Lipták: JŠ 21: 107. – L. még m. > kukr. *tengerica*, *kenderica* (LizV 89, 627; Dezső: NytudÉrt 128: 88), rom. *ténchi* (Tamás).

tenkel’ 1. ‘Dinkel’ – Zvolen, 1620: Item *Tenkele* Cztwrny [!] N° 16 ¼ (NRA Fasc 1802 Nr 27), 1647: pssenydze... *Tenkelu*, Ssoczowycze... (NádLt Okir I 289/A: 621), 1656: Anno 1656 *Tenkella* gest nazateho... (NádLt Okir I 632), 1661: posiali...jarnym žitom, *tenkelom*, ovsom... (KPP 213), Ludanice, 1680: *Tenykela* tamže... (NádLt Okir I 633: 26), 1708: Zea, seu spelta... *Tenkel* (Lyczei 301), M. Kameň, 1719: ze žita, Rožj, Jačmena, *Tenkellya*... (BalLt Kékkői urad. 29. cs.), 1752: rež, *tenkel*, proso... (Ant¹ 510; Ant² 491), 1763: Spelta: *Tenkel* (KamSl 811), 1775 k.: Tenkely, Tönköly, *Tenkel*, Spelta (StSl 3: 105), 1790: Triticum spelta. *Tenkel* (Výv 66), 1797: Triticum spelta. *Těnkell* (uo.), Turiec, 1803: totižto z pohanky, s *tenkela*... (SN 26: 129), *tenkel* (sl. Palk; Bern; Mič), *t’enkel* (Jancs II; Ripka 216), Folkušová: *t’enkel’* (StSl 3: 105), *tenkel’* (Loos II, 144; Mič; Kálal; dial. Kuk: SSJ), *t’ankel* (Kálal), Štiavnik: *dengel*, *cinkel* (Agrik 2: 94), Orava: *teňkel* (VSBN 374); – **2.** ‘egy fajta gaz a gabonában’ – *t’ankel’* (LexNov 87); – **Szárm.: tenkel’ový** adj. – Krupina, 1705: Kasse zluteg y *tenkeloweg* pre/čelad (PDS 201), M. Kameň, 1728: sstwrtku *Tenkeloweg* kasse (BalLt Kékkői urad. 30. cs.), 1775 k.: Tenkely korpa, *Tenkelowé* otruby... (StSl 3: 105), *tenkelowí* (Bern), *t’enkeloví* (Jancs II), *tenkel’ové* krúpy (Hodža: Kálal), *tenkel’ová* kaša (Hont 116); – **tenkelica** ‘Dinkel’ (Mič).

A középfelnémet kori bajor-osztrák (l. *dinkel*, *tinkel*, *diinkel* stb.) eredetű m. *tönköly* ‘ua.’ (kn. 1498: TESz; Mollay), ill. annak *tenkel*, *tenkely* (uo.) alakváltozatai. A magyar közvetítés mellett a szótó általánosan használt *e* hangja tanúskodik (erre l. 14.; 16. p.), amely a ném. *i*, *ü* helyén nem állhat. A szórványosan fölbukkanó *cinkel* azonban helyi átvétel a németből. A magyar eredetet támogatja a szóföldrajz is, mivel ez a növényfésleség déli irányból terjedt át a középszlovák nyelvterületre (l. Markuš: ŠN 23: 24. térkép). A *t’ankel* alakváltozatban levő *a* aligha a korai *e* > (*ä* >) *a* változás hordozója, inkább analógiás hatás eredménye (l. Hauptová: Slavica 6: 9 is). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 499; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 527; Király: StSl 3: 105; Minárik: SocP 384; Udvari 435; SSJ stb. Német származtatása (pl. Škultéty: SP 22: 642; Markuš: SN 23: 28; Rudolf stb.) minden szempontból megalapozatlan. – L. még m. > rom. *teánc* (Tamás).

tercenel ‘Art Seidenstoff’ – Radvaň, 1705: Na dwa ziwotki Tesinoweg barbi *Tercenel* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.); – **Szárm.:** **tercenelový** adj. – Radvaň, 1705: Cerwena *Tercenelowa* gedna [sukňa] (uo.), 1712: sukna *tercenalowa* cerwena (uo.), ziwotok *tercenalowi* (uo.), 1713: sukna *tercelanowa* (uo.).

Az ol. (esetleg fr. is) eredetű m. *tercenella* ‘ua.’ (1619: EWU) fn., ill. annak *tercenel*, *tercenal*, *tercelan* (uo.) alakváltozatai. Az egykori nemesi ruházkodáshoz használt anyagféleség nevéként valószínűleg a magyar révén került be a szlovák nyelvbe. Erre mutatnak a *tercenal*, *tercelan* alakváltozatok is. Elavult.

terefere 1. ‘butaság, ostobaság’ – *terefere* (Mič; Kálal); – **2.** ‘holmi, limlom’ – 1834: Otwárag Jastrabská otwarag té dwere, | Weru ti wezieme starié *terefere* (NZ I, 242); – **3.** ‘rokka tartozéka; gombolyító, motolla’ – *terebele* (Kálal), *terefere* (LexNov 108–9; GNS); – **Szárm.:** **tereferka** ‘ua.’ (Kálal); – **terefendy** ‘gombolyító’ (GNS).

A hangutánzó eredetű m. *terefere* ‘Geschwätz’ (1792: TESz) ikerszó és annak *derebere* (uo.) alakváltozata. E kettő kontaminációja (erre l. **52.** p.) és az *r > l* változás (l. **23.7.** p.) útján keletkezett a *terebele*. A jelentésmódosulás a szlovákban következett be: ‘haszontalan locsogás, fecsegés’ → ‘haszontalan butaság, ostobaság’ → ‘haszontalan holmi’. A 3 jelentés tréfás névátvitel eredménye. A szóvégi *-e* az expresszivitás következtében maradhatott meg (l. **14.3.** p.). – A magyarból: Mič; Kálal.

tereky pt. ‘Rüttstroh, Spreu’ – *tereke* pt. (Márkus 106; GNS), *tereki* pt. (Malč: StSl 11: 105; SipM; vsl: ASJ III/2: 43), Hrnč. Zalužany: *terege* (ASJ III/2: 43), alföldi szk. települések: *terega* (SzTFTK 1963: 107); – **Szárm.:** **terekár** ‘törekhordó a cséplőgépnél’ (Nbh: s. gy.).

A *tör* ‘brechen, (zer)schlagen’ igéből keletkezett m. *törek* (nyj.-i *tërek*) ‘ua.’ (kn. 1395 k.: TESz) származékszó. A *g* szk. zöngésülés eredménye, a szóvégi *-a* alaktani analógiával magyarázható (l. **44.** p.). Gömör és Zemplén megyei, valamint az alföldi szlovákság szóhasználatában élő kifejezés. – A magyarból: Márkus 106; Király: StSl 11: 105; Drahos: SzTFTK 1963: 107; SipM. – A Zemplén megyei *teregrizou* ‘Rättseparator’ (Malč: StSl 11: 105) és *terekvago*^u ‘Teil der Dreschmaschine’ (SipM) a m. *törekrázó* ‘ua.’ és *törekvágó* ‘ua.’ összetételek helyi átvételei. – L. még m. > kukr. *törek*, *tëreki* (LizV 627), vend *töreki* (Flisz I, 162).

teremtete, **teremtette** ‘sackerment!, sapperlot!, verflucht! szitokszó, különböző szintagmákban is – Turiec, 1683:… u običej wzawši, Eördögh atta, *Eördögh teremtette* láti… (SL 1: 301), 1684: povedal: “Ördög teremtette, ördög lelkő a hunsfut pernheiter…” (KPP 193), 1696: a strigac jest, *ördög teremtette* (uo. 206), 1718: Svietko Ďuro ju skaral: “*Teremtette*, spominajice… (uo. 66), 1769: Kdy ste vy, zemané, | vy uherští pánové, *ördög teremtette*, | na vojnu pújdete (Ant² 514), XVIII. szmf.: vezmi belčov na plece, *milvon teremtette* (Ant¹ 578), XVIII. szv.: nic jiného neslyšejí jenom *teremtette*… (EliášH 44), 1822: Hussár… za každým slowem prawj *teremtette* (Čap 43), 1834: Šmikne ťa do

pekla: *Disznó teremtette!* (NZ I, 361), Pod' račeg do wogny: *Illyen teremtette!* (uo.), Načo si na sweté, | *Adta teremtette* (uo. 360), Priam na ňu kričal: kde ideš ebbata! | Kde že by som išla *kutya teremtette!* | *Kutya teremtette!* len ku mogeg sestře! (uo. 231), 1835: Či a – *teremtette!* – tej harfy bojíte? (ChalD 214), XIX. szef.: načo si na swete, | *guta teremtette!* (Piesne 549), Kde máš gomby zlaté, | *lančoz teremtette!* (uo. 550), XIX. szk.: *Basom teremtete...* ešče zvonit budeš? (Polívka IV, 471), 1856: jasná strela a tisíc hrmenných *teremtetov* (Botto 47), *teremtete* (Mič; Kálal; GNS; SipM), *teremtete*, *teremtette* (Vaj, Taj; SSJ; SCS), Mich lovce: To pamočki mojo, | ja vam *teremtete...* (Demo 391); – **Szárm.: terentuček** dem. expr. 'ua.' – XIX. szef.: Daj, zaplac za trunek, | *guta terentuček* (Piesne 550); – (**s-, vy-, za**)*teremtet(t)ovat'*, **-teremtovat'** '(le)teremt; (le)teremtetéz' – 1832: strašně při tom *teremtetujice...* (KollárB 318), 1835:... *Teremtetuje* mi s' a niaká husárka (NZ II, 138), 1844–5: on potom velmi hřešil a *teremtettoval* (Polívka IV, 348), 1848: teremtetéz, *teremtetuval'*... (Jancs), XIX. szef.:... hned laje, | hnedky *teremtetuje* (Piesne 550), 1870: po stenách uhľom *vyteremtetované* "Vacationes" (LeskS II, 179), 1874:... stobohovat', ba i *teremtetovat'* (uo. 47), 1879: Profesor *zateremtetoval* a išiel prač (Ferko 312), Osrblie, 1915: Mrchavího muža mám | hrozně *teremtetuje* (Bartók II, 38), Kendice: A jeden parobek | lem raz *steremtetal* (HP 384), *teremtetovat'* (Mič; Kálal; GNS), *teremtetovac* (SipM), *teremtetovat'*, *teremtettoval'*, *teremtovat'* expr. (Vaj, Lask: SSJ); – **teremtetovanie** 'teremtetézés' – 1864: hrozným preklínaním a *teremtetovaním* (Tomášik 53), s *teremtetovaním* odsotil nabok (LaskD II, 144).

Az *ördög teremtette* 'vom Teufel erzeugt, geschaffen' (1660 k.: TESz *teringette* a.), *kutya teremtette* 'vom Hund erzeugt, geschaffen' stb. szerkezetekből önállósult m. *teremtette* 'sapperlot!, verflucht!' (1677: uo.) szitokszó. Ez pedig az ismeretlen eredetű m. *terem* 'zustande kommen, wachsen, gedeihen; hervorbringen, tragen' ige *teremt* '(er)schaffen, (er)zeugen, hervorbringen' (1195 k.: uo.) származékának múlt idejű alakja. Úgy lászik, mintha a gyakrabban hallott m. *ördög teremtette* szitok jobban teret nyert volna szlovák körökben is, míg az egyéb ilyen szerkezetek inkább csak alkalmi kölcsönzéseként kerültek be a szlovákba. Az önálló *teremtette* kifejezés azonban a szk. népnyelv eleme lett. A *terentuček* játékos szóalkotás, amelyben szerepe lehetett a rímeléskívánó előző sorvég *trunek* szavának is. A *teremtetovat'*, *teremtovat'* létrejöttére indukáló hatással lehetett a m. *(le)teremt* (ÉrtSz), *teremtetéz* (1807: NySz) is. – A magyarból: Mič; Kálal; Szabó: LS 1–2: 187; Pauliny: NS II, 634; Gregor: StSl 17: 115–6; SipM; SSJ; SCS stb. – L. még m. > ném. *teremtette* (MNy 50: 164), cseh *teremtete*, *teremtetiti* (és vált.) (Sulán 369–70), lengy. *teremtete* (Malin 93), *teremtetowac* (és vált.) (Wołosz: StSl 36: 312), or. *teremtete* (Hollós 59), rom. *terèmteté* (Tamás), szhv. *teremtete* (UElSk). – Vö. **adta**, **basom**, **erdegata**.

terhelosij 'a nyeret vagy a pokrócot leszorító széles szíj, heveder' – Lietava, 1654: *Terhelüssi* No 1... Hanzar strybrnj No 1 (BatthLt Rsz 66 Fasc 27 Nr 7), Zvolen, 1669: par stremeny s *terheleösziom* (PDS 40), Husarsky *terheleösy* na

powodneho kona (uo. 41), Zvol. stol., 1692: Uhersky *Terheloszi* na podwodneho kona (SMSS 12: 48), par strmeny z *terhelösziom*... (uo. 47), B. Bystrica, 1704: Uherski *Terhelössi* na powodneho kona... (SMSS 11: 156).

A *terhel* ‘belasten, beladen, beschweren’ igének *terhelő* (nyj.-i *terhellő, terhellőü*) participiuma és a *szíj* ‘Riemen’ alkotta m. *terhelőszíj* (népnyelvi *terhellőszíj, terhellőüszíj* stb.) ‘a nyerget vagy a pokrócot leszorító széles szíj, heveder’ (1627: MTT 18: 226) összetétel, amelyből később önállósult a *terhelő, terhellő* ‘ua.’ (1787: MNy 66: 102; SzegSz). A m. *ő*, nyelvjárási *őü* szlovák reflexióira l. 17., 19. pontokat. Elavult; a szlovákban egykoron a lószerszámmal kapcsolatban főként a katonaságnál és a szíjgyártók szókinésében élt. – Vö. **hermecsij**.

terkel’ ‘Treber, Trester’ – Čajkov, 1731:... *Terkela* vgeky dve (SPIN 1: 161), Letanovce, 1772: No voz čo... *terkel* vozi (Udvari 435), 1790: *Terkel* (Prešini, Mlato, Patoki) ... (Vyv 66), 1797: Vinacea, Přěssiny, *terkele*... (uo.), *terkel* (Bern; Psz; Sk: JŠ 2: 334; Mlyňany: JSbor 4: 228; Pk: s. gy.), 1848: törköly *terkele* (Jancs), *terkele* pt. (Szs, 1895: NyK 25: 302; Sh, Nbh: s. gy.), Vsz: *terkele* pt. (ŠtolcM 56), Aradác: A ‘potom, ‘pál’ime, ‘páleno s ‘*terkelu* (ŠtolcJ 255), Ale idem z viníc a *terkele* nesiem (TekP 90), *terkel’* (Mič; Kálal; St. Pazova: s. gy.; SipM; dial. SSJ) stb.; – **Szárm.: terkel’ný, terkel’ský, terkel’ový** adj. – Hrabušice, 1726: trimame se daty try wozy *terkelne* na winobrane (SzkMv 200), Bardejov, 1736: ku *törkölnej* kadzy powrazy petnascz (PDS 57), Poráč, 1772: Za *terkelsky* woz... (UdvUrb 173), törkölyös, *terkeloví* (Jancs), Sá: *terkelovó* páleno (NSM 8: 54), Nbh: *terkel’oví* (s. gy.); – **terkelica, terkelovica** ‘Treberbrantwein’ – 1830: a to či víno, či špiritus, či slivovica, či *terkelica* (ChalD 26), 1838: Rozóliš ay *Terkelica* (MTA Rui 8–rét 206/183: 197), Turiec, 1842: *terkelica* (JČ 9: 109), 1864: aby im gazdovia na ráno po rumplíku *terkelice* dávali (LaskS II, 330), *terkelica* (Szs, 1895: NyK 25: 302; okolie Žiliny, 1897: Nyr 26: 423; Mič; Kálal; Tvrdý; St. Pazova: NŽ 6: 197 kk.; Dudok 34, 63; Nbh, 1929: Chov 362; Kuk: SSJ), *terkel’ica* (LexNov 199; Bcs, Nbh: s. gy.), Kalinovo: z melasu aj *terkel’ic* páľei (LexNov 146), Klukanova:... šlivovica, borovica, *terkel’ica*... (Demo 318), *terkelica* (GNS), *terkelicä* (Hab 160), *terkelovica* (GregPsz 279) – **terkelicový** adj. (SCS); – **terkelička** dem. – Podkonice; Páľenka, páľenka, | *terkelička* durná (Bartók I, 323), Tesáre: Daŕ za pár pohárkou *terkeličke* (JSbor 4: 234), *terkelička* expr. (SSJ).

A vitatott eredetű (ném. jövevényszó? belső keletkezésű szó?) m. *törköly* (alakv. *törköl, terkel*) 1. ‘Treber’ (1508: EWU); 2. ‘Treberbranntwein’ (1830: uo.; l. még Mollay 541). Mivel bizonyára nem XVI. sz. előtti átvétel, ezért a szk. *e* egyaránt lehet a m. *e* és *ö* reflexiója (l. 14., 16. p.). A szőlészet, borászat révén terjedt át a szlovák népnyelvbe. – A magyarból: Melich: NyK 25: 302; Kálal; ŠtolcM 56; Hauptová: Slavia 28: 530; Machek¹; Dudok 34, 63; Udvari 435; SCS stb. Német származtatása (Škultéty: SP 22: 642) nem fogadható el. – L. még m. > cseh (szk. közvetítéssel) *terkelice* (Sulán 371–2), kukr. *terkel(a)* (LizV 627), rom. *tărtîlă* (Tamás).

tervinbirov ‘a mezővárosi, községi elöljáró választott helyettese’ – Szs, 1743: Stalo se pri pritomnosti na Ten čas Pana Richtare Konya Marciho a *Törvin Birowa* Körtyan Janossa (SzsIr V. 201. a. 11.), Bcs, 1749: Wpritomnosty... *Törvémbirowa* (Prot Cs 7), Szs, 1750: prj pritomnosti... *Turwin Byrowa* (SzsIr V. 201. a. 11.), Nye, 1756: toho dne dal P. *Tervénbiro* na vajcia. (Tirp 2: 32), Nye, 1756–7: *Terwinbirow* (SzabSz 257), Nye, 1761: Skrze... Jana Csernik *Törvémbirowa* (TestNye 48), Ipolydamásd, 1769: Richtar Gyermányi Gyuro | *Törvinbiró* Stephan Janko (UdvUrb 280), M. Kameň, 1784: Törmesi András Rihtár | Vargha Jano *TörvényBiro* (BalLt Kékkői urad. 22. cs.), Bcs, 1786: prigal sem... od... Keller Janossa *Törvény Birowa*... (BcsIr V. 82. a. 30. 2. dosszié), Selc, 1790: Czutt Palyo Richtar. | Gyebnar Palyo *Termin Birou* [!] (uo.), Bcs 1793: Pan *Törvin Biró* Gubis Matyás (uo.), M. Kameň, 1812: pri pritomnosti Richtare starssiho... *Törvén Birowa* Jakab Gyura (BalLt Kékkői urad. 22. cs.), Hont. stol., 1900: *tervinbirov* (Nyr 29: 332), *terveňbiro*^u (SipM).

A *törvény* (alakv. *těrvény*, *terviny* stb.) ‘Gesetz, Gericht’ (TESz) és *bíró* (nyj.-i *bíróu*) ‘Richter’ alkotta m. *törvénybíró* ‘mezővárosi, községi elöljáró választott helyettese’ (Ball; ÉrtSz; SzegSz; MNL) összetétel. A m. -ó (~ -óu), é (~ í), ö hangok szk. reflexióira l. **13.**, **15.**, **16.**, **19.** pontokat. Az 1790. évi Hont megyei *Termin Birou* adatban az *m* valószínűleg elírás a *w* (~ *v* ~ *u*) helyén és nem a *termény* ‘Produkt, Frucht, Naturalien’ szó az, amire vonatkozik. Kihalt kifejezés, amely a közigazgatási szakterminológia révén a közép- és kelet-szlávák nyelvterület délebbi részein, főként pedig az alföldi szlovák településeken terjedt el. – A magyarból: Antal: Nyr 29: 332; Németh: TestNye 38; SipM. – L. még m. > rom. *teminbgirău* (Tamás). – Vö. **birov**, **kišbirov**, **solgabirov**, **udvarbirov**, **vášarbirov**.

tesinový ‘purpurn, purpurrot’ – 1683: *Tesinoui* ssoirn | zeleni ssoirn... (NádLt Okir I 289/B: 612b), Radvaň, 1705: Na dwa ziwotki *Tesinoweg* barbi Tercenel (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.).

A *test* ‘Körper, Leib’ és *szín* ‘Farbe’ alkotta m. *testszín(ű)* ‘purpur, purpurrot’ (1516: OklSz) összetétel. A m. *stsz* hangkapcsolat ejtéskönnyítéssel még a magyarban lett *ssz*, ennek kszk. megfelelése *s*. A kétnyelvű szk. nemesi háztartásokban lehetett használatos kifejezés. – A magyarból: Gregor: HunSl 1983: 69–70. – Vö. **hajsinový**, **királ’sinový**.

tešik ‘bitte’ – 1873: A my sa napijeme. – *Tešik!* (ChalD 391), Tesáre: *tešik* (JSbor 4: 237), Si: *tešik* (JŠ 2: 347), Bcs: *Tessék*, ňech sa páči, sadňit’e si! (Gyv 346. 76. jegyzet).

Atetszik ige elavult *tetik* előzményének *tessék* 1. ‘zum Ausdruck der Anbietung’ (1790: TESz); 2. ‘zum Ausdruck von Aneiferung, Erlaubnis, Beistimmung’ (1793: uo.; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.) felszólító módú szing. 3. személyű alakja (uo.). Erősen elavulóban van. A békéscsabai *tessék* (= *teššék*) újabb, helyi átvétele a m. kifejezésnek. – A magyarból: Šurina: JSbor 4: 237. – L. még m. > kukr. *těššijk* (és vált.) (LizV 89, 627).

tétiš, téteš 1. ‘Damm, Deich’ – Malč: *tejtíš* (StSl 11: 104), – 2. ‘Landstraße’ – Pohorelá: *tejtěš* (Horák 171; GNS), Hel’pa: *kejteš* (SN 13: 281; GNS), Revúca: *tětěš, téteš* (OrlG 83, 113), Ratk. Bystré: *Za tětěšom s’e prišl’i?* (uo. 208), Sirk: *pajdú ló za tětěšom* (uo. 213), *tétěš* (GNS), Gemer: *tejtěš, títeš, tejtoš* (ASJ IV/2: 35), *tétěš* (uo.).

A belső keletkezésű *tölt* ‘Damm aufschütten’ (TESz) igének -s képzős m. *töltés* ‘Damm’ (1519: uo.); ‘Straße; Landstraße’ (Ball; MTsz; NytudÉrt 103: 70) származékszava, ill. annak nyj.-i *tőütés, tőtés, töttés, tőtis, tétis* (uo.) alakváltozatai. A szótőben levő *ej* a m. *öü ~ öü* szk. reflexiója, az *é* pedig a m. *ő* hangé (l. 17. p.). Az -*oš* szóvég alaktani analógiával keletkezett (l. 48.2.; 48.4. p.), a *kejteš* változatban $t - t > k - t$ disszimiláció történt (l. 30.1. p.). Gömör és Zemplén megyében élő tájszó. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 184; Horák 171; Király: StSl 11: 104; OrlG 83; Habovštiak: StSl 25: 162 stb. – L. még m. > kukr. *tivtiš* (és vált.) (Liz 90, 102; LizV 627), rom. *toltış* (Tamás). – Vö. **tutiš**.

Tibor ‘ua.’ – *Tibor* (Hv II, Lupčov: BM 170; SSJ); – **Szárm.: Tiborko, Tibo, Tibko, Tibco, Tibi, Tibino, Tibinko** dem., bec. (SSJ VI, 148).

A m. *Tibor*, amely a lat. eredetű (*Tibertius* >) m. *Tiborc*-ból keletkezett rövidüléssel (l. Melich: SzlJsz I/2: 207; Ladó 218; Fekete: MNyTK 191: 74–5). Egészen újkeletű meghonosodás. A *Tibi* külön átvétele a m. *Tibi* (Hajdú 176) becező alaknak. – A magyarból: SSJ.

tigriš ‘Tiger’ – *tigriš* (Malč: StSl 11: 105; SipM), – *Tigriš* tehénnév (SipM), *Tigriš* kutyanév (Nová Baňa: Agrik 8: 177); – **Szárm.: tigrišový** adj. – Kendice: *tigrišovi* ‘tigrisbőr utánzatú bolyhos anyag’ (Koma 157).

A lat. eredetű m. *tigris* ‘ua.’ (1527: TESz). A magyar közvetítés mellett az -*iš* szóvég (l. 48.7. p.) tanúskodik. Kelszk. tájszó. – A ném. eredetű általános *tiger* (l. Machek²; Rudolf) mellett régen használatos volt a latinból átvett *tigris* is, vö. 1641–57: ... gako Bjson, a gako *Tyğryš* (Post 138), 1755: *Kd’iz Tigris bubnowat’ sl’iši* (Gavl I, 19), *tigris* (Bern; Jancs) stb. – A magyarból: Király: StSl 11: 105; SipM.

tilaš ‘Gehege’ – *tilaš...*; *Do tilaša chođit’...*; *tilalmasba járni* (Bern), *tilos*, (*tilas* sl.) *clausura pecorum, ein geschlossener Platz wo das Vieh wietet* (Dank).

Az -s deverbális névszóképzővel keletkezett m. *tilos* ‘verbotten’ (1560: TESz) mn., ill. ‘Gehege’ (1785: uo.) fn. A szk. -*aš* szóvég analógiás módosulás eredménye (l. 48.5. p.). Az átvitt értelmű *do tilaša chođit’* a m. *tilosban jár*, népnyelvi *tilosba jár* – régi *tilalmasba jár* (Marg 716) – ‘tiltott cselekvést folytat’ (ÉrtSz) mondás tükörfordítása. Elavult. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 499. – L. még m. > rom. *tiloș* (Tamás).

tiled ‘jobbra’ loírányító szó – Ve: *tiled* (JŠ 2: 337), *tilet* (LexNov 116), Rh: *tüled* (NSM 5: 112).

A belső keletkezésű m. *töled* ‘ua.’ (1771: TESz) származékszónak népnyelvi *tüled* (MTsz) alakváltozata. A m. *ü* szk. reflexióira l. 19. p. A magyarsággal közvetlenül érintkező szlovákok körében előforduló tájszó. – L. még m. > jur. *tiled* (Udv 58).

timár ‘Gerber’ – Ös: *timár* elav. (ŠtolcM 72), NI: *timár* (Roh 78, 358); – **Szárm.:** **timársky** adj. – 1685: czecha...*Timárska*... (Jelš 344), Szs, 1818: CEHU GARBARSKHEHO A-NEB *TIMARSKEHO* PECSAT (SlSvet I, 104 fakszimile), Bcs, 1821: Nemeckeheo Remesla *Timárského* (MMM Céhk. 62.431.1.).

A valószínűleg ol. eredetű m. *timár* ‘Schuster, Riemer; Gerber’ (kn. 1237–40: EWU). Címszavunkat ma már a magyarországi szlovákok is alig ismerik, melléknévi alakja azonban tanúsítja, hogy régente e céhterminológia révén jobban el volt terjedve. – L. még m. > kukr. *timar* (LizV 628), rom. *timár* (Tamás), erdélyi szász *timar* (uo.), jrut. *timar* (Udv 58).

tindir ‘Fee’ – St. Pazova: *Tindir* lónév (NŽ 6: 197 kk.); – **Szárm.:** **tindirský** adj. – Dvorníky, 1932: Keď ukradneš a privedies mi *tintirskú* princeznu... (ZZZ I, 203), Zaviedol ho k *tintirskému* zámku... (uo.); – **tindirka** átv. ‘lotteriges Weib’ – 1742: A co pak ssenkirky, ty zlotrile *dindirky* a ssegdirky (EK A 223: 7).

A belső keletkezésű m. *tündér* ‘zauberkräftige Person, Fee’ (1604: TESz); ‘lotteriges Weib’ (1875?, 1914: uo.; egyéb jelentéseit és korábbi előfordulását is l. uo.) származékszó. A *dindirka* alakváltozatban $t - d > d - d$, a *tintirski*-ben pedig $t - d > t - t$ asszimiláció történt (l. 29.2.2. p.). Az alapszót pillanatnyilag csak lónévként tudom idézni, de aligha kétséges, hogy ‘Fee’ jelentésben köznévként is kimutatható lesz. Származékai ugyanis arra mutatnak, hogy a folklór útján a szk. népnyelvben nem lehetett (lehet?) ismeretlen. – A magyar mesevilágban szereplő *Tündér Ilona* (Ball; MNL I, 137) személynévként szintén bekerült a szk. népmesébe, vö. Liptov: Chovanica mala meno *Tindirilóna* a mala štyri roky (Polívka II, 244), *Tindirilóna* bola hodná, už mala 19 rokou (uo.). Czambel szerint ebből származnék a szk. *Drndlienka* női név (l. CzambSl 123; Czambel: SR 5: 114), ez azonban további vizsgálatot igényel. – L. még m. > kukr. *tindirka* (LizV 626).

tinta ‘Tinte’ – 1782 k.: *Tinta*, kalamáriš – to sú mé vinice... (KSSP 3: 264), 1881: Vo večnom menení naháňa jedna *tinta* druhú, tu chmára, tam jasná zeleň, tu zas modrý pruh (Vaj I, 86), 1900:... máčal | pero hned’ky do *tinty* (EliášH 187), *tinta* (Loos II, 519; Kálal; Tvrđý; Buffa 225; Is; Ripka 288; SipM; abov: JŠ 21: 100; trochu zastar. SSJ), *tinta* (GNS), *tiňka* (Novák 112); – **Szárm.:** **tintový** adj. – *tintový* (Hv I, 1328), *tintovi* (Buffa), *tintoví* (GregPsz), *ťintoví* (GNS).

A lat. eredetű (lat. *tinctoria* >) m. *tinta* (alakv. *tenta*) ‘ua.’ (1508: EWU). Mivel címszavunk az azonos jelentésű *atrament* (XVII. sz.: HSSJ) és *černidlo* (1631: uo.) szavakhoz viszonyítva jóval később jelentkezik, ugyanakkor szorosan kapcsolódik az iskolai oktatáshoz, ezért a magyar közvetítés mindenképpen indokolt. A *tiňka* alakváltozatban $t - t > t - k$ disszimiláció történt (l. 30.1. p.). – A magyarból: Mazúr: SR 9: 244 – feltehetően; GregPsz 162; SipM; Bartko: JŠ 21: 100. Latin (Tvrđý), ill. német (Kálal; SCS; Rudolf) származtatása kevésbé valószínű. – L. még m. > kukr. *tinta* (Liz 86, 106; LizV 627), rom. *tintă* (Tamás), szhv. *tinta*, *tenta* (UElSk), jrut. *tinta* (Udv 58), vend *ténta* (Flisz I, 159).

tist 1. ‘Offizial, Vorgesetzte’ – 1778: gu szvojm *Tisztom* (AANy 12/C: 267), nasih vissih i mensih magistratou i *Tisztou* (uo. 268), Abov: O paru dñi še

poshodzelo veľike panatvo, kral'ove, *tistove* (Czambel 338); – **2.** ‘Offizier’ – *tist* (GregPsz 279; Bcs: s. gy.), Csa: na Mezove bov edon voják, *tist* (HVB 305).

A szláv eredetű m. *tiszt* ‘Beamter’ (1608: TESz); ‘Offizier’ (1644: uo.; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.). Az 1. jelentésben elavult kelszk. tájszó, a 2. jelentés újabb keletű átvételnek látszik a nyelvszigeteken. – A magyarból: GregPsz 162; Udvari: AANy 12/C: 264. – L. még m. > kukr. *tist* (LizV 628; Dezsó: NytudÉrt 128: 88), rom. *tist* (Tamás); l. Schubert 622–3 is. – Vö. **tistartov**.

tistartov ‘Verwalter’ – Bcs, 1828: gsme daly Dar Pánu *Tiŕstartovovi* (MMM Céhk. 62.414.1.), Malč: *tistartou* idősebb generáció (StSl 11: 105).

A *tiszt* ‘Beamter, Offizial’ és a *tart* ‘halten’ igének *tart* (nyj.-i *tartóu*) participiumával keletkezett m. *tisztartóu* 1. ‘Vorsteher’ (1416 u.: NySz III, 481); 2. ‘Verwalter’ (1435 k.: OklSz) összetétel. A szk. szó végződésére l. **13.** p. Elavult. – L. még m. > kukr. *tistartòv* (Čopej), rom. *tistartáu* (Tamás). – Vö. **tist**.

Tivadar ‘Theodor’ – *Tivadar* (SSJ); – **Szárm.:** **Tivo, Tivko, Tido** dem., bec. (uo.).

A görög–latin eredetű m. *Tivadar* ‘ua.’ (Melich: SzIjsz I/2: 207; Ladó 219; Fekete: MNyTK 191: 54). Úgy látszik, hogy csak a legújabb időkben lett honossá ez a keresztnév. – A magyarból: SSJ.

tízér ‘Artillerist; Kanonier’ – *tüzér* (GregPsz 281; Nbh: s. gy.), *tüzer* (SipM); – **Szárm.:** **tízérsky** adj. – *tízérskí* elav. (GNS).

A *tűz* ‘Feuer’ alapszóra visszamenő nyelvújítási m. *tüzér* ‘ua.’ (1841: TESz) képződmény. A m. *ü* szk. reflexióira l. **19.** p. A katonaság révén a XIX. sz. vége, XX. sz. eleje táján kerülhetett át a szlovákba, de ma már csak ritkán élnek vele. – A magyarból: GregPsz 162; SipM.

tok¹ 1. ‘Futtermal, Kapsel, Behälter; Satteltasche; Pistoltasche’ – Lietava, 1654: Sedla No 2. *Toky* No 2 (BatthLt Lad 27 Fasc 7), Žilina, 1662: za Paru Pystoly ystoky za Tollar 12. fl. 18 (RadvLt 15. cs. II. o. XXII. cs. Nr 12: 18), Blatnica, 1672: Dal sem... Na *Toky*, y za remenya... (NádLt Okir I 818), Trenčín, 1678: Jeden *tok* pohubeny s pohara (HŠ 3: 393), Stare potrhane *toky* sukene z okrajov, na ručnice suce, ale su nehodne (uo. 394), 1683: Cinowich mis tri *toky* vkazdem *toku* podvanacti (NádLt Okir I 289/B: 617), Cinovich taniru vedvoch *tokoch*... (uo.), P. Bystrica, 1714: Sedlarowy Rajeczemu od *Toka* na Kalamar... (Ballt Vágbesztercei urad. 4. cs.), 1775 k.: Tok, *Thok*, Theca (StSl 3: 105), *tok* (Bern; Kálal; abov: ASJ IV/2: 152); – **2.** ‘Rahmen’ – 1664: Zrkadlo wbilem *Toku* welike N. 1. (NádLt Okir I 713: 28b), Trenčín, 1678: S perlovu matku vyloženy *tok* stary, čo v niem zrkadlo byvalo (HŠ 3: 408), Radvaň, 1705: Diamantowy obrazek w *Toku* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.), Obraz si do mocného *toku* zapravit... (DobšP II, 35), *tok* (Gemér: LS 4–6: 337; GregPsz 279; LexNov 158); – **Szárm.:** **točky** pt. dem. **1.** ‘zászlótok’ – Trenčín, 1678: Jeden fiok..., v kterem su male *točky* pre zastavy suce no 5 (HŠ 3: 393), Dva prazne *točky* kožene, červene (uo.); – **2.** ‘tolltok; tollbokréta’ – *točki* pt. (Bern; Jancs I, 402), *točky* (Kálal), Červeník, 1909: Pávové perí visoké *točki* (Demo 64); – **tokňa 1.** ‘Kapsel, Muffe, Buchse,

Achsenfutter' – *tokna* (Kálal), *tokňa* (Malč: StSl 11: 105; Podk 319; LexNov 134; GNS); – 2. 'Probierpuppe, Kleiderpuppe' – *tokňa* (Kálal).

A köznévként 1405 k. óta adatolt 'Futtermal, Kapsel' alapjelentésű, ismeretlen eredetű m. *tok* (TESz). A *točky* aligha a *točit'* 'teker, csavar, forgat' ige származéka. Jelentése arra mutat, hogy a m. *tolltok* 'Federbüchse' (1511: OklSz), *zászlótok* 'Fahnenfuttermal' (1530: uo.) összetételek nyomán keletkezett képződmény. A *tokňa* (~ *tokna*) egyéb -*ňa* képzős szavak (l. SILEx 143) mintájára keletkezett. Német származtatása (l. Palkovič: SON 5: 280; Rudolf) megalapozatlan. – A magyarból: CzambSl 129; Czambel: SR 5: 115; Kálal; SzlJsz 962–3; Machek¹; Király: StSl 3: 105; ASJ IV/2: 152 stb. – L. még m. > rom. *toc* (Tamás), szhv. *tok* (UElSk), szl. *tok(a)* (Plet), vend *tok* (Flisz). – Vö. **kopjatok, pincetok, puškatok, táltok, tokmáň.**

tok² 'Stör' – XVII. sz.: Antaceus. *Tok* (SMS 15: 159), 1763: Antacaeus *Tok* (:ryba:) (KamSl 41), 1779–85: Vizina, *tok z Tisi...* (JČ 9: 141), 1791: *tok* (BernE 157), 1794: Antacaeus. Tok, Tick. *Tuka* (Gross III, 401); *tok* (Bern; Jancs I, 401; Kálal). – **Szárm.:** *tokovina* 'tokhal húsa' – *tokowina* (BernE 157; Bern), *tokovina* (Jancs II; Kálal).

A bizonytalan, talán ótörök (**toqu* ~ **tuqu*) eredetű m. *tok* 'ua,' (kn. 1329: TESz). A *tuka* alakváltozat forrása feltehetően egy még ezidáig köznévként nem regisztrált m. népnyelvi *tuk* – vö. 1198: *thuc* szn., jelentése azonban kérdéses (uo.); – a szóvégi -*a* alaktani analógia (*ryba, vyza* stb.) eredménye (l. 44. p.). Elavult. – Jancs II, 333 közöl *tokúň* 'fiahordó' származékot is, ez valószínűleg szk. nyelvújítási alkotás (Jancsovicse?). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 499; Machek¹. – L. még m. > rom. *toc* (Tamás), szhv. *tok, tuk* (UElSk), szl. *tok* (Plet).

tokaj 'Tokajerwein' – Orava, 1628: Za *Tokay* Rymських Tolarow yako teda počtzwaly... (EstLt Rep 29 Fasc C Nr 55), *tokaj* (Is; hovor. SSJ; SCS); – **Szárm.:** **tokajský** adj.; **tokajské** subst. 'ua.' – Bytča, 1619: Wyna *Tokágske[ho]* Stareho Sudky 2 (NRA Fasc 1703 Nr 52: 17b), Zvolen, 1620: Sudkow *Tokajských* 3... (NRA Fasc 1702 Nr 27), Budatín, 1633: gedna Beczyczka *Tokajského* Wina (SzunyLt 1. cs.), Jasenov, 1772: tamac idu pre *Tokajszke* wina (AANy 12/F: 121), 1779–85: hrozno *tokajske* (JČ 9: 141), *tokajské* wíno (Bern), tokaji bor, *tokajsko* vino... (Jancs), *tokajskuo* vino (Jancs II), *Vino dobro tokajsko* (PaulZ 113), *tokajský* (SSJ), *tokajski* (SipM), *tokajské* (Is; SSJ; SCS) stb.; – **tokajčina** 'Tokajerwein' – Brestovany, 1792: poharov na *tokajčsin* (JŠ 9: 230), *tokajčina* (Bern), 1832: kapku *tokajčiny* (KollárB 196), 1834: Bude toho roku dobrá *Tokajčina* (NZ I, 62), Orlové, 1836: *Tokajčini* poharke Nro. 27 (Ballt Vágbesztercei urad. 4. cs.), plná pinta *tokajčiny* (DobšP III, 487), *tokajčina* (Jancs; Loos III; Tvrdý; Is; hovor. SSJ) stb.

A *Tokaj* hn. (1333: FNESz) -*i* képzős m. *tokaji* 'Tokajerwein' (ÉrtSz) származékszava, amely a korábbi *tokaji bor* 'ua.' szerkezetből önállósult főnévvé. A Tokaj környékén termelt kiváló borok már évszázadokkal ezelőtt Európa szerte híresek voltak (l. ÚML VI, 456–7). A szóvégi -*i* az ejtés során beleolvadt az előtte álló *j* hangba (l. 41.3. p.). – A magyarból: SCS. – A m. *tokaji*

számos nyelvbe átkerült, így a németbe, franciába, angolba, csehbe, lengyelbe, ukránba, oroszba, románba, szerbhorvátba, bolgárba stb. (l. SESJČ; Sulán 371–2; Klaić; UEISk; Wołosz: StSl 35: 312–3; Hollós 56–7).

tokľov 1. ‘fiatal bárány’ – Szs, 1752: *Toklowou* se nachazi 28 (SzsIr V. 201. a. 11.), 1764: Owgec a *Toklowou* 78 (uo. 9.), 1776: Maličkimu Ditatku *Toklowou* 5 (uo. 25.), Tk, 1799: baranow ag *toklow* (SIKuml 333), 1825: dostalo sa mi owce 7 ag *toklowj* 24 (uo.); – 2. ‘rossz, sovány, hitvány malac’ – Tk: *tokľou/v* (s. gy.); – 3. ‘csintalan, virgonc gyerek’ – Tk: *tokľou/v* (s. gy.).

A tör. eredetű m. *toklyó* (alakv. *tokló*) 1. ‘ein- bis zweijähriges Lamm’ (1661: EWU); 2. ‘dumme, blöde Person (hauptsächlich Kind)’ (1877: uo.). Az alföldi szlovákság jellegzetes szava. – A magyarból: Király: SIKuml 333.

tokmãñ ‘kazakó tokja’ – St. Pazova: *tokman* (ČMSS 7: 58), Nyitra környéke: *tokmãñ* (SN 26: 482; SR 37: 50; ASJ IV/2: 111).

A m. *tokmány* 1. ‘Futtermal (für Haarknoten)’ (1766: EWU); 2. ‘Behälter für einen Wetzstein’ (1795 k.: uo.), mely bizonyára a *tok* ‘Futtermal, Kapsel’ származékszava (uo.). Ritkán használatos tájszó. – A magyarból: Habovštiak: SN 26: 482; ASJ IV/2: 111. – Vö. **tok**¹.

tolčiar, tolčir ‘Trichter’ – Štítnik, 1647, 1665, 1669, 1673: *tolčiar* (SR 38: 190), Prešov, XVII–XVIII. szf.: ma tez... geden sud a geden *Tolčir* dokapati (Štatúty debnárov v Prešove. 1475/OA Prešov sign. 399/a), *tóšár* (GNS), *tolšár*, *tóšár* (OrlG 40), Gemer: *tenšier*, *tonšár*, *telčér*, *tolšér*, *tošár* (ASJ IV/2: 184), Gemer: *tošár* (StSl 25: 163), *telčér* (SipM); – **Szärm.:** **tolčiarik** dem. – *tóšárik* (GNS), *tolšárik*, *tenšárik* (ASJ IV/2: 184), Gemer: *tonšárik*, *tolšárik* (StSl 25: 163).

A *tölt* ‘füllen, gießen’ igéből keletkezett m. *tölcser* 1. ‘Wasserruhr’ (1405 k.: TESz); 2. ‘Trichter’ (1544?, 1577 k.: uo.) származékszó, ill. annak népnyelvi *töcsér*, *töcsér*, *töcsír* (uo.) alakváltozatai. A m. *é* és *ő* (*ö*) szk. reflexióira l. **15.**, **17.** pontokat, az *-ér* szóvég alakulására a **47.2.** p. Doruľa (SR 38: 190) alkalmi kölcsönzésnek minősíti, de mind a változatos Gömör megyei formák, mind a kelszk. előfordulás arra mutatnak, hogy a szölészeti révén a magyar szó meghonosodott tájnyelvi elemnek tekintendő. – A magyarból még: Szabó: LS 1–2: 185; Habovštiak StSl 25: 163; SipM. – L. még m. > kukr. *tívčér* (és vált.) (LizV 627), rom. *tolcér* (Tamás), szhv. *točér* (és vált.) (UEISk), jrut. *tevčir* (R. Krstur: s. gy.).

toldáš ‘Zusatz, Anstückelung’ – L. Mikuláš, 1697: sár pak pressiwat’ powinen bude čtiry pary... y *toldassmy* futrowanymy (SMSS 9: 134), Sv. Martin, Mošovce, 1720: kožuch... abi ussil spolu i z Irchou bez wsseckich *Toldassou* (AM Comit. Túrocz. Rsz 52: 33b), L. Mikuláš, 1751: dwa parý sar pak prossiwat powinnen bude... y z *Toldassmý* ffutrowanýmý (PCA 2. doboz 119. sz.: 5b), *toldáš* (GNS), *todaš* (SipM).

A *told* ‘anfügen, ergänzen, (hin)zusetzen’ igéből *-s* képzővel keletkezett m. *toldás* ‘Zusatz’ (1604: NySz) származékszó, ill. annak nyelvjárási *tódás* (MTsz) alakváltozata. A kézműipar (szücsök, csizmadiák, szabók) szóhasználata

segítette elő a meghonosodását. – A magyarból: SipM. – L. még m. > kukr. *tovdaš* (Čopej), rom. *toldăș* (Tamás). – Vö. **toldovat'**.

toldovat' 'anstückeln' – Závadka n/Hronom: *toldovat'* 'a bunda elejét bőrrrel megerősíti' (GNS); – **Szárm.:** **natoldovat'** 'verlängern, anstückeln' – Malč: *natouđovac* (StSl 11: 98).

A belső keletkezésű m. *told* 'anfűgen, erganzen, (hin)zusetzen' (kn. 1416 u.: TESz) ige. – A magyarból: Király: StSl 11: 98. – L. még m. > kukr. *toldovati* (Čopej), rom. *tolduí* (Tamás). – Vö. **toldáš.**

tolmáč 'Dolmetscher' – *tolmač* (Leschka 233; Hámar: ŠtolcM 328; SipM; Socet, Huta Voivozi: Benedek 71, 179), *tolmáč* (GregPsz 279; ŠtolcJ 70); – **Szárm.:** **tolmáčit'** 'dolmetschen' – 1825: *tolmačiti* (Leschka 234), *tolmáčit'* (ŠtolcJ 70).

A vitatott (török?, szláv?) eredetű m. *tolmács* 'ua.' (kn. 1416 u.: TESz). A török eredetű elavult szk. *tlmač* (SSJ) nyelvjárási *tlumač* (Jancs II; Kálal; Buffa), általános *tlmočnik* (Machek²) képződmény mellett címszavunk a magyar etnikummal szoros érintkezésben élő szlovákság köréből és a szk. nyelvszigetekről idézhető. – A magyarból: GregPsz 162; ŠtolcJ 70; Benedek 74; SipM. – L. még m. > ném. *Dolmetsch(er)* (Kluge; Duden), kukr. *tóvmáč*, *tólmáč* (LizV 88, 628), szhv. *tolmač* (UEISk), szl. *tolmač* (Plet), vend *tolmacs* [o: -ač] (Flisz II), jrut. *tolmač* (Udv 58); l. még Schubert 623–5.

toltarov 'Federhalter' – *toltartó* (GNS), *tol tarto*^u (SipM). A *toll* 'Feder' és *tartó* (nyj.-i *tartóu*) 'Halter' alkotta m. *tol tartó* 'Federhalter' (Ball; ÉrtSz) összetétel. Újabb átvétel, az iskolai oktatás útján honosodott meg a Gömör és Zemplén megyei szlovákban. – A magyarból: SipM.

tolvaj 1. 'Dieb, Räuber' – 1752: *tolhaj* (KNyNyE 269), Gemer: *tolvaj* (LS 1–2: 186); – **2.** 'semmirekellő, ingyenélő' – *talhaj* (Kollár; Kálal; Hv I, 1318), *tolhaj* (Kálal), *talhaj*, *talhan* kraj. pejor. (SSJ); – **Szárm.:** **tolvajský** adj. – L. Mikuláš, 1713:... *zbojnickym a tolvajským* spůsobem dobrých a statečných lidí... *zastavovat'* (Jánošík 127),... *s takovými svými tovarišmi tolvajskými* i ve dne... *statečných lidí oberat'* ne ostýchal se... (uo.); **tolvajsky** adv. – 1752: *po tolhajszki* (KNyNyE 269).

A tisztázatlan eredetű m. *tolvaj* 'Dieb' (kn. 1372 u.: EWU). A 2. jelentés az 1. alapján a szlovákban keletkezett. A *talhaj*, *tolhaj* alakváltozat Machek¹ szerint a magyar eredetű rom. **talhaj* 'Dieb' átvétele. Mivel azonban a rom. népnyelvben a feltételezett *talhaj* nincs kimutatva (l. Tamás 791), ezért valószínűbbnek tartom, hogy a *tolhaj*, *talhaj* alakváltozatokban az expresszivitás következményeként *h* került a *v* helyébe, ill. *o – a > a – a* asszimiláció történt. S az alaktani módosulással keletkezett *talhan* változat is az expresszivitás ténye mellett szól. – A magyarból még: Szabó: LS 1–2: 186. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. LizV 88, 628; Dezsó: NytudÉrt 128: 88; Tamás 791–2; 804–5; Wołosz: StSl 35: 313; UEISk 509–11; Plet II, 676; Flisz II, 150; Kočiš 123; Schubert 625–7.

topánka, rendsz. pt. **topánky** 'Schuh, Halbschuh, Halbstiefel' – 1795: *ani bóti*, *ani krpce*, *ani sprawedliwe topánki* (BajzaW 301), XVIII. szv.: Sedliak

pozrel na jeho červené *topánky* (EliášH 36), *topánky* sl. (Palk), slav. *topánka*, *topánke*, *topánky* (Leschka 235), *topánka* sl. (Dank 893; Jancs II; Loos III; Mič; Kálal; GNS), *topanka* (LexNov 204; GNS), *topanek* (Buffa 225), Bh: strevice ne *topánki* (ŠtolcM 83), *topanki* pt. (Czambel; SipB; SipM; Buffa), *topánka*, rendsz. pt. *topánki* (Ripka 191), *topánka* rendsz. pt. *topánky* (SSJ) stb.; – **Szárm.:** **topánkový** adj. (Hv I, 1333; SSJ); – **poltopánka**, rendsz. pt. **poltopánky** ‘félcipő’ (SSJ), *poutopanka* (LexNov 204); – **topánočka**, pt. **topánočky** dem. – 1897: zaujatý vřzganím svojež žltej *topánočky* (Timr I, 288), Trstená, 1905: Vojaček si posberal te *topanečki* (Polívka II, 411), *topánočka* (Hv I, 1334; Is; SSJ), Michalovce, 1971: *Topanočki* moja... (Demo 391), *topanoški* (GNS), *topaneček* (Buffa); – **topánčisko** augm. (SSJ); – **topaniská** augm. expr. (GNS).

A valószínűleg a hangutánzó eredetű *top* ‘treten’, *topog* ‘trampeln, mit den Füßen stampfen’, *toppant* ‘mit dem Fuße stampfen’ szócsaláddhoz kapcsolódó m. *topánka* ‘Schuh, Halbstiefel, Schnürstiefel’ (1735: EWU; az eredet kérdésére l. Hadrovics: UEISk 511 is) származékszó. A hímnemű *topanek* alakváltozat vagy a plur. *topanki* alapján visszakövetkeztetett szing. nom, vagy a m. *topán* (kn. 1751: EWU) változatnak kelszk. *-ek* kicsinyítő képzővel történt átvétele lehet. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 499; SzlJsz 774 – esetleg; Machek¹; Machek². – L. még m. > morva *topánka* (Machek¹; Machek²), kukr. *topanka* (Čopej), rom. *topáncă* (Tamás), szhv. *topanka* (UEISk).

tor 1. ‘Mahl, Schmaus’ – *tor* (Kálal); – **2.** ‘Leichenschmaus’ – *tor* (SipM; abov: JŠ 21: 100); – **3.** ‘Schlachtfest’ – *tor* (SipB).

A vitatott eredetű m. *tor* 1. ‘Mahl, Ehrenschaus’ (1552: EWU); 2. ‘Leichenschmaus’ (1565: uo.); 3. ‘Schlachtfest’ (1799?, 1807: uo.). A kelszk. nyelvterület déli részein élő nyelvjárási szó. – A magyarból: Kálal; SipB; SipM; Bartko: JŠ 21: 100.

torok ‘lábbeli torka’ – *torok* (Buffa 225), Nbh: *torke* pt. (s. gy.).

Az ősi eredetű *tor-* alapszónak m. *torok* ‘Kehle eines Gegenstandes’ (biztos adat 1274: TESz; egyéb jelentéseit is l. uo.) származéka. L. még: *torok* ‘a csizma torokszerű része’ (SzegSz; az ilyen csizmák ábráit l. MNL I, 521). A kelszk.-ban és az alföldi szlovákok szóhasználatában fordul elő. – Vö. **toroklat**.

toroklat ‘Kehle eines Gegenstandes’ – Skalica, 1703: Ittem dwa Boglary magu byt farastowane, ktomu *toroklat* ma tak na podobne byt farastowany gako farkvas (AM Szakolca Lad A 1 8), ketűvase... magu byt tupplowane farastowane *toroklate* napodobnie take tak (uo. 8b).

Az ősi eredetű *torok* ‘Mündung; Kehle eines Gegenstandes’ főnév m. *torkolat* ‘Mündung’ származékának régi *toroklat* (1604: TESz) alakváltozata. Az üreges tárgyak torkolatának ilyentén megnevezése az egykori kézműipari szóhasználatban feltehetően nem volt csupán alkalmoszerű. – Vö. **torok**.

tov ‘Teich, See’ – Záhorce, 1721: Poznamenany zemy... | 2. pry *towe* kyl. 22 (BallLt Kékkői urad. 19. cs.), B. Petrovac, 1770: Drewa w našem chotare nemame, any trstiny, any *towy*... (UdvUrb 349), 1823: *tó* aneb *tów* (Hlas 105), *tov* (Czambel), Bežovce:... jeden veľíki *toŭ* (uo. 415), Chrtany: *tó* (Peřinka 426),

Bank: *tuou* (Ondrus 303), Csd: *tvov, tuov* (JŠ 2: 324), *to^u* (SipM), Malč:... na veľkím *tove* hrubi šaš (StSl 11: 103 *šaš* a.), Fegernic: aľe dva káčere ždi sa bávil'i na *tove* (Benedek 171), Fr: Tu bul jeden *tov* pri zámku (LamiR 173), Kupalo še dzivče v *tove* (AntZ 208), Abov: *tov* (JŠ 21: 99); – **Szárm.:** **tovik** dem. – *tvovik* (Nó: Atlasz), *tovik* (Malč: StSl 11: 105; SipM); *Tóvik, Tóviki* pt. dülónév (GNS).

A fgr. eredetű m. *tó* (nyj.-i *tóu*) ‘ua.’ (hn. 1211: EWU). A szk. szóvég alakulására l. **13.** p. A kszk. déli részein, főként pedig a kelszk. nyelvjárásban ismeretes. – A magyarból: Kollár: Hlas 105; Czambel; Király: StSl 11: 105; SipM; Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > rom. *tău* (Tamás).

trnác, tornác 1. ‘Hausflur, Gang, Vorplatz’ – Likava, 1651: Wpitwore *Trnac* No 1 (BathtLt Rsz 60 Lad 25 Fasc 29: 508), 1667: dve mačky... prišli na *trnac* (KPP 20–1), 1735: Propylacum... pitvar, tornátz, předsýnj, sýňce, *trnác* (CellB 815), 1752: V *tornatzu* (KNyNyE 269), 1775 k.: Tornátz, *Trnac*, Porticus; Ház előtt való Tornátz, Pred domem *Trnác*, Vestibulum (StSl 3: 105), *trnác, trnac* (Kálal), *trnác* (StanL 171), Mb: řem po *tornác* (Ondrus 256), Nye: *tornác* (Márkus 106), *turnac* (SipB), Malč: *tornac* (StSl 11: 105), *tornác* (Borg 147), *tornáce* teda gangy (uo. 30), *trnác* nár. (SSJ); – **2.** ‘(kocsi)szín’ – *trnác* (GNS); – **Szárm.:** **trnácový, tornácový** adj. – *trnácový* (Hv II), Prvy typ [domu] – ktorý on *tornácovým* nazýva (Borg 24); – **trnáček, trnáčik** dem. – 1666: w *tarnacyku* se zastaw a na prednj štjt na dome pozri... (HSSJ *predný* a.), 1775 k.: Tornátzoska, *Trnáček*, Porticula (StSl 3: 105).

A vitatott eredetű m. *tornác 1.* ‘Vorhalle, verandaartiger Vorplatz; überdachter Vorraum, Gang, hauptsächlich von dörflichen Häusern’ (1490: EWU; az eredetre l. Mollay 537 is); **2.** ‘Erker’ (1600 k.: uo.; további jelentéseit is l. uo.). A 2. jelentés a szlovákban keletkezett az 1. alapján. A *trnác* a szláv *trbt* típusnak megfelelő szk. (szláv) fejlemény (l. **23.1.** p.). – A magyarból: CzambSl 129; Czambel: SR 5: 115; Kálal; StanL 171; Márkus 106; SzlJsz 964; Király: StSl 3: 105; SSJ; TESz stb. – L. még m. > kukr. *tornác* (és vált.) (Liz 228; LizV 628), rom. *tirnáț* (Tamás), szhv. *ternac* (és vált.) (UElSk), szl. *trnác* (Plet).

tróger 1. ‘Träger’ – *tróger* (GNS; SSS); – **2.** ‘semmirekellő’ szitokszó – *trógerl* (LexNov 224); – **Szárm.:** **trógerka** ‘Trägerin’ (SSS).

A bajor-osztrák eredetű m. *tróger 1.* ‘Lastträger’ (1623: EWU); **2.** ‘unbehobelter, gemeiner Mensch, Schuft’ (1898: uo.). Az 1. jelentés alapján címszavunk forrása a ném. is lehetne, ez ellen mégis a szóföldrajz és a kronológia szól, a 2. jelentés azonban kétségtelenül a magyarból van átvéve. Ellenben a Trencsén megyei *trógel* ‘kocsioldalt kimerevítő deszka’ (Ripka 275) – tekintettel a jelentéskörre is – közvetlenül a németből származik (l. Rudolf is). – A *trógerl* alakváltozatban $r - r > r - l$ asszimiláció történt (l. **29.2.2.** p.).

trombita 1. ‘Trompete’ – 1752: z *trombitami* (KNyNyE 269); – **2.** ‘Flöte, Hirtenflöte’ – *trumbitá* (Kálal), Priechod: Ej, fujara, *trombita*, dukátmi vibilitá (ZálPoh 100), Ej fujara, *trumbitá*, | dukátmi vybitá (Perečko 66), Horný Dačov Lom: Fajerko *trombita*, | dukáty vybitá (HP 309), Ondrášová: Fujara, *trombita*, perlami vybitá (uo. 495).

Az ol. eredetű (*trombetta, trombeta* stb. >) m. *trombita* ‘Horn, Trompeta’ (1416 u.: TESz). A 2. jelentés a tülök hosszúkás alakja nyomán keletkezett a szlovákban. Az *o* helyén lévő *u* bizonyára a *trúba* (nyj.-i *truba*), *trúbit’ – trubovat’* hatásával magyarázható. A *trumbitá* nem ‘zengő, széphangú’ jelentésű jelző (így Perečko 269!), hanem a következő sorvégi *vybitá*-hoz idomulva lett a szóvégi *-a* hangból *-á*. – A magyarból: Crán 401. – L. még m. > kukr. *trômbita* (és vált.) (Baleczky: StSl 9: 377; Liz 108; Dezső: NytudÉrt 128: 89), lengy. *trombita* (Malin 14; Wołosz: StSl 35: 314), szhv. *trombita, tronbita* (UElSk). – Vö. **trombitáš**.

trombitáš ‘Trompeter’ – Štítnik, 1650: Item pana Bakossowy *trumbitassom* dalo se... (Gemér 3: 197), 1656: *Trumbitass* Matass... Horvat janos ssiposs... (NádLt Okir I 289/A: 215b), Muzykantowy... *Trombitass* Matyassowy w sluzbe... (uo. 8b), L. Hrádok, 1660: *Trombitáš* Matthiassowj na Službu... (NádLt Okir I 663), Štítnik, 1666: *trombitass* Matyassowy poručilo mesto dat wina... (Gemér 3: 203), na pana palatynusowych *trombitassow*... (uo. 204), Janovík, XVIII. sze.: Item ísel *trombitáš* Spliniho, dali sme mu dva kone... (ListyP 99).

Az ol. eredetű m. *trombita* ‘Horn, Trompeta’ főnévnek *-s* képzős m. *trombitás* ‘Hornbläser, Trompeter’ (szn. 1428., kn. 1500 k.: TESz) származéka. Kihalt szó. – A magyarból: Dorul’a 66. – L. még m. > kukr. *trombitáš, trombetaš* (LizV 88, 629; Dezső: NytudÉrt 128: 89), szhv. *trombitáš* (UElSk). – Vö. **trombita**.

tubirožna, tubiruža ‘Tuberoze’ – 1795: *tubiruža* (Kral: VSBN 378), 1806: Kvitne v nú *tubiroz*, ruža, balzamínka (Piesne 279), 1834: Wykwitla mi *Tubiróžna* sedem ratolestj (NZ I, 150), Na Budjnskom mostě *Tubirožna* rastie (uo.), 1848: poliant, *tubiróžna* (Jancs), tubarózsa, *tubiróžna* (uo.), Kost. Moravce: Vikvitla mi *dubiruzna* | peknín bielin kveton (Bartók II, 543), *tubirožna* ‘oroszlánszáj’ (Koll: Kálal).

A lat. eredetű (*tuberosa* >) m. *tubarózsa* ‘ua.’ (1749: TESz) népnyelvi *tubirózsa* (uo.) alakváltozatának a részbeni átvétele. A *tubarózsa, tubirózsa* ui. a *tuba, tubi* ‘galamb’ beleérzésével a magyarban keletkezett népetimológiával (uo.), s ennek *tubi-* formáját illesztette a szk. népnyelv a ném. eredetű *ruža* (és vált.) elé. A *tubiroz* valószínűleg a ném. *Tuberoze* és a m. *tubirózsa* kontaminációja, miközben a szóvégi *-e* morfológiai okokból eltűnt (l. 45. p.). Kálal szerint a *tubirožna* az *oroszlánszáj* ‘Anthirrium’ neve volna, ami nyilván tévedés. Ezért az a megállapítás, hogy a *tubirožna* azért kapta ezt a nevet, mert “olyan tátott szájú, mint a fajankó [= *trubiron*]” (MachekR 210), elfogadhatatlan népetimológia. Címszavunk teljes alakjának német származtatása (Rudolf) téves. Az irodalmi és köznyelvi *tuberoza* (Is; SSJ) közvetlen forrása a lat. (l. SCS is). – Vö. **tubu**.

tubu 1. ‘galamb; galambhívogató szó’ – *tubú* (Hodža: Kálal), Rk, 1919: *Tubu, tubu*, holub bieli (Bartók I, 469), *tubu* (GNS); – **2.** ‘galamb alakú karácsonyi kalács’ – Pribeník, Boř: *tubu* (NS 20: 88); – **Szárm.:** **tubika** dem. (Nbh: s. gy.) – **tubinkat’** ‘csipog’ (Kálal); – **tubúkat’** ‘turbékol’ – *tubúkat’i* (LexNov 115); – **tubúkanie** ‘turbékolás’ – 1848: gerlicze-szó, *tubúkaňja* (Jancs).

A hangutánzó eredetű m. *tuba* ‘Taube’ (1666: TESz) fn.-nek népnyelvi *tubu* (Zemplén megye: MTsz; SzegSz; Nógrád megye: MNyTK 176: 267)

alakváltozata. A nagybánhegyesi *tubika* nem szk. képződmény, hanem a m. *tubika* demin. (Ball; ÉrtSz) helyi átvétele. A *tubúkat'* a *tubu*, a *tubinkat'* pedig a m. *tubi* 'Taube' (1832: TESz) alakváltozat szk. képződménye. – Valószínű, hogy a népnyelvi *tubúk* 'Taube' (Jancs I, 407) szintén ide sorolandó. Származéka a *tubúček* dem. (uo.). Ez ui. a galambhívogató m. *tubu!* többes nom. *tubuk-tubuk!* alakjának az átvétele lehet szing. nom.-ként (l. 35. p.). – A magyarból: Bartók I, 469; Gregor: AnUB 13: 180. – Vö. **tubirožna**.

tukáň 'bárányhús; gulyás' – *tukan, tukáň* (Kálal).

A rom. eredetű m. *tokány* 'Art Schmorfleisch' (1759: TESz); 'getrocknetes Schaffleisch' (1792: uo.) főnév és annak *tukán* (1796: uo.) alakváltozata. Mára feltehetően kihalt, de egykoron sem lehetett gyakori nyelvjárási szó. – A magyarból: Kálal. – L. még m. > kukr. *tokan* (Čopej), or. *tokaň* (Hollós 60).

turošétek 'Topfenspeise' – L. Hrádok, 1660: Na obed: wagec smazenich No 5. | *Turos etek...* (NádLt Okir I 651), 23 Julij Na obed: wაცია na meko No 5 | *Turos etek* (uo.), brince owceg na *Túrosétek* (ou.), Ludanice, 1663: Na Wečzeru: *Turossitek* (NádLt Okir I 289/B: 167b), 1670: Sližky Smažene | *Turósetek* (uo. 357b), Bytča, 1676: do Zamku wpostnie dny dano na *Turositek* a Lokssu prez rok [tvarohu] Funtj 20 (EstLt Rep K Rep 27 Fasc N Nr 27).

A *túró* 'Topfen, Quark' (kn. 1395 k.: TESz) főnévből -s képzővel keletkezett *túrós* 'Topfen-' mn. és az *étek* 'Speise' (1372 u.: uo.) alkotta m. *túrósétek* 'Topfenspeise' (1544: OklSz) összetétel. Úgy látszik, régente ismert böjti eledele volt a szlovák nemesi konyháknak is. A m. é szk. reflexióira l. 15. p. Kihalt. – Vö. **teješétek**.

tuška 1. 'Holzklotz' – *tuška* (Mič; Kálal); – 2. átv. 'Knoten' – Malč: *tuškou* (StSl 11: 105).

A belső keletkezésű m. *tuskó 1.* 'grobe Person' (kn. XVII. szv.: EWU); 2. 'Holzklotz' (1774: uo.) származékszó, ill. annak nyelvjárási *tuska* (uo.; MTsz), *tuskóu* alakváltozata. Erősen kiveszőben lévő tájszónak látszik. – A magyarból: Király: StSl 11: 105.

tutaj 1. 'Floß' – *tutaj* (SipM); – 2. 'csónak, ladik' – Roštár: *tutaj* (GNS).

Az ismeretlen eredetű m. *tutaj* 'Floß' (1570 k.: TESz; az eredet kérdésére l. még Kiss: MNy 83: 206–7). A 2. jelentés az 1. alapján a szlovákban keletkezett. Gömör és Zemplén megyei tájszó. – A magyarból: SipM. – L. még m. > vend *tutaj* (Flisz I).

tutíř, tuteř 1. 'Ladung, Patrone' – Ilava, 1642: opet hnedky zledunkuw *tütise* prebiral (NádLt Okir I 333), Ludanice, 1656: pelhakuw, lodingow, *tötesow...* (uo.), 1658: *Tütessow* do polhakow No 240 (uo.), L. Hrádok, 1677: *Tutissow* naplnenich prachom N 20 (NádLt Okir I 620: 86), Ludanice, 1680: Gulyek Olowenich 50 *Tutessow* N 40 (NádLt Okir I 633: 28b), L. Hrádok, 1682: Prachu Ruczniczniho | *Tutyssow...* (NádLt Okir I 620: 73), Blatnica, 1682: dano gim y Stim čuose gim *Tuitessi* kupilo... (NádLt Okir I 864), L. Hrádok, 1702:... *Tültesow* prachu Kötése No 6 (NádLt Okir I 620: 87), B. Bystrica, 1704: Magj

se zdržovati mistrove pracharštj strani prachu a *töltešuv* prodavanj (SMSS 11: 161); – 2. ‘Bund, Bündel, Spule, Rolle’ – *týteš* kraj. (Mič; Kálal).

A *tölt* ‘füllen’ igének -s képzős *töltés* ‘Ladung, Patrone’ (XVII. sz.: NySz III, 54; egyéb jelentésben 1405 k.: TESz; RMG) származékszava, ill. annak régi és nyelvjárási *teültés, túttés, tültés, túttis* (uo.) alakváltozatai. A m. *é, ö, ü* hangok szk. reflexióira l. **15., 16., 17., 18.** pontokat. Az *i* valószínűleg ejtődhetett hosszán is. Úgy vélem, hogy az 1. jelentés átvitelével a szlovákban keletkezett a 2. jelentés, mégpedig annak az eljárásnak az alapján, ahogyan régente a töltést készítették. A ném. *Tüte*-ből való származtatást (l. Kálal; Rudolf) az *-iš, -eš* szóvég aligha teszi elfogadhatóvá. A régi katonai terminológia eleme volt. – A magyarból: Gregor: NyDt 178. – Vö. **tétiš**.

túzok, túz ‘Trappe’ – 1707, 1713: Tarde..., Tuzok, Troppe | *Tuz* (Lyczei^{1,2}), 1763: Otis: *Túz*, čapatá hus... (KamSl 590), Tarda: Labuta, alij... *Túz* (uo. 860), 1775 k.: Túzok, *Tuz*, Otis (StSl 3: 105), 1779–85: bažanti, hluchaňe i řeške *tusoki* (JČ 9: 142), 1793:... Trappe, Trappgans. *Tuss*, Drost (Gross II, 463), Ruberta, Tarda minor. Reznek... *Tuss* menssy... (uo. 469), Túzok. Germani Trappe, Slavi *Tus*, Bohemi Drost... (uo. 103), 1795: *Tus* (Drop, Drofa), tarda... (Kral 103), XVIII. sz.: Tuzok *Tuzok* (MTA Levelezések 4-rét 57. I: 74), slav *túz*, dim. *túzek, túzok* (Leschka 251), *túzok* sl. (Palk), *túz*... vulg. *tuzok* (Bern), *túzok* (Dank; Jancs I; Szs, 1895: NyK 25: 302; Kálal; zestar. SSJ). Červený ako *túzok* (drop) (Zát 65), Zahl’adel se ako *túzok* (drop) na koč (uo. 237), *tuz* (Kálal), Nagyszombat és környéke: *tús* (Ferianc 38).

Az ótörök eredetű m. *túzok* ‘ua’ (kn. 1395: k.: TESz), amelyből a demin. képzőnek érzett *-ok* leválasztásával keletkezett a *túz* (erre l. **47.3.** p.), majd zöngetlenüléssel *tús*. – A magyarból: Melich: NyK 25: 302; Halász: Nyr 17: 499; Kálal; SzJsz 966; Király: StSl 3: 105; Hauptová: Slavia 28: 527 stb. – L. még m. > rom. *tuzúc* (Tamás), szhv. *tuzok, tuc* (UElSk), vend *túzok* (Flisz I, 163).

U

ucu! interj. ‘nože!; hor sa!; chyt’ ho!’ – 1848: *uczu, ucu!* (Jancs), *ucu* (GNS).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *uccu* (alakov. *ucu*) interj. (1777: TESz), amely gyors cselekvés, öröm, csodálkozás, rosszallás, ijedség kifejezésére szolgál, a népnyelvben kutyauszító szó (l. ÉrtSz). Nem gyakori kszk. tájszó. – L. még m. > jrut. *ucu* (Udv 58).

ud’an ‘aber, wohl, (ob)zwar, schon, denn, doch’ – Gemer: tak ře zbijem, že *ud’an* (LS 1–2: 185), Nye: *ud’an* (Márkus 106; Malč: StSl 11: 105), *ud’an* ‘aber’: Jaj *ud’an, ud’an, co dumaš* (SipM), Jd: Jax som *ud’an* ñeverila (AnUB 16: 210), Nbh: *ud’an* aj oñi hraľi, aľe rada sa mulaľiľi (NSM 4: 136), *ud’am/n* (ŠtolcJ 195, 342) – **Szárm.:** **ud’amský** adj. ‘szép’ argó (SILex II, 46).

A belső keletkezésű, több funkciójú m. *ugyan* ‘wahrlich; aber; wohl; (ob)zwar; denn; doch; gewiß’ (XIII. sze.: EWU). A Trencsén megyei drótosok *ud’amský* melléknévi formája arra enged következtetni, hogy korábban elterjedtebb szó lehetett a népnyelvben. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185; Márkus 106; Király StSl 11: 105; SipM; Gregor: AnUB 16: 210). – L. még m. > kukr. *úd’an, úd’on* (LizV 89, 629; Dezső: NytudÉrt 128: 89), rom. *úghian* (Tamás), jrut. *ud’an* (Kočiš 123).

udvarbirov ‘Hofmeister’ – Beckov, 1535: Isstwan Czoka s Kykyhuzu, | *udvarbiro* zamku Beczko[w]a (Varsík 168), Chtelnica, 1543: Alberch z Moczonoka *udbar byrov* Dobrey Wody (uo. 271), Štitník, 1655: Ite[m] panu palatinusowmu *Udwar bijowy* se dalo... (SR 38: 178).

Az *udvar* ‘Hof’ és *bíró* ‘Richter’ alkotta m. *udvarbíró* ‘Hofrichter, Hofmeister’ (1431: OklSz) összetétel. Az *udbar byrov* adatban a *v* helyén lévő *b* – ha nem elírás –, úgy *v – b > b – b* asszimiláció eredménye. Az *Udwar bijowy*-ban viszont a *j* bizonyára tollhiba az *r* helyén. Az egykori közigazgatási terminológia eleme volt. – A magyarból: Doruľa: SR 38: 178. – L. még m. > rom. *odorbirău* (Tamás), szhv. *udvarbirov* (UElSk); l. Schubert 629–30 is. – Vö. **birov, kišbirov, solgabirov, tervinbirov, vášarbirov**.

ugorka, ugarka ‘Gurke’ – Svederník, 1640: Musskatelek poslno fl. 1. *Vgorek* den 50 (SzunyLt 2. cs.), 1658: Na *Ugarky* Soleny... (NádLt Okir I 632), okr. Pov. Bystrica, 1673: cibulove semeno, mak a *ogorky* (ListyP 64), Trenčín, 1678: Okovny sudek s *ugarkami* (HŠ 3: 407), Blatnica, 1686: Sudečzky Try z *Ugorkamj* nakwasenimy (NádLt Okir I 829: 115), 1690: na zakwasseny *Ugorek*... (NádLt Okir I 691), 1795: Vharky (*vĝarky*) (RibayP 54), 1797: Oharek, *uĝarek* (Vyv 53), *vgarek* sl. (Palk), *ugorka* (Kálal; StanL 213; SipB; SipM; nár. SSJ *uhorka* a.) stb.; – **Szárm.:** **ugorkový** adj. – Bytča, 1606: *Ogurkowe* sudky... (JČ 11: 45), 1647: Na kupył som do zahrady semyan, Cybulneho, Mrkowneho, *Vgarkoweho*... (NádLt Okir I 829: 622), Istebník, 1648: semena *ugarkového* holby 2... (Agrik 10: 68), 1683: Plitka pre *Ugorkovi* ssalat misa 1 (NádLt Okir I 289/B: 598b), Dame jim... *ugorkovu* šalatu (SipM).

A szláv (feltehetően szk., és ~ vagy szhv., szl.) eredetű m. *uborka* ‘ua.’ (1405 k.: TESz) főnévnek régi és nyelvjárási *ugorka, ugarka, ogorka* (uo.) alakváltozatai. Az általános szk. *uhorka* (SSJ; Machek²) mellett a *g*-s változatok XII. sz. utáni visszavételek, főként a magyarból, az északi területeken jelentkező *ogarek, ogurek, ogurka* alakváltozatok (l. SMS 15: 91; SbŠskult 539; Buffa 188; ASJ III/2: 134 stb.) valószínűleg a lengyelből vagy abból is. – A magyarból: StanL 213; PaulF 175; SipM.

unoka ‘Enkel’ – 1752: Iz *unukami* (KNyNyE 270), 1825:... slavicum *unoka, unuka, wnučka*... (Leschka 258), Fo: *unoki* (ŠtolcM 404), *unoka* (Óh: SipB 310; Rh: NSM 5: 277), Óm: *onoka* (SipB 276), Mi: *unoki* zavolali starích roďičov (NSM 8: 150), Pk: uš prišli *unoki* (s. gy.), Ks: ako mi *unoke* narjasli (s. gy.).

A szláv eredetű m. *unoka* ‘ua.’ (szn. 1209, kn. 1283: TESz) és annak *unuka, onoka* (uo.) alakváltozatai. ŠtolcM 404 szerint az *u-* a kelszk. nyj.-ban

végbement szóeleji *v-* > *u-* változás eredménye az összláv eredetű szk. *vnuk* ‘ua.’ (l. Machek²) helyén. Csakhogy egyrészt a szlovákban nincs *vnok*, amiből *unok* lehetne, másrészt nincs *vnuka* sem, amiből *unuka* lehetne, s végül pedig az *unoka* nemcsak a kelszk. nyelvjárásból idézhető. A St. Pazován följegyzett *unuk* (ŠtolcJ 74) pedig alighanem a szhv. *unuk* ‘ua.’ helyi átvétele. – A magyarból: SipB 276, 310.

uram ‘mein Herr’ – Beluj, 1558: Sigismundus Kraychy | Antonius *Wram* szn. (Urbok 282); – Turiec, 1560: y nesl Yakub pywo w krhlyczy domow zene swey y gduczy zawolal na Stastne[h]o: *Vram, vram.* (JŠ 10: 229; l. StSl 17: 93 is), Šariš, XIX. szk.: ked tak kraszne dzifče macze ej *uram* to sše mi ňyelyubi (SN 18: 259), oj jej *uram* tak l’yudze hvara (uo. 260), *uram* (Hroz 104); – **Szárm.:** **uraimiecky** adj. – L. Hrádok, 1670: Czypowow bielich No 50 *Uraimieckych* N 150 Husarskych N 200 (NádLt Okir I 289/B: 356b); – **uramka** ‘Frau’ (Hroz 104); – **Uramow** csn. (MSzCsR 86).

Az ótörök eredetű m. *úr* 1. ‘Besitzer von Macht und Vermögen’ (hn. 1002: EWU); 2. ‘Herrscher, Gebieter’ (1180–3: uo.); usw. főnévnek birtokos alakja, amely megszólításként állandósult. Esetleg alkalmi kölcsönzés, mégis feltehető, hogy a kétnyelvű nemesség körében nem volt szokatlan a használata. Erre mutat az *uraimiecky* mn. is. Ennek forrása a m. plur. nom. *uraim* ‘meine Herren’ (1566: NySz) megszólítás, s mivel egykoron a lovasság „színe-java a nemességből került ki, ezért rendszeren csak uraimnak hívták őket” (Takáts S., Emlékezzünk eleinkről. I–II. Bp. 1929: 133). Erre vö. 1532: az *wraymath* myndh az egh thereken adak megj (LevK 1: 139). A sáfrányosok szókinéséből idézett *uram* (s annak *uramka* képződménye) valószínűleg újabb átvétele a m. szónak. – A magyarból: Doruľa: StSl 17: 93; Doruľa 64, – L. még m. > lengy. régi *uram* (StSl 35: 315), szhv. *uram* (UElSk 517–8). – Vö. **bát’amuram, urfi.**

urfi ‘junger Herr, Jungherr’ – Šariš, XIX. szk.: ja ňye *urfi* z Šarisša (SN 18: 259), 1874: Lem co ten naš *urfi* vymyšľa? (ChalD 436), Prosím ponižene, od *urfiho* šicko vystane (uo. 437), Bežovce: Z Janka boŭ hodni 16–ročni *urfi* (Czambel 413), *urfi* (Malč: StSl 11: 105; SipM); – **Szárm.:** **urfičko** dem. – Šariš, XIX. szk.: hej šariske *urfičskove...* (SN 18: 259), Malč: *urfičko* (StSl 11: 105); **úrfika** dem. – 1862: Bo je on „*úrfika*” školský pajtaš dávný (Lipa 2: 185); – **urfička** dem. (SipM).

Az *úr* ‘Herr’ és *fi* ‘Sohn; jung’ alkotta m. *urfi* ‘junger Herr, Jungherr’ (XVI. sze.: NySz I, 845) összetétel. Az *úrfika* és *urfička* nem szk. képződmények, hanem a m. *úrfika, úrficska* (l. ÉrtSz) becéző formák átvételei. Kelszk. tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 105; SipM. – L. még m. > kukr. *urfi* (LizV 629). Vö. **uram.**

úžera 1. ‘Einfall, Einbruch; Eroberung’ – 1473: O žalobě, která sě (se) stane skrze *vžeru* (Ryš 680; l. ŽK 11), Núze a dlúhá, tajná *vžera* (uo.), Švábové berú dobre *vžeru* (uo.); – **2.** ‘Zins, Wucher’ – Veličná, 1584: požičeli dwogjich syrot penize na *užeru* (JŠ 6: 215), od kterychžto... penezj máme dáwati na každý rok dan aneb *užeru...* (uo.), N. Lupča, 1587: kazdy rok dlužen bude dawati na

vžeru syrotie fl 1 (uo. 167), Štítník, 1610: Ale prekupowati na užeru ma wssecka zakazano bytj (StanD III², 254), 1619: Ta hrozne zapovedena užera... (HŠ 7: 248), B. Bystrica, 1689: ani i netoliko osoch, ale i užeru s nim hledaji (AGK 130), Horné Strhare, 1730: od ktorich užery welke dawat nusime (BalLt Kékkői urad. 30. cs.), 1755: Čo ti z úžery z lúpeže, z požíčavek prijde (Gavl² 270), 1775 k.: Usora, Vžzera, Foenus (StSl 3: 106), Szaszért tiz nyerisegü Usora, od sta deset prichodjcy Vžzora (uo.), slav. užera... vulgo etiam užora (Leschka 258), užera (Bern; Jancs I), užera (Loos II, 627; Kálal; SSJ), užora, užera (SipM); – **úžerný** adj. ‘uzsora-, uzsorás’ – 1473: Jestli Žid kupi anebo vezme peníze vzerne... (Ryš 680; ŽK 29), 1795: Úžerný žid sklamaný (BajzaW 18), vžerný sl. (Palk), užerní (Bern), uzsorákkodik, užerním biť (Jancs), užerný (Loos II; Kálal; SSJ); – **úžerník** ‘Wucherer’ – XVIII. sze.: Zachej byl užerník (Ant² 398), 1755: **úžerník**, paľač, sodomec... (Gavl² 367), 1775 k.: Usorás ember, Vžernjk, Tocullio (StSl 3: 106), vžernjk sl. (Palk), užerník (Bern), uzsoras, užerňík (Jancs), užerník (Loos II; Kálal; SSJ); – **užerák** ‘ua.’ – užerák (Bern; Kálal), Csa: A užoráci boľi titoka gazdovia (NSM 3: 201), Si: Pán náš, majster sellák, | je veľkí užorák (Rozm 41); – **užeráš** ‘ua.’ – užeráš (Blanár 268), Nbh: užoráš (s. gy.); – **užerstvo, užerníctvo** ‘uzsoráskodás’ – 1473: Núze a dluhé tajné úzerstwie (Ryš 680), užerstwí, užerňíctwí (Bern), užerníctvo (Mič; SSJ); – **užerať, užerniť, užerovať** ‘wuchern’ – 1775 k.: Usoráskodom Vžerugj... (StSl 3: 106), užerat’ (Bern), wuchern...; užerniť (Loos II), užerat’ (Kálal); további képződményekre l. Bern; Jancs; Kálal; SSJ adatait.

A középkori lat. eredetű (*usura* >) m. *uzsora* 1. ‘Zins; Gewinn’ (1376?, 1416 u.: TESz); 2. ‘Wucher’ (1470?, 1508: uo.). Az *užora* alak esetében a m. eredet nem is lehet kétséges, de az *úžera, užera* is bizonyára magyar közvetítéssel került be a szk. nyelvbe. Az *o* helyére ui. népetimológiával *e* lépett a *žer- tövű igecsalád (szk. *žrat’ – žeriem, žerú* ‘fal, zabál, mar’) hatására (l. 53. p.). Az *ú-*analógiás úton nyúlt meg és nem szk. igekötő, mint ezt KrajčP 183 véli, hiszen aligha összsláv kifejezés szk. folytatásáról van szó. Az 1. jelentés bizonyára pontatlan fordításnak tekintendő (így Ryš 680 is; e nyelvemlékben az ilyesmi többször is megtörtént, l. PaulD 85). Blanár 227 viszont ennek kapcsán fölteszi a kérdést, hogy vajon ez esetben nem egy jövevényszónak még nem állandósult használatára, vagy ellenkezőleg, a szlovák szókinccs egy régi elemének gazdag jelentéstartalmára kell-e gondolnunk. Úgy vélem, hogy az előbbiről lehet inkább szó, amint erre az összes későbbi adatból is következtethetünk. Az *užeráš, užoráš* külön átvétele a m. *uzsorás* ‘Wucherer’ (hn. 1376, kn. 1416 u.: TESz) származéknak. – A magyarból: SzIJs 968; Machek¹; Király: StSl 3: 106; SipM stb. – L. még m. > rom. *ujură* (Tamás), szhv. (részben) *užura, ožura* (UElSk), vend *uzsora* [ɔ: *užora*] (Flisz I, 166), ukr. *užera* (Čopej).

užona ‘Jause, Vesper(brot)’ – 1880:... popołudní uživanu či užonu... (DobšO 37), *užona* (Kálal; Nbh: s. gy.), Nl: *užoňu* zme němávaľi (Roh 448); – **Szárm.:** **užonovat’** ‘uzsonnázik’ (Nbh: s.gy.).

A szláv eredetű m. *uzsonna* ‘ua.’ (1395 k.: TESz), ill. annak *uzsonnya* (uo.) alakváltozata. Az *užonovat’* bizonyára a m. *uzsonnál* ‘jausen, vespere’ (1643: uo.), *uzsonnázik* ‘ua.’ (1763: uo.) ige átvétele. Kszk. nyelvjárási szó. – A magyarból: MEW; Kálal; Machek¹.

V

vackurka ‘Holzbirne’ – Abov: *vackurka* (JŠ 21: 103).

A m. *vackor körte* ‘ua.’ (1664: TESz) szerkezetnek ismeretlen eredetű *vackor* ‘ua.’ (1747: uo.) előtagjából univerbizációval alkotott szk. képződménye (l. 55. p.). Abaúj megyei nyelvjárási szó. – A magyarból: Bartko: JŠ 21: 103.

vadás ‘Jäger’ – *vadas* (Malč: StSl 11: 105; SipM; Abov: JŠ 21: 99), *vadás* (Márkus 106; Nbh: s. gy.; ČNS 173), Fr: ... o ženu teho *vadása* (LamiR 34); *Vadás* kutyanév (GNS); – **Szárm.:** **vadáska** ‘Jagd’ – *vadaska* (Czambel; vsl: Kálal; Malč: StSl 11: 105; SipM), Nbh: Pome na *vadasku*. Pome vadásovát’ (KrupaŽ 127); – **vadásit’, vadásovát’** ‘jagen’ – *vadašic* (Malč: StSl 11: 105), Nbh: Pome *vadásovát’* (KrupaŽ 127).

A fgr. eredetű *vad* ‘Wild’ főnévnek -sz képzős m. *vadász* ‘ua.’ (kn. 1395 k.: TESz) származékszava. A *vadáska* a *polovačka* mintájára cselekvést kifejező -ka képzővel (l. SiLex I, 160) keletkezett a *vadászat* ‘Jagd’ (1416 u.: TESz) képződmény alapján. A *vadašic, vadásovát’* a m. *vadászik* ‘jagen’ (1405 k.: uo.) hatásának köszönheti a létrejöttét. A kelszk.-ban és a tiszántúli szk. településeken ismeretes. A magyarból: Czambel; Kálal; Márkus 106; Király: StSl 11: 105; SipM; Bartko: JŠ 21: 99. – L. még m. > kukr. *vadas, vadasiti, vadasovati* (LizV 582; Dezső: NytudÉrt 128: 90), rom. *vădășluî* (Tamás), szhv. *vadasenje* (UEISk), jrut. *vadas* (Udv 54).

vágaš 1. ‘Holzschlag’ – Novohrad: *vágáš* (JČ 17: 133), Ph: Hovorili jim, že se taišov pást’ do *vágáša* (LamiR 142); – **2.** ‘Radspur’ – St. Pazova: *vágáš* (NŽ 6: 197), Selenča: *vágaš* (s. gy.).

Az ősi eredetű *vág* ‘entwalden; schneiden, spalten, hacken, usw.’ igének -s képzős m. *vágás* 1. ‘Holzschlag’ (hn. 1320: TESz), 2. ‘Radspur’ (1405 k.: uo.) származékszava. – A magyarból: Matejčík: LexNov 37. – L. még m. > kukr. *vágaš* (Liz 109–10), rom. *văgăș* (Tamás), bolg. *vagáš* (Ilčev 50), szhv. *vagaš* (UEISk), vend *vagas* (Flisz II). – Vö. **vágóhíd, vágov.**

vágóhíd ‘Schlachthof’ – Gemer: *vágóhít* (LS 1–2: 185), *vágóhíd* (GNS; Nbh: s. gy.).

Az ősi eredetű *vág* ‘schneiden, spalten, hacken; usw.’ ige *vágó* participiumával és a *híd* ‘Brücke’ fn. segítségével ném. mintára keletkezett m. *vágóhíd* ‘Schlachthof, Schlachtbrücke’ (1536: TESz) összetétel. Gömör megyében és a magyarországi szlovákban ismeretes. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 185. – Kukr. és rom. előfordulására l. LizV 582; Tamás 834. – Vö. **vágaš, vágov.**

vágov 1. ‘Schlachtvieh’ – Štítňik, 1687: skeltoval p. richtar na p. kapitanych, kdi *vagovi* wihanely... (PDS 50), okr. Prešov, XVIII. sze.: dali sme *vagom* do Lemešan, prišel Fizi Gabor, vybral sebe najtlustejšu kravu... (ListyP 100), ... odehna od toho *vagova*... (uo.), Jelšava, 1748: (aby mäsiari) *vágowi* bez chiru látómesteruw zabit žádnim spusobem neprobovali (HSSJ *látómešter* a.), Rus. Volová, 1772: Za *wagowa*... placime 4 uherske zlaty (Udvari 435), Klenová, Rudlová, 1772: Za *wagowa*... placime... (uo.), Hlinné, 1772: Peňaznu daň dawagu za odmenu *vagowa*, tak rečeneho (uo.), Bcs, 1902: Svadba začíňala sa v pondelok rezaním hydu, baranov a zabíjaním „*vágova*“ (junca alebo kravy) (SP 22: 386), *vágov* (Kálal), Revúca: *vágó* (GNS); – **2.** ‘Schneidwerkzeug, Schneidezeug, Schnittwerkzeug’ – Malč: *vagou* (StSl 11: 105), *vagou* [jelentés nélkül] (ŠtolcJ 61, 97), Nl: *vagou* na zezezo (Roh 175), *vagou* na konope, kukuríča a pod, (uo.), z *vágovom* sekáme zezezo (uo.), *vago*^u (SipM); – **Szárm.:** **vágovňa** ‘Schlachthof’ – Malč: *vagoveň* (StSl 11: 105), *vago*^uňa (SipM).

Az ősi eredetű *vág* ‘schneiden, spalten, schachten, usw.’ igének *vágó* (nyj.-i *vágóu*) (hn. 1341: OklSz *kő-vágó* a.) melléknévi igeneve, amely egyebek közt a *vágóbarom* ‘Schlachtvieh’ (1559: uo.), *vágótehén* ‘ua.’ (1578: uo.) típusú összetételekből ‘Schlachtvieh’ jelentésben (l. NySz III, 931), ill. a *vágókés* ‘Schnittmesser’ (1494: MNy 90: 373), *vágóvas* ‘Schrotmeisel’ (1597: OklSz) típusúakból ‘vágószerszám’ jelentésben (l. ÉrtSz) főnévként önállósodott. A szk. szóvég alakulására l. **13.** p. Kszk. és kelszk. tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 105; ŠtolcJ 61, 97; SipM; Udvari 435. – L. még m. > kukr. *vágov* (LizV 88, 582; Dezső: NytudÉrt 128: 90), szhv. *vagov* (UElSk). – Vö. **vágaš.** **vágóhíd.**

vajatat’ (sa), vajatovat’ (sa), vojatit’ (sa) 1. ‘kreißen’ – 1830: Parturio, ... ku porodu pracovati, roditi, sl. *wogetiti se* (Hayeková 74), 1848: vajúdik, *vojatit’-sa* (Jancs), 1863: Bolesti ku porodu: „Už mi žena *vojatuje*...” I při dobytka říka se: „*vojatuje*” (Němc 173. 25. jegyzet), 1869: vajúdik, kreißen..., *vojatit’ sa* (Loos), *vojatit’ (sa)*, *voj(at)ovat’*, *vojetit’* (Kálal), *vajatat’* (Hv I), *vajatat’ (sa)* (SSJ), Nbh: Keď *sa vojatiła* žena (NSM 4: 29); – **2.** átv. ‘nehéz munkával létrehoz, megszüli valamit’ – *Vojatovala sa* hora, porodila myš (Zát 39; Zát³ 412), *vajatat’ (sa)* (SSJ); – **3.** ‘nehéz munkát végez, töri magát’ – *vojatit’ (sa)*, *voj(at)ovat’*, *vojetit’* (Kálal), *vajatat’ (sa)* expr. zried. (SSJ); – **4.** ‘ingadozik, tétovázik, habozik, tapogatódzik’ *vajatat’ (sa)* (uo.); – **5.** ‘ide-oda szaladgál’ – *vojätit’ sä* (Hab 187). – **Szárm.:** **vajatenie (sa), vajatovanie 1.** ‘vajúdás’ – 1848: vajudás, *vojateňja* (Jancs I), *vojateňja-sa* (uo. II), 1863: Když přijde ženě *vojatování* (Němc 172–3), *vajatanie* (Kálal; Tvrđý), Nbh: *vojataňja* (s. gy.); – **2.** átv. ‘nehéz fájdalmak’ – *vajatanie* (Kálal); – **vojatica** ‘vajúdó nő’ – 1848: vajudó, *vojatica* (Jancs); – **vajatny** ‘vajúdó’ – 1752: *vojatni* (KNyNyE 272).

A tisztázatlan eredetű (talán belső keletkezésű) m. *vajúdik* 1. ‘Not leiden; sich kümmerlich fortbringen’ (1456 k.: EWU); 2. ‘ermüden, nachlassen, schmachten’ (1530?, 1545: uo.); 3. ‘Geburtsschmerzen haben’ (1750: uo., de *vajlódik* ‘kreißen’ 1728: uo.; további jelentéseit l. ÉrtSz) ige és annak *vajútik* (1604: TESz) alakváltozata. Az első négy jelentés a magyarból való, az 5.

jelentésváltozással a szlovákban keletkezett. A nyilván lat. eredetű szólas magyar megfelelőjére l. *Vajudik a hegy, egeret szül* (Marg 328). Az *ú* (*u*) helyén lévő *a* szk. *a – u > a – a* asszimiláció eredménye, a *vojatovat'* alakváltozatban az *o* a szokásos módon keletkezett hanghelyettesítéssel (l. 10. p.). – Balezky (StSl 4: 404) úgy véli, hogy a ukr. *vojatiti* 'kreißen' és a szk. **vojetiti* valószínű forrása a szláv **voj-* töben keresendő. Csakhogy az ilyen helyzetű ősi szláv eredetű *o*-ból a szlovákban nem lesz *a*, ezért mind a hangtan, mind a jelentésben, mind a kronológia okán címszavunk magyar eredetűnek tekintendő. – A magyarból: Kálal; Király: KNYNyE 272 kérdőjellel.

vajda 1. 'Fürst, Anführer einer Provinz' – 1468–72: Welmoznym panom panv panv Mikulassowi Czuprowy *weyde* Sedmžhrackemv (SČL 22), Bratislava, 1529:... by pak Turek s Ganussem *vejda* y nietczo husarzu k vam vypravil... (Varsík 140), ponevadz *vejda* v mocz pohanske j[es]t (uo.), 1866: Mikulaš bol titulskym *vajdom* ss Imrom Cibak (HaanP² 10); – 2. 'Anführer, Kommandant bei Militär' – 1560: *vajdové* turečtí (Ant¹ 223; l. még NZ I, 49), 1596: Proti nim jest bežal ten tatársky *vajda* (Ant¹ 206; Ant² 188; Brtán 90), Likava, 1627: *Waydo* dobos Kordacz (BathLt Lad 25 Fasc 28); – 3. 'Zigeunerhauptmann' – XVIII. szmf.: Pro lepší pořádek měli jsme i *vajdu* (Ant¹ 797), Prešov, XVIII. szv.: Cigán Guna má dac štof *vajda* zaručil za neho... (VývSp 154), 1842–5: wideli tam Cigána aneb *wagdu* (Kosová II), 1883: Lže ako *vajda* (Vaj II, 7) Luže ako *Vajda* (Zát 47), *vajda* (Kálal; Tvrđý; Is; Kuk: SSJ; GNS; SipM; Abov: JŠ 21: 99); – 4. 'Zigeunerprimas' – Malč: *vajda* (StSl 11: 105); – 5. 'Zigeuner' – Jano, ti si *vajda!* (= cigán) (Hab 155); – 6. 'lügnerischer, verlogener Mensch' – *vajda* (Garaj); – 7. 'Mäher-, Graserführer, Leit- ~ Hauptmäher' – Malč: *vajda* (StSl 11: 105); – 8. 'kopejka' – *vajda* argó (Hroz 104); – **Szármm.: vajdov** adj. poss. – XVIII. szmf.: Zavírka *vajdova* (Ant¹ 798); – **vajdová** 'vajdáné' – Hajda, hajda, umrel starý vajda; umrela *vajdová*, ktože ich pochová (Zát³ 634); – **vajdovstvo** 'cigányvajdaság' (Kuk: SSJ); – **vajdit'** 'lügen' (Hab 185); – **vajdovac** '(Arbeit) führen, leiten' (Malč: StSl 11: 105).

A szláv (talán óorosz) eredetű m. *vajda* (régi *vojda*) 1. 'Fürst, Heerführer; Woiwode' (950 k.?, 1193: EWU; az eredetre l. Rot 244–5 is); 2. 'Führer einer milit. Einheit' (1494: uo.); 3. 'Zigeunerhauptmann' (1604: uo.); 4. 'von der Steuer freigestellter Bauer' (1811: uo.); 5. 'Vorarbeiter' (1839: uo.), amely egy eredetibb *voj(e)voda* (uo.) alakból keletkezett a magyarban (l. SzlJsz 546). A szk. *vajdo* alakváltozatban levő szóvégi *-o* hangra l. 10.3. p. A szlovákban az 1. és 2. jelentésben az ősi eredetű *vojvoda* – régi *vajvoda* (StSl 25: 149) – az általános (l. SSJ). Címszavunk az államigazgatás, főként pedig a katonai terminológia révén honosodt meg. – A magyarból: Kálal; Garaj; Hauptová: Slavia 28: 528; Király: StSl 11: 105; Machek¹; Machek²; Gregor: StSl 25: 150; Schubert 634; SCS; Bartko: JŠ 21: 99 stb. – L. még m. > magyarországi ném. *Weyda*, *Wayda* (StSl 25: 150), lengy. *wajda* (Wołosz: StSl 35: 315), szhv. *vajda* (UElSk), szl. *vajd(a)* (Plet); l. Schubert 633–4 is.

vajling 'Weidling' – *vajling* (Kálal; Si: JŠ 2: 327; zempl: DialZ 1: 136; GregPsz; GNS; Pk, Nbh: s. gy.), *vajling* (LexNov 178), *vajlink* (Kc, Sk, Ve: JŠ 2: 327).

A bajor-osztrák eredetű m. *vájdling* (1812: EWU) főnévnek nyelvjárási *vajling* (MNYTK 176: 276) alakváltozata. Az elavultnak minősített szk. *vájdlink*, *vájdling* 'ua.' (SSJ) forrása szintén a bajor-osztrák (l. Rudolf), de a *d* hiánya, valamint a szóföldrajz alapján címszavunk magyar közvetítésének vélhető. – L. még m. > rom. *valing* (Tamás).

vakaráč, vakarč 'aus Nachbleibseln gebackenes Brot' – 1848: vakarcs, postružník, *vakaráč* (Jancs), Szs, 1895: *vakarč*, *vakaráč* (NyK 25: 302), Pa: čo mala eš'ťe troja múku, *vakarče* (Ondrus 283), *vakaráč* (novohr: JČ 17: 132; LexNov 195; Hont 102; Nye: NSM 3: 270).

A belső keletkezésű *vakar* 'kratzen, schaben, reiben' igének -cs képzős m. *vakarcs* 'ua.' (1621: NySz III, 979; egyéb jelentésben 1395 k.: EWU) származékszava. A *vakaráč* analógiás módosulás a *pagač*, *poškrabáč* stb. hatására (l. 48.8. p.). Jobbára a kszk. nyelvjárásban ismeretes. – A magyarból: Melich: NyK 25: 302. – Vö. **vakarov**.

vakarka l. vakarov

vakarov 1. 'aus Nachbleibseln gebackenes Brot; Flammenkuchen' – *vakarou* (Márkus 106; Malč: StSl 11: 105; ŠtolcJ 61), *vakaro^u* (SipM), Úh: Korito viškrabu_a nahaju na vikisku 'aj na *vakarof* (ŠtolcM 454), *vakarov* (SipB; Kassa környéke: SN 20: 76; abov: JŠ 21: 100), *vakár* (SSNU *langoš* a.); – 2. 'Striegel' – *vakaro^u* (SipM); – 3. 'kis termetű személy' – *vakaro^u* (uo.); – **Szárm.:** **vakarovík** dem. – *vakarovík* (Czambel; Kálal), *vakarofki* pt. (SipB); – **vakarovník** 'Flammenkuchen' (SSNU *langoš* a.); – **vakarka 1.** 'Flemmenkuchen' – Prešov, 1849: I ceplu *vakarku* o žem ruci celu... (MTA Ms 4816/114: 10), *vakarka* (Czambel; Kálal; Šariš: StSl 25: 162; Nye: Tirp 2: 88; ASJ IV/2: 161); – 2. 'fonott kalács' – *vakarka* (Buffa 228); – 3. 'növéiben visszamaradt (gyümölcs)fa' – Spiš, Šariš: *vakarka* (SN 26: 487); – 1788: *Vakarka* lónév (SipM).

A belső keletkezésű m. *vakar* 'kratzen, schaben, reiben' igének *vakaró* (nyj.-i *vakaróu*) participiuma, mely főnévesülve egyebek közt 'Striegel, Kratzel' (1395 k.: EWU, RMG); 'Kuchen vom Kratzteig' (1621: NySz III, 980); tájnyelvi 'kis termetű ember, különösen gyerek' (ÉrtSz) jelentésben ismeretes. A szk. szóvég alakulására l. 13. p.; a *vakár* alakváltozat az -ó (~ou) eltűnésével jött létre (l. 45. p.), a *vakarka*, *vakarovka* pedig az élelmiszerek nevéénél is gyakori -ka képző felhasználásával keletkezett képződmény. – A magyarból: Márkus 106; SipB; Király StSl 11: 105; Habovštiak: StSl 25: 162; Bertko: JŠ 21: 100 – L. még m. > kukr. *vakarov* (és vált.) (LizV 582), rom. *văcărău* (Tamás). – Vö. **vakaráč**.

vakovat' '(be)mörteln' – 1758: (murári) dopoludna bigi robili a spoludna *wacowali* (HSSJ *biga* a.), 1775 k.:... Wakolni a falat, *Wakowati* stenu... (StSl 3: 106), Šariš, 1838: Murarom co *Vakowali* Masstalne y Celedne hjze (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), *vakuvat'* (Jancs I, 417; Folkušová: StSl 3: 106), 1905: vše je pri murároch, *vakujúcich* zvonku múr (Timr I, 535), *vakovat'* (Mič; Kálal;

hovor. Is; hovor. Jégé: SSJ), *vachovat'* (Kálal), Folkušová: *vachuvat'* (StSl 3: 106), *vakovac* (Buffa: Malč: StSl 11: 105; SipM), *vákovat'* (Podk 319), *vakovat* (GNS), Trenčín, Zvolen: *vařovat'* (ASJ IV/2: 127), *vakovati* (LexNov 172); – **Szárm.:** (**do-, o-, ob-, vy-**)**zavakovat'** 'bevakol, kivakol' – P. Bystrica, 1724: kosstel nalezite *wiwakowat*, wihladit... (BalLt Vágbesztercei urad. 4. cs.), XVIII. sz.: sklep pekne *ovakovati* (HSSJ), bevakol..., *zavakuvat'* (Jancs), (*do-, o-, ob-, vi-*) *zavakovat* (GNS), *ovakovat'* novor. (SSJ); – (**o**)**vakovaný** '(be)vakolt' – 1775: vakolt ház, *Wakowany* dum... (StSl 3: 106), vakolatlan, *ňeovakuvaní*... (Jancs), 1904: stojl jeden dom iba *vakovaný* a neokalený (Timr I, 133), *ovakovaný* (Kálal); – **vakovanie** '(be)vakolás' – 1763: Za *wakowane*, byelene a farbene murarowy... (UC Fasc 173 Nr 9), Šariš, 1810: ... ku ssitkeg robote y *wakowane*... P. Maistrowy koszt dat... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), 1848: vakolás, *vakovaňja*... (Jancs), *vakovanie* (Loos I, 731; Is), Nbh: *vakovaňja* (s. gy.); további származékaira l. Kálal; SSJ; LexNov; GNS adatai.

A bajor-osztrák eredetű m. *vakol* 'bemörteln' (1588: Mollay, EWU). A magyarban az erdélyi német kőművesek szóhasználata révén honosodott meg (uo.) és a magyar közvetítésével került tovább a szlovákba – amint ez a hang és jelentésből, úgy szintén a kronológiából is látható. Címzavunknak közvetlen német származtatása (pl. Škultéty: SP 22: 642) megalapozatlan. – A Zemplén megyei *vakolat* 'Putz an der Wand' (SipM) a m. *vakolat* 'ua.' (1792: TESz) származék helyi átvétele. – A magyarból: Kálal; Garaj; Király: StSl 3: 106; Machek¹. – L. még m. > kukr. *vakováti* (Liz 95), rom. *vácáluí* (Tamás), *vácálás* (uo.), jrut. *vakovac* (Kočiš 115).

valaga 1. 'Arsch' – 1848: valag, *valaga* (Jancs), Tb: Psá *valaga* je tvoja (s. gy.); – **2.** 'Fotze' – Malč: *valaga*: Iž do macerinej *valagi!* (StSl 11: 105).

Az ismeretlen eredetű m. *valag* 'weibliche Scham' (1416 TESz); **2.** 'Arsch, Gesäß' (1795: uo.) főnévnek szing. gen. *valaga* alakja, amely az olyan gyakran hallott vulgáris szerkezetekből került át a szk. népnyelvbe, mint pl. *az anyád valaga!*, *az apád valaga!* stb. (l. **35.** p.). – A magyarból: Király: StSl 11: 105.

Valach, valach 1. 'Rumāne' – Plav. nad Popradom, 1455: vaši *Walassy*; *Walachom* (VážnýG 89), Trenč. stol., 1520: sedliaky... Matey *Walach*, Martin *Walachuow* zet... szn. (SČL 109); 1763: Moldavus *Walach* (KamSl 524), XVIII. szv.: *walassy* neb Olásy (OSzK Oct Slav 38: 63), Obywatele Nemcy a *Walassi* (uo. 73), *Walach* (Bern), *Valach*... oláh (Jancs II), *Valach* (Hv I, 1405; SSJ) stb.; – **2.** 'juhásztor; bojtár' – Lietava, 1530: orawski *valachi* (KavL 133), Lietava, 1544: Dal sem *walachowi* z Likawy od rzezani koni 2 fl. (HSbor 4: 324), Trenč. stol., 1584: kdyz sem lezal swymy *walachy* (PDS 98), 1610:... aby... pre *walachy* pres leto dal ssaffel gedem brynze (uo. 19), Orava, 1611: chleboweg na *Walachi* muki (JŠ 2: 267), Černová, 1625: *Valassi*... kteri hole a salaše magi... (Urb II, 128), Divina, 1658: Počet *walachou*... (uo. 291), 1755: Hned' ráno musejů vstávat' k dobytku *valasi* (GavI² 30), *valach* (Bern; Jancs; Kálal; GNS; Ripka 243; LexNov 154; SSJ) stb.; – **3.** 'herélt ló' – Hlohovec, 1544: muj koczy jest vyfremarczył od czygane... za *valacha* tu klynsnu (Varsík

286), nech att czyny czo chce s czykanem s tym y s klysnau, když mnie muj *walach* navraczen bude (uo.), XVII. sz.: Cantherius. rezani kún. *walach* (SMS 15: 155), *walach* (Bern), *valach* (Janics II; Kálal; SSJ) stb.; – **Szárm.:** **valašik** dem. 'herélt ló' – 1624: kdybich... mohol nyako dostati geho deressowateho *walassika* (Fejpl); – **valášek, valášok** dem. 'juhászbojtár' (Hv I, 1405); – **Valachstvo** 'Románia része' – 1704: Dacia, *Walachstwo* (OSzK Oct Lat 142: 94a); – **valaský, valašský** adj. – **1.** 'juhásztori, (juh)pásztor-' – Bojnice, 1565: Swuog dobiteg *walasky*, to tyzto owcze, Barany a kozy (LS 1–2: 319), Blatnica, 1581: z Mikussom Czenkom, hospodarom nassim *walaskim* (PDS 169), Sklabina Blatnica, 1610: Hospodar *walasky*... (uo. 19), Orava, 1611: ... *Walaski* dobytek (JŠ 2: 267), Orava, 1625: Dediny *valaske* (Urb I 187), Budatín, 1658: Duochodek od toho dobytká *valaskeho* jest tento... (uo. 286), Budatín, 1690: na doloman Sukne *Walaskeho* sياهو N. 1 (SMS 6 Príspevok 21), Liptov, 1754: vahy *valaskie* bez retiazok (SN 40: 329), 1834: Staw *walaský* (NZ I, 330), *valaskí* (Janics II), *valaský* (Loos III; Kálal; SSJ), *valašskí pes* (LexNov 120), *valaskí klobúk* (Hab 127) stb.; – **2.** 'román-' – 1763: Dacia. *Waláska* Kražina pri Dunawe (KamSl 145), Moldavia: *Walaská zem* (uo. 524); – **valaška 1.** 'kleine Axt mit langem Stiefel' – Zvolen, 1699: [Sekera] maličzka yako *walasska* (PDS 36), 1669: na plece uderil z *valaškou* (KPP 233), 1735: Securicula... sekerka..., *walasska* (CellB 613), 1763: Securicula: Sekerka, *walasska* (KamSl 781), 1834: Podeprem se na *walassku* (NZ I, 330), *valaška* (Janics; Loos III; Kálal LexNov 145; GNS; SSJ) stb.; – **2.** 'juhásztorné' – *valaška* (Janics II; Kálal); – **3.** 'Rumänin' – *Walaška* (Bern), *Valaška* (Janics II); – **4.** 'egy fajta juh' – *valaška* (GNS; SSJ); – **5.** 'egy fajta körte' – *valaška* (SSJ); – **(vy)valašit' 1.** 'lovat (ki)herél' – 1777: Castro... sskopjm, *walassjm* (CellB² 73), Snina: *vivalašic* (ZFFUK 41: 170); – **2.** 'juhászcodik' – *valašit', valaštit'* (Kálal), *valašit'* (Hv I, 1405), *valašit'*, zried. *valasit', valaštit'* hovor. (SSJ); – **valachovat'** 'juhásztáncot jár, táncol' (Mič; Kálal); további származékokat l. Kálal; Garaj; SSJ.

A szláv eredetű (déli szláv *vlachъ* >) régi magyar *valach*, *volách*, *volah*, *valáh* 'Rumäne; Hirt' (*Volah* szn. 1554: OklSz; latinosan *Volachus* szn. 1419: StSl 12: 25; MelichHM 311; Kniezsa: Ethn 45: 66; SzlJsz 359; Crân 412–5; az eredetről vallott eltérő véleményeket l. Balczky: StSl 12: 25–7). Mindenesetre a szókezdő *val-* forma a szlovákban csak idegen eredetű lehet, s tekintettel a kárpáti pásztorkodás XIII–XV. századi történetére (l. Kniezsa: Ethn 45: 62–73; Crân), a meghonosodás közvetlenül a magyarból látszik a legvalószínűbbnek (l. MelichHM 368; Kniezsa: Ethn 45: 66 is). Címszavunkat származtatják a németből (l. Rudolf 173), más vélemények szerint a magyar *vala(c)h* román közvetítéssel került a legtöbb északi szláv nyelvbe, így a szlovákba is (l. pl. Kavulják: SbŠkult 336–74; StanD I¹, 61; Machek¹; Machek²; Dvonč: SAS 5: 67 stb.), és van olyan felfogás, hogy a szk. *valach* ukrán eredetű (l. Doruľa 58). – A magyar szó egyéb nyelvi előfordulására l. még Hollós 19–20.

valal 'jobbágytelepülés; falu' – Lomné, 1572: Stalo se w lomnem *walale*... (JŠ 10: 30), okr. Prešov, 1620: Rychtar y Burgare *Walala* Nowoweskieho (JČ 23:

52), Prešov, 1639:... fautori *walale* w Dubowskim (JČ 15: 159), Michalovce, 1655: My obiwatele... *Walala* Michalowecz (KNyNyE 275), okr. Gelnica, 1689: poddan cisarski *walalu* Koišova (ListyP 82), Niž. Slavkov, XVII. sz.: caly *walan* slawkowsky (PDS 184), a/teras doswecuge caly *walan* (uo. 185), Drienica, XVII. sz.: Ubohý *walál* ssomský (uo.), Irota, 1711 előtt: My Ubozy Lide *Zwalanu* Iroty... (KNyNyE 278), 1752: Po... *valáloch* (uo. 270), Borov, 1772: Mlini *walale* mame Pansky (Udvari 435), okr. Prešov, 1774: ponevaš pak Široka, tak menovany *valal* (ListyP 177), Sol', 1831: Všudy na každem *walale* byla niže *valala* varta (HŠ 1: 306), *valal* (Jancs I; Czambel; Mič; Kálal; Garaj; Buffa; Malč: StSl 11: 105; SipM; vsl: ASJ IV/2: 221; vsl: SSJ), Nye: Id'eme do *walalu*, kúpín ťi koláč (Márkus 108), Mny: *valal* tu stojí (ŠtolcM 421) stb.; – **Szärm.:** **valalský** adj. – Brezovička, 1579: peczet nassú *walanskú* sme pritisnuti dali (PDS 174), Budikovany, 1620: Nassow *walalskow* peczetow potwrdzujeme (JŠ 10: 30), XVIII. sz.: Pujdzeš na *valalske* (Ant¹ 515), *valalski* (Czambel; Buffa; Malč: StSl 11: 105; SipM), *valalský* (Kálal; SSJ); – **valal'ik** dem. (Buffa; Malč: StSl 11: 105, AntZ 117); – **valalec 1.** 'falusi (jobbágy) lakos' – Trnávka, 1772: *walalcy* nyekteri y kapustyanky magu (UdvUrb 377), *walalcz*i walala tohoto... (uo.); – **2.** 'tanácsos' – *valalec* (Kálal); – **valalčan** 'falusi lakos' (Czambel; Kálal; Buffa); – **valalčanka** 'falusi nő' (Buffa 228).

A fgr. eredetű *val-* igetőnek – ehhez vö. *van* 'sein, sich befinden' létigét is – m. régi *valál* 'Besitz, Vermögen' (1416 u.: TESz); 'Ortschaft, Dorf, Dorfgemeinschaft' (1511: uo.; korábbi előfordulását és egyéb jelentéseit is l. uo.) származékszava. A szk. *valan* alakváltozat lehet esetleg *l – l > l – n* disszimiláció eredménye (így Sima: JŠ 10: 32 is), de valószínűbb az alaktani analógia a valahová tartozás kifejezésére szolgáló *-an* képzős szavak (*krajan, salašan, kelszk. varošan* stb.) alapján. Jellegzetesen kelszk. tájszó, amely régebben Gömörben is élt. – A magyarból: Budenz: Nyr 3: 291; Halász: Nyr 17: 500; Škultéty: SP 22: 760 kérdőjellel; Király: KNyNyE 270; Hauptová: Slavia 28: 521; Sima: JŠ 10: 36; Habovštiak: StSl 25: 164; Udvari 425 stb. – L. még m. > kukr. *valal* (Dezső: NytudÉrt 128: 90).

válalkozov 'Unternehmer' – *valalkozoy* (Malč: StSl 11: 105), *valalkozo*^u (SipM), Csa:... *prišou tomu vállalkozovi* koč... (NSM 3: 199), Nbh: Apo ostál'i *válalkozó* (KrupŽ 64), Tag apo moj *válalova*l'i tú robotu, ostál'i *válalkozó* (uo.).

A belső keletkezésű m. *vállalkozik* (< *vállal* 'unternehmen') 'ua.' (1636: TESz) igének főnévesült *vállalkozó* (nyj.-i *vállalkozóy, válalkozóy*) 'Unternehmer' (1833: uo.) melléknévi igeneve. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. Egészen újkeletű átvétel a Zemplén megyei szlovákban és a magyarországi szk. nyelvszigeteken. – A magyarból: Király: StSl 11: 105; SipM.

válov 1. 'Futter-, Tränkrog, Trog' – Az adatok sokaságából csak szemelgetve. – Lietava, 1616: *Valov* brecovny no. 1 (AGK 55), Žilina, 1618: *walowi* dwa... (HSSJ *pitvor* a.), Bytča, 1619: *wálowy* w Izbe N° 3 (NRA Fasc 1703 Nr 52: 1), kamenny *walow* N° 1 (uo. 14b), Zvolen, 1620: gast korito gedno yako *walow* dwogito (NRA Fasc 1702 Nr 27), Likava, 1627: *Waloway* zrebriky Spolu No

2 Wdruhey masstaly...*Walowy* stare chitwane No 2... *walow* starj... *Walow* Smrekowy wkerem se Slad moczjwa No 1 (BatthLt Lad 25 Fasc 28), 1629: Trulleum, Vallu, *Walow* (Dict 317–8), Pečeňany, 1636: u studne *valov* 1... (Agrik 10: 72), L. Hrádok, 1660: *walow* prelewacy (NádLt Okir I 620), 1667: to mlieko vylej na *valou* (KPP 18), 1675: Pod Cienow welyky *walow* gedem (NádLt Okir I 829: 234b), L. Hrádok, 1676: *kwalowu* na stacne Konie sstrangj (NádLt Okir I 663), Trenčín, 1678: V kuchyni nowy štok, pod štokom *valov* (HŠ 3: 399), 1735: Patena, der Trog... *wálow* (CellB 487), Trenč. stol., 1743: ohlawka... Sprosteg sa *kwalowu* duplowana (OSzK Fol Lat 1037/VI: 222b), Niž. Matiašovce, 1754: *valov* na brečku suci (SN 40: 324), 1755: vse svine bežá od *válova* (Gavl² 361), 1775 k.: Disznó Valú, Swinsky *Walow*... (StSl 3: 106), Itato Valú, knapagenj *Walow*... (uo.), Lipt. Ondrašová, 1776: maštal... kravska tež *valovom* (SN 40: 324), Nitr. Rudno, 1806: dve maštalky... druha ale s mostovinu, *valovom* a *nadvalovom* jednym rebrikem (AGK 298), *walow* sl. (Palk, Bern), sečka s ovsom na *válove* nasypaná (DobšP III, 150), *válov* (Jancs II; Kálal; Ripka 203; Benedek 46; SSJ), *valou* (Czambel), *válov* (Czambel; Kálal), *valov* (SipB; Benedek 46), *váloú* (Márkus 106; Gemer: LS 1–2: 187), *valou* (Malč: StSl 11: 105), *váló* (GNS), *váloú*, *válov*, *válof*, *valou* strsl, trenč, abov, zempl, užh (ASJ IV/2: 108); – 2. 'Rinne, Kanal' – 1775 k.: Valú, *Walow* Canalis (StSl 3: 106), *válov*, *válov* (Kálal), *valov* (SipB); – 3. 'vályúszerű alkatrésze valaminek' – 1842: *válov* 'a szekér része' (JČ 9: 108), *válov* 'a tiló része' (Kálal; dial. SSJ), *válov* 'kerékhám' (GNS), *váloú* 'a malom egy alkatrésze' (LexNov 167) stb.; – **Szárm.:** **válovček/ok, válovčík** dem. 1. '(kis) vályú, teknő' – Trenčín, 1678: Plechove *valovčeky* stare (HŠ 3: 409), XVII. sz.: W. surowe bukowe drewo a urob sneho *walouček*... do toho *walowčeka*... (DécsyM 281), XVII. sz.:... *valouček* (SR 57: 260), 1775 k.: Valutska, *Walowček*, Pulvillus (StSl 3: 106), *wálowček* (Bern), *válovček* (Kálal; SSJ), Malč: *valoučik* (StSl 11: 105), *váloučok* (ŠtolcJ 51), Bcs: *válovčok* (NSM 6: 194), NI: *váloučok* (Roh 175), *válošok* (GNS); – 2. 'fából készült vízvezető cső' – *valovčok* (Žak 657); további származékaira l. Palk; Bern; Kálal; GNS; ASJ IV/2: 129; SSJ.

A valószínűleg csuvasos típusú ótörök eredetű m. *vályú* 1. 'Futter-, Tränktrög' (kn. 1395 k.: TESz; Ligeti 40); 2. 'Rinne, Kanal' (kn. 1590: uo.) főnévnek régi és nyelvjárási *váló*, *valló*, *vályó* (uo.) alakváltozatai. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. Az állattartás útján honosodott meg a szlovák népnyelvben, mindenekelőtt a kszk. nyelvjárásban (l. ASJ IV/2: 135). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 500; CzambSl 129; Czambel: SR 5: 115; StanD I², 64; I³ 69; Király: StSl 3: 106; Machek¹; Machek²; Hauptová: Slavia 28: 527; Habovštiaková: StSl 25: 173 stb. – L. még m. > morva *válov* (Sulán 373), kukr. *valóv* (és vált.) (LizV 583), rom. *vălău* (Tamás), szhv. *valov* (UElSk), jrut. *valov* (Udv 54).

váltov 1. 'Wechsel' – 1899: Za list svo poslali von *valto* z banku (Gemer 3: 68), Za dva *valtovi* (uo.), Ostrany: *váltó* (uo. 64), *váltó* idősebb generáció (Pras 314), *váloú* (Márkus 106); 2. 'Weiche' – *valto*^u (SipM); – **Szárm.:** **valtovac** 'regeln, schalten' (SipM); – **valtovaňe** 'Schalten, Schalter' (uo.).

A belső keletkezésű m. *vált* 'wechseln' igének főnévesült *váltó* (nyj.-i *váltóy*) 'Wechsel' (1814: NyÚSz I, 366); 'Weiche' (Ball) melléknévi igeneve, de vö. 'Geldwechsler' (1416 u.: TESz, egyéb jelentéseire l. NySz; RMG). A *valtovac*, *valtovaňe* nyilván a m. *vált*, *váltás* tükörfordításaként keletkezett. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. Újkeletű átvétel a pénzügyletek és a vasút szóhasználatából; napjainkra jobbára elavult. – A magyarból: Márkus 106; SipM. – L. még m. > kukr. *valtov* (LizV 583; Dezső: NytudÉrt 128: 90), rom. *valtáu¹*, *valtáu²* (Tamás).

valušný 'es gehört sich; es gebuhrt sich; gehörig; geeignet' – Trnávka, 1772: po oreku ale swogim *walussnih* desati snouznal gest dawat (UdvUrb 339), Lodomirov, 1772: Lesi... mame y na budinki *walussni* (Udvari 436), Tokajík, 1772: travu... guž konyom, guž rohatemu statku *walusnu* (uo.), *volušni* (Czambel; Šariš: SbŠkult 533; Buffa; SipB: SipM), *valušny* vsl (Kálal), *valušni* (VŠG 5: 263), Fo: oňi skazi su *valušne* (ŠtolcM 415), Nye környéke: na pukaňia *valušňá* kukorica (NSM 3: 273), Poton te di davaj doske, čo do suda *valušnie* boli (uo.), Hatalov: Ti už aňi za bojtara ňebudzeš *valušni* (SSN *bojtár* a.); – **Szárm.: nevalušný** 'es gehört/schickt nicht' – Sol'ník, 1772: ... seno ... rosnemu statku nesuce a *newalusne* (Udvari 436), Sása: To *ni valušna* za richtárä (GNS), *ňevalušna* vona do takoho domu (SipM); – **(ne)valušno** adv. – Ta merkoval na sebe jak *valušno* na poradnoho ženicha (Šándor 268), Malč: *ňevalušno* (StSl 11: 106); – **valušic še** 'sich gebuhren, schicken' (Kálal; Czambel).

A belső keletkezésű m. *való* 'seiend, sich befindend' (1195: TESz); 'aus, von jemandem stammend' (1372 u.: uo.); '(entsprechend) für jemanden, zu jemanden, für / zu etwas' (1372 u.: uo.); 'irgendwo gehörig' (1585: uo.); 'usw.' származékszónak *valós(i)* 'befindlich' (1608: uo.) képződménye. Az *u* feltehetően egyéb *-ušný* végződésű szavak analógiás hatására került az *o* helyére. Jellegzetesen kelszk. tájszó, de megvan Gömörben is. – A magyarból: Czambel; Kálal kérdőjellel; Fedák: SbŠkult 533; Márkus 106; Király: StSl 11: 106; Gregor: HungSl 1983: 70; Udvari 436 stb. – L. még m. > kukr. *valošnyj* (és *vált.*) (LizV 88, 583; Dezső: NytudÉrt 128: 90), jrut. *valušnij* (Udv 54), vend *valon* (Flisz).

vankús 1. 'Kissen, Polster' – Spiš, XVI. szmf.: 1 *Wankoss* (JČ 10: 174), Spiš. Štvrtok, 1585: zahlawkow ssest s czechami a geden *wankuss* (PDS 75), Zvolen, 1588: 8 hlawnic, 3 *wankusse* (uo.), Uhrovec, 1609: dwa *Wankosse* wissiwane [ez áthúzva] (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs.), 1629: Ceruical... *Wankoss* (a neb podhlawnj poduska)... (Dict 357–8), Boca, 1640: ... na *wankuß* cichi geden laket (SztivLt Bányajegyzőkönyvek I, 269), M. Kameň, 1727: Na *wankus* pamukowe sowky 2. (BalLt Kékkői urad. 30 cs.), Bojnice, 1765: *wankussuw* 7, cwilichowe 4, platene 3... (StanD III², 317), 1775 k.: Vankos, *Wankuš*, Pulvinar (StSl 3: 106), *wankuš* (Bern), *vankúš* (Jancs II; Loos III; Kálal; GregPsz; LexNov 176; Si, Ve: JŠ 2: 331; SSJ), *vankoš* (SipM) stb.; – 2. 'valaminek (ülésnek, lószerszámnak, nyeregnek stb.) puhára tömött része' – Ostriež, 1664: *wankusse* Remenne z hyntowa N. 3 (NádLt Okir I 713: 3b), B. Bystrica, 1704: Sedlo z *wankušem* a taškami... Sedlo obtahnute remenem bez *vankuše* a tašiek (SMSS 11: 159),

1760: Erdilsko Sedlo *zwankussem* Czapou obwynuto (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 11b), 1775 k.: Hintó Vánkos, Hyntowy *Wankúš*, Sedularium (StSl 3: 87), kočowí *wánkuš* (Bern), Malč: *vankoš* (StSl 11: 106), *vankúš* 'lószerszám, járom kitömött része' (SON 5: 84; GregPsz; LexNov 138; Roh 360), *vankuš* (GNS); – **3.** 'szekérnek, eketaligának az alkatrésze' – 1686: Slymak na dwuch kolesach okowanich bres *Vankussa* (NádLt Okir I 829: 110b), Vidz tote klańice štiri? Dva še daju do predńeho nasada a dva do zadńeho *vankoša* (Czambel *vuz* a.), *vánkoš* na voze (Kálal), *vankoš*, *vangoš*, verchni *vankoš*, *vankúš* (SON 5: 283), Ve, Sk, Kk: *vankúš* (JŠ 2: 340), Af: napretku voza, d'e sa skrúca, je *vanjúš* (Ondrus 226), *vankúš* strsl, *vankoš* zempl, úžh (ASJ IV/2: 121) stb.; – **Szärm.:** **vankušik**, **vankúš(t)ek**, **vankúšok** dem. **1.** '(kis)vánkos' – 1626: ... geden *wankussyk* naczpany myrankom... (FejPst), Smrečany, 1627: *Wankussky* čtyrj (PDS 71), Brezovica, 1659: na try za hlawky ssitie... a čtwrte na *wankussek* (uo. 92), 1775 k.: Kis Vankosotska, Maly *Wankussek*... (StSl 3: 106), kar ala-valo Vankosotska, Pod Rame *wankussjk* (uo.), Prievidza, 1791: belčow y z *wankusstekom* (HSSJ *belčov* a.), *vankušik* (Jancs II; LexNov 176; expr. SSJ) stb.; – **2.** 'valaminek (lószerszámnak, nyeregnek, papucsna stb.) puhára tömött része' – Zvolen, 1669: Papuče satanowe z *wankusskamy* (PDS 35), Zvolen, 1669: Formanske sedlo z *wankussky* (uo. 43), L. Hrádok, 1675: Na *wankussek* Sedla Lowaskeho... (NádLt Okir I 663), 1744: robil sem... na wsseckich sset konj prsne *wankussky* (BalLt Kékkői urad. 34. cs.), *vankúšik* 'a nyereg része' (Nbh: s. gy.; Nl: Roh 360); – **3.** 'szekérnek, eketaligának az alkatrésze' – *vankušik* (Czambel; Kálal; Žak 657); – **vankúšnica** 'vánkosra való anyag' – B. Bystrica, 1557: gednie gatie dvanac grossi *Vankusnicu* gednu pol/talera (SAV); – **vankúšový** adj. – Krupina, 1697: oblečka *wankussowa* (HSSJ *obliečka* a), 1848: párnás, *vankúšovi* (Jancs), vánkos-táncz, *vankúšovi* taneč (uo.), *vankúšový* tanec (Kálal), *vankúšovi* tańec (GregPsz); – **vankúšit'**, párnáz (Jancs); további képződményeire l. SSJ.

A középfelnémet kori bajor-osztrák eredetű m. *vánkos* (régí és nyelvjárásí *vánkus*) l. 'Kissen, Polster' (1372 u.: Mollay; TESz); 2. 'Unterlage, Unterlagskoltz; Lager in der Sprache der Technik, z. B. Achslager, Achsschemel usw.' (1593: uo.). Az *-uš* szóvéget a szlovák nyelvérzék az *-úš* képzővel azonosította és ezért az *u* hangot megnyújtotta (l. ŠtolcJ 98 is), ennek következményeként viszont a kszk.-ban érvényes ritmikái törvénynek megfelelően az előző szótag *á*-ja lerövidült. A *vankúšit'* a m. *párnáz* 'polstern' tükörfordításának látszik. Mind az alaki, mind a jelentésbeli egyezések címszavunk magyar eredetét tanúsítják. Különösen érvényes ez a *vankoš* alakváltozat esetében. Kfn. származtatása (l. Rudolf) megalapozatlan. – A magyarból: Kollár: Hlas 104; CzambSl 129; Czambel: SR 5: 115; SzlJsz 777 – valószínű; Machek¹; Király: StSl 3: 106; ŠtolcJ 98; Gregor: StSl 16: 213–5; Dvonč: SAS 5: 69 stb. – L. még m. > kukr. *vánkoš*, *vánkuš* (LizV 583), szhv. *vankoš*, *vankuš* (UEISk), szl. *vánkuš* (Plet; StrTSl 244 szerint ófn.!, ill. kfn. eredetű).

varga 1. 'Gerber' – N. Ľupča, 1555: Andrey *Warga*, sused yey zadny szn. (JŠ 6: 141); – 1722: Dala sem Striharskemu *Vargowy* za wirabanga koze osem grossi

(Ballt Kékkői urad. 29. cs.), 1745: priyal som od Beranka *Wargi* zedranich kožy... (uo. 33. cs.), 1834: Zabiui masiár galowičku, | Hodiui kožku pod lawicku, | Ešče masiár na nég ležau, | Už hu *warğa* w zubiech držau (NZ I, 351), 1866: je... *wargow* a ramenárow 30 (HaanP² 80), *varga* (Jancs I, 52, 64; Kálal; SSJ); – 2. 'Schuhmacher' – XVIII. sz.: *Varga Varga* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 75), 1898: a to boli dobré krpce, vedia, od toho *vargu* (Timr I, 320), Mi: Zaženú ná do Ďinděša k *vargovi* | Ušijú z nás čajanovi bačkori (Vyl 46), Vsz: zatrásév ho jak Kristuš (idősebbek: Kristus) *vargu* (StSl 13: 29), Kc: zatrásó ha ani Kristus *vargu* (uo.); – **Szárm.:** **vargový, vargovský** adj. – Pliešovce, 1797: ... od Samuel Paupera, *Wargouskeho* magstra... (KS 6: 302), Bcs, 1821: z *Wargowsky* Mistruw (MMM Céhk. 62.431.1.), 1848: Hurnya-gyapju, garbjarská, *vargouska* vlna (Jancs), Krupina, 1858:... cecha *vargovská*... (Houdek 104), 1866: [Cecha] *wargovská*, čižmárska...(HaanP² 80), *vargovske* krpce (Kálal), nosil'i iba *vargovje* krpce (Hab 247).

A fgr. eredetű *varr* 'nähen' igéhez kapcsolódó, belső keletkezésű m. *varga* 1. 'Schuhmacher' (szn. 1389?, kn. 1500 k.: EWU); 2. 'Gerber' (1389?, 1560 k.: uo.; egyéb jelentése is l. uo.; eredetere bővebben l. Kiss: NytudÉrt 92: 199–202) származékszó. A dunántúli szk. nyelvjárásokból közölt szóláshasonlat a m. *Megrázza, mint Krisztus a vargát* 'jemanden tüchtig schütteln' tükörfordítása. Erősen elavulóban levő tájszó. – A magyarból: Garaj; Pauliny: NS II, 636; Hauptová: Slavia 28: 530; Gregor: StSl 13: 29; Kiss: NytudÉrt 92: 202 stb. – L. még m. > kukr. *varga* (LizV 88, 583), rom. *órga* (Tamás), erdélyi szász *vórgo* (Kiss: NytudÉrt 92: 202), szhv. *vorga, varga* (UElSk), vend *varga* (Flisz I, 170); l. még Schubert 644–5.

varmed'(a) 1. 'Komitat' – Antol, 1624: w tego nasseg *Warmedy*... (StSl 17: 102), Bratislava, 1637: v každeg *Varmede* od Tisy až do Dunage (SL 2: 255), Vynne, 1661: ... Wiheu w Tekowskeg *warmedj* ležiceg (StSl 17: 102), Revuca, 1671: priwedli ho ke/mne kapitanowy Gómerskeg *Warmedy* (uo.), Ladzany, 1697: w pritomnosti... Vice Capitana *Varmegy* Hontyanske (uo.), 1847: meno *Vármed'a* to jest Stolica je slovenskuo... (Hodža 37), *varmed'a* (SipM), Kc: z ostrihomskej *vármed'i* (Rozm 55); – 2. 'Komitatsorganisation' – Uhrovec, 1755: takovaho *armed*... nech at slobodne chyti, do klady da... (SN 2: 428), na čo *armedi* nech pilne pozor da (uo.); – 3. 'Truppe des Komitats' – XVII. szk.? : ukrutne strélali, |*vármegy* rozehnali (SRL 182; l. SocP 123 is); – 4. 'vár környéki vidék' – *voromedzia* (Kálal); – **Szárm.:** **varmed'ský** adj. – 1. 'Komitats-' – Kráľovce, 1697: ... a podle nich *Varmedsky* Kapitany... (StSl 17: 103), Rajec, 1711: na ten cas *Armezczi* Hadnagy (Ballt Vágbesztercei urad. 3. cs.), Párovce, 1746: skris... *armeczkeho* hannagya... (StSl 17: 103), XIX. szmf.: A tretí chudáka na *vármed'ské* honí... (SocP 168), Malč: *varmecki* (StSl 11: 106); – 2. subst. 'törvényszolga; kisbíró' – Beckov, 1810: skrz hlasnikov, hajtmanov a *armetskych* chytit (Agrik 3: 212), Nitr. stol., 1820: *harnecký* (Palk), 1871: *harnecký*, kisbíró, törvényszolga... (Loos III, 130), *harnecký, harmedzký* (Kálal), *harnecký* (MatSl), Čičmany: *arnecký* (SN 20: 627), *arneckí* zastar. (Ripka 280).

A *vár* 'Festung, Burg' és *megye* 'Grenze, Bezirk, Komitat' alkotta m. *vármegye* 1. 'Herrschaftsbereich einer königlichen Burg' (1329: EWU); 2. 'Komitat' (1504: uo.); 3. 'Munizipalorganisation des Komitats' (1504 k.: uo.); 4. 'Heeresaufgebot des Komitats' (1644: uo.) összetétel. A m. szóvégi *-e* a szlovákban alaktani kényszerből vagy lekopotott (l. 45. p.), vagy *-a* lépett a helyére (l. 40.2. p.), a *harnecký* alakváltozatban protetikusan *h-* van (l. 31.1. p.). Az államigazgatási terminológia révén került át a szlovákba, régebben főként a közép- és nyugatszlovák részeken fordult elő, mára elavult. – A magyarból: Machek¹ – tévesen a *harmincad*-ból; Hauptová: Slavia 28: 521; Király: StSl 11: 106; Doruľa: StSl 17: 102 stb. – L. még m. > kukr. *varmeda* (LizV 88, 583; Dezső: NytudÉrt 128: 91), or. *varmed(e)* (Hollós 20–21), rom. *varméghie* (Tamás), szhv. *varmeda*, *varmedija*, (UEISk), szl. *varmadia* (Munkácsi: NyK 17: 92), jrut. *varmeda* (Udv 54), vend *vármegyöv* [!] (Flisz II, 154); l. még Schubert 645–7. – Vö. **vároš**.

vároš, váraš 'Stadt, Kleinstadt; Flecken, Marktflecken' – Vranov, 1575: Wo wranouie w nasem *warosu* (SR 38: 188), okr. Bardejov, 1690: naš hudobny *varoš* (ListyP 90), Szs, 1752: Dom geden we *warassi* (SzsIr V. 201, a, 11.), Sečovce, 1772: Tento *varos* anebože polnj mestečko (Udvari 436), Trnávka, 1772: ... z timto walalom hotarnim *varossu* (UdvUrb 337), Szs, 1774: na *Varass* Porcie... (SzsIr V. 201. a. 9: 22b), 1778: na nasú tzalú zsem na naso sztolytze *vároše*, valáli (AANy 12/C: 268), Hanušovce, 1784: Mesto Pressow, tak take y *waross* Vranow... (UdvUrb 332), Nye, 1797: *Város* zaplatil na rok 799 Frt 3... (Tirp 2: 34), Kk, 1799: Synowy Mihályowy od *vároša*... (Gyiv 279. 88. jegyzet), *vároš* (Hlas 104), Bcs, 1847: ked čabgansky *város* do swogho cymera y dohanowge kwety položj (Dohán 34), *varoš* (Czambel; vsl Kálal; SipB), Podkonice, 1915: Už som prešiou | štiri *vároše* (Bartók II, 302), ... jes tam *varoš* Temešvar (AntZ 23), Bcs: s toyto *várošu* (Ondrus 216), *vároš* (Márkus 106; GregPsz; Dudok 275), vtedajši otcovia mesta nedbali vždy rovnako o *vároš* (BallekA 290) stb.; – **Szárm.:** **város(š)ký** adj. – Brezovica nad Torysou, 1653: wydaly sme tento list pode(ps) any a pečetu nassu prywylegyelsku *warosku* podtwrzeny (SR 38: 188), Stropkov, 1676: i *warosku* pecziecz kladzeme (uo.), Szs, 1767: Na *Varaskom* Dome... (SzsIr V. 201. a. 9: 32b), Humenné, 1772: k tomu *warosku* luku (Udvari 436), okr. Prešov, 1773: žaden *varošsky* človek... (ListyP 174), Nye, 1797: *Várossky* Notar (Trip 2: 34), Bcs, 1849: od dal... *wowaroskom* dome (MMM Céhk. 62.414.1.), Mb: Poton tašľi do *vároškiho* domu (Ondrus 256), Malč: *varoski* (StSl 11: 106), Nbh: *vároški* (s. gy.); – **várošček** dem. – Trnávka, 1772: *Warosczek* tanto totisto Seczowce... (UdvUrb 337); – **várošan, várošcan, vároščák** 'városi lakos, polgár' – Brezovica, 1771: len čzinnss *varosscane* platilj (SzkMv 207), okr. Prešov, 1773: Ovce aby *varošanom* nebylo slobodno trimat (ListyP 174), Hanusovce, 1784: Ponevacs sme *varosanye*... (UdvUrb 334), Prešov, 1787: wiznanya samih *waroscsanoh* (uo.), menowane *varoscsanyi* (uo.), okr. Poprad, 1836: ... alje ay wssecki *Warožsčany* (SN 7: 641), *varoščak* (Czambel; vsl Kálal), Pivnica: to najlepše *várošaňe* zedli (Dudok 104), Bcs: *várošan* (s. gy.); – **vároščanka** 'városi

nő' – Dlhé nad Cirochom: ... buli by ž nich sanky vožic *varoščanky* (HP 383), Nbh: Ena osoba *várošanka* ... (NSM 4: 234).

Az iráni eredetű *vár* 'Festung, Burg' főnévből -s képzővel keletkezett m. *város* (régies nyelvjárási *váras*) 'Stadt' (hn. 1193: EWU) származékszó. A kelszk.-ra jellemző tájszóként az ottani kisvárosokra vonatkoztatva honosodott meg, de a magyarországi szlovák lakosság is él vele. A *város(š)ký dom* a m. *városháza* 'Stadthaus' összetétel félkalkja. A magyarországi nyelvszigetekről idézhető ez is, vö. Mb: Tutoka bola – naproti čarde – *várožháza* (Ondrus 258), Nye: Ja ukjažen, že d'e je mesckí dom, d'e je *városháza* (Tirp 1: 31). – A magyarból: Kollár: Hlas 104; Melich: NyK 25: 303; Czambel; Kálal; Hauptová: Slavia 28: 524; Király: StSl 11: 106; Doruľa: SR 38: 188; Doruľa 71; Németh: Tirp 2: 34; Udvari 436 stb. – A m. szó közvetlenül vagy közvetve több más nyelvre is átkerült (erre l. Sulán 373; LizV 87; Dezső: NytudÉrt 128: 91; Tamás 759; UEISk 529; Megiser 150, 183; Plet II, 748, 749; Flisz II; Kočiš 115; Décsy 36; Schubert 648–56). – **Vö. varmed'(a).**

vároterem 'Wartesaal' – *vároterem* idősebb generáció (LexNov 170), *vároterem* (GregPsz 283; Nb: s. gy.)

A *vár* 'warten' igének *váró* 'Warte-' alakja és a *terem* 'Saal' alkotta m. *vároterem* 'Wertesaal' (ÉrtSz) összetétel. A vasúti terminológia révén került át, napjainkban inkább csak a magyarországi szlovákok használják. – A magyarból: GregPsz 162; Matejčík: LexNov 170. – L. még m. > rom. *varotérem* (Tamás).

vartáš 'Wache; (Nach)wächter' – Orava, 1633: Odkud vhljdalj *Wartass* konjka zdoly aneb zhory gduczyho (BatthLt Rsz 64 Lad 27 Fasc 6), B. Štiavnica, 1670: samo tretí prítomen s *vartašem* byl (AGK 101), 1671: Nemcom *wartassom* (EK G 668/IV.), *Wartassom* Owsa K 1. (uo.), Krupina, 1706: na swjce *wartassom* d 21 (SAV), 1748: *wartassom* No. 8. (OSzK Fol Boh Slav 37: 75), Liptov, 1758: Ucyňj *wartasou* No 56 (uo. 148), Kamienka, 1773: Na *wartasa* panskeho... (UdvUrb 113), Ružomberok, 1796: Jeden každý *vartáš* dictim Den 25... (SN 6: 574), *wartáš*, nočni *wartáš* (Bern), 1844–5: ti budeš *vartášom* při nej (Polívka II, 258–9), *vartaš* (Jancs II; Mlyňany: JSbor 4: 229; Ripka 146; GNS; Borg 147; zastar. SSJ; TekP 29), *vartáš* strsl, *vartaš*, *vartoš* vsl (ASJ IV/2: 225), okolie Trnavy, Trenčín, Hont: *vartás*, Liptov: *vartač* (uo.), *vartaš* (SipM); – **Szárm.:** **vartášky** adj. – 1671: *Wartaskim* konyom Owsu K 1. (EK G 668/IV.); – **vartáška** 'Wächterin, Wärterin' (SSJ).

A ném. eredetű *várta* 'Warte; Wache' (1533: TESz) főnévnek -s képzős m. *vártás* 'Wache' (1602: HK 3: 69) származékszava. A katonai szóhasználat útján került be a szlovák szókincsbe. A kszk. ritmikai törvény értelmében az első szótagban levő *á* lerövidült. Címszavunkat szk. képződménynek is szokták tekinteni a ném. eredetű *várta* 'Warte' (Rudolf) alapján, ami elméletileg elfogadható lenne, de egyrészt a XVI–XVIII. századi katonai terminológia ilyen jellegű szavai jobbra magyar eredetűek, másrészt a szlovákban a fogalom kifejezésére már korábról kimutatható a -*ník* képzős *vartovník*, vö. Lietava, 1607:...vybehel na vartu..., a dovedoval se *vartovníkov*, kde strileji (AGK 52).

A *vartoš*, *vartač* alakváltozat analógiás hatás eredménye (l. 48.2; 48.4.; 48.8. p.). – A magyarból: Halász: Nyr 17: 500; CzambSl 131; ŠtolcJ 102; Gregor: NyDt 178; SipM. – L. még m. > kucr. *vartaš* (Dezső: NytudÉrt 128: 91; Liz 91 és LizV 151 ukrán képződménynek tekinti, aligha joggal).

vášar ‘Markt, Kauf’ – 1773: Dolno *Wassardicze*, 1920: Dolné *Vašardice* ‘Alsóvásárd’ hn. (VSOV I, 339); – Malč: *vašar* (StSl 1: 106), Rk: *vášar* (s. gy.); – **Szärm.:** *navašarovac* ‘einkaufen, ankaufen’ (Malč: StSl 11: 106).

A valószínűleg perzsa eredetű m. *vásár* 1. ‘Marktflecken’ (1055: EWU); 2. ‘Messe, (Kauf)handel’ (1379?, 1416 u.: uo.); 3. ‘Rummel’ (1746: uo.). A *navašarovac* a m. *bevásárol* ‘einkaufen, ankaufen’ alapján keletkezett. Kihalóban levő tájszó. Régebben azonban ismertebb szócsalád lehetett, vö. 1682: Panize ktere z Wiedenskeho *Vasarlasu* bily zustaly (NádLt Okir I 289/B: 572), Tk, 1803: na *kis wassar* (SIKoml 332), Tk, 1873: na *vásár állás* (uo. 333), Tk, 1881: k *vásár álásu* (uo.). Ezek a m. *vásárlás* ‘(Ein)kauf’, *kisvásár* ‘Wochenmarkt’, *vásárállás* ‘Markttort’ alkalmi, ill. helyi átvételeinek látszanak. – A magyarból: Király: StSl 11: 106. – L. még m. > kucr. *vášar* (LizV 88, 584; Dezső: NytudÉrt 128: 92), rom. *vașărli* (Tamás), szhv. *vašar*; *vašer* (UElSk), jrut. *vašar* (Udv 54); l. Schubert 656–8 is. – Vö. **vášarbirov**.

vášarbirov ‘Marktrichter, Marktaufseher’ – Ružomberok, 1651 *Wassarbiary* Matthias Kutny, Yakub ssrott (SR 38: 183), 1653: *Wassarbirowe* Georgi[us] Nowasky, Johannes Patrik (uo.), Štítnik 1660: *Wassar Birojom* d. 14 (uo.), Trenčín, 1666: takowe Penize *Wassarboriwe* wibiraty budu (EK Céhlev. LIX. 5: 13), Štítnik, 1669: ... meraly *Wasser-birojom*... (SR 38: 183), Nye, 1796: [szk. adatként]: *Vásarbiró* (SzabSz I–II, 377), N. Kamaň, 1816: *Vasar-Biro* Gyurcsek Joseph (BalLt Kékkői urad. 22. cs.), Bcs, 1819: Ktera se Aradskemu *Vásarbirowi* w dare dalo (MMM Céhk. 62.414.1.), Pan *Vasar Biró* (uo.), tržní..., vulg. *wašárbír* (Bern).

A *vásár* ‘Markt’ és *bíró* (nyj.-i *bírój*) ‘Richter’ alkotta m. *vásárbíró* ‘Marktrichter, Marktaufseher’ (1544: OklSz) összetétel. Aszk. szóvég alakulására l. 13.; 45. p. Az *-iar* alaktani analógia eredménye (l. 47.2. p.). Kihalt szó, amely főként középszlovák nyelvterületen élt. – A magyarból: Hauptová: Slavia 28: 524, 530; Doruľa: SR 38: 183; Doruľa 69. – L. még m. > szhv. *vašarbirov* (UElSk). – Vö. **birov**, **kišbirov**, **solgabirov**, **tervinbirov**, **udvarbirov**, **vášar**.

vašdereš ‘Eisenschimmel’ – L. Hrádok, 1653: Biely fako No. 1 | Wyrceze No. 1. *Vas deres* N. 1 (NádLt Okir I 620: 13), L. Hrádok, 1654: Fakowaty cžernochwosti No. 1... *Vas deres* No 1... (uo. 16b), 1658: z Minessa *Vas deres* No. 1. (uo.), *važdereš* (Malč: StSl 11: 106; SipM), *vašdereš* (LexNov 112, 176; Bér: s. gy.); – **Szärm.:** *vašdereška* ‘vasderes kanca’ – L. Ján, 1683: Klusnicze: ... *Vaš Dereska* (NádLt Okir I 691).

A *vas* ‘Eisen’ és a *dér* ‘Reif’ főnévnek *-s* képzős *deres* ‘szürke szőrű (ló)’ származéka segítségével keletkezett m. *vasderes* ‘Eisenschimmel’ (1681: Herman 355) összetétel. A lóartás révén lett a szk. szókinccs eleme. – A magyarból: Király: StSl 11: 106; Gregor: NyK 68: 411–2; SipM. – Vö. **deres**!

vašmačka 1. ‘Feuerbock, Eisengestell’ – L. Hrádok, 1659: *was macky... was macky* menssie No 2 (NádLt Okir I 620), L. Hrádok, 1660: W tegto Kuchiny... *was mačzkj...* Ittem *was maczky* menssie N2 (uo.), 1683: w kuchyny kotel No 1 | *Wažmačky* No 2... (NádLt Okir I 828: 2); – **2.** ‘Anker; Enterhaken’ – L. Hrádok, 1677: *was Maczka* k studny N 1. (NádLt Okir I 620), 1682: Lecztika No 1 | *Maczka* k Sudny [!] No 1 (uo.).

A *vas* ‘Eisen’ és *macska* ‘Katze’ alkotta m. *vasmacska* 1. ‘Anker’ (1395 k.: EWU); 2. ‘Enterhaken’ (1553: uo.) 3. ‘Feuerbock; Eisengestell’ (1708: uo.) összetétel. Elavult középszlovák nyelvjárási kifejezés. – L. még m. > kukr. *vašmačka* (LizV 584).

vašpor ‘Eisenpulver, Eisenschwärze (zum Reinigen)’ – Nbh, 1919:... *Vaslag Vaspur...* aj drožde (Chov 19), 1920: Svibauke, Sidol, aj *Vaspur* (uo. 30), *vašpor* (Malč: StSl 11: 106; SipM); – **Szármm.: (na-, vi-)vašporovac** ‘(be)vasporoz’ (Malč: StSl 11: 106).

A *vas* ‘Eisen’ és *por* ‘Staub; Pulver’ alkotta m. *vaspor* ‘Eisenpulver, Eisenschwärze (zum Reinigen)’ (Ball; egyéb jelentésben 1560 k.: RMG) összetétel. A szk. ige a m. *(be)vasporoz* ‘vasporral beken, (meg)tisztít’ hatására keletkezett. Zemplén megyében és az alföldi szlovákban élő, de elavulóban levő tájszó. – A magyarból: Király: StSl 11: 106; SipM. – L. még m. > kukr. *vašpor* (Liz 95), rom. *vașpór* (Tamás).

vašvárička ‘egy fajta csárdás’ – *vašvárička* (Slovensko 1109, 1113), *vašváriška* (GNS).

A m. *vasvári verbunk* ‘egy fajta férfitánc’ (MNL V, 513) szerkezet, amelyből címszavunk univerbizációval keletkezett (l. 55. p.). Magyar elnevezését “egyesek a Bolyok-Vasvár helységről, míg mások a negyvennyolcas márciusi ifjak egyik vezéregyéniségének, Vasvári Pálnak nevéből származtatják” (uo.).

végrehajtov ‘Gerichtsvollzieher, Exekutor’ – Szs, 1895: *végrehajtov* (NyK 25: 297), *vegrehajtov* (SipB 312), Malč: *végrehajtoŭ* idősebb generáció (StSl 11: 106), *vigrehajtó* (GregPsz; Nbh: s. gy.), Pk: *vigrehajtó* (s. gy.), Bcs: *vigrehajtoŭ* (Hanko 41).

A m. *végrehajt* ‘ausführen, vollstrecken usw.’ (1808: NyÚSz) igéből keletkezett *végrehajtó* (nyj.-i *vigrehajtó*, *vigrehajtoŭ*) ‘Gerichtsvollzieher, Exekutor’ (Ball). A szk. szóvég alakulására l. 13. p. Újkeletű átvétel Zemplén megyében és a magyarországi szk. nyelvszigeteken. – A magyarból: Melich: NyK 25: 297; SipB; Király: StSl 11: 106; GregPsz 162. – L. még m. > kukr. *vigrehajtív* (LizV 584), rom. *vigrehaitău* (Tamás).

vendég 1. ‘Fremde’ – 1694: ga nemecky newym, any morawsky a gako *vendeg* ze my mezy cudym narodom tak daleko...(HSSJ *odtial* a.); – **2.** ‘Gast’ – Pi: raz do roka prid’e *vendég* (Ondrus 241), Bcs: Ač sa otvorila dvere, tak ňečakaní *vendíg* prid’e (HVB 165), Nbh: tak todi *vendég* má príst’ (NSM 4: 245), Nbh: hát čo bou *vendég* povolani na svadbu (KrupaŽ 12), Rh: *vendégi* zafukli lampi (NSM 5: 414).

Az ol. eredetű m. *vendég* (nyj.-i *vendíg*) ‘ausländisch (Person, Ort usw.)’ (1500 k.: EWU); ‘Gast’ (1514: uo.; korábbi és egyéb jelentéseit is l. uo.). Az 1. jelentésben kiveszett, a 2. jelentésben feltehetően újabb átvétel a magyarországi szk. nyelvszigeteken. – Vö. **vendígy, vendlíky**.

vendígy, vendlíky pt. 1. ‘Seitenbaum, Nebenstange (an einem Heuwagen, Getreidewagen)’ – St. Pazova: *vendígov* (NŽ 6: 197), Kisač: *vendégovi* (ČMSS 22: 121), *vendliki, vendlike, vendígi* jstrsl (SON 5: 316), Ös: *vendégi* (ŠtolcM 36), Kc, Pk: *vendlik, vendliki* (JŠ 2: 340), *vendliki* (GregPsz 283); – 2. ‘szénahordórúd’ – St. Pazova: Na... drúkoch a *vandigoch* nosia sa slamené petrence (ČMSS 7: 58), Haniska: *vendéglovi* (SN 27: 460); – 3. ‘Querholz, das Zaunpfähle verbindet’ – Sk: *vendlik* (JŠ 2: 324); – **Szárm.: vendlíkovy** adj. – Pk: *vendlíkovi* (s. gy.); – **vendlíčký** dem. – *vendrički* (NSM 3: 29, 32).

A *vendég* ‘Gast; Ersatz-’ és *oldal* ‘Seite’ alkotta m. *vendégoldal* ‘Seitenbaum, Nebenstange (an einem Heuwagen, Getreidewagen)’ (1785: TESz) összetétel *vendég-* előtagja, általában pt.-ként alkalmazva. A répáshutai szlovákban azonban a m. összetétel változatlan formában került át: *vendégoldal* (NSM 5: 192). Az *l* szervetlen járulékhang (l. 32.2. p.), a *vendrički* alakváltozatban pedig *l* > *r* változás történt (23.7. p.). – A magyarból: ŠtolcM 36; Gregor: StSl 16: 215–6.

verastovat’ l. **virastovat’**

verbunkoš ‘Werber’ – 1832: A ja by bol v tej veci prešibaný *verbunkoš* (ChalD 117), 1880: Takýto *verbunkoši*, v rovnošate... (DobšO 78–9), Idu *verbungoši*, hore Levicami... (SP 18: 241), *verbunkoš* (Jancs II; Loos III; Mič; hovor. zastar. SSJ)

A ném. eredetű *verbunk* ‘Werbung’ főnévnek -s képzős m. *verbunkos* (népnyelvi *verbungos*) ‘werbend’ (1752: EWU); ‘Werber’ (1759: uo.); ‘Werbungstanz’ (1741: uo.) származékszava. A szlovákban a *verbovač, verbovník* a szokásos, azért nem valószínű, hogy címszavunk -oš képzős szlovák képződmény volna (l. SCS; Rudolf 176). Elavult szó, amely talán a XVIII. században került be a szlovákba a katonai toborzás útján. – A magyarból: Halász: NyK 17: 500. – L. még m. > morva *verbunkoš* (Sulán 375; Machek²), szhv. *verbonkoš* (és vált.) (UEISk), rom. *verbuncăș* (Tamás), or. *verbunkoš* (Hollós).

vereš l. **dereš, šarga**

verežd’úr, veležd’úr ‘Feldflasche (meistens aus Holz, auch aus Zinn oder Silber)’ – Trenčín, 1678: Dye plechova lahvice, nebo *vöres Gyurgye* hrdlovate, bez zatek (HŠ 3: 412), Žilina, 1710: dal piwa do *weressdurda* (PDS 54), 1869: kobak, Kürbisflasche; tekvicová láhev, *verešd’úr* (Loos I), Boca, 1882: Hlinená “čútor-a-*verešd’úr*” (SN 6: 512), 1893: Tento *Verezdúr* | Roben 26 Dna 1893 (PukKer 52), *veležd’úr, verešd’úr* (Mič), XX. sze.: Kulacs=*verešd’úr* (OSzK Quart Slav 80: 706), *veležd’úr, verešd’úr* (Kálal; Garaj), *veležd’úr, verešd’úr* (Hviezd, Jes-á: SSJ), Dohňany: Kamarádze Juru, | vezmi tú *vešdžuru* (HP 292), Očová: Kamarátu, Ďuru, vezni *verešd’uru* (uo. 294), Spiš, 1957: a z *verešdžura* sa napi vina (SIFolk 394), Brestovany: *verešd’úr* (JŠ 8: 230); – **Szárm.: verešd’urdík, verešd’urek, verešd’urko, verešd’urka, verešd’urček** dem. expr. – Bystrička,

1725: Stary mali *vöres_gyorgyik*, kteremu witrhnuto hrdlo (PDS 89), 1757: ... wložila... lahwicu aneb *weressgúrck* wjna (HSSJ *lahvica* a.), 1793–6: Když on dluho swú Hlawu | z *Verešgyurka* močj (OSzK Quart Lat 2746: 259; l. Ant 579 is), XVIII. szmf.: když on dluho svou hubu *verešd'urkú* moči (Ant¹ 614), čtóra ... vulg. *wereš d'urek* (Bern), Moje meno *Verešdurko*... | budete | nosit palenku vomne (PukKer 50), 1874 (kulacson felirat) wiwat wiwat kto bude stohto *wereždurka* (uo.), Prešov, 1904: kupim szebe *veresdsurcsek* (NéprÉrt 5: 8).

A m. *veresgyörgy* (~ *vörösgyörgy*) 'ua.', vö. Szendrő, 1650: Talaltunk... Egy Eörögh *Veresgyörgy* fa palaskot...(NRA Fasc 995 Nr 44: 1), Tolcsva, 1665: Vagyon egy öreg *veress György*-fapalaczk (TT 1886: 166) stb. A m. kifejezés eredete vitatott, de valószínű, hogy bizonyos *Veres* (~ *Vörös*) *György* nevéből keletkezett metonímiával. Ilyen nevű egykori bodnärmester ui. kétségtelenül létezett, amint ezt a régi összeírások tanúsítják (l. Nagybánya és környéke. Szerk. Palmer Kálmán. Nagybánya 1894: 43; Takáts S., Rajzok a török világból. III. Bp., 1917: 261). Az ő keze alól kerülhettek ki a fából mesteri módon elkészített kulacsok, amelyek híressé válva neve hordozói lettek A *verešd'urko* egyaránt lehet szk. képződmény és a m. *veresgyurkó* – erre vö. 1668: Az *vörös gyurkóm* is tele van csak ritkán (KKK 343) – átvétele, mely lerövidülve *gyurkó* alakban is élt, vö. Szendrő, 1697: ket by nelkul valo masfel itbes *gyurko* (CsákyLt Kassai Lt. 7. cs. Fasc 49). Ez szintén átkerülhetett a szlovákba, de a *Đuro*, *Đurko* becéző alak hatására a *verešd'urko* lerövidülhetett a szlovákban is, ahol címszavunk *d'uro*, *d'urko* alakban szintén ismeretes, vö. 1849 (felirat kulacson): Jasawolam krčah *durko*... (PukKer 41), Zvol. stol.: *Đurko* = *vereš-d'urko* (SP 14: 546), Nože puš' toho *d'ura* a daj mi víno! (Melich: MNy 20: 34), A *verešdúr*, *verešdúrk* alakváltozatok a szóvégi -o lekopásával keletkeztek (l. 45. p.), az *ú* pótlónyúlás, a *ž* zöngésülés, az *r* helyén lévő *l* hang pedig *r – r > l – r* disszimiláció, a *vešdžura* haplológia (l. 51. p.) eredménye. – A magyarból: Kálal; Hauptová: Slavia 28: 350; Machek¹; Gregor: AnUB 1: 69–72; Mišianik: Ant² 583 stb. – L. még m. > szhv. *vereždurđ* (UEISk).

vetkezu 'egy fajta szótt anyag' – Radvaň, 1712: *wetkezu* prokatowe (RadVlt 81. cs. IV. o. XX), Radvaň 1713: *wetkezu* kitagkowe, zlatim ketiskom okolo (uo.), 1721: *wetkezu* tawatowe [!] cipkami 1 (uo.).

A belső keletkezésű m. *vetkőzik* (régí és nyj.-i *vetkezik*) 'sich entkleiden' (TESz) igének ilyen jelentésben még nem szótározott *vetkőző* (~ *vetkező*) melléknévi igeneve (más jelentésben 1585 k., 1590: RMG), de vö. 1650: Egy *vetkeződő* futa... (RadVcs II, 309), ami a *vetkőződik* 'sich entkleiden' (1584: TESz) származéka. Az *u* szóvégre l. 19.2. p. Elavult szó, amely a kétnyelvű nemesség köreiben talán nemcsak alkalmi kölcsönzéseként volt jelen.

vetracin. vetrecín 'egy fajta húsétel' – L. Hrádok, 1660: Na veceru na pansky stuol... | Teleciny... | na *vetrecin* funt No I 1/2 (NádLt Okir I 651), 1663: Telecynj... na *wetrecyn*...(NádLt Okir I 289/B: 220b), M. Kameň, 1743: Na *Wetrecin* Libr[orum] 2 den 10 (BalLt Kékkői urad. 34. cs.), Na večer pre ffarara

Ztisowcza na *Wetrecin...* (uo.), 1775 k.: *Vetrece, Wetreczyn, Assilardum* (StSl 3: 106), XVIII–XIX. szf. [humorosan] *Compendium = Wetrecyn* (Prov 55).

A valószínűleg déli szláv (szhv. ~ szl.) eredetű m. *vetrece* 1. ‘Art Schmorfleisch oder Ragout’ (1544: EWU); 2. ‘gebratene Speckschnitte’ (1621: uo.) fn.-nek *vetrecen* (uo.) alakváltozata. Az *-en* szóvég egyéb szavak hatására lett a szlovákban *-in* ~ *-in*. A régi konyhák kedvelt ételfélesége volt, de úgy látszik, a XIX. század folyamán a szlovákból kiveszett. – A magyarból: Király: StSl 3: 106.

vezetík ‘vezetéklo’ – 1730: na toho weksiho nehaj nik nye sedi, ale na *wezetiku* mose ho prewodity (MárLt 14. cs. Fasc XXVI Nr 71).

A belső keletkezésű *vezet* ‘führen, leiten; lenken’ igének *-k* képzős m. *vezeték* ‘vezetéklo’ (1533: EWU) származékszava. Az eddig ismert egyetlen adat ellenére sem bizonyos, hogy alkalmi átvétel.

vezír, vezér 1. ‘parancsnok; vezető; bandavezér’ – 1775 k. *Vezér, Wezyr, Wudce, Dux* (StSl 3: 106), 1778: u totih *Veziroh* i Tisztoh (AANy 12/C: 267), szvojm vojemszkim *vezírom* (uo.), Nye: A mali němci edniho *vezéra* a ten *vezér* povedau (Tirp 1: 45), *vezír* ‘vezető a gyerekek játékában’ (Hry 233), Malč: *vezir* ‘Banden-, Gangführer’ (StSl 11: 106), *vezir* ‘Leiter, Anführer’ (SipM); – **2.** ‘Leittier’ – Hošovce, 1903: Chytím *vezíra* za rohy a řahám (SlFolk 731), Malč: *vezir* ‘Leitbock, Kopfgänserich’ (StSl 11: 106); – **3.** ‘Teil des Pflugkarrens’ – *vezir* (SipM); – **4.** ‘Dame’ (Schach) – *vezír* (SCS); – **Szárm.: vezírovat’** ‘vezéri funkciót lát el, tölt be’ (Kal: SSJ).

A belső keletkezésű m. *vezér* (nyj.-i *vezír*) ‘(Haupt)führer’ (1372 u., 1450 k.: EWU); ‘Anführer, Weiser’ (1416 u.: uo.); ‘Hirt’ (1460 k.: uo.); ‘Leittier’ (1662: uo.); ‘Teil des Pflugkarrens’ (1717: uo.); ‘Dame’ (Schach) (1859: uo.) származékszó. Címszavunknak m. eredete mellett az alaki és jelentésbeli azonosság, a szóföldrajz és a kronológia szól. – A szk. *vezír* ‘magas rangú török vezető, hivatalnok’ (1660: Pilárik 137; SSJ) szót rendszerint török átvételnek tartják (l. Blanár: JČ 13: 84; Habovštiaková: SZSS 96 stb.), de azért ez esetben sem zárható ki teljesen a magyar közvetítés lehetősége, vö. m. régi *vezír, vezér* ‘miniszter, török főhivatalnok’ (1535 k.?, 1565: EWU). – A magyarból: Király: StSl 3: 106 esetleg; Király: StSl 11: 106; SipM; Udvari: AANy 12/C: 263–4. – L. még m. > kukr. *vízír, vézir* (LizV 584), vend *vezér* (Štrek 71).

viceišpán, vicišpán ‘Vizegespan des Komitats’ – Trenčín, 1483: a pa[na] Mykulasse z Nozdrkowecz s/wicze *Isspany* stolicze Trenczanckey (SČL 45), N. Lupča, 1536: tehdaz *wyceysspan* tehoto widyka liptowskeho (JŠ 6: 134), Příbovce, 1566: Gaspar Benyczky *vice Ysspan...* (LS 1–2: 317), Nováky, 1568: ...*vice ysspan* stolice Thekowskej (uo. 334), Turiec, 1616: od pana *Vice Ispana*, geho Milosti... (SNS 11–12: 254), 1661: tej stolici Zvolenskej *viceišpana* (KPP 213), 1671: prissel P. *Vice yspan* (KK G 668/IV), Šariš, XVII. sz.: Oswyceni, velkomožni a wysocze vrozeni panowe, pana *vice ispan* (JČ 15: 165), XVIII. sze.: wtechto ... Stolicach Mlawny a *Wice Is | pany* a Szolgabirowe... (GMM 16 faksimile), Trenčín, stol., 1738: od hodnowerneho čloweka totiž od *Vice*

Ispanya (OSzK Fol Lat 1037/IV, 403), 1775 k.: Vitze-Ispan, *Wyceisspan*, Vice Praefectus,...Vice Comes (StSl 3: 88), okr. Košice, 1793: padame k noham jich welkomožnosti *viceješpana* (ListyP 259), velkomožnemu penu *viceješpanovi* (uo.), *wicišpán* Syn *wice=išpán* (Bern), Bcs, 1847: či bi Jím ten *Wičisspán* lepssú prawdu uhádou? (Dohán 21), alispán, *wicišpán*... (Jancs), Prešov, 1860–1: Žebi *Wicispánoch* sme sebe wolilj (StSl 8: 170), 1894: vtedy ešte neboli notári, slúžnovci, *ficišpani*, ministri (Polívka IV, 536), *viceišpán*, *wicišpán* (Mič; Kálal; zastar. Škult, Vans: SSJ) stb. – **Szárm.: vic(e)išpánov** adj. poss. – 1593: wedle pana *vice isspanoweg* commissie (SISlov 3: 335), Štítnik, 1732: wedle comissii p. *Vice-Ispanoweg* (SzkMv 176), Nye, 1758: že býl kupil Telce ... od *Wicišpanoweho* gulaša (Tirp 2: 33); – **vic(e)išpánsky** adj. – Rožňava, 1813: pred sud *viceispanska* predstavy (SN 9: 285), *wicišpánski* (Bern), *viceišpánsky*, *wicišpánsky* (SSJ); – **vic(e)išpánka** ‘a vicispán felesége’ – 1624: žeby pany *Viceispanka* chтела na zamek Lethawu... (FejpLt), *wicišpánka* (Bern), *wicišpánka*, *viceišpánka* (SSJ); további származékait l. Bern; SSJ.

A lat. eredetű *vice* ‘Vize’ és a szláv eredetű *ispán* ‘Gespan’ alkotta m. *viceispán*, *wicispán* ‘Stellvertreter eines Verwaltungsbeamten’ (1535: EWU) összetétel. A m. eredet mellett az *i*-vel kezdődő *ispán* alak tanúskodik – a régi szlovákban a honi képzésű *vicešpan* is volt (l. Palk). – A *wicispán* (> szk. *wicišpán*) alakváltozatban az eredeti *e* és *i* a magyarban összeolvadt. A *wicišpan*-ban *c* – *š* > *č* – *š* asszimiláció, a *ficišpan*-ban *v*- > *f*- változás történt. A *viceješpan* pedig a m. *espán* alakváltozat átvételével és *j* protézissel (l. 31.2. p.) keletkezett. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 3: 88; SCS kérdőjellel; KrajčP 201 stb. – A régi szk. szókinesből egyéb *vice*- előtagú összetétel is idézhető, vö. pl. Skalica, 1528: panu *viczenadrsspa[n]ju* (Varsík 132), Nováky, 1569: ... wycze ysspanowy y wycze kapitánowy (LS 1–2: 334), 1593: Ja kuty Janoš ... *wici kapitán* divinski (SL 2: 246), Bytča, 1617: *Vice konhamesstrowi* R. 24 (BatthLt Rsz 70 Lad 27 Fasc 10: 96), Likava, 1627: Karponay Jakabowy *Vice Lowasmesstrowý*... (uo. Lad 25 Fasc 28), Likava, 1627: Šamuelowi *vice Polkorabowj* pssenice Luk 6 (uo.), 1703: Hadnagy, *Vice Hadnagy*... magj swug gistotni plat (CMSS 10: 1), 1795: Nebo *Wicegkarpál* [!], nebo Neňarál [!] (BajzaW 38). Ezek némelyike talán alkalmi kölcsönzés volt a magyarból, némelyike azonban talán ismertebb is lehetett. Ennek eldöntése csak további adatok előkerülése után lehetséges. A *vicekapitán* tekinthető szk. összetételnek is. – L. még m. > magyarországi ném. *Viceispan* (B. Štiavnica, 1687: AGK 129), kukr. *wicišpan*, *wicašpan* (LizV 87, 583; Dezső: Ny tudÉrt 128: 92), rom. *wițișpán* (Tamás), szhv. *viceišpan*, *wi(n)cišpan* (UElSk). – Vö. **feišpán, išpán, nadršpán.**

vid’ás! ‘habt acht!’– 1882: ostatné slová ohlušené boly bubnami a kommandom “*vid’áz!*” (Vaj I, 184), Orava: *vid’ás!* (SN 38: 107, 108); – Senica: *Viđás* kutyanév (Agrik 8: 177).

Az ősi eredetű *vigyáz* ‘achten; achtgeben; zuhören; usw.’ igének m. *vigyázz!* ‘habt acht!’ (1809: TESz) imperativusi alakja. A múlt századi katonai szóhasználat révén ismerkedett meg vele a szlovákság. Vajanskýnál stíluselemként szerepel,

mint citátum, az Árva megyei vászonárosok pedig nyelvük titkos elemeként használták. – A magyarból: Habovštiak: SN 38: 107. – L. még m. > kukr. *vid'áz*, *vidas* (LizV 584).

vidiek 1. ‘Komitat; Bezirk’ – A rengeteg adatból csupán szemelgetve: Sučany, 1471:… z *wideku* liptowskeho (SČL 23), Ružomberok, 1529: wssetzek *wydiek* lyphowsky y spisky (JŠ 6: 260), Boca, 1554: v Luptoskom *videku* (NNM I, 482), Necpaly, 1564: tamze *widieku* Zwolenskem (JŠ 6: 234), Zvolen, 1567: spolu sedicy zemane zwolenskey Stolicy aneb *widieku* (SR 38: 183), 1590–1: we slawnem zlowenském comitatū neb (gak my mlūwjme) w *wjdjkū* stolicze zemanskég (OSzK Quart Slav 12: 11; l. Ant² 307 is), 1638: tess w Tureczkem *widiku*… (Fejpl), Tisovec, 1662: zde v Tisovci a hontenskeho *vidieka* (Gács 133), Šariš, XVII. sz.: K slawnemu *wydyku* Saryskemu (JČ 15: 163), 1775 k.: Vidék, *Widjek*, Districtus (StSl 3: 106), *wid'ék* … vulg *widgek* (Bern), *vidik*, *vidiek* (Kálal) stb.; – 2. ‘Land; Landschaft; Gebiet’ – Žilina, 1473: A která by voda tekla *vidékem*, ta jest obecna ku poživeni každému (ŽK 53; ugyanez: *widekem*: Ryš 702; *vid'ekem*: uo. 712), Orava, 1611: Na *widiek* rozdany dobytek (JŠ 2: 273), 1634–6: kdi knížeczka vojna bila zde *vidéku* (SR 51: 215. 2. jegyzet), *widék* sl. (Palk), *wid'ék*… vulg. *widgek* (Bern), környék, *vidjek* (Jancs), *vidék*, *vid'jek* (uo.), Hriadel', 1915: Vidalo se dzieuča | z *vidzieka* na *vidziek* (Bartók I, 220), *vidiek* (Kálal; SSJ), Nye: Najlepší krajčír na *vidéku* (Tirp 1: 34), *vidžiak* (GNS), *videk* (SipM); – **Szármm.: vidiečny, vidiecky** adj. ‘megyei; vidéki’ – N. Lupča, 1536: … tehdaž dworsky *widicky* (JŠ 6: 134), Lietava, 1544: predalo se *widieczkey* wlny sukenikom rayeczky… (HSbor 4: 332; l. KavL 158 is), St. Štubňa, 1566: … od pizara *wideczkeho*… (LS 1–2: 321), 1593: Za *wydieczky* praporecz … dluzno gest… (RadvLt 1. o. IV cs. 63. sz.), J. Lehota, 1594: dal prysahu pred wsseckimy richtarmy *widieczkimy* (StanD III, 164), 1622: … su wsseckj *wigiečzne* (SISlov 24: 39), Liptov, 1643: geden Sluzno Dworsky *widieczky* (OSzK Fol Boh Slav 37: 8), Nitr. stol., 1766: Vidičnym… ludom (Agrik 3: 217), *wid'ěckí*, vulg. *widgeckí* (Bern), *vidiecky* (Kálal; SSJ); – **vidiečan(ka)** ‘vidéki, falusi férfi (nő)’ – 1676: poslyšte, páni meščané, | sousedi i *vidiečané* (Ant¹ 353), Zámulov, 1772: platja …, ale omnoho meneg gak *widičane* (Udvari 436), Banské, 1772: … ne tak gak *widičané* (SzPV 47), *wid'ěčan(ka)*, Syn. *wid'ičan(ka)*, vulg. *widgečan(ka)* (Bern), *vidiečan* (Loos III; Mič), *vidiečan(ka)* (Kálal; Tim: SSJ) stb.; további képződményeire l. Bern; Jancs; Hv adatait.

A tisztázatlan eredetű m. *vidék* (nyelvjárási *vidik*) 1. ‘Gebiet’ (kn. 1372 u.: EWU); 2. ‘Landesteil’ (1416 u.: uo.; egyéb jelentéseit is l. uo.). Hadrovics László a magyar szót jelentéstani alapon a *vendég* ‘fremd; Gast’ és *idegen* ‘fremd’ szavakkal igyekszik rokonítani (NytudÉrt 88: 44–8), ezt a TESz vitatja, az EWU pedig tévesnek tartja, Hadrovics azonban kitart álláspontja mellett (l. UEISk 535). Šimon Ondruš szerint viszont a m. *vidék* szk. eredetű (< ószlovák *vydeg* < ószláv *vy-děg* l. Slavistična revija 32. Ljubljana 1984: 11–17). Fejtegetése azonban jobbára feltevéseken alapszik, s olyan elméleti jellegű, amit tényekkel nehezen lehet igazolni (l. Gregor: StSl 31: 372). Ezzel szemben a szk.

szó magyar származtatása minden szempontból kifogástalan. A m. *é* (~ *-i*) szk. reflexióira l. **15.** p. A régi szk. adatokból egyébként a két jelentést sok esetben szinte lehetetlen pontosan elkülöníteni. – A magyarból: SzlJsz 970; Király: StSl 3: 106; Machek¹; Hauptová: MNy 56: 174, 176, 178; uő.: Slavia 28: 521; Dorul'a 72; Hadrovics: Ny tudÉrt 88: 48; Udvari 436; SipM; Schubert 661 stb. – L. még m. > kukr. *vidi(j)k* (LizV 88, 585; Dezső: Ny tudÉrt 128: 92), lengy. *vidik* (és vált.) (Brückner; Wołosz: StSl 35: 315–6), rom. *vidic* (Tamás), szhv. *vidik* (és vált.) (UElSk); l. Schubert 661–2 is.

vigadovač ‘üldögél, nézelődik’ – *vigadovač* (GNS; VŠG 5: 264).

A valószínűleg egy fiktív töre visszamenő *víg* ‘lustig’ igének *-d* képzős m. *vigad* 1. ‘(meg)vigasztalódik (1372 u.: TESz), 2. ‘örül, örvendezik’ (1470: RMG) származékszava. A szk. jelentés a m. *vigad* 2. jelentésének gúnyos értelmezése alapján alakulhatott. Az ilyen helyzetű *a* helyén Gömör megyében az *ä* szabályos reflexió (l. OrIG 70–3). Gömör megyei tájszó.

vigan, viganó 1. ‘egy fajta női ruha, -kabát’ – 1833: Ponevadž každy den mel jinakšé *šaty*, | *vigane* a štrímfle, rohaté kalapy (Piesne 384–5), jak *vigan*, tak štrímfle... (uo. 386), *vigan* (Is; arch. LexNov 203; zastar. Hviezd, Jes-á: SSJ), Nye: *vigán* (Tirp 1: 83); – 2. ‘egy fajta gyerek-, kislányruha’ – 1880: Dievčatá mosia *vigan* t. j. šaty s driekom a rukávmi (Dobšo 8), *vigan(o)* (Kálal), *vigan* (Peřinka; Hab 62; Buffa 230; Koma 157; SipM; zastar. Kuk, Čaj: SSJ), *vigan, vigaň* (GNS), Verchom fodrovani *vigani* (AntZ 262); – 3. ‘egy fajta női szoknya’ – *vigan* (Peřinka); – **Szárm.:** **viganček, vigančok, viganek, viganík** dem. ‘egyfajta gyerek-, kislány ruhácska’ – *viganček* (Kálal; KovL 197), *viganek* (Buffa), Deťom starším ako rok šili šatôčky (*viganky, kaftanky*) (Olej 91), *viganšok* (GNS), *viganík* expr. (Jes-á SSJ).

A tulajdonnévi eredetű (Maria *Vigano* >) m. *viganó* 1. ‘Frauenkleid im Empirestil; modischer, kurzer Frauenrock’ (1793: TESz); 2. ‘Überrock’ (1813: uo.), ill. annak *vigan* (1800 k.: uo.) alakváltozata. Ján Mihál (SR 34: 35–6) címszavunkat az angol *wigan* (< *Wigan* hn.) ‘egy fajta kelme, szövet’ köznévből származtatja, mivel az alakilag nem egyezik meg a magyar *viganó*-val. Érvelésével azonosul Oravec (SAS 11: 113) is. Csakhogy egyrészt a szk. szónak van *vigano* változata is, a *vigan* forrása pedig feltehetően a m. *vigan* alakváltozat, ámbár a szóvégi *-ó* lekophatott a szlovákban is (l. **45.** p.) Ugyanakkor nem kerülhető meg a jelentés kérdése sem. Ugyanis a szó mind a magyarban, mind a szlovákban ruházatot jelöl, sohasem anyagot. Ez utóbbira l. m. *vigany* ‘egy fajta ruhaanyag’ (1865: TESz), szk. *vigoň* ‘ua.’ (SSJ), melyek végső forrása valóban az angol *wigan* ‘pamutvászonféleség’ lehet. Francia származtatása (SCS) téves. – A magyarból: CzambSl 129; Czambel: SR 5: 115; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Fedák: SbŠkult 539; StanD I³, 566; PaulF 175; Minárik: SocP 397 stb. – L. még m. > kukr. *vigan* (LizV 443), rom. *vigán* (Tamás), szhv. *viganj, figanj* (UElSk).

vigéc ‘Handlungsreisender’ – Zdalo sa mi, že tam sedí akýsi *vigéc* (LaskD II, 275), *vigéc* (Čaj; Kálal; Nitr. stol.: Peřinka 120; GregPsz 284; zastar. Ráz: SSJ).

A ném. *wie geht's?* szókapcsolatból keletkezett m. *vigéc* 'ua.' (1884: TESz). A kereskedelmi utazók és vándorárusok ezen típusára a magyarban ragadt rá a *vigéc* megnevezés, ennek okán címszavunk magyar közvetítésű. Közvetlenül a németből való származtatása (pl. Ormis: LaskD II, 275. 1. jegyzet; Rudolf 177) nem helytálló. – A magyarból: SSJ; SCS. L. még m. > rom. *vighét* (Tamás).

világoš 'verés; verekedés; szidás; zűrzavar' – *világoš* expr. (SCS; SSS).

Feltehetően a *Világos*-nál (a hn.-re l. FNESz) 1849 augusztusában vívott csatának emlékeként őrződött meg a szlovák népnyelvben, s került át innét az argóba. – A magyarból: SCS. A málcai *vilagi* pt. 'ein lustiges Leben (führen)' (StSl 11: 106) a m. *világ* 'Welt; Leben' (TESz) helyi átvétele (uo.).

vilañ 1. 'Elektrizitát; Licht' – Nye: *vilañ* (Márkus 106), *vilañ* (Tb, Kerepes környéke: ŠtolcM 60, 221; SipB; Malč: StSl 11: 106; SipM; Roh 450), *villañ* (Bh: ŠtolcM 60; GregPsz; Pk: LamiR 28); – **2.** 'elemlámpa' – *vilañ* (abov, zempl, užh: JŠ 21: 100, 109); – **Szárm.:** **vilañový** adj. – Pi: ...je *vilaňová* (Ondrus 246), NI: aj *vilaňovim* motorom sa poháňa (Roh 450).

A m. nyelvújítási *villany* 'Elektrizitát' (1831: TESz); 'Licht' (1855: uo.) származékszó. Egészen újkeletű átvétel, a keletiszlovák nyelvterület déli részein és a magyarországi szk. nyelvterületeken él. Itt átkerült a villannyal kapcsolatos több magyar kifejezés is, pl. Nbh, 1921: Karkalékovi za *Vill[añ]Lamp* (Chov 69), *villanóra* 'Zähler' (GregPsz 285), Bcs: ja som tašov od *villantelepu* (HVB 264) stb. – A magyarból: Márkus 106; ŠtolcM 221; SipB 314; Király: StSl 11: 106; Bartko: JŠ 21: 100; Lipták: uo. 109. – L. még m. > kukr. *villañ* (és vált.) (LizV 585), rom. *vilón* (Tamás). – Vö. **vilaňoš**.

vilaňoš 1. 'Straßenbahn' – Nye: *vilaňoš* (Márkus 106), Pohorelá: tag naz vziol'i do *vilaňošá* (Horák 205); – **2.** 'villamos ipar' – NI: *vilaňoš* (Roh 78); – **Szárm.:** **vilaňoška** 'Straßenbahn' – Spiš: Ta hibaj praelu, tu je "*vilaňoška*"! (SN 15: 469), na tej *vilaňoške* (uo.), bo v tej *vilaňoške* (uo.), Malč: *vilaňoška* (StSl 11: 106).

A nyelvújítási *villám* 'Elektrozitát' főnév -s képzős m. *villamos* 'Straßenbahn' (1890: EWU) származékszavának népnyelvi *villanyos* (SzegSz; ÉrtSz) alakváltozata. Újkeletű átvétel. – A magyarból: Márkus 106; Király: StSl 11: 106. – L. még m. > kukr. *villamoška* (LizV 586). – Vö. **vilañ**.

vincelír, vinclier 'Winczer' – Ludanice, 1656: *Winczellirowy* som zaplatil na Rok... (NádLt Okir I 632), 1725: Ovarskemú *Winczelirowy* tež za vino dva zlate (BalLt Kekkői urad 29. cs.), *Winczelirowy* Csabowskemú som dala dva zlate za Wino (uo.), 1748: Item Na Vinobranýa... *Vincelirowi*... (GörgLt Oeconom. Buch: 4b), 1750: v Jeseni pre *Vincelíra* ssil Čizmi (uo. 5), 1775 k: Vintzellér, *Winclér*, Vinitor (StSl 3: 106), Šariš, 1796: za Bényanßkeho *Vinčlyára*... (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), Šariš, 1832: prigal *Vincelar* Jozef Stankovič hotowe penezj... (uo.), *vinclier* (Kálal), St. Pazova: *vinclier* (s. gy.), *vincelir* (SipM), *vinclir*, *vinclir*, *vincl'er* (vsl: SR 47: 28).

A kfn. eredetű m. *vincellér* 'ua.' (szn. 1396, kn. 1416 u.: Mollay 555; EWU), ill. annak régi *vinclér* (uo.) alakváltozata. Az -el- hangkapcsolat és az -ér szóvég magyar fejlemény (l. TESz), s ennek okán címszavunk és változatai m. átvételek.

A m. é szk. reflexióira l. **15.** p. – A magyarból: Kálal 770 vagylagosan; Király: StSl 3: 106; Machek¹; Machek²; SipM. – Az általános szk. *vincúr* ‘ua.’ (1607: SP 14: 5; SSJ) azonban közvetlenül a németből honosodott meg (l. Machek¹; Machek²; Doruľa 96; Rudolf). – L. még m. > kukr. *vincler* (és vált.) (LizV 88, 585; Dezső: NytudÉrt 128: 92), rom. *vințelér* (Tamás), szhv. *vincelir* (és vált.) (UEISk).

virastovat’, verastovat’ 1. ‘viraszt (a halottnál)’ – Szs 1895: *virastuvat’, virastovat’* (NyK 25: 303), Nye: *virastovat’* (Márkus 106), Nbh: tí, čo taš’i *virastovat’* (NSM 4: 150), Pri mítvoľe *virastujeme...* (uo.), *virastovač* (GNS); – **2.** ‘őriz, őrködik, védelmez’ – Sl. Lupča, 1904: *Verastovala* som t’ie d’e’i a’ni dve oči v hlave (SP 24: 545), 1906: *verastuvat’* (Detva 132), *verastovat’, verestovat’, verestuvat’* (Kálal), *ferestuvat’, verestuvat’* (Ripka 137), *verestovat’* dial. (SSJ); – **3.** ‘kikiált, kihirdet, kikürtöl’ – *virastovač* (GNS); – **Szárm.: verestovat’ sa** ‘vigyáz magára, óvakodik’ (SSJ); – **zverestovat’ 1.** ‘megvéd, védelmez’ – Len striešku som pred zlodejmi *zverestoval* (TekP 29), Burgundia je preľuftovaná a víno *zverestuvano* (uo. 142); – **2.** ‘(pénzzel) kisegít’ – 1906: *zverestovat’* (Datvá 132; Kálal 891).

Az ősi eredetű *virrad* ‘dammern’ igének *virraszt* ‘wachen’ (szn. 1432, kn 1536: TESz); ‘aufbleiben’ (1628?, 1792: uo.); ‘Krankewache, Totenwache halten’ (ÉrtSz) formája, ill. annak *ver(r)aszt* (TESz) alakváltozata. A *verestovat’*-ban *e – a > e – e* asszimiláció (l. **29.2.1.** p.), a *ferestuvat’*-ban *v- > f-* változás történt. A *zverestovat’ 2.* jelentése bizonyára népetimológiás beleérzéssel keletkezett a *zverit’* alapján. – A m. *virraszt* igének *-s* képzős *virrasztás* (nyj.-i *verrasztás, verasztás*) ‘Nachtwache’ (1551: NySz); ‘Totenwache’ (SzegSz; MNL) származéka bekerült a magyarországi szk. nyelvszigetek szókincsébe is, vö. Bcs: *virastáš* ‘Totenwache’ (SN 19: 498; HVB 125, 270; ČNS), Nbh: Na *virastáši* to oni vraveľi (NSM 4: 151). De a m. *virrasztó* ‘Wächter’ (kn. 1508: TESz) származékszó ugyancsak idézhető a régi szlovákból, vö. Štítnik, 1637: Ítem *Wyrastoyowy* Sekera se kupyla (Gemér 3: 178 faksimile). Ez talán alkalmi kölcsönzés volt, noha a szóvég (erre l. **13.** p.) nem erre enged következtetni. – A magyarból: Matz 336; Melich: NyK 25: 303; Halász: Nyr 17: 500; Márkus 106; Machek¹. – L. még m. > rom. *virostolí* (Tamás), vend *verosztúje* (Flisz I, 175).

virča 1. ‘rötliches Pferd’ – L. Hrádok, 1655: *Virče* zadnye nohi byele (NádLt Okir I 620), 1656: *Virča* na zadnie nohi biely *Virče* samy (uo.), Ludanice, 1661: *Virče* z hweyzdu No. 1 (NádLt Okir I 289/B: 72b), L. Hrádok, 1672: Na Faka Mladeho a *Wyrče* (NádLt Okir I 663), L. Ján, 1683: *Wircže* na czele Hwezda (NádLt Okir I 691); – **2.** ‘Turmfalke’ – 1848: *vércse, vírdža* (Jancs), Hrachovo: *viarča* (Ferianc 98), Bystrá, Medzibrodie: *virča* (uo.), *vérča* (GregPsz 283); – **Szárm.: virčastý, virčenastý, virčovastý, virčovatý** adj. – L. Hrádok, 1653: *Stadne konie...* *Wircženaste* No 2. *žrebne* (NádLt Okir I 620: 12b), 1654: *Wircžaste* N 2. *Wircžasta* pricziera No 1 (uo. 14), *Wercžowasti* Siwy (uo. 14b), od *Wircžowasteg* klusi... (uo. 16), L. Hrádok, 1655: *Virčouaste* nasiue No 2. *žrebne* (uo. 1), 1658: *Wircženaste* No 2, *žrebne* (uo. 203b), L. Hrádok, 1659: *Wircowata* s wezdu [!] (uo. 28b), 1660: *Wircowata* zhweyzdu N 1. (uo. 41b),

Ludanice, 1661: *Virčasta* byla wčyl ge pobelawa No.1. (NádLt Okir I 289/B: 72b), Likava, 1664: *Wirčžasta* belo Noha byla No 1 (BatthLt Lad 25 Fasc 29: 110), *Wirczastj* konik No. 1 (uo.), L. Ján, 1683: Klusy ... *Wirczasta* czerno Hriwa ... *Virčžasta* na Czele Lisina (NádLt Okir I 691), *Virčžasti* Hodoš Skapal (uo.), L. Hrádok, 1702: Klusa *wirčasta* od Siweg (NádLt Okir I 620: 177b) stb.

A *vér* 'Blut' főnévből -*cse* kicsinyítő képzőbokkal keletkezett m. *vércse* 1. 'Turmfalke' (1395 k.: TESz); 2. 'rötlich (bes. Pferd, Haarkleid eines Pferdes)' (1441?, 1591: uo.) származékszó, esetleg annak *vércse* (uo.) alakváltozata. Az 1. jelentésben az egykori szlovák nemesi birtokok lóállománya révén került felhasználásra, főnévként jobbra ragozatlan formában, inkább melléknévként éltek vele. A 2. jelentés bizonyára újabb átvétele a szónak. A m. *é* (~ *i*) szk. reflexióira l. **15.** p., a szóvégi -*a* alaktani analógia eredménye (l. **40.2.** p.). – Alkalmi kölcsönzésnek látszik a m. *vércsefakó* 'eine Art Pferdefarbe' (1670: OklSz), *deresvércse* 'eine Art Pferdefarbe', *sárgavércse* 'ua.', *veresvércse* 'ua.' összetétel, vö. Ludanice, 1661: ... bila biela Fakowata ale ge wčil *Virče fakowata* No. (NádLt Okir I 289/B: 72); – L. Hrádok, 1655: *Deres Vircse...*(NádLt Okir I 620), 1656: *Deres Wyrca...* (uo.); – L. Hrádok 1663: *sargha Wircze Wsseczka* (uo.); – Ludanice, 1661: ... Wčyl ge *VeresVirče...* No 1 (NádLt Okir I 289/B: 73). – A magyarból: Gregor: NyK 68: 412; Gregor: HungSl 1983: 70; Ferienc 98. – Vö. **deres¹**, **šarga**, **virčekík**, **virčešarga**.

virčekík 'eine Art Pferdefarbe' – L. Hrádok, 1655: *klusičky su* No 4. *Czerne sziue* No 2. *žrebne Vircze kik* No 1...(NádLt Okir I 620: 1b), 1655: *Wirče kik* No 1. (uo. 4b), 1657: *Klusj su* No 2. *Czerne sywa* No 1. *Wircze kik* No. 1. *žrebna* (uo. 7), Ludanice, 1661: ... wčyl ge *Virče kek* na čele hwiezda No. 1 (NádLt Okir I 289/B: 72b).

A *vércse* 'rötlich' és *kék* (nyj.-i *kík*) 'blau' alkotta m. *vércsekék* 'eine Art Pferdefarbe' (1591: Herman 355) összetétel esetleg annak nyelvjárási *virceskík* alakváltozata. A m. *é* (~ *i*) szk. reflexióira l. **15.** p. Az *i* a *kík*-ben feltehetően hosszan ejtődött. A nagyobb ménessel rendelkező szlovák uradalmakban valószínűleg nem csak alkalmi kölcsönzésként fordult elő. – A magyarból: Gregor: NyK 68: 412. – Vö. **virča**, **virčešarga**.

virčešarga(š) 'eine Art Pferdefarbe' – L. Hrádok, 1655: *Vircze sarga* holdos zadnje nohy bye (NádLt Okir I 620: 2b), 1656: *Wyrče sarga* lisa na križ (uo. 4b), 1660: *Vircze sargha* holdos zadnie nohi bie (uo. 41b); – L. Hrádok, 1655: *Vircze sarghas* zadnye nohi bie No. 1 (uo. 2), *Vircza Sargas* lisy (uo.).

A *vércse* 'rötlich' és *sárga* 'gelb' alkotta m. *vércsesárga* 'eine Art Pferdefarbe' összetétel, ill. annak -*s* képzős m. *vércsesárgás* 'ua.' származéka. Tudtommal a magyar lexikológia nem tartja nyilván, de létezését éppen a szlovák adatok igazolják. Úgy látszik, csak a lipótvárosi ménessel foglalkozók szóhasználatában élt, talán alkalmi kölcsönzésként. – **Vö. šarga**, **virča**.

virgáč 1. 'GeiBelrute' – 1848: *virgács*, *virgáč*, *prút* (Jancs), *virgáč* *hovor. expr. trochu zastar.* (Kuk, Hviezd: SSJ); – **2.** 'Prügel, Rutenstreich, Stockschläge' – *virgáč* (SSJ).

A lat. *virgas* akkuzatívuszi alak átvételéből alakult m. *virgács* 1. ‘Geißelrute’ (1838: TESz); 2. ‘Stange, Geißelung’ (1794: uo.). Az *-ács* szóvég analógiás módosulás eredménye a magyarban (uo.). Az ugyanazon lat. alak a szlovákban *virgas* ‘ua.’ (Bern; SSJ; Machek¹; Machek²) formában él. Mind a lat. eredetű *virgas*, mind a szórványosan jelentkező, magyar közvetítésű *virgáč* az iskolai oktatás révén került be a szlovákba. – L. még m. > rom. *virgaci* (Tamás), szhv. *virga(j)z*, *firga(j)z* (UEISk).

virgonč ‘ugrándozó (személy)’ – *virgonč* ‘expr. (GNS), Revúca: To je len takí blázniví *virgonč* (uo.).

A belső keletkezésű m. *virgonc* ‘munter, lebhaft’ (1621: EWU) származékszó. A m. szóvégi *-c* helyén levő szk. *-č* az expresszivitás következménye lehet. Gömör megyei tájszó.

virtuš 1. ‘virtuozitás’ – *virtuš* zastar. (Smrek: SSJ; SCS) – **2.** ‘hősködés, legénykedés, hetvenkedés, kérkedés’ – *virtuš* (GNS).

A lat. eredetű m. *virtus* 1. ‘Tugend; Verdienst’ (1584: EWU), 2. ‘Fähigkeit, Tüchtigkeiteit’ (1590: uo.); 3. ‘Tapferkeit; (Wage)mut Schneid’ (1692: uo.). A szlovákban van *virtus* (SSJ) is, ennek közvetlen forrása szintén a latin (l. SCS is), a népnyelvi *virtuš* alakot azonban bizonyára a m. közvetítette (l. Gregor: StSl 36: 131–41; és 48.7. p.).

vitez, vitiz 1. ‘Held, Krieger’ – 1560: len slúb (mi ruku, | pre) pekný *vítez* (Ant¹ 222), 1560: pekných junakov uherských *vítez(ov)* (Brtáň 74), 1596: Jeden *vítez* co učinil (uo. 113; *wjt’az*: NZ II, 430), 1596: že jágerští *vítezi* na ne uderili (Ant¹ 205), 1599: Jágerští *vítězi* hned ven uderili (Brtáň 121), 1620: Uherští *vítezi*... (Ant² 190), že byl *vítez* slávný (uo. 191), 1663: Polituj nás... | *vítězů* chýřečných (Brtáň 142), 1704 Chceme se brániti s našimi *vítezi* (uo. 179), Ješče povídali, že *vitezův* není (uo.), uherscí *vít’azi* (uo.), 1761–81: nebál sem se dosti chýřečných *vitezův* (SocP 103), 1844: keď náš *vítez* čjahna do vrecka (Polívka II, 21), XIX. szk.: O malom *witizowi* (OSzK Oct Slav 37: 17), tak ich wimuohou ten malj *witjs* (uo. 20b), *vicež, vitez, vitiz* (Czambel), *vitez, vitiz* (Kálal), *vitez* (SipM); – **2.** ‘wacker, tapfer, mutig’ – 1560: Hned odpowédel *Wjtěz* Siládi (NZ I, 151), 1599: *Wjtěz* Dory Michal uherský kapitán (NZ II, 423), 1599: *Vítez* Dory Mihál, uherský kapitán (Brtáň 122); – **3.** ‘Messerheld, Raufbold’ – Malč: *vítěz* (StSl 11 106); – **Szárm.:** **vitezský** adj. – 1599: Neb *wjtezský* heytman na zem gest poražen (NZ II, 422), 1599: Kdy *vítez(s)ký* hajtman mečem porazen jest (Ant¹ 203), 1620: Než jeden uherský, *vitezský* dobrý pán (Ant² 191); – **po vitezsku** adv. – 1699: oni *po wjtězsku* kopige lámali (NZ II, 422); – **vitezstvo** ‘vitézség’ – 1560: ... tvoje *vitezství* (Brtáň 69), Jen mne (vyslobod’) | (na) mú čest, víru, | (na moje) *vitezství* (uo.).

A déli szláv eredetű m. *vítěz* 1. ‘Soldat, Krieger, Held’ (1208: TESz); 2. ‘wacker, tapfer, mutig’ (1462: uo.), esetleg annak nyelvjárási *vítiz* (uo.) alakváltozata (is). A régi *vítez, vítěz* írásmód nyilvánvalóan cseh hatás következménye, de mind a szó jelentése, mind pedig a funkciója alapján bizonyos, hogy a m. *vítěz* visszavételének tekintendő. A *vítez Siládi, vítěz Dory Mi(c)hal* típusú jelzős szerkezet nem is lehet más, mint a m. *vítěz* melléknév adaptálása a szlovákban

(l. 58.2. p.). Ebből keletkezett azután a szk. alaktannak megfelelően a *vitezský* melléknévi forma. A régi *vitez*, *vítěz* helyén előfordulható *vit'az* tudatos szlovákosítás eredménye. A *vitez*, *vitiz* alakváltozatok második szótagjában az *e*, *i* csak a m. *é*, ill. *í* reflexiója lehet (l. 15. p.). A 3. jelentés újabb átvétele a m. szónak. – A magyarból: Czambel; Király: StSl 11: 106; Minárik: SRL 413; Minárik: SocP 388; SipM. – A rom. *viteáz*, ukr. *vitez*, or. *vitez* eredetére l. Tamás 860; Schubert 662–3, Hollós 21. – Vö. **vitízketiš**.

vitízketiš, **vitézketiš**, **vitézketéš** ‘Verschnürung, Schnurverzierung’ – L. Ján, 1683: Bes Premu Parlowima *Vitisketessi* Kraligi [!] Potssitu... Mentecssku (NádLt Okir I 289/B: 624), Krupina, 1691: ... na mentyeczik s *vityesseketyesamy* geden kus fatelu (SAV), B. Bystrica, 1704: Hodbabne rancze sprostee... *Z vitézkötismi*... (SMSS 1: 161), Od menteka z takoveho sukna ze samatimj gombami anebo z *vitézkötismi* šiteho (uo. 162), Zvolen, 1760: Od kazdeho Englioweho Menteka z *witezketessamy*... (AM Comit. Zoliens. Rsz 59: 9), Plešivec, 1818: Na klobuk *vitizkötis* (SN 9: 292), Čachtice, 1825: *Witézketys* ma Mentyka... (EtheyCs 118), Malč: *vitézkötéš* idősebb generáció (StSl 11: 106).

A *vitez* ‘Held’ és *kötés* ‘Bund, Bündel’ alkotta m. *vitézkötés* ‘Verschnürung der ungarischen Kleidung’ (Ball; ÉrtSz) összetétel; korábbi előfordulására l. 1575: Egy *vitez-kötés* aran lánzc (MNY 90: 374). A m. *ö* a kétnyelvű szlovák szóhasználatában megőrződhet, egyébként rendszerint *e*-vel helyettesül (l. 17. p.), a m. *é* szk. reflexióira l. 15. p. Az egykori nemesi és katonai viselet elemeként, valamint a kézműiparosok (gombkötők, paszományosok, szabók) szóhasználatá révén került be a szlovák nyelvbe. – Volt *vitézketőző* változata is, vö. Skalica, 1703: Jakož take na bures hamu fejélis ma byt *Vétéz ketőző* na obuch stranach wypleteny... (AM Civit. Szakolc. Rsz 150: 8). Ez alkalmi átvétele az eleddig számba nem vett m. *vitézkötőző* összetételnek. – A magyarból: Király: StSl 11: 106; Gregor: StSl 15: 234–5. – L. még m. > (ném. közvetítéssel) or. *vitiz-kitiš* (és vált.) (Hollós 21–2). – Vö. **vitez**.

vizitka ‘Art Frauenkleidungsstück: Bluse, Jäckchen’ – Nye, 1860: *vizitka* (Tirp 3: 147), 1870: a bleduša muštruje si pred zrkadlem čiernu *vizitku* (LaskS II, 173), *vizitka* (Orava, Liptov, Kuk: Kálal; Ripka 189; Koma 157; Olej 203; zastar. Vans, Kuk: SSJ; Buffa; SipB; Revúca: OrIG 85; arch. LexNov 201; Podk 320; Borg 148; Mezób II, 306; Nbh: s. gy.; ČNS) stb.

A *vizit* ‘Beusch’ fn. *-ke* kicsinyítő képzős *vizitke* ‘ua.’ (1857: TESz) származék-szavának *vizitka* (uo.) változata. Latin (Kálal) és francia (SCS) származtatása téves. – L. még m. > kukr. *vizítka* (LizV 585), rom. *vizitcă* (Tamás).

vižga ‘Prüfung’ – V. Šariš: “Brifunk” še vola po slovanski “*vižga*” (Czambel 130), *vižga* (Márkus 106; Bh: ŠtolcM 80; GregPsz 286; Nbh: s. gy.; SipM).

A nyelvújítási m. *vizsga* ‘ua.’ (1804: EWU), amely az iskolai oktatás révén került be szórványosan a szlovákba. Napjainkban inkább csak a magyarországi szk. nyelvszigeteken él. – Itt használatos a *vizgázovat* ‘Prüfung ablegen’ (< m. *vizsgázik* ‘ua.’) ige is, vö. *vižgázuvat* (GregPsz 286), Nbh: *vižgázovat* (s. gy.).

– A magyarból: Márkus 106; GregPsz 162; SipM. – L. még m. > kukr. *vižga*, *vižgazlováti* (LizV 585). – Vö. **vižgálovat'**.

vižgálovat' 'untersuchen, prüfen, beschauen' – Nye, 1761: Na vŕeckych salaŕoch sme *vižgálovali*, našli sme žinok... (Márkus 132), Trnava, 1771: a tam robotu druhého Maystra *wiŕgalowaty* (EK Céhlev. XXIX. 23: 2), Bcs, 1823: Dal gsem pre Maystrou ked *Wižgalowali* Robotu... (MMM Céhk. 62.414.1.), Bcs, 1840: pre panu Bejarow. ket robotu *wissgalowali* (uo.), Bcs, 1866: *wižgálovat'* (HaanP² 58), *vižgalovac* vsl (Peřinka 482), *vižgálovat'* (Márkus 106); – **Szárm.:** **(po-, z)vižgálovat'** 'ua.' – Bcs, 1834: poctiwa Cecha *zwiŕŕgalowala* Remek (MMM Céhk. 62.434.1.), Ósagárd: Rano son to *povižgalowau* (Ondrus 207); – **vižgálovanie** 'Untersuchung, Beschauung' – Bcs, 1824: Dal gsem panom Bejarowom pri *Wižgalowany* Pracy čižmarske (MMM Céhk. 62.414.1.).

Egy fiktív töre visszamenő m. *vižsgál* 'ua.' (1531: EWU) ige. Egyrészt a céhterminológia elemeként, másrészt a közvetlen népi érintkezések során vette át a szk. szak-, ill. népnyelv. – A magyarból: Márkus 106. – A *vižgálat* 'Untersuchung' (GregPsz 286) újabb, helyi meghonosodása a m. *vižgálat* 'ua.' (1747: EWU) származéknak. – L. még m. > kukr. *vižgalováti* (LizV 585), rom. *vijgălui* (Tamás). – Vö. **vižga**.

vodlovat', vadlovat', vadlit' 1. 'átad, ráruház, ráhagy valamit valakire' – Žilina, 1517: A oni jsú statek poručeny Janovi svobodili, *wodlowali* a večným hospodárem... jsú potvrdili (Ryŕ 712), N. Ľupča, 1568: manzelcze geho Dorotheie y wssem dytkam neb potomkom wsseliyakym *wodlowal* a oddal... (JŠ 6: 147), Liptov, 1591: urek jemu – užívati *vodloval* (SN 4: 92), N. Ľupča, 1599:... tedy wssecko v geho g[es]t gimanj pohnuteho statku i ne_pohnuteho zapisuge a *wodluge* temu swemu bratenkowj... (JŠ 6: 177), Liptov, 1608: pustil a *vodloval* jemu vystavok (SN 4: 92), 1620: částku ureku *vodlová* a podpisuje... (uo. 92), Lipt. Sielnica, 1681: od/ktereg sumi *wodlowal* sem daty zeme... (SR 46: 344); – **2.** 'kijelent, tanúsít, vall, elárul' – Boca, 1544: pred nami take *vodlovali*, že jim tak oddane a prodano jest (NNM I, 482), Liptov, 1611: sám svým jazykem *vodloval* (SN 4: 92), 1613: To take *wodlowala* pred namy Panna Yuliana, že geden a dwatcett dukatow... k sebe prigala (RadvLt 81. cs. IV. o. XX. cs: 91b), Devín, 1674: Ja dolu Podepsany, *wallugem* zkrze toto me Psany... (EK G 668/IV.), Balassagyarmat, 1696: ... tehdy že jej spitoval o tej masty kteru *wodlowala*, kdeby jy mala (BoszP III, 209), Krupina, 1699: ... ale o tom bude tenže Tomaŕ leŕšie vedet *vodlovat* (SN 18: 141), 1750: *vodlovatz*, *vadlovatz* (KNyNyE 271), Grinava, Myslenice, 1768: My gako sme guž na trety punct *wodluwaly* (SzkMv 54), okr. Zvolen, 1812: verne a svedomita *vodlujeme* a zapisujeme (ListyP 303), 1842–3: Hoc aj tí druhí braťje natjerali na něho, aby *vadlovau*, ŕvo vid'eu a ŕvo poŕu (Polívka II, 231), *vadlovat'* (Kálal), *vodlovat'* (Kálal; LexNov 222; Hont 469; dial. SSJ), *vadlovač* (GNS), Nbh: Vieŕ, ľebo mu von *vodlovau*, že je von kňaz (KrupaŽ 98) stb.; – **3.** 'megbíz valakit valamivel, rábíz valakire valamit' – Liptov, 1602: volili a *vodlovali* bratra J. za hospodára (SN 4: 92), Liptov, 1634: [otec] *vodloval*, – aby N. jeho dietky opatroval (uo.); –

4. szókapcsolatban ‘szenved (kárt)’ – Sv. Beňadik, 1574: ale gestly my neposle, ya velku škodu *vodlugem*, gako som gyž y *vodluval* (SL 3: 52), Čabrad, 1577: ... ga w to[m] skody *nevodlugem* (StanD V, 308) Vigľaš, 1579: a ya nie czem, zebij moij sedliek skodu *vodloval* (SL 1: 288), 1624: Penyze nech mudre nosy, aby skodu *newadlowal* (FejpLt), XVII. szv.: powinnowati gsu susedni Stellire na prosbu sskodu *wodlugicich* S doru radu aneb Pomoci ... napomahatj (StSl 24: 161) stb.; – **Szárm.: vodlovaný** adj. ‘kivallott, bevallott’ – B. Štiavnica, 1614: tak_ tež na mukach *wodlowany* vznall se bity zboynikom (PDS 111), Nbh, 1925: kerje do Prímu dozaista prišli ale pri domacnosťi ňeboli do Vidauku *vodlovanj* (Chov 224); – **vodlovať sa** ‘kötelezi magát’ – Liptov, 1615: *vodlovali* – *sobe*, že ten, který živ zostane – bude diety spravovati (SN 4: 92), Liptov, 1631: syn *vodluje se* platit sestře zl. 4 (uo.); – **vodlovanie, vodlenie 1.** ‘adomány, donáció’ – Dechtáre, 1540: budeme sobye *wodlowanye* vdelaty (JŠ 6: 226), 1570 k.: za gystu summü penezы wdonacy a neb *wodluwany* položenú... (OSzK Fol Lat 1779: 7), then vrek wdonacy aneb *wodluwany* byl (uo.), 1584: Po druhe manželcze mogay Ylonie to *wedlowanie*, ktere sme spolu meli w nitrienskeg kapituli wsseczko vczele gey porucžem (RadvLt I. o. IV. cs. 60.), N. Lupča, 1597: yako take darowani a *wodlowanj* cžtwrti Loynikowskey (JŠ 6: 160) – **2.** ‘kijelentés, megvállás, bevállás, vallomás’ – 1548: o ten statok w Brytomilowie *wodlowani* vcinil bil (JŠ 6: 227), Necpały, 1564: Tess ponewass taketo *wodlowani* pred kapitulemi se zwikli diati, slibugi na mu czest, wieru... (uo. 235), Liptov, 1620: *vodlovaní* takového – učinila (SN 4: 92), Kevice, 1640: ... než se odvolava na *vodlovanj* Domanikusa Lukavického (SL 6: 316), 1750: Véri *vodloványe* (KNyNyE 272), 1752: *vodloványe* (uo.), Gemer, 1844: Za každým *vadlením* cuplo jablko (Polívka IV, 81), 1845: Pán ho k *vadluvaňú* silit’ ňechceu (RimSIP 104); – **3.** ‘megegyezés; határozat’ – Boca, 1544: *Vodloviani*, ktere se pred spiskov kapitulov mezi Svatojanskými a mezi tymi gverky zlatnych bani¹

[...]

[**vonáš**] 1754: Prijal ... za owce 14. *Wonašů* (Tirp 3: 13), Nye, 1755: Item 2 sudky od Gergela po 6. *wonašom* kupene (Tirp 2: 32), Lomné, 1772: ... dawa ssest zlatých *wonassy* (Udvári 436), Bžany 1772: platime ... dwacet zlatich *vonassy* (uo.), Nye, 1774: dcére Dorky 10. *Wonášj* (TestNye 53), Pohorelá, 1781: Dalsem Mategoweg Širgak žene 6 *Vonjaše*... (SN 7: 455), Dalsem ... 33 *Vonjaše* (uo.), Hrušov, 1788: že gsme zastawily geden Ortasz ... za dwacet *wonassj*, idest 20 *wonassj* na deset roky (Ballt Kékkői urad. 22. cs.), Šariš, 1792: zas som mu dala *wonase* 17 (BánóLt 11. cs. Littera K 36–7), V. Šariš, 1803: wSume wzlatoch *wonassoch* w Sto deset (uo.), Bcs, 1866: w ten čas bola odkúpila za tridcat *wonássow* t. j. zlatých tu chalupu (HaanP² 13) stb.

A m. régi *vonásforint* ‘egy fajta pénzegység’ (1738: MNy 83: 255) összetétel *vonás-* előtagja. Ennek önálló használatára l. Pazdišovce, 1746: Vonasse =

¹ Egy gépelt oldal hiányzik itt a kéziratból: a *vodlovať, vadlovať, vadlit’* (< m. *vall*) szócikk vége és a *vonáš* (vö. HSSJ is) eleje. (ZA)

florenos *Vonás* dictos (KNyNyE 276). A m. *vonás* az ismeretlen eredetű *von* ‘ziehen; überziehen; ausstreichen; usw.’ igének ’Ziehung; Zug; Strich; Linie’ jelentésű -s képzős származékszava (l. TESz). Elavult kifejezés, amely főként a közép- és kelet-szlovák nyelvterület délebbi részein, valamint a magyarországi szlovákok körében élt. – A magyarból: Udvari 436. – L. még m. > kukr. *vonáš* (LizV 88, 585; Dezső: NytudÉrt 128: 93).

vontatov ‘Heuhaufen; Schober’ – Szs, 1895: *vontatov* (NyK 25: 303; Bcs: SP 1902: 385; Kálal), Bcs, 1930: Do jedného *vontatova* obyčajne 8 petrencov kládli (ČK 1936: 91), Tk: že sa radke robil’i ... a poton jix do *vontatova* kládli a položil’i dve povrjesla, žebi vjetor vrχ nežrúťju tomu *vontatovu* a poton keť tie *vontatovi* vozil’i tanu ..., menšie drúčkami sa položju *vontatou* na večje drúke (Ondrus 231), Kds: Zo šiestij *vontatovou* bola slama na garáďe vitrasená (DissSl 1: 47), Bcs: *vontatove* znášať (NSM 1: 124) stb.; – 2. ‘Zugmaschine, Schlepplmaschine’ – *vontató* (GregPsz 287); – **Szárm.:** **vonatovik** dem. ‘kis szénaboglya’ (Nbh: s. gy.).

A m. *vontat* ‘ziehen, schleppen’ (1476 k.: TESz; < *von* ‘ziehen’) igének *vontató* ‘gabona vagy takarmányboglya’ (1800: MNy 50: 212; MTsz; SzegSz; MNL); ‘Zugmaschine, Zugwagen, Schlepplmaschine; Traktor’ (ÉrtSz) származékszava. Az 1. jelentés főként az Alföldön megtelepült szlovákság szókincsében él, a 2. jelentés újabb átvétele a m. szónak. A szóvég alakulására l. 13. p. – A magyarból: Melich: NyK 25: 303; Kálal; Sonkoly: Diss 1: 47; GregPsz 163. – L. még m. > rom. *vîntatău*, *vontătău* (Tamás).

Z

zálog ‘Pfand, Unterpfang’ – Bytča, 1689: *Zalog* za 42 1/2 funta (TelLt 11. cs.), *zalog* (Bern), *zálog* (GNS), Nbh: d’iovka dala hodbábni ručník, to ako ten foglaló, ľebo *zálog* (NSM 4: 82), Nbh: tú najmenšú kravu nahajťe tu do *zálogu* (KrupaŽ 160).

A déli szláv (valószínűleg óhorvát) eredetű m. *zálog* ‘ua.’ (kn. 1416 u.: SzlJsz 565–6; TESz). A *g* egyértelműen címszavunk magyar eredetéről tanúskodik. Az általános *záloh* ‘ua.’ (SSJ) mellett csak szórványosan jelentkező tájszó.

zaňát szitokszó ‘verflucht!, verdammt!’ – B. Štiavnica, 1880: Basoma vám *zanat* ... (SSpevy I, 180), Nadal mu do “*zaňátov*” (Zát 57), Ebatta *zaňát*, kapusta šalát! (uo. 258), Liptov: Basom ti kapustný *zaňát!* (SMSS 15: 101), Basoma tēbe vraj *zaňát* (Nemc 261), Keď sa zdvihol huk, Priamos skríkol: “Ticho, *azaňád!* Tak sa nedá vládnúť ... (Karvaš: SP 1969/10: 52).

A m. *az anyád!* ‘ua.’ felkiáltás, ill. annak népnyelvi *a zanyád!* alakváltozata, amely önállóan vagy szerkezetben szitokként, káromkodásként gyakran hallható a magyarban (l. ÉrtSz I, 217; ÉKsz 45; SzegSz I, 73: régebbi adatokra

l. SzT I, 601). *A zanyád* forma hangsúlyeltolódással keletkezett a magyarban. – A magyarból: Zát 57; Kosovák: Zát³ 667; Gregor: StSl 17: 108. – Vö. **basom**.

Zoltán szn. – Medzi členmi nachodí sa ispán *Zoltán* Zmeškal (LaskD II, 400), *Zoltán* (Hv II, 971; SSJ), *Zoltan* (Hv I, 1611), *Zoltán* (Hab 100); – **Szárm.:** **Zolo**, **Zolko** bec. (SSJ; GNS); – **Zolinko** bec. (SSJ); – **Zolisko** expr. (GNS).

A tör. eredetű m. *Zoltán* szn. (Ladó 229; Kálmán 36; Szilágyi 286), mely az Árpádok korában terjedt el, de később feledésbe merült, majd a XVIII. sz. végén felelevenítették (uo.). A szlovákba a XIX. század folyamán került át. A *Zoltán* egyéb *-án* végű szavak analógiás hatására keletkezett. – A magyarból: SSJ.

zomanc ‘Schmelz, Email’ – Omšenie, 1613: geden feögű ze zlata a s černým *zomancem* ... (SL 3: 81), 1775 k.: Szomantz, *Zomanc*, Gypsum (StSl 3: 107); – **Szárm.:** **zomancovat’** ‘zománcoz’ – **zomancovaný** ‘zománcos, zománcozott’ – Trenčín, 1661: peť boglary *zomanczowanych* (PDS 84), Zvolen, 1669: Yzbeny plach czynowany s/pantmy ... dwema cžepmy *zomunczowany* gu dwerom (uo. 37), Klobušice, 1670: ruza *zomanczowana* (uo. 85), Radvaň, 1704: Par pereczy zlatih z Tabličkamy *zomanczowanimy* (RadvLt 81. cs. IV. o. XX.), 1775 k.: Szomantzozom, *Zomancugj*...; Szomantzoz, *Zomancowaný*... (StSl 3: 107); – **zomancovanie** ‘zománcozás’ – Budatín, 1675: ... perecze diam. rebene [!] acz do *somancowania*... jeste ne sű robone [!] (SzunyLt 1675: 9), 1775 k.: Zomántzozás, *Zomancowánj*, Encaustica (StSl 3: 107).

A vitatott (ném.? fr.? lat.?) eredetű m. *zománc* ‘ua’ (1497: TESz; Mollay; EWU), ill. annak *szománc* (uo.) alakváltozata. A szókezdő *zo-* (~ *so-*) alapján címszavunk magyar eredete kétségtelen, mivel a szókezdő mássalhangzó-csoport feloldása a magyarban történt meg. A *zomancovat’* keletkezésére hatott a m. *zománcoz* (1550 k.: MNy 90: 375) ige. Az *á* kvantitása az írásmód alapján nem állapítható meg, de közép- és nyugatszlovák adatokról lévén szó, feltehető a hosszúság megőrződése is. A *zomunczowany*-ban az *u* tollhiba lehet az *a* helyén. Elavult kifejezés, amely főként nemesi körökben élt. – A magyarból: Király: StSl 3: 107. – L. még m. > kukr. *zómanc* (LizV 597), rom. *jumált* (Tamás), horvát *žomalce*, *žumánac*, *žuvánac* (SzLJsz 973), vend *zománc* (Flisz I, 178).

zríni ‘rövid, zsinórozott, díszes kabát’ – *zríni* (Olej 199), Spiš: ... maďarské vesty a bohato šnurované nohavice známe pod názvom atila alebo *zrínyi* (uo. 53).

A Zrínyi Miklós nevéből köznevesült m. *zrínyi* ‘hasított ujjú, zsinóros, díszes férfi mente’ (Ball; ÉKsz; MNL). A magyaros viselet jellegzetes darabjaként átvette a nevét szórványosan a szlovákság egy rétege is. Elavult.

zungóv ‘patak mesterséges kiterője malom számára’ – *zungóv* (LexNov 169).

A hangutánzó eredetű m. *zúg* ‘sausen, brausen’ ige *zúgó* melléknévi igenevének (hn. 1296: TESz) főnévesült *zúgó* ‘Schleuse’ (1553: OklSz) származékszava. Az *n* szervesen járulékhang (l. 32.3. p.) – egyéb szk. hangutánzó szavak: *zuniet’* (SSJ), *zungat’*, *zungnúť* (Kálal) hatására is. Az *-óv* szóvégre l. 13. p. Nógrád megyei tájszó. – A magyarból: Matejčík: LexNov 169. – L. még m. > rom. *zugău* (Tamás).

zupáš ‘weiterdienender Soldat, Unteroffizier’ – *zupáš* star. (SSJ), *zupáš* (~zupák) (GNS), *zupaš* (SipM); – **Szárm.:** **zupášsky** adj. star. (SSJ).

A *zupa* ‘Einbrennsuppe als Frühstück (beim Militär)’ főnévnek -s képzővel keletkezett m. *zupás* ‘weiterdienender Unteroffizier’ (1877: EWU) származékszava. Újkeletű átvétel a katonai szóhasználatból, de kiszorítja a szlovák -ák képzős *zupák* (SSJ; SCS). – A magyarból: SipM. – L. még m. > rom. *zupaș* (Tamás), szhv. *zupaš* (UElSk).

zúz(a) **1.** ‘Leber’ – *zúz*, *zúza* (Bern), *zuz(a)* (Kálal); – **2.** ‘Muskelmagen, Magen der Vögel’ – *zúz* (Leschka 271; Denk 997), *zuza* (Hv I, 1622: okr. Nitra, okr. Ružomberok, okr. Levice: ASJ IV/2: 82; SipM); – **Szárm.:** **zúzik**, **zuska** dem. **1.** ‘Muskelmagen’ – 1670: *Zuziky* | Ssolder | Klobaß kssoldram (NádLt Okir I 289/B: 381b), *zuziky* | puorčzowe mašo | ... *Zuziky* Puorčzowe (uo. 382b), 1775 k.: *Zuz*, *Zuzyk*, *Ventriculus avium* (StSl 3: 107), XVIII. sz.: *Zuz Zuzik* (MTA Levelezések 4-rét 57. I. 75b), *zúzik* (Leschka), 1843: *potom jedli, pchali do sebe, ako zúziky do husi* (Polívka II, 235), 1872: *Zúzik Zúz* (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a: 5b), *zúzik* (Loos III; Kálal; LexNov 118; GNS; ŠtolcJ 104; Bcs, Nbh: s. gy.; dial. SSJ), *zuzik* sl. (Rank), strsl, vsl: *zuzik*, *gužik*, Čremošné: *zuzel*, *zuzlik*, Lomné, Turč. stol., Zvol. stol., Hont: *zuzlik*, Spiš: *zužlik*, vsl *zužik*, Šariš: *zuzor*, okr. P. Bystrica, okr. Žilina: *zuzik* ~ *zuska* (ASJ IV/2: 82), Abov: *žužik* (JŠ 21: 98); – **2.** ‘begy’ – Krupina, Revúca, Sabinov: *zúzik* (ZFFUK 38: 103), Topoľčany, Prievidza, Zl. Moravce, Levice: *zizel*, *dídel*, *dzídel*, *dzidzol* (uo.), Topoľčany, Zl. Moravce: *dzidzák* (uo.); – **3.** ‘libagége’ – *zúzik* (Mič; Kálal); – **4.** átv. ‘gyomor’ – 1870: *že si “zúziky” len nesmiernym slopaním pokazili* (LaskS II, 59), *zúzik* (Tvrďy; SSJ); – **5.** ‘bobajka’ – *zúzik* (Kálal; Garaj); – **zuzáky**. **zuzoky** pt. ‘ua.’ – *zuzáky* (Kálal), Derenk: *zuzoki* (SN 21: 62), *zuzáki* (GNS).

A bizonytalan eredetű m. *zúz* ‘hin und her zerren; peinigen, zerschlagen, quetschen’ igéhez kapcsolódó m. *zúza*, régi *zúz*, *zuz* **1.** ‘Verdauungsorgan (hauptstächlich Leber oder Magen der Vögel)’ (1405 k.: EWU; egyéb jelentéseit is l. uo.). Machek¹ szerint a m. *zúza* a szlovákból való, a szk. szó etimonja pedig a szláv **gъzvъ*, ebből a szlovákban **gúzik*, majd asszimilációval *zúzik* lett. Ez ellen nincs kifogása Palkovičnak sem (l. ZFFUK 38: 103), de Király Péter (SlPrag 1966: 138) Machek okfejtésében erősen kételkedik, s inkább a magyar eredetet tartja valószínűbbnek. Annyi bizonyos, hogy a Machek-féle asszimilációs megoldás a szlovák hangtörténetben teljesen szokatlan és indokolatlan, ezért az ősi eredetű *g* ilyen változásának a felvetése aligha helytálló. A szlávban társtalan szk. *zúz(a)* és származékai viszont a magyarból kifogástalanul megmagyarázhatók. Az expresszív *gúzik*, *dzidzel*, *dzidzák*, *zuzlik* stb. alakváltozatok pedig éppen az erős expresszivitás következményei, az *l* szervetlen járulékhang (l. 32.2. p.). A ‘bobajka’ jelentésű *zuzák*, *zuzok* metonímiával keletkezett képződmények. A Gömör megyei magyar *zuzák* ‘mákos guba (karácsonyi étel)’ (MTsz) pedig visszavétel a szlovákból. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 500; CzambSl 129; Kálal; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 3: 107; Hauptová: Slavia 28: 526; Habovštiaková: StSl 25: 173 stb.

žačkov, začkov 1. ‘(Tabak)beutel, Säckchen, Tüte’ – Bcs, 1823: Kupil sem gedom *Žačkou* (MMM Céhk. 62.418.1.), 1834: Zochabil som pipku, | *Žačkow* i ocieľku (NZ I, 196), Rejdová, 1898: Eh, reku, aspon si zakurim, misleli si strik, a viťahovali pipku a *začkov* (SP 18: 753), *žačkov* (Szs, 1895: NyK 25: 303; Mič; Kálal; Sh: NSM 3: 93; Hont 118; Abov; JŠ 21: 100; dial., Vans: SSJ), *žačkou* (Márkus 106; Malč: StSl 11: 107; ŠtolcJ 61; Bcs: s. gy.), *žačko(v)* (SipB 324), *žačkou* (SipM; zempl, užh: JŠ 21: 108), *žačkov* (LexNov 200), Szs: v *žačkove* na pec položil (NSM 8: 148), Nbh: zala *žačkou* peňaze (Krupež 164), *žačko, žäckó* (GNS) stb.; – 2. ‘Blase’ – Bar *š*i nadul tod *žačkov* (SipM); – 3. csúfolodásként ‘gyermek; kis termetű ember’ – *začkov* (LexNov 200), *žačkov* (Tim: SSJ), *žačko, žäckó* (GNS); – **Szárm.: žačkovik** dem. – Békés megye: *žačkovik* (SN 10: 477), Vcs: takí *žačkovik* bov (HVB 64), Nbh: *žačkovik* (s. gy.); – **žačkový** adj. – 1775 k.: Zatskos, *Žačkowy*, Loculus (StSl 3: 107).

A ném. eredetű *zsák* ‘Beutel, Ranzen’ fn. *-só* kicsinyítő képzővel keletkezett m. *zacsko* (régi *zakcsó, zsakcsó*) ‘ua.’ (1508: TESz) származékszavának *zsacsó* alakváltozata. A szk. szóvég alakulására l. 13. p. Régente volt a szlovákban *žaček, začek* forma is, vö. 1775 k.: Zatsko, Zaksó, *Žaček*, Sacculus | Zakotska, *Žaček*, Sacculus (StSl 3: 107), 1872: *Začek* Zacsko (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a: 5b). Ez alighanem a ném. eredetű cseh *sáček* ‘ua.’ (Jg; Machek²) deminutivumnak szlovák módosulata, mégpedig a m. eredetű *žačkov, začkov* szókezdő *ž-, z-* hangja hatására. – A magyarból: Melich: NyK 25: 303; Kálal; Szabó: LS 1–2: 184; Pauliny: NS II, 637; SipB 324; Király: StSl 3: 107; ŠtolcJ 61; Matejčík: LexNov 200; Bartko: JŠ 21: 100; Lipták: uo. 108 stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. LizV 597; Tamás 474; Kočič 118; Plet II, 951; Flisz I, 177; II, 172.

žandar 1. ‘Gendarm’ – *žandár* (Loos II, 237; Kálal; Tvrđý; Hab 98; Pv, Plk: JŠ 2: 346; GregPsz 291; GNS; zastar. SSJ), *žandar* (SipB 324; SipM; Šariš: SbŠkult 547), Likavka, 1880: Pre teba som zostal, má milá, *žandárom*, | *žandárom* som zostal na likavskom zámku (SSpevy IV, 507), Malá Lehota, 1918: prišli pre mňa dva *šandári* (Bartók II, 71), Kendice: prešovske *šandare* bojtara viazaju (HP 449), Šariš: *šandar* (SbŠkult 547), staľi dva *žandari* na most’e (PaulZ 101), Ti maďarski *žendari* (uo. 113), *Šandar* na koničku, policajt z lancami (AntZ 265), *žandár, žendár, žendari* (Hab 38, 48, 98); – 2. átv. ‘szigorú ember’ – Pivnica: A moja maď boli prísna, *žandár* (ŠtolcJ 271); – 3. ‘állványra rakott gabonakévék’ – *žandare* pt. (Podk 321); – **Szárm.: žandársky** adj. – *žandársky* poručík Hecht (LaskD II, 167), *žandárskí* (GNS), *žandársky* (SSJ); – **žandárik** dem. expr. – Čudujú sa páni | na tú našu biedu, | ze nás *žandarkove* | do hareštu vedu (HP 499); – **žandárka** ‘zsandár felesége’ (SSJ); – **žandárstvo** ‘zsandárság’ (uo.); – **žandárčit, žandárovat** ‘zsandárkodik’ (uo.)

Az osztrák katonai-közigazgatási nyelvből meghonosodott m. *zsandár* 1. ‘schwerer Reiter’ (1715: EWU); 2. ‘(österreichischer) Gendarm’ (1851: uo.) és annak nyj.-i *sandár* (TESz) alakváltozata. A *šandár, šandar* forrása azonban lehet

esetleg a ném. nyelvjárási *schandār* (TESz; Schubert 664) is. A 2. és 3. jelentés a szlovákban keletkezett a zsandárok gyakran emlegetett szigorúsága és katonás merevsége alapján. – A magyarból: Machek¹; Machek²; Schubert. Franciából való származtatása (Fedák: SbŠkult 547; Kálal; Tvrđý; SCS) helytelen. – L. még m. > kukr. *žandár* (Hrinč I, 474), rom. *jăndár* (Tamás), szhv. *žandar* (UElSk), szl. *žandár* (Plet), jrut. *žandar* (Udv 55), vend *zsandár* [ɔ: ž-] (Flisz).

žeb ‘Tasche am Kleid’ – *žeb* (Czambel; vsl; Kálal; gem, šar, užh: ASJ IV/2: 203), *šep*: Už jú mám f *šepe* ‘már biztos helyen van’ (GNS); – **Szárm.:** **žebenň, žebňa** ‘ua.’ – *žebňa* (Czambel; vsl; Kálal; Malč: *žebenň* (StSl 11: 107), Zemplín: *žebene* pt. (SN 19: 392), *žebenň, žebňa* (gem, šar, užh: ASJ IV/2: 203); **žebka** dem. – 1840: *žebka* (JČ 9: 113), *žepka* (SipB 324).

Az oszmán-török eredetű m. *zseb* 1. ‘Beutel, Quersack’ (1549: EWU); 2. ‘Tasche (der Kleidung)’ (1595? 1604: uo.), ill. annak *seb* (TESz) alakváltozata. Gömör megyében, főként pedig a kelszk. nyj.-ban ismert tájszó. – A magyarból: Czambel; Kálal; SipB 324; Király: StSl 11: 107; ASJ IV/2: 203. – L. még m. > kukr. *žeb* (Čopej), rom. *jeb* (Tamás), erdélyi szász *schäpp* (TESz), szhv. *žep* (UElSk), szl. *žep* (Plet; MEW), vend *zsebka, zsep* [ɔ: ž-] (Flisz I, 179). – Zemplénben van *žebevaloka* ‘Taschentuch’ (SipM), *žebivalouka* (Malč: StSl 11: 107), ez a m. *zsebbevaló* (*kendő*) ‘ua.’ átvétele univerbizációval. A Borsod megyei Füzéren lejegyzett *žepkendovka* ‘ua.’ (LemiR 33) pedig a m. *zsebkendő* ‘ua.’ összetétel helyi átvétele, azonos módon. – Ehhez vö. kukr. *žebelovka* (és vált.), *žebkendiv* (és vált.) (LizV 597).

želesík, želesék ‘bequemer Lehnstuhl, Armstuhl’ – L. Hrádok, 1677: *Zeles Sziky* skladane N 4 (NádLt Okir I 620), Bez Rojtow *Szeles Szikow* N 6 (uo.), ... *Szeles szeky* N 4 (uo.), 1678: *Zeles szik* zkladane N 4 (uo.), Ludanice, 1680: [szk. szövegben] *Zellešék* No 1 (NádLt Okir I 633: 26b), 1682: [szk. szövegben] *Zelles βjk* (uo. 37), L. Hrádok, 1682: *Zelesziky* bez roytow porezane No 6 (NádLt Okir I 620).

A lat. eredetű m. régi *zsellye, zselle* (mai *zsöllye*) ‘(bequemer) Armstuhl, Großvaterstuhl’ (TESz) és az ótörök eredetű *szék* ‘Stuhl’ (uo.) alkotta m. régi *zsellyeszék* ‘(bequemer) Armstuhl, Großvaterstuhl’ (1510 k.: TESz) összetételének *zselleszék* alakváltozata, ill. annak -s honosító képzős *zsellyés szék* (1685: NytudÉrt 83: 17) szerkezete. A zárt szótagú m. *é* szk. reflexióira l. 15. p. A nemesi kastélyok és udvarházak berendezési tárgyaként e körökben annak m. megnevezését felhasználták a szlovákban is. Elavult.

želiar 1. ‘Hausler; Inquilin’ – Nižna Sitnica, 1569: Gregorius *Sellyer* szn. (Urb I, 241); N. Lúпча, 1578: Kateryna, pozustala Ancze stareho *Sselere* (JŠ 6: 165), ktery pozuostal od ... susedow nassich *Sseliarow* (uo.), Trenčín, 1584: *zelerom*, czo slad meralj, dano... (HSSJ na a.), Bobrovec, 1589: ktery | by messtgan neb komornik neb podludnik ginačeg *želgar* (StanD V, 513), 1597: Druha rola na cztyry kably tey polowiczu Bendek *zellar* na [ss ma] ku swemu domku trimat (KNyNyE 280), Štítnik, 1610: y *želiar* aby dobry zbrog wzdý mel (StanD III², 262), budtože hospodar aneb *želer* (uo. 275), V. Chlieveny, 1649: *želar* aneb

hoštačny (Urb II, 257), Svinná, 1649: *Želari sve domy ... majici ...* (uo. 268), Gemer, 1697: *Žellare Pak takowy kteri magu swoge Domj ...* (SPIN 2: 304), 1741: *želgarom Modrokamenskim ...* (BalLt Kékkői urad. 33. cs.), 1752: smi... *šelyár*, prichodtza (KNyNyE 274), Banské, 1772: Hoffere anebože *zsellare* (SzPV 49), okr. Sabinov, 1773: ponižene služebnici *zelare* a obyvatelé (ListyP 167), 1775 k.: 'Zellér, Zellyér, *Željř*, Inquilinus (StSl 3: 107), okr. Prešov, 1786: my nižej podepsani chudobni *želiare* (ListyP 242), *željar* sl. (Palk; Jancs I, 435), *želiar* (Kálal; histor. SSJ), *želar* (Czambel; Kálal; Malč: StSl 11: 107; GNS), Hrnč. Zalužany, 1936: *željer* (SMS 14: 116), *želar* (Buffa 240), *željar* (ŠtolcJ 69, 102; Nbh: s. gy.), Ös: *žölér* (ŠtolcM 56), *želár*, *želár* (GNS), *želér* (LexNov 126, 139); – 2. 'bérlő' – 1880: kto nemejúc vlastnieho domu prenajme si hospodu v cudzom dome..., ten je *želiarom* (DobšO 49), *želiar* (Tvrdý; Garaj; zastar. SSJ); – 3. 'kútostor' – *želiar* (Detva 134, 223; Sl. Ľupča a okolie: SMS 19: 454), *želér* (LexNov 139); – **Szärm.: podželiar** 'félzsellér' – 1848: al-zsellér, *podželjar*, chalupník (Jancs); – **želiarka 1.** 'zsellérnő' – N. Ľupča, 1578: zaplatila sweg swokry Katrene *Sseliercze* [az erdetiben tévesen: *Sseliencze* – a kiadó] (JŠ 6: 165–6), 1686: (Testis) Illona: Raßkniho Iana *Zelyarka* (KrajčS 133: fakszimile), Krupina, 1689: druhá *želyarka* (PDS 129), 1848: zsellérnő, *željarka* (Jancs), *želiarka* (Kálal; SSJ), *želarka* (Buffa), *želarka* (SipB); – 2. 'zsellérföld, -telek' – okr. Sabinov, XVII. szk.: jest cele sedlactva šest a tri *želarky* (ListyP 52), L. Huta, XVIII. szv.: ... koncom 18. stor. dal gróf každému pôdu do používania, tzv. *želiarky*... (SN 10: 105); – **želiarnik** 'zsellér' – Štítnik, 1610: y *želernyczy* dobru zbroyu hotovu mely (StanD III², 264); – **želiarsky** adj. – Gemer, 1697: ... *Zellarszku* robotu... odbiwigj (SPIN 2: 304), okr. Sabinov, 1773: vedle stavu našeho *želarskeho* (ListyP 166), Tisovec, 1774: *Želarska* pešia robota (AGK 220), 1790: za *želiarsku* pešu robotu (uo. 225), H. Tesáre, 1769: od domu... *željarskyho* (Hont 465), *želiarsky* (Hv I, 1632; SSJ), Malč: *želarski* (StSl 11: 107); – **želiarstvo 1.** 'zsellérség; zselléri állapot' – 1681: muže w tom dome zustawaty s pokogem na *želarstve* (Jelš 335), 1728: kdy Packo v *želiarstvi* u fatensa byval (KPP 107), 1775 k.: 'Zellérség, *Željrstwj*... (StSl 3: 107), zsellérség, *željarstvo* (Jancs), *želiarstvo* (SSJ), *želarstvo* (Buffa); – 2. 'bérlői állapot' – 1880: Oželané je u ľudu *želiarstvo* t. j. kto nemajúc vlastnieho domu prenajme si hospodu v cudzom dome, ten je na *želiarstve* (DobšO 49), *želiarstvo* (Kálal), Revúčka, 1936: ... oni bívajú na *želárstve* (LS 4–6: 346), *želárstvo*, *želárstvo* (GNS); – **želiariť**, **želiarčiť**, 'zsellérkedik' – 1848: zsellérkedik, *željarit'* (Jancs), *želiariť* (Kálal; Hv I), Malč: *želaric* (StSl 11: 107), *želiarčiť*, *želiariť* hovor. zestar. (Vaj, Sládk: SSJ); – **želiarčina** 'zsellérföld' – *želáršina* (GNS).

A középnyemet eredetű m. *zsellér* 1. 'Insasse, Häusler; Leibeigener, der weniger als ein Achtelgut besitzt, Inquilin' (1265? 1365: EWU; l. még Mollay 567–8); 2. 'Fremdling' (1510 k.: uo.); 3. 'Häuslerwohnung' (1623: uo.); 4. 'Tagelöhner (in der Landwirtschaft)' (1848?, 1854: uo.; a *zsellér*-ről részletesebben l. MTF II, 263–4). A hangtan tanúsága szerint a ném. eredetű m. *zsellér* átvétele legkésőbb 1300 táján történhetett meg, a szókezdő s- a magyarban zöngésüléssel zs-

(l. Mollay 569), az idegen *ln* asszimilációval *ll* (l. TESz) lett. Ennek alapján, valamint címszavunk előfordulási idejét és helyét is tekintetbe véve, a magyar közvetítés bizonyosnak mondható. StanD I², 63; I³, 69 szerint a *želiar* közvetlen forrása a ném. *Siedler*, ami hangtanilag teljességgel elfogadhatatlan; de ugyanez mondható a kfn. *selder*, *seldener* (Rudolf 182) és ausztriai ném. *Söllner* (Machek¹) etimont illetően is. Az idegen eredetű *ldn*, *lln*, *ltn*, *dln* hangkapcsolatok ui. nem módosulnak a szlovákban *l*-re, ez csupán a m. *ll*-ből lehetséges. Az *-ár*, *-iar*, *-ar*, *-ír*, *-ér* szövégre l. 15.; 47.2 pontokat. A *žölér* alakváltozat újabb, helyi átvétele a m. szónak. – Ellenben közvetlenül a németből való a kelszk. *žedlar* (SipM), *žedlarsky* (Kálal). – A 3. jelentés a szlovákban alakult ki jelentésátvitellel, ehhez vö. ném. *Knecht*: “bildlich... Gerätschaften, die dem Menschen dienen, heißen Knecht” (Paul 335), m. *szolgafa* ‘hölzerner Haken, um den Kessel darauf zu hängen’ (1790: NySz I, 743); ‘Stehknecht, Knecht’ (Ball); ‘Ständer; Pfosten; usw.’ (MTsz). A *želiar(č)it’* keletkezésére hathatott a m. *zsellérkedik* ‘zselléreként él’ (1723: TESz) ige is. – A magyarból: Szabó: LS 1–2: 186; ŠtolcM 36; SzlJsz 975; Hauptová: Slavia 28: 522; Király: StSl 11: 107; ŠtolcJ 69, 102; Schubert 665–6 stb. – A m. szó egyéb nyelvi előfordulására l. Doruľa 98; LizV 88, 597; Dezső: NytudÉrt 128: 93; Wołosz: StSl 35: 317; Tamás 476–7; UEISk 545–6; Plet II, 956; SzlJsz 975; Schubert 665–6; Hollós 31.

Žigmond ‘Sigismund’ – Boca, 1596–7: Na/to co se ma/wyrataty panu *Zygmontowy* g. m. (Blanár 86), S. Lúpča, 1603: Balcier *Sigmont* prestupiwsse pred prawo... (HSSJ *predložit’* a.), Radvaň, 1608: *Zigmondowj* sem kupil Sarnaste czyzmy (RadvLt 77. cs. IV. o. XVI. cs. Nr 2: 35), 1610: *Zigmondowj* poslal sem papucze... (uo. 46b), 1624: služil try roky pospolu v Pongracz *Sigmonda* (FejplT), Šumiac, 1672: Martinus *Sigmond* (Urbok 369), 1683: *Sigmond* barbir hned uchytil sekeru (KPP 195), 1684: pana Barna *Žigmondowy* (Jelš 344), Prešov, 1700: panu Hacker *Zigmondowi* zanechawa... (HSSJ *povraz* a.), Topľčany, 1769: od groffa Forgacs *Sigmonda* (SzkMv 84), Torysky, 1773: pan Kolacskowsky *Zigmond* (UdvUrb 188); – **Szárm.: Žiga** bec. – Orava, 1625: *Zigovska*, kteru držia Ronko *Žiga*, Tomaš *Žiga*, Mikulaš *Žiga* (Urb II, 185), Hrnč. Zalužany: *Žiga* Čierni, *Žiga* Jančáreve (BM 182), *Žiga* csn. (GNS) stb.

A germ. eredetű m. *Zsigmond* ‘ua.’ (Ladó 230; Kálmán 30). Az általános szk. *Žigmond* (SSJ) valószínűleg közvetlen átvétele a ném. régi *Siegmund*-nak, vö. Sečovce, 1455: *Sigmund* Andrluk nebo Lapka (VážnýG 99), Trnava, 1459: ... przed panem bratrem nassim, pane[m] groff *Zigmu[n]dem*... (SČL 14) stb., noha a magyar közvetítés lehetősége ez esetben sem zárható ki. A *Žigmond*-ból lerövidüléssel és az *-o* becéző képzővel *Žigo* lett (l. Kniezsa: MSzCsR 44, 45), erre vö. Revúca, 1551: *Szygo* (Ila III, 100), Kšenná, 1555: Nicolaus *Zygo* (Urb I, 193), Hubová, 1625: Joannes *Žigo* (Urb II, 145) stb. Nem valószínű, hogy a *Žigo* az *-ó* képzővel keletkezett m. *Zsigó* (1614: *Zsigócska*, 1632: *Zsigó*: NytudÉrt 28: 59) átvétele lenne. Tény, hogy az azonos funkciójú szk. *-o* és m. *-ó* segítségével alakult XVI–XVIII. századi becézőnevek eredet szerinti megkülönböztetése nagyon nehéz (l. Kniezsa: MSzCsR 18 is). A *Žiga* ellenben

aligha szk. képződmény, hanem az *-a* képzővel alakult m. *Zsiga* (1591: OklSz) átvétele. – L. még m. > szhv. *Žigmond* (UElSk).

žinor 1. ‘Schnur’ – Nbh, 1925: 2 m. *Zsinor*... Istvanovi (Chov 218), Nbh, Pk: *zinór* (s. gy.); – 2. ‘kontyba való fésű’ – Šariš: *žinore* pt. (SN 22: 103); – **Szárm.:** **žinoriky** dem. pt. ‘kontyba való fésű’ – Šariš: *žinoriki* do konti (uo.).

A ném. eredetű m. *zsinór* 1. ‘Schnur als Litze, Senkel’ (1538: TESz; Mollay); 2. ‘Richtschnur’ (1560 k.: uo.). Aszk. népnyelvben – bizonyára a konty elkészítésének módjával kapcsolatosan – jelentéstapadással alakult ki a 2. jelentés. Nem gyakori tájszó a kelszk.-ban és a magyarországi szlovákok körében. – L. még m. > kukr. *žinor* (LizV 517), rom. *șinór* (Tamás), jrut. *žinor* (Udv 55).

živáň 1. ‘rabló, útonálló; tolvaj; éhenkórász; gazember’ 1844–5: Táto mu do žračou, korhelou, *živáňou* nadávala (Polívka IV, 529), 1872: *Živany* Zsivány (MTA Nyelvtud. 2-rét 23. I. a: 5b), Szs, 1895: *živám* (NyK 25: 303), Tekov, 1900: *že hu on oslobodiu od živáňou* (Polívka II, 306), *živáň* (sl. Palk; Mič; Kálal; Hv I; Márkus 106; GNS; hovor. expr. SSJ), *živáň* sl. (Rank), *živán* (Pras 314), *živáňe* plur. (Olej 203), Kc: *išó jeden živán za nu* (LamiR 294), *živán* (Czambel; vsl. Kálal; Šariš: SbŠkult 547; Malč: StSl 11: 107; SipB 325; zempl. užh. JŠ 21: 109); – **2.** ‘Spitzbub, Gauner’ – *živán* (Malč: StSl 11: 107; SipM), *živán* (LexNov 224; Pras 314; GNS), Bcs: *boų son ja aj živán* (Hanko), *živáň* (GregPsz 291; Vsz: s. gy.; hovor. expr. SSJ); – **Szárm.:** **živánik** dem. expr. – Horný Tisovnik: *vydávam ťa, neviem komu, | za Janíka, za zbojníka, | za veľkího živánika* (HP 404); – **živáňsky 1.** adj. – Šariš: *Na moře še stretli s jednim šifom živáňskim* (Czambel 322), *to bula tam jedna živáňska chiža* (uo. 326), *živáňsky* (Kálal; Hv I; SSJ); *živáňskí* (GNS); – **2.** subst. – *živáňska* ‘zsványpecsenye’ (SSJ); – **živáňstvo** ‘zsványság’ átv. is – *živáňstvo* (Kálal; Hv I), Malč: *živáňstvo* (StSl 11: 107), *živáňstvo* (Buffa 41); – **živáňisko** augm. (GNS; hovor. expr. SSJ); – **živáňka** ‘zsványpecsenye’ (GNS; SSJ).

A tisztázatlan eredetű (esetleg tör. átvétel?) m. *zsvány* 1. ‘verworfen, ruchlos’ (1569: EWU); 2. ‘schelmisch, mutwillig’ (1881: uo.) mn., ill. 1. ‘Dieb’ (1775: uo.); 2. ‘Schelm, Wicht’ (1780: uo.); 3. ‘Räuber’ (1792: uo.) fn. és annak *zsván* (uo.) alakváltozata. Címszavunknak a szláv *žiti* ‘él’ – *živъ* ‘élő’ tőhöz való kapcsolása (pl. Leschka 270; DobšO 83; Tvrđý) népetimológia. A *ž-* aligha szk. hanghelyettesítés eredménye, amint ezt Buffa 41 véli, hanem a m. *zs-* átvétele. Lipták (JŠ 21: 109) XVII. sz. előtti m. jövevényszónak tartja, ami nem nagyon valószínű. Meghonosodása talán inkább a XVIII. századra tehető. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 500; Melich: NyK 25: 303; Fedák: SbŠult 547; Markus 106; Szabó: LS 1–2: 185; Machek¹; SipB 325; Király: StSl 11: 107; TESz; KrajčP 201; Habovštiaková: StSl 25: 173 stb. – L. még m. > kukr. *živán*, *živáň* (LizV 597; Liz 99), rom. *jiván* (Tamás), vend *zsván* [o: *živán*] (Flisz I, 179).

žížik ‘Kornwurm’ – *žjžjk* (Palk), zszizsik, muška (žitná), *žížik* (Jancs), *žížik*, zszuzsok (uo. II), *žížik* (SipB 325; SipM) Nbh: *žížike* plur. (s. gy.); – **Szárm.:** **žížikavý** adj. – Nbh: *žížikavo/ó* (s. gy.).

A déli szláv eredetű m. *zsizsik* ‘ua.’ (1529–41: TESz), ill. annak *zsizsik* (uo.) alakváltozata. Az *-ik* végződés alapján címszavunk minden bizonnyal magyar jövevényszó, a népnyelvi *žiček* (Palk), *žúžik* (Hv II, 1638) azonban tekinthető a szláv *žužькь* esetleges folytatásának is, de a magyarból való kölcsönzés ez esetben sem zárható ki. – A magyarból: SzlJsz 579; TESz: lehetséges. – A Nógrád megyei *žičikebogár* ‘Kornwurm’ (LexNov 105) újabb átvétele az eddig még nem szótárazott *zsizsike* ‘Kornwurm’ és *bogár* ‘Käfer’ alkotta m. *zsizsikebogár* ‘Kornwurm’ összetételnek. Létezését azonban éppen a szk. adat bizonyítja.

žoldoš 1. ‘Söldner’ – Spiš, 1592: v pana Cristopha *Zoldossa 2* paripy... szn. (PDS 79), V pana *Ssoldossa* geden ladunk szn. (uo.), v pana *Zoldoša* doloman czerweny... szn. (uo.); – L. Hrádok, 1660: dalo se ... Služebnikom *žoldossom* Floreni 1 (NádLt Okir I 663: 13b), Turč. Peter, 1717: ... sem musel katonaka neb *soldossa* držeti (HSSJ *katona* a.), *žoldoš* (Kálal); – 2. ‘uzsorás; rosszakaró’ – *žoldoš* (LexNov 224).

A kfn. eredetű *zsold* ‘Löhnung (des Soldaten), Sold’ főnévnek *-s* képzős m. *zsoldos* ‘Söldner’ (szn. 1357, kn. 1416 u.; Mollay 573) származékszava. A katonai terminológia elemeként került át a szlovákba, ahol kialakult a 2. jelentése, nyilván a *zsoldoskatonák* nem éppen előnyös tulajdonságai alapján. A szk. *žold* ‘Sold’ (1542: Varsík 247) forrása szintén a kfn *solt*, *sold-* (l. Machek²), de a *žoldoš* nem szk. képződmény, noha Rudolf 182 akként kezeli. Ennek ui. a szlovákban a kfn. eredetű *žoldnier* (SSJ; Rudolf) az általánosan használt megnevezése. – A magyarból: Gregor: NyDt 178; Matejčík: LexNov 224. – L. még m. > kukr. *žöldoš* (LizV 597), rom. *gioldoš* (Tamás).

žoltár 1. ‘Psalm’ – 1752: Svetoho Dávida králya a proroka szto i pedzesátz *soltáry*...V Debretzinye 1752 (OSzK Lit 960), 1752: ‘*sóltár* (KNyNyE 274), 1835: W kostele též mosjš zpjwat | We swé celle se modljwat, | Páterečky a *žoltáre*, | Omšu slúžit pri oltári (NZ II, 196), *žoltár* (Kálal), Malč: *žoutar* (StSl 11: 107); – 2. ‘Psalmenbuch’ – Bcs, 1811: *Žoltar* uherskj (BcsIr V. 82. a. 30. 2. dosszié), Malč: *žoutar* (StSl 11: 107); – 3. ‘Musikinstrument’ – 1869: Kintorna, Psalter; *žoltár* (Loos I, 345).

A kfn. kori bajor eredetű m. *zsoltár* 1. ‘Psalm’ (1372 u. EWU; l. még Mollay 573); 2. ‘harfenartiges Musikinstrument’ (1416 u.: uo); 3. ‘geistliches Lied’ (1531: uo.); 4. ‘Psalmenbuch’ (1795: uo.). Az általánosan használt szk. *žaltár* (Bern; SSJ) – miként a cseh *žaltár*, lengy. *žaltarz*, *žoltarz* is ófn. eredetű (l. Brückner; SzlJsz 789; Rudolf 181), ezzel szemben a *žoltár* alakváltozat kései felbukkanása az *o* alapján magyar közvetítésről tanúskodik. – A magyarból: Kálal; Király: StSl 11: 107. – L. még m. > rom. *joltár* (Tamás), szhv. *žoltar* (UElSk), vend *zsoltár* [ɔ: *žoltár*] (Flisz I, 179).

žombík 1. ‘Bülte’ – 1848: *zsombék*, *žombík* (Jancs), Szs, 1895: *žombík* (NyK 25: 303), *žombík* (Malč: StSl 11:107; SipM); – 2. ‘Torf, Torferde’ – *žombík* (Mič; Kálal); – 3. ‘Maulwurfshaufen’ – Gemer: *čombék* [jelentés nélkül] (LS 1–2: 186), Tis. Hámor: *žambík* (SR 8: 266; GNS); – **Szárm.:** *žombíkastý* adj. – 1848: *zsombékos*, *žombíkastí* (Jancs).

A valószínűleg belső keletkezésű m. *zsombék* 1. ‘feste Moorstelle’ (1386: EWU); 2. ‘Ameisenhaufen’ (1750: uo.); 3. ‘auf Sumpfland gedeihendes hohes Gras’ (1795: uo.); 4. ‘(grasiger) Maulwurfshaufen’ (1807: uo.), ill. annak nyj.-i *zsombík*, *zsambík* (TESz) alakváltozatai. A *čombék*-ban a č- lehet szk. nyj.-i hangváltozás eredménye (l. OrIG 120), esetleg egy ezidáig még nem szótárazott m. *csombék* helyi átvétele. – A magyarból: Halász: Nyr 17: 500; Melich: NyK 25: 303; Szabó: LS 1–2: 186; Király: StSl 11: 107; SipM; Kiss: NyK 75: 56.

Szómutató

Nem tartalmazza a **7.1.** pontban található szavakat. Terjedelmi okokból a kéziratos anyagok írásbeli sajátosságait itt rendszerint csak indokolt esetben (személynév, helynév, népnév, állatnév stb.) veszem tekintetbe. A nyelvjárási ejtésben mutatkozó kvantitásbeli eltéréseket, a légység–keménység, zöngésülés–zöngétlenülés eseteit, az infinivitus *-t'* végződésének módosulásait, az *-ovat'* igeképzőnek *-uvat'/t* változatát általában szintén nem tüntetem fel. Ezek megtalálhatók a szövegben a megadott címszavak alatt. Az adatok melletti szám a szöveges részben levő pontokra, az *uo.* rövidítés pedig a szómutatóban levő címszóra vonatkozik.

A

abošovaty: haboš

abový; **36.**

ad'ar

ad'melegitő

ad'melegitu/ü: *uo.*

adta

adta teremtette: *uo.*

agác(ina): agáč

agacovi: *uo.*

agáč

agácie: *uo.*

agáčový: *uo.*

agár

agarčak: *uo.*

agársky: *uo.*

agaš

agoš: *uo.*

agraš/eš/iš: egreš

ajándék

akáč: agáč

akel': akol

ako: akov

akof: akol; **23.5.**

akoj: *uo.*

akol; **23.5.**

ákom-bákom

akom-bákom-bobákom:

uo.

akou/ov: akol; **23.5.**

akovita

akštok: alštok

akštuk: *uo.*

aktataška

akum-bakum: ákom-

bákom

akvavita: akovita

Aladár szn.

áladorvoš: álatorvoš

aláš; **28.**

aláš/álás: *uo.*

álatorvoš

albiro: birov

alč(i): jalč(i); **4.6.; 4.1.1.**

alčni: jalč(i)

alčovský: *uo.*

aldamaš: oldomáš

aldomáš: *uo.*; **10.2.**

áldomáš: *uo.*

ale hát: hát

alibi: **20.2.**

Al'i szn.: Aladár

Alin(k)o: *uo.*

ališpán; **4.3.**

alkermeš

alkermešový: *uo.*

allaš: aláš

almafánk

almakaša

almapanki: almafánk

áломáš

alomaš: *uo.*

alpštok: alštok

alštok

altist

álvaň

alváň: *uo.*

and'a; **44.**

and'albeder: and'albedere

and'albedere

and'albederík: *uo.*

and'albederika: *uo.*

and'alki: *uo.*

and'i/o: and'a

andika: *uo.*

andikin: *uo.*

Andráš szn.

Andrášik: *uo.*

Andráška/o: *uo.*

Andráškin: *uo.*

Andrášová: *uo.*

Andrášovce hn.: *uo.*

Andriš(ko): *uo.*

Andrišok: uo.
anglia; **4.7.**; **22.4.**
angl'ija: uo.
angli(j)ový: uo.
ani penazi...: partieka
aňi pípu...: pipa / p'ipa
aňoš: aňoša
aňoša; **13.1.**; **44.**
aňoŕš(a): uo; **13.2.1.**
aňoŕška: uo.
aňstok: alštok
Antal szn.
antalaček: antalok
antalag/k: uo.
Antalec szn.: Antal
antalek: antalok; **47.3.**
Antalek/ok: Antal
Antalka: uo.; **46.**
Antalko: uo.
antalok; **47.3.**
Antalov: Antal
Antalovic (-ič?) : uo.
Antalovský: uo.
Antol: uo.
Antolovicz: uo.
apa; **4.2.**; **10.4.**
apáčka: uo.
ap/a/ka/o: uo.
apanko: uo.
apapo: uo.
apatekár: patika
apč'ík: apa
apčo: uo.
apčuš: uo.
apenka/o: uo.
apíčko: uo.
apinko: uo.
apo: uo.; **37.**
apočka/o: uo.
apóka: uo.
apolánka: ápolóka
ápolóka
apolonka: uo.

apóš
apoš: uo.; **13.1.**
apóš: apa
...apoštol: **58.2.**
apoŕš: apóš
apovka: apa
apríliš; **48.7.**
apstok: alstok
apu(š): apa
apu(š)ka/o: uo.
Arana szn.: Aranka
Aranka
arcičok: artičoka
Arďeluša: Arďiluš
Arďiluš; **18.1.**
árenda; **4.4.**; **11.1.**
árendálsky: uo.
árendár: uo.
árendársky: uo.
árendáš; **4.4.**; **48.1.**
árendáška: uo.
árendášsky: uo.
árendovaný: árenda
árendovať: uo.
árendovné: uo.
árendovník: uo.
árendový: uo.
arest(ovať): árešt
árešt
áreštný: uo.
áreštovanie: uo.
áreštovat: uo.
argaláš: jargaláš; **31.4.**
argaláška: uo.
argalášsky: uo.
argalášstvo: uo.
argaň/áň: járgaň
...archangel: **58.2.**
árkel'meš: alkermeš
arkuš
armáliš; **4.4.**; **48.7.**
armariš: uo.

arnecký: varmed'(a);
31.4-5.
armed'(a): uo.
Arpád szn.
Arpadík: uo.
Arpádko: uo.
Arpádovec: uo.
arpádovský: uo.
arpakaš: arpakaša
arpakaša; **4.4.**
arpakašový: uo.
Arpík: Arpád
aršek: eršek
artičok: artičoka
articóka: uo.
artičokový: uo.
artišok: uo.
artyčok: uo.
árvačka
árváčka: uo.
árvaláňhaj
árverěš
árverezěš: uo.
árverezovať
Arzak szn.: Erža
astalfijók
astalnak: astalnok
astalnok
asu; **18.3.**
as(z)ú: uo.
aŕú szúlú: uo.
ašoŕ: ášov; **13.3.3.**
ásov; **13.3.3.**
ášovat': uo.
ašozovať: uo.
aštok/ók: alštok
át: hát
aťamešter; **4.6.**
aťameštrový: uo.
Atila szn.
atila
atilka: uo.

Atilov: Atila
at'ko
atlac
atlacbaršonový: uo.
atlacový: uo.
atlas: uo.
átom, bátom: ákom-
bákom
átrest; **35.**
attila: atila
Attila: Atila
Attyla: uo.
at'uš: at'ko
aũdomáš: oldomáš
augustus: augustuš
augustuš; **48.7.**
auštok: alštok
azaňád: zaňát
azapánneki: azapát
azapát
azapátneki: uo.
az ebat(t)a: ebata

B

bábafon; **7.2.**
babóča
babona: **7.4.**
baboš; **48.1.**
babošistý: uo.
babošovatý: uo.
bacale: pacal(e)
báči
... báči: **58.2.**
bačij: báči
báčik: uo., **41.2.**
báčika: uo.
báčikovat' sa: uo.
báčin(k)o: uo.
bačkor(a); **44.**
bačkoráč: uo.
bačkorák: uo.
bačkoriská: uo.
bačkorka: uo.

bačkornatý: uo.
bačkorné: uo.
bačkoros: bočkoroš
bačkorový: bačkor(a)
báčo: báči
bačová: uo.
bačuš: uo.
badkár: bádog
bádkový: uo.
badoček: uo.
bádog; **4.6.**
bád'og: uo.
bádogár: uo.
badogarovac: uo.
bádogársky: uo.
bádogárstvo: uo.
bádogoš
bádogový: bádog
badôčok: uo.
bagáč: pagáč
bagače: uo.
bagáčik: uo.
bagan: bakoň
bagán/aň: baka; **50.**
bagaňa: bakoň
baganča; **44.**
bagančiar(sky): uo.
bagančoš; **48.1.**
bagančový: baganča
bagandža: uo.
bagar: bagov
bagária
bagari(j)a: uo.
bagarijovka: uo.
bagariový: uo.
bagázia
bagáž: bagážia
bagážia
bagážija: uo.
bangáži(j)ä: uo.
bagl'aš: bogl'a
bagó/o: bagov
bagóca: bagovča

bagoj: bagol; **23.6.**
bagol; **23.6.**
bagolar: bagov
bagolec: bagovča
bagón: bakoň
bagoňák: uo.
bagonské hory: uo.
bagoš
bagouča: bagovča
bagouš: bagoš
bagou: bagov; **13.3.3.**
bagov; **13.3.3.**
bagovča
bagovec: uo.
bagovár/iar: bagov
bagoviarsky: uo.
bagový: uo.
bagózovat': uo.
bagráč: bográč
bagúň/un: bakoň
bagúnica: uo.
bach-husár: husár
bachor: bográč
bachráčik: uo.
bachtár/er: šalabechter
baj
baja: uo.
bajleš: bialoš
bajus(i): bajúz
bajúz; **4.2.; 18.2.**
bajuzáč: bajúzoš
bajúzak: uo.
bajúz(č)ek: bajúz
bajúzik: uo.
bajúz(n)atý: uo.
bajúzoš
bak; **4.7.**
baka
bakačín; **47.5.**
bakanča: baganča
bakančoš/uš: bagančoš
bakár: baka
bakaráč: vakaráč; **30.2.**

bakator
 bakažia: bagážia
 bakdeska: bak
 bakes: baka
 bakeš(a): bekeš
 bakó: bunkov
 bakon: bakoň
 bakoň; **45.**
 bakoňa: uo.
 bakoňák: uo.
 bakonský: uo.
 bakoška: bak
 bakseker: uo.
 bakšiš: **7.5.**
 baktár: bakter
 bakter
 bakterňa: uo.
 balagovať
 balagovisko: uo.
 balangó: balangov
 balangov
 balangovať(i): balagovať
 balanguvať: uo.
 balankóro: balangov
 Balasko szn.: Baláž
 Balasz szn.: uo.
 baláš: bialoš
 Baláž szn.
 Balážik: uo.
 Balážka: uo. **46.**
 Balážov(ský): uo.
 Baldisska: Boldižár
 bál(e): biale
 balecký: balek
 baleček: bialoš
 baleg: balek
 balega: balog
 balegač: uo.
 balek
 bálek: biale
 Bálent szn.: Bálint
 báleš(ový): bialoš
 báleštek: uo.
 balet: baléta
 baléta
 balétník: uo.
 balevas: balfas
 balfácán: uo.
 balfas
 Balgach szn.: galbavý
 bálík: biale
 balin
 balind/g: uo.
 Bálint szn.
 Bálintík: uo.
 bálintka: **7.2.**
 Bálintko: Bálint
 Bálintov: uo.
 balkaroška: **7.2.**
 ballagás: balagovať
 ballagovať: uo.
 balodzej: baloga
 baloga; **23.3.; 44.**
 balogač/ar: uo.
 balogarka: uo.
 balogaš(ka): uo.
 balon: **7.3.**
 bálový: biale
 balta; **4.5.; 10.4.**
 baltička: uo.
 baltinka: uo.
 Baltisar szn.: Boldižár
 baltisko: balta
 baltka: uo.
 bamba
 bambavý: uo.
 bambolec: uo.
 bambuch: uo.
 bambula: uo.
 bán; **4.3.**
 bánas
 bánáskodovať: uo.
 bánaský: uo.
 bánáš: uo.
 Bandi szn.
 Bandička: uo.
 Bandijova: uo.
 Bandíkof: uo.
 bandúr: pandúr
 bandúrskí: uo.
 Baniasz szn.: bánas
 baniť sa: banovať
 Baniowa Wes hn.: bán
 bankár: bankoš
 bankocedul'a: bankov
 bankoš
 bankoš: bunkoš
 bankov
 bankovka: uo.
 bánost': banovať
 Banowa hn.: bán
 banovanie: banovať
 Banovice hn.: bán
 bánovina: uo.
 bánsky: uo.
 bánstvo: uo.
 bantovanie: bantovať
 bantovať; **11.1.**
 bantovník: uo.
 bantúvať: uo.
 bar: bár
 bár; **11.1.**
 barabinc(i)áš (dijak)
 Baraboncaš Janko: uo.
 barack: baracka
 baracka; **4.2.; 44.**
 barackovica: uo.
 barackovicový: uo.
 barackovka: uo.
 barackovo: uo.
 barackpálinka: uo.
 baránki: bari
 baraska: baracka
 barát
 barat; uo.; **4.7.**
 baráto(čká)m: uo.
 barátsky: uo.
 Barbaľa szn.: Borbála
 barbél': borbiel'

Barbely: uo.
barbiel': uo.
Barbyl: uo.
Barbora szn.: Borbála
bárby: bár
bárca
bárd
bard: uo.; **11.1.**
bardo: uo.
bari; **20.2.**
barinki: barka
bari(š)ka: bari
bárjakýkol'vek: bár
barka
bárka
bárkol'vek: bár
barlang: parlag
barlang
barlank: uo.
Barlobas szn.: Barboláš
Barlobasowycz: uo.
Barlobáš
barna
Barna/o án.: uo.
Barnabáš: Barlobáš
barnapej: pej(o)
barnastočierny: barna
barnastý: uo.
barnavit': uo.
barnavobočavý: uo.
barnavost': uo.
barnavý: uo.; **4.2.; 10.1.;**
23.1.; 36.
bárniti: uo.
barno: uo.
barnosivý: uo.
barnuľa: uo.
barnuš(k)a: uo.
barnya: uo.
barom
bárs: bár
bár(s)čo: uo.
bár(s)jako/ý: uo.

bár(s)kedy: uo.
bár(s)kto: uo.
bár(s)ktorý: uo.
barssen: báršoň
Barsson szn.: báršoň
barsun: uo.
baršan/án: uo.
baršanik/ok: uo.
baršanka: uo.
baršanový: uo.
baršanufka: uo.
báršän: uo.
baršänoví: uo.
bársom: uo.
báršoň
baršoň/n: uo.
báršonka: uo.
báršoňový/nový: uo.
baršún/ň: uo.
baršunek: uo.
baršúnový: uo.
bart/bárt: bárd
baruški: bari
barz: bár
basamovat': basom
basliví: basovat'
basom
basoma: uo.
basomalelky: uo.
basomata: uo.
basom teremtete: uo.;
teremtete
basoma zaňát: basom
basomovat': uo.
basorkáňoš: bosorkáňoš
basovat'
bassom: basom
bássta: bašťa
baša
bašák; **55.**
bašiak: uo.; **55.**
bašik: báči; **41.2.**
bašov: baša

bašovanie: uo.
bašovat': uo.
bašovský: uo.
bašťa
baštalílek: beštelílek
baštit': bašťa
bát'amuram; **4.4.**
batár; **4.7.**
bát'azuvat': bát'amuram
batoh: **7.4.**
bátok: bádog
bátor
bát(o)riť
bátorný
bátorsi: bátor
bátreši: bátorný
batrne: uo.
bátrní: uo.
battyam uram: bát'amuram
baťu; **18.3.**
baťubál: uo.
baťuruha: uo.
baťu^u: uo.
baŭta/bavta: balta
baŭťička/bavtička: uo.
bauzi/e: bajúz
bavúz(e): uo.
bavúznatí: uo.
bazmeg: basom
bäle/bále: biale
becár: beťár
becena: boca
becina: uo.
beci né!: uo.
Becka án.: uo.
beczew: bečev
beč
bečelný: bečelovat'
bečelovanie: uo.
bečel'ovat'; **16.3.**
bečel'ovat' sa: uo.
bečel'ovne: uo.
bečelovný: uo.

bečev; **17.4.**
Bečko án.: boca
bečľuvat': bečeľovat'
beční: beč
bečület(eš): bečeľovat'
bečületsértés: uo.
beder(e); **17.8.; 45.**
beđerík: uo.
beđerisko: uo.
bederöve: uo.
bedeš
beďoch/k: uo.
beďou: uo.
beg
bejaráš; **4.6.**
bejaromešter; **14.1.**
bejarov
béjeg: biľag
Bejla szn.: Béla
bejleš: bialoš; **15.5.**
bek: beg
béka
bekeč: bekeš; **14.1.**
bekeň
bekeš; **14.1.**
bekiň(a): bekeň
Béla szn.
Beladicze hn.: Béla
belag/k: biľag
beláš: bialoš
belčiev: belcov
belčik: uo.
belčó: uo.
belčof: uo.
belčou/ov: uo.; **4.2.; 16.1.;**
17.4.
belčovík: uo.
beľeg/k: biľag
beľegovac: uo.
béleš: bialoš
béleš(č)ek: uo.
bélešový: uo.
Bélik: Béla

Bélina/o: uo.
Bélinko: uo.
Bélisko: uo.
beliš: bialoš
Belko: Béla
Belo: uo.
belofakovatý: fako
belofakovitý: uo.
belšou: belčov
beluš: bialoš; **48.6.**
Béluško: Béla
bembov: bendov
Beňa szn: Benedik
Beňadik: Benedik; **14.2.**
Beňädik: uo.
Bencho: uo.
Benco: uo.
Bencúr: uo.
Benczo: uo.
Benček/ik: uo.
bendov; **17.4.**
Benedek: Benedik
Benedekouich: uo.
Benedik: uo.
Benedyk: uo.
bengésuvat': bengez
bengez
bengezovat': uo.
bengézuvat': uo.
Beník: Benedik
benka piénzt: bikapinz
Benko: Benedik
Benko Janusse: **58.1.**
Beňo: Benedik
Berci szn.
Bercičko: uo.
Bercík: uo.
Berc(in)ko: uo.
Berco: uo.
berecin: **7.4.**
bereg: berek
berek; **14.1.**
berenče: bilinče

beres/béres: bíreš
bereský: uo.
Bereznik szn.: perez
Bernak szn.: Bernát
Berna(r)d: uo.
Bernát
Bernátka: uo.
Bernátovský: uo.
bernavý: barna
berok: berek; **47.3.**
beromešter: bejaromešter;
51.
beršág: biršág; **40.1.**
beserzovat': serzovat'
bešče: bešte
bešte; **14.3.**
beštelélek: beštelílek
beštelílecký: uo.
beštelílek: **14.1.; 15.3.**
beštia
beštiálsky: uo.
beštija/ä: uo.
beťah; **4.2.; 14.2.; 22.3.**
beťaha: uo.; **44.**
beťár; **11.2.; 14.1.**
beťárčina: uo.
beťárčit': uo.
beťar dzivka: uo.
beťarit': uo.
beťarovat': uo.
beťarsky: uo.
beťarstvo: uo.
beťar svet: uo.
beťažný: betah
betäh/beťäch: uo.
betegovac: uo.
beteha: uo.
betejt: betet; **15.5.**
betet
betlehemáš: betlehemeš
betlehemeš
betlehamoš: uo.; **48.4.**
beučov/bevčov: belčov

bevčovní: uo.
bevne/o: bievný
bévne/o: uo.
bevniť sa: uo.
bevnosť: uo.
bévni: uo.
bevný: uo.; **17.5.**
bezeg
bezšoroví: šor
bezzeg: bezeg
biale; **15.1.**
bialeš(ový): bialoš
bialoš; **15.1.; 48.4.**
bialošček: uo.
bialošový: uo.
biaraš: bejaráš
biar(o)mešter:
 bejaromešter
biaro(u): bejarov
biauní: bievný
bibach: bibas
bibas; **30.1.**
bibasovskí: uo.
bíbic; **20.1.**
bíbicový: uo.
bíbik: uo.
bickaví/oví: bicky
bicky
bičačik/ok: bičak
bičak; **20.1.; 47.1.**
bičák: uo.; **47.1.**
bičakoví: uo.
bičaštek: uo.
bičäg: uo.
bičiak: uo.
bičiaštek: uo.
bička: bičkáš
bičkáš
bičkaš/oš: uo.
bičok: bičak
bielčou/ov: belčov
bieluš: bialoš
bievnastý: bievný

bievne/o: uo.
bievniet': uo.
bievniť: uo.
bievnina: uo.
bievnosť: uo.
bievný
big/k: beg
bigas: bibas; **30.1.**
bigezovac: piga
bihar(e): pihor
biharčina: uo.
bika
bikaček
bikačik: uo.
bikala: bika
bikaňa: bekeň
bikapéns: bikapinz
bikapinz; **15.3.**
bikáš: bika
bikavér; **15.4.**
biken/ň: bekeň
bikič: dikič
biľag; **14.2.; 28.**
biľagoš; **48.4.**
biľagovac/ť: biľag
biľagový: uo.
bilah: uo.
biľak: uo.
bilaziť: uo.
bilčof/v: belčov
bileg/k: biľag
bilegovat: uo.
bíleš: bialoš
biléta
bilétka: uo.
biľiet(k)a: uo.
bilinč: bilinče
bilinče
bilinček: uo.
bíliš: bialoš
billag: biľag
billagoš: biľagoš
bilnica: bilinče

bílobarnavý: barna
bilyok: biľag
binteš: bintetiš; **51.**
bintetiš
bintetovať; **19.1.1.**
birčiak/iar: birkáš
bireš: bíreš; **15.3.; 48.4.**
bíreš; **15.3.**
bírešík: uo.
bírešiť: uo.
bíreška: uo.
bírešňa: uo.
bírešovať: uo.
bírešký: uo.
bírešstvo: uo.
birinček/ok: bilinče
birinec: uo.
birka: **7.4.**
birka: barka
birkáš
biro/bíró: biro; **13.3.3.**
biros: bíreš
biroský: uo.
biroš: uo.; **48.4.**
biroščik: uo.
biroška: uo.
birošňa: uo.
birošovac: uo.
biroŭ/bíroŭ: biro; **13.3.3.**
birov; **13.3.3.**
birovať (sa); **20.1.**
birovčik: biro
birovičok: uo.
biroŭka: uo.
biršág; **4.3.; 20.1.**
biršágovať: uo.; **4.3.**
biršágový: uo.
biršíag/k: uo.
biršíagový: uo.
birtok
biskot: piškóta
bisky: bicky
bistatovac še: bistatovať

bistatovanie: uo.
bistatovať
bistatovať sa: uo.
bistočka: bistoška
bistoš
bistošan: uo.
bistoška; **55.**
bistotovni: bistatovať
bistovne: bistoš
bistovný: uo.
bitaňdžina: bitang
bitang
bitanga: uo.; **44.**
bitangoš: uo.; **48.2.**
bitangovať (sa): uo.
bitan(g)stvo: uo.
bitanina: uo.
bitankšág/k: uo.
bitanský: uo.
biṽni: bievný
bivne/o: bievný
bivnosť: uo.
bivný: uo.; **17.5.; 36.**
bizalma: bižalma
bizoňišten: išten
bizovať (sa)
bizovne: bizovný
bizovnosť: uo.
bizovný
biztatovac: bistatovať
biztovný: bistoš
bižalma
bižalmový: uo.
bjaľa: biale
Bláznivý Ištók: Ištván
blejvajs: plajbas
bobona; **7.4.**
boca; **40.2.**
boca-boca: uo.
Boca án.: uo.
bocegan: budzogáň
boci: boca; **20.2.**
boci(č)ka: uo.

bocigan: budzogáň
bocogan: uo.
bočkor: bočpor; **53.**
bočkor(a): bačkor(a)
bočkorka: uo.
bočkorné: uo.; **55.**
bočkoroš
bočkorošský
bočkorovo: **55.**
bočkur(ki): bačkor(a)
bóció: búčov
bočpor; **4.4.**
bód: bolt
bódár(ka): uo.
Bodi szn.: Boldižár
Bodík: uo.
bodnár: bognár
bódoš: bolt
bodsekáň: buzdogáň; **53.**
bodzegáň: uo.
bodzekaň: uo.
bodzigan: uo.
bodzogáň: uo.
bogánč
bogánča: uo.
boganče: baganča
bogančički: uo.
bogár
bogl'a; **22.4.; 23.6.**
boglár; **12.; 23.3.**
boglár: uo.; **22.5.**
boglárik/ok: uo.
boglárový: uo.
bogl'ica: bogľa
bogl'o: uo.
bogňa: uo.
bognár
bognarka: uo.
bográč
bogrejda: bukréta
bogrejdic: uo.
bogrejduš: uo.
bohóc

Bochkoros szn.: bočkoroš
bojt
bojtár; **4.2.**
bojtárik: uo.
bojtáriť: uo.
bojtárka: uo.
bojtársky: uo.
bojtárstvo: uo.
bojtaš: uo.; **48.5.**
bojtär: uo.
bokanče: baganča
bokančiki: uo.
bokéta: bukréta
boklach: bokolov
boklar: boglár; **22.5.**
boklažok: bokolov
bokolov
bokréta: bukréta
bokrita: uo.
boldár: bolt
Boldi szn.: Boldižár
Boldík: uo.
Boldisch: uo.
Boldiš(ka): uo.
Boldiz: uo.
Boldižár szn.
Boldižárka: uo.; **46.**
boldočka; **55.**
boling: balin
bolond
bolondaví: uo.
bolondík: uo.
bolondit' sa: uo.
bolondoš: uo.
bolt; **23.5.**
Boltyžar: Boldižar
bombačka/ška: gombačka
bombat': gomb
bombík: uo.; **29.2.2.**
bombiška: uo.
bombišok: uo.
bombolce: gombolec;
29.2.2.

bomgár: bogár
bonc
bonca: uo.; **44.**
boncház: bontovať
boncík: bonc
boncikár: uo.
boncisko: uo.
boncolovať: bontovať
bonc: bonc; **47.8.**
bongar(e): bogár
bontovať
bontuvávať: uo.
boravaló; **13.3.1.**
Barbál'a szn.
Borbara: uo.
borbéj: borbiel'
borbel'/l': uo.
borbél': uo.
borbiel'; **23.6.**
borbiel'sky: uo.
borbier(sky): uo.
borbúj: uo.; **23.6.**
borbilstvo: uo.
borbir: uo.
borbirov
borbirovstvo: uo.
borétás: boritáš
bórhás: borház
borház; **11.1.**
Bori(ška): Borbál'a
boritáš; **4.6.; 20.1.**
borító: uo.
borító: boritov
borítov
boritovať
borízovka: **7.2.**
Borlobas szn.: Barlobáš
borňó: borňov; **13.3.1.**
borňov
borňú: uo.
borňuv: uo.
borocka: baracka
borošserdik

borošžuf(k)a
borožufa: uo.
borravaló: boravaló
borssport: bočpor
boršolotok
boršoložak; **4.4.**
boršoška: boršovka
boršou(č)ka: uo.
boršouška: uo.
boršovka
boršpor: bočpor
bortutu: **7.3.**
borviz
Bosnačka: Bošnják
bosor: bosorka
bosorácky: uo.
bosoráctvo: uo.
bosoráčit': uo.
bosorák: uo.
bosorčenie: uo.
bosorčiť: uo.
bosoric: uo.
bosorka; **4.2.; 44.**
bosorkán: uo.
bosorkánit': uo.
bosorkánoš
bosorkánsky: bosorka
bosorkánství/stvo: uo.
bosorkyňa: uo.
bosorník: uo.
bosoroš: uo.
bosorovať: uo.
bosorský: uo.
bosorství/stvo: uo.
bosorstvoškodlivý: uo.
bosorstvoškodník: uo.
bosory: uo.
bosspor: bočpor
bosurka: bosorka
bosušag
bošňacky: Bošnják
Bošnják
bošpor: bočpor

bót: bolt
botoš¹
botoš²
botoša: botoš¹; **44.**
botošár: uo.
botoške: uo.
boždár/áš: bolt
božďikár: uo.
boždovaňia: uo.
božt: bolt; **13.2.1.; 23.5.**
bovdár(ske): uo.
bovt: uo; **13.2.1.; 23.5.**
bozegán: budzogán
bozigan: uo.
bozogán: uo.
bônce: bonc
bôčpor: bočpor
bradáloš: **48.3.**
bral se do Szamu: **59.6.**
bravčový syr: disnóšajt
Brlo szn.: Barlobáš
brna(stý): barna
brnavý: uo.; **23.1.**
brňavý: uo.
brniti: uo.
brnoš(k)a: uo.
brnuľa: uo.
brnuška: uo.
brugi: brúgov
brúgó: uo.
brúgoš; **13.3.2.**
brúgov
brugovac: uo.
brúgový: uo.
bubi: búboš
bubnáš: **48.2.**
búboš; **18.1.**
buboví holub/p: búboš
bucka
buckavý: uo.
buczehet: bučuhet
bučkoš: buťkoš
bučof: búčov

búčov
buču: uo.
bučuhét; **15.4.; 18.2.**
buďelár(ik): budilár
buďeralik: uo.
buďigovi: buďogov
budike: uo.
budiková: uo.
budilár
budkáč/áš: buťkoš; **48.8.**
buďlarek: budilár
buďoge/i: buďogov
buďogoše: uo.
buďogov
buďugovi: uo.
buďulár: budilár
buďurál: uo.
budzogán; **4.5.; 33.3.**
budzovan: uo.
bugač: pagáč
buganče: baganča
bugár: buvár
bugár(e): bogár
bugárit': bulgár
bugárka: buvár
bugľa: bogľa
buglár: uo.
buglárík: boglár
bugráč: bográč
bugréta: bukréta; **22.6.**
bugriš
bugrišňa: uo.
bugro(š): uo.
bujáčzne: bikapinz
bujakovô: uo.
bujár(ka): buvár
bujbela; **40.2.**
bujbeli: uo.
bujbelka: uo.
bujdoš; **13.3.6.; 18.2.; 45.**
bujdošit' (sa)
bujdošký: bujdoš
bujdošstvo: uo.

bujdovať'i: bujdošit'
bujtár: bojtár
bujtáš: uo.; **4.2.**
bujtášit': uo.
bujtášovanie: uo.
bujtášovať: uo.
bujtovac: uo.
bujtovník: **7.2.**
bujtuvat: bujtáš
bukat' (sa)
buklar: boglar
buknúť (sa): bukat' (sa)
bukovať: uo.
bukra; **35.**
bukreja: bukréta; **15.5.**
bukréta; **10.4.; 15.4.;**
22.6.
bukrétka: uo.
bukrétnatý: uo.
bukrétový: uo.
bukrieta: uo.
bukrietová: uo.
buksa
buktatovať
bukovať: bukat' (sa)
bul'agovať'i: balagovať
bul'avas
bulevas: uo.
bulgár
Bulgárska kragina: bulgár
Bulhar: uo.
bulind: balin
buly: **20.2.**
bun(e)c: bonc
bunda; **18.1.; 25.1.**
bundapálenka: uo.
bundas: bundáš
bundáš; **48.1.**
Bundáš án.: uo.
bundášistý: uo.
bundatý/avý: uo.
bundečka: uo.
bundica: uo.

bundička: uo.
bundisko: uo.
bundov(it)y: uo.
bungoš: bunkoš
bungou/óv: bunkov
bungovík: uo.
bunkáš: bunkoš
bunkó: bunkov
bunkof: uo.
bunkol: uo.; **13.3.4.**
bunkoš; **48.4.**
bunkošár: uo.
bunkov; **13.3.3.**
bunkovica: uo.
bunkovík: uo.
bunkovitý: uo.
bunkovka: uo.
buntaš: bujtáš
boumb(l)ík: gomb
buoncík: bonc
buon(e)c: uo.
bųót: bolt
buresham: chám(a)
burgár: polgár
burgovať: burkovať; **29.1.**
buritáš: boritáš
burkoláš: uo.
burkolat: uo.
burkoš: uo.
burkovaný: uo.
burkovec: uo.
burkuš
buta
butáš: bujtáš
butášit': uo.
butášnik: uo.
buťelár: budilár
butellár
butkáč: buťkoš
butkáš: buťkoš; **48.5.**
but'ke: buďogov
but'koš
bútor

bútorina: uo.
 butuška: buta
 buvár
 buzdogán: budzogán;
33.3.
 buzdovan: uo.
 buzdugán: uo.
 buzi; **20.2.;** **41.2.**
 búzi: bajúz
 buzík: buzi; **41.2.**
 buzikan/án: budzogán
 buziš(ka): buzi; **48.2.**
 buziško: uo.
 buzo: uo.; **41.2.;** **47.9.**
 buzoš: uo.; **48.2.**
 buzogán: budzogán; **4.5.**
 bűntetés: bintetiš
 bűntetovať: bintetovať
 bykáčik: bika
 býkar: uo.
 bykove: bikapinz
 bylence: bilinče
 byrinček: uo.
 byť dobre (~zle): **59.6.**

C

cafat: **6.1.**
 cafrak: cafra(n)g
 cafra(n)g
 cafrangó: cafrangovať
 cafrangoš; **48.1.**
 cafrangošký: uo.
 cafrangovať
 cafrangóviť: uo.
 cajda: sajha
 cajha: uo.
 cajkház; **4.5.**
 caklipakli: cakpak
 cakompak
 cakompakom: uo.
 cakomprask: uo.
 cakpak
 cakumpag: cakompak

cakumprask: uo.
 capa; **10.1.**
 capáš: čapáš
 capor: čapov; **27.**
 caprak: cafra(n)g
 capša: ťapša; **24.2.**
 carcha: ťarcha
 cava: ťava; **24.2.**
 cechmajster: cechmešter
 celí ríseš: ríseš
 cengerica: tengerica; **24.2.**
 céruz: ceruz(k)a
 ceruz(k)a
 cet
 cetový: uo.
 cetriba: uo.; **59.3.**
 cibera(j): ciberej
 ciberajový: uo.
 ciberajt: uo.
 cibere: uo.
 ciberej; **17.4.**
 ciberija: uo.
 cibík: bíbic
 cibzár
 cibzárový: uo.
 cícer: čičer
 cicovka: čičovka
 cifra
 cifračák: cifrašág; **29.2.1.**
 cifraň: cifra
 cifraš: uo.
 cifrašág
 cifrašák: uo.; **27.;** **29.2.1.**
 cifrázó: cifra
 cifrena: uo.
 cifrič(i)ak: cifrašág
 cifricka: cifra
 cifričkár: uo.
 cifričkáriť: uo.
 cifros(a): uo.
 cifroušag: cifrašág
 cifrovanie: cifrovať
 cifrovaný: uo.

cifrovať
 cifrovať sa: uo.
 cifruľa: cifra
 cifruš(k)a: uo.
 ciga: čiga
 cigán, Cigán; **25.1.**
 cigán: uo.; **25.1.**
 cigánbedere: beder(e)
 cigán(č)iť: cigán
 cigánka, Cigánka: uo.
 cigáňovať: uo.
 cigáňpečeňa
 cigánska pečeňa/pečienka:
 uo.
 cigánsky: cigán, Cigán
 cigánství/vo: uo.
 cigas: čigáš
 cika-cika: cíko
 cikan: cigan
 cikaniť: uo.
 cikel': **7.3.**
 ciklať: čiklat'
 cíko
 cikošky
 cimbal: cimbalmoš
 cimbalmoš
 cimbalmoška: uo.
 cimbalmovať; **56.**
 cimbalovať: uo.
 cimbor: cimborá
 cimborá
 cimboráč: uo.; **48.8.**
 cimborák: uo.
 cimboráš: uo.; **48.8.**
 cimborka: uo.
 cimboroš: uo.
 cimborovať (sa): uo.
 cimburic: uo.
 címer¹; **4.4.;** **20.1.**
 címer²
 címeri(s)tý: címer¹
 címerník: uo.
 címerný: uo.

címerovať: uo.
címerový: uo.
címerský: uo.
cim(e)ter: cintorín
cimiter: uo.
címrovať: címer^l
cincerím/n: cintorín
cinciminci: incifinci
cinega
cinka: uo.
cinkel': tenkel'
cinko: čikov; **27.**
cinkvágov: **7.2.**
cinter: cintorín
cinterik: uo.
cinterim: uo.
cinterín: uo.; **47.5.**
cinterna: uo.
cinter(ov)ský: uo.
cintir: uo.
cintirovský: uo.
cintjer/ir: uo.
cintor: uo.
cintorín; **4.7.; 47.5.**
cintorínový: uo.
cintorínsky: uo.
cipav: cipov; **13.3.3.**
cipav(č)ek: uo.
cipavka: uo.
cipel': cipeľa
cipeľa
cipele: uo.
cipeľka: uo.
cipella: uo.
cipelovať
cipelôčka: cipeľa
cipeluš; **19.1.2.**
ciplic: uo.
cipó: cipov; **13.3.1.**
cipočki: čipka; **30.1.**
cipóčok: cipov
cipoj/l: uo.; **13.3.4.**
cipol'čok: uo.

cipolek/ok: uo.
cipolka: uo.
cipolkový: uo.
cipou: uo.; **13.3.3.**
cipov; **4.2.; 13.3.3.; 20.1.**
cipovčak: uo.
cipov(č)ek: uo.
cipovík: uo.
cipov(kov)ý: uo.
cipzár: cibzár
cirek: cirok; **47.3.**
ciriš: čiriš; **27.**
cirkáš: čirkáš
cirkovať: **7.5.**
cirkový: cirok
cirogoví: uo.
ciroch: uo.; **22.7.**
cirochoví: uo.
cirok; **22.7.; 47.3.**
cir(o)kový: uo.
... cisár: **58.2.**
Cjsar szn.: čisár
citarár: citaráš
citaráš
citarista: uo.
cítrom
cítromový: uo.
citrón: uo.
citronšág: uo.
civargovať'i: čavargovať
(sa)
cívik: bíbic
civiš: **6.1.**
civok: cirok
Cizmar szn.: čižma
cni(n)ter: cintorín
co
coco: uo.
coka: coky
cok(áv)at': uo.
coki: uo.
coki pohár: uo.
coky; **12; 20.2.**

cokykaša: uo.
csafragy: cafra(n)g
csako: čakov
csöbör: ceber
csöder: čéder
Csutka szn.: čutka
cubák(e): cupák
cudar; **18.1.**
cudarica: uo.
cudarisko: uo.
cudarský: uo.
cudarstvo: uo.
cudor: uo.
cukráš: **48.5.**
cukrázda
cuky: coky
cupák
cupákový: uo.
cupka: čutka
curdík: surdík; **27.**
curhaló: curhalov
curhalov
curhola: uo.
curkoví: cirok
cvikipusi: **6.1.; 20.2.**
Cysmar szn.: čižma
Czakow szn.: čakov
Czibere szn.: ciberej
Czisar szn.: čisár
Czizmar szn.: čižma

Č

ča: čale
Čaba szn.
čaba
čabad'önd'(e): čaba
čabajka; **41.3.; 55.**
čabák: čaba
čabana/ňa: uo.; **55.**
čabanka: uo.
čabda
čabiak: čaba
čabianka: uo.

čabianska klobasa:
 čabajka
 čabianska perla: čaba;
 59.4.
 čabrak(a)
 čabrakov(an)ý: uo.
 čača: čačatka
 čačatka
 čačatkaví: uo.
 čači: **7.2.; 20.2.**
 čačka: čačatka
 čačkavosť: uo.
 čagan: čakan; **29.1.**
 čaganuvat: uo.
 čagla: čakľa
 čágó: čakov
 čahajs: hajs
 čaholiť
 čahovať: uo.
 čachol: čakov
 čajka
 čajkár: uo.
 čajkáš
 čajkista: čajka
 čajkovať (sa): uo.
 čajkoví: uo.
 čajovať; **56.**
 čajovať sa: čajka
 čajtoš
 čáka: **13.3.5.; 38.**
 čakan; **4.5.; 29.1.**
 čakaň: uo.
 čakaňa: uo.; **47.7.**
 čakanek: uo.
 čakanit': uo.
 čakanka: uo.
 čakanovať: uo.
 čakanovité: uo.
 čakja: čakľa
 čakľa; **11.1.; 23.6.**
 čakla: uo.
 čaklôš: čatlôš; **24.3.**
 čaklôšový: uo.

čakloų: čakľa
 čaklov: čatlov
 čaklovac: čakľa
 čaklovanie: čatlov
 čaklovatý: čakľa
 čakluš: čatlôš
 čáko/ó: čakov; **13.3.2.**
 čakol: uo.; **13.3.4.**
 čákoš; **13.3.2.**
 čákoš klobúk: uo.
 čakov; **11.1.; 13.3.3.**
 čakovistí: uo.
 čakovka
 čakvár; **45.**
 čakvárik: uo.
 čakvársky zvonec: uo.
 čalamáda; **40.2.**
 čalamaga: uo.
 čalangovať
 čale; **14.3.**
 čále/é: uo.; **14.3.; 15.6.**
 čalej: uo.
 čalma
 čalo/ó: čále
 čalomáda: čalamáda
 čalovac: čalovať
 čalovať
 čamaláda: čalamáda; **33.2.**
 čampa: čampáš
 čampáš
 čampať (sa): uo.
 čampavý: uo.
 čampoš: uo.; **48.4.**
 čanga: čunt
 čangále: uo.
 čanta: uo.
 čapadgazda: čapat
 čapáš; **4.2.; 27.; 48.1.**
 čapášovanie: uo.
 čapášovať: uo.
 čapat
 čapatkapitaň: uo.
 čaplár

čaplárka: uo.
 čaplároš: uo.
 čaplárstvo: uo.
 čapó: čapov; **13.3.1.**
 čapóka: uo.
 čapor: uo.
 čapov; **27.**
 čapoví: uo.
 čara; **4.2.; 14.2.; 40.2.**
 čaragle: šaragľa
 čaragličke: uo.
 čarapár: čerepár
 čarať (sa)
 čarda
 čardáš; **11.1.; 48.1.**
 čárdáš: uo.
 čardášovať: uo.
 čardášový: uo.
 čariť: čarať (sa)
 čarnovobarnastý: barna
 čarovanie: čarať (sa)
 čarovat' (sa): uo.
 čarovateľ: uo.
 čarovník: uo.
 čarunek: uo.
 čarunka: uo.
 čarúnok: uo.
 časár
 časarkörte: uo.
 časárkörte: uo.
 časarska koruna: uo.
 časarskije hruške: uo.
 časarský: uo.
 časarvirag: uo.
 čáš: čale
 čat
 čata; **4.5.**
 čataj; čátej
 čatár: čata
 čáté: čátej
 čátej; **15.5.**
 čatereň: čatorňa
 čátina: čátej

čatlaš/áš: čatlov
 čatló: uo.
 čatlok/g: uo.
 čatlólánc: uo.
 čatlóš; **4.4.**; **23.3.**; **24.3.**
 čatlov; **24.3.**
 čatlova lanc: uo.
 čatlovka: uo.
 čatlovac: uo
 čatluoš: čatlóš
 čatník: čata
 čatoreň: čatorňa
 čatorňa/na; **23.1.**; **47.5.**
 čatovanie: čatovať
 čatovať; **4.5.**
 čáva
 čavarga/ó: čavargov
 čavargoš: uo.; **48.2.**
 čavargov; **22.4.**
 čavargovať (sa)
 čávoví: čáva
 čawrag: čabrak(a)
 čára: čara
 čbán: čobán
 čber(a): čeber
 čeber
 čeberček: uo.
 čebrík: uo.
 čebrovník: uo.
 čéder; **17.1.**; **17.3.**
 čédereš
 čéderík: čéder
 čegír: čingír
 čechol: čakov
 čejder: céder
 čejdereš/oš: čédereš
 čejs: čés; **17.3.**
 čejskí: uo.
 čekam/n: čakan
 čekaňstí: uo.
 čekaniť: uo.
 čekanovať: uo.
 čakír: čingír

čekliť: čiklat'
 čekol: čakov
 čel
 čelé: čale
 čemega; **14.3.**; **40.2.**
 čempěš
 čempězovac: uo.
 čempís/is: uo.
 čena: čina
 čenčiar: činčiar
 čendbiztoš: **6.1.**
 čengej: čengov; **17.4.**
 čenger: čingír
 čengeťík: čengov; **41.2.**
 čengetovac
 čengeṽ/év: čengov; **17.4.**
 čengévik: uo.
 čengír: čingír
 čengof: čengov
 čengov; **17.4.**
 čengovik: uo.
 čenka: čina
 čepeluš(k)a: cipeluš
 čera: čara
 čerac: čarať
 čeragle: šaragl'a
 čerebogár
 čerebuk
 čerega: čeregy; **16.1.**
 čeregl'e: šaragl'a
 čeregy
 čerep: čerip
 čerepár
 čerip
 čeripoví: uo.
 čerkés
 čerkes/is: uo.
 čerunok: čarať (sa)
 čeruvat: uo.
 čés; **17.3.**
 četereň: čatorna; **47.5.**
 četerňa/na: uo.; **29.2.1.**
 četorňa: uo.

četrn(a): uo.; **23.1.**
 čéza
 čiator: šiator; **27.**
 čibejs: čibés; **15.5.**
 čibejskeduje sa: uo.
 čibés
 číbig: bíbig
 číbís/is: čibés
 čibuk
 čibukovať: uo.
 čibukový: uo.
 čičavka: čičovka
 čičer; **45.**
 čičeri: uo.; **20.2.**
 čičerica: uo.
 čičerový: uo.
 čičík: čík²
 čičko: čikov
 čičkoš: čikóš
 čičóka: čičovka
 čičovka: uo.
 čičovka
 čida; **18.3.**
 čidu: uo.; **18.3.**
 čiduška: uo.
 čiernovobarnavý: barna
 čieza: čéza
 čifogov: fogov
 čifračák: cifrašág; **29.2.2.**
 čifričiak: uo.; **47.1.**
 čig: čiga
 čig: cík²
 čiga; **20.1.**
 čigabiga: uo.
 čigafúrou/ov: uo.
 čigár: uo.
 čigáš
 čigášsky: uo.
 čiglaví/i: čiklat'
 čigliť: uo.
 čiglotat': uo.
 čiglotavi: uo.
 čiguvat' (sa): čiga

čiha/číha: uo.
 čihi-puhi; **20.2.**
 čihi puja: uo.
 čík: šík
 čík: čík¹
 čík¹; **4.7.; 20.1.**
 čík²: čiga
 čika: čikov; **13.3.5.; 38.**
 číka: uo.
 čikaví: čík²
 čiklať
 čiklaví: uo.
 čikliar: uo.
 čiklit': uo.
 čiklotat': uo.
 čiko: čikov; **13.3.2.**
 čikof: uo.
 čikolec: čík¹
 čikoltov
 čikoš: čík²
 číkós
 čikóška: uo.
 čikotov: čikoltov
 čikou: čikov
 čikóuš: čikóš
 čikoϋtoϋ: čikoltov
 číkoví: čík²
 číkovík: čikov
 čikovina: uo.
 čikuška: cíko
 čilag
 čilaga: uo.; **44.**
 čilis: čiliš
 čiliš
 čil'iz: čiriš; **23.7.**
 čina
 činč(i)ar: činčier
 činčier; **15.2.**
 činčír: uo.; **15.2.**
 činčírky: uo.
 čingiar/ier: čingír
 čingír
 čingírový: uo.

čingov(ik): čengov
 činka: čikov
 činko: uo.; **27.**
 činoš
 Činoš án.: uo.
 činoško: uo.
 čipa
 čípa: uo.
 čip(e)ček: čipka
 čipečka: uo.
 čipka
 čípkár(ka): uo.
 čípkársky: uo.
 čípkastý: uo.
 čípkavý: uo.
 čípkovat': uo.
 čípkovatý: uo.
 čípkov(it)ý: uo.
 čípkuvaní: uo.
 čipočka: uo.
 čípôčka: uo.
 čipoška: uo.
 čira
 čirac: čarat'
 čiranka: uo.
 čiric: čira
 čirip: čerip; **29.2.1.**
 čiris: čiriš
 čirisuvat': uo.
 čiriš: **29.2.2.**
 čirišuvaňja: uo.
 čiriz/ž: uo.; **23.7.; 27.;**
29.2.2.
 čirizár: čiriš
 čirizovač: uo.
 čirka
 čirkáš
 čirovac: čira
 čisár; **4.6.**
 čisár(sky): čásar
 čiterna: čátorňa
 čizma: čižma
 číža: čéza; **29.2.2.**

čižemki: čižma
 čižma; **4.2.; 27.**
 čižmár(ka): uo.
 čižmársky: uo.
 čižmárstvo: uo.
 čižmečki: uo.
 čižmica: uo.
 čižm(ičk)y: uo.
 členkáloš: **48.3.**
 čoban
 čobaňa: uo.
 čoboľa
 čobolka
 čoboľ'o/ou/ov: uo.; **13.3.3.**
 čoboňa: čoban
 čokor
 čokrík: uo.
 čoky: coky
 čomažík: čomag
 čomag
 čomagovat'/c/č: uo.
 čomak(čik): uo.
 čomaktartó: čomaktartov
 čomaktartov
 čomaščok: čomag
 čombék: žombík
 čomó: čomov
 čomol: čomov; **13.3.4.**
 čomoslo": čomoslovat'
 čomoslovat'
 čomou: čomov; **13.3.4.**
 čomov
 čomóvik: uo.
 čomóvisko: uo.
 čomózovat': uo.
 čomôčik: uo.
 čongály: čunt
 čonka; **10.5.**
 čonkavi(e)ť: uo.
 čonkavost': uo.
 čonkavý: uo.
 čont: čunt
 čopka: čutka

čoplar: čaplár
čoport
čoportošan
čorda
čordáš
čorgaš: čurgov
čotorňa: čatorňa
čouva: čóva
čóva
čödör/čödör; čéder
čöüdüör: uo.
čöüdüöröš: čédereš
čós: čés
črieda: čorda
čuba: šuba
čučóka: čičovka
čudafa
čudafaj: uo.
čugaňa: čakan
čugar/ar: šugar; **27.**
čugara: uo.
čuha
čuhaj
čuhaj(j)a: uo.
čuhár/ar: čuha
čuháš
čuhiar: čuha
čuhička: uo.
čuha: uo.
čujtár: čutar
čujtáš: šujtáš; **27.**
čuka
čukľa
čukló(f): čuklov
čuklou/óu: uo.
čuklov
čukot
čukotke: uo.
čukot(k)i: uo.
čundy: čunt
čunga: uo.
čungiar: šugar; **32.3.**
čungír: čingír

čuň(k)o: čikov
čunt
čunta: uo.; **44.**
čuntaňa: uo.
čuntavý: uo.
čuntisko: uo.
čuntováz: uo.; **53.**
čupka: čutka
čupor
čupor: čoport
čurapéj
čurapej: uo.
čurčať: čurgov
čurdžať: uo.
čurg(ó): čurgov
čurgov
čurk(o): uo.
čus: cés
čusa
čuskať sa
čuske: čusa
čuška: čuha
čuški: čusa
čutag: čutak
čutak
čutako(lo)vať: uo.
čutar
čutek: čutka
čutka; **18.1.**
čutok: uo.; **47.3.**
čutora
čútorá: uo.
čutor(eč)ka: uo.
čutorňa: čatorňa
čúzgať sa: čuskať sa
čúžgac še: uo.

D

dade
dadó: dadov
dadóška: uo.
dadov
ďadov: uo.

dadoveň: uo.
dajka
dajkať: uo.
dákó: dákov
dákov
dalárda: **6.1.**
dalia
ďalma
ďalog
ďámant: démant
ďámantovej: uo.
dandar
ďanta
ďantovať: uo.
ďár
dara
darab
darabok: uo.
darabos zabola: daraboš
daraboš
darálka: darálov
darálnit': darálovať
darálo/ó: darálov
darálov
darálovať'; **23.4.; 40.1.**
darálovík: uo.
daráž
darda
dárda(čka): uo.
dardáš
ďarmek: derek
Ďarmek szn.: uo.
Daró án.: darov
darov
Dárov án.: uo.
darovací: uo.
darovec; **47.8.**
dar piepor: **59.3.**
ďárski: ďár
Ďárski: uo.
darutala
darvaj: darov; **35.; 41.3.**
dar víno: **59.3.**

deák: diák; **58.2.**
Deák szn.: uo.
Deakowa hn.: uo.
Deakowycz szn.: uo.
debata: **48/a.**
debatčág: uo.
debela
debelä: uo.
d'ebelo: uo.
debnár: bognár
Decan szn.: dékan
dečo(ne): dehod'
deda: dadov
dedeľa: dedele
dedele
dedelle: uo.
dedó(ü): dadov
dedouka: uo.
dedva: dudva
deg
d'eg: uo.
děg(a): uo.
d'egár: uo.
degen
degeš
degešic: uo.
degešovac: uo.
deglovač: deg
degter
dehod'
deikám: dékan
dejen: degen
d'ejmant: démant; **15.5.**
dejžma: dážma
dek: deg
dékám: dékan
dékan
dékanmešter
dékanstvo: dékan
dekanvalastaš:
 dékánmešter
dekiň: díkiň
dektír/ir: degter

Dekýneš hn.: díkiň
delén
delénový: uo.
delia
deliacky: uo.
deličizmy
delija: delia
del'in/in: delén
d'elinga: uo.
delinka/ínka: uo.
delinový: uo.
delové čižmy: deličizmy
démant
d'emant: uo.; **24.1.**
démantik: uo.
démantový: uo.
dendhaz: d'und'a
dend'virág
Ďeneš szn.: Dianiš
dengľav(i)et': dengľavý
dengľavost': uo.
dengľavý: **4.2.; 22.4.;**
 32.2.; 36.
d'engľivi: uo.
denglivost': uo.
denklavost': uo.
denklavý: uo.
deputátoš
deráľnit': darálovat'
derálov: darálov
dercoví: **7.2.**
Derd szn.: Ďord'; **16.2.**
derečka: gerega
deregľa
deregle: derele
deregľia: deregľa
derek; **29.2.2.**
derele
derelie: uo.
dereš¹; **4.2.**
dereš²; **4.3.**
dereš: dereš²; **53.**
dereša(s)tý: dereš¹

derešik: dereš²
derešisko: uo.
dereška: dereš^{1,2}
derešovat': dereš²
derešovatý: dereš¹
derešvirča: uo.; virča
dergel'ou/ov: dergelovat'
dergelovat'
d'erinka: delén
dermek: derek
dévaň: divan
devír
dewčowge: d'olč
Dezerjca hn.: Dežo
Dežerice hn.: uo.
dežík: uo.
Dež(in)ko szn.: uo.
dež(in)ko: uo.
dežma; **4.4.; 15.4.**
d'ežma: uo.
dežmálovanie: uo.
dežmár: uo.
dežmársky: uo.
dežmenie: uo.
dežmit': uo.
dežmo: uo.; **10.3.**
dežmovat': uo.
dežmový: uo.
Dežo szn.
dežomný: dežma
dežovina: Dežo
Dežou: Dežo
dí
di: uo.
diák; **58.2.**
Diak szn.: uo.
Diakowa hn.: uo.
diákovský: uo.
Dianiš szn.; **15.1.**
Dianiška: uo.
dičírtešíkovat': **7.2.**
dídél: zúz(a)
diemant(ik): démant

diemantový: uo.
 Dienes szn.: Dianiš
 diengawie: dengľavý
 digóv: dikov
 diháň: dohán
 dija/e/o: dí
 dijak: barabonc(i)áš
 diják: diák
 dikan: dékan
 dikanmešter: dékánmešter
 dikanstvo: dékan
 dikeč: dikič
 dikeň: díkiň
 dikež: dikič
 dikič
 díkiň
 dikiš: dikič
 dikó(u): dikov
 dikov
 dikter: degter
 d'íl'inka: delán
 díliš; **19.1.1.**
 dilkoš: **23.7.**
 dindirka: tindir; **29.2.2.**
 dindoš: d'und'a
 d'i-ne/no: dí
 Ďiniš szn: Dianiš
 dínom-dánom
 dió: dí
 Diord/g szn.: Ďord'
 dirkoš: dilkoš; **23.7.**
 disnóšajt
 disnótor
 disnótor: uo.
 disnov
 div
 diván
 diváň: uo.
 divánčan: uo.
 divánčok: uo.
 divánik: uo.
 divánisko: uo.
 divánový: uo.

divan sünög: sunek
 divat
 divatoš: uo.
 divne: div
 divó: dí
 djolčový: d'olč
 Djord szn.: Ďord'
 Djord'ossik hn.: uo.
 do bizovna: bizovný
 Doboss szn.: doboš
 doboš¹; **48.1.**
 doboš²
 dobošík: doboš¹
 doboška: doboš²; **55.**
 doboško: doboš¹
 doboš(k)ový: doboš²
 doboštorta: uo.
 d'oč: d'olč
 docipelovat: cipelovať
 Dod(k)o: Jóži
 dohám/am: dohán
 dohámžačko:
 doháňžačkov
 dohán; **4.2.**
 doháň: uo.
 dohančak: doháňžak
 dohániar: dohán
 dohánik: uo.
 dohánisko: uo.
 dohánka: uo.
 dohánový/ňový: uo.
 dohánový vačok:
 doháňžačkovy
 doháňšok: dohán
 dohánvačok: doháňžačkov
 doháňžačkov:
 doháňžačkov
 dohánzov
 doháňžačkov
 doháňžak
 dojčit': dajka
 dókes: **6.1.**
 d'olč

d'olcový: uo.
 dole/u: **57.**
 dolimán: dolomán
 dolmán/ň: uo.
 dolný priš: priš
 dolomán; **4.4.**
 dolomáň: uo.
 dolomán(e)ček: uo.
 dolománek/ík: uo.
 dolomanka: uo.
 dolomian: uo.
 d'ombier: d'umbier
 d'ombír: uo.; **16.2.**
 donda: d'und'a; **16.2.;**
24.1.
 dongó: dongov
 dongou: uo.
 dongov
 dongovík: uo.
 dopiskani: pískať sa
 doralovať: darálovať
 do rancu...: ranec
 dorantaný: rantat'
 dorantať: uo.
 Ďord' szn.: **16.2.**
 d'ord'ie: d'ordina
 d'ord'ija: uo.
 d'ordina
 dordinka: uo.
 Ďord'ka: Ďord'
 Ďord'ov: uo.
 dorgina: d'ordina
 Dorgj szn.: Ďord'
 dorontit': rontovať
 dorontovač: uo.
 d'ovč(ový): d'olč
 dôč: uo.
 d'önd'virak: dend'virág
 drabant: **7.5.**
 dragovný
 drevený Jano: **59.4.**
 drevo rubanie: **59.5.**
 Drndlienka: tindir

drôt: **7.5.**
 drus: drusa
 drusa
 druskiňa: uo.
 drus(k)o: uo.
 drusovstvo: uo.
 drywy rubanj: **59.5.**
 dubiruzna: tubirožna
 Dudass szn.: dudáš
 dudáš; **18.1.; 48.1.**
 dudášek/ok: uo.
 dudáška: uo.
 dudva
 dudvasti: uo.
 d'ug: deg
 dugó/d'ugó: dugov
 d'ugof/ol: uo.
 dugóhuzov
 d/d'ugóhúzó(ŷ): uo.
 d/d'ugou: dugov
 dugouhuzou: dugóhuzov
 d/d'ugouka: dugov
 dugov
 d'ugov/óv: uo.
 duhan/ň: dohán
 duhaňčak: dohánžak
 duhan(d)žak: uo.
 duhanžaček: uo.
 du(c)hánžák: uo.
 d'ujtoš/óš: d'ujtov
 d'ujtov
 Dul szn.: Ďula
 dul
 dúl': uo.
 dúla: uo.
 Ďula szn.
 Dula: uo.
 Ďulice hn.: uo.
 Ďulí(čo)k: uo.
 Ďulin(a): uo.
 Ďul(k)o: uo.
 dúlky: dul
 duloš: uo.

dulou: dulov
 dulov
 duľov: uo.
 dulovať
 dúlovec: uo.
 dulovnica: uo.
 dulovník: uo.
 dúlový: dul
 d'umbier; **4.4.; 15.1.;**
16.2.; 19.1.2.; 24.1.;
24.4.
 Ďumbier hn.: uo.
 d'umbierik: uo.
 d'umbierit': uo.
 d'umbierník: uo.
 d'umbierový: uo.
 d'umbír: uo.; **15.1.**
 d'umbírek: uo.
 d'umbírít': uo.
 d'umbírový: uo.
 d'unbir: uo.
 dunda: d'und'a
 d'und'a; **4.2.; 16.2.;**
19.1.2.; 24.1.
 dundeske: uo.
 dundí(če)k: uo.
 d'uňd'ova: uo.
 d'und'virág: dend'virág
 dungat'
 dunglavý: d'und'a
 dungnúť: dungat'
 dungou/ov: dongov
 duolc: doľč
 duolczove: uo.
 duolss: uo.
 duplatafota: tafota
 duran(d)zia: **7.5.**
 d'urd'ina: d'ordina
 Ďurd'ošík hn.: Ďord'
 Ďuri szn.
 Ďurík: uo.
 Ďur(k)o: uo.
 durgatorium: **6.1.**

Ďusi: Ďula
 duván(ik): dohán
 d'ü: dí
 d'üleš/iš: díliš
 dváloš: **48.3.**
 Dyak: diák
 Dyakowa hn.: uo.
 Dyanysz: Dianiš
 Dyenes(ko): uo.
 dyndess: d'und'a
 Dywlycz hn.: Ďula
 dzedouka: dadov
 dzenglavi: d'engl'avý
 dzesmarsky: dežma
 dzežmic: uo.
 dzidzák: zúz(a); **50.**
 dzidzel: uo.; **50.**
 dzidzoľ: uo.
 dzi(j)ak: diák
 dzumbier: d'umbier
 džarek/džárek: derek
 džámó
 džámó drúk: uo.
 džežma/o: dežma
 džugou: dugov
 džumbiar: d'umbier
 džumor

E

ebadta: ebata
 ebadtovanie: uo.
 ebalekovať: uo.
 eballa: uo.
 ebata; **28.**
 ebatázovať
 ebatta: ebata; **28.**
 ebatta zaňat': uo.
 ebazinget: uo.
 ebédł(e)ö/u/ü haz:
 ebídluház
 ebédmešter: mešter
 ebídhaz: ebídluház
 ebídluház

ebugatta: ebata
ed'bejaro; **13.3.1.**
eden(e) – beden(e): **6.2.**
egeden-begeden: **6.2.**
egedy-begedy: **6.2.**
egreš
egrešár: uo.
egreší(če)k: uo.
egrešle; **43.**
egrešový: egreš
ejahoj: šejhaj
éjen: éljen
ejhaj: šejhaj
ejne; **14.3.**
Elčok szn.: Elek
Elečka/o: uo.
elefant; **4.7.**
elefantí: uo.
elefantský: uo.
Elek szn.
Elek: Elemír
Elemér szn.: Elemír
Elemír szn.
Elemírko: uo.
elenzov: elenzovať
elenzovať
eleš: ileš; **15.4.**
éleš/élész: uo.
elešový: uo.
élet: uo.; **7.3.**
életem: **6.1.**
eletov
Elchyk szn.: Elek
Eliaš szn.: Iliáš
elintézovať; **6.1.**
eliš: ileš
éljen
éljenezovať: uo.
éljenovať: uo.
éllész: ileš
Elo; Elek: Elemír
elópinz: **7.3.**
előre: **6.1.**

Elsikin: Erža
Elzina: uo.
emberšék: emberšíg
emberšičný: uo.
emberšíg; **15.3.**
Emrichko: Imre
Emrik: uo.
Emriskovich: uo.
encimenci: incifinci
end'ujtó
engedéj/ej: engedovať
engedovať; **14.1.**
engliový: anglia
engreš: egreš
eördögh teremtete:
teremtete
epetű mester: epitumešter
epitumešter
ercestwj: eršek
erceg: herceg; **31.4.**
Erczák szn.: Erža
erdeg; **16.1.**
erdegat': uo.
erdegata; **16.1.**
erdegatta: uo.
erdegbaba: uo.
erdekeremtete: teremtete
erdekovat': erdeg
Erdzák szn.: Erža
ereči(s)tý: írek
erečite: uo.
erečne: uo.
erečnictvo: uo.
erečník: uo.
erečný: uo.
eregbíreš: bíreš
erek: írek; **16.2.; 16.3.**
erenda: árenda
erenduvať: uo.
erešt: árešt
Erin(k)o szn.: Erno
ermešter
Erno szn.

Ernou: uo.
Ernö: uo.
erok: írek; **16.2.; 16.3.**
erssprysst: ešpereš
eršeky: eršek
ersectví: uo.
eršek; **4.7.**
eršekov(ský): uo.
Erzag szn.: Erža
Erža szn.; **40.2.**
Eržák: uo.
eržek(ov): herceg
Erži: Erža
erži-buob: uo.; **59.3.**
Erži(č)ka: uo.
Eržija: uo.
Erži(ki)n: uo.
Eržul'a: uo.
esspriss: ešpereš
essprysst: uo.
eškut; **4.3.; 19.1.2.**
ešküt(t): uo.
ešpán: išpán
ešpanka: uo.
ešpereš; **4.7.**
ešpriš(t): uo.
Eštó(u)k: Ištván
Eštókov: uo.
Eštván(ik): uo.
et: **19.2.**
Eta szn.
etekfogov: itekfogov
Etela: Eta
Etelin: uo.
Et(el)ka: uo.
Etuška: uo.
excelenciáš
ezer: jazer; **15.7.; 31.2.**
ezerjó; **13.3.1.**
ezermešter
ezermešterka: uo.

F

fácám: fácán

fácán

fácáň: uo.

facelový: fátel

facian: fácán; **11.3.**

Faczyan szn.: uo.

fačka/o: fako

fackovy: uo.

...fajka dohánu: bagov

...fajka močky: uo.

fajt: fajta

fajta; **4.2.;** **10.4.**

fajtovac: uo.

faka: fako; **38.**faka t'ahajú...: uo.; **59.7.**

fakavý: uo.

fakés

fakl'a: **7.5.**fako; **4.2.;** **13.3.2.**

fakopejstý: uo.

fakov(at)ý: uo.

fakovistviet': uo.

fakovi(s)tý: uo.

fakovka: uo.

fakus

falacisko: falat

falaš: uo.

falat; **23.5.**

falateček: uo.

falatisko: uo.

fالاتي': uo.

falatka: uo.

falatoček: uo.

fالاتok/ek: uo.

fالاتovat': uo.

faletočki: uo.

falka; **23.5.**

fánečka: fánka

fank(a): uo.; **11.1.**fánka; **44.**

fankovník: uo.

fara; **35.**

fáradovat' (sa): fáradšág

fáradság

farastovaný; **29.2.1.**

farhámovat': farhámý

farhámý; **10.3.**

farhaňoš

farhán: farhámý

farkaláby: sarkaláb

farkaš

Farkaš szn.: uo.

farkašin: uo.

Farkašin hn.: uo.

Farkaška: uo.

Farkaškin: uo.

farkašt'a: uo.

farkvaš

farmatring

farmatringovat': uo.

faršang; **4.7.**

faršangovník: faršangy

faršangový: uo.

faršangy

fartnúť sa: farto

farto; **12.;** **26.**fartó/fárto: uo.; **50.**

fartov(k)at' (sa): uo.

fas

fasa

fasina: fas

fasinger

fasoláš; **26.**

fasovat': uo.

fasovina: fas

fasuláš: fasoláš

fašel': fašlík

fátel'; **47.6.**

fátelatový: patelát

fátelček/čok: fátel'

fátelit': uo.

fátelka: uo.

fátelovat': uo.

fátelový: uo.

fát'ol(ka): uo.

fát'olový: uo.

fat'ou/ov: fat'úch

fat'úh: uo.

fat'úch; **42.**faúat: falat; **23.5.**faúka: falka; **23.5.**

favka: uo.

fazik

fazyan: fácán

Fec(k)o szn.: Ferenc

fečkendó: **7.3.**

fedel(e)m: fejedelem

fedelemka: uo.

fedelemský: uo.

fedelmov: uo.

fed'ver; **26.**

fed'verček: uo.

fed'verderek

fed'ver(der)ík: uo.

fed'verek: uo.; **51.**fed'vereš; **4.5.**feišpán; **4.3.;** **17.7.**fejedelem; **4.3.;** **14.1.**

fejedelemka: uo.

fejedelemský: uo.

fejedelmov: uo.

fejeliš

fejerfako(vitý): fako

feješ; **7.2.**

fejk

fejkovat': uo.

fejnek

fejsa: **7.2.**

fejšpán: feišpán

fék: fejk

fékeš: fikeš

felčiar: **7.5.**

felejtár: fulajtár

felelnit': felelovat'

felelovat'

feleszow: foľošov

felešiga; **15.3.;** **44.**

felmentéš

felmentíš: uo.
 felmentovať
 felovať
 felpinz
 felrantsi: **7.3.**
 felšar
 felšeruha; **4.4.**
 felvertky
 fena
 fene: uo.
 fene eďe mek: uo.
 fenek: **7.2.**
 Fera: Ferenc
 Feranc: uo; **15.1.**
 ferc
 ferchúzó: uo.
 ferco: uo.
 fercovať: uo.
 Ferča: Ferenc
 Ferčák: uo.
 ferd: firt
 ferdzik: uo.
 Ferenc szn.
 Ferencka: uo.
 Ferenckin: uo.
 Feren(c)ko: uo.
 Ferencov: uo.
 Ferenčík: uo.
 ferentov
 ferentö: uo.
 ferestovať: verastovať
 ferget: **6.1.**
 ferget'eŷ: ferget'ov
 ferget'i/iv: uo.
 ferget'oŷ: uo.
 ferget'ov
 ferget'ü^u: uo.
 ferhéc: ferhica
 ferhejc/s: uo.; **15.5.**
 ferhíc: uo.
 ferhica
 Ferianc: Ferenc; **15.1.**
 Ferienc: uo.

Ferík: uo.
 Ferin(k)o: uo.
 Fer(k)o: uo.
 fermentésš/ž: felmentésš
 ferrajtar: fulajtár
 fertál'
 fertálek/ik/ok: uo.
 fertalňik: uo.
 fertálny: uo.
 fertálový: uo.
 fertálsky: uo.
 fertar: uo.; **29.2.2.**
 Feruš(ko): Ferenc
 fiačkám: fijam
 fiam/n: fijam
 fiamču: uo.
 fiäm: uo.
 fickek: ficko¹
 ficišpan: vicišpan
 ficka: ficko¹
 fickár(ka): uo.
 ficko¹
 ficko²; **47.9.**
 Ficko szn.: uo.
 fickoj: ficko¹; **13.3.4.**
 fickóš; **48.4.**
 fickoš: uo.
 fickoŷ: ficko^{1,2}; **13.3.4.**
 fickový: ficko²
 fičfirit': fit'firit'
 fičúr; **18.1.**
 fičúrek/ik: uo.
 fičúrit' sa: uo.
 fičúrky: uo.
 fičúrovať: uo.
 fičúrsky: uo.
 fičúrstvo: uo.
 fiem: fijam
 fiember; **4.4.; 19.1.1.**
 fiemberský: uo.
 fihadnad'
 fiišpan: feišpán
 fijam

fijatal
 fijoček/čok/čik: fijok
 fijok; **20.1.**
 fijók: uo.
 fijokový: uo.
 fijošpan: feišpán
 fijovk(a): fijok
 fikeš
 filagória
 filagorija: uo.
 filagorka: uo.
 fil'ar: filier; **47.2.**
 filbevalo
 filegoria: filagória
 filer/ér/ír: filier; **23.3.; 28.**
 filérik/ok: uo.
 filhart: ferhica
 filiar: filier; **47.2.**
 filier; **23.3.; 47.2.**
 filier(n)ik: uo.
 filírček: uo.
 filírník: uo.
 filírový: uo.
 filler/ér: uo.
 fiňáš
 fiňáš: uo.
 findža
 findžečka/ička: uo.
 fingálovač: **26.**
 finom
 fínom: uo.
 finomítuje (sa): uo.
 finomný/ský: uo.
 fiočik: fijok
 fiočkový: uo.
 fiokový: uo.
 fióšik: uo.
 fiovcok: uo.
 firc: ferc
 firc(ik): firt
 fircisko: uo.
 fircovac: ferc
 firhejc/s: ferhica

firtal: fertál'
firt; **19.1.1.**
firtek: uo.
firtka: uo.
fisersam; **19.1.1.**
fisersam: uo.; **4.4.;19.1.1.**
fisersamový: uo.
fiškáliš; **4.3.; 48.7.**
fiškáliška: uo.
fiškálišký: uo.
fiškariš: uo.
fiškuš; uo.; **4.3.**
fišpan: feišpán
fištelu
fištelü/ú: uo.; **19.2.**
fiť
fiťfirič: fiťfiriť
fiťfiriť
fiťfiriťko: uo.
fitis
fitiska: uo.
fitky: fiť
fiťma
fiťmi: uo.
fiysspán: feišpán
fizetky
fizier¹; **15.2.**
fizier²
fizierne: uo.
fiziernicky: uo.
fiziernik: uo.
fizierny: uo.
fizierovačka: uo.
fizierovanie: uo.
fizierovať: uo.
fizierovateľ: uo.
fizír: fizier^{1,2}
fizíra: fizier¹
fjem: fijam
flanel/r: flancier
flanérka: uo.
flaniar(oví): uo.
flancier

foc: foci; **45.**
foci
focík: uo.
fodbal/ál: uo.
fodbališta: uo.
fodbalovať sa: uo.
fodbalový: uo.
fodelem: fejedelem
fodor: fodra
fodra; **4.2.; 35.**
fodravý: uo.
fodraž: fodroš
fodrička/ška: fodra
fodroš
fodroška: uo.
fodroučak: fodra
fodrovať: uo.
fodrový: uo.
fogaš¹
fogaš²
fogaš
fogašek/ik: fogas¹
fogaška: uo.
fogašník: uo.
fogašovať: uo.
fogház
foglalov
foglalovať
fogmečka: fogmek
fogmek
fogoj: fogol'; **23.6.**
fogoš: fokoš; **29.1.**
fogoš: fogaš
fogov
fojošó: foľošov
fojtás: fujtás
fojtovať
fóka: falka
fokoč: fokoš
fokoš; **12.; 29.1.; 48.1.**
Fokoš szn.: uo.
fokošík: uo.
folajtár: fulajtár

folass: foľošov
folet: folt
foľoka
foľoš(ou): foľosov; **13.3.3.**
foľošov: uo.; **13.3.3.**
foľouka: foľoka
folt
foltok/ek: folt
foľuš: foľosov
fonal; **4.6.**
fonál/l': uo.
fonalový: uo.
foňastovať
fonáš
forajstarske: fulajtár
foráš; **28.**
forditáš; **4.6.; 48.1.**
fordító/o: fordítov
fordítov; **24.5.**
forgatačka: forgatovac
forgatas recze: reca
forgatovac
forgitiv: fordítov; **29.2.1.**
forgitov: uo.; **24.5.**
forgo
forgókarika
forgov: forgo; **13.3.2.**
forgovčak: uo.
forgovka: uo.
forhamy: forhámy; **10.3.**
forhaňoš: farhaňoš; **26.**
forint
forintoš: uo.
forintový: uo.
Foras hn.: foráš
foráš
forrás: uo; **28.**
foršangi: faršang
foršpant: foršpont
foršpont
foršpont(ov)ník: uo.
foršpontovať
forspontovny: uo.

fortiel': **7.5.**
 foser: fisersam
 fošóka: fošovka
 fošovka
 foštan
 fotbal: foci
 fotbalmeč(č): uo.
 fotbalpája: uo.
 fótoš
 fouṭ: folt
 föbiro: feišpán
 föember: fiember
 fögenerál: feišpán
 föhadnad': fihadnad'; **17.7.**
 föišpán: feispán
 fökapitán: uo.
 fökomisar: uo.
 fölbevalo: filbevalo
 fönök: fejnək
 fösersam: fisersam
 fösolgabirov: feišpán;
 solgabirov
 föspan: feišpán
 föstrasamester:
 strážamešter
 frajerkáš: **48.2.**
 francijáš
 fraucimerhaz: **4.4.**
 frčka: frička
 frčky metať: fiť
 frička
 fričkovac še: uo.
 fringia
 frod'ľa: fodra
 frumentáriuš
 fubiro: feišpán
 fuc(ík): foci; **45.**
 fugou: fogov
 fugu
 fugučky: uo.
 fuištražamešter: feišpán
 fujadle: fujda
 fujas matiaš: Mat'áš

fujáš
 fujda
 fujdás: uo.
 fujdať: uo.
 fujdovať: uo.
 fujou: uo.
 fujtáš; **4.5.; 48.1.**
 fujtoš pečeňa: **7.3.**
 fulajtár; **4.4.; 11.2.**
 fulajtársky: uo.
 fúľať sa: uo.
 fullajtár: uo.
 fundoš: fundus; **48.4.**
 fundus; **48.4.; 48.7.**
 fundušok: uo.
 funtoš: uo.
 fuo(l)t: folt
 furajtar/ár: fulajtár
 furajtárskí: uo.
 furdanč
 furganč: uo.
 furhart: ferhica
 furka; **38.**
 furkov: uo.
 furmint
 furola/ľa: furuľa
 furov; **18.2.**
 furták: **7.4.**
 furuľa
 furuláš
 furulovať: furuľa
 futaš
 futašovať: uo.
 futoŭka: uo.
 fútov: uo.; **7.2.**
 futrangoš: futringovat'
 futrikovač: uo.
 futringovat'
 fuvaš/ž: fujáš
 füember: fiember
 fügü(čki): fugu; **4.4.; 19.2.**
 fühadnad'/d: fihadnad'
 fülbevalo: filbevalo

füsersam: fisersam
 füstelö/ü: fištelu
 Fytmo szn.: fiťma

G

Gabi: Gábor
 Gábor szn.
 Gáborik: uo.
 Gáborka/ko: uo.
 Gáborov: uo.
 gace/gaće: gaťa
 gačeta: uo.
 gački: uo.
 gade: uo.
 gádor
 gádorec: uo.
 gah(i)er: gohier
 gajtor: gádor
 galariž: kalariž; **22.6.**
 gaľäbní: kaľavný; **22.6.**
 Galba szn.: galbavý
 galbáč/ák: uo.
 Galbach szn.: uo.
 galbaň/n: uo.
 galbaňa: uo.
 galbavec: uo.
 galbavost': uo.
 galbavý
 Galbawy szn.: uo.
 galboš: uo.
 Galbowy szn.: uo.
 galer/ľer/lér: galier
 gaľerec: uo.
 galerik: uo.
 galiar(šok): uo.
 galiär: uo.
 galiba; **22.5.**
 galibár: uo.
 galibit' (sa): uo.
 galibovať: uo.
 galier; **28.**
 galierik: uo.
 gaľir(ik): uo.; **28.**

galovny: kaľavný
 gambáš: **48.2.**
 gamov
 ganaj
 ganč; **29.1.**
 ganča: uo.
 gančovat'/gánčovat': uo.
 gandža: uo.; **29.1.**
 gandžala: kančal
 gandžanec/vec: ganč
 gandžavý: uo.
 gandžoš: uo.
 gandžovat': uo.; **29.1.**
 gañec: kan
 gáñor: gunár
 ganšovat': ganč
 gantár: kantár
 gañúr: gunár
 garable
 garabonciáš:
 barabonc(i)áš
 garabov
 garád; **22.4.**
 garad: uo.; **11.1.**
 garádik: uo.
 garádoš: uo.
 garádič
 garádiča: uo.
 garádiče: uo.; **29.1.**
 garadyše: uo.
 garadža: uo.; **29.1.; 51.**
 garaliž(a): kalariž
 garast: garazda
 garat/át: garád
 garatik: uo.
 garazda; **10.4.**
 Garazda szn.: uo.
 garázda: uo.
 garazdár: uo.
 garazdiť: uo.
 garazdník: uo.
 garazdovat' (sa): uo.
 garazia: garažia

garaziový: uo.
 garažia
 garažiový: uo.
 garelko: galier
 garička/ička: karika
 gariel: galier; **33.2.**
 gariga: karika; **22.6.**
 garmanka: karmanka
 gas: gaz
 Gašda szn.: gazda
 gaše: gaťa
 gaštanovobarnavý: barna
 gát
 gaťa; **22.4.**
 gátačka: gát
 gaťaš; **48.1.**
 gaťašisty: uo.
 gaťaška: uo.
 gate: gaťa; **4.2.**
 gaťiská: uo.
 gatky: uo.
 gátor/er: gádor
 gátorec: uo.
 gatová slépká: gaťaš
 gatoví holup: uo.
 gátový: gát
 gaťový: gaťa
 gatran/án: kátraň
 gátránoví: uo.
 gaťúz: gaťa
 gavalier: gavalier
 gavalier; **4.7.**
 gavalierstvo: uo.
 gavallersky: uo.
 gaval(l)ír: uo.
 gaz
 gazda; **4.2.; 10.1.; 10.4.; 22.4.**
 gazda juhás: juhásgazda
 gazdason: gazda
 gazdašág
 gazdiná: gazda
 gazdov(at'): uo.

gazdovský: uo.
 gazdovstvo: uo.
 gazember
 gazemberšik: uo.
 gaziť: gaz
 gázluvat': **7.2.**
 gazový: gaz
 gäc: gec
 gäta: gaťa
 gbel: kebel'/l
 geba
 gebár: uo.
 gébel'/l
 gébliar: uo.
 gébl'oš: uo.
 gébl'ový: uo.
 gec; **45.**
 gecel'a; **22.6.; 40.2.**
 gecel'ka: uo.
 Geci szn.: Gergel'
 geci: gec
 Gec(k)o szn: Gergel'
 gecovat': gec
 Gecoviech: Gergel'
 geder
 gedra: uo.
 gejphas: gép
 gejpis: gépis
 Gejza szn.
 Gejz(ien)ko: uo.
 gelčik: kelčik
 gelediňa; **23.7.**
 gelediňe: uo.; gerega
 gelégiňe: gelediňa
 gelejd'ňa: uo.
 geľendre: gerenda; **33.2.**
 geliš
 geľva(k): goľva
 geľvaš/oš: uo.
 gembec
 genc; **16.1.; 45.**
 genca: uo.; **40.2.**
 gencík/čok: uo.

gencový: uo.
gendratý: gendry
gendry
genec: genc
... generál: **58.2.**
gengľavi: dengľavý
genglavosť: uo.
gengľaví: uo.
gengľivi: uo.
geniec: genc
geňúr: gunár
gép
gépelovať
gépés: gépis
gephaz/s: gép
gépis
gerägi: gerega
gerecky: Gereg
gerecký: gerega
Gerečka: Gereg
gerečka: gerega
Gereg
gereg/k: gerega; **16.1.**
gerega; **4.2.**
gereg(a)diňa: uo.
geregiňa: uo.; **16.1.**; **23.7.**;
40.2.
geregovisko: uo.
geregový: uo.
Gerek(yňa): Gereg
gerenda; **10.4.**; **14.1.**;
25.1.
Gerenda szn.: uo.
gerendel': uo.
Gergej szn.: Gergel'
Gergel'/l szn.; **22.4.**
Gergel'ka: uo.
Gergel'ov: uo.
gergen: gerheň; **29.2.2.**
gerhám: uo.
gerhé: uo.
gerhéj/ľ: uo.
gerheň(a)

gerhó: uo.; **17.6.**
Gésko: Gejza
gestiňa; **40.2.**
gestiňový: uo.
geteše: ketéš; **22.6.**
geti: gaťa
Géza szn.: Gejza
Gézik: uo.
Géz(isk)o: uo.
giator: gádor
gibas: bibas; **30.1.**
gibel': gébel'
gicák: gico
gicák/iak: uo.
gico; **10.3.**
gidžbir: kišbírov
Gienisz szn.: Dianiš
Gieza: Gejza
gigal'; **47.6.**
gigalka: uo.
gigáš: uo.
gigel'/ol: uo.
gím
giñec: genc
gingľavi: dengľavý
giomber: d'umbier
gíp/gip: gép
gípis: gépis
gípiský: uo.
gípistvo: uo.
giriň
girizda; **44.**
gľajbas: plajbas
gléda: glieda
glejda: uo.
glicák: gico
glieda
glída: uo.
gočpor; bočpor; **30.2.**
godola
gohier
gója: góľa; **23.6.**
gójafogou/ov: fogov

gojľa: góľa
gol: uo.; **10.4.**; **45.**
góľa; **10.4.**; **13.1.**; **23.6.**
góľecí: uo.
golariš/ž: kalariž; **48.7.**
golavica: góľa
golä: uo.
golba(ví): goľva
góľča: góľa
goldoš: koldoš
golgáš: goľvás
golica: góľa
gólička: uo.
golier: galier
gólt: **35.**
goľva
golva/o: uo.; **10.3.**
goľváč: goľvás
golvak/an: goľva
golvaňa: uo.
goľvás; **48.4.**
goľvatý/avý: goľva
goľvička: uo.
goľvoš: goľvás; **48.4.**
goľvový: goľva
gomb; **12.**; **22.4.**
gomba: uo.; **22.5.**
gombačka; **48.8.1.**
gombaháze: gombáz
gombál': gomb
gombár(sky): uo.
gombás: gombáz
gombaška: gombačka
gombat': gomb
gombatý: uo.
gombáz
gombázik: uo.
gombhaze/i: uo.
gombíček/čok/čka: gomb
gombík(a): uo.
gombikár: uo.
gombikat': uo.
gombinét(ka): kombinét

gombóc(e): gombolec
 gomboca/da: uo.
 gombodečka: uo.
 gombolcový: uo.
 gombolček: uo.
 gombolec
 gomboš(ka): gombačka;
55.
 gomboskovi: uo.
 gomboϋc(a): gombolec
 gombovať: gomb
 gombovatý: uo.
 gombovčok: gombolec
 gombov(e)c: uo.
 gombový: gomb
 gombozovanie:
 gombozovať
 gombozovať
 gondásky: kondáš
 gondáš(ik): uo.
 gondáska: uo.
 gondža: kont
 gont: uo.
 gorčola: korčola
 gorčolovac še: uo.
 gordál': gordon
 gordan/ň: uo.
 gordon/ň; **22.5.**
 gordonka
 gordoňovac: uo.
 gordžali: korčola
 górec: górej
 górej; **13.1.; 15.5.**
 górej: kórov
 gorouϋ: uo.
 gošpor: bočpor
 gouľ'a/govla: góľ'a
 góurieu: kórov
 gömbölö fanky: fánka
 Görög/eg: Gereg
 grajciar: **7.5.**
 gradiče: garádič
 granát

granátoš
 granátový: granát
 greš: egreš
 grienda: gerenda
 grifmadár
 grifvták: uo.
 grigmadarica: uo.; **29.2.2.**
 grimas
 grman: karmanka
 gróf; **4.4.; 13.1–2.; 22.5.**
 Grof szn.: uo.
 ... gróf; **58.2.**
 grófčín(kin): uo.
 grófká: uo.
 grófov: uo.
 gróf(ov)ský: uo.
 grófství/stvo: uo.
 grüof: uo.; **13.2.**
 guba
 Guba szn.: uo.
 gubánica: uo.
 gubaň(k)a: uo.
 gubaňočka: uo.
 Gubass szn.: gubáš
 gubáš; **48.1.**
 gubaš baršoň: uo.
 gubatieť: uo.
 gubatý/avý: uo.
 gubčik: uo.
 gubina: uo.
 gubistý: uo.
 gubo: **7.2.**
 guboš: guba
 gubov
 gubozovať sa: uo.
 guga
 guga(s)tý: uo.
 gugaš: uo.
 gugatieť: uo.
 gugavý: uo.
 gujáš: gul'áš
 gul'a
 Gula szn.: uo.

gulár/ar: uo.
 gul'áš; **48.1.**
 guláš/l'áš: uo.; **23.6.**
 guláš
 gul'aša: **7.4.**
 gul'áš gazda: gul'a
 gulášhúš: guláš
 gulášik: uo.
 guláška: gul'áš
 gulášový: guláš
 gulášsky: gul'a
 guláštek: guláš
 guláš: uo.
 gulha/ov: guňhov
 guliar: gul'a
 guliaška: gul'áš
 Gulla szn.: gul'a
 Gulyarik szn.: uo.
 gumbička: gomb
 guma puška: gumipuška
 gumipuška
 gumopuška: uo.
 gúňa; **18.1.**
 guňa/gúňa: guňhov
 gunár; **11.2.; 18.2.; 22.5.**
 gúnar/er/or: uo.
 gunárek/ik: uo.
 gunárisko: uo.
 gundor: uo.
 guňhov
 guňjer: gunár
 guňoba: guňhov; **35.**
 guňofka: uo.
 guňopka: uo.
 gúňov: uo.
 guol': góľ'a; **10.4.; 45.**
 guomba: gomb
 Gurg szn.: Ďord'
 gurgul'a
 gurgul'áš
 guriga
 guriganie: uo.
 gurigat' (sa): uo.

gurigovat' sa: uo.
gurtka: kurta
guruga: guriga
guta
guta teremtette: uo.;
teremtete
guta terentuček: uo.
gužík: zúz(a)
gvola: gól'a
gyco: gico
gyend hak: d'und'a
Gyerg szn.: Ďord'
gyezma/o: dežma
Gyorgy szn.: Ďord'
György szn.: uo.
gyules: díliš
Gywlicz hn.: Ďula
Gywryk szn.: Ďuri

H

há: hát
hab; **22.2.**
haba: uo.; **44.**
habar: habarka; **13.3.6.**
habarcovat': uo.
habarec/ek: uo.; **55.**
habarka; **4.2.**; **55.**
habarkat': uo.
habarkovanie: uo.
habarkovat': uo.
habarnica: uo.
habaró: uo.
habarovat'
habaršák; **29.2.1.**; **51.**
haborgatovat'
habor(š)ic še
haboš; **4.7.**; **48.1.**
habošistý: uo.
habošovatý: uo.
haboštorta: uo.
habovanie: hab
habovat' sa: uo.
habov(ist)ý: uo.

hacuka; **29.1.**
had'áš
had'aték
had'mas: had'maz
had'mašle(v): **7.3.**; **15.6.**
had'máz; **22.2.**
hadnad'; **4.5.**; **23.2.**; **24.1.**
hadnad: uo.; **24.1.**
hadnad'ka: uo.
hadnad'ský: uo.
hadnad'stvo: uo.
hadnár: uo.
hadnat'/t: uo.
hadzuga: hacuka; **29.1.**
hadžir
hagáčoví: agáč
Hait(t)ol: szn.: hajtov¹
haja; **29.2.1.**
hajčak: hajtovat'
hajčár/ar: uo.
hajčat
hajčiar: hajtovat'
hajčovat'; uo.; **50.**
hajčúr: uo.
hajda: hajtov¹
hajdina
hajdókat' sa: hajtov²
hajdó(ŭ)ka: uo.
hajdu: hajdúch
hajdúcky: uo.
hajdučit': uo.
hajdúch; **22.7.**
hajduk: uo.; **4.5.**; **35.**
hajdúk: uo.; **18.1.**; **22.7.**
hajdúchovat': uo.
hajdúch/k kapusta: uo.
hajdukovat': uo.
hajdúsky: uo.
hajdústvo: uo.
hajdúša: hajdina
hajlás: aláš; **32.4.**
hajloček: hajlok
hajloch: uo.; **22.7.**

hajlok; **22.1.**; **22.7.**
hajlokový: uo.
hajloš(č)ek: uo.
hajnácia: hajnal
hajnal
hajnál: uo.
hajnalník: uo.
hajnáš: haňáš; **32.4.**
hajnaškomora: **7.3.**
hajof: hajov; **13.3.3.**
hajóš
hájoš
hajóška: hajóš
hajóšsky: uo.
hajóšstvo: uo.
hajou: hajov; **13.3.3.**
hajov; **4.7.**; **13.3.3.**; **22.2.**
hajovat' sa: uo.
hajovatý: uo.
hajovček: uo.
hajovec: uo.
hajovek/ik/ok: uo.
hajovka: uo.
hajovkat' sa: uo.
hajovník: uo.
hajov(n)ý: uo.
hajovský: uo.
hajc: hajs
hajs
hajsinový
hajšáka: hajšovka
hajšóka: uo.
hajšókat': uo.
hajšouka: uo.
hajšoukat': uo.
hajšovka
hajšovkat' (sa): uo.
hajta: hajtov¹
hajtak: hajtovat'
hajtáš
hajtaš: hajtov¹
hajtať: uo.
hajtekerö: **7.3.**

hajtká: hajtov¹
hajtkat' sa: uo.
hajtóká: hajtov²
hajtol: hajtov¹; **13.3.4.**
hajtópinz
hajtóš: hajtov¹
hajtov¹; **22.2.**
hajtónv: uo.
hajtov²
hajtovaňoš
hajtovať
hajtovka: hajtov²
hajusový: hejus
hak(l)áci: agáč
haky-baky: ákom-bákom
halás
haláslé(v); **15.6.**
haláš: aláš; **31.1.**
Halaz szn.: halás
haldamáš: oldomáš; **31.1.**
halgatov
halgatovať: uo.
halisko: hel
halošuba
halstok: alštok
halúň
halúňat': uo.
hám: chám
hama: uo.
hamarele; **30.1.**
hamarijovka: hamariovki
hamariovki
hambár
hamfa: chám
hamiš
hamišág
hamišne: hamiš
hamišnica: uo.
hamišník: uo.
hamišnosť: uo.
hamišný: uo.; **22.1.; 22.8.**
hamišovať: uo.
hamišstvo: uo.

hamižný: uo.
hamižovať: uo.
hamovať: chám
hamový: uo.
hamvaš
hamvaška: uo.
haňáš
hančik
hančikovať: uo.
hančok: uo.
hancokovať: uo.
handra-človek: **59.3.**
handžár
haniať: hadnaď
hannaď: uo.
hant
hanta: uo.
hanvaš: hamvaš
hanžár: handžár
hara
harač: **7.5.**
harakál': harkál'
harakiry: **20.2.**
harambaša: **7.5.**
haramia
haramija/ä: uo.
harapáš
haravara: haramia
harc; **4.5.**
harcovanie: uo.
harcovať: uo.
harcovisko: uo.
harcovnica/nička: uo.
harcovník: uo.
harča
harčar: **40.1.**
harčový: harča
hardnaď: hadnaď
harenč(i)ar: **40.1.**
harenda: árenda; **31.1.**
harendaš: árendáš
harendovac: árenda
hárešt: árešt; **31.1.**

hareštovať: uo.
harfáš
hargaláš: argaláš
harička: harižka
harišňa
harižka
harkál'
harkuš: arkuš
harmacie: hermeccij
harmadlaška
harmadlovat': harmadovať
harmadovanie: uo.
harmadovať
Harmadtancz szn.:
 harmatan(e)c
harmat: uo.
harmatan(e)c
harmatánc: uo.
Harmatancz szn.: uo.
harnecký: varmed'(a);
 31.5.
harmedzký: uo.
harnaď/t': hadnaď; **23.2.**
harňad': uo.
harnadz/t: uo.
harom: **19.2.**
harovec: herovka
harušňa: harišňa
hasalkettetö fék: hašakető
hasen/ň: chosen
háskutatáš
hasna: chosen
hasnálovať: chosen
hasnovani: uo.
hasnoviti: uo.
hasnovať: uo.
hason: uo.
hassaketeösy: hašakető
Hasuka szn.: hacuka
hasuka: uo.
hašakető
hašibör: **7.3.**
hašlov

hásou/ov: ášov; **31.1.**
hát
hatalmašág
hatamra katona: katona
hatar: chotár
hataš: hátoš
hátizák
hátka: hát
hatoš
hátoš
hátralík
hátralovat': hátrat'
hátrat'
hatyelek: fátel
haunaj: hajnal; **33.2.**
havärovať: heverovat'
haver: **6.1.**
haverovat': heverovat'
ház
haza
hazafi
hazaficky: uo.
hazafictvo: uo.
hazafik: uo.
hazafim: uo.
hazafišág
hazamešter: házmešter
hazátlan: **6.1.**
hazba: ház; **35.**
házi: uo.
házik: uo.; **22.1.**
házmešter
härovec: herovka
hävärovač'/ti: heverovat'
hebarka: habarka
hečik: heďšíg
heď
hedbaw pletenj: **59.5.**
heď'biro: heď'birov; **13.3.1.**
heď'birov
hedeš
hedeštér; **17.1.**
hedeštérík(ový): uo.

heďšedský: heďšíg
heďšég: uo.
heďšíg
heďšígský: uo.
heďvám
hegeš: hedeš; **24.5.**
hegnút': hejk
Hegyes án.: hedeš
hej: hejk
hejduk: hajdúch
hejg: hejk
hejgeš: hedeš
hejk; **17.3.**
hejkám/aš: uo.
hejkat': uo.
hejknút': uo.
hejnal: hajnal
hajnám: uo.; **53.**
hejno: uo.
hejpinz: helpínz
hejrus: hejus
hejs(a): hajs
hejscebe: uo.
hejskat': uo.
hejtol: hajtov¹
hejtovať': hajtovat'
hejus; **4.7.**
hejús/z: uo.
hejusový: uo.
hejuz/ž: uo.
hek: hejk; **17.3.**
hekat': uo.
heknuti: uo.
hel
hél: uo.
helisko: uo.
helište: uo.
helpénz: helpínz; **15.4.**
helpénzt: uo.; **35.**
helpinis: uo.
helpinz: uo.; **4.6.; 15.4.**
helpínz
hempeler: himpelír

hendeš: henteš
henger
hengerovat': uo.
henteš
henteška: uo.
hentešský: uo.
hentešstvo: uo.
herbaté: herbatéj
herbatéj
herbateja: uo.
herceckí: herceg
hercečka: uo.
herceg; **4.4.; 14.1.; 22.2.;**
22.4.
herceghaz: uo.
hercegov: uo.
herceství: uo.
herceška: uo.
hercog: uo.
hercovat': harc
herč(a): harča
herček; **22.1.; 47.3.**
herčog: uo.
herčok: uo.; **47.3.**
herdečit': erdeg
herdegbaba: uo.
herdek: uo.; **31.1.**
herešt: árešt; **29.2.1.**
hereštovac: uo.
herkopáter
hermecsij
hermedszij: uo.
hermek: remek
hermiczij: hermecsij
hernat: uo.
hernatszi: uo.
herňov
herovec: herovka
herovka
Herzak szn.: Erža
heť: heď
heteš; **24.1.**
hetešský: uo.

heteštvi: uo.
hetibér: hetibír; **15.4.**
hetibír; **4.6.; 15.4.**
hetóbbúr: uo.
hetťobyr: uo.
hevárný: heverný
heveder
heverný; **14.1.**
hoverovanie: heverovať
heverovať
Heya szn.: haja
Heyduk szn.: hajdúch
hidegvágó/ou: hidegvágov
hidegvágov
hidlás
hidraš: uo.
himpelír; **4.6.**
himpok
hinča: hinta
hinčavka: uo.
hinčať (sa): uo.
hinčov: uo.
hinčovať (sa): uo.; **50.**
hinčovka: uo.; **50.**
hinčúška: uo.
hindac še: uo.
hindačka: uo.
hindžuvat sa: uo.
hinka: uo.
hinta
hintačka: uo.
hintaška: uo.
hintať: uo.
hinteš: henteš
hinto: hintov; **13.3.1.**
hintó: hinta; hintov
hintov; **4.7.; 22.2.**
hintovať (sa); hinta;
hintov
hintovček: hintov
hintovec: uo.
hintovík: uo.
hintov(n)ý: uo.

hintovský: uo.
hintov spušťaný: uo.
hintuš(k)a: hinta
hir: chyr
hirac: uo.
hirček: herček
hírečný: chýrečný
hírešný: uo.
hiric: chýr
hirovac: uo.
hišpán: išpán; **20.3.; 31.1.**
hitvan/añ: chytvaný
hitvaný: uo.
hivatal
hivatalnok: uo.
hízov
hlavny išpán: feišpán
hlavný kôň: **59.4.**
hlavný solgabírov:
solgabírov
hnoj vozenie: **59.5.**
hodaj: hodál'; **23.6.**
hodoš(ovity): holdoš
hofmajšter: hofmešter
hofmešter
hofmešterka: uo.
hofmešterov: uo.
hofmešterský: uo.
hochmešterka: uo.
hojad'ond'a: d'und'a
hojad'und'a: uo.
hojnal: hajnal
hojt(a): bojtár; **40.1.**
hojtar: uo.; **40.1.**
hokmešter: hofmešter
Holah szn.: Olách
holaskí: uo.
hold; **4.7.**
holdík: uo.
holdomáš: oldomáš
holdoš
holdový: hold
holdus: holdoš

holóckí: Olách
holubný dom: **59.4.**
hom: chám
hombár: hambár
homočistý: homok
homočn(at)ý: uo.
homoch: uo.
homok; **4.2.; 22.2.**
homokavý/ový: uo.
hompler: himpelír
hončik: hančik
honfík
honvéd
honvédsly: uo.
honvédstvo: uo.
honvid/víd: uo.
hor: **57.**
hordár
hordov
hordovar: uo.
hordovček: uo.
hordovík: uo.
hore: **57.**
horga: **7.2.**
horne myto: heďvám
horný priš: priš
horsára/i: sára
horuš: koruš
Horvát(ka): Chorvát
Horvátsko: uo.
horvátsky: uo.
hosen/ň: chosen
hosnivi: uo.
hosniviti: uo.
... hospodár: **58.2.**
hospodársky otec:
aťamešter
hospodný otec: uo.
hotar(ik): chotár
hotarný: uo.
hök: hejk
... hrabě: **58.2.**
... hrabinka: uo.

hrč(k)a: harča
hrčový: uo.
hrešit' ako...čikóš: **59.7.**
hrňov: herňov
humpelír: himpelír
humplár/er: uo.
humpliar/ier: uo.
humplir: uo.
huňa: gúňa
huncfut: huncút
huncfutek: huncútky
huncfutki: uo.
huncúckí: huncút
huncút; **18.2.;** **50.**
huncútik: uo.
huncútisko: uo.
huncútky
huncútovať: huncút
huncútstvo: uo.
huncvut: uo.
huncvutki: huncútky
hurčička: hurka
hurečka: uo.
húrik: uo.; **47.5.**
húrikový: uo.
hurka; **18.1.;** **22.2.**
hurkový: uo.
huroška: uo.
husár; **4.5.;** **11.2.;** **22.2.**
... husár: **58.2.**
husár bvab: husár
husárček/čok/ek/ik: uo.
husárit': uo.
husárka: uo.
husárkový: uo.
husárky: uo.
husárovať: uo.
husárskí bvab: uo.
husársky: uo.
husárstvo: uo.
hušang
hušangov: uo.
hušangovať: uo.

hušängó: uo.
hušlina: hušlovať
hušlovať
hušlovník: uo.
húšť'a
huzmek: **7.2.**
hužva: húšť'a
Hwzar szn.: husár
Hyerchyk szn.: chýr
hynčovať (sa): hinta
hynčovka: uo.
hyndac (še): uo.
hynta: uo.
hyntačka: uo.
hyntať (sa): uo.
hyr: chyr
hytvan(n)y: chytvaný
hyus: hejus

Ch

chajloch: hajlok; **22.1.**
chajtóu: hajtov¹
chaliba: galiba
chám; **22.1.**
cháma: uo.; **22.1.;** **44.**
chámička: uo.
chamišní: hamiš; **22.1.;**
22.8.
chámovať: chám
chámovec: uo.
chámový: uo.
chasen: chosen; **10.2.**
chasant: uo.
chason/ň: uo.
chasovaný: uo.
chasovať: uo.
chasovitý: uo.
chasňový: uo.
cházik: ház; **22.1.**
cherček: herček; **22.1.**
chier: chýr
Chyerchyk szn.: uo.
chierny: uo.

chír: uo.
chírečný: chýrečný
chírešní: uo.; **27.**
chíruzvón: chýr
Chismar szn.: čižma
chitvaný: chytvaný
chlebný tovariš: **59.4.**
chmel obirani: **59.5.**
chodarz: chotár
choleraorvos: **6.1.**
chom: cham
chont/ť'a: kont
chontula/ľ'a: uo.
choruš: koruš
Chorvát
Chorwat(h) szn.: uo.
chorvátčina: uo.
Chorvátka: uo.
Chorvátsko: uo.
chorvátsky: uo.
Chorvátstvo: uo.
chosen; **10.2.;** **22.1.**
choseň: uo.; **47.5.**
choslivý: uo.
chosniť: uo.
chosnovat'/ňovať: uo.
chosnov(it)ý: uo.
chosný: uo.
chotár: **10.2.;** **22.1.**
chotárik: uo.
chotárit': uo.
chotárník: uo.
chotárny: uo.
chotárovať: uo.
chotársky: uo.
chotarz: uo.
chrbtáloš: **48.3.**
chýr; **22.1.**
chýrať: uo.
chýrček: uo.
chýr(č)ik: uo.
chýrečne: chýrečný
chýrečnost': uo.

chýrečný
chýrenie: chýr
chýrešne/ný: chýrečný
chýrit': chýr
chýrne/ny: uo.
chýrovať: uo.
chyt: fogáš; **59.2.**
chytlen; **22.1.**
chytlenstvo: uo.
chytvane: chytvaný
chytvaný: uo.
chytvanosť: uo.
chytvaný; **22.1.; 36.**
Chyzmar szn.: čižma

I

ibojka: iboľ'a; **23.6.**
iboľ'a; **23.6.**
iboľ'ka: uo.
ibriček: ibrik
ibrich: uo.; **22.7.**
ibrik; **22.7.**
igazgató/ou: igazgatov
igazgatov
igazgatovať
igazolváň
igrec: igríc
Igrech hn.: uo.
igríc
Igricy hn.: uo.
ijen: éljen
ikra: **7.4.**
Iľ'a szn.: Ilona
ilatovať
Iľ'ca: Ilona
Iľ'čík: Iliaš
Ilen(k)a: Ilona
ileš; **31.2.**
íleš: uo.; **4.4.**
ilešmajster
ilešný: ileš
ilešový: uo.
ilešský: uo.

iletovať: ilatovať
iliaš: ileš; **15.1.**
Iliaš szn.
ilieš/iš: ileš; **15.2.**
íliešmajster: ilešmajster
Iľ'š: Iliaš
íljen: éljen
Iľ'ka: Ilona
illatovať: ilatovať
illeš(ný): ileš
illetovať: ilatovať
Iľ'iak: Iliaš
Iľ'i(a)ss: uo.
Iľ'ík: uo.
Iľ'ko: uo.
illyen teremtette:
teremtete
Iľ'ma szn.
Iľ'ok: Ilona
Iľ'ona szn.
Iľ'onisko: uo.
Iľ'onka: uo.
Iľ'uša: uo.
Iľ'ušin: uo.
Iľ'uška: uo.
Iľ'mi(ko): Imre
Iľ'mík: uo.
Iľ'minko: uo.
impler: himpelír
Iľ'mre szn.
Iľ'mri: uo.; **20.2.**
Iľ'mríčka/o: uo.
Iľ'mrík: uo.; **20.2.**
Iľ'mriš(čák): uo.
Iľ'mriška/o: uo.
Iľ'mro: uo.; **20.2.**
Iľ'mrov: uo.
inaš; **4.6.; 48.1.**
inašík: uo.
incifinci; **20.2.**
inciminci: uo.
incipinci: uo.
inekeš

ingedovať: engedovať
inoš(ík): inaš; **48.4.**
intézó/ö: intíz; **17.7.**
intíz; **17.8.; 45.**
ipar
iparedešület: uo.
ipared'let: uo.
ipartešület: uo.
ipitumešter: epitumešter
iraš: **7.2.**
írcek: herceg
íreček: írek
írečitosť: uo.
írečne: uo.
írečník: uo.
írečný: uo.
íreči(s)tý: uo.
írek: uo.; **16.2.**
írek; **4.3.; 31.2.**
írek-írekom: uo.
irga; **40.2.**
irka
írka: uo.
írmeš; **19.1.1.**
írnok
íroda
irtaš: ortáš
iškut: eškut
išpán; **4.3.**
išpánik: uo.
išpánka: uo.
išpánov: uo.
išpánsky: uo.
išpánství/stvo: uo.
išpék
išpiek: uo.
išpik/ík: uo.
išpíkový: uo.
išten
ištenatta...: uo.
ištenbizoň: uo.
ištenem: uo.
ištengizoň: uo.

ištenovat': uo.
ištenuček: uo.
Ištóčko: Ištván
Ištók/ók: uo.
Ištókov: uo.
Ištouk: uo.
Ištván szn.
Ištván: uo.
Ištvánčin: uo.
Ištvánik: uo.
Ištvánka: uo.
Ištvánko: uo.
Ištvánov(ský): uo.
itekfogov; **4.4.**; **13.3.3.**
itelfogov: uo.
itelömešter: itilömešter
itilömešter
itólomester: uo.
izastov
izban: išpán
izé

J

Jadidyn: Jaďud'
Jadud szn.: uo.
Jaďud': uo.; **19.1.2.**
jagačina: agáč
jáger; jágermešter; **7.5.**
jágermešter
jágerské víno: bikavér
jagraš/eš/iš: egreš
Jakab szn.
Jakab(č)ík: uo.
Jakabov: uo.
Jalakšová hn.: Elek
jalč(i); **4.6.**; **31.2.**; **41.1.**
jalčo(v)ský: uo.
jalčo(v)stvo: uo.
Jalek: Elek
Jalch szn.: jalč(i)
Jambryk: Imre
jančár: janičiar
jančárky: uo.

jančarki: uo.
Janči: Jánoš
jančiar(ka): janičiar
jančiarke: uo.
jančiarsky: uo.
Jančík: Jánoš; **41.2.**
Janchy szn: uo.
Jani: uo.
janičiar; **11.3.**
janičiarka: uo.
janičiarsky: uo.
Janko: barabonc(i)áš
Jánoš szn.
Jánoš(č)ík: uo.
Jánoščin: uo.
Jánoška: uo.
Jánoškin: uo.
Jánošov(ský): uo.
Januš: uo.
jaráš; **11.1.**
járaš/jaráš: uo.; **11.1.**
jarášny/sky: uo.
jarášbíróšág: jarášbirov
jarášbirov; **4.3.**
jarček/čok: járok
jarčit': uo.
járda
járdán: járgaň/n
járdový: járda
jar(eč)ek: járok
jargaláš; **31.4.**
jargaň/n; **11.1.**
járgaň: uo.
jarkár: járok
jarkovat': uo.
jarkov(it)ý: uo.
jaročok: uo.
járok; **47.3.**
jarov
jarôček: járok
jaršek/šík: **31.2.**
járšok: járok
jartať: jártatovat'

jártatovat'
jasnobarnavý: barna
jašprišt(ov): ešperes
jazar: jazer
jazer; **15.7.**; **31.2.**
jazerník: uo.
jazerný: uo.
jänčárki: janičiar
jărăšné: jaráš
járom: járok
járomok: uo.
jäzer: jazer
Jeded(ov): Jaďud'
jednošorní: šor
Jedud: Jaďud'
jelč(i): jalč(i); **31.2.**
Jelekovszka: Elek
Jelík: uo.
Jel(l)ek: uo.
jerečíte: írek
jerečítý: uo.
jerek: uo.; **31.2.**
jerešiti: uo.
jérok: járok
jeršek: eršek
ješprišt: ešperes
jezer: jazer
jileš: ileš
jirečíte: írek
jirek/jírek: írek; **31.2.**
jirga: irga
Jirga szn.: uo.
jišpán: išpán; **31.2.**
Jištók: Ištván; **20.3.**; **31.2.**
jó
jobbad'; **28.**
jobbád'ov: uo.
jobbád'sky: uo.
jó dobre: jó
jogás
johás: juhás
Jola szn.: Jolana
Jolana szn.

Jolanka: uo.
Jolisko: uo.
Jolka: uo.
Joluška: uo.
jó napot!: **7.2.**
jonatán: jonatánka
jonatánka; **55.**
jó pekný: jó
jorság: orság
joság; **4.2.; 22.4.**
jóság: uo.
jószág: uo.
Jóška: Jóži
Joška/o: uo.
jóság/k: joság
Jouži: Jóži
Joža szn.
Jóža: uo.
Jóži szn.: **20.2.**
Jóžičko: uo.
Jožik/ík: uo.; **20.2.**
Jóžik(o): uo.
Jožin(k)a: Joža
Jóžin(k)o: Jóži
Jožka: Joža; Jóži
Jož(k)o: Jóži
juhás; **4.2.; 18.1.**
juhásgazda
juhásiť: juhás
juhásňa/na: uo.
juhásovať: uo.
juhásový: uo.
juhásky: uo.
juhásky gazda; uo.;
juhásgazda
juhásky hospodár: uo.
juhášćic: juhás
juhášćik: uo.
jukastou: lukastov
júliuš
jumbir: d'umbier; **24.4.**
júniuš
junoš: inaš

juš
jušolovať: uo.
jušomáň
jušovať: juš
juž: uo.

K

kaba
Kabaca szn.: pagáč
kabáč: uo.
kabátňik: kabátoš
kabátoš
kabeľ: kabeľ/l
kabla
kablí(če)k: kebeľ/l
kabloví: uo.
Kaborow: Gábor
kacagáň/n
kačací sapún: sapún
kadarka; **10.1.**
kaderka: uo.
kaftan: **7.5.**
kach; **14.2.**
káchať: uo.
kachavý/ový: uo.
kach(o)tať: uo.
kachovi(s)tý: uo.
kachovitost': uo.
kachtavý: uo.
kajbavý: kajla
kajboš: uo.
kajla; **10.5.; 37.**
Kajla/o án.: uo.
kajlať: uo.
Kajlavá án.: uo.
kajlavo(vý): uo.
kajsa; **10.1.; 40.2.**
kajsač sä: kajsavý
kajsavo: uo.
kajsavý
kajsinka: kajsa
kajsový: uo.
káka; **10.3.**
kakarák: takarov
kakarec: uo.
Kakass szn.: kakaš
kakaš
kakáš: uo.
kakaš bvob: uo.
kakašiar: uo.
kakašový: uo.
kákíč
kákícič: uo.
kákina: káka
káko: uo.; **10.3.**
kalabáč: kalapáč; **29.1.**
kaláber
kalabér: talabér; **24.3.**
kalabník: kaľavný
kaľabný: uo.
kalafús/z: kalauz; **18.2.**
kalahus(ka): uo.
kalamajka
kalamáriš
kalamáriš láda: uo.
kalamáriš truhlicka: uo.
Kaľamen szn.; **14.2.**
Kaľameník: uo.
Kaľamenov(iech): uo.
kalant'ov: kalant'úch; **42.**
kalant'ovať: uo.
kalant'úch; **42.**
kalap; **23.3.**
kalapáč; **29.1.**
kalapár: kalap
kalapček/čík: uo.
kalapček/čok: uo.
kalapčiek: uo.
kalapek/ík: uo.
kalapisko: uo.
kalapoš; **48.1.**
kalapoška: uo.
kalapošský: uo.
kalapšok: kalap
kalaričkový: kalariž
kalariš: uo.

kalariž; **22.6.; 48.7.**
 kalarižky: uo.
 kalarižový: uo.
 kalauz
 kalauz: uo.
 kaľavne: kaľavný
 kaľavník: uo.
 kalatovať
 kaľavný; **14.2.; 17.5.; 22.6.; 36.**
 kalavús(ka): kalauz
 kaľäbný: kaľavný
 kaľävný: uo.
 kaľčig/k: kelčik
 kalebný: kaľavný
 Kaleménov: Kaľamen
 kalep: kalap
 kaľiba: gaľiba; **22.5.**
 kaľitka
 kaľkiš; **29.2.2.**
 kaľkišový: uo.
 Káľmán szn.
 Káľmánko: uo.
 Káľmánov: uo.
 Kaľo: Kaľamen
 kaľoda
 kaľpaček: kaľpak; **10.3.**
 kaľpag/ch: uo.; **22.7.**
 kaľpak; **22.7.**
 kaľpaka: uo.
 kaľup: kaľap
 kaľ: kaľ
 kaľaráš; **4.3.; 10.2.; 48.1.**
 kaľaráť: **48/a.**
 kaľaratšak: uo.
 kaľas; **10.1.**
 kaľasisko: uo.
 kaľášle
 kaľášliški: uo.
 kaľamat
 kaľamerasky: kaľaráš
 kaľameraš: uo.
 kaľamó: gamov
 kaľamóráš: kaľamaráš
 kaľamp(ó): kaľampov
 kaľampov
 kaľamuka
 kaľamukaš(ový): uo
 kaľamža
 kaľamžička: uo.
 kaľamžisko: uo.
 kaľan
 kaľana
 kaľanafóty: kaľonafóty; **51.**
 kaľanaj: gaľanaj
 kaľanapej
 kaľanapét: uo.; **35.**
 kaľanáš; **4.2.**
 kaľanášik: uo.
 kaľanáška: uo.
 kaľancový: kaľan
 kaľanča: uo.
 kaľančal
 kaľanček: kaľan
 kaľančik: kaľančuka
 kaľančina: kaľan
 kaľančisko: uo.
 kaľančiška: kaľanta
 kaľančof: kaľancov
 kaľančo(ŭ): uo.
 kaľančov
 kaľančovík: uo.
 kaľančug: kaľančuka; **45.**
 kaľančuh(a): uo.
 kaľančuch: uo.
 kaľančuka
 kaľančukovať: uo.
 kaľančúl/úr: uo.
 kaľančuv: kaľančov
 kaľanda: kaľanta
 kaľandaló: kaľandalov
 kaľandalov
 kaľandička: kaľanta
 kaľanec: kaľan
 kaľani: uo.
 kaľaniška: uo.
 kaľankalín; **47.5.**
 kaľankara: kuľkora
 kaľankol': konkol'
 kaľankov: **7.2.**
 kaľanna: kaľana
 kaľanonok
 kaľanšou: kaľančov
 kaľanšúr: kaľančuka
 kaľanta
 kaľantár; **10.1.; 11.2.**
 kaľantárček: uo.
 kaľantárečka: uo.
 kaľantárek/ik/ok: uo.
 kaľantáriček: uo.
 kaľantáristý: uo.
 kaľantárit': uo.
 kaľantárne: uo.
 kaľantaroška: uo.
 kaľantárovat: uo.
 kaľantársar
 kaľanter: kántor; **47.4.**
 kaľantička/iška: kaľanta
 kaľantočka: uo.
 kaľantnár: kaľantár
 kántor; **47.4.**
 kántorné/ný: uo.
 kaľantorpénz(t): uo.
 kántorsky: uo.
 kaľant'óu: kaľančov
 kaľantrové: kántor
 kántrovný/ský: uo.
 kaľantry/kántry: uo.; **4.7.; 11.1.**
 kaľantuš: **7.5.**
 kánva: káváška
 kánvička: uo.
 kaľanža: kaľamža
 kaľanžiške: uo.
 kaľapa: **7.5.**
 kaľapacon
 kaľapadoháň
 kaľapák; **55.**
 kaľapar: kaľapara; **47.3.**

kapar/ár: kaparéč
kapara; **13.3.5.; 38.**
kaparéč
kaparík: uo.
kaparina: uo.
kaparó: kapara; **38.**
kapca: kapec
kapcafiuze: kapcát
kapcički: kapce
kapca: kapec
kapcát; **4.2.; 35.**
kapce: kapec
kapča
kapčáky: kapec
kapčať: kapča
kapčátí: kapcát
kapčä: kapča
kapček: kapec
kapčiar: uo.
kapčoš(ke): kapča
kapčovani: uo.
kapčový: uo.
kapčuvat: uo.
kapec
kapeň: kepeň
kapelka: kaplna
kapiak: kapák
kapitán: **7.5.**
... kapitán: **58.2.**
kapka: kapta
kaplár
kaplna
kaplnka/káplnka: uo.
kaplnkový: uo.
káplon(čič)ka: uo.
kapoč: kapča
kapolna: kaplna
kapoš: kapuš; **48.1.**
kapoví dohán: kapadohán
kaprál: kaplár
kapralšag
kapraty: kapcát
kapsa: kapec

kapsat: kapcát
kapta
kaptahúzó: kaptahúзов
kaptahúзов
kaptár
kapucan: kapacon
kapulka: kapura
kapura; **35.**
kapurisko: uo.
kapurka: uo.
kapuš
kapušbaša
kapuška: kapuš
kapušov: uo.
kapušský: uo.
kaputoš
kaputroš: uo.
karabáč: korbáč
Karáčon
karáčonfa: uo.
karačun; uo.; **47.5.**
karám
kárať: **32.6.**
karazduvať: garazda
karažija: garažia
karbunkuluš: **7.3.**
Karči szn.; **20.2.**
Karčiho: uo.
Karčin(k)o: uo.
kardlapozovať: **6.1.**
kardoš
kardoška: uo.
karfa
karfaš: uo.
karhať: **32.6.**
karička/ička: karika
karičkovac še: uo.
karičkový: uo.
karika; **4.2.; 22.6.**
karikáš; **48.1.**
karikášik: uo.
karikat': karika
karikavý: uo.

karikov(an)ý: uo.
karikovať: uo.
karima
karimáška: uo.
karina: uo.
karketé: **17.6.**
karlecký: karlov
karló: uo.; **13.3.1.**
karlov
karlovák: uo.
karlovanie: uo.
karlovať: uo.
karlovník: uo.
karman/án: karmanka
kárman: uo.
karmanec: uo.
karmanka
karmanky: uo.; **10.3.; 55.**
karmanovať: kormán
karmanský: karmanka
karmanzabola
karmazín: karmažín
karmažín
karmažínový: uo.
karmažínsky: uo.
káronkodovať: **6.1.**
karpecňa: karperec
karpelec/l'ec: uo.
karperäc: uo.
karperec
karperecna: uo.
karpet: karpit
karpetový: uo.
karpit; **4.4.; 11.1.**
karpit(eč)ek: uo.
kárpitoš(stvo): uo.
karpitový: uo.
karscik: karsík
karsék: uo.; **15.4.**
karsík; **15.4.**
kárt
káрта: kárt'i
kártár: uo.

kárt'áš/táš: uo.
kártať: uo.
kárt'i
kartik: kárt
kártovať si: kárt'i
karvaš; **4.5.**
karvašky: uo.
kasašle(v): **7.3.**
kasnár
kasnárít': uo.
kasnárka: uo.
kasnárovať: uo.
kasnársky: uo.
kasnárstvo: uo.
kastner: uo.
kaščial: kačtieľ
kaštel: uo.
kaštélskí: uo.
kaštial: uo.
kaštieľ; **4.4.; 15.2.; 23.6.**
kaštieľ/č/ek/ik: uo.
kaštielnik: uo.
kaštieľsky: uo.
kaštíl: uo.: **15.2.**
kaštílník: uo.
kaštílskí: uo.
Kata szn.
katalafóty: katonafóty;
25.2.
katan: katona
Katanovech szn.: uo.
katanský: uo.
katarka: kadarka
Katica: Kata
Katičin: uo.
Katin(k)a: uo.
katona
katonacký: uo.
katonáček/čik: uo.
katonák: uo.; **4.5.; 35.**
katonský: uo.
katonafóty; **25.2.**
Katy szn.: Kata

kátraň
kátraňový: uo.
káva; **11.1.; 40.2.**
kavač
kavalír: gavalier
káváška
kave: káva; **14.3.**
kavečka: uo.
kavehauz(ník): kaveház
kaveház
kavej(ovi): káva
kávička: uo.
kávovať: uo.; **56.**
kávový: uo.
kávový dom: kaveház
kaz: gaz
kazdina: gazda
kazdovství: uo.
käläbni: kaľavný
kälšik: kelčik
känec: kan
kärítěš: kerítiš
Käšäl án.: keš
Käšo án.: uo.
käte(i)fik: ketefik
kät'aľovaťi sa: ketelovať
(sa)
kävšik: kelčik
kebel'/l
kebeš: bekeš
keblí(če)k: kebel'/l
kebl'óka: uo.
keblový: uo.
keca: **7.2.**
keceľa: gecel'a; **22.6.**
keč(a): **7.4.**
kečeg: kečega; **45.**
kečega; **4.7.; 14.3.; 40.2.**
kečkeláb(y): kečkeráb/g
kečkeráb/g; **23.7.; 52.**
kečkeráb: uo.
kedeš pej: pej

kedveš(em); kedvešný;
7.2.
kedvesny
kefa; **40.2.**
kefár: uo.
kefať: uo.
kefetík: ketefik
kef(ič)ka: kefa
kefovať: uo.
kefový: uo.
kefôčka: uo.
kehavi: kach
kehešisti: uo.
kech(ovať): uo.
kejteš: tátiš; **30.1.**
keľavný: kaľavný; **14.2.**
Kelcze/o szn.: Kaľamen
Kelczow: uo.
kelčeg: kelčik
kelčik; **16.3.**
Kelemen(ov): Kaľamen
Kelemenovec: uo.
Kelimonik: uo.
Kelio: uo.
kelkíš: kalkíš
kelšik: kelčik
keľeuní: kaľavný
keltoš: keltovať
keltovať; **16.3.**
keltovný: uo.
keltýš: kalkíš
kement: **7.4.**
kenderica: tengerica; **24.3.**
kenderič(an)ka: uo.
kenderičník: uo.
kenér
kenérkaša
kenteš/oš: kynteš
kep: kip(a)
kapaň: kepeň
kepeň; **47.3.**
kepeň obracať...: uo.

kepeňa netreba...: uo.;	keőszeneópohár:	kičák: gico
59.7.	kesenupohár	kičiňový
kepeňak: kepeň	kesenepohár: uo.	kičínsky: uo.
kepeňár: uo.	kesenupohár	kid'oška
kepenček/čok: uo.	keš	kiepa: kíp(a)
kepenec: uo.	keša(ňa): uo.	kiflíček/čok: kiflík
kepenek: uo.; 16.2.; 16.3.;	kešatý: uo.	kiflík
47.3.	keševa: uo.	kikiríč
kepeník: uo.	kešavý: uo.	kikiríčia: uo.
kepenkový: uo.	kešej/l': uo.	kikorič: uo.
kepenok: uo.	kešeňa: 7.4.	kila
kepeňovatý: uo.	kešerveš(en): kešervešný	kilový: uo.
kepien(č)ok: uo.	kešervešne: uo.	kíner: kenér
kepienka: uo.	kešervešný	kinoba: kynožit'
kéregbór: 7.2.	kešiak: keš	kinteš: kynteš; 19.1.1.
kerek: derek; 29.2.2.	kešo: uo.	kinuvať: kynožit'
kerekeška: 7.2.	kešuľa: uo.	kíp(a)
kérem: kírem	ketefék: kefefík; 15.4.	királ'
keresapa: kerest	ketefík; 15.4.; 16.1.;	királ'sinový
keresmama: uo.	17.1.; 17.3.	királ'sinský: uo.
kerest	ketefík: uo.; 17.3.	kiraly szinü: uo.
kerestaňa: uo.	ketelovať (sa)	kiránduláš
Kereštvej hn.: 17.4.	keteňa; 44.	kírem
kerheň: gerheň	keteňka: uo.	kireselő; 17.7.
karitéš: kerítíš	ketesska: ketieška	kisasoňa: kišasoň
kerítíš	ketéš; 22.6.	kis vassar: vásár
kermeňovať: kormáň	ketieš: uo.	kiš: kiša; 45.
kermonit': uo.	ketieška; 15.2.	kiša
kert: kerta	ketiešový: ketéš	kišand'alom: 6.1.
kerta; 44.	ketinka: keteňa	kišárnik
kertés/es: kertís	ketíš: ketéš; 22.6.	kišasoň
kertís	ketíška: ketieška; 15.2.	kišasoňa: uo.; 44.
kertisčík: uo.	ketonka: keteňa	kišasonečka: uo.
kertiseň: uo.	ketóvas: ketuvaš	kišasonka: uo.; 20.1.
kertisov: uo.	ketrec	kišasoň(k)in: uo.
kertisstvo: uo.	ketu: 19.2.	kišasonský: uo.
kertišňa: uo.	ketufík: ketefík	kišasonstvo: uo.
keruľ'; 19.1.2.; 45.	ketuvaš; 4.6.; 19.2.	kišbier: kišbírov
keruľ'na: uo.	ketúvaš: uo.; 19.2.	kišbír/ír: uo.; 13.3.6.; 45.
keruľ'oq: uo.; 17.4.	ketýs: ketéš	kišbíreš: bíreš
keruľ'ske: uo.	keuşiek: kelčík	kišbíro(y): kišbírov
kerulvago	keveríš	kišbírov; 20.1.
keseg/k; 4.7.	kevet	kišur

kiválčag: válčag
kivánči; **20.2.**
kivätuvat' sa: kivetovat'
(sa)
kivet: kevet
kivetovat' (sa)
kizasona: kišason
kizasonka: uo.
kiz notarius: notáriuš
kiz richtár: uo.
kižason(k)a: kišason
kižbír(ó): kišbírov
kižbiroŭka: uo.
klajbas: plajbas
kliat' ako...: **59.7.**
kment: **7.4.**
Kobbatsch szn.: pagác
koberla: koberlo
koberloš: uo.
kóbor: uo.
kóborlo; **23.1.**
kóborlovať; **23.1.**
kobrlo: kóborlo; **23.1.**
kobrlnica: uo.
kobrlovať: kóborlovať;
23.1.
kocka: kockáš
kockafánk: fánka
kockáš
kockašovi: uo.
kockovat' sa: uo.
kocperd: kocprd
kocprd; **23.1.**
kocprdár: uo.
kocprdek/ik/ok: uo.
kocprdový: uo.
kocprt: uo.
Kocyss szn.: kočiš
koč; **4.2.**
kočanina: kočona
kočár/iar: koč
kočárek/ik/ik: uo.
kočen(in)a: kočona

kočevana: uo.
kočí: kočiš; **41.1.**
kočiarek/ik/ok: koč
kočijáš: kočiš
kočík: koč
kočír: uo.
kočíš; **4.2.**
kočíščík: uo.
kočíščina: uo.
kočíška: uo.
kočisklobása: uo.
kočíškoňak: uo.
kočíšov: uo.
kočíšovat': uo.
kočíšský: uo.
kočma: kočmar(oš)
kočmar(oš)
kočný: koč
kočona
kočonina: uo.; **47.5.**
kočov(sk)ý: koč
kočprd: kocprd
kočprdkár: uo.
kódoš: koldoš
kodoška: uo.
kodoškový: uo.
kodušový: uo.
kódúštáški: koldoštašky
kofa
kofanic: uo.
kofár(it'): uo.
Koch szn.: koč
kokaš: kakaš
kokoš: uo.
kolarič/ž: kalariž
Kolezo szn.: Kaľamen
kolčoraš: korčolaš
kolda: koldoš
koldis: uo.
koldit'
koldoš
koldoštašky
koldovat': koldit'

kolduš: koldoš
kolduškový: kodoška
kolempír
kolenáloš: **48.3.**
kolimaš: kolimaz/ž
kolimast: uo.
kolimaz/ž
kolimažit': uo.
kolmizó
kolmizovač (sä)
koloda: kaloda
kolomaž: kolimaz/ž
kolomejka: kalamajka
kolomp: kolompoš
kolompár
kolompoš
kolonc
kolonec: uo.; **47.8.**
kolpa(če)k: kalpak
kolrar: golier
kom: koma
koma
komáček: uo.
komám uram: uo.
komb(a): gomb; **22.5.**
kombár: uo.
kombík: uo.
kombinačka: kombinét
kombinét; **35.**
kombinétka: uo.
komédiáš
komédijáš: uo.
komedijaška: uo.
komencia
komenciáš
komencija: komencia
komencijáš: komenciáš
komenciáš: uo.
komend'ijáš: komédiáš
komík: koma
komlov: **7.2.**
komondor; **4.2.**
komondorisko: uo.

komorasék: **7.3.**
komoráš: kamaráš; **10.2.**
komora(š)stvi: uo.
komouča: **7.2.**
komov(á): koma
komp: kompa
kompa: **44.**
komperleveš: kolempír
kompička: kompa
kompový: uo.
komža: kamža
konč: kont; **24.2.**
konča: uo.
končík: uo.
konďa: uo.
kondas: kondáš
kondáš; **4.2.**
kondáš(č)ik: uo.
kondášit': uo.
kondáška: uo.
kondáškin: uo.
kondášsky: uo.
kondeir: kondier
konder/ér: uo.
kondier
kondierik: uo.
kondír(ik): uo.
kondírový: uo.
kondor
kondor: komondor
kondorka: kondor
kondráš: kondáš; **32.5.**
kondver: kondier
kondvier(ik): uo.
kongov; **4.7.**
koňhakoč; **22.2.**
koňhakočový: uo.
koňhamešter
koňhameštorský: uo.
koňhameštrov: uo.
Koniarovce hn.: lovás
konkol'
konopemočenj; **59.5.**

konská š(v)óška: šóška
kont; **4.2.; 24.2.**
konta/ťa: uo.
kontár
kontárnik: uo.
kontárovať: uo.
kontársky: uo.
kontárstvo: uo.
kont'ěčka: kont
kontel: uo.
Konthar szn.: kontár
kontí(če)k: kont
kontička: uo.
kontit': uo.
kontlík: uo.
kontnár: kontár
kont'onka: kont'oš
kontor: kontár
kont'oš
Kont'oš(ka) án.: uo.
kont'oška: uo.
kont'ove: kont
kontrás
kontuľa/la: kont
kontuš: kynteš
konža: kamža
kop: kopov; **45.**
kopaniny: **60.**
kopant(o); **13.3.6.**
kopas
kopasník: uo.
kopasný: uo.
kopáš
kopčať: kapča
kopen/ň: kepeň; **16.2–3.**
kópiáš: kopjáš
kopijáš: uo.
kopjáš
kopjatok
kopó: kopov; **13.3.1.**
kopof: uo.
kopol: uo.; **13.3.4.**
kopoňa

kopov; **13.3.3.**
kopovica: uo.
kopóvit': uo.
kopovník: uo.
kopový: uo.
koral/ál: kalariž
koráliš/ž: uo.
korbáč
korbáček/čik: uo.
korbáčovať: uo.
korbáčový: uo.
korbáš: uo.
korcovať: korec
korcový: uo.
korčali: korčoľa
korčmar(oš): kočmaroš
korčoľa; **47.6.**
korčoláš
korčolášske: uo.
korčoľovať (sa): korčoľa
korčuľa: uo.; **23.1.; 47.6.**
kord: **7.4.**
kordon: gordon; **22.5.**
kordonový: uo.
kordonovať: uo.
kordoš: koldoš
kordován: orgován; **7.5;**
53.
kordový tanec: **7.4.**
korec; **47.8.**
korház
korhel'/l; **23.6.**
korhelica: uo.
korhelisko
korhelit': uo.
korhelk(yň)a: uo.
korhel'ovanie: uo.
korhel'ovať: uo.; **56.**
korhel'ový: uo.
korhel'ský: uo.
korhelství/stvo: uo.
korlácik: korlát
korlad: uo.

korlát
korman: kormán
kormán
korman(ec): karmanka
kormandeska: kormán
kormaník: uo.
kormániť: uo.
kormánka: uo.
kormáňoš
kormáňovať: kormán
kormoš
kormoška/ky: uo.
kormošláda: **7.3.**
koroš: koruš
kóró(ü): kórov
kórov
korovie: uo.
korpa
koršov
koršovik: uo.
koršovina: uo.
korteš
kortešácia: uo.
korteš(ov)ačka: uo.
kortešovanie: uo.
kortešovať: uo.
kortešský: uo.
korteštvo: uo.
koruš
korytnačka: **59.4.**
korytná žaba: uo.
kósálovať
kosora; **40.2.**
kosoróna: uo.
kosprd: kocprd
kostáloš: **48.3.**
kostek: koštok
kostoš
kostoška: uo.
košel': keš
košenina: kočoňa
koštok
košťok: uo.

koštoló: koštolov
koštolov
koštúr: koštok
koštútár: koštútka
koštútka; **55.**
koštútovec: uo.
koštútovka: uo.
koštútovský: uo.
kotár: chotár
koťavet'; **45.**
kotiš: kočiš
kotiza: **7.4.**
kouđoš/kovdoš: koldoš
koušálovať: kósálovať
koťuha: kuťa
kožáloš: **48.3.**
köbel: kebel'/l
kölcig: kelcík
köšönöpharirt:
kesenupohár
kötés: ketés
kötőfek/ik: ketefik
követ: kevet
kračúnski stromík:
karáçon
kračunskuo drevo: uo.
... král': **58.2.**
králov(sk)á barva:
királsinový
krčul'a: korcol'a; **23.1.**
krejmeš: krémeš
krémeš
krémáš: uo.
krímeš: uo.
kristušaky: kristušky
kristušát; **35.**
kristušátneky: uo.
kristušky
kristušpauč: uo.
krman: karmanka
króf: gróf; **22.5.**
krompel': kolempír
kruc: kuruc

krumple: kolempír
krumpliguláš: uo.
krv(av)ný biršág: biršág
kuba: guba
kubikoš
kubikošský: uo.
kubikovať: uo.
kubikuš: uo.
kucko/ó: kuckov
kuckov
kucov: uo.
kučma
kučmen: kudmen
kučmica: kučma
kučmička: uo.
kučmovka: uo.
kud
kudmen; **19.1.2.**
kudmenčok: uo.
kudmenec: uo.
kudoš: koldoš
kufár
kufárit': uo.
kufárka: uo.
kuchret: kukret
kukora
kukret
kukréta: bukréta
kukta
kukuric: kukurica
kukurica
kukuricä: uo.
kukuricový: uo.
kukuričný: uo.
kukuridza: uo.
kukurka: kukora
kukuruc: kukurica
kuľa: guľa
kulipind'ó: kulipint'ó
kulipint'ó
kum: koma
kuma/o: uo.
kunar: gunár; **22.5.**

kundas: kondáš
kundrač/ráš: uo.; **32.5.**
kunfár: kufár; **32.3.**
kunfárit': uo.
kuňhov(ik): guňhov
kunoba: uo.
kunkol': konkol'
kunt: kont
kupa
kupak
kupak: kupa
kupakovat'/vit': kupak
kupakový: uo.
kupéj
kupéjka: uo.
kupka: kupa
kurafiat: **35.**
kúria: **7.5.**
kuripindžou: kulipint'o
kurizant: kurizovat'
kurizovat'
kurta; **10.5.**
kurta korcsmáros: **6.1.**
kurtalev: **7.3.**
kurtán
kurtave: kurta
kurtavi(e)t': uo.
kurtavost': uo.
kurtavý: uo.
kurtečka: uo.
kurтка: uo.
kurty: uo.
kuruc; **4.5.**
kurucák: uo.
kurucár: uo.
kurucka: uo.
kurucký: uo.
kurucšág; **22.4.**
kuructvo: kuruc
kuručag: kurucság
kurvafi
kurvafia(t): uo.
kurváč: kurváš

kurvaház: **6.1.**
kurváš
kusuvana uzda: daraboš
kuťa
kuťák: uo.
kuťa lelket: uo.
kuťaleveš
kutataška: kutatovat'
kuťa teremtette: kuťa
kutatovat'
kuťavet(e): koťavet'; **45.**
kuťedovat': kutatovat'
kutesska: ketieška
kutík: kuťa
kuť(k)o: uo.
kuťó/ou: uo.
kuťuš(ko): uo.
kuťuškár: uo.
kuvet: kevet
kúlčik: kelčik
kvarčial': kvartiel'; **24.2.**
kvarcialoš: kvartieloš
kvartel': kvartiel'
kvartelník: uo.
kvartelný: uo.
kvartialoš: kvartieloš
kvartiel'/l; **24.2.**
kvartielik: uo.
kvartiel'majster
kvartiel'mešter: uo.
kvartielnik: kvartiel'
kvartieloš
kvartielovat': kvartiel'
kvartielsky: uo.
kvartil'/il: uo.
kvartilní: uo.
kvartilovat': uo.
kvartiloš(ka): kvartiel'oš
kvartírmajster:
kvartiel'majster
kyla: kila
kynoženie: kynožit'
kynožený: uo.

kynožit' (sa)
kynožne: uo.
kynteš
kyniešok: uo.
kynzovat'
kyša: kiša
L
lábadozó
labanc; **4.5.; 23.3.**
labanec: uo.; **47.8.**
laban(e)cký: uo.
labanectvo: uo.
labanský: uo.
lábaš: láboš
labda
labdac še: uo.
labdový: uo.
labos pohar: láboš
láboš
láboška: uo.
lábsár: lapsára
Lacák/ek szn.: Láslov
Laci: uo.
Lacík: uo.
Láclav(ov): uo.
Laclawička: uo.
Laclo(v): uo.
Lac(k)o: uo.
Laczlawa hn.: uo.
láda: **7.5.**
ladík; **47.5.**
ladika: uo.
lagiňovi: legiň
Lajči(ka): Lajoš
lajhár
lajhárič/t': uo.
lajhárovac: uo.
lajhárstvo: uo.
lajhou: uo.
lajhovac: uo.
lajchár: uo.
Lají(čo)k: Lajoš

Lajíčko: uo.	lángošik: uo.	lašnovat': lašovat'
Laj(in)ko: uo.	lánchor: 7.5.	lašovat'
Lajoš szn.	lanpáš: lampáš	lašovnica: uo.
Lajoško: uo.	lantkočiš: landkočiš	lašovník: uo.
Lajošov: uo.	lantoš	laš(š)ú: lašút
lakatoš	lantošiť	lašung: uo.
lakeš: lakša	lanzáš: lándžaš	lašút; 35.
lakovat'	lap: lápa	látómešter
lakožáš	lápa	lauč(a): lejč
lakša	lapangó	lavča: uo.
lampác: lampáš	ľapieň: lepeň	lažnak
lampáš: uo.	lápisko: lápa	lälenc: lelenc
lampáš; 23.3.; 48.7.	ľapjéna: lepeň	lárma: lárma
lampášek/šik: uo.	ľapka/lapka: lepka	läš: leš
lampášovat': uo.	lapoš	läšovač: lašovat'
lampášový: uo.	lapošina: uo.	leánka
lanc	lapošistý: uo.	leányka: uo.
lanc: uo.	lapoška: uo.	lebenč
lancek: uo.	lapošláda: 7.3.	lebo hát: hát
lancfogov: fogov	lapošský: lapoš	lečo
lancik: lanc	lapsára	lečo: uo.
lancka: uo.	lápšára: uo.	lečov(ov)ý: uo.
lanckopja	lapsari: uo.	lefča: lejč
lanckovani: lanc	lápšárki: uo.	legéň: legiň
lancočky: uo.	lapsi: lápsik	legím: uo.
láncočky; 30.1.	lápšig: uo.	legín/iň: uo.; 15.3.; 25.1.
lancok: lanc	lapsij: uo.	legiňičok: uo.
lancový: uo.	lápšik; 4.6.; 41.2.	leja
ľanča: lenča; 14.2.	lápšikár: uo.	lejč; 17.3.
lančáš: lándžaš	lápšikuvat': uo.	lekötösi(j): 7.3.
ľančový: lenča	larma: lárma	lelek: lílek
lančoz teremtete:	lárma	lélekovani: uo.
teremtete	larmo/lármo: uo.	lelenc
lánčecőki: láncočky; 30.1.	larmovaní: uo.	lelenec: uo.; 47.8.
lánčok: lanc	larmovat': uo.	lelke(m): lílek; 6.1.
landkočiš	larmovník: uo.	lenča
lándša: lándža	lármov(n)ý: uo.	leňča: uo.
lándža	Lásav(ič)ka: Láslov	lenče: uo.
lándžaš	Láslav(ov): uo.	lenčina: uo.
lanec: lanc; 47.8.	Lásli: uo.	lenčište: uo.
lángfogou/ov: fogov	Laslo: uo.	lenčový: uo.
langoš: lángoš	Láslov szn.	lengat' (sa)
langoš	laška: lakša	lengavý: uo.

lengyelský	lílecký: lílek	lompoš
Leörinc: Lorinc	lílek	lompošisty: uo.
lepem: lepeň	lílekat': uo.	lompoška: uo.
lepeň	lílek kurva: uo.	lompošný: uo.
lepéň: uo.	lílekovaní: uo.	lompošovat': uo.
lependa: lepka	lílekovať: uo.; 15.3.	longaš/áš/oš: logoš
lepend(l)ík: uo.; 32.2.	lingar: lingár	longoš: lugaš
lepenec: lepeň	lingár	longo(ŷ): lógo
lepenik: uo	ŕiouč: lejč	longou/ov: lugaš
lepenka: lepka	lipícai: lipicaj	longovac: lógovat'
lepetak: uo.	lipicaj; 20.1.; 35.; 41.3.	lopoček: lopov
ŕepetka: uo.	lipicaji: uo.	lopov; 13.3.3.; 23.3.
lepíč: uo.	lipican: uo.	lopovik: uo.
lepíň/in: lepeň	ŕipiška: lepka	lopovka: uo.
lepitka: lepka	ŕip(it)ka: uo.	loptovať: 56.
lepir: uo.	lobda: labda	lora; 17.2.
lepiš: uo.	lobdečka: uo.	lóra: uo.; 17.2.
lepka; 23.3.	lobdovať (sa): uo.	ŕóra: uo.
lepni(čo)k: lepeň	lobogo: lobogov	Lorinc szn.; 17.2.
lepňika: uo.	lobogov; 22.4.; 23.3.	Lorincov: uo.
léra: lora; 17.2.	lobogu: uo.	Loryncz: uo.
Lerinc: Lorinc; 17.2.	loč/ŕóč: lejč	lóš: lejč
lerma/o: lárma	ločik/ŕočik: uo.	loť'ov: 7.2.
lermovník: uo.	ločkať: ločogov	louč: lejč; 17.3.
lermovný: uo.	ločogov	louča/ŕouča: uo.
leš	lofas; 13.1.	lougac: lógovat'
lešovať: lašovať	lofaska: uo.	lougou/ov: lógo
leuča: lejč	lógat': lógovat'	lovás; 4.4.; 12.; 23.3.
levč: uo.	logda: labda; 30.2.	lovásik: uo.
lévča: uo.	lógo	lováska: uo.
leveš ¹ ; 23.3.	logoš	lovásky: uo.
leveš ²	lógoŷ/ov: lógo	lováslegín
leveša: leveš ¹	lógovat'	lovásmešter
leveška: leveš ^{1,2}	lohaza: 7.4.	lovásmešterský: uo.
leveškenér	lohér(a): lóhera	lovásmeštrov: uo.
leveškeni(e)r: uo.	lóhera; 14.3.	Lovasovce hn.: lovás
libertáš	lohère: uo.	lovaš; 23.3.
lievč: lejč	lojč: lejč; 17.3.	lovašhadnad'
lila	lokša: lakša	lovašský: lovaš
lilaviet' (sa): uo.	lombár	lovč: lejč
lilavka: uo.	lomhár: lomhavý	ložník: lažnak
lilavkastý: uo.	lomhavý	lô(v)č: lejč
lilav(kav)y: uo.	lompa(k): lompoš	lôč: uo.

lugaš; **18.2.**
lúgaš: uo.; **18.2.**
lugoš/lúgoš: uo.
luhera: lóhera
lukasto/ou: lukastov
lukastov
luo(v)č: lejc
lušta; **10.5.**
lušták/t'ák: uo.
luštavý: uo.; **36.**

M

mačkamádra: mádra
máčoňa
maďal
Maďar, maďar
maďarák: uo.
maďarázovať
Maďarčík/čok: Maďar
maďarčina: uo.
Maďarka: uo.
maďarka: uo.
maďaršina: uo.
Maďarsko: uo.
madar sólo: sólomadžar
maďarstvo: Maďar, maďar
Maďaruša: uo.
Maďary: uo.
Mader(ka): uo.
maderka: uo.
maderkový: uo.
mádra
madra: uo.
madrimačka: uo.
madrina: uo.
madrisko: uo.
madrový: uo.
madzag
mafla; **10.5.**
maglov
magnač: magnáš; **48.8.**
magnáš; **48.7.**
magnáška: uo.

magnášsky: uo.
magnát: uo.
magoč: magočka
magočka
magoški: uo.
magošková: uo.
magôčka: uo.; **40.1.**
májaška: májoš(e)
majc
máje
majec: majc
majer/ír: major
majeršág: majoršág
majka: máje
major
majoršácky: majoršág
majoršág; **10.1.; 22.4.**
májoš(e)
májoška: uo.
majva: maľva; **23.6.**
mak
makočka: makoše; **48.8.1.**
makoše
mákoš
makoška: makoše
makoví: mak
maktár
mál': mál'a; **45.**
mál'a; **40.2.**
mál'avý: uo.
malej: uo.
málé(j): uo.
malombirov
maľva; **23.6.**
mámenie: mámor
mámit': uo.
mamona: **7.4.**
mámor
mámorný: uo.
mandala: mandula
mandalový: uo.
mandola: uo.
mandula

mandulový: uo.
manga: mangalica
mangalica; **23.3.**
mangalicový: uo.
mangolica: uo.
mangolka: uo.
manguliak: uo.
mangulica: uo.
mantel'/l: menta
maradáš
maradžék: maradžík
maradžík
maradžík: uo.
Marcí: Márton
Marcík: uo.
marcius: márciuš
márciuš
marcový: marec
marec; **47.8.**
marečný: uo.
marha; **4.2.; 22.2.**
marháš
marhul(k)a: marha
marcha: uo.
mariáš; **4.7.**
mariášnik: uo.
mariášok: uo.
marijaš: uo.
marjáš: uo.
markatanka: markotán
marketán(ka): uo.
marketánství: uo.
markitán: uo.
markotán
markotánka: uo.
markotánstvo: uo.
martkytán(ka): uo.
markytánstvo: uo.
marman kameň: marvaň
marmanový: uo.
marmor: uo.
maršírovať: mašírovať
martalovec: martalúz

Martaluska hn.: uo.
 martalúz
 Marthaloczký szn.: uo.
 Marthonowycz: Márton
 Márton szn.
 Mártoň: uo.
 Mártonov: uo.
 marvaň
 márváň kamem: uo.
 marvaň-kameň: uo.; **59.3.**
 marvaň-kámeň: uo.
 marvaňový: uo.
 maslač: mašláš; **48.8.**
 maslag: maslak
 maslak
 maslák: uo.
 maslaš: uo.
 máslaš: mašláš; **30.1.**
 masliakový: maslak
 masslok: uo.
 mašamódka
 maširovanie: maširovať
 maširovať
 maširuvat: uo.
 mašláš; **30.1.; 48.8.**
 mať... (na) ... rováš(i):
 rováš
 Maťáš szn.
 máťáš
 maťáš/máťáš: uo.
 Maťáška: Máťáš
 Maťáš kráľ: uo.
 Maťášov: uo.
 maťášov: máťáš
 Maťáš: Máťáš
 Mat(h)iaš(ka): uo.
 Matiaško: uo.
 maťi pod kalapon: kalap
 matra: mádra
 matrac: **7.5.**
 máva: maľva
 mazalan(ový): mazolán
 mazolán
 mazolánový: uo.
 mazulan: uo.
 maža: máža
 máže
 mažár: mažiar; **47.2.**
 mažár(če)k: uo.
 mažárik: uo.
 mažárový: uo.
 mažár: uo.
 mažeřik: uo.
 mažiar; **11.3.; 47.2.**
 mažiarček: uo.
 mažiarec: uo.
 mažiarik: uo.
 mažiarový: uo.
 mažiarsky: uo.
 mažierik: uo.
 mäziäv/ev: mezev
 mččeš
 medzibirov: birov
 medzišorní: sor
 megbečuluje: bečeľovať
 meglatáš
 méhel: míhel'/l
 mehlataš: meglatáš
 mejneš: míneš
 melas
 melasa: uo.
 melegító: áďmelegitő; **4.4.**
 meleška
 méneš; míneš; **25.1.**
 menešpastor: mínešpástor
 menta
 menteček/čík: uo.
 mentečka: uo.
 menték: uo.
 mentekető
 mentekettu: uo.
 mentekőtő/ű: uo.
 mentíček: menta
 mentička: uo.
 mentieček/čík/čka: uo.
 mentiek(a): uo.
 mentiekový: uo.
 mentík(a): uo.
 mentíkov(at)ý: uo.
 mentilka: uo.
 ment(l)íček: uo.
 mentlík: uo.
 mentočka: uo.
 mentovať; **25.1.**
 mentuch: menta
 meolatás: meglatáš
 merave/o: meravý
 merav(i)et' (sa): uo.
 meravost': uo.
 meravý; **17.5.; 36.**
 merčuk: merťuk
 merný
 merťak: merťuk
 mertek/ik: uo.
 mertinki: uo.
 mertinok: uo.
 mertučok: uo.
 mertuh: uo.
 merťuch/úch: uo.; **22.7.**
 mertuk: merťuk
 merťuk; **15.4.; 19.1.2.**
 mesaroš
 mesaroški: uo.
 meselátó: mesilatov
 mesilatov
 ... mest(ečk)o: **58.2.**
 meškerenda:
 meštergerenda; **51.**
 mešter
 ... mešter: **58.2.**
 mešterastal
 mešteremek
 meštergerenda
 mešterhrada: uo.
 mešterka
 mesterlegént/int:
 mešterlegiň
 mešterlegiň
 mešternica: meštergerenda

mešterremek: mešterremek	Miši szn.: Mihal'	mufure
meťsinový	Mišík: uo.	mulatievať' sa: mulatit' (sa)
mezgerovac	Mišo: uo.	mulatit' (sa)
mezgerovač: uo.	mišterremek: mešterremek	mulatovať' (sa): uo.
mezgľovac: uo.	mliečne jedlo: teješétek	mulačág: mulatšág
meziev: mezov	moč(ek): močka	mulatšág
mezov	mócing	mura
mezulán: mezolán	mócingový	muriak: uo.
Mihal': szn.	močka	musaj
Mihál': uo.	močkár(sky): uo.	mušt
Mihal'čin: uo.	močkavý: uo.	muštovať': uo.
Mihal'ko: uo.	močkoš; 12.	muštový: uo.
Mihal'ov: uo.	močkoš: močka	muštár
míhej: míhel'; 23.6.	močkošfako: fako;	muštárový: uo.
míhel'/l; 4.6.; 19.1.1.	močkoš	muštra
míhel'/l: uo.; 19.1.1.;	močkošfakovatý: fako	muštrovať' (sa): uo.
22.2.; 23.6.	močkošistý: močkoš	muštrovný: uo.
Mihočák/čik: Mihal'	močkový: močka	mutatov
Miki szn.: Miklós	močok: uo.	mužikáš
Mikin(k)o: uo.	mókuš	
Mikláš: uo.	mókuška: uo.	N
Miklós szn.	molnar: monar	načága: nad'šád
Miklóšik: uo.	monar	načomoslovať' sã:
Miklóška: uo.	monarčik: uo.	čomoslovať'
Miklóškin: uo.	monarka: uo.	nad
Miklóško: uo.	moňaš	nád'a: uo.
Miklóšov: uo.	mondikať': mondokovať'	nad'antovať': d'anta
Miklovs: uo.	mondóka	nadaš
Mikluoš: uo.	mondokovať'	nadávať' ako ...: 59.7.
Miklúš: uo.	mondolovať': uo.	... na dereš: dereš ²
mí'fa zeme: 59.4.	mondovať': uo.	nadežmovať': dežma
milvon (teremtette):	Móric szn.	Nadošany hn.: nadaš
teremtete	Móricko szn.: uo.	nadoška: nad
mind'ar	moržolovať': moržovať'	nadova palička: uo.
mind'arovať': uo.	moržovák: moržovať'	nadrág: nadrágy
míneš; 4.2.; 15.3.; 25.1.	moržovanie: moržovať'	nadragoše: uo.
míneš-koň: 59.3.	moržovať'	nadrágy, 4.2.; 22.4.; 25.1.
mínešpastor	mošogatov	nadragul'a; 25.1.
minki ata!: 6.1.	mošov	nadrahul'a; 25.1.
minta	mošovka: mošov	nadrogi: nadrágy
mirtik: mert'uk	motrinček: motring	nadršpán; 23.1.
misterski remek:	motring	nadršpánský: uo.
mešterremek	moždov	nadršpánství: uo.

naďšád
nadšága/nadšága: uo.
nadšágos: uo.
Nadvej hn.: **17.4.**
nafičúriť sa: fičúr
ňafkať: **7.2.**
nafla: mafla
nagazdovať: gazda
nahát: nohát
naheverovať sa: heverovať
na írek: írek
naírnekovac: írnek
ňáj
najfasa: fasa
najkedvešni: kedvešný
najsamfasa: fasa
ňakbavetú: **7.3.**
nakeltovať: keltovať
ňakló: ňaklov
ňaklov; **25.1.**
ňaklový: uo.
nakóborlovať: kóborlovať
nakosoru: kosora
ňakravaló: ňakravalov
na kravalov
ňakravalov
ňakravalu: uo.
ňakvaš
Ňalka án.: ňalkoš
Ňalko án.: uo.
ňalkoš
nalógovaťi sa: lógovať
nálomáš: álomáš
namaslagovac: maslak
nameski: nemeš
namestvo: uo.
nameš: uo.
namešnicki: uo.
namešnička: uo.
namešný: uo.
nameraťi na oči: **59.6.**
namezny: nemeš
namoržolovač: moržovať

namulatovat se: mulatiť
nana: néna
nandrišpanov: nadržspan
nandršpán(sky): uo.
napaprikovať: paprika
napiskat' sa: pískat' (sa)
naponosovač sä: ponos
napsám; **25.1.**
napsámoš
napsámoš: uo.
napsámoška: uo.
napsán: napsám
naranč
narančový: uo.
nareseľovať: reseloť
ňargalne penize: ňargalný
ňargalný
na rokytě uzel ... : **59.7.**
nasanovať: sanovať
nasapúniť: sapún
nasopanič (sä): uo.
našamfovac: šámfa
našfa
natouđovac: toldovať
navakuvaní: vakovať
navašarovac: vášar
navašporovac: vašpor
navrhol na oči: **59.6.**
nazad: **57.**
nänä: néna
ňánika: uo.
nebanovať: banovať
nebantovať: bantovať
ňebirujem: birovať (sa)
nebistoš: bistoš
nebistatoval: bistatovať
ňebizuje: bizovať (sa)
nebontowaw: bontovať
nečavargovať: čavargovať
ňeengeduje: engedovať
negalabní: kaľavný
negalibil(o): galiba
néger

neger: uo.
negreš: egreš
nehezík
neheziket: uo.
nehsig: uo.
nechasnovítý: chosen
nechasnovat': uo.
nech sa páči: **59.6.**
nechyrovať: chýr
nejeden pes ... : tarka/o
nekaľavnosť: kaľavný
nekaľavný: uo.
nekaltowaly: keltovať
nem: nemtud
nemegbečüluje: bečelovať
Nemess szn.: nemeš
nemeš; **25.1.**
nemešný: uo.
nemešstvo: uo.
nemjó: nemtud
nem sabat: sabad
nemtud/t
nemtudom: uo.
néna
néni/neni: uo.
neni(č)ka/néni(č)ka: uo.
nenieška: uo.
néniná: uo.
... nenka; **58.2.**
nenočka: néna
nerc
nerešig
nergeš
neršik: nerešig
neruntovat: rontovať
nesanovať: sanovať
neschasnovat': chosen
neskeltovať: keltovať
nesik: nehezík
neurancovať: ranec
ňevalušno: valušný
nevalušný: uo.
nevyrancovať: ranec

nezbirssagowaly: biršág
nezík: nehezík
ni
niazi(k): uo.
ňengeduje: engedovat'
ňigd(j)šoha: šoha
níger: néger
ňihát: hát
nihdajšoha: šoha
nikdajšeha: uo.
nikeľavný: kaľavný
nila: nilaš
nilas: uo.
nilaš
nilašovec: uo.
nína: néna
nina/o: uo.
ňinemež: nemeš
nini: ni
ninka/nínka: néna
ninuš(a): uo.
niťe(že): ni
ňithúzó: 7.2.
niže: ni
nižný priš: priš
noháloš: 48.3.
nohát; 22.2.
nohi ani/jak ... : pipasár
ňomáš
ňomášbírov: uo.
ňomášsky: uo.
Nomess szn.: nemeš
ňomtatovat'
nonius
nóniuska: uo.
nosa
nóta: nôta; 13.2.
notáriuš
notáriuška: uo.
notáriušov: uo.
notáriušský: uo.
notáriušstvo: uo.
notarjuš: uo.

nótároš/uš: uo.
nót(eč)ka: nôta
nótonka: uo.
nótička: uo.
noŭta: uo.; 13.2.1.
noŭtár(uš): notáriuš
nóta
nôtiť (si): uo.
nôtká: uo.
nu: nosa
ňujtov
nuoŭta: nôta; 13.2.
ňuotička: uo.
ňuot'it': uo.
nusa: nosa
ňusko: 7.2.
nvóta: nôta
ny: ni
nyillas: nilaš
Nykloss szn.: Miklóš

O

obanovat': banovat'
obarlov
obarlovik: uo.
obát(o)riť sa: bāt(o)riť
obecný chýr: chýr
oberšt(er): obešter
obešter
obhajdúchovat': hajdúch
obilagovat': biľag
obláčik/čok: oblok
oblak: oblok
obloček/čok: uo.
obločnica: uo.
obločný: uo.
oblok; 10.2.
oblokový: uo.
oblôček/čik/čok: uo.
oblŭočik/čok: uo.
obšitník: obšitoš
obšitoš
obvakovat: vakovat'

ocigániť: cigán
očalovac: čalovat'
očipkovaný: čipka
očontac: čunt
očutakovac/č: čutak
odcokať: coky
odčaruvať: čarať
oddomás: oldomáš
odengedovat': engedovat'
odežmovať: dežma
odfizierovať: fizier²
odgombovať: gomb
odhajtovač: hajtovať
odchotárit': chotár
odchotárovať: uo.
odkapčať: kapča
odmaširovať: maširovať
odomáš/ódomaš: oldomáš
ogančovat: ganč
ogančovieť: uo.
ogandžovať: uo.
ogantaruvat: kantár
ogarek: ugorka
ogombovať: gomb
ogombozovať:
gombozovať
ogorky: ugorka
ogurek: uo.
ogurka: uo.
ogurkový: uo.
ochamovať: chám(a)
okantárovať: kantár
okapcovať: kapec
okapčať: kapča
okef(ov)at': kefa
okoruš: koruš
oláckí/i: Olách
olafske: uo.
Oláh: uo.
Olách
Oláchia: uo.
oláchvjet': uo.
Oláchy: uo.

olaj
 olasky: Olách; **12.**
 olásky/olaský: uo.
 olaský Cigán: uo.
 oláši(e)t': uo.
 Oláška: uo.
 olavske: uo.
 olávskí: uo.
 olčovný
 oldomáš; **10.2.; 48.1.**
 oldomášik: uo.
 oldomášny: uo.
 oldomášový: uo.
 oldomášovať: uo.
 oldomáštek: uo.
 Olodár: Aladár
 olofske: Olách
 omentovať: mentovať
 omoržovať: moržovať
 Ondriš/uš: Andráš
 onemešiť: nemeš
 onoka: unoka
 opaprikovať: paprika
 opilí jako ... : čík¹
 opkelťovať: kelťovať
 opšit: obšitoš
 opšitoš: uo.
 oracia zem: **49.**
 orantat': rantat'
 Orbán szn.
 orbánc
 Orbánik(ov): Orbán
 Orbánov: uo.
 orcaterlo: **7.3.**
 orda: **7.3.**
 ordašistý
 ordgazda: orgazda
 Ordoš(ka) szn.: ordašistý
 ordov: hordov
 orečnik: írek
 orečný: uo.
 orek: uo.
 orenda: árenda

orendáš: árendáš
 orendovac: árenda
 organi: orgona²
 orgazda; **12.**
 orgazdovstvo: uo.
 orgon: orgona²
 orgona¹
 orgona²
 orgonak: uo.
 orgonár: orgona¹
 orgoňija: orgona²
 orgoňina: uo.
 orgoňišta: orgona¹
 orgonovať/c: uo.
 orgovám: orgován
 orgován
 orgováň: uo.
 orgovánový: uo.
 orgovian: uo.
 orguváň: uo.
 oriáš
 orijaš: uo.
 ormošláda
 ormov
 oroslán
 orosláň: uo.
 orozat
 orsácka ... : orság
 orsácke zhromaždenie: uo.
 orsácky: uo.; **4.3.**
 orsácky dom: uo.
 orság; **4.3.; 12.; 22.4.**
 orsági: uo.
 oršácky: uo.
 oršák: uo.
 Oršikin: Oršola/ľa
 Oršola/ľa szn.
 Oršul(k)a: uo.
 ortáš; **4.2.; 4.7.**
 Ortáše hn.: uo.
 ortókapa: ortovať
 ortošár: ortáš
 ortovanie: ortovať

ortovať
 ortoveň: uo.
 ortovisko: uo.
 ortovka: uo.
 ortvaň
 orvoš: orvošág
 orvošág
 orvošak: uo.
 osanovaný: sanovať (sa)
 osanovať (sa): uo.
 osihocovať: sihoť
 osihotiť: uo.
 osihoťovať: uo.
 osmáloš: **48.3.**
 ošťa/ošta
 oštábla
 oštáblička: uo.
 oštáblovať sa: uo.
 oštáblový: uo.
 oštija: ošťa
 otáboriť: tábor
 otálčení: tál'ok
 otalповat': talpa
 otfeľ'ovac: felelovat'
 otremba: otromba
 otromba
 ouách: Olách
 ourijaš: oriáš
 ovakovať: vakovať
 ovlaske: Olách
 óvoda
 ovoda: uo.
 óvodáčka: ovodáš; **48.8.1.**
 ovodáš
 ovodáška: uo.
 ovodášsky: uo.

Ö
 ördögatta: erdegata
 ördög lekő: uo.
 ördög teremtette:
 teremtete
 öregbíres: bíres

órmešter: ermešter

P

pacal(e)
pacalki: uo.
pacaloš
pacav: pacal(e)
pacolat: patelát; **24.2.**
pacolatový: uo.
pačmag(a); **44.**; **47.1.**
pačmák: uo.; **47.1.**
pačolat: patelát; **24.2.**
pádiment
padka: patka
padláš: **4.2.**
padlášik: uo.
padlášový: uo.
padlov
padlovať: uo.
paduáš: padláš
Pagacz szn.: pagáč
pagáč
pagáča: uo.
pagáček: uo.
pagáčica: uo.
pagáčik/ček: uo.
pagáčka: uo.
páhovňa; **47.7.**
paiš: pajž
pajkoš
pajkošistý: uo.
pajkošiť: uo.
pajkošný: uo.
pajkošovať: uo.
pajta
pajtamešter
pajtáš; **10.1.**; **11.1.**; **48.1.**
pajtáš(ič)ka: uo.
pajtášiť sa: uo.
pajtášočka: uo.
pajtášstvo: uo.
pajťi: uo.
pajtička: pajta

pajtový: uo.
pajž
pajžový: uo.
pakáčik: pagáč
pakažia: bagážia
pakilat: patelát; **24.3.**
pakšamentle: pakšaméta
pakšament(y): uo.
pakšaméta
Pál szn.
pala: padlov
palacinárka: palacinka
palacinka
palacinki: uo.; **27.**
palacinkár(ka): uo.
palacinkáreň: uo.
palacinkoveň: uo.
palacinkový: uo.
palacinôčka: uo.
palacka; **44.**
palačinka: palacinka; **27.**
palačin(k)árka: uo.
palačinkoví: uo.
palačinta: uo.
palačinto^učka: uo.
palačintouka: uo.
palak: parlag
palánčený: palánk(a)
palang(i): uo.
palánk(a)
palánkový: uo.
palanky: uo.
palaš: paloš
paláš(ik): padláš
palata: palota
palatáš: palotáš
palatín: palatinuš
palaťinka/ki: palacinka
palatinuš; **48.7.**
paláž: padláš
palcát; **35.**
Paľčák/Palčák: Pál
Palči: uo.

Pálčin: uo.
Paľčo/Palčo: uo.
pálenkázovať: pálinka
Paleš: Pál
paleta
paléta: uo.
paletáš
Pali: Pál
Palic/č: uo.
Palík: uo.
pálinka
paljeta: paleta
paljetás: paletás
Pálka: Pál; **46.**
Pálkin: uo.
Paľ(k)o/Pal(k)o: uo.
palla: padlov
pallag: parlag
pallaš: padláš
pallati: padlov
Palóc
palócky: uo.
palojtáš: palotáš
paloš; **28.**
paloší(če)k: uo.
palošisko: uo.
palošový: uo.
palloš: uo.
palota; **4.4.**
palotáš
palotný: palota
Pálov: Pál
Paľuch/Paluch: uo.
Paľus/Paluš: uo.
pamač
pamok: pamuk; **22.7.**
pamokový: uo.
pamuch: uo.; **22.7.**
pamuk
pamukový: uo.
pamut(ový): uo.
... pán: **58.2.**
panas: ponos

pandúr
pandur/d'úr: uo.
pandúrsky: uo.
pandúrstvo: uo.
pántfogou/ov: fogov
pantlí(če)k: pantlika
pantlička: uo.
pantlika
pantlikový: uo.
pánva
pánvazovať
pánvázuvať: uo.
papisár: pipasár; **33.1.**
paplan(ový): paplón
paplón
paplon/ň: uo.
paplónový: uo.
paplún: uo.
papriga: paprika
paprigaš: paprikáš
paprika; **20.1.**
paprikár: uo.
paprikáš
paprikovať: paprika
paprikový: uo.
papuč(a); **44.**
papučka/ky: uo.
papučoš: uo.
papučový: uo.
paradič
paradička: uo.
paradič(k)ový: uo.
parag: parlag
paranč
parančnok: uo.
parančolat
parančoš: paranč
parantať: porantať
parapút/t': perepút
paraputa/t'a: uo.
parast
parastník: uo.
parast sokáše: sokáš

parasztham: chám(a)
paráš: paráž
paráž
parážiť: uo.
parduc
pardus(ový): uo.
pard(úz): uo.
pareputa: perepút
parfin: parfín
parfin
parfing: uo.
parfínovať (sa): uo.
parfínový: uo.
paripa; **10.1.; 10.4.; 20.1.**
paripník: uo.
paripovať: uo.
pariťa
parkan: párkan
párkan
parlag; **22.4.**
parlak/ok: uo.
parlo(c)h: uo.; **40.1.**
parnažák
parocha: **7.5.**
paroka: **7.5.**
parpištoľ
parta
párta: uo.; **10.4.**
parta do čela ... : uo.
partačik: uo.
partáš: portáš²
partéka: partieka
partéjka: uo.
partica/pártica: parta
partička/pártička: uo.
partieka; **10.4.**
partiekaš
partíka: partieka
partíkáš: partiekaš
párto: farto; **26.**
partovat/pártuvať: parta
partu má ... : uo.
pasaman: pasomán

pasament: uo.
pasírozó; **13.3.1.**
pasoláš: fasoláš; **26.**
pasomán
pasomániť: uo.
pasománok: uo.
pasománový: uo.
pasománt: uo.
pasus: pasuš
pasuš
pašák: pašaš
pašaš
paškó: paškov
paškon: uo.
paškou: uo.
paškov
pašuš: pasuš
patalat: patelát; **33.2.**
paťalatový: uo.
patalitový: uo.
patant'úš
paťantuš: uo.; **33.2.**
patečne/patéčne: patič
patelát; **24.1–3.**
paťelať: uo.; **29.2.2.**
patelatky: uo.
patelátový: uo.
patič
patika
patikár(ka): uo.
patilat: patelát; **24.3.**
patka
patkan: potkan
patkaňfogu: fogov
patkázovať: patka
pato(č)ka: uo.
paťol: fátel; **26.**
paťelet/át: patelát;
24.1.; 24.3.
paťolatový: uo.
patulat: uo.
pauáнге: palánk(a)
páva: **7.5.**

pazalovať
 päjo: pej
 pärec: parec
 pärgätovač: pergetovať
 pec robenje: **59.5.**
 pecek; **47.3.**
 peckový: uo.
 peckovať: uo.
 pecok: uo.
 pečeňa: cigáňpečeňa
 pečenešütö
 pečene sütü: uo.
 pecovič
 pedig
 pedruvať: **7.2.**
 ped'ver: fed'ver, **26.**
 pej; **4.2.**
 peja: uo.
 peja(s)tý: uo.
 pejavý: uo.
 pejek: uo.
 pejistý: uo.
 pejka(stý): uo.
 pejkavy: uo.
 pejko: uo.
 Pejko án.: uo.
 pejkóš: uo.
 pejkoꝛ: uo.
 pejkov(at)y: uo.
 pejkuon: uo.
 pejo: uo.; **4.2.**
 Pejo án.: uo.
 pejova(s)tý: uo.
 pelda
 peldování: uo.
 peldovať: uo.
 penc: penz
 pendel': **7.5.**
 penezi gsy pryhledawagu:
59.6.
 pengi: pengov
 pengov
 pengó: uo.

pengóš: uo.
 pengöv: uo.
 peniz sy zahledat: **59.6.**
 penize zahledat: **59.6.**
 penz
 perac: parec
 Peracznik szn.: parec
 perácok: uo.
 perec
 perecík/ok: uo.
 perecký: pereg
 perecník: parec
 perectvo: pereg
 Perczár sz.: parec
 Percznik szn.: uo.
 peredy: pereg
 peredzi: uo.
 pereg
 peregstvo: uo.
 perej: uo.
 perengír
 pereput(a): perepút'
 perepút'
 perepút'a: uo.
 pereš
 perešanja: uo.
 perešit' sa: uo.
 perešný: uo.
 peresovať sa: uo.
 pergelt: perkelt
 pergetovať
 pergov: uo.
 perkel': perkelt
 perkelt
 perkeltový: uo.
 perkét: uo.
 permetezovať: permetovať'
 permetezovka: uo.
 permetovať
 perňa; **40.2.**
 perňavý/ňový: uo.
 perog: pereg
 perpatvária

perse
 personál: personáliš
 personáliš
 pešej pasul'a: **59.4.**
 peší chodník: **59.4.**
 pešia cesta: **59.4.**
 Pešta: Ištván
 petéč(e): patič
 petéčne: uo.
 petič: uo.
 Peyo án.: pej
 phiha: piha
 piac
 piga
 pigačka: uo.
 pigat' (sa): uo.
 piglpárna
 pigovac še: piga
 piha
 pihar
 pi(c)hor / pí(c)hor: uo.
 pijac: piac
 pilangov
 pilangový: uo.
 pílda: pelda
 pildování: uo.
 pildovať: uo.
 pilič: bilinče
 pimas
 pimpal'at'ka: piťpalat'ka
 pincér/er: pincier
 pincetoček: pincetok
 pincetok
 pincetokový: uo.
 pincier
 pincír: uo.
 pindrik: pindúr; **51.**
 pind'úr; **50.**
 pind'úrik: uo.
 pingálovať; **26.**
 pint'
 pint(a): **7.5.**
 pint'avka: pint'

pintér: pintier
 pintier
 pintierňa: uo.
 pintiersky: uo.
 pintír/ťír: uo.
 pintírňa: uo.
 pintur: uo.
 pipa
 pípa: uo.
 Pípa szn. uo.
 pipač; **20.1.**
 pípač: uo.
 pipačík: uo.
 pipasár
 pipasar / pípasar: uo.;
10.3.
 pipasára: uo.
 pipasár(č)ek: uo.
 pipasárik: uo.
 pipasor: uo.; **33.1.**
 pipáš: pipa
 pipavaj
 pipečka: pipa
 pipka / píпка: uo.
 pipkár: uo.
 pipkať / píпкаť (si): uo.
 pípočka: uo.
 piposar: pipasár; **10.3.**
 pípoška: pipa
 pipovaj: pipavaj
 pipový: pipa
 pipsák: pipasár
 pípsár / pípsár: uo.; **51.**
 pípsár(k)a: uo.
 ... pípu bagó: bagov
 pírna: perňa; **40.1.**
 Píroška szn.
 pisavý: pise; **36.**
 pise; **14.3.**
 piseorú: uo.
 pískat' sa; **50.**
 piskoš
 piskotňa: piškóta

pisnatý: pise
 pisok
 pistránek: pistráng; **47.3.**
 pistráng
 pišanina: pišať
 pišať
 piši: uo.
 pišigatky: uo.
 piškaní: uo.
 piškať: uo.
 piškolec
 piškót: piškóta
 piškóta
 piškotár: uo.
 piškotňa: uo.
 piškótový: uo.
 piškôt(ň)a: uo.
 pišo: pišať
 pišpek
 Pišta: Ištván
 Pišti(no): uo.
 Pištík: uo.
 Pištin(k)a: uo.
 Pištino: uo.
 Pištokov: uo.
 pištoľ(a): **7.5.**
 pitar: pitvor
 Piťo: Ištván; **42.**
 pitpalatka: piťpalat'ka
 piťpalat'ka
 pit pirit: fiťfiriť
 pituór: pitvor
 pituorček: uo.
 pituorni: uo.
 pitvar(šok): uo.
 pitvor
 pitvór: uo.
 pitvorček/čok: uo.
 pitvorec/ek: uo.
 pitvorný: uo.
 pitvorový: uo.
 pivo: **47.9.**
 pižalma: bižalma

pižma-mačka: **59.3.**
 plajbas
 plajbás: uo.
 pl'ajbas: uo.
 plajbašťok: uo.
 plajvas: uo.
 plánky: palánk(a)
 ple(j)vajs: plajbas
 plugár: polgár; **33.3.**
 pobanovať: banovať
 pobantovať: bantovať
 pobečeľovať: bečeľovať
 pobéjegezovať: biľag
 pobosorovať: bosorka
 pocifrovať: cifrovať
 pocigániť: cigán
 počiklať: čiklať
 počiklávať: uo.
 počirizovač: čiriš
 počovic: čóva
 počtamajster: poštamajster
 počtamajster: poštamajster
 poderálniť: darálovať
 podozmuvať: dežma
 pod forgovom ... : forgo
 podkaštelský: kaštiel'
 Pod Kerengejom:
 Kerengojom hn.: **17.4.**
 podporkoláb: porkoláb
 podsekaň: budzogáň; **53.**
 podtalpovac: talpa
 podulovať: dulovať
 Podwíglaš hn.: lašovať
 podželiar: želiar
 pofa
 pofás
 pofercovať: ferc
 pogáč(ka): pagáč
 Pogach szn.: uo.
 pogán
 pógar/ár: polgár
 pohar: pohár
 pohár; **22.2.**

poharcovať si: harc
pohárč(ič)ek: pohár
poháre(če)k: uo.
pohári(ce)k: uo.
pohárikový: uo.
pohárišok: uo.
poháriť: uo.; **56.**
poharnakový: pohárnok
pohárnik: uo.
pohárnocky: uo.
pohárnok
pohárnokový: uo.
pohárny: pohár
pohárovať: uo.; **56.**
pohárový: uo.
pohár pozdravenia: uo.
pohárseček: pohársek
pohársejk: uo.
pohársek
pohársekový: uo.
pohársik/sík: uo.
pohársikový: uo.
pohársľik: uo.
pojarčiť: járok
pojartatovac: jártatovať
pók
póka: pul'ka
pokapčať: kapča
pókavý: pók
pokefovať: kefa
pokeltovať: keltovať
pokolvar: pokolvár
pokolvár; **23.5.**; **47.2.**
pókoš
pókošistý: uo.
pokouřvár: pokolvár; **23.5.**
pokovár: uo.
pokovároví: uo.
pokrejda/ta: bukréta
poke(j)t(eč)ka: uo.
pokrejt(oč)ka: uo.
pokritka: uo.
polajtár: fulajtár

polata: palota
polgár; **4.6.**; **11.2.**; **22.4.**
Polgarik szn.: uo.
polgárka
polgármešter
polgármešterka: uo.
polgármešterov: uo.
polgárstvo: polgár
pólhar: pohár
polhintov: hintov
polka: pul'ka
polkepeň: kepeň
polkila: kila
polkilie: uo.
polkoráb(ka): porkoláb;
33.2.
polkorábov: uo.
polkuráb: uo.
polsigot/t': sihot'
polšor: šor
poltalpa: talpa
poltopánka: topánka
poltura
poltúra: uo.
polturácky: uo.
polturáčiť: uo.
polturáčny: uo.
polturák(ový): uo.
poluštať (sa): lušta
pomač: pamač
pomaširovať: maširovať
pomok: pamuk
pomoržolovač: moržovať
pomoržovať: uo.
pompa: kompa; **29.2.2.**
pomulatovať: mulatit' (sa)
pomuštovať: mušt
pomuštovať (sa): muštra
pomva: poňva
pond'ola
pond'olka: uo.
pondrov
pondva: poňva

pongar(e): polgár
ponos
ponosa: uo.
ponosovanie (sa): uo.
ponosovať (sa): uo.
ponosovník: uo.
ponva: poňva
poňva
ponvička: uo.
poňvový: uo.
popaprikovať: paprika
poplon: paplón
porákošiť si: rákoš
porancovať: ranec
porancovaní: uo.
porantať
porendelovať: rendelovať
poreselovať: reselovať
porház
porkoláb
Porkolab szn.: uo.
porkolábov: uo.
porkolábsky: uo.
porontovac: rontovať
porta¹
porta²
portálsky: porta¹
portapénz: portapinz
portapinz
portás¹
portás²
portáška: portáš¹
portášový: uo.
portášsky: portáš²
portéka: partieka
portejka: uo.
portieka: uo.
port(i)ekaš: partiekaš
portika: partieka
portové peniaze: porta¹
portov(n)ý: uo.
posanovac: sanovať (sa)
posekán: budžogán; **53.**

posopanič (sä): sapún
 posteľný dom: **59.4.**
 posúrič: súriť
 pošorovať (sa): šor
 poštamajster: poštamešter
 poštamešter
 potalpovac/ť: talpa
 poťázovať
 poťazovať: uo.
 poťka
 potka: uo.
 potkan; **10.2.**
 Potkan szn.: uo.
 potkaň: uo.
 potkaní: uo.
 Potkanik szn.: uo.
 potkaník: uo.
 potkanný: uo.
 potkanový: uo.
 potroh
 potrohoš
 potrohošiť: uo.
 pougár(ov): polgár
 pouk: pók
 poukary: polgár
 pouríseš: ríseš
 po vitezsku: vitiz
 povizgálovať: vizgálovať
 povkár: polgár
 pozdravenie: pohár
 pozdravujúci pohár: uo.
 požonka
 pörkölt: perkelt
 pras: préš
 prebitangovať: bitang
 prebošt: prepošt
 preč: **57.**
 prečar(ov)at': čarat'
 préda
 prédíť: uo.
 predkaštilny: kaštieľ
 predulovať: dulovať
 prefektuš

prefektušov: uo.
 prefektušová: uo.
 pregazdovať: gazda
 pre(c)hasnovac: chosen
 prejártatovač: jartatovať
 prejš(ovac): préš
 prekapčať: kapča
 prekárt'ázovať: kárt'y
 prekedvešný: kedvešný
 prekefovať: kefa
 prekeltovať: keltovať
 prekešervešne/ný:
 kešervesný
 prekorhelovať: korhel'
 prekutatovať: kutatovať
 premulatovať: mulatiť sa
 prepošstvo: prepošt
 prepošt
 prépošt: uo.
 prepoštov: uo.
 prepoštský: uo.
 preroštovac: rošta
 preroštokovať: roštokovať
 pres: préš
 préš
 pretalpošiť: talpaš
 pribarnav(en)ý: barna
 pribík
 pricifrovať: cifrovať
 pricigániť: cigán
 prieloh: **40.1.**
 prieš: préš
 prigazdovať: gazda
 prihajtovač: hajtovať
 prikantárovať: kantár
 prikapčať: kapča
 primáš
 primáš: uo.
 primáš: uo.
 primáš
 primáška: primáš
 primášov: uo.
 primášsky: primáš

priš
 pritvor: pitvor
 privítajúci pohár: pohár
 profant: frofunt
 profantház
 profantmešter:
 profuntmešter
 profantmajster:
 profuntmešter
 profantmešter: uo.
 profont: profunt
 profunt
 prófunt: uo.
 profuntmešter
 prokátor
 prokátorský: uo.
 prokátorstvo: uo.
 prokurátor: uo.
 prsten oprawenye: **59.5.**
 prytrefilise nagtj ... : **59.6.**
 przys: priš
 psí sapún / sopun: sapún
 ... psí tridciatok: **59.7.**
 publikánsinový
 pucipajtáš(ka): pusipajtáš
 pucor; **7.2.**
 pudelár(ik): budilár
 pedelár: uo.
 puďerál: uo.
 pudilár(ik): uo.
 puďilárisko: uo.
 puďilár: uo.
 pudlárík: uo.
 pudzilar: uo.
 pug(i)lár: uo.
 puha
 puhar: pohár
 púchy: puha
 puchký: uo.
 pujča: puľka
 pujka: uo.
 pujkací: uo.
 pujlár: budilár

puľar: puľka
puľák: uo.
puľák: uo.
puľča: uo.
pulejk: uo.
pulgar: polgár; **33.3.**
puluhintov: hintov
puli; **20.2.**
puliak: puľka
pulidar: budilár; **33.2.**
puliska
puliška: uo.
puľka
pulka: uo.
púlrifný: ríf(a)
pulsigoť: sihot'
pultalpa: talpa
pungol: bunkov
purda
Purda szn.: uo.
púrda: uo.
purde: uo.
Purdik szn.: uo.
purdík: uo.
purdit': uo.
purdzel': uo.
puržík: uo.
pusipajtáš
pusta
pustka: uo.
puška: **7.5.**
puškáš; **4.5.**
puškatakaro: **7.3.**
puškatok
putra
putrica: uo.
putrik: uo.; **41.2.**
putroh: potroh
putrohoš: potrohoš
puzykam: budzogáň
púspek: pišpek
Pynther szn.: pintier
pyrina: **40.1.**

pyrňa: parňa
pystránk: pistráng

R

rab
rabkyňa: uo.
rabló: rablov
rablov
raboveň/ovňa: rab
rabroux: rablov
rabský: rab
rabství/stvo: uo.
rabšag
rabuša: rováš
Rác
raca
racený: uo.
racka: uo.
racka
Rácka: Rác
Rácko: uo.
rackovanie: raca
rackovať: uo.
rácky: Rác
racovať: raca
racový: uo.
Ráctvo: Rác
ráč
ráčik: uo.
ráčka / račka: uo.
radáš
radaš / rádaš / rádáš: uo.
rad'aš: uo.
radza: raca
radzovaný: uo.
raf: ríf(a)
ráfhúzov
ragáč
ragačina: uo.
ragáčový: uo.
raj
rajko
rajkou: uo.

rajs/z: riškaša
rajseg
rajta
rakadó: rakodov
rakáš; **10.1.**
rakaš: uo.
rakadó: rakodov
rakodov
rakonca
rákoš; **4.3.; 48.1.**
rákošit': uo.
rákošný: uo.
Rákoš-pole hn.: uo.
rákošský: uo.
raktár
rakýš: rákoš
rampáš
ranc(a): ranec
rancavý: uo.
ráncoška
rancovaňi: ranec
rancovaný: uo.
rancovať: uo.
rancovieť: uo.
rancov(it)ý: uo.
ránčuvať: uo.
ranček: uo.
ránčok: uo.
rand: randa
randa
randák/ár/ár: uo.
randav(i)eť: uo.
randavý: uo.
rand'aví: uo.
randečka/dička: uo.
randiarka: uo.
randina: uo.
randoš: uo.
randový: uo.
ranec; **47.8.**
ránec: uo.
rang; **7.5.**
rankor: **7.5.**

rantat'
rantot(t)a: ratota
rapšag: rabšag
ratota
rāncovať: ranec
rānda: randa
rāndár: uo.
rānd'ár: uo.
rāndaví: uo.
rāndoš: uo.
rāndrár: uo.
rāndžiška: uo.
rānec: ranec
reca: raca; **29.1.**; **40.2.**
rédiá: redija
redija
redza: raca; **29.1.**
ref / réf: ríf(a)
rejs: riškaša
rejt: rít
rejteš(a): ríteš
rejtešík: uo.
rejtešoví: uo.
rejzkaša: riškaša
rekes(teš): rekestíš
rekestíš
rekešt'ík: uo.
rekeštíš: uo.
remeg: remek
remek; **4.6.**; **14.1.**
remekohled: uo.
remekovanie: uo.
remekovať: uo.; **4.6.**
remekov(n)ý: uo.
rend: rendelovať
renda: randa
rendar: uo.
rendavi: uo.
rendeľ: rendír; **30.1.**
rendeľó: rendelovať
rendelovaný: uo.
rendelovať; **29.2.2.**
rendeľovať: uo.; **40.1.**

rendeló: uo.
rendér: rendír; **30.1.**
rendeš: rendešný
Rendeš hn.: uo.
rendešne: uo.
rendešný
rendilovať: rendelovať;
29.2.2.
rendír; **30.1.**
rendírovať: rendelovať;
29.2.2.
rendírsky: rendír
rendór/ör: uo.
rendórski: uo.
renenský: ríneš
renta: randa
rentar: uo.
rentečka/očka: uo.
repca
repcový: uo.
repča: uo.
repčeň
repica: repca
repilov
repüló/ö: uo.
res / rés: rís
resel'ó: reselov
reselina: reselovať
reselov
resel'ov: uo.; **40.1.**
reselovance: reselovať
reselovaní: uo.
resketu
reskír
reskírovať: uo.
résovať: rís
résvéň / resveň: rísviň
réteš(a): ríteš
riacka: raca
riaf: ríf(a)
rianda: randa
riandavi: uo.

riäf: ríaf(a)
ricinuš olej: **59.3.**
rief / riéf: ríf(a)
ries: rís
ríf(a); **44.**
rífový: uo.
rífuvať: uo.
Rigo/ó/uo án.: rigov
rigov; **13.3.3.**
rind'a: rind'o; **38.**
rind'o
rindžo(u): uo.
ríneš
ringišpíl
ringišpír: uo.
ringišpíroš: uo.
ringliveró: **7.2.**
ringó: ringov
ringotka: uo.
ringov
ringovka: uo.; **55.**
rís; **15.3.**
ris: uo.
risár(it'): uo.
ríseš
riskáš(a): riškaša
riškaša/ä: uo.
riskášový: uo.
rísnik: rís
rísviň
riškaša
riškaša: uo.
riškašový: uo.
ríšová kaša: uo.
rít
ríteš; **15.3.**
ríteša: uo.
rítešček: uo.
rítešové: uo.
riř: riv
riv
rivis: uo.
rizkaša: riškaša

rižkaša/káša: uo.
rjanda: randa
robaš: rováš
ročka
rojčík: rojta
rojčit': **59.2.**
rojť: **4.2.**; **44.**
rojta: uo.; **4.2.**; **44.**
rojtica: uo.
rojtička: uo.
rojtiť: uo.
rojťka: uo.
rojťkový: uo.
rojťoška: uo.
rojťovaný: uo.
rojťovať: uo.
rokant
rokkant: uo.
rokoš: rákoš; **29.2.1.**
Román
Románska: uo.
románsky: uo.
ronď
ronď': uo.
ronď'ar: uo.
ronďaví: uo.
ronďavjet': uo.
ronďavý: uo.
ronďoš
ronďoš': uo.
ronďoš': uo.
ronďoška: uo.
rontľ'ovať: rontovať
rontó: rontov; **13.3.3.**
rontov; **13.3.3.**
rontovať
ropogóki: ropogóšky
ropogóšky
ropogóvi/e: uo.
roška: ročka
rošta
roštok
roštokovať (sa): uo.

roštovac/č: rošta
rováš; **48.1.**
rováš(č)ek: uo.
rovášik: uo.
rovášnik: uo.
rovášny: uo.
rovášov(an)ý: uo.
roza szaru gomb: gomb
rozbánotiť: banovať
rozbátorit' (sa): bát(o)rit'
rozbeť'azit' sa: beť'ah
rozbitangovať: bitang
rozbontovať: bontovať
rozbujdošiť sa: bajdošiť
(sa)
rozdulovať: duloť
rozgazdovať: gazda
rozgombať: gomb
roz(c)hýrit': chýr
roz(c)hyrovat': uo.
rozkapč(ov)at': kapča
rozóliš
rozoliš': uo.
rozólišový: uo.
rozrendeľovac: rendelovať
rozrontovať: rontovať
rozruntit': uo.
rozuoliš': rozóliš
rubín: rubint
rubint
rubintok: uo.
rubintový: uo.
rúd
rúda: uo.
rudáče: rudaš
rudaló: rudalov
rudalov
rudaš
Rudas szn.: uo.
runtit': rantat'; rontovať
runtovať: rontovať
rýf: ríf(a)
rýfovať: uo.

rýnsky: ríneš
rýt: rít
rýtaš: ríteš
ryzkaša / rýžkaša: riškaša
Rzak szn.: Erža

S
Saantha szn.: šanta¹
sabačag/k: sabačák
sabačák
sabaččág: uo.
sabad
sabadoš
sabadošov: uo.
sabat: sabad
sabatčág/k: sabačág
sabatka
sabogoliery: **7.2.**
Sabog szn.: sabov
sabol: uo.; **13.3.4.**
sabólegiň: **6.1.**
sabolský: sabov
sabov
sabovka: uo.
Sabuol szn.: uo.
safián: saťán
sajha
sajkaví: sej(k)a; **29.2.1.**
sakáč: sakáčka
sakáčka; **10.3.**
sakajto(f): sakajtov
sakajtov
sakál
sakálka: uo.
sakaloš; **23.3.**; **28.**
sakmaň
sakman/án': uo.
saladgáň/n: salagár
saladgáňový: uo.
salagár
salaha: sajha
saľacha: uo.
salaš; **11.1.**; **28.**

sáláš: uo.
salaš(č)an: uo.
salašgazda
salašík: salaš
salašisko: uo.
salašník: uo.
salkaráb: sarkaláb; **33.2.**
salláš: salaš
sálláš: uo.
sállášan: uo.
salmarázó: salmarázov
salmarázov
sám: sámadáš
sámadáš
sámadó: sámadov
sámadov
samar/ár: somár
samarový: uo.
samarský: uo.
samí merní: merný
samtarto: sám tartov
sám tartov
Sandor: Šándor
Sand(o)rik: uo.
sanoba: sanovat'
sanoslívý: uo.
sanovanie: uo.
sanovat' (sa); **11.1.**
Santa szn.: šanta¹
Sántak szn.: uo.
Santhawy szn.: uo.
Santowy szn.: uo.
sapúm/um: sapún
sapún; **47.5.**
sapúň: uo.; **47.5.**
sapunčok/šok: uo.
sapúnik: uo.
sapúnit': uo.
sapúnistý: uo.
sapúnový: uo.
sapud': saput'
saput'
saput: uo.

sára; **4.2.**; **11.1.**; **35.**
sara: uo.; **11.1.**
sáraške: uo.
sáravý: uo.
sárča
sarča: uo.
sárečka/ička: sára
sáričkový: uo.
sár(i)ka: uo.
sáriška: uo.
Sarkaan szn.: šarkan
sarkaláb(y)
sarma
sárma: uo.
sármoví: uo.
sárna(s)tý: sára
sárny: uo.
sáročka: uo.
sárovanie: uo.
sárový: uo.
sarvas
Sarvaš án.: uo.
sáry: sára
sasle(v): **7.3.**
saťán
saťer: sotor; **47.4.**
saťor/tor: uo.; **24.1.**
saťrík: uo.
saťroví: uo.
sazalek/ék: sázalík
sázalík
sazalik
scímborovac sa: cimbora
sčaklovac: čakľa
sčariť: čarat'
sčomózovat': čomov
Secule: Sikul
sedmoslivkár: **59.4.**
segedín
segedínsky guláš: uo.
segeň: segíň
segeňátko: uo.
segeňlegéň: segíňlegíň

segeňvetéz: segíňvetéz
segíň
Segin szn.: uo.
segíňa: uo.
segiňátko: uo.
segiňátko: uo.
seginica: uo.
seginka/iňka: uo.
segíňlegíň
segiňšä/e: segíň
segiňšetko: uo.
segiňšok: uo.
segiňvitéz
sej(k)a
Sejka án.: uo.
sejkastý: uo.; **36.**
sejkavý: uo.; **17.3.**; **36.**
sejkeš(istý): sikeš
sej(k)o: sej(k)a
Sejo án.: uo.
sejkuľ(k)a: uo.
séka: uo.
sékvý: uo.; **17.1.**; **17.3.**
sekeráš: sekereš; **48.2.**;
48.5.
Sekeres szn.: uo.
sekereš; **14.1.**
sekérmešter
sékeš(ista): sikeš
sékišo: sikšov
Sekula: Sikul
sekulský: uo.
Sellyer szn.: želiar
sénaš
senešház
senešházový: uo.
senkín: senkín(ek); **47.3.**
senkín(ek)
seňoga: súňog
Sentawi szn.: šanta¹
seötétpelj: pej
serdék: serdík
serdeka: uo.

serdig: uo.
 serdík
 serdyk: uo.
 sereľó: sereľov; **17.6.**
 seroľov; **17.6.**
 sereľovať: uo.; **40.1.**
 serenča; **40.2.**
 sereňča: uo.
 serenčlivi: uo.; **32.2.**
 sereňčlivi: uo.; **32.2.**
 sersám
 sersámoška: uo.
 sersán/an: uo.
 serson: uo.
 servus: **7.5.**
 serzam: sersám
 serzovat (si)
 setrík: sotor
 sevet: **7.1.;** **17.7.**
 sfercovat': ferc
 schosnovat': chosen
 siget'/t': sihot'
 sigot': uo.; **4.7.**
 sigota: uo.
 sihoc/t: uo.
 sihot'; **22.3.**
 sihot'ka: uo.
 sihôtka: uo.
 Sikel: Sikul
 Sikelsko: uo.
 sikeš
 sikesity: uo.
 sikoški / šikoški: cikošky
 sikšov
 Sikul
 sikulský guláš: uo.
 Sikulstvo: uo.
 silka
 silváš
 silvát
 sing: šing
 sinház; **20.1.**
 sínhás/z: uo.

sipka
 sirka
 sirkavjet': uo.
 sirkavý: uo.
 sirkelev: **7.3.**
 sirko(vý): sirka
 sirma; **35.**
 sirmovanie: uo.
 sirom: uo.
 siron/n: uo.
 siroňovanie: uo.
 sivar
 sivem: **6.1.**
 skachovať/ení: kach
 skachovit': ení: uo.
 skachavání: uo.
 skaka, jak...: čík¹
 skapčat': kapča
 skeltovat': keltovat'
 skivätuvat': kivetovat'
 skorbáčovat': korbáč
 skynožit': kynožit'
 slamkahusár: husár
 sliváš/ž: silváš
 sluzebník: solgálomešter
 sokačka: sakáčka; **10.3.**
 sokáš
 sokoš: uo.
 solgabiro: solgabírov;
13.3.1.
 solgabiroj: uo.; **13.3.4.**
 solgabírov; **4.3.;** **12.;** **22.4.**
 solgálomešter
 solgalov: uo.
 solgaloustvo: uo.
 solgamešter: uo.
 solgan
 sólomaďar
 somancovanie: zomanc
 somár; **11.2.;** **12.**
 somar: uo.
 somarací kašel: uo.
 somarica / somárica: uo.

somárit' sa: uo.
 somárnik: uo.
 somárovať: uo.
 somárový: uo.
 somársky kašel: uo.
 somok
 somorný
 soňoga: suňoga; **29.2.1.**
 sopan: sapún
 sopóka: sopovka
 sapon(oví): sapún
 sopovka
 so smrťou...oldomáš...:
 oldomáš
 soter: sotor
 sotor
 satora: uo.
 sotor(č)ek: uo.
 soťorek: uo.
 sotorí(če)k: uo.
 sotrík / soťrík: uo.
 soųgabírou: solgabírov
 soųgat: solgan
 soųsolou
 soųsou: uo.
 sovgabírov: solgabírov
 sovgalovstvo:
 solgálomešter
 sovgat: solgan
 sölöpástor
 sónek: sunek
 sóršelem
 sóršelemový: uo.
 sóvet: **17.6.**
 spaniefal: špaňolský
 spanioľfal: uo.
 spanioľfal: uo.
 spaniursky: uo.
 ... spasiteľ: **58.2.**
 spharlah: šuperlat
 spí ako...: bunda
 spoluchotárník: chotár
 spolurab: rab

Ssandr szn.: Šándor
 Ssantawy szn.: šanta¹
 ssarah: šarc
 Ssarkan szn.: šarkan
 ssas: šaš
 Sserkan szn.: šarkan
 ssom gomb: gomb
 Ssoldoss szn.: žoldoš
 ssösselemowe: sőršelem
 sspanyur köntes:
 špaňolský
 ssürselem: sőršelem
 staríbireš: bíreš
 starý apa/o: apa/o
 starý apík: uo.
 starý ap(k)o: uo.
 starost' nositi: **59.6.**
 stemloviť: temlov
 steremtetať: teremtete
 strakobarkaví: tarka/o
 strážamešter
 sugoľ
 sunek
 suňog: uo.; **47.3.**
 súňog
 suňoga: uo.; **25.1.**
 súňogháló: súňoghálov
 súňoghálov
 súňogchalov: uo.
 súnok / súňok: súňog
 súr(a): súrit'
 súrať: uo.
 surd: surdík; **47.3.**
 surdek: uo.
 surdíček: uo.
 surdík; **27.;** **47.3.**
 surdok: uo.; **47.3.**
 surgať: súrit'
 surhálov: curhálov
 súrit'; **50.**
 súrka: uo.
 surkáló: surkálov
 surkálov

súrny: súrit'
 suroň
 suron: uo.; **25.1.**
 suronroham: uo.
 sutor: sotor; **33.1.**
 südelő
 súněk: sunek
 svinskuo sira: disnóšajt
 svinský sopan: sapún
 svinský syr: disnóšajt;
 59.4.
 svonka: šonka
 sygotka: sihoť
 Sykelsko: Sikul
 sykhel: uo.
 sykulický: uo.
 Sypos szn.: šipoš
 szalagória: salagár
 Szygo szn.: Žigmond
 szunyog: sunek
 szúlőpastor: sölőpastor

Š

šabla: **7.5.**
 šacovať: šarcovať
 šája; **10.4.**
 šájový: uo
 šajaj: šejhaj; **29.2.1.**
 šajdruha: šajtruha
 šajeta
 šajka
 šajkač: šajkáš
 šajkár: šajka
 šajkáš
 šájový: šája
 šajt
 šajt: uo.
 šajt: šajtov
 šajtov
 šajtruha
 šalabachtár: šalabachter
 šalabachter
 šalagre: šaragľa; **33.2.**

šalamáda: čalamáda
 šalandžistí: šalang
 šalang
 šalanga: uo.
 šalangoŭ/ov: uo.
 salát
 šaláta / šalata: uo.
 šaláte(če)k: uo.
 šaláti(če)k: uo.
 šalátka: uo.
 šalátočok: uo.
 šalátový: uo.
 šalavardy: šaravary
 šalavarky: uo.
 šalavary: uo.; **29.2.2.**
 sallange: salang
 šámfa
 šamfac: uo.
 Šancel szn.: Šándor
 šandár/ar: žandár
 Šándor szn.
 Šándor(čin): uo.
 Šand(o)rik: uo.
 Šándorkin: uo.
 Šándorko: uo.
 Šándrov: uo.
 šánfa: šámfa
 šánfon: uo.; **35.**
 Šani(čka): Sándor
 Šaník: uo.; **20.2.**
 Šanika/o: uo.
 Šanko: uo.
 Šaňo: uo.; **20.2.**
 šanovať: sanovať
 šanta¹; **10.5.**
 šanta²
 šanták: šanta¹
 šantala: uo.
 šantalába: uo.
 šantať: uo
 šantaví: uo.; **36.**
 šantavost': uo.
 šantľavý: uo.; **32.2.**

šantuvat': uo.
 šarag: sereg; **4.5.**; **14.2.**
 šaragľa
 šaragle: uo.
 šaragličke: uo.
 šarakle: uo.
 šaramúnenie: **6.1.**
 šaravary; **29.2.1.**
 šarc
 šarca: uo.
 šarcovanie: šarcovať
 šarcovať
 šarga
 šarga: uo
 Šarga / Šarga án.: uo.
 šarga: šarka
 šargafako: fako
 šargarigo: šargarigov
 šargarigov
 šargastý: šarga
 šargavý: uo.
 šargavirče: virča
 šargo / šargo: šarga
 Šargo án.: uo.
 šargov(ist)y: uo.
 šarguľa: uo.
 šargy: šarka
 šarháňó: šarhaňov
 šarhaňov
 šarháňou/ov: uo.
 šarju / šarňov: **18.3.**
 šarka; **35.**
 šarkam: šarkan
 šarkan
 šarkan / šarkáň: uo.
 šarkáň/n: uo.
 šarkanica: uo.
 šarkanový: uo.
 šarkaňový: uo.
 šarkovei: šarka
 šarlangi: šalang
 šarok: šarka
 šarováry: šaravary

šarule; **47.6.**
 šaryvary: šaravary; **29.2.1.**
 šaš; **10.1.**
 šáš
 šáša/ä: uo.
 šášie / šášie: uo.
 šáší: uo.
 šášina: uo.
 šášinový: uo.
 šáška: uo.
 šáška: šáška
 šáška
 šášok: šáš
 šášorie: šáš
 šášov(at)y: uo.
 šášovitý: uo.
 šáter: šiator; **47.4.**
 šater/or: uo.
 šátor: uo.; **11.3.**; **27.**; **47.4.**
 šátor(č)ek: uo.
 šatorňa: čatorňa
 šátorník: šiator
 šátorný: uo.
 šatoroš: uo.
 šátorský: uo.
 šát(o)rový: uo.
 šát(o)rovať: uo.
 šátro/a: uo.
 šatrik: uo.
 šatrový Cigán/ň: uo.
 šánták: šanta¹
 šántať: uo.
 šántavý: uo.
 šáragle: šaragľa
 šárkan: šarkan
 šáša/ä: šáš
 šášina: uo.
 šátor: šiator
 šatorňa: čatorňa
 ščipki: čipka
 ščutek/ok: čutka
 šéhaj: šejhaj
 šehonai: **7.3.**

šej: šejhaj
 šejahoja: uo.
 šejahuja: uo.
 šejaja: uo.
 šejem: šelempost
 šejhaj
 šejhoj: uo.
 šejtálov: šétalov
 šekan: čakan
 šelem batis: šelempost
 šelempost; **45.**
 šelempostat: uo.
 šelempostov/ov: uo.
 šelempostový: uo.
 šeliar(ka): želiar
 šemlík: **7.2.**
 šemzefir: šelempost; **51.**
 šentač/t': šanta¹
 šentaví: uo.
 šep: žeb
 šerag: šereg
 šereg; **4.5.**; **14.2.**; **22.4.**
 šeregbonto: šeregontov;
13.3.1.
 šeregbontov
 šereghajtov
 šeregl'e: šaragľa
 šerekhajtov: šereghajtov
 šerežan(ský): šereg
 šero; **47.9.**
 šerpeň; **45.**
 šerpeňa: uo.; **40.2.**
 šerpenka / šerpeňka: uo.
 šerpi(e)nka: uo.
 šervilág; **30.1.**
 šešina: šáš
 šéta: šétalov
 šétalov
 šétáluvať (sa): uo.
 šiarkan: šarkan; **11.3.**
 šiarkanica: uo.
 šiaš: šáš
 šiaška: šáška

šiator; **11.3.**; **27.**
 šiatorčok: uo.
 šiat(o)rit': uo.
 šiatorník: uo.
 šiatrik: uo.
 šiatrový: uo.
 šieža: céza
 šifón
 šifon: uo.
 Šigmond/t: Žigmond
 šík; **20.1.**
 šík: čík¹; čiga
 šíkarka
 šikátor
 šikerovať' (sa)
 šikovať': šik
 šikovica: uo.
 šikový: uo.
 šiksó: sikšov
 šikšov: uo.; **29.2.2.**
 šildó: šuldov
 šildov: uo.; **19.1.1.**
 šildovík: uo.
 šimitouka: šimitovať'
 šimitovať'
 šing
 šingvaš
 šinkárka: šíkarka; **32.3.**
 šinkvaš: šingvaš
 šinšárik: činčier
 šinter
 šintér: uo.
 šinterský: uo.
 šintier: uo.
 šintierstvo: uo.
 šintir: uo.
 šip
 šipirc
 šipircovať': uo.
 šipka: čipka
 šipos; **48.1.**
 šipoško: uo.
 šipošový: uo.

šíповý križiak: nilaš
 šírka: čirka
 šišaček: šišak
 šišak; **4.5.**
 šišák / šišiak: uo.; **47.1.**
 šišiakový: uo.
 šiška: uo.
 šitemín; **19.1.1.**
 šizmár: čižma
 škarlát
 škarlátový: uo.
 škatuľa: **7.5.**
 škoda ide...: chosen
 škodu (ne)vadlovať':
 vadlovať'
 škodu (ne)vadlovať': uo.
 škofiový: škofium
 škofium
 škvarkáš: **48.2.**
 šodra: šodro
 šodro
 šodroň
 šodronka: uo.
 šoger: šógor; **47.4.**
 šógor; **47.4.**
 šogor: uo.
 šógrina / šogrina: uo.
 šoha
 šohaj(ko): šuhaj
 šohanigda: šoha
 šóhivatal: **6.1.**
 šoldar
 šolder: uo.
 šoldoš: žoldoš
 šoldra: šoldar
 šoldrovina: uo.
 šoltár: žoltár
 šomváre: šovárky
 šonka
 šonkavý: uo.
 šor; **12.**
 šórik: uo.
 šorit': uo.

šorný: uo.
 šorogŕe: šaragŕa
 šorový / sórový: šor
 šorovať': uo.
 šorovať'eŕ': uo.
 šóšborses
 šóška
 šoškasar: uo.
 šoškový: uo.
 šotrike: sotor
 šandar: šoldar
 šougor / šovgor: šógor
 šougrina / šovgrina: uo.
 šouška: šóška
 šoužborses: šóšborses;
13.2.1.
 šováre: šovársky; **41.4.**
 šovárky
 šózborses: šóšborses
 šožborsäs: uo.
 španiolsky: špaňolský
 španjolka: špaňolka
 špaňolka; **55.**
 špaňolský
 špaňolvijask: uo.
 špárdžiška: špárga²
 špárga¹
 špárga²
 špárgička: uo.
 špargŕa: špárga¹
 špárgový: uo.
 špi(s)glas(ový): piškolec
 špond'a
 špondička
 špondija: uo.
 špond'ioví: uo.
 špongia: uo.
 šprga: špárga¹
 šróf
 šrófa: uo.
 šrófik: uo.
 šrófovať': uo.
 šrófový: uo.

šrouf: uo.; **13.2.**
šroufhuzou: uo.
štiglinec
štiglinecovi: uo.
štiglinec: uo.; **47.8.**
štrajfa
štyglíneec: štiglinec
šuba; **10.4.**; **27.**
šubášbáršoň: uo.
šubica: uo.
šub(ič)ka: uo.
šudou(k)a: šuldov
šúdo(ec): uo.
šudovik: uo.
šugár; **27.**
šugara: uo.
šugar(č)ek: uo.
šugar(n)istý: uo.
šugarový: uo.
šugiar: uo.
šugou/ov: šuldov
šúgovec: uo.
šuhaj
šuhajec: uo.
šuhajko: uo.
šuhan(e)c: uo.; **47.8.**
šuhár: šugár
šucha: čuha
šujtáš: fujtáš
šujtáš; **27.**; **48.1.**
šujtaš: uo.
šujtáška: uo.
šujtášovaný: uo.
šujtášovať: uo.
šúl
šula
šúl(a): uo.
šuldák: šuldov
šuldánik: uo.
šuldov; **19.1.1.**
šungiar: šugár
šugogrik: šógor
šuperlat

šupka: šuba
šuporlat: šuperlat
šúrovadlo: šúrovať
šúrovať
šuteměň: šitemín
šutemiň: uo.; **19.1.1.**
šutok: čutka
šüldáčok: šuldov
šüldák/án: uo.; **19.2.**
šülló: šula
šüteměň: šitemín; **19.2.**
švager: šógor
švihovka: tarask(a)
šyrpinka: šerpeň

T
ta-: **57.**
tabla
tabľa: uo.
tábla: uo.
táblabirovský: **6.1.**
táblajáraš
tablica: tabla
tablička: uo.
tabliška: uo.
tablovať: uo.
tablový: uo.
tabluška: uo.
tábor
Tabor hn.: uo.
táborievať: uo.
táborisko: uo.
táborište: uo.
táboriť: uo.
táborný: uo.
táborovať: uo.
táborový: uo.
táborský: uo.
tabula: tabla
tabur: tábor
tácňa: tálca
táčpohár: táršpohár; **30.3.**
tafat: tafata

tafata
tafota: uo.
taft: uo.
tagát: hát
ťahá čík: čík²
tajčík: tajtík
tajiga: taliga
tajtékoví: tajtík
tajtekipa: uo.
tajtíčka/ička: uo.
tajtík
tajtíková pipa: uo.
tajtíkový: uo.
tajtýčka: uo.
tajtyk: uo.
takáč
takáčovský: uo.
takarce: takarov
takaró/o: takarov
takarov
tak hát: hát
takňoš
takša: takšáš
takšáš
takšovať: uo.
talabér; **24.3.**
tálaš
talaš/taláš: uo.
tálca
tálcňa: uo.
talhaj: tolvaj
talhan: uo.
talička
taliga
taligár: uo.
taligáš
taligový: taliga
tálnok
taľog/k: táľok
táľok
talp: talpa
talpa; **35.**
talpač: talpaš

talpaš; **4.5.**; **48.1.**
 Talpaš szn.: uo.
 talpašica: uo.
 talpoš: uo.
 talpovať: uo.
 táltok
 táltoš: tátoš; **23.7.**
 Tamas(ik): Tamáš
 Tamass(ov): uo.
 Tamasch: uo.
 Tamáš szn.
 Tamášik: uo.
 Tamáško(vých): uo.
 Tamášov: uo.
 tambor: tábor
 tamboráš: tamburáš
 tamborovať: tamburovať
 tamburáš
 tamburášsky: uo.
 tamburovať
 taňa
 taňabíró: uo.
 tanáč
 tanáčoš: uo.
 tanár
 tanar: uo.
 taňáš
 taňazovac: taňa
 tánc: tancoš
 tancoš
 tancoška: uo.
 taňér / táner: tanier
 tannerik: uo.
 taniar: uo.; **47.2.**
 tániar(ik): uo.
 tanier
 tanier(č)ek/čok: uo.
 tanierik: uo.
 taniarka: uo.
 taniernik: uo.
 taňír: uo.; **47.2.**
 tanír(č)ek: uo.
 tanirik: uo.
 tanírkový: uo.
 tanírnik: uo.
 tanistra: tarisňa
 tanitónéne: tanitov
 tanitov
 ťankel: tenkel; **40.1.**
 tapalát: patelát; **33.2.**
 ťapča: ťapša; **53.**
 tapi: talpa
 taps/š: tapšat'
 ťapša; **14.2.**; **24.2.**; **40.2.**
 tapšat'
 ťapšička: ťapša
 tapšikat: tapšat'
 tapšovať: uo.
 taracka: tarask¹
 taracka: tarask²
 tarackový: tarask¹
 taraj
 taraja: uo.
 tarajček/čok: uo.
 taraj(eč)ka: uo.
 tarajkovať: uo.
 tarask¹
 tarask²
 taraska: tarask^{1,2}
 taraskový: tarask^{1,2}
 tarata
 taráta: uo.
 tarca: tárca
 tárca
 Tarča án.: tarka
 Tarcena án.: uo.
 tárčpohár: táršpohár; **27.**
 Tarčula án.: tarka
 tárďaláš
 tárďalaš: uo.
 tárďalovať: uo.
 tárďaluvat: uo.
 ťarha: ťarcha
 tarhankí: tarhoňa
 tarház; **22.2.**
 tarházový: uo.
 tarhoňa; **10.4.**
 ťarhoňa: uo.; **29.2.2.**
 tarhonka: uo.
 tarhoňovka: uo.
 tarhoňový: uo.
 ťarch: ťarcha; **22.1.**
 ťarcha; **14.2.**; **22.1.**
 ťarchat': uo.
 ťarchavá: uo.
 ťarchaviet': uo.
 ťarchavosť: uo.
 ťarchavý: uo.
 ťarchový: uo.
 tarisňa
 tarišenka: uo.
 tarišňa: uo.
 tarka; **37.**
 Tarka/o án.: uo.
 tarkan: **7.5.**
 tarkastý: tarka
 tarkavobarkaví: uo.
 tarkavý: uo.; **10.1.**; **36.**;
37.
 tarkovaný: uo.
 tárnik / tarnik: tárný
 tarnocký: tarnok
 tarnok
 tárný
 tárný voz: uo.
 Tarnyk szn.: uo.
 tárogatov
 ťaršaná: ťarcha
 táršašág
 ťaršená: ťarcha
 taršoľ'a: taršuľ'a; **47.6.**
 taršoľ'ka: uo.
 táršpohár; **4.6.**; **27.**
 táršpohársky: uo.
 Taršula án.: tarka
 taršuľ'a; **44.**; **47.6.**
 taršulár: uo.
 taršuľ(eč)ka: uo.
 tartalomdús: **6.1.**

tartaň
tartomán
tártoš: tátoš; **23.7.**
taška: **7.5.**
tafíkmešter: aťamešter
tátoš
tátošik: uo.
tátoško: uo.
tátošový: uo.
taupkéder: **7.2.**
ťava; **4.7.**; **14.2.**; **24.1–2.**
ťavák/ár: uo.
ťaviar: uo.
ťaví: uo.
ťavit' sa: uo.
tämijján: temian
ťapša/ä: ťapša
ťarcha: ťarcha
ťarchavá: uo.
ťäva / täva: ťava
té: teja
tea: uo.
tegez
tegeza: uo.; **44.**
tegezék: uo.
teher: ťarcha
teherni: uo.
tehla: **7.5.**
teja
téja: uo.
teješétek
tejiška: teja
tejka
tejový: teja
ťejťeš: tétiš; **17.3.**
tejt'ješ: uo.
tejtoš: uo.; **48.4.**
téka: tejka
tekerče
tekerice: uo.
tekev: tekva
tekva
tekvic(a): uo.

tekvicový: uo.
tekvička: uo.
tekvičný: uo.
tekvový: uo.
teľa: borňov
telčer/ér: tolčiar; **16.2.**
telecká kniha: telek
telecký: uo.
telek
temelov: temetov
temetoj: uo.
temetov; **17.4.**
temetovný: uo.
temető(ü): uo.
temetyv: uo.
ťemiám: temian
temian; **24.1.**
ťemian: uo.; **24.1.**
temian(č)ek: uo.
temianovať: uo.
temianový: uo.
ťemján: uo.
ťemjaň: uo.
temjen: uo.
ťemlő: temlov
temlov; **17.4.**; **24.1.**
ťemlov: uo.; **24.1.**
temlovať: uo.
ťemlovica: uo.
ťemlovit': uo.
temlov(ov)ý: uo.
tenderica: tengerica
tengel'
tengelik: uo.
tengerica; **14.1.**; **24.1.**;
24.2.; **24.3.**; **47.5.**
tengerič(an)ka: uo.
tengeričný: uo.
tengľaví: dengľavý
tenkel'; **24.1.**
tenkel: uo.
ťenkel: uo.
tenkelica: uo.

tenkel'ový: uo.
tenkľavé: dengľavý
tenkvica: tekva
tenšárik: tolčiar
tenšier: uo.
tepsa: ťapša
tepsia: uo.
tepša / ťapša: uo.
tepšanik: uo.
ťepšár: uo.
tepšečka: uo.
tepšovník: uo.
tercelanový: tercenel
tercenalový: uo.
tercenel
terebele: terefer; **52.**
terefendy: uo.
terefere; **14.3.**
tereferka: uo.
terege/ke: tereky; **29.1.**
teregrazoy: uo.
terekár: uo.
terekvagoṽ: uo.
tereky; **29.1.**
teremtete; **4.2.**; **28.**
teremtette: uo.
teremtet(t)ovanie: uo.
teremtet(t)ovať: uo.
teremtovat: uo.
terentetuje: uo.
terentuček: uo.; **54.**
terh(a): ťarcha
terhavi: uo.
terhelosij
terhelösi / terhelüsi: uo.
terhovka: ťarcha
terhovni: uo.
tercha: uo.; **14.2.**
terchavá: uo.
terchavost': uo.
terchavý/ový: uo.
terchov(a)ný: uo.
terchovka: uo.

terkel'; **16.1.**; **23.6.**
terkelic: uo.
terkelica/ä: uo.
terkelicový: uo.
terkelička: uo.
terkel'ný: uo.
terkelovica: uo.
terkel'ový: uo.
terkelský: uo.
termék: **7.3.**
terminbiro: tervinbirov
teršená: ťarcha
terucha: uo.
tervénbiro: tervinbirov
terveňbiro: uo.
tervinbirov
tesinový
tessék: tešík
tešík
téteš/éš: tétiš; **17.1.**; **17.3.**
ťéťéš: uo.
tétiš; **17.1-3.**
ťeva: ťava
Thomas(ko): Tamáš
tiarcha: ťarcha
tiava: ťava
Tibco szn.: Tibor
Tibi: uo.
Tibin(k)o: uo.
Tib(k)o: uo.
Tibor szn.
Tiborko: uo.
Tido: Tivadar
tigríš
Tigríš án.: uo.
tigríšovi: uo.
tilas: tilaš
tilaš; **48.5.**
tiled
tilet: uo.
timár
timársky: uo.
tindir

Tindirilóna: uo.
tindirka: uo.
ťinka: tinta; **30.1.**
tinta
tintírský: tindir; **29.2.2.**
tintový: tinta
tipan: **7.2.**
tist
tistartov
Tivadar szn.
Tiv(k)o: uo.
tizér
tizérský: uo.
tižma: čižma
ťižma: uo.; **27.**
tmavobarnavý: barna
tmavosirkoví: sirka
tó: tov
točiť: tok
točky: uo.
todaš: toldáš
tok¹
tok²
tokaj; **41.3.**
tokajčina: uo.
tokajské: uo.
tokajsk(u)o: uo.
tokajský: uo.
toklou: tokľov
tokľov; **12.**
tokmáň
tokman: uo.
tokňa/na: tok¹
tokovina: tok²
tokúň: uo.
tolaš: **7.2.**
tolčiar
tolčir: uo.; **16.2.**
toldáš
toldovat'
tolhaj; tolvaj
tolhajski: uo.
tollaš vašbot: **7.3.**

tolmáč
tolmáčiť: uo.
tolófánky: fánka
tolšér: tolčiar
tolšár(ik): uo.
toltartó: toltartov
toltartov
toltok: **7.2.**
tolvaj
tolvajský: uo.
Tonči szn: Antal
Tóni: uo.
tonšár(ik): tolčiar
topánčisko: topánka
topane(če)k: uo.
topaniská: uo.
topánka
topánkový: uo.
topánočka/ečka: uo.
topanoški: uo.
tor
torke: torok
tornác: trnác; **23.1.**
tornácový: uo.
torok
toroklat
torta: **7.5.**
tóšár / tošär: tolčiar
tóšárik: uo.
tou: tov
tov
tovarišský pohár:
 táršpohár
tovik: tov
tölcereš karabin: **7.3.**
tölteš: tutíš
törkölny: terkel'
törökbalint: **7.2.**
törvénybiro(v): tervinbirov
trasie randami: randa
trást' rond'e: rond'
treba: bár
trebár(s): uo.

trená polievka: **59.4.**
 trimame se...: vodlovať;
59.6.
 trnác; **23.1.**
 trnácový: uo.
 trnáček/čik: uo.
 trógel/l': tróger; **30.1.**
 tróger
 trógerka: uo.
 trombita
 trombitáš
 trúba: trombita; **40.1.**
 trumbitá: uo.; **40.1.**
 trumbitáš: trombitáš
 tubika: tubu
 tubinkat': uo.
 tubiroz(na): tubirožna; **52.**
 tubiróžna: uo.
 tubirožna
 tubiruža: uo.
 tubu
 tubú(čok): uo.
 tubuk/úk: uo.
 tubúkanie: uo.
 tubúkat': uo.
 tudom: **6.1.**
 tütess: tutíš
 tuka: tok
 tukán
 tukan: uo.
 tus(s): túzok
 तुउ / tuov: tov
 turnac: trnác
 turošétek
 turošitek: uo.
 tuška; **13.3.5.**
 tuškoᵛ: uo.
 tutaj
 tutess: tutíš
 tutíš; **4.5.**
 túz: túzok; **47.3.**
 túzek: uo.
 túzok; **47.3.**

tüled: tilad
 tü(l)tess: tutíš
 tüzedes: **6.1.**
 tüzér/ér: tizér; **19.2.**
 tvov: tov
 tynom-tánom: dínom-
 dánom
 tyteš: tutíš

U

uašovať: lašovať
 ubečelovať: bečelovať
 ucu
 uďam(sky): uďan
 uďamský: uo.
 uďan
 udbar byrov: udvarbirov
 udomáš: oldomáš
 udvarbijov: udvarbirov
 udvarbirov
 udvari kapitán: **7.3.**
 ugarek: ugorka
 ugarka: uo.
 ugarkový: uo.
 ugorka
 ugorkový: uo.
 Uher(ov): Maďar
 újafa: **7.2.**
 ukinzovač: kynzovať
 ulašovať: lašovať
 uluštať (sa): lušta
 unoka
 unovať: **7.4.**
 unťik: **7.2.**
 unuk(a): unoka
 upískaný: pískat' (sa)
 upískat': uo.
 uraimiecky: uram
 urákošiť sa: rákoš
 uram
 uramka: uo.
 Uramov csn.: uo.
 urancovať: ranec

ureček: írek
 úreči(s)tý: uo.
 úrečite: uo.
 úrečitosť: uo.
 úrek/ok: uo.
 uroči(s)tý: uo.
 urfi
 urfička/o: uo.
 urfika: uo.
 utraffyl prygitj: **59.6.**
 uvoda/úvoda: óvoda; **53.**
 úvodák: uo.
 úvodáš: ovodáš
 uvodáška: uo.
 uz el hledáuatí na rokytč:
59.7.
 úžera; **53.**
 užera: uo.; **53.**
 užerák/áš: uo.
 užerať: uo.
 užerníctvo: uo.
 užerník: uo.
 užerniť: uo.
 užerovať: uo.
 užerný: uo.
 užerstvo: uo.
 užona
 užoňa: uo.
 užonovať: uo.
 užora: úžera
 užorák/áš: uo.

Ů

ürge: írga; **19.2.**
 ürmes: írmeš

V

vackurka; **55.**
 vadás
 vadas(ka): uo.
 vadáska: uo.
 vadašic: uo.
 vadásovať: uo.

vadlenie: vodlovať
 vadliť: uo.
 vadlovať: uo.; **10.2.**
 vadľovanie: uo.
 vágaš
 vágáš: uo.
 vágó: vágov
 vágohíd
 vágohit: uo.
 vágov; **22.4.**
 vagoveň: uo.
 vago^uňa: uo.
 vachovať: vakovať
 vajatanie: vajatať (sa)
 vajatať (sa); **29.2.1.**
 vajatovať (sa): uo.
 vajda; **10.3.**
 vajdiť: uo.
 vajdo: uo.; **10.3.**
 vajdov: uo.
 vajdová: uo.
 vajdovac: uo.
 vajdovstvo: uo.
 vajling
 vajvoda: vajda
 vakár: vakarov; **45.**
 vakaráč
 vakarč: uo.
 vakarka: vakarov
 Vakarka án.: uo.
 vakarof(ki): uo.
 vakarov
 vakarovik: uo.
 vakarovka: uo.
 vakolat: vakovať
 vakovanie: uo.
 vakovaný: uo.
 vakovať
 vala-: **7.4.**
 valaga
 valach
 valachovať: uo.
 Valachstvo: uo.
 valal
 valál: uo.
 valalčan(ka): uo.
 valalec: uo.
 valaľik: uo.
 válalkozó: válalkozov
 válalkozov
 valalský: valal
 valan: uo.; **30.1.**
 valanský: uo.
 valas(š)ký: valach
 valášek/ok: uo.
 valašík: uo.
 valašiť: uo.
 valaška: uo.
 valašitiť: uo.
 vallovať: vodlovať
 váló: válov
 válof: uo.
 válóšok: uo.
 válov; **23.6.**
 váľov: uo.; **23.6.**
 válóvček/čík/čok: uo.
 váltó: váltov
 válto
 valtovac: uo.
 valtovaňe: uo.
 valušic še: valušný
 valušno: uo.
 valušný; **40.1.**
 vangoš: vankúš
 vankoš: uo.
 vankošfank: fánka
 vankúš; **48.6.**
 vánkuš / vankuš: uo.
 vankúšek/ik/ok: uo.
 vankušnica: uo.
 vankúšový: uo.
 vankuštek: uo.
 varass: vároš
 varaš: uo.
 varga
 vargov(sk)ý: uo.
 varmecki: varmed'(a)
 varmed'(a); **14.3.; 24.1.;**
40.2.; 45.
 vármed'(a); **4.3.**
 varmed'ský: uo.
 varňov: borňov
 város(š)ký: vároš
 vároš
 vároš / varoš: uo.; **11.1.**
 varošan(ka): uo.
 varoščan(ka): uo.
 varoščak: uo.
 varošček: uo.
 vározháza: uo.
 váróterem
 váróteren: uo.
 vartač: vartáš; **48.8.**
 vartás: uo.
 vartásky: uo.
 vartáš; **48.8.**
 vartáška: uo.
 vartoš: uo.; **48.4.; 48.8.**
 vásár ál(l)ás: vašar
 vasarlas: uo.
 vašar
 vašarbiar: vašarbirov
 vašárbír: uo.
 vašarbíró: uo.
 vašarbiroj: uo.
 vašarbirov
 vašbarát: **6.1.**
 vašdereš
 vašdereška: uo.
 vašmačka
 vašpor
 vašvárička: **55.**
 vašváriška: uo.
 vašdereš: vašdereš
 vašmačka: vašmačka
 vedľovanie: vodlovať (sa)
 vedno: **57.**
 végrehajtó: végrehajtov
 végrehajtov

vejda: vajda
 veleždúr: vereždúr; **30.1.**
 veleždúr: uo.
 veľká matka: **59.4.**
 ven: **57.**
 vendég
 vendégi: vendígy
 vendéglovi: uo.
 vendíg: vendég
 vendígy
 vendlík(i): uo.; **23.7.**; **32.2.**
 vendlíkovi: uo.
 vendrički: uo.; **23.7.**
 verastovat' (sa): virastovat'
 verbungos: verbunkos
 verbunkoš
 vérča: virča
 verčovastý: uo.
 verestovat': virastovat'
 vereš: dereš¹; šarga
 verešďordík: vereždúr
 verešdúr: uo.
 verešdurček: uo.
 verešďúrd': uo.
 verešďurek: uo.
 verešďúrk: uo.
 verešďurka/o: uo.
 verešďžur: uo.
 verešvirče: virča
 vereždúr; **30.1.**
 vereždúrko: uo.
 ...ves: **58.2.**
 vešdžura: vereždúr; **51.**
 vétézketözö: vitízketíš
 vetkezu; **19.2.**
 vetrecin; **47.5.**
 vezetík
 vezér: vezír
 vezír
 vezírovať: uo.
 vi: **57.**
 vicehadnad': viceišpán
 viceišpán

viceišpán: uo.
 viceišpánka: uo.
 viceišpánov: uo.
 viceišpánsky: uo.
 viceješpan: uo.
 vícejarpál: uo.
 vicekapitán: uo.
 vicenadršpan: uo.
 vicelovásmešter: uo.
 vicepolkorab: uo.
 vicez: vitez
 vicikapitan: viceišpán
 vicišpán(ka): uo.
 vicišpánov: uo.
 vicišpánsky: uo.
 vicokač: coky
 vičampač: čampáš
 vičiğázovať i sa: **7.2.**
 vičišpan: viceišpán;
29.2.2.
 vid'ás!
 Vid'ás án.: uo.
 vid'ázóhel': **7.3.**
 vidécky: vidiek
 vidéčan(ka): uo.
 videk/ék: uo.; **15.4.**
 vidíckí: uo.
 vidíčan(ka): uo.
 vidiecky: uo.
 vidiečan(ka): uo.
 vidiečina: uo.
 vidiek; **4.3.**; **15.2.**; **15.4.**
 vidiekoreč: **60.**
 vidík/ik: vidiek; **15.2.**
 vidulovať: dulovať
 vidziek: vidiek
 vidžiak: uo.; **47.1.**
 vierča: virča
 vífáradovať (sa): fáradšág
 vífementovanej:
 felmentovať
 vífingálovať: pingálovať
 vígadovať

vigan
 vígán/ň: uo.
 vígan(č)ek: uo.
 víganík: uo.
 vígano: uo.
 víganšok: uo.
 vígadovať: vígadovať
 vígéc
 Víg'áš hn.: lašovat'
 víglešske: uo.
 vígoň: vigan
 vígrehajtó: végrehajtov
 víhančikovať: hančik
 víhušángovať: hušáng
 víirtovať: ortovať
 víkukorit' (sa): kukora
 vilagi: világoš
 vilagos-pej: pej
 világoš
 vilaň
 vilaňoš
 vilanoška: uo.
 vilaňový: uo.
 villaň: vilaň
 vill[añ]lamp: uo.
 villaňóra: uo.
 villantelep: uo.
 viloň: uo.
 vimad'arázovac:
 mad'arázovať
 vimentovac še: mentovac
 vimpeller: himpelír
 vincelar/ér: vincelír
 vincelír
 vincler/ir: uo.
 vincliar/ier: uo.
 víno-dar: **59.3.**
 víno pit'ja: **59.5.**
 vipalankovať: palánk/a
 vipánvázovať: páňvázovať
 vipasomántuvať: pasomán
 vípeckuvať: pecek
 vipingálovať: pingálovať

vipiškani: pišať
viponosovač sä: ponos
virancovaný: ranec
virancovať: uo.
virastáš: virastovať
virastoj: uo.
virastovať
virča; **40.2.**
virčastý: uo.
virče: uo.
virče deres: dereš¹
virčefakovatý: virča
virčekék: virčekík
virčekík
virčenastý: virča
virčešarga
virčešargaš: uo.
virčova(s)tý: virča
virdža: uo.
vires sarga: šarga
virgáč
virgonč; **50.**
virtuš
visanovač (se): sanovať (sa)
višgerenda: gerenda
višipircovať: šipirc
vitarkovaní: tarka/o
vít'az: vitez
vitez
vitéz: uo.
vitez Dory Mi(c)hal: uo.
vitez Siládi: uo.
vitézketés/iš: vitízketíš
vitézkötés/iš: uo.
vitez(s)ky: vitez
vitezství/stvo: uo.
vitiz: uo.
vitízketíš
vitizkötíš: uo.
vivalašic: valach
vivašporovac: vašpor
vizitka
vižga

vižgálat: vižgálovať
vižgálovanie: uo.
vižgálovať
vižgázovať: vižga
vjedno: **57.**
vlasová farba/barva:
hajsinový
vodlenie: vodlovať
vodlovanie: uo.
vodlovaný: uo.
vodlovať; **10.2.**
vodľovanie: uo.
vodu vozenje: **59.5.**
vojataňja: vajatať (sa)
vojaťeňja-sa: uo.
vojaťica: uo.
vojaťit' (sa): uo.
vojatni: uo.
vojatování: uo.
voj(at)ovať: uo.
vojetit': uo.
vojvoda: vajda
voľa-: **7.4.**
von: **57.**
vonáš; **4.7.**
voňaš: uo.
vontaraň: **7.3.**
vontató: vontatov
vontatov
vontatovík: uo.
vorgona: orgona; **31.3.**
voromedzia: várneď(a)
völgyes gomb: gomb
vrchný išpán: feišpán
vrchy pris: pris
všech svätých mesiac: **59.4.**
vyárendovať: árenda
vybečel'ovať: bečelovať
vybontovať: bontovať
vybuknúť: bukať (sa)
vyburkovať: burkovať
vycifrovať: cifrovať
vycigániť: cigán

vycipelovať: cipelovať
vyčar(ov)at': čarať
vyčináic: **7.2.**
vydergelovať: dergelovať
vydežmovať: dežma
vyfarmatringovať:
farmatring
vyfercovať: ferc
vyfizierovať: fizier²
vyfodrovať: fodra
vygazdoval ako Berto...:
čik¹
vygazdovať: gazda
vygomb(ičk)ovať: gomb
vygombikovať: uo.
vygurigať (sa): guriga
vyheverovať sa:
heverovať
vychosnovať: chosen
výchymný: chýr
vychýriť: uo.
vychyrovať: uo.
vyjarčovať: járok
vykapčať: kapča
vykefovať: kefa
vykeltovať: keltovať
vykorbáčovať: korbáč
vykynožiť: kynožiť
vylašovať: lašovať
vymaširovať: maširovať
vymuštrovať: muštra
vyortovať: ortovať
vypiš(k)at' (sa): pišať
vyruntovať: rontovať
vyšorovať: šor
vyšpejkelovať: išpék
vyšujtášovaný: šujtáš
vyšujtášovať: uo.
vyšúrovať: šúrovať
vyteremtetovať: teremtete
vyvakovať: vakovať
vyžla: **7.4.**

W

Warga szn.: varga
Wassardicze hn: vášar

Y

Yakab szn.: Jakab
yalc(z): jalč(i)
Ystocko szn.: Ištván
Yancy(k) szn.: Jánoš
Yargalass: jargaláš

Z

z(a)áreštovať: árešt
Zabo csn.: sabov
zabosorovať: bosorka
zabujtášit': bujtáš
zabukáč: bukat' (sa)
zabukať: uo.
zabukávať: uo.
zabuknúť (sa): uo.
zabundaný: bunda
zabútorit': bútor
zabüntetovať: bintetovať
zacigániť: cigán
začaklovac: čakľa
začarovat': čarovat'
začatlovat': čatlov
začek: žačkov
začkovik: uo.
zaéljenovat': éljen
zafát'olovat' (sa): fátel'
zafojtovac: fojtovať
zagecovat: gec
zagombávať: gomb
zagombíkovat': uo.
zagombovať: uo.
zahajduchovat': hajdúch
zahančikovat': hančík
zahátrat': hátrat'
zaharcovat' si: harc
zaheverovat' sa: heverovat'
zahirovac: chýr
zachytvániat': chytvaný

zakantárit': kantár
zakapčat': kapča
zakapčovat': uo.
zakátránovit' (se): kátraň
zakobolovat': kóborlovat'
zakontiť: kont
zakopčat': kapča
zakyvätovat': kivetovat'
zalog: zálog
zálog
Zamarov(ce) hn.: somár
zamaslakovat': maslak
... zámok: **58.2.**
zamulatovat' (si): mulatit'
(sa)
zaňát
zapadlášit': padlás
zaparložení: parlag
zapártuvat': parta
zapecká: pecek
zaperešovat' sa: pereš
zapípkat' si: pipa
zapískaný: pískat' sa
zapískat': uo.
zarantať: porantať
zarka: šarka
Zarka szn.: sarka
zasanovač (se): sanovat' (sa)
zasapúniť (sa): sapún
záslórtartó: **7.3.**
zašorit': šor
zatablovac: tabla
zatarackoviet' sa:
tarask(a)²
Za temetojom: **17.4.**
zateremtetovat': teremtete
zatriast' ako...: varga
zavakovat': vakovať
zbantovat' (sa): bantovat'
zbeťar(č)it': beťár
zbiľagovat': biľag
zbintetovat': bintetovať
zbiršágovat': biršág

zbistatovat': bistatovat'
zbizovat' sa: bizovat' (sa)
zbujdošit' se: bujdošit' sa
zbukaúť: bukat' (sa)
zbuktatovat': buktatovat'
zdarál'ovat': darálovat'
zdeglavet': dengľavý
zderal'ovat': darálovat'
zdulovak': dulovat'
Zekernyk szn.: sekereš
Zekula hn.: Sikul
zeles szik/szék: želesík
zemevidy: **60.**
zerdegovat': erdeg
zgalbav(i)et': galbavý
zgalibit': galiba
zgzdovat': gazda
zhabarovat': habarovat'
zhamišovat': hamiš
zhengerovat': henger
zchýrit': chýr
zimny ssalát: šalát(a)
zízel: zúz(a)
zillaviet': lila
zluštac še: lušta
zmentovat' sa: mentovat'
(sa)
zmeravelý/ný: meravý
zmerav(i)et' (sa): uo.
zmeravost': uo.
zmuštrovat' (sa): muštra
Zoldoss szn.: žoldoš
Zolinko: Zoltán
Zolisko: uo.
Zolko: uo.
Zoltán szn.
Zoltán szn.: uo.
zomanc
zomancovanie: uo.
zomancovaný: uo.
zomancovat': uo.
Zomarov hn.: somár
zomok: somok

zomuncovaný: zomanc
zoserel'ovať: serel'ov
zoserzovac: serzovať
zosúrič: súriť
zrancovať: ranec
zrandavet: randa
zrendelovanie: rendelovať
zreselovať: reselovať
zríni
zrínyi: uo.
zrontovač: rontovať
zrontovaný: uo.
zruntovaný: uo.
zruntovať: uo.
zungať: zungóv
zungnúť: uo.
zungóv
zupák: zupáš
zupáš
zupášsky: uo.
zuska: zúz(a)
zúz(a)
zuzáky: uo.
zuzel: uo.
zúzik/zuzík: uo.
zuzlík: uo.
zuzoki: uo.
zuzor: uo.
zverestovať: virastovať
zvižgálovať: vižgálovať
Zygmont szn.: Žigmond
Zygo szn.: uo.

Ž

žaček: žačkov
žačkó: uo.
žačkov
žačkovík: uo
žačkový: uo.
žaltár: žoltár
žaludkáloš: **48.3.**
žalud zbyrany: **59.5.**
žambík; žombík

žandár; **11.2.**
žandar: uo.; **11.2.**
žandárčit': uo.
žandárik: uo.
žandárka: uo.
žandárovať: uo.
žandársky: uo.
žandárstvo: uo.
žažina: šáš
žáčkó: žačkov
žändár: žandár
žeb
žebeň: uo.
žebevaloka: uo.
žebivalouka: uo.
žebka: uo.
žebňa: uo.
želar/ár: želiar
žel'aric: uo.
želarka: uo.
želarsky: uo.
želarstvo: uo.
želáršina: uo.
želárstvo: uo.
želer/ér: uo.
želerník: uo.
želesék: želesík
želesík
železník: **59.2.**
želiar; **4.4.; 15.1.**
želiar(č)it': uo.
želiarka: uo.
želiarsky: uo.
želiarstvo: uo.
želier: uo.
želír: uo.
želírství: uo.
žellar: uo.
žellarsky: uo.
žendar/ár: žandár
žepka: žeb
žepkendovka: uo.
žgombi: gomb

žiarkaň: šarkan; **53.**
Žiga szn.: Žigmond
Žigmond szn.
Žigmont uo.
Žigmund uo.
Žigo: uo.
žinor
žinoriky: uo.
živám: ziván
živáň
živan: uo.
živánik: uo.
živanisko: uo.
živánka: uo.
živánska: uo.
živánsky: uo.
živánstvo: uo.
žižek: žižik
žižik
žižík: uo.
žižikavý: uo.
žižikebogár: uo.
žltofakovistý: feko
žltopejstý: pej
žold: žoldoš
žoldnier: uo.
žoldoš; **4.5.; 12.; 48.1.**
žoltár
žombík
žombikastý: uo.
žoutar: žoltár
žólér: želiar
žufastý: **7.3.**
žužik: zúz(a)
žužik: žižik

